

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRA, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM Scriptorumque ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM.

QUI AB AËVO APOSTOLICO AD ÈTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIIS,
ET AD CONCILIUM FLORENTINI TEMPORA (ANN. 1439) PRO GRÆCIS FLORERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER QUINDECIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULA ET AMPLIUS,

TUTTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIRIS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA; OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEHERENTUR ABSOLUTAS, DETECTIS AUCTA; INDICIBUS ORDINARIIS VEL ETIAM ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS, SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTANQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA; OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA; DUCENTIS ET QUADRAGINTA INDICIBUS SUB OMNI RESPECTU, SCILICET, ALPHABETICO, CHRONOLOGICO, ANALYTICO, ANALOGICO, STATISTICO, SYNTHETICO, ETC., RES ET AUCTORES EXHIBENTIBUS, ITA UT NON SOLUM STUDIO, SED NEGOTIS IMPLICATO, ET SI FORTE SINT, PIGRIS ETIAM ET IMPERITIS PATEANT OMNES SS. PATRES, LOCUPLETATA; SED PRÆSENTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS INDICIBUS, ALTERO SCILICET HERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE PATRUM, ABSQUE ULLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO SCRIPTURÆ SACRAE, EX QUO LECTORI COMFERIRE SIT OBIUVUM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS, A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT: EDITIO ACCURATISSIMA, CETERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS, CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, CORRECTIONIS PERFECTIO, OPERUM RECUSORUM TUN VARIETAS TUN NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTE SIMILIS, PRETI EXICUITAS, PRÆSENTIMQUE ISTA COLLECTIO UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA, SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC H. I. C. SPARSORUM, VEL ETIAM INEDITORUM, PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÈTATES, LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM, ET EX INNUMERIS OPERIBUS TRADITIONEM CATHOLICAM CONFLANTIBUS, OPUS UNICUM MIRABILITER EFFICIENTIUM.

SERIES GRÆCA POSTERIOR,
IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE GRÆCE
AB AËVO PHOTIANO USQUE AD CONCILIUM FLORENTINI TEMPORA;

ACCURANTE J.-P. MIGNE,
Bibliothecæ cleri universæ,

SIVE CURSVM COMPLETORVM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA. AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIAN NEMPE LATINAM, ALIAN GRÆCO-LATINAM. AMBÆ PARTES PENE JAM INTEGRE EXARATAE SUNT. LATINA, DUCENTIS ET VIGINTI DUOBUS VOLUMINIBUS MOLE SUA STANS, DECIM ET CENTUM SUPRA MILIE FRANCIS VENIT: GRÆCA DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM UNA CUM VERSIONE LATINA LATERALI COMPLECTITUR, NOVENQUE ET CENTUM VOLUMINA, PRO PRIMA SERIE GRÆCA, NON EXCEDIT. POSTERIOR AUTEM VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET, IDEOQUE INTRA QUINQUE ET QUINQUAGINTA VOLUMINA RETINETUR. SECUNDA SERIES GRÆCO-LATINA SEXAGINTA VOLUMINA PROBABILITER NON SUPERADIT; DUM HIJUS VERSIO MERE LATINA TRIGINTA VOLUMINIBUS ABSOLVETUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE MERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLVIMODO EMITUR: UTRIBIQUE VERO, UT PRETI HIJUS BENEFICIO FRUATUR EMPOR, COLLECTIONEM INTEGRAM, SIVE LATINAM, SIVE GRÆCAM COMPARET NECESSA ERIT; SECUS ENIM CUJUSQUE VOLUMINIS AMPLITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETTIA EQUABUNT. ATTAMEN, SI QVIS EMAT INTEGRE ET SEORSIM COLLECTIONEM GRÆCO-LATINAM, VEL EANDEM EX GRÆCO LATINE VERSAM, TUN QUODQUE VOLUMEN PRO NOVEN VEL PRO SEX FRANCIS SOLUM OBTINERIT. ISTÆ CONDITIONES FUTURISS PATROLOGIÆ SERIEBUS APPLICANTUR, SI TEMPUS EAS TYPIS MANDANDI NON NOBIS DEEST.

PATROLOGIÆ GRÆCAE TOMUS CXXV.

THEOPHYLACTUS BULGARIÆ ARCHIEPISCOPUS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE, EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMROISE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIAE PARISIORUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MOenia PARISINA.

BR

60

• 1138

7. 125

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM XI. ANNUS 1070.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

THEOPHYLACTI

BULGARIÆ ARCHIEPISCOPI

OPERA QUÆ REPERIRI POTUERUNT OMNIA.

ACCEDIT

FR. J. F. MARIAE BERN. DE RUBEIS

DISSERTATIO

DE IPSIUS THEOPHYLACTI ASTATE, GESTIS, SCRIPTIS AC DOCTRINA,

ACCURANTE ET DENUO RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECA CLERI UNIVERSAE,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIAS ECCLESIASTICAS RAMOS EDITORE.

TOMUS TERTIUS.

VENIENT QUATUOR VOLUMINA 44 FRANCIS GALLICIS.

EXCUEBatur ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIAE PARISIORUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MOenia PARISINA.

1864

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM XI, ANNUS 1070.

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO CXXV CONTINENTUR.

THEOPHYLACTUS BULGARIAE ARCHIEPISCOPUS.

	col.
Expositio in Epistolam I ad Timotheum.	9
Expositio in Epistolam II ad Timotheum.	90
Expositio in Epistolam ad Titum.	142
Expositio in Epistolam ad Hebreos	186
<i>Præfutio Bonifacii Finetti in tomum tertium Theophylacti edit. Venet.</i>	406
<i>Nuncupatio Sifani.</i>	478
<i>Nuncupatio altera ejusdem.</i>	482
<i>Argumentum libri Actorum una cum capitulis eorum.</i>	483
Expositio in Acta apostolorum.	495
Expositionis ejusdem textus alter ex codice Vaticano.	850
Expositionis ejusdem textus tertius ex codice Florentino.	1062
<i>Argumentum Epistolæ catholicæ S. Jacobi, cum indice capitum.</i>	1131
Expositio in Epistolam catholicam S. Jacobi.	1134
<i>Argumentum Epistolæ I S. Petri, cum capitulis ejusdem.</i>	1190
Expositio in Epistolam I S. Petri.	1191
<i>Argumentum Epistolæ II S. Petri cum capitum indice.</i>	1254
Expositio in Epistolam II S. Petri.	1255

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

ΤΗΣ

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ

ΠΡΟΣ ΤΙΜΟΘΕΟΝ ΠΡΩΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΕΞΗΓΗΣΙΣ.

THEOPHYLACTI

BULGARIÆ ARCHIEPISCOPI

EPISTOLÆ PRIMÆ DIVI PAULI AD TIMOTHEUM EXPOSITIO.

"Υπόθεσις τῆς πρὸς Τιμόθεον πρώτης
Ἐπιστολῆς.

Τῶν τοῦ Παύλου μαθητῶν ὁ Τιμόθεος ἦν, καὶ οὗτοι τις εὐδόκιμος, καὶ τῷ Παύλῳ προστετηκὼς, ὥστε καὶ περιτμηθῆναι ὑπὲν αὐτοῦ ἐλέσθαι δι' οἰκονομίαν, καὶ ταῦτα τοῖς ἀλλοις τὴν περιτομὴν ἀποκηρύσσοντος, καὶ Πέτρῳ δὲ αὐτῷ ἀτυπάτος περὶ αὐτῆς. Καὶ Παῦλος δὲ αὐτὸς πολλαχοῦ μαρτυρεῖ τῷ ἀνδρὶ τούτῳ πολλὴν τὴν ἀρετήν. Τούτῳ γράφει τὸν περὶ πολλῶν ἀναργαλιῶν 1. 11. Ζητήσεις δὲ ἀπὸ τοῦ, Τί δῆποτε οὗτος Σιλᾶ, οὗτε δὲ Κλήμεντι, οὗτε Λουκᾶ, οὗτε ἄλλος τινὶ τῶν συντόνων αὐτῷ, πολλῶν δυτῶν, γράφει, ἀλλὰ Τιμόθεῳ καὶ Πέτρῳ μόνοις; Καὶ ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι ἐκείνους μεθ' ἑαυτοῦ ἔτι περιῆγε, τούτοις δὲ Ἐκκλησίας ἐρεγείροντες. "Εδει σὺν τούτοις διὰ γραφῶν πυρακαλεῖν, καὶ τὰ πρακτέα ἔξηγεῖσθαι" 10. Εἰ δὲ ζητοῖς 15. Τί δῆποτε μήπριτερος ἐτελείωσε τούτους ἐν πάσῃ τῇ θείᾳ σοφίᾳ, καὶ τότε εἰς τὸ διδάσκειν ωτέστησεν, ἀλλ᾽ ἐγγραφίσας αὐτοῖς τὴν διδάσκαλιν, πάλιν γράψει καὶ καταρτίζει; μάθε πρῶτον μέν, ὅτι οὐδεὶς τέλειος, καὶ διδάσκαλος καταστῆ, ἀλλὰ καὶ οὗτος δεῖται ἐν πολλοῖς ὁδηγεῖς ἀπὸ 16 τῶν τελεωτῶν· ἀλλώς τε καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἄρτι συνισταμένης οὐ φάδιον ἐν τὸν ἐπισκοπον πάντα αὐτὸν διὰ τοῦ λόγου αὐτοῦ διατυποῦσθαι. "Ἐπειτα σκόπει διὰ πάσης τῆς ἐπιστολῆς, διτὶ οὐ τοιαύτη ἐστειλέντης τὸν Τιμόθεον διδασκαλα, οἷα η πρὸς τοὺς μαθητὰς, ἀλλ᾽ οἷα διδασκάλῳ πρέπει.

A 547 Argumentum primæ Epistolæ ad Timotheum.

E Pauli discipulis Timotheus erat, atque adeo probatus et adjunctus Paulus, ut ab eo circumcidisti elegerit per dispensationem, cum tamen ille alii circumcisionem prohiberet, ipseque Petro hujus causa restitisset. Insuper ipse Paulus plerisque in locis viro huic magnæ virtutis testimonium perhibet. Iste nunc de variis rebus necessariis scribit. Quærat autem hic quispiam, quare neque Silæ, neque Clementi, neque Lucæ, nec alii cuiquam eorum qui cum ipso erant, cum multi essent, scribat, sed Timotheo Titoque solis? Potest igitur responderi, quod illos secum circumduxerit, istis autem Ecclesiæ commiserit. Consentaneum itaque erat hos scriptis admonere, et quæ agenda 548 essent explicare. Si autem queras, cur non hos prius in omni sapientia divina perfectos reddidisset, ac tum docendi muneri præficeret, sed postquam eis docendi munus commiserit, rursus illis scribat, ac perficiat? discussas primum quidem, quod nemo perfectus sit, etiam si doctor fuerit, sed et ipse in multis opus habeat institutione atque ductu a perfectionibus: maxime vero in Ecclesia jam recens constituta haud facie erat, ut episcopum per omnia ipsius verbis ipse informaret. Deinde, observa per universam Epistolam hanc, quod non sit talis ad Timotheum institutio, qualis ad discipulos esse solet, sed qualis præceptori convenit.

Variae lectiones*.

1. 16 ἀναγκαῖων ἐπιστέλλει δὲ ταύτην αὐτῷ τὴν ἐπιστολὴν ἀπὸ Λαοδικείας μ. Misiit autem e ihanc epistolam ex Laodicea. 15 εἰσιγεῖσθαι ο. 15 ζητοῖς ο. 16 περὶ ο.

* Littera o. Oxoniensem, m. S. Marci Veneti codicem designat.

THEOPHYLACTI COMMENTARIUS

IN PRIMAM EPISTOLAM AD TIMOTHEUM.

549 CAPUT PRIMUM.

VERS. 1. *Paulus Apostolus Jesu Christi, juxta mandatum Dei Servatoris nostri. Quia legem est latrurus Timotheo, sermonem sive dignum faciens, seipsum apostolum praedicat. Non enim mea, inquit, loquar, sed verba ejus cuius sum legatus. Quare vide ne sis inobediens. Quia vero ingens erat apostoli dignitas, ne videatur arrogans ostentator, adjicit, juxta mandatum Dei. Non ipse, inquit, functionem hanc mihi arrogavi, verum inevitabile debitum mihi incumbit, ac Dominicum mandatum impleo. Istud enim, secundum mandatum, efficacius est illo, vocatus. Atqui Pater nusquam ei videtur mandasse, sed Christus. Ad gentes, inquit, longinquas mittam te: et rursus: Cœsari oportet te sisti; et, Tum Spiritus, Segregate mihi Paulum¹: altamen quæ Filii sunt et Spiritus, Patri esse dicit. Audi enim quæ sequuntur.*

Et Domini Jesu spei nostræ. Viden' commune esse mandatum? Animadverte autem quomodo et David de Patre dicat: Spes omnium finium terræ². Quin etiam et iste ipse Paulus alio in loco dicit: Speravimus in Deum viventem³; nunc autem Filius dicitur spes nostra: sic omnia tam Patris quam Filii sunt communia. Opportune autem hæc cognomina posuit, Servatori et spei. Quandoquidem enim præceptor ipse multis collectetur difficultatibus (universum enim bellum in ipsum convertitur), quasi eo occidente, etiam qui sub eo sunt facilius eadant, juxta illud: Percutiam pastorem, et disperserunt oves⁴: Non oportet, inquit, succumbere animo: Servatorem enim habemus, non hominem, sed Deum ipsum et Patrem, qui cito nos a periculis liberabit: et si ab his statim servati non fuerimus, meliora tamen sperare oportet: spes enim nostra, quæ podesieri non potest, Christus est. His enim duabus de causis pericula toleramus, vel quod celeriter ex iis conservamur, vel quia bona spe alimus.

VERS. 2. *Timotheo genuino filio in fide. Hoc est, per fidem mihi genito. Nam præpositio, in, valeat, per: perinde ac 550 alio in loco dicit: Per Evangelium vos genui⁵. Laudans autem eum, Non filius tantum es, inquit, sed et genuinus. Genui-*

A

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ, κατ' ἐπιταγὴν Θεοῦ Σωτῆρος ἡμῶν. Ἐπειδὴ μέλλει νομοθετεῖν τῷ Τιμοθεῷ, ἀξιόπιστον τὸν λόγον ποιῶν, ξανθὲν ἀπόστολον ἀνακηρύξτει. Οὐ γάρ τὰ ἔμαυτοῦ, φησι, φθέγγομαι⁶, ἀλλὰ τὰ τοῦ ἀποστελλοντος· ὥστε ὅρα μή παρακούσῃς. Ἐπεὶ δὲ μέγα ἦν τὸ τοῦ ἀποστόλου ἀξιωμα, ἵνα μή δόξῃ ἀλαζονεύσθαι· ἐπίγαγε, κατ' ἐπιταγὴν Θεοῦ. Οὐκ αὐτὸς γάρ, φησιν, ἥρπασα τοῦτο, ἀλλ' ἀπαρατήτον μοι χρέος ἔστι, καὶ ἐπιταγμα πληρῶ Δεσποτικόν. Τοῦ γάρ, κλητὸς⁷, τὸ, κατ' ἐπιταγὴν, ἐνργέστερόν ἔστι. Καὶ μήν οὐδὲμαοῦ δὲ Πατήρ ἐπιτάξες φαίνεται αὐτῷ, ἀλλ' ὁ Χριστός· Εἰς δύνην γάρ, φησι, μικράν ἐπὶ ἀποστελλώ σε· καὶ αὐτοῖς· Καίσαρι δεῖ σε παραστῆγει· καὶ, Τὸ Πρεῦμα δὲ, Ἀφορστάτε μοι⁸ τὸν Παῦλον. Ἄλλ' ὅμως τὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ιησούματος τοῦ Πατρὸς εἶναι φησιν. Ἀκούει γάρ καὶ τῶν ἔτην.

Καὶ Κυρίου Ἰησοῦν, τῆς ἀλπίδος ἡμῶν. Ὁρᾶς πῶς κοινῇ⁹ ἡ ἐπιταγή; Ὁρα δὲ καὶ πῶς δὲ μὲν Δαιδαλός περὶ τοῦ Πατρὸς λέγει· Ἡ ἀλπίς πάντων τῶν περάτων τῆς γῆς. Καὶ αὐτὸς δὲ εὖος δὲ Παῦλος ἀλλαχοῦ, διτὶ Ἡλίσσαμεν ἐπὶ Θεῷ λόγῳ. Νῦν δὲ δὲ γίδη λέγεται ἐπὶ τοῖς ἡμῶν. Οὕτω πάντα κοινὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Εὐκαίρως δὲ τὰ ἐπώνυμα ταῦτα τέθεισκε, τὸ, Σωτῆρος, καὶ τὸ, τῆς ἀλπίδος· ἐπειδὴ γάρ ὁ διδάσκαλος πολλοῖς παλαίσι ταῖς δυσχερεῖς· πᾶς γάρ δὲ πόλεμος ἐπ' αὐτὸν φέρεται, ὃς ἂν τούτου πεσόντος, εὐχερέστερον καὶ οἱ δύο αὐτὸν πίπτωσι, κατὰ τὸ· Πατέρα τὸν ποιμένα, καὶ διωσκορπισθήσονται τὰ πρόδατα· Οὐ χρή, φησι, καταπίπτειν· Σωτῆρα γάρ ἔχομεν, οὐκ ἄνθρωπον, ἀλλ' αὐτὸν τὸν Θεόν καὶ Πατέρα, δι ταχέως ἡδεῖς ἀπαλλάξει τῶν κινδύνων· κανὸν μή ταχέως σωθῶμεν ἀπὸ τούτων, ἀλπίσιν γε χρή τὰ χρηστότερα. Ἡ γάρ ἐπὶ τούτοις φέρομεν τοὺς κινδύνους, ἢ ταχέως ἀπ' αὐτῶν σωζόμενοι, ἢ ἀπτίσι χρησταῖς τρεφόμενοι.

Τιμοθέῳ γηγορίῳ τέκνῳ ἐρ πίστει. Τουτόσι, διὸ τῆς πίστεως γεννηθέντει μοι. Τὸ γάρ ἐν, διὰ, ἐστίν· ὁποτερ καὶ ἀλλαχοῦ λέγει· Διὰ τοῦ Εναγγελίου διὸ ὑμᾶς ἐγέννησα. Ἔγκωμιάζων δὲ αὐτὸν, οὐ τέκνον, φησιν, εἰ μόνον, ἀλλὰ καὶ γνήσιον. Γνήσιον δὲ αὐτὸν

¹ Act. xxii, 1; xxvii, 27; xiii, 12. ² Psal. lxiv, 6. ³ I Timoth. iv, 10. ⁴ Zach. xiii, 7. ⁵ I Cor. iv, 15.

Variæ lectiones.

⁶ φθέγγομαι: ο. ⁷ ἐγκλήματος ο. ⁸ παραστήσατε ο. ⁹ κανή ο.

λέγει, καὶ διότι Τιμόθεος τὴν πρὸς αὐτὸν ἔσωσεν λέγοιστητα ὑπὲρ τοὺς λοιποὺς, καὶ διὰ αὐτὸς ὁ Παῦλος αὐτὸν γνησίως ἡγάπα. Σοφώτατος δὲ ἐθήκε τῷ, ἐτὶ πλέον ἀλείψῃ τὸν Τιμόθεον πρὸς ταῦτην²¹. Εἰ γάρ ἐν ἀρχῇ τοσούτην ἐνεδεῖξατο πίστιν, ὥστε διὰ ταῦτης καὶ Παύλου υἱὸς χρηματίσαι καὶ γνήσιος, πολλῷ μᾶλλον νῦν ταῦτη ἀπλισθαι δεῖ, καὶ μὴ καταπίπτειν, μηδὲ θιρυσεῖσθαι. Τοῦτο γάρ πιστεῖσθαι, τὸ θαρρεῖν περὶ τῶν μελλόντων.

Χίρις, ἔλεος, εἰρήνη. Οὐδεμοῦ τῶν ἀλλῶν Ἐπιστολῶν ἐθήκε τὸν ἔλεον, ἀλλ' ἐνταῦθα μόνον, ἀπὸ πολλῆς φιλοστοργίας πλείστα ἐπευχόμενος τῷ παιδὶ, ἀτε δεδοκίκων ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ τρέμων, ὃντες καὶ περὶ τοῦ στομάχου ἐπέταττεν, ἅμα δὲ καὶ διὰ πλείστονος ἀδιδάσκαλοι δέονται τοῦ ἐλέους.

'Απὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου²² ἡμῶν. Πάλιν ἐνταῦθα παραρμύθια. Εἰ γάρ Πατήρ ἡμῶν ὁ Θεὸς, ὡς τέκνων κτήδεται· οὐκοῦν καὶ ἀλεήσει, καὶ χάριν δώσει, ὥστε πᾶσιν ἡμᾶς κεχαρισμένους εἶναι, καὶ εἰρήνην ἀγειν ἀπὸ τῶν ἐγθύρων.

Καθὼς παρακαλεσά σε προσμεῖναι ἐπὶ Ἐφέσῳ, κορευόμενος εἰς Μακεδονίαν. "Οὐρα τὸ ἐπιτειχὲς, πῶς οὐ διδασκάλου, ἀλλ' ἵκετο κέρχεται φωνῇ. Οὐ γάρ εἴπεν, Ἐπέταξα, ἀλλὰ, Παρακάλεσα. Πρὸς γάρ τοὺς ἡμετέρους μαθητὰς οὗτα διακεῖσθα χρή· πρὸς δὲ τοὺς διεφθαρμένους καὶ τοὺς μὴ γνησίους, ἐτέρως. Παρακαλεῖ δὲ τούτον προσμεῖναι ἐν Ἐφέσῳ. Όν γάρ ἡρει τῇ ἐπιστολῇ, ἣν ἐπέτειειν αὐτοῖς Ήλυσίος. Πρὸς τὰ γράμματα γάρ καταφρονητικώτερον ἔχουσιν οἱ ἀνθρώποι. Ισαὶς δὲ καὶ πρὸ τῆς ἐπιστολῆς; τούτῳ ἡν. Ζητεῖται δὲ, εἰ νῦν ἐνέδρωσεν ἐκεῖ τὸν Τιμόθεον· καὶ ξο:κε τοῦτο. Φησὶ γάρ ἐξῆς·

"Ιτα παραγγείλης τιστι μὴ ἐτεροδιδασκαλεῖν. Οὐκ εἴπεν, "Ιτα πιρακαλέσῃς, ἀλλ', "Ιτα παραγγείλης, διπερ αὐτηρότερον ἔστιν. Οὐκ εἴπε δὲ τούτους δικομαστοί, ἵνα μὴ ἀναισχυντοτέρους ἐργάσηται τοῖς ἐλέγχοις. Ἐτεροδιδασκαλεῖν δὲ, τὸ ἐτέρας διδασκαλίας παρεισάγειν. Ἡσαν γάρ πολλοὶ ἔξι Ίουδαλῶν φευδαπόστολοι, ἐπὶ τὸν νόμον ἔλκοντες, ἔρωτι δέξης, καὶ τῷ θέλειν καλεῖσθαι διδάσκαλοι.

Μηδὲ προσέχειν μύθοις. Μύθοις, οὐ τὸν νόμον φησιν, ἀλλὰ τὰς παρατηρήσεις, καὶ τὰ παραχειραργμένα δόγματα.

Καὶ τενεαλογίαις ἀπεράτοις. Πάππους γάρ καὶ προπάππους; ἀπηρίθμουν, ἵνα δέξαν ιστορίας ἔχωσιν. Ἀπεράτοις δέ, η ταῖς εἰς τοὺς διῶν χρόνους ἀναβαῖνούσις, η ταῖς πέρας; οὐδὲν ἔχουσαις χρήσιμον, η εὐσύνοπτον, ἀλλὰ δυσπεριήπτοις καὶ πολυτρόποις²³. Εἰκὸς δὲ καὶ Ἐλληνας αὐτὸν ἐνταῦθα αἰνίτεσθαι. Οἱ γάρ μῦθοι τούτων εἰσὶ, καὶ αἱ γενεαλογίαι, ὡς τοὺς θεοὺς αὐτῶν καταλεγόντων.

A num autem ideo dicit, quod Timotheus præ cæteris ipsi simillimus erat; et quia ipsum Paulus genuina charitate prosequebatur. Sapientissime autem posuit, in fide, quo magis Timotheum ad hanc incitet. Si enim in principio tantam exhibueret fidem, ut propter hanc et Pauli filius diceretur ei germanus: multo magis nunc ea armatum esse oportet, et non animum despondere, neque turbari. Hoc enim fidei munus est, nempe de futuris considerare.

Gratia, misericordia, pax. Nusquam in aliis Epistolis posuit misericordiam, sed hic tantum, ex magno paterno affectu majora filio exoptans; utpote metuens ei, ejusque nomine tremens, cui et de stomacho præcipiebat: atque etiam quod præceptores majore misericordia opus habeant.

A Deo Patre nostro, et Domino Iesu Christo Dominino nostro. Rursus hic est consolatio. Si enim Deus sit Pater noster, veluti liberorum nostri curam gerit: itaque et miserebitur nostri, gratiamque dabit, ut omnibus nos grati simus, ac pacem habemus cum hostibus.

Vers. 3. Sicut rogavi te, ut remaneres Ephesi, cum irem in Macedoniam. Vide mansuetudinem eius, quemadmodum non doctoris, sed supplicis vocē usus sit. Non enim dixit, Mandavi; sed, Rogavi. Erga nostros enim discipulos eo nos affectu imbutos esse oportet: ad perditos autem et non genuinos, secus. Rogat autem hunc ut remaneret Ephesi. Non enim sufficiebat Epistola quam C ipisis scripserat Paulus: litteris enim minus curæ adhibere solent homines. Fortasse autem et hoc contigit priusquam eis Epistolam scribebat. Quæritur autem an nunc Timotheum illic episcopum constituerat. Quod quidem verisimile est. Nam deinceps dicit:

Ut denuntiares quibusdam ne aliter docerent. Non dixit, Ut rogares, sed, ut denuntiares, quod austrius est. Non expressit autem hos nominatim, ne reprehensione impudentiores faciat. Aliter autem docere, est alia præcepta subintroducere. Fuerunt enim multi ex Judæis pseudapostoli, legi inclinantes præ gloriæ cupiditate, et quod cuperent salutari doctores ac præceptores.

Vers. 4. Neque intenderent fabulas. Fabulas non legem dicit, sed observationes et prava dogmata.

Et genealogiis interminatis. Avos enim et proavos enumerabant, ut historiæ gloriam sibi vindicarent. **Infinitis 551** autem, velquod ad priora tempora condescenderent, vel quia nullum finem utili aut intellectu facilem haberent, sed quæ difficulter comprehendendi possent, et quæ variæ et intricatae essent. Verisimile est autem Græcos ipsum hic notare. Illorum enim fabulae et genealogiæ sunt, quibus deos suos recensent.

Variæ lectiones

²¹ τιχεῖα ο. ²² Θεοῦ ο. ²³ πολυπλόκοις ο.

*Quæ questiones præstant magis quam ardidatio-
nem Dei quæ est in fide. Hoc est, Deus quidem
ordinavit omnia fide suscipienda fore; isti vero
questiones suas subintroducentes, Dei ordinem
dissolvunt. Vel quia Deus magna nobis donare
voluit, incessabilem etiam dispensationem circa nos
exhibit. Hanc igitur bonitatis ipsius dispensationem
fides quidem recipit, genealogie vero nequaquam.
Questiones enim subintroducerunt, nempe,
Quomodo possit hoc fieri? Quomodo credamus de
futuris? Questio itaque sicutem ejicit. Quare itaque
Dominus dixit, *Quærite, et invenietis*¹? et rursus,
*Scrutamini Scripturas*²? At, *Quærite*, quidem de
oratione dixit et ardenti desiderio: *Scrutamini*,
vero, ut exactam illarum rationem addiscamus,
probeque teneamus eas, ut ita tandem a petitione B
et inquisitione desistamus.*

VERS. 5. *Finis autem præcepti est charitas ex
corde puro. Si præcipias, inquit; non aliter
docere, hoc perficies, nempe charitatem. Quod si
hanc inserueris, omnem perversum dogma peribit.
Antea enim cum non esset dilectio, invidia erat; ex
hac dominatus cupiditas; ex hac porro docendi
ambitio nascebatur, indeque hæreses suborbeban-
tur: nunc autem non sic. Charitatem autem sim-
ceram postulat, non eam tantum quæ in verbis
est, verum quæ ex corde, eoque puro, non suco et
hypocrisi adumbrato: quæ ex affectu et condolen-
tia constet atque promanet.*

*Et conscientia bona, et fide non ficta. Quia præ-
dones prædones etiam diligunt: at enim isti huc
non est ex conscientia bona, sed ex prava; neque
ex fide non ficta. Qui enim sincere in Deum
credit, non sustinet unquam a vera charitate
excidere: siquidem ea omnes complectitur et
sovet. Latro autem prætereuntes occidit: unde
colligere poteris, eum qui charitate caret, neque
fidelem esse.*

VERS. 6. *De quibus quidem aberrantes, conversi-
sunt ad vaniloquium. Astoχεῖν de jaculatoribus
dicitur, qui sine arte sagittas emittunt. Hic itaque,
inquit, opus erat arte, ut recta collimarent, neque
a scopo aberrarent. At enim nonnulli et a fide et
a charitate aberrarunt, et propterea deflexerunt
ad vaniloquium. Quomodo autem id contigerit, subdit.*

**552 VERS. 7. Volentes esse legis doctores. Hoc
est, languentes dominatus amore, gloriæque cupi-
ditate insanientes. Non enim tales fuissent, si
dilectionem habuissent et fidem.**

*Non intelligentes neque quæ loquuntur, neque de
quibus affirmant. Hic reprehendit eos, languam
ignorent qui sit scopus legis, et ad quod usque*

¹ Matth. vii, 7. ² Joan. v, 9.

Variæ lectiones.

³ Διωρίσασθαι τὸ δέλησεν ἡμῖν δὲ Χριστὸς οὐ. ⁴ περὶ οὐ. ⁵ προστήγον οὐ. ⁶ ἀλτθεῖαν καταμαθεῖν, καὶ εἰδέναι αὐτὴν, καὶ παύτασθαι τῆς ζητήσεως οὐ. ⁷ κεκαλυμμένης οὐ. ⁸ καὶ οὐ. ⁹ ἀπὸ οὐ. ¹⁰ διεκτῆναι οὐ. ¹¹ λαλεῖν οὐ.

A *Altireς ζητήσεις παρέχουσι μᾶλλον ἢ εἰκρο-
μιαν θεοῦ τὴν ἐν πλοτει. Τοιτέστιν, δὲ μὲν θεὸς
φύκοντις πίστει δέχεσθαι πάντα· οὖτος δὲ ζητή-
σεις εἰσάγοντες, λύουσι τὴν τοῦ θεοῦ οἰκονομίαν.
“Η δὲ μεγάλα ἡμῖν δῶνται τὸ δέλησεν ὁ θεός;¹ καὶ
ἀρρήτον οἰκονομίαν πρὸς ἡμᾶς ἐπεδείξατο. Ταύ-
την τοινυν τὴν τῆς ἀγάθητος αὐτοῦ οἰκονομίαν ἡ
πίστις μὲν παραδέχεται, αἱ δὲ γενεαλογίαι οὐδαμῶς.
Ζητήσεις γάρ παρεστῆγον². Πῶς; Εἴ τοῦτο γενέ-
σθαι; Πώς πιστεύσουμε περὶ τῶν μελλόντων; ἡ
ζητήσεις τοινυν ἔκβαλλει τὴν πλειστην. Πῶς οὖν δὲ Κύ-
ριος εἴπε, Ζητεῖτε, καὶ εὑρήσετε; καὶ αὐθις, Ἐρευ-
νᾶτε τὰς Γραψάδας; Τὸ μὲν ζητεῖτε, περὶ αἰτήσεως;
λέγει, καὶ πόθου σφοδροῦ· τὸ δὲ, ἐρευνᾶτε, τοῦτο
ἴστιν, ὥστε τὴν ἀκρίσιαν αὐτῶν καταμαθεῖν, καὶ
εἰδέναι αὐτὰ; καὶ παύσασθαι αἰτήσεως; ήτοι ζητή-
σεως³.*

*Tὸ τέλος δὲ τῆς παραγγελίας δοτεῖς ἀγάπην ἐκ
καθαρᾶς καρδίας. Ἐὰν παραγγέλλῃς, φησι, μὴ ἐτε-
ροδιδικαλεῖν, τοῦτο κατορθώσεις, τὴν ἀγάπην. Ἐὰν
δὲ ταύτην ἐμψυχεύσῃς, πᾶν δύγμα διεστραμμένον
οἰχήσται. Πρότερον μὲν γάρ οὐκ οὖσης ἀγάπης,
φθύνος ήν· ἐκ τούτου δὲ φιλαρχία· ἐκ δὲ ταύτης τὸ
θέλειν διδάσκειν· καὶ τούτην αἱ αἰρέσεις· νῦν δὲ οὐχ
οὐτως. Ἀγάπην δὲ ἀπαιτεῖ τὴν εἰλικρινῆ, τὴν οὐ
μέχρι ἑμάτων, ἀλλὰ τὴν ἀπὸ καρδίας, καὶ ταύτης
καθαρᾶς; καὶ μὴ τῇ ὑποκρίσει συνεκιασμένης⁴,
ἀλλὰ⁵ τὴν ἐκ διαθέσεως καὶ τοῦ συναλγεῖν συνιστα-
μένην.*

C *Καὶ σινειδήσεως ἀγάθης, καὶ πλοτεως ἀρυκο-
κρίτου. Ἐπειτα καὶ λησταὶ ιησαῖς φιλοῦσιν· ἀλλ’ οὐκ
ἴστι τοῦτο ἐκ⁶ συνειδήσεως; ἀγαθῆς, ἀλλὰ ἀπὸ φαύ-
λης, οὐδὲ ἐκ πιστεώς ἀνυποκρίτου. Οὐ γάρ πιστεύων
εἰλικρινῶς εἰς θεὸν, οὐκ ἀνέχεται ποτε τῆς ἀλτθοῦς
ἀγάπης· ἐκεῖνοι δὲ⁷· ἐκείνη μὲν γάρ πάντας περι-
πύσσεται. Οὐ δὲ ληστῆς τῶν περιόντων φονεύς. Κάντεῦθεν δὲ συλλογίσῃ, διτι δὲ τὴν ἀγάπην
ἔχων, οὐδὲ πιστός ἐστιν.*

*Ὄτι τινες ἀστοχήσαστες, ἐξετράπησαν εἰς μα-
ταιολογίαν. Τὸ δὲ τοξεῖν, ἐπὶ τῶν τοξεύοντων ἀτέ-
χης; λέγεται. Καὶ ἐνταῦθα οὖν, φησι, τέχνης μὲν
ἴστε, ὥστε καὶ εἰθεῖαν βάλλειν⁸, καὶ μὴ ἔσω τοῦ
σκοποῦ. Αἰλλὰ τινὲς· ηστόχησαν τῆς τε ἀγάπης καὶ
τῆς πιστεῶς, καὶ διὰ τοῦτο ἐξετράπησαν εἰς ματαιο-
λογίαν. Καὶ πῶς, ἐπάγει.*

*Θέλοντες εἶναι τομοδιέσκαλοι. Τοιτέστι, φι-
λαρχίαν νοοῦντες καὶ διαδάσκαλον. Οὐχ ἀν δὲ ήσαν
τοιοῦτοι, εἰπερ ἀγάπην εἶχον καὶ πιστέν.*

*Μή τοινυτες μήτε δὲ λέγοντες, μήτε περὶ τίνων
διαβεβαιητεαι. Ἐνταῦθα διαβάλλει αὐτοὺς ὡς μὴ
εἰδότας τὸν τοῦ νόμου σκοπὸν, μηδὲ τὸν καιρὸν μέ-*

χρι τίνος χυρίος ἦν. Οὐκοῦν εἰ ²³ ἐξ ἀγνοίας, ἀλλα τάκτοισι εἰσιν; Οὐδαμῶς· ἀπὸ γάρ φιλαρχίας; ἢ ἀγνοίας, καὶ ἀπὸ τοῦ τὴν ἀγάπην μή κατέχειν. Θέλοντες γάρ, φησιν, εἶναι νομοθέταις καὶ νομοδιδάσκαλοι, ἀγνοοῦσιν. "Ωστε τῆς ἀγνοίας αὐτοῖς ἔστωτος εἰσιν αἴτιοι. Περὶ τίνων δὲ διαβεβαιοῦνται; "Ισως περὶ τῶν καθαρεύσιών καὶ τῶν ἀλλών σωματικῶν παρατηρήσιών.

Οἰδαμεν εἰς ἔστι καὶ λόγος ὁ νόμος, ἐάν τις αὐτῷ τομήματα χρῆται. Τουτέστιν, ἕάν τις μή μόνον ἔξηγή τοι, ταῖς αὐτὸν διὰ βημάτων, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ἔργων τελεισθεῖ. 'Ο γάρ τὸ τοῦ νόμου διδάσκων μὲν, μή πουσιν δὲ, ἀνόμως κέχρηται τῷ νόμῳ. "Η καὶ ἐτέρως νομίμως χρήται τῷ νόμῳ δὲ αὐτοῦ εἰ; Χριστὸν ποδηγούμενος. 'Ο νόμος γάρ μή ισχύων ποδηγήσει, ήτοι δικαιῶσαι, παραπέμπει ἐπὶ ²⁴ Χριστὸν, καὶ τοῦτο σκοπὸς αὐτῷ. "Ωστε τῷ νόμῳ χρήται νομίμως, τουτέστιν, ὡς αὐτὸς δὲ νόμος κελεύει, δε τὸν Χριστὸν προτιμᾶτον τοῦ νόμου.

Εἰδὼς τοῦτο, ἔστι δικαίωφ νόμος οὐ κεῖται. Διότι οὐ περιμένει τὸ πρακτέν μαθεῖν ἀπ' αὐτοῦ. Οἶδε γάρ τοῦτο, καὶ οἱδὲ κόλασιν δέδοικε. Δικαιοῖς δὲ νόει ἐντεῦθα, τὴν κατωρθωκτὰ τὴν ἀρετὴν. Ής οὐ διὰ τὸ φύσιν τοῦ νόμου, ἀλλὰ δι' αὐτὸν τὸ καλὸν τὴν τε πονηρίαν μαζεῖ, καὶ τὴν ἀρετὴν περιπτύσσεται, καὶ μείζονα τοῦ νόμου κατερθοῖ, μή διξιῶν αὐτὸν παιδευτὴν ἔχειν, μάζιτης αὐτῷ ἐπανατείνομενον· ἀλλ' ἀνδρεῖον ²⁵ τι φρονῶν, καὶ τὰ παιδικὰ ὑπερβαλλον, ὄτε περ καὶ διατρέψει τῷ τραχύματα ἔχοντι καὶ τῷ νοσοῦντι ἥτοι μαρτσαῖ, οὐ τῷ ὑγεινοντι· καὶ δὲ γαλινδὲς τῷ ἀτακτοῦντι ἴππῳ, οὐχὶ τῷ εὑνηλιῷ.

Ἀρύμοις εὖ καὶ ἀντιτογάκτοις, ἀτεβέστι καὶ ἀμαρτωλοῖς. ²⁶ πατραλόγωις καὶ μητραλόγωις, ἀρδροφόροις, πόροις, ἀρσενοκοίταις, ἀρδραπεδοσταῖς, ψεύσταις, ἐπιόρκους. 'Επεξιρχεται κατ' εἰδοῖς τὰ δικαρτήματα, ἵνα πεισθῇ ἐπασχυνθῆναι τὴν τοῦ νόμου ἐπιτασίαν. Ταῦτα δὲ πάντα ἡσαν Ιουδαῖος. Οἱ γάρ συνεχῶς εἰδώλοις προσκυνοῦντες, οἱ τὰ τέχνα τοῖς δαιμοῖς θύοντες, οἱ τὸν Μωϋσῆν λιθάζοντες, ὡς αἱ χιρεῖς αἴματος; πλήρεις, οὐκ ἀσεβεῖς καὶ ἀνδροφόροι; Καὶ τὰλλα δὲ πάντα εὐρήσεις αὐτοὺς δντας, εἰγε τὰς Ιστορίας ἐπιλέγοις. Διὸ τοῦτο τοῖνυν ἐδέθη αὐτοῖς δὲ νόμος, ἵνα ταύτας τὰς κακὰς ἀναστεῦῃ. "Ο καὶ ἀλλαχού λέγει· 'Ο νόμος τῶν παραβάσεων χύριος προστεθόη. Τοὶς δὲ δικαιοῖς, ἔτε μὴ πρὸς παραβάσεις ἀπονοστιν, δὲ νόμος οὐκ ἀναγκαῖος.

Καὶ εἰ τι ἔτερον τῇ ὑγιαινούσῃ διδασκαλίᾳ ἀντίκειται. Καίτοι καὶ τὰ εἰρημένα ίκανά ἦν, ἀλλ' ὅμως καὶ κατὰ περιληψὺν ²⁷ εἰπε καθολικῶς, Καὶ εἰ τι ἔτερον. Δείκνυται δὲ ἐντεῦθεν, ὅτι ἀπὸ διεφθαρμένων

A tempus auctoritatem suam retineret. Si itaque ex ignorantia peccarunt, non merentur condemnationem? Haudquaque: nam a cupiditate regnandi ignorantia proveniebat, et quia charitatem non relinebant. Volentes enim esse, inquit, legislatores, legisque doctores, ignorant: proinde ignorantiae istius ipsi sibi sunt auctores. De quibus autem affirmant? Fortasse de purificationibus ceterisque corporalibus observationibus.

B VERS. 8. *Scimus autem quod bona sit lex, si quis ea legitimate utatur.* Hoc est, si quis eam non solum per verba explicet, sed per opera etiam persicat. Nam qui docet quae legis sunt, nec facit interim, illegitime usus est lege. Aut aliter, legitimate utitur lege, qui per eam ad Christum ducitur. Lex enim cum non possit nos ducere recte, seu justificare, ad Christum nos remittit, atque hic est ipsi scopus. Quocirca lege utitur legitimate, hoc est, quemadmodum ipsa lex jubet, qui Christum legi præserit.

C VERS. 9. *Sciens hoc, quod justo non est lex posita.* Quia non expectat ut ab ea discat quid faciendum sit: hoc enim novit, nec supplicium metuit. Justum autem hic intelligit, qui virtutem persicit: qui non metu legis, sed propter ipsam honestatem et malitiam odit, et virtutem complectitur, ac majora quam lex postulet, transigit, indigne ferens eam institutricem habere, quae sibi flagra admoveat: sed virilem virtutem spirans, puerilia transcendit, perinde ac medieus vulnera hohenti aut argolanti paratus est, non valenti probe: ac frenum inordinate se gerenti et inobedienti equo, non obtemperanti et mansuelo necessarium est.

D VERS. 9, 10. *Sed injustis et inobedientibus, impiis et peccatoribus, sceleratis et contaminatis, patricidis et matricidis, homicidis, fornicatoribus, muscularum concubitoribus, plagiariis, mendacibus, perjuris.* Specialiter peccata explicat, ut legis praefecturam pudori esse persuadeat. Hæc autem omnia Judæi fuerunt. Qui enim frequenter idola adorabant, qui liberos suos dæmonibus immolabant, qui Moseum lapidibus petebant, quorum manus sanguine plenæ erant, nonne hī impii et homicidē? Aliaque omnia revera in ipsis invenies, si historias perlustres. Propterea igitur data est illis lex, ut hujusmodi vitia comprimat: quod et alio **553** in loco dicit: *Lex prævaricationis gratia lata est.* Justis autem, quia ad transgressiones non declinavit, lex non est necessaria.

Et si quid aliud sanæ doctrinæ adversatur. Etsi quæ commemorata erant, satis certe fuerant, attamen per perilepsin generatim dixit, *Et si quid aliud.* Ostendit autem hic, quod ex corruſi-

Variæ lectiones.

²³ εἰ. ²⁴ εἰς ο. ²⁵ ἀνδριζειν ο. ²⁶ In codicibus impressis inseruntur hic, ἀνοστοις καὶ βεβίλοις, absunt a tribus mss. necnon a Chrysostomo. ²⁷ περιληψή, καὶ, περιλεψή ο.

dogmatis hujusmodi affectiones aditum accipient: A δογμάτων τὰ τοιαῦτα πάθη λαμβάνει τὴν πάροδον· τῇ γὰρ ὑγιαινούσῃ διδασκαλίᾳ ταῦτα πάντα ἀντιχεῖται.

Vers. 11. Secundum Evangelium gloriae beati Dei. Hanc ad rationem construe: Sanæ doctrinæ, quæ est secundum Evangelium. Gloriæ autem ipsum Evangelium appellat, propter eos qui ob persecutions pudebant, et propter Christi passionem; commonstrans ipsam Christi passionem et persecutions esse gloriam et splendorem: vel quod præbeant futuram gloriam. Etiamsi enim præsentia, inquit, ignominiam habeant, futura tamen gloriam: atque hanc nobis annuntiat Evangelium; omne enim evangelium futurorum est, non præsentium. Vel gloriam cultum Dei appellat, quem Evangelium nobis præmonstrat.

Quod creditum est mihi. Hibi, inquit, non pseud-apostolis: horum enim Evangelium est ignominiae, non gloriæ.

Vers. 12. Gratiam habeo ei qui me confortarit in Christo Iesu Domino nostro. Quia dixerat, quod mihi creditum est, ne videatur ideo gloriari, ad Deum totum referit, illi, inquiens, gratia debetur, qui vires mihi dedit ut tale onus suscipere valeam: adversus enim quotidianas mortes consistere, non erat humanae potentiae. Hæc est vera humilitas: nostra vero humilitas in verbis, non in affectu mentis consistit.

Quia fidelem me existimavit, ponens in ministerio. Ne quis ex incredulis dicat, Si totum Dei est, et nihil a nobis affertur, cur nam Paulum tamē fecit, Judam vero non item? hanc objectionem diluit, inquiens: Non simpliciter roboravit me, neque citra judicium, sed quia inventus sum fidelis. Neque sic tamen locutus est, verum, **Quia fidelem me putavit**, suam ipsius virtutem rursus contingens. Non enim assero, inquit, me fuisse fidem, verum ille me tamē existimavit. Unde hoc perspicuum? Ex eo quod me posuit in ministerio: quomodo enim me posuisset, nisi auctoritatem in me vidisset? Hanc ad rationem in familiis cœconomi gratias agunt dominis, quod sibi crediderint aedium administrationem, atque hoc pro indicio accipiunt, quod alii fideliores habentur. Insuper Deus etiam ipse de eo dicit, **Quoniam vas electionis mihi est**, **554 ut portet nomen meum**. Erat igitur idoneus ut portaret: accepit autem virtutem a Deo, ut opus isthuc perficeret. Qui enim gestatus est magnum Christi nomen, ut ipsi insigat animis credentium per prædicationem, non exiguo labore indiget. Gestat autem ipsum, quisquis omnia illo digne et cogitat, et dicit, et facit: quemadmodum is qui hujusmodi non fuerit, haudquaquam etiam gestat: qui enim, cum neque Christum omnino in

Kata τὸ Εὐαγγέλιον τῆς δόξης τοῦ μακαρίου Θεοῦ. Οὗτῳ σύνταξον τούτο· τῇ ὑγιαινούσῃ διδασκαλίᾳ, τῇ οὖσῃ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον. Δόξης δὲ αὐτὸς καλεῖται, διὰ τοὺς αἰσχυνομένους ἐπὶ τοῖς διωγμοῖς, καὶ ἐπὶ τῷ πάθει τοῦ Χριστοῦ, δεικνύσσων ὅτι δόξα ἔστι (Χριστοῦ) καὶ τὸ πάθος τοῦ Χριστοῦ, καὶ οἱ διωγμοί· ἢ καὶ διέτι προξενεῖ τὴν μέλλουσαν δόξαν. Εἰ γὰρ καὶ τὰ παρόντα, φησιν, αἰσχύνην ἔχει, ἀλλὰ καὶ τὰ μέλλοντα δόξαν. Καὶ ταύτην εὐαγγελίζεται ἡμῖν τὸ Εὐαγγέλιον· πᾶν γὰρ εὐαγγέλιον μελλόντων ἔστιν, οὐ παρόντων. Ή δὲ καὶ τὴν λατρείαν τοῦ Θεοῦ φησιν, ἢν τὸ Εὐαγγέλιον ἡμῖν εἰσηγεῖται.

"Ο ἐπιστευθητηρ ἄρα. Ἔγώ, οὐχ οἱ ψευδαπόστολοι· τὸ γὰρ τούτων Εὐαγγέλιον, αἰσχύνης ἔστιν, οὐ δόξης.

Xάριν ἔχω τῷ ἀνθυραμοῦτι με ἐν Χριστῷ ¹⁸ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. Ἐπειδὴ εἶπεν, δὲ ἐπιστεύθητηρ ἄρα, Ινα μὴ δέξῃ κομπάζειν, ἐπὶ τὸν Θεὸν τὸ πᾶν ἀνάγει, καὶ φησιν, ὅτι Ἐκείνῳ χάρις τῷ δόντι δύναμιν εἰς τὸ ὅλως ισχύεις ἀναδέξασθαι τὸ τοιοῦτον ¹⁹ φορτίον. Τὸ γὰρ πρὸς τοὺς καθημερινοὺς θανάτους ιστασθαι, οὐκ ἀνθρωπίνης δυνάμεως ἡν. Τοῦτο ἀληθῆς ταπεινοφροσύνη· τὸ δὲ ἡμέτερον ταπεινοφρήγοσύνη, οὐ ταπεινοφροσύνη.

"Οτι πιστόρ με ἡγήσατο, θέμερος εἰς διακονίαν. Ἰνα μήτις τῶν ἀπίστων εἶπη, ὅτι Εἰ τὸ πᾶν τοῦ Θεοῦ ἔστι, καὶ οὐδὲν παρ' ἡμῶν εἰσφέρεται, τι δήποτε Παῦλον μὲν τοιοῦτον ειργάσατο ²⁰, πῶν δὲ Ίούδαν οὐκέτι; ταύτην ἀναρρέψῃ τὴν ἀντίθεσιν, καὶ φησιν, ὅτι Οὐχ ἀπλῶς οὐτως ἐνεδύναμισθε με, οὐδὲ ἀκρίτως, ἀλλὰ διότι εὑρέθην πιστός. Καὶ οὐδὲ οὔτε εἶπεν, ἀλλ', "Οτι πιστόρ με ἡγήσατο, πάλιν συσκιάζειν τὸ ξαυτοῦ κατέρθωμα. Οὐ λέγω γάρ, φησιν, δις ήμην πιστός, ἀλλ' ἐκείνος με ἡγήσατο τοιοῦτον. Πόθεν τοῦτο δῆλον; Ἀπὸ τοῦ οἴστθαι με εἰς διακονίαν. Πῶς γὰρ διν θετό με, εἰ μή ἐπιτηδειότητα εἶδεν ἐν ἐμοί; Οὐτω καὶ ἐν ταῖς οἰκίαις οἰκονόμοι χάριν οἴδασι τοὺς χυροὺς αὐτῶν, τοῦ πιστευθῆναι τὴν οἰκονομίαν, καὶ οημεῖον τοῦτο τίθενται τοῦ πιστότεροι τῶν διλλων δοκεῖν. Καὶ ὁ Θεὸς δὲ περὶ αὐτοῦ φησιν, "Οτι σκευόντος ἐπιλογῆς μοι ἔστι τοῦ βαστάσαι τὸ δυομά μου. "Ην μὲν ἐπιτήδειος εἰς τὸ βαστάσαι. Ελασε δε δύναμιν παρὰ τοῦ Θεοῦ, ὥστε καὶ τὸ ἔργον τελεῖν. "Ο γὰρ βαστάζειν μέλλων τὸ δυομά τοῦ Χριστοῦ τὸ μέγα, διστε ἐγκαταθεῖναι αὐτὸν ψυχαὶ διὰ τοῦ κηρύγματος, πολλῆς ισχύος δεῖται. Βαστάζει δὲ τοῦτο, δι πάντας ἀξίως αὐτοῦ ²¹ καὶ φρονῶν καὶ λέγων καὶ πράττων ὡς· οὐ γε μὴ τοιοῦτος, οὐ βαστάζει. Πῶς γάρ, δις οὐδὲ ἔχει διλως ἐν ξαυτῷ τὸν Χριστὸν; Τά τε οὖν διλλα πιστός ²² ἦν οὐδὲν Παῦλος, καὶ καθὸ οὐδὲν ισφε-

* Act. ix, 13.

Variæ lectiones.

¹⁸ ἐκδυγαμ- με Χριστῷ ο. ¹⁹ τηλεικοῦτο ο. ²⁰ ἀπεδείχθη το. ²¹ πάντως ἀξι,- αὐτῷ ο. ²² χρηστός ο.

ρίζειο τῶν Δεσποτικῶν, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ τὰ ἐκεῖνού
τῷ Δεσπότῃ ἀνέτιθει. Ἐκοπλαστα, φησι, περισσο-
τέρως πάντων· οὐκ ἔτι δὲ, ἀλλὰ η χάρις· καὶ
πολλὰ ἄλλα τοι: αὗτα.

Asese habeat? Tum in cæteris itaque fidelis erat Paulus, tum quatenus nihil herilium bonorum sibi vendicabat, sed potius quæ sua erant, Domino referebat accepta. *Laboravi enim, inquit, omnibus aliis abundantius: non ego autem, sed gratia⁹: ac multa id genus alia.*

Τὸν πρότερον διτα βλάσφημον, καὶ διώκητην,
καὶ υβριστήν. Ὁρα πῶς ἐπαρεῖ τὸν ἔλεον τοῦ Θεοῦ,
ἔχηγούμενος τὸν πρότερον αὐτοῦ βίον. Καὶ διτα μὲν
περὶ Ἰουδαίων διαλέγεται, τῶν πάστης καταγώσεως
ἀξίων, οὐδὲν αὐτοῖς τοιούτον ἐπιτίθησι, περὶ ἑκατοῦ
δὲ τοιαύτης κατατέλει. Οὐ μόνον, φησι, βλάσφημος
ἡμην αὐτὸς, οὐδὲ μέρχει; ἐμαυτοῦ ἵστην τὴν κακίαν,
ἀλλὰ καὶ τοὺς βουλομένους εὔσεβειν ἐδίωκον, καὶ οὐχ
ἀπίκιας, ἀλλὰ καὶ υβριστικώτερον ἀποκεχρημένον; τῷ
πράγματι.

Αἰ.τὰ. ἡλεήθηρ, διτι ἀγνῶτη ἔκοιησα ἐγ ἀπί-
στέα. Δειχνυσιν ἕαυτὸν τιμωρίας δέξιον· ὁ γάρ ἔλεος
ἐπὶ τοὺς τοιούτους γίνεται. Τίνος δὲ ἔνεκεν οἱ λοιποὶ¹
ἴουδαιοι οὐκ ἦλεήθησαν; Οτι οὐκ ἐξ ἀγνοίας ἥμάρ-
τανον, ἀλλὰ καὶ σφόδρα εἰδότες. Πολλοὶ γάρ, φησιν,
ἐκ τῶν Φαρισαίων ἐπίστευον μὲν, οὐχ ὀμολό-
γησαν² δέ· ἡγάπησαν γάρ τὴν δόξαν τῶν ἀρ-
Θρώπων μᾶλλον ἢ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὁ
Χριστὸς, Πώς δύνασθε, φησι, πιστεύειν, δόξαν
παρὰ ἀνθρώπων λαμβάνοντες; Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ
ἴουδαιοι ἔλεγον, Ὁράτε διτι οὐκ ὠφελεῖτε οὐδὲν,
ἴδε σ κόσμος ὄπλων αὐτοῦ ὑπάτει. Πανταχοῦ γάρ
αὐτοὺς τὸ τῆς φιλαρχίας πάθος ἐνώχλει. Καὶ πάλιν
αὐτοὶ εἰπον, διτι Οὐδεὶς δύναται ἀμφίεραι ἀμαρτίας,
ει μὴ μόνος σ Θεός· καὶ εὐθέως δ Ἰησοῦς ἐποίησε
τοῦτο, ὅπερ ἔφησαν εἶναι στημένον Θεοῦ. Πώς οὖν οὐκ
ἐπίστευσαν; ἄρα ἀγνοίας ταῦτα; Ἰσως δ' ἀν τις
εἰπῇ, Ποῦ οὖν Παῦλος ἦν τότε; Ήπρά τοὺς πόδας
Γαμαλίη, οὐ τοῖς ὑψοῖς ἀναμεμιγμένος· ὁ γάρ
Γαμαλίη ἴσιοπράγμων ἀνθρωπος; ήν. Πώς οὖν μετὰ
ταῦτα ὁ Παῦλος ἐψυλάκιζεν; Οτι ἐώρα τὸ κή-
ρυγμα αὐξηνόμενον, καὶ ἐξήλου λοιπὸν ὑπὲρ τοῦ
νόμου, ἐκείνο δὲ φιλαρχίας ἔνεκα. Πώς δὲ ἀκριβής
ῶν³ τὰ νομικά, οὐκ ἔγνω Παῦλος διὰ τῶν Γραφῶν
τὸν Χριστόν; Διὰ τοῦτο καὶ καταγινώσκει ἔαυτὸν
τοις ἀγνοίαν ἐνόσησεν, ἦν δὲ πιστόν τις τεχεῖ· διὰ τοῦτο
καὶ ἡλεήθηναι φησιν.

555 morbo laboravit, quia in incredulitas pectus ait.

Τοπερεπλεόναστε δέ ή χάρις τού Θεού μετὰ πλεωντεως καὶ διγάπης τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Εἰπών τολλά καὶ μεγάλα περὶ τῆς φιλανθρωπίας; τοῦ Χριστοῦ;⁴⁵ οἵτινες δέξιον δυντα τιμωρίας; τῆς ἑσχάτης; ἡλένσες· νῦν φρεσιν, οἷς οὐ μόνον τούτο, ἀλλὰ καὶ νιοθεσίας ἡξίωσε, καὶ ἀθελφὸν, καὶ οὐδὲν, καὶ φίλον, καὶ συγχληρονόμον ἐποίησες· τοσούτον ἐπλεύνασεν ἡ χάρις τῆς φιλανθρωπίας αὐτοῦ. Ινα δὲ μήτις εἶποι, "Οὐ πανταχοῦ ἡ χάρις, ἀντίρρηται τὸ λοιπὸν ἡ ἡμετέρα

VERS. 13. *Qui prius blasphemus fui, et persecutor, et contumeliosus.* Expende hic quomodo extollat misericordiam Dei, vitam suam ante actam enarrans. Porro, ubi de Judicis disputat omni condemnatione dignis, nihil tale ad eos referit, de scipso autem talia recenset: Non solum blasphemus, inquit, eram ipse, neque ad me usque ipsum statuebam malitiam: sed etiam alios volentes pie vivere persequebar: nec simpliciter, sed contumeliose et violenter rem ipsam peragens.

Sed misericordiam consecutus sum, quia ignorans feci in incredulitate. Ostendit seipsum supplicio dignum : talibus enim misericordia solet obtinere. Quam vero ob causam reliquorum Iudeorum non misertum erat ? Quoniam non ex ignorantia peccaverunt, sed valde scientes. Plerique enim, inquit, ex Pharisaeis credebant quidem, attamen non confitebantur : gloriam enim hominum magis dilexerunt, quam gloriam Dei¹⁰. Et Christus : Quomodo potestis, inquit, credere, cum gloriam ab hominibus accipiatis¹¹ ? Quin et ipsi Iudei dicebant, Videlicet quod nihil proficiunt ; ecce mundus post ipsum abiit. Ubique enim eos regnandi libido vexabat ac turbabat. Ac rursus dixerunt isti : Nemo potest remittere peccata, nisi solus Deus¹². Statim autem Jesus fecit hoc, quod dixerunt signum esse Dei. Quomodo igitur non crediderunt ? nunquid haec ignorantiae sunt peccata ? Fortasse autem quispiam dixerit : Ubi igitur Paulus tum erat ? Ad pedes Gamalielis, non commixtus turbis. Gamaliel enim homo erat privata sua curans. Quomodo igitur postea Paulus in carcerem conjiciebat ? Quia videbat verbum crescere, ac æmulabatur denique pro lege, illi autem regnandi cupiditate æstuabant. Quomodo autem Paulus, utpote in lege exacte institutus, Christum per Scripturas non cognovit ? Propterea seipsum condemnat, quod ignorantiae

D VERS. 14. *Superabundavit autem gratia Dei cum fide ac dilectione que est in Christo Iesu. Cum et multa et magna de Christi clementia dixisset, quod ipsum extremo dignum supplicio miseratus sit, nunc alt: Non solum hoc, verum etiam filiorum adoptione dignatus est, et fratrem, et filium, et amicum, et coheredem fecit, adeo exuberavit gratia clementiae ipsius. Ne vero dicat aliquis, Quia ubique gratia est, sublata est igitur nostra*

⁹ I Cor. xv, 10. ¹⁰ Joan. xii, 42. ¹¹ Joan. v, 44; xii, 19. ¹² Luc. v, 21.

Variæ lectiones.

“ ա պօկէցոսս օ. “ ի չա! օ. “ Ազան օ.

voluntas, subdit, *Cum fide ac dilectione*. Fidem enim, inquit, attuli ego, credens quod possit me servare : et charitatem, quam etiam ipse in Christo Iesu acquisivi : dilectionis enim erga Deum Christus mihi conciliator est, non lex. Indicat autem cum fide charitatem simul adducendam : ex charitate enim mandatorum legis est peractio, sicut Dominus dixit : *Si diligitis me, mandata mea servate*¹³.

VERS. 15. *Fidelis sermo, et omni acceptione dignus, quod Jesus Christus renit in mundum peccatores salvos facere. Quia dixerat, Me, cum persecutor essem, misertus est : Ne mireris, inquit, neque magnitudini doni et gratiae diffidas : nam propter hoc ipsum venit in mundum, ut etiam omnes peccatores salvos faciat. Fidelis igitur sermo dignusque qui suscipiatur. Non enim propterea quod magna sint qua data sunt, ideo dignum est non credere : verum quia immensa est donantis bonitas, hinc dignum est, ut credamus et recipiamus. Hoc autem ad Judaeos etiam, qui legi advertebant animum, extenditur, ut ostendat eis, quod sine fide non possint salvi esse.*

*Quorum ego primus sum. Quomodo cum alias di-
xisset, Secundum justitiam legis factus inculpatus¹⁴, nunc primum peccatorum seipsum constituit? Quoniam cum justitia quæ est in Christo, justitia legis collata, peccatum est, ut cui nunc tempus non relinquatur. Quamdiu enim tempus suum habebat, tamdiu justitia erat; perinde ac luna et lucerna nocte quidem lucent. Quando vero Christus tanquam sol illuxit, tunc ipsam occultavit: errat itaque et plane stultus est, qui sole splendente lucerna uitetur. Alio autem in loco hoc etiam dicit: *Nam nec glorificatum est, quod claruit*¹⁵.*

VERS. 16. *Sed ideo misericordiam consecutus sum, ut in me primo ostenderet Jesus Christus omnem longanimitatem, ad informationem eorum qui credituri sunt illi in vitam aeternam. Vide ejus humilitatem. Propterea, inquit, misericordiam consecutus sum, Ut nemo deinceps peccatorum 556 desperet, sed bonam spem concipiatur sibi condonari noxam, cum animadvertis Paulum, qui reliquias omnibus gravius peccasset, salvum esse factum. Per hoc vero ostendit seipsum non suisse dignum condonatione, cæterum propter aliorum salutem sc clementiam Dei consecutum esse. Non dixit autem, ut in me ostendat longanimitatem, sed, omnem; perinde quasi dicat: Cum in immensum peccassem, omni misericordia indigebam, universaque ejus clementia, non parte ejus aliqua, ut si qui ex parte peccatores sunt. Ad informationem, inquit: hoc est, ad exemplar, ad consolationem et adhortationem omnium qui credere velint.*

VERS. 17. *Regi autem saeculorum, immortali, invi-*

A προσάρεσις, ἐπάγει, Μετὰ πίστεως καὶ ἀγάπης. Πίστιν γάρ, φησίν, εἰσήγεικα ἑγώ, πιστεύσα; οἱ δύναται με σῶσαι· καὶ ἀγάπην, ἦν καὶ αὐτὸς¹⁶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἐκτησάμην· τῆς γὰρ πρὸς Θεὸν ἀγάπης πρίζενδος μοι ὁ Χριστός, οὐχ ὁ νόμος. Δείκνυστε δὲ οἱ μετὰ πίστεως δεῖ καὶ ἀγάπην συνεισάγειν. 'Εξ ἀγάπης γὰρ ἡ τοῦ ἐντολῶν κατόρθωσις, ὡς ὁ Κύριος εἶπεν· 'Εαρ ἀγαπᾶτέ με, τὰς ἐντολὰς μου τηρήσατε.

B Πίστις δὲ ἀλγός καὶ πάσης ἀποδοχῆς ἀξιος, διτε Ιησοῦς Χριστὸς εἰς τὸν κόσμον ἥισθε ἀμαρτωλὸν σῶσαι. Ἐπειδὴ εἶπεν, διτε Διώκτην δυτα με τὴλέσεις, Μή θαυμάσῃς, φησί, μηδὲ ἀπιστήσῃς· ἐπὶ τῷ μεγέθει τῆς δωρεᾶς. Καὶ γὰρ ἐπ' αὐτῷ τούτῳ εἰς τὸν κόσμον ἥλθεν, ἵνα καὶ πάντας ἀμαρτωλοὺς σώσῃ. Πίστις οὖν δὲ λόγος, καὶ ἀξιος παραδέχεσθαι. Οὐ γάρ ἐπειδὴ μεγάλα ἔστι τὰ δεδομένα δξιῶν ἔστιν ἀπιστεῖν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀπειρος ἡ ἀγαθότης τοῦ δεδόντος, διὰ τοῦτο δξιὸν πιστεύειν καὶ παραδέχεσθαι. Τοῦτο δὲ καὶ πρὸς Ἰουδαίους τοὺς τῷ νόμῳ προσέχοντας ἀποτελεται, ἵνα δειξῃ αὐτοῖς, διτε χωρὶς πίστεως οὐκ ἔστι¹⁷ σωθῆναι.

C Τοῦ πρώτος εἰλιτικῷ. Πῶς ἀλλαχοῦ εἰπών· Κατὰ δικαιοσύνην τὴν ἐν τούτῳ γεννημένος δμεμπτες, νῦν πρώτον τῶν ἀμαρτωλῶν τάττει ἔχυτόν; Διτε ὡς; πρὸς τὴν ἐν Χριστῷ δικαιοσύνην, ἡ ἐν τῷ νόμῳ δικαιοσύνη ἀμαρτία ἔστιν, ἄτε καιρὸν νῦν μὴ ἔχουσα. "Εως; μὲν γὰρ εἰχε καιρὸν, δικαιοσύνη ἦν· ὥσπερ καὶ ἡ σελήνη καὶ ὁ λύχνος: ἐν νυκτὶ φανουσιν. "Οτε δὲ ὁ Χριστὸς ἐφάνη, ὥσπερ ἥλιος, τότε αὐτὴν ἀπέκρυψε· καὶ λοιπὸν ἀμαρτάνει καὶ ἀνόητος ἔστιν ὁ λύχνῳ χρώμενος, ἥλιος φανοντος. Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ τοῦτο φησίν· Οὐ γάρ δεδοξασται τὸ δεδοξασμένον.

D Αλλὰ διὰ τοῦτο ἡλείθην, ἵνα ἐν ἐμοὶ πρώτῳ ἐνδείκνηται Ιησοῦς δὲ Χριστὸς τὴν πάσαν μακροθυμίαν, πρὸς ὑποτύπωσιν τῶν μελλόντων πιστεύειν ἐπ' αὐτῷ εἰς ζωὴν αἰώνιον. "Ορα ταπεινωσιν. Διὰ τοῦτο, φησίν, τὴλεήθην, ἵνα μηδεὶς ἀπαγορεύῃ λοιπὸν τῶν ἡμαρτηκότων, ἀλλ' εὐελπίας ἡ, ὡς τοῦ πάντων ἀμαρτωλοτέρουν Παύλου σωθῆνος. Δείκνυστε δὲ διὰ τούτου οὐδὲ ἀξιος δυτα συγχωρήσεως ἔστιν, ἀλλὰ διὰ τὴν τοῦ ἐτέρων σωτηρίαν τῆς φιλανθρωπίας ἀπολαύσαντα. Οὐκ εἴπε δὲ, "Ἔνα ἐν ἐμοὶ ἐνδείκνηται τὴν μακροθυμίαν, ἀλλὰ, τὴν πάσαν, ὡς ἂν εἰ τοῦτο λέγων· "Απειρα ἡμαρτηκὼς παντὸς ἐλέους ἐδεόμην, καὶ πάσης αὐτοῦ τῆς φιλανθρωπίας, οὐ μερικῆς, ὡς οἱ ἐκ μέρους ἀμαρτωλοὶ¹⁸. Πρὸς ὑποτύπωσιν, φησί· τουτέστι, πρὸς ὑπόδειγμα, πρὸς παράληγσιν, πρὸς προτροπὴν¹⁹ πάντων τῶν θελόντων πιστεύειν.

Tῷ δὲ βασιλεῖ τῶν αἰώνων ἀγθίστῳ, δεξάμενῳ,

¹³ Joan. xiv, 15. ¹⁴ Philipp. iii, 6. ¹⁵ II Cor. iii, 10.

Variæ lectiones.

¹⁶ αὐτὴν ο. ¹⁷ ἔνεστι ο. ¹⁸ ἀμαρτάγοντες ο. ¹⁹ προκοπὴν ο.

μόρφω σοφῶ θεῷ τιμητ καὶ δίξια εἰς τοὺς αἰώνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. Ἐπειδὴ περὶ τοῦ Υἱοῦ μεγάλα ἐφθέγξατο, καὶ δὲ τοὺς ἀπεγνωσμένους σώζει, ἵνα μὴ τις νομίσῃ ἀποστερεῖσθαι ³⁰ τὸν Πατέρα, ἀναφέρει καὶ αὐτῷ δίξιν. Ταῦτα δὲ πάντα κοινὰ καὶ τοῦ Υἱοῦ. Καὶ γάρ καὶ αὐτὸς βασιλεὺς τῶν αἰώνων. Εἰ γάρ δημιουργὸς τῶν αἰώνων, πῶς οὐχὶ καὶ βασιλεὺς, καὶ ἄρχαρτος; τῇ θεστητῇ, καὶ μόνος σοφός; αὐτὸς γάρ ἔστιν ἡ σοφία τοῦ Πατρὸς. Ταῦτα δὲ καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος· Μόρφῳ γάρ σοφῷ, εἶπεν, οὐ πρὸς ἀντιδιαστόλην τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος· ἀπαγε· ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ἄγγελοι, καὶ ἀνθρώποι σοφιαν ἔχουσι, δείκνυσιν δὲ αὐτὸς μόνος ἔστι κυρίως σοφὸς, ὡς πηγὴ καὶ αἴτιος σοφίας· ὅσα δὲ ἀλλα σοφίαν ἔχει κτίσματα, κατὰ μέθεξιν ἔχει ταύτην. Τιμὴ δὲ καὶ δόξα, οὐ διὰ ἡμάτων μόνην, ἀλλὰ καὶ διὰ πρέδεων. Ἐκείνη μὲν γάρ τιμᾶς εὐγνώμονας μόνον δείκνυσιν· αὐτὴ δὲ καὶ μιμητὰς; αὐτοῦ, ὁ καὶ μεῖζον. Καὶ τὴν διὰ φρύμάτων γάρ δόξαν διὰ τοῦτο ἀπαιτεῖ, ἵνα αὐτὸν ἀγαπῶμεν, καὶ αὐτῷ προσέχωμεν, καὶ αὐτοῦ ὑπακούωμεν, κήντευσθεν αὐτοῦ ὥφελούμεθα, ὥσπερ καὶ ὁ τοῦ ἡλιακοῦ φωτὸς τὴν δόξαν θαυμάζων, ἐκατὸν ὥφελει, ἀτεγννύμενος τῷ φωτὶ, καὶ ἀπολαύων αὐτοῦ πρὸς τὴν Ἑργα· ὥσπερ δ ἀγνοῶν τοῦ φωτὸς τὴν δόξαν, ἐκατὸν ἔζημιώσε, μὴ χρώμενος; αὐτῷ εἰς ἔργασιν.

Ταύτηρ τὴν παραγγέλλαν παρατίθεμαι σοι, τέκνον Τιμόθεε. Ἐπειδὴ παραγγελταν ἐφησεν, ή δὲ παραγγελία δεσποτικώτερον γίνεται, ἐπῆγαγε, Τέκνον Τιμόθεε. Οὐ γάρ αὐθεντικῶς, φησὶν, ἀλλ' ^C ὡς τέκνῳ, ταύτᾳ φημι. Εἶπε δὲ καὶ τὸ παρατίθεμαι, ἵνα δηλώσῃ τῆς φυλακῆς ³¹ τὸ ἀκριβές, καὶ εἰς οὐχ τιμέτερα & ἔχομεν, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ. Ἀπερ οὖν ἔδωκε, ταῦτα ὥφελομεν φυλάττειν.

Κατὰ τὰς προαγούσας ἐπὶ σε ³² προφητείας. Τὸ τῆς διδασκαλίας καὶ λειψανής ἀξίωμα μέγα δι-, τῆς τοῦ Θεοῦ δεῖται φήσου, ὥστε τὸν ἄξιον δέξασθαι. Διὸ τὸ παλαιὸν ἀπὸ προφητείας; ἐγίνοντο οἱ λειποῦ, τουτέστιν, ἀπὸ Πνεύματος ἀγίου, προφητεία γάρ καὶ τὸ τὰ παρόντα λέγειν. Οὕτω καὶ ὁ Τιμόθεος ήρέ³³ ἐπὶ τὴν λειψανήν. Ἐπειδὲ καὶ προφητείας λέγει ποιλάκις, ἵνως καὶ εἰς προσελήφθη εἰς μαθητὴν ἐξ ἀρχῆς, καὶ διε πειριτήθη, καὶ διε ἔχει πειρονήθη, πάντα μετὰ προφητείας ἐγένοντο. Φησὶν οὖν, διε παραγγέλλω σοι κατὰ τὰς προαγούσας ἐπὶ σὲ προφητείας· τουτέστιν, ἀφορῶν πρὸς ἐκείνας, καὶ οἰοντε παρ' ἐκείνων διδασκόμενος τι δεῖ ποιεῖν σε, παραινῶ ³⁴ σοι, ἵνα ἀξίως ἔχεινων περιπατήσῃς, καὶ μὴ κατισχύῃς αὐτάς.

"Ira στρατεύη ἐτ αὐταῖς τὴν κατῆγεν στρατειαῖς. Τὶ παραγγέλλω σοι;" Ira στρατεύη ἐτ αὐταῖς, τουτέστιν, ἵνα μὴ παρεξέλθῃς τοὺς νόμους αὐτῶν, ἀλλὰ καθὼς; σε εἰλοντο αὐταῖς, καὶ εἰς δ εἰλοντο, Ira στρατεύη τὴν κατῆγεν στρατειαῖς. "Εστι γάρ καὶ κακὴ στρατεία, διατ τις παριστᾶ τὰ μέλη ὅπλα τῇ

A sibili, soli sapienti Deo honor et gloria in secula seculorum. Amen. Quia de Filio magna admodum locutus erat, et quod condemnatos servaret, ne quis putet Patrem hic sua gloria privari, ad illum etiam gloriam referat. Haec autem omnia et ipsi Filiu sunt communia: nam et ipse rex est seculorum. Si enim seculorum conditor, quomodo non rex, et immortalis, et invisibilis quoad divinitatem, solusque sapiens? ipse namque est sapientia Patris. Haec quoque de Spiritu dicuntur. Soli enim sapienti dixit, non ad discrimen Filii et Spiritus: apage: verum quia et angeli et homines sapientiam habent, ostendit eum solum propriam sapientem esse, quippe qui sit filius et auctor sapientiae; quaeunque autem aliae creature sapientiam habent, per participationem habent. Honos autem et gloria, non per verba tantum, verum etiam per opera. Illa enim gratus tantummodo nos ostendit, haec vero imitatores ipsius efficit, quod maius est. Præterea gloriam in verbis propterea postulat, ut ipsum diligamus, ei que attenti simus, ipsique obediamus, adeoque hinc ipsi commodum percipiamus: perinde ac qui solis iubar admiratur, sibi meti ipsi protest, quia in lumine gaudet, illoque ad opera mititur: quemadmodum is qui ignorat luminis gloriam, seipsum danino afficit, cum non utitur eo ad operationem.

VERS. 18. *Hoc præceptum commendo tibi, fili Timothee.* Cum præceptum dixisset, præceptum autem herile magis sit, subintulit, *Fili Timothee.* Non enim cum auctoritate, inquit, sed ut filio haec loquor. Dixit autem, *commendo*, ut exactam cautelam indicaret, et quod non sint nostra quæ habemus, sed Dei. Quæ igitur dedit, ista custodiare debemus.

Secundum præcedentes in te prophetias. Doctrinæ et sacerdotii dignitas, utpote magna, Dei calculo indiget, ut is qui dignus est, illam suscipiat. Præterea **557** antiquitus a prophetia creabantur sacerdotes, hoc est, a Spiritu sancto: prophetia enim est, præsentia etiam dicere. Hunc ad modum Timotheus ad sacerdotium electus erat. Quoniam vero prophetias multas esse dicit, fortassis et quando in discipulorum numerum primo adsciscatur, et quando circumcidetur, et quando elegiatur, omnium cum prophetia flebant. Ait ergo, *Præcipio tibi juxta præcedentes in te prophetias:* hoc est, ad illas respiciens, et veluti ab eis doctus quid te facere deceat, adhortor te ut digne illis ambules, nec eas delectore afficias.

Ut milites in illis bonam militiam. Quid præcipio tibi? *Ut milites in ipsis:* hoc est, ut non transgrediatis leges ipsarum, sed quemadmodum te istæ elegerunt, et ad quod elegerunt, *ut milites bonam militiam.* Est enim et mala militia, quando quis membra sua exhibet arma peccato et impuritatibus,

Variae lectiones.

³⁰ ἀποστερήσθαι: ο. ³¹ φύσεως ο. ³² προσηγούσας πρὸς σ. ³³ εὑρέθη καὶ ἡρόη ο. ³⁴ εἰπεῖν σοι τι δεῖ, παρ. ο.

Militiae autem meminuit, ut indicet, omnibus esse bellum acre, maxime vero doctori. Prinde eum vigilantem esse decet, neque quidquam laxi ostendere.

Vers. 19. *Habens fidem et bonam conscientiam.* Ne existimes, inquit, quod sufficit tibi cum prophetia sacerdotio fungi, verum oportet te habere fidem, ut verbum recte doceras, bonamque conscientiam, hoc est, vitam irreprensibilem comparare. Ex hac enim est bona conscientia, ut aliis etiam præsidere possis. Ut enim imperatorem primum oportet bonum esse militem, hunc ad modum doctori convenit, ut ipse habeat ea quae a discipulis exigit. Hinc autem discamus, etiam doctores et preceptores fuerimus, non dignari neque aspernari superiorum cum judicia lumi adhortationes.

Quam quidam repellentes, circa fidem sunt naufragium passi. Quam, bonam conscientiam videlicet. Nec immerito: cum enim vita impura fuerit, dogmata etiam inde perversa nesciuntur. Ut enim metu futurorum non torqueantur impure viventes, persuadent sibi omnia nostra vana esse. Porro, qui fidem repulerit, et rationibus omnia permiserrit, naufragium facit circa idem. Fides enim portus est tranquillus, mentem in tranquillitate constituens: questiones autem fluctus sunt, mentem tanquam in miserabile naufragium nunc hic, nunc illuc rapientes, petrisque allidentes, vel etiam submergentes.

Vers. 20. *Ex quibus est Hymenæus et Alexander.* Animadvertis quod jam olim fuerint qui perperam decebant, a fide discedentes, rationes et quæstiones sequentes? **558** Ne igitur eiamnum desicias, sicuti ejusmodi consperxeris, sed resiste illis.

Quos tradidi Satanæ, ut discant non blasphemare. Si alios erudit Satanæ, quare se ipse non instituit? Non dixit, ut erudiat, sed, ut erudiantur. Non enim ille hoc efficit, sed hoc ex eventu accidit. Ut enim tortores innumeris referti malis, aliis in causa sunt, ut moderate vivant: sic et diabolus. Cur autem istos non per se se Paulus punivit, perinde ac illum Bariesum, et ut Petrus Ananiam? Ut cum atrocitate pœnae major sit contumelia, atque ut ostendat se Satanæ imperare, atque hinc terribilior evadat. Vel potius, infideles quidem ipsi puniebant, ut discerent se non posse latere. Nam et Ananias incredulus erat, cum adhuc tentaret. Qui vero hoc tandem didicissent, et tum postea aversi essent, Satanæ tradebant, indicantes ipsis quod non suæ ipsorum erant potestatis, sed eorum, apostolorum inquam, vigilantez commissi fuerant. Vel quia eos qui emendari volebant, non puniabant ipsi; incorrigibiles vero ipsi puniebant. Quomodo vero tradebatur Satanæ? Ejiciebatur ex Ecclesia, abjiciebatur a grege,

A ἀμαρτίᾳ καὶ τῇ ἀκαθαρτίᾳ. Στρατεῖς δὲ ἐμνήσθη, οὐδὲ δηλώσῃ, διὶ καὶ πᾶσι μὲν πόλεμος σφοδρός, μάλιστα δὲ τῷ ἐδιασκάλῳ. Οὔτε δέ νήψει καὶ μηδὲν γαῦνον ἐνδέκενται.

"Ἐγὼ πλεῖστον καὶ ἀγαθὸν συνείδησιν. Μή νομίσῃς· φησίν, ἀρχεῖσθαι⁵⁵⁹ εἰς τὸ μετὰ προρητείας ἐπάσταθαι, ἀλλὰ δεῖ σε ἔχειν πίστιν, ὅπερ τὸν λόγον ὄρθοσομέν, καὶ ἀγαθὴν συνείδησιν, τουτέστι, πολιτεύειν ἀκατάγνωστον κεκτῆσθαι. Ἐκ γὰρ ταύτης τῇ ἀγαθῇ συνείδησις, ἵνα καὶ τῶν ἀλλων δύνασαι προτετασθαι. Ότις γὰρ τὸν στρατηγὸν δεῖ πρότερον ἀγαθὸν στρατιώτην εἶναι, οὕτω καὶ τὸν διδάσκαλον δὲ τούτον ἔχειν, ἢ τοὺς μαθητὰς ἀπαίτει. Ἐντεῦθεν⁵⁶⁰ ἐξ μανθάνωμεν, καὶ διδάσκαλοι ὡμει, μὴ ἀπαξιοῦν τὰς τῶν ὑπὲρ ἡμᾶς ἔξιώτεις καὶ παραίστεις.

B

"Ἡτι τινες ἀπωσθμεῖσοι, περὶ τὴν πίστιν ἐναντισταρ. Ἡτι, τὴν ἀγαθὴν συνείδησιν δηλοῦστι. Εἰκάτω; ὅταν γὰρ ὁ βίος ἀκαθαρτὸς ἦ, καὶ δόγματα ἐντεῦθεν διεστραμένα τίκτεται. Ἰνα γὰρ μὴ τῷ φύσιῳ τῶν μελλόντων βασανίζωνται⁵⁶¹ οἱ ἀκαθαρτῶς ζῶντες, πειθουστὶν ἐαυτοὺς, ὅτι πάντα τὰ παρ' ἡμῖν φευδῆ. Καὶ δὴ τὴν πίστιν δὲ ἀπωσθμενος⁵⁶², καὶ λογισμοῖς τὸ πᾶν ἐπιτρέψας, ναυαγεῖ περὶ τὴν πίστιν. Ἡ γὰρ πίστις λειψὴν ἀκλιστος, ἐν γαλήνῃ καθιστῶσα τὸν νοῦν· αἱ δὲ ζητήσεις κύματά εἰσι, τὸν νοῦν ὕπερ εἰς ναυάγιον⁵⁶³ ἐλειπεῖν δὲλλοτε ἀλλαχοῦ συαρπάζοντα, καὶ πέτραις προσαράτοντα, ἢ καὶ ἀπονίγοντα.

C

"Οὐ ἔστιν Ὅμεροις καὶ Ἀλέξανδρος. Ὁρὲς πός ἔκπαλαι: ἃσαν οἱ παραδιάσκοντες, οἱ τῆς πίστεως ἀπεχόμενοι, λογισμοῖς δὲ καὶ ζητήσεις κατακολουθοῦντες; Μή τοίνυν καὶ νῦν ἐκλύου, δταν τοιούτους βλέπης, ἀλλὰ ἀνθίστασο.

D

"Οὓς καρέδωκα τῷ Σατανᾷ, ἵνα παιδευθῶσι μὴ βλασφημεῖν. Ἀλλους παιδεύων ὁ Σατανᾶς, πῶς οὐχ ἔαυτὸν παιδεύει; Οὐκ εἴτε, Ἱνα παιδεύσῃ, ἀλλ', Ἱνα παιδευθῶσιν. Οὐγάρ ἐκεῖνος τοῦτο ἐργάζεται, ἀλλὰ τοῦτο ἐκβάνει ἐξ ἀποτελέσματος. Ποτερ γὰρ οἱ ἔμιοι, μυρίων γέμοντες κακῶν, τοῖς ἀλλοις τοῦ σωφρονεῖν αἰτοι γίνονται, οὕτω καὶ ὁ διάβολος. Διὰ τί δὲ μὴ δι' ἔαυτοῦ τούτους δὲ Πᾶντος ἐκόλασεν, ὅπερ ἐκεῖνον τὸν Βαριησοῦν, ὃς καὶ Πέτρος Ἀνανίαν; Ἱνα μετὰ τῆς σφοδρότητος τῆς κολάσεως καὶ ἡ ὕβρις ἢ μείζων, καὶ ἵνα δεῖξῃ δτι καὶ τῷ Σατανᾷ ἐπιτάσσει, καὶ ἐκ τούτου φοβερώτερος ἢ. Μᾶλλον δὲ τοὺς μὲν ἀπίστους αὐτοὶ ἐκόλασον, ἵνα μάθωσιν δὲ οὐ δύνανται λαθεῖν. Καὶ γὰρ καὶ Ἀνανίας ἀπίστος ἦν, εἴτε πειράζων. Τοὺς δὲ τοῦτο μαθόντας λοιπόν, εἴτε ἐκτραπέντας, τῷ Σατανᾷ παρεδίουν, διειχύντες αὐτοῖς, διὶ οὐκ οἰκεῖ δυνάμει, ἀλλὰ τῇ αὐτῶν, τῶν ἀποστόλων φημι, συνείχοντα φυλακῇ. Ἡ καὶ ἔτες εἰς μὲν διορθώσασθαι ἥδουλοντο, οὐκ ἐκόλασον αὐτοὶ, τοὺς δὲ ἀδιορθώτους αὐτοὶ ἐκόλασον. Πῶς δὲ

Variæ lectiones.

⁵⁵⁸ ἀρχεῖν ο. ⁵⁵⁹ ἐντεῦθεν ο. ⁵⁶⁰ σωφρογίζωντα ο. ⁵⁶¹ διεπωράζμενος ο. ⁵⁶² ὕπερ πανυπέρ ο.

παρεδίδοτο τῷ Σταταφῇ; Ἐξέβάλετο τῆς Ἐκκλησίας, ἀπέρριπτε τὸ τῆς ἀγέλης, καὶ παρεδίδοτο γυμνός τῷ λύκῳ. Μετεπέ τῷ πάλαι τὴν σκηνὴν ἡ νεφέλη περιείτεν, οὗτα καὶ τὴν Χριστοῦ Ἐκκλησίαν τὸ Πνεῦμα. Εἴ τις οὖν ταῦτης ἐκτὸς, καὶ τοῦ Πνεύματος ἔστιν ἐκτὸς, καὶ λοιπὸν ἀθλιος⁴⁰ καὶ εὐ-χείρωτος· τοιοῦτον τὸ τοῦ ἀφορισμοῦ ἐπιτίμιον. Καὶ οὐ θεὸς δὲ αὐτὸς, νόσοις παραδίδους καὶ κακώσεσ-τοις ἀμαρτάνοντας, παιδεύει δικὰ τούτων. Κριγόμε-ροι γάρ, φησιν, ὑπὸ Κυρίου παιδεύειμεθα. "Ορα δὲ, διτὶ τῷ, λογισμοῖς ζητεῖν τὰ θεῖα, βλασφημεῖν ἔστιν. "Γέρις γάρ τοις θεοῖς, τῷ ὑπὸ ἀνθρωπίνων λογι-σμῶν δοκεῖν καταλαμβάνεσθαι.

ΚΕΦΑΛ. Β'.

Παρακαλώ ούντων πρώτον πάντων ποιεισθαί δεήσσις, προσευχάς, ἐγτευξίς, εὐχαριστίας ωσέρ πάντων ἀνθρώπων, ὑπέρ βασιλέων, καὶ πάντων τῶν ἐν ὑπεροχῇ δοτῶν. Πρώτον πάντων, τουτέστιν, ἐν τῇ καθημερινῇ λατρείᾳ. Καὶ γάρ δὲ φεύγεις, ὥπτερον κοινὸν; τῆς οἰκουμένης πατήρ, ἵσταται πάντων κτήδομενος, ὡς καὶ δὲ Θεός φίλεράται. Ὅρα δὲ τὴν χάριν ἔκτεταμένην. Αἱ γὰρ Ιουδαῖαι εὐχαὶ εὐχὴ τοιαῦται. Οὐκ εἶπε δὲ εὐθὺς, ὑπέρ βασιλέων, Λα μή δέξῃ κολακεύων⁶¹· ἃλλα πρότερον εἰπών, ὑπέρ πάντων ἀνθρώπων, τότε ἐπήγαγεν, ὑπέρ βασιλέων. Καὶ γάρ ἄπιστοι ὅσιοι οἱ βασιλεῖς, εὐηγεσθεῖσι· ἐπει τότε τοιοῦτοι ήσαν. Δύο δὲ τὰ ἀγαθὰ γίνεται ἐκ τοῦ ὑπέρ πάντων εὐχεσθαις τῷ μᾶς, ητοι ἔχθρα καταλύεται, τὴν ἔχομεν πρὸς τινας· οὐδεὶς γάρ δύναται ἀπεκχώως ἔχειν πρὸς τούτον⁶², ὑπέρ οὖν δεήσεις ποιεῖται· καὶ ἐτι αὐτοὶ⁶³ φιλεῖσις γίνονται, τῷ τε τῆς κακίας μετεβάλλεται διὰ τῆς τῶν εὐχῶν συνεργείας, καὶ τῷ μηκέτι ἐκθροῦσθαι πρὸς τῷ μᾶς. Ἐπίλικον γάρ ἦν τὸ τοὺς διώκοντας, τοὺς κατακόπτοντας ἀκούειν, διὶ οἱ ὑπὲρ αὐτῶν κατακοπτόμενοι ὑπὲρ αὐτῶν εὐχονται; Δέησις δὲ καὶ προσευχὴ, καὶ ἐγτευξίς, ὡς τὸ αὐτὸ σημαίνοντα παρειλήφθησαν τῷ Ἀποστόλῳ δι' ἐνάργειαν⁶⁴, τῇ ἐπιμονῇ τῶν λέξεων ἀπαιτοῦντι ἀπαραιτήτως ποιεῖν τούτο δὲ παραινεῖ. Τινὲς δὲ διαφορὰν αὐτῶν περιειργάσαντο, δέησιν μὲν εἰπόντες εἶναι ἴκετηράν προτιμερούμενην ὑπὲρ ἀπαλλαγῆς τινων λυπηρῶν⁶⁵· προσευχὴν δὲ, αἰτησιν ἀγαθῶν· ἐντευξιν δὲ, κατηγορίαν τῶν ἀσθούντων, η ἀδικούντων, η ἀδιορθώτων. Σκόπει δὲ ὅπως καὶ ὑπὲρ τῶν εἰς ἀλλους⁶⁶ γινομένων ἀγαθῶν εὐχαριστεῖν κελευσθεῖα, διὶ τὸν ἥγιον ἀνατέλλει εἴπι πονηρούς καὶ ἀγαθούς, διὶ πάντας ἐμπιπλᾶ τῶν ἐκυτοῦ ἀγαθῶν, καὶ τοὺς ἀπίστους, καὶ τοὺς φιλασθήμους. Ἐκ τούτου δὲ εἰς φιλαδελφίαν συγκολλώμεθα καὶ ἐνούμεθα. Οἱ γάρ εὐχαριστῶν ὑπὲρ τῶν τοῦ πάλας ἀγαθῶν, ἀναγκάζεται καὶ φιλεῖν αὐτόν⁶⁷. Πολλῷ οὖν μᾶλλον ὑπὲρ τῶν εἰς θήμας γινομένων.

μένων εὐχαριστεῖν δεῖ. conglutinamur et unimur. Qui enim gratias agit
pro proximi bonis, ipsum etiam amare cogitur. Multo igitur magis pro beneficiis in nos collatis
gratias agere oportet.

"1 Cor. xii, 32.

Variæ lectiones.

⁶⁰ ἀλλοις εὐχείρωτος ο. ⁶¹ καλλικεύειν ο. ⁶² τοιοῦτον ο. ⁶³ ἔκεινοι, καὶ, αὐτοὶ ἔκεινοι ο. ⁶⁴ ἐνέργειαν ο.
⁶⁵ δυσχερών ο. ⁶⁶ ἀλλήλους ο. ⁶⁷ οὐκ ἀναγκάζεται καὶ φιλεῖν αὐτὸν ο. ⁶⁸ πρᾶς ο.

“δυσχερῶν οὐ.” “ἀλλήλους οὐ. οὐκ ἀναγκάζεται καὶ φιλεῖν αὐτὸν οὐ. πρᾶς οὐ.

VERS. 2. Ut tranquillam et quietam vitam agamus. Quia verisimile erat Christiani animum turbari, siquidem mysteriorum tempore pro infidelibus regibus orare jubetur, luerum apponit, ut ita saltem adhortationem recipiamus. Illorum salus, inquit, nostra est tranquillitas: bellum enim gerunt, ut nos extra metum simus. Quomodo igitur non iniquum est, illos pro nostra securitate pericula subire, nos vero ne labia quidem aperire ut pro ipsis interpellemus?

In omni pietate et castitate. Hoc adjecit, quondam ccessatio a bellis plenisque deliciarum et injuriae occasio fuit, ex quibus prava etiam dogmata nascentur. Ut igitur vivamus, inquit, non in deliciis aut injuria, sed in omni pietate: omni, inquam, non ea solum quae est in dogmatibus, verum etiam quae est in vita (est enim et in vita impieitas, ut cum ait, Deum confitentur se nosse, factis autem negant¹⁷), vel quae purissima est et ab omnibus heresibus disjuncta. Similiter et in omni castitate, non solum a lascivia abstinendo, sed in omni virtute. Oportet igitur nos pacem habentes cum iis qui foris sunt, in anima pariter esse pacatos, viventes in omni pietate et castitate: tum enim vere tranquillam et quietam vitam ducere mus. **560** Tria enim sunt bellorum genera: unum quod a barbaris, alterum quod privatim adversum nos geritur ab his qui nobis in nisi sunt, tertium quod intra nos ex pravis motibus excitatur. Bellum certe quidem a barbaris illatum regum Indusria sedat, quibus et nos orationibus succurrere opus est; reliqua autem duo nos ipsi sedare debemus, hoc sane quod ab osoribus nostris nolis insertur, mansuetudine atque orationibus nostris afflictiones compensando: Cum his enim, inquit, qui oderunt pacem, eram pacificus¹⁸; et: Detrahebant mihi, ego autem orabam¹⁹; illud vero quod in nobis ipsis est, per omnia justitiae arma.

VERS. 3. Hoc enim bonum et acceptum est coram Servatore nostro Deo. Hoc, quale? Orare pro omnibus, et Gracis et haereticis. Et natura quidem bonum est: omnes enim ejusdem sumus naturae consortes: atque ipsi Deo gratum est.

VERS. 4. Qui omnes homines vult salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire. Si omnes homines ille vult servari, velis et tu, atque imitare Deum: si autem vis, ora. At si ipse hoc vult, dicet aliquis, quid opus est meis precibus? Imo plurimum hoc ipsis commodat, siquidem ad charitatem eos trahit, teque rursus effterari non permittit. Rursus hinc verisimile est eos etiam ad fidem adduci. Salutem enim quae ex fide est, intellige. Et ad agnitionem veritatis, hoc est, fidei in ipsum: sola enim ista est veritas.

VERS. 5. Unus enim Deus, unus et mediator Dei

A "Ira ἡρεμον καὶ ησύχιον βίον διδημονει. Ἐπειδὴ εἰκὸς ἦν τὴν τοῦ Χριστιανοῦ ψυχὴν ταράττεσθαι, εἴγε κελεύεται ἐν τῷ τῶν μυστηρίων καιρῷ εὑγεσθαι ὑπὲρ ἀπίστων βασιλέων, προστίθει τὸ κέρδος, ἵνα καν οὕτω δεξιώμεθα τὴν παράνεσιν." Ή ἐκείνων, φησι, σωτηρία, ἡμῶν ἔστιν ἀμεριμνή: στρατεύονται γάρ ἐν ἡμεῖς ἐν ἀδείᾳ²⁰ ὥρεν. Πῶς οὖν οὐκ ἀδικοῦν, ἐκείνους μὲν ὑπὲρ τῆς ἡμῶν δαφείσεις²¹ κινδυνεύειν, ἡμᾶς δὲ μηδὲ τὰ κείλη διαβείν ὑπὲρ αὐτῶν εὐχομένους;

B Εἰς πάσῃ εὐεσθείᾳ καὶ σεμνότητι. Τοῦτο δὲ προστέθηκεν, ἐπειδὴ πολλοῖς ἡ ἀπὸ τῶν πολέμων ἡρεμία τρυψῆς καὶ ὑδρειῶν ὑπέθεσται, γίνεται, ἐξ ὧν καὶ δόγματα πονηρὰ τίκτεται. "Ιρα οὖν διάγωμεν, φησιν, οὐκ ἐν τρυψῇ καὶ ὑδρει, ἀλλ᾽ ἐν πάσῃ εὐεσθείᾳ· πάσῃ, μὴ μόνον τῇ τῶν δογμάτων, ἀλλὰ καὶ τῇ τοῦ βίου (ἔστι γάρ καὶ διὰ τοῦ βίου ἀσέβεια, ὡς ἔταν λέγη, Θεόρι διολογοῦσιν εἰδέναι, τοῖς δὲ Ἑροῖς ἀπροῦνται)· ἡ καὶ τῇ καθαρωτάτῃ καὶ πτωσῶν²² τῶν αἰρέσεων ἀπωκειμένη: Πασάτως καὶ ἐν πάσῃ σεμνότητι, μὴ μόνη τῇ ἀπωκή τῆς ἀσελγείας, ἀλλὰ πάσῃ ἀρετῇ. Δει οὖν ἡμᾶς εἰρηνεύοντας ἀπὸ τῶν ἔξι, εἰρηνεύειν καὶ κατὰ ψυχὴν, διάγοντας ἐν πάσῃ εὐεσθείᾳ καὶ σεμνότητι: τότε γάρ ὄντως ἔχοιμεν ἀν ἡρεμον καὶ ησύχιον βίον. Τρεῖς γάρ εἰσι πᾶλεμοι: ὁ τε βαρβαρικός, καὶ ὁ ἐκ τῶν ἰδίᾳ πρὸς ἡμᾶς ἀπεχθανομένων ἐπαγδυνος; ἡμῖν, καὶ ὁ Εὐλόγος ἐκ τῶν παθῶν ἐπεγερόμενος. Τὸν μὲν οὖν βαρβαρικὸν πόλεμον ἡ τῶν βασιλέων δραστηριότης παυει, οἷς δει καὶ ἡμᾶς συνεργεῖν διὰ τῶν εὐχῶν· τοὺς δὲ λοιποὺς δύο ἡμεῖς; αὐτοὶ παύειν ὑφείλομεν, τὸν μὲν ἐκ τῶν μισούντων ἡμᾶς, τῇ πραξιθυμίᾳ²³ καὶ τῷ εὐχαῖς ἀμειθεσθαι τὰς θλίψεις· Μετά τῶν μισούντων γάρ, φησι, τὴν εἰρήνην, ἡμηρι εἰρηνικές· καὶ, Ἐρδιέσταλόν με, ἐτὸν δὲ προσευχόμην· τὸν δὲ ἐν ἡμῖν αὐτοῖς, διὰ πάντων τῶν ὄπλων τῆς δικαιοσύνης.

C Τοῦτο γάρ καλὸν καὶ ἀποδεκτὸν ἀνώπιον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ. Τοῦτο πολον; Τὸ εὐχεσθαι ὑπὲρ πάντων, καὶ Ἑλλήνων καὶ αἰρετικῶν. Καὶ τῇ φύσει ἔστι καλόν· πάντες γάρ τῆς αὐτῆς φύσεως κοινωνοῦμεν· καὶ τῷ Θεῷ δὲ ἀποδεκτόν.

D "Ος κάρτας ἀπρόώπους θέλει σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγρωσιν ἀληθείας ἔλθεῖν. Εἰ πάντας ἀνθρώπους θέλῃ σωθῆναι ἐκείνος; Οέλε καὶ σὺ, καὶ μιμοῦ τὸν Θεόν· εἰ δὲ θέλεις, εἶχου. Εἰ τοινυν αὐτῆς θέλῃ, φησι, τί δει τῶν παρ' ἐμοῦ εὐχῶν; Μεγάλως τοῦτο ἔκεινος· συμβάλλεται· πρὸς ἀγάπην γάρ αὐτοὺς ἔλκει, καὶ σε πάλιν οὐκ ἀφίησιν ἐκτεθριῶσθαι· ἐντεῦθεν δὲ πάλιν εἰκός ἔστιν ἐκείνους ὑπαχθῆναι εἰς τὴν πίστιν· σωτηρίαν γάρ τὴν τῆς πίστεως νόει. Καὶ εἰς ἐπίγρωσιν δὲ ἀληθείας, τουτέστι, τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως· μόνη γάρ αὐτῇ ἀλήθεια.

E Εἰς γὰρ θεός, εἰς καὶ μεστήν Θεοῦ καὶ ἀ-

¹⁷ Tit. 1, 15. ¹⁸ Psal. cxix, 6. ¹⁹ Psal. cviii, 2.

Variæ lectiones.

²⁰ ἀμεριμνίᾳ ο. ²¹ σωτηρίας ο. ²² καθαρότητι π.ο. ²³ πραξιθυμίᾳ ο.

δρώτων ἀγρωπος Ἰησοῦς Χριστός. Εἰπὼν δὲι οὐδεὶς πάντας σωθῆναι, κατασκευάζει τοῦτο, καὶ φησιν, δὲι διὰ τοῦτο γάρ καὶ τὸν Υἱὸν αὐτοῦ μεστῆν πέπομφεν, ἵνα ἀποκαταλάξῃ ἐκεῖνος αὐτὸν τοῖς ἀνθρώποις. Πῶς οὖν οὐκ ἐσώθησαν πάντες; "Οτι οὐ θέλουσιν. Εἰπὼν δὲ, εἰς Θεός, οὐ πρὸς ἀντιδιαστόλην τοῦτο εἶπε τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ τῶν εἰδώλων. "Οτι γάρ Θεός ἔστι, δῆλον ἀπὸ τοῦ καὶ μεστής εἶναι. "Ο γάρ μεστής δύο τινῶν ἔστι μέσος;⁷³ καὶ ἀμφοτέροις ὁφείλει κοινωνεῖν⁷⁴. Ἐπει γοῦν δὲ Υἱός τοῦ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων μεστής, ἀμφοτέρων μετέχει, καὶ Θεός ὁν καὶ ἀνθρωπος, δύο φύσεις δὲ αὐτός, οὗτε Θεός γυμνός· οὐ γάρ ἀν παρεδέξαντο αὐτὸν, οἵς ἔμελλε μεστεύειν· οὔτε ἀνθρωπος ψιλός· Ἐδει γάρ τῷ Θεῷ διαλέγεσθαι. Οὐκ εἶπε δὲ φανερῶς καὶ περὶ τῆς θεότητος τοῦ Χριστοῦ, ἐπειδὴ πολὺθεῖτά τοις ἐκράτει, καὶ ἵνα μὴ νομισθῇ καὶ αὐτὸς πολλοὺς θεοὺς παρεισάγειν· ὅπουγε οὐδὲ τὸ, εἰς καὶ εἰς, σταν λέγηται, προσήκει συντιθέναι, καὶ λέγειν δύο, ἀλλ', εἰς καὶ εἰς· τοσαύτη γάρ ἡ εὐλάβεια τῆς Γραφῆς. Διὰ τοῦτο οὐκ ἐμνήσθη οὐδὲ τοῦ Πνεύματος, ἵνα μὴ δῆῃ πολύθεος εἶναι.

"Ο δοὺς ἑαυτὸν ἀντίλιντρον ὑπέρ πάντων. Καὶ Ἐλλήνων. Ἐκεῖνος μὲν οὖν ἀπέθανεν ὑπὲρ πάντων, σὺ δὲ εἴδυσθαι οὐκ ἀνέλῃ; "Οργ δὲ τὸ, δοὺς ἑαυτὸν. Κατὰ Ἀρειανῶν γὰρ τοῦτο, τῶν λεγόντων δὲι ἀκιν παρεδόθη. Τί δὲ ἔστιν ἀντίλιντρον; "Ἐνοχος ἦν ἡ φύσις, ὥστε ἀπολέσθαι, ἀλλ' ἀντ' ἐκείνης ἑαυτὸν ἔδωκε

Τὸ μαρτύριον. Τουτέστι, διὰ τοῦ μαρτυρίου ἐγένετο δὲ Υἱὸς ἀντίλιντρον. "Η⁷⁵ ἐφερμηνεύων τοῦτο, φησὶ οὖν, διὰ Ἀντίλιντρον τὸ μαρτύριον λέγω, τουτέστι, τὸ πάθος. "Πλούτιος γάρ μαρτυρήσων τῇ ἀληθείᾳ μέχρι θενάτου· καὶ γάρ αὐτὸς τὸν Πατέρα ἐφανέρωσε, καὶ τὸ ἀληθὲς δόγμα, καὶ τὸν ἀληθῆ καὶ ἀγγελικὸν⁷⁶ θίον αὐτὸς εἰσηγήσατο.

Καιροῖς ιδοις. Τουτέστι, τοῖς προσήκουσιν. Εἰς δὲ τέτευθη ἐτώ κήρυξε καὶ ἀπόστολος. Εἰς δὲ μαρτύριον ἐτέθην ἐγὼ κήρυξη, ὥστε κηρύττειν αὐτοῖς, τουτέστι, τὸν σταυρὸν καὶ⁷⁷ τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ. Καὶ οὐχ ἀπόλως κήρυξη, ὥστε ἐν ἐνὶ τέπω μόνον κηρύσσειν, ἀλλὰ καὶ ἀπόστολος, ὥστε πανταχοῦ περιέσναι. Καὶ ἀλλω; δὲ, μέγα τὸ τοῦ ἀποστόλου ἀξίωμα, καὶ διὰ τοῦτο ἀντιποιεῖται τούτου.

"Αἰτίθειντες λέγω, οὐ ψεύδομαι, διδύσκαλος ἑθοῦν. Τὸ ἀξιόπιστον τὸν λόγων περιποιεῖται. Ἐπειδὴ γάρ εἰ ἄλλοι ἀπόστολοι πρὸς τοῦτο ἀπενάρκων, ἔμα μὲν ὡς βελύστρομενοι τὰ Εθνη, ἔμα δὲ ὡς οὐ παραδεχόμενοι⁷⁸. Αὐτὸς, φησι, λοιπὸν⁷⁹ ἀφωρίσθην ἐθνῶν διδάσκαλος. Εἰ τοίνυν καὶ δὲ Υἱός τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ ἐθνῶν ἀπέθανε⁸⁰, κάγω αὐτῶν εἰμι διδάσκαλος, σὺ μὴ κατοκνίσῃς ὑπὲρ αὐτῶν εὑχεσθαι.

Variæ lectiones.

⁷³ μεστής ο. ⁷⁴ ἀναφέρειν ο. ⁷⁵ καὶ ο. ⁷⁶ εὐαγγελικὸν ο. ⁷⁷ σταυρὸν, ἥγουν τὰ πάθη, καὶ μ. ⁷⁸ παραδεχθησόμενοι ο. ⁷⁹ ἀληθῶς ο. ⁸⁰ ἐπιθε ο.

A et hominum homo Jesus Christus. Cum dixisset Deum omnes velle salvos fieri, hoc jam confirmat, inquiens: Propter hoc enim vel Filium suum mediadorem nūsit, ut reconciliet ille seipsum hominibus. Quare igitur non servati sunt omnes? Quia nolunt. Porro, cum ait, *unus Deus*, non ad differētiam Filii dixit hoc, sed idolorum. Quod enim Deus sit, vel inde liquet, quod mediator sit: mediator enim duorum quorundam medium est, ac utriusque debet esse particeps. Quia igitur Filius Dei et hominum mediator est, amborum est particeps, quippe qui Deus sit et homo, idemque duæ naturæ: neque Deus nudus; non enim suscepissent eum inter quæ debeat esse mediator: neque homo nudus et simplex; apud Deum enim causa agenda erat. Non dixit autem manifeste de divinitate Christi, quoniam deorum multorum cultus tunc temporis obtinebat, et ne ipse existimat deorum multitudinem inducere: siquidem, unus et unus cum dicatur, non oportet conjungere, et dicere duos, sed unus et unus: tanta enim est Scripturæ cautela. Hinc neque **561** Spiritus meminit, ne videatur multorum deorum cultor.

C VERS. 6. Qui dedit seipsum pretium redemptionis pro omnibus. Etiam pro gentibus. Certe quidem ille pro omnibus mortuus est, tu vero orare non sustines? Observa autem istud: qui dedit seipsum. Adversus enim Arianos hoc facit, qui affirmant, quod invitus sit traditus. Quid vero est, pretium redemptionis? Natura erat obnoxia interitui, is vero pro illa seipsum dedit.

Testimonium. Hoc est, per testimonium Filiū ius factus est pretium redēptionis. Vel interpretans hoc, dicit nunc: Redēptionis pretium, testimonium sive martyrium dico, hoc est, passionem. Venit enim testimonium dicturus veritati adusque mortem; etenim ipse Patrem manifestavit, veramque doctrinam et veram atque angelicam vitam ipse introduxit.

Temporibus suis. Id est, convenientibus.

VERS. 7. Ad quod positus sum ego praeceo et apostolus. Ad quod testimonium positus sum ego praeceo, ut prædicem illud, hoc est, crucem et mortem Christi. Nec simpliciter praeceo, ut in uno loco tantum prædicem, verum etiam apostolus, ut quocunque circummeani. Porro, magna est apostoli dignitas, ideoque hanc sibi vendicat.

Veritatem dico, non mentior, doctor gentium. Auctoritatē et fidem verbo suo conciliat. Quia enim alii apostoli ad hoc officium torpebant, partim quod exsecrarent gentes, partim vero quod eas non suscepissent: Ego, inquit, tandem segregatus sum doctor gentium. Si igitur et Filius Dei pro gentibus mortuus est, egoque ipsarum sum praeceptor ac doctor, tu ne pigriteris pro eis orare.

In fide et veritate. Animadverte rursus, in fide. Non in syllogismis, inquit, aut logicis demonstrationibus, verum in fide. Deinde, ne existimes imposturam esse hanc rem, subintulit, in veritate. Non enim, inquit, mendacium est id quod in fide docetur atque traditur, sed in veritate traditur.

VERS. 8. *Volo ergo viros orare in omni loco.* Qui igitur Christus in omni loco orare prohibet? dehortatur enim ne in plateis isthuc faciant, et in cubiculum ingredi jubet⁵⁰. Atqui Christus non vetuit in omni loco orare, verum ex abundantia docens ne isthuc faciant ad ostentationem, cubiculi meminit, perinde atque cum dicit: *Nesciat sinistra tua quid faciat dextera: non de manibus hoc dicit, sed modis omnibus docet in eleemosynis faciendis vitandam esse vanam gloriam.* Propterea et Paulus 562 in omni loco vult orare viros, tanquam Christus hoc non prohibuerit. Istud autem dixit ad distinctionem Iudaicæ orationis: illa enim in uno loco circumscripta erat, templo videlicet, quod erat Hierosolymis. Nobiscum autem non sic agitur: gratia enim incircumscripita est, ac quemadmodum Christianus pro cunctis orat, sic et in omni loco.

Lerantes puras manus. Non locum orationis, sed modum exacte cognosci oportet. Puras enim manus exigit, id est, mundas ab avaritia, a rapina, a cædibus, a verberibus, eleemosyna plena.

Sine ira et disceptatione. Hoc est, absque injuria- rum recordatione et commotione adversus fratrem. Disceptationem autem hæsitationem vocat: hoc est, ut non dubitanter et cum hæsitatione accedas, sed credens, et non judicans, hoc est, ambigens an accepturus sis an non, quæ petis. At quomodo hoc fieri? inquit. Si nihil ipsius voluntati contrarium petas, si nihil rege indignum, sed omnia spiritualia, si cum sanctis ac puris manibus et sine ira.

VERS. 9. *Similiter et mulieres.* Volo, inquit, et ipsas sine ira et disceptatione sanctas manus attollere, et non rapaces, non avaras. Cum enim maritum cogit uxor geminas ei et ornamenta aurea comparare, ille autem aliena rapit, ipsa omnino rapit.

In habitu honesto, cum reverendia et sobrietate ornare seipcas. Majus et eximum quiddam a mulieribus postulat, nempe ut vestiantur honeste, et non curiose: hoc enim est dishonestum. Katastolichu autem habitum longiore dicit, hoc est, ut undique vestiantur et contegantur, et ne impudenter detegantur. Insert enim, cum reverendia et sobrietate.

Non in tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, aut ueste pretiosa. Venit enim ut ore, non ut tripu-

⁵⁰ Matth. vi, 5.

Variæ lectiones.

⁵¹ Ιλεημοσύνῃ ο. ⁵² τῆς βασικέτας ο. ⁵³ Εχειν ο. ⁵⁴ ἀργύρια ο. ⁵⁵ κτεῖ ο. ⁵⁶ προσεύξασθαι γάρ δίξεσθε ο.

'Ερ πλοτει καὶ ἀληθείᾳ. Ὅρα πάλιν τὸ, ἐν πίστει. Οὐκ ἐν συλλογισμοῖς, φησίν, ή λογικαὶ ἀποδειγματιν, ἀλλ' ἐν πίστει. Εἴτα ἵνα μὴ νομίσῃς ὅτι ἀπάτη τὸ πρᾶγμα ἔστιν, ἐπήγαγε τὸ, ἐν ἀληθείᾳ. Οὐκ ἔστι γάρ, φησί, φεῦδος τὸ ἐν πίστει διδασκόμενον καὶ παραδιδόμενον, ἀλλ' ἐν ἀληθείᾳ παραδιδοται.

Βούλομαι οὖν προσεύχεσθαι τοὺς ἀνδρας ἐν πιντὶ τόπῳ. Πῶς οὖν δὲ Χριστὸς κωλύει τὸ ἐν παντὶ τόπῳ εὑχεσθαι; καὶ γάρ ἀποτρέπει τὸ ἐν ταῖς πλατείαις τοῦτο ποιεῖν, καὶ εἰς τὸ ταμείον εἰσέργεσθαι κελεύει. Οὗτος γοῦν δὲ Χριστὸς ἔκώλυσε τὸ ἐν παντὶ τόπῳ εὑχεσθαι, ἀλλ' ἐκ περιουσίας διδάσκων μὴ πρὸς ἐπίδειξιν τοῦτο ποιεῖν, ταμείου ἐμνήσθη· ὥσπερ καὶ διαν λέγη. Μή γνώτω ἡ ἀριστερὰ τὸ ποιεῖ τὴ δεξιὰ, οὐ περι χειρῶν λέγει, ἀλλὰ τὴν ὑπερβοήθην τοῦ ἀκενοδέξιας ἔλεσθαι παριστῆσι. Διὰ τοῦτο καὶ δὲ Παῦλος βούλεται τοὺς ἀνδρας ἐν παντὶ τόπῳ προσεύχεσθαι, ὡς τοῦ Χριστοῦ μὴ τοῦτο κωλύσαντος. Τοῦτο δὲ εἰπε πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς Ἰουδαϊκῆς εὐχῆς· Ἐκείνη γάρ ἐν ἐνὶ περιώριστο τόπῳ, τῷ ναῷ δηλαδὴ τῷ ἐν Ἱεροσολύμοις. Ἀλλ' ἐφ' ἡμίνευκούσιας· τὴ χάρις γάρ ἀπεριόριστος, καὶ ὥσπερ ὑπὲρ πάντων δὲ Χριστιανὸς εὑχεται, οὕτω καὶ ἐν παντὶ τόπῳ.

'Επαιροτας ώστους χεῖρας. Ων τὸν τόπον τῆς εὐχῆς, ἀλλὰ τὸν τρόπον ἀκριβοῦσθαι δι. Όστους γάρ χεῖρας ἀπαιτεῖ, τουτέστι, καθαρὰς ἀπὸ πλεονεξίας, ἀπὸ ἀρπαγῆς, ἀπὸ φόνων, ἀπὸ πληγῶν, ἐλεημοσύνη⁵¹ βρουσόσας.

Χωρὶς δργῆς καὶ διαλογισμοῦ. Τουτέστι, χωρὶς μνησικακίας καὶ ἐμπαθείας τῆς πρὸς τὸν ἀδελφόν. Διαλογισμὸν δὲ τὴν ἀμφισβολίαν φησι· τουτέστιν, ἵνα μὴ ἀμφισβητῶνται μετὰ δισταγμοῦ προσέρχῃ. ἀλλὰ πιστεύων καὶ μὴ διακρινόμενος, τουτέστιν, ἀμφισβῆλων ὅτι ή ληψή, ή οὐ ληψή, & αἰτεῖς. Πῶς οὖν ξεται τοῦτο; φησίν. "Αγ μηδὲν αἰτήσις ἐναντίον τοῦ Θελήματος αὐτοῦ, ἀν μηδὲν ἀνάξιον τοῦ βασιλέως⁵², ἀλλὰ πάντα πνευματικά, ἀν μετὰ δοσίων χειρῶν καὶ χωρὶς δργῆς.

"Οσυνέτως καὶ τὰς γυναικας. Βούλομαι, φησί, καὶ αὐτές χωρὶς δργῆς καὶ διαλογισμοῦ δοσίων χειρας αἰρεται⁵³, καὶ μὴ διαρπαζούσας, μὴ πλεονεκτούσας. "Οταν γάρ τὸν ἀνδρα ἀναγκάζῃ τὴ γυνὴ λίθους αὐτῇ πορίζειν καὶ χρυσα⁵⁴, δὲ πλεονεκτεῖ⁵⁵, αὐτῇ πάντως ἀρπάζει.

'Ερ καταστολὴ κοσμία, μετ' αἰδοῦς καὶ σωφροσύνης κοσμεῖν ἔαυτάς. Πλέον τι περὶ τῶν γυναικῶν ἀπαιτεῖ, τὸ ἐτολίσθαι κοσμίας, καὶ μὴ περιέργως· ἀκοσμία γάρ ἐκεῖνο. Καταστολὴν δὲ λέγει τὸ πάντοθεν περιεσταλῆναι καὶ συγκεκαλύφθαι, ἀλλὰ μὴ ἀνακεκαλύφθαι ἀναισχύντως. Ἐπίγει γάρ, μετὰ αἰδοῦς καὶ σωφροσύνης.

Μή ἐν πλέγμασιν, η χρυσῷ, η μαργαρίταις, η γματισμῷ πολυτελεῖ. Προσεύχεσθαι γάρ ἐρχεται⁵⁶,

οὐ χορεῦσαι. Ήώς οὖν ἐμπλέγματα περινοῖς τῇ κεφαλῇ. βοστρύχους πλέκουσα, καὶ μαργαρίτας τοὺς μὲν ἔξαρτας, τοὺς δὲ περικειμένη, τοὺς δὲ ὑποθεσμένη, διὰ τοῦτα ἄποικοι πενήτων καὶ χηρῶν καὶ ὀρφανῶν; Στερεῖς τὴν κήραν τοῦ βάκους, ἵνα σὺ πατήσῃς μαργαρίτας! Ἀρα οὖν οὐ μεγάλη ἡ ἀνεξικακία τοῦ Θεοῦ; Αἰτησομένη δῆλος διφεστιν ἀμαρτιῶν, καὶ ὥσπερ εἰς θυμέλην εἰσιοῦσα, οὗτα σεαυτὴν καλλωπίζεις! Καλή γε αὕτη ἡ κατάνυκτις· πάνυ γε ἐπακούσεται σου ὁ Θεός, τὰ δάκρυα τῶν πενήτων περικειμένης. Εἰ δὲ ἂπλούστου μόνου ἐστὶ τεκμήρια κακῶν Παῦλος, πολλῷ μᾶλλον διὰ περιεργειῶν ἐστιν, οἷον ἐπιτρίμματα παρειῶν, ὑπογραφὲς δύθαλμῶν, φωνὴν διακεκλασμένην, δῆμα ὑγρὸν, καὶ τάλλα.

Ἄλλ' διὰ πρέπει γυναιξὶν ἐπιχειλομέναις θεοσέβειαν, διὰ δέργων ἀγαθῶν. Ἄλλα κοσμεῖν ἔαυτάς διὰ ἔργων ἀγαθῶν· εἴτα διὰ μέσου, Τοῦτο γάρ πρέπει γυναιξὶν Χριστιαναῖς ταῖς τὸν ἀληθινὸν⁴⁷ Θεὸν σεβομέναις. Ἡ καὶ δἄλλως· ἐπειδὴ ἐστι διὰ λόγων ἐπαγγέλλεσθαι εὐέδειαν⁴⁸, προσάθηκε τὸ δέργων μαρταρίων.

Γυνὴ ἐν ησυχίᾳ μαρθαρέτω, ἐν πάσῃ ὑποταγῇ. Οὐ μόνον μέχρι σχημάτων καὶ καταστοῆς κοσμία ἔστα ή γυνὴ, δάλλα καὶ μέχρι φωνῆς. Μή⁴⁹ φθεγγεῖσθω γάρ, φησι, μηδὲ περὶ πνευματιῶν, δάλλα καὶ μυθανέτω μόνον. Τοῦτο δὲ αὔτῃ ἔσται μᾶλλον, ἐξάντασση.

Γυναικὶ δὲ διδάσκειρ οὐκ ἐπιτρέπω, οὐδὲ αὐθετεῖρ διάδρος, ἀλλ' εἰλαι ἐν ησυχίᾳ. Πάσαν ἀφορμὴν λαλίδες περιειλε τῇ γυναικὶ. Ἐπειδὴ γάρ σιγῆς παρήγγειλεν, ἵνα μὴ προφάσει εὐλόγῳ τοῦ διδάσκειν⁵⁰ λαλοῦεν. Μή διδασκέτωσαν, φησι· τούτῳ γάρ αὐταῖς αὐθεντεῖν ἔστι καὶ ἔξουσίας εἰν τοῦ ἀνδρός. Ἄλλα μήν ή γυνὴ ὑποτάττεσθαι ἐκελεύσθη. Πρὸς τὸν ἄνδρα σου γάρ, φησιν, η ἀποστροφὴ σου. "Ὄστε ἡγυάζειν αὐτῇ προσήκει. Διὰ γάρ τῆς σιγῆς μάλιστα τὴν ὑποταγὴν δεῖξεις. "Ισθι δὲ διὰ οὐχ ἀπλῶς διδάσκειν κακῶν τὴν γυναικά, ἀλλ' ἐν ἐκλαγήσι⁵¹: ιδίᾳ γάρ οὐ κεκώλυται⁵², ἐπει τοι ή Πρίσκιλλα τὴν Ἀπολλώνιον κατήγησε, καὶ η πιστὴ γυνὴ τὸν ἄνδρα κατέχει.

Ἄδαμ γάρ πρῶτος ἐπιλάσθη, εἶτα Εὔα. Ἐπειδὴ, φησι, τῶν πρωτείων ἀπέλαυσε τὸ γένος τῶν ἀνδρῶν ἐν τῇ πλάσει, δευτέρα δὲ ἐπιπλάσθη ή Εὔα, ὅφελούσι λοιπὸν καὶ αἱ λοιπαὶ γυναικες τὰ δευτερεῖα ἔχειν τῶν ἀνδρῶν, καὶ ὑποτάττεσθαι. Οὐ γάρ τότε περὶ τὸν Ἅδαμ καὶ τὴν Εὔαν συνέθη, τοῦ παντὸς γένους τῶν ἀνδρῶν ή τῶν γυναικῶν ἐγένετο.

Καὶ Ἅδαμ οὐκ ἡπατήθη, ηδὲ γυνὴ ἡπατηθεῖσα ἐν καραβάσει γέροντος. Πῶς οὐκ ἡπατήθη διὰ Ἅδαμ; Οὐτὶ οὐδὲ ή Γραφὴ τοῦτο λέγει, ἀλλ' η μὲν

A dict. Quomodo igitur plicaturas adhibet capit, cæsariem nimurum plicans, et margaritas alias quidem suspendens, alias corpori tuo circumponens, alias vero calceamentis acconit odans, quæ est extrema injuria? idque ex lacrymis pauperum, viduarum et orphanorum? Privas viduam rudi veste, ut tu pedibus calces margaritas! Nonne igitur magna Dei tolerantia? Venisti petitura remissionem peccatorum, ac tanquam scenam sis ingressura, ita te exornas! Bella sane est haec compunctionis, teque omnino exaudiens Deus, quæ pauperum lacrymis es amicta. Porro, si quæ dicitiarum tantum sunt indicia, prohibet Paulus, multo magis quæ curiositatis sunt, ut infectiones generum, et 563 picturas oculorum, vocem infractam, oculum luctum, idque genus alia.

B VERS. 10. Sed quod decet mulieres, promittentes pietatem, per opera bona. Sed ornare se per opera bona: deinde interserit: Hoc enim decet Christianas mulieres, quæ verum Deum colunt. Vel aliter: quia sicut potest ut aliquis verbis promittat pietatem, adiicit, per opera bona.

C VERS. 11. Mulier in silentio discat, cum omni subjectione. Non solam ad habitum usque et vestitum ornata sit mulier, verum etiam usque ad vocem. Non enim loquatur, inquit, ne de spiritualibus quidem; ceterum discat tantummodo: hoc autem ipsi potius eveniet, si quieta fuerit.

VERS. 12. Mulieri autem docere non permitto, neque dominari in virum, sed esse in silentio. Omnem loquendi occasionem admetit feminæ. Postquam enim lacere præcepit, ne commido prætextu docendi loquantur, Ne doceant, inquit: hoc enim est ipsas auctoritatē in maritum habere. Atqui mulieri obediere atque subdi mandatum est. Ad virum tuum enim, inquit, conversio tua⁵³. Proinde decet eam esse tranquillam ac tacitam. Per silentium enim maxime subjectionem monstrabit. Noveris autem quod non simpliciter mulierem docere prohibetur, sed in ecclesia: privatum enim non prohibetur; quandoquidem Prisca Apollinem institerit, et fidelis mulier insidem virum instituit.

VERS. 13. Adam enim prius formatus est, deinde Era. Quia, inquit, sexus masculus in creatione primas obtinuit, ac secundo loco formata est Eva, debent ergo in posterum etiam reliqua feminæ secundas obtinere, obediisque viris. Quod enim tum Adam et Eva contigit, universo sane generi cum viroruim tum mulierum contigit.

VERS. 14. Et Adam non est seductus, mulier autem seducta in prævaricatione fuit. Quomodo Adam non est deceptus? Quia neque Scriptura hoc testatur,

⁴⁷ Gen. iii, 16.

Variae lectiones.

⁴⁸ τὸν ἀληθινὸν. καὶ, ἀληθινὸν ο. ⁴⁹ οὐσέδειαν ο. ⁵⁰ μηδὲν ο. ⁵¹ τῇ διδασκαλίᾳ αὐταῖς ο. ⁵² οὐκ εἰσαγόη ο.

sed mulier inquit, *Serpens decepit me*. Adam autem non dicit, Mulier imposuit mihi : sed, Dedit mihi. Non est autem aequaliter persuaderi ab ejusdem generis socio et adjutore, et a bellua serva et subjecta. Illud itaque deceptionis fuit. Ad comparationem igitur seminum, dicit ipsum non esse deceptum ; immo nec Adam quidem lignum viderit quod bonum esset ad cibum, sed mulier conspicata seducta est, ac deinde viro dedit. Illa itaque a cupiditate seducta est, is vero a muliere persuasus est. Dicit igitur : Semel mulier docuit, et omnes subvertit : hoc propter non doccat sexus iste. Levis enim est, et facile suscipit, **364** facileque decipi potest. Observaenam : non dixit, Eva *decepta* : sed, *Mulier*, de ipso videlicet mulieribus sexu disputans. Perinde namque ut in Adam tota natura moriebatur, sic per Eam in omnes mulieres levitas pervasit ; per quam levitatem sane ipsa transgressio locum habuit in Eva primum.

VERS. 13. *Salvabitur autem per filiorum generationem. Quae? Evane?* Non, sed mulier, id est, sexus muliebris. Ne contristemini enim, inquit, o mulieres : dedit vobis Deus occasionem salutis, filiorum generationem : hoc est, ut sobolem recte educetis. Non enim satis est gignere, verum etiam instituire : haec enim revera liberorum est generatio. Si minus, non liberorum generatio est ; sed pro liberorum corruptione habebitur in mulieribus. Quid igitur de virginibus siet ? quid de viduis ? perierunt ? Haudquaquam : non hoc dicit, quod ex propria virtute non serventur, sed quod liberorum educatio mulieribus erit occasio salutis. Perspicuum enim est, quod mulier virtute praedita, liberos etiam in virtute educat. Proinde virtus quae illi insita est, causa est illius quae in sobolem transfunditur. Igitur et virgo virtutibus ornata citra controversiam servabitur. Mibi autem videatur quod quandoquidem vetuisset ne mulier doceret, veluti eam nunc consolans tradit ei quos docebit. Si enim docere expertis, institue liberos tuos. Nonnulli vero, haud scio qua ratione persuasi, per liberorum generationem illam Deiparæ Virginis intellexere. Ipsa enim genito Servatore salvas reddidit, inquiunt, mulieres. Illyusmodi autem acceptio cum sequentibus omnino non cohaeret.

Si permanserint in fide. Filii videlicet, si conservant veram fidem atque doctrinam.

Et charitate. Hoc est, recta vita. Non enim satis est fides : caput autem et sons rectæ vitæ est charitas.

Et sanctificatione cum sobrietate. Sanctificationem corporis puritatem appellat. Quia autem non omnes sunt virgines, apposuit, cum sobrietate. *Σωφροσύνη* enim dicitur de iis qui legitime in matrimonio conversantur : vel *σωφροσύνη* munditiem simpliciter dicit. Quid igitur si mater mala liberos

A γυνή φησιν, ὅτι Ὁ δέρις η πάτησε με · ὁ δὲ Ἀδάμ οὐ λέγει, ὅτι Ἡ γυνή η πάτησε με, ἀλλ' ὅτι Ἐδωκέ μοι. Οὐκέτις δὲ οἴον τὸ πεισθῆναι θηρίῳ δούλῳ καὶ ὑποτεταγμένῳ. "Ωστε ἐκεῖνο ἀπάτης. Πρόδε; τὴν σύγχροσιν οὖν τῆς γυναικός, αὐτὸν φησι μὴ ἡ πατήθει αἱλός οὐδὲ δὲ Ἀδάμ εἶδε τὸ ξύλον ὅτι καλὸν εἰς βρῶσιν, ἀλλ' ἡ γυνή ιδούσα, ἡ πατήθη, εἰλότης οὔτως ἐδώκει καὶ τῷ ἀνδρὶ. "Ωστε ἐκεῖνη μὲν ἀπὸ τῆς ἐπιθυμίας παρήχθη · οὗτος δὲ τῇ γυναικὶ ἐπείσθη. Φησιν οὖν, ὅτι Ἄπαξ ἐδίδαξεν τῇ γυνῇ, καὶ πάντας κατέστρεψε· διὰ τοῦτο μὴ διδασκέτω τὸ γένος;³⁸ κοῦρον γάρ ἔστι καὶ εὐπαράδεκτον, καὶ εὐπαράγωγον. "Ορχ γάρ, οὐκ εἰπεν · Ἡ δὲ Εδα ἀπατηθεῖσα, ἀλλ' Ἡ γυνή, περὶ αὐτῆς τῆς γυναικείας φύσεως διαλεγόμενος. "Ωστε πέρ γάρ ἐν τῷ Ἀδάμ πάσᾳ ἡ φύσις ἀπέθνησεν, οὕτω καὶ ἐπὶ τὰς γυναικάς πάσας διὰ τῆς Εδας ἡ κουφότης διέβη· διὸ δὴ κουφότητα καὶ ἡ παράδασις ἐν αὐτῇ πρώτῃ τῇ Εδᾳ χώραν ἔσχεν.

C Σωθήσεται δὲ διὰ τῆς τεκνογορίας. Τί; · Ἡ Εδα; Οὐχί, ἀλλ' ἡ γυνή, τουτέστιν, ἡ γυναικεία φύσις. Μή γάρ κατηφιάστε, φησιν, ὡς γυναικείς ἐδώκεν ύμιν δὲ Θεός; ἀφορμήν σωτηρίας, τὴν τεκνογορίαν· τουτέστι, τὸ τὰ γεννήθεντα ἀναθρέψαι καλῶς· οὐ γάρ γεννήσαι μόνον δεῖ, ἀλλὰ καὶ παιδεῦσαι. Τοῦτο γάρ δυντας τεκνογορία· εἰ δὲ οὐ, οὐκ ἔστι τεκνογορία, ἀλλὰ τεκνοφθορία ἔσται ταῖς γυναιξὶ. Τί οὖν αἱ παρθένοι; τί δὲ αἱ στείραι; ἀπολώλασι λοιπόν; "Απαγε, οὐ τοῦτο φησιν, ὅτι ἐξ οἰκείας ἀρετῆς οὐ σωθήσονται, ἀλλ' ὅτι καὶ ἡ τεκνότροφία³⁹ ἔσται ταῖς γυναιξὶ πρόφροσις σωτηρίας. Πρόδηλον γάρ διενέρθετος τὸν γένον, τρέψει καὶ τὰ τέκνα ἐν ἀρετῇ. "Ωστε ἡ ἐναποκειμένη αὐτῇ ἀρετὴ ποιεῖ καὶ τὴν εἰς τὰ τέκνα διαδιδομένην. "Ἄρα οὖν καὶ ἡ παρθένος ἔχουσα ἀρετὴν, ἀναμφισβώλως σωθήσεται. Δοκεῖ μοι δὲ διενέρθεται τὸν γυναικά τοῦ διδάσκειν, ὡς ἂν εἰ παραμυθούμενος αὐτὴν, νῦν διδωσιν αὐτῇ οὓς διδάσκει. Εἰ γάρ ἐπιθυμεῖς διδάσκειν, διδάσκον τὰ τέκνα. Τινὲς δὲ, οὐκ οἰδεις, τεκνογορίαν ἐνόργανην τὴν τῆς Θεοτόκου. Αὕτη γάρ γεννήσασα τὸν Σωτῆρα, ἐσωσε, φασι, τὰς γυναικάς. Παντάπασι δὲ ἀσυνάρτητος πρόδε τὰ ἔξης ἡ τοιαύτη ἐκδοχή⁴⁰. "Ακούεις γάρ.

D 'Εὰν μετωσιν ἐν τῇ πίστει. Τὰ τέκνα, ἐὰν φυλάξωσι τὴν εὐεσθῆ πίστειν⁴¹ καὶ τὰ δόγματα.

Kαὶ τῷ ἀγάπῃ. Τουτέστι, τῷ δρόῳ βίῳ. Οὐ γάρ ἀρετὴ ἡ πίστις, τὸ κεφάλαιον δὲ καὶ ἡ πηγὴ τοῦ δρόοιο βίου, ἡ ἀγάπη.

Kαὶ τῷ ἀγαπησμῷ μετὰ σωφροσύνης. Ἀγιασμὸν τὴν καθαρότητα τοῦ σώματός φησιν. Ἐπειδὲ δὲ πάντες παρθένοι, προσέθηκε, μετὰ σωφροσύνης. Σωφροσύνη γάρ λέγεται ἐπὶ τῶν ἐννόμων γάμων τροσομιλησάντων· ἡ σωφροσύνη ἀπλῶς τὴν κομιστητά φησι. Τί οὖν ἄν τὴ μήτηρ κακὴ οὖσα κα-

Variæ lectiones.

³⁸ τὸ γένος; τῶν γυναικῶν οὐ. ³⁹ τεκνοφορία ο. ⁴⁰ παρεκδούση ο. ⁴¹ εὐσέβειαν τῆς πίστεως ο.

λῶς²² ἀναθρέψῃ, οὐκ εἰκὸς τοῦτο γενέσθαι: "Ομως εἰ γένηται, λήφεται μισθὸς καὶ ὑπὲρ τούτων. Τί δὲ ἔδωκεν καλὴ οὖσα κακῶς²³ ἀνάξῃ; εἰ μὲν ἀμελοῦσα, καὶ χαριζομένη αὐτοῖς, πείσεται τὸ τοῦ Ἡλεῖ· εἰ δὲ πάντα ποιοῦσα καὶ ἐπιμελουμένη, ὅμως οὐκ ισχύεις;²⁴ βελτιώσαι, ὅπερ σπανιάκις δὲ γένοιτο, ὅμως αὕτη τῶν ἴδρωτῶν τοὺς μισθοὺς λήφεται, ἐπειὶ καὶ δὲ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ πάντα ποιῶν καὶ λέγων, ὅμως δὲ λιγούς εἰχε τοὺς πειθομένους.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Πιστὸς δὲ λόγος. Ἐπειδὴ ἀμφίβολον ἦν, διὰ δυνήσονται αἱ μητέρες ἀπολαύειν τῆς τῶν τέκνων ἀρετῆς, φησίν, διὰ Πιστὸς δὲ λόγος, οὐ φεύδεται τὸ δῆθις, μηδὲς δισταζέτω.

Ἐτις ἐπισκοπῆς δρόγεται, καλοῦ δρյου ἐπιούμει. Ἐν οἷς Τιμοθέῳ περὶ τοῦ ἐπισκόπου διατάττεται, πᾶσι τοῖς ἐν τῇ οἰκουμένῃ διαλέγεται. Εἴ τις, φησίν, δρέγεται τῆς προστασίας, οὐ καλύω· ἔργου γάρ καλοῦ δρέγεται. Μή τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς αὐθεντίας μόνης ἐφίεσθα, ἐπειὶ καὶ Μωσῆς τοῦ ἔργου ἐκεβύμει, οὐ τῆς προστασίας. Προέστη γάρ τοῦ ἀδικουμένου, πατάξας τὸν ἀδικοῦντα. Ἐπισκοπή γάρ εἰρηται, παρὰ τὸ ἐπισκοπεύν πάντας.

Δεῖ οὖρ τὸν ἐπισκοπον ἀνεπιληπτον εἶναι. Τουτέστι, πᾶσαν ἀρετὴν ἔχοντα, ὡς μήτε δλλοὺς αὐτοῦ, μήτε αὐτὸν ἔαυτον ἐπιλαμβάνεσθαι. "Ποτε εἴ τις ἔαυτῷ συνοδεύειν ἀμέρτημα²⁵, μηδὲ²⁶ ἐπιθυμεῖτω τοῦ πράγματος, οὐ ἔαυτὸν διὰ τῶν ἔργων ἔξεινε. Τὸν γάρ δροχοντα φωστήρα δεῖ εἰναι, ὃστε πρὸς αὐτὸν²⁷ πάντας δρῶντας φωτείεσθαι καὶ δόηγεισθαι.

Μιᾶς γυναικὸς ἄνδρα. Εἰ δὲ γαμήσας μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, τὸν δὲ ἐπίσκοπον οὐ δεῖ τὰ τοῦ κόσμου μεριμνᾶν, πῶς φησι, Μιᾶς γυναικὸς ἄνδρα; Τινὲς μὲν οὖν φασιν, διὰ τὸν ἀπὸ γυναικὸς ἤντειτο, εἰ δὲ μὴ τοῦτο, ἔχετω μὲν²⁸; φησι, μίαν γυναῖκα, πλὴν ὡς μὴ ἔχων: τουτέστι, μὴ καταδουλούμενος ταῖς ἐπιθυμίαις αὐτῆς. Οὐ νομοθετῶν δὲ τοῦτο φασιν, διὰ δεῖ γεγαμῆκτα εἶναι πάντας τὸν ἐπίσκοπον. Πῶς γάρ δίλγων διὰ τοῦτο, Θέλω πάτεται εἶναι ὡς καὶ ἀμαυτόν; Ἀλλ' ἐπειδὴ δότε καὶ ρός τοιαῦτα ἀπῆτε, Εἰ γένηται, φησι, μιᾶς ἔστω ἄνδρος. Τοῦτο καὶ διὰ τοὺς Ἰουδαίους, ἔκεινοις γάρ ἐφείτο ἡ πολυγαμία²⁹. Τινὲς δὲ διλογίστως περὶ Ἐκκλησίας ἔφασαν³⁰ λέγειν τὸν Ἀπόστολον τοῦτο, Ἰνα μὴ μεταβαλνη, φασιν, ἀπὸ Ἐκκλησίας εἰς Ἐκκλησίαν· μοιχεία γάρ ἔστι τὸ πρόδγμα³¹.

Νηφάλιον. Τουτέστιν, δέξιν, διορατικὸν, ἀγχίνουν, μηδὲ ὑπὸ φροντίδων καὶ ἀθυμιῶν καταβαπτιζόμενον, ἀλλ' ἀεὶ διυπνυσμένον, ὅστε πάντα βίεπειν, καὶ πᾶσιν ἐφίστασθαι.

²² I Cor. vii, 7.

Variæ lectiones.

²³ καλοὺς ο. ²⁴ κακοὺς ο. ²⁵ ἔχουσον ο. ²⁶ ἀμέρτημα ο. ²⁷ μὴ ο. ²⁸ τοῦτο ο. ²⁹ οὖν ο. ³⁰ γάρ ο. ³¹ πολυκατίδια ο. ³² ἐφθασαν ο. ³³ πᾶν ο.

A recte educaverit? Haud verisimile est ut hoc faciat: attamen si contingat, accipiet pro his mercedem. Quid vero si bona cum sit, prave institueret? Certe si eos negligens, illisque indulgens hoc fecerit, id quod Eli contingit, patietur: quod si omnia praesterit, omnemque curam adhibuerit, et tamen illos meliores reddere nequit (quod raro **565** contingit), ista tamen suorum eudorum mercedem percipiet: quandoquidem et Filius Dei nihil non faciens et dicens, paucos tamen habuerit qui sibi morem gesserint.

CAPUT III.

VERS. 1. *Fidelis sermo.* Quia ambiguum erat, an matres liberorum suorum virtute frui poterant, subdit, *Fidelis sermo:* non est mendacium quod B dictum est, nemo dubitet.

Si quis episcopatum desiderat, bonum opus desiderat. Quæ Timotheo de episcopo præcipit, omnibus in universo terrarum orbe disserit. Si quis, inquit, præsumulatum expetit, non prohibeo: nam bonum opus desiderat. Ne igitur auctoritatem solam expetat, quandoquidem et Moses opus desiderabat, non autem præfecturam: præfuit enim injuriam passo, seriens eum qui intulerat. Episcopatus enim dicitur, eo quod omnes speculetur.

VERS. 2. *Oportet igitur episcopum irreprehensibilem esse.* Hoc est, omni virtute conspicuum, ut neque illum alii, neque ipse seipsum reprehendat. Itaque si quis sibi sit ipse peccatorum conscius, ne desideret episcopatum, a quo seipsum per opera ejecit. Illum enim qui alii præstet, veluti stellam esse oportet, ad omnes in ipsum intuentes illuminandum et dirigendum.

Unius uxoris virum. Si is qui duxerit uxorem, sollicitus est pro rebus mundanis, episcopum vero de mundi negotiis sollicitum esse non oportet, qui dicit, *Unius uxoris maritum?* Certe quidem non nulli asserunt, quod caribem innuit: et si hoc fieri nequit, habeat quidem unicam uxorem, verum tamen sic quasi non habeat: hoc est cupiditatibus ejus non subditus. Porro, non ut legem sanciat hoc dicit, quod omnino oporteat episcopum uxoratum esse: qui enim istud statuerit, cuin alias dicat, *Volo vos omnes esse sicut me ipsum?*? Verum quia tempus ita tum postulabat. Si contingat, inquit, sit unius uxoris vir. Id vero Judaorum causa dicebat: illis vero permittebatur polygamyia. Quidam vero absque omni ratione, dixerunt Apostolum hæc de Ecclesia dicere: Ne transeat, inquit, ab ecclesia ad ecclesiam: istud enim adulterium est.

Sobrium. Hoc est, acutum, perspicacem, solertem, qui curis et mœrore non obruatur, sed semper expergesfactum, ut omnia videat, omnibusque astet.

Temperantem. Hoc est moderatum.

Ornatum. Hoc est gravitatem præ se ferentem.

566 Hospitalē. Si enim indigenis tantum commodat, affectu laborat. Oportet igitur cum erga peregrinos candidiorem esse : hoc enim maxime ad fraternalm charitatem attinet.

Doctorem. Quæ supra dicta sunt, etiam a subditis exiguntur ; hoc vero maxime omnium episcopo adesse convenit.

VERS. 3. Non vinolentum. Non temulentum hic dicit, sed injuriosum et superbū.

Non percussorem. Non eum qui manibus non feriat, dicit, sed eum qui importune feriat fratrum conscientiam.

Sed modestum, non litigiosum, non avarum. Docet quomodo non sit vinolentus vel percussor : Si modestus, inquit, fuerit et a pugna alienus. Quoniam vero supra dixit, quod oporteat eum esse hospitalē, nunc addit, non avarum, simul quidem docens, quis sit hospitalis, nempe qui non est avarus : simul vero ut non prætextu hospitū opes colligat.

VERS. 4. Qui suæ domui bene præsit. Hoc est auctores exteri dicunt, quod is qui œconomicus sit, idem etiam politicus cito surrit.

Qui liberos habeat in subjectione cum omni castitate. Oportet enim eum domestica præbere exempla. Quis enim credit eum alienum subjecturum, si filium non subjiciat ? Quomodo alios castos faciet, qui propria viscera sinit impudice vivere ? Porro, *cum omni castitate,* dicit, et quæ sit in verbo, et habitu, et opere, et ad omnes, et in omni tempore.

VERS. 5. Si quis autem domui suæ præesse nescit, quomodo Ecclesiæ Dei curam habebit ? Nihil enim aliud est domus, quam parva Ecclesia. Si igitur modicæ et facile circumscriptiili et cognoscibili non possit præesse, quomodo tot animarum sententias, quas cognoscere non possit, gubernabit ? Hand autem alis re fuerit quærrere, cuius rci causa, is qui a laicis postulet, *Occidite membra vestra quæ super terram sunt :* et iterum, *Qui vero sunt Christi, carnem suam crucifixerunt* ²² : nunc ab episcopo requirit exigua quædam, ac tanto fastigio indigna, ne sit vinolentus, neque percussor, **D** et quæ sequuntur. Atqui Christus etiam jubet ut crucem tollamus, et, *Pastor,* inquit, *bonus animam suam ponit pro ovibus suis* ²³. Debebat igitur Paulus ab episcopo exigere ut angelicam viveret vitam, quæ affectibus careret, quantum ad dignitatem summitem attinet. Audi igitur. Pauci exactæ hujusmodi vitæ inveniri poterant : pluribus autem episcopis opus erat, qui singulis civitatibus

A Σώφρονα. Τουτέστι κατεσταλμένον.

Κόσμιον. Τουτέστι σεμνοπρεπῆ.

Φιλέξερον. Εἰ γὰρ τοῖς αὐτόχθοις μόνοις ²⁴ χρηστεύεται, προσπαθής ἐστι. Δεὶ οὖν εἰς τοὺς ἔνους αὐτὸν ἀπλούστερον είναι : τοῦτο γὰρ μάλιστα φιλάδελφον ²⁵.

Διδακτικόν. Τὰ μὲν προρήθεντα καὶ οἱ ἀρχμενοὶ ἀπαιτοῦνται : τοῦτο δὲ πάντων μάλιστα προσεῖ. αἱ δὲ τῷ ἐπισκόπῳ.

Μὴ πάροιον. Οὐ τὸ μέθυσον ἐνταῦθα λέγει, ἀλλὰ τὸν ὑβριστὴν, τὸν αὐθάδην.

Μὴ πλήκτηρ. Οὐ τὸν μὴ πλήττοντα ταῖς χερσὶ, φησιν, ἀλλὰ τὸν μὴ εὔκαρπον ²⁶ πλήττοντα τῶν ἀδελφῶν τὴν συνεδόσιν.

Β Άλλ' ἐπιεικῆ, δμαχον, δμιλάργυρον. Διδάσκει πῶς ἀνώκει ἢ πάροιον οὐδὲ πλήκτης. Ἐδὲ ἐπιεικής, φησι, καὶ δμαχος εἰη. Ἐπει δὲ εἰπεν δικα, διτεῖ αὐτὸν είναι φιλόξενον, προστίθησιν τὸ ἀφιλάργυρον, ἄμα μὲν διδάσκων τις ἐστιν ὁ φιλόξενος, διτεῖ δὲ φιλάργυρος. ἄμα δὲ καὶ ἵνα μὴ προφάσει τῶν ἔνων θησαυρίζῃ.

Τοῦ Ιδίου οἰκου καλῶς προστάμενον. Τοῦτο καὶ οἱ ἔξωθεν φασιν, διτεῖ δὲ οἰκονομικὸς, καὶ πολιτικὸς ἀν γένοιτο ταχέως.

Τέκνα ἔχοντα ἢ ὑποτάξην μετὰ πάσης σεμνότητος. Δεῖ γὰρ οἰκοθεν αὐτὸν παρέχεσθαι τὰ παραδείγματα. Τις γὰρ πιστεύειν διτεῖ τὸν ἀλλότριον ὑποτάξει, δὲ τὸν υἱὸν μὴ ὑποτάξεις; Πῶς δὲ λίους ποιήσει σεμνόν, δὲ τὰ οἰκεῖα σπλάγχνα ἔσσας; ἀστμωντις βιούν ²⁷; Πάσης δὲ σεμνότητος, τῆς καὶ ἐν λόγῳ, καὶ σχήματι, καὶ ἐργῳ, καὶ πρὸς πάντας, καὶ ἐν παντὶ καρῷ.

Εἰ δὲ τις τοῦ οἰκείου ²⁸ οἰκου προστήγαιοις οὐκ οἴδε, πῶς Ἐκκλησίας Θεοῦ ἐπιμελήσεται; Οὐδὲν γάρ ἐστιν δὲ οἰκος, ή μικρὰ Ἐκκλησία. Εἰ τούντων τοῦ μικροῦ καὶ εὐπεριορίστου καὶ εὐδιαγνώστου οὐκ ἡδυνήθη προστῆναι, πῶς τοσούτων ψυχῶν γνώμων ἀκατανόητους κυβερνήσει : "Ἄξιον δὲ ζητᾶσι, τίνος ἔνεκα δ τοὺς λαϊκοὺς ἀπαιτῶν, Νεκρώσατε τὰ μέλη ὑμῶν τὰ ἐπὶ τῆς γῆς" καὶ πάλιν. Οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ τὴν σάρκα ἀσταύρωσαν γάρ τὸν ἐπίεικον ἀπαιτῆσαι μικράτινα καὶ τηλικούτου ὑψούς ἀνάξια, τὴν μὴ πάροιον είναι, μηδὲ πλήκτην, καὶ τὰ ἔξης. Κατοιγε καὶ δι Χριστὸς τὸν σταυρὸν αἰρεῖν διακελεύεται καὶ, "Ο ποιμήν, φησιν, δ καλύδες τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τιθησιν ὑπέρ τῶν προσδάτων." Εδει γοῦν τὸν Παῦλον ἀπαιτῆσαι τὸν ἐπίεικον ἀγγελικόν ²⁹ τινα βίον μετιέναι, ἀπαθῆ, ὅστον πρὸς τὸ ὑψός τοῦ ἀξιώματος. "Ἄκουε οὖν, διτεῖ τῆς μὲν ἀκριβείας τοῦ τοιούτου βίου, ὀλίγους δὲ εὑρεθῆναι" ἐπισακόπων δὲ ἔδει πολλῶν, τῶν ἐν ἔκαστῃ πόλει τὴν ηγοσμένων. Διτεῖ τοῦτο σύμμετρον ἀρετὴν ἀπήγησεν, δὲ πολλοῖς ἐνήν εὑρεῖν. ἄλλα

²² Gal. v, 24. ²³ Joan. x, 41.

Variæ lectiones.

²⁴ μόνον ο. ²⁵ φιλαδελφία ο. ²⁶ οὐ τὸν πάροιον ήτοι μέθυσον ο. ²⁷ ἀκαρπως ο. ²⁸ βιουντα ο.

νῦν, φεῦ! ποῦ ἔξεπέσομεν αἱ ἐπίσκοποι, ὡς μηδὲ τῆς **A** præsens. Propterea moderatam ab eis virtutem συμμέτρου ταύτης ἀρετῆς μηδὲ σκιάν ἐν ἡμῖν εὑρί-

587 postulavit, quæ in multis inveniri non potuit. At nunc, prob dolor! quo excidimus episcopi, ut ne umbram quidem adeo moderatæ virtutis in nobis deprehendi licet! Parce nobis, Domine!

Mή τερον. Οὐ τὸν νεώτερον ἐνταῦθα λέγει, ἐπείτοις Τιμόθεος νεώτερος ἦν, ὡς μαθησμέθα, τοῦ Παύλου λέγοντος. Μηδεὶς σὺν τῇς τερτηοῖς κατευροείτω· ἀλλὰ τὸν νεοκατήχητον. Ἐγὼ γάρ, φησίν, ἐφύτευσα. Ἐπειδὴ γάρ ἐξ Ἑλλήνων προσ-
τισσαν καὶ ἐβαπτίζοντο, Μή εὐθέως, φησι, νεοβάπτι-
στος εἰς τὴν τηλικαύτην ὄρχην ἀγέσθω.

Ira μὴ τυφωθεὶς εἰς κρίμα καὶ καρίδα ἀμπέσῃ τοῦ διαβόλου. Εἰ πρὸν ἀκριβῆς μαθητῆς γενέσθαι, διδάσκαλος γένοιτο, φυσιωθήσεται, φησι, καὶ εἰς τὸ κατάκριμα, καὶ εἰ; τὴν καταδίκην τοῦ διαβόλου πεσεῖται, ἢν τινα ἑκεῖνος ἀπὸ ¹⁸ τῆς ἀπονοίας ὑπέστη.

Δεῖ δὲ αὐτὸν καὶ μαρτυριῶν καληρέχειν απὸ τῶν ἔξωθεν. Τούτους, ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἵνα καὶ αὐτοὶ μὴ ἔχωσι τι ἐπιλαμβάνεσθαι αὐτοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ αἰδεῖσθαι. Τί οὖν ἀν δοκῇ μὲν καλές, μὴ ἢ δέ; Δύσκολον μὲν τοῦτο. Οἱ γάρ, ἐχθροὶ καὶ τοὺς πάνυ διηκριβωμένους μωμεύονται. Πλὴν οὐδὲ τοῦτο μόνον εἰσασθεν, ἀλλὰ μετὰ τῆς ἀλλῆς ἀρετῆς ἐφέσῃ. Δεῖ αὐτὸν καὶ μαρτυριῶν ἔχειν κατήγ. Τί οὖν ἀν κακολογῶσιν αὐτὸν εἰκῇ, ὡς βασκανοντες; Οὐκ ἔστι τοῦτο· τὸν γάρ δληπτὸν ἔχοντα βίον καὶ αὐτοὶ αἰδοῦνται. Κακολογοῦσι μὲν τὸ δόγμα αὐτοῦ, οὐ τὸν βίον· ὥσπερ καὶ τοὺς ἀποστόλους; οὐκ ἐλεγον πάροντος, οὐδὲ ἀτέλειας, ἀλλὰ πλάνους, καὶ δι τοῦ κηρύγματος ἢν μόνου. Εἰ δὲ καὶ θῶμεν τοῦτο γενέσθαι, καὶ κατὰ συκεφαντίαν διαβάλλεσθαι τὸν ἄνθρωπον, μὴ καθιστάσθω ἐπίσκοπος. Οὐ γάρ δεῖ ἀναθολοῦσθαι τὰς τιναν ψυχὰς ἐπὶ τῷ φωστῆρι. Λημψάτω γάρ, φησι, τὰ ἔργα ὑμῶν, δύκας ἀν ιδωσιν οἱ ἀνθρώποι. Εἰ δὲ τῇς παρ' ἐχθρῶν μαρτυριῶν δεῖ ἔχειν, πολλῷ μᾶλλον τὴν παρὰ τῶν φίλων.

Ira μὴ εἰς ὀτειδισμὸν ἀμπέσῃ. Μέλλει γάρ διειδῆσθαι· περὶ τῶν Ἑλλήνων· δι καὶ τοῦ κηρύγματος; ἔστιν ἐμποδισμός.

Καὶ καρίδα τοῦ διαβόλου. Ήτοι δὲ ταχέως αὐτὸν ἀνατρέσουσιν ἑκεῖνοι, ή δι τοὺς αὐτοὺς; ἀμαρτῆμασι περιπτεῖται οἵς κάκεῖνοι. Καὶ αὐτὸν δὲ τὸ σκάνδαλον προκείσθαι πολλῶν, παγίς ἔστι διαβολῆγ.

Διακόνους ὁσαντωρ. Τί δῆποτε τοὺς πρεσβυτέρους; ἀφῆκεν; Οτι; & περὶ ἐπισκόπων εἴπε, ταῦτα καὶ πρεσβυτέροις; ἀρμόττει. Καὶ γάρ καὶ αὐτοὶ διδασκαλίαν καὶ προστασίαν τῆς Ἐκκλησίας ἐγκεχειρισμένοι εἰσι, μόνη τῇ χειροτονίᾳ ὑποθεσηχότες. Φηστὸν οὐ,

Vers. 6. Non neophytum. Non hic juniores natu dicit, quandoquidem et Timotheus juvenis erat, quemadmodum discemus, dicente Paulo : *Nemō adolescentiam tuam contemnat*: verum eum qui nuper in fide sit institutus. *Ego enim, inquit, plantavi*. Quia enim ex Græcis ad fidem accedebant, et baptizabantur, non statim, inquit, recens baptizatus ad tantum principatum ducatur.

B Ne in superbiam elatus in judicium incidat diaboli. Si prinsq̄am perfectus fuerit discipulus, eum esse doctorem contingat, inflabitur, inquit, et in judicium, et in condemnationem diaboli incidet, quam ille ob arrogantiam sustinuit.

Vers. 7. Oportet autem ipsum bonum etiam testimonium habere ab iis qui fortis sunt. Hoc est, a Græcis et infidelibus, ut et illi non habeant quod in illo reprehendant, sed possum eum revereantur. Quid vero si videatur bonus, et tamen non sit? Difficile sane hoc est. Nam adversarii homines vita vel exactissimæ carpunt. Verumtamen neque hoc solum reliquit; sed una cum reliqua virtute dixit: *Oportet ipsum testimonium habere bonum*. Quid vero, si illum temere præ invidia calumniatur? Istud fieri nequit: nam qui inculpatæ vita est, illum et ipsi venerantur. Vituperant quidem ipsius dogma, sed non vitam: quemadmodum apostolos non vocabant fornicatores, neque libidini deditos; sed impostores, quod solius prædicationis erat. Si vero demus hoc fieri, ut homo aliquis ejam per calumniam traducatur, non constituantur episcopii. Nun enim convenit, ut aliquorum animæ propter luuminare suum obsfuscentur. *Luceant enim, inquit, opera vestra, ut videant homines* ¹⁹? Quod si ab hostibus testimonium requirendum sit, multo magis ab amicis.

Uti nun in opprobrium incidat. Græcorum enim convicia petendus est: quod et prædicationis impedimentum est.

D El laqueum diaboli. Sive quod illi celeriter eum tollent, vel quod in eadem peccata incidit, in qua illi. Porro vel hoc ipsum, in offendiculum multis proponi, laqueus est diaboli.

Vers. 8. Diaconos similiter. Cur autem presbyteros prætermisisti? Quia quæ de episcopis dixit, ea presbyteris etiam convenient. Nam et ipi docendi munus et præfecturam Ecclesie habent, sola ordinatione episcopis inferiores. Ait **588** itaque, quod

¹⁸ Matth. v. 16.

et diaconi similiter, id est, eadem habere debent. Α ὅτι καὶ οἱ διάκονοι ὡσαύτως, τουτέστιν, ὁφελοῦσι τοιαῦτα¹⁰ ἔχειν, ήτοι φιλόξενοι εἶναι, ἐπιεικεῖς, δμαχοί, καὶ τάλλα.

Pudicos. Ad hæc quæ dicta sunt, habeant quoque pudicitiam.

Non bilingues. Hoc est, fallaces, dolosos, alia sentientes et alia proloquentes, aliaque bis, alia vero illis.

Non vino multo deditos, non turpe lucrum sectantes. Non dixit, Non temulentos, hoc enim omnino est indignum, verum, Non multum potantes. Etiamsi enim non sint temulenti, potatio tamen immodica animæ vim laxat. Apud veteres enim, qui templum ingrediebantur, omnino non utebantur vino. Turpe lucrum autem sectatur qui nihil quæstus, undecunque proveniat, rejicit. Hic autem pro non avaro accipe, non turpi luero inhibantem.

VERS. 9. *Habentes mysterium fidei in pura conscientia.* Hoc est, qui præterquam quod sinceram doctrinam retineant, vitam etiam irreprehensibilem habeant. Pura enim conscientia est in vita quæ reprehendi non potest.

VERS. 10. *Et hi autem probentur primum, deinde ministrent, nullum crimen habentes.* Quemadmodum ab episcopo postulavi, inquit, ut non esset neophytus, sic et ab istis, ut nonnisi probati, et longo tempore explorati, atque inculpati reperti proveherentur: sicut recens empto servo non statim quisquam domus suæ curam committet, priusquam tempore probatus videatur.

VERS. 11. *Mulieres similiter castas.* Non de quibuslibet mulieribus hæc dicit, cæterum de diaconissis. Istud enim Ecclesiæ admodum et necessarium et utile est: nisi enim de his loquenter, quid erat necessarium, cum de viris diaconis verba ficeret, sermonem de mulieribus interserere?

Non detrahentes. Hoc est, non obtrectatrices, quod anus solent; ædes circumeuntes, atque de hac ad illum murmurantes.

Sobrias. Hoc est, vigilantes. Quoniam enim levius est iste sexus, facileque illi imponi possit, opera præmium est eas vigiles esse et prudentes.

Fideles in omnibus. Hoc est, constantes, cum verbo tum operibus.

VERS. 12. *Diaconi sint unius uxoris viri.* Observa qui eamdem a diaconis virtutem exigat quam ab episcopis. Etenim peræque casti et irreprehensibiles esse debent.

Qui filii bene præsint, et suis domibus. Ubique liberorum curam ponit, ne hanc ob reu cæteri scandalum patientur.

569 VERS. 13. *Qui enim bene ministrerint,* gradum sibiipsis bonum acquirunt, multamque fiduciam in fide quæ est in Christo Jesu. Gradum, id

B

Σεμιρούς. Ἐχέτωσαν, φησὶ, πρὸς τοὺς εἰρημένους καὶ σεμνότητα.

Mή διλόγους. Τουτέστιν, ὑπούλους καὶ διλερούς¹¹, ἀλλὰ φρονοῦντας καὶ ἄλλα λέγοντας, καὶ ἀλλα τούτοις, καὶ ἄλλα ἔκεινοις.

Mή οἰνῳ πολλῷ προσέχογτας, μηδὲ αἰσχροκερδεῖς. Οὐκ εἴπε, Μή μεθύσους· τοῦτο γάρ πάντα ἀνάξιον· ἀλλὰ, Μή πολυπότας. Καν γάρ μή μεθύσωσιν, ἀλλ' ἔμως τὴ πολυποτία χαυνοὶ τὸν τάνον τῇ; Φυχῆς. Καὶ οἱ πάλαι γάρ εἰς τὸ ί:ρὸν εἰσίντες οὐδὲδῶς ἔχριντο οἶνον. Αἰσχροκερδῆς δὲ ἐστιν, δη μηδὲν κέρδος παραιτούμενος καὶ θενδρήποτε ή. Ἐνταῦθα δὲ ἀντὶ τοῦ μή φιλαργύρου δέξαι τὸν μή αἰσχροκερδῆ.

Vers. 9. *Habentes mysterium fidei in pura conscientia.* Εχοτας τὸ μυστήριον τῆς πίστεως ἐν καθαρῷ συνειδήσει. Τουτέστι, μετὰ τοῦ τὸ δόγμα δρθὸν τηρεῖν, ἔχοντας καὶ βίον ἀνεπίληπτον. Ή γάρ καθαρὸς συνείδησις ἐπὶ βίῳ ἀκταγνώστῳ.

C *Kai οὗτοι δὲ δοκιμαζόσθωσαν πρῶτον, είτε διακονείωσαν, ἀνέταλητοι διητεῖς.* Πιστερ, φησὶ, τὸν ἐπίσκοπον ἀπήτησα μή νεόφυτον εἶναι, οὐτω καὶ τούτους μή ἀδοκιμάστους προάγεσθαι, ἀλλὰ τῷ χρόνῳ βασινισθέντας, καὶ φαγέντας¹² ἀνεγκλήτους. Πιστερ οὐδὲ νεωνήτῳ δούλῳ¹³ προστασίῃ τις ἐγχειρίσει τοῦ οἴκου, πρὶν δοκιμος τῷ χρόνῳ φανῇ.

Gυραικας ώσαύτως σεμιράς. Οὐ περὶ τῶν τυχουσῶν γυναικῶν λέγει, ἀλλὰ περὶ τῶν διακονοισῶν. Σφόδρα γάρ ἀναγκαῖον τοῦτο τὸ πρᾶγμα, καὶ χρήσιμον τῇ Ἐκκλησίᾳ. Εἰ μή γάρ περὶ τούτων ἐλεγε, τὶς χρεῖα μεταξὺ τοῦ περὶ τῶν διακόνων ἀνδρῶν λόγου, περὶ γυναικῶν παρεμβαλεῖν;

Mή διαδόλους. Τουτέστι, μή καταλάους, διερηθραῖς εἰλαθασι, τὸν οἴκου περιερχόμεναι, καὶ φιθυρίζουσαι τὰ ταῦτης πρὸς ἔκεινην.

Nηφαλίους. Τουτέστι, διεγηγερμένας. Ἐπειδὴ γάρ κοῦφον καὶ εὐεξαπάτητον τοῦτο τὸ γένος, δεῖ, φησὶν, αὐτὰς διυπνισμένας εἶναι καὶ ἀγχίους.

Πιστὰς ἐν πᾶσι. Τουτέστι, σταθηρότητα¹⁴ ἔχούσας καὶ ἐν τῷ λόγῳ καὶ ἐν τοῖς ἔργοις.

Διάκονοι ἔστωσαν μιᾶς γυραικὸς ἀνδρεῖς. Ήρα πῶς; τὴν αὐτὴν ἀπαίτει καὶ παρὰ τῶν διακόνων ἀρετὴν τὴν καὶ παρ' ἐπισκόπων. Καὶ γάρ δομοις ἀγνοὶ καὶ ἀνεπίληπτοι διελούσιν εἶναι.

Tέκνων καλῶς προστάμενοι, καὶ τῶν ιδιωτῶν οἰκων. Πανταχοῦ τίθησι τὴν τῶν τέκνων προστασίαν, ἵνα μή ἀπὸ τούτου οἱ λοιποὶ σκανδαλίζωνται.

Oι γάρ καλῶς διακονησαντες, βαθμὸν δινοῖς καλῶν περιποιούνται, καὶ πολλὴ πειθόστατη πίστει τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησού. Βαθμὸν, τουτέστι,

Variæ lectiones.

¹⁰ τὰ αὐτὰ ἔχειν, τουτέστι, φιλοξ. ο. ¹¹ πονηρού; ο. ¹² ὀφθέντα; ἀθώου; ιν. ¹³ οἰκέτη ο. ¹⁴ σταθηρότητα.

προκοπήν. Οἱ γάρ ἐν τοῖς κάτω δεῖξαντες ἔκυτοὺς διεγηγερμένους, ταχέως καὶ ἐπὶ τὰ δινωτέρω ἐλεύσονται, ὅπερ παρῆσαν πολλὴν σχεῖν ἐν τῇ πίστει· τουτεστιν, ὥστε ἐνδιδότεροι γενέσθαι, οὐκ ἐν ἀξιώμασι κοσμικοῖς, οὐδὲ ἐν χρήμασιν, ἀλλ' ἐν πίστει, διὰ τοῦτον, ἐν πᾶσι τοῖς κατὰ τὴν πίστιν ληγοῖς τε καὶ ἔργοις. Τοιοῦτοι οἱ ἐν Ἐκκλησίᾳ λάμποντες, ἀπὸ διακόνων ἐν πρεσβυτερικῷ βραχίῳ καὶ ἐπισκοπικῷ.

Ταῦτά σοι γράφω, ἀλπίζων ἀλθεῖν πρὸς σὲ τάχιον. Ἐάρ δὲ βραδύρω, ίντι εἰδῆς πῶς δεῖ ἐν οἰκῳ Θεοῦ ἀναστρέψθαι. Ἰνα μή τῷ περὶ τούτων διατάττεσθαι εἰς ἀθυμίαν ἐμβάλῃ τὸν μαθητὴν, ὡς οὐκέτι διφθησομένου τοῦ Παύλου αὐτῷ· φησιν, διὰ Ωδία τοῦτο ταῦτα γράφω, ὡς οὐκέτι μέλλων ἐλθεῖν· ἀλλ' ἐλεύσομαι μέν· πλὴν εἰ συμβῇ με βραδύναι, ίνα ἔχης ὑποτύπωσιν πῶς δεῖ ἀναστρέψθαι. Καλῶς δὲ εἰπε τὸ διάλεκτον, ἀλπίζων. Ἐπειδὴ γάρ Πνεύματι ἀγόμενος οὐκ ἔχει ποῦ δεῖ ἀπελθεῖν, εἰκότως ἀμφιβάλλει καὶ περὶ τοῦ πρὸς Τιμόθεον ἐλθεῖν.

Ἔτις ἐστιν Ἐκκλησία Θεοῦ ζῶντος. Μή γάρ εἰπεῖς¹¹ διὰ δινωτῶν αὐτὴν¹² συγχροτοῦσι. Θεοῦ γάρ ἐστι ζῶντος, τουτέστι, φωδεροῦ καὶ ἐκδικητοῦ, καὶ οὐ νεκροῦ καὶ ἀσθενοῦς, οἷος οἱ τῶν Ἐλήγων.

Στύλος καὶ ἀδραλαμπα τῆς ἀληθείας. Ἐνταῦθα καὶ πρὸς τὸν Ιουδαικὸν συγχρίνει ναῦν¹³ τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ φησιν διεῖ· Ἐκεῖνος μὲν τύπους περιεῖχε καὶ σκιάς, οἷον κώδωνας καὶ βοσκους, καὶ ἄρχιερέα μετὰ τῶν θυσιῶν. Ἡ δὲ Ἐκκλησία τῆς ἀληθείας ἐστὶ σύστασις. Πάντα γάρ τὰ ἐν αὐτῇ τελούμενα, καὶ ἀληθινὰ, καὶ οὐδὲν σκιώδες, οἷα τὰ τοῦ νόμου. Ἀντὶ γάρ κωδώνων, κήρυγμα λαμπρόν ἀντὶ βοσκῶν βίος κατεστεμμένος, καὶ ἐνδον ἔχων τὸν καρπόν· καὶ ἀρχιερεὺς, Τίλος Θεοῦ· καὶ μέγα θῦμα, τὸ θεῖον αὐτοῦ τῶμα.

Καὶ ὁμολογουμένως μέγα ἐστὶ τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον. Καὶ μυστήριον ἐστιν ἡ ὑπὲρ ἡμῶν οἰκυνοῦσα. Καὶ μέγα, καὶ εὐσεβείας, καὶ ὁμολογουμένως μέγα. Οὐ γάρ τις ἀμφιβάλλει περὶ τούτου. Πῶς δὲ μυστήριον, διπερ πάντες ἴσασι; Μάλιστα μὲν, οὐ πάντες. Εἰ δὲ καὶ πάντες ἴσασιν, ἀλλὰ νῦν, πρὸ τούτου δὲ οὐ πᾶσι δῆλον ἦν. Ἀλλως τε, τὸ μὲν, διὰ θεὸς ἐσαρκώθη, πάντες ἴσασι· τὸ δὲ πῶς, ἀποκέχυπται. Καὶ διὰ τοῦτο μυστήριον¹⁴ ἐστιν. Ὁρα δὲ τὴν πρὸς ἡμᾶς ἀγάπην τοῦ Θεοῦ, εἰπερ τὸ μυστήριον αὐτοῦ δλῶς ἡμῖν ἐγνώρισε.

Θεὸς ἐφανερώθη διὰ σαρκί. Ἐπειδὴ περὶ ιερέων δι Παύλος διατατόμενος, οὐδὲν τοιούτον εἶπεν, οἷον ἐν τῷ Λευτεικῷ, φησι, Μηδεὶς θαυμάζετω, εἰ μή τοιαῦτα μικρολογοῦμαται. Μέγα ἐστὶ τὸ ἡμέτερον, καὶ οὐδὲν τοιούτον ἔκει. Ἐνταῦθα γάρ θεὸς ἐφανερώθη. Πῶς; Ἐν σαρκί. Τῇ γάρ θεότητι ἀδρατος.

Σδικαιώθη διὰ πνεύματι. Η τοῦτο φησιν, διεῖ

A est, progressum. Qui enim in inferioribus sese vigilis ostendunt, celeriter ad superiora venient, ut multa fiduciam et libertatem in fide habeant, hoc est, ut celebriores efficiantur: non in mundanis dignitatibus, non in pecuniis, sed in fide, id est, in omnibus quae sunt secundum fidem, cum verbis tum operibus. Tales sunt ii qui in Ecclesia refulgunt, a diaconis presbyteri et episcopi facti.

Vers. 14, 15. Hæc tibi scribo, sperans me venturum ad te cito. Si autem tardavero, ut scias quomodo oporteat te in domo Dei conversari. Ne de his præcipiendo in tristitiam conjiciat discipulum, ceu Paulum non amplius esset visurus: Non propter ea, inquit, hæc scribo, tanquam porro non sim venturus, veniam enim, sed, si contingat me tardare, ut habeas formulam et exemplar quomodo oporteat te vivere. Bene autem dixit, sperans. Cum enim a Spiritu ductus ignoraret quo sibi abeundum esset, non immrito dubitat de adventu suo ad Timotheum.

Quæ est Ecclesia Dei viventis. Noli enim dicere quod ex hominibus ipsa sit constata: Dei enim est viventis; id est, terribilis et ultioris, non mortui et insirmi, quales sunt Græcorum dii vani.

Columna et firmamentum veritatis. Illic cum templo Judaico Ecclesiam confert, atque ait: Illud sane figuræ et umbras habebat, veluti tintinnabula et mala punica, et pontificem cum victimis. Ecclesia autem est cœtus veritatis: omnia enim quæ in ea peraguntur, vera sunt, et nihil in ea est umbrosum, qualia sunt quæ lege sanciuntur. Pro tintinnabulis enim clara prædicatio; pro malis punicis vita est coronata, intus fructum habens. Porro pontifex est Filius Dei: magnumque sacrificium, divinum ipsius corpus.

Vers. 16. Et manifeste magnum est pietatis sacramentum. Sacramentum sive mysterium est dispensatio illa pro nobis facta. Et magnum, et pietatis, et manifeste magnum: non enim quisquam de hoc dubitat. Quomodo autem mysterium est quod omnes neverunt? Maxime sane: non omnes norunt. Imo etsi omnes norunt, id tamen nunc evenit: antehac vero non omnibus palam fuit. Præterea, quod Deus incarnatus est, omnes neverunt: quomodo vero, occultatum est, eamque ob rem mysterium est. Perpende autem charitatem Dei erga nos, siquidem mysterium suuu omniino nobis patescit.

Deus manifestatus est in carne. Quia 570 Paulus de sacerdotibus præcipiens, nihil tale dixit quale est in Levitico: Nemo, inquit, demiretur quod de rebus tam levibus non disputo: magnum sane nostrum est, et cui nihil ibi simile est. Illic enim Deus manifestatus est. Quomodo? In carne. Secundum namque divinitatem est invisibilis.

Justificatus est in spiritu. Vel hoc dicit, quod cum

Variæ lectiones.

¹¹ Ιερες ο. ¹² ταῦτην ο. ¹³ λαόν ο. ¹⁴ μυστήριον ἐστι τῆς πρὸς ἡμᾶς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ ο.

enim pro salute humana fecisset, et si obdurateis quibusdam non persuasit, ipse tamen justificatus est, utpote qui quod suum erat fecerit: vel quod peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore eius: at alii quidem juxta legem justi, spiritu servitutis detinebantur. Metus enim et poenas continebat lex: quippe quæ non haberet spiritum adoptionis. Dominus autem omnem justitiam implevit in Spiritu sancto, ejusdem cum illo substantiæ existens, habensque ipsum naturaliter secum manentem, ac per seipsum nobis donans ut per illum justificemur. Qui enim secundum Evangelium justi sunt, revera spirituales, eis qui olim in lege justificabantur, sunt longe superiores.

Apparuit angelis. O mysterium! nobiscum videbunt angeli Filium Dei, cum antea non cernerent. Ecce enim, inquit, accesserunt et ministrabant¹⁶ ei. Ac simpliciter a tempore quo natus est, tantisper dum in cœlum receptus est. In nativitate enim angeli cum celebrabant, et annuntiabant pastoriibus: tum in assumptione angeli ministrabant.

Prædicatus est gentibus, creditus est in mundo. Gentibus desperatis, invisis: nec prædicatus est in eum, verum etiam creditus est universo mundo, quod ingens est potentia et veritatis ejus qui prædicabatur argumentum.

Assumptus est in gloria. Hoc est, in nubibus, angelis etiam ministrantibus. Atqui in cœlum assumptus est, et non sicut Elias, quasi in cœlum, ne dicam quod et ipsa assumptionis sit gloria.

CAPUT IV.

VERS. 1. *Spiritus autem manifeste dicit. Hoc est, palam, perspicue, et non adumbrate, quemadmodum lex et prophetæ.*

Quod in posterioribus temporibus deficient quidam a fide. Quia supra dixerat, quod nonnulli naufragium passi essent circa fidem: Ne mireris, inquit, quosdam etiamnum judaizare: nam tempus adveniet quando pejora designabunt illi qui Christiani videntur. Hæc enim de Judæis non dicit, siquidem illi jamdudum, immo vero tunc temporis extiterunt, verum de Marcionistis, Encratistis, 571 Manichæis, et uniuersa illorum officia.

Attendentes spiritibus impostoribus, ac doctrinis dæmoniorum. Ab his enim correpti, tum cibos, tum nuptias calumniabantur. Notat autem et omnes alias hereses. Omnes enim ex deceptione ac doctrina dæmonum oriuntur. Aperte autem earum hic non meominet, ne jam inde animis eas inserat: verum quæ jam tunc coperat, hanc demonstravit, ciborum nimirum et nuptiarum heresim.

VERS. 2. *In hypocrisi loquentium mendacium. Hoc est, ea quæ mentiuntur, non per ignorantiam*

A ἐπειδὴ πάντα ποιήσεις πρὸς σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων, καὶ σκληρούς τινας δυτας οὐκέπεισεν, δρας αὐτὸς ἐδικαιώθη, ὡς τὸ αὐτοῦ ποιήσας, ἢ διεισπράττειν οὐκέποιησεν, οὐδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. Ἀλλ᾽ οἱ μὲν κατὰ νόμον δίκαιοι, πνεύματι δουλεῖα; ἐνείχοντο. Φόδους γάρ καὶ κολάσεις δ νόμος περιείχει, τὸ πνεύμα τῆς υἱοθεσίας μὴ ἔχων. Ὁ δὲ Κύριος πᾶσαν δίκαιοιστύνην ἐπικρίωσεν ἐν Πνεύματι ἄγιῳ, δμοούσιος δὲν αὐτῷ, καὶ ἔχων αὐτὸν συνδὺ αὐτῷ φυσικῶς, καὶ δὲν ἔχων δικαιούσιον τὸ ἐν τούτῳ δίκαιοιςθατ. Καὶ γάρ οἱ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον δίκαιοι, δυτας πνεύματικοι, πολλῷ τῶν ἐν νόμῳ δίκαιοιστύνων πάλαι ὑπερέχοντες.

B "Ωρθὴ δημιουρίοις. Ὡς μυστήριον¹⁷ μεθ' ἡμῶν εἰδον οἱ ἄγγελοι τὸν Γάδον¹⁸ τοῦ Θεοῦ, πρότερον οὐχ δρῶντες. Ἰδούν γάρ, φησίν, ἀγγελοι προσῆλθον, καὶ διηγέρουν αὐτῷ. Καὶ ἀπλῶς ἀφ' οὗ ἐγεννήθη, ἥντις ἀνελήφθη. Καὶ τῇ γεννήσει γάρ ὑμνουν ἄγγελοι καὶ εὐηγγελίζοντο τοῖς ποιμέσι· καὶ τῇ ἀναλήψει ἄγγελοι διηκόνουν.

"Ἐκηρύχθη θθεοσιν, ἐπιστεύθη ἐν κόσμῳ. "Εἴδετοι τοὶς ἀπεγνωμένοις, τοὶς διαβεβλημένοις, καὶ οὐκ ἐκηρύχθη μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπιστεύθη τῷ κόσμῳ παντὶ, δέ μέγα σημεῖον¹⁹ τῆς τοῦ κηρυττομένου δυνάμεως καὶ ἀληθείας.

"Ἀνελήφθη ἐν δέξῃ. Τουτέστιν, ἐπὶ τῶν νεφελῶν, καὶ ἀγγέλων ὑπηρετούντων. Καίτοι εἰς οὐρανὸν, καὶ οὐ κατὰ τὸν Ήλίαν, ὡς εἰς οὐρανὸν, ἵνα μὴ λέγω, διτὶ καὶ αὐτὸν τὸ ἀναληφθῆναι, δέξῃ.

ΚΕΦΑΛΑ. Δ'.

C Τὸ δὲ Πνεύμα φητῶς λέγει. Τουτέστι, φανερῶς, εαφῶς, καὶ οὐ συνεσκιασμένως, ὡς νόμος²⁰ καὶ προφῆται.

"Οτι ἐν ὑστέροις καιροῖς ἀποστῆσονται τιες τῆς πίστεως. Ἐπειδὴ εἶπεν ἀνω διτὶ ἐναυάγγελον τινας περὶ τὴν πίστιν, Μή θαυμάσῃς, φησίν, διτὶ νῦν ἰουδαῖοντοι τινες· Εσται καιρὸς δὲ τοιχίων²¹ Εσται παρὰ τῶν δοκιμώντων γριπτιανίζειν. Ταῦτα γάρ λέγει²² οὐ περὶ ἰουδαίων· οὔτοι γάρ ἐν τοῖς πάλαι ἦσαν καιροί; ἀλλὰ καὶ τότε· περὶ δὲ Μαρκιωνιστῶν, καὶ Ἐγκρατιτῶν, καὶ Μανιχαίων, καὶ παντὸς αὐτῶν τοῦ τοιούτου ἐργαστηρίου.

D Προσέχοτες πνεύμασι πλάνης, καὶ διδασκαλίαις δαιμόνων. "Υπὸ τούτων γάρ ἐνεργούμενοι, καὶ τὰ βρώματα καὶ τὸν γάμον διέβαλλον. Αἰνίτεται δὲ καὶ πάσας τὰς ἀλλας αἰρέσεις. Πᾶσαι γάρ ἀπὸ πλάνης καὶ διδασκαλίαις δαιμόνων. Ρῆτως δὲ οὐκ ἐμνήσθη ἑταῖρα, ἵνα μὴ ἐντεῦθεν ἤδη ἐγκαταπειρῇ αὐτὰς ταῖς ψυχαῖς· τὴν δὲ ἤδη ἀρξαμένην, ταῦτην ἤδη παρέδει, τὴν τῶν βρώμάτων καὶ τοῦ γάμου.

"Ἐρ ύποκρίσει ψευδολόγων. Τουτέστιν, αὐτὰς δὲ ψεύδονται, οὐ κατὰ ἀγνοίαν ψεύδονται, ἀλλ' εἰδότες

¹⁶ Matth. iv, 11.

Variae lectio[n]es.

¹⁷ τὸ μυστήριον ο. ¹⁸ μυστήριον ο. ¹⁹ ὡς νόμος προφητείας ο. ²⁰ πλεῖον. ²¹ καὶ ο.

ὅτι φευδῇ εἰσιν, ὑποκρίνονται ὡς ἀληθῆ αὐτὰ δι- A mentiuntur, verum scientes falsa esse, illa tan-
δάσκειν.

**Κεκαντηριασμένων τὴν ιδίαν συνειδήσιν, κω-
λυνότων ταμεῖν.** Τουτέστι, πονηροῦ βίου εἰσὶ· καὶ
ἐπειδὴ συνίσσονται εἰς αὐτῶν ἀκαθαρτίαν πολλήν, διὸ τοῦτο
τὸ συνειδῆς αὐτῶν ἀνεξαλείπτους ἔχει τοὺς καυτῆρας
τοῦ ψυκτηροῦ βίου, καὶ διαβάλλει τὸν γάμον. Ἐπεὶ
εἶται καθαρὸς ἦν αὐτῶν δὲ βίος, καὶ ἡ συνειδήσις ἀν
αὐτῶν καθαρὸς ἦν, καὶ οὐκ ἀν διεβάλλειν & δὲ θεὸς
ηὐλόγησεν. Ωστερ δὲ στομαχίῶν διεβάλλει τὰ βρύ-
ματα, αὐτὸς ἐν ἑαυτῷ ἔχων ἐνδον τοὺς πονηροὺς
χυμούς. Τί οὖν; Οὐχὶ καὶ ἡμεῖς κωλύομεν γαμεῖν;
μή γένοιτο · ἀλλὰ τοὺς μὴ βουλομένους γαμεῖν προ-
τέρε πομεν ἐπὶ παρθενίᾳ· τιμιώτερα μὲν γάρ αὐτῇ ·
ἀλλ’ οὐχὶ ἡδη ἀτίμος δὲ γάμος, ὥστερ οὐδὲ ἐπειδὴ δὲ
χρυσὸς τιμιώτερος, ἀτίμος δὲ ἀργυρος. Τὸ γάρ τι-
μιώτερον, τιμίου τιμιώτερον ἔστι · καὶ τὸ κάλλιον,
καλοῦ κάλλιον, οὐχὶ κακοῦ. Ὁ μὲν οὖν δυνάμενος,
ἔχετω τὸν τῆς παρθενίας χρυσόν· εἰ δὲ μή δύναιτο,
τὸν τοῦ γάμου χρυσὸν ἀναδεχέσθω.

**Ἄπέχεσθαι βρωμάτων, δὲ θεὸς ἔκτισεν εἰς
μετάληψιν⁵⁰ τοὺς πιστοῖς.** Οὐχ ὅφελει ἀπὸ κοινοῦ
λαβεῖν τὸ, κωλυνότων, ἀλλ’ ἔξωθεν προσθεῖναι τὸ,
συμβονικούντων ἀπέχεσθαι βρωμάτων. Τί δέ;
τοῖς ἀπίστοις οὐκ ἔκτισε ταῦτα δὲ θεῖς; ναὶ, ἀλλ’
αὐτοὶ ἔκτιστοις ἀπειργούσι. Τί οὖν; οὐ κεκώλυται ἡ
τρυφή; καὶ οὐδέρα · ἀλλ’ οὐχὶ μετάληψις. Ἡ μὲν
γάρ μετάληψις τὴν συμμετρίαν ἔχει, ἡ δὲ τρυφή
τὴν ἀμετρίαν⁵¹. Ἀλλὰ καὶ αὐτῇ ἡ τρυφή οὐχὶ ὡς
ἀκάθαρτος κεκώλυται, ἀλλ’ ὡς ἐκλύουσα διὰ τῆς
διμετρίας τὴν ψυχήν.

Καὶ ἐπεγνωκός τὴν ἀληθείαν. Ἄρα τὰ Ἰουδαικά
τύπος ἦν· νῦν γάρ ἡ ἀλήθεια. Ἐκωλύοντο δὲ οἱ
Ἰουδαῖοι⁵² τῶν πολλῶν, οὐχὶ ὡς ὁκαθάρτων, ἀλλὰ
ἴνα τοῦ τρυφῆν ἐπισχεθῶσι, καὶ ίνα στενοχω-
ρηθέντες ἀπὸ τῶν πολλῶν, καὶ σφάττοντες βόρες
καὶ πρέστατα, ἐπιγνῶσι τίνας θεούς ἔκτισαντο⁵³
οἱ Αἰγύπτιοι. Ἀλήθειαν οὖν, ἡ τὴν εἰς Χριστὸν
πίστιν νοήσεις · ἡ ἀπλῶς, τοῖς ἐπεγνωκόσι τὴν
ἀλήθειαν · ποίαν καὶ εὐθὺς ἐπάγει.

Οτι πᾶν κτίσμα θεοῦ κατέλοι. Πάντα γάρ, φησι,
καὶ λίαν. Εἰπών δὲ, κτίσμα θεοῦ, περὶ τῶν ἐδω-
δίμων βρωμάτων ἀπάντων ἥντιστο. Καὶ ἡδη προκα-
τασκῆται αἱρεσιν τῶν τὴν ἀγένητον ὅλην εἰ-
αγόντων, καὶ ἐκείνης ταῦτα λενόντων εἰναι.

Καὶ οὐδὲν ἀπόδιητο, μετὰ εὐχαριστίας λαμ-
παρόμενος · ἀγάλαζεται γάρ διὰ λόγου θεοῦ καὶ
ἐρτεύξεως. Οὐκοῦν εἰ ἀγάλαζεται, ἀκάθαρτον λοιπόν
ἔστιν; Οὐχὶ, ἀλλὰ κατὰ συγχώρησιν τούτο τοθησιν.
Πρῶτον μὲν γάρ κατὰ ἐνστασίν φησιν, διτε οὐδὲν
ἀκάθαρτον, ἐπειτα κατὰ συγχώρησιν, Δῶμεν, φησιν,
διτε γίνεται τι ἀκάθαρτον ἀλλ’ ἔχεις τὴν ιατρελαν·

A mentiuntur, verum scientes falsa esse, illa tan-
quam vera docere simulant.

Et cauteriatam habentium suam conscientiam,
prohibentium nubere. Illoc est, pravae sunt vitæ : et
quia concii sibi sunt multæ impuritatis, propterea
conscientia eorum indelebiles notas sordidæ vitæ
inustas habet, atque adeo nuptias calumniatur. Nam
si pura esset ipsorum vita, conscientia simul munda
fuiisset, nec criminata esset quibus Deus bene-
dixit : quemadmodum qui stomacho laborat, cibos
reprehendit, cum ipse intus in scipo pravis sit
humoribus infectus. Quid igitur? Nonne et nos
matrimonium prohibemus? Haudquaquam ; ceterum
eos qui nubere nolunt, ad virginitatem adhor-
tamur : honoratior enim est ista : attamen nuptiae
B interim non sunt ingloriae, quemadmodum neque
argentum nullius est pretii, quia aurum pretiosius
est. Nam quod pretiosius est, pretioso pretiosius
est : et quod melius est, bono melius est, non
malo. Qui ergo potest, virginitatis aurum retineat ·
si vero non possit, matrimonii argentum re-
cipiat.

**Vers. 3. Abstinere a cibis, quos Deus creavit ad
percipiendum cum gratiarum actione fidelibus.** Non
debes hic repetere, prohibentium, sed aliunde ad-
dere, consultantium abstinere a cibis. Quid vero?
nonne et infidelibus Deus cibos creavit? Næ, sed
ipsi seipso inhibent. Quid igitur? nonne deliciae
sunt prohibitæ? Omnino, sed non ipsa participatio.
Nam participatio mediocritatem habet, deliciae vero
immoderationem. Quin etiam ipsæ deliciae, non ve-
luti immundæ sunt prohibitæ, verum quod animam
per immoderatum usum dissolvant.

Et iis qui cognoverunt veritatem. Judaica igitur si-
gura erant: nunc enim veritas regnat. Verabantur
autem Judæis multa⁵⁴, non quod immunda essent,
verum ut a luxu cohiberentur, utque a multis
rebus coerciti, et boves et pecudes mactantes,
agnoscerent qualesnam deos fecissent Aegyptii. Per
veritatem igitur, aut sicut in Christum intelliges,
572 vel simpliciter, iis qui cognoverunt verita-
tem: qualis autem sit ista, statim insert.

Vers. 4. Quod omnis creatura Dei bona est. Omnia enim, inquit, valde bona erant⁵⁵. Dicens
autem, *creatura Dei*, de omnibus esculentis clam
locutus est. Jamque hic resellit eorum hæresin qui
materiam non genitam, ac cibos ex ea provenire
asserunt.

**Vers. 4, 5. Et nihil est rejiciendum, quod cum
gratiarum actione percipitur: sanctificatur enim per
verbū Dei et orationem.** Ergone si sanctificatur,
immundum est? Minime, verum per concessionem
hoc ponit. Nam primum per instantiam dicit, nihil
esse immundum: deinde per concessionem, Demus,
inquit, quod quiddam sit immundum; sed habes

⁵⁰ Levit. xi, 2 seqq. ⁵¹ Gen. 1, 51.

Variae lectiones.

⁵² μετάληψιν μετὰ εὐχαριστίας π. ⁵³ ἀμαρτίαν ο. ⁵⁴ Ἰουδαῖων πλήθη ο. ⁵⁵ ἐποίησαν ο.

medicinam : signa, gratias age, glorifica Deum, ac deficit immunditia. Nam gratiarum actio cuncta purgat : qui vero ingratus est, ipse est immundus et pollutus. Num igitur quod idolis est immolatum, hunc in modum mundare possumus ? Possumus, si ignoremus idolothytum esse. Si vero scientes sumpserimus, immundi sumus, non quia illud idolothytum sit, sed quia nos legem transgressi sumus, præcipientem non communicandum mensæ dæmoniorum. Voluntas itaque tua coquinata est, utpote quia non obtemperasti ; non cibus natura fuit pollutus.

Vers. 6. *Hæc proponens fratribus, bonus eris minister Jesu Christi. Hæc, qualia ? Quod mysterium magnum est, et quod sic abstinere a cibis ei nuptiis, doctrina dæmoniorum est, et alia quæcumque prædixit. Quid autem est, proponens ? Pro, consilens. Non dixit, Præcipiens, nequaquam enim hic est auctoritas.*

Enutritus verbis fidei et doctrinæ bonæ, quam assecutus es. Supra dixit : Hæc aliis propone : jam vero ait : Tu ipse etiam innutritus, hoc est, continuo et sedulo eadem versans animo, et veluti ruminans. Incessabilem enim ad hæc attentionem indicans, dixit, enutritus. Perinde enim ut corporis alimentum semper sumimus : sic fidei rationibus et sermonibus semper nos oportet innutrirī.

Vers. 7. *Ineptas autem et aniles fabulas devita. Hoc est, tuos commones fac eorum quæ dixi : contra perversos autem ne descendas in arenam : non enim potes illis prodesse, nisi si quando scandalum subnasceretur, veluti nos propter imbecillitatem pugnare adversus ipsos detrectare videamur. Fabulas autem, Judaicas observationes dicit, vel quia commentitiæ sunt, vel quia intempestivæ. Cogita enim in animo virum triginta 573 annos natum lacte volentem, quam ridiculus erit, quod intempestive hoc faciat ? Aniles vero, quod antiquatæ sint : profanæ autem et immundæ, propterea quod fidem impediunt. In metum enim conjicere animam, quæ his omnibus cærenonilis excellentior sit facta, immundorum est præceptorum.*

Exerce autem te ipsum ad pietatem. Hoc est, ad fidem puram, vitamque rectam : id enim est pietas. Opus est igitur exercitio et continuis laboribus : qui enim exercetur, etiamsi certamen non sit præsto, certat ut sudores excitet.

Vers. 8. *Nam corporalis exercitatio ad modicum utilis est. Quidam jejunium corporalem exercitationem esse dicunt, sed non est : nam istud spirituale est. Verum corporis exercitationem intelligit, quæ multos labores habens, modicum prodest corpori, et tempore adiutorium exiguo.*

Pietas autem ad omnia utilis est, promissionem habens vitæ quæ nunc est, et futuræ. Pietas, inquit,

A σφράγισον, εὐχαρίστησον, δέξασον τὸν Θεόν, καὶ ἀποκίπτει ἡ ἀκαθαρτία. Ἡ μὲν γὰρ εὐχαριστία πάντα καθαρίζει. Ὁ ἀχάριστος δὲ καὶ αὐτὸς ἀκάθαρτος καὶ μιαρός. Ἀρα οὖν καὶ τὸ εἰδωλόθυτον οὕτω δυνάμεθ καθαίρειν ; Ναὶ, ἐν μή εἰδώμεν ὅτι εἰδωλόθυτόν ἔστιν· ἐάν δὲ γνόντες μεταλάβωμεν, ἀκάθαρτος ἐσμεν, οὐχ δὲ ἐκεῖνο εἰδωλόθυτόν ἔστιν, ἀλλ᾽ δὲ τῇ ἡμεῖς νόμον παρέβημεν, τὸν κελεύοντα μὴ κοινωνεῖν τραπέζῃς δαιμονίων. Οὔτε τῇ σῇ προαίρεσι; μεμόλυνται ὡς παρακούσαντος· οὐ τὸ βρῶμα ἦν μιαρὸν φύσει.

B Ταῦτα ὑποτιθέμενος τοῖς ἀδελφοῖς, διάκονος ἔσῃ καὶ διάκονος Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ταῦτα, ποια ; Οὐτὶ τὸ μυστήριον μέγα ἔστιν· διτὶ τὸ ἀπέχεσθαι οὕτω γάμου καὶ βρωμάτων, δαιμόνων ἔστι, καὶ δια δὲ προείπε. Τι δὲ ἔστιν, ὑποτιθέμενος ; Λαντὸν τοῦ, συμβουλεύων. Οὐχ εἶπεν, Ἐπιτάττων· οὐδαμοῦ γὰρ αὐτοῖς ἔγνωσθα.

'Ετρεφόμενος τοῖς λόγοις τῆς πίστεως καὶ τῆς καλῆς διδασκαλίας, ή παρηκολούθηκας. Εἶπεν, ὅτι Ὅποτιθέσο τοῖς ἄλλοις ταῦτα· νῦν φησιν, ὅτι Καὶ αὐτὸς σὺ ἐντρεφόμενος, τουτέστι, συνεχῶς τὰ αὐτὰ στρέψων, καὶ οἷον ἀναμηρυκώμενος. Τὸ γὰρ ἀδιάλειπτον τῆς εἰς τὰ τοιαῦτα προσοχῆς δηλῶν, εἶπε τὸ διάτρεφόμενος. Οὐσπερ γὰρ τὴν σωματικὴν τροφὴν ἀει λαμβάνομεν· οὖτω καὶ τοῖς περὶ τῆς πίστεως λόγοις ἀει δει διεντρέψεσθαι.

C Τοὺς δὲ βεβήλους καὶ γράῳδεις μύθους παραποτοῦ. Τουτέστι, τοῖς μὲν σοὶς παραίνεις ἀ εἴπον· πρὸς δὲ τοὺς διεστραμμένους, μηδὲ εἰς γυμνασίαν καταβῆς· οὐ γὰρ ἔστιν αὐτοὺς ὥφελῆσαι, πλὴν εἰποτε σκάνδαλον ἀναφύσιτο⁵⁵, ὡς δι' ασθένειαν ἡμῶν παραιτούμενων τὴν πρὸς αὐτοὺς μάχην. Μύθους δὲ, τὰς Ἰουδαϊκὰς παρατηρήσεις λέγει, ή ὡς παραποτοῦμένας, ή διὰ τὸ ἀκαίρον. Ἐννόσησον γάρ μοι διδρά τριάκοντα ἑτη θελάζειν θέλοντα, πῶς ἔσται καταγέλαστος διὰ τὸ ἀκαίρον. Γραώδεις μὲν οὖν, διὰ τὸ πεπαλαιώσθαι· βέδηλος δὲ καὶ ἀκάθαρτος, διὰ τὸ ἀμποδίζειν τῇ πίστει. Τὸ γὰρ ὑπὸ φέδον δίγειν τὴν ἀνωτέρω τούτων γενομένην ψυχὴν, τῶν ἀκάθαρτων ἔστι παραγγελμάτων.

D Γύμναστος δὲ σεαυτὸν πρὸς εὐσέβειαν. Τουτέστι, πρὸς πίστιν καθαρὸν καὶ βίον δρόθον· τοῦτο γὰρ εὐσέβεια. Γυμνασίας δρα χρεῖα καὶ πόνων διηγεκῶν δὲ γάρ γυμναζόμενος καὶ ἀγώνος μὴ δυτος, ἀγωνίζεται ἰδρῶτας⁵⁶ ἔχειν.

'Η γὰρ σωματικὴ γυμνασία πρὸς διλήγον ἔστιν ὀφέλιμος. Τινὲς τὴν νηστείαν φασὶ σωματικὴν γυμνασίαν· ἀλλ᾽ οὐκ ἔστι πνευματικὴ γὰρ αὐτη. Ἄλλα τὴν τοῦ σώματος ἀσκησιν σῆματιν, ἢτις πόνους ἔχουσα πολλούς, διλήγον ὥφελησε τὸ σώμα, καὶ πρὸς καιρόν.

'Η δὲ εὐσέβεια πρὸς πάντα ὀφέλιμός ἔστιν ἐπαγγελλαν ἔχουσα ζωῆς τῆς νῦν καὶ τῆς μελ-

Variæ lectiones.

⁵⁵ ἀναφύοιτο τοσοῦτο τοῖς πολλοῖς. ⁵⁶ Ιδρῶτος ἔχριστος.

λαύσης. Ἐνταῦθα, φησὶν, ἀνακτᾶται τὸν δινθρωπὸν ἡ εὐσέβεια. Οὐ γάρ μηδὲν ἔχοντῷ συνειδῶς πονηρὸν, καὶ ἐνταῦθα γάννυται, τὰς ἀπαγγελίας τῶν μελλόντων ἀγαθῶν βεβαίας ἔχων, καὶ ἐκεῖ δὲ τὴν ἀληθῆ ζωὴν ζῆ. Ἀπὸ συγχρίσεως δὲ δείκνυται τὴν ὑπεροχὴν τῆς εὐσέβειας.

Πιστὸς δὲ λόγος, καὶ πάσης ἀποδοχῆς ἀξιος. Τουτέστι, ἀληθής: καὶ δίξιος εὐπαράδεκτος εἶναι πᾶσιν, ὡς ἀναμφίβολος. Ποῖος λόγος; διτὶ καὶ ἐνταῦθα καὶ ἐκεῖ ἡ εὐσέβεια ὥρετε. Πανταχοῦ δὲ τῆς Ἐπιστολῆς τοῦτο ἐπάγει, καὶ οὐ δεῖται κατασκευῆς, ἀλλ' ἀποφαίνεται πρὸς γάρ Τιμόθεον ἣν δὲ λόγος αὐτῷ.

Εἰς τοῦτο γάρ καὶ κοκιώμεν καὶ ὀνειδιζόμεθα, διτὶ ήττακαιμεν ἐπὶ Θεῷ λύγτι. Δείκνυται τὸς ἡ εὐσέβεια, καὶ διτὶ ἢν αὐτὸι οἱ ἀπόστολοι μετέρχονται· καὶ κατασκευάζει πῶς τῆς μελλούσης ζωῆς τὰς ἀλπίδας ἔχει, καὶ φησὶν, Εἰς τοῦτο, ἀντὶ τοῦ, διὰ τοῦτο, καὶ κοκιώμεν καὶ ὀνειδιζόμεθα, εἰ μὴ τὰ μέλλοντα προσεδοχῶμεν, διὸ δώσει μετὰ τὸν θάνατον ἡμῖν δὲ ζῶν Θεό; ; Ἐνταῦθα μὲν γάρ πολλάκις στρατιῶται βασιλίων προκινδυνεύσαντες ἀπόλλουσι τὰς ἀμοιβάς, ἀποθανόντες μεταξὺ τεκνίουν· ἡμῶν δὲ δὲ βασιλεὺς ζῆ δεῖ, ὥστε καὶ δεῖ δίδωσιν.

Οὓς ἔστι Σωτὴρ πρὸτερον ἀρθρώπων, μάλιστα κατεύθυντος. Τουτέστι, πάντας θέλει σωθῆναι καὶ ἐνταῦθα καὶ ἐκεῖ· πλείονα δὲ σκουδήνη ἐνταῦθα περὶ τοὺς πιστοὺς τίθεται ⁵⁷. Εἰ μὴ γάρ αὐτὸς τούτους ξώσει, πῶς ἀντέσχονται ὑπὸ πάντων πολεμούμενοι; Διὰ δὲ τούτων παρορμῇ τὸν Τιμόθεον πρὸς τοὺς κινδύνους. Μή γάρ ἐκέλουν, φησι, τοιούτοις ἔγων Θεὸν, μηδὲ τὴν παρ' ἐπέρων συμμαχίαν ἐπικαλοῦ, ἀλλ' ἐπιζητεῖν τὸν γάρ, καὶ Σωτὴρ ἔστι.

Παράγγειλλε ταῦτα καὶ δίδασκε. Τῶν πραγμάτων, τὰ μὲν διδασκαλίας δεῖται, τὰ δὲ, ἐπιταγῆς. Οἶον, περὶ τοῦ ἀρκάξειν, οὐ διδασκεῖν χρή, ἀλλ' ἀπιτάττειν, τουτέστι, μετὰ πλείονος αὐθεντείας ἀπαγορεύειν· περὶ μέντοι τοῦ τὰ ὑπάρχοντα κενοῦν, ή περὶ τοῦ παρθενεύειν, ή τοῦ πῶς δεῖ πιστεύειν, ἐνταῦθα διδασκαλίας χρεῖα. Διὰ τοῦτο ἀμφότερα τίθησιν δὲ Ἀπόστολος ⁵⁸. Παράγγειλλε καὶ δίδασκε. Καὶ ἀλλως, δταν μὲν εἰδότες τι πονηρὸν εἴναι, δυως πράττωμεν αὐτὸν, παραγγελίας δεδρεθα ⁵⁹· δταν δὲ μὴ εἰδότες, διδασκαλίας.

Μηδεὶς σου τῆς τεράτητος καταρροεῖτω. Ἐπειδὴ ἡ κοινὴ πρόδηψις εὐκαταφρόντων πρᾶγμα ἡγεῖται τὴν νεότητα, φησὶν, Αὐθεντικώτερον παράγγειλε, καὶ μηδεὶς σου καταφρονεῖτω, δεῖ γάρ καὶ ἀκαταφρόντων εἶναι τὸν διδάσκαλον. Ποῦ οὖν τὸ πρόδον; Εἴθα μὲν τὰς εἰς αὐτὸν ὄντεις ἐκδικήσαις δεῖ, πρόδος; Εἰσῶ· ἐνθα δὲ ὑπὲρ τωτηρίας ἀλλων αὐστηρίας δεῖ, μετὰ παρθησίας ἐπιτατέτω. Ηδη διότι έπιδείκνυσο καθεσμιον, καὶ οὐ καταφρονηθῆσεται σου ἡ νεότης,

A hominem hic resicit. Qui enim nullius mali sibi conscientis est, in hoc ævo delectatur, promissiones futurorum bonorum firmas habens; illic autem veram vitam vivit. A comparatione autem pietatis excellentiam commonstrat.

VERS. 9. *Fidelis sermo, et omni acceptione dignus.* Hoc est, verus, et dignus est qui accipiat ab omnibus, ut potest qui sit minime dubius. Qualis sermo? quoniam et hic et illuc pietas utilis sit. Per totam autem Epistolam hoc insert, nec opus habet confirmatione, sed enuntiat: ad Timotheum enim ei sermo erat.

VERS. 10. *In hoc enim et laboramus, et maledicimur, quia speramus in Deo vivente.* Ostendit quae sit pietas, quain ipsi nimis apostoli exerceant: et confirmat quomodo futuræ vitae spem habeat, inquietus, *In hoc, id est, propter hoc, cum laboramus, tum contumelias afficiemus et convictis petimus.* Quam enim ob causam cædinur, nisi futura exspectaremus, quae dabit post mortem nobis vivens Deus? Illic enim scepnumero milites, qui pro imperatore pericula subiere, illo interim defuncto mercedem amittunt: noster autem Rex semper vivit: itaque et semper dat.

*C*Qui est Servator omnium hominum, maxime fideliūm. Hoc est, omnes quidem vult salvos fieri, et hic et illuc: majorem autem curam hic circa fidèles ostendit: nisi enim ipse hos servaret, quomodo ab omnibus oppugnati sustinerent? Per hæc autem incitat Timotheum ad pericula toleranda. Ne enim deficias, inquit, cum talem habeas Deum, neque ab aliis auxilio **574** implora in afflictione, sed enim spera in illum: vivit enim, et Servator est.

VERS. 11. *Præcipe huc et doce.* Res aliae quidem doctrina indigent, aliae vero mandato: veluti de rapina non docere, sed præcipere oportet, hoc est, cum majori auctoritate prohibere. De facultatum vero in pauperes distributione, de virginitatis statu, vel quomodo credendum sit, hic doctrina opus est. Propterea ultraque ponit Apostolus, *Præcipe ac doce.* Ad hæc, quando novimus quidem aliquid esse malum, ac nihilominus illud perpetramus, præcepto opus est: quando vero non novimus, institutio.

VERS. 12. *Nemo adolescentiam tuam contemnat.* Quia communis opinio contemptibilem rem putat adolescentiam, Præcipe, inquit, majori cum auctoritate, ac nemo te contemnat: oportet enim non contemptibilem esse præceptorem. Ubi igitur mansuetudo? ubi injurias, quibus ipse afficitur, ulisci oporteat, mansuetus esto: ubi vero aliorum salutis gratia opus est austerritate, cum fiducia imperet. Vel, *Vitam ostende honestam, et non veniet in con-*

Variae lectiones.

⁵⁷ ἐνδείκνυται ο. ⁵⁸ Παῦλος ο. ⁵⁹ δεῖ ο.

tempum juventa tua, in quam natura contempnus A φύσει εύκαταφρόνητος οὖσα, ἀλλὰ θαυματίζεται.
cadere solet, sed admirationi potius erit. Infest
igitur :

Sed exemplum esto fidelium. Hoc est, Vitæ sis exemplar, optimæque vitæ regula.

In verbo. Ut mansuele colloquaris, utque sermonem promptum et præparatum habeas.

In conversatione. Vel in vita, vel in ecclesiastico ordine.

In charitate. Quæ omnes complectatur.

In spiritu. Hoc est, vel in spirituali statu, vel charismate, ne ob istud effareris.

In fide. Recta et indubitate, quando quis Deo credit, etiam in iis quæ impossibilia videntur.

In castitate. Illoc est, puritate, virginitate, vel temperantia.

Vers. 13. *Dum venio attende lectioni. Si Timo-*
theum lectioni divinarum Scripturarum incumbere
jubet, quid, queso, nos facere debemus? Quinetiam
Ipse Paulus ad finem usque vitæ suæ isti lectioni
incubuit, qui et alio ad idem studium cohortabatur.
Addit vero ei animum per hoc quod dicit,
Donec venero, spem faciens ei videndi præceptorem.
Verisimile enim erat ipsum præceptore orbatum,
Paulum quærere. Cujus autem rei gratia dixit, *Dum
venio?* Quia verisimile erat eum, utpote juvenem,
multa ignorare, egereque præsentia Puli, ut haec
discretet, ait: *Interea dum venero, lege Scripturas,*
et inde habebis, quantum fieri potest, 575 legis-
lationes et præcepta: postquam autem venero, ego
tibi suggeram reliqua.

*Consolationi. Erga mœstos videlicet, vel etiam
alios animo deficientes.*

*Doctrinæ. Quæ est erga omnes simpliciter, ac de
quavis re.*

Vers. 14. *Ne negligas donum quod in te est, quod da-
tim est tibi per prophetiam. Doctrinæ donum hic in-
telligit, quod accepit quando episcopus factus erat.*
Per prophetiam vero, hoc est, imperante Spiritu, ut
supra commemoratum est.

*Cum impositione manuum presbyterii. Hoc est,
episcoporum. Non enim presbyteri episcopum ordi-
nabant. Vide autem horrendum istud, quantum
possit impositio manuum sacerdotalium.*

Vers. 15. *Hac meditare, in his esto. Sæpe de eis-
dem ei præcipit, ut ostendat ci quod maxime omni-
num in his oporteat studiose versari episcopum.*

*Ut tuus prosector manifestus sit in omnibus. Non
in vita tantummodo, verum etiam in verbo doctri-
nae. Animadverte autem quod in hoc quoque ipsum
magnum et admirandum fieri voluerit.*

Vers. 16. *Attende tibi et doctrinæ, persevera in
ipsis. Hoc est, attende tibi ipsi, ac alio etiam
institue.*

*Hoc enim faciens, et te ipsum salvum facies, et
eos qui te audiunt. Nam qui in doctrinæ sermonibus*

*'Αλλὰ τύπος γίνου τῷ πολιτείᾳ. Ταυτέστιν,
Ἀρχέτυπον τοῦ βίου έσσο, καὶ κανὼν ἀριστῆς πολιτείας.*

*'Ερ λόγῳ. Ωστε δύλειν μετ' εὐκολίας, καὶ τὸν
λόγον ἔτοιμον ἔχειν καὶ παρεσκευασμένον.*

*'Ερ ἀραιτροφῇ. Η τῇ πολιτείᾳ, η τῇ ἐκκλησια-
στικῇ τέξει.*

'Ερ ἀγάπῃ. Τῇ πρὸς πάντας.

*'Ερ πνεύματι. Η τῇ πνευματικῇ καταστάσει,
η τῷ χαρίσματι, ὡστε μὴ ἐπαίρεσθαι ἐπὶ τούτῳ.*

*'Ερ πλοτεῖται. Τῇ δρθῇ καὶ τῇ ἀδιστάκτῳ, δια τις
πιστεύῃ τῷ Θεῷ καὶ περὶ τῶν ἀδυνάτων.*

*'Ερ ἀγρελῷ. Ταυτέστι, καθαρότητι, παρθενίᾳ, η
καὶ σωφροσύνῃ.*

*"Εως ἔρχομαι πρόσεχε τῇ ἀραιτρῷσσει. Εἰ Τιμό-
θεον κελεύει προσέχειν τῇ ἀναγνώσει τῶν θείων
Γραψῶν, τι λοιπὸν ἡμᾶς χρὴ ποιεῖν; Καὶ αὐτὸς ὁ
Παῦλος ἀχρὶ τέλους προσείχειν ἀν πάντως ταύτῃ.
ὅς γε τοὺς ἄλλους παρήνει. Παραμυθεῖται δὲ αὐτὸν
διὰ τοῦ εἰπεῖν, "Εως οὗ δρχομαι, ἐλπίδας δοὺς"³⁰ ὅτι
διέτασται τὸν διδάσκαλον. Εἰκὸς γὰρ αὐτὸν ἀποργανι-
σθάντα ζητεῖν τὸν Πρύτανον. Τίγος δὲ ἐνεκενείπεν, "Εως
ἔρχομαι; Έπειδὴ εἰκός ἡν αὐτὸν νέον ὑπάτη πολλὰ
διγνοεῖν,, καὶ δεισθαι τῇ παρουσίᾳ; τοῦ Παύ-
λου πρὸς τὸ μαθεῖν ταῦτα, φησίν: "Εως ἔρχομαι
ἀναγίνωσκε τὰς Γραφὰς, κάκεθεν ἔξεις, ὡς Ἐνεστι,
τὰς νομοθετίας. Έπειδὲν δὲ ἐλθω, ἐγὼ σοι ὑποθήσο-
μαι τὰ λοιπά.*

*Tῇ παρακλησίᾳ. Τῇ πρὸς τοὺς λελυπημένους, η
καὶ ἀλλους ἐκλελυμένως ἔχοντας.*

*Tῇ διδασκαλίᾳ. Τῇ πρὸς πάντας ἀπλῶς, καὶ
περὶ παντὸς πράγματος.*

*Μὴ δύλεισι τοῦ ἐρ σοι χαρίσματος, δὲ δόθη
σοι διὰ προφητείας. Τῆς διδάσκαλίας τὸ χάρισμά
φησιν ἐνταῦθα, δὲ δέξατο ἐπίσκοπος γενόμενος. Διὰ
προφητείας δὲ, ταυτέστι, προστάξαντος τοῦ Πνεύ-
ματος, ὡς καὶ ἀνιστέρω εἰρηται.*

*Μετὰ ἐπιθέσεως τῷ πολιτείᾳ τοῦ πρεσβυτερίου.
Ταυτέστι, τῶν ἐπισκόπων. Οὐ γάρ δὴ πρεσβύτεροι
τὴν³¹ ἐπίσκοπον ἔχειροτόνουν. "Ορα δὲ φρικτὸν, τι
δύναται ἡ ἐπίθεσις τῶν λειτακῶν χειρῶν.*

*Tαῦτα μελέτω, ἐρ τούτοις Ισθι. Πολλάκις περὶ
τῶν αὐτῶν αὐτῷ παρεγγυφῇ, ἵνα δεῖξῃ, δτι μάλιστα
πάντων ἐν τούτοις δεῖται σπουδῆσιν³² τὸν ἐπίσκοπον.*

*Ira σου η προκοπή φαγερά η ἐρ πᾶσι. Μὴ ἐν
τῷ βίῳ μόνοι, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ λόγῳ τῷ διδάσκαλοικῷ.
"Ορα δὲ δτι τῆσσατο αὐτὸν καὶ τούτῳ μέγαν γενέ-
σθαι καὶ θαυμαστόν.*

*Ἐπειχε σεαυτῷ καὶ τῇ διδασκαλίᾳ, ἀπίμετρ
αὐτοῖς. Ταυτέστι, Πρόσεχε σεαυτῷ, καὶ διδάσκει καὶ
τοὺς λοιπούς.*

*Τοῦτο γὰρ ποιῶ καὶ σεαυτῷ σώσεις, καὶ
τοὺς ἀκούοντάς σου. Ο γὰρ τοῖς διδάσκαλίας*

Variæ lectiōnes.

³⁰ διδοῦντο ήξειν τὸν δ. ο. ³¹ αὐτὸν ἔχειρ. ο. ³² τχολάζειν ο.

ἐντρεφόμενος; λόγοις, πρότερον αὐτὸς ὡφελεῖται, ἐν Α fuerit innutritus, prius quidem ipse adjuvatur, in quo alios adhortatur, seipsum perficiens.

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

Πρεσβυτέρων μὴ ἐπιτίξης, διὰτὰ παρακλεῖς ὡς πατέρα. Οὗ περὶ τοῦ ἐν Ἐκκλησίᾳ τὸ ἀξιώματος φησιν, ἀλλὰ περὶ παντὸς γεγραπτοῦ. Τί οὖν ἔὰν δέχεται διηρθρώσεως; Οὐτων, φησιν, αὐτῷ προσφέρουν, ὡς πατέρι.

Πρεσβυτέρας ὡς πατέρας. Ἐπειδὴ γάρ τὸ ἐλέγχοσθαι φορτικὸν, καὶ μάλιστα ὅταν παρὰ νέου γίνηται, καὶ πήδε γέροντα (τριπλῆ γάρ τότε ἡ πρόπτεια), θεράπευε αὐτὸν, φησι, διὰ τῆς προσηνελαζ.

Newtéras, ὡς ἀδελφάς. Ἐπειδὴ ἡ ἡλικία θραύστητα ἔχει, καὶ οὐ δέχεται τοὺς ἀλέγχους, ἡ ἐπισκέψεια, φησι, μεταξέτω.

'Er πάσῃ ἀγρελ. Ἐπειδὴ αἱ πρόδη τὰς newtéras διμιλαὶ ὑποψίας τίκτουσι, δεῖ δὲ τὸν ἐπίσκοπον καὶ τοιαύτας διμιεῖν, σὺ, φησιν, ἐν πάσῃ ἀγνείᾳ δύμιλει, τουτέστι, μὴ μόνον τὴν τῆς μίξεως ἀμαρτίαν φυλαττόμενος, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν ἀλλην ὑποψίας ἀφορμήν. Τιμοθέῳ δὲ ταῦτα ἐπιτάπει, οὐκ ἔκεινον χάριν, ἀλλ' ἡμῶν τῶν μετὰ ταῦτα, ἵνα τὰς δύοψίτις φυλαττώμεθα.

Xήρας τίμα, τὰς δυτικὰς χήρας. Διὰ τὸ μηδὲν περὶ παρθένων λέγει; Ισως δτι οὐπω ἔχαν τότε ἔκει. Τιμάσθαι δὲ τὰς χήρας προστάττει, διότι οὐτε ἀνδρας ἔχουσι τοὺς προστησομένους, καὶ τὸ πρᾶγμα ἐπιγνεῖσθαι δοκεῖ καὶ ἀποτρέπαιον. Διὰ τοῦτο πολλῆς αὐτὰς δεῖ παρὰ τὸν ιερέων ἀπολαύειν τῆς τιμῆς· καὶ τὸ μέγιστον, δτι καὶ ἀξια: εἰσὶν, ὡς δυτικὰς χήρας. Τίνε; δὲ αὐταὶ, προτὸν μαθήσῃ. "Ἄρα οὖν ἔστι· καὶ δυνδρα μὴ ἔχειν, καὶ μὴ εἶναι χήραν. Τὸ δὲ, Τίμα, ἀντὶ τοῦ, Ἐλέει καὶ τὰ ἀναγκαῖα χρήγει.

Εἰ δὲ τις χήρα ἡ τέκνα ἡ ἔκγορα ἔχει, μαρθανέτωσαν πρῶτον τὸν ἴδιον οἶκον εὐσεβείρ. Τουτέστι, μανθανέτωσαν τὰ τέκνα καὶ τὰ ἔκγονα τιμῆν τὴν οἰκείαν μητέρα, καὶ εὐποιεῖν καὶ τρέψειν· τοῦτο γάρ λέγει εὐσεβείν, τὸ γηροκομεῖν μητέρα ἡ μάρμην· ἐπει καὶ θείον ἀξιώματος τῶν γονέων· ὅστες ἐκ τοῦ ἐναντίου, ἀσέβεια τὸ μὴ γηροκομεῖν.

Καὶ ἀμοιβάς ἀποδιδόται τοῖς προγόροις· τοῦτο γάρ δοτιρ ἀποδεκτὸν¹⁹ ἐτώπιον τοῦ Θεοῦ. Τοῖς προγόροις, τουτέστι, τῇ μητρὶ καὶ τῇ μάρμη. "Ορα δὲ τὴν σύνεσιν Παύλου, πῶς τὸ εὐσυνείδητον εἰς μέσον πρατίθησι, τὸ ἀμειβεσθαι, φημι, τοὺς προγόρους, ἐνεκεν τῆς ἀνατροφῆς καὶ τῆς αὐξήσεως. Καὶ προστίθησι καὶ λογισμὸν, "Οτι καὶ τῷ Θεῷ τούτο ἀποδεκτόν.

Η δὲ δυτικὰς χήρα καὶ μεμονωμένη ἡ ἀπικεν ἐπὶ τὸν Θεόν²⁰. Εἰπεν ἀνω, Χήρας τίμα τὰς δυτικὰς χήρας, καὶ διὰ μέσου παρενθεῖς τὰς μὴ δυτικὰς χήρας, τὰς ἔχουσας τέκνα τὰ δρεπλοντα αὐτῶν φροντίζειν, νῦν λέγει τὶς ἔστιν ἡ δυτικὰς χήρα· καὶ φησιν, ἔτι ἡ μηδένα ἔχουσα κηδεμόνα, μὴ τέκνον, μὴ ἔκγο-

VERS. 1. *Seniorem ne objurgaveris, sed obsecra ut patrem.* Non loquitur de eo qui in Ecclesia dignitatem habet, sed de quovis grandiori natu. Quid vero si emendatione indigeat? Hunc, inquit, ad modum cum eo age, tanquam cum patre.

VERS. 2. *Anus, ut matres.* Quia objurgatio molesta est, maxime si a juvente proficitur, idque erga grandavum (triplex enim tum est temeritas), cura eam, inquit, per mansuetudinem.

Juvenculas, ut sorores. Quoniam ætas ista audacior est, nec recipit objurgationes, mansuetudo, inquit, interveniat.

In omni castitate. Quia conversari cum puellis suspiciones parit, et episcopum cum talibus nonnunquam conversari oporteat, cuinque eis colloqui, tu, inquit, in omni castitate conversare, non solum missionis peccatum fugiens, verum etiam omnem aliam suspicionis occasionem. Timotheo autem 576 hæc injungit, non illius gratia, sed nostri post eum, ut suspiciones fugiamus.

VERS. 3. *Viduas honora, quæ vere sunt viduae.* Cur nihil de virginibus præcipit? quia nondum illuc fortassis erant. Honorari autem viduas præcipit, eo quod non habeant maritos qui illis præsideant, atque res ipsa contumeliosa et averruncanda videatur. Ille ob rem eas multo honore a sacerdote suscipi oportet, maxime cum dignæ sint, utpote vere videtur. Quales autem sint istæ, infra disces. Proinde licet et maritum non habere, et viduam non esse. *Honora autem, est pro, Miserere earum, et necessaria suppediti.*

VERS. 4. *Si quæ autem vidua aut filios aut nepotes habet, discant primum domum suam pie tractare.* Hoc est, discant liberi et nepotes venerari matrem suam, ac benefacere ei, et alere eam: hoc enim est pie tractare, nempe, matrem vel aviam senio consecutam curare. Parentum enim dignitas divina est. Quocirca e contra, senium non curare, impieitas est.

Et mutuam vicem reddere parentibus: hoc enim est acceptum coram Deo. Parentibus, id est, matri et aviæ. Observa hic Pauli prudentiam, quomodo id præstatum, quod bonam conscientiam faciat. in medium proferat, nempe, progenitoribus vicem respondere, quod nos educarint atque enutreriorint, et curae nostri gesserint; adjiciens rationem, Quoniam et hoc Deo gratum est.

VERS. 5. *Quæ autem vere vidua est et desolata, sperat in Deum.* Supra dixit, Honora viduas quæ vere sunt viduae: quoniam vero illas interposuisse quæ non sint vere viduae, nimurum quæ liberos habent, qui illis prospicere debent, iam quænam sit vere vidua, subdit: Quæ nullum, inquiens,

Variae lectiones.

¹⁹ Εστι καὶ διὰ προδεκτόν τον. ²⁰ Κύριον ο.

habeat curatorem, non filium, non nepotem, verum in solua Deum sperat : quæ sane honore est affl-cienda, et misericordia dignanda in omni suppeditatione necessariarum rerum.

Ac perseverat in precationibus et obsecrationibus nocte et die. Idque non immerito : nullum enim unum habens, ad Deum confugit. Cum autem veris esset eas contristari, ut quæ omnino tutores et præside careant, consolatur eas per hoc quod Deum vice omnium habeant. Quamvis enim illa quæ liberos alit, mercedem recipit, at vero tua dignitas non est immunita, ex eo quod liberos non habeas.

VERS. 6. *Nam quæ in deliciis est, vivens est mortua. Quia non paucæ viduitatis statum eligunt, quo majore cum libertate agant quæ grata sunt, Quæ deliciis, inquit, dedita est, etiam si videatur vivere sensibilem hanc vitam, mortua tamen est 577 secundum spiritum. Si autem mulieri, cuius natura semper, atque ætas etiam sæpe infirmitatem conjunctam habet, delicate vivere non permittit, quid viri dicent, qui in deliciis vitam agunt?*

VERS. 7. *Et hac præcipe, ut sint irreprehensibilis. Viden' quod hanc rem seu legem esse velit? Non enim voluntati permittit non deliciari, sed veluti peccatum hoc prohibet: nam, præcipe, hoc significat: perinde ac si diceret: Cum severitate prohibe, ne talia attententur.*

VERS. 8. *Si quis autem suorum, et maxime domesticorum, curam non habet. Deliciis dedita, iuquit, propterea dum vivit mortua est, adeoque periret, quoniam omnem providentiam in seipsum impendit. Suorum enim, id est, fidelium, habenda cura; maxime vero domesticorum, hoc est, corum qui ad genus et sanguinem pertinent, permagua est habenda cura, cum animi, tum corporis nomine.*

*Fidem negavit. Quomodo? quoniam opera ejus non sunt ex fide. Si enim credidisset Deum, adiisset cum qui dicit: *Domesticos seminis tui ne despexeris* 19. Deum, inquit, confitentur se nosse, operibus autem negant 20.*

Et est infideli deterior. Quoniam ille, etsi alienos non curat, suos tamen non negligit, saltem naturæ suasu ductus: hic vero tam Dei, quam naturæ legem tollit, et injuria afficit. Quis vero talem cediderit amico esse affectu erga alienos? Quod si autem misercatur alienos, nonne ex inani gloria istud facit? Expende autem tecum: si infideli est deterior qui suis non providet, quem in ordinem is collocabitur qui injuria eos afficit? et quod non satis est enipiam ad salutem propria virtus, si ipse virtute præditus affines suos non doceat et adhortetur.

¹⁹ Isa LVIII, 7. ²⁰ Tit. I, 16.

Variae lectiones.

¹¹ πάντοθεν ο. ¹² γίνεσθαι ο. ¹³ καταναλίσκει, καὶ οὕτως ἐστήν τε φθείρει την. *Impendit*: sicque se ipsam perimit. ¹⁴ Εγιστα ο. ¹⁵ κατηχεῖ ο.

Kai προσμένει ταῖς δεήσεσι καὶ ταῖς προσευχαῖς τυκτός καὶ ήμέρας. Εἰκότως. Μηδένα γάρ ἀλλον ἔχουσα, πρὸς τὸν Θεὸν καταφεύγει. Ἐπειδὴ δὲ εἰκῆς ἦν αὐτὰς λυπεῖσθαι, ως πάντα¹¹ ἀπροστατεύουσι, παραμυθεῖσαι αὐτὰς, ως τὸν Θεὸν ἀντὶ πάντων ἔχουσας. Εἰ γάρ καὶ ἡ τεκνοτροφοῦσα ἔχει μισθῶν, ἀλλ᾽ οὐκ ἡ λαττώθη καὶ σοὶ τὸ δξιώμα ἐκ τοῦ τέκνα μή ἔχειν.

'Η δὲ σπαταλῶσα, ζῶσα τέθηκερ. Ἐπειδὴ πολλὰ τὴν χρηστὸν αἰροῦνται, ίνα μετὰ πλείονος ἀδείας πράττωσι τὰ θυμήρη, φησὶν δὲ: 'Η σπαταλῶσα, καὶ δοκῇ ζῆν ταύτην τὴν ζωὴν τὴν αἰσθητὴν, τέθηκε κατὰ πνεῦμα. Εἰ δὲ γυναικὶ οὐ συγχωρεῖ σπαταλῆν, ίνθα καὶ ἡ φύσις πάντως, καὶ ἡ τίκτα πολλάκις ἔχει τὴν ἀσθένειαν, τι ἀν εἴποιεν ἄνδρες σπαταλῶντες;

*Kai ταῦτα παράγεται, ίνα δρεπιληπτοὶ ὑστεροῦνται. Ορᾶς δὲ ως νόμον τὸ πρᾶγμα εἶναι θέλει; Οὐ γάρ τῇ προαιρέσει ἐπιτρέπει τὸ μή τρυφᾶν, ἀλλ᾽ ως ἀμαρτίαν τοῦτο ἀπαγορεύει. Τὸ γάρ, *Παράγεται*, τοῦτο σημαίνει, ἀντὶ τοῦ, Μετὰ αὐτηρίας κώλυς τοιαῦτα τολμαδεῖσθαι¹².*

Εἰ δέ τις τῷ Ιδίῳ, καὶ μάλιστα τῷ οἰκείῳ οὐ προοεῖ. Ἡ σπαταλῶσα, φησὶ, καὶ διὰ τοῦτο τέθηκε καὶ ἀπόλωλεν, δὲ πᾶσαν τὴν πρόνοιαν εἰς ἐστήν ταταναλίσκει¹³. Δεῖ γάρ προνοεῖσθαι τῷ Ιδίῳ, τουτέστι, τῶν πιστῶν καὶ μάλιστα τῷ οἰκείῳ, τουτέστι, τῶν πρὸς γένους, πᾶσαν πρήνοιαν, καὶ τὴν κατὰ ψυχὴν καὶ τὴν κατὰ σῶμα.

Τὴν πίστιν ἤρηται. Πῶς; δὲ τὰ ἔργα οὐκ εἰσὶ πιστεύοντος. Εἰ γάρ ἐπιστευει τῷ Θεῷ, ἤκουεν ἄν αὐτοῦ λέγοντος· Ἀπὸ τῶν οἰκείων τοῦ σπέρματός σου οὐχ ὑπερόψει. Θεὸν, φησὶν, δομοιογοῦσιν εἰδέραι, τοῖς δὲ ἔργοις ἀρροῦνται.

Kai ἔστιν ἀπίστου χείρων. Διότι ἐκείνος μὲν εἰ καὶ τοὺς ἀλλοτρίους, ἀλλά γε τοὺς οἰκείους¹⁴ οὐ πειροφά, τῇ φύσει γοῦν πειθόμενος· αὐτὸς δὲ καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ καὶ τὸν τῆς φύσεως νόμον ἀνατρεῖ καὶ ἀδικεῖ. Τίς δὲ ἀν τὸν τοιούτον πιστεύειν εἶναι φιλόστορογον περὶ τοὺς ἀλλοτρίους; Εἰ δὲ καὶ τοὺς ἀλλοτρίους ἐλεεῖ, πῶς οὐ κενδυέστι τὸ πρᾶγμα; Συλλόγισαι δὲ, δὲ: εἰ ἀπίστου χείρων, δημήτη προνοοῦν τῶν οἰκείων, δὲ δικιῶν αὐτοὺς ποῦ τετάξεται; καὶ δὲ οὐκ ἀρκεῖ τινι πρὸς σωτηρίαν ἡ οἰκεία ἀρετὴ, εἰ περ αὐτὸς ἐνάρετος ὁν, μὴ διδάσκει καὶ παρχινεῖ¹⁵ τοὺς πρὸς γένους.

Χίμρα κατιελεγέσθω μὴ ἔλεττων έτῶν ἔξικορτα **A** γενούσια, ἐπὸς ἀνδρός γυνή. Ἐπειδὴ εἶπεν ἀνώτερων, ὅτι ἡ σπαταλώσα, καὶ μὴ προνοοῦσα τῶν οἰκείων, ἀνάξια ἐστὶ τοῦ καταλόγου τῶν γηρῶν, νῦν διδάσκει ἡμᾶς τὶ δεῖ αὐτὴν ἔχειν· καὶ πρώτον μὲν περὶ τῆς ἡλικίας ἀκριβολογεῖται· τὴν δὲ αἰτίαν προτίνων ἔρει. Οὐ γάρ ἀπλῶς οὕτω τὴν ἔξικορτούτιν ἔγκρινε· ἐστι γάρ καὶ τοιαύτην ἀναζηταί εἶναι. Ἐπειτα καὶ μονογαμίαν αὐτὴν ἀπαιτεῖ, ὡς σημείον σεμνότητος καὶ φιλοσωφοτάτης⁴⁰. Καὶ τὰ ἄλλα δὲ ἔξικρα ἄκουε.

Ἐν ἑρτοῖς καλοῖς μαρτυρουμένη. Τοῦτο ἐστι τὸ κυρίως αὐτὴν ἀξιοῦν τοῦ καταλόγου είτα ἀριθμεῖ⁴¹ καὶ τὰ Ἑργα ἰδικώτερον.

Εἰ ἐτεκνοτρόφησε. Τεκνοτροφεῖν οὐ τοῦτο ἐστι, **B** τὸ τρέψειν τὰ τέκνα ἀπλῶς, ἀλλὰ τὸ ὡς δεῖ ὕστερον καὶ ἀνωτέρω εἶπεν. Εἰτάρ ἐπιμετρώσι τῷ πλοτεῖ καὶ τῷ ἀγιασμῷ.

Εἰ ἔξεροδόχησεν. Ὁρᾶς πῶς τὰς πρὸς τοὺς οἰκείους εὐεργεσίας προτίθεικε τῶν πρὸς τοὺς ἀλλοτρίους; Προειπὼν γάρ, **Eἰ ἐτεκνοτρόφησε,** τότε ἐπήγαγεν, **Εἰ ἔξεροδόχησεν** καὶ τὰλλα δὲ ἀπορος εἴη τις, οἰκλαν πάντως ἔχει οὐ γάρ δὴ αἰθρίος μένει.

Εἰ ἀγίων πόδας ἔτιψε. Τοῦτο εἶπεν, ἐπειδὴ πολλαὶ ξενοδοχοῦσι μὲν, οὐκ ἀνταὶ δὲ δι' ἔσατῶν ὑπουργοῦσι, ἀλλὰ διὰ τῶν θεραπαινίδων. Βουλόμενος οὖν ἔργατικὴν εἶναι⁴² τὴν χήραν, καὶ μὴ βλαχικὴν, αὐτὴν δι' ἔσατῆς ὑπουργεῖν κελεύει· τὸ γάρ βλαχεῖα σπαταλώσης μᾶλλον. Καὶ ἄλλως δὲ, ίνα μὴ παντελῇ ἀπορίαν προβάλῃ ταῖς πρὸς τὸ μὴ ξενοδοχεῖν, ὡς μῆδοι οἰκίας εὐποροῦσα, φησι. Καὶ μήν τὸ νίψαι οὐκ ἐστι δαπάνης, οὐδὲ εὐπορίας. Ἀγιοι δέ εἰσι πάντες δοι πίστιν ὥρθην μετὰ βίου ἔχουσι, καὶ μὴ σημεῖα ἐργάζωνται.

Εἰ θλιβομένοις ἐπήκρεσε. Καὶ διὰ χρημάτων, καὶ δ. προστασίας, καὶ μεσιτείας.

Εἰ κατεὶ δρτῷ ἀγαθῷ ἀπηκολούθησε. Οἷον, εἰ αὐτὴ ἔργασσαθαι μὴ ἡδυνήθη, ὅμως ἐκοινώνησεν ἀλλή ἔργασσομένη, εἰ ὑπούργησε. Τὴν γάρ σωματικὴν ὑπηρεσίαν εἰσφέρειν προτρέπεται, οἷον, κλίνην στρώσαι, ἀναπαύσαι, πρὸς δὲ ἐπιτηδεύτεραι αἱ γυναῖκες.

Νέωτέρας δὲ χήρας παραιτοῦ. Τίνος ἔνεκεν περὶ τοῦ χρόνου τῶν παρθένων οὐδὲν διατάπεται, καίτοι μείζονος δόντος τοῦ ἀγῶνος; Εἰκότως· ὅτι ἀπὸ μείζονος προθυμίας ἔχει δὲ ἀγών, καὶ πλείονος τῆς θερμότητος. Ἀλλως τε, ἐν τῷ ζητείν εἰπὶ τῶν παρθένων τὸ εὐπρόσδεδρον τῷ Κυρίῳ ἀπερισπάστω, καὶ τὸ μεριμνῆν τὰ τοῦ Κυρίου, πολλὴν ἀκρίβειαν προένει τε καὶ ἀπαιτεῖ. Ἀπὸ δὲ τούτου καὶ δὲ χρόνος διῆλος. Ἀλλως, χήρας μὲν νεώτερας ἔξεπεσον, καὶ διὰ τοῦτο αὐταὶ παρέσχουν τὴν ἀφορμήν τῆς τοιαύτης νομοθεσίας· ἔχει δὲ τοιοῦτον οὐδέν.

VERS. 9. Vidua eligatur, non minus sexaginta annorum, quae fuerit unius viri uxor. Cumi supra dixisset, quod ea quae voluptatibus dedita est, et quae suis non prospicit, indigna est quae referatur in catalogum viduarum, nunc nos docet quid eam habere oporteat. Ac primum quidem de ætate exacte disserit. Causam vero in progressu dicet Non enim simpliciter sexagenariam probat: posset enim ejusmodi etiam indigna esse. Deinde ab ea exigit, ut uni marito copulata sit, ceu signum honestatis et pudicitiae. Alia vero quae requirat audi in sequentibus.

VERS. 10. In operibus bonis testimonium habens. Hoc est quod eam proprie catalogo dignam facit, deinde et opera ejus speciatim enumerat.

Si liberos educarit. Liberos educare, non est simpliciter liberos atere, sed perinde atque oportet: quemadmodum **578** et supra dixit, **Si permanerint in fide et sanctificatione.**

Si hospitio recepit. Animadvertisit quomodo beneficentias, quae erga proprios, illis quae erga alienos praestande sunt, anteposuit? cum enim prius dixisset, **Si liberos educari**, tunc intulit: **Si hospitio recepit.** Etiamsi enim aliarum rerum indiga fuerit aliqua, domum omnino habet: non enim sub diu habitat.

Si sanctorum pedes lavit. Hoc dixit, quia multæ hospitio quidem recipiunt, ipsæ autem per seipcas non inserviunt, sed per ancillas. Volens ergo viaduam operosam esse, non ignavam, ipsam per sese ministrare jubet: ignavia enim deliciantis potius est. Præterea ne omnino penuria in præterat aliqua, quominus sit hospitalis, ut quae non abundet re familiari; At vero, inquit, ablucere pedes non est magni sumptus neque copiæ. **Sancti** autem sunt omnes, quotquot fidem rectam cum vita conjunctam habent, etiamsi miracula non operantur.

Si tribulationem patientibus subministravit. Pecuniis, patrocinio et intercessione.

Si omne opus bonum subsecuta est. Veluti si ipsa operari non potuit, cōsors tamen sicut alterius quae operaretur, si subserviūt. Corporale enim ministerium afferre adhortatur, quale est lectum sternere, refoscillare: ad quae feminæ magis sunt idoneæ.

D VERS. 11. Juniores autem viduas devita. Cuius rei gratia de virginum ætate nihil præcipit, cum tamen majus sit virginitatis certamen? Merito: ibi enim majoris alacritatis est certamen, vchemen-tiorisque servoris. Ad hæc, dum requirit in virginibus ut Christo inseparabiliter adhærent, atque ut in iis quae Domini sunt, sollicitæ sint, magna in sane et exactam diligentiam postulat. Hinc autem et tempus manifestum est. Præterea, cum viduæ juniores a Christo excidissent, occasionem ipsæ dedere Paulo cur has leges sancxerit: in virginibus autem nihil tale contigerat.

Variae lectiones.

⁴⁰ φιλοσοφία; ο. ⁴¹ ἀσαριθμεῖται ο. ⁴² Εχειν τὴν χείρα ο.

Cum enim luxuriatæ fuerint adversus Christum, nubere volant. Illoc est, quando lascivierint et deliciatæ fuerint, ac quando superbierint adversus Christum, ipsum in sponsum non admittentes, in nuptias deinceps excidunt: non enim viduitatis statum elegerunt cum justa consideratione. Anmadverte hic quod et vidua Christum sponsum habeat, perinde ac virgo.

VERS. 12. *Habentes damnationem, quoniam primam fidem irritam fecerunt. Fidem appellat fœdus. Fefellerunt, inquit, pactum quod sposo fecerunt, ac propterea habent condemnationem.*

579 VERS. 13. *Simil autem et otiosæ discunt circumire domos. Præter iam commemorationem damnationem, aliud peccatum admittunt, nempe, discunt otiani, ex eo quod ædes circumneant. C* *Omnis autem mali auctor est otium. Quare ne dum viros, sed et malieres otium dedecet.*

Non solum autem otiosæ, sed verbosæ et curiosæ, loquentes que non oportet. Nec immerito. Circumneantes enim aliud agunt, quam quæ de hac audiant, ad illam perferant, et que de illa ad hanc: ac necessario tandem ad curiositatem labuntur omnia perscrutando; et ad mugas ac deliramenta, cum quæ de omnibus audierunt, omnibus etiam dicunt.

VERS. 14. *Volo ergo juniores nubere, filios procreare, matresfamilias esse. Inprimis quidem, inquit, optarim cas pœta sua non irrita facere: quia vero matrimonium illæ cupiunt, volo et ego ut nubant, indulgens nimis eorum votis. Satius enim est eas matresfamilias esse, id est, suæ domus curam gerere, et operari, quam alienas ædes curiose pererrantes nugari et otiani. Cum autem dixit, *Filios procreare, ostendit quod propter liberorum procreationem contrabendum sit matrimonium, ut plures ad Deum adducat.**

VERS. 15. *Nullam occasionem dare aduersario maledicti gratia: jam enim quædam aversæ sunt post Satanam. Quia dixerat eas matres familias esse debere, ne videatur libertatem eis dare ad delicias, intulit: Nullam occasionem dare. Sic enim, inquit, dominus curam habe, ne animam tuam leras. Præcerea, perspicue hic scopum suum indicat, iquare eis indulserit: Ne dent, inquit, occasionem diabolo illudendi se ut quæ sponsæ Christi cum essent, factæ sint adulteræ, proprie adolescentiæ inconstantiam. Eam ob rem sub matrimonii jugum eas duco, ne solutæ cum sint, mala supra dicta contrahant.*

VERS. 16. *Sin fidelis quispiam, aut fidelis aliqua habet viduas, subministret illis. Fidelium enim viduæ ab infidelibus ali non debebant, ne videarentur eorum opera indigere. Cum autem dixit: Subministret illis, quantum satis est, non superfluitatem significavit.*

Et non gravetur Ecclesia, ut iis quæ vere viduæ sunt sufficiat. Proinde fideles, si suas ipsorum viduas alant, Ecclesiæ viduis pariter conseruant:

"Orar γὰρ καταστρημέσωσι τοῦ Χριστοῦ, γημεῖν θέλουσι. Τούτους, δταν ἀκκισθῶσιν, δταν θρύψωνται, δταν καθυπερηφανεύσωνται τοῦ Χριστοῦ, μή καταδεχόμεναι αὐτὸν νυμφίον, ἐκπίπτουσι λο:πὸν εἰς τὸν γάμον· οὐ γάρ εἶλοντο τὴν χηρελαν μετὰ κρίσεως λογισμοῦ. "Ορα δὲ οἵτι καὶ ἡ κήρα τὸν Χριστὸν ἔχει νυμφίον, ὡς καὶ ἡ παρθένος.

"Ἐχουσαι κρίμα, δτι τὴν πρώτην πίστιν ηθετησαν. Τὴν συνθήκην, λέγει πίστιν. Ἐψένταντο οὖν, φησι, τὴν συμφωνίαν τὴν πρὸς Χριστὸν, καὶ διὰ τοῦτο ἔχουσι κατάκρισιν.

"Άμα δὲ καὶ ἀργαλ μανθάρονται, περιερχόμεται τὰς οἰκίας. Σὺν τῷ εἰρημένῳ κρίματι καὶ ἕπερν ἀμαρτάνουσι, τὸ μανθάνειν ἀργεῖν ἐκ τοῦ περιέντας τὰς οἰκίας. Πᾶν δὲ κακὸν ἐδίδαξεν ἡ ἀργεῖα. "Αρα οὐ μόνον ἀνδράσιν, ἀλλὰ καὶ γυναιξὶν ἀνοίκειον τὸ ἀργεῖν.

Οὐ μόνον δὲ ἀργαλ, ἀλλὰ καὶ φλύαροι, καὶ περιεργοι, λαλοῦσαι τὰ μὴ δέοντα. Εἰκότες. Ηπειροδύνουσαι γάρ τὰς οἰκίας, οὐδὲν δύλο ή τὰ ταύτης πρὸς ἑκείνην φέρουσι, καὶ τὰ ἑκείνης εἰς ταύτην, καὶ ἀναγκαῖος προσφέρειν εἰς περιεργαίαν ἐκ τοῦ ἐρευνῆν πάντα, καὶ φλυαρίαν, ἐκ τοῦ λέγειν τὰ πάντα πρὸς πάντας, ἐκτριχηλύζονται.

*Βούλομαι οὖν ῥεωτέας ταμεῖν, τεκνογοτεῖν, οἰκοδεσποτεῖν. Προηγουμένως μὲν, φησιν, ἴδουλην ἀντὰς μὴ ἀδεῖται τὰς συνθήκας. Ἐπει δὲ αὗται βούλονται τὸν γάμον, βούλομαι κάγω, συγκαταβαθνῶν. Κρείττον γάρ οἰκοδεσποτεῖν, τουτέστι, τὸν οἰκεῖον οἴκου φροντίζειν καὶ ἐργάζεσθαι, ή ἀλλοτρίους οἰκους περιερχομένας φλυαρεῖν καὶ ἀργεῖν. Εἰπὼν δὲ, *Τεκνογοτεῖν, ἀδεῖται διὰ τεκνογονίαν δὲι ὑπεισεῖν τὸν γάμον, ήτα πλεονας προσάργη τῷ Θεῷ.**

Μηδεμιας ἀφορμήν διεδρατι τῷ ἀρτικεμέτῳ λοιδορίᾳ: χάριν. "Εδη γάρ τινες ἔξεράλησαν διτίσω τοῦ Σατανᾶ. Ἐπειδή εἰπεν, Οἰκοδεσποτεῖν, ίνα μὴ δέηται ἀνεσιν αὐταῖς δουναι εἰς τρυφήν, ἐπήγαγε: Μηδεμιας ἀφορμήν διδίτται. Οὔτω γάρ, φησιν, ἐπιμελού τοῦ οἴκου, ώστε μὴ βλαβήναι τὴν ψυχήν. Καὶ δλλως, ἐνταῦθα ἀριστήλως τὸν ἁυτοῦ σκοπὸν δηλοι, διὰ τὶ συγκατέη ταῦταις Διὰ τὸ μὴ διδόναι, φησιν, ἀφορμήν τῷ διαδόψι πρὸς τὸ ταύταις ἐμπατίειν, νύμφαις μὲν οὖσαις Χριστοῦ, μοιχαλίσι δὲ γινομέναις διὰ τὸ ἀστήρικτον τῆς νεότητος. Διὰ τοῦτο ὑπὸ τὸν ζυγὸν τοῦ γάμου ταῦτας δγω, ήτα μὴ δινετοι οὔσαι, τὰ προειρημένα κεκά ἐπισύρωνται.

Εἰ δέ τις πιστὸς ή πιστὴ ἔχει κήρας, ἐπαρκετώς αὐταῖς. Τὰς γάρ τούς πιστῶν κήρας οὐκ ἔδει παρὰ τῶν ἀπίστων τρέφεσθαι, ίνα μὴ δέξωται δεσθα, αὐτῶν. Διὰ δὲ τοῦ εἰπειν, Ἐπαρκετώ, τὴν αὐτάρκειαν ἔδηλωσεν, οὐ τὴν πολυ:έλεισην.

Καὶ μὴ βαρετσώθω ἡ Ἐκκλησία, ήτα ταῖς δητῶς κήραις ἐπαρκέσῃ. "Ματέ οἱ πιστοὶ τρέφοντας τὰς ἁυτῶν κήρας, καὶ ταῖς τῆς Ἐκκλησίας κήραις συμ-

εἰλλονται, οἰαδὴ μὴ βαρυνομένης τῆς Ἐκκλησίας, καὶ διὰ τοῦτο ἀφθονώτερον τρεφούσης ἢς τρέφει, τὰς δυτικὰς θηλασθή χήρας, τουτέστι, τὰς ἀπροστατεύουσας καὶ μεμονωμένας.

Oι καὶώς προεστῶτες προεσθύτεροι διπλῆς τιτικῆς δξιούσθωσαν, μάλιστα οἱ κοπιῶτες ἐν λεγχῷ καὶ διδισκαλῷ. Τίνες οἱ καλῶς προεστῶτες, δὲ Κύριος; διδάσκει λέγων· Ὁ ποιμὴν στὸν καλὸν τὴν γύνην αὐτοῦ τίθησι, μηδὲν δὲ φειδόμενος, χάριν τῆς τῶν προσθάτων κηδεμονίας. Τίμητος δὲ λέγει τὸν τῶν ἀναγκαῖων χορηγὸν, ὡς ἐν τῶν ἐπαγομένων ἔζηλον. Καὶ γάρ δει τοὺς διδισκάλους ἀφθονίᾳ περιβρέπεται τῶν ἀναγκαῖων, ἵνα μὴ περισπώμενοι περὶ ταῦτα, ἀμελῶσι τῆς διδισκολίας. Οὕτω καὶ οἱ Λευεῖται διηγοντες τοῖς πάλαι. Διπλῆς δὲ, ὡς πρὸς τὰς χήρας, ή πρὸς τοὺς διακόνους, ή διπλῶς διπλῆς, ἀντετοῦ, πολλῆς. Ποῦ δέ εἰσιν οἱ λέγοντες, μὴ χρεῖται εἶναι λόγου, ἀλλὰ βίου; Ἀκουέτωσαν νῦν Παῦλον, πῶς τὸν λόγον μάλιστα τιμᾷ, λέγων· Δεῖ γάρ καὶ τούτου, εἰπερ τινὸς δῆλου. Ὅταν γάρ περὶ δογμάτων ή δέ λόγος, ποίος βίος; ἐνταῦθα ἰσχύει; Λόγον δέ, οὐ τὸν κομπάδην ἀπαιτεῖ, ἀλλὰ τὸν δυνάμεις Γραφῆς γέμοντα καὶ νοημάτων, καὶ διασδήποτε λέγεται.

Λέγει γάρ ἡ Γραφὴ· Οὐ φιμώσεις βοῦρ διλοωτα· καὶ· Ἀξιος δὲ ἐργάτης τοῦ μίσθου αὐτοῦ. Προσπλήκτε· μαρτυρίας, μίαν μὲν ἐκ τοῦ νόμου, ἐτέραν δὲ τοῦ Χριστοῦ. Ὁρχ δὲ καὶ ἀμφοτέρων, πῶς ἀπαιτεῖται κάμψειν διδισκαλος. Τό τε γάρ ἀλογὴν ἐπιπονῶτερον πάντων τῶν Ἑργῶν. Ωστε δει καὶ τὸν διδισκαλὸν πρὸς πνήγος παρεσκευάσθαι καὶ ἀνάγκας καὶ πόνους. Καὶ ἐν τῷ εἰπεῖν δὲ, Ὁ ἐργάτης, ἐμφανίνει ὅτι οὐδὲ διετρυφὴν καὶ ἀνέσεις ζητεῖν. Ὁ γάρ ἐργάτης δξιος τοῦ μισθοῦ αὐτοῦ, ήτοι τῆς τροφῆς. Ἐκ περιουσίας γάρ τοῦτο δείχνυται. Εἰ γάρ καὶ μισθοῦ δξιος, πολλῷ μᾶλλον τροφῆς. Ὁ δέ μὴ ἐργάτης, ἀνάξιος.

Κατὰ προεσθύτερον κατηγορίαν μὴ παραδέχουν. Κατὰ γάρ νεωτέρου δει κατηγορίαν δὲ παραδέχεσθαι, κατὰ δὲ ἀλλού²⁰ τινὸς, μὴ²¹ γένοιτο. Ἄλλως ἀν εἰ λέγει, Μῆδε κατ' ἄλλου²² μὲν, μάλιστα δὲ κατὰ προεσθύτερον. Οὐκ εἴπε δὲ, Μή καταχρίνης, ἀλλά, Μηδὲ παραδέξῃ δῆλως. Καὶ γάρ διὰ τὴν ἡλικίαν ἐλέττονα τῶν νέων ἀμαρτάνουσι. Προεσθύτερον γάρ δειταῦθα τὸν γεγηρακότα²³ φησίν.

Ἐκτέδει εἰ μὴ ἐπὶ δύο ἡ τριῶν μαρτύρων. Ἐπειδὴ γάρ πολλὰ²⁴ ἀπὸ ὑπονοίας κρίνονται, δει, φησίν, εἶναι μάρτυρες τοὺς ἐλέγχοντας, κατὰ τὸν παλαιὸν νόμον. Τί οὖν διὸ οὐτοὶ φεύδωνται; Σπανάκις μὲν τοῦτο συμβαίνει· ἔνι δὲ ἀπὸ τῆς κρίσεως, ἐξετάζομεν τοῦτο φανῆκεν. Ἀγαπητὸν δὲ καὶ δύο μάρ-

²⁰ Joan. x, 11. ²¹ Dent. xxv, 24; ²² Levit. x, 7.

Variæ lectiones.

²³ τοῦ λόγου ο. ²⁴ μαρτυρίαν ο. ²⁵ δῆλως ο. Malum hanc pericopen, quae forsitan manca est, sic corrigere: Κατὰ γάρ... κατὰ δὲ ἀλλ. τινὸς, οὐ; Μή γένοιτο. Edit. PATROL. ²⁶ Ισ. οὐχι ο. ²⁷ ἐπὶ δῆλων ο. ²⁸ ἐν γήρᾳ ο. ²⁹ πολλοῖ ο.

eo quod peccata clanculum committuntur. Quid autem si peccata sint in confessio, testes autem non habeant, sed solam pravam suspicionem? De hoc supra dixit: *Oportet eum bonum etiam testimoniū habere ab iis qui foris sunt.*

VERS. 20. *Peccantes autem coram omnibus argue, ut et ceteri timorem habeant.* **581** Hoc est, perseverantes in peccato, et quos inquirendo deliquisse inveneris, argue vehementer et severe, non ut indignationem et animum tuum exples, sed ut reliqui terrore perculsi castigentur. Nam oportet episcopum etiam verendum esse. Quemadmodum enim simpliciter et sine judicio condemnare, arrogans est, hunc ad modum reos non reprehendere, pestilens est, ad multos morbum extendens. Quomodo igitur Dominus dixit in Evangelio, *Si peccaverit in te frater tuus, abi, argue eum inter te et ipsum solum*²¹? Atqui et illum in peccatis perseverantem permittit publice argui. Quid igitur? nonne offendiculum praebet, si publice fiat reprehensio? Imo e diverso magis offendit, si is qui ab omnibus peccasse cognoscitur, non arguatur. Hanc ob causam Deus Pharaonem²², et Nabuchodonosor²³, et plerosque alios in medium producens punivit, ut vita mortalium emendetur.

VERS. 21. *Testor coram Deo et Domino Iesu Christo, et electis angelis.* Cum de multis prius positis disseruissest, nunc quoniam de judicio verba facit, obtestatur eum valde horribiliter. Non enim quia Timotheus erat, reverebatur eum, sed munitum eum. Si enim de seipso dixit, *Ne aliis praedicans, ipse reprobus inteniar*²⁴, multo magis de Timotheo hoc dicere non est veritus. Vocat autem testem et Patrem et Filium, ut in futuro die facile excusari possit, si quid quod non decet, ipso praecipiente, factum sit. At cuius rei gratia angelos simul assumit? eo quod et angeli in futuro judicio Domino affuturi sint satellites. Est autem et nobis in more, et majores et minores personas in testimonium accipere. Hanc ad rationem Jacob Deum et aram in testem assumuit. Quin etiam Moses, *Testificor, inquit, celum et terram.* Adeo enim est mansuetus Deus noster, ut vel servos in testimoniu*m productos recipiat.* *Electis autem angelis dicit, quandoquidem et demones sint angeli, sed rejecti.*

Ut haec custodias sine prajudicio, nihil faciens in alteram partem declinando. Hoc est, ut aequalis sis disceptantibus; ut non fiat prajudicium: hoc est, ut nemo te praoccupet, sibique te conciliando sit in causa ut pro ipso sententiam feras, causamque dijudices. Neque facias quidquam secundum prorsus-
xlii, hoc est, ex affectu in alteram partem

²¹ Matth. xviii, 15. ²² Exod. xiv. ²³ Dan. iv. ²⁴ 1 Cor. ix, 27.

Variæ lectiones.

²⁵ μετ' ἀποτομίας ο. ²⁶ τῆς κρίσεως τῆς τελευταῖς μ. ²⁷ παρεῖναι ο. ²⁸ οὐρανὸν ο. ²⁹ προσικειούμενος ο.

A τυραζέχειν, διὸ τὸ γεννέσθαι λάθρα τὰ ἀμαρτήματα. Τί οὖν ἀν ώμοιόγηνται μὲν τὰ ἀμαρτήματα, μάρτυρας δὲ μὴ ἔχη, ἀλλὰ μόνον ἔχει πονηρὰν ὑπόνοιαν; Περὶ τούτου εἴπεν διὸ, διὸ οὐτὸν καὶ μαρτυρίαν κατήρ ἔχειν ἀπὸ τῶν ἔξωθεν.

Toὺς δὲ ἀμαρτήρορτας, ἐτώπιον πάντων ἐλεγχεῖ, **Ira** καὶ οἱ λοιποὶ φόβοις ἔχουσι. Τουτέστι, Τοὺς ἐπιμένοντας τῇ ἀμαρτίᾳ, καὶ οὓς εὑρης μετὰ ἐρεύνης, ἐλεγχεῖ σφόδρῶς καὶ ἀποτόμως²⁵, οὐχὶ τὸν θυμὸν σου θεραπεύων, ἀλλὰ οὐαὶ οἱ λοιποὶ σωφρονισθῶσι φοβηθέντες. Δεῖ γάρ καὶ φοβερὸν εἶναι τὸν ἐπισκοπὸν. "Οιστέρ γάρ τὸ ἀπλῶς καταχρίνειν, αὐθαδεσ· οὕτω καὶ τὸ μὴ τοὺς ἐνόχους ἐλέγχειν, λοιμῶδες, εἰς πολλοὺς τὴν νόσον ἐκτείνον. Πῶς οὖν εἴπεν ὁ Κύριος ἐν Εὐαγγελίοις: "Υπάγε, ἐλεγχος αὐτῶν μεταξὺ σοῦ καὶ αὐτοῦ μόνου, ἐὰρ εἰς σὲ ἀμάρτηγη; Πλὴν κάκεινον ἔμμενοντα τῇ ἀμαρτίᾳ, συγχωρεῖ κοινῇ ἐλέγχεσθαι. Τί οὖν; οὐχὶ σκανδαλίζει τὸ κοινῇ ἐλέγχεσθαι; τούναντίον μὲν οὖν μᾶλλον σκανδαλίζει, τὸ παρὰ πάντων γιγάντεσθαι τὸν αμαρτάνοντα, καὶ μὴ ἐλέγχεσθαι. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς, καὶ τὸν Φαραὼ, καὶ τὸν Ναβουχοδονόσορ, καὶ πολλοὺς ἄλλους εἰς μέσον ἀγαγών ἐκδλασεν, ἵνα σωφρονισθῇ ὁ βίος.

C Διαμαρτύρομαι ἐτώπιον τοῦ Θεοῦ, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τῶν ἐκλεκτῶν ἀγγέλων. Διαλεχθεὶς περὶ πολλῶν τῶν ἀνωτέρω, νῦν δὲ περὶ κρίσεως²⁶ εἰπε, διαμαρτύρεται αὐτὸν καὶ λανθρικτῶς. Οὐ γάρ ἐπειδὴ Τιμόθεος ἡγ., ἥδεσθη, ἀλλ' ἡσφαλίσατο αὐτὸν. Εἰ γάρ περὶ ἑαυτοῦ ἐλεγεῖ. Μήπως ἄλλοις κηρύξας, αὐτὸς ἀδόκιμος γένωμαι, πολλῷ μᾶλλον περὶ Τιμόθεου οὐχ ἀν ἥδεσθη. Καλεῖ δὲ μάρτυρα καὶ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν, ὃς ἀν τῇ μελλούσῃ ἡμέρᾳ ἐναπολύγητος ἡ. εἰ τι γένοιτο παρὰ τὸ δέον, ὡς παραγγείλας. Τοὺς δὲ ἀγγέλους τίνο; ἔνεκεν συμπαραλαμβάνει; Διότι ἐν τῇ κρίσει καὶ διγγελοι μέλλουσιν εἶναι²⁷ δορυφόροι τοῦ Δεσπότου. "Εθος δὲ ἐστι καὶ ἡμῖν, καὶ ὑπερέχοντα καὶ ἐλάσσονα πρόσωπα εἰς μαρτυρίαν παραλαμβάνειν. Καὶ οἱ Ἱακὼβ καὶ τὸν Θεὸν καὶ βουνὸν²⁸ μάρτυρα παραλαμβάνει. Καὶ Μωσῆς· Μαρτύρομαι τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Οὕτω γάρ ἐστιν ἐπιεικής ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὡς τε καὶ τοὺς δούλους εἰς μαρτυρίαν συμπαραλαμβανομένους δέχεσθαι. Ἐκλεκτῶν δὲ ἀγγέλων, εἰπε, διότι διγγελοι καὶ οἱ δαίμονες, ἀλλ' ἀπόδηλοι.

D **Ira** ταῦτα φυλάξης χωρὶς προκρίματος, μηδὲν ποιῶ κατὰ πρόσκλισιν. Τουτέστιν, "Ιναὶ ίσος ἡς τοῖς δικαζομένοις, ἵνα μὴ γένηται πρόσκριμα· τουτέστιν, ἵνα μηδεὶς σε προκαταλαμβάνῃ, καὶ προοικειούμενός²⁹ σε ποιῇ ὑπὲρ αὐτοῦ ἐντεύθεν ἥδη προκρίνειν καὶ προσαποφαίνεσθαι· μηδὲ ποιῆς τι κατὰ πρόσκλισιν, τουτέστι, κατὰ προσπάθειαν,

προσκλινδρεος τῷ ἐνὶ μέρει. Καὶ διὰ τοῦ, η. γρά- φηται, τὸν αὐτὸν νοῦν σημαίνει· ως ἂν εἰ γάρ τοῦτό φησι· προσκαλεῖται σε τὸ ἐν μέρος εἰ; τὸ βοηθεῖν αὐτῷ· μή τοιγυ ποιήσῃς “κατὰ τὴν ἔκεινου πρόσ- κλησιν.

Λείρας ταχέως μηδεὶς ἐπιτίθει. Ἡλθεν ἐπὶ τὸ κυριώτερον καὶ δὲ μάλιστα συνέχει τὴν ⁶³ Ἐκκλη- σίαν, τὸ τῶν χειροτονιῶν, καὶ φτω· Μή ταχέως, τουτέστι, μή ἐκ πρώτης δοκιμασίας, μηδὲ ἐκ τρί- της, ἀλλὰ πολλάκις ἐξετάσεις καὶ ἀκριβῶς. Οὐ γάρ ἀκίνδυνον τὸ περίγμα. Καὶ τοῦ, ξένοι.

Μηδὲ καιρώrei ἀλλοτρίαις ἀμαρτίαις. Τῶν τε μελλοντῶν ὑπὸ αὐτοῦ γίνεσθαι αἴτιος εἰ, καὶ διὰ τοῦτο ὡσπερ τῶν κατερθωμάτων κοινωνεῖς, οὕτω καὶ τῶν ἀμαρτημάτων ⁶⁴. Ἀλλὰ δὲ καὶ ἐπὶ ταῖς παρελθούσαις ἐνέχῃ, διότι παρεῖδες αὐτάς, καὶ τὸ σχότος; ἐποίησας φώς, καὶ οὐχ ἀφῆκας αὐτὸν πενθῆ- σαι, καὶ ἐν καστανῷ γενέθεαι.

Σεαυτὸν ἀγρόν τήρει. Περὶ σωφροσύνης αὐτῷ παραίνει ἐπαύθα.

Μηκέτι ὑδροζότει, ἀλλ' οἴρω διλήψι χρῶ, διὰ τὸ στόμαχόν σου καὶ τὰς πυκνάς σου δοσθε- γείας. Ὁρᾶς πόσους χόπους ἔχων, Εἰς καὶ φαυτὸν συνέτριβεν τῇ ὑδροποσίᾳ; Μάθε δὲ καὶ μή δυσχεραί- γεν τοιεδὴν παραγωγὸν ἡμῖν τινες περὶ σωφρο- σύνης, καὶ γάρ καὶ Τιμόθεῳ τοσοῦτον ὑδροποτή- σαντι, ὃντες ⁶⁵ καὶ πυκνῶς ἀσθενεῖν, παραγγέλλεις δὲ Παῦλος περὶ φύνεας. Οὐκ εἶπε δὲ, Οἴρω χρῶ, φλλ' ἐκδλασεν, διλήψι, προσθεῖς; Πρὸς ὑγείαν, φησίν, ^C οὐ πρὸς τρυψήν. Θερμὸν γάρ τι τῇ νεστῆς, καὶ τα- χέως ὑπὸ τοῦ εἰγοῦ παρακινούμενον. Διὰ τί δὲ μή ἐπεράπευσεν αὐτὸν δὲ Παῦλος, δὲ νεκροὺς ἄγιοτούς διὰ τῶν σουδαῖων; Ἰνα καὶ νῦν τοιεδὴν ιδωμεν μῆιον κακοπαθοῦντας, μή σκανδαλίζωμεθα, καὶ ἵνα μή νομίζωμεν τοὺς παλαιοὺς ὑπὲρ τὴν ἡμετέραν τάσσειν ⁶⁶, ἀλλὰ καὶ γάτοις ἀνθρώποις εἶναι πιστεύ- μεν· καὶ ἵνα μηδὲ αὐτὸς ἔκεινος δὲ Τιμόθεος ἐπει- θηται τῇ ἀρετῇ. Περὶ τούτου δὲ πλατύτερον εἰρηται τῷ μακαρίῳ Ἰωάννῃ ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ τῶν Ἀνδριάν- των καλούμενου βιβλίου. Δοκεῖ δὲ καὶ φύσει ἐπίνοος εἶναι δὲ Τιμόθεος, οὐ μόνον κατὰ τὸν στόμαχον, ἀλλὰ καὶ τὰ δίλλα μέρη. Προσέθηκε γάρ, τὰς πυκνὰς σου δοσθείας.

Τινῶν ἀρθρῶν αἱ ἀμαρτίαι πρόσδηλοι εἰσι, Δι- προάγουσαι εἰς χρίσιν· τιστὶ δὲ καὶ ἐπακολού- θουσιν ⁶⁷. Ἐπειδὴ περὶ χειροτονιῶν διατατέμε- νες ⁶⁸ εἰσι, Μή καιρώrei ἀμαρτίαις ἀλλοτρίαις, εἰκὸς ἦν ἀνθυπενεγκεῖν τὸν Τιμόθεον καὶ εἰπεῖν· Τι οὖν δὲ ἀγνῶδ; τοῦτο διορθούμενος, φησίν, διτι Τινὲς; δῆλα καὶ προφανῆ ἀμαρτάνουσι, προάγοντα αὐτοὺς εἰς χρίσιν, τουτέστιν, ἐντεῦθεν ἥδη αὐτοὺς κατακρίνοντα, καὶ ἐμπροσθεν αὐτῶν προπορεύομε- να, καὶ καὶ σὺ διαγνώσῃ· τινῶν δὲ διδηλοὶ μὲν αὐτό-

A inclinans. Quod si per τη scribatur, retinebit eundem sensum: perinde enim est ac si diceret: Invitat te altera pars, ut ei succurras. Ergo juxta initiationem ejus facere nolito.

VERS. 22. *Manus cito nemisi impostreris.* Venit ad peculiarius quoddam et quod **582** maxime Ecclesiam constringit, nempe ad ordinum collationem, inquiens: *Ne celestiter, hoc est, non ex prima probatione, neque ex tentia, sed saepe et ex parte explorans.* Res eniam periculo non vacat. Quomodo vero, audi.

B *Neque communicaveris peccatis alienis.* Nam eorum quae ille commissurus est, tu causa es, atque idcirco quemadmodum honorum operum participes, sic et peccatorum. Insuper et prateritorum peccatorum es reus, quod ea neglexeris, ac tenbras fecisti lucem, nec dimisisti cum ut lugere et compungeretur.

Taipsum castum custodi. Hoc in loco de castitate illi præcipit.

VERS. 23. *Ne porro aquam bibas, sed vino mo- dico utere, propter stomachum tuum et frequentes infirmitates tuas.* Vides quantum labores habens, adhuc seipsum aqua potatione affixerit? Disce itaque non aegre ferre si qui nos ad temperantiam hortentur. Paulus enim Timotheo adeo aquam bibenti, ut et frequenter aegrotaret, de castitate præcipit. Non dixit autem, *Vino utere;* sed cor- rexit, apponens, *modico.* Ad sanitatem, inquit, non ad delicias: servida enim est juventus, facileque ³ vino irritatur. Quare autem non curavit ipsum Paulus, qui mortuos etiam per sudaria excitavit ⁶⁹? Ut etiamnum, si quando uideamus sanctos affligi, non offendamur: et ne arbitremur veleres supra nostram naturam constitutos suis, verum ut et ipsos homines esse credamus; atque ne ipse etiam Timotheus ob virtutem extollatur. De hoc autem fusius disputatum est a divo Joanne Chrysostomo in principio libri qui de Statuis ingrediuntur. Videtur autem Timotheus natura suis longidius, non solum ex stomacho, verum etiam ex aliis partibus: adjecit enim, et ob frequentes infirmitates tuas.

VERS. 24. *Quorundam hominum peccata mani- fessa sunt, præcedentia ad judicium: quosdam autem et subsequuntur.* Quia de ordinationibus præcipiens dixerat, *Ne communicaveris peccatis alienis,* verisimile autem erat ex adverso inferre Timotheum, ac dicere: *Quid si ignorem?* huic satisfaciens ait: *Quidam magistri et aperte patrant ea quae ad judicium eos præcedant, hoc est, jam eos condemnantia, ac ante ipsos præcuntia, quae et in agnoscere. Quorundam autem obscura adhuc*

⁶³ Act. xix, 12.

Variæ lectiones.

⁶⁴ προσέχου τὴν ἐκ., πρ. ο.   ⁶⁵ τὴν ἐπίσχοπον ο.   ⁶⁶ ἀμαρτημάτων τῷ χειροτονουμένῳ π.   ⁶⁷ δέον ο.   ⁶⁸ ὑπερανεστηκέντι τούτους ο.   ⁶⁹ λου' οὐσαί ο.   ⁷⁰ διαλεγόμενος ο.

sunt peccata, fortasse autem explorando deprehendentes. Nam, *subsequuntur*, tale quiddam significat: licet igitur tibi de his cavere in electionibus. Vel quia etiam si hic lateant, eosque elegeris, utpote in istis omnino culpa vacans, at vero illuc non latebunt. Non enim simil dissolvuntur cum **583** vita, sed sequuntur. Magnus autem Basilius hunc ad modum istud intellexit, tanquam aliud caput per se esset, et ad sermonem de ordinatioibus non pertineat. Verbi gratia: fornicatur quispiam fortassis aut suratur, huic peccatum istud praecedit ad judicium, trahens enim solum. Docet aliquis prava, et in sapientiae perniciem scholam instituit? hujus peccatum ipsum insequitur. Non enim una cum ipso extinguitur, sed post eum supersunt huius ejus successores: quales sunt Grecorum sapientes, quales sunt omnes qui praeter ecclesiasticum dogma commentaria scripserunt. Dabunt autem isti pœnas, non solum quod ipsi sint seducti, verum etiam quod aliis sequentibus auctores erroris exstiterint.

VERS. 25. *Similiter et facta bona manifesta sunt, et quæ aliter se habent, abscondi non possunt. Iis qui bene agunt hoc maximo est solatio, quod bona opera et quæ minus sunt hujusmodi vel hic manifesta erunt, vel illuc ubi omnia nuda.*

CAPUT VI.

VERS. 1. *Quicunque sub jugo sunt servi, dominos suos omni honore dignos arbitrentur, ne nomen Dei ac doctrina blasphemetur. Adhortare, inquit, et institue, ut etiam si infideles sint domini, obtemperent eis servi, omni honore, cum in verbis, tum in operibus eos dignos judicantes. Ne enim existimes te ideo liberum esse, quia fidelis sis: liber quidem es natura, sed servus es corpore: quod ei ipsum est libertas, servire nimis pro nomine Christi. Nam infidelis si conspicerit te contumacem, doctrinam vituperabit seu seditiones faciat: sin libenter obedientem, potius admirabitur ipsam, utpote quæ mores vel serviles, qui difficulter componuntur, absolvit.*

VERS. 2. *Qui autem fideles habent dominos, non contemnant, quia fratres sunt: sed magis serviant, quia fideles sunt et dilecti, qui beneficii sunt participes. Non enim quia fratrem nactus es dominum per baptismum, cum asperneris, sed magis propter hoc ipsum servias, quoniam fidelis est dilectus, hoc est, frater pro domino. Cogita porro in animo, quod benefactor tuus est, quod pro te anguitur, et sollicitus est, ut te alat, ut vestiat, aliaque tibi necessaria curet. Itaque multum habet juris in te praeter hoc quod enerit te. Per hoc autem quod ait, *dilectus*, ejicit metum, quo servi erga dominos suos affecti sæpe etiam in odium trahuntur, ac*

Α θεν εἰσὶν αἱ ἀμαρτίαι, τινῶς δὲ ἔξετάῶν εὑρθσεις. Τὸ γὰρ, ἐπακολουθοῦσι, τοιοῦτον τις αἰνίττεται. "Ἔξεστιν οὖν σοι καὶ τούτους φυλάττεται ἐν ταῖς χειροτονίσης αὐτοὺς, ἀνατίος πάντως ὃν ἐπὶ τούτοις, ἀλλ᾽ ἐκεῖ οὐ λήσονται. Οὐ γὰρ συγκαταλύονται τῷ βιῷ, ἀλλ᾽ ἐπακολουθοῦσιν. "Ο δὲ πολὺς Βασιλεὺς οὗτος ἔξεδέστο τοῦτο, ὡς κεφάλαιον ἔτερον αὐτὴ καθ' αὐτὸν, καὶ μὴ συντείνον εἰς τὸν περὶ τῶν χειροτονιῶν λόγον. "Οτι πορνεύει τις τυχόν, ή κλέπτει, τοῦτον ἡ ἀμαρτία αὕτη προάγει ^{οὐ} εἰς κρίσιν. Ξέκουσα αὐτὸν μόνον. Διδάσκει τις πονηρὸς, καὶ συγκροτεῖ διδασκαλεῖς ἐπ' ὅλεθρου σοφίας; τούτου ἡ ἀμαρτία ἐπακολουθεῖ. Οὐ γὰρ αὐτῷ συναποδένυται, ἀλλ' εἰσὶ μετ' αὐτὸν οἱ τῆς λύμης διάδοχοι, οἵοις οἱ τῶν Ἑλλήνων σοφοί: οἵοις πάντες οἱ τὰ παρὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν δόγμα συγγραψάμενοι. Διώσουσι δὲ οὗτοι δίκαιοι, οὐ μόνον διτοι ἐπλανήθησαν, ἀλλ' διτοι καὶ δίλοις τοῖς ἐπακολουθήσασιν αἰτιοῖς τῆς πλάνης γεγόνασιν.

"Ωσαύτως καὶ τὰ ἔργα τὰ καλὰ πρόδηλα εἰσὶ, καὶ τὰ ἀλλως ἔχοντα, κρυβθῆναι οὐ δύναται. Μεγίστη παραμύθια τοῦτο τοῖς κατορθοῦσι, τὸ ή ἐνταῦθα δῆλα εἶναι τὰ ἀγαθὰ ἔργα, καὶ τὰ μὴ τοιαῦτα, ή ἐκεῖ, Ενθα γυμνὰ πάντα.

ΚΕΦΑΛ. Σ'.

"Οσοι εἰσὶν ὑπὸ ζυγὸν δοῦλοι, τοὺς οἰκείους ^{οὐ} δεσπότας πάσης τιμῆς ἀξίους ηγείσθωσαν, ίτα μὴ τὸ δρώμα τοῦ Θεοῦ καὶ η διδασκαλία βλιστρημῆται. Παραίνει καὶ διδάσκει, φτ.σὶν, ἵνα καν ἀπιστοι δωσιν οἱ δεσπόται, ὑπείκωσιν αὐτοῖς οἱ δοῦλοι, πάσης τιμῆς, καὶ τῆς διὰ λόγων, καὶ τῆς δι. ἔργων ἀξιούντες. Μή γὰρ, διτοι πιστὸς εἰ, νομίσῃς ἐλεύθερος εἶναι· ἐλεύθερος μὲν εἰ ^{οὐ} τῇ φύσει, δοῦλος δὲ τῷ σώματι· διτοι διελεύθερλα ἔστι· τὸ δουλεύειν, φημι, ὑπὲρ τοῦ δνόματος τοῦ Χριστοῦ. Ο γὰρ ἀπιστος ἐὰν λόγος τραχηλῶντα, καὶ τοῦ δόγματος, βλασφημήσει ὡς στασιαστὰς ποιοῦντος· ἐὰν δὲ ὑπείκοντα εὐγνωμόνως, θαυμάσεται μᾶλλον αὐτὸν, ὡς καταρτίζον καὶ τὰ δουλικὰ ήθη τὰ δυσκατάρτιστα.

D Οι δὲ πιστοὺς ἔχοντες δεσπότας, μὴ καταρρομένωσαν, διτοι ἀδελφοὶ εἰσὶν· ἀλλὰ μᾶλλον δουλεύοντας διτοι πιστοὶ εἰσὶ καὶ ἀγαπητοὶ, οἱ τῆς εὐεργέτης ἀντιλαμβανόμενοι. Μή γὰρ διτοι ἀδελφὸν ἔχεις τὸν δεσπότην διὰ τοῦ βαπτίσματος, καταφρονήσῃς αὐτοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον διὰ τοῦτο δούλευσόν, διτοι πιστός ἔστι [καὶ αὐτὸς] καὶ ἀγαπητής, τουτέστιν, ἀδελφὸς ἀντει δεσπότου. "Αλλ' ἐννόσον διτοι καὶ εὐεργέτης σοῦ ἔστι, καὶ ὑπὲρ σοῦ κάπτεται καὶ μεριμνᾷ, ἵνα θρέψῃ, ἵνα ἔνδυσῃ, ἵνα τῆς διλῆς θεραπείας ἀξιώσῃ. "Ωστε πολλὰ ἔχει δίκαια πρὸς σὲ, καὶ χωρὶς τοῦ ὄντοςαθαῖ σε. Διὰ δὲ τοῦ εἰπειν, ἀγαπητὸς, ἐκβάλλει τὸν φόδον, ὃν ἔγουνται ^{οὐ} εἰ διηγεῖται τολ-

Variæ lectiones.

^{οὐ} προκατέχει ο. ^{οὐ} ιδούσι ο. ^{οὐ} τῶν ἀμερτῶν ο. ^{οὐ} ξέρουσι ο.

τοὺς δεσπότας; [διὸ] δὲ πολλάκις δὲ εἰς μέσον Ἐλκονταῖ, καὶ ἀντεισάγει τὴν ἀγάπην. Μᾶλλον μὲν οὖν, φησι, δουλευσάτωσαν οἱ τῆς εὐεργεσίας ἀνθελαμβανόμενοι, τουτέστιν οἱ δοῦλοι. Καθ' ὑπέρβατον γάρ δέ λέγει κείται· διὰ μέσου δὲ τὸ διάτιον εἰσι καὶ ἀγαπητοί, προστακούστεον, οἱ δεσπόται. Η διπλῶς ὅσπερ κείται νοητόν τὸ διάτιον εὐεργεσίας ἀντιλαμβανόμενοι, τουτέστιν, εἰ δεσπόται οἱ φροντιζοντες τοῦ εὐεργετείν τοὺς δούλους.

Ταῦτα δίδασκε καὶ παραχάλει. Οὐκ ἄρα μόνον αὐθεντεῖα; δεῖ τῷ διδασκάλῳ, ὡς ἐν τῷ παράγγελλῳ, ἀλλὰ δὲ προσηνείξει, ὡς ἐν τῷ παραχάλει, νῦν. Ιστρὸς γάρ ἐστι, ποτὲ μὲν μαλάσσων, ποτὲ δὲ στύφων.

Εἰ τις ἐπεροδιεῖται καὶ μὴ προσέρχηται ἕτηντονοις λόγοις τοῖς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τῇ κατ' εἰστέβαιαν διδασκαλίᾳ, τετύφωσαι, μηδὲν ἐπιστάμενος. Ὁρές δὲ τὸ μιτρᾶν ἐπίτασθαι, τῷποτε εἰς ἀπόνοιαν αἴρει¹⁹ καὶ τετυφώσθαι ποιεῖ; καὶ ἔτι δὴ μὴ τοὺς ὑγιαίνοντας παραδεχόμενος λόγους, ἐκείνος τετύφωσαι; Ὁ γάρ τύφος δύχος ἐστὶν νοσούσης ψυχῆς, ὅσπερ φλεγμονὴ ἐπὶ τραύματος σώματος. Εἰ οὖν παρεδέχετο τοὺς τοῦ Κυρίου λόγους, οὐκ ἂν ἐτυφοῦτο. Ἐκείνος ἐκεῖνωσε, τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν ἐνιψέν· εἶπεν, δις: Μάθητε ἀλλ' ἔμοι δὲ ταπεινός εἰμι· ἐκείνος ἐμακάριες τοὺς ταπεινούς τῷ πνεύματι· ἐκείνος δὲν τελώνην δικαιούμενον ἀπὸ ταπεινοφροσύνης ταρεισθήγετε. Ταῦτα δὲ μὴ παραδεχόμενος, μηδὲ πιστάμενος, ἀναγκαῖς τετύφωσαι.

Ἄλλα ροσῶν περὶ ζητήσεις καὶ λογομαχίας. Ἄρα νοεῖν ἔστι τὸ ζητεῖν²⁰· διόπου γάρ οὐκ ἔστι πίστις, ἀπαντά νοεῖται, καὶ οὐδὲν, ἀλλ' ἡ μάχη τιτετονται λόγων, τοῦ πιθενοτέρου τὸν ἔτερον ἀνατρέπειν ἐνοχοῦντος. Ἡ πίστις δρθαλμός ἔστιν· δὲ μὴ ἔχων δρθαλμὸν, οὐδὲν εὑρίσκει, ἀλλὰ μόνον ζῆτετ.

Ἐξ ὧν γίνεται φθόρος, ἔρις, βλασφημίαι, φτόνωσι, πονηρά. Τουτέστι, δύγματα πονηρὰ ἀπό τῶν ζητήσεων. Τότε γάρ βλασφημοῦμεν, καὶ περὶ Θεού δὲ μὴ δεῖ ὑπονοοῦμεν, σταντες οἱ ζητήσεις ἐμπέσωμεν.

Παραδιατρίσιμι. Τουτέστι, σχολαὶ μάταιαι. Διατριβές γάρ τὰς σχολὰς θίος καλεῖν. Ἡ δὲ καθάπερ τὰ ψωραλέα τῶν προθάτων παρατριβόμενα, νόσου πλῆροι καὶ τὰ δυγιαίνοντα· οὗτα καὶ οὗτοι παρατριβόμενοι ἐτέροις, διαφθείρουσιν αὐτούς.

Διεγθαρμένων ἀνθρώπων τὸν νοῦν, καὶ ἀπετερημένων τῆς ἀληθείας, γομιζότων πορσιμήρηται τὴν ενσέβαιαν. Ὁρές δὲι αἱ λογομαχίαι ταὶ αἰσχροκέφειαν τίκτουσιν; Εἰκέτως. Καὶ γάρ μαθητὰς πλεονας οἱ λογομάχοι ἐπισυρόμενοι, ἐκ

A charitatem in ejus locum introducit. Magis igitur serviant, inquit, qui beneficii 584 sunt participes, servi videlicet. Per hyperbaton enim positum est quod dicit: medium autem insertum est, quia fidēles sunt et dilecti, subaudi, domini. Vel simpliciter quemadmodum facit textus intelligentius sit: Beneficii sunt participes, nempe domini, qui sollicite cogitant quomodo servis beneficium impertiunt.

Hæc docere et exhortare. Ergo præceptoris opus est, non solum auctoritate, quæ in verbo, præcipere, indicatur, verum etiam mansuetudine, ut nunc in verbo, exhortare. Medicus enim est, non nunquam emollientia, non nunquam vero constipantia adhibens.

B VERS. 5. Si quis aliter docet, et non acquiescit sanis sermonibus Domini nostri Iesu Christi, et ei quæ secundum pietatem est doctrinæ, inflatus est, nihil sciens. Vident quod nihil scire, hoc ipsum ad arrogantiam tollit, inflatosque reddit? et quod sanos sermones qui non admittit, ille inflatur? Inflatio enim est ægrotantis animæ tumor, quemadmodum inflammatio in corporis vulnera. Si igitur suscepit Domini sermones, non inflaretur. Ille exanimavit scemtipsum, pedes discipulorum lavit: dixit etiam: Discite a me quia humili sum²¹. Ille humiles spiritu beatos prædicavit²²; ille publicanum ex humili mente justificatum ipsiusuavit²³. Hæc quisquis non recipit neque novit, necessario inflatus est.

C VERS. 4. Sed languens circa questiones et pugnas verborum. Ergo quæstiones proponere est ægrotare; nam ubi non est fides, illuc omnia ægrotant, neque quidquam aliud atque pugna verborum nascuntur, cum is qui aptior est ad persuadendum, alterum subverttere putet. Fides oculus est: qui non habet oculos, nihil inventat, sed solimmodo querit,

Ex quibus oritur invidia, lis, blasphemiae, suspicione præce. Hoc est, prava dogmata e quæstionibus nascuntur. Tum enim blasphemamus, ac de Deo quæ non conuenient suspicimur, quando in quæstiones inciderimus.

D VERS. 5. Conflictiones. Hoc est, inanes scholas, sive disputationes. Nam diaatribæ, σχολæ, vocare solent. Vel quod, quemadmodum scabiosæ oves, dum affrancat se, sanas quoque morbo inficiunt: sic et isti, cum aliis conflictantes, corrumpunt eos.

Mente corruptorum hominum, et qui veritate privati sunt, existimantium quæstum esse pietatem. Vident quod verborum pugna turpem quæstum parant? Et merito quidem. Nam contentiosi plures discipulos ad se trahentes, ex iis 585 lu-

¹⁹ Matth. xi, 29. ²⁰ Matth. v, 3 ²¹ Luc. xviii, 15.

Variæ lectiones.

²² φέρει Q. ²³ λογομαχεῖν m.

erum faciunt, atque eo magis contentiones exerceant, Α τούτων χρηματίζονται, καὶ ἐπὶ πλέον τὰς λογομαχίας ἀσκοῦσιν, ἵνα πλεόνας ἐπισπάσωνται.

A talibus abstine. Non dixit, Collidere eum illis, vel reluctare eis, sed, *Abstine*, videlicet post unam et alteram admonitionem. Homines enim pecuniarum causa dimicantes, quando in tuam sententiam adduces? Incorrigibiles igitur cum sint, avertare illos.

VERS. 6. *Est autem quæstus magnus pietas cum sufficientia.* Illi quidem male existimant quæstum esse pietatem: est autem pietati quæstus, non quemadmodum illi arbitrantur, sed longe præstantiori ratione, non quando pecunias habeat, sed quando non habeat. *Sufficientia enim est magna stabilesque opes.* Proinde non deficiant animo pii, tanquam inopes.

VERS. 7. *Nihil enim intulimus in mundum: haud dubium quod nec auferre quid possumus.* Ostendit quæstum cui i.lli incambunt, nullum esse: hic enim manet, nec nobiscum ex hoc sæculo migrat. Itaque quid opus est nobis superfluis, si nihil nobiscum eo abducturi sumus?

VERS. 8. *Habentes autem alimenta et quibus tegamur, his contenti erimus.* Definit hic quæ sit sufficientia: tantum, inquit, habere, quantum satis sit ad hoc ut alamur tantum, non ut deliciemur: ac ejusmodi vestiri indumentis quæ corpus contengant: hoc autem et vulgare pallium faciet.

VERS. 9. *Qui autem volunt divites fieri, incident in temptationem et laqueum.* Adhortatur sumpto ab hujus mundi rebus argumento. Præterinitto enim, inquit, futura, sed quæ hic sunt respicite. Non dixit autem, divites, sed, *volentes divites fieri.* Protest enim quispiam pecunias habere atque eas probe dispensare, quippe qui aspernetur eas, atque in usum pauperum eroget: quod non est volentis ditescere. In temptationem autem et laqueum incident, quatenus ob opes a fide aberrant, et periculis objiciuntur, atque omnes reformati.

Et desideria multa stulta et nociva. Quomodo enim non est stultum simias et cattos alere, et bellulas ac pisces in vivariis vel receptaculis concludere, equos exornare auro, et ad lectum aquam sursum ducere, ac in pavimento domus tuse faciem *cœu* iu speculo contemplari ob splendorem? Hæc sane stulta sunt ac noxia, quæ animæ divitias lædunt, sensibilesque absumunt. Plerique autem tyrannidem affectantes, sibiipsis malum accersiverunt.

Quæ mergunt homines. Ut ne emergere quidem possint.

In interitum et perditionem. Et præsentem, ut dictum est, et futuram.

586 VERS. 10. *Radix enim omnium malorum est avaritia.* Neque enim viventibus parcit, neque mortuis, sed hos quoque deprædat: in parentes et fratres insurgit, ac quæ Dei sunt spoliat. Tulle

Α τούτων χρηματίζονται, οὐκ εἶπε, Συμ-

πλέκου τοῖς τοιούτοις, καὶ ἀντιμάχου, ἀλλ᾽, διστασο, δηλούτι, μετὰ μίαν καὶ δευτέραν νουθεσίαν· ἀνθρώπους γάρ χρημάτων ἔνεκα μαχομένους πότε πεισται δυνήσῃ; Ἀδιορθώτους τοινυν δυτας ἐκτρέπου.

"Εστι δὲ πορισμὸς μέτρας η εὐσέβεια μετὰ αὐτάρκειας. Ἐκεῖνοι μὲν, φησι, κακῶς νομίζουσι πορισμὸν τὴν εὐσέβειαν. "Εστι δὲ τῇ εὐσέβειᾳ πορισμὸς, οὐχ ὡς ἐκεῖνοι οἴονται, ἀλλὰ μὲν δύνως· οὐχ ὅταν χοήματα ἔχῃ, ἀλλ' ὅταν μὴ ἔχῃ. Η γάρ αὐτάρκεια μέγας πλούτος καὶ μόνιμος. "Ωστε μὴ καταπιπτέωσαν οἱ εὐσέβεις, ὡς ἀκρήματοι.

B

Οὐδέτερ γάρ εἰσενέγκαμεν εἰς τὸν κόσμον, δῆλον δει οὐδὲ δέξενεγκεῖται δια δυνάμεθα. Δείχνυσιν δὲ δι πορισμὸς δὲν ἔκεινοι στενόδουσιν, οὐδέτερ γάρ εἰσιν. Ἐνταῦθα γάρ μέντοι, καὶ οὐ συναποδημέτημέν. "Ωστε τε δέ τημέν τῶν περιττῶν, εἰ μηδὲν μέλλομεν ἐκεὶ συνεπάγεσθαι?"

"Ἐχοτες δὲ διατροφάς καὶ σκεπδομάτα, τούτοις ἀρκεσθήσομεθα. Ὁρίζεται ἐνταῦθα τὶς ἐστιν ἡ αὐτάρκεια, καὶ φησιν, ἔχειν τοσαῦτα δασ πρός τὸ θράψαι ἀρκεῖ μόνον, οὐ πρός τὸ τρυφῆσαι, καὶ τοιαῦτα ἀμφιέννυσθαι οἴα σκέπει τὸ σῶμα· τοῦτο δέ καὶ τὸ τυχὸν ποιήσει ιμάτιον.

Οι δὲ βουλόμεροι πλουτεῖν, διμπλίζεονται εἰς πειρασμὸν καὶ πατρίδα. Ἀπὸ τῶν ἐνταῦθα προτρέπεται. Ἔω γάρ τὰ μέλλοντα, ἀλλὰ τὰ ἐνταῦθα, φησι, βλέπετε. Οὐκ εἶπε δὲ, οἱ πλουτοῦντες, ἀλλ', οἱ βουλόμεροι πλουτεῖν. "Εστι γάρ καὶ χρήματα ἔχοντες καλῶς· οἰκονομεῖν ταῦτα, καταφρονοῦντα δηλαδὴ αὐτῶν καὶ κενοῦντα, διπέρ οὐκ ἔστι φοίτεσθαι πλουτεῖν. Εἰς πειρασμὸν δὲ καὶ πατρίδα δικτύπτονται, καὶ κινδύνοις περιβάλλονται διὰ τὸν πλοῦτον, καὶ πάντας φοβούνται.

Καὶ ἐπιθυμίας πολλὰς ἀροήτους καὶ βλαβεράς. Πῶς γάρ οὐκ ἀνόρτον τὸ πιθήκους τρέψειν καὶ αλλούρους, καὶ θηρία καὶ ἰχθύες ἐν ταῖς αὐλαῖς ἀποκλείειν, καὶ ἵππους κοσμεῖν χρυσῷ, καὶ εἰς στέγην της ἀνάγειν ὄνδρο, καὶ τῷ ἐδάφει τοῦ οἴκου ἐνοπτρίζεσθαι διὰ τὴν στιλπνότητα; Ταῦτα ἀνόρτα καὶ βλαβερά καὶ τὸν τῆς φυχῆς πλοῦτον ἐλάπτοντα, καὶ τὸν αἰσθητὸν δαπανῶντα. Πολλοὶ δὲ καὶ τυραννίδος ἐπιθυμησαντες, ἐκλάβησαν γένες.

Αἰτιες βυθίζονται τοὺς ἀρθρώπους. Ωστε μηδὲ ἀνενεγκεῖν δύνασθαι.

Eἰς δλεθρον καὶ ἀπώλειαν. Καὶ τὴν ἐνταῦθα, οὓς εἰρηται, καὶ τὴν μέλλουσαν.

"Πίζα γάρ πάντων τῶν κακῶν ἐστιν ἡ φιλαργυρία. Οὐτε γάρ τῶν ζῶντων φειδεται, οὐτε τῶν νεκρῶν, ἀλλὰ καὶ τούτους σκυλεύει· γονεῖσι καὶ ἀδελφοῖς ἐπανιστᾶ, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ συλλαβεῖ. "Ανελε-

Variæ lectiones.

τὸ ἀληθεῖα ο. τὸ οὐδέν ο. τὸ μηδὲν μέλλομεν ἐκεὶ καρποῦσθαι π. τὸ εἰσω τῶν στέγη; ο. τὸ τυραν-

ταύτην, καὶ οὐκ ἔσται πόλεμος; ή ἔχορι, οὐδὲ πορνεία· ή γάρ τὸν πόρην ἀργυρίου ἔνεκεν ἔαυτὴν προβίται.

Ἔπειτα δρεγόμενοι ἀπεκλανιώθησαν τῆς πίστεως. Οὐκ ἐξ γάρ τὴν δόδην τῆς ἀληθείας^{79.80} ιδεῖν ή φιλαργυρία, ἀνθέλκουσα τὸν δρθαλμὸν πρὸς ἔαυτὴν. Ήλῶς γάρ πιστεύει τῷ τὴν πτωχείαν εἰπούμενῷ Εὐαγγελίῳ διὰ χρηματιστῆς; Οὐκ ἔστι τοῦτο.

Καὶ περιέπειραν ἔαυτοὺς ὁδύναις πολλαῖς. Καὶ ἐν τῷ βίῳ τοιτῷ. Πόσα γάρ ἀποδύρονται; πέντε θρηνοῦσι; Καλῶς δὲ τὸ, **Περιέπειραν**. Οὐσπερ γάρ ἀκανθαί εἰσιν αἱ τοῦ πλούτου μέριμναι, ὡς καὶ διὰ Κύριος εἴπεν. Οὐθὲν ἀν ἄφηται τις, ήμαζεν τὰς χεῖρας, τραύματα ἐργαζόμεναι⁸¹ καὶ ὁδύνας.

Σὺ δὲ, ὁ ἀνθρώπειος τοῦ Θεοῦ. Μέγα τὸ ἀξέωμα πάντες μὲν γάρ ἀνθρώπους τοῦ Θεοῦ, κυρίως δὲ τοὺς δίκαιους, οὐ κατὰ τὴν τῆς δημιουργίας λόγον μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν τῆς οἰκουμένης. Εἰ τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπος εἶ, μή τὰ ἀποστρέψοντα ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ζήτει, ἀλλὰ τί;

Ταῦτα φεύγε, δίωκε δὲ δικαιοσύνην. Ἀμφοτέρα μετὰ ἐπιτάσσω⁸². Οὐ γάρ εἴπεν, Ἀπόστολος καὶ πρόστιος ἀλλά, **Φεῦγε καὶ δίωκε.** Δικαιοσύνην δὲ, ὥστε μὴ πλεονεκτεῖν, ὡς οἱ βουλόμενοι πλουτεῖν.

Εὖσέναισιν. Τὴν τῶν δογμάτων.

Πίστιν. Ήτις ἔστιν ἐναντία τῇ ζητήσει.

Ἄγαπην. Ταυτέστιν, ὅρθην πολλεῖσιν⁸³. Ταῦτης, C γάρ τὸ κεφάλαιον ἡ ἀγάπη.

Ὑπομονὴν, πραστητα. Ἀπὸ τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ὑπομονῆς, καὶ ἡ πραστητα. Πάντα γάρ στέγει ἡ ἀγάπη, καὶ μακροθυμεῖ⁸⁴.

Ἀγωνίζουν τὸν καλὸν ἀγῶνα τῆς πίστεως. Ταυτέστιν, ὅπερ τῆς πίστεως ἴστασι ἐδραῖς καὶ ἀκαταγώνιστος, διὰ τε λόγου· δυνάμεως καὶ βίου καὶ αρέτητος.

Ἐπιλαβοῦν τῆς αἰωνίου ζωῆς. Ήδού καὶ δι μισθίδες καὶ τὸ ἐπαθλὸν, ἡ ζωὴ ἡ αἰώνιος.

Εἰς ἣν καὶ ἐκλήθης. Ἐπ' ἐλπίδα γάρ ζωῆς; αἰωνίου ἐκλήθης.

Καὶ ὡμολόγησας τὴν καλὴν ὁμολογίαν ἐρώπιον πολλῶν μαρτύρων. Ἐνταῦθα αὐτοῦ τὴν παρθένσιαν καὶ τὴν ἀνδρείαν ἐπικαίει, ὡς ἐν κινδύνοις ἐμολογήσαντος τὸν Χριστόν. **Ἡ ὁμολογίαν,** τὴν ἐν τῇ κατηχήσει λέγει, καὶ τὴν ὁμολογοῦμεν ἀποτάσσεσθαι τῷ Σατανᾷ, καὶ συντάσσεσθαι τῷ Χριστῷ. **Ορα** δὲ, διὰ οὓς ὁμολογίας μόνης χρεῖα, ἀλλὰ καὶ ὑπομονῆς, ὥστε διαπαντὸς ἐμμένειν τῇ ὁμολογίᾳ· καὶ ἀγῶνος σφόδροῦ, ὥστε μὴ παρατραπῆναι.

Ηαραγγέλλω σοι ἑρώπιον τοῦ Θεοῦ. Καὶ τὸν μένον αἴξων, καὶ ἀπφαλέστερον ποιῶν τὸν μαθητήν⁸⁵, μάρτυρα καλεῖ τὸν Θεὸν, δειχνύς ὡς οὐκ ἀν-

A llanc, et nullum bellum aut iniuricitia aderit, neque fornicatio: seortum enim argenti causa sese prostituit.

Quam quidam appetentes, erraverunt a fide. Avaritia enim oculos ad scipsum retrahens, non sinit nos viam veritatis cernere. Quo modo enim is qui lucero deditus est, Evangelio eredet paupertatem suadenti? Hoc fieri non potest.

Confixeruntque seipso doloribus multis. Etiam in hac vita. Quantum enim lugent? quantum lamentantur? Pulchre autem dixit, **Confixerunt.** Spinorum enim instar sunt divitiarum sollicitudines⁸⁶. periude ac Dominus dixit. Unde si tetige it has quisquam, manus cruentas faciunt, vulnera infligentes, atque dolores parientes.

Vers. 11. Tu vero, homo Dei. Ingens hæc est dignitas. Omnes quidem sunt homines Dei, peculiarter vero justi, non solum creationis ratione. verum etiam proprietatis. Si Dei homo es, ne quæras avertentia te a Deo. Sed quid?

Hæc fuge; sectare autem justitiam. Utraque enim intentione et augmento protulit. Non enim dixit, Discede et accede: sed, **Fuge et sectare: Justitiam autem, ut non defraudes, qnemadmodum qui volunt ditescere.**

Pietatem. Quæ est dogmatum.

Fidem. Quæ est contraria questioni.

Charitatem. Hoc est, rectam conversationem: bujus enim summa et caput est dilectio.

Patientiam, mansuetudinem. A charitate patientia et mansuetudo promanat: charitas enim omnia sustinet, et longanimitis est.

Vers. 12. Certamen bonum fidei certa. Hoc est, Pro fide firmitas invictusque persiste, per verbū potestiam ac vitæ puritatem.

Apprehende vitam æternam. Ecce et merces et pænum, æterna vita.

In quam vocatus es. Ad spem enim æternae vite vocatus es.

Et confessus es confessionem bonam coram multis testibus. Hic fiduciam et fortitudinem ejus laudat, ut qui in periculis confessus sit Dominum Christum. Vel confessionem illam dicit quæ est in catechismo, qua profitemur nos Satanae renuntiare, atque a Christi partibus stare. Animadverte vero, quod non solum confessione opus est, verum etiam patientia, ut semper perduremus in confessione; **587** ceriamineque vehementi, ne de via deflectamus.

Vers. 13. Præcipio tibi coram Deo. Quo metum adangere, et discipulum securiore reddat, testem vocat Deum, ostendens non esse humana præcepta:

^{79.80} σωτηρίας ο. ⁸¹ περιποιού εναι ο. ⁸² μεθ' ὑπερβολῆς ιω. ⁸³ τὴν κατὰ Θεὸν πολ. ο. ⁸⁴ ὁ γάρ ὑπομένων, καὶ μαρ. ο. ⁸⁵ Τιμόθεον ο.

Variae lectiones.

utque testem semper in membris gerens, recordatione A θρύπινχ τὰ πάραγγέλματα· καὶ ἵνα τὸν μάρτυρα
eius animo commoveatur.

Qui omnia vitificat. In his consolatio est adversus pericula, et resurrectionis commonitio: perinde
quasi dicat: Ne metuas mortem: Dei enim servus es qui potest omnium vivificare.

*Et Christo Iesu, qui testimonium reddidit sub
Pontio Pilato bona confessionem.* Rursum adhortatio sumpta est a doctore. Testatus est ille, de-
bemns igitur et nos ipsum imitari. Interroganti
enim Pilato, *Tunc rex es?* respondit: *Ego in hoc na-
tus sum: et: Veni ut testimonium perhibeam ver-
itati²⁷; multaque alia confessus ac testatus est.*

Vers. 14. *Ut serves mandatum sine macula et ir-
reprehensibile. Hoc est, neque quoad dignata, neque
quoad vitam labem aliquam tibi ipsi imprimitas.*

Usque in adventum Domini nostri Iesu Christi. Hoc est, usque ad obitum et exitum tuum ex hoc
seculo. Atqui sic non dixit, sed, usque in adventum,
ut magis ipsum excitet, tremendum illam gloriam
ei in memoriam revocando.

Vers. 15. *Quem ostendet temporibus suis. Hoc
est, convenientibus, destinatis: ne igitur mores
quod jam non venerit.*

Beatus et solus potens. Et haec consolationem pra-
bent; ut non ad haec, quae in hoc mundo beata
videntur, desigat oculos, verum ad illum potius,
qui est ipsa beatitudo, in quo nihil triste est aut
injucundum: nec metuat qui hic sunt potentes et
teges. Simil autem confirmat quod ostendet ad-
ventum suum: solus enim potens est. Hec autem
bonia de Filio dicuntur. Dixit autem, *solus*, ad dis-
cretum mortalium, vel deorum falso ita dictorum,
et non reliquarum sanctorum personarum.

Vers. 16. *Rex regum, et Dominus dominantium,
qui solus habet immortalitatem.* Proprie enim ipse
essentialiter habet immortalitatem: angeli autem,
et si immortales sint, hoc tamen non a natura, sed
gratia possident: itaque non habent, sed partici-
pant.

Et lucem inhabitat inaccessibilem. Numquid igitur
loco continetur? Aliudne lumen, et aliud ipse est?
Atqui is ipsum lumen est. Animadvertis quod si
quidquam ardui loqui velimus, lingua nostra sit
impotens? Inaccessibilem autem dicit, quam nemo
accedere possit ob nimium splendorem.

588 *Quem nullus hominum vidit, neque videre
potest.* Secundum divinitatem videlicet: nam secun-
dum humanitatem visus est. Divus autem Joannes
Chrysostomus supra quidem de Filio, deinde tan-
quam principaliter de Patre dicuntur, ista omnia
intellexit, etiamsi et Filio et Spiritui conve-
niant.

²⁷ Joan. xviii, 37, 41.

Variæ lectiones.

²⁸ εἰπεγε ο. ²⁹ τῇ ἐπιφανείᾳ ο. ³⁰ σάρχω.

A θρύπινχ τὰ πάραγγέλματα· καὶ ἵνα τὸν μάρτυρα
ἀπὲι ἐν τῇ διανοὶ ἔχων, καταστήται τὴν διάνοιαν
τῇ μηδημῇ.

Τὸν ζωοποιούντός τὰ πάντα. Ἐνταῦθα παρά-
κλησις: ἔστι πρὸς τὸν κινδύνον, καὶ τῆς ἀναστά-
σεως ὑπήμνησις· ὡς δὲ εἰ Ελεγε· Μή φοβηθῇς τὸν
Θάνατον· Θεοῦ γάρ εἰ δοῦλος, τοῦ δυναμένου τὰ
πάντα ζωογονεῖν.

*Kai Ἰησοῦν Χριστοῦ τοῦ μαρτυρήσαντος ἐπὶ^C
Ποτίλου Πιλάτου τὴν καλὴν ὁμολογίαν. Πάλιν
ἀπὸ τοῦ διασκάλου ἥ προτροπή· Ἐμαρτύρησεν
ἐκεῖνος, διφέλομέν καὶ τμεῖς μιμεῖσθαι αἰτίν.
Εἰπόντος γάρ τοῦ Πιλάτου, Εἰ βασιλεὺς εἶ; φησίν³¹.
Ἐγὼ εἰς τοῦτο τερέννημα· καὶ, Ήλθορ μαρτυ-
ρῆσαι τῇ ἀληθείᾳ, καὶ πολλὰ ἔτερα ἐμαρτύρησε
B καὶ ὡμολογησε.*

*Τηρησαί σε τὴν ἐντολὴν δοσικῶν καὶ ἀρετῶν.
Ἄητεστι, μήτε δογμάτων ἔνεκεν, μήτε
βίου, κηλεῖδα τινὰ ἔαντῷ προστριβόμενον.*

*Μέχρι τῆς ἐπιφανείας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ
Χριστοῦ. Τουτέστι, μέχρι τῆς τελευτῆς σου, μέχρι
τῆς ἔξθου. Ἀλλ' οὐκ εἰπεν οὕτως, ἀλλὰ, μέχρι τῆς
ἐπιφανείας, ἵνα μᾶλλον αὐτὸν διεγέρῃ, ἀναμνήσας
τῆς δόξης ἐκείνης τῆς φρικτῆς.*

*Ὕπερ καυροῖς ιδοῖς δεῖξει. Τουτέστι, τοῖς προσ-
τίκουσι, τοῖς ἀφωριζμένοις. Μή τοινυν λυποῦ ἔτι μή
ἥδη γέγονεν.*

*Ο μακάριος καὶ μόνος δυνάστης. Καὶ ταῦτα
εἰς παράλησιν, ἵνα μὴ πρὸς τὰ ἐνταῦθα δοκοῦντα
μακάρια βλέπῃ, ἀλλὰ πρὸς ἐκεῖνον, διότι ἔστιν αὐτομα-
καριστής, ἐνῷ οὐδὲν λυπηρὸν ἥ ἀηδές· μηδὲ φοβῆ-
ται τοὺς ἐνταῦθα δυνάστας καὶ βασιλεῖς. Ἄμα δὲ
καὶ κατασκευάζει διτε δειξεῖ τὴν ἐπιφάνειαν³². Δυνά-
στης γάρ ἔστι μόνος. Ταῦτα δὲ πάτερ τοῦ Υἱοῦ.
Τὸ δὲ μόνος, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν ἀνθρώπων,
ἥ τῶν ψευδωνύμων θεῶν, οὐχὶ τῶν διλων ἄγιων
ὑποστάτεων.*

*Ο βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων, καὶ Κύριος
τῶν κυριεύοντων, δι μόνος ἔχων ἀληθευσίαν. Κυ-
ρίων γάρ αὐτὸς ἔχει οὐσιώδως τὴν ἀληθασίαν· δι-
γελεῖ δὲ, εἰ καὶ ἀθάνατοι, ἀλλ' οὐ φύγει, χάριτι δέ·
ῶστε οὐκ ἔχουσιν, ἀλλὰ μετέχουσε.*

*Φῶς οἰκὼν ἀπρόσιτον. Ἄρα τόπῳ ἐγερεινη-
πται; Ἄρα διλλο τὸ φῶς καὶ διλλο αἴτος; Καὶ μήν
αὐτόφως ἔστιν. Ὁρᾶς ὅτε καὶ ὅταν τι μέγα φύγεισ-
σθαι βουληθώμεν, ἀδυνατεῖ ἥ γλωττα; Ἀπρίσιτον
δὲ, φούδεις προσελθεῖν δύναται: διὸ τὴν ἄγαν λαμ-
πρότητα.*

*Οὐ εἰδεις οὐδεὶς ἀνθρώπων, οὐδὲ δεισιδεῖ-
ται. Κατὰ τὴν θεότητα δηλαδή· κατὰ γάρ τὴν ἀν-
θρωπότητα³³ ὡράθη. Ο δὲ μακάριος, Ιωάννης ἄνω
μὲν περὶ τοῦ Υἱοῦ, εἴτα ως πρωηγουμένως λεγόμενος
περὶ τοῦ Πατρὸς ταῦτα πάντα ἐδέξατο, εἰ καὶ τῷ
τῷ γάρ καὶ τῷ Πνεύματι οἰκεῖα.*

Φ τιμὴ καὶ κράτος αἰώνιος. Ἀμήν. Εἰ τόνυν Α δεῖ κράτος αὐτῷ, μὴ δεῖσης, καὶ νῦν οὐ δεῖνυται. Καὶ τιμὴ αὐτῷ, μὴ καταπέσῃς, καὶ νῦν ἀτιμάζηται. Τοῦτο μόνον δύναμεθα πάντες ποιεῖν ἀκατακρίτων, δοξάζειν αὐτὸν, οὐ περιεργάζεσθαι. Καλῶς δὲ ἐνταῦθα θεολογεῖ. Ἐπειδὴ γάρ μάρτυρα ἔχαλεσε τὸν Θεόν, καταλέγει τὴν δόξαν αὐτοῦ, ἵνα ἀκούων μᾶλλον ἐντραπῇ.

Τοῖς πλουσίοις δὲ τῷ τύρῳ αἰώνι. Εἰσὶ καὶ ξένοι πλουσίοι, ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ νῦν αἰώνι, ἀλλ' ἐν τῷ μέλλοντι, οἱ δίκαιοι δηλαδή.

Παράγετε μὴ ύψηλοφροτεῖν. Ἀπόνοιαν γάρ καὶ ἀλάζοντα τὰ χρήματα τίκτουσι.

Μηδέ τὴν πλειάνεται ἐπὶ πλούτου ἀδηδάτητε. Εὐθέως αὐτοὺς κατέσπασεν. Τί γάρ ἐπιτρέπει, φησιν, ἐπὶ πράγματι ἀδήλω, καὶ εὑμεταπτώτῳ, καὶ ἀπτάτῳ;

Ἄλλ' ἐπὶ θεῷ τῷ ζῶστι τῷ παρέχοντι ημῖν κάρτα πλουσίως εἰς ἀπόλαυσιν. Τούτουσιν, ἀέρα, θεαρ, φῶς, ἐπησίους τροπάς, καὶ ὥρας, καὶ τάλλα πάντα, καὶ μετά πολλῆς τῆς ἀφθονίας, καὶ ή πλεονεξία ίδιοποιήσασα λαμβάνει. Οὗτος⁸⁹ πλούτος μόνιμος καὶ ζῶν, οὐ φθειρόμενος. Καὶ ἐντεῦθεν δὲ μαθήσῃ, διει πλούσιον δὲ θεός πάντα ἀνθρώπον ἐποίησε, πάντα τὰ κοινὰ χαρισάμενος· μάταιοις τοις οὖν διαπούμενος ὡς ὁ πέντε.

Ἀγαθοεργεῖν, πλουτεῖν ἐρ ἔργοις κατοῖς. Ἀπὸ κοινοῦ τοῦ, **Παράγετε αὐτοῖς ἀγαθοεργεῖν,** καὶ τὰ ἔξης⁹⁰ εἰ γάρ πλουτεῖν θέλεις, ἐν ἀγαθοεργίᾳ πλούτει.

Ἐνύμεταδότους εἰται. Τοῦτο τὸν χρημάτων⁹¹.

Κοινωνικούς. Τοῦτο τῆς ἀγάπης. Κοινωνικούς γάρ νοει τοὺς ὅμιλητικούς, τοὺς προσηγεῖς.

Ἀποθησαυρίζοτας ἔαυτοῖς θεμέλιον καὶ διει τὸ μέλλον. Οπου θεμέλιος, ἐκεὶ πάντα βέβαια καὶ ἀκίνητα· ἐπεὶ οὖν τὰ τῆς ἀρετῆς καὶ τὰ τοῦ μέλλοντος αἰώνος ἐδραῖα, διὸ τοῦτο θεμέλιον ἐμνήσθη.

Ἔτα ἐπιλάσσωται τῆς αἰώνιου ζωῆς. Ή γάρ τῶν ἀγαθῶν Ἑργῶν πρᾶξις, ήν καὶ θεμέλιον ὡνόμασε, τὴν ἀπόλαυσιν⁹² ἐκεῖνη; πρωΐζενται δύναται.

Ω Τιμόθεε, τὴν παρακαταθήκην φύλαξον. Τίντα πάντα δὲ οὐκ ἐμοῦ ἐνετάλθης, ὡς Διεσποτικά δοτα φύλαξον, μηδὲν τούτων ἐλαττώτης.

Ἐκτρεπόμενος⁹³ τὰς βεβίλους κενοφωνίας. Τὰς ἀκαθάρτους, τὰς μιαράς. Κενοφωνίας δὲ τὰς μηταιολογίας φησίν. Αρά οὖν ἐστι καὶ κενοφωνία οὐ βέβηλος. Ο δὲ μακάριο; Ιεράνης τὰς νεωτέρας

Cui honor et imperium sempiternum. Amen. Si igitur ipse imperium semper obtinet, ne metuas, etiam si nunc non ostendatur. Semper honor ipsi: ne desperes, si nunc cornas ipsum contumelia affici. Hoc tantum oīnes inculpate præstare possumus, illum nimis glorificare, et non curiose de eo inquirere. Egregie autem hic theologum agit. Cum enim testem vocasset Deum, gloriam ejus recenset, quo majorem reverentiam auditori incutiat.

Vers. 17. Divitibus hujus saeculi. Sunt et alii divites, verum non in hoc saeculo, ceterum in futuro, justi videlicet.

Præcipe non sublime sapere. Arrogantium enim et ostentationem divitiae pariunt.

Non sperare in divitiarum incertitudine. Statim illos deprimit. Quid enim, inquit, ob rem uncertainam, caducam et inconstantem attolleris?

Sed in Deo vivente, qui præstat nobis omnia abunde ad sumendum. Hoc est, aerem, aquam, lumen, annas temporum conversiones, et anni tempora, ceteraque omnia, eaque in magna copia, etiamsi avaritia omnia sibi ascribat quemque accipit. Iste enim est divitiae stabiles, et viventes, nunquam corruptenda. Hinc ait enim discit, quod Deus omnem hominem divitem fecerit, quippe qui cuncta donaverit communia. Vanus igitur est, qui perinde ac si pauper esset, contristatur.

C VERS. 18. Bene agere, divites fieri in bonis operibus. Ad utrumque pertinet, **Præcipe eis bene operari, et quae sequuntur.** Si enim ditari cupis, bonis operibus abunda.

Facile tribuere. Hoc pecuniarum est.

Communicare. Istud est charitatis. Per communicantes enim, societas amantes et humanos intellige.

Vers. 19. Thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum. Ubi fundamentum est, ibi omnia sunt firma et immobilia. Quia vero virtutis et futuri saeculi bona stabilia sunt, eam ob causam fundamenti meminit.

D Ut apprehendant vitam aeternam. Bonorum enim operum peractio, quam et fundamentum nominavit, illius fruitionem præstare possunt.

Vers. 20. O Timothee, depositum custodi. Haec omnia, quae a me tibi sunt mandata, tanquam a Domino provenientia **589** custodi, neque horum aliquid imminuas.

Devitans profanas vocum vanitates. Impuras nimis et pollutas. Vocum autem vanitates vaniloquentias dicit. Est igitur vocum quedam vanitas, quae non est profana. Divus autem

Variæ lectiones.

⁸⁹ καὶ γάρ ὁ πλοῦστος οὗτος μόνιμος, ὁ μέλλων. Ἐντεῦθεν ο. ⁹⁰ χρημάτων, ηγούμενος ἐκευμέτριος; ιη. ⁹¹ αἰώνιον ζωήν ο. ⁹² ἐκτρέπου ο.

Ιοάννης Χρύσοστόμος ἀρχοντες ἀδοκτησεις καινοφωνίας εἶπε, διὸ τῆς, αἱ, διφθόγγοις διέβλεψεν, περὶ διφθογγοῦ in primis γου τὸ, καὶ, γράφων, ὡς ξοκεῖ.

Et oppositiones falsi nominis scientiae. Quod enim fides non adfuerit, sed ab humanis cogitationibus omnia nascuntur, scientia non est, sed mensitur nomen. Observa autem objectiones quasdam esse, ad quas ne respondere quidem aportet, sed istas vitare, et cum talibus non congregari.

Vers 21. *Quam quidam promittentes, circa fidem excederunt. Necesse enim est eum qui humanas rationes sectatur, a fide aberrare : fides enim rationes non admittit. Opinor autem Apostolum hæc dicere de iis qui tum nominabantur Gnostici, qui omni impuritate repleti erant : ideoque vocum novitates profanas nominavit. Istorum autem heresi præfuit Nicolaus, qui unus erat e septem diaconis.*

590 *Gratia tecum, Amen. Sigillum omnium ipsi comprecatur, henc gratiam Dei, a qua omne bonum et datur et custoditur : qua et nos ultimam abunde fruamur, non perdentes bona quae ab ipsa accepimus, sed conservantes hæc per ipsam, et glorificantes Christum charismatum datorem; cum Patre et Spiritu ; cui gloria in secula seculorum. Amen.*

B

C

Kai ἀντιθέσεις τῆς ψευδωρύμου τρώσεως. "Οταν γὰρ πίστις μῇ ἦ, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων λογισμῶν πάντα τίκτηται, γνῶσις οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ φεύδεται τὸ δονομα. Σημείωσαι δὲ εἰσὶν ἀντιθέσεις, πρὸς ἄ; οὐδὲ ἀποκρίνεσθαι χρή, ἀλλ' ἐκτρέπεσθαι ταῦτα, καὶ μὴ συμπλέκεσθαι τοὺς τοιούτους.

"Ἐντι τινες ἐπαγγελλόμενοι, περὶ τὴν πίστιν ἡστέχησαν. Ἀνάγκη γὰρ τὸν λογισμὸς ἀκολουθῶντα^ο ἀνθρωπίνοις, τῆς πίστεως ἀστοχεῖν· τὸ γὰρ πίστις λογισμὸς οὐ παραδέχεται. Οἷμα δὲ ταῦτα λέγειν τὸν Ἀπόστολον περὶ τῶν τότε λεγομένων Γνῶστικῶν, τῶν πάσης ἀκαθαρσίας πεπληρωμένων, διὸ καὶ βεβήλους ὀνόμασε κενοφωνίας. Τούτων δὲ τῆς αἱρέσεως προστάτης Νικόδης, δ τῶν ἐπτά διακόνων εῖς.

"Ἡ χάρις μετὰ σοῦ, Ἐμῆν. Τὴν σφραγῖδα πάντων ἐπεύχεται αὐτῷ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ, ἀρ' ἡς καὶ δίδοται πᾶν ἀγαθὸν καὶ φυλάττεται. Ἡς καὶ ἡμεῖς ἀπολαύσομεν ὅψιλῶς, ἢ παρ' αὐτῆς ἐδεξάμενος ἀγαθὰ μὴ ἀπολάύντες, ἀλλὰ συντηροῦντες ταῦτα δι' αὐτῆς, καὶ δοξάζοντες Χριστὸν τὸν τῶν χαρισμάτων δοτῆρα, σὺν Πατρὶ καὶ Πνεύματι· φὴ δέξα εἰς τοὺς αἰώνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

• Variæ lectiones.

^ο προσομιλοῦντες μ.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

ΤΗΣ

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ

ΠΡΟΣ ΤΙΜΟΘΕΟΝ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΕΙΗΓΗΣΙΣ.

THEOPHYLACTI

BULGARIÆ ARCHIEPISCOPI

ΕΠΙΣΤΟΛÆ SECUNDÆ DIVI PAULI AD TIMOTHEUM EXPOSITIÓ.

Argumentum secundæ Epistolæ ad Timotheum.

Cutnam alteram hanc Timotheo Epistolam scribit? Dixerat in priori : Spero me ad te venturum celebrans; non contigit autem hoc, detinebatur enim a Nerone. Consolatur itaque illum per litteras tuec

C 591 *Ὑπόδθεσις τῆς πρὸς Τιμόθεον δευτέρας Επιστολῆς.*

Τὶ δίποτε καὶ δευτέραν ἐκιστέλλει τῷ Τιμόθεῳ Επιστολὴν; Εἴλερ ἐν τῇ προτέρᾳ· Ἐλπίζω πρὸς σε ἀλιεῖν τάχιον. Οὐκ ἔξετένστο δὲ τοῦτο· κατελέχετο γὰρ παρὰ τοῦ Νέρωνος. Παραμυθεῖται

οὐν αὐτὸν διὰ γραμμάτων ἀπεῖ τῆς παρουσίας, ησας τεθλιμμένον καὶ διὰ τὴν ἀπονοσίαν, καὶ διὰ τὸ Σάρος τῆς ἀρχῆς. Καὶ οἱ μεγάλοι γάρ πρὸς κυνέργησιν Ἐκκλησίας ὀκλήσουσι, πολλοῖς βιατιζόμενοι κύμασι πάντοθεν, καὶ μάλιστα τότε, δε ταπεινοῦ πόλεμοι. Καλεῖ δὲ αὐτὸν καὶ πρὸς ἑαντόν. Πρὸς γάρ τῷ τέλει ἡδη ἡγεῖται.

A adventus sui : qui fortasse affligebatur jam propter absentiam, et propter onus episcopatus. Nam et magni viri ad Ecclesias gubernationem labefactantur, malitiis immersi undique procellis, tum vero maxime, quando undique 592 bella instant. Invitat autem Timotheum ad sc. Jam enim fini proximus erat.

THEOPHYLACTI COMMENTARIUS

IN II EPISTOLAM AD TIMOTHEUM.

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ, κατ' ἐπαγγελλανῶν τῆς ἁγίας τῆς ἁγίας Χριστῷ Ἰησοῦ. Εὐθὺς ἐκ τοῦ προοιμίου διανέστησεν ἀπότομον τὴν ψυχήν. Μή γάρ μοι τοὺς ἐνταῦθα κινδύνους εἰπεῖς, φησίν. Οὗτοι τίκτουσιν [εἰν] ἡμῖν τὴν ἀλώνιον ζωὴν. Ἀπόστολοι γεγόναμεν, ἵνα ἀποθάνωμεν καὶ ζήσωμεν αἰώνιως. "Ἴνα γάρ μή ἔκουσας διτὸν κινδύνους εἰστιν διδάσκαλος, ἀντὶ τοῦ παραχληθῆναι, μᾶλλον λυτηρῆ, διὰ τούτο εἶ ἀρχῆς παρασύθεται. Εἰ δὲ κατ' ἐπαγγελίαν εἰστι, μή ζήτεις αὐτὴν ἐντεῦθεν ἡδη. Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ δὲ ή ζωῇ, ζουτέστιν ή σὺν Χριστῷ· ή διτὸς ἡμῖν ταύτην καὶ δίδωσι καὶ συνέχεται. "Η μὲν γάρ αἰσθητή^ο ζωὴ ἐν βρώμασι καὶ πόμασι· ή δὲ νοντική^ο ἐν Χριστῷ συνέχεται. Αὐτὸς γάρ εἰστι ἡμῖν τὰ πάντα,

Τιμοθέῳ διατητῷ τέλεκριψ. Εἴστι καὶ τέκνον εἶναι, ἀλλ' οὐκ ἀγαπητόν. 'Ο τοινυν Τιμόθεος ἀγαπητὸς ήν, διὰ τὴν ἀρετὴν πάντως. Δείκνυσιν οὖν ἐκ τούτου, διτὸς ὡς ἀργισθεὶς αὐτῷ, ή κατεγνωκώς τι αὐτοὺς ἀπολιμανάντεις· Ἀγαπητὸς γάρ μοι εἰ· ἀλλὰ βίᾳ καὶ ἀνάτηξῃ.

Χάρις, δέσμος, εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς, καὶ Χριστοῦ Ἰησοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. Ἀπέρ καὶ πρότερον, ταῦτα καὶ νῦν αὐτῷ ἐπεύχεται. Ἀνάγνωσι οὖν τὴν ἐν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ εἰς ταῦτα παραχραφήν.

Χάριν δέ τῷ Θεῷ. Ὁρᾶς ἀγάπης ὑπερβολήν; Εὐχαριστῶ, φησι, τῷ Θεῷ, διτὸς ἀγάπων σε μέμνημαί σου. Τούτο εἰστιν ἀγάπη ἀληθῆς, οἵταν ἐγκαλλωτίζεται τις τῇ πρὸς τὸν θεῖνα φιλίᾳ.

Ὥατερούν απὸ προτέρων ἐτοι καθαρὰ συνειδήσει. Πώς ἐν καθαρῷ συνειδήσει, διου γε ἡγνήει τὸν Χριστὸν εἶνα ἀρχῆς; "Ητοι οὖν συνειδήσειν ἐνταῦθα τὸν φησί· καν γάρ ιουδαῖον, ἀλλὰ σεμνός· τις τὸν φίον ἦν· ή διτὸς καὶ διτεῖς ἐδίωκε, κατὰ ζῆτον

B

CAPUT I.

593 VERS 1. *Paulus apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei, secundum promissionem vitæ quæ est in Christo Jesu. In ipso statim procœmio excitavit ejus animum. Ne enim mihi dicas, inquit, præsentia pericula : nam illa nobis pariunt æternam vitam. Apostoli facti sumus, ut moriamur, et vivamus in sempiternum. Ne enim, cum audiret præceptorem suum in periculis constitutum, solatii loco magis turbetur, propterea in ipso statim principio eum consolatur. Si autem secundum promissionem est, ne quereras eam statim evenire. In Christo autem Jesu vita est id est, cum Christo : vel quia ipse hanc nobis donat et continet. Vita eius sensitiva in cibo et potu constat: intellectualis autem in Christo continetur. Ipse enim est nobis omnia.*

VERS. 2. *Timotheo dilecto filio. Potest aliquis esse filius, sed non dilectus. Timotheus autem dilectus erat, propter virtutem omnino. Ostendit igitur ex hoc, quod non veluti iratus ipsi, aut quod aliquid in eo dannet, ipsum relinquat: Dilectus enim mihi es, inquit : sed vis et necessitas id effecit.*

Gratia, misericordia, pax a Deo Patre et Christo Iesu Domino nostro. Quæ prius, eadem etiamnum ipsi comprecatur. Lege igitur quæ in priore Epistola ad hunc locum annotata sunt.

D VERS. 3. *Gratias ago Deo. Videlicet charitatis magnitudinem? Gratias ago, inquit, Deo, quoniam diligens te nemini tui. Haec est vera dilectio, quando quis amicitiam qua alium diligit, sibi gloriet esse ducit.*

Cui servio a progenitoribus in pura conscientia. Quomodo in pura conscientia, cum Christum al initio ignorari? Aut igitur conscientiam hic vitauit: et si enim iudaizabat, puram tamen et honestam vitam ducebat: vel quia tum etiam cum

Varia lectiones.

^ο αἰσθητή ο. ^ο νοντική ο.

persequeretur Christum, ex zelo persequeretur, et non ex humana ratione, perinde ac plerique ob vanam gloriam hæresin constituentes, in qua multæ putredinis concii sunt. Quod autem dicit, tale est: Ne suspicaris me alia cogitare, et alia dicere: pura est mihi conscientia ut semper, **594** sic etiamnum. Non mentior igitur, cum dicam quod te amo, ac semper memini tui.

Quod sine intermissione habeam tui memoriam in orationibus meis nocte ac die, desiderans te videre. Gratias ago Deo, quod memini tui. Non simpliciter autem, sed in precationibus, die ac nocte Deum interpellans pro te, ut implete desiderium meum quod habeo ut videam te. Quomodo igitur mem ipsum tanta voluptate libenter privarem, si modo venire possem? Quare autem manifeste non dicit causam, quod retineatur impediaturque a Nerone? Ne statim in exordio ipsum perturbet. In fine autem hanc causam revelat.

VERS. 4. *Memor lacrymarum tuarum, ut gaudio implear. Sic construe: Desiderans te videre, ut gaudio implear: deinde interjecto, memor lacrymarum tuarum. Etsi enim natura ab amicitia affectu alienus essem, lacrymæ tamen tuae sufficiunt ut me flectant, cum ad memoriam mihi redeunt. Verisimile enim erat Timotheum a Paulo divulsum, lamentari magis, quam infantein a mamma abstractum.*

VERS. 5. *Recordationem accipiens ejus fidei quæ est in te non ficta. Non solum lacrymarum tuarum recordatus, desidero te videre, verum etiam fidem tuæ non sucatæ. Magna enim et justa hæc tibi causa est, ut a me diligaris.*

Quæ primum inhabitavit in aria tua Loide, et matre tua Eunice. Aliud preterea est encomium, quod non ab infidelibus ortum duxerit, sed a fidelibus, etsi ex Judæis. Pater tamen ejus Græcus erat. Observa autem quomodo lex cœperit dissolvi, hujusmodi factis iam tum commisionibus.

Persuasus sum autem quod et in te. Quoniam majorum bona, si quidem nos tales simus, nobis in gloriam cedunt, sin minus, contumeliam nobis loco sunt: propterea, inquit, majorum fides etiam in te est, ut certo persuasus sum. Merito igitur non sucatam hanc habes, ut quæ a majoribus tuis in te etiam fundata sit, ut adeo non possit conculi.

VERS. 6. *Propter quæ causam admoneo te ut resuscites gratiam Dei. Quia, inquit, novi te non simulatum habere fidem, excito te, ut gratiam Spiritus, quam accepisti ad praefecturam Ecclesiæ, ad signorum operationem, et simpliciter ad omnem quæ episcopum deceat virtutem, ut hanc exsuscite, hoc est, ut semper vivam et floridam facias. Quemadmodum enim ignis lignis indiget, hunc ad modum gratia Spiritus opus habet promptitudine, et attentione, et vigilancia, ut semper serveat: nam nisi haec præsto sint, extinguitur; quemadmodum **595** et alio in loco dicit: Spiritum nolite extinguerre.*

Α ἐδίωκε, καὶ οὐ κατὰ ἑνθρώπινον λογισμὸν, ὡς οἱ πολλοὶ διὰ δόξην αἰρεσιν συνιστῶντες, ή συνιδέασι πολλὴν τὴν ταθρότητα. "Ο δὲ λέγει τοιούτον ἐστι· Μή ὑποπτεύῃς μᾶλλα φρονεῖν, καὶ ἄλλα λέγειν· καθαρὸν μοὶ ἐστι τὸ συνεδός, ὥσπερ ἀει, καὶ νῦν. Οὐ φεύδομαι τοίνυν λέγων ὅτι φιλῶ σε, καὶ ἂλλο μέμνημαι σου.

B 'Ως ἀδιάλειπτορ δχω τὴν περὶ σοῦ μνεῖαν ἐν ταῖς δεήσεσι μου ρυκτὸς καὶ ἡμέρας, ἀπίτοῦντος τῷ θεῷ, διτὶ μέμνημαι σου. Οὐχ ἀπλῶς δὲ, ἀλλ' ἐν ταῖς δεήσεσι, καὶ νυκτεῦς καὶ ἡμέρας τὸν θεὸν παρακαλῶν ὑπὲρ σοῦ, ὡς ἐν πληρώσῃ μου τὸν πόθον, δην ἔχω, ὡς τε ἰδεῖν σε. Πῶς οὖν ἐστέρησα ἀντὶ οὐατὸν ἔκών τοσχάτης ἡδονῆς, εἴτε ἡδυνάμην ἐλθεῖν; Διὸ τὸ οὖν οὐ λέγει φανερῶς τὴν αἰτίαν, τὸ κατέχεσθαι παρὰ Νέρωνος; "Ινα μὴ λυπήσῃ αὐτὸν ἐξ ἀρχῆς. Πρὸς τῷ τέλει δὲ ταῦτην ἀνακλύπτει.

Mεμνημένος σου τῷν δακρύων, ίτρα χαρᾶς πληρωθῶ. Οὕτω σύνταξον· Ἐπιπολῶν τοιούτον, ήταν χαρᾶς· πληρωθῶ· εἴτα διὰ μέσου, μεμνημένος σου τῷν δακρύων. Εἰ γάρ καὶ σφόδρα δυσίλος φύσει, ήμην, ἀλλ' οὖν γε τὰ δάκρυά σου ίκανά κάμψαι με, εἰς μνήμην ἐλθόντα. Εἰκός γάρ ἦν τὸν Τιμόθεον ἀποσχιζόμενον Παύλου, δύνατος θαυμάσαι μᾶλλον τὴν πατέραν τοῦ μασθοῦ ἀποσπώμενον.

C 'Υπόμνησιν λαμβάνω τῆς ἐτοῖς σοι ἀνυποκρίτου πίστεως. Οὐ μόνον τῶν δακρύων μεμνημένος, ἐπιπολῶ σε ἰδεῖν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀδόλου σου πίστεως· μέγα γάρ σοι καὶ τοῦτο δικαλωμα πρὸς τὸ διγαπάσθαι οὐπ' ἐμοῦ.

"Πτεις ἐρέψῃσε πρῶτορ ἐν τῇ μάμμη τοιούτῳ Λαϊδε, καὶ τῇ μητρὶ σου Εὐρίκῃ. Καὶ διλοὶ ἐγκυμιον, διτὶ οὐκ ἀπὸ ἀπίστων ἐγένετο, ἀλλ' ἀπὸ πιστῶν, εἰ καὶ ἐξ Ιουδαίων. Οἱ μέντοι πατήρ αὐτοῦ Ἐλλην ἦν. "Ορα δὲ πῶς ὁ νόμος ἡρξατο καταλύεσθαι, τὸν ἐπιμελεῖσθαι τούτων γινομένων.

D Πέπεισμαι δὲ ὅτι καὶ ἐρ σοι. Ἐπειδὴ τὰ τῶν προγόνων καλά, ἐὰν μὲν καὶ τὰ μεῖζα τοιοῦτοι ὅμεν, δοξάζει τὰ μᾶτις, εἰ δὲ μὴ, εἰς αἰσχύνην μᾶλλον ἡμῖν εἰσι, διὰ τοῦτο φησιν, διτὶ τὰ τῶν προγόνων πίστις καὶ ἐν σοι ἐστιν, ὡς ἀκριβῶς πέπεισμαι. Εἰκότες οὖν ἀνυπόκριτον ἔχεις; ταῦτην, ὡς ἀναθενατείλωμένην, καὶ σαλεύεσθαι οὐκ ἔχειςαν.

Δι' οὐρανούς μεταπονήσκω σε ἀνακαυρεῖν τὸ χάρισμα τοῦ θεοῦ. Διδοῦ, φησιν, οἶδα σε ἀπικρίτον ἔχοντα πίστιν, διεγέρω σε, ὥστε τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος, ἣν ἔλαβες εἰς προστασίαν τῆς Ἐκκλησίας, εἰς σημείων ἐργασίαν, καὶ ἀπλῶς, εἰς πλαστανήν ἐπισκόπῳ πρέπουσαν ἀρετὴν. ταῦτην ἀναζωπεύειν, τουτέστιν, ἀει ζῶσαν καὶ ἀκμάζουσαν ἐργάζεσθαι. Ήπειρε πάρα γάρ τὸ πῦρ δεῖται ξύλων, οὕτω καὶ τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος δεῖται· προσθυμίας, καὶ προσοχῆς, καὶ νήφεως, ἵνα ἀει ἀναζέη· ὡς ἐκεῖνη μὴ ταῦτα παρῶσι, οὐέννυσται, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ λέγει· Τὸ Η εἰμα γῆ πεπέιστε.

"Ο ἀστερ ἐν σοι διὰ τῆς ἐπιμέσης εἰσερχόμενος. Εστὶ μὲν ἐν σοὶ ἡ χάρις αὐτῆς, ἣν ἔλαβες ἀμφι- τῷ ἐπιμέσην μὲν σοὶ τὰς χεῖρας, ὅτε δὲ ἐχειροτόνουν ἐπίσποκον· πλὴν σφοδρότερον τὸ πῦρ ἔργασσι. Οὐν Ἐλαθερὸς λόγον, παρρήσιας ἐμπλήσιον καὶ ἀνδρεῖας· στῆθι γενναῖως.

Οὐ γάρ ἐθώκετ τὴν δὲ θεός πτεῦμα δειλίᾳ, ἀλλὰ δυνάμεως. Τούτους τινας, οὓς διὰ τοῦτο ἐλάσσονται τὸ πτεῦμα, ἵνα ὑποστέλλωμεθα, ἀλλ' ἵνα δυνατοὶ ὥμεν πρὸς τοὺς περιβασμούς, καὶ περιρρήσιαζώμεθα· πολλοὶ; γάρ διῶνται πνεῦμα δειλίᾳ, ὡς ἐν ταῖς Βεστι- λεῖσις γέγραπται· Καὶ ἐπέπεσε πτεῦμα δειλίᾳ ἐπ' αὐτοὺς· τούτους, φύσιον αὐτοῖς ἐνέθηκε.

Καὶ διάχειρ. Τῆς τε πρὸς αὐτὸν, καὶ τῆς πρὸς τὸν πλησίον. Καὶ τὸ ἀγαπᾶν γάρ τὸν θεόν ὡς πτ- τέρα, ἐκ τοῦ πνεύματος ἔχομεν τοῦ ποιοῦντος ἡμῖν: χράσιν· Ἀδελφὸς Πατέρος. Καὶ τὸ μή σαλεύεσθαι ἐκ τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης, χάρισμά ἔστιν ἀπὸ θελας δυνάμεως γίνεμεν, ὅσπερ αὖ τὸ σκανδαλί- ζεσθαι, ἀπὸ δειλίᾳς καὶ μικροφύλαξ. Πλὴν δὲ καὶ ἡμᾶς ἀποτέρους ἐπιδειχνυσθαι τὰ πάρ' ἔχοτων.

Καὶ σωφρονισμοῦ. Ἡ ἵνα σώφρονες ὥμεν, καὶ ὑγιεῖς τὴν διάνοιαν, καὶ ἐν καταστάσει· Ἡ ἵνα σωφρο- νισμὸν ἔχωμεν τὸ πνεῦμα, καὶ τις πειρασμὸς τοῦν ἐπιγένηται, πρὸς σωφρονισμὸν τούτον δεχώμεθα· Ἡ ἵνα καὶ ἀλλοις ὥμεν σωφρονισταὶ καὶ παιδευταὶ.

Μή οὐρ ἀπασχυνθῆς τὸ μαρτύριον τοῦ Κιρίου ἡμῶν. Πολλοὶ τριτάλιοις ἀνθρώποις λογιτεύοις ἔξειτάζονται τὰ ὑπὲρ κατάληψιν, αἰσχύνην νομίζουσι τὸν Γίλον τοῦ θεοῦ σταυρωθῆναι λέγειν, ἀγνοοῦν- τες ὅτι διὰ τοῦ σταυροῦ τούτου δὲ κατέδικος δινθρω- πος υἱὸς θεοῦ ἐγένετο. Σὺ οὖν, ὁ Τιμόθεος, μή ἐπαισχυνθῆς τὸ μαρτύριον καὶ τὸν ἄνατον τοῦ Χρι- στοῦ, τὸν διὰ τοῦ σταυροῦ, ἀλλὰ παρέργοιον μαλ- λὸν, καὶ κήρυξτε τούτον. Οὐκ εἶπε δὲ, Μή δεισίης, ἀλλὰ, Μή ἐπαισχυνθῆς, ἵνα δειξῇ ὅτι οὐκ ἔχει κίν- δυνον τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ μόνον αἰσχύνην εἰ τάτης καταφρονήσεις, ἀχινδυνα τάλλα.

Μῆδος ἐμὲ τὸν δέσμοιον αὐτοῦ. Μή αἰσχυνθῆς, εἰ ἔγὼ δὲ νεκροὺς ἐγέρων, δὲ τῆς οἰκουμένης διδάσκα- λος, δέδεμαι. Οὐ γάρ ὡς κακοῦργος δέδεμαι, ἀλλ' οὐτοῦ εἴμι δέσμιος, τουτέστι, δι' αὐτόν. Εἰ γάρ ἐκεῖνος στενρὸν οὐκ ἐπαισχύνθη, πῶ; ἔγὼ τὰ δειμάτα;

Ἄλλα συγκακοπάθηστο τῷ Εὐαγγελίῳ. Τουτ- ἐστι, μή ἀπλῶς δειξῇς, ὅτι οὐκ ἐπαισχύνῃ, ἀλλὰ τῇ πειρᾳ καὶ διὰ τῶν ἔργων, καὶ κοινωνίας γενοῦ καὶ τῷ Χριστῷ καὶ ἐμοὶ τῶν αὐτῶν. Ταῦτα δὲ καὶ διὰ τῶν ἀνωτέρων ἥντες, εἰπών, ὅτι Δέδωκετ τὴν πτεῦμα δυνάμεως. Τὶ δὲ ἐστι, συγκακοπάθηστο τῷ Εὐαγγελίῳ; Ἄρχως τοῦ εὐαγγελίου κακοπα- θεύντος; Οὐκ ἐστι τούτο ἀλλ' ἡ τοῦτο λέγει, ὅτι Συγκακοπάθησον ἐμοὶ, διὰ τὸ Εὐαγγέλιον, ἡ Εὐαγ- γέλιον λέγει πάντας τοὺς τοῦ Εὐαγγελίου κήρυκας καὶ μύστας, ὡς καὶ ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους. Συγ- κακοπάθησον οὖν τοὺς τοῦ Εὐαγγελίου. Τισά δὲ τις

Quae est in te per impositionem manus meas. In te quidem habitat ipsa gratia, quam accepisti cum imponerem ego tibi manus, quando episcopum te consecrabam. Atque ignem istum vehementiorem effice: quod accepisti verbum fiducia et fortitudine impleas: fortiter persista.

Vers. 7. Non enim dedit nobis Deus spiritum timoris, sed virtutis. Hoc est, non propterea accepimus Spiritum, ut submissi sumus, verum ut potentes simus adversus tentationes, et libere loquamur: plerisque enim datus spiritum timoris, ut in Regum libris memorie proditum est: Ac cecidit spiritus timoris super eos: hoc est, metum ipsis incussit.

Et charitatis. Tum erga ipsum, tum erga proximum. Quod enim Deum veluti patrem diligamus, B a Spiritu habemus faciente nos clamare: Abba, Pater. Præterea, quod a proximi dilectione non excludimur, donum est a divina potentia prove- niens: quemadmodum rursus ostendi, est a metu et pusillanimitate. Verumtamen oportet et nos prius ostendere quae sunt a nobis ipsis.

Et sobrietatis. Vel ut sobrii simus, et sane- mentis et constitutionis; vel ut Spiritum ipsum loco castigationis habeamus, ac si qua nobis tentatio acciderit, ipsam ad emendationem accipiamus, vel ut aliis etiam simus castigatores et institutores.

Vers. 8. Noli itaque erubescere testimonium Domini nostri. Plerique ter miseri, humanis rationibus explorantes quae sunt ultra humani ingenii cæptum, ignominiam putant asseverare Filium Dei cruci affixum esse, ignorantes quod per crucem hanc homo morti obnoxius, filius Dei factus sit. Te itaque, o Timothee, haud pudeat testimonii sive martyrii, necnon mortis Christi quam in cruce sustinuit: sed eo potius liberius loquere, et predicare illam. Non dixit autem, Ne metuas, sed, Ne erubescas: ut ostendat nihil esse periculi in re, sed solam ignominiam: quam si contempseris, cætera pericula vacant.

Neque me vincunt ejus. Ne pudes, inquit, si ego qui mortuos excito, orbis terrarum doctor, vincens sim. Non enim ut maleficus vincens sum, sed ejus vincens sum, hoc est propter ipsum. Si enim ille crucem non erubuit, quomodo me vincendum pudebit?

Sed simul affligere cum Evangelio. Hoc est, non simpliciter ostendas quod non te pudet, verum experientia et per opera ostende, et Christi et mei in iisdem particeps esto. Haec autem et per superiori. 596 indicavit, dicens: Dedit nobis Spiritum virtutis. Quid autem est, si non affligere cum Evangelio? Num Evangelium affligitur? Haudquaquam: sed vel hoc dicit: Simul mecum affligere propter Evangelium: vel Evangelium appellat omnes et Evangelii præcones et mystas, sicut et in priori ad Corinthios 2⁸. Simul igitur affligere cum Evangelii ministris. Fortasse autem aliquis curiosius afflic-

tionem Evangelii dicet impedimentum et incredulitatem in illud. Tu igitur una cum Evangelio hunc in modum laboranti periclitare.

Secundum virtutem Dei. Quia molestum erat quod dixit, simul affigere, lenit illud: Non enim, inquit, tua virtute, sed Christi, hoc facies: tua est electio et promptitudo.

Vers. 9. Qui servarit nos, et rocarit vocacione sancta. Potentiae Dei signa ob oculos ponit. Servavit enim, inquit, nos, et cum procul eramus, vocavit ad seipsum, ut sanctos nos sacerret. Qui igitur nolentes servavit, multo magis nunc volentibus succurret.

Non secundum opera nostra, sed secundum propositorum suum et gratiam. Nullo agente, nomine consiliente, verum ex proprio proposito, hoc est, per sese, sua bonitate motus.

Quae data est nobis in Christo Jesu ante tempora saecularia. Hoc est, praeformatum, sine principio, et ante saecula, ut daretur nobis per Christum Jesum Dominum nostrum. Non parvi autem est momenti res, Deum non ex consilio sui mutatione, sed ante saecula de nobis ista voluisse.

Vers. 10. Manifestata est autem nunc per appari-tionem Servatoris nostri Jesu Christi. Etiamsi enim praedefinita erat gratia, nunc tamen primum manifestata est, quando apparuit Servator.

Qui destruxit quidem mortem, illuminavit autem vitam et incorruptionem per Evangelium. In proprio quidem corpore re ipsa mortem delevit, cum illud incorruptum reddidit: nos vero per Evangelium illuminavit, ut vitam speremus et immortalitatem. Nondum enim actu immortalitate donati sumus, verum exspectamus, atque spem istam nobis ratam fecit Evangelium.

Vers. 11. Ad quod positus sum ego praedicator et apostolus, doctorque gentium. Cujus rei gratia doctorem gentium nunc se appellavit? Ut Timotheo ostendat oportere etiam ipsum cum gentibus conversari, neque propterea decidere animo, sed me imitari, qui propter Evangelii praecorium iam vinculus sum.

Vers. 12. Ob quam causam etiam haec patior. Quod sim praedicator gentium. Non enim cui malefactor. Simul autem 597 sermoni suo parit fidem: Nisi enim, inquit, credidisse mortem esse abominationem, ista non paterer.

Sed non pudeo. Animadvertis quomodo operibus probat, quod Timotheum decebat, nimirum, ne puderet cum afflictionum?

Sciv enim cui credidi, et certus sum quod potens est depositum meum serrare in illum diem. Deus bone! quanta haec fiducia! quam indubitate spes! Novi, inquit, sumque certo persuasus. **Depositum** autem vel fidem ac prædicationem dicit, quod ipse

A περιεργάτερον κακοπάθειαν τού Εὐαγγελίου ἔρει τὸν ἐμποδισμὸν καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν ἀπιστίαν. Συγχρόνη γένεσιν⁹⁶ οὖν καὶ σὺ τῷ οὗτῳ πάτησοντι⁹⁷ Εὐαγγελίῳ.

Kατὰ δύναμιν Θεοῦ. Ἐπειδὴ φορτικὸν ἦν τὸ κακοπάθησον, παχαμυθεῖται αὐτό⁹⁸. Μή γάρ, φησι, δυνάμει τῇ σῇ, ἀλλὰ τῇ τοῦ Χριστοῦ· σὺν τῷ ἐλέσθαι καὶ ἡ προθυμία.

Tοῦ σώσατος ήμᾶς, καὶ κατέσατος κ. λίσται ἀγίᾳ. Δείκνυσι τὰ τεκμήρια τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ. "Εσσες γάρ ήμᾶς, φησι, καὶ πόρρω δυτας ἐκλιέσε πρὸς ξανθόν, ω; ἀνθράκους ήμᾶς ἐργάσηται. Ο οὖν μή θελοντας σώτας, πολλῷ μᾶλλον νῦν θέλουσι συνεργῆσει.

Οὐ κατὰ τὰ ἔργα ήμῶν, ἀλλὰ κατὰ ίδιαν προθεσιν καὶ χάριν. Οὐδὲνδε ἀναγκάζοντος, οὐδὲνδε B συμβούλευοντος, ἀλλ' ἐξ ίδιας προθέσεως, τουτέστιν, εκούθεν ἐκ τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ δρμάμενος.

Tὴν δοθεῖσαν ήμίτονταν Χριστῷ Ιησοῦ πρὸς χρόνων αἰώνιων. Τουτέστι, προτυπωθεῖσαν ἀνάρχως: καὶ προαιωνίως δοθῆναι ήμεν διὰ Ιησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ήμῶν. Οὐ μικρὸν δὲ καὶ τοῦτο, τὸ μή ἐκ μεταμελείας, ἀλλὰ προαιωνίως ταῦτα τὸν Θεὸν βούλεσθαι: ἐφ' ήμεν.

Φανερωθεῖσαν δὲ τὸν διὰ τῆς ἐπιφανείας τοῦ Σωτῆρος ήμῶν Ιησοῦ Χριστοῦ. Εἰ γάρ καὶ πρώτιστο τῇ χάρις, ἀλλὰ νῦν ἐφανερώθη, διετέφηγεν δ Σωτήρ.

Καταργήσατος μὲν τὸν θάρατον, φωτίσατος δὲ ζωὴν καὶ ἀφθαρτὸν διὰ τοῦ Εὐαγγελίου. Εν μὲν τῷ οἰκείῳ σώματι κατήργησεν ἐμπράκτως τὸν θάνατον, ἀφθαρτίσας αὐτὸν ήμᾶς δὲ ἐφώτιζε διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐλπίζειν τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἀφθαρτίαν. Οὐ γάρ ήδη ήμεις ἀφθαρτίσθημεν ἐνεργεῖσ, ἀλλὰ μέλλομεν, καὶ τὴν ἐλπίδα ταύτην τὸ Εὐαγγέλιον ήμεν εἴδεσθανεν.

Εἰς δὲ ἑτέοθην ἐρώτηντες μήτερας καὶ ταῦτα πάσχω. Διὰ τὸ εἶναι κήρυξ τῶν θενῶν. Οὐ γάρ ως κακοῦργος. "Αμα δὲ καὶ ἀξιόπιστον ποιεῖ τὸν λόγον, διετέφηγεν διὰ τοῦ Τιμόθεου, διετέφηγεν διὰ τοῦ Θανάτου, οὐκ ἀν ταῦτα ἐπασχοντας.

"Ἄλλον οὐκ ἐπαισχύνομεν. Ορέξεις πῶς διὰ τῶν ἔργων ἐνδέκνυται δὲ διδάσκει τὸν Τιμόθεον, τὸ μή αἰσχύνεσθαι τὰ πάθη;

Οίδα γὰρ φεπιστευκα, καὶ πέπεισμαι διετυπωτὸς ἔστι τὴν παρακαταθήκην μου φυλάξαι εἰς ἐκελευτή τὴν ημέραν. Βαβαλ τὴς παρήσιας, καὶ τῇ ἀδιστάκτου ἐλπίδος! Οίδα, φησι, καὶ πέπεισμαι ἀσφαλῶς. **Παρακαταθήκην** δὲ τῇ τὴν πίστιν

Variae lectiones.

⁹⁶ συγκακοπάθησον ο. ⁹⁷ θυτῶς κάμνοντες ο. ⁹⁸ τοῦ ο. ο. ⁹⁹ καταληγεῖσι ο.

φησὶ καὶ τὸ κίρυγμα, οὐτὲ αὐτὸς ὁ πιραχέμενός μοι· Χριστὸς δὲ φυλάξει ταῦτα, καὶ πάσχω πάντα ὡστε τὴν Οἰκουμένην μηδὲ συληθῆναι· οὐτὲ τοὺς πιστούς λέγει, οὐτὲ παρέθετο αὐτῷ ὁ Χριστὸς, οὐτὲ αὐτὸς πιραχέθετο τῷ Κυρίῳ, ὃς καὶ ἀλλαχοῦ φησι· Παρατίθεμαι ὑμῖς τῷ Κυρίῳ· ὃς ἂν εἰ ἔλεγεν, θτὶ οὐκ αἰσχύνομαι, ἐλπίζων διτὶ πολλοὺς προσάξει τῷ Θεῷ, οὐτὲ καὶ φυλάξει, ὃς ἂν με ὑπὲρ αὐτῶν δοξάσῃ¹. Ἡ παρακαταθήκην λέγει τὴν ἀντιμεσθίαν· καὶ γὰρ πᾶς δὲ καὶ διὸ τοιῶν, τῷ Θεῷ αὐτῷ παρατίθησιν, ὃς ἂν ἐν καρῷ ψηφίσῃ αὐτοῦ στεφανώθη.

Ὑποτύπωσιν ἔχει τῶν ὑγιαινότερων λόγων. Ωσπερ ζωγράφος ἔγραψά σοι, καὶ ὑπετυπωσάμην εἰκόνα καὶ ἀρχέτυπον, ἵνα πρὸς τοῦτο ἀφορῶν καὶ αὐτῆς ζωγραφῆς ταύτην τὴν ὑποτύπωσιν τῶν ἐμῶν λόγων· τουτέστι, τὸ ἀρχέτυπον ἔχει, καὶ τι δέῃ ζωγραφῆσαι, ἀπ' αὐτῆς λάμβανε καὶ ζωγράφει. Πάντα γάρ εἶτε ἐναπόκεινται.

Ὄν παρ' ἕκαστον ἅκουσιν. Οὐ διὰ γραμμάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ στόμα κατὰ στόμα. Μή τοινυν ἐλειπώντας ἔχειν νομίζομεν τὰς Ἐπιστολὰς, ὃς μὴ περὶ πάντων διαλαμβανόντας², ὅπου γε ἀγράφως πολλὰ παρέθετο.

Ἐν πίστει καὶ ἀπάξιῃ τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Τουτέστιν, οἱ λόγοι μου καὶ περὶ πίστεως καὶ ἀγάπης διαγορεύουσιν³. δὲ τοις περὶ δογμάτων καὶ τερπίσιον· καὶ τι δέῃ δογματίσαι ἐνάρετον, η̄ εἰπειν, η̄ πρᾶξαι, ἐκεῖνέν σοι λαβεῖν ἔξεστι.

Τὴν κατίην παρακαταθήκην φύλαξον, διὰ Πιστύματος ἀρίου τοῦ ἐραικοῦντος ἐν ἡμῖν. Τὰς περὶ πίστεως, τὰς περὶ βίου παρατεθείσας σοι ἐντολές, η̄ τὸ χάρισμα δὲ ἐλαβεῖς, ὃς καὶ ἀνωτέρω εἴπε. Πῶς δὲ φυλάξεις; Οὐκ ἀνθρωπίνη ισχύει, ἀλλὰ διὰ Πνεύματος ἀγίου, δὲνοικεῖ ἐν ἡμῖν διὰ τοῦ βαπτίσματος. Ἐλλὰ δὲ τηρήσωμεν αὐτὸν καὶ οὐ διώξωμεν διὰ τῶν φαύλων πράξεων, φυλάξεις καὶ αὐτὸν ἡμῖν πάντα δοσα παρὰ Θεοῦ ἔχομεν. Σπουδάσον οὖν φυλάσσειν διὰ Πνεύματος, καὶ αὐτὸν πάλιν τηρήσεις σοι τὴν παρακαταθήκην. Ἐὰρ γάρ μή Κύριος φυλάξῃ πόλιν, εἰς ματηρὶ ἥγρυπτησεν διφυλάσσων.

Οἶδας τοῦτο, διτὶ ἀπεστράφησάν με πάντες οἱ ἐτῇ 'Ασίᾳ, ὡν ἐστι Φύγελλος καὶ Ἐρμογένης. Τέξηγεται τοὺς πειρατῶν, οὐχ ἵνα καταβάλλῃ τὸν μαθητήν, ἀλλ' ἵνα μᾶλλον πεισθῇ, εἴγε καὶ αὐτὸς τοῖς πειρατοῖς, μὴ ἔνον τι παθεῖν, ἀλλὰ φέρειν. Ἐπειδὴ γάρ συνελήφθη ὑπὸ Νέφωνος, κατέληπτον αὐτὸν πάντες οἱ ἐν τῇ 'Ασίᾳ, τουτέστιν, οἱ ἐκ τῆς 'Ασίας ἐνδημούντες τῇ 'Ρώμῃ.

Δόμη ἔλεος δὲ Κύριος· τῷ Ὄντητιόνδρου οἰκεῖ· Ορά φιλοσοφίζειν· τοὺς μὲν καταλιπόντας οὐ κατηράσσετο, ἀλλ' ἀπλῶς μόνον⁴ ἀφηγήσατο τὸ γεγονός. Τῷ δὲ φροντίσαντι αὐτοῦ ἐπεύχεται, καὶ οὐκ αὐτῷ μόνῳ, ἀλλὰ καὶ παντὶ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ· οὕτως ήσαν ἐνάρετοι, οὕτως αὐτοὺς Ὄντητιόνδρος ἐπαίδευσεν.

¹ Πsal. cxvii, 1.

Variæ lectiones.

² αὐτοῦ διδόσαθη ο. ³ διελαβούσας ο. ⁴ δ.αλαμβάνουσιν ο. ⁵ μᾶλλον ο.

A qui huc apud me reposuit, Christus, eadem servabit : omniaque patior, ne thesauro isto meo spoliari ; vel fideles dicit, quos Christus ipse commendavit Domino : sicut et alio in loco dicit, Commando vos Domino. Perinde ac si dieat : Non erubesco, sperans me non paucos adducturum Deo, quos et custodiet, ut illorum gratia me glorificet. Vel depositum mercedem dicit. Qui enim boni quidquam agit, veluti apud Deum isthuc reponit, ut propter ipsum tempore opportuno coronetur.

Vers. 13. Formam habe sanorum sermonum. Pictoris instar depinxi atque expressi tibi imaginem et archetypum, ad quem ipse respiciens, hanc sermonum meorum formam depingere possis : B hoc est, archetypum habe, ac si quid pingendum fuerit, ab illa imagine sume, ac pinge : illic enim omnia reposita sunt.

Quos a me audiristi. Non per litteras tantum, verum coram. Ne igitur mancas putemus Epistolas, quippe quod de omnibus non pertractent, siquidem multa tradidit sine litteris.

In fide et dilectione, quae est in Christo Iesu. Hoc est, sermones mei de fide et charitate disserunt, hoc est de doctrina et vita : et si quid docere, vel dicere, vel agere oportet quod virtutem spiret, illinc tibi petere licet.

Vers. 14. Bonum depositum custodi, per Spiritum sanctum qui inhabitat in nobis. Nimirum quae de fide, quae de vita tradita sunt tibi praecepta, vel gratiam quam accepisti, quemadmodum supra dixit. Quomodo autem custodies? Non humano robore, sed per Spiritum sanctum, qui inhabitat in nobis per baptismum. Quod si ipsum servaverimus, et non per prava opera propulerimus, ipse etiam omnia quae a Deo habemus, nobis custodiet. Da igitur operam, ut custodias Spiritum, et ipse rursus servabit tibi depositum. Nisi enim Dominus custodierit civitatem, frustra vigilat qui custodit eam⁶.

Vers. 15. Novisti hoc, quod arersi sunt a me 598 omnes qui sunt in Asia, ex quibus est Phygelus et Hermogenes. Tentationes recenseret, non ut dejiciat discipulum, sed ut magis persuadeat, ne is, si in D consimile tentationes incidat, nova se pati arbitretur, sed æquo animo serat. Postquam enim a Neroni comprehensionis esset, dereliquerunt eum omnes qui in Asia erant, hoc est, qui ex Asia Romæ tunc praesentes erant.

Vers. 16. Del misericordiam Dominus Onesiphorus domui. Vide philosophiam ejus. Eos qui a se defecrant, non execratus est, sed simpliciter rem gestam tantummodo narravit. Pro illo autem qui sui curari gesserat, preces fundit : nec ipsi tantummodo, verum etiam universæ ejus domui ; adeo virtute fulserunt, adeo præclare eos Onesiphorus instituerat.

Quoniam sapere me refrigeravit. Tamquam athletam A quempiam afflictionum astu detentum, refrigeratione me dignatus est, non semel, sed saepius. Hanc ad rationem et nos facere oportet, ac semper incitare eos qui boni quidpiam exercent: sic enim sicut ut participes premii eorum reddamur. Nolito enim mihi Paulum objicere. Certe Paulus, etiamsi neminem adjutorem habuisset, firmus tamen permanisset. At aliis aliquis fortasse non perseverabit, nisi aliquem habuerit, qui suffulciat eum. Si igitur aliquis inventus fuerit qui eum adjuvet, eusque curam gerat, planum est talem victoriae eius consortem fieri: quod si victorie, coronarum etiam. Nam et in bellis apud veteres, qui sarcinas et impedimenta custodiebant, aequalem cum militibus predam sortiebantur.

Nec puduit eum catenæ meæ. Ubiique pudorem dicit, non periculum, si luciam Timotheo reddens, quasi solus pudor, et non periculum rei inesset. Atque periculum certe aderat: nam et Nero subiebat adversus Paulum, ut qui instituisset quempiam ex domesticis ipsius.

Vers. 17. *Verum cum esset Romæ, diligentius quaesivit me, et invenit. Non solum, inquit, non fugit meum occursum, verum etiam me quaesivit, et invenit: quod magna et fortitudinis et fidei argumentum.*

Vers. 18. *Det ei Dominus invenire misericordiam a Domino in die illa. Misericordia est mei, inquit: recipiat igitur retributionem in tremenda die, quando multa misericordia opus erit omnibus, immo ipsis sanctis. Si autem Onesiphorus, qui pro Christi nomine periculis sese objecit, per misericordiam servatur, multo magis nos. Hic autem prosiliunt qui Marcionis dogmate insciuntur. En duo, inquiunt, Domini. Sed non ita se res habet. Unus est enim Dominus⁴⁰, sicut et hic ipse Paulus alio in loco ait. Est autem in more Scripturae sic 599 loqui, ut, *Pluit Dominus a Domino*⁴¹, hoc est, a scipso. Hunc ad modum et hic. Quid si et Patrem et Filium hic significari acceperis, nihil absurdum admittitur: nam et Pater Dominus est, et Filius Dominus, et Spiritus Dominus: sed unus tamen Dominus in tribus personis indicatur. Animadverte autem quod hic non dixerit, Det ei Dominus aliud quiddam, sed, misericordiam.*

Et quanta Ephesi ministravit mihi, tu melius nosti. Assuetus est, inquit, ad bona opera: non semel fecit, sed et Ephesi et Romæ. Talem oportet esse Christianum, qui semper bonum operetur, etiam per omnem vitæ cursum.

CAPUT II.

Vers. 1. *Tu igitur, fili mi, confortare. Quid ais? Dixisti te vincatum esse, adeoque omnes te deservisse: jam vero quasi nihil triste patiaris, in-*

⁴⁰ Ephes. iv, 5. ⁴¹ Gen. xix, 24.

Variae lectiones.

* φρονοῦντες οἱ.

"Οτι πολλάκις με ἀρέψεις. Καθόπερ ἀολητὴν τινὰ ὑπὸ αὐχμῶν συνεχόμενον τῶν Ολύμπων, ἀναψύξεις: τέξισεν, οὐχ ἄπαξ, ἀλλὰ πολλάκις. Οὕτω δεῖ καὶ τῆμας ποιεῖν, πάντοθεν καὶ ἀστυγροτεῖν τοὺς ἀγαθούς τι μετίντας: οὗτος γάρ κοινωνοὶ αὐτοῖς; ἐσδιμοθα τῶν μισθῶν. Μή γάρ μοι τὸν Παῦλον εἰπῆς. 'Ο Παῦλος, καὶ μηδένα εἰχε τὸν συγκροτοῦντα, ἔμεινεν ἀν ἐδραῖς. Ἀλλ᾽ ίσως; ἀν τις ἀλλας οὐ καρτερήσει, ἐὰν μὴ ἔχῃ τὸν ἀντιστηρίζοντα. Ἐδὲν οὖν εὐερεθῆ τις συγκροῶν αὐτὸν καὶ ἐπιμελούμενος αὐτοῦ, πρόδιγλον ἔτι τῆς νίκης κοινωνεῖ· εἰ δὲ τῆς νίκης, καὶ τὸν στεφάνων. Καὶ τοῖς ποιέμοις δὲ τὸ παλαιὸν οἱ τὰς εκείνης φυλάκτους, τοῖς στρατιώταις ἐξ οὐδελάχγων τῶν λαφύρων.

B

Καὶ τὴν ἀλυσίτρη μου οὐκ ἐπησχύνθη. Πανταχόδη τὴν αἰσχύνην λέγει, οὐ τὸν κινδυνὸν, παραθαρρύνων Τιμόθεον, ὡς αἰσχύνης μόνης, καὶ οὐ κινδυνὸν προσδύτος. Καίτοι γε καὶ κινδυνὸς προσδῆτος ὁ γάρ Νέρων ἥραίνετο κατὰ Παῦλον, ὡς κατηγήσαντός τενα τῶν σικελῶν οὐτῷ.

'Αλλά γερμενερος ἐτρώμη σπουδαιτερος ἐζήτησέ με, καὶ εὐφερ. Οὐ μόνον οὐκ ἐφυγέ μου τὴν συντυχίαν, ἀλλὰ καὶ ἐπενήτησέ με, καὶ εὔρεν, διμερίης ἀδειας καὶ πίστεως.

Δῆμητρας δὲ Κύριος εὐρεῖται ἐλεος παρὰ Κυρίου ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ. Ἐλέησέ με, φησί· λάθοι τοῖνυν τὴν ἀνταπόδοσιν ἐν τῇ φρικτῇ ἡμέρᾳ, στέ τολλοῦ ἐλέους χρεία πᾶσι, καὶ τοῖς ἀγίοις. Εἰ δὲ 'Οντοσφόρος, δι κινδυνοὺς ἔχαγεν περαθάλλων, διὰ Χριστὸν, ἀπὸ ἐλέους σωκήσας, πολλῷ μᾶλλον ἡμεῖς. 'Ενταῦθα δὲ ἐπιπηδῶσιν οἱ τὰ Μαρκίωνος νοσοῦντες⁴², Ἰδοὺ, λέγοντες, δύο Κύριοι: 'Αλλὰ οὐκ ἔστι τοῦτο. Εἰς γάρ Κύριος, ὡς οὐτος αὐτὸς δι Παῦλος ἀλλαχοῦ φησιν. 'Εθος δὲ τῇ Γραφῇ οὗτως κεχρῆσθαι τῷ λόγῳ, ὡς τὸ 'Ἐβρεξ Κύριος παρὰ Κυρίου, τοντέστι παρ' έστου. Οὗτως καὶ ἐνταῦθα. Εἰ δὲ καὶ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν δηλοῦσθαι: ἐνταῦθα δέξῃ, οὐδὲ τοῦτο ἀτοπον. Καὶ δι Πατέρη γάρ Κύριος, καὶ δι Υἱὸς Κύριος, καὶ τὸ Πνεύμα Κύριος ἀλλ' εἰς Κύριος ταῖς τρισιν ὑποστάσεσιν ἐμφανίσμενος. 'Ορα δὲ δι τοῖς οὐκ ἐπεις· Δῷγμα αὐτῷ δι Κύριος: ἐτερόν τι, ἀλλ', εἰεος.

Καὶ δοσα δι τοῖς Εφέσω διηκόνησε, βέλτιον σὺ τηνώσκεις. Συνήθης ἐστι, φησί, τῇ ἀγαθούργιᾳ· οὐχ ἄπαξ ἐποίεσθεν, ἀλλὰ καὶ ἐν Εφέσῳ καὶ ἐν Ρώμῃ. Τοιούτον είναι δεῖ τὸν Χριστιανὸν, φει τὸ ἀγαθὸν ἐργάζεσθαι, καὶ δι' δῆνς τῆς ζωῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Σὺ οὖν, τέκνον μου, ἐνδυραμοῦ. Τι ιέγεις; Είπας δι τοῖς δέδεσαι, δι τοῖς πάντες σε ἀπεστράφησαν, καὶ ὡς περ οὐδὲν δειγόνδι εἰπών, ἐπιφέρεις. Σὺ οὖν,

τέκνον μου, ἐνδυναμοῦ; Ναὶ, ἵνα αὐτὸς τοῦτο μᾶλλον, διεῖ ἡγώ ὁ διδάσκαλος οὐκ Ἐπασχον τοιαῦτα, ἵω; Εἶτε σε καταπίπτειν, ὡς ἐν κινδύνοις; βεβηκότα νέον καὶ ἀπειρον. Νῦν δὲ οὐ μικρά σοι περάκηλησις πηδεῖ τὸ φέρειν γενναῖως; τὰ συμπίπτοντα, διεῖ καὶ αἰτεῖ; τοιαῦτα πάτσω, ὡς τῆς τοῦ πράγματος φύσεως ἔχουσης τοὺς κινδύνους, ἀλλὰ τοῦ τῆς σῆς ἀπειρίας; Ἐπει καὶ καθόλου πᾶς ἐλάττων ἐν οἰκουμένοις πράγματι κινδύνοις περιπετῶν παρακαλεῖται· μεγάλως, διταν καὶ τὸν αὐτοῦ μεῖζον ἐν τοῖς αὐτοῖς ἄρδε. Οφα δὲ μετὰ πόστης φιλοστοργίας περιπετεῖται, τέκνον μου, λέγων ὡς ἂν εἰ γάρ τὴν ψυχὴν τῷ βῆματι ἐνεστίλαξεν. Εἰ τίκνυν εἴ, τὸν πατέρα μυμοῦ.

BἘτ τῇ χρήσιται, τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Μή μνον ἀπὸ τοῦ κατ' ἐμὲ ὑποδείγματος ἐνδυναμοῦ, ἀλλὰ μάλιστα διὰ τῆς χρήσιτος τοῦ Χριστοῦ. Ἐκείνης ἔχει συναγωνιζομένην¹, δοῦ ἡς ἐλάθεμεν ἔχουσαν πατεῖν ἐπάνω δρεον καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἔχθροῦ, καὶ ὑπὸ μηδενὸς ἀδικεῖσθαι.

Καὶ δικαιοστας παρ'² ἐμοῦ διὰ πολλῶν μαρτύρων. Ἄλλα τοῦτος, οὐχὶ ἀσυνεχῆτας· ἡ γὰρ πίστις ἐξ ἀκοῆς. Ἡκουσας δὲ οὐ λάθρα, ἀλλὰ μετὰ περήψασίας, πολλῶν παρθνῶν. Τινὲς δὲ, πολλοὺς μάρτυρας, νόμον καὶ προφήτας ἐνέησαν. Γραφήσαις γάρ μαρτυρίας³ συνεκροτεῖσθο μει διάγος.

CΤαῦτα παράδον πιστοῖς ἀνθρώποις. Οὐκ εἶπεν· Καὶ τέ, ἀλλά· Παράθου, καθάπερ ἐπὶ θησαυροῦ. Τὸ γάρ παρατιθέμενον, ἐν ἀσφαλεῖ παρακαταθέτας⁴. Ποιεῖ δὲ διὰ τούτου τὸν μαθητὴν προσεκτικάτερον. Ιτιστοῖς, οὐ συλλογιστικοῖς καὶ συζητοῖς⁵ πιστοῖς δὲ, τοῖς μὴ προδιδοῦσι τὴν παρακαταθήκην.

DΟἰτινες ἵκαροι ἔσονται καὶ ἐτέρους διδάξαι. Τῇ γάρ δρελος, διταν τις αὐτὸς μὲν πιστὸς ἦ, καὶ τίνατα δίχεται ἀξιητας, μὴ δύναται δὲ καὶ εἰς ἐτέρους ἔξαγειν⁶ τὴν διδάσκαλίαν; Καὶ αὖ, εἰ μὴ προδιδῶ μὲν τὸν λόγον αὐτὸς, οὐ δύναται δὲ καὶ ἀλλούς τοιούτους ποιεῖν; Δύο τοινυν ἔχειν δεῖ, καὶ πιστὸν εἶναι, καὶ διδαχτικὸν τὸν διδάσκαλον. Ταῦτα γάρ δῆλον, διταν περὶ πρετερων καὶ ἐπιτυχητων αὐτῷ διατάττεται, οὐ περὶ λαϊκῶν· τοῦτο γάρ ἀποπον, διταν γε αὐτὸς δο Παῦλος καὶ "Ἐλλησ καὶ Ιουδαῖοις ἐπέτελλεν"⁷. Θύμα δὲ διταν καὶ περὶ τινῶν μυστικωτέρων λέγει, δὲ πιστοῖς καὶ διδαχτικοῖς παρατιθεσθαι.

EΣε οὖν κακοπαθησον ὡς καλδε στρατιώτης ιεροῦ Χριστοῦ. Ὁρᾶς; διεῖ τὸ κακοπαθεῖν στρατιώνου; Θατε τὸ μὴ κακοπαθεῖν οὐ στρατιώτου. Οὐ τοινυν χρή δυσχερανειν, εἰ κακοπαθεῖ τις ἐτ στρατιώταις ταχθεῖ. Οσον δὲ τὸ ἀξιωμα εἶναι

A fers. Tu igitur, fili mi, confortare? Nam, ob hoc ipsum tu magis, quia ego captivus detineor, robustus esto. Si enim ego praeceptor tuus talia non paterer, potuisse forsitan succumbere, quippe qui juvenis et inexpertus in pericula incidisses. Jam vero haud parum tibi consolationis praebet, ut generose feras quae tibi evenient, quandoquidem et ipse huiusmodi patiar; tanquam rei natura pericula habeat, non tua imperitia. Siquidem in universum unusquisque inferior, in quoque negotio in pericula inciderit, magnam accipit consolationem, si vident seipso majorem ilsdem immergi. Expende autem quam paterno affectu adhortetur, Fili mi, dicens: quodammodo enim animam cum verbo instillavit. Si filius es, patrem imitare.

In gratia qua est in Christo Jesu. Non solum meo exemplo confortare, verum præcipue per gratiam Christi. Illam habe certaminis sociam, per quam accepimus potestatem, ut concilicemus serpentes et scorpiones, et omnem potentiam hostis, et ut a nemine injuria afficiantur.

Vers. 2. Et quae audivisti a me per multis testes. Quae audivisti, non quae inquisivisti: fides enim ex audiū. Audivisti autem non elanculum, sed libere et palam, multis præsentibus. Nonnulli autem, multis testes, legem et prophetas intellexerunt. Nam sermo meus Scripturae testimonis instruebatur.

Hac commenda fidelibus hominibus. Non ait: Dic, sed: Commenda, veluti de thesauro. Quid enim commendatur et deponitur, ut in tuto sit reponitur. **600** Reddit autem per hæc discipuluni attentiorem. **Fidelibus**, non syllogisticis et disputativis: **fidelibus** vero, depositum non prædictibus.

Qui idonei erunt et alios docere. Quid enim prodet, si quis ipse fidelis sit, ac omnia citra inquisitionem et haesitationem accipiat, doctrinam autem aliis de promovere nequeat? ac rursus cum non prodat ipse quidem verbum, non possit autem alios consimiles reddere? Duo igitur habere oportet doctorem: alterum, ut fidelis sit, alterum, ut docere possit. Perspicuum enim est quod hæc de presbyteris et episcopis ipsi præcipit, non de laicis: nam hoc absurdum est: siquidem ipse Paulus et Græcis et Iudeis scripsit. Opinor autem ipsum de quibusdam secretioribus hæc dicere, quæ fidibus, iisque qui alios instituere possint, committenda sunt.

Vers. 5. Tu igitur feras afflictionem, ut bonus miles Jesu Christi. An in adversa pati ad militem spectat? Itaque adversa non pati, haudquaque militis est officium. Non est igitur agro ferendum animo, si quis in militum ordine

Variæ lectiones.

⁶ παρατιθεῖται ο. ⁷ συναγωνιστὴν ο. ⁸ γραφαῖς γάρ μυρίαις ο. ⁹ παρατιθεται ο. ¹⁰ ἔξεχειν ο.

constitutus calamitates sustineat. At quanta dignitas est, militem esse Christi, cum magnificum quid existimat quidam terreni regis milites esse?

Vers. 4. *Nemo qui militat, implicatur vita negotiis, ut ei qui ipsum in militium delegit placeat.* Ille ad omnes tam episcopos quam doctores dicta sunt. Significante autem vim habet, *Implicatur.* Hujusmodi enim negotia vincula revera sunt et serpentes. *Negotiis porro dicens, tumultus ac turbas notavit, per ipsa etiam vocabula dehortans.* Quid teipsum impicas? quid in turbas aliquae negotia teipsum immittis? Solam militiam cura, sic placebis imperatori tuo Christo, qui te in militiam delegit.

Vers. 5. *Quod si certet etiam aliquis, non cor- natur, nisi legitime certaverit.* Hoc est, non si certamen inierit, hoc satis est: neque si inunctus fuerit, neque si manus conseruerit, nisi et de cibo potuque ac temperantia athletis sanctitas leges observari, atque eas quae luctæ modum referunt. Non enim simpliciter pro sua cuique libidine permittitur luctari, verum leges athleticæ hac de referuntur. Porro vide ejus sapientiam. Militis meminit, ut indicet quod ad caelum et mortes operata paratos esse: atque etiam athletæ, ut in omnibus perseveret, ac in exercitio semper vivat.

Vers. 6. *Laborantem agricolam oportet primum de fructibus accipere.* Tertium exemplum profert, quod praceptorum magis est conveniens. Militis enim et **601** athletæ paradigmata subditis etiam convenient: colonus autem non sui ipsius curam gerit, sed terræ, haudque exiguae compensationem accipit a frugum proventu. Hunc ad modum praceptor non utiliter laborat, verum præ aliis ipse fruetur suis sudoribus, Deo abunde mercedem ei reddente. Ne quis igitur ob mercedis dilationem iniquo fiat animo, Jam nunc, inquit, accipis, in ipso labore est retributio: si nihil aliud, saltem animalium utilitas magno inde tibi lucro cedet. Non nulli autem de honore doctribus exhibendo hoc dicunt: at id rationi non est consentaneum. Animalverte porro, quod non simpliciter agricolam dixerit, sed, *laborantem*, hoc est, qui affligitur, non qui simpliciter operatur.

Vers. 7. *Intellige quæ dico.* Quia obscure quidam tenus omnia dixit, de milite, de athleta, de agricola, *Intellige*, inquit. Hujus enim rei gratia hæc dixi, ut te exacuam. Deinde comprecatur ei, ut genuino filio.

Deinde enim tibi Dominus intellectum in omnibus. Non solum in his quæ dixi, verum etiam in omnibus et verbis et operibus.

Vers. 8. *Menor esto Dominum Jesum Christum resurrexisse a mortuis, ex semine David.* Hoc dicit

A στρατιώτην Χριστοῦ, ὃπου γε μέγα τινὲς οἰονται τὸ τοῦ ἐπιγέλου βασιλῶς στρατιώται εἶναι;

Οὐδεὶς στρατευόμενος ἔμπλεκεται ταῖς τοῦ βίου πραγματείαις, ἵνα τῷ στρατολογήσατε ἀρέσῃ. Ταῦτα πρὸς πάντας εἴρηται ἐπισκόπους καὶ διδασκάλους. Ἐμφαντικὸν δὲ τὸν, 'Ἐμπλέκεται. Τῷ διντὶ γάρ δεσμὸν καὶ διφειρείς εἰσὶ τὰ τοιαῦτα. Καὶ πραγματείαις δὲ εἰπὼν, τοὺς θορύβους καὶ τὰς ὁχλήσεις ἥντες, καὶ ἀπὸ αὐτῶν τῶν λέξεων ἀποτέπων. Τὶ σεαυτὸν ἑνδεσμεῖ; τὶ εἰς ὁχλήσεις καὶ πραγματείας¹³ σεαυτὸν ἔμπλεκεις; Τῆς στρατείας μόνης φρόντισε, καὶ οὕτως ἀρέσσεις Χριστῷ τῷ εἰς στρατείαν ἐκλεξαμένῳ σε.

B Εὖτος δὲ καὶ φθῆται τὸν στρεφαντούται, ἐάν μὴ νομίμως ἀθλήσῃ. Τούτους, οὐκ ἐψει εἰς τὸν ἄγωνα εἰσέλθῃ, ἀρκεῖ τούτο, οὐδὲ ἐὰν ἀλειψηται, οὐδὲ ἐὰν συμπλακῇ, ἀλλὰ ἐὰν μὴ καὶ τοὺς περὶ βρωμάτων καὶ πομάτων, καὶ σωφροσύνης ἀθλητικῶν¹⁴ νόμους φυλάξῃ, καὶ τοὺς ἐν τῷ τρόπῳ τῆς πάλης. Οὐ γάρ φπλως καὶ μᾶς θέλει ἔκαστος, ἐφεῖται αὐτῷ παλαίσιν, ἀλλὰ νόμοις καὶ περὶ τούτου ἀθλητικοῦ. Ὁρα δὲ σοφίαν. Στρατιώτου ἑμνήσθη, ίνα δεῖξῃ ὅτι εἰς σφαγὰς καὶ θανάτους δεῖ τοιμάσθαι· καὶ ἀθλητοῦ, ίνα πάντα καρτερῇ, καὶ ἡ δικτήσεις ἢ διαπαντός.

C Τὸν κοπιῶτα γεωργὸν δεῖ πρῶτον τῶν καρκῶν μεταλαμβάνειν. Λέγει καὶ τρίτον ὑπάδειγμα, διδασκάλῳ μᾶλλον ἀρμόδιον. Τὰ γάρ τοῦ στρατιώτου καὶ τοῦ φθητοῦ, καὶ τοῖς ἀρχομένοις οἰκεῖα· διγεωργὸς οὐχ ἐκατοῦ ἐπιμελεῖται, ἀλλὰ τῆς γῆς, καὶ ἀκοιδῆν οὐ μικρὸν λαμβάνει τὴν ἀπὸ τῆς καρποφορίας. Οὗτος καὶ διδασκαλος οὐκ ἀνόνητα πονεῖ, ἀλλὰ πρὸ τῶν ἀλλων αὐτῆς ἀπολαύσει τῶν οἰκείων ἰδρώτων, τοῦ Θεοῦ διψιλῶς αὐτὸν ἀμειθύμενου. "Ινα τοινυν μὴ δυσχεραίη τις πρὸς τὸ μέλλον τῆς ἀντιμεσθίας." Ηδη, φησίν, ἀπολαμβάνεις, ἐν αὐτῷ τῷ κόπῳ ἡ ἀντίστοις, εἰ μήδεν ἀλλο, ἡ ὑψηλεία γοῦν τῶν ψυχῶν¹⁵ μέγα σοι κέρδος ἔντεῦθεν ἔδη. Τινὲς δὲ περὶ τοῦ τιμάσθαι τοὺς διδασκάλους φασὶ τοῦτο, ἀλλὰ οὐκ ἔχει λόγον. Ὁρα δὲ, οὐκ ἀπλῶς γεωργὸν εἴπεν, ἀλλὰ, τὸν κοπιῶτα, τούτους τὸν κοπιῶμενον, οὐκ ἀπλῶς ἐργαζόμενον,

D Nόει δὲ λέγω. Ἐπειδὴ αἰνιγματωδῶς πάντα εἰπε, τὰ τοῦ στρατιώτου, τὰ τοῦ ἀθλητοῦ, τὰ τοῦ γεωργοῦ, Νέει, φησί. Τούτου γάρ κάριν ταῦτα εἰπον οὕτως, ίνα σε δέξῃν¹⁶. Είτα ἐπεύχεται, ὡς γησιώ τέκνων.

Διφή γάρ σοι δὲ Κό, ιος σύνεστιν ἐν πᾶσιν. Οὐ μόνον τούτοις οἰς εἰπον, ἀλλὰ τὰς καὶ λόγοις καὶ ἔργοις.

Mημηδένες Ἰησοῦν Χριστὸν ἐγγηρεμένον ἐκ τεκρῶν, ἐκ σπέρματος θαβίδ. Τοῦτο λέγει καὶ διὸ

Variæ lectiones.

¹³ πράγματα ο. ¹⁴ ἀθλητοῖ, ο. ¹⁵ ἀσφάλεια ἀγνοούντων φυ. ο. ¹⁶ σε δόκιμον δεῖξω η.

τοὺς αἰρετικούς. Ἡσαν μὲν γάρ τινες καὶ τότε, οἱ αἰσχύνην ἐνόμιζον τὸ τὸν Γέλον τοῦ Θεοῦ παθεῖν, καὶ διὰ τοῦτο τινὲς τὴν φαντασίαν εἰσῆγον. Οὗτω γάρ ἐπαπεινώθη ὁ Θεὸς δι' ἡμᾶς, ὃς καὶ αἰσχύνεσθαι τοὺς ἀνθρώπους περιάπτειν Θεῷ τὴν τισατήγη ταπείνωσιν. Λέγει δὲ καὶ διὰ τὸ παραμυθῆσασθαι αὐτὸν, δεικνὺς δὲι καὶ αὐτὸς ὁ διδάσκαλος Χριστὸς διὰ πάθους ἐνίκησε τὸν θάνατον. Τούτου μνημόνευε, καὶ οὐκ ὀκλάσεις πρὸς τὰ πάθη.

Κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον μονι. Ἡσαν γάρ τινες ἔτερα εὐαγγελιζόμενοι ἀλλ' οὐκ ἔκεινοις, ἀλλὰ τῷ ἐμῷ Εὐαγγγελίῳ δεῖ προσέχειν.

'Ἐν φανοπαθῷ μέχρι δεσμῶν, ὃς κακοῦργος. Πάλιν δέ' ἑαυτοῦ παραμυθεῖται τὸν μαθητὴν, καὶ δὲι κακοπαθεῖ λέγων, καὶ δὲι πονηρὸν δέξαν ἀποφέρεται.

Ἄλλ' ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ οὐ δέδεται. Ἰνα μήτις εἶπῃ· Καὶ τὶ τὸ δρεπός; Τί δὲ τὸ θαῦμα, εἰ δέδεσαι; Δεῖξόν μοι κέρδος, δεῖξόν μοι θαυμαστὸν τι· φησὶν, δὲι ὁ λόγος οὐ δέδεται. Μή γάρ αἰσθητὸν ἔργον ἔστιν, ἵνα ἐμποδίζεται τοῦ σώματος δέδεμένου. Λόγος ἔστι θείον χρῆμα, καὶ θεοῦ λόγος· ἡμῶν δεδεμένων, λέλυται καὶ τρέχει. Ἰδού γάρ καὶ δεδεμένοις γράφομεν καὶ κηρύττομεν. Εἰδες θαῦμα, εἰδες κέρδος.

Διὰ τοῦτο πάτερ ὑπομέρω¹⁶ διὰ τοὺς ἔκλεκτούς. Ἰδού καὶ τοῦτο προτροπή. Οὐχ ὑπὲρ ἐμαυτοῦ γάρ, φησὶ, πάσχω, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς ἔτερων σωτηρίας¹⁷ οὐχ ἵνα αὐτὸς δοξασθῶ, ἀλλ' ἵνα ἔτεροι. Τινες δὲ οὗτοι; Οἱ ἔκλεκτοι τοῦ Θεοῦ. Εἰ οὖν Θεὸς αὐτοὺς ἔξελέκτο, πάντα δεῖ ἡμᾶς πάσχειν ὑπὲρ αὐτῶν.

Ira καὶ αἴτοι σωτηρίας τύχωσι τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Καὶ αὐτοί, ὁσπερ καὶ ἡμεῖς. "Οὐσπερ δι' ἡμᾶς, φησὶν, ὁ Θεὸς ἐπαθεῖν, ἵνα σωθῶμεν, οὐτα καὶ ἡμεῖς πάσχομεν δι' ἔκεινους¹⁸". "Οὐστε ἀνταπόδοσις¹⁹ ἔστι τὸ πρᾶγμα, οὐ γάρις. Εἴτα, ἵνα μὴ εἴπῃ τις αὐτῷ· Τί λέγεις; Σὺ ἐν δεσμοῖς μέλεις²⁰ ἀπολέσθαι, καὶ ἄλλοις σωτηρίας αἵτιος γενέσθαι: ἀλλούνεύ; Οὐ ταύτης, φησὶ, λέγω τῆς σωματικῆς σωτηρίας, ἀλλὰ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῆς ἀληθινῆς, τῆς ἐνδέξου· ἡ γάρ σωματικὴ σωτηρία ἀδυοῦσα. Ἀκούεις γάρ καὶ τῶν ἐψεῦσθαι.

Μετά δόξης αἰωνίου. Οὐ μόνον ἵνα σωθῶμεν, ἀλλὰ τὸ μεῖζον, ἵνα καὶ δοξασθῶμεν δι' ἡμῶν αἰωνίως. "Οὐστε εἰ καὶ αἰσχύνην ἔχει τὰ δεσμά, ἀλλὰ καὶ δέξαν προξενεῖ τοῖς ἔκλεκτοῖς, καὶ ταύτην αἰώνιον. Εἰ δὲ ἄλλοις, πολλῷ μᾶλλον ἐμοί, τῷ ταῦτα περικειμένῳ. Μή οὖν ἀδημόνει ἐπ' ἐμοί.

Πιστὸς δὲ λόγος. Ἐπειδὴ πολλοὶ ἀμφιβάλλουσι περὶ τῆς μελλούσης ζωῆς καὶ δόξης, λέγοντες· "Οτε ζῶ, τότε θανάτῳ ἐκδίδομαι, καὶ δὲι ἀποθάνω, ζῶ; καὶ τὰ τοιαῦτα· διὰ τοῦτο βενχιοῖς τὸν

A propter hæreticos. Nam et tum fuerunt nonnulli qui ignominiam arbitrabantur, quod Filius Dei pateretur, ac propterea fortasse passionem phantasticam induxerunt. Adeo enim humiliatus est Deus propter nos, ut erubescant etiam homines tantam humiliationem Deo applicare. Ista autem ideo dicit, ut animum ei addat, ostendens quod ei ipse præceptor noster Christus per passionem mortem vicerit. Isthuc recordare, et hanc labefactaberis ad afflictiones.

Secundum Evangelium meum. Fuerunt enim quidam qui diversa prædicabant: atqui non illis, verum Evangelio meo est intendendum.

VERS. 9. In quo labore usque ad vincula, quasi male operans. Iterum a seipso discipulum consolatur, dicens et quod affligitur, et quod pravam opinionem auferit.

Sed verbum Dei non est alligatum. Ne quis dicat, Ecquae est commoditas? quid vero mirum quod ligatus es? Ostende mihi lucrum, ostende mihi aliquid mirandum; Verbum, inquit, non est ligatum: non enim sensibile opus est, ut illud corpore ligato impediatur. Divina res est verbum, Deique verbum: nobis ligatis solutum est et currit: ecce enim ligati scribimus et prædicamus. Vidiisti quod est admirandum, vidisti lucrum.

VERS. 10. Ideo omnia sustineo propter electos. En et isthuc habet adhortationem. **602** Non pro meipso enim patior, inquit, sed pro aliorum salute non ut egom glorificer, sed ut alii. Qui vero sunt isti? C Electi Dei. Si igitur Deus ipos elegit, omnia oportet nos pati pro ipsis.

Uel et ipsi salutem consequantur, quae est in Christo Jesu. Ipsi, quemadmodum et nos. Sicut propter nos, inquit, Deus passus est ut servemur, sic et nos patimur propter illos. Compensatio itaque hæc res est, non gratia. Præterea, ne quis ei objiciat, Quid aīs? tu in vinculis peritus es, et te aliorum salutis auctorem fore ostendas? Non hanc, inquit, corporalem salutem dico, sed eam quæ est in Christo Jesu, veram ac celestem: corporalis enim salus est ingloria. Audi enim quæ sequuntur.

D Cum gloria aeterna. Non solum ut serventur, sed quod magis est, ut glorifcentur nobiscum in sempiternum. Quare etiam si ignominiam habeant vincula, gloriam tamen præbent electis, eamque sempiternam. Quod si aliis, multo magis et mihi, qui hisce sum constrictus. Ne igitur mei causa contristeris.

VERS. 11. Fidelis sermo. Quia plerique ambigunt de futura vita et gloria, dicentes: Quando vivo, tum morti trador; et quando mortuus fuero, vivam? idque genus alia: propterea sermonem conseruat,

Variæ lectiones.

¹⁶ πάσχω ο. ¹⁷ ἔκεινον ο. ¹⁸ θέλεις ο.

inquiens, *Fidelis sermo*. Quālis? Quod electi celebrem et æternam salutem assequentur.

Nam si commortui sumus, et convivemus. Confirmat idem humanis etiam rationibus. Atqui supra hujus rei indicium dedit cum diceret: Memento Iesum resurrexisse a mortuis; indicavit enim quod post mortem resurrexerit. Quomodo igitur confirmat? Si in tristibus communicamus, in bonis non similiter? Hoc ne homo quidem ficeret, quanto minus Deus, qui fons est justitiae et bonitatis? Mortem autem dicit, tum eam quæ per baptismum est, tum eam quæ per passiones et tentationes.

Vers. 12. *Si sustinemus, et conregnabimus. Non satis est semel in mortem se quempiam tradere, sed semper. In singulos enim dies, inquit, morior¹⁰.* Multa igitur patientia nobis opus est ad hoc, ut simul regnare cum Christo nobis obveniat.

Si negabimus, et ille negabit nos. Scrinionem suum etiam ab iis quæ contra eveniunt confirmat. Non enim in bonis tantummodo, verum etiam in inimicis sunt compensationes. Qui enim, inquit, negarerit me, negabo et eum¹¹. Cogita autem tecum quanta sit ille passurus, qui a Christo abnegatus fuerit.

Vers. 13. *Si non credimus, ille fidelis permanet.* **603** *Si non credimus quod resurrexit, nihil inde laeditur: ipse namque verus est, stabilis est, sive asseramus, sive negemus.*

Negare seipsum non potest. Hoc est, noui potest non esse: non habet naturam, ut in nihilum abeat: semper manet, etiamsi nos non consteatur illum. Proinde non ad illum venit commodum aut damnum, sive profligatur ipsum, sive negemus, verum ad eos utraque pervenient.

Vers. 14. *Hac commone. Ne quis existimet Timotheum ipsum ista discere oportere, Alios, inquit, admoneas.*

Testificans coram Domino, non contendere verbis ad nullam utilitatem ad subversionem audientium. Quia voluptas huic rei inest, animaque humana nunquam non cupit inquirere atque verbis contendere, Tu, inquit, ipsis testificare coram Deo, ne sint contentiosi: hoc est, præcipe ipsis, in testem Deum assumens, ut sciant quod si te contempserint, ille eos judicabit. Non solum enim nihil prodest verborum pugna, neque quidquam lucri assert, verum etiam magnum detrimentum inde oriatur. Subvertitur enim auditorum fides, veluti turris aliqua, disputationum phalangis.

Vers. 15. *Solicite cura te ipsum probatum exhibere Deo, operarium inconsuibilem. Interpretatur quomodo probatus fiat, nimirum si operarius sit inconsuibilis: hoc est, si ipsum nihil eorum quæ ad pietatem pertinent, facere pudeat. Sic enim*

¹⁰ *I Cor. xv, 31. " Math. x, 33.*

¹¹ *τὸ μυεῖται τοῦτο ο.*

Α λόγον, καὶ φησι· Πιστὸς δὲ λόγος. Πολοῦ; "Οτι οἱ ἐκλεκτοὶ ἐνδόξου καὶ αἰώνιου σωτηρίας ἐπιτεύχονται.

Ei γάρ σύναπεθάνομεν, καὶ συζήσομεν. Καὶ τακευάζει τὸ αὐτὸν καὶ διὰ λογισμῶν ἀνθρωπίνων. Καίτοι καὶ ἀνωτέρω τεκμήριον τούτου¹⁰ δέδωκεν εἰπών· Μνημόνευε. Ἰησοῦντος ἀγηγερμένον ἐκ τεκχών· ἔδειξε γάρ διὰ μετὰ θάνατον ἀνέστη. Πώ; οὖν κατασκευάζει; Εἰ ἐν τοῖς σκυθρωποῖς κοινωνοῦμεν, ἐν τοῖς χρηστοῖς οὐκ ἔστι τούτο; Οὐδὲ ἀνθρωπος ποιήσει, πᾶσφι μᾶλλον δὲ Θεός, η πηγὴ τῆς δικαιοσύνης καὶ ἀγαθότητος; Θάνατον δὲ λέγει, τὸν τε διὰ τοῦ βαπτισμάτος, τὸν τε διὰ τῶν παθημάτων καὶ πειρασμῶν.

Ei ὑπομένομεν, καὶ συμβασιλεύσομεν. Οὐχ ἀρκεῖ τὸ ἄπαξ εἰς θάνατον ἐκδοῦναί τινα ἀστένη, ἀλλὰ τὸ διαπαντό. Καθ' ἡμέραν γάρ, φησιν, ἀποθησκω. Πολλῆς οὖν δεῖ ὑπομονῆς εἰς τοῦτο, οὐα καὶ τὸ συμβασιλεῦσαι ἡμῖν περιγένεται.

Ei ἀρηστόμεθα, κάκείος ἀρηστεῖται ἡμᾶς. Κοιτάποδ τῶν ἐκ τοῦ ἐναντίου συμβοσμένων κατασκευάζει τὸν λόγον. Οὐ γάρ ἐν τοῖς χρηστοῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἐναντίοις αἱ ἀμοιβαί. Ος γάρ, φησιν, ἀρηστεῖται με, ἀρηστομε καὶ ἀρηστόν. Ἐννόσου δὲ τὶ παθεῖν εἰκός τὸν ἀρηστέντα ὑπὸ Χριστοῦ.

Ei ἀπιστοῦμεν, ἐκεῖνος πιστὸς μένει. Εἰ ἀπιστοῦμεν διὰ ἀνέστη, οὐδὲν ἀπὸ τούτου βλάπτεται. Ἐκεῖνος γάρ ἀληθής ἔστι, βίσαιός ἔστιν, ἐάν τε εἰπωμεν, δάν τε μὴ εἰπωμεν.

C *Ἄρηστασθαι ἀντόρ τὸν δύναται. Τουτέστιν, οὐ δύναται μὴ εἶναι. Οὐκ ἔχει φύσιν εἰς τὸ μὴ δν αὐτὸν χωρῆσαι· ἀεὶ μένει, καὶ ἡμεῖς μὴ δύολογῶμεν αὐτὸν. Ποστε οὐκ εἰς ἐκεῖνον ἔρχεται ή ὥρελεια ή ἡ βλάδη, καὶ τε δύολογῶμεν, καὶ τε ἀρηστόμεθα, ἀλλ' εἰς ἡμᾶς ἀμφότερα.*

Ταῦτα ὑπομίμησκε. Ἰνα μὴ τις νομίσῃ διὰ αὐτὸς δὲ Τιμόθεος ἐδεῖτο ταῦτα διειχθῆναι, φησι· Τοὺς δὲ λοιποὺς ὑπομίμησκε.

Διαμαρτυρόμενος ἐνώπιον τοῦ Κυρίου, μὴ λογομαχεῖτε εἰς οὐδὲν χρησιμον, ἐπὶ καταστροφῆς τῶν ἀκονόντων. Ἐπειδὴ λιχνίαν ἔχει τὸ πρᾶγμα, καὶ ἀεὶ βούλεται ή ἀνθρωπίνη ψυχὴ συζητεῖν καὶ λογομαχεῖν. Σὺ, φησι, διαμαρτύρου αὐτοῖς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, μὴ λογομαχεῖν· ἀντὶ τοῦ, Παράγγελλε, μάρτυρα παραλαμβάνων τὸν Θεόν, ίνα εἰδῶσιν, διὰ τοῦ σου καταφρούωσιν, ἐκεῖνος αὐτοὺς κρινεῖ. Οὐ μόνον γάρ οὐδὲν χρησιμεῖται ή λογομαχία, οὐδὲ φέρει τι κέρδος, ἀλλὰ καὶ βλάδη πολλὴ γίνεται. Καταστρέφεται γάρ η πίστις τῶν ἀκούοντων, ὡσπερ τις πύργος, ὃ πολλῶν τινων τῶν συζητήσεων.

Σκούδασον σεαυτὸν δόκιμον παραστῆσαι τῷ Θεῷ, ἐργάζητε διεκπαίσχυντο. Ἐρμηνεύει πῶ; Διὰ δόκιμος γένοιτο, εἰ ἐργάτης ἀνεπαίσχυντος εἴη· τούτους εἰστιν, εἰ μηδὲν τῶν εἰς εὐσέβειαν ἡκόντων ἐπαισχύνεται ποιεῖν. Οὗτω γάρ εύδοκιμήσεις παρὰ τῷ

Variæ lectiones.

Λεσπότηρ, πάντα ὑφιστάμενος; ὑπέρ αὐτοῦ, πάντα ἐρ-
γαζόμενος. Πανταχοῦ δὲ πολλὴν περὶ τῆς αἰσχύνης
ποιεῖται τὴν σπουδὴν, διότι τοῖς πολλοῖς αἰσχύνη ἦν
καὶ δὲ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὸ κήρυγμα αὐτοῦ,
ὡς ἰδωτικόν· καὶ αὐτοὶ οἱ ἀπόστολοι, ὡς εὔτελες,
καὶ τὰ ἔσχατα πάσχοντες. Σὺ δὲν, φησι, μὴ ἐπαισχύ-
νου.

Ορθογομοῦντα τὸν λόγον τῆς ἀληθείας. Πολ-
λοὶ γάρ παρασκῶσιν αὐτὸν καὶ παρέλκουσιν, ἀλλὰ
σὺ πρὸς τὸ δρόθνον ἄγε. "Ἡ ἐπειδὴ οὐκ εἶπεν, ἀπευ-
θύνοντα, διλο τι δέδωκε νοεῖν. "Μόσπερ ἐπὶ δέρμα-
τος τίνος καὶ ιμάντος περιττά τινα καὶ νόθα ἔχοντος,
Τέμνε, φησι, τὰ ἀλλοτρία ἐκ τοῦ κηρύγματος, καὶ
ἔκκοπτε τῇ μαχαίρᾳ τοῦ λόγου.

Τάς δὲ βεβήλους κενοφωνίας περιστασο. Τουτ-
έστι, παραιτοῦ. Πανταχοῦ δὲ δὲ μακάριος Ἰωάννης
κενοφωνίας, τὰς καινοτομίας δίδωσι νοεῖν. Τινὲς δὲ
τὸ περιστασο, ἀντὶ τοῦ, περισσῶς ἴστασο, εἰς τὸ
παῦσαι καὶ κωλύσαι, νοοῦσιν· διπέρ οὐκ ἔστιν.

'Ἐπὶ πλεῖον γάρ προκόψουσιν ἀσεβείας. Καὶ
δὲ λόγος αὐτῶν, ὡς γάρ γραμματα, ρομήν δέσει. 'Αχά-
θεκτον, φησιν, ἔστι τὸ κακὸν, οὐκέτι λατρεῖαν δεχό-
μενον. Τὸ πᾶν γάρ λυμαίνονται, καὶ ἀδιόρθωτοι
εἰσι. Γάγγραινα γάρ νόσημά ἔστι σηρπεδόνας ἐγρα-
ῦμενον, καὶ τὰ κύκλῳ ἐπινεμόμενον.

Μη ἔστιν Ὅμενταος καὶ Φιλητός· οἰτινες περὶ^c
τὴν ἀλήθειαν ἥστερχοσιν, λέγοτες τὴν ἀράστα-
σιν ἥδη γεγονέται, καὶ ἀνατρέπουσι τὴν τινων
πλούσιαν. Καλῶς ἀνωτέρω εἴπε τὸ, Ἐπὶ πλεῖον προ-
κόψουσιν ἀσεβείας. Δοκεῖ μὲν γάρ τοῦτο μόνον
εἶναι τὸ δεινόν, τὸ περὶ τῆς ἀνάστασέως· πολλὰ
μέντοι ἐξ αὐτοῦ τίκτεται. Εἰ γάρ η ἀνάστασις ἥδη
γέγονεν, ἀνήρρηται η κρίσις καὶ η ἀνταπόδοσις, καὶ
οἱ μὲν ἀγάθοι ἀπέλαυσαν ὅδυνῶν καὶ θλίψεων· οἱ δὲ
φαῦλοι ἐκολασθησαν¹⁰ τρυφῶντες. Καὶ τίδελ λοιπὸν
ἀρετῆς, εἰ αἱ ἀμοιβαὶ τοιαῦται; Οὐκ εἴπε δὲ, οἵτι
τὴν πάντων πίστιν, ἀλλὰ, τὴν τινῶν, τουτέστι, τῶν
σαθροτέρων. Ἐπιφέρει σύν.

Ο μέρτοι στερεόδες θεμέλιος τοῦ Θεοῦ δεστηκε. Ο λέγει, τοιοῦτον ἔστιν. Οὐ πάντες ἀνετράπησαν,
ἀλλ' οἱ ἀδέσπαιοι. Εἰ γάρ μὴ τοιούτοις ἤσαν, οὐκ ἂν
κατέπεσον. Μόσπερ οὐδὲ δὲ Ἀδέκμ πρὸ τῆς προσδολῆς
βέβαιος ἦν· οἱ μέρτοι πεπηγότες ἔστηκασι βέβαιοις
καὶ ἀκίνητοι. Ὁρα δὲ, καὶ στερεόδες, καὶ θεμέλιος.
Οὐτας ἔχεσθαι δεῖ τῇ πίστεως.

Ἐχων τὴν σφρυγίδα ταύτην. Ἔγρω Κύριος
τοὺς δρατας αὐτοῦ· καὶ, Ἀποστήτω ἀπὸ ἀδίκιας
καὶ ὄνομάλων τὸ δρομα Κυρίου. Τουτέστιν, ἔχων
ώτανελ λίθος τις γράμματά τινα καὶ γνωρίσματα
ἐγκεκολαμμένα αὐτῷ δὲ αὐτῶν τῶν ἔργων, καὶ αὐτῷ
ἐφαρμόζοντα, τὸ, Ἔγρω Κύριος, καὶ τὰ ἔξις. Τουτ-
έστι, προεγνώσθησαν ὑπὸ Θεοῦ, ὡς αὐτοῦ ὑπετε-

A probatus eris apud Dominum, si omnia ejus causa
sustineas, omnia opereris. Ubique autem sedulo
mentionem facit pudoris eo quod multis ignomi-
niosa res videbatur et crux Christi, et prædicatio
ejus, ut pœtæ ruditis erat, atque ipsi etiam
apostoli, ceu contemptibiles, atque extrema
passi. Tu igitur, inquit, ne rubore suffundaris.

Recte tractantem verbum veritatis. Plerique enim
divellunt et torquent ipsum; tu vero ad id quo: rectum est adducito. Vel quia non dixit, dirigen-
tem, aliud quiddam nobis intelligendum dedit. Vel-
uti enim de pelle qua piam et loro, superflua qua-
dam et corrupta continente, A prædicatione tua
aliena abscinde, inquit, et verbi gladio dissera.

VERS. 16. *Profana autem inaniloquia devita.* Hoc
est, aversare. Ubique autem Chrysostomus pro κε-
νοφωνίας, id est, vaniloquentias, καινοτομία;, hoc est, vocum vel rerum novarum studium in-
telligentum innuit. Nonnulli autem, περιστα-
στο, pro, valde insta, ut cessare facias et prohibeas,
accipiunt: quod sane non convenit.

VERS. 17. *Ad majorem enim impietatem proficiant.*
604 *Quorum sermo ut cancer serpit.* Malum est,
inquit, quod cohiberi non possit, nec ulterius me-
dicinam admittit: nam omnia vastant, et sunt in-
corrigitiles. Cancer enim morbus est putredinem
eficiens, adeoque circum circa omnia de-
pascens.

C VERS. 18. *Ex quibus est Hymenaeus et Philetus.*
Qui a veritate exciderunt, dicentes resurrectionem
jam factam esse, ac subvertunt quorundam fidem.
Recte paulo ante dixit, *Ad majorem impietatem proficiant.* Videtur enim malum hoc unicum esse,
quod de resurrectione disseminant: multa tamen
ex eo alia absurdia nascuntur. Si enim resurrectio
jam facta est, sublatum est judicium et retributio,
et boni quidem hic retulerunt mærorores et affi-
ctiones: pravi vero, per delicias scilicet ac vc-
luptates, puniti sunt. Quid itaque virtute opus est,
si hujusmodi sint remunerations? Non dixit au-
tem, omnium sicutem, sed, *quorundam*, nempe
debiliorum. Infert igitur:

D VERS. 19. *Sed firmum fundamentum Dei stat.*
Quod dicit, est hujusmodi: Non omnes subversi
sunt, sed instabiles tantum. Nisi enim tales suis-
sent, non excidissent a fide. Quemadmodum neque
Adam ante oppugnationem firmus erat: at vero
qui fidi sunt, steterunt illi et immobiles. Aderto
autem, et firmum, dixit, et fundamentum. Hunc in
modum fidei adhærendum est.

Habens signaculum hoc: Novit Dominus qui sin-
sui: ac, Discedat ab iniuritate omnis qui nominat
nomen Domini. Hoc est, habens lanquam lapis
aliquis litteras quasdam et notas sibi inscriptas
per ipsa opera, easque sibi convenientes, istud:
Novit Dominus, et quæ sequuntur: hoc est, a Deo
sunt præcogniti, ut qui omnino ad eum pertineant,

Variæ lectiones.

¹⁰ ἐδοξάσθησαν ο.

aīque p̄aelecti sunt, ne pervertantur cum putridioribus. Iniquitatem autem errorem appellat in dogmaib⁹, vel simpliciter quācunque iustitiam. Qui enim injurius est, non est fundamenti, non est Dei. Quomodo enim, cum ille Justus est? Non habet signaculum. Exponde autem, quod si is qui nominat nomen Domini, ab iustitia desistere debet; qui non desistit, ne dignus quidem est qui nomen Domini nominet. Non est enim sp̄eciosa laus in ore peccatoris.

VERS. 20. *In magna autem domo non solum sunt rasa aurea et argentea, verum etiam lignea atque testacea. Quia multi turbati queruntur quā ob causam sint in mundo pravi, aliis causis dimissis, nunc hanc reddit: propterea quod in magna domo vasa sunt diversa. Magnam autem domum mundum dicit, non ipsam Ecclesiam: in ea enim nihil vult esse ligneum, sed omnia aurea et argentea.* **¶ 05** ubi Christi corpus est, ubi Virgo est quā māculam non habet.

Et quādam quidem sunt in honorem, quādam autem in contumeliam. Aurea sane vasa, hoc est virtutibus compli, ad honorem; lignea vero ac testacea, hoc est scelerati, ad ignominiam servantur. Non autem dixit, in usum et inutilitatem: pravi enim etsi non ad virtutem, ad mundi tamē constitutionem utiles sunt, et ad quasdam dispensationes, ut Pharaon.

VERS. 21. *Si quis ergo emundaverit se ab istis, erit vas in honorem sanctificatum. Animadvertis quod non est naturæ, neque materialis necessitatis, ut Manichæi dicunt, esse aureum ac testaceum quempiam, sed voluntatis nostræ? Licer enim cuivis seipsum enundare, hoc est, perfecte mundare a testacea ac lignea voluntate, aureamque et argenteam efficere. Paulus erat testaceus, sed factus est aureus: Judas contra aureus erat, sed factus est testaceus. Atqui si testacea vituperantur, quomodo alio in loco dicit: Habentes thesaurum hunc in vasis fictilibus?* **¶ 4** Illic de corporis natura loquitur. Quemadmodum enim testa nihil est aliud atque lutum torrefactum, sic et corpus nostrum nihil aliud est atque lutum animæ calore firmatum. Hic autem de voluntate loquitur.

Et utile Domino. Lignea igitur inutilia sunt ad p̄cipuum scopum Domini Dei, qui vult omnes homines salvos fieri, etiamsi alia quadam ratione, ut dictum est, utilia esse videantur.

Ad omne opus bonum paratum. Hoc est, etiamsi tempus vel opportunitas agendi non fuerit, altamen paratum erit sive ad martyrium, sive ad virginitatem.

VERS. 22. *Juvenilia autem desideria fuge. Juveniles cupiditates non solius fornicationis sunt, verum etiam omnis absurdâ concupiscentia, sive imperium*

Α ὀλοτελῶς· καὶ προεξεδέγγεσαν, ὡστε μὴ συνανατραπῆναι τοῖς σαθροτέροις. Ἀδικίας δὲ, τῆς ἐν δόγμασι πλάνης, φησίν, ή ἀπλῶς πάσης ἀδικίας; Ὁ ἀδικῶν οὐκ ἔστι τοῦ θεμελίου, οὐκ ἔστι τοῦ Θεοῦ. Πῶς γάρ; ἔκεινον δικαίου δυντος; οὐκ ἔχει τὴν σφραγίδα. Ὁρα δὲ ὅτι εἰ δὸνομάζων τὸ δονομα Κυρίου, διφεύλει ἀφίστωσαι ἀπὸ ἀδικίας, δική ἀφιστάμενος, οὐδὲ ὁνομάζειν δῖος. Οὐχ ὥραίος γάρ αἵνος ἐν στόματι ἀμαρτωλοῦ.

'Ἐν μεγάλῃ δὲ οἰκείᾳ οὐκ ἔστι μόρος σκεύη χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ, ἀλλὰ καὶ ξύλινα καὶ ὀστράκινα. Ἐπειδὴ πολλοὶ ταράττονται, διὸ τί εἰσιν ἐν τῷ κόσμῳ οἱ ποντιροὶ, ἀφεῖς τὰς ἀλλας αἰτίας ὁ Παῦλος, γάνη ταύτην φησί· διότι καὶ ἐν μεγάλῃ οἰκείᾳ σκεύῃ εἰσὶ διάφορα. Μεγάλην δὲ οἰκίαν τὸν κόσμον φησίν, οὐ γάρ τὴν Ἐκκλησίαν· ἐν ταύτῃ γάρ οὐδὲν ξύλινον εἶναι βούλεται, ἀλλὰ πάντα χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ, ἐνθα σῶμα Χριστοῦ, ἐνθα Παρθένος²¹ μὴ ξεχουσα σπίλον.

Καὶ δὲ μέν ἐστιν εἰς τιμὴν, δὲ δὲ εἰς ἀτιμα. Τὰ μὲν χρυσᾶ, ήτοι οἱ ἑνάρετοι, εἰς τιμὴν· τὰ δὲ ξύλινα καὶ ὀστράκινα, τουτέστιν, εἰς φαῦλοι, εἰς ἀτιμα. Οὐχ εἴπεις δὲ, εἰς χρῆσιν καὶ ἀχρηστίαν, διότι καὶ εἰς φαῦλοι, εἰ καὶ μὴ πρὸς ἀρετὴν, ἀλλὰ γε πρὸς τὴν τοῦ κόσμου ἀπλῶς σύστασιν χρησιμεύουσι, καὶ πρὸς τινας δὲ οἰκονομίας, ὡς δὲ Φαραώ.

'Ἐὰν οὖρ τις ἐκκαθάρῃ ἑαυτὸν ἀπὸ τούτων²², ἔσται σκεύος εἰς τιμὴν ἡγιασμένον. Ὁρᾳδὲ δι οὐ φύσεώς ἔστιν, οὐδὲ τῆς ὑλικῆς ἀνάγκης, ὡς οἱ Μανιχαῖοι φασι, τὸ εἶναι χρυσοῦν ή ὀστράκινον, ἀλλὰ τῆς προαιρέσεως ἡμῶν; Ἐξεστι γάρ ἐκάστη ταῦτα ἐκκαθαίρειν, τουτέστι, τελείως ἀποκαθαίρειν ἀπὸ τῆς ὀστρακίνης καὶ ξύλινης προαιρέσεως, καὶ χρυσῆν καὶ ἀργυρᾶν ἐγκαθαίρειν. Ὁ Παῦλος ὀστράκινος ήν, ἀλλ' ἐγένετο χρυσοῦς· διὸ οὐδὲν χρυσοῦς ήν, ἀλλ' ἐγένετο ὀστράκινος. Εἰ οὖν διαβέβληται τὰ ὀστράκινα, πῶς ἀλλαχοῦ φησιν· διχοτες τὸν θησαυρὸν τοῦτον διεπαρκοὺς σκεύεσσιν; Ἐκεὶ περὶ τῆς τοῦ σώματος φύσεώς φησιν. Ωσπερ γάρ τὸ ὀστρακον οὐδὲν ἀλλοὶ ἔστιν ή πηλὸς ὡπτημένος, οὗτω καὶ τὸ σῶμα ἡμῶν οὐδὲν ἀλλοὶ ή πηλὸς τῇ θερμότητε τῆς φυγῆς στερεούμενος. Ἐνταῦθα δὲ περὶ τῆς προαιρέσεως.

Καὶ εὐχηστορ τῷ Δεσπότῃ. Ἄρα οὖν τὰ ξύλινα ἀχρηστά εἰσι πάρες τὸν προηγούμενον σκοπὸν τοῦ Δεσπότου Θεοῦ, διτις θέλει πάντας σωθῆναι, καὶν, ὡς εἰρηται, δοκῶσι κατ' ἀλλον τρόπον χρησιμεύειν.

Εἰς τὰν δργον ἀγαθὸν ἡγοιμασμένορ. Τουτέστι, καὶν μὴ καιρὸς ἐπιτῇ τοῦ πρᾶξαι, δημας ἔτοιμον καὶ παρεσκευασμένον ἔσται, καὶν πρὸς μαρτυρίαν, καὶν πρὸς παρθενίαν.

Τὰς δὲ τεωτερικὰς ἀπιθυμίας φεύγε. Νεωτερικαὶ ἐπιθυμίαι, οὐχ αἱ τῆς πορνείας μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσα ἀποπος ἐπιθυμία, καὶν δυναστείας ἐρῃ τις, καὶν

²⁰ II Cor. iv, 4.

Variæ lectiones.

²¹ παρθενία ο. ²² τῶν τοιούτων ο.

χρημάτων ἀγόρτοις²³ γάρ αῦταις αἱ ἐπιθυμίατες καὶ φραντσαῖσι, καὶ φρενῶν ἀδεβαίων. Ὁρα πᾶς καὶ γῆρων νεωτερίζεται²⁴.

Διώκε δὲ δικαιοσύνην. Δικαιοσύνην τὴν καθόλου ἀρετὴν λέγει.

Πίστειν. Τὴν ἀληθῆ καὶ βεβαίαν, καὶ πρὸς τοὺς φιλουμένους συνδιάθεσιν ὡσανελ ἔλεγε. Μήτι ἐστι ἀπίστος καὶ ὀδέξαιος; Ἐπιφέρει οὖν εὐθύς;

Ἄγαπην, εἰρήνην μετὰ τῶν ἐπικαλούμενων τε τοῦ Κύριος ἐκ κυριαρχίας καρδίας. Τουτέστιν, ἔκεινοις θάρρεις μόνοις, τοῖς ἀνυπούλως καὶ ἀδίλως ἐπικαλούμενοις τὸν Κύριον, τοῖς εἰρηνικοῖς, τοῖς ἀμάχοις²⁵, μετ' ἑκάτινων ὀναρμάτων.

Τοῖς δὲ μαράτς καὶ ἀπαυδεύτους ζητήσεις παραιτοῦ, εἰδὼς ὅτι τερρώσι μάχας. Ὁρᾶς πᾶς πανταχοῦ ἀπάγει αὐτὸν τῶν ζητήσαων; οὐχ ὅτι οὐκ εἴχεν Ικανῶς ἀνατρέπειν αὐτάς· εἶχε γάρ· ἀλλὰ διέτι δηρητον καὶ τὸ διώας εἰς τοιούτους ἀγώνας παρεμβάλλειν ἐκυτόν. Οὐδὲν γάρ ἀγαθὸν τέλος ἔξ αὐτῶν, ἀλλ' ή μάχαι καὶ ἐπέχθεια. Ταύτας οὖν παραιτοῦ, τὰς μαράτς. Ωστε εἰσιν ἔτεραι ζητήσεις, αἱ περὶ τῶν Γραφῶν, οἵ; οὐ διὶ παραιτεῖσθαι ως μὴ γεννώσας δηλαδὴ μάχας. Ὁρα λοιπὸν πᾶς σφάλλοντας οἱ μαχήμενοι ἐν ταῖς περὶ τῶν Γραφῶν δῆθεν ζητήσεις.

Δοῦλοι δὲ Κυρίου οὐ δεῖ μάχεσθαι, διλλ. Ἡ πιον εἶται πρὸς πάτητας. Ἡ πιον, τουτέστι, πρδον. Πῶς οὐν λέγει· Ἔλεγχος αὐτοὺς μετὰ πάσης ἐπιταγῆς καὶ ἀποτέμως, καὶ, Μηδεὶς σου τῆς τερετητος καταψφροτέων; Διέτι δὲ σφόδρος ἔλεγχος²⁶ τότε μάλιστα δίκινεται, διέτι μετ' ἐπιτεκέλας γένηται. Ἐνεστι γάρ μετὰ πραΐτητος καθάψαθαι μᾶλλον, ή μετὰ θρασύτητος ἐντρέψαι.

Διατακτικόν. Πρὸς τοὺς μαθεῖν βουλομένους. **Αἱρετικὸν** γάρ μετὰ μιαρ καὶ δευτέραν τονθεσταρ παραιτοῦ.

Ἀρεξικανορ. Μάλιστα τοῦτο ἔχειν χρή, καὶ ἀναμένειν τὴν ἐπιτροφήν, καὶ διεὶ λέγειν, καὶ μὴ εὐθὺς ἐκκήπτειν. Ὁρα γάρ καὶ τὸ παρεπόμενον²⁷.

Ἐρ πραθητηι παιδεύοντα τοὺς ἀγγειατιθεμέτους²⁸. Μετὰ θρασύτητος; γάρ καὶ μάχης οὐκ ἄν τι τῶν χρησίμων δυνηθεῖ τονιδεῖν ή ψυχή, διέτι τὸν μέλλοντά τι τῶν χρησίμων μαθεῖν, χρή πρὸς τῶν διλλιῶν ἀπάντων ἡδέως ἔχειν πρὸς τὸν διδάσκοντα²⁹. Πῶς δὲ ἡδέως ἔχει πρὸς τὸν θρασυνόμενον καὶ ὑδρίζοντα; Πῶς οὖν φησιν, διεὶ **Αἱρετικὸν ἀθρωπον** μετὰ μιαρ καὶ δευτέραν τονθεσταρ παραιτοῦ; Ἐκεὶ τὸν ἀδιερθωτὸν λέγει, διεὶ οἰδεν ἀντανακούντα· ἐνταῦθα δὲ περὶ τῶν οὐπω ἀνιάτων, δὲ καὶ ἐκ τῶν ἔξης δῆλον.

A sive opes expetat aliquis: stultæ enim sunt ejusmodi cupiditates et imaginationes, instabiliumque mentium. Vide autem quomodo grandævus ac senio consecutus juvenum mores imitatur.

Sectare justitiam. Per justitiam omnem virtutem complectitur.

Fidem. Veram et stabilem, et erga eos quos simes, affectum, perinde quasi dicat: Ne sis infidelis et instabilis. Statim igitur infert:

Charitatem, pacem cum iis qui invocant Dominum ex puro corde. Hoc est, illis tantummodo lide, qui citra dolum invocant Dominum, pacificis, pugnaarentibus, cum illis conversare.

B **Vers. 23. Stultas autem et sine disciplina quaestiones devita, sciens quod generent 606 pugnas.** Vides quomodo nusquam non abducat ipsum a quaestionibus? non quod non abunde satis posset eas consultare: poterat enim; verum quod inutile erat omnino in hujusmodi sese certamina injicere: nihil enim boni ex eis proficitur, præterquam pugnae et odia. Illece igitur devita, stultas nimirum. Proinde sunt et aliae quaestiones, nempe de Scripturis quae non fugienda, utpote quae pugnas non pariant. Observa itaque quomodo aberrent qui in quaestionibus utique quae de Scripturis sunt contendunt.

Vers. 24. Servum autem Domini non oportet pugnare, sed mansuetum esse erga omnes. Ἡ πιον, id est, mitem, mansuetum. Quomodo igitur dicit: Argue ipsos cum omni imperio, et servere³⁰? et, Nemo tuam adolescentiam contemnat³¹? Eo quod vehementes reprehensio tum maxime mordet, quando cum mansuetudine sit. Licet enim magis cum mansuetudine perstringere, quam cum asperitate pudesfacere.

Propensum ad docendum? Eos videlicet qui dissecrunt. **Haereticum enim post unam et secundam admonitionem devita?**

Patientem. Hoc eum potissimum babere convenit, et ut exspectet conversionem, et ut semper prædicet, et non statim abscondat. Considera enim quod sequitur.

D **Vers. 25. Cum mansuetudine erudiantem eos qui resistant.** Cum exasperatione namque et pugna haud quidquam utile cernere poterit tua anima, eo quod eum qui aliquid commodi percepturus sit, oporteat præ omnibus aliis amico esse affectu erga præceptorem. Quomodo autem bene affectus esse possit erga insolentem et contumeliosum? Qui igitur dicit: **Haereticum hominem post unam et secundam admonitionem devita?** Illic incorrigibilem dicit, quem novit insanabili morbo laborare: hic autem de illis loquitur, qui nondum omnem medicinam refugiunt: quod e sequentibus etiam placitum est.

²³ I Tim. iv, 12. ²⁴ Tit. ii, 25. ²⁵ Tit. iii, 10.

Variis lectiones.

²⁶ ἀνδριγητοι ο. ²⁷ γεωτερικεύεται ο. ²⁸ τοῖς ἐπικαλουμένοις; τὸν Κύριον ο. ²⁹ σφόδρα ἔλεγχόμενο; ο. ³⁰ ἐπαγγέλμενο ο. ³¹ ἀντικαθισταμένος ο. ³² καθηγητὴν ιη.

Si quando dederit eis Deus paenitentium ad cognoscendam veritatem. Fortasse, inquit, corridentur. Istud autem, fortasse, de incertis est ac dubiis. Proinde ab iis qui manifeste sunt insanabiles abstinentum est : de quorum autem salute adhuc hæsitarunt, correctio est tentanda. Porro hic tecum reputa, quomodo doceas humilem mentis affectum non dixerit, fortasse possis, sed, fortasse dederit eis Dominus resipiscere. Et si quid contingat, Domini est, inquit, tu itaque ne attollere. Quamobrem et si cuiuspiam nos persuaserimus, ne existimemus quod ipsi persuadeamus.

VERS. 26. *Et resipiscant a diaboli laqueo. Hæc non de doctrina tantum, verum etiam de vita intellige. In laqueo namque 607 diaboli sunt homines, non solum dogmatum causa, verum etiam vita. Quocirca et qui circa vitam labuntur, patienter corridenti sunt. Ut enim passer, etiamsi una tantum parte, pede nimicrum, contineatur, in ejus potestate est qui laqueum fixit : consimilem ad modum et nos, etiamsi non utrisque, hoc est, fide et vita detineamur, sed solum vita, in potestate diaboli sumus.*

A quo captivi tenentur ad ipsius voluntatem. In errore, inquit, natant, sed capti a Deo ad ipsius voluntatem, id est Dei, fortasse resipiscunt ab aquis erroris. Voluntas autem Dei est, non solum credere, verum etiam recte vivere. Quare de vita etiam hæc intellige, non solum de dogmatibus. Quidam autem istud, a quo captivi tenentur, de diabolo intellexerunt, et reliqua ad eumdem modum.

CAPUT III.

VERS. 1. *Hoc autem scito, quod in diebus novissimis instabunt tempora periculosa. Quia tunc temporis multi improbi erant, ne ob ista Timotheus perturbaretur, prædictit ei, In domo magna, et cetera : nunc vero ait, tales etiam posthac futuros. Quinetiam temporibus Moysis Joannes et Iambres fuerunt. Quare non est hodie nova isthæc res, neque ad te usque pertinet tantum. Ne igitur ægreferas. Tempora porro periculosa, id est, valde mala. Non de diebus autem hoc intelligendum est, (quæ enim diei malitia est ?) verum de illorum dierum malis et rebus et hominibus. Nam et nos in consuetudo sermone tempora dicimus mala et bona, a rebus quæ in iis eveniunt, aut ab hominibus.*

VERS. 2. *Erant enim homines seipso amantes. Statim quod omnium malorum est causa ponit, non quæ proximi sunt, sed quæ sua tantum ipsius, spectare. Philantos enim ille est, qui se solum amat : ex quo contingit, ut ne seipsum quidem tandem vere amet. Quemadmodum enim in membris unius damnum ad reliqua etiam membra pertransit, et in ædificiis pari ratione : sic et in Ecclesia, qui fratrem suum negligit, seque tantummodo curat, seipsum etiam perdit.*

A Μή ποτε δῷ αὐτοῖς δὲ Θεὸς μετάνοιαν, εἰς ἐπίγρωσιν ἀληθείας. "Ισως, φησὶν, ἔσται τις διόρθωσις. Τοῦ δὲ, ίσως, ἐπὶ τῶν ἀδήλων ἔστι καὶ ἀμφιβόλων. "Μόστε τῶν μὲν προδῆλως ἀνιάτων ἀφίστασθαι χρή· τοὺς δὲ ἀμφιβόλους πειρᾶσθαι διορθοῦν. "Ορα δὲ πῶς διδάσκων ταπεινοφρονεῖν, οὐκ εἴπε, μήποτε δυνηθῆς, ἀλλὰ, μήποτε δῷ αὐτοῖς Κύριος ἀνανῆψαι. Καν γένηται τι, φησὶ, τοῦ Κυρίου ἔστι, σὺ μὴ ἐπορθου. "Μόστε καν πεισώμεν τίνα καὶ ἡμεῖς, μὴ λοιχώμεθα, ἀντὶ τοῦ πειθομεν.

B Καὶ ἀρνήγωσιν ἐκ τῆς τοῦ διαβόλου παρίδος. Ταῦτα μὴ περὶ δογμάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ βίου νεις. Ἐν τῇ παγίδι γάρ τοῦ διαβόλου εἰσὶν οἱ ἀνθρώποι, οὐ δογμάτων ἔνεκεν, ἀλλὰ καὶ βίου. "Μόστε καὶ τοὺς περὶ τὸν βίον σφαλοιμένους ἀνεξικάκως διορθουσθαι δεῖ. Ως γάρ δὲ στρουθός, καὶ ἐξ ἑνὸς μέρους, τοῦ ποδὸς λέγω, κατέχηται, ὑπὸ τὴν ἔξουσιαν ἔστι τοῦ τὴν παγίδα στήσαντος· οὕτω καὶ ἡμεῖς, καὶ μὴ ἐξ ἀμφορίν, πίστεως λέγω καὶ βίου, κατεχώμεθα, ἀλλ' ἐκ τοῦ βίου μόνου, ὑπὸ τὴν ἔξουσιαν ἐσμὲν τοῦ διαβόλου.

C *'Εξωγρημένοι υπὸ αὐτοῦ εἰς τὸ ἐκείνου θέλημα. 'Ἐν πλάνῃ, φησὶ, νήχονται· ἀλλὰ ζωγρηθέντες ὑπὸ Θεοῦ εἰς τὸ ἐκείνου θέλημα, τουτέστι τοῦ Θεοῦ, ίσως ἀνανήψουσιν ἀπὸ τῶν ὑδάτων τῆς πλάνης. Θέλημα δὲ τοῦ Θεοῦ, οὐ τὸ πιστεύειν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ βιοῦν δόρθως. "Μόστε καὶ περὶ βίου ταῦτα νεις, μὴ μόνον περὶ δογμάτων. Τινὲς δὲ τὸ, ἐξωγρημένοι υπὸ αὐτοῦ, τοῦ διαβόλου ἐνέησαν, καὶ τὰ ἐκῆς ὠσαύτως.*

ΚΕΦΑΛΛ. Γ'.

D *Τοῦτο δὲ γίγνωσκε, διτὶ ἐν ἐσχάταις ἡμέραις ἐπιτησσορται καιροὶ χαλεποί. 'Ἐπειδὴ πολλοὶ πονηροὶ κατὰ τοὺς τότε καιροὺς ἥσαν, ἵνα μὴ θορυβήσαι δὲ Τιμόθεος ἐπὶ τούτοις, προείπε μὲν αὐτῷ, διτὶ Ἐρμεγάλῃ οἰκιᾳ, καὶ τὰ ἐξῆς· λέγει δὲ καὶ νῦν διτὶ μετὰ ταῦτα ἐσονται. 'Αλλὰ μήν καὶ ἐπὶ Μωάσέως Ἱαννῆς καὶ Ιαμβρῆς ἥσαν. "Μόστε οὐ κενοφανὲς τὸ πρᾶγμα, οὐδὲ μέχρι σοῦ στήσεται. Μή τοίνυν δυσαχεραῖνε. Καιροὶ δὲ χαλεποί, τουτέστι πάνυ πονηροί. Οὐ περὶ ἡμερῶν δὲ τοῦτο νοητέον, (τίς γάρ πονηρία ἡμέρας;) ἀλλὰ περὶ τῶν ἐν ταῖς ἡμέραις πονηρῶν καὶ πραγμάτων καὶ ἀνθρώπων. Καὶ ἡμεῖς ἐν τῇ συνηθείᾳ οὕτω λέγομεν καιροὺς πόνηρούς καὶ οὐ πονηρούς, ἀπὸ τῶν ἐν αὐτοῖς συμβαίνοντων πραγμάτων, ή ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων.*

"Ἐσσορται γάρ οἱ ἀνθρώποι φίλαντοι. Εὔθυνς τὸ πάντων αἰτιῶν τῶν κακῶν τίθησι, τὸ μὴ τὰ τοῦ πλησίον, ἀλλὰ τὰ αὐτοῦ μόνου σκοπεῖν. Φίλαντος γάρ δὲ ἐστὸν μόνον φιλῶν· ἐξ οὐ συμβαίνει τὸ μηδὲ ἐστὸν φιλεῖν. "Μόστερ γάρ ἐν τοῖς μέλεσιν ἡ τοῦ ἑνὸς βλάβη καὶ εἰς τὰ λοιπὰ διαβαίνει, καὶ ἐπὶ τῶν οἰκοδομημάτων ὠσαύτως· οὕτω καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἀμέλων τοῦ ἀδελφοῦ, καὶ ἐστὸν μόνον τημελῶν, καὶ ἐστῷ λυμαίνεται.

Φιλαργυροί. Εἰπὼν τὴν φίλαν, ἐπάγει ίδικῶς καὶ A τοὺς ἀπ' αὐτῆς υἱάδους, ὃν πρῶτος καὶ μέγιστος ἡ φιλαργυρία (α). Ὅσπερ γάρ ἐκ τῆς ἀγάπης πᾶν καλὸν, οὗτος ἐκ τῆς φιλαυτίας πᾶν κακὸν, ἀντικειμένης τῇ ἀγάπῃ. Ἡ μὲν γάρ πλατεῖά ἔστι, καὶ πανταχοῦ ἐκκέχυται· ἡ δὲ φιλαυτία στενοὶ τὸ πλάτος ταύτης, καὶ εἰς ἑνα μόνον συστέλλεται.

Ἀλαζόνες. Κατὰ ἀνθρώπουν κομπάζοντες.

Τυχερίγαροι, βλάσφημοι. Προκοπούσοις τῆς κακίας, ἤδη καὶ ἐπὶ Θεὸν ἡ ὑβρίς. Ὄταν γάρ τις τοὺς ἀνθρώπους καταλαζονέσσηται, είτε καὶ πᾶν κατόρθωμα ἔστω ἐπιγράψῃ, καὶ οὐχὶ τῇ θείᾳ ἄριτι, τότε ἥδη καὶ βλασφημεῖ.

Γορεῦσιν ἀπειθεῖς, ἀχάριστοι, ἀρόσιοι, δοτοργοί, δοτοροδοι. Εἰκότως εἰ γάρ Θεὸν βλασφημοῦσι, πῶς γονεῖς τιμήσουσιν; Ὁ δὲ γονεῖς μὴ τιμῶν, καὶ πρὸς πάντας ἔστα: ἀχάριστος. Ὁ δὲ τοιοῦτος καὶ ἀνόσιος, διε τὴν δοσίαν καὶ τὸ δρειλόμενον ἀθετεῖ· ἀλλὰ καὶ δοτοργος. Τίνα γάρ στέρεις δόλον, ὁ τὸν εὔεργητην ἀποκτεύσας; Καὶ δοτορδος, μηδενὶ σπενδόμενος, εἰγα μηδὲ τῷ εὐεργέτῃ.

Διάδολοι. Τουτέστι, πάντας κακολογοῦντες. Ὁ γάρ μηδὲν ἔστω τῷ πονειδῶς ἀγαθὸν, πάντας διαβάλλει, ἔστω τῷ παραμυθίαν τινὰ περιποιούμενος, τῷ δοκεῖν, καὶ ἐπιγοῶν.

Ἄκρατεῖς. Καὶ γλώττης, καὶ γαστρὸς, καὶ τῶν ἀλλων ἀπάντων.

Ἄργιμεροι. Ὁρᾶς τίνας ποιεῖ ἡ φιλαυτία καὶ ἡ φιλαργυρία; Θηρία ἀντὶ ἀνθρώπων.

Ἄφιλάγαθοι. Παντὸς ἀγαθοῦ ἔχθροι.

Προδόται. Τῆς φλαστα.

Προσετεῖς. Τουτέστιν, ἀδέσπαιοι, οὐδὲν σταθερὸν ἔχοντες.

Τετυγμένοι. Ἀπονοίας πεπληρωμένοι.

Φιληδογοί μᾶλλον ἢ φιλόθεοι. Ἀναγκαῖοι· Ενθι γάρ φιλά τὸν τοῦ κόσμου τερπνῶν, ἐκεὶ θεος πόθος οὐκ ἔστιν.

Ἐχοντες μόρφωσιν εὐσεβείας, τὴν δὲ δύναμιν αὐτῆς ἡρημέροι. Τουτέστι, σχηματίζονται μόνον τὴν ἀσέβειαν καὶ ὑποκρύνονται, διὸ δὲ τῶν Ἑργῶν ἀρνοῦνται ταῦτην. Σημειώσας δὲ διε τῇς ἀργοῖς δεξίκυννται. Εἰκότως οὖν λέγεται χωρὶς Ἑργῶν νεκρὰ εἶναι. **Μόρφωσιν** δὲ ἀλλαχοῦ ὁ Ἀπόστολος εἴπει καλοῦ περιέλαβεν· δὲ γάρ διδάσκαλος μόρφωσιν γνώσεως ἔχει, τουτέστι, πλάττει καὶ μορφοῖ τὴν γνῶσιν ἐν τοῖς μαθηταῖς.

Καὶ τούτους ἀπορέπουν. Εἰ ἐν ὑστέροις καιροῖς ἔσονται, πῶς φησι, Τούτους διπορέπουν; Εἰκός μὲν καὶ τότε τοιούτους εἶναι τίνας, εἰ καὶ μὴ μεθ' ὑπερβολῆς, ἀλλ' ὅμως εἶναι, ὡς ἂν εἰ Ελεγε, Τούς τοιού-

Avari. Cum dixisset radicem, insert speciatum et ab ea enatos ramos, quorum et primus et maximus est avaritia: perinde namque ac ex charitate omne bonum, sic ex philautia, utpote charitati opposita, omne malum profuit. Nam claritas est lata, et quocunque effunditur: philautia vero latitudinem ejus in arctum constringit, et in unum tantummodo contrahit.

608 Elati. Qui sese adversus alios efferunt et ostentant.

Superbi, blasphemi. Procedente malitia, ad Deum usque injuria pertingit. Quando enim aliquis adversus homines arrogans fuerit, sibique omnem virtutem ascriperit, et non divinæ gratiæ, tum demum blasphemus est.

B Parentibus non obedientes, ingrati, scelesti, sine affectione, sine pace. Idque non iminerito: nam si Deum blasphemant, quomodo parentes venerabuntur? Qui autem parentes suos non honorat, erga omnes ingratus erit. Qui autem talis est, is est et scelestus, quia sanctitatem et officium rejicit. Quinetiam a charitatis affectu alienus: quem enim alium dilectionis affectu complectetur, qui benefactorem suum respuit? Et sine pace, nemini reconciliatur, siquidem non ipsi benefactori.

Vers. 3. Criminatores. Hoc est, omnibus maledicentes. Qui enim nullius boni sibi conscientis est, omnes alios criminatur, sibi ipsi hoc pacto consolationem quamdam acquirere visus et excogitantes.

Incontinentes. Lingua scilicet et ventre aliisque cunetis.

Immites. Aniādvertis quosnam faciat amor sui et avaritia? Belluas nimirum pro hominibus.

Sine benignitate. Omnis boni hostes.

Vers. 4. Proditores. Amicitiae.

Præcipites. Hoc est. Instabiles, nihil stabile habentes.

Funiidi. Arrogantia pleni.

Voluptatum amatores magis quam Dei. Necessario hoc sequitur. Ubi enim est hujus mundi voluptatum amor, illuc divinum desiderium non est.

Vers. 5. Habentes speciem pietatis, virtutem autem ejus abnegantes. Hoc est, speciem quamdam pietatis præ se ferunt ac simulant tantum, operibus autem eam negant. Observa autem hic vim fiduci atque adeo nervos per opera monstrari: merito igitur dicitur sine operibus esse mortua. Speciem autem alio in loco Apostolus in bonam partem assumptam: præceptor enim formationem cognitionis et scientiæ habet, hoc est, singit et formal scientiam in discipulis.

Et hos devita. Si in extremis temporibus erunt, quomodo dicit, **Et hos devita?** Verisimile quidem est tunc etiam tales fuisse quosdam, etsi non omnino tanta copia, fuisse tamen, perinde ac si dicat

(α) Aut hic legendum φιλαυτία, ut habeat cod. S. Marci Venet., aut paulo post legendum φιλαργύρα, avaritia, ut sensus recte se habeat.

Cum tales etiamdum inveniuntur, devita : sicut et **y** τους καὶ νῦν εὐρισκομένους [καλῶς παιῶν] ἐποτρέπουν, ώστερ καὶ ἐπιφέρει· Ἐκ τούτων εἰστε οἱ ἐθύνοντες εἰς τὰς οἰκίας. Η δι τούτης τῆς ἡμέρας τὰς εὐθὺς μετὰ τὴν αὐτοῦ τελευτὴν δὲ Παῦλος λέγει, ἐν αἷς περιέναι ἔτι δὲ Τιμόθεος ἐμελλεν· ή, δ καὶ ἀληθέστερον δέ μέγας Ἰωάννης ἐπιφέρει, διὰ Τιμοθέου πᾶσι παρανεὶ ἐκτρέπεσθαι τοὺς τοιούτους.

VERS. 6. *Ex his enim sunt qui penetrant domos.* Impudentiam eorum indicat per hoc quod ait: *qui penetrant;* necon honestatis absentiam, adulatio nem et imposturæ magnitudinem.

Et captivas ducunt mulierculas. Non dixit, de cipientes, sed, *captivas ducentes*, tanquam mancipiūs utentes; talis enim est qui decipitur. Observa autem mulierum esse decipi, imo potius mulierularum. Proinde vir si in fraudem inducatur, muliercula dici queat.

Oneratas peccatis. Peccatorum copiam indicat, et inordinatam et confusam vitam. Non enim simpliciter mulieribus imponunt, nec enim natura est accusanda, verum habentes cumulum peccatorum, decipiunt. Qui enim nullius sibi boni conscius est, pravis doctoribus cito obtemperat, seipsum consolans quasi non sit daturus pœnas propter opera sua.

Quæ variis desideriis aguntur. Pecuniarum videlicet, gloriæ, deliciarum, mundi muliebris: notat autem et turpes cupiditates. Observa autem istud, *aguntur*, tanquam de brutis animalibus dictum.

VERS. 7. *Semper discentes, et nunquam ad scientiam veritatis pervenire valentes.* Num itaque venia dignæ sunt? Nequaquam, sed venia potius privandæ. Quia enim seipsas peccatis accumulatorunt et cupiditatibus, execrata est illarum mens. Quare quod non possint discere, non est naturæ, sed voluntati earum ascribendum.

VERS. 8. *Quemadmodum autem Jannes et Jambræ restiterunt Mosis, ita et hi resistunt veritati.* Magi isti fuerunt Mosis temporibus. Unde autem nomina eorum norat Paulus, cum Scriptura non indicarit? Vel contra Scripturam tradita sunt per majorum memoriam et commemorationem: vel per Spiritum sanctum verisimile est ea novisse Paulum.

Homines mente corrupti, reprobri circa fidem. Quando mente quispiam perturbationibus corruperit, tum reprobri efficitur circa fidem. *Dixit enim insipiens, Non est Deus.*¹⁸ Unde? Quia corrupti sunt et execrabilis facti sunt in iniquitatibus. Incorrupta igitur mens fidem admittit. Est ergo navanda nobis opera, ne pravis affectionibus corrumpamur, et locum apud nos inveniam fidei adulterio.

¹⁸ Psal. xiii, 1.

Variæ lectiones.

²⁰ φαδίως ο. ²¹ ή δι' ἀγράφου παραδέσεως ιη.

y τους καὶ νῦν εὐρισκομένους [καλῶς παιῶν] ἐποτρέπουν, ώστερ καὶ ἐπιφέρει· Ἐκ τούτων εἰστε οἱ ἐθύνοντες εἰς τὰς οἰκίας. Η δι τούτης τῆς ἡμέρας τὰς εὐθὺς μετὰ τὴν αὐτοῦ τελευτὴν δὲ Παῦλος λέγει, ἐν αἷς περιέναι ἔτι δὲ Τιμόθεος ἐμελλεν· ή, δ καὶ ἀληθέστερον δέ μέγας Ἰωάννης ἐπιφέρει, διὰ Τιμοθέου πᾶσι παρανεὶ ἐκτρέπεσθαι τούς τοιούτους.

'Ἐκ τούτων γάρ εἰστε οἱ ἐθύνοντες εἰς τὰς οἰκίας. Τὸ ἀνασχυντὸν αὐτῶν διὰ τοῦ, ἐθύνοντες, δῆλος, καὶ τὸ ἀνελεύθερον, καὶ κολακικὸν, καὶ ἀπάτης γέμον.

B *Kai alçmalatizontes γυναικάρια.* Οὐκ εἶπεν, ἀπατῶντες, ἀλλ᾽, *alçmalatizontes*, ὡς δούλους χρώμενοι· τοιοῦτος γάρ δὲ ἀπατώμενος. "Ορα δὲ οἵ τινας τοῦτον τὸ ἀπατόσθαι, μᾶλλον δὲ γυναικάριων. Όστε καὶ δὲ ἀνήρ ἀπατώμενος; γυναικίριον λεχθεῖη.

S *Σεσωρευμέτρα ἀμαρτίαις.* Τὸ πλῆθος τῶν ἀμαρτιῶν δῆλος, καὶ τὸ ἀπατόν τον καὶ συγκεχυμένον. Οὐχ ἀπλῶς γάρ γυναικας ἀπατῶσιν (οὗτος τῆς φύσεως κατηγορητέον), ἀλλὰ τὰς ἔχούσας σωρὸν ἀμαρτημάτων. Ό γάρ μηδὲν ἔσυτῷ συνειδῶς ἀγαθὸν, τοις πονηροῖς δογματισταῖς ταχέως²⁰ πειθεται, ἔσυτὸν παραμυθούμενος, ὡς μὴ δίκην δώσων ἐπὶ τοῖς ἔργοις.

'Αγόμενα ἐπιθυμίαις ποικίλαις. Τουτέστι, χρημάτων, δᾶς, τρυφῆς, καλλωπισμοῦ· αἰνίττεται δὲ καὶ αἰσχρὰς ἐπιθυμίας. "Ορα δὲ καὶ τὸ, ἀγόμενα, ὡς ἐπὶ ἀλόγων.

C *Πάντοτε μαρθάροντα, καὶ μηδέποτε εἰς ἐπιτρωσιν ἀληθεῖας ἐλθεῖν δυνάμενα.* Ἀρι οὖν συγγνώμης εἰσὶν ἄξια; Οὐδαμῶς, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἀσύγγνωστοι. Ἐπειδὴ γάρ ἔσυτάς κατέχωσαν ταῖς ἀμαρτίαις καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις, ἐπωφώθη αὐτῶν δὲ νοῦς. Όστε τὸ μὴ δύνασθαι μαθεῖν, οὐ φυσικὸν, ἀλλὰ προαιρετικὸν αὐταῖς.

D *Ορ τρόπον δὲ Ἰαρνῆς καὶ Ἰαμβρῆς ἀρτέστησαν Μωσῆν, οὗτω καὶ οὗτοι ἀρθίστανται τῇ ἀληθείᾳ.* Οι μάγοι ἡσαν οὗτοι, οἱ ἐπὶ Μωσέως. Πόλεν δὲ τὰ ὄνδρατα αὐτῶν ἦσει δὲ Παῦλος, τῆς Γραφῆς μὴ λεγούσης ταῦτα; "Η ἀγράφως παραδέσθαι²¹, ή ἐκ Πνεύματος ἀγίου εἰκός ἦν εἰδέναι τὸν Παῦλον.

E *"Αρθρωτοι κατεψθαρμέοι τὸν τοῦν, ἀδόκιμοι περὶ τὴν πλειστην. Όσταν τις τὸν νοῦν φθαρῇ ἐν τοῖς πάθεσι, τότε ἀδόκιμος περὶ τὴν πλειστην γίνεται. Εἴπει γάρ ἀγράφων.* Οὐκ εἶτι Θεός. Πόλεν; Διάτι διεψθαρμέοντας, καὶ ἑδελύχθησαν ἐν ἀνομίαις. "Αρι δὲ ἀδιάφθορος νοῦς τὴν πλειστην παραδέχεται. Προσεκτέον οὖν, μὴ διαψθαρμένον τοῖς πάθεσι, καὶ εὑρη χώρων ἐν τημὲν ἡ τῆς πλειστην καθηγήτα.

‘Αλλ’ οὐ προκόψουσιν ἐπὶ πλεῖστον. Πῶς οὖν **A** ἀλλαχοῦ λέγει· *Προκόψουσιν ἐπὶ πλεῖστον ἀσεβεῖας;* Ἐκεὶ τοῦτο φησιν, ὅτι ἀρξάμενοι τῶν πονηρῶν δοτμάτων καὶ τοῦ πλενῆσθαι οὐ στήσονται, ἀλλ’ ἀεὶ καινότερα ἔξευρήσουσιν· ἐνταῦθα δὲ τοῦτο φησιν, οὐκ ἀπατήσουσιν, οὐδὲ συναρπάσουσι πολλοὺς, ἀλλὰ καὶ ἐν πρώτοις δέδωσιν ἀπατῆσαι, ὅμως εὐφράτοις ἔσονται. Ἐπιφέρει οὖν·

Ἐν γάρ ἀραιαὶ αὐτῶν ἔκδηλος ἔσται πᾶσιν, ὥστε περ καὶ ἡ ἐκείνων ἀρέτης. Εἰ ἀπιστεῖς, μάθε ἀπὸ τῶν ἔκεινοις τοῖς μάργοις· συμβάντων. Καὶ γάρ ἔκεινοις ἡ λέγυθησαν κατὰ φαντασίαν θαυματοποιοῦντες καὶ ἀπατῶντες, ὅτε Μωσῆς ἐτεραπούργησεν ἀληθῶς. ‘Ἄστε πάντα τὰ τῆς ἀπάτης πρόδεις καιρὸν ἀνθεῖ.

Σὺ δὲ παρηκολούθηκάς μου τῇ διδασκαλίᾳ. Ἐκείνοις μὲν, φησι, τοιοῦτοι, σὺ δὲ οἶδας τὰ ἡμέτερα ἀκριβῶς, ὅτι οὐ τοιαῦτα· οὐ γάρ ἀπλῶς συνεγένουν, ἀλλὰ παρηκολούθηκας, τουτέστι, μακρὸν συνεγένουν μοι χρόνον, καὶ πᾶσι προσείχεις τοῖς ἑμοῖς· ὧστε Ισχυρός· ἐστο, καὶ ἀντίθεινε τοῖς ἐναντίοις. Τῇ διδασκαλίᾳ, τούτῳ περὶ λόγου.

Τῇ ἀγωγῇ. Τοῦτο περὶ βίου καὶ πολιτείας.

Τῇ χροδέστει. Τουτέστι, τῇ προθυμίᾳ, καὶ τῷ ἀνθρεπικῷ παραστήματι τῆς ψυχῆς. Οὐ γάρ Ελεγον μόνον, φησιν, ἀλλὰ καὶ ἐποίουν.

Τῇ πίστει. Τουτέστι, τῇ ἐν τοῖς δόγμασι τῆς ἀληθείας· ἀδραιάτητη, ή τῇ ἐν τοῖς κινδύνοις μὴ ἀπογιώσκειν ποιεύσῃ, φύλλα πιστεύειν τῷ Θεῷ, ὅτι ἔξελεῖται.

Τῇ μακροθυμίᾳ. Τῇ πρόδεις τοὺς αἱρετικούς· οὐ γάρ ἐταρατόμην, ἀλλὰ μετὰ πραστητος πάντα ἔξεχμην.

Τῇ ὑπομονῇ. Τῇ πρόδεις τοὺς διωγμούς.

Τοῖς διωγμοῖς, τοῖς παθήμασιν. Οὐ μόνον ἐιδωλομηνή, φησίν, ἀλλὰ καὶ ἐπασχον. Ἐπειδὴ δὲ δύο ταῦτα ταράττει μάλιστα τὸν διδάσκαλον, τό τε αἱρετικοὺς εἴναι, καὶ τὸ πάσχειν· περὶ μὲν τῶν αἱρετικῶν τολλὰ διελέχθη, πειθὼν Τιμοθέῳ μὴ ταράττεσθαι. Ἐπὶ δὲ ταῖς θλίψεις τὰ ἑαυτοῦ καταλέγει, παραθρόνων τὸν μαθητήν.

Οἴδα μοι ἔγενετο ἐν Ἀρτιοχείᾳ, ἐν Ἰκορίῳ, ἐν **D** Λύστροις. Ἀντισχειν τὴν τῆς Πισσιδίας λέγει. Λύστρα δὲ, θεὸν ἦν τὸ Τιμόθεος. Διὰ τὸ δὲ τούτων μόνων μέμνηται; Ἐπειδὴ γνωριμώτερα ἦν τῷ Τιμόθεῳ, ή καὶ νεαρώτερα τῶν ἄλλων. ‘Ορα δὲ πῶς οὐ λέγεις ταῦτα κατ’ εἶδος· οὐ γάρ ἐπιδείξεως ἔνεκεν, ἀλλὰ παραμυθίας τοῦ μαθητοῦ, ταῦτα γράφει ἀναγκαῖως.

Οἶους διωγμοὺς ὑπέμεινα, καὶ ἐκ πάντων μεέρθυσατο δὲ Κύριος· Ἀμφότερα ταῦτα δείχνυσι τῷ Τιμόθεῳ, διὰ τοῦτο Καὶ ἐγὼ προθυμίαν²² παρεχόμην, ὧστε

Vers. 9. *Sed ultra non proficient. Quomodo igitur alio in loco dicit: Ad majorem impietatem proficient? Illic hoc affirmat, prava dogmata inchoantes non **610** desistent ab impostura, sed semper magis nova inventent: hic autem hoc dicit, quod non decipient, neque arripient multos, verum etiam maximi impostores videantur, deprehendentur tamen. Insert igitur:*

Inspiciens enim eorum perspicua erit omnibus, sicut et illorum fuit. Si dubitas, ex iis quae Magis illis contigerunt disce. Nam illi convicti sunt, quod per vanam illusionem miracula ederent atque seducerent, cum Moses revera prodigia operaretur. Quocirca oannis impostura ad tempus durat.

B **Vers.** 10. *Tu autem assecutus es meam doctrinam. Illi quidem tales sunt, inquit: tu vero nostra exacte nosti, quod non sint talia: non enim simpliciter apud me moratus es, verum tamē assecutus, id est, longo apud me tempore permansi, et omnibus meis rebus attendisti animum: fortis itaque esto, ac resiste adversariis. Doctrinam: hoc ad sermonem attinet.*

Institutionem. Hoc de vita et moribus accipiens.

Propositum. Id est, promptitudinem, adeoque virilem animū constitutionem. Non enim, inquit, dicebam solum, verum et faciebam.

Fidem. Hoc est, in doctrina veritatis constantiam, vel eam quae in periculis non sinit desperare, sed fidere Deo facit, quod is nos sit erexiturus.

Longanimitatem. Erga hæreticos, non enim tumultuabar, sed omnia cum mansuetudine excipiebam.

Patientiam. In persecutionibus.

Vers. 11. *Persecutiones, passiones. Nedium, inquit, persecutionibus obnoxius eram, verum etiam patiebar. Quia vero haec duo maxime perturbant doctorem, cum quod hæretici sint, tum quod afflictiones patiatur: de hæreticis multa sane disseruit, persuadens Timotheo ne turbetur. Quod autem ad afflictiones attinet, suus ipsius calamitates enarrat, discipulo animum addens.*

Qualia minū scita sunt Antiochiae, Iconii, Lystris²³. Antiochiam Pisidiæ dicit: Lystram vero, unde Timotheus oriundus. Quam ob causam autem horum tantummodo meminit? Quia Timotheo notiora erant, vel aliis recentiora. Observa autem quod ista speciatim non recenset: non enim ostentationis causa, sed ut discipulum consoletur, haec necessario scribit.

Quales persecutiones sustinui, et ex omnibus erupit me Dominus. Utraque haec indicat Timotheo: Et ego, inquit, promptitudinem ad patiendum

²² Act. XIII, 14.

Variæ lectiones.

²³ προθυμίας εἰχόμην ο.

exhibebam, et Deus non^o deserebat me. Quare et A [δε] ὑπομένειν, καὶ δὲ Θεὸς οὐ κατελίμπανε με. Οστε καὶ οὐ προθυμοῦ, καὶ οὐκ ἐγκαταλειψθῆσθαι.

VERS. 12. *Et omnes qui pie volunt vivere 611 in Christo Jesu, persecutionem patientur. Et hæc sane maxima est consolatio. Quid enim, inquit, de me solo verba facio? Quotquot pie vivere institum, et secundum Evangelium, persecutionem patientur. Persecutiones autem hic dicit non eas solas quæ ab incredulis imminent, sed etiam afflictiones istas simpliciter, et moerores ac dolores, quos virtute prædicti sustinent. Tentationis enim locus est vita hominis, uti Jobus ait, et qui angustiu[m] iter ingreditur, necessario premitur.*

VERS. 13. *Mali autem homines et seductores proficient in pejus, errantes et in errorem mittentes. Nihil te perturbet, si isti in tranquillitate agant, tu vero in temptationibus: rerum natura sic se habet. Exutus es ad certamen: necesse est sudoribus te abundare. Stolidum est igitur in certamine requiem querere. Nam etiamsi progreedi videantur, hoc tamen non est progressus, nimirum in errore feliciter pergere. Interpretans enim quid sit pejus, dixit, in errorem mittere et errare.*

VERS. 14. *Tu vero mane in iis quæ didicisti, et credita sunt tibi. Tu autem, inquit, impermabilis esto, et noli temulari in malignantibus: neque in homine qui prosperatur in via sua ¹⁰. Non simpliciter autem didicisti, sed et credita sunt tibi, hoc est, cum certitudine didicisti. Proinde etiamsi diversum cernas ab eo quod credidisti, ne turberis: quandoquidem et Abraham postquam audivisset, In Isaac vocabitur tibi semen, cum posthac jugulare cum juberetur, non turbabatur.*

Sciens a quo didiceris, et quod ab infanthia sacras litteras nosti. Duas causas adducit propter quas oporteat eum immobilem permanere; et quod non a vulgari aliquo didicisti, inquit, sed a Paulo; vel, quod idem valet, a Christo: et quia non heri, aut nuper didicisti, sed ab infanthia, ac radices egit in te scientia pietatis: quare non permittet te aliquid stulte facere, ut plerique solent. Qui enim Scripturas periude novit ut oportet, nūquā pervertetur. Sacras autem litteras divinam appellat Scripturam. Hoc porro est adversus Simonem, et Manetem, et omnes qui Vetus Testamentum pravum appellant.

VERS. 15. *Quæ te possunt instruere ad salutem, per fidem quæ est in Jesu Christo. Non quemadmodum externa scientia hominem instituit ad fraudem et imposturas, et verborum pugnas, ex quibus animæ interitus provenit, sic divina cognitio, sed ea instituit ad salutem. Qualem? Non eam quæ est per opera, non quæ per verba, sed quæ est per fidem Jesu Christi. Sacrae enim Scripturæ 612 ducunt hominem ut Christo credit, qui salutem illi conciliat.*

¹⁰ Psal. xxxvi, 1.

Variæ lectiones.

¹¹ εὐδοκιμοῦντι m.

"Οστε καὶ οὐ προθυμοῦ, καὶ οὐκ ἐγκαταλειψθῆσθαι.

Καὶ κάρτες δὲ οἱ θέλοντες εὐσεβῶς ζῆν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, διωχθήσονται. Καὶ τοῦτο μεγίστη παραμυθία. Τι γάρ λέγω, φησι, περὶ ἐμαυτοῦ μόνου; Πάντες οἱ θέλοντες εὐσεβῶς ζῆν καὶ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον, διωχθήσονται. Διωγμοὺς δὲ ἐνταῦθα λέγει, οὐ τοὺς παρὰ ἀπίστων μόνους, ἀλλὰ καὶ τὰς θύλκεις ἀπλῶς, καὶ τὰς ὁδύνας, ἃς οἱ ἐνάρετοι ὑφίστανται. Πειρατήριον γάρ ἔστιν ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου, κατὰ τὸν Ἰὼν, καὶ δὲ τὴν στενὴν ὁδεύων, ἐξ ἀνάγκης θλίβεται.

Ποιηροὶ δὲ ἀνθρώποι καὶ γότες προκόψουσιν ἐπὶ τὸ χεῖρον, πλανῶτες καὶ πλανώμενοι. Μῆδεν σε θυριδεῖτω, εἰ ἔκεινοι ἐν εὐθυμίᾳ, σὺ δὲ ἐν πειρασμοῖς· οὖτας ἔχει ἡ φύσις τῶν πραγμάτων. Ἀπεδύσω εἰς τὸν ἄγωνα, ἀνάγκη ἔστιν ιδρώτων σε γέμειν. Ἄνότητον οὖν τὸ ἐν ἄγωνι ἀνεσιν ζητεῖν. Εἴ γάρ καὶ δοκοῦσι προκόπτειν, ἀλλὰ οὐκ ἔστι τοῦτο προκοπή, τὸ εὐδούσθαι αὐτοὺς ἐν τῇ πλάνῃ. Ἐρμηνεύων γάρ τι ἔστι τὸ χεῖρον, εἶπε, τὸ πλανῆν καὶ πλανᾶσθαι.

Σὺ δὲ μέντος ἐν οἷς ἔμαθες καὶ ἐπιστάθης. Σὺ δὲ, φησιν, ἀπερίτρεπτος ἔσο, καὶ μὴ καραζῆλον ἐν ποιηρειούμενοις, μηδὲ ἐν ἀνθρώπῳ πιενοδουμένων ¹¹ ἐν τῇ δῆψι αὐτοῦ. Οὐχ ἀπλῶς δὲ ἔμαθες, ἀλλὰ καὶ ἐπιστάθης, τουτέστι, μετὰ πληροφορίας ἔμαθες. Οστε καὶ ἐναντία δράς τῶν πιενοδουντων, μὴ θορυβοῦ, ἐπει καὶ Ἀβραὰμ ἀκούσας, ἔτι Ἡρίσαπικ οὐδημήσεται σοι σπέρμα, εἴτα σφάξει τούτον κελευθύνεος, οὐκ ἐταράπτετο.

Εἰδὼς παρὰ τίνος ἔμαθες, καὶ διειπέτει διὰ βρέφους τὰ λεπά γράμματα οἰδας. Δύο αἰτίας λέγει τού δεῖν αὐτὸν ἀπερίτρεπτον μένειν, "Οτι τε οὐ παρὰ τοῦ τυχόντος ἔμαθες, φησιν, ἀλλὰ παρὰ Παύλου, ίσον δὲ εἰπεῖν, ὅτι καὶ Χριστοῦ· καὶ ὅτι οὐ χθὲς καὶ πρώτη ἔμαθες, ἀλλὰ ἀπὸ βρέφους, καὶ ἐρδιζωμένη ἔστιν ἐν σοι ἡ θεία γνῶσις. Οστε οὐκ ἀφήσει σε ἀνήτον τι παθεῖν, καὶ οἶον οι πολλοί. Ο γάρ τὰς Γραφὰς εἰδὼς, ὡς δεῖ, οὐδέποτε περιτραπήσεται. Ιερὰ δὲ γράμματα τὴν θείαν λέγει Γραφήν. Τούτο κατὰ Σιμωνος, καὶ Μάγεντος, καὶ πάντων τῶν τὴν Παλαιὰν πονηρὰν ἀποκαλούντων.

Τὰ δυνάμειρά σε σοφίσαι εἰς σωτηρίαν διὰ πλοτεως τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Οὐχ ὥσπερ ἡ ἔξω γνῶσις σοφίζει τὸν ἀνθρώπον εἰς ἀπάτην καὶ σοφίσματα καὶ λογομαχίας, ἐξ ὧν ἀπώλεια ψυχῆς, οὕτω καὶ ἡ θεία γνῶσις, ἀλλ' αὐτὴ σοφίζει εἰς σωτηρίαν. Ποιάν; Οὐ τὴν δι' Ἐργων, οὐ τὴν διὰ λόγων, ἀλλὰ τὴν διὰ πιστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὁδηγοῦσις γάρ αἱ ἀγιαι Γραφαι τὸν ἀνθρώπον εἰς τὸ πιστεῦσαι Χριστῷ, σωτηρίαν αὐτῷ περιποιοῦνται.

Πάσα γραφὴ θεόπνευστος καὶ ὡφέλιμος. Πολ-
λοὺς εἰρηκώς παραμυθίας τρόπους, νῦν καὶ τὴν με-
γίστην ἐπάγει, τὴν ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν Γρα-
φῶν. Μέλλει γάρ λυπηρὸν τι αὐτῷ ἀγγέλλειν, διὰ
τελεούται. "Ινα οὖν μή καταπέσῃ, ὃς στερεούμενος
τοῦ αὐτὸν συνιστῶντος, Ἐχεις, φησι, τὰς Γραφὰς
ἀντ' ἑμοῦ δυναμένας ὡφελεῖν σε. Ζητοῦσις δὲ τινες
πᾶς εἶπε, **Πάσα γραφὴ θεόπνευστος.** "Ἄρα οὖν
καὶ αἱ τῶν Ἑλλήνων γραφαὶ θεόπνευστοι; Καὶ βι-
ζόμενοι τινες στίζουσιν εἰς τὸ, θεόπνευστος, καὶ
φασιν, ὅτι πᾶσα γραφὴ, ἥτις ἔστι θεόπνευστος,
ἐκεῖνη καὶ ὡφέλιμος. "Ἐδεις δὲ αὐτοὺς συνιδεῖν, ὅτι
εἰπὼν ἀνωτέρω, Τὰ Ιερὰ Γράμματα οἰδας, λέγει
νῦν, διὰ πᾶσα γραφὴν Πολι; Περὶ δὲ δελέγετο,
περὶ δὲ εἶπεν, διὰ λερά. Πάσα οὖν ἡ τοιαύτη, θεό-
πνευστος καὶ ὡφέλιμος, πρὸς πάντα ἀξένης ἐπι-
φέρει.

Πρὸς διδασκαλίαν. Ὄφελει, φησι, διδάσκουσα
ἡμᾶς, εἰ τι δεῖ μαθεῖν. Οὐδὲν γάρ ἔστιν, διὰ
τῆς θείας Γραφῆς δύναται λυθῆναι.

Πρὸς Ελεγχον. Εἰ ἐλέγεις δεῖ τὰ ψευδῆ, καὶ
τοῦτο ἐκεῖνεν.

Πρὸς ἔκαροβρωσίαν, πρὸς παιδεῖαν τὴν ἐρ-
χαιοσύνην. Εἰπερ δεῖ, φησιν, ἐπαγροβωθῆναι καὶ
παιδευθῆναι, τουτέστι, σωφρονισθῆναι πρὸς δικαιο-
σύνην, τουτέστι πρὸς τὰ δίκαια πράττειν, καὶ
τοῦτο ἐκ τῶν Γραφῶν σοι περίεστιν.

Ἴνα δρτιος ἢ ὁ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος. Ἡ ἑπανόρ-
θωσις, φησι, γίνεται ἐκ τῶν Γραφῶν, ἵνα μηδὲν
τῶν καλῶν λειπῇ τῷ κατὰ Θεὸν ἀνθρώπῳ. "Ωστε
καὶ σὺ ἐὰν βούλῃ δρτιος ἔναις, τουτέστι, τέλειος
καὶ ὑγιῆς, καὶ ἀεὶ Ισος. οὔτε τοῖς λυπτοῖς συστελλό-
μενος οὔτε τοῖς χρηστοῖς φυσώμενος, τοῦτο γάρ
ἀνιστῆτος²¹ γνώμης, ταύτας ἔχει συμβούλους ἀντ'
ἑμοῦ. Εἰ δὲ Τιμοθέῳ τῷ Πνεύματος πλήρεις ἔγραψε
περὶ ἀναγνώσεως, πόσιφ μᾶλλον ἡμῖν; "Ορα δὲ,
ὅτι χωρὶς τῶν Γραφῶν οὐκ ἔστιν δρτιον γενέσθαι.

Πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἀπηρτισμένος. Οὐχ
ἀπλῶς μετέχων ἀγαθῶν πράξεων, ἀλλ' ἀπηρτισμέ-
νος, τουτέστι τετελειωμένος· οὐ πρὸς τόδε μὲν,
τόδε οὖν, ἀλλὰ πρὸς πᾶν.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

**Διαμαρτύρομαι οὖν διά τὸν ἑταῖρον τοῦ Θεοῦ καὶ
Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ,** τοῦ μέλλοντος κρίται
ζωτας καὶ νεκρούς. Ἐφέβησε μὲν τὸν Τιμόθεον καὶ
ἄλλοτε εἰπών· Παραγγέλλω σοι ἑταῖρον τοῦ Θεοῦ,
τοῦ [ζωτος καὶ] ζωποιοῦντος τὰ πάντα· νῦν δὲ
φοβερώτερον ποιεῖ τὸν λόγον, τῆς κρίσεως ἐκείνης
ἀναμνήσας. Ἐκείνον γάρ, φησι, τὸν μέλλοντα εὐ-
θύνας ἀπαιτεῖν, μάρτυρα ποιοῦμαι, διὰ οὓδε τοῦτο
ἔχρυψα ἀπὸ σοῦ. Ζῶντας δὲ καὶ νεκρούς, ἡ ἀμαρ-
τωλούς λέγει καὶ δικαίους, ἡ τοὺς ἡδη ἀπελθόντας

A VERS. 16. Omnis scriptura divinitus inspirata et utilis. Cum non paucos consolationis modos dixisset, maximam jam nunc profert, quae est ex lectione Scripturarum. Denuntiatur est enim ei triste quiddam, nimurum quod instet sibi vitæ terminus. Ne igitur despondeat animum, veluti confirmatore suo orbatus, Habes, inquit, scripturas, quae mei loco te juvare possunt. Quærunt autem aliqui quomodo dixerit: *Omnis scriptura divinitus inspirata*: nunquid igitur et Græcorum scripturaræ divinitus sunt inspiratae? Ac ita quidem pressi distinctionem ponunt ad istud, *divinitus inspirata*, dicentes: *Omnis Scriptura, quae est divinitus inspirata, illa est etiam utilis.* Oportebat autem eos novisse quod cum supra dixerit: *Sacras Litteras nosti, nunc ait: Omnis scriptura: qualis?* De qua disserebat, ac de qua dixit quod sacra est. Omais igitur hujusmodi divinitus inspirata est, et utilis ad omnia quae deinceps recenset.

B Ad docendum. Prodest, inquit, docens nos, si quid sit discendum. Nihil enim est quod per Scripturam sacram dilui non possit.

C Ad arguendum. Si falsa sint arguenda, inde etiam fieri potest.

D Ad corrigendum, ad erudiendum in justitia. Si quid sit, inquit, corrigendum, si instituendus quisquam, hoc est, erudiendus ad justitiam, hoc est, ut justa transigat, hoc etiam e Scripturis tibi præstero erit.

VERS. 17. Ut sit perfectus homo Dei. Correctio, inquit, sit ex Scripturis, ut nihil bonorum desit homini Dei. Quocirca si tu quoque velis perfectus esse, hoc est consummatus et sanus, et semper idem, neque in tristibus contractus, neque in secundis inflatus, quod evenire solet iis qui instabili mente fluctuant, has habe consultrices mei vice. Quod si Timotheo Spiritus sancti pleno scripsit de lectione, quanto potius hoc nobis præcipit? Observa autem quod sine Scripturis quisquam non possit esse perfectus.

E Ad omne opus bonum consummatus. Non simpliciter honorum operum particeps, sed consummatus, hoc est perfectus: non ad hoc quidem, ad isthuc vero non item, sed ad omne.

CAPUT IV.

F VERS. 1. Testificor igitur ego coram Deo et Domino Iesu Christo, qui judicaturus est vivos et mortuos. Perterrefecit Timotheum cum alibi dixisset: *Præcipio tibi coram Deo, qui vivificat omnia*²²: nunc autem horribiliorem facit **613** sermonem, judicii illius mentione facta. Illum enim, inquit, qui peccatas exacturus est, testem facio, quod neque hoc te celaverim. Viventes autem et mortuos, vel peccatores dicit et justos, vel qui jam abierunt ex hoc saeculo, et qui tum relinquendi sunt viventes:

²¹ I Tim. vi, 13.

Variae lectiones.

²² ἐν Ισότητι ο.

quidam autem et animas et corpora intellexerunt.

Per aduentum suum et regnum suum. Quando iudicaturus est? In apparitione sua, quæ erit cum gloria et regno. Non enim tum adeo vilos et contemptus adveniet, ut prius.

VERS. 2. *Prædica verbum. Quid est quod obtestor?* Prædica verbum, ne cohibeas donum quod in te est. Tertio concutiamur qui non prædicamus.

Insta opportune, importune. Veluti cum immortatione et instantia loquere, non semel, sed semper. Non sit tibi statum tempus, sed et opportune, hoc est, cum in pace et timore vacans fueris, et cum in Ecclesia: sed importune etiam, hoc est, cum in periculis fueris, et extra Ecclesiam, loquere et prædica. Opportunum enim et importunum juxta vulgi opinionem dixit: arbitrantur enim opportunitatem, quietem et laxationem: importunitatem vero, tempus periculosum. Ac rursus opportunitatem doctrinæ vocat, in Ecclesia esse: importunitatem vero, extra hanc esse. Vel aliter, ne exspecies tempus lapsus: verum etiam priusquam impingat, doce.

Argue. Cum videris istud fieri debere, hoc est, cum videris peccantem vel peccatum, non reformanda.

Increpa. Postquam argueris atque demonstraveris cum delinquisse, tum increpa: id est, pœnari et supplicium impone.

Consolare. Increpatio similis videtur sectioni, consolatio vero pharmaco suavi. Consolationis ergo pharmacum appone, ne sola sectio dolores vehementiores faciens, in desperationem præcipitet.

In omni longanimitate ac doctrina. Hoc prædictis omnibus coniunge. Arguere enim in omni longanimitate oportet, ut non omnibus simpliciter credamus: et docentes, ut doceatur quomodo is peccaverit, et quodnam sit peccatum. Sic decet etiam increpare in longanimitate, nec tanquam hosti pœnari irrogare aut infligere, sed velut filio institutionem dare. Et in doctrina, hoc est, docere eum quodnam sit lucrum multæ. Consolatio autem maxime opus habet et longanimitate et doctrina. Nec in vulgari longanimitate, sed in omni, hoc est, quæ omnibus modis demonstratur, operibus nimis, verbis atque habitu

VERS. 3. *Erit enim tempus, quando sanam doctrinam, 614 non sustinebunt. Priusquam ergo labefactentur, anteverte eos. Propterea et supra dixit, opportune, importune, tantisper dum obtinenterent, omnia age.*

Sed ad sua desideria coacervabunt sibi doctores. Temerariam doctorum turbam per verbum, coacervabunt, significavit, et propterea quod a vulgo diliguntur, quod nihil pro ratione facit, sed eos

α καὶ τοὺς τότε καταλειφθησομένους ζῶντας Τίνες δὲ καὶ φυγάς καὶ σώματα ἐνήσαν.

Kατὰ τὴν ἐπιφύλεξιν αὐτοῦ, καὶ τὴν βασιλεῖαν αὐτοῦ. Πότε κρίνειν μέλλοντος; Ἐν τῇ ἐπιφανείᾳ αὐτοῦ, τῇ μετὰ δόξης καὶ βασιλείας γενησομένῃ. Οὐχ εὖτε γάρ ἥξει εὐτελῆς ὡς πρότερον.

Kήρυξον τὸν λόγον. Τί ἔστιν διαμαρτύρομαι; Κήρυξον τὸν λόγον, μὴ συνέξῃς τὸ χάρισμα. Φοβηθῶμεν οἱ μὴ κηρύσσοντες.

Ἐπίστρηθι εὐκαίρως, ἀκαίρως. Οἶον μετὰ ἐπιμονῆς³⁵ καὶ ἐπιτασίας λάλησον, μὴ ἄπαξ, ἀλλ' αἰεὶ. Μή ἔστω σοι καιρὸς ὥρισμένος, ἀλλὰ καὶ εὐκαίρως, τουτέστιν, ἐν εἰρήνῃ, ἐν ἀδείᾳ, καὶ ἐπ' Ἐκκλησίας³⁶ ὅν· ἀλλὰ καὶ ἀκαίρως, τουτέστιν, ἐν κινδύνοις ὅν, καὶ ἔξω τῆς Ἐκκλησίας, λάλει καὶ κήρυξτε. Τὸ εὐκαιρον γάρ καὶ τὸ ἀκαίρον, πρὸς τὴν ὑπόληψιν τῶν πολλῶν εἰπεν· οἴονται γάρ εὐκαιρίαν μὲν τὴν ἀνεστιν, ἀκαρίαν δὲ τὸν κινδύνωνδη καιρὸν. Καὶ αὖ καιρὸν διδασκαλίας τὸ ἐν Ἐκκλησίᾳ εἶναι· ἀκαρίαν δὲ τὸ ἔξω ταύτης. Ή καὶ ἀλλοι· Μή ἀναμενῆς τὸν καιρὸν τοῦ πτώματος;³⁷, ἀλλὰ καὶ πρὶν ἢ πέσοις³⁸, διδαχὸν.

"Ελεγξο. "Οταν ὁρᾶς ὅτι δεῖ ποιῆσαι τοῦτο, τουτέστιν, ὅταν εὑρηται ἀμαρτόντα, ή μέλλοντα ἀμαρτεῖν, μὴ ὑποσταλῆς.

Ἐπιτίμησον. Μεθ' οὐδὲλέξεις καὶ ἀποδείξεις αὐτὴν ἀμαρτόντα, τότε ἐπιτίμησον· τουτέστι, τὸ πρόστιμον καὶ τὴν τιμωρίαν ἐπίθεσ.

Παρακλεσον. Η ἐπιτίμησις τομῇ ἔσονται· ή παράκλησις, φαρμάκῳ ίλαρῷ. Ἐπιθες οὖν τὸ φάρμακον τῆς παρακλήσεως, ἵνα μή τη τομὴ μόνη τὰς ἀλγήδονας σφοδροτέρας ποιούσα, εἰς ἀπόγνωσιν βίπτῃ.

Ἐν πάσῃ μακροθυμίᾳ καὶ διδαχῇ. Τοῦτο πᾶσι τοῖς προφήτεσι σύνταξον. Καὶ ἐλέγχειν γάρ ἐν πάσῃ μακροθυμίᾳ δεῖ, ὃστε μὴ πᾶσιν ἀπλῶς πιστεύειν· καὶ ἐν διδαχῇ, διδάσκοντας διπάς ήμαρτε, καὶ τις ἡδιαρτία· καὶ ἐπιτιμᾶν ὧσταύτω; ἐν μακροθυμίᾳ, μὴ ᾧς ἔχθρῳ ποινὴν ἐπιτιθέντας, ἀλλ', ὡς τέκνῳ, παιδείαν. Καὶ ἐν διδαχῇ, τουτέστι, διδάσκοντας αὐτὸν τὸ κέρδος τοῦ ἐπιτιμίου. Η δὲ παράκλησις καὶ μάλιστα χρήσει καὶ μακροθυμίας³⁹ καὶ διδαχῆς. Οὐκ ἐν τῇ τυχούσῃ δὲ μακροθυμίᾳ, ἀλλ' ἐν πάσῃ, τουτέστι, τῇ παντοιοτέρωπας δικινούμενη, καὶ δι' ἔργων, καὶ διὰ λόγων, καὶ διὰ σχημάτων.

"Οσται γάρ καιρὸς, δετε τῆς ὑγιαινούσης διδασκαλίας οὐκ ἀρέσοται. "Ωστε πρὶν ἢ ἐκτραχηλισθῆναι αὐτοὺς προκατάλαβε. Διὰ τοῦτο καὶ ἀνωτέρω εἰπεν, εὐκαίρως, ἀκαίρως, ἔως ἔτι ἔχεις πειθούμενος, πάντα πράττε.

Ἄλλὰ κατὰ τὰς ἰδίας ἐπιθυμίας, ἐκαντοῖς ἐπιστρέψουσι διδασκάλουν. Τὸ ἀδιάκριτον πλῆθος τῶν διδασκάλων διὰ τοῦ ἐπιστρεψόντος, ἀδήλωσε, καὶ διὰ τοῦ ὑπὸ τῶν λαῶν χειροτονεῖσθαι, οὐδὲν

Vario lectiones.

³⁵ ἐπιστολῆς ο. ³⁶ ἐκκλησιῶν ο. ³⁷ πταῖσματος ο. ³⁸ πταῖση ο. ³⁹ μετὰ μακροθυμία ο.

κατὰ λόγον παισύνων, ἀλλὰ τοὺς συντρέχοντας; ταῦς οὐκέτιών ἐπιθυμίας, καὶ τὰ πρὸς ἡδονὴν αὐτοῖς καὶ λέγοντας, καὶ ποιῶντας, τούτους χειροτονούντων.

Κηρυθμεροι τὴν ἀκοήν. Τουτέστι, τερπόμενοι τὴν ἀκοήν, καὶ γαργαλιζόμενοι, καὶ δὲ ἐπιθυμούντες; τὰ πρὸς χάριν ἀκούειν.

Καὶ αὐτὸς μὲν τῆς ἀληθείας τὴν ἀκοήν ἀποστρέψθουσιν· ἐπὶ δὲ τοὺς μύθους ἀκτεραπήσονται. Ὁρᾶς οὖτις οὐχ ᾧς ἀγνοοῦντες σφάλλονται, ἀλλ' ἔχοντες; Ἀποστρέψθουσι γάρ τὴν ἀκοήν, φησι, καὶ ἀκτεραπήσονται. Ποστες ἔχοντις τὸ κακόν. Ταῦτα δὲ λέγει, οὐχ ἵνα εἰς ἀληθίαν ἐμβάλλῃ τὸν μαθητὴν, ἀλλ' ἵνα πεισῇ, τῷ μὲν παρόντι τῆς ἀδείας καιρῷ εἰς δύον καχηρῆσθαι· δταν δὲ ἐκβῆ, γενναῖως φέρειν· ἔπειτα καὶ δι Χριστὸς Ἐλεγε· Παραδόσθουσιν ὑμᾶς καὶ μαστιγώσουσι. Καὶ δι αὐτὸς οὗτος· Μετὰ τὴν διψίξει μου εἰσελεύσονται λύκοι βαρβίς.

Σὸν δὲ τῆς ἐτροπῆς ἐτροπής, κακοπάθησον. Ὁρᾶς οὖτις διὰ τὸ νήσειν ταῦτα προλέγει; Ὅσανετ Ἐλεγε, Πρόληπτὴ τὴν λύμην ἔκεινην ἐπελθεῖν, ἵνα οὐ πάρεισιν οἱ λύκοι, κακοπάθησον, καὶ ἔχουσιως καὶ ἀκουσιως, ἵνα ἐν ἀσφαλείᾳ τὰ πρόβατα⁴⁰ καταστήσῃς.

"Ἐργον εὐαγγελιστοῦ"⁴¹. "Ἄρα τοῦτο τὸ ἔργον τοῦ εὐαγγελιστοῦ τὸ κακοπάθειν, καὶ παρ' ἔστιν, καὶ παρὰ τῶν ἔξωθεν.

Τὴν διακονίαν σου πληροφόρησον. Τουτέστι, πλήρωσον. Ποστες τότε διακονία πληροῦνται. δταν τις κακοπάθη.

Ἐγὼ γάρ ἡδη σπέρδομαι, καὶ δι καιρὸς τῆς ἐμῆς ἀταλύσσως ἔχεστηκεν. Οὐκ εἶπε, Θύμοι, ἀλλὰ τὸ πλέον. Τῆς μὲν γάρ θυμίας οὐ τὸ πᾶν ἀναφέρεται τῷ Θεῷ, τῆς δὲ σπονδῆς τὸ δόλον.

Τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν τὴνώνται. Τίνος ἔνεκα Παῦλος νῦν ταῦτα μεγαληγορεῖ; Οὐ μεγαληγορεῖ, ἀλλὰ παραμυθεῖται τὸν μαθητὴν, ὡς ἀν μή ἀλγῆ ὑπὲρ αὐτοῦ, ἀτε καλῆς ἐπιτυχόντος τελευτῆς, καὶ πέρις στεφάνους ἀπίντος. Ποστεφανετ πατήρ ἀποθνήσκων, παραμυθούμενος τὸ παῖδιν παρακαθήμενον καὶ κλαίον, λέγη· Τέκνον, μή κλαίει, ἐζήσαμεν καλῶς, τρόπαια ἐστήσαμεν, μεγάλας ήμιν οἴδεν δι βασιλεὺς τὰς χάριτας, ἔχεις καὶ σὺ θαυμάζεσθαι δὲ τῶν ἡμίν πεπραγμένων. Δῆλον γάρ ὅτι ταῦτα λέγει δι πατήρ, ἀνιστάς τὸν παῖδα τοῖς ἔγκωμοις πρὸς τὸ κούψως φέρειν τὸν χωρισμόν. Οὕτω καὶ Παῦλος ἐνταῦθα παραμυθεῖται Τιμόθεον, Ὅσανετ διαθήκην συντείθεις τὴν ἐπιστολὴν. Τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν τὴνώνται. οὐκοῦν καὶ σὺ αὐτοῦ ἐπιλαβοῦ. "Ἐνθα οὖν ἀλυσίς, Ἐνθα δεσμός, Ὅσανετ, οὔτο; ἀγῶν καλός; Ναὶ, δι' αὐτὸς τοῦτο, ὑπὲρ γάρ Χριστοῦ γίνεται ταῦτα. Ἐν τοῖς ἔξω ἀγῶνι πολλὰς ἡμέρας πονοῦσιν⁴² οἱ δινθρωποι, καὶ ἐν ὥρᾳ μιᾷ τὸν στέφανον διαμένουσιν· ἐνταῦθα δὲ διαπαντὸς ἡ λαμπρότης

A eligit qui cupiditatibus ipsius consentiant, ac quæ ad voluptatem ejus pertinent, tum dicant, tum agant.

Prudentes auribus. Hoc est, oblectati auribus, ac titillati, semper concupiscentes audire quæ placeant.

VERS. 4. *Et a veritate quidem auditum avertent;* ad fabulas autem convertentur. Animadvertis quod non ex ignorantia errant, sed suapte sponte? Avertent enim aures, inquit, et convertentur. Malum itaque voluntarium est. Ille autem dicit, non ut in mœrorem conjiciat di-cipulum, sed ut persuadeat ei, ut presenti tempore, quod formidine vacat, utatur quemadmodum convenit: quando autem contigerit, ut generose ferat: quemadmodum Christus dixit: Tradent vos et flagellabunt⁴³: et ipse Paulus: Post abitum meum intrabunt lupi graves⁴⁴.

VERS. 5. *Tu autem vigila in omnibus, malum sustine.* Vides quod propterea ut vigilaret, hæc predixerit? perinde ac si dicat, Priusquam adveniat vastatio illa, quaudiu non adsunt lupi, sustine afflictiones, cum voluntarias, tum violentas, ut in tuto oves colluces.

Opus sac evangelistar. Proinde opus evangelistarum est malum sustinere, tum a seipso, tum ab aliis qui foris sunt.

Ministerium tuum imple. Id est, comple. Tum itaque ministerium completetur, cum aliquis malum sustinet.

VERS. 6. *Ego enim jam delibor, ac tempus resolutionis meae instat.* Non dixit, sacrificor, sed quod maius est. Non enim tota victima Deo offertur, libamen vero totum.

VERS. 7. *Bonum certamen certari.* Cur jam Paulus istis gloriatur? Non gloriatur, verum discipulum suum consolatur, ne doleat super ipso, quippe qui finem jam bonum assecutus sit, et ad coronas abeat. Quemadmodum si pater moribundus consoletur filium assidentem sibi, atque plorantem, et dicat: Fili mi, plorare noli, bene viximus, tropæa ereximus, rex noster magnas agit nobis gratias, poteris etiam tu admirationi esse et laudari ob res a nobis gestas. Est enim planum quod hæc dicat pater, gnatum suum laudibus excitans ad discensum suum leviter ferendum. Consimilem 615 ad rationem Paulus hic Timotheum consolatur, hæno veluti testamentum condens Epistolam. Certamen, inquit, bonum certavi: proinde tu etiam, Timothee, idem apprehende. Atqui ubi catena, ubi vincula, bonumne id certamen est, o Paule? Να, inquit, propter hoc ipsum: propter Christum enim hæc sunt. In certaminibus externis multos dies homines laborant, et in una hora coronam acci-

⁴⁰ Matth. x, 17. ⁴¹ Act. xxiii, 29.

Varia lectiones.

⁴² πρόγματα ο. ⁴³ Ἐργον ποίησον εὐαγγελιστοῦ μ. ⁴⁴ ποιῶσεν ε.

piunt : hic autem in perpetuum splendor apud cer-
tantes perdurabit. Eapropter bonum est certamen,
hoc est, delectabile atque decorum.

Cursus consummari. Ab Jerusalem enim et cir-
cuito ejus usque ad Illyricum implevit Evangelium:
usque adeo currebat, innumera dissecans impedi-
menta, mortes, insidias, calamitates, quasi ignas
alas haberet.

Fidem servavi. Haud pauca enim erant quæ hanc
deprædari tentabant, minæ, mortes, suavium rerum
promissiones : verum ipse omnibus restitit, so-
brius, semperque vigilans, ac furem observans.

Vers. 8. *In reliquo mihi reposita est corona justi-
tæ.* Sufficiebant sane quæ dixerat ad consolatio-
nem : atqui præmia etiam hic apponit, quo eum
magis excitet. Non enim dolere oportet, inquit,
quod abeam coronam accepturus. Justitiam autem
hic rursus omnem virtutem appellat.

Quam reddit mihi Dominus in illa die, justus judex,
Non dixit, dabit, sed, *reddet*, veluti debitum quod-
dam : justus enim cum sit, omnino laboribus mer-
cedem definiat. Debitum itaque est corona, propter
judicis justitiam.

*Non solum autem mihi, verum etiam omnibus di-
ligeribus adventum ipsius.* Hic Timotheum ipsum
rursus excitat : si enim omnibus, multo magis tibi.
Quis autem diligit ejus adventum? Qui digna eo
facit ; adeo ut is qui non facit, non videtur diligere
apparitionem adventumque ejus, imo deprecari
etiam ipsum, ne digna factis accipiat. *'Επιφάνεια*
autem dicitur, eo quod a supernis appareat, ac e
supermis oriatur. Ante universalem autem appar-
itionem ejus, altera quædam est, secundum quam
ipse seipsum dignus exhibet, sed non mundo. Et
rurus : *Ego, inquit, et Pater veniemus, et mansio-
nem apud eum faciemus*¹¹.

Vers. 9. *Festina ad me venire cito.* Cur ad seso
Timotheum vocat, maxime cum Ecclesia Ephesina
ei esset concedita cum tota illa gente? Quia vin-
ctus delinebatur, et conclusus erat a Nerone, nec
poterat ipse ad eum proficiisci, hanc ob rationem
Romam illum accersit, volens fortasse multa
ei, priusquam mortem oppletat, commendare.

616 Vers. 10. *Demas enim me reliquit, diligens
hoc sæculum, et abiit Thessalonicanam.* Non dixit, ut
videam priusquam ego moriar, ne mörere eum
afficiat; verum quia solus sum, nec habeam qui
adjuvet me, in Evangelio, festina venire. Quid au-
tem est quod ait : *diligens hoc sæculum?* Hoc est,
amans otium, et vitam periculorum expertem ac
securam; maluit potius domi suæ in deliciis agere,
quam mecum affligi. Hunc autem solum accusat,
non eo consilio ut criminetur eum, sed ut nos ful-
ciat, ne in periculis langueamus : simul etiam ut
Timotheum ad sese citius pertrahat.

¹¹ Joan. xiv, 21.

Variæ lectiones.

¹⁰ συλλαβεῖν ο. ¹¹ ἐφελκύσασθαι. ο.

Τὸν δρόμον τετέλεκα. Ἀπὸ Ἱερουσαλήμ γὰρ καὶ
κύκλῳ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ πεπλήρωκε τὸ Εὐαγγέ-
λιον, οὗτος ἔτρεχε μυρία δακόπτων κωλύματα,
Θυνάτους, ἐπιδουλάς, συμφοράς, ώσανει περά ἔχων
ἀπὸ πυρός.

Τὴν πλοτιν τετήρηκα. Πολλὰ γὰρ ἦν τὰ συλῆ-
σαι¹² ταῦτην ἐπιχειροῦντα, ἀπειλαῖ, θάνατοι, ὑπο-
σύγετεις ἥδεων· ἀλλ' αὐτὸς πρὸς ἀπαντά ἀντέστη, νῆ-
φων καὶ ἐγρηγορῶς ἀλλ', καὶ τὸν κλέπτεντα ἐπιτέρων.

Λοιπὸν ἀπόκειται μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέ-
φανος. Ἰκανὸν μὲν καὶ τὰ φθείραντα πρὸς παραμυ-
θίαν· ὅδε καὶ τὰ ἐπαύλα προστίθησιν, ἵνα ἐπὶ πλέον
διαναστῇσῃ. Οὐ γὰρ ἀλγεῖν χρῆ, φησίν, ὅτι ἀπειμι
στεφανωθῆσμενος. Δικαιοσύνην δὲ τὴν καθέλου ἀρε-
τὴν κάνταῦθά φησιν.

"Οὐ ἀποδώσει μοι δέ Κύριος ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ,
ἢ δίκαιος χριτῆς. Οὐκ εἶπε, Δώσει, ἀλλ', ἀποδώσει,
ώσανει τινὰ ὄφειλήν καὶ χρέος" δίκαιος γὰρ ὁν, πάν-
τως τοὺς πόνους τὴν ἀντιμισθίαν ὀφίσει. "Ποτε ὄφειλή
ἢ στέφανος, διὰ τὸ δίκαιον τοῦ χριστοῦ.

Οὐ μόνος δὲ ἐμοί, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς ήγαπη-
κόσι τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ. Ἐνταῦθα καὶ αὐτὸν
διανιστησι τὸν Τιμόθεον. Εἰ γὰρ πᾶσι, πολῶν μᾶλ-
λον σοι. Τί; δὲ ἀγαπᾷ τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ; Ὁ
πράττων ἀξια ταύτης· ὡς δγε μὴ πράττων, οὐκ
ἔοικε ταύτην ἀγαπᾶν, ἀλλὰ καὶ ἀπεύχεσθαι αὐτὴν,
ἵνα μὴ τὰ ἀξια τῶν ἔργων ἀπολάθῃ. Ἐπιφάνεια δὲ
λέγεται, διὰ τὸ πάνω φανεσθαι, καὶ ἀνωθεν ἀνατέλ-
λειν. Πρὸ δὲ τῆς καθολικῆς ἐπιφανείας ἔστι καὶ
ἐπέρα, καθ' ἦν ἐμφανίζει αὐτὸς ἔαυτὸν τοὺς ἀξιούς,
οὐχὶ τῷ κόσμῳ. Καὶ αὐθίς· Ἐγώ, φησί, καὶ δὲ Πα-
τὴρ ἐλευσθεθα, καὶ μονῆρ παρ' αὐτῷ ποιη-
σομεν.

Σπουδαστὸν ἐλθεῖν πρὸς μὲ ταχέως. Τί δήκοτε
πρὸς ἔαυτὸν καλεῖ τὸν Τιμόθεον, καὶ ταῦτα Ἐκκλη-
σίαν ἐμπεπιστευμένον τὴν τῆς Ἐφέσου, καὶ Ἔθνος
ὅλοκληρον; Διότι ἐν δεσμοῖς ἦν καὶ συνεκέλειστο
ὑπὸ Νέρωνος, καὶ οὐκ εἶχεν αὐτὸς πρὸς αὐτὸν ἐλ-
θεῖν, διὰ τοῦτο ἐκεῖνον καλεῖ εἰς Τώμηγη, ποθῶν
πρὸ τῆς τελευτῆς ἵσως αὐτῷ πολλὰ παραθέσθαι.

Δημάς γάρ μις ἐγκατέλιπεν, ἀγαπήσας τὸν τὸν
αἰώνα, καὶ ἐπορεύθη εἰς Θεσσαλονίκην. Οὐ λέ-
γει, ἵνα σε ἴδω πρὸς ἀποδανάν με, ἵνα μὴ λυπήσῃ·
ἀλλ' ἐπειδὴ μόνος εἰμι, καὶ οὐδένα ἔχω τὸν συν-
αντιλαμβανόμενό μοι τοῦ Εὐαγγελίου, σπουδάσον
ἐλθεῖν. Τί δέ ἔστιν, ἀγαπήσας τὸν τὸν αἰώνα;
Τούτεστι, τῆς ἀνέσεως ἐρασθεῖς, καὶ τοῦ ἀκινθύνου
βίου καὶ ἀτφαλοῦς, εἰλευτο μᾶλλον οἵκοι τρυφᾶν, η
μετ' ἐμοῦ ταλαιπωρεῖσθαι. Τοῦτον δὲ μόνον διεβάλ-
λει, οὐχ αὐτὸν διαβάλλειν βουλόμενος, ἀλλ' ἡμᾶς στη-
ρεῖσι, ωστε μὴ μαλακίζεσθαι ἐν τοῖς κινδύνοις·
ἄμα δὲ καὶ τὸν Τιμόθεον μᾶλλον ἐψέλκεσθαι " βου-
λόμενος.

Κρήσκης εἰς Γαλατιῶν, Τίτος εἰς Δαλματῶν. Αἱ Τούτους οὐάει διαβάλλει· καὶ γάρ δὲ Τίτος τῶν αφόδρων θαυμαστῶν ἦν, ὡς καὶ Κρήτην ἐμπιστευθῆναι. Οὗτοι οὖν οἱ δύο, οὐχ ὡς ἀγαπήσαντες τὸν νῦν αἰώνα ἀπῆλθον, ἀλλὰ διὰ τὸ κήρυγμα Ἰωάς, ἢ διὰ ἀλλήλην χρέαν.

Αουκᾶς δέ στι μόρος μετ' ἁμοῦ. Οὗτος γάρ ἀδιασπάστως; εἰχεν αὐτοῦ, δὲ καὶ τὸ Εὐαγγέλιον γράφας; καὶ τὰς Πράξεις τὰς καθολικάς. Περὶ τούτου φησι γράψων· Οὐδὲ ἔπαιρος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ διὰ πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν.

Μάρκος ἀραλαβὼν ἄγε μετὰ σεωτοῦ· ἔστι γάρ μοι εὐχηστος εἰς διακονῶν. Οὐχ εἰς τὴν ἀνάπτυσιν λέγει τὴν ἑαυτοῦ, ἀλλ' εἰς τὴν διακονίαν τοῦ Εὐαγγελίου. Καὶ γάρ ἐν δεσμοῖς ὅν, οὐκ ἐληγε κηρύττων. Ἀρχ οὖν καὶ τὸν Γιμάθεον, οὐχ ἔνεκεν ἑαυτοῦ ἐκάλει· ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ Εὐαγγελίου, ὥστε μηδεμίαν ταρσῆμν γενέσθαι τοῖς πιστοῖς; κατὰ τὴν αὐτοῦ τελευτὴν, τῶν αὐτοῦ μαθητῶν πολλῶν παρόντων, καὶ κακούντων τὸν θύρυσθον, καὶ παραμυθουμένων τοὺς ἀρερήτας φέροντας αὐτοῦ τὴν τελευτὴν. Καὶ γάρ ἀνδρας ἀξιολόγους είκος είναι τοὺς πεπιστευκότας ἐπὶ τῆς Ῥώμης.

Τυχικὸν δὲ ἀπέστειλα εἰς Ἔφεσον. "Ωστε μόρος; ἐγκαταλείπειμαι, καὶ ἀναγκαῖα ἡ σῇ παρουσία.

Τὸν φελετηρην, δον ἀπέλικεν ἐν Τρωάδι παρὰ Κάρπω, ἐρχόμενος φέρε, καὶ τὰ βιβλία. Ἰμάτιν τι λέγει ἐνταῦθα· ζητεῖ δὲ τοῦτο, ὥστε μὴ δεηθῆναι περὶ ἑτέρων λαβεῖν. Πενταχοῦ γάρ πολλὴν πρόνοιαν ποιεῖται, τοῦ μὴ δεῖσθαι ἑτέρων. Τινὲς δὲ τὸ γιωσόσκομόν φασιν, ἔνθα τὰ βιβλία ἔκειντο. Τί δὲ τῶν βιβλίων ἐδεῖτο, μέλλων ἀποδημεῖν πρὸς Θεόν; Ἰνα αὖτε τοῖς πιστοῖς παράθηται, ὥστε ἀντ' αὐτοῦ ἔχειν.

Μάλιστα τὰς μεμβράνας. Ἰωάς αὗται ὠφελιμώτερά τινα περιείχον.

Ἀλέξανδρος δὲ χαλκεὺς ποιεῖ μοι κακὰ ἀνεδειξατο. Μέμνηται τοῦ πειρασμοῦ τούτου, οὐχ ἵνα ἔκεινον διαβάλῃ, ἀλλ' ἵνα τὸν μαθητὴν πεισθῆ γενναίως φέρειν καὶ τοὺς παράτινας εὔτελῶν καὶ ἀτίμων προσαγομένους πειρασμούς. Πολλοὶ γάρ ὑπὸ μὲν ἀξιολόγων τινῶν πειραζόμενοι, φέρουσι, παραμυθίαν ἔχοντες τὴν τῶν πειραζόντων ὑπεροχήν· τὸ δὲ ὑπὸ εὔτελῶν καὶ ἀπερθιμένων πάσχειν, μετά τάλην τὴν ^{τοῦ} ἀνίαν. Διὸ καὶ Πάιϊός φησι· Πολλά μοι κακὰ ἐνεδειξατο, ἀντὶ τοῦ, Ἐθλψέ με ὑπερβαλλόντως, ἢ καὶ διαφόρως. Καὶ ἀλλὰς γάρ οἱ ἀσημοις καὶ διτιμοι, ἐλάχιστα τῆς ὑπολήψεως τῶν πολλῶν φροντίζοντες, ἐπειδὴν ἀρξῶνται τινας κακοῦν, οὐδὲλως φείδονται.

Ἀποδώῃ πάντων Κύριος κατὰ τὰ δργα αὐτοῦ. Θάρρει, φησίν· οὐχ ἀτιμωρητὴ ταῦτα αὐτῷ προχωρήσει, ἀλλ' ἀποδώῃ αὐτῷ Κύριος, ἀντὶ τοῦ, ἀποδώσει· μέλλων γάρ προφητεία ἔστιν, ἢ ἀρά.

Crescens in Galatiam, Titus in Dalmatiam. Ήσαίας non accusat: nam Titus usque adeo admirans erat, ut Creta insula illi committeretur. Hic dico igitur, non veluti diligentes mundum hunc abierunt, sed prædicandi forsitan gratia, vel aliam ob necessitatem.

Vers. 11. Lucas est solus mecum. Iste enim inseparabiliter illi adhærebat, qui et Evangelium conscripsit Actaque catholica. De hoc scribens Paulus: *Cujus laus, inquit, est in Evangelio per omnes Ecclesias* ¹⁰.

Marcum assume et adduc tecum: est enim mihi utilis ad ministerium. Non ad sui recreationem dicit, verum ad ministerium Evangelii. Etenim in vinculis agens, a prædicatione non desistebat. Timotheum igitur non sui ipsius causa vocabat, sed Evangelii, ut nulla perturbatio fidelibus nascetur obitus sui tempore, multis ejus discipulis praesentibus, prohibentibusque perturbationem, adhortantibusque et consolantibus eos qui ejus obitum ægre ferrent. Etenim versimile est homines auctoritate magnos suisse, qui Romæ crediderant.

Vers. 12. Tychicum autem nisi Ephesum. Solus itaque relictus sum, atque opus habeo præsentia tun.

Vers. 13. Penulam quam reliqui Troade apud Carpum, veniens tecum affer et libros. Pallium quodam hic dicit, quod ideo querit, ne habeat opus ab aliis accipere. Ubique enim magnam curam gerit ut non indigent aliis. Nonnulli vero capsulam hic intelligunt, qua libri repositi erant. Quid autem libris opus habebat, migratus ad Deum? Ut ipsos fidelibus commendaret, quos sui ipsius loco habebant.

Maxime membranas. Ista fortassis utiliora quedam continebant.

Vers. 14. Alexander ærarius multa mala mihi ostendit. Meminit temptationis hujus, non ut eum accuset, verum ut discipulo persuadeat magno animo ferre temptationes quæ a vilibus et ingloriis adducabantur. Plerique enim a gravibus **617** viris et magnis tentati, istud ferunt, consolationem habentes ipsam afflignant excellentiam: verum a vilibus et abjectis pati, vehementer angit. Propterea et Paulus dixit: *Multa mala mihi ostendit*, pro, vehementer afflxit, vel etiam multisfariam. Præterea, qui inglorii sunt et obscuri, multitudinis existimationem minimi facientes, si quempiam afflgere cœperint, nullo modo parcunt.

Reddat ei Dominus secundum opera ejus. Conside, inquit, haud impune hæc ei succedent, sed reddat ei Dominus, pro, reddit. Nam prophetia potius est, quam imprecatio. At vero non tanquam sancti

¹⁰ II Cor. viii, 18.

Variæ lectiones.

¹¹ μεγάλην ἔχει τὴν π.

consentiant suppliciis, hoc a divo Paulo dictum est ; verum quod verbi prædicatio eorum qui ipsi erant impedimento repressione opus habuit, et quod imbecilliores etiam hinc maxime consolarentur.

VERS. 15. *Quem et tu devita. Non dixit : Supplcio affice, aut puni (etiamsi licebat per gratiam Spiritus hæc facere), sed devitare, hoc est, declinare et secedere ab eo jubet, ac Deo vindictam relinquere.*

Valde namque restitit verois nostris. Hoc est, pugnat adversum me, atque Evangelii verbis adversatur.

VERS. 16. *In prima mea defensione nemo mihi adiuit, sed omnes me dereliquerunt. Rursum alias tentationes enarrat, quo magis discipulum ad certamen excitet. Primam autem defensionem qualem dicit ? Sistebatur primum Neroni, et effugit mortem, adeo ut ab eo etiam tempore prædicaret verbum. Postquam vero pincernam ejus in fide instituisset, insania exæstuans Nero obtruncavit eum. Tristitiam autem indicat quod ait : Omnes me dereliquerunt : perinde quasi dicat, Domestici mei me prodiderunt, omnique consolatione destitutus sum. Quocirca et tu in periculis destitutus me exemplum tibi sume ad consolationem.*

Non imputetur ipsis. Animadvertis quomodo parcat suis ? Atqui rem gravem admiserant familiares atque domestici ejus, adeoque cooperatorates, cum deseruerunt eum. Non enim æquale habetur, ab externis contemni et ab amicis. Attamen precatur ne istud imputetur eis, apud Deum videlicet, cum alias peccatum sit ingens, ac dignum quod imputetur.

VERS. 17. *Dominus autem mihi astitit. Discipulo istud rursus est solatio : ostendit enim quod Deus non sinal eum gravia pericula sustinere, qui ab hominibus derelinquitur.*

Et confortavit me. Hoc est, fiduciam dedit, nec permisit me succumbere.

618 Ut per me prædicatio impleatur. Observa ingentem ejus humilitatem. Non enim quod dignus sim ejus dono, confortavit me, inquit, sed ut prædicatio per me impleatur, hoc est, stabilietur, vel ad finem perveniat et impleatur : quemadmodum si quis purpuram ac diadema regium gestet, ac propter læc servetur.

Et audiant omnes gentes. Illoc est, ut perspicuat et verbi gloria, et divinae providentiae de me cura.

Ac liberabit me ex ore leonis. Hoc est, Neronis. Iustum enim leonem appellat, propter imperii ejus robur et invictas vires. Vide autem quam parum a morte absuerit, cum in leonis fauces inciderit.

VERS. 18. *Et liberabit me Dominus ab omni opere*

A Οὐχ ὡς τῶν ἀγίων δὲ ταῖς τιμωρίαις ἐπιτρέχονταν, τοῦτο εἰρηται παρὰ τοῦ Παύλου, ἀλλ' ὡς τοῦ κηρύγματος δειομένου τῆς τῶν ἐμπεδιζόντων αὐτῷ συστολῆς, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀσθενεστέρων ἐκ τούτου παραμυθουμένων τὰ μέγιστα.

"Οὐ καὶ σὺ φυλάσσου. Οὐκ εἶπε, Τιμώρησον, κόλασον (κατοιγε ἐνήν διὰ τῆς χάριτος τοῦ Πνεύματος ταῦτα ἐργάσασθαι), ἀλλὰ φυλάσσεσθαι, τουτέστιν ἐκκλίνειν, ἀναχωρεῖν ἀπ' αὐτοῦ κελεύει, τῷ Θεῷ παραχωροῦντα τῆς τιμωρίας.

Αλλα γάρ ἀνθέστηκε τοῖς ἡμετέροις λόγοις. Τουτέστι, πολεμεῖ καὶ ἐναντιοῦται τοῖς τοῦ Εὐαγγελίου " λόγοις.

B 'Ἐρ τῇ πρώτῃ μονι ἀπολογίᾳ οὐδεὶς μοι συμπαρηγένετο, ἀλλὰ πάντες με ἐγκατέλιπον. Πάλιν ἔτέρους πειρασμῶν διηγεῖται, ἵνα μᾶλλον ἀλείψῃ " τὸν μαθητὴν. Πρώτην δὲ ἀπολογίαν ποιῶν λέγει ; Παρέστη πρότερον τῷ Νέρωνι, καὶ διέφυγε τὸν θάνατον, ὅπτε καὶ κηρύσσειν ἔκτοτε· ἐπεὶ δὲ τὸν οἰνοχόον αὐτοῦ κατήγησε, τότε ὑπερβέσας Νέρων τῇ μανίᾳ, ἀπέτεμεν αὐτὸν. 'Αθυμίαν δὲ ἐμφαίνει τὸ, Πάντες με ἐγκατέλιπον· ὡσανεὶ ἐλεγε. Καὶ οἱ οἰκεῖοι μοι προέδωκαν, καὶ πάσης ἐστερήθην παραμυθίας. "Ποτε καὶ σὺ ἐν δεινοῖς καταλειφθεὶς ἔχε παραμυθίαν τὰ κατ "

Mή αὐτοῖς λογισθείη. 'Ορδές πῶς φείδεται τῶν οἰκείων ; καίτοι ἔργον εἰργάσαντο δεινὸν οἱ οἰκεῖοι οἱ συνεργοί, ἐγκαταλείποντες αὐτόν. Οὐ γάρ ἔστιν ίσον παρὰ τῶν ἔξιθεν καταφρονηθῆναι, καὶ παρὰ τῶν οἰκείων. 'Αλλ' ὅμως εὐχεται μὴ λογισθῆναι αὐτοῖς τοῦτο, παρὰ Θεῷ δηλαδή, ἀλλὰς ἀμάρτημα δι μέγα, καὶ δξιον λογίζεσθαι.

'Αλλ' δ Κύριος μοι παρέστη. Τοῦτο " πάλιν παραμυθία τῷ μαθητῇ· δείκνυσι γάρ, ὅτι τὸν παρὰ ἀνθρώπων ἐγκαταλειπόμενον οὐκ ἀφίσοι τι δεινὸν παθεῖν δ Θεός.

Kαὶ ἐτερυράμωσέμε. Ταυτέστι, παρθησαν ἐχαρίσατο, οὐκ ἀφῆκε καταπεσεῖν.

'Ιτα δι' ἐμοῦ τὸ κήρυγμα πληροφορηθῆ. "Ορχ τὴν πολὺν αὐτοῦ ταπεινοφρούνην. Οὐχ ὡς δξιον γάρ, φησι, τυχεῖν τῆς δωρεᾶς ἐνεδυνάμωσε με, ἀλλ' ίτα τὸ κήρυγμα δι' ἐμοῦ πληροφορηθῆ, τουτέστι ή βενιαωθῆ. η εἰς πέρας ἔλθῃ καὶ πληρωθῆ. ὡσπερ δι εἰτις ἀλουργίδα καὶ διάδημα βαστάζοι, καὶ διὰ ταῦτα σώζοιτο.

Kαὶ ἀκούσῃ πάρτε τὰ δύνη. Τουτέστιν, ἵνα κατέδηλος πᾶσι γένηται καὶ τοῦ κηρύγματος η δξια, καὶ τῆς περὶ ἐμὲ προνοίας η κηδεμονία.

Kαὶ ἐξέρυσσατ με ἐκ στόματος λέστος. Τουτέστι τοῦ Νέρωνος. Λέοντα γάρ τοῦτόν φησι, διὰ τὸ ιτσχυρὸν αὐτοῦ τῆς βασιλείας καὶ ἀκταπληκτον. "Ορα δὲ πῶς παρὰ μικρὸν ἥλθεν ἀποθανεῖν, εἰς αὐτὸν τὸν φάρυγγα τοῦ λέοντος ἐμπεισών.

Kαὶ φύσεται με δ Κύριος ἀπὸ πατέδη δροῦν

Variæ lectiones.

⁴⁰ κηρύγματος ο. ⁴¹ δξινη μ. ⁴² ίδοι ο.

πονηροῦ. Τότε μὲν τοῦ σωματικοῦ με θανάτου ἐξ-
τήριασεν· ἐπεὶ δὲ ίκανῶς ἐκήρυξε, ἐλπίζω διε βίουε-
ται με, οὐκέτι μὲν θανάτου σωματικοῦ, ἢδη γὰρ
σπενδόματι, ἀλλὰ παντὸς ἀμαρτῆματος, τουτέστιν,
εὐκαίστει με μαλακισθῆναι πρὸς τὴν θάνατον, ἀλλὰ
ἔωσι μέχρι τοῦ αἰματος ἀντικαταστῆναι· πρὸς τὴν
ἀμαρτίαν, ὅπερ ἐστὶ βίουθῆναι τοῦ νοτίου λέοντος.
Μετάνων εὖν αὕτη ἡ σωτηρία, ὅτε δοκεῖ ἐκδεδίσθαι, ἢ
ἡ πρότερον, ὅτε ἔξεργα.

*Καὶ σώσει εἰς τὴν βασιλείαν αὐτοῦ τὴν ἐπου-
γάριον.* Τουτέστιν, ἔχορπάσει με πάστης⁴⁰ ἀμαρ-
τίας, ἐκεῖ δὲ φυλάξει. Τοῦτο νάρ ἐστι σωθῆναι εἰς
τὴν βασιλείαν, τὸ ἐνταῦθα δι' αὐτὸν ἀποθανεῖν. Οὐ
μισῶν γάρ τὴν γύνην αὐτοῦ, εἰς τὴν αἰώνιον
γραλάξει αὐτήν. "Ἄρα ἡ δυνατεῖς⁴¹ σωτηρίᾳ αὕτη
ἐστιν, διανέκει διαλάμπωμαν.

"Οὐ γάρ δέξαται εἰς τοὺς αἰώνας τῷν αἰώνων. Ἀμήν.
ἴδου δοξολογία τοῦ Ιησοῦ, ὃς καὶ τοῦ Πατρός· αὗτος
γάρ δοκεῖ.

Ἄσπασαι Πρίσκιλλαν καὶ Ἀκύλαν. Οὗτοι εἰσιν
οἱ τὸν Ἀπολλώνιον προσλαβόμενοι καὶ κατηχήσαντες,
παρ' οὓς καὶ αὐτὸς Παῦλος κατήχθη⁴², ὃν συνεχῶς
μέμνηται. Προτίθεσι δὲ τὴν γυναικαν, ὡς πιστοτέ-
γαν καὶ εποιεῖστεραν· καὶ γάρ καὶ τὸν Ἀπολλώνιον
αὕτη κατηχήσαν· οὐ καὶ ἀδιαφόρως τοῦτο ποιεῖ.
Τόν δὲ ἀσπασμὸν ποιεῖται, δόμοι μὲν παρεμβού-
μενος, ὁμοὶ δὲ καὶ τιμῆν καὶ ἀγάπην ἐνδεικνύ-
μενος διὰ τούτου· τὸ δὲ μεῖζον, καὶ πολλῆς μετα-
δόσης χάριτος. Ἅρκει γάρ καὶ ἀσπασμὸς μόνος τοῦ
μακαρίου καὶ ἀγίου ἐκείνου, πολλῆς ἐμπλῆσαι χά-
ριτος τὸν προσαγορεύμενον.

Καὶ τὸν Ὁριστιζόντος οἰκον. Τουτέστι, τοὺς ἐν
τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ. Αὐτὸς γάρ ἐν Ῥώμῃ ήν, ἐπιμένε-
μενος· Παύλου ἐν δεσμοῖς, ὡς προείρεται. Διὸ δὲ τῆς
προσαγορεύουσας κάκείνους; προθυμοτέρους ποιεῖ,
ῶστε τοιαῦτα μετίεναι.

Ἐραστος ἔμεινεν ἐν Κορίνθῳ. Τρόφιμον δὲ
ἀπέλιπον ἐν Μιλήτῳ ἀσθενοῦντα. Ἐπεὶ τούτων
οὐκ ἐμήσθη, νῦν μέμνηται, καὶ δείχνειν ἔαυτὸν
πάντοθεν μεμονωμένον, ὥστε ἐψέλκεσθαι τὸν Τιμό-
θεον τάχιον ἐθεῖν. Τίνος δὲ ἔνεκεν οὐκάστο τὸν
Τρόφιμον ἀσθενοῦντα; "Οτι οὐ πάντα τρόποντο οἱ
ἄγιοι, τοῦ Θεοῦ τοῦτο ποιοῦντος, ἵνα μή οἱ ἄνθρωποι
αὐτοὺς θεοποιήσωσιν. Οὗτοι καὶ Μωϋσῆς ισχνώπωνος
γεγονὼς ἐκ νέου καὶ ὡν, οὐκάστο ἔαυτὸν, οὐδὲ εἰς
τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας εἰσῆλθεν, ἵνα μή θεὸς νο-
μισθῇ. Οὗτοι καὶ αὐτὸς οὗτος δι Παῦλος σκόλοπα
εἰχεν. Ἡ δὲ Μιλήτος τῆς Ἐρέσου ἐγγύς ἐστιν.
Ἀλλα οὖν ἡ διε ἀπέπλευν ἐπὶ τὴν Ιουδαίαν, ἀφῆκεν
αὐτὸν ἐν Μιλήτῳ Παῦλος, ἢ μετὰ τὸ γενέσθαι ἐν
Ῥώμῃ, πάλιν ἀνῆλθεν εἰς ταῦτα τὰ μέρη, οὐκ ἔχο-
μεν εἰπεῖν.

Σκούδασον πρὸς χριστῷος ἀλυθῆν. Ἐπειδὴ πίν-

A malo. Tuum quidem a corporali morte me eripuit: posteaquam vero satis predicaverim, spero quod liberabit me, non deinceps quidem a morte corpore, jam enim delibor, cæterum ab omni peccato: hoc est, non sinet me labefactari ad mortem, verum dabit mihi ut ad sanguinem usque resistam adversus peccatum, quod est liberari a spirituali leone. Major igitur hæc salus est, quando videtur esse traditus in mortem, quam prior, quando evasit.

Et salvum faciet in regnum suum cœlestis. Ille est, eripiet me ex omni peccato, illuc autem custodiet. Hoc enim est servari in regnum, nempe in hoc mundo propter eum mori. Nam Qui odit animam suam, in vitam aternam custodiet eam⁴³. Proinde B ista vera salus est, quando illuc fulgebimus.

Cui gloria in secula sæculorum. Amen. Ecce gloriā perinde Filio tribuit ac Patri: nam ipse est Dominus.

VERS. 19. Saluta Priscillam et Aquilam. Hi sunt qui Apollinem assumpserunt institueruntque, quorum hospitio et ipse Paulus usus est, quorum subinde meminīt. Priori autem loco feminam ponit, ut quæ in fide magis enituerit, et ferventior fuerit: nam et Apollinem ipsa instituerat in fide. Vel sine discrimine hoc facit. Salutationem porro texit, partim ut consolationem præbeat, partim ut honorem et charitatem per istam indicet: ac, quod majus est, multam gratiam per hanc imperitiens. Sufficit enim vel sola beati sanctique illius salutatio multa gratia implere eum qui salutatur.

Et Onesiphori domum. Hoc est, eos qui sunt in ædibus ejus. Nam ipse Romæ erat, Paulo in via-eulis serviens, ut prædictum est. Per salutationem autem hanc ipos promptiores reddit, ut alia hujusmodi aggrediantur.

**619 VERS. 20. Erastus mansit Corinthi : Trophi-
mum autem reliqui infirmum Miletū.** Quia horum nonorum meminīt, nunc mentionem illorum facit, ostendens undique sese destitutum, ut attrabat ad se Timotheum, quo celerius veniat. Cujus autem rei gratia non curavit Trophimum agrotantem? Quia non omnia potuerunt sancti Deo faciente, ne homines ipos deos faciant. Sic et Moses cum a puero gracilis et infirmæ vocis esset, non sanavit semel ipsum, neque in terram promissionis ingressus est, ne deus existimaretur. Hunc ad modum ille ipse Paulus stimulum habebat. Miletus autem prope Ephesum est. Num igitur quando navigabat in Iudeam, reliquerit ipsum Miletū Paulus, vel postquam Romanum venisset, rursus in eas terras redierit, affirmare haud possumus.

VERS. 21. Festina ante hiemem venire. Quia un-

⁴⁰ Joan. XII, 25.

3

Variæ lectiones.

⁴¹ με ἀπὸ πάστης π. ⁴² ἀρα ἡ ἀμετάπτωτος, καὶ δυνατ. π. ⁴³ κατηχη-η ο.

diique relictus sum, ut videre licet, matura ad ventum tuum. Non dixit autem, Priusquam morior ego : triste namque hoc erat : verum, Ne ab hieme prohibearis, et non videoas me videlicet, etiam si hoc non sit dictum.

Salutat te Eubulus, et Pudens, et Linus. Hunc Linum tradunt nonnulli secundum post Petrum Ecclesiæ Romanæ episcopum suis.

Et Claudia. Animadvertis quomodo et seminæ servidæ fuerint, et crucifixæ mundo? Sexus enim iste virili non est inferior, si velit. Etenim in rebus ad vitam conservandam necessariis plurimum conferunt: quippe quæ domus curam suscep-
rint, atque viros a curis liberent quo liberius civilia negotia tractent. Quinetiam in spiritualibus temperantiam exercere magis possunt quam viri, et sanctificationem et puritatem exhibere, atque jejunium. Denique nihil omnino feminis obstat, quo minus virtutem exercere queant, si modo velint.

Et fratres omnes. Non porro nominatum horum meminit: sed cum tot essent fideles, illorum duntaxat meminit nominalim, utpote qui magis inclinabantur, quippe quod excesserant iam ex hujus mundi rebus, spirituque serventiores erant.

Vers. 22. Dominus Jesus Christus cum spiritu tuo. Ne doleas, inquit, quod discedam: Dominus enim tecum est. Nec dixit, tecum, sed, cum spiritu tuo. Duplex est auxilium, alterum gratiæ Spiritus, alterum Dei succurrentis ipsi gratiæ. Quin et aliud indicat, tum nimirum Dominum esse nobiscum; quando Spiritum ejus nobiscum habuerimus, nos abgentes ipsum per malitiam.

Gratia nobiscum. Amen. Sibi ipse **620** tandem precatur, ut semper sit Deo gratus, gratiamque apud ipsum obtineat. Quemadmodum enim is qui imperatorem cernit, apudque eum gratiam obtinet, nihil triste sentit: hunc ad modum etsi amicis destituamus, et in pericula incidamus, nullius sensum percipiemos, si gratia ista nobis adfuerit atque muniverit. Hoc autem alia ratione contingere non potest, quam si placentia Domino operemur. Sicut enim in ædibus servi illi apud heros suos gratiam inveniunt, qui grata ipsis faciunt: eadem ratione unusquisque nostrum gratiam habebit apud communem Dominum, si quæ illius sunt euret. Sic enim illius providentiam per omnia consequetur. Ipsi gloria in sæcula. Amen.

A τούτῳ μεμδνωματι, ὡς συνορᾶν ἔστι ⁵¹, σπούδασσον ἐλθεῖν. Οὐ λέγει δὲ, πρὶν ἢ θανεῖν με, λυπηρὸν γάρ τουτο, ἀλλὰ ἵνα μὴ κωλυθῆς τῷ χειμῶνι, καὶ οὐκ ἔης με δηλοντί, εἰ καὶ μὴ εἰργαται.

'Ασπάζεται τοις Εδεσύλος, καὶ Ποίδης, καὶ Λιροῦ. Τοῦτον τὸν Λίνον Ιστοροῦσί τινες δεύτερον μετὰ Πέτρου ἐπίσκοπον τῆς Φωκαΐων Ἐκκλησίας γενέθει.

Καὶ Κλαυδία. Ὁρᾶς πᾶς καὶ γυναικεῖς διάπυροι ἡσαν καὶ θερμαὶ, καὶ ἑσταυρωμέναι τῷ κόσμῳ; καὶ γάρ οὐδὲν ἐλαττοῦται τὸ γένος τοῦτο τῶν ἀνδρῶν, ἐὰν θέλῃ. Καὶ ἐν τοῖς βιωτικοῖς γάρ μεγάλα συρράλλονται τῷ βίῳ· ἄτε τὴν οἰκουρίαν ἀναδεεγμένα, καὶ τοὺς ἀνδράς ἀμερίκινας τὰ πολιτικὰ μεταχειρίζεσθαι παρασκευάζουσας. Καὶ ἐν τοῖς πνευματικοῖς δὲ καὶ σωφροσύνην ἀσκήσας μᾶλλον δύνανται τῶν ἀνδρῶν, καὶ τὸν ἀγιασμὸν καὶ κοσμίστητα ἐπιδεξασθαι καὶ νηστεῖαν. Καὶ δὲ πολὺς οὐκέτι ἐμπλόδιον ταῖς θηλείαις πρὸς ἀρετὴν, ἐὰν βούλοιντο.

Καὶ οἱ ἀδειγοὶ πάντες. Οὐκέτι δνομαστὶ τούτῳ ἐμνήσθη· τοσούτων δὲ δυτῶν πιστῶν, ἐκείνων μεμνηται δνομαστὶ μόνον, ὃς μᾶλλον λαμπόντων, ἀτε καὶ ἐκβεηχότων ἔξι τῶν κοσμικῶν πραγμάτων, καὶ θερμότέρων δυτῶν.

Ο Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς μετὰ τοῦ πτεύματός σου. Μή ἀλγεῖ, φησίν, οὐτὶ ἀφίσταμαι· ὁ Κύριος γάρ μετὰ σου. Καὶ οὐκ εἶπε, μετὰ σου, ἀλλὰ, μετὰ τοῦ πτεύματός σου. Διπλῇ δὲ βοήθεια, τῆς χάριτος τοῦ Πνεύματος, καὶ τοῦ Θεοῦ βοηθοῦντος αὐτῇ ⁵². Καὶ δὲ πολὺς δὲ τοῦτο αἰνίττεται, οὐτὶ τότε ἐστὶν ὁ Κύριος; μεθ' ἡμῶν, οὗτος καὶ τὸ Ιησοῦμα μεθ' ἡμῶν ἔχομεν, μὴ διώξαντες αὐτὸν διὰ κακίας.

Η χάρις μεθ' ἡμῶν. Αμήν. Καὶ έστιν ἥτοι πόνος ἐπεύχεται, ώστε δεῖ εὐάρεστον ⁵³ εἶναι τῷ Θεῷ, καὶ χάριν ἔχειν παρ' αὐτῷ. *"Ωσπερ γάρ δὲ τὸν βασιλέα ὅρῶν, καὶ χάριν ἔχων παρ' αὐτῷ, οὐδενὸς αἰσθάνεται λυπηροῦ· οὕτω καὶ τὸν φίλων ἀπολιμπανύμεθα, καὶν δεινοῖς περιέσωμεν, οὐδενὸς αἰσθήσας ληψδεμέθα, τῆς χάριτος; ἐκείνης συνούσης καὶ τειχίζουσῆς ἡμᾶς. Τοῦτο δὲ οὐκ ἂν δὲλλως γένοιτο, εἰ μὴ διὰ τοῦ ἐργάζεσθαι ἡμᾶς τὰ ἀρεστὰ τῷ Δεσπότῃ.* *"Ωσπερ γάρ ἐν ταῖς οἰκίαις ἐκείνοις τῶν δούλων χάριν εὑρίσκουσι παρὰ τοῖς δεσπόταις, οἱ τὰ ἀρεστὰ αὐτοῖς ποιοῦντες· οὕτω καὶ ἡμῶν ἔκαστος χάριν ἔξει παρὰ τῷ κοινῷ Δεσπότῃ, ἐὰν τὰ ἐκείνου μεριμνᾷ. Οὕτω γάρ τῆς ἐκείνου προνοίας διὰ πάντων ἐπιτεύξεται. Αὐτῷ δὲ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Αμήν.*

Variæ lectiones.

⁵¹ Συστ. ο. ⁵² αὐτοῦ ο. ⁵³ εὐχαρίστους καὶ εὐαρέστους ο.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

ΤΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ ΠΡΟΣ ΤΙΤΟΝ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ
ΕΕΗΓΗΣΙΣ.

THEOPHYLACTI

BULGARIAE ARCHIEPISCOPI

EPISTOLÆ DIVI PAULI AD TITUM EXPOSITIO.

Τάκθεσις τῆς πρὸς Τίτον Ἐπιστολῆς.

Τῷν Παῦλῳ συνέπτωται δοκιμώτατος δὲ Τίτος ὁ, ἐπίσκοπός τε τῆς Κρήτης μεγάλης οὖσης, δι' αὐτὸν τούτο κεχιρότερον, καὶ τοσούτων ἐπισκόπων πρίσιν⁵⁸ καὶ χειροτοριῶν ἐπεπάτη. Καὶ τὰ ἀδειάποτα δὲ ἀναληρῶσαι, ὡς δοκιμώτατος⁵⁹ πάντως προστάτεται διὰ ταύτης τῆς Ἐπιστολῆς. Ἡντιφέτει Παῦλος αὐτῷ πρὶν η δεθῆ⁶⁰, καὶ ἐράθεται οὐδαμοῦ γάρ πειρασμῶν ἔταῦθα μέμνηται. Οὐδεὶς δοκεῖ μοι καὶ πρότερον εἶναι τῆς πρὸς Τιμόθεον· ἐκεῖνην γάρ πρὸς τῷ τέλει ὥραταχε. Συνεχῶς δὲ μημονεύει ἐτιαῦθα τῆς χάριτος, δι' ἣς ἐσώθημεν, λυτήριον εἰδὼς παρακλησίαν. Οὐ γάρ ἀναμηνθεῖται τις ὥρα πρότερον⁶¹, τίτων τῇσι μετὰ ταῦτα δωρεῶν⁶² καὶ χάριτος, συκοδύσει πάντως μὴ παροργίσαι τὸν εὐεργέτην. Αποτελεται δὲ καὶ πρὸς Ἰουδαίους. Εἰ δὲ δλόκιηπον τὸ γένος ὑβρίζει, μὴ θαυμάσῃς. Οὐ γάρ ὡς ὑβριστής, ἀλλ' ὡς ἐρωστής τοῦ Θεοῦ καὶ ζηλωτής τούτο ποιεῖ, ωσπερ καὶ δὲ Χριστὸς μυρία ήλιοιδεροι τοῖς Γραμματεῦσιν, οὐχ ὑπέρ ἑαυτοῦ, ἀλλ' διτὶ τοὺς ἄλλους ἀπώλλυνον. Βραχεῖαν δὲ ποιεῖ τὴν Ἐπιστολὴν, ἵνα κάτεσθε τοῦ Τίτου μάθωμεν. Οὐ τοιούτος γάρ εὐ δεῖται πολλῶν οὔτων, ἀλλ' οἷος ὑπομητήσως τινος⁶³.

A 621 Argumentum Epistolæ ad Titum.

Inter omnes qui cum Paulo versati sunt, probatissimus cum esset Titus, episcopus propterea Cretæ, magnæ illius insulæ electus est, totque episcoporum cum judicium tum ordinatio ei demandata est. Porro quæ desint, replere ipse, ceu omnino probatissimus, per hanc jubetur Epistolam, quam scripsit ei Paulus priusquam vincitus teneretur, cumque adhuc extra metum consistaret. Nusquam enim tentationum hic meminit. Unde haec mihi videtur prior esse ea quam ad Timotheum dedit: nam illam scripsit, cum proxime finem esset. Frequenter autem hic gratiae meminit, qua servi sumus, sufficienti iethanc consolationem esse sciens. Qui enim apud sese reputat quisnam olim 622 fuerit, et quanis sit postea donatus et donis et gratia, dabit operam omnino ne ad iracundiam provocet benefactorem. Invenitur autem adversus Iudeos. Quod si vero universum genus contumeliose insectatur, ne mireris. Non enim ut contumeliosus, ceterum veluti amore ac zelo Dei percitus, hoc facit: perinde ac Christus innumeris modis Scribis conviciabatur, non suo nomine, sed quia alios perdebat. Brevem autem conscribit Epistolam, ut vel hinc Titi viruitem discamus. Nam hujusmodi rīr multis verbis non indiget, sed retutti admonitione quadam.

Variæ lectiones.

⁵⁸ χρίσις ιη. ⁵⁹ δόξιμος ο. ⁶⁰ δεθῆναι ο. ⁶¹ πρώην ο. ⁶² δωρεὰν καὶ χάριτι, καὶ, κατὰ δωρεὰν καὶ χάριτι ο. ⁶³ τινος. Ἐπιστέλλει δὲ ταύτην τὴν Ἐπιστολὴν αὐτῷ ἀπὸ Νικαπόλεως ιη. Misiit autem hanc epistolam a Nicopoli.

THEOPHYLACTI COMMENTARIUS

IN EPISTOLAM AD TITUM.

623 CAPUT I.

VERS. 1. *Paulus seruus Dei, apostolus autem Jesu Christi.* Indiscriminatum hæc ponit, alias quidem servum Christi, apostolum autem Dei: nunc vero vice versa. Nullam enim novit differentiam inter Patrem et Filium.

Secundum fidem electorum Dei, et agnitionem veritatis quæ est secundum pietatem. Multipliciter hoc intelliges, vel quod apostolus sum, ut electi per me credant: vel quod sim factus apostolus, non ob mea merita, verum quod ita Deo placuerit ut crederet mihi electos suos. Quocire totum est gratiæ ejus qui concredit mihi hoc munus, et non quod dignus sim, sed propter electos accepi dignitatem hanc. Deinde ut ostendat quod et nos siliquid conferre oporteat, intulit, et agnitionem veritatis, hoc est, eo quod agnovi veritatem dogmatis hujus, propterea mihi concreditum est. Imo vero ne agnitio quidem nostra est, sed vel ejusdem ipse etiam auctor est. Prius enim agniti sic agnoscimus. Vel quia credidi, periude ac reliqui electi, agnouique veritatem. Ad discimenem porro Judaicarum cæremoniarum dixit, *veritatis.* Illæ namque non sunt veritas, neque tamen mendacium, verum typus et umbra sunt. Et quia nos electos dicit, istos sane tollit. Etsi enim olim illi fuerunt electi, jam tamen non sunt. Observa autem primo loco fidem occurrere, deinde ab hac cognitionem emergere, non a rationibus. Porro cum dixisset, *veritatis*, addidit, *quæ est secundum pietatem*, eo quod in mundanis etiam rebus vera sit cognitio. Exempli gratia: Agriculturam aliquis et architecturam vere novit. De illa vero veritate ci hic non est sermo, verum de ea quæ est secundum pietatem.

VERS. 2. *In spem vitæ æternæ.* Dínumeratis beneficiis quibus in præsenti sæculo nos exornavit Deus, recenset simul iam quæ in futuro daturus sit. Siquidem ipsa veritatis cognitio magnæ nobis beneficentiae loco est, qui liberali sumus ab errore. Is vero pro hac ipsa compensationem nobis largitur vitam æternam. Quia enim agnoscimus ipsum, inquit, vitam pariter semipaternam speramus.

624 *Animadvertis qui ex ipso statim exordio beneficia Dei recenseat, ut et ipsum episcopum, imo potius discipulos ejus promptiores reddat ut benefactori complaceant?* Porro cum ait, *in spem vitæ æternæ*, *Judaicos ritus concutit.* Illi enim vitam præsentem pro mercede habebant.

A

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Παῦλος δεῖλος Θεοῦ, ἀπόστολος ἐξ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἀδιαφόρως ταῦτα τοῦ οὐσίας, ποτὲ μὲν δούλον Χριστοῦ, ἀπόστολον δὲ Θεοῦ, νῦν δὲ τὸ ἀνάπτιλν. Οὐδεμίαν γάρ οὐδεὶς διαφορὰν μεταξὺ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ.

Katὰ πιστῶν ἔκλεκτῶν Θεοῦ, καὶ ἐπίγρωσιν ἀληθείας τῆς κατ’ εὐσέβειαν. Πολλαχῶς τοῦτο νοήσεις, ἢ διτὶ ἀπόστολος εἰμι: πρὸς τὸ πιστεῦσα τοὺς ἔκλεκτοὺς δὲ ἐμοῦ· ἢ διτὶ ἀπόστολος προεγειρόσθην, οὐ καθ’ ὅ κατώρθωσα τι, ἀλλὰ καθ’ ὅ γένεσιν ὁ Θεὸς πιστεῦσα μοι τοὺς ἔκλεκτούς αὐτοῦ. "Ωτε τὸ πᾶν τῆς τοῦ [πνεύματος] πιστεύσαντος χάριτός ἐστιν καὶ οὐχ ὡς δῖξις, ἀλλὰ διὰ τοὺς ἔκλεκτούς Ελασον τὸ ὄξιμα τοῦτο. Εἴτα, ίνα δεῖξῃ ὅτι καὶ ήμᾶς συνεισφέρειν τι δεῖ, ἐπήγαγε, καὶ ἐπίγρωσιν ἀληθείας· τουτέστι, διότι ἐπέγνων τὴν ἀλήθειαν τοῦ κτήσαντος καὶ τοῦ δόγματος, διὰ τοῦτο ἐνεπιστεύητον. Μᾶλλον δὲ, οὐδὲ ἡ ἐπίγνωσις ήμῶν ἐστιν, ἀλλὰ καὶ τούτου αὐτοῦ αἵτιος αὐτός. Πρότερον γάρ ἐπίγνωσθέντες οὕτως ἐπιγνώσκομεν. "Η διτὶ ἐπίστευσα καθάπερ οἱ λοιποὶ ἔκλεκτοι: καὶ ἐπέγνων τὴν ἀλήθειαν. Πρὸς ἀντιδιαστολὴν δὲ τῶν Ἰουδαϊκῶν εἶπε, τῆς ἀληθείας. Ἐκεῖναι γάρ οὐκ ἀλήθεια, οὐ μὴν οὐδὲ φεῦδος, ἀλλὰ τύπος καὶ σκιά· καὶ διὰ τοὺς ἔκλεκτούς δὲ εἰπεῖν ήμᾶς, ἐκείνους καθαίρει. Εἰ γάρ καὶ ήσαν ποτὲ, ἀλλ’ οὐκ ἔτι. "Ορά δὲ διτὶ πρῶτον ἡ πίστις, εἴτα ἀπὸ ταύτης ἡ ἐπίγνωσις, καὶ οὐκ ἀπὸ λογισμῶν. Εἰπών δὲ, ἀληθείας¹¹, προσέθηκε, τῆς κατ’ εὐσέβειαν, διότι καὶ ἐν βιωτικοῖς πράγμασιν ἐστι γνῶσις ἀληθῆς. Οἶον, οὐδὲ τις ἀληθῶς τὰ γεωργικά, η τὰ τεκτονικά. Οὐ τοίνυν περὶ ἐκείνης τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ τῆς κατ’ εὐσέβειαν διάλογος.

'Ἐπ' ἐλπίδι. ζωῆς αἰωνίου. Εἰπὼν πόσα πρὸς τὸ παρὸν εὐηργέτησεν ήμᾶς ὁ Θεός, λέγει καὶ δσα ἐν τῷ μέλλοντι δώσει. Καὶ αὐτὴ μὲν γάρ ἡ ἐπίγνωσις τῆς ἀληθείας, μεγίστη τημὲν εὐεργεσία ἀπαλλαγεῖσι τῆς πλάνης· δὲ καὶ ὑπὲρ αὐτῆς ταύτης ἀμοιβὴν τημὲν δίδωσις ζωὴν αἰώνιον. Διότι γάρ ἐπέγνωμεν αὐτὸν, ἐλπίζομεν, φησι, καὶ ζωὴν αἰώνιον. Όρές πᾶς εὐθύνεις ἐκ προοιμίων τὰς εὐεργεσίας τοῦ Θεοῦ καταλέγει, ίνα καὶ αὐτὸν τὸν ἐπίσκοπον, καὶ μᾶλλον τοὺς μαθητευομένους προθυμοτέρους ποιήσῃ εἰς τὸ ἀρέσκειν τῷ εὐεργέτῃ; Ἐν τῷ εἰπεῖν δὲ, ἐπ'

Variæ lectiones.

¹¹ τὴν ἀληθείαν ο.

*Ηγ ἐπηγγειλατο ὁ δύμενος Θεὸς πρὸς χρόνων αἰώνιων. Εἰ ἀκευδῆς, πάντας δώσει ἡ ἐπηγγειλατο, καὶ μετὰ θάνατον. "Αγωθεν δὲ, φησί, ταῦτα πρώτισσα, καὶ οὐκ ἐκ μεταμελείας· οὐδὲ ἐπειδὴ Ιουδαῖος οὐ προσῆλθον, διὰ τοῦτο ἡμῖν ταῦτα διδωσιν, ἀλλ' ἄνωνεν εὑτα τετύπωντο²⁷, καὶ πρὸς τῶν αἰώνων τοῦτος ἡγάπησεν. Εὔγενείας δὲ ἀπέδειξε, τὸ δὲ ἀρχῆς ἀγαπασθεῖς²⁸ ἡμᾶς.

*Ἐφανέρωσε δὲ καιροῖς ἰδίοις τὸν λόγον αὐτοῦ ἐν κηρύγματι. "Ινα μή τις εἴπῃ, Διὸς τὸ πρὸς χρόνων αἰώνιων ὥρισμάν ἀνεβάλλετο δοῦναι; φησίν δὲ οἰκονομίας χάριν, καὶ τούτον εὐκαλύψει ποιῆσαι. Καιρὸν γάρ τὸ ενκαίριον οἶδεν ἡ Γραφὴ, ὡς τὸ, Καιρὸς τοῦ ποιῆσαι τῷ Κυρίῳ. Ἰδίοις οὖν, φησί, καιροῖς, τουτέστι τοῖς ἀρχόδουσι τοῖς ὡφελημένοις. Τί δὲ ἐφανέρωσε; Τὸν λόγον, φησίν, αὐτοῦ, τουτέστι τὸ Εὐαγγέλιον. Πῶς; Ἐν κηρύγματι, τουτέστι φανερῶς, μετὰ παρθένοις. Ὁ κηρύσσων οὗτος προστίθησιν, οὗτε ὑφασμένος²⁹· οὗτος καὶ ἡμεῖς ἡ προσετάγμενος, ταῦτα κηρύττομεν, μόνον μέντοι ἐν ἐπηκόῳ πάντων, ὡς καὶ ὁ Χριστὸς εἶπε· Κηρύξατε ἐπὶ τῶν θορύβων, διὸ τοῦ τρόπου καὶ τοῦ τόπου τὸ εὐπαρθῆσαστον τοῦ ὄντος παριεπόν. Σκόπει δὲ διὰ τὴν ἀκολουθίαν ἀπῆται εἰπεῖν οὕτως· Ἐφανέρωσε δὲ καιροῖς ἰδίοις αὐτὴν, τουτέστι τὴν αἰώνιον ζωὴν· δὲ οὐχ οὕτως ἐπήγαγεν, ἀλλ', ἐφανέρωσε τὸν λόγον αὐτοῦ. Εἰκότας. Τὸ Εὐαγγέλιον γάρ πάντα περιέχει, καὶ τὰ πρὸς τὸ παρὸν ἡμῖν δοθέντα, οἷον τὴν εὐάσειαν, τὴν πίστιν, τὴν ἀλήθειαν, καὶ τὰ ἐν τῷ μέλλοντι, ἥγουν τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον. Τίνες δὲ λόγον αὐτὸν τὸν Υἱὸν ἐνόησαν.

*Ο ἐπιστεύθην ἦρω, καὶ ἐπιταγήν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ. Ὄπερ, φησί, κήρυγμα ἐπιστεύθην ἦρω. Εἰ τοίνυν ἐπιστεύθην, οὐ δεῖ με ἀνάξια τοῦ ἐκπιστεύσαντος μοι φρονεῖν, οὐδὲ ἀκίνεσθαι· ἡ δυσχεραίνειν πρὸς τὸ πιστεύθαιν. Ἀλλὰ καὶ κατ' ἐπιταγήν μοι τοῦτο ἔστιν, ἀντὶ τοῦ, καὶ δικον ἀναγκάζομαι τοῦτο ἐργάζεσθαι. Τῶν γάρ πραχτέων τὰ μὲν κατ' ἐπιταγὴν γίνονται, τὰ δὲ κατὰ προτροπὴν· οἷον τὸ, Διαυλάγησι τῷ ἀδελφῷ σου, ἐπιταγμά ἔστι, καὶ δο μη ποιῶν κολάζεται· τὸ δὲ, Πώλησόν σου τὸ ὑπάρχοντα [ἐν θελῇ], καὶ τὸ, Ὁ δυνάμενος χωρεῖν, χωρεῖω, προτροπαί εἰσι, καὶ δο μη ποιῶν, οὐ κολάζεται. Ἐγὼ τοίνυν, φησίν, ἐπιστεύθην τὸ κήρυγμα κατ' ἐπιταγὴν, τουτέστιν, ὡςτε αὐτὸν ποιεῖν ἀντικαίως. Οὐαὶ γάρ μοι, φησίν, ἐάν μη εἰναγγείλησμα. Καὶ οὐ φιλαρχίας ἔστι τοῦτο, ἀλλὰ ἀνάγκης. Τίνος δὲ τὴν ἐπιταγὴν; Τὸν Σωτῆρος Θεοῦ. Τίστε ἐπειδὴ βουλόμενος σώζεσθαι τὴμάς Θεὸς ταῦτα ἐπέταξε, πῶς οὐχ ὑπουργήσω εἰς σωτηριώδη πράξιν;

Quam promisit qui non mentitur Deus, autem tempora sacerularia. Si verax est, omnino dabit quae promisit, etiam post mortem. Ab aeterno autem haec decrevit, et non ex consilii mutatione. Neque quia Iudei Christo non accesserunt, propterea nobis ista dedit, verum ab aeterno sic destinatum erat, ac ante saecula dilexit nos. Est autem ingenitatis nostrae demonstratio, quod a principio nos dilexerit.

VERS. 3. Manifestavit autem temporibus suis rerum suum in prædicatione. Ne quis dicat, Cur eorum largitionem quæ ante tempora sacerularia præfinita erant distulerit? Dispensationis causa, inquit, et ut opportune istud ficeret. Tempus enim opportunum Scriptura vocat, ut illo in loco, Tempus faciendi Domino. Suis itaque temporibus, inquit, id est convenientibus ac debitiss. Quid autem manifestavit? Verbum (inquit) suum, id est Evangelium. Quomodo? In prædicatione, hoc est manifeste, cum libertate ac fiducia. Qui prædicat, neque adjicit quicquam, neque admittit: sic et nos, quæ nobis injuncta sunt, ista prædicamus, tantummodo vero omnibus audientibus, sicut et Christus dixit: Prædictate super tecta³⁰, per locum et modum dogmatis libertatem commendans. Observa autem quod rerum consecutio sie requirebat dicere: Manifestavit autem temporibus suis ipsam, hoc est, aeternam vitam: verum is sic non intulit, sed, manifestavit verbum suum Nec immerito. Nam Evangelium omnia complectitur, cum ea quæ in præsenti nobis data sunt, ut pietatem, fidem, veritatem, tum quæ in futuro nobis evenient, nempe vitam aeternam. Quidam autem per verbum ipsum Filium intellexerunt.

Quæ credita est mihi, secundum præceptum Salvatoris nostri Dei. Quæ prædicatio, inquit, mihi concredita est. Si igitur mihi concredita est, illo qui istam meæ fidei commisit indigna cogitare non debeo, neque dissimulare, neque iniquo esse animo erga id quod mihi creditum est. Quinetiam secundum præceptum istud mihi est injunctum, pro eo quod est: Vel invitus ista cogor facere. Agendum enim alia quidem ex mandato sunt, alia vero ex hortatu; exempli gratia: Reconciliare fratris tuο³¹, mandatum est, et qui non facit istud punitur. Illud vero, Vende omnes tuas facultates³²; et, Qui potest capere capiat³³; 625 adhortatio est, et qui non facit, non punitur. Mihi igitur, inquit, credita est prædicatio verbi per mandatum, id est, ita ut me istud exsequi necesse sit. Væ enim mihi, inquit, si non prædicavero³⁴. Neque est ambitionis hoc, sed necessitatis. Cujus vero mandatum est? Servatoris Dei. Proinde cum Deus servare nos volens haec injunxit, quomodo non inserviam ei ad salutiferum istud opus?

²⁷ Matth. x, 27. ²⁸ Matth. v, 25. ²⁹ Matth. xix, 21. ³⁰ Matth. xix, 12. ³¹ I Cor. ix, 16.

Variæ lectiones.

³² τετύπωντο ο. ³³ πείσαι ο. ³⁴ ἀφαιρεῖ ο.

Vers. 4. *Tito genuino filio.* Potest enim aliquis esse filius, sed non genuinus : quemadmodum Christianus, si fornicetur, aut avarus sit, filius quidem est, quatenus ex baptismo renatus est : non genuinus autem, quoniam Patre est indigens.

Secundum communem fidem. Cum Titum filium nominasset, ipseque patris officium assumpsisset, hunc honorem rursus imminuit : Nulla, inquiens, in re te excello, quod ad fidem attinet : communis enim est, et per ipsam natus sum et ego et tu. Quomodo igitur filium ipsum vocat ? Vel ideo, ut ostendat paternum erga ipsum affectum : vel quia ipse illum baptismate tinxerit. Quatenus enim eadem utrisque fides, fratres sunt inter se : quatenus vero Paulus Titum baptizarit, pater. Quod igitur ait, *juxta communem fidem*, fraternitatem indicat.

Gratia, misericordia, pax, a Deo Patre, et Dominu Jesu Christo, Serratore nostro. Ex hoc etiam fraternitatem declarat, cum ait, *a Deo Patre*, exactaque Titum ut recordetur cuius sit filius, nempe Dei. Animadverte autem hic, quomodo quae privatis explet, eadem quoque comprecatur episcopo ac doctori. Magis enim ipse gratia Dei indiget, ut qui multa onera baſulet : et misericordia, ut qui multis sit obnoxius : et pace, ut qui turbis et innumeris telis impetratur. Unica enim res bene gesta episcopum ad cœlum evehit, et unum peccatum eundem ad inferos deducit.

Vers. 5. *Hujus rei gratia reliqui te in Creta, ut quæ desunt, corrigas.* Quemadmodum in familia qui diversis ministeriis præsunt, diversa agunt ; hunc ad modum et isti aliam orbis partem distributam habebant, omnesque operabantur. Hoc igitur et hic tacite indicat, cum dicit : *Reliqui te in Creta, tanquam videlicet ipse alio prædicandi gratia concessisset.* Animadverte autem quomodo non erubescat scribere discipulo, Ut corrigas, inquiens, quæ ego prætermisi. Ad publicum enim commodum spectabat, non ad privatum honorem. Observa porro quomodo quæ labores habebant et certamina, ipse per sc̄e corrigebat : quæ autem vel honorem vel laudem adferebant, ista discipulo **626** committit, episcoporum nimirum ordinationes, et alia quæcunque majori perfectione indigebant.

Et constitutas per civitates presbyteros, sicut ego disposui tibi. Episcopos hic ait, quemadmodum in Epistola ad Timotheum. *Per civitates autem inquit.* Noluit enim universam insulam uni commissam esse, sed quamlibet urbem proprium habere pastorem. Sic enim et labor levior esset, et cura exactior.

Vers. 6. *Si quis sine crimine est.* Si ab accusazione liberam vitam ducit, si nemo ejus mores

A *Tιτῷ γυνησιφ τέκνῳ.* Εστι γάρ καὶ τέκνον εἶναι καὶ μὴ γυνησιον, ὡς δὲ πόργος Χριστιανὸς, ή δὲ πλεονέκτης, τέκνον μὲν καθ' δὲ ἀνεγεννήθη ἐν τῷ βαπτισματι, οὐ γυνησιον δὲ, ἐπειδὴ ἀνάξιον τοῦ Πατρός.

Katὰ κοινὴν πλευτιν. Εἰπὼν τὸν τέκνον, καὶ πατρὸς, τάξιν αὐτὸς λαβὼν, πάλιν καὶ ταύτην τὴν τιμὴν ἔλαττο, λέγων, ὅτι Οὐδὲν ἔχω σου πλέον κατὰ τὴν πίστιν, κοινὴ γάρ ἐστι, καὶ δι' αὐτῆς κάγὼ ἐτέχθην καὶ σὺ. Πῶς οὖν τέκνον αὐτὸν καλεῖ; Ἡ ἴνα δηλώσῃ τὴν φιλοσοφίαν, ηδὶ διότι αὐτὸς αὐτὸν ἔβαπτισε. Καθ' δὲ μὲν γάρ η αὐτὴ πίστις ἀμφοτέροις, ἀδελφοὶ ἀλλήλων. Καθ' δὲ Παῦλος τὸν Τίτον ἔβαπτισε, πατήρ. Τὸ δὲ οὖν, κατὰ τὴν κοινὴν πλευτιν, τὴν ἀδελφότητα δηλοῖ.

Xάρις, δέλος, εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρός, καὶ **Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ** τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν. Καὶ ἐκ τούτου ⁶⁵ τὴν ἀδελφότητα δείκνυσιν ἐκ τοῦ εἰπεῖν, **Θεοῦ Πατρός**, καὶ διανυστῇ τὸν Τίτον, ὥστε ἀναμηνησθῆναι τίνος ἐστὶν Υἱός, καὶ διὰ Θεοῦ. Ὁρα δὲ πῶς ἡ τοῖς ιδιώταις ἐπεύχεται, ταῦτα καὶ τῷ ἐπισκόπῳ καὶ διδασκαλῷ. Μᾶλλον γάρ αὐτὸς δεῖται τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, ἀτε πολλὰ βάρη βαστάζων⁶⁶ καὶ τοῦ ἑλέους, ὡς πολλοῖς ἔνοχος ὁν· καὶ τῆς εἰρήνης, ὡς ἐν ταραχαῖς καὶ μυρίοις πολέμοις ⁶⁷. Καὶ γάρ ἐν κατήρθωμα τὸν ἐπίσκοπον εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνάγει, καὶ ἐν ἀμάρτημα εἰς τὸν ἃδην κατάγει.

C **Τούτου χάριν** κατέλιπόν σε ἐν Κρήτῃ, ἵνα τὰ ἀλλεποντα ἐπιδιορθώσῃ. Νοσοπερ ἐν οικίᾳ ἀλλος δῆλος τι πράττει τῶν ταῖς διακονίαις ἐφισταμένων, οὕτω καὶ οὗτοι, ἀλλος δῆλος μέρος τῆς οἰκουμένης διενεμαντο, καὶ πάντες εἰργάζοντο. Τοῦτο οὖν καὶ ἐνταῦθα αἰνίττεται διὰ τοῦ εἰπεῖν· **Κατέλιπόν σε ἐν Κρήτῃ,** ὡς αὐτὸς δηλαδὴ ἀλλαχοῦ ἀπελθὼν, ἵνα ἐκεὶ ἐργάζηται. Ὁρα δὲ πῶς οὐκ αἰτηγύνεται τῷ μαθητῇ γράψων, ἵνα ἐπιδιορθώσῃ τὰ παρ' ἐμοῦ ἀλλειφθέντα. Πρὸς γάρ τὸ κοινὸν κέρδος ἔώρα, οὐ πρὸς τὴν οἰκείαν τιμὴν. Σκόπει δὲ καὶ δυνατὸς δὲ κόπους ⁶⁸ εἶγε καὶ ἀγῶνας, αὐτὸς κατέρθουν· δὲ πρὸς τιμὴν Ἐφερον η ἐπαίνον, ταῦτα ἐπιτρέπει: τῷ μαθητῇ, τῶν ἐπισκόπων λέγω τὰς χειροτονίας, καὶ τάλλα, δσα ἐδεῖτο πλείονος καταρτισμοῦ.

Καὶ καταστήσῃς κατὰ πόλεις πρεσβυτέρους, ὡς ἔτι τοι διεταξάμην. Τοὺς ἐπισκόπους οὕτως ἐνταῦθα φησιν, ὡς καὶ ἐν τῇ πρὸς Τιμόθεον. **Κατὰ πόλεις δὲ φησιν.** Οὐ γάρ ἐδούλετο πᾶσαν τὴν νῆσον ἐπιτετράφθιεν ἐντι, ἀλλ' ἐκάστην πόλιν ἰδιον ποιμένα ἔχειν. Οὕτω γάρ καὶ ὁ πόνος κουφότερος, καὶ η ἐπιμέλεια ἀκριβεστέρα.

Εἰ τις ἐστιν ἀρέτηλητος. Εἰ κατηγορίας ἐλεύθερον ἔχῃ τὸν βίον, εἰ μηδεὶς ἐπειλάβετο τῆς διαγω-

Variæ lectiones.

⁶⁵ Ιδοὺ καὶ ἐκ τούτου Ιη. ⁶⁶ ταραχαῖς μυρίοις καὶ θορύβοις ο. ⁶⁷ πέντης ο.

τῆς αὐτοῦ. Εἰ γάρ τὸ φῶς, φῆσαι, ταύτος, τὸ σκότος; τὰ σκότου;

Μιᾶς γυναικὸς ἀνήρ. Ἰνα μὲν ἐπιστομίσῃ τοὺς αἱρετικοὺς, τοὺς τὸν γάμον διαβάλλοντας, δέχεται εἰς ἐπισκοπὴν τὸν γεγαμηκότα. Οὕτω γάρ τίμος διά-
μος, ὥστε μετ' αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τὸν ἄντον θρόνον δύνα-
σθαι ἀναβαίνειν. Ἰνα δὲ τοὺς ἀσελγεῖς κολάσῃ, μιᾶς,
ρησοῦ, γυναικὸς ἀνήρ. Οὐ γάρ πρὸς τὴν ἀπελθοῦσαν
μηδὲ μίαν φυλάξας εἰνοιαν, πῶς Ἐκκλησίας καλῶς
προστῆσεται; Ἀνέγκλητον δεῖ εἶναι τὸν ἐπισκοπὸν.
Οὐ δὲ δίγαμος οὐκ ἀνέγκλητος, εἰ καὶ τοῖς ἔξω νόμοις
ἰκεῖ.

Τέκνα ἔχων πιστὰ, μὴ ἐν κατηγορίᾳ δοσωτας,
ἡ ἀρωκτακτα. Οὐ γάρ τὰ οἰκεῖα τέκνα μὴ παιδεύ-
σας, πῶς ἀλλούς βιθυμίζει; Πρόδηλον γάρ δι: εἰ ἔξ
ἀρχῆς καλῶς ἀνήγε τοὺς παιδας καὶ ἐπιμελῶς, οὐκ
ἐν ἀπένθεσαν ἀνυπότακτοι. Οὐ γάρ φύσει εἰσὶ τὰ
ἀμαρτήματα, ἵνα τοσαύτης ἐπιμελείας περιγένενται.
Οὐκ εἰπε δὲ ἀπλῶς, μὴ ἀσωτα, ἀλλὰ μηδὲ διαβολήν
ὅλως ἔχοντα ἐπὶ ἀσωτίᾳ, μηδὲ πουηρᾶς ὅντα ὑπο-
ληψίας.

Δεῖ γάρ τὸν ἐπίσκοπον ἀρέγκλητον εἰρατι, ὡς
Θεοῦ οἰκονόμον. Πῶς δὲ ἀνὴ ἀνέγκλητος, εἰ
ἀπίστους καὶ ἀπαιδεύτους ἔχῃ τοὺς παιδας; Οὐ θεὸς
αὐτὸν ἐπέστητε τῷ οἰκείῳ οἰκῳ· τὸν τόπον ἐπέχει
τοῦ Θεοῦ, δεῖ οὖν αὐτὸν διηκριθώσθαι πάντοθεν.

Μὴ αὐθάδη. Οἱ μὲν γάρ ἔξωθεν ἀρχοντες ἀκόντων
χρασταντι, δεῖ καὶ τῇ αὐθαδείᾳ ἡτοι τῇ αὐταρεσκεψῃ
χρῶνται. Ἐπίσκοπος δὲ ἀκόντων ἀρχῶν, οὐκ ὁφελεῖται
αὐθάδης είναι, ὥστε αὐτογνώμως καὶ αὐτοδούλως,
καὶ ἀνευ γνώμης τῶν ἀρχομένων πράττειν· τυραν-
νικὸν γάρ τοῦτο.

Μὴ ὄργιστον. Τῇ αὐταρεσκεψῃ ἐπεται καὶ ἡ ὄργι-
λετῆς ἀναγκαίως, ἡς καὶ αὐτῆς ἀπέχεσθαι δεῖ ἀκο-
λουθίων τὸν ἐπίσκοπον. Πῶς γάρ ἐτέρους παιδεύσει
χρατεῖν τοῦ πάθους τούτου, ἐαυτὸν μὴ παιδείσας;

Μὴ πάροιρον. Τουτέστιν, ὑδριστήν. Τῇ γάρ δεῖ
ὑδρεῖς; Φθεῖν δεῖ τῇ τέσσι γεέννης ἀπειλῇ τοὺς ἀπει-
θεῖς, οὐκ ὑδρίζειν.

Μὴ πλήκτην. Μήτις διὰ χειρῶν πλήκτουν, μή-
τε διὰ πικρῶν λόγων καὶ ἀποτόμων ἀκαίρως.
Ιατρὸς γάρ ἔστιν. Οὐ δὲ ιατρὸς ίαται τὰ πεπλη-
γότα μᾶλλον, οὐκ αὐτῆς πλήκτει.

Μὴ αἰχροκερδῆ. Τουτέστι πολλὴν ὑπεροφίαν χρη-
μάτων ἐπιδεικνύμενον. Πᾶν γάρ κέρδος, καν δίκαιον
τῇ, αἰσχρὸν ἔστιν ἐπισκόπῳ.

Φιλόξενος. Οὐ μόνον οὐ κερδαίνοντα ἀπ' ἀλλῶν,
ἀλλὰ καὶ τὰ αὐτοῦ τοῖς ἔσνοις προΐσμενον.

Φιλάρυθος. Τὸν ἐπιεικῆ οὖτα φησι, τὸν μέτριον,
τὸν μὴ φθονοῦντα.

Σώζορα. Τουτέστι καθαρόν.

Δίκαιος. Τῷ πρὸς ἀνθρώπους, τουτέστιν, ἀπροσ-
αποδημητὸν.

A. **sigillavit.** Si enim inquit, lumen, tenebrae sunt,
ipsae tenebrae quantae?

Unius uxoris vir. Ut hæreticorum ora compe-
scat, qui nuptias criminabantur, recipit ad episco-
patum matrimonio juncutum. Adeo enim pretiosa-
res est matrimonium, ut cum ipso sancta sedes
ascendi queat. At vero ut lascivos cohibeat, unius,
inquit, uxoris vir. Qui enim nullam servavit bene-
volentiam erga eam quæ obiit, quomodo Ecclesiæ
bene præcerit? Oportet episcopum irreprehensibi-
lem esse. Digamus autem non est inculpatus, etsi
hoc legibus exoticis permissum est.

Filios habens fideles, non in accusatione luxus,
aut non subditos. Nam qui proprios liberos non
instituit, quomodo alios formabit? Planum enim
B est, si primum bene ac sedulo educasset pueros,
non evasissent inobedientes. Non enim a natura
sunt peccata, ut tantam diligentiani exsuperent.
Non dixit autem simpliciter, intemperantes, sed, ut
ne omnino quidem aliquam intemperantiae accu-
sationem habcant, neque pravæ suspicioni sint
obnoxii.

Vers. 7. Oportet enim episcopum sine crimine
esse, tanquam Dei dispensatorem. Quomodo autem
irreprehensibilis erit, si liberos infideles et non
probe institutos habeat? Deus ipsum propriæ
domini præfecit; locum Dei obtinet: oportet igitur
ipsum undique esse exactum.

C Non superbū. Mundi hujus principes etiam in
invitos dominantur, propria arrogantia et suo
arbitratu utuntur. Episcopus autem qui voluntarii
præsedit, non debet arrogans esse, ut suo
consilio et voluntate, et circa subditorum senten-
tiā omnia agat; nam tyrannicum hoc.

Non iracundum. Arrogantium necessario ira-
cundia comitantur, a qua etiam ipsa consequenter
episcopus abstinere debet. Quomodo enim alios
instituet ut sibi ab affectu hoc temperent, qui se
ipse non erudit?

Non rīvolentum. Hoc est, non injurium. Quid
enim injuria et contumelia opus est? Tertero
oportet inobedientes gehennæ comminatione, non
injuria afficere.

D 627 Non percussorem. Neque manibus ferien-
tem, neque amarulentis verbis et exasperatis im-
portune. Medicus enim est. Jam vero medicus curat
vulnera, non ipse etiam vulnerat.

Non turpis lucri cupidum. Hoc est, magnum pe-
cuniarum contemptum ostendentem. Omnis enim
quæstus, etiamsi justus fuerit, turpis est episcopo.

Vers. 8. Hospitalem. Non solum quæstum non
inquirentem ab aliis, sed sua etiam peregrinis im-
pertinentem.

Amantem boni. Mitem sic vocat, et moderatum,
minime inviduum.

Sobrium. Hoc est, purum.

Justum. In iis quæ ad homines spectant, hoc est,
absque personarum deleitu.

Sanctum. Hoc est, pium in rebus divinis, A "Οσιορ. Τουτέστιν, εὐλαβή περὶ τὰ θεῖα, μηδὲν nihil eorum quae ad Deum pertinent omittentem.

Continentem. Non solum in cibis, verum etiam in lingua, et manus, et oculos impudicos imperium exercentem : nam huc est vera continentia.

VERS. 9. *Amplectentem eum, qui est secundum doctrinam, fidelem sermonem. Hoc est, curantem, in hoc incumbentem. Fidelem autem dicit, hoc est verum, vel per fidem traditum, et non a rationibus humanis. Eam autem ob rem dixit, *eum qui est secundum doctrinam*, indicans quod sine externa sapientia docere possit. Non enim opus est fastu verborum, sed Scripturarum peritia, conceptuumque potentia ; ex his enim verbi doctrina felicius procedit, quemadmodum et ipsius Pauli.*

Ut potens sit et adhortari in doctrina sana, et eos qui contradicunt arguere. Hoc est, ut suos custodiat et fulciat, hostes vero arceat. Nam qui neque cum hostibus dimicare, neque captivumducere omnem intellectum ad obedientiam Christi, neque suos consolari et adhortari et confirmare potest, pseudoeпископus est. Alias enim virtutes etiam in subditis invenire licet, hospitalitatem scilicet et sobrietatem, idque genus alia : at vero praecipuous episcopi character est docendi facultas.

VERS. 10. *Sunt enim plerique inobedientes, vaniloqui, et seductores. Radicem omnium malorum dixit, nempe inobedientiam. Qui enim inobediens est et non vult subesse, sed impetum facit, ut aliis imperet, merito nihil sani reetive didicisse competit : non enim sustinuit doceri. Vaniloquus est et impostor, cum se tum alias decipiens.*

Maxime vero qui sunt ex circumcisione. Istris ipse Dominus regnandi cupiditatem exprobabat, quia post fidem etiam morbum istum non deposuerunt.

628 VERS. 11. *Quos oportet redarguere. Hoc est, vehementer objurgare, ut ipsorum ora occludas. Eequid autem lucri, dummodo inobedientes sint ? Ipsi quidem nihil ; at vero aliis alioqui corrumpendis, si taceat episcopus, quorum corruptionis ipse rationem dabit. Eam ob rem horum ora sunt obturanda : quod si non possis, ne sis episcopus.*

Qui universas domos subvertunt, docentes quae non oportet, turpis lucri gratia. Observas quemadmodum avaritia et turpe lucrum una cum inobedientia domos subvertunt ? vectes enim sunt diaboli, quibus domos Dei demolitur.

VERS. 12. *Dixit quidam ex illis, proprius ipsorum propheta : Cretenses semper mendaces, mala bestia, ventres pigri. Testimonium hoc verum est. Quæritur*

"Οσιορ. Τουτέστιν, εὐλαβή περὶ τὰ θεῖα, μηδὲν τῶν τῷ Θεῷ δχειλομένων ἀλλείποντα.

'Εγκρατῆ. Οὐ σιτίων μόνον, ἀλλὰ καὶ γλώττης, καὶ χειρῶν, καὶ δφθαλμῶν ἀκολάστων κυριεύοντα τοῦτο γέρ ρ καὶ κυρίως ἴγκράτεια.

'Αρτεχδμερον τοῦ κατὰ τὴν διδαχὴν πιστοῦ λόγου. Ἀντὶ τοῦ, φροντίζοντα, ἔργον τοῦτο ἔχοντα. Πιστοῦ δὲ, ή τοῦ ἀληθοῦς, ή τοῦ διὸ πίστεως παραδεδομένου, καὶ οὐκ ἀπὸ συλλογισμῶν. Διὰ τοῦτο δὲ εἰπε, τοῦ κατὰ τὴν διδαχὴν δειχνύων διὰ καὶ χωρὶς τῆς ἔξω σοφίας διδάσκειν δύναται. Οὐ γέρ ρ χρέα κέμπου βρημάτων, ἀλλὰ Γραφῶν ἐμπειρίας, καὶ νοημάτων δυνάμεως ἐκ τούτων γάρ ή διδαχὴ εὑοδοῦται, ὥσπερ καὶ ἡ τοῦ Παύλου αὐτοῦ.

Ira δυνατὸς ή καὶ παρακαλεῖται ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ὑγιαινούσῃ, καὶ τοὺς ἀρτιζόντας ἀλέτχειν. Τουτέστιν, ἵνα καὶ τοὺς οἰκείους φυλάττῃ καὶ στηρίζῃ, καὶ τοὺς ἔχθρους ἀποτρέπῃ ὡς διγε μήτε τοῖς ἔχθροῖς μάχεσθαι, καὶ αἰχμαλωτίζειν πᾶν νότριμα εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ, μήτε τοὺς οἰκείους παρακαλεῖν καὶ νουθετεῖν καὶ στηρίζειν δυνάμενος, φεύδεπιάκοπός ἐστι. Τάξις μὲν γέρ ρ ἀλλας ἀρετᾶς καὶ ἐν τοῖς ἀρχομένοις εὗροι τις, τὸ φιλόξενον, τὸ σαφρον, καὶ τὰ λοιπά τοῦ δὲ μάλιστα χαρακτηρίζον τὸν ἐπισκοπον τὸ διδάσκειν ἐστί.

Εἰσιν γέρ ρ πολλοὶ ἀνυπότακτοι, ματαιολόγοι, καὶ φρεατάπται. Τὴν βίζαν εἶται πάντων τῶν κακῶν, τὴν ἀνυποταξίαν. Ο γέρ ρ ἀνυπότακτος μὴ θέλων ἀρχεσθαι, ἀλλ᾽ ἐπιστηδῶν τῷ ἀρχειν ἐπέρων, εἰκτῶς μηδὲν μαθὼν ηγεῖται, καὶ ὀρθόν ἐστιν. οὐ γέρ ρ τινέγκετο διδαχθῆναι. Ματαιολόγος ἐστι καὶ φρεατάπτης, καὶ έαυτὸν καὶ ἄλλους ἀπατῶν.

Μάλιστα δὲ οἱ ἐκ περιτομῆς. Τούτοις καὶ δικύριοις τὴν φιλαρχίαν ὀνειδίζεν, ὅτι καὶ μετὰ τὴν πίστιν οὐκ ἀπέθεντο τὸ νότριμον.

Οὐδὲν δεῖ ἐπιστομίζειν. Τουτέστιν, ἐλέγχειν σφράδως, ὃστε ἀποκλειεῖν αὐτοῖς τὰ στόματα. Καὶ τὸ κέρδος, εἰπερ ἀνυπότακτοι εἰσιν ; Αὐτοῖς μὲν οὐδὲν, ἐτέροις δὲ, τοῖς διαφθαρησομένοις ἀν εἰ δὲ ἐπισκοπος οιγώῃ, ὃν τῆς διαφθορᾶς αὐτοῖς δώσει λόγον. Διὸ ἐπιστομίζειν δεῖ τοὺς τοιούτους εἰ δὲ οὐ δύνασαι, μηδὲ ἐπισκοπος ἐσθι.

Οἰτινες δλονος οίκους ἀνατρέπουσι, διδάσκοντες δι μὴ δεῖ, αἰσχροῦ κέρδους χάριτ. Όρας μετά τοῦ ἀνυπότακτου τὴν φιλαργυρίαν τοῦ καὶ τὴν αἰσχροκέρδειν, πῶς τοὺς οίκους ἀνατρέπουσι ; μοχλὸς γέρ εἰσι ταῦ διαβόλου, δι τὸν καθαιρεῖ τοὺς τοῦ Θεοῦ οίκους.

Εἰπέ τις ἐξ αὐτῶν Ιδιος·αὐτῶν προφήτης. Κρῆτες δεὶ γεῦσται, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀρραγεῖ. Ή μαρτυρία αὐτη ἐστιν ἀληθής. Ζητεῖται τὸ δῆ-

Variæ lectiones.

^a διδασκαλικόν ο. ^b διεφθαρμένος ο. ^c οιγώῃ βλάδως ιη. ^d φιλαργίαν ο.

ποτε ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἤγαγε μαρτυρίαν, καὶ ἐπει-
νεὶ αὐτὴν, καὶ ταῦτα μῇ καλῶς ἔχουσαν; Ἐτι τε τίς
δὲ ταῦτα εἰρηκώς; Οὐ μὲν οὖν εἰρηκώς Ἐπιμενί-
δης ἐστιν, ἐν τοῖς μάλιστα τῶν παρ' Ἐλλήσι σοφῶν
θεοισμοῖς καὶ ἀποτροπιασμοῖς προσέχων, καὶ μαντι-
κὴν δοκῶν κατορθοῦν. Οὔτος οὖν ὁρῶν τοὺς Κρῆτας
τάχφον δειπνάντας τῷ Διὶ, καὶ τιμῶντας ὡς ἔνα
τῶν ἀνθρώπων, ὥσπερεν ζητῶσας ὑπὲρ τοῦ οἰκείου
Θεοῦ, τοιαῦτα πρὸς τὸν Δία ποιεῖ· Οἱ τάδε καὶ τάδε
δύντες Κρῆτες, τύμπον σοι ἐδομήσαντο. Σὺ δὲ οὐ θά-
νες, ἐσοι γὰρ αἰεὶ¹. Ταῦτη τῇ χρήσαις γῦν ὁ Παῦ-
λος προσμαρτυρεῖ ἀληθείαν. Πῶς οὖν τούτο ποιεῖ;
εἰ γὰρ ἀληθῶς εἰρηται, καὶ ὁ Ζεὺς δῆμος ἀθάνατος
ἐστιν. 'Ἄλλ'² οὐ πρὸς τοῦτο βλέπων εἴπε τὴν μαρτυ-
ρίαν ἀληθῆ, ἀλλ' ὅτι φεύγεταις καὶ τάλλα τοὺς Κρῆ-
τας ἔκάλεσε. Καὶ τίς χρεία Ἐλληνικῆς μαρτυρίας; Μάλιστα οὕτως αὐτοὺς ἐνέτρεπεν, οἰχοθεν τὴν μαρ-
τυρίαν τῆς ὕδρεως καὶ ἐκ τῶν λόιων αὐτοῖς προβάλ-
λων. Εἶναθε δὲ τοῦτο ποιεῖν δὲ Παῦλος, ὥστερ καὶ
τοῖς Ἀθηναῖς ἀπὸ τοῦ Ἀράτου διελέχθη· ἀλλὰ
νοῦς τῷ φευδωνύμῳ Θεῷ τῷ Διὶ ἐπιτίθησται, ταῦτα
αὐτὸς τῷ ἀληθεῖ Θεῷ ἐπιμαρτυρῶν· ἐπει καὶ μᾶλ-
λον ἀπὸ τῶν οἰκείων ἐπιστομίζονται· ὥσπερ καὶ
τοῖς Ἰουδαίοις δὲ ἀπὸ τῶν προφητῶν διαλέγεται,
καὶ οὐκ ἀπὸ τῶν Εὐαγγελίων. Τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς
ποιεῖ, ἔκάστους ἀπὸ τῶν αὐτοῖς συνήθων καὶ πιστευ-
ομένων ἐφελκύσενος; οἶνον τοὺς μάγους δὲ ἀστέροις,
τὸν Σαούλ διὰ τῆς ἐγγαστριμύθου, ἐπειδὴ αὐτῇ ἐπι-
στευσεν ἐκεῖνος· καὶ τοὺς μάνταις ἀπὸ τῶν θεῶν τῶν
συρρόντων τὴν κιβωτόν· οὐχ ὅτι ἀληθεύουσιν οἱ
μάνταις, ἀλλ' ἀπὸ τῶν οἰκείων στομάτων αὐτοὺς
ἔλέγχει. Καὶ τὸν Βαλαὰμ συγχωρεῖ εὐλογεῖν καὶ
προφητεύειν. Εἶναθε γὰρ ἀεὶ συγχατασθεῖν πρὸς
τὴν ἡμῶν ὡράλειαν. Πῶς οὖν ὁ Χριστὸς, καὶ αὐτὸς
εὗτος δὲ Παῦλος ἐκώλυσον τοὺς δαιμόνας λαλεῖν καὶ
μαρτυρεῖν αὐτοῖς; Οὐτὶ τὰ σημεῖα ἰκανὰ ἤσαν πε-
νεῖν, καὶ αὐτὸς ἐκεῦτον δὲ Χριστὸς ἐκήρυξε καὶ ἤρ-
κει. Καὶ οἱ δαιμones δὲ οὐχὶ προσεκυνοῦντο³, οὐ γάρ
εἶδωλον ἦν τὸ φθεγγόμενον. Διὰ τούτο κωλύονται
λαλεῖν.

Δι' ἡγετῶν διεγχεῖ αὐτοὺς ἀποτόμως. Ἐπειδὴ
φτησι, καὶ φεῦσται εἰσιν, διπερ ἐστὶ δολιθητος, καὶ
ἀναίσχυντοι, καὶ γαστρίμαργοι, σφοδροῦ αὐτοῖς δεῖ
καὶ πλακτικοῦ λόγου, ἐπει δὲ πραθῆς τούτους οὐκ
ῶφελει. Ως γὰρ δὲ τὸν ἐπιεικῆ πλήττων, ἀναιρεῖ,
οὕτως δὲ τὸν ἀναιρῆ κολακεύων, διαχθεῖρει, μὴ ἔων
ἐπιγνῶνται ἐσυτόν. Ἐνταῦθα δὲ, οὐ τοὺς ἀλλοτρίους,
φησιν, ἀλλὰ οἰκείους δεῖ ἐλέγχειν.

Ἔταν ὑγιαίνωσιν ἐν τῇ πόλει, μὴ προσέχο-
τες Ἰουδαϊκοῖς μύθοις. Ἀρα τούτο ὑγεία, τὸ μη-
δὲν νόον μηδὲ ἀλλότριον ἐπεισάγειν τῇ πόλει· ὡς
τόγε ἐσυτόν ὑποβάλλειν τῷ νόμῳ, οὐ θαρροῦντος

¹ Maitb. II. ² I Reg. xviii. ³ Num. xxii, 24.

Variæ lectiones.

¹ ζῆς γὰρ δεὶ ο. ² προσκυνοῦντες ο.

A hic, curnam ex Græcis testimonium protulerit,
commendaveritque isthuc, præsertim cum non
recte habeat? Adhæc, quis ista dixerit? Certe qui-
dem qui ista dixit, Epimenides est, sapientissi-
mus apud Græcos judicatus, divinationibus nu-
minumque placationibus incumbens, vaticinandique
munere clarus. Ille sane cum animadverteret,
Cretenses Jovi sepulchrum extruxisse, atque colere
cum tanquam mortalium quempiam, seu æmula-
tione accensus pro deo suo patrio, hæc in Jovis
gratiam carmina condidit: Cretenses qui tales ac
tales sunt, hi exstruxerunt tibi tumulum: atqui tu
non es mortuus, tu enim semper es. Hoc oracu-
lum Paulus nunc verum esse testatur. At vero,
qui istud facit? nam si vere dictum est, tun
Jupiter immortalis est. Atqui non hue respiciens,
verum esse dixit testimonium, sed quia Cretenses
mendaces aliaque appellavit. Quæ vero Græci te-
stimonii est commoditas? Maximum ita ruborem
eis injecit, injuriæ corum ex domestico vate
testimonium ipsis proferens. Consuevit autem
hoc agere Paulus, quemadmodum et Atheniensi-
bus ex Arato disserruit, quæ ille Jovi deo falso
dictio attribuit, hæc ipse ad verum Deum referat:
quandoquidem et acrius suis ipsorum testimoniorum
obstruuntur: quemadmodum et cum Judæis
perpetuo ex prophetis disputat, non ex Evangelii.
Idem et Deus facit, per consuetuta sibi et credita
quosvis altrabens; ut magos per stellam⁴, Saulem
per semen⁵ pythonem in se habentem, quia
huic feminæ ille fidem adhibebat: et vates ab omnibus
quæ arcām trahabant: non quod verum loquerentur
vates, sed eos ex ipsorum ore arguit. Præterea,
Balaam benedicere et proprieitatem permittit⁶.
Consuevit enim semper ad nostram utilitatem
condescendere. Qui igitur Christus, et hic ipse
Paulus prohibebant dæmones loqui, ac testimonium
629 sibi dicere? Quia signa satis erant ad per-
suadendum, et ipse Christus scipsum prædicabat,
idque satis erat. Porro dæmones non adorabantur;
non enim idolum erat quod loquebatur: indecōlo
qui prohibentur.

VERS. 13. *Quam ob causam increpa eos dare.*
Quia mendaces sunt, quod est fraudulentia, et
impudentes et gastrimargi, opus habent acri et
penetrante sermone: nam mansuetudo apud eos
nil proficit. Quemadmodum enim qui mitem
acrius feriat, perdit eum: sic qui impudenti adu-
latur eum corrumpit, scipsum agnoscere non
permittens. Hic autem non alienos, sed proprios
arguendos esse dicit.

*Ut sani sint in fide, non attendentes Judaicis fa-
bulis. Sanitas igitur est, nihil adulterinum, neque
alienum fidei superinducere: ut scipsum subjicer
legi, non est ejus qui fidei confudit, cui ad salutem*

sufficienti : isthuc autem est malum haud exiguum. A sufficienti : isthuc autem est malum haud exiguum. A Judaica autem, dupli ratione fabulæ sunt ; cum quod intempestiva res, ac deinceps inutilis ; tum quia noxiū est iis applicare animū. Quemadmodum igitur fabulis non est credendum, ita neque istis. Atqui sacri Veteris Testamenti libri recte intellecti, haudquaquam sunt fabulæ : qua enim ratione fabulæ essent, cum veritatem evangelicam inde doceamus ? Pravæ autem interpretationes, et traditiones Judæorum, istæ sunt fabulæ. Audi igitur et quæ sequuntur.

VERS. 14. *Et mandatis hominum aversantium veritatem. Viden' quas vocet fabulas? Mandata nimurum hominum, ut et in Isaia et Evangelio ¹⁴ scriptum est, aliaque, videlicet observationes ciborum, ut ex sequentibus planum sit.*

VERS. 15. *Omnia quidem munda mundis; coinquatis autem et infidelibus nihil mundum, sed coinquata sunt illorum mens et conscientia. Itaque non sua natura pura sunt aut impura, sed ex voluntate assumptum. Nam cum illi mente puri sint et religiosi, neverunt omnia esse munda, ut Dei creaturas, solum autem peccatum esse impurum. Nam etsi lex immunda quædam habebat, non simpliciter hoc agebat, verum ut voluntatem cohiberet, ut quæ sciret Judæos utpote gula deditos haud obedituros. Quod si impuri et impii fuerint qui vescuntur, his certe omnia sunt immunda. Quomodo? Quoniam et pisces, ut qui sæpe humana carne vescantur, et aves quæ mundæ videntur, cum tamen simum edant, sic illas expendenti immundæ videri queant. Proinde sordida mens perperam de his cogitando, sibi hæc coinquat, quæ tamen natura haud sunt ejusmodi : perinde **630** ac qui stomacho laborat, cibos injucundos esse putat, etiamsi suaves sint : et vertigine laboranti, terra videtur circumagi, quæ tamen fixa persistit : ejus enim morbi talis est opinio. Hæc etiam adversus Manichæos conveniunt, et contra Marcionistas, et recens ab iis exortos hæreticos, qui vulgo appellantur Galatae.*

VERS. 16. *Confitentur se nosse Deum, factis autem negant, execrabilis cum sint, et inobedientes, et ad omne opus bonum reprobi. Vides quid faciat immundos et execrabilis? Opera prava et sordida. Revera enim fides sine operibus mortua est ¹⁵. Mortuus autem execrabilis est, et ad quidvis reprobis.*

CAPUT II.

VERS. 1. *Tu autem loquere que decent sanam doctrinam. Etiamsi inobedientes sint illi ac reprobi, tu tamen quod tui muneric est, facito : ne taceas, etiamsi illi non recipiant.*

VERS. 2. *Senes ut sint sobrii. Quia senii vitium*

¹⁴ Isa. xxix; Matth. xv. ¹⁵ Jac. ii, 17.

Variæ lectiones.

¹⁶ ἐπαγομένων ο. ¹⁷ ἐπικωλύη ο. ¹⁸ ἀπίθει ο. ¹⁹ Γοβάτας ιιι.

A èstis τῇ πίστει, ὡς ἵκανῃ σῶσαι. Τοῦτο δὲ νόσος οὐ μικρά. Διπλὴ δὲ μῆδοι εἰσὶ τὰ Ἰουδαῖκα, διτὶ τε παρὰ καιρὸν ἔστι τὸ πρᾶγμα, καὶ λοιπὸν δύρηστον, καὶ διτὶ καὶ βλαβερὸν τὸ προσέχειν τούτοις. Πατέρερ οὖν μῆδοις οὐ δεῖ πειθεσθαι, οὔτες οὐδὲ τούτοις. Τὰ μὲν οὖν ἄγια τῆς Παλαιᾶς βιβλία καλῶς νοούμενα, οὐ μῆδοι. Πώς γάρ, παρ' ὧν τὴν τοῦ Εὐαγγελίου ἀλήθειαν διδασκείν; Αἱ δὲ παρεξηγήσεις, καὶ αἱ δευτερότεις, ταῦτα μῆδοι. "Ἄκουε οὐν καὶ τὰ ἔξης.

B Καὶ ἐντολαὶς ἀνθρώπων ἀποστερομέρων τὴν ἀλήθειαν. Ὁρᾶς τίνας καλεῖ μύθους; Τὰς ἐντολὰς τῶν ἀνθρώπων, ὡς καὶ ἐν τῷ Ἡσαΐᾳ, καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ γέγραπται, τὰ τε ἀλλα, δηλαδὴ καὶ τὰς παρατηρήσεις τῶν βρωμάτων, ὡς ἐκ τῶν ἐπομένων ¹⁶ δῆλον.

C Πάντα μὲν καθαρὰ τοῖς καθαροῖς· τοῖς δὲ μεριασμένοις καὶ ἀπίστοις οὐδὲν καθαρόν, ἀλλὰ μεμπλατται αὐτῶν καὶ στροφαὶ τοὺς καθαρὰς ἢ ἀκάθαρτα, ἀλλὰ κατὰ τὴν προσέρεσιν τῶν μεταλαμβάνοντων. Οὗτοι γάρ καθαροὶ μὲν καὶ εὐεσεῖς, δυντες, πάντα καθαρὰ οἴδασιν, ὡς Θεοὺς ποιήματα, μόνην δὲ τὴν ἀκάθαρταν. Εἰ γάρ καὶ στροφαὶ τοὺς καθαράς ἢ ἀκάθαρτα, ἀλλὰ οὐχ ἀπλῶς, ἵνα δὲ τὴν τρυφὴν ἐπικιδῆ ¹⁷, εἰδότες διτὶ ἀπλῶς οὐκ ἀν ἐπεισθῆσαν αὐτῷ Ἐθραῖοι, ὡς γαστρίμαργοι. Εἰ μέντος ἀκάθαρτοι καὶ ἀσεβεῖς ¹⁸ εἰεν οἱ μεταλαμβάνοντες, τούτοις πάντα ἀκάθαρτα. Πώς; Διότι καὶ οἱ ἰχθύες, ὡς ἀνθρωποφαγοῦντες πολλάκις, καὶ οἱ δοκοῦντες καθαροὶ δρυιθες, ὡς κοπροφαγοῦντες, τῷ οὔτω; ἔξετάζονται ἀκάθαρτοι δόξαιεν. Πατέστε καὶ ἡ ῥυπαρὶ διάνοια κακῶς περὶ τούτων λογιζομένη, ἐστι τῇ συμμαίνει ταῦτα, μὴ δητα φύσει τοιαῦτα. Πατέρερ καὶ στομαχιῶν νομίζει τὰ βρώματα ἀτῆδη, καὶ τὸ δέξαντο· καὶ τῷ ἐλιγγιῶντι δοκεῖ περιστρέψεσθαι ἢ γῆ πεγγύτα ἐστῶσα· τοῦ γάρ πάθους αὐτοῦ ἢ τοιαύτη υπόνοια. Ταῦτα καὶ πρὸς Μανιχαίους ἀρμόζει, καὶ πρὸς Μαρκιωνιτάς, καὶ τοὺς ἀπ' αὐτῶν νεοτρανεῖς αἱρετικούς, τοὺς λεγομένους παρὰ ποιλοῖς Γαλάτας ¹⁹.

D Θεὸν διμολογοῦσιν εἰδέναι, τοῖς δὲ ἔργοις ἀραιοῦνται, βδελυκτοὶ ὄντες καὶ ἀπειθεῖς, καὶ πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἀδόκιμοι. Ὁρᾶς τῇ ποιεῖ ἀκάθαρτος καὶ βδελυκτός; Τὸ ἔργα ἔχειν πονηρὰ καὶ ῥυπαρά. "Οὐτως γάρ πίστις χωρὶς ἔργων, νεκρά. Οὐδὲ νεκρὸς βδελυκτός, καὶ πρὸς πᾶν διτιοῦν ἀδόκιμος.

ΚΕΦΑΛ. Β'.

Σὺ δὲ ἀλλεὶ δι πρέπει τῇ ὑγιαινούσῃ διδασκαλίᾳ. Κανὸν ἀπειθεῖς, ὃσιν ἔχεινοι καὶ ἀδόκιμοι, ἀλλὰ σὺ τὰ σαυτοῦ ποιεῖς μὴ σιγήσῃς, καὶ ἔχεινοι μὴ παραδέχωνται.

Πρεσβύτας, τηφαλίους εἶται. Ἐπειδὴ ἐλάττωμα

τοῦ γῆρας ἐστὶ τὸ νωθρὸν καὶ ληφαργικὸν καὶ **A** est segnities et oblio et torpor, propterea dicit, δυσκίνητον, διὰ τοῦτο φησι, Νηφάλιοι ἐστῶσιν, **Sobrii** sint, hoc est excitati, prompti. τουτέστι διεγηγερμένοι, ὅξεῖς.

Σεμιρούς, σώφρονας. Τοὺς φρονίμους δύνομάζει σώφρονας, παρὰ τοῦ σώας ἔχειν τὰς φρένας. Εἰσὶ γάρ καὶ ἐν γέρουσι μαινόμενοι καὶ λυττῶντες, καὶ παράφρονες, οἱ μὲν ὑπὸ οἴνου, οἱ δὲ ὑπὸ μικροφύχιας.

***Υγιαλιορτας** τῇ κιλοτει, τῇ ἀγράῃ, τῇ ὑπομογῇ. Μᾶλιστα ἡ ὑπομονὴ ἀρμοδιώτατον γέρουσι παράγγελμα, διὰ τὸ ἀκρόχολον αὐτῶν καὶ μικρόλυπον.

Πρεσβύτερος ὁσαύτως ἀντικαταστήματι **Iero-** πρεπεῖς. Τὰς γραῦδας λέγει, διὰς καὶ ἀπὸ αὐτοῦ τοῦ σχήματος καὶ τῆς καταστολῆς δεῖ κοσμίας φαίνεσθαι. Τινὲς δὲ τὰς ἐν Ἐκκλησίᾳ διακόνους φασὶν, διὰς καὶ ἀπὸ αὐτῆς τῆς ἀμφιάσεως ἀπαιτεῖ φαίνεσθαι **Iero-** πρεπεῖς, τουτέστι, ταῖς λεπαῖς ἐμπρεπούσας ὑπηρεσίαις.

Μὴ διαβόλους, μὴ οἰνῳ πολλῷ δεδουλωμένας. Ἐπειδὴ γάρ ψυχρὸν τὸ γῆρας, ποθεὶ τὸν οἶνον, εἰτα μὴ δυνάμενον ἀντέχειν ὡς ἀσθενὲς, καταπαλαίσται, οὐχ ὑπὸ τοῦ συμμέτρου, ἀλλ᾽ ὑπὸ τοῦ πολλοῦ, ἐκ τούτου δὲ καὶ τὸ πρός διαβολὸς ἐπιδρεπές.

Καλοδιδασκάλοντος. Πῶς οὖν ἀλλαχοῦ φησι, **Γυ-** ταικὶ διδάσκειν οὐκ ἐπιτρέπω; Ἐκεὶ περὶ τῆς ἐν Ἐκκλησίᾳ κοινῆς διδασκαλίας φασὶν, ήτις ἀπειρηται ταῖς γυναιξὶν, ἐνταῦθα δὲ περὶ τῆς ἐν οἰκῳ γινομένης, καὶ ίδιᾳ πρὸς γυναικας. Οὐτὶ δὲ τοῦτο λέγει, ἔκουε τῶν ἔξη?

***Ira σώφροιζωσι** τὰς τέας, φιλάρδρους εἰραι. Οὐ τὰς οἰκείας μόνον θυγατέρας, ἀλλὰ καὶ καθόλου πάσας τὰς νέας. Ἐκάστη γάρ πρεσβύτερα τὴν νεωτέραν παίδευετω· καὶ πρῶτον τὸ κεφάλαιον τῶν ἐν οἰκίᾳ ἀγαθῶν, τὴν φιλανδρίαν. Τούτου γάρ δυτος, καὶ τὰ λοιπὰ ἔφεται, εὐθηνία οἰκου, καὶ χρημάτων περιουσία, ὡσπερ ἀπόντος, πάντα καὶ παρῶσιν, ἀπορρίζονται.

Φιλοτέκνους. Ηγάρ τὴν βίζαν ἥτοι τὸν πατέρα ἀγαπῶσα, πολλῷ μᾶλλον καὶ τοὺς καρποὺς ἥτοι τοὺς παῖδας ἀγαπήσει.

Σώφρονας, ἀγράς, οἰκουροὺς, ἀγαθάς. Πήγάρ φιλούσας τὸν ἀνδρα, καὶ σώφρων ἐστι καὶ ἀγνή, τουτέστι, καὶ σώματι καὶ διανοῇ καθαρὸς ἀπὸ τῆς τῶν ἀλλοτρίων καὶ μίξεως καὶ ἐπιθυμίας· ἀλλὰ καὶ οἰκουρὸς ἀγαθὴ, τουτέστιν, οἰκονομικὴ. Ἀγαπῶσα γάρ τὸν ἀνδρα, καὶ τοῦ οἴκου ἐπιμελεῖται, οὗτε περὶ τρυφῆν, οὗτε περὶ σπατάλων; ¹⁰ ἀκαίρους καὶ καλλωπισμοὺς ἀσχολουμένη. Τίνι γάρ καὶ ἄλλων ἄρέσεις: ἀπαξ τῷ ἀγαπητῷ ἀρέσασα; Σκόπει δὲ πῶ; δ ἀφίστων τῶν βιωτικῶν δ Παῦλος, γῦν φροντίδα ποιεῖται

Pudici, prudentes. Prudentes appellavit σώφρονας, eo quod sanas mentes habeant. Sunt enim senes etiam insani, et rabiosi ac dementes: alii quidem ex vino, alii vero ex pusillanimitate.

Sani in fide, dilectione, et patientia. Patientia grandioribus natu est commodissimum præceptum, quod facile excandescant, et levi de causa contristentur.

Vers. 3. Anus similiter in habitu sancto. Anus dicit, quas et ab ipso habitu et ornatu honestas videri oportet. Quidam autem diaconissas in Ecclesia hic intelligunt, quas et ipso etiam vestitu vult sane ornatas conspici, hoc est, sacris ministeriis insignes.

Non calumniatrices, non multo vino servientes. Quia enim senectus est frigida, vinum desiderat: deinde cum non possit sustinere, utpote imbecilla vincitur, non a moderato vino, sed a multo: ex hoc autem ad calumnias sunt propensiones.

Bene docentes. Quomodo igitur alio in loco dicit: Docere mulieri non permitto? Illic de communi in Ecclesia doctrina loquitur, quae mulieribus est prohibita: hic autem de domesticā, quae privatim sit ad mulieres. Quod autem hoc dicat, audi ex C sequentibus.

Ut instituant adolescentulas, ut sint amantes maritorum. Non tantum filias **631** suas, verum in universum omnes adolescentulas. Quilibet enim natu grandior juniorem puellam erudit, ac primum caput domesticorum bonorum eas doceat, nempe ut sint amantes maritorum. Nam si hoc assuerit, sequentur etiam reliqua, nempe prosperitas domus, facultatumque copia: quemadmodum e diverso si absit amor maritalis, etiamsi omnia affuerint, diffluent ac pessum ibunt.

Filios suos diligant. Quae enim radicem seu patrem diligunt, multo magis etiam fructus sive filios diligit.

D **Vers. 5. Ut sint sobriae, castae, domus curam habentes, bona.** Quae enim maritum suum diligit, et sobria erit et casta, hoc est, et corpore et mente pura ab omni aliena tam mixtione, quam concupiscentia. Quinetiam bonam domus curam habebit, id est, materfamilias erit. Nam quae maritum diliget, domus etiam curam gerit, neque circa intempestivas delicias et ornatus occupatur. Cui enim alii placebit quae semel dilecto placuit? Considera autem quomodo Paulus ille qui a rebus hujus

¹⁰ I Tim. ii, 12.

Variæ lectiones.

¹⁰ δαπάνας ο.

sæculi abducere solet, nunc tantam sollicitudinem habeat rerum domesticarum: nam his bene habentibus, spiritualia etiam bene habebunt.

Ut non blasphemetur verbum Dei. Vides quod præcipue verbū, non mundanarum rerum curam gerat? Si enim fideli mulier cum infidei marito cohabitans, non sit virtute conspicua, vituperatio ad fidem transit.

6. Juvenes similiter hortare ut sint sobrii. Puellis junioribus matronas seniores institutrices præfēcit, nimirum feminas seminas; junioribus autem viris ipsum Titum, virum viris: decorum enim ubique servat. Quid vero est, quod hortari vel commonesfacere istos debet? Ut sint sobrii. Nam juvenilem ætatem ignis absurdarum voluptatum maxime interturbat, quem oportet extingueret et ad sobrietatem festinare.

7. In omnibus te ipsum præbene exemplum bonorum operum. Doceant sane grandiores natu sominæ adolescentulas, tu vero ipse minores natu viros. Cæterum publica institutio exemplarque virtutis tuae vitæ splendor sit, cœu imago quædam et veluti archetypus, omnibus præpositus qui aliquid imitari volunt eorum quæ in ipso bona conspexerint.

In doctrina incorruptibilitatem. Repete, præbens. Ne sint, inquit, corrupta et vana quæ doces, sed sana, et rectæ rationis.

Gravitate. Ut nihil juvenile et quod insipientes præ levitate diffundat, continet doctrina, sed omnia sint veneranda dignaque Deo.

632 Vers. 8. Verbum sanctum, irreprehensibile. Hoc est, rectæ fidei, quod nihil reprehensibile habeat.

Ut is qui ex adverso est, vereatur, nihil habens de nobis dicere mali. Eum qui ex adverso est, vel diabolum dicit, vel quemvis ei ministrantem.

Vers. 9. Servos dominis suis subditos esse, in omnibus beneplacentes. Itaque is qui uxores a mariatis continentaliæ prætextu disjungit, servosque ab heris desidere facit prætextu pietatis, non est irreprehensibilis: multas enim occasiones dat omnibus, omniumque ora adversus fidem aperit.

Vers. 10. Non contradicentes, non fraudantes, sed in omnibus fidem bonam ostendentes. Animadverte quod illa a servis exigit, quæ omnium maxime heros placant, nempe, non contradicere, non furari, sed fideles eos esse. Iis enim qui mundi negotiis sunt addicti haec maxime sunt curæ.

Ut doctrinam Salvatoris nostri Dei ornent in omnibus. Nam si tales se servi gesserint, ad gloriam hoc Christianismi cedit. Cum enim Græcus viderit servum suum sic a Christianismo institutum, quomodo non mirabitur dogma, cui tantæ

A τοσαύτην τῶν κατὰ τὴν οἰκίαν, ὅτι περ τούτων καλῶς ἔχοντων, καὶ τὰ πνευματικὰ εὐ ἔξει.

"Ira μὴ σ λόγος τοῦ Θεοῦ βλασφημῆται. Ὁρές, ὅτι προηγουμένως τοῦ κηρύγματος φροντίζει, οὐχὶ τὸν κοσμικῶν πραγμάτων; Ἄν γάρ πιστὴ γυνὴ ἀπίστῳ συνοικοῦσα, μὴ εἴη ἐνάρετος, ἡ βλασφημία ἐπὶ τὴν πόστιν διαβαίνει.

Νεωτέρους ὡσαύτων παρακάλει σωφροεῖτ. Τοῖς μὲν νεωτέραις τὰς πρεσβυτέρας διδασκάλους ἐπέστησε, γυναικας γυναικὶ τοῖς δὲ νεωτέροις αὐτὸν τὸν Τίτον, διδράστης τὸ εὐπρεπὲς γάρ πανταχοῦ φυλάττει. Τι δὲ δει παρακαλεῖν τούτους η νουθετεῖν; Σωφρονεῖν μάλιστα γάρ τῇ νέᾳ ἡλικίᾳ τὸ πῦρ τῶν ἀτόπων ἥδονῶν ἐνοχλεῖ, δὲ δὲ σθεννύειν, καὶ σπεῦδειν σωφρονεῖν.

Περὶ πάντα σεαυτὸν παρεγγέμενος τύποι καὶ λόγοι δρατων. Διδασκέτωσαν μὲν καὶ αἱ πρεσβύτεραι τὰς νεωτέρας, καὶ σὺ δὲ αὐτὸς τοὺς νεωτέρους. Πλήγη κοινὸν διδασκαλεῖον καὶ ὑπόδειγμα ἀρετῆς η τοῦ σοῦ βίου λαμπρότης ἔστω, οἴδι τις εἰκὼν ἀρχέτυπος πᾶσι προκειμένη τοῖς βουλομένοις ἐναπομάχεσθαι τι τῶν ἐν αὐτῇ καλῶν.

'Ἐρ τῇ διδασκαλῇ διδασφθοραῖς. Ἀπὸ κοινοῦ τὸ παρεγγέμενος, ἵνα μὴ ὕστι, φησι, διεφθαρμένα καὶ ψευδῆ οἱ διδάσκεις, δὲλλ' ὑγιῆ, καὶ τοῦ ὄρην λόγου.

Σεμιρότητα. Ἰνα μηδὲν νεώτερον καὶ διαχέου τοὺς ἄφρονας ἔχῃ η διδασκαλία, ἀλλὰ πάντα σεβάσμια καὶ ἄξια θεοῦ.

Λόγοι ὄρην, ἀκατάγνωστοι. Τουτέστιν, ὄρηδοξον, μηδὲν ἐπιλήψιμον ἔχοντα.

"Ira δὲ ἔξι ἀντατας ἐτραπῆ, μηδὲν ἔχων περὶ ήμῶν φαῦλον λέγειν. Ἐξ ἐναντας, η τὸν διάδολον φησιν, η πάντα τὸν αὐτῷ ὑπηρετούμενον.

Δούλους ιδίοις δεσπόταις ὑποτάσσεσθαι, εἰς πάσιν εὐαρέστους εἰραι. Οστε δ τῶν ἀνέρων τὰς γυναικας διαζευγήν προφάσει τῆς ἐγκρατείας, καὶ δούλους δεσποτῶν ἀφιστῶν προσχήματι εὐσεβείας. οὐκ ἔστιν ἀκατάγνωστος. Πολλὰς γάρ λαβάς πάσι διδωσι, καὶ τὰ πάντων στόματα κατὰ τῆς πίστεως δ ἀνσέγει.

Μὴ ἀντιλέποντας, μὴ τοσφιλομένους, ἀλλὰ πίστιν πάσιν ἔνδεικνυμένους ἀγαθήν. Ὁρα δι τοις ἐκεῖνας ἀπατεῖ τοὺς δούλους, η μάλιστα πάντων ἀναπαύει τοὺς δεσπότας, τὸ μὴ ἀντιλέγειν, τὸ μὴ κλέπτειν, ἀλλὰ πιστοὺς εἶναι. Τοῖς γάρ βιωτικοῖς μάλιστα ταῦτα περισπούδαστα.

"Ira τὴν διδασκαλίαν τοῦ Σωτηρος ήμῶν θεοῦ κοσμάστων ἐν πᾶσι. Καὶ γάρ ἐξ οἵτινοι οἱ δούλοι τοσούτοι, εἰς δέκαν εἰστ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Οταν γάρ έδη δ "Ελλην τὸν δούλον αὐτοῦ οὔτως ὑπὸ τοῦ Χριστιανισμοῦ παιδευθέντα, πῶς οὐ θαυμάσεται τὸ

Variæ lectiones.

δόγμα, ὡς τοσαύτην ισχὺν ἔχον, ὥστε τοιαύτην φυ-
χὴν βελτιώσαι; Ἀλι γάρ τὸ δουλικὸν γένος Ιερον
πώς ἐστι καὶ δυστράπελον, διὰ τὸ μὴ καλῶς ἀνάγε-
σθαι, ἀμελούμενον ὑπὲ τῶν δεσποτῶν, μῆδὲ ὑπὸ¹
λόγων ἢ συνδιαγωγῆς ἀνδρῶν σπουδαίων βυθίζε-
σθαι. Οὐκ ἄρα μάτην ἀλλαχοῦ ἔλεγεν ὁ Παῦλος,
‘Ως τῷ Θεῷ δουλεύοντες, καὶ οὐκ ἀνθρώποις.
Καν γάρ τῷ δεσπότῃ διακονής, ἀλλ’ ἡ τιμὴ εἰς
τελεῖν ἀνάτρεξει, ὅτι καὶ ἀπὸ τοῦ φόβου ἐκείνου
ἡ πρᾶξ τὸν δεσπότην εὔνοια τὴν ἀρχὴν ἔχει.

Ἐπειδὴν γάρ η χώρις τοῦ Θεοῦ η σωτήριος
πάσιν ἀνθρώποις. Ἐπειδὴν πολὺ καὶ μέγα ἀπήγησε
παρὰ τῶν οἰκετῶν, φημι δὴ τὸ κοσμεῖν τὴν τοῦ
Κυρίου διδασκαλίαν διὰ τῆς αὐτῶν ἐναρέτου πολι-
τείας, δείκνυστι νῦν διὰ εἰκότως τὰ τηλε-
καῦτα ἀπάιτετο. Καὶ γάρ καὶ αὐτοῖς ἡ χώρις ἐπέφα-
νεν, εἰ καὶ δοῦλοι εἰσι. Πᾶσι γάρ, φησιν, ἀνθρώ-
ποις. Καὶ ἔχαριστο καὶ αὐτοῖς ἀφεσιν πολλῶν
ἀμαρτημάτων, καὶ ὀφείλουσι λοιπὸν καὶ αὐτοῖς πρᾶξ
δόξαν τοῦ εὐεργέτου πολιτεύεσθαι.

Παιδεύοντα ἡμᾶς, ἵνα ἀρητάμενοι τὴν ἀσθ-
ειαν, καὶ τὰς κοσμικὰς ἐπιθυμίας. Καὶ ἐντεῦθεν
ἐντρέπει αὐτούς. Παιδεύοντο γάρ, φησι, τυχόντες
Θεοῦ, πῶς οὐκ ὀφείλετε ἀξίως; αὐτοῦ βιοὺν; Ἡ
χώρις δὲ, φησιν, αὗτη οὐκ ἔστιν διὰ τῆς ἀφέσεως
τῶν προγεγονότων κακῶν, ἀλλὰ καὶ πρᾶξ τὸ μέλλον
ἡμᾶς ἀσφαλίζεσθαι. Παιδεύει γάρ ἡμᾶς, ἵνα τοῦ
λοιποῦ σωφρόνως ζῆσαμεν, οἱ πρότερον πάντως
αρητάμενοι τὴν ἀσθειαν καὶ τὰς κοσμικὰς ἐπιθυ-
μίας. Διὰ μὲν οὖν τοῦ ἀρνήσασθαι τὴν ἐκ διαθέ-
σεως ὀλοφύχου ἀπόστροφὴν σημανεῖ· ἀσθέειαν
δὲ τὴν εἰδωλολατρίαν ὀνομάζει²⁰, καὶ τὰ πονηρὰ
δόγματα. Κοσμικὰς δὲ ἐπιθυμίας, πλεωρεῖαν, τρυ-
φὴν καὶ τὰς ἀλλας, οἵσαι μὴ διεκβάνουσιν εἰς τὸν
οὐρανὸν, ἀλλ’ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ χρησιμεύοντας, καὶ
αὐτῷ συγκαταλύοντας. Διὰ τούτο οὖν ἡλθεν δὲ Χρι-
στός, ἵνα ἀρητάμενοι καὶ τὰ ἀσεβῆ δόγματα, καὶ
τὸν ἐναγῆ βίον, μετὰ τῆς αὐτῆς διαθέσεως ἀμφότερα
μισθίσαντες.

Σωφρόνως καὶ δικαίως, καὶ εὐσεβῶς ζῆσαμεν.
Τὸ, σωφρόνως, οὐ τὴν ἀποχὴν μόνον τῆς πορνείας
σημαίνει, ἀλλὰ καὶ τὴν τῶν λοιπῶν πεθῶν. Καὶ
χρημάτων γάρ ἐρῶν, οὐ σωφρονεῖς, μᾶλλον δὲ καὶ
ἀκολαστότερος εἰ, ὅσφη οὐδὲ φυσικὸν τὸ πάθος²¹.
Καὶ ἀπλώς, πάντων τῶν ἀλλών παθῶν ἡττώμενος
τις, οὐ σωφρων.

Ἐν τῷ νῦν αἰώνι. Οὗτος γάρ ἔχει τὸν ἀγῶνα·
δὲ μᾶλλον τὰς ἀντιδόσεις.

Προσδεχόμενοι τὴν μακαρίαν ἀλπίδα, καὶ ἐπι-
χάρειαν τῆς δόξης τοῦ μεγάλου Θεοῦ, καὶ
Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἰδού καὶ τὸ
Ἐπαθίον, ἡ δευτέρᾳ ἐπιφάνεια, ἡ δυτικὴ μακαρία.
Καλῶς δὲ εἶπε, τῆς δόξης. Δύο γάρ ἐπιφανείας
λέγει. Καὶ ἡ μὲν πρώτη, καθὼς καὶ ἀνωτέρω

A vires insint, ut hujusmodi animam in melius revo-
cat? Semper enim servorum genus est improbum
et morosum, eo quod non liberaliter instituantur,
utpote a dominis neglecti, neque verbis, neque
conversatione honorum virorum recte formentur.
Non igitur frustra alio in loco dixit Paulus: *Tan-
quam Deo servientes, et non hominibus*²². Eisi enim
hero tuo inservias, honestus tamen ad Deum recurrit,
quoniam a timore illius, quæ erga herum est bene-
volentia, principium dicit.

VERS. 11. Apparuit enim gratia Dei salutaris
omnibus hominibus. Cum multum est magnum a
servis postulasset, nimis ut ornent doctrinam
Domini per honestam suam conversationem, com-
monstrat nunc quod non inmerito ab illis tantā
B postulet: nam et illis gratia apparuit, etiam si
servi sint. *Omnibus enim hominibus*, inquit. Atque
ipsis etiam multorum peccatorum remissionem
donavit; quare par est ut et ipsi in posterum ad
gloriam benefactoris sui vitam suam instituant.

VERS. 12. Erudiens nos, ut abnegantes impieta-
tem et secularia desideria. Atque hinc eos pudefa-
cit. Institutorem enim Deum nacti, quomodo non
debetis digne eo vivere? Gratia autem ista, inquit,
non extenditur ad condonationem tantummodo præ-
teritorum delictorum, verum de futuro etiam nos
securos reddit. Erudit enim nos, ut deinceps so-
brie vivamus, qui omnino prius abnegavimus
633 impietatem atque mundanas cupiditates.
Per abnegationem itaque aversionem significat;
quæ ex animo sicut totoque mentis affectu. Impi-
etatem autem idolatriam pravaque dogmata appellat.
Secularia autem desideria, avaritiam, delicias,
et alia quæcumque in eodem haud transcurrit, sed
in mundo hoc suam habent utilitatem, atque cum
ipso dissolvuntur. Eam igitur ob rem venit Christus,
ut abnegemus et impia dogmata, et vitam
sacerdotalem, cum eodem affectu ultraque odio pro-
sequeamur.

Sobrie et juste et pie vivamus. Sobrie, non tan-
tum abstinentiam a fornicatione significat, sed a
reliquis etiam affectibus. Nam si pecunias amas,
non es sobrius, imo vero ideo intemperantior es,
quandoquidem a natura non sit hic affectus. Ac
simpliciter, quisquis ab aliis quibusvis motibus
vincitur, non est sobrius.

In praesenti saeculo. Praesens enim certamen
habet: futurum autem, præmium et retributio-
nes.

VERS. 13. Exspectantes beatam spem, et adven-
tum gloriae magni Dei, et Servatoris nostri Iesu
Christi. En præmium, secundus ille adventus, qui
revera est beatus. Pulchre autem dixit, gloria.
Duorum enim adventuum mentionem facit. S. qui-
dem primus, quemadmodum supra dictum est,

²⁰ Ephes. vi, 7.

Variæ lectiones.

²¹ σημαίνει ο. ²² οὐδὲ φυσικὴν τὸ πάθος ἀρχὴν ἔχει in.

gratiam habebat et remissionem, qui cum mansuetudine et humilitate contigit: secundus autem retributionem, cum gloria exhibitus; perinde ac in Evangelio dicitur: *Quando venerit Filius hominis in gloria sua*⁴⁴. Ubi autem sunt qui Filium immixnuunt, et ne Deum quidem ipsum dicere sustinent? Audiant hic quod et Deus sit, et magnus. Magnus autem de Deo dicitur, non per comparationem ad alium quemdam parvum, sed absolute, ut qui natura ipse per sese magnus sit. Si autem nos, cum hostes eramus, servavit, quid non tum datus est, si probatos nos inveniat?

VERS. 14. *Qui dedit semetipsum pro nobis, ut nos redimeret ab omni iniquitate.* Hoc etiam potentia ejus signum est, quod dederit semetipsum: non quidem ut ab hoc aliquo liberaret, ab alio vero non item; ceterum, ab omni iniquitate. Hanc itaque reveremur redemptionem.

Et mundaret sibi populum acceptabilem. Per lavacrum divini baptismi, operationemque suorum mandatorum divinorum purgandique vim habentium. *Heretico* autem significat, peculiaris, sive domesticus, per metaphoram sumptiam a famulis, qui circa substantiam et facultates domini sui versantur, quasi dicat, electum, excellentem, nihil habentem commune cum reliquis.

634 *Sectatorem bonorum operum.* Hoc est, cum servore quadam ad virtutem euntem, zelumque ostendente in omnibus bonis operibus, ignitamque imitationem. Redemptio itaque ipsius solius est, opera vero aemulari, nostrum etiam est.

VERS. 15. *Hæc loquere, et exhortare, et argue cum omni imperio.* Loquere primum et exhortare, hoc est, cum mansuetudine doce: deinde argue: neque id simpliciter, sed, *cum omni imperio*, hoc est, cum severitate, cum auctoritate. Quoniam enim asperis moribus præditi erant, severitatem adversus eos utendam suadet. Sunt sane nonnulla quæ non opus habent severitate, verum adhortatione et persuasione, ut omnino pecunias contemnere. Sunt autem alia quæ severitate opus habent, ut adulteria, furtæ, circumventiones, veneficia.

Nemo te contemnat. Pro, καταφρονεῖτω, nempe omnino opportune perstringentem: nam qui impotente objurgat, magis contemnitur.

CAPUT III.

VERS. 1. *Admone illos principibus et potestatibus subditos esse, dicto obediare, ad omne opus bonum paratos esse.* Ubique fideles vult obtemperare magistratibus. Ostendit autem quomodo subjiciantur, nempe, si ad omne opus bonum preparati fuerint: unde manifestum est, quod qui ad mala instructi

εἰρηται, χάριν είχε καὶ δρεσιν, μετὰ ἐπιεικείας καὶ εὔτελείας γενομένη· ἡ δὲ δευτέρα, ἀνταπόδοσιν, μετὰ δόξης δεικνυμένη⁴⁵: ὡς καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· “Οταν ἐλθῃ σὺ Ιησοῦς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ. Ποὺ δὲ εἰσιν οἱ τὸν Ιησὸν ἐλαττοῦντες, καὶ οὐδὲ Θεὸν αὐτὸν ἀνεχόμενοι λέγειν; Ἀκούετωσαν δὲ καὶ Θεός ἐστι, καὶ μέγας. Τὸ δὲ, μέγας, ἐπὶ Θεοῦ λέγεται, οὐ κατὰ σύγκρισιν τὴν πρὸς ἄλλον μικρόν, ἀλλ’ ἀπολελυμένως, ὡς φύσει αὐτομεγάλου ἔντος. Εἰ δὲ ἐχθροὺς δυτας ἔσωσε, τί οὐ δύσει τότε, εύδοκιμοῦντας ἡμᾶς εὑρών;

“Ος ἐδωκεν ἐμυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν, ίτα λυτρόσηται ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἀνομίας. Καὶ τοῦτο τῆς αὐτοῦ ἑκουσίας δεῖγμα, τὸ διῦναι ἐμυτὸν· καὶ οὐκ Β ἵνα τοῦδε μὲν λυτρώσηται, τοῦδε δὲ οὐν ἀλλ’ ἀπὸ πάσης ἀνομίας. “Ωστε δισωπηθῶμεν τὴν λύτρωσιν.

Kai καθαρίσῃ ἐμυτῷ λαὸν περιούσιον. Διὰ τοῦ λουτροῦ τοῦ θεού βαπτισματος, καὶ τῆς ἐργασίας τῶν θείων καὶ καθαρτικῶν ἐντολῶν αὐτοῦ. Περιούσιος δὲ, ὁ οἰκεῖος, ἐκ μεταφορᾶς τῶν περὶ τὴν οὐσίαν καὶ τὸν πλούτον τοῦ δεσπότου στρεφομένων οἰκετῶν, οἴον, ἐξειλεγμένον, ἐξαἱρετεν, οὐδὲν ἔχοντα κοινὸν πρὸς τοὺς λοιπούς.

Zηλωτὴν καλῶν ἔργων. Τουτέστι, μετὰ θερμότητος ἐπὶ τὴν ἀρετὴν λόντα, καὶ ζῆλον ἐνδεικνύμενον ἐν πᾶσι τοῖς καλοῖς, καὶ μήμησιν διάπυξον. Η μὲν οὖν λύτρωσις αὐτοῦ μόνου, τὸ δὲ ζῆλον τὰ ἔργα, καὶ ἡμῶν.

Taутα λάλει, καὶ παραχάλει, καὶ ἔλασσος μετὰ πάσης ἐπιταγῆς. Λάλει πρῶτον καὶ παραχάλει, τουτέστιν ἡμερώτερον διδάσκει· εἶτα ἐλεγχεῖ· καὶ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ, μετὰ πάσης ἐπιταγῆς, τουτέστι μετὰ ἀποτομίας, μετὰ αὐθεντίας. Ἐπειδὴ γὰρ σκληροὶ ἥσαν, τὴν ἀποτομίαν ἐπ’ αὐτοὺς εἰσηγεῖται. Εἰσὶ μὲν οὖν ἀ οὐ δέονται: ἀποτομίας, ἀλλὰ παρανέσεως καὶ πειθοῦς, ὡς τὸ πάντη καταφρονεῖν χρημάτων. Εἰσὶ δὲ οὐ δέονται, ὡς μοχεῖαι, χλοποί, πλεονεξίαι, γηγενεῖαι.

D *Mηδεὶς σου περιεργονεῖτω.* Ἄντε τοῦ, καταφρονεῖτω, εὐκαίρως πάντας στύφοντος, ὡς διγε ἀκριβῶς ἐπιπλήσσων⁴⁶, μᾶλλον καταφρονεῖται.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

“Υπομιμησκε αὐτοὺς ἀρχαῖς καὶ ἔξοντας: ὑποτάσσονται, πειθαρχεῖν, πρὸς κάνεργον ἀγαθὸν ἐτοίμους εἶναι. Πανταχοῦ τοὺς πιστούς ταῖς ἀρχαῖς ὑποτάσσεσθαι βούλεται. Δείχνυσι δὲ καὶ πῶς ἀν ὑποταγεῖεν, εἰ πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν παρεσκευασμένοι ὡστιν. “Οὐεν ἐπήλον, διτε οἱ πρὸς τὰ

⁴⁴ Matth. xxv, 31.

Variae lectiones.

⁴⁵ δεικνυμένη ο. ⁴⁶ ἐπιπλέων ιν.

κακὰ παρεσκευασμένοι, οὗτοι ἀπειθοῦσι ταῖς ἀρχαῖς. "Η καὶ ὅτι ἔτοιμος ἐστωσαν, ἵνα πρὸς τὰ κακὰ πειθωνται, μὴ πρὸς ἀσέβειαν, ή δὲλλο τι ψυχο-
διαβεζεῖ.

Μηδέτερα βλασφημεῖτε, ἀμάχους εἴτει, ἐπιεικεῖς. Καν κακῶς πράττῃ τις, μηδὲ τοῦτον βλασφήμεις, τουτέστι, μὴ λοιδόρει. Καθαρὸν γάρ εἶναι δεῖ τῷ μῶν τὸ στύμα ἀπὸ λοιδορίας. Εἴτε γάρ ἀληθῆς ἔστιν αὐτῇ, οὐχ τῷ μῶν τὸ κρίνειν, εἴτε ψευδῆς. "Ορα πόσος ὁ κίνδυνος.

Πάντας ἑτερικυμένους πρατητὰ πρὸς πάντας ἀνηράπονος. Καὶ Ἰουδαῖος καὶ Ἑλληνας, καὶ μο-
χθηροὺς καὶ δικοῦντας.

"Ημερ γάρ ποτε καὶ ήμερίς ἀρόντοι, ἀπειθεῖς,
πιλαράμεροι, δυναλέντες ἐπιθυμίας καὶ ἡδονᾶς
ποικιλαις. Ἐν μὲν τῇ πρὸς Κορινθίους ^{οἱ} ἀπὸ τῶν
μελλόντων φοβεῖ, ὥστε μὴ κρίνειν, λέγων· "Ο δο-
κῶν ἔστανται, βλεπετώ μὴ πέσῃ· ἐνταῦθα δὲ
ἀπὸ τῶν παρελθόντων αὐτρονεστέρους; ποιεῖ, λέγων·
Μή λοιδορῶμεν ἀλλους, ἐπειδή καὶ αὐτοὶ χείρω
ἡμέροτον πάλαι. "Ο καὶ δὴ ληστὴς πρὸς τὸν ἔτερον
ληστήν ξελεγεν· "Οτι ἐτὸν τῷ αὐτῷ κρίματι ἐσμερ.
Πάντες δὲ ἀνόντοι ήμεν; Πρὸς Χριστοῦ. Πῶς γάρ οὐκ
ἀνοησά, τὸ τοῖς τοιούτοις θεοῖς λατρεύειν; Ἀνθρω-
ποθυτεῖν, πῶς οὐ πλάνη μεγίστη; ἀλλὰ καὶ ἐπιθυ-
μίας ποικιλαις ^{οἱ} καὶ ἡδονᾶς ἀδουλεύομεν. Ἐν-
ταῦθα ἀρρενογχημίας, καὶ μητρογαμίας, καὶ ἀδελ-
φογαμίας νοεῖ, καὶ τὰς ἄλλας ἀκαθαρσίας· ποικιλῶς
γάρ ἐνέπαιξεν διάσδολος; ήμεν.

"Ἐν κακῷ καὶ φθόνῳ διάγοντες στυγητοί,
μισοῦντες ^{οἱ} ἀλλήλους. Ἐν κακῷ καὶ φθόνῳ διά-
γοντες, τουτέστι, μηνησικακία καὶ φθόνος διατρίβον-
τες ἀει, καὶ οἷον βίον ταῦτα ἔχοντες· διθεν καὶ ἄξιοι
μίσους ήμεν, ὡς ἀλλήλους μισοῦντες. Εἰκότας· ἀπὸ
τοῦ φθόνου γάρ καὶ τὸ μίσος.

"Οτις δὲ η̄ χρηστότερης καὶ η̄ φιλανθρωπία ἐπ-
έχετε τοῦ Σωτῆρος ημῶν Θεοῦ. "Οτις ἐσαρκώθη
δηλαδή δι Μονογενῆς, καὶ ήμεν ὡμοιώθη.

*Οὐκέτι ἔργων τῶν ἐτὸν δικαιοιστόν γε, ὡς ἐποιήσα-
μεν ήμερίς, ἀλλὰ κατὰ τὸν αὐτοῦ ἔλεος διστογεν-
ημάς.* "Εσωτεν ήμερίς, οὐκέτι ἔργων ὡν ἐποιήσαμεν·
ἀντὶ τοῦ, οὐτε ἐποιήσαμεν ἔργα δικαιοιστόν γε, οὗτοι
ἐσωθήμεν ἐκ τούτων, ἀλλὰ τὸ πᾶν η̄ ἀγαθότης αὐτοῦ
ἐποιήσει.

*Διὰ λοντροῦ παλιγγενεσίας καὶ ἀνακατώσεως
Πτεύματος ἀγίου, οὗ δέξεσθε ἐφ' ημᾶς πλούσιως
διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Σωτῆρος ημῶν.* Βιβλοί,
ἔτι οὖτας ήμεν ἐν τῇ κακῇ βεβαπτισμένοι, ως μηδὲ
δύναοθαίς καθαρθῆναι, ἀλλ' ἀναγεννήσεως δεηθῆναι.
Τοῦτο γάρ η̄ παλιγγενεσία καὶ ἀνακατίσις, η̄ δευ-
τέρα γέννησις, καὶ νέα πλάσις. "Ωστερ γάρ οἰκτιαν

A sunt, illi magistratibus minime parent. Vel parati
sint ut ad bona flectantur, non ad impietatem, aut
aliquid aliud quod animæ noceat.

*Vers. 2. Neminem blasphemare, non litigiosos esse,
sed modestos.* Etiam si quis male faciat, ne eum
blasphema, id est, non conviciare. Oportet enim os
nostrum esse purum a convicio. Nam sive hoc
verum sit, sive falsum, non est nostrum judicare.
Vide quantum subsit periculi.

*Omnem ostendentes mansuetudinem ad omnes
homines. Judæos et Græcos, sceleratos et injuri-
rios.*

*Vers. 3. Eramus enim aliquando et nos insipientes,
inobedientes, errantes, servientes desideriis et vo-
luptatibus variis.* In Epistola quidem ad Corinthios
a futuris terret, ut non judicent, inquiens: Qui se
existimat stare, videat ne cadas ^{οἱ}: hic vero a
præteritis temperantiores reddit, dicens: Ne con-
viciemur aliis, quandoquidem et ipsi nos olim pe-
jus peccaverimus: quod et latro ad alterum latro-
nem dicebat: Quoniam in eadem condemnatione
sumus ^{οἱ}. Quando autem insipientes eramus? Ante
Christum natum. Quomodo enim non stultitia erat
huiusmodi **635** diis servire? Nonne maximus erat
error homines sacrificare? Quinetiam cupiditatibus
et variis voluptatibus serviebamus. Hic ma-
sculas nuplias, et cum matre et cum sorore connubia
perpetrata intellige, aliasque impuritates: varie
namque nobis illitus diabolus.

*C In malitia et invidia agentes, odibiles, odientes
invicem. In malitia et invidia agentes, hoc est, in
vindictæ cupiditate et in invidia commorantes sem-
per, ac veluti vitam in iis habentes, unde et odio
digni eramus, quoniam nos invicem odio prosequen-
tiamur. Idque non immerito: nam ex invidia odium
nascitur.*

*Vers. 4. Cum autem benignitas et humanitas ap-
paruit Servatoris nostri Dei. Quando incarnatus
est videlicet Unigenitus, nobisque assimilatus.*

*D VERS. 5. Non ex operibus justitiæ, quæ fecimus
nos, sed secundum suam misericordiam saluos nos
fecit. Salvos nos fecit, non ex operibus quæ feci-
mus: hoc est, neque fecimus opera justitiæ, neque
per hæc conservati sumus, sed bonitas ipsius totum
opera est.*

*Per lavacrum regenerationis et renovationis Spi-
ritus sancti, 6. Quem effudit in nos abunde per Je-
sus Christum Servatorem nostrum. O rem mirabil-
lem! Adeo vitiis eramus immersi, ut ne purgari
quidem possemus, sed opus fuit regeneratione.
Nam regeneratio et renovatio secundam nativita-
tem novamque formationem significant. Ut enim*

^{οἱ} I Cor. 1, 12. ^{οἱ} Luc. xxiii, 40.

Variæ lectiones.

^{οἱ} Γαλάτας 0. ^{οἱ} μεγάλαις 0. ^{οἱ} μισητοὶ στυγοῦντες 0. ^{η̄} ἔργα ἀξία δικαιώσεως m.

domum plane veterem non suffulcimus, verum ad A fundamenta usque diruimus, novamque ædificamus : consimilem ad rationem Deus non reconcinnavit nos, sed denuo condidit. Quomodo ? Per Spiritum sanctum. Ne enim quæras modum : Spiritus, inquit, totum transagit. Unde hoc perspicuum ? Quem effudit, inquit, abunde in nos. Non enim tantummodo per illum resinxit nos, sed large ipsum etiam nobis impertit, ut et illud per hoc monstretur. Ac merito. Postquam enim mundavit nos, tum et Spiritu suo abunde nos implevit, hoc enim est, quod ait : *Effudit*. Quod enim impurum non ingreditur. Hæc autem per Jesum contigerunt, siquidem ipse omnium bonorum et mediator et largitor est.

VERS. 7. Ut justificari gratia ipsius, hæredes simus secundum spem vitæ æternæ. Rursus gratia, non debito dicit. Hoc autem nos humilitatem docet. Non enim ipsi aliquid transegimus. Insuper nos bene sperare facit de futuris bonis. Si enim nos adeo desperatos et perditos per gratiam servavit, multo magis justificatis ventura bona largietur. Ut efficiamur, **636** inquit, hæredes æternæ vite, perinde ac speramus. Vel quia jam hæredes simus, quatenus ad spem.

VERS. 8. Fidelis sermo. Quia de futuris locutus erat, autoritatem verbo suo addit. Planum enim est a præcedentibus. Nam qui talia dedit, futura etiam daturus est.

Et de his volo te confirmare, ut curent bonis operibus præses qui credunt Deo. Quia Dei bonitatis ineffabilis mentionem fecit. Volo te, inquit, ita de istis docere, ut discant fideles non solummodo humiliiter sapere, et non conviciari aliis, verum etiam misereri. Qui enim secum reputaverit misericordiam quam ipse a Deo sit assecutus, ipse etiam miserebitur. **Ut curent, inquit, hoc est, ut assiduum dent operam, seduloque admittantur injuste oppressis succurrere :** viduis, orphanis, et, ut uno verbo dicam, quibusvis indigentibus prospicere : hoc enim indicat, *bonis operibus præses* : nec exceptient tantisper dum egentes ad eos pervenerint, sed ipsi eorum curam gerant.

Hæc sunt bona et utilia hominibus. Cura et præfectura honorum operum, vel ipsa etiam bona opera.

VERS. 9. Stultas autem quæstiones, et genealogias, et contentiones, et pugnas legis derita. Sunt enim inutilis et vanæ. Stultas inutilis vocat, quales Judæi fidelibus inferunt. Genealogius autem, quas si idem conficiunt, suam ad patriarchas genealogiam referentes, et majoribus illis gloriætes. Derita igitur, hoc est, rejice. Neque enim prætermittenda sunt necessaria opera, tempusque in vaniloquentia inutilibusque pugnis consumendum. Quæ enim conflictus istiusmodi utilitas, ubi nemo ad Christum captivus ducitur ? Quomodo igitur supra dedit in mandatis, ut obstrueret ora contradictientium ? Si aliis officiant, tum sunt compescendi. Ipsorum

παμπάλαιον οὐχ ὑποστηρίζομεν, ἀλλὰ μέχρι τῶν θεμελίων καθαιριοῦντες, ἐκ καινῆς κτίζομεν· οὕτω καὶ δ Θεὸς οὐκ ἐπεσκεύασεν ἡμᾶς, δὲλλ' ἀνιθεν κατεσκεύασε. Πώς ; Διὰ Πνεύματος ἄγιου. "Ινα γάρ μή ζητήσῃς τὸν τρόπον, τὸ Πνεῦμα, φησί, κατώρθωσε τὸ πᾶν. Πόθεν τοῦτο δῆλον ; "Ο ἔξέχεε, φησί, π.Ιουστίως ἔφ' ἡμᾶς. Οὐ μόνον γάρ δὲ αὐτοῦ ἀνέπλασεν, ἀλλὰ καὶ δαψιλῶ ; τούτου μετέωκεν, ἵνα κάπειν δὲ τούτου δειχθῇ. Καὶ εἰκότως. Ἐπειδὴ γάρ ἐκαθάρισε, τότε καὶ τοῦ Πνεύματος ἐπλήρωσεν ἡμᾶς ἀφθόνως. Τοῦτο γάρ τὸ δέ, ἔξέχει. Εἰς γάρ ἀκαθάρτους οὐκ εἰσέρχεται τὸ καθαρόν. Ταῦτα δὲ διὰ Ἰησοῦ · αὐτὸς γάρ τὴν μεσίτης καὶ πρόξενος πάντων τῶν ἀγαθῶν.

B "Ira δικαιωθέντες τῇ ἐκείνου χάριτι, κληρονόμοι γενώμεθα κατ' ἐπίπλου ζωῆς αἰώνιον. Πάλιν τὸ, χάριτι, οὐκ δψειλῇ. Τοῦτο δὲ καὶ ταπεινοφροσύνην διδάσκει. Οὐ γάρ αὐτοῖς τι κατωρθώσαμεν. Καὶ εὐέλπιδας ποιεῖ περὶ τῶν μελλόντων. Μή γάρ οὕτως ἀπεγνωμένους; χάριτι ἔσωσε, πολλῷ μᾶλλον δικαιωθείσι τὸ μέλλοντα δώσει. "Ινα, φησί, καὶ ηρονδύος γενώμεθα ζωῆς αἰώνιου, καθά καὶ ἐπίκιομεν. "Η δὲ τῇ δῆμη κληρονόμοις ἐτρέπει, δύον γε τῇ ἐπίπλῳ.

C Πιστὸς δὲ λόγος. Ἐπειδὴ περὶ μελλόντων εἰπεις, τὸ δικιόπιστον τῷ λόγῳ προστείησα. Δῆλον γάρ ἀπὸ τῶν προλαβόντων · δέ γάρ τοτεῦτα δοὺς, καὶ ταῦτα δώσει.

C Καὶ περὶ τούτων βούλομαι στις διαβεβαιοῦσθαι, Ιρα γροτίζωσι καλῶς ἔργων προτίταυσθαι οἱ πεπιστευκότες Θεῷ. Ἐπειδὴ ὑπέμηντες τῆς τοῦ Θεοῦ ἀφάτου ἀγαθότητος, φησίν, Οὗτως βούλομαι τις διδάσκειν περὶ τούτων, ἵνα μάθωσιν οἱ πιστοί μή μόνον ταπεινοφρονεῖν, καὶ μὴ διειδίζειν ἄλλους, ἀλλὰ καὶ ἐλεεῖν. Ό γάρ ἐννοῶν τὸν ἔλεον τοῦ Θεοῦ οὐ αὐτὸς ἔτυχεν, ἐλέήσει καὶ αὐτός. **"Ιρα γροτίζωσι, φησί,** τουτέστιν, ἔργον καὶ σπούδασμα διηνεκές ἔκαπι βοηθεῖν ἀδικουμένοις· χηρῶν, ὁρφανῶν, καὶ ἀπλῶν, τῶν δεομένων προνοεῖσθαι· τοῦτο γάρ δηλοῖ τὸ, καλῶς ἔργων προστεσθαι, καὶ μή ἀναμίνωσι τοὺς δεομένους πρὸς αὐτοὺς ἐλθεῖν, ἀλλ' αὐτοῖς περὶ αὐτῶν μεριμνῶσι.

D Ταῦτα ἔστι τὰ καλὰ καὶ ωφελιμα τοῖς ἀνθρώποις ποιεῖ. Η γροντίς καὶ ἡ προστασία τῶν καλῶν ἔργων, ἡ αὐτὰ τὰ κακὰ ἔργα.

Μωρὰς δὲ ζητήσεις, καὶ τετεαλογίας, καὶ ἔργων, καὶ μάχας τομικὰς περιτοτασσο· εἰσὶ γάρ ἀναφελεῖς καὶ μάταιοι. Μωρὰς τὰς ἀναφελεῖς φησίν, οἵας εἰς Ἰουδαῖον ἐπάγουσι τοὺς πιστούς· Γενεαλογίας δὲ, δές οἱ αὐτοῖς ποιοῦντει, τοὺς πατριάρχας γενεαλογοῦντες προγόνους εὑτῶν, καὶ τούτοις ἔγκαυχύμενοι. Περιτοτασσο οὖν, ἀντὶ τοῦ, παραποτῶν. Οὐδὲ γάρ δεῖ ἀρέτας τὰ ἀναγκαῖα ἔργα, καὶ δωπανῆν τὸν καιρὸν εἰς ματαίολογίας καὶ μάχας ἀκερδεῖς. Τέ γάρ κέρδος μάχεσθαι, ἔνθα οὐ μέλει· τις αἰχμαλωτισθῆναι εἰς Χριστόν; Πῶς οὖν ἀνωτέρω παρεκελεύσατο ἐπιστομίζειν τοὺς ἀντιλέγοντας; "Οταν ἐπὶ βλάβη ἄλλων ὡςι, τότε δεῖ ἐπιστομίζειν· γάρον δὲ

τῆς αὐτῶν ὡφελείας, μηδὲ ἐπιχειρήσαι ὅλως αὐτοῖς δμιλεῖν, οὐδὲ γάρ ὡφεληθῆσονται, ὡς ἀδιόρθωτοι.

Αἱρετικὸν ἀδιόρθωτον μετὰ μιᾶς καὶ δευτέρας τούθεσταν παραιτοῦ, εἰδὼς ὅτι ἔξεστραπται σ τοιούτος, καὶ ἀμαρτάνει, ὥρ αὐτοκατάκριτος. Πῶς οὖν ἐτέρῳ φησι· Μήποτες δῷ αὐτοῖς ὁ Θεὸς μετάνοιαν; Ἐκεῖ μὲν περὶ τῶν ἐλπίδα διορθώσεως ὑποφαινόντων· ἐνταῦθα δὲ τὸν ἀδιόρθωτον λέγει αἱρετικὸν, τὸν πάντα διεστραμένον, δεῖ καὶ αὐτοκατάκριτός ἐστιν, τουτέστιν ἀναπολόγητος. Οὐ γάρ ἔχει εἰπεῖν διτὶ οὐδὲς ἐνουθέτησε με, οὐδὲς ἐδίδαξεν. Ὅταν οὖν μετὰ τὴν παραίνεσσιν τοῖς αὐτοῖς ἐπιμένῃ, αὐτοκατάκριτός ἐστιν.

Οταν πέμψω Ἀρτεμᾶν πρός σε, η Τυχικόν, σπουδασσον δλθεῖν πρός με εἰς Νικόπολιν· ἐκεῖ γάρ κέκρινα παραχειμάδους. Τίνος ἐνεκεν Ἐκκλησίαν τοσαύτην⁵⁸ καὶ τηλικαύτην νῆσον πιστεύσας Τίτω, πάλιν πρός θεατὴν περιέλκει ἀπὸ τῶν τοῦ Ἑργού; Ἰνα πλειων ὡφειλήση αὐτὸν, καὶ καταρτίσῃ έπι μελλον πρός τὸ Ἑργον, ἀνακρίνας αὐτὸν ἐφ' οἷς ἐπιστεύθη. Ή δὲ Νικόπολις τῆς Θράκης ἐστι, τῷ "Ιστρῷ ἐπικειμένη.

Ζηνᾶρ⁵⁹ τὸν ρομικὸν, καὶ Ἀπολλώ σπουδαῖων πρόκειμψον, Ιτα μηδὲν αὐτοῖς λείπῃ. Τὸν τῶν Ιουδαϊκῶν νόμων ἐμπειρὸν οὕτω φησί· τοιούτος γάρ ἦν δὲ Ζηνᾶς· δὲ δὲ Ἀπολλώς λογιώτερος καὶ δυνατός⁶⁰ ἐν ταῖς Γραφαῖς. Οὐπω δὲ ἡσαν οὕτω Ἐκκλησίας πιστευθέντες. Τὸ δὲ, Ιτα μηδὲν αὐτοῖς λείπῃ, ἀντὶ τοῦ⁶¹, Ἐν ἀφθονίᾳ πάσῃ αὐτοὺς πολει τῶν ἀναγκαῖων, τροφῆς δηλαδή, καὶ ἐνδυμάτων.

Μαρθαρέτωσαρ δὲ καὶ οἱ ήμέτεροι καλῶν Ἑργων προστασθαί εἰς τὰς ἀναγκαῖας χρείας, Ιτα μὴ ωστιν ἀκαρποί. Άστανετο τοῦτο φησιν· Ἐνήν μοι καὶ ἐτέρως ἀνενδείξεις ποιήσας τοὺς ῥήθεντας, ἀλλ' οὐ βούλομαι, ὡς ἀν οἱ ήμέτεροι, τουτέστιν, οἱ περὶ σὲ, μάθωσιν ἐκ τοῦ τούτους ἐφοδιάσαι, καλῶν Ἑργων προστασθαί, τουτέστι, κήδεσθαι τῶν δεομένων, καὶ ἐν χρήμασι, καὶ ἐν ῥήμασι, καὶ πᾶσι τρόποις· οὐχ ἵνα οἱ δεόμενοι κερδάνωσι τοσοῦτον, ἀλλ' ἵνα αὐτοὶ καρποὺς ἔχωσιν ἐκ τῆς πρός τους ὄμοιγενεις φιλανθρωπίας. Καὶ γάρ καὶ δὲ Κύριος δὲ πεντακισχιλίους θρέψας, ἡδύνατο πάντως καὶ ἐαυτὸν τρέψειν ζεῖ, καὶ τοὺς μαθητάς, ἀλλ' δύμας ὑπὲρ γυναικῶν ἡθέλησε τρέψεσθαι, ὡς ἀν ἐκεῖναι κερδάνωσιν. Οὐπω καὶ ἐφ' ἡμῖν, οὐ τοσοῦτον τοὺς πένητας ὡφελεῖ διὰ τῆς ήμετέρας μεταδόσεως, οὗτον ἡμᾶς δι' ἐκείνων. Ἀφέσεως γάρ ἀμαρτιῶν, καὶ παρβήσεις τῆς πρός θεὸν αἵτιοι ἡμῖν οἱ πένητες.

Ἄσπαζονται σε οἱ μετ' ἐμοῦ πάτερες. Ἄσπασαι τοὺς φιλοῦντας ἡμᾶς ἐν πίστει. Ή τοὺς φιλοῦντας αὐτὸν πιστῶς καὶ ἀδόλως, η τοὺς ἀγαπῶντας αὐτὸν πιστοὺς, ήτοι Χριστιανούς.

⁵⁸ II Tim. II. 25.

Variis lectiones.

⁵⁹ Ἐκκλησίας τοσαύτας, καὶ τηλικαύτας το. ⁶⁰ μηνᾶν το. ⁶¹ οὐνάμενος ο. ⁶² τουτέστι ο.

638 *Gratia cum omnibus robis. Amen. Exoptat ut eis conservetur donum Dei, vel ut benevolentia Dei cum ipsis sit semper, per gratiam eos conservans. Quia et nobiscum sit qui maxime ea indigemus, et custodiat animas nostras et corpora in Spiritu sancto. Cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.*

A Η χάρις μετὰ πάντων ἴμων. Ἀμήν. Ἐπεύχεται φυλάττεσθαι αὐτοῖς τὴν δωρεὰν τοῦ Θεοῦ, ἢ ἵνα ἡ φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ μετ' αὐτῶν δεῖ ἦ, χάριτι αὐτοὺς τηροῦσα. Ή καὶ μεθ' ἡμῶν εἴη τῶν μάλιστα δεομένων αὐτῆς, καὶ φρουρίῃ καὶ ψυχὰς ἡμῶν καὶ σώματα ἐν ἀγίῳ Πνεύματι. Ω δέδα εἰς τοὺς αἰωνας. Ἀμήν.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

ΤΗΣ

ΤΟΥ ΑΙΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ ΠΡΟΣ ΦΙΛΗΜΟΝΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ

ΕΞΗΓΗΣΙΣ

THEOPHYLACTI BULGARIÆ ARCHIEPISCOPI EPISTOLÆ DIVI PAULI AD PHILEMONEM EXPOSITIO.

639 *Argumentum Epistolæ ad Philemonem.*

*Neque servos neque heros ad se accedentes Christus rejicit : unus est enim Dominus omnium ipse, imo potius Pater : atque id cum ex multis aliis, tum vero præcipue ex hac Epistola liquet, in qua Philemon quidem dominus, Onesimus autem servus ; uterque, ut nihil dicam amplius, Paulo dilectus. Philemon itaque vir ab ipso principio admirandus erat, genere sane Phryz, fidelis autem vita et moribus, et necessitatibus sanctorum succurrrens, et elemosynas faciens. Onesimus autem primum transfuga erat : nam sublati ex domo Philemonis pecuniis augsuerat. Hic cum Romam renisset, Pauli doctrinam audivit, et ab eo dum in vinculis erat, institutus et baptizatus, **640** clarus et admirandus ipse etiam factus est. Non pium itaque ratus Apostolus perturbari Philemonem propter Onesimi fraudulentiam et fugam, rolenque mundare vulnus cordis ipsius, quod a servo acceperal, remittit illum ad ipsum cum Epistola hac commendatitia. Assererant autem nonnulli, non opertore hanc conniuerteri reliquis, quippe quae sit de re vili : verum expende quanta sint ex hac commoda. Primum quidem instituit nos, ut etiam pro iis qui*

B Υπόθεσις τῆς πρὸς Φιλήμορα Ἐπιστολῆς.

Οὐτε δοῦλοι οὐτε δεσπότηρι δικαιοδότες προσιέρταις αὐτῷ ἀποβάλλεται. Εἰς τάρετι δεσπότης πάντων αὐτός, μᾶλλον δὲ πατήρ. Καὶ τοῦτο δῆλον μὲν καὶ ἔξ διλων πολλών, καὶ ἐκ ταύτης δὲ τῆς Ἐπιστολῆς, ἐτῇ Φιλήμων μὲρι δεσπότης, Ὁρησιμος δὲ ὁ οἰκέτης ἀρφέτροι, Ἰρα μηδὲν εἶπω πλέον, ἀγαπητοὶ Παύλον. Οἱ μὲν οὖν Φιλήμων καὶ ἔξ ἀρχῆς θαυμαστός τις ἦρ ἀνὴρ, Φρυξ μὲν τὸ τένος, πιστός δὲ τὸν τρόπον, καὶ ταῖς χρεαῖς τῶν ἀγίων κοινωνῶν, καὶ ἐλεημοσύνας ποιῶν. Ὁρησιμος δὲ δραπέτης μὲρι τὰ πρώτα· καὶ τάρετι λέγας χρίματα ἐκ τῆς οἰκίας^ο τοῦ Φιλήμορος, ἀπέθρι. Γερόμετρος δὲ ἐτῇ Ρώμῃ, διήκονος Παύλου, καὶ κατηχηθεὶς παρ' αὐτοῦ καὶ βαπτισθεὶς ἐτῇ δεσμοῖς δητος, θαυμάσιός τις καὶ αὐτός γέγενε. Οὐχ δισιον οὖν κρίτας δὲ Ἀπόστολος λαπεῖσθαι τὸν Φιλήμορα ἐπὶ τῇ τοῦ Ὁρησίμου κακουργίᾳ τε καὶ φυρῇ, καὶ θελων καθαρίσαι τὴν πληγὴν τῆς καρδίας αὐτοῦ, ἢρ επὶ τῷ δούλῳ ἐδέξατο, ἀποκτέπει τοῦτον πρὸς αὐτὸν μετὰ καὶ τῆς Ἐπιστολῆς ταύτης, παραθετικὴν αὐτὴν ποιήσει. Φασὶ δέ τις, μὴ

Variae lectiones.

^ο πρέβετας ἐκ τοῦ οἰκείου.

χρῆναι ταύτην συναριθμεῖσθαι ταῖς λοιπαῖς, ἀτε Α nobis videntur esse viles, solliciti simus. • Ne con-
ὑπὲρ εὐτελοῦς οὖσαν πάγματος ἀλλ' ὅρα πότα
ἐκ ταύτης τὰ χρῆσιμα. Πρῶτον μὲν παιδεύει
ἴμας καὶ ὑπὲρ τῶν δοκούντων εὐτελῶν σπουδά-
ζειν. • Μή καταφρονήσατε γάρ, φησί τὸν Κύριος, ἐνδε
τῶν μικρῶν. • Δεύτερον δὲ, διτὶ εἰ δοῦλος οὕτως
Ιταρίδης καὶ κακοῦργος ὑπέστρεψεν, οὐ χρὴ ἀπο-
τιώσκειν δικτύων, καὶ μάλιστα ἐν ἔλευθερᾳ
ἀναγαγέτων¹¹. Τρίτον, διτὶ οὐ χρὴ προσάσσει
εὐλογείας δούλους ἀποστῆται τῶν δεσποτῶν μὴ
βουλομένων. Τέταρτον, διτὶ οὐ χρὴ ήμᾶς ὑπερ-
φροεῖται τῶν δούλων ἐνρύπεται δυτῶν, οὐδὲ ἐπαι-
σχύνεσθαι αὐτοὺς. ἐπέτειον Παῦλος καλεῖ τέκνον τὸν Ὁρίσμιον. Τίς γοῦν ἔστιν ὁ ἀξαῖων ταύ-
την ταῖς λοιπαῖς συναριθμεῖν¹², τοσαύτης ὡφελεῖας γέμοναστ;

¹¹ Matth. xviii, 10.

Variæ lectiones.

¹² ἀναστραφέντων ο. ¹³ συναριθμεῖσθαι ιι.

THEOPHYLACTI COMMENTARIUS IN EPISTOLAM AD PHILEMONEM.

Παῦλος δέσμιος Τησουῦ Χριστοῦ. Εὔθεως ἐκ προσειμών παιδεύει τὸν δεσπότην μὴ ἐπαισχύνεσθαι τὸν δοῦλον, σύνδουλον νῦν γεγονότα. Πάντα γάρ διὰ τὸν Χριστὸν καλά, καὶ τὰ δεσμά, οἷς καὶ αὐτὸς χρίσει, ὥστε καὶ δονομάζεσθαι ἀπ' αὐτῶν. "Ἄμα δὲ καὶ δυσωπεῖ, δεικνὺς διτὶ δίκαιον τῷ διὰ τὸν Χριστὸν δεσμουμένῳ¹³ δοθῆναι τὸν χάριν.

Καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφός. "Μιττερ οὐκ ἀρχῶν αὐτῆς εἰς ἵκεσίαν, συμπαραλαμβάνει καὶ τὸν Τιμόθεον συνικέτην, ἵνα τὴν τῶν πλειόνων ἵκεσίαν δυσπιθῇ.

Φιλίμονι τῷ ἀγαπητῷ καὶ συνεργῷ ἡμῶν. Εἰ ἀγαπητές, δίστοι τὴν χάριν· εἰ συνεργὸς, οὐ καθέξει τὸν δοῦλον, ἀλλὰ πάλιν ἀποστελεῖ πρὸς ὑπηρεσίαν τοῦ κτερύγματος, οὐ καὶ αὐτῆς ἐργάτης ἔστι. Καὶ γάρ καὶ τὸ Εργον τοῦ δεσπότου ἀναπληρώσει, ἵνα αὐτοῖς ἀπολοθῇ.

Καὶ Ἀρχίπλα τῇ ἀγαπητῇ, καὶ Ἀρχίπεψτῷ συστρατιώῃ ἡμῶν. "Ἴσως ή Ἀρχίπλα γαμετὴ ἦν, καὶ διὸ Ἀρχιππος φίλος. Εἰ συστρατιώτης δὲ, καὶ ἐν τούτῳ ἀγωνίεται. Οὗτος δὲ ἦν περὶ οὐ γράφει Κολασσαῖς· Εἰπατε τῷ Ἀρχίπεψῳ, Βλέπε τὴν διακονίαν ἣν παρέλαβες.

Καὶ τῇ κατ' οἰκόν σου Ἐκκλησίᾳ. Ἐκκλησίαν, πάντας τοὺς ἐν τῇ οἰκῇ πιστοὺς λέγει, συμπαραλαβόν¹⁴ καὶ δούλους. "Ορα δὲ ταπεινοφροσύνην, ἐπως καὶ τούτους παρακάλει συλλαβέσθαι αὐτῷ τῆς πρεσβείας.

¹¹ Coloss. iv, 17.

Variæ lectiones.

¹² δεσμῶν ο. ¹³ συμπαρακαλῶν καὶ τούτους ο.

64 **I** Vers. 1. *Paulus vincitus Iesu Christi.* Statim ab exordio instituit dominum, ne servi eum pudeat, qui jam conservus ipsius factus sit. Nam propter Christum omnia sunt pulchra, ipsa etiam vincula, quibus et ipse gaudet, ita ut ab eis nominetur. Simil etiam exorat, ostendens par esse, ut sibi propter Christum vincere debatur haec gratia.

Ac Timotheus frater. Tanquam ipse non sufficiat ad supplicationem, assumit etiam Timotheum unam supplicantem, ut plurium intercessionem veneretur.

C *Philemoni dilecto et adjutori nostro.* Si dilectus, dabit veniam: si cooperator, non retinebit servum, sed remittet eum ad ministerium verbi, cuius et ipse minister est. Nam opus Domini replebit, si deuuo reddatur.

Vers. 2. *Et Apphiae dilecto, et Archippo commilitoni nostro.* Forsan Apphia uxor erat Philemonis, Archippus autem amicus. Quod si commilito est, in hoc etiam certabit. Iste autem erat de quo scribit Colossensibus: *Dicite Archippo, Vida ministerium quod accepisti*¹⁵.

Et Ecclesiæ qua in domo tua est. Ecclesiam, omnes qui in ædibus ejus erant, fideles appellat. complectens etiam servos. Animadverte autem humilitatem ejus, quemadmodum hos etiam obsecrat, ut sibi in intercessionibus opitulentur.

VERS. 5. *Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro, et Domino Iesu Christo. Quomodo autem erit gratia Dei in nobis? Si et nos debitoribus nostris remittamus. Qui vero pax? Si et tu reconcilieris servo.*

VERS. 4. *Gratias ago Deo meo semper, memoriam tui faciens in orationibus meis. Quoties, inquit, tui recordatus fuero, recordor autem semper cum ore, toties gratias ago Deo pro tua virtute. Quæ autem sit illa, inquit.*

VERS. 5. *Audiens charitatem tuam et fidem quam habes erga Dominum et erga omnes sanctos. Hic veluti misericordem ipsum prædictat. Porro haud e Phrygia Romam usque pervenisset fama de charitate et fide ejus, nisi maxima fuisse. Quoniam igitur omnes sanctos, sive fideles dilectione complectari, debet etiam Onesimum pari charitate compliciti, **642** fidelis enim est, ut et Dominum diligere videaris. Vides quantam habeant vim hæc deprendandi verba?*

VERS. 6. *Ut communicatio fidei tuæ efficax sit in agnitione omnis boni quod in vobis est. Gratias, inquit, ago Deo pro charitate tua, hoc etiam obserans. Ut fides tua, quam communem habes nobiscum, efficax sit et operativa, ac veluti vivens, te omne bonum opus agnoscente, hoc est, amante et peragente. Tum enim fides nostra vivit, cum omne opus bonum aggredimur ac peragimus: sicut mortua est, operibus destituta. Adjectit autem: Quod est in vobis, ut ostendat Philemonem ipsum etiamnum omne opus bonum in se habere, perinde quasi dicat: Omnis operis boni, quod etiamnum in vobis, hoc est, in te est. Porro cum dicit, Communicatio fidei, connectit sibi Philemonem ipse Paulus, unumque facit. Communis enim fides unit: Quocirea oportet te idem sapere mecum. Vel fidei communicationem eleemosynam vocat, ut quæ a multa fide fiat. Ait ergo: Mentionem tui facio in precibus meis, orans ut communicativa liberalisque tua mens nunquam cesseret, sed omne potius bonum, quod in vobis est, hoc est, quod libi adest, effundas in egentes.*

In Christum Jesum. Ad Christum Jesum, inquit, referuntur quidquid boni agentibus impertieris, maximeque sanctis. Proinde si etiamnum Onesimum recuperis, mihiique hanc gratiam et beneficium imponderis, Christo impendis.

VERS. 7. *Gratiæ habemus multam, et consolacionem in charitate tua. Hoc est, gaudium habemus, et non solum gaudium, sed etiam maximam consolationem in vinculis ob tuam charitatem, id est, ob benignam et liberalem animi tui sententiam.*

Quod viscera sanctorum resuscitata sunt per te, frater. Sapientissime rem ipsam aggreditur, ad memoriam ei revocans beneficia quæ in alios contulit, ut eo magis leniat eum, dum reputaverit quod si alii vel ignotis det, multo magis preceptoris suo. Fa. lo. Nec simpliciter dixit, Das sanctis: sed, Re-

A *Χάρις ἡμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ὑμῶν, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Πώς δὲ ἔσται ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἐν ἡμῖν; Ἐάν καὶ ἡμεῖς τοῖς ὄφειλέταις γαρ σώμενα. Πώς δὲ εἰρήνη; Ἀν καὶ σὺ καταλλαγῆς τῷ δούλῳ.*

Ἐνγαριστῶ τῷ Θεῷ μου πάτροτε, μνεῖαν σου ποιούμενος ἐπὶ τῷ προσευχῶν μου. Οσάκις, φησί, μνησθῶ σου, μιμνήσκομαι δὲ πάντοτε διὰ προσεύχωμαι, τοσαντάκις εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ ὑπὲρ τῆς σῆς ἀρετῆς. Τίς δὲ αὕτη, ἐπιφέρει.

Ἄκοντά σου τὴν ἀγάπην καὶ τὴν πίστιν ἥντις ἔχεις πρᾶς τὸν Κύριον καὶ πρᾶς πάρτυς τοὺς ἀγίους. Ἐνταῦθα ὡς ἐλεήμονα αὐτὸν ἐπαινεῖ. Οὐκ ἀν δὲ ἀπὸ Φρυγίας εἰς Ρώμην ἡ κούρση ἡ ἀγάπη καὶ τὴν πίστιν αὐτοῦ, εἰ μὴ μεγίστη ἡν. Ἐπειδὲ σὺν πάντας τοὺς ἀγίους, ἥτοι πιστοὺς ἀγαπᾶς, διψήλεις καὶ τὸν Ὄντειμον ἀγαπήσαι, πιστὸς γάρ, ἵνα καὶ τὸν Κύριον φανῆς ἀγαπῶν. Ορίζεις βλαν νοημάτων διστηκτικῶν;

C *Οπως δὲ κοινωνία τῆς πίστεως σου ἐνεργής γένεται ἐν ἐπιγράψει πατρὸς ἀγαθοῦ τοῦ ἡμέρα. Ἐνγαριστῶ, φησί, τῷ Θεῷ ὑπὲρ τῆς ἀγάπης σου, προσευχόμενος καὶ ὑπὲρ τούτου, ἵνα τὴν πίστιν σου, ἥν κοινὴν ἔχεις ἡμῖν, ἐνεργής γένηται καὶ ἐμπρακτος, καὶ οἰον ζῶσα, ἐν τῷ ἐπιγινώσκειν σε πᾶν ἔργον ἀγαθὸν, τοιτέστιν, ἀγαπᾶν καὶ μεταχειρίζεσθαι. Τότε γάρ τὴν πίστιν ζῆ, ὅταν πᾶν ἀγαθὸν ἔργον μετεργάμεθα, ὕσπερ καὶ νεκρά ἐστι χωρὶς ἔργων σύνα. Προσέθυκε δὲ, τοῦ ἐν ἡμῖν, ἵνα δεξερά καὶ νῦν δὲ Φιλήμων πᾶν ἀγαθὸν ἔργον ἐν ἐκτυπῷ ἔχει, ὡσανετ τοῦτο λέγων· Παντὸς ἀγαθοῦ ἔργου τοῦ καὶ νῦν ἐν ὑμῖν, τοιτέστιν ἐν σοι δυτος. Εν τῷ εἰπεῖν δὲ, κοινωνία τῆς πίστεως, συνάπτει τὸν Θεόν μονα πρᾶς ἔκεινον δὲ Παῦλος, καὶ ἐνοποιεῖ. Ή γέροντος πίστις, καὶ ἐνοποιός ἐστιν· ὥστε δὲ σε καὶ τὸν φρονεῖν ἐμοὶ. Η κοινωνία πίστεως τῆς ἐλεημοσύνης καλεῖται, ὡς ἀπὸ πίστεως πολλῆς γενομένην. Φησὶν σύν δὲ Μνείαν σου ποιούμαι, εὐχήμενος ἵνα τὴν κοινωνικὴν καὶ εὐμετάθοτος σου γνώμη μηδέποτε παύσηται, ἀλλὰ μᾶλλον πᾶν ἀγαθὸν, δὲ στειρὸν ὑμίν, τοιτέστιν ὅπερ σοὶ πρόσεστιν, ἐκέχεις πρᾶς τοὺς δεομένους.*

Εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν. Εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν, φησί, ἀναζέρεται ὅτι ἀν ἀγαθὸν ποιῆσαι τοῖς δεομένοις, καὶ μᾶλιστα ἀγίοις; ὥστε καὶ νῦν εἰ τὸν Ὄντειμον δέξῃ, καὶ γάριν ἐμοὶ ταύτην καταβήσεις, Χριστῷ δίδως αὐτήν.

Χάρις ἔχοντες πολιτήρι καὶ παράκλησιν ἐπὶ τῇ ἀγάπῃ σου. Τοιτέστιν γαρ δὲν ἔχομεν, καὶ οὐ μόνον χρὴν, ἀλλὰ καὶ παρηγορὰν μεγίστην ἐν τοῖς δεσμοῖς ἐπὶ τῇ ἀγάπῃ σου, ὅπερ ἐστι τῇ φιλανθρωπῷ καὶ μεταδοτικῇ σου προσαρέσει.

Οὐτὶ τὰ σπλάγχνα τῷ ἀγίων ἀντεπανται διὰ σοῦ, ἀδελφέ. Σοφώτατα τὸ πρᾶγμα μεταχειρίζεται, ἀναμιμνήσκων αὐτὸν τῶν πρᾶς ἀλλούς εὐεργεσιῶν, ἵνα μᾶλλον μαλάχη, ἐνοήσαντα δὲ. Εἰ δὲ πολλῆς ἀγνοούμενος δὲιώμει, πολλῷ μᾶλλον τῷ διδασκαλῷ Παύλῳ. Καὶ οὐκ ἀπλῶς εἰπεν δὲι Διδως τοῖς ἀγίοις,

αιλ' οτι Ἀρακαύεις τὰ σπλάγχνα τῶν ἀνθρώπων, τοιούτους διογύζω; ἀποδίχονται τὴν φιλανθρωπίαν σου, ὡς ἀρθρόνως καὶ θεραπευτικῶς⁹⁷ εἰς αὐτοὺς γνωμένην.

Διὸ καὶ πολλήν ἔτι Χριστῷ παρόρησιαν ἔχων ἐπιτάσσειν σοι τὸ ἀνῆκον, διὰ⁹⁸ τὴν ἄγαπην μιᾶς λεπρᾶς παρακαλῶ. Ἐπειδὴ, φησι, πρὸς πάντας ἄγιους τοιοῦτος εἰ, ὅστε τὰς καρδίας αὐτῶν ἐπαναπάνεσθαι σοι, πολλῷ μᾶλλον ἔχω ἐν Χριστῷ, τουτέστιν ὡς κατὰ Χριστὸν γεννήσας σε, παρόρησιν εἰχον ἐπιτάσσειν σοι, οὐχ ὡς δεσπόζων σου, ἀλλὰ διὰ τὴν ἄγαπην, ἣν καὶ γάρ ἔχω πρὸς σὲ, καὶ σὺ πρὸς ἐμέ. Τὸ ἀνῆκον δὲ, η̄ οτι ἐπιτάσσειν σοι τὸ ἀνῆκον, τουτέστι τὸ εἰς χρεῖαν μου ἐλλόν, ὡς ἂν αὐτὸν ἀποκλήσοις· η̄ οτι Πάντας θεραπεύεις τοὺς ἄγιους καὶ τὸ ἀνῆκον, τουτέστι τὸ ἐπιβάλλον μοι μέρος, παρόρησιν εἰχον ἐπιτάσσειν σοι, ἀλλὰ διὰς παρακαλῶ. Οὕτω γάρ ἔχω ἀναγκαῖον τὸ πρᾶγμα, ὅστε δεῖσθαι.

Τοιοῦτος ὁρ ὡς δ Παῦλος πρεσβύτης, νῦν δὲ καὶ δέσμιος Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τοιοῦτος ὁν, φησι, πρετερουτῆς, καὶ οὕτως ἀξιούσθαι, ὡς εἰκός Παῦλον πρετερήνην, τουτέστι, καὶ ἀπὸ τοῦ διδασκαλικοῦ ἀξιώματος, καὶ τοῦ χρόνου τὸ αἰδέσιμον ἔχοντα, νῦν δὲ καὶ μεῖζον ἀλλο πρωσιλαβόντα, τὸ διὰ Χριστὸν δεδέσθαι. Ὁρά; δοσις ἀφορμαὶ πρὸς τὸ πεῖσται.

Παρακαλῶ οὖν σε περὶ τοῦ ἐμοῦ τέκνου, διὰγέρνησα ἔτι τοῖς δεσμοῖς μου. Οὕτω τοῦ δύναμος ἐπεμνήσθη τοῦ μετατευμένου. Προκαταλεγεῖται γάρ τὸν Φιλήμονα, ἐγκωμιάζων τὸν οἰκέτην ἐν τῷ καλεῖν αὐτὸν τέκνουν. Διὰ τὸ δὲ αὐτὸν οὕτω καλεῖται; "Οτι ἐγέννησα αὐτὸν, τουτέστι, καθῆκησα, καὶ βαπτίσθηκε ἐποίησα, καὶ ταῦτα ἐν ἀναγκαῖαις·" ἐν δεσμοῖς γάρ. Διὰ τούτων οὖν κατακομῆσας τὸν θυμὸν αὐτοῦ, οὕτω μέμνηται τοῦ δύναμος.

"Οτισμόν τὸν ποτέ σοι ἀγρηστον. Οδεν δὲ η̄ τοῦ ἀμαρτήματος διολογία σβεννύει τὸν θυμόν· διὸ καὶ οὕτω φησι.

Nuri δέ σοι καὶ ἐμοὶ εὐχρηστον. Διότι εὐλαβής καὶ ἄγιος γέγονεν, ἀμφοτέροις ἐστὶν εὐχρηστος, φησίν. Εἰ γάρ Παῦλος, τῷ τοσαύτῃ ἀκρίβειαν ἀπαιτοῦντες, δηλούντες καὶ Φιλήμονι, "Αμα δὲ καὶ τοῦτο αἰγίττεται, διτι ἐνχρηστός μοι ὁν, αὐθίς ἀποσταλήτω πρὸς μέ.

"Οτι ἀρέπεμψα. Τουτέστι, σοι παραδίδωμι τοῦτον, ὡς βούλει χρῆσαι αὐτῷ. Διὰ δὲ τοῦ παραδούναι, μᾶλλον πρανεῖται τὴν δρηγήν.

Σὺ δὲ αὐτὸν, τουτέστι, τὰ ἐμὰ σπλάγχνα, προσιλασοῦ. Ἄντι τοῦ, μετὰ ἀγάπης δέξαις αὐτὸν, μᾶλλον δὲ οὐκ αὐτὸν, ἀλλὰ τὰ ἐμὰ σπλάγχνα· οὕτω γάρ αὐτὸν ἀγαπῶ, καὶ ἐν τῇ ψυχῇ περιφέρω.

"Οτι ἔχω ήδουλόμην πρὸς ἐμαυτὸν κατέχειν,

A *focillus viscera sanctorum*, hoc est, tota anima recipiunt humanitatem tuam, seu abunde et officiose ipsis communicantur.

VERS. 8, 9. *Propter quod multam fiduciam habens in Christo imperandi tibi quod ad rem pertinet, propter charitatem magis obsecro.* Quia erga omnes, inquit, sanctos talis es, ut corda illorum per te refocillentur, multo magis ego in Christo, hoc est, tanquam qui secundum⁶⁴³ Christum te genuerim, libertatem habebam imperandi tibi, non tanquam dominarer in te, sed propter charitatem, quam ego erga te habeo, tuque erga me. Quod vero sit, *Quod ad rem pertinet*, hoc e.t, vel injungere tibi quod conveniat, id est, ad usum meum veniat, ut ipsum repleas; vel: *Omnium sanctorum curam geris*, et ego igitur secundum id quod conveniat, hoc est, quantum ad me pertinet, libertatem habebam injungendi tibi; sed tamen obsecro. Adeo enim necessaria mihi res est, ut etiam obsecrem.

Cum talis sim, ut Paulus senex, nunc autem et vincitur Iesu Christi. Talis cum sim, inquit, legatus, atque ita audiri dignus, ut par est Paulum senem, hoc est, et a docendi dignitate, et a tempore auctoritatem habentem, nunc autem et aliud magis adeptum, nimirum, propter Christum ligatum esse. Vides quotas ad persuadendum occasiones sunas?

VERS. 10. *Obsecro igitur te pro filio meo. quem genui in vinculis meis.* Nondum nominis meminist ejus pro quo intercedit. Primum enim mitigat Philemonem, servum ejus laudando per hoc quod filium vocat. Quam ob causam autem ipsum sic appellas? Quia genui ipsum, hoc est, in fide Christi institui, effeci que ut baptimate mergeretur, idque cum in summa necessitate essem, nempe in vinculis. Per hanc igitur consopita indignatione ejus, sic tandem nominis meminuit.

VERS. 11. *Onesimo qui tibi aliquando inutilis fuit. Novil quod peccati confessio iram extinguit: propterea sic dicit.*

Nunc autem et tibi et mihi utilis. Quia pius sapientusque factus est, utriusque utilis est, inquit. Si enim Paulo, qui mores tam exactos requirit, utique et Philemoni utilis erit. Pariter autem et hoc adumbrat, quod Cum utilis mihi sit, remittatur ad me,

VERS. 12. *Quem remisi. Hoc est, tibi tradō hunc, eo pro arbitratu tuo utere.* Quia vero reddit ipsum, iracundiam ejus magis demulcet.

Tu autem ipam, hoc est, mea viscera suscipe. Hoc est, cum charitate eum recipe, ino non ipsum, sed mea viscera; adeo ipsum diligo, menteque circumsero.

VERS. 13. *Qu m ego volebam apud meipsum deli-*

Variae lectiones.

⁹⁷ φιλανθρωπευτικῶς ο. ⁹⁸ ἐπὶ ο.

nere, ut pro te mihi ministraret in vinculis Erange-
lii. Animadverte sapientiam, quomodo in heri lo-
cum propemodum ipsum constituit: nam, ut pro
te, inquit, mihi ministraret. Ostendit autem se do-
mini utilitatem velle. Si enim tua interest ut mihi
servias, ipse autem tui loco istud faciat, lucrum
certe inde tibi accedit.

644 VERS. 14. *Sine consilio autem tuo nihil vo-*
lui facere. Per hoc etiam maxime Philemonem
emollit. Res enim erat admodum necessaria: in
vinculis enim, iisque propter Deum, ipsi ministraturus
erat, attamen præter ejus sententiam facere
noluit. Quocirca quomodo ei non est donanda hæc
gratia, qui cum posset vel sine ipso eam sibi usur-
pare, noluerit tamen?

Uti ne velut ex necessitate bonum tuum esset, sed
voluntarium. Non dixit: Ex necessitate, sed, Velut
ex necessitate; perinde quasi hoc dicat: Etiamsi
præter animi sui sententiam eum retinuisse, vere
quidem te non contristasse. Videbatur tamen
plerisque quod ex necessitate et te invito istud
contingeret. Nunc itaque malui ut nulla ratione in-
voluntarium aliquibus videretur, sed indubio spon-
taneum.

VERS. 15. *Forsitan enim ideo discessit ad horam.*
O sapientiam Pauli! Cum enim Onesimus ex fra-
duenta mente fugisset, invertit jam Paulus fugam,
quasi propter majorem utilitatem facta fuisse.
Forsitan enim, inquit, ex divina providentia fugit.
Leni autem loquendi modo fugam secessionem ap-
pellat, ne fugæ nomine herum exacerbet. Porro
eum tempus contrahit, iram etiam sedat. Ad horam
enim, inquit, secessit. Pariter autem indicat, quod
quanto tempore cum Paulo fuerat, Philemoni etiam
servierit. Illo igitur tempore tantum absuit, quan-
tum consumpsit priusquam ad Paulum perveniret:
hoc autem exiguum erat, ac velut unica hora.
Proinde si remissus abs te mihi deinceps serviat,
cogita illum servire tibi.

Ut aeternum illum reciperes. Hoc est, fruaris eo.

VERS. 16. *Non porro ut servum, sed supra ser-*
vum, fratrem dilectum, maxime mihi, quanto autem
magis tibi et in carne et in Domino? Ad multa, in-
quit, profuit fuga: pro hora enim una habes
ipsum perpetuum. Ac universa quidem vita homi-
nis respectu aeterni nihil est: multo autem magis
fugæ tempus; tum pro servo fratrem, pro inutili
dilectione: et in carne, hoc est, mundanis ministe-
riis dignum qui diligatur, ut qui ea curare possit:
et in Domino, hoc est in rebus spiritualibus.

VERS. 17. *Si ergo habes me socium, suscipe illum*
sicut me. Hoc est, si eadem tecum sentire te con-
stiteris, haud secus ac me illum suscipe. Quem non
in sententiam suam induxisset? quis enim noluisset
Paulum suscipere?

¹⁰ τῷ δεσπότῃ μ.

A *Ira ὑπὲρ σοῦ μοι διακονῆ ἐν τοῖς δεσμοῖς τοῦ*
Εὐαγγελίου. "Ορα σοφίαν, πῶς κατὰ μικρὸν εἰς
τὸν τόπον τοῦ δεσπότου" αὐτὸν κατέστησεν. "Ira
γάρ, φησὶν, ὑπὲρ σοῦ μοι διακονῆ. Δείκνυσι δὲ καὶ
ὅτι τὸ τοῦ δεσπότου συμφέρον βούλεται. Εἰ γάρ σὺ,
φησι, χρεωτεῖς τὸ διακονεῖν μοι, οὗτος δὲ ἀντὶ σοῦ
τοῦτο ποιεῖ, σὺ κερδαλεῖς.

Xωρὶς δὲ τῆς σῆς γνώμης οὐδὲν ηθέλησα
ποιῆσαι. Καὶ διὰ τούτου μᾶλιστα καταμαλάσσει τὸν
Φιλήμονα. Πρᾶγμα γάρ οὗτος ἀναγκαῖον· ἐν δεσ-
μοῖς γάρ, καὶ τούτοις ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ, ἔμελλε δια-
κονεῖν, δμῶς παρὰ γνώμην αὐτοῦ ποιήσαι οὐκ θή-
λησεν. Ωστε πῶς οὐ προσήκει δοῦναι τὴν χάριν τῷ
δυναμένῳ μὲν καὶ χωρὶς αὐτοῦ ταύτην καρπού-
σθαι, μὴ θελήσαντι δέ;

B *"Ira μὴ ὡς κατ' ἀνάτην τὸ ἀγαθόν σου γί,*
ἀλλὰ ὡς κατὰ ἁκούσιον. Οὐχ εἶπε, Κατὰ ἀνάγκην,
ἀλλ', Ός κατὰ ἀνάτην, ωσανεὶ τοῦτο λέγων, δὲι
Καὶ παρὰ γνώμην σου κατέχων τοῦτον, ἀληθῶς μὲν
οὐκ ἔλνουν σε· ἐφαίνετο δὲ δμῶς τοῖς πολλοῖς, δὲι
Κατὰ ἀνάγκην καὶ ἀκοντός σου γίνεται. Νῦν οὖν
εἰλόμην μᾶλλον τὸ μηδὲ δλῶς τισὶ δοκεῖν τοῦτο
ἀκούσιον, ἀλλ' ἐκούσιον ἀναμφιβόλως.

Tάχις γάρ διὰ τοῦτο ἀχωρίσθη πρὸς ὥραν. Βα-
σαὶ τῆς σοφίας· ἐπειδὴ γάρ Ὁντας μὲν κακούρ-
γου γνώμης ἔψυγε, μεταστρέψει Παῦλος τὴν φυγὴν,
ὡς πρὸς συμφέρον γενομένην. Τάχις γάρ, φησι, κατὰ
θελαν οἰκονομίαν ἔψυγεν. Εὔφημως δὲ καὶ τὴν φυ-
γὴν χωρισμὸν καλεῖ, ἵνα μὴ τῷ δυνόματι τῆς φυγῆς
παροξύνῃ τὸν δεσπότην. Καὶ ἐν τῷ συστεῖλαι δὲ τὸν
χρόνον, παύει τὴν δργήν· Πρὸς ὥραν γάρ, φησιν,
ἀχωρίσθη. "Αμα δὲ καὶ δείκνυσιν, δὲι δσον χρόνου
μετὰ Παύλου γί, Φιλήμονι συνήγ. Ἐκείνον οὖν μόνον
ἀπῆγ, δσον πρὸ τοῦ συγγενέσθαι τῷ Παύλῳ· τοῦτα
δὲ δλίγον, καὶ οἶον ὥρα μία. Ωστε καὶ ἀπὸ τοῦ νῦν,
εἰ ἐμοὶ συνέσται ἀποσταλεῖς παρὰ σοῦ, λογίζου σοι
συνεῖναι αὐτόν.

"Ira αἰώνιορ αὐτὸν ἀπέχης. Τουτέστιν, ἀπο-
λαύης.

D *Οὐκέτι ὡς δοῦλοι, ἀλλ' ὑπὲρ δυνῶλοι, ἀδειγόντες*
ἀγαπητὸν, μᾶλιστα ἐμοὶ, πόσῳ δὲ μᾶλλον σοι,
καὶ ἐν σαρκὶ καὶ ἐν Κυρίῳ. Πρὸς πολλὰ, φησιν,
ἀφέλλησεν ἡ φυγὴ· ἀντὶ γάρ ὥρας μᾶς, ἔχεις
αὐτὸν αἰώνιον. Καὶ τὰς μὲν γάρ βίος τοῦ ἀνθρώ-
που, ὡς πρὸς τὸν αἰώνα, οὐδέν ἔτι· πολλῷ δὲ μᾶλ-
λον δὲ τῆς φυγῆς καιρός· καὶ ἀντὶ δούλου ἀδειφόν,
ἀντὶ ἀχρήστου ἀγαπητὸν· καὶ ἐν σαρκὶ, τουτέστι,
καὶ ἐν ταῖς κοσμικαῖς ὑπηρεσίαις ἀξιον ἀγαπᾶσθαι,
ὡς θραπευτικὸν, καὶ ἐν Κυρίῳ, τουτέστι καὶ ἐν
ταῖς πνευματικαῖς.

Ei οὖν με ἔχεις κοινωνὸν, προσλαβοῦ αὐτὸν

Variae lectiones.

Εἰ δέ τι ήδεκησον, ή δρείσαι, ταῦτα ἔμοι ἐλίθ- A *γες. Οὐχ εἶπεν, Ἐκλεφεν, ἀλλ᾽ εὑρημέτερον, ηδίκη-*
στεν, ή δρείσαι. Εἰλός γάρ ἦν αὐτὸν καταναλῶσαι
τὰ κλαπίντα. Διό φησιν, Ἐμοὶ εἰς χρέος τοῦτο λό-
γισαι, ἐμὲ έχει δρειλέτην.

Ἐγώ Παῦλος δημογραφεῖ τῇ ἡμῇ χειρί, ὅτῳ ἀπο-
τείσω. Χριέντως ταῦτά φησι¹, μετὰ πνευματικῆς
γάριτος γράφων, καὶ ὥστεν τοῦτο λέγων· Πρὸς
ἀποφλειαν πλείονα, ὅτι ἀποδώσω² τὸ χρήσις. Ιδί-
χειρά μοι τὰ γράμματα.

Τρια μὴ λέγω, ὅτι καὶ σεαυτόν μοι χροσοφεύεις.
Ἔνα μὴ δόξῃ ὁπερ ὑβρίζειν τὸν Φιλήμονα, ὅτι οὐκ
ἐθάρδησεν ὑπὲρ κλοπῆς ἐπέρου, οἰκέτου, ἀπλῶς οὐ-
τως αἰτήσασθαι αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ χειρόγραφον αὐ-
τῷ ποιεῖ· τοῦτο γάρ ὡμόν τινα καὶ πρὸς τὸν διδάσ-
καλὸν ἀσπλαγχνὸν ἐδείχνει τὸν Φιλήμονα, δείκνυσιν
ὅτι καὶ σφρέδρα αὐτῷ θαρρεῖ. Οὐ μόνον γάρ, φησι,
τὸ εὖ, ἀλλὰ πρὸς τούτοις καὶ σεαυτὸν μοι προσ-
φεύεις.

Ναί, ἀδελφό, ὅτῳ σου ὀραίμην ἐν Κυρίῳ. Ἡλθε-
πάλιν ἀπὸ τοῦ χαρίεντος ἐπὶ τὸ σπουδαιότερον, καὶ
παρακαλεῖ· Ἐγώ σου, φησιγ, ὀραίμην, τοιτέστιν,
ἀπολαύσασι τῶν σῶν χαρίτων, οὐκ ἐν κοσμικοῖς
πράγμασιν, ἀλλ' ἐν τοῖς κατὰ Κύριον³.

Ἀράκανοστρο μου τὰ σπιλάγγα ἐν Χριστῷ.
Ἀνάπαυσόν μου, φησι, τὴν περὶ σὲ ἀγάπην, ή τὴν
κιρδίαν μου διὰ τὸν Χριστόν. Οὐκ ἐμοὶ γάρ τὴν χά-
ριον δίστως, ἀλλὰ τῷ Χριστῷ.

Πεποιθὼν τῇ ὑπακοῇ σου δημαρχία σοι, εἰδὼς,
ὅτι καὶ ὁπέρ δὲ λέγω, ποιήσως. Οὐκ ἐπιτάττων,
φησιγ, οὐδὲ αὐθαδιαζόμενος ἔγραψά σοι, ἀλλὰ θαζ-
ρῶν τῇ ὑπακοῇ σου. Πολὺν σιδήρον ταῦτα οὐκ ἐμά-
λαξών;

Ἄμα δὲ καὶ ἐτοιμάζει μοι ξενίας. Ὁπερ ἵσως ἂν
ὑπενόησεν ὁ Φιλήμων διτι· Εἰ μὴ διτὶ Ὀνήσιμον, οὐδὲ
λόγου με τῇσοι, τοῦτο νῦν θεραπεύει διτι· Οὐ δέ ἐκεί-
νον μόνον ἔγραψα, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦτο ἔγραψα, φη-
σιγ, ἵνα ἐτοιμάσῃς μοι ξενίαν· δῆμα δὲ καὶ ὄπως
φερηθῇ, διτι· Ηξει δὲ Ἀπόστολος, καὶ, καταγνώσεται
αὐτοῦ, εἰ μὴ παραδέξηται τὸν Ὀνήσιμον.

Ἐπιτίχω γάρ διτι διὰ τῶν προσευχῶν ὑμῶν χα-
ρισθήσομαι ὑμῖν. Δύο ταῦτα μανθάνομεν· ἐν μὲν,
ὅτι πολλὴ ἡ τῶν εὐχῶν δύναμις, εἴγε καὶ δι τηλικοῦ-
D *τος· Παῦλος δεῖται τῆς ἐκ τούτων βοηθείας· καὶ ἔτε-*
ρον δὲ, διτι· δεῖ ταπεινοφρονεῖν, εἴγε δὲ Παῦλος; τῶν
εὐχῶν τῶν μαθητῶν χρήζει.

Ἀσπάζεται στο Ἐπαφρᾶς δι συνταγματιστός μου
ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Οὗτος δὲ Ἐπαφρᾶς παρὰ Κολασ-
σαέων ἦν ἀποσταλεῖς πρὸς Παῦλον· ὡστε εἶναι δῆ-
λον, διτι· Κολασσαέων ἦν δι Φιλήμων. Συναταχμά-
λιωτον δὲ αὐτὸν καλεῖ, δεικνὺς διτι καὶ Ἐπαφρᾶς ἐν
πολλῇ θλίψει ἐστι, καὶ διὰ τοῦτο ἐντρέπων τὸν Φιλή-
μονα, εἴγε ἐκείνος μὲν καὶ συγκακοπαθῇ Παῦλῳ,
εὐτέρος δὲ οὐδὲ τὴν ἐπὶ Ὀνήσιμου χάριν παρέξει αὐ-

VERS. 18. *Si autem aliquid nocuit tibi, aut de-*
bet, hoc mihi imputa. Non dixit, Furatus est, sed
quod lenius, nocuit, aut debet. Verisimile namque
erat ipsum insumpsisse quae sublegerat; propterea C *645 inquit, Hoc mihi pro debito adscribe, me habe*
debitorem.

VERS. 19. *Ego Paulus scripsi mea manu, ego re-*
pendam. Festive hæc dicit, cum spirituali gratia
scribens, perinde quasi dicat: En, ad majorem se-
curitatem, quod debitum persolvam, chirographum
meum habes.

Ut non dicam, quod et te ipsum mihi debes. Ne
videatur veluti contumelia Philemonem afflere,
quod ob furium a servo commissum sic rogare
B *ipsum simpliciter non ausus fuit, nisi chirogra-*
phum adjiceret, hoc enim crudelem, et nullo char-
ritatis affectu erga præceptorem suum imbutum
Philemonem indicaret, ostendit jam quod pluri-
mum ei confidat. Non solum enim tua, inquit, ve-
rum etiam te ipsum insuper mihi debes.

VERS. 20. *Ita, frater, ego te fruar in Domino.* A
festis verbis jam ad graviora redit, et obsecrat.
Ego te, inquit, fruar, hoc est, sicut quæso ut tuis
beneficiis persruar, non in mundanis rebus, sed in
iis que ad Dominum spectant.

Refice viscera mea in Christo. Refocilla mea
erga te charitatem, inquit, vel cor meum propter
Christum. Non mihi enim beneficium impertis, sed
Christo.

C VERS. 21. *Confidens obedientiæ tuæ scripsi tibi,*
sciens quod et super id quod dico, facies. Non tibi
imperans, inquit, nec mihi quicquam arrogans, hæc
scripsi tibi, sed confidens obedientiæ tuæ. Quale
ferrum hæc non emollient?

VERS. 22. *Simul autem et para mihi hospitium.*
Quod suspicari potuisse Philemon: Nisi Onesimi causa
scripsisses, ne verbo quidem me dignatus
esses; huic jam medetur, inquiens: Non propter
illum tantummodo scripsi, sed eam etiam ob reni
scripsi, ut pares mihi hospitium; simul autem ut
terreatur, quia Apostolus veniet, illumque repro-
hendet, nisi Onesimum receperit.

D Spero autem quod per orationes vestras donabor
vobis. Duo hæc discimus: alterum, quod sit ingens
orationum virtus, siquidem Paulus talis tantusque
illarum ope indigat; alterum, quod oporteat nos
huncili esse spiritu, quandoquidem Paulus discipu-
lorum precibus egeat.

VERS. 23. *Salutat te Epaphras concaptivus meus*
in Christo Iesu. Iste Epaphras a Colossensis ad
Paulum missus erat. Quare planum est Philemo-
nem Colosensem fuisse. Concavum autem ap-
pellat, ostendens Epaphram etiam in multa affi-
ctione esse, ac propterea ruborem Philemoni injic-
tit, siquidem is cum Paulo affligitur, ipse autem ne
Onesimi quidem nomine ei obsequi velit. Conca-

Variæ lectiones.

¹ λέγει ο. ² ἀποτίσω ο. ³ Θεόν ο.

ptivus **646** autem est, inquit, non ob humanum A τῷ. Συνιχμάλωτος δέ ἐστι, φησίν, οὐ διά τι ἀνθρώπινον, ἀλλὰ διὰ τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν, συγκακοπῶν ὑπὲρ τοῦ Εὐαγγελίου.

VERS. 24. *Marcus, Aristarchus, Demas, Lucas, adjutores mei.* Demas primum insignis erat, utpote cui hoc testimonium hic adscribitur, quod sit Pauli adjutor: postea vero ad ignaviam relapsus a Paulo descivit, perinde ac in Epistola ad Timotheum Paulus scribit, quæ procul dubio hac posterior est: *Demas enim me reliquit, Lucas est solus mecum*⁷³. Qui igitur postremus hic collocaatur Lucas, primus tandem omnium factus est, cum Demas defecisset. Adeo non oportet quempiam considere sibi, sed qui stat, videat ne cadat. Cum istos appellat coadjutores, ostendit quod isti etiam una mecum rogant, ac tot tantisque merito gratificari debes. Animadvertis quantum simus adjuti ex hac quæ brevis et perspicua videbatur Epistola? Proinde nullus Scripturæ locus inexploratus prætermittendus est, verum ex omnibus, ut quæ per Spiritum sint enarrata, spiritualis quidam sensus inquirendus est. Paracletus autem qui ista locutus est, iis qui recte quærunt quæsitum invenire omnino dabit. A quo et nos illuminati, ad divini cum verbi tum vitae veritatem semper ducamur, neque vanis opinionibus subditi, neque mendacio voluptatis mundanæ inciscati: et qui servi sumus nos ipsos per fidem et virtutem ingenuos reddamus: domini vero, cum servos nostros videamus sanctos et apostolos, studeamus non multo ignobiliores illis inveniri in regno Domini, qui propter nos etiam servus apparuit, Christi veri Dei nostri. Cui gloria, et potestas, et honor nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

⁷³ II Tim. iv, 9.

Μάρκος, Ἀρισταρχος, Δημᾶς, Λουκᾶς, οἱ συνεργοὶ μου. Οἱ Δημᾶς τὴν μὲν ἀρχὴν εὐδόκιμος ἦν, ὁσπεροῦν καὶ ἐνταῦθα μαρτυρεῖται ὡς Παύλου συεργός· ὅστερον δὲ φρεμυμένος ἀπέστη τοῦ Παύλου, ὁσπερ δὴ καὶ ἐν τῇ πρὸς Τιμόθεον Ἐπιστολῇ γράφει Παύλος, ὁστέρᾳ προδῆλως ταύτης οὖσῃ· Δημᾶς γῆρας με δηκατέλιπε, Λουκᾶς δέστι μόνος μετ' ἔμοιν.

Οἱ τελευταῖς οὖν ἐνταῦθα ταχθεὶς Λουκᾶς, γέγοντας πρώτος πάντως, τοῦ Δημᾶς ἀποστάντος. Οὗτως οὐ δεῖ τινα θαρρεῖν ἐστῷ, ἀλλὰ τὸν ἰστάμενον βλέπειν, μή πέσῃ. Συνεργοὶ δὲ εἰπών, δείκνυσιν δὲτι Καὶ οὔτι σὺν ἐμοὶ παρακαλοῦσί σε, καὶ δέξιος ἀν εἰης δεῦταις τοῖς τοσούτοις τὴν χάριν. Ορέξεις πόσα ὥφελούμενα ἔκ τῆς βραχείας ταύτης καὶ σαφῶς δοκούστης Ἐπιστολῆς; Οὗτως δρα οὐδὲν τῶν τῆς Γραφῆς ἀνεξέταστον δεῖ καταλιπεῖν, ἀλλ' ἐπάντων, ὡς Πνεύματι λαληθέντιν, ἐπιζητεῖν πνευματικὸν τινα νοῦν καὶ ὥφελιμον. Πάντως δὲ δι ταῦτα λαλήσας Παράκλητος δώσει τοῖς καλῶς ζητοῦσι τοῦ ζητουμένου τὴν εὑρεσιν. Ὅφελος δέ τοι τοῦτον τὸν λόγον καὶ βίου, μήτε φευδοδοξίαις ὑπαγόμενοι, μήτε τῷ φεύδει τῆς τοῦ κόσμου ἡδονῆς δελεαζόμενοι· καὶ οἱ τε δοῦλοι ζαυτοὺς διὰ τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀρετῆς ἐξευγενίζοιμεν, οἱ τε δεσπόται δούλους ὄρῶντες ἀγίους καὶ ἀποστόλους, σπουδάζοιμεν μή πολλῷ τούτων ἀτιμάτεροι εὑρεθῆναις ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Δεσπότου, καὶ δι τῆς δουλείας φανέντος, Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Ω η δόξα, καὶ τὸ κράτος, καὶ ἡ τιμὴ νῦν καὶ δεῖ, καὶ εἰς τοὺς αἰώνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

ΤΗΣ
ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ
ΠΡΟΣ ΕΒΡΑΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ
ΕΞΗΓΗΣΙΣ.

THEOPHYLACTI
BULGARIÆ ARCHIEPISCOPI
EPISTOLÆ DIVI PAULI AD HEBRÆOS
EXPOSITIO,

*Ταῦθεσις τῆς πρὸς Ἐβραιοὺς Ἐπιστολῆς. Α

Ἐθῶν μὲν ἀπόστολος ἡγέρ δι μαρτύριος Παῦλος, καὶ δὴ καὶ αὐτὸς ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους φησίν. Οὐδὲ γάρ ηὔσχορτο δι αὐτοῦ Ἐβραιοὶ κηρύσσοντος αὐτοῖς, ἄτε δὴ ἀπεκθαρόμενοι αὐτῷ πλέον ἡ τοῖς ἀλλοῖς, ὡς διὰ τῆς ἀθρόου αὐτοῦ μεταβολῆς ἀμαχον δεικνύνται τὴν τοῦ Χριστοῦ δύναμιν, τὴν οὖτα σφοδρὸν δώκητην ἀλκύσσασαν. Σημεῖον γάρ μέτρα τῆς ἀληθείας τοῦ καθ' ἡμᾶς κηρύγματος, τὸ Παῦλον τὸν θερμότατον ζηλωτὴν τοῦ νόμου ἐξαιτίαν Χριστῷ προσελθεῖν. Διὰ τοῦτο ἐκθύμως ἐπολέμουν αὐτῷ, καὶ οὐδὲ φωνῆς ἀν ηὔσχορτο. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐξ Ἐβραιών πιστεύσατες, οὐδὲ οὗτοι πάντες τι προστίχοις αὐτῷ, ἄτε τοῦ νόμου ἀπάγοντες παρτελῶς, καὶ τὴν περιτομὴν λύοντες. Πλὴν εἰ καὶ τοῖς ἔθνεσιν ἀπεστάλη κήρυξ, δμως καὶ πρὸς Ἐβραιοὺς γράψει. Ωσπερ γάρ οὐκ ἐκπετράπη μὲν βαπτίζειν, δόκατις δὲ δμως, οὐδὲ γάρ οὐδὲ ἐκαλύθη οὖτα καὶ Ἐβραιοῖς ἐκ περιοντισις ἐπιστέλλει. Καὶ γάρ σφόδρα αὐτῶν ἐκήδετο, ὅπερ ἦν καὶ ἀράδεμα γενέσθαι ηὔχετο. Τοῖς ἐν Παλαιστίῃ δὲ, καὶ ἐν Ἱεροσολύμοις ἐπιστέλλει. Οὗτοι γάρ υπὸ τῶν ἀπίστων Ἐβραιών καὶ τὰ ὑπάρχοντα διηράτησαν, καὶ μυρίαις κακώσεσιν ἐπεβλήθησαν¹. Ὁθεν καὶ τῆς πρὸς τούτους ἐλεημοσύνης σφόδρα ψηρτίζει, καὶ Κορινθίους

647 Argumentum Epistolæ ad Hebreos.

Gentium erat Apostolus divus Paulus, sicut et ipse in Epistola ad Romanos affirmat. Hebrei enim eum ipsis prædicantem non sustinebant, quia majori eum odio prosequerentur quam cæteros, ut qui per regenerationem suam conversionem, invictam Christi potentiam ostenderet, quæ tam vehementem persecutorem ad se traxerit. Ingenus enim argumentum est veritatis verbi Evangelii, Paulum ferventissimum legis cœmulatorem, subito ac drepente Christo accessisse. Propterea ex vehementi iracundia adversus eum pugnabant, ideo ut ne vocem quidem ejus sustinerent. Quinetiam qui ex Hebreis crediderant, ne ipsi quidem illi satis unum advertebant, utpote qui a lege omnino abduceret, ac circumcisionem **648** tolleret. **B** Atqui etiamsi ad gentes demandatus est præco, ad Hebreos tamen scribit. Ut enim non erat ei demandatum ut baptizaret, baptizabat tamen, neque enim ei retitum erat; ita etiam Hebreis ex abundanti scribit hanc Epistolam. Nam magna eorum sollicitudine tangebatur, pro quibus anathema fieri optabat. Porro iis qui in Palæstina et Hierosolymis erant, scribit. Iste enim ab infidelibus Hebreis bonis suis spoliati fuerant, innumerisque afflictionibus subjicabantur. Unde sollicitus est in colligenda ad horum supprias eleemosyna, cum Corinthios tum Macedo-

Variæ lectiones.

¹ περιτομῆς ο. ² ἐπειδάλλοντο ο.

nas ad hoc excitas. Et quando cum Petro prædictationem diviserat, fideles Hebræos pauperes qui Hierosolymis erant communes facit. Necessario igitur istis scribit, ut eos jam animo concidentes consoletur. Nam afflictionibus a contribubibus suis illatis admodum consecuti erant, quippe qui suo jure Hierosolymis vivebant, potestate sibi facta judicandi et in carcere trahendi quoscunque vellent. Hoc etiam ipse indicat, ubi ait: « Demissas manus et soluta genua erigite ».¹⁴ Cum enim Iudei essent, ac didicissent majores suos presentibus bonis esse usos, valde animo concidebant, ut qui nondum assecuti essent relaxationem. Propterea multa de fide in hac Epistola disputat, ac de sanctis qui a condito mundo fuerunt, nec tamen honorum usum sunt adepti, duo sane as ruens: unum quidem, omnia quoë accident generose serenda esse; alterum, omnino exspectandum esse compensationem. Non enim negliget Deus sanctos suos, quos a seculo habuit. Itaque tum vos quoque recipietis. Multa autem dicit de Veteri et Novo Testamento, ostenditque legem non porro esse ratam; nam etsi templum adhuc stabat, indicat tamen quod ad tempus usque aliquod sit duraturum, nostram autem religionem esse veram. Scribit autem Epistolam hanc ex Italia. Antiquior autem ista est ea quam ad Timotheum scribit. Nam in illa ostendit finem sibi vitæ imminere. « Ego enim, inquit, jam delibor, ac tempus resolutionis mee instat ».¹⁵ In hac autem promittit Hebreis quod ipse sit risurus eis: Cognoscite enim, inquit, fratrem Timotheum dimissum: cum quo, si celerius venerit, videbo vos.¹⁶ Verisimile est autem hoc accidisse. Biennium enim Romæ vincitus detentus est, deinde dimissus est, quemadmodum et ipse indicat dicens: « In prima mea defensione nemo mihi affuit »¹⁷: et, « Liberatus sum ex ore leonis », Neronis videlicet. Deinde in Hispanias prosector, illinc fortassis Hebreos visit, ac Romanam postea rediit, quando et a Nerone sublatus est.

Ιέντος, τοῦ Νέρωνος δηλαδή. Είται εἰς τὰς Ἐβραιούς, είται εἰς Ρώμην ἥλθεν αὐθις, διε καὶ ὑπὸ Νέρωνος ἀγρέθη.

¹⁴ Hebr. xii, 12. ¹⁵ II Tim. iv, 6. ¹⁶ Hebr. xiii, 23. ¹⁷ II Tim. iv, 16.

Variæ lectiones.

¹⁸ ἀπέλαθον ο.

Α καὶ Μακεδόνας εἰς τοῦτο διετείρων. Καὶ πρὸς τὸν Πέτρον τὸ κύριον διελέμενος, τοὺς ἐν Ἱερουσαλήμ πιστοὺς Ἐβραιοὺς πέντες κοινοὺς ποιεῖται. Ἀραγκαῖος οὖν τούτοις γράφει, παραμυθούμενος αὐτοὺς καταπιποτας· σφόδρα γὰρ ἡσαρ τεταριχευμένοι ταῖς παρὰ τῷρι ιδίων συμψιλετῶν κακώσοσιν, ἄτε καὶ αὐτορομονμένων ἐν Ἱεροσολύμοις, καὶ ἔκονσταρ ἐχόντων καὶ κρίνειν καὶ φυλακίζειν οὓς ἀρ ἐθέλοιεν. Καὶ τοῦτο δὲ αὐτὸς ἐμφαίνει λέγων· « Τὰς παρειμένας χεῖρας, καὶ τὰ παραξελυμένα γάντα ἀνορθώσατε. » Ήτας τὰρ Ιουδαῖοι δυτες, καὶ μαθήτες δὲι οἱ πατέρες αὐτῶν πυρὶ πόδας ἀπελάμβανον¹⁸ τὰ ἀγαθά, σφόδρα κατέπιπτον, ὃς μῆπω τυχόντες ἀνέσωντο. Διὸ καὶ πολλὰ περὶ πίστεως διαλέγεται ἐν ταῖς Ἑπιστολῇ, καὶ τὸν ἐξ αὐτῶν ἀγέλων ἀγέλων, ὃς μῆπω ἀπολαβόντων τὰ ἀγαθά, δύο κατασκευάζων· ἐν μὲν, τὸ δεῖρ γέρειν πάντας τερραῖς τὰς συμπιπτοτας· ἔτερον δὲ, τὸ πάντως προσδοκᾶν τὴν ἀμοιβήν. Οὐ τὰρ περιόδεται Κύριος τοὺς ἀπ' αὐτῶν ἀγέλους· ὡστε τὴν καὶ ὑμεῖς ἀπολιήψεσθε. Ποιεῖται δὲ πολὺν λόγον καὶ περὶ τῆς Παλαιᾶς, καὶ περὶ τῆς Καινῆς, καὶ διεκρύνεται τὸν νόμον οὐκέτι σεμνόν· εἰ γάρ καὶ διαδέξται συνειστήκει, ἀλλ' οὖν αἰρίτεται ἔτι ὅχρι καιροῦ ἔσται τινὸς, καὶ δὲι τὰ ημέτερα ἀληθῆ. Γράφει δὲ τὴν Ἑπιστολὴν ἀπὸ Ιταλίας. Πρεσβυτέρα δὲ αὐτὴν τῆς πρὸς Τιμόθεον Ἑπιστολῆς. « Εἰς ἐκείνην μὲν τὰρ διεκρύνεται δι τὸν ἔχειν αὐτῷ τὴν ζωήν. « Εγὼ γάρ ήδη, φησί, σπένδομαι, καὶ δι καρδίς τῆς ἐμῆς ἀναλύσεως ἐφίστηκεν. » Εἰ ταῦτη δὲ ἐπαγγέλλεται τοῖς Ἐβραιοῖς, ἔτι δύσται αὐτούς. « Γινώσκετε γάρ, φησί, τὸν ἀδελφὸν Τιμόθεον ἀπολελυμένον· μεθ' οὖν, ἐὰν τάχιον ἐρχηται, δικοιαι οὐκέτι. » Εἰκόδεδε τοῦτο ἐκβήγει. Καὶ γάρ δύο μὲν ἔτη ἐποίησεν ἐν Ρώμῃ δεδεμένος, εἰτα ἀφελθη, ὠσπεροῦν καὶ αὐτὸς δηλοί, λέγων· « Εἴ τη πρώτη μου διολογία οὐδεὶς μοι συμπαρεγένετο· » καὶ, « Ερρύθην ἐκ στόματος Σπαριάς ἀλιθών, ἐκεῖθεν ισως εἶδε καὶ τοὺς ὑπὸ Νέρωνος ἀγρέθη.

THEOPHYLACTI COMMENTARIUS

IN EPISTOLAM AD HEBRÆOS.

CAPUT I.

649 VERS. 1. *Multifariam, multisque modis olim Deus locutus patribus in prophetis. Quia afflicti n. alis arbitrabantur se relictos esse a Deo, neque adeo se illi cura: esse ut majores ipsorum fuerant, Pau-*

D

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλαι δι θεὸς λαλήσας τοῖς πατέρσιν ἐν τοῖς προφήταις. Ἐπειδὴ πάλαι πιστούμενοι ὑπὸ τῶν κακῶν, ἤγοντο ἐκπούντες ἐγκατελεῖμμαίνουσι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐκ ᾧ τοὺς

πατέρας αὐτῶν ἐπιμελεῖας παρ' ἔκεινοι ἀξιουμένους, δείκνυσι τούναντιον δὲ Πάτολος, διτὶ Μελίζονος ἀπελαύνασσε χάριτος ὑμεῖς, ή ἔκεινοι. Πρὸς ἔκεινούς μὲν γάρ προφῆτας Ἐπεμψε· πρὸς ὑμᾶς δὲ αὐτὸν τὸν Υἱόν. Τι δέ ἐστι τὸ πολυμερῶς καὶ πολυτερότων; ἀντὶ τοῦ, διαφόρως καὶ πολυειδῶς. Ἐγὼ γάρ, φησίν, δράσεις ἐπλήθυντα, καὶ ἐν χερσὶ προσητῶν ὡμοιώθηρ. Οὔτε τὸ δυσχεραίνετε καὶ μικροφυχεῖτε τοιούτων ἀξιωθέντες;

'Ἐκ' ἐσχάτω τῷρ τὴν ἡμερῶν τυντων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Υἱῷ. Καὶ ἐν τούτῳ⁷⁹ αὐτοὺς διανιστοῖ λέγων διτὶ Ἡ συντέλεια ἐγγύς. Οὐ γάρ ἐν τῷ ἀγῶνι καταμαλακισθεὶς, ἐπειδὸν ἀκούσῃ τοῦ ἀγῶνος τὸ τέλος, ἀναπνεῖ μικρόν. Καὶ ἄλλο δὲ τι αἰνίστεται διὰ τοῦ εἰπεν· 'Ἐκ' ἐσχάτω τῷρ τὴν ἡμερῶν. 'Οτε γάρ, φησίν, οὐκέτι ὑπελείπετο χρόνος εἰς διερθωσιν, ἀλλὰ κολάσεως ἡμεν ὑπεύθυνοι, διτὶ ἀπεγνώσθημεν, διτὶ ἐπελεισθεὶς τὰς χαρισμάτα, τότε τὸ τέλον ἐξῆκκαμεν. Τὸ δὲ, 'Ἐν Υἱῷ, ἀντὶ τοῦ, διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐστι. Καὶ σημείωσι τούτο πρὸς τοὺς λέγοντας ἀποκεκληρώθαται τὴν ἐτ., πρόθεσιν τῷ Πνεύματι. Διὰ τὸ δὲ οὐκ εἴπεν, Ἐλάλησεν ἡμῖν δὲ Χριστός; 'Αμα μὲν, διὰ τὸ δισθενεῖς εἶναι αὐτοὺς, καὶ μήπω δύνασθεις ἀκούσαι περὶ τοῦ Χριστοῦ· ἅμα δὲ καὶ δεκανύνων, διτὶ ἡ Παλαιὰ καὶ ἡ Καινὴ, ἐνός ἐστι καὶ τοῦ αὐτοῦ. 'Ορα δὲ καὶ τὸ, ημῖν⁸⁰ ἐνοποιεῖ γάρ καὶ ἔξισοι τοῖς μαθηταῖς καὶ αὐτοὺς καὶ ἑαυτόν. Καίτοι γε οὐκ αὐτοῖς ἐλάλησεν, ἀλλὰ τοῖς ἀποστόλοις, καὶ διτὶ⁸¹ ἔκεινων τοῖς πολλοῖς· δύμας ἐπαίρει τὸ πρᾶγμα, καὶ δείκνυσιν διτὶ καὶ αὐτοῖς ἐλάλησε, καὶ τοῦτο πρὸς παράκλησιν.

"Or εθῆκε κληρονόμορ πάντων. Τούτεστι τοῦ καθαροῦ παντὸς ἐποίησε Κύριον. Οὐκέτι γάρ μερὶς Κυρίου δὲ ἵακνό, ἀλλὰ πάντες. Κληρονόμου δὲ εἴπε, δεικνύεις καὶ τὸ τῆς Υἱότητος γνήσιον, καὶ τὸ τῆς Κυριότητος; ἀναπόσπαστον. Ηῶς δὲ ἐποίησεν αὐτὸν Κύριον; 'Θεοὶ ἀνθρώποι, ὡς καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ φησί⁸² φαλμῷ. Αἰτησαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι εθῆρη τὴν κληρονομίαν σου. Ποίαν δὲ κυριότητα ἐνταῦθα φησι; Τὴν τῶν ἔκουσιών ὑποτατομένων, τὴν προαρτεικήν. Αὕτη γάρ ἐδόθη τῷ Υἱῷ ὡς ἀνθρώπῳ, ἐπιγνόντων αὐτὸν πάντων· ἐπειὶ τὴν τε⁸³ φυσικὴν καὶ ἀκόντων, καθὸ εἰρηται, Τὰ σύμπατα δοῦλα σά, πρὸ πάντων τῶν αἰώνων εἶχεν.

qui inviti obtemperant, secundum quod dictum habebat.

Διτὶ⁸⁴ καὶ τοὺς αἰώνας ἐποίησεν. Εἰπὼν περὶ τῆς σαρκὸς τοῦ Υἱοῦ τῆς χθὲς καὶ πρώην συστάσεως, σύναγεις σε λοιπὸν καὶ ἐπὶ τὸ ὄψος τῆς προσωπίαν αὐτοῦ θετητος. Ποῦ δέ εἰσιν οἱ λέγοντες· 'Ην, ὅτε οὐκ ἦν; Αὕτης τοὺς αἰώνας ἐποίησε, καὶ πῶς ἦν αἰών, οὗτε οὐκ ἦν αὐτός; 'Επειδὴ δὲ αἵτιος ὁ Πατήρ τοῦ Υἱοῦ, εἰκότως καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ γενομένων. Διὰ τοῦτο φησι, Διτὶ οὖ. 'Ο Πατήρ γάρ δοκεῖ ποιεῖν,

A Ius contrarium ostendit, Majorem, inquietus, graviam vos adepti estis, quam illi. Nam ad illos prophetas misit, ad vos autem ipsum Filium suum. Quid autem est quod ait: *Multifariam, multisque modis?* pro, diversimode, et multis speciebus. Ego enim, inquit, *visiones multiplicavi, et in manibus prophetarum assimilatus sum*⁸⁵. Proinde quid ægre fertis, estisque pusillanimos, talibus tantisque donati?

B In novissimis diebus hisce locutus est nobis in *Filio*. Eliam per hoc eos excitat, inquietus: *Consummatio prope est*. Nam in certamine defatigatus, simul atque audiverit certaminis adesse finem, respirat paululum. Porro aliud quiddam indicat per hoc quod ait: *In novissimis diebus*. Quando enim, inquit, non reliquum erat tempus ad emendationem, sed paenit eramus obnoxii, quando nulla spes supererat, quando dona cessaverant; tunc, inquit, plura ceteris habuimus. Quod autem ait, *In Filio*, est pro, *per Filium*. Observa etiam hunc locum adversus eos qui dicunt præpositionem (*in*) attributam esse Spiritui. Quare autem non dixit, *Locutus est nobis Christus*? Partim quidem quia imbecilles erant, nec poterant adhuc audire de Christo: partim vero ut ostendat *Vetus et Novum Testamentum esse unius et ejusdem*. Verum perpende etiam quod ait, *nobis*: conjungit enim et adæquat discipulis cum ipsis tum sese. Tametsi ipsis non est locutus, verum apostolis, et per illos multis aliis: altamen exaggerat rem, indicans quod et ipsis locutus sit, atque istud iis est solatio.

C VERS. 2. *Quem constituit heredem universorum.* Hoc est, totius mundi fecit Dominum. Non adhuc enim pars Domini est Jacob, sed omnes. Heredem autem dixit, ostendens eum genuinum esse *Filiū*, Dominumque hujusmodi, a quo dominatus avelli non possit. Quomodo autem fecit ipsum Dominum?

D 650 Secundum humanam naturam, proinde ac in psalmo secundo ait: *Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam*⁸⁶. Qualem autem hic dominatum dicit? In eos nempe qui suapte sponte obediunt, voluntarium scilicet. Iste enim *Filio*, quatenus homini, datus est, omnibus ipsum agnoscitibus: nam naturale quidem imperium in eos est: *Omnia tibi serviantur*⁸⁷, ante omnia sæcula.

Per quem et fecit sæcula. Cum de carne *Filiī* dixisset, quæ heri et nudiustertius coaluit, deinceps te ad sempiternæ divinitatis ejus fastigium perducit. Ubi autem sunt ii qui dicunt: Erat quando non erat? Ipse sæcula condidit, et quomodo erat sæculum, quando non erat ipse? Quoniam vero Pater est auctor *Filiī*, non inmerito auctor etiam eorum quæ ab ipso *Filiō* facta sunt. Propterca

⁷⁹ Osco xii, 1. ⁸⁰ Psal. 11, 8. ⁸¹ Psal. cxviii, 91.

Variæ lectiones.

⁸² ἀντὶ τοῦ διτὸς Υἱοῦ καὶ ἐν τούτῳ π. ⁸³ ἐπὶ τῷ γε φυσικῇ ο.

dixit, *Per quem*. Pater enim videtur facere, ut qui A δὲ τὸν ποιήσαντα Υἱὸν γεννήσας. Καὶ Σαβέλλιος δὲ ερεαντem Filium generavit. Sabellius hinc feritur, cum duas hic Personæ introducuntur. Paulus etiam Samosatensis lethale vulnus accipit, qui recentem dicebat Filium, et ex Maria duxisse principium. Præterea et Arius hoc loco trajicitur, verumtamen non usque adeo: apprehendit enim istud, *Per quem*, eum auxilium quoddam, Filium ministrum esse affirmans. At vero quæ sequuntur ipsum periment.

Qui cum sit splendor gloriae. Ad ipsum fastigium eorum quae de Filio magnifice prædicantur ascendit, et gloriae splendorem ipsum dicit: ut hoc discas, quod sit ex ipso, quod sine passione, quod eo non immunito, quod ejusdem sit substantia, hoc est, lumen ex lumine. Nam animas nostras ille illuminavit, ac Patrem ipse expressit. Propterea etiam dixit: *Igo sum lux mundi*⁸¹, quoniam simul ab aeterno cum ipso lucebat. Nam splendor una cum re ipsa quæ splendorem emittit, colluet. Nam neque sol sine splendore unquam apparuit, neque Pater intelligitur sine Filio. Quando igitur Arianos audias dicentes, *Si ex Patre Filius*, posterior ergo est Patre: responde eis, splendorem a sole esse, nec tamen eo posteriorem esse: simul enim sol cum suo splendore deprehenditur.

Et figura substantiae ejus. Cum dixisset splendorem, ac propterea Filium Patri coeternum, et ejusdem cum eodem essentiæ commonstrasset, rursus, quia splendor substantia caret, curat jam absurditatem quæ ab isto exemplo colligi potuit, ne Marcello et Sabellio hic locus relinquatur, qui dicebant non esse Filium in propria persona et a Patre distincta. Dicit ergo: *Et figura substantiae ejus est:* hoc est, quemadmodum **651** Pater in sua persona subsistens, nullius alterius indiget ad sui perfectionem, sic et Filius. Postquam enim ostenderat ei nullam esse dissimilitudinem, proprium etiam primi exemplaris characterem esse per hæc demonstrat Apostolus. Character enim aliud quiddam est ab archetypo, ut qui ipse per se subsistat, sine ullo tamen discrimine prototypo similis. Gregorius autem Nyssenus ait: Quenadmodum per splendorem connexionem ejus indicavit, sic per figuram, naturæ aequalitatem. Qui enim suppositi magnitudinem animo concepit per visibilem characterem, omnino metiebatur ipsum suppositum: neque enim suppositum excellit character, ne sit sine subsistentia, quatenus excellat: neque suppositum majus est characterem, alioqui partem illam characteris expertem haberet: quenadmodum cum alibi dicit *Filium in forma Dei esse*, hoc ipsum nos intelligere velit, nempe per formam quidem, hypostasin; per characterem autem, Dominum qui in ipsa cernitur. Commonstrat autem omnino Filium

^B "Ος ὁρ ἀπαύγασμα τῆς ὁδηγης. Ἐπ' αὐτὸν τὸ οὐρανὸν ἀνέβη τῆς περὶ τοῦ Υἱοῦ μεγαληγορίας, καὶ ἀπαύγασμα αὐτὸν λέγει ὁδηγης· ἵνα τοῦτο μάθῃς, διτι ἐξ αὐτοῦ, διτι ἀπαθῶς, διτι οὐ μειωθέντος, οὐδὲ ἐλαττωθέντος, διτι τῆς αὐτῆς οὐσίας, τουτέστι, φῶς ἐκ φωτός. Καὶ γὰρ καὶ τὰς ἡμετέρας ψυχὰς ἐφώτισε, καὶ τὸν Πατέρα αὐτὸς ἐσήμανε. Διδοὶ καὶ Ελεγεν· Ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου, διτι συνατίλιας αὐτῷ συνεμφαινόμενος· καὶ γὰρ τὸ ἀπαύγασμα τῷ ἀπικυάζοντι συνεμφανεῖται. Οὗτε γὰρ ήλιος ὡράθη ποτὲ χωρὶς ἀπαυγάσματος, οὔτε Πατήρ νοεῖται χωρὶς Υἱοῦ. Ὄταν οὖν ἀκούσῃς τῶν Ἀρεταῖῶν ἰερόντων διτι Εἰ ἐκ Πατρὸς δὲ Υἱός, λοιπὸν διτερος αὐτοῦ· ἀντίθετος αὐτοῖς, διτι Καὶ τὸ ἀπαύγασμα ἐκ τοῦ ήλιου, καὶ οὐχ διτερον αὐτοῦ· οἵμα γὰρ ήλιος, οἵμα ἀπαύγασμα.

Καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ. Εἰπὼν ἀπαύγασμα, καὶ διὰ τοῦτο τὸ πρὸς τὸν Πατέρα διμούσιον καὶ συνατίλιον δεῖξας τοῦ Υἱοῦ, αὐθις, ἐπειδὴ τὸ ἀπαύγασμα ἀνυπόστατον⁸² ἔστι, θεραπεύει τὸ ἐκ τοῦ ὑποδειγματος ἀτοπον, ἵνα μὴ λάθῃ χώραν Μίρκελλος καὶ Σαβέλλιος, οἱ ἐλεγον, μὴ εἴναι τὸν Υἱὸν ἐν ίδιᾳ ὑποστάσει παρὰ τὸν Πατέρα. Φησιν οὖν· *Καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ ἔστιν, οἷον, ὧσπερ ἔστιν αὐτὸς ἐνυπόστατος οὐδενὸς δεδμένος εἰς τελειωσιν, οὕτω καὶ δὲ Υἱός.* Μετὰ γὰρ τὸ δεικνύναι τὸ ἀπαράλλακτον, ἔτι καὶ τὸν ίδιαζόντα χαρακτῆρα τοῦ πρωτοτύπου δεικνυσι διὰ τούτων δὲ Ἀπόστολος. *Οὐ γὰρ χαρακτὴρ μὲνος τις ἔστι παρὰ τὸ πρωτότυπον, ὡς ὑφεστώς αὐτὸς καθ' ξανθὸν, ἐπικάλως μὲν τοι ἀπαράλλακτως τῷ πρωτότυπῳ.* Ο δὲ Νύσσης Γρηγόριος. *Ωσπερ διὰ τοῦ ἀπαυγάσματος, φησι, τὸ συναφές ἐδειξεν, οὕτω διὰ τοῦ χαρακτῆρος τὸ ιστοσίον.* Ο γὰρ τὸ μέγεθος τῆς ὑποστάσεως ἐν νῷ λαδῶν, τῷ ἐπιψινομένῳ χαρακτῆρι πάντως ἐμέτει καὶ τὴν ὑπόστασιν. Οὗτε γὰρ ὑπερέχει τῆς ὑποστάσεως δὲ χαρακτῆρος, ἵνα μὴ ἀνυπόστατος ἦ, κανὸς ὑπερέχει: εἰς τὴν ὑπόστασις τὰςίναν ἔστι τὸ χαρακτῆρος· ἢ γὰρ διὰ χαρακτῆριστον ἔχοι ἐκεῖνο τὸ μέρος· ὧσπερούν καὶ ἀλλαχοῦ λέγων, τὸν Υἱὸν ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχειν, αὐτὸν τοῦτο διδωσιν ἡμῖν ἐνοεῖν, μορφὴν μὲν, τὴν ὑπόστασιν, χαρακτῆρα δὲ τὸν Κύριον ἐν αὐτῇ θεωρούμενον. Δεικνυσι δὲ πάντως τὸ πρὸς τὸν Πατέρα διδιμετρὸν τοῦ Υἱοῦ. Τῇ γὰρ μορφῇ ἡ τοῦ Πατρὸς

⁸¹ Joan. viii, 12.

Variæ lectiones.

⁸² ἀναβαῖνε: ο. ¹⁰ ἐνυπότ. ο.

μεγαλειότης ἐνθεωρεῖται, οὐδαμοῦ αὐτῆς ὑπερπί- πτουσα· ἡ γὰρ ἀνὴρ φονος εἶη καὶ ἀκαλέκε τὸ ἔξω τῆς μορφῆς πίπτον, διπερ ἀπόπον περὶ τοῦ Πατρὸς ἐνυοεῖν. Εἰ δὲ τοσαύτη ἐστὶν ἡ μεγχλειότης τοῦ Πατρὸς, διη καὶ ἡ μορφὴ, ὁ δὲ χαρακτὴρ λογιετρος τῇ μορφῇ· ἔχοι ἀν καὶ ὁ χαρακτὴρ τοσαύτην τὴν μεγαλειότητα, διη τῇ μορφῇ τοῦ Θεοῦ ἐνθεωρεῖται.

Φέρω τε τὰ πάντα τῷ δίκματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. Ὁ πρώτην ὑποδρατόμενος τοῦ, δὲ οὖν¹¹, καὶ ὡς ὑπουργὸν αὐτὸν τιθεὶς, ἄκουε νῦν, εἰ δύνασαι συνεῖναι, πῶς ἐνταῦθα δίδωσιν δὲ Παῦλος τῷ Υἱῷ τὴν αὐθεντίαν. Οὐκ εἴπε δὲ, Φέρων τῇ δυνάμει, ἀλλὰ, τῷ δίκματι τῆς δυνάμεως, τουτέστι, τῷ γέμοντι δυνάμεως τῷ δυνατὸν αὐτὸν δεικνύντι. Μός γάρ λέγεις καὶ τὸν Πατέρα εἰπεῖν· Γενηθήτω γάρ, καὶ ἀτένετο φῶς· οὕτω καὶ δὲ Υἱὸς δίκματι φέρει τὰ πάντα, τουτέστι, κυβερνᾷ, συγχρατεῖ¹². Μᾶλλον δὲ μεῖζον τοῦ παραγαγεῖν τὰ πάντα, τὸ διαστασιάζοντα, καὶ εἰς τὸ μὴ εἰναι μέλλοντα προχωρήσαι συγχρατεῖν. Καὶ οὐκ εἴπε, Κυβερνῶν, ἀλλὰ, φέρων, ἐκ μεταφορᾶς τῶν δακτύλων τι ποιούντων¹³ κινεῖσθαι καὶ μεταφέρεσθαι. Τὸν γάρ τηλεκοῦντο δύχον τῆς κτίσεως τὸν ὑπέρμεγαν, ὡς οὐδὲν αὐτὸς διαβαστάξει καὶ λόγῳ μόνῳ πάντα δυναμένῳ. Οὐ γάρ ψύλλον ἐπὶ Θεοῦ τὸ δίκμα, ὡς ἐφ' ἡμῶν. Εἴτα τοσούτων αἱρέσεων ἀνατρεπομένων ἐν προοιμίοις, εὐθὺς τῆς Ἐπιστολῆς, πῶς τολμῶσι τινες; ἀθετεῖν αὐτὴν, ὡς μὴ τῷ Παῦλῷ προσῆκουσαν, τεκμήριον τὸν χαρακτῆρα τῆς γραφῆς ποιούμενος παρηλαγμένον τοῦ τῶν ἀλλῶν Ἐπιστολῶν; Ἐδεις γάρ αὐτοὺς συνιδεῖν, ὅτι τὸ μεγαλεῖν¹⁴ τῶν νοημάτων, καὶ ἡ ἀναντίρρητος¹⁵ αὐτῶν λογία, τίνος ἀλλού τῆς Παύλου, τοῦ τὸν Χριστὸν ἔχοντος λαλοῦντα ἐν ἑαυτῷ; Εἰ δὲ τὸν χαρακτῆρα σκάνδαλον τίθενται, μαθέτωσαν ὅτι Παῦλος μὲν Ἐβραῖον γλωττῇ τὴν Ἐπιστολὴν ὑπηγρέυειν, ἀτε πρὸς Ἐβραίους τὸν λόγον ποιούμενος· εἰς δὲ τὴν Ἑλλάδα μετετέθη, ὡς μέν τινες, ὑπὸ Λουκᾶ, ὡς δὲ ξινοὶ φασιν, ὑπὸ Κλήμεντος, οὐ δὴ καὶ μᾶλλον σώζει τὸν χαρακτῆρα. Ὅμοιον.οὖν τι πλημμελοῦσιν, ὡς εἰπεῖν, οἱ ταῦτην ἀφαιρούμενοι Παύλου, ὃς περ ἀνείπεται Παῦλον ἀφηροῦντο Χριστοῦ.

Δι’ ἐαυτοῦ καθαρισμὸν ποιησάμενος τῶν ἀμαρτιῶν τίμων. Εἰπὼν περὶ τοῦ μεγαλείου τῆς θεότητος τοῦ Λόγου, λέγει λοιπὸν καὶ περὶ τῆς διὰ σαρκὸς εἰς ἀνθρώπους αὐτοῦ κηδεμονίας· δὲ πολλῷ μεῖζον τοῦ φερειν τὰ πάντα. Δύο δὲ τίθησιν ἐνταῦθα, τὸ τε καθαρίσαι τῶν ἀμαρτιῶν ἡμᾶς, καὶ τὸ, δι’ ἐαυτοῦ τοῦτο ποιῆσαι· καὶ πολλαχοῦ ἐν τούτῳ σεμνύνεται τῷ δι’ αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ τοῦτο γενέσθαι. Διὰ τοῦ σταυροῦ γάρ, καὶ τοῦ θανάτου, οὐ αὐτὸς ὑπέστη, ἐκαθάρισεν ἡμᾶς, οὐ μόνον ὡς ἀποθανῶν ὑπὲρ τῆς ἡμῶν ἀμαρτίας δὲ ἀναμάρτητος, καὶ δοὺς δίκην, ἢν οὐκ διφειλεν αὐτὸς, καὶ λύσας τὴν φύσιν ἀπλῶς τῆς ἐπὶ τῇ τοῦ Ἀδελφὸς ἀμαρτίᾳ καταδίκης·

Variæ lectiones.

¹¹ δι’ Υἱοῦ, καὶ, τοῦ Υἱοῦ ο. ¹² συγχροτεῖ ο. ¹³ κινούντων καὶ ποιούντων περιφέρεσθαι ο. ¹⁴ μέγεθος ο. ¹⁵ ἀναγαγώντος ο.

A esse Patri æqualem. In forma enim Patris majestas animadvertisit, nequaquam ipsam exsuperans: aliqui informe esset, et pulchritudine vacaret id quod formam excedere, id quod de Patre cogitare absurdum est. Si autem tanta est majestas Patris, quanta ei forma est, character autem æqualis est ipsi formæ: habebit etiam tantam amplitudinem character, quanta in Dei forma esse conspicitur.

B Portans omnia verbo potentia sua. Tu qui non ita pridem apprehendens istud, Per quem, ipsum tanquam ministrum constituebas, audi jam nunc, si intelligere potes, quomodo hic Filio auctoritatem tribuat. Non dixit autem, Portans potentia, sed, verbo potentia, hoc est, quod refertum est potentia, quod ipsum potentem esse arguit. Perinde namque ut aīs Patrem dixisse: Fuit lux, et facta est lux: sic et Filius verbo gestat omnia, id est, gubernat, continet: imo majus est, dissidentia, et ad non esse abitura, continere et conservare, quam omnia producere. Nec dixit, Gubernans, sed, portans, sumpta metaphora ab iīs qui digito faciunt ut quidquam moveantur transferaturque. Tale namque tantumque pondus creaturarum veluti nihil esset, ipse vel solo verbo quod omnia potest, bajulat. Non enim perinde exigua res est in Deo verbum, ut in nobis. At interim cum tot hæreses in exordio statim hujus Epistolæ sint eversæ, quomodo nonnulli hanc Epistolam, tanquam Paulo non convenientem, rejicere audent, hujusce rei indicium facientes C styli characterem, utpote a ceteris ipsius Epistolæ diversum? Istud enim eos considerare oportebat, quod conceptuum **652** majestas, ipsorumque robur cui contradici non possit, non esse alterius quam Pauli, Christum in sese loquentem habentis. Quod si omnino hujus Epistolæ dictione offendantur, noverint Epistolam hanc a Paulo Hebraica lingua concinnatam esse, ut qui Hebreis in hac ipsa loqueretur: in Graecam vero linguam a Luca, ut quibusdam placet, translataam; vel, ut alii sentiunt, a Clemente, cuius stylum potius retinet. Simile igitur quiddam delinquent, ut ita dicam, qui hanc Epistolam Paulo auferunt, perinde ac si Paulum a Christo divellerent.

D Per seipsum purgationem faciens peccatorum nostrorum. Cum locutus esset de majestate divinitatis Verbi, deinceps de cura ipsius quam in homines per carnem gerit, disserit, quod multo majus est, quam quod omnia sustineat. Duo autem hic ponit, tuum quod mundarit nos a peccatis, tum quod per seipsum hoc fecerit: et multis locis in hoc gloriatur quod per Filium ipsum istud factum sit. Nam per crucem et mortem quam ipse sustinuit, purgavit nos, non solum quod mortuus sit pro peccato nostro, quam ipse omni peccato vacaret, quodque poenas fuerit quibus ipse non erat obnoxius, ac solveret naturam que simplici-

ter ob Adami peccatum condemnata erat : verum etiam per hoc quod dederit nobis baptismus, imaginem mortis suæ, per quod semper præteriorum peccatorum condonationem nos recipimus qui baptizamur, atque potentiam ne posthac adeo facile peccatis succumbamus.

Sedet ad dextram maiestatis in excelsis. Crucis mentione facta, de Resurrectione et Assumptione sermonem insert. Non dixit autem : Jussus est sedere, verum, *Sedet*, idque ad dextram, et in excelsis : non quod loco concludatur Deus, verum ut aequalis cum Patre honoris esse commonestetur. Ad ipsum enim Patrium usque tronum pervenit, et perinde ac Pater in excelsis est, sic et ipse. Quod si quis dicat : At vero scriptum est, *Dixit Dominus Dominu meo, Sede ad dexteram*²¹; primum quidem respondebimus, quod non dixerit, Jussit, verum, *Dixit*. Deinde, ne ipsum principii vel causæ experientem existimes, eam ob causam hæc verba ita formata sunt.

VERS. 4. *Tanto melior angelis effectus, quanto excellentius præ ipsis nomen hereditavit.* Princípio quidem prophetis eum comparabat, ob auditorum imbecillitatem : jam vero in procursu vel angelis ipsum anteponit, paulatim auditores ad veritatem admoveens. *Effectus* autem dixit, pro, demonstratus, uti Joannes ait : *Qui post me venit, ante me factus est*²², hoc est, honoratior me demonstratus **653** est : non enim de substantia natura hic loquitur. Carnis autem causa omnino dictum est. *Hereditavit.* Nam ut Deus Verbum hoc nomen semper habebat. Hunc ad modum et nos de homine et sublimia et humilia loquimur, veluti si dicamus, *Magnum est homo, a potiori totum appellamus* : quando vero diciimus : *Terra et cinis, a deteriori. Consimilem ad modum de Domino quoque loquimur, alias quidem ab attributis Deitati peculiaribus, alias vero nominibus ad carnem spectantibus totum appellamus.*

*Cui enim dixit aliquando angelorum : Filius meus es tu, hodie genui te ? Unde, inquit, perspicuum est quod sit præstantior angelis ? Ex nomine : nomen enim, *Filius*, germanitatem indicat, hoc est, quod ex ipso sit genitus. Quod si ex gratia *Filius* est, minor est angelis. Quod igitur ait : *Ego hodie genui te*, nihil aliud significat, quam quod sit a principio, ex quo Pater est. Quemadmodum enim, *Qui est*, dicitur a præsenti tempore, illud enim potissimum ipsi convenit : sic et *hodie*. Nonnulli autem, *Hodie genui te*, non de æternâ, sed de ea que est secundum carnem nativitate, dictum esse accepserunt. Nam et ipsa a supernis fuit : ex *Spiritu enim sancto, beneplacito Patris.**

*Et rursum : Ego ero ipse in Patrem, et ipse erit mihi in *Filium*.* Hoc propter carnem aperte dictum est. Postquam enim hanc attigit Paulus, intrepide reliqua deinceps loquitur. Assumpta itaque natura,

A ἀλλὰ καὶ ὡς δοὺς τὸ βάπτισμα ἡμῖν, εἰκόνα τοῦ θυνάτου αὐτοῦ· δι’ οὗ ἐκάστοτε τὴν ἄφεσιν τῶν προγεγονθων ἡμῖν ἀμαρτημάτων λαμβάνομεν οἱ βαπτιζόμενοι, καὶ τὴν πρὸς τὸ μή τοῦ λοιποῦ εὐχέρωτοι εἰναι τῇ ἀμαρτίᾳ δύναμιν.

Ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλοσύνης ἐν ὑψηλοῖς. Μνησθεὶς τοῦ σταυροῦ, τὸν περὶ τῆς Ἀναστάσεως καὶ τῆς Ἄνατλφεως λόγον ἐπάγει. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἐκελεύσθη καθίσαι, ἀλλ’, ἐκάθισε, καὶ ἐν δεξιᾷ, καὶ ἐν ὑψηλοῖς. Οὐχ διτε τόπῳ περικλείεται ὁ Θεὸς, ἀλλ’ ἵνα τὸ δρμάτιμον αὐτοῦ δειχθῇ τὸ πρὸς τὸν Πατέρα. Πρὸς αὐτὸν γάρ ἐφθασε τὸν θρόνον τὸν Πατρικὸν, καὶ ὥσπερ ὁ Πατὴρ ἐν ὑψηλοῖς, οὗτος καὶ αὐτός. Εἰ δὲ τις εἴποι διτε Καὶ μή γέρασται· *Εἰλεπεν* δι Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου· πρῶτον μὲν τοῦτο ἐροῦμεν διτε οὐκ εἴπεν διτε Ἐκέλευσεν, ἀλλ’ διτε *Εἰλεπεν*. Ἐπειτα ἵνα μή ἀναρχον αὐτὸν νομίσῃς καὶ ἀνατίον, διτε τοῦτο οὕτως ἐχημάτισται ὁ λόγος.

Τοσούτῳ κρείττων γερόμενος τῷτο ἀγγέλων, στοφδιαφυρώτερον παρ’ αὐτοὺς κεκληρούμηκεν δρομα. Ἐν ἀρχῇ μὲν πρὸς τοὺς προφήτας συνέκρινεν αὐτὸν, διτε τὴν τῶν ἀκούσντων ἀσθένειαν· νῦν δὲ προῖών καὶ τῶν ἀγγέλων αὐτὸν ὑπερτίθησιν, ἡρέμα προσάγων τῇ ἀληθείᾳ τοὺς ἀκούοντας. Τὸ δὲ, γερόμενος, ἀντὶ τοῦ, ἀποδειχθεὶς, ὥσπερ καὶ ὁ Ἰωάννης λέγει· *Οὐ πλίσω μου ἐρχόμενος, ἔμπροσθέρ μου τέρτον· τουτέστιν, ἀντιμέτερός μου* C *απεδειχθῇ.* Οὐ γάρ δὴ περὶ οὐτιώσεως ἐνταῦθα λέγει. Διτε δὲ τὴν σάρκα εἰρηται πάντως τὸ, *Κεκληρούμηκεν*· ἐπειτοιγε ὡς Θεὸς Λόγος, τοῦτο τὸ δυνατόν αὐτὸν εἰχεν. Οὗτος καὶ ἡμεῖς; φθεγγόμεθα περὶ τοῦ ἀνθρώπου καὶ ταπεινὰ καὶ ὑψηλά· οἷον, διτε εἰπωμεν, *Μέγα ἀνθρώπος*, ἀπὸ τοῦ κρείττονος; τὸ πᾶν καλοῦμεν· διτε δὲ εἰπωμεν, *Γῆ* καὶ σποδὸς, ἀπὸ τοῦ γερόντος. Οὗτος καὶ ἐπὶ τοῦ Κυρίου, ποτὲ μὲν ἀπὸ τῶν τῆς Θεότητος οἰκείων τὸ πᾶν καλοῦμεν, ποτὲ δὲ ἀπὸ τῶν τῆς σαρκός.

Τίνι γάρ εἰλέ ποτε τῶν ἀγγέλων· Υἱὸς μου εἰ σθ, ἐγὼ σήμερον γερέντηκα σε; Πόθεν, φησι, δῆλον διτε κρείττων ἐστὶ τῶν ἀγγέλων; *Ἄπο τοῦ δύναμας·* τὸ γάρ *Υἱὸς* δυνατα, τὴν γνησίτητα δηλοῖ, τουτέστι, τὸ ἐξ αὐτοῦ εἰναι. Εἰ δὲ χάριτε ἐστιν *Υἱός*, D *ἐλάττων* ἐστὶ τῶν ἀγγέλων. Τὸ οὖν *Ἐγὼ σήμερον γερέντηκα σε*, οὐδὲν ἔτερον δηλοῖ, ή διτε ἀπ’ ἀρχῆς, ἐξ οὐκ ἐστιν δι Πατέρα. *Ωτεπερ γάρ, ὀν, λέγεται ἀπὸ τοῦ ἐνεστώτος καιροῦ· οὗτος γάρ μάλιστα ἀρμόζει αὐτῷ·* οὗτος καὶ τὸ, *σήμερον.* Τινὲς δὲ τὸ, *Σήμερον γερέντηκα σε*, οὐ περὶ τῆς προσιωλού, ἀλλὰ περὶ τῆς καὶ τὰ σάρκα γεννήσεως τοῦτο εἰρήσθατε ἐξεδέξαντο. Καὶ γάρ καὶ αὐτῇ ἀνωθεν ἦν· ἐκ Πνεύματος γάρ ἀγίου, εὐδοκίᾳ Πατέρος.

Kαὶ πάλιν· Εγὼ ἔτομαι αὐτῷ εἰς Πατέρα, καὶ αὐτὸς ἔσται μοι εἰς Υἱόν. Τοῦτο διτε τὴν σάρκα προδήλως εἰρηται. *Οταν γάρ αὐτῆς ἐπιλάβηται, λοπὸν ἀδεῶς ἀπαντα φθεγγεται.* Η τοίνυν προσ-

²¹ Psal. cix, 4. ²² Joan. i, 15.

ληθεῖσα φύσις τὸ, Υἱὸς, δυναμα τὸ γνήσιον, δὸ δὲ ἐνθεῖς αὐτῷ Λόγος εἰχεν, ἐκτηρονόμησεν, ἄτε ἐν ἔκεινη ὑποστάσῃ· καθὶ καὶ δὲ ἀγγελος εἶπε· Καὶ τὸ τετράμερον ἄγιον, καὶ ληθίσεται Υἱὸς Θεοῦ· καὶ πάλιν· "Εσται δὲ μέρας, καὶ Υἱὸς Υψιστου κληθήσεται. Τοῦτο δὲ οὐδεὶς τῶν ἀγγέλων. Εἰ δὲ καὶ τοις τῶν δικτίων οὐτοὶ Θεοῦ, ἀλλὰ χάριτι· ἐπὶ δὲ τοῦ Χριστοῦ οὐκ οὐτως, ἀλλὰ ὑποστατικῇ ταυτότητι· η̄ Υἱότης τῷ προσλήματι.

"Οτιού δὲ πάλιν εἰσαγάγῃ τὸν Πρωτότοκον εἰς τὴν οἰκουμένην, λέγει. 'Ο μὲν Χριστὸς τὴν Ενσαρκον αὐτοῦ παρουσιαν ἔξοδον καλεῖ, ὡς διαν λέγει· 'Ἐξῆλθεν δὲ σπειρω τοῦ σπειρεν· καὶ πάλιν· 'Ἐγώ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον. Καὶ δὴ εἰκότως. 'Ἐξω γάρ ήμεν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἔξελθων πρὸς ἡμᾶς ὡς πρέσβυτος, καὶ διμιήσας, καὶ καθαρίσας, ἀποκατήλαξε τῷ Βασιλεῖ. 'Ο δὲ Παῦλος εἰσοδον ταύτην νῦν οὖν· ἀδει, ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν κληρονομούντων καὶ νυμήν παραλαμβανόντων καὶ κτήσιν τινα. Τὸ γάρ, εἰσαγάγη, τοῦτο σημαίνει, διαν ἔγχειρισῃ τῷ Σιῷ τὴν οἰκουμένην δὸ Πατέρο. Τότε γάρ ἐκτήσατο αὐτὴν ἔκουσίως ὑποταγεῖσαν, διαν καὶ ἐγνώσθη. Εἰσάγεται δὲ οὐκ ἀλλαζ, ἀλλὰ ἐν σαρκὶ. 'Ως γάρ Θεὸς; Λόγος ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο. Τὸν Πατέρα δὲ ποιεῖ εἰσαγάγοντα τὸν Υἱὸν, οὐα εὐπαράδεκτον ποιήσῃ τὸν λόγον. 'Ο δὲ Νύσσης Γρηγόριος, καὶ δὲ ἀγιος Κύριλλος οὐτως ἐνθέσαν τὸ, εἰσαγαγεῖν, δια τοι πρὸ μὲν τῆς σαρκώσεως οὐδὲν κοινὸν εἶχε πρὸς τὴν κτίσιν, ἀτε Θεὸς ὅν ἀσαρκος· δια δὲ ἐσαρκώθη, τότε κοινωνήσας τῇ κτίσει, καθὶ τὸ κτίστον ἦνωσεν ἐαυτῷ, εἰσαχθῆναι λέγεται εἰς τὴν κτίσιν.

Καὶ προσκυνησάτωσατ αὐτῷ πάντες ἄγγελοι θεοῦ. Τῷ πετα σαρκὶ; δηλαδή. Δείκνυσι δὲ κάνταῦθα διαφορὰ, δια τοι διαφ δεσπότης δούλων· ὡς ἀν εἰ τις εἰς οἰκίαν εἰσαγαγών τινα, τοὺς προεστώτας αὐτῆς εὐθέως κελεύει προσκυνεῖν αὐτῷ.

Καὶ πρὸς μὲν τοὺς ἄγγελους λέγει· 'Ο ποιῶν τοὺς ἄγγελους αὐτοῦ πτερύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα. 'Ιδοὺ η̄ μεγίστη διαφορὰ, δια τοι οἱ μὲν κτίστοι, δὲ δικτιστος. Τὸ γάρ, ποιῶν, τὴν ἐκ τοῦ μηδηνος εἰς τὸ εἶναι παραγωγὴν δηλαδή. Οὐ πρὸς ἀγγέλους δὲ μόνους τὸ ἔκαίστον ἔχει, ἀλλὰ καὶ πρὸς πᾶσαν τὴν λειτουργικὴν δύναμιν. Οὐκ εἴπε δὲ, Ποιήσας, ἀλλὰ, ποιῶν, τουτέστι, συντηρῶν τῷ λόγῳ, καθὶ δὲν ἐγένοντο. Τοιοῦτον καὶ τὸ παρὰ τῷ Εὐαγγελίῳ· 'Ο Πατήρ μον δέρι δράζεται, τουτέστι, συνέχει τὰ γεγενημένα καὶ ἔξειργασμένα ήδη, καὶ φυλάτσει, ὡς ἔξειργάσθησαν.

Πρὸς δὲ τὸν Υἱόν· 'Ο θρόνος σου, δὲ Θεὸς, εἰς τὸν αἰώνα τοῦ αἰώνος. Οἱ μὲν ἄγγελοι, φησι, κτίσματα καὶ ποιήματα· περὶ αὐτῶν γάρ εἰρηται τὸ, 'Ο ποιῶν. 'Ο δὲ, Υἱὸς οὐ κτίσμα ἔστιν· οὐδὲ γάρ

A genuinum Filii nomen, quod Verbum ipsi naturae unitum babebat, hereditavit, quippe quae in illo subsistat: quemadmodum et angelus dixit: *Et quod nasceretur sanctum, vocabitur Filius Dei*⁶⁵; et iterum: *Erit autem Magnus, et Filius Altissimi vocabitur.* Hoc autem nemini angelorum convenit. Etiam si autem justorum quidam sunt filii Dei, gratia tantum sunt; at vero cum Christo sese res aliter habet, sed in hypostatica identitate, Filii nomen carni assumptæ inditum est.

VERS. 6. Iterum autem cum introduxit Primogenitum in orbem terræ, dicit. Christus sane adventum suum in carne exitum vocat, ut cum ait: *Exiit qui seminat, seminare*⁶⁶, et iterum: *Ego a Patre exiui.* Idque non immerito: nam extra Deum eramus, ac egressus ad nos veluti legatus, et nobiscum conversatus, nosque mundans, reconciliavit Regi. At vero Paulus eundem introitum nunc nominat, per metaphoram sumptam ab iis qui hereditatem adeunt, aut dolem aliquam sive possessionem accipiunt. Hoc enim significat, *introduxit*, quando Pater terrarum orbem Filio tradidit. Tum enim ipsum possedit, voluntarie **654** subiectum, quando et agnitus erat. Introducitur autem non aliter quam in carne. Nam ut Deus Verbum in mundo erat, et mundus per ipsum factus est. Patrem autem facit introducere Filium, ut gratum faciat sermonem. Gregorius autem Nyssenus ac divus Cyrillus sic, *introducere*, intellexerunt, nempe quod ante incarnationem nihil commune habebat cum creatura, ut qui Deus esset carne vacans; quando vero carnem assumpsit, tum communicans creaturæ, quatenus id quod creatum erat sibi univit, introducitus esse in creaturam dicitur.

Ei adorent eum omnes angeli Dei⁶⁷. Eum scilicet qui carnem assumpsit. Indicat autem hic quanto sit ipsis præstantior, quanto videlicet Dominus servis est potior: velut si quis in donum introducens quempiam, præsides ejus illico jubeat adorare ipsum.

VERS. 7. *Et ad angelos quidem dicit: Qui facit angelos tuos spiritus, et ministros tuos flammam ignis*⁶⁸. En maximū discriminem, quoniam illi quidem sunt creati, hic vero increatus. Nam quod dicit, *Qui facit*, significat ex non esse ad esse productionem. Non autem quoad angelos tantum excellentiam habet, verum etiam quoad omnem ministrantem virtutem. Non dixit autem: *Qui fecit: sed, Qui facit*, hoc est, conservans verbo per quod facti sunt. Illejusmodi est quod et in Evangelio dicit: *Pater meus usque modo operatur*⁶⁹, hoc est, continet quae facta sunt, et effecta, et custodit perinde ac facta sunt.

VERS. 8. *Ad Filium autem: Thronus tuus, Deus, in sæculum sæculi.* Angeli quidem, inquit, creaturae sunt et opera: de ipsis enim dictum est: *Qui facit.* Filius autem non est creatura: non

⁶⁵ Luc. i, 35. ⁶⁶ Malth. xiii, 3. ⁶⁷ Psal. xcvi, 8. ⁶⁸ Psal. ciii, 4. ⁶⁹ Joan. v, 17.

enim de ipso etiam dictum est: *Qui fecit, sed, A Rex, Dominus, ac Deus. Thronus enim ei trahitur, qui regni est indicium, ac thronus æternus*⁸⁹. Hoc autem est adversus Paulum Samosatensem, qui simplicem hominem introducit eum qui Deus revera sit, Rexque æternus: et adversus Arium.

Virga æquitalis, virga regni tui. En rursus aliud regni symbolum.

VERS. 9. *Dilexisti justitiam et, odisti iniquitatem. Hæc incarnato Deo Verbo aplantur, ceu carne humiliata recipiente.*

*Propterea unxit te, Deus, Deus tuus, oleo exultationis præ participibus tuis. Hoc adversus Judæos, et Sabellium et Marcellum pugnat, utpote duas personas indicans, Deum et Deum: et contra Marcionistas, qui non putant Filium assumpsisse carnem, quoniam divinitas non ungitur, sed humilitas. Ait igitur: 655 O Deus, unxit te Deus tuus, hoc est, Pater quidem tuus secundum divinitatem, Deus vero secundum carnem. Oleo exultationis, id est, Spiritu sancto, præ aliis hominibus. Non enim per mensuram Spiritum sanctum accepit Christus, neque ut is qui per Spiritum operatur mirifica, verum inunctus est præsentia, adeoque toto unguento, ac toto inungente. Participes autem ejus sunt omnes spirituales, ut qui ejus participatione sint sanctificati. Nam et qui in lege perfecti et spirituales erant, per fidem in Christum Spiritum sunt assecuti: ob quam causam et Christi, hoc est, uncti, appellati sunt, ut: Nolite tangere Christos meos*⁹⁰. Et qui in gratia sunt Evangelii, longe apertius Christi sunt participes, ut qui mortis ipsius sint facti consortes per baptismum, et uncti Spiritu, qui oculum exultationis dicitur, ut qui a peccatorum tristitia nos liberaverit, ac futurorum honorum spe nos gaudere fecerit. Quod vero, Deus, sit pro, O Deus, testis est fide dignus hostis Symmachus, qui ita interpretatur: Propterea unxit te, o Deus, Deus tuus, oleo lætitiae præ sociis tuis. Observa autem quod, δ Θεός, cum articulo, de Filio dicatur, propter eos qui urgent, quod illud, καὶ Θέός ἦν δλόγος, sive articulo, ipsum esse Deum improprie insert.

VERS. 10. *Et, Tu in principio (a), Domine, terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt caeli. Ne cum supra audiveris quod primogenitum introducat in orbem terrarum, existimes tanquam donum esse, quod ei postremo datum sit a Patre, comonstrat eum ipsius Conditorem fuisse, non in*

⁸⁹ Psal. xliv, 7. ⁹⁰ Psal. civ, 15.

Variæ lectiones.

⁹¹ διὰ ο.

NOTÆ.

(a) Nisi verbum hoc in principio exponatur ut in primis verbis Genesis, id est in Filio, frustra quis, puto, laborabit in eo ut locum hunc ex psalmo ci-

ειρηται καὶ περὶ αὐτοῦ τὸ, 'Ο ποιῶν, ἀλλὰ, Βασιλεὺς, καὶ Δεσπότης, καὶ Θεός. Θρόνος γάρ αὐτῷ προσμαρτυρεῖται, δ βασιλεῖας σύμβολον, καὶ θρόνος αἰώνιος. Τοῦτο δὲ κατὰ Παύλου τοῦ Σαμοσατέως, ψιλὸν ἄνθρωπον εἰσάγοντος τὸν δινιαν Θεὸν καὶ Βασιλέα αἰώνιον· καὶ κατὰ Ἀρέου.

'Ράβδος εὐθύτητος, η δάβδος τῆς βασιλείας σου. Ίδον πάλιν καὶ ἀλλο βασιλείας σύμβολον.

'Ηγάπησας δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησας ἀδρομάτα. Ταῦτα ὡς σαρκωθέντι τῷ Θεῷ Λόγῳ προσάπτονται, ἃτε τῆς σφραγίδος ἀναδεχομένης τῇ ταπεινᾷ.

Διὰ τοῦτο ἔγραψε σε, δ Θεός, δ Θεός σου, Ἐλαῖος ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετάχους σου. Τοῦτο κατὰ Ιουδαίων, καὶ Σαβελλίου, καὶ Μαρκέλλου, ὡς δύο πρόσωπα ἐμφαίνον, Θεὸν καὶ Θεόν· καὶ κατὰ Μαρκιωνιστῶν δὲ, οἰομένων μὴ σάρκα λαβεῖν τὸν Υἱὸν, διὶς θεότης οὐ χρίεται, ἀλλ᾽ ἀνθρωπότης. Φησίν οὖν, διὶς ὁ Θεός, τουτέστιν, ὁ Θεὲ, ἔγραψε σε δ Θεός· τουτέστιν, δ Πατήρ μέν σου κατὰ τὴν θεότητα, Θεὲ; δὲ κατὰ τὴν σάρκα. "Ἐλαῖος δὲ ἀγαλλιάσεως, τουτέστι τὸ ἀγιον Πνεῦμα, παρὰ τοὺς ἀλλούς ἀνθρώπους. Οὐ γάρ ἐκ μέτρου ἔλαβεν δ Χριστὸς τὸ Πνεῦμα, οὐδὲ ὡς ἐνεργούμενος, ἀλλ᾽ ἔγραψθη παρουσίᾳ καὶ δόλῳ τοῦ χρίσματος καὶ δόλῳ τοῦ χρίστος. Μέτοχοι δὲ αὐτοῦ οἱ πνευματικοὶ πάντες, ὡς τῇ αὐτῇ μεθέξει ἀγιασθέντες. Καὶ οἱ ἐν νόμῳ γάρ τέλεοι καὶ πνευματικοὶ, τῇ εἰς Χριστὸν πίστει τοῦ Πνεύματος ἔτυχον. Διὸ καὶ Χριστοὶ ἐκ λήθησαν· ὡς τὸ, Μή ἄπτεσθε τῶν Χριστῶν μου. Καὶ οἱ ἐν τῇ χάριτι δὲ ἐκδηλώτερον μέτοχοι Χριστοῦ, ὡς καὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ κοινωνήσαντες ἐν τῷ βαπτίσματι, καὶ χρισθέντες τῷ Πνεύματι, δ Ελαιον ἀγαλλιάσεως λέγεται, ὡς τῆς ἐπὶ ταῖς ἀμαρτίαις σκυθρωπότητος ἡμᾶς δυσάμενον, καὶ χαίρειν τῇ ἐλπίδι τῶν μελλόντων παρασκευάσαν. "Οτι δὲ τὸ, Ὁ Θεός, ἀντὶ τοῦ, ὁ Θεὲ ἔστι, μάρτυς ἀξιόπιστος δ ἔχθρος Σύμμαχος, ἐκδοὺς οὕτω· Διὰ τοῦτο ἔγραψε σε, Θεὲ, δ Θεός σου, Ἐλαῖον χαρᾶς παρὰ ἐταίρους σου. Σημείωσαι δὲ τὸ, δ Θεός, μετὰ⁹¹ τοῦ ἄρθρου, ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ, διὰ τοὺς λέγοντας, διὶς, Καὶ Θέός ἦν δ Λόγος, χωρὶς τοῦ ἄρθρου δν, οὐ κυρίως; Θεὸν αὐτὸν εἰσάγει.

Καὶ, Σὺ καὶ ἀρχὴς, Κύριε, ἐθεμελίωσας τὴν γῆν, καὶ ἔργα τῶν χειρῶν σου εἰστὸν οἱ οὐρανοί. "Ινα μὴ ἀκούσας; ἀνωτέρω, "Οταν εἰσαγάγῃ τὸν Πρωτότοκον εἰς τὴν οἰκουμένην, νομίσῃς ὡς δῶρον εἶναι θετέρον αὐτῷ προσδοθὲν παρὰ τοῦ Πατρὸς, δείχνυσιν αὐτὸν Δημιουργὸν αὐτῆς, οὐχ ἐπ' ἐσχάτων, ἀλλ'

referat ad Filium, εἰνι nihil præterea in eo sit unde Filium quis accipi posse ostendat.

δικαιωθεν. Τούτο δὲ καὶ κατὰ Παύλου τοῦ Σημοσατέως,
παριστῶν, ὡς καὶ πρὸ τῆς Μαρίας δὲ Χριστὸς, ὃς γε
καὶ Δημιουργὸς τῆς κτίσεως ἐστι· καὶ κατὰ Ἀρείου,
τοῦ ὑπουργὸν αὐτὸν, μᾶλλον δὲ ὄργανον ποιούντος,
διδεῖ ἀνωτέρω ἐλέχθη. Δι' οὖν καὶ τοὺς αἰώνας
ἔσκοινσεν. Ιδού γάρ ἐνταῦθα αὐτὸς κτίστης εἰσάγε-
ται. Ὁρα δὲ πῶς συμπλέχονται ὁ περὶ τῆς ἀκτίστου
φύτεως λόγος, καὶ ὁ τῆς οἰκονομίας, καὶ ποτὲ μὲν
ὑβριζά δι' ἐκείνην, ποτὲ δὲ ταπεινὰ διὰ ταύτην.
plicetur, atque uii alias sublimia propter Divinitatem
seruntur.

Αὐτοὶ ἀπολογεῖται, σὺν δὲ διαμέρεις, καὶ πάντες
ώς Ιμάτιον παλαιωθήσορται· καὶ ὡσεὶ περιβό-
λαιον ἐλλεῖπεις αὐτοὺς, καὶ ἀλλαγήσορται· σὺν
δὲ σὸν αὐτὸς εἰ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείφουσι.
Μεῖζόν τι τῆς δημιουργίας ἦνίστο, τὴν μετασχη-
μάτισιν τοῦ κόσμου. Ἀλλαγήσονται γάρ πάντα ἀπὸ
τῆς φθορᾶς εἰς ἀφθαρσίαν, καὶ οὕτως εὔκολως,
ῶστε περιβόλαιον ἐλλέξει. Εἰ δὲ τὴν ἐπὶ^{τὸν}
τὸν βέλτιον μετασχημάτισιν καὶ δημιουργίαν οὕτως
εὐκόλως ἐργάζεται, ἐπὶ τῆς ἐλάττονος δημιουργίας;
ἔτέοςυ εἶδεντο; Παραμυθία δὲ οὐ μικρα τοῖς ἐνταῦθα
κακούμενοις πιστοῖς, τὸ γνῶναι ὅτι οὐκ ἔσται οὕτω
τὰ πράγματα, ἀλλὰ μεταβολὴν λήψεται. Καὶ ὅτι ὑπ’
αὐτῶν θεραπευδμένος μένει ζῶν καὶ διαπαντός. Τὰ
γάρ ἔτη σου οὐκ ἐκλείφουσι.

Πρὸς τίνα δὲ τῷρ ἀγηθέων εἰρηκέ αὐτεῖ· Κάθους ἐκ δεξιῶν μου, ὡς ἀν θῶ τοὺς ἔχθρούς σου ὑποστόιο τῷρ κοδῶν σου; Ἰδού πάλιν αὐτοὺς παραθυρρύνει· εἴγε μέλλοιεν οἱ ἔχθροι αὐτῶν ἡτηθῆσεσθαι, καὶ οἱ ἔχθροι αὐτῶν οἱ αὐτοὶ ὡστοὶ οἱ καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ. Οὐχ ὡς τοῦ Υἱοῦ δὲ ἀδυνατοῦντος, διὸ Πατήρ λέγεται ὑποτάττειν τοὺς ἔχθρους· διὸ γὰρ μέλλων ἐκεῖ κρίνειν Υἱὸς, πολλῷ μᾶλλον ὄντες ἀνταπέδωκεν αὐτοῖς· ἀλλ' ἵνα τὴν τιμὴν τοῦ Πατέρος χρέος τὸν Υἱὸν δεῖξῃ. Τὸν γὰρ τὸν Πατέρα δργίζεται τοῖς ἔχθροῖς τοῦ Υἱοῦ, πῶς οὐ τιμῆς; πῶς οὐ πολλῆς πρὸς τὸν Υἱὸν ἀγάπης; Εἰρηται δὲ καὶ ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους πρώτῃ πλατάτερον περὶ ταύτης τῆς περικοπῆς· καὶ ζήτει τὰ ἐκεῖ παραγράφεντα.

Οὐχὶ πάντες εἰσὶ λειτουργικὰ πνεύματα πρός¹⁷
διακονιῶν, ἀποστελλόμενα διὰ τοὺς μέλλοντας
κληρογομεῖν σωτηρίας; Ἐπάρει τὰ φρονήματα
τῶν ἀκροταῦν, δεικνὺς πολλὴν περὶ τῆμάς τοῦ Θεοῦ
τὴν κηδεμονίαν εἶγε καὶ ἀγγέλους τοὺς ὑπεράχοντας;
ἡμῶν ἔταξε διακονεῖν τὰ πρός σωτηρίαν ἡμῶν. Δοκεῖ
δὲ καὶ πρός τινας ἀποτελέσθαι τοῖς ἀγγέλοις προσ-
έχοντας· μᾶλιστα δὲ καὶ πρός αὐτοὺς πάντας; τοὺς
Ἐβραίους, προστετήκοτας τῷ δὲ ἀγγέλῳ διθέντι
ώμῳ, καὶ ταῖς ἐν τούτῳ αὐτῶν διαχονίαις, καὶ
προτιθέντις τούτους Χριστοῦ. Μή οὖν προσέχετε
τούτοις, φησίν· αὐτοὶ γάρ οἱ ὄμδοουλοι ἡμῶν εἰσιν. "Ορα-

A novissimis temporibus, sed jam olim a principio. Atque istud etiam est contra Paulum Samosatensem. Affirmat enim Christum ante Virginem Mariam suisse, quippe qui creaturæ sit Opifex: necnon contra Arium, qui ipsum ministrum, vel potius instrumentum faciebat, eo quod supra dixerat: *Per quem et sacula fecit.* Ecce enim hic eeu creator introducitur. Observa autem quomodo sermo de increata natura, et de dispensatione mutuo comp- em, alias vero humilia propter humanitatem pro-

VERS. 11, 12. *Ipsi peribunt, tu autem permanes,*
et omnes ut vestimentum veterascent : et relut
amicum vertes eos, et mutabuntur : tu autem idem
ipse es, et anni tui non deficient. Majus quiddam
B quam sit creatio, hic innuit Apostolus, transfigura-
tionem videlicet mundi. Mutabuntur enim omnia
a corruptione in incorruptibilitatem : et adeo
facile, ut si quis amictum circumvolvat. Quod si
permutationem illam in **656** melius, et mundi
creationem adeo facile operatur, in minori opere
alterius indigebat ? Porro haud parum solaminis
præbet fidelibus in hoc mundo oppressis, novisse
res non ita perpetuo duraturas, cæterum acceptu-
ras mutationem : et quod is quem ipsi colunt, in
sempiternum permanet, semperque vivit. *Anni*
enim tui non deficient.

CVERS. 13. *Ad quem autem angelorum dixit aliquando: Sede a dextris meis, quoad usque ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum¹¹? En rur-sus animum illis addit: siquidem futurum erat ut ipsorum hostes prosternerentur, et ipsorum hostes sidem essent qui et Christo adversarentur. At vero non tanquam Filius imbecillior esset, idcu-que hoc non possit, Pater dicitur subjicere hostes: Filius enim qui ibi judicaturus est, multo magis hic ipsis retribuet, verum ut ostendat quo honore Pater Filium prosequatur. Patrem enim irasci hostibus Filii, quomodo non cedat in glo-riam Filii? quomodo non sit magnæ in Filium dilectionis symbolum? Dictum autem est fusius hac de re in priore ad Corinthios: quæ illic ergo annotata sunt, require.*

DVERS. 14. *Nonne omnes sunt administratorii spiritus, in ministerium missi propter eos qui hære ditatem capient salutis? Auditorum mentes erigit, ingentem Dei erga nos curam in medium promens: quandoquidem angelos nobis excellentiores ordinari, ut inserviant nobis in rebus ad salutem nostram pertinentibus. Videtur autem quosdam perstrin gere, qui angelis intenti erant, potissimum vero ipsos Hebræos in universum omnes, qui legi, utpote per angelos traditæ, eorumque in ista ministeriis inhærebant, adeo ut hoc etiam Christo præferant. Ne igitur ipsis, inquit, intenti sitis:*

"Psal. cix. 8.

17

nam et conservi nostri sunt. Observa porro quo- A δὲ πῶς οὐ πολλὴν δίδωσι τοῖς; κτίσμασι διαφοράν· modo creaturis non magnam excellentiam tribuit: quanquam multum sit discriminis inter angelos et homines, nobis tamen eos proximos statuit: creature namque a creaturis parum distant. Ministrarunt autem angelii in Veteri Testamento multa, atque etiam in Novo²²; Josepho per insomnium responsu dant, pastoribus Evangelium annuntiant, in monumento sedentes Resurrectionem prædicant; et in Ascensione docebant eum sic reversurum, quemadmodum ascendisset. Ad Cornelium venit angelus²³, ad Philippum venit angelus, ad Petrum etiam in carcere, ac simpliciter innumera hujusmodi. Considera hic angelicum esse inservire saluti mortalium, imo ipsius etiam Christi. Proinde ejusmodi ministerium non est negligendum.

657 CAPUT. II.

VERS. 1. *Propterea abundantius oportet observare nos ea quæ audivimus. Quia, inquit, tanta est excellentia Filii qui locutus est nobis, supra prophetas et angelos Veteris Testamenti ministros, majori cura nobis observanda sunt quæ dicit, quam quæ lex loquitur: attamen palam hoc non dicit, ne in principio eos feriat; voluit autem ut ex consequenti hoc colligeretur. Nec vero Novum Testamentum Veteri comparans hæc dicit, absit, verum adversus opinionem eorum qui plurimum de Veteri gloriabantur, Novum autem contemnebant.*

*Ne quando perefluamus. Hoc est, ne excidamus, ne pereamus. Accepit autem dictionem hanc ex Paracœniis: *Fili enim, inquit, ne perefluas*²⁴: ut ostendat lapsus facilitatem, et interitus gravitatem. Nam quod præterfluit, haud facile reddit.*

VERS. 2. *Si enim qui per angelos dictus est sermo, factus est firmus. En revelat hic voluntatem suam. Per sermonem autem per angelos enuntiatum, vel decalogus intelligendus est: verisimile enim est angelos tum adfuisse, quibus gens Hebræa commissa fuerit, atque illi tubas faciebant, idque genus alia, ut ignem, caliginem, perinde ac in Epistola ad Galatas, *Ordinata per angelos*²⁵; et iterum, *Accepisti legem per dispositiones angelorum*²⁶: vel per sermonem omnia jussa per angelos in Veteri Testamento dispensata, accipienda sunt, ut in ploratu, in judicibus, in Sampson. Eam ob rem non dixit, lex, sed, sermo, ut ista indicet. Omnia igitur hæc firma, hoc est, vera sunt facta, et ad opus internationes sunt perductæ, neque quidquam horum excidit*

Et omnis prævaricatio et inobedientia accepit justam mercedis retributionem. Non hæc quidem, illa vero non item, sed omnis, neque quidquam inultum permansit. Pœnam autem mercedem appell-

καίτοι πολὺ τὸ μέσον ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων, ἀλλ' ὅμως ἐγγὺς ἡμῶν τούτους ἔστησε· κτίσματα γὰρ κτίσμάτων διήγοντες· Διηκόνησαν δὲ ἀγγελοις καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ μὲν πολλά, καὶ ἐν τῇ Καινῇ δὲ, τῷ Ἱωσῆφ χρηματίζοντες, τοῖς ποιμέσιν εὐαγγελίζομενοι, ἐν τῷ μηνήματι καθιζόμενοι, καὶ τὴν ἀνάστασιν μηνύοντες, καὶ ἐν τῇ ἀναλήψει διδάσκοντες, δὲ οὕτως ἐλεύσεται. Πρὸς τὸν Κορυνθίον διγγελος, πρὸς τὸν Φιλιππον, πρὸς τὸν Πέτρον ἐν τῇ φυλακῇ, καὶ ἀπλῶς μυρία τοιαῦτα. Σημείωσαι δὲ διειδευτέρων ἔστι τὸ διακονεῖν σωτηρίᾳ ἀνθρώπων, μᾶλλον δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ. Άστε δεῖ μὴ ἀμελεῖν τῆς τοιαύτης διαχονίας.

B

ΚΕΦΑΔ. Β.

Διὰ τοῦτο δεῖ περισσοτέρως ἡμᾶς προσέχειν τοῖς ἀκονθεῖσιν²⁷. Ἐπειδὴ, φησι, τοσοῦτον τὸ ὑπερέχον τοῦ λαλήσαντος ἡμῖν Υἱοῦ, πρὸς τε τοὺς προρήτας καὶ ἀγγέλους τοὺς τῇ Παλαιᾷ διακονήσαντας, δεῖ τοῖς ὑπὸ τούτου λαληθεῖσι προσέχειν περισσότερως τοῦ νόμου. Ἀλλὰ φανερῶς μὲν τοῦτο οὐκ εἰπεν, ἵνα μὴ πλήξῃ κατ' ἀρχὰς αὐτούς· δέδωκε δὲ ἐκ τοῦ ἀκολούθου συλλογίζεσθαι τοῦτο. Οὐ συγκρίνων δὲ τὴν Παλαιὰν τῇ Νέᾳ ταῦτα φησι· μὴ γένοιτο· ἀλλὰ πρὸς τὴν ἐκείνων, ὑπόληψιν μεγάλα δοξαζόντων περὶ τῆς Παλαιᾶς, τῆς δὲ Νέας καταφρονούντων.

Mήποτε παραρρυῶμεν. Τουτίστι, μὴ ἐκπέσωμεν, μὴ ἀπολύμεθα. Ἐλαβε δὲ τὴν λέξιν ἀπὸ τῶν Παροιμιῶν. Υἱὸς γάρ, φησι, μὴ παραρρύῃς· ἵνα δειξῃ καὶ τὸ εὐχολὸν τοῦ διλέσθου, καὶ τὸ χαλεπὸν τῆς ἀπωλείας. Τὸ γάρ παραρρύεν, δύσκολον ἐπανελθεῖν.

Ἐτ τὸ δι' ἀγγέλων λαληθεὶς λόγος, ἐγένετο βέβαιος. Ἰδού ἀποκαλύπτει τὸ βούλημα αὐτοῦ. Λόγον δὲ δι' ἀγγέλων λαληθέντα ἡστὸς τὸν δεκάλογον νοητέον· καὶ γάρ εἰκὸς δὲ ἀγγελοι ἀν παρῆσαν τότε, οἱ τὸ θύνος ἐμπεπιστευμένοι, καὶ αὐτοὶ τὰς σάλπιγγας ἐποίουν, καὶ τάλλα, τὸ πῦρ, τὸ γύρον, ὡς ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας· Διαταγεῖς δι' ἀγγέλων²⁸· καὶ πάλιν, Ἐλάβετε νόμον εἰς διαταγῆς ἀγγέλων· ἢ λόγον, πάντα τὰ προστάγματα τὰ ἐν τῇ Παλαιᾷ διέ τῶν ἀγγέλων οἰκονομηθέντα· οἷον ἐπὶ τοῦ κλαυθμῶνος, ἐπὶ τῶν κριτῶν, ἐπὶ τοῦ Σαρμάφων. Διδούντες δὲ πάσα, καὶ οὐδὲν ἀνεκδίκητον ἐμεινεν. Τὴν κόλασιν δὲ μισθὸν καλεῖ, καίτοι γε ἐπὶ εὐφῆμων τιθεμένου

Καὶ πᾶσα παράδασις, καὶ παρακοή ἐλαβε ἐγδικορ²⁹ μισθαποδοσίαν. Οὐχ ἡ μὲν, ἡ δὲ οὐ· ἀλλὰ πᾶσα, καὶ οὐδὲν ἀνεκδίκητον ἐμεινεν. Τὴν κόλασιν δὲ μισθὸν καλεῖ, καίτοι γε ἐπὶ εὐφῆμων τιθεμένου

²² Lue. ii, 24. ²³ Act. i, 10. ²⁴ Eccl. xix, 18. ²⁵ Gal. iii, 19. ²⁶ Act. vii, 53.

Variæ lectiones.

²⁷ Λαληθεῖσιν ο. ²⁸ δι' ἀγγέλων ἐν χειρὶ μεσίτου μ. ²⁹ ἐκδικον ο,

τοῦ ὀνόματος, ἀλλ' οὐ φροντίζει λέξεων δὲ Ἀπόστολος.

Πῶς ἡμεῖς ἐκφευξάμεθα, τηλικαύτης ἀμελήσατε σωτηρίας; Ἐξεὶ λόγος, ἐνταῦθα σωτηρία. Εἰ δὲ ἔχει σωτηρία, ἀλλ' οὐ μεγάλη· ἵκε πολεμίων γὰρ διετάχοντο, καὶ τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς ἐδέχοντο· ἐνταῦθα δὲ σφόδρα μεγάλη. Διὸ τοῦτο εἶπε, τηλικαύτης. Θυνάτου γάρ κατάλυσις, καὶ διεμόνων ἀπώλεια, καὶ οὐρανῶν βεσιλεία, ἀπάντα διὰ τῶν ὅπλων τοῦ Υἱοῦ²¹ λαληθέντων ὑμῖν περιγίνεται.

Ἔτις ἀρχὴν λαβοῦσα λαλεῖσθαι διὰ τοῦ Κυρίου, ὅπλον τῶν ἀκούσατων εἰς ἡμᾶς ἐδεῖται. Τὸ ἄξιότερον ἐπάγων φησίν, διὰ τῆς σωτηρίας αὐτῆς οὐ διὰ προφητῶν ἢ ἀγγέλων ἐλατήθη, ἀλλ' ὑπὸ αὐτοῦ τοῦ Δεσπότου πάντων, ἀπὸ αὐτῆς τῆς πηγῆς ἐσχε τὴν ἀρχὴν· εἴται διεπορθμεύθη καὶ εἰς ἡμᾶς βεβαίως καὶ πιστῶς δι' αὐτῶν τῶν αὐτοπτῶν τοῦ Λόγου καὶ ὑπηρετῶν. Οὐ καὶ δὲ Λουκᾶς φησίν. Αὐτοὶ γάρ βεβαίως ἡμᾶς ἐπιληροφόρησαν. Πῶς οὖν ἀλλαχοῦ οὐκ ἀπὸ ἀνθρώπων φησὸν ἀκούσαι; Διότι ἔχει μὲν μέγα καὶ ἀναγκαῖον ἦν τὸ κατεπείγον αὐτὸν συστῆσαι, διὰ οὐκ ἀνθρώπων ἐστὶ μαθητής. Διεβάλλετο γάρ ὡς μὴ τοῦ Κυρίου ἀκούσας· καὶ διὰ τοῦτο ἐκινδύνευε τὸ αὐτοῦ κήρυγμα περὶ τοὺς μαθηταῖς αὐτοῦ ἀπιστηθῆναι. Νῦν δὲ οὐ τοσαύτη χρεία τούτου. Οὗτε γάρ Ἐβραῖοις ἐκήρυξεν, οὗτε διεβάλλετο πρὸς τούτους, ὡς ἀνθρώπων μαθητής, καὶ οὐχὶ Χριστοῦ. Ήδη καὶ ἐνταῦθα ἐπάγων· Συνεπιμαρτυροῦντος τοῦ Θεοῦ σημείοις καὶ τέρασι, δείκνυσι διὰ οὐκ ἀπὸ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ παρέλαβε ταῦτα.

Συνεπιμαρτυροῦντος τοῦ Θεοῦ σημείοις καὶ τέρασι. Εἰπὼν διὰ ἐδεῖται, δείκνυσι πῶς. Ἰνα γάρ μητὶς εἶπη, διὰ Οἱ ἀκούσαντες ἐπλασαν· Ὁ Θεὸς, φησί, συνεπιμαρτυρεῖ· οὐκ ἀν δὲ ἐπειμαρτύρει, εἰ πλάσματα ἡσαν. Μαρτυροῦσι, φησὶν, αὐτοὶ, συνεπιμαρτυρεῖ δὲ καὶ δὲ Θεὸς, οὐ φωνὴν ἀφίεις, ἀλλὰ διὰ σημείων καὶ τεράτων βεβαιῶν, λέγουσιν. Ωστε θεῷ ποτέ οὐκέτι, οὐκ ἀνθρώποις.

Kai ποικίλαις δυνάμεσι. Τὴν ἀρθρονίαν τῶν χαρισμάτων δηλῶν, εἶπε τὸ ποικίλαις. Οὐδέποτε γάρ τοσαῦτα σημεῖα καὶ οὕτω διάφορα γεγένηται. Έκειδὴ καὶ οἱ γόρητες ποιηῦσι πολλὰ, εἶπε τὸ δυνάμετον. Εἰκένα γάρ οὐ δυνάμεις, ἀλλ' ἀσθένεια, καὶ φαντασία, καὶ διάκενα πράγματα.

Kai Πνεύματος ἀρίου μέρισμοῖς, κατὰ τὴν αὐτοῦ θέληστον. Καὶ τοῦτο διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν ἐπήγαγε. Τὰ γάρ τῶν γορητῶν οὐ Πνεύματος ἀγίου εἰσὶν, ἀλλ' ἀκαθάρτων δαιμόνων ἀπάται. Αἰνίττεται δέ τι καὶ ἔτερον. Εἰκέδης γάρ μη εἶναι πολλοὺς ἔχει καρίσματα ἔχοντας, ἐκλεοπίπεναι δὲ ταῦτα διὰ τὴν

Et varis virtutibus. Charismatum copiam indicans, dixit, rariis. Nunquam enim tanta et tam varia signa facta sunt. Quoniam autem et præstigiatores multa edunt, adjectit virtutibus. Illa enim non sunt virtutes, sed imbecillitas, et imaginatio, et res inanes.

Et Spiritus sancti distributionibus, secundum suam voluntatem. Atque hoc propter eamdem causam intulit. Quae enim præstigiatorum sunt, non Spiritus sancti sunt, verum immundorum dæmonium imposturæ. Porro, aliud quidam innuit. Verisimile enim erat multis esse apud Hebreos,

Variæ lectiones.

²¹ Θεοῦ ο.

qui charismata haberent, ista vero defecisse propter eorum torporem. Ut igitur eos in hoc consoleatur: Distributiones, inquit, Spiritus juxta ipsius voluntatem factæ sunt; ipse novit quid cuique conducat, sive donum suum partitur et gratiam. Sæpe ob impuram vitam aliquis non accipit donum; ac rursus cui pura est vita, sæpe item non accipit, ne atollatur: ideoque humilibus et simplicibus potius dabantur.

Vers. 5. *Non enim angelis subjecit orbem terræ futurum.* Demonstrans adhuc Filii excellentiam, qua angelos exsuperat: Non his, inquit, subjecit terrarum orbem, vel mundum hunc, sed Filio. Futurum autem dicit, quia Filius Dei semper erat, orbis vero terrarum producendus erat, qui antea videlicet non fuerat. Quantum igitur attinet ad sempiternam Filii essentiam, orbis futurus erat.

De quo loquimur. Hoc est, de quo supra diximus, Cum introducit primogenitum in orbem terræ. Ne igitur alium orbem inquirat mens tua seducta. Nonnulli autem per futurum orbem, futurum mundum intellexerunt: *De quo, inquit, nos omnino loquimur.* Tum enim angeli ut servi assistent; Filius autem ut iudex sedebit.

Vers. 6, 7. *Testificatus est autem quidam alicubi dicens: Quid est homo quod memor es ejus? aut Filius hominis, quoniam visitas eum?* Minuisti eum paulo minus ab angelis: gloria et honore coronasti eum, et omnia subjecisti sub pedibus ejus. Non explicat nomine auctoris, quia disputat cum Scripturarum gnaris. Hæc autem omnia generatim de universa humana natura dicta sunt, speciatim tamen Christo secundum humanitatem quadrant. Nam Filius Dei humanam naturam, quem nihil erat, visitavit: qua assumpta, sibique unita, cunctis superior est demonstratus.

Vers. 8. *In eo enim quod omnia ei subjecit, nihil dismisit non subjectum ei: nunc autem nondum videntur ei omnia subjecta.* Quia persecutionibus illi obnoxii erant, ac adversa patiebantur, ne objiciant: Qui dicis Deum omnia subjecisse, cum nos persecutionem patiamur, atque exagitemur misere ab hostibus ipsius? Itaque nondum subjecti sunt ei, sed decipis nos: propterea, inquit, ne tumultuare, ne que pusillanimis esto: futurum est enim ut omnia ipsi subjiciantur. Propterea enim Scriptura dixit quod subdiderit, quod omnino eventurum est, etiam si nondum contigerit, quasi iam evenerit, ponens. Ne igitur mœreas quasi acerba patiaris: nondum omnia superavit prædicatio, nondum tempus adest ut perfecte subjiciantur; subjiciunt tamen omnino.

Vers. 9. *Eum autem, qui modico quam angelii minoratus est, videmus Jesum, propter passionem mortis,*

A αὐτῶν νοθείαν. Ἰνα τοίγια παραμυθῆσται αὐτούς καν τούτῳ, φησὶν ὅτι οἱ μερισμοὶ τοῦ Πνεύματος κατὰ τὴν αὐτοῦ Θέλησιν γίνονται. Αὐτὸς οἶδε τί ἐκάστω συμφέρει, καὶ οὕτω καταμερίζει τὴν χάριν. Πολλάκις δὲ ἀκάθαρτον βίον οὐ λαμβάνει τις χάρισμα· πολλάκις βίον καθαρὸν ἔχων οὐ λαμβάνει, ἵνα μή ἐπαρθῇ. Διὸ καὶ τοῖς ταπεινοῖς καὶ ἀφελέστοις μᾶλλον ἐδίδοντο.

Οὐ γάρ ἀγρέλοις ὑπέταξε τὴν οἰκουμένην τὴν μέλλουσαν. Ἐτι τὴν πρὸς τοὺς ἀγγέλους ὑπεροχὴν τοῦ Υἱοῦ δεικνύει, φησὶν ὅτι οὐ τούτοις ὑπέταξε τὴν οἰκουμένην, ήτοι τὴν κτίσιν τούτην, αλλὰ τῷ Υἱῷ. Μέλλουσαν δὲ αὐτὴν φησι, διότι οὐ μὲν Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἦν ἀλλα, αὗτη δὲ ἐμέλλει γενέσθαι, μή οὖσα πρότερον δηλαδή. Ὅσον οὖν πρὸς τὴν ἀΐδιον παρεξιν τοῦ Υἱοῦ, μέλλουσα ἦν η οἰκουμένη.

Περὶ ης λαζοῦμεν. Τουτέστι, περὶ ης ἀνωτέρω εἴπομεν διτι, **Οτι εἰσαήμη τὸν πρωτότοκον εἰς τὴν οἰκουμένην.* Μή οὖν ἀλλην ἐπιζητεῖτω σου δονοῦς ἀποπλανώμενος. Τινὲς δὲ, μέλλουσαν οἰκουμένην, τὸν ἐσόμενον κόσμον ἐνόησαν. *Περὶ οὗ, φησὶν, ο πᾶς λόγος ἡμῖν.* Τότε γάρ οἱ μὲν διγελοι ὡς δύοις παραστήσονται· δὲ οὐδὲ Υἱὸς κριτής καθεδεῖται.

Διεμπατύρατο δὲ πού τις, λέγων. Τι ἐστιν ἀρθρωτὸς διτι μημησκει αὐτοῦ; Η Υἱὸς ἀρθρώπον, διτι ἐπισκέπτη αὐτότοις; Ἡλίττωσας αὐτὸν βραχὺ τι παρ' ἀγρέλους· δόξῃ καὶ τιμῇ ἐστεράωσας αὐτότοις· πάντα ὑπέταξες ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ. Οὐ λέγεις τὸ δονοῦ τοῦ εἰπόντος, ὅτε πρὸς ἐπιστήμονας τῶν Γραφῶν διαλεγόμενος. Ταῦτα δὲ πάντα καὶ εἰς τὴν κοινὴν μὲν ἀνθρωπότητας εἰρηται, κυριώτερον δ' ὅμως ἀρμόσειεν ἀν τῷ Χριστῷ καὶ σάρκα. Καὶ γάρ οὐ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ οὐδὲν οὔσαν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἐπεσκέψατο, καὶ προσαλαβδεῖμενος αὐτὴν, καὶ ἐνώσας ἐσυτῷ, πάντων ἀνώτερος; ἐδείχθη.

*Ἐρ γάρ τῷ ὑποτάξαι αὐτῷ τὰ πάντα, οὐδὲν διῆκειται αὐτῷ ἀνυπτετακτον· τὸν δὲ οὕτω δρῶμεν τὰ πάντα ²² ὑποτεταγμένα. Ἐπειδὴ ἐδιώκοντο οὗτοι, καὶ κακῶς ἐπασχον, ἵνα μή εἰπωσι· Πῶς λέγεις διτι πάντα ὑπέταξεν, διότι γε ἡμεῖς διωκόμεθα, διειλαυνόμεθα παρὰ ²³ τῶν ἐκθρῶν αὐτοῦ; ὥστε οὕπω ὑπετάγησαν, καὶ ἀπατᾶς ἡμᾶς· διὰ ταῦτα οὖν φησι· Μή θορυβοῦ, μηδὲ μικροψύχει· μέλλεις γάρ ὑποτάτεσθαι αὐτῷ τὰ πάντα. Διάτοποτο γάρ η Γραφὴ εἰπεν, διτι Υπέταξε, τὸ πάντως ἐκβούμενον, εἰ καὶ μήπω ἐγένετο, ὡς ἐμβεηκόδε τιθείσα. Μή τοίνυν ἀδημονεις ὡς πάσχων κακῶς· οὕτω πάντων περιγέγονε τὸ κήρυγμα, οὕτω καιρὸς τέλεον ὑποταγήναι, ὑποταγήσονται μέντοι πάντως.

Τὸν δὲ βραχὺ τι παρ' ἀγρέλους ἡλιττωμένον βλέπομεν Ἰησοῦν, διὰ τὸ πάθημα τοῦ θαυμάτου

Variæ lectiones.

²² ὁρίζειν αὐτῷ τὰ πάντα μ. ²³ ὑπὸ ο.

δόξῃ καὶ τιμῇ ἐστεφανωμένον. Σπουδάζει δεῖξαι τὰ βρησκόμενα τῷ Χριστῷ προσαρμόζοντα, καὶ φρονίζεις Εἰ καὶ τὸ **Πάρτα ὑπέτυχεν**, οὗτος δοκεῖ ἀρμόζειν αὐτῷ, καίτοι ἐδεῖχαμεν διτο πάντως καὶ τοῦτο ἐκβήσεται. Ἀλλ' οὖν τὸ **Βραχὺ τι ἡλαττώσθαι παρ' ἄγγελους**, τούτῳ ἀρμόζει τῇ ἡμῖν²⁰. Καὶ γάρ δὲ μὲν τρεῖς ἡμέρας γεγονός ἐν τῷ ἅδῃ ὡς διάνθρωπος, βραχὺ ἡλαττώσαι τῶν ἀγγέλων, ἀτε μηδόλως θανάτου ὑπαγόρευναν ἔκεινων· τοῖς δέ εἰς πολὺ φθειρόμενοι, οὐ βραχὺ, ἀλλὰ πάμπολυ αὐτῶν ἡλαττώμεθα. Καὶ τὸ **Δεῖξῃ καὶ τιμῇ ἐστεφανωσθαι διὰ τὸ πάθος ἐκείνῳ μᾶλλον ἀρμόζει**, τῇ ἡμῖν. **Πάθημα δὲ θανάτου εἰπών**, τὸν ἀληθῆ θάνατον ἐδήλωσεν. Οὐ φαντασίᾳ γάρ θανάτου, ἀλλὰ πάθημα ἥν ἐνεργόν²¹. Ἀνέμυησε δὲ τοῦ σταυροῦ καὶ τοῦ θανάτου, ἵνα πείσῃ αὐτούς γεννώντας φέρειν τὰς Θλίψεις, εἰς τὸν Διδάσκαλον ἀφορώντας. Ἀλλὰ καὶ δόξα, φησι, καὶ τιμὴ δισταυροῦς ἐκείνων γέγονεν· οὐκοῦν καὶ ἡμῖν αἱ Θλίψεις, καὶ τὰ πάθη. Τί οὖν ἀποπῆδετε τῶν στεφανουντων; Ἐκείνος ὑπὲρ σοῦ τοῦ δούλου ἐπαθεῖ· σὺ ὑπὲρ αὐτοῦ οὐκ ἀνέχῃ θλίψην τοῦ Δεσπότου;

"Οπως χάριτι Θεοῦ ὑπὲρ πατέτες γεύσηται θανάτου. Οὐ γάρ δέξειν τὴν ἡμῖν διθέσι, ἀλλὰ χάριτι τὴν ίδιον αὐτοῦ ἔδωκεν εἰς θάνατον, οὐχ ὑπὲρ τῶν πιστῶν δὲ μόνον, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης. Εἰ γάρ καὶ μὴ πάντες ἐσώθησαν, ἀλλ' αὐτός γε τὸ αὐτοῦ πεπλήρωκε. Καλῶς δὲ εἶπε²², γεύσηται. **"Ωσπερ γάρ διτοις ἀπογευσάμενος**, οὕτω μικρὸν καὶ ἐν τῷ θανάτῳ ποιήσας διάστημα, εὐθέως ἀνέστη. **"Οὐεν καὶ κατὰ τοῦτο κρείττων τῶν ἀγγέλων**, διτοις ἀνώτερος θανάτου ἐδεῖχθη. **"Ωσπερ γάρ λατρὸς παρεσκευασμένων σιτίων δρῶν** τὸν ἄρβεντον δεδιότα ἀπογεύσασθαι, αὐτὸς πρότερον ἀπογεύεται, ἵνα πείσῃ θαρρῆσαι τὸν δέρβωστον τὴν μετάλληψιν· οὕτω καὶ δούλων διάστημα τὸν θάνατον, ἀπεγεύσατο τούτου, καίτοι μὴ ἔχων ἀνάγκην. Οὐ γάρ ὑπέκειτο τούτῳ, ἀλλὰ χάρις; τὸ δοῦλον ἥν, ὡς ἀν δεῖξας τὸ μηδὲν δυτικα, πείσῃ καταθαμφεῖται τούτου καὶ τιμᾶς. Οἱ δὲ Νεστοριανοὶ παραποιοῦντες τὴν Γραφήν φασι· **"Χωρὶς Θεοῦ ὑπὲρ παντὸς γεύσηται**, ἵνα συστήσωσιν, διτοις ἐσταυρωμένῳ τῷ Χριστῷ οὐσυνῆν τῇ θεότητῃ, ἀτε μὴ καθ' ὑπότασιν αὐτῷ ἡγωμένη, ἀλλὰ κατὰ σχέσιν. Πρὶς οὖς δρθέδοις τις χλευάζων τὴν ἀνογήσαν αὐτῶν εἰπεν, διτοις Ἐχέτω, ὡς φατε, ή Γραφὴ, καὶ οὕτως οὖν ὑπὲρ ἡμῶν ἔστι τὸ λεγόμενον. Χωρὶς γάρ Θεοῦ, ὑπὲρ παντὸς δλλου ἀπέθανεν δούλως Κύριος, καὶ ὑπὲρ τῶν ἀγγέλων αὐτῶν, ἵνα λύσῃ τὴν πρὸς ἡμᾶς ἐχθραν αὐτῶν, καὶ χαράν αὐτοῖς περιποιήσται.

"Ἐπρεπε γάρ αὐτῷ, δι' ὅτι τὰ πάντα. Τουτέστι, τῷ Πατρὶ· δι' αὐτὸν δὲ τὰ πάντα, τουτέστιν, αὐτὸς αἰτίος πάντων.

Καὶ δι' οὗ τὰ πάντα. Ὁρα τὸ, δι' οὗ, ἐπὶ Πατρὸς κείμενον. Οὐκ ἀν δὲ, εἰ ἡλαττώσεως ἥν, καὶ τῷ

A **gloria et honore coronatum.** Conatur ostendere, ea quae dicta sunt, Christo convenire, et ait: Etiam si illud, **Omnia subjecisti**, nondum videatur ipsi quadrare, alqui monstravimus omnino hoc eventurum. At vero illud, parum quidam ab angelis immunitum esse, huic potius convenit quam nobis: et enim ille triduum apud inferos commoratus ut homo, paululum inferior factus est angelis, quandoquidem **660** illi prorsus non sint obnoxii morti. Nos vero qui ut plurimum corruptioni sumus obnoxii, haud parum certe, sed omnino multum angelis sumus inferiores. **Gloria porro et honore coronatum esse propter passionem**, illi magis convenit, quam nobis. Dicens autem, **passionem mortis**, veram mortem indicavit. Non enim vana mortis appetitio fuit, sed passio operosa. Meminit autem crucis et mortis, ut persuadeat eis generose ferre afflictiones, ad Praeceptorem oculos desigendo. Quin etiam gloria, inquit, et honor crux illi fuit: proinde et vobis æruminæ et cruciatus in gloriam cedent. Quid igitur resiliat ab his quae coronam pariunt? Ille pro te servo passus est, tu vero pro ipso Domino tuo affligi non sustines?

B **Ut gratia Dei pro omnibus gustaret mortem.** Deus enim non ex debito, sed ex gratia Filium suum nobis dedit in mortem, non pro fidelibus tantum, sed pro universo terrarum orbe. Etsi enim omnes non sunt servati, ipse tamen quod sui officii erat implevit. Pulchre autem dixit, **gustaret**. Nam veluti revera gustasset, sic, modica in morte facta mora, protinus resurrexit. Unde et secundum hoc præstanter est angelis, quoniam superior morte demonstratus est. Perinde enim ac medicus animadvertis agrotum metuentem præparatos sibi cibos degustare, ipse prior degustat, uti agrotus audacter sumere persuadeat, hunc ad modum Dominus, videns nos metuere mortem, gustavit eam, licet nulla necessitate urgeretur: non enim illi subditus erat, sed totum ex gratia egit, ut cum ostendisset eam nihili esse, persuadeat etiam nobis adversus illam confidere. Nestoriani autem depravantes Scripturam, dicunt: **Ut absque Deo, pro quovis gustaret mortem**, ut probent crucifixio Christo non adfuisse divinitatem, ut quae secundum personam ei unita non fuerit, sed secundum habitum. Quorum insipientiam orthodoxus quispiam ridens: **Esto, inquit, ita se habeat Scriptura, ut dicatis; pro nobis tamen vel sic erit quod dicitur. Deo enim deumpto, pro quovis alieno mortem obiit Dominus, etiam pro angelis ipsis, ut inimicitiam eorum erga nos solveret, ac latitudinem ipsis acquireret.**

C **Vers. 10. Decebat enim ipsum, propter quem omnia.** Hoc est, Patrem: propter ipsum autem omnia, hoc est, ipse est auctor omnium.

D **Et per quem omnia. Animadverte, per quem, ad Patrem relatum.** Nam si immunitionis eset, solique

Variæ lectiones.

²⁰ μᾶλλον η. ²¹ καὶ ἔργον ο. ²² καλῶς δὲ οὐκ εἰπεν, ἀποθήνη, ἀλλὰ γεύσηται ο.

Filio conveniret, Patri non apponenteret. Disce autem quid significat, per quem. Quia dixerat, propter quem omnia. ne quisquam absurdum quidam intelligeret, **661** quasi omnibus ipse intelligeret, quandoquidem et præpositio, propter, tale quiddam significet, veluti si dicamus, Propter hominem producta est creatura, intulit, per quem, interpretans illud propter quem, sic intelligendum, quasi per ipsum, hoc est, ab ipso facta sint omnia. Ilunc ad modum igitur et de Filiō si dicatur, per quem, accipe pro, a quo.

Qui multos filios in gloriam adduxerat, auctorem salutis eorum per passionem consumimare. Adhuc illius, Gloria et honore coronasti eum, meminit. Quod autem ait, est ejusmodi: Quod benignitatem suam decuit, id Pater fecit, cum primogenitum omnium filiorum, qui gloriae ejus participes futuri erant, clariorem et splendidiorem omnibus monstravit per passiones, ut ostendat etiam aliis quomodo sit certandum. Principem autem salutis appellat, hoc est, auctorem. Observa autem quantum sit discrimen: ipse enim Filius est, et nos filii sumus: sed ipse quidem salvos facit, nos vero salvi efficimur: conjungimur ipsi, et rursus separamur. Per illud quod ait, Qui multos filios in gloriam adduxerat, ipsi communicamus: per istud vero, Auctorem salutis ipsorum, distamus ab ipso. Observa autem afflictiones esse consummationem et causam salutis: et qui pro quopiam patitur, non illum solum adjuvat, verum etiam ipse clarior redditur et perfectior. Consummationem autem hic intellige gloriam qua glorificatus est: atque hanc secundum humanitatem intellige. Vel quod naturaliter quidem habebat gloriam, cæterum quoad nos inglorius erat, utpote non agnitus. At vero cum post crucem cognitus et glorificatus fuerit, accipere dicitur gloriam, quam cum natura habebat, certe a nobis delatum non habuit. Divus autem Cyrillus perfectionem immortalitatem dicit, quæ quidem Christo, quatenus erat homo, desuit: complevit autem hanc ipsi Pater per resurrectionem. Postquam enim resurrexit, non porro in eum mors dominatur. Quin et universam naturam in ipso hac perfectione dignatus est.

Vers. 11. Qui enim sanctificat, et qui sanctificatur, ex uno omnes. En rursus indicat nos esse fratres Christi, tantoque affectos honore. Qui enim sanctificat, hoc est, Christus; et qui sanctificantur, hoc est, nos, ex uno omnes, hoc est, ex Patre: at ille quidem ut germanus Filius, et ex ipsa substantia Patris: nos autem veluti creaturæ. Animadverte autem excellentiam quamdam vel in ipsis dictiōibus. Ille sanctificat, nos autem sanctificamur. Proinde et identitas est et excellentia.

*Propter quam causam non erubescit fratres eos vocare. Hoc etiam in loco **662** excellentiam observa.*

A Υἱῷ προσῆκον μόνῳ, τῷ Πατρὶ προσετίθετο. Τι δὲ σημαίνει τόδι, δι' οὗ, μάνθανε. Ἐπειδὴ εἰπε, δι' ὅτα πάντα, ίνα μή τις ἀποτὸν τι ἐννοήσῃ, διτι δεῖται τῶν πάντων αὐτός· ἡ γὰρ, διὰ, πρόθεσις καὶ τοιούτων τι σημαίνει, ὡς δταν εἰπώμεν, Διτι τὸν φυθρωπὸν παρήχθη ἡ κτίσις· ἐπήγαγε τόδι, δι' οὗ, ἐρμηνεύων διτι τόδι, δι' ὅτι, οὗτοι νόει, ὡς δι' αὐτοῦ, τουτέστιν, οὐπ' αὐτοῦ γενομένων πάντων. Μόστε καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ δταν λέγηται τόδι, δι' οὗ, οὗτοι τοῦτο δέχουν, ἀντὶ τοῦ, οὐρ' οὗ.

B Πολλοὺς ινούς εἰς δόξαν ἀγαγόντεα, τὸν ἀρχηγὸν τῆς σωτηρίας αὐτῶν διὰ πυθημάτων τελεώσαν. Ετι τοῦ, Δόξη καὶ τιμῇ ἐστεγάρωσας, ἔχεται. Ο δέ λέγει τοιούτον ἐστιν· Ἀξιον τῆς φιλανθρωπίας ²⁷ αὐτοῦ πεποίκην δι Πατήρ, τὸν πρωτότοκον πάντων τῶν ινῶν τῶν μελλόντων ἀπολαῦσαι τῆς δόξης αὐτοῦ, λαμπρότερον πάντων ἀποδεξίας διὰ παθημάτων, ίνα διέξῃ καὶ τοῖς ἄλλοις δπως δεῖ ἀθλεῖν. Τὸν ἀρχηγὸν δὲ τῆς σωτηρίας, τουτέστι, τὸν αἰτιον. Ορα δὲ σον τὸ μέσον καὶ οὗτος; Υἱός, καὶ ήμεις ινοί· ἀλλ' ὁ μὲν καὶ σώκει, ήμεις δὲ σωζόμεθα· συναπόμεθα αὐτῷ, καὶ πάλιν διστάμεθα. Πολλοὺς ινούς εἰς δόξαν ἀγαγόντεα, τουτῷ κοινωνοῦμεν. Τὸν ἀρχηγὸν τῆς σωτηρίας αὐτῶν, τούτῳ διστάμεθα. Σημείωσαι δὲ, διτι τελείωσις τὰ παθήματα, καὶ αἵτια σωτηρίας· καὶ διτι δι παύδων ὑπέρ τινος, οὐκ ἐκείνον ὥφελει μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς λαμπρότερος γίνεται καὶ τελειότερος. Τελείωσιν δὲ Κένταυρα νόει, τὴν δόξαν ἦν ἐδοξάσθη· καὶ ταύτην κατὰ τὸ ἀνθρώπινον ἐκδέχουν· ἢ διτι φυσικῶς μὲν εἰχε τὴν δόξαν, πλὴν δσον τὸ ἐφ' ήμιν ἀδοξος; ήν, ἀτε μὴ ἐπιγινωσκόμενος. Ἐπειδὲ δὲ μετὰ τὸν σταυρὸν ἐγνώσθη καὶ ἐδοξάσθη, προσλαβεῖν λέγεται δόξαν, ἦν ἔχων φυσικῶς, παρ' ήμῶν γοῦν οὐκ εἰχε προσαγομένην ²⁸ αὐτῷ. Ο δέ ἄγιος Κύριλλος, τελείωσιν τὴν ἀθανασίαν φησιν, ήτις ἐνέλεπε μὲν τῷ Χριστῷ καθ' δ δινθρωπος· ἀνεπλήρωσε δὲ ταύτην αὐτῷ δι Πατήρ, διὰ τῆς ἀναστάσεως. Ἀναστάντος γὰρ, θάνατος αὐτοῦ οὐκέτι χυριεύει. Καὶ πᾶσαν δὲ τὴν φύσιν ἐν αὐτῷ ταύτης τῆς τελείωσεως τῇσισεν.

D *Ο τε τὸν ἀγιάζων, καὶ οἱ ἀγιαζόμενοι, ἐξ ἐνδος πάντες. Ίδον πάλιν τοῦτο δείκνυσιν, διτι ἀδελφοὶ Χριστοῦ ἐσμεν, καὶ οὗτοι τετιμημέθα. Ο τε τὸν ἀγιάζων, φησι, τουτέστιν, δι Χριστὸς, καὶ οἱ ἀγιαζόμενοι, τουτέστιν, ήμεις, ἐξ ἐνδος πάντες, τουτέστι, τοῦ Πατρός. Άλλ' ὁ μὲν, ὡς γνήσιος; Υἱός καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς οὐσίας τοῦ Πατρός· ήμεις δὲ, κτίσματα. Ορα δὲ ἐν αὐταῖς ταῖς λέξεσι τὴν ὑπεροχήν. Ἐκεῖνος ἀγιάζει, ήμεις δὲ ἀγιαζόμεθα. Μόστε καὶ ταυτότης, καὶ ὑπεροχή.*

Δι' ήτη αἰτιαρ, οὐκ ἐπαισχύνεται ἀδελφοὺς αὐτοὺς καλεῖν. Ορα κάνταυρα τὴν ὑπεροχήν. Διτι

Variæ lectiones.

²⁷ φιλοτιμίας ο. ²⁸ καταγομένην ο.

γάρ τοῦ εἰπεῖν, οὐκ ἐπαισχύνεται, δείχνυσιν οὐ τῆς τοῦ πράγματος φύσεως δι τοῦτο, ἀλλὰ τῆς φιλοστοργίας τοῦ μὴ ἐπαισχυνομένου. Εἰ γάρ καὶ ἔξις ἐσμεν, ἀλλὰ πόλὺ τὸ μέσον, καὶ δύον Κτιστού καὶ κτισμάτων.

Αἴτιον. Ἀπαγγελῶ τὸ δρομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου· ἐν μέσῳ Ἐκκλησίας ὑμήσυ σα. Τὴν γάρ αρκα ἐνδυσάμενος, ἐνεδύσατο καὶ τὴν ἀδελφότητα, καὶ συνήλθεν²⁰⁻²¹ ὅμοι ἡ ἀδελφότης. Πλὴν καὶ πάλιν ὑπεροχή. Ἀπαγγελῶ γάρ, φησι, τοῖς ἐσκοτισμένοις, τοῖς ἀγνοοῦσιν²² δύοιον τὸ, Ἐγκέρωσά σου τὸ δρομά τοῖς ἀνθρώποις.

Καὶ πάλιν. Ἔτώ δομοι πεποιθώς ἐπ' αὐτῷ. Καὶ διὰ τούτου δείχνυσιν, δι τοῦ θυρωποῦ, καὶ ἀδελφὸς τῆμῶν γέγονεν. Ωσπερ γάρ ἐκαστος τῶν ἀνθρώκων, οὗτοι καὶ αὐτοὶ πέποιθεν ἐπ' αὐτῷ, τουτέστι, τῷ Πατρὶ· ἄμα καὶ δεικνύντων τὴν ήμεν, δι που γε καὶ αὐτὸς; Υἱὸς ὁν, καὶ ἀνενδεής, δμως ἐπὶ τῷ Πατρὶ πεποιθέναι φησι. Τινὲς δὲ οὕτως ἔξεδέξαντο· Ἐπειδὴ, φασιν, ἀνω μὲν εἰπεν ἀδελφὸν τὸν Χριστὸν, κάτω δὲ πατέρα, ἐν μέσῳ δείχνυσιν, δι τὴς ἐπ' ἐσχάτων οἰκονομίας δύσματα· τὸ δὲ προσώπιον αὐτοῦ δνομα, Θεός ἐστι. Τις γάρ ἐπὶ ἀλλω πέποιθε κυρίως, ἢ ἐπὶ Θεῷ; Ωσανελ ἔλεγε· Μή ἀκούοντες αὐτὸν ἀδελφὸν καὶ πατέρα, νομίσσητε εἶναι ἐν τῶν πολλῶν· Θεός ἐστι, φησιν, ἐφ' ὧ χρῆναι πεποιθέναι γέγραπται· ὥστε μὴ εἶναι τὸν λόγον, ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ τοῦ προφήτη λέγοντος δι τοῦ Πεποιθώς δομοι ἐγώ δ προφήτης ἐπ' αὐτῷ τῷ Χριστῷ, ὡς Θεῷ. Ἄλλ' οὐκ εὐάρμοστος ἡ τοιαύτη ἐκδοχή.

Καὶ πάλιν. Ιδού δέ τοι παῖδια ἀ μοι δδω-
κερ δ Θεός. Ἐνταῦθα πατέρα μὲν τῆμῶν ποιεῖ τὸν
Χριστὸν. Τὸ δὲ, δδωκε, διὰ τὴν εὐδόκιαν τοῦ Πατρὸς
τὴν ἐπὶ τῷ σαρκωθῆναι αὐτὸν. Εἰ μὴ γάρ εὐδόκησε
σαρκωθῆναι τὸν Υἱὸν, οὐκ ἀν οὐδὲ παῖδια αὐτῷ
ἥσαν.

Ἐπει οὖν τὰ παιδια κεκοινώντης σαρκὸς καὶ
αἷματος, καὶ αὐτὸς παραπλησίως μετέσχε τῷ
սύντονῷ. Λαζαρούντων ενταῦθα οἱ κατὰ φαντα-
σίαν²³ καὶ δύκεσιν λέγοντες αὐτὸν παραγεγενῆσαν.
Οὐκ εἶπε γάρ μόνον, δι μετέσχε σαρκὸς καὶ αἷμα-
τος, ὡσπερ τὰ παιδια, τουτέστιν, οἱ λοιποὶ ἀνθρωποι·
καίτοι, εἰ καὶ τοῦτο εἶπεν, ίκανὸν ἦν παραστῆσαι,
δι τοῦ θῶσας εισαρκώθη· ἀλλὰ καὶ τὸ, παραπλησίως,
προσθήκε, ίνα τὴν ἀπαράλλακτον πρὸς τῆμᾶς, καὶ
ἀληθινὴν σάρκωσιν παραστῆση.

Τια διὰ τοῦ θαράτου καταργήσῃ τὸν τὸ κρά-
τος ἔχορτα τοῦ θαράτου, τουτέστι, τὸν διάβολον.
Τὴν αἰτίαν τιθησι τῆς οἰκονομίας. Οπώς, φησι, διὰ
τοῦ θανάτου αὐτοῦ, δι ἀνεδέξατο, ὡς σαρκὸς καὶ
αἵματος δηλαδὴ μετασχῶν, καταργήσῃ τὸν διάβολον,
δι τῆς ἐκράτει τοῦ θανάτου. Πώς; Διὰ τῆς ἀμαρτίας.

²⁰ Psal. xxi, 23. ²¹ Joan. xvii, 6.

A Per hoc enim quod dicit, non erubescit, indicat hoc non esse naturae rei, sed paterni affectus ejus qui non erubescit. {Etsi enim ex uno simus, multum tamen est intervalli, quantum videlicet inter Creatorem et creaturem.

Vers. 12. Dicens: Nuntiabo nomen tuum fratribus meis: in medio Ecclesiae laudabo te²⁴. Carne induita, induit simul fraternitatem, ac simul coiit fraternitas. Rursus autem inde excellentia prodit. Denuntiabo enim, inquit, iis qui tenebris circumsepti sunt et ignorantibus. Non est dissimile ei: Nomen tuum hominibus manifestavi²⁵.

Vers. 43. Et iterum: Ego ero fidens in eum. Per hoc itidem indicat se hominem fratremque nostrum factum esse. Perinde enim ac quilibet hominum, sic et ipse confidit in eum, hoc est, Patrem: simul monstrans nobis, ut soli Deo consideramus, quandoquidem ipse qui Filius erat et nihil indigebat, in Patrem tamen considerare sese dicat. Nonnulli vero sic intellexerunt: Quia, inquit, supra Christum fratrem dixit, infra autem patrem, in medio declarat illa quidem esse nomina dispensationis postremis temporibus patefactæ: semper autem nomen ejus, quod omnia sæcula præcessit, Deus est. Quis enim in alium propriæ considerat, quam in Deum? Perinde quasi dicat: Ne, cum fratrem et patrem eum esse auditis, existimat eum esse unum ex vulgo: Deus est, inquit, in quem fiduciam esse collocandam Scriptura testatur: ut sermo non sit ex persona Christi, sed propheta dicens: Ego propheta ero fidens in ipsum Christum, ut Deum. At vero ista acceptio non quadrat.

Et iterum: Ecce ego et pueri, quos mihi dedit Deus. Hic Patrem quidem nostrum facit Christum. Dedit autem, est ob beneplacitum Patris quod in Filii incarnatione exhibuit. Nisi enim ipsi placuisse ut Filius incarnaretur, nequaquam ei liberi fuissent.

Vers. 14. Quia ergo pueri communicaverunt carni et sanguini, et ipse similiter participavit eisdem. Pudeliant igitur qui asserunt eum per imaginatem et apparentiam advenisse. Non solum enim dixit quod particeps fuit carnis et sanguinis, sicut pueri, hoc est, reliqui homines; atqui etiamsi hoc dixisset, satis fuisset ad confirmandum, quod vere incarnatus esset; verum etiam similiter adjecit, ut a nostra nihil differentem et veram incarnationem nobis exhibeat.

Ut per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium, hoc est, diabolum. Causam reddit divinitas dispensationis. Ut per mortem suam, inquit, quanu suscepit, ut carnis et sanguinis videlicet particeps, destrueret diabolum, qui imperium **663** tenebat mortis. Quomodo per peccatum. Quia enim per

Variae lectiones.

²⁰⁻²¹ συγεισῆλθεν ο. ²¹ συκεψαντίαν καὶ λέγοντες καὶ φλεναψούντας κατὰ φ. καὶ δδο.

primum illam inobedientiam homines peccare A Ἐπειδὴ γὰρ ἀμαρτάνειν ἐποίει τὸν ἀνθρώπους ἐκ τῆς πρώτης ἐκείνης παρακοῆς, αὐτὸς ἦν δὲ τὸν θάνατον δημιουργήσας, ὥσπερ τινὶ στρατιώτῃ αὐτῷ καὶ ὅπλῳ ἵσχυρῷ χρώμενος κατὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Τούτῳ οὖν αὐτῷ δὲ Χριστὸς ἔχριστος κατ’ αὐτοῦ. Οὐ καὶ τῷ δυντὶ πολλῆς δυνάμεως καὶ σφίλας, τὸ σφάξιον τὸν ἔχθρον διὰ τοῦ ὅπλου φέρεινος πολλοὺς ἕσφαττεν. Τινὲς δὲ οὕτως ἐνδόσαν· Τὸν ἔχοντα³¹, φασί, τὴν ἀμαρτίαν, τουτέστι, τὸν διάβολον, ἡτις ἐστὶ χράτος καὶ λεκὺς τοῦ θανάτου.

VERS. 15. *Et liberaret eos qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant servituti.* Ιloc est, ut liberaret homines, qui servi erant mortis, metuebantque sibi ab ea, illique obnoxii erant, hoc est, detenti servitute quae sub ipsa erat, ut quae nondum erat destructa: vel quia in timore continuo vivebant prisci mortales, semper sese mox morituros exspectantes, ac præ ista formidine nullius voluptatis sensum accipere potuerunt. Hoc enim adumbravit, cum dixit: *Per totam vitam. Obnoxii itaque erant servituti, hoc est, semper timebant, τοῦ servi dominum asperum, ipsam mortem, nullam plane voluptatem e re aliqua percipientes.* Hinc vero collige, quod is qui morteni inctuit, expers est libertatis omniumque servus. Porro, istud fidelibus afflitis est solatio: siquidem illi acti et carceribus mancipati liberius ac jucundius vivunt quam ii, qui olim summis in deliciis vitam ducere videbantur, quando vigebat mors et vires suas obtinebat. Nam illi mortis metu concussi, servi erant: vos autem ab eo metu liberati estis.

VERS. 16. *Nusquam enim angelos apprehendit.* Ιloc est, non angelorum naturam assumpsit, neque eam gestavit. Hoc autem multam erga humānum genus charitatem Dei indicat. Quod enim angelis, inquit, non donavit, hoc hominibus dedit, ut ex ipsorum natura carnem asumeret.

Sed semen Abrahae reprehendit. Non dixit, suscepit, sed apprehendit, ut ostendat quod fugientem naturam nostram, et longius remotam insecurus sit, et antevertens apprehenderit, complexusque sit, sibi unicens, ac sistens ipsam a fuga qua ab ipso fugiebat. Non dixit autem, naturam hominum, sed *semen Abrahæ*: partim quidem cupiens eos attollere, ac generis ipsorum splendorem commonstrarare, et quod in hoc sint gentibus excellentiores, quatenus ex ipsis est Dominus. Semper enim ipsis, ubi citra offensam licet, gratificatur: partim vero promissionem eis ad memoriam revocans: *Tibi et semini tuo dabo terram hanc*³².

664 VERS. 17. *Unde debebat per omnia fratibus assimilari.* Quia placuit ei semel nostram appre-

B Έπειδὴ γὰρ ἀμαρτάνειν ἐποίει τὸν ἀνθρώπους ἐκ τῆς πρώτης ἐκείνης παρακοῆς, αὐτὸς ἦν δὲ τὸν θάνατον δημιουργήσας, ὥσπερ τινὶ στρατιώτῃ αὐτῷ καὶ ὅπλῳ ἵσχυρῷ χρώμενος κατὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Τούτῳ οὖν αὐτῷ δὲ Χριστὸς ἔχριστος κατ’ αὐτοῦ. Οὐ καὶ τῷ δυντὶ πολλῆς δυνάμεως καὶ σφίλας, τὸ σφάξιον τὸν ἔχθρον διὰ τοῦ ὅπλου φέρεινος πολλοὺς ἕσφαττεν. Τινὲς δὲ οὕτως ἐνδόσαν· Τὸν ἔχοντα³³, φασί, τὴν ἀμαρτίαν, τουτέστι, τὸν διάβολον, ἡτις ἐστὶ χράτος καὶ λεκὺς τοῦ θανάτου.

Kαὶ ἀπαλλάξῃ τούτους ὅσοι φόβῳ θανάτου διὰ πατέρος τοῦ ζῆτον ἔροχοι ἡσαν δουλεῖας. Τουτέστιν, ἵνα ἐλευθερώσῃ τοὺς ἀνθρώπους, δοῦλοι ἡσαν τοῦ θανάτου, καὶ ἐφοδοῦντο αὐτὸν, καὶ ἐνοχοὶ αὐτῷ ἡσαν, τουτέστιν, ἐγκατεχόμενοι τῇ ὑπ’ αὐτὸν δουλείᾳ, ἄτε μηδέπω καταλυθέντι. Η δὲ φόβῳ διηνεκεὶ συνέξων οἱ πάλαι ἀνθρώπωι, ἀεὶ τεθνήξεισθαι προσδοκῶντες, καὶ διὰ τὸν φόβον τούτων οὐδεμιᾶς ἡδονῆς αἰσθητῶν λαβεῖν ἡδύναντο. Τούτῳ γὰρ ἤνειστο, διὰ πατέρος τοῦ ζῆτον εἰπών. Ἔνοχοὶ οὖν ἡσαν δουλεῖας, τουτέστιν, ἀεὶ ἔτερεμον, ὡς δοῦλοι δεσπότην πικρὸν, τὸν θάνατον, οὐδενὸς ἀπολαύοντες τερπνοῦ. Συνάγαγε³⁴ δὲ ἐντεῦθεν, διε τὸ θάνατον δεδοκέντων, διέλευθερος καὶ πάντων δοῦλοις. Παράκλησις καὶ τοῦτο τοῖς θλιβομένοις πιστοῖς, εἴγε οἱ ἐλαυνόμενοι νῦν καὶ δεσμούμενοι, ἐλευθερώτερον διάγουσι καὶ ἡδιον τῶν πάλαι τρυφῶν δοκούντων, διε ἰσχυεν δὲ θάνατος. Ἐκείνοι μὲν γὰρ τῷ φόβῳ τοῦ θανάτου κατασειμένοι, δοῦλοι ἡσαν· ὑμεῖς δὲ τούτου ἀπηλλάγητε.

C Οὐ γὰρ διήπου ἀγγέλων ἐπιλαμβάνεται. Τουτέστιν, οὐ τῆς τῶν ἀγγέλων φύσεως ἐδράξατο, οὐδὲ ταύτην ἐφόρεσε. Τούτῳ δὲ τὴν πολλὴν πρὸς τὸ ἀνθρώπινον γένος ἀγάπην τοῦ Θεοῦ δείκνυσιν. Ο γὰρ ἀγγέλοις, φησὶν, οὐκ ἐχαρίσατο, τούτῳ ἀνθρώποις δίδωκε, τὸ, ἐξ αὐτῶν σάρκα προσλαβέσθαι.

C Άλλὰ σπέρματος Ἀβραὰμ ἐπιλαμβάνεται. Οὐκ εἰπεν, ἀνέλαβεν, Ἄλλο, ἐπιλαμβάνεται, ἵνα δεῖξῃ δι τε φεύγουσαν τὴν φύσιν ἡμῶν, καὶ μακρυνθεῖσαν ἐδίλασε· καὶ φθάσας ἐπελάθετο αὐτῆς, καὶ περιπλάκη ἐνώσας ἐσευτῷ, καὶ στήσας αὐτὴν τῆς ἀπ’ αὐτοῦ φυγῆς. Οὐκ εἰπε δὲ, Φύσεως ἀνθρώπων, ἀλλὰ, σπέρματος Ἀβραὰμ· ἀμα μὲν βουλόμενος αὐτοὺς ἐπέδραι, καὶ δεῖξαι τὸ γένος αὐτῶν τίμιον, καὶ δι τε πλέον ἔχουσι τῶν ἐθνικῶν ἐν τούτῳ, καθὼ³⁵ ἐξ αὐτῶν δὲ Κύριος· δεῖ γὰρ χαρίζεται αὐτοῖς, ἐν οἷς οὐδεὶς βλάπτεται· ἀμα δὲ καὶ τῆς ἐπαγγελίας ἀναμιμήσκων αὐτοὺς, δι τοις δώσω τὴν γῆν ταύτην.

“Οὐετ ὁψειλε κατὰ πάτρα τοῖς ἀδελφοῖς ὁμοιωθήται. Έπειδὴ, φησὶν, ἀπεξ κατεδίξατο τῆς

³¹ ἡγορὴν ο. ³² σύγνεο. ³³ καθόδτο. ο.

Variæ lectiones.

³⁴ εὐθύνεται.

τοιμῶν δράξαυθαι φύσεως, ἀκόλουθον ἦν πάντως κατὰ ταντα ἡμέν διμιωθῆναι, τουτέστι, τεχθῆναι, τραφῆναι, αὐξηθῆναι, παίειν πάντα ἀπερχόμενα, τέλος θυνεῖν· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ, κατὰ πάντα διμοιωθῆναι.

"Ira ἐλεήμων τέρηται, καὶ πιστός Ἀρχιερεὺς, τὰ πρὸς τὸν Θεόν. Δι' οὐδὲν ἀλλο, φησι, τὴν σάρκα τὴν ἡμετέραν Ἐλαῖνη, ἢ ἵνα δ' αὐτῆς ἐλεῖσθαι ἡμᾶς, καὶ ἀναστῆσῃ κάτω κειμένους. Πώς; Ἀρχιερεὺς ἡμῶν γενόμενος, καὶ προσένεγκας τὴν σάρκα ταῦτην, ἥν ἔξι ἡμῶν προσείληξεν, ἀντ' ἀλλού τινὸς λερέου, ἵνα τῶν ἀμαρτιῶν ἡμᾶς καθαρίσῃ, καὶ μεστεύσῃ ἡμῖν τὰ πρὸς τὸν Θεόν· ἐκπεπολεμώμενοι γάρ ἡμεν τούτῳ. Πιστός δὲ, ἀντὶ τοῦ, ἀληθινός, καὶ δυνάμενος τὸ ἔργον τοῦ ἀρχιερέως πληροῦν· τοῦτο γάρ ὁρχιερέως ἀληθινοῦ, τὸ ἀμαρτιῶν ἀπαλλάττειν τοὺς ὡν ἐστιν ἀρχιερεύς· ἢ διε εὑπάρχειντος τῷ Θεῷ ἐν ταῖς πρὸς αὐτὸν μεστεύσαις.

Εἰς τὸ Ιερόκεσθαι τὰς ἀμαρτίας τοῦ λαοῦ. Ἐδειξε τί ἐστι, πιστός τὰ πρὸς τὸν Θεόν· τούτεστιν, ὡστε Ιερόκεσθαι τὰς ἀμαρτίας τοῦ λαοῦ. Τοῦτο γάρ τὸ μέγα δεῖγμα τῆς ἀγάπης αὐτοῦ, ὅτι πάντα ἐποίησεν, ὡστε τὰς ἀμαρτίας λύσαι. Διὰ τοῦτο οὐκ εἶπε, τὰς ἀμαρτίας τῆς οἰκουμένης, ἀλλὰ, τοῦ λαοῦ; "Οτι τέως περὶ τῶν Ἰουδαίων ἦν δὲ λόγος τῷ Κυρίῳ, καὶ διὰ τούτους ἤλθε προηγουμένως, ἵνα τούτων σωθέντων, καὶ οἱ ἄλλοι δὲ αὐτῶν σωθῶσιν, εἰ καὶ τούναντες γέγονε. Καὶ ὁ ἀγγελος δὲ πρὸς τὸν Ἰωσήφ, Αὐτός, φησι, σώσει τὸν λαόν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἀμαρτιῶν. Τὴν εὐγένειαν οὖν ἐνταῦθα δείκνυσι τὴν Ἰουδαϊκὴν, καὶ δου λόγου τῇσι οὐντο παρὰ τῷ Κυρίῳ.

"Ἐρ φ γάρ πέπονθεν αὐτὸς πειρασθεῖς, δύναται τοῖς πειραζόμενοις βοηθῆσαι. Ταπεινὸν ²² *μὲν τοῦτο καὶ εὐτελές, καὶ ἀνέξιον Θεοῦ δοκεῖ.* Ὅταν γάρ ἐπελάβηται Παῦλος τῆς σαρκὸς, πάντα ταπεινὰ φέγγεται, πλὴν οὐκ ἀνέξιον τῆς σαρκὸς· καὶ οὐδὲν θυμαστόν· ἐπει καὶ περὶ τοῦ Πατρὸς, τοῦ μὴ σαρκωθέντος, πολλὰ ἀνθρωποκρεπῆ καὶ ταπεινὰ φησιν ἡ Γραφή· Κύριος ἐκ τοῦ οὐρανοῦ διέκυνθε, καὶ εἰδε τοὺς οὐλοὺς τῶν ἀνθρώπων· καὶ, Κραταβάς δύομαι· καὶ μυρία τοιωτά. Πολλῷ οὖν μᾶλλον περὶ τοῦ Χριστοῦ τοῦ δὲ σαρκωθέντος καὶ παθόντος ἐν σαρκὶ, ἀλλὼ τε καὶ πρὸς πληροφορίαν τῶν ἀκούσιτων, καὶ διὰ τὴν αὐτῶν ἀσθένειαν εἰρηται· καὶ γάρ οἱ ἀνθρώποι τὴν πειραστέραν πάντων ἤγνοται. Ο δὲ λέγει, τοιοῦτον ἐστιν· Ήτις ὡς Θεὸς μόνος οἰδεν, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀνθρωπος διὰ τῆς πειράς ἔγνω. Καὶ ἡ σάρξ γάρ αὐτὴ του Χριστοῦ πολλὰ ἐπαθεν· οἴδε τι ἐστι θλίψις, οἴδε τι ἐστι πειρασμός· ὡστε δύναται βοηθῆσαι, ἀντὶ τοῦ, περθυμός ²³ ἐστιν εἰς τὸ δοῦναι χείρα ουμπαθείας.

A hendere naturam, consequens erat prorsus per omnia ipsum nobis assimilari, hoc est, ut nasceretur, ut aleretur, ut cresceret, omniaque pateretur quae oporteret eum pati, et tandem ut moreretur: hoc enim est per omnia assimilari.

Ut misericors heret, et fidelis Pontifex in iis quae sunt ad Deum. Nullam aliam ob causam carnem nostram accepit, inquit, quam ut nostri miserentur, ac erigeret depresso. Quia istud ratione? Pontifex noster factus, ac offerens carnem hanc quam ex nobis assumpsit, loco alterius ejusdem sacrificii, ut a peccatis nos mundaret, ac mediator noster esset apud Deum. Hostes enim ejus eramus. Fidelis autem, pro, verus, et qui possit pontificis opus implere: hoc enim est veri pontificis officium, nempe, a peccatis liberare eos quorum est pontifex: vel quia gratus est Deo in suis ad eum intercessionibus.

Ut reproprietaret delicia populi. Planum fecit quid sit, fidelis in iis quae sunt ad Deum: hoc est, ut placet atque expiat peccata populi. Id enim ingens argumentum est charitatis suæ, quod omnia fecit ut peccata tolleret. Cur autem non dixit, peccata orbis, sed, populi? Quia antea rationem gerebat Iudeorum Dominus, qui populus ejus erant, propter quos in primis venerat, ut his conservatis et alii salvi fierent; etiam diversum factum sit. Unde et angelus ad Josephum ait: Ipse servabit populum tuum a peccatis¹. Judaicam itaque nobilitatem hic indicat, et quanto in pretio fuerint apud C Dominum.

Vers. 18. In eo enim in quo passus est ipse et tentatus, potest eis¹ qui tentantur auxiliari. Humile quidem hoc, et vile, Deoque indignum videtur. Cum enim Paulus de carne disserit, omnia humilia loquitur, verumtamen non est indignum carne. Neque hoc mirum cuiquam videri debet: quandoquidem et de Patre qui non incarnatus, pleraque ad hominem pertinentia et humilia Scriptura loquatur, ut: Dominus de cælo prospexit, et videt filios hominum²; ac: Descendam et videbo³, innumeraque alia hujusmodi. Multo potius igitur de Christo incarnato, et in carne passo, præsertim ut certiores redderentur auditores, et propter ipsorum imbecillitatem multa dicta sunt. Etenim homines experientiam omnibus aliis certiore arbitrantur. Quod autem dicit, est hujusmodi: Non quatenus solus Deus novit, verum etiam quatenus homo novit per experientiam. Nam ipsa Christi caro haud pauca toleravit: novit quid sit 665 afflictio, novit quid sit tentatio. Itaque potest auxiliari, hoc est, promptus est ad manum compassionis afflictis porrigendam.

¹ Matth. 1, 21. ² Psal. xiii, 2. ³ Gen. xviii, 21.

Variæ lectiones.

²² πάνυ ταπεινὸν τοῦτο ο. ²³ μιτὸν ποιλῆς προσθυμίας ἡρεμεῖ χ.

CAPUT III.

VERS. 1. Unde, fratres sancti, vocationis cœlestis participes. Unde, hoc est, postquam talem ipsum Pontificem esse dixi, nimirum fidem, et qui propitius esset peccatis nostris, et posset nobis auxiliari: considerate istuc, et invenietis omnino sic sese habere. Vocationis autem cœlestis participes, dixit, hoc est, illuc vocati sumus: nihil ergo hic queramus: illic merces est, illic retributio.

Considerate apostolum et pontificem confessionis nostræ JESUM CHRISTUM. Propter carnem omnia sunt humilia, ut sapientius dictum est. Apostolus itaque ideo dicitur, quod sit allegatus ad oves domus Israel. Pontifex autem confessionis nostræ, hoc est, fidei: non enim legalis cultus Pontifex est, sed nostræ fidei.

VERS. 2. Qui fidelis est si qui præfecit illum, sicut et Moses in tota domo ejus. Christum Mosi antepositurus, pontificatum in medium protulit, et huic et illi populum commissum inquietus, majora tamen Christo quam Mosi concedita fuisse. Principio tamen statim non indicat eam excellentiam, ne resilirent: etiamsi namque fideles erant, omnino tamen adhuc adhærebant Mosi: interim tamen Dominum illi adæqual, inquietus: Fidelis est ille Patri, qui fecit eum pontificem et apostolum. Non enim hic de essentiali ratione sermo est, verum de commissione. Fidelis igitur est, hoc est, benevolus, curam gerens eorum quæ sunt Patris, et non sinens ea corrumpi, sed salutem potius eorum querens. **Quemadmodum et Moses in tota domo ejus, hoc est, in populo.** Domini enim populum vocal, perinde ac nos conuevimus dicere, Ille ex hac domo est. Cæterum, *Ejus, sive Dei, sive Mosis.* Nam et Mosis dicebatur populus, ut: *Populus tuus percavist.* Tanquam procurator et cœconomus domus, inquit, sic erat Moses in populo.

VERS. 3, 4. Ampliori enim gloria iste præ Moses dignus est habitus, quanto ampliorem honorem habet domo is qui fabricavit illum. Omnis namque domus fabricatur ab aliquo. Qui autem omnia creavit, Deus est. Ecce hic est excellentia qua Dominus Moses exsuperat. Fidelis, inquit, erat et ille in tota domo, hoc est, in populo: verunitatem et ipse erat unus ex domo. Homo enim et ipse perinde ac cæteri; etiamsi sanctus erat, et conservus ipsis erat: quemadmodum in **666** ædibus procuratores, etiam si ceteros præcellant, aliis tamen conservi sunt. Quoniam igitur et ipse pars domus erat, conditus est et ipse a quopiam, et qui condidit ipsum, excellit eum omnino. Condidit autem eum Filius Dei, qui carnem accepit, et pontifex propter ipsum audiit: excellit itaque eum. Animadverte itaque

A

ΚΕΦΑΛ. Γ.

"Οθεν, διδειχοι ἄγιοι, καὶ σέως ἐπουραρίου μέτοχοι. "Οθεν, τουτέστιν, ἐπειδὴ τοιοῦτον εἶπον αὐτὸν ἀρχιερέα εἶναι πιστὸν, καὶ ίλασκήμενον ταῖς ἀμαρτίαις ἡμῶν, καὶ δυνάμενον βοηθεῖν· σκοπήστε καὶ εὑρήστε πάντας τοῦτο οὐτῶς ἔχον. Κλήσεως δὲ, φησὶν, ἐπουραρίου μέτοχοι· τουτέστιν, ἐκεὶ εἰκλήθημεν, μηδὲν ἐνταῦθα ζητῶμεν· ἐκεὶ δὲ μισθὸς, ἐκεὶ ἡ ἀνταπόδοσις.

Kataροήσας τὸν ἀπόστολον καὶ ἀρχιερέα τῆς δμολογίας ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Διὰ τὴν οάρκα, πάντα ταπεινά, ὡς πολλάκις εἰρηται. Ἀπόστολος μὲν οὖν, παρὰ τὸ ἀπεστάλθαι εἰς τὰ πρόβατα οἴκου Ἱερατῆλ. Ἀρχιερεὺς δὲ τῆς δμολογίας ἡμῶν, B τουτέστι, τῆς πίστεως· οὐ γάρ τῆς κατὰ νόμον λατρείας ἀρχιερεύς ἐστιν, ἀλλὰ τῆς ἡμετέρας πίστεως.

Πιστὸν διτα τῷ ποιήσαντι αὐτὸν, ὡς καὶ Μωϋσῆς ἐν διώρῳ τῷ οἰκεῖ αὐτοῦ. Μέλλων²⁷ τὸν Χριστὸν προτιθέναι τοῦ Μωϋσέως, ἡγαγε μὲν εἰς μέσον τὴν ἀρχιερείαν, καὶ φησιν, ὅτι: Καὶ οὗτος κάκενος λαὸν ἐγκεχειρίσται, πλὴν ἀλλ' ἐπὶ μείζονι οὗτος. Τέως δὲ ἐν ἀρχῇ οὐ δείχνυσι τὴν ὑπεροχὴν, ἵνα μὴ ἀποπῆδησαν· εἰ γάρ καὶ πιστὸν ἡσαν, δμως πάνυ τι προσδέχεται τῷ Μωσεῖ· ἀλλὰ τέως: ἔξιστοι τὸν Κύριον ἐκείνῳ, καὶ φησιν, ὅτι: Πιστός ἐστι καὶ οὗτος τῷ Πατρὶ τῷ ποιήσαντι αὐτὸν ἀρχιερέα καὶ ἀπόστολον. Οὐ γάρ περὶ οὐσίωσεως ἐνταῦθα δύλος, ἀλλὰ περὶ προχειρίσεως· Πιστὸς οὖν ἐστι, τουτέστιν, εὐνοϊκός, προστάμενος τῶν τοῦ Πατρὸς, καὶ οὐκ ἐών αὐτὰ φθείρεσθαι, ἀλλὰ τὴν σωτηρίαν αὐτοῖς περιποιούμενος. Ὅς καὶ Μωϋσῆς ἐν διώρῳ τῷ οἰκεῖ αὐτοῦ, τουτέστιν, ἐν τῷ λαῷ. Οἶκον γάρ τὸν λαὸν λέγει²⁸, ὡς καὶ ἡμεῖς εἰώθαμεν λέγειν. Ο δεῖνα τῆσδε τῆς οἰκίας ἐστίν. Αὐτοῦ δὲ, ἦτοι τοῦ Θεοῦ, ή τοῦ Μωϋσέως. Καὶ γάρ καὶ τοῦ Μωϋσέως ἐλέγετο δὲ λαός, ὡς τὸ, Ὁ λαός σου ἡμαρτεῖν. Ὅς ἐπίτροπος, φησι, καὶ οἰκονόμος οἰκίας, οὐ:ως ἡν Μωσῆς τῷ λαῷ.

Πλειονος γάρ δόξης οὐδος παρὰ Μωσῆν τῇσι, καθ' δοσον πλειονα τιμὴν ἔχει τοῦ οἴκου δικασκενδασ αὐτόρ. Πᾶς γάρ οἰκος δικασκενδεῖται ώρο τινος· δ δὲ τὰ πάρεα δικασκενδασ. Θεός. Ίδοις ἐνταῦθα καὶ τῇ ὑπεροχῇ, ἢν ἔχει δικύριος πρός Μωϋσῆν. Φησιν οὖν, ὅτι Πιστός μὲν ἦν κάκενος ἐν διώρῳ τῷ οἰκεῖ, τουτέστιν, ἐν τῷ λαῷ· πλὴν καὶ αὐτὸς εἰς ἦν τοῦ οἴκου· ἀνθρωπος γάρ καὶ αὐτὸς, ὡς καὶ οἱ λοιποι· εἰ καὶ ἄγιος, καὶ ὁμόδουλος αὐτοῖς· ὡς καὶ ἐν ταῖς οἰκίαις οἱ ἐπίτροποι, εἰ καὶ προέχουσι τῶν λοιπῶν, πλὴν ὁμόδουλοι· τοῖς δὲ λαοῖς· Ἐπειδὲ οὖν καὶ αὐτὸς μέρος τοῦ οἴκου ἦν, ἐκτίσθη καὶ αὐτὸς ώρο τινος, καὶ δικτίσθη αὐτὸν ὑπερέχει αὐτοῦ πάντως. Ἐκτίσει δὲ αὐτὸν διὶς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ διὰ σάρκα λαδῶν, καὶ Ἀρχιερεὺς δι' αὐτὸν²⁹ χρηματίσας· καὶ ὑπερέχει διὰ τοῦ πάντων. Ὅρα οὖν πῶς

Variæ lectiones.

²⁷ Θελων ΙΙΙ. ²⁸ καλεῖ ο. ²⁹ αὐτὴν ο.

ἥρξατο μετὰ τῆς συγκρίσεως ἀπὸ τῆς σφράξεως, Α quomodo comparationem a carne auspicatus est : ἀνέβη δὲ εἰς τὴν θεότητα, καὶ ¹⁰ ἀσυγκρίτως ὑπερέ-
ξειν τὸν Ποιητὴν τοῦ ποιήματος ἔδειξε.

*Kai Mωσῆς μὲν πιστὸς ἦν ὅλῳ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ,
ώς θερδπωρ, εἰς μαρτύριον τῶν λαληθησομέρων·
Χριστὸς δὲ ὡς Υἱός. Τιδὼν καὶ ἀλλην ὁ περοχὴν
δείκνυσιν· διεῖδε δὲ μὲν Μωσῆς πιστὸς ἦν, ὡς θερά-
πων, διὰ τοῦτο καταστάς, ἵνα λαλῇ τὰ τοῦ Δεσπότου
τοῖς λοιποῖς οἰκεταῖς, καὶ μάρτυς ἦν τῷ Θεῷ ἐν τῇ
κρίσει τῶν λαληθέντων. Εἰ γάρ καὶ οὐρανὸν καλεῖ
μάρτυρα καὶ γῆν, ὡς τὸ, Ἀκούεις, οὐρανὸς, καὶ
ἐντωτίου τῇ γῇ· καὶ φάραγγας, ὡς τὸ, Ἀκούσατες
γέραγγες τὰ θεμέλια τῆς γῆς· πολλῷ μᾶλλον
δινθρωπον. Οὐ δὲ Χριστὸς πιστὸς ἐστιν, ὡς Υἱός
τυγχανοὺς καὶ κληρονόμος, τὰ Πατρῷα διοικῶν κατὰ
τὸ τοῦ Πατρὸς θέλημα. Πάμπολυ δὲ καὶ ἀσύγ-
κριτον τὸ μέσον τοιούτου Δεσπότου καὶ δούλου.*

*Ἐπὶ τὸν οἶκον αὐτοῦ· οὗ οἶκος ἐσμεῖται ημεῖς,
ἔστιν περ τὴν παρθηστὴν καὶ τὸ καύχημα τῆς
ἐλεισίδος ἀμφὶ τέλους βεβαλοῦ κατάσχωμεν. Οἶκος
ἡν τοῦ Μωϋσέως δὲ λαδεῖ, οὐ μέρος καὶ αὐτὸς ἦν.
Οἶκον ἔχει καὶ δὲ Χριστὸς, ἡμᾶς· ἀλλ' ἐδὲ μέχρι^B
τέλους ἐστῶτες ὅμεν, καὶ μὴ καταπέσωμεν. Ἐν-
ταῦθα γάρ ¹¹ προτρέπει αὐτοὺς καρτερεῖν ἐν ταῖς
οἰκίαις, καὶ μὴ ἐκλύεινται· οὕτω γάρ ἐσδιμεθα-
οῖκος θεοῦ, ὁσπερ ἦν Μωσῆς. Ἐγκωμιάζει δὲ αὐ-
τοὺς, δεικνύντες διεῖδεντο μὲν, δεῖ δὲ καὶ τέλος ¹²
προσθεῖναι. Καλῶς δὲ εἰπε, παρθηστὴν καὶ καύ-
χημα ἐλεισίδος. Καὶ γάρ ἐλπίζων τις βεβαίως, διτε
ξται ἀνταπόδοσις, καυχᾶται ἐντεῦθεν ἡδη, ὡς ἐπι-
τεγενημένοις τοῖς ἐλπίζομένοις, καὶ οὐ καταδύεται,
ἀλλὰ παρθηστὰν ἔχει μᾶλλον, διτεν οὐδείηται διτε
τὸν ἀγαπώμενον αὐτῷ Χριστόν.*

*Διὸ, καθὼς λέγει τὸ Πτερενόν τὸ ἄγιον· Σήμα-
πορ ἐάν τῆς φωρῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, μὴ σκλη-
ρύνητε τὰς καρδίας ὑμῶν, ὡς ἐάν τῷ παραπικρα-
σμῷ, κατὰ τὴν τίμεραν τοῦ πειρασμοῦ ἐάν τῇ
ἐρήμῳ· οὐδὲ ἐπειραστὴν με οἱ πατέρες ὑμῶν, ἐδο-
κίμαστὴν με, καὶ εἰδὼν τὰ δρόγα μου τεσσαρά-
κοντα ἐτη. Διὸ προσώχθιστα τῇ γερεᾷ ἐκείνῃ,
καὶ εἰκόν· Ἄστι πλανώνται τῇ καρδίᾳ· αὐτοὶ
δὲ οὐκ ἐγνωστοὶ τὰς ὅδούς μου. Ὅτι ὁμοσα-
δεῖ τῇ ὁρῇ μου, εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν
κατάπαυσιν μου. Περὶ ἐπίδοσης διελέχθη, καὶ
διεῖδε τινὰς προσδοκῶν μισθόν τινα ἔκει,
καὶ ἀνάπτασιν ἀντὶ τῶν ἐνταῦθα καμάτων·
καὶ δείκνυσι τοῦτο ἀπὸ τοῦ προφήτου λέγοντος, διτε
μᾶλλουσιν εἰσελθεῖν εἰς κατάπαυσιν οἱ πιστεύοντες,
ὡς οἶγε ἀπιστοῦντες οὐκ εἰσελεύσονται, ὁσπερ οὐδὲ
οἱ πάλαι ἔκεινοι. Μετὰ γάρ τὸ περάσαι τὴν Ἐρυθρὰν
θάλασσαν οἱ Ἑραλοί, καὶ μυρία λαβεῖν ἐν τῇ ἐρήμῳ
τῇ; τοῦ θεοῦ περὶ αὐτοὺς κηδεμονίας καὶ δυνάμεως
τεχμήρια, ἰδουλεύσαντο κατασκόπους πέμψαι διατκε-*

A quomodo comparationem a carne auspicatus est :
concedit autem ad divinitatem, et conditorem
operibus incomparabiliter præstantiorem esse de-
monstravit.

*Vers. 5. Et Moses quidem fidelis erat in tota domo
ejus, tanquam famulus, in testimonium eorum quae
dicenda erant : Christus vero tanquam Filius. En-
tiam hie præstantiam adducit. Moses, inquit, erat
fidelis veluti minister, propterea constitutus ut
Domini negotia cæteris famulis explicaret, atque ut
in judicio Deo testis esset eorum quædicta erant. Si
enim cœlum ac terram vocet testes, quemadmodum
illud : Audi cœlum, et auseulta terra ¹³; et valles,
ut in eo loco : Audite valles fundamenta terræ ¹⁴;
multo magis hominem. Christus autem fidelis est,
ut Filius genuinus et bæres, res Paternas admini-
strans secundum Patris voluntatem. Magnum autem
et omnino incomparabile discrimen est inter Ialem
Dominum et servum.*

*Vers. 6. In domo tamen : cuius domus nos sumus, si fi-
duciam et gloriacionem spei ad finem usque firmam re-
tineamus. Domus Mosis erat populus, cuius et ipse
pars erat. Christus etiam domum habet, nos vi-
delicet : at si ad finem usque persistamus, neque
decidamus. Hic enim adhortatur eos perseverare
in afflictionibus, et non labefactari : hac enim ra-
tione erimus domus Dei, perinde ac erat Moses.
Laudat autem eos, ostendens quod incepérint
quidem, oportet autem et finem addere. Pulchre
autem dixit, fiduciam et gloriacionem spei. Firmiter
enim quispiam sperans futuram compensationem,
jam inde gloriari, ceu quæ sperarit, præsto sint,
nec animo dejicitur, sed fiduciam potius habet,
si quando affligatur propter dilectum sibi Chri-
stum.*

*Vers. 7, 11. Quapropter, sicut dicit Spiritus san-
ctus : Hodie si rocem ejus audiveritis, nolite obdu-
rare corda vestra, sicut in exacerbatione, secundum
diem tentationis in deserto, ubi tentaverunt me patres
vestri, probaverunt me, et viderunt opera mea qua-
draginta annis. Propter quod insensus sui genera-
tioni huic, et dixi : Semper errant corde : ipi au-
tem non cognoverunt vias meas. Sicut juravi in ira
mea, si introibunt in requiem meam. De spe dispu-
tavit, ac quod mercedem aliquam et requiem pro
laboribus quos hic toleramus, illuc exspectare ope-
rat ; atque istud ex propheta ¹⁵ ostendit, qui
dicit, quondam ii qui credunt, in requiem introibunt,
quemadmodum qui non credunt, non ingredientur,
ut neque olim illi. Nam Hebrei postquam mare
Rubrum pertransiſſent, ac in deserto innuimera Dei
erga se curæ et potentiaz indicia accepissent, de-
creverunt speculatores mittere, qui terræ naturam
explorarent, ad quam ingressuri erant. Isti vero
qui profecti fuerant, reversi sunt, naturam quidem*

¹⁰ Deut. xxviii, 1. ¹¹ Mich. vi, 1, 2.

Variæ lectiones.

¹² ἐνθα ο. ¹³ δὲ ο. ¹⁴ τὸ πέριχος ο.

terre admirantes, sed asseverantes inexpugnabiles esse homines qui eam terram inhabitarent. Populus igitur, cum debuissest expendere Dei insuperabilem potentiam, consternati potius sermonibus hisce, murmurabant, atque in *Ægyptum* reverti oportere censebant. Indignatus itaque Deus quod adeo celeriter tot admirabilium operum suorum memoriam repulissent, juravit non ingressuram generationem illam quæ murmurasset in terram promissionis: omnes etiam perierunt in deserto, præter Chaleb et Jesum. Quia igitur David post generationem illam loquens, dixit: *Hodie si vocem ejus audiveritis, non obduretis corda vestra, ne eadem patiamini quæ majores vestri, ac orbemini requie: videlicet quasi alia quædam sit requies quam nos obtinere debemus, hæc dicit. Nam si revera requiem accepissent, quam ob causam dicceret: Hodie ne induretis corda vestra, patrum vestrorum instar, ne non ingrediamini in requiem?* Quæ igitur alia est requies præter regnum cœlorum, cuius imago fuit et Sabbathum, et typice factus ingressus in *Palestinam* per incredulæ generationis filios? Tres enim sunt quietes: prima est Sabbathi, in quo Deus quievit ab operibus suis, de qua nunc Davidem non est loqui verisimile, ut quæ olim sit facta. Altera est, ingressus in terram promissionis, in quam ingressi Judei cessatui erant, ac quietem habituri a præliis et errore. Neque de hac nunc dicit: *Palæstina enim omnino tum occupatur ab Hebreis temporibus Davidis. Quomodo igitur de hac, tanquam adhuc restaret, locutus est?* Videtur igitur alia quædam requies esse, in quam Jesus filius Nave non potuit introducere populum. Quæ autem ista sit, præter eam quæ est in cœlis! Date ergo operam, ne ab hac excidatis propter incredulitatem, perinde ac majores vestri. Hæc ergo hujus loci sententia est, quæ longe extenditur: at vero singula spectaculæ pertractanda sunt. Considera autem, a Deo non esse exigendam rationem, sed sive tueatur, sive non tueatur, credendum ei. Nam et ideo eos accusat, quod tentarint illum, hoc est, non citra hæsitationem in ipsum speraverint, ut qui omnia posset.

668 VERS. 12. *Videte, fratres, nequando sit in aliquo vestrum cor malum infidelitatis. Perterrefactis hoc dictum est. Verisimile enim est quædam suisse, qui ea quæ de retributione dicebantur vera esse non credebat, et propterea periculum facere cupiebant divinæ erga se potentiae alique providentiae in ipsos in temptationibus quibus quæriebantur. Propterea munit eos, ad memoriam eis revocans quæ olim passi sunt increduli. Futura enim pericula plerosque adeo non cohibent, quantum quæ præterierunt, omnibusque iam sunt cognita. Observa etiam hic, ab incredulitate quempiam devenire, ut prava cogitet, eademque peragat.*

Variæ lectiones.

⁴⁸ χώρας ο. ^{49.50} κατεγγυζούσι ο. ⁵¹ ἐκείνην τὴν γογγύσασαν μ. ⁵² ἀντιτάσσησι ο. ⁵³ Ἐμέλλε λέγειν ο.

A φομένους τὴν φύσιν τῆς γῆς, εἰς δὲ ἔμελλον εἰσελθεῖν. Οἱ δὲ ἀπελθόντες ὑπέστρεψαν, τὴν μὲν φύσιν τῆς γῆς ⁵⁴ θαυμάζοντες, ἀνθρώπους μέντοι ἀπροσμαχήτους κατοικεῖν ταύτην λέγοντες. Ὁ τοίνυν λαδὸς δέοντος ὑπολογισασθαι τὴν τοῦ Θεοῦ ἀκαταγάχητον δύναμιν, καταπλαγέντες τοὺς λόγους τούτοις, ἐγδυγυζούσι ^{55.56}, καὶ εἰς Αἴγυπτον ἀποστέρεφεσθαι τούτους δεῖν ἐνδιμιζούσι. Ὁργισθεὶς οὖν ὁ Θεὸς, διὰ περ οὗτω ταχέως τὴν τῶν τοσούτων θαυμασίων μνήμην ἀπώσαντο, ὥμοσε μὴ εἰσελθεῖν τὴν γενεὰν ἐκείνην τὴν γογγύσασαν εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας· καὶ διὰ πάντες ἀπώλοντο ἐν τῇ ἐρήμῳ, πλὴν Χαλέπη καὶ Ἰησοῦ. Ἐπειδὲ οὖν μετὰ τὴν γενεὰν ἐκείνην δὲ ⁵⁷ Δασιδὸς διαλεγόμενος ἐλεγεν, διὰ τὴν γενεὰν ἐκείνην τὴν γογγύσασαν εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας· καὶ διὰ πάντας καταπάστητε, καὶ μὴ σκληρύνητε τὰς καρδίας ὑμῶν, ἵνα μὴ τὰ αὐτὰ πάθητε πάπεροι οἱ πρόργονοι οἱ ὑμέτεροι, καὶ ἀποστερηθῆτε τῆς καταπαύσεως· δῆλον διὰ ὡς οὐσῆς τινὸς ἐτέρας καταπαύσεως, ἢν ὀφελομενον κατασχεῖν, ταῦτα λέγει. Ἐπειδὲ εἰ ἀπειληφθεῖς· ἡσαν δυτικαὶ τὴν καταπάσιν, τίνος ἐνεκεν λέγει, Σήμερον μὴ σκληρύνητε τὰς καρδίας ὑμῶν, ὡς οἱ πατέρες, καὶ οὐ μὴ εἰσελθητε εἰς τὴν κατάπαυσιν; Τίς οὖν ἐστιν ἀλληλ κατάπαυσις, ἢ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ἡς εἰκὼν τὸ τε Σάββατον, καὶ ἡ τυπικῶς γενομένη εἰς τὴν Παλαιοτελευτὴν εἰσοδοῖς τῶν τέκνων τῆς ἀπιστοῦσάτης ⁵⁸ γενεᾶς; Τρεῖς γάρ εἰσι καταπαύσεις· ἡ τε τοῦ Σαββάτου, ἐν ᾧ κατέπαυσεν ὁ Θεὸς ἀπὸ τῶν ἕργων αὐτοῦ, περὶ δὲ οὐκ εὔοξεν νῦν λέγειν ὁ Δασιδός, ἀπε τὰς γεγενημένης· καὶ ἡ εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας εἰσοδος, εἰς τὴν εἰσελθόντες Ιουδαίοις, ἔμελλον ἀναπαύσασθαι τῶν πολέμων καὶ τῆς πλάνης. Οὐδὲ περὶ ταύτης νῦν λέγει· ἡ γάρ Παλαιστίνη τότε κατείχετο τοῖς Ἐθραίοις ἐπὶ τῶν χρόνων Δασιδός. Πῶς οὖν ἐλεγε ⁵⁹ περὶ ταύτης, ὡς ὑπολειπομένης; Εοικεν οὖν ἐτέρα τις εἶναι κατάπαυσις, εἰς δὲ Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ οὐκ ἡδύνατο εἰσαγαγεῖν τὸν λαόν. Τίς δὲ ἀν εἰη αὐτη, ἢ ἡ ἐν οὐρανοῖς; Σπουδάσατε οὖν, ἵνα ταῦτα μὴ ἐκπέσητε διὰ τὸ ἀπιστησαι, ὡς καὶ οἱ πρόργονοι ὑμῶν. Οὗτος μὲν οὖν δὲ οὐκοῦ τοῦ χωρίου ἀχριπολλοῦ διήκων· ἐπειδεῖον δὲ καὶ τοῖς κατὰ μέρος. Ἐννοεις δὲ, διὰ οὐ δεῖ τὸν Θεόν εὐθύνας ἀπατεῖν, ἀλλ' ἀν τε προσταταῖ, ἀν τε μὴ, πιστεύειν αὐτῷ. Καὶ γάρ κάκενοις τοῦτο ἐγκαλεῖ, διὰ τὸ πειρασαν αὐτῶν πάντα δυναμένων.

B Βλέπετε, ἀδελφοί, μῆποτε εσται ἐν τηις ὑμῶν καρδίᾳ πονηρὰ ἀπιστίας. Φοδοῦντες εστι τὸ ἥμια. "Εοικε· γάρ διὰ τοὺς ήσαν τινες ἀπιστοῦντες, ὡς οὐκ δυτικαὶ τῶν λεγομένων περὶ ἀνταποδόσεως, καὶ διὰ τοῦτο βουλόμενοι πειραν λαβεῖν τὴς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως, καὶ τῆς εἰς αὐτοὺς προνοίας ἐν τοῖς πειρασμοῖς οἵτε εἰχον. Διὰ ταῦτα οὖν ἀσφαλίζεται αὐτοῖς, ἀναμιμνήσκων ὃν ἐπαθον πάλαι οἱ ἀπιστησαντες. Οὐ τοσοῦτον γάρ τὰ μέλλοντα φοβερὰ συστέλλει τοὺς πολλοὺς, δοσι τὰ παρελθόντα, καὶ ἡδη γνώριμα γεγονότα. Ὁρα δὲ διὰ καὶ ἀπὸ ἀπιστίας ἔρχεται τις εἰς τὸ καὶ λογίζεσθαι πονηρὰ καὶ πράττειν ταῦτα.

Ἐν τῷ ἀποστῆραί ἀπὸ Θεοῦ ἔωντος. Ἀλλως γάρ ^A οὐχ εὐρίσκει πάροδον ἡ ἀπιστία, εἰ μὴ ἀποστῇ τις ἀπὸ Θεοῦ. Ἔως γάρ ἂν ἡ ἔχμενος τοῦ Θεοῦ, καὶ πεποιθώ; ἐπ' αὐτῷ, ὡς πάντα δυναμένῳ, οὐδὲν ἤγεται ἀδύνατον.

Ἄλλα παρακαλεῖτε ἑαυτοὺς καθ' ἐλάστην ἡμέραν, ἀχρις οὗ τὸ σήμερον κυλεῖται. Τουτέστιν, οἰκοδομεῖτε ἀλλήλους, καὶ ὑποστηρίζετε, ὥστε μὴ πεσεῖν. Εἰ δὲ καὶ πέσῃ τις, διορθώσθε αὐτὸν ἄχρις οὗ ἔη· τοῦτο γάρ δηλοῖ τὸ, ἀχρις οὗ τὸ σήμερον· ἐπὶς γάρ ἔστι. Μάλιστα μὲν οὖν, μηδὲ ἔστω καρδία πονηρὰ ἔν τινι· εἰ δὲ καὶ γένοιτο, μὴ εἰς ἀπόγνωσιν πιπτέω, ἀλλὰ παρακαλεῖτε αὐτὸν ⁶⁸ καὶ ἀναλαμβάνετε.

Ira μὴ συκινηθῆ τις ἐξ ὑμῶν ἀπάτη τῆς ἀμαρτίας. Τουτέστιν, ἵνα μὴ ἐκ τῆς ἀπογνώσεως εἰς πώρωσιν ἔλθῃ, καὶ ἀνίατος μείνῃ. Οὐσπερ γάρ τὰ πεπωρωμένα σώματα καὶ σκληρὰ οὐκ εἰκεῖ ταῖς τῶν Ιατρῶν χερσίν· οὕτω καὶ αἱ σκληρυσθεῖται ψυχαὶ οὐκ εἰκουσι τῷ λόγῳ τοῦ Θεοῦ. Ἀπάτην δὲ ἀμαρτίας καλεῖ, ή τὴν ἀπάτην τοῦ διαβόλου, τουτέστι, τὸ μὴ ἐλπίζειν ὅτι ἔσται ἀνταπόδοσις, ή τὴν ἀναλγησίαν. Τὸ γάρ λέγειν, ὅτι Λοιπὸν ἀπεκτήμαρτον, οὐχ ἔχω ἐλπίδας, ἀπάτη δυτῶς ἔστιν ἀμαρτία. Ἀπατῶσα γάρ ἡ ἀμαρτία, καὶ πρὸς ἑαυτὴν ἐπιπωμένη, τοιαῦτα λογίζεσθαι ποιεῖ, κατὰ τὸ εἰρημένον· Ἄσεδῆς εἰς βάθος κακῶν ἐμπεσώτω, καταφροτεῖ. Οὐ δὲ καταφρονῶν, οὐδὲ πιστεύειν ἀνέχεται. Ἐξ ἀμαρτίας ἄρα ἡ ἀπιστία. Εἰπον γάρ, φησιν, ὅτι Οὐκ δύγεται Κύριος, οὐδὲ συνήσει ὁ Θεὸς τοῦ Ἰακὼβ. Καὶ πάλιν· Εἶπε γάρ ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ, Οὐκ ἐκτήσησε· καὶ, Ἐπιλέλησται δὲ Θεός· καὶ ὅτα τοιαῦτα.

Μέτοχοι γάρ γενόμενοι τοῦ Χριστοῦ. Τουτέστιν, ἐν ἐγενόμεθα ἡμεῖς καὶ αὐτός· καὶ οὕτω μετέχομεν αὐτοῦ, ὡς οώμα κεφαλῆς. Ἐνταῦθα δὲ ἐλπίδας αὐτοῖς ἐντίθησιν, ὡσανεὶ ταῦτα λέγων· Ὁ οὕτως ἀγαπήσας ἡμᾶς, ὥστε καὶ σῶμα αὐτοῦ ποιῆσαι, οὐκ ἔσταις ἡμᾶς ἀπορθαγῆναι αὐτοῦ, ἐὰν μόνον ἡμεῖς θελῶμεν. Ἀμα δὲ καὶ ἔκεινον αἰνίζεται τὸ εἰρημένον ἐπέρθωθι· Εἰ ὑπομένομεν, καὶ συμβασιλεύσομεν. Τῶν αὐτῶν γάρ μετέχοντες νῦν, ὃν καὶ δὲ Χριστός, τῶν θελιψεων δηλαδή, σπουδάσωμεν καὶ τότε μετασχεῖν τῆς δόξης.

Ἐάντεπερ τὴν ἀρχὴν τῆς ὑποστάσεως βεβαλυτατάσχωμεν μέχρι τέλους. Τουτέστι, τὴν πίστιν δέ· αὐτῆς γάρ ὑπέστημεν καὶ οὐσιώθημεν τὴν θελν καὶ πνευματικὴν οὐσίωσιν, καὶ ἀναγέννησιν. Καὶ ἐνταῦθα δὲ τὸ μέχρι τέλους στήναι βεβαίως ἐν τῇ πίστει ἀπαιτεῖ.

| Ἐν τῷ λέγεσθαι· Σήμερον ἔαρ τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, μὴ συκινήσητε τὰς καρδίας ὑμῶν,

Ut deficiat a Deo vivente. Non enim aliter invenit aditum incredulitas, nisi quis a Deo descendat. Quamdiu enim aliquis Deo adhaeserit, atque in ipsum spem suam colloquarit, tanquam in eum qui omnia possit, nihil arbitratur impossibile.

VERS. 13. *Verum adhortamini vosipos per singulos dies, donec hodie vocatur. Hoc est, edificate vos mutuo, et conformatte ac fulcite, ne cadatis. Si quis autem ceciderit, corrigite ipsum quoad vixerit; hoc enim significat quod ait, Donec hodie rocatur. Spes enim superest. Maxime vero cor primum alicui non in sit: Si fuerit, ne cadat propter ea in desperationem, verum adhortamini ipsum et suscipite.*

B *Ut non induretur quis ex vobis fallacia peccati. Hoc est, ne ex desperatione in execrationem veniat, et callum inducat, atque insanabilis maneat. Quemadmodum enim corpora obdurata et quae callum induxerunt, medicorum manibus non cedunt: hunc ad modum induratae animæ non cedunt verbo Dei. Fallaciam autem peccati vocat, vel deceptionem diaboli, nimirum, non sperare futuram retributionem, vel indolentiam. Dicere enim, Prorsus relapsus sum deinceps in peccatum, nulla mihi spes venia: revera est peccati impostura. Peccatum enim dum decipit et ad se pertrahit, talia cogitare facit, juxta id quod dictum est: Impius cum in profundum malorum inciderit, contemnit⁶⁹. Qui autem contemnit, is neque credere sustinet. Ex peccato igitur incredulitas. Dixerunt enim: Non videbit Dominus, neque intelliget Deus Jacob⁷⁰. Et rursus: Dixit enim in corde suo, Non exquirere⁷¹: et, Oblitus est Deus, et quaecunque sunt hujusmodi.*

VERS. 14. *Participes enim Christi effecti sumus. Hoc est, unum facti sumus nos et ipse: et sic participamus ejus, ut corpus capitis. Hic autem spem eis facit, perinde quasi sic dicat: Qui nos audeo dilexi, ut nos snum corpus faceret, haud sinet nos a se divelli, si modo 669 nos velimus. Simil autem et illud tacite indicat, quod alio in loco dictum est: Si sustinuerimus, et conregnabimus. Quandoquidem enim earundem etiamnum participes sumus, quarum et Christus, afflictionum videbilest, studeamus etiam tum consortes esse gloriarie.*

Si tamen initium substantiae ad finem usque firmum retineamus. Hoc est, fidem. Per ipsam enim subsistimus, et divina necnon spirituali essentia fundati sumus, atque regeneratione. Hic itaque firmiter ad finem usque in fide persistere exigit a nobis.

VERS. 15. *Dum dicitur, Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra, quemadmodum*

⁶⁸ Προφ. ιννι., 3. ⁶⁹ Πσαλ. ικιι., 7. ⁷⁰ Πσαλ. ιχ., 34.

Variæ lectiones.

⁷¹ Εαυτούς.

in exacerbatione. Confirmat quomodo dixerit, *ad finem usque, et hoc significatur, inquit, per, Hodie.* Nam *hodie, semper est; sicut supra dixit: Adhortomini vos mutuo, donec hodie vocatur.* Vel quod magis probandum est, utpote a divo Chrysostomo dictum, hyperbaton est: *Dum dicitur, Hodie si vocem ejus audieritis, etc. timeamus ne quando reicta promissione*¹, *et quæ deinceps sequuntur.*

VERS. 16. *Quidam enim audientes exacerbaverunt.* Audita, inquit, promissione Dei, nimis, Dabo vobis terram Chananæorum, non adhibuerunt ei fidem, cæterum exasperarunt Deum per incredulitatem. Videte igitur ne et vos promissis non credatis. Non enim proderit vobis audire solum, nisi et credideritis: perinde ac neque illis profuit auditus: quin potius ob id justius interierunt, quoniam Dei sermonibus non crediderunt.

Sed non universi qui profecti sunt ab Aegypto per Moysen. Caleb enim et Jesus non fuerunt increduli: eam ob causam assecuti sunt promissionem, ingressique sunt in Palæstinam.

VERS. 17. *Quibus autem insensus est quadraginta annis?* nonne iis qui peccaverant, quorum cadavera prostrata sunt in deserto? Per interrogationem sermonem texit, quo clarior sit, minusque contradictionis habeat. Interrogationes namque in confessis atque certis ponuntur. Proponit autem et poenam. Prostrata sunt enim, inquit, in deserto ipsorum x̄wla, hoc est, magna semoris ossa. A parte autem tota corpora signicavit.

VERS. 18, 19. *Quibus autem juravit non intraturos in requiem suam, nisi illis qui increduli fuerunt?* Et videmus quod non potuerunt introire propter incredulitatem. Paulo ante dixit, iis qui peccaverant: nunc autem, iis qui non crediderunt. Videtur igitur indicare fidelibus istis Hebrais, quod in alia etiam peccata non pauci eorum sint lapsi, præter pusillanimitatem et futurorum incredulitatem. **670** Videmus igitur, quod infideles non sint ingressi in requiem, hoc est, ob oculos nobis posita est et in confessio peccati poena.

CAPUT IV.

Vers. 1. *Timeamus ergo ne quando reicta pollicitatione introeundi in requiem ejus.* Hic est redditio illius, *Dum dicitur, Hodie si vocem ejus audieritis, et quæ sequuntur: metuamus ne et nobis eadem contingant.* Cæterum, *Ergo, ideo positum est, quoniam longius sit dilata oratio, priusquam redditio sequetur.*

Videatur aliquis deesse. Hoc est, ne quo modo deficiat, ac frustretur ingressu in requiem hanc promissam. Hilariorem autem et mihi molestam ora-

A ώς ἐν τῷ παραπικρασμῷ. Κατασκευάζει πᾶς εἰπε τὸ, μέχρι τέλους καὶ φησιν, διὰ τοῦτο δηλοῦται ἐν τῷ λέγεσθαι, σήμερος. Τὸ γάρ σήμερον, ἀεὶ ἐστιν ὁσπερ καὶ ἀνωτέρω εἴπε: *Παρακαλεῖτε ἀλλήλους, ἀχρις οὐ τὸ σήμερον καλεῖται.* Ή, δικαὶος ἀλλον ἐχριτέον, ως παρὰ τοῦ ἐν ἀγίοις Ἰωάννου ριθὲν, καθ' ὑπερβατὸν ἐστιν. *Ἐν τῷ λέγεσθαι, Σήμερος ἔταρ τῆς φωνῆς ἀκούσθη, καὶ τὰ ἔξης, φοβηθῶμεν μήποτε καταλειπόμενης ἐπαγγελίας, καὶ τὰ ἔξης.*

Tινὲς γάρ ἀκούσατες παρεπικρασαν. Ακούσαντες, φησι, τῆς ἐπαγγελίας τοῦ Θεοῦ, διὰ Δώσω ὑμῖν τὴν γῆν τῶν Χαναναίων, ἡπιστησαν, καὶ παρεπικραναν τὸν Θεὸν διὰ τὴν ἀπιστίαν. Βλέπετε οὖν μὴ καὶ ὑμεῖς ἀπιστήσητε τοῖς ἐπηγγελμένοις. Οὐ γάρ ὠφελήσει ὑμᾶς τὸ ἀκοῦσαι μόνον, ἐὰν μὴ καὶ B κατεστύσητε. Ωσπερ οὐδὲ ἐκείνους ὠφέλησεν ἡ ἀκοή, ἀλλὰ μᾶλλον διὰ τοῦτο ἀπώλοντο δικαιότερον, διὰ Θεού λόγοις ἡπιστησαν.

'Αλλ' οὐ πάρτες οἱ ἔξελθόντες ἐξ Αἰγύπτου διὰ Μωυσέως. Οὐ γάρ Χαλέθ καὶ Ἰησοῦς οὐκ ἡπιστησαν. Διὸ καὶ ἐπιχον^ο τῆς ἐπαγγελίας, καὶ εἰσῆλθον εἰς Παλαιστίνην.

Tίσι δὲ προσώχθισε τεσσαράκορτα ἕτη; Οὐχὶ τοῖς ἀμαρτήσασιν, ὃν τὰ κῶλα ἔκεσον ἐν τῇ δρήμῳ; Κατ' ἐρώτησιν ποιεῖται: τὸν λόγον, διὰ τὸ σαφέστερον καὶ ἀναντιρρήστερον. Τὰ γάρ κατ' ἐρώτησιν, ἐπὶ τῶν ὅμολογουμένων τίθενται. Προτίθησι δὲ καὶ τὴν τυμωρίαν. *Ἐπεσον γάρ, φησι, τὰ κῶλα αὐτῶν ἐν τῇ δρήμῳ, τούτεστι, τὰ μεγάλα καὶ μηριαῖα δοτά.* Άποδέρους δὲ τὰ δλα σώματα ἀδηλωσε.

Tίσι δὲ ὡμοσε μὴ εἰσελεύσεσθαι εἰς τὴν κατάπαυσιν αὐτοῦ, εἰ μὴ τοῖς ἀπειθήσασι; Καὶ βλέπομεν διὰ οὐκ ηδυρήσασαν εἰσελθεῖν διὰ τὴν διπτήστραν. Ανωτέρω μὲν ἀμαρτήσασιν, εἶπε· νῦν δὲ, ἀπειθήσασιν. Εἰσικεν οὖν αἰνιγγεῖσθαι τοῖς ἐξ Ἐβραίων τούτοις πιστοῖς, διὰ καὶ εἰς ἀλλας ἀμαρτίας πολλοὶ αὐτῶν ἐξωλισθαίνον, μετὰ τοῦ καὶ μικρόψυχεν καὶ ἀπιστεῖν τοῖς μέλλουσιν. Οἱ τοίνυν ἀπειθήσαντες, βλέπομεν διὰ οὐκ εἰσῆλθον τούτεστι, πρὸ διφθαλμῶν ἡμῖν ἐστι καὶ ὁμολογημένον τὸ τῆς ἀμαρτίας ἐπιτίμιον.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

Φοβηθῶμεν οὖν μήποτε καταλειπόμενης ἐπαγγελίας εἰσελθεῖν εἰς τὴν κατάπαυσιν αὐτοῦ. Ενταῦθα ἡ ἀπόδοσις τοῦ, *Ἐν τῷ λέγεσθαι, Σήμερος ἔταρ τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσθη, καὶ τὰ ἔξης.* Φοβηθῶμεν μήπως καὶ ἡμῖν τὰ αὐτὰ συμβῇ. Τὸ δὲ, οὖν, ἐτέθη διὰ τὸ δικαῖον ἀποδεδούται τὸν λόγον, ἐπαναλήψεως γενομένης.

Δοκῇ τις ὑστερηκέται· Τούτεστι, μήπως διτετρήσῃ καὶ ἀπολειφθῇ τοῦ εἰσελθεῖν εἰς τὴν κατάπαυσιν ταῦτην τὴν ἐπηγγελμένην. Ιλαρώτερον δὲ καὶ

¹ Hebr. iv, 3.

Variæ lectiones.

^ο ἐπέτυχον ο.

ἀνεπαχθέστερον τὸν λόγον ποιῶν, οὐκ εἶπε· Μή ἀλιτεῖον faciens, non dixit, Ne deficit; sed: Ne videatur deficere.

Kai γάρ ὅμερεινηγγελισμένοι καθάπερ ἐκεῖνοι· ἀλλ' οὐκ ὡφέλησεν ὁ λόγος τῆς ἀκοῆς ἐκείνους. Εὐηγγελίσθημεν καὶ ἡμεῖς περὶ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, ὥσπερ ἐκεῖνοι τυπικῶς περὶ τῆς γῆς. Ἀλλ' ἀπλῶς οὐκ ὡφέλησεν ἡμᾶς τούτο, ἐὰν μὴ καὶ πιστεύωμεν, καὶ πᾶσαν μικροψυχίαν ἀποθώμεθα, ὥσπερ οὐδὲ ἐκείνους ἡ ἀκοὴ ὡφέλησεν. "Ορα δὲ πῶς ἐφ' ἡμῶν μὲν εὐαγγελισμὸν τὸ πρᾶγμα ἐκάλεσεν, ὡς ἀληθινῶν ἀγαθῶν ὑπόσχεσιν, καὶ ὡς ἀπὸ τροπαλοῦ καὶ νίκης διδομένων· ἐπ' ἐκείνων δὲ, λόγος ἀκοῆς.

Μή συγκεκριμένοις τῇ πίστει τοῖς ἀκούσασι. Τούτεστι, μὴ ἐνωθέντας μηδὲ συμφορήσαντας διὰ τῆς πίστεως τοῖς ἀκούσασιν, ἀλλὰ ἀπορήγαγέντας αὐτῶν. Θαυματῶν δὲ οὐκ εἴτε, Μή συμφωνήσαντας, ἀλλὰ, *Μή συγκεκριμένοις,* ἵνα τὴν ἄκραν ἐνωσιν δηλώσῃ. Ἀκούσαντας δὲ ἐνταῦθα λέγει τοὺς πιστεύσαντας· οὗτοι γάρ τῷ δυντις ἀκούσαντες δὲν λέγοντο. 'Ο δὲ ἐν ἀγίοις Ἰωάννης, μὴ συγκεκριμένους ὥσησ τοὺς περὶ Χαλὲδ καὶ Ἰησοῦν. Οὗτοι γάρ ἀστασίαστοι ἔμειναν, οὐδὲ συνανεκράθησαν, οὐδὲ συνέστησαν καὶ συνεφράρησαν τοῖς ἄλλοις στασιάζουσι, καὶ μιαν πᾶς γνώμην σχύσι. Τις δὲ τούτοις; Τοῖς ἀκούσασι καὶ μηδὲν ὡφεληθεῖσι. Τοῦτο δὲ κατὰ τὴν μεγάλην αὐτοῦ καὶ βραχεῖαν σοφίαν ὁ ἀγιος οὗτος εἰπών, ἐμοὶ γοῦν τῷ ἀναξιῷ οὐκ ἔδωκε νοῆσαι πῶς αὐτὸς εἴπεν.

Εἰσερχόμεθα γάρ εἰς τὴν κατάπαυσιν οἱ πιστεύσαντες, καθὼς εἰρηκεν· Ὡς δῶμος ἐν τῇ ὁργῇ μου, εἰ εἰσελεύσορται εἰς τὴν κατάπαυσιν μου. Πόθεν δῆλον ὅτι εἰσελεύσαμεθα εἰς τὴν κατάπαυσιν οἱ πιστεύσαντες; 'Ἐκ τοῦ εἰπεν τὸν Θεὸν, δτι οὐκ εἰσελεύσονται οἱ ἀπιστήσαντες. 'Ἐξ ἀντιδιασταλῆς γάρ τοῦτο νοεῖται, καὶ ὥσπερ τοῖς ἀπιστήσασιν ἀντιμεθίτα τῆς ἀπιστίας τὸ μὴ εἰσελθεῖν· οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐκ τοῦ ἐναντίου πιστεύσαντες, ἀμοιβὴν τῆς πίστεως ληψόμεθα τὸ εἰσελθεῖν.

Kai τοι τῷριτοιν ἀπὸ τῆς καταβολῆς κόσμου γεγονέτωτε. Εἰρηκε γάρ που περὶ τῆς ἔδδομης οὗτοι· Kai κατέπινσεν ὁ Θεὸς ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἔδδομῃ ἀπὸ κάτετοι τῷριτοιν ἔργων αὐτοῦ. Kai ἐν τούτῳ πάλιν· Εἰ εἰσελεύσορται εἰς τὴν κατάπαυσιν μου. Δοκεῖ ἀνακόλουθος εἶναι ὁ λόγος, οὐκ ἔστι δέ· ἀλλὰ τοῦτο φασιν, ὅτι Οὐκ ἔχει τις εἰπεῖν, ὅτι Δαδίδει περὶ τῆς καταπαύσεως λέγει τῆς τοῦ Σαββάτου· πῶς γάρ, ἡτις πάλαι γεγένητο¹⁰, καὶ δτε κατ' ἀρχὰς ὁ κόσμος τὴν σύστασιν ἐλαβεν; Ἀλλὰ δῆλον ὅτι περὶ ἀλλῆς τινὸς λέγει ὁ Δαδίδ καταπαύσεως· ἡτις καὶ εἰς τὸν μέλλοντα ἀγκέλιται, ὡς ὀφειλόντων δηλαδή τινων μετὰ ταῦτα εἰσελθεῖν. Kai ὥσπερ τὸ Σάββατον κατάπαυσις λέγεται παρὰ τῇ Γραφῇ, καὶ οὐδὲν ἐκώλυσε κατάπαυσιν μετὰ ταῦτα.

D

VERS. 2. *Etenim et nobis nuntiatum est, quemadmodum et illi, sed non profuit eis sermo auditus.* Annuntiatum est, inquit, perinde nobis de futuris bonis, atque illis typice de terra: verum id simpliciter nobis non proderit, nisi etiam credamus, omnemque pusillanimitatem deponamus, ut neque illis profuit audiisse. Animadverte autem quomodo de nobis loquens, rem ipsam εὐαγγελισμὸν appellavit, tanquam verorum bonorum prmissionem, ac quæ veluti post tropheas et victoriā dantur: cuin de illis autem loquitur, sermōnem auditus dixit.

B Non admixtis fidei iis qui audierant. Hoc est, non unitis neque consentientibus per fidem cum iis qui audiverant, sed ab ipsis avulsis. Mire autem non dixit, consentientibus; sed, non admixtis, ut simmam unionem significet. Qui audierant autem, eos hic dicit, qui crediderant: isti enim revera audisse dici querant. Divus autem Joannes Chrysostomus non admistos intellexit Caleb et Jesum. Illi enim extra seditionem permanserunt, neque cæteris communisti sunt, neque simul insurrexerunt et consumpti sunt cū aliis seditionis, omnibus unam sententiam habentibus. Quibus autem his? nimurum his qui audierunt, nullamque utilitatem receperunt. Hoc vero juxta magnam et profundam suam sapientiam sanctus iste dixit; mibi autem indigno non dedit intellectum quomodo illud dixerit.

VERS. 3. *Ingrediemur enim in requiem qui credimus, quemadmodum dixit: Sicut juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam.* Unde perspicuum est quod ingrediemur in requiem nos qui **671** credidimus? ex eo quia dicit Deus, non ingressuros eos qui non crediderunt. E contrario enim hoc intelligitur, et quemadmodum iis qui non crediderunt merees incredulitatis erat, quod requiem non ingredierentur; ita e. contra nos qui credidimus, ceu fidei mercedem introitum accipie-

VERS. 3-5. *Et quidem operibus ab iniustitione mundi perfectis. Dixit enim in quodam loco de die septima sic: Et requievit Deus die septima ab omnibus operibus suis. Et in isto rursus: Si introibunt in requiem meam. Videtur oratio hæc esse non admodum consequens, sed secus est: sed hoc dicit, quod non possit aliquis affirmare Davidem de Sabbati requie loqui. Quia enim de hac loqueretur, cum ea jam olim fuerit, nimurum cum in mundus primo conderetur? Sed manifestum est quod de alia quapiam quiete David verba faciat, nempe ingressu in regnum cœlorum; quod ingrediendi vocabulum in futuro declinatur, tanquam deberent non nulli post hæc ingredi. Ac quemadmodum Sabbathum requies dicitur in Scriptura, et nihil impedi-*

Variæ lectiones.

¹⁰ περὶ ο. ¹¹ γέγονε ο.

vit quominus posthac introitus in terram promis-
sionis etiam diceretur requies : sic jam nihil pro-
hibet post hanc rursus requiem vocari futuram,
regnum videlicet cœlorum, in quod ii qui non cre-
diderunt, non ingredientur.

VERS. 6. *Quoniam ergo superest introire quos-
dam in illam, et ii, quibus prioribus annuntiatum
est, non introierunt, propter incredulitatem, ite-
rum terminat diem quemdam : Hodie, in David di-
cendo, post tantum temporis, quemadmodum dictum
est : Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare
corda vestra. Nam si eis Jesus requiem præstisset,
nunquam de alia loqueretur posthac die. Universum
hoc conatur ostendere, quod Jesus Filius Nave
non potuerit introducere in hanc requiem, de qua
David locutus est, atque nos etiamnum loquimur.*
Quoniam vero ille non introduxit, David autem
rursus, post tot annos dicit : Ne induretis corda
vestra, quemadmodum patres qui propter incredu-
litatem non sunt ingressi, datque nobis e contra-
rio intelligere, quod si crediderimus, ingrediemur;
perspicuum est quod ista requies futura est, atque
nos expectat. De Palæstina enim utique non promis-
tebat David : eam enim tunc temporis occupabant.
Sed neque de septimo die locutus est : nam ea a
constitutione mundi fuerat. Tertia igitur quies est,
nempe regnum cœlorum, in quod verus Jesus nos
introducit, adeoque fides in ipsum.

VERS. 9. *Itaque relinquitur Sabbatismus populo
Dei. Non dixit, requies; sed, Sabbatismus, pro-
prium nomen ponens, 672 et in quo gaudi-
bant, et ad quod accurrebant. Sic autem appellat
regnum cœlorum. Quemadmodum enim in Sabbato
ab omnibus operibus carnalibus crassis abstinere
lex jubebat, ac sacerdotes ea sola persicere man-
dabat quæ ad cultum Dei pertinebant, et quæcumque
animæ commodiabant : ita tum omnia spiritua-
lia erunt ac divina, nihil carnale, nihil laboriosum,
ubi ausfugit dolor, mœror, atque gemitus. Audi jam
quid ipse dicat.*

VERS. 10. *Qui enim ingressus est in requiem
ejus, etiam ipse requievit ab operibus suis, sicut et a
suis Deus. Interpretatur quomodo talem requiem
Sabbatum appellavit : Propterea quod, inquit,
cessamus et nos ab operibus nostris, quemadmo-
dum et Deus, postquam quievisset ab operibus
suis in condenda mundi machina, Sabbatum diem
illam appellavit. Nam hic etiam justis multum la-
boris et certaminis imminet, tuin propter alia cum
propter virtutis sudores : illic vero, ne virtutis qui-
dem moralis operatio est, sed Dei inexplicabilis fructus.
Quod igitur audire expetebant, videlicet quod ab
hujus mundi laboribus liberandi essent, id ipsum di-
xit, ut refocillet eos.*

VERS. 11. *Festinemus ergo ingredi in illam re-
quiem. Postquam ostenderit tertiam quamdam esse*

A λεχθῆναι ⁷¹ καὶ τὴν εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας
εἰσοδον· εὐτῶς οὐδὲ νῦν χωλεύει μετὰ ταύτην πάλιν
κατάπαυσιν κληθῆναι τὴν μέλλουσαν, τὴν τῶν οὐ-
ρανῶν φῆμι βασιλεῖαν, εἰς ἣν οἱ ἀπιστήσαντες οὐκ
εἰσελεύσονται.

B Ἐπειδὴ οὐν ἀπολείπεται τιμᾶς εἰσελθεῖν εἰς αὐ-
τὴν, καὶ οἱ πρότεροι εὐαγγελισθέντες οὐκ εἰσ-
ῆσθορ δι' ἀπελθειαν, πάλιν τιμᾶς ὅριει ήμέραν.
Σήμερον, ἐτὸ Δαβὶδ λέγω, μετὰ τοσοῦτον γρότον,
καθὼς εἰρηται· Σήμερον ἔτα τῆς φωνῆς αὐτοῦ
ἀκούσητε, μὴ σκληρύνητε τὰς καρδίας ὑμῶν.
Ετὸ γάρ αὐτοὺς Ἰησοῦς κατέβανσεν, οὐκ ἀν περὶ
ἄλλης ἐλάλει μετὰ ταῦτα ήμέρας. Τὸ διὸν τοῦτο
σπεύσει δεῖξαι, διτὶ Ἰησοῦς μὲν ὁ τοῦ Ναυῆ οὐκ
τὸν γῆντινον εἰσαγαγεῖν εἰς ταύτην τὴν κατάπαυσιν,
περὶ ἣς καὶ τῷ Δαβὶδ δὲ λόγος καὶ ἡμῖν νῦν. Ἐπει-
δὴ δὲ ἐκεῖνος μὲν οὐκ εἰσήγαγεν, δὲ δὲ Δαβὶδ λέγει
πάλιν μετὰ τοσαῦτα ἔτη· Μή σκληρύνητε τὰς καρ-
δίας ὑμῶν, ὡς οἱ πατέρες, οἱ διὰ τὴν ἀπιστίαν μὴ
εἰσελθόντες, καὶ δίδωσιν ἡμῖν νοεῖν ἐκ τοῦ ἐνοτεῖου,
διτὶ ἔτη πιστεύωμεν, εἰσελευσάμεθα· δῆλον, διτὶ ἡ
κατάπαυσις αὐτῇ μέλλουσα ἔται, καὶ περιμένει
ἡμᾶς. Περὶ γάρ τῆς Παλαιστίνης οὐκ ἐπηγγέλλετο
δῆπου δὲ Δαβὶδ· ταύτην γάρ κατεῖχον τότε. Ἀλλ' οὐ-
δὲ περὶ τῆς ἐδόμης· αὐτῇ γάρ ἀπὸ καταβολῆς κό-
σμου ἦν. Ἄρα οὖν τρίτη τις ἔστιν, ἡ βασιλεία τῶν
οὐρανῶν, εἰς ἣν δὲ ἀληθινὸς εἰσάγει Ἰησοῦς, καὶ ἡ
εἰς αὐτὸν πίστις.

C *Ἄρα ἀπολείπεται Σαββατισμὸς τῷ λαῷ τοῦ
Θεοῦ. Οὐκ εἶπε, Κατάπαυσις, ἀλλὰ Σαββατισμὸς,
τὸ οἰκεῖον δυναμικὸν θεῖς, καὶ φέρειν καὶ ἐπέτρεψον.
Οὕτω δὲ καλεῖ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Οὐπερ
γάρ ἐν τῷ Σαββάτῳ πάντων μὲν ἔργων σαρκικῶν
καὶ παχέων ἀπέχεσθαι ἐκέλευεν δὲ νόμος, ἐκεῖνα δὲ
μόνα τελεῖν τοὺς Ιερεῖς, διτὶ πρὸς λατρείαν Θεοῦ,
καὶ δισσαὶ ψυχὴν ὥφελει· οὕτω καὶ τότε πάντα πνευ-
ματικά καὶ θεῖα ἔσται· οὐδὲν σαρκικὸν, οὐδὲν ἕγ-
κοπον, ἔνθα ἀπέδρα ἐδύνη, λύπη καὶ στενχύμας.
Ἄκουε δὲ τί καὶ αὐτός φησιν.*

D *Οὐ γάρ εἰσελθώρ εἰς τὴν κατάπαυσιν αὐτοῦ,
καὶ αὐτὸς κατέκαυσεν ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ,
ῶσκερ ἀπὸ τῶν ἰδιωτῶν δὲ Θεός. Ἐρμηνεύει πῶς
Σαββατισμὸς ὀνόμασε τὴν τοιαύτην κατάπαυσιν.
Διότι, φησι, καταπαύομεν καὶ θεῖς; ἀπὸ τῶν ἔργων
τῶν ἡμετέρων ὀνόμασε τὸ θεῖον καταπαύσας ἀπὸ
τῶν ἔργων τῶν εἰς σύστασιν τοῦ κόσμου, Σαββατον
τὴν ἡμέραν ὀνόμασεν ⁷². Ἐνταῦθα μὲν γάρ καὶ
τοῖς δικαίοις πολὺς; ὁ κόπος καὶ ὁ ἄγων, τὰ τε ἀλλα
καὶ διὰ τοὺς τῆς ἀρετῆς ἰδρῶτας· ἐκεῖ δὲ οὐδὲ ἀρε-
τῆς ἡμικῆς ἔστιν ἔργασία, ἀλλὰ Θεοῦ ἀπληστος
ἀπόλαυσις. Ὁπερ οὖν ἐπεθύμουν ἀκοῦσαι, διτὶ
ἀπαλλαγῆσονται τῆς νῦν ἔργωδίας, τούτο εἰπεν ἀν-
τώμενος αὐτούς.*

*Σπουδάσωμεν οὖν εἰσελθεῖν εἰς ἐκείνην τὴν
κατάπαυσιν. Ἐπειδὴ ἀπεδείξεις καὶ τρίτην εἶναι κα-*

Variæ lectiones.

⁷¹ βῆθηναι ο. ⁷² ἐκάλεσεν ο.

τάπαυσιν, λοιπὸν προτέρεπται αὐτὸς εἰσελθεῖν εἰς ἀυτὴν. Καλῶς δὲ εἴπε τὸ σπουδσωμεν. Οὐ γάρ ἡ πίστις αὐτὴ καθ' αὐτὴν ἀρκεῖ εἰσαγαγεῖν εἰς ἐκεῖνην, εἰ μὴ καὶ πολιτεῖα χρηστὴ συμπαρῇ.

"Ira μὴ ἐν τῷ αὐτῷ τοις ὑποδείγματι πέσῃ τῆς ἀπειθείας. Ἐν τῷ αὐτῷ τοῖς Ἱσραὴλταῖς. Οὐπέρ γάρ οὔτοι τὸ πλέον τῆς ὁδοῦ ἀνύσσαντες καὶ κακοπαθήσαντες, δύως; διὰ τὴν ἀπιστίαν ἔξεπεσον· οὕτω καὶ ὑμεῖς ὅρχες μήπως μετὰ τοσούτους οὓς ὑπέστητε ἄγνωνας, πέσητε, ὡς μέχρι τέλους μὴ ἀνδριάταμενοι· τούτῳ γάρ ἐστι τὸ δυντὸς πεσεῖν.

Σῶν γάρ οἱ λόγοι τοῦ Θεοῦ καὶ ἐπεργής, καὶ τομώτερος ὑπέρ πάσαρ μιχαῖσαρ δίστομος. Οὐπέρ τότε, φασίν, οὐ πόλεμος, οὐ μάχαιρα ἐκείνους ἀπώλεσεν, ἀλλ' ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος· αὐτόματοι γάρ κατέπιπτον· οὕτω καὶ ἐφ' ἡμῖν ἐσται. Οὐ γάρ αὐτὸς λόγος καὶ ἐκείνους ἐκβλαστεῖ καὶ ἡμᾶς κολάσσει. Ζῆγε γάρ αὖτις, καὶ οὐκ ἐσθεσται. Καὶ διλλῶς δὲ εἴπε τὸ, Σὺ· ίνα μὴ λόγον ἀκούσας, βῆμα ἀνυπόστατον νομίσῃς, ζῶν ἐστι, φησι, τουτέστιν, ὑφεστώς καὶ ἐπεργής, καὶ εἰς ἦν ἀντιμέτοπον ψυχῆν, πληγάδες ἐργάζεται χαλεπάς. Όρα δὲ συγκατάδασιν, πῶς μαχαίρας καὶ τομῆς ἐμνήσθη, τῶν συνήθων καὶ ἡμῖν ἐγνωμένων, ίνα δεῖξῃ ἀπὸ τούτων τὸ ὑπερέχον τῆς δυνάμεως.

Καὶ δικρούμενος ἀγρι μερισμοῦ ψυχῆς καὶ πτερύματος. Φοβερὸν τι λέγει, ή διε τὸ πνεῦμα διειρεῖ ἀπὸ τῆς ψυχῆς, καὶ ἐγκαταλιμπάνει αὐτὴν ἕρη· μονον τῆς ἐκ τούτου ἀγιωσύνης, ἢν δὲ Κύριος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ διχοτομίαν ὠνόμασεν. Οὐπέρ γάρ βασιλεὺς δργοντος; ἀμαρτόντος τὴν ζώνην ἀφαιρεῖται, καὶ τὸ ἀξιωμα πρότερον, καὶ τότε κολάζει· οὕτω καὶ τὸν τούτου πνευματικοῦ ἀξιωματος στερεῖται· δὲ ἀνθρωπος, εἶτα κολάζεται. Ή διε καὶ τῶν ἀσωμάτων αὐτῶν καθικενεῖται. Τινὲς δὲ εἰς αὐτὸν ἐξεδέξαντο τὸν λόγον, ἐμοὶ δοκεῖν, οὐκ ἀκολούθως; τῷ ἀποστολικῷ σκοπῷ· διε δὲ τοῦ Θεοῦ λόγος; εἰσελθων εἰς τὴν ψυχήν, διαπεισεῖ καὶ μερίζει τὰ ταύτης μέρη, δεκτακτην αὐτὴν ποιῶν καὶ χωρητικήν τοῦ μυστηρίου. Οὐπέρ γάρ οἱ βέλοις διαιροῦν τὴν σάρκα, οὗτως εἰς αὐτὴν εἰσδύεται· οὕτω καὶ δὲ λόγος; ἐάν μη τὰ συμπιφραγμάτα τῆς ψυχῆς μέρη διέλῃ, οὐκ ἀν εἰς αὐτὴν εἰσέλθοι.

Ἄργιών τε καὶ γινετῶν. ίνα μὴ τὰ τῆς ψυχῆς ἀκούσαντες βρθυμήσωσιν, ὡς ἀδήλου οὖσης τῆς κολάσεως, προτιθησι καὶ τὰ τοῦ σώματος. Τὰ γάρ ἐμφανεῖται, μᾶλλον καταπλήττει.

Καὶ κριτικὸς ὀνθυμήσεων καὶ ἐρροιῶν τῆς καρδίας. Τὴν θετήτα ἐνταῦθα δηλοῖ τοῦ Λόγου. Θεοῦ γάρ τὸ ἀνακρίνειν, τουτέστιν, ἐτάξειν¹⁰ καὶ εἰδέναι τὰς ἐνθυμήσεις. Ἔτδικων γάρ, φησι, καρδίας καὶ τεφρούς δ Θεός.

¹⁰ ἐξετάξειν το.

A requiem, deinceps hortatur eos, ut in illam intrœant. Pulchre autem dixit, *Festinemus*. Fides enim ipsa per se in illam introducere non sufficit, nisi et proba conversatio simul adfuerit.

'Ne in idem quis incidat incredulitatis exemplum. In idem cum Israelitis. Quemadmodum enim illi plurimum itineris emensi, et multa sane adversa perpessi, propter incredulitatem tamen exciderunt: sic et vos videite ne quo modo post tot perpessa certamina, cadatis, quippe quod ad finem usque non vos viros fortes gesseritis. Hoc enim est revera cadere.

B VERS. 12. *Virus est enim sermo Dei et efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiti. Quemadmodum tum, inquit, non bellum, non ensis eos perdidit, sed Dei verbum: per se enim, sine vi extrinsecus illata decidebat: sic nobiscum etiam eveniet. Idem namque verbum quod eos punivit, et nos afficiet supplicio: vivit enim semper, et nunquam extinguitur. Dicit etiam aliam ob rationem, virus: ne cuni verbum audis, verbum quod subsistentia caret existimes. Vivum est, inquit, hoc est, subsistit et efficax est, et in quam inciderit animam, in ea gravia vulnera efficit. Animadverte autem quomodo se captui nostro attemparet. Nam ensis et sectionis meminit, quæ nobis sunt consueta **673** et cognita, ut ex hisce excellentem ejus potentiam demonstret.*

C Et perlingens usque ad divisionem animæ et spiritus. Horrendum quiddam dicit, vel quod spiritum ab anima dividit, illamque istius sanctificatione orbitam derelinquit, quam Dominus in Evangelio divisionem nominavit. Perinde namque ut rex principi cuiusdam peccanti cingulum adimit, ac priorem dignitatem, tumque punit: hunc ad modum hic spirituali primum dignitate privatur homo, deinde supplicio afficitur; vel etiam quod incorporea ipsa ferit. Nonnulli autem sic acceperunt hunc sermonem, sententia certe, meo iudicio, ab apostolico scopo haud aberrante: verbum Dei simul atque animam ingressum fuerit, partes ejus dividit, ut ipsa susceptrix et capax sit mysterii. Sicut enim sagitta carnem dividens, sic in eam ingreditur: ita et verbum, nisi communitas animæ partes disseuerit, haud certe in ipsis ingredietur.

D Compagnum quoque ac medullarum. Ne audientes animæ hic mentionem fieri, torpeant, ceu periculum incertum esse cogitantes, proponit etiam quæ sunt corporis. Quæ enim manifestiora sunt, magis suerunt.

Et discretor cogitationum et intentionum cordis. Divinitatem Verbi hic innuit. Dei enim est judicare, hoc est, explorare ac novisse cogitationes. Scrutans enim, inquit, cords et renes Deus.

VERS. 13. *El non est ulla creatura intrisibilis in A conspectu ejus. Non solum, inquit, hominum corda explorat et scrutatur, verum etiam angelos dicas et archangelos, et Cherubim, et Seraphim, omnia illi sunt perspicua. Nihil est quod oculum ejus latere possit*

Omnia autem sunt nuda et aperta oculis ejus. Ut clarior patescat quomodo sint omnia nuda et aperta coram Deo Verbo, dictione usus est per metaphoram sumptam ab ovibus quibus pellis est detracta. Nam sicut illis in cervicem resupinatis, sive cultrum per cervicem recipientibus, atque jugulatis, detracta deinceps omnia interiora revelantur : sic et Deo cuncta sunt perspicua. Quidam autem, τετραχηλισμένα, ornamenta ex collo, vel potius de collo pendentia intellexerunt. Alii autem, τετραχηλισμένα, pro, humi spectantia, adeoque cervicem inclinantia acceperunt, eo quod non possent figere oculos in gloriam judicis et Dei nostri Iesu Christi. Tu vero primum amplectere.

*Ad quem nobis sermo. Ipsi, inquit, operum nostrorum rationem reddere debemus. Animadvertis quomodo rem **674** exaggeraverit ? Ne enim cum audis, *In eodem exemplo incredulitas, arbitris eiusdem pœnam esse et nobis et Israelitis, ostendit per hæc, nostra longe esse horribilia.**

VERS. 14. *Habentes igitur Pontificem magnum, qui penetravit cœlos, JESUM FILIUM DEI. Quasi aliquis interrogaret, Da igitur nobis consilium, ut ne que cadamus, neque desperemus : Poterant, inquit, ea quæ dicta sunt erudire nos præ timore, atque securiores reddere : verum enimvero præter hæc magnus est nobis Pontifex, qui nobis esse auxilio queat, si modo teneamus confessionem. Non enim est parvus et vulgaris quispiam, sed magnus et præclarus : Filius enim Dei est. Nec talis est, qualis Moses. Ille enim neque ipse ingressus est in requiem, neque populum introduxit; iste autem cœlos pertransiens consideret apud Patrem, potestque nobis in cœlos ingressum dare, atque promissæ quietis hæredes facere.*

Teneamus confessionem. Non totum pontifici tribuit, verum etiam nostra requirit : potest eidem ille, sed si nos etiam digni fuerimus. Qualem autem confessionem hic dicit ? Quod est resurrectio scilicet, quod retributio, quod innumerata sint illic reposita bona, quod Christus sit Deus. Hanc confessionem teneamus, neque sinamus ipsam declinare a nobis : verum quæ confessi sumus in principio fidei, hæc firmiter retineamus, ac tum omnia terribilia pessum ibunt.

VERS. 15. *Non enim habemus pontificem qui non possit compati infirmitatibus nostris. Admonens eos ut confidant, orationi suæ fidem conciliat, inquiens: Non est pontifex qui nostra ignoret, quales multi*

A Kal oὐκ ἔστι κτίσις ἀπαρίτη ἐνώπιον αὐτοῦ. Οὐ μόνον, φησιν, ἀνθρώπων ἑτάξει καὶ ἐρευνᾷ καρδίας, ἀλλὰ καὶ ἄγγέλους, καὶ ἀρχαγγέλους¹⁵, καὶ Χερουβιμ καὶ Σεραφιμ, πάντα δῆλα ἔστιν ἔκεινων. Οὐδέν τινι δ λαθεῖν ἔκεινου τὸν ὄφθαλμὸν δύναται.

B Πάντα δὲ τυμπά καὶ τετραχηλισμένα τοῖς δύθαλμοῖς αὐτοῦ. Ἰνα ἐναργέστερον δηλώσῃ πῶς εἰσι πάντα γυμνὰ καὶ φανερὰ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ Λέγου, λέξει ἔχριστο ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν ἐκδερομένων προβάτων. Πασπερ γάρ ἔκεινων τραχηλισθέντων, ητοι κατὰ τοῦ τραχήλου τὴν μάχαιραν δεξαμένων καὶ σφαγέντων, μετὰ τὸ καθελκυσθῆναι τὸ δέρμα πάντα καὶ τὰ ἔνδον ἐκκαλύπτεται, οὐτω καὶ τῷ Θεῷ πάντα δῆλα. Τινὲς δὲ, τετραχηλισμένα, τὰ ἔκτα τοῦ τραχήλου, ή μᾶλλον κατὰ τοῦ τραχήλου κρεμάμενα ἐνόρθαν. Ἀλλοι δὲ, τετραχηλισμένα, τὰ κάτω κύπτοντα, καὶ τὸν τράχηλον ὑποκεχικότα, διὰ τὸ μὴ ισχύειν ἀτενίσαι τῇ δέξῃ τοῦ κριτοῦ καὶ θεοῦ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Σὺ δὲ τὸ πρῶτον δέξαι.

Πρὸς δὲ ήμιν δ λόγος. Αὐτῷ, φησι, μέλλομεν δύναται τοὺς λόγους καὶ τὰς εὐθύνας τῶν πεπραγμένων. Ὁρᾶς; ποὺ ἐκορύφωτε τὸ πρᾶγμα ; Ἰνα γάρ μὴ ἀκούσας, διτι 'Εν τῷ αὐτῷ υποδείγματι τῆς ἀπειθείας, νομίσης τὴν αὐτὴν κόλασιν καὶ ἡμῖν καὶ τοῖς Ἱεραπλίταις εἶναι, δείκνυσι διὰ τούτων, ὡς πολλῷ φρικτότερα τὰ ἡμέτερα.

C Εχοτες οὖν ἀρχιερέα μέγαν, διεληλυθότα τοὺς οἱραρούς, Ἰησοῦν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Πασπερ τινὶς ἐρωτήσαντος, Πῶ; οὖν μὴ πέσωμεν, μηδὲ διλιγοψυχήσαμεν, συμβούλευσαι τὴν φίδιῳ, καὶ ἀσφαλεστέρους ποιῆσαι πλήν ἀλλὰ καὶ Ἀρχιερέα ἔχομεν, δυνάμενον βοηθῆσαι τὴν μόνην, μόνον ἐὰν κρατῶμεν τῆς ὁμολογίας· οὐ γάρ ἔστι μικρὸς καὶ δ τυχῶν, ἀλλὰ μέγας· δ Υἱὸς γάρ τοῦ Θεοῦ. Καὶ οὐ τοιοῦτος, οἵος Μωϋσῆς. Ἐκεῖνος μὲν γάρ οὗτε αὐτὸς εἰσῆλθεν εἰς τὴν κατάπαυσιν, οὗτε τὸν λαὸν εἰσήγαγεν· οὗτος δὲ διεληλυθὼς τοὺς οὐρανοὺς, συνεδριάζει τῷ Πατρὶ, καὶ δύναται τὴν εἰς οὐρανοὺς εἰσόδον δύναται, καὶ τῆς ἐν ἐπαγγελίαις καταπάυσεως κληρονόμους ποιῆσαι.

D Κρατῶμεν τῆς ὁμολογίας. Οὐ δίδωσι τὸ πᾶν τῷ ἀρχιερεῖ, ἀλλὰ καὶ τὸ πάρ' ἡμῶν ἐπιχειτεῖ. Δύναται μὲν γάρ ἔκεινος, ἀλλ' ἔτι καὶ τὴν εἰδησις ἔχει τὸ δέρμαν. Πολὺν δὲ ὁμολογίαν ἔνταῦθα λέγει; Οὐτι ἀνάστασις ἔστι, διτι ἀντίδοσις, διτι μυρία ἀγαθὰ ἔκει, διτι δ Χριστὸς Θεός ἔστι. Ταῦτης τῆς ὁμολογίας κρατῶμεν, μὴ ἔωμεν αὐτὴν ἀπορρίψαντας τὴν μόνην ἀλλ' ἀπερ ὡμολογήσαμεν ἐν ἀρχῇ τῆς πίστεως, ταῦτα βεβαίως παρακατέχωμεν, καὶ πάντα τὰ φοβερὰ οἰχησται.

Οὐ γάρ ἔχομεν ἀρχιερέα μὴ δυναμένον συμπαθῆσαι ταῖς ἀσθετείαις ἡμῶν. Παρακαλῶν αὐτὸς ὡστε πεποιθέντας, ἀξιόπιστον τὸν λόγον ποιεῖται, καὶ φησιν, διτι Οὐκ ἔστιν δ ἀρχιερεὺς ἀγνοῶν τὰ

Variæ lectiones.

¹⁵ ἀρχαγγέλους εἰπεῖς m.

ημέτερα, οἷον οἱ πολλοὶ τῶν ἀρχιερέων, οἱ οὐκ ἵσται· οὐδὲ ἐτί ποτέ ἔστι θλίψις· διὸ οὐδὲ πρόθυμοὶ εἰσι βοηθεῖν τοῖς θλιβομένοις· ἀλλὰ πάντα ὑπέστη ὁ ἡμέτερος Ἀρχιερεὺς, καὶ μετὰ τὸ ὑποστῆγαι τότε ἀνέσθη, ἵνα δύνηται συμπαθεῖν.

Πεπειρασμένος δὲ κατὰ πάντα καθ' ὅμοιστης χωρὶς ἀμαρτίας. Τουτέστιν, ἐδώληθη, ἐνεπύσθη, ἐσυκοφαντήθη, ἀπηλάθη, τέλος ἐσταυρώθη. Πάντα ταῦτα ὑπέμεινεν καθ' ὅμοιότητα τὴν ἡμετέραν, τουτέστιν, παραπλησίως ἡμῖν, χωρὶς μέντος ἀμαρτίας· οὗτε γάρ ἀπλῶς ἀμαρτίαν εἰργάσατο, οὗτε δὲ ταῦτα ἐπασχεν ἀμαρτίαν τινὶ ή εἴπειν ή ἔδρασεν. "Μοτε δύνασθε καὶ ὑμεῖς ταῖς θλίψεσι χωρὶς ἀμαρτίας διαγενέσθαι. Πῶ; οὖν ἐκλένουσθε καὶ παρειμένοι ἔστε; Τινὲς δὲ τοῦ, χωρὶς ἀμαρτίας, οὐτας ἐνόησαν, διτοῦ οὐχ ἀμαρτιῶν, φαστι, τινύνων δίκας ταῦτα ἐπασχε.

Προσερχόμεθα οὖν μετὰ παρθησίας τῷ θρόνῳ τῆς χάριτος. Ἐπειδὴ, φησιν, ἀναμάρτητον ἔχομεν Ἀρχεζέτα καταγωνισάμενον τὸν κόσμον· Θαρρεῖτε γάρ, φησιν, ἐγὼ νενικήκα τὸν κόσμον· δρεῖλομεν μετὰ παρθησίας προσέρχεσθαι, τουτέστι, μή συνειδῇς ἔχοντας πονηρὸν, ή μή διστάξοντες, ἀλλὰ πεποιθότες ἐπὶ τῷ Ἀρχιερεῖ. Εἰ γάρ καὶ ἡμεῖς ἀμαρτίας ἔχομεν, ἀλλὰ αὐτὸς ἀναμάρτητος ἔστιν. Ἀλλὰ καὶ θρόνος χάριτος, οὐ κρίσεως· ὥστε δὲ μετὰ παρθησίας προσιέντες, θαρροῦντες, διτοῦ χρίσταται ἡμῖν, & βουλόμεθα. Δύο γάρ θρόνοι εἰσὶν, δὲ μὲν ὃν γάριτος, ὃ οἱ προσερχόμενοι λαμβάνουσι θεικό χάριτο, τὴν ἀπολύτωριν τῶν ἀμαρτιῶν· δὲ δὲ τῆς δευτέρας παρουσίας θρόνος, οὐ χάριτος, οὐδὲτι γάρ τότε λαμβάνειν ἀφεσιν, ἀλλὰ κρίσεως. Θρόνου δὲ ἐκνήσθη, ἵνα μὴ ἀκούσας Ἀρχιερέα, νομίσῃς διτοῦ ἰσταται. Εἰ γάρ ὡς ἀνθρώπος λέγεται· Ἀρχιερεὺς διὰ τὴν πρὸς ἡμᾶς χάριν καὶ συγκατάβασιν, ἀλλ' οὖν καὶ ἐπὶ τοῦ θεικοῦ θρόνου κάθηται.

"Ιτα λέβωμεν ξεσορ, καὶ χάριν εὑρωμεν εις εὔκαιρον βοήθειαν. Νῦν γάρ ἐν προτέλιθωμεν, ξελον εὐρήσομεν καὶ χάριν εὐκαιρίων γάρ προσερχόμεθα· ἀν δὲ τότε, οὐκέτι· οὐ γάρ ἔστι τότε θρόνος χάριτος. Νῦν κάθηται χαριζόμενος δὲ βασιλεύς· τότε ἐγείρεται εἰς κρίσιν. Ἀρδστα γάρ, φησιν, δ Θεὸς, κριτορ τὴν τὴν.

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

Πᾶς γάρ ἀρχιερεὺς ἔξι ἀνθρώπων λαμβανόμενος, ὑπὲρ ἀνθρώπων καθίσταται τὰ πρὸς τὸν Θεόν. Θέλει λοιπὸν δεῖξαι διτοῦ πολλῷ βελτίων ή Νέα Διαθήκη τῆς Παλαιᾶς· καὶ δρχεται πρῶτον συγκρίνειν τὰς λερωσύνας, τὴν τε τὸν παλαιῶν λερέων, καὶ τὴν τοῦ Χριστοῦ· καὶ δείκνυσι πολλὴν τὴν ὑπεροχὴν τῆς τοῦ Χριστοῦ. Τέω; δ' οὖν ἐπειδὴ ἀντέπιπτεν εἰς τῷ, διτοῦ πολλὰ τῶν τοῦ; λερεῦς προσείναι δρεῖλοντων οὐ πρόσεσσε τῷ Χριστῷ, οὗτε γάρ, φυλῆς ἦν εἰρητικῆς, οὗτε ἐπὶ τῆς γῆς λερεῦς, οὗτε ὑπὸ ἀνθρώ-

A sunt pontifices, qui non neverunt quidnam sit afflictio: quare neque proni sunt ad succurrendum afflictis: verum Pontifex noster omnia sustinuit: et postquam tolerasset, tunc ascendit, ut posset nobis compati.

Tentatum vero per omnia pro similitudine absque peccato. Hoc est, persecutionem passus est, consputus est, calumniam sustinuit, actus est, et pulsus, ac tandem crucifixus. Omnia hæc sustinuit pro similitudine nostra, hoc est, similis nobiscum ratione, circa tamen peccatum. Neque enim omnino peccatum fecit, neque cum hæc pateretur, quidquam fecit vel dixit quod peccatum redoleret. Itaque potestis et vos in afflictionibus sine peccato perseverare. Quare igitur soluti ac remissi estis?

B Nonnulli autem, sine peccato, sic intellexerunt, nempe quod hæc passus sit, non luens peccatorum penas.

VERS. 16. Adeamus ergo cum fiducia ad thronum 675 gratiæ. Quia, inquit, Pontificem habemus peccati expertem, qui ipse mundum debellarit atque devicerit: Confidite enim, inquit, ego vici mundum⁹, debemus cum fiducia accedere, hoc est, non pravam habere conscientiam, nec hæsitare, sed in Pontificem confidere. Etsi enim nos peccatum habemus, ipse tamen absque peccato est. Insuper thronus est gratiæ, non judicii; proinde oportet nos cum fiducia accedere, confidentes eum datum nobis quæ cupiamus. Duo enim throni sunt, præsens quidem est gratiæ, ad quem accedentes accipiunt per divinam gratiam a peccatis suis liberationem; alter autem secundi adventus thronus, non est gratiæ, nemo enim tum accipiet remissionem, sed judicii. Throni autem reminit, ne audiens Pontificem, existimes eum stare. Nam etiamsi quatenus homo dicatur Pontifex ob gratiam erga nos et submissionem, super divino tamen throno sedet.

Ut misericordiam consequamur, et gratiam inventiamus in auxilio opportuno. Nunc enim si accederemus, inisericordiam inveniemus et gratiam: opportune enim accedimus. Si vero tum, non ita: tunc enim gratiæ thronus non est. Nunc sedet ut rex clemens, et gratiam impertiens: tum vero ex-Dicitur ad judicium. Ait enim: Surge, Deus, judica terram¹⁰.

CAPUT V.

VERS. 1. Onus enim pontifex ex hominibus assumptus, pro hominibus constituitur in iis quæ sunt ad Deum. Vult deinceps ostendere Novum Testamentum esse longe præstantius Veteri. Ac primum orditur comparare sacerdotia veterum sacerdotum et Christi, et ostendit Christi sacerdotium esse longe præstantius. Interim vero, quia ipsi adversabatur, quod multa quæ sacerdotibus adesse debent, Christo non competenter (neque enim ex tribu sacerdotali erat, neque super hanc terram sacerdos, neque ab homini-

⁹ Joan. xvi, 33. ¹⁰ Psal. viii, 3.

bus electus in Pontificem, neque, ut semel dicam, aliquam corporalem speciem habebat forma sacerdotii ejus, veluti tintinnabula et laminas, sed omnia spiritualia erant), primum recenset quae sint communia Christo cum reliquis pontificibus, deinde ponit ea in quibus excellit. Tum enim revera excellens per comparationem quispiam ostenditur, quando in aliis quidem communicaverit, in aliis vero excellentior fuerit. Ex hominibus itaque assumi, commune est Christo cum reliquis: nam et ipse homo cum esset, factus est Pontifex. Tum quod pro hominibus constituitur in iis quae ad Deum pertinent, hoc est, ut **676** pro nobis interpellet, et isthuc est commune ipsi cum reliquis.

Ut offerat munera et sacrificia pro peccatis. Interpretatus est quid sit, ab hominibus constituit in iis quae sunt ad Deum, nempe pro peccatis nostris placare Deum. Et hoc igitur commune est Christo cum aliis, sed non totum: nam ipse scipsum obtulit, illi vero alia quedam. Munus autem et sacrificium quomodo quidem, si exactam species rationem, discrepant, in Scripturis autem sine discrimine ponuntur, infra disces.

VERS. 2. Qui condolare possit iis qui ignorant et errant. Hoc est, qui possit moderate affici, compati, condescendere, ac condonare iis qui ex ignorantia peccant. Animadverte autem omne peccatum ex ignorantia et errore nasci: nam etiam si videatur quis novisse quid malum sit, tempore lament transactionis peccati tenebris circumfusus, ignorantia et errore languet, voluptatis illecebri precipitatus.

Quoniam et ipse circumdatus est infirmitate. Simpliciorem ac veriorem sententiam esse hanc opinor, propterea videlicet ignorantibus condolare Pontificem, quod et ipse infirmitate sit amictus, et humanae imbecillitatis mensuram ex seipso agnoscens, veniam quoque admittitur. Nonnulli tamen sic acceperunt, quod in hoc solo discepserat a populo pontifex, quod condonet: quandoquidem ipse in aliis non aliter ac reliqui, infirmitate circumfusus sit.

VERS. 3. Et propterea debet, quemadmodum pro populo, ita etiam et pro seipso offerre pro peccatis. Hæc omnia non habet communia Christus cum reliquis, verum in his excellit. Neque enim Dominus peccatorum infirmitatem habebat, neque pro seipso obtulit, sed pro reliquis hominibus.

VERS. 4. Nec quisquam sumit sibi honorem, sed qui vocatur a Deo. Aliud pontificis indicium ponit, quod peræque Christo convenit, nempe quod non ipse ad pontificatum assiliat, sed vocetur a Deo, atque ita acceperit. Perstringit autem hic Judeorūnum temporis pontifices, qui ipsi assiliebant ad honorem, emptitum istum possidentes, legem corrumptentes.

Quemadmodum et Aaron. Etenim Aaron primum a Deo per Mosen vocatus, sic functus est sacerdotio,

A πῶν προκεχειρισμένος, οὔτε, ἀπλῶς εἰπεῖν, σωματικήν τινα φαντασίαν εἶχε τὸ σχῆμα τῆς αὐτοῦ ἱερωτύνης, ὅτου κάθωνται, καὶ πέταλα, ἀλλὰ πάντα πνευματικά, καταλήγει πρῶτον ἢ κοινά ἔστι τῷ Χριστῷ πρὸς τοὺς λοιποὺς ἀρχιερεῖς, εἶτα τίθησι καὶ τὰ ἑκάρετα. Τότε γὰρ δύντως ἡ κατὰ σύγκρισιν ὑπεροχή τινος γίνεται, ὅταν ἐν μὲν τοῖς κοινωνῇ, ἐν δὲ τοῖς ὑπερέχῃ. Τὸ τούνν εἶς ἀνθρώπων λαμβάνεσθαι, κοινὸν τῷ Χριστῷ πρὸς τοὺς λοιπούς. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς ἀνθρωπὸς ὁν, γέγονεν Ἀρχιερεύς. Καὶ τὸ ὑπὲρ ἀνθρώπων καθίστασθαι τὰ πρὸς τὸν Θεόν, τουτέστι, ιεστεύειν, καὶ τοῦτο κοινόν.

Ira προσφέρη δῶρά τε καὶ θυσίας ὑπὲρ ἀμαρτιῶν. Ήρμήνευετε τί ἔστι τὸ, καθίστασθαι ὑπὲρ ἀνθρώπων πρὸς Θεόν, τὸ ὑπὲρ τῶν ἀμαρτιῶν, φησὶν, ίλασκεσθαι τὸν Θεόν. Καὶ τοῦτο δὲ κοινὸν τῷ Χριστῷ πρὸς τοὺς ἀλλούς πλὴν οὐχ ὅλον· αὐτὸς μὲν γάρ ἕαυτὸν προσήνεγκεν· ἕκεῖνοι δὲ ἀλλα τινά. Δῶρον δὲ καὶ θυσία πῶς κατὰ μὲν τὸν ἀκριβῆ λόγον διαφέρουσι, παρὰ δὲ τῇ Γραφῇ ἀδιαφόρως κείνται, μαθῆτη κατωτέρω.

Mετριοπαθεῖν δυνάμενος τοῖς ἀγροῦσι καὶ πλατωμέροις. Τουτέστι συμμετεῖν, συμπαθεῖν, συγκαταβαίνειν, καὶ συγγινώσκειν τοὺς ἔξ ἀγνοίας ἀμαρτάνουσιν. Ὁρα δὲ διει πᾶν ἀμάρτημα ἀγνοια χει πλάνη γεννᾷ. Καν γὰρ δοκῇ τις εἰδέναι τὸ κακὸν, ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ τῆς πράξεως καιρῷ σκοτειζόμενος, γνοιαν καὶ πλάνην νοεῖ, τῷ λειψ τῆς ἥδονῆς καταχρημνιζόμενος.

Ἐπει καὶ αὐτὸς περίκειται τὴν ἀσθέτειαν. Ή μὲν ἀπλουστέρα ἐκδοχή, οἷμα δὲ καὶ ἀληθεστέρα, αὕτη ἔστιν, διει διει τὸ μετριοπαθεῖν ὁ Ἀρχιερεὺς τοὺς ἄγνοούσι, διει διει τὸν ἀσθένειαν περίκειται, καὶ εἰδὼς τὸ μέτρον τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθένειας ἐφ' ἕαυτῷ, ἐπιμετρεῖ καὶ τὴν συγγνώμην· τινὲς μέντοι οὐτας ἔξεδέξαντο· διει ἐν τούτῳ μόνῳ διαφέρει τοῦ λαοῦ ὁ ἀρχιερεὺς, ἐν τῷ συγγινώσκειν· ἐπει τάχε ἀλλα καὶ αὐτὸς ἀσθένειαν ἰσως τοὺς πολλοὺς περίκειται.

Καὶ διὰ ταύτην δρεῖτε, καθὼς κερί τοῦ λαοῦ, οὕτω καὶ περὶ ἕαυτοῦ προσφέρετε· ὑπὲρ ἀμαρτιῶν. Ταῦτα πάντα οὐκέτι κοινὰ τῷ Χριστῷ πρὸς τοὺς λοιπούς, ἀλλ' ἐν τούτοις ὑπερέχει. Οὕτω γὰρ ἀσθένειαν εἰχεν δό Κύριος, τὴν τῶν ἀμαρτιῶν, οὕτε ὑπὲρ ἕαυτοῦ προσήνεγκεν, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων.

Καὶ οὐχ ἔστι τοις λαμβάνει τὴν τιμὴν, ἀλλὰ διὰ καλούμενος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἔτερον γνώρισμα τίθησιν ἀρχιερέως, ἐμφαινόμενον καὶ τῷ Χριστῷ, τὸ, μή ἔαυτον ἐπικηδῆν τῇ ἱερωτύνῃ, ἀλλὰ καλούμενον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, οὕτω ταύτην ἀναδέχεσθαι. Αἰνίτεται δὲ ἐνταῦθα τοὺς τότε ἀρχιερεῖς τῶν Ἰουδαίων, οἱ ἐπεπήδων τῇ τιμῇ, ὥντην ταύτην κτώμενοι, καὶ τὸν γόμον διαφεύροντες.

Καθάπερ καὶ Ἀαρὼν. Καὶ γὰρ Ἀαρὼν κατ' ἀρχὰς ὑπὸ Θεοῦ διει Μιωάνις κατηθεῖς, οὕτως ἵερεύσαστο,

οὐκ αὐτῆς ἐπιπρόθησας. Καὶ αὗτε τὸ δέδος ἐβλάτοντον, ἀλλὰ καὶ ὅτι θεοπρόδολος ἦν· καὶ ὅτε τὸ πῦρ κατέψαγε τοὺς ἐπιπρόθησαν τοῖς λεπραῖς.

Οὗτος καὶ ὁ Χριστὸς, οὐχ ἔκειτο ἐδόξασε γεννθῆται Ἀρχιερέα, ἀλλ' ὁ λαλήσας πρὸς αὐτὸν· Υἱὸς μου εἶ σύ, ἔτινα σὴμερον γεγέννηκα σε. Καθὼν καὶ ἐτέρῳ λέπτῳ· Σὺ λεπενὸς εἰς τὸν αἰώνα κατὰ τὴν τάξιν Μελιχισεδέκα. Ὁπερ ὁ Χριστὸς πινετον· χοῦ ἐλεγεν, ὅτι Ἀπεστάλην παρὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ ἀπὸ ἐμυτοῦ οὐκ ἐλήλυθα, τοῦτο καὶ Παῦλος; νῦν δείκνυσιν, ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἀπέσταλται, καὶ οὐκ αὐτὸς ἐδόξασε αὐτὸν, ἀλλ' ὁ λαλήσας πρὸς αὐτὸν, τουτέστιν, ἐκεῖνος ἐδόξασεν αὐτὸν· τοῦτο γέροντος δέξια κατὰ κοινοῦ. Ἐπει τὸν δὲ μετὰ Ἀαρὼν πολλὰ τεκμήρια αἰσθητὰ ἔχει τοῦ θεοπρόδολητος εἶναι, καθὼν περιστρέφεται, ὃ δὲ Χριστὸς οὐδὲν αἰσθητὸν, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ οἱ ἐναντιωθέντες αὐτῷ, καὶ ἀποκτενικαντες, τέων εὐδοκίμουν, καὶ πάντα ἡγον καὶ ἐφερον, δελέχνυσι τὸ μεῖζον, ἀπὸ προφητειῶν μαρτυρούμενον αὐτὸν ὅτι θεοπρόδολητός ἐστι. Δοκει δὲ ἀνάρμοστος εἶναι ἡ ἐκ τοῦ δευτέρου φαλμοῦ προφητεία πρὸς τὸ πρωκτεμένον. Προδειποτε μὲν γέρον δηπούνεν ἀποδειχθῆναι θεοπρόδολητον ἀρχιερέα τὸν Χριστὸν, αὐτῇ δὲ ἡ μαρτυρία τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς γεγεννηθεῖσα δηλοῖ. Μᾶλιστα μὲν οὖν, καὶ τὸ ὑπὸ Θεοῦ γεγεννηθεῖσα, προκατασκευή ἐστι τοῦ ὑπὸ Θεοῦ χειροτονηθῆναι. Ἐπειτα καὶ τόδε προσλογίζουν, ὅτι ἐπειδὴ καὶ ἐν τῷ ἔχετοστῷ ἐννάτῳ Φαλμῷ εἰρηκεν· Ἐκ γαστρὸς πρὸς Ἐωσφόρου γεγέννηκα σε. Εἴτα μετὰ βρυχὴν ἐπήγαγε· Σὺ λεπενὸς εἰς τὸν αἰώνα κατὰ τὴν τάξιν Μελιχισεδέκα· ἤνωσεν δὲ Παῦλος; ἐνταῦθα τὸν ἀμφοτέροις τοῖς φαλμοῖς περὶ γεννήσεως λεγόμενα, ὡσανεὶ τοῦτο λέγων· Μή ὑπολάβῃς ὅτι περὶ ἀλλού τοῦδε λέγεται τὸ, Σὺ λεπενὸς εἰς τὸν αἰώνα, ἀλλ' ἡ περὶ τοῦ γεννηθέντος πρὸς Ἐωσφόρου οὗτος δὲ οὐκ ἀλλος; ἐστιν, ἢ ὃ ἐν τῷ δευτέρῳ φαλμῷ λεγόμενος σὴμερον γεγέννηται· τὸ τε γάρ, πρὸς Ἐωσφόρου, τὸ δχρονὸν δηλοῖ· καὶ τὸ, σὴμερον, τὸ ἀπὸ ἀρχῆς, τουτέστι, ἀφ' οὗ δὲ Πατέρος. Οὐ δὲ δεύτερος φαλμὸς πρόδηλον ὅτι πάντα εἰς Χριστὸν ἀναφέρεται. Περὶ Χριστοῦ δρά καὶ τὸ, Σὺ λεπενὸς εἰς τὸν αἰώνα. Εἰπάτωσαν δὲ Ἰουδαῖοι, τις ἐτερος λεπενὸς κατὰ τὴν τάξιν Μελιχισεδέκα ἐγένετο, εἰ μὴ οὐ Χριστός. Οὐ πάντες οὐ πολὺ νόμον ἤσαν; Οὐ πάντες τεσσαράκοντα καὶ τὰς θυσίας προτέφερον; Προδηλώτατα οὖν εἰς Χριστὸν ταῦτα εἰρηται, μόνος γάρ οὗτος ἀρτῷ καὶ οὐνόν τὴν θυσίαν ἀφωνίαστο, ὡς καὶ δὲ Μελιχισεδέκα. Πῶς δὲ εἴπε τὸ, εἰς τὸν αἰώνα; ὅτι καὶ νῦν μετὰ τοῦ σώματος, δὲ ὑπὲρ τὴν ἡμῶν θύσιαν, ἐντυγχάνει· ὑπὲρ τὴν ἡμῶν τῷ Θεῷ καὶ Πατέρι· τουτέστιν, αὐτὰ τὰ ὑπὲρ ἡμῶν πάθη μεγάλην δυσωπίαν προβάλλεται, ἀλαλήτως λαλῶν τῷ Πατέρι, ὅτι Ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως διὰ σὸς Υἱὸς ὑπέστη ταῦτα· ἐλέησον οὖν τούτους· ὑπὲρ ὧν ἀνεσχόμην ἔγων παθεῖν. Ἡ δὲ ἡ καθ' ἐκάστην γινομένη καὶ γενησομένη εἰς τὸν αἰώνα προσφορά, διὰ τῶν τοῦ Θεοῦ λειτουργῶν, αὐτὸν ἔχει Ἀρχιερέα καὶ λεπέτανος τὸν Κύριον, καὶ λεπενὸν, ἔστιν ὑπὲρ ἡμῶν ἀγιάζοντα, καὶ κλώμενον, καὶ διδό-

neque ipse assiliit. Ac rursus quando virga floruit, commonstratum est quod divinitas missus erat: et quando ignis devoravit eos qui sacerdotium per se invasissent.

Vers. 5, 6. Sic et Christus non seipsum glorificavit ut fieret Pontifex, sed qui locutus est ad ipsum: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Quemadmodum et in 677 alio loco dicit: Tu es Sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedec. Quod Christus passim dicebat: Missus sum a Patre, et a meipso non veni, hoc et Paulus nunc indicat, quod a Deo missus sit: nec ipse glorificavit seipsum, sed qui locutus est ad eum, hoc est, ille glorificavit eum: hoc enim est repetendum. Quia igitur Aaron multa indicia sensibilia habebat quod a Deo missus esset, ut dictum est, Christus autem nihil sensibile habebat, quin potius qui adversabantur ei, et occidebant, in pretio tui erant, et pro arbitrio agebant, ac versabant omnia: producit jam majus testimonium ex prophetia, quod testetur cum a Deo vocatum. Videatur autem inconveniens esse e secundo psalmo petita prophetia ad institutum. Propositum enim erat ut demonstraretur Christum Pontificem esse a Deo vocatum et electum: testimonium autem istud a Patre natum asserit. Maxime autem a Deo natum esse, preparatio est ad hoc, ut a Deo etiam ordinatus sit. Insuper et hoc tecum reputa, quod postquam in centesimo nono Psalmo dixerit: Ex utero ante Luciferum genui te: deinde paulo post intulit: Tu es Sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedec: conjunxit hic Paulus quae in utroque Psalmo de generatione dicuntur: perinde ac si dicat: Ne existimes de alio quopiam dici, Tu es Sacerdos in aeternum, nisi de eo qui natus est ante Luciferum. Is porro non est aliis, quam qui in secundo psalmo dicitur, Hodie genitus esse. Quod enim alt, ante Luciferum, aeternitatem designat temporis expertem. Hodie vero, a principio significat, hoc est, ex quo Pater erat. Porro planum est quod secundus psalmus ad Christum omnia referat. De Christo itaque etiam dictum est, Tu es Sacerdos in aeternum. Dicant autem Iudei, quisnam fuerit alius sacerdos secundum ordinem Melchisedechi, preter Christum. Nonne omnes sub lege fuerunt? Nonne omnes Sabbatum celebrabant, et victimas offerebant? Manifestissime igitur de Christo hoc dictum est: solus enim ille pane et vino sacrificium consecravit, perinde ac Melchisedec. Qui vero dixit, in aeternum? Quoniam etiamnuin una cum corpore quod pro nobis immolavit, apud Deum Patrem intercedit, hoc est, ipsas quas pro nobis pertulit afflictiones, ut multum commoveat, proponit, sine voce Patri ita loquens: Pro humana natura Filius tuus sustinuit haec: miserere igitur horum, pro quibus ego pati et mori sustinui. Vel quia quae in singulos dies sit et futura est in perpetuum oblatio per Dei ministros, ipsum habet Pontificem et Sacerdotem Dominum, atque 678 adeo ipsam hostiam, quae scilicet pro nobis san-

ctifcat, et frangitur, et distribuitur. Quoties enim A μενον. Ὁσάκις γάρ ταῦτα γίνεται, δο θάνατος τοῦ κύρου καταγγέλλεται.

VERS. 7. Qui in diebus carnis sue. Per dies carnis suæ, tempus quo hic vixit, vel dies quos in vita hac carnali transegit, significat: non quod nunc carnem deposuerit: nequaquam: retinet enim eam, sed incorruptibilem ac superiorem carnalibus et inculpabilibus passionibus, nimirum, fame, siti, labore, idque genus aliis. Hunc autem textum Apostolus a Davide desunpsit, qui dicit in psalmo centesimo decimo quarto: *Et in diebus meis invocabo*¹¹. Totum enim psalmum ad Christum refert Apostolus.

Preces et supplications ad eum qui posset illum salvum facere a morte cum clamore valido et lacrymis offerens. Hæc de carne dicta sunt: non enim ut Deus precabatur. Esto autem quod precaretur, non tamen cuin clamore et lacrymis: ista enim non sunt Dei: cæterum irrefragabiliter humanæ naturæ unius Christi hæc tribuenda sunt, partim quidem, ut assumptæ naturæ veritas demonstretur, partim vero, ut et cura ipsius erga nos, ac dilectionis excellentia indicetur. Pro nobis enim hæc orabat, quod nostrum est sibi vindicans, ut in seipso naturæ humanæ formidinem, qua mortem metuit, absumeret. Reputa enim tecum, quod nūsqam in Evangelii scriptum sit, quod oraverit pro resurrectione sui, sed contra potius, ex potentia sua dixerit aperte: *Solvite templum hoc et excitabo ipsum*¹²; et *Potestatem habeo sumendi animam meam*¹³.

VERS. 7, 8. Et exauditus pro reverentia, tametsi Filius esset. Iluc etiam propter carnem et auditorum inbecillitatem dixit: nondum enim magnam de eo opinionem habebant. Quod igitur dicit, est hujusmodi: Tanta ipius est reverentia, ut ejus potius opus esset, quam gratiæ Dei, quod exaudiatur ipse; atque ex hac reverentia reveritus est cum Deus, et veluti pudore motus exaudiuit eum, quanquam Filius esset, haberetque erga ipsum naturalem fiduciam: adeo magna erat et pudore digna. Ne igitur desperetis, cum Dominum habeatis, qui a Pâtre exaudiatur. Si igitur quidquam ipsum petieritis, dabit vobis: quod et ipse Christus discipulis in Evangelio ait: *Si diligenteris me, gauderis utique, quoniam ego ad Patrem meum vado, quoniam Pater meus major me est*¹⁴; et, *Quocunque petieritis in nomine meo, dabit vobis*.

Didicit ex iis quæ passus est, obedientiam. Didicit, inquit, Deo Patri obediare, ex afflictionibus illud edoctus. Videatur autem omnino absurdum quod 679 dicitur. Qui enim didicit obedientiam ex iis quæ passus est, cum priusquam pateretur, Patri esset adeo obediens, ut vel ipsas afflictiones ex obedientia suscipere? *Factus est enim*, inquit, obe-

re; τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, τὰς ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ ζωὴν ἡμέρας δηλοῖ οὐχ ὅτι νῦν ἀπέθετο τὴν σάρκα· ἀπαγεῖται γάρ αὐτὴν, εἰ καὶ διφθαρτον καὶ ἀνωτέραν καὶ αὐτῶν τῶν σαρκικῶν¹⁵ καὶ ἀδιαβλήτων παθῶν, πεινῆς, διψῆς, κόπου, καὶ τῶν τοιούτων. Ταῦτην δὲ τὴν χρῆσιν δὲ Ἀπόστολος ἀπὸ Δαβὶδ Ἐλαβε, λέγοντος ἐν ἑκατοστῷ τεσσαρεσκαιωδεῖτῷ φυλμῷ, Ἐγ ταῖς ἡμέραις μου ἐπικαλέσομαι. Πάντι γάρ τὸν φαλμὸν εἰς Χριστὸν ἐκλαμβάνει ὁ Ἀπόστολος.

Δεήσεις καὶ λατερηλας πρὸς τὸν δυναμενὸν αὐτὸν σώζειν ἐκ θανάτου μετὰ κραυγῆς ισχυρᾶς B καὶ δακρύων προσενέργειας. Ταῦτα περὶ τῆς σαρκὸς εἰρηται, οὐ γάρ δὴ ὡς θεός ἔξειτο. Ἐστα δὲ ὅτι καὶ ἔξειτο, οὐ δῆπον καὶ μετὰ κραυγῆς καὶ δακρύων· ταῦτα γάρ οὐ θεοῦ, ἀλλ’ ἀναντιρρήτως τῷ ἀνθρώπῳ τοῦ θνήτου Χριστοῦ ταῦτα προσαναθετέον· ἅμα μὲν ἵνα δειχθῇ τὸ ἀληθὲς τῆς προσληφθεῖσῆς φύσεως, ἃμα δὲ ἵνα καὶ τὸ πρός τημένοντα, καὶ τῆς ἀγάπης ἡ ὑπερβολὴ φανῇ¹⁶. ὑπὲρ γάρ τὸν θνήτον τοῦ δικαιούμενος, ἵνα ἐν ἐκτιφθαλμῇ τὴν πρὸς τὸν θάνατον δειλιὰν τῆς φύσεως. Ἐπει τούτοις δὲ οὐδαμοῦ¹⁷ τῶν Εὐαγγελίων γέγραπται εὐξάμενος περὶ τοῦ ἀναστῆσεισθαι, ἀλλὰ τούναντίον, κατ’ ἔχουσαν ἀποφαντεῖται λέγων Λύστας τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἔγερω αὐτόν· καὶ, Ἐξουσιας ἔχω λαβεῖν τὴν ψυχὴν μου.

C Καὶ εἰσακουσθεὶς ἀπὸ τῆς εὐλαβείας, κατέπερ ὁ Υἱός. Καὶ τοῦτο διὰ τὴν σάρκα, καὶ διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν ἀκούσαντων· οὖπω γάρ μεγάλην περὶ αὐτοῦ δέξαν εἶχον. Οὐ οὖν λέγει, τοιούτον ἔστιν, διὰ Τοσαύτην αὐτοῦ ἡ εὐλάβεια, ὡστε αὐτῆς εἶναι κατέρθωμα μᾶλλον ἢ τῆς χάριτος τοῦ θεοῦ, τὸ εἰσακουσθῆναι αὐτόν· καὶ ἀπὸ ταῦτης τὸν θεόν τον Πατέρα. Εὖν οὖν τι αἰτήσῃσθε αὐτὸν, ποιήσει θύμιν· ὑπὲρ καὶ αὐτὸς δο Χριστὸς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ φησὶ τοῖς μαθηταῖς· D Εἰ ἀγαπᾶτέ με, διχάρητε δι', διὰ τὸν πρός τὸν Πατέρα μου πορεύομαι, διὰ τὸν Πατέρη μου μετίζω μου ἐστι· καὶ, Οσα δὲ αἰτήσῃς ἐν τῷ ὄντι μου, δώσωι ὑμῖν.

"Εμαθεν, δέφ' ὁπλα, τὴν ύπακοήν. "Εμαθε, φησίν, ὑπακούειν τῷ θεῷ καὶ Πατέρι, ἀπὸ τῶν παθημάτων τοῦτο διδαχθεῖς. Φαίνεται δὲ ἀπλῶς ἀποτοπὸν τὸ λεγόμενον. Πῶς γὰρ ξέμαθε τὴν ύπακοήν ἀφ' ὧν ἐπαθεῖν, διὰ γε καὶ πρὶν παθεῖν, τοσοῦτον ὑπήκοος ἦν τῷ Πατέρι, ὡστε καὶ αὐτὰ τὰ πάνη διὰ τὴν ύπακοήν ἀναδέξασθαι; Ἐγένετο γάρ, φησὶν, ύπήκοος μέχρι

¹¹ Psal. cxiv. 2. ¹² Joan. ii, 19. ¹³ Joan. x, 18. ¹⁴ Joan. xiv, 28.

Variæ lectiones.

¹⁵ φυσικῶν ο. ¹⁶ δειχθῆ ο. ¹⁷ οὐδενί ο.

Οὐαράτον. Μάνθανε οὖν ὅτι ἐπειδὴ ἀφηγιάζειν οὔτοις Λ diens ad mortem usque. Disce igitur, quod cum isū ἔδικουν ὡς μικρόψυχοι, λέγει ταῦτα τὰ ταπεινὰ περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἵνα ἐκ περιουσίας πειση αὐτοὺς πειθεσθαι καὶ ὑπακούειν τῷ τοῦ Θεοῦ βουλῆματι, καὶ μὴ πρὸς τὰς θλίψεις ἀποδυστεῖν, ἀλλὰ ἀναμένειν τὴν ἀνωθεν ἐπικουρίαν. Καὶ γάρ, φραστοὶ καὶ δὲ Υἱὸς ὑπομείνας τὸ πάθος, διὰ τὴν ὑπακοήν εἰσηκούσθη παρὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ ἐξηρόθη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἐκ τοῦ θανάτου. Καὶ ἔκτοτε ἐμαθε συνεχῶς ὑπακούειν τῷ Θεῷ, ὡς πολλὰ τῆς ὑπακοῆς δυναμένης. Εἴ οὖν ἐκεῖνος ἐκέρδανεν ἀπὸ τῶν παθημάτων, πολλῷ μᾶλλον ὑμεῖς. Εἰδες πῶς διὰ τὴν τῶν ἀκρατῶν ὥρξεισαν οὗτα συγκατέβη Παῦλος, ὅτε καὶ ἀποτά τενα λέγων φαίνεσθαι. "Ἄκουε δὲ καὶ τῶν ἡδονῶν.

Καὶ τελειωθεὶς. Ἄρα οὖν τελειώσις διὰ τῶν παθημάτων γίνεται πῶς οὖν ὑμεῖς δυσχεραίνετε ἐπὶ ταῖς τελειοποίοις θλίψειν.

"Ἐγένετο τόποις τοῖς ὑπακούοντος αὐτῷ αἴτιος σωτηρίας αἰώνιον. Τούτους, οὐ μόνον αὐτὸς ἐσώθη, ἀλλὰ καὶ ἐτέροις σωτηρίᾳ προεξένησε καὶ οὐ πρόσκαιρον, οἷον ἐκ πολέμων, ἀλλὰ αἰώνιον. Τίσι τούτοις; τοῖς ὑπακούοντος. Πῶς οὖν ὑμεῖς ἀπειθέλτε καὶ κινδυνεύετε τῆς σωτηρίας ἐκπεσεῖν; Ὁρίζε; ὅτι τὸ πᾶν τοῦ λόγου οὗτως ἐσχημάτισται διὰ τὴν τῶν ἀκουόντων μικροψύχων; Πλὴν δρα κανταύθα τὸ ὑψηλόν. Αἴτιος γάρ σωτηρίας ἐγένετο, διόπερ τῆς θεστήτους. Οὐδεὶς γάρ δόλος, εἰ μὴ Θεός, τοιαύτης σωτηρίας; αἴτιος.

Προστατορευθεὶς ὑπὸ Θεοῦ Ἀρχιερεὺς κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκα. Διότι, φησιν, ἐπαύθε, διὰ τοῦτο ἀρχιερεὺς προσηγορεύθη, ὡς ἁστυδὸν προσενέγκας. Πλὴν εἰ καὶ αἴμα προσήνεγκεν, ἀλλ’ οὖν οὐ κατὰ τὴν τάξιν τῶν Ἱερουσαλήμ ἀρχιερέων, ἀλλὰ κατὰ τὴν τοῦ Μελχισεδέκα. "Ωσπερ γάρ ἐκεῖνος οὐχ ὑπὸ ἀνθρώπου ἐχρισθη ὁντως οὐδὲ δὲ Χριστός, ἀλλὰ ὑπὸ Θεοῦ, τῷ δικαιουσίῳ αὐτοῦ Πνεύματι. "Ωσπερ γάρ ἐκεῖνος οὐ νομικάς προσῆγε θυσίας, οὗτως οὐδὲ οὗτος ἐκεῖνος βασιλεὺς, οὗτα καὶ οὗτος καὶ μυρία δόλα.

Περὶ οὐ πολὺν ἡμίν τὸ λόγος, καὶ δυσερμήνευτος λέγεται· ἐπει τῷθρον τεργότας ταῖς ἀκοαῖς. Μέλλων εἰς τὴν διαφορὰν τῆς Ιερωσύνης καθενεῖται τὸν λόγον, πρότερον αὐτοῖς ἐπιτιμᾷ, δεικνύεται διὰ τὸ νηπιώδες αὐτῶν τοσαῦτα ταπεινὰ ἐφθέγξατο, καὶ τῷ κατὰ σάρκα λόγῳ ἐνδιέτριψεν. Εἰ γάρ μὴ ἡσαν ἀσθενεῖς, πάλαι ἀν τῶν ὑψηλοτέρων ἐμνήσθη. Διὰ τὴν ὑμετέραν εὖν νωθρείαν, φησι, δυσερμήνευτος ἐστιν δὲ λόγος δὲ περὶ τοῦ, πῶς ἐστιν δὲ Χριστός Ἀρχιερεὺς κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκα. Καὶ διότι οὐ συνίεται θμεῖς, διὰ τοῦτο ἐγὼ καλῶς ἐρμηνεύσαι οὐ δύναμαι. Τοῖς μὲν οὖν Κορινθίοις, μὴ δύνασθαι διαλεχθῆναι περὶ πανεμπατικῶν φησιν, διότε δὴ ζῆτοις καὶ ἔρεις ἔχουσι· διὸ καὶ σαρκικοὺς αὐτοὺς καλεῖ. Τούτους δὲ ἐπειδὴ τὸ ἀμαθές ἀπὸ τῶν θλίψεων ἐπεγένετο, οὐ σαρκικοὺς, ἀλλὰ νωθροὺς καλεῖ. Εἰπών δὲ τὸ, γεγόνατε, δεικνυσιν αὐτοὺς πάλαι οὐγιαίνοντας, οὐστερού δὲ τοιούτους; γεγονότας.

Α diens ad mortem usque. Disce igitur, quod cum isū pre pusillanimitate repugnare viderentur, hæc humilia de Filio Dei loquuntur, ut ex abundantia persuadeat eis obtemperare voluntati Dei, nec statim ad tribulationes animum despondere, sed supernum auxilium expectare. Nam et Filius, inquit, cum sustinueret passionem, propter obedientiam exauditus est a Patre, atque erupta est anima ipsius ex morte. Atque hinc perpetuo morem gerere didicit Deo, quippe quia obedientia multum posset. Si igitur ille ex afflictionibus lucratus est, vos multo magis. Vidisti quomodo Paulus propter auditorum utilitatem ita condescenderit, ut absurdā quædam dicere videatur. Audi vero quæ sequuntur.

Vers. 9. Et consummatus. Consummatio igitur sit per afflictiones. Quomodo igitur vos ægri estis animo in malis, quæ vos consummatos reddunt?

Factus est omnibus obtemperantibus sibi causa salutis æternæ. Hoc est, nedum ipse servatus est, verum etiam aliis salutem conciliavit: neque eam temporariam, perinde ac ex bellis, sed æternam. Quibus hisce? obedientibus. Quomodo igitur vos inobedientes estis, adeo ut a salute vos excidere periculum sit? Videsne universam hanc orationem ita formalam esse propter auditorum pusillanimitatem? Attamen hic rursus sublimitatem orationis intuere. Causa, inquit, salutis factus est: quod sane divinitatis est. Nemo enim alias hujusmodi salutis auctor præter Deum.

Vers. 10. Appellatus a Deo Pontifex secundum ordinem Melchisedec. Quia passus est, inquit, propterea appellatus est Pontifex, veluti semelipse offensens. Verum tamen etsi sanguinem obtulit, istud tamen non fecit juxta ordinem Judaicorum pontificum, verum secundum ordinem Melchisedec. Ut enim ille ab homine non est inunctus, sic neque Christus, sed a Deo, per ejusdem secum essentialias Spiritum. Quemadmodum enim ille legis sacrificia non obtulit, sic neque iste. Ille Rex erat; similiter et iste, aliaque innumera.

Vers. 11. De quo multis est nobis sermo, explicatuque difficultie; quoniam segnes facti estis auribus. Perducatur orationem ad sacerdotii discrimen, prius ipsos objurgat, indicans quod propter infantiam ipsorum adeo humilia protulerit, atque immoratus sit in oratione de humanitate Christi. Nisi enim infirmi fuissent, jamdudum sublimiorum rerum meminisset. Ob vestrum igitur torporem, 680 inquit, haud facile explicabilis est sermo de eo, quoniam Christus sit Pontifex secundum ordinem Melchisedec. Et quia non intelligitis, propterea ego comode interpretari non possum. Certe quidem Corinthiis ait se non posse loqui de spiritualibus, quippe quod æmulationes et contentiones inter se soverent: propterea et carnales eos vocat. Hos autem, quia discendi difficultas ex afflictionibus obvenerat, non carnales, verum segnes vocat. Cum autem ait, facti estis, ostendit ipsos primum bene valuisse, postea vero tales factos.

VERS. 12. *Etenim cum deberetis esse doctores propter tempus. Accusationem encomio miscet, inquiens: Aliorum vos debebatis esse doctores. Ostendit enim jam olim illos credidisse, arcanaque religionis audiisse. Ambo autem haec laude digna, si modo ad socordiam non essent prolapsi. Tempus, inquit, fortiores reddit: vos vero dissoluti hoc frustra abusi estis.*

Rursus indiget ut vos doceantini quæ sunt elementa exordii sermonum Dei. Elementa, ea quæ sunt de humanitate Christi vocat. Ut enim in extensis litteris prima elementa discenda sunt, hunc ad modum hic primum doceri oportet de humanitate Christi, atque humilibus assuendum, deinde accedendum est ad ea quæ sunt Deitatis, quæ perfectiori intellectus opus habent. Ecce jam ab ipso Paulo manifeste didicisti, quam ob causam in humilibus sermonibus immoratur, raro autem sublime aliquid loquitur, et quod ob insinuatatem auditorum ista faciat. Ecce igitur et hec Epistola humilibus est reserta. Si autem aliquid sublime habet, hoc paucis transititur.

Et facti estis quibus lacte opus sit, non isolido cibo. Non dixit, Opus habetis, sed, facti estis, hoc est, vos ipsi vos ipsos eo perduxistis, vestra sponte tales facti. Lac autem, humilem orationem appellat et hic, et in Epistola ad Corinthios: solidum vero cibum, perfectiora et altiora. Non oportebat igitur, inquit, nunc introducere legalia, et ab istis comparationem facere incomparabilis Christi, nimurum quod sit Pontifex, quod sacrum fecerit, quod cum clamore precatus sit, ac supplicationes fecerit: attamen quia vos hisce alimini, praepono haec. Observa autem quod quæ nunc nobis adsunt, eatum alebant illos, et quod verum sunt alimentum eloquia Dei. Dabo enim, inquit, sicutem illis audiendi verbum Domini.

VERS. 13. *Omnis enim qui lactis est particeps, inexpertus est sermonis justitiae: 681 parvulus enim est. Justitiam, hic vel exactam vivendi rationem appellat, tanquam hoc dicens, quod imperfectus, inexpertus est supernæ philosophiæ, nec potest recipere summam et exactam vitam; quod et Christus exigebat, dicens: Nisi abundaverit justitia vestra plus quam Scribarum et Pharisæorum¹⁸; vel justitiam, ipsum Christum vocali, hoc dicens: Qui particeps est humilium de incarnatione sermonum, verba sublimia Christoque digna non admittit, utpote qui infans est, atque ista capere nequit.*

VERS. 14. *Perfectorum autem est solidus cibus. Hoc est, sublimes institutiones de divinitate Christi. Vides infantiam alteram quæ et in grandævis est, mentis videlicet: ac perfectionem, quam et juvenes habere nihil impedit.*

Qui præ ipsa consuetudine exercitatos habent sensus

¹⁸ Matth. v. 20.

Kai γάρ διεπιλογες είναι διδάσκαλοι διὰ τὸ χρόνον. Έγκωμι μάγνυσι τὴν κατηγορίαν, εἰπών, ὅτι, Καὶ ἀλλοις ἔδει ὑμᾶς εἶναι διδασκάλους. Δείχνυσι γάρ ἐκ πολλοῦ πεπιστευχότας αὐτοὺς, καὶ μυστηρίων ἀκούσαντας· ἄμφω δὲ ταῦτα ἐπαίνου ἀξία, εἴπερ αὐτοὶ μή ἐρρθόμησαν. Ὁ χρόνος, φησι, μᾶλλον ἰσχυροὺς ποιεῖ ὑμεῖς δὲ μάτην τούτῳ κατεχρήσασθε ἐκλυθέντες.

Πάλιν χρεῖαν διεπειστεῖ τοῦ διδάσκειν ὑμᾶς τὰ στοιχεῖα τῆς ἀρχῆς τῶν λογίων τοῦ Θεοῦ. Στοιχεῖα, τὰ περὶ τῆς ἀνθρωπότητος τοῦ Χριστοῦ φησιν. Οὐπέρ γάρ ἐπὶ τῶν Ἑκατὸν γραμμάτων τὰ στοιχεῖα πρῶτον δεῖ μαθεῖν, οὐτω δὴ καὶ ἐνταῦθα πρῶτον περὶ τῆς ἀνθρωπότητος ἔδει διδαχῆναι, καὶ τοῖς ταπεινοῖς ἐνεθίσθηναι, εἰτα τοῖς τῆς θεότητος προσδηναι, τελειοτέρας διανοίας δεομένοις. Τιδὺς ἀριθμὸς ἔμαθες παρ’ αὐτοῦ τοῦ Παύλου, τίνος ἔνεκεν τοῖς μὲν ταπεινοῖς λόγοις ἐνεισπράττει, σπανιάκις δὲ ὑψηλὸν τι λέγει, καὶ δῆτας δισθενεῖας τῶν ἀκουντῶν τοῦτο χάριν ποιεῖ. Ιέον γοῦν καὶ αὕτη ἡ Ἐπιστολὴ τῶν μὲν ταπεινῶν γέμει¹⁹. Εἰ δέ τι καὶ ὑψηλὸν ἔχει, βραχὺ τοῦτο.

Καὶ τεγρότερες χρεῖαν ἔχοντες γάλακτος, καὶ οἱ στερεῖς τροφῆς. Οὐκ εἶπεν, ὅτι, Χρεῖαν ἔχετε, ἀλλὰ, τεγρότερες, τουτέστιν, ὑμεῖς αὐτοὶ ἐστοῦντες τούτῳ κατεστήσατε, ἐκ προαιρέσεως τοιούτοις γεγονότες. Γάλα δὲ τὸν ταπεινὸν λόγον καλεῖ καὶ ἐνταῦθα, καὶ ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους²⁰ στερεὰν δὲ τροφὴν. τὰ τελειότερα καὶ ὑψηλότερα. Οὐκ ἔδει οὖν, φησι, νῦν ἐπεισάγειν τὰ νομικὰ, καὶ ἀπὸ τούτων ποιεῖσθαι τὴν σύγκρισιν τοῦ ἀσυγκρίτου Χριστοῦ, ὅτι τε Ἀρχιερεὺς, καὶ ὅτι Εὐσεβες, καὶ ὅτι μετὰ χρυσῆς ἐδεῖθη καὶ ικετρίας ἀλλ’ ὅμως ἐπειδὴ τρέφετε τούτοις ὑμεῖς, προτίθημι καὶ ταῦτα. Σημείωσαι δὲ ὅτι ἡ²¹ ἡμέρα προσίσταται νῦν, ἐκείνους τότε²² Ἐπερφες, καὶ δῆτι τροφὴ ἀληθῆς τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ. Δώσω γάρ, φησι, λιμὸν αὐτοῖς τοῦ ἀκοῦσαι. Ιέγον Κυρίου.

Πᾶς γάρ διεπέχων γάλακτος, ἀπειρος λόγου δικαιοσύνης²³ τὴν ποιεῖ γάρ ἐστι. Δικαιοσύνην ἐνταῦθα ἡ τὸν βίον τὸν ἡκριβωμένον φησιν, ὥσαντε τοῦτο λέγων, ὅτι, Ὁ ἀτελῆς διπειρός ἐστι τῆς ἁνωφύλακοφίας, καὶ οὐ δύναται παραδίξασθαι βίον ἀκρον· διπειρός καὶ δικαιοσύνης ἀπήγει, λέγων· Ἐάν μὴ περιστερούσῃ η δικαιοσύνη ὑμῶν πλέον τῶν Γραμμάτων καὶ Φαρισαίων· ἡ δικαιοσύνη, τὸν Χριστὸν φησιν αὐτὸν, τοῦτο λέγων, ὅτι Ὁ μετέχων τῶν ταπεινῶν καὶ περὶ τῆς σαρκώσεως λόγων, τοὺς ὑψηλοὺς καὶ ἀξίους Χριστοῦ λόγους οὐ δέχεται, οὐαὶ νῆποις καὶ τούτων ἀπαράδεκτος.

Τελείων δέ ἐστιν ἡ στερεὰ τροφὴ. Τουτέστι, τὰ ὑψηλὰ δόγματα, τὰ περὶ τῆς θεότητος τοῦ Χριστοῦ. Ὁρᾶς νηπιότητα ἐπέραν, ἦν καὶ γέροντες ἔχουσι, τὴν τῶν φρενῶν· καὶ τελειότητα, ἦν καὶ νέους ἔχειν οὐδὲν ἐμποδίζει.

Tῶν διὰ τὴν ἔξιν τὰ αἰσθητήρια ἔχοντων γα-

Variæ lectiones.

¹⁹ μέμνηται ο. ²⁰ δο. ²¹ τοῦτο ο.

τεμαχίου μέρα πρός διάκρισιν καλοῦ τε καὶ κακοῦ.
Ἐξ οὐ, τὴν τελείωτητα καὶ παγιότητα τῶν ἡθῶν φη-
σιν. Ὁ τούνυν πάγιος; τὸ ἥθος; οὗτος καὶ τὰ αἰσθη-
τήρια: αἱ τῆς ψυχῆς ἔχει γεγονυματισμένα ταῖς θείαις
Γραφαῖς, πρὸς διάκρισιν δογμάτων ὑψηλῶν καὶ τα-
πεινῶν, ὑγιῶν καὶ διεφθαρμένων. Οὐ γάρ περι βίου
ἐνταῦθα φησι· τούτον γάρ πᾶς διακρίνει, καὶ οἶδεν
ὅτι φαῦλον ἡ κακία, καὶ ἀγαθὸν ἡ ἀρετή. Ὁρα δὲ
τοι γυμνασίας χρεία, καὶ ἀσκήσεως, καὶ ἐμπειρία;
τῶν Γραφῶν, εἰ μέλλοιμεν διακρίνειν τίνα τῶν αἰσ-
τικῶν, καὶ τίνα οὖ· καὶ ^{εἰ} μή ἀπλῶς πᾶσιν ἐκδιδόνται
τὰ ὕστα. Λάρυγξ μὲν γάρ σίτα γενέται· ψυχὴ δὲ
δοκιμάζει λόγους.

ad discretionem boni et mali. Consuetudinem, hic consummationem et firmitatem morum nominat. Qui igitur in oribus vitaque firmus est, is etiam animae sensoria habet exercitata in divinis Scripturis, ad dijudicationem humilium et sublimium dogmatum, sanorum item et corruptorum. Non enim de vita hic loquitur: eam enim unusquisque dijudicat, ac novit quod res prava sit malitia, et res bona virtus. Animadverte autem opus esse exercitatione, et meditatione, et peritia Scripturarum, si dijudicaturi simus quænam sint hæretica, et quæ non, et non simpliciter omnibus accommodare aures. Cultur enim cibum gustat: anima vero sermones probat.

ΚΕΦΑΛ. Σ'.

Αιδί μέφεντες τὸν τῆς ἀρχῆς τοῦ Χριστοῦ Αἰδηρό,
ἐπει τὴν τελειώτητα φερόμεθα. Εἶπεν ἀνωτέρω δὲ
νωθροὶ γεγόνατε, καὶ δὲς τὴν πιοι, καὶ εἰς χρείαν
κατέστητε τοῦ πάλιν τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῆς πίστεως
μανθάνειν· καὶ νῦν οὖν φησιν, δὲς, Δεῖ θύμας ὡς τε-
λείους λοιπὸν φρονεῖν, καὶ ὑπερβήναι τὸν τῆς ἀρχῆς
τοῦ Χριστοῦ λόγον, τουτέστι, τὰς πρώτας ἀρχὰς τῆς
πίστεως, καὶ ἐπὶ τὴν τελειώτητα φέρεσθαι, τουτ-
έστι, τῶν ὑψηλοτέρων εἶναι δεκτικούς. Ἡ καὶ οὕτω
τοῦτο νοήσεις· δὲς ἐπειδὴ χωλεύειν περὶ τὴν πολι-
τείαν ^{αὐτοῦ} οὗτοι ἐδόκουν, λέγει νῦν αὐτοῖς περὶ βίου
ἀνεπιλήπτου, ὥσανελ τοῦτο λέγων, δὲς, Οὐ δὲ
θύμας ^{αὐτοῦ} ἀεὶ περὶ τὴν ἀρχὴν στρέφεσθαι, τουτέστι,
περὶ πίστεως διδάσκεσθαι, ὥσπερ εἰσαγωγικούς
τινας. ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὴν τελειώτητα φέρεσθαι, τουτ-
έστιν, ἐπὶ τὸν δριστὸν βίον. Τέλειος γάρ ἐκείνος, δις
μετὰ τῆς πίστεως καὶ βίου ἔχει δρόδον. Ἀρχὴ μὲν
γάρ καὶ θεμέλιος ἡ πίστις, καὶ ἀνευ ταύτης οὐδὲν
ἐδρασθήσεται, ὥσπερ οὐδὲν ἄνευ στοιχείων γάντιον· ἐν
τις ἔμπειρος γραμμάτων. Πλὴν οὔτε ἀεὶ περὶ τὰ
στοιχεῖα στρέφεσθαι δεῖ, οὔτε ἀεὶ ὡς νηπίους καὶ
ἀτελεῖς περὶ πίστεως διδάσκεσθαι. Εἰ δὲ τις
τὴν μὲν προτέραν ἐκδηλήν παραδέχοιτο, ταύτην δὲ
ἀποδοκιμάζει ὡς ἀνακάλουθον οὖσαν τοὺς προφῆ-
θεαῖς· ὃντα τοῦ Παύλου, ἐννοεῖτω ὡς ἔθος αὐτῷ ἐστι
περὶ δλῶν λέγοντει εἰς δλὰ μεταπηδᾶν· ὡς ἐν τῇ
πρὸς Κορινθίους, περὶ τῶν δειπνῶν λέγων, εἰς τὸν
περὶ τὸν μυστηρίου λόγον ἐνέβαλεν. Οὔτως οὖν καὶ
νῦν ὀνειδίων ἐν ἀρχῇ τούτις νωθρότητα καὶ ἀσθέ-
νειαν πρὸς τὰ τελειότερα παραδέξασθαι, εἰσιδάλλεται
εἰς τὸν περὶ τῆς πολιτείας λόγον, ἀτελεῖς καλῶν
αὐτοὺς, καὶ διὰ τοῦτο, δὲς μὴ πίστει τὸν βίον προσ-
θίσσαν.

VERS. I. *Quapropter intermittentes inchoationis Christi sermonem, ad perfectionem feramur.* Supradixit : Segnes facti estis, et infantes, atque ad eam adacti estis necessitatem, ut jam sitis in fidei elementis instituendi; nunc vero, Oportet, inquit, vos deinceps cum perfectos sapere, ac transcendere sermonem primordii Christi, hoc est, prima fidei rudimenta, et ad perfectionem ferri, hoc est, altiorum esse capaces. Vel hunc ad modum hunc locum intelligere poteris : Quia illi in vita conversatione claudicare videbantur, verba jam eis facit de vita irreprehensibili, perinde quasi hoc dicat : Non oportet vos semper circa principia versari, hoc est, de fide doceri, tanquam novitios quosdam ; sed ad perfectionem etiam est pergendum, hoc est, ad optimam vitam. Perfectus enim ille est, qui cum fide vitam rectam habet. Nam principium et fundamentum fides est, citra quam nihil erit solidum, perinde ac neque sine elementis quispiam gnarus fiat litterarum. **682** Atqui non semper circa elementa nos versari oportet, neque semper in fide institui, ut infantes et imperfectos. Sin vero quisquam priorem sententiam recipere malit, hanc vero rejiciat, ut quae sit inconsequens iis quae a Paulo præmemorata sunt, neverit quod ille dum de uno aliquo disserit, ad alia transilire solet : ut in Epistola ad Corinthios, de coenis et conviviis loquens, in sermonem de mysteriis incidit. Hanc ad rationem etiam nunc in principio objiciens eis segnitiem et imbecillitatem in perfectioribus recipiendis, in sermonem de moribus et conversatione fertur, imperfectos eos vocans, propterea quod fidei sue vitam non adiecerint.

Μή κάλιν θεμέλιον καταβιλθμεροι μεταρολας
ἀπὸ τεκφων ἔργων, καὶ πίστεως ἐπὶ Θεόν. Τουτ-
έστι, μή πάλιν ἐξ αρχῆς τοιαῦτα ποιοῦντες, οἵα
ἴποιεῖτε δηπνίκα ἐμβάλλετε βαπτίζεσθαι, οἷον τὴν
ἀπὸ τεκφών ἔργων μετάνοιαν, τουτέστι, τὴν ἀποτ-
γὴν τῶν ἔργων τοῦ Σατανᾶ. Ὁ γάρ προσερχόμενος
τῷ Χωιτῶν. προδόπλον διτὶ μεταγοῶν ἐπὶ τῷ προτέρῳ

Non rursum jacientes fundamentum pœnitentiae ab operibus mortuis, et fidei ad Deum. Hoc est, non rursus ex integro facientes quæ faciebatis quando baptismate ablueri eratis, nempe pœnitentiam e mortuis operibus, hoc est, renuntiationem operum Satanae. Qui enim Christo accedit, planum est quod pœnitentia prioris dogmatis et vitæ ductus, sic

• Variæ lectiones.

⁸¹ ἀλλά ο. ⁸² πίστιν ο. ⁸³ ήμδιο.

acebat : nisi enim condemnaret priorem, quo modo novam vitam ordinetur ? Eam ob rem insert, et fidei in Deum. Pœnitentiam enim a mortuis operibus fides sequitur. Ait itaque, Non oportet jam vos in fide institui, tanquam jam primum inciperitis : Jampridem enim credidistis. Per hæc autem innuit, quod concutiebantur, ac propterea fundamento indigebant.

Vers. 2. Baptismum doctrinæ. Non ceu multa sunt baptismata, in plurali numero hoc Paulus dixit ; unum enim est baptismus¹⁶ : sed quod velut ex consequenti hoc contingat. Si enim iterum eos in primordiis religionis institueret, rursus baptizaret ; et postquam lapsi essent baptizaret, atque iterum, per hujusmodi reiterationem necessario essent baptismi multi : verum hoc est absurdum. Non oportet igitur vos reiterare baptismum, sed in priori baptismate perseverare. Fortasse autem cœili, ut qui legi adhuc affixi erant, multos baptismos Judaico more etiam sub gratia prædicabant. Observa autem quod pœnitentiam baptismus excipiebat. Quoniam enim pœnitentia ipsa per se non possit puros reddere, propterea baptizamur, ut universum sit gratia Christi.

Impositionis quoque manuum. Per quas Spiritum accipiebant, ut prophetarent et miracula ederent. Nam cum imposuisset illis manus Paulus, acceperrunt, inquit, Spiritum sanctum.

Et resurrectionis mortuorum. Hoc enim in baptisme efficitur per figuram immersionis in aquam, et in confessione confirmatur : constemur enim credere resurrectionem mortuorum.

683 Et judicij aeterni. Hoc est, quod sempiterna sive bona, sive supplicia largitur. Haec autem dicere videtur, quia verisimile erat eos concuti, etiamsi jam olim crediderant, vel minime Christiane vivere, ac signiter, Vigilate, inquiens. Non enim affirmare licet, quod si segniter vivanius, aut fide excidamus, rebaptizari nobis dabitur, aut peccata denuo abluere poterimus, ac eadem consequi quæ prius. Erratis enim hæc existimantes.

Vers. 3. Et hoc faciemus, si quidem permiserit Deus. Hoc faciemus : quale ? Ut ad perfectionem feramur, si Deus velit. Hoc autem dixit, non tanquam Deus hæc non permitteret, verum perinde ac dicere solemus : Si Deus velit, hoc faciam. Similiter autem hinc docet nos, omnem rem ex ipsius voluntate dependere, neque etiam in confessis bonis, proprio fidere judicio atque potentia. - Hoc autem aperte ipse etiam Judas apostolus admonet.

Vers. 4. Impossible enim est eos qui semel sunt illuminati. Non dixit, inutile ac indecorum, scilicet, impos-

A καὶ δόγματι καὶ βίῳ, οὗτῳ πρόσεστιν· εἰ μή γάρ καταγνῶ τοῦ προτέρου, πῶς τοῦ δευτέρου ὀφεται; Αἰδὲ ἐπάγει, καὶ πίστεως ἐπὶ Θεόν. Μετὰ γάρ τὴν ἐπὶ τοῖς νεκροῖς ἔργοις μετάνοιαν, τίτε ἡ πίστις. Φησὶν οὖν, διτι, Οὐ δεῖ διμᾶς περὶ πίστεως διδάσκειν ὡς ἀρχομένους· ἕδη γάρ ἐπιστεύσατε. Αἰνίττεται δὲ διὰ τούτων, διτι καὶ ζεταλεύοντο, καὶ διὰ τοῦτο ἐδένυτο θεμελίου.

B Βαπτισμῶν διδαχῆς. Οὐχ ὡς πολλῶν δυτῶν τῶν βαπτισμῶν πλήθυντικῶς τοῦτο εἴπεν δ Παῦλος· ἐν γάρ ἐστι: βαπτισμα· ἀλλ' ὡς ἐκ τοῦ ἀκολούθου τοῦτο συμβαίνον. Εἰ γάρ πάλιν κατήχει, καὶ πάλιν ἐβαπτίζει· καὶ πάλιν παραπεσόντας ἐβαπτίζει· καὶ πάλιν πολλοὶ οἱ βαπτισμοὶ ἀναγκαῖως· ἀλλὰ τοῦτο διτοπον. Οὐχ δρα δεῖ ἀναβαπτίζειν διμᾶς, ἀλλὰ μένειν ἐπὶ τοῦ προτέρου βαπτισματος. Ἰησος¹⁷ δὲ οὗτοι ὡς Ετι τοῦ νόμου ἀντεχόμενοι πολλοὺς βαπτισμοὺς ἰουδαϊκῶς καὶ ἐν τῇ χάριτι ἐπρέσευσον. "Ορα δὲ διτι μετὰ τὴν μετάνοιαν τὸ βαπτισμα. Ἐπειδὴ γάρ ἡ μετάνοια αὐτῇ καθ' αὐτὴν οὐκ ἐπίσχει καθαρούς δεῖξαι, διὰ τοῦτο βαπτιζόμεθα, ἵνα τῆς τοῦ Χριστοῦ χάριτος τὸ πᾶν ἥ.

'Επιθέσεώς τε χειρῶν. Διτι ὁν τὸ Πνεῦμα ἐλάμβανον, ὅστε προφητεύειν, καὶ θαύματα ποιεῖν. Ἐπιθέντος γάρ, φησὶν, αὐτοῖς; Παύλου τὰς χειράς, ἐλαθον Πνεῦμα ἄγιον.

Αναστάσεώς τε νεκρῶν. Τοῦτο γάρ καὶ ἐν τῷ βαπτισματι γίνεται διὰ τοῦ σχήματος τῆς ἀναδύσεως, καὶ ἐν τῇ διμολογίᾳ βεβαιοῦται, διμολογούμεν γάρ πιστεύειν ἀνάστασιν νεκρῶν.

Καὶ χρίσως¹⁸ αἰωνίου. Τοιτέστι, τῆς κρίσεως τῆς, αἰνῶνια διδούσης ἡ ἀγαθὴ ἡ κολάσεις. Ταῦτα δοκεῖ λέγειν, ἐπειδὴ εἰκῆς ἦν αὐτοὺς παρασταλεύεσθαι, καίτοι ἕδη πεπιστευκότας, ἡ κακῶς βιοῦν, καὶ ρρεύμας, Νήψατε, λέγων. Οὐχ ἐστιν εἰπεῖν, διτι ἐάν ρρεύμας ζήσωμεν, ἡ τῆς πίστεως ἐκπέσωμεν, πάλιν βαπτισθήσομεθα, πάλιν δυνησθεθα τὰ ἀμαρτήματα ἀπολούσασθαι, καὶ τῶν αὐτῶν τυχεῖν ὃν καὶ πρότερον. Σφάλλεσθε γάρ, φησὶ, ταῦτα νομίζοντες.

Καὶ τοῦτο ποιήσομεν, ἀλλαξερ ἐπιτρέπῃ δ Θεός. Τοῦτο ποιήσομεν· ποιὸν; τὸ ἐπὶ τὴν τελειότητα φέρεσθαι, ἐάν καὶ ὁ Θεός θέλῃ. Τοῦτο δὲ εἴπεν, οὐχ ὡς τοῦ Θεοῦ μή ἐπιτρέποντος ταῦτα, ἀλλ' ὡς εἰλιθαμεν λέγειν, διτι, Ἐάν καὶ ὁ Θεός θέλῃ, τόδε βούλομαι ποιῆσαι· δῆμα δὲ καὶ διδάσκει ἡμᾶς ἐντεῦθεν, τὸ πᾶν τῆς ἐκείνου ἔξαρτὴν θελήσεως, καὶ μηδὲ ἐπὶ τῶν διμολογούμενων καλῶν τῇ οἰκείᾳ θαρρεῖν καὶ κρίσει καὶ δυνάμει. Τοῦτο δὲ ρητῶς καὶ δ ἀπόστολος Ιούδας¹⁹ παραπει.

Ἄδυτον τὸν τοὺς ἄπαξ φωτισθέντας. Οὐχ εἴπεν διτι ἀσύμφορον, ἡ ἀπρεπὲς, ἀλλὰ, ἀδύνατον,

¹⁶ Ephes. iv, 5.

Variæ lectiones.

¹⁷ Ιούτεον ο. ¹⁸ χρίματος ο. ¹⁹ Ιάκωβος ο.

These are instruments which facilitate the treatment of patients.

Forrásában az új könyökök előkészítése.
Tartozik azoknak a műveknek része, amelyeket a könyökökkel szembeni
ellenőrzés során kiderül, hogy azok a könyökök.

*Bei jedem Verluste übersteigt die
Menge des Wassers den Betrag, um den der Wasserspiegel
abgesunken ist; das heißt es müssen mehr
Wasser hinzugefügt werden, als der Wasserspiegel
abgesunken ist, um wieder aufzufüllen.*

Εἰς ταῦτα γενέσθαι θεού σῆμα. Οὐκ εἰσε
πράξεις πολλάκις, οὐδὲ τόπος· ἀλλαγήνεσται τὸν
νόμον. Ταῦτα τοῖς τούτοις προφητείαις
τούτοις στέγαστον.

Απερμένις τε μέλλοντος αιώνος. Η τὸ θεῖματα
ἴστηται εἰν αὐτῷ πελεῖ, ἢ τὸ ζῆν ἀγγελικῶν, τὸ μηδε-
νὶς δεῖται τὸν παρόνταν, ἀλλὰ πρᾶξ τὰ μελλοντα
ἐπιδιάτεν, καὶ ἡδὴ δράσθενταν ξείν τῆς μελλοντῆς
ζωῆς, τὸν ικανόθεα δύον καὶ πνευματικήν.

Καὶ σφραγεσθέτας σάλιν ὑπακοίτεται εἰς μετάστοιαν. Τουτέστι, διὰ μετανοᾶς. Τί οὖν; ἐκδέσιται τὸ μετάνοια; Μή γένοιτο ἀλλ' ὁ διὰ τοῦ δευτέρου λοιποῦ ἀνακαίνειμός. Τοῦ λοιποῦ γάρ μόνου ἐστι τὸ ἀνακαίνειν, ὡς καὶ ὁ προφῆτη· Ἐγενέσθησεται ὡς ἀετοῦ ἡ νεύσης σου, τῆς δὲ μετανοίας ἐστι, τὸ τῆς παλαιότητος ἀπαλλάξι, καὶ οτε ψύχους ἐργάζεσθαι. Εἰς ἔκεινην μέντοι τὴν λαμπερήτεται ἀγαγαγεῖν οὐκ ἔνι. Ἐκεῖ γάρ τὸ δλον ἡ γάρις ήν. Εἰς μετάνοιαν οὖν, φησι, τὴν τοῦ βαπτισμάτος. Πρότερον γάρ τις μετανοεῖ ἐπὶ τῷ προτέρῳ βίῳ, εἴτα βαπτίζεται, ὡς καὶ αὐτὸς προείπε. **Μετανοίας** τῆς ἀπὸ τεκμών ἐργαστ. Δῆλον δὲ καὶ ἀπὸ τῶν ἔκηγες, διτὶ τὸ δεύτερον λοιπὸν ἀπαγερεύων ταῦτα στήσιν.

Αἰασταυροῦντας ἐκυροῖς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ.
Τὸ δὲ πάπιτισμα σταυρός ἐστι. Συρεσταυρώθη γάρ δ
ζαλαιδές ημῶν ἄνθρωπος, καὶ σύμφυτοι γεγίνα-
μεν τῷ διοικώματι τοῦ θαράτου αὐτοῦ. Καὶ πάλιν·
Συνετάρημεν αὐτῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος. Οὐσπερ
γάρ ἔκεινος ἀπέθανεν ἐν σταυρῷ σαρκὶ, οὗτος τομεῖς
ἐν τῷ βαπτίσματι τῇ διμαρτιῇ ἀπεβάνομεν. Ότιονν
δεύτερον βαπτίζουμενος, δισον τὸ ἑρῷ ἔστιψη, δεύτερον
σταυροῦ τὸν Χριστόν. Άλλὰ μήν τοῦτο ἀτεπον. Απαξ
γάρ ἀπέθανε καὶ ἀνέστη, καὶ θάνατος; αὐτοῦ οὐκέτι
κυριεύει. Οὐκέτι δρα ἐστὶ δεύτερον βάπτισμα, διτὶ μηδὲ
δεύτερος σταυρός. Τί γάρ κωιτεῖ καὶ τρίτος καὶ
τέταρτον, καὶ τοῦτο ἕπ' ἀπειρον; Οὐκ εἶπε δὲ, *αρ-*
σταυροῦντας, καὶ ἰστη· ἀλλὰ προσθέτηκε, καὶ τὸ
ἐκυροῖς, ἵνα δεῖξῃ, διτὶ φαθύμως τὸν καθ' ἡμᾶς βίον
οἰκονομοῦντες, διτὶκερ ဉντος ἐπέρου βαπτίσματος,
οὗτα πάντες διαπραττόμεθ, ὡς ἂν ἐν ἐκυροῖς πο-
νησίν διέχει, ὑποστέαμεν.

Καὶ παρειπομέτιστας. Τούτους, θριαμβεύοντας, κατατίχυνοντας· τοῦτο δὲ δικῆς νόησε· ἢ οὐ τίς οἱ σταυρώσαντες, τὸν Κύρου, ἐπὶ αἰτιώντων τούτων τούτων θυάτερου ἀπέβαλλεν. Σὺ τέ

A similar, yet less differentiated one typical of certain
so-called spectra of direct absorption present themselves.

Consequently, there seems to be a direct relationship between the number of species present in a sample and the probability of finding a new species.

Et participes facti sunt Species dei sancti. Post demissionem peccatorum, tuus est participatus Species sancti: non es un habitat in corpore sancto peccatis. Per ipsius patrem autem transirem in dominum, qui supra dictum est.

Vers. 5. Casserromagnus hocum Dei verbis. Ima
dixit aperte quid sit hoc : interim latens nra evi-
tere facil se de omni spirituosa doctrina hogni.

Et virtutes futuri sacerdoti. Tel miracula facere se appellat, vel angelice vivere, ita ut nullo praesertim indigeat, sed ad futura respiciat, et futura vita arrham habeat, praesentem a materia rebusque crassis semotam et spiritualem.

Vers. 6. Et prolepsī sunt, rursus renovari ad paenitentiam. Hoc est, per paenitentiam. Quid igitur? ejecta est paenitentia? Handquaque, sed per secundum baptismū renovatio est rejecta. Renovare namque solius est lavacri, periude ac Propheta dicit: *Renovabitur ut aquile iustus tua*" : paenitentiae autem est, a vetustate liberare, fortisque facere: ad illum tamen splendorem ducere non licet: illic enim totum gratia erat. Ad paenitentiam igitur dicit, nempe baptismatis. Primum enim quisquam ducitur paenitentia ob transactam vitam, 684 deinde baptizatur, sicut et ipse praedixit, *Paenitentie ab operibus mortuis*. Manifestum autem est ex sequentibus, quod baptismatis reiterationem pruhibens huc dicit.

Rursum crucifigentes sibi ipsis Filium Dei. Baptisma crux est. Simil enim crucifixus est velut noster homo, ac simul insiti sumus similitudini mortis ejus. Et rursus: Consepulti sumus ipsi per baptismum. Perinde namque ut mortuus est ille in cruce carni, sic et nos in baptismate mortui sumus peccato. Qui igitur secunda vice baptizatur, quantum in se est, rursus cruci Christum affigit. Atqui hoc absurdum est: semel enim mortuus est, et resurrexit, et mors in eum porro non dominatur. Non igitur est secundum baptismum, quandoquidem neque secunda crux sit. Quid enim prohiberet, si secundum permitteretur, quominus tertium et quartum concederetur, atque ita in infinitum? Non dixit autem, rursum crucifigentes, ac destituit, sed adjectit, sibi ipsis, ut ostendat quod vitam nostram ignave transigentes, quasi alter baptismus esset, ita omnia persicimus, ceu malam opinionem in nobis iosis sustinentes.

Et ostentum habentes. Hoc est, triumphantem, signominia afficientes. Hoc autem bisarlam intelligebis; vel quia qui tam crucifixerunt Dominum, ad ignominiam eius talam mortis rationem excogitarunt.

"Paul. Col. 5.

accedat : nisi enim condemnaret priorem, quoniam novam vitam ordietur ? Eam ob rem insert, et fidei in Deum. Pœnitentiam enim a mortuis operibus siles sequitur. Ait itaque, Non oportet jam vos in fide institui, tanquam jam primum inciperetis : Jampridem enim credidistis. Per haec autem innuit, quod concutiebantur, ac propterea fundamento indigebant.

Vers. 2. Baptismum doctrinæ. Non ceu multa sunt baptismata, in plurali numero hoc Paulus dicit ; unum enim est baptismus¹⁶ : sed quod velut ex consequenti hoc contingat. Si enim iterum eos in primordiis religionis institueret, rursus baptizaret ; et postquam lapsi essent baptizaret, atque iterum, per hujusmodi reiterationem necessario essent baptismi multi : verum hoc est absurdum. Non oportet igitur vos reiterare baptismum, sed in priori baptismate perseverare. Fortasse autem ceteri illi, ut qui legi adhuc affixi erant, multos baptismos Iudaico more etiam sub gratia prædicabant. Observa autem quod pœnitentiam baptismus excipiebat. Quoniam enim pœnitentia ipsa per se non possit puros reddere, propterea baptizamur, ut universum sit gratiae Christi.

Impositionis quoque manuum. Per quas Spiritum accipiebant, ut prophetarent et miracula ederent. Nam cum imposuisset illis manus Paulus, accepérunt, inquit, Spiritum sanctum.

Et resurrectionis mortuorum. Hoc enim in baptisme efficitur per figuram immersionis in aquam, et in confessione confirmatur : constemur enim credere resurrectionem mortuorum.

683 Et judicii æterni. Hoc est, quod semiperterna sive bona, sive supplicia largitur. Haec autem dicere videtur, quia verisimile erat eos concuti, etiam si jam olim crediderant, vel minime Christiane vivere, ac signiter, Vigilate, inquiens. Non enim affirmare licet, quod si segniter vivamus, aut fide excidamus, rebaptizari nobis dabitur, aut peccata denuo abluere poterimus, ac eadem consequi quæ prius. Erratis enim haec existimantes.

Vers. 3. Et hoc faciemus, si quidem permiserit Deus. Illoc faciemus: quale? Ut ad perfectionem feramur, si Deus velit. Hoc autem dixit, non tanquam Deus haec non permitteret, verum perinde ac dicere solemus : Si Deus velit, hoc faciam. Similiter autem hinc docet nos, omnem rem ex ipsis voluntate dependere, neque etiam in confessis bonis, proprio fidere iudicio atque potentia. - Hoc autem aperte ipse etiam Judas apostolus admonet.

Vers. 4. Impossibile enim est eos qui semel sunt illuminati. Non dixit, inutile ac indecorum, sed, imposs-

A καὶ δόγματι καὶ βίῳ, οὕτω πρόσεστιν· εἰ μὴ γάρ καταγνῶ τοῦ προτέρου, πῶς τοῦ δευτέρου ἀνέται; Λιδὲ ἐπάγει, καὶ πίστεως ἐπὶ Θεόν. Μετὰ γάρ τὴν ἐπὶ τοῖς νεκροῖς ἔργοις μετάνοιαν, τότε ἡ πίστις. Φησὶν οὖν, δέι:, Οὐ δεῖ ὑμᾶς περὶ πίστεως διδάσκειν ὡς ἀρχομένους· ἕδη γάρ ἐπιστεύσατε. Αἰνίττεται δέ διὰ τούτων, διτὶ καὶ ζισταίνοντο, καὶ διὰ τοῦτο ἐδέντο θεμελίου.

B Βαπτισμῶν διδαχῆς. Οὐχ ὡς πολλῶν δυτῶν τῶν βαπτισμῶν πλήθυντικῶς τοῦτο εἶπεν ὁ Παῦλος· ἐν γάρ ἐστι: βάπτισμα· ἀλλ' ὡς ἐκ τοῦ ἀκολούθου τοῦτο συμβαίνον. Εἰ γάρ πάλιν κατήχει, καὶ πάλιν ἐδάπτιζε· καὶ πάλιν παραπεσόντας ἐδάπτιζε· καὶ πάλιν πολλοὶ οἱ βαπτισμοὶ ἀναγκαῖως· ἀλλὰ τοῦτο ἀποτον. Οὐχ ἀρά δεῖ ἀναβαπτίζειν ὑμᾶς, ἀλλὰ μένειν ἐπὶ τοῦ προτέρου βαπτίσματος. "Ιωάς"¹⁷ δὲ οὗτοι ὡς ἐτι τοῦ νόμου ἀντεχόμενοι πολλοὺς βαπτισμοὺς Ἰουδαϊκῶς καὶ ἐν τῇ γάριτι ἐπρέσβευον. "Ορά δὲ ὅτι μετὰ τὴν μετάνοιαν τὸ βάπτισμα. Ἐπειδὴ γάρ ἡ μετάνοια αὐτὴ καθ' αὐτὴν οὐκ ἐπίσχει καθαρούς δεῖξαι, διὰ τοῦτο βαπτιζόμεθα, ἵνα τῆς τοῦ Χριστοῦ γάριτος τὸ πᾶν ἡ.

'Επιθέτεώς τε χειρῶν. Δι': ὃν τὸ Πνεῦμα ἐλάμβανον, ὥστε προφητεύειν, καὶ θαύματα ποιεῖν. Ἐπιθέντος γάρ, φησὶν, αὐτοῖς Παύλου τὰς χεῖρας, ἐλατον Πνεῦμα ἄγιον.

Αγαστάσεώς τε νεκρῶν. Τοῦτο γάρ καὶ ἐν τῷ βαπτισματι γίνεται διὰ τοῦ σχῆματος τῆς ἀναδύσεως, καὶ ἐν τῇ ὁμολογίᾳ βεβαιοῦται, ὁμολογοῦμεν γάρ πιστεύειν ἀνάστασιν νεκρῶν.

Καὶ χρίσεως¹⁸ αἰώνιου. Τουτέστι, τῆς χρίσεως τῆς αἰώνιας διδύσῃς· ἡ ἀγαθὴ ἡ κολάσεις. Ταῦτα δοκεῖ λέγειν, ἐπειδὴ εἰκῇς ἡν αὐτοὺς παρασταλεύεσθαι, καίτοις ἡδη πεπιστευκότας, ἡ κακῶς βιοῦν, καὶ φράσυμας, Νήψατε, λέγων. Οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, διτὶ ἐν βαθύμασ· ζήσωμεν, ἡ τῆς πίστεως ἐκπέσωμεν, πάλιν βαπτισθησόμεθα, πάλιν δυνησόμεθα τὰ ἀμαρτήματα ἀπολούσασθαι, καὶ τῶν αὐτῶν τυχεῖν ὃν καὶ πρότερον. Σφάλλεσθε γάρ, φησὶ, ταῦτα γομβόντες.

Καὶ τοῦτο ποιήσομεν, ἀλλαγὴ ἐπιτρέπῃ ὁ Θεός. Τοῦτο ποιήσομεν· ποιὸν; τὸ ἐπὶ τὴν τελείστητα φρεσθαι, δὲν καὶ ὁ Θεός θέλῃ. Τοῦτο δὲ εἴπεν, οὐχ ὡς τοῦ Θεοῦ μη ἐπιτρέποντος ταῦτα, ἀλλ' ὡς εἰώθαμεν λέγειν, διτὶ, 'Ἐάν καὶ ὁ Θεός θέλῃ. τόδε βούλομαι ποιῆσαι· ἀμα δὲ καὶ διδάσκει ἡμᾶς ἐντεῦθεν, τὸ πᾶν τῆς ἐκείνου ἐξαρτὴν θελήσεως, καὶ μηδὲ ἐπὶ τῶν ὁμολογουμένων καλῶν τῇ οἰκείᾳ θαρρεῖν καὶ χρίσει καὶ δυνάμεις. Τοῦτο δὲ φρήτως καὶ ὁ ἀπόστολος Ιούδας¹⁹ παραινεῖ.

Αδύρατος γάρ τοὺς ἄπαξ φωτισθέντας. Οὐκ εἴπεν διτὶ ἀσύμφορον, ἡ ἀπρεπὲς, ἀλλὰ, ἀδύνατον,

¹⁶ Ephes. iv, 5.

Variæ lectiones.

¹⁷ Ἰωτέον ο. ¹⁸ χρήματος ο. ¹⁹ Ιάκωβος ο.

δῶστε εἰς ἀπόγνωσιν αὐτούς ἐμβαλεῖν τοῦ δεύτερον ἀλπίζειν λουτρόν.

Γευσαμέθους τε τῆς δωρεᾶς τῆς ἐπουρανίου. Τουτέστι, τῆς ἀφέσεως τῶν ἀμαρτιῶν. Οὐδεὶς γάρ δύναται τοιαῦτα διδύναι, εἰ μὴ εἰς δ Θεός.

Kαὶ μετόχους γενηθέτας Πνεύματος ἀγίου. Μετὰ τὴν ἀρεσινῶν τῶν ἀμαρτιῶν, τότε ἡ μετοχὴ τοῦ ἀγίου Πνεύματος· οὐ γάρ οἰκεῖ ἐν σώματι καταχρέω ἀμαρτίαις. Διὰ δὲ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν ἔδιδοτα ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴρηται.

Kαὶ καὶ δὲ γευσαμένους θεού ρήμα. Οὐκ εἶπεν ἀνακεκαλυμμένως τι ἐστι τοῦτο δίδωσι· μέντοι ἡμῖν νοεῖν, διὰ περὶ πάστης πνευματικῆς διδασκαλίας τοῦτο φησί.

Διυρμέμεις τε μέλλοντος αἰώνος. Ἡ τὸ θαύματα ἐπιτελεῖν οὖτα καλεῖ, ἢ τὸ ζῆν ἀγγεικῶς, τῷ μηδενὸς δεῖσθαι τῶν παρόντων, ἀλλὰ πρὸς τὰ μὲλοντα ἀποδέπειν, καὶ ἡδη ἀρρενῶν ἔχειν τῆς μελλούσης ζωῆς τὴν ἐνταῦθα δύον καὶ πνευματικῆν.

Kαὶ παραπεσόντας πάλιν ἀρακαΐζειν εἰς μετάροιαν. Τουτέστι, διὰ μετανοίας. Τι οὖν; ἔκβληται ἡ μετάνοια; Μή γένοιτο· ἀλλ' ὁ διὰ τοῦ δευτέρου λουτροῦ ἀνακαίνισμός. Τοῦ λουτροῦ γάρ μόνον ἐστι τὸ ἀνακαίνισμα, ὡς καὶ ὁ προφήτης· Ἀρακαΐζεσθαι ὡς ἀετοῦ ἡ νεότης σου, τῆς δὲ μετανοίας ἐστι, τὸ τῆς παλαιότητος ἀπαλλάξαι, καὶ οτε ἕρθοὺς ἔργάζεσθαι. Εἰς ἔκεινην μέντοι τὴν λαμπρότητα ἀναγαγεῖν οὐκ ἔνι. Ἐξει γάρ τὸ δόλον ἡ χάρις ἡν. Εἰς μετάνοιαν οὖν, φησί, τὴν τοῦ βαπτισματος. Πρότερον γάρ τις μετανοεῖ ἐπὶ τῷ προτέρῳ βίῳ, είτα βαπτίζεται, ὡς καὶ αὐτὸς προείπε, Μετανοεῖς τῆς ἀπὸ τεκρῶν ἔργων. Δῆλον δὲ καὶ ἀπὸ τῶν ἑξῆς, διὰ τὸ δεύτερον λουτρὸν ἀπαγερεύων ταῦτα φτιῶν.

Ἄνασταυροῦντας καντοῖς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Τὸ βάπτισμα σταυρός ἐστι. Συνεσταυρώθη γάρ σταλαῖς ἡμῶν ἄνθρωπος, καὶ σύμφυτοι γερήραμεν τῷ δρμοῖματι τοῦ θαράστου αὐτοῦ. Καὶ πάλιν. Συνετάχημεν αὐτῷ διὰ τοῦ βαπτισματος. Οὐσπερ γάρ ἔκεινος ἀπέθανεν ἐν σταυρῷ σαρκὶ, οὗτως ἡμεῖς ἐν τῷ βαπτισματικῇ ἀμαρτίᾳ ἀπεθάνομεν. Οἱ τοίνυν δεύτερον βαπτισμόνες, δοσον τὸ ἐπ' ἔκαυψη, δεύτερον σταυροὶ τὸν Χριστόν. Ἀλλὰ μήν τοῦτο διτεπον. Ἀπαξ γάρ ἀπέθανε καὶ ἀνέστη, καὶ θάνατος; αὐτοῦ οὐκέτι κυριεύει. Οὐκ ἅρα ἐστι δεύτερον βάπτισμα, διὰ μηδὲ δεύτερος σταυρός. Τι γάρ κωλύει καὶ τρίτος καὶ τέταρτος, καὶ τοῦτο ἐπ' ἀπειρον; Οὐκ εἶπε δὲ, δρασταυροῦντας, καὶ ἐστη· ἀλλὰ προσέθηκε, καὶ τὸ, ἔκαυποις, ίνα δεξῆ, διὰ φρένωμας τὸν καθ' ἡμᾶς βίον οἰκονομοῦντες, ὡσπερ ὅντος ἐτέρου βαπτισματος, οὗτω πάντα διαπραττόμεθα, ὡς ἀν ἐν ἑαυτοῖς πονηρὸν δέξαν ὑποστησάμενοι.

Kαὶ παραδειγματιζόμενας. Τουτέστι, θριαμβεύοντας, καταισχύνοντας· τούτῳ δὲ διχῶς νοήσεις· ἢ ὅτι τότε οἱ σταυρώσαντες τὸν Κύριον, ἐπὶ αἰσχύνῃ εὑτοῦ τοιοῦτον τρόπον θανάτου ἐπενόησαν, τὸν ἐπι-

A sibile, ut ad desperationem eos iniciat, ne omnino sperent se denuo baptismum posse consequi.

Gustaverunt etiam donum celeste. Hoc est, remissionem peccatorum; nemo enim talia dare potest nisi unus Deus.

Et participes facti sunt Spiritus sancti. Post dismissionem peccatorum, tum est participatio Spiritus sancti: non enim habitat in corpore subditio peccatis. Per impositionem autem manuum dabatur, ut supra dictum est.

Vers. 5. Gustaveruntque bonum Dei verbum. Non dixit aperte quid sit hoc: interim tamen nos colligere facit, se de omni spirituali doctrina loqui.

Et virtutes futuri saeculi. Vel miracula facere sic appellat, vel angelice vivere, ita ut nullo praesentium indigeat, sed ad futura respiciat, ac futuræ virtutæ arrham habeat, praesentem a materia rebusque crassis semotam et spirituale.

Vers. 6. Et prolapsi sunt, rursus renovari ad pœnitentiam. Hoc est, per pœnitentiam. Quid igitur? ejecta est pœnitentia? Haudquaquam, sed per secundum baptismum renovatio est rejecta. Renovare namque solius est lavacri, perinde ac Prophetæ dicit: *Renovabitur ut aquilæ juventus tua¹⁷*: pœnitentia autem est, a vetustate liberare, fortisque facere: ad illum tamen splendorem ducere non licet: illic enim totum gratia erat. Ad pœnitentiam igitur dicit, nempe baptismatis. Primum enim quispiam ducitur pœnitentia ob transactam vitam, **684** deinde baptizatur, sicut et ipse prædixit, *Pœnitentiae ab operibus mortuis.* Manifestum autem est ex sequentibus, quod baptismalis reiterationem prohibens hæc dicit.

Rursum crucifigentes sibiipsis Filium Dei. Baptisma crux est. Similis enim crucifixus est natus noster homo, ac simul insiti sumus similitudini mortis ejus. Et rursus: *Consepulti sumus ipsis per baptismum.* Perinde namque ut mortuus est ille in cruce carni, sic et nos in baptismate mortui sumus peccato. Qui igitur secunda vice baptizatur, quantum in se est, rursus cruci Christum affigit. Atqui hoc absurdum est: semel enim mortuus est, et resurrexit, et mors in eum porro non dominatur. Non igitur est secundum baptismum, quandoquidem neque secunda crux sit. Quid enim prohiberet, si secundum permitteretur, quominus tertium et quartum concederetur, atque ita in infinitum? Non dixit autem, rursum crucifigentes, ac destituit, sed adjeicit, *sibi ipsis*, ut ostendat quod vitam nostram ignave transigentes, quasi alter baptismus esset, ita omnia perficiimus, ceu malam opinionem in nobis ipsis sustinentes.

Et ostentui habentes. Hoc est, triumphantes, ignominia afflentes. Hoc autem bisariam intelliges: vel quia qui tuni crucifixerunt Dominum, ad ignominiam ejus taleni mortis rationem excogilarunt,

¹⁷ Psal. cii, 5.

maledictam videlicet et contumeliosam, ac sceleris destinatam: vel quia Christus semel cruci affixus, immortalis deinceps creditur. Qui igitur re-crucifigit ipsum, mendacium hoc facit, quod Christo contumeliam afferit, quippe qui post mortem suam quam semel sustinuit, immortalitatem deinceps gu-saverit. Bisarium itaque rem impossibilem esse dicit: primo quidem, quod indignus est qui tantis bonis donatus sit, atque omnia profudit, rursus iisdem frui: secundo vero quod horribilis est, quod impossibile sit Filium Dei rursum crucifigi.

Vers. 7. *Terra enim sepe venientem super se bibens imbre. Terram quidem animam, imbre vero doctrinam vocat, ut alio in loco, *Mandabo nubibus*, inquit Deus, ne pluant imbre in vineam¹⁸.* Et rursus: *Fluvius Dei impletus est aquis, hoc est, qui a Deo ut alios doceat gratia donatus est, impletus est supernis aquis, sive donis. Inuit autem istos et suscepisse et imbibisse sermonem, et cum sepe ipsum essent adepti, ne sic quidem ipsos profecisse: quod et supra dixit: Cum deberetis esse doctores propter tempus.*

685 *Et germinans herbam opportunam. Hoe est, vitam virtutibus complam. Nihil enim adeo est opportunum, hoc est, conveniens et aptum, ut vitæ puritas.*

Illis, per quos et colitur. *Herbam, inquit, hoc est, bonam conversationem illis parit terra, per quos colitur, atque illis conveniens est ipsa: nam illi ipsi qui virtutem colunt, fruentur etiam ea. Quidam autem, illis, ad doctores retulerant: etenim per illos optima vitæ conversatio excollitur, ut qui et ipsi discipulorum suorum virtutis sint consortes.*

Accipit benedictionem a Deo. *Hic tacite ferit Græcos, virtuti terræ frugum proventum ascribentes. Neque enim colonorum manus sunt quæ fructus faciant, verum totum, inquit, Deo referendum est acceptum: ipse benedit terræ, ac fertilitatem largitur.*

Vers. 8. Proferens autem spinas et tribulos. *Non dixit, germinans, ut supra de herba, sed, proferens, perinde ac dicat aliquis, ebuliens, ac veluti superfluitatem emitens. Spinæ autem ac tribuli sunt vita sollicitudines, ac impostura diuitiarum, ac simpliciter omne peccatum; sicut et David dicit: *Conversus sum in ærumna, dum infigitur mihi spina¹⁹.* Non enim simpliciter accedit; sed infligitur: et nisi totam evellimus, sed minimum quiddam remanserit, cruciat, atque opus est cura ac diligentia. Insuper tribulus est: unde si eam retineas, vulnerat, atque omni ex parte injucunda est, cum hic ignoniām pariens, tum in futuro sæculo potissimum.*

¹⁸ Psal. Lxiv, 10. ¹⁹ Psal. xxxi. 4.

Variæ lectiones.

²⁰ Υευσαμένῳ ο.

Α κατάρατον καὶ ἐπονεδίστον δηλαδή, καὶ τοῖς κακούργοις ἀφωρισμένον· ἢ διὰ ἀπαξ σταυρωθεὶς ὁ Χριστὸς, ἀθανάτος λοιπὸν εἶναι πιστεύεται. Ὁ τοίνυν ἀνασταυρῶν αὐτὸν, ψεῦδος τοῦτο ποιεῖ· διπερ αἰσχύνην τῷ Χριστῷ φέρει, ὡς γευσαμένῳ²⁰ τὴν μετὰ τὸ ἀπακό ἀποθανεῖν τοῦ λοιποῦ ἀθανασίαν. Διοτ τοίνυν τρόποις τὸ πρᾶγμα ἀδύνατὸν φησιν εἶναι· ἐνī μὲν, διὰ οὐκ ἄξιος ἔστιν ὁ τοιούτων κατακωμῆταις, καὶ πάντα προσέμενος, αὐθικές ἀπολαύσαις τῶν αὐτῶν, ἐτέρῳ δὲ τῷ φρικωδεστέρῳ, διὰ ἀδύνατόν ἔστι τὸν Ιλὺν τοῦ Θεοῦ ἀνασταυροῦσθαι.

Γῆ γάρ η ποιῶσα τὸν ἐπ' αὐτῆς πολλάκις ἔρχομενον ὑετόν. Γῆν μὲν τὴν φυγὴν, ὑετὸν δὲ τὴν διδασκαλίαν καλεῖ, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ. Ἐρελοῦμαι ταῖς ψεψέλαις, φησιν ὁ Θεὸς, τοῦ μὴ βρέξαι ὑετὸν εἰς τὸν ἀμπελώνα. Καὶ πάλιν· Ὁ ποταμὸς τοῦ Θεοῦ ἐπ' ἐπιηρώθη ὑδάτων, τουτέστιν, δὲ ἐκ τοῦ Θεοῦ περὶ τὸ διδάσκειν χαριτωθεὶς, ἐπιηρώθη τῶν ἀκαθεν ὑδάτων, ἤτοι χαρισμάτων. Αλιττεται δὲ ἐνταῦθα τούτους καὶ δεξαμένους καὶ συμπίοντας τὸν λόγον, καὶ πολλάκις τούτου τυχόντας, καὶ οὐδὲ εὐταχές ἀπανταίνους, δὲ καὶ ἀνωτέρω εἴπεν. Οὐχεῖλοντες εἴρεις διδόσκαλοι διὰ τὸν χρόνον.

Καὶ τίκτουσα βοτάνην εἴλετον. Τουτέστι, βίον ἐνάρετον. Οὐδὲν γάρ οὐτως εἰθετον, τουτέστι, πρεσβῆτον καὶ εὐάρμοστον, ὡς βίου καθαρότης.

Ἐκείνοις δέ οὖς καὶ γεωργεῖται. Τὴν βοτάνην, φησι, τουτέστι, τὴν ἀγαθὴν πολιτείαν ἐκείνοις τίκτει ἡ γῆ, δι' οὓς καὶ γεωργεῖται, καὶ ἐκείνοις ἔστιν εὐθετος αὐτῇ. Καὶ γάρ αὐτὸν ἐκείνοις οἱ καρποφοροῦντες τὴν ἀρετὴν, ἀπολαύσουσι ταύτης. Τινὲς δὲ τὸ, ἐκείνοις, ἀντὶ τοῦ, τοῖς διδάσκαλοις, ἐνόσσαν· καὶ γάρ καὶ δὲ αὐτούς γεωργεῖται ἡ ἀριστὴ πολιτεία, ὡς καὶ αὐτῶν μετεχόντων τῆς τῶν μαθητῶν ἀρετῆς.

Μεταλαγάβαρει εὐλογίας ἀπὸ Θεοῦ. Ἐνταῦθα ἥρμα πλήττει τοὺς "Ελληνας, τοὺς τῇ δυνάμει τῆς τῆς τὴν καρπῶν φορῶν ἐπιγράφοντας. Οὐδὲ γάρ οὐδὲ γεωργικαὶ χεῖρες εἰσιν αἱ τοὺς καρποὺς ποιοῦσαι, ἀλλὰ τὸ πᾶν, φησι, τοῦ Θεοῦ ἔστιν· αὐτὸς εὐλογεῖ, καὶ τὴν εὐφορίαν δίδωσιν.

Ἐκεῖρουσα δὲ ἀκράτας καὶ τριβόλους. Οὐκ εἰπε, τίκτουσα, ὡσπερ ἀνωτέρω ἵπποι τῆς βοτάνης, ἀλλ', ἐκφέρουσα, ὡς ἀν εἴποι τις, ἐκβράσσουσα, καὶ διὸν τι περίττωμα ἀπορρίπτουσα. Ἀκανθαὶ δὲ καὶ τριβόλοις, αἱ τε μέριμναι τοῦ βίου, καὶ ἡ ἀπάτη τοῦ πλούτου, καὶ ἀπλῶς πᾶσα ἀμαρτία· ὡς καὶ δὲ Δαΐδι φησιν. Ἐστρέψηρεις ταλαιπωρίας ἐν τῷ ἐμπαγῆται μοι ἀκανθαῖς. Οὐ γάρ ἀπλῶς ἐπέρχεται, ἀλλ' ἐμπήγνυται· καὶ μὴ πᾶσαν ἐξέλωμεν, ἀλλὰ μικρόν τι ἐναπομένη, ὀδυνὴ, καὶ δεὶ θεραπείας καὶ ἐπιμελείας. Ἄλλα καὶ τριβόλος ἔστιν· οἵτινι ἀντήν κατάσχεις, πλήττει, καὶ πάντοθεν ἔστιν ἀηδής, καὶ ἐνταῦθα αἰσχύνην φέρουσα, καὶ ἐν τῷ μέλλοντι δὲ αἰώνι μάλιστα.

Αθόκιμος καὶ κατάρας ἔγγυς. Τὴν μὲν ἀγαθὴν **A** τὴν εὐλογεῖσθαι ἐφή ὑπὸ Θεοῦ· τὴν δὲ ἀκαρπον, οὐκ εἶπεν ἀπλῶς ἐπικατάρατον, ἀλλ᾽ ἔγγυς κατάρας, ἵνα μὴ ἀπογινώσκωμεν. **Ο** γάρ ἔγγυς κατάρας, δυνήσεται καὶ μαχρᾶν γενέσθαι.

Ἡρ τὸ τέλος εἰς καῦσιν. Καὶ τοῦτο, ἵνα μὴ ἀπογινώσκωμεν. Οὐ γάρ εἶπεν, ἃς κατακαήσεται, ἀλλ᾽, ἃς τὸ τέλος εἰς καῦσιν· τουτέστιν, ἐὰν μέχρι τέλους ἐπιμείνῃ τῇ ἀκαρπίᾳ. **Ω**στε δύναται ἀποστῆναι· τῆς ἀκαρπίας, καὶ καταπαύσας **η** μὲν τὰς ἀκάνθας, δόξιμος δὲ γενέσθαι, καὶ εὐλογίας μετασχεῖν.

Πεπείσμεθα δὲ περὶ ὑμῶν, ἀγαπητοῖς, τὰ κρείττονα καὶ ἔχομενα σωτηρίας, εἰ καὶ οὐτα λαλοῦμεν. Καθαψάμενος αὐτῶν Ικανῶν καὶ φοβήσας, θεραπεύει πάλιν, ἵνα μὴ πάντη ὑπέλους ἐργάζεσθαι. Τὸν γάρ νωθρὸν δὲ πάνυ πλήττειν, νωθρότερον ἐργάζεται. Φησὶν οὖν, δὲι, Οὐχ ὡς κατεγνωκὼς ὑμῶν ταῦτα λέγω, οὐδὲ ὡς νομίζων ὑμᾶς ἀκανθῶν πλήρεις, ἀλλὰ δεσμοκῶν ἵνα μὴ τοῦτο γένηται. Καὶ οὐκ εἴπε, Προσδοκῶμεν περὶ ὑμῶν, ἀλλὰ, **Πεπείσμεθα**, τουτέστιν, ἐν βεβαιότητὶ ἐσμεν περὶ ὑμῶν, δὲι οὐχ οὐτῶς ἔχετε, ἀλλὰ κρειττόνως, καὶ δὲι τῆς ἔαυτῶν σωτηρίας φροντίζετε, καὶν οὐτας, ἐκαλήσαμεν πληκτικῶς. **Η**ούν περὶ τῆς πολιτείας αὐτῶν τοῦτο φησιν, δὲι, Οὐχ ἐστὲ ὑμεῖς τοιούτοις ἀκανθῶδεις; ή περὶ ἀντιδόσεως, δὲι, Οὐχ ἐστὲ κατάρας ἔγγυς, οὐδὲ πρὸς καῦσιν, ἀλλὰ τις ἄλλη ἀντιμεσθια ὑμῖν ἀπόκειται. **Ο**ρα δὲ καὶ τὸ ἐπαγόμενον.

Οὐ γάρ δίκιος δὲ Θεὸς ἐπιλαθέσθαι τοῦ ἔφερον ὑμῶν. **Ϊ**δε πῶς αὐτοὺς ἀνεκτήσατο καὶ ἀνέρρωσε πρὸς τὸ ἀλπίζειν τὰ βελτίων, ἀναμνήσας αὐτοὺς τῶν προτέρων, καὶ τῆς δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ· εἰ γάρ δίκαιος δὲ Θεὸς, οὐκ ἐπίλισται τοῦ, ἔργου ὑμῶν. τουτέστι, τῆς εὐσπλαγχνίας, τῆς φιλαθελίας, ἀλλ᾽ ἀντιδώσει ὑμῖν. **Ω**στε μὴ μικροψύχειτε, ἀλλὰ πάντας ἀλπίζετε τὰ βελτίων, ἐπειδὴ καὶ πάντως δὲ Θεὸς δίκαιος. Οὐκοῦν περὶ ὑμῶν εἴπον & εἴπον, πληκτικῶς· οίδα γάρ δὲι οὐ κατάρας ἔσιοι ὑμεῖς.

Καὶ τοῦ κόπου τῆς ἀγάπης ἡς ἐνεδειχυσθε εἰς τὸ δρομα αὐτοῦ, διακονήσατες τοῖς ἀγίοις, καὶ διακονοῦντες. Μεγάλα αὐτοὶς μαρτυρεῖ· οὐκ ἔργα μόνον, ἀλλὰ καὶ μετὰ προθυμίας ἔργα. Τὸ γάρ διακονεῖν προθυμίας σημαντικόν. **Α**γάπην καὶ τὴν ἐλεημοσύνην φησὶν, ἢν ἀπεδίζαντο, οὐκ εἰς τοὺς ἀδελφούς, ἀλλ᾽ εἰς τὸ δνομα τοῦ Θεοῦ. **Ο**ρα μεγίστην παράκλησιν, δὲι οὐκ ἀνθρώποις ποιοῦμεν, ἀλλὰ Θεῷ· ὡς καὶ δὲ Χριστὸς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· Ἐμοὶ ἐποιήσατε, φησὶν. **Ο** γάρ διὰ τὸ δνομα τοῦ Θεοῦ τημελῶν τὸν δίδικον **η**, τῷ Θεῷ τοῦτο ποιεῖ. **Τοῖς** ἀγίοις δὲ, τουτέστι, τοῖς πιστοῖς. Πᾶς γάρ πιστὸς ἄγιος, καὶν κοσμικὸς **η**. **Η**γίασται γάρ, φησὶν, δὲ ἀνήρ δὲ πιστος ἐτ τῇ γυναικὶ, καὶ ηγίασται η

Reproba est, et maledictio proxima. Bonam terram benedici dixit a Deo: infrugiferam autem non dixit simpliciter execrataim, sed execrationi vicinam, ut non desperemus. Nam qui prope execrationem est, poterit et longe removeri.

Cujus consummatio in combustionem. Hoc etiam adjecit, ne desperemus. Non enim dixit, quae comburetur, sed, cuius finis ad combustionem: hoc est, si ad finem usque in sterilitate perseverarit. Potest itaque desistere a sterilitate, atque spinas compescere, probata item reddi, atque benedictionis particeps.

VERS. 9. **C**onfidimus autem de vobis, dilecti, meliora, et viciniora saluti, tametsi ita loquimur. **B**cum eos abunde satis carpsisset ac perterreficerisset, rursus medetur, ne omnino supinos laxosque reddat. Nam qui segnem nimis objurgat, segniorem reddit. Ait ergo: **N**on quasi vos damnarim ista dico, neque quod vos spinarum plenos esse sentiam, sed metuens ne hoc fiat. Nec dixit, **D**e **636** vobis exspectamus: sed, **C**onfidimus, id est, certi ac firmati sumus quod non sic habetis, sed melius, et quod vestri ipsorum salutis curam geritis, etiam si nos tam aspere locuti sumus. Vel igitur de conversatione et moribus eorum haec dicit, quod **V**os non estis huiusmodi spinosi: vel de retributione, quod **N**on estis execrationi proximi, neque in combustionem, sed alia quædam vobis merces est reposita. **E**xpende autem quod sequitur.

VERS. 10. **N**on enim injustus Deus, ut obliviousatur operis vestri. **A**nimadverte quomodo ipsos erexerit et confortarit ut sperent meliora, revocans eis ad memoriam priora, ac justitiam Dei. Si enim justus est Deus, non obliviousetur operis vestri. hoc est, misericordiae, fraternalis dilectionis, sed retribuet vobis. Proinde ne despondeatis animum, sed omnino meliora sperate, quandoquidem et Deus omnino justus est. Non igitur de vobis dixi, quæ dixi, ut animum vestrum percellam: novi enim quod vos non sitis digni execratione.

Ac dilectionis quam ostendistis in nomine ejus, qui ministrasti sanctis, et ministratis. Magna eis tribuit, non solum opera, verum etiam opera cum alacritate. Ministrare namque promptitudinis est indicium. Per dilectionem autem eleemosynam intelligit, quam impertierunt, non in fratres, sed in nomen Dei. **A**nimadverte maximam consolacionem, quod non hominibus, sed Deo facinus eleemosynam, perinde ac Christus in Evangelio inquit: **M**ihī fecistis. Qui enim propter nomen Dei injusto prospicit, Deo istud facit. **S**anctis, hoc est, fidelibus. Omnis enim fidelis sanctus est, etiam si in mundo fuerit. **S**anctificatus est enim, inquit, vir infidelis in uxore, et sanctificata est uxor infi-

Variæ lectiones.

η κατακαῦσαι π. **η** δέλφιν π.

dellis in marito ¹⁰. Fides igitur hic sanctificationem facit. Ne igitur erga eremitas tantummodo curam impendamus, tanquam sanctos, verum etiam erga mundanos. Sancti enim illi sunt et fide et vita: porro ipsi laici sunt in fide, plerique etiam in vita. Observa autem quomodo eos leniat ac mitiget. Non enim dixit, qui ministrastis, et ita quievit: verum adjecit, et ministratis, hoc est, eadem hodieque facilis.

VERS. 11. *Cupimus autem unumquemque restrum eamdem ostendere sollicitudinem ad expletionem spei usque in finem.* Perinde ac si quis dicat: Quam ergo ob causam, o Paule, haec dixisti, si noluisti nos ferire et increpare? Haec dixi, inquit, cupiens ut in futurum etiam recte curratis: non quod priora condemnem, verum quod de futuris metuam. Nec dixit, Volo, quod erat **687** præceptoriæ auctoritalis: sed, *Cupio, quod est paterni affectus.* Non enim verbis tantum hoc desidero, sed animus meus pro vobis testual. Tale enim quiddam intellige per ἐπιθυμῶ. Nec simpliciter pro vobis, sed, pro unoquoque vestrum: adeo omnium sive majorum sive minorum cura tangebatur, omnesque norat. Ut sitis solliciti, *ad expletionem spei,* hoc est, ut plenam et perfectam fidem ostendatis, et non perturbemini. Observa autem quomodo non aperie ferit; neque dicit, Desperastis, recolligate vos deinceps: verum tantum non hoc dicit: Equidem volo te semper sollicitum esse, et ut qualis fuisti antehac, talem etiam in posterum te exhibeas.

VERS. 12. *Ut non segnes efficiamini.* Hoc itidem ad mitigationem eorum dicit: ad futurum enim tempus hoc dicit. Atqui supra dixit: *Quoniam sc̄nes facti estis:* sed auditu, ad auditum enim usque segnitiem statuit: Jam vero, inquit, curam gero, ne animum vestrum segnities ista attingat. Ut enim corpus otium et immobilitas laedit, sic et animam a bonis operibus cessatio, supinam magis efficit.

Verum imitatores eorum qui per fidem et longanimitatem promissiones hereditate cupiunt. Supra commonefecit ipsos eorum, quæ ante ipsi gesserant, domesticum ipsis exemplum proferens: nunc vero ad patriarcham eos subvehit. Ne existimenter enim se nullo esse numero dignos, ac veluti contemptos sese a Deo relictos esse, planum facit jam quod isthuc maxime sit sortium virorum, tentari scilicet, et quod magnos viros sic exercuerit Deus. Si enim statim daret quod promisisset, fides eorum hanc demonstraretur. Nunc autem differt dena sua, ut fides ipsorum per patientiam inclarescat. Tum etiam planum sit quempiam credere ei qui promisit, quando post multum temporis elapsum non acceperit, et tamen se accepturum

Α γνή ή δπιστος ἐν τῷ ἀρέπῃ. Η πίστις οὖν ἐνταῦθα τὸν ἀγιασμὸν ποιεῖ. Ωστε μὴ πρὸς τοὺς ἐν ἑρήμῳ μόνους σπουδαῖοι ὅμεν, ὡς ἀγίους, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς κοσμικούς· ἀγίοι μὲν γάρ ἔκεινοι καὶ πίστει καὶ βίῳ· ἄγιοι δὲ καὶ οἱ λαϊκοὶ τῇ πίστει, πολλοὶ δὲ καὶ βίῳ. Ὁρα δὲ πῶς θεραπεύεις αὐτούς. Οὐ γάρ εἶπε, διακονήσαρτες, καὶ ἔστη· ἀλλὰ προσέθηκες, καὶ διακονοῦντες· τουτέστι, καὶ ἔτι τὸ αὐτὸν ποιοῦντες.

Ἐπιθυμοῦμεν δὲ ἔκαστον ὑμῶν τὴν αὐτὴν ἐρδεικυνθεῖαν σπουδὴν πρὸς τὴν πληροφορίαν τῆς ἐλπίδος ἀχρι τέλους. Ωσπερ τινὸς εἰπόντος· Τίνος οὖν ἔνεκεν ταῦτα εἴπας, ὁ Πλαῦς, εἰ μὴ ἔμελες ἡμᾶς πλήττειν; φησιν, δτι, Ταῦτα εἴπον, ἐπιθυμῶν ἵνα καὶ πρὸς τὸ μέλλον εὑδρομῆτε· οὐχ ὡς τῶν προτέρων καταγινώσκων, ἀλλ’ ὑπὲρ τῶν μελλοντῶν δεδοικώς. Καὶ οὐκ εἴπει, Θέλω, δπερ ἦν διδασκειλῆκης αὐθεντίας ἀλλ’, ἐπιθυμῶ, δ πατρικῆς ἔστι φιλοστοργίας. Οὐ γάρ μέγρι φημάτων τούτο θιμολογαι, ἀλλ’ ἡ ψυχὴ μου κατεται ὑπὲρ ὑμῶν. Τοιούτον γάρ τι νόει τὸ ἐπιθυμῶ. Καὶ οὐχ ἀπλῶς ὑπὲρ ὑμῶν, ἀλλ’ ὑπὲρ ἑνὸς ἔκάστου· οὕτω πάντων ἐκήδετο, καὶ μικρῶν καὶ μεγάλων, καὶ πάντας ἡπιστατο. Ως ἂν σπουδάζητε πρὸς τὴν πληροφορίαν τῆς ἐλπίδος, τουτέστιν, ἵνα πλήρη καὶ τελείαν τὴν ἐλπίδον ¹¹ ἐνδικηζέτε, καὶ μὴ σκυλευθῆτε. Ὁρα δὲ ¹⁰ πῶς οὐ πλήττει φανερῶς, οὐδὲ λέγει δτι, Ἀπηλπίσατε, καὶ ἀναχθῆσθε ἐκαυτοὺς; λοιπὸν, ἀλλ’ ὥστεν τοιαῦτα λέγει: Θέλω σε σπουδάζειν δει, καὶ οἵος ἡς πρότερον, τοιούτον εἶναι καὶ νῦν καὶ εἰς τὸ μέλλον.

Ιτα μὴ ρωθοὶ τέρησθε. Καὶ τοῦτο πρὸς θεραπείαν αὐτῶν· εἰς γάρ τὸν μέλλοντα γρόνον ἐξάγει αὐτὸν. Καίτοι ἀνωτέρω εἴπειν· Ἐκειδὴ ρωθοὶ γεγόρατε, ἀλλὰ ταῖς ἀκοῖς· μέχρι γάρ τῆς ἀκοῆς ἔστησε τὴν νωθρότητα· νῦν δὲ, φησι, προνοοῦμαί ¹¹ ἵνα μὴ τῆς ψυχῆς ὑμῶν ἀφηται αὐτη. Ως γάρ τὸ σῶμα ἡ ἀργία καὶ ἀκινησία βλάπτει, οὕτω καὶ τὴν ψυχὴν ἡ τῶν ἀγαθῶν ἀργία ὑπτιωτέραν ἐργάζεται.

Μημηται δὲ τῶν διὰ πλοτεως καὶ μακροθυμίας κληρονομούντων τὰς ἐπιγγελίας. Ἀνέμνησεν αὐτοὺς ἀνωτέρω, ὃν αὐτοὶ κατώρθωσαν πρότερον, εἰκοθεν αὐτοῖς φέρων τὰ ὑποδείγματα. Νῦν δὲ καὶ ἐπὶ τὸν πατριάρχην αὐτοὺς ἀνάγει. Ἱνα γάρ μὴ νομίσωσιν δτι ὡς οὐδενὸς δικοὶ λόγου καταφρονηθέντες ὑπὸ Θεοῦ ἐγκατελείψθησαν, δείκνυσιν δτι μάλιστα τῶν γενναῖων ἀνδρῶν τοῦτο ἔστι, τὸ πειράζεται, καὶ δτι τοῖς μεγάλοις ἀνδράσιν οὕτω κέχρηται δ Θεός. Εἰ μὲν γάρ εὐθὺς ἐδίδου δι πηγγείλατο, οὐκ ἂν ἡ πίστις αὐτῶν διεδείκνυτο· νῦν δὲ ἀναβάλλεται τὰς δύσεις, ἵνα φανῇ ἡ πίστις αὐτῶν διὰ τῆς ὑπομονῆς. Τότε γάρ τις φανεται, δτι πιστεύει τῷ ἐπιγγειλαμένῳ, δτε πολλοῦ καιροῦ διελθόντο; μὴ λαμβάνων, δμως πιστεύει δτι λήψεται, καὶ οὐκ

¹⁰ I Cor. vii, 14.

Variæ lectiones.

¹¹ πίστιν ο. ¹⁰ σύνετιν ο. ¹¹ προθυμοῦμα: ο.

στοναρκῷ". Διὰ τοῦτο οὖν ταῦτα τὰ πληκτικά λέγω ἡμῖν, ἵνα διαναστήσω ὑμᾶς, καὶ γένησθε μιμηταὶ τῶν κληρονομησάντων τὰς ἐπαγγελίας διὰ πίστεως καὶ μαχροθυμίας. Τίνες δέ εἰσιν οὗτοι, μετὰ ταῦτα ἔρεται. "Ορά δὲ πῶς πρῶτον εἶπε τὴν πίστιν, εἴτα μαχροθυμίαν, διὰ ἀπὸ πίστεως ἡ μαχροθυμία. Εἰ μὴ γάρ πιστεύεις τις διὰ πάντως δώσεις ὁ ἐπαγγελμένος, οὐδὲ μαχροθυμεῖ.

Τῷ γάρ Ἀβραὰμ ἐπιμητάμενος δὲ Θεὸς, ἐπειδὴ οὐδενὸς εἰχεις μείζονος δύνασαι, δώμοσε καθ' ἑαυτοῦ λέγων· "Ἡ μήτρ, εὐλογῶν εὐλογήσω σε, καὶ πληθύσω τὸν οἶκόν σου πολλῶν διπλάσιον τῶν διὰ τῆς πίστεως κληρονομησάντων τὰς ἐπαγγελίας, τοὺς δὲ λόλους μὲν τέως νῦν παρήκει, τοῖς ἔξης αὐτοὺς ταμιεύων, μόνον δὲ τοῦ Ἀβραὰμ μέμνηται, διὰ τὸ τὸν δέξιον μαρτυρίου, καὶ διὰ μάλιστα οὗτος καὶ ἐπαγγελίας τῆς αὐτῆς καὶ ἐπέτυχε. Καὶ διὰ τοῦτο δεῖκνυσιν διὰ οὐδὲν δεῖ μικραψυχεῖν, ἀλλ' ἀναμένειν τὸν Θεόν, ἔθος ἔχοντα μὴ ταχέως ἐπάγειν τὰ ἐπηγγελμένα, ἀλλὰ διὰ μαρτυρίου τοῦ χρόνου. Πότε δὲ ὅμοιος καθ' ἑαυτοῦ ὁ Θεός; "Ἡ ἐν αὐτοῖς τοῖς λόγοις οἵς φησιν, διὰ Κατ' ἐμαυτοῦ ὄμοσα· Ἰωας δὲ καὶ τὸ, η μήτρ, εἶποι ἀν τις δύοκον εἶναι τοῦ Θεοῦ καθ' ἑαυτοῦ· τὸ γάρ η μήτρ, αὐτὴ τοῦ ὄντως μήτρ, σημαίνει. "Οπερ ὡδέν δόλο ἔστιν η βεβαιωτικὸν τῆς ἀληθείας· ἀλήθεια δὲ τις ἀν εἴη δόλος, η δ Θεός; οὕτω καὶ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ὁ Κύριος, Ἄμητρ, δμήτρ, λέγων, τὸν αὐτὸν δρόκον ὄμνει, ἐκ τοῦ μὴ ἔχειν κατὰ μείζονος δύνασαι, καθ' ἑαυτοῦ ὄμνης, ὡς καὶ δ Πατήρ. Καίτοι τινὲς καὶ τῷ Ἀβραὰμ αὐτὸν τίστε τὸν Γίλον δύσιλῆσαι ἐνόησαν· λέγει γάρ η Γραφὴ, διὰ, εἰτε, Εἶπε δὴ πρὸς Ἀβραὰμ δὲ ἄγγελος. Οὐ δῆπον δέ, φασιν, δ Πατήρ εἴη δὲν ἄγγελος, ἀλλ' οὐδὲν δὲ τῆς μεγάλης βουλῆς.

Καὶ οὕτω, μαχροθυμήσας ἐπέτυχε τῆς ἐπιμητάσης. Πῶς πρὸς μὲν τῷ τέλει τῆς Ἐπιστολῆς λέγει, διὰ οὗτοι πάντες οὐκ ἔκμισαντο τὰς ἐπαγγελίας, ἀλλὰ πόρρωθεν αὐτὰς εἰδον καὶ τις πάσαντο· νῦν δὲ φησιν, διὰ δὲ Ἀβραὰμ ἐπέτυχε τῆς ἐπαγγελίας; Οὐ περὶ τῶν αὐτῶν λέγει ἐνταῦθα κάκει, ἀλλ' ἐνταῦθα μὲν περὶ τῶν ἐν τῷ βίῳ τούτων ἐπηγγελμένων φησιν, ὃν ἐπέτυχεν δὲ Ἀβραὰμ μετὰ μαρτύρων χρόνον· ἐκεῖ δὲ περὶ τῶν οὐρανίων, ὃν οὕτω ἐπέτυχεν. Ἀμφότερα μέντοι, καὶ τὸ ἐπιτυχεῖν αὐτὸν, καὶ τὸ μήπω ἐπιτυχεῖν, εἰς παράκλησιν ἔστι τοῖς δλιγοφύχοις· τὸ μὲν, διὰ καὶ ἡμεῖς, ἐὰν μαχροθυμήσωμεν, τευχόμεθα· τὸ δὲ, διὰ ἐκείνου μήπω τυχόντος τοῦ πρὸ τοσούτων ἐτῶν τελειωθέντος, ἀνόητοι ἡμεῖς λοιπὸν οἱ ἀσχάλοντες, διὰ οὗτοι τυγχάνομεν. "Ορά δὲ πῶς εἰπεν, διὰ μαχροθυμήσας ἐπέτυχε τῆς ἐπαγγελίας, ἵνα δεῖξῃ μεγάλην τὴν δύναμιν τῆς μαχροθυμίας, καὶ διὰ οὐχ ἡ ἐπαγγελία μόνη τὸ πᾶν εἰργάσατο. ἀλλὰ καὶ ἡ μαχροθυμία. Ἐνταῦθα δὲ καὶ φοβεῖ αὐτοὺς, διδοὺς ἐννοεῖν ἐκ τοῦ ἐναντίου, διὰ ἐγκόπτε-

A credit, et non torpēt. Propterea igitur hæc objurgatoria vobis dico, ut excitem vos, et ut communem remini inter hæredes promissionis per fidem et longanimitatem. Quinam vero sint illi, posthac evponet. Observa autem quomodo primo loco fidem collocari, deinde longanimitatem, quoniam ex fide est longanimitas. Nisi enim credit aliquis omniō daturum eum qui promisit, nunquam erit longanimitis.

B VERS. 15, 14. *Abrahæ namque promittens Deus, quoniam neminem habeat per quem juraret maiorem, per semetipsum juravit, dicens: Vere benedicens benedic te, et multiplicans multiplicabo te.* Cum plerique alii esent qui per fidem **688** hæreditant promissiones, alios quidem nunc prætermisit, reponens eos inter eos qui sequuntur; solius Abrahami autem meminit, tum ob personæ dignitatem, tum quod hic præ ceteris promissione dignatus sit, eamque sit consecutus. Per hoc pariter indicat non esse desperandum nobis, sed Deum potius exspectandum, cui in more est non statim præstare quæ promisit, sed post multum temporis. Quando autem juravit per scip̄um Deus? Vel ipsiis verbis quibus ait: *Per memetipsum juravi.* Forsitan autem et particulam, η μήν, quispiam dixerit juramentum Dei per sese. Nam η μήν, rerera, significat. Quod nihil sane est aliud, quam confirmatio quædam veritatis. Veritas autem, quisnam alias fuerit præter Deum? Sic et in Evangelio Dominus, Amen, amen, dicens, idem Juraementum jurat, cum non possit per maiorem jurare, per scip̄um jurans, perinde ac Pater. Nonnulli tamen putarunt ipsum Filium tum cum Abrahā collocatum: ait enim Scriptura: *Dixit autem ad Abraham angelus. Nequaquam enim, inquit, Pater angelus esse poterat, sed Filius, magni consilii angelus.*

C VERS. 15. *Et sic, longanimiter ferens, assecutus est promissionem.* Qui igitur in fine Epistolæ dicit, quod isti omnes non acceperunt promissiones, sed eminus eas intuiti sunt et salutaverunt, hic vero ait Abrahamum consecutum esse promissionem? Non de iisdem hic et illic loquitur, verum hic de iis quæ in vita ei promissa erant loquitur, quæ Abraham sane longo post tempore assecutus est: D illuc autem de cœlestibus, quæ nondum erat assecutus. Utrumque vero, et quod consecutus sit, et quod nondum sit consecutus, ad consolationem pusillanimibus inserviunt: alterum quidem, quod et nos, si patienter exspectamus, assequemur: alterum vero, quod si ille nondum est assecutus, qui ante tot annos consummatus est, admodum insipientes nos sumus, cum ægre serimus nos nondum assequi. Observa autem quomodo dixerit, per longanimitatem eum consecutum promissionem, ut ingentem longanimitatis vim atque potentiam ob oculos ponat, et quod promissio sola

Variae lectiones.

²² ἀπονερκῷ πρὸς τὴν πίστιν μ.

totum hoc non efficerit, sed etiam longanimitas. Illic autem etiam terret eos, ex contrario significans promissionem abscondi per pusillanimitatem. Atque hoc contigit populo olim in deserto, qui in pusillanimitatem lapsi, nulla ratione sunt assecuti promissionem. Dicat igitur quispiam: Quomodo autem sancti etiamsi longanimes fuerunt, non tamen sunt assecuti, ut sub Epistola sine finem dicit? At vero assequuntur

VERS. 16. *Homines enim per majorem jurant, et omnis controversiae ipsis finis est ad confirmationem juramentum. Hoc est per juramentum solvitur omnis contentionis controversia. Etenim dicuntur quidem multa, et contradicuntur ultrinque, sed enim jusjurandum postremo accedens, ac stabiliens, cuncta dubia solvit.*

VERS. 17. *In quo abundantius volens Deus ostendere pollicitationis hæredibus immobilitatem consilii sui, juramento stabilivit. Hoc est, propterea quod, quandoquidem ita se res habet, ut hominibus juramentum omnem sibi afferat, ob eam rem Deus etiam jurat. Vel, in quo, hoc est, quia juravit per seipsum Deus, ex abundanti monstravit nobis, quod omnino et impermutabiliter facturus sit quæ nobis promiserit. Nam Deo etiam sine juramento fides adhibenda erat, proprie nos tamen demittit sese, nec suam dignitatem contemplatur, verum ut nobis persuadeat, indigna etiam de seipso dici patitur. Nos enim fideles promissionis sumus hæredes, qui in semine ejus, qui Christus est, benedicti sumus. Animadverte autem quomodo etiam tum Filium dicat mediatores Dei et hominum suis: per ipsum enim tanquam Verbum juravit Deus et Pater.*

VERS. 18. *Ut per duas res immobiles, in quibus impossibile mentiri Deum. Quales et cujusmodi? Quod simpliciter diceret ac promitteret, tum quod jusjurandum promissioni apponere. Quoniam enim apud homines hoc videtur esse firmius, jusjurandum videlicet, propterea ipse illud apposuit. In quibus, pro, ex quibus his duabus rebus, certissima demonstratur promissio, ac impossibile est mentiri Deum. Quemadmodum igitur juravit propter nos, etsi indignum erat ipso jurare, ita istud, didicit ex quibus passus est, intellige. Etenim homines id existimant esso credibilius et certius, quod experientia comprobatum est.*

Fortissimum solarium habeamus, qui consurgimus ad tenendam propositam spem. Hoc est, magnam admonitionem et adhortationem. Non enim magis propter Abrahamum, quam propter nos hoc dictum est, qui consurgimus ad eum, hoc est, speravimus. Quorsum autem habemus adhortationem? ad hoc ut teneamus propositam spem, hoc est, ut ab illis quæ sunt Abrahamo data, de iis etiam quæ ad nos pertinent certiores reddamus, neque quidquam am-

Aταὶ δὲ ἐπαγγελία δι' ὀλιγοψυχίας⁸³. Καὶ τοῦτο συνέβη τῷ εἰ τῇ ἑρήμῳ πάλαι λαῷ, οἱ ὀλιγοψυχῆσαντες οὐκ ἔτυχον τῆς ἐπαγγελίας δλῶς. Εἴποι οὖν ἂν τις: Καὶ πῶς οἱ ἄγιοι κατόι μακροθυμήσαντες οὐκ ἔτυχον, ὡς πρὸς τῷ τέλει φησίν; Ἀλλὰ τεύχονται πάντως. Οἱ δὲ τοῦ λαοῦ γογγυσταί⁸⁴ οὗτες ἔτυχον, οὗτε τεύχονται.

At vero assequuntur **689** omniōno, veruni qui ex populo murmurarunt, neque assecuti sunt, neque assequuntur.

"Αρθρωποι μὲν ταρ κατὰ τοῦ μελέτους ὅμηνουσι, καὶ πάσης αὐτοῖς ἀντιλογίας πέρας εἰς βεβαίωσιν ὄρκος. Τούτοις, ἐκ τοῦ ὄρκου λύεται πάσης ἀντιλογίας ἀμφισβήτησις. Καὶ γάρ λέγονται μὲν πολλὰ, καὶ ἀντιλέγονται ἐξ ἐκατέρου μέρους, δὲ δὲ ὄρκος τελευταῖς ἐπεισιών καὶ βεβαιών, τὰ ἀμφιβολαὶ λύεται πάντα.

"Ἐγ ϕερισσότεροι βουλίμερος δ Θεδς ἐπιδελ-
ξασθαι τοῖς κληρονόμοις τῆς ἐπαγγελίας τὸ
ἀμετάθετον τῆς βουλῆς αὐτοῦ, ἐδεβαίωσεν⁸⁵
ὄρκῳ. Τούτοις, διὸ, ἐπειδὴ καὶ τοῖς ἀνθρώποις δὲ
ὄρκος πᾶσαν πίστιν ἐπιφέρει, διὸ τοῦτο καὶ δ Θεδς
δημνυσιν. Ή, ἐν ᾧ, ἀντὶ τοῦ, ἐν τῷ διδόται, φησι,
καθ' ἐκατοῦ δ Θεδς, ἐκ περιουσίας ἐδειξεν ἥμιν, ἵτι
πάντως καὶ ἀμεταθέτως ποιήσει δὲ ἐπηγγείλατο.
Ἐδει μὲν γάρ καὶ χωρὶς ὄρκου πιστεύεσθαι τὸν
Θεδν, ἀλλὰ δημως δι' ἥμαδς συγχάτεισι, καὶ οὐ τὴν
αὐτοῦ ἀξίαν ακοπεῖ, ἀλλ' ὅπως ἥμαδς πίστη, ἀνάξα
περὶ αὐτοῦ ἀνέχεται λέγεσθαι. Ήμεις γάρ οἱ πιστοὶ
τῆς ἐπαγγελίας ἐσμὲν κληρονόμοι, οἱ ἐν τῷ σπέρ-
ματι αὐτοῦ, δοῦστε Χριστός, εὐλογηθέντες. "Ορχ
πῶς καὶ τίτι λέγει τὸν Υἱὸν μεστήν Θεού καὶ ἀν-
θρώπων γεγονέναι. Δι' αὐτοῦ γάρ ὡς Λόγου δημνυεν
δ Θεδς καὶ Ιατήρ.

B "Ιτα διὰ δύο πραγμάτων ἀμεταθέτω, ἐτοὺς οἰς
ἀδύνατος ψεύσισθαι Θεόν. Ποιοῦ καὶ ποιου; Τοῦ
τε ἀπλῶς εἰπεῖν καὶ ὑποσχέσθαι, καὶ τοῦ ὄρκου προσ-
θεῖνα τῇ ὑποσχέσει. Ἐπειδὴ γάρ παρὰ ἀνθρώποις
τοῦτο δοκεῖ πιστότερον, τὸ τοῦ ὄρκου, διὰ τοῦτο καὶ
αὐτὸς τοῦτο προσέθηκεν. "Ἐν οἷς, ἀντὶ τοῦ, ἐξ ὅν,
τούτων τῶν δύο, πιστοτάτη δείκνυται ἡ ἐπαγγελία,
καὶ ἀδύνατος ψεύσασθαι τὸν Θεόν. "Ωσπερ οὖν δημνυσε
δ' ἥμαδς, καίτοι ἀνάξιον αὐτοῦ τὸ δημνύναι, οὐτιο καὶ
τὸ δημαθερ εἰς ὡρ ἐπαθε, νόει. Καὶ γάρ οἱ ἀνθρω-
ποι τοῦτο νομίζουσιν ἀξιοπιστότερον, τὸ διὰ τῆς
πειρας ἐλθεῖν.

"Ισχυράν παράληπσιν ἔχωμεν, οἱ καταφυγόντες
κρατῆσαι προκειμένης ἐλπίδος. Τούτοις, παρε-
νεσιν μεγάλην καὶ προτροπήν. Οὐ μᾶλλον γάρ διὸ
τὸν Ἀβραάμ, η δι' ἥμαδς τοῦτο εἰρηται, τοὺς κατα-
φυγόντας ἐπ' αὐτὸν⁸⁶, τουτέστιν, τὴν πικιότας. Ποὺ
δὲ ἔχομεν τὴν προτροπήν; Εἰς τὸ κρατῆσαι τῆς
προκειμένης ἐλπίδος· τουτέστιν, ἵνα ἀπ' ἔκεινων
τῶν τῷ Ἀβραάμ δοθέντων, καὶ περὶ τῶν καθ' ἥμαδς
πληροφορηθῶμεν, καὶ μὴ διστάσωμεν περὶ τῶν

Variorū lectiones.

⁸³ δλιγωρίας ο. ⁸⁴ γογγυζοντες ο. ⁸⁵ ἐμεσίτευσεν ο. ⁸⁶ αὐτήν ο.

μελόντων καὶ οὐρανίων, δὲ ἐλπίζομεν, ἀλλὰ βεβαίως καὶ ἀσφαλῶς προτίμων ταύτης τῆς ἐλπίδος, καὶ μὴ ἀποιώσωμεν αὐτήν. Καὶ γάρ η πρὸς τὸν Ἀδραῖμ ἐπιχειρεῖα καὶ πρὸς ἡμᾶς ἔστι, καὶ χωρίως πρὸς ἡμᾶς τοὺς πιστεύσαντας τῷ Χριστῷ, ὃς ἀνωτέρω εἰρήται.

Ὕπερ ὡς ἀγκυραρ ἔχομεν τῆς ψυχῆς ἀσφαλῆ καὶ βεβαῖαν. Ἔντις ἐλπίδα ἔχομεν ὡς ἀγκυραν. Καὶ γάρ ὡς περ ἐκείνη τὰ πλοῖα ἐν καιρῷ ζάλης ἴστησιν ἐδραῖα, σύτῳ καὶ τῇ ἐλπὶς τοὺς σαλευομένους τοῖς πειρασμοῖς, ἐδρίσους καὶ ὑπομονητοῦντες εἶναι ποτε. Οὐχ ἀπλῶς δὲ εἰπεν, ἀγκυραν, ἀλλὰ ἀσφαλῆ καὶ βεβαῖαν. Εἴστι γάρ ἀγκυρα μή φυλάκτουσα τὸ σκάφος ἀσάλευτον, ή διὰ ταθρά, ή ὅταν ἐλαφροτέρα. Εἰκότως δὲ οὐ θεμελίου ἐμνήσθη, ἀλλ' ἀγκύρας· διότι δὲ οἱ μὲν ἐπὶ τῶν σφρόνων στερβῶν καὶ φιλοσόφων τίθεται· ή δὲ ἀγκυρα ἐπὶ τῶν ζάλην ἔχοντων, οἵοις ήσαν οὗτοι τοῖς πειρασμοῖς κλυδωνιζόμενοι.

Καὶ εἰσερχομένην εἰς τὸ ἐσώτερον τοῦ καταπέπλωματος. Εἴπεν ἀνωτέρω οὐτι Ἀναμενταί· γενήσεται γάρ τὰ ἐλπιζόμενα· νῦν τελεώτερον πληροφορῶν, λέγει, οὐτι καὶ ἡδη ἔχομεν αὐτὰ τῇ ἐλπίδι. Αὕτη γάρ εἰσελθοῦσα ἐνδον τοῦ οὐρανοῦ, ἐποίησεν ἡμᾶς ἡδη εἶναι ἐν τοῖς ἐπιγεγελμένοις, καὶ Εἰ τὰ κάτω ὄμεν, καὶ μήπω⁹⁷ ἐλάσσομεν. Τοσαύτην ἔχει τὴν ισχὺν τῇ ἐλπίᾳ, ὥστε τοὺς ἐπιγεγενέντας οὐράνιους ποιεῖν. *Ωσπερ δὲ ἐν τῇ Παλαιᾷ τὸ καταπέτασμα διείργε τὸ ἄγιον ἀπὸ τῆς λοιπῆς σκηνῆς· οὕτω καὶ δὲ οὐράνος ἡμῖν καταπέτασμα, διείργων τὰ κάτω ἀπὸ τῶν θειοτέρων καὶ ὑπερουρανίων.*

Οὐκον πρόδρομος ὑπὲρ ἡμῶν εἰσῆλθει Ἰησοῦς. Εἰπὼν οὖτις ή ἐλπίς ἡμῶν εἰς τὸν οὐρανὸν εἰσέρχεται, βεβιοῖ τὸ ῥῆθεν, διὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν τούτο πιστούμενος. Καὶ γάρ δὲ Χριστὸς; ἐκεῖνος εἰσῆλθε· καὶ οὐχ ἀπλῶς εἰσῆλθεν, ἀλλὰ πρόδρομος εἰσῆλθε, τουτέστιν, ὡς καὶ ἡμῶν ὄφειλόντων εἰσελθεῖν. Οὐ γάρ πρόδρομος, τινῶν ἔστιν ἀκολουθῶντων πρόδρομος, καὶ οὐδὲ πάνω πολὺ τὸ μέσον τοῦ πρόδρομου καὶ τῶν ἐπομένων, ὥσπερ οὐδὲ Ἰωάννου καὶ Χριστοῦ. Μή τοινυν ἀσχάλλετε· οὗτον οὐπω εἰσελευθέμεθα διου δὲ πρόδρομος; ἡμῶν. Οὐχ ἡρχήσθη δὲ εἰπὼν, πρόδρομος, ἀλλὰ προσέθηκε καὶ τὸ, ὑπὲρ ἡμῶν, εἰς πλειά πίστωσιν, ωσανε! τοῦτο λέγων. Οὐκ αὐτὸς ἐδεῖτο τοῦ ἐκείσεος ἐλθεῖν· πῶς γάρ Θεὸς διν; ἀλλ' ὡς περ σάρκα δι' ἡμᾶς ἐλαθεν, σύτῳ καὶ δι' ἡμᾶς εἰσῆλθεν ἐςώτερον τοῦ οὐρανοῦ, ἵνα ἡμῖν ἀνοίξῃ τὴν δόδον. *Μόστε ἀναγκαῖως εἰσελευσόμεθα καὶ αὐτοῖς.* Η τὸ, Ὑπέρβημῶν, ἀντὶ τοῦ, ἵνα ἐντυγχάνῃ διὰ τὴν ἡμῶν τῷ Πατρὶ, ὡς καὶ δὲ ἀρχιερεὺς εἰσεῖται εἰς τὸ Ἀγίον ἀπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ, ἐξιλασθόμενος ὑπὲρ τοῦ λαοῦ.

Καὶ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ, Ἀρχιερεὺς γενόμενος εἰς τὸν αἰώνα. Καὶ τοῦτο μεγίστη παρά-

A bigamus de futuris, adeoque cœlestibus bonis quia speramus, sed firmiter ac tuto retineamus hanc spem, nec dimittamus ipsam. **690** Etenim quae Abraham facta est promissio, ad nos etiam spectat, ac proprie ad nos qui Christo credimus, et in superioribus dictum est.

VERS. 19. *Quam sicut anchoram habemus anima, tutam ac firmam.* Quam spem habemus veluti anchoram. Nam perinde ut illa naves tempestatis tempore firmas constituit, consimilem ad rationem spes agitatos et concussos temptationibus, stabiles et patientes efficit. Non simpliciter autem, anchoram, dixit, verum, *tutam ac firmam.* Etenim anchora quæ non conservet scapham inconcessam, vel si putrida fuerit, vel quando plus æquo levior. Merito autem B non fundamenti meminit, sed anchoræ, eo quod fundamentum in valde solidis ac sapientibus ponitur: anchora vero in iis quæ tempestate quatuntur, quales fuerunt isti qui temptationibus agitabantur et fluctabantur.

Et incedentem usque ad interiora velaminis. In superioribus dixit, Exspectate: evenient enim quæ sperantur. Jam perfectius certos faciens, ait quod etiamnam ea habemus in spe. Ista namque ingressa in cœlum fecit jam nos esse in promissis bonis, etiamsi adhuc infra in terris simus, etiamne nondum acceperimus. Spes tantas vires habet, ut terrestres cœlestes faciat. Quemadmodum vero in Veteri Testamento velamen disjunxit Sanctum a reliquo tabernaculo: ita cœlum nobis velamen est, disjungens inferiora a divinioribus et supercœlestibus.

VERS. 20. *Ubi præcursor pro nobis introiit Jesus.* Cum spem nostram cœlos ingressam dixerit, confirmat quod dictum est, per res ipsas hoc stabililiens. Etenim Christus ille ingressus est: et non simpliciter ingressus est, sed præcursor ingressus est, hoc est tanquam et nos videlicet debeamus ingredi. Præcursor enim quorundam sequentium est præcursor, nec valde multum est intervalli inter præcursorum ac sequentes, quemadmodum neque inter Joannem et Christum. Ne igitur æger seratis: inox ingressuri sumus in eum locum, in quo præcursor noster est. Nec contentus fuit dicere, præcursor: sed apposuit, *pro nobis*, ad maiorem confirmationem: perinde quasi hoc dicat: Ipse non habebat opus eo ingredi: quomodo enim, cum Deus esset? Atenim sicut carnem propter nos assumpsit, sic et propter nos interior cœlum subiit, ut nobis patesceret iter. Necessario itaque ingrediemur et ipsi. Vel, *pro nobis*, est pro, ut intercedat pro nobis ad Patrem, quandoquidem et pontifex ingrediebatur in Sanctum semel in anno ut pro populo interpellaret.

Secundum ordinem Melchisedec, Pontifex facetus in eternum. Hæc maxima **691** *etiam nobis est con-*

Variæ lectiones.

⁹⁷ Εἰ τι μή ο.

solutio, siquidem Pontifex noster est in supernis, A κλησις, εῖγε ἅνω δὲ Ἀρχιερεὺς ἡμῶν, καὶ πολὺ βελτίων τῶν παρὰ Ἰουδαίοις. Καὶ τῷ τρόπῳ οὐ γάρ κατὰ τὴν τάξιν ἔκεινων, ἀλλὰ κατὰ τὴν τάξιν Μελχισέδεκ. Καὶ τῷ τόπῳ καὶ τῇ σχημῇ ἅνω γάρ καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ. Καὶ τῇ Διαθήκῃ ἐπὶ γάρ μετέστη καὶ τελειότεροις, καὶ τῷ μονίμῳ αἰώνιῳ; γάρ, καὶ οὐ πρόστακιρος· καὶ τῷ προσώπῳ· Υἱὸς γάρ Θεοῦ. Πάτερ μή ἀθυμεῖτε. Ταῦτα δὲ πάντα διὰ τὴν σάρκα εἰρήται· κατὰ γάρ ταῦτην ἐγένετο⁹⁸ Ἀρχιερεύς.

CAPUT VII.

VERS. 1-3. *Hic enim Melchisedec, rex Salem, sacerdos Dei suum, qui obriavit Abrahā regreso a cæde regum, et benedixit ei. Cui et decimas omnium divisit Abraham. Scopus est apostolo, commons rare discriben Veteris et Novi Testamenti: atque hoc statim in exordio indicavit, cum dicebat, Patribus quidem locutus est Deus per servos, prophetas: nobis autem, qui sumus in Novo Testamento, locutus est per Filium. Quia vero infirmi erant auditores, quippe qui languido essent animo in temptationibus, illorum pusillanimitate interim refocillavit, et deinceps, cum abunde eos refecisset, rursus de excellentia Novi Testamenti, qua Vetus exsuperat, inducit sermonem: Considera vero ejus sapientiam. Ostendit Melchisedec, qui erat typus Christi, excellentiorem Abramō fuisse. Nisi enim fuisset præstantior, non benedixisset ei, nec decimas ab eo accepisset. Quoniam vero ab Abramō deducebantur sacerdotes legis, istos quoque Melchisedec præcellit, quatenus ipsis et benedixit, ac decimas ab ipsis accepit, quandoquidem et progenitori eorum benedixerit, ac decimas sumpserit. Quod si figura Christi Melchisedec tantum excellit sacerdotes legis, quanto potius versus Melchisedec Christus? Hæc quidem est sententia totius loci. Abbrevians autem narrationem de Melchisedec, subinserit contemplationem, mystice et spiritualiter historiam ad allegoriam transferens.*

Primum quidem ex interpretatione dicitur rex justitiæ. Declarat hoc loco quanam ratione Melchisedec sit figura Christi: ac primum quidem ab ipso nomine disce exactam rationem. Melchi enim, rex; Sedec justitiam valet. Quis autem alius est rex justitiæ, præter Dominum nostrum Jesum Christum?

*Deinde autem et rex Salem, quod est rex pacis. Ab urbis nomine, inquit, id etiam planum est. Salem enim pacem valeat, si interpreteris. Quis autem **692** alias pacis rex est præter Christum, qui pacificavit ea quæ sunt in cælis, et quæ super terram? Nulli mortalium convenit, justitiæ pacisque esse regem, præterquam uni Christo.*

VERS. 3. *Sine patre, sine matre, sine genealogia.*

Variæ lectiones.

⁹⁸ γέγονεν ο. ⁹⁹ ἐκ προοιμίων ο. ¹ εἶναι βασιλέα ο.

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

B Οὗτος τάρ ποι ο Μελχισέδεκ βασιλεὺς Σαλῆμ, λερεὺς τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου, ο συναρτήσας Ἀβραὰμ ὑποστρέφορτι ἀπὸ τῆς κοπῆς τῶν βασιλέων, καὶ εὐλογήσας αὐτὸν· φαῖται δεκάτηρα πάντων ἐμέρισεν Ἀβραὰμ. Σκόπος τῷ ἀποστόλῳ διεῖξαι τὸ διάφορον τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς· καὶ τούτο εὐθὺς μὲν καὶ ἐν προοιμίοις⁹⁹ ἐδειξεν εἰπών, διτὶ Τοῖς μὲν πάλαι ὑμίνησε διὰ τῶν δούλων ο Θεός, τῶν προφητῶν· ημῖν δὲ τοῖς ἐν τῇ Καινῇ, ἐτῷ Υἱῷ. Ἐπει δὲ ἀσθενεῖς ἦσαν οἱ ἀκούοντες, ἀτε διλογοφυχήσαντες ἐν τοῖς πειρασμοῖς, ἀνεκτήσασο αὐτῶν τὴν διλογοφυχίαν ἐν τῷ μεταξύ, καὶ λοιπὸν μετὰ τὸ Ιχανῶς αὐτοὺς ἀνακτήσασθαι, πάλιν τὸν περὶ τοῦ ὑπερέχειν τὴν Καινήν τῆς Παλαιᾶς εἰσάγει: λόγον. Καὶ δρα σοφίαν. Δείκνυσι τὸν Μελχισέδεκ, διτὸς ἡν τοῦ Χριστοῦ, ὑπερέχοντα τοῦ Ἀβραάμ. Εἰ μὴ γάρ ὑπερείχειν, οὐκ ἂν εὐλόγεις αὐτὸν, καὶ δεκάτας ἀπ' αὐτοῦ ἐλάμβανεν. Ἐπει δὲ ἀπὸ τοῦ Ἀβραάμ κατήγοροι οἱ νομικοὶ λερεῖς, δηλονότι καὶ τούτων ὑπερέχει ο Μελχισέδεκ, ώς καὶ αὐτοὺς εὐλογῶν καὶ ἀποδεκατῶν, ἐν οἷς τὸν προπάτορα αὐτῶν εὐλόγεις καὶ ἐδεκάτου. Εἰ δὲ διτός τοῦ Χριστοῦ ο Μελχισέδεκ τοσοῦτον διαφέρει τῶν νομικῶν λερέων, πόσῳ μᾶλλον ο ἀληθινὸς Μελχισέδεκ ὁ Χριστός; Οὐτος μὲν δ νοῦς ἀπας τοῦ χωρίου. Συντεμών δὲ τῶν περὶ τοῦ Μελχισέδεκ διήγησιν, ἐπιφέρει τὴν θεωρίαν μυστικῶν καὶ πνευματικῶν ἀλληγορῶν τὴν ιστορίαν.

D Πρῶτον μὲν ἐρμηνευόμενος βασιλεὺς δικαιοσύνης. Δείκνυσιν ἐνταῦθα πῶς ο Μελχισέδεκ τύπος τοῦ Χριστοῦ. Καὶ πρῶτον ἀπ' αὐτοῦ, φησι, τοῦ δηλουμάτος μάνθανε τὴν ἀκρίβειαν. Μελχὶ μὲν γάρ, βασιλεὺς· Σεδὲ δὲ, δικαιοσύνη. Τίς δὲ ἀλλος; βασιλεὺς· δικαιοσύνης, ἀλλ' η δ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός;

"Ἐπειτα δὲ καὶ βασιλεὺς Σαλῆμ· διτει βασιλεὺς εἰρήνης. Καὶ ἀπὸ τῆς πόλεως, φησι, τοῦτο δῆλον. Σαλῆμ γάρ ἐρμηνεύεται εἰρήνη. Τίς δὲ μᾶλλος βασιλεὺς εἰρήνης η δ Χριστὸς, δ εἰρηνοποιήσας τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς; Οὐδενὶ ἀνθρώπων ἀρμόζει τὸ, τῆς δικαιοσύνης καὶ εἰρήνης βασιλεὺς¹, εὶ μὴ μόνω Χριστός.

"Ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, ἀγρεσαλόγητος. Ἐχεις καὶ

έτεραν ὁμοιότητα. Ὡσπερ γάρ δὲ Μελχισεδέκ ἀπάτωρ ἐστὶ καὶ ἀμήτωρ, οὐχ ὅτι οὐκ εἶχε πατέρα ή μητέρα, εἶχε γάρ καὶ αὐτὸς, ὡς εἰς τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἔγενε αλογήθη παρὰ τῇ Γραφῇ, οὐδὲ ἐμφαίνεται δυναμα τῶν γονέων αὐτοῦ· οὗτα καὶ δὲ Χριστὸς ἀπάτωρ ἐστὶ κατὰ τὴν κάτω γέννησιν· ἐκ μόνῃς γάρ τῆς Παρθένου Μαρίας ἔγεννήθη τὸ κατὰ σάρκα· ἀμήτωρ δὲ κατὰ τὴν ἀνω γέννησιν· ἐκ μόνου γάρ τοῦ Πατρὸς πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ἀρρήτως καὶ ἀνεπινοήτως γεγέννηται. Ἀλλὰ καὶ ἀγενεαλόγητος· Τὴν γάρ γενεὰν αὐτοῦ εἰς διηγήσεται; Ἐπει τοι καὶ δὲ καὶ γεννήσας Πατήρ, ἀνερμήνευτος, καὶ αὐτὸς δὲ τρόπος τῆς γεννήσεως· Καὶ τῇ κάτω δὲ γεννήσασα μήτηρ, λόγῳ οὐχ ὑποπίπτει, κατά γε τὸν τρόπον τῆς γεννήσεως, οἷον, πῶς ἔγέννησε παρθένος, πῶς ἀνεύ ωδίνων, καὶ τὰ τοιαῦτα. Ὁ μὲν οὖν Χριστὸς ἀληθῶς καὶ ἀμήτωρ καὶ ἀπάτωρ ἐστιν· Ὁ δὲ Μελχισεδέκ ἀπάτωρ καὶ ἀμήτωρ, οὐκ ἀληθῶς· ἀνέγενετον γάρ τοῦτο· ἀλλὰ τῷ μὴ ἐμφέρεσθαι τῇ Γραφῇ τοὺς αὐτοῦ γονεῖς, ὥστε τὸ διαγενεαλόγητος, ὧσπερ ἐφερμηνευτικὸν ἐστι τοῦ ἀπάτωρ καὶ ἀμήτωρ· οἰονεὶ λέγοντος τοῦ Ἀποστόλου· Οὐτῶς εἴπον τὸν Μελχισεδέκ ἀπάτωρ καὶ ἀμήτωρ, ως ἀγενεαλόγητον, καὶ ὡς μὴ μνημονεύθεισης τῆς γενεᾶς αὐτοῦ παρὰ τῇ Γραφῇ.

sine matre, perinde quasi Apostolus diceret: Hanc ad rationem dixi Melchisedec patre ac matre vacare quod genealogia ejus in Scriptura non exprimatur, nec mentio generis ejus in Scriptura fiat.

Mήτης ἀρχὴν ἡμερῶν, **μήτης** ζωῆς τέλος ἔχων· ἀφωμοιωμένος δὲ τῷ Ηῶ τοῦ Θεοῦ, μέρεις λερεὺς εἰς τὸ διηγευόμενον. Καὶ τοῦτο οὗτα νοήσεις ὡς καὶ τὰ προειρημένα. **Ὦς** μὲν γάρ ἀνθρώπος, εἶχεν δὲ Μελχισεδέκ πάντως καὶ ἀρχὴν ἡμερῶν, καὶ τέλος ζωῆς· πλὴν καθὸ διεί; οὐκ Ισμενοι οὔτε πότε ἔγεννήθη, οὔτε πότε ἀτελεύτησεν, ὡς πρὸς τὴν ἀπεθέραν γιῶσιν, εὔτε ἀρχὴν ἔχει, οὔτε τέλος. **Ο** μέντοι Χριστὸς ἀληθῶς, ἀτε Θεός, οὔτε ἀρχὴν ἡμερῶν ἔχει· ἀναρχος γάρ κατὰ τὴν ἀπὸ χρόνου ἀρχὴν, εἰ καὶ τὸν Πατέρα ἔχει ἀρχὴν ὡς αἰτιον· οὔτε τέλος· ἀτελεύτητος· γάρ· τὸ δὲ σύμπαν εἰπεῖν, ἀδύος. Ποῦ τοινυν οἱ Ἀρειανοί; Ἀκουέτωσαν διτοί οἱ Ηίδες¹ ἀρχὴν οὐκ ἔχει. Οὕτως οὖν δίδωσιν ἡμῖν δὲ Παῦλος λύειν²· καὶ διπέρ ἀν ἀπορήσεις τις, πῶς δὲ Χριστὸς λερεὺς; εἰς τὸν αἰώνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ, ὃπου γε δὲ Μελχισεδέκ ἐτεθνήκει, καὶ οὐκ ἔγένετο εἰς τὸν αἰώνα λερεὺς. Λύσομεν γάρ ἐντεῦθεν, τοῦτο λέγοντες, διτοί δὲ μὲν Χριστὸς αἰώνιος ὡν καὶ ἀτελεύτητος, ἀτε θετοί λερεὺς τῇ ἀληθείᾳ. Καὶ νῦν μὲν γάρ ἐκάστοτε ἐαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν προσφέρειν πιστεύεται διτοί τῶν λειτουργῶν αὐτοῦ, ἀλλως τε καὶ ὡς ἀντυγχάνων τῷ Πατρὶ ὑπὲρ ἡμῶν· καὶ τότε δὲ τὰ τελεώτερα λερουργήσει ἡμῖν καὶ μαστικώτερα, ἐαυτὸν ἡμῖν εἰς βρῶσιν καὶ πόσιν προτιθεῖς· καὶν ὡς καὶ ὑπὲρ πᾶσαν νόσιν. Ο δὲ Μελχισεδέκ ἀτελεύτητον λέγεται ἔχειν τὴν λερωσύνην, οὐχ διτοί, ζῆτε· ἐτεθνήκει γάρ· ἀλλὰ καθὸ οὐκ ἐμφέρεται τῇ Γραφῇ τὸ τέλος αὐτοῦ, λινὴν ἐντεῦθεν ἔχοιμεν γινώσκειν, πότε δὲ η λερωσύνη αὐτοῦ ἐπαύσατο. **Ωσπερ** οὖν καὶ τὸν τοις

A Aliam hic similitudinem habes. Quemadmodum enim Melchisedec sine patre est et sine matre, non quod non habuerit patrem aut matrem, habebat enim ipse, ut mortalium unus, sed quia genealogia ejus non exstat in Scriptura, neque parentum ejus nomen appetit: hunc ad modum: Christus sine patre est secundum inferiorem generationem: ex sola namque Virgine Maria genitus est, quatenus ad carnem attinet: sine matre autem est secundum supernam nativitatem: ex solo enim Patre ante omnia saecula ineffabiliter et incomprehensibiliter generatus est. Præterea genealogia etiam vacat. Nam generationem ejus quis enarrabit? Quandoquidem et qui superne in cœlis genuit eum Pater, sit etiam inexplicabilis, atque adeo ipse modus generationis.

B Porro et quæ inferne in terris cum peperit mater sub rationem non cadit secundum modum generationis, nimisrum quomodo virgo peperit, quomodo sine doloribus, ac similia. Christus igitur revera sine patre ac sine matre est: Melchisedec vero et sine patre et sine matre, non revera (Iheri enim hoc non potest), sed quatenus parentes ejus in Scriptura non exprimuntur. Quare quod ait: sine genealogia, veluti interpretatur quid sit, sine patre ac

C C genealogia, veluti interpretatur quid sit, sine patre ac

D D genealogia, veluti interpretatur quid sit, sine patre ac

E E genealogia, veluti interpretatur quid sit, sine patre ac

F F genealogia, veluti interpretatur quid sit, sine patre ac

G G genealogia, veluti interpretatur quid sit, sine patre ac

H H genealogia, veluti interpretatur quid sit, sine patre ac

I I genealogia, veluti interpretatur quid sit, sine patre ac

J J genealogia, veluti interpretatur quid sit, sine patre ac

K K genealogia, veluti interpretatur quid sit, sine patre ac

L L genealogia, veluti interpretatur quid sit, sine patre ac

M M genealogia, veluti interpretatur quid sit, sine patre ac

N N genealogia, veluti interpretatur quid sit, sine patre ac

O O genealogia, veluti interpretatur quid sit, sine patre ac

P P genealogia, veluti interpretatur quid sit, sine patre ac

Q Q genealogia, veluti interpretatur quid sit, sine patre ac

R R genealogia, veluti interpretatur quid sit, sine patre ac

S S genealogia, veluti interpretatur quid sit, sine patre ac

T T genealogia, veluti interpretatur quid sit, sine patre ac

U U genealogia, veluti interpretatur quid sit, sine patre ac

V V genealogia, veluti interpretatur quid sit, sine patre ac

W W genealogia, veluti interpretatur quid sit, sine patre ac

X X genealogia, veluti interpretatur quid sit, sine patre ac

Y Y genealogia, veluti interpretatur quid sit, sine patre ac

Z Z genealogia, veluti interpretatur quid sit, sine patre ac

693 Diluemus igitur hinc, dicentes, Christum, cum æternus sit et immortalis, revera semper esse sacerdotem. Nam et nunc quidem semper et ubique seipsum pro nobis offerre creditur per ministros suos, præsertim cum apud Patrem pro nobis intercedit: tum vero perfectora et magis mystica sacra pro nobis perficiet, seipsum nobis in cibum et potum proponens, novo quadam modo omnem ingenii captum exsuperante. Melchisedec autem æternum habere sacerdotium dicitur, non quod vivat semper, mortuus enim est

Variæ lectiones.

* Χριστός ο. · * λέγειν ο.

VERS. 12. *Etenim cum deberetis esse doctores propter tempus. Accusationem encomio miscet, inquiens: Aliorum vos debebatis esse doctores. Ostendit enim jam olim illos credidisse, arcanaque religionis audiisse. Ambo autem haec laude digna, si modo ad socordiam non essent prolapsi. Tempus, inquit, fortiores reddit: vos vero dissoluti hoc frustra abusi estis.*

Rursus indigetis ut vos doceamini quæ sunt elementa exordii sermonum Dei. Elementa, ea quæ sunt de humanitate Christi vocat. Ut enim in extensis litteris prima elementa discenda sunt, hunc ad modum hic primum doceri oportet de humanitate Christi, atque humilibus assuescendum, deinde accedendum est ad ea quæ sunt Deitatis, quæ perfectiori intellectus opus habent. Ecce jam ab ipso Paulo manifeste didicisti, quam ob causam in humilibus sermonibus inmoratur, raro autem sublime aliquid loquitur, et quod ob inscrutabilitatem auditorum ista faciat. Ecce igitur et hæc Epistola humilibus est reserta. Si autem aliquid sublime habet, hoc paucis transigitur.

Et facti estis quibus lacte opus sit, non i solidi cibo. Non dixit, Opus habetus, sed, facti estis, hoc est, vos ipsi vosipso eo perduxistis, vestra sponte tales facti. Lac autem, humilem orationem appellat et hic, et in Epistola ad Corinthios: solidum vero cibum, perfectiora et altiora. Non oportebat igitur, inquit, nunc introducere legalia, et ab istis comparationem facere incomparabilis Christi, nimurum quod sit Pontifex, quod sacrum secerit, quod cum clamore precatus sit, ac supplicationes fecerit: attamen quia vos hisce alimini, præpono hæc. Observa autem quod quæ nunc nobis adsunt, eatum alebant illos, et quod verum sunt alimentum eloquia Dei. Dabo enim, inquit, famem illis audiendi verbum Domini.

VERS. 13. *Omnis enim qui lactis est particeps, inexpertus est sermonis justitiae: 681 parvulus enim est. Justitiam, hic vel exactam vivendi rationem appellat, tanquam hoc dicens, quod imperfectus, inexpertus est supernæ philosophiarum, nec potest recipere summam et exactam vitam; quod et Christus exigebat, dicens: Nisi abundaverit justitia vestra plus quam Scribarum et Phariseorum¹⁹; vel justitiam, ipsum Christum vocat, hoc dicens: Qui particeps est humilium de incarnatione sermonum, verba sublimia Christoque digna non admittit, utpote qui infans est, atque ista capere nequit.*

VERS. 14. *Perfectorum autem est solidus cibus. Hoc est, sublimes institutiones de divinitate Christi. Vides infantiam alteram quæ et in grandævia est, mentis videlicet: ac perfectionem, quam et juvenes habere nihil impedit.*

Qui præ ipsa consuetudine exercitatos habent sensus

¹⁹ Math. v., 20.

Variae lectiones.

¹⁹ μέμνηται ο. ²⁰ ὅ ο. ²¹ τοῦτο ο.

Kai ἡρὸς ὁρίσαντες εἰραι διδάσκαλοι διὰ τὸ χρόνον. Ἐγκωμίῳ μίγνυσι τὴν κατηγορίαν, εἰπὼν, διτι, Καὶ ἀλλοις ἔδει ὑμᾶς εἶναι διδάσκαλους. Δείχνυσι γάρ ἐκ πολλοῦ πεπιστευκότας αὐτούς, καὶ μυστηρίων ἀκούσαντας· διμφα δὲ ταῦτα ἐπαίνου ἄξια, εἰπερ αὐτοὶ μὴ ἐρθεῖμησαν. Ὁ χρόνος, φησι, μᾶλλον ισχυροὺς ποιεῖ· ὑμεῖς δὲ μάτην τούτῳ κατεχρήσαθε ἐκλυθέντες.

Πάλιν χρεῖαν ἔχετε τοῦ διδάσκειν ὑμᾶς τίταν στοιχεῖα τῆς ἀρχῆς τῶν λογίων τοῦ Θεοῦ. Στοιχεῖα, τὰ περὶ τῆς ἀνθρωπότητος τοῦ Χριστοῦ φησιν. Οὐπερ γάρ ἐπὶ τῶν ἔξωθεν γραμμάτων τὰ στοιχεῖα πρώτων δεῖ μαθεῖν, οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα πρῶτων περὶ τῆς ἀνθρωπότητος ἔδει διδαχθῆναι, καὶ τοῖς ταπεινοῖς ἐνθεισθῆναι, εἴτα τοῖς τῆς θεότητος προσδηγαῖ, τελειοτέρας διανοίας δεομένοις. Ιδοὺ ἀριδίλως ἔμαθες πάρ' αὐτοῦ τοῦ Παύλου, τίνος ἔνεκεν τοῖς μὲν ταπεινοῖς λόγοις ἐνδιατρίβει, σπανάκις δὲ ὑψηλὸν τι λέγει, καὶ διὰ τῆς ἀσθενείας τῶν ἀκούντων τοῦτο χάριν ποιεῖ. Ἰδού γοῦν καὶ αὕτη ἡ Ἐπιστολὴ τῶν μὲν ταπεινῶν γέμει²⁰. Εἰ δέ τι καὶ ὑψηλὸν ἔχει, βραχὺν τούτο.

Kai γεγράψατε χρεῖαν ἔχοντες γάλακτος, καὶ οὐ στερεᾶς τροφῆς. Οὐκ εἶπεν, διτι, Χρεῖαν ἔχετε, ἀλλὰ, γεγράψατε, τουτέστιν, ὑμεῖς αὐτοὶ ἐαυτοὺς εἰς τοῦτο κατεστήσατε, ἐκ προαιρέσεως τοιούτοις γεγονότες. Γάλα δὲ τὸν ταπεινὸν λόγον καλεῖ καὶ ἐνταῦθα, καὶ ἐν τῇ πρᾶξι Κορινθίους²¹: στερεὰν δὲ τροφὴν, τὰ τελειότερα καὶ ὑψηλότερα. Οὐκ ἔδει οὖν, φησι, νῦν ἐπεισάγειν τὰ νομικὰ, καὶ ἀπὸ τούτων ποιεῖσθαι τὴν σύγκρισιν τοῦ ἀσυγκρίτου Χριστοῦ, διτι τε Ἀρχιερεὺς, καὶ διτι ἔθυσε, καὶ διτι μετὰ κραυγῆς ἐδεῖθη καὶ ἵκε τηρίας· ἀλλ' ὅμως ἐπειδὴ τρέψετε τούτοις ὑμεῖς, προτίθημι καὶ ταῦτα. Σημείωσαι δὲ διτι ὁ²² ἥμιν προτίσταται νῦν, ἐκείνους τότε²³ ἔτρεψε. καὶ διτι τροφὴ ἀληθῆς τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ. Δώσω γάρ, φησι, λιμὸν αὐτοῖς τοῦ ἀκοῦσαι λόγιον Κυριού.

Πάλιν γάρ οἱ μετέχωντες γάλακτος, ἀπειρος ἡδύστην δικαιοσύνης²⁴ τήσιος γάρ ἐστι. Δικαιοσύνην ἐνταῦθα διὰ τὸν βίον τὸν ἡχρισμάτων φησιν, ὡσανετ τοῦτο λέγων, διτι, Οἱ ἀτελῆς ἀπειρός ἐστι τῆς ἀνων φιλοτοφίας, καὶ οὐ δύναται περαδέξασθαι βίον ἀκρον· διπερ καὶ δι Χριστὸς ἀπῆται, λέγων· Εάρ μη περιστεύσῃ η δικαιοσύνη ὑμῶν πλεον τῶν Γραμματῶν καὶ Φαρισαίων· διὰ δικαιοσύνην, τὸν Χριστόν φησιν αὐτὸν, τοῦτο λέγων, διτι οἱ μετέχωντες λόγους, τοὺς ὑψηλοὺς καὶ ἀξιούς Χριστοῦ λόγους οὐ δέχεται, οἷα νήπιος καὶ τούτων ἀπαράδεκτος.

Τελεῖσθαι δὲ ἔσται η στερεὰ τροφὴ. Τουτέστι, τὰ ὑψηλὰ δόγματα, τὰ περὶ τῆς θεότητος τοῦ Χριστοῦ. Ορᾶς ηνηπότητα ἔτεραν, ἥν καὶ γέροντες ξεσκασι, τὴν τῶν φρενῶν· καὶ τελειότητα, ἥν καὶ νέους ἔχει οὐδὲν ἐμποδίζει.

Τῶν διὰ τὴν ἔξιν τὰ αἰσθητήρια ἔχοντες γ-

γυμνοπομένα πρός διάκρισιν καλοῦ τε καὶ κακοῦ.
Ἐξ·ν, τὴν τελείωτην καὶ παγιώτητα τῶν ἡβῶν φη-
σιν. Ὁ τούνυν πάγιος; τὸ θῆσος, οὗτος καὶ τὰ αἰσθη-
τήρια τῆς ψυχῆς ἔχει γεγυμνασμένα ταῖς θείαις;
Γραφαῖς, πρὸς διάκρισιν δογμάτων ὑψηλῶν καὶ τα-
πειῶν, ὑγιῶν καὶ διεφθαρμένων. Οὐ γάρ περ βίου
ἐνταῦθα φησι· τοῦτον γάρ πᾶς διακρίνει, καὶ οἶδεν
ὅτι φαῦλον ἡ κακία, καὶ ἀγαθὸν ἡ ἀρετή. Ὁρα δὲ
ὅτι γυμναστικὰ χρέα, καὶ ἀστήσεως, καὶ ἐμπειρίας;
τῶν Γραφῶν, εἰ μέλλοιμεν διακρίνειν τίνα τῶν αἰσ-
τεικῶν, καὶ τίνα οὖ· καὶ·⁸⁸ μη ἀπλῶς πᾶσι ἐκδιδόναι
τὰ ὄντα. Λάρυγκε μὲν γάρ σίτα γενέται· ψυχὴ δὲ
δοκειμάζει λόγους.

A ad discretionem boni et mali. Consuetudinem, hic consummationem et firmitatem morum nominat. Qui igitur moribus vitaque firmus est, is etiam animæ sensoria habet exercitata in divinis Scripturis, ad dijudicationem humilium et sublimium dogmatum, sanorum item et corruptorum. Non enim de vita hic loquitur: eam enim unusquisque dijudicat, ac novit quod res prava sit malitia, et res bona virtus. Animadverte autem opus esse exercitatione, et meditatione, et peritia Scripturarum, si dijudicaturi simus quænam sint hæretica, et quæ non, et non simpliciter omnibus accommodare aures. Cultur enim cibum gustat: anima vero sermones probat.

ΚΕΦΑΛ. Σ'.

Αιδί άφεντες τὸν τῆς ἀρχῆς τοῦ Χριστοῦ λόγον, ἐπεὶ τὴν τελείστητα φερόμεθα. Εἶπεν ἀνωτέρω ὅτι νῳθροὶ γεγόνατε, καὶ ὅτι νήπιοι, καὶ εἰς χρεῖαν κατέστητε τοῦ πάλιν τὰ πρώτα σταιχεῖα τῆς πίστεως μανθάνειν· καὶ νῦν οὖν φησιν, ὅτι, Δεῖ οὐδὲς ὡς τελείους λοιπὸν φρονεῖν, καὶ ὑπερβῆναι τὸν τῆς ἀρχῆς τοῦ Χριστοῦ λόγον, τουτέστι, τὰς πρώτας ἀρχὰς τῆς πίστεως, καὶ ἐπὶ τὴν τελείστητα φέρεσθαι, τευτέστι, τῶν ὑψηλοτέρων εἶναι δεκτικούς. "Η καὶ οὕτω τοῦτο νοήσεις· ὅτι ἐπειδὴ χωλεύειν περὶ τὴν πολιτείαν⁸³ οὗτοι ἔδοκουν, λέγει νῦν αὐτοῖς περὶ βίου ἀνεπιλήπτου, ὡσανεὶ τοῦτο λέγων, ὅτι, Οὐ δεῖ οὐδὲς⁸⁴ ἀεὶ περὶ τὴν ἀρχὴν στρέφεσθαι, τουτέστι, περὶ πίστεως διδάσκεσθαι, ὥσπερ εἰσαγωγικούς τινας. ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὴν τελείστητα φέρεσθαι, τουτέστιν, ἐπὶ τὸν δριστὸν βίον. Τέλειος γάρ ἐκεῖνος, ὃς μετὰ τῆς πίστεως καὶ βίου ἔχει ὅρθον. Ἀρχῇ μὲν γάρ καὶ θεμέλιος ἡ πίστις, καὶ δινει ταύτης οὐδὲν ἔδρασθίσεται, ὥσπερ οὐδὲν ἄνευ στοιχείων γένοιτο· ἀντὶ τις ἔμπειρος γραμμάτων. Πλήγη οὐτε ἀεὶ περὶ τὰ στοιχεῖα στρέφεσθαι δεῖ, οὐτε ἀεὶ ὡς νηπίους καὶ ἀτελεῖς περὶ πίστεως διδάσκεσθαι. Εἰ δὲ τις τὴν μὲν προτέραν ἐκδοχὴν παραδέχοιτο, ταύτην δὲ ἀποδοκιμάζει ὡς ἀνακάλουθον οὖσαν τοῖς προρήθησίν τοῦτον Παύλου, ἐννοεῖτω ὡς ἔθος αὐτῷ ἐστιν περὶ ἀλλῶν λέγοντι εἰς ἀλλὰ μεταπηδᾶν· ὡς ἐν τῇ πρὸς Κυρινθίους, περὶ τῶν δείπνων λέγων, εἰς τὸν περὶ τῶν μυστηρίων λόγον ἐνέβαλεν. Οὔτως οὖν καὶ νῦν ὀνειδίζων ἐν ἀρχῇ τούταις νωθρότητα καὶ ἀσθετικεύειν πρὸς τὰ τελείστερα παραδέξασθαι, εἰσιδάλλεται εἰς τὸν περὶ τῆς πολιτείας λόγον, ἀτελεῖς καλῶν αὐτοὺς, καὶ διὰ τοῦτο, ὅτι μὴ πίστει τὸν βίον προσθίσσεται.

B VERS. I. *Quapropter intermittentes inchoationis Christi sermonem, ad perfectionem feramur.* Supradixit : Segnes facti estis, et infantes, atque ad eam adacti estis necessitatem, ut jam sitis in fidei elementis instituendi; nunc vero, Oportet, inquit, vos deinceps ceu perfectos sapere, ac transcendere sermonem primordii Christi, hoc est, prima fidei rudimenta, et ad perfectionem ferri, hoc est, altiorum esse capaces. Vel hunc ad modum hunc locum intelligere poteris : Quia illi in vita conversatione claudicare videbantur, verba jam eis facit de vita irreprehensibili, perinde quasi hoc dicat : Non oportet vos semper circa principia versari, hoc est, de fide doceri, tanquam novitios quosdam; sed ad perfectionem etiam est pergendum, hoc est, ad optimam vitam. Perfectus enim ille est, qui cum fide vitam rectam habet. Nam principium et fundamentum fides est, citra quam nihil erit solidum, perinde ac neque sine elementis quispiam gnarus fiat litterarum. **C** 682 Aliqui non semper circa elementa nos versari oportet, neque semper in fide institui, ut infantes et imperfectos. Sin vero quisquam priorem sententiam recipere malit, hanc vero rejiciat, ut quae sit inconsequens iis quae a Paulo prænemorata sunt, noverit quod ille dum de uno aliquo disserit, ad alia transilire solet : ut in Epistola ad Corinthios, de coenis et conviviis loquens, in sermonem de mysteriis incidit. Hanc ad rationem etiam nunc in principio objiciens eis segnitiem et **D** imbecillitatem in perfectioribus recipiendis, in sermonem de moribus et conversatione fertur, imperfectos eos vocans, propterea quod fidei sue vitam non adiecerint.

Μή καλιτεθμένοι καταβυλλόμενοι μεταρολας
ἀπὸ τεκνών ἔργων, καὶ πιστεως ἐπὶ Θεόν. Τουτ-
έστι, μὴ πάλιν ἐξ ἀρχῆς τοιάντα ποιοῦντες, οἵα
ἐποιεῖτε διπλίκα ἐμέλλετε βαπτίζεσθαι, αὐτὸν τὴν
ἀπὸ τεκρῶν ἔργων μετάνοιαν, τουτέστι, τὴν ἀποτ-
γῆν τῶν ἔργων τοῦ Σατανᾶ. Ὁ γάρ προσερχόμενος
τῷ Χριστῷ, πασδηπονοῦ ὅτι μετανοῶν ἐπὶ τῷ πατρότεω

Non rursum jacientes fundamentum paenitentiae ab operibus mortuis, et fidei ad Deum. Hoc est, non rursus ex integro facientes quae faciebat quando baptismate ablueri eratis, nempe paenitentiam e mortuis operibus, hoc est, renuntiationem operum Satanæ. Qui enim Christo accedit, planum est quod paenitentia prioris dogmatis et vitæ ductus, sic

• Variæ lectiones.

⁸³ ἀλλά ο. ⁸⁴ πίστειν ο. ⁸⁵ ἡμᾶς ο.

accedat : nisi enim condemnaret priorem, quoniam novam vitam ordietur ? Eam ob rem insert, et fidei in Deum. Pœnitentiam enim a mortuis operibus illas sequitur. Ait itaque, Non oportet jam vos in fide institui, tanquam jam primum inciperitis : Jampridem enim credidistis. Per haec autem innuit, quod concutiebantur, ac propterea fundamento indigebant.

Vers. 2. Baptismum doctrinæ. Non ceu multa sunt baptismata, in plurali numero hoc Paulus dicit ; unum enim est baptismus¹⁰ : sed quod velut ex consequenti hoc contingat. Si enim iterum eos in primordiis religionis institueret, rursus baptizaret ; et postquam lapsi essent baptizaret, atque iterum, per hujusmodi reiterationem necessario essent baptismi multi : verum hoc est absurdum. Non oportet igitur vos reiterare baptismum, sed in priori baptisme perseverare. Fortasse autem ceteri, ut qui legi adhuc affixi erant, multos baptismos Judaico more etiam sub gratia prædicabant. Observa autem quod pœnitentiam baptismus recipiebat. Quoniam enim pœnitentia ipsa per se non possit puros reddere, propterea baptizamur, ut universum sit gratiae Christi.

Impositionis quoque manuum. Per quas Spiritum accipiebant, ut prophetarent et miracula cederent. Nam cum imposuisset illis manus Paulus, accepserunt, inquit, Spiritum sanctum.

Et resurrectionis mortuorum. Hoc enim in baptisme efficitur per siguram immersionis in aquam, et in confessione confirmatur : constemur enim credere resurrectionem mortuorum.

683 Et judicii æterni. Hoc est, quod semiperna sive bona, sive supplicia largitur. Haec autem dicere videtur, quia verisimile erat eos concendi, etiam si jam olim crediderant, vel minime Christiane vivere, ac signiter, Vigilate, inquiens. Non enim affirmare licet, quod si segniter vivamus, aut fide excidamus, rebaptizari nobis dabitur, aut peccata denuo abluere poterimus, ac eadem consequi quæ prius. Erratis enim haec existimantes.

Vers. 3. Et hoc faciemus, si quidem permiserit Deus. Hoc faciemus: quale? Ut ad perfectionem ferainur, si Deus velit. Hoc autem dixit, non tanquam Deus haec non permitteret, verum perinde ac dicere solemus : Si Deus velit, hoc faciam. Simil autem hinc docet nos, omninem rem ex ipsis voluntate dependere, neque etiam in confessis bonis, proprio fidere judicio atque potentia. - Hoc autem aperte ipse etiam Judas apostolus admonet.

Vers. 4. Impossibile enim est eos qui semel sunt illuminati. Non dixit, inutile ac indecorum, scilicet, imposs-

A καὶ δόγματι καὶ βίῳ, οὕτω πρόσεισιν· εἰ μὴ γάρ χαταγνῷ τοῦ προτέρου, πῶς τοῦ δευτέρου ἀνέσται; Αἱδὲ ἐπάγει, καὶ πίστεως ἐπὶ Θεόν. Μετὰ γάρ τὴν ἐπὶ τοῖς νεκροῖς ἔργοις μετάνοιαν, τότε ἡ πίστις. Φησὶν οὖν, δις· Οὐ δεῖ ὑμᾶς περὶ πίστεως διδάσκειν ὡς ἀρχομένους· ἕδη γάρ ἐπιστεύσατε. Αἰνίττεται δὲ διὰ τούτων, διτι καὶ διστάνοντο, καὶ διὰ τοῦτο ἐδέσθητο θεμελίου.

B Βαπτισμῶν διδαχῆς. Οὐχ ὡς πολλῶν διτεων τῶν βαπτισμῶν πλήθυντικῶς τοῦτο εἶπεν ὁ Παῦλος· ἐν γάρ ἐστι: βάπτισμα· ἀλλ' ὡς ἐκ τοῦ ἀκολούθου τοῦτο συμβαίνον. Εἰ γάρ πάλιν κατήχει, καὶ πάλιν ἐβάπτιζε· καὶ πάλιν παραπεσόντας ἐβάπτιζε· καὶ πάλιν πολλοὶ οἱ βαπτισμοὶ ἀναγκαῖως· ἀλλὰ τοῦτο ἀποτον. Οὐχ ἄρα δεῖ ἀναβαπτίζειν ὑμᾶς, ἀλλὰ μένειν ἐπὶ τοῦ προτέρου βαπτίσματος. "Ιωας"¹¹ δὲ οὗτοι ὡς ἔτι τοῦ νόμου ἀντεχόμενοι πολλοὺς βαπτισμοὺς Ἰουδαϊκῶς καὶ ἐν τῇ χάριτι ἐπρέσβευον. "Ορα δὲ ὅτι μετὰ τὴν μετάνοιαν τὸ βάπτισμα. Ἐπειδὴ γάρ ἡ μετάνοια αὐτὴ καθ' αὐτὴν οὐκ ἐπίσχει καθεφούς; δεῖξαι, διὰ τοῦτο βαπτιζόμεθα, ἵνα τῆς τοῦ Χριστοῦ χάριτος; τὸ πᾶν ἥ·.

'Επιθέστεώς τε χειρῶν. Δι' ὃν τὸ Πνεῦμα ἐλάμβανον, ὅστε προφητεύειν, καὶ θαύματα ποιεῖν. Ἐπιθέντος γάρ, φησὶν, αὐτοῖς; Παύλου τὰς χεῖρας, Ἐλαθον Πνεῦμα ἄγον.

Αγαστάσεώς τε νεκρῶν. Τοῦτο γάρ καὶ ἐν τῷ βαπτισματι γίνεται διὰ τοῦ σχῆματος τῆς ἀναδύσεως, καὶ ἐν τῇ ὁμολογίᾳ βεβαιούται, ὁμολογοῦμεν γάρ πιστεύειν ἀνάστασιν νεκρῶν.

Καὶ χρίσεως¹² αἰωρλον. Τουτέστι, τῆς χρίσεως τῆς αἰώνιας διδύστης ἢ ἀγαθᾶ ἢ κολάσεις. Ταῦτα δοκεῖ λέγειν, ἐπειδὴ εἰκῇς ἥν αὐτοὺς παρασταλεύεσθαι, καίτοι ἡδη πεπιστευκότας, ἢ κακῶς βιῶν, καὶ φρθύμας, Νήψατε, λέγων. Οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, διτι ἐκαὶ φρθύμας· ζήσωμεν, ἢ τῆς πίστεως ἐκπέσωμεν, πάλιν βαπτισθησμέθα, πάλιν δυνησόμεθα τὰ διμαρτήματα ἀπολούσασθαι, καὶ τῶν αὐτῶν τυχεῖν ὃν καὶ πρότερον. Σφάλλεσθε γάρ, φησὶ, ταῦτα νομίζοντες.

Καὶ τοῦτο ποιήσομεν, ἀλλαγὴ ἐπιτρέπῃ ὁ Θεός. Τούτῳ ποιήσομεν· ποιὸν; τὸ ἐπὶ τὴν τελείότητα φέρεσθαι, ἐὰν καὶ ὁ Θεός θέλῃ. Τοῦτο δὲ εἴπεν, οὐχ ὡς τοῦ Θεοῦ μη ἐπιτρέποντος ταῦτα, ἀλλ' ὡς εἰώθαμεν λέγειν, διτι, 'Ἐὰν καὶ ὁ Θεός θέλῃ, τόδε βούλομαι ποιῆσαι· ἀμα δὲ καὶ διδάσκει ἡμᾶς ἐντεῦθεν, τὸ πᾶν τῆς ἔκεινου ἐξαρτὴν θελήσεως, καὶ μηδὲ ἐπὶ τῶν ὁμολογουμένων καλῶν τῇ οἰκείᾳ θερψεῖν καὶ χρίσεις καὶ δυνάμεις. Τοῦτο δὲ φρτῶς καὶ ὁ ἀπόστολος Τούδας¹³ παραπεινε.

Ἀδύρατοι γάρ τοὺς ἄπαξ φωτισθέντας. Οὐκ εἴπεν διτι ἀσύμφορον, ἢ ἀπρεπὲς, ἀλλὰ, ἀδύνατον,

¹⁰ Ephes. iv, 5.

Variæ lectiones.

¹¹ Ιωτέον ο. ¹² χρίματος ο. ¹³ Ιάκωβος ο.

διστε εἰς ἀπόγνωσιν αὐτοὺς ἐμβαλεῖν τοῦ δεύτερον ἔλπιζεν λοντρόν.

Γενυσαμένους τε τῆς δωρεᾶς τῆς ἀπονοματοῦ. Τουτέστι, τῆς ἀφέσεως τῶν ἀμαρτιῶν. Οὐδεὶς γάρ δύναται τοιαῦτα διδύναι, εἰ μὴ εἰς δὲ Θεός.

Kαὶ μετόχους γενηθέντας Πνεύματος ἀγλον. Μετὰ τὴν ἀφεσιν τῶν ἀμαρτιῶν, τότε ἡ μετοχὴ τοῦ ἀγίου Πνεύματος· οὐ γάρ οἰκεῖ ἐν σώματι καταχρέω ἀμαρτίας. Διὸ δὲ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν ἔδιδοτο ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴρηται.

Kαὶ καὶ δὲ γενυσαμένους θεοῦ φῆμα. Οὐκ εἶπεν ἀνακεκαλυμμένως τί ἔστι τοῦτο· διδιώσαμέντοι ἡμῖν νοεῖν, διτι περὶ πάστης πνευματικῆς διδασκαλίας τοῦτο φησι.

Δινήμεις τε μέλλοντος αἰώνος. Ἡ τὸ θαύματα διπιτελεῖν οὖτις καλεῖ, ἢ τὸ ζῆν ἀγγεικῶς, τῷ μηδενὸς δεῖσθαι τῶν παρόντων, ἀλλὰ πρὸς τὰ μὲλλοντα ἀποβλέπειν, καὶ ἡδη ἀρρενώντες ἔχειν τῆς μελλούσῃς ἥπατος τὴν ἐνταῦθα δῦλον καὶ πνευματικήν.

Kαὶ παραπεσόντας πάλιν ἀράκαυρλεῖσθαι εἰς μετάροιαν. Τουτέστι, διὰ μετανοίας. Τι οὖν; ἐκδέβονται ἡ μετάνοια; Μή γένοιτο· ἀλλ' ὁ διὰ τοῦ δευτέρου λουτροῦ ἀνακαίνισμός. Τοῦ λουτροῦ γάρ μόνου ἔστι τὸ ἀνακαίνισμα, ὡς καὶ ὁ προφήτης· Ἀράκαυρισθήσεται ὡς δετοῦ ἡ ρεστῆς σου, τῆς δὲ μετανοίας ἔστι, τὸ τῆς παλαιότητος ἀπολλέξαι, καὶ οτε βρόντος ἐργάζεσθαι. Εἰς ἐκείνην μέντοι τὴν λαμπρότητα ἀναγαγεῖν οὐκ ἔνι. Ἐκεῖ γάρ τὸ δῦλον ἡ χάρις ἡν. Εἰς μετάνοιαν οὖν, φησι, τὴν τοῦ βαπτισμάτος. Πρότερον γάρ τις μετανοεῖ ἐπὶ τῷ προτέρῳ βίῳ, είτα βαπτίζεται, ὡς καὶ αὐτὸς προείπε. *Μεταροίας τῆς διποτεροῦ ἔργων.* Δῦλον δὲ καὶ ἀπὸ τῶν ἔξι, διτι τὸ δεύτερον λοντρὸν ἀπαγερεύων ταῦτα φτισιν.

Ἀρασταυροῦντας καντοῖς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Τὸ ἃπισταμα σταυρός ἔστι. *Συνεργατρόθη γάρ σπαλαίδης ἡμῶν ἀνθρώπων,* καὶ σύμφυτοι τερπίνεις τῷ δμοιώματι τοῦ θαράτου αὐτοῦ. Καὶ πάλιν. *Συνεργάζουσιν αὐτῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος.* Οὐπερ γάρ ἐκείνος ἀπέθανεν ἐν σταυρῷ σαρκὶ, οὗτος ἡμεῖς δὲ τῷ βαπτίσματι τῇ ἀμαρτίᾳ ἀπεθάνομεν. Οἱ τοίνυν δεύτερον βαπτιζόμενοι, δοσον τὸ ἑψόντες, δεύτερον σταυρῷ τὸν Χριστόν. Ἀλλὰ μήν τοῦτο ἀπετοπον. Ἀπαξ γάρ ἀπέθανε καὶ ἀνέστη, καὶ θάνατος; αὐτοῦ οὐκέτι κυριεύει. Οὐκ ἀρά ἔστι δεύτερον βάπτισμα, διτι μηδὲ δεύτερος σταυρός. Τι γάρ κωλύει καὶ τρίτοις καὶ τέταρτον, καὶ τοῦτο ἐπὶ ἀπειρον; Οὐκ εἶπε δὲ, *δρασταυροῦντας*, καὶ ἔστη· ἀλλὰ προσέθηκε, καὶ τὸ, *ἔσυτοις*, ἵνα δεῖξῃ, διτι ῥρηθύμως τὸν καθ' ἡμᾶς βίον οἰκονομοῦντες, ὡς περ δύτον ἐτέρου βαπτίσματος, οὗτω πάντα διαπραττόμεθα, ὡς δὲ ἐν ἑαυτοῖς πονηρὸν δέξαν ὑποστησάμενοι.

Kαὶ παραδειγματίζοντας. Τουτέστι, θριαμβεύοντας, καταιχύνοντας· τοῦτο δὲ διχῶς νοήσεις· ἢ διτι τότε οι σταυρώσαντες; τὸν Κύριον, ἐπὶ αἰχύνη τοιοῦτον τρόπον θανάτου ἐπενόησαν, τὸν ἐπι-

A sibile, ut ad desperationem eos injiciat, ne omnino sperent se denuo baptismum posse consequi.

Gustaverunt etiam donum cœlestis. Iloc est, remissionem peccatorum; nemo enim talia dare potest nisi unus Deus.

Et participes facti sunt Spiritus sancti. Post dimissionem peccatorum, tum est participatio Spiritus sancti: non enim habitat in corpore subditō peccatis. Per impositionem autem manuum dabatur, ut supra dictum est.

Vers. 5. Gustaveruntque bonum Dei verbum. Non dixit aperte quid sit hoc: interim tamen nos colligere facil, se de omni spirituali doctrina loqui.

Et virtutes futuri sæculi. Vel miracula facere sic appellat, vel angelice vivere, ita ut nullo praesentiū indigeat, sed ad futura respiciat, ac futuræ vita arrham habeat, praesentem a materia rebusque crassis semotam et spiritualem.

Vers. 6. Et prolapsi sunt, rursus renovari ad pœnitentiam. Iloc est, per pœnitentiam. Quid igitur? ejecta est pœnitentia? Haudquaquam, sed per secundum baptismum renovatio est rejecta. Renovare namque solius est lavacri, perinde ac Propheta dicit: *Renovabitur ut aquilæ juventus tua*: pœnitentia autem est, a velutate liberare, fortisquo facere: ad illum tamen splendorem ducere non licet: illic enim totum gratia erat. Ad pœnitentiam igitur dicit, nempe baptismatis. Primum enim quispiam ducitur pœnitentia ob transactam vitam, **684** deinde baptizatur, sicut et ipse prædixit, *Pœnitentiae ab operibus mortuis.* Manifestum autem est ex sequentibus, quod baptismatis reiterationem prohibens hæc dicit.

Rursum crucifigentes sibi ipsis Filium Dei. Baptisma crux est. Simil enim crucifixus est vetus noster homo, ac simul insiti sumus similitudini mortis ejus. Et rursus: *Consepulti sumus ipsi per baptismum.* Perinde namque ut mortuus est ille in cruce carni, sic et nos in baptismate mortui sumus peccato. Qui igitur secunda vice baptizatur, quantum in se est, rursus cruci Christum affigit. Atqui hoc absurdum est: semel enim mortuus est, et resurrexit, et mors in eum porro non dominatur. Non igitur est secundum baptismum, quandoquidem neque secunda crux sit. Quid enim prohiberet, si secundum permitteretur, quominus tertium et quartum concederetur, atque ita in infinitum? Non dixit autem, rursum crucifigentes, ac destitit, sed adjectit, *sibi ipsis*, ut ostendat quod vitam nostram ignave transigentes, quasi alter baptismus esset, ita omnia periclitamus, ceu malam opinionem in nobis ipsis sustinentes.

Et ostentui habentes. Hoc est, triumphantes, ignominia afficientes. Hoc autem bisarum intelliges: vel quia qui tum crucifixerunt Dominum, ad ignominiam ejus lalem mortis rationem excogitarunt,

¹⁷ Psal. cii, 5.

maledictam videlicet et contumeliosam, ac sceleris destinatam: vel quia Christus semel cruci affixus, immortalis deinceps creditur. Qui igitur re-crucifigunt ipsum, mendacium hoc facit, quod Christo contumeliam assert, quippe qui post mortem suam quam semel sustinuit, immortalitatem deinceps guastaverit. Bisariam itaque rem impossibilem esse dicit: primo quidem, quod indignus est qui tantis bonis donatus sit, atque omnia profudit, rursus iisdem frui: secundo vero quod horribilis est, quod impossibile sit Filium Dei rursum crucifigunt.

Vers. 7. *Terra enim saxe venientem super se bibens imbreu.* Terram quidem animam, imbreu vero doctrinam vocat, ut alio in loco, *Mandabo nubibus*, inquit Deus, ne pluant imbreu in vineam¹⁸. Et rursus: *Fluvius Dei impletus est aquis*, hoc est, qui a Deo ut alios doceat gratia donatus est, impletus est supernis aquis, sive donis. Iunxit autem istos et suscepisse et imbibisse sermonem, et cum saxe ipsam essent adepti, ne sic quidem ipsos profecisse: quod et supra dixit: *Cum deberetis esse doctores propter tempus.*

685 *Et germinans herbam opportunam.* Hoc est, vitam virtutibus comptam. Nihil enim adeo est opportunum, hoc est, conveniens et aptum, ut vita puritas.

Illi, per quos et colitur. Herbam, inquit, hoc est, bonam conversationem illis parit terra, per quos colitur, atque illis conveniens est ipsa: nam illi ipsi qui virtutem colunt, fruentur etiam ea. Quidam autem, illis, ad doctores retulerunt: etenim per illos optima vita conversatio excilitur, ut qui et ipsi discipulorum suorum virtutis sint consortes.

Accipit benedictionem a Deo. Illic tacite ferit Graecos, virtuti terrae frugum proventum ascribentes. Neque enim colonorum manus sunt quae fructus faciant, verum totum, inquit, Deo referendum est acceptum: ipse benedic terrae, ac fertilitatem largitur.

Vers. 8. *Proferens autem spinas et tribulos.* Non dixit, germinans, ut supra de herba, sed, *proferens*, perinde ac dicat aliquis, ebuliens, ac veluti superfluitatem emittens. Spinæ autem ac tribuli sunt vita sollicitudines, ac impostura dñitiarum, ac simpliciter omne peccatum; sicut et David dicit: *Conversus sum in ærumna, dum infigitur mihi spina*¹⁹. Non enim simpliciter accedit; sed infligit: et nisi totam evellimus, sed minimum quiddam remanserit, cruciat, atque opus est cura ac diligentia. Insuper tribulus est: unde si eam retineas, vulnerat, atque omni ex parte injucunda est, cum hic ignominiam pariens, tum in futuro sæculo potissimum.

¹⁸ Psal. Lxiv, 40. ¹⁹ Psal. xxxi. 4.

Variæ lectiones.

²⁰ Ψευσαμένῳ ο.

Α κατάρατον καὶ ἐπονεδίστον δηλαδή, καὶ τοῖς κακούργοις ἀφωρισμένον· ἢ δὲ ἀπαξ σταυρωθεὶς ὁ Χριστὸς, ἀθάνατος λοιπὸν εἶναι πιστεύεται. Ὁ τοίνυν ἀνασταυρῶν αὐτὸν, φεῦδος τοῦτο ποιεῖ· διπερ αἰσχύνην τῷ Χριστῷ φέρει, ὡς γευσαμένῳ²⁰ τὴν μετὰ τὸ ἀπαξ ἀποθανεῖν τοῦ λοιποῦ ἀθανασίαν. Διὸ τοινυν τρόποις τὸ πρᾶγμα ἀδύνατὸν φησιν εἶναι· ἐνὶ μὲν, διτούκιος ἔστιν ὁ τοιούτων κατακινθεὶς, καὶ πάντα προέμενος, αὐθὺς ἀπολαύσαις τῶν αὐτῶν, ἐτέρῳ δὲ τῷ φρικωδεστέρῳ, διτούκιος ἔστι τὸν Υἱὸν ἀνασταυροῦσας.

Γῆ γάρ η πιοῖσα τὸν διπέρης πολλάκις ἔρχομενος ὑετόν. Γῆν μὲν τὴν ψυχὴν, ὑετὸν δὲ τὴν διδασκαλίαν καλεῖ, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ, Ἐρελοῦμαι ταῖς ρεψέλαις, φησιν ὁ Θεὸς, τοῦ μὴ βρέξαι ὑετὸν εἰς τὸν ἀμπελῶνα. Καὶ πάλιν· Ὁ ποταμὸς τοῦ Θεοῦ ἐπιληρώθη ὑδάτων, τουτέστιν, δὲ ἐκ τοῦ Θεοῦ περὶ τὸ διδάσκειν χαριτωθεὶς, ἐπιληρώθη τῶν ἀκαθενῶν ὑδάτων, ἤτοι χαρισμάτων. Αἰνίττεται δὲ ἐνταῦθα τούτους καὶ δεξαμένους καὶ συμπίοντας τὸν λόγον, καὶ πολλάκις τούτου τυχόντας, καὶ οὐδὲ εἰταρεῖς ἀπονέμοντας, δὲ καὶ ἀνωτέρω εἴπεν· Οὐρελούτες εἴται διδάσκαλοι διά τὸν χρόνον.

Καὶ τίκτουσα βοσκάρην εἴθετον. Τουτέστι, βίον ἐνάρετον. Οὐδὲν γάρ οὐτως εἴθετον, τουτέστι, προσῆκον καὶ εὐάρμοστον, ὡς βίου καθαρότης.

Ἐκείνοις δὲ οὖς καὶ γεωργεῖται. Τὴν βοτάνην, φησι, τουτέστι, τὴν ἀγαθὴν πολιτειαν ἐκείνοις τίκτει δι γῆ, δι' οὓς καὶ γεωργεῖται, καὶ ἐκείνοις ἔστιν εἴθετος αὗτη. Καὶ γάρ αὐτοὶ ἐκείνοις οἱ καρποφοροῦντες τὴν ἀρετὴν, ἀπολαύσουσας ταύτης. Τινὲς δὲ τὸ, ἐκείνοις, ἀντὶ τοῦ, τοῖς διδάσκαλοις, ἐνόσσαν· καὶ γάρ καὶ δι' αὐτοὺς γεωργεῖται ἡ ἀρετὴ πολιτεία, ὡς καὶ αὐτῶν μετεχόντων τῆς τῶν μαθητῶν ἀρετῆς.

Μεταλαγήδαρει εὐλογίας ἀπὸ Θεοῦ. Ἐνταῦθα ἥρεμα πλήττει τοὺς Ἑλληνας, τοὺς τῇ δυνάμει τῆς ζῆς τὴν τῶν καρπῶν φοράν ἐπιγράφοντας. Οὐδὲ γάρ οὐδὲ γεωργικαὶ χεῖρες εἰσιν αἱ τοὺς καρποὺς ποιοῦσαι, ἀλλὰ τὸ πᾶν, φησι, τοῦ Θεοῦ ἔστιν· αὐτὸς εὐλογεῖ, καὶ τὴν εὐφορίαν δίδωσιν.

Ἐκείνουσα δὲ ἀκάρυας καὶ τριβόλους. Οὐκ εἰπε, τίκτουσα, ὡσπερ ἀνωτέρω ἐπὶ τῆς βοτάνης, ἀλλ', ἔκφρουσα, ὡς ἀν εἴποι τις, ἐκβράσουσα, καὶ οἴον τι περίττωμα ἀποφρίπτουσα. Ἀκανθαὶ δὲ καὶ τριβόλοι, αἱ τε μέριμναι τοῦ βίου, καὶ ἡ ἀπάτη τοῦ πλούτου, καὶ ἀπλῶς πᾶσα ἀμαρτία· ὡς καὶ δι δασίδ φησιν. Ἐστράψην εἰς ταλαιπωρίαν ἐν τῷ δικαγήρων μοι ἀκαρθαρ. Οὐ γάρ ἀπλῶς ἐπέρχεται, ἀλλ' ἐμπτήγνυται· καὶ μὴ πᾶσαν ἐξέλωμεν, ἀλλὰ μικρόν τι ἐνταῦθεν, δύσνη, καὶ δεὶ θεραπείας καὶ ἐπιμελείας. Ἀλλὰ καὶ τριβόλος ἔστιν· οἵτινες ἀν αὐτὴν κατάσχῃς, πλήττει, καὶ πάντοθεν ἔστιν ἀηδής, καὶ ἐνταῦθα αἰσχύνην φέρουσα, καὶ ἐν τῷ μέλλοντι δὲ αἰώνι μάλιστα.

Άδόκιμος καὶ κατάρας ἐγγύς. Τὴν μὲν ἀγαθὴν **A** γῆν εὐλογεῖσθαι ἔφη ὑπὸ Θεοῦ· τὴν δὲ ἀκαρπον, οὐκ εἶπεν ἀπλῶς ἐπικατάρατον, ἀλλ' ἐγγυς κατάρας, ἵνα μὴ ἀπογινώσκωμεν. **Ο** γάρ ἐγγύς κατάρας, δυνήσεται καὶ μακρὰν γενέσθαι.

Τοῦτο τὸ τέλος εἰς καῦσιν. Καὶ τοῦτο, ἵνα μὴ ἀπογινώσκωμεν. Οὐ γάρ εἶπεν, ἡτίς καταχατήσεται, ἀλλ', ἡς τὸ τέλος εἰς καῦσιν· τουτέστιν, ἐὰν μέχρι τέλους ἐπιμείνῃ τῇ ἀκαρπῇ. **Ω**στε δύναται ἀποτῆναι τῆς ἀκαρπίας, καὶ καταπαῦσαι^α μὲν τὰς ἀκάνθας, δόκιμος δὲ γενέσθαι, καὶ εὐλογίας μετασχεγεν.

Πεπείσμεθα δὲ περὶ ὑμῶν, ἀγαπητοί, τὰ κρείτονα καὶ ἔχομενα σωτηρίας, εἰ καὶ οὕτω λαλοῦμεν. Καθαψάμενος αὐτῶν ἴκανῶν καὶ φοβήσας, θεραπεύει πάλιν, ἵνα μὴ πάντη ὑπέτιους ἐργάζεται. Τὸν γάρ νωθρὸν δὲ πάντα πλήττων, νωθρότερον ἐργάζεται. Φησὶν οὖν, ὅτι, Οὐχ ᾧς κατεγνωκὼς ὑμῶν ταῦτα λέγω, οὐδὲ ᾧς νομίζων ὑμᾶς ἀκανθῶν πλήρεις, ἀλλὰ δεδοικώντα μὴ τοῦτο γένηται. Καὶ οὐχ εἶπε, Προσδοκῶμεν περὶ ὑμῶν, ἀλλὰ, **Π**επείσμεθα, τουτέστιν, ἐν βεβαιότητι ἐσμεν περὶ ὑμῶν, διὰ οὓς οὗτως ἔχετε, ἀλλὰ κρείττονας, καὶ διὰ τῆς ἕαυτῶν σωτηρίας φροντίζετε, καὶ οὕτως ἐλαττοσαμεν πληκτικῶς. **Η** οὖν περὶ τῆς πολιτείας αὐτῶν τοῦτο φησιν, ὅτι, Οὐκ ἐστὲ ὑμεῖς τοιοῦτοι ἀκανθῶδες; ή περὶ δινειδέσεως, ὅτι, Οὐκ ἐστὲ κατάρας ἐγγύς, οὐδὲ πρὸς καῦσιν, ἀλλὰ τις ἀλλή ἀντιμεσθία ὑμὸν ἀπόκειται. **Ο**ρα δὲ καὶ τὸ ἐπαγόμενον.

Οὐ γάρ δόκιμος δὲ Θεὸς ἐπιλαθέσθαι τοῦ ἔργου ὑμῶν. Ιδε πῶς αὐτοὺς ἀνεκτήσατο καὶ ἀνέρρωσε πρὸς τὸ ἀπίζειν τὰ βελτίων, ἀναμνήσας αὐτοὺς τῶν προτέρων, καὶ τῆς δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ· εἰ γάρ δίκαιος δὲ Θεός, οὐκ ἐπιλήσεται τοῦ, ἔργου ὑμῶν, τουτέστι, τῆς εὐσπλαγχνίας, τῆς φιλαδελφίας, ἀλλ' ἀντιδίδεται ὑμῖν. **Ω**στε μὴ μικροψυχεῖτε, ἀλλὰ πάντως ἀλπίζετε τὰ βελτίων, ἐπειδὴ καὶ πάντως δὲ Θεὸς δίκαιος. Οὐκοῦν περὶ ὑμῶν ἔπον & εἴπον, πληκτικῶς· οἵδια γάρ ὅτι οὐ κατάρας δέξιοι ὑμεῖς.

Καὶ τοῦ κόπου τῆς ἀγάπης ἡς ἐνεδείξασθε εἰς τὸ δυρμα αὐτοῦ, διακονήσατες τοῖς ἀγίοις, καὶ διακονοῦτες. Μεγάλα αὐτοῖς μαρτυρεῖ· οὐκ ἔργα μόνον, ἀλλὰ καὶ μετὰ προθυμίας ἔργα. Τὸ γάρ διακονεῖν προθυμίας σημαντικόν. Ἀγάπην καὶ τὴν ἐλεημοσύνην φησὶν, ἣν ἀπεδείχαντο, οὐκ εἰς τοὺς ἀδελφούς, ἀλλ' εἰς τὸ δυνομα τοῦ Θεοῦ. **Ο**ρα μεγίστην παράκλησιν, ὅτι οὐκ ἀνθρώποις ποιοῦμεν, ἀλλὰ Θεῷ· ᾧς καὶ δὲ Χριστὸς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· Ἐμοὶ ἐποιήσατε, φησὶν. **Ο** γάρ διὰ τὸ δυνομα τοῦ Θεοῦ τημελῶν τὸν ἄδικον^β, τῷ Θεῷ τοῦτο ποιεῖ. Τοῖς ἀγίοις δὲ, τουτέστι, τοῖς πιστοῖς. Πᾶς γάρ πιστὸς ἄγιος, καὶ κοσμικὸς δὲ. **Η**γίασται γάρ, φησὶν, δὲ Αὐτῷ δὲ πιστοῖς ἐν τῇ γυναικὶ, καὶ ἡγίασται η

Reaproba est, et maledictio proxima. Bonam terram benedici dixit a Deo: insfrugiferam autem non dixit simpliciter execrataim, sed execrationi vicinam, ut non desperemus. Nam qui prope execrationem est, poterit et longe removeri.

Cujus consummatio in combustionem. Hoc etiam adjecit, ne desperemus. Non enim dixit, quae comburetur, sed, cuius finis ad combustionem: hoc est, si ad finem usque in sterilitate perseverarit. Potest itaque desistere a sterilitate, atque spinas compescere, probata item reddi, atque benedictionis particeps.

VERS. 9. **C**onfidimus autem de vobis, dilecti, meliora, et viciniora saluti, tametsi ita loquimur. **B** cum eos abunde satis carpsisset ac perterrefecisset, rursus medetur, ne omnino supinos laxosque reddat. Nam qui segnem nimis objurgat, segniorē reddit. Ait ergo: Nōn quasi vos damnarim ista dico, neque quod vos spinarum plenos esse sentiam, sed metuens ne hoc fiat. Nec dixit, **D**e 686 vobis exspectamus: sed, **C**onfidimus, id est, certi ac firmati sumus quod non sic habetis, sed melius, et quod vestri ipsorum salutis curam geritis, etiam si nos tam aspere locuti sumus. Vel igitur de conversatione et moribus eorum hæc dicit, quod Vos non estis hujusmodi spinosi: vel de retributione, quod Non estis execrationi proximi, neque in combustionem, sed alia quædam vobis merces est reposita. Expende autem quod sequitur.

VERS. 10. **N**on enim injustus Deus, ut obliviscatur operis vestri. Animadverte quomodo ipsos erexerit et confortarit ut sperent meliora, revocans eis ad memoriam priora, ac justitiam Dei. Si enim justus est Deus, non obliviscetur operis vestri. hoc est, misericordiae, fraternalis dilectionis, sed retribuet vobis. Proinde ne despondeatis animum, sed omnino meliora sperate, quandoquidem et Deus omnino justus est. Non igitur de vobis dixi, quæ dixi, ut animum vestrum percellam: novi enim quod vos non sitis digni execratione.

Ac dilectionis quam ostendistis in nomine ejus, qui ministrasti sanctis, et ministratis. Magna eis tribuit, non solum opera, verum etiam opera cum alacritate. Ministrare namque promptitudinis est indicium. Per dilectionem autem eleemosynam intelligit, quam impertierunt, non in fratres, sed in nomen Dei. Animadverte maximam consolacionem, quod non hominibus, sed Deo facimus eleemosynam, perinde ac Christus in Evangelio inquit: Mihi fecistis. Qui enim propter nomen Dei injusto prospicit, Deo istud facit. Sanctis, hoc est, fidelibus. Omnis enim fidelis sanctus est, etiam si in mundo fuerit. Sanctificatus est enim, inquit, vir infidelis in uxore, et sanctificata est uxor infi-

Variæ lectiones.

^α κατακαῦσαι το. ^β ἀδελφὸν το.

della in marito ¹⁰. Fides igitur hic sanctificationem facit. Ne igitur erga eremitas tantummodo curam impendamus, tanquam sanctos, verum etiam erga mundanos. Sancti enim illi sunt et fide et vita: porro ipsi laici sancti sunt in fide, plerique etiam in vita. Observa autem quomodo eos leniat ac mitiget. Non enim dixit, qui ministrasti, et ita quievit: verum adiicit, et ministrasti, hoc est, eadem hodieque facitis.

VERS. 11. Cupimus autem unumquemque vestrum eamdem ostendere sollicitudinem ad expletionem spei usque in finem. Perinde ac si quis dicat: Quam ergo ob causam, o Paul, haec dixisti, si noluisti nos ferire et increpare? Haec dixi, inquit, cupiens ut in futurum etiam recte curratis: non quod priora condemnem, verum quod de futuris metuam. Nec dixit, Volo, quod erat **687** præceptoriæ auctoritatis: sed, Cupio, quod est paterni affectus. Non enim verbis tantum hoc desidero, sed animus meus pro vobis astuat. Tale enim quiddam intellige per èpithymum. Nec simpliciter pro vobis, sed, pro unoquoque vestrum: adeo omnium sive majorum sive minorum cura tangebatur, omnesque norat. Ut sitis solliciti, ad expletionem spei, hoc est, ut plenam et perfectam fidem ostendatis, et non perturbemini. Observa autem quomodo non aperte ferit; neque dicit, Desperastis, recolligate vos deinceps: verum tantum non hoc dicit: Evidem volo te semper sollicitum esse, et ut qualis fuisti antebac, talem etiam in postorum te exhibeas.

VERS. 12. Ut non segnes efficiamini. Hoc itidem ad mitigationem eorum dicit: ad futurum enim tempus hoc dicit. Atqui supra dixit: Quoniam segnes facti estis: sed auditum, ad auditum enim usque segnitiem statuit: Jam vero, inquit, curam gero, ne animum vestrum segnities ista attingat. Ut enim corpus otium et immobilitas laedit, sic et animani a bonis operibus cessatio, supinam magis efficit.

Verum imitatores eorum qui per fidem et longanimitatem promissiones hereditate cupiunt. Supra commonefecit ipsos eorum, quæ antea ipsi gesserant, domesticum ipsis exemplum proferens: nunc vero ad patriarcham eos subvehit. Ne existimant enim se nullo esse numero dignos, ac veluti contemptos sese a Deo relictos esse, planum facit jam quod isthuc maxime sit fortium virorum, tentari scilicet, et quod magnos viros sic exercuerit Deus. Si enim statim daret quod promisisset, fides eorum haud demonstraretur. Nunc autem differt denuo sua, ut fides ipsorum per patientiam inclarescat. Tum etiam planum sit quempiam credere ei qui promisit, quando post multum temporis elapsum non acceperit, et tamen se accepturum

A γυνι η ἀπωτος ἐν τῷ ἀρδρῃ. Η πίστις οὖν ἐν ταῦθα τὸν ἀγιασμὸν ποιεῖ. Ήστε μὴ πρὸς τοὺς ἐν τῇμῳ μόνους σπουδήιοι ὅμεν, ὡς ἀγίους, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς κοσμικούς· ἄριοι μὲν γάρ ἔχεινοι καὶ πίστει, καὶ βίῳ· ἄγιοι δὲ καὶ οἱ λαϊκοὶ τῇ πίστει, πολλοὶ δὲ καὶ βίῳ. Ὁρα δὲ πῶς θεραπεύει αὐτούς. Οὐ γάρ εἶπε, διακονήσαντες, καὶ ξεση· ἀλλὰ προσέθηκε, καὶ διακονοῦντες· τουτέστι, καὶ Εἰ τὸ αὐτὸν ποιοῦντες.

Ἐπιθυμοῦμεν δὲ ἔκαστον ὑμῶν τὴν αὐτὴν ἐρδεικρυσθαι σπουδὴν πρὸς τὴν πληροφορίαν τῆς ἐλπίδος ἀχρι τέλους. Ήσπερ τινὸς εἰπόντος· Τίνος οὖν ἔνεκεν ταῦτα εἴπας, ὁ Παῦλος, εἰ μὴ ἐμελλεῖς ἡμᾶς πλήττειν; φησὶν, δτι, Ταῦτα εἴπον, ἐπιθυμῶν ἵνα καὶ πρὸς τὸ μέλλον εὑδρομῆτε· οὐχ ὡς τῶν προτέρων καταγινώσκων, ἀλλ’ ὑπὲρ τῶν μελλόντων δεδοικώς. Καὶ οὐκ εἴπε, Θέλω, δπερ ἦν διδασκαλικῆς αὐθεντίας· ἀλλ’, Ἐπιθυμῶ, δ πατρικῆς ἐστι φιλοστοργίας. Οὐ γάρ μέχρι ὥρητων τοῦτο βιώλομαι, ἀλλ’ ἡ ψυχὴ μου καλεῖται ὑπὲρ ὑμῶν. Τοιούτον γάρ τι νόει τὸ, ἐπιθυμῶ. Καὶ οὐχ ἀπλῶς ὑπὲρ ὑμῶν, ἀλλ’ ὑπὲρ ἑνὸς ἔκαστου· οὕτω πάντων ἐκήδετο, καὶ μικρῶν καὶ μεγάλων, καὶ πάντας ἤπιστατο. Ή; ἀν σπουδᾶς δητε πρὸς τὴν πληροφορίαν τῆς ἐλπίδος, τουτέστιν, ἵνα πλήρη καὶ τελεῖαν τὴν ἐλπίδα ¹¹ ἐνδείξῃς, καὶ μὴ σκυλευθῆτε. Ὁρα δὲ ¹⁰ πῶς οὐ πλήττει φανερῶς, οὐδὲ λέγει δτι, Ἀπηλπίσατε, καὶ ἀναχθῆσαθε ἔκυτον; λοιπὸν, ἀλλ’ ὡσανει τοιαῦτα λέγει· Θέλω σε σπουδᾶς εἰσιν ἀει, καὶ οἶος ἡς πρότερον, τοιούτων εἶναι καὶ νῦν καὶ εἰς τὸ μέλλον.

C "Ιτα μὴ ρωθοὶ γένησθε. Καὶ τοῦτο πρὸς θεραπείαν αὐτῶν· εἰς γάρ τὸν μέλλοντα χρόνον ἐξέγει αὐτό. Κατοι ἀνωτέρω εἴπεν· Ἐπειδὴ ρωθοὶ γέγορατ, ἀλλὰ ταῖς ἀκοῖς· μέχρι γάρ τῆς ἀκοῆς ἐστησε τὴν νωθρότητα· νῦν δὲ, φησι, προνοοῦμαι,¹¹ ἵνα μὴ τῆς ψυχῆς ὑμῶν ἀφηται αἰτη. Ός γάρ τὸ σῶμα ἡ ἀργία καὶ ἀκινησία βλάπτει, οὕτω καὶ τὴν ψυχὴν ἡ τῶν ἀγαθῶν ἀργία ὑπτιωτέραν ἐργάζεται.

Mημηται δὲ τῶν διὰ πίστεως καὶ μακροθυμίας πληρογεμούντων τὰς ἐπιγγελλας. Ἀνέμησον αὐτοὺς ἀνωτέρω, ὃν αὐτοὶ κατώρθωσαν πρότερον, εἰκοθεν αὐτοὶς φέρων τὰ ὑποδείγματα. Νῦν δὲ καὶ ἐπὶ τὸν πατριάρχην αὐτοὺς ἀνάγει. Ἰνα γάρ μὴ νομίσωσι δτι ὡς οὐδενὸς ἀξιοῖ λόγου καταφρονηθέντες ὑπὸ Θεοῦ ἐγκατελειφθησαν, δείκνυσιν δτι μάλιστα τῶν γενναίων ἀνδρῶν τοῦτο ἐστι, τὸ πειράζεσθαι, καὶ δτι τοῖς μεγάλοις ἀνδράσιν οὕτω κέχρηται δ Θεός. Εἰ μὲν γάρ εὐθὺς ἐδίου δὲ πηγγείλατο, οὐκ ἂν ἡ πίστις αὐτῶν διεδείκνυτο· νῦν δὲ ἀναβάλλεται τὰς δόσεις, ἵνα φανῇ ἡ πίστις αὐτῶν διὰ τῆς ὑπομονῆς. Τότε γάρ τις φαίνεται, δτι πιστεύει τῷ ἐπιγγειλαμένῳ, δτε πολλοῦ καιροῦ διελθόντο; μὴ λαμβάνων, δημαρτινῶν, πιστεύει δτι λήψεται, καὶ οὐκ

¹⁰ I Cor. vii, 14.

Variæ lectiones.

¹¹ πίστιν ο. ¹⁰ σύνετιν ο. ¹¹ προθυμοῦμαι ο.

στοναρκῇ³⁹. Διὰ τοῦτο οὖν ταῦτα τὰ πληκτικὰ λέγω καὶ μὴν, ἵνα διαναστῆσα ὑμᾶς, καὶ γένησθε μιμηταὶ τῶν κληρονομησάντων τὰς ἐπαγγελίας διὰ πίστεως καὶ μαχροθυμίας. Τίνες δὲ εἰσιν οὗτοι, μετὰ ταῦτα ἔρει. Ὅρα δὲ πῶς πρῶτον εἶπε τὴν πίστιν, εἴτα μαχροθυμίαν, διτὶ ἀπὸ πίστεως ἡ μαχροθυμία. Εἰ μή γάρ πιστεύει τις διτὶ πάντως δώσει ὁ ἐπαγγελάμενος, οὐδὲ μαχροθυμεῖ.

Τῷ γάρ Ἀβραὰμ ἐπιτηγειλμένος δὲ Θεός, ἐπειδὴ οὐδεγέδη εἰχει μείζονος δύσται, δύσται καθ' ἐντοῦ λέγων· Ἡ μήτη, εὐλογῶν εὐλογήσω σε, καὶ πλησύτων πληθυνῶ σε. Πολλῶν δυτῶν τῶν διὰ τῆς πίστεως κληρονομησάντων τὰς ἐπαγγελίας, τοὺς ἀλλους μὲν τέως νῦν παρῆκε, τοῖς ἔχησι αὐτοὺς ταριεύων, μόνον δὲ τοῦ Ἀβραὰμ μέμνηται, διὰ τε τὸ ἀξίωμα τοῦ προσώπου, καὶ διτὶ μάλιστα οὗτος καὶ ἐπαγγελίας ἡξιώθη καὶ ἐπέτυχε. Καὶ διὰ τοῦτο δείκνυσιν διτὶ οὐ δεῖ μιχροφύχειν, ἀλλ' ἀναμένειν τὸν Θεόν, θέον ἔχοντα μὴ ταχέως ἐπάγειν τὰ ἐπηγγειλμένα, ἀλλὰ διὰ μακροῦ τοῦ χρόνου. Πότε δὲ ὥμησε καὶ ἐκαυτοῦ δὲ Θεός; Ἡ ἐν αὐτοῖς τοῖς λόγοις οἵτις φησιν, διτὶ Κατ' ἐμαυτοῦ δύσται· ἵστω δὲ καὶ τὸ, η μήτη, εἰποι ἀν τις δόκον εἶναι τοῦ Θεοῦ καθ' ἐκαυτοῦ· τὸ γάρ η μήτη, αὐτὴ τοῦ δυτῶς μήτη, σημαίνει. Ὅπερ οὐδὲν ἀλλο ἐστὶν η βεβαιωτικὸν τῆς ἀληθείας· ἀλλήλεια δὲ τις ἀν εἴη ἀλλος, η δὲ Θεός; οὕτω καὶ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις δὲ Κύριος, Ἀμήτη, δημήτη, λέγων, τὸν αὐτὸν δρόκον δύμνει, ἐκ τοῦ μὴ ἔχειν κατὰ μείζονος δύμώσαι, καὶ ἐκαυτοῦ δύμνει, ὡς καὶ δὲ Πατήρ. Καίτοι τινὲς καὶ τῷ Ἀβραὰμ αὐτὸν τιτεῖ τὸν Σὺν δύμιλῆσαι ἐνήσαν· λέγει γάρ η Γραφὴ, διτὶ, Εἶπε δὴ πρὸς Ἀβραὰμ δὲ ἄγγελον. Οὐ δῆπον δὲ, φασίν, δὲ Πατήρ εἶη ἀν ἄγγελος, ἀλλ' ὁ γίλες δὲ τῆς μεγάλης βουλῆς.

Καὶ οὕτω, μαχροθυμήσας ἐπέτυχε τῆς ἐπαγγελίας. Πῶς πρὸς μὲν τῷ τέλει τῆς Ἐπιστολῆς λέγει, διτὶ οὗτοι πάντες οὐκ ἔκομισαντο τὰς ἐπαγγελίας, ἀλλὰ πόρρωθεν αὐτὰς εἶδον καὶ ἤσπασαντο· νῦν δὲ φῆσιν, διτὶ δὲ Ἀβραὰμ ἐπέτυχε τῆς ἐπαγγελίας; Οὐ περὶ τῶν αὐτῶν λέγει ἐνταῦθα κάκει, ἀλλ' ἐνταῦθα μὲν περὶ τῶν ἐν τῷ βίῳ τούτῳ ἐπηγγειλμένων φησιν, ὃν ἐπέτυχεν δὲ Ἀβραὰμ μετὰ μακροῦ χρόνου· ἐκεὶ δὲ περὶ τῶν οὐρανίων, ὃν οὐπω ἐπέτυχεν. Ἀμφότερα μέντοι, καὶ τὸ ἐπιτυχεῖν αὐτὸν, καὶ τὸ μήπω ἐπιτυχεῖν, εἰς παράκλησιν έστι τοῖς δλιγοφύχοις· τὸ μὲν, διτὶ καὶ ἡμεῖς, ἐὰν μαχροθυμήσωμεν, τευχόδεμθα· τὸ δὲ, διτὶ ἐκείνου μήπω τυχόντος τοῦ πρὸς τοσούτων ἐτῶν τελειωθέντος, ἀνόρτοις ἡμεῖς λοιπὸν οἱ ἀσχάλοντες, διτὶ οὕτω τυγχάνομεν. Ὅρα δὲ πῶς εἶπεν, διτὶ μαχροθυμήσας ἐπέτυχε τῆς ἐπαγγελίας, ἵνα δειξῃ μεγάλην τὴν δύναμιν τῆς μαχροθυμίας, καὶ διτὶ οὐχ ἡ ἐπαγγελία μόνη τὸ πᾶν εἰργάσατο. ἀλλὰ καὶ ἡ μαχροθυμία. Ἐνταῦθα δὲ καὶ φοβεῖ αὐτοὺς, διδοὺς ἐννοεῖν ἐκ τοῦ ἐναντίου, διτὶ ἐγκόπτε-

A credit, et non torpet. Prepterea igitur haec objuratoria vobis dico, ut excitem vos, et ut commovere remini inter hæredes promissionis per fidem et longanimitatem. Quinam vero sint illi, post hac exponet. Observa autem quomodo primo loco fidem collocari, deinde longanimitatem, quoniam ex fide est longanimitas. Nisi enim credit aliquis omniaco daturum eum qui promisit, nunquam erit longanimitis.

B VERS. 15, 14. *Abrahæ namque promittens Deus, quoniam neminem habeat per quem juraret majorem, per semetipsum juravit, dicens: Vere benedicens benedicam te, et multiplicans multiplicabo te.* Cum plerique alii essent qui per fidem 688 hæreditarent promissiones, alios quidem nunc prætermisit, reponens eos inter eos qui sequuntur; solius Abrahami autem nieminit, tum ob personæ dignitatem, tum quod hic præ ceteris promissione dignatus sit, eamque sit consecutus. Per hoc pariter indicat non esse desperandum nobis, sed Deum potius exspectandum, cui in more est non statim præstare quæ promisit, sed post multum temporis. Quando autem juravit per seipsum Deus? Vel ipsiis verbis quibus ait: *Per memetipsum juravi.* Forsitan autem et particulam, η μήν, quispiam dixerit juramentum Dei per sese. Nam η μήν, *rēvera*, significat. Quod nihil sane est aliud, quam confirmatio quædam veritatis. Veritas autem, quisnam alias fuerit præter Deum? Sic et in Evangelio Dominus, *Amen, amen, dicens*, idem juramentum jurat, cum non possit per maiorem jurare, per seipsum jurans, perinde ac Pater. Nonnulli tamen putarunt ipsum Filium tum eum Abrahamo collocatum: ait enim Scriptura: *Dixit autem ad Abram angelus. Nequaquam enim, inquit, Pater angelus esse poterat, sed Filius, magni consilii angelus.*

VERS. 15. *Et sic, longanimiter ferens, assecutus est promissionem.* Qui igitur in fine Epistolæ dicit, quod isti omnes non acceperunt promissiones, sed eminus eas intuiti sunt et salutaverunt, hic vero ait Abramum consecutum esse promissionem? Non de iisdem hic et illic loquitur, verum hic de iis quæ in vita ei promissa erant loquitur, quæ Abram sane longo post tempore assecutus est: D illic autem de cœlestibus, quæ nondum erat assecutus. Utrumque vero, et quod consecutus sit, et quod nondum sit consecutus, ad consolationem pusillanimibus inserviunt: alterum quidem, quod et nos, si patienter exspectamus, assequemur: alterum vero, quod si ille nondum est assecutus, qui ante tot annos consummatus est, admodum insipientes nos sumus, cum ægre serimus nos nondum assequi. Observa autem quomodo dixerit, per longanimitatem eum consecutum promissionem, ut ingentem longanimitatis vim atque potentiam ob oculos ponat, et quod promissio sola

Variae lectiones.

³⁹ ἀποναρκῇ πρὸς τὴν πίστιν πι.

totum hoc non efficerit, sed etiam longanimitas. **A** ταὶ ἡ ἐπαγγελία δι' ὀλιγοψυχίας⁹³. Καὶ τοῦτο συνέδη τῷ εν τῇ ἑρήμῳ πάλαι λαῷ, οἱ ὀλιγοψυχῆσαντες οὐκ ἔτυχον τῆς ἐπαγγελίας διώς. Εἴποι οὖν ἄντις· Καὶ πῶς οἱ ἄγιοι κατοι μακροθυμήσαντες οὐκ ἔτυχον, ὡς πρὸς τῷ τέλει φησίν; Ἀλλὰ τεύξονται πάντες. Οἱ δὲ τοῦ λαοῦ γογγυσταί⁹⁴ οὔτε ἔτυχον, οὔτε τεύξονται.

At vero assequuntur **689** omnino, verum qui ex populo murmurarunt, neque assecuti sunt, neque assequentur.

VERS. 16. *Homines enim per majorem jurant, et omnis controversie ipsis finis est ad confirmationem juramentum. Hoc est per juramentum solvitur omnis contentionis controversia. Etenim dicuntur quidem multa, et contradicuntur utrinque, sed enim jusjurandum postremo accedens, ac stabiliens, cuncta dubia solvit.*

VERS. 17. *In quo abundantius volens Deus ostendere pollicitationis hæredibus immobilitatem consilii sui, juramento stabilivit. Hoc est, propterea quod, quandoquidem ita se res habet, ut hominibus juramentum omnem fidem afferat, ob eam rem Deus etiam jurat. Vel, in quo, hoc est, quia juravit per seipsum Deus, ex abundanti monstravit nobis, quod omnino et impermutabiliter facturus sit quæ nobis promiserit. Nam Deo etiam sine juramento fides adhibenda erat, propter nos tamen demittit sese, nec suam dignitatem contemplatur, verum ut nobis persuadeat, indigna etiam de se ipso dici patitur. Nos enim fideles promissionis sumus hæredes, qui in semine ejus, qui Christus est, benedicti sumus. Animadverte autem quomodo etiam tum Filium dicat mediatorem Dei et hominum fuisse : per ipsum enim tanquam Verbum juravit Deus et Pater.*

VERS. 18. *Ut per duas res immobiles, in quibus impossibile mentiri Deum. Quales et cuiusmodi? Quod simpliciter diceret ac promitteret, tum quod jusjurandum promissione apponere. Quoniam enim apud homines hoc videtur esse firmissimum, jusjurandum videlicet, propterea ipse illud apposuit. In quibus, pro, ex quibus his duabus rebus, certissima demonstratur promissio, ac impossibile est mentiri Deum. Quemadmodum igitur juravit propter nos, etsi indignum erat ipso jurare, ita istud, didicit ex quibus passus est, intellige. Etenim homines id existimant esse credibilius et certius, quod experientia comprobatum est.*

*F*ortissimum solatum habeamus, qui confugimus ad tenendam propositam spem. Hoc est, magnam admonitionem et adhortationem. Non enim magis propter Abramum, quam propter nos hoc dictum est, qui confugimus ad eum, hoc est, speravimus. Quorsum autem habemus adhortationem? ad hoc ut teneamus propositam spem, hoc est, ut ab illis quæ sunt Abrahomo data, de iis etiam quæ ad nos pertinent certiores reddamur, neque quidquam am-

"Αρθρωποι μὲρ ταρ κατὰ τοῦ μεῖζον διμήνουσι, καὶ πᾶσης αὐτοῖς ἀντιλογίας πέρας εἰς βεβαλωσιν δρκος. Τουτέστι, ἐκ τοῦ δρκου λύεται πᾶσης ἀντιλογίας ἀμφισβήτησις. Καὶ γάρ λέγονται μὲν πολλὰ, καὶ ἀντιλέγονται ἐξ ἔκατέρου μέρους, δὲ δρκος τελευταῖς ἐπεισιῶν καὶ βεβαιῶν, τὰ ἀμφιβολαὶ λύεται πάντα.

CἘρ φερισσότερος βουλόμενος δ Θεὸς ἐπιδεξασθαι τοῖς κληρονόμοις τῆς ἐπαγγελίας τὸ ἀμετάθετο τῆς βουλῆς αὐτοῦ, ἐβεβαλωσεν⁹⁵ δρκω. Τουτέστι, διὸ, ἐπειδὴ καὶ τοῖς ἀνθρώποις δρκος πᾶσιν πίστιν ἐπιφέρει, διὰ τοῦτο καὶ δ Θεὸς δικυνταιν. "Η, ἐν ᾧ, ἀντὶ τοῦ, ἐν τῷ δύμασι, φησι, καθ' ἐαυτοῦ δ Θεός, ἐκ περιουσίας ἐδειξεν ἡμῖν, δὲ τούτως καὶ ἀμεταθέτως ποιήσει ἢ ἐπηγγείλατο. "Εδει μὲν γάρ καὶ χωρὶς δρκου πιστεύεσθαι τὸν Θεόν, ὅλῃ δι' ἡμᾶς δι' ἡμᾶς συγχάτεσι, καὶ οὐ τὴν αὐτοῦ ἀξίαν σκοπεῖ, ὅλῃ διπλας ἡμᾶς πιστή, ἀνάξα περὶ αὐτοῦ ἀνέχεται λέγεσθαι. "Ημεῖς γάρ οἱ πιστοὶ τῆς ἐπαγγελίας ἐσμὲν κληρονόμοι, οἱ ἐν τῷ σπέρματι αὐτοῦ, οἱ ἐστι Χριστός, εὐλογηθέντες. "Ορχ πῶς καὶ τότε λέγει τὸν Υἱὸν μεσίτην Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων γεγονένατο. Δι' αὐτοῦ γάρ ὡς Λόγου διμνυεν δ Θεός καὶ Πατήρ.

Iτα διὰ δύο πραγμάτων ἀμεταθέτων, ἐν οἷς ἀδύτατοι φεύγουσι θεόν. Ποιου καὶ ποιου; Τούτε πεπλῶ, εἰπεῖν καὶ ὑποσχέσθαι, καὶ τοῦ δρκου προσθεῖναι τῇ ὑποσχέσει. Ἐπειδὴ γάρ παρὰ ἀνθρώποις τοῦτο δοκεῖ πιστότερον, τὸ τοῦ δρκου, διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς τοῦτο προσεθήκεν. Ἐν οἷς, ἀντὶ τοῦ, ἐξ ὧν, τούτων τῶν δύο, πιστοτάτη δείκνυται ἡ ἐπαγγελία, καὶ ἀδύνατον φεύγασθαι τὸν Θεόν. "Ωστερ οὖν διμνυσε δι' ἡμᾶς, κατοι ἀνάξιον αὐτοῦ τὸ διμνύναι, οὐτιο καὶ τὸ, διμαθείρ εξ ὧν ἀπαθεί, νόει. Καὶ γάρ οἱ ἀνθρώποι τοῦτο νομίζουσιν ἀξιοπιστότερον, τὸ διὰ τῆς πειρας ἐλθεῖν.

*Ι*σχυρὰ παράληπσιν ἔχωμεν, οἱ κατασχυρότες κρατῆσαι προκειμένης ἐπιπλόος. Τουτέστι, παρανειν μεγάλην καὶ προτροπήν. Οὐ μᾶλλον γάρ διὰ τὸν Ἀβραὰμ, ή δι' ἡμᾶς τοῦτο εἰρηται, τοὺς καταφυγόντας ἐπ' αὐτὸν⁹⁶, τουτέστι, τὸ πικέτας. Ποὺ δὲ ἔχομεν τὴν προτροπήν; Εἰς τὸ κρατῆσαι τῆς προκειμένης ἐπιπλόος· τουτέστιν, ἵνα ἀπ' ἐκείνων τῶν τῷ Ἀβραὰμ δοθέντων, καὶ περὶ τῶν καθ' ἡμᾶς πληροφορηθῶμεν, καὶ μὴ διτάξωμεν περὶ τῶν

Variæ lectiones.

⁹³ διλγωρίας ο. ⁹⁴ γογγύζοντες ο. ⁹⁵ ἐμεσίτευσεν ο. ⁹⁶ αὐτὴν ο.

μελάντων καὶ οὐρανίων, ἀ ἐλπίζομεν, ἀλλὰ βεβαίως Α bigamus de futuris, adeoque cœlestibus bonis quæ speramus, sed firmiter ac tuto retineamus hanc spem, nec dimittamus ipsam. 690 Etenim quæ Abraham facta est promissio, ad nos etiam spectat, ac proprie ad nos qui Christo credimus, et in superioribus dictum est.

"Hr ὡς ἄγκυραν ἔχομεν τῆς ψυχῆς ἀσφαλῆ καὶ βεβαιαν. Ἡν ἐλπίδα ἔχομεν ὡς ἄγκυραν. Καὶ γάρ ὡς περ ἔκεινή τὰ πλοῖα ἐν καιρῷ ζάλης ἴστησιν ἕδραια, οὕτω καὶ ἡ ἐλπὶς τοὺς σαλευομένους τοῖς πειρασμοῖς, ἕδρισίους καὶ ὑπομονῆτον εἶναι ποιεῖ. Οὐχ ἀπλῶς δὲ εἰπεν, ἄγκυραν, ἀλλὰ ἀσφαλῆ καὶ βεβαιαν. Εἴστι γάρ ἄγκυρα μή φυλάττουσα τὸ σκάφος ἀσάλευτον, ή δια ταθρά, ή δια τὸν ἐλαφρότερον. Εἰκότως δὲ οὐ θεμέλιον ἐμνήσθη, ἀλλ' ἄγκυρας· διότι διὰ τὸν ἐπιθέτον τὸν σφόδρα στερβόν καὶ φιλοσόφων τίθεται· ή δὲ ἄγκυρα ἐπι τῶν ζάλην ἔχοντων, οἵτις ησαν οὕτωι τοῖς πειρασμοῖς κλυδωνιζόμενοι.

Καὶ εἰσερχομένην εἰς τὸ ἐσώτερον τοῦ καταπέπλου ματος. Εἶπεν ἀνωτέρω διτι 'Αναμελνατε· γενήσεται γάρ τὰ ἐλπίζομενα· νῦν τελεώτερον πληροφορῶν, λέγει, διτι καὶ ήδη ἔχομεν αὐτὰ τῇ ἐλπίδι. Αὗτη γάρ εἰσελθοῦσα ἐνδόν τοῦ οὐρανοῦ, ἐποίησεν ἡμᾶς· ήδη εἶναι ἐν τοῖς ἐπαγγελμάνοις, καὶ εἰς κάτω ὥμεν, καὶ μήπω^ο ἐλάδομεν. Τοσαύτην ἔχει τὴν ισχὺν τῇ ἐλπὶς, ὥστε τοὺς ἐπιγείους οὐρανίους ποιεῖν. Ήσπερ δὲ ἐν τῇ Παλαιᾷ τὸ καταπέτασμα διείργε τὸ ἄγιον ἀπὸ τῆς λοιπῆς σκηνῆς· οὕτω καὶ δι οὐρανὸς ἡμῖν καταπέτασμα, διείργων τὰ κάτω ἀπὸ τῶν θειοτέρων καὶ ὑπερουρανίων.

"Οπου πρόδρομος ὑπέρ ήμων εἰσῆλθεν Ιησοῦν. Εἰπὼν διτι· ή ἐλπὶς ἡμῶν εἰς τὸν οὐρανὸν εἰσέρχεται, βεβαιοὶ τὸ ρῆθν, διὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν τοῦτο πιστούμενος. Καὶ γάρ δο Χριστὸς; ἔκεινος εἰσῆλθε· καὶ οὐχ ἀπλῶς εἰσῆλθεν, ἀλλὰ πρόδρομος εἰσῆλθε, τουτέστιν, ὡς καὶ ἡμῶν ὅφειλόντων εἰσελθεῖν. Οὐ γάρ πρόδρομος, τινῶν ἐστιν ἀκολουθούμενων πρόδρομος, καὶ οὐδὲ πάνυ πολὺ τὸ μέσον τοῦ πρόδρομου καὶ τῶν ἐπομένων, ὥσπερ οὐδὲ Ἰωάννου καὶ Χριστοῦ. Μή τοινυν ἀσχάλλετε· δοσον οὖπω εἰσελευσόμεθα διπον δ πρόδρομος ἡμῶν. Οὐχ ἡρκήσθη δὲ εἰπὼν, πρόδρομος, ἀλλὰ προσέθηκε καὶ τὸ, ὑπέρ ήμων, εἰς πλείω πίστωσιν, ὥστεν τοῦτο λέγων· Οὐχ αὐτὸς ἐδεῖτο τοῦ ἔκεισε εἰλθεῖν· πῶς γάρ Θεὸς ὁν; ἀλλ' ὡς περ σάρκα δι' ἡμᾶς ἐλαθεν, οὕτω καὶ δι' ἡμᾶς εἰσῆλθεν ἐπώτερον τοῦ οὐρανοῦ, ἵνα ἡμῖν ἀνοίξῃ τὴν ὁδὸν. Ήστε ἀναγκαῖως εἰσελευσόμεθα καὶ αὐτοῖς. Η τὸ, Ὑπέρθιμῶν, ἀντὶ τοῦ, ἵνα ἐντυγχάνῃ ὑπὲρ ἡμῶν τῷ Πατρὶ, ὡς καὶ δ ἀρχιερεὺς εἰσῆσε εἰς τὸ Ἀγιον ὅπερ τοῦ ἐνιαυτοῦ, ἐξιλασκόμενος ὑπὲρ τοῦ λαοῦ.

Καὶ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ, Ἀρχιερεὺς γενόμενος εἰς τὸν αἰώνα. Καὶ τοῦτο μεγίστη παρά-

A bigamus de futuris, adeoque cœlestibus bonis quæ speramus, sed firmiter ac tuto retineamus hanc spem, nec dimittamus ipsam. 690 Etenim quæ Abraham facta est promissio, ad nos etiam spectat, ac proprie ad nos qui Christo credimus, et in superioribus dictum est.

VERS. 19. Quam sicut anchoram habemus anima, tutam ac firmam. Quam spem habemus veluti anchoram. Nam perinde ut illa naves tempestatis tempore firmas constituit, consimilem ad rationem spes agitatos et concusso tentationibus, stabiles et patientes efficit. Non simpliciter autem, anchoram, dixit, verum, tutam ac firmam. Estenim anchoraque non conservet scapham inconcussam, vel si putrida fuerit, vel quando plus æquo levior. Merito autem non fundamenti meminit, sed anchoræ, eo quod fundamentum in valde solidis ac sapientibus ponitur: anchora vero in iis quæ tempestate quatuntur, quales fuerunt isti qui temptationibus agitabantur et fluctuabant.

B Et incidentem usque ad interiora velaminis. In superioribus dixit, Exspectate: evenient enim quæ sperantur. Jam perfectius certos faciens, ait quod etiamnum ea habemus in spe. Ista namque ingressa in cœlum fecit jam nos esse in promissis bonis, etiamsi adhuc infra in terris simus, etiamne nondum acceperimus. Spes tantas vires habet, ut terrestres cœlestes faciat. Quemadmodum vero in Veteri Testamento velamen disjunxit Sanctum a reliquo tabernaculo: ita cœlum nobis velamen est, disjungens inferiora a divinioribus et supercœlestibus.

VERS. 20. Ubi præcursor pro nobis introiit Jesus. Cum spem nostram cœlos ingressam dixerit, confirmat quod dictum est, per res ipsas hoc stabililiens. Etenim Christus ille ingressus est: et non simpliciter ingressus est, sed præcursor ingressus est, hoc est tanquam et nos videlicet debeamus ingredi. Præcursor enim quorundam sequentium est præcursor, nec valde multum est intervalli inter præcursorum ac sequentes, quemadmodum neque inter Joannem et Christum. Ne igitur ægre feratis: inox ingressuri sumus in eum locum, in quo præcursor noster est. Nec contentus fuit dicere, præcursor: sed apposuit, pro nobis, ad maiorem confirmationem: perinde quasi hoc dicat: Ipse non habebat opus eo ingredi: quomodo enim, cum Deus esset? Atenim sicut carnem propter nos assumpsit, sic et propter nos interior cœlum subiit, ut nobis patesceret iter. Necessario itaque ingrediemur et ipsi. Vel, pro nobis, est pro, ut intercedat pro nobis ad Patrem, quandoquidem et pontifex ingrediebatur in Sanctum semel in anno ut pro populo interpellaret.

Secundum ordinem Melchisedec, Pontifex factus in æternum. Hæc maxima 691 etiam nobis est con-

Variæ lectiones.

^ο Ετι μή ο.

solatio, siquidem Pontifex noster est in supernis. A χλησις, εγε δινω δ 'Αρχιερευς ήμων, καὶ πολὺ βελ-
ac multo præstantior iis qui sunt apud Judæos. Primo secundum modum: non enim juxta eorum ordinem, sed secundum ordinem Melchisedec. Deinde loco et tabernaculo: supra enim in cœlis est; postea, Testamento: de melioribus enim et perfectoribus bonis; item duratione: sempiternus enim, et non temporarius. Postremo, persona: Filius enim Dei est. Proinde ne langueatis animo. Hæc autem omnia propter carnem dicta sunt: secundum hanc enim factus est Pontifex.

CAPUT VII.

VERS. 1-3. *Hic enim Melchisedec, rex Salem, sacerdos Dei sumui, qui obriavit Abrahæ regreso a cæde regum, et benedixit ei. Cui et decimas omnium divisit Abraham. Scopus est apostolo, commissarii discrimen Veteris et Novi Testamenti: atque hoc statim in exordio indicavit, cum dicebat, *Patribus quidem locutus est Deus per servos, prophetas: nobis autem, qui sumus in Novo Testamento, locutus est per Filium.* Quia vero infirmi erant auditores, quippe qui languido essent animo in temptationibus, illorum pusillanimitate interim refocillavit, et deinceps, cum abunde eos resexisset, rursus de excellentia Novi Testamenti, qua Vetus exsuperat, inducit sermonem: Considera vero ejus sapientiam. Ostendit Melchisedec, qui erat typus Christi, excellentiorem Abramam fuisse. Nisi enim fuisset præstantior, non benedixisset ei, nec decimas ab eo accepisset. Quoniam vero ab Abraham deducebantur sacerdotes legis, istos quoque Melchisedec præcellit, quatenus ipsis et benedixit, ac decimas ab ipsis accepit, quandoquidem et progenitori eorum benedixerit, ac decimas sumpserit. Quod si figura Christi Melchisedec tantum excellit sacerdotes legis, quanto potius verus Melchisedec Christus? Hæc quidem est sententia totius loci. Abbrevians autem narrationem de Melchisedec, subinfert contemplationem, mystice et spiritualiter historiam ad allegoriam transferens.*

Primum quidem ex interpretatione dicitur rex justitiae. Declarat hoc loco quanam ratione Melchisedec sit figura Christi: ac primum quidem ab ipso nomine disce exactam rationem. Melchi enim, rex; Sedec justitiam valet. Quis autem alias est rex justitiae, præter Dominum nostrum Jesum Christum?

Deinde autem et rex Salem, quod est rex pacis. Ab urbis nomine, inquit, id etiam planum est. Salem enim pacem valet, si interpreteris. Quis autem **692** alias pacis rex est præter Christum, qui pacificavit ea quæ sunt in cœlis, et quæ super terram? Nulli mortalium convenit, justitiae pacisque esse regem, præterquam uni Christo.

VERS. 3. Sine patre, sine matre, sine genealogia.

σει τῶν παρὰ Ιουδαῖοις. Καὶ τῷ τρόπῳ οὐ γάρ κατὰ τὴν τάξιν ἐκείνων, ἀλλὰ κατὰ τὴν τάξιν Μελ-
χισεδέκ. Καὶ τῷ τόπῳ καὶ τῇ σκηνῇ· δινω γάρ καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ. Καὶ τῇ Διαθήκῃ· ἐπὶ γάρ μετέστη καὶ τελειότεροις, καὶ τῷ μονίμῳ· αἰώνιος γάρ, καὶ οὐ πρόσκαιρος· καὶ τῷ προσώπῳ· Υἱὸς γάρ Θεοῦ. Ποτὲ μὴ ἀδύμετε. Ταῦτα δὲ πάντα διὰ τὴν σάρκα εἴρηται· κατὰ γάρ ταύτην ἐγένετο¹⁰ Ἀρχιερεύς.

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

Οὗτος γάρ δι Μελχισεδέκ βασιλεὺς Σαλήμ, λερένς τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου, δι συναρτήσας Ἀβραὰμ ὑποστρέφοντι ἀπὸ τῆς κοπῆς τῶν βασι-
Bλέων, καὶ εὐλογήσας αὐτόν· φασι δεκάτην ἀπὸ πάντων ἐμέρισεν Ἀβραάμ. Σχόπος τῷ ἀποστολῷ διέζηται τὸ διάφορον τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς· καὶ τοῦτο εὐθὺς μὲν καὶ ἐν προοιμίοις¹¹ ἔδειξεν εἰπών, διτὶ Τοῖς μὲν πάλαι ὠψιλῆσθε διὰ τῶν δούλων δι Θεὸς, τῶν προφητῶν· ημῖν δὲ τοῖς ἐν τῇ Καινῇ, ἐν τῷ Υἱῷ. Ἐπει δὲ ἀσθενεῖς ἡσαν οἱ ἀκούοντες, ἀτε διλογοφυχήσαντες ἐν τοῖς πειρασμοῖς, ἀνεκτήσαστο αὐτῶν τὴν διλογοφυχίαν ἐν τῷ μεταξύ, καὶ λοιπὸν μετὰ τὸ Ικανῶς αὐτοὺς ἀνακτήσασθαι, πάλιν τὸν περὶ τοῦ ὑπερέχειν τὴν Καινὴν τῆς Παλαιᾶς εἰσάγεις λόγον. Καὶ δρα σοφίαν. Δείκνυσι τὸν Μελχισεδέκ, δι τύπος δὲ τοῦ Χριστοῦ, ὑπερέχοντα τοῦ Ἀβραάμ. Εἰ μὴ γάρ ὑπερείχεν, οὐκ ἂν εὐλόγεις αὐτὸν, καὶ δεκάτας ἀπ' αὐτοῦ ἐλάμβανεν. Ἐπει δὲ ἀπὸ τοῦ Ἀβραὰμ κατήγοντο οἱ νομικοὶ λερεῖς, δηλονότι καὶ τούτων ὑπερέχει δι Μελχισεδέκ, ὡς καὶ αὐτοὺς εὐλογῶν καὶ ἀποδεκατῶν, ἐν οἷς τὸν προπάτορα αὐτῶν εὐλόγει καὶ ἐδεκάτου. Εἰ δὲ δι τύπος τοῦ Χριστοῦ δι Μελχισεδέκ τοσοῦτον διαφέρει τῶν νομικῶν λερέων, πόσῳ μᾶλλον δι ἀληθινὸς Μελχισεδέκ δι Χριστός; Οὐτος μὲν δ νοῦς ἀπας τοῦ χωρίου. Συντεμών δὲ τῶν περὶ τοῦ Μελχισεδέκ διηγησιν, ἐπιφέρει τὴν θεωρίων μυστικῶς καὶ πνευματικῶς ἀλληγορῶν τὴν ιστορίαν.

D: Πρῶτος μὲν ἀρμητευόμενος βασιλεὺς δικαιοσύνης. Δείκνυσιν ἐνταῦθα πῶς δι Μελχισεδέκ τύπος τοῦ Χριστοῦ. Καὶ πρῶτον ἀπ' αὐτοῦ, φησι, τοῦτο δῆλον. Σαλήμ γάρ ἀρμηνεύεται εἰρήνη. Τίς δὲ δῆλος; βασιλεὺς εἰρήνης δὲ δι Χριστός, δι εἰρηνοποιήσας τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς; Οὐδενὶ ἀνθρώπων ἀρμέζει τὸ, τῆς δικαιοσύνης καὶ εἰρήνης βασιλεὺς¹², εἰ μὴ μόνῳ Χριστός.

"Ἐπειτα δὲ καὶ βασιλεὺς Σαλήμ· δι τοις βασιλεύς εἰρήνης. Καὶ ἀπὸ τῆς πόλεως, φησι, τοῦτο δῆλον. Σαλήμ γάρ ἀρμηνεύεται εἰρήνη. Τίς δὲ δῆλος; βασιλεὺς εἰρήνης δὲ δι Χριστός, δι εἰρηνοποιήσας τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς; Οὐδενὶ ἀνθρώπων ἀρμέζει τὸ, τῆς δικαιοσύνης καὶ εἰρήνης βασιλεὺς¹³, εἰ μὴ μόνῳ Χριστός.

"Ἀπάτωρ, ἀμητωρ, ἀγρεβαλόγητος. Ἐχεις καὶ

Variæ lectiones.

¹⁰ γέγονεν ο. ¹¹ ἐκ προοιμίων ο. ¹² εἶναι βασιλέα ο.

ἐπέραν ὁμοίτητα. Οὐσπερ γάρ δὲ Μελχισεδὴκ ἀπάτωρ A ἐστὶ καὶ ἀμήτωρ, οὐχ ὅτι οὐκ εἰχε πατέρα ή μητέρα, εἰχε γάρ καὶ αὐτὸς, ως εἰς τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ᾽ ὅτι οὐκ ἔγενε αλογήθη παρὰ τῇ Γραφῇ, οὐδὲ ἐμφανεῖται δνομα τῶν γονέων αὐτοῦ· οὗτοι καὶ ὁ Χριστὸς ἀπάτωρ B ἐστὶ κατὰ τὴν κάτω γέννησιν· ἐκ μόνης γάρ τῆς Παρθένου Μαρίας ἔγενυθη τὸ κατὰ σάρκα· ἀμήτωρ δὲ κατὰ τὴν ἀνω γέννησιν· ἐκ μόνου γάρ τοῦ Πατρὸς πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ἀρρήτως καὶ ἀνεπινοήτως γεγένηται. Ἀλλὰ καὶ ἀγενεαλόγητος. Τὴν γάρ *τεσσάρην* αὐτοῦ τίς διηγήσεται; Ἐπει καὶ δὲν γεννήσας Πατέρα, ἀνερμήνευτος, καὶ αὐτὸς δὲ τρόπος; τῆς γεννήσεως; Καὶ τῇ κάτω δὲ γεννήσασα μήτηρ, λόγῳ οὐχ ὑποτίπτει, κατὰ γε τὸν τρόπον τῆς γεννήσεως, οἶν, πῶς ἔγένησε παρθένος, πῶς ἀνεύ ὀδίνων, καὶ τὰ τοιάτα. Ό μὲν οὖν Χριστὸς ἀλη-C θῶς καὶ ἀμήτωρ καὶ ἀπάτωρ ἐστιν. Ό δὲ Μελχισεδὴκ ἀπάτωρ καὶ ἀμήτωρ, οὐκ ἀληθῶς· ἀνένδεκτον γάρ τοῦτο· ἀλλὰ τῷ μὴ ἐμφέρεσθαι τῇ Γραφῇ τοὺς αὐτοῦ γονεῖς, ὥστε τὸ, ἀγενεαλόγητος, ὡσπερ ἐφερμηνευτικὸν ἐστι τοῦ, ἀπάτωρ καὶ ἀμήτωρ· οἶον λέγοντος τοῦ Ἀποστόλου· Οὕτως εἴπον τὸν Μελχισεδὴκ ἀπάτορα καὶ ἀμήτορα, ως ἀγενεαλόγητον, καὶ ως μὴ μνημονευθείσης τῆς γενεᾶς αὐτοῦ παρὰ τῇ Γραφῇ. D *sime genealogia*, *veluti interpretatur quid sit, sine patre ac sine matre*, *perinde quasi Apostolus diceret*: *Hanc ad rationem dixi Melchisedec patre ac matre vacare quod genealogia ejus in Scriptura non exprimatur*, nec genealogia ejus in Scriptura fiat.

Mήτρας δρχήντης ίμερῶν, μήτρες ζωῆς τέλος ἔχων· ἀφωμοιωμένος δὲ τῷ Ιἴώ του Θεοῦ, μένει ιερεὺς εἰς τὸ διηγερές. Καὶ τοῦτο οὗτοι νοήσεις ως καὶ τὰ προειρημένα. Άς μὲν γάρ ἀνθρωπός, εἰχεν δὲ Μελχισεδὴκ πάντως καὶ ἀρχὴν ἡμερῶν, καὶ τέλος ζωῆς· πλὴν καθὼν ἡμεῖς; οὐκ ἴσμεν οὔτε πότε ἔγεννηθη, οὔτε πότε ἀτελεύτησεν, ως πρὸς τὴν ἡμετέραν γνῶσιν, οὔτε ἀρχὴν ἔχει, οὔτε τέλος. Ό μέντοι Χριστὸς ἀληθῶς, ἀτε Θεός, οὔτε ἀρχὴν ἡμερῶν ἔχει· ἀναρχος γάρ κατὰ τὴν ἀπὸ χρόνου ἀρχὴν, εἰ καὶ τὸν Πατέρα ἔχει ἀρχὴν ως αἰτιον· οὔτε τέλος· ἀτελεύτητος γάρ· τὸ δὲ σύμπαν εἰπεῖν, ἀδίοις. Ποῦ τοίνυν οἱ Ἀρειανοί; Ἀκούετωσαν διτι δίδιος² ἀρχὴν οὐκ ἔχει. Οὕτως οὖν δίδωσιν ἡμεν διαύλος λύειν³· καὶ διπερ δια ἀπορήσει τις, πῶς ὁ Χριστὸς ιερεύς εἰς τὸν αἰώνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδὴκ, διπο γε δὲ Μελχισεδὴκ ἐτεθνήκει, καὶ οὐκ ἔγένετο εἰς τὸν αἰώνα ιερεὺς. Λύσομεν γάρ ἐντεῦθεν, τοῦτο λέγοντες, διτι δὲν οὖν Χριστὸς αἰώνιος ὡν καὶ ἀτελεύτητος, ἀει διτιν ιερεὺς τῇ ἀληθείᾳ. Καὶ νῦν μὲν γάρ ἐκάστοτε διαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν προσφέρειν πιστεύεται διτι τῶν λειτουργῶν αὐτοῦ, ἀλλὰς τε καὶ ως ἐντυγχάνων τῷ Πατέρι ὑπὲρ ἡμῶν· καὶ τότε δὲ τὰ τελεώτερα ιερουργήσει ἡμεν καὶ μυστικάτερα, ἐκυτὸν ἡμεν εἰς βρῶσιν καὶ πόσιν προτιθεις; καινῶς καὶ ὑπὲρ πάσαν νόσιν. Ό δὲ Μελχισεδὴκ ἀτελεύτητον λέγεται ἔχειν τὴν ιερωσύνην, οὐχ διτ, ζῇ ἀει· ἐτεθνήκει γάρ· ἀλλὰ καθὼν οὐκ ἐμφέρεται τῇ Γραφῇ τὸ τέλος αὐτοῦ, ήν' ἐντεῦθεν ἔχομεν γινώσκειν, πότε ή ιερωσύνη αὐτοῦ ἐπαύσατο. Όσπερ οὖν καὶ ἐν τοῖς

Aliam hic similitudinem habes. Quemadmodum enim Melchisedec sine patre est et sine matre, non quod non habuerit patrem aut matrem, habebat enim ipse, ut mortalium unus, sed quia genealogia ejus non exstat in Scriptura, neque parentum ejus nomen appetet: hunc ad modum: Christus sine patre est secundum inferiorem generationem: ex sola namque Virgine Maria genitus est, quatenus ad carnem attinet: sine matre autem est secundum supernam nativitatem: ex solo enim Patre ante omnia sæcula ineffabiliter et incomprehensibiliter generatus est. Præterea genealogia etiam vacat. Nam generationem ejus quis enarrabit? Quandoquidem et qui superne in cœlis genuit eum Pater, sit etiam inexplicabilis, atque adeo ipse modus generationis. Porro et que inferne in terris eum peperit mater sub rationem non cadit secundum modum generationis, nimirum quomodo virgo peperit, quomodo sine doloribus, ac similia. Christus igitur revera sine patre ac sine matre est: Melchisedec vero et sine patre et sine matre, non revera (ieri enim hoc non potest), sed quatenus parentes ejus in Scriptura non exprimuntur. Quare quod ait: *sine genealogia, veluti interpretatur quid sit, sine patre ac sine matre*, perinde quasi Apostolus diceret: *Hanc ad rationem dixi Melchisedec patre ac matre vacare quod genealogia ejus in Scriptura non exprimatur*, nec mentio generis ejus in Scriptura fiat.

B Neque initium dierum, neque vitæ finem habens; assimilatus autem Filio Dei, manet sacerdos in perpetuum. Hoc etiam perinde intelliges, ut præmemorata. Quatenus enim homo erat, habebat prorsus Melchisedec cum principium dierum, tum finem vitæ: verum quatenus nos nescimus quando natus sit aut mortuus, quod attinet ad nostram cognitionem, neque principium neque finem habet. Christus tamen revera, ut Deus, neque initium dierum habet: principio enim caret, juxta principium quod a tempore dicitur, etiamsi Patrem habeat principium tanquam causam: neque finem: immortalis enim est, atque ut summatum dicam, sempiternus. Ubi sunt igitur Ariani? Audiant Filium principium non habere. Hanc ad rationem Paulus nos instituit, quomodo istud sit diluendum: atque etiam sicubi aliquis dubitaverit, quomodo Christus sacerdos sit in æternum secundum ordinem Melchisedec, quandoquidem Melchisedec mortuus est, nec factus est sacerdos in sempiternum. **693** Diluemus igitur hinc, dicentes, Christum, cum æternus sit et immortalis, revera semper esse sacerdotem. Nam et nunc quidem semper et ubique seipsum pro nobis offerre creditur per ministros suos, præsertim cum apud Patrem pro nobis intercedit: tum vero perfectiora et magis mystica sacra pro nobis perficiet, seipsum nobis in cibum et potum propounens, novo quadam modo omnem ingenii captum exsuperante. Melchisedec autem æternum habere sacerdotium dicitur, non quod vivat semper, mortuus enim est

Variæ lectiones.

² Χριστός ο. ³ λέγειν ο.

verum quia non traditur in Scriptura finis ejus, A ένδιμασιν, ἐπ' ἔκεινου μὲν προσηγορίαις μόναι ἡσαν τὸ, Μελχισεδέκ, καὶ τὸ, βασιλεὺς Σαλήμ, ἐπ' δὲ Χριστοῦ πραγμάτων ἀλήθεια· οὕτω καὶ τὸ, μήτε ἀρχὴν ἔχειν μήτε τέλος, ἐπ' ἔκεινου μὲν, διὰ τὸ μή γεγράφθαι, τύπος γάρ ἦν· ἐπὶ δὲ Χριστοῦ κατ' ἀλήθειαν. Εἰ γάρ πανταχοῦ ἔμελλεν εἶναι ἡ δομούστης, οὐκέτι τύπος ἀνήν την καὶ ἀλήθεια, ἀλλ' ἡ ἀμφότερα τύπος, ἡ ἀμφότερα ἀλήθεια. Ἡ οὐχὶ καὶ ἐπὶ τῶν ἔκεινου εἰκόνων τούτῳ θεωροῦμεν; Καὶ γάρ κάνταυθα ἡ σκιαγραφία πρᾶξις τὴν ἀποτελεσθεῖσαν ήδη εἰκόνα ἔχει καὶ δομαῖς τι, καθὸ διποτυποὶ διὰ τῶν γραμμῶν ἀμυδρῶς τὸν χαρακτῆρα· ἔχει καὶ ἀνδρόιον, καθὸ τὴν εἰκόναν διὰ τῶν χρωμάτων, ἐναργέστερον καὶ ἐκφαντερόν τὸν χαρακτῆρα ἐδέξιτο.

quatenus imago per colores magis perspicuam neconon evidentiorem formam suscepit.

Vers. 4. *Intuemini autem quantus sit iste, cui et decimas dedit de spoliis Abrahami patriarcha. Posteaquam figuram veritatis adaptaverat, vel quae sunt Melchisedec, Christo, consideranter jam deinceps demonstrat, typum ipsum, hoc est Melchisedec, ipsis apud Judæos veris sacerdotibus splendidiorum esse: nec ipsis solis, verum etiam ipso patriarcha. Si autem typus, multo potius verus Pontifex Christus istis erit præstantior. Videte igitur, inquit, quantus sit iste, et quantum excellat, cui dona offerebat, non vulgaris certe homo, sed Abraham talis tantusque patriarcha: non enim citra rationem, Patriarcha, apposuit, verum ut efficeret personam: et, De spoliis, hoc est, exuvias præstantiorum et honoriorum. Nec dici potest, quod veluti ei qui una bellum gesserit cum eo, ac auxiliatus sit ei, divisorit compensationem laboris, sed domi residenti. Eam enim ob rem et supra prædixit, quod occurserit Abrahamo revertenti a cæde regum. Si autem ipso patriarcha major est, quod ipsa deciminarum ratio sane indicat, multo magis sacerdotibus legis.*

Vers. 5, 6. *Et quidem de filiis Levi sacerdotium accipientes, mandatum habent decimas sumere a populo secundum legem, hoc 694 est, a fratribus suis, quamquam et ipsi exierint de lumbis Abraham. Cujus autem generatio non annumeratur in eis, decimas sumpsit ab Abraham. Probat jam quomodo Melchisedec sit Abrahamo major, inquiens: Qui ex Levitica tribu sacerdotio fungebantur, decimas sumebant a populo, utpote qui præstantiores atque honoratores essent propter sacerdotii dignitatem. Nam propter quid aliud populus ipse, qui laboribus et ærumnis affligitur, sacerdotibus non laborantibus neque agrum colentibus omnis generis decimas offerunt, nisi quia diviniores sunt, majorique operi vacant? Tanta est sacerdotii dignitas, adeoque qui eo funguntur sublimiores sunt propriis fratribus, atque iis qui ex iisdem lumbis sint egressi. Quandoquidem igitur Melchisedec Abrahānum decimavit, cum tamen ex eo non denumeraretur ei genealogia, id est, cum non esset ex ejus genere, alienigena enī erat, potior ipso est et sublimior.*

B Θεωρεῖτε δὲ πηλίκος οὗτος, ψ καὶ δεκάτηρ 'Αβραάμ ἐδώκεν ἐκ τῶν ἀκροθινῶν δι πατριάρχης. Ἐπειδὴ τὸν τύπον τῇ ἀληθείᾳ ἐφέρομεν, ἥγουν τὰ τοῦ Μελχισεδέκ τῷ Χριστῷ, θρόνοι λοιποί, καὶ ἀποδέκτηντον ὅτι ὁ τύπος, τουτέστιν, δι Μελχισεδέκ, αὐτῶν τῶν παρ' Ιουδαίοις ἀληθῶν ἱερέων λαμπρότερος· καὶ οὐκ αὐτῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ πατριάρχου αὐτοῦ. Εἰ δὲ ὁ τύπος, πολλῷ μᾶλλον δι ἀληθινὸς Ἀρχιερεὺς Χριστὸς ὑπερέξει τούτων. Ἰδετε υἱον, φησι, πηλίκος ἐστίν οὗτος, καὶ πέσον ὑπερέχει, ψ δῶρα προσέφερεν οὐχ δι τυχὸν δινθρωπος, ἀλλ' δι 'Αβραάμ, δι τοσοῦτος δι πατριάρχης· οὐκ ἀληγός γάρ τὸ, πατριάρχης, προσέθηκεν, ἀλλ' ἵνα ἐξάρῃ τὸ πρόσωπον· καὶ, ἐκ τῶν ἀκροθινῶν, τουτέστιν, ἐκ τῶν λαψύρων τῶν κριτικῶν καὶ τιμιώτερων. **C** Καὶ οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι ως συτραπευσαμένηρ καὶ συμπονήσαντι ἀπεμέριστε τινα ἀμοιβὴν τοῦ καμάτου, ἀλλ' οἵκοι καθημένηψ. Διὰ τοῦτο γάρ προεῖπεν ἀνωτέρω, ὅτι συνήντησε τῷ 'Αβραάμ ὑποστρέφοντες ἀπὸ τῆς κοπῆς τῶν βασιλέων. Εἰ δὲ τοῦ πατριάρχου μεῖζων, καὶ τοῦτο δηλοὶ ἡ τῆς δεκάτης δόσις, πολλῷ μᾶλλον τῶν νομικῶν ἱερέων.

Kαὶ οἱ μὲρι ἐκ τῶν υἱών Λευτὴρ λαμβάνοντες, ἐντολὴν ἔχοντις ἀποδεκατοῦν τὸν λαὸν κατὰ τὸν νόμον, τουτέστι, τοὺς ἀδελφοὺς αὐτῶν, καὶ περ ἔξεληνθότας ἐκ τῆς δισγύνος 'Αβραάμ. Ὁ δὲ μὴ γενεαλογούμενος δὲ αὐτῶν, δεδεκάτης τὸν 'Αβραάμ. Νῦν κατασκευάζει τῶς μεῖζων ἔστιν δι Μελχισεδέκ τοῦ 'Αβραάμ· καὶ φησιν, ὅτι δὲ ἐκ τῆς Λευιτικῆς φυλῆς λειτεύοντες ἐδεκάτουν τὸν λαὸν, πρόδηλον ως κρείττους καὶ τιμιώτεροι δητες διὰ τὸ τῆς λειτουργίας ἀξιωματα. Τίνος γάρ διλλου ἔνεκεν οἱ τοῦ λαοῦ κοπτόμενοι αὐτοὶ καὶ ταλαιπωρούμενοι, τοῖς λειτουργίασιν οὐ κοπιῶσιν, οὐδὲ γεωργοῦσι προσφέρουσι τὰς ἔκ παντὸς γένους δεκάτας, ἡ πάντως ως θειοτέροις, καὶ μεῖζον εργῷ προσασχολουμένοις; Τοσοῦτον ἔστι τὸ τῆς λειτουργίας ἀξιωματα, καὶ οὗτως οἱ τοῦτο ἔχοντες ὑψηλότεροι εἰσι τῶν οἰκείων ἀδελφῶν, καὶ ἐκ τῆς αὐτῆς δισφύνος ἐξεληγεύσθων. Καὶ δι Μελχισεδέκ τοινυν ἐπειδὴ δεδεκάτης τὸν 'Αβραάμ, καὶ ταῦτα μή γενεαλογούμενος ἐξ αὐτοῦ, τουτέστι, μή τοῦ αὐτοῦ ὡν γένους, ἀλλόφυλας γάρ ἦν, κρείττων αὐτοῦ ἔστι καὶ ὑψηλότερος. Πάντως

Dητες διὰ τὸ τῆς λειτουργίας ἀξιωματα. Τίνος γάρ διλλου ἔνεκεν οἱ τοῦ λαοῦ κοπτόμενοι αὐτοὶ καὶ ταλαιπωρούμενοι, τοῖς λειτουργίασιν οὐ κοπιῶσιν, οὐδὲ γεωργοῦσι προσφέρουσι τὰς ἔκ παντὸς γένους δεκάτας, ἡ πάντως ως θειοτέροις, καὶ μεῖζον εργῷ προσασχολουμένοις; Τοσοῦτον ἔστι τὸ τῆς λειτουργίας ἀξιωματα, καὶ οὗτως οἱ τοῦτο ἔχοντες ὑψηλότεροι εἰσι τῶν οἰκείων ἀδελφῶν, καὶ ἐκ τῆς αὐτῆς δισφύνος ἐξεληγεύσθων. Καὶ δι Μελχισεδέκ τοινυν ἐπειδὴ δεδεκάτης τὸν 'Αβραάμ, καὶ ταῦτα μή γενεαλογούμενος ἐξ αὐτοῦ, τουτέστι, μή τοῦ αὐτοῦ ὡν γένους, ἀλλόφυλας γάρ ἦν, κρείττων αὐτοῦ ἔστι καὶ ὑψηλότερος. Πάντως

γιτθάν ἔδωκεν ἀλλοφύλῳ δεκάτας ὁ Ἀβραὰμ, εἰ μὴ οὐδὲν οὐδὲν ἦν τὸν ἡμέραν; Εἰ δὲ οὐδὲν οὐδὲν, διότι τοῦπος, ὑπερέχει, καὶ ταῦτα τοῦ Ἀβραὰμ, πολλῷ μᾶλλον ὁ ἀληθινὸς Ἄρχιερεὺς ὑπερέχει τῶν νομικῶν λερέων.

Kαὶ τὸν ἔχοντα τὰς ἐπαγγελίας εὐλόγηκεν. Ἐπειδὴ δὲν καὶ κάτω τοῦτο ἦν τὸ μεγαλύνον τὸν Ἀβραὰμ, τὸ τὰς ἐπαγγελίας λαβεῖν παρὰ Θεοῦ, προστιθῆσι τοῦτο νῦν, διότι τὸν τοσοῦτον καὶ τηλικούτερον τῆς διμίλιας θελας δέξιωθέντα, καὶ ἔχοντα διφειλέσην τὸν Θεόν, τοῦτον εὐλόγησεν ὁ τύπος τοῦ Χριστοῦ.

Χωρὶς δὲ πάσης αντιλογίας, τὸ ἔλαττον ὑπὸ τοῦ κρείττονος εὐλογεῖται. Εἴπεν διότι εὐλόγησεν οὐδὲν οὐδὲν τὴν τηλικούτον Ἀβραὰμ. Πάντες δὲ κοινῶς καὶ ἀναντιρρήτως οὐδαμεν, διότι οὐ εὐλόγων κρείττων ἔστι τοῦ εὐλογουμένου· κρείττων δέρα καὶ οὐδὲν οὐδὲν τὴν τηλικούτον Ἀβραὰμ. Πάντες δὲ κοινῶς καὶ τηλικούτον τὸν Χριστὸν προτυπῶν, τοῦ πιτριάρχου.

Καὶ ὡδεὶς μὲν δεκάτας ἀποθρήσκοντες ἀνθρώποις λημβάνουσιν· ἐκεὶ δὲ μαρτυρούμενος διότι ζῇ. Καὶ εἰτερος λογισμὸς, ἀποδεικνύνων μείζονα τῶν τοῦ νόμου λερέων τὸν Μελχισεδέκη. Οἱ μὲν γάρ ὡδεὶς, τουτέστιν, ἐν τῷ νόμῳ λαμβάνοντες δεκάτας, ἀποθνήσκουσιν· ἐκεὶ δὲ, τουτέστιν, ἐν τῷ κατὰ τὸν Μελχισεδέκη πράγματι, Ἐλαθε δεκάτας ὁ μαρτυρούμενος παρὰ τῆς Γραφῆς, διότι ζῇ. Σὺ γάρ, φησιν, λερεὺς εἰς τὸν αἰώνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκη. Τὸ δὲ ζῆν δεῖ τὸν Μελχισεδέκη, οὕτω δέξαι, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἰρηται· τουτέστιν ὡς μὴ μημμονευομένης τῆς τελευτῆς αὐτοῦ παρὰ τῇ Γραφῇ. Τινὲς δὲ τὸ ἀποθνήσκειν μὲν εἰς τὰς Λευκὰς, ζῆν δὲ τὸν Μελχισεδέκη, οὕτω νοοῦσιν· διότι οὐδὲν τρόπος τῆς τῶν Λευκῶν λερώσυνης θυητὸς ἦν· κατήργηται γάρ· δὲ τῆς τοῦ Μελχισεδέκη, ητοι τῆς κατὰ Χριστὸν [ζωῆς], ζῇ καὶ μένει, καὶ ἔσται αἰεὶ.

Καὶ, ὡς ἔπος εἰπεῖν, διότι Ἀβραὰμ καὶ Λευτὸς δεκάτας λαμβάνων δεδεκάτωται. Ινα μὴ ἔχωσι λέγειν οἱ νομικοὶ λερεῖ· *Καὶ τὸ πρὸς ἡμᾶς, εἰ διότι Ἀβραὰμ δεδεκάτωται; φησιν διότι διὰ μέσου τοῦ Ἀβραὰμ καὶ Λευτὸς δεδεκάτωται, ὁ ἀρχηγὸς τῆς κυρίου ἡμᾶς λερωσύνης, δεκάτας λαμβάνων.* Αρά οὖν οὐκέτι καὶ τοῦ Λευτοῦ κρείττων ὁ Μελχισεδέκη, ὡς καὶ παρ' αὐτοῦ δεκάτας λαβεῖν δοκιώς, διὰ μέσου τοῦ Ἀβραὰμ; Τὸ δὲ, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ητοῦτο σημαίνει, διότι καὶ ἐν συντόμῳ εἰπεῖν, ητοῦτο τοῦ, ινα οὕτως εἰπω. Ἐπειδὴ γάρ τολμητα δέδοκει τὸ εἰπεῖν, διότι οὐδὲν οὐδὲν παραχθεῖς, δεκάτωθη παρὰ τοῦ Μελχισεδέκη, ἐκόλατε τοῦτο.

Ἐτι γάρ ἐτοῦτο τὸν πατρός ἡμῶν, διότι συνήργησεν αὐτῷ οὐδὲν οὐδὲν οὐδὲν τὸν Μελχισεδέκη. Κατασκευάζει πῶς οὐδὲν δεκάτωθη, καὶ φησιν διότι τοῦ προπάτορος δεκάτωθέντος, καὶ αὐτῆς δυνάμει δεδεκάτωται, οὐχ δῆ ἐν τῇ ὄσφυi τοῦ Ἀβραὰμ ὅν, καὶ ἐκ τοῦ

A Quomodo enim alienigenae dedisset decimas Abrahamus, ni multo honore ac dignitate florisset? Quod si Melchisedec, qui typus erat, sublimior est, et quidem ipso Abrahamo, multo magis verus Pontifex excellebat sacerdotes legis.

Et hunc, qui habebat reprimissiones, benedixit. Quia istud ubique et passim Abramum magnum et splendidum reddebat, nempe quod promissiones a Deo accepisset: apponit hoc nunc, quod tanto ac tali, qui divino colloquio dignus fuisset habitus, quicque haberet debitorem Deum, huic inquam, figura Christi benedixit.

VERS. 7. *Sine ulla autem contradictione, quod minus est, a meliori benedicitur.* Dixit tantum se Ialem Abramum ab ipso Melchisedec benedictum fuisse. Omnes autem palam et sine contradictione scimus, quod benedicens est præstantior eo cui benedicitur. Ergo Melchisedec, qui Christum præfigurabat, ipso patriarcha major erat.

VERS. 8. *Et hic quidem decimas morientes homines accipiunt, illic autem testimonium habens quod vivat.* Aliud est argumentum, quo demonstrat maiorem sacerdotibus legis Melchisedecum. *Hic enim, hoc est in lege, decimas accipientes moriuntur: illic autem, hoc est in causa secundum Melchisedecum, decimas accepit is cui testimonium Scriptura dicit quod vivat.* Tu enim, inquit, sacerdos in eternum secundum ordinem Melchisedec. Vivere autem semper Melchisedecum sic intellige perinde ac supra memoratum est, hoc est, quod Scriptura non faciat mentionem obitus ejus. Nonnulli vero mori Levitas, et vivere Melchisedecum etiam sic intelligant, quod modus quidem sacerdotii Levitarum **695** mortalis erat; alioquin enim: ratio autem Melchisedeci, sive secundum Christum, vivit et manet, semperque durabit.

VERS. 9. *Atque, ut ita dicam, per Abramum et Levi qui decimas accipit, decimatus est.* Ne dicere queant legales sacerdotes, Ecquid ad nos si Abramus decimatus est? ait, quod per Abramum, ut medium, Levi etiam qui sacerdotii nostri princeps erat, decimasque accipiebat, decimas dedit. Nonne igitur Levi Melchisedecus est melior, tanquam qui ab ipso etiam decimas accipere visus sit, intermedium Abraham? Quod autem ait, ὡς ἔπος εἰπεῖν, vel hoc significat, ut breviter dicam, vel, ut sic dicam. Quia enim audacius dictum videbatur, affirmare quod Levi priusquam in mundum productus esset per nativitatem, decimas dederit Melchisedeco, correxit hoc.

VERS. 10. *Adhuc enim in lumbis patris erat, quando obviavit ei Melchisedec.* Astruit, quanam ratione Levi decimatus sit, aitque quod cum progenitor eius decimatus esset, ipse potentia pariter decimatus est, quippe qui tum in lumbis Abrahami

erat, ac ex semine ejus nasciturus, etsi nondum natus esset. Nec dixit, Levitæ, sed, Leri, ut excellētiam ostendat. Papa ! quantum ausus est ! foras ejecit Judæa, eamque ob rem in superioribus prædictis, *Segnes facti estis* : quia talia dicturus erat, ne resilirent. Præparatis igitur ipsis atque præmunitis, uti volebat, sic jam dieit quæ vult. Non enim quemadmodum terra recepto semine auget, ac crescere illud facit, sic anima verbum continet et lovet. Illic enim natura est quæ stabilitatem habet : hic autem voluntas, res varia et facile mutabilis. Quare præceptor multa præstruere debet.

Vers. 11. *Si ergo consummatio per sacerdotium Leviticum erat (populus enim sub ipso legem accepit), quid adhuc necessarium fuit, secundum ordinem Melchisedec alium surgere sacerdotem, et non secundum ordinem Aaronis dici ?* Jam ante Melchisedecum in sacerdotium ordine tum Abrahamo, tum Levi longe præstantiore fuisse ostendit. Nunc rursus aliud argumentum adducit, ostendens quod sacerdotium secundum Christum longe sit excellētius Levitarum sacerdotio, et quod Christi sacerdotium sit perfectum, illorum autem imperfectum. Nam si perfectum erat sacerdotium legis, secundum ordinem Aaronis oportebat exsurgere sacerdotem : nam Aaron ex tribu Levitico erat. Atqui non secundum ordinem Aaronis, verum secundum ordinem Melchisedec dicitur exsurgere sacerdos. Reliquum est igitur, ut veluti imperfecto illo, aliud quoddam **696** introducatur. Porro hæc particula, eti, magnam habet emphasiā, propemodum enim hoc dicit : *Si Christus secundum ordinem Melchisedeci fuisset antea, ac deinde lex esset data, non immerito quis diceret, quod veluti imperfectum esset Melchisedeci sacerdotium, datum sit sacerdotium secundum legem, Aaronis nimirum.* Nunc autem posterior est Christus, et aliam sacerdotii formam accepit. Perspicuum est igitur quod, veluti imperfectiore exsistente sacerdotio Aaronis, aliud introducitur. Quid autem est, *Sub ipso legem accepit?* Hoc est, non potest quispiam dicere quod perfectum quidem sit sacerdotium secundum Aaronem : aliis vero datum est, non ipsis Hebræis : sed enim omnino populo datum est, atque sub ipso sacerdotio populus legem accepit : hoc est, præsumendum erat ut isto uteretur, sicque incederet, atque per ipsum omnia ageret. Cur igitur ejectum est, nisi quod invalidum erat ?

Vers. 12. *Translato enim sacerdotio, necesse est ut legis translatio fiat.* Ostendit jam legem abolitam esse ex consequenti, ac aliud testamentum surrogatum. Si enim sacerdotium translatum est, necesse est legem etiam aliam esse : sacerdos namque absque testamento et legibus et præceptis non est. Translatum est autem sacerdotium non solum ritu, hoc est, ut non sit porro secundum ordinem Aaronis, sed secundum ordinem Melchisedeci, verum etiam secundum tribum. Etenim a tribu sacerdotali Aaronis ad regiam tribum Judæ est transpositum.

A σπέρματος αὐτοῦ μέλλων γενέσθαι, εἰ καὶ μηδὲπι ἐπίχθη. Καὶ οὐκ εἶπεν, οἱ Λευΐται, ἀλλ᾽ ὁ Λευΐτης, ἵνα δεῖξῃ τὸν ὑπεροχήν. Βαβαλ, τὸ ἐτόλμησεν; "Ἐδρίψεν ἔξω τὰ Ἰουδαϊκά. Διὰ τοῦτο προέλεγεν, διὰ Νωθροὺς γενόντας, ἐπειδὴ τοιαῦτα ἐμελλεν εἶπεν, ἵνα μὴ ἀποσύρηταισι. Προκατασκευάτας οὖν, καὶ προκαταρτίσας σύτυπος ὡς τὸ διούλετο, οὕτως ἡδη λέγει ἐθύλεται. Οὐ γάρ ὁσπερ ἡ γῆ παραλαβοῦσα τὸ σπέρμα, αὖτις αὐτὸς οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ τὸν λόγον κατέχει καὶ τρέφει. Ἐκεῖ μὲν γάρ φύσις ἐστιν, φτισ τὸ στάσιμον ἔχει· ἐνταῦθα δὲ προσάρεσις, πολυτροπώτατον χρῆμα καὶ εὑμετάπτωτον. Διὸ χρὴ τὸν διάσκαλον πολλὰ προσικονομεῖν.

Ei μὲν οὖν τελείωσις διὰ τῆς Λευΐτικῆς ἱερωτικῆς ἥτις ἦρη, δὲ λαὸς γάρ ἐπ' αὐτῇ γενομοθέτητο, τις ἐτι χρεῖα, κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ τετερού ἀντιτασθαι λεπέται, καὶ μὴ κατὰ τὴν τάξιν Ἄραρών λέγεσθαι ; "Ἐδεῖξεν, διὰ τὸ Μελχισεδέκ πολὺ βελτίων ἦν καὶ τοῦ Ἀβραὰμ, καὶ τοῦ Λευΐτη, ἐν τάξει λεπέτων αὐτὸς γενόμενος. Νῦν αὐτὸς ἕτερον ἐπιχείρημα εἰσάγει, δεικνύντις διὰ τὴν τάξιν Λευΐτων· καὶ διὰ τὴν μὲν τοῦ Χριστοῦ τελεία, τὸ δὲ ἀκείνων ἀτελής. Καὶ γάρ εἰ ἦν τελεία ἡ νομικὴ λεπάσινη, κατὰ τὴν τάξιν Ἄραρών ἔδει ἀναστῆναι λεπέται· διὸ γάρ Ἄραρών τῆς Λευΐτικῆς ἦν φυλῆς. Ἀλλὰ μήν οὐ κατὰ τὴν τάξιν Ἄραρών, διλλὰ κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ λέγεται ἀνίστασθαι λεπέτων. Λοιπὸν οὖν, ὡς ἀτελοῦς οὐσίας ἀκείνης, ἀλλὰ ἀντεισάγεται. Καὶ τὸ, ἐτι, δὲ πολλὴν τὴν ἔμφασιν ἔχει· ὡσανεὶ γάρ τοῦτο λέγει διετι, Εἰ μὲν ἦν δὲ Χριστὸς κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ πρότερον, εἴτα δὲ νόμος ἐδόθη, εἰκότως διὰ τις εἶπεν, διὰ ὡς ἀτελοῦς οὐσίας τῆς κατὰ τὸν Μελχισεδέκ, ἐδόθη διὰ τὸν νόμον λεπάσινη, τουτέστιν δὲ τοῦ Ἄραρών. Νῦν δὲ ὅτερος ἔστιν δὲ Χριστὸς, καὶ ἕτερον λαμβάνων τύπον λεπάσινης. Πρόδηλον οὖν, διὰ ὡς ἀτελεστέρας οὐσίας τῆς τοῦ Ἄραρών, ἀντεισάγεται ἐτέρα. Τι δέ ἐστι τὸ, Ἐξ αὐτῆς γενομοθέτητο ; Τούτ' ἔστιν, οὐκ ἔχει τις εἰπεῖν, διετι τελεία μέν ἔστιν διὰ τὸν Ἄραρών λεπάσινη· ἀλλοις δὲ ἐδόθη, καὶ οὐ τοῖς Ἐβραίοις, ἀλλὰ πάντως τῷ λαῷ ἐδόθη, καὶ ἐπ' αὐτῇ ἐνομοθετήθη ὁ λαός· τουτέστιν, ὡρίσθη, ὡστε κεχρῆσθαι αὐτῇ, καὶ ταύτη στοιχεῖν, καὶ δι' αὐτῆς ἀπαντά πράττειν. Διὸ τὸ τούτου ἔξεδλήθη, δηλονότι ὡς ἀνίσχυρος;

Mετατιθεμένης γάρ τῆς λεπάσινης, ἐξ ἀράγκης καὶ τῷμον μετεθεσίς γίνεται. Νῦν δείκνυσι καὶ τὸν νόμον καταργούμενον ἀκολούθως, καὶ ἐτέραν διαθήκην ἀντεισαγομένην. Εἰ γάρ διὰ λεπάσινη μετετέθη, ἀνάγκη καὶ νόμον ἔτερον εἶναι, λεπέτων γάρ χωρὶς διαθήκης καὶ νόμων καὶ προσταγμάτων οὐκ ἔστι. Μετετέθη δὲ διὰ λεπάσινη οὐ μόνον τῷ τρόπῳ, τουτέστι, τῷ μὴ κατὰ τὴν τάξιν Ἄραρών εἶναι, κατὰ δὲ τὴν τοῦ Μελχισεδέκ, ἀλλὰ καὶ τῇ φυλῇ. Καὶ γάρ ἀπὸ φυλῆς λεπάσικῆς τῆς Ἄραρών εἰς βασιλεικὴν τὴν τοῦ Ιούδα μετετέθη. Καὶ ἐδε τὸ μαστήριον. Πρῶτον δι-

βαυλική, καὶ τότε γέγονεν λερατική· ὡς καὶ ὁ Χριστὸς βασιλεὺς μὲν ἀεὶ, ἐπ' ἔσχάτων δὲ ἀρχιερεὺς, ὅτε τὴν σάρκα Ἰλαθεν, ὅτε τὴν θυσίαν προσήγεκεν.

Ἐφ’ δὲ γὰρ λέγεται ταῦτα, φυλῆς ἐτέρας μετεσχηκεν. Δεῖχνυσι πῶς μετεπέθη ἡ ἱερωσύνη καὶ τὴν φυλὴν, καὶ φησιν, διτι, ‘Ο Χριστὸς, ἐφ’ δὲ, ἕντες τοῦ, περὶ οὐ λέγεται ταῦτα, καὶ εἰς δὲ ἐξέδη, ἐτέρας φυλῆς ἐστι, τῆς τοῦ Ἰούδα.‘

Ἀφ’ οὖδεις προσέσχηκε τῷ θυσιαστηρίῳ. **Ἀφ’** δὲ τοῦ Ἰούδα φυλῆς, οὐδεὶς προσέσχηκε, τουτέστι, προσέστη τῷ θυσιαστηρίῳ, καὶ ἐπεμελήθη τῶν λερατικῶν Ἑργῶν.

Πρόδηλον γάρ, διτι ἐξ Ἰούδα ἀντέτακεν οἱ Κύριοις ήμῶν. Σεμνὴ δὲ λέξις τὸ, ‘Αντέτακεν, καὶ ἐκ τῆς τοῦ Βαλαὰμ προφητείας ληφθεῖσα, ‘Αντέτελεῖ ἀστρον ἐξ Ἰακὼβ, λέγοντος, καὶ ἐκ τοῦ Μαλαχίου δὲ, ‘Ἄλιον δικαιοσύνης ἀποκαλούντος αὐτὸν. Δι’ ὧν δηλοῦται τὸ εἰς φωτισμὸν τοῦ κόσμου τὴν παρουσίαν τοῦ Κυρίου γενέσθαι.

Εἰς δὲ φυλῆν οὐδὲν περὶ λερωσύνης Μωσῆς θάλησε. Πάντα γὰρ τὰ τῆς λερωσύνης εἰς τὴν Λευτικὴν ἀνέθηκε φυλὴν· εἰς δὲ τὴν Ἰούδα, τὰ τῆς ἐν πολέμοις ἥρεμοντας.

Καὶ περισσότερον εἴτι κατάδηλόν ἐστιν, εἰ κατὰ τὴν δμοιστητηνα Μελχισεδὲκ ἀντέτακεν λερεὺς ἐτέρος. Τι ἐστι κατάδηλον; Τὸ μέσον ἐκτέρας λερωσύνης, δη διτι καὶ τὴν διαθήκην, οὐ μόνον ἐκ τούτου δηλούται, ἐκ τοῦ ἐξ ἐτέρας φυλῆς εἰναι πάντας ἀνιστάμενον λερέα, καὶ μηχετί εἰκαστηκῆς, ἀλλὰ καὶ ἐκ τούτου δὲ ἐροῦμεν, περισσότερον καταφανεῖται· εἴτε κατὰ τὴν δμοιστητηνα Μελχισεδὲκ, καὶ τὰ ἐξής, τουτέστιν, ἐπειδὴ κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδὲκ ἀνιστάται λερέύς.

“Ος οὐ κατὰ νόμον ἐτελοῦται σαρκικῆς τρέψοντος, αλλὰ κατὰ δύναμιν ζωῆς ἀκαταλύτου. “Ος, Μελχισεδὲκ, οὐχ ὡς οἱ νομικοὶ λερεῖς ἐγένετο· ἐκεῖνοι τὰρ ἐλέμβανον τὴν λερωσύνην ἀπὸ νόμου σαρκικᾶς ἐντολᾶς ἔχοντος. Περίτεμεν γάρ τὴν σάρκα, καὶ λούσον τὴν σάρκα, καὶ ἀργησον τῇ σαρκὶ, καὶ τεύξῃ ἄγαθῶν σαρκικῶν. ‘Ο δὲ Μελχισεδὲκ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ δυνάμει θελα, ὃστε ζῆν ἀεὶ, καὶ ἀκατάλυτον εἶναι τὴν λερωσύνην αὐτῷ. Τὸ δὲ ζῆν οὕτω δέξαι, ὡς καὶ ἀνώτερω, διτι τὸ ἀγνοεῖσθαι δηλαδὴ τὴν τελευτὴν αὐτοῦ. ‘Η τὸ, διτι, περὶ τοῦ λερέως δέξαι, οὐσεὶ ἔλεγεν· ‘Οστις λερεὺς ἐτέρος, τουτέστιν, διτι Χριστὸς, οὐ κατὰ νομικὴν ἐντολὴν σαρκικὴν ξερεῖ τὴν λερωσύνην, ἀλλὰ διτι τῆς δυνάμεως τοῦ Πατρὸς, διτι τῆς οἰκείας αὐτοῦ, καὶ ἀκατάλυτον ἔχει τὴν λερωσύνην. ‘Ἀκόλουθον δὲ ἦν πρὸς τὸ, σαρκικῆς, πνευματικῆς ἐπαγγεῖν· πῶς οὖν ἐπήγαγε, κατά

A Considera hic mysterium. Primum erat regia, deinde facta est sacerdotalis: perinde ac Christus semper quidem rex, postremo autem Pontifex factus est, quando carnem accepit, quando victimam obtulit.

VERS. 13. In quem enim dicuntur hæc, de alia tribu est. Quomodo sacerdotium quoad tribum translatum sit, monstrat; Christus, inquiens, in quem, hoc est de quo dicuntur hæc, et in quem evenerunt, alterius est tribus, nempe Iudeæ.

De qua nullus altari præsto fuit. De qua tribu Iudeæ nullus præsto fuit, hoc est astitit altari, cum ramque gessit sacerdotialium operum.

B

VERS. 14. Manifestum est enim quod ex Iude ortus est Dominus noster. Insignis est dictio, exortus est, et ex Balaam propheta desumpta dicentis: Orientur stella ex Jacob²¹: et ex Malachia, Solem iustitiae appellante ipsum. Per quæ ostenditur ad illustrationem mundi adventum Domini factum esse.

Ad quam tribum nihil de sacerdotio Moses locutus est. Omnia enim quæ 697 ad sacerdotium pertinebant, ad Leviticam tribum retulit: ad tribum vero Iudeæ, quæ ad rei bellicæ imperium spectabant.

VERS. 15. Et amplius adhuc manifestum est, si C secundum similitudinem Melchisedec exsurgat aliis sacerdos. Quid est manifestum? Discrimen utriusque sacerdotii: vel quod immutabitur sacerdotium et testamentum, non solum ex hoc indicatur, quod ex alia tribu sit qui exsurgat sacerdos, et non ex Levitica, verum etiam ex hoc quod dicimus, amplius demonstratur: siquidem juxta similitudinem Melchisedec, et quæ sequuntur, hoc est, quandoquidem secundum ordinem Melchisedec exsurgit sacerdos,

D VERS. 16. Qui non secundum legem mandata carnalis factus est, sed secundum virtutem vitae indissolubilis. Qui Melchisedec non legalium sacerdotium instar factus est: illi enim accipiebant sacerdotium a lege carnalia mandata habente. Circumcidere enim carnem, inquit, et ablue carnem, et otiare carni, et consequeris bona carnalia. Melchisedec autem non sic, sed divina virtute factus est sacerdos, ut vivat semper, ac indissolubile sit ei sacerdotium. Vivere autem, ut supra intellige; nimis quod non sit cognita eius mors. Vel, qui, de sacerdote accipe, perinde quasi dicat: Qui sacerdos alius, hoc est, Christus, non juxta legale mandatum carnale accepit sacerdotium, sed per potentiam Patris, vel propriam suam, ac indissolubile sacerdotium retinet. Consectaneum autem erat, in oppositione ad carnale, spirituale intulisse: Quomodo

²¹ Num. xxiv, 17.

igitur intulit, Secundum virtutem vitæ indissolubilitatem? Propterea quod per carnale, temporarium illud esse significavit. Et congrue in oppositione ad temporarium intulit, vitæ indissolubilis, hoc est, propria virtute ac potentia vivit Christus.

VERS. 17. *Contesta'ur enim, Tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedec. Confirmat qui dixerit, indissolubilis vitæ: nempe, quoniam Scriptura dicit, in sempiternum eum esse sacerdotem. Quidam vero non hoc eum probare putarunt, ceterum qui non sit factus secundum legem mandati carnalis. Nam si secundum legem factus esset, oportebat eum secundum ordinem Aaronis dici sacerdotem. Nuno vero postquam secundum ordinem Melchisedec scriptum est, planum est quod nou secundum legem, sed aliam diviniorum quamdam rationem factus sit.*

VERS. 18, 19. *Reprobatio quidem fit praecedentis mandati, propter infirmitatem ejus et inutilitatem: nihil enim ad perfectum adducit lex. Legis translationem fieri dixit: quo demonstrato, inquirit deinceps causam. Nos enim homines tum tandem quiescimus, cum causam didicerimus. Ac dicit, propter hoc factam esse rejectionem, hoc est immutationem et ejectionem praecedentis mandati, hoc est prioris Testamenti, eo quod inventum sit infirmum et inutile. Quid igitur? Newini profuit lex? Profuit quidem: verum ut perfectos ficeret, non profuit. Infert enim: Nullum enim ad perfectum adduxit. Quomodo autem erat infirma? Quod solis denuntiaret litteris, Hoc fac, istud prætermittit: nihil autem virium subministrabat; quibus mandata perficerentur, quod nunc contigit nobis per Spiritum. At vero insultant hic legem calumniantes haereticos: Ecce, inquiunt, etiam Paulus legem reprehendit. Atenim non dixit eam pravam, o insipientes, verum inutilem et infirmam, ad consummandum videlicet. Quemadmodum enim Iustitia est infantibus pro temporum ratione, adultis autem et perfectis inutile: haud secus lex imperfectis Iudeis erat utilis, abducens eos ab idolis, et Deo adducens, convenientiaque mandata eis tradens. Perfectiorum autem indigentibus non ita. Carnales enim præcipiebat cum victimas, tum purifications, quibus spirituales non indigent. Propterea nunc reprobata est. Reprobatio autem est regnantium reprobatio. Lex itaque regnabat olim, cum tempus ei superasset.*

Introductio autem melioris spes, per quam proximamus ad Deum. Reprobatum est, inquit, præceptum legale: superinducta vero est spes, non qualis erat Iudaica: sperabant enim et illi, si Deo placent, se terra polituros, hostibus item superiores se futuros, adeoque omnino corporalia bona sperabant. Nostra vero spes non est ejusmodi, sed multo potior: celum enim speramus, ac ut vicini sumus Deo, atque assistamus ac ministremus ei una cum angelis. In superioribus sane dixit: Ingradientem in interiora velaminis: nunc autem: Per

A δύναμις ζωῆς ἀκαταλύτου; Διότι τὸ πρόστακιρον ἐδήλωσε διὰ τοῦ σαρκικοῦ. Καὶ εἰκότως πρὸς τὸ πρόστακιρον ἐπήγαγε τὸ, ζωῆς ἀκαταλύτου· τουτέστι, τῇ οἰκείᾳ δυνάμει ζῇ δὲ Χριστός.

Martυρεῖται γάρ· Σὺ λερεὺς εἰς τὸν αἴωνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ. Κατασκευάζει πῶς εἶπε τὸ, ἀκαταλύτου ζωῆς καὶ φησιν, ὅτι ἡ Γραφὴ λέγει αὐτὸν εἰς τὸν αἰώνα εἶναι ιερέα. Τινὲς δὲ οὐ τοῦτο κατασκευάζειν αὐτὸν ἐνόησαν, ἀλλὰ τὸ, πῶς οὐ κατὰ νόμον ἐντολῆς σαρκικῆς γέγονεν. Εἰ γάρ κατὰ τὸν νόμον, φησιν, ἐγένετο, ἔδει αὐτὸν κατὰ τὴν τάξιν Ἀαρὼν λέγεσθαι· νῦν δὲ ἀπειδὴ κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ γέγραπται, δῆλον ᾧ οὐ κατὰ τὸν νόμον, ἀλλὰ τινὰ ἔτερον τρόπον θειότερον.

B Αθέτησις μὲν γάρ γίνεται προαρνόσης ἐπτολῆς, διὰ τὸ αὐτῆς ἀσθενές καὶ ἀρωγελές. Οὐδέτε γάρ ἐτελείωσεν ὁ νόμος. Εἰπεν δὲτο νόμου μετάθεσις γίνεται καὶ ἐδιεισε τοῦτο· ζητεῖ λοιπὸν καὶ τὴν αἰτίαν. Οἱ γάρ ἀνθρώποι τότε ἀναπαυόμεθα, ὅταν τὴν αἰτίαν μάθωμεν. Καὶ φησιν, δὲτο διὰ τοῦτο ἀθέτησις ἐγένετο, τουτέστιν ἐναλλαγὴ, καὶ ἐκβολὴ τῆς προαγούσης ἐντολῆς, τουτέστι, τῆς προλαβούσης Διαθήκης, διὰτο εὑρέθη ἀνωφείης καὶ ἀσθενῆς. Τι οὖν; Οὐδένα ὠφέλησεν ὁ νόμος; Ήφέλησε μὲν ἀλλὰ πρὸς τὸ ποιῆσαι τελείους οὐκ ὠφέλησεν. Ἐπιφέρει γάρ· Οὐδέτερα γάρ ἐτελείωσε. Πῶς δὲ ἡ ἀσθενής; Διέτε γράμματα ἦν μόνα διαγορεύοντά, Τόδε πράττε, καὶ τόδε, μή· δύναμιν δὲ οὐδεμίαν ἐνετίθει πρὸς τὸ τὰς ἐντολὰς κατεργάζεσθαι, δ νῦν γίνεται τιμῆν διὰ τοῦ Πινεύματος. 'Αλλ' ἐπιπτῶσιν οἱ τὸν νόμον διαβάλλοντες αἰρετικοί· 'Ιδού, λέγοντες, διαβάλλει καὶ Παῦλος τὸν νόμον. 'Αλλ' οὐκ εἰπεν, ἀνδροί, αὐτὸν τονηρὸν, ἀλλ' ἀνωφελῆ καὶ ἀσθενῆ, ᾧ πρὸς τὸ τελείωσαι δηλαδή. Ήσπερ γάρ τὸ γάλα τοῖς μὲν βρέφεσιν ὠφέλιμον κατὰ τοὺς ἐνδεχομένους καριούς, τοῖς δὲ τελείοις ἀνωφελές· οὐτω καὶ ὁ νόμος τοῖς μὲν ἀτελέσιν 'Ιουδαίοις ὠφέλιμος, ἐξάγων αὐτοὺς ἀπὸ τῶν εἰδώλων, καὶ τῷ Θεῷ προσάγων, καὶ ἐντολᾶς συμμέτρους παραδιδούς, τοῖς δὲ τελειοτέρων δεσμέναις, οὐκέτι. Σαρκικᾶς γάρ ἐνετέλλετο καὶ θυσίας καὶ κοθάρσεις, ὃν οἱ πικεματικοὶ οὐ δύονται. Διὰ τοῦτο ἡθετήθη νῦν. 'Η δὲ ἀθέτησις τῶν κρατούντων ἐστίν ἀθέτησις. Ωστε ἐκράτει ποτὲ ὁ νόμος, οὔτε ἦν καιρὸς αὐτοῦ.

'Επεισαγωγὴ δὲ κρείττονος ἐλπίδος, δι' ἣς διηγέζομεν τῷ Θεῷ. 'Ηθετήθη μὲν, φησιν, ἡ νομικὴ ἐντολὴ, ἐπεισήθη, δὲ ἐλπίς, οὐχ οἷα ἡ 'Ιερατεῖα· εἶχον γάρ κακεῖνοι ἐλπίδα, εὐαρεστοῦντες Θεῷ, κρητῆσαι τῆς ζῆς, ὑπέρεξιν τῶν ἐχθρῶν, καὶ διώς σωματικὰ ἀγαθά ήλπιζον. 'Αλλ' ἡ ἡμετέρα ἐλπὶς οἱ τοιαύτη, ἀλλὰ κρείττων· οὐρανὸν γάρ ἐλπίζομεν, καὶ τὸ ἐγγὺς εἶναι Θεοῦ, καὶ παρεστάνται, καὶ λειτουργεῖν αὐτῷ μετ' ἄγγελοιν. 'Ανωτέρω μὲν εἰπεν· Εἰσερχομένης εἰς τὸ ἐσώτερον τοῦ κυριεπιστάυτον· νῦν δὲ. Δι' ἣς ἐγγέζομεν, φησι, Θεῷ.

Ἡ γάρ ἡπίς παρ' αὐτὸν ἡμᾶς ἀγει τὸν θεῖον θρόνον, καὶ μετὰ τῶν Χερουβίμ ιστᾶ.

Kαὶ καθόσον οὐ χωρὶς ὄρκωμοσίας. Ἰδοὺ καὶ Ἑλλη διαφορὰ τοῦ τε νέου ἱερέως πρὸς τοὺς παλαιούς, καὶ τῆς Διαθήκης πρὸς τὴν Διαθήκην. Οὐ γάρ ἀπλῶς ἐπήγειτο ἡ τοῦ Χριστοῦ ἱερωσύνη, ἀλλὰ μετὰ ὄρκου, ἵνα ἐκ περιουσίας πιστωθῇ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ· διπέρ καὶ ἀνωτέρω ἐλέγεν, διτοῦ οὐ μοσειὸν ὁ θεὸς τῷ Ἀβραὰμ, ὑπὲρ πλείστονος πληροφορίας.

Oι μὲν γάρ χωρὶς ὄρκωμοσίας λεπεῖς γετρούτες· δὲ μετὰ ὄρκωμοσίας, διὰ τοῦ λέποτος πρὸς αὐτὸν· οὐ μοσειὸν ἡ Κύριος, καὶ οὐ μεταμελεθῆσται· Σὺ λεπεῖς εἰς τὸν ἀλώρα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκα. Οἱ μὲν γάρ νομικοὶ, φησίν, λεπεῖς, χωρὶς ὄρκωμοσίας καθίστανται· ἐπ' οὐδενὸς γάρ εὑρται· δόμστας δὲ θεός, διτοῦ ἔστι λεπεῖς κατὰ τὸν νόμον· δὲ Χριστός μετὰ ὄρκωμοσίας τῆς γενομένης διὰ θεοῦ τοῦ λέγοντος πρὸς αὐτὸν· Σὺ λεπεῖς, καινῷ τινι τρόπῳ. Οὐ γάρ κατὰ τὸν Ἀαρὼν, ἀλλὰ κατὰ τὸν Μελχισεδέκα.

Κατὰ τοσοῦτον κρείττονος Διαθήκης τέτοιος ἔγγυος Ἰησοῦς. Τουτέστι, καθόσον ὅμοσεν δεῖ αὐτὸν ἔστοθι λεπέα· οὐκ ἀν γάρ ὅμοσεν, εἰ μὴ μείζων ἦν. Οὔτε καὶ ἡ Νέα Διαθήκη τῆς Παλαιᾶς; μείζων. Τι δὲ ἔστι τὸ, ἔγγυος; Ἐγγυητής, μεσίτης;

Καὶ οἱ μὲν πλειονές εἰσι γεγονότες λεπεῖς, διὰ τὸ θανάτῳ καλύπτεσθαι παραμένειν· δὲ, διὰ τὸ μένειν εἰς τὸν ἀλώρα, ἀπαράβατος ἔχει τὴν λεπωσύνην. Τὴν ὑπεροχὴν καὶ ἐνταῦθα δείχνυσιν, ἢν ἔχει δὲ Χριστὸς πρὸς τοὺς νομικοὺς ἀρχιερεῖς· καὶ φησιν, διτοῦ ἔστι μὲν πολλοὶ εἰσι, διὰ τὸ θυητοὶ εἶναι· ἐνταῦθα δὲ εἰς, διὰ τὸ ἀθάνατος εἶναι. Ἀπαράβατον οὖν ἔχει τὴν λεπωσύνην, τουτέστιν ἀδιάκοπον, ἀδιάδοχον. Ὁράξ πλειστοὶ μείζων ἔστιν; δύον τὸ ἀθάνατον τοῦ θυητοῦ.

Οὐθεν καὶ σώκεις εἰς τὸ παντελές δύναται τοὺς προσερχομένους δι' αὐτοῦ τῷ θεῷ. Ἐπειδὴ, φησίν, ἀθάνατος ἔστι, δύναται πάντων προΐστασθαι· καὶ σώκειν εἰς τὸ παντελές· τουτέστιν, οὐ πρόκατον σωτηρίαν διδόναι, ἀλλὰ παντελή, καὶ ἐνταῦθα δηλαδή, καὶ ἐν τῇ μελλούσῃ ζωῇ. Ἐπει μὲν γάρ τῆς Παλαιᾶς, δὲ ἀρχιερεὺς, εἰ καὶ θαυμαστὸς ἦν, μέχρι τοῦ καιροῦ ἀκείνου προσέφερε τῷ θεῷ, ἐν τῷ διαβόλῳ δὲ Σαμουὴλ καὶ οἱ τοιοῦτοι· μετὰ δὲ ταῦτα οὐκέτι· τεθύκασι γάρ. Ἐνταῦθα δὲ αἰώνιος καὶ ἀείζωος δὲ Ἀρχιερεύς. Οὐκοῦν καὶ παντελῶς δύναται σώζειν, τουτέστιν διδίκια, τοὺς προσερχομένους δι' αὐτοῦ, τουτέστι διὰ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως. Ὁ γάρ εἰς τὸν Υἱὸν πιστεύων, τῷ Πατέρι προσέρχεται πάντως· αὐτὸς γάρ ἔστιν ἡ πρὸς τὸν Πατέρα οὐδὲς, καὶ δὲ ταύτης δραζάμενος ἔκει καταλύει.

Πάντοτε ζῶις εἰς τὸ ἐντυγχάνειν ὑπὲρ αὐτῶν. Διὰ τὴν σάρκα οὐτω τεπεινῶς τοῦτο εἴρηται. Κατὰ γάρ τὴν σάρκα ἀρχιερεὺς ἔστι δήπου· καθὸ δὲ ἀρχιερεὺς, καὶ αὐτὸς ἐντυγχάνειν λέγεται. Ἐπει ὁ ζειζέων τοὺς νεκροὺς, καὶ ζωποιῶν ὡς δὲ Πατήρ,

A quam appropinquamus Deo. Spes enim nos ducit ad ipsum divinum thronum, atque cum Cherubim collocat.

Vers. 20. Et quantum est non sine jurejurando. Et aliud discrimen novi sacerdotis et veterum, et utriusque Testamenti. Non enim simpliciter promissum est Christi sacerdotium, sed cum jurejurando; ut abunde satis verbum Dei ratum et firmum redderetur; quod et supra dixit, Juravit Deus Abraham, ob maiorem certitudinem.

Vers. 21. Alii enim sine jurejurando sunt facti sacerdotes, hic vero cum jurejurando; per eum qui dixit ad illum: Juravit Dominus, et non pœnitibet eum: Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem

B 699 Melchisedec. Sacerdotes, inquit, legis absque jurejurando constituuntur. De nullo enim inventus est jurasse Deus, Tu eris sacerdos secundum legem: Christus autem cum jurejurando facto per Deum dicentem ad eum: Tu es sacerdos, novo quodam modo. Non enim secundum Aaronem, sed secundum Melchisedecem.

Vers. 22. In tantum melioris Testamenti sponsor factus est Jesus. Hoc est, quatenus juravit semper ipsum fore sacerdotem. Non enim jurasset, nisi major esset. Proinde Novum quoque Testamentum Veteri est præstantius. Quid autem est ἔγγυος? Fidejussor, mediator.

Vers. 23, 24. Et alii quidem plures facti sunt sacerdotes, propterea quod morte prohiberentur permanere: hic autem eo quod maneat in æternum semipaternum habet sacerdotium. Excellentiam hic etiam indicat, quam Christus habet supra legis pontifices; Illic, inquietus, multi sunt, eo quod mortales sunt; hic vero unus est, eo quod sit immortalis. Habet igitur sacerdotium ἀπαράβατον, hoc est, quod non præcidatur, nec successionem recipiat. Animadvertis quanto major est? Nempe quanto immortale mortali præstat.

D VERS. 25. Unde et salvare in perpetuum potest accedentes per ipsum ad Deum. Quia, inquit, inimmortalis est, potest omnibus præsse ac servare in perpetuum, hoc est, non temporariam salutem imperfiri, sed perpetuam, tam hic quam in futura vita. Siquidem in Veteri Testamento pontifex, etiamsi præclarus et admirationi esset, illo tamen solummodo tempore offerebat, in quo vixerat, velut Samuel, et qui illiusmodi; posthac autem non item. Nam mortui sunt. Illic autem semipaternus, ac nunquam non vivens est Pontifex. Perpetuo itaque, id est semper, servare potest eos qui per ipsum accedunt, hoc est per fidem in ipsum. Nam qui in Filium credit, omnino ad Patrem accedit: nam ipse est via ad Patrem: quam qui apprehenderit, illic hospitatur.

Semper vivens ad interpellandum pro ipsis. Propter carnem adeo humiliiter hoc dictum est: secundum carnem enim pontifex est sane; quatenus autem pontifex est, eatenus intercedere dicitur. Nam qui mortuos excitat et viviscat instar Patris, quo-

modo jam ubi conservare eum convenit, interpellat? Qui omne judicium habet, quomodo intercedit? Qui mandat angelos, ut hos quidem in caminum injicient, illos vero conservent? Propter humanam igitur naturam hoc dictum est, quod intercedat. Condescendens enim auditoribus Paulus: Ne metuatis, inquit, neque dicatis: Nisi, amat quidem nos, et fiduciam habet **700** apud Patrem, sed non semper potest nostri curam gerere. Ne hoc dicatis. Vivit enim, et semper pontificium opus pro nobis perfidere potest. Quando autem humanitatem dixerim, non segrego ipsam a divinitate (una enim utriusque est persona vel subjectum), sed velim ut auditores id intelligent, quod utrique naturae convenient. Præterea illud ipsum quod Filius carnem sacerdos Patri assidet, intercessio est pro nobis, tanquam caro pro nobis exoret Patrem, ut quæ ob hoc ipsum omnino sit assumpta, nimirum ob nostram salutem.

Vers. 26. *Talis enim decebat ut nobis esset Pontifex, sanctus, innocens.* Perspicuum est ex his, quod et hæc de carne loquatur, et quæ antehac dixit. Quis enim de Deo talia dixerit, et non erubescat incomprehensibili illi naturæ hæc apponere? Sanctus igitur est, qui nihil eorum quæ facere debet omittit: ἀκαχος autem, qui dolo et malo caret. Non enim inventus est in ore ejus dulus.

Impollitus. Neque has quispiam dixerit Dei esse laudes; naturam enim habet quæ pollui non potest. Atqui perspicuum est quod de humanitate unius Christi hæc dicat.

Segregatus a peccatoribus, et excelsior cœlis factus. Pontifices legales, inquit, etiam in cæteris fuerint sancti, ut homines tamen aliquid vitii attrahunt, nec omnino sejuncti sunt a peccatoribus. Qui enim hoc fieri possit, cum et ipsi peccatis sint obnoxii? Præterea, nemo ipsorum in cœlis fuit: noster vero hic Pontifex, præterquam quod plenus sit omnis virtutis, et a peccatoribus segregatus, altior etiam ipsis cœlis factus est, super paterno solio sedens. Cum autem ait, *factus, omnibus perspicuum est quod de Christo loquatur secundum carnem.* Nam ut Deus Verbum, semper erat cœlis altior.

Vers. 27. *Qui non habet necessitatem quotidie, quemadmodum pontifices, prius pro suis delictis hostias offerre, deinde pro populi.* Cum dixisset, nostrum Pontificem a peccatoribus segregatum esse, nunc istud amplificat, aitque: Adeo liber est a peccatis, ut et victimam offerens proprium corpus, non pro semetipso hoc obtulerit, quomodo enim, qui peccatum non fecerat? sed pro nobis. Insuper et aliud colligitur. Legis Mosaicæ pontifices quotidie offerebant, ceu qui prorsus purificare non potuerint. Noster autem Pontifex hujusmodi obtulit sacrificium, quod adeo præclara potuerit, ut

A πᾶς ἐνθα σῶσαι δεῖ, ἐντυγχάνει; 'Ο πᾶσαν ἔχων τὴν χριστὸν, πᾶς ἐντυγχάνει; 'Ο ἀποστέλλων τοὺς ἀγγέλους, ὃστε τοὺς μὲν εἰς κάμινον ἐμβαλεῖν, τοὺς δὲ σῶσαι; Διὰ γοῦν τὴν ἀνθρωπότητα τὸ, ἐντυγχάνειν, εἶπε. Συγκαταβαίνων γάρ τοῖς ἀκούουσιν διὸ Παῦλος: Μή δεῖσητε, φησι, μὴ εἰπῆτε, Ναὶ, φιλεῖ μὲν ἡμᾶς, καὶ παρέβοταν ἔχει πρὸς τὸν Πατέρα, ἀλλὰ οὐκ δεῖ δύναται προστασίαι ἡμῶν. Μή τοῦτο εἴπητε. Ζῇ γάρ, καὶ δεῖ δύναται τὸ ἀρχιερατικὸν ἔργον ποιεῖν ὑπὲρ ἡμῶν. "Οταν δὲ ἀνθρωπότητα εἴπω, οὐ διειρῶ αὐτὴν τῆς θεότητος (μία γάρ ὑπόστασις ἀμφοῖν), ἀλλὰ δίδωμι τοῖς ἀκούουσι τὰ πρέποντα περὶ ἐκατέρας φύσεως ἐννοεῖν. Καὶ αὐτὸς δὲ τούτῳ, τὸ σάρκα φοροῦντα τὸν Υἱὸν συγκαθῆσθαι τῷ Πατρὶ, ἐντευξίς ἐστιν ὑπὲρ ἡμῶν· ὡσανεὶ τῆς σαρκὸς ὑπὲρ ἡμῶν δυσωπούσης τὸν Πατέρα, ως δι' αὐτὸς τοῦτο προσληψθείσης πάντως, διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν.

Τοιοῦτος γάρ ἡμῖν ἔκρεπεν ἀρχιερεὺς, δσιος, ἀκακος. Ηροφανὲς ἐκ τούτων, δτι περὶ τοῦ κατὰ σάρκα λέγει τὰ πρὸ τούτων, καὶ ταῦτα. Τίς γάρ ἀν περὶ Θεοῦ τοιαῦτα εἴποι, καὶ οὐκ αἰσχυνθήσεται τῇ ἀκαταλήπτῳ ἐκείνῃ φύσει ταῦτα προσανατολεῖ; "Οτιος μὲν οὖν ἐστιν, διηδέν τῶν ὁφειλημένων αὐτῷ πιρελιμπάνων· ἀκακος δὲ, δ δόδοις καὶ ἀπόνηρος. Οὐχ εὐρέθη γάρ δόδοις ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ.

Ἀμίαντος. Οὐδὲ ταῦτα Θεοῦ ἐπαίνους εἴποι ἄν τις· φύσιν γάρ ἔχει μὴ μιαίνεσθαι. Ἀλλὰ δῆλον δτι περὶ τῆς ἀνθρωπότητος τοῦ ἐνδεῖ Χριστοῦ ταῦτα.

Κεχωρισμένος ἀπὸ τῶν ἀμαρτωλῶν, καὶ ὑγηλότερος τῶν οὐρανῶν τενόμενος. Οι μὲν νομικοί, φησιν, ἀρχιερεῖς, καὶ δικοιοί εἰεν τάπεις ἀλλα, ως ἀνθρωποι ἐπισύρονται τι τῆς κακίας, καὶ οὐ πάντη κεχωρισμένοι εἰσὶ τῶν ἀμαρτωλῶν. Πῶς γάρ, οἶγε καὶ αὐτοὶ ἀμαρτίαις ἔνοχοι; Καὶ προσέτι, οὐδεὶς αὐτῶν ἐν οὐρανῷ ἐγένετο· δὲ διημέτερος ἀρχιερεὺς μετὰ τοῦ πάσης ἀρετῆς ὑπερπλήρης εἶναι, καὶ τῶν ἀμαρτωλῶν κεχωρισμένοι, ἔτι καὶ ὑψηλότερος τῶν οὐρανῶν γέγονεν, εἰς αὐτὸν τὸν πατρικὸν θρόνον καθίσας. Τὸ δὲ, τενόμενος, δῆλον πάσιν, δτι περὶ τοῦ κατὰ σάρκα. Ω; γάρ Θεὸς Λόγος, ἦν δεῖ τῶν οὐρανῶν ὑψηλότερος.

"Ος οὐκ ἔχει καθ' ἡμέραν ἀράκην, ὁσκερ οἱ ἀρχιερεῖς, πρότερον ὑπὲρ τῶν ιδίων ἀμαρτῶν θυσίας ἀραγέρειν, ἐπειτα τῶν τοῦ λαοῦ. Εἰπὼν δτι: κεχωρισμένος ἐστι τῶν ἀμαρτωλῶν διημέτερος ἀρχιερεὺς, ἐμπλατύνεστι τούτῳ, καὶ φησιν, δτι τοσοῦτον ἐλεύθερός ἐστιν ἀμαρτιῶν, ὡστε καὶ θυσίαν προσενεγκών τὸ ιδίων σῶμα, οὐχ ὑπὲρ ἐκτοῦ τοῦτο προστήνεγκε· πῶς γάρ, ἀμαρτίαιν μὴ ποιήσας; ἀλλὰ ὑπὲρ ἡμῶν. Ἀλλὰ καὶ δῆλο. Οι μὲν νομικοὶ ἀρχιερεῖς καθ' ἐκάστην προστῆγον, ως μὴ δυνάμενοι ἀπαί καθαρίσκει· οὗτος δὲ τοιαῦτην θυσίαν προστήνεγκε⁵, καὶ οὗτω μεγάλα δυναμένην, ὡστε ὅπει

⁵ I Petr. II, 22.

καθαρίσαις ὁ δι' αὐτῆς τὸν κόσμον. Ἀρα καὶ ἐν τούτῳ οἱ πεπέρχει ἑκείνων.

Τοῦτο γάρ ἐποίησεν ἐγάπαξ, ἐκεῖνος ἀνεργός. Ποιὸν τοῦτο; Τὸ προσενεγκεῖν ὑπὲρ τῶν τοῦ λαοῦ ἀμαρτιῶν, οὐχ ὑπὲρ ἑαυτοῦ. Ἀπαξ, φησιν, ἵετατο· μετὰ ταῦτα δὲ κάθηται ὡς Δεσπότης. Τίνα γάρ μη ἀκούωντας ἱερά, νομίσῃς αὐτὸν ἀεὶ ἔσταντι, καὶ λειτουργὸν εἶναι, δείκνυσιν δὲ τοις κατ' οἰκονομίας τοῦ οἰκείου ὑψούς ἐπελάβετο.

Οὐ τόμος γάρ ἀνθρώπους καθίστησιν ἀρχιερεῖς, ἔχοντας ἀσθετικαν. Ἰνα μὴ νομίσῃς, διτι ἀπαξ μὲν προσήνεγκε, πλὴν καὶ ὑπὲρ ἑαυτοῦ κατασκευάζειν νῦν διτι οὐχ ὑπὲρ οἰκείων ἀμαρτιῶν προσήνεγκεν. Οὐ μὲν γάρ νόμος φιλοὺς ἀνθρώπους; καθίστησιν ἀρχιερεῖς, ἔχοντας ἀσθέτειαν, τουτέστι, μὴ δυναρκένους; ἀντιστῆναι; Ἐτῇ ἀμαρτίᾳ, ἀλλὰ καὶ εὐτούς ὡς ἀσθενεῖς ὑποπλεύοντας πταίσματιν. Οὐ δὲ οὐτας ἀν δυνατὸς ὡς Υἱός, πῶς δὲν ἔχοι ἀμαρτιῶν; μὴ ἔχον δὲ, τίνος ἔνεκεν προσέφερεν ἀν περ? ἔχετο; Ἀλλ' οὐδὲ ὑπὲρ τῶν ἀλλων πολλάκις, ἀλλ' ἄπαξ. Δυνατὸς γάρ ὁν, ἡρκει καὶ διὰ τοῦ ἀπαξ προσαγαγεῖν τὸ πᾶν ἀνύσσει. Νοήσεις δὲ ἀσθέτειαν καὶ αὐτὴν τὴν ἀμαρτιῶν, ὡς πολλαχοῦ φησιν αὐτὸς οὗτος ὁ Παῦλος, ή καὶ τὸν θάνατον. Θυντοι γάρ δυτες οι νομικοὶ ἀρχιερεῖς, καὶ ἀσθενεῖς, οὗτε αὐτοὶ ἀναμάρτητοι ήσαν, οὗτε δὲν διλούσι τὸ δύναντο καθαρίσαι· δὲ δὲν δύναντος καὶ ισχυρός. Ἀκούεις δὲ καὶ τῶν ἔξης.

Οὐ λόγος δὲ τῆς ὀρκωμοσίας τῆς μετὰ τὸν τόμον, Υἱὸν εἰς τὸν αἰώνα τετελειωμένον. Ὁρα τὰς ἀντιδιαστολὰς· ἔκει νόμος, ἐνταῦθα λόγος ὀρκωμοσίας, τουτέστι, βεβαιότατος, ἀληθεστάτος· ἔκει ἀνθρώποι διῆλοι πάντως, ἐνταῦθα Υἱὸς, δεσπότης δηλαδή· ἔκει ἀσθενεῖς, τουτέστι, προσπταίοντες, ἀμαρτίαν ἔχοντες, θανάτῳ ὑποκείμενοι· ἐνταῦθα εἰς τὸν αἰώνα τετελειωμένος, τουτέστιν διδίος, δυνατὸς, οὐ νῦν μένον ἀναμάρτητος, ἀλλ' αεὶ. Εἰ τοινυν τέλειός ἔστιν, εἰ μηδέποτε ἀμαρτάνει, εἰ δεὶ ζῆι, τίνος ἔνεκεν προσήνεγκεν ἀν ὑπὲρ ἑαυτοῦ, ή διλως ὑπὲρ ἀλλων πολλάς;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Κεφαλαῖον δὲ ἐπὶ τοῖς λειτούροις, τοιοῦτον ἔχομεν ἀρχιερέα, δεὶς ἐκδίδειν ἐν δεξιᾷ τοῦ θρόνου τῆς μεταλλώσυνης δὲ τοῖς οὐρανοῖς. Κεφάλαιον δεὶ τὸ μέγιστον λέγεται· διταν τις ἐν ὅλῃ γη τὰ κυρώτερα παραλασθεῖν μέλλῃ, ἐν κεφαλαῖψ φησι ποιεῖσθαι τὸν λόγον· ὥσπερ καὶ ή κεφαλὴ μικρὴ οὖσα τὸ κυρώτερόν ἔστι τοῦ σώματος. Φησιν οὖν καὶ νῦν δὲ Ἀπόστολος· Κεφαλαῖον δὲ ἐπὶ τοῖς λειτούροις, τουτέστιν, ἵνα εἴπω τὸ μέγιστον καὶ συνεκτικώτερον, θεῖν ἔχομεν Ἀρχιερέα. Τὸ γάρ καθῆσθαι, οὐδενὸς ἀλλου, ή Θεοῦ. Ὁρα δὲ πῶς ταπεινὰ πολλὰ εἰπὼν, τὸ, ἀρχιερεὺς, τὸ, ἐντυγχάνει, καὶ

D Talem habemus Pontificem, qui consedit in dextera sedis majestatis in cælis. Capitulum semper quod maximum est, dicitur, si quando quispiam quod præcipuum est, se paucis comprehensurum dicit, in summa sese verba facturum dicit: quemadmodum caput, licet parvum sit, præcipua latrem corporis pars est. Ait igitur etiam nunc Apostolus: Caput autem eorum quae dicuntur, hoc est, ut dicam quod maximum est et præcipuum, Deum habemus Pontificem. Considerare enim nullius est alterius, quam Dei. Observa 702 autem quod cum multa humilia

Variae lectiones.

* καθάρεις ο. ** ἀντιστῆναι ο. † πολλάκις ο.

dixisset, qualia sunt, pontifex, intercedere apud A θας τῆς ἀνθρωπότητος, ἐπὶ τὸ ὑψηλὸν ἀνέση, καὶ διότις πάντες ἔστι. Ποιεῖ δὲ τοῦτο ἀεί, ὡσπερ καὶ διδάσκαλος αὐτοῦ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· ἵνα διὰ μὲν τῶν ταπεινῶν χειραγωγήσῃ τὸν ἀκροστήν ὅστε παραδέξασθαι τὸν λόγον· δλλως γάρ οὐ παρακολουθεῖ δικούων, εἰ μὴ κατὰ μικρὸν ἀναβαίνει· διὸ δὲ τῶν ὑψηλῶν διδάξῃ, διτι συγκατάβασις ἦν ἐκεῖνα. Θρήνον δὲ μεγαλωσύνης τὸν πατρικὸν φησίν, ἢ διτι καὶ δ Πατήρ λεχθείη ἀν αὐτῷ μεγαλωσύνη· ἢ διτι ἀπλῶς εὗτα θρήνος μεγαλωσύνης δι μέγιστος θρήνος.

Vers. 2. Sanctorum minister. Quemadmodum terreni pontifices ingredientes in Sancta sanctorum ministrabant: hunc ad modum et iste revera sanctorum et verorum arcanorum, supercoelestium nimis, est minister. Videtur autem sibi ipse hic adversari Paulus. In principio enim dixit: *Ad quem angelorum dixit, Sede? et: Nonne omnes administratorii spiritus sunt?* quasi videlicet minister sedere non deberet. Hic vero posteaquam asseruisset eum sedere in dextera throni, rursus inducit eum ministrum. Qui igitur istud dicit, nisi ut omnino indulget auditoribus, atque humilia summis permisceat? Nonnulli autem intellexerunt, *minister sanctorum*, pro hominum ab ipso sanctificatorum. Noster enim, inquit, Pontifex est.

Ac tabernaculi veri quod fixit Deus, et non homo. Illic excitat eos qui ex Iudeis crediderant. Quia C enim verisimile erat eos dubitando dicere: Tabernaculum hujusmodi non habemus: En majus, inquit, tabernaculum hic et verum, cœlum ipsum. Vetus namque tabernaculum figura erat hujus; et illud quidem homo fixit, vel Beselecl, vel Moses, hoc autem Deus. Hinc autem observa secundum divum Joannem Chrysostomum, quod cœlum neque moveatur, neque rotundum sit: ultraque enim tollit quod ait, *fixit*.

Vers. 3. Omnis enim pontifex ad offerendum munera et hostias constituitur: unde necesse est et hunc habere aliquid quod offerat. Quia dixerat eum sedere, ne imposturam arbitriteris quod sacerdos dicitur; etiam si, inquit, sedeat, propterea tamen non desiit esse pontifex. Omnia namque quæ sunt pontificum, habet, ac que inadmodum illi offerunt, sic et ipse obtulit semetipsum. Sedere enim dignitas est ipsius: pontificatus autem sanguis, multæ magnæque est clementia. Præterea, quandoquidem nonnulli inquirerent, cur mortem subiisset, si Filius Dei ac sempiternus erat, diluit hoc inquiens: Quandoquidem sacerdos erat, sacerdos autem sine hostia non est, necessarium erat habere quiddam et hunc 703 quod offerat. Hoc autem nihil erat præter ipsius corpus. Necessario itaque mortuus est. Inter autem donum et victi-

B τῶν ἀγίων λειτουργός. "Ωσπερ οἱ κάτω ἀρχιερεῖς εἰσερχόμενοι εἰς τὰ Ἀγία τῶν ἀγίων λειτουργούν· οὕτως καὶ οὗτος τῶν δυτικῶν ἀδύτων, τῶν ἐπουραγίων ἔστι λειτουργός. Φανεται δὲ ἐνταῦθα ἐναντιολογεῖν Παῦλος. Ἐν μὲν γάρ προοιμίοις εἰρηκε· Πρός τίτα τῷ ἀγρέλων εἶπε· Κάθου; Οὐχὶ πάντες εἰσὶ λειτουργικὸ πτεύματα; ὃς δηλαδὴ τοῦ λειτουργοῦ μή διφελοντος καθῆσθαι· νῦν δὲ εἰπὼν, διτι ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ θρόνου, πάλιν εἰσάγει αὐτὸν λειτουργὸν. Πώς οὖν τοῦτο φησιν, ἢ πάντως συγκαταβαίνων, καὶ ἀναμιγνὺς τοῖς ὑψηλοῖς τὰ ταπεινά; Τινὲς δὲ τοῦ λειτουργὸς τῷ ἀγίων, οὕτως ἐνόησαν, ἀντὶ τοῦ τῶν ἡγιασμένων ὑπ' αὐτοῦ ἀνθρώπων· ἡμῶν γάρ ἔστι, φησιν, ἀρχιερεύς.

Kai τῆς σκηνῆς τῆς ἀληθινῆς, ἢντι ἐπηξειρ οἱ Κύριος, καὶ οὐκ ἀνθρωπος. Ἐνταῦθα διανιστησι τοὺς ἐξ Ἰουδαίων πεπιστευκότας. Ἐπειδὴ γάρ εἰκὸς ἡν αὐτοὺς ἀπορεῖσθαι, διτι σκηνὴν τούχομεν τοιαύτην· Ἰδού, φησι, μείζων σκηνὴ καὶ ἀληθινὴ, δι οὐρανός. Ἡ γάρ παλαιὸν τύπος ἡν ταύτης· κάκεινην μὲν ἀνθρώπος ἐπηγένετο, ἢ δι Βεζελεήλ⁸, ἢ δι Μωυσῆς, ταύτην δὲ Θεός. Ἐντεύθεν δὲ σημειώσαι κατὰ τὸν μακάριον Ἱωάννην; διτι οὗτος κινεῖται δι οὐρανὸς, οὗτε σφαιροειδῆς ἔστιν· τὸ γάρ, ἐπηξειρ, ἀμφότερα ἀναιρεῖται.

Pάς γάρ ἀρχιερεὺς εἰς τὸ προσφέρειν δῶρά τε καὶ θυσίας καθίσταται· διθερ ἀναγκαῖον ἔχειν τι καὶ τοῦτο δι προσενέργητη. Ἐπειδὴ εἴπεν διτι κάθηται, ἵνα μή ἀπάτην νομίσῃ τὸ λειτέα αὐτὸν εἰρηνοῦσθαι, φησιν, διτι εἰ καὶ κάθηται, ἀλλ' οὖν οὐκ ἀπώλεσε τὸ ἀρχιερεὺς εἰναι· πάντα γάρ τὰ τῶν ἀρχιερέων ἔχει, καὶ ὡσπερ ἔκεινοι προσφέρουσιν, οὕτω καὶ αὐτὸς προσήνεγκεν ἔστιν. Τὸ μὲν γάρ καθῆσθαι, τῆς ἀξίας αὐτοῦ· τὸ δὲ ἀρχιερατεῦσαι, τῆς φιλανθρωπίας τῆς πολλῆς. Καὶ δλλως δὲ, ἐπειδὴ ἐγένετο τὸν, τίνος ἔνεκεν ἀπέθανεν, εἴγε Ιησος ἦν, καὶ αἰώνιος· λύει τοῦτο, καὶ φησιν, διτι, Ἐπειδὴ λειπεῖς δὲ χωρὶς θυσίας οὐκ ἔστιν, ἀναγκαῖον ἡν ἔχειν τι· καὶ τοῦτον, δι προσενέργητη· τοῦτο δὲ οὐδὲν ἦν, ἀλλ' ἢ τὸ ἔστιν οώμα, Ἄναγκαιως δρα ἀπέθανε. Δώρου δὲ καὶ θυσίας τῷ μὲν ἀκριβεῖ λόγῳ ἔστι διαφορά. Θυσίας μὲν γάρ εἰσιν αἱ διαιμάτος καὶ κρεῶν

Variæ lectiones.

⁸Βεζελεήλ m.

προστιγμαῖς· ἡ τόγε ἀκοιδέστερον, πάντα τὰ διὰ Αἱ μας, si exactam species rationem, aliquis est discrimen. Victimæ enim sunt oblationes per sanguinem et carnem factæ: vel quod exactius est, omnia, quæ per ignem sacrificantur. Θυσία enim, id est victimæ, proprie est a verbo θύεσθαι, quod est θυμιάσθαι, hoc est, suffitum edere. Dona autem sunt fructus, et quæcunque alia sanguine et igne carentia. Verumtamen et indiscriminatum in Scriptura usurpata inveniuntur, ut:

*Respxit Deus ad Abel, et ad dona ejus*²³, licet fuerant ex ovium primogenitis. *Ad Cain autem et victimas ejus non attendit*, licet a fructibus terræ erant. Sin quisquam hoc frigidis dilutionibus explanare conetur, quas ne ipsi quidem ignoramus, seipsum tamen nescio quomodo absolvet, ne indiligentis Scripturarum lectionis insimuletur. Sepe namque alibi indiscriminatum hæc sunt posita, atque innumerous locos innumeris conferre potui, sufficiat nobis hic ipse Apostolus, qui simpliciter in sequentibus. Audi enim.

Vers. 4. *Num si super terram esset, non esset sacerdos, cum sint sacerdotes qui offerant secundum legem munera.* Adhuc illud confirmat, quod, licet tabernaculum infra non habeat, sed supra, attamen hinc non prohibetur quo minus sit sacerdos. Animadverte autem ejus sapientiam. Ex quo enim aliquis magis probaret eum non esse sacerdotem, nimis quod non habeat locum super terram, in quo pontificatus munere fungatur, ex hoc ipse potius confirmat quod sit sacerdos. Propter hoc ipsum, inquit, sacerdos est, quod in terris locum non sit nactus. *Si enim super terram esset, sacerdos non esset.* Erant enim alii in terris sacerdotes, et ad factionem res ista pertinere videretur. Jam vero cum ipsum cœlum habeat locum, et illuc corpus suum transtulerit, illuc interpellat pro nobis apud Patrem. Itaque quia in supernis est, propterea magis est sacerdos.

Vers. 5. *Qui exemplari et umbræ deserviunt cœlestium.* Hic excellentiā sacerdotii Christi ostendit, *Vetus* quidem, exemplar et umbram nominans; nostra vero, cœlestia. Quando enim nihil terrestre, sed omnia sint spiritualia quæ in mysteriis transiguntur, ubi hymni angelici, ubi claves regni cœlorum, peccatorumque remissio, et rursus ligatio; quando nostra conversatio in cœlis est; quomodo nostra non sint cœlestia? Horum igitur figuræ fuerunt et exemplaria, hoc est obscuræ representationes, **704** ac veluti umbratiles delineationes, quæ in Veteri Testamento submonstrata sunt Mosi.

Sicut responsum est Moysi, cum consummatus esset tabernaculum. Vide enim, inquit, omnia facies secundum exemplar quod tibi ostensum est in monte. Quoniam ea quæ oculis nostris cernuntur, magis

nisi ineptum hoc videretur negotium. Attamen quæcumque offeruntur, munera appellare consuevit

El μέτρον γάρ ήτη ἐπὶ τῆς, οὐδὲ ἀντὶ ήτη λερέντος, εἰτωρ τῶν λερέων προσφερόντων κατὰ τὸν νέμοντα δῶρα. *Ἐτι τοιούτοις λερέντοις, οὐδὲ αὐτὸις ἀγνοοῦμεν,* οὐλά γε ἔστιν οὐκ οἶδα πῶς ἀπολύσεις τοῦ ἐπὶ τῇ ἐκμελεῖ¹⁰ ἀναγιώσει τῶν Γραφῶν ἐγκλήματος. Πολλαχοῦ γάρ ἀλλαχοῦ ἀδιαφόρως ταῦτα κείνται, καὶ πορεθέμην ἀν μυρίᾳ ἐπὶ μυρίοις, εἰ μὴ ἀπειρωταῖς ἀδόκει τὸ πρᾶγμα. *Πλὴν ἀρχέσεις ἡμῖν δὲ αὐτὸς οὗτος ἀπόστολος, ἀπλῶς δῶρα πάντα τὰ προσφερόμενα ὄνομάσας; τὸν τοῖς ἔξης. Καὶ ἀκούεις.*

C *Εἰ μέτρον γάρ ήτη ἐπὶ τῆς, οὐδὲ ἀντὶ ήτη λερέντος λερέντοις λερέντοις, οὐδὲ αὐτὸις ἀγνοοῦμεν,* οὐλά γε ἔστιν οὐκ οἶδα πῶς ἀπολύσεις τοῦ ἐπὶ τῇ ἐκμελεῖ¹⁰ ἀναγιώσει τῶν Γραφῶν ἐγκλήματος. Πολλαχοῦ γάρ ἀλλαχοῦ ἀδιαφόρως ταῦτα κείνται, καὶ πορεθέμην ἀν μυρίᾳ ἐπὶ μυρίοις, εἰ μὴ ἀπειρωταῖς ἀδόκει τὸ πρᾶγμα. *Πλὴν ἀρχέσεις ἡμῖν δὲ αὐτὸς οὗτος ἀπόστολος, ἀπλῶς δῶρα πάντα τὰ προσφερόμενα ὄνομάσας; τὸν τοῖς ἔξης. Καὶ ἀκούεις.*

D *Οἰτινες ύποδείγματι καὶ σκιᾷ λατρεύουσι τῶν ἐπουράνων.* Ἐνταῦθα τὴν ὑπεροχὴν δείκνυσι: τῆς κατὰ Χριστὸν λερωσύνης, τὴν μὲν παλαιὰν ὑπόδειγμα καὶ σκιὰν καλῶν· τὰ δὲ ἡμέτερα ἐπουράνια. *Οταν γάρ μηδὲν ἐπίγειον, ἀλλὰ πάντα πνευματικὰ ἐν τοῖς μυστηρίοις τελούμενα, ἐνθα δύνονται ἀγγελικοῖς, ἐνθα κλειδεῖς τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, καὶ ἀφεσις; ἀμαρτιῶν, καὶ αὖ πάλιν δεσμά, ἔταν ἡμῶν τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει, πῶς οὐκ ἐπουράνια τὰ καθ' ἡμᾶς;* Τοστων εἰν τύποις ἡσαν καὶ ὑποδείγματα, τουτέστιν, ὑμεδρὰ δείγματα, καὶ οἰον σκιαγραφήματα, τὰ ἐν τῇ Παλαιᾷ ὑποδειχθέντα τῷ Μωϋσῃ.

Καθὼς κεχρημάτισται Μωϋσῆς, μέλλων ἐπιτελεῖν τὴν σκηνήν. *Ορα γάρ, φησι, ποιήσεις κάρτα κατὰ τὸν τύπον τὸν δειχθέτα σοι ἐν τῷ δρει.* *Ἐπειδὴ τὰ δέ δρθαλμῶν ἡμῖν δρώμενα μᾶλ-*

²³ Gen. iv, 4.

Variæ lectiones.

* Ουδεμενα ο. ¹⁰ ἐκμελεῖ, ισ. ἀ μελεῖ ο.

comprehendimus, quæ per auditum discimus, A λον καταλαμβάνομεν, ή ἀ δι' ἀκοῆς μανθάνομεν, propterea Deus Mosi monstravit omnia, non solum constitutionem tabernaculi, verum etiam quæ ad sacrificia et alium cultum pertinenterent.

VERS. 6. *Nunc autem excellentius assecutus est ministerium. Ab illa sententia hæc dependent, nimurum : Si enim super terram esset, non esset sacerdos. Jam vero cum super terram non sit, sed cœlum habeat sacerdotio suo locum, excellentius assecutus est ministerium : hoc est, non est ei ministerium tale, quale est pontificum super terram, sed cœlestis, tanquam locum habens proprii sacerdotii cœlum.*

Quanto et melioris Testamenti est mediator. Cum extulisset Christi sacerdotium, a loco, a sacerdote, et victimâ, deinde Testimenti excellentiam ponit. Atqui dixit quidem prius imbecille esse et inutile Vetus Testamentum, propter infantiam et imbecillitatem auditorum, sed subito reconciliatus erat. Nunc autem hac de re disserendo diutius immoratur, commonstratque Novum Testamentum esse præstantius Veteri : hoc est Evangelium, cuius et mediator ac dator est Christus. Ipse namque nobis Evangelii minister factus est, servi forma accepta, quemadmodum legis mediator erat Moyses.

Quod in melioribus re promissionibus sanctum est. Quod potissimum eos qui ex Judæis crediderant resociabat, hoc ponit, nempe quod Testimenti nostri promissiones meliores sunt. Non enim terræ bona proliisque felicitas et liberorum abundantia, sed cœlorum regnum Evangelium servantibus promissum est. Ne igitur sitis pusillanimes : excellentiores sunt Evangelii promissiones ; stultum est autem potiora habentes defatigari.

VERS. 7. *Si enim primum illud erat irreprehensibile, non utique secundi locus inquireretur. Considera ordinem. Dixit Christi Testamentum melius esse Veteri. Unde hoc planum sit? Quoniam, inquit, in melioribus promissionibus sanctum est. Nam si potiores sunt promissiones et retributions, perspicuum est quod melius sit etiam Testamentum, ac præcepta diviniora. Unde autem liquet quod præstantiores sint promissiones? Quia illud quidem rejectum est, inquit, hoc vero surrogatum. Propterea enim Novum Testamentum primatum obtinet, quia melius et perfectius. Etenim si illud 705 esset irreprehensibile, hoc est, si irreprehensibiles ficeret, nequaquam alterum introduceretur. Quenadmodum autem proprie dicere solemus: Non est irreprehensibilis dominus, pro, Defectum habet, vel putredinem: sic et Vetus Testamentum dicit non esse irreprehensibile, non quod pravum sit, verum quod meliores redire non possit, utpote parvulus traditum.*

VERS. 8. *Inclusans enim eos dicit. Non dixit, in-*

διὰ τοῦ Θεὸς τῷ Μωσεῖ ὑπέδειξε πάντα, οὐ μόνον τὴν κατασκευὴν τῆς σκηνῆς, ἀλλὰ καὶ τὰ περὶ θυσίῶν καὶ τῆς ἀλλής λατρείας.

Nun̄ δὲ διαφορωτέρας τέτυχε λειτουργίας. Έκείνου τοῦ νοήματος ἡρηται ταῦτα, τοῦ Ἐλ μέρ γάρ ηρ ἐπὶ γῆς, οὐκ ἀν ἦν λερεύς. Nun̄ δὲ μή ὅν, φησιν, ἐπὶ γῆς, ἀλλὰ τὸν οὐρανὸν ἔχων λερατεῖον, διαφορωτέρας ἐπέτυχε λειτουργίας· τουτέστιν, οὐκ ἔστιν αὐτοῦ ἡ λειτουργία τοιαύτη, οὐχ ἡ τῶν ἐπὶ γῆς ἀρχιερέων, ἀλλ' οὐράνιος, ἀπε τόπου ἔχουσα τῆς οἰκείας τελετῆς τὸν οὐρανόν.

"Οσφ καὶ χρείττονός ἔστι Διαθήκης μεσίτης.

Ἐπάρας τὴν κατὰ Χριστὸν λερωσύνην, ἀπὸ τοῦ τόπου, καὶ τοῦ λερίως, καὶ τῆς θυσίας, οὕτω καὶ τῆς Διαθήκης τὸ μέσον τίθησι. Καὶ τοι εἶπε μὲν καὶ πρότερον, ὅτι ἀσθενής ἦν ἡ Παλαιά καὶ ἀνωρεύῃς, διὰ τὸ νηπιῶδες τῶν ἀκουόντων· ἀλλὰ ταχέως ἀπηλάγη. Νῦν δὲ ἐνδιατρίβει τῷ περὶ ταύτης λόγῳ, καὶ δείχνυσιν, ὅτι ἡ Νέα Διαθήκη ἔκεινης χρείττων· τουτέστι, τὸ Εὐαγγέλιον, οὐ μεσίτης καὶ δότης ἔστιν ὁ Χριστός· αὐτὸς γάρ τιμην διάκονος τοῦ Εὐαγγελίου γέγονε, δούλου μορφὴν λαζῶν, ὥσπερ τοῦ νόμου μεσίτης ὁ Μωϋσῆς.

"Ητις ἐπὶ χρείττονι ἐπαγγείλαις νενομοθέτηται. "Ο μάλιστα τοὺς ἐξ Ιουδαίων πιστοὺς ἀνέψυχε, τοῦτο τίθησιν, ὅτι ἐπὶ χρείττονι ἐπαγγελταις ἔστιν ἡ τιμέττα Διαθήκη. Οὐ γάρ γῆς ἀγαθᾶ, καὶ εὐτε-

κνία καὶ πολυτεκνία, ἀλλὰ βασιλεία οὐρανῶν ἐπήγειται τοῖς τὸ Εὐαγγέλιον τηροῦσι. Μή τοινυ μικροφυχεῖτε· χρείττους εἰσὶν αἱ τοῦ Εὐαγγελίου ἐπαγγελταις· ἀνόητον δὲ τὰ χρείττονα ἔχοντας ἀποκάμψειν.

Ει γάρ η πρώτη ἔκεινη γῆρ ἀμεμπτος, οὐκ ἀ δευτέρους ἀξιεῖτο τόπος. "Ορα τάξιν. Εἰπεν

ὅτι χρείττων ἔστιν ἡ κατὰ Χριστὸν Διαθήκη τῆς Παλαιᾶς. Καὶ πόθεν δῆλον; Διότι, φησιν, ἐπὶ χρείττονι ἐπαγγελταις νενομοθέτηται. Εἰ γάρ χρείττους αἱ ἐπαγγελταις καὶ αἱ ἀντιμισθαι, εὐδηλον ὅτι καὶ ἡ Διαθήκη χρείττων, καὶ τὰ ἐπιτάγματα¹¹ θειότερα. Πόθεν δῆλον, ὅτι χρείττους αἱ ἐπαγγελται; Ἐξ ὅν, φησιν, ἔκεινη μὲν ἐξεβλήθη, αὐτῇ δὲ ἀντιεισχθη. Διὰ γάρ τοῦτο ἡ Νέα χρατεῖ, ὅτι βελτιών καὶ τελειοτέρα. Εἰ γάρ ἔκεινη ἦν ἀμεμπτος, τουτέστιν, εἰ ἀμέμπτους ἐποιεῖ, οὕτω ἀ δευτέρᾳ εἰσήγετο. "Μεταπέρ δὲ ἰδιωτικῶτερον εἰώθαμεν λέγειν, οὐκ ἔστιν ἀμεμπτος ἡ οἰκία, ἀντὶ τοῦ, Ἐλάττωμα ἔχει, σάθρωμα· οὕτω καὶ τὴν Παλαιὰν ἔφη μή εἶναι ἀμεμπτον, οὐκ ὡς πονηράν, ἀλλ' ὡς μή δυναμένην βελτιώσει, οἷα νηπίοις δοθεῖσαν.

Μεμφρενος γάρ αὐτοῖς λέγει. Οὐχ εἶπε, μεμ-

Variæ lectiones.

¹¹ ἐπαγγέλματα ο.

φύμενος αὐτῇ, ἀλλὰ, μεμφόμενος αὐτοῖς, τουτ-
έστι, τοῖς Ἰουδαίοις, τοῖς μὴ δυναμένοις τελειωθῆναι
διὰ τῶν γοργικῶν προσταγμάτων.

*'Ιδοι, ήμέραι ερχονται. Ιέτει Κύριος, καὶ συντελέσω ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰσραὴλ, καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον Υἱοῦ διαθήκηρ καιρίην. Τρανώπερον ἐνταῦθα δείκνυσιν, ὅτι ἐκεῖθληται ἡ Παλαιά. Τὸν γάρ θεὸν διὰ τοῦ Ἱερεμίου παράγει λέγοντα, ὅτι ἐιθ-
φαρ διαθῆσομαι διαθήκηρ καιρίην, τουτέστι, πάντη νέαν· οὐχ ὑσπερ νοοῦσιν οἱ Ἐβραῖοι, ὅτι δὲ Ἔσδρας ἀνεκάινισε τὴν Γραφήν. Οὐ γάρ καινὴ γέγονεν ἡ Γραφὴ, ἀλλὰ παλαιὰ ἐμεινεν, εἰ καὶ ὑπ' ἔκεινου ἀπεμνημονεύθη.*

Οὐ κατὰ τὴν διαθήκην ἡγε διεθέμην τοῖς πατράσιν αὐτῶν, ἐπειδὴ ἐπιλαβομένου μου τῆς χειρὸς αὐτῶν, ἐξαγαγεῖν αὐτοὺς ἐκ τῆς Αἰγύπτου. Ἰνα μήτις ὑπολαβῇ ἐκείνης, τῆς διαθήκης ἐκβολὴν γίνεσθαι τῆς πρὸς τὸν Ἀβραὰμ γενομένης, πρωστέθηκεν. Ἐρ ἡμέρᾳ ἐπιλαβομένου μου τῆς χειρὸς αὐτῶν. Τὴν γὰρ ἐν τῇ Ἑζόνῳ διαθήκην, φησὶν, ἐκβαλεῖν μέλλω¹², τὴν ἐν τῷ δρει τῷ Σινᾶ δοῦσσει τὸν πρὸς τοὺς μεσχοποιήσαντας πατέρας ὑμῶν, ὡς ἡγε πρὸς τὸν Ἀβραὰμ διαθήκην ἐν Χριστῷ τὸ πέρας ἔλαβεν. Ἐρ γὰρ τῷ σπέρματί σου, φησὶν, εὐλογηθήσονται πάντα τὰ ἀθρητά· ὃς ἐστι Χριστός.

*"Οτι αιτολ ούκ ἐρέμειρατ ἐτ τῇ διαθίκη μου,
κάρω ιμέλησα αιτών, λέγει Κύριος. Όρεψ: πρῶ-
τον παρ' ήμων ἀρχόμενα τὰ κακά; Αιτολ, φησιν,
ούκ ἐρέμειρυ, καὶ διὰ τοῦτο ημέλησα αιτών.
Τὰ μέντοι ἀγαθά, καὶ αἱ εὐεργεσίαι, παρ' αὐτοῦ
δροῦνται. Πασανελ δὲ ἀπολογούμενο; τὴν αἰτίαν
τιθεσι, δι' ήν ἐγκαταλιμπάνει αὐτούς· δι: διὰ τὴν
αἰτῶν ἀκαταστασίαν.*

"Οτι ανη η διαθήκη ηγ διαθήσουμαι τῷ οἰκῳ Ἰεραὶ μετὰ τὰς ήμέρας ἔκειτας, λέτε κύριος. Μετὰ τὰς ήμέρας ἔκειτας ποιίας; Οι μὲν λέγουσι, τὰς τῆς ἐξόδου, ἐν αἷς ἐδόθη ὁ Μωσαῖκὸς νόμος. Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ περὶ ἑκείνων τῶν ήμερῶν λέγειν, περὶ ὧν ἀνωτέρω εἰπεῖν. Ἰδου, ήμέραι ἔρχονται. Νέθ' δ οὐν διέλθωσιν αἱ ήμέραι ἔκειναι, τοιαύτην διαθήκην διαθήσουμαι, οἷον ἔξῆς ἀκούσῃ.

Διδούντες γέμους μου εἰς τὴν διάροιαν αὐτῶν,
καὶ δὲ καρδίας αὐτῶν ἐπιγράψω αὐτούς. Δειξάτω
τοῦτο δὲ λουδαῖος, πότε ἄγραφον παρέλαβε νόμον.
Καὶ γάρ μετὰ τὴν ἐκ Βαβυλῶνος ἐπάνοδον, ἐν
γράμμασιν ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Ἱεδρα· ἀλλ᾽ οἱ ἀπό-
στολοι παρέλαβον γραπτὸν, ἀλλ᾽ ἐν ταῖς καρδίαις
ἴδεξαντο τὸν νόμον τοῦ Ηνεύματος. Διὸ καὶ δὲ Χρι-
στὸς Ἐλεγεν, ὅτι Ὁ Παράκλητος ἔλθων, ἀρ-
ιγήσει ψάλτη. καὶ διδάξει ψάλτη.

**Καὶ οἵσομαι αὐτὸς εἰς Θεόν, καὶ αὗτός ἐστο-
ταλ μοι εἰς λαόν.** Τοῦτο κατώρθωτο διὰ τοῦ Εὐαγ-
γελίου. Οἱ γὰρ πρότερον εἰδωλολατρούντες, νῦν
τὸν ἀληθῆ Θεόν ἐπιγνόντες, λαὸς αὐτοῦ γεγό-
ντες.

Icusans ipsum, sed : *incusans eos*, hoc est Iudeos, qui non potuerunt consummari per legis precepta.

Ecce dies venient, dicit Dominus, et consumimabo super domum Israel, et super domum Iuda Testamentum Novum. Apertius h.c demonstrat Vetus Testamentum esse antiquatum. Deum enim per Jeremiam inducit loquentem : Aliud novum fædus disponam, hoc est omnino novum : non quemadmodum intelligunt Hebrei, quod Esdras renovavit Scripturam. Non enim nova facta est Scriptura, sed rursus vetus mansit, etiamsi ab illo regollecta sit.

VERS. 9. *Non secundum testamentum quod feci patribus eorum, in diebus quibus apprehendi manum eorum, ut educerem illos de terra Ægypti. Ne quis suspicetur foedus illud ejectum esse, quod pepigerit Dominus cum Abrahamo, adjecit : In die qua apprehendi manum eorum. Foedus enim, inquit, quod est in Exodo, ejicere volo, quod datum est in monte Sina patribus vestris qui vitulum fecerant : adeo ut foedus cum Abrahamo factum, in Christo consummatum est. Ait enim : In semine tuo benedicunt omnes gentes : id est in Christo²⁴.*

*Quoniam ipsi non permanerunt in testamento meo,
et ego neglexi eos, dicit Dominus. Viden' primum a
nobis mala initium ducere? Ipsi, inquit, non per-
manerunt, propterea neglexi eos. Bona vero et
beneficia ab ipso ordiuntur et originem ducunt.
Porro, quasi se defenderent, causam ob quam de-
relinquit eos ponit: Propter ipsorum, inquit,
inconstantiam.*

VERS. 10. *Quia hoc est testamentum quod disponam
domui Israel post dies illos, dicit Dominus. Post dies
illos : quales ? Nonnulli dicunt dies exitus, in qui-
bus data est lex Mosaica. Mihi autem videtur de
illis diebus loqui, de quibus paulo ante dixit : Ecce
dies venient. Cum ergo præterierint dies illi, hñjus-
modi testamentum disponam, quale deinceps au-
dies.*

*Dans leges meas in mentem ipsorum, et in corda eorum inscribam illas. Ostendat hoc, queso, Iudeus, quando legem sine scriptis acceperit. Etenim **703** post redditum e captivitate Babylonica litteris mandata est ab Esdra. Apostoli vero nihil scriptum acceperunt, sed in cordibus suis acceperunt legem Spiritus. Hinc Christus dixit: Paracletus ubi venierit, suggestet vobis omnia, ac docebit vos omnia ^{18.}*

Et ero eis in Deum, et ipsi erunt mihi in populum.
Hoc effectum est per Evangelium. Qui enim ante
idola colebant, nunc verum Deum agnoscentes po-
pulus ejus facti sunt.

²⁴ Gen. xiii. 18. ²⁵ Joan. xiv. 26.

Variæ lectiones.

“ १६८० ०-

VERS. 11. *Et non docebunt unusquisque proximum A suum, et unusquisque fratrem suum, dicens: Cognoscere Dominum: quoniam omnes scient me, a parvo ipsorum usque ad magnum ipsorum. Doctrinam hic laboriosiorem institutionem dicit. Ecce enim palam cernimus, quod non multis verbis apud mentis compotes indigeamus, ut persuadeamus eis, ut Christo fidem adhibeant. Nam Judaica quidem lex in unum angulum conclusa erat, paucique hanc norant: apostolorum autem sonus in omnem terram est egressus. Præterea, cuin Deus super terram in carne versatus esset, naturamque nostram per assumptionem deificasset, resplenduit in omnium animis veræ cognitionis Dei lumen, ac veluti quædam aptitudo insita erat humano ingenio per gratiam, ut Deum vere agnosceret.*

VERS. 12. *Quia propitius ero iniuritatibus eorum, et peccatorum eorum et iniuriatum eorum non memorabo amplius. Per baptismum abluens nos a præteriorum peccatorum sordibus, non amplius meminuit eorum quæ antea fuere abluta.*

VERS. 13. *Cum dicit, novum, antiquavit primum. Interpretatur propheticum vocabulum, inquiens: Hoc ipsum quod omnino novum nominavit, indicio est, primum vetus videri.*

Quod autem antiquatur et senescit, prope interitum est. Accepta a propheta libertate et fiducia, deinceps legem taxat, ostendens nostra nunc florere. Certe quidem ex propheticō dicto vetustatis vocabulum adeptus est, a seipso autem illud senectutis adjecit, ac deinceps necessario intulit obscurationem debitam legi: perinde quasi dicat: Non importune novum vetus cessare fecit, sed propter senium, propter vetustatem ejus, hoc est, propter imbecillitatem et inutilitatem: perinde ac alio in loco dicit: Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem ²⁶.

CAPUT IX.

VERS. 1. *Habebat quidem prius justificationes culturæ. A sacerdote, a sacerdotio, **707** a testamento commonstravit quod fluem illuc habiturum esset: jam et ab ipsis tabernaculi forma idem commonstrat. Tres enim fuerunt loci, exterior quidem omnibus, et Iudeis et Græcis destinatus: deinde erat velamen, intra quod ingrediebantur sacerdotes quotidie sacrum facientes. Ilic autem locus appellabatur sancta: quæ typus fuerunt Veteris Testamenti, quippe quod sacrificia per sanguinem illuc peragebantur. Sancta vero sanctorum nostri mysterii sive sacramenti figura fuerunt. Habebat igitur primum, hoc est *Vetus Testamentum*, *Justificationes*, hoc est symbola, instituta, legislationes. Atenim tum habebat, nunc vero non habet: cessavit enim.*

Et sanctum sæculare. Sæculare appellabat, quia omnibus ad id patebat aditus, eratque locus con-

²⁶ Rom. viii, 3.

Variae lectiones.

²⁷ προαπολυθέντων Ιη.   ²⁸ λέγει ο.

A καὶ οὐ μὴ διδάξωσιν ἔκαστος τὸν πλιγού αὐτοῦ, καὶ ἔκαστος τὸν ἀδελφόν αὐτοῦ, λέγων· Γρῶθι τὸν Κύριον· ὅτι πάντες εἰδῆσσον με ἀπὸ μηκροῦ αὐτῶν ἦν μεγάλου αὐτῶν. Διδαχήν, ἐνταῦθα τὴν ἐπιπονωτέραν διδασκαλίαν λέγει. Τίσιν γὰρ ὑπέωνται, ὅτι οὐ πλειόνων λόγων πρὸς τοὺς ὑγιαίνοντας τὸν νοῦν δεῖμεθα εἰς τὸ πεῖσαι πιστεύειν τῷ Χριστῷ. Ἡ μὲν γὰρ Ἰουδαϊκὴ νομοθεσία ἐν μιᾷ γνώμᾳ περιεκίλεστο, καὶ διλόγοι ήδεσαν ταύτην· τῶν δὲ ἀποστόλων ὁ φθόργγος εἰς πᾶσαν ἐξῆλθε τὴν γῆν. Καὶ δὲλλως δὲ, τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς ἐν σαρκὶ διατρίψαντος, ξελμψεν ἐν ταῖς πάντων ψυχαῖς τὸ τῆς ἀληθίους θεογνωσίας φῶς, καὶ οἶν τις ἐπιτηδείστης ἐνετείθη τῇ ἀνθρωπίνῃ, φύσει ὑπὸ τῆς χάριτος, πρὸς τὸ τὸν δυτικὸν εἰδένα: Θεόν.

"Οτι Ιερως ἔσομαι ταῖς ἀδικίαις αὐτῶν, καὶ τῶν ἀμαρτιῶν αὐτῶν καὶ τῶν ἀροματῶν αὐτῶν οὐ μὴ μητσθῶ ἔτι. Διὰ τοῦ βαπτισμάτος ἀποτύπων ἡμᾶς τοῦ βύου τῶν προγεγονότων ἀμαρτημάτων, οὐκέτι μέμνηται αὐτῶν τῶν προαπολυθέντων ²⁷".

"Ἐγ τῷ λέγειν, καὶ ιητὴν, πεπαλαιώκε τὴν πρώτην. Ἐρμηνεύει τὴν προφητικὴν δῆσιν, καὶ φησιν, ὅτι αὐτὸν τὸ δὲλλως δνομάσαι καὶ ιητὴν, ἐνδεικτικὸν ἔστι τοῦ τὴν πρώτην παλαιὰν λοιπὸν δοκεῖν.

Tὸ δὲ παλαιόντος καὶ γηράσκον, ἔγγὺς ἀφανισμοῦ. Λαβὼν ἀπὸ τοῦ προφήτου τὴν παρῆσται, καθάπτεται λοιπὸν τοῦ νόμου, δεικνύεις ὅτε τὰ ἡμέτερα νῦν ἀνθεῖ· ἐκ μὲν οὖν τοῦ προφητικοῦ δητοῦ ἐπορίσατο τὸ τῆς παλαιᾶς δνομα, παρ' ἐαυτοῦ δὲ προσέθηκε τὸ τοῦ γῆρας, καὶ λοιπὸν ἀναγκαῖος ἐπῆγαγεν ὁ φειλόμενον τὸν ἀφανισμὸν τῷ νόμῳ· ὥστανετ τούτο λέγων· Οὐκ ἀκαίρως κατέπαυσεν ἡ νέα τὴν παλαιὰν, ἀλλὰ διὰ τὸ γῆρας, διὰ τὴν παλαιότητα αὐτῆς, τουτέστι διὰ τὸ ἀσθενὲς καὶ ἀνωφέλες· ὡς καὶ ἀλλαχοῦ λέγει· Τὸ γὰρ δύνατον τοῦ τόμου, ἐκ φῆσθέται διὰ τῆς σαρκός.

ΚΕΦΑΛΑ. Θ'.

Ἐλγει μὲν οὖν ἡ πρώτη δικαιώματα λατρείας. "Εδειξεν ἀπὸ τοῦ λερέως, ἀπὸ τῆς λερωτύνης, ἀπὸ τῆς διαθῆκης, ὅτι ἔμελλε τέλος ἔχειν ἐκεῖ· δείκνυει νῦν καὶ ἀπὸ αὐτοῦ τῆς σκηνῆς τοῦ σχῆματος. Τρεῖς γὰρ ἔσαν τόποι. Ὁ μὲν ἔξω, ἀφωρισμένος πάσι, καὶ Ἰουδαῖοις καὶ Ἐλλησιν· είτα δὲν καταπέτασμα οὐν ἐνδον εἰσήρχοντο οἱ λερεῖς, τὰς λατρείας" καθ' ἐκάστην ἐπιτελοῦντες. Οὗτος δὲ ὁ τόπος ἐκαλεῖτο "Ἄγια· ἄτινα τύπος ἔσαν τῆς Παλαιᾶς, ἀτε τῶν δι' αἵματος θυσιῶν τελουμένων ἐκεῖ. Τὰ δὲ "Ἄγια τῶν ἀγίων, τύπος; ἔσαν τοῦ παρ' ἡμῖν μυστηρίου. Ελγει μὲν οὖν, φησιν, ἡ πρώτη, τουτέστι ἡ Παλαιὰ Διαθήκη, δικαιώματα, τουτέστι σύμβολα, ἡ θεσμοῦς καὶ νομοθεσίας· ἀλλὰ τότε εἰλγει, νῦν δὲ οὐκ ἔχει· πέπαυται γάρ.

Tὸ τε ἄριον κοσμικόν. Κοσμικόν εἶπεν ²⁸, ἐπειδὴ πᾶσιν ἐφείται ἐπιβαίνειν, καὶ δῆλος; ἦν τόπος;

ἐν τῷ αὐτῷ οἷςκε ἐνθα¹⁴ οἱ Ἰουδαῖοι, οἱ Ναζαραῖοι, οἱ προσήλυτοι, οἱ Ἐλληνες. Ἐπεὶ οὖν καὶ Ἑλλησιν ἐπιβατὸν ἦν, κοσμικὸν αὐτὸν καλεῖ.

Σκηνὴ γάρ κατεσκευάσθη ἡ πρώτη, ἐν ᾧ ἡ τε λυχνία καὶ ἡ τράπεζα, καὶ ἡ πρόθεσις τῶν ὄρτων, ἥτις λέγεται Ἀγια. Πρώτην λέγει ταύτην, ως πρὸς τὰ Ἀγια τῶν ἀγίων, ἐπίστοιγε μέσην αὐτῆς ἦν. Ήρι δὲ αὐτῆς ἦν τὸ χαλκοῦ θυσιαστήριον, τὸ τῶν ὀλοκυνθωμάτων, ἐν ὑπαίθρῳ ἴσταμενον· εἴτα καταπετάσματος τεταμένου, μᾶλλον δὲ ἐπισπάστρου, ἦν αὗτῇ ἡ μέση, ἐν ᾧ ἡ τε λυχνία, καὶ ἡ τράπεζα, καὶ ἡ πρόθεσις; τῶν δρτῶν.

Μετὰ δὲ τὸ δεύτερον καταπέτασμα, σκηνὴ ἡ λεγομένη Ἀγια ἀγίων. Ὁρῆς δὲτοι ἦν μὲν πρώτον καταπέτασμα, δὲ ἐπισπαστρὸν καλεῖ ἡ Γραφή, ως ἐπισπώμενον καὶ ἐφιλούμενον, δὲ διείστη τὴν αὐλὴν εἰς ἦν εἰσήρχοντο πάντες κοινῶς, ἐν ᾧ καὶ θύουν κατὰ τοῦ χαλκοῦ θυσιαστῆριον ἀπὸ τῆς σκηνῆς ἐκάστοτε δεχμένης τοὺς λεπεῖς; τὰς λατρείας ἐπιτελοῦντας. Μεθ' δὲ ταύτην διῆλθε, ἦν αὐθις ἐτερὸν¹⁵ καταπέτασμα, καὶ ἔσωθεν τούτου σκηνὴ, ἡ λεγομένη Ἀγια ἀγίων, εἰς τὸν οὐδεὶς ἐτερος εἰσῆσει μηδὲν ὁ ἀρχιερεὺς, καὶ οὐτος ἀπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ. Σκηνὴ δὲ πανταχοῦ καλεῖ, διὰ τὸ σκηνοῦν ἔκει τὸν Θεόν.

Χρυσοῦν ἔχουσα θυμιατήριον, καὶ τὴν κιβωτὸν τῆς Διαθήκης περικεκαλυμμένην πάντοτεν γρυποῖς. Κιβωτὸν Διαθήκης ταύτην καλεῖ, ως τὰς πλάκας ἔχουσαν, αἰτινες τὸν νόμον περιείχον.

Ἐν ἡ στάμυρος χρωσῆ ἔχουσα τὸ Μάννα, καὶ ἡ βάσιδος Ἀαρὼν ἡ βλαστήσασα, καὶ αἱ πλάκες τῆς Διαθήκης. Ταῦτα πάντα τῆς Ἰουδαικῆς ἀγνωμοσύνης ἦν ὑπομνήματα. Ἡ μὲν στάμυρος ἔχουσα τὸ Μάννα, διότι ἐγόργυσαν τούτῳ τρεφόμενοι κανοντέρπω;, ἵνα καὶ εἰς τοὺς ἐκγόνους παραπεμφθῇ ἡ μνήμη καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ χρηστότητος καὶ τῆς αὐτῶν πικρίας. Ἡ βάσιδος δὲ Ἀαρὼν, διὰ τὴν ἀντιλογίαν τὴν γενομένην ἐπ' αὐτῷ. Αἱ πλάκες δὲ τῆς Διαθήκης, διύτις κατέσκαν τὰς πρώτας διὰ τῆς εἰδώλολατρείας. Ζητήσεις δὲ Πώος ἐν μὲν ταῖς Βασιλείαις γέγραπται, διτὶ οὐδὲ ἦν ἀλλο τι ἐν τῇ κιβωτῷ, εἰ μή αἱ πλάκες, γῦν δὲ καὶ τὴν στάμυρον φησίν ἡ Ἀπόστολος, καὶ τὴν βάσιδον Ἀαρὼν ἐν ταύτῃ ἀποτεθείσθαι; Ἱωάς οὖν ἀπειρίστα παιδεύθεις τὰ Ἐβραϊκὰ ὑπὸ τοῦ Γαμαλιήλ, ἐκ παραδόσεως ἀν εἶχε τοῦτο· ἐπει ταῦτα καὶ νῦν οἱ Φαρισαίαζοντες τῶν Ἐβραίων συντίθενται τούτῳ οὐτως ἔχειν. Πλὴν οὐκ ἐξ ἀρχῆς, ἀλλ' ὅτε ἐμελλε ἔργον ἔχειν τὸ Κιβωτὸς ἐπὶ Ιερεμίου, Ιωάς ἀπετεθησαν ἄν, φασι, καὶ ταῦτα ἐν αὐτῇ.

Υπεράρω δὲ αὐτῆς. Τουτέστι, τῆς κιβωτοῦ.

Χερουβίμ δοξῆς. Ἡ τὰ ἔνδοξα, ἡ τὰ λειτουργικὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ πρὸς δύζαν αὐτοῦ δύτα. Ταῦτα δὲ ἐπιτρέπεις ἐπαίρει, ἵνα δεξῆ μείζονα δύτα τὰ καθῆματα.

Κατασκιάζοντα τὸ Ιλαστήριον. Ιλαστήριον ἐλέ-

A spiculus in ea domo, ubi Judei, Nazarei, proselyti, Græci. Quia igitur et Græci in illud ascendere poterant, *sæculare* appellat.

VERS. 2. *Tabernaculum enim factum est primum, in quo erant candelabra, et mensa, et propositio panum quæ dicitur Sancta.* Primum appellat hoc, respectu ejus loci qui dicitur *Sancta sanctorum*, nam medium erat hoc. Ante ipsum autem erat æreum altare holocaustorum, sub dio constitutum; deinde, velamine extenso, imo vero attractorio potius, medium hoc erat tabernaculum, in quo erant candelabra, et mensa, et panum propositio.

VERS. 3. *Post secundum autem velamen, tabernaculum quod dicitur Sancta sanctorum.* Animadvertis hic primum suisse velamen quod attractorium Scriptura appellat, veluti quod convolvatur, et altrahatur, quod dirimebat atrium, in quod ingrediebantur omnes communiter, et in quo sacrificabant super æreo altari, a tabernaculo quotidie capiente sacerdotes sacra ministeria perficientes. Hoc ubi transisses, erat rursus alterum volamen, et intra hoc tabernaculum quod dicitur *Sanctum sanctorum*, in quod nemo aliis introibat præter solum pontificem, atque iste nisi semel in anno. *Tabernaculum autem ubique vocat, quod illic Deus habitat.*

VERS. 4. *Aureum habens thuribulum, et arcam testamenti circumconectam ex omni parte auro.* Arcam testamenti appellat, ut quæ tabulas haberet quæ legem complectebantur.

C In qua urna aurea habens Manna, et virga Aaron quæ fronduerat, et tabulae Testamenti. Hæc omnia Judaicæ ingratitudinis erant monumenta. Urna quidem quæ Manna continebat, eo quod, cum isto cibo mirum in modum alerentur, obmurmurarunt, et ut in posteros 708 memoria Dei benignitatis, et illorum armarulentæ transmitteretur. Virga autem Aaronis, propter contradictionem adversus illum excitatam. Tabulae vero testamenti, quia primas confregerant per idolatriam. Quæras autem: Qui ergo in libris Regum scriptum sit, quod non erat aliud quiddam in arca præter tabulas; nunc vero et urnam Apostolus, et virgam Aaronis hic repositam asserit? Fortassis, utpote qui optimè institutus erat in rebus Judaicis a Gamalièle, ex traditione hoc habebat: quandoquidem nunc etiam Hebrei, qui Pharisæos sectantur, istud ita se habere assentiuntur. Verumtamen non ab initio; sed quando arca temporibus Jeremiæ occultanda erat, forsū, inquiunt, et hæc tum ibi reposita erant.

VERS. 5. *Supra ipsam autem.* Videelicet, arcam.

Cherubim gloriæ. Vel quod celebria essent, vel quod ministriarent Deo, et ad gloriam ejus pertinenterent. Hæc autem consulto extollit quo nostra ostendat esse majora.

Obumbrantia propitiatorium. Propitiatorium dice-

Variæ lectiones.

¹⁴ Ενθα οἱ λεπεῖς ἔστηκεσαν οἱ. ¹⁵ δεύτερον οἱ.

batur operculum arcæ , ut ex ipsa Scriptura exa-
ctius disces, et ne quorundam sermonibus deceptus,
aliud quiddam esse putes. Significabat autem
Christum, qui propitiatio factus est pro peccatis
nostris. Obsignavit autem omnia quæ erant in Ve-
teri Testamento, atque communivit.

De quibus non est modo dicendum per singula. In-
dicat hic non suis sola hæc quæ cernerentur, sed
enigmata quædam suis, quorum consideratio
et explicatio longiori temporis spatio indigent.

VERS. 6. *His vero ita compositis, in primum qui-
dem tabernaculum semper ingrediuntur sacerdotes
sacrificorum officia consummantes.* Hæc quidem ita
erant, inquit : at vero Judæi istis non fruebantur,
quippe quod velamen eos dispescuit. Nobis enim
ista servabantur, quibus praedicebantur.

VERS. 7. *In secundum autem semel in anno solus
pontifex.* Observas figuræ jani præcessisse ? Ne
enim dicant, Semel tantum per Christum oblata
est hostia, et quomodo omnes sanctificavit ? com-
monstrat hoc antea suis, quandoquidem sanctior
erat magisque tremenda, quæ in Veteri Testamento
semel a pontifice oblata erat.

Non sine sanguine. Quia hostiam appellavit cruce-
m, neque ignem habentem, neque ligna, neque
sapientem oblatam, ostendit sacrificium antiquum
hujusmodi suis : semel enim in sanguine offere-
batur. Quæsiverunt autem nonnulli, quomodo in
Exodo scriptum sit : *Faciet suffitum super aureum
altare, quod 709 videlicet in Sanctis sanctorum
erat, Aaron, ex incenso confectionis subtilis mane :
mane quando apparaverit lucernas, faciet suffitum
super ipso : et quando accenderit Aaron lucernas ad
resperam, uret thymiana semipiternum*¹⁶. Proinde
quolibet die bis ingrediebatur, inquit, pontifex
in Sancta sanctorum, ut faceret suffitum ubi erat
aureum altare. Quomodo igitur Apostolus hic dicit
semel in anno ingressum ? Diluunt autem hoc,
neimpe quod cum sanguine quotannis semel ingre-
deretur ; cum thymiamate vero, bis in die. Noveris
tamen quod perperam dubitarunt et inscienter :
non enim auro Thuribulo bis in die suffitum facie-
bat Aaron, sed super auro altari : hoc vero non
præstat in Sanctis sanctorum, verum in medio taber-
naculo, in quo erant candelabra et mensa : quan-
doquidem cum auro Thuribulo semel ingrediebatur
in anno in Sancta sanctorum : aliud enim Thuribul-
lum, aliud altare erat. Apposui autem dubitationem,
ne ille qui ista legerit, hanc ab aliis audiens, in
errorem inducatur, existimans eam esse sanam.

Quem offert pro seipso, et populi ignorantias.
Rursus, *pro seipso*, inquit, pontifex enim legalis
pro seipso offerebat, Christus autem non pro sei-
pso : quomodo enim, qui segregatus erat a pecca-

A γετο τὸ πῶμα τῆς κιβωτοῦ, ὡς ἐκ τῆς Γραφῆς αὐ-
τῆς μαθήσῃ ἀκριβέστερον, καὶ μὴ ἀπατήθεις τοῖς
τινῶν λόγοις, οὐλό τι νοήσῃς τούτο εἶναι. Ἐσόντου
μέντοι Χριστὸν, δεὶς ιδασμὸς μὲν ἔγένετο τῶν ἡμετέ-
ρων ἀμαρτιῶν. Ἐπεσφράγισε δὲ πάντα τὰ ἐν τῇ
Παλαιῷ, καὶ ἐπηγαγάλιστο.

Περὶ ὧν οὐκ ἔστιν ῥῦν λέγειν κατὰ μέρος. Ἐμ-
φανεῖ ἐνταῦθα, ὅτι οὐ ταῦτα ἦν μόνα τὰ δρώμενα,
ἀλλ᾽ αἰγαλοπάτιγας ἦν, ἀ τὸ θεωρεῖν καὶ ἐξηγεῖσθαι
μακροτέρους δεῖται χρόνου.

Τούτων δὲ οὕτω κατευκενασμέρων, εἰς μὲρ τὴν
πρώτην σκηνὴν διαταρτές εἰσιστοντες λατρεῖας ἐπιτελοῦντες. Ἡν μὲν, φησί, ταῦτα οὐκ
ἀπῆλανον¹⁷ δὲ τούτων οἱ Ιουδαῖοι, ἀτε τοῦ κατα-
πέτασματος δειργοντος αὐτούς. Ἡμῖν γάρ ἐτρείτο
ταῦτα, οἷς προεψτένετο.

Εἰς δὲ τὴν δευτέραν ἀπαξ τοῦ ἐκιαυτοῦ μόρος
ἢ ἀρχιερεὺς. Ὁρᾶς δὴ τοὺς τύπους προκαταβε-
θλημένους ; Ἰνα γάρ μὴ λέγωσιν, Ἀπαξ ἔγένετο ἡ
κατὰ Χριστὸν θυσία, καὶ πιῶς πάντας ἤγιασ ; δελ-
χυνσιν αὐτὸδ ἀνωθεν δὲν, εἴγε διγιατέρα ἦν καὶ φρικτή,
ἢ ἀπαξ προσφερομένη καὶ ἐν τῇ Παλαιῷ ὑπὸ τοῦ
ἀρχιερέως.

Οὐ γωρὶς αἴματος. Ἐπειδὴ θυσίαν ἐκάλεσε τὸν
σταυρὸν, οὐτε πῦρ ἔχοντα, οὐτε ξύλα, οὐτε πολλάκις
προσφερόμενον, δεκνυσιν δὲι καὶ ἡ παλαιὰ θυσία
τοιαῦτη ἦν. ἀπαξ γάρ προσφέρετο ἐν αἴματι.
Ἐντηταν δὲ τινες, πῶς ἐν τῇ Ἐξδιψ γέγρα-
πται : Ὄτι θυμιάσει ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ θυσιαστη-
ρίου¹⁸, δὲ δηλαδὴ ἐν τοι ; Ἀγίοις τῶν ἀγίων ἦν,
Ἀαρὼν θυμιάμα συνθέσεως λεπτῆς τὸ πρωτό-
προιτ ὅταν ἐπισκενάζῃ τοῖς λύχνοις, θυμιάσει
ἐπ’ αὐτοῦ· καὶ δεῖται ἀπειπεῖσθαι τὸν Ααρὼν τοὺς λύ-
χνοις τὸ δύψει, θυμιάσει θυμιάμα ἐνδελεχισμοῦ·
ῶστε ἐκάστην τὸ μέραν διεισθεῖσι, φησίν, δὲ ἀρχιερεὺς
εἰς τὰ "Αγία τῶν ἀγίων θυμιάσων, ἔνθα ἦν τὸ χρυ-
σοῦ θυσιαστήριον. Πῶς οὖν ἐνταῦθα φησίν δὲ Ἀπό-
στολος, ἀπαξ τοῦ ἐκιαυτοῦ τοῦτον εἰσιέναι ; Καὶ
ἐπιλύονται, δὲι μετὰ αἴματος ἀπαξ τοῦ ἐκιαυτοῦ
εἰσθεῖσι, μετὰ δὲ θυμιάματος διεισθεῖσι τῆς ἡμέρας. Πλὴν
ἰσθι δὲι τοῦ λαχῶν ἡ πρόρητον, καὶ ἀνεπιστημόως¹⁹ οὐ
γάρ ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ θυμιαστηρίου ἐθυμίτα δὲ Ἀαρὼν
διεισθεῖσι, ἀλλ’ ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ θυσιαστηρίου·
τοῦτο δὲ οὐκ ἐν τοις "Αγίοις τῶν ἀγίων ἦν, ἀλλ’ ἐν
μέσῃ τῆς σκηνῆς, ἐν ἣ ἣ τε λυχνία καὶ ἡ τράπεζα.
Ἐπειδὲ μετὰ γε τοῦ χρυσοῦ θυμιαστηρίου ἀπαξ εἰσθεῖσι
τοῦ ἐκιαυτοῦ εἰς τὰ "Αγία τῶν ἀγίων. "Άλλο γάρ
θυμιαστήριον, καὶ διλλό θυσιαστήριον. Παρεσθέμην δὲ
καὶ τὴν ἀπορίαν, ἵνα μὴ παρ’ ἀλλων ἀκούσας ταῦ-
την, ὁ ἀναγινώσκων ταῦτα πλανηθῇ, διξις αὐτὴν
ὑγιῶς ἔχειν.

"Ο προσφέρει ύπερ ἀντοῦ καὶ τῶν τοῦ λαοῦ
ἀγρονομάτων. Καὶ πάλιν τὸ, Ὕπερ ἀντοῦ. Ο μὲν
γάρ νομικός, φησίν, ἀρχιερεὺς, ύπερ ἀντοῦ προσ-
φέρειν· δὲ Χριστὸς δὲ, οὐχ ύπερ ἀντοῦ. Πῶς γάρ,

¹⁶ Exod. xxx, 7, 8.

Variæ lectiones.

¹⁷ ἀπίκασον ο. ¹⁸ θυμιαστηρίου ο.

δεσις κεχώρισται τῶν ἀμαρτωλῶν; Οὐτε πάμπολὺ τὸ διάφορον τούτου πρὸς ἐκεῖνον. Τῶν ἀγνοημάτων δὲ εἰπεν, οὐχὶ ἀμαρτημάτων, εἰς πλειαν ὡδον ἐμβάλων καὶ τοὺς πόλαις ἰουδαίους, καὶ πάντας, καὶ καταστέλλων τὸ φρόνημα. Εἰ γὰρ καὶ μὴ ἔκων ἡμαρτεῖς, ἀλλ' ἄκων καὶ ἀγνοήσας, καὶ τούτου οὐδεὶς ἔστι καθαρός. Τινὲς δὲ ἔφησαν ὅτι κάντεῦθεν τὸ διάφορον δεικνὺς τῆς κατὰ Χριστὸν θυσίας καὶ τῶν νομικῶν, οὐτως εἴπεν. Άλλο μὲν γὰρ νομικαὶ τὰ ἐν ἀγνοίᾳ συνεχώρουν πλήμελῆματα· ἡ δὲ τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὰ ἐν εἰδήσει ἀμαρτήματα ἀφίησι.

Τοῦτο δηλοῦντος τοῦ Πρεμύματος τοῦ ἀγίου, μήπω πεφαρερώσθω τὴν τῷρ τῷρ ἀγίων ὁδὸν, έτι τῆς πρώτης σκηνῆς ἔχουσης στάσιν. Ἀρχεται λοιπὸν ἀναγωγικώτερον θεωρεῖν τὰ περὶ τῶν σκηνῶν, καὶ φταιν, διε τοῦ Ἐπεδή τὰ μὲν "Ἄγια τῶν ἀγίων ἀδετα ἥν τοις δίλλοις ἵερεύσιν, & τύπος εἰσὶ τοῦ οὐρανοῦ· ἡ μέντοι πρώτη σκηνὴ, τουτέστιν, ἡ μετὰ τὸ ἔξωθεν θυσιαστήριον τὸ χειλοῦν πρώτη εὐθὺς οὖσα, βάσιμος ἥν αὐτοῖς διαπανός, σύμβολον οὖσα τῆς κατὰ νόσου λατρείας, ἐδηλοῦτο συμβολικῶς, διε τῶν οὐρανὸν εἰσάδεις, τοῖς τὰς τοιαύτας λατρείας ἐπιτελοῦσιν· ἀλλὰ τούτοις μὲν ἀφανῆς ἔστι, καὶ ἀποκέκλεισται, μόνῳ δὲ τῷ ἐν Ἀρχιερεῖ Χριστῷ ἀφωρίσθη ἡ ὁδὸς αὐτῆς.

"Ητις παραβολὴ εἰς τὸν καιρὸν τὸν ἀετεστηκότα, καὶ δὲ δῶρά τε καὶ θυσίαι προσφέρονται, μή δυνάμεισι κατὰ συνειδήσιν τελειώσαι τὸν λατρευούτα. Οπέρ προεῖπον, ἐκείνο νῦν φρεσὶ δ' ἀπότοιος, διε τὴ σκηνὴ ἐκεῖνη, ἐν δὲ διαπανόδε εἰσήρχοντο οἱ λεπεῖς, παραβολὴ ἥν, τουτέστι, τύπος καὶ σκιαγραφία τοῦ κατὰ τὸν νόμον ἐνεστηκότος καιροῦ, τοῦ πρὸ τῆς Χριστοῦ παρουσίας· καὶ δὲν κατέρχονται τηναῦται θυσίαι προσφέρονται, καὶ εὑτας ἀποθενεῖς, ὥστε μή δύνασθαι κατὰ συνειδήσιν, τουτέστι, κατὰ τὸν ἑων ἀνθρώπον, τελειώσαι τοὺς ταύτας προσφέροντας. Σωμάτων, γὰρ βύους, οὐ ψυχῶν ἀμαρτίες ἐκάθαιρον. Ήν γὰρ μοιχεῖαν, ἡ φόνον, ἡ λεπρουλίαν ἀφίεναι τὴν δύναντο.

Μόρον ἐπὶ βρώμασι καὶ σόμασι, καὶ διαφόροις βαπτισμοῖς, καὶ δικαιώμασι συρκδεῖ, μέχρι καιροῦ διορθώσεως ἐπικείμενα. Μόνον, φρέσι, ἐπικείμενα τοῖς τούτοις ἀνθρώποις καὶ διατατέμενα περὶ βρωμάτων καὶ πομάτων. Τόδε γάρ, φησι, φάγε, καὶ τέος μὴ φάγης. Ήπις δὲ εἶπε, σόμασι· καὶ τοι περὶ πομάτων διαφορᾶς, οὐ διελάμβανεν δὲ νόμον. "Η τοινυν τούτοις φρεσὶ περὶ τοῦ τὸν λεπέα μή πίνειν οἶνον, ὅταν ἐμπέλλεν εἰσελθεῖν εἰς τὸ ἄγιον· ἡ καὶ περὶ τῶν εὐχέζων, τουτέστιν ὑποσχέσεις περὶ ἀποχῆς οἴνου ποιουμένων, ὕσπερ καὶ οἱ Ναζαραῖοι· ἡ ἀπλῶς ἔξετελίζων τὰ τοιαύτα διατάγματα καὶ διασύρων, τοῦτο εἶπε. Διάφυρος δὲ βαπτισμοὶ ήσαν. Καὶ γάρ καὶ νεκροῦ ἡψατο, καὶ λεπροῦ, καὶ γονορρήζες ἐγένετο τις, ἐδιπτίζετο, καὶ εὐως ἐδόκει καθαρίζεσθαι. Ταῦτα δὲ δικαιώματα ήσαν σαρκῆς, τουτέστιν

A toribus? Itaque magnum est discriminē inter huc et illum. Ignorantias autem dixit, non peccatis, in maiorem metum conjiciens et veteres Judæos, et omnes, ac comprimens superbiam. Etsi enim voluntarie non peccasti, ignorans tamen peccasti, a quo nemo est purus. Quidam autem dixerunt quod, hinc discriminē ostendens sacrificii Christi et legis oblationum, sic dixerit. Legis enim oblationes, dilecta ex ignorautia admissa remittebant: Christi autem oblatio, peccata etiam scienter commissa condonat.

B VERS. 8. *Hoc significante Spiritu sancto, nondum propalatam esse sanctorum viam, primo tabernaculo adhuc habente statum.* Orditur deinceps magis mystice contemplari ea quae de tabernaculis dicuntur, aitque: Quandoquidem Sancta sanctorum inaccessibilia erant reliquis sacerdotibus, quae figura sunt celi: at vero primum tabernaculum, hoc est, quod post exteriorem aream aram primo statim occurrerat, perpetuo ipsis quidem patebat, utpote symbolum cultus legalis, typice significabat, quod quamdiu consisterebant tabernaculum hoc, hoc est, tantisper dum lex floreret, perficerenturque secundum eam cultus et sacra, in Sancta sanctorum non pataret aditus, hoc est, in cœlum ingressus, talia sacra perficientibus: verum non conspicuus esset hisce, sed occlusus, soli autem uni Pontifici Christo segregata fuit hæc via.

C 710 VERS. 9. *Quæ est parabola temporis instantis, in quo munera et hostiæ offeruntur, quæ non possum: juxta conscientiam perfectum facere servientem.* Quod ante dixi, illud nunc Apostolus ait: nempe, tabernaculum illud, in quod semper ingrediebantur sacerdotes, erat parabola, id est, figura et adumbratio temporis secundum legem instantis ante adventum Christi: quo tempore ejusmodi sacrificia offeruntur, atque adeo imbecillia, ut non possint secundum conscientiam, hoc est, interiorē hominem, consumimare eos qui illa offerebant. Corporum enim sordes, non animarum peccata purgabant. Non enim adulterium, homicidium, aut sacrilegium remittere potuerunt.

D VERS. 10. *Tantummodo in cibis et potibus, et in variis baptismatis et justificationibus carnis, ad tempus usque correctionis imposita.* Tantummodo, inquit, imposta hominibus qui tum vivebant, et injuncta de cibis et potu. Hoc enim, inquit, vescere, hoc vero ne vescaris. Quomodo autem dixit, in potibus? atque de potuum differentia nihil tradidit lex. Vel igitur hoc dicit, quod sacerdos non debuerit bibere vinum quando ingressurus esset in Sancta: vel de his dicit, qui vota, hoc est, promissiones faciebant a vino abstinendi, sicut et Nazarei: vel simpliciter, ut vilescere faciat hujusmodi ordinationes et ritus, atque μὲν eos perstringat, hoc dixit. Varii autem baptismi apud eos erant. Nam si mortuum attigisset quispiam vel leprosuim, et si seminis luxum pateretur aliquis, abluebatur, ea-

que ratione velbatur mundus reddi. Haec autem iustificationes fuerunt carnis, hoc est, iuncta carnalia, carnem purgantia, adeoque carnaliter justificantia eos qui secundum carnem impuri censeruntur. Non tamen ad finem usque imponenda erant, ceterum ad tempus correctionis, hoc est, ad Christi usque adventum, qui haec emendaturus erat, ac verum et spiritualem Dei cultum introducaturus. Quia vero lex grave jugum erat, merito dixit, *Imposita*; perinde ac in Actis memoriae proditum est: *Quid tentatis imponere jugum super cervices discipolorum, quod neque patres nostri bajulare paterunt?*¹⁸

VERS. 11. *Christus autem accedens Pontifex futrorum bonorum.* Veteris, inquit, Testamenti cultus in cœlum non introduxit. *Christus autem accedens,* semel ingressus est in Sancta: ibi enim est redditio sensus. Non dixit autem, factus Pontifex, sed, *accedens Pontifex*, hoc est, in hoc ipsum veniens. Non prius accessit, et deinde casu ita eveniente, factus est Pontifex: sed scopus cur in terram veniret, pontificatus erat. Non dixit autem, eorum quæ mactantur **711** Pontifex; sed, *futrorum bonorum*: tanquam sermone universum exacte exprimere non valente, simpliciter et indefinite bona vocavit quæ nobis conferuntur. Futura vero haec dixit, respectu temporis legis. Ut enim illud instans vocavit, sic quæ Christi sunt, futura appellat, ad comparationem illius, vel revelandorum nobis in futuro saculo mysteriorum.

Per amplius et perfectius tabernaculum. Carnem hic dicit, quæ maius quidem erat, quatenus et Deus Verbum, et omnis Spiritus operatio demoratur in ipsa. Non enim ei ex mensura impertiit Deus Spiritum. *Perfectius autem, tanquam perfectiora transigens.*

Non manufactum, id est, non hujus creationis. Illic insultant haeretici, dicentes cœleste esse corpus et æthereum. Atqui si cœleste putasset Apostolus et æthercum, quomodo dixisset, *non hujus esse creationis?* non enim extra creaturas cœlum est. Quid igitur est quod dicit? *Quod vetus tabernaculum manus Beseleelis artificum fecerunt, Dei autem Verbi tabernaculum Spiritus constituit.* Propterea dixit ipsum non esse *hujus creationis*, id est, non harum creaturarum, ceterum spirituale et divinum. Creatura enim nulla habet in se Deum Verbum secundum substantiam: tabernaculum autem illud huic hypostaticæ unitum erat. Secundum materiam igitur corpus Domini nostro erat simile, et ejusdem nobiscum essentia, nempe ex immaculato sanguine sancte Virginis compactum: secundum modum vero constitutionis supra nos fuit, et quia Deo Verbo hypostaticæ unitum erat. Vel quia

¹⁸ Act. xv, 10.

Variæ lectiones.

¹⁹ εἰσῆλθεν ο. ²⁰ ἦγουν τὸ θύσιον; τὸ θύσιον αὐτῷ χάρακτον ἤμων ο.

A ἐντολαὶ σάρκιναι, σάρκα; καθαρουσαι, καὶ σάρκινῶς δικαιοῦσαι τοὺς κατὰ σάρκα δοκοῦντας ἀκαρδάτους. Οὐ μέντοι δέχρι τέλους ἔμελλον ἐπικείσθαι, ἀλλ' ἄγρι καιροῦ διορθώσεως, τουτέστιν, δέχρι τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας τοῦ μέλλοντος διορθώσασθαι ταῦτα, καὶ τὴν ἀληθινὴν καὶ πνευματικὴν λατρείαν ἐπεισαγαγεῖν. Ἐπειδὲ ζυγὸς ἦν ὁ νόμος βαρὺς, εἰκότως εἶπε τὸ ἐπικείμενα. Ής καὶ ἐν ταῖς Πράξεις γέγραπται· *Tl πειράζετε ἐπιθεῖται ζυγὸν ἐπὶ τὸν τράχηλον τῶν μαθητῶν, διὸ οὕτε οἱ πατέρες ήμῶν ἐξάστυσαν;*

B Χριστὸς δὲ παραγενόμενος Ἀρχιερεὺς τῶν μελλόντων ἀγαθῶν. Ἡ μὲν Παλαιὰ, φησὶ, λατρείᾳ οὐκ εἰσῆγεν¹⁹ εἰς τὸν οὐρανόν· δὲ δὲ Χριστὸς παραγενόμενος εἰσῆλθεν ἐφάπαξ εἰς τὰ Ἀγία· ἐκεῖς γάρ ἀποδέσθαι τὴν Ἑννοίαν. Οὐκ εἶπε δὲ, γεννήμενος ἀρχιερεὺς, ἀλλὰ παραγενόμενος Ἀρχιερεὺς, τουτέστιν εἰς αὐτὸν τοῦτο ἐλθών. Οὐ πρότερον παρεγένετο, εἴτα συμβάν οὐτω, ἐγένετο Ἀρχιερεὺς· ἀλλ' ἀ σκοπὸς τοῦ παραγενούντος αὐτὸν εἰς τὴν γῆν, ἡ ἀρχιερασύνη ἦν²⁰. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἀρχιερεὺς τῶν θυμένων, ἀλλὰ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, ὡς οὐκ ισχύοντος τοῦ λόγου παραστῆσαι τὸ πᾶν ἀκριβῶς, ἀπὸν καὶ ἀδιορίστως ἀγαθὰ ἐκάλεσε, τὰ εἰς ἡμᾶς γεννήμενα. Μέλλοντα δὲ ταῦτα εἶπεν, ὡς πρὸς τὸν τὸν νόμον καιρόν. Πιστεύει γάρ ἐκείνον ἐνεστηκότα ἐκάλεσεν, οὐτω μέλλοντα τὰ κατὰ Χριστὸν διοράζει, ὡς πρὸς σύγκρισιν ἐκείνου, ἢ καὶ τῶν ἐν τῷ μέλλοντι αἰώνι άνακαλυψθησομένων ἥμεν μυστηρίων.

C Διὰ τῆς μελέτους καὶ τελειοτέρας σκηνῆς. Τὴν σάρκα ἐνταῦθα λέγει, μείζωνα μὲν οὖσαν, καθὼς καὶ ὁ Θεὸς Λόγος, καὶ πᾶσα τὸ Πνεύματος ἐνέργεια οἰκεῖ ἐν αὐτῇ. Οὐ γάρ ἐκ μέτρου διδώκειν ὁ Θεὸς τὸ Πνεύμα. Τελειοτέρας δὲ οὖσης, ὡς τελειότερα κατηρθρίουσης.

D Οὐ χειροποιήτου, τουτέστιν, οὐ ταύτης τῆς κτίσεως. Ἐνταῦθι ἐπιπηδῶσιν οἱ αἱρετικοί, λέγοντες οὐράνιον εἶναι τὸ σῶμα καὶ αἱθέριον. Καὶ μήν καὶ εἰ οὐράνιον αὐτὸν ἐδέξασεν ὁ Ἀπόστολος; καὶ αἱθέριον, πῶς εἶπεν οὐ ταύτης τῆς κτίσεως εἶναι; Οὐ γάρ ἔξω τῶν κτισμάτων ὁ οὐρανός. Τί οὖν ἐστιν δέ λέγει; Ὅτι τὴν μὲν παλαιὰν σκηνὴν κείρεις τῶν περὶ Βεζελεήλ τεχνιτῶν ἐποιησαν· τὴν δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγου σκηνὴν, τὸ Πνεύμα συνεστήσατο. Αἱδι εἶπεν αὐτὴν μή εἶναι ταύτης τῆς κτίσεως, τουτέστιν οὐ τούτων τῶν κτισμάτων, ἀλλὰ πνευματικὴν καὶ θελαν. Τῶν μὲν γάρ κτισμάτων οὐδὲν ἔχει ἐν ἑαυτῷ τὸν Θεὸν Λόγον καθ' ὑπόστασιν· ἐκείνη δὲ καθ' ὑπόστασιν ἔνωντο τούτων. Κατὰ μὲν οὖν τὴν οὐλήν, τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου καθ' ἡμᾶς ἦν, καὶ ὅμοιοις οὖν ἡμῖν, ὡς ἐκ τῶν ἀγράντων αἰμάτων τῆς ἀγίας Παρθένου συμπαγέν· κατὰ δὲ τὸν τρόπον τῆς συστάσεως, ὑπὲρ ἡμᾶς, καὶ δι τοῦ καθ' ὑπόστασιν ἔνωντο τῷ

Θεῷ Λόγῳ. Ἡ ἐπειδὴ ἡ ὑλὴ τῆς παλαιᾶς; σκηνῆς; ξύλα καὶ δέρματα ήσαν, καὶ χρυσός, καὶ ἀργυρός, καὶ χαίνδος, καὶ ὑφάσματά τινα, πρὸς ἔκεīνα δρῶν δ' Ἀπόστολος εἶπεν, διτὶ Οὐ ταῦτης τῆς κτίσεως, ης ἐδεήθη ἡ παλαιὰ σκηνὴ. Τὸ γάρ δὲν συγχριτεῖκως ἐκρέπει τὸν λόγον, καὶ δείκνυσι τὴν κατὰ Χριστὸν ὑπεροχήν. Καλεῖ δὲ τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου καὶ σκηνὴν, ὡς ἐνταῦθα, διὰ τὸ τὸν Μονογενῆ σκηνῶσαι εἰν αὐτῇ· καὶ καταπέτασμα, ὡς ἀποκρύπτουσαν τὴν θεότητα. Καλεῖ καὶ τὸν οὐρανὸν τοὺς αὐτοὺς τούτοις δύναματι· σκηνὴν, ὡς ἐκεῖ δῆντος τοῦ ἄρχιερέως· καταπέτασμα, ὡς ἀποτειχίζομένων τῶν ἀγίων δι'. αὐτοῦ.

Οὐδὲ δέ' αἷματος τράγων καὶ μόσχων, διὰ δὲ τοῦ Ιδίου αἷματος. Ἰδίου πάντα ἔξηλλαγμένα καὶ ὑπεροχή. δῆση αἷματος θείου πρὸς τὰ τῶν ζώων, μεθ' ὧν δὲ νομικὸς ἄρχιερεὺς εἰσήρχετο.

Εἰσῆλθεν δέρματα εἰς τὰ Ἀγία. Τουτέστιν εἰς τὸν οὐρανόν.

Αἰωνίαρις λύτρωσιν εὐρόμενος. Οὐ πρόσκαιρον καθαρμὸν δι', ὡς ἐκεῖνοι, ἀλλ' αἰωνίαν ἐλευθερίαν ψυχικῶν ἀμαρτιῶν. Ἡ διτὶ ἄπαξ εἰσελθόν, διὰ μιᾶς εἰσόδου ἀτόπιον εὐεργεσίαν ἡμῖν κατέθετο. Ὁρα δὲ καὶ τὸν εὐρόμενος, ὡς περὶ προσδοκίαν γενομένου τοῦ πράγματος, οὕτω ταῦτη τῇ λέξει ἐγρήσατο. "Απηρον γάρ ἦν τὸ τῆς ἐλευθερίας ἥμεν· ἀλλ' αὐτὸς εἴνε τοῦτο.

Εἰ τάρπει τὸ αἷμα ταύρων καὶ τράγων, καὶ σποδὸς ἀμαράλεως, φαρεῖσονσα τοὺς κεκοινωμένους, ἀγρία-τεις πρὸς τὴν τῆς σαρκὸς καθαρότητα. Ἐπειδὴ ἀπίθανον ἀντὶ θεῶν ἔδειξε πολλοὶ, τὸ διὰ μιᾶς θυσίαν καὶ αἷματος ἔνδος, λύτρωσιν αἰωνίαν παρασχεῖν, κατεσκευάζει τοῦτο, καὶ δείκνυσιν πιθανὸν τοῦτο ἐκ τῆς παρὰ τοὺς Ίουδαίοις δόξης. Εἰ γάρ ὑμεῖς, φησιν, ἐπιστεύετε καθαρίσθωται ῥαντιζόμενοι τῷ αἵματι τῆς δαμάλεως, καὶ αὖ τῇ σποδῷ ὑδατὶ φυρομένη (ἐτηρεῖτο γάρ ἡ σποδὸς εἰς κάθαρσιν τῶν κεκοινωμένων, τουτέστι, τῶν μεμιασμένων), πῶς τὸ τοῦ Χριστοῦ αἷμα οὐ καθαρίει τὰς ψυχάς; "Ορα δὲ σύνεσθε. Οὐκ εἶπεν, δῆση ἔκαθάρισε τὸ αἷμα τῶν τράγων, ἀλλ' ἡγίασεν· οὐχ ὡς δοξάζων τὰ νομικά, ἀλλ' ἵνα κατορθώσῃ δ βούλεται. Εἰ γάρ αἷμα τράγου ἀγιασμὸν παρεῖχεν, ὡς πιστεύετε, πολλῷ μᾶλλον πεισθήσετος ἀγιασμὸν τὸ τοῦ Χριστοῦ αἷμα. "Οτι γάρ οὐχ ἵνα ἐπάρῃ τὰ Ίουδαῖκα τοῦτο εἶπεν, δρα πῶς προσέθηκε. Πρὸς τὴν τῆς σαρκὸς καθαρότητα. "Αγιον γάρ, φησιν, ἦν οὐ πρὸς τὸ τὰς ψυχὰς καθαίρειν, ἀλλὰ τὴν σάρκα.

Πόσῳ μᾶλλον τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ, διὰ πιενύματος αἰωνίου έκανε τὸν προσήγεγκεν ἄμωμον τῷ θεῷ. Οὐκ ἄρχιερεύς τις προσήγεγκεν τὸν Χριστὸν, ἀλλ' αὐτὸς ἔκανε τὸν πυρὸς, ὡς αἱ δαμάλεις, ἀλλὰ διὰ πιενύματος αἰωνίου, ὡστε καὶ τὴν χάριν καὶ τὴν ἀπολύτρωσιν διαιτωντείν. Καὶ ἀμαρτιῶν, τουτέστιν, ἀναμέρητον. Καὶ γάρ καὶ ἐν τῇ παλαιᾷ ἡ δάκματις δυματος ἀπρετεῖο εἶναι.

A materia veteris tabernaculi ligna et pelles fuerunt, et aurum, et argentum, et æs, et texturæ quadam; ad hæc respiciens Apostolus dixit, quod non sit hujus creationis, qua indiguerit tabernaculum vetus. Omnino enim per comparationem profert orationem, et Christi excellentiam ostendit. Vocat autem corpus Domini tabernaculum, quemadmodum in hoc loco, eo quod conmoresetur in eo unigenitus Dei Filius: et velamentum, eo quod conteget divinitatem. Vocat et cœlum iisdem his nominibus: tabernaculum scilicet, eo quod illic sit pontifex; velamen autem, eo quod sancti per ipsum communiantur.

Vers. 12. Neque per sanguinem hircorum aut rituorum, sed per proprium sanguinem. Enī omnia sunt diversa, atque istis tanto excellentiora, quanto sanguis divinus sanguine animalium, cum quibus pontifex sub lege ingrediebatur.

Introit semel in Sancta. Hoc est, in cœlum.

712 *Æterna redemptione inventa. Non tempora-
ria purgatione, ut erat illorum, sed æterna libertate
animarum a peccatis. Vel quia semel ingressus,
per unum introitum æternum nobis beneficium
contulit. Vide autem quod ait, *inventa*, ceu præter
expectationem facta esset, sic hac dictione usus
est. Libertas enim nobis dubia erat, verum ipse
hanc invenit.*

*Vers. 13. Si enim sauguis taurorum et hircorum, et cinis vitulæ aspersus, inquinatos sanctificat ad emundationem carnis. Quia fortasse plerisque improbabile videbatur, per oblationem unam et sanguinem unius, redumptionem æternam exhibere: confirmat hoc, indicans hoc verissimile esse ex ipsorum Judæorum opinione. Si enim vos, inquit, sanguine vitulæ conspersi mundari credebatis, ac rursus cinere aquæ admisisti, servabatur enim ci-
nis in purificationem profanatorum, hoc est, pollu-
torum, quomodo Christi sanguis non purgabit
animas? Animadverte autem ejus prudentiam. Non
dixit, quod sanguis hircorum purgavit, sed sanctifi-
cavit: non ut legalia glorificet, sed ut efficiat quæ
velit. Si enim sanguis hirci prestitit sanctifica-
tionem, uti vos creditis; multo potius credere debetis
D Christi sanguinem sanctificationem præstare. Quod enim hæc non dixerit ut Judaica efficerat, vide quo-
modo apposuerit, *Ad emundationem carnis*. San-
ctum enim erat, inquit, non ut animas purgaret,
sed carnem.*

*Vers. 14. Quanto magis sanguis Christi, qui per Spi-
ritum æternum seipsum obtulit immaculatum Deo.
Non pontifex quispiam obtulit Christum, sed ipse
seipsum: et non per ignem, ut ipse vitulæ, sed
per Spiritum æternum, ut iam et gratia et redem-
ptio sint æternæ. Et *immaculatum*, hoc est, peccati
expertem. Nam in Veteri Testamento vitula exige-
batur, quæ omni macula careret.*

Variæ lectiones.

" καθαρισμόν.

Emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis. Illic quidem dixit, sanctificat; sed tamen addidit, ad emundationem carnis: hic vero cum dixieset, Emundabit, protinus excellentiam demonstravit. Addit enim quod conscientiam mundabit, hoc est, interiorem hominem, quod sane ille non erat. Et illuc quidem qui attigisset mortuum, mundabatur: hic vero puritas datur a mortuis operibus, quæ vere coinquinare possunt, et a Deo abducere.

Ad seruidum Deo viventi et vero? Proinde qui mortua opera attingit, non servit Deo viventi et vero, sed opera quæ eligit pro Deo habet. Sic is qui ventri deditus est, ventrem Deum facit: 713 sic avarus idolorum cultor est. Hujusmodi igitur opera mortua sunt, non solum quod a sempererna vita aliena sint, verum etiam quod, dum peraguntur, exsecrabilia sint, atque adeo vana et mendacia, ut quæ nos inescant et suavia videntur, cum minime sint.

VERS. 15. *Et ideo Novi Testamenti mediator est. Quod non paucos imbecilliorum turbabat, mors videlicet Christi: Si enim mortuus est, inquiunt, quomodo dabit quæ promisit? huic jam Paulus medicinam adhibens, ostendit propter hoc ipsum ratum et firmum esse testamentum, quia mortuus est: viventium enim testamentum non dicitur. Eam ob rem, inquit, mortuus est, ut nos mundare, ac in testamento reliquit nobis condonationem, et paternorum bonorum fruitionem, mediator factus inter Patrem et nos. Pater enim noluit dimittere nobis hæreditatem, sed irascerbatur ut filiis contumacibus et abalienatis. Christus itaque mediator factus erat, atque ipsum nobis reconciliavit. Quomodo? Quod nos oportebat pati, mori enim debuimus, hoc ipse pro nobis sustinuit, nosque dignus testamento reddidit, atque deinceps testamentum stabile redditum est per mortem Filii, eo quod non ad indignos hæreditatem transmisserat. Etenim testamentum quosdam hæredes habet:—audi itaque testamentum Christi: Volo ut ubi ego sum, et illi sint²⁸;—alios autem exhæredes: Non pro omnibus vero rogo, inquit, sed pro iis qui per verbum ipsorum credunt in me²⁹. Testamentum porro testes habet: Testatur autem de me qui misit me³⁰; ac: Paracletus testimonium mihi dicet; et: Vos testes mei estis.*

Ut morte intercedente in redemptione eorum prævaricationum quæ erant sub priori testamento. Animadvertis Christi mortem ob nostram redemptionem factam esse? Quomodo igitur eam imbecillitatis esse putas, cum adeo potens fuerit, ut quæ in lege erant prævaricationes sanarit? Quomodo igitur ad legem confugis, quæ adeo est infirma, ut neque prævaricationes quæ in ipsa sunt corrigerem potuerit? Non quia prava erat, sed quia infirma.

Promissionem accipiant, qui vocati sunt, aeternæ

Kυθαριεῖ τὴν συνείδησιν ἡμῶν ἀπὸ νεκρῶν ἐργων. Ἐξεῖ μὲν εἶπε τὸ, Ἀγιάζει· ἀλλὰ προτέθηκε καὶ τὸ, πρὸς τὴν τῆς σαρκὸς καθαρότητα· ἐνταῦθα δὲ, Καθαριεῖ, εἰπόνων, ἔδειξεν εὐθὺς τὴν ὑπεροχήν. Ἐπάγει γάρ, ὅτι τὴν συνείδησιν καθαριεῖ, τουτέστι, τὸν ἐντὸς δυνθρωπὸν, ὅπερ ἔχει οὐκ ἥν. Κακεῖ μὲν δὲ ἀψάμενος νεκρού, ἐκαθαρίζετο· ἐνταῦθα δὲ ἡ κάκωσις ἀπὸ νεκρῶν ἔργων τῶν ἀληθῶν; μιαίνεται δυναμένων, καὶ ἀπάγειν θεοῦ.

Εἰς τὸ λατρεύειν θεῷ ζήτητι καὶ ἀληθινῷ; Ὡστε δὲ νεκρῶν ἔργων ἀπόδημος, οὐ λατρεύει θεῷ ζῶντι καὶ ἀληθινῷ, ἀλλὰ τὰ ἔργα δὲ προσικρέται ἔκεινα θεοποιεῖ. Οὗτως δὲ γαττρίμαργος θεοποιεῖ τὴν κοιλίαν· οὗτως δὲ πλεονέκτης εἰδωλολατρεῖ. Νέκρα οὖν εἰσι τὰ τοιαῦτα, οὐ μόνον ὡς τῆς αἰώνου ζωῆς ἀλλὰ τριτια, διλλόδια: καὶ ἐν αὐτῷ τῷ πράττεσθαι βιδελυκτά εἰσι, καὶ φευδῇ δὲ, ὡς δειλάζοντα τῇμδε, καὶ δοκοῦντα μὲν τόδεα, μὴ ἔντα δέ.

Cαὶ διὰ τοῦτο Διαθήκης Καιρῆς μεστητῆς ἐστιν. Ὁπερ ἐπάρχετε πολλοὺς τῶν ἀσθενεστέρων, δὲ θάνατος δηλαδὴ τοῦ Χριστοῦ· Εἰ γάρ ἀπέθανε, φρστ., πῶς δύσεις ἐπίγγειται; τοῦτο νῦν δὲ Παῦλος θεραπεύων, δεικνυσιν ὅτι δι' αὐτὸδ μὲν οὖν τοῦτο βεβαία ἐστὶν ἡ διαθήκη αὐτοῦ, διότι ἀπέθανεν· ἐπὶ γάρ ζώντων διαθήκη οὐ λέγεται. Διὰ τούτο, φρστ., διὰ τὴν καθηρίσας: τῇμδε. ἀπέθανε, καὶ ἐν διαθήκῃ κατέλειψεν τὴν τὴν τὴν διαθήκην τὴν διαθήκην, καὶ τὴν ἀπέθαντιν τὸν πατέρων ἄγαθῶν, μεστητῆς γεννέμενος τοῦ Πατρὸς; καὶ τῇμῶν. Ο γάρ Πατέρος οὐκ ἦθελεν διέσται τῇμῶν κατηρούμενον, ἀλλ' ὀργίζετο ὡς υἱοῖς ἀθετήσαι καὶ ἀπηλλοτριωμένοις. Ο οὖν Χριστὸς μεστητῆς ἐγένετο, καὶ κατήλαξεν αὐτὸν. Καὶ πᾶς; Ὁπερ ἔδει τῇμᾶς παθεῖν, ἀποθανεῖν γάρ ὀρείλομεν, τοῦτο αὐτῆς ὑπὲρ τῇμῶν ὑπέστη, καὶ ἐποιήσεν τῇμδες ἀξίους τῆς διαθήκης, καὶ λοιπὸν ἡ διαθήκη βεβαία ἐγένετο διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Τίον, ὡς οὐκεὶς ἀναξίους τὴν κληρονομίαν παραπέμψασα. Καὶ γάρ ἡ διαθήκη τὸν μὲν κληρονόμους ἔχει·—δικούς γοῦν τῆς κατὰ Χριστὸν διαθήκης· Θέλωντα δικούς ἔγρά εἰμι, καὶ οὐτοιώσυτε·—τοὺς δὲ ἀποκλήρους· Οὐ περὶ πάρτων δὲ δρωτῶν, ἀλλὰ περὶ τῶν πιστευόντων διὰ τοῦ λόγου αὐτῶν D εἰς ἔμοι. Ἡ διαθήκη μάρτυρας ἔχει· Μαρτυριτὶ περὶ ἔμοι δὲ πέμψας με· καὶ, Ὁ Παράκλητος μαρτυρήσει περὶ ἔμοι· καὶ, Ὅμεις δὲ μαρτυρεῖτε.

Οπως θαράτον γερομέρευ εἰς ἀπολύτρωσιν τῶν ἐπὶ τῇ πρώτῃ διαθήκῃ παραβάσεων. Ὁρδεῖ ὅτι δὲ θάνατος τοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ τῆς διμετέρας ἀπολύτρωσεως ἐγένετο; Πῶς οὖν τοῦτον ἀσθενετας εἰναι νομίζεις τὸν οὔτως ἰσχύσαντα, ὥστε καὶ τὰς ἐν τῷ νόμῳ παραβάσεις ἴασσασθαι; Πῶς οὖν προστρέγεις τῷ νόμῳ τῷ οὔτως ἀδυνάτῳ, ὥστε μηδὲ τὰς ἐπ' αὐτῷ παραβάσεις δύνασθαι διορθώσασθαι; Οὐχ ὅτι πονηρὸς ἦν, ἀλλ' ὅτι ἀσθενής.

Tὴν ἐπαγγελταρίαν λάβωσιν οἱ κεκλημένοι τῆς

²⁸ Joan. xvii, 24. ²⁹ Joan. viii, 20. ³⁰ ibid. 18.

αιωνιους ζωης καὶ εἰλιγρυομένις. Εἰ γάρ μη δή τις νεκρός τοῦ Χριστοῦ ἀπῆλλαξεν τὴμάς τῶν ἀμαρτιῶν, δι' αὐτοῦ εἶποι λεμώσαμεν ἑαυτοῖς τὸν Πατέρα πῶς ἀνελάδομεν τὴν οὐράνιον κληρονομίαν; Τὸ δὲ, κεκλημένοι, τεῦτο δηλοῖ, ὅτι παρὰ μὲν τὴν ἀρχήν πρὸς τὴμάς, ὡς πατήρ πρὸς υἱούς, διέκειτο δὲ Θεός, καὶ κεκλημένος ἡμεν εἰς τὴν κληρονομίαν ὑστερον δὲ, αὐτοὺς ἑαυτοὺς διὰ τῶν ἀμαρτιῶν ἀναξίους ἐποιήσαμεν ταύτης.

Οπον γάρ διαθήκη, θάρατος ἀράτη φέρεσθαι τὸν διαθεμένου. Διαθήκη γάρ ἐπὶ τεκροῖς βεβαῖα. Μή τοινυν ταρασσέτω ὑμᾶς διάνατος τοῦ Χριστοῦ· εἰ μη γάρ ἀπέθανεν, οὔτε διαθήκην ἀνεποίησεν, ὥστε κληρονομῆσαι τὴμάς. Ἀναμέθισθος γάρ δι' ἣ διαθήκη μετὰ θάνατον κρατεῖ· οὔτε ὅλως ἄξιοι ἐν ἡμεν κληρονομίας, ὡς τῇς ἔχθρας μη λυθεῖσται.

Ἐξει μήποτε λεγόντει, δτε ζῆ δ διαθέμενος ; Ἐρωτηματικῶς τοῦτο καὶ ἀνάγνωθι καὶ νόησον.

Οὐθεν οὐδὲ ἡ πρώτη χωρὶς αἴματος ἐγκεκαινισται. Οὐ μόνον ἀπὸ τῆς κοινῆς συνθείας ἐπιστώπειο δ ἐλεγεν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν ἐν τῇ Παλαιᾷ συμβάντων, δ μᾶλλον τοὺς Ἑβραιούς ὑπῆγετο. Οὐθεν, φησι, τουτέστι, διότι ἀναγκαῖον ἐστι τὸ θάνατον προτιγεῖσθαι τῆς διαθήκης, διὰ τοῦτο καὶ ἡ πρώτη διαθήκη οὐ χωρὶς αἴματος ἐνεκαινίσθη. Λίμα δὲ θανάτου σύμβολον. Ἄλλο ἔχει μὲν ἀμνοῦ αἷμα· τύπος γάρ ἦν· ἐνταῦθα δὲ τῆς ἀληθείας λαμψάσης δ θύλος τοῦ θεοῦ σαρκὶ ἀπέθανεν ὑπὲρ ἡμῶν. Τί δέ ἔστι τὸ δικαιονισται; Τοῦτ' ἔστι, τὴν ἀρχὴν τῆς συστάσεως καὶ τῆς βεβαιώσεως Ἐλαθεν. Οὐκ ἀλλας γάρ ἐλαθεν ἀρχὴν τοῦ ἐνεργεῖν, εἰ μη αἴματεκχυσία προσέδη.

Αλληδείσης γάρ πάσης ἐρτολῆς κατὰ τὸν νόμον ὑπὸ Μωϋσέως παντὶ τῷ λαῷ. Κατὰ τὸν νόμον, τουτέστι καθὼς δι Θεός ἐνομοθέτησεν, ἵνα λατθωσιν εἰς τὰ ὄπα παντὸς τοῦ λαοῦ δι πάτης ἐντολῆς τῆς κατὰ τὸν νόμον, τουτέστι τῆς νομοθετηθεῖσης.

Λιθών τὸ αἷμα τῶν μυστῶν καὶ τράγων μετὰ ἱδατος καὶ ἔριου κοκκίνου καὶ ωστῶπον, αὐτὸς τε τὸ βιβλίον ἐρράντιζετο καὶ δι λαός; Ἡ τοῦ τεμίου αἵματος ἀνωθεν σχηματιζομένου, δι' οὗ ἐρράντιζθη μεν τὸ οἷμας καὶ αἱ καρδίαι τὸ οἷμαν· αὕται γάρ εἰσι βιβλία, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἰπε. Διδούς νόμους ἐπὶ καρδίᾳ αὐτῶν. Καὶ τὸ θύρων δὲ σύμβολον τοῦ βαπτισμάτος. Ἐνταῦθα δὲ παραλαμβάνοντας· τὸ αἷμα καὶ τὸ θύρων, τάχι μὲν καὶ διὰ τὸ ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ Κυρίου ἀπορρύνεν¹¹ αἷμα καὶ θύρων τάχι δὲ καὶ διὰ τὸ βάπτισμα οὐ τὸ θύρων σύμβολον, τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου καταγγέλλει, οὐ τὸ αἷμα ἐνδεικτικόν. Τὸ δὲ ςτεπον παρελαμβάνετο ὡς συγχρατη-

A hereditatis. Nisi enim mors Christi liberasset nos a peccatis, quibus Patrem hostem nobis fecimus, quonodo accepissemus celestem hereditatem? Vocati autem, hoc significat, quod primum quidem erga nos, ut pater erga filios, Deus affectus erat, vocantque eramus ad hereditatem: postea vero, ipsi nosipso per peccata ista indignos fecimus.

VERS. 16, 17. *Ubi enim testamentum, mors necesse est intercedat testatoris. Testamentum 714 enim in mortuis firmum est.* Ne igitur turbet vos mors Christi: nisi enim mortuus esset, neque testamentum quidem condidisset, ut nos heredes essemus, est enim extra omnem controversiam, testamentum post mortem esse rationum, neque omnino digni essemus hereditate, utpote inimicitia nondum soluta.

Alioqui nunquid valet dum vivit qui testatus est? Per interrogationem hoc legi et intellige.

VERS. 18. *Unde nec primum quidem sine sanguine dedicatum est.* Non solum a communi consuetudine firmiter quod dixit, verum etiam ab iis quae in Veteri Testamento contigerunt, id quod Hebreos magis suadebat. Unde, inquit, hoc est, quia necessarium est mortem praecedere testamentum, propterea primum testamentum non citra sanguinem dedicatum est. Sanguis autem mortis est indicium. Sed illic quidem agni sanguis; typus enim erat: hic vero, veritate resurgentem, Filius Dei mortuus est secundum carnem pro nobis. Quid autem est, dedicatum est? hoc est, principium constitutionis et confirmationis accepit. Non enim alias principium operandi accepisset, nisi sanguinis effusio processisset.

VERS. 19. *Cum enim pronuntiatum esset universum mandatum secundum legem a Moyse omnī populo. Secundum legem, id est, perinde ac Dominus lege sanxerat, ut mandata ejus pronuntiarentur ad aures universi populi: vel universum mandatum secundum legem, hoc est, quod lege cautum fuerat.*

D *Accepto sanguine vitulorum cum aqua et lana coccinea, et hyssopo, ipsum quoque librum et omnem populum aspersit. Quam ob rem liber aspergebatur et populus?* Vel ut pretiosus sanguis antea præfiguraretur, quo nos conspersi sumus, et corda nostra: ipsa enim sunt libri, perinde ac supra dixit, *Dans leges meas in corda ipsorum.* Aqua autem baptismatis symbolum fuit. Ille autem assumuntur sanguis et aqua, fortasse quidem eo quod ex latere Christi profluxerit sanguis et aqua: vel fortasse quod baptismum, cuius aqua symbolum est, mortem Domini annuntiat, cuius sanguis est indicium. Hyssopum autem assumebatur ob vim retinendi propter densitatem, ac lana similiter. Vel

Variæ lectiones.

¹¹ ἀπορρύεται III.

quia ovis esset Christus: ac propterea coccinea erat, ut ipso colore sanguinis præ se formam serret.

VERS. 20. *Dicens: Hic est sanguis testamenti, quod mandavit ad vos Deus. Christus vero ait: Hic est sanguis Novi Testamenti in remissionem peccatorum: illic autem neque novum est, neque remissio peccatorum. Observas igitur quomodo 715 sanguinem testamentum nominaverit? ut adeo necessario mors intelligatur, ubi testamentum dicitur.*

VERS. 21. *Etiam tabernaculum, et omnia vasa ministerii, sanguine similiter aspersit. Et hæc sane figura fuerunt. Nos enim sumus tabernaculum, iuxta illud: Inhabitabo in ipsis, et in ambulabo²¹. Et vasa magnæ domus Dei, alia quidem aurea, alia vero argentea. Conspersi itaque sumus vero sanguine Christi, sanctificatique sumus in mortem ipsius per baptismum.*

VERS. 22. *Et omnia pene in sanguine secundum legem mundantur, et sine sanguinis effusione non fit remissio. Cur Pene apposuit? Quia illa non erant perfecta mundatio, neque perfecta remissio. Quomodo enim, cum peccata non remitterentur?*

VERS. 23. *Necesse est igitur exemplaria quidem cœlestium his mundari. Cœlestia nostra dicit, adeoque illa quæ ad Ecclesiam pertinent. Dictum autem est in superioribus, quomodo cœlum sit Ecclesia. Horum igitur exemplaria et figuræ fuerunt res Judaicæ: propterea purgabantur sanguine vitulatum, ac cinere juvencæ, aliisque usque adeo vilibus.*

Ipsa autem cœlestia. Hoc est, quæ sunt Ecclesiæ, quæ nostra sunt.

Melioribus hostiis quam istis. Quandoquidem nostræ Judaicæ tanto meliora sunt, quanto cœlum terra, siquidem illi bona terrestria expectabant, nostra vero hereditas cœlum est, non immetrito et præstantiori et magnificientiori sacrificio dignata fuerint, sanguine nimis Filii Dei, qui mundarit nos perfectius. Mors igitur Christi non solum fuit ut stabiliret testamentum, verum etiam ut veram purificationem efficeret, animum videlicet. Hanc autem ob causam mortis beneficiorum meminit, eo quod multis ignominiosissima videbatur, maxime vero mors in cruce tolerata.

VERS. 24. *Non enim in manufacta sancta introiit Christus, exemplatia verorum, sed in ipsum cœlum, ut nunc appareat vultui Dei pro nobis. Admodum superbiebant Templi nomine Judæi, neque enim hujusmodi delubrum in aliis terris erat, quod vel pulchritudinis nomine, vel sumptuum magnitudine cum hoc conferri posset. Quia enim rebus corporalibus alliciebantur Judæi, præcepit Deus magni-*

A τικὴν τύγχανον διὰ τὴν πυκνότητα· καὶ τὸ ἑριῶν ὡσάντως· ή δότι πρόδοτον δὲ Χριστὸς· διὰ τοῦτο καὶ κόκκινον, ἵνα καὶ τῇ γροιᾳ τύπον φέρῃ τοῦ αἰματος.

Λέγων Τοῦτο τὸ αἷμα τῆς Διαθήκης ἡς ἐνετείλατο πρὸς ὑμᾶς δὲ Θεός. Οὐ δὲ Χριστός· Τοῦτο τὸ αἷμα τῆς Διαθήκης Καιρῆς. Τὸ εἰς ἀφεσιν ἀμαρτιῶν. Ἐκεῖ δὲ, οὗτε καινὴ, οὗτε ἀφεσις ἀμαρτιῶν. Οὓς δὲ οὖν πῶς τὸ αἷμα διαθήκην ὠνόμασεν; Ήστε ἀνάγκη θάνατον νοεῖσθαι, διου διαθήκη λέγεται.

Καὶ τὴν σκηνὴν δὲ, καὶ πάρτα τὰ σκεύη τῆς λειτουργίας, τῷ αἷματι ὅμοιως ἔβρατισε. Καὶ ταῦτα τύπος ἡσαν· ἡμεῖς γάρ ἐσμεν ἡ σκηνὴ, κατὰ τὸ· Ἔρουκήσω ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐμπεριπατήσω. Καὶ σκεύη τῆς μεγάλης οἰκίας τοῦ Θεοῦ, τὰ μὲν χρυσᾶ, τὰ δὲ ἀργυρᾶ. Ἐβραντεῖσθησεν οὖν τῷ ἀληθινῷ αἷματι τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡγίασθησεν εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ βαπτισθέντες.

Καὶ σχεδὸν ἐτὸν αἷματι πάρτα καθαρίζεται κατὰ τὸν ρόμιον, καὶ χωρὶς αἷματεκχυστας οὐ γίνεται ἀφεσις. Διὰ τὸ, Σχεδὸν, προσέθηκε; Διότι ἔκεινα οὐκ ἡν καθαρισμὸς τέλεος, οὐδὲ ἀφεσις τελεία. Ήψις γάρ, ἀμαρτιῶν μὴ ἀφιεμένων;

Ἄριτχη οὖν τὰ μὲν ὑποδείγματα τῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, τούτοις καθαρίζεσθαι. Οὐρανία τὰ καθῆματα λέγεται, τὰ τῆς Ἐκκλησίας. Εἰργαται δὲ ἀνωτέρω, πῶς οὐρανὸς ἡ Ἐκκλησία. Τούτων οὖν ὑποδείγματα ἡσαν καὶ τύποι τὰ Ἰουδαϊκά· διὰ τοῦτο καὶ ἐκαθαρίζοντο αἷματι μόσχων, καὶ σποδῷ δαμάλεως, καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς οὔτως εὔτελέσιν.

Αὐτὰ δὲ τὰ ἐπουράρια. Τουτέστι, τὰ τοῦ· Ἐκκλησίας, τὰ ἡμέτερα.

Κρείτονος θυσιαῖς πυρὶ ταῦτα. Ἐπειδὴ καὶ κρείτονά εἰσι τῶν Ἰουδαϊκῶν, καὶ τοσοῦτον ὅσον γῆς οὐρανὸς, εἶγε ἔκεινος; μὲν τὰ ἀγαθὰ γῆνα, τῆμα δὲ κληρος οὐρανὸς, εἰκότας καὶ μείζονος;²² καὶ μεταλοπρεπεστέρας θυσίας ἡξίωνται, τοῦ αἵματος τοῦ γίοιο τοῦ Θεοῦ, τοῦ καθαρισαντος τῆματος τελεώτερον. Ἀρα οὖν ὁ ὄλαντος τοῦ Χριστοῦ, οὐ μόνον διὰ τὸ βεβαῖωσαι τὴν διαθήκην ἐγένετο, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ τὸν ἀληθινὸν καθαρισμὸν ἀπεργάσασθαι, τὸν τῆς ψυχῆς. Διὰ τοῦτο δὲ τῶν τοῦ θανάτου εὑρεγεσιῶν μημονεύει, διότι τοῖς πολλοῖς ἀταμάτως; ἐδόκει, καὶ μάλιστα διὰ σταυροῦ.

Οὐ γάρ εἰς χειροποιητα ἀγα πεισθεῖσθε δὲ Χριστὸς, ἀγτίτυπα τῶν ἀληθινῶν, ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανόν, τὸν ἐμφανισθῆται τῷ προσώπῳ τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ ιημῶν. Μέγα ἐφρόνουν ἐπὶ τῷ ναῷ Ἰουδαϊοῖς· οὗτε γάρ ἡν ἀλλαχοῦ γῆς τοιοῦτος ναὸς, οὐ κάλλους ἔνεκεν, οὐ πολυτελεῖας. Ἐπειδὴ γάρ τοῖς σωματικοῖς ἐφείλκοντο οἱ Ἰουδαῖοι, προσέταξεν δὲ Θεὸς φιλοτιμίατα αὐτὸν κατασκευασθῆναι. Διὸ καὶ

²¹ 1 Cor. vi, 16.

Variæ lectiones.

²² κρείτονος ο.

ἀπὸ τῶν περίτων τῆς γῆς πρὸς αὐτὸγονοντο. Τι οὐκέπερ ἐπὶ τῶν θυσιῶν ἐποίησε καὶ καθεῖλεν αὐτάς, ἀντιστήσας τὸν Θάνατον τοῦ Χριστοῦ· οὗτα καὶ ἐνταῦθα, τῷ ναῷ ἀντιστήσας τὸν οὐρανὸν, δείχνει τὸ διάφορον. Οἱ μὲν γὰρ δὲλαιοὶ ἀρχιερεῖς εἰς τὰ χειροποίητα ἄγα εἰσήρχοντο, ἀτανάξαν ἀντίτυπα τῶν ἀληθινῶν, τουτέστι, τοῦ οὐρανοῦ ἥσαν τύπος. Οὗτος γὰρ τὰ ἀληθινὰ ἄγια. Ὁ δὲ Χριστὸς εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανὸν εἰσῆλθε, καίτοι τὰ πάντα πληροῖ, καὶ πάρεστι πανταχοῦ· ἀλλὰ διὰ τὸ ἀνθρώπινον ταῦτα φησιν. Οὐ μόνον δὲ διὰ τούτου δείχνει τὴν διαφορὰν, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ δεῖξαι τὸν ἡμέτερον ἀρχιερέα ἐγγύτερον γενόμενον τοῦ Θεοῦ. Οἱ μὲν γὰρ παλαιοὶ ἀρχιερεῖς διὰ συμβόλων ἐώρων τὸν Θεὸν, δὲ Χριστὸς αὐτὸν τὸν Θεὸν δρᾷ τῷ προσώπῳ αὐτοῦ ἐμφανισθεῖς. Καὶ τοῦτο δὲ συγκαταβατικῶς διὰ τὸ ἀνθρώπινον εἰρηται. Τι ἔστι τὸ ὑπέρ ήμιῶν; Μετὰ θυσίας, φησιν, εἰςῆλθε δυναμένης ἐξιλεώσασθαι τὸν Πιλάτρα, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀγγέλους ἀποκαταλλάξαι τῇμα. Καὶ γὰρ κάκενοι ἀπηγθάνοντο τῇμον ὡς ἐχθροῖς τῷν αὐτὸν Δεσπότου. Νῦν δὲν ὑπὲρ ήμιῶν ἐμφανίζεται, τοῦτο γὰρ τὸ, νῦν, διὰ εἰσῆλθεν ὡς Ἀρχιερέως· διὰ γὰρ τὴν ἡμετέραν καταλλαγὴν εἰσῆγεν.

Οὐδὲ Ιητα πολλάκις προσφέρῃ ἑαυτόν, Οὐδὲ εἰσῆλθε νῦν εἰς τὸν οὐρανὸν, Ιητα καὶ δὲλαιοὶ εἰσῆλθη προσφέρων ἑαυτόν.

Ποσπέρ δὲ ἀρχιερέως εἰσέρχεται εἰς τὰ "Ἄρια κατ' ἑταῖτόν. Όρχη τὴν ὑπεροχήν. Εκένος κατ' ἑταῖτόν, δὲ Χριστὸς ἄπει.

Ἐρ αἷματι ἀλλοτρίῳ. Καὶ τοῦτο τῆς ὑπεροχῆς. Οἱ μὲν γὰρ ἐν αἷματι ἀλλοτρίῳ, ταύρων καὶ τράγων· Χριστὸς δὲ ἐν ίδιῳ.

Ἐπειλέσθει αὐτὸν πολλάκις παθεῖν ἀπὸ καταβολῆς καθόμου. Ἐπειλέσθει, εἰ ἐμελλει, φησι, πολλάκις προενεγκεῖν. ἐδει αὐτὸν καὶ πολλάκις ἀποθανεῖν, διὰ τὸ διόν αἷμα δρεῖσθαι προσάγειν.

Νῦν δὲ ἀπαξ ἐπὶ συντελεῖσι τῷρ αἰώνων, εἰς ἀθέτησιν ἀμαρτίας, διὰ τῆς θυσίας αὐτοῦ περιγράφεται. Ἐνταῦθα τι καὶ ἀποκαλύπτει μυστήριον, διὰ τὸ ἐπὶ συντελεῖσι τῶν αἰώνων μετὰ πολλὰ ἀμαρτήματα²⁰. Εἰ μὲν γὰρ περὶ τὴν ἀρχὴν δὲ Θάνατος αὐτοῦ ἐγένετο, διὰ τοῦ ἐχύθη οὗτως ἡ ἀμαρτία, εἰτα οὐδεὶς ἐπίστευσεν, οὐκ ἐδει αὐτὸν ἀποθανεῖν, ἀνόνητα δηνῆς ἀπαντά. Νῦν δὲ ἐπειδὴ ὑστεροῦν πολλὰ ἦν τὰ ἀμαρτήματα, εἰκότως περιφρωταί δὲ θεός²¹, ἐπὶ συντελεῖσι τῶν αἰώνων, Ιητα ἀθετήσῃ, τουτέστι, καταβάλῃ, καὶ ἀπαρθησίαστον ποιήσῃ τὴν ἀμαρτίαν διὰ τῆς θυσίας αὐτοῦ, τουτέστι, τοῦ θανάτου τῆς σαρκὸς αὐτοῦ. Τοιοῦτον καὶ ἀλλαχοῦ εἶπεν. **"Οὐον ἐπιλεόρασεν η ἀμαρτία,** ὑπερεκερισσευσεν η χάρις. Ηῶς δὲ ἀπαρθησατος ἐγένετο ἡ ἀμαρτία; Καθόλιτοι ταῦτην ἐνεργοῦν-

A sicutissime illud apparari. Unde et a finibus orbis terrarum ad illud veniebant. Quid igitur Paulus? Idem ut in oblationibus fecit, auferens eas, subrogata in eorum loco mōrte Christi: sic hoc loci, Templi vice cœlum statuens, discrimen ob oculos ponit. Alii quidem pontifices in manufacta **716** sancta ingrediebantur, quæ fuerunt exemplaria verorum, hoc est, cœli figura fuerunt: illud enim vera sancta: Christus autem in ipsum cœlum introiit, etsi omnia implet, et ubique adest: sed propter humanam naturam hæc dicit. Non autem solum per hoc differentiam demonstrat, verum etiam per hoc quod ostenderit Pontificem nostrum Deo vicinorem redditum. Veteres enim pontifices per symbola quædam cernebant Deum: Christus autem ipsum Deum videt, ipsius vultui apparet. Atque hoc cum demissione propter humanam naturam dicitur. Quid autem est, *Pro nobis?* Cum oblatione, inquit, ingressus est, quæ posset placare quidem Patrem, immo et angelis nos reconciliare; siquidem et ipsi infensi nobis erant cum Domini sui hostibus. Nunc igitur pro nobis apparet, hoc enim indicat *nunc*, quod ingressus est veluti Pontifex: propter nostram enim reconciliationem est ingressus.

Vers. 23. Neque ut sacerdote offerat semetipsum. Neque introiit nunc in cœlum, ut alias posthac ingrediatur, seque ipsum offerat.

C **Quemadmodum pontifex intrat in Sancta per singulos annos.** Vide Christi excellentiam. Pontifex quotannis ingreditur, Christus vero semel.

In sanguine alieno. Et hoc ad excellentiam pertinet. Ille enim in sanguine alieno, taurorum et hircorum; Christus autem in proprio.

Vers. 26. Alioqui oportebat eum frequentius pati a constitutione mundi. Alioquin, inquit, si sacerdos oblaturus erat seipsum, oportebat eum et sacerdoti mori, quandoquidem per proprium sanguinem oblationem facere debuisse.

D **Nunc autem semel in consummatione sæculorum, ad destitutionem peccati, per hostiam suam apparuit.** Illic arcani quiddam revelat, cur in consummatione sæculorum post multa peccata apparuerit. Si enim in principio mortem subiisse, quando pœcatum non perinde diffunderetur, ac tum nemo credidisset, non autem secundo mori oportebat, iniuria suis omnia. Jam vero postquam extremis temporibus ingens peccatorum copia erat, merito apparuit Deus in consummatione sæculorum, ut destituat, hoc est, dejiciat peccatum, eique fiduciam et potestatem adimit per hostiam suam, hoc est, per mortem carnis suæ. Tale quidam alio in loco dixit: *Ubi exuberavit delictum, superexuberavit gratia*²². Quomodo autem fiducia et potestate orbatum est peccatum? Eo quod qui

²⁰ Rom. v. 20.

Variæ lectiones.

²¹ πεφανέρωται ο. ²² τῷ Θεῷ ο.

illud commiserant, impunes sint dimissi. Peccati enim fiducia et libertas est supplicium adducere. Quasivit etiam Gregorius **717** Nyssenus in Sermone Catechetico, et de Natalicio Christi, de hoc ipso, quare in consummatione sæculorum incarnatus sit Filius; ac in hunc modum diluit: Quemadmodum optimi medici, intus adhuc febri corpus inflamnante et per causas-morbi effectrices incendente, nul'um adhibent ægroto ex cibis auxiliuin, exspectantes tantisper dum malum ad summum increverit: sic et nobiscum actum est. Exspectavit animarum Medicus, donec universa malitia ægritudo panderetur, ut nihil jam abditorum incuratum maneret, medico solummodo quod patet visui curante. Fusis autem disces quæ dicit divinus vir, si tibi placuerit ipsas ejus Conclaves legere.

Vers. 27. Et quemadmodum statutum est hominibus semel mori, postea autem judicium. Causam jam nunc exprimit quare Christus semel sit mortuus: nempe quod unius mortis factus sit pretium. Statutum enim erat hominibus semel mori. Semel itaque mortuus est pro universis. Quid igitur? nunc ergo non morimur? Ne, sed morte non ita detinemur, ut antehac, sed per spem resurrectionis, cuius dux factus est qui pro nobis mortem subiit Christus, ne mors quidem est mors ista, verum somnus. Quia igitur mors omnes detentura erat, propterea mortuus est, ut nos liberaret. Vel non hoc nunc voluit indicare Apostolus, quod mortali quæ debebatur nobis in supplicium ipse persolverit, verum quia vere homo erat Christus propter hoc quod Deus esset, sicut homines semel moriuntur, deinde judicium, sic et ipse semel est mortuus. Andi autem quæ sequuntur.

Vers. 28. Sic et Christus semel oblatus. A quo? Iose a seipso. Etiamsi enim pontifex est, est tamen et sacrificium, et victimæ.

Ut multorum offerret peccata. Quemadmodum in sacra Liturgia offerimus peccata, dicentes, Sive inviti sive voluntarii peccavimus, condona: hoc est, meminimus eorum primum, ac deinde condonationem petimus: haud secus et ipse locutus est ad Patrem: *Pro ipsis ego sanctifico me ipsum*²². Vel obtulit peccata, hoc est, abstulit ea ab hominibus, et obtulit Patri, ut ipsa dimittat. Quare autem dixit *Multorum* et non, *Omnium?* Quoniam non omnes crediderant. Mors enim ejus fuit æquivalens omnium interitui, ac, quantum in ipso est, pro omnibus mortuus est. Non omnium autem peccata obtulit, eo quod noluerint ipsi. Proinde iautilem sibi Filii Dei mortem ipsi fecerunt, quæ res est sane horrenda. Hæc divi Joannis Chrysostomi est sententia. Reperi autem **718** apud eum in hunc Evangelii locum, *Ut animam suam in reuptionem daret pro multis*²³, annotationem quo-

A τες ἀτιμώρητοι ἀφείθησαν, Ἀμαρτίας γὰρ παράγει σία, τὸ τιμωρίαν ἐπάγειν. Ἐπόρησε δὲ καὶ ὁ Νύσσης ἐν τῷ Κατηχητικῷ, καὶ τῷ εἰς τὰ τοῦ Χριστοῦ γενέθλια λόγῳ περὶ αὐτοῦ τούτου, Λιὸν τι ἐπιλύεται, ὅτι, ὥσπερ οἱ ἄριστοι ιατροί, Ἑνδοθεν ἔτι τοῦ πυρετοῦ τὸ σῶμα ὑποσμύχοντος, καὶ διὰ τῶν νοσοποιῶν αἰτίων ἔξαπτομένου, οὐδεμίαν ἐπάγουσι τῷ ἀσθενοῦντι ἐκ τῶν σιτίων βοήθειαν, ἀναμένοντες εἰς ἀκμὴν προτολθεῖν τὸ πάθος; οὕτω καὶ ἐψ' ἡμῶν. Ἀνέμεινεν δὲ τῶν ψυχῶν ιατρὸς τὴν τῆς κακίας νόσον πᾶσαν ἐκκαλυφθῆναι, ως ἂν μηδὲν τῶν κεκρυμμένων ἀθεράπευτον μείνῃ, τοῦ ιατροῦ μόνον τὸ φανεῖν. Θεραπεύοντος. Πλατύτερον δὲ μαθήσῃ, ἣ φησιν δὲ θεῖος ἀνὴρ, εἶγε σο: βουλομένῳ ἐστὶν ἐντυχεῖν αὐτοῖς τοῖς τοῖς ἐκείνου λόγοις.

Kαὶ καὶ δοτοι ἀπόκειται τοῖς ἀνθρώποις ἀπαξ ἀποθανεῖν, μετὰ δὲ τοῦτο κρίσις. Νῦν καὶ τὴν αἰτίαν λέγει: διὰ τὸ ἄπαξ ἀπέθανεν ὁ Χριστός· διότι, φησιν, ἐνδὲ Οανάτου ἀντίλυτρον ἐγένετο. Ἀπέκειτο γὰρ τοῖς ἀνθρώποις ἀπαξ ἀποθανεῖν. Τοῦτο οὖν τὸ ἄπαξ ἀπέθανεν ὑπὲρ πάντων. Τί οὖν; Νῦν οὐκ ἀποθνήσκομεν; Να! ἀλλὰ οὐκ ἐγκρατούμενοι τῷ Θανάτῳ, ὥσπερ πρώην, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως, ἃς ἀρχηγὸς ἐγένετο δὲ ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανὼν Χριστὸς, οὐδὲ θάνατος ἐστιν δὲ θάνατος; οὗτος, ἀλλὰ ὑπονος. Ἐπει οὖν ἐμέλλεις πάντας κατέχειν δὲ θάνατος, διὰ τοῦτο ἀπέθανεν, ἵνα ἡμᾶς ἀπαλλάξῃ. Ἡ οὖν τοῦτο βούλεται νῦν δηλοῦν δὲ Ἀπόστολος, στις τὸν ὀφειλόμενον ἡμῖν εἰς τιμωρίαν θάνατον αὐτὸν ἀπέτισεν, ἀλλ' ὅτι ἐπειδὴ ἀνθρωπος ἦν ἀλτηώς δὲ Χριστὸς μετὰ τοῦ καὶ θεὸς εἶναι, ὥσπερ οἱ ἀνθρώποι ἄπαξ ἀποθνήσκουσιν, είτα ἡ κρίσις, οὕτω καὶ αὐτὸς ἄπαξ ἀπέθανεν. Ἀκούει οὖν καὶ τῶν ἐξῆς.

Οὕτω καὶ δι Χριστὸς ἄπαξ προσετεχθείς. Ὅποι τίνος; Λύτρος ὑφ' έαυτοῦ. Εἰ γὰρ καὶ ἀρχιερεύς ἐστιν, ἀλλὰ καὶ θύμα, καὶ λερεῖον.

Eἰς τὸ πολλῶν ἀνεργεῖται ἀμαρτίας. Ματτεός ἐπὶ τῆς ἀγίας λειτουργίας ἀναφέρομεν τὰ ἀμαρτήματα, καὶ λέγομεν, Εἴτε ἀκοντες, εἴτε ἐκόντες ἡμάρτομεν, συγχώρησον τουτέστι, μεμνήμεθα αὐτῶν πρώτον, καὶ τότε τὴν συγχώρησιν αἰτοῦμεν· οὕτω καὶ αὐτὸς εἴπε τῷ Πατρὶ: Ὅπερ αὐτῶν ἐψώλησεν οὐδὲν πάντων ἀπέθανεν· οὐ πάντων δὲ τὰς ἀμαρτίας ἀνήνεγκε, διὰ τὸ μὴ θελῆσαι αὐτούς. Οὔτε διχρηστον ἔαυτος τὸν θάνατον τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἐποίησεν, δὲ καὶ φρίκης ἄξιον. Οὕτω μὲν ὁ μακάριος Ἰωάννης. Εὗρον δὲ ἐν τῷ Εὐαγγελῷ εἰς τὸν Καὶ δοῦται τὴν ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον ἀπει πολλῶν,

²² Joan. xvii, 19. ²³ Matth. xxvi, 28.

Variæ lectiones.

²⁴ δι τὴν ο.

παραγραφήν ἐκδεχομένην τὸν πολλὸν, ἀντὶ τοῦ πάντων πολλοῖς γάρ καὶ οἱ πάντες.

Ἐκ δευτέρου χωρὶς ἀμαρτίας δύθησται τοῖς αὐτὸν ἀπεκδεχομένοις εἰς σωτηρίαν. Ἀπέθανε μὲν, φησί, βασιλεῖς τὰ ἀμαρτήματα τῶν, καὶ προσφέρων τῷ Πατρὶ, ἵνα αὐτοὺς ἴκαλειτε οὐπέρων καὶ ἀπέθανε. Τὸν γάρ μὴ γνόντα ἀμαρτίαν, φησίν, ἀμαρτίζειν ἵποησεν ὁ Πατὴρ, ὡς τὰ τίμων οἰκεῖα μενον. Όφθήσεται δὲ ἐκ δευτέρου οὐκέτι ἀμαρτίας ἐπιφερόμενος, οὐδὲ θανάτου δευτέρου δι' αὐτᾶς διδομένος, ἀλλὰ ὡς χριτῆς εἰς σωτηρίαν τοῖς αὐτὸν ἀπεκδεχομένοις, τουτέστι, τοῖς πιστεύοντις εἰς αὐτὸν, καὶ ἐλπίζοντι τὴν αὐτοῦ παρουσίαν πρόδηλον δὲ διτὶ καὶ ἀξίως αὐτῆς ζώσι. Κατοιγε οὐ μόνον εἰς σωτηρίαν ἥξει, ἀλλὰ καὶ εἰς τιμωρίαν τῶν διπέστων καὶ τῶν ἀμαρτωλῶν ἀλλ᾽ ὅμως τὸ φαῦδρὸν εἴπει.

ΚΕΦΑΛ. Ι'.

Σκιάν γάρ δικοῖς τῶν μελλοντῶν ἀγαθῶν. Τουτέστι τύπος ὣν τῶν κατὰ τὴν Νέαν Διαθήκην μελλόντων δίδοσθαι παρὰ Χριστοῦ ἀγαθῶν τοῖς ταύτην παραδεξαμένοις.

Οὐκ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῶν πραγμάτων. Τουτέστιν, οὐκ αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν. Πραγμάτων δὲ ποιῶν; Τῆς θυσίας, τῆς ἀφέσεως. Σκιαγραφίᾳ γάρ δέψεισται τὰ παλαιά, ἀμυδρὰ δυτα· τὰ δὲ νέα, εἰκόνι, τιναζέστιν ἀλλοεἴδες, ὡς λιμπρῶς ὑφεστῶτα καὶ τελετουργίηθεντα. Οὕτω μὲν οὖν δὲ ἀγίοις Ἰωάννης. Οὐκ ἀγήτον δὲ παραλαβεῖν καὶ δὲ θεολόγος Γρηγόριος ὑποδάλλει νοεῖν ἐν τῷ τόπῳ. Ἐκεῖνος γάρ λέγει καὶ ἐν ἀλλοις μὲν, πλήν ἀριδόλυτερον ἐν τῷ εἰς τὸ Πάσχα λόγῳ διτὶ Τὸ νομικὸν Πάσχα, τολμῶ καὶ λέγω, τύπον τύπος ἦν ἀμυδρότερος. "Ωστε δίδωστε, σκιάν μὲν τὸν νόμον λέγεσθαι παρὰ τοῦ ἀπόστολοῦ εἰκὼν δὲ, τὰ νῦν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τελούμενα, ὡς ἄλλων τελειοτέρων δυντα ἐμφάσεις, τῶν ἐν τῷ μέλλοντι αἰώνιι μεταληφθησομένων τοῖς ἀξίοις· & καὶ πράγματα καλεῖ νῦν δὲ Ἀπόστολος. "Ωσπερ οὖν ἡ σικών ἀπέχει τι τοῦ πρωτοτύπου πράγματος, οὐτω καὶ τὰ νῦν μυστήρια τῶν ἐν τῷ μέλλοντι πραγμάτων τῶν τελειοτέρων· καὶ ὡσπερ τῆς εἰκόνος ἡ σκιαγραφία λείπεται, οὐτω καὶ ὁ νόμος τῆς νέας ἀπολείπεται.

Κατ' ἔριαντὸν ταῖς αὐταῖς θυσίαις, δὲ προσέρρουσιν εἰς τὸ διηγεκές, οὐδέποτε δύναται τοὺς προσερχομένους τελειῶσαι. Η διάνοια τοῦ χωρίου τοιαύτη ἐστίν. Εἰπερ ἰσχὺν εἶχον αἱ νομικαὶ θυσίαι, οὐκ ἀν διεγεκῶς προσεφέροντο· ἀπαξ γάρ προτενεχθεῖσαι, καὶ ὥφελήσασαι, ἐπαύσαντο δι. Νῦν δὲ ἐπειδὴ κατ' ἐνειαυτὸν προσεφέροντο εἰς τὸ διηγεκές, πρόδηλον διτὶ τῆςθένουν τελειῶσαι. Καὶ διὰ τοῦτο μετὰ τὴν πρώτην θυσίαν, δευτέραν, καὶ ἄλλην μετ' αὐτὴν προστέρερον. "Ωσπερ καὶ τῶν φαρμάκων ἴσχυρὰ μὲν, ἔτσι ἀπαξ ἐπιτεθέντα θεραπεύει τὰ δὲ πολλάκις ἐπιτιθέμενα, αὐτόθι δηλούνται ἀνίσχυρα. Ζητεῖται δὲ, Τι οὖν; Οὐχὶ καὶ ἡμεῖς δει θυσίας ἀναιμάτους προσφέρομεν; Ναὶ ἀλλ' ἀνάμυησιν ποιούμεθα τοῦ

Arumdam, qui intelligerent multis, pro omnibus: omnes enim multi sunt.

Secundo sine peccato apparebit expectantibus ipsum in salutem. Obiit, inquit, bajulans peccata nostra, et offerens Patri, ut ea obliteraret, pro quibus et mortuus est. Eum enim qui non norat peccatum, inquit, peccatum fecit Pater, quia nostra sibi vindicabat. Apparebit autem secundo haud porro peccatis subjiciendus, neque secundæ mortis propterea indigus, verum ut judex ad salutem expectantibus ipsum, hoc est, credentibus in ipsum, et sperantibus ejus adventum: perspicuum autem est, quod et digne ipso viventibus. Atqui non tantum ad salutem veniet, verum etiam ad supplicium infidelium et peccatorum aderit: attamen quod gratiosum erat, dixit.

CAPUT X.

VERS 1. *Umbram enim habens lex futurorum bonorum. Hoc est, cum sit typus bonorum Novi Testamenti, quæ Christus iis qui istud acciperent communicaturus erat.*

CNon ipsam imaginem rerum. Hoc est, non ipsam veritatem. Rerum autem qualium? sacrificii, remissionis. Umbratili namque picturæ similia erant vetera, utpote obscura: nova vero, imagini, hoc est, veritati, ut quæ clare subsistant et perfecta sint. Hunc ad modum divus Joannes Chrysostomus intelligit. Naud abs re autem fuerit in medium proferre quæ Gregorius Theologus in hunc locum tradidit. Ille enim aliis quidem in locis, magis tamen in concione de Paschate memoriae prodidit, nimirum, quod Pascha legale, audacter dico, typus fuerit obscurior. Dat itaque intelligere, umbram quidem legem dici apud Apostolum: imaginem vero, quæ nunc in Ecclesia perficiuntur, ceu quæ aliorum perfectiorum bonorum significations sunt, quæ in futuro saeculo dignis sunt imperienda; quæ nunc Apostolus res vocat. Perinde igitur ut imago distat nonnihil a primo exemplari, consimilem ad modum præsentia mysteria distant a perfectioribus futuri saeculi rebus. Quemadmodum porro prima delineatio est inferior imagine ipsa, hunc ad modum Lex Novo Testamento est inferior.

D Per singulos annos eisdem ipsis hostiis quas offerunt indesinenter, nunquam possunt accidentes perfectos facere. Hujus loci sensus est hujusmodi: Si robur habuissent 719 victimæ legales, non perpetuo olferrentur: semel enim oblate, fructu prolato, cessassent. Jam vero quia quotannis perpetuo offerebantur, planum est quod infirmiores erant, quam ut possent quemquam perfectum reddere. Atque hanc ob causam post primam oblationem, secundam ac tertiam offerebant. Quemadmodum inter pharmaca ea valida habentur, quæ vel semel imposita curant: quæ autem sèpius imponuntur, hoc ipso ostenduntur esse minus fortia. Suboritur autem hic quæstio: Quid igitur? Nonne et nos ho-

stias incuruentas perpetuo offerimus? Omnino: sed memoriam facimus mortis Domini. Estque ista unica, non multæ, quandoquidem semel oblatus est. Nam eundem semper offerimus, immo potius memoriam illius oblationis facimus, qua se ipse obtulit, ceu jam nunc facta sit. Proinde unicum est sacrificium. Nam quod ad quæstionem attinet, *cum multis in locis offertur, num igitur multi Christi? nequaquam: sed unus est ubique, et hic plenus, et illuc plenus et perfectas, unumque corpus.* Quemadmodum enim Christus in multis locis oblatus unum corpus est, et non multa corpora, sic et unum sacrificium. Nam illam hostiam offerimus, quæ tum erat oblata. Illic autem alius erat qui hæc oblatus erat, agnus fortasse, a victima quæ hodie offertur; nec veluti commemoratione erat hæsterne oblationis, qui hodie offerebatur agnus, sed ipse per seipsum sacrificium perficiebat. Quomodo igitur hic ait Apostolus, *iisdem sacrificiis?* Eadem sacrificia fuerunt, quandoquidem eadem species offerebantur, veluti agnus hodie, et in crastinum agnus: numero vero diversa. Nonnulli autem easdem has esse dixerunt modo oblationis; hoc est, quod vel per cædemi, vel cremationem fieri jubarentur: specie vero diversas, ut oves, boves, tauri, columbas. Porro etiam exemplaria quædam dñvæntæ scribant cum v, inveni tamen annotationem, verbum *Isthuc sine v* scribendum esse censem: *Umbram enim, inquit, habens lex futurorum bonorum, nunquam potest accedentes perfectos facere.* Ac vere quidem, quatenus juxta grammaticæ exactam rationem sic oporteat hunc locum habere, ne solœcismus emergat. Quia vero Scriptura artium subtilitates non moratur, ita etiam istud intelligamus, sicut exemplaria habent: *Nunquam enim possunt (offerentes videlicet) perfectos facere accidentes.*

Vers. 2. *Alioqui non cessassent offerri, quod nullam haberent ultra conscientiam peccatorum, cultores semel purgati.* Per interrogationem lege. Si enim peccata removissent, nonne etiam hostiae desissent offerri, quippe iis abunde satis adjutis, **720** qui earum commoditate indigerent, neque ullam porro peccati conscientiam haberent? hoc est, nihil si: di consciæ alicuius rei, que cura opus habeat, propterea quod sunt sanati, purgati semel.

Vers. 3. *Sed in ipsis commemoratione peccatorum per singulos annos fit.* Nihil aliud, inquit, efficiunt victimæ, quam quod peccatorum tantum commemorationem faciant, hoc est, indicium. Non enim remissionem præstant, sed per assiduum istam oblationem demonstrant populi peccata non esse remissa. Si enim remissa essent peccata, quid opus erat sacrificii? Commemorationem autem dicens, dedit tibi intelligere quod victimæ ista non ob futura peccata perficiebantur, verum ob præterita, ut tunc non essent condonata videlicet. Per singulos enim annos, ut ita dicam, vituli sanguis pro po-

A ονάτου. Καὶ μία ἔστιν αὕτη, οὐ πολλαῖ, ἐπειδὴ δπαξ προστηνέθη. Τὸν γὰρ αὐτὸν ἀεὶ προσφέρομεν, μᾶλλον δὲ ἀνάμνησιν τῆς προσφορᾶς ἔκειντος ποιῶμεν, ὡς νῦν γινομένης. "Ωστε μία ἔστιν ἡ θυσία. Ἐπεὶ δοσον γε κατὰ τὸ ζητούμενον, ἐπειδὴ πολλαχοῦ προσφέρεται, ἀρα πολλοὶ Χριστοί; Οὐδεμῶς ἀλλ' εἰς πανταχοῦ, καὶ ἐνταῦθα πλήρης ὁν, καὶ ἔκει πλήρης, ἐν σῶμα. "Ωστερ οὖν πολλαχοῦ προσφέρομεν; ἐν σῶμα ἔστι, καὶ οὐ πολλὰ σώματα, οὗτω καὶ μία θυσία. Ἐκείνη γάρ προσφέρομεν τὴν τότε προσενεγχθεῖσαν. Ἐκεῖ δὲ ξερος ἦν, δὲ χθὲς προσενεγχθεῖσα, ἀμνὸς τυχὸν, παρὰ τὸν σῆμερον. Καὶ οὐχ ὡς ἀνάμνησιν τοῦ χθὲς, προσήγετο δὲ σῆμερον, ἀλλ' ὡς αὐτὸν καθ' αὐτὸν θυσίαν τελῶν. Πῶς οὖν δὲ Ἀπόστολος λέγει, ταῖς αὐτοῖς θυσίαις; Αἱ αὐταὶ μὲν οὖν ήσαν θυσίαι, καθὸ τὰ αὐτὰ εἰδη προσήγονο, οἷον ἀμνὸς σῆμερον, καὶ αὔριον ἀμνός· ἐτέραι δὲ τῷ ἀριθμῷ. Τινὲς δὲ τὰς αὐτὰς μὲν εἶναι ταύτας τῷ τρόπῳ τῆς προσαγωγῆς εἰπον· τουτέστιν, δὲ διὸ σφαγῆς, δὲ διὰ δλοκαυτώσεως; γίνεσθαι προστατομένας τῷ δὲ εἶδοι, ἐτέρας· οἷον πρόβατα, βόες, τρυγόνας, περιστεράς. Τὸ δὲ δύναται, εἰ καὶ τὰ ἀντίγραφα ἔχουσι μετὰ τοῦ, ν, ἀλλ' ὅμως εἶνον παρατραφὴν χωρὶς τοῦ, ν, τοῦτο γράφειν ἀξιούσαν. Σκιάδην γάρ ἔχων, φησὶν, δὲ νόμος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, οὐδέποτε δύναται τοὺς προτεργομένους τελειώσαι. Καὶ ἀλλοῦς γε, δοσον κατὰ τὸ τῆς γραμματικῆς ἀκριβείας ἀκόλουθον, οὗτω δὲ ἔχειν τὴν Γραφὴν, ἵνα μὴ σολοκισμὸς ἀνακύψῃ. Ἐπειδὴ δὲ τῇ Γραφῇ τεχνολογῶν οὐδεὶς λόγος, καὶ οὕτως αὐτὸν νοήσωμεν ὡς τὰ ἀντίγραφα ἔχουσιν. Οὐδέποτε γάρ δύναται, οἱ προσφέροντες δηλαδή, τελειώσαι τοὺς προτεργομένους.

C etiam istud intelligamus, sicut exemplaria habent: *Scriptura artium subtilitates non moratur, ita exemplaria facere accidentes.*

'Ἐπειδὲ οὐκ ἀρέπασθαι προσφέρομεναι, διὰ τὸ μηδεμιλοῦ ἔχειν εἴτι συνειδησιν ἀμαρτιῶν τοὺς λατρεύοντας, ἀπαξ κεκυθαριμένους. Κατ' ἐρώτησιν ἀνάγνωθι. Εἰ γάρ ἐπανον, φησὶν, ἀμαρτίαι, οὐ μὴ ἐπαύσαντο καὶ αὔται προσφέρομεναι, διτε τῶν δεομένων τῆς αὐτῶν ὥφελειας; Ικανῶς ὥφεληθέντων, καὶ μηδέμιαν. Εἴτι συνειδησιν ἀμαρτιῶν ἔχοντων; τουτέστι, μηδὲν ἔτι συνειδέτων ἔχοντος δξιον θεραπείας, διὰ τὸ θεραπεύεσθαι ἄπαξ καθαρθέντας.

D 'Αλλ' εἴτι αὐταῖς ἀράμησις ἀμαρτιῶν κατ' ἔρια αυτόρ. Οὐδὲν ἀλλο, φησὶ, κατόρθουσιν αἱ θυσίαι, εἰ μὴ μόνον ἀνάμνησιν ἀμαρτιῶν, τουτέστιν, Ἐλεγχον. Οἱ γάρ ἄφεσιν παρέχουσιν, ἀλλ' ἀποδειχνύουσι διὰ τοῦ ἀεὶ προσφέρεσθαι, διτε ἀλυτοι εἰσιν αἱ ἀμαρτίαι τοῦ λαοῦ. Εἰ γάρ ἐλύθησαν αἱ ἀμαρτίαι, τι ἔδει θυσίων; 'Αράμησις δὲ εἰπον, δέδωκε σοι νοῖν, διτε αἱ θυσίαι: οὐκ ἐπὶ ἀμαρτίαις ἐπιγνομέναις; " ἐτελοῦντο, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ταῖς προτεργονταῖς, ὡς μὴ ἀφεύσεισαι; δηλοντι. Κατ' ἐνικυτὸν γάρ, φέρε εἰπεῖν, προσήγετο ὑπὲρ τοῦ λαοῦ τὸ αἴμα τοῦ μόσχου. 'Αρα οὖν ὡς τῶν αὐτῶν ἀμαρτιῶν οὐσῶν, ἡ αὐτὴ θυσία

Variæ lectiones.

²⁰ αἴμα ο. ²¹ ἐπαγνομέναις ο.

προσήγετο. Οὐδέ που δὲ αἱ ἐπιγεγοναὶ ἀμαρτίαι αἱ αὐταὶ ἡσαν ταῖς προγεγοναῖς. Ἀλλὰ πρόδηλον δὲ δύλυτοι αἱ πρότεραι ἔκειναι ἔμεγον, καὶ διὸ τοῦτο ἀεὶ ἡ αὐτὴ θυσία· ὥπερ καὶ φάρμακον προσαγγέμενον ἀεὶ τὸ αὐτὸν, διλοὶ τὴν αὐτὴν νόσον ἀεὶ ἐνοχλεῖν τῷ κάμνοντι.

Ἄδυνατος γάρ αἷμα ταύρων καὶ τράχων ἀγαπεῖται ἀμαρτίας. Βεβαίωτερον ποιεῖ τὸν λόγον ἀπὸ τῆς εὐτελείας τῶν προσαγομένων, καὶ τοῦ μεγέθους τοῦ νοσήματος. Ωσπερ ἀνεί τις Ἐμπειρος; Ιατρικῆς, ὁρῶν ἐλεφαντιώντι προσαγομένην τὴν λιγύζωσιν καλουμένην βοτάνην, εἰποι, Ἄδυνατος οὐλέζαντος ἀπαλλάξιν λιγύζωσιν.

Διεισερχομένος σίς τὸν κοσμον ἀρχεῖ, Ὁ Χριστὸς εἰς τὸν κόσμον εισερχόμενος ἐν σώματι, λέγει διὰ τοῦ Αἰδίου. Ὁ δὲ σκοπὸς τῷ Ἀποστόλῳ ἐνταῦθα τοιοῦτος. Ἐπειδὴ ἔδειξεν αὐτοὺς καὶ ἀνωφελεῖς τὰς θυσίας, ἵνα μή τις εἴποι αὐτῷ· Πῶς οὖν ἐτί ἐπιτελοῦσι ταύσας οἱ Ἰουδαῖοι; ἐτί γάρ τότε ξεπατο ὁ ναὸς αὐτοῖς, καὶ πάντα ἔτελεῖτο τὸ νόμοιμα. πῶς δὲ οὐκ ἐπαύσαντο; τοῦτο νῦν δεικνύει, καὶ φησιν, διὰ Ἐπαύσαντο μὲν κατὰ τὸ τοῦ Θεοῦ θέλημα· οἱ δὲ Ἰουδαῖοι φιλόνεικοι ὄντες, καὶ διὸ τῷ ἀγίῳ Πνεύματι ἀντιπίπτοντες, ἐτί περιέχονται τούτων. Δείκνυσι δὲ καὶ διὰ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Κυρίου ἀπεδιήθησαν παρὰ τῷ Θεῷ. Καὶ δρα διὰ τοῦτο βούλεται ὁ Ἀπόστολος. Οὐ γάρ εἰπεν, εἰσελθὼν, ἀλλ' εισερχόμενος σίς τὸν κόσμον, ἵνα διέτῃ καὶ πρὶν εἰσελθῃ ἐμεμίσητο.

Θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἡθέλησας, Τὰς διὰ τοῦ νόμου διατεταγμένας δηλούντει. Προσφορὰ δὲ παρὰ τὴν θυσίαν ἀλλοὶ τι δηλοὶ ἐνταῦθα, καὶ οἵματα τὰ δικεν αἷματος δηλοῦσθαι διὰ τοῦ ὄντος.

Σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι. Τουτέστι τὸ σῶμά μου κατηρτίσμενην καὶ τελείαν θυσίαν ἀφώρισα; γενέθσαι.

Οὐλοκαυτώματα καὶ περὶ ἀμαρτίας οὐκ εἰδόκησας. Οὗτε ὄλοκαυτώματα εὑδόκησας, τουτέστιν ἡθέλησας, δεσπάτη ἡγήσω, οὗτε τὰ περὶ ἀμαρτίας προσαγόμενα. Διάφορα δὲ ἡσαν ὄνδματα θυσίαν, κατὰ διαφόρους δηλαδὴ αἰτίας. Τὰ μὲν περὶ ἀμαρτίας, τὰ δὲ πλημμελεῖς, τὰ δὲ σωτηρίου, τὰ δὲ θλασμοῦ, τὰ δὲ εὐχῶν, τὰ δὲ καθαρισμοῦ. Πάντα οὖν ἀνηρέθησαν, ἐπειδὴ θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἡθέλησας.

Τότε εἶποι· Ἰδού ηκω, ἐν κεφαλίδι βιβλίου τέργαπται περὶ ἐμοῦ, τοῦ ποιῆσαι, ὁ Θεὸς, τὸ θέλημά σου. Ὁρᾶς δὲτι αἱ θυσίαι ἔξεδέληντο²² καὶ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως; Μετὰ γὰρ τὸ ἀπώσθαι σε τὰς θυσίας, τότε εἶπον ἐγὼ ὁ Χριστὸς· Ἰδού ηκω ἔτεκεν τοῦ ποιῆσαι τὸ θέλημά σου. Θέλημα δὲ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς, τὸ τὸν Υἱὸν ὑπὲρ τοῦ

A puto offerebatur. Ergo quasi cadeni peccata essent, idem sacram offerebatur. Nequaquam autem sequentia peccata eadem erant cum præcedentibus. Itaque perspicuum est quod præterita scelera non dimissa perinanebant, eamque ob causam idem semper sacrificium: quemadmodum pharmacum quod semper idem admovetur, significat eamdem assiduo ægritudinem perturbare laborantem.

VERS. 4. *Impossibile est enim sanguine hircorum rel lautorum auferri peccata.* Firmorem facit rationem suam a vilitate rerum quæ offerebantur, et a magnitudine morbi. Quemadmodum si quis artis medicæ peritus, ei qui elephantias laborat, herbam Mercuriale dictam adhiberi videns, diceret, Impossibile est, ut herba Mercurialis ab elephantiasi liberet.

VERS. 5. *Ideo ingrediens mundum, dicit.* Christus in mundum ingressurus in corpore, dicit per Davidem. Scopus autem Apostoli hic est ejusmodi: Quia demonstravit infirmas et inutiles esse victimas, ne quis ipsi dicat: Quoniam ergo eas Iudei adhuc persiciunt? tum enim templum eis adhuc stabat, omniaque legalia perficiebantur; quomodo vero non cessarunt? hoc jam indicat, inquiens: Cessarunt quidem quantum ad Dei voluntatem; Iudei vero utpote contentiosi, et nunquam non Spiritui sancto repugnantes, adhuc in istis occupantur. Ostendit præterea quod ante etiam Domini incarnationem rejectæ fuerint a Deo. Considera autem id Apostolum hic velle. Non enim dixit, ingressus; sed, *ingrediens in mundum*, ut ostenderet quod priusquam ingredieretur in terrarum orbem, ea oderit.

Hostiam et oblationem noluisti. Per legem videbatur institutas. Oblatio autem ab hostia diversum quiddam hic significat: **721** opinor autem per id vocis significari exangua sacra.

Corpus autem aptasti mihi. Hoc est, corpus meum consumimatum et perfectum sacrificium fieri decrevisti.

VERS. 6. *Holocausta et pro peccato non placuerunt tibi.* Neque holocausta placuerunt tibi, hoc est, voluisti, accepta putasti, neque ea quæ pro peccatis offeruntur. Varia autem fuerunt nomina sacrificiorum, justa varias nimirum causas: alia enim pro peccato, alia pro errore, alia salutis, alia propitiationis, alia votorum, alia purificationis. Omnia igitur sublata sunt, postquam sacrificium et oblationem nolueris.

VERS. 7. *Tunc dixi: Ecce renio, in capite libri scriptum est de me, ut faciam, Deus, voluntatem tuam.* Animadvertis hic legis sacrificia etiam ante incarnationem esse rejectæ? Cum enim repulisses sacrificia, tum dixi ego Christus: *Ecce renio, ut faciam voluntatem tuam.* Voluntas autem Dei Patris est, quod Filius pro mundo immoletur, et ut homines

Variæ lectiones.

²² ἐμεμίσητο ο.

justificentur, non in sacrificiis legis, sed in morte **A** filii sui. Annuntiavi enim, inquit, *'justitiam tuam in ecclesia magna'*. Deinde interponitur: *In capite libri scriptum est de me*. Sic enim syntaxis est ordinanda. Caput autem libri, legis volumen dicit, seu Veteris Testamenti librum. In ista igitur Scriptura proditum est memoriae de meo adventu, et quomodo sim pro mundo sacrificandus. Vel caput libri, principium Veteris Testamenti librorum dicit. Etenim in primo Mosis volume, in Genesi, cum dicit: *'Faciamus hominem ad imaginem nostram'*²³, cognitionem divinitatis Christi statim praedicit ac revelat.

VERS. 8, 9. *Superius dicens: Hostiam et oblationem et holocaustum et pro peccato noluisti, nec placitæ sunt tibi quæ secundum legem offeruntur, tum dixit: Ecce venio ut faciam, Deus, voluntatem tuam.* Ipse Paulus interpretatur Davidicum dictum. Ambigere autem hic possit: Quid igitur? sacrificia secundum legem, nonne fuerunt voluntas Dei? Voluntas quidem fuerunt: cæterum duplex est voluntatis significatio. Vult enim quis aliquid primario, ut Paulus, *'Volo omnes homines esse ut meipsum'*²⁴, hoc est, caelibus. Vult etiam quispam quiddam permissu; ut cum Paulus inquit, *'Volo juniores viduas nubere'*²⁵, hæc est voluntas permissionis et indulgens: ne enim libidinunt adversus Christum, propterea obsecundat eis. Hunc ad modum Deus primo et præcipuo scopo non voluit nidores et sanguinem: quia vero videbat Hebreos dæmonibus sacrum offerre, atque eorum sacrificiis supra modum occupari, obsecundando permisit eis, ut **722** in suum quidem honorem sacrificia offerrent. Quam vero ob causam divus Paulus hoc testimonium protulit, cum haberet innumerata alia? Propter impudentiam Judeorum. Quandoquidem enim illi veterem rem publicam dicerent esse abolitam, non propter imperfectionem ejus, sed propter peccata eorum qui offerrent sacrificia: ac proferrent in medium, quod et Isaïas peccata ipsorum reprehendat, dicens: *'Manus vestrie sanguine plene sunt'*²⁷; tum et David ipse, cum dixisset: *'Non accipiam ex domo tua vitulos'*²⁸, ac reliqua quæ illic sequuntur, insert: *'Peccatori dixit Deus; cum igitur hæc loquerentur contentiosiores Hebrei, producit testimonium Paulus, in quo ipsa per se vetus politia, rejectitia apud Deum reputatur propter imperfectionem ejus, non propter peccata populi. Nusquam enim in trigesimo nono psalmo, ex quo testimonium istud depromptum est, peccatorum populi mentionem fecit Propheta. Quod audi ipsum:*

Ausert primum, ut secundum statuat. Quale est primum hoc? sacrificia. Quale secundum? Voluntas

A κέσμου τυθῆναι, καὶ δικαιωθῆναι τοὺς ἀνθρώπους, οὓς ἐν θυσίαις, ἀλλ᾽ ἐν τῷ θανάτῳ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. Εὐηγγελισάμην τὴν, φησί, δικαιουόντην ἐν Ἐκκλησίᾳ μεγάλην. Εἰτα δὲ μέσου· Ἐν κεφαλίδι βιβλίου τέγραπται περὶ ἐμοῦ· οὗτω γάρ δεῖ συντάξει. Κεφαλίδι δὲ βιβλίου, τὸ εἰλιτάριον ²⁹ τοῦ νόμου, ήτοι τὸ τῆς παλαιᾶς λέγει βιβλίον. Ἐν οὖν τῇ Γραφῇ τεύτῃ ³⁰ τέγραπται περὶ τῆς ἐμῆς ἑλέσεως, καὶ τοῦ μέλλειν με τυθῆναι ὑπὲρ τοῦ κόσμου. Ἡ κεφαλίδι βιβλίον, τὴν ἀρχὴν τῶν τῆς παλαιᾶς βιβλίων λέγει ³¹. Καὶ γάρ ἐν τῷ πρώτῳ τοῦ Μωϋσέως βιβλίῳ τῷ τῆς Γενέσεως, διαν λέγη· *'Ποιήσωμεν ἀνθρωπον κατ' εἰκόνα ημετέραν, τὴν γνῶσιν τῆς θεότητος τοῦ Χριστοῦ'*³² προανοίγει.

B Ἀριστέρω λέγω, διτι θυσιαὶ καὶ προσφορὰ οὐκ ηθελησας, καὶ διοκαντώματα καὶ περὶ ἀμαρτίας οὐκ ηθελησας, οὐδὲ ενδόκησας, αλτιτες κατὰ τὸν τύμπον προσφέρονται· τότε εἰρηκεν· Ἰδού ηκὼν τοῦ ποιῆσαι, δ Θεός, τὸ θελημά σου. Αὐτὸς ὁ Παῦλος ἔρμηνεν τὸ Δαυΐτικὸν ρήτορα. Ζητήσεις δὲ, Τί οὖν; Αἱ κατὰ νόμου θυσίαι οὐκ ἡσαν οὐκέτημα τοῦ Θεοῦ; Θέλημα μέν· ἀλλ᾽ ἡ τοῦ θελήματος σημασία διττή. Θέλει γάρ τις τόδε τι προηγουμένως, ὡς ὁ Παῦλος. Θέλω πάντας ἀνθρώπους εἰραι ὡς ἐμαυτὸν, τουτέστιν, ἀγάμους. Θέλει τις καὶ συγκαταβοτικῶς, ὡς ὁ αὐτὸς Παῦλος. Βούλομαι τεωτέρας κήρυξ γαμεῖν· τοῦτο συγκαταβοτικὸν οὐκέτημα. Ἰνα γάρ μη καταστρηνάσωσι τοῦ Χριστοῦ, διὰ τοῦτο συγκατένη. Οὕτω καὶ δ Θεός προηγουμένως μὲν οὖκ ηθελε κνίσας καὶ αἷματα. Ἐπειδὴ δὲ ἐλύρα, ὡς οἱ Ἐβραῖοι θύνοντες δαίμονι, σφέρονται αὐτῶν ἀῃ τὸν θυσιῶν περιέχονται, συγκατένη αὐτοῖς, λα εἰς τιμὴν αὐτῷ τὴν θυσίαν προσάγωσι. Τίνος δὲ ἐνεκεν ὁ Παῦλος ταύτην τὴν μαρτυρίαν προηγαγε, μυρίας ἔχων ἐπέρας; Διὰ τὴν ἀναισχυντιλαν τῶν ιουδαίων. Ἐπειδὴ γάρ ἐκεῖνοι ἔλεγον, διτι ἡ παλαιὰ καταλένται πολιτεῖα, οὐ διὰ τὸ ἀτελές αὐτῆς, ἀλλὰ διὰ τὰς ἀμαρτίας τῶν προσφερόντων τὰς θυσίας· καὶ προέρερον διτι καὶ Ἡοαῖς τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν αἰτιάται λέγων. Αἱ χειρες ὑμῶν αἵματος πλήρεις· καὶ δ Αδαμὸς δὲ αὐτὸς, μετὰ τοι εἰπεῖν, Οὐ δέξομαι δικ τοῦ οἴκου σου μδσχους, καὶ τὰ ἔξης, ἐπάγει· Τῷ δὲ ἀμαρτωλῷ εἰπεῖν δ Θεός. Ἐπει οὖν ταῦτα Ελεγον οι φιλονεικότεροι τῶν Ἐβραιῶν, παράγει μαρτυρίαν δ Παῦλος, ἐν δι αὐτῇ καθ' αὐτῇ δη παλαιὰ πολιτεῖα ἀπόθλητος λογίζεται τῷ Θεῷ διὰ τὸ αὐτῆς ἀτελές, οὐ διὰ τὰς ἀμαρτίας τοῦ λαοῦ. Οὐδέποτε γάρ ἐν τῷ πριακοστῷ καὶ ἐννάτῳ φαλμῷ, ἐξ οὗ δη μαρτυρία αὐτῆς, ἀμαρτιῶν λαοῦ μέμνηται δ Προφῆτης. Οὐ· γάρ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν ἐγρήγαστο τῇ βριθεση μαρτυρίᾳ, ἀκούει αὐτοῦ·

Ἄγαιρει τὸ πρώτον, ίτα τὸ δεύτερον στήσῃ. Ποιόν ἔστι τὸ πρώτον; Αἱ θυσίαι. Ποιόν τὸ δεύτερον;

²³ Gen. i, 26. ²⁴ I Cor. vii, 7. ²⁵ I Timoth. v, 14. ²⁷ Isa. ii, 15. ²⁸ Psal. xl ix, 6.

Variæ lectiones.

²⁹ εἰλιτάριον ο. εἰλητήριον μ. ³⁰ πάσῃ ο. ³¹ ήτο· γένεσιν, ἐν δι αναγέγραπται τὰ κατὰ τὸν Ἰσαὰκ, ζ; τύπος δη τοῦ Χριστοῦ ο. ³² αὐτοῦ ο

Τὸν θελήμα τοῦ Πατρὸς, τουτέστιν ἡ διὰ σταυροῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ θυσία. Ἐκδιάλλονται οὖν ἐξεῖναι ἵνα σταθῇ²² καὶ βενιαῖωῃ ἡ διὰ τῆς; τοῦ Χριστοῦ σφαγῆς προσφορὰ ἦν τὸ θέλημα τοῦ Πατέρος. Όστε οὐ διὰ τὰς ἀμαρτίας; τῶν προσφερόντων ἐκβέβηγνται αἱ θυσίαι, ἀλλὰ διὰ τὸ αὐτῶν ἀτελές.

Ἐνῷ θελήματι ήγιασμένοις ἐσμὲν, οἱ διὰ τῆς προσφορᾶς τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ἔχαπται. Ἐνῷ θελήματι, φησι, τοῦ Πατρὸς ἡγιάσθημεν, οἱ διὰ τῆς προσφορᾶς τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ τῆς ἔχαπται γενομένις, ἀγιασθέντες· τούτῳ γάρ ξένωδεν προσυπακούστεον. Οἱ γάρ πιστεύσαντες ἀγιασθήναι διὰ τῆς προσφορᾶς τοῦ Μονογενοῦς, ἐν τῷ θελήματι τοῦ Πατρὸς, ἡγιάσθημεν. Όστε οὐ τὰ νομικὰ θελήματα τοῦ Θεοῦ, ἀλλ’ ἡ κατὰ Χριστὸν προσφορά, καὶ διὰ ταύτης ἀγιασμός.

Καὶ πᾶς μὲν λεπένης ἐστηκε καθ’ ημέραν λειτουργῶν, καὶ τὰς αὐτὰς πολλάκις προσφέρων θυσίας, αἰτιες οὐδέποτε δύναται περιειληθῆσθαι. Ἀρχὶς τὸ ἐστάναι, τοῦ λειτουργεῖν σημεῖον ἔτι· τὸ δὲ καθίσαι, ὕσπερ καὶ διὰ Χριστὸς, τοῦ λειτουργεῖσθαι.

Αὐτὸς δὲ μιαν ὑπὲρ ἀμαρτιῶν προσενέγκας θυσίαν εἰς τὸ διηγερές. Αὐτὸς δὲ διὰ Χριστὸς μιαν, τριτοῖς, προσθήνεγκε θυσίαν τὸ ἁυτοῦ σῶμα, ὑπὲρ τῶν ἄμετέρων ἀμαρτιῶν, εἰς τὸ διηγερές ἀρκοῦσι ήμενι, ὥστε οὐδὲ δυντέρας δεηθῆναι.

Ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς²³. Τὸ λοιπὸν ἐκδιεγέρετος, ὅως τεθῶσιν οἱ ἔχθροι αὐτοῦ ὑπὸ τοὺς πόλεις αὐτοῦ. Όστε οὐκ ἔστι μόνον Ἀρχιερεὺς, διὸ καὶ Θεός. Μετὰ γοῦν τὸ πληρῶσαι τὸ ἔργον, δι’ διὰ Ἀρχιερέως ὥκοντος χρηματίσαι, ἐκάθισε λοιπὸν ὡς Θεός, καὶ ἐκδίχεται ἵνα τεθῶσιν οἱ ἔχθροι αὐτοῦ ὑπὸ τοὺς πόλεις αὐτοῦ. Ἐχθροὶ δὲ τούτου, καὶ πάντες μὲν οἱ διπλοῖ καὶ οἱ δαίμονες, οἱ καὶ αὐτοὶ ὑποταγήσονται· τουτέστιν ἀνενέργητος ἡ κακία αὐτῶν μένει τῷ ἀσθετῷ πυρὶ παραδεδημένων. Τέως δὲ νῦν διὰ Παῦλος ἔξαιρέτως ἔχθρούς λέγει τοὺς ἀπίστους Ἐβραίους, παραμυθούμενος; τοὺς δὲ Ἰουδαίους πιστούς, μυρίζει δεινὰ παθόντας παρὶ αὐτῶν. Μή γάρ μικροψυχεῖτε, φησιν, ὑποταγήσονται, μᾶλλον δὲ τὸ μεῖζον, καταπατηθήσονται οἱ νῦν ὑμῶν κατεπανιστάμενοι. Καὶ τοῦτο δῆλον ἀπὸ τοῦ καθίσαι τὸν Χριστὸν ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς. Ἐπεὶ γάρ τοῦτο γέγονε, κάκεινο γενήσεται, κατὰ τὸ ἐν Φαλμοῖς εἰρημένον. Πῶς οὖν οὐκ ἐτέθησαν εὑόντες ὑπὸ τοὺς πόλεις, τουτέστιν, οὐκ ἐκ μέσου ἐγένοντο; Διὰ τοὺς μέλλοντας ἐξ αὐτῶν τίκτεσθαι πιστούς.

Μιὰ γάρ προσφορᾶς τετελειώκει εἰς τὸ διηγερές τοὺς ἀμαρτιῶντας. Τελείως, φησιν, ἀμαρτιῶν ἀπήλλαξε τοὺς ἀγιαζομένους καὶ χρισμένους τῷ αἵματι αὐτοῦ, διὰ τοῦ βαπτισθῆναι εἰς τὸ θάνατον. Πάντας γάρ οἱ βαπτιζόμενοι, σύμφυτοι γενόμενοι τῷ θεμοιώματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, δῆλον ὡς τῷ αἵματι αὐτοῦ ἀγιάζονται.

A Patris, hoc est, per crucem corporis Christi sacrificium. Ejiciantur itaque illa, ut statuatur et consimetur per Christi eadem oblatio quam voluit Pater. Quocirca non ob peccata offerentium rejecta sunt sacrificia, sed propter suam ipsorum imperfectionem.

VERS. 10. *In qua voluntate sanctificati sumus, qui per oblationem corporis Christi semel.* In qua voluntate Patris sanctificati sumus, qui per oblationem corporis Christi semel factam sanctificati sumus; hoc enim subaudiendum est. Nos enim qui credidimus nos esse sanctificatos per oblationem Unigeniti, in voluntate Patris sanctificati sumus. Proinde legalia non sunt voluntas Dei, sed oblatio Christi, et quae per hanc est sanctificatio.

B

VERS. 11. *Et omnis quidem sacerdos stat quotidie ministrans, et easdem saepe offerens hostias, quae nunquam possunt auferre peccata.* Stare igitur signum servitutis est: sedere autem, perinde ut Christus, signum dominatus cui ministerium exhibetur.

VERS. 12. *Ipsæ autem una pro peccatis oblata hostia in perpetuum.* Ipse autem Christus unam, inquit, obiulit hostiam, nempe corpus suum, pro peccatis nostris, in perpetuum nolis sufficientem, ut secunda non indigamus.

C VERS. 13. *Sedet in dextera Patris. De cætero exceptis donec ponantur inimici ejus scabellum pedum ejus.* Itaque non est **723** tantum Pontifex, sed Deus etiam. Completo namque opere, propter quod et Pontifex divina quædam providentia est appellatus, sedet deinceps ut Deus, et exspectat ut ponantur hostes ejus subter pedes ejus. Hostes autem hujus sunt et omnes infideles, et dæmones, qui et ipsi subjiciuntur: hoc est, inefficax eorum malitia manebit, quippe qui inexstingibili igni tradentur. Interim autem Paulus præcipue hostes dicit infideles Hebreos, consolationem præbens iis qui ex Judæis Christo nomen dederant, atque innunera mala ab illis paterentur. Ne sitis pusillanimes, inquit. Subjiciuntur, inio quod maius est, pedibus proterentur, qui nunc insurgunt adversum vos. Aique hoc inde liquet, quod Christus a dextris Patris sedeat. Postquam enim hoc factum est, et illud contingit, juxta illud quod in Psalmis dictum est. Quomodo igitur non statim positi sunt sub pedes, hoc est, sublati ex medio? Propter fidèles qui ex ipsis procreandi erant.

D VERS. 14. *Una enim oblatione consummavit in semipiternum sanctificatos.* Perfecte, inquit, a peccatis liberavit sanctificatos, et a sanguine ipsius perunctos, eo quod baptizati sint in mortem ejus. Omnes enim qui baptizantur, cum simul sicut insiti similitudini mortis ejus, perspicuum est quod in sanguine ipsius sanctificantur.

Variae lectiones. .

²² σταθηθῇ ο. ²³ Θεοῦ ο.

VERS. 15. *Contestatur autem nos et Spiritus sanctus. Quid contestatur? quod perfecte nos liberaverit a peccatis per unam oblationem, ut non opus habeamus secunda.*

VERS. 16, 17. *Postquam enim dixit: Hoc est Testamentum quod testabor ad illos post dies illos, dicit Dominus, dans leges meas in corda ipsorum, et in mentes eorum inscribam eas: Et peccatorum eorum et iniuriam eorum non recordabor amplias. Observas testari Deum, quod peccatorum remissionem dederit? Tunc autem dedit, quando Novum Testamentum dabat. Novum autem Testamentum per mortem Filii sui tum dedit, tum stabilivit, sicut antea demonstratum est.*

VERS. 18. *Ubi autem horum remissio, jam non est oblatio pro peccato. Si enim peccatorum remissio data est per unam hostiam, quid posthac opus est altera hostia? Demonstratum est itaque quod per unam oblationem Christi consummata simus, peccatorum remissione accepta, neque porro indigamus alia hostia. Iudaicæ itaque oblationes supervacaneæ sunt, et per contentionem peraguntur, utpote quæ ab iis a quibus peraguntur, olim inutiles fuisse coarguerentur.*

VERS. 19. *Habentes igitur, fratres, fiduciam, Pontificis nostri qua veteres exsuperat, 724 ac Testamenti ad Testamentum, oblationis ad oblationem excellentia demonstrata, atque etiam oblationis Christi ad legales hostias, quodque per ipsam a peccatis liberati simus, desistit jam a dogmatica hujusmodi oratione, auditorem respirare permittens. Ad moralem autem transit admodum opportune. Cum enim proxime mentionem fecisset remissionis peccatorum, adhortatur deinceps ne in eadem relabamur, inquiens: Habentes igitur fiduciam ex hoc quod nobis dimissa sint peccata. Ut enim scelus admissum, pudorem inicit ac facit.*

Ad introitum sanctorum. Etenim dimissis nobis sceleribus, fiduciam habemus ut introeamus in Sancta, hoc est, in cœlum.

In sanguine Jesu. Hoc est, per sanguinem. Per crucem enim et sanguinem Christi nos condonatione donati, fiduciam accepimus.

VERS. 20. *Quam initiavit nobis viam recentem et viventem. Ad quem introitum sanctorum ipse nobis viam initiavit, hoc est, novam viam fecit, ut qui hanc primus orsus sit, adeoque primus iverit. Recentem porro pro nova dixit, et quæ nostris temporibus apparuerit. Haec autem nobis est gloriatio, quod quibus Abraham non est dignatus, nos iis dignati sumus, nuncque nobis cœlum est apertum. Viventem autem, quod prima via mortisera erat, ad sancta videlicet legis ducens. Illa enim amplius*

Μαρτυρεῖ δὲ ἡμῖν καὶ τὸ Πτερῦμα τὸ ἄγιον. Τι μαρτυρεῖ; ὅτι τελείως ἡμᾶς ἀμαρτιῶν ἀπῆλλαξε διὸ τῆς μᾶς προσφορᾶς, ὥστε μὴ δειθῆναι δευτέρας.

Μετὰ γάρ τὸ εἰρηκέται. Αὕτη η διαθήκη ἡτοι διαθήσουμα πρὸς αὐτὸν μετὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας, ἀλέσι Κύριος, διδόντος τόμους μου ἐπὶ καρδίας αὐτῶν, καὶ ἐπὶ τῷ διανοιῶν αὐτῶν ἐπιγράψω αὐτούς. Καὶ τῷ διαμαρτιῶν αὐτῶν καὶ τῷ ἀνομιῶν αὐτῶν οὐ μη μητριῶσται. Ὁρᾶς ὅτι μαρτυρεῖ ὁ Θεός, ὡς ἔργον ἀμαρτιῶν ἔδωκεν; Τότε δὲ δέδιονεν, ὅτε τὴν Νέαν Διαθήκην ἔδιδου. Τὴν δὲ Νέαν Διαθήκην διὰ τοῦ Θαγάτου τοῦ Γιοῦ αὐτοῦ καὶ δόδωκε καὶ ἐβεβαίωσεν, ὡς προσποδέειται.

Οὐον δὲ ἀφεσίς τούτων, οὐκέτι προσφυγά περὶ ἀμαρτιῶν. Εἰ γάρ ἐδόθη ἀφεσίς ἀμαρτιῶν διὰ τῆς μᾶς θυσίας, εἰστί λοιπὸν τις χρεία θυσίας δευτέρας; Ωστε ἀποδέειται, ὅτι διὰ τῆς μᾶς προσφορᾶς τοῦ Χριστοῦ ἐτελειώθημεν, ἀφεσίν ἀμαρτιῶν λαβόντες, καὶ οὐκέτι διέμεθα ἐτέρας θυσίας. Περιτταὶ δραὶ τοῦ Ιουδαϊκαὶ, καὶ κατὰ φιλονεικίαν τελούμεναι, νῦν παρ' ἀντελοῦνται πάλαι ἀχρησταὶ καταγνωσθεῖσαι.

Ἐχορτεῖς οὖν, ἀδελφοί, πιερήσθατε. Ἐπειδὴ ἔδειξε τὴν ὑπεροχὴν τοῦ Ἀρχιερέως ἡμῶν πρὸς τὴν Διαθήκην, καὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ προσφορᾶς πρὸς τὰς νομικὰς θυσίας, καὶ ὅτι δι' αὐτῆς ἀπῆλλαγμεν τῶν ἀμαρτιῶν, ἀναπάνει μὲν τὸν δογματικὸν λόγον, διδόντος ἀναπνεύσαι τῷ ἀκροατῇ· εἰς τὸν ἡθικὸν δὲ μισθανεῖν εὐκαιρότατα. Προσεχῶς γάρ μητριθεῖς τῆς ἀφέσεως τῶν ἀμαρτιῶν, λοιπὸν παραπεινεῖ, ὥστε μηχετί τοῖς αὐτοῖς περιπετεῖν. Ἐχοντες οὖν, φησι', παρῆρσιν ἐκ τοῦ ἀφεθῆναι ἡμῖν τὰ ἀμαρτήματα. Ωσπερ γάρ η ἀμαρτία αἰσχύνη ἐμποιεῖ, καὶ τὸ ἀπαρθῆσαστον· οὕτως τὶς ἔργοις θαρρεῖν διδωσιν, σιδuciam auferi; sic dimissio πολλαὶ considere

Εἰς τὴν εἰσόδον τῶν ἀγίων. Καὶ γάρ ἐπειδὴ ἀφείθησαν ἡμῖν τὰ ἀμαρτήματα, παρήρσιαν ἔχομεν πρὸς τὸ εἰσέρχεσθαι εἰς τὰ "Ἄγια, τουτέστιν εἰς τὸν οὐρανὸν.

Ἐν τῷ αἷματι Ἰησοῦ. Τουτέστι διὰ τοῦ αἵματος, διὰ γάρ τοῦ σταυροῦ καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ τῆς ἀφέσεως ἀξιωθέντες, τὴν παρῆρσιν ἐλάθομεν.

Ἡ ἐρεκαΐστερ ημῖν ὁδὸν πρόσφατον καὶ ζῶσαν. Ἕντινα εἶσοδον τῶν ἀγίων αὐτὸς ἡμῖν ὁδὸν ἐνεκάίνισε, τουτέστι νέαν ὁδὸν ἐποίησεν ²⁵, αὐτὸς ταύτης ἀρχάμενος, καὶ αὐτὸς ταύτην βαδίσας περώτος. Πρόσφατον δὲ, ἀντὶ τοῦ, νέαν, καὶ ἐπὶ τῶν ἡμετέρων χρόνων φανεῖσαν. Καύχημα δὲ ἡμῖν τοῦτο, ὅτι ὁ Ἀδραζὺς οὐκεὶ τοῦ ἀγίου, τούτων ἡμεῖς τοῦ ἀγίου μεν, καὶ νῦν ἡνοίχθη ἡμῖν ὁ οὐρανός. Ζῶσαν δὲ, διέτις ἡ πρώτη ὁδὸς θανατηφόρος ἦν, ἡ εἰς τὰ νομικὰ ἐτηλαδὴ "Ἄγια. Οὐκέτι γάρ γάρων ἔχεινη, ἀλλὰ

• Variæ lectiones.

²⁵ ἐνεποιήσεν ο.

τοῖς αὐτὴν παραδεχομένοις θανάτου αἰτίᾳ καθίστατο. Αὕτη δὲ τοσοῦτον εἰς ζωὴν φέρει, ὅτι καὶ αὐτῇ ζῇ καὶ διαιωνίζει. Ή τὸ, ζῶσαν, ὁμοίως νόησον τῷ, πρόσφατον, ἀντὶ τοῦ, νέαν καὶ θάλλουσαν, ὡς πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς εἰς τὰ παλαιὰ ἄγια εἰσόδου ἔκεινη γέρενέκρωται.

Διὰ τοῦ καταπετάσματος, τουτέστι τῆς σαρκὸς αὐτοῦ. Ἐνεκαίνισον ήμεν τὴν δόδον ταύτην τὴν εἰς οὐρανὸν, διὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ· δέ γάρ φίρθη ἐν τῷ σταυρῷ αὐτῇ, καὶ ἀνελήφθη, τότε ἀπεκάλυψεν τὴν τὰ οὐράνια. Διὸ καὶ εὐκαλίρως καταπέτασμα αὐτῇ ἔκάλεσε. Τοῦτο γάρ ίδιον τοῦ καταπετάσματος, τὸ, ὅταν ἀρθῇ, ἀνακαλύπτειν τὰ ἔνδον.

Kαὶ ιερέα μέγαρ, ἐπὶ τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ. Ἐχοντες δηλαδὴ ιερέα μὲν τὸν Χριστὸν, οἶκον δὲ, ἡμᾶς τοὺς πιστοὺς, κατὰ τό· Ἔροικησω ἐτὸντος καὶ ἐμπειριπατήσω. "Η δέπερ οἵμαι μᾶλλον, τὸν οὐρανὸν· ἔκεινον γάρ καὶ Ἀγια καλεῖ, καὶ ἐν ἔκεινῳ λειτουργεῖν τὸν Ἀρχιερέα λέγει, ὑπὲρ ἡμῶν ἐντυχάνοντα.

Προσερχώμεθα. Τίνε; τῇ πίστει, καὶ τῇ πνευματικῇ λατρείᾳ· ἢ τῷ οὐρανῷ, ἐνθα δ' Ἀρχιερεὺς ἡμῶν.

Μετὰ διηθισῆς καρδίας. Τουτέστιν ἀδόλου, ἀνυποχρίτου πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς, ἢ ἀδιστάκτου, μηδὲν ἀμφιβαλλούσης, μηδὲν ἐνδοιασθεῖσης περὶ τῶν μελλόντων, καὶ διὰ τοῦτο μικροφυχούσης. Ἐπάγει οὖν·

'Ἐρ πληροφορίᾳ πίστεως. Διδάσκει ἡμᾶς πῶς οὐ μικροφυχθομεν, ἐὰν πληροφορίαν ἔχωμεν πίστεως, τουτέστι, πίστιν ἀπερτισμένην καὶ τελειοτάτην. "Εστι γάρ πιστεύειν μὲν, οὐκ ἐν πληροφορίᾳ δέ. "Ωσπερ τινὲς λέγουσιν, διὰ τὸν μὲν ἔσται ἀνάστασις, τινῶν δὲ οὐκ ἔσται· τούτο οὐκ ἔστι πλήρης πίστις, ἀλλ' ἀτελής. 'Ἐν πληροφορίᾳ οὖν πίστεως προσερχώμεθα. 'Ἐπειδὴ γάρ οὐδέν ἔστιν ὀρτάδον, οὗτε δὲ ναδὲς δὲ οὐρανὸς, οὗτε δὲ ἀρχιερεὺς δὲ οὐρανὸς, ὥσπερ καὶ τὸ παλαιὸν δὲ ἀρχιερεὺς ἀπέκρυπτετο εἰσελθών, διὰ τοῦτο δεὶ πίστεως πεπληρωμένης καὶ ἀδιστάκτου.

Ἐφφαρτισμένοι τὰς καρδίας ἀπὸ συντειθῆσεως πονηρᾶς. Εἰπὼν περὶ πίστεως, δείκνυσι γῦν, ὅτι οὐ πίστις μόνη, ἀλλὰ καὶ βίος ἐνάρετος ζητεῖται. Ιουδαῖοι μὲν οὖν τὸ σῶμα ἐργάντιζοντο, ἡμεῖς δὲ τὰς καρδίας, ὥστε μηδὲν ἐστοῖς συνειδέναι πονηρῶν. Παντισθοσκέμεθα δὲ αὐτῇ τῇ ἀρετῇ, ἢ καὶ τῇ χάριτι τοῦ Πνεύματος, τοῦ ἀφίεντος τὴν ἐν τῷ λουτρῷ τὰς ἀμαρτίας, καὶ ἐνισχύσαντος, ὥστε ἐπανεύσασθαι, μηκέτι τοῖς αὐτοῖς περιπίπτειν.

Kαὶ λελογιμένοι τὸ σῶμα ὑδατὶ καθαρῷ. Τῷ τοῦ βαπτισμάτος· καθαρῷ δὲ, ἢ τῷ καθαρούς ποιοῦντες, ἢ τῷ μή ἔχοντι αἷμα μεμιγνυμένον, ὡς τὸ παλαιὸν τὸ τῆς σποδοῦ. Εἰ τάχα γάρ ἡ ἐν τῷ λουτρῷ χάρις τοῦ Πνεύματος καὶ ψυχᾶς καθαίρει, δικαὶος τὸ δέσματον τῷ ὀρτῷ²⁶ ἐνταῦθα Παῦλος συνέταξεν.

A locum non habet, sed suscipientibus ipsam mortis causa exstitit. Hæc autem adeo ad vitam dicit, ut et ipsa viva et æterna sit. Vel, viventem, perinde intellige atque recentem, pro viva et florente, ad discrimen introitus ad vetera sancta: mortuus enim ille est.

Per velamen, hoc est carnem suam. Initavit nobis viam hanc ad cœlos ducentem, per carnem suam. Quando enim in crucem caro sublata erat, et in cœlum recepta, tum revelavit nobis cœlestia. Propterea et opportune velamen eam appellavit. Istud enim proprium est velamenti, ut cum remiutum fuerit, revelet quæ sint intus.

VERS. 21. *Et sacerdotem magnum super domum Dei.* Habentes videlicet sacerdotem quidem Christum; domum vero, nos fidèles, juxta illud: Inhabitabo in ipsis, et in ambulabo in eis. Vel, quod reor esse potius, cœlum: illud enim et sancta appetiat, et in eo Pontificem ministrare dicit, pro nobis videlicet intercedendo.

VERS. 22. *Accedamus.* Ad quid? Ad fidem et spirituali cultum: vel ad cœlum, ubi noster est Pontifex.

725 *Cum vero corde.* Hoc est, experie doli, non fucato erga fratres, vel nihil hæsitative, nihil ambigente, nihil dubitante de futuris, ac propteræa in pusillanimitatem recidente. Insert iuguritur:

C In plenitudine fidei. Docet nos quo pacto non simus desponsuri animum, nempe, si fidei plenitudinem habuerimus, hoc est, fidem consummatam et perfectissimam. Nam fieri potest ut quisquam credat, non tamen in plenitudine: quemadmodum nonnulli dicunt quorumdam futuram resurrectionem, quorumdam vero non futuram. Hæc sane non est plena fides, sed imperfecta. In plenitudine igitur fidei accedamus. Quandoquidem enim nihil oculis nostris subjectum est, neque templum ipsum cœlum, neque pontifex Christus, sed abditum sunt, ut olim pontifex ingressus in sancta occulabatur; propteræa opus est fidei perfecta et indubitata.

D Aspersi corda a conscientia mala. Cum de fide locutus esset, nunc ostendit non solam fidem, verum etiam vitam virtutibus ornatam requiri. Judei quidem corpore conspergebantur, nos vero corde, ut nihil mali nobis concili simus. Consperguntur autem et ipsa virtute, vel gratia Spiritus, qui remisit nobis in baptismate peccata, et confortavit nos, ut si animum adverterimus, non porro in ea recidamus.

VERS. 23. *Et abluti corpus aqua pura.* Baptismatis scilicet: pura vero, vel quod puros facit, vel quod non habeat admixtum sanguinem, ut olim cinerea illa. Eisi enim gratia Spiritus in baptisme male animas purget, visibile tamen hic visibili Paulus conjunxit. Siquidem in ipso usu baptis-

Variæ lectiones.

²⁶ ἀσφάτῳ ο.

matis, corporis causa aqua assumitur. Cum enim nos gemini simus, gemina etiam purificatio est.

Teneamus spei confessionem immotam. Illoc est, quam professi sumus spem, eam retineamus stabilem. Speravimus enim in principio fidei, quod et ipsi cœlum ingressuri simus: et professi sumus, quando fœdus fidei seriebamus, resurrectionem mortuorum nos credere, et vitam æternam. Hanc igitur confessionem retineamus.

Fidelis enim est qui promisit. Vires nobis largi-
tur uti spem firmam teneamus; nempe, si dignita-
tem ejus qui promisit, animo perpendamus. Fide-
lis enim est, hoc est verus, ipse Christus qui dixit:
Ubi ego sum, et minister meus erit.

VERS. 24. Et consideremus nos mutuo ad provocationem charitatis et bonorum operum. Charitatis perfectionem addit. Consideremus enim, inquit, nos mutuo, hoc est, **726** inspiciamus, si quis vir-
tute insignis, ut hunc imitemur: non ut invideamus ei, sed potius ut incitemur, ut eadem cum
ipso opera persiciamus. Provocatio autem hæc charitatis est, non invidiæ. Ut enim ferrum ferro exacuitur: sic anima cum anima commercium ha-
bens, ad eadem ipsam incitat, verumtamen in charitate. Vel conversenimi mutuo, quo accendamini
ut mutuo diligatis et diligamini.

VERS. 25. Non descrentes collectionem nostram. Compertum habet, conventum mutuum dilectionem generare: ideo monet eos ne omittant inter se congregari, neque separationes et conciliabula prava moliantur. *Ubi enim sunt duo vel tres congregati, illic sum in medio eorum* ¹⁹. Quin etiam Ecclesiae oratio Petrum a vinculis solvit, et a carcere liberavit.

Sicut consuetudinis est quibusdam. Hic accusat eos qui ab Ecclesia separantur.

Sed consolantes vos ipsos. Hoc est, ut mutuo al-
ter alteri sitis solatio, admonentes vos vicissim,
ac docentes, et consolantes, ac levamen malorum impertientes. *Frater enim a fratre adjutus, quasi civitas firma* ²⁰.

Ac tanto magis, quanto videtis appropinquantem diem. Consummationis nimirum. Propediem enim separabimur a mundo hoc, quare ergo nos ipsos alter ab altero dissociamus? Id vero consolationeis erat, temptationibus nempe desfatigatis, perinde ac alio in loco dicit: *Dominus prope est, nihil sitis solliciti.*

VERS. 26. *Voluntarie enim peccantibus nobis.* Adhortatus est ab his quæ utiliora erant, nempe quod fiduciam habemus, quod peccatorum condonatione donati sumus: nunc a tristioribus terrorem incepit. Observa autem quam propensus est ad ve-

τεπει καὶ ἐν αὐτῇ τῇ χρείᾳ τοῦ βαπτίσματος, τοῦ σώματος ἐνεκα περαλαμβάνεται τὸ θύρωρ. Διττῶν γάρ δυτῶν ήμῶν, διττή καὶ ἡ κάθαρσις.

Katéχωμεις τὴν διμολογίαν τῆς ἑλπίδος ἀκλιτῆ. Τουτέστι, τὴν διμολογηθεῖσαν ήμέν ἑλπίδα, κατέχωμεν αὐτὴν βεβαίαν. Ἐλπίσαμεν γάρ ἐν ἀρχῇ τῆς πίστεως, διτι καὶ αὐτὸι εἰς τὸν οὐρανὸν εἰσελευσόμενα· καὶ ὡμολογήσαμεν διτε τὰς συνθῆκας τῆς πίστεως ἐποιούμεθα, εἰς ἀνάστασιν νεκρῶν πιστεύειν, καὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον. Ταῦτην τοινύν τὴν διμολογίαν κατέχωμεν.

Πιστὸς γάρ ὁ ἐπαγγειαλέμερος. Διδωσιν Ισχὺν πᾶς καθέξομεν τὴν ἑλπίδα βεβαίαν· ἐξαὶ ἐννοήσω· μεν τὸ ἀξιόπιστον τοῦ ἐπαγγειαλαμένου. Πιστὸς γάρ, τουτέστιν ἀληθῆς, ὁ Χριστὸς ὁ εἰπών· "Οτι δπου εἰμι ἦν, καὶ δ διάκονος ὁ ἐμὸς ἔσται.

Kai καταροῶμεις ἀλλήλους εἰς παροξυσμὸν ἀγάπης καὶ καλῶν ἔργων. Τὸ τέλειον ²¹ προστίθησι τῆς ἀγάπης. Κατανοῶμεν γάρ, φησὶν, ἀλλήλους· τουτέστιν, ἐπισκοπῶμεν εἰ τις ἐνάρετος, ἵνα τοῦτον μιμώμεθα· οὐχ ἵνα φθονῶμεν, ἀλλ' ἵνα παροξυσμὸν μεθα μᾶλλον εἰς τὸ τὰ αὐτὰ ἔκεινων καλὰ ἔργα ποιεῖν. "Ο δὲ παροξυσμὸς οὗτος ἀγάπης ἔστιν, οὐχὶ φθόνου ²². "Ωσπερ γάρ σιδηρὸς σιδηρὸν δέσνει, οὕτω καὶ ψυχὴ πρὸς ψυχὴν διμιοῦσα, παροξύνει αὐτὴν εἰς τὰ αὐτὰ, πλὴν ἐν ἀγάπῃ. "Η καὶ διτε σύνεσθε ἀλλήλοις, ὥστε ἐκθερμαίνεσθαι εἰς τὸ ἀγάπην καὶ ἀγαπᾶσθαι.

Mή ἄγκατα λείποντες τὴν ἐπισυναγωγὴν ἀντῶρ. Οἶδεν διτι τὸ συνέρχεσθαι ἀλλήλοις τὴν ἀγάπην γεννᾷ, διτι παραινεῖ μὴ ἄγκατα λείπειν τὸ ἐπισυνάγεσθαι, μηδὲ χωρισμοὺς καὶ παρασυναγωγὰς ἐπιτηδεύειν. "Οπου γάρ εἰσι δύο η τρεῖς συνηγμέτοι, ἔκει εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν. Καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἡ προσευχὴ καὶ Πέτρον ἔλυσε τῶν δεσμῶν, καὶ τῆς φυλακῆς ἀπέλυσε.

Kαθὼς δύο τιστί. Ἐνταῦθα μέμφεται τοῖς χωριζομένοις.

'Αλλὰ παρακαλοῦντες ἔαντούν. Τουτέστιν, ἀλλήλοις δυτες εἰς παραμυθίαν, καὶ εἰς τὸν ἕνα νουθετοῦντες, καὶ διδάσκοντες, καὶ παρηγοροῦντες. 'Αδελφός γάρ ὑπὸ ἀδελφοῦ βοηθούμενος, διτι πάλις δχυρά.

D Καὶ τοσούτῳ φιλῶν, σὺ φιλέπετε ἐγγίζουσαν τὴν ἡμέραν. Τὴν τῆς συντελείας. "Οσον γάρ οὐπω, φησὶ, χωριζόμεθα τοῦ κόσμου τούτου, τι ἔαντούς ἀλλήλων χωρίζομεν; Τοῦτο δὲ παραμυθία ἡν αὐτοῖς, ἀπειρηχόσιν ὑπὸ τῶν πειρασμῶν, ως καὶ ἀλλαχοῦ φησιν. 'Ο Κύριος ἐγγένεις, μηδέν μεριμνάτε.

'Εκουσίως γάρ ἀμαρταρότων ήμῶν. Προετρέψατο ἀπὸ τῶν χρηστοτέρων, διτι παρέρησίαν ἔχομεν, διτι ἀφέτεως ἡγιώθημεν· νῦν καὶ ἀπὸ τῶν συνθρωποτέρων φοβεῖ. "Ορα δὲ πῶς ἔστι συγγνωμικός. 'Εκουσίως γάρ ἀμαρταρότων, φησὶν ως ἐν

¹⁹ Matth. xvii, 20. ²⁰ Prov. xviii, 19.

Variæ lectiones.

²¹ Ισ. τέλος ο. ²² μέριόνου ο.

ἀκούσιων, ἔστι τις; μετρία συγγνώμη. Ὁρα δὲ πῶς οὐκ εἴπειν, ἀμαρτόντων, ἀλλ', ἀμαρτανόντων, τουτέστιν, ἐμεγύντων τῇ ἀμαρτίᾳ ἀμετανοήτως. Ως ἐάν γε μή ἐπιμένωμεν, ἀλλὰ μετάνοιαν ἐνδεξώμεθα, ἔσται συγγνώμη. Ποῦ οὖν οἱ τὴν μετάνοιαν ἀναιρεῖσθαι ἐνταῦθα λέγοντες;

Μετὰ τὸ λαβεῖν τὴν ἐπιγρασίαν τῆς ἀληθείας. Ἡ τοῦ Χριστοῦ, ἡ πάντων τῶν δογμάτων.

Οὐκέτι περὶ ἀμαρτιῶν ἀπολεῖσθαι θυσία. Οὐ τὴν μετάνοιαν ἀναιρόντων λέγει ταῦτα, ὡς τινες παρενόησαν²⁰, ἀλλὰ δεῖχνυσιν, ὅτι οὐκ ἔστι δεύτερον βάπτισμα· διὸ οὐδὲ δεύτερος θάνατος τοῦ Χριστοῦ. Θυσίαν γάρ τοιτοῦ καλεῖται, ὡς καὶ ἐν τοῖς κατόπιν. Μικρὸν γάρ θυσίᾳ τετελειώκεν εἰς τὸ διηγεκές· τὸ γάρ βάπτισμα ἡμῶν τὸν θάνατον εἰκονίζει τοῦ Χριστοῦ. Οὐσπερ οὖν ἐκεῖνος εἰς, οὕτω καὶ τοῦτο ἔν. Τι τοινυν ἀμαρτάνεις οὕτως ἀδεῶς, μή οὕστης ἐλπίδος ὅτι διὰ τοῦ βαπτισμάτος ἀταλαιπώρως ἀπαλείψῃς τὰ ἀμαρτήματα; Καλῶν οὖν ἔργων ἀντιποιοῦ.

Φοβερὰ δέ τις ἐκδοχὴ κρίσεως, καὶ πυρὸς ζῆλος, ἀσθείειν μέλλοντος τοὺς ὑπεραρτιους. Ὁρα πῶς οἶον ἐψύχωσε τὸ πῦρ. Καθάπερ γάρ θηρίον παροξυνόμενον οὐ παύεται ἔως ὃλης τινά, καὶ καταφαγὸν κορέσῃ τὸν θυμόν· οὕτω κάκεινο τὸ πῦρ, ζηλοῦν ὑπὲρ τῶν τοῦ Θεοῦ ἐντολῶν τῶν παραβαθεισῶν, καὶ ἀγριαζοντὸν ὑπὲρ ἐκείνων, διὸ συλλάβη, τοιοῦτον διαβιβρώσκει ἀει. Οὐ γάρ εἴπει, φαγεῖν μέλλον, ἀλλ', ἀσθείειν, ἀδίδως δηλαδή. Ὑπεναντίους δὲ, οὐ μόνον τοὺς ἀπίστους, ἀλλὰ καὶ τοὺς πιστοὺς μὲν, τὰ ἐναντία δὲ τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ ἐργαζομένους.

Ἀθετήσας τις νόμος Μωσέως. Ἀπὸ τοῦ ἐλάττουν; δείχνυσι δικαίως γενησομένην τὴν τιμωρίαν, ίνα καὶ μᾶλλον πιστότερος δὲ λόγος ἦ. Νόμον δὲ Μωσέως λέγει, διότι πολλὰ αὐτὸς διετάξατο.

Χωρὶς οικτιρμῶν, ἐπὶ δυσὶν ἡ τρισὶ μάρτυσιν ἀποθηῆσκε. Ἡ σύνταξις οὕτως· Ἀθετήσας τις νόμον Μωσέως, ἐπὶ δυσὶν ἡ τρισὶ μάρτυσι χωρὶς οικτιρμῶν ἀποθηῆσκε· τουτέστιν, ἐὰν ὁμολογήθῃ ὑπὸ δύο ἢ τριῶν μαρτύρων, διὰ παρένθη τὸν νόμον.

Πόσῳ δοκεῖτε χειροορος ἀξιοῦσθαι τιμωρίας, διὸ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καταπατήσας, καὶ τὸ αἷμα τῆς Διαθήκης κοινὸν ἡγησάμενος; Τὴν κρίσιν αὐτοῖς ἐπιτρέπει· διπερ εἰώθαμεν ποιεῖν ἐπὶ τῶν ἀφόρων ὁμολογουμένων, τοὺς ἀκροατὰς δικαστὰς ποιοῦντες. Τι δέ ἔστι τὸ, καταπατήσας; τοῦτ' ἔστι, καταφρονήσας. Οὐσπερ γάρ τῶν καταπατουμένων οὐδένα λόγον ἔχομεν, οὕτω καὶ τοῦ Χριστοῦ μηδένα λόγον ἔχοντες, οὕτως ἐπὶ τὸ ἀμαρτάνειν ἐρχόμεθα. Καὶ τὸ αἷμα τῆς Διαθήκης κοινὸν ἡγησά-

A niā dāndam. Ait enim, voluntarie peccantibus; adeo ut invito peccantibus facilis parata est venia. Considera autem, quod non dixit, lis qui peccarunt, sed, peccantibus, hoc est, in peccato sine resipiscientia permanentibus. Nam si non permaneamus, sed pœnitentiæ specimen exhibuerimus, venie certe locus erit. Ubi sunt igitur qui hic pœnitentiam tolli clamant?

Post acceptam notitiam veritatis. Vel Christi, vel omnium dogmatum.

Jam non relinquitur pro peccatis hostia. Non ut pœnitentiam auferat, hæc dicit, ut quidam perper-rain intellexerint: sed ostendit non esse locum secundo baptismo, ideoque nec secundæ morti Christi. Hostiam enim eam appellat, ut post hac videbimus. Una enim hostia consummavit in perpetuum. Nostrum enim baptismus mortem Christi repræsentat. Ut igitur mors Christi una, sic et baptismus unum. Quid igitur adeo intrepide 727 peccas, cum non sit spes amplius te per baptismus denuo sine labore peccata delere posse? Bona igitur opera tibi vendica.

VERS. 27. Sed terribilis quadam expectatio judicii et ignis aëmulatio, quæ consumptura est adversarios. Animadverte quomodo ignem, quasi animatus esset, inducit. Perinde enim ut bellua exacerbata non desistit tantisper dum apprehenderit quempiam, quo devorato exsaturet cupiditatem suam: sic et ille ignis pro transgressione mandatorum sæviens, ac propter illa efferratus, quemcunque apprehenderit, devorat semper. Non enim dixit, Manducatura, sed, Devoratura, in sempiternum videlicet. Adversarios autem, non solos infideles, verum ipsos etiam fideles quidem, indigna tamē mandatis Dei patrantes.

VERS. 28. Irritam quis faciens legem Mosis. A minori ostendit merito futurum supplicium, ut plus fiduci orationi suæ conciliet. Legem autem Mosis dicit, quandoquidem multa eis ipse injunxit.

Sine ulla miseratione, duobus aut tribus testibus moritur. Constructio est hujusmodi: Si quis legem Mosaiacam rejecisset, sub duobus aut tribus testibus sine ulla miseratione moritur: hoc est, si confessum fuerit a duobus tribusve testibus quod prævaricatus sit legem.

VERS. 29. Quanto magis putatis deteriora mereri supplicia, qui Filiū Dei conculcaverit, et sanguinem Testamenti pollutum duxerit? Ipsius judicium permittit: quod in valde apertis facere solemus, cum auditores arbitros faciamus. Quid autem est, Qui conculcaverit? hoc est, qui contempserit. Ut enim conculcatorum nullam rationem habemus, ita Christi nulla ratione habita ad peccandum venimus. Et sanguinem Testamenti pollutum duxerit, hoc est, nihil ab alio cruento differre putari. Te-

Variæ lectiones.

²⁰ Ὑπενέησαν ο.

stamenti autem, quod testamentum, quod bonorum nobis hæreditatem impertit, ut supra memoravimus, per ipsum stabilitum est. Hæc autem de sacramento cœnæ Dominicæ dicta sunt. Quando enim assumentes impollutum corpus et sanguinem Christi, in cœno ac luto corporalis impuritatis carnem nostram quæ illud assumpsit, volutamus, nonne Filium Dei conculcamus? Lutum enim terræ non adeo indignum est corpore divino, quam impuritas. Uteris autem hoc loco adversus Nestorianos. Nam illi merum hominem existimantes Christum, sanguinem ejus communem censuerunt, neque quidquam a reliquis differre.

In quo sanctificatus est. Stupiditatem et ingratitudinem hic ostendit. Oportebat enim, inquit, sanctificationem revereri, qua in sanguine donatus est.

Et Spiritui gratia contumeliam fecerit? **728**
Qui enim beneficium collatum non recte administrari, injuria afficit eum qui contulit. Fecit te filium Dei, tu vero servus efficeris affectuum? Venit ut in te habitaret, tu vero superinducis tibi diabolum? Nonne ista est contumelia Spiritus?

Vers. 30. *Scimus enim eum qui dixit: Mihi vindicta, ego retribuam, dicit Dominus. Et iterum: Dominus judicabit populum suum. Horrendum est incidere in manus Dei viventis.* Hæc dixit ex consequenti, ut ostendat Dominum ultionem sumptuorum de peccatoribus. Nam id per Prophetam dixit. Consolatur autem eos, qui ob Judæorum tentationes quibus exercebantur, animo jam concidebant. Propemodum enim hæc dicit: Ne despondeatis animum, habetis qui vos sit vindicaturus, ac compensatur vestros labores, eum qui semper vivit, quem illi qui vos affligunt, nulla ratione effugient. Vos quidem in illorum manus incidistis, qui sunt homines, et morti obnoxii: isti vero in manus Dei semper viventis, quem propterea effugere non poterunt.

Vers. 32. *Rememoramini autem pristinos dies. Non ergo frustra diximus, quod istud, Mihi vindicta, ad consolationem eorum clam inducit. Ecce enim clarius nunc cum illis disserit, adhortans eos ne deficiant a patientia. Proinde ne alios, inquit, imitemini, sed ipsi vosmetipsos.* Principio enim fidei vestrae certastis: hoc certamen semper vobiscum expendite: ea quæ primum recte certando assecuti estis, per socordiam ne amittatis. Contemplare autem hic spiritualem sapientiam. Cum antea concussisset illorum mentes per gehennæ commemorationem, nunc per encomia lenit, non adulans eis, sed per hæc ipsa eos exhortans. Facilius enim persuadet, qui cuiquam consultit ut seipsum imitetur, in iis operibus quæ antea perfecit.

In quibus illuminati, magnum certamen sustinuitis afflictionum. Vel de baptismate dicit, illuminati

A μενος· τουτέστι, μηδὲν πλέον ἔχων τῶν λοιπῶν. Διαθήκης δὲ, ὅτι δι' αὐτῆς ἐβενικώθη ἡ πρὸς ἡμᾶς διαθήκη, ἡ τὴν κληρονομίαν ἡμῖν διδοῦσα τῶν ἀγαθῶν, ὡς ἀνωτέρω εἴπομεν. Ταῦτα δὲ περὶ τῶν μυστηρίων εἰρήται. "Οταν γάρ μεταλαμβάνοντες τοῦ ἀχράντου σώματος καὶ αἷματος, τῷ βορδύρῳ τῆς σωματικῆς ἀκαθαρσίας τὴν μεταλαμβοῦσαν σάρκα ἐγκυλίωμεν, ἀρα οὐ καταπατοῦμεν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ; "Ο πτλὸς γάρ τῆς γῆς οὐ τοσούτον ἀνάξιος τοῦ θείου σώματος, ὡς ἡ ἀκαθαρσία. Χρήσῃ δὲ τῷ δρητῷ⁴⁰ καὶ κατὰ Νεστοριανῶν. Οὗτοι γάρ φιλοὶ ἀνθρώπων οἰόμενοι τὸν Χριστὸν, καὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ κοινὸν οἰονται⁴¹, καὶ οὐδὲν τῶν λοιπῶν διαφέρον.

'Er φήμισθη. Τὸ ἀναίσθητον καὶ ἀγνῶμον ἐνταῦθα δείκνυσιν. Ἑδει γάρ, φησι, τὸν ἀγιασμὸν

B δυσκοληθῆται, οὐ τικῶθη ἐν τῷ αἷματι.
Kαὶ τὸ Πτεῦμα τῆς χάρτος ὑπερβοσας; Οὐ γάρ τὴν δεδομένην εὐεργεσίαν μη ἀξίως οἰκονομήσας, θύριος τὸν παρασχόντα. Ἐποίησέ σε Υἱὸν Θεοῦ, οὐ δὲ δούλος γίνη παθῶν; Ἐλθεν ἐνοικήσας σοι, οὐ δὲ ἐπεισάγεις σαυτῷ τὸν διάδολον; Ἀρα ταῦτα σύχ θύρις τοῦ Πνεύματος;

Oιδαμεγ γάρ τὸν εἰπόντα. Ἐμοὶ ἐκδίκησις, ἐγὼ ἀνταποδώσω, λέγει Κύριος. Καὶ πάλιν. Κύριος κριτεῖ τὸν λαὸν αὐτοῦ. Φοβερὸν τὸ ἐμπεσεῖν εἰς χεῖρας Θεοῦ ζῶτος. Ταῦτα εἰρήκε μὲν καὶ κατὰ τὸ ἀκόλουθον, πρὸς τὸ ἀποδεῖξαι, ὅτι ἐκδίκησιν μέλλει ποιήσασθαι ἐπὶ τοῖς ἀμαρτανομένοις δὲ Κύριος. Εἰπε γάρ τούτο διὰ τοῦ προφήτου. Παραμυθεῖται δὲ καὶ αὐτοὺς μικροψυχοῦντας; διὰ τοὺς ἐκ τῶν θλιβόντων αὐτούς, Ίουδαίων πειρασμούς; ὡσανεὶ γάρ τοιαύτα φησι: Μή καταπίπτετε, ἔχετε τὸν ἐκδικοῦντα καὶ ἀνταποδιδόντα, θστις δεὶ ζῇ, καὶ εὐχ ἐκφεύγοντας αὐτὸν πάντας; οἱ ἐπηρεάζοντες ὑμᾶς. Τομεῖς μὲν εἰς τὰς ἐκείνων χεῖρας ἐνεπέσατε θνητῶν ἀνθρώπων. Ἐκεῖνοι δὲ, εἰς τὰς τοῦ Θεοῦ τοῦ δεὶ ζῶντος, καὶ διὰ τούτο ἀναποδράστου.

C 'Αραμιμήσκεσθε δὲ τὰς πρότερον ημέρας. Οὐχ ἄρα μάτην ἐλέγομεν⁴² ὅτι τό. *Ἐμοὶ ἐκδίκησις,* πρὸς παραμυθίαν αὐτῶν εἰσάγει λεληθότως. *Ιδοὺ γάρ ἐκδιλότερον αὐτοῖς διαλέγεται, προτρεπόμενος μη ἐκστῆναι τῆς ὑπομονῆς.* Φησὶ οὖν, ὅτι μὴ ἀλλοις τινάς μιμήσασθε, ἀλλ' αὐτοῖς ἐσαυτούς. *Ἐν ἀρχῇ γάρ τῆς πίστεως ὑμῶν ἡγωνίσασθε·* τούτον τὸν ἀγώνα δεὶ ἀναλογίζεσθε· μη διὰ φρασμάτων ἀπολέσητε τὰ προηγωνισμένα. *Ορα δὲ πνευματικὴν σοφίαν·* πρότερον ἁτασείσας αὐτῶν τὰς ψυχὰς, διὰ τοῦ τῆς γέννης ἀναμνήσαι, νῦν μαλάττει δι' ἐγκωμίων, οὐ κολακεύων, ἀλλὰ δι' αὐτῶν τούτων προτρεπόμενος. *Ἄξιοπιστότερος γάρ δὲ συμβουλεύων τινὶ ἐαυτὴν μιμήσασθαι, καὶ δὲ προειργάσατο ἔργα.*

'Er αἰς φωτισθέατες, πολλὴν Υθ.ησοι ύπεμειρατε παθημάτων. Η περὶ τοῦ βαπτισμάτος

Variæ lectiones.

⁴⁰ τὸ δρητόν ο. ⁴¹ ηγηνται ο. ⁴² δ λέγομεν ο.

φησι τὸν φωτισθέντες, ἢ περὶ τῆς ἐπιγνώσεως ἀπλῶς τοῦ μυστηρίου, καὶ τῶν διαδεξαμένων τοὺς πιστούς ἀγαθῶν. Φωτισθέντες γάρ τὴν γνῶσιν τῶν μελλόντων, οὗτως ὑπεμείνατε. Οὐκ εἶπε, πειρασμοὺς, ἀλλ', ἀθλησιν, δὲ γενναιότητος καὶ χαρτερίας ἔνδεικτικὸν, καὶ ταύτην πολλήν.

Τοῦτο μέρος, ὀρειδισμοῖς τε καὶ θλίψεις θεατριζόμενον. Ὁρα ἐγχώμιον. Γενναῖας γάρ τῷντι δεῖται ψυχῆς, τὸ ὑπομείναι διειδισμοὺς, ὡς καὶ διὰ Προφῆτης μαρτυρεῖ· Ἐγεννήθη τὸ δάκρυνδ μου ἐγ τῷ λέγεσθαί μοι, ποῦ ἔστιν δ θεός σου; Καὶ· Εἰ δέχθηρ διάβολος με, ὑπήργηκα ἀπ. Καὶ· Ὁρειδος ἄρρον ἐδωκάς με. Καὶ· Ἰών ἐδυσχέρανε πρὸς τὸν διειδισμὸν, καίτοι τὰλλα ὡς ἀδάμας χαρτερήσας. Εἰ δὲ καὶ παρθητίᾳ γίγνοιτο καὶ ἐνώπιον πολλῶν διειδισμὸς, ἔτι μᾶλλον χρεῖα γενναιοτέρας ψυχῆς· διὰ τοῦτο ἐδήλωσε, θεατριζόμενοι, εἰπὼν. Ἐννόησον δὲ τοὺς ἡσαν μεγάλοις οὗτοι, καταφρονήσαντες μὲν διὰ Χριστὸν καὶ δόξης καὶ πλούτου. Ὅθριζόμενοι δὲ καὶ θεατριζόμενοι, τουτέστιν, ὥσπερ ἐπὶ θέατρον παραδειγματιζόμενοι, καὶ ταῦτα τυχὸν παρεύτελῶν τινῶν, καὶ οὐδαμιῶν, καὶ ἀνεχόμενοι.

In theatro ignominiae expositi, idque fortassis a vilibus ac nullius pretii homuncionibus, sustinebant tamen idque animo forti, et malorum toleranti.

Τοῦτο δὲ, κοινωνοὶ τῷν οὗτοις ἀναστρεφομένῳ τῇρηγθάντες. Οὐ μόνον, φησι, τὰς ὑμετέρας θλίψεις, ἀκούσιας δοκούσας ἐπάγεθαι, ὑπεμείνατε, ἀλλ' οὗτοις ἡτε γενναῖοι, ὥστε καὶ κοινωνὸν ἐγένεσθε τῶν ἀποστόλων τῶν οὗτων ἀναστρεφομένων, τουτέστιν, ἐν θλίψεις καὶ διειδισμοῖς, καὶ ἐκόντες ὑπεθήκατε ἁυτοὺς, ὥστε συγκακουσχεῖσθαι ἐκείνοις, καὶ κοινωνεῖν τῶν αὐτῶν παθημάτων. Οὐκ εἶπε δὲ, ἐμοὶ μόνῳ, ἀλλὰ, κοινῶς πάντων, ἵνα τὸ ἐγχώμιον αὐτῶν αὐξήσῃ.

Καὶ γάρ τοῖς δεσμοῖς μου συνεπαθήσατε. Οὐ μόνον ἐν τοῖς ὑμετέροις οὐκ ἐδεήθητε παρακλήσεως, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀλλοις ἐγένεσθε παράκλησις, καὶ μάρτυς ἐγώ.

Καὶ τὴν ἀρπαγὴν τῷν ὑπαρχόντων ὑμῶν μετὰ χαρᾶς προσεδέξασθε. Εἴπεν ίδικῶς πῶς τοῖς ἀλλοῖς; ἐκοινώησαν, νῦν πάλιν λέγει, πῶς καὶ τὰς εἰς αὐτοὺς θλίψεις ὑπέμειναν. Καὶ τὸ διαρπαγῆναι μὲν γάρ μέγα διότι γάρ ἐπιστεύατε, διὰ τοῦτο διηρπάγητε. Ἐξῆν γάρ πάντως ὑμῖν μὴ πιστεῦσαι. Τὸ δὲ καὶ προσδέξασθαι τὴν ἔκουσαν ὑπομονὴν δηλοῖ, καὶ ὅτι εἴλοντο ἀσμένως. Καὶ τόδε, μετὰ χαρᾶς δὲ, τοῦτο τοῖς ἀποστόλοις ὑμᾶς ἔξιστο, οὐ ὑπέστρεψαν χαίροντες διὰ τὸν ὄντοτας τοῦ Κυρίου ἡτιμάσθησαν.

Γιγνώσκοντες ἔχειν ἐταύτοις πρεττούς ὑπαρχεῖν ἐτούτοις καὶ μέρουσαν. Καὶ τοῦτο, φησιν, ἐποιεῖτε μετὰ κρίσεως καὶ λογισμοῦ καὶ πίστεως. Ἐγινώσκετε γάρ ὅτι κρίτονα ὑπαρξίαν καὶ μένουσαν ἔχετε, οὐχ ἀπολλυμένην καὶ διαρπαζομένην, ὡς ταύτην.

Μὴ ἀποδάλητε οὖν τὴν παρθησαν ὑμῶν. Ἐν τῷ εἰπεῖν μὴ ἀποδάλητε, δείχνωσιν, ὅτι οὕτω ἐκπεπτώκασι, δεονται μέντοι, καὶ βεβαῖσθεντος καὶ

A nati, vel de cognitione mysterii simpliciter, ac de bonis quæ fideles exceptura sunt. Illuminati enim cognitione futurorum bonorum sic sustinuitis. Non dixit, Tentationes, sed, certamen, quod ingenuitatis et fortitudinis est indicium et istud quidem magnum.

VERS. 33. *Partim quidem opprobriis et tribulationibus spectaculum facti. Vide illorum encomium. Generosa enim profecto anima opus est ut opprobria perseras, sicut et Propheta testatur: Facte sunt mihi lacrymæ meæ, cum diceretur mihi: Ubiam est Deus tuus⁴¹? Et: Si hostis conviciatus esset mihi, sustinuisse equidem⁴². Et: Opprobrium insipienti dedisti 729 me⁴³. Et Job, licet in catenulis adamantis instar sustinuit, opprobrium tamen ægro serebat animo. Quod si aperte palam, adeoque coram multis contumelia fiat, eo magis anima fortiori opus est: id quod hoc in loco significavit; cum dicit, Spectaculum facti. Considera autem quam magni fuerint isti, qui tum gloriam tum opes propter Christum contempserint. Porro injuriati passi et spectaculum facti, hoc est, velut*

B

Parlim vero socii taliter conversantium effecti. Nedum, inquit, vestras afflictiones, quæ per vim invitis vobis videbantur adduci, sustinuitis, sed adeo strenui fuistis, ut et socii facti sitis apostolorum taliter conversantium, hoc est in calamitatibus et opprobriis, et vestra sponte subjecistis vos ipsos ut una cum illis adversa sustineatis, ac consortes afflictionum eorum efficiamini. Non dixit autem, Mci solius, sed Communiter omnium, quo magis eorum laudes adaugeat.

VERS. 34. *Nam et vinculis meis compassi estis. Non solum in vestris calamitatibus non indiguitis consolatione, verum etiam aliis facti estis solarium, cuius rei ego sum testis.*

Ei rapinam bonorum vestrorum cum gaudio acceptistis. Speciatim dixit quomodo aliorum socii essent effecti, nunc rursus dicit quomodo afflictiones ipsi suas toleraverint. Nam facultatibus quidem spoliari, magnum est. Quia enim credidistis, ideo spoliati etis. Nam potuissetis omnino a fide alieni permanere. Quod autem ait, Accepistis, voluntariam eorum patientiam significat; et quod libenter elegerint. Porro, quod cum gaudio accepistis, id sane apostolis vos adæquat, qui reversi sunt gaudentes quod pro nomine Domini contumelia affecti essent.

Cognoscentes habere vos meliorem substantiam et permanentem. Et hoc, inquit, faciebatis cum iudicio, deliberatione ac, fide. Agnoscetis enim quod meliorem substantiam et manentem habetis, quæ nec perire nec diripi posset, uti hæc.

VERS. 35. *Ne abjiciatis igitur confidentiam vestram. Cum dicit, Ne abjiciatis, ostendit quod nondum exciderant, opus tamen haberent confirmationem.*

⁴¹ Psal. xli, 4. ⁴² Psal. liv, 13. ⁴³ Psal. xxxviii, 6.

tione et munitione. Fiduciam autem dixit, eo quod qui talia propter Deum patienter tulerint, magnam habent confidentiam.

Quæ magnam habet remunerationem. Vos enim estis testes, qui agnovistis præstantiora vos bona habere in cœlis.

VERS. 36. *Patientia enim vobis necessaria est.*
730 Nulla re porro indigetis alia, præterquam sola patientia: cetera habetis omnia, neque opus est quidquam addere.

Ut voluntatem Dei facientes, reportetis promissiōnem. Voluntas Dei est, ut ad finem usque sustineamus. Qui enim, inquit, perseveraverit adusque finem, hic salvis erit ⁴⁴. Ista autem adhortatur Apostolus, perinde ac si quis cernens athletam, qui omnes adversarios debellaverit, ac certando vicevit, deinde moræ impatientem, cum videat eos qui victoriæ coronas largiuntur, tempus protrahere, meditari fugam, eo quod diutius sitim ac æstum ferre nolit, eum his verbis alloquatur: *Omnia gnaviter transegisti, expecta paulisper, ac referes coronas. Certa etiam adversus ipsam coronarum dilationem, hanc quoque patientia vincet.*

VERS. 37. *Adhuc enim modicum aliquantulumque, et qui venturus est veniet, et non tardabit. Producit prophetam Habacuc dicentem quod prope sit iudex, qui redditurus est mercedem. Quod si Habacuc tunc dicebat: Modicum aliquantulum, et qui venturus est veniet: manifestum est quod nunc est vicinior. Quod vero ait osoꝝ ὅσῳ, valde parvum significat.*

VERS. 38. *Justus autem ex fide viret. Quod si subtraxerit sese, non oblectatur anima mea in ipso. Oportet igitur nos credere, si justi futuri simus. Sin autem subtraxerit se justus, id est, ambiguitatem quamdam patiatur vel hæsitationem; vel subtraxerit, id est temptationibus succubuerit, non habet oblectionem in eo anima mea. Cujus autem anima mea? Dei, juxta modum loquendi Scripturæ usitatum: ut in eo, Ferias vestras odit anima mea. Vel Christi.*

Nos autem non sumus subtractionis in perditionem, sed fidei in acquisitionem animæ. Quia pertinere fecerat eos cum diceret: Anima mea non habet oblectionem in ipso: asserit jam nos non esse ex eorum numero qui pereant propter subtractionem aut propter acediam vel hæsitationem, sed eorum qui in fide stabiles persistunt, ut acquirant suas ipsorum animas, hoc est possideant, custodiant, et servent. Acquisitio enim est possessio, peculium.

CAPUT XI.

*Est autem fides sperandarum substantia rerum. Describit nobis posthac fidem, inquiens: Fides est essentia eorum quæ **πραγματικά** sunt, substantia eorum quæ non subsistunt: exempli gratia, resurrectione nondum subsistit, sed fides statuit eam, atque ob oculos nobis ponit.*

⁴⁴ Matth. x, 22.

Variæ lectiones.

⁴⁴ Τιμεῖ; ο. ⁴⁴ έστε; ο.

A ἀσφαλισμοῦ. Παρθησίαν δὲ εἶπε, διότι οἱ τὰ τοιαῦτα μεθ' ὑπομονῆς ἐνεγκόντες διὰ Θεὸν, μεγάλην ἔχουσι παρθησίαν.

"*Ἔτις ἔχει μισθαποδοσίαν μερικήν. Τιμεῖ γάρ μάρτυρες, οἱ ἐπέγνωτες κρείττονα ἔχειν ὑπαρξίαν ἐν οὐρανοῖς.*

"*Ὑπομονῆς γὰρ ἔχετε χρεῖαν. Ἀλλοι τινὲς οὐ δεῖ ὑμῖν, ἀλλ' ὑπομονῆς μόνης· πάντα ταῦτα ἔχετε, οὐδὲν δεῖ προσθεῖναι.*

"*Ira τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ποιησατες, καμισηθε τὴν ἐπαγγελλαρ. Θέλημα Θεοῦ, τὸ ἄχρι τέλους ὑπομεῖναι. Οἱ ὑπομείνας τῷρ, φησὶν, εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται. Παραινεῖ δὲ ταῦτα τούτοις δ*

B μὲν καταγωνισάμενον τοὺς ἀνταγωνιστάς, εἴτα μὴ μένοντα τοὺς στεφανώσαντας βραδύνοντας, ἀλλὰ βουλόμενον ἐποδράγαι διὰ τὸ μηκέτι φέρειν τὸ δίψος καὶ τὸν φίογμόν, λέγει πρὸς αὐτόν· Πάντα κατώρθωσας, μικρὸν ἀνάμεινον καὶ κομίσῃ τοὺς στεφάνους. Ἀνταγώνισαι καὶ πρὸς τὴν ἀναβολὴν τῶν στεφάνων, νίκησον καὶ ταῦτην τῇ ὑπομονῇ.

"*Ἐτι γάρ μικρὸν δσον δέρον δ ἐρχόμενος ηξει, καὶ οὐ χροιεῖ. Παράγει τὸν προφήτην Ἀδακούμ λέγοντα, διτι ἐγγὺς δ κριτῆς δ μέλιλων ἀποδοῦναι. Εἰ δὲ καὶ δ Ἀδακούμ τότε ἐλεγε, μικρὸν δσον δέρον δ ἐρχόμενος ηξει, δῆλον διτι νῦν ἐγγύτερός ἔστι. Τὸ δὲ δσον δσον, τὸ πάνυ μικρὸν δῆλοι.*

C "Οἱ δὲ δίκαιοι ἐκ πλοτεως ζήσεται· καὶ δὲν ὑποστεληται, οὐκ εὑδοκεῖ ή ψυχὴ μου ἐν αὐτῷ. Δεὶ οὖν πιστεύειν, εἰγε μέλλοιμεν δίκαιοι εἶναι. Ἐὰν δὲ ὑποστεληται δίκαιοις, τουτέστιν, ἀμφιβολίαν τινὰ πάθη καὶ δισταγμόν· ή τὸ, ὑποστεληται, ἀντὶ τοῦ, ὑποταπεινωθῆ τοῖς πειρασμοῖς, οὐκ εὑδοκεῖ, τουτέστιν, οὐχ εὑαρεστεῖ ή ψυχὴ μου ἐν αὐτῷ. Τίνος δὲ ψυχῆ; τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸ Ιδίωμα τῆς Γραφῆς· ὡς τὸ, Τὰς ἑορτὰς ὑμῶν μισεῖ ή ψυχὴ μου. Ή τοῦ Χριστοῦ.

"*Ημεῖς* ⁴⁵ δὲ οὐκ ἐσμέν ⁴⁶ ὑποστολῆς εἰς ἀπώλειαν, ἀλλὰ πλοτεως εἰς πειριπολησιν ψυχῆς. Ἐπειδὴ ἐφόδησεν ἐν τῷ εἰπεῖν· Ὅτι οὐκ εὑδοκεῖ ή ψυχὴ μου· φησὶν διτι ήμετος οὐκέτι ἐσμὲν τῶν ἀποιλυμένων διὰ τὸ ὑποστέλλεσθαι καὶ ἀπορρίφθυμειν ή διστάζειν, ἀλλὰ τῶν ἐν τῇ πίστει βεβαίων, ὥστε πειριποτῆσαι τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς, τουτέστι κτήσαθαι, φυλάξαι, καὶ σῶσαι. Πειριποτῆσαι γάρ ή πρόσκτησις, δ προσπορισμός.

ΚΕΦΑΛΑ. ΙΑ'.

"*Ἐστι δὲ πίστις ἐλπιζομέτων ὑπόστασις. Λοιπὸν ὑπογράφεται ήμιν τὴν πίστιν, καὶ φησὶν διτι οὐσίωσίς ἔστι τῶν μῆτων δυτῶν καὶ ὑπόστασις τῶν μη ὑφεστώτων· οἷον ή ἀνδαστασις οἴπων ὑφέστηκεν, ἀλλ' ή πίστις οὐφιστῷ αὐτήν, καὶ πρὸς ὅφθαλμῶν ήμιν τίθησι.*

Πρωτημάτων ἔλεγχος οὐ βλεπομένων. Ἐλεγχος, Α τουτέστι, δεῖξις, φανέρωσις ἀδήλων πραγμάτων. Ποιεὶ γὰρ ταῦτα βλέπεσθαι τῷ νῷ ἡμῶν ὡς παρόντα. Εἰ τοίνυν τοιαῦτα δύναται ἡ πίστις, τί ὑμεῖς βούλεσθε αὐτὰ πρακτικῶς⁴⁸ ἰδεῖν, ἵνα ἐκπέσσητε τῆς πίστεως; Τοῦτο δὲ οὐδὲν ἀλλο ἔστιν, ἢ ἐκπεσεῖν ἀπὸ τοῦ δίκαιοι εἶναι. Ὁ γὰρ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται.

'Ἐρ αὐτῇ γάρ ἐμαρτυρήθησαν οἱ πρεσβύτεροι. Τουτέστιν, ἐν αὐτῇ τῇ πίστει ἐμαρτυρήθησαν παρὰ τοῦ Θεοῦ οἱ παλαιοὶ πάντες· ἥμοιολαγήθησαν δὲτι θεωρήπενταν αὐτόν.

Πίστει ροῦμεν κατηρτίσθαι τοὺς αἰώνας φήματι Θεοῦ, εἰς τὸ μὴ δικαίωμα διαβάσθαι τὰ βλεπόμενα γεγονέται. Ἐπειδὴ ἡ πίστις διαβάλλεται παρὰ τοῖς μὴ νοοῦσι τὴν δύναμιν αὐτῆς, πρᾶγμα ἀναποδεικτὸν αὐτὴν λέγουσι, καὶ ἀπάτην πρόδηλον⁴⁹, δείχνυσιν, δὲτι τὰ μέγιστα διὰ πίστεως, καὶ οὐ διὰ λογισμῶν κατορθῶνται. Καὶ γὰρ δὲτι ὁ Θεὸς λόγῳ τὰ δύντα ἐκ μὴ δυτῶν ἐποίησε, ποιὰ ἀπόδειξις ἡμῖν παρέστησεν; οὐδὲμίᾳ, ἀλλὰ πίστις μόνη. Πίστει οὖν ροῦμεν κατηρτίσθαι τοὺς αἰώνας, τουτέστι, γενέθλιοι φήματι Θεοῦ. Διὰ τὸ πίστει; διότι ἐκ μὴ φαινομένων τὰ βλεπόμενα γέγονεν· ὁ πίστεως δεῖται. Ἡ καὶ οὕτω· Ἐρήματι Θεοῦ γενομένῳ διὰ τὸ προσαχθῆναι τὰ δύντα ἐκ μὴ δυτῶν. Αἰώνας δὲ ἀκούων, καὶ τὰ ἐμπειρεύθμενα τούτοις αἰώνια⁵⁰ νόει, ναὶ μήν καὶ χρόνους καὶ πάντα τὰ ἱγχρονα, καταχρηστικώτερον τῶν αἰώνων καὶ τοὺς χρόνους δηλούντων· ἐπεὶ δὲ κυρίως αἰών, ἀλλο τι παρὰ τὸν χρόνον, καὶ εἴς, οὐ πολλοί.

Πίστει πλείονα θυσίαν Ἀβελ παρὰ Κάιρ προστήνεται τῷ Θεῷ. Ἐπειδὴ μέγα ἡ πίστις, καὶ γενναίας δεῖται ψυχῆς, οἱ δὲ Ἐβραῖοι πιστοὶ ἐξησθήησαν, καὶ κατ' ἀρχὴν μὲν πίστιν ἐνεδείξαντο, θυσέον δὲ ἀπὸ τῆς συνεχείας τῶν θλίψεων ὀλιγοφύχουν, παρεκάλεσε μὲν αὐτοὺς ἀπὸ τῶν κατορθωθέντων αὐτοῖς, καὶ ἀπὸ τῆς Γραφῆς, εἰπών· Ὄτι δὲ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται· καὶ ἀπὸ λογισμῶν, εἰπών· Ἐστι δὲ πίστις ἐλπιζομένων ὑπόστασις⁵¹ νῦν δὲ ἀπὸ τῶν μεγάλων καὶ παλαιῶν ἀνδρῶν. Ὄταν γὰρ εὑρῇ δὲ ἄνθρωπος κοινωνούς πεπθῶν, ἀναπαύεται καὶ ἀναπνεῖ. Παράγει οὖν τὸν Ἀβελ, καὶ φησιν δὲτι πίστει προσήνεγκε θυσίαν πλείονα, τουτέστι, τιμιωτέραν παρὰ τὴν τοῦ ἀδελφοῦ. Τίνα γὰρ εἰδεν ἀλλον πρὸ αὐτοῦ; τὸν πατέρα, ή τὴν μητέρα, καὶ μήν προσέκρουσαν τῷ Θεῷ· ἀλλὰ τὸν ἀδελφόν; καὶ οὗτος ἡτίμασε. Πίστει οὖν μόνη ὀδηγήθη εἰς τὸ προσενεγκεῖν ὃν εἶχε τὰ κρείττονα, πιστεύσας, δὲτι τὸν μισθὸν λήψεται.

Δι' ἣς ἐμαρτυρήθη εἶραι δίκαιος, μαρτυροῦντος ἐπὶ τοῖς δώροις αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ. Ὁ γὰρ πρὸς τὸν Κάιρον εἰρηκὼς Θεὸς, Οὐκ ἀν δρθῶς μὲν προσενέγκης, δρθῶς δὲ μὴ διέληγε· ἐμαρτύρησε τῷ Ἀβελ,

Argumentum non apparentium. Argumentum, 731 hoc est, demonstratio et manifestatio rerum quae non sunt conspicuae. Facit enim ut ista mente nostra cernamus, haud secus ac si praesentia essent. Si igitur talia potest fides, quid vos ea actualliter videre velitis, ut excidatis a fide? Quod sane nihil est aliud quam excidere a justitia. Justus enim ex fide vivet.

Vers. 2. In ipsa enim testimonium consecuti sunt seniores. Hoc est, in ipsa fide testimonium assecuti sunt omnes veteres a Deo, ac confessi sunt quod eum coluerint.

Vers. 3. Fide intelligimus aptata esse sacerula verbo Dei, ut ex invisibilibus visibilia fierent. Quia fides reprehenditur ac iis qui potentiam ejus non intellegunt, qui asseverant eam esse rem indemonstrabilem adeoque manifestam imposturam; ostendit quod maxima quæque per fidem transigantur, et non per ratiocinationes. Nam quod Deus verbo, ea quæ sunt, ex iis quæ non sunt, creavit, que demonstratio nobis exhibuit? Nulla sane, sed sola fides. Fide igitur intelligimus aptata esse sacerula, hoc est, facta esse verbo Dei. Cur fide? quippe quod ex invisibilibus, et ex iis quæ non videntur, facta similiquæ videntur: quod fide opus habet. Vel sic: Verbo Dei, quo factum est ut producerentur ex iis quæ non sunt, ea quæ sunt. Cum autem audis, sacerula, ea simul intellige æterna quæ istis continentur, imo vero tempora, adeoque cuncta temporaria, inusitatiorē loquendi modo sacerulis etiam tempora significantibus. Nam propriæ sacerulum aliud quidquam quam tempus est, et unum, non multa.

Vers. 4. Fide copiosiorem hostiam Abel quam Cain obtulit Deo. Quia res magna est fides, et genera rosa anima indiget, Hebrei autem fideles infirmi erant, ac primum quidem fidem demonstrarunt, dinceps vero ob afflictionum frequentiam pusillanimos reddebantur, adhortatus est eos a rebus per eos præclare gestis, et a Scriptura, dicens, quod justus ex fide sit victurus: et a ratiocinationibus, inquiens: *Fides est eorum quæ sperantur subsistētia:* nunc vero a magnis et priscis viris etiam argumenta profert. Cum enim homo invenerit participes adversitatum, recreatur ac respirat. Producit igitur Abelum, inquiens: Fide obtulit victimam majorem, hoc est pretiosiorem, quam frater. Quem enim videbat alium ante se? patremne aut matrem? at illi impegerant adversus Deum. At fratrem? verum et is Deum non coluerat. Fide ergo sola productus est ut offerret Deo ex melioribus quæ habebat, credens se mercedem accepturum.

Per quam testimonium consecutus est, quod esset justus, testimonium perhibente Deo super donis ejus. Cum enim ad 732 Cainum dixisset Deus: Non recte offers, nec recte dividis: testimonium perhi-

Variæ lectiones.

⁴⁸ πραγματεικῶς ο. ⁴⁹ πάντα ο.

buit Abel, quod et recte obtulerit, quatenus daturi Deo obtulit quæ ab illo accepit: ac recte divisit, quia ienus meliora ceu Domino suo separavit. Fertur etiam quod ignis e cœlis descendens absumperit sacrificium, atque inde agnovit Cain sibi antelatum esse Abelum. Unde enim alias habuisset compertum? Hinc aliquis corum qui Hebreæ in Græcam lingua transtulerunt, sic vertit: *Intuitus est in victimis Abeli Dominus, et incendit.*

Et per illam defunctus adhuc loquitur. Hoc est, per ipsam fidem adhuc loquitur, id est, fides fecit eum hodie vivere, ac doctorem omnibus constitui, loquentem propemodum: *Imitamini me, mortales, ac justi facti placete Creatori.* Loquitur igitur, hoc est, cum glorificatur, cum prædicatur, cum memoria ejus instauratur, loquitur: perinde ac cœlum loquitur, cum a nobis solummodo cernitur. Non enim tantum sermo persicit, quantum illius afflictio. Illoc autem dixit, ut ostendat infirmis quod justus quadam tenus etiam hic fruatur honore: itaque et vos fruemini. Nonnulla vero exemplaria laleantur habent, non recte, ut opinor.

VERS. 5. *Fide Enoch translatus est, ne videret mortem, et non inveniebatur, quia transtulerit eum Deus: ante translationem enim ejus testimonium habuit quod placuerit Deo.* Iste majorem fidem quam Abel demonstravit. Nam quæ Abel contigerunt, potuerunt ipsi esse scandalo, quod Abel justus cum esset, permisus sit occidi a fratre. Quid enim prodest punitum esse occisorem? Quid inde commodi retulit Abel, cum jam antea e medio esset sublatus? Magnam itaque fidem demonstravit Enoch, credebas Deum retributorem fore in futuro sæculo, licet non in presenti, perque eam fidem placuit Deo, ac beneplacens translatus est. Fide igitur translatus est: hoc est, fides in causa suit cur in cœlum transferetur, per quam placuerat Deo. Animadverte autem quomodo Deus per Abelum mortis sententiam veram esse demonstravit: rursus per Enoch sententiam illam temporariam esse ostendit, atque abolendam. Proinde quod vivens translatus sit, et quod vivat, scimus: ubi autem, aut quomodo, incertum est, Scriptura non patet faciente.

VERS. 6. *Sine fide autem impossibile est placere.* D Nisi enim crediderit quispiam compensationem esse honorum et malorum, non beneplacebit Deo. Quomodo enim laboriosum virtutis iter ingrediatur, non persuasus in futuro sæculo multiplices ac stabiles esse retributions? Audi porro sequentia.

Credere enim oportet accidentem ad Deum, **733** quod sit, et quod inquirentibus se remunerator sit. Quod Deus est, et quod remunerator est, per fidem tenemus: quidam enim a casu esse omnes res censem: quid vero sit Deus secundum substantiam, incomprehensibile prorsus apud moderatores habebatur. Quid vero est, inquirentibus ipsum? hoc

A ðti καὶ ὅρθως προσήνεγκε, καθὸ τῷ δόντι προσῆγαγεν, ἀ τέξ ἑκείνου εἶχε, καὶ ὅρθως διεῖλε, καθὸ τὰ χρεῖτα, ὡς δεπότη. Λέγεται δὲ ὅτι καὶ πῦρ κατελέ. Θὸν ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ ἀνήλωσε τὴν θυσίαν, καὶ ἐκ τούτου καὶ ὁ Κάιν ἐπέγνω δι προστιμόθη ὁ Ἀβελ. Πῶς γάρ ἂν ἀλλως; Διὸ κατεις τῶν μεταθεμένων τὴν Ἐβραῖαν εἰς τὴν Ἑλλάδα γλωτταν, οὗτις Εθηκεν· Ἐπέδειπτεν ἐπὶ τὰς θυσίας "Ἄβελ ὁ Κύριος, καὶ ἐπέρησε.

Καὶ δι' αὐτῆς ἀποθανὼν ἦτι λαλεῖ. Τουτέστι, καὶ δι' αὐτῆς τῆς πίστεως ἔτι λαλεῖ, τουτέστιν, ἡ πίστις αὐτὸν ἐποίησεν ἔτι ζῆν, καὶ διδάσκαλον καθίστασθαι πᾶσι λαλοῦντα μονονούχη· Μιμήσασθε με, ἀνθρώποι, καὶ εὐχρεστεῖτε,⁴⁷ τῷ πλάσαντι, δίκαιοι γενέμενοι. Λαλεῖ οὖν, τουτέστι, δοξαζόμενος, φημικέμενος, μημονεύμενος λαλεῖ· ὡς καὶ ὁ οὐρανὸς λαλεῖ δρώμενος μόνον. Οὐ τοσοῦτον γάρ λόγος ἀνύει, ὅσον τὸ ἑκείνου πάθος. Τοῦτο δὲ εἰπεν, ἵνα δεξῆρη τοῖς διεγούχοις, δι τὸν μέρει ἀπολαύει τιμῆς καὶ ἐνταῦθα δίκαιοις. Όστε καὶ ὑμεῖς ἀπολαύσεσθε. Τινὰ δὲ τῶν ἀντιγράφων, λαλεῖται, ἔχουσιν, οὐ καλῶς οἴμαι.

Πίστει Ἐνώχ μετετέθη τοῦ μὴ ἰδεῖν θάνατον, καὶ οὐκ εὑρίσκετο, διστι μετέθηκεν αὐτὸν ὁ Θεός· πρὸ τῷ τῆς μεταθέσεως αὐτοῦ, μεμαρτύρηται εὑρεστηκέναι τῷ Θεῷ. Οὗτος μετέκαι πίστιν τοῦ "Ἄβελ ἐπεδείξατο. Τὰ γάρ εἰς τὸν "Ἄβελ γενέμενα, ἵκανα ἢν αὐτὸν σκανδαλίσαι, δι τὸ δίκαιοι; ὃν συνεχωρήθη ὁ σφαγῆς; πίσις ὀψεία εἰκενικὴ ἐκποδῶν ἥδη γεγονότι⁴⁸; Μεγάλον οὖν πίστιν ἐπεδείξατο, πιστεύασις δι τὸν μεταθαπόδητον ὁ Θεός ἐν τῷ μέλλοντι, εἰ καὶ μὴ νῦν⁴⁹· καὶ δι' αὐτῆς εὐηρέστησε τῷ Θεῷ, καὶ εὑρεστήσας μετετέθη. Πίστει οὖν μετετέθη, τουτέστιν, ἡ πίστις αὐτὸν μετέθηκε, δι τὸν εὐηρέστησεν. "Ορα δὲ πῶς διὰ μὲν τοῦ "Ἄβελ ἐδεξεν ὁ Θεός τὴν ἀπόφασιν τὴν περὶ τοῦ θανάτου, ἀληθῆ· διὰ δὲ τοῦ Ἐνώχ πάλιν ἐδεξεν, δι τὸν εὐηρέστησεν. "Οτι μὲν οὖν ζῶν μετετέθη, καὶ δι τὸν ζῆν, ισμεν· ποῦ δὲ, ἡ πῶς; "Ἄδηλον, τῆς Γραφῆς μὴ εἰπούσης.

Χωρὶς δὲ πίστεως ἀδύνατο εὑρεστῆσαι. Εἰ γάρ μὴ πιστεύσῃ τις ἀντίδοσιν εἶναι καλῶν καὶ κακῶν, οὐκ ἀν εὑρεστήσῃ. Πῶς γάρ ἂν τὴν ἐπίπονον τῆς ἀρετῆς δόδην βασίσῃ, μὴ πιστεῖται εἶναι ἐν τῷ μέλλοντι πολλαπλασίας καὶ μονιμωτέρας τὰς ἀμοιβάς; "Ακουε δὲ καὶ τῶν ἑκῆς.

Πιστεῦσαι γάρ δεῖ τὸν προσερχόμενον τῷ Θεῷ, δι τὸν εἰστι, καὶ τοῖς ἐκέντοντις αὐτὸν μισθαποδητης γίνεται. Τὸ μὲν, δι τὸν εἰστι Θεός, καὶ μισθαποδητης γίνεται, διὰ πίστεως ἔχομεν· τινὲς γάρ αὐτόματα φασιν εἶναι τὰ δυτα, τὸ δὲ, τις εἰστι κατ' οὐσίαν, ἀνεπιχείρητον ὅλως τοῖς γε σωφρονοῦσι. Τι δὲ εἰστι, τοῖς ἐκέντοντις αὐτὸν; τουτέστι, τοῖς διὰ βίου εὐ-

Variæ lectiones.

⁴⁷ εὐαρεστεῖν ο. ⁴⁸ γενομένῳ ο. ⁴⁹ αἰῶνι ἥμιν ο.

αρεστεῖν αὐτῷ σπεύδουσιν, οὐχὶ τοῖς περιεργάζομέν εἰς διὰ τῆς ἔξω σφράξ. "Ορά δὲ σοφίαν Παύλου, πῶς ὑποστέρει πανταχοῦ τὸν μισθακόδοττης, διὰ τοὺς διληγούχουντας Ἐβραίους πιστούς.

Πλοτει χρηματισθεὶς Νῶε περὶ τῶν μηδέπω βλεπομένων, εὐλαβηθεὶς κατεσκεύασε κιβωτὸν εἰς σωτηρίαν τοῦ οἴκου αὐτοῦ. Ὁ Νῶε, φησιν, ἐχρηματίσθη παρὰ τοῦ Θεοῦ, τουτέστιν, ἐδιάχθη περὶ ἀδήλων πραγμάτων, καὶ οὐκ ἡπίστησεν. Ἀλλὰ καίτοι αἰθρίας οὐσίας, καὶ πάντων τρυφώντων, καὶ μηδὲν δεινὸν προσδοκώντων· οὐδὲ γάρ ὥρατο οὐδὲν τοιούτον· δικαίας αὐτὸς πιστεύσας τῷ Θεῷ, ηγάλαβηθη τὸν κατακλυσμὸν, καὶ κατεσκεύασε κιβωτὸν, δι’ οὗ σέσωκεν ἐκ τοῦ κατακλυσμοῦ πάντας τοὺς τοῦ οἴκου αὐτοῦ. Σημείωσαι δὲ, διτὶ χρηματίζει Θεὸς, χρηματίζει καὶ τὸ Πνεῦμα· κατὰ τὸ γεγραμμένον περὶ τοῦ Σαμεὼν· Ἡρ αὐτῷ κεχρηματισμένορ ύπο τοῦ Πνεύματος τοῦ ἀγίου. Θεὸς δρά τὸ Πνεῦμα.

Δι’ οὓς κατέκριτε τὸν κόσμον. Τουτέστιν, έδειξεν αὐτοὺς ἀξίους κολάσεως, οἵτε οὐδὲ κατασκευαζομένην ἐν τοσούτῳ χρόνῳ τὴν κιβωτὸν δρῶντες εἰς συναίσθησιν ἥλθον, ή ἐπιστευσαν διτὶ ἔσται κατακλυσμός.

Καὶ τῆς κατὰ πλοτει δικαιοσύνης δρένετο κληρούρωμος. Τουτέστιν, ἐκέρδησε τὸν δίκαιος φανῆναι παρὰ Θεῷ, ὅπερ τὸ τῆς δικαιοσύνης, φησιν, δνομα αὐτῷ η πλοτεις ἔχαριστο⁴⁰.

Πλοτει καλούμενος Ἀβραὰμ, ὑπήκοονσεν ἐξ αἰλιθεῖν εἰς τὸν διὸν ἐμελλε λαμβάνειν εἰς κηληρούμεναν. Ἐπειδὴ πρὸς τούτον καὶ τοὺς λοιποὺς πατριάρχας ἀπέβλεπον οἱ ἔξι Ἐβραίων πιστοί, ὡς μυρίων ἀπολαύσαντας ἀγαθῶν, μέλλεις δεῖξαι διτὶ οὐδὲντος οὐδὲπον οὐδὲν ἔχομεστο. Φησιν οὖν διτὶ πλοτει δημήκουσεν Ἀβραὰμ, κελευσμένος ἀφεῖναι τὴν πατρίδα. Τίνα γάρ εἶδεν, ἵνα ζηλώσῃ; Ὁ Πατὴρ αὐτῷ εἰδωλολάτρης ἦν, προφητῶν οὐκέτι ξουτεν. Οὔτε πιστεως ἦν τὸ οὐπακοῦσαι ὡς ἀλτηθεύοντι τῷ Θεῷ περὶ ὧν οὐπισχνείτο, καὶ ἀφεῖναι τὰ ἐν χερσὶ.

Καὶ ἐξῆλθε μὴ διπιστάμενος ποῦ ἔρχεται. Κατοιγε καὶ εἰ ἔδει, τίς ηγάκαζεν αὐτὸν καταλείψαντα τὰ ἔτοιμα διώκειν τὰ ἀνέτοιμα; Οὐ δὲ οὐδὲ δέδει, τίς ἔστιν η γῆ διώς ἔκεινη εἰς τὴν καλεῖται.

Πλοτει παρφύησεν εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαργελασ, ὡς ἀλλοτρίαν. Τὴν γῆν, φησιν, ἔκεινην ἣν ἐπιγγειλατο δ Θεὸς δοῦναι αὐτῷ καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ, ταύτην κατέψεις ὡς ἀλλοτρίαν. Ηῶς ἀλλοτρίαν; Καὶ γάρ καὶ τὸν τάφον τῆς Σάρρας ἔξωνήσατο, καὶ δύμας οὐ διεκρίθη, οὐδὲ εἰπεν: Ἐψύσατο δ Θεός· ἀλλ’ ἐπιστευσεν, διτὶ ἀναμφισβήτως δώσει ταύτην δ εἰπών.

'Ἐρ σκηραῖς κατοικήσας. Τοσοῦτον ὡς ἀλλοτρίαν αὐτὴν κατέψει, ὅστε οὐδὲ οἰκίαν εἶχεν, ἀλλ’ ἐν σκηναῖς κατώκει, ὅπερ τῶν ξένων ἔστι, τῶν καλοτε εἰς ἄλλο μέρος μεταβαινόντων, διὰ τὸ μὴ ἔχειν τι ἔδιον.

⁴⁰ Luc. II, 26.

Variæ lectiones.

⁴⁰ ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλιθεία μ.

Aest, in vita placere studentibus, non externa sapientia curiosis. Considera Pauli sapientiam, quomodo subterserat undique Deum esse retributorem, ob vacillantes fideles Hebreos.

Vers. 7. *Fide Noe, responso accepto, de iis quae nondum videbantur, metuens aptavit aream in salutem domus suæ. Noe, inquit, a Deo responsum accepit, hoc est, edocet est de rebus obscuris, et non sicut incredulus. Sed etsi aer serenus erat, et omnes voluptatibus ac deliciis indulgerent, neque quidquam periculi exspectarent, neque enim ullum tale cernebat, attamen ille credens Deo, metuit diluvium, construxitque aream, qua conservavit omnes qui ex sua domo erant. Observa autem, quod oraculum edit Deus, et oraculum edit Spiritus sanctus; perinde ac scriptum est de Simeone: Responsum accepit a Spiritu sancto⁴¹. Deus igitur est ipse Spiritus.*

Per quam damnarit mundum. Hoc est, commonestravit eos supplicio dignos, utpote qui aream tanto temporis spatio fabricatam videntes, neque sic latum ad consentiendum adducebantur, aut diluvium futurum credebant.

Ac justitiæ, quæ est per fidem, haeres est institutus. Hoc est, lucratus est, ut justus videretur apud Deum: quod justitiae nomine, inquit, fides ei largita est.

C*Vers. 8. Fide vocatus Abraham, obedivit in locum exire quem accepturus erat in hereditatem. Quia ad hunc et ad reliquos patriarchas desigerent oculos Hebrei fideles, tanquam qui innunera bona a Deo accepissent, ostensurus est quod nullus unquam quidquam mercedis retulerit. Ait ergo: Fide Abraham obsecutus est, jussus relinquere patriam. Quiem autem ille conspercat, ut imitaretur? Paterei idololatria erat, prophetas non audiverat. Proinde fidei erat, obedire Deo ceu vera loquenti de iis quæ pollicebatur, ac relinquere ea quæ in manibus erant.*

Et exiit nesciens quo iret. Atqui etiamsi scivisset, quisnam cogebat eum, ut iis omissis quæ in promptu erant, ea persequeretur quæ non essent in promptu? At vero ille, quænam omnino erat illa terra ad quam vocatur, nescivit.

D*nis, tanquam in aliena. Terram, inquit, illam quam promiserat Deus sese daturum illi et semini ejus, incoluit tanquam alienam. Quomodo alienam? Nam 734 et Sarræ sepulcrum emit, neque latrem dubitavit, neque dixit: Mentitus est Deus; sed credit quod haud dubie daturus esset hanc is qui promiserat.*

In casulis habitando. Adeo tanquam in aliena terra illic habitabat, ut ne propriam quidem domum haberet, sed in tentoriis habitaret, quod peregrinorum est alias ad alios fines transiuntium, propterea quod nihil proprii possident.

Cum Isaac et Jacob cohæredibus promissionis ejusdem. Isaac, inquit, et Jacob perinde incoluerunt eam, ut alienam. Philistai Isaaco invidebant, et Abimelech puteos ejus auferebat et conjugem ipsam, et subinde ad alium atque alium transibat locum. Jacob autem non solum a fratre Esau persecutionem patiens sibi metuebat, verum etiam ex Mesopotamia reversus, emit locum, in quo fixit tabernaculum. Et jam quidem in Bethel, jam vero in Ephrata migrabat, nullo loco certus manens, instar advenæ. Interim tamen et ipsi promissionis hæredes fuerunt, ut pater. Tibi enim dabo, inquit, et semini tuo. Attamen increduli non fuerunt.

VERS. 10. *Exspectabat enim fundamenta habentem civitatem. Eam ob rem, inquit, erant advenæ, et commorabantur in tabernaculis fundamentum non habentibus, quod exspectabant cœlestem urbem, quæ vera fundamenta habeat, quæ semper consistant, neque unquam marcida reddantur. Propterea et Deus animadvertis eos aspernari terrenas promissiones, distulit eas, majores ipsis præparans utpote qui illis digni erant, quæ scilicet de rebus terrestribus non erant. Deinde illi promissionem terrestrium accipientes, eam contemnebant, ac cœlum expetebant. Vos autem, o fideles, cœlesti promissione accepta, terram expetitis : ecquon non ejus vos pudet ?*

Cujus artifex et conditor Deus. Papæ, quantum est urbis istius encomium, architectum habere Deum !

VERS. 11. *Fide et ipsa Sarrha, sterilis cum esset. Pudificare valet, quod ait, Et ipsa Sarrha, perinde ac si dicat : Femina credidit, et vos non erubescitis, si muliere in animi magnitudine inferiores deprehendamini ? Qui vero credidit quæ risit ? Profecto credidit, etiamsi riserit : postea enim reprehensa perterrefacta est : quod fidei erat indicium. Planum enim est quod magnum quemdam arbitraretur, adeoque supra hominis esse natum eum, qui secum loqueretur.*

*Virtutem ad conceptionem semen accepit. Hoc est, confortata est ut reciparet ac contineret dejecatum in ipsam semen Abrahami. Vel quia istarum rerum studiosi indagatores asserunt, mulierem **735** etiam veluti semen quoddam a sece conservere, forsitan sic accipendum est, ad conceptionem semen, pro eo quod est, ut et ipsa subministraret semen.*

Ac præter ætatis tempus peperit. Paulo ante eam sterilem dixit : nunc ait quod et præter tempus ætatis peperit. Itaque duplice habebat defectum, unum naturæ, quod sterilis erat : alterum senectutis.

Quia fidem credidit eum qui promiserat. Fide-

Mετὰ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ τῶν συγκληρούμων τῆς ἐπαγγελίας τῆς αὐτῆς. Καὶ ὁ Ἰσαὰκ, φησι, καὶ ὁ Ἰακὼβ οὗτα ταῦτην κατέκησαν ὡς ἀλλοτρίαν. Ο μὲν Ἰσαὰκ φθονούμενος ὑπὸ τῶν Φιλισταίων, καὶ ἀφαιρούμενος τὰ φρέατα ὑπὸ τῶν περὶ Ἀδιμέλεχ, καὶ τὴν γυναικαν αὐτήν, καὶ ἀλλοτε εἰς ἄλλον τόπον μεταβαίνων. Ο δὲ Ἰακὼβ, οὐ μόνον ὡς ἐλαυνόμενος ὑπὸ τοῦ φόου τοῦ Ἡσαῦ, ἀλλ’ ὅτι καὶ ἀπὸ τῆς Μεσοποταμίας ἀνελθών, ἔξωνήσατο τὸν τόπον, Ἐνθα ἔστησε τὴν σκηνήν· καὶ νῦν μὲν εἰς Βαιθήλ, νῦν δὲ εἰς Ἐφραΐθ μετεῖσαν, ἀντατῶν ὡς πάροικος. Καίτοι γε καὶ αὐτοὶ κληρονόμοι ἦσαν τῆς ἐπαγγελίας, ὡς καὶ ὁ πατήρ. Σοὶ γάρ δώσω αὐτήν, καὶ τῷ σπέρματι σου. Ἀλλ’ ὅμως οὐκ ἡπιστησαν.

Ἐξεδέχετο γάρ τὴν τοὺς θεμελίους ἔχουσαν πολὺν. Διὰ τοῦτο, φησι, τὴν γῆν παρώκουν ἐν σκηναῖς, αἱ θεμελίοις οὐκ ἔχουσι⁸¹, διότι ἐξεδέχοντο τὴν οὐράνιον πόλιν, ήτις ἀληθινοὺς ἔχει θεμελίους, ἀλλ’ ἐστῶτας, καὶ μηδέποτε σαθρουμένους. Διὸ καὶ ὁ Θεὸς ὄρῶν αὐτοὺς καταφρονοῦντας τῶν γῆνων ἐπαγγελιῶν, ἀνεβάλετο ταύτας, τὰς μείζους αὐτοῖς⁸² ἐποιημάζων, ὡς ἔκεινων ἀξίοις, οὐ τῶν τῆς γῆς. Εἴτα ἔκεινοι γῆς ἐπαγγελίαν λαμβάνοντες, κατεφρόνουν, καὶ τοῦ οὐρανοῦ ἐφίεντο. Υμεῖς δὲ, ω πιστοί, οὐράνιον ἐπαγγελίαν λαβόντες, γῆς ἐπιθυμεῖτε, καὶ πῶς οὐκ αἰσχύνεσθε;

Ἡς τεχνίτης καὶ δημιουργὸς ὁ Θεός. Βαβαλ, οἶον τὸ τῆς πόλεως ἔκεινης ἐγκώμιον, τὸ ἀρχιτέκτονα σχεῖν τὸν Θεόν ;

Πιστεῖ καὶ αὐτὴ Σάρρα στεῖρα οὖτα. Ἐντρεπτικόν ἐστι, Καὶ αὐτὴ Σάρρα, ὡσανεὶ ἐλεγεν. Ἡ γυνὴ ἐπίστευσε, καὶ ὑμεῖς οὐκ αἰσχύνεσθε, εἰ γυναικὸς μικροψυχτεροι εὐρίσκεσθε ; Πῶς δὲ ἐπίστευσεν ἡ γελάσασα ; Ναὶ ἐπίστευσεν, εἰ καὶ ἐγέλασεν· καὶ γάρ ὑστερὸν ἐλεγχθεῖσα ἐφοβήθη· ὅπερ πίστεως ἦν. Δῆλον γάρ ὅτι μέγαν τινὰ καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον ἐπίστευσεν εἶναι τὸν προσδιαλεγόμενον.

Δύραμιν εἰς καταβολὴν σπέρματος ἔλισε. Τούτεστιν, ἐνεδυναμώθη εἰς τὸ ὑποδέξασθαι καὶ χρειῆσαι τὸ καταβλῆτν εἰς αὐτὴν σπέρμα τοῦ Ἀβραάμ. Ἡ ἐπειδὴ φασιν οἱ ταῦτα ἀκριβωσάμενοι, καὶ τὴν γυναικαν οἶον τι σπέρμα ἀφ’ ἐκτῆς συνεισάγειν, μήποτε ὄντως ἐκληπτέον τὸ, εἰς καταβολὴν σπέρματος, ἀντὶ τοῦ, εἰς τὸ καταβαλεῖν καὶ αὐτὴ σπέρμα.

Καὶ παρὰ καιρὸν ἡλικίας ἔτεκεν. Εἶπεν ἀνω, ὅτι στεῖρα ἦν· νῦν λέγει, διότι καὶ παρὰ καιρὸν ἡλικίας ἔτεκεν. Όστε διπλὴν εἶχε πήρωσιν⁸³, τὴν τε ἀπὸ φύσεως, διότι στεῖρα ἦν, καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ γήρας.

Ἐπειδὴ πιστὸν ἡγίστατο τὸν ἐπαγγειλάμε-

Variæ lectiones.

⁸¹ Θεμ. οὐκ ἔχουσις ο. ⁸² ἔκεινοις ο. ⁸³ στείρωσιν ο.

νοι. Πιστὸν, τουτέστιν ἀληθῆ, ἐπηγγείλατο γάρ· Αἰαν, id est verum; promiserat enim: *Circa illud tempus veniam, et erit Sarrhæ filius.*

Σάρφα νύδε.

Διὸ καὶ ἄγ⁵³ ἵερδς ἐπερηθησαρ, καὶ ταῦτα reteκρωμέρου, καθὼς τὰ δεσμα τὸν οὐρανὸν τῷ πλήνει, καὶ ὡς ἡ ἀμυναὶ ἡ παρὰ τὸ κεῖλος τῆς θαλάσσης, ἡ ἀραιθμητος. Οὐ τοῦτο μόνον ἐποίησεν ἡ πίστις, τὸ γεννῆσαι, ἀλλὰ δὲ καὶ τοσούτους, ἔσους οὐδὲ αἱ εὐφοροὶ γυναικες. Μάτε δύο θαύματα. Πῶς δὲ ἡσαν ἀναρθμητοι; Ἡριθμηθησαν γάρ πολλάκις. "Ητοι γοῦν ὑπερβολικῶς τοῦτο εἴρηται κατὰ τὴν συνήθειαν τῆς Γραφῆς, ὡς τὸ Εἶδομεν πολλεῖς ἀγρι τὸν οὐρανὸν· ή διὰ τοὺς αἱ εἰπιγενομένους εἶπε τὸ ἀναρθμητον.

BΚατὰ πλοτινὰ ἀπέθανον οὐρτοι πάντες, μὴ κομισάμενοι⁵⁴ τὰς ἀπαγγελίας. Δύο ἐνταῦθα ζητεῖται· πῶς εἰπὼν περὶ τοῦ Ἐνώχ, δὲ, Μετεπέθη τοῦ μὴ ιδεῖν θάρατο· νῦν λέγει, Ἀπέθανον οὐρτοι πάντες; Καὶ πάλιν, πῶς εἶπε νῦν, δὲ οὐκ ἔλαβον τὰς ἀπαγγελίας, καίτοι γε τὸν Ἀδελ ἐτί λαλεῖν εἶπε, διὰ τοῦ παρὰ πᾶσι δοξάζεσθαι; Καὶ τὸν Ἐνώχ μετατεθῆναι, τὸν Νῶε μισθὸν λαβεῖν, τὸ σωθῆναι μετὰ τοῦ οἴκου αὐτοῦ, καὶ τὸ δίκαιον κληθῆναι· καὶ τὸν Ἀβραὰμ παιδοποιήσας ἐκ τῆς Σάρφας. Τὸ μὲν εὖν· Ἀπέθανον οὐρτοι πάντες, δέξαις ἀντὶ τοῦ· Οἱ τεθνήκτες, ὑπεξηρημένους δηλαδὴ τοῦ μὴ ίδεσθος θάνατον. Τὸ δὲ μὴ λαβεῖν τὰς ἀπαγγελίας, ἀληθὲς περὶ πάντων λεγόμενον. Οὐ γάρ ἐπὶ τούτοις μόνοις ὁ μεγαλόδωρος Θεὸς διέλυσε τοὺς μισθούς τῶν μεγάλων καμάτων τῆς πίστεως, τῷ μὲν Ἀδελ ἐπὶ τῇ παρ' ἀνθρώπουις δέξῃ, τῷ δὲ Ἐνώχ ἐπὶ τῇ μεταθέσει, τῷ δὲ Νῶε ἐπὶ τῇ ἐκ τοῦ κατακλυσμοῦ σωτηρίᾳ, καὶ τῷ Ἀβραὰμ ἐπὶ τῇ παιδοποιΐᾳ· ἀλλὰ δῆλον, ὡς ταῦτα μὲν γεύματα καὶ ἀρραβώνες εἰσὶ τῶν ἀληθεύνων ἀπαγγελιῶν, διὰ τοὺς μικροφύχους ἥμας τοὺς ἀγίοις προδιδόμενα, ἵνα ἀπὸ τούτων καὶ περὶ ἐκείνων πιστεύωμεν. Ἀλλὰ δὲ τινα μεγάλα, καὶ ἀὶ περὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀγένη, ἡτοι μασταῖς αὐτοῖς, ἢ οὐπω ἔλαβον, ὡς περ καὶ ὁ Κύριος φησιν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, ἐν τῷ νῦν αἰώνι ἔκατοντα πλαστὸν λήψεσθαι τὸν ἀποταξάμενον, καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ζωὴν αἰώνιον.

'Αλλὰ πόρθωθεν αὐτάς ιδόντες καὶ δοκασάμενοι. Ἐνταῦθα αἰνίττεται αὐτοῖς; τὰ περὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, καὶ τῆς ἀναστάσεως, καὶ τῶν ἀρδήτων ἀγαθῶν μυστήρια καὶ ιδόντες καὶ ἀσπασαμένους, τουτέστιν ἥσθεντας, ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν πλεόντων, καὶ πόρθωθεν δρώντων πόλεις ποθουμένας, ἃς πρὶν ἡ εἰσελθεῖν εἰς αὐτάς, προφθάνοντες οἰκειοῦνται τῇ προσῆργεσ. Ἡ καὶ τοὺς περὶ Ἀβραὰμ φησιν, ὅτι αὐτοὶ μὲν οὐκ ἔλαβον τὰς ἀπαγγελίας τὰς περὶ τῆς γῆς, πόρθωθεν δὲ προεῖδον αὐτάς, τουτέστι, πρὸ τεσσάρων γενεῶν· δὲ οἱ ἔκχονοι αὐτῶν ἐξ Αἰγύπτου ἀνίστηται κληρονομήσουσι ταύτας. Αὕτη δὲ

VERS. 12. Propter quod et ab uno orti sunt, eoque emortuo, tanquam sidera cœli in multitudinem, et sicut arena qua est ad oram maris innumerabilis. Non hoc tantum efficit fides ut paret, verum etiam ut tot quot ne secundae quidem mulieres. Itaque duo hic sunt miracula. Quomodo autem fuerunt innumerabiles? Nam haud raro numerabantur. Aut igitur hoc hyperbolice dictum est, iuxta Scripturæ consuetudinem, ut illud: *Vidimus urbes ad cœlum usque eductas*⁵⁵: aut quod semper nascantur alii, ideo innumerabile dixit.

VERS. 13. Juxta fidem defuncti sunt omnes isti, non acceptis reprobationibus. Duo hic queruntur: Quomodo cum de Enoch dixisset: *Translatus est ne videret mortem, nunc dicat, Mortui sunt isti omnes?* Ac rursus, qui dixerit nunc, eos non accepisse promissiones, cum Abrahām tamen adhuc loqui affirmari, quandoquidem apud cunctos celebretur? Deinde ipsum Enoch translatum esse, ac Noe merecedem accepisse, ut conservaretur ipse cum domo sua, et ut justus vocaretur: Abrahamum etiam liberos procreasse ex Sarra. Proinde istud; *Mortui sunt isti omnes*, accipe pro: *Mortui quidem sunt, excepto eo qui mortem non vidit.* At vero quod non acceperint promissiones, vere de omnibus dictum est. Non enim per hanc tantum munificissimum Deus persolvit magnorum fidei laborum mercedes, Abelo quidem per gloriam apud homines, Enoch vero per translationem, tum Noe ipsis per conservationem ex diluvio, deinde Abrahæ per filii procreationem: verum perspicuum est hæc esse veluti gustus quosdam et arrhabones verarum promissionum, propter pusillanimitatem nostram sanctis prius tradita, ut ab his docti, de illis etiam in fide firmemur. Alia porro quedam ingentia, et quæ in cor hominis non condescenderunt, parata sunt eis, quæ nondum acceperunt, sicut et Dominus dixit in Evangelio, fore ut is qui omnibus renuntiasset, centuplum in hoc saeculo reciperet⁵⁶, et vitam æternam in futuro.

Sed a longe eas aspicientes et salutantes. 736 D Hic innuit eos de regno cœlorum, et resurrectione, et ineffabilibus bonis mysteria tum vidiisse tum salutasse, hoc est sensisse, sumpta metaphora a navigantibus et procul cernentibus urbes desideratas, quas, priusquam ingrediantur in eas, prævenientes familiariter salutant. Vel Abrahamum cum sua sobole sua intelligit, quoniam ipsi non acceperunt promissiones de terra, a longe autem præviderunt eas, hoc est, ante quatuor generationes: quod posteri eorum ex Aegypto ascenderentes, hæreditatem eorum adirent. Hæc autem

⁵³ Num. xiii, 29. ⁵⁴ Matth. xi, 20.

Variæ lectiones.

⁵⁵ εἰς ο. ⁵⁶ λαβόντες ο.

enarratio non sequitur ea quæ diximus ad istud. **A** Isti omnes, ut quæ soli Abrahamo ejusque nepotibus conveniat.

Et confessi quod peregrini sint et hospites super terram. Non solum in terra promissa, verum etiam in toto terrarum orbe. Propterea haud aequum censebant istam occipere; non enim ipsa digni fuerunt patres illi, sed cœlo. Posteri autem eorum acceperunt eam: illi terra fuerunt digni. Peregrinum autem et advenam se esse Abrahamus a præ Chetæos disertis verbis professus est. Quinetiam omnes tales fuerunt, ut David testatur, Advena ego sum⁴⁸, dicens, sicut et omnes patres mei.

VERS. 14, 15, 16. Qui enim hæc dicunt, significant se patriam inquirere. Et si quidem ipsius meminissent, de qua exierunt, habebant usque tempus revertendi. Nunc autem meliorem appetunt, cœlestem. Consistentes, inquit, seipsos hospites, significant, hoc est, indicant se patriam inquirere. Videamus igitur qualem patriam inquirant: terrestremne quam reliquerant, ut Abraham Mesopotamiam? At qui licebat ei reverti ad eam. Quoniam vero reversus non est, manifestum est quod neque hujus meminerit, neque hæc fuerit patria ejus; ceterum aliam expetebat meliorem, nempe cœlestem, in quam nondum opportunum erat ei consondere.

Ideo non confunditur Deus, vocari Deus eorum. Ob hujuscemodi, inquit, eorum virtutem Deus adeo eos magni facit, ut cum sit totius mundi Deus, tum C inquisibilis, tum ejus qui sub visum nostrum cadit, non erubescit peculiariter vocari eorum Deus, perinde quasi ipsi omnibus creaturis sint æquiparandi. Vel potius, Deus mundi quidem visibilis Deus dicitur, tanquam Conditor et Dominus; qua ratione ethnicorum etiam est Deus: horum autem veluti amicus, quod majus est.

Paravit enim illis civitatem. Adeo eum illorum non pudet, sed familiares eos habet, ut et urbem quam illi desiderabant, nempe cœlestem, paraverit eis.

VERS. 17. *Fide obtulit Abraham Isaacum, 737 quum tentaretur. Major omnibus in fide Abrahamus. Illic enim non solum natura pugnabat, sed et verbum Dei cum mandato divino. Is enim qui dixerat, Tibi et semini tuo dabo terram⁴⁹, is imperat, Macta filium tuum. Propterea dicitur tentari Abrahamus, non quod Deus opus haberet experiri ejus virtutem, verum ut nos experientia ipsa et operibus discernamus virtutem ejus. Observa autem quod tentationes adeo utiles sunt, ut nedum ab aliis Deus permettat eas superinduci fidelibus, verum ipse etiam tentet, ut probatiores ostendat.*

VERS. 17, 18, 19. *Et unigenitum offerebat, qui*

⁴⁸ Peal. xxxviii, 13. ⁴⁹ Gen. xv, xvii.

Variæ lectiones.

⁴⁸ γῆς ο. ⁴⁹ σπέρμα ο.

A ἡ ἐξῆγης: οὐκ ἀκολουθεῖ τοῖς εἰρημένοις εἰς τό· Οὗτοι πάντες, ὡς ἀρμόδουσα μόνοις τοῖς περὶ Ἀβραὰμ.

Kai δομολογήσαντες διτι ξέροι καὶ παρεπιδημοι εἰσιν ἐπὶ τῆς γῆς. Οὐδὲ μόνον τῆς ἑπηγγελμένης, ἀλλὰ πάσης τῆς οἰκουμένης⁵⁰. Διτι τοῦτο οὐδὲ τίξιουν ταύτην λαβεῖν. Θύ γάρ ήσαν αὐτῆς ἄξιοι, ἀλλὰ τοῦ οὐρανοῦ. Οἱ δὲ ἔχοντοι αὐτῶν Ἑλαθον ταύτην ἔκεινοι γάρ ήσαν τῆς γῆς ἀξιοί. Ξένος δὲ εἶναι καὶ πάροικος ὁμολόγησεν δὲ Ἀβραὰμ πρὸς τοὺς Χετταίους αὐταῖς λέξεις. Πλὴν καὶ πάντες τοιούτοις ήσαν, καὶ μαρτυρεῖ Δαβὶδ, Πάροικος ἥγε εἰμι, λέγων, καθὼς πάντες οἱ πατέρες μου.

Oι γάρ τοιαῦτα λέγοντες, ἐμφανίζουσιν διτι πατρίδα ἐπιζητοῦσιν. Καὶ εἰ μὲν ἐκείνης ἐμρημοβι· τενορ ἀφ' ής, ἐξηλθορ, εἰχορ ἀν καιρὸν ἀναχάμψαι. Νυν δὲ κρείττονος δρέγονται, τοιτέστιν ἐπουρπαρτον. Λέγοντες, φησιν, ἕαυτοὺς ξένους, ἐμφανίζουσιν, ἀντὶ τοῦ, δεικνύουσιν, διτι πατρίδα ἐπιζητοῦσιν. Ἰδωμεν οὖν ποταπήν πατρίδα ἐπιζητοῦσιν τὴν γῆνον ἣν κατέλειψαν, ὡς Ἀβραὰμ τὴν Μεσοποταμίαν; Καὶ μήδην αὐτῷ ὑποστρέψαι εἰς ἐκείνην. Ἐπειδὲ δὲ οὐχ ὑπέστρεψε, πρόδηλον ὡς οὗτε ταύτης ἐμνημόνευσεν, οὗτοι αὐτῇ ἣν αὐτῷ πατρίς, ἀλλ' ἀλλας ἐπεθύμει κρείττονος, τοιτέστιν ἐπουρπαντον, εἰς ἣν οὕτω εἶχε καιρὸν ἀνασῆναι.

Διτι οὐκ ἐπαισχύνεται αὐτοὺς δὲ Θεὸς, Θεὶς ἐπικαλεῖσθαι αὐτῶν. Διτι τὴν τοιαῦτην αὐτῶν ὁρετὴν δὲ Θεὸς, φησιν, οὕτως ἔχει αὐτοὺς μεγάλους, ώστε τοῦ κόσμου παντὸς ὧν Θεὸς, τοῦ τε ἀօράτου καὶ τοῦ ὄρωμένου, οὐκ ἐπαισχύνεται ίδιως καλεῖσθαι αὐτῶν Θεὸς, ὡς Ισοτίμων ἡντων πάσης τῆς κτίσεως· μᾶλλον δὲ τοῦ μὲν ὄρατοῦ κόσμου Θεὸς λέγεται δὲ Θεὸς, ὡς ποιητὴς καὶ Κύριος· κατὰ τοῦτο δὲ καὶ Ἐλλήνων Θεός· τούτων δὲ, ὡς φίλος, δι μεῖζουν.

'Ητοιμασθε γάρ αὐτοῖς πάλιν. Τοσοῦτον οὐκ ἐπαισχύνεται αὐτοὺς, ἀλλ' οἰκεῖους ἔχει, ώστε καὶ τὴν πόλιν, ἣν ἐπεθύμουν τὴν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἥτοι μαστεῖς αὐτοῖς.

Πίστει προσενήροχεν Ἀβραὰμ τὸν Ἰσαὰκ πειραζόμενος. Μείζων πάντων τῇ πίστει δὲ Ἀβραὰμ. Ἐνταῦθα γάρ οὐ μόνον φύσις ἐμάχετο, ἀλλὰ καὶ λόγος Θεοῦ θειώπη προστάγματι. Οὐ γάρ εἰπών· Σοι καὶ τῷ σπέρματί σου δώσω τὴν γῆν, οὗτος προστάσσει, Σφρέξον τὸ τέκνον⁵¹ σου. Διτι λέγεται πειράζεσθαι Ἀβραὰμ, οὐχ ὡς τοῦ Θεοῦ δεομένου μαστεῖν τὴν αὐτοῦ ἀρετὴν, ἀλλ' ἵνα ἴμεις τῇ πειρᾳ αὐτῇ καὶ τοῖς Ἐργοῖς μάθωμεν τὴν ἀρετὴν αὐτοῦ. Σημείωσαι δὲ, διτι τοσοῦτον ὀφέλιμοι οἱ πειρασμοί, ώστε οὐ μόνον παρ' ἀλλων συγχωρεῖ Θεὸς ἐπάγεσθαι τούτους τοῖς πιστοῖς, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς πειράζει, ἵνα δοκιμωτέρους δεξεῖη.

Kai τὸν μονογενῆ προσέφερεν δὲ τὰς ἐπαγγε-

λιας δεξάμενος³⁸, πρὸς δὲ ἐλαλήθη· Ὅτι ἔριται Ἰσαὰκ φίληθεσται σοι σπέρμα· Λογισάμενος δὲ τι καὶ ἐκ νεκρῶν ἐτελεῖται συναπόδεις θεός. Τοῦτο τὸ θαυμαστόν, διὰ τὴν ἑτερον μὴ ἔχων παιδία, διὸ οὐ προσεδόκα τὴν ἐπαγγέλιαν ἐκβῆσθαι, ἀλλὰ τούτον μόνον, ὅμως προσήνεγκεν αὐτὸν. Πλόθεν γοῦν; ἀπὸ πολλῆς πίστεως; Ἐπίστευε γάρ τι δύναται ὁ θεός καὶ μετὰ τὸ σφαγῆναι, ἐκ νεκρῶν ἐγέλεται αὐτὸν, τὴν ἐπαγγέλιαν πληρώσαι, καὶ δὲ αὐτοῦ ἀναβεβικότος πληθύναι τὸ σπέρμα. Πώς; δὲ μονογενῆς ἦν Ἰσαὰκ, ὅπου γε καὶ τὸν Ἰσμαήλ εἶχε; Ἄλλ' οὐσον κατὰ τὸν ἐπαγγελτα; λόγον μονογενῆς οὐτος; γάρ καὶ κυρίως σπέρμα. Ἐρ Ἰσαὰκ γάρ κληθῆσται σοι σπέρμα.

Τί οὖτε αὐτὸς καὶ ἔριται παραβολῇ ἐκομιστατο. Τὶ ἔτι τὸ, ἐν παραβολῇ; ἀντὶ τοῦ, ἐν τύπῳ, εἰ; Ἑνεπιτεξιν μυστηρίου τοῦ κατὰ Χριστόν. Οὐσπερ γάρ τότε δὲ μὲν Ἰσαὰκ ἀφειθη, δὲ κριθεὶς ἐσφάγη· οὕτως δὲ εἰς Χριστόν, θεός ὁν καὶ ἀνθρώπος δὲ αὐτὸς, κατὰ μὲν τὸ ἀνθρώπινον ὑπὲρ ἡμῶν ἐτύθη, τὸ δὲ θεότης ἀπαθῆς διέμεινε. Καὶ ἄλλως δὲ, δὲ Ἀβραὰμ τύπος ἦν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατέρος, δὲ Ἰσαὰκ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ· ἐπειδὴ ἐμελλεν ὁ θεός τὸ μέγα τοῦτο καὶ ὑπὲρ νοῦν μυστήριον οἰκονομῆσαι, καὶ δοῦναι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ὑπὲρ ἡμῶν, σφόδρα φιλάνθρωπος ὁν· οὐδὲ τοῦτο ἡδουλήθη ὡς χάριν αὐτοῦ ἰδίαν δοῦναι, ἀλλ' ὡς ὁφειλὴν ἀποδοῦναι. Πάσαντει τοιαῦτα λέγων· Οὐδὲν καὶ νῦν διδώμει τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει ὑπὲρ αὐτῆς τὸν Υἱόν μου θύων. Ο γάρ Ἀβραὰμ τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἀνήνεγκεν ὑπὲρ ἐμοῦ σφαγιάσαι. Πάστε τὴν ὁφειλὴν ἀποδίδωμι, οὐ χάριν διδῶμι. Ή τὸ, ἐν παραβολῇ, ἀντὶ τοῦ, ἐν τῷ κριψὶ ἐκομιστατο αὐτὸν δὲ Ἀβραὰμ, τουτέστιν, ἐν τῇ ἀντιδόσει τοῦ κριοῦ· δὲς κριθεὶς τύπος ἦν τοῦ Ἰσαὰκ, τουτέστιν, ἀντίτυπος τοῦ Ἰσαὰκ ἐσφάγη.

Πλίστει περὶ μελλόντων εὐλόγησεν Ἰσαὰκ τὸν Ἰακὼβ καὶ τὸν Ἡσαῦ. Πλόθεν γάρ ἐπηγγέλετο τοῖς αὐτοῖς αὐτοῦ τοσαῦτα ἀγαθὰ αὐτὸς ἐν ἔξιν³⁹ καλήμενος, εἰ μὴ ἐπίστευεν, διὰ τὸ θεός δώσει τὰ ἐπηγγούμενα; Τὶ δὲ ἔστι, περὶ μελλόντων; Ἡ δὲ τῶν ἐν τῷ μέλλοντι αἰώνι, τὴν γάρ ἀνάστασιν ἔδεσαν, καὶ νοηταὶ ἡσαν αἱ εὐλογίαι, ἢ περὶ τῶν ἐν τῇ γῇ ἀγαθῶν, ὃν ἐμελλον αὐτοὶ λαμβάνειν, ἢ οἱ ἐξ αὐτῶν τεχθησόμενοι. Προτάττει δὲ τὸν Ἰακὼβ τοῦ Ἡσαῦ, ὡς ἐνάρετον, καὶ ὡς τὰ πρωτοτόκια εἰληφάτα, καὶ ἐν πᾶσιν ἀξίον προτάττεσθαι.

Πλίστει Ἰακὼβ ἀποθήτοις ἐκαστοτο τὸν Υἱόν Ἰωσῆψ εὐλόγησε, καὶ προσεκύρησεν ἐπὶ τὸ ἀκρον τῆς φάδδου αὐτοῦ. Υἱοὶ Ἰωσῆψ, δὲ Μανασσῆς καὶ δὲ Ἐφραὶμ· καὶ δὲ μὲν Μανασσῆς πρώτος⁴⁰. δὲ Ἐφραὶμ, ὑπερορ. δὲ μως Ἰακὼβ εὐλόγησε τὸν Ἐφραὶμ μεζίοσιν εὐλογίαις, καὶ τῇ τῆς δεξιᾶς χειρὸς ἐναλλάγην ἐπιθέσει, καὶ τοσοῦτον ἐπίστευεν διὰ ἐκδήσονται αἱ εὐλογίαι, καὶ βασιλεύσεις ἡ τοῦ Ἐφραὶμ φυλὴ, ὃστε καὶ τοῖς ἔργοις αὐτοῖς ἔδειξε. Προσεκύρησε γάρ τῷ Ἰωσῆψ, τὴν παντὸς τοῦ λαοῦ

A promissiones acceperat, ad quem dictum erat; In Isaac vocabitur tibi semen. Arbitrans quod et a mortuis suscitare potens sit Deus. Hoc sane valde est admirandum, quod cum aliu non haberet filium, per quem promissionem evenire speraret, præter hunc solum, eum tamen obtulerit. Unde scilicet ex multa et ingenti fide. Credidit enim quod possit Deus post cædem, a mortuis ipso suscitato, complere promissionem, ac per ipsum redivivum multiplicare semen. Quomodo autem unigenitus erat Isaac, cum et Ismaele haberet? At quatenus ad promissionem pertinet, unigenitus erat: ille namque proprie semini erat. In Isaac enim vocabitur tibi semen.

B Unde et ipsum in parabola accepit. Quid est quod ait, In parabola? id est, in figura, ad demonstrationem mysterii quod in Christo erat. Ut enim tum Isaac dimissus est, aries autem cæsus: sic unus Christus, qui et Deus est et homo, secundum humanam naturam, pro nobis immolatus est, Deitas vero expers passionis permanebat. Quin etiam Abraham fuit typus Dei Patris, Isaac vero Filii Dei: quandoquidem Deus ceu supra modum clemens et benignus, magnum hoc et humani ingenii captum exsuperans mysterium dispensaturus esset, ac Filium suum pro nobis daturus; neque hoc voluit ceu donum suum proprium ex gratia dare, sed veluti debitum reddere. Perinde quasi dicat: Nihil novi humanæ naturæ impertio, Filium meum pro ipsa immolans. Abraham enim pro me et in mei gratiam filium suum immolare sustinuit. Itaque debitum reddo, non gratiam do. Vel, in similitudine hoc est, in ariete obtulit ipsum Abraham, hoc est in permutatione arietis: qui aries typus erat Isaaci, hoc est, figura Isaaci cæsa erat.

D VERS. 20. Fide de futuris benedixit Isaac Jacob et Esau. Unde enim promisisset filii suis tanta bona, ipse in peregrina terra considens, nisi Deum promissa daturum 738 credidisset? Quid vero est quod ait, de futuris? Vel de iis quæ contingent in futuro sæculo, resurrectionem enim norant, et spirituales fuerunt promissiones, vel de terræ bonis quæ ipsi accepturi erant, vel ex ipsis oriundi. Præfert autem Jacob ipsi Esau, ceu eum qui virtute claruerit, et qui jus primogeniturae acceperit, ac in omnibus dignus erat qui præferretur.

Vers. 21. Fide Jacob moriens singulos filiorum Joseph benedixit, et adoravit ad fastigium virgæ ejus. Filii Joseph, Manasses et Ephraim: Manasses quidem prior erat, Ephraim vero posterior: attamen Ephraim Jacob majoribus benedictionibus benedixit, dextræque manus per transversum impositione, ac in tantum credidit eventuras benedictiones, et quod tribus Ephraim regnatura erat; ut et operibus ipsis commonstraverit. Adoravit enim Josephum, totius populi adorationem denuntians. Quomodo

Variae lectiones.

³⁸ ἀναδεξ. ο. ³⁹ ἐν ἔξιν π. ⁴⁰ πρότερος π.

autem adoravit? ad summītatem virgæ ejus, hoc A est, innixus virgæ ob senectutem. Nonnulli vero inquiunt, ad summītatem virgæ Joseph adoravit, regni sceptrum per virgam adorandum significans.

VERS. 22. *Fide Joseph moriens de exītu filiorum Israel memoratus est, ac de ossibus suis mandat.* Adeo, inquit, creditit Israelitas ex Aegypto libera- rando, ut et adjurari ipsos ut ossa sua secum asportarent. Hoc autem fecit, non quod sepulcri cura duceretur, qui enim adeo sapiens ignorasset Domini esse terram? verum ut perfectam certitudinem populo daret, quod promissio Dei omnino eveniet, atque egredientur: et quod tantopere Deo placeat, quod in Aegypto ipsi non permaneant propter loci impietatem, ut ne ipsi quidem placuerit ut vel ossa ejus in Aegypto reconde- rentur.

VERS. 23. *Fide Moses natus, occultatus est men- sis tribus a parentibus suis, eo quod vidissent elegan- tem insanum, et non timuerunt regis edictum.* Enumeratis magnis viris qui fide transegerint ea quæ fecerint, de parentibus etiam Moses obscuris quibusdam loquitur, ruborem eliciens infirmis illis, et pusillo animo imbutis, quandoquidem hu- jusmodi viris inferiores sint. In progressu scor- torum etiam mentionem facit, ut pudorem majorem inducat. Ait igitur: Quam ob causam abide- runt eum ad trimestre spatium, cum mandatum regis publicatum esset, masculos Hebreos e medio tollendos? Quare non metuerunt? Planum sane est credidisse eos a Domino puerum conservan- dum. Unde vero crediderunt quod servandus erat? Quoniam conspicerunt puerum elegantem, hoc **739** est pulchrum, aspectu gratiosum, credide- runtque eum ista amabilitate ab ipsis statim in- cunabilis a Deo donatum. Nam, ut aiunt, abjecturi serunt: adeo omnia ipsi divina erant.

VERS. 25. *Fide Moses grandis factus, negavit se esse filium filiæ Pharaonis, magis eligens potius affligi cum populo Dei, quam temporariam peccati habere jucunditatem.* Pervenit ad exemplum ipsi familiarissimum, Mosen videlicet: propterea immoratur, fusius illud tractans. Constructio autem est hujusmodi: Fide Moses renuit dici filius filiæ Pharaonis. Quando? magnus factus, hoc est, cum in virum jam crevisset. Perspicuum enim est eum majora expectasse accepturum sese. Verbum autem, negavit, intensum odium significat, ac propensi- sam ejus a regia Pharaonis alienationem. Ani- madverte vero, quomodo peccatum nominarit, non affligi una cum fratribus. Hoc per prophetas objicit Deus: *Nihil patiebantur super contritione Josephi*⁵⁰, et rursus: *Non est egressa ad plangendum*

A προσκύνησιν δηλῶν. Πῶς δὲ προσεκύνησεν; ἐπὶ τὸ δάκρυον τῆς ράβδου αὐτοῦ⁵¹, τουτέστιν, ἐπερεισθεῖς τῇ ράβδῳ διὰ τὸ γῆρας. Τινὲς δὲ, ἐπὶ τὸ δάκρυον τοῦ Ἰωσῆφ, φασι, προσεκύνησε, σημαίνων τὸ τῆς βασιλείας σκῆπτρον διὰ τῆς ράβδου προσκυ- νῆσεσθαι μέλλον.

B Πίστει Ἰωσῆφ τελευτῶν περὶ τῆς ἔξιδου τῶν νιῶν Ἰσραὴλ ἀμημόνευσε, καὶ περὶ τῶν ὄστέων αὐτοῦ ἐτετέλατο. Τοσοῦτον, φησιν, ἐπίστευσεν ὅτι ἐλευθερωθήσονται οἱ Ἰσραὴλιται τῆς Αἰγύπτου, ὡστε καὶ ὥρκωνται αὐτοὺς, ἵνα τὰ ὄστα αὐτοῦ συναν- ενέγκωσι. Τοῦτο δὲ ἐποίησεν, οὐχ ὅτι μημείωνέφρον- τις· πῶς γάρ δὲ οὖτα τοφές οὐκ ἔδει ὅτι τοῦ Κυρίου ἡ γῆ; ἀλλ’ ἵνα τελείων πληροφορίαν τῷ λαῷ δῷ, ὅτι πάντως ἡ ἐπαγγελία τοῦ Θεοῦ ἐκδήσεται, καὶ ἐξ- ελεύσονται. Καὶ ὅτι τοσοῦτον ἔστι θεάρεστον τὸ μῆτηναπομεῖναι αὐτοὺς τῇ Αἰγύπτῳ διὰ τὴν ἐκδή- βειαν, ὡστε οὐδὲ αὐτῷ ἀρεστὴ ἡ ἐν Αἰγύπτῳ τῶν ὄστῶν κατάθεσις.

C Πίστει Μωσῆς τερνηθεὶς ἔκρυθη τρίμηνος ὑπὸ τῶν πτερών αὐτοῦ, διότι εἶδον ἀστεῖον τὸ παι- διόν, καὶ οὐκ ἐφοβήθησαν τὸ διάταγμα τοῦ βασι- λέως. Καταλέξας ἀνδρας μεγάλους, πίστει ἔργασα- μένους ἢ ἐποίησαν, λέγει καὶ περὶ τῶν γονέων τοῦ Μωυσέως, ἀσήμων τινῶν, ἐντρέπων τοὺς διλιγού- χοῦντας ἐκείνους, εἴγε τοιούτων ἀνδρῶν τὰ δευτέρα φέρονται. Προῖῶν δὲ, καὶ πόρνας εἰς μέσον παρά- γει⁵², ἵνα πλέον ἐντρέψῃ. Φησιν οὖν, τίνος ἐνεχεν ἐκρύψαν τρίμηνον, καὶ ταῦτα, προστάγματος δυτος τὰ ἀρρένα φονεύεσθαι; Πῶς οὐκ ἐφοβήθησαν; Ἡ δῆλον, ως ἐπίστευσαν ὅτι σωθήσεται. Πόθεν δὲ ἐπίστευσαν ὅτι σωθήσεται; δτε εἶδον τὸ παιδίον ἀστεῖον, τουτ- ἔστιν ὥραλον, τῇ δψει χαρίεν, καὶ ἐπίστευσαν ὅτι δ Θεὸς ἔχαριτων αὐτὸν εύθυνος ἐν σπαργάνοις. Φασι γάρ τοι, ὅτι καὶ ἐμεῖλλον ρήψαι αὐτὸν, ἀλλὰ προσμει- δάσαν μετὰ χάριτος ἀφῆκαν οὕτως ἡσαν αὐτῷ θεῖα πάντα.

eum erant; cæterum cum blande arrisisset, dimi-

D Πίστει Μωσῆς μέγας τερνέμενος, ἡρυγήσατο λέγεσθαι Υἱὸς θυγατρὸς Φαραὼ, μᾶλλον ἀλιμε- νος συγκακούχεισθαι τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ, ἢ πρόσ- καιρον ἔχειν ἀμαρτίας ἀπόλαυσιν. Ἡλθεν ἐπὶ τὸ μάλιστα οἰκειότατον αὐτοῖς ὑπόδειγμα τὸν Μωσῆν, διὸ καὶ ἐπιμένει πλατύνων τὰ τούτου. Ἡ δὲ σύνταξις οὗτον. Πίστει Μωσῆς ἡρυγήσατο λέγεσθαι Υἱὸς θυγα- τρὸς Φαραὼ. Πότε; Μέγας γενόμενος, τουτέστιν ἀνδρωθεὶς δῆλος. Πρόδηλον γάρ δτε μείζονά τινα προ- σεδόκα αντιλαβεῖν. Τὸ δὲ, ἡρυγήσατο, τὸ ἐπιτεταμένον μῖσος δηλοῖ, καὶ τὴν ἐνδιάλετον πρὸς τὰ βασιλεία ἀλλοτριωτιν. "Ορα δὲ πῶς ἀμαρτίαν δονομάζει τὸ μῆτηναπομεῖναι τοῖς ἀδειγοῖς. Τοῦτο καὶ διὰ τῶν προφητῶν δονειδίζει δ Θεός. Οὐκ ἐπασχον οὐ- δέτερον ἐπὶ τῇ συντριβῇ τοῦ Ἰωσῆφ. Καὶ πάλιν. Οὐκ ἐξῆλθεν ἀρακόψασθαι οἶκον ἐχόμενον αὐτῆς. Καὶ

⁵⁰ Amos vi, 6.

Variæ lectiones.

⁵¹ τοῦ Ἰωσῆφ ο. ⁵² παράξει ο.

ἐπὶ μὲν τοὺς καταστενάζοντας ἐν τῷ ιεζεχιὴ δίδοται τὸ σημεῖον· τοὺς δὲ μηδὲν τοιούτον πάσχοντας κόπτειν κελεύονται οἱ ἄγγελοι. Εἰ δὲ οἱ μὴ συγκακουούμενοι ἔχοντες τοῖς κακοπαθοῦσιν, ἀμαρτάνουσι, τοὶ λογιστέον περὶ τῶν κακωχούντων καὶ κακοποιούντων; Πρόσκαιρον οὐν ἀμαρτίας ἀπλαυσιν τὴν τῆς βασιλείας τρυφῆς μετουσίαν ἔτλοι⁵¹.

Μεῖζονα πλοῦτον ἡγησάμενος τῷ Αἰγύπτου θησαυρῷ τὴν διειδισμὸν τοῦ Χριστοῦ. Οὐτοὶ εἶπε, τὰ ἐν οὐρανοῖς ἀποκείμενα ἀγαθά, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀρετὴν ἐκείνου δεικνύς, καὶ αὐτοὺς ἀνακτώμενος, τὸν διειδισμὸν τοῦ Χριστοῦ εἶπεν. Ωσπερ γάρ οὐτερον τὸν Χριστὸν ὥνειδίζον οἱ περὶ αὐτοῦ εὐεργετούμενοι, καὶ τελευταῖον ἔσταύρωσαν· οὗτοι καὶ πρότερον Μωσῆν οἱ παρ' αὐτοῦ εὐεργετούμενοι. Ὁ γάρ ἐκ τοῦ Αἰγύπτου ῥυθεὶς ὑπὸ Μωσέως Ἐβραῖος, αὐτὸς ἐκείνος ἀδριον εἶπεν αὐτῷ· Τίς σε κατέστησεν ἀρχοταὶ καὶ δικαστὴρ ἐφ' ἡμᾶς; μὴ ἀρελεῖν με σὺ θέλεις, διὰ τρόπον διεύλεις τὸν Αἰγύπτιον; Καθδίου γάρ τὸ παρὰ τῶν οἰκείων καὶ εὐεργετουμένων διειδίζεσθαι ἦ τοῖς κακούχεισθαι, διειδισμός ἐστι τοῦ Χριστοῦ. Καὶ πᾶς δ διὰ τὸ καλὸν κατὰ τοῦ πράττοντος αὐτὸς γινόμενος διειδισμός, καὶ ἀπλῶς ἡ μάτην ἐπιθεσις, διειδισμός ἐστι τοῦ Χριστοῦ. Οὗτοι γάρ καὶ δ Κύριος ἐδυσφημήτο, φίλοις τελώνων ἀκούων, διὰ τὸ συνεσθίειν ἐκείνοις ἐπὶ σωτηρίᾳ αὐτῶν. Ωσπερ οὖν ἡ ἀνεσις, τῆς ἀμαρτίας ἐστιν, οὗτοι δ διειδισμός τοῦ Χριστοῦ. Μή τοινυν ἀγανακτεῖτε ὑμεῖς παρὰ τῶν συμφυλετῶν θλιβόμενοι, πρὸς τὸν Μωσῆν τὸν οὗτοις ἔνδοξον ἀποδέλποντες, καὶ τὸ μεῖζον, τὸν Χριστὸν. Όνειδισμὸς τοῦ Χριστοῦ καὶ δ ἐπὶ τῇ πέτρᾳ κατὰ Μωσέως γογγυσμός. Χριστὸς γάρ⁵² ἦν τῇ πέτρᾳ.

'Απέβλεπε γάρ εἰς τὴν μισθακοδοσίαν. Τοὶ τῆς πίστεως δηλαδὴ δρθαλμοῖς.

Πίστει κατέλιπεν Αἰγύπτον, μὴ φοβηθεὶς τὸν θυμὸν τοῦ βασιλέως. Τί λέγεις; καὶ μὴν ἐν τῇ Ἐξόψῳ γέγραπται· Ἐφοβήθη δὲ Μωσῆς, διὰ ἐμφανεῖς ἐγένετο τὸ ρῆμα. Ἀλλὰ τὸ, μὴ φοβηθεὶς, ἐνταῦθα δέξαι, ὡς πρὸς τὸ πάλιν ἐπιστῆναι τῇ Αἰγύπτῳ, καὶ ἀναδέξασθαι τὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἐβραίων. Φοδουμένου μὲν γάρ ἦν τὸ μηδόλως ὑποστρέψυι, μηδὲ ἐγχειρίσαι οἵτις καὶ πρώην. Ἐπειδὲ πάλιν ὑπέστρεψεν, ἐδειξεν διὰ πιστεύει τῷ Θεῷ. Πῶς οὖν οὐκ ἔμεινεν ἐν Αἰγύπτῳ, ἀλλὰ κατέλιπε τὴν Αἰγύπτον, εἴγε οὐκ ἐφοβεῖτο; Ότι τὸ εἰς πρόσποτον κίνδυνον ἐπιβίττειν ἔσαντον, καὶ λέγειν, εἰ δρχ σώσει με δ Θεός, ἐκπειράζοντός ἐστι τὸν Θεόν, καὶ διαβολικόν· Ωσπερ καὶ δ διάβολος τῷ Κυρίῳ ἐλέγει. Βάλε σταυτὸν κάτω. Η τὸ, οὐ φοβηθεὶς τὸν θυμὸν τοῦ βασιλέως, οὗτοι νόησον, διὰ ἔργη πιστεύσας, διὰ διαδράσει, καὶ οὐκ ἐπιδιώξεται αὐτὸν δ βασιλεὺς, ὡς θυμούμενος καὶ αὐτοῦ, οὐδὲ εἰ καὶ ἐπιδιώξει, κατα-

⁵¹ Exod. ii, 18. ⁵² Matth. iv, 6.

Variæ lectiones.

⁵³ λέγει ο. ⁵⁴ δέ ο.

A *vicinam domum. Ac super ingemiscentes in Ezechie hie datum est signum: eos vero qui nihil hujusmodi paterentur, angeli jubentur exscindere. Quod si ii qui voluntarie una cum afflictis non affliguntur, peccant; quid, queso, de iis cogitandum est, qui male tractant alios, et ipsi male faciunt? Ergo per temporariam peccati jucunditatem regiarum deliciarum participationem significat.*

B *VERS. 26. Majores divitias existimans Ägypti thesauris improperium Christi. Non dixit, quæ in cœlis reposita sunt bona, verum virtutem ejus demonstrans, et illos resovens atque erigens, improperium Christi, dixit. Quemadmodum enim posse Christum contumelia afficiebant, qui ab eo beneficia acceperant, ac tandem cruci affixerunt: sic et antea Mosen ignominia notabant ii in quos beneficia contulerat. Qui enim ab Ägyptio per Mosen liberatus erat Hebreus, ille ipse postero die dixit ei: Quis te constituit principem et judicem super nos? numquid me occidere vis, perinde ac interfecisti Ägyptum⁵³? Omnino enim a domesticis et beneficio affectis contumelia affici vel affligi, Christi est opprobrium. Quinetiam omnis contumelia adversus eum qui bonum facit, ac simpliciter molitus frustra suscepta, Christi est opprobrium. Sic enim et Dominus diffamabatur, dicebaturque publicanorum amicus, quod cum illis cibum caperet propter eorum salutem. Ut igitur deliciae sunt peccati, sic improperium est Christi. Ne igitur ægre feratis vos, si a contribubilibus affligamini, ad Mosen virum tam celebrem et inclitum respicientes, et quod majus est, in ipsum **740** Christum. Sic contumelia erat Christi murmur apud petram contra Mosen factum. Nam petra erat Christus.*

Aspiciebat enim ad remunerationem. Fidei nimirum oculis.

D *VERS. 27. Fide reliquit Ägyptum, non veritus indignationem regis. Ecquid ais? In Exodo tamen scriptum est: Perterrefactus est autem Moses, quia res isthac palesfacta erat. Cæterum, non veritus, hic accipe, quasi dixisset, Ägyptio rursus præesse, atque Hebraeorum præfecturam suscipere. Nam non omnino reverti neque ea quæ prius aggredi, metuerentis erat. Quia vero reversus est, indicavit se fidem adhibere Deo. Quare igitur non mansit in Ägypto, sed reliquit eam si non metuebat? Quoniam in manifestum periculum seipsum conjicere, ac dicere, Fortasse me servabit Deus, tentantis est Deum, ac plane diabolicum: sicut et Satanás Domino dicebat: Mitte te deorsum⁵⁴. Vel, non veritus indignationem regis, hunc ad modum intellige, nempe quod sugerit credens quod sit evasurus, neque persecutur regem, tanquam succensentem ipsi, nec etiamsi persecueretur, ap-*

prehensurum. Hujus autem rei signum est, quod A λήψεται. Τούτου δὲ σημείου, ὅτι καὶ ἐκ γειτόνων διατρίβειν εἶλοτο καὶ Ἐλαθεν. "Οστε τῆς πίστεως τοῦτο. Proinde fidei et hoc est.

Invisibilem enim tanquam videns, sustinuit. Perinde enim quasi videret Deum secum conversantem, sic omnia constanter tolerabat. Plurimum enim ad patientiam confert, habere semper in mente Deum, perinde ac David iugis : Providebam Dominum in conspectu meo⁵³, et quæ sequuntur.

VERS. 28. *Fide celebravit Pascha et effusionem sanguinis, ne qui vastabat primogenita, tangeret eos.* Paulus ubique obiter mysterium interponit, quemadmodum hoc in loco inter consolandum Paschatis sacramenti meminit. Effusio enim sanguinis illius, hoc est, inunctio postium, Dominici sanguinis effusionem significabat, quo peruncti, fugimus in nocte vitæ hujus exterminantem non perunctorum primogenita. Moses igitur cum tum credidisset sanguinis inunctionem conservaturam primogenita, demandabat populo hoc facere. Atque ille agni sanguis erat. Attamen quatenus sanguinis Christi figura erat, tantam viam et virtutem demonstrabat. Vos autem vero sanguine peruncti, non confiditis isto communiri? Inio certe. Porro, Pascha celebravit, hoc est, esum agni, et azymorum, et lactuarum agrestium, et credidit populum ex Aegypto egressum conservatum iri. Erat autem ratio cœnæ illius egressui ipsorum accommoda.

VERS. 29. *Fide transierunt mare Rubrum, tanquam **741** per aridam.* Ne dicant, Ut quid profers in medium viros inimitabiles? protulit et populum in exemplum. Imitamini eni, inquit, istos saltem e vulgo, qui crediderunt sese haud submergendos aqua, siveque ausi fuerunt, confidentes Deo quod veluti peraridam sint pertransituri: adeo quæ sunt impossibilia, fides possibilia efficit. Quare itaque vos diffiditis?

Quod experti Aegyptii, devorati sunt. Ac nemo, inquit, dicere potest, quod imaginarium erat, aqua non erat. Nam quod mare erat, Aegyptii sunt indicio, utpote qui ingredi quidem tentabant, absorpti vero sunt ab eo, toto simul contra eos permoto, quod in transitu Hebreorum instar muri erectum constituerat: perinde ac postea flammia adversum tres pueros parata, commonstravit quod flamma erat, cum Babylonios devorarit: itidem Danielis leones, qui delatores ejus dilaniarunt.

VERS. 30. *Fide muri Jericho corruerunt, circumdati ad septem dies.* Fide: Deo enim istud mandante, neque Josue neque populus hæsitabant, nec dixerunt, Ecquid hoc est? Num tubarum sonitus nataram habet dejiciendi lapides et munitiones? Sed enim crediderunt sic fore, et sic factum est.

Tὸν γὰρ δόρυν ὡς ὄρῶν ἔκαρπέροσεν. Ήσαν-εὶ γὰρ ὄρῶν τὸν Θεὸν συννόντα αὐτῷ, οὗτος ἔκαρπέρει πάντα. Μεγάλης γὰρ ὑπομονῆς ποιητικὸν τὸ ἔχειν ἀεὶ ἐν νῷ τὸν Θεόν· ὡς καὶ δ Δαεῖδ φησι. Προωρώ-μην τὸν Κύριον ἐπάντιμον μου· καὶ τὰ ἔξης.

B Πίστει πεποίηκε τὸ Πάσχα, καὶ τὴν πρόσχισιν τοῦ αἵματος, ἵτα μὴ διλοθρεύω τὰ πρωτότοκα, θλῆγ αὐτῶν. Πανταχοῦ δὲ Παῦλος ἐν παρόδῳ παρεμβάλλει μυστήριον, ὥστερον οὖν καὶ ἐνταῦθα ἐν τάξει παραχλήσεως τὸ τοῦ Πάσχα μυστήριον καταλέγει. Ή γὰρ πρόσχυσις αἵματος ἐκείνου, τουτέστιν ἡ χρίσις τῶν φιλῶν, τὸν τοῦ δεσποτικοῦ αἵματος ἐδήλου, δι' οὐ χριόμενοι, φεύγομεν τὴν ἐν τῇ νυκτὶ τοῦ βίου τούτου διλοθρεύοντα τὰ πρωτότοκα τῶν μὴ χειρισμένων. Ό Μωσῆς τούτου τότε πιστεύσας, ὅτι τοῦ αἵματος ἡ χρίσις φυλάξει τὰ πρωτότοκα, παρήγγειλε τῷ λαῷ τοῦτο ποιῆσαι. Καίτοι ἐκείνο ἀμοῦν αἷμα ἦν· ἀλλὰ ὄμως, καθὸ δὲ τύπου τὸ τοῦ Χριστοῦ αἷμα, τοσαύτην λογίνην ἔδειξεν. Ὅμελς δὲ τῷ ἀληθινῷ αἵματι χρισθέντες, οὐ θαρρεῖτε τούτῳ τειχίζεσθαι; Ναὶ μήν. Καὶ τὸ Πάσχα ἐτέλεσε, τουτέστι τὴν βρῶσιν τοῦ ἀμοῦν, καὶ τῶν ἀζύμων, καὶ τῶν πικρίδων, καὶ ἐπιστευτεῖν ὅτι δὲ λαὸς ἔξειθών τῆς Αἰγύπτου διασωθήσεται. Έξόδιος γὰρ ἦν δὲ τρόπος τοῦ δείπνου ἐκείνου.

C Πίστει διέδησαν τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν, ὡς διὰ⁵⁴ Ἑηρᾶς. Ήνα μὴ λέγωσι, τί φέρεις εἰς μέσον ἀμμιμήτους δινδράς; Ἡνεγκε καὶ λαὸν εἰς ὑπόδεγμα. Μημήτασθε γάρ, φησι, τούτους γοῦν τοὺς τοῦ πλήθους, οἱ ἐπιστευσαν ὡς οὐκ ἐπικλύσει αὐτοὺς τὸ δῦνωρ, καὶ οὕτω κατεδηλώσαν, θαρρήσαντες τῷ Θεῷ, ὅτι ὡς διὰ Ἑηρᾶς ἐλεύσονται· οὕτω τὰ ἀδύνατα δυνατὰ ποιεῖ ἡ πίστις· καὶ πῶς ὄμεις ἀπιστεῖτε;

D Ης πεῖραν λαβόντες Αἰγύπτιοι, κατεκόθησαν. Καὶ οὐκ ἔχει τις εἰπεῖν, φησιν, ὅτι κατὰ φανταστῶν ἦν; "Γδωρ οὐκ ἦν· διὰ γὰρ θάλασσα ἦν, ἔδειξαν οἱ Αἰγύπτιοι, πειράσαντες μὲν εἰσελθεῖν, κατατοθέντες δὲ ὑπ' αὐτῆς, ἀθράσας κινηθεῖσῃ; κατ' αὐτῶν, τῆς ἐν τῇ διαβάσει τῶν Ἐβραίων ὡς τείχος ισταμένης· ὥστερον καὶ ὑστερον ἡ κατὰ τοὺς τρεῖς παῖδας φύλξ, ἔδειξε φύλξ οὐσα, διε τοὺς Βαβυλωνίους διεβοσκήθη· καὶ οἱ κατὰ τὸν Δανιήλ λέοντες τοὺς κατηγόρους αὐτοῦ λαφύζαντες.

Πίστει τὰ τείχη Ιεριχώ ἔπεσε, κυκλωθέντα ἐπὶ ἐπτά ημέρας. Πίστει τοῦ γὰρ Θεοῦ προστάξαντος, οὐ διεκρίθησαν δὲ τε ίησοῦς καὶ δ λαὸς, καὶ εἴπον, Τί τοῦτο; Σαλπίγγων ἤχος φύσιν ἔχει καταβάλλειν λίθους καὶ ἐπάλξεις; ἀλλ' ἐπιστευσαν διε Εσται, καὶ ἐγένετο.

⁵³ Psal. xv, 8.

Variæ lectiones.

⁵⁴ πολλαχοῦ καὶ δ ο. ⁵⁵ ἐπὶ ο.

Πιστεὶ Ραβὴ οὐ συναπώλετο τοῖς Α ἵπειθήσασι, δεξαμένη τοὺς κατασκόπους μετ' εἰρήνης⁴⁷. Ἰδού, διπερ καὶ ἀνωτέρω εἰπον, ἀτιμάτων πρόσωπον παράγει, ἵνα ἐντρέψῃ καὶ διὰ τούτου εἰγε τοιαύτης γυναικὸς ἡττοῦς φιλονίντο, καὶ ἂμα δεῖξῃ καὶ τὴν δύναμιν τῆς πιστεῶς μεγάλην εἶσαν, εἰγε καὶ ἐν τοῖς κατεγνωσμένοις τοιαῦτα κατορθοῦ. Πιστιν οὖν ἐνδείξατο καὶ αὐτῇ, κρύψασα τοὺς ἄνδρας ζητουμένους ὡς κατασκόπους. Οὐκ ἀν δὲ ἔκρυψεν, εἰ μὴ ἐπίστευσεν διτις ἀλώσεται ἡ πόλις. Οὗτοι γάρ ἔφη· Ἐπίσταιμι διτις λήψεσθε τὴν χώσαν ταύτην· ἡκούσαμεν γάρ τὰ ἔργα ὑμῶν. Καὶ αὐτῇ μὲν τοῖς ἀκούσθεισιν ἐπίστευσεν· οἱ δὲ μὴ πιστεύσαντες τοῖς τοῦ Θεοῦ θαυμασίοις, ἀπώλοντο.

Kal tū ēti λέγω; Καταλύσας τὸν λόγον εἰς τὴν πόρνην, καὶ ἴκανῶς δυσωπήσας αὐτοὺς ἀπὸ τῆς τοῦ πριωτοῦ ποιότητος, λοιπὸν συντομίας χάριν κατὰ μέρος μὲν πᾶσιν οὐκ ἐπειρχεται, ἵνα μὴ ἀπειρόκαλος δόξῃ· πλὴν οὗτος πάντη ἀποτιωπῇ, ἀλλὰ δοκῶν παριλείπειν, οὐ παραλείπει· καὶ οὕτως οὗτος τὸν ἀκροατὴν ἀποκναίει, καὶ οὐδὲν ἡττον κατατκευάζει διὰ πλειστῶν διούλεται.

Ἐπιλεγεῖ γάρ με διηγούμενορ δ χρόνος. Ποιος; ή δ πᾶς· εἰρήται δὲ τουτο, ὡς σύνηθες τιμῆν, ὑπερβολικῶς· ή δ τῇ Ἐπιστολῇ σύμμετρος.

Περὶ Γεδεὼν, Βαράκ τε, καὶ Σαμψών, καὶ Ἱερφάσης, Δαβὶδ τε, καὶ Σαμουὴλ, καὶ τῶν προσηγόνων. Ζητοῦσι τινες, τίνος ἔνεκεν Ἱερφάσης καὶ Σαμψών καὶ Βαράκ τίθησιν ἐνταῦθα. Τί λέγεις; Τὴν πόρνην θεὶς, τούτους οὐ θήσει; Μή γάρ μοι τὸν δὲ πάλλον αὐτῶν εἴπως βίουν, ἀλλ’ εἰ μὴ ἔλαμψαν ἐν τῇ πίστει, τοῦτο σκόπει. Οὐ γάρ βίων ἔξετασιν ποιεῖται, ἀλλὰ πίστεως ἔνεισιν.

Οἱ διὰ πίστεως κατηγωρίσαντο βασιλεῖας. Οἱ περὶ τὸν Γεδεών.

Εἰργάσαντο δικαιοσύνην. Τίνες; αὐτοὶ οὗτοι καὶ δ Σαμψών. Καὶ γάρ τοὺς ἔχθροὺς τῶν συγγενῶν καὶ ὁμοφύλων ἡμύναντο, τοῖς μὲν οἰκείοις φιλάνθρωποι φανέντες, τοῖς δὲ ἀδικοῦσιν ἔχθροῖς ἐπειχελθόντες. Τοῦτο δὲ δικαιοσύνης, τὸ ἐκάστη πάνομέμειν τὸ κατ’ ἀξίαν.

Ἐπέτυχον ἐπαγγελιῶν. Οἷον δ Δαβὶδ. Ὅμοσε γάρ, φησι, Κύριος τῷ Δαβὶδ· Ἐκ καρποῦ τῆς κοιλαῖας σου θήσομαι ἐπὶ τοῦ θρόνου σου. Ὁπερ αἰσθητῶς μὲν εἰς Σολομῶντα ἀπέδη, νοητῶς δὲ, εἰς τὸν Κύριον Ἰησοῦν τὸν δοτῶς Σολομῶντα, τὸν εἰρηνικὸν, τὸν εἰρήνην αὐτόχρημα. Τοῦτο γάρ ἐρμηνεύεται Σολομῶν, εἰρηνικός.

Ἐξράξαν στόματα λεότων. Οὐ Δανιὴλ καὶ δ Σαμψών.

Ἐσθεσαν δύραμιν πυρός. Οἱ τρεῖς παῖδες. Οὐκ εἰπε δὲ, Ἐσθεσαν πῦρ, ἀλλὰ, Δύραμιν πυρός, οὐ καὶ μεῖζον· ἐξαπτόμενον γάρ, δλῶς δύναμιν τοῦ κατειν οὐκ εἶχε κατ’ αὐτῶν.

⁴⁷ Psal. cxxxi, 11.

Variæ lectiones.

⁴⁸ ἐν εἰρήνῃ ο.

Vers. 31. *Fide Rahab meretrix non periit cum inobedientibus, excipiens exploratores in pace.* Ecce, quod et supra dixi, contumeliosissimam personam producit, ut pudefaciat eos, cum tali muliercula, inferiores esse videantur, ac simul ut fidei potentiam nagnam esse ostendat, cum vel in reprobis talia efficiat. Fidem igitur ipsa subinonstravit, cum abderet viros qui quarebantur eum exploratores. Non occuluissest autem, nisi credilisset urbem esse intercipiendam. Sic enim dixit: *Comperendum habeo quod capietis hunc locum: audivimus enim opera vestra.* Et ipsa quidem auditis creditit: qui vero Dei mirandis rebus gestis non adhibuerunt fidem, perierunt.

Vers. 32. *Ecquid udhuc dicam?* Postquam sermonem in meretricem sibiisset, ac abunde satis eis a personæ qualitate pudorem induxisset, deinceps compendii gratia sigillatum omnes alios non explicat, ne ineptus esse videatur: verum nec omnino tamē reticet, sed visus prætermittere, non prætermittit. Sic neque auditorem tædio afficit, ac nihilominus quæ vult pluribus conficit.

Deficiet enim me tempus renarrantem. Quale tempus? Vel universum: dictum autem est istud ut solemus nos loqui, hyperbolice: vel tempus quod Epistola convenit.

De Gedeon, Barac, Sampson et Jephthe, David, Samuel, et prophetis. 742 Quærunt nonnulli, qua de causa Jepthe et Sampson et Barac hic ponat. Quid ait? Qui scortum posuit, hos prætermitteret? Nec enim est quod reliquam eorum vitam mihi recenseas; sed num in fide resplenderint, hoc tecum reputa. Non enim vitarum explorationem facit, sed fidei indicationem.

Vers. 33. *Qui per fidem vicerunt regna.* Hi scilicet qui cum Gedeone militarunt.

Operati sunt justitiam. Quinam? Illi ipsi, et Sampson. Etenim hostes congenerum et contributum suorum ulti sunt, domesticis et amicis suis elementes visi: adversus autem vim inferentes hostes, insurgentes. Justitiae porro istud munus est, unicuique pro merito tribuere.

Adepti sunt promissiones. Ut David. Juravit enim, inquit, Dominus Davidi: *De fructu ventris tui ponam super sedem tuam*⁴⁹. Quod sensibiliter quidem in Salomon evenit, spiritualiter autem in Domino Iesu qui vere Salomon, pacificus, ac reipsa pax est. Id enim Salomon valet, si interpreteris, pacificus videlicet.

Obturaverunt ora leonum. Daniel et Sampson.

Vers. 34. *Exstinxerunt impetum ignis.* Tres pueri. Non dixit autem, Exstinxerunt ignem, sed, Vim ignis, quod majus est. Eliamsi enim accendebetur, virtutem tamen urendi adversum ipsos non habebat.

Effugerunt aciem gladii. Hi quoque tres pueri, A vel ut magis proprie dicamus, Elias gladium Iesu- belis, et ipse David-Sauli.

Confortati sunt ab infirmitate. Ex captivitate Ba- bylonis reversi : nihil enim ab ossibus mortuorum differebant, ut apud Ezechielem dictum est. Qui- etiam Ezechias ægrotans, vitæ appendicem accepit.

Fortes facti sunt in bello, castra verterunt extero- rum. Haec et illis ipsis a Babylone reversis quadravit. Nam sinitimas gentes semper invidentes eis, ac insurgentes tum magis quam antea, Dei tamen virtuti confidentes, per fidem debellarunt. Conveniunt etiam Sampsoni potissimum.

VERS. 55. *Acceperunt mulieres ex resurrectione B mortuos suos. Sareptana per Eliam et Sunamitis per Elisæum.*

Alii autem disteni sunt. Hoc est, decollati sunt, ut Joannes, ut Jacobus, filius Zebedæi. Quidam autem distendi, pro sustibus verberari, acceperunt.

*Non suscipientes redemptions. Hoc est, potuis- sent non reprehendere quos **743** reprehendebant, ac liberari ab eo quod ipsis inferebatur supplicio, verum noluerunt hoc.*

Ut meliorem resurrectionem assequerentur. Melio- rem, non talem, qualem pueri mulierum : vel me- liorem respectu aliorum mortalium. Sancti enim ad occursum Domini splendidi in nubes attollentur, quod alio in loco ἐξανάστασιν vocat. Præterea et in C vitam æternam. Reliqui autem infra manebunt, et ad supplicium æternum ipsis erit resurrectio.

VERS. 56. *Alii vero ludibria. Quemadmodum Elisæus illusus a pueris, vel Sampson ab alienigenis, postquam effodissent ei oculos.*

Et verbera experti. Et multi prophetarum, et Petrus postea, et Joannes.

Insuper vincula et carcerem. Ut Jeremias, Michæas, et apostoli postea.

VERS. 37. *Lapidati sunt. Ut Nabuthe, ac Stephanus postea.*

Secti sunt. Isaias a Manasse, quem et lignea serra aiunt sectum esse, ut eo tristius et acerbius esset supplicium, cum ita supra modum cruciatum.

In occisione gladii mortui sunt. Ut Michæas, et Zacharias, et Joannes, et Jacobus. Animadverte autem quomodo alii quidem per fidem ora gladii evaserint, alii vero in occisione gladii mortem obierint. Hujusmodi enim res fides est, quæ et magna perficit, et magna patitur, et nihil tamen pati se æstimat. Quæ igitur vos nihil adhuc tale passi, moerentis ac tristes estis ?

Circumierunt in melotis, in pellibus caprinis. Ut

Ἐξυγορ στόματα μαχαιρας. Καὶ οἱ τρεῖς παι- δες, ἦδ Ἡλίας, οἰκειότερον εἰπεῖν, τῆς Ἱεζαύσεω, καὶ Δασέως δὲ αὐτὸς τῆς τοῦ Σαουλ.

Ἐνεδυραμώθησαρ ἀπὸ ἀσθετισμοῦ. Καὶ οἱ ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπανεθόντες· νεκρῶν γάρ ὅστεών οὐδὲν διέφερον, ὡς παρὰ τῷ Ἱεζεκιὴλ εἴρηται. Ἀλλὰ μὲν καὶ Ἐζεκίας ἀσθενήσας, προσθήκην ζωῆς ἔλαβεν.

Ἐγερθήσαρ Ισχυροὶ ἐτολέμειφ παρεμβολὰς δικινταρ ἀλλοτριῶν. Ταῦτα καὶ αὐτοῖς μὲν τούτοις τοῖς ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπανεθόσιν ἀρμόττει. Καὶ γάρ τὰ πρόστιχα ἔνη δὲι διαφθοροῦντα αὐτοῖς, καὶ ἐπιτι- θέμενα μᾶλλον τότε, θαρροῦντες δυμας τῇ τοῦ Θεοῦ δυνάμει, διὰ πίστεως κατεπολέμησαν ⁴⁸. Ἀρμόττει δὲ καὶ τῷ Σαμψώνιῳ μάλιστα.

Ἐλισσορ γυναικες ἔξ ἀναστάσεως τοὺς νεκροὺς αὐτῶν. Η Σαραφθία διὰ τοῦ Ἡλιού, καὶ ἡ Σουν- μίτις διὰ τοῦ Ἐλισσοίου.

Ἄλλοι δὲ ἐτυμπανίσθησαρ. Τουτέστιν ἀπετημή- θησαν, ὡς Ἰωάννης, ὡς Ἰάκωβος, δὲ Ζεβεδαῖος. Τι- νές δὲ τὸ τυμπανίσθηραι, φοπάλοις τυφθῆναι: εἶπον.

Οὐ προσδεξάμενοι τὴν δπολύτρωσιν. Τουτέστιν, ήδύνατο μὴ ἐλέγχειν οὓς ἡλεγχον, καὶ λυτρωθῆναι τῆς ἐπαγομένης αὐτοῖς τιμωρίας, ἀλλ' οὐκ ἡδέλησαν τοῦτο.

Ἔτα πρεστετορος ἀραστάσεως τύχωσι. Κρείτ- νος, οὐ τοιαύτης, οἵας τὰ παιδία τῶν γυναικῶν· ἢ κρείττονος παρὰ τὴν τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων. Οἱ μὲν γάρ ἄγιοι εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου λαμπροὶ ἐν νεφέλαις ἀρθήσονται, διπερ ἀλλαχοῦ ἐξανάστασιν δονομάζει. Καὶ δὲλλως ὅτι εἰς ζωὴν αἰώνιον. Οἱ δὲ λοιποὶ κάτω τε μενοῦσι, καὶ εἰς κόλασιν αἰώνεον ἡ ἀνάστασις αὐτοῖς.

Ἐτεροι δὲ ἐμπαιγμῶν. Ός δὲ Ἐλισσοίος παιζό- μενος ὑπὸ τῶν παιδιάριων, ἢ δὲ Σαμψών ὑπὸ τῶν ἀλ- λοφύλων, μετὰ τὸ ἐκκοπῆναι, τοὺς ὁφθαλμούς.

Καὶ μαστίγων πέτραν Ἐλισσορ. Καὶ πολλοὶ τῶν προφητῶν, καὶ Πέτρος ὑστερον, καὶ Ἰωάννης.

Ἐτι δὲ δεσμῶν καὶ φυλακῆς. Ός δὲ Ιερεμίας καὶ Μιχαήλ, καὶ οἱ ἀπόστολοι ὑστερον.

Ἐλιθάσθησαρ. Όν δὲ Ἡσαΐας ὑπὸ Μανασσῆ, δν καὶ ξυλινῷ προλοι φασι πριεθῆναι, ἵνα ἀλλεινοτέρα αὐτῷ εἴη ἡ τιμωρία ἐπὶ πλειόνων κολαζομένη.

Ἐτο μαχαιρας ἀπέθανον. Ός Μιχαήλ, καὶ Ζαχαρίας, καὶ Ἰωάννης, καὶ Ἰάκωβος. Όρα δὲ πῶ; οἱ μὲν ἀπὸ πίστεως στόματα μαχαιρας ἐφυγον, οἱ δὲ ἐν φόνῳ μαχαιρας ἀπέθανον. Τοιούτον γάρ ἡ πίστις καὶ ἀνεί μεγάλα, καὶ πάσχει μεγάλα, καὶ οὐδὲν οἰται πάσχειν. Πῶς οὖν ὑμεῖς μήπω μηδὲν τοιού- τον παθόντες, ἀδημονεῖτε;

Περιηλθορ ἐτο μηλωταῖς, ἐτο αἰγελοῖς δέρματι.

Variæ lectiones.

⁴⁸ κατεπέλμησαν ο.

Ὦς οἱ περὶ Ἰλίαν, οὕτως ἡσαν ἀκτήμονες. Ἐπειδὴ γάρ οἴω τοσαύτην εἶχον ὑπόληψιν περὶ τῶν ἀποστολῶν, μετὰ τὸ ἐκεῖνων μνῆσθαι, ἐπὶ τὸν προφῆτην τὸν ἐνδόξον καὶ ἀναληφθέντα ἤχει. Τὸ δὲ, Περιηθών, τὴν διώκεσθαι αὐτοὺς δηλοῖ καὶ ἀστατεῖν. Μηλωτὴ δὲ, τὸ τοῦ μηλου, ἥτοι τοῦ προβάτου δέρμα.

Ὑστερούμενοι. Ως αὐτὸς οὗτος; Ἰλίας καὶ Ἐλιας σαῖος. Γυναικες γάρ αὐτοὺς ἔτρεφον.

Θειόβουμενοι, κακουχούμενοι. Οὐ μικρὰ γάρ Ἰλίαν ἵεταί οὐλιεύει διώκουσα.

Ωτὶ οὐκ ήγειραις δὲ κόσμος. Οὐκ ἔχετε, φησιν, εἰπεῖν διτὶ ἀμαρτιῶλοι ὄντες, τοιαῦτα⁶⁹ ἔπασχον, ἀλλὰ τοιοῦτοι, οἵοι καὶ τοῦ κόσμου αὐτοῦ τιμώτεροι: εἰναῖ. Κόσμον δὲ, καὶ τὸ πλῆθος καὶ τὴν κτίσιν αὐτὴν φησιν ἡ Γραφή. Κάνταυθα οὖν ἀμφότερα. Ἐξὶ πᾶσαν οὖν, φησι, τὴν κτίσιν μετὰ τῶν ἐν αὐτῇ ἀνθρώπων ἀντιστήσῃς; ταῦτοις, οὐδὲν ἀντάξιον εὑρήσετε; τούτων. Ἐνταῦθο δὲ διαίτησιν αὐτῶν τὰς καρδίας, ὥστε μηδὲν ζητεῖν τῶν ἐν τῷ κόσμῳ, εἰγε δὲ κόσμος οὐκ ἔστιν δξιος τῶν ἀγίων. "Υἱοίς γάρ σου ἔστιν, ἐὰν ἐνταῦθα λάθῃς τὸν μισθόν· ἔδειξας γάρ σαυτὸν οὐδαμινῶν δυτα δξιον. Εἰ πᾶς δὲ κόσμος οὐκ ἔστιν δξιος ἐνδε ἀγίου, τι μέρος ζητεῖ;

Ἐτ ἐρημιαὶ πλανώμενοι, καὶ δρεσι, καὶ σπηλαιοῖς, καὶ ταῖς δικαῖαις τῆς τῆς. Ως Ἰλίας, καὶ οἱ προφῆται δὲ οἱ ὑπὸ Ἀρδίου τρεφόμενοι κρύβησην ἐν τῷ σπηλαιώφ. Οὐδὲ τὴν ἐρημιάν, φησι, μετὰ ἀδείας οἰκεῖν συνεχωροῦντο, ἀλλὰ κάκειθεν τὸν τὸν φύσιφ, καὶ διλοτε διλαχοῦ ἐπλανώντο. 'Αλλ' οὐδιας ἐπιστευον παράκλησιν αἰώνιον λήψεσθαι περὶ θεοῦ, καὶ υπέμενον ταῦτα.

Καὶ οὔτοις πάντες μαρτυρηθέντες διὰ τῆς πίστεως οὐκ ἐκομίσαντο τὴν ἀλαρρεῖλαν. Τι, φησι, μικροψυχεῖτε, διτὶ ἐν τῷ ἀγῶνι δυτες εἰναῖς εἰρημένοι πάντες ἀγιοι, καίτοι ήδη μαρτυρηθέντες διὰ τῆς πίστεως εὐηρεστηκένται, οὐπω τετυχήσαις τῶν ἐν οὐρανοῖς ἐπαγγελιῶν. Τῶν γάρ κάτω τινὲς ἐπέτυχον ἐπαγγελιῶν, ὡς δ δασιδ. 'Αλλ' οὐ τοῦτο τὸ ζητούμενον· τὰ δὲ ἐν οὐρανοῖς, ταῦτα εἰσιν δυτας ἐπαγγελιῶι.

Τοῦ θεοῦ περὶ ημῶν κρείττον τι προβλεψάμενον, ἵτα μὴ χωρὶς ημῶν τελειωθῶσιν. Κρείττον τι, τουτέστι, πρὸς τιμὴν ήμῶν. "Ινα γάρ μὴ δοκῶσι πλεονεκτεῖν ήμῶν τῷ πρώτους στεφανοῦσθαι, ἵνα πᾶσι καὶ πρὸν ὕρισε τῶν στεφάνων. Καὶ οὐκ εἰπεν, "Ινα μὴ στεφανωθῶσιν, ἀλλα, "Ινα μὴ τελειωθῶσιν. "Ωτε καὶ τέλειοι τότε φαίνονται. "Αλλως τε νῦν ἀρραβώνας ἔχουσι τῆς τιμῆς. Πόθεν γάρ αὐτοῖς ἡ εἰς τὸ βοηθεῖν τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτοὺς δύναμις; τάθεν τὸ παρέρησιαν ἔχειν εἰς τὸ πρεσβεύειν; τὸ δὲ

A Elias, et qui cum eo erant; adeo rerum possessione carebant. Quia enim nondum tantam de apostolis opinionem conceperunt, postquam illorum mentionem fecisset, ad inclitum prophetam qui in cœlum sublatuſ, venit. Quod autem ait: Circumierunt, eos persecutionem esse passos indicat, et in uno loco non potuisse morari: Melote autem, ovis vel pecudis est pellis.

Egentes. Ut ille ipse Elias et Elisæus. Mulieres enim eos alebant.

Angustiati, afficti. Naud parum enim Eliam Jezael persecutione sua affixit.

VERS. 38. Quibus dignus non erat mundus. Non potestis dicere, inquit, quod peccatores cum essent, hæc sint paſi: verum tales fuerunt, ut et ipso mundo honoratores essent. Mundum autem et hominum multitudinem, et mundi structuram Scriptura appellat. Utraque autem hic accipiuntur. Si itaque universam, inquit, mundi structuram cum hominibus qui in eo sunt cum istis conserfas, nihil invenies quod illis dignitate respondeat. Hic autem excitat eorum 744 corda, ut nihil mundanum querant: siquidem mundus est indignus sanctis. Injuria enim tua est, si hic acceperis mercedem. Monstrasti enim teipsum nullius esse pretii. Si universus mundus non est dignus uno sancto, quid partem queritas?

In solitudinibus errantes, et montibus, et speluncis et cavernis terræ. Ut Elias, et prophetæ, qui clanculum ab Abdia in spelunca alebantur. Neque solitudinem, inquit, sine timore incolere permittebantur, verum inde etiam metu abigebantur, et nunc hic, nunc illic oberrabant. Attamen credebant sese consolationem æternam accepturos a Deo, ideoque hæc patiebantur.

VERS. 39. Et hi omnes, testimonio fidei probati, non acceperunt recompensationem. Quid, inquit, pusilliennes estis, quod cum in certamine sitis, nondum acceperitis præmium? Prædicti omnes sancti, etiamsi testimonium haberent quod Deo per fidem placebant, nondum tamen assecuti sunt cœlestium honorum promissiones. Inferas quidem adcoque terrestres promissiones nonnulli adepti sunt, ut David. Cæterum id non erat quod quarebatur:

D sed quæ in cœlis sunt, ista revera sunt promissiones.

VERS. 40. Deo de nobis melius aliquid providente, ut non sine nobis consummarentur. Melius aliquid, hoc est, ad honorem nostrum. Ne videantur enim nobis esse potiores si primi coronarentur, unum omnibus coronarum tempus statuit. Nec dixit, Ut non coronarentur, sed, Ut non consummarentur.

Proinde tunc perfecti videbuntur. Præterea, jam nunc arrhaloneim et pignus honoris habent. Unde enim eis potestas auxiliandi invocantibus se? Unde ipsis fiducia intercedendi? Perfectionem au-

Variæ lectiones.

⁶⁹ ταῦτα ο.

tem et consummationem tum accipient. Nonne igitur injusus est illis Deus, si nos antevertierint laboribus, in coronis autem nos exspectent? Minime: nam et illis hoc gratum est, ut cum fratribus consummentur. Corpus unum omnes sumus. Majorem igitur corpori voluptatem præbet, si communiter secundum omnia membra sua coronetur. Deus est Pater liberorum amantissimus, qui varios habet filios; alii quidem, perfectis operibus suis, ex agris celerius redeunt, alii vero laborantes adhuc ibi persistunt. Dedit iis qui primum laborarunt, prægustationem quamdam, dicens ac mandans eis, ut ad perfectum usque convivium fratres exspectent: qui, humani cum sint, lati exspectant, ut in commune exhilarentur.

CAPUT XII.

745 VERS. 1. Ideoque et nos tantam habentes circumpositam nubem testium. Non dixit, elevatam super nos, sed, circumpositam, hoc est, undique nos ambientem. Testes autem non eos tantum voca quisi sunt in Novo Testamento, sed qui in Veteri etiam. Nam et ipsi testimonium præbuerunt Dei magnificenter, ut tres pueri, Daniel et omnes prophetae. Non dixit autem, Multitudinem, sed Nubem, proprio maxime usus vocabulo ad præsens argumentuin. Quoniam enim ipsi afflictionum æstu premebantur, Testium, inquit, memoria instar nubeculae cujusdam undique ambientis vos refocillabit.

Deponentes omne pondus. Hoc est, terrestrium negotiorum sarcinam, et curas illis admistas. Nihil enim aliud sunt quam vana sarcina. Quid igitur ægre fertis ab istis liberari?

Et facile circumstans peccatum. Vel quod facile nos circumstet, vel quod facile devictionem pati possit: facile enim est, si modo velimus, vincere peccatum. Vel propter quod facile quisquam in pericula incidit: nihil enim adeo periculosum ut peccatum.

Per patientiam curramus propositum nobis certamen. Non dixit, Pugilatum exerceamus aut luctemur, sed quod omnium facillimum erat, quod ad cursum expectat, istud in medium profert. Neque dixit: Addamus cursui; verum, In illo ipso permaneamus. Alii enim per continentiam, alii per eleemosynam, alii per aliam virtutem currere debent; vos vero per patientiam: vobis enim istud opus est, ut supra dictum est.

VERS. 2. Aspicientes in auctorem fidei et consummatorem Jesum. Hoc est, si velimus discere quomodo per patientiam sit currendum, ad Christum respiciamus, quemadmodum qui artes discunt, præceptores suos intuentur, quod et ipse dixit: Discite a me¹⁶; et rursus: Quod si patrem familiias Beelzebub appellarunt, quanto potius vos domesticos

Α τέλειον τότε ἀπολήψονται. Ἐρα οὖν οὐκ ἀδίκει ὁ Θεὸς ἐκείνους, εἰ γέ προσέλαβον μὲν ἐν τοῖς καμάτοις· ἐν δὲ τοῖς στεφάνοις ἡμᾶς περιμένουσιν; ἀλλὰ κακείνοις τοῦτο ἀπαστον, τὸ μετὰ τῶν ἀδελφῶν τελειωθῆναι. Σῶμα ἐν οἷς πάντες, ἐσμέν· μείζων τῷ σώματι ἡδονὴ δταν κοινῇ στεφχυταί. Πατήρ φιλόστοργος ὁ Θεός, διαφόρους ἔχων υἱούς· οἱ μὲν ἐπανῆθιον ἐκ τῶν ἀγρῶν τάχιον, τὰ ἔργα ἀνύστατες, οἱ δὲ ἐτι μένουσιν ἐκεῖ ἔργα ζέμενοι. Δέδικτε τοῖς προκαμοῦσι πρόγευμά τι, εἰπών περιμένειν εἰς τὴν τελείαν εὐωχίαν τοὺς ἀδελφούς· οἱ δὲ φιλάνθρωποι¹⁷ διητες χαίροντες ἀγαμένουσιν, ἵνα καὶ κοινῇ εὐφρανθῶσι.

B

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

Toιχαροῦν καὶ ήμεις τοσοῦτον ἔχοντες περικείμενον νέφος μαρτύρων. Οὐκ εἶπεν, ὑπεραρούμενον ἡμων, ἀλλὰ, περικείμενον, τούτοις, πάντοθεν ἡμᾶς περιέχον. Μάρτυρας δὲ, οὐ τοὺς ἐν τῇ Κτινῇ καλεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐν τῇ Παλαιᾷ. Καὶ γάρ καὶ αὐτοὶ ἐμαρτύρησαν τῇ τοῦ Θεοῦ μεγαλειότητι, ὡς οἱ τρεῖς πάτερες, καὶ Δανιήλ, καὶ πάντες οἱ προφῆται. Οὐκ εἶπε δὲ, πλήθος, ἀλλὰ, νέφος, οἰκείστατα πρὸς τὴν παροῦσαν ὑπόθεσιν. Ἐπει γάρ καύσωνα είχον αὐτοὶ τῶν θλίψεων, ὥσπερ τις νεφέλη, φησίν, ή μνήμη τῶν μαρτύρων ἀναψύξεις ἡμᾶς πάντοθεν περιέχουσα.

"Ογκον ἀποθέμενοι πάτετα. Τουτέστι, τὸ βάρος τῶν γηνῶν πραγμάτων καὶ τῶν ἐπ' αὐτοῖς φροντίδων. Οὐδὲν γάρ, φησίν, ἀλλοι εἰσὶν ή ὄγκος μάταιος. Τι οὖν ἐπὶ τῇ ἀπαλλαγῇ τούτων δυσχεραίνετε;

Καὶ τὴν εὐπεριστατορ ἀμαρτιῶν. Η τὴν εὐκόλων; περισταμένην ἡμᾶς. ή τὴν εὐκόλων περιστασιν παθεῖν δυναμένην. Ρέφοιν γάρ, ἐὰν θέλωμεν, περιγενέσθαι τῆς ἀμαρτίας. "Η δι;" ήν εὐκόλων τις εἰς περιστάσεις ἐμπίπτει, οὐδὲν γάρ οὔτω κινδυνώδες οὐδὲν ἀμαρτία.

Δι' ὑπομονῆς τρέχωμεν τὸν προσκείμενον ημῖν ἀγῶνα. Οὐκ εἶπε, Πυκτεύωμεν, οὐδὲ παλαιώμεν, ἀλλ' δι πάντων κουφότερον ἢν τὸ τοῦ δρόμου, τοῦτο εἰς μέσον τέθεικεν. Οὐδὲν εἶπε, Προσθόμεν τῷ δρόμῳ, ἀλλ', Ἐν αὐτῷ τούτῳ ύπομείνωμεν. "Ἄλλοι μὲν γάρ δι' ἐγκρατείας, ἀλλοι δι' ἐλεημοσύνης, ἀλλοι δι' ἀρετῆς ὀφελίουσι τρέχειν. Ὅμεις δὲ δι' ύπομονῆς. Ταῦτας γάρ ύμιν χρεῖα, ὡς καὶ ἀνωτέρω προεργαται.

Ἀφορῶντες εἰς τὸν τῆς πλετεως ἀρχηγὸν καὶ τελειωτὴν Ἰησοῦν. Τουτέστι, ἐὰν θέλωμεν μαθεῖν τὸ τρέχειν¹⁸ δι' ύπομονῆς, πρὸς τὸν Χριστὸν ἀφορῶμεν, ὥσπερ οἱ τέχνας μανθάνοντες πρὸς τοὺς διδασκάλους· ὅπερ οὖν καὶ αὐτὸς Ἐλεγε· *Mάθετε δι' ἔμου· καὶ πάλιν· El τὸν οἰκοδεσπότην Βεβαίον ἐκάλεσαν, πόσῳ μᾶλλον τοὺς οἰκιακούς*

¹⁶ Matth. xi, 29.

Variæ lectiones.

¹⁷ φιλάδελφοι π. ¹⁸ φέρειν π.

αὐτοῦ; καὶ, Οὐκ ἔστι μαθητὴς ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον. Τί δὲ ἐστιν, ἀρχητὸς καὶ τελειωτὴρ; τουτέστιν Αὐτὸς καὶ τὴν πίστιν ἡμῖν ἐξ ἀρχῆς ἐνέθηκεν·—Οὐ γάρ ὑμεῖς με, φησίν, δεξιελέξασθε, διλλέτω ἔξελεξίμητον ὑμᾶς·—καὶ τὸ τέλος; αὐτὸς ἐπιθήσει, ὡς τελειοτάτην αὐτὴν ἔχειν ὑμᾶς.

“Ος διτὸς τῆς προκειμένης αὐτῷ χαρᾶς, ὑπέμεινε σταυρὸν, αἰσχύρης καταφρονήσας. Ἐξῆν γάρ αὐτῷ μή παθεῖν, μή ἀποθανεῖν· ἀναμάρτητος γάρ ὅν, θανάτῳ οὐχ ὑπέκειτο· δὲ καὶ αὐτὸς λέγει· “Ἐρχεται δὲ τοῦ κόσμου ἀρχῶν, καὶ ἐν ἐμοὶ οὐκ ἔχει οὐδέποτε. Εἰ οὖν οὐκ ἥθελεν, οὐκ ἀνέσταυρώθη· δὲ καὶ αὐτὸς ἔλεγεν· Ἐξουσιαρχὸν θεῖται τὴν γυγῆν μου. Ἀλλὰ δῆμος; σταυρὸν ὑπέμεινε, τουτέστιν, οὐχ ἀπλῶς θάνατον, ἀλλὰ τὸν ἐπονεδίστον, καὶ κατεφρόνησε τῆς ἐπὶ τοιούτου θανάτου αἰσχύνης. Οὐκ εἶπε δὲ, Λύπτης καταφρονήσας· οὐδὲ γάρ μετὰ λύπης, ταῦτα ἔφερεν.

Ἐν δεξιᾷ τε τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ κενάθικεν. Ὁρᾶς τὸ τέλος τῆς ὑπομονῆς ποῦ ἀναβιβάζει; δὲ καὶ ἀλλαχοῦ φησι· Διὸς καὶ δὲ Θεὸς αὐτὸς ὑπερύγωσε, τὸ κατὰ σάρκα λέγων. Ποστε δύναται καὶ ὑμᾶς ἀμείψασθαι· ὑπὲρ τῶν δι' αὐτὸν θλίψεων. Ηγάρ ἐν δεξιᾷ καθέδρα, τὸ πρός τὸν Πατέρα ιστόμον δηλοῖ.

Ἀραλογίσασθε τὰρ τὸν τοιαύτην ὑπομεμερηκότα ὑπὲρ τῶν ἀμαρτιῶν εἰς αὐτὸν ἀντιλογιστῶν. Καίτοι εἰ καὶ δύοδούλων πάθη ἀναλογίζεται τις, ίκανῶς παραμυθεῖται, πόσιψ μᾶλλον τὸ τοῦ Δεσπότου τοῦ τοιαύτην ἀντιλογίαν ὑπομεινάντος; δὲ στι, γέλωτας, χλευαστας, δινεῖδη, κατὰ πρόσωπον πληγάς, δοσ ἀντέλεγον ταῖς διδασκαλίαις αὐτοῦ, τὰς ἐπὶ Πιλάτου κραυγάς, τελευταῖον σταυρόν. Ἐμφατικὸν γάρ τὸ, τοσαύτην, τουτέστιν, ἄχρι θανάτου φέρουσαν, καὶ ταῦτα, τοῦ μετὰ ληστῶν, καὶ ταῦτα ὃντα ἀμαρτιῶν, τῶν ἔθνικῶν δηλαδή, ή καὶ αὐτῶν τῶν Ἰουδαίων.

Ira μή κάμητε ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν ἐκλινόμενοι. Τὸ γάρ ἀναλογίσασθαι τὸν Χριστὸν, τονώσει ὑμῶν τὰς ψυχὰς καὶ νευρώσει, καὶ οὐκ ἔάσει ἐκλελύσθαι καὶ ἀπαγορεύσαι πρὸς τὰς θλίψεις.

Οὕπω μέχρις αἴματος ἀττικατέστητε. Δύο εἰδῆ παρακλήσεως ἀλλήλοις εἰσὶν ἐναντία· ἐν μὲν, διτὸν πρός τινα λέγη τις, διτὶ Μεγάλα πέπονθας. ἀναμνήσθητε ἐκείνων· ἔτερον δὲ, σταν λέγη· Οὐδὲν μέγα οὖπα πέπονθας. Τὸ μὲν γάρ κάμνουσαν ἀνακτᾶται τὴν ψυχὴν, ἔχουσαν πολλοὺς συνίστορας τῶν παθημάτων αὐτῆς· τὸ δὲ φυσᾶσθαι μέλλουσαν κατασπᾶ, καὶ βραχυμούσαν διεγέίρει. Τούτοις τοῖς δυσὶ χρήται Παῦλος νῦν πρὸς Ἐβραίους. Εἰπὼν γάρ σωτερών, διτὶ Πολλὴν διθλησιν ὑπεμείνατε παθημάτων, καὶ προτρεψάμενος μημήσασθαι ἐαυτοὺς, νῦν τὴν ἐναντίον, δείχνυσιν αὐτοὺς μήπω μηδὲν ἀξιέλογον ὑποστάντας, ὡς ἀν μὴ ἐπαρθῶσ. Καὶ δρά σοφίαν. Μετὸς δὲ μνήσθη τῶν ἀρχαίων ἀγίων τῶν μεγάλα ὑποτεάντων, καὶ αὐτοὺς τοῦ Κυρίου, τότε δείχνυσι τὰ κυτῶν οὐδὲν δυτα. Οὕπω γάρ, φησίν, ἄχρι θανάτου

A ipsius [“]? et : Non est discipulus supra magistrum [“]. Quid autem est quod ait, auctorem et consummatorem? Hoc est, Ipse sicut nobis ab initio impo- sit, — Non enim vos me, inquit, elegistis, sed ego vos elegi [“], — ac finem etiam et consummationem ipse apponet, ut vos eam perfectissimam habeatis.

B Qui pro proposito sibi gaudio sustinuit crucem, ignominia contempta. Licebat enim ipsi non pati, non mori. Cum enim peccati omnis expers esset, morti non subjiciebatur: quod et ipse ait: **746** Venit mundi princeps, et in me non habet quidquam [“]. Si igitur noluisset, non esset crucifixus: quod et ipse dixit: Potestatem habeo ponendi animam meam [“]. Attamen crucem sustinuit, hoc est, non simpliciter mortem, sed contumeliosam, aspernatusque est ignominiam inde provenientem. Non autem dixit, Tristitia contempta: neque enim cum tristitia ista ferebat.

Atque in dextera sedis Dei sedet. Vides finem patientiæ, quo perducit? id quod alibi dixit: Propter ea Deus etiam superexaltavit eum [“]: de carne loquens. Potest itaque vobis mercedem rependere pro afflictionibus suo nomine toleratis. Cathedra enim et sessio ad dextram, æqualitatem cum Patre significat.

Vers. 3. Recogitate enim eum qui talēm sustinuit a peccatoribus adversum se contradictionem. Quod si quis conservorum suorum afflictiones reputans, abunde se consolatur, quanto magis si Domini sui, qui tantam contradictionem pertulit, afflictiones secum expendat? hoc est, risus, subsannationes, convicia, in faciem verbera, quæcumque contra doctrinam ejus dicebant, clamores apud Pilatum, postremo crucem ipsam. Emphatica enim est ista dictio, Talem, hoc est, ad mortem usque perducentem, idque una cum latronibus, idque a peccatoribus, ethniciis videlicet, sive ipsis Iudeis.

Ne defatigemini animabus vestris deficientes. Christum enim in animo versare, animabus vestris et vires ac nervos addet, nec sinet desiccare, nec in afflictionibus desperare.

Vers. 4. Nondum ad sanguinem usque restitisti. Duæ sunt adhortationis et consolationis species inter se contraria: altera quidem, cum quis alicui dicat: Magna quidem passus es, memento illorum; altera vero, cum dicat: Nihil ardui passus es. Hic enim animam fatiscentem resuscitat, dum multos afflictionum suarum testes habet. Istud vero intumescentem deducit, et languentem excitat. Hisce duabus nunc utitur Paulus ad Hebræos. Cum enim supra dixisset: Magnum certamen sustinuitis passionum [“], abortatusque esset ut seipsos imitarentur, nunc e contra ostendit eos nondum quidquam estimatione dignum sustinuisse, ne efferrantur. Ac vide ejus sapientiam. Posteaquam priscorum sanctorum, qui magna sustinuerant, atque adeo Domini ipsius meminisset, tunc ostendit eo-

[“] Matth. x, 25. [“] Ibid. 24. [“] Joan. xv, 16. [“] Hebr. x, 32.

[“] Joan. xiv, 50. [“] Joan. x, 18. [“] Philipp. ii, 9.

rum afflictiones nullas esse. Nondum enim ad mortem usque, inquit, pervenistis, sed ad persecutiones usque, et usque ad rapinas : Christus autem usque ad mortem venit. Porro cum ait, *restitistis*, ostendit peccatum vehemens quiddam spirare, esseque eis oppositum, ipsos autem stantes et contranientes, **747** nondum tamen in lethalibus, verum in levioribus.

Adversus peccatum repugnantes. Contra diabolum, qui est peccatum ipsum, utpote primus inventor eius et praeceptor. Vel contra ipsum peccatum, ejusque ignominiosos affectus, nobis inimicos et perniciosos.

VERS. 5. *Et oblii estis adhortationis.* Adeo, inquit, remissi estis et in segnitium resoluti, ut adhortantium vos ad fortitudinem sermonum sitis oblii, etsi nondum magni quidquam passi estis. Ingentes enim ac dignae ratione aliqua afflictions, oblivionem saepenumero incutient rerum necessariarum.

Quæ robis tanquam filii loquitur : Fili mi, noli negligere disciplinam Domini ^{et} ¹. Non enim propriis filiis loquebatur Salomon, sed omnibus qui audire poterant, et vobis omnino : propterea, tanquam, apponitur.

Neque desanigeris dum ab eo argueris. A Deo igitur tentationes adducuntur : quod si a Deo, ad communitatem omnipo nobis cedent. Aut enim ipsi imprimis placet ut nos tentemur, quo a peccatis liberemur : aut nos tentari permittit, ad probacionem, utque plures consequamur coronas.

VERS. 6. *Quem enim diligit Dominus, castigat :* flagellat autem omnem filium quem recipit. Fieri non potest ut quispiam inveniatur dilectus Deo citra afflictiones. Nonne igitur latrones et fures flagris ceduntur ? filii et illi sunt ? Minime gentium. Non enim dixit, Quisquis flagellatur, est filius, sed, Omnis filius flagellatur. Latrones igitur non filiorum instar flagellantur, verum ut scelerati puniuntur. Hic autem cum prius dixisset, *Castigat*, intulit postea, *Flagellat* : ut non veluti sceleris ultionem, sed veluti eruditionem intelligas flagellationem filii. *Quem recipit*, hoc est, quem admittit, quem praeceteris assumit, et familiarem amicum sibi conciliat.

VERS. 7. *Si castigationem sustinetis, tanquam filii offert se vobis Deus.* Quis enim est filius quem non castigat pater ? Quod si extra disciplinam estis, cuius participes facti sunt omnes, ergo adulterint, et non filii estis. Ex quibus illi putabant se a Deo derelictos, ex iis ostendit eis quod Deo curæ fuerint. Si enim, inquit, afflictionibus caruissestis, non nisi suissetis, illegitimique filii, et non genuini. Cui enim parentum nostrorum institutio curæ est ? Quia vero affligimini, ex hinc autem obvenit vobis, ut ornate atque moderate vivatis, perinde ac omnes præmemorati, videlicet justi, qui et filii Dei vocati

A ἐφθάσατε, ἀλλὰ ἔχρι διωγμῶν, ἔχρις ἀρπαγῆς· δὲ Χριστὸς ἔχρις θανάτου ἡλθεν. Ἀντικατέστη δὲ, εἰπὼν, δείκνυσι καὶ τὴν ἀμαρτίαν σφεδρόν τι πνέουσαν, καὶ ἀντικειμένην, καὶ αὐτοὺς δὲ ἐστῶτας καὶ ἔγωνιζομένους, οὗπω μέντοι ἐν τοῖς καιριώτεροις, ἀλλὰ τοῖς κονφοτέροις.

Πρὸς ἀμαρτίαν ἀνταγωνίζεμενοι. Πρὸς τὸν διάβολον τὸν αὐτόχρημα ἀμαρτίαν, ὡς εὐρετὴν αὐτῆς καὶ διδάσκαλον· ἢ πρὸς αὐτὴν τὴν ἀμαρτίαν καὶ τὰ αὐτῆς ἄτιμα πάθη, τὰ πολέμια ἡμῖν καὶ διέθρια.

B Καὶ ἐκλέησθε τῆς παρακλήσεως. Τοσοῦτον παρείθητε καὶ ἑκατόντες, ὥστε καὶ τῶν παρακλησίωντων εἰ; ἀνδρείαν λόγων ἐπελάθεσθε, καίτοι μήπω παθόντες τι μέγα. Τὰ γὰρ μεγάλα καὶ δξιῶντα πάθη λήθην ἐμποιοῦσι πολλάκις τῶν ἀναγκαίων.

"*Ἔτις ὑμῖν ὡς υἱοῖς διαλέγεται· Χιλίου, μὴ διλέγωρει παιδεῖας Κύριον.* Οὐ γάρ ιδοὺς υἱοῖς ὁ Σωλομῶν ἐλάτει, ἀλλὰ πᾶσι τοῖς ἀκούειν δυναμένοις, καὶ ὑμῖν δὲ πάντως· διὰ τοῦτο τὸ, ὡς, κείται.

"*Μὴ ἐκλένου ὑπ' αὐτοῦ ἐλεγχόμενος.* "Αρα οὖν παρὰ Θεοῦ οἱ πειρασμοὶ ἐπάγονται· εἰ δὲ παρὰ Θεοῦ, πρὸς ὑψηλειαν ἡμῶν πάντως. Αὐτὸς γάρ ἡ προηγουμένως εὐδοκεῖ ἡμᾶς πειράζεσθαι πρὸς ἀπόθεσιν ἀμαρτιῶν, ἢ παραχωρεῖ πρὸς δοκιμασίαν καὶ στεφάνους πλεον.

"*Οὐ γὰρ ἀγαπᾷ Κύριος, παιδεύει, μαστιγοῖ δὲ πάτηται νιὸν δὲ παραδέχεται.* Ἄδυτον γάρ εὑρεῖν τινὰ τῶν ἀγαπωμένων τῷ Κυρίῳ χωρὶς θλίψεων. "Αρα οὖν οὐ μαστιγοῦνται καὶ λησταὶ καὶ κλέπται; Υἱοὶ οὖν καὶ οὗτοι; Οὐχι. Οὐ γάρ εἰπεν, διτὶ πᾶς δὲ μαστιγώμενος, υἱὸς, ἀλλὰ πᾶς υἱὸς μαστιγοῦται. Λησταὶ μὲν οὖν οὐχ ὡς υἱοὶ μαστιγοῦνται, ἀλλ' ὡς κακοὶ κολάζονται. "Ἐνταῦθα δὲ προειπὼν, διτὶ καθεύδει, τότε ἐπήγαγε τὸ, μαστιγοῖ, ἵνα μή ὡς κακίας ἔκτισιν, ἀλλ' ὡς παιδευσιν νοήσῃς τὴν μαστιγωσιν τοῦ νιεῦ. "Οὐ δὲ παραδέχεται, τουτέστιν, διὰ παρόδεις, διὰ προστλαμβάνεται πλέον τῶν ὀλλῶν, διὰ οἰκειοῦται.

D *Εἰ παιδεῖαν φομέτετε,* ὡς υἱοῖς ὑμῖν προσφέρεται ὁ Θεός. Τίς γάρ ἐστιν υἱὸς δὲ οὐ παιδεύει πατήρ; Εἰ δὲ χωρὶς ἐστε παιδεῖας, ἃς μέτοχοι τεγένεσθαι πάτηται, δρα νόθου ἐστὲ, καὶ οὐχ υἱοί. "Αφ' ὧν ἐνόμιζον αὐτὸν ἐγκαταλεῖθεις ὑπὸ Θεοῦ, ἀπὸ τούτων δείκνυσιν αὐτοὺς μεμελημένους τῷ Θεῷ. Εἰ μὲν γάρ ἔκτις θλίψεων ἡτε, ἐφαίνεσθε ἀν διτὶ νόθοι ἐστὲ ξαν οὐχ υἱοί. Τίς γάρ πατήρ φροντίζει παιδεύσεως νόθων υἱῶν, καὶ κοσμιστητος; "Ἐπειδὲ θλίψεις, ἐκ δὲ τούτου περιγίνεται ὑμῖν τὸ κοσμίως καὶ κατεσταλμένως ζῆν, ὥσπερ καὶ πάντες οἱ προρρήθεντες, δηλαδὴ δίκαιοι, οἵ καὶ υἱοὶ Θεοῦ

¹ Prov. iii, 11

ἴχρημάτισαν· πρόδηλον καὶ ἀναντίρρητον, διὶς ὡς οὐλὴς ὑμῖν προσφέρεται δ Θεὸς, καὶ διὰ φροντίδος ὑμᾶς ἔχει, ἵνα μὴ ἀπαίδευτοι ἀποθῆτε, καὶ ἐκ τούτου ἀποκλήρους ὑμᾶς ἔξωθήσῃ.

Ἐλέγα τούτους μὲν τῆς σαρκὸς ἡμῶν πατέρας εἰχομένων καὶ αἰδεντάς, καὶ ἐνετρεπόμεθα. Οὐ πολλῷ μᾶλλον ὑποταγῆσθε τῷ πατέρι τῷ πνευμάτωρ, καὶ ζήσομεν. Ἐξ τῶν κατ' αὐτοὺς πάλιν ἀποδείχνυσιν διὶς δεῖ ὑπομένειν. Εἰ γάρ ὅταν οἱ σαρκικοὶ πατέρες ἀπαίδευτον ἡμᾶς, οὐκ ἐτολμῶμεν ἀποπῆδεις, ἀλλ᾽ ἐνετρεπόμεθα καὶ ὑπεμένομεν, διὰ τὸν ἐπέφερον· πόσῳ μᾶλλον νῦν τοῦ Θεοῦ πατέντωντος; Ὁρα δὲ, οὐκ εἴπε Πόσῳ μᾶλλον ὑπομενοῦμεν, ἀλλ᾽, ὑποταγῆσθε τῷ δειχνύντος διὶς ἀντιστάτου ἔστι καὶ ἀντιθέου, τὸ μὴ ὑπομένειν θλίψιν. **B** Πατέρα δὲ πνευμάτωρ, η τῶν χαρισμάτων, η τῶν ἀσυμάτων δυνάμεων, η, ὅπερ καὶ οἰκειότερον, τῶν ψυχῶν. Πρὸς γάρ ἀντιδιαστολὴν τῶν σαρκικῶν πατέρων, εἴπε τὸ πνευματικόν. Καὶ ζήσομεν δὲ προσέθηκεν, ἵνα δεῖξῃ, διὶς δὲ ἀνυπότακτος οὐδὲ ζῆ. Ἔξι γάρ ἔστι τοῦ Θεοῦ, δεκάτη ζωή.

Οἱ μὲν γάρ πρὸς διλήτας ἡμέρας. Οὗτοι γάρ εἰχουσι δι' ὅλου παιδεύειν ἡμᾶς, ἵνα τελείους ἐργάζωνται. Ἡ γάρ θάνατος τοῦ πατρὸς, η αἰνῆσις, η σκληρότης τοῦ πατέρος, ίστησι τὴν παιδείαν· δὲ Θεὸς αὐτὸς παιδεύων, δύναται τελείους ποιεῖν.

C Κατὰ τὸ δοκοῦντας, δικαίους. Οὐ πάντως δὲ τὸ δοκοῦν τῷ πατέρι λυστελεῖ τῷ υἱῷ· πολλοὶ γάρ καὶ αἰσχράς διδάσκουσι τέχνας.

὾ οὐ δὲ ἐπὶ τὸ συμφέρον, πρὸς τὸ μεταλαμβάνειν¹² τῆς ἀμύτητος αὐτοῦ. Ὁ δὲ Θεὸς πρὸς τὸ συμφέρον ἡμῖν ἐπάγει τὴν παιδείαν· οὐχ ἵνα λάθῃ τοπάρη¹³ ἡμῶν, ἀλλ' ἵνα μεταδῷ μᾶλλον τῆς ἀγιότητος, τουτέστι, τῆς καθαρότητος αὐτοῦ· ἄστε, γηστοί, γενέσιμοι καὶ ἡμᾶς δεκτικούς τῶν αὐτοῦ ἀγαθῶν. Ἄρα οὖν η παιδεία μετατέψεις ἀγιότητος ἔστι· καὶ εἰκότως· σαστρέψει γάρ τὴν ψυχὴν πρὸς τὸν ἀγιόν Θεὸν, μηδὲ κῶσα αὐτὴν πρὸς ἀνθρώπινόν τι βέμβεσθαι.

Πᾶσα δὲ παιδεία πρὸς μὲν τὸ παρόν οὐ δοκεῖ χαρᾶς εἰραι, ἀλλὰ λύπης. Πάλιν ἀπὸ τῆς κοινῆς ἐννοιας τὰς ἀφορμὰς έλαβε τῆς παραινέσεως, καὶ **D** φησι· Πᾶσα δὲ παιδεία, καὶ θελα καὶ ἀνθρώπινη, οὐ δοκεῖ χαρᾶς εἰραι, ἀλλὰ λύπης. Καλῶς τοῦ δοκεῖ· οὐ γάρ ἀληθῶς ἔστι λύπης. Πᾶσα γάρ δὲ εἰη κυρίως λύπης, εὐφροσύνης οὖσα μήτηρ; Ἀλλ' ὡς πρὸς ἡμᾶς τούτους δυσχεραίνοντας πρὸς τὰς παιδείας τοῦ δοκεῖ, εἰρηται.

Τοστερον δὲ καρπὸν εἰρηνικὸν τοῖς δι' αὐτῆς τετυμασμένοις ἀποδίδωσι δίκαιοσύνης. Τι ἔστιν, εἰρηνικόν; τοῦτ' ἔστιν, ἀτάραχον, λειον, ἥδυν. Ὁ μὲν γάρ λυπούμενος ταράττεται· δὲ δὲ χαίρων λειτέτα τινα ἔχει καὶ γαλήνην. Ὁ δὲ καρπὸς οὗτος δικαιοσύνης ἔστι, διότι δίκαιος ὁν¹⁴ δ

A sunt: planum est et irrefragabile quod vobis ut filii sese offerat Deus, atque vestri curam gerat, 748 ne disciplinæ expertes evadatis, atque hinc vos hereditate abdicet.

VERS. 9. Deinde patres quidem carnis nostræ habuimus eruditores, et reverebamur eos: non multo magis obtemperabimus patri spirituum, et vivemus? Ex rebus eorum demonstrat rursus quod oporteat eos patientes esse. Si enim cum carnalibus patres nos castigabant, non audiebamus resilire, sed pudore suffundebamur, et patienter sustinebamus quæcumque nobis inferebant, quanto potius nunc Deo nos castigante? Animadverte autem: non dixit, Quanto magis suffereimus, sed, obtemperabimus, ostendens quod sit contranitentis et adversantis Deo, non sustinere afflictionem. Patrem autem spiritum, vel donorum, vel incorporearum virtutum dixit, vel, quod magis proprium est, animalium. Ad discrimen enim carnalium parentum, spirituale posuit. Porro addidit, et vivemus, ut submonstret inobedientem non vivere: alienus enim est a Deo, qui est vita.

VERS. 10. Et illi quidem tempore paucorum dierum. Neque enim possunt omnino nos erudire, ita ut perfectos reddant. Aut enim obitus patris, vel ætas proiectior, vel durities filii institutionem sistit: at vero Deus, utpote qui semper erudit, perfectos efficere potest.

Secundum voluntatem suam erudiebant nos. Non autem omnino quod patri visum est, utile est etiam filio: plerique enim turpes etiam docent artes.

Hic vero ad id quod utile est in recipiendo sanctificationem ejus. Deus autem ad commoditatem nostram castigationem inducit, non ut quidquam a nobis accipiat, verum ut impetrat nobis potius sanctitatem, hoc est, puritatem suam, ut simus. inquit, nos capaces honorum ejus. Disciplina igitur est participatio sanctitatis: nec in imperito: convertit enim animam ad Deum sanctum, non sinens eam ad humanum quiddam devolvi.

VERS. 11. Omnis autem disciplina in praesenti quidem non videtur esse gaudii, sed mœroris. Rursus a vulgari opinione, adhortationis occasionem accepit, et ait: Omnis disciplina, tam divina quam humana, non videtur esse gaudii, sed mœroris. Pulchre autem dicit: Videtur: non enim vere est mœroris; quomodo enim proprie fuerit mœroris, cum sit latitiae mater? Sed nostri respectu, qui ægre serimus disciplinam, Videtur, dictum est.

Postea vero fructum pacatum exercitatis per eam reddit justitiae. Quid est, pacatum? Hoc est, turba vacantem, lævem, suavem. Qui enim contristatur, conturbatur: qui vero latatur, lævorem queindam habet, ac tranquillitatem. 749 Fructus autem ille justitiae est, nempe quod Deus, cum sit justus, in

Variæ lectiones.

¹² μεταλαβεῖν ο. ¹³ ἔστιν ο.

hoc sæculo turbatos illic refocillat. Observa autem, quod exercitationem vocet disciplinam, quippe quæ confortet fideles, ac velut quosdam athletas et robustiores faciat. Quid igitur eam aversamini quæ animas vestras confirmat?

VERS. 12. *Propterea remissas manus ac dissoluta genua erigite.* Veluti ad pugiles quosdam et certatores disserit. Ex Isaia autem hunc sibi desumpsit locum, indicans per metaphoram præcipuarum partium, quod toti sint soluti animo. Manus enim operationis, pedes vero motionis sunt symbolum. Mœrentis igitur, imprimis animæ, instrumenta, deinde et corporis ex consequenti sunt remissa.

VERS. 13. *Et gressus rectos facite pedibus vestris, ut ne quod claudum est aberret, magis autem satetur.* Hic veluti ad cursores disserit, perinde ac in superioribus dictum est: *Per patientiam curramus.* Ait ergo, *Gressus rectos facite.* Tropiæ vero, est vel vestigium rotæ currus, quod terræ imprimitur, vel locus currentium pedibus subjectus. Sint igitur, inquit, orbitæ, vel viæ vestræ læves, planæ et æquales, hoc est, nihil asperum, vel triste, vel inæquale sit in animabus vestris: verum æqualiter et plane et citra mœstrom currite, ut non claudicantes, hoc est, natura pusillanimes, Judeorum in morem: hujus odi enim gens est Hebræa, vel etiam claudientes circa fidem futurorum, adhuc offendatis, aberrentque pedes vestri, hoc est, omnino perversi siant. Qui enim naturali, ac quæ principio ei accidit, pusillanimitate impellitur, non cohicens seipsum, sed dedens potius, clam in desperationis præcipitum omnino incidit, adeo ut inde vix revocari possit. Date autem potius operam, ut quod in vobis claudum est, curetur: hoc est, etiamsi hactenus incredulitatis nonnihil habuistis, corrigite potius: ubinam enim esset in patiente incredulitas? Animadverte autem quomodo manifeste inducat pœnitentiam, atque istud observa propter Novatianos.

VERS. 14. *Pacem persequimini cum omnibus.* Quod supra dixit: *Non deserentes collationem nostram,* id nunc etiam agit, ad dilectionem congregans: nec solum erga amicos ac familiares, verum etiam erga hostes pacem habere ac sectari admonet. Cum omnibus enim, inquit, et Græcis, et Judeis, et hostibus. *Quantum enim, inquit, in vobis est,* cum omnibus hominibus pacem habete⁷⁵⁰. Si hujusmodi propositum habueritis, non eritis pusillanimes in afflictione. Reputa etiam quod **750** dixit: *Persequimini, hoc est, pacem, etiam quæ procul est,* stude te comprehendere, eam ad vos ipsos attrahentes.

Et sanctimoniam. Hoc est, puritatem: si quidem innuptus quispiam est, virginitatem; si autem

A Θεδ, τοὺς ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ λυπηθέντας⁷⁵¹ ἔχει ἀναπαύει. Ὁρα δὲ ὅτι γυμνεσίαν καλεῖ τὴν παιδείαν, ρωνύμουσαν τοὺς πιστοὺς, καὶ οἴδν τινας ἀθλητὰς, καὶ εὔτονωτέρους ποιοῦσαν. Τι! οὖν ἀποφέγγετε τὴν ἐνισχύουσαν τὰς ψυχὰς ὑμῶν;

Διὸ τὰς παρειμένας χεῖρας καὶ τὰ παραλευμένα γόρτα ἀντρώσατε. Ής πρὸς πύκτας τινάς καὶ ἀγωνιστὰς διαλέγεται. Ἀπὸ τῆς Γραφῆς δὲ τοῦ Ἡσαΐου τοῦτο Ἑλαῖος, δεικνύων ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν χυριωτέρων μερῶν, ὅτι ὅλοι παρειμένοι εἰσὶ τῇ ψυχῇ. Αἱ μὲν γάρ χεῖρες, ἐνεργείας οἱ δὲ πόδες, κινήσεως σύμβολον. Τοῦ οὖν ἀθυμοῦντος, καὶ τὰ ψυχικὰ μὲν δργανα προηγουμένως, καὶ τὰ σωματικὰ ἀκολούθως παρεῖναι.

Καὶ τροχιὰς ὄρθας ποιήσατε τοῖς ποστὶ ύμῶν, **C**τὰ μὴ τὸ χωλὸν ἀκτραπῆ, λαθῆ δὲ μᾶλλον. Ἐνταῦθα ὡς πρὸς δρομεῖς διαλέγεται, καθὼς καὶ ἀνιστέρων εἰρηκε. Δι' ὑπομοηῆς τρέχωμεν. Φησὶν οὖν, *Ποιήσατε τροχιὰς ὄρθας.* Τροχιὰ δὲ ἔστιν ἡ τὸ ἔγχος τοῦ ἀμφιετοῦ τροχοῦ, διατὰ τῆς γῆς χαράττεται, ἡ δὲ ὑποκειμένη χώρα τοῖς τῶν τρεχόντων ποστιν. Ἐστωσαν οὖν, φησὶν, αἱ τροχιὰ ύμῶν, ήγουν αἱ δόδοι ύμῶν λεῖται καὶ ὅμαλαι, τουτέστι, μηδὲν τραχὺ καὶ λυπηρὸν καὶ ἀνύμαλον ἐν ταῖς ὑπετέραις ψυχαῖς ἦτω, ἀλλ' ὅμαλῶς καὶ ἀλύπως καὶ λειώς τρέχετε, ἵνα μὴ χωλὸι ὅντες, τουτέστι φύτει μικροψυχότερον διακείμενοι, ἀτε Ἰουδαῖοι· τοιωτοῦν γάρ τὸ ἔθνος· ἡ καὶ χωλεύοντες περὶ τὸ πιστεύειν τοῖς μέλλουσιν, ἔτι προσπλαγχῆτε⁷⁵², καὶ ἀκτραπῶσιν οἱ πόδες ύμῶν, τουτέστι παντελῶς στρεβλοὶ γένωνται. Οἱ γάρ τῇ φυσικῇ, ἡ τῇ ἐξ ἀρχῆς προσπεσούσῃ μικροψυχίᾳ συνεπαγόμενος, καὶ μὴ ἀνέχων ἐστὸν, ἀλλ' ἐνδιδοὺς, λανθάνει παντάπασιν ἐκπίπτων εἰς τὸν τῆς ἀπογνώσεως κρημνὸν⁷⁵³ καὶ δυσανάκτιος ἐκεῖθεν ὄν. Ἀλλὰ μᾶλλον σπουδάσατε, ἵνα λαθῆ τὸ ἐν ύμīν χωλεύον, τουτέστι καὶ τινὰ ἀπίστιαν ἔχητε μέχρι τοῦ νῦν, διορθώθητε μᾶλλον. Ποῦ γάρ ἐν τῷ ὑπομένοντι ἀπίστια; Ὁρα δὲ πῶς εἰσάγει φανερῶς τὴν μετάνοιαν, καὶ σημείωσι: τοῦτο διὰ τοὺς Ναυατιανούς.

Εἰρήνηρ διώκετε μετὰ πάντων. Ὁπερ ἀνωτέρω εἶπε· Μὴ ἐγκαταλείποντες τὴν ἐπισυναρμογὴν ἐστῶτων, τοῦτο καὶ νῦν ποιεῖ, εἰς ἀγάπην συνάγων. Καὶ οὐ μόνον πρὸς τοὺς οἰκείους, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς εἰργνεύετε παραινεῖ. Μετὰ πάντων γάρ, φησὶ, καὶ Ἰελήνων, καὶ Ἰουδαίων, καὶ τῶν ἐχθρῶν. Οσον γάρ, φησὶ, ἐψ' ύμῖν, μετὰ πάντων διορθώπων εἰργνεύετε. Εάν δὲ τοιαύτην πρόθεσιν ἔχητε, οὐδὲν μικροψυχήστε ἐπηρεαζόμενοι. Ὁρα δὲ καὶ τὸ, Διώκετε, τουτέστι καὶ πόρρω οὖσαν τὴν εἰρήνην σπουδάζετε καταλαβεῖν, πρὸς ἐστοὺς ἐφέλκοντες.

Καὶ τὸ ἀγιασμόν. Τουτέστι, τὴν καθαρότητα· εἰ μὲν ἀγαρδός ἔστι τις, φυλάττων τὴν παρθενίαν·

⁷⁵⁰ Rom. xii, 8.

Variæ lectiones.

⁷⁵¹ ἀναθέντα; ἐκεὶ ἀναπαύω ο. ⁷⁵² προσπλαγχῆτε ιη. ⁷⁵³ βυθὸν ο.

εἰ δὲ ἐν γάμῳ, τὴν σωφροσύνην· οὐχ δια ἀγιασμός· ἐστιν δὲ γάμος, ἀλλ’ διὰ τηρεῖ τὸν ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος ἀγιασμὸν ἀναπόδηλον διὰ τῆς νομίμου μηδεώς. Τέμιος μὲν γάρ δὲ γάμος, οὐχ ἄγιος δὲ, ὅλα διὰ τοῦ ἀγιασμοῦ φύλαξ.

Οδὸς χωρὶς οὐδεὶς δύεται τῷρες Κύριος. Οὗτος γάρ πόρνοι, οὗτοι μοιχοί, οὗτοι μαλακοί, οὗτοι ἀρσενοκοίται, βασιλεῖαν Θεοῦ κληρονομήσουσι. Καὶ ὁ Κύριος δὲ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· *Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, διὰ αὐτοῦ δύοτει τῷρες Θεόν.*

Ἐπισκοποῦντες μή τις τὸν ὑστερῶν ἀπὸ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ. Καθάπερ δόδον τινα μαχρὸν διευδύντων αὐτῶν ἐν συνοδίᾳ πολλῆς, φησί· *Βλέπετε μή τις ἀπέμεινεν.* Οὐ γάρ τοῦτο ζητῶ μόνον, ἵνα ὑμεῖς παραγένησθε, ἀλλ’ ἵνα καὶ τοὺς δλλους ἐπισκοπήτε, τουτέστι ἐπισκέπτησθε, καταλαμβάνητε, καταχανθάνητε, διπέρη ἐστὶν ἐπὶ τῶν ἀσθενῶν· καὶ εἰς ἣ δὲ ὑστερῶν, μηδὲ τούτου καταψελήσητε. Χάριν δὲ Θεοῦ τὴν πίστιν φέσαι, καὶ τὴν ἀρίστην πολιτείαν, καὶ τὰ μὲλλοντα ἀγαθά. Πάντα γάρ ταῦτα, τῆς τοῦ Θεοῦ ἐστι χάριτος.

Μή τις βίζας πικραὶς ἀναγνώσου ἐρωχλῆ. Τοῦτο ἐν τῷ Δευτερονομίῳ κείται. Ἔλαβε δὲ αὐτὸν ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν φυτῶν. “Οὐ δὲ δλλαχοῦ γράφει, Μικρὰ δύμη δλον τὸ φύραμα δύμοι, τοῦτο καὶ ἐνταῦθά φησι, Μή τις πονηρὸς εἰς λύμην πλεύσῃν εἶναι συγχωρεῖσθω· Ἐκκοπτεῖ τὴν τῆς πικραὶς βίζαν, τουτέστι, τῆς ἀμαρτίας, ἵνα μὴ βλαστοῦνται ἐνέχῃ, τουτέστι μὴ δλλους τοιούτους ποιήσῃ. “Οὐτί δὲ πικρὰ τῇ ἀμαρτίᾳ, μᾶλλον δὲ οὐδὲν πικρότερον αὐτῆς, ξαστιν οἱ μετὰ τὸ πρᾶξαι ὑπὸ τοῦ συνεδόνος τηκέμενοι. “Ορά δὲ, οὐκ εἴπεν διὰ πικρὰ βίζα· τὴν μὲν γάρ πικρὰν βίζαν ἔστι καρπῶν γλυκεῖς⁷⁸ προσενεγκεῖν· τὴν δὲ πιγρὰς βίζαν, τουτέστι τὴν πηγὴν καὶ ὑπόθεσιν, οὐκ εἴπει ποτὲ γλυκῶν ἐνεγκεῖν καρπόν.

Καὶ διὰ ταύτης μιαρθῶσι πολλοί. Τοὺς γάρ ἀσεβεῖς δρῶντες, εἰς ζῆλον αὐτῶν ἔρχονται οἱ δρόμοι⁷⁹, καὶ μιανόνται τὰς ψυχάς. Ἐκκοπτέσθωσαν οὖν αἱ τοιαῦται βίζαι.

Μή τις πόρος, η βέβηλος, ὡς Ἡσαῦ, δε ἀττίθεμασι μιᾶς ἀπέδοτο τὰ πρωτοτόκια αὐτοῦ. Ήδὲ τούτο δροῖν, διὰ πόρνος ἦν Ἡσαῦ, ἀλλ’ ἄχρις αὐτοῦ στῆσον, Μή τις πόρος ἐν ὑμῖν ἥτω. Αἰνιᾶτεις γάρ τινας παρ’ αὐτοῖς τοιούτους, οὐ μέντοι βούλεται ἐλέγχειν αὐτοὺς, ἀλλὰ προσποεῖται δηγνοιαν, ὡς δὲν διορθώσωνται. Εἴτα δέ τοι διάλλος ἀρχῆς εἰπε, Μηδὲ βέβηλος ὡς Ἡσαῦ, τουτέστι γαστρόμαργος, κοσμικός, τὰ πνευματικὰ βεβηλῶν καὶ καταπατῶν. Τὴν γάρ παρὰ Θεοῦ δοθεῖσαν τιμὴν τῶν πρωτοτόκων ἀπέδοτο, καὶ ταῦτα βρώσεις μιᾶς. Τοῦτο δέ ἔστι βεβηλωσίς, ἡ καταφρόνησις τῶν θείων. Ἐνταῦθα δείχνυσιν αὐτοὺς πόσον κακὸν ἡ δρόμωμα,

A matrimonio junctus est, sobrietatem custodiens: non quod nuptiae sint sanctificatio, sed quia sanctificationem a baptismate partam, per legitimum coitum, inviolatam servant. Honorabile quippe connubium, non autem sanctum, sed sanctificationis custos.

Sine qua nemo ridebit Dominum. Neque enim fornicatores, neque moachi, neque molles, neque masculorum concubito regnum Dei hereditabunt⁸⁰. Λε Domini in Evangelio: Beati, inquit, mundi corde, quoniam ipsi Deum videbunt⁸¹.

VERS. 15. Considerantes ne quis desit gratiæ Dei. Perinde quasi longum iter cum multo comitatu emensi sint, dicit: *Videte ne quis remanserit.* Non enim hoc quæro solum, ut vos accedatis: **B** sed ut alios etiam consideretis, hoc est, visitetis, cognoscatis, perliscatis; quod est de infirmis: et si vel unus tantummodo posterior fuerit, ne hunc quidem neglexeritis. Gratiam autem Dei, fidem dicit, et optimam vitæ rationem, adeoque futura bona. Haec enim omnia sunt Dei gratiæ.

Ne qua radix amaritudinis sursum germinans inturbet. Hoc in Deuteronomio habetur. Est autem metaphora a plantis sumpta. Quod vero alio in loco scribit: Modicum fermenti totam massam fermentat⁸²: istud et hic dicit, Ne quis pravus ad plurimum perniciem permittatur, excinde amaritudinis radicem, hoc est peccati, ne germina proficerat, hoc est, ne alios tales faciat. Quod autem amarum sit peccatum, inno vero nihil ipso amarulentius, ii neverunt qui post commissum flagitium conscientia macerantur. Observa autem quod non dixerit radicem esse amaram, sed amaritudinis radicem: potest enim amara radix fructus dulces proferre. Amarulentiae autem radicem, hoc est, fontem, et causam, non est possibile dulcem proferre fructum.

Et per illam inquinentur multi. Segniores enim, cum impios vident, ad eorum simulationem deveniunt, ipsorumque animi inquinantur. Itaque hujusmodi radices excindantur.

VERS. 16. *Ne quis fornicator, aut profanus ut Esau, qui propter unam escam vendidit primogenitura sua.* Non hoc dicit, quod Esau fornicator fuit, sed hic siste ad, *Ne quis fornicator in robis sit.* Inniuit enim tales apud eos quosdam fuisse, non tamen eos vult palam arguere, sed **751** ignorantiam simulat, ut eminentur. Deinde ab alio principio dic: *Neque profanus ut Esau, hoc est, gastrimargus, helluo, vorax, mundanus, spiritualia profanans et concilans.* Datum enim a Deo honorem primogenituræ vendidit, idque pro una esca. Haec vero est profanatio, contemptus nimium divinarum rerum. Hic ipsis ostendit

⁷⁸ I Cor. iv, 9, 10. ⁷⁹ Matth. v, 8. ⁸⁰ Gal. v, 9.

quantum malum sit segnities : nempe, quod prior, Α δι το πρῶτος, ὑπερος γέγονεν διλογυψχήσας, καὶ pusillanimis redditus, neque adversus cibi cupi- μὴ ἀντιστὰς πρὸς τὴν τῆς βρώσεως ἐπιθυμίαν.

VERS. 17. *Novistis enim, quod et postea cupiens hereditare benedictionem, reprobatus sit. Reprobatus est a patre dicente ei : Si ipsum dominum tuum feci, tibi vero quid faciam, fili^{ον}?* Quidam autem, reprobatus est a Deo, dixerunt. Primum igitur a Deo reprobatus est. Deus enim in causa fuit cur deceptus Isaac Jacobo benedixerit. Quod vero posthac cum benedictionem quereret, rejectus sit, de patre est intelligendum, vel tum etiam ab utrisque : planum est enim, quod et pater secundum Deum ipsum reprobarit.

Non enim invenit pœnitentiæ locum, quanquam cum lacrymis inquisisset eam (a). Numquid igitur rejicit hic pœnitentiam Paulus ? Haudquaquam. Quomodo igitur dicit quod pœnitentiæ locum non invenerit, etiamsi cum lacrymis eam inquisierit ? Primum igitur hoc accipe, quod per, *eam*, non pœnitentiam oporteat intelligere, sed benedictionem. Ponitur autem per parenthesis, *Pœnitentiæ enim locum non invenit.* Deinde et pœnitentiam quæsivit quidem, non tamen ut oportet. Quomodo enim pœnitentiæ est dicere, *Appropinquent dies luctus patris mei, et occidam fratrem meum?* Itaque propter hoc non invenit pœnitentiam, quia non ut oportuit eam quæsivit. Etiamsi enim lacrymas haberet, non suere tamen pœnitentiæ lacrymæ, sed invidiæ et amarulentiæ ejus, qui non sustineret, neque reprobationem libenter amplectetur. Quemadmodum neque mōror Caini, pœnitentiæ mōror erat, sed invidiæ, et indicavit etiam cædes fratris eamdem. Aut igitur hoc est quod dixi, aut quod sapientissime Paulus eos qui nondum exciderunt, perterrefacit, inquiens magnis peccatis non esse relicum pœnitentiæ locum, ex industria hoc faciens, ut per metum conservet eos ne cadant. Cum vero nonnullos cecidisse conspexerit, iterum eos revocat, ut non desperent : quemadmodum ad Galatas : *Filioli mei, inquit, quos iterum parturio, donec formetur in vobis Christus* ^{οντος}. Non igitur rejicit hic pœnitentiam Paulus, sed munit eos qui ex Hebreis crediderant, ut non cadant.

VERS. 18. *Non enim accessistis ad montem tractabilem, 752 et accusum ignem, et turbinem, et caliginem, et procellam, et tubæ sonum. Ob oculos ponit, eos majoribus esse obnoxios malis si non sustinue-*

^a Gen. xxvii, 37. ^b Galat. iv, 19.

Variæ lectiones.

^c ὥστε μὴ ο.

Notæ.

(a) Si pœnitentia in nobis ipsis sita est eo modo quo Deum placamus, et cuius gratia nobis remittuntur peccata, qui fieri potest ut eam quis cum lacrymis inquirat, nec inveniat ? Esau igitur non suam pœnitentiam quæsivit, sed patris sui Isaac. Quæsivit enim benedictionem primogeniti quam fraudulenter præripeperat Jacob (ita volente Deo); sed ipsam a patre impetrare non potuit quanquam

"Ιστε γάρ δι τοι καὶ μετέπειτα θέλωτ αἰηρούμησαι τὴν εὐ.ιογίαν, ἀπεδοκιμάσθη. Ἀπεδοκιμάσθη παρὰ τοῦ πατρὸς εἰπόντος πρὸς αὐτὸν· Εἰ κύριος αὐτὸς ἐποίησα σου, σοὶ δὲ τι ποιήσω, τέκνον ; Τινὲς δὲ, ἀπεδοκιμάσθη παρὰ τοῦ Θεοῦ, εἶπον. Τὸ μὲν οὖν πρῶτον, παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀπεδοκιμάσθη. Ο γάρ Θεὸς αἰτιος τοῦ, τὸν Ἰσαὰκ ἀπατηθέντα εὐλογῆσαι τὸν Ἱακὼν. Τὸ δὲ μετὰ ταῦτα τὴν εὐλογίαν ζητοῦντα ἀποδοκιμάσθηνται, παρὰ τοῦ πατρὸς νοητέον, ή καὶ τότε παρ' ἀμφοτέρων. Δῆλον γάρ δι τοι καὶ δι πατήρα κατὰ Θεὸν ἀπεδοκιμάσθεν αὐτόν.

B *Μεταροτας γάρ τόποιον οὐχ εὑρε, καίτοι μετά δακρύων ἐκζητήσας αὐτήρι.* "Αρα μὴ ἐκδάλει τὴν μετάνοιαν ἐνταῦθα Παῦλος ; Μή γένοιτο. Πώς οὖν φησιν, δι τοι μετανοίας τόπον οὐχ εὑρε, καίτοι μετά δακρύων ἐκζητήσας αὐτήν ; Πρῶτον μὲν οὖν τούτο δίξαι, δι τοι, αὐτήρι, οὐ τὴν μετάνοιαν δεῖ νοεῖν, ἀλλὰ τὴν εὐλογίαν. διδ μέσου δὲ το, *Μεταροτας γάρ τόποιον οὐχ εὑρεν.* "Επειτα καὶ τὴν μετάνοιαν ἐζήτησε μὲν, οὐχ ὡς δεῖ δέ. Πῶς γάρ μετανοίας τὸ λέγειν. "Ἐγγισάτωσαν αἱ ημέραι τοῦ πέτρους τοῦ κατάρος μου, καὶ ἀποκτενῶ τὸν ἀδειγματικούς μου ; "Ωστε διὰ τούτο οὐχ εὑρε τὴν μετάνοιαν, ἐπειδὴ μὴ ὡς ἔχρην, αὐτήν ἐζήτησεν. Ει γάρ καὶ δάκρυα είχεν, δημως γύν μετανοίας τὰ δάκρυα, ἀλλὰ φύδνου καὶ πικρίας, μὴ ἀνεχομένου μηδὲ στέργοντος τὴν παρευδοκίμησιν. "Ωστερ οὐδὲ δι λύπη τοῦ Κάιν ἦν μετανοίας, ἀλλὰ φύδνου, καὶ ἐδήλωσεν δι φόνος. "Η οὖν τοῦτο ἔστιν δ ἔφην, ή δι τοι σοφώτατα Παῦλος, τοὺς μὲν μήπω πεσόντας φοβεῖ λέγων, δι τοι τοις μεγάλοις ἀμαρτήμασι τόπος μετανοίας οὐκ ἔστιν. οἰκονομικῶν τοῦτο ποιῶν, ὡς δι τῷ φόδῳ συντηρήσῃ αὐτούς, ὥστε μὴ πεσεῖν. "Οταν δὲ ἔδη τινάς πεσόντας, πάλιν ἀνακαλεῖται, ἵνα μὴ ἀπογνῶσιν. ὧσπερ πρὸς Γαλάτας. *Τεκτία μου, φησιν, οὗς πάλιν ὠδίτω, ἀχρις οὐ μορφωθῆ Χριστὸς ἐν ύμιν.* Οὐ τινύν ἐκδάλειται ἐνταῦθα δ Παῦλος μετάνοιαν, ἀλλὰ ἀσφαλίζεται τοὺς ἐξ Ἐβραίων πιστοὺς, πρὸς ^{το} μὴ πεσεῖν.

D *Οὐ γάρ προσεληνθάτε ψηλαφωμένω δρει καὶ κεκαυμένω πινά, καὶ γρόσω, καὶ σκότω, καὶ θυδιλλή, καὶ σάλπιγγος ἤχω. Δεικνυσιν δι τοι μειόνων εἰσιν ὑπεύθυνοι, ἐὰν μὴ ὑπομένωσιν, ἀλλὰ ἀπι-*

cum lacrymis cum obsecrasset. Isaac igitur pœnitere non voluit benedictionis datae Jacob. e Benedixi eum, inquit, et erit ille benedictus. Non est ergo aliter exponentis hic locus, quia pœnitentia semper impletat a Deo veniam, modo vera sit; nisi ubi a Deo ipso aliter certo definitum sit, ut in Pharaone. *LATINUS LATINIUS.*

στῶσι τῷ ἐπαγγειλαμένῳ, ἢ οἱ ἐν τῇ Παλαιῷ. Καὶ Α δρι πᾶς ποιεῖται τὴν σύγκρισιν. Μεθ' ὁ ἔδειξε τὴν ὑπεροχὴν τῆς Νέας πρὸς τὴν Παλαιὰν διὰ πλειόνων, ὡς Ἐγνωσται, τιθησι νῦν καὶ τὰ μεγάλα παρὰ τοὺς πάλαι καὶ θαυμαστὰ, τὰ ἐν τῷ Σινᾶ δρει γενόμενα, καὶ ἀποφαίνει ταῦτα μικρὰ δυτα, καὶ οὐκ ἀξιόλογα πρὸς τὰ τῆς Νέας. Ἐκεῖ μὲν γάρ, φησι, φαντασία πολλὴ πρὸς ἐκπληκτὸν τοῦ νηπιάδους ἐκείνου λαοῦ. Καὶ γάρ τὸ πῦρ, ἵνα δηλωθῇ τὸ κολαστικὸν τοῦ νομοθέτου, προσετέθη, καὶ φοβερὸς εὐθὺς φανῇ. Ὁ γνόζος καὶ ὁ σκότος, ἰδήλουν τὸ συνεσκιασμένον τῆς Παλαιᾶς. Εἰ γάρ ἐκείνη τύπος ἦν, δῆλον ὅτι ἐώς οὐ δύναται ἡ ἀλήθεια, ἀσφαίξης ἥσαν οἱ τύποι, μὴ γινωσκόμενοι τι δηλοῦσι. Καὶ τὸ ἀόρατον δὲ τοῦ Θεοῦ ἐδηλοῦτο διὰ τούτων. Γρόζος γάρ, φησιν, ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Ἡ δὲ θύελλα ρχόμους δυτας τοὺς Ἐβραίους; διήγειρεν, ὥστε προσέχειν. Αἱ δὲ σάλπιγγες, ὡς παρόντος φασιλέως. Τοῦτο γάρ καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ παρουσίᾳ ἔσται.

Ἑρμηνεία socordes, ad attentionem excitavit. Tubæ autem, vcluti præsente rege. Id enim et in secundo Christi adventu aderit.

Καὶ φωνὴ φῆμάτων, ἡς οἱ ἀκούσαρτες παρηγήσατο μὴ προστεθῆναι αὐτοῖς ἀλλογ. Ὁ γάρ Θεὸς ἡκουέτο λαλῶν, ἵνα ἀξιόπιστος ἡ νομοθεσία γίνηται, καὶ μὴ δέξασι Μωσέως εἶναι τὰ φῆματα. Πάντας; δὲ ἡ μὲν τοῦ Θεοῦ φωνὴ φοβερὰ, ἡ δὲ τοῦ Μωσέως; ἴσχνη. Διὸ παρηγήσαντο ἐκείνοις τὸν Θεὸν, εἰπόντες Μωσέi. Λάλει πρὸς ἡμᾶς σὺ, καὶ μὴ λαλεῖτω ήμūτρ ὁ Θεός.

Οὐκ ἔφερον γάρ τὸ διαστελλόμενον. Τουτέστι τὸ διαλαλούμενον⁶⁰ παρὰ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἤδυνατο τοῖς ὥστι στέγειν, ὡν φοβερόν. Ἀρα αὐτοὶ γεγνάσιν αἴτιοι τοῦ διὰ σαρκὸς φανῆναι τὸν Θεὸν, ὡς ἀντιχρητικοὶ γένηται.

Καὶ θηρίον οὔτη τοῦ δρους, λιθοβοληθῆσται. Καὶ οὐτα φοβερὸν ἦν τὸ φαγαζόμενον. Δείκνυσι καὶ ἐν τούτῳ τὴν ὑπεροχὴν τῆς Νέας. Ἡ μὲν γάρ Παλαιὰ καίτοι μηδὲν ἔχουσα μέγα, καὶ οἰον ἡ Καινὴ, φοβερά τις ἦν, καὶ οὐτε θηρίον τοῦ δρους ἀπτεσθαι ἔξην⁶¹ τουτέστι κτήνος τι ἐξ ὧν ὁ λαὸς εἶχεν. Ἡ δὲ Νέα, πάντα τέλεια ἔχουσα, οὐδὲν ἐνδεκνυται φοβερὸν, ἀλλὰ πάντα ἡπια.

Μωσῆς εἶπεν· Ἐμφοβός είμι καὶ ἐντρομός. Εἰ δὲ Μωσῆς οὐτας ὁ εἰσελθὼν εἰς τὸν γνόφον δέ μέγας, δὲ λαὸς πάσσον;

Ἄλλα προσεληνύθατε. Ἐκεῖνοι οὐ προσῆλθον, ἀλλὰ πόροισθεν εἰσήκεισαν· ὑμεῖς δὲ προσεληνύθατε. Ορές τὴν ὑπεροχήν;

Σιώρ δρει καὶ πόλεις Θεοῦ ἔντος Ἱερουσαλήμ επονυματίφ. Ἀντὶ τοῦ Σινᾶ, ἔχομεν Σιώρ δρος νοητὸν, καὶ πόλιν νοητὴν Ἱερουσαλήμ· τουτέστιν αὐτὸν τὸν οὐρανὸν, οὐκ ἔρημον, ὡς ἐκείνοι.

Καὶ μυριόσιν ἀγράλων πανηγύρει. Αὐτὶ τοῦ

⁶⁰ Exod. ix, 48.

Variæ lectiones.

⁶¹ τὸ ἐντελλούμενον καὶ διαλαλούμενον π.

Arint, sed diffidant ei qui promisit, quam qui Veteris Testamenti tempore vixerint. Expende vero qua ratione comparationem faciat. Posteaquam ostendit excellentiam Novi Testamenti supra Vetus multis nominibus, uti notum est, nunc res magnas et admirandas a priscis illis gestas proponit, neque quae in monte Sina contigerunt, atque ostendit ea esse exigua, nec habere rationem vel pondes quo Novo adæquari queant. Illic enim multæ erant rerum imagines in terrorem puerilis istius populi. Ignis enim additus est, ut significaretur punio quam illatus erat legislator, et ut tremendus protinus videretur. Turbo et caligo significabant adumbrationem Veteris Instrumenti. Si enim figura esset Vetus illud, perspicuum est quod donec alvenisset veritas, obscuri sane typi exstiterunt, cum non cognosceretur quidnam significarent. Invisibile autem Dei indicabatur per hæc. Caligo enim, inquit, sub pedibus ejus. Procella autem Hebræos, utrōcūc socordes, ad attentionem excitavit. Tubæ autem, vcluti præsente rege. Id enim et in secundo Christi adventu aderit.

VERS. 19. *Et vocem verborum, quam qui audierunt excusaverunt se ne iis fieret verbum.* Deus enim audiebat loqui, ut auctoritas legislationi concilietur, neque existimat Mosis esse verba. Omnino autem Dei vox terribilis erat, Mosis vero exilis. Unde recusabant illi Deum, dicentes Mosei: *Loquere tu ad nos, et ne loquatur nobis Deus*⁶².

VERS. 20. *Non enim portabant quod dicebatur.* Hoc est, quod a Deo dicebatur, non potuerunt auribus suis ferre, adeo terribile erat. Proinde ipsi fuerunt in causa cur Deus per carnem apparuerit, ut possent cum capere.

VERS. 21. *Et si bestia tetigerit montem, lapidabitur.* Et ita terribile erat quod ridebatur. Per hoc quoque Novi Testamenti excellentiam indicat. Vetus enim, eti nihil adeo magnum haberet ac Novum, terribile erat, neque belluam montem attingere licebat, hoc est, jumentum aliquod eorum quæ populus habebat. Novum autem omnia perfecta habens, nihil terribile præ se fert, sed omnia blanda.

VERS. 22. *Moses dixit: Exterritus sum et tremendum.* Si Moses autem qui caliginem erat ingressus, adeo magnus et mirificus, metu ita percusus est, quanto magis populus?

Sed accessistis. Illi non accesserunt, sed procul stelerunt: vos vero accessistis. Viden' excellentiam?

753 *Ad montem Sion, et civitatem Dei virentis, Jerusalem caelestem.* Pro Sina habemus Sion montem spiritualem, et urbem spiritualem Jerusalem, hoc est, ipsum cœlum, non solitudinem, illorum instar.

Et ad innumerum angelorum conuentum. Pro

populo, inquit, habemus nos angelorum myriadas, adeoque pro pavore gaudium : hoc enim per, *Contentum*, significatur. Ubi enim panegyris, ibi est laetitia. Panegyris igitur ista in myriadibus angelorum consistit.

VERS. 23. *Et ad Ecclesiam primogenitorum qui conscripti sunt in cælis.* Primogenitos appellat fidèles, consecratos Deo ac sanctificatos, quorum nomina sunt in libro vitæ, perinde ac Dominus eum discipulis dicebat : *Vestra autem nomina scripta sunt in cælis*⁶⁷. Quoniam vero Deus est communis omnium Pater, omnes quidem homines sunt filii ejus communiter : horum vero primogeniti sunt fili leles, adeoque digni adoptione filiorum, quæ est secundum propositum. Vel simpliciter omnes quidem credentes, filii sunt ; primogeniti autem, qui Deo bene placent, et in verbo vitæque conversatione legationibus apud Deum dignati sunt.

Et judicem Deum omnium. Hic quoque perterre-facit eos. Omnia enim, non Iudæorum tantum, cæterum et fidelium judex est. Illum ergo timete. Ostendit autem quomodo illi veteribus excellentiores sunt, siquidem illi ne nuda quidem verba sustinebant, neque monti quidem appropinquare audebant : vos autem ipsum judicem adiistis, id est, Christum. *Pater enim non judicat quenquam, sed judicium omne dedit Filio*⁶⁸.

Et ad spiritus justorum persecutorum. Hoc est, ad animas eorum qui clari et perfecti visi sunt apud Deum, per fidem videlicet, uti demonstravit : quibus etiam adjungendi estis, si modo illos fueritis imitati.

VERS. 24. *Ac Testamenti Novi mediatorem Jesum.* Non servum Mosen adiistis, sed Jesum Dominum nostrum.

Et sanguinem aspersionis. Hoc est, purificationis. Sanguis enim Christi conspersus super nos, purgavit nos et sanctificavit.

Melius loquentem, quam Abel. Sanguis igitur Abeli locutus est? Omnino. Vox enim, inquit, *sanguinis fratris sui clamat ad me*⁶⁹. Vel quod supra dictum est, loquitur nunc, cum celebratur et decantatur apud omnes mortales. At Christi sanguis splendidiorem vocem edit et significantiorem, et clariorem, per res ipsas clamans, quod omnes sanctificavit. Quin et alias loquitur : ubi invenerit mentem sinceram, excitat eam, et facit **754** loqui. *Spiritus enim loquitur gemitis inenarrabilibus*⁷⁰. Divus autem Cyrilus sic intellexit, quod sanguis Abeli clamaverit adversus occisorem : Christi autem sanguis pro nobis loquitur ad Patrem suum.

VERS. 25. *Videte ne recusetis loquentem.* Eo quod non creditis ejus promissionibus, sed despe-

A λαοῦ ἔχομεν ἡμεῖς ἀγγέλων μυριάδας, ἀντὶ τοῦ φερού χράν, τόπῳ γάρ δηλουται διὰ τοῦ, Πατηγύρει. "Ἐνθα γάρ πανήγυρις, ἔκει χαρά. Ἡ πανήγυρις οὖν αὕτη ἐν μυριάσιν ἀγγέλων συνισταται.

Kai Ἐκκλησίᾳ πρωτοτόκων ἀποτεγραμμένων ἐτοντοῖς. Πρωτοτόκους καλεῖ τοὺς πιστούς, τοὺς ἀφιερωμένους Θεῷ, τοὺς ἡγιασμένους, ὃν τὰ ὄνδρατα ἐν βιβλῷ ζωῆς, καθὼ καὶ δὲ Κύριος τοῖς μαθηταῖς Ἐλεγεν· "Ὑμῶν δὲ τὰ ὄνδρατα ἐγράψῃ ἐτοῖς οὐρανοῖς. Ἐπειδὴ δὲ κοινός ἐστι Πατὴρ πάντων δὲ Θεὸς, πάντες μὲν ἀνθρώποις υἱοὶ εἰσιν αὐτοῦ κοινῶς· πρωτότοκοι δὲ τούτων, οἱ πιστεύσαντες, καὶ δεῖξοι τῆς κατὰ πρόθεσιν⁷¹ υἱοθεσίας. Ἡ καὶ πάντες μὲν ἀπλῶς οἱ πιστεύοντες, υἱοὶ πρωτότοκοι δὲ διὸ εὐάρεστοι, καὶ τῶν πρεσβειῶν ἐν λόγῳ καὶ πολετείᾳ τῇσι μεριμνοῦντες πάρα Θεῷ.

Kai κριτῇ Θεῷ πάντων. Ἐνταῦθα καὶ φοβεῖ αὐτούς. Πάντων γάρ, οὐχὶ ιουδαίων μόνον, ἀλλὰ καὶ πιστῶν ἐστι κριτής. Φοβήθητε οὖν τούτουν. Δείξεντες δὲ ἀμα καὶ τὴν ὑπεροχὴν αὐτῶν, τὴν πρὸς τοὺς πάλαι, εἴγε ἔκεινοι μὲν οὐδὲ φημάτων φιλῶν τηνείχοντο, οὐδὲ ἐτόλμων ἐγγίσαι οὐδὲ τῷ δρει· ὑμεῖς δὲ καὶ αὐτῷ τῷ κριτῇ προσεληνύθατε, τουτέστι Χριστῷ. Οὐ γάρ Πατὴρ κρίνει οὐδέποτε, ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ Υἱῷ.

Kai πνεύματι δικαιωτεςτειωμένων. Τουτέστι, ταῖς ψυχαῖς τῶν εὑδοκιμησάντων καὶ τελείων φανέντων παρὰ Θεῷ, διὰ τῆς πίστεως δηλαδή, ὡς ἀπέδειξεν οἵτινες μέλλετε συνταγῆναι, ἐὰν ζηλώσητε τούτους.

Kai Διαθήκης Νέας μεστη Ιησοῦ. Οὐχὶ Μωσῆς τῷ δούλῳ, ἀλλὰ Ιησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν.

Kai αἷματι φαντισμοῦ. Τουτέστι καθαρισμοῦ. Τὸ γάρ αἷμα τοῦ Χριστοῦ φαντισθὲν ἐφ' ἡμᾶς, ἐκάθαρε καὶ τῇσι.

Kρείττον λαλοῦντι παρὰ τὸ "Αβελ. Τὸ γάρ τοῦ "Αβελ ἐλάλησε; Να. Φωτὴ γάρ, φησίν, αἷματος τοῦ ἀδελφοῦ σου βοῷ πρός με. "Πι δέπερ καὶ ἀνωτέρῳ εἰρηται, ὅτι λαλεῖ καὶ νῦν φημιζόμενον καὶ φόδμενον παρὰ πᾶσιν. Ἄλλα τὸ τοῦ Χριστοῦ λαμπροτέραν φωνὴν ἀφίησε καὶ εὐσημοτέραν, διὰ τῶν πραγμάτων βοῶν, ὅτι πάντας ἤγαπε. Καὶ ἀλλως δὲ λαλεῖ· ἔνθα εὐρῇ διάνοιαν εἰλέκτρινη, διανίστησιν αὐτὴν, καὶ ποιεῖ λαλεῖν. Τὸ γάρ Πνεῦμα λαλεῖ ἐτοπεργμοῖς ἀλαλήτοις. Καὶ δὲ ἄγιος δὲ Κύριλλος οὗτῳ πιας ἐδέξατο, ὅτι τὸ μὲν αἷμα τοῦ "Αβελ, κατέχραγε τοῦ φονευτοῦ⁷²· τὸ δὲ τοῦ Χριστοῦ, ὑπὲρ ἡμῶν λαλεῖ πρὸς τὸν αὐτοῦ Πατέρα.

Βλέπετε μὴ παραιησησθε τὸν λαλοῦντα. Διὰ τοῦ ἀπιστῆσαι ταῖς αὐτοῦ ἐπαγγελίαις, καὶ ἀπο-

⁶⁷ Joan. v, 22. ⁶⁸ Luc. x, 22. ⁶⁹ Gen. iv, 10. ⁷⁰ Rom. viii, 26.

γνωναι. Τις δε λαλων, ή ο Χριστός; Εἰ γάρ τὸ αἷ-
μα αὐτοῦ λαλεῖ, πολλῷ μᾶλλον αὐτὸς ζῇ.

*. Εἰ γάρ ἔκεινοι οὐκέτι ξψυχον, τὸν δὲν γῆς παρ-
αίτησάμενοι χρηματίζοτε. Τί οὐκέτι ξψυχον; Τὴν τι-
μωρίαν, τὴν ἀπώλειαν. Ἐπὶ γῆς δὲ χρηματίζοντα,
τὸν Μωσῆν λέγει, ή, καὶ τὸν Θεόν, τὸν ἀπ' οὐρανοῦ
μὲν καταβάντα, ἐπὶ γῆς δὲ δύμας χρηματίζοντα διὰ
Μωσέως. Ἐν γάρ τῷ δρει τῷ Σινᾶ ἔχρημάτισε,
τουτέστιν ὡμιλησε, διελέχθη, διετάξατο.*

*Πολλῷ μᾶλλον ημεῖς, οἱ τὸν ἀπ' οὐρανῷ απο-
στρεγόμενοι. Τουτέστι τὸν Χριστὸν τὸν ἀπ' οὐρα-
νῶν χρηματίζοντα τουτέστι τὸν μετὰ τὸ ἀναίη-
φθῆντι τὸν νόμον ἡμῖν δόντα διὰ τοῦ Πνεύματος. Οὐχ
ώς δὲλλος δὲ δύνεις τότε καὶ δὲλλος νῦν, τοῦτο εἶπεν,
ἀλλ' ὁ τρόπος τῆς νομοθεσίας διαφέρει. Τότε μὲν
γάρ ἐπὶ τῆς γῆς χρηματίζων, ἔδωκε τὸν νόμον νῦν
ἔνταληγθείς, ὡς εἰρηται. Όστε φοβερώτερος ἀν
εῖη. Ότις γάρ οὐκ δὲλλος ήν τότε, καὶ δὲλλος νῦν,
ἄκουες αὐτοῦ ⁸³ τούτου ἐφεξῆς.*

*Οὐ ή φωνὴ τὴν γῆν ἐσάλευσε τότε. Ὁρᾶς
ἔτι καὶ τότε δὲ λαλῶν αὐτὸς ήν, δὲ νῦν ἀπ' οὐρανοῦ
χρηματίζων τὴν ἡμῖν. Ἡ γάρ φωνή αὐτοῦ τότε ἐν τῷ
τῆς νομοθεσίας καιρῷ, τὴν γῆν ἔσεισε.*

*Νῦν δὲ ἐπήγγελται λέγων· Ἐτι μὲν εἴ τινα
σειλα, οὐ μόρον τὴν γῆν, δὲλλά καὶ τὸν οὐρανόν.
Δύο σειτεμοὺς ἔχομεν ἀπὸ τῆς Γραφῆς γεγράμένους·
πρότερον μὲν τὸν ἐπὶ τῆς ⁸⁴ Σινᾶ νομοθεσίας· Γῆ
γάρ, φησὶν δὲ δαβίδ, ἐσείσθη· δεύτερον δὲ τὸν ἐπὶ τῆς ⁸⁵ Σινᾶ νομοθεσίας· Γῆ
ἐπὶ σαρκὶ ἐπιδημίας. Ἐσείσθη γάρ, φησι, πᾶ-
σα *Ιερουσαλήμ*· καὶ, Σεισθήσεται τὰ κειρο-
ποίητα τῆς Αἰγαίου περιοχῆς. Καὶ οὐτισμὸς γάρ, τουτέστι
τῆς τοῦ πλανῆν τοὺς ταῦτα σειδομένους στάσις·
ἀπεκινήθησαν, καὶ κατεδήθη ἡ ισχὺς αὐτῶν. Τὸ
οὖν, Ἐτι ἄπαξ, τρίτον σειτιμὸν δηλοῖ, τὸν μετὰ τὸν
δεύτερον συμβοστόν, ἥγουν τὴν ἐπὶ τῇ συντε-
λεῖται τοῦ κόσμου καινοτομίαν, διε μεταστήσονται τὰ
πάντα, ἀπὸ τῆς φύσεως εἰς ἀφθαρταν ἐναλλατθο-
μενα. Ἀγγαίου ⁸⁶ δὲ τὸ βρήτον.*

*Τὸ δέ, Ἐτι ἄπαξ, δηλοῖ τῷ μετανομένῳ τὴν
μετάθεσιν, ὡς πεποιημένῳ. Τουτέστι, τῆς φύσεως
κτίσεως τὴν μετάθεσιν, τῆς ἔχοντος φύσιν σα-
λεύεισθαι, ἀτε δὴ πεποιημένης, τουτέστιν, ἀρχήν λα-
δούσιας τοῦ εἰναι, καὶ ἀναγκαῖως δηλαδὴ καὶ τέλος
ἔχοντος. Πᾶν γάρ τὸ ποιηθὲν, ἡρξατο, καὶ διὰ τοῦ-
το, δεσμὸν γε τῇ οἰκείᾳ φύσει καὶ τελευτὴν ἔχει. Καὶ
γάρ καὶ οἱ ἄγγελοι κατὰ φύσιν μὲν οὐκ ἀτελεύτητοι,
ἐπειδὴ οὐδὲ ἀναρχοι· χάριτος δὲ θεῖα τὸ ἀτελεύτητον
Ελασθον.*

Ira μέρη τὰ μὴ σαλευόμενα. Τουτέστι τὰ

⁸¹ Psal. LXXXV, 9. ⁸² Matth. II, 3. ⁸³ Isa. xix, 1.

Variæ lectiones.

⁸⁴ τῶν ἐφεξ. ο. ⁸⁵ γῆς ἐν Σ. ν. ο. ⁸⁶ αὐτοὶ ο.

A ratis. Quis autem est qui loquitur, nisi Christus? Quod si sanguis ejus loquitur, multo potius ipse vivit.

Si enim illi non effugerunt, recusantes eum qui super terram loquebatur. Quid non effugerunt? Supplicium, perniciem. Per eum autem qui super terram oraculum reddebat, Mosen intelligit, vel Deum, qui et cœlis quidem descendebat, super terram tamen oraculum edebat per Mosen. In monte namque Sina ἔχρημάτισε, hoc est, locutus est, disseruit, ordinavit.

Multo potius nos, qui de cœlis loquentem nobis avertimus. Huc est, Christum e cœlis loquentem, id est, qui post assumptionem suam, legem nobis dedit per Spiritum. Non autem veluti alius sit nunc, ^B alius vero tunc, hoc dixit, sed modus legislatonis differt. Tum enim super terram agens, et res ordinans, legem sancivit: nunc vero in cœlum assumptus, ut dictum est. Proinde terribilior esset. Quod enim baud alius fuerit tunc, alius vero nunc, audi hunc ipsum in sequentibus.

*VERS. 26. Cujus vox terram tunc movit. Animad-
vertis eum tum quoque suisse qui loqueretur, qui
hodie et cœlis nobis responsa edit. Vox enim
ejus tum legislationis tempore terram concus-
sit.*

*Nunc autem promisit dicens: Adhuc semel ego
concilio non solum terram, sed et cœlum. Duos
motus suisse ex Scriptura tenemus. Prior erat, cum
in monte Sina lex sanciretur. Terra enim, inquit
^C David, mota est ⁸⁷. Alter, cum in carnem Christus
venisset. Motu est enim, inquit, universa Jerusa-
lam ⁸⁸: et, Concutientur idola manufacta Aegypti ⁸⁹.
Concussa sunt enim, hoc est, a statione sua sublata
sunt, ne suos fallant cultores, ac dejectum est ro-
bur ipsorum. Quod ergo ait, Adhuc semel, tertiam
concessionem significat, quae post secundam est
eventura: vel eam, que in mundi consummatione
futura est, innovationem, quando cuncta immu-
tabuntur, a corruptibilitate ad incorruptionem
alteranda. Aggæi autem prophete hoc dictum
est.*

*VERS. 27. Quod autem, Adhuc semel, dicit, decla-
rat mobilium translationem, ianquam factorum. Hoc
est, corruptibilis creaturæ transmutationem, cui
natura est ut moveatur, ut quæ facta sit, id est,
principium acceperit essentiæ, ac necessario etiam
finem habeat. Omne enim ⁷⁵⁵ quod factum est,
exordium habuit: unde quatenus ad naturam ejus
attinet, finem etiam habituum est. Nam angeli se-
cundum naturam quidem non parent fine, quando-
quidem ne principio quidem parent: gratia autem
divina, quod fine careant, sintque immortales, ac-
cederunt.*

Ut maneant ea quæ sunt immobilia. Hoc est, su-

tura bona. Cum enim mutata fuerint hæc corrumpibilia, omnia tum justis eventura incorruptibilia erunt et inconcussa, nulli seu translationi seu permutationi obnoxia.

VERS. 28. *Itaque regnum immobile suscipientes, habeamus gratiam.* Quandoquidem, inquit, talibus ornandi simus bonis, immutabilibus scilicet et inconcussis, ac tale tantumque regnum accipiemus, hinc jam arrham ejus sumentes, spiritualia charismata, *habeamus gratiam*: hoc est, non doleamus, neque decidamus animo, sed gratias agamus ei qui talia cum dedit, tum datus est.

Per quam servimus, placentes Deo. Per quam, gratiarum actionem scilicet. Si enim grati fuerimus, tum Deo ita inservimus, ut bene ei placeamus, ac veluti scientes qualem Dominum habeamus. Nisi enim et pro tranquillitate et pro afflictionibus grati sumus, neque enim ita colimus, ut ei gratum sit. Quis enim servus, qui murmuraret adversus dominum (murmurat enim, qui ei prout decet, non servit) gratum hero exhibet ministerium? Propterea et hic ipse alio in loco dicit, *No-lite murmurare*¹⁴; et iterum: *Omnia facite sine murmurationibus*¹⁵. Israelites vero in deserto ceciderant, ut murmuratores.

Cum reverentia et religione. Hoc est, nihil impudens loquamur, nihil invercundum, sed vel habitus externus vercundiam habeat erga homines, et religionem erga Deum.

VERS. 29. *Etenim Deus noster ignis consumens est.* Quoniam Veteris Testamenti res terribiles suis ostendit, Novi vero nihil hujusmodi habere; ne illarum mansuetudinem despiciunt habeant, ait: *Cum reverentia et religione gratias agamus Deo.* Anima enim quæ in afflictionibus desperat, pudorem abicit. Vel quia servitus nostra cum reverentia et religione fieri solet. Nam Deus noster ignis est, ac oportet religiosos esse nos, ne veluti contemptores ac negligentes consumamur. *Reverentes enim, inquit, facite filios Israel.* Porro istud consolationem eis praebet, si quidem ejusmodi habemamus Deum, qui possit adversarios nostros consumere.

756 CAPUT XIII.

VERS. 1, 2. *Charitas fraternalis maneat. Hoeritatis ne obliscamini.* Non dixit, Comparete fratrum charitatem et hospitalitatem: habebant enim has, ut videtur: verum, quia ob frequentes afflictiones periculum erat ne circa has virtutes flaccescerent, *Charitas*, inquit, *fraterna maneat*, stabilis consistat, ne sinatis eam effugere vos. Ac *hospitalitatis*, inquit, ne obliscamini. Tanquam enim spoliati essent facultatibus suis, fortasse parcius se gerebant. Vel in futurum eos minuit.

¹⁴ I Cor. x, 10. ¹⁵ Philipp. ii, 14.

Variæ lectiones.

¹⁶ χάριν· ἡ γὰρ βασιλεῖα, τοῦτ' ἔστιν ἡ τῶν δικαιῶν ἀπόλαυσις; αἰώνιος καὶ ἀπέρχαντος μ. *Gratiam: Regnum enim, hoc est justorum felicitas, aeternum est ac infinitum.* ¹⁷ δέους ο. ¹⁸ — Οὐάνεθαι επουδάζετε ο.

Α μέλλοντα ἀγαθά. Ἐπειδὸν γὰρ ἀλλαγῇ ταῦτα τὰ φθαρτὰ, πάντα τὰ τότε τοῖς δικαιοῖς ἐσόμενα ἔσται ἀφθαρτα καὶ ἀσάλευτα, μηδεμίου μετάθεσιν ἢ ἐναλλαγὴν ὑφιστάμενα.

Διὸ βασιλεῖαν ὁσύλευτον παραλαμβάνοντες, ἔχωμεν χάριν¹⁶. Ἐπειδὴ, φησὶ, τοιούτων μέλλοντεν ἀξιοῦσθαι ἀγαθῶν, ἀμεταθέτων καὶ ἀσάλευτων, καὶ τοιαύτην βασιλείαν παραλαμβάνομεν, ἐντεῦθεν ἡδη ἀρρεθῶντας αὐτῆς δεχόμενοι τὰ πνευματικὰ χαρίσματα, ἔχωμεν χάριν¹⁷. τουτέστι, μή ἀλγῶμεν, μηδὲ ἀποδυσπετῶμεν, ἀλλ᾽ εὑχαριστῶμεν τῷ τοιαῦτᾳ καὶ ἡδη δόντι, καὶ μέλλοντι δώσειν.

Διὶ ἡς λατρεύομεν εὐαρέστως τῷ Θεῷ. Διὶ ἡς, εὐχαριστίας. Ἐάν γὰρ δῶμεν εὐχάριστοι, τέτε καὶ λατρεύομεν εὐαρέστως, καὶ ὡς εἰδότες ποιὸν Δεσπότην ἔχομεν. Ἐάν γὰρ μή εὐχαριστοῦμεν καὶ ὑπὲρ ἀνέσων καὶ ὑπὲρ θλίψεως, οὐδὲ λατρεύομεν εὐαρέστως. Τις γὰρ δοῦλος γογγύζων κατὰ τοῦ δεσπότου (γογγύζει γὰρ δ μή ὡς δεῖ τούτῳ ἐνυλεύων), δουλεύει εὐαρέστως; Διὸ καὶ αὐτὸς οὗτος ἀλλαχοῦ φησι, Μὴ γογγύζετε· καὶ αὐθίς, Πάρτα ποιεῖτε χωρὶς γογγυσμῶν. Καὶ Ἱσραὴλιται δὲ ἐπεσον ἐν τῇ ἑρήμῳ, ὡς γογγυσται.¹⁸ Israelites vero in deserto ceciderant, ut murmuratores.

Μετὰ αἰδοῦς¹⁹ καὶ εὐλαβείας. Τουτέστι: μηδὲν Ιαμὴν φθεγγώμεθα, μηδὲν ἀναίσχυντον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἔξω σχῆμα αἰδῶν ἔχετω πρὸς ἀνθρώπους, καὶ εὐλάβειαν πρὸς Θεὸν.

Καὶ γὰρ δ Θεὸς ἡμῶν πῦρ καταραλίσκον. Ἐπειδὴ τὰ μὲν τῆς Παλαιᾶς φονερὰ ἔδειξε, τὰ δὲ τῆς Καινῆς οὐδὲν ἔχοντα τοιούτον. Ἰνα μὴ καταφρονήσωσι τῆς πραθήτος, φησι· Μετὰ αἰδοῦς καὶ εὐλαβείας εὐχαριστῶμεν τῷ Θεῷ. Ψυχὴ γὰρ ἐν ταῖς θλίψεσιν ἀπαντισχυντεῖ ἀπογινώσκουσα. Ἡ δὲ λατρεία ἡμῶν μετὰ αἰδοῦς καὶ εὐλαβείας πέφυκε γίνεσθαι. Καὶ γὰρ δ Θεὸς ἡμῶν πῦρ ἔστι, καὶ δεῖ εὐλαβεῖς εἶναι ἡμᾶς, ἵνα μὴ καταναλωθῶμεν ὡς καταφρονηταὶ καὶ ἀδάφοροι. Εὐλαβεῖς γὰρ, φησι, ποιήσατε τοὺς ιλοὺς Ἱσραὴλ. Τοῦτο δὲ καὶ παράκλησιν αὐτοῖς φέρει, εἰγε τοιούτον ἔχομεν Θεὸν, δύναμεν τοὺς ὑπεναγκτούς ἡμῶν καταναλῶσαι.

ΚΕΦΑΛ. Η'.

Ὕφιλαδελφία μεντέω. Τῆς φιλοξενίας μὴ ἐπιλαθάνεσθε. Οὐκ εἴπεν, ὅτι Κτήσασθε φιλαδελφίαν καὶ φιλοξενίαν· εἰχον γὰρ ταῦτα, ὡς έσικεν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐκ τῶν συνεχῶν θλίψεων ἐκινδύνευον περὶ ταῦτα τὰς δρετὰς ἀποθραύσυμησαι, φησιν, ὅτι Μετέρα η φιλαδελφία, ἐδραῖα ἔστω, μὴ ἔστητε αὐτὴν ἀποφυγεῖν ὑμᾶς. Καὶ Τῆς φιλοξενίας, φησὶ, μὴ ἐπιλαθάνεσθε²⁰. Ός γὰρ διηρπασμένοι τὰ ἔντα, ίσως φειδομένως ἀν δέκειντο. Ή καὶ εἰ, τὸ μέλλον ἀσφαλίζεται.

Διὰ ταύτης γάρ ἐλαθόν τινες ξερίσαντες ἀγ-
γέλουντο. Οὗτω μέγα δὲ φιλοξενία, καὶ τὸ πάντας
ἀπλῶς ὑποδέχεσθαι, καὶ μὴ φιλοκρινεῖν⁸⁹, ὡστε
καὶ τῷ Ἀβραὰμ καὶ τῷ Λώτ πρόφασι; ἐγένετο αὕτη
πρὸς τὸ ὑποδέξασθαι ἄγγελούς. Τὸ δὲ, Ἐλαθόν, ἀντὶ^B
τοῦ, ἥγνόταν διειδεύεσθαι οἱ συνιζόμενοι, καὶ
οὐδέποτε. φιλοτίμως αὐτοὺς ἔξενταν· δὲ καὶ μεγάλους;
αὐτοὺς ποιεῖ, ὡς εἶγε φίδεισαν, οὐδὲν μέγα ἐποίουν.

Μήμησκεσθε τῶν δεσμῶν, ὡς συνθεδεμένοι.
Οὐ γάρ συνθεδεμένος τινί, καὶ θέλῃ ἐπιλαθέσθαι,
οὐ δύναται.

Τῶν κακουχουμέτρων, ὡς καὶ αὐτοὶ δρτες ἐν
σώματι. Τῶν κακουχουμένων δὲ ἐν φυλακαῖς, δὲ ἐν
λιμῷ, δὲ δλλῇ θλίψει. Οὐ γάρ λογιζόμενος, διειδεύεσθαι,
αὐτὸς δικαιοπαθές περίκειται σῶμα, ἀντιποιήσεται
τούτων, διὰ τὴν συμπάθειαν, καὶ διὰ τὸ φρεδοῆ-
ναι, μὴ καὶ αὐτὸς τοῖς δικαιοῖς περιπεσεῖν συγχω-
ρεῖθῇ διὰ τὸ ἀφιλάνθρωπον.

Τίμιος δὲ γάμος ἐν πᾶσι, καὶ δὲ κοίτη ἀμαρτίας.
Ορα πόσος περὶ σωφροσύνης αὐτῷ λόγος. Καὶ γάρ
καὶ ἀνωτέρω ἀγιασμοῦ μηνημονεύων, περὶ ταύτης
ἔλεγε, καὶ πάλιν μετὰ ταῦτα ἐρει περὶ πόρνων καὶ
μοιχῶν. Ἐρ πᾶσιν οὖν, μὴ ἐν τοῖς προθεντοῖς
μὲν, ἐν δὲ τοῖς νέοις οὖν· ἀλλ’ ἐν πᾶσιν. Η καὶ ἐν
πᾶσι τρόποις, καὶ ἐν πᾶσι καιροῖς. Μή ἐν θλίψει
μὲν, ἐν ἀνέσει δὲ οὖν· μὴ ἐν τούτῳ μὲν τῷ μέρει
τίμιος, ἐν δλλῷ δὲ οὖν· ἀλλ’ ὅλος δι’ ὅλου τίμιος
ἔστω. Ἐνταῦθα δὲ ἐντρέπονται οἱ τὸν γάμον δια-
βάλλοντες; αἰρετικοί. Ιδοὺ γάρ τίμιος δινομάζεται,
διειδεύεσθαι οὐ φροσύνη τηρεῖ.

matrimonium calumniantur. Ecce enim honorabile
conserveat.

Πόρους δὲ καὶ μοιχοὺς κρινεῖ δ Θεός. Καὶ
ἐνταῦθα μετὰ ἐπιτιμίων δὲ ἀπαγόρευσις τῆς πορ-
νείας. Κρινεῖ γάρ δ Θεός, ἀντὶ τοῦ, κατακρινεῖ.
Καὶ εἰκότως. Εἰ γάρ δὲ γάμος συγκεχώρηται, δι-
καίως δὲ πόρνος καὶ δικαιόχονται.

Ἄφιλάργυρος δὲ τρόπος. Οὐκ εἶπε, Μηδὲν κέ-
κτησθε⁹⁰, ἀλλὰ, Καὶ ἔχητε, μὴ δέδουλωμένοι,
ἀλλ’ ἐλευθερίων ταῦτα ἔχετε, ὡστε καὶ ποτε ἐκπέ-
σητε τούτων, μὴ δυσχεραίνετε· ὅπερ καὶ ἀνωτέρω
εἶπεν, οὐδὲ Τὴρ ἀρπαγήτης τῶν ὑπάρχοντων ὑμῶν
μετὰ χαρᾶς προσεδέξασθε. Καὶ ἀλλως δὲ, ἐπειδὴ
πολλοὶ μετὰ τὸ κενῶσαι τὰ ὑπάρχοντα, σπουδάζου-
σιν ἀνακτᾶσθαι: πάλιν, προφάσει τοῦ δεῖν ἐλεῖν,
φησίν. Άφιλάργυρος δὲ τρόπος. Διὸ καὶ ἐπάγει.

Ἄρκονύμεοι τοῖς παροῦσιν. Δείκνυσι πᾶς δὲ
ἀφιλάργυροι εἰημεν. Εάν ἀρκούμεθα τοῖς παροῦσιν,
ἐάν μηδὲν πλέον ζητῶμεν τῆς χρείας καὶ τῶν ἀναγ-
καίων. Οὐ γάρ πλέον ὧν ἔχει, ζητῶν, πρόδηλον ὡς
φιλάργυρος.

Αὐτὸς γάρ εἰρηκε· Οὐ μή σε διώ, οὐδὲ οὐ

A Per hanc enim latuerunt quidam angelis hospitio
receptis. Adco præclara res est hospitalitas, ac
quosvis simpliciter suscipere, nec curiose de qua
quispiam familia sit explorare, ut et Abraham et
Lot ea fuit occasio ut angelos excepissent hospitio.
Latuerunt autem, est pro, Nesciverunt eos angelos
esse, quos hospitio receperunt, attamen aman-
ter et honorifice eos tractarunt. Quæ res mag-
noscit. Nam si scivissent, nihil magni fecis-
sent.

VERS. 3. *Mementole vincitorum, tanquam simul
vinci. Qui enim alieni alligatus est, etiamsi obli-
visci velit, haud potest.*

*Affictorum, tanquam et ipsi in corpore morantes.
Affictorum, vel carcere, vel fame, vel alia quaque
calamitate. Qui enim secum reputat, se vestitum
esse corpore iisdem afflictionibus obnoxio, illos
defendet, tum quod condescensat, tum quod metuat,
ne et ipse in similia mala incidere permittatur pro-
pter inhumanitatem suam.*

VERS. 4. *Honorabile connubium in omnibus, et
thorus immaculatus. Expende quanta sit ei ratio
temperantiae et continentiae. Nam supra sanctimoni-
a mentionem faciens, de hac dicebat, ac rursus
post hæc de fornicatoribus et moechis dicet. In
omnibus igitur: non in solis proiectioris ætatis ho-
minibus, in juvenibus autem non item, verum in
omnibus. Vel omnibus modis ac omni tempore:
non in afflictione quidem, in tranquillitate autem
non item: non in hac quidem parte pretiosum et
honoratum, in illa vero secus; sed totum per om-
nia pretiosum sit. Hic pudebit hæretici, qui
dicuntur in temperantia hominem con-
seruent.*

*Fornicatores autem et moechos judicabit Deus.
Hic etiam cum adjuncta multa, fornicationis est
prohibitio. Judicabit enim Deus, hoc est, condem-
nabit. Nec immixtio: si enim matrimonium 757
est permissum, fornicator et moechus merito pu-
nientur.*

VERS. 5. *Sint mores sine avaritia. Non dixit,
Nihil possideatis; sed, Si habueritis facultates, ne
redigamini in earum servitutem, sed libere eas
habete, ut si quando contingat vos eas amittere,
non ægro animo seratis: quod et supra dixit:
Rapinam possessionum restrarum cum lætitia exce-
pistis. Deinde quia haud pauci postquam res suas
amiserint, eas recuperare moliuntur, prætextu
eleemosynæ in alios conferendæ, dicit: Sint mores
sine avaritia. Propterea etiam infert:*

*Contenti præsentibus. Ostendit quemadmodum
ab avaritia alieni esse possimus, nempe, si con-
tentii simus præsentibus, si nihil præter usum et
necessitatem inquiramus. Qui enim plura quam
habet querit, planum est eum avarum esse.*

Ipse enim dixit: Non te deseram, neque te dere-

Variæ lectiones.

⁸⁹ φιλοκρινεῖν ο. ⁹⁰ έχοντες ο.

*linquam*⁷⁶. Quia verisimile erat nonnullos dicturos : At quid faciemus, si necessaria nobis non suppetant? Hoc, inquit, nullo modo fieri potest. Deus enim per Isaiam dicit: *Non te deseram*, neque quidquam mentitur. Sed et illos ipsos Judæos verisimile erat dicere : Et quibus præsentibus contenti erimus? Nos facultatibus nostris spoliati sumus, et nihil nobis superest. Dicit igitur, Potestis iis quæ supersunt, quantumvis paucæ fuerint, contenti esse: Deus enim dixit: *Non te deseram*, hoc est, non te omittam. Ac etiam si Apostolus fortasse de rebus necessariis acceperit, tu vero de omni negotio accipies hoc Dei dictum.

VERS. 6. *Ut confidentes dicamus: Dominus mihi adjutor, non timebo quid faciat mihi homo. Quandoquidem hæc Deus dixit, certa omnino sunt. Deinceps igitur confidenter dicamus, quod diripientes bona nostra, nos in angustias non protrudent.*

VERS. 7. *Mementote præpositorum vestrorum, qui locuti sunt vobis verbum Dei. Ad hoc Thessalonicenses quoque adhortabatur, ut eos abundantius honore afficerent. Ac quemadmodum illi verbum impertient, sic illi, si fieri possit, succurrant eis in externis corporis necessitatibus. Hoc enim innuit per, Mementote. Vel ad imitationem eorum istos excitat.*

Quorum intuentes exitum conversationis, imitamini fidem. Hoc est, exactius considerantes. Ac quemadmodum discipuli pictoris ad primum exemplar, sic et vos nunquam non desigentes oculos ad exitum, hoc est, ad finem ipsorum conversationis, id est, morum et vitæ, quod bonum finem nacta sit, imitamini ipsorum fidem. Ex fide enim vita pura nascitur. Si enim futuris fidem
758 *non adliberent, sed dubitarent, conversationem irrehprehensibilem non ostendissent. Rursus autem pusillanimitatem eorum curat; vel fidem dogmatum dicit. Insert igitur:*

VERS. 8. *Jesus Christus heri et hodie idem, et in sæcula. Nonnulli enim uti videtur, existiterunt fidem adulterantes, et dicentes: Alius veniet, quem hodie usque exspectant Judæi. Ait igitur: Idem est Christus heri, id est, omni præterito tempore, et hodie, hoc est, præsenti tempore, et in sæcula, futura scilicet, adeoque infinita, nec veniet alias. Ne erretis igitur. Vel: Quemadmodum præpositos vestros non deseruit, sed in omnibus adjuvit eos, hunc ad modum et vobis auxiliabitur. Idem enim est.*

VERS. 9. *Doctrinis variis et peregrinis ne circumferamini. Variis, id est, nunc his, nunc illis, et aliquando ab istis, aliquando ab illis. Præterea,*

A μή σε ἐγκαταλίπω. Ἐπειδὴ εἰκὸς ἦν τινας εἰπεῖν· Τί οὖν ἀνδὲ τὰ ἀναγκαῖα ἔχωμεν; φησίν· Οὐκ ἔστι τοῦτο, οὐκ ἔστιν. Οἱ γάρ Θεᾶς διὰ τοῦ Ἡσαΐου λέγει, διὰ Οὐ μή σε ἀνῶ· καὶ οὐ φεύδεται πάντως. Ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς δὲ τούτους τοὺς ἔξι Ἰουδαίων εἰκός ἦν εἰπεῖν, διὰ Ποίοις παρεῖσιν ἀρκεσθήσθετα; Ἡμεῖς διηρόγγημεν, οὐδὲν ἔχομεν λοιπόν. Φησὶν οὖν διὰ Δύνασθε τοῖς ὑπολειψθεῖσι, καὶ βραχέα εἰεν, ἀρκεῖσθαι. Οὐ γάρ Θεός εἰρηκεν Οὐ μή σε ἀνῶ, τουτέστιν Οὐ μή σε ἔστω. Εἰ τάχα δὲ καὶ ὁ Ἀπόστολος περὶ τῶν χρειώδῶν ἔξεδέξατο τοῦτο, ἀλλὰ σύ γε καὶ ἐπὶ παντὸς πράγματος δίξαι τοῦτο βῆθεν ὑπὸ Θεοῦ.

B "Ωστε θαρροῦντας ἡμᾶς λέγειν· Κύριος μοι βοηθός, καὶ οὐ φεβηθήσομαι τῇ ποιήσει μοι ἀνθρώπος. Ἐπεὶ ταῦτα εἴπεν ὁ Θεός, πιστὰ πάντως εἰσι. Λοιπὸν οὖν θαρροῦντες λέγωμεν, διὰ οἱ διαρπάζοντες τὰ ὑπάρχοντα ἡμῶν, οὐ στενάζουσιν ἡμᾶς.

Mημονεύετε τῷρις ἥρουμέτων ὑμῶν, οὔτενας ἐλάλησαν ὑμῖν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο καὶ Θεσσαλονικεῦσι παρήνει, ὥστε ἔχειν αὐτοὺς ἐν τιμῇ ὑπερεκπεισσοῦ. Καὶ ὡσπερ ἔκεινοι τοῦ λόγου μεταδίδασιν, οὕτως, εἰ ἔνεστι βοηθεῖν αὐτοῖς ἐν ταῖς σωματικαῖς χρείαις. Τοῦτο γάρ αἰνίστεται διὰ τοῦ, Μημονεύετε. Ή καὶ πρὸς μίμησιν αὐτῶν ἐπαλείφει τούτους.

C "Ωρ ἀνθεωροῦντες τὴν ἀκαδαστροφῆς, μιμεῖσθε τὴν πίστιν. Τουτέστιν, ἀκριβέστερον ἀνασκοποῦντες. Καὶ ὡσπερ μαθηταὶ ζωγράφου πρὸς τὸ ἀρχέτυπον, οὕτως ὑμεῖς ἀεὶ βλέποντες⁷⁷ πρὸς τὴν ἔκβασιν, τουτέστι τὸ τέλος τῆς αὐτῶν ἀναστροφῆς, ὃ ἔστι πολιτείας, διὰ χρηστὸν τέλος ἔσχε, μιμεῖσθε αὐτῶν τὴν πίστιν. Ἀπὸ γάρ τῆς πίστεως ὁ βίος δὲ καθαρός. Εἰ μὴ γάρ ἐπίστευον τοῖς μέλλουσιν, ἀλλὰ ἐδίσταζον, οὐκ ἀν ἐπεδείξαντο πολιτείαν ἀμεμπτον. Πάλιν δὲ τὸ μικρόφυχον αὐτῶν θεραπεύει· ή πίστιν τὴν τῶν δογμάτων λέγει. Ἐπάγει οὖν.

D "Ἴησοῦς Χριστὸς χθές καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς, καὶ εἰς τὸν αἰώνας. Ός έσικε γάρ, ήσάν τινες παραχαράττοντες τὴν πίστιν, καὶ λέγοντες, διὰ "Ἐτερος ήξει, δην καὶ μέχρι τοῦ νῦν προσδοκῶσιν Ἐβραϊοί. Φησὶν οὖν διὰ Αὐτός ἔστι Χριστὸς χθές, τουτέστι, τὸν παρελθόντα πάντα χρόνον, καὶ σήμερον, τουτέστι, κατὰ τὸν ἐνεστῶτα, καὶ εἰς τὸν αἰώνας, τοὺς μέλλοντας καὶ ἀπεράντους, καὶ οὐχ ήξει ἐτερος. Μή τοινυν πλανᾶσθε. Ή διὰ ὡσπερ τοὺς ἡγουμένους ὑμῶν οὐ κατέλιπεν, ἀλλ' ἐν πᾶσιν ἀντελαμβάνετο αὐτῶν, οὕτω καὶ ὑμῶν ἀντιλήφεται. Οἱ αὐτὸς γάρ ἔστι.

Διδαχαῖς ποικιλαῖς καὶ ἔραις μὴ περιφέρεσθε. Ποικιλαῖς, ταῖς ἄλλοτε ἄλλαις, καὶ παρ' ἄλλων καὶ ἄλλων, ἄλλα καὶ ἔνεας τοῦ δρθοῦ δόγματος. Εστι

⁷⁶ Jos. I, 5.

Variæ lectiones.

⁷⁷ ἀποθέποντες ο.

γάρ ποικίλην μὲν εἶναι διδασκαλίαν, μὴ ἔξην δε· καὶ δὲ τούτο οὐκ ἀδύκιμον. Ὄταν δὲ καὶ ποικίλη, τουτέστι, παρὰ τούτης τόδε, καὶ τούτης τόδε· καὶ ἔξι· τοις ἑτέροις, ἀλλέτραις· τῆς ἀληθείας, τῆς δεῖ φυλέτερεθε. Ἡ γάρ ἀληθεία μονοειδής, καὶ πρὸς ἓν ἀφορεῖσθαι. Ὁρα δὲ τὸ, Περιέργερεσθε, ὡς ἐπὶ τινῶν κούφων, καὶ ἐνταῦθα κάκει βρέδια; περιάγο· μέγαν.

Καὶ δέ γάρ χάριτι βεβαιοῦσθαι τὴν καρδίαν, οὐ βρώμασιν, ἀλλὰ οὐκ ὥσπερ ἡθησαν οἱ περιπατήσαντες. Λένται αἱ ἔξαιραι διδασκαλίαι. Αἰνιέτεται γάρ τοὺς τὴν Ἰουδαϊκὴν παρατήρησιν τῶν βρωμάτων εἰσάγοντας. Φημὲν οὖν, ἐτι Τῇ χάριτι, σωτεστοι, τῇ γείτεται βεβαιοῦσθαι διεῖ διμάς, καὶ πληροφορεῖσθαι, διεῖ οὐδὲν ἀκάθαρτον, ἀλλὰ πάντα τῷ πιστεύοντι καθαρά. Πιστεώς οὖν δεῖ, οὐ βρωμάτων περιπατήσαντος. Οἱ γάρ ἐν τοῖς βρώμασι περιπατήσαντες, τουτέστι, τῇ τῶν βρωμάτων περιπατήσασι οὐδεις χαραγγεῖς διαπαντές, οὐδὲν εἰ; Ψυχὴν ὥρελθησαν, ὡς τῆς πιστεώς ἔξι οὐνεῖς, καὶ τῷ νόμῳ τῷ ἀνωφελεῖ δουλεύοντες. Καὶ φάλως δεῖ, τῷ ὥφελοῦντο ἀπὸ τῆς παρατήρησας, φτιστον. διπούγε οὐτικας;²⁰ ήσαν μιχροί, νῶτες μηδύνασθαι μετέχειν τῶν θυσιῶν;

Ἐχομεν θρησκείαν ἐξ οὐ γατεῖν μὲν ἔχοντιν στιχέουσται οἱ τῇ σκηνῇ λατρεύοντες. Ἐπειδὴ εἴπεν διεῖ οὐ δεῖ περιπατεῖσθαι βρώματα, ἵνα μὴ δίῃ εὐκαταφρόνηται εἶναι τὰ δικτέρεα διεῖ τὸ φραγμήτητον²¹, φησὶν διεῖ, Καὶ ἡμεῖς ἔχομεν παρατήρησιν, ἀλλὰ οὐκ²² ἐπὶ βρώμασι τοιούτοις, ἀλλὰ τῇ τῷ θυσιαστηρίῳ, ἥτοι τῇ ἀναμάκτῳ θυσίᾳ τῷ ζωστοῖς σώματος. Ταύτης γάρ οὐδὲ τοῖς νομικοῖς ἀρχιερεῦσι μεταλαβεῖν ἔξεστιν, ἕως ἂν λατρεύσῃ τῇ σκηνῇ, τουτέστι, τοῖς νομικῶν τύποις, τοῖς παραδίκεις, τοῖς καταλγομένοις, τοιοῦτον γάρ ἡ σκηνῇ, ἢ τῷ κόσμῳ τούτῳ, ὡσπερ τῶν νομικῶν θυσιῶν οὐ μετέχοντο λαζοὶ²³, μὲν ἀνάξιοι.

Ὄτι γάρ εἰσφέρεται ξών τὸ αἷμα περὶ ἀμαρτιῶν εἰς τὰ "Ἄγια διὰ τοῦ ἀρχιερέως, τούτων τὰ σώματα κατακυίσται ἔξω τῆς παρεμβολῆς. Διὸ καὶ Ἰησοῦς. Ιερὸς διὰ τοῦ Ιεροῦ αἵματος τὸν λαὸν, ἔξω τῆς πύλης ἐπαθε. Δείκνυσι τὰ περὶ Ἰουδαίοις σεμνὰ τύπους ἡτα τῶν ἡμετέρων, καὶ φησιν, διεῖ, Οὐδὲν ἡσαν ἔκεινας αἱ θυσίαι, ὃν ἐκάλυπτο μετέχειν δι τοῦ λαοῦ· τῆς δὲ ἡμετέρας θυσίας οὐδὲ αἱ τοῦ νόμου ἀρχιερεῖς μετέχουσι. Ταύτην γάρ ἔκειγοι ἐπέντον. "Ωσπερ γάρ τῶν ζώων τῶν ὑπὲρ ἀμαρτίας τοῦ λαοῦ προσφέρομένων, τὸ μὲν αἷμα εἰς τὰ "Ἄγια εἰσῆγεν ὁ ἀρχιερεὺς, τὰ δὲ σώματα ἔξω τοῦ στρατοπέδου κατεκάλετο· οὔτω καὶ ὁ Χριστὸς, ὑπὲρ τῶν δύμαρτιῶν τοῦ κόσμου παθών, τὸ μὲν αἷμα αὐτοῦ εἰς τὰ "Ἄγια εἰσεκόμισε τῷ Πατρὶ ὡς ἀρχιερεὺς, τὸ δὲ σῶμα ἀνεσκολοπίσθη ἔξω τῆς παρεμβολῆς. Ἀνάμνησιν οὖν τῆς θυσίας ἔκεινης τε-

A peregrinus, a recta doctrina quidam. Potest enim varia esse doctrina, quae tamē non sit peregrina, ac propterea ne rejicienda quidem. Quando autem ei varia fuerint, hoc est, ut ab hoc illud discatur, et ab illo aliud: et peregrinæ, hoc est, aliepat a veritate, tum necessarium est ut præcavantur nobis. Veritas enim simplex est, et ad hunc respicit. Observa autem, Circumferantini, cum de quibusdam Ieijbus, qui facile huc illuc circumfuerintur

Bonum est enim gratia stabiliri cor, non scis, quia non profuerunt ambigantibus in eis. Haec sunt peregrinæ doctrinæ. Latenter enim carpi eos qui Iudaicam observationem ciborum introducebant. Ait igitur, Gratia, hoc es fide, stabiliri nos oportet, ac certos reddi, quod nihil sit immundum, sed omnia credenti sunt munda. Fide igitur, non ciborum observatione opus est. In cibis enim obambulantes, hoc est, in ciborum observatione versantes semper, apertæ suæ nihil commoderant, quippe quia extra fidem, ipsaque legi inutili inservientes. Adhac, quid emolumenti habebant, inquit, ex ciborum observatione, quandoquidem adeo polluti fuerint, ut ne participes quidem esse voluerint sacrificiorum?

Vers. 10. **Ηαβεντος αλιγαρ,** de quo non habent edendi potestatem, qui tabernaculo serviantur. Postquam dixerat non esse observandos cibos, ne videantur nostra despiciunt habenda, quod observatione carant: Nos, inquit, observationem habemus, verum haud eam quæ sit in huiusmodi cibis, sed super altari, sive incruenta hostia vivifici corporis. Hujus enim ut sint participes, ne pontificibus quidem legalibus permitiuntur, tantisper dum tabernaculo inserviant, hoc 759 est, legalibus umbris et figuris quæ transeunt ac dissolvuntur, tali quiddam enim tabernaculum erat, vel mundo huic, perinde ac legalium sacrificiorum vulgus, utpote indignum, haud erat particeps.

Vers. 11-12. **Quorum enim animalium sanguis** insertur pro peccato in Sancta per pontificem, hæcum corpora cremantur extra casta. Propter quod et Jesus, ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est. Demonstrat, ea quæ praeclera apud Judæos fuerint, rerum nostrarum figuræ existentes: nullius asserens pretij suis sacra, quorum non potuerit esse consors populus. At nostri sacrificii ne legis quidem pontifices consortes esse possunt; siquidem nostri sacri ille oblationes typus erant. Ut enim eorum animalium quæ pro populi peccatis offerebantur sanguinem quidem intulit in Sancta Pontifex, corpora vero extra casta cremabantur: hunc ad modum Christus pro mundi peccatis passus, sanguinem quidem suum in Sapta intulit Patri tanquam Pontifex, corpus autem palo affixum est extra casta. Memo-

Variae lectiores.

²⁰ τοιοῦτοι οἱ. ²¹ ἀπαριθητοι οἱ. ²² οὐ τῶν ἐν οἱ. ²³ λαῖκοι ιη.

riam itaque illius sacerdotii perficientes nostri pontifices, sanguinem Domini in nostra sancta et ad altare, tanquam in cœlum ferunt. Hanc ob rem legis pontificibus non licet ex hoc altari edere, tanquam alienigenis, et qui supra mundum hunc non sapient: nos autem secus.

Vers. 13. *Eexamus igitur ad eum extra castra, improprium ejus portantes.* Quia extra portam Christus passus est, egrediamur et nos ad ipsum extra portam, hoc est, extra mundum, *improprium ejus ferentes*, hoc est, eadem cum ipso patientes. Ipse instar condemnati ac latronis, cruci est allixus foris: nos itaque e mundo ejusque rebus splendidis exire non pudeat, etiamsi ignominia hoc videatur. Rursus autem eos adhortatur ea ferre quæ a Judæis inferuntur ipsis, sive injuriæ, sive rapinæ fuerint.

Vers. 14. *Non enim habemus hic manentem cirtatem, sed futuram inquirimus.* Confirmat hic necessarium esse ut egrediamur extra portam, hoc est mundum. Non habemus enim participationem aliquam in hoc mundo, quandoquidem neque maneat. Debemus igitur fugere extra hunc, et ad futuram urbem accurrere, hoc est ad cœlum.

Vers. 15. *Per ipsum igitur offeramus hostiam laudis semper Deo, id est, fructus laborum constituentium nomini ejus.* Per ipsum cœū per Pontificem secundum carnem, offerimus Patri hostiam laudis, hoc est gratiarum actionem. Gratias enim agimus Patri, quia Filium suum dederit pro sanctificatione nostra: hoc autem propter insfrimos. Nam quod Filii sit **760** gratia, planum est ex eo quod sit aequalis ei cum Patre honor. *Ut enim omnes, inquit, Filium honorent, quemadmodum honorant Patrem.* Ista igitur gratiarum actio, fructus est laborum constituentium, hoc est, laudantium nomen ejus. Itaque neque hujus sacrificii possunt esse participes legis pontifices. Non possunt enim gratias agere pro sanguine Christi, qui non omnino per ipsum sanctificati sunt, eo quod permaneant in incredulitate. Animadverte autem, quod rursus eos ad gratiarum actionem impellat, ut neque murimur, neque asperum quiddam ac temerarium loquantur præ pusillanimitate aut desperatione.

Vers. 16. *Beneficentiae vero et communicationis nolite oblivisci.* Ubi sunt ii qui prætexentes egestatem, ejus nomine nihil impertire volunt? Audiant hic, quod pauperrimos, nempe quibus facultates direptæ erant, adhortetur Paulus ne eleemosynæ oblidiscantur. Hanc autem communicationem nominal; quam vero ob causam, sæpe diximus.

Talibus enim hostiis promeretur Deus. Gratiarum actionis, et beneficentiae. Qui enim gratus est, planum est eum ad impertiendum propensum esse, ut qui sciat quantis bonis sit donatus.

Vers. 17. *Obedite præpositis restris.* Episcopos hic intelligit. Cum autem prius eos laudibus evexisset, fideles eos appellando, ac dignos quos imitarentur ii qui eos contemplarentur, et ob ocu-

λοῦντες οἱ παρ' ἡμῖν ἀρχιερεῖς, τὸ αἷμα τοῦ Κυρίου εἰς τὰ παρ' ἡμῖν ἄγια, καὶ εἰς τὸ θυσιαστήριον εἰσκομένους, ὡς εἰς οὐρανόν. Διὸ τοῖς νομικοῖς ἀρχιερεῦσιν οὐχ ἔξεστιν ἐκ τούτου τοῦ θυσιαστῆριον φαγεῖν, ὡς ἀλλογενέσι, καὶ ὡς μὴ ὑπὲρ τὸν κόσμον τούτον φρονοῦσιν· ἡμεῖς δὲ οὐχ οὕτως.

Pοιητηρίῳ ἔξεργάθετα πρὸς αὐτὸν ἔξω τῆς παρεγκελῆς, τὸν ὀνειδισμὸν αὐτοῦ φέροντες. Ἐπεὶ ἔξω τῆς πύλης ἐπαθεν ὁ Χριστὸς, ἔξεργάθετα καὶ ἡμεῖς πρὸς αὐτὸν ἔξω τῆς πύλης, τουτέστι, τοῦ κίσμου, τὸν ὀνειδισμὸν αὐτοῦ φέροντες, τουτέστι, τὰ αὐτὰ αὐτῷ πάσχοντες. Ἐκεῖνος ὡς κατάδικος καὶ ληστής ἐσταυρώθη ἔξω· μὴ τοῖνυν μηδὲ ἡμεῖς αἰσχυνθῶμεν ἔξεναι ἔξω τοῦ κόσμου καὶ τῶν τούτου λαμπρῶν, καὶ ἀτιμίᾳ δοκῇ τοῦτο. Πάλιν δὲ προτρέπεται αὐτοὺς φέρειν τὰ παρὰ τῶν Υἱούλων ἐπαγγέλμενα αὐτοῖς, καὶ οὐδερεις εἰεν, καὶ ἀρπαγα.

Οὐ γάρ ἔχομεν ὅδε μέρουσαν πόδιν, διὰλα τὴν μέλλουσαν ἐπιζητοῦμεν. Τὸ δεῖν ἔξέρχεσθαι ἔξω τῆς πύλης, τουτέστι τοῦ κόσμου, κατατκευάζει. Οὐκ ἔχομεν γάρ μιστοχήν τινα ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ἐπεὶ οὐδὲ μένει. Οφελούμεν οὖν φεύγειν ἐκ τούτου, καὶ πρὸς τὴν μέλλουσαν πόδιν τρέχειν, τουτέστι τὸν οὐρανόν.

Dι' αὐτοῦ οὐν δραγέρωμεν θυσιαρ αἰτεσεως διαπατρὸς τῷ Θεῷ, τουτέστι, καρπὸν χειλέων διμολογούντων τῷ δύνματι αὐτοῦ. Δι' αὐτοῦ, ὡς δι' Ἀρχερέως τὸ κατὰ σάρκα, ἀναφέρομεν Πατρὶ θυσίαν αἰνέσεως, τουτέστιν, εὐχαριστίαν. Εὐχαριστοῦμεν γάρ τῷ Πατρὶ, ὡς τὸν Γίλον αὐτοῦ δόντι υπὲρ τοῦ ἀγίατοι ήμᾶς. Τοῦτο δὲ διὰ τοὺς ἀσθενεῖς. Ἐπεὶ διὰ τοῦ Γίλον ἡ χάρις, δῆλον ἐκ τοῦ Ισηνοῦ εἶναι τὴν τιμὴν. *Ira γάρ, φησι, ειμῶσι πάντες τὸν Γίλον, καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα.* Αὕτη οὖν ἡ εὐχαριστία καρπὸς ἐστὶ χειλέων διμολογούντων, τουτέστιν, ἔξεμολογουμένων τῷ δύνματι αὐτοῦ. *Ποτε οὐδὲ ταύτης τῆς θυσίας ἔξεστι μεταλαβεῖν τοῖς νομικοῖς ἀρχιερεῦσιν.* Οὐ γάρ δύνανται εὐχαριστῆσαι ὑπὲρ τοῦ αἰματος τοῦ Χριστοῦ, οἱ μηδὲλως αὐτῷ ἀγιασθεῖτες. διὰ τὸ ἀπομεῖναι ἐν αὐτῇ τῇ ἀπίστει. *Ορά δὲ τὰς πάλιν εἰς τὸ εὐχαριστεῖν αὐτοὺς συνωθεῖ, καὶ μὴ γογγύζειν, μηδὲ θρασύ τι καὶ τολμηρὸν φέγγεσθαι ἀπὸ μικροψυχίας.*

DΤῆς δὲ εὐποίησις καὶ κοινωνίας μὴ ἐπιλαθάσθε. Ποιοὶ οἱ προφατιζόμενοι πενίαν, καὶ διὰ τούτο μὴ μεταδιδόντες; Ἀκουσάτωσαν δὲ τοῖς πενεστάτεις, τοῖς διαπραγματεῖς παρανεῖ Παῦλος μὴ ἐπιλαθάσθει τῆς ἐλεημοσύνης. Ταύτην δὲ κοινωνίαν δομάσει, δι' ἣν πολλαχοῦ αἵτιαν εἴκομεν.

Tοιαύταις γάρ θυσιαῖς εὐαρεστεῖται ὁ Θεός. Ταὶς τῆς εὐχαριστίας καὶ τῆς εὐποίησις. Ὁ γάρ εὐχάριστος, πρόδηλον δὲ εὐμετάδοτος ἔστιν, ἀτειδῶς τίνων τῇσιται.

Πειθεσθε τοῖς ἡγεμονεῖσι ὑμῶν. Πειθεὶς ἐπισκόπων λέγει. Πρέπειν δὲ ἐπιανέσας αὐτοὺς ἐν τῷ εἰπεῖν, πιστούς καὶ ἀξίους τοῦ ζηλοῦσθαι παρὰ τίνων ἀναθεωρούντων αὐτούς, τότε ἐπάγει. *Πειθεσθε.* Τι

ούν; Παντὶ ἄρχοντι πειθεσθαι δεῖ, καὶ κακὸς ἡ;
Πῶς λέγεις τὸ, κακός; Ἐὰν μὲν περὶ τὴν πίστιν,
φεύγεις αὐτὸν, καὶν ἀγγελος ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἦ; Ἐὰν
δὲ περὶ τὸν βίον ἡ κακός, πειθου αὐτῷ. Πάρτις γάρ
δσα ἀτ λέγωσιν ὑμῦν ποιεῖν, ποιεῖσθε· κατὰ δὲ
τὰ δῆματα αὐτῶν μή ποιεῖτε. Περὶ δὲ τῶν κατὰ πίστιν
διεψηφαρμάνων λέγει· Διδαχαῖς ποικιλλαῖς καὶ ἔκταῖς
μή περιεβρέσθε. Τί δῆποτε; "Οτι; δέ μὲν κακῶς;
πειῶν"³³, οὐκ ἀν κακῶς; βιοῦν συμβουλεύσῃ τοῖς ἀλ-
λοις· καὶ γάρ καὶ αὐτὸς ταῦτα πράττων αἰσχύνεται·
καὶ δῆλον ἐκ τοῦ μηχανδεῖσθαι πάντα τρόπον χρή-
πτειν & πράττειν· δέ δὲ περὶ τὴν πίστιν κακός, καὶ τῷ
λαῷ ἀν κηρύξει τὸ αὐτοῦ φρόνημα.

*Καὶ ὑπεικετεῖ. Τὴν ἐπιτεταμένην πειθώ διὰ τοῦ,
ὑπεικετεῖ, δῆλοι, ὡστε καὶ δι' ἔργων αὐτοῖς δουλεύειν,
εἰ δεῖσει.*

Αὐτοὶ γὰρ ἀγρυπνοῦσιν ὑπὲρ τῶν φυσῶν ὕμαρ,
ὡς οὐτοί αποδύσονται. Ἀκουέτωσαν οἱ ἡγεόμε-
νοι, διτὶ ὥσπερ τὸν λαὸν πειθήνιον εἶναι χρῆ, οὐτω
καὶ τὸν λεπέα ἀγρυπνὸν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, ὡς μέλλοντα
θῶνται λάγον ὑπὲρ. Ὡν αὐτοὶ ἀμαρτάνουσιν.

"Ιρα μετά χαρᾶς τούτο ποιῶσι, καὶ μὴ στεγά-
ζοτες· ἀλυσιτελές γάρ οὐμῆται τούτο. Έάν μὲν ὑπ-
είκης, φησί, καὶ θερπεύῃς τὸν ἡγουμένον σου, τὸ
βάρος τῆς ὑπὲρ σου φροντίδος καῦφον ποιεῖς αὐτῷ,
ἄτε καίροντι ἐπὶ τῷ ὑποτάσσεσθαι σε. Έάν δὲ ἀπ-
μναισχυνθῇς, αὐτὸς μὲν καὶ αὔτως ἀγρυπνήσει· ὑπὲρ
τῆς σῆς ψυχῆς· πλὴν, έάν μὴ διορθώῃ τὸ ἀνυπό-
τακτον, απενάγει κατὰ σαῦ πρὸς τὸν Θεόν· ὅπερ
ἀλυσιτελές σοι. "Ορα δὲ, οὐκ ἐπιτρέπει τῷ ἥγου-
μενῳ ἄλλως ἀμύνασθαι, εἰ μὴ διὰ στεναγμοῦ. Τοῦτο
δὲ αὐτῷ μὲν πραῦπάθειαν ἔγκαθιστῇ· τῷ μέντοι
ἄδιορθώτῳ ἐκείνῳ, μείζονα τὴν πυρὰν τῆς κολασσεως
ὅπανάπτει, αὐστηρότερον κολαστὴν παρακινοῦντι τὸν
Θεόν. "Ωστε μὴ ἐπειδὴ στεναγμός ἐστι, καταφρονή-
σῃς, δ τῷ ἡγουμένῳ ἀπειθῶν, ἀλλὰ πλέον φοβήθησις,
ὅτι τῷ Θεῷ σε παραδίδωσι.

Προσεύχεσθε περὶ ἡμῶν· πεκοιθαμεν γὰρ ὅτε καλήγε συνειδησίην ἔχομεν ἐν πᾶσιν. Ἐπειδὴ τινες διέβαλλον τὸν Ἀπόστολον, ὃς ἀποτασίαν ἐκ τοῦ νόμου διδάσκοντα, διὰ τοῦτο ἀπεχθῶς εἶχον πολλοὺς τῶν Ἐβραίων ²⁶ πρὸς αὐτόν. Διδούντες τὸ δυνομα αὐτοῦ ἐν ἀρχῇ τῆς Ἐπιστολῆς τέθιεικεν, ὃς μή ἀνεκμένων αὐτῶν μηδὲ τοῦτο ἀκοῦσαι. Ἀπολογούμενος οὖν νῦν πρὸς αὐτοὺς, πρῶτον μὲν ἕξιν αὐτοὺς εὐχεσθαι ὑπὲρ αὐτοῦ, διὰ τῶν φιλούντων εἰώθαμεν αἰτεῖσθαι· ἐπειτα καὶ δείχνυσιν αὐτὸν ἀθώον. Ἐν πᾶσι γὰρ, οὐ μόνον τοῖς ἔθνικοῖς, ἀλλὰ καὶ οὐδεὶς, μετὰ ὑποκρίσεως πεποιηκαμεν, ἀλλὰ τὸ συνεδρίους ἡμῶν καθαρόν ἔστι, καὶ οὐ συνοδίζαμεν ἐσαυτοῖς

los ponerent, tunc insert : *Obedite*. Quid ergo ? num quid omni magistratui obtemperandum est, licet malus fuerit? Quomodo dicis, *malus*? Si circa fidem, fuge cum, etiam si angejus de celo fuerit. Si autem in moribus malus sit, obtempera ei. *Omnia enim quacunque dixerint robis ut facias, facite : secundum autem opera eorum nolite facere*[¶]. De iis autem qui circa fidem sunt corrupti, ait : *Doctrinis variis et peregrinis nolite circumagi*. Quid ita? Nam male agens, hanc aliis consulat ut male vivant. Nam et ipse talia perpetrans, rubore suffunditur ; quod vel inde liquet, quia conatur omni ratione occultare quod perpetrat. Qui vero in fide perversus fuerit, populo etiam suam opinionem promulgare cupit.

B *Et subjecete eis.* Intensam hic obedienciam per verbum, òneixete, indicat, adeo ut etiam in operibus serviamus eis, si res exigit.

Ipsi enim vigilant pro animabus vestris, tanquam rationem reddituri. Audiant hic præpositi, quod perinde ut populum morigerum esse convenit, sic sacerdotem esse excubitorem pro populo, ut qui rationem sit pro peccatis eorum redditurus,

Ut cum gaudio hoc faciant, et non gementes :
761 *hoc enim non expedit vobis. Si cesseris,*
inquit, et moorem gessoris præposito tuo, onus
quod ex cura tui ille gerit, ei leve reddit ac facile,
ut qui gaudeat propriæ obedientiam tuam. Sin
impudens sis et inobediens, ipse quidem eliam
sic vigilabit pro anima tua : nisi tamen corrigeras
inobedientiam tuam, ingemiscet adversus te ad
Deum : quod sane tibi inutile futurum est. Expende
autem, quod præposito non aliter vindictam per-
mittat, quam per gemitum. Istud autem mansue-
tudinem in ipso operatur : ille vero qui vitæ suæ
mores in melius non mutat, majorem supplicii
pyram accedit, utpote qui Deum severiorem vin-
dicem excitat. Quocirca tu qui præposito immori-
gerus es, noli eum contemnere quia gemitus
tantum edit : quin potius metue, quia Deo te
tradit.

DVERS. 18. *Orate pro nobis : confidimus enim quod bonam conscientiam habemus in omnibus.* Cum nonnulli Apostolum calumniabantur, seu defectionem a lege doceret, eam ob rem plerique ex Hebreis erga illum infenso erant animo. Hanc ob rem ne nomen quidem suum in Epistola hujus principio posuit, quandoquidem illud aures ipsorum non ferrent. Nunc ergo sese excusans apud eos, primum quidem rogat, ut ipsi pro se ad Deum preces fundant : id quod ab amicis nostris solemus efflagitare : deinde se innocentem monstrat. In omnibus enim, non solum apud gentes, sed ne apud vos quidem quidquam per simulationem aut sucum

" Matth. xxiii, 3.

Variæ lectiones.

۳۴ ڦڻાં ડ. **۳۵** રાં પિસેાં 'એબ્રાઓન ઇ.

egimus, sed conscientia nostra pura est: nec sumus consciit nobis quod insidias vobis struximus, aut mali quidquam adversum vos perpetravimus, aut vos calunniati sumus.

Bene volentes conversari. Hoc est, cupientes extra offendiculum vitam ducere, citraque scandalum. Etenim hoc ipsum quod dico, legem abrogatam esse, non est inimici neque hostis. Namque legis completionem potius induco, adeoque adumbrationem illam consummationem jam tandem accepisse ostendo. Quonodo igitur defectionem hanc diceatis? ecqui non potius ego benefactor vester judicor, ad perfectionem vos totos ducens, ac omnino transserens vos ab umbra, et infantili affectu?

VERS. 19. Amplius autem deprecor vos hoc facere, quo celerius restituas robis. Hoc valde amantis est ipsorum, quod ita ardenter et ex animo pro sese illos precari cupiat, ut celerius restituatur ipsis. Similiter autem ostendit sese conscientiae suæ fidere, ac eam ob rem ad eos accurrere: quod sane haud fecisset, **762** si sibi alicuius mali fuisset conscientia.

VERS. 20. Deus autem pacis. Cum primum ab ipsis petiisset orationes, cosique hac in re honore affecisset, pro ipsis etiam deinceps hoc modo preces ad Deum ipse fundit. Quandoquidem, inquit, Deus pacis est, non oportet vos dissidere a me, idque propter rumorem solum.

Qui reduxit ex mortuis pastorem ovium illum magnum. Sermonem de Resurrectione apud ipsis confirmat, ex Isaiæ vaticinio locum adducens. Tantum vero et alii pastores quidem sint, sed parvi, magnum, dixit. Multi namque Prophetæ doctores sunt; sed unus præceptor omnium Christus.

In sanguine Testamenti aeterni, Dominum nostrum Jesum. Hoc est, excitavit ipsum ex mortuis qui mortuus fuerat, et sanguinem suum effuderat, ut daret nobis Testamentum, non, ut legale illud, dissolvendum, verum quod in sempiternum duret. Vel hunc ad modum intelligas: Excitavit ipsum ex mortuis cum sanguine testamenti aeterni. Excitato enim ipso, sanguis ejus nobis donatus est in testamentum. Nisi enim excitatus esset, sanguis ejus in testamentum nobis haud obligisset.

VERS. 21. Perficiat vos in omni opere bono. Inuit quod opera quidem bona sint exorsi, opus autem habebant in ipsis consummari: id quod optat ipsis evenire. Illic expende primum oportere nos ordire, deinde consummationem ipsam a Deo petere.

Ut faciat voluntatem ejus. Nam qui in omni opere bono consummatus est, ille facit voluntatem Dei, non qui ex dimidia parte boni particeps est.

Faciens in vobis quod placeat corum se, per Jesum Christum. Cui gloria in sacula saeculorum. Amen.

Variæ lectiones.

²⁸ εύδοξίμως τι. ²⁹ κληρονομίαν τι. ³⁰ τελεῖσθαι αἰτεῖν. ο.

A δι: ἐπειδυλλεύσαμεν ὑμῖν, η πονηρὸν τι καθ' ὑμῶν εἰργασάμεθα, η διεβάλλομεν ὑμᾶς.

Kαλῶς θέλορτες ἀναστρέψεσθαι. Τουτέστιν, ἀπροσκήπτως ³¹ διάγειν σπουδάζοντες καὶ ἀσκανδαλίστας. Καὶ γὰρ τοῦτο αὐτὸ δ λέγω, δι: κατήγηται δ νόμος, οὐχ ἔχορος οὐδὲ πολεμίου ἐστι. Πλήρωσιν γάρ μᾶλλον εἰσάγω τοῦ νόμου, καὶ τὴν σκιαγραφίαν δείχνωμεν τὸ τέλειον λαβοῦσαν. Πῶς οὖν ἀποστείλετοῦτο; Πῶς δὲ οὐκ εὐεργέτης ὑμῶν ἐγώ, ἐπι τὸ τέλειον ὅλους ἄγων, καὶ πάντη ἀφιστῶν τῆς σκιᾶς, καὶ τῆς νηπιάδος; διαθέσσω;

B Περισσοτέρως δὲ παρακαλῶ τοῦτο κοιῆσαι, Ιτά τάχιον ἀποκατασταθῶ ὑμῖν. Τοῦτο σφέδρα φιλοῦντος ἡν αὐτοὺς, τὸ θέλειν οὐτως εἰδασθαι αὐτοὺς θερμῶς καὶ μετὰ πάσης σπουδῆς, ὥστε τάχιον ἀποκατασταθῆναι αὐτοῖς. "Αμα δὲ καὶ δείχνυσιν δι: θαρρεῖ τῷ συνειδότι, καὶ διὰ τοῦτο προστρέχει αὐτοῖς· δικερ οὐκ ἀν ἀποίησεν, εἰπερ συνήδει ἐκατῷ πονηρὸν τι.

"Ο δέ Θεὸς τῆς εἰρήνης. Ηρώτον παρ' αὐτῶν αἰτήσας τάς εὐχὰς, καὶ τιμῆσας κάν τούτη, οὐτως ἡδη καὶ αὐτὸς ἐπεύχεται αὐτοῖς. Ἐπειδή, φησι, Θεὸς εἰρήνης ἐστιν, οὐ δεὶς ὑμᾶς διαστειλάζειν πρὸς ἐμὲ, καὶ ταῦτα ἀπὸ ἀκοῆς φιλῆς.

C Ο ἀμαρτιῶν ἐκ νεκρῶν τὸν κοιμέτα τῶν προβάτων τὸν μέγατον. Τδν περὶ ἀναστάσεως αὐτοῖς βεβαιοὶ λόγον, ἐκ τῆς Ἡσαίου προφητείας τὴν χρῆσιν λαβών. "Ος διτων δὲ καὶ δλλων ποιμένων μὲν, μικρῶν δὲ, εἰπε τὸ, μέγατον. Πολλοὶ γὰρ προφῆται διδάσκαλοι, ἀλλ' εἰς καθηγητῆς δ Χριστός.

E ἐν αἰματι Διαθήκης αιωνίου, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν. Τουτέστιν, ἡγειρεν αὐτὸν ἐκ νεκρῶν ἀποθανόντα καὶ ἐκχέαντα τὸ αἷμα αὐτοῦ, ὥστε δεῦναι ἡμῖν Διαθήκην ³², οὐ καταλυμένην, ὡς ἡ νομική, ἀλλὰ διαιωνίουσαν. "Η καὶ οὐτως· "Ηγειρεν αὐτὸν ἐκ νεκρῶν σὺν αἷματι Διαθήκης αιωνίου. Ἐγερθέντος γάρ, τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐχαρισθή ἡμῖν εἰς διαθήκην. Εἰ μὴ γὰρ ἐγήγερτο, οὐκ ἀν ἦν ἡμῖν τὸ αἷμα αὐτοῦ εἰς διαθήκην.

Kαραρτίσαι ὑμᾶς ἐτ πατεῖ ἐργῷ μίαθῷ. Δείχνυσιν δι: ἡράντο τῶν ἀγαθῶν ἐργῶν, ἐδέντο δὲ τοῦ τελειωθῆντος ἐν αὐτοῖς· δ καὶ ἐπεύχεται αὐτοῖς· "Ορα δὲ δι: δεὶς ἡμᾶς πρότερον δρχεσθαι, καὶ τότε αἰτεῖσθαι: ³³ τὸ τέλος παρὰ τοῦ Θεοῦ.

E Εἰς τὸ ποιῆσαι τὸ θέλημα αὐτοῦ. Ο γὰρ ἐν παντὶ ἐργῷ ἀγαθῷ τελειωθεῖς, ἐκεῖνος ποιεῖ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, οὐχ ὁ ἐξ ἡμισείας τὸ καλὸν μετιών.

Poiῶν ἐτ ὑμῖν τὸ εὐάρεστον ἐτώπιον αὐτοῦ, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Φη η δέξα εἰς τοὺς αἰώνας

τῶν αἰώνων. Ἀμήν. Ωστε δταν ποιῶμεν ἡμεῖς; τὸ A καλὸν, δ Θεός; ποιεῖ τοῦτο ἐν ἡμῖν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τουτέστι, μεστή καὶ ἀνεργὴ ἔκεινῳ χρώμενος. Ὅ γέρ την σωτηρίαν ἡμῖν λεπτής ἐνεργήσας, τὸ θαυμαστὸν εἰ καὶ ἐν τῇ ἐργασίᾳ τῶν ἀρετῶν μεστῆς γίνεται, καὶ τὸ Πατρικὸν θελήμα ἐν ἡμῖν πληροῖ αὐτὸς; ἐνισχύων ἡμᾶς καὶ ἐνδυναμῶν πρόστας ἄγαθός; πράξεις; Εἰπὼν δὲ τὸ, εὐάρεστον, προσέθηκε τὸ, ἀνώπιον αὐτοῦ. Τότε γέρ δυτικαὶ εὐαρεστούμενοι, διὰν ἀνώπιον τοῦ Θεοῦ καλοὶ φαινόμενα, οὐχ δταν ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων. Ο καὶ διαβίλοις· Κατὰ τὴν καθαριότητα τῶν χειρῶν μου ἀνώπιον τῶν ὁφθαλμῶν αὐτοῦ. Καὶ δ Ἰησαῖς· Ἀψέλεσθε τὰς πονηρὰς μάτεται τῶν ὁφθαλμῶν μου.

Παρακαλῶ δθ ὑμᾶς, ἀδελφοί, ἀνέχεσθε τοῦ Αδριανοῦ τῆς παρακλήσεως. Ὁρίζω; δ μηδενὶ ἐπέσταλκε, τοῦτο τούτοις ἐπιστέλλει. Οὐ λέγει δὲ, τῆς παρανέσεως, ἀλλὰ, τῆς παρακλήσεως, τουτέστι, τῆς παραμυθίας, τῆς εἰς τὸ ὑπομένειν προτροπῆς, διὰ τὸ πρός τούς θλιβομένους εἶναι αὐτῷ τὸν λόγον.

Καὶ γάρ διὰ βραχέων ἐπέστειλα νύῖν. Τοσαῦτα εἰπὼν, δμως βραχέα ταῦτά φασιν, δσον πρός ἀπειθύμει λέγειν. Ωσανελ δὲ τοῦτο λέγει αὐτοῖς. Εἰ καὶ ὀλιγοψυχεῖτε, ἀνέχεσθε μου, οὐ γέρ ἔχει τις πρὸς μῆκο; τῶν λεχύντων ἀπαγορεῦσας· δ καὶ ἐν τοῖς ὀλιγοψυχοῖς δρῶμεν γινόμενον. Τῶν γέρ τοιούτων εστὶ τὸ μή ἀνέχεσθαι λόγου μακροῦν.

Γιρώσκετε τὸν ἀδελφὸν Τιμόθεον ἀπολελυμένον. Μᾶλλον πρός τὸν Τιμόθεον οὐκ εἶχον ἀπεκθώ, διὸ καὶ αὐτὸν προεστήσατο. Ἀπολελυμένον δὲ πόθεν; Η ἐν φυλακῇ ἦν, καὶ ἀπελύθη· ἥ ἐξ Ἀθηνῶν ἀπείλετο· ἔκει γάρ ἦν.

Μεθ' οὖ, δὲ τάχιον ἔρχηται, δύοισιν ὑγάπαι. Καὶ τοῦτο ικανὸν αὐτοὺς πεῖσαι καθυφεῖνται τῆς πρὸς αὐτὸν ἀπεκθήσας, εἴγε ἐτοιμάς ἔστιν ἐλθεῖν μετὰ τοῦ μαθητοῦ. Τοιως δὲ εἰκὸς τοῦτο ἐκδῆναι, καὶ ἀπελθεῖν εἰς τὴν Ιερουσαλήμ ἀπὸ Ῥώμης. Ἀπελύθη γάρ την πρώτην ὑπὸ Νέρωνος, καθὰ καὶ ἐν προειδοῖς τῆς Ἐπιστολῆς εἰπομένων.

Ἄστρασσθε πάντας τοὺς ἡγουμένους ὑμῶν, καὶ πάντας τοὺς ἀγλούς. Ὁρα πῶς αὐτοὺς τιμῇ, εἴγε δι' αὐτῶν τοὺς ἡγουμένους προσαγορεύεις; μᾶλλον γάρ εἶδει τοις ἡγουμένοις ἐπιστεῖλαι, καὶ δι' ἔκεινων τοὺς ἀρχομένους προσαγορεῦσαι· δὲ δια-ρώταται τοὺς ἀσθενεστέρους ἐκθεραπεύει.

Ἄσπαζοται ὑμᾶς οἱ ἀπὸ τῆς Ἰταλίας. Οὗτοις ὑμῶν περιέχομαι, ὡστε μή μόνος ἐγὼ ἀσπάζεσθαι ὑμᾶς, ἀλλὰ καὶ ἄλλοις ἔγκαταστῆσαι τὸν πρὸς ὑμᾶς πόθον τοσεῦτον, ὡστε καὶ ἀπὸ τοσούτου διαστήματος ἔρδων ἔκεινους ὑμῶν, καὶ διὰ τοῦτο ἀσπάζεσθαι.

Ἡ χάρις μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν. Ἐπειδὴ κοινὸν τι ἔστιν ἡ χάρις, κοινὴ ταύτην πᾶσι καὶ ἡγουμένοις καὶ ἀρχομένοις ἐπεύχεται. Τίς δὲ ἔστιν ἡ χάρις; Ἡ ἀφεσίς τῶν ἀμαρτιῶν, ἡ κάθαρσις, ἡ τοῦ Πνεύματος μετάληψις. Πῶς δ' ἀν εἰη μεθ' ὑμῶν; Ἐάν μη ὑδρίζητε ταύτην, ἐάν μη ἀναξίως αὐτῆς

Itaque quando fecerimus quod bonum est, Deus facit hoc in nobis per Jesum Christum, hoc est, illo mediatore atque operatore usus. Qui enim in principio nobis salutem est operatus, quid mirum si in operatione etiam virtutum mediator sit; ac Paternam in nobis voluntatem impletat ipse nos confortans, et robur inspirans ad bonorum operum transactiones? Porro, cum dixisset; *quod placeat*, adiecit, *coram se*. Tum enim revera ei placemus, cum eorum Deo boni apparemus, non quando eorum hominibus. Quod et Propheta David inquit: Secundum puritatem manuum mearum *coram oculis ejus*⁷⁸: et Isaías: *Afverte malum e conspectu oculorum meorum*⁷⁹.

B 763 VERS. 22. *Rogo autem vos, fratres, sustinetе verbum consolationis. Viden?* quod nemini seripsit, hoc istis seribit. Non dicit autem, admonitionis, sed παρακλήσεως, hoc est consolationis, ad tolerantiam adhortationis, eo quod ad afflictos loquuntur.

Etenim paucis scripsi vobis. Cum tot dixisset, brevia tamen dicit, respectu eorum quæ dicere cupivit. Propemodum autem hoc eis dicit: Etsi pusillanimes estis, sustinet me: non enim quisquam de prolixitate dictionum conqueri potest, quod in despondentibus animum fieri cernimus. Tales enim prolixum sermonem non ferunt.

C 7 VERS. 23. *Cognoscite fratrem Timotheum absolum.* Erga Timotheum non adeo erant infenso animo, propterea ipsum primum produxit. Dimissum autem, unde? Vcl in carcere erat, ac dimissus est: vel Athenis dimissus est: illuc enim erat.

Cum quo, si celerius venerit, videbo vos. Hoc satis est ut persuadeat eis quo desistant ab hostili adverso ipsum animo, siquidem paratus est venire cum discipulo. Forsitan autem verisimile est hoc ita contingisse, illumque a Roma in Iudeam protectum esse. Absolutus est enī primo sub Nerone, perinde ac in hujus Epistole praefatione diximus.

D 7 VERS. 24. *Salutate omnes præpositos vestros et sanctos.* Exponde hic quanto eos honore afficiat, siquidem per ipsos, præpositos salutat: magis enim conveniebat, ut præpositis scriberet, et per illos eorum subditos salutaret: ipse vero prudentissime imbecilliores curat ac sovet.

7 Salutant vos qui sunt ab Italia. Adeo, inquit, amore vestri ego teneor, ut non solus ego salutem vobis impertiam, verum et aliis inseram tantum vestri desiderium, ut tanto a vobis dissipati intervallo, vos illi ament, et propterea salvare vos jubeant.

Vers. 25. *Gratia cum omnibus vobis. Amen.* Quia commune quiddam est gratia, communiter hanc ipsam et præpositis et subditis exoptat. Quae autem est illa gratia? Remissio peccatorum, purificatio, Spiritus participatio. Quomodo autem fuerit vobiscum? Si eam injuria non afficeritis, si non

⁷⁸ Psal. xvii, 25. ⁷⁹ Isa. 1, 16.

Indigne ea vivatis. Perseverat enim apud nos, quando opera bona habemus : avolat auseum a nobis, quando secundum mandata ejus qui hanc nobis impetravit, non vivimus. Fauxit autem Christus, ut gratiam illam et quanta per illam accepemus, nos agnoscentes, non cum injuria ejus qui tanta nobis bona largitus est, vivamus : sed per bona opera glorificantes illum, adeoque **764** commonestrantes quod non in ingratios ac beneficii immemores gratiam istam reposuerit, teneamus haudquam diminutam in animabus nostris, in ipso Christo benefactore animarum nostrarum. Cum quo Patri sit gloria, una cum sancto Spiritu, nunc et semper, et in saecula saeculorum. Amen.

Variæ lectiones.

⁸⁸ τὰς ἐντολάς μ.

BONIFACII FINETTI

ORDINIS PRÆDICATORUM

IN TERTIUM TOMUM * THEOPHYLACTI PRÆFATIO.

f. Cum viri gravissimi, quorum auctoritate commoveri me æquissimum erat, impense optare se mihi significassent, ut tertii hujus edendi tomī in me curā recipere, laborem hunc detrectandum mihi minime censui, præsertim cum ii, qui suo me pene imperio compellere potuissent, pro eximia humanitate sua ad id muneris subeundum persuadere ratione maluerint; neminem aientes id magis decere, quam me, qui inedita Theophylacti Opera, quibus tomī istius pars maxima constat, Latine vertenda suscepisse. Cum igitur ad id, quod sine piaculo recusare vix poteram, aggrediendum animum appulisse, facile intellexi, assumpti partem operis esse nonnulla in tomum eumdem præfari, quibus operum, quæ continet, laborisque, quem in eodem insumpsi, rationem aliquam lectoribus redderem. Quia in re illud omnium primo purgandum videretur, quod tertius iste Theophylacti tomus multo fortasse serius, quam spes facta fuisse, in lucem nunc demum proferatur; nisi quæ dicenda inferius mihi sunt, labore me isto levarent. Ex iis enim planum compertumque fiet, nullius incuria, sed rei melius gerendæ studio moram tantam injectam fuisse. Cum namque pleraque opera quæ volumen istud complectitur, aut admodum rara, aut plane inedita forent, ac quædam etiam detecta recentissime, in iis colligendis (quod nonnisi aliena opera præstari poterat), in eisdemque ad prelum parandis plus temporis insumi oportuit quam putabatur. Necesse itaque fuit cœptam tomī hujus impressionem aliquandiu intermittere. Verum ne interim res omnino et undequaque suspensa maneret, et ne plus æquo studiosorum hominum exspectatio produceretur, solentes editionis hujus curatores tomum quartum, qui et ultimus erit, prelo subjiciendum curarunt, ut quo serius studiosi tertium istum accipiunt, eo maturius sint tomum ultimum accepturi: cuius cum impressio multum progressa jam sit, polliceri certo possumus, eum paucis posthac mensibus proditorum in lucem. Quam sane brevem dilationem eo æquiore animo tolerabit benevolus lector, quo majorem est ex hujus voluminis lectione voluptatem percepturus cum ob eximiam operum in eo contentorum præstantiam, tum propter insignem eorumdem varietatem, qua præsentim iis, qui jam editi sunt, tomus iste præcellit. Cum enim *exegetica* illi tantum opera exhibeant, hic et *exegetica*, et *oratoria*, et *sacra*, et *profana*, et *historica*, et *politica*, et *dogmatica* haud injucunda sane permitione complectitur, ut patet ex ipsorum operum catalogo, qui sequens est. I. *Commentarius in Acta apostolorum*, editus olim a Sifano. II. Alter in eadem *Acta Commentarius* recens erutus ex bibliotheca Vaticana. III. *Commentarius in Epistolas Catholicas*. IV. *Oratio in adorationem crucis*. V. *Oratio in præsentationem B. Mariæ Virginis*. VI. *Martyrium quindecim martyrum*, qui passi sunt imperante Juliano Apostata. VII. *Allocutio de iis in quibus Latini reprehenduntur a Græcis*. VIII. *Institutio regia ad Constantinum Porphyrogenitum*. IX. *Encomium in imperatorem Alexium Comnenum*. X. *Epistolæ viginti recens erutæ ex bibliotheca Vaticana*. XI. Extrema pars *hamiliæ undecimæ in Resurrectionem*. XII. *Commentarius in Acta apostolorum ex bibliotheca Florentino Medicea*. XIII. *Epistolæ a Meursio et Lamio editæ*. Quoniam vero de omnibus his aliqua præmonenda sunt, quo quisque ad eorum lectionem accedat paratior, Præstationem hanc in totidem quot partes tomī hujus sunt, dividam sec-

* Editionis Venetæ quam sequimur.

tiones, cum majoris claritatis gratia, tum ut quisque, quæ ad singula præmonentur opera, teperire pro libito possit.

SECTIO I.

De Commentario in Acta apostolorum edito a Sifano.

II. Operum omnium, quæ hoc volumine continentur, agmen ducit *Commentarius in Acta apostolorum*, Latine versus editusquæ a Laurentio Sifano Prunsfeldio, J. U. doctore, Coloniæ apud hæredes Arnoldi Birkmanni anno 1557. Quæ illi occasio hujus edendi operis fuerit, quodve consilium, qua in eo Latine vertendo usus sit diligentiæ, quid demum ad ejus perfectionem præstiterit, ipse declarat cum in nuptiutoria Epistola ad Fuggeros fratres; tum in altera ad Joannem Sambucum; quas idcirco hac in editione prætermittendas non duxi. Versio satis aëcurata ac nitida est. At dolendum, quod, cum Græcum, quo usus est, textum corruptum mutilumve identidem detexisset, aut saltem dubitasset, id scilicet ad marginem adnotare contentus, fontem, unde illa manuavit Expositio, nempe Magni Chrysostomi in *Acta apostolorum Homilia*, consulere et expendere vel neglexerit, vel ei in mente non venerit; hand enim dubito, quin hac ratione plerique textus sui loca sarcire ac emendare potuissent. Hoc sane feliciter a me præstitum esse, ex Commentario, qui sequitur, lector clare perspiciet. Quin, cum periculum fecerim de aliquibus locis, quæ corrupta vel mutilata merito suspicatus est ipse Sifanus, facile compiri, eorumdem defectum huiuscmodi collatione reparari commode potuisse. Sed cur, inquires, ego ipse non præstili, quod a Sifano fieri debuisse putabam? Quia scilicet in alienum opus manubus immutare nolti. Unicum vero locum, quem edito in textu Græco non codicis, ut ego puto, defectu, neque Sifani culpa, sed mera typographi incuria, linea integrâ mutilatum deprehendi, ex Chrysostomi fonte sarcvi: ut fidere potes pag. 11. Commentarium igitur istum, ut a laudato Sifano editus est, ipse recudendum curavi: nisi quod ex usu lectorum esse censibi, versicolorum capitumque numeros, quorum alteri nullo modo, alteri rarius, et ad marginem tantum adnotati erant, accurate suis in locis ascribere. Pauca etiam ex margine expunxi, ne quid esset, quod vel teneriores quorundam animos offendere vleunque posset.

III. An Commentarius verò iste genuinus Theophylacti nostri sit fætus, neque Sifanus, hecè quisquam allus, quem viderim, in dubium hactenus revocavit. Omnes scilicet in dubiam illius, unde exscriptus est, codicis epigraphæ, quæ Theophylacto ascribitur, fidem præstitere. Attamen mihi, ut primum oculos in ipsum conjœci, dubium hac de re aliquod subortum est, quod a Theophylacti genio ejusque commentandi ratione pau'lo longius abesse videretur. Cum enim in aliis, quos edidit, Commentariis, nempe in *Evangelia*, et in *Epistolas divi Pauli*, magistrum suum Chrysostomum compendio colligat, et si quid ex aliis descriptis Patribus, id, ebrum suppeditatis nominibus, brevi oratione subnectat; autor hujus Commentarii ita plerumque prolixus est, ut Chrysostomum ipsum, mbralibus iñius subductis parenesibus, superet, tametsi in epigraphæ brevissimæ et conciso ipsius jactetur (a): ac præterea ad marginem, plurim Patrum scriptorumve nomina, ut in eo Commentariorum generis, qui Catechæ vulgo appellantur, fieri solet, ascribat. Quævis tametsi ista mihi aliquem injicerent scrupulum, tamen a communis opinione minime abducebant, quod probe nossem, auctores non semper eodem scribendi genere uti, etiam in rebus non dissimilibus; et majorem vel minorem prolixitatem in majorem vel minorem materie, quæ parata sit, copiam refundi posse: nomina vero Patrum, cum sere solum in margine apparet, ab alio fortasse adjungi potuisse, eaque non satis esse, ut *Catena* potius dicatur quam *Commentarius*; præsteritis cum verbâ Patrum ita hivicem connexa sint, ut co-linearem expositionem conficiant: solum idcirco ex his inferri posse Theophylacti lucubrationi aliqua ab aliis addita esse. Id vero non mirum in hujus rationis opere, quod, cum totum ferme ex alienis dictis contextum sit, eruditus quisque arbitrari poterat, ea sibi omnia adjungere licere, quæ ex usu esse putaret. His ipse mihi obortum scrupulum,

(a) Nempe in ea habetur, κατὰ συντομίαν συλλεγεῖσας (supplendum, ut puto. έξηγήσεις) quod Sifanus vertit, concise ac breviter collecta.

sin omnino sustuli, saltem ut unque sospiri. Quid etiam excitaverit denuo, ex max diecndis perspicuum fiet.

SECTIO II.

De Commentario in Acta apostolorum recens eruto ex bibliotheca Vaticana.

IV. Præcedentis Commentarii impressio ad umbilicū ferme pervehērat, cum Roma abhīta sunt tria folia alterius Commentarii in eadem apostolorum Acta, qui in codice bibliothecæ Vaticane Theophylactum præfert auctorem. Facta collatione deprehendimus, Romanum a Sisaniano cum in aliis, tum præsertim brevitate discrepare. Hoc vero nedum priorem dubitationem circa genuinum illius Commentarii auctorem denuo excitavit, sed etiam animum eo inclinavit, ut crederem, hunc potius recens detectum, quam illum Theophylacto auctori ascribendum esse : præsertim quod brevior multo sit, adeoque ad Theophylacteam commentandi rationem proprius accedere videatur. Nonnulla alia subinde Roma accepta folia non solum hanc mihi suspicioem firmarunt, sed etiam editionis hujus euratoribus consilium injecerunt, hunc quoque Commentarium in lucem emitendi ; ut quem æqualis, unius nempe codicis, auctoritas velut Theophylacti sc̄utum commendaret, is etiam æquali publicæ lucis honore frueretur. Consilio huic, quanquam ipse auctor esse noluerim, repugnandum tamen mihi esse non censui, quippe qui perspectum haberem, eruditos homines nedum certa, sed et dubia opera eodem volumine edere consuevisse. Hæc quidem opera ad calcem voluminis plerumque rejiciuntur : at quod hoc istum locum teneret, in causa fuit jam absoluta Commentarii præcedentis impressio. Censuerunt enim editores, Commentarios, qui circa eamdem versarentur materiem, eodemque ferme dubio laborarent, loco sejungendos non esse. Hinc, cæteris interim prætermisis, quæ præ manibus habebam, hujus Latine vertendi laborem aggressus sum. Quod dum exsequor, et Commentarium ipsum proprius attentiusque perspicio, in prioribus quidem sex capitibus et septimi dimidia ferme parte per pauca esse deprehendo, quæ in Commentario Sisaniano non inessent, ac ferme solum in eo discrepare, quod ille multo prolixior sit, seu multo plura contineat. Insuper fore omnia quæ utrique communia sunt, adeo cum verbis Chrysostomi congruere, ut definiri vix aut omnino non queat, utrum quæ Vaticanus Commentarius in prædictis capitibus habet, ex Sisaniano, vel simili aliquo exemplari, an immediate ex ipso Chrysostomo desumpta fuerint. Illud certum videtur, ea in parte adeo purum putum exhiberi Chrysostomum, ut hic illi titulus merito aptari posset : *Scholia in Acta apostolorum ex Chrysostomo*. Alia per pauca, quæ ei insunt ex alio penu de prompta, Commentario jam confecto superaddi aliena manu potuere.

V. Sed illud hoc loco animadvertendum est, quod, cum Chrysostomus in qualibet ex I. lis homiliis propositum Lucæ textum bis percurrit ; seu post primam, eamque brevem verborum explanationem, aliam quoque brevem et quandoque breviorem, his aut similibus verbis præmissis, subnectat : Ἀλλ' οὐαὶ ἀνθρώπῳ εἰ πηγάδι, red superius dicta repetamus. auctor istius, quisquis demum ille fuerit, Commentarii modo ex prima, modo ex altera Explanacione verba de promit; et quidem plerumque ut in textu Chrysostomi jacent : solum mutatis, additis, vel demplis, majoris claritatis vel brevitatis gratia, quibusdam quandoque verbis, ut qui non tam de verbis, quam de sensu Chrysostomi laboraret. Qua tamen in re, si, quod mihi videor comperrisse, candide fateri liceat, non semper satis feliciter suo ille defunctus est munere : interdum enim aut suppressit verba, quæ perficiendo sensui necessaria erant : aut superflua, quæ sensum interturbent potius quam clariorem reddant, adjungit; vel in scholiorum delectu præterit meliora. Quam ob rem Commentarius iste Theophylacto, viro doctrina et judicii maturitate præstanti, abjudicandus videri jure posset, nisi hæc omnia in subsequentium librariorum oscitantiam, vel imperitiam, ac sepius temeritatem refundere præstaret. Illud mihi exploratum, exemplar, quod Latine vertendum accepi, mendis alisque defectibus esse respersum : cuius rei culpa non ei qui ipsum exaravit, qui satis diligenter præ se fert, sed Vaticano codici tribuenda videtur. Quidquid vero hac de re sit, eo certe major mihi in Latina concinnanda versione impendens fuit labor, quo frequentius necesse habui cum Chrysostomi fonte illud conferre;

ut et ejus menda corrigerem, et, ubi decesset aliquid, supplerem. In iis vero, quæ ex alio fonte hausta sunt, cum Sisaniano Commentario, et apographo Florentino, de quo inferius, eumdem in finem contuli: plura enim singulis hisce commentariis communia sunt, adeo ut alias ex alio emendari quandoque possit, atque suppleri. Quantum hujusmodi collationibus Commentarii, quo de loquor, textum ego perfecerim, compertum, exploratumque lector habebit, si advertat, verba a me ex dictis fontibus addita hisce signis [ ] inclusa esse. Ad marginem vero lateralem ascriptas reperiet variantes lectiones, non tamen omnes; cum superfstuum et inutile visum mihi fuerit, quoties manifestum aliquod mendum expungendum fuit, toties nota aliqua marginali Lectorem monere, ut alias fecit Sisanus: ob quam rem tamen eum reprehendendum non puto, cum non ad diligentiam vel peritiam suam ostentandam, sed ad omnem infidelitatis amovendam suspicionem id egisse facile credam.

VI. Hunc conferendi laborem, exemplaris emendandi supplendive causa, non solum in prioribus, ut jam innui, capitibus, sed in qualibet ipsius parte subivi. Chrysostomus tamen non ita frequenter adire opus mihi fuit, cum a medio circiter septimo capite a Chrysostomo magis discedere, et Commentario in Acta apostolorum sub nomine OEcumenii jam dudum vulgato ad amussim fere convenire deprehenderim. Eo tamen multo est brevior, quia plures longioresque in illo contentas expositiones, quæ fortasse mera additamenta sunt, prætermittit. Sed me fortasse hic quisquam interpellabit rogans: *Tune igitur OEcumenii Commentarium in Theophylacti editione nobis exhibes?* Minime vero. Sed Commentarium Theophylacto eruptum, Vaticano codice sententiam pro illo ferente, eidem Theophylacto restituo; quod in alio ejusdem commentario centigit (a). Neque quisquam hic mihi ducentorum circiter annorum possessionem pro OEcumenio obtrudat. Nam promptum est regerere, eam quidem ad lites de prædiorum possessione, non vero de auctorum germanitate dirimendas valere. Si enim legitimus alicujus operis auctor vetusti codicis auctoritate delegatur, illi profecto restituendum quod proprium ipsius esse cognoscitur, nulla habita ratione temporis vel possessionis; præsertim si hæc sine justo, ut dici solet, titulo acquisita sit, ut in præsentia arbitror contigisse. Nam Donatus Veronensis, qui Commentarium illum OEcumenio inscriptum, Græce tantum, vulgavit omnium primus, nullum, cur ei tribuendus sit, fundamentum aut titulum afferit; Hentenius vero, qui eumdem Latine in lucem emisit, in OEcumenii favore solam assert styli similitudinem cum alio Commentario quem OEcumenii esse jure dubitari non potest. Sed hoc argumentum, cum plerumque imbecillum, tum in hoc operum genere nullius plane roboris est: hæc enim, cum alienis plerumque contexta sint verbis, unum eumdemque stylum continent præse ferre non possunt. Et sane in hoc Commentario pleraque ex Chrysostomo, illius quoque verbis plerumque retentis, mutuata sunt; alia ex aliis Patribus. quod quidem constat ex eo quod plura in Græcorum Catenis, ut aiunt, eisdem verbis expressa legantur. Ubinam ergo OEcumenii stylus? Cum hic non de auctore, sed de collectore agatur ad alia, si quæ sint, argumenta configere oportet. At nulla suppetunt pro OEcumenio Donatus quidem Veronensis supra laudatus in Græca ad lectorem Epistola editioni supermixta multa in id argumenta, πολλὰ τεκμήρια in promptu se habere affirmat: *que tamen subdit, non affero, ne in specie Epistolæ, plus quam deceret, prolixus essem,* Ιων μὴ ἐν σχῆματι Ἐπιστολῆς πέραν τοῦ δέουτος μαχρολογήσω. At ego quidem lubenter illius prolixitatem epistolæ tulisse, ut hujusmodi argumenta, seu conjecturas in aperto poneret: quin et simplici ejus testimonio fidem non detectarem, nisi Vaticani codicis auctoritas ab ejus me sententia avocaret. Quanquam, ne quid dissimulem, diminutum non nihil sit Vaticani codicis hac de re testimonium. Non enim simpliciter hoc opus, ut fert consuetudo, inscribitur: Θεοφυλάκτου Ἐρμηνεία, *Theophylacti Commentarius*, vel *Interpretatio*; sed: Θεοφυλάκτης τῆς φωνῆς Θεοφυλάκτου, x. τ. λ., *Commentarius* vel *Interpretatio ex voce Theophylacti*, etc. At quid ex hujusmodi inscriptionis diversitate colligi queat, haud intelligo, nisi, vel hunc Commen-

(a) *Commentarius Theophylacti in Epistolas Pauli primo editus est a Porsena sub nomine Athanasii.*

tarium ex ore ipsius Theophylacti, dum Acta apostolorum populo suo explanaret, a tachygrapho aliquo exceptum esse; vel ex alio fusiore ejusdem Commentario de promptum. Sed neutrum ex his contigisse, quanquam alterutrum ad eum Theophylacto adjudicandum sufficeret, argumento est similis inscriptio praefixa Proemio Commentarii ejusdem in quatuor Evangelia, quod exstat in bibliotheca Cœsareo-Vindobonensi codice 271, quæ hoc modo se habet : Ἐρμηνεῖα τῶν τεσσάρων Εὐαγγελίων ἀπὸ φωνῆς Θεοφύλακτου ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας, *Interpretatio quatuor Evangeliorum ex voce Theophylacti archiepiscopi Bulgariae*: et tamen quod ibidem sequitur *Proœmium in quatuor Evangelia* est illud idem quod codices ii præferunt, qui consueta prænotantur epigraphæ, nimirum : Θεοφύλακτου Ἐρμηνεῖα τεσσάρων Εὐαγγελίων, *Theophylacti Interpretatio in quatuor Evangelia*; quamvis ipse Commentarius in citato codice, nescio qua de causa, non exstet : est quippe Proemium ab ipsius Commentarii corpore avulsum. Fortasse iis, qui ita Inscripserè, φωνῇ, *voz*, perinde est ac *Expositio*; quo etiam in sensu γλώσσᾳ, *lingua* interdum usurpatur. Hæc aliquanto fusius persecutus sum, non ut hunc Commentarium certio vindicem Theophylacto, quod nec fieri posse cognosco, cum aliis codex æque, si magis, vetustus alium diversumque Commentarium in eadem apostolorum Acta Theophylacto diserte tribuat, is nempe, qui a Sifano est editus; sed ut eorum sententiam minime improbandam ostenderem, qui eum in tertio hujus editionis volumine locum habere volueront, tametsi maxima ex parte jampridem sub OEcumenii nomine prodiisset. Sed et eo magis mihi hæc disserenda putavi, quod OEcumenio etiam Commentarius insequens eripiatur. Quo jure paulo post demonstrabo, ubi primum absolvero ea quæ de hocce Commentario mihi adhuc dicenda supersunt.

VII. Ubi Commentarium hunc cum OEcumeniano, ita eum appello, qui ejus nomine inscriptus prodiit, modo supra dicto congruero animadverti, quoties meum exemplar mendosum aut mutilem esse, quod frequenter contigit, suspicabar, ipsum adii, ut detectis medicinam vulneribus reperirem; quod plerumque feliciter succedebat: siquidem ille ex nitidiore magisque integro codice desumptus esse videtur. Interdum tamen textus uterque corruptus mihi visus est, quod neuter congruum sensum mihi sunderet. Tum vero vel ad Sifanianum Commentarium, vel ad apographum Florentinum, vel ad præcipuum omnium fontem Chrysostomum, et quandoque ad omnes illos confugiebam. Nonnulla huius rei exempla in inferiore margine paginarum adnotata lector observare poterit. Cum vero recte se habebat sensus, etsi viderem Chrysostomum, aut aliquem ex memoratis Commentariis vel verbis, vel ordine discrepare, nihil in exemplari meo immutandum censui: non enim alios quoscunque Commentarios, quantumvis interdum vel copia, vel concinnitate præferendos, sed hunc duntaxat Vaticanum edere mihi constitutum erat: quam obrem de illo tantummodo corrigendo et a librariorum injuriis vindicando mihi laborandum existimavi. Hinc etiam ita illum excudendum curavi, ut quo propius fieri posset, Vaticanum ipsum codicem repræsentaret. Quam ob causam, cum in Vaticano codice sacrae Scripturæ textus in varias, quæ a Græcis in sacra liturgia, Paschali tempore, perleguntur, lectiones disperitus primo exhibeatur, et quo quæque die ab eisdem recitanda sit, adnotetur; ac præterea integer Actuum apostolorum liber non in octo supra viginti, ut apud nos Græcosque communiter, sed in quadraginta capita dividatur; hoc totum ipse retinendum putavi. Altamen ut studiosorum commodo et utilitati consulerem, cum ad lateralem marginem, tum in fronte paginarum eorumdem capitum numerum juxta nobis Græcisque consuetam partitionem adjunxi. Quia vero prædictæ lectiones non sese sine medio recipiunt, sed modo plura, modo pauciora, quæ in sacra liturgia perlegi nequaquam solent, interjecta identidem sunt, ideo qui Vaticanum codicem exaravit, ad earumdem initium terminumque indicandum, in margine, vel etiam intra paginæ corpus apposuit has voces : ἀρχὴ, ἀρχή, ἀρχαὶ, *initium*, *finis*. Et quia omnes istæ lectiones, quemadmodum in nostra, ita in Græcorum liturgia incipiunt his verbis : Ἐν ἐξιάταις ἡμέραις, *In diebus illis*; sæpe etiam aliqua verba ad clariorem sensus inchoationem adduntur vel repetuntur: hæc quoque librarius e regione ascripsit in margine. Verum cum hæc minus necessaria forent, imo aliquam parere confusionem lectoribus possent, ex alia vero parte non satis accurate adnotata reperissem, satius duxi ea proorsus omittere: præsertim, cum ex ecclesiastico

Græcorum libro, qui *Apostolus* vulgo dicitur, quisque facile rescire possit, quid a Græcis ex Actibus apostolicis perlegi in sacra liturgia soleat, ac quo capite quoque capitinis versu singulari illæ lectiones aut incipient aut desinant. Sed hic antequam ultra progredior, animadvertere præstat pag. 216 mendum irrepsisse in designanda Dominica, ad quam pertinet lectio, quæ ibi sequitur: nam pro *Dominica secunda post Pascha*, legendum est, *Dominica secunda Paschæ* (a). Cæterum, posito, ut diximus, Scripturæ textu, sequitur in codice nostro Commentarius, isque vel omnino solus, hoc est, prorsus omissis textus verbis, vel iis tantummodo compellatis, quæ respondentem inchoant versum. Hoc cum incommodum lectori futurum animadverterem, quod hinc Commentarii sensus obscurior interdum redideretur, ego sin semper, frequenter tamen, intacto quidem Græco textu, in versione Latina pauca illa Scripturæ verba addidi, quæ ad faciliorem Commentarii intelligentiam necessaria videbantur. Nonnunquam etiam unam vel alteram particulam, vel voculam, quam textus Græcus non haberet, inserui, quo commodior de una ad alteram commentaryonis partem transitus fieret. Et hæc quidem de hocce Commentario, meoque in illum labore.

VIII. Per pauca nunc de Vaticano codice, in quo ille continetur, dicenda manent. Codex ille, ut tipse, qui Commentarium descripsit, certiore me fecit, inter Vaticanos est ordine sexcentesimus quinquagesimus secundus, in folio minore, initialibus litteris optimè figuratis et pictis ornatus. Nota temporis, quo scriptus fuit, caret; sed decimo quarto circiter saeculo exaratus ex characteris ratione conjicitur. Præter alia, continet primo Commentarium, quem edimus, in Acta apostolorum: cui præmittitur Index capitum istius libri, ejusque Argumentum, cuiusmodi exstant, ille quidem ante Sifanianum, hoc ante OEcumenianum Commentarium. Exhibit præterea *Peregrinationes Pauli*, prout in Milliana Novi Testamenti editione, et apud OEcumenium habentur; hoc est paulo aliter ac in Sifani editione leguntur, et a nobis hic post ipsius Sifani Epistolas et hypothesis libri Actuum proferuntur (b).

SECTIO III.

De Commentario in Epistolas Catholicas.

IX. Diu multumque ab hujus editionis curatoribus laboratum est, priusquam de hocce Commentario emitendo in lucem decernerent, aut decernere se jure posse arbitrarentur. Polliciti quidem illi erant, sese inter cætera etiam ineditum *Theophylacti in Epistolas Catholicas* Commentarium esse daturos: idque jure optimo polliceri poterant, cum jam possiderent Græcum Commentarium ex codice celeberrimæ bibliothecæ Cœsareo-Vindobonensis descriptum, quem Cl. Lambecius in Commentariis ejusdem bibliothecæ ad codicem 220, quemadmodum etiam Nesselius ejusdem abbreviator ita Theophylacto tribuunt, ut nullam de genuino ejus auctore ingerant suspicionem, nullamque cuilibet dubitandi ansam suppeditent. Verum, cum illud apographum Latinitate donandum mihi traditum esset, versione vix inchoata, de ipsius auctore haud exigua mihi est oborta suspicio: tantumque ea progressu versionis excrevit, ut paucis foliis Latine redditis, in eam sententiam devenierim, Commentarium illum vix ac ne vix quidem esse Theophylacto adjudicandum; adeo ab ejus genio atque a vera consuetu quo commentandi ratione mihi visus est abhorre. Verumtamen ne penitus opinioni huic adhærerem, in causa erat inaudisse me, codicem, ex quo depromptum fuerat apographum, vetustate usuque adeo attritum esse, ac perdifficili etiam charactere exaratum, ut a peritissimo quoque vix legi integra posset. Quamobrem quidquid in eo dissonum minusque consentaneum occurreret, id in amanuensis imperitiam vel infidelitatem refundi posse arbitrabar. Ut hunc mihi scrupulum eximerem, ab iis, quorum intererat, impetravi, ut saltem pauca folia ab aliquo peritissimo viro ex eodem codice denuo exscribenda curarent. Quod pro eximio suo in sacras litteras studio præstare voluit vir clarissimus et linguarum orientalium peritissimus Adamus Franciscus

(a) Ea scilicet quæ a nobis *Dominica in Albis* appellatur, Græci eam vocant Κυριακὴν τοῦ Ἀντιπάσχα, *Dominicam Antipaschæ*, seu *Contrapascha*; quod, ut puto, sancto dici Paschæ e regione,

hebdomada Paschali mediante, respondet.

(b) Vide infra num. XLV, ubi de Commentario in Acta apostolorum ex bibliotheca Mediceo-Florentina eruto.

de Kollar, laudatae bibliothecæ custos meritissimus. Idem vero ei describenti, quod mihi interpretanti, incidit dubium. Sed ille, quod mihi summopere cupienti facere non licet, exsecutioni mandavit. Consuluit scilicet codicem 222, in quo pariter Theophylacti in Epistolas Catholicas Commentarium contineri Lambecius et Nesselius affirmant, ut hac utriusque codicis contentione deterget, an idem vel diversus in utroque Commentarius esset. Reperit autem non sine admiratione diversum; et præterea talem, qui tanto magis Theophylacti genium, indolem, ordinem, stylum, suo judicio, præ se ferret, quanto alter ab his omnibus videbatur sibi magis alienus. Neque vero hic substituit vir publici boni amantissimus: sed tria posterioris hujus Commentarii folia, quæ speciminis loco essent, exscribendi laborem ultro suscepit; eisdemque foliis cum aliis duobus ex priore Commentario ad editores transwissis, de sua dubitatione certiores eos fecit, operamque suam in rem publicam humanissime obtulit. Illi, re diligenter perpensa, priorem Commentarium ab hac editione rejiciendum esse, confessim decreverunt: præsertim cum interea detectum a me esset, eum nihil aliud esse, quam meram Græcorum quorumdam Patrum in eas Epistolas Catenam, plane similem illi quæ exstat Oxonii in bibliotheca Collegii Novi codice 58, ex qua nonnulla selegit et protulit Christianus Wolfius tom. III Anecdotorum Græcorum a pag. 92, et tom. IV, a pag. 1. Facta namque collatione, ea omnia in prædicto apographo verbo tenus extare compereram, eo solo discrimine, quod in Oxoniensi codice nomina Patrum, quorum verba referuntur, accurate essent adnotata; in Vindobonensi vero, uno tantum, vel altero excepto, sint penitus prætermissa: quæ res interpretantem me valde torquebat; quia sublatis nominibus illis, neque ullo inter ea quæ dicerentur nexu apparente, non Commentarius aliquis, sed scopæ diüssitæ, et arena sine calce, ut dici solet, viderentur. Verum, si ita est, inquiet, quomodo cl. Lambecius Commentarium ejusmodi Theophylacto indubitanter ascripsit? Eadem nempe ratione, respondeo, qua et duos in eisdem Epistolas Commentarios, tametsi diversos, uni eidemque tribuit auctori. Scilicet eos Commentarios ipse non legit, neque de eorum statuendis auctoribus adlaboravit; sed notis in fronte codicum repertis, fidem sine ullo examine præsttit. Cum igitur illi Commentario manu Tegnagnelii, sui in custodia Cæsareæ bibliothecæ præcessoris, prænotatum legisset: *Commentarius Theophylacti*, ut et ipse cum ea in urbe versarer, vidi, hoc satis esse duxit, ut eum inter Theophylacti Opera percenseret. Et tamen liquido constat, Tegnagnelium non alia ratione, ea sane infirmissima, Commentarium hujusmodi Theophylacto adjudicasse, quam quod eodem in codice certis quibusdam Theophylacti Commentariis esset adjunctus, eademque manu exaratus videretur.

X. Prædicto itaque Commentario a germanis Theophylacti Operibus omnino rejecto, curatores hujus editionis opportunitum esse duxerunt, alium, qui, cl. Kollario judice, Theophylacti genium ac stylum præ se fert, in illius locum subrogare; in eumque finem mihi Latinè reddendum tradidere. Antequam vero ipse hujusmodi versioni manum admovearem, pauca illa folia, quæ speciminis gratia hue Vindobona transmissa dixi, cum OEcumeni Commentario conferre mihi placuit, præsertim, cum primùm perlegens folium, simile quidpiam jam in alio auctore, qui tum in mentem non incidebat, legisse mihi viderer. Collatis itaque iis foliis, comperi alterum Commentarium ita cum altero convenire, ut Vindobonensem et OEcumenianum unum eundemque esse perspicerem: non quidem, quod plane et undequaque congruerent; sed quia qualiscunque inesset diversitas, ea facile posset in codicem varietatem refundi. Hoc cum rescissent editionis curatores, omnia primo conanda sibi constituerunt, ut Germanum aliquem et ab OEcumeniano diversum in Epistolas Catholicas Commentarium detergerent; sin vero id minus ex voto succederet, inquirendum, num satis valida argumenta præsio essent, quibus OEcumenianus ipse Commentarius in hanc editionem æquo jure ascisceretur, ac Theophylacti nomine inscriptus ederetur in lucem. Spe prima paulo post dejecti ex inexpectatissima morte Ignatii Inici Caccioli, pontificij ad Hispaniarum regem legati, cuius ope duntaxat se consequi posse sperabant apographum illius Commentarii Theophylacti inscripti in Epistolas Catholicas, qui in celeberrima Escorialensi bibliotheca asservari dicitur, quique unus supererat consulendus, ad alteram animum operamque suavi converterunt: cuius compotes evasisse

sese, jure meritoque arbitrati sunt. Cum enim iuxta effatum evangelicum : *In ore duorum, vel trium stet omne verbum, seu duobus, vel tribus testibus satis veritas quæque fir-*metur, nos ad ejusmodi Commentarium Theophylacto vindicandum totidem nacti sumus testimonia : primo scilicet laudatum codicem Cæsareo-Vindobonensem Theophylacto Commentarium illum diserte ascribentem : alium præterea codicem ejusdem bibliothecæ signatum n. 228, qui solum quidem continet Commentarios Theophylacto inscriptos in quatuor postremas Epistolas Catholicas; sed cum illi plane consentiant cum Commentariis in easdem Epistolas memorati codicis, quemadmodum ipse cum Viennæ degerem, inita collatione certo deprehendi, illud sane testimonium, etiam pro reliquis Commentariis, nempe in Jacobum, et Petrum, Theophylacto adjudicandis inservit; cuni par omnino ratio sit omnium et singulorum. Denique huic plane simile est, quod ex codice Vaticano num. 227 depromitur. Nam et iste continet Commentarios in quatuor postremas Catholicas Epistolas, hac præmissa epigraphæ : Θεοφύλακτον ἐξῆγησις ἀκριβής τῶν Ἐπιστολῶν τοῦ ἡγαπημένου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, ἰούδα τοῦ ἀποστόλου, καὶ τοῦ Θεοπέτου καὶ οὐρανοφόρου Παύλου, *Theophylacti Expositio accurata Epistolarum dilecti Joannis theologi, Judæ apostoli, et divini cœlumque petentis Pauli*; sed hæc postremæ eo in codice desunt : al vero priores aliquot lineæ ex singulis illis Commentariis Roma, me petente, transmissæ, satis ostendunt, eos à nostris minime discrepare. Porro tria hæc testimonia (a) satis nobis fundamenti præbere existimavimus, quo integer iste in septem Epistolas Catholicas Commentarius cœleris recens detectis Theophylacti operibus adjungi merito posset. Et ego quidem neminem futurum arbitror, libratis præsertim iis quæ superiore numero dicta a me sunt, qui hoc consilium reprehendat ob eam rationem, quod hujusmodi Commentarius jamdudum sub OEcumenii nomine publica luce fruatur, quo usque saltem vel unicus codex in medium præferri possit, qui in fronte hujus Commentarii nomen OEcumenii tanquam auctoris præfixum gerat. Cujusmodi nullum esse, facile quisque sibi persuaserit, cum neque Donatus Veronensis, qui eum primo Græce edidit, neque Hentenius, qui Latine transtulit, neque Parisienses editores, qui Græce Latineque recudendum curarunt, ullum omnino protulerint, aut alicubi extare indicarint,

XI. Quanquam vero Commentarius codicis Vindobonensis ita cum OEcumeniano conveniat, ut idem quoad substantiam haberi possit ac debeat; quia tamen et brevior est, et in pluribus differt, atque etiam non pauca, quibus caret ille, complectitur, ideo curatores istius editionis non ut exstat in OEcumenii editione, quod multo facilius fieri potuisset, sed omnino ut est in codice Vindobonensi edendum existimat : quod iste duntaxat Theophylacti præferat nomen; ac proinde quæ in OEcumeniano redundant, aut discrepant, aliena manu inserta fuisse censeri possint. Quamobrem me Vindobonam per id temporis contendentem rogarunt, ut eumdem Commentarium a perito aliquo amanuensi quam accuratissime exscribi curarem, cum ipse in me tantum laboris suscipere nullatenus possem. Eo itaque appulsus nihil antiquius habui, quam ut negotium istud absolverem. Verum post varios multiplicesque conatus reperire poteram neminem, qui et esset ad id idoneus, et qui æqua pecunia conductus hoc onus in se assumere vellet. Cum vero hac de causa haud parum anxius hærarem, et ferme conciderem animo, dominus de Kollar, quem honoris causa nomino, ad litterariæ reipublicæ, imo, quod et ipse aiebat, Ecclesiæ beneficium, laborem istum, studiis aliis gravissimis, quibus detinebatur, intermissis, subire sponte voluit. Quam ob causam cum cœteri omnes sacrarum litterarum cultores plurimum illi debent, tum vero ipse me illi summae obstrictum profiteor, cum in mei quoque gratiam tam gravem molestiam sibi duxerit preferendam. Venetas igitur cum apographo redux, cum jam tempus instaret illius imprimendi, primo quidem Hentenianam versionem

(a) Quartum his simile testimonium me habitu-
rum sperabam ex publica Lugduni Batavorum bi-
bliotheca. Cum enim in ejus Catalogo legisset, in
codice 1227, Commentarios, de quibus agimus re-
periri; rogavi per litteras cl. Abrahamum Grono-
vium, ejusdem bibliothecæ custodem meritissi-

mum, ut certiores facere me vellet, quemnam illiusmodi Commentarii præferrent auctorem. At ille humanissime ac promptissime respondit, equidem in prima illius codicis pagina *jactari* ejusmodi Commentarios; re tamen ipsa in eo codice nequa-
quam exstare.

in quibus cum OEcumeniano Commentarius iste consentit (consentit autem ut plurimum), mihi retinendam existimabam. Sed facto rei periculo, cum ob frequentem rerum ordinisque varietatem, atque etiam ob ea quae in alterutro vel praetermissa essent, vel addita, plurimum mihi laboris ac tedium subeundum viderem, ac praeterea versio ipsa Henteniana non mihi ubique probaretur, mutato consilio, novam integratamque hujus Commentarii versionem adornare constitui, ut saltem esset illa ubique sibi consentiens, ac non pro varietate partium varia et quasi versicolor appareret. Versionem aggressus statim animadveri, mihi cum codice mendoso ac frequenter mutilo lactandum esse: quod tamen novum minime accidit, quippe qui jam scirem, eundem codicem esse, ex quo Sifanus suum in Acta apostolorum Commentarium deprompsit; utrumque proinde eiusdem subesse defectibus reportere. Illius corruptionem, menda, defectus agnovit, adnotavitque in margine ipse Sifanus. Sed illud mihi præ Sifano commodius, magisque opportunum obligit, quod Commentarius iste sub aliis, nempe OEcumenii, nomine, maxima saltem ex parte editus esset ex codice magis integro et emendato; ex quo proinde quamplura sarcire et corrigere mihi licuit, ingenti tamen et apprime molesto labore: nam eam ob causam frequentissime ac ferme perpetuo alterum cum altero conferre necesse fuit. Quanquam vero multa in OEcumeniano sint, que in Vindobonensi Commentario desiderantur, ego tamen nonnisi ea que perficiendo mei apographi sensui visa sunt necessaria, verba plerumque desumpsi; eaque, ut in Commentario praecedente, signis, queis distinguerentur, inclusi. Correctiones majoris momenti, ac variantes lectiones atque in hoc, atque in illo ad marginem adnotavi. Ubi vero præpositum videris hoc compendium to., seu των, fortasse, scias velim, ea me ex sola conjectura apposuisse. Menda notiora et magis obvia sustuli, nulla addita admonitione. Notas aliquas, de quibus sub finem hujus Praefationis pauca dicam, ad calcem paginarum adjunxi. Codex Cæsareo-Vindobonensis, qui hunc continet Commentarium, chartaceus est in folio minore, et eleganti quidem, sed minutiore charactere exaratus. A Lambecio vetustissimus ac præstantissimus dicitur: sed mihi in eum attente intuenti nec pervetustus, neque adeo præstans esse videtur ob defectus superius indicatos. Et sane, tametsi, nota temporis deficiente, certo definire non liceat qua ætate fuerit exaratus, nihilominus ante sæculum xiv vix crediderim eum fuisse conscriptum. Id tamen satis mihi videtur ad conciliandam testimonio istius codicis auctoritatem in eo quod Theophylactus istiusmodi Commentarii auctor dicatur. Sed jam de ipso Commentario nonnulla addere præstat.

XII. Is, mea quidem sententia, satis præclarus est. Litteralem plerumque sensum optime explicat, et occasione data, si qua occurrit dubitatio, opportune discutit breviterque resolvit. Nonnulla tamen veluti extranea, aut non omnino consona veritati, quæque eruditum commentatorem dedecent, reperiuntur. Sed haec scioli alicujus adjecta manu fuisse, vix dubito. Commentario sub OEcumenii nomine edito brevior plerumque est, quo ad Theophylacti indolem proprius accedit, quippe qui nonnulla prorsus omittit; alia vero magis contrahit atque restringit. Quam vero ob causam verba sensui necessaria sæpenumero omittantur, ignoro. Illud certum videtur, non primi auctoris, sed cuiuspiam librarii culpa id accidisse: quemadmodum longiora quædam ac genio Theophylacti minus consentanea, ab aliquo videntur intrusa. Nomina auctorum, si Chrysostomum et Cyrillum excipias, nulla afferuntur: attamen dictis veterum Patrum plerumque in compendium redactis sin omnia, plurima saltem in eo contexi, argumentum est, quod mihi sæpe eadem prorsus occurserint, quæ in Catena Vindobonensi, de qua supra, perlegeram; adeoque ejus ope Commentarii hujus textum emendare nonnunquam potui: quare non omnino inutilis ea Catena nobis fuit. Hic vero, antequam de hoc Commentario præfari desino, animadvertere præstat, primo textum sacrae Scripturæ in hoc codice non semper ita divisum digestumque esse, ut Scripturæ verba immediate excipiat expositio Theophylacti; sed haec aliquando præcedit, aliquando simul præcedit subsequiturque. Quamobrem qui cuiuspiam textus explanationem exquirit, ne dum subsequentia, sed et proxime antecedentia legat, necesse est. Quia vero in apographo meo quandoque reperi expositionem ab ipso textu ita distantem, ut vix dignosci posset quibusnam verbis responderet, ideo ad difficultatem de-

medio tollen. Iam alterum ex his præstiti : vel aliqua Scripturæ verba, Græco textu prorsus intacto, in versione iterato posui; vel, si id confusioni tollendø minus sufficeret, ipsum Scripturæ textum alio transtuli, et Commentarij sèdem paulo inverti. Confusam hanc et minus aptam sacri textus collocationem non in hoc solum, sed etiam in aliis aliorum scriptorum, ino et Theophylacti Commeptariis identidem animadverti. Quæ præpostera dispositio ex eo orta videatur, quod non suo quæque textui subjecta principio fuerit expositio; sed in margine lateralj ab auctoribus vel collectoribus posita interdum e regione, interdum etiam inferius, cujus rei multa supersunt exempla; deinde vero a librariis textui sacro ad libitum vel ex imperitia dissecto supposita fuerit. Cœtum saltem videtur, eam, quæ in diversis codicibus inest, varietatem, vel in uno eodemque codice confusionem, potuisse ex hoc capite oriri; ut mirari proinde nemo debeat, si aliter hic atque in OEcumeniano Commentario dispositus Scripturæ textus divisusque cernatur : quamvis etiam Hentenius aliquam iþ mutationem invexerit, ut ipsem, allata mutationis ratione, facetur. Alterum, de quo Lectorem præmonitum velim, est, in codice Vindobonensi singulis quidem Epistolis uniuscujusque argumentum præmitti; sed Epistolas ipsas et Commentarios illarum non interrupto filo absque versiculorum aut capitum distinctione esse digesta. Hæc addenda censui majoris commodi gratia juxta consuetam Latinorum Græcorumque numerandi rationem. Argumenta vero Epistolarum eodem modo reliqui quo in codice sunt, ne me aliquis arguat infidelitatis, unaque lector agnoscat, quot in capita auctor Commentarii, vel alias quicunque fuerit, Epistolas singulas secari voluerit : nam plura in unaquaque enumerat capita, quam enumerari communiter soleant. Ea capitum enumeratio, quæ in editione OEcumeniana, exhibetur etiam in Commentariis. Insuper ad calcem cuiuslibet commentarii notatur numerus versiculorum, quos Epistola in eo exposita commentario complectitur : qui numerus multo major est, præsertim in posterioribus, numero consueto. Menda, quæ in ejusmodi numeros fortasse irrepserunt, corrigere nolui, ratus fieri potuisse, ut auctor, sicuti plura capita, ita et plures enumerarit versiculos, licet rei hujusce causam vorsus ignorem. Sed de hoc opere satis.

SECTIO IV.

De oratione in Adorationem S. crucis.

XIII. Exegeticorum Theophylacti operum in Novi Testamenti Scripturam, quoad mihi constat, numerum claudit Commentarius in Epistolas Catholicas. In sequenti volumine quarto alias ejusdem Commentarios in Vetus Testamentum invenies. In hoc vero varia Theophylacti opuscula subjiciuntur, queis magna ex parte tomus iste conflatur. Primum est *Oratio in adorationem S. crucis*; quæ quidem oratio Græce Latineque edita fuit jam pridem a doctissimo Societatis Jesu theologo Jacobo Gretsero, tomo secundo *De S. cruce*. Nos tamen textum Græcum non ex eodem Gretsero, sed ex codice Cæsareo-Vindobonensi descriptum exhibemus. Suum ille deprompsit ex codice Bavarico-Monachiensi. Sed quoad colligere licuit ex accurata utriusque textus collatione, dprehendi vel alterum ex altero vel utrumque ex uno eodemque codice suisse descriptum. Ita enim convenienter inter se, ut ne variantes quidem lectiones, si unam, vel alteram excipias, suppeditarit ista collatio. Quodque majus est, lacunulas duas, quarum alteram ex conjectura ipse supplevi, eodem in loco eodemque modo habet uterque. Versionem Latinam, quam Gretserus Græcae linguae peritissimus adornavit, subjicio. Pauculas in fine orationis notas adjecit ille; ex quibus duas, quæ alicujus momenti visæ sunt, selegimus, suoque in loco collocavimus, nempe pagina 458. Nos unam, vel alteram, cui aliqua codicum varietas ansam præbuit, addidimus. Ceterum egregia est isthæc oratio, et Theophylacto maxime digna, ejusque genium ac stylum, meo quidem judicio, præ se fert: quamobrem nulla esse debet de illius auctore suspicio. Medio Jejuniorum tempore, ut ex ejus titulo constat, habita est, die scilicet aliquo hebdomadæ quartæ Quadragesimæ, quæ a Græcis μεσοήστιμος, medii jejunii vocatur, quia nempe ex septem hebdomadis, quas jejuniū Quadragesimale apud Græcos complectitur integras, quarta medium sibi vindicat locum. Tota hac hebdomada crux populo adoranda a sacerdote solemniter exhibetur. Quocirca Dominica tertia, qua insequeñs

inchoatur hebdomada, Κυριακὴ σταυροπροσκυνήσεως, *Dominica adorationis crucis* a Græcis dicitur. Præter hanc Theophylacti homiliam extant aliæ plures ab antiquioribus Græciis Patribus habitæ in hac ipsa solemnitate, quas prælaudatus Gretserus accuratissime collegit ediditque in prædicto opere *De cruce*. Ex quibus illud saltem efficitur, Græcam cum Latina Ecclesiam in hoc dogmate de crucis adoratione seu veneratione planissime consentire; et hoc potissimum est, quod exinde petitur, emolumentum.

SECTIO V.

De oratione in Præsentationem B. Mariæ Virginis in templo.

XIV. Orationem hanc Latine reddidit ediditque Franciscus Combesius ordinis Prædicatorum, quam inseruit *Bibliotheca suæ concionatoriae* tom. VIII. Cum Græcus ejusdem textus ex codice bibliothecæ Regiæ Parisiensis exscriptus in manus meas incidisset, cum Latina Combesii versione contuli: quæ licet satis accurata, mihi paulo visa est obscurior; adeoque clariorem aliam ac nitidiorem efficere conatus sum. Quod utrum sim assecutus, illorum judicium esto, qui conferre utramque voluerint. Interim cum el. *Prævia Dissertationis* auctor orationem hanc cum nova ipsius versione enuntiaverit prodituram, eam, qualis demum cunque sit, in lucem emitto. Si quis alteram malit, prædictam audeat *Bibliothecam*. Versione hac a me jamdiu absoluta, aliud ejusdem orationis exemplar ex codice 15 Seldeniano celeberrimæ bibliothecæ Bodleianæ descriptum, mihi allatum Oxonio est. Utramque conferens sua in utroque menda detexi, atque alterum alteri pro locorum diversitate præstare. Quamvis vero Oxoniensi Parisiense nonnihil concedere videretur, nihilominus ad Parisiense exemplar hanc editionem exigere malui, tum quod primo illud Latine translatum a Combesio editum esset, tum quod ex ipso pariter meam ego versionem eliciuisse. Verumtamen variantes codicis Barocciani lectiones (quarum aliquæ dicendæ potius sunt correctiones) ad inferiorem marginem diligentissime adnotavi; quæ loco ipsius codicis haberi merito possunt. Quoad ipsam attinet orationem, adeo præstans visa est Combesio, ut asserere non dubitarit, Theophylactum et in hac oratione *sapientissimum ostendi*: nec immerito quidem, cum multiplex eloquentiæ, eruditio et vividioris ingenii in ea lumen effulgeat. Severiores tamen critici fortasse non probabunt in eo, quod Mariæ Virginis deductionem in templum, aliaque his affinia minutum adeo describat, ac si suismet oculis lustrasset omnia. Sed facile scriptori Græco danda venia est, utpote qui, traditionem suis in regionibus jam receptam securus, ea sibi omnia nedum referenda, sed etiam oratorio stylo exornanda putavit. Illud certe in Theophylacto suscipiendum, quod cum probe cognosceret, quid potissimum adversaretur suæmet narrationi (estque illud idem, quod aliquos recentium criticorum in contrarium sententiam impulit), strenue allaboravit in eo de medio tollendo, reique universæ concilianda probabilitate: ne de moralibus documentis, quæ exinde sapienter elicit, verba faciam.

SECTIO VI.

De martyrio quindecim martyrum Tiberiopoli, imperante Juliano Apostata.

XV. Hæc Theophylacti *Oratio* (sic enim ipse lucubrationem istam appellat) non modo typis exesa hucusque nunquam fuit, sed ita etiam fugit eruditorum notitiam, ut ex omnibus iis qui vel data opera de Theophylacto ejusque operibus scripsere, hujus mentionem fecerit omnino nullus. Ea Oxonii in celeberrima bibliotheca Bodleiana inter mss. Baroccianos latebat in codice qui varia alia auctorum opuscula complectitur. Neque vero illius forte notitia ad nos pervenisset unquam, nisi vehemens desiderium hujus editionis curatorum nihil omnino prætermittendi quod Theophylactum haberet auctorem, nobis stimulos addidisset, ut inter alios etiam *Catalogum librorum mss. Angliae et Hiberniae*, Oxonii editum an. 1697 in hunc finem evolveremus. In hoc itaque incumbentes incidimus pag. 28, tom. I, num. 197, in hujusmodi titulum: *Martyrium XV martyrum sub Juliano imperatore, auctore Theophylacto*. Hac de re certior factus hujus editionis fautor summus (de quo nonnulla habes in *Prævia Dissertation.*, num. 10*) pro eximio suo in sacras litteras

studio, nihil cunetandum est ratus, quin per Venetum alegatum ad regem Anglie illud exscribendum curaret. Transmissum Oxonio apographum mihi traditum est Latine vertendum; quod quidem pluribus de causis gratum fuit: quia scilicet et præstantissimo senatori rem gratam me esse facturum intelligerem; et benemeritis editionis hujus curatoribus officium hoc exhiberem; ac denique qualemcumque laborem operamque meam studiosis sacrarum litterarum accommodarem. Ut vero primum oculos in apographum conjecti, fuit equidem quod majori me afficeret voluntate, nimirum hujus opusculi utilitas atque præstantia; sed fuit etiam, quod mihi plurimum displiceret, nempe summa apographi ac pene incredibilis vitirositas. Sed de hac posteriore alias; nunc Ide priore. Orationis hujus præstantiam utilitatemque nemo, ut arbitror, inficiabitur, qui perspectum exploratunque habeat illius argumentum et rem in ipso contentam. Nempe continet historiam satis ignotam martyrii quindecim martyrum, qui sub Juliano imperatore apostata Tiberiopoli sanguinem fuderunt pro Christo: tum illorum corporum translationem jussu Michaelis, principi Bulgarorum regis Christiani, peractam; deinde varia ac prorsus insignia cum ante, tum post translationem illam a Deo patrata eorumdem martyrum intercessione, miracula. Huic vero narrationi præmittuntur aliqua de Christianæ fidei triumpho sub Constantino M. et filii illius tribus: sed multo plura narrantur de iis quæ Juliano Apostata imperante percussi sunt Christi fideles. Quæ quidem omnia ex historiæ ecclesiastice penu deprompta haud inconcinne, cuiusdam proxemii loco, hic exhibentur, et quemadmodum ipse loquitur Theophylactus, ut hæc *Oratio caput haberet, et esset membris omnibus perfecta.* Præterea texitur longa narratio de Cynamonis cuiusdam Adrianopolitani a Bulgaris in captivitatem abducti invicta in fide constantia; deque Enrabota, Bulgarici regis fratre, opera ejusdem Cynamonis ad fidem converso, obitoque pro eadem fide martyrio. In hac igitur oratione continentur pauca quidem, sed plurimi facienda ecclesiastice historiæ monumenta, ad quam maxime pertinet, acta SS. martyrum, aliaque cum iis connexa, posterorum memoriam commendare. Quid vero, si profanæ etiam historiæ quidpiam illa afferat emolumenti? Atqui nonnulla reperies in ea de Bulgariæ regibus, quæ alibi frustra perquiras. Alia vero, queis confirmari emendarive possunt (ut ex subjectis notis constabit) quæ ab aliis dicta fuerint: proinde jure ac merito dictum a principio sit, hujusmodi opuscolum satis utile ac præstans esse, dignumque ut tandem aliquando emittatur in lucem.

XVI. Verum enim vero haud mediocriter illius decresceret pretium, si vel de genuino ejusdem auctore, vel de historiæ quam continet veritate jure ambigi posset. At neutrum, ut mihi quidem videtur, in dubium quis revocaverit. Non primum; quia codex, queruimus supra laudavimus, Theophylacto, Bulgariæ archiepiscopo, diserte illud ascribit: neque hæc epigraphe aliis codicibus redarguitur; imo nullus omnino est (quod nobis innotuit) qui eamdem orationem exhibeat. Neque vero quod in unico extare codice deprehendatur, prudens de illius auctore dubium ingerere cuiquam debet; cum plane constet, plurium auctorum opera uno codice fuisse servata; quin tamen in dubium revocent eruditii an auctoris illius sit quem codex ipse præse fert. Et ne ab ipsius Theophylacti operibus recedamus. unicum quod sciām, in bibliotheca Bavario-Monachiensi exstat exemplar *Encomii in Alexium Comnenum* imperatorem: unicumque fortasse in bibliotheca Cœsareo-Vindobonensi (nam quod aliud in Scorialensi Hispaniarum regis bibliotheca servetur exemplar, ut aliqui ferunt, nobis incertum) ejusdem in *Epistolas Catholicas* Commentarii. Ex alia vero parte nihil hæc in sermone legitur, quod auctori Theophylacto non congruat. Quidquid in eo narratur, præcessit sane a statem ipsius. Stylum pariter a Theophylacti genio nequam ab ludere, nemo, ut arbitror, inficias iverit, qui in legendis auctoris hujus operibus tantisper versatus sit. Duplex enim (quoad comperisse mihi videor) in eo styli genus occurrit: alterum, quo usus est in *Scripturarum Commentariis* conscribendis; alterum, quo epistolas, et peculiaria quedam opuscula, sive sermones orationesque digessit. In iis prioribus perficiendis pellucido planissimoque usus est stilo; seu quod in eo scribendi genere hunc ceteris anteferendum existimaret; seu quod aliorum, quorum *Commentarios* in compendium redigeret, ac præsertim Chrysostomi, plerumque verba usurparit. Quocirca ex istiusmodi *Commentariis*

proprium Theophylacti stylum deprehendi non posse, reor. At in aliis operibus, ubi ex suo veluti penu et sensa et verba depromit, altiori difficultiorque est minus pervio ultur stylo; qui stylus perquam simillimus illi est quo plerique scriptores Græci illius ævi a majorum simplicitate et puritate dicendi recedentes, uti solebant. In his itaque Theophylactus sœpe sœpius metaphoris, allegoriis aliisque vividioribus tropis sive figuris, et prolixiore periodo, ac demum solutiore, seu magis implicata ultur phras. Passim etiam interserit Scripturæ verba non ea tantum de causa, ut illius auctoritate sua sensa confirmet; sed etiam ut ea verbis exprimat Scripturarum. Hoc dicendi genere constat præsens oratio: sed quia plerumque versatur in rebus historicis, ideo paulo etiam clarior planiorque videatur esse hic quam alibi. Cæterum nonnullæ dicendi phrases Theophylacto (ut alias observavimus) familiares identidem hic quoque recurrunt. Præter styli rationem nonnullæ etiam Theophylacto favent sententiæ, seu dicta, quæ auctorem in Bulgaria scribentem præseserunt: ut cum quindecim martyres Bulgariæ thaumaturgos appellat ἀγίους τοὺς καθημάτων, sanctos nostros, vel qui apud nos sunt. Bulgarum quoque, seu Bulgariæ incolam, nifallor, se esse subindicat, dum singulari quadam incredibiliq[ue] lœtitia ob Bulgarorum ad fidem catholicam conversionem exsultat, eosdemque jam fidelibus aggregatos summis laudibus effert; atque etiam dum peculiares Bulgarorum consuetudines sibi perspectas esse patescit; ut cum ex. g. refert, Bulgaros facere consuesse tantæ magnitudinis panes, ut eorum quilibet decem saturandis hominibus satis esset. Quanquam enim hæc alii cuique in Bulgaria scribenti non convenire non possint; quia tamen nemo aliis istius auctor opusculi effertur, ideo Theophylactum illius esse parentem, haud leviter, meo quidem iudicio, confirmant.

XVII. Jam vero si Theophylactus hujus sermonis auctor habeatur, ut habendum esse censeo, prudens sane dubium nemini subesse poterit, quin historica illius narratio cum veritate plane consentiat: neque enim simile vero est, gravem illum eruditumque virum putidam adoptasse fabellam, eamque venditare aliis voluisse. Sed quidquid in hac sua oratione narrat, illud facile poterat vel ex aliquo monumento in Bulgaria tabulariis existente, vel ex certa perennique incolarum traditione perspectum habere. Et save, tametsi horum martyrum passio multo ante contigerit, hoc est quarto declinante Ecclesiæ sæculo, Juliano Apostata imperante, translatio tamen illorum corporum non adeo remota fuerat a Theophylacti ætate, ut certa ei suppetere monumenta non possent: solum quippe præcessit duobus circiter sæculis (ut ex dicendis infra constabit) illius in Bulgaria episcopatum. Ex quo nemo non videt, quam facile hoc temporis intervallo servari possit, ac soleat rei alicujus, quæ magni momenti sit, recordatio, tametsi nullum visibile monumentum supersit. Quod vero ad prædictos attinet martyres, adhuc Theophylacti tempore stabat (ut ex sermone ipso colligi posse videtur) templum in eorumdem martyrum honorem extustum; exstabant et arcæ quibus occlusi cineres erant, ac demum marmoreæ tabulæ quæ illorum urnas principio contexerant. Ex his vero, utpote quibus singulorum martyrum nomina inscripta erant, et vitæ genus, et dignitas, et officium, ut Theophylactus ipse testatur, haurire facile potuit, quæ multo ante, nimirum sub Juliano contigerant, eaque memoriæ hominum sempiternæ sermone hoc commendare. Quocirca non video cur huic historiæ (tametsi ab alio quopiam minoris Theophylacto auctoritatis conscripta esset) fides integra habenda non sit; nisi forte videatur obesse altum de re hac cæterorum scriptorum silentium; ac quod neque in Græcorum Menæis, neque in Ruthenorum aut Moschorum Menologiis prædicti martyres commemorentur. Verum quoad primum, quis certo asserere queat, hunc, de quo agimus, duntaxat auctorem consignasse litteris horum XV martyrum cum passionis, tum eorum translationis historiam. cum notum exploratumque sit, permulta veterum scriptorum opera penitus intercidisse? Deinde quot habentur ut certa tum in ecclesiastica, tum etiam in profana historia, quæ unius tantum scriptoris auctoritate ac testimonio nituntur? Præsertim vitæ ac gesta sanctorum aliquando unius etiam anonymi narratione innotescunt. At peculiaris in casu nostro potuit subesse ratio, cur non ab alijs memoriæ proditum sit eorumdem martyrium. Si enim et loci, et temporis, quo id accidit, ratio habeatur, quisque statim intelliget, rem hanc facillime illius ævi scriptores fugere

potuisse. Etenim eo tempore martyrii palmam sunt adepti, quo Julianus Apostata labente in idolatriæ cultum erigere atque in pristinum honorem restituere adnitezatur; adeoque res Christianorum iniquissimo loco erant: et plerique illorum vel miseram in exsilio vitam degebant, vel per solitudines montesque sponte sua errabant. Locus vero ubi martyres occubuerent, magis impervius abditusque esse vix poterat, nimurum urbs peregrina, sive oppidulum quoddam in altissimo montis Hæmi cacumine positum: talis enim eo tempore Tiberiopolis erat, ut infra ostendemus. Quid itaque mirum, si intra illius limites diu persistit præstantissimi hujus triumphi notitia? Quod si res ita se habuit, ne illud quidem mirum videbitur, quod in Græcorum Menæis eorumdem mentio desideretur, atque adeo in Menologiis Ruthenorum atque Moschorum, utpote quæ ex Græcis desumpta translatae sunt. Quod si in his posterioribus quorundam fiat commemoratione sanctorum, de quibus nulla apud Græcos est mentio, ex iis illi sunt quorum memoria celebratur in universa Ruthenorum Ecclesia, non ex eorum numero, quorum festivitas alicujus loci vel regionis sit propria; cujusmodi videtur esse horum XV martyrum, de quibus in præsentia est sermo. Hujus enim generis sanctorum memoria non in communibus Menæis, sed in peculiaribus loci, ubi cultus eorum viget, tabulis consignata esse solet: qualem memoriam ne hisce quidem martyribus deesse, inferius ostendemus. Verum etsi nulla omnino alibi mentio de eisdem occurret, nihil inde auctoritatis et pretii huic orationi detractum esset: imo præstantius vel ex hoc ipso judicandum videretur, nobisque impensius gratulandum, quod tandem aliquando prodeat in lucem; et plurium martyrum thaumaturgorumque memoria ab omnimoda oblivione et tenebris vindicetur.

XVIII. Talis ac tanta orationis hujus utilitas atque præstantia levem mihi imo et jucundum interpretandi reddidisset laborem, nisi apographi summa, ut initio dixi, vitiositas haud exigua, imo valde magnam mihi molestiam creasset. Erat quippe talis ac tanta, ut mendosius quidquam scribi potuisse vix putem. Nam passim et litterarum variatio, et plurium copulatio dictionum, et e contrario unius ejusdemque divisio in eo identidem occurrebat. Præsertim vero in vocalibus peccatum maxime est: nam vocales atque diphthongi, quæ eodem nunc sono pronuntiantur a Græcis, nempe ḥ, ε, ο, η, ι, α, ο, ω, indiscriminatim positiæ sunt. Ex quo facile colligas, amanuensem, qui codicem unde desumptum apographum est, exaravit (in scriptorem nostri apographi hanc culpam non cadere aliunde scio), ignorasse penitus Græcae grammaticæ leges; prætereaque non ex ipso exemplari oculis supposito (sic enim litteras, quæ erant transcribendæ, perspiciens rarius aberrasset), sed dictante aliquo, et juxta hodiernum Græcorum morem litteras pronuntiante, senum auribus perceptum Græcis utcunque litteris consignasse. Ex quo factum est, ut in dictione dissyllaba, vel trissyllaba quatuor vel quinque menda (præsertim si et spirituum et accentuum habeatur ratio) non infrequenter occurrerent. Quantam vero hæc vitia pariant perturbationem, quantumque interpretanti molestiam, cum omnes intelligere possint, tum ii præsertim qui Græci idiomatici non sunt ignari. Prius igitur quam Latinam versionem aggrederer, et menda de medio tollere, et textum suæ veræ lectioni restituere opus fuit. Ratio autem, quam in hoc munere obeundo institui, hæc est: errata quæ certo et absque ulla dubitatione detexi, in ipso textu emendavi, nulla ad marginem annotatione posita; alioquin totum fere marginem iis oppleri fuisset opus. At ubi incertus eram, an aliqua vox in mendo cubaret; vel etiamsi id certo deprehenderem, nihilominus vocem, quæ substituenda esset, certa aliqua conjectura assequi non poteram; eam cujusmodi in apographo erat, in textu reliqui, vocemque quæ conjectanti mihi legenda videbatur, in inferiori margine apposui, præmisso το. seu τως, fortasse; ut felicioribus aliorum conjecturis locum ansamque præberem. Nonnulla tamen eisdem adjeci, de quorum vera germanaque correctione levissimum vel plane nullum mihi inerat dubium, ut ex iis specimenis loco peritus lector colligat ingentia errata quibus ipsum exemplar in qualibet fere parte scatebat. Cum vero adeo indiligenter exscriptus codex ille sit, ut diximus, illud etiam suspicari licet, integras quandoque dictiones præ oscitantia prætermisas fuisse: quæ quidem suspicio interpretanti mihi haud semel oborta est. Loca, ubi apographum nedum mendosum, sed et mutilum visum mihi est, in notis aliqua indicabo; alia per sese lector

fortasse deprehendet. Verum de apographi qualitate jam satis. Nunc de loco ac tempore quo et passi martyres sunt, et eorum translata corpora, adjungere pauca lubet, quae res in hac oratione narratas aliquo modo illustrabunt confirmabuntque.

XIX. De loco primum et tempore quo SS. martyres pertulere martyrium, vix illa esse potest difficultas, cum utrumque satis diserte exprimat auctor inquiens, Tiberiopolim locum, tempus vero illud fuisse quo impius Julianus summam imperii tenebat. Neque solum urbis, in qua passi sunt, nomen patescit; sed situm etiam designat inquiens, eam *positam esse ad septentrionalem plagam Thessalonices*, κατ' ἀρχὰς τῆς χώρας Ἰλλυρίου, in principio Illyrici. In orationis epigraphe adjungitur, vocari eam Bulgarice *Strumitzam*: sed haec postrema verba ab aliquo deinde librario adjecta fuisse, pro certo habeo: tum quod in oratione tota civitas illa perpetuo *Tiberiopolis*, nunquam *Strumizza* nuncupetur; tum quod ea verba alieno sita loco cernantur: neque enim vetusto *Tiberiopolis* nomini, ut congruum erat, adbærescunt; sed post ea verba, *passi sunt*, minus apte translata sunt. Accedit fuisse in codice viliosam constructionem (quam ego in edito emendavi); cum enim Τιβεριούπολη in casu esset, ut inquiunt, dativo, sequebatur, interjecta voce παρτυρησάντων, in genitivo ἐπονομαζομένης Στρουμίτζης. Quisquis tamen ea addiderit verba, eo illum consilio addidisse arbitror, ut Lector in ipso statim exordio *Tiberiopolim*, in qua illi subiere martyrium, a. cæteris ejusdem nominis civitatibus distinguendam esse intelligeret. Nam et alia Tiberiopolis fuit in ea Phrygiæ majoris parte, quæ dicitur Pacatiana; alia in insula Cypro, alia denique in Europa ad Pontum Euxinum; si quidem ea quæ nunc *Barna* vel *Varna* vocatur (estque haud ignobilis urbs, utpote archiepiscopali aucta dignitate), fuerit olim, ut multi sentiunt, *Tiberiopolis* appellata. Alii tamen in ea sunt opinione, quod *Varna* idem ac prisca *Dionysiopolis* sit; alii vero *Odyssus*, vel *Odessus*. Ab omnibus his ea fortasse diversa est, solumque ob loci propinquitatem modo pro una, modo pro alia vetustarum urbium sumpta. Certum illud videtur, omnino decipi eos qui Tiberiopolim, nunc *Strumitzam* (de qua hic loquimur), cum *Varna* seu *Barna* confundunt; nam quantum Tiberiopolis *Strumiziana* (si claritatis gratia ita loqui licet) a Ponto distet Euxino, constat ex dictis. Quis enim, nisi geographiæ prorsus ignarus, dixerit, *Varnam esse ad septentrionalem plagam Thessalonices in principio Illyridis*, quemadmodum Theophylactus asseruit de Tiberiopoli? Ex hac porro descriptione manifestum videtur, hujus *Tiberiopolis* locum intra limites Macedoniæ fuisse ea in parte quæ proxime spectat Mœsiam superiorem (nunc *Serviam* vocant), quæ Macedoniæ pars aliquandiu paruit Bulgarorum imperio: quippe quod, regnante Crubo, Thessalonicam usque protendebatur, ut Theophylactus in hac ipsa oratione testatur. Situs vero iste Tiberiopoleos optime congruit cum *Strumitzæ* situ, ut colligitur ex Nicephoro Gregora, qui eam ingressus est, dum Byzantio una cum legatis ad Cratem, seu regem Serviæ illac transiens Scupios proficeretur. Nonnulla verba, quibus iter ille suum describit, juvat hic in medium proferre; quippe quæ peropportuna videntur confirmandas iis quæ de *Tiberiopolis* seu *Strumitzæ* situ exiguitateque supradiximus. Posteram (inquit ille *Histor. Byzant.* lib. viii, cap. 14, num. 6) a transitu *Strymonis* fluvii diem in itinere totam consumpsimus, et ad oppidulum (πόλιχνον, *parvulam civitatem*) devenimus, quod pene supra nubes eminet (*Strumizza* ab incolis vocatur), adeo prærupto et excuso monti impositum, ut homines in propugnaculis sedentes e valle suspicentibus avicularum similes viderentur.... Tertio inde die ad oppidulum, πόλιχνον, *Scopiorum* divertimus, ipsos jam *Triballorum* fines ingressi, ac præterlabentem vidimus *Axium* fluvium, etc. Quibus ex verbis perspicuum efficitur: 1. *Strumitzam* inter fluvios *Strymoneum* et *Axium* fuisse interjectam, et a priore unius circuer diei itinere dissitam, ab alio vero, ubi *Scupios* præterlabitur (proinde et ab ipsis *Scupiis*), trium dierum intervallo distantem. 2. Eam, si ad Thessalonicam referatur, septentrionalem fuisse, cuiusmodi et *Tiberiopolis* erat Theophylacto teste. 3. Civitatem fuisse parvulam, sive etiam oppidulum uni ex præaltis Hæmi montis verticibus insidens; quippe mons iste *Macedoniam* dividit ab utraque Mœsia (a). Hæc omnia per-

(a) Cum his omnibus consentit descripçio hujus urbis, quam exhibet Meletius archiepiscopus Ath-

niensis in sua *Geographia* παλατῖ κατ' ὅρα, retore et nova, que edita est hic Venetiis Graece tantum

spicua sunt, nisi mea me fallit opinio. Verum illud obscurius, qua nempe ratione Theophylactus hanc Tiberiopolis urbem, seu Strumitzam, affirmare potuerit esse κατ' ἀρχὰς τῆς χώρας; Ἰλλυρίον, proxime in principio regionis Illyridis seu Illyrici, cum ab Illyride proprie sumpta, quam Drinus fluvius a Macedonia disternat, procul esset quorundam intervallo dierum: et Illyrici latius accepti medium fere teneret, cuius pars orientalis, seu Illyricum, ut vocabant, Orientale, Macedonia una cum Daciis ac Mœsiis suo ambitu complectebatnr. Verum difficultas evanescit omnis, si ita intelligantur Theophylacti verba, quemadmodum intelligenda esse persuassimum mihi est, videlicet Ἰλλύριον χώρας, *Illyridis* nomine hic significari tractum omnem terrarum, quem Bulgari Illyrica, seu Slavica lingua utentes (ut et modo utuntur) occupabant, atque in suam redegerant potestem; et quem tum etiam incolebant, cum imperatori Constantinopolitano (ut tempore Theophylacti) parebant. Jam vero Illyridis sic acceptæ prima quæ occurrit civitas ex Graecia, ac potissimum Thessalonica, venientibus hæc est, de qua loquimur, Strumitzam; idque constat ex eo, quod et alibi animadvertisimus, nimirum Bulgaros usque ad Thessalonicas fines suum protulisse imperium; atque etiam ex eo quod subindicit Nicephorus Gregoras, sacra paschalia, quibus ille interfuit, Bulgarica seu Slavonica lingua fuisse Strumitzam celebrata. Ex quo plane consequens est, tum eam habitasse Bulgaros, seu gentem Illyricam. Sed ipsum referre Gregoram præstat, qui satis lepide describit cantum quo Bulgari Strumitziani paschalem solemnitatem celebrabant. *Ibi Pascha* (ait loco supra citato) moleste et præter veterem nostram consuetudinem, sed tamen celebravimus. *Ibi enim omnis doctrina, rhythmi et sacræ hymnodiaz musica pro nugis habentur: quippe oppidanæ barbara fere lingua utantur, et iis sint moribus qui aratrum et ligonem in primis deceant.* Neque enim eum sonum edebant, qui, etsi semibarbarus, tamen modulatus foret, et aliquis ipse quoque esse censeretur, ut semilydius, et si fas dicere, semiphrygius: sed belluinum plane et montanum sonabant: quo ritu nomades ipsi canerent gregibus suis præentes ad juga et sylvas vere novo, cum cymbia lacte exundant. Hæc hyperbolica scribendi ratio Graeco homini, principisque civitatis cultui assuelto condonari potest. Interim vero ex illa colligi videtur, incolas Strumitzianos neque natione Graecos, neque Graeca in sacris lingua usos fuisse; adeoque vel Bulgaros, vel Servios, vel certe aliquem ex Illyrico populum. Neque enim lingua, qua Strumitziani sacra peragebant, alia fuisse videtur præter Schlavonicam (a). Quid quod Gregoras ipse præcedenti num. monet, loci illius (tum vero adhuc aberat Strumitzam fere integrum itineris diem) incolas plerosque *Mysorum* (seu *Mæsorum*) colonos fuisse. Persuasum vero habeo, *Mysorum*, seu *Mæsorum* nomine hic Bulgaros significari, vel Servios (uterque est Schlavonicus populus) qui utramque Mœsiam jamdiu incolebant. Ex quibus, ni fallor, satis est exploratum, non immerito Theophylactum asserere potuisse, Strumitzam, seu Tiberiopolim fuisse proxime in principio regionis Illyricæ.

XX. Sed alicui fortasse scrupulum ingeret, quod nemo veterum scriptorum memoraverit ullam *Tiberiopolis* urbem eo loci, ubi postmodum Strumitzam fuit, existentem. Sane Cellarius, antiquæ geographiæ solertissimus investigator, Tiberiopolim ibi nullam agnoscat. Neque etiam in sex *Notitiis* Graecis *Patriarchatum et sedium episcopalium*, quæ referruntur ad calcem Codini *De officiis* in Corpore historiæ Byzantinæ, ulla fit mentio de episcopatu Tiberiopolitano vel Strumitziano. In Expositione quidem Andronici Palæologi senioris metropolibus annumeratur ipsa etiam *Tiberiopolis* urbs, diciturque ex LXIII facta LXXV. Sed hujusmodi Tiberiopolim urbem haud esse Strumitzam in principio Illy-

anno 1728. Ejus verba sunt: Στρούμιτζα πόλεις τῶν Τριβαλλῶν εἰς τὰ πέρατα τῆς Μακεδονίας μεταξὺ τοῦ Στρύμονος καὶ τοῦ Ἀξίου ποταμῶν εὐρισκομένη εἰς χρηματῶν καὶ ἀπότομον δρός, ἀπέχον ἀπὸ τοῦ Σκιουποτα τριῶν ἡμερῶν δρόμον... Αὗτη η Στρούμιτζα ἔκαλετο τὸ ποώτον Τίβεριούπολις. Strumitzam urbs Triballorum inter fluvios Strymonen et Axium ad fines Macedoniæ reperitur, in præcipiti et abrupto monte: distatque Scupiis trium dierum itinere. Hæc urbs primum vocabatur Tiberiopolis. Cæterum cum Gregoras, tum Meletius de veteri Strumitzam, in qua

passi sunt XV martyres, et quæ vere in monte erat, loquuntur. At hodiernam, quæ et *Nova* dici potest, Strumitzam ad pedem ejusdem montis extare, veterisque tantummodo ruinæ superesse, inaudivi a viro locorum illorum perito.

(a) Hoc ut meram conjecturam propono. Alias inaudivi, illic nunc sacra celebrari lingua Graeca. Fortasse etiam solum Graecæ linguae corruptionem notare voluit Gregoras, cum ait, illos *barbara fere lingua usos esse*.

rici sitam, sed potius Varnam ad Pontum Euxinum, eo loci diserte affirmatur. Sed hæc, quamvis vera, movere tamen neminem debent. Neque enim omnia omnino loca vel cognita a veteribus geographis sunt, vel memorie tradita posteriorum; sed vel aliqua ignorata, vel præ sua exiguitate prætermissa. Scriptores vero reliqui nonnisi opportunitate data, mentionem facere consueverunt civitatum aliorumque locorum. Quamobrem Cellarius, tametsi diligentissimus, locos aliquos prætermisit; præsertim vero (quod facit in rem nostram) nullam ad Pontum Euxinum Tiberiopolim memorat, quam tamen exstisset dubitari vix potest. In Græcis quoque Notitiis quæ adhuc supersunt, episcopatus fuere aliquot prætermitti, ut eruditus jampridem adnotavere. Cæterum ex eo etiam oriri potuit silentium episcopatus Tiberiopolitani, quod hæc civitas, quandiu nomen istud retinuit, unum fortasse, vel alterum habuerit episcopum; cum haud multo post martyrium Theodori, primi ejusdem civitatis episcopi, vastata fuerit primo quidem ab Ombris, deinde a Bulgaris, ut satis indicat vel istius auctor opusculi. Quod vero neque alio sub nomine, nimurum *Strumitzæ*, annumerata sedibus episcopalibus inventiatur, illud videtur in causa fuisse quod archiepiscopo αὐτοκεφάλῳ, *sui juris*, seu nullius sub patriarchæ ditione constituto, subbesset (nam in prædictis Notitiis solummodo recensentur sedes episcopales quæ quinque suberant patriarchis): nisi dicere malis, urbem hanc non *Strumitzæ* nomine (quippe quod Bulgaricum est) sed Græco alio vocabulo in eisdem Notitiis designari: aut demum ideo *Strumitzam* non recenseri, quia sedis episcopalnis honorem aut nimis sero sit adepta, aut cito nimis amiserit, aut solum certis temporum intervallis ea dignitate fuerit insignita (quemadmodum et aliis contigit parvulis civitatibus), adeoque tum potuit hac prærogativa carere, cum episcopalium sedium catalogi qui ad nos usque pervenerunt conscriberentur. Cæterum illud saltem videtur in dubium revocari non posse, episcopum fuisse *Strumitzæ*, dum in vivis ageret Theophylactus: quippe qui epistola 32 juxta Meursii editionem testatur, se *Pelagonio* (seu *Pelagonia*) ριτ πρὸ τὸν Στρομβίτζην, et *Strombitzæ*, et *Malesoba* episcopis scripsisse. *Strombitzam* enim idem ac *Strumitzam* esse, ipsa nominis similitudo affinitatesque dubitare non sinit: præsertim cum supra demonstraverimus, *Strumitzam* (de qua hic sermo) parum a Pelagonia distasse; atque etiam, ut ipse arbitrör, a *Malesoba*: Theophylactus vero ad episcopos illos tres, utpote finitos, suas misisse epistolæ videatur. Neque vero Theophylactus duntarat ipsum *Strumitzæ* nomen paululum immutavit; sed et Cedrenus eam Στρούπτιζαν et Στρούπτιζαν, *Strumpitan* et *Strapitzan* (nisi in alterum locum irreperserit mendum typographicum) vocat. Et quidem eo loci Cedrenum de *Strumitzæ*, de qua nos loquimur, sermonem habere, compertum ex eo est quod Basilii imperatoris iter *Serris Scopia* sive *Scupos* describens, eumdem referat *Strumpitzæ* appropinquasse: quo illum *Strumpitzæ* situm designat, quem nos *Strumitzæ* constituimus Nicephori Gregoræ verbis innixi. Alii minore adhuc diversitate eamdem *Strumnitzam* nuncupant, ut Ananias ejusdem episcopus, qui anno 1563 synodo Constantinopoli celebratus (qua synodo dejectus ob simoniæ crimen e throno patriarchico est Joasaphus illius urbis archiepiscopus) subscrispsit his verbis: *Ego humili episcopus Strumnitzæ Ananias volens meo consilio subscrispi*, ut ecclesiastica seu patriarchica refert historia Emmanuelis Malaxi, Peloponnesii; quam Martinus Crusius, Academiæ Tbingensis professor, Latine reddidit, ediditque lib. II *Turco-Græcia*. Ex quo consequitur, *Strumitzam* nedum sæculo, quo vivebat Thophylactus, undecimo, sed etiam decimo sexto episcopalni sede ornatam fuisse. Sedem hanc etiam nunc temporis superesse, imo et metropolitica dignitate fuisse auctam, testatus mihi est Jacobus Nicolai, hieromonachus *Olympiola*, seu ex monasterio montis Olympi, quem paucis ante diebus, quam hæc typis mandarentur, ad hanc urbem appulsum, ut deinde in Transylvaniam pergeret, sacerdotis munere apud suæ gentis homines ibidem functurus, semel et iterum allocutus sum. Hic me in primis certiore fecit, fere integrum mensem se *Strumitzæ* moratum esse. Tum mihi de quindecim hisce martyribus ~~selectis~~ respondit, non modo illorum memoriam ea in urbe vigere; sed etiam a sacerdotalibus eo loci celebrantibus commemorationem quotidie fieri: quotannis vero solemnem celebrari eorumdem martyrum festivitatem: quin et peculiare officium et lectiones de ipsorum martyrio haberi: caue omnia contineri peculiari quodam libello impresso Bo-

scopoli, vel, ut communiter pronuntiant Græci, Voscopoli, in Macedonia, in qua urbe paucis abhinc annis instituta est typographia. Notitia hæc, quam mihi diu multumque inquirenti ex hoc uno sacro monacho haurire licuit, egregie confirmat historiæ, quæ in hac Theophylacti oratione describitur, veritatem : præsertim cum omnia, quæ ipse referrem ex prædicta oratione, ille se legisse affirmarit in memorato libello. Solum hoc non satis memoria ille tenebat, an martyres illi sub Juliano Apostata martyrium subiisse eo in libello dicantur. Et hæc de loco, ubi passi sunt martyres, ejusque occasione sint dicta

XXI. Tempus vero quo id contigit definiri facile potest. Nam ex epigraphæ ipsaque oratione innotescit, eos imperante Juliano Apostata sanguinem pro Christo fudisse. Cum autem per brevi tempore moderatus ille imperium sit (nimis a mense Novembri anni 361 ad diem usque 26 Junii anni 363), perspicuum est, nos in definiendo martyrii tempore vix posse anno integro a vero aberrare. Ex historia siquidem ecclesiastica constat, eum aliquanto post initum imperium persecutionem inchoasse contra Christianos ; atque in hoc ipso opusculo legimus, martyres, de quibus hic sermo, post fugam primum quidem ex urbe Nicæa, deinde ex Thessalonica, aliquandiu commoratos esse Tiberiopolis, ejusque cives, et finitimarum locorum incolas qua prædicatione, qua miraculis ad Christi fidem perduxisse : in quo temporis spatium aliquod illudque non adeo exiguum insumpsum esse oportet. Hinc vero magna probabilitate deducitur, paucis ante Juliani obitum mensibus, adeoque circa anni 363 initium, aut eerte sub finem anni 362, eos martyrium subiisse. Neque hac de re plura : tantummodo animadvertendum martyrii diem in hoc ipso opusculo poni sub die 28 Novembribus.

XXII. Diligentius inquirendum videtur tempus et locus quo horum martyrum corpora solemni pompa translata fuere. At nemo tamen hic annum hujus translationis proprium a nobis postulet designari : id enim fieri nullatenus potest, cum nullibi agnotatus occurrat. Quare tempora proximiora utcunque indicare sufficiet. Id vero pendet a tempore quo Bulgarica gens amplexa est Christi Domini fidem : nam sub primo Bulgarorum rege Christiano translationem illam fuisse peractam, diserte asseritur in hoc sermone. Qua de re nonnulla diximus in Notis, quas in inferiore hujus orationis margine, ac præsertim pag. 501 apposuimus. Neque opus esse arbitror, eam rem fusi hic persequi aut accuratius investigare ; cum scriptores omnes qui hanc historiæ ecclesiasticæ partem attigere, conversionem Bulgarorum nono sæculo accidisse consentiant ; solumque viginti annorum spatio citius alii, alii serius autumant evenisse. Nam scriptores Græci eam fere ad annum octingentesimum quadragesimum sextum revocare videntur. Anastasius vero Bibliothecarius in Vita Nicolai I ea tradit, ex quibus colligere prouum est, nationem Bulgaricæ Christianæ religioni nomen non dedisse ante annum ejusdem sæculi sexagesimum sextum. In eo etiam omnes fere consentiunt, quod rex Bulgarorum primus Christianæ religioni addictus ante baptismum Bogoris (Theophylactus in hac oratione *Borisim* scribit, voce paululum immutata), postmodum vero *Michael* fuerit appellatus. Sed rursus ii valde discrepant in assignanda causa, qua inductus ille fuerit ad Christianam fidem amplectendam. Alii enim sororis suæ adhortationibus, quæ dum Constantinopoli moraretur, Christianis erat imbuta mysteriis, permotum fuisse tradunt ; alii bellorum famisque calamitatibus impulsum : alii vivida futurorum cruciatuum imagine, quam hauserat ex insigni pictura, percussum divinitus infusæ luci oculos aperuisse, narrant. Sed hæc enucleare nostra non interest. Satis mihi est, Bogorim, sive *Borisim* quamecumque demum ob causam, et sive una, sive multiplex fuerit, nonnisi circa dimidium sæculi noni religionis Christianæ mysteriis fuisse initiatum : inde enim compertum efficitur exploratumque SS. martyrum, de quibüs nunc sermo est, translationem eodem inclinante jam sæculo contigisse ; adeoque Theophylacti statem duobus circiter sæculis præcessisse, ut superius innuimus.

XXIII. Verum quo clarius innotescit tempus proximum istiusmodi translationis, eo nobis obscurior est locus ad quem delata sacra pignora sunt. Auctor quidem orationis hunc sæpenumero vocat *Bragalynchian*, *Bragalinitzan* (vel si β pronuntietur recentium more Græcorum, *Vragalinitzan*) eamque et πόλιν, urbem, et ἡπαρχίαν, provinciam, seu me-

*tropolim nuncupat. Sed quænam et quo loco posita sit, vel oīm fuerit civitas hæc, nondum mihi inquirenti satis detegere licuit, cum neque in geographicis mappis adnotatam, neque ab alio aliquo auctore memoratam repererim. Cum vero ex indole linguae Slavonicæ, haud mihi prorsus ignotæ, atque ex similibus quæ passim occurunt, etiam apud Theophylactum, exemplis compertum haberem, hoc vocabulum Bulgarica, quæ lingua Slavicæ seu Slavonicæ dialectus est, terminatione desinere, illud statim perquirere cœpi, utrum, detracta saltem terminatione *itza*, vel *nitza*, hujus similisve nominis urbs in Bulgaria esset, vel in alia regione, cujus incolæ lingua uterentur Bulgarica, cuiusmodi fuit *Bragalinitza*, ut ex ipsa oratione constat. Verum non aliam urbem offendit, quæ aliqua ratione cum illa congruere videretur, quam *Bargala* pertinens ad Macedonia secundam orientalis Illyrici partem: nam *Bargala* nomen, quod dempta terminatione Bulgarica, remanet, cum illa fere consensit; neque a Tiberiopoli multum abesse videtur. Quocirca credibile est, intra Bulgariae fines imperii eam tum exstitisse, adeoque et Bulgaricæ linguae in ea usum tunc temporis viguisse.*

XXIV. Huc usque scripseram, cum supra laudatus monachus Olympiota certiore me fecit, existare etiamnum in secunda Macedonia urbem *Bragalinitzam*, seu, ut ipse effebat, *Bragarinitzam*; sed e magna urbe ad pagi conditionem redactam, habitarique a Turcis, paucis immisisti Christianis: distare vero a Strumitza quinque circiter horarum itinere: ac in ea non solum de peracta ad ipsam sanctorum martyrum translatione memoria vigere; sed etiam se, cum illac transiret, propriis vidiisse oculis fundamenta templi quod in eorum honorem olim exstructum dicebatur. Plura de hisce sanctis mihi dicenda non suppetunt. Cæterum clarissimi et de Christiana republica optime meriti Bollandi continuatores suo tempore totam hanc historiam accuratissime, summaque, ut assolent, eruditionis vi discutient, illustrabunt, expedient. Interim haud infima laus hujus editionis erit, ansam præbuisse præclarissimis viris negotium hoc perficiendi: ut reipsa præbitura videtur; quandoquidem ex illis unus, vir omnigena eruditione clarus, Joannes Stiltingius, quem hac de re per litteras ipse consului, solita humanitate respondit, *se horum martyrum acta non vidiisse*.

SECTIO VII.

De Allocutione ad Familiarem circa ea quorum incusantur Latini.

XXV. Allocutio hæc, quam alii *Epistolam ad Nicolaum diaconum et canstrisium* vocant (*a*) tunc etiam celebris erat, cum adhuc in quibusdam insignioribus bibliothecis inedita latitaret. Non modo enim de ea mentionem fecerant ii omnes qui de Theophylacti operibus disseruere; sed aliqua etiam ejusdem fragmenta tum in *Jure Græco-Romano*, quod Leunclavius vulgavit, inserta, tum in *Græcia Orthodoxa* ab Allatio edita, obvia omnibus persistabant. Hæc vero ita acuerant eruditorum animos, ut summopere exoptarent, ex ipso fonte detegere, quænam auctori satis vetusto, doctissimoque et celebri archiepiscopo mens insedisset quoad ea quæ Græcam a Latina Ecclesiam infando schismate diremptam jam dudum tenent. Primus (quem equidem noverim) qui justissimis his literatorum hominum votis explendis serio adjecerit animum, fuit editionis hujus fautor amplissimus, de quo jam diximus supra, quiique jam ab anno 1753 dedit operam, ut ex codice Cæsareo-Vindobonensi exscriberetur, ut huic tertio volumini Operum Theophylacti, velut non mediocre ipsius ornamentum, insereretur. Insequentि anno eam ipse Latinitate donavi: ex qua cl. præviæ *Dissertationis* auctor particulæ aliquas in rem suam excerptis. Quod ea in hac editione publici juris facienda esset, admoniti sunt eruditi cum in Dissertatione prædicta, tum etiam in *Declaratione Græco-Latina*, quæ simul cum tomo primo emissâ in lucem est anno 1754. Sed cum voluminis hujus impressio ob eam, quam memoravimus, causam longius produceretur, vir doctissimus Joannes Aloysius Mingarellius, canonicus regularis S. Augustini congregationis Rhenanæ, fortasse ut aliquanto maturius eruditorum exple-

(a) Vide Dissertationem tomo I præfixam, num. LIV.

ret vota, suo *Anecdotorum Fasciculo*, quem edidit an. 1756, inserendam existimavit. Quod quidem tametsi editionis hujus fautoribus paulo injucundius acciderit, eo quod exinde præreptum ei aliquid laudis suspicarentur, mihi tamen percommode cessit: sic enim collationem, quam cum Bononiensi textu facere meditabar, eo jam edito, multo facilius exsequi potui. Cæterum Mingarellius Græco textui Latinam versionem adjunxit sane accuratam et nitidam: quam propterea, ut in hanc editionem asciscorem, animo diu multumque propendi. Sed tandem nil esse ratus, cur versionem meam eo jure privarem, quod ratione temporis acquisierat, et postquam haud mediocre nisi eluctata ex exemplari esset pluribus de causis perarduo, eam innoxiam tenebris damnarem perpetuis, ipsam hic apponendam censui. Cæterum cum Bononiensis codex codice Cæsareo-Vindobonensi, qui haud ita magnam redolet antiquitatem, mihi aliquando nitidior visus sit, emendatione, illius ope nonnulla mei exemplaris corrigere menda (prius quidem sola conjectura plura sustuleram), indeque et versionem meam aliquantulum perficere mihi licuit: ut proinde nou omnino suo exciderit volo præstantissimus Mingarellius, qui ea præ cæteris ad evulgandam Allocutionem hanc ratione se inductum fuisse monet, ut *Theophylacti Operum editio magis magisque perfici possit*. At et codicem Bononiensem, tametsi plerumque Vindobonensi nitidiorem, vicissim posse, imo et debere in aliquibus corrigi et ipse codice Vindobonensi, perspicet facile lector ex variantibus lectionibus, quas ad paginarum calcem adtexui. Et sane lectionem Vindobonensem in quibusdam anteferendam esse Bononiensi, nemo, ut puto, inficiabitur, qui pauculas, quas adjecimus, notas expendere velit. Variantes quoque lectiones, quæ in Chomateni excerptis occurunt, addidimus, non quidem omnes, sed eas tantum quæ alicujus esse momenti visæ sunt. Sed jam de ipsamet Allocutione nonnulla dicamus.

XXVI. Erunt fortasse qui hanc Theophylacti opeliam nonnisi Photii sectatoribus in suo schismate obsirmandis usui esse posse arbitrantes, eam a nobis in publicam efferri lucem, ægre ferant, aut saltem demirentur. Sed nos ab eorum qui ita sentiunt opinione adeo procul absumus, ut non modo nullum in ea edenda periculum subesse suspicemur, sed fructum etiam multiplicem exinde nobis obventurum considamus: 1 scilicet, ut integerrima in evulgandis Theophylacti Oporibus fides nostra omnibus explorata fiat: deinde ut Latini nominis hostes perspiciant, ita nos æquitati causæ nostræ confidere, ut quæ contra afferuntur argumenta in medium producere non verearum: denique ut Photiani (ita eos appellare lubet, qui ex Græcis schismati adhærent, ut ab inclita eorum natione, quam magnopere diligo, et, ut decet, colo, secernam) aliquando discant æquius de Latina Ecclesia sentire, animosque capiant moderatores. Quod ita quidem eventurum confido, si sedato passionum æstu, ac præjudiciis paulisper sepositis, ad Theophylacti placita (quem alias magni, nec immerito, faciunt) animum mentemque suam exigere velint. Hoc si præstiterint, fatebuntur sane, neque (a) multos esse Latinorum errores, neque tales, qui ad discindendas Ecclesias sint idonei, eorumque nullum ad fidei caput pertinere. Fatebuntur ejusmodi, ut ipsi putant, errores ultra rationem omnem et modum a servidioribus quibusdam (b) orthodoxyæ zelatoribus amplificari; aliquosque nullius, alios vero mediocris emendationis indigere, ita ut non magni intersit Ecclesiæ, si ea perficiatur. Fatebuntur omnem ferme dissensionis Græcos inter ac Latinos causam revocandam esse ad particulam Filioque Symbolo adjectam (c), adeoque nec propter axyma, neque propter jejunia (d), multo vero minus propter reliqua, pacem esse cum Latina Ecclesia turbandam. Fatebuntur multa, quæ ipsis errores sunt, meras consuetudines (e) esse, quasdam quidem ex pietate, alias ex provida dispositione introductas. Fatebuntur denique, ex solo charitatis defectu, ambitione ac superbia (f), ex zelo non secundum scientiam, ex cæco sui amore (g) tot congeri

(a) Verba Theophylacti Alloc. num. I, pag. 513.

(b) Num. II.

(c) Ib. et num. III.

(d) Num. XV.

(e) Ibid.

(f) Iluc spectant verba quæ habet num. I: Non

enim fraterne suscipimus, etc.; tum quæ habet num. XVI, ubi graphicè describit quorundam ex suis popularibus ὑδερικὸν δγκον, hydropicum iuxtam.

(g) Num. XI in fine.

Latinorum errores, eosque tanta acerbitate impropperari. Itaque legant et perlegant, accuriusque perpendant, quae magnus illorum doctor, nullatenus certe Latinis adictus, contra nimium immodicumque, atque a ratione prorsus alienum Photianorum sui temporis zelum in hac sua *Allocutione* conscripsit; nec velint ipsi limites ab eodem praestitutos adeo enormiter transilire. Cogitent etiam, atque etiam, quid esset ille scripturus, si in haec incidisset tempora, quibus eorum zelus, seu potius odium in Latinam Ecclesiam ad furorem usque exarsit. Et sane, quo nunc animo esset, aut quid, amabo, conscriberet, si in *Patriarcharum Historia* a Dositheo conscripta, auctaque a Chrysantho, et Bucherestas in Valachia edita anno praesentis saeculi decimo tertio, ea omnia in Romanam Ecclesiam congesta deprehenderet genera calumniarum, quas vel infensissimi illius hostes commenti usquam fuere? Quid si in Theophylacti manus incideret libellus ante biennium Constantiopolis editus, qui encyclicam Eugenii scholarchæ in *Monte sancto* epistolam continet, in qua praeconcepti Latinorum errores quamplurimi, innumerabilesque dicuntur, et mirum in modum amplificantur, 'Ετι δὲ περιέχει τὸν Πλατεῖον ημῶν, επιτηδείως δὲν ἀρμοσθὲν ὑπὸ σορῷ τυνος λεπτῶς εἰς τὸν πάταν ω; Λατίνων δύτα Θεόν, αλλοειδέας εἰς τὴν καταστάσιν τοῦ θεοῦ τοῦ πάπα, παρὰ τὸν Κτιστόντα, εἶναι revera pneumatomachos, antichristos et antitheos, seu *Dei adversarios*; quippe qui adorant creaturam, nempe suum papam, loco Creatoris; ac Romanum ipsum pontificem non modo ait, ἀναιρεῖ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Κυρίου ἐπὶ τῆς γῆς, destruere potestatem Domini super terram, καὶ περικλεῖν τὸν Χριστὸν εἰς οὐρανὸν μόνον, διὰ νὰ φανεται ἐπίγειος Θεός, et concludere Christum solo cælo, ut ipse terrenus Deus appareat; sed et eum non amplius χειροτονεῖσθαι προσευχῇ καὶ ἐπικλήσει Ηνεύματος, ordinari oratione et invocatione *Spiritus sancti*; verum τῇ τῶν μορίων θεωρίᾳ καὶ ψηλαφήσει, quae verba naturalis pudor vetat interpretari. Quid demum, si dictum illud satanicum (utor Theophylacteo verbo, neque enim hic captius ullum occurrit), si illud, inquam, inaudiret, quod terere dicitur Photianorum vulgus, simpliciique plebecula altius inculcari, videlicet, Κρείττον Μουαμεδισμὸς ή Λατινισμός, *Muhamedismus melior Latinismo est?* Nonne haec inaudiens summo animi dolore atque indignatione correptus exclamaret:

Quis furor, o cives, que tanta licentia lingua (b)!

Verum enim vero illud vereor, ne nunc temporis Theophylacto accidat, quod suamet astate

(a) Titulus istius libelli ita se habet: Βιβλιάριον κατὰ Λατίνων, ἔχον δύομα, 'Ἐγκύλιος' Ἐπιστολὴ γραφεῖσα παρὰ τοῦ σοφωτάτου χυρίου Εὐγενίου διδασκάλου τῆς ἡδη συγχρηθείσες ἐν τῷ ἀγιωνύμῳ Ὄρει σχολῆς, συντόμως ἀπαριθμοῦσα τὰς τῶν Λατίνων μίαν πρὸς μίαν κανιοτομίας ἐκπομπεύει. Hoc est: *Libellus contra Latinos, cui nomen est: Epistola Encyclica, conscripta a sapientissimo domino Eugenio magistro scholæ jam in Monte, qui Sanctus cognominatur, quæ breviter pandit omnes Latinorum innovationes, eas singillatim enumerans.* Editor hujus libelli est Christopherus ieronimonachus, qui eum patriarchæ Cyrillo dedicavit, ac prolixum proœcium adserit. In eo auctor triginta Latinorum κανιοτομίας, *innovationes*, velut in aliarum innumerabilium specimen nominatum reconsuet; nempe quidquid a receptis inter Græcos sententiis vel ab eorum moribus abhorret. In his magnam illam κανιοτομίαν, *innovationem*, de barba clericorum tonsione non præterit; sed his verbis proponit. Δι' εὐταξίαν καὶ σεμνοπρέπειαν ἐπεχρά-

τησεν Εθος; ἐπαινετὸν οἱ ἐκκλησιαστικοὶ νὰ τρέψωσι καὶ τῆς κεφαλῆς τὴν κόμην, καὶ τοῦ προσώπου τὸν πάγωνα· δύνεν δὲ θεός; Κλήμης δὲ Ἀλεξανδρεὺς λερὸν κέσμον τούτον ὀνόματε· καὶ αὐτοὶ οἱ Λατίνοι, καὶ λερεῖς, καὶ ἀρχιερεῖς ξυρίζουσι δύο μὲ αὐτὰ καὶ τὸν μύστακα, καὶ παραστήκουσιν εἰς ἡμές τὴν κεφαλὴν τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας ἔξυρημένην. *Decoris et gravitatis gratia invaluī laudabilis consuetudo*, ut ecclesiastici et capitisi cæsarium et faciei barbam nutritant; quocirca sacram ornatum rem *hanc appellat Clemens Alexandrinus*. At ipsi (Latini) sive presbyteri sint, sive episcopi radunt cum ipsis etiam pilos labii suerioris (vulgo la busetta, vel proprius ad Græcam vocem μύστακα, mystaca, i mostacchi), et nobis opponunt caput Ecclesia Latinæ rusum. Hem! Siccine amittitur ecclesiasticus decor et gravitas si abjiciatur, quod brutis etiam quibusdam convenit?

(b) Ex Lucano lib. 1, v. 8, mutata voce ferri in lingua.

verebatur ille eventurum sibi, nempe quod nonnulli ex *fervidioribus Photianis*, legentes quam acriter in sua hac opella perstringat eorumdem *immoderantiam zeli, charitatis defectum, ambitionem atque hydropicum tumorem, estimatione in contemptum versa, eum condement inscitiae crassiorisque in rebus sacris judicii, vel incuriae, imo et orientalium dogmatum proditionis*. Alii tamen, sperare juvat, gravissimi hujus viri auctoritate permoti sibi facile persuadebunt, *nec multos esse Latinorum errores, neque tales qui ad discindendas Ecclesias sint idonei; nec ullum qui ad fidei caput pertineat*. At ii ipsi fortasse ejusdem auctoritate freti contendent, se jure a Latinorum communione abhorrere, quippe qui illud Symbolo addiderint, quo Spiritum sanctum et a Filio procedere enuntiatur. Hos igitur amice et fraterne, utque verbis utar Theophylacti, *simpliciter et candide, atque ut piscatorum discipulum omnino decet*, nunc paucis alloqui lubet.

XXVII. Ac primo quidem eos, quoad præsens attinet, præmonitos velim, potius animi dispositionem quam verba esse in Theophylacto spectanda; deinde quæcunque ejus mens fuerit, non magni esse faciendam illius hac in re auctoritatem. Quoad primum attinet, pro certo habeo, ita eum fuisse animo comparatum, ut si quo tempore vixit, per aliquod concilium ex Græcis Latinisque coactum ad examen vocata ac definita fuisse processio Spiritus sancti etiam a Filio, procul dubio concilii judicio ac sententiæ stetisset: quemadmodum plurimi sanctitatem ac doctrina præstantissimi Patres stetere synodo, Florentinæ, eique perpetuo et constantissime adhæserunt. Hac fuisse Theophylactum animi dispositione affectum, ipse colligo ex eximio ejus pacis unionisque amore, qui cum in aliis operibus, tum potissimum in hac ipsa *Allocutione luculenter se prodit*. Verum cum ante floruerit quam controversia hæc definita esset in aliqua ecumenica synodo (primo enim definita est in concilio generali Lugdunensi II, an. 1274), cumque per id tempus dissidii et schismatis æstus primum excitatus a Photio, tum a Michaeli Cerulario non ita pridem renovatus, ferveret quam vehementissime, haud valde mirandum si et Theophylactus se quoque abripi passus utcunque sit. At quia tamen ob eam, quam supra memoravimus, causam ignotum nobis est, an illius fervor ad hæreticam usque pertinaciam excreverit, ideo neque illum hæreseos, neque *formalis*, ut aiunt, schismatis condeu-namus (a) quin nec sancti viri appellationem, qua vulgo ab Orientalibus insignitur, nos ullatenus ipsi invidemus.

XXVIII. Verum hoc ipsum quod Theophylacto ab his criminibus purgando, sive excusando deservit, ad minuendam quoque hac in parte illius auctoritatem quam maxime facit Cnūn enim controversia hæc in concilio ex Græcis Latinisque coacto nondum data opera communiue consensu subjecta esset examini, quod primo factum est in prædicta generali synodo, ignorare is facile potuit quibus niteretur fundamentis Latiorum sententia, vel quo in sensu assererent hi, Spiritum sanctum etiam a Filio procedere, et quam legitima ratio seu causa eis fuerit, ut particulam *Filioque* in suæmet usum Ecclesiæ Symbolo fidei adjiciendam putarint. Hæc reipsa ab Theophylacto ignorata fuisse, dubitari vix potest, si argumenta queis suam ipse causam propugnat, paulo attentius expendantur. Anne enim usus unquam verbis illis evangelicis fuisse *Ostende nobis Patrem* (qui nempe doceat Spiritum sanctum a Filio procedere), et *sufficit nobis* (b), si cognovisset, tot esse Patres, et *probatissimos* quidem, et non modo Latinos, qui florucre ante dissensionis initium (quibus proinde *probatorum Patrum* et nomen et gradum nemo sane, qui recte sentiat, abjudicari), sed etiam Græcos, qui nostram tradidere sententiam? Hic vero, antequam ultra progredior, cohibere me non possum, quin vehementer querer expostulenquo de apertissima injuria quam Græci nostræ hujus ætatis non Latinæ tantum, sed et universæ Ecclesiæ inferre haud reformidant, dum controversiam hanc fidei ad Græcos tantum exigendam esse Patres, ex eorumque placitis definienda esse contendunt. Quid enim? An catholica

(a) Illic ratione eum excusarunt autores editionum ann. 1531, 1542 et 1554, quas videre mihi licuit. Euarrationum ipsius in quatuor Evangelia. Verba illorum ad calcem Joannis hæc sunt: *Propterea reprehendendus non est Theophylactus* (quod ita

locutus fuerit de Spiritus sancti processione), *quia minime tunc ab Ecclesia universalis definitum erat, eum ab utroque procedere*.

(b) Num III.

Ecclesia intra solius Græciæ vel Orientis fines etiam primis Ecclesia sœculis conclusa erat? Aut *divina traditio*, cuius propria dōs est, *semper et ubique* vigere, ex *Orientali* tantum Ecclesia haurienda pensandaque est? Ecquis hac prærogativa Orientales donavit? An Christus, qui Evangelium in universo mundo prædicandū edixit? An apostoli, qui illud annuntiarunt ubique terrarum; eorumque coryphæus Petrus Romam cum doctrinæ suæ, tum etiam potestatis sedem constituit? ubi etiam Paulus doctoris munere functus biennio est: ut de cœteris sileam apostolis, quorum aliqui per seipso, alii per discipulos ab se institutos in varias Occidentis provincias ac regna doctrinam evangelicam disseminarunt. Quamvis igitur nullum ex Græcis Patribus afferri posset pro Latino dogmate testimonium, nonne satis esset unanimis Latinorum Patrum sententia, ut nendum ab omnī suspicione erroris absolveretur, sed etiam ut apostolis ipsis referretur acceptum? Et sane si Theophylactum non latuit isthæc Latinorum consensio Patrum, qua ratione ausus est affirmare, *a nullo ex probatis Patribus id edoceri*, provocareque nos evangelicis verbis: *Ostende nobis Patrem?* An non *probati* Patres Cyprianus et Ambrosius, quorum utilit̄ testimoniis tertia synodus œcumēnica, sive Ephesina? Nonne probatissimus Pater Leo Magnus, cuius scripta quarta synodus στήλην ὀρθοδοξίας, columnam orthodoxyæ appellavit. Nonne probatus Pater Augustinus, quem sexta synodus summis prosecuta est laudibus æque ac ipsum Ambrosium atque Leonem? Si vero hoc ille ignoravit, consequens est, multo breviorem ecclesiasticæ eruditio[n]is supellectilem illi fuisse, quam decuisset tanti nominis archiepiscopum: adeoque illius auctoritatem, ad hoc quod altinet, non esse magnopere faciendam. Quod vero magis displicet, est illud quod subdit: *Si enim probatus est, non dixit; et si dixit, probatus non est.* Quæ verba hæreticum spiritum redolere videntur: hæretici enim ex opinione propria Patrum auctoritatem metiri solent, de eaque iudicium ferre: dumque ab eisdem dissentiant, eos flocci ac nihil faciunt. Sed mitius sentire præstat de Theophylacto, atque ea verba benigne interpretari, velut non eo spiritu sensuque prolata; sed quia sibi nimium blandiretur, atque consideret, ex Græcis illustrioribus Patrem reperiri neminem posse, nam de Latinis nihil sollicitus fuisse videtur, qui Spiritum sanctum etiam a Filio procedere docuisset. Pretium igitur operæ est, accuratius investigare, quibus ille et quam validis fundamentis innixus tantopere sibi ipsi præsideret. Sed paulo post videtur et ipse sibi non satis tutus, cum subdat: *Deinde etsi hoc daremus, non utique quod rarius est, in argumentum trahendum.* Quid vero, si non pauci rarique sint, nendum Latini, sed Græci etiam Patres, qui dogma nostrum tradiderint vel disertis vel æquivalentibus verbis?

XXIX. Sed antequam id demonstro, jure omni abs Theophylacto et Photiani schismatis propugnatoribus postulo, ut ex eorum *probatis Patribus* vel unum *nobis ostendant*, qui ante Photiana tempora inficiatus fuerit, Spiritum sanctum a Filio procedere. Sed *quamvis diu multumque fatigentur*, indicare ne unicum quidem possunt (Damascenum enī, quem solum specie aliqua veri opponere valent, a nobis minime dissidere postea demonstrabimus). Alias vero dogmālī nostro censendi minime sunt adversari, qui vel hac de re penitus silent, vel solum aiunt, Spiritum a *Patre procedere*. Quis enim ignorat, rem esse plane diversam non asserere, Spiritum sanctum procedere a Filio, atque id negare? aliud pariter affirmare, eum a *Patre procedere*, aliud a *solo Patre*? Quare nullatenus intelligere valeo, quomodo Theophylactus omnesque Photiani nos veluti Christo Patribusq[ue] adversantes traducant, eo quod simpliciter ii asserant, Spiritum sanctum a *Patre procedere*, atque a nobis fieri καινοτοπια, seu *innovationem in fide* contendant, dum eundem asserimus etiam a Filio procedere; ea solum ratione quod Christus tantummodo dixit, a *Patre*. Verum si quid addere est innovare, cur et ipsi quidpiam addunt dicentes, a *solo Patre*? Ubinam Christus, ubi Patres id (saltem ante Photii tempora) asseruerūt? Quid enim? An nobis exprimere velut, quod Christus Dominus non expressit; illis limitare liceat, quod a Christo limitatum non est? Si ille non dixit, Spiritum sanctum a Filio, hoc est a seipso procedere, neque id etiam negavit. Cur itaque Photiani negant? Et si quidem tantummodo non assererent, ferendum eorum silentium esset; verum et negant, et eos qui asserunt condemnant dirisque omnibus devovent; tritum illud (in quod etiam Theophylactus ab

iniquitate causæ suæ præceps est actus), ac puerile argumentum usurpantes: *Si Spiritus sanctus etiam ex Filio procedit (a), quid prohibuit ne ita Christus loqueretur: Qui ex Patre et ex me procedit?* Sed mihi subdere liceat: *Si a solo Pater procedit, quid prohibuit, ne id Christus exprimeret; præsertim cum ipse jam prænovisset quot et quanta ex illius voculæ præteritione oritura aliquando essent dissidia?* Quid ad hæc Photiani respondeant, nihil habent; at nobis in promptu est, quid contra eos regeramus: videlicet, Christum sin eo, saltem aliis in locis; sin expressis, saltem æquivalentibus verbis, docuisse Spiritum etiam a seipso procedere: quod quidem nostri homines millies demonstrarunt, et ex eo quod Christus Dominus ait Joan. x., 30, *Ego et Pater unus sumus*; ex quo inferunt unum etiam esse Filium cum Patre quoad rationem principii Spiritus sancti. Et ex eo (Joan. xvi., 15), *Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt*: ergo, inquiunt et virtus producendi Spiritum sanctum est Filii, seu convenit Filio. Et ex illo (*ibidem* 14): *Ille me clarificabit, quia de meo accipiet.* Quid enim, aiunt, Spiritus sanctus accipere a Filio potest, nisi ipsum esse? Et ex eo demum quod Joan. xv., 26, ait se missurum Spiritum sanctum: cum missio in divinis nil aliud esse aut intelligi possit, quam processio æterna cum ordine ad quidpiam extrinsecus producendum. Quid quod et ipsis verbis, quibus tantopere fidunt adversarii, videlicet, *qui a Pater procedit*, docet implicite, etiam a seipso procedere. Nam quidquid in *Scripturis de una persona dicitur, etiam de alia oportet intelligi, nisi repugnet proprietati personali ipsis*, ut verissimum effert theologorum cum S. Thom. iv cap. Gen., cap. 25, axioma, ea ratione nixum, quod tres divinæ personæ unum idemque sunt omnes, iis tantum exceptis quæ ad personalem pertinent proprietatem. Quod adeo certum est ut, etiamsi Christus eo loci dixisset, *Qui a Pater solo procedit*, non inde tandem abdicanda ei esset Spiritus sancti productio. Fortene mirantur vel hoc negant Photiani. Ergo pariter negent Patrem a Spiritu sancto cognosci, vel etiam nosse seipsum, propterea quod dixerit Christus Matth. xi., 22, *Nemo novit Patrem, nisi Filius*; vel negent cum Socinianis, Filium ipsum esse verum Deum, quia ipse Patrem alloquens ait (Joan. xvii., 3), *Ut cognoscant te solum verum Deum.*

XXX. En quo tandem abit argumentum a Photianis adeo decantatum: a Photianis, inquam, qui et tritum illud et per sese luculentissimum ignorare videntur: *Qui unum asserit, aliud non negat, nisi ei quod asserit repugnet.* Nam probaruntne unquam, aut aliquando probaturi sunt, ullam in eo esse repugnantiam, quod Filius una cum Patre sit principium Spiritus sancti? Quid enim? Anne aliquid virtutis, quæ insit Patri, deesse Filio putandum erit? Vel rationi Filii repugnat producere aliam a seipso personam? Vel demum quod habet principium, nequit esse principium alterius? Nihil horum profecto. Cur igitur ovantes adeo argumentum istud obtrudunt: *Evangelium Christi ore clare docet fideles, Spiritum sanctum a Pater procedere; at ipsi angelii tenebrarum (Latini) prædicant, etiam a Filio:* ergo Evangelio contraria docent. Ita sane post innumeros alias Eugenius in citato libello, cuius Græca verba sunt hæc: Τὸ Εὐαγγέλιον διὰ στόματος τοῦ Χριστοῦ εὐαγγελίζεται εἰς τοὺς πιστοὺς φανερά ὅτι Πινεῦμα πάρα Πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ αὐτὸς οἱ ἀγγεῖοι σκότους εὐαγγελίζονται, καὶ τὸ τοῦ Υἱοῦ. O præclaram scholarchæ Montis Ἀγιονύμου ratiocinatio! Sic, cine? *Procedit a Pater; non igitur a Filio:* cum potius dicendum foret: *Procedit a Pater, ergo et a Filio*, ob indicatas rationes. Sed et ipse Theophylactus male famæ suaæ consultit, dum prædictum argumentum simplicem vocat *absolutamque rationem* (b), additique, alium nobis esse querendum doctorem præter unum magistrum nostrum Christum, si huic dogmati adhærere velimus. At vero, si Christus aiendo: *qui a Pater procedit*, nobis nullatenus adversatur, multo minus censendi sunt nobis contrarii esse quicunque ex Græcis Patribus docent solummodo, affirmantque Spiritum sanctum a Pater procedere. Cum igitur Græcorum nemo inficietur eumdem et a Filio procedere, nonnulli autem ex illis una cum Latinis omnibus affirment, profecto illud negare præfracte velle, imo et hæreseos nos condemnare quia id asserimus, *res illorum est [verba regero quæ habet Theophylactus (c)] qui spiritu erroris pleni sunt.*

(a) Num. III.
(b) Ibidem.

(c) Ibidem.

XXXI. Sed jam age proferamus in medium Græcos, eosque probatos, imo et probatissimos Patres, qui nobiscum in hoc dogmate sentiunt; ut qui sapiunt, inde perspiciant quam inconsulte Theophylactus nos provocarit iis verbis : *Ostende nobis Patrem*, etc. *Probati* sane ac probatissimi Patres sunt Athanasius, Epiphanius, Gregorius Nyssenus, Cyrilus Alexandrinus, Basilius, quibus addendus est Didymus summa saltem venerabilis antiquitate. Porro satis aperte hi omnes docent Spiritum sanctum procedere a Filio. Quanquam enim, ut candide quod est, fatear, Græcorum nemo prior Symeone Metaphraste voce ipsa ἐκπορεύεσθαι ad id exprimendum utatur, tamen vocabula et phrases ejusdem omnino valoris adhibent, ut προέναι, *progredi*; προχειρίσθαι, *profundi*, *emanare*; εἶναι, *esse*, ὑπάρχειν *existere*; ὑπαρξίν ἔχειν, *existentiam habere*, et similia, quibus æternam Spiritus sancti productionem a Filio significari, nemo inficias ierit, qui in defendendo errore penitus obscuratus non fuerit. Et sane phrases εἶναι, *esse*, ὑπάρχειν, *existere*. ὑπαρξίν ἔχειν, *existentiam habere*, per sese ad id quod intendimus, significandum claræ sunt : verbo autem προέναι, *progredi* vel *profluere* utitur etiam Theophylactus ad substantialem Spiritus sancti processionem indicandam, dum in *Allocutione* num. IV explicans, cur *Spiritus Christi* ipse dicatur, non, inquit, ὡς ἐξ ἔχειν προῖν, *quod ex ipso profluat*; *sed*, etc. Cur itaque hodierni Græci legentes in suis Patribus Spiritum sanctum προέναι, *profluere*, seu *progredi ex Filio*, id ad temporaneam ejusdem Spiritus missionem seu diffusionem referendum contendunt ? Profecto pari ratione et illud Christi Domini Ιησοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, qui *ex Patre procedit*, posset quis de temporanea missione explicare ; adeoque æternam ejus etiam a Patre productionem seu processionem inficiari. Sed jam ipsa Patrum Græcorum testimonia ob oculos ponenda sunt.

XXXII. Igitur 1. S. Epiphanius, ut ab iis qui clarius sese exprimunt, incipiam, in *Anchorato*, n. 67 : *Χριστός*, ait, ἐκ τοῦ Πατρὸς πατερεύεται Θεός ἐκ Θεού, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Χριστοῦ ή παρ' ἀμφοτέρων, *Christus ex Patre creditur esse Deus de Deo, et Spiritus sanctus ex Christo, sive ab ambobus (a)*. Et n. 71 : Θεός Υἱὸν καλεῖ τὸν ἐξ αὐτοῦ, τὸ δὲ ἄγιον Πνεῦμα τὸ παρ' ἀμφοτέρων. Et præced. n. 8 ait Spiritum sanctum esse ἐν μέσῳ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, τρίτον τῇ δυοματίᾳ, *in medio Patris et Filii, ex Patre et Filio, tertium appellatione*. Et n. præcedente, esse ἐκ τῆς αὐτῆς οὐσίας παρὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ Πνεῦμα ἄγιον, *ex ipsa substantia Patris et Filii Spiritum sanctum*. Et heresi 74, n. 8, εἶναι φῶς τρίτον παρὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, *esse lumen tertium a Patre et Filio*. Esse etiam παρὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, *a Patre et Filio*, his repetit n. 9. Et antea ibidem n. 7 dixerat, -esse τὸ ἄγιον Πνεῦμα παρ' ἀμφοτέρων, *Spiritum sanctum ab ambobus*. Similia habet n. 10, et heresi 62, n. 4. Ut proinde nemo fortasse ex Latinis Patribus aut clarius aut frequentius hac de re locutus fuerit.

2. S. Gregorius Nyssenus lib. i *Contra Eunomium* duo præseriūm ait, ex quibus ineluctabiliter sequitur, Spiritum sanctum a Filio procedere. Primum est, Filium habere rationem causæ seu principii relate ad Spiritum sanctum, et hac sola ratione ipsi præintelligi, quemadmodum se habet Pater respectu Filii. Verba ejus sunt : Ός συνίττεται Πατρὶ & Υἱῷ, καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ εἶναι ἔχων οὐκ ὑστερήσει κατὰ τὴν ὑπαρξίν· οὕτω πάλιν καὶ τοῦ Μονογενοῦς ἔχεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, ἐπινοίᾳ μάνῃ κατὰ τὸν τῆς αἵτιας λόγον προθεωρουμένου τῆς τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως, *Quemadmodum Patri copulatur Filius, et ex ipso habens esse, posterior tamen existentia non est; sic rursus Spiritus sanctus proxime heret Unigenito, qui sola consideratione secundum rationem causæ (seu principii), præintelligitur personæ Spiritus sancti*. Est igitur Filius *causa*, seu *principium* Spiritus sancti; igitur hic ab illo procedit. Dictum alterum Nysseni est, Τοῦ λόγου τῆς αἵτιας ὑπεξηρημένου, ἐν μηδενὶ τὴν ἀγίαν Τριάδα πρὸς λαυρὴν ἀσυμβάντος ἔχειν, *Subtracta ratione principii, nulla re sanctam Trinitatem a se ipsa dissidere*; hoc est nullam esse inter sanctissimam Trinitatis personas distinctionem nisi *ex ratione principii*. Cum igitur Filius et Spiritus sanctus sint ab invicem realiter distincti,

(a) Non tantum Epiphanius asserit Spiritum esse *ex Christo seu Filio*, et quidem eodem modo quo Christus est *ex Deo Patre*, hoc est, substantialiter; sed etiam probat esse *ex utroque iisdem verbis evangeliis*, quibus nos idem probamus; ita enim

immediate subdit : Ός φησίν δὲ Χριστός· "Ο παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ, Οὗτος ἐκ τοῦ ἑμού ἀηθέτει. Ut Christus asserit (Joan. xv, 26). « Qui a Patre procedit ; » et (xvi, 24). « Hic de meo accipiet. »

oporet ut inter eos intercedat ratio principii, adeoque, ut hic ab illo procedat. Principium idem clarius et ἡμφατικότερως proponit in epistola ad Ablabium his præcipue verbis : Τῇ κατὰ τὸ αἰτιον καὶ αἰτιατὸν διαφορὰν οὐκ ἀρνούμεθα (esse in Deo), φῶντα διακρίνεσθαι τὸ ἔπειρον τοῦ ἑτέρου καταλαμβάνομεν, τῷ τὸ μὲν αἰτιον πιστεύειν εἶναι, τὸ δὲ ἐκ τοῦ αἰτιον, *Diversitatem secundum rationem causæ et causati* (seu *juxta rationem principii et ejus quod est a principio* (in Deo) non negamus : quo solo alterum ab altero secerni comprehendimus, quatenus unum quidem principium esse credimus, alterum ex principio. Quæ cum ait Nyssenus, quis neget eum credisse Spiritum sanctum esse a Filio tanquam ex τοῦ αἰτιον, cum ab ipso distingui non dubitaverit?

3. Didymus, libro II *De Spiritu sancto* Christum rationem afferentem inducit, cur de Spiritu sancto dixerit Joan. xvi, 13 : Non enim loquetur a semetipso his verbis : *Quia non ex se, sed ex Patre et me est; hoc enim ipsum quod subsistit, ex Patre et me illi est.* Clarissima vero sunt verba, quæ ibidem plurimos interpositis, habet : *Neque quid aliud est Filius exceptis iis quæ ei dantur a Patre; sic neque alia substantia est Spiritus sanctus præter id quod datur ei a Filio.* Igitur Spiritus sanctus accipit substantialiam a Filio : ergo ab eo substantialiter procedit.

4. Cyrillus Alexandrinus, lib. I, *De adorat.*, "Εστι τοῦ Θεοῦ, ait, καὶ Πατρὸς, καὶ μὴν καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ οὐσιώδες ἐξ ἀμφοῖν, εἰσουντες ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ Πνεύμα, ἐστι ex Deo, et Patre, et Filio ille, qui substantialiter ex ambobus, seu ex Patre per Filium proficitus Spiritus. Anne vero istum substantialiæ Spiritus sancti ex utroque effluxum de donorum ejus, atque charismatum effusione interpretabuntur Photiani? Sed ridendi sunt, non confutandi, si eo usque insaniant : præsertim cum idem in *Comment.* in *Joel.* cap. II, satis indicet Spiritum sanctum eodem modo esse ex Filio sicuti est in ipso, hoc est substantialiter : absolute enim ait : "Ιδιον αὐτοῦ (Υἱοῦ) τε, καὶ τὸ αὐτῷ, καὶ ἐξ αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα ἐστι, proprius est et ipsius (Filii), et in ipso, et ex ipso est Spiritus. Sed quomodo, beatissime Cyrille, Spiritus sanctus est in Filio? Καθάπερ, respondet, ἀμέλει καὶ τὸ αὐτοῦ νοεῖται τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, quemadmodum vide licet in ipso intelligitur Deo ac Patre. Et in responsione ad Orientalium objecta, ad *Anathematiendum* 9, Filius, inquit, Ιδιον ἔχων τὸ ἐξ αὐτοῦ, καὶ οὐσιώδες ἐμπεφυκός αὐτῷ Πνεῦμα θγίον, proprium habet eum, qui ex ipso est, et substantialiter ei inest, Spiritum sanctum. Pari modo lib. XXXIV *Thesauri* de eodem Spiritu sancto ait : Πρόστις δὲ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. *Progreditur autem ex Patre et Filio;* et ne quis de progressionē temporali hoc intelligat, subdit eum τῆς θελας εἰναι οὐσιας, οὐσιώδες τὸν αὐτῆς καὶ ἐξ αὐτῆς προϊόν, *Divina esse substantialiæ, in ipsa et ex ipsa progredientem* : ut perinde Cyrillo sit esse ex Patre et Filio, ac ex substantialia Patris et Filii. Quis sanæ mentis hoc ad temporariam Spiritus sancti effusionem trahat? Par huic est quod eodem libro ait : "Ἐν αὐτῷ (Χριστῷ) καὶ τὸ αὐτοῦ φύσικῶς ὑπάρχον τὸ Πνεῦμα, in ipso (Christo) et ex ipso naturaliter exsistit Spiritus sanctus ; et : "Ἀνάγκη τὸ Πνεῦμα τῆς οὐσίας ὅμολογεν τοῦ Υἱοῦ, ὡς γὰρ ἐξ αὐτοῦ κατὰ φύσιν ὑπάρχον, necesse est fateri Spiritum sanctum esse ejusdem cum Filio substantialiæ : nam ut ex ipso naturaliter exsistens, etc. (a) Similia habet dialogo I, *De Trin.* Et in *Comment.* in *Joannem* ait, eum a Filio κατὰ φύσιν προχειρίσθαι, secundum naturum, seu naturaliter profundi. Denique ut cæstera quæ multa sunt, testimonia præteream, peremptorium videtur esse illud quod habet *Comment.* lib. X, in *Joannem*, ubi postquam dixit de Spiritu sancto, "Εστι πνεῦμα Χριστοῦ καὶ νοῦς αὐτοῦ, est spiritus Christi et mens ipsius (quæ vel sola verba satis esse deberent ad astruendam ejusdem a Filio processionem : quomodo enim mens ejus est, si ab ipso non est?), paulo post subdit : "Ως πνεῦμα αὐτοῦ, καθάπερ ἀρτίως εἰρήκαμεν, καὶ εἰδὼς ἀδιδάχτως πάντα τὰ (αὐτοῦ) ἐξ οὗ καὶ ἐν ὑπέρ ἐστι, τὰ θεῖα τοῖς ἄγιοις ἀποκαλύπτει μυστήρια, tanquam Spiritus ipsius, uti modo dicebamus, et ut cognoscens, nemine docente, omnia quæ sunt ejus, ex quo et in quo est, divina sanctis mysteria patefacit. Audin', Photiane, ἐξ οὗ καὶ ἐν ὑπέρ ἐστι, ex quo et in quo est ; et adhuc sustinebis ex eo non esse, seu non procedere ?

(a) Quam recta Cyrillo adversatur Theophylactus, dum num. IV ait : Λέγεται Πνεῦμα Χριστοῦ, ἀλλ' οὐχ ὡς ἐξ ἐκείνου προϊόν, ἀλλ' ὡς οικεῖον αὐ-

τοῦ, συγγενὲς γάρ. Dicitur Spiritus Christi, non quia ex ipso proficitur ; sed quia proprius illius est, cognatus enim est.

5. Sanctus Basilius hæc habet lib. III *contra Eunomium*: 'Αξιώματα μὲν δευτερεύειν (τὸ Πνεῦμα) τοῦ Υἱοῦ, παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχον, καὶ παρ' αὐτοῦ λεμβάνον, καὶ ἀναγγέλλον τὴν καὶ δικαίης αἵτιας ἐκείνης ἐξημμένον παραδίδωσιν τοῖς δὲ εὑσεβεῖς λόγος, *Spiritum sanctum dignitate secundum esse a Filio, ut qui esse ab illo habeat, et ab ipso accipiat, et omnino ex illa causa pendeat, pietatis sermo fortasse tradit.* Enquam clare Magnus Basilius dogma Latinorum tradidit. Evidenter Marcus Ephesinus in concilio Florentino, cum non aliud quod ad evidens hoc responderet testimonium, illi suppeteret, magna contentione sustinuit, textum hunc falsatum et interpolatum esse. Sed quanta injuria! Nam, ut Joannes Niger, qui illud attulerauit, regessit, codex unde depromptus est, optimæ notæ erat, Constantinopoli a cardinali Cusano advectus, in membranis, sexcentis ante concilium Florentinum annis, adeoque ante exortum Græcos inter ac Latinos hac de re dissidium, exaratus. Unde ergo corruptionis suspicio? Sed plures codices ita non habent, opponebat Ephesinus. Quid inde, si velut scires et ante schisma conscripti textum ut attulimus exhibeant? Alii vero, quo cunque numero sint, a Photianis potius data opera corrupti dicendi sunt, eo majore fundamento, quod sunt omnes post exortum schisma confecti, et in nonnullis verba dogmati nostro faventia cultro erasa deprehensa sunt. Adde, textum hunc, prout a nobis assertur, nihil continens quod cum reliquis Magni Basillii dictis pugnet: pugnat autem, ut a Photianis legitur. Ita enim legunt illi, ut consequens foret, eum dubium hæsisse, an *Spiritus sanctus* dicendus sit secundus dignitate a Filio et a Patre tertius: cum tamen exploratum sit, ipsum hac de re dubitasse nunquam; quandoquidem cum aliis in locis, tum præsertim in fine epistolæ trecentesimæ, *ad canonicas*, ait nefas esse, *Spiritum sanctum* ante Filium collocare, aut aliter quam ordine tertium a Patre: quod et alii Patres docuerunt. Institutum igitur est illud Iωάννης, *fortasse*, quod post παραδίδωσιν, *tradit*, ipsi legunt. Sed si hoc ratum habeatur, ut haberi procul dubio debet, vel ex hoc solum verosimilius sit, controversa verba eum addidisse: cum vel ex hoc solo invicte demonstretur ejus sententia fuisse *Spiritus sanctum* item a Filio procedere: non enim ulla divina persona esse potest secunda vel tertia τάξις, ordine, vel ἀξιώματι, dignitate, ab alia, nisi ab ipsa procedat: sane non alium ordinem in divinis agnoscunt catholicæ doctores et Patres.

6. S. Athanasius in libro *De humana natura suscepta* ait, *Filium esse πηγὴν τοῦ ἄγιου Πνεύματος, fontem Spiritus sancti.* Sie et alii Patres Græci. Certum autem est apud Patres πηγὴν, fontem, perinde esse ac αἴτιον, principium. Quare et Athanasius ipse orat. II, *contra Arianos* Patrem vocali πηγὴν, fontem Filii; et Basilius euādem Patrem esse dicit φίλαν καὶ πηγὴν, radicem et fontem, Spiritus sancti. Idem S. Pater in epist. *ad Serapionem*, ait *Spiritus sui sanctum θεονεῖναι καὶ οὐσίαν τοῦ Υἱοῦ, proprium esse secundum substantiam Filii;* ex quo plane consequitur, eum nostro dogmati adhæsisse, siquidem oratione II (juxta aliquos 1) *contra Arianos* hac ratione probat Filium esse ex Deo (Patre), et in Deo. Verba ejus sunt: 'Ἐπειδὴ γὰρ δὲ Λόγος ἐστιν Θεὸς φύσει τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, εἰς αὐτοῦ τέ ἐστι, καὶ ἐν αὐτῷ. Quoniam igitur Verbum proprium est natura substantia Dei, et ex ipso est, et in ipso. Sed Athanasii mens adhuc clarius perspicitur ex eo quod homilia 4 (juxta Græcos 3) *contra Arianos* ait: Λύτρες (Υἱὸς) γὰρ, ὡσπερ εἰρηται, τὸ Πνεῦμα δίδωσι· καὶ δια ἔχει τὸ Πνεῦμα, ταῦτα πιρά τοῦ Λόγου ἔχει, ipse enim (Filius), ut dictum est, dat *Spiritum sanctum*; et quo cunque habet *Spiritus sanctus*, ea a Verbo accipit. Cum vero *Spiritus sanctus* in primis habeat naturam et essentiam, quis dubitare potest quin Athanasius senserit, hanc eum a Filio receperisset?

7. S. Joannes Chrysostomus, seu alius velutus auctor homiliæ *De incarnatione Domini*, quam Chrysostomo tribuit Photius cod. 277, 'Ο Χριστός, inquit, έδωκεν τὴν τέλειαν τοῖς μαθηταῖς Ελεγε, Αδέστε Πνεῦμα ἄγιον. Al vero Dominus ostendens ex semetipso *Spiritum existere, insufflans discipulis dixit*: « Accipite *Spiritum sanctum*. » Demum S. Symeon Metaphrastes in Martyrio S. Dionysii: Τὸ ἐκπορευόμενον αὐτοῦ Πνεῦμα ἐπὶ τῇ τῶν ἀπίστων θνῶν κατατέμπει τοῖς μαθηταῖς δηγγίζει, *Christus procedentem a se Spiritum ad infideles deducendas gentes, in discipulos immittit.*

XXXIII. Alia plura Græcorum Patrum testimonia hic sane congerere possem, quo constans eorumdem Patrum de Spiritu sancto a Filio procedente sententia magis magisque elucesceret. Sed ex superius allatis satis superque compertum esse arbitror, quam temere imprudenterque protulerit Theophylactus ea verba : *Ostende nobis Patrem*, etc. Nos multo potiori jure et ipsum Theophylactum et nostræ etatis Photianos provocare possumus, atque iterum iterumque repetere : *Ostendite nobis Patres*, etiam ex Græcis, qui ante Photiana tempora diserte negaverint Spiritum sanctum a Filio procedere. Verum etiamsi diu multumque fatigentur, non alios profecto, specie aliqua, producere queunt, quam Theodoreum et Damascenum : quorum alter hac saltem in re probatus procul dubio non est; cum verba nobis objecta in eo existent libello quem pro Nestorio edidit contra Cyrilum, qui propter ea tanquam hæreticus ab Ecclesia proscriptus in quinta synodo est (præterquam quod non solum ex Filio, sed etiam per Filiū esse, inficiatur) : alter vero, tametsi doctus et pius, cum floruerit sæculo duntaxat octavo, nullatenus est cum Athanasiis, Basiliis, Epiphaniis, Cyrillis aliisque Patribus, qui dogmati nostro aperte favent, auctoritate comparandus. Quid vero, si ne ille quidem nobis re ipsa adversetur ? Evidem lib. 1, *De fide orthodoxa*, cap. 11, hæc habet : Tὸν δὲ Υἱὸν αἵτιον οὐ λέγομεν, *Filiū vero non dicimus auctorem seu principium*. Et paulo post : 'Ex τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα οὐ λέγομεν, Πνεῦμα δὲ Υἱοῦ ὀνομάζομεν, ex Filiō autem Spiritum non dicimus (a), sed eum Filii Spiritum no minamus. Et cap. 13 : Καὶ Υἱοῦ δὲ τὸ Πνεῦμα οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς δι' αὐτοῦ ἐξ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον· μόνος γὰρ αἵτιος ὁ Πατὴρ. Sed et Filii Spiritus est; non tanquam ex ipso, sed quod per ipsum ex Pater procedat : solus enim Pater auctor seu principium est.

XXXIV. Non negaverim, verba hæc nobis in speciem esse contraria : pro certo tamen habemus, Damasceni mentein a dogmate quod tuemur minime esse alienam. Nam juxta diversam notionem et ideam, quæ subjicitur particulæ *ex*, et nomini *aitiος*, *principium*, vel affirmari potest, vel etiam negari, cum Spiritum sanctum esse ex Filio, tum Filium *aitiον*, *principium esse* Spiritus sancti. Nam si vim istiusce vocis inspicias, duo hæc significat, scilicet esse *primum*, et esse causam alterius, cujuscunque sit generis causa. Sed et τὸ *primum* spectari duplicitur potest ; vel *absolute*, cum nihil in eo genere prius esse intelligitur ; vel *relative*, nimirum in ordine ad aliud, quod ex illo promanat. *Duplex* etiam est *aitia*, *causa* : altera *primordialis*, seu *primigenia*, quæ producendi vim ab alia non recipit, sed habet a se; eamque Græci appellant προκαταρκτικήν; alia vero *secunda*, quæ causæ principi subjecta est, utpote ex qua agendi vim obtinet, et quacum operatur et agit quidquid agit. Ut priorem illam exprimant Græci, frequentius utuntur particula *τι*, *ex*; ut vero indicent posteriorem, plerumque adhibent particulam *διά*, *per*. Et hæc quidem particulæ ac commodiatores tali sensu fundendo sunt : nam particula *τι*, *ex*, nihil per se indicat aut supponit anterius : verum particula *διά*, *per*, ita causæ seu principii rationem exprimit, ut priorem aliam et quidem principi causam menti exhibeat. Verum tamen istarum usum particularum non ita Græci coarctant, quin et particula *τι*, *ex*, causæ *secundæ*, et particula *διά*, *per*, *primordialis*, seu προκαταρκτικής significandæ gratia interdum utantur; quoties nimirum in illis solum inspiciunt significationem illam, in qua ambæ convenient, nempe causæ qualiscunque rationem ; adeoque ad causarum discrimen, cui significando vel innuendo magis videntur idoneæ, minime attendunt. Hinc vero perspicuum exploratumque fit, juxta diversam harum particularum notionem affirmari posse, Spiritum sanctum esse ex Filio, et non esse ex Filio, esse ex Patre per Filium, et esse per Patrem et Filium. Re ipsa multiplices has loquendi rationes in Græcis Patribus reperiuntur, ex eorum textibus, quos attulimus supra, exploratum est. Sic itaque et Damasceni verba nobis objecta explicare par est, quod nempe inficietur, Spiritum dici, aut esse ex Filio, tanquam *τις aitiας προκαταρκτικής*, a *causa primigenia* ac *primordiali principio*, quod non ab alio producendi virtutem acceperit ; atque hac ratione solum Patrem esse *aitiον*, *auctorem* sive *principium* (quod et nos lubentissime asserimus ac probamus) : non autem neget, Spiritum esse ex Filio tan-

(a) Mirum, quod proferre hoc potuerit Damascenus, cum tam multi Patres ante cum dixerint, esse ex Filio, ut vidimus.

quam ex causa, seu principio secundario, quod simul cum Patre operetur, et qui-
dem eadem Patris virtute sibi communicata, et in se, quatenus est *unum cum Patre*, re-
cepta, producat.

XXXV. Ab hoc insciendo alienus adeo censendus est Damascenus, ut potius id asse-
rere intelligendus sit eo ipso quod subdat, Spiritum sanctum esse per Filium. Quid enim
Damasceno, quid cæteris Patribus qui hac loquendi formula usi fuere, significet aliud, aut
significare queat τὸ per Filium, neque ego, neque alius quispiam intelliget. Cum enim
particula διὰ per, tria valeat indicare, nempe causam efficientem, præsertim quæ agat vir-
tute ab alio recepta; insuper solum instrumentum inanime; ac demum vehiculum iners
nulla præditum energia; primum solummodo potest ab omni imperfectione sejungi, reli-
qua duo manifestam imperfectionem involvunt. Ex quo consequens est, particulam illam
non nisi in sensu priore posse in divinis de Filio enuntiari. Ita igitur Damascenus in-
tellexerit oportet, Spiritum sanctum procedere, seu esse per Filium, sicut omnes Catho-
lici intelligunt ea Scripturæ verba, *Omnia per ipsum facta sunt*: et qua ratione ait etiam
Cyrillus, eum procedere per Patrem, ut nempe Filius nullatenus excludatur a productione
Spiritus sancti, adeoque sic statuenda res est: Pater primo et principaliter, seu primor-
dialiter, προκαταρχτικῶς producit Spiritum sanctum quatenus suapte virtute a nullo alio
recepta producit; adeoque primum omnino est, nullumque præsupponit anterioris, ac vero
προκαταρχτικὴ αἰτίᾳ Spiritus sancti. Producit etiam per Filium, quatenus virtus illa produc-
trix una eademque est cum divina natura Filio communicata et in ipso recepta. Quare
producit etiam Filius vi et actione a Patre recepta; non producit vero virtute propria et
primigenia, seu quam non receperit ab ipsomet Patre, neque actione diversa et distincta
ab actione Patris. Hinc si virtus et actio illa, qua producitur Spiritus sanctus, spectetur ut
a Patre recepta, propriissime dicitur Spiritus procedere a Patre per Filium; at si eadem
virtus et actio consideretur ut facta jam propria Filii, adeoque Filium afficiens, eumque
constituens actorem, sic dici jure optimo potest, Spiritum etiam procedere ex, vel a Filio:
ita tamen ut si particulæ ex illigetur significatio primigenii, seu primi omnino principii,
προκαταρχτικῆς αἰτίας, æquo jure negari possit, Spiritum procedere ex Filio. Ut igitur pax
et consensio nos inter et Græcos, quoad præsens caput attinet, redintegretur, non aliud ab
eis postulamus quam ut æquissimæ huic conditioni acquiescant. Nos cum Damasceno
οὐ λέξομεν, minime dicemus, imo etiam, si malint, negabimus, Spiritum sanctum esse a Filio,
tanquam scilicet ex primordiali principio, ἐκ προκαταρχτικῆς αἰτίας, quodque operetur virtute
et actione diversa a virtute et actione Patris, et non ab eodem Patre recepta. Illi contra-
faleantur, Spiritum a Filio esse, tanquam a secundaria causa, sive principio Patri sub-
jecto, virtuteque ab ipsomet Patre recepta operante, imo et eadem Patris actione sibi com-
municata una cum natura divina.

XXXVI. Nil porro impedimento esse merito potest, quominus sic, amota dissidii causa,
tandem aliquando invicem redeamus in gratiam. Quid enim, aut quam ob rem Photiani
pugnant contra Latinos? pro simplicine voce έξ. ex, an pro re significata per vocem? Si
primum, nihil indignius, quodque magis dedebeat inclytam nationem Græcorum; si alie-
num, quæso igitur explicit, qua ratione Pater per Filium producat Spiritum sanctum,
absque eo quod operetur et Filius ad productionem Spiritus sancti, adeoque re ipsa pro-
ducat; id enim nullo mentis conatu intelligi potest. Præterea si Filius productricem Patris
actionem vel solum deferat tanquam vehiculum, vel in se tanquam instrumentum recipiat,
explicit nobis quomodo non summam id afferat imperfectionem Filio. Quomodo etiam
Pater propriam Filio naturam, seu essentiam indivise communicans, non eidem commu-
nicet secunditatem et actionem spirandi, quæ minime pugnat cum ratione hypostatica Fi-
lii. Explicit, quomodo Spiritus sanctus sit persona a Filio distincta, si, Nysseno (cujus
verba supra retulimus) teste, subtracta ratione principii, nulla est in Trinitate distinctio.
Explicit quomodo Filius mittat Spiritum sanctum, quin mittens sit missio superior, et mis-
sus mittenti ministerium exhibeat, si missio æternam productionem non exprimat aut in-
cludat; quemadmodum Pater hac ipsa ratione misisse dicitur Filium in mundum. Expli-
cent quomodo Spiritus vel audiat a Filio, vel de suo accipiat, nempe quod est ipsius Filii.
quin vel discipuli rationem subeat, vel indigentis, si id non significet, habere essentiam

et naturam a Filio. Cum igitur omnia hæc explicare nullatenus valcent, tandem fateantur nobiscum, Spiritum esse et procedere a Filio et per Filium. Sed jam ad Theophylactum nostra revertatur oratio.

XXXVII. Quam infeliciter illi cesserit illud : *Ostende nobis Patrem*, jam constat ex dictis. Nunc mihi demonstrandum foret, quam imbecilla sint, tantoque indigna doctore argumenta, queis Latinum dogma refellere aggreditur, nisi cum plures alii, tum nuperime cl. præviæ Dissertationis auctor a num. 75 cumulate id præstisset. Per pauca tamen adjicere liceat, ut magis magisque infringatur illius vis argumenti, quod petitur ex duobus principiis, quæ in productione Spiritus sancti a nobis admitti arbitratur, vel saltem necessario consequi ex dogmate quod propugnamus. Mirum sane, quod vir præstanti ingenio prædictus in crassissimum hunc errorem impegerit; sed nullo modo ferendum, quod Photiani hunc ipsum errorem nobis adhuc objicere et exprobrare non desinant, postquam et centies, et millies, et luculentissime quidem hæc a nostris contrita objectio est. Quid vero dicendum de Ephraimo jam alibi memorato, qui in præfatione prædicta, non modo jactitat, nos ἐμπεσεῖν εἰς τὸ βάραθρον τῆς δυαρχίας, *incidere in barathrum duplicitis principiis*; sed eliam, ut majorem nobis conflet invidiam, effutit, Latinos asserere, Spiritum sanctum ex Filio esse ὡς δῆθεν μὴ ξεν, ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευθὲν, τὴν τελειότητα, *quia scilicet non habet, quatenus a Patre procedit, perfectionem*; adeoque ὡς ἀτελές, *ut imperfectum* procedere etiam a Filio Iva τὸ τέλειον προσλάβῃ, *ut perfectionem recipiat*. Verum, o bone, si ex sententia nostra consequitur, Spiritum sanctum a Patre *imperfecte procedere*, quia juxta nos procedit etiam a Filio, nonne consequens erit juxta vos, Patrem *imperfecte* producere universum, quia a non ab una, sed ab omnibus singulisque personis producitur? Et si nos Spiritum sanctum a duabus personis esse docentes, in δυαρχίας, *duorum principiorum* errorem prolabimur, vos ergo in barathrum τριαρχίας, *trium principiorum* inciditis, cum nemo aliquis vestrum inficietur, aut inficiari queat, fuisse mundum a tribus personis ex nihilo eductum. Quidquid igitur ad propugnandam in creatione universi μοναρχίαν, *unitatem principii* dictum a vobis fuerit, id ipsum asseremus et nos ad tollendam in productione Spiritus sancti τῆς δυαρχίας, *duorum principiorum* existiam. Quid enim vobis aliud suppetit dicendum, nisi ad multiplicanda creationis principia satis minime esse, quod plures operentur personæ; sed insuper, oportere, quod et virtute, et actione diversa, et absque unius ab altera dependentia, subordinatione vel ordine operentur et agant? Eodem igitur pacto et nos respondemus, Patrem et Filium non duplex, sed *unum esse principium* Spiritus sancti, quia sicut est eadem utriusque natura et essentia, ita et eadem numerica virtus, et actio individua utriusque : seu quia Filius non nisi virtute actioneque a Patre recepta producit : et non quatenus refertur ad Patrem ab eoque distinguitur; sed quatenus *unum idemque* cum illo est. Quemadmodum igitur ob rationem allatam omnes et singulæ Trinitatis personæ sunt *unum creationis principium*, unusque rerum omnium κτιστής, *creator*; ita et eamdem ob causam Pater et Filius sunt *unicum* Spiritus sancti principium, unicusque προδολεύς, *spirator* simplicissimus. Res sane perspicua et cuique pervia est. Quare nos minime asserimus, ideo Spiritum sanctum etiam a Filio procedere, quia *imperfectus* seu *imperfecto modo* procedat a Patre (quod absit); sed quia hoc ipso, quod a Patre procedit, a Filio quoque procedere necessum est; cum una eademque virtus et actio, qua Pater producit, explet etiam in Filio communicata ab ipsomet Patre : quemadmodum res creatæ, eo ipso quod producuntur a Patre, etiam a Filio et a Spiritu sancto producantur oportet, cum neuter, ad hoc quod attinet, secernatur a Patre. Mirandum sane iterumque mirandum, quod rem adeo perspicuum Theophylactus non viderit, siveque argumentationem institual num. VI : *Ei μὲν οὖν δὲ Υἱὸς τοῦ Πνεύματος αἵτιος, δύο ἀρχαὶ τοῦ ἑνός. Si itaque Filius auctor est etiam Spiritus sancti, duo sunt unius personæ principia.* At quem in transversum non agant firmata jam præjudicia, et causæ, quæ propugnatur, iniquitas? Est vero perridiculum (pace tanti viri dixerim) quod subdit : *Quod autem pluribus principiis opus habet ad existendum, vel maior erit eo quod ex uno principio habet esse, vel æquale, vel minus. Sed æquale esse non potest, alioquin esset id quoque ex uno principio. Restat igitur ut maior sit aut minus. Igitur etiam Spiritus sanctus aut major Filio erit... aut minor.* Quæ argumentandi ratio non

solum peccat in eo quod Patrem et Filium duo esse principia Spiritus sancti iam præsupponat, sed in eo potissimum, quod non satis animadverterit Theophylactus, processionem Spiritus sancti e duabus personis non ex aliqua illius indigentia proficisci, sed ex unitate atque identitate virtutis et actionis spirantis, quæ in ultraque persona est; quam ob rem oriri non potest a Patre quin simul oriatur a Filio, quemadmodum creari mundus a Patre non potuit quin et aliæ personæ concurrent in creationem. Sed piget in his, quæ vel ipsis theologiæ tironibus explorata sunt, diutius immorari.

XXXVIII. Quemadmodum porro nihil facienda est, ad hoc quod attinet, auctoritas Theophylacti, utpote infirmissimis argumentis innixi, ita probanda illius animi moderatione, quod a censura qualibet disputando abstinuerit; cum ex Photianis aliqui tanquam *haereticam*, alii ut *blasphemam in Spiritum sanctum* traducere Latinorum sententiam, atque adeo dogma catholicum, non vereantur, ut furibundus ille sycophanta Ephræmus. Theophylactus contra videtur ut falsam tantummodo opinionem quies potest argumentis refellere. Hinc num. III τὸ μέγιστον Λατίνων σφάλμα, *maximum Latinorum errorem docet esse non ipsam*, quam tuemur, sententiam, sed τὴν ἐν τῷ πίστεως Συμβόλῳ καινοτομίᾳ, *invectam in fideli Symbolum innovationem*, seu additionem particulæ, *Filioque*; et num. XIII in placitis Latinorum velut τὴν πατρίχην πίστιν σαλεῦν, *fidem concutiens SS. Patrum*, solum assert τὸ ἐν τῷ Συμβόλῳ περὶ τοῦ Ἅγιου Πνεύματος προστιθέμενον, id, *quod de Spiritu sancto adjectum est Symbolo*. Ad hunc autem *errorem Latinorum maximum* profligandum non alio utitur argumento, quam hoc: Δεῖ δὲ εἶναι τοῦ πίστον τὸ σύμβολον πάσῃς ἀπηλαγμένον περὶ ποιήσεως, *Oportet enim fidelis symbolum immune esse ab omni adulteratione et corruptione*. Sed ad hoc facilis responsio est, neque Theophylactum, licet acri ingenio præditum, probasse, neque alium quempiam esse unquam probaturum, falsam esse Latinorum doctrinam quoad Spiritus sancti etiam a Filio processionem. Quo igitur jure per additionem vocis *Filioque* dici poterit Symbolum *adulteratum sive corruptum?* Cæterum de Ephesinæ synodi interdicto, quod adeo jactitant Photiani, et pro quo tam altos clamores cident, quo nempe vetitum putant, ne quidquam Symbolo vel majoris tantum explicationis gratia adderetur (quasi vero vel hac solum de causa rejicienda esset ut impia atque illegitima memoratæ particulæ additione), nullum Theophylactus verbum facit; quod mihi arguento luculentissimo est, persuasum illi fuisse, interdictum Ephesinum esse aliter, atque a Photianis assolet, intelligendum: adeoque nullatenus improbare additionem, in quam illi adeo conclamant. Sed de hac celebri *Allocutione* ne plura. Quidquid enim Theophylactus adjungit vel contra legitimum azymorum usum in Eucharistie confectione, vel contra Latinorum jejinium in Sabato, abunde refutata jam habes in *prævia Dissertatione*: præterquam quod Theophylactus ipse fatetur, duo haec tanti momenti non esse, ut Latinos inter et Græcos dissidia parere debeant, multoque minus unius Ecclesiæ ab altera separationem.

SECTIO VIII.

De Institutione regia, ad Constantinum Porphyrogenitum.

XXXIX. Allocutionem de iis, quos Græci Latinis affingunt, erroribus excipit *Institutione regia ad Constantinum Porphyrogenitum*, imperatoris Duæ IV, et Mariæ ex Iberiæ regibus prognatæ filium. Egregium sane opus, et Theophylacti ingenio, eruditione ac sapientia dignum. Divisum est in partes duas; quarum altera in Mariæ imperatricis eximiis animi dotibus, regiique pueri cum animi, tum etiam corporis exponendis extollendisque prærogativis tota est. Altera vero multa, caque sapientissima præcepta complectitur, quies Theophylactus ipse Constantinum, cuius præceptor erat, ad bene feliciterque imperandum instituit. Et sane in hac parte absolutissime functus suo munere est: quemadmodum in alia priore diserti oratoris, fortasse et periti aulici partes solerter explevit. Libellum hunc ex bibliotheca Florentino-Medicea primus eruit doctissimus Græcoque linguae peritissimus Petrus Possinus, inclytæ Societatis Jesu alumnus et ornamentum: eumque libellum epistola data Romæ anno (ut vulgo dicitur) *sанctо 1650*, Ludovico XIV, Galliæ et Navarræ regi, tum adhuc adolescenti, et sub matris tutela regnum administranti, nuncupavit, ea præser-tim (ut ipse testatur) ratione ductus, quod in hac opella describi ad amussim et graphicè

videretur ipsemet Ludovicus, et qualis tunc esset quoad corporis animique dotes, et qualis etiam futurus progressu temporis esset aut esse deberet. Etsi vero epistola nuncupatoria scripta sit Romæ anno, ut diximus, 1650, editio tamen nonnisi anno insequente 1651, ea-que non Romæ, sed Parisiis secuta est typis regiis, volumine, ut aiunt, *in-quarto*. Inserta postmodum est corpori Byzantinæ historiæ, tomo, juxta Venetam editionem, XX; inde vero in hoc translata volumen est. Tempus, quo hanc Theophylactus opellam verosimilius elucubravit, videsis in præviæ Dissertationis n. VIII. Græco textui versionem addidit elegantissimam ab se elaboratam idem Possinus; quam tamen propterea nonnulli reprehendendam censem, quia nitidiori puriorique stylo intentus a Theophylacti verbis paulo liberius quandoque vagatur. Sed ego sin omniō probandum, saltem excusandum censeo Possimum, dum eloquentiæ suæ, qua maxime præstabat, flumine raptus, intra rigidioris versionis limites sese cohibere non potuit; maluitque sensa reddere auctoris *ut orator*, quam *ut interpres*: quod idem in versione Demosthenis præstisset se aliquando Tullius ipse testatur. Mibi potius admirationem ingerit, quod in epigraphe istius operis Theophylactum τὸν ἐν ἀγίοις Πατρῶς τῷ μῶν, S. Patris nostri titulo condecorarit. Valde enim dubito, utrum in eo, quo usus est, codice elogium hujusmodi revera exstet: quandoquidem in codicibus, quos mihi inspicere licuit, nulli ipsius operi id præfixum reperiatur. Alias vero Possinus in Theophylacti laudes paulo liberalior videtur, utpote qui etiam in Epistola nuncupatoria eundem non *sapientissimum* modo ac *renerabilem archiepiscopum*, verum etiam *Ecclesiæ doctorem* appellat; quod quidem absolute et sine aliqua limitatione de eo recte dici posse non puto.

SECTIO IX.

De Encomio in imperatorem Alexium Comnenum.

XL. Theophylacti operum nunquam hactenus editorum unum est etiam, quod sequitur, *elegantissimum Encomium in imperatorem Alexium Comnenum*. Dominus de Oefeld (quem honoris causa nomino), celeberrimæ serenissimi ducis atque electoris Bavariæ bibliothecæ præfector meritissimus, illud propria manu descriptum ex vetusto codice bibliothecæ prædictæ editionis hujus sautoribus humanissime suppeditavit; quo sane beneficio sese obstrictos fatebuntur ii omnes qui eximii hujus opusculi perjuncta lectione fruentur. Quo illud tempore Theophylactus scripscerit ac recitarit, in Dissertatione prævia num. I.VI solerter et erudite expeditum jam habes. Sed hic forte percontaberis, quo potissimum fundamento Encomium istud Theophylacto, cuius opera in hoc eduntur volumine, tributatur. Responsio in promptu est, illud Theophylacto ascriptum in vetusto codice reperiri, quin ullus sit codex qui repugnet. Per id vero temporis alium aliquem Theophylactum, præterquam Bulgariæ archiepiscopum, floruisse non constat. Stylus a stilo Theophylacti nostri minime abhorret, tametsi pro ratione encomiasticæ orationis paulo floridior sit, majorique profana eruditione resertus. Deum bibliographi quique magna consensione illud adjudicant Theophylacto, Bulgarorum antistiti.

XLI. Attamen, ut candide fatear quod sentio, hæc mihi argumenta hand satis esse videntur ad dubitationem omnem hac de re anovendam. Prædictæ siquidem orationi insunt nonnulla quæ Theophylacto nostro minus videntur congruere. Et primo quidem mirum est, quod cum cætera Theophylacti opera (quacum mihi videre licuit) illius nomini adjunctorum ejus dignitatem præferant, *Encomii* hujus epigraphe solum putumque *Theophylacti* nomen exhibeat. Ecquis autem asserere certo possit, non alium eo tempore in regia urbe Theophylactum fuisse, qui *Encomio* huic concinnando esset idoneus? Deinde si istius intimam veluti formam structuramque paulo accuratius quis expendere velit, gravitatem illum et zelum, qui provectione jam ætatis archiepiscopum deceat, vix, ac ne vix quidem in illo deprehendet. Et sane archiepiscopumne et non potius *sophistam* illud præ se ferre videatur, quod in tanta imperatoris lætitia non ecclesiasticum quidpiam, seu Ecclesiæ utilitatem respiciens, sed *sophisticen* tantum, hoc est, *oratorm ac philologiam* semel iterumque commendet? *Sophista* igitur, seu professor rhetorices, qui tum floruerit Constantinopoli, hujus auctor *Encomii* esse videtur. Evidem si a Theophylacto nostro adhuc juvene ha-

bita fuisset isthæc oratio, quæ supra attulimus, nullum negotium facesserent: nam aliquando eo munere functum, cum ex aliis monumentis, tum præsertim ex secunda ex epistolis illis viginti, quas nunc primum in lucem emittimus, satis explorata res est (a). At Theophylacto jam senescenti, et a pluribus annis amplissimæ Ecclesiæ regimini addicto quam parum ista convenient, nemo non videt. Alias vero *Encomii* hujus auctorem *sophistaræ* et *scholarchæ* munus eodem tempore, quo illud publice recitavit, exercuisse, aperto colligitur (nisi mea me fallit opinio) ex verbis illius postremis, quibus suos ita discipulos ipsum, ut videtur, circumstantes alloquitur: *At vero ego quidem, o pueri, debitæ imperatori nostro faustæ precationis ac laudis telæ stamen jam posui; vos subtegmen adjicite. Ego vobis artem monstravi, qua elegantius picta atque perfectior tela fiat.* Cæterum etsi hæc omnia suspicionem aliquam ingerere possint de germano orationis hujus auctore, jure tamen impedimento nobis esse non debent, quominus in hoc volumine una cum aliis Theophylacti operibus edatur: malumus enim incertum illi fetum tribuere quam forte legitimum detrahere.

SECTIO X.

De Epistolis viginti recens eritis ex bibliotheca Vaticana.

XLII. Solertissimi editionis hujus curatores cum epistolas quasdam ineditas Theophylacti nostri in bibliotheca Vaticana latere inaudissent, eas sibi procurandas omnino putarunt, ne ulla ex parte imminuta prodiret præsens editio. Voti compotes effecti fuere humanitate summa celeberrimi viri Josephi Evodii Assemani, ejusdem bibliothecæ præfecti, qui viginti epistolas ex pluribus collectas codicibus, atque optimo charactere exaratas huc misit, ut a nobis producerentur in lucem. Eas re ipsa fuisse a Theophylacto conscriptas, nullus esse videtur ambigendi locus; cum et diserte præferant Theophylacti nomen, et eundem stylum easdemque ferme res, quas aliae jam editæ, contineant. Quare nil dubito quominus futuræ sint Lectori gratissimæ. Peculiari tamen voluptate eum auguror afficiendum ex epistolis decima septima, decima octava, et decima nona, quæ eamdem continuare seriem videntur cum tricesima secunda ex editis a Meursio: ubi et Theophylactum perspicies auctoritatem suam in episcopum Triaditzæ exercentem, cum humanitate tamen, quæ Ecclesiæ antistitem decet, conjunctam. Ex secunda vero inscripta *Joanni Sebaste Augustæ fratri*, deprehendet, haud certum esse (ut aliqui putant) Theophylactum patria Constantinopolitanum fuisse. In ea siquidem *consanguineos et affines suos, qui in Euripo sunt*, principi viro commendans, non obscure significat, se quoque ex loco eodem, proindeque ex *Eubœa* oriundum esse; quod colligitur etiam ex versibus, quos Patavinus S. Justinæ codex vetustissimus continet; quosquo Latine redditos supra (tom. I, col. 137) apponendos ipse curavi. In aliis epistolis rudes agrestesque Bulgarorum mores, qui tum vigebant, graphicè lepideque descriptos a Theophylacto Lector offendet: qui et querulo seni hyperbolicis quandoque phrasibus cum hac in re, tum in aliis calamitatibus deplorandis utenti veniam, ut arbitror, dabit. Quoad primam vero altinet adnotare hic lubet, quod posteius impressionem accuratiore collatione deprehendi, nempe eam partem posteriorem facere epistolæ secundæ ex editis a Joanne Lami, quæ inscripta est *Magno domestico*. Animadverbenda vero est varians lectio unius vocis, quæ exstat in Lamiana editione: ubi pro *vixos, victoria*, quod legitur in prædicta prima epistola, inibi habetur *vixos, contentio*: quam lectionem alteri præferendam, imo solam veram esse puto: quippe quæ sensum multo meliorem aptioremque fundit. Cæterum etiam Lamiana editio ex illa alia corrigi et suppleri aliquatenus potest, ut conferenti patebit.

XLIII. An epistolæ aliæ ejusdem auctoris ineditæ adhuc latitent in bibliothecis, nobis plane incompertum. Hoç jure optimo asserere possumus, nulli parcitum esse labori, ut, si quæ essent, producerentur in lucem. Quare cum in librorum mss. catalogo bibliothecæ publicæ Augustanæ legissem, ibi codicem reperiri Theophylacti epistolas continentem,

(a) Ηας enim eo loci verba habeit: Τίς δ' ἂν μοι ἐπλήρωσα; *Quis mihi rhetorum adiunxerit chorum, ut illorum coryphæus factus, ut olim eram... una cum eis choream oratorium versolvam.*

carumque penultimam ut ineditam notari, confestim scripsi ad cl. virum ac dictæ bibliothecæ custodem diguissimum Gotfridum Heckingium, rogans ut de ea epistola notitiam inibi aliquam submitteret. At ille non modo absque mora perquam humane rescrispsit, sed ipsam etiam epistolam, de qua certior fieri exoptabam, accurate nitideque descriptam ad nos transmisit. Vix ea accepta deprehendi, non a Theophylacto Bulgarorum episcopo, sed ab alio Theophylacto fuisse conscriptam, cui *Sinocatae cognomen erat*; quique alias quamplures in suorum forte discipulorum usum (erat quippe professione *sophista*, seu præceptor rhetorices) elucubravit. Hanc utpote ineditam, et alioqui brevissimam, veniam lector optimus dabit, si velut parergon hoc loci apposuero una cum versione Latina in gratiam eorum qui ejusmodi studiis delectantur. Est vero :

Dæmodocus Antigono.

Si vitæ pignora Socrates non possidet, pædagogus filii tui non constituantur. *Pignora vitæ* intelligantur filii. Quem enim esse patrem natura docuit, hunc pædagogum esse, consentaneum est : quippe qui experientia novit generationis affectionem et amoris dolores.

Δαιμόδοκος Ἀντιγόνη.

Εἰ μὴ βίου Σωκράτης ἐνέχυρα κέχτηται, παιδαγωγὸς τοῦ σοῦ μὴ προχειρίζεσθω παιδός. Ἐρέχυρα δὲ βίου παιδές νοεῖσθωσαν. Οὐ γὰρ εἴναι πατέρα φύσις ἐδίδαξε, τούτον καὶ παιδαγωγὸν ἔστιν ἀξιόπιστον, πειραν μανθάνοντα καὶ γενέσεως σχέσιν καὶ στοργῆς ἀλληρόδυνας.

SECTIO XI.

De postrema parte homiliæ undecimæ, In resurrectionem.

XLIV. Quæ de hac postrema parte homiliæ Theophylacti dicenda hic mihi forent, in Dissertationis præviæ num. L jam præoccupata fuere. Quare hic solum admoneo, me quidquid ex historia Eusebii derivatum in eam est, eum ipsomet fonte contulisse, eoquæ mei exemplaris supplesse defectus, atque etiam variantes lectiones pauculas addidisse. Codex Cæsareo-Vindobonensis, unde hæc homiliæ undecimæ pars desumpta est, integrum continet *Homiliarium*, seu in totius anni Evangelia decerpitas ex variis Patribus homilias. Ex quo mihi valde verosimile fit, eum, qui prædictum concinnnavit *Homiliarium*, postrem hanc homiliæ undecimæ partem suo addidisse arbitratu, ut errorem vulgi in patria sua nimis forte vigentem de Joanne in vita adhuc superstite, omnino tolleret et eliminaret. Ideo autem nunc editur hæc homiliæ pars, quia constitutum nobis est, nihil in hac editione quod Theophylacti nomine inscriptum sit, præterire.

SECTIO XII.

De Commentario in Acta apostolorum ex bibliotheca Florentino-Medicea.

XLV. Theophylacti *Commentarius in Acta apostolorum* a Sifano editus adeo rarus evasit, ut cum editionis hujus curatores eum diu quæsivissent, invenire nullibi venalem potuerint. Quod si eum aliquando nacti sunt, ex Græcia dupli editionis hujus corpore commutandum receperunt. Interea dum jamdiu supervacançam eidem quomodolibet comparando navassent operam, deque exitu negotii hujus hærerent incerti, in eam sententiam ventum est, ut ejus apographum, qui in Florentino codice reperitur bibliothecæ Mediceo-Laurentianæ, quemque Theophylacto ascribit Montefalconius in sua *Bibliotheca bibliothecarum*, sibi procurandum existimarint, rati, eumdem omnino esse cum eo qui editus a Sifano est : atque adeo, quidquid demum accidisset, variantes saltem lectiones, atque etiam correctionum subsidia suppeditaturum. At non ita res cessit. Eo eni apographo Florentia nobis allato, primum turbati sumus nullam in eo invenientes epigraphen, qua Theophylacto Bulgarorum archiepiscopo ascriberetur, deinde eum nobis evolventibus nullum apparuit indicium, cur tribuendus Theophylacto esset : adeoque mirari cœpimus, a Montefalconio indubitanter fuisse Theophylacto adjudicatum. Tandem vix ulla superfuit dubitatio, eum esse ab legitimis Theophylacti operibus expungendum, cum inter aliorum nomina Patrum, que citantur in marginè, etiam semel Θεοφ., *Theoph.*, seu ut legendum videbatur, Θεοφύλακτος, *Theophylactus* occurrisset ; ac præseri postquam inspeximus verba ibidem allata exstare in Commentario edito a Sifano. Hinc enim plane consequens videbatur, opus, in quo Theophylactus ipse citatur, ejusque commentarius aliis aliorum Patrum

commentariis annumeratur, nullatenus ipsi esse adjudicandum. Verum hoc argumentum vim pene omnem amittere visum est, postquam ex Catena Oxoniensi (de qua superius) intellexi, expositionem illam Theodori Heracleensis esse, utpote qui diserte citatur pagina 58 ejus codicis, cuius exemplar, ut rei hujus certior fierem, postulavi et obtinui. Hinc enim suborta mihi suspicio est, oscitantia veteris aut recentioris amanuensis scriptum in codice Florentino, vel nostro exemplari fuisse Θεοφ., *Theoph.*, pro Θεοδ., *Theod.* Sed quomodounque res ista se habeat, ut certum puto, Montefalconium non alio nisi fundamento potuisse ad Commentarium hunc Theophylacto asserendum, quam quod, dum raptim illum evolveret, in aliqua inciderit loca continentia illud idem quod ante in Sifaniano Commentario perlegisset. Mihi saltem non aliud animo fundamentum occurrit. Id vero quam sit imbecillum in Commentariis, qui vel puram Catenæ rationem habent, vel ad illam proxime accedunt, quisquis facile intelligit.

XLVI. Verum si res ita se habet, cur igitur hic a nobis in lucem emittitur? Cur etiam Græce duntaxat? In lucem hic emitti respondeo, primum, quod viro sane doctissimo visus fuerit esse Theophylacti; neque certo aliquo perspicuoque argumento refelli possit isthæc opinio. 2. Quia æquum non censni, apographum istud omnino interire; quippe quod esse fortasse poterit alicui posteris usui, quemadmodum mihi non inutile fuit, ut Commentarii Vaticani (de quo dictum est supra) exemplar emendarem atque supplerem. Et quidem quoad ejus attinet usum, breviter patescam, quod mihi eum percurrenti venit in mentem: nimirum ex tribus hisce in *Acta apostolica* Commentariis, quos volumen istud complectitur (præsertim si Chrysostomi fontis omnium præcipui adnotationes addantur) perfectum confici posse, absolutumque in eadem *Acta* Commentarium; cum singuli cæteroquin haud parum procul sint a debita perfectione. Poterit igitur quispiam ex singulis ea quæ ad rem maxime faciunt, seligendi curam laboremque suscipere: quem forte egomet suscepisse, nisi aliæ, quibus distrahor, curæ et valetudinis imbecillitas inhibuissent. En igitur ratio, cur illum ediderim. Græce autem tantum edidi, quia ex una parte levissimum est fundamentum Commentarii hujus Theophylacto adjudicandi: ex altera vero expositiones ejus pleræque in alterutro ex iis, qui voluminis hujus initio impressi sunt, Sifaniano scilicet, et Vaticano, non modo quoad sensum, sed etiam quoad verba sæpen numero insunt. Hinc pretium operæ minime esse censui, novum hunc subire laborem, et aliquorum accessione foliorum nulla propemodum utilitate volumen hoc onerare.

XLVII. Quamvis autem Commentarium hunc Latine non verterim, non ideo tamen ab omni in eo edendo labore me absolvvi. Lacunas enim, quibus apographum frequenter habbat (præsertim sub ejus initium) explere pro viribus studui. Et initio quidem, ubi spissiores lacunæ erant, mihi in hanc rem incumbenti percommodum fuit Catenæ Oxoniensis in eadem *Acta* primum, quod habebam præ manibus, folium: cum ipsa quippe Catena apographum meum sic inibi convenire deprehendi, ut idem esse opus videretur, nisi ex postrema illius parte, atque ex duobus aliis, quæ mihi cernere licuit, ejus foliis omnino cognovissem, Catenam Oxoniensem multa complecti, quæ in Florentino Commentario desiderantur. Posterior iste fortasse excerptus est ex illa priore. Ad sarcendas vero, quæ occurrerent in progressu, lacunas alterutro ex Commentariis prædictis, Sifaniano scilicet, et Vaticano, sed omnium frequentissime magno Chrysostomo usus sum; et ea quidem felicitate, ut ex plurimis, quæ inerant antea, lacunis una tantum, vel altera inexpleta mihi remanserit. Verba a nobis addita ex signis, quibus uti in similibus solemus, Lector agnoscat. Ad calcem Commentarii, ne integra pagina omnino vacua remaneret, ab eo loco pag. 629, col. 2, Ἐστὶν οὖν δὲ τὰς χρόνος, rogatu typographi adjeci verba, quibus Catena Oxoniensis absolutitur. Neque id Lectori injundum fore consido: sic enim prædictæ Catenæ, quam præstantissimam appellat Fabricius in *Bibl. Græca*, initium tenebit et finem.

SECTIO XIII.

De Epistolis a Meursio editis, et a Lamio.

XLVIII. Forte mirabitur Lector, quod istæ epistolæ ab aliis viginti sejunctæ huic editioni fuerint insertæ, cum nemo non videat, naturalem ordinem postulasse ut conjunctim ederentur omnes. Consilii itaque nostri hanc rationem habeto. Principio fuerat

constitutum, ut viginti duntaxat Theophylacti epistolæ hoc in volumine sedem haberent, quæ nondum publicam lucem aspicerant; cum eæ tantum huic tertio volumini, quod ineditis Theophylacti operibus excipiendis destinatum in primis erat, explendo satis esse viderentur, adjectis tamen duobus operibus adhuc ineditis, quorum alterum Parisiis, alterum Florentia præstolabamur. Sed primum illud saepè promissum, nunquam perlatum ad nos est. Alterum quidem accepimus; sed illud perpendentibus nobis non suspicio duntaxat, sed certa persuasio insedit, ad Theophylactum nullatenus pertinere. Nos vero in errorem perduxerat, quæ apud Montefalconium legitur in *Biblioth. bibliothecarum t. I.*, pag. 35, immixta inscriptio, quæ sequitur: *Threnodia super beatæ memorie viro D. Theophylacto*. Scilicet ejusmodi titulus nos exerat in spem, *Threnodium*, de qua hic sermo, genus aliquod orationis funebris esse in Theophylactum jam mortuum, quæ huic volumini ea ratione inseri posset, quod aliqua ex gestis virtutibusque (ut in hujusmodi orationibus accidere solet) illius celebris archiepiscopi complectetur. At sola lectio epigraphes exemplaris ad nos transmissi ab omni omnino spe et præconcepsa nos opinione dejecit; ita enim se habet: Θρηνώδη ἐπὶ τῷ μαχαρίτῳ κύρῳ Θεοφυλάκτῳ τῷ Βελισσαρίῳ, *Lamentatio super felicis memorie viro domino Theophylacto Belissarito*. Porro vel ipsum *Belissariti* cognomen satis procul dubio fuisse, ut Theophylactum hunc a Bulgarorum archiepiscopo secerneremus, etiamsi quæ continentur in hac oratione lugubri aliquo modo fuisse ambigua. Sed et res in ipsa contentæ Theophylactum exhibent a nostro plane diversum: tota enim impenditur in deplorando immaturo juvenis cuiusdam nobilis interitu, qui cum generis nobilitate, tum virtutum ornamento præstabat: qui que dum Athenis studio operam daret, faucibus angina interclusis, migravit e vita, datis ante pluribus pietatis indicis. Eum igitur solum ex hoc opusculo fructum referre potuerunt curatores istiusce editionis, ut magis magisque perspectam omnibus testata:que redderent diligentiam, qua usi sunt, maximam in conquirendis undique, nulla sumptus ratione habita, operibus ad Theophylactum nostrum quomodolibet pertinentibus. Cum igitur hujus alteriusque defectu operis non pauca deessent folia ad præstitutam hujus voluminis molem, curatores prædicti, impressis jam epistolis viginti, et Græco Commentario insequente, consilium capessivere (ad alium tomum reservato opere, quod Parisiis præstolantur) adjiciendi etiam epistolas a Meursio et Lamio editas, ne tonus iste a quo brevior evaderet; si nulque celeritate summa curandi ipsius impressionem, ne eruditorum vota diutius fatigarentur. Hinc vero hoc solum incommodi accidit (quod enim ejusmodi epistolæ ab aliis sejunctæ prodeant, pro nihilo habendum esse a viris prudentibus puto) quod Marinerianæ versionis emendationem, quam aggredi ac persicere statim tempore constitueram, capto a curatoribus novo inopinatoque consilio, et re maxime properata, præstare non potuerim. At versionem illam tolerabilem ad minus esse, vel ex eo mihi persuadeo, quod Lamius, vir doctissimus, Græcique idiomaticus peritissimus, in celebri editione Meursiana, cui præest, eam colloquere non dubitarit. Nullam igitur in his edendis epistolis ipse operam posui, adeoque nihil de iisdem superest mihi dicendum. Et haec quoad singulas hujus voluminis partes. Nunc pauca de versione mea, additisque notis, antequam Præfationem absolvo, adjicere lubet.

XLI. Usus sum liberiore versionis genere; non quidem, ut eam redderem elegantiorem, sed ut clariorem magisque perspicuam. Etenim in ea semper sententia fui, eum haud perfecte fungi *interpretis* munere, qui accurate quidem verba transferre satagit, auctoris vero sensum obscurum relinquit. Hujus siquidem explicationem potissimum ad *interpretem* pertinere, patet vel ex eo quod ii etiam qui eujuspiam auctoris sensum tametsi in eadem lingua, clariorem reddunt, soleant *interpretes* appellari. Plerumque igitur in id tantummodo laboravi, ut sensum quem auctoris verba diligentius expensa continere censui, phrasi, quoad potui, clariore, verbisque æquivalentibus exhiberem. Sicubi vero auctoris mens minus certa explorataque mihi visa est, tum pressius hærere verbis consultius existimavi, acuto Lectori potestatem ut facerem ea ut sibi probabilius videretur interpretandi. In hujusmodi scopolos semel et iterum incidi dum verterem Epistolas, quæ mihi ubique difficiles, alicubi visæ sunt etiam satis obscuræ. Fortasse

Theophylactus in eis conscribendis clariore stylo usus non est, quia ad familiares et domesticos scribens, clarius sese explicare aut neglexit aut noluit. In variis tomis hujus operibus a me Latine redditis diversitatem aliquam in ipsa versione fortasse Lector offendet, ita ut modo magis, modo minus elaborata ei videatur atque expolita; quandoque etiam magis, quandoque minus Theophylacti verbis astricta. Cujus diversitatis eam causam esse sciat, quod ego non continenter, sed per varia temporis intervalla, adeoque et varia utens corporis valetudine, variisque curis plus minusve distentus, versiones hujusmodi elucubrarim: unde aliquam styli atque interpretationis diversitatem oriri necesse fuit. Quoad notas attinet, neverit Lector, me minime id muneris mihi sumpsisse, ut notis de more subjectis Theophylacti opera illustrarem: neque enim necesse id erat, neque per occupationes meas et corporis valetudinem praestare id mihi licuisset. Solum igitur notas alias operibus a me translatiis hac illaque aspersi, ubi vel major aliqua urge re necessitas videbatur, vel promptum omnino erat, quod adnotarem. Illud postremo loco monendum superest, sacrae Scripturæ textus juxta versionem Vulgatam attulisse me, ut Catholicorum qui ei assueti sunt, commodo praesertim inservirem; atque non Novi duntaxat, sed etiam Veteris Testamenti verba afferendo: licet Théophylactus, utpote Græcus auctor, quoad secundum, utatur versione Tōv LXX. Cum vero Vulgatæ verba adeo different a verbis per Theophylactum allatis, ut ejus fini minime consentanea vide-rentur, tunc pressius ea vertere necessarium omnino visum est.

L. Jam vero, lector optime, habes omnium, quæ tomus iste complectitur, operum laborisque a me in eo insumpti rationem. Quoad duplicum enim Indicem, Græcum unum, alterumque Latinum, quos postremo loco adjeci, nihil habeo, quod dicam, nisi me in eo spectasse delectum potius quam copiam. Nihil etiam de impressionis accurata correctione dicam; quippe quæ ad me non spectat, sed ad eum qui specimina corredit. Solum igitur nunc superest, ut te etiam atque etiam rogem, meum hunc qualemque laborem ut si probare omnino non possis, conatum saltem meum æquo gratoque animo excipere velis.

Nobilibus, generosis atque magnificis viris D. Marco et Joanni FUGGERIS fratribus, Antonii filiis, Kirchbergæ et Weissenhorni baronibus, etc., dominis suis charissimis et amicis summis, Laurentius SIFANUS, Prunsfeldius, J. U. Doctor, S. P. D.

Cum abhinc triennium, viri generosi, Arnoldus Bircomannus, Agrippinensis bibliopola, hoc opus scholiorum in Acta apostolica divi Lucæ, ex Austria a clarissimo viro D. Joanne Sambuco ad se missum, mihi exhibuisset: quod erat exemplar obsoletum, et compendio litterarum adeo intricatum atque obscuratum, ut ab admodum paucis Coloniae legi posset, mecum agere cœpit, ut susciperem ejus describendi laborem. Haud enim ignorabat me olim Lutetiarum ejusmodi describendis vetustis codicibus Græcis exercitatum, haud multum in lectione esse laboratum. Ego vero cum intelligerem eum opus illud Græce simul et Latine divulgare in animo habere, cupiebam quidem et illi pro amicitia morem gerere et publicæ utilitati consulere; sed deterrebat me cum scripturæ exilitas oculis inimica, tum exemplum minus emendatum, praesertim cum deesset aliud apographum unde corrigi hujus atque emendari vitia possent. Itaque, quanquam ægre, concessi tamen petenti, et rem suscepit: et cum vitandæ pestiferæ contagionis causa me in patriam ex urbe receperisse, apud Jacobum Panhusium abbatem cœnobii Stein-veldii, virum et litteris, et pietate, et prudentia ornatissimum, hoc opus haud sine maximo labore ac læsione oculorum descripsi: quod ubi transcriptum Bircomanno tradidi. Ille porro mecum agere cœpit, ut quod descripseram, etiam converterem in sermonem Latinum. Ego vero (quod haud ignorabam quantum opere mihi æstuandum atque sudandum esset in opere, cuius unum duntaxat extaret exemplum, idque multis in locis inutilum atque depravatum), aliquantis per cunctatus, tandem Ecclesiæ, in tam utili praesertim ac pio opere, jovandæ studio, atque etiam tolerabili a Bircomanno proposita conditione, rem aggressus sum: ac vix tandem absolvi. Nam sæpen numero, dum in loca multila atque corrupta incidebam, tædio laboris frequenter irriti, ac propemodum desperatione rei feliciter absolwendæ (cum nec semper otium esset), ab opere cessavi, quod plerumque etiam facere soleo, ubi mihi ipse non satisfacio: neo enim mihi persuadere possum, ab aliis probatum iri, quod mihi metipsi dispiceat. Itaque cum perpe-

tuum in convertendo morem servare soleo, ut non ante pergam opere instituto, quam prioris diei labores recognovero, et usque eo correxero, ut animo meo aliquo modo satisfiat. Ac quanquam mihi non ubique satisfecit (qui enim potuisse in iis locis, ubi corrupto penitus ac mutilato apographio conjecturas sequi necesse habui?), malui tamen re suscepta fidem meam liberare, nec hominum expectationem frustrari, et aliquid potius in parte operis, quod aliquando sarcitur, minus probari, quam totum opus diu desiderari. Habetis simul consilium meum in suscipienda re, et re suscepta, causam cur tam sero opus absolument atque perfectum prodeat in lucem. Cum igitur operi jam propemodum finis impositus esset, atque ego mecum deliberarem atque consultarem quem his laboribus meis potissimum deligerem patrum, amicis aliis alias, eosque amplissimos quidem viros, sed quibuscum mihi nulla propemodum notitia intercederet, proponentibus: ego cum ineptum et importunum esse judicabam, magnorum virorum eorumque ignotorum, et ad quos nullum quis aditum habeat, amicitias appetere, ac sese non modo serviliter, verum etiam impudenter insinuare: tum meæ naturæ atque ingenio videbam rem esse maxime adversam et inimicam. Atque haud ignorabam eos, quibus ignotis ejusmodi bonos habetur, non absque causa suspicari solere suam ab hominibus importunitis munificentiam atque liberalitatem sollicitari: sed si quis beneficio affectus animi sui gratitudinem declarare studeat, eum non modo non offendere, verum etiam laudem, si nihil aliud proficiat, ab hominibus ferre solere. Quæ cum animo agitarem, atque perplexus hærerem cui hos meos labores absque offensione atque obtrectatione cūjusquam dedicarem (non enim convenire nec expedire videbatur, librum absque patrono atque defensore judicium hominum subire, præsertim cujus auctor etiam nunc superesset: quippe cum vivi magis quam mortui invidiæ obnoxii simus et obtrectantibus opportuni), vos mihi in primis, ut par est, in mentem venistis, quibus non modo propter vetera, verum etiam ob recentia merita, imo vero propter perpetuam erga me beneficentiam atque liberalitatem, omnium longe plurimum deberem. Non me præterit, auribus vestris ingratam et injucundam esse immundicam ac nimiam liberalitatis vestræ prædicationem: verum date, quæso, hanc veniam mihi, cui nihil unquam petenti denegasti, sed plurima non petenti tribuisti, ut summatim saltem in me collata beneficia vestra percurram. Nam patris vestri, amplissimi atque optimi viri, in me summa collata beneficia, alio loco abunde satis commemoravi, quo vita defuncto, vos non modo facultatum et opum illius hæredes exististis, verum etiam virtutum et liberalitatis in primis imitatores suis: quæ tanta exstitit erga me, ut illius mortui liberalitatem atque munificentiam haud magnopere desiderarim. Nam, ut superiora præteream, quæ frequentia atque ingentia fuerunt, primum vos ante biennium, cum in hoc opere versarer, nihil tale non modo petenti, verum etiam ne cogitanti quidem bonam pecuniaë summam mihi suppeditari ac subministrari curastis: dcinde, cum iam liberalitatem vestram citius fatigatam esse suspicatus fuisset, quam aliquid ejusmodi sperare, nedum petere, ausus essenti, ante paucos menses præteritos æque magna atque biennio ante me summa pecuniaë donasti. Quo beneficio tempore opportunissimo a vobis accepto, cum videlicet deliberarem quem potissimum huic partui meo tutorem ac defensorem pararem, omnis dubitatio cunctatioque mihi propemodum exempta est: nam restabat etiam nunc scrupulus unus. Quoniam etiam sciebam, quo minus appetitis, eo plures vobis honores deferri, ac multos homines doctos vobis suos labores atque lucubrationes dedicasse, subverebar ne animos vestros talibus epulis saliatos atque repletos intempestiva benevolentia offendarem citius quam hoc genere officii gratiam a vobis inirem. Sed tamen cum liber absque patrono omnino non divulgandus, nec hominum judicio objiciendus esse videretur, et non satis pie nec recte me facturum esse judicare, si vobis præteritis alios mihi patronos quererem (non enim cæterorum hominum eadem quæ vestra sunt iudicia) malui in hanc partem peccare, quam cuiquam minus prudenti non satis gratus videri. Non enim video nec sperare possum fore aliquando tempus, quo alio officii genere atque hoc, vestra beneficia remunerari possim, quippe cum nihil mihi suppetat præter voluntatem. Huc accedit quod videbam haud facile alios ex numero amicorum præter vos me reperire posse, qui cum propter utriusque linguæ peritiam haud vulgarem optime de hujusmodi scriptis judicare possent, tum candide atque sincere judicaturi essent. Quoniam a vobis pro vestra in me perpetua ac maxima benevolentia majorem in modum peto quæsoque, ut hunc parvum et exiguum partum, quem vobis in clientelam et fidem commendando, ab invidiis omni ope tueri, a calumniatoribus et obtrectatoribus omnibus viribus defendere velitis: qui si a vobis dignus judicatus fuerit quem amplectamini, quem in familiam vestram recipiatis atque soveatis, si hominibus piis et studiosis aliquando utilis fuerit, nihil mihi istic vindicabo, in vos omnes meum jus transfero, quorum opibus adjutus et sustentatus, hunc scutum produxi: qui sicubi deformior minusve perfectus et in aliqua parte sui mutilus ac depravatus apparuerit, hoc partim vitiis matris Græcæ, quæ mihi haud incorrupta conciliata est, attribuitote: partim meæ inbecillitati assignatote, a quo, superante malo vires et ingenium artificis, omnia corrigi et emendari non potuerunt. Nam si quis iniquior et malignior judex hæc, quæ de matris Græcæ vitiis dico, minus sincera atque integra fide a me proferri suspicabitur, producam eorum quæ dico locupletissimum testem, clarissimum doctissimumque virum D. Joannem Sambucum Pannonium: in ejus enim potestate matris istius parentes sunt, et clarissima,

gravissima firmissimaque exstant eorum, quæ dice, signa atque documenta. Hæc vos idcirco monendos esse judicavi, ut instructiores sitis adversus eos qui istum scutum voluerint impugnare, nam quantum in me fuit, nulli nec labori nec diligentia in eo singendo atque formando unquam peperei. Quid præstiterim quidve assecutus sim, quoniam exstant documenta Græce atque Latine, atque adeo ceterorum hominum utriusque linguae peritorum, si vitiorum modo memoratae inatis Græcae rationem habucritis, judicio permitto.

Quod attinet ad rationem temporum, quibus vixerit Theophylactus Bulgariæ archiepiscopus, nondum mihi satis constare potuit: ut enim conjicere possum, plures hoc nomine fuerunt. Nam Nicephorus, *Ecclesiastica Historia lib. xiv, cap. 39*, ubi de translatione aliquot episcoporum agit, Basilio Porphyrogenita Constantinopi imperante, Theophylactum quemdam Sebastiæ episcopum Rosiam translatum esse scribit. Wilhelmus Lindanus, sacræ theologiæ professor Lovaniensis, in chronologia quam ad frontem suæ *Panoplia* apposuit, Theophylactum quemdam, quem in illa sua *Panoplia* inter cæteros auctorem seculus sit, anno a nativitate Domini septingentesimo vixisse significat, sed eûus civitatis episcopus fuerit, non adjicit. Est autem verisimile, quoniam nullius alterius, quod eidem sciâ, scripta exstant, hunc archiepiscopum Bulgariæ ab illo significari, quem etiam Erasmus Chrysostomi abbreviatorem esse dixit, et titulus hujus operis hoc præ se fert. Nam non solum ex Joanne Chrysostomo, verum etiam ex Basilio, Cyrillo, Severo, et nonnullis aliis, quæ ad propositum et rem institutam pertinere viderentur, desumpsit et in unum corpus contraxit: quâm rem non modo genus dicendi, si quis animum attendat, verum etiam nomina auctorum in margine annotata significant atque declarant. Joannes OEcolampadius, in præfatione quam apposuit Theophylacti quatuor Evangeliorum explicationibus ab sese conversis, nihil aliud quam illum inter Græcos theologos recentiorem suis significat, sed haud falsis eum laudibus ornat, quas si quis requirit, ne ab aliis bene dicta mihi cum fastidio legentium repetere necesse sit, illinc petat, atque etiam ex præfatione Nicolai Beraldi, quæ præposita est Commentariis illius in *Epistolas divi Pauli*, a Christophoro Porsena, Romano, in Latinum sermonem conversis: qui (quod præterire non possum) « Unum hoc, inquit, satis constat, in his Commentariis pia esse omnia et orthodoxa longeque ab iis dissidentia quæ theologorum vulgus quotidie magno supercilio indoctœ plebis auribus inculcat. Ubique enim apostolicum pectus non modo explicat operis hujus auctor, sed etiam resert, sapit ac spirat, id quod quam paucis merito tribuendum sit, facile intelliget, qui novitios theologos antiquis illis, cum Latinis tum Græcis, composuerit. » Hæc Beraldus. OEcolampadius prolixius ac singulatim Theophylacti virtutes persequitur atque recenset. Christophorus Porsena, in sua Præfatione ad Sextum IV pontificem Romanum, Theophylacti temporum nullam facit mentionem. Misit ad nos D. Joannes Sambucus orationem Græcam hac inscriptione: Θεοφύλακτου λόγος εἰς τὸν αὐτοκράτορα κύριον Ἀλέξιον τὸν Κομνηνόν. Quod si is est noster Theophylactus, nempe archiepiscopus Bulgariæ, jam non amplius dubium esse potest quo tempore vixerit. Nihil aliud ego neque de vita neque de temporibus hujus nostri Theophylacti diligenter scrutando atque inquirendo potui invenire. Quod reliquum est, vos etiam atque etiam rogo ac vehementer peto, ut hoc exiguum atque adeo tenuissimum munusculum, vobis licet indignum vestrisque in me summis beneficiis ac meritis impar, æqui tamen facere bonique consulere, et ut ab animi benevolentia atque gratitudine profectum, hilari vultu lætaque fronte accipere velitis. Illoc si a vobis consecutus fuero, abunde satis magnos laborum me fructus cepisse existimabo. Bene valete, viri amplissimi.

Ex monasterio Steinweldio xii Kalendas Sep:embris, anno Domini 1567.

Clarissimo excellentissimoque viro, D. Joanni SAMBUCO, Pannonio, Cæsareæ Majestatis medico et historiographo, Laurentius SIFANUS, Prunsfeldius, J. U. Doctor, S. P. D.

En prodit tandem in publicum, vir clarissime, Theophylactus tuus Græcus a me factus Latinus: tuum dico, quo careremus, nisi tu quod separatim habere tibi proprium licet, commune ac publicum bonum esse maluisses. Causa cur tam sero prodecat, ut etiam librarii culpam recipiam in me, hæc est, quod dum ille de me Latine, ego de illo Græce discere nitebamur, ubi alter alterum minus intelligebamus, cum interpres utrique decesset, atque haud incorruptis ministris uteremur, conjecturis quibus alter alterius sensa assequeremur, multis in locis uti habuimus necesse. Cujus rei quoniam clara documenta sunt in promptu, ne inepta prolixitate verborum typographo festinanti sim in mora, te etiam atque etiam rego, ut hæc ipsa quæ dico documenta scrutando atque examinando, æquum te mihi judicem atque faventes præbere, et istam operam quam præstili æqui bonique facere velis. Quod reliquum est, magnas tibi et agimus et habemus gratias, qui istud mancipium publicæ utilitatis inservire, quam domi privatum

habere maluisti: ac te hortamur, ut deinceps macta ista virtute sis, et ea quæ etiam nunc penes te habes ejusdem generis, atque etiam diversæ nationis mancipia manumittere ac bono publico dicare velis. Illud quod pene præterieram, te admonitum velim, me in iis locis, ubi lectio scripti exempli prorsus non tolerari nec excusari posse videbatur, ad marginem e regione posuisse illam ipsam lectionem quam correi, adjecto videlicet verbo *habetur aut habebatur*: ut si (quod alicubi fieri potuit) errassem, lectoris judicium integrum esset, utram lectionem sequi mallet. Sed ubi dubitavi de lectione (scis enim unico me duntaxat tuo usum esse apographo), ibi in margine apposui aliam lectionem, quam conjecturas secutus veram esse aut esse debere puto, adjecta videlicet dictione ισως. Atque hoc ut admonerem studices, quibus ea facultas est, ut adhibitis correctioribus exemplaribus, ipsi sibi juxta ac reipublicæ consulari in istiusmodi locis, ubi hoc ad intelligendum melius explicationem Theophylacti conducere videbatur, in scholis repetivi verba divi Lucae, atque etiam iterata inserui exemplari Graeco; quod collatione facta cum tuo manuscripto propemodum necessarium fuisse videbis in multis locis, quæ a minus prudenti lectore parum intellecta præteriri potuissent.

Bene vale. Raptim ex monasterio Steinweldio x Kalendas Septembbris, anno Domini 1567.

In Theophylacti in Acta apostolorum Explicationes a Laurentio Sifano Latine factas,
Petri Kempensis Epigramma.

Betula cur geminos diffundit vertice ramos,
Quæ viret his scriptis, docte Sifane, tuis?
Quorum hos populeis docta insitione videmus,
Atque illos lauri luxuriare cornis.
Necnon Argolicos simili ambitione lepores,
Ambas spirare et Ausonias Veneres.
Esse quid hoc dicam? nunquid tua scripta columnis
Grais et Latiis discriminata nitent?
Quæsis satis ostendis lingua tibi gloria quanta,
Dum versas Latio Graia scripta stylo.
An potius quæ pressa diu latuere sub alto,
Nomina neglectu, et squalidiore situ,
Incepere tuis tandem juvenescere chartis,
Et fieri voto splendidiora tuo?
Scriptaque Grajungenis tantum celebrata Lycæis

Permitis cœlo liberiore frui?
Et Latii spirare fidem, Latiumque nitorem
Dum subit cultus lingua Pelasga novos?
Cum Herculeus labor hic, pietas et Apolline digna,
Magna venit meritis gratia danda tuis.
Propterea ipse suas Tirynthius explicat umbras,
Implicet ut meritum lecta corona caput.
Καὶ σοῦ, Λαυρέντι, χροτάζους περίδησεν Ἀπόλλων
Κοριχίοις δάφνης πλέγμασι χρυσοχόμου,
Ἴσον δὲ ἀμφοτέρων σφῆῃ, γλώττῃ τ' ὑπερέχεις.
Hoc pretium studii vigilatorumque laborum,
Hic studiis partus te comitatur honos.
Te merito hæc igitur comitatur gloria lauri,
Famaque per nullos interitura dies.

LAURENTII SIFANI ADMONITIUNCULA AD LECTOREM.

Admonendus Lector, ubi diversa in margine translatio apposita est, per V. Vulgatam versionem significari: diversam ab hoc meam esse. Quod attinet ad diversam lectionem Graecam, ubi in margine appositum est, habeatur aut habetur, illic a me correctam esse procul dubio corruptam in manuscripto lectionem; sed ubi a scriptum est ad Graecam in margine positam diversam lectionem, ισως, id est, forsitan, ibi me conjecturis usum ita legendum esse putare.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΒΙΒΛΟΥ ΤΩΝ ΠΡΑΞΕΩΝ

ΣΥΝ ΤΟΙΣ ΚΕΦΑΛΑΙΟΙΣ ΑΥΤΩΝ.

ARGUMENTUM LIBRI ACTORUM

UNA CUM CAPITULIS EORUM.

Acta apostolorum liber hic vocatur, quoniam simul continet acta apostolorum: qui autem hæc

πράξεις ἀποστόλων τὸ βιβλίον καλεῖται,, ἐπειδὴ τὰς πράξεις ὅμοι τῶν ἀποστόλων περιέχει. Οὐ δὲ

διηγούμενος ταῦτα, ἐστὶ Λουκᾶς ὁ εὐαγγελιστής, ὁ καὶ τὸ βιβλίον συγγράφων· Ἀντιοχεὺς γάρ οὗτος ὅπαρχων τὸ γένος, λατρός τε τὴν ἐπιστήμην, συναπεδήμεις γάρ¹ τοῖς τε δίλεις ἀποστόλοις, καὶ μάλιστα τῷ Παύλῳ, καὶ εἰδὼς ἀκριβῶς γράψει. Διηγεῖται δὲ ἐν αὐτῷ, πῶς ὅγγελοις ὑπολαβόνται ἀνελήφθη ὁ Κύριος. Καὶ τὴν τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἔχουσιν γενομένην ἐν τῇ Πεντεκοστῇ ἐπὶ τοὺς ἀποστόλους² καὶ πάντας τοὺς τότε παρόντας· τὴν τε κατάστασιν τοῦ Ματθία³ ἀντὶ Ἰούδα τοῦ προδότου· καὶ τὴν κατάστασιν τῶν ἐπτὰ Διακόνων· καὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Παύλου· καὶ ὅσα ἐπαύθη· καὶ ὅσα οἱ ἀπόστολοι διὰ προσευχῆς καὶ τῆς εἰς αὐτὸν τὴν Χριστὸν πίστεως ἐθυματούργησαν. Καὶ τέλος τὴν εἰς Τρώμην ἀποδημίσαν αὐτοῦ. Τῶν δὲ ἀποστόλων τὰς πρᾶξεις, καὶ τὰ σημεῖα τὰ παρ' αὐτῶν γενόμενα διηγεῖται Λουκᾶς· καὶ ἔστιν δὲ καὶ ἐξηγεῖται σημεῖα ταῦτα.

α'. Πέτρος καὶ Ἰωάννης ἐθεράπευσαν ἐν τῷ ὄνδρι τοῦ Κυρίου τὸν ἐκ γεννητῆς χωλὸν, τὸν ἐν τῇ Ὄρατῇ πύλῃ καθήμενον.

β'. Πέτρος· Ἀνανίαν καὶ Σαπφείραν τὴν γυναικαν αὐτοῦ ἡλεγχεὶ νοσφισαμένους ἀπὸ τῆς ἐπαγγελίας τῆς εἰς Θεόν· καὶ γεγόνασι παραχρῆμα νεκροί.

γ'. Πέτρος τὸν παράλυτον Ἐνέαν⁴ ἀνέστησεν.

δ'. Πέτρος ἐν Ἰόπηῃ τὴν ἀποθανοῦσαν νεκράν Δορκάδαν εὑξάμενος ἤγειρε.

ε'. Πέτρος τὸ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καθιέμενον σκεῦος πλήρες παντὸς ζώου ἐνέργεια.

ζ'. Πέτρον ἡ σκιὰ ἐρχομένη ἐπὶ τοὺς ἀσθενοῦντας, ἐθεράπευεν αὐτούς.

η'. Πέτρος τηρούμενος καὶ δεδεμένος ἐν τῇ φυλακῇ, ὑπὸ ἀγγέλου ἀπελύθη, μή εἰδότων τῶν στρατιῶν· καὶ Ἡρώδης σκωληκόρωτος γενόμενος ἔξεψυξε.

η'. Στέφανος ἐποιεὶ τέρατα καὶ σημεια.

θ'. Φίλιππος ἐν Σαμαρίᾳ πολλὰ πνεύματα ἐξέβαλε· καὶ χωλὸν καὶ παραλελυμένοι ἐθεραπεύθησαν ὑπὸ αὐτοῦ.

ι'. Παῦλος· Ἐγγίζων τῇ Δαμασκῷ, εἶδεν ὄπτασιαν, καὶ εὐθὺς γέγονεν εὐαγγελιστής.

ια'. Οἱ αὐτὸς Φίλιππος τὸν εὐνοῦχον ὑπῆντησεν ἀναγνώσκοντα καὶ ἐθάπτεσε.

ιβ'. Παῦλος ἐν Λύστροις χωλὸν ἐκ γεννητῆς ὄντα ἐθεράπευσεν ἐν τῷ ὄνδρι τοῦ Κυρίου.

ιγ'. Παῦλος ἀπὸ ὄπτασίας εἰς Μακεδονίαν ἐκλήθη.

ιδ'. Παῦλος γυναικαν τὴν ἔχουσαν πνεῦμα Πύθωνος ἐκαθάρισεν⁵ ἐν Φιλίπποις.

ιε'. Παῦλος καὶ Σίλας εἰς φυλακὴν ἐβλήθησαν· καὶ ἡσφαλισμένους εἰχον τοὺς πόδας ἐν τῷ ξύλῳ. Ἐν δὲ τῷ μεσονυκτικῷ σεισμὸς γέγονε· καὶ λέλυνται αὐτῶν τὰ δεσμά.

ις'. Ἀπὸ τοῦ χρωτὸς Παύλου ἀπέφερον σουδάρια

A exponit, Lucas est evangelista, qui et librum composuit. Ille enim patria Antiochenus, arte medie cursus, peregrinabatur tum una cum ceteris apostolis, tum maximam partem una cum Paulo: atque ea scribit, quae plene comperta habebat. Narrat autem in eo, quemadmodum, angelis suscipientibus, Dominus assumptus est: et ut Spiritus sanctus in die Pentecostes, cum super apostolos, tum super omnes, qui tunc aderant, effusus sit: adhac ut Matthias in locum Iudee proditoris substitutus sit; describit item creationem septem diaconorum, et electionem Pauli, quae passus sit: præterea miracula, quae per orationem et fidem in Christum apostoli fecerunt, et ut tandem Paulus Romanum per venerit. Apostolorum autem acta, et signa ab iis facta, Lucas exponit. Signa vero, quae ab illo narrantur, sunt haec:

1. Petrus et Joannes per nomen Domini, eum, qui claudus natus ad portam Puteulam sedebat (mendicans), curaverunt.

2. Petrus Ananian et Sappheiran ejus uxorem de pretio, quod Deo promiserat, seposuisse convicit, et e vestigio mortui sunt.

3. Petrus Ænean, qui paralysi laborabat, excitavit.

4. Petrus Joppæ vita defunctam Dorcada per orationem a morte excitavit.

5. Petrus vidit vas, quod refertum omni genere animalium de celo demittebatur.

C 6. Petri umbra, si ad agrotantes pertineret, eos sanabat.

7. Petrus cum vincitus in carcere asservaretur, insciis militibus, ab angelo solitus et dimissus est· et Herodes a vermis erosus exspiravit.

8. Stephanus prodiga atque miracula faciebat.

9. Philippus (Diaconus) in Samaria multos spiritus ejecit. Claudi item ac paralyticis ab eo curati sunt.

D 10. Paulus appropinquans Damasco, vidit visionem, et statim factus est Evangelii prædicator.

11. Idem Philippus obviam processit eunuchio, cuique baptizavit.

12. Paulus Lystris per nomen Domini claudum natum curavit.

13. Paulus per visionem in Macedoniam vocatus est.

14. Paulus mulierem habentem spiritum Pythonis Philippis curavit.

15. Paulus et Silas in carcerem conjecti, eorumque pedes ligno constricti erant: nocte vero media terræmotus factus est, et eorum vincula soluta fuerunt.

16. A corpore Pauli deferabant sudaria super

Variæ lectiones.

¹ locus videtur corruptus. ² τῶν ἀκοστόλων habebatur. ³ Μαθίας habebatur. ⁴ Αλέκαν et Αιγαίαν, habebatur in excusis. ⁵ ἐκαθαρίσεν, erat.

ægrotos, et dæmoniis correptos : quo facto cura- A ἐπὶ τοὺς ἀσθενοῦντας καὶ δαιμονιῶντας καὶ ἰθερά-
bantur.

17. Paulus Troade de fenestra delapsum et mor- tuum Eutychum excitavit, dicens : Anima ejus in eo est.

18. Paulus in Cypro increpuit Elyman magum : atque ipse magus cæcus evasit.

19. Paulus dum Romanum navigaret, tempestate jactatus est, et ipse, et omnes, qui erant in navi ad dies et noctes quatuordecim. Omnibus autem mortem expectantibus, cum Dominus Paulo astaret, dixit ei : Propter te vitam his concessi : et salvi evaserunt omnes.

20. Egressum Paulum e navi, vipera momordit, atque omnes putabant fore ut moreretur : ut autem mansit integer et incolunis, putabant eum esse deum.

21. Principem insulæ Publum dysenteria corruptum, impositis manibus Paulus sanavit : multos item alios ægrotos curavit.

Peregrinationes sancti Pauli apostoli.

Ab Damasco exorsus est, et ascendit Hierosolymam : inde Tarsum : atque illinc Antiochiam et rursus iterum Hierosolymam profectus est : et rursus iterum Antiochiam : atque illinc una cum Barnaba destinatus apostolatui, descendit Seleuciam : deinde in Cyprus : ubi et Paulus cœpit vocari : post hæc Pergam, et Antiochianam Pisidiæ : deinde Iconium et Lystram et Derbam Lycaoniæ : postea in Pamphyliam : deinde rursus Pergam : postea Attaliam : deinde rursus tertium Antiochiam Syriæ : postea rursus tertium Hierosolymam propter circumcisionem : deinde rursus quartum Antiochiam : postea peragravat Syriam et Ciliciam : deinde rursus iterum Derbam et Lystram : ubi Timotheum circumcidit : posthæc profectus est in Phrygiæ et Galatiæ regionem : deinde in Mysiam : postea Troadem : atque illinc Neapolim : deinde Philippopolis Macedoniam urbem : postea, peragrata Amphipoli et Apollonia, venit Thessalonicam : deinde Berrhoeam et Athenas : postea Corinthum et Ephesus : inde Cæsaream : posthæc iterum Antiochiam Pisidiæ : unde in Galaticam regionem et Phrygiæ : posthæc iterum reversus est Ephesum. Deinde, peragrata Macedonia, venit in Græciam ; atque inde peragrata Macedonia, iterum reversus est l'philippus, a Philippis Troadem rursus profectus est : ubi etiam Eutychum lapsum excitavit : deinde Asson proiectus est et Mitylenen ; mox ad loca sita e regione Chii : postea Samum : atque inde Miletum. Unde, accersitis ad sc Ephesiis, sermocinatus est ac valedixit : postea venit in Coum : mox Rhodum : inde Patara deinde Tyrum : postea Ptolemaida : atque inde Cæsaream : unde rursus quartum ascendit Hierosolymam.

Variæ lectiones et notæ.

* Ισ. εἰς Ῥώμην. * γρ. ἀνῆλθεν. * ἀλλαχοῦ προστίθεται τὸ εἰτα. * γρ. τῆς Λυκαονίας. * προστίθηται ἀλλαχοῦ, εἰτα, διῆλθε τὴν Συρίαν κατὰ (Ισ. κατ.) τὴν Κιλικίαν. ¹¹ Additū hæc sunt in excuso : ἥλθεν εἰς Ἰλλάδα καὶ κακεῖθεν διελθὼν τὴν Μαχεδονίαν. ¹² Φιλίπποις, habebatur. ¹³ γρ. εἰς τὰ ἀντικρύ. ¹⁴ γρ. μεταπεμψόμενος.

εζ'. Παῦλος ; ἐν Τρωάδι πεσόντα Εὐτυχον ἀπὸ τῆς Θυρίδος, καὶ ἀποθανόντα ἡγειρε λέγων Ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἔν αὐτῷ ἐστι.

εη'. Παῦλος ; ἐν Κύπρῳ ἐπεικήσει τῷ μάγῳ Ἐλύμῳ : καὶ ἐγένετο τυφλὸς αὐτὸς ὁ μάγος.

εη'. Παῦλος ὡς ἐπλεεν ἐν Ῥώμῃ ⁶, ἔχειμάσθησαν αὐτὸς τε καὶ πάντες οἱ ἐν τῷ πλοιῳ ἐπὶ νυχθῆμερα ιδ. Πάντων δὲ προσδοκώντων ἀποθανεῖν, ἐπιστάς ὁ Κύριος εἰπεναύτῳ τῷ Παῦλῳ, ὅτι Διὰ σὲ κεχάρισμε τούτοις τὸ ζῆν καὶ ἐσώθησαν πάντες.

εη'. Ἐξελθόντα τὸν Παῦλον ἀπὸ τοῦ πλοίου, ἔχις ἔδακε καὶ οἱ μὲν πάντες ἐνόμιζον αὐτὸν γίνεσθαι Β νεκρόν. Ω; δὲ ἀπαθῆς ἔμεινεν, ἐνόμισαν αὐτὸν εἰναι θεόν.

εη'. Τὸν πρῶτον Πούπλιον ἐν τῇ νήσῳ δυσεντερίᾳ συνεχόμενον, χειροθετήσας, λάσασο ὁ Παῦλος : καὶ ἀλλούς πολλούς ἀσθενοῦντας ἐθεράπευσεν.

Περιοδοι τοῦ ἀγίου ἀποστόλου Παύλου.

Απὸ Δαμασκοῦ ἥρξατο, καὶ ἥλθεν ⁷ εἰς Ἱερουσαλήμ : ἔκειθεν εἰς Ταρσόν : κακεῖθεν εἰς Ἀντιόχειαν, καὶ πάλιν δεύτερον εἰς Ἱερουσαλήμ : καὶ πάλιν δεύτερον εἰς Ἀντιόχειαν, κακεῖθεν ἀφορισθεὶς μετὰ Βαρνάδα εἰς τὴν ἀποστολὴν, κατῆλθεν εἰς Σελεύκειαν : εἰτα εἰς Κύπρον : ἐνθα καὶ Παῦλος ἥρξατο καλεῖσθαι : εἰτα εἰς Πέργην ⁸ : εἰς Ἀντιόχειαν τῇς Πισιδίας : εἰτα εἰς Ἰκόνιον : εἰτα εἰς Λύστραν καὶ Δέρβην ⁹ καὶ Λυκαονίαν ¹⁰ : εἰτα εἰς Παμφυλίαν : εἰτα πάλιν εἰς Πέργην : εἰτα εἰς Ἀττάλιαν : εἰτα πάλιν τρίτον εἰς Ἀντιόχειαν τῆς Συρίας : εἰτα πάλιν τρίτον εἰς Ἱερουσαλήμ, διὰ τὴν περιτομὴν. Εἰτα πάλιν τέταρτον εἰς Ἀντιόχειαν. ¹⁰ Εἰτα πάλιν δεύτερον εἰς Δέρβην καὶ Λύστραν : ἐνθα τὸν Τιμόθεον περιέτεμεν : εἰτα εἰς τὴν Φρυγίαν καὶ Γαλατικὴν χώραν : εἰτα εἰς Μυσίαν : εἰτα εἰς Τρωάδα : κακεῖθεν εἰς Νεάπολιν : εἰτα εἰς Φιλίππους τῆς Μαχεδονίας : εἰτα, διελθὼν τὴν Ἀμφίπολιν καὶ τὴν Ἀπολλωνίαν, ἥλθεν εἰς Θεσσαλονίκην : εἰτα εἰς Βέρροιαν, εἰτα εἰς Ἀθήνας : εἰτα εἰς Κόρινθον : εἰτα εἰς Ἐφέσον : εἰτα εἰς Καισάρειαν : εἰτα δεύτερον εἰς Ἀντιόχειαν τῆς Πισιδίας : εἰτα εἰς τὴν Γαλατικὴν χώραν καὶ Φρυγίαν : εἰτα πάλιν δεύτερον εἰς Ἐφέσον : εἰτα, διελθὼν τὴν Μαχεδονίαν, ¹¹ ἥλθε πάλιν δεύτερον εἰς Φιλίππους. Καὶ ἀπὸ Φιλίππων ¹² πάλιν εἰς Τρωάδα : ἐνθα καὶ τὸν Εὐτυχον ἡγειρε πεσόντα : εἰτα εἰς τὴν Ασσον : εἰτα εἰς Μιτυγήν : εἰτα ¹³ ἀντικρὺ Χίου. Εἰτα εἰς Σάμον, κακεῖθεν εἰς Μήλητον : ἔκειθεν, εἰσπεμφάμενος ¹⁴ τοὺς ἐν Ἐφέσῳ, ὡμήλησεν αὐτοῖς : εἰτα εἰς Χῶν : εἰτα εἰς Ρόδον : κακεῖθεν εἰς Πάταρα : κακεῖθεν εἰς Τύρον : εἰτα εἰς Πτολεμαΐδα : κακεῖθεν εἰς Καισάρειαν : κακεῖθεν πάλιν τέταρτον ἀνῆλθεν εἰς Ἱερουσαλήμ : κακεῖθεν παρεπέμφθεις εἰς

Καισάρειαν. Καὶ λοιπὸν δέσμιος ἐπὶ Ῥώμην. Οὕτως¹⁵ ἀπὸ Καισαρείας ἤλθεν εἰς Σιδῶνα· κἀκεῖθεν εἰς Μύρα τῆς Λυκίας· εἰτα εἰς Κνίδον· κἀκεῖθεν πολλὰ πεπλῶν ἤλθεν εἰς τὴν νῆσον. Ἐνθα δὲ ἔχιδνα καθήψατο τῆς χειρὸς αὐτοῦ καὶ ἐμεινεν ἀδλαβῆς· εἰτα εἰς Συρακούσας· εἰτα εἰς Ῥήγιον τῆς Καλαβρίας· εἰτα εἰς Ποτιδίους· κἀκεῖθεν πεζὸς ἀνῆλθεν εἰς Ῥώμην, ἀπεντησάντων αὐτῷ τῶν ἀδελφῶν εἰς Ἀππίου φόρον καὶ τριῶν Ταβερνῶν¹⁶. Καὶ λοιπὸν εἰτελθών εἰς Ῥώμην, καὶ διδάξας χρόνον ἴκανὸν, ὑστερον ἐν αὐτῇ τῇ Ῥώμῃ ἐμαρτύρησεν, αὐτόθι τὸν ἄγιον τὸν καλὸν ἀγωνισάμενος. Ῥώμακοι δὲ περικαλλέσιν οἵκοις καὶ βρισιλείσις τὰ λείψανα τούτου καθήρξαντες¹⁷ ἐπέτειον αὐτῷ ἡμέραν μνήμης πανηγυρίζουσι τὴν πρὸ τριῶν Καλανῶν Ἰουλίων¹⁸. Πολλὰς δὲ καὶ πρὸ τούτου ἡδη παραινέσις ὑπὲρ τοῦ βίου καὶ ἀρετῆς δι μακάριος ἐποιήσατο, καὶ πολλὰ περὶ τῶν πρακτέων τοῖς ἀνθρώποις εἰσηγήσατο. Ἐτι δὲ δλως καὶ διὰ τῆς ὑφῆς τῶν δεκατεσσάρων Ἐπιστολῶν αὐτοῦ τὴν δότην ἀνθρώποις διέγραψε πολιτείαν.

A mam : atque inde Cæsaream, ac deinceps Romam vinctus transmissus est. Ita a Cæsarea venit Sideronem : atque inde Myra Lyciæ urbem : mox in Cnidum : atque inde multa passus, venit in insulam, ubi viperæ manum ejus invasit, et mansit integer et incolumis. Postea venit Syracusas : deinde Rhegium Calabriæ urbem : deinceps Puteolos : atque inde pedes Romam ascendit, obviam ei progressis fratribus ad Appii usque forum et tres Tabernas : ac deinceps Romam ingressus, cum multo tempore docuisset in ipsa urbe Roma, martyrium subiit, et inibi pulchrum illud certamen peregit. Romani autem reliquias ejus præpulchra æde atque basilica cinxerunt, memoriam ejus et martyrii ferias, tertio Kalendas Julias, nempe sexto mense Iunii anni celebrantes. Sed jam antea quoque beatus ille multas pro vita honestate atque virtute composuerat admonitiones, ac de officiis multa edidit hominibus præcepta : præterea vero summatum etiam per contextum suarum quatuordecim Epistolarum, totam hominibus vita degendæ rationem descripsit.

Capita Actorum sanctorum apostolorum.

α'. Περὶ τῆς ἐξ ἀραστάσεως διδασκαλίας Χριστοῦ, καὶ ὀπταυλας πρὸς τοὺς μαθητὰς, καὶ περὶ ἐπαγγελίας τῆς τοῦ ἀγίου Πνεύματος δωρεᾶς· θέας τε καὶ τρόπου τῆς ἀραλήσεως τοῦ Κυριοῦ· καὶ περὶ τῆς ἐνδόξου δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας

C

β'. Πέπτρου διάλογος πρὸς τοὺς μαθητευθέντας, περὶ θανάτου καὶ ἀποβολῆς Ἰουδὰ τοῦ πρόδοτον.

γ'. Περὶ θελας τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἐπιφοιήσεως ἐν ἡμέρᾳ τῆς Ηερηκοστῆς γερομέρης εἰς τοὺς πιστεύσατας.

δ'. Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ θεραπείας τοῦ ἐκ γεννητῆς χαλοῦ, Πέπτρου τε κατηχήσεως ἀλεπτικῆς, συμβουλευτικῆς, συμπαθητικῆς πρὸς σωτηρίαν

ε'. Περὶ δόμοφύχου καὶ καθολικῆς κοινωνίας τῶν πιστεύσατων.

ζ'. Ότι τοὺς ἀποστόλους ἐμβληθέντας ἐν τῷ δεσμωτηρῷ ἀγγελος τοῦ Θεοῦ τίκτωρ ἐξεστεν, ἐπιτρέψας ἀκωλύτως κηρύσσειν τὸν Ἰησοῦν

D

ζ'. Περὶ χειροτονίας τῶν ἐπτὰ διακόνων.

η'. Ιουδαῖοι ἐπαράστασις καὶ συνομαρτία κατὰ Στεφάνον, αὐτοῦ δὲ δημητρία περὶ τῆς πρὸς Ἀβραὰμ διαθήκης τοῦ Θεοῦ, καὶ περὶ τῶν ἰβατριαρχῶν.

θ'. Περὶ διωγμοῦ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ταφῆς Στεφάνου.

8. Importunus adversus Stephanum impetus atque calumnia Judæorum : ejus item concio de testamento ac fædere Dei cum Abraham : adhæc de duodecim patriarchis.
9. De persecutione Ecclesiæ et sepultura Stephani.

Variæ lectiones et notæ.

¹⁵ οὗτος; habebatur. ¹⁶ τρεῖς Ταβερνάς. ¹⁷ γρ. καθείρξαντες. ¹⁸ προσετέθη ἀλλαχοῦ. "Ἐκτῷ τῶν δλων μηνὶ τοῦτο μαρτύριον ἐστάζοντες.

10. *De Simone mago, qui crediderat, et una cum Aliis pluribus baptizatus est.*
11. *Quod non prelio neque hypocritis, sed sanctius per fidem detar participatio aque communio Spiritus sancti.*
12. *Quod bonis ac fidelibus Deus largiatur salutem, exemplo videlicet eunuchi.*
13. *De Paulo a Deo cœlitus vocato ad apostolatum Christi.*
14. *De Aenea paralytico Lydiæ per Petrum sanato.*
15. *De Cornelio: ut angelus ad eum venerit; itemque de iis, quæ Petro cœlitus de vocatione gentium dicta sunt.*
16. *Quomodo Petrus, cum prophetia sua in dispensationem venisset, ordine singula, quæ facta erant, apostolis exposuerit: et ut tunc Barnabas missus sit ad fratres qui erant Antiochiae.*
17. *Prophetia Agabi de fame per totum orbem terrarum futura: munus item ac subsidium, quod missum est ad fratres qui erant in Judea.*
18. *Jacobi apostoli cœdes, ac Petri liberatio: ubi etiam de supplicio custodum, ac postea de acerba atque calamitosa morte impiis Herodis.*
19. *De Barnaba et Saulo a divino Spiritu missis in Cyprus: quæ item egerint in nomine Christi, de Elyma mago.*
20. *Pauli tum ex lege, tum deinceps ex prophetis luculenta historica et evangelica de Christo doctrina.*
21. *Ut apostoli cum Iconii Christum prædicassent, ac multi credidissent, vi quæ parabatur adversus eos provisa, ex urbe profugere coacti sint.*
22. *De eo qui Lystris claudus natus per apostolos sanatus est. Quamobrem et dii esse, et ad loci incolas accessisse visi sunt, ubi nimurum Paulus etiam lapidatur.*
23. *Quod non oportet eos qui ex gentibus credissent, circumcidendi. Decreta apostolorum et usus eorum.*
24. *De institutione Timothei, ac de eo qui, revelatione intercedente, accidit, adventu Pauli in Macedonia.*
25. *De seditione nota Thessalonicæ propter prædicationem: et ut fuderit Paulus Berrheam atque inde Athenas.*
26. *De inscriptione quæ Athenis in ara insculpta*
- A**ι'. *Περὶ Σιμωνοῦ τοῦ μάρτυρος πιστεύσαρτος καὶ τοῦ βαπτισθέντος σὺν ἑτέροις πλεοσιν*
ια'. *"Οτι οίκη ἀργυρίου, οὐδὲ ύποκριταῖς, ἀλλὰ ἄγιοις διὰ πλοτεώς ή μετοχῆ τοῦ ἀγίου Πρεύματος διδοται*
ιβ'. *"Οτι τοῖς ἀγαθοῖς καὶ πιστοῖς εὐόδοι δ' Θεὸς τὴν σωτηρίαν, δῆλον ἐκ τῆς κατὰ τὸν εὐρούχορ υποθέσεως.*
ιγ'. *Περὶ τῆς οὐρανούθεν θείας κλήσεως Παύλου εἰς ἀποστολὴν Χριστοῦ.*
ιδ'. *Περὶ Εραίαν παραλιτικοῦ λαθέρτος ἐν Λιβύᾳ διὰ Πέτρου.*
ιε'. *Περὶ Κορηνηλίου, ὅτε ἡ ηὔθε πρόδεις αὐτῷ δ' ἀγγελος. καὶ οὐα πάλιν Πέτρον ὁ οὐρανούθεν περὶ κλήσεως ἐθρῶν ἐφέβηθη.*
Bισ'. *Ως Πέτρος καθεξῆς ἔκαστα τῷρ γεγονότων διηγεῖται τοῖς ἀποστόλοις διαχριθεῖσι προφητείας ἡ αὐτοῦ, τὸ τηρικαῦτα δὲ Βαρράβαν ἐκπλέμψαι πρόδεις τοὺς ἐν Ἀρτιοχείᾳ ἀδελφούς.*
ιζ'. *Προφητεία Ἀγάδον περὶ λιμοῦ οἰκουμενικοῦ· καὶ καρποφορίᾳ πρόδεις τοὺς ἐν Ἀρτιοχείᾳ διαδειχθεῖς.*
ιη'. *Ιακώδουν ἀποστόλου κατασφαγῇ. Ἡ Ερώπη καὶ περὶ τῆς τῷρ φυλάκων κολάσεως καὶ μετέπειτα τῆς τοῦ ἀσεβοῦς Ἡρώδου πικρᾶς καὶ διεθρῶν καταστροφῆς.*
ιθ'. *Ἀποστολὴ Βαρράβα καὶ Συύλου παρὰ τοῦ θεοῦ Πρεύματος εἰς Κύπρον· οὐα τε εἰρηνάρτος ἐν οὐράνῳ Χριστοῦ περὶ Ελύμα τοῦ Μάργου.*
ικ'. *Παύλου εὐθαλῆς Διδασκαλία εἰς Χριστὸν, ἐκ τοῦ νόμου καὶ καθεξῆς τῷρ προφητώντων Ιστορικὴ καὶ εὐαγγελική.*
ιλ'. *"Οπως ἐν Ικονιῳ χηρύξαντες τὸν Χριστὸν πολλῶν τε πιστευσάγτων ἐδιώχθησαν οἱ ἀπόστολοι.*
ιχ'. *Περὶ τοῦ ἐν Λύστροις ἐν τερρητῆς χωλοῦ λαθέρτος διὰ τῷρ ἀποστόλων· διόπερ εἰρατε θεοῖς, καὶ παρεῖται ἐδοξασταῖς τοῖς ἑταῖροις, ἐθά δη καὶ λιθάζεται δ Παύλος.*
ιγ'. *"Οτι οὐ δεῖ περιέμεσθαι τοὺς ἐξ ἐθρῶν. Δόγματα καὶ γνώσεις τῷρ ἀποστόλων.*
Cιδ'. *Περὶ κατηχήσεως Τιμοθέου, καὶ τῆς κατὰ ἀποκάλυψιν ἀφίξεως Παύλου εἰς Μακεδονίαν.*
ικ'. *Περὶ στάσεως τερομέρης ἐν Θεσσαλονίκῃ τοῦ κηρύγματος ἐγένετο· φυγῆς τε τοῦ Παύλου εἰς Βέρροιαν, κάκεύθεν εἰς Ἀθήνας.*
ικ'. *Περὶ τῆς Ἀθήνας ἐπιβαμποῦ τραφῆς, φιλο-*

Variæ lectiones et notæ

¹⁹ Αἰνέα. ²⁰ Λύδδα, Ιωας. ²¹ Ιωας, ζηως. ²² Πέτρω, Ιωας. ²³ Ιωας, διαχριθείστης τῆς προφητείας. ²⁴ λιμοῦ, habebat, et οἰκουμενικῆς. ²⁵ Ιωας, ἐν τῇ Ιουδαΐᾳ. ²⁶ Desiderari videntur, Πέτρου ἀπαλλαγή. ²⁷ Illic amplius dimidiū capitū decimi sexti, historia de Lydia et puella habente spiritum Pythonis, curata. ²⁸ in carcere ob id factum conjectis apostolis et divinitus liberalis, et converso ad fidem carcere custode, præteritur. ²⁹ Ιωας, Αθήνας.

^a Hæc aut similia in Græco desiderantur, prætermittenda visa non sunt.

σόφου τε κηρύγματος καὶ εὐσεβείας τινὸς Παύλου.
ξ. Περὶ Ἀκύλα καὶ Πρισκίλλης, καὶ τῆς Κορίνθου ἀπειθίας¹¹, τῆς τε κατὰ πρόδρωσιν ἐκ' αὐτοὺς εὐδοκίας ἀποκαλυψθεῖσης τῷ Παύλῳ.

κη'. Περὶ βικτήσματος, καὶ τῆς τοῦ ἀγίου Πνεύματος δωρεᾶς δοθείσης διὰ προσευχῆς Παύλου τοῖς ἐν Ἐφέσῳ πιστεύσασι, καὶ περὶ λάσεως Παύλου.

κθ'. Περὶ διδόσας Παύλου ἐκ τῆς περὶ θαράτου καὶ ἀρακλήσεως Εύτυχοῦ διὰ προσευχῆς ἐν Τρωάδι, παρανεοῖς τε ποιμαντικὴ πρὸς τοὺς ἐν Ἐφέσῳ πρεσβυτέρους.

κ. Ἀγάθου προφητεία περὶ τῶν συμβούμενῶν τῷ Παύλῳ ἐν Ἱερουσαλήμ.

λα'. Παρατετοῖς Ἰακώβου πρὸς Παῦλον, περὶ τοῦ μὴ δοκεῖν καλύειν Ἑβραίους περιέμεσθαι.

λβ'. Περὶ τῆς ἐν Ἱερουσαλήμ κατὰ Παύλου κηρυθείσης ἀτυχίας, διὰς τε αὐτὸν ὁ χιλιάρχος τοῦ πληθίους ἔξαιρεται¹².

λγ'. "Οσα δὲ Παῦλος καταδίκας εἰς τὸ συνέδριον ἐπαθεὶς καὶ εἰπεις καὶ εὐθυνθόλως ἔπραξε

λδ'. Περὶ ἐπιδοντῆς μελετωμένης κατὰ τοῦ Παύλου ὑπὸ Ἰουδαίων, καὶ μηρύσεως αὐτοῦ πρὸς Αυστραλίαν.

λε'. Τερτύλλου περὶ Παύλου κατηγορία, καὶ ἀπολογία αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ἡγεμόνος.

λζ'. Περὶ Φήλικος διαδόχου, καὶ τῆς Φήστου προαγωγῆς, τέλος τε ἐκ' αὐτοῦ διαχρίσεως Παύλου καὶ ἐφέσεως.

λξ'. Ἀγρίππα καὶ Βερβίκης παρονστά· καὶ πεντεσις τῶν κατὰ Παῦλον.

λη'. Πλοῦνς Παύλου ἐπὶ Ῥώμης κηρδύγων τε πλειστων¹³ καὶ μεγίστων ἔμπλεως.

λθ'. "Οκας ἀπὸ Μελίτης εἰς Ῥώμην κατήγεντος δὲ Παῦλος.

μ'. Περὶ διαιλέξεως Παύλου τῆς πρὸς τοὺς ἐν Ῥώμῃ Ἰουδαίοντας.

ερατ, philosophicaque prædicatione ac pietate Pauli.

27. De Aquila ac Priscilla, atque Corinthiorum propensa ad credendum voluntate: illeque de propensa adversus eos voluntate Dei, quæ ex præscientia atque providentia divina profecta, Paulo revelata est^b.

28. De baptismate ac dono sancti Spiritus, per preces Pauli dato iis qui Ephesi crediderant; et ut per Paulum ægroti et infirmi curati sint^c.

29. Peragratio Pauli in qua de Eutychio Troade per preces a morte revocato, adhæc admonitio pastoralis, qua usus est apud presbyteros Ephesios.

30. Prophetia Agabi de iis quæ Paulo in Hierusalem essent eventura.

31. Verba Jacobi ad Paulum, quibus eum admonuit, ut daret operam, ne videretur Iudeos circumcidere prohibere.

32. De eo, qui in Jerusalem adversus Paulum concitatus est tumultus: et ut eum tribunus ex multitudine exemerit.

33. Quæ Paulus, cum descendisset in concilium, passus sit, ac dixerit, et recte fecerit.

34. De insidiis quæ Paulo parabantur ab Iudeis, et ut ea Lysiae tribuno indicate sint.

35. Ut Tertullus Paulum coram præside accusaverit, et ille se defenderit.

36. Ut Felix Festum successorem acceperit, et ut ille Paulum produxerit, ac tandem hinc coram eo causam dixerit et appellaverit.

37. Agrippæ et Bernices adventus, atque cognitio causæ Pauli.

38. Pauli Romam versus navigatio plurimorum ac maximorum plena periculorum.

39. Ut a Melita Paulus Romam perrenerit.

40. De sermocinatione Pauli, et collocutione cum Iudeis qui Romæ erant.

Variæ lectiones et notæ.

¹¹ ἵσως, εὐπειθίας. ¹² ἐξερεῖται habebatur. ¹³ πλήστων, habebatur.

^b Et hic plusquam dimidium caput decimum octavum, de Judæorum calumnia coram Gallione: ac de viriori ad Ephesum adventu et peregrinatione Pauli, deque Apollo, præteritur. ^c Et hic reliqua capitla decimi noni de filiis Scævæ exorcistis, et seditione Ephesi per Demetrium, prætereuntur.

ΕΚ ΤΩΝ ΕΞΗΓΗΤΙΚΩΝ
ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΚΑΙ ΤΙΝΩΝ ΕΚ ΤΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ

ΕΞΗΓΗΣΕΙΣ ΕΙΣ ΤΑΣ ΠΡΑΞΕΙΣ

ΚΑΤΑ ΣΥΝΤΟΜΙΑΝ ΣΤΑΛΕΓΕΙΣΑΙ

ΠΑΡΑ ΤΟΥ

ΜΑΚΑΡΙΩΤΑΤΟΥ ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ.

EX S. JOANNIS CHRYSOSTOMI EXEGETICIS

ET NONNULLORUM PATRUM

EXPOSITIONES IN ACTA APOSTOLORUM

CONCISE AC BREVITER COLLECTÆ

A BEATISSIMO THEOPHYLACTO

BULGARIÆ ARCHIEPISCOPO.

*Sancti Patris nostri Joannis Chrysostomi Com-
mentarius in Acta sanctorum apostolorum.*

A Τοῦ ἐρ ἀρίστου Πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Χρυ-
σοστόρου ὑπόμνημα εἰς τὰς Πράξεις τῶν
ἄγιων ἀποστόλων.

1 Multis hic liber, non uni soli, nec ipse, nec qui scripsit atque composuit eum, notus est. Quamobrem etiam necessario statui me denittire in hanc commentationem; ut et ignorantes doceam, nec sinam tantum latere et occulsum esse thesaurum. Nec enim minus, quam ipsa Evangelia, prodesset nobis poterit, si tanta philosophia rectisque sententiis, ac maxime scientia earum rerum quae a Spiritu representatae sunt, fuerimus repleti. Ne igitur prætereamus eum: sed cum omni cura ac **2** diligentia scrutemur. Etenim prædictiones, quas Christus in Evangelii præsignificaverat, has reipsa evenisse ac præstitas esse, et in ipsis negotiis veritatem resplendentem, hic possimus videre. Adhæc magna discipulorum in melius commutatio, quae a Spiritu eis ingenerabatur videri, præterea certæ stabilesque hic inveniri sententiae possunt: quae, nisi hic liber extaret, nemini ita plane notæ essent: sed caput et summa nosīræ salutis abscondita jaceret, et nonnulla, quae et ad vitam et ad certas stabilesque de fide sententias pertinent, incognita et incerta essent.

B Πολλοῖς τοις τὸ βιβλίον, οὐδὲ διτεῖ ἐν γνώριμον ἔστιν, οὔτε αὐτὸς, οὔτε διαγένεσις αὐτὸς καὶ συνθέτης. Διὸ καὶ ἀναγκαῖς εἰς ταῦτην ἐμαυτὸν ἔχρινα καθεῖναι τὴν πραγματείαν· ὥστε καὶ τοὺς ἀγνοοῦντας διδάξαι, καὶ μὴ ἀφέναι τοσούτον λανθάνειν καὶ ἀποκρύπτεσθαι θῆσαυρόν. Οὐ δὲ γάρ ἔλαττον αὐτῶν τῶν Εὐαγγελίων ἡμᾶς: ³³ ὅφελησαι δυνήσεται τοσαύτης ἐμπεπλήσθαι φιλοσοφίας καὶ δογμάτων ὀρθότητος, καὶ μάλιστα τῶν παρὰ τοῦ Πνεύματος εἰργασμένων. Μή δὴ παρατρέχωμεν αὐτῷ, ἀλλὰ μετὰ ἀκριβεῖας πάσῃς ἐξετάσωμεν καὶ γάρ τὰς προρήσεις, διὸ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις δὲ Χριστὸς προαναφωνεῖ, τεύτας εἰς ἔργον ἐξελθούσας ἐνταῦθα ἔστιν ίδειν, καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων διαλάμπουσαν τὴν ἀλήθειαν, καὶ πολλὴν τῶν μαθητῶν τὴν ἐπὶ τὸ βέλτιον μεταδολήν, τὴν ἀπὸ τοῦ Πνεύματος αὐτοῖς ἐγγινομένην ἔστιν ίδειν. Ετι τε καὶ δόγματα ἐνταῦθα εὑρεῖν, ἀπερ, εἰ μὴ τοῦτο ἦν τὸ βιβλίον, οὐδενὶ σαφῶς οὕτω γνώριμα ἦν· ἀλλὰ τὸ χεφάλαιον τῆς σωτηρίας ἡμῶν ἀπεκρύπτετο καὶ ἀδηλα ³⁴ ἦν καὶ βίου καὶ δογμάτων ἔντα ³⁵.

Variæ lectiones et notæ.

³³ ἡμῶν, erat correctum et substitutum pro vetustate obsoleto. ³⁴ Hic litteræ evanuerant, atque is qui emendare ac restituere eas conatus est, magis rem obscurari quam correxit. Ego sicuti posui existimio legendum. ³⁵ ἔντα, erat.

Τὸ δὲ πλέον τῶν ἐνταῦθα ἔγκειμένων, Παύλου πράξεις εἰσὶ, τοῦ περισσότερον πάντων κοπιάσαντος. Τὸ δὲ αἰτιον, αὐτοῦ φοιτητῆς ἦν ὃ τὸ βιβλίον τοῦτο συνθεὶς, Λουκᾶς ὁ μαχάριος· οὐ τὴν ἀρετὴν πολλαχθέν μὲν καὶ ἀλλαχθέν ἔστιν ίδειν· μάλιστα μὲν ²⁸ ἐκ τοῦ πρὸς τὸν διδάσκαλον ἀδιαπάστως ἔχειν, καὶ διὰ παντὸς αὐτῷ παραχολουθεῖν. "Ο τε γοῦν Δημᾶς καὶ Ἐρμογένης αὐτὸν ἐγκατέλιπον ὁ μὲν εἰς Γαλαταῖαν, ὁ δὲ εἰς Δαλματίαν ἀπειλών. Ἀκούσον, τί φησι περὶ τούτου· Λουκᾶς ἔστι μόνος μετ' ἐμοῦ. Καὶ Κορινθίοις δὲ ἐπιστέλλων, περὶ αὐτοῦ φησιν Οὐκ ἐπαινος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ διὰ πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν. Καὶ ὅταν λέγῃ, διτοις "Ωφθῇ Κηφᾶς, εἴτα τοῖς δώδεκας· καὶ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον ὁ παρελάβετε, τὸ τοῦτο λέγει. "Ωστε οὐκ δὲ τις ἀμάρτοι τὴν πραγματείαν ταύτην αὐτῷ ἀναθεῖς· ὅταν δὲ εἶπε τούτῳ, τῷ Χριστῷ λέγω.

Εἰ δὲ τις λέγει· Καὶ τί δήποτε οὐχὶ πάντα ἀνέγραψε μέχρι τέλους ὃν μετ' αὐτοῦ; Ἐκεῖνος ἀνεξπομένης, διτοις καὶ ταῦτα ἀρχοῦντα ἢν τοῖς βουλομένοις προσέχειν· καὶ διτοις πρὸς τὰ κατεπέλγοντα δεῖ λατατοῦ· καὶ διτοις οὐκ ἐν τῷ λογογραφεῖν ἢν αὐτοῖς ἡ σπουδῇ πολλὰ γάρ καὶ ἀγράφω παραδόσει παρέδωκαν. Πάντα μὲν οὖν δέξια θαύματος, τὰ ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ κείμενα· μάλιστα δὲ τῶν ἀποστόλων ἡ συγχατάβασις, ἢν καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῖς ὑπέβαλε, πατροσκευάζων αὐτοὺς τῷ τῆς οἰκονομίας ἐνδιατρίβειν λόγῳ· διὰ δὴ τοῦτο, τοσαῦτα περὶ αὐτοῦ διαλεχθέντες, δίλιγα περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ εἰρήκασι. Τὰ δὲ πλέονα περὶ τῆς ἐνανθρωπότητος διελέγοντο, καὶ τοῦ πάθους, καὶ τῆς ἀναστάσεως, καὶ τῆς ἀνάσσεως. Τὸ γάρ ζητούμενον τέως, τοῦτο ἦν, τὸ πιστευθῆναι· διτοις ἀνέστη, καὶ ἀνέβη εἰς τοὺς οὐρανούς. "Ωσπερ οὖν αὐτὸς ὁ Χριστὸς μάλιστα πάντων ἐσπούδαζε δεῖξαι, διτοις παρὰ τοῦ Πατρὸς ἦκει, οὕτω καὶ οὗτος, διτοις ἀνέστη, καὶ ἀνελήφθη, καὶ πρὸς αὐτὸν ἀπῆλθε, καὶ παρ' αὐτοῦ ἀφίκετο. Εἰ γάρ μὴ τοῦτο ἐπιστεύθη πρότερον, πολλῷ μᾶλλον, τῆς προσθήκης γενομένης, τῆς κατὰ τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν ἀνάληψιν, ἀπιστον ἀπαν τὸ δόγμα τοῖς Ἰουδαίοις ἔδοξεν εἶναι. Διὸ ἡρέμα καὶ κατὰ μικρὸν αὐτοὺς ἐπὶ τὸ ὑψηλότερα ἀνάγει· ἐν δὲ Ἀθήναις καὶ ἀνθρώπον αὐτὸν ἀπλῶς ὁ Παῦλος· καλεῖ, οὐδὲν πλέον εἰπὼν, εἰκότως. Εἰ γάρ αὐτὸν τὸν Χριστὸν, διαλεγόμενον περὶ τῆς εἰς τὸν Πατέρα ισόθητος, λιθάσαι πολλάκις ἐπεχείρησαν, καὶ βλάσφημον διὰ τοῦτο ἐκάλουν· Σχολῇ γοῦν παρὰ τῶν ἀλιέων τοῦτον τὸν λόγον ἐδέξαντο, καὶ ταῦτα τοῦ σταυροῦ προχωρήσαντος.

Paulus etiam simpliciter hominem vocat, nulla ipsum verba facientem de sua cum Patre aequalitate parique conditione, lapidibus obruere sæpe numero tentaverunt, et blasphemum, id est, lrsæ majestatis divinæ reum, Idcirco vocabant : profecto vix eam orationem piscatoribus proferentibus probassent.

Καὶ τί δεῖ λέγειν τοὺς Ἰουδαίους, δους καὶ αὐτὸν πολλάκις οἱ μαθηταὶ τῶν ὑψηλοτέρων ἀκούοντες δογμάτων, ἔθορυσαντο καὶ ἐσκανδαλίζοντο; Αἰδὲ τοῦτο

Porro major pars eorum, quæ hic continentur, Pauli sunt acta, qui amplius quam omnes laboravit. Ejus autem rei causa est, quod discipulus illius erat is, qui hunc librum composuit, nempe beatus Lucas : cuius virtus cum ex multis quidem rebus aliis, tum vero maxime ex eo, quod a magistro non potuit divelli, sed continenter eum assecutus est, videri potest. Nam Demas et Hermogenes eum deseruerunt, hic quidem in Gallograeciam, ille in Dalmatiam profectus. Audi quid dicat de hoc : Lucas necum est solus. Atque etiam Corinthiis scribens de eo dicit : Cujus laus est in Evangelio per omnes Ecclesias : et cum dicit : Visus est Cepha, deinde illis duodecim : et secundum Evangelium quod accepistis, hujus dicit Evangelium. Itaque nemo erraverit, hunc commentarium huic acceptum ferens : cum autem, huic, dico, Christo dico.

Quod si quis dicat : Et cur tandem non omnina litteris mandavit, cum usque ad finem esset una cum illo? huic responderim, quod etiam hæc abunde satis multa sint iis, qui attendere velint : et quod ad ea, quæ urgebant, semper consisterent : quod non in libris scribendis studium suum collocarent, nam multa etiam viva voce, quæ scripta non existant, tradebant. Atque cum omnia quidem, quæ in hoc libro continentur, admiratione digna sunt : tum vero maxime apostolorum συγχατάβασις, id est, ea virtus, qua se accommodabant ad tempora aliquæ personas, et quasi una cum illis condescenderant ac sese demittebant : quam virtutem Spiritus eis suggerebat, aptos et idoneos eos efficiens ad hoc, ut incumberent in rationem dispositionis et administrationis. Idcirco nimis tam multa de Christo locuti, pauca de divinitate ejus dixerunt : majorem autem partem de humanæ naturæ assumptione, de passione, de resurrectione et ascensione loquebantur. Nam hoc erat, quod tunc initio requirebatur, ut crederetur resurrexisse et in cœlos ascendisse. Quemadmodum igitur ipse Christus omnium maxime studebat ostendere, se a Patre venire : sic etiam hic demonstrare 3 conatur eum resurrexisse et assumptum esse, et ad illum abiisse, et ab illo venisse. Nisi enim illud prius creditum fuisset, multo magis adjectio facta earum rerum, quæ circa resurrectionem et assumptionem acciderunt, incredibilis esse fidei universa doctrina Judæis visa fuisset : quamobrem sensim ac paulatim eos ad altiora subduerit, atque Athenis illum amplius adjecta, ac merito. Nam si Christum etiam ipsi sæpenumero discipuli de altioribus sententiis loquentem Christum audientes, turbabant-

Variæ lectiones et notæ.

²⁸ μέντοι Ισ.

tur et offendebantur; propterea etiam dicebat: Multa habeo, quæ dicam vobis, sed non potestis portare nunc. Quod si illi non poterant, qui tanto tempore una cum eo vixerant, qui tot arcana rerum participes fuerant, qui tot miracula viderant: qui potuerint illi, qui ab altaribus et simulacris et victimis, et felibus et crocodilis: talia enim erant ea, quæ prouinibus a Græcis et paganis colebantur: et aliis malis tunc primum avulsi erant, de sublimibus sententiis verba repente unoque momento probassent? Qui item Judæi quoque, qui quotidie discunt, quorumque aures his vocibus legis undique circumsonant: Audi Israel: Dominus Deus tuus, unus est, ac præter eum non est alius: qui item in cruce clavis affixum illum conspererant: maxime vero qui etiam illum crucifixerant et sepe liverant ac ne resurrexisse quidem eum viderant, audientes hunc ipsum Deum esse ac Patri æqualem, non omnium maxime resiluerint, et abrupti essent? Quamobrem paulatim ac sensim illos ad hoc adducunt, ac multa quidem condescensionis et accommodationis ratione et administratione utuntur, largiore autem Spiritus gratia potiuntur: ac majora quam ipse Christus fecerat, illius nomine gerunt: ut utroque modo illos humi jacentes excitarent, ac fidem facerent orationi de resurrectione. Etenim id potissimum est hic liber, nempe demonstratio documentumque resurrectionis: hujus namque rei sive facta, reliqua quoque prospere succedebant. Et argumentum quidem atque propositum libri universum, ut aliquis re crassius comprehensa dixerit, hoc potissimum est: audiamus autem deinceps ipsa principia.

CAPUT I.

VERS. 1. Primum quidem librum confeci, o Theophile, de omnibus.

Commonesfacit Theophilum Evangelii, ut exquisitam et accuratam suam diligentiam ostendat. Etenim in initio illius operis: Visum est, inquit, etiam mihi, qui omnia a capite diligenter investigavi, deinceps tibi scribere; non simpliciter autem, sed quemadmodum tradiderunt nobis qui ab initio spectatores et ministri Verbi fuerunt. Mentionem igitur facit illius commentarii, diligentiam, qua usus est illuc, ei redigens in memoriam. Diligentiae autem illum commonesfacit, ut illam ipsam, et eam, qua usus est in hoc libro mente atque memoria tenens, ad ea quæ scribuntur, maxime animum attendat. Quamobrem ne opus quidem hic habuit alia commendatione. Nam qui idoneus ac gravis scriptor habitus sit, ac fidem fecerit earum rerum, quæ audivit, huic ea, quæ non ab aliis accepit, sed ipse vidit, componenti longe major fides haberet debet. Idcirco non dicit: Primum quidem Evangelium, quod conscripsi: sed, Primum quidem librum seu commentarium: non enim erat vanus, et inanis

A καὶ ἐλεγεῖ Πολλὰ ἔχω λέγειν ὑμῖν, ἀλλ᾽ οὐ δύνασθε βιστάζειν ἀρτί. Εἰ δὲ ἔκεινοι οὐκ ἡδύναντο, οἱ συγγενόμενοι χρόνον τοσοῦτον αὐτῷ, καὶ τοσοῦτων κοινωνήσαντες ἀπορρήτων, καὶ τοσαῦτα θεασάμενοι θαύματα, πῶς ἂν οἱ ἀπὸ βωμῶν καὶ εἰδώλων καὶ θυσιῶν καὶ αἰλούρων καὶ χροκοδείλων· τοιαῦτα γάρ ἦν τῶν Ἑλλήνων τὰ σεβάσματα· καὶ τῶν ἀλλων κακῶν τότε πρῶτον ²⁰ ἀποσπασθέντες, ἀθρόον τοὺς ὑψηλοὺς τῶν δογμάτων ἐδέξαντο λόγους; Πῶς δὲ ἄν καὶ Ἰουδαιοὶ, οἱ καθ' ἔκαστην ἡμέραν μανθάνοντες καὶ ἐνηχούμενοι ὑπὸ τοῦ νόμου τῷ, "Ἄκουε, Ἰσραὴλ· Κύριος ὁ Θεός σου εἰς ἐστι, καὶ πλὴν αὐτοῦ οὐκ ἐστιν ἄλλος· καὶ ἐν τῷ σταυρῷ ἰδόντες αὐτὸν προτηλωμένον, μάλιστα δὲ καὶ σταυρώσαντες καὶ θάψαντες καὶ οἵδε ἀναστάντα ἰδόντες, ἀκούοντες ὅτι οἱ Θεός ἐστιν αὐτὸς οὗτος καὶ τῷ Ιατρὶ Ἰσος, οὐκ ἀν μάλιστα πάντων ἀπεπήδησάν τε καὶ ἀπερράγησαν; Διὰ τοῦτο ἡρέμα καὶ κατὰ μικρὸν αὐτοὺς προδιέζουσι, καὶ πολλῇ μὲν κέχρηται τῇ τῇς συγκατάσεως οἰκονομίᾳ, δαψιλεστέρας τοις ²¹ ἀπολαύουσι τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος· καὶ μείζονα ὅν αὐτῆς πεποίηκεν ἐργάζονται τῷ αὐτοῦ διόδιτοι· ἵνα ἐκτέρωθεν αὐτοὺς χαμαὶ κειμένους ἀναστήσωσι, καὶ τὸν περὶ τῆς ἀναστάσεως πιστώσωνται λόγον· καὶ γάρ τοῦτο μάλιστά ἐστι τούτῃ τῷ βιβλίῳ ἀναστάσεως ἀπόδειξις· τούτου γάρ πιστευθέντος, ὅδῷ καὶ τῷ ἀλλα προῦδαινεν. Ή μὲν οὖν ὑπόθεσις καὶ ὁ τοῦ βιβλίου σκοπὸς ἀπας, ὡς ἂν τις παχυμερώς συλλαβῶν εἴποι, οὗτος ²² μάλιστά ἐστιν ἀκούσωμεν διλοιπὸν αὐτῶν τῶν προσιμίων.

C

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Tὸν μὲν πρῶτον λόγον ἐποιησάμην περὶ πάντων, ὡς Θεόφιλος.

'Αναμιμήσκει τὸν Θεόφιλον τοῦ Εὐαγγελίου, ὃστε τὴν οἰκεῖαν ἀκρίθειαν ἐνδείξασθαι· καὶ γάρ ἀρχόμενος ²³ ἐκείνης τῆς πραγματείας, φησίν: "Ἐδοξεῖ καμόι παρακολουθήσοις ἀνωθεν πᾶσιν ἀκριβῶς καθεξῆς σοι γράψαι, οὐχ ἀπλῶς δὲ, ἀλλὰ καθὼς παρέδοσαν ²⁴ οἵμιν οἱ ἀπαρχῆς αὐτόπται καὶ ὑπηρέται γενόμενοι τοῦ Λόγου. Μέμνηται οὖν τῆς πραγματείας ἐκείνης, τῆς ἐκεῖσε ἀναμιμήσκων ἀκριβείας· τῆς ἀκριβείας δὲ ἀναμιμήσκει, ἵνα τὴν αὐτὴν ταύτην καὶ τὴν τοῦ παρόντος βιβλίου κατέχων ταῖς διανοίαις, προσέχῃ ²⁵ μάλιστα τοῖς γραφομένοις· Διὰ οὐδὲ ἐδείθην ²⁶ ἐνταῦθα ἐτέρας συστάσως. Οὐ ²⁷ γάρ ἀπερὶ ἡκουσεν, ἀξιόπιστος γενόμενος γράψαι καὶ πιστευθεῖς, πολλῷ μᾶλλον, ἢ μή παρ' ἐτέρων ἡκουσεν, ἀλλ' αὐτὸς εἰδε, ταῦτα συντιθεῖς, δίκαιος ἀν εἴη πιστεύσθαι. Διὰ τοῦτο οὐ λέγει, Τὸ μὲν πρῶτον Εὐαγγέλιον, δὲ εὐγγελισάμην, ἀλλὰ, Τὸν μὲν πρῶτον λόγον, διὰ τὸ ἀτυφον αὐτὸν εἶναι καὶ μετριόφρονα, καὶ μείζονα ἔαυτοῦ νομίζειν εἶναι τοῦ Εὐαγγελίου τὴν προσηγορίαν κατοι γε δ ἀπόστολος

Variae lectiones et notæ.

²⁰ πρώτοις erat. ²¹ pro, τὰ, lego δέ. ²² οὕτως. erat. ²³ ἀρχόμενον, erat. ²⁴ παρέδωσαν, erat. ²⁵ προσέχει, erat. ²⁶ Ισ., ἐδεήθη. ²⁷ δὲ, erat in apographo; existimo scribendum, δ.

αὐτὸν ἐντεῦθεν κοσμεῖ, Οὐ δὲ παινος, λέγων, ἐν τῷ Α gloriæ cupidus : sed moderate de se sentiebat, ac majorem esse putabat Evangelii appellationem, quia quod ab se sumi deberet, quamquam Apostolus eum hinc ornat, Cuius laus est, inquiens, in Evangelio.

Τῷ δὲ, Περὶ πάντων, εἰπεῖν, δοκεῖ ἐναντιοῦσθαι τῷ εὐαγγελιστῇ Ἰωάννῃ· εἴ γε δὲ μὲν φησίν Οὐχ ἦν πάντα γράψαι· δὲ δὲ Περὶ πάντων τῶν λόγων πεποιησθαι· [“]ἀπ’ ἀρχῆς μέχρι τῆς ἀναλήψεως. Τι σύν φαμεν; Οὐτοί, Περὶ πάντων, οὗτοί φησι, τῶν συνεχόντων καὶ κατεπειγόντων μηδὲν παραλιπεῖν, ἐξ ὧν ἡ τοῦ κηρύγματος θεότης καὶ ἀλήθεια καταλαβατένεται· ταῦτα γάρ δὲ δι’ ὧν ἔστι καταμαθεῖν τὴν τοῦ κηρύγματος θεότητα καὶ ἀλήθειαν, καὶ δὲ Λουκᾶς καὶ ἔκαστος τῶν εὐαγγελιστῶν τῷ Ιδίῳ λόγῳ κεφαλαιωδῶς, καὶ ὡς ἐν ὑποτυπώσει ἀκριβῶς ἐγκατέταξαν· καὶ αὐτὸς δὲ δοκίμως δὲ θεολόγος Ἰωάννης περὶ πάντων τούτων διέλαβεν. Οὐ γάρ ἐνέλιπόν τι, δι’ ὧν ἡ τε κατὰ σάρκα τοῦ Λόγου οἰκονομία πιστεύεται τε καὶ ἐπιγινώσκεται, καὶ ἡ κατὰ τὴν θεότητα αὐτοῦ μεγαλειότης διελάμπει τε καὶ ἐμφανίζεται. Μή χωρῆσαι μέν τοι τὰ γραφόμενα βιβλία τὸν κόσμον δὲ Ἰωάννης φησίν, εἰ κατὰ μέρος καὶ ἐπὶ λεπτῷ πάντα γράφοιτο, δὲ δεσπότης εἰπέ τε καὶ ἐποίησε· μάλιστα δὲ εἰ καὶ τοὺς λόγους τῶν πραγμάτων καὶ εἰρημένων ἐπιζητῶν τις συντάττειν βούλοιτο τῇ Γραφῇ. Οἱ γάρ τούτων λόγοι καὶ τὰ αἴτια, καθ’ ἓνθρηγει καὶ ἐλεγεν, οἵτε λογισμοῖς ἀνθρωπίνοις ληπτοί, οἵτε γνωστοί, πλήν διειδεύσεως ὡς δὲ Θεὸς ἐπραττεν, δὲ ἐπραττε, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν πιστούμενος οἵτε λόγῳ φθῆναι δυνατοί, δὲ δὲ γραφῇ παραδοῦναι χωρητοί· διλῶς τε δὲ καὶ τὸ, οἷμαι, προστεθὲν, τὴν ὑπερβολὴν κολάζει τοῦ λόγου, καὶ οὐκ ἔξπαντος δείχνυσι διατεινόμενον μή χωρῆσαι.

Serens : atque adeo ne scripturæ quidem mandari atque comprehendi possunt, et alioquin etiam verbum, opinor, apposuit exsuperationem et superlationem, mundum prorsus ac penitus capturum non fuisse.

Ἐστι δὲ καὶ τοῦτο εἰπεῖν, διειδεύσεως δὲ εὐαγγελιστής, ἐπειδὲ μᾶλλον τῶν διλῶν τῇ θεωρίᾳ ἐνδιατρίβει, εἰκότως ἀπαντα αὐτοῦ τὰ ἔργα καὶ ποιήματα γινώσκει, οὐ μόνον δὲ μετὰ σαρκὸς ἐπεδείξατο, δὲ δὲ καὶ ἀπερ ἐξ αἰώνος ἐδημιούργησεν ἀσώματά τε καὶ μετὰ σώματος· ὧν τῆς οὐσίας πέρας καὶ τῆς προσαγωγῆς καὶ τῆς διαφορᾶς καὶ τῆς ὑπάρξεως, καὶ τῶν διλῶν, εἰ τις γράψειν καθ’ ἔκστον ἐπιχειρίην, οὐτ’ ἀν, εἰ τις καὶ δοῃ τοῦτο κατὰ συγχώρησιν, δυνατὸν εἶναι τὸν κόσμον τὰ γραφόμενα βιβλία χωρῆσαι. Εἰ δέ τις καὶ κόσμον ἐνταῦθα οὐ τὸν κόσμον ἀπλῶς, δὲλλὰ τὸν ἐπι πονηρῷ κείμενον ἀνθρωπὸν καὶ τὰ τοῦ κόσμου καὶ τὰ τῆς σαρκὸς ἐκλάσαι φρονοῦντα· πολλαχοῦ γάρ καὶ οὖτας εἰλήπται τῆς Γραφῆς· εἰκότως λέγει δὲ Ἰωάννης, διειδεύσεως της Χριστοῦ θελήσεις τις ἀναγράψειν, οὐκ ἀν χωρῆσαιεν οἱ τοιοῦτοι, τῷ πλήθει τῶν ἔργων καὶ τῇ μεγαλειότητι εἰς ἀπιστίαν μᾶλλον, ἢ εἰς πίστιν φιλοῦντες ὑπάγεσθαι. Καὶ γάρ διὰ

Porro quod, de omnibus dixit, hoc verbo videatur Joanni evangelistæ alversari : siquidem ille dicit, non potuisse omnia scribi, hic vero, sese de omnibus scripsisse a principio usque ad assumptionem. Quid igitur dicimus? nempe hunc, quod dicit, de omnibus, significare se ex iis, quibus res nitebatur, quæve in primis requirebantur, ex quibus divinitas prædicationis et veritas deprehenditur, nihil prætermissee. Nam illa, per quæ divinitas et veritas prædicationis cognosci potest, cum Lucas, tum evangelistarum quisque in suum librum summatis, ac quasi per delineationem industrie diligenterque retulerunt, atque ipse similiter Joannes ille Theologus ac Deitatis præce de his omnibus commentatus est atque tractavit. Non enim aliquid earum rerum prætermiserunt, per quas tum ea, quæ in carne contigit, administratio Verbi creditur atque cognoscitur, tum ea quæ in deitate ejus est, majestas elucet atque declaratur. At Joannes mundum ait non capturum ea, quæ exararentur volumina, si particulatum ac minutatim omnia scriberentur, quæ Dominus et dixit et fecit : maxime vero si quis etiam rationes factorum atque dictorum requires ⁵ scriptura persequi atque complecti velit. Illorum enim rationes et causæ propter quas aliquod vel dicebat vel faciebat cogitationibus humanis neque percipi, neque cognosci, neque oratione explicari possunt, præter quid quod tanquam Deus agebat, quod agebat, etiam humanam interim naturam præ se

Potest autem hoc quoque dici, hunc evangelistam, quia magis quam cæteri speculationi insistit, merito universa illius opera ac facta intelligere, non ea modo quæ cum carne præstiluit, verum etiam ea quæ a saeculo effecit incorporea corpora reaque: quorum naturæ suæ et productionis et differentiæ et substantiæ cæterorumque si quis singulatim scribere aggrediatur, ne, si quis etiam hoc det per concessionem, fieri quidem posset, ut mundus caperet volumina, quæ scriberentur. Quod si quis etiam mundum hic, non mundum simpliciter, sed eum, qui improbitate obsitus ac præditus est, hominem, ac mundana atque carnalia animo agitantem accipiat: in multis enim locis Scripturæ etiam sic accipitur: recte dicit Joannes, Quod si quis omnia, quæ a Christo mirabiliter facta sunt, litteris mandare velit, capere non posse eos, qui tales sunt, multitudine ac magnificientia operum ad incredulitatem soliti adduci. Elenum

Variæ lectiones et notæ.

[“]πεποιεῖσθαι, ερατ. [“]πάντες, ερατ.

Idcirco multis in locis evangelistæ, ac sæpenusimo totas catervas eorum, qui sanati fuerunt, silentio prætermittunt, ac multa miracula transeunt: tantummodo significantes, multos a variis morbis liberatos, et multa facta esse miracula, et hujusmodi, narrationem autem non exponunt. Plurimum enim particularis narratio crassioribus et errore præoccupatis, incredulitatem potius atque detractionem et aversationem auscultationis, quam fidem et alacritatem ad auscultandum solet ingenerare.

Quæ Jesus cœpit tam facere, quam docere.

Miracula atque doctrinam dicit: non solum autem hoc, verum etiam, quod faciendo doceret. Non enim verbis quidem hominibus mandabat, ut facerent, ipse vero non faciebat, sed per ea, quæ ipse faciebat, etiam homines admonebat, ut ad suum imitationem et studium virtutis sese transferrent. Scindum est autem Theophilum unum suis de numero piorum, qui ab ipso Luca ad pietatem erant instituti. Ac ne mireris, si unius hominis gratia adeo sollicitus fuit, eumque tanti **6** fecit, ut integrorum libros atque tractatus scriberet. Servabat enim Dominicam vocem, quæ dicit: Non est voluntas Patris mel, ut pereat unus de parvis his. Sed cur uni cum scriberet Theophilo, non unum librum fecit, sed in duas partes divisit argumenta? Propter perspicuitatem, et ut resliceret auditorem, atque etiam argumento divisi tractatus erant, itaque recte ipse quoque hæc opera in duas partes divisit.

VERS. 2. *Usque ad eum diem, quo posteaquam mandata dedit apostolis per Spiritum sanctum, quos elegerat, assumptus et subiectus est.*

Posteaquam per Spiritum sanctum mandata dedit: id est, posteaquam locutus est ad eos spiritualia verba. Nihil hoc sit humanum, quod per Spiritum eis mandavit; quemadmodum etiam ipse Dominus humilius et ad dispositionem et administrationem accommodatus loquens dicebat: Sin autem per Spiritum Dei ego daemonia ejicio. Aut: Per Spiritum ubi mandata dedit, dicit, non quod Filius Spiritu indigeret: sed quod ubi (quid) Filius conficit et exsequitur, illuc etiam Spiritus, utpote ejusdem cum eo naturæ atque conditionis, et in opere versatur, et una adest. Sed quid mandavit? Ite, docete omnes nationes, eosque baptizate in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti: ac docete eos servare quæcunque mandavi vobis. Posteaquam mandata dedit, inquit, in sublime exceptus et subiectus est. Non dixit, Ascendit; sed adhuc tanquam de homine loquitur. Hinc autem intelligimus, quod etiam post resurrectionem, docebat discipulos. Sed tempus hoc nemo plene et exacte descriptis; sed Joannes quidem magis quam cæteri omnes immoratur in eo: omnia autem nemo plane exposuit: ad aliud enim festinabant.

Variæ lectiones et notæ.

^{**} *Ios. ἀνθρώποις.* ^{***} *αὐτοὺς, erat.* ^{****} *ἐκβάλω, erat.* ^{*****} *Ios. πλέον.*

A τοῦτο πολλαχοῦ οἱ εὐαγγελισταὶ καὶ πολλάκις δῆμον δὲ λαθέντων παρατρέχουσι, καὶ πολλὰ τῶν θαυματουργημάτων ὑπερβαίνουσι, μόνον ἐπιτηματινόμενοι, διτὸς πολλοὶ ἐκ ποικίλων πατῶν ἀπηλλάγησαν· καὶ πολλὰ ἐγένοντο θαύματα, καὶ τοιαῦτα· τὴν δὲ ἔξιγησιν οὐ πιούνται. Τῶν γάρ πλειόνων ἡ κατὰ μέρος διήγησις τοῖς παχυτέροις καὶ τῇ πλάνῃ προκατεσχημένοις, ἀπιστίαν μᾶλλον καὶ δυνον τῆς ἀκροάσεως, ἡ πίστιν καὶ προθυμίαν εἰς τὴν ἀκρότατην ἐμποιεῖν εἰσθεν.

*Ωρ ἥρξατο δὲ Ἰησοῦς ποιεῖν τε καὶ διδάσκειν.

Τὰ θαύματα καὶ τὰς διδασκαλίας φησίν· οὐ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλ' διτὸς καὶ ἐν τῷ ποιεῖν ἐδίδασκεν· οὐ γάρ λόγῳ μὲν ἐπίτρεπτε τοῖς ἀλλοις ¹⁶ πράτειν, αὐτὸς δὲ οὐκ ἐπραττεν, ἀλλὰ διτὸς ὁν αὐτὸς ἐπραττεν, διὰ τούτων παρήγει καὶ τοὺς ἀνθρώπους εἰς μίμησιν ἐαυτοῦ καὶ ἀρετῆς ἐπιμέλειαν μετατίθεσθαι. Ἰστέον δὲ διτὸς ὁ Θεόφιλος εἰς ἣν τῶν εὐσεβῶν, τῶν κατηχηθέντων δὲ αὐτοῦ τὴν εὐσέβειαν. Καὶ μή θευμάσῃς εἰ ἔνεκεν ἀνδρὸς ἐνδὺς τοσαύτην φροντίδας κατεβάλετο, ὃς δύο αὐτῷ γράψκι προγράψας διοκήρυξε· καὶ γάρ φύλαξ ἣν τῆς Δεσποτικῆς φωνῆς, τῆς λεγούσης· Οὐκ ἔστι θέλημα τοῦ Πατρός μου, ίσα ἀπόληται εἰς τῶν μικρῶν τούτων. Τίνος δὲ ἔνεκεν ἐν γράψων τῷ Θεοφίλῳ, οὐχ ἐν βιβλίον ἐποίησεν, ἀλλ' εἰς δύο διεῖλε τὰς ὑποθέσεις; Σαφηνεῖας ἔνεκεν, καὶ τοῦ διαναπαῦσαι τὸν ἀκροατήν· ἔτι καὶ ὑποθέσεις διηρημέναι ἦσαν αἱ πραγματεῖαι· καὶ εἰκότως καὶ αὐτῆς εἰς δύο διεῖλε ταύτας τὰς πραγματείας.

*Ἄχρι ἡς ἡμέρας ἐντειλάμενος τοῖς ἀποστόλοις διὰ Πνεύματος ἀγίου, οὓς ἔξελέξατο, ἀρετῆς.

Διὰ Πνεύματος ἐντειλάμενος, τουτέστι, πνευματικὰ πρὸς αὐτοὺς εἰπών ρήματα· οὐδὲν ἀνθρώπινον ἢ τοῦτο, διτὸς ἐν Πνεύματι αὐτοῖς ¹⁷ ἐνετείλατο, καθὼς καὶ αὐτὸς δὲ Δεσπότης ταπεινότερον καὶ οἰκονομικώτερον φάσκων ἐλεγεν· Εἰ δὲ ἐν Πνεύματι Θεοῦ ἐγώ ἐκβάλλω ¹⁸ τὰ δαιμόνια· ἦ, Διὰ Πνεύματος, φησίν, ἐντειλάμενος, οὐχ διτὸς δὲ Υἱὸς ἐδεήθη τοῦ Πνεύματος, ἀλλ' διτὸς ἔνθα ἀν δὲ Υἱὸς διατράπεται, ἐκεῖ καὶ τὸ Πνεύμα, ὡς διοφυεῖς, καὶ ἐνεργεῖ καὶ συμπάρεστι. Τι δὲ ἐνετείλατο; Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα **D** τὰ Εθνη', βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ δυνομα τοῦ Πατρός, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἄγιου Πνεύματος; διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα, ὅσα ἐντειλάμην ὑμῖν. Ἐντειλάμενος, φησίν, ἀνελήφθη ὡς εἰπεν, Ἀνένδη· ἀλλ' ἔτι ὡς περὶ ἀνθρώπου διαλέγεται. Ἐντεῦθεν δὲ μανθάνομεν διτὸς καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐδίδασκε τοὺς μαθητὰς, ἀλλὰ τὸν χρόνον τοῦτον οὐδεὶς εἶπε μετὰ ἀκριβείας· ἀλλ' ἐγχρονίζει μὲν αὐτῷ ὁ Ἰωάννης τῶν ἀλλων πάντων ¹⁹· πάντα δὲ σαφῶς οὐδεὶς ἀπήγγειλε· πρὸς γάρ ἔτερον ἡπείροντο.

Οἰς καὶ παρέστησεν ἐκεῖνος ἔωρα μετὰ τὸ Α παθεῖν αὐτὸν ἐν πολλοῖς τεκμηρίοις δι' ἡμερῶν τεσσαράκοντα.

Εἰπὼν περὶ τῆς ἀναλήψεως πρότερον, λέγει καὶ περὶ τῆς ἀναστάσεως. Ἐπειδὴ ἤκουσας ὅτι ἀνελθόμη, ἵνα μὴ νομίσῃς ὃφ' ἔτέρων αὐτὸν ἀνελθόμαι, ἐπήγαγεν· Οἶς καὶ παρέστησεν ἐκεῖνον ἔωντα. Εἰ γάρ ἐν τῷ μείζονι ἔχοντον παρέστησε, πολλῷ μᾶλλον ἐν τῷ ἐλάττονι, δι' ἡμερῶν τεσσαράκοντα, ἀλλ' οὐκ ἐν ἡμέραις τεσσαράκοντα. Οὐ γάρ ὁπέρ περ πρὸ τῆς ἀναστάσεως συνεχῶς αὐτοὺς συνῆν, οὕτω καὶ τότε, ἀλλ' ἐφίστατο καὶ ἀφίστατο πάλιν, ἀνάγων αὐτῶν τὰς διανοίας, καὶ οὐκέτι συγχωρῶν δύοις πρὸς αὐτὸν διακείσθαι, ὥσπερ καὶ ἐμπροσθεν· ἀλλ' ἐκάτερα μετὰ πολλῆς σοφίας καὶ ἀκριβείας κατεσκεύαζε, καὶ τὸ πιστευθῆναι τὴν ἀνάστασιν, καὶ τὸ μείζονα αὐτὸν νομισθῆναι λοιπὸν, ἢ κατὰ ἀνθρώπουν, καίτοι γε ταῦτα ἐναντία ἦν. Ὅπερ γάρ τοῦ πιστευθῆναι τὴν ἀνάστασιν, πολλὰ δὲν ἀνθρώπινα ἔδει γενέσθαι, ὃπερ δὲ θατέρου, τούναντίον. Ἀλλ' ὅμως ἀμφότερα γέγονε μετὰ τοῦ προστήκοντος καὶ εἰροῦ· δι' ἡμερῶν γάρ τεσσαράκοντα τῶν ἀπὸ τῆς ἀναστάσεως μέχρι τῆς εἰς οὐρανοὺς ἀνδροῦ, ἐν αἷς καὶ συνέφαγε καὶ συνέπιεν αὐτοῖς, δεικνὺς ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ σταυρωθεὶς καὶ ταφεὶς καὶ ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν. Τίνος δὲ ξεικεν οὐ πάσιν, ἀλλὰ τοῖς ἀπόστολοις⁵⁰ ἐφάνη· "Οτι φάντασμα δὲν ἔδοξε τοῖς πολλοῖς, οὐκ εἰδόσι τὸ ἀπόρρητον τοῦ μυστηρίου. Εἰ γάρ καὶ αὐτοὶ οἱ μαθηταὶ τηπίστουν τὴν ἀρχὴν καὶ ἐθορυβοῦντο, καὶ ἀφῆς ἐδεήθησαν, τῆς διὰ χειρὸς καὶ τραπέζης, τι τοὺς πολλοὺς εἰκὸν ἦν παθεῖν; Διὰ τοι τοῦτο ἐκ τῶν σημειῶν ὃν Ελαδον χάριν ποιεῖν οἱ ἀπόστολοι, ἀναμφίβολον ποιεῖ τῆς ἀναστάσεως τὴν ἀπόδειξιν καὶ κοινῆν· ὥστε μὴ τοῖς τότε μόνον, ὅπερ ἐκ τῆς δύσεως ἐμελλε γίνεσθαι, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς μετὰ ταῦτα φανερὸν γενέσθαι τὴν ἀνάστασιν.

εἴποις communiūm, ut non iis duntaxat, qui tunc omnibus, qui postea fuerunt, manifesta resurrectio

'Οπτανόμενος αὐτοῖς, καὶ λέγων τὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ.

Καὶ συναλιόμενος παρήγγειλεν αὐτοῖς ἀπὸ Ιερουσαλήμων μὴ χωρίσθαι, ἀλλὰ περιμένειν τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Πατρός, ἣν ἡκούσατε μου.

Βασιλείαν αὐτὸς ὁ Κύριος ἐκάλεσε τοῦ Πατρὸς καθ' ὃν⁵¹ ἐπιγγείλατο τοῖς μαθηταῖς τὸ καὶ εἰνὸν συμπίνειν ποτήριον· καὶνὴν πόσιν καλῶν, ἢν μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἔστουν συνέπιεν αὐτοῖς. Καὶ καὶνὴν βρέστιν συνέφαγεν, οὐ κατὰ τὴν προτέραν τάξιν, ἢν συνήσθιεν αὐτοῖς καὶ συνέπιεν πρὸ τῆς ἀναστάσεως. Τότε γάρ κατὰ πάντα, χωρὶς ἀμαρτίας, δύμινθεις ἡμῖν, ἥσθιε καὶ· ἐπινε καθάπερ ἡμεῖς, ἐκὼν ἐνδιδούς τῇ σαρκὶ τὴν τῆς τροφῆς χρείαν ἐπιζητεῖν· διὸ καὶ τὸ τῆς πείνης βουλόμενος προστήκατο πάθος· μετὰ δὲ γε τὴν ἀνάστασιν οὐκέτι κατὰ χρείαν ἐφαγε τε καὶ επιειν, ἀλλὰ μόνην πιστούμενος· ἀπαντὶ τὴν ἀληθῆ

VERS. 3. Quibus etiam, posteaquam supplicio fuisse affectus, multis argumentis et signis viventem sese per dies quadraginta præbuit.

Postquam dixit de assumptione prius, dicit etiam de resurrectione. Quandoquidem audivisti, assumptus est, ne putas eum ab aliis assumptum esse, subiunxit: Quibus etiam exhibuit sese viventem. Nam si in majori sese exhibuit, multo magis in minori. Per dies, sive intra dies quadraginta, et non in diebus quadraginta. Non enim, sicut ante resurrectionem continenter una cum eis erat, ita etiam tunc: sed accedebat, et rursus discedebat, sursum erigens eorum mentes, et non amplius concedens, ut similiter atque superiore tempore adversus sese affecti essent, sed ultraque cum magna sapientia atque cautione agebat, ut et resurrectio crederetur, et ipse major posthac, quam pro homine 7 haberetur, quantum hæc sane contraria erant. Nam pro hoc, ut resurrectio crederetur, multa humana fieri oportebat: pro altero vero, contrarium. Verumtamen ultraque convenienti tempore facta sunt: videlicet intra dies quadraginta, qui intercesserunt a resurrectione usque ad ascensionem et redditum in cœlum, in quibus etiam una cum illis comedit ac bibit, ostendens interim, quod ipse esset is, qui crucifixus, qui sepultus esset, qui a mortuis resurrexisset. Sed quare non omnibus, sed solis apostolis apparuit? Quia vulgo hominum, qui arcam mysterium non noverant, spectrum esse visum fuisset. Nam si etiam ipsi discipuli initio fidem non habebant, sed turbabantur, et tactu manus et mensa opus habebant: qualem verisimile est vulgi affectum futurum fuisse? Idcirco per signa, quæ faciendi causa accepérunt apostoli, non ambiguam, sed certam efficit resurrectionis demonstrationem erant: quod ex aspectu fieri debebat: verum etiam facta sit.

VERS. 3. Dum conspicitur ab eis, ac loquitur ea quæ pertinent ad regnum Dei.

VERS. 4. Et una cum eis vescens, præcepit illis, ne discederent Hierosolymis, sed exspectarent promissum Patris, quam, inquit, audivistis ex me.

Regnum Patris Dominus ipse vocavit, in quo novum una cum eis poculum discipulis promiserat bibitum: novum potum vocans, quem una cum illis bibit post resurrectionem: atque etiam novum una cum illis cibum comedit, non quemadmodum prius instituerat, cum una cum eis comedebat et libebat antequam resurrexisset. Tunc enim, excepto peccato, omnino nobis assimilatus, comedebat et libebat quemadmodum nos, ultra carni indulgens, ut requireret necessarium usum cibi. Quamobrem famis quoque affectum volens admisit: sed post resurrectionem sane non amplius necessario co-

Variæ lectiones et notæ.

⁵⁰ desiderari videtur, μόνοις. ⁵¹ Ισ. καθ' ἦν.

medit et bibit, sed solummodo ut universis fidem faceret veræ corporis naturæ, quod et supplicio volens affectus esset et divinitus resurrexisset. Hunc igitur novum cibum et potum vocavit, quibus una cum discipulis post resurrectionem, non quemadmodum prius consueverat, usus est. Etenim in quadraginta diebus, inquit, sunnūlīzeto, id est, una cum eis vescebatur, videlicet communī utens sale et mensa. Sed quomodo, nostrum non est dicere. Hæc enim non solito more, sed magis admirabili modo acciderunt: non quod natura deinceps cibis indigeret, sed quod condescensio atque accommodatio fieret ad demonstrandam resurrectionem. Et patescens **B** regni mysteria, præcepit, etc. Cur tandem hoc eis ut facerent, mandavit? Nam primum quidem eos metu perculos atque trementes in Galilæam eduxit, ut securi ea, quæ diceret, audirent: parati enim erant ad locum et munus suum deserendum; deinde posteaquam audiverant, ac quadraginta dies una conversati erant, mandavit ne ab Hierosolymis discederent. Cur tandem? Quia quemadmodum milites, si qui multitudini objiciendi sunt, nemo antequam sese armaverint, exire sinet: neque ex carceribus equos prosilire antequam aurigam acceperint: ita nimirum etiam illos, antequam Spiritus descendisset, ne a multititudine facile capi ac subigi possent, in acie conspici non sinebat; non solum autem idcirco, sed quod multi etiam illuc credituri erant. Atque etiam tertia causa est, ne qui dicerent, eos, notis relictis, ad peregrinos ostentatum et jactatum sese venisse, idcirco apud illos ipsos, qui cædem fecerant, qui crucifixerant, qui sepeliverant, in ipsa urbe, in qua nefarium facinus committere ausi erant, argumenta ac signa proferrunt, quæ non poterant refelli. Sed quando audiuerunt illum promittente? Quando dicebat: Expedit vobis ut ego abeam. Nisi enim ego abiero, Paracletus ille non veniet ad vos. Et rursus, Rogabo Patrem, et alium Paracletum mittet vobis. Sed cur non illo præsente, neque digresso statim advenit, sed post octo aut novem dies, sive cum complerentur dies Pentecostes sive quinquagesimæ? ac præterea, quomodo, si nondum Spiritus advenierat, dicebat: Accipite Spiritum sanctum? Potest igitur dici hoc idcirco ab illo dictum esse, quod vellet eos capaces maximeque idoneos efficere atque sufficientes ad Spiritum recipiendum: acceperunt autem illum, cum ad eos descendit: aut, quod de futuro, tanquam de re jam præsente et instanti locutus sit: ut cum dicit: Calcate super serpentes et scorpiones et super omnes copias inimici.

A φύσιν τοῦ σώματος ὅτι καὶ πέπονθεν ἔκών, καὶ ἀνέστη θεοπρεπῶς. Ταῦτην οὖν καινὴν βρῶσιν καὶ πόσιν ἔκάλεσε, τὴν μετὰ τὴν ἀνάστασιν γεγενημένην αὐτῷ μετὰ τῶν μαθητῶν, οὐ κατὰ τὴν προτέραν συνήθειαν καὶ γέροντος, ἐν τεσσαράκοντα ἡμέραις αὐτοῖς συνηλίξετο⁴⁸, τουτέστι, κοινωνῶν ἀλλῶν, καὶ κοινωνῶν τραπέζις. Τὸ δὲ πῶς, οὐχ ἁμέτερον εἰπεῖν. Τρόπῳ γάρ τινι παρδοξοτέρῳ ταῦτα ἔγενετο· οὐχ ὡς τῆς φύσεως δεομένης βροιμάτων λοιπὸν, ἀλλὰ συγκαταβάσεως γενομένης πρὸς ἀπόδεξιν τῆς ἀναστάσεως. Καὶ τὰ περὶ τῆς βασιλείας ἀποκαλύπτων μυστήρια⁴⁹. Τί δῆποτε παρήγγειλεν αὐτοῖς τοῦτο ποιεῖν; Πρῶτον μὲν οὖν αὐτοὺς δεοικότας καὶ τρέμοντας εἰς τὴν Γαλιλαίαν ἐξῆγαγεν, ἵνα μετὰ ἀδείας ἀκούσωσι τῶν λεγομένων· ἔτοιμοι γάρ ἦσαν εἰς τὸ λειποτακτῆσαι· εἰτα ἐπειδὴ ἤκουσαν καὶ τεσσαράκοντα διέτριψαν ἡμέρας, παρήγγειλεν ἀπὸ Ἱεροσολύμων μὴ χωρίζεσθαι. Τι δῆποτε; "Οὐτὶ καθάπερ τινάς στρατιώτας μέλλοντας εἰς πλήθος ἐμπίπτειν, οὐδεὶς ἀφῆσιν ἔξειθεν ἕως ἂν διπλωσαται, οὐδὲ ἵππους προπηδῶν τῆς βασιλίδος, ἕως ἂν τὸν ἡνίοχον λάβωσιν· οὕτω δὴ καὶ αὐτοὺς πρὸ τῆς τοῦ Πνεύματος καθόδου φανῆναι ἐπὶ τῆς παρατάξεως οὐχ ἀφεις, ὥστε μὴ γενέσθαι εὐχειρώτους καὶ διλασίμους τοῖς πολλοῖς· οὐ διὰ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλ᾽ ὅτι καὶ πολλοὶ ἦσαν οἱ μέλλοντες πιστεύειν αὐτόθι· καὶ τρίτον, ἵνα μὴ τινες λέγωσιν, ὅτι τὸν γνωρίμους ἀφέντες, πάρτι τοῖς ξένοις⁵⁰ ἥλθον κομπᾶσαι, τούτου χάριν παρ' αὐτοῖς τοῖς πεφονεύκοις παρέχεσσι τὰ τεκμήρια· παρ' αὐτοῖς τοῖς ἑσταυρωκόσι, τοῖς ὅθασιν, ἐναύτῃ τῇ πόλει, ἐν ἣ τὸ παράνομον ἐτολμήθη. Πότε δὲ ἤκουσαν τὴν ἐπαγγελίαν; "Οὐτε Ἐλεγε· Συμφέρει ὑμῖν, ἵνα ἔγω ἀπέλθω· ἐλλὰν γάρ μη ἀπέλθω, δι Πιράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς· καὶ πάλιν, 'Ἐρωτήσω τὸν Πιτέρα, καὶ ἀλλον Πιράκλητον πέμψει'⁵¹ ὑμῖν. Τίνος δὲ ἔνεκεν οὐχὶ παρόντος; αὐτοῦ, οὐδὲ ἀπέλθοντος; εὐθέως παρεγένετο, ἀλλὰ μετὰ δικτῶν ἢ ἐννέα ἡμέρας, ήτοι ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς; "Ετι δὲ πῶς, εἰ μηδέπω τὸ Πνεῦμα παρεγέγονε, Ἐλεγε, Λάβετε Πνεῦμα ἄγιον;" Εστιν οὖν εἰπεῖν, ὅτι τοῦτο μὲν Ἐλεγε, δεκτικός; αὐτοὺς καὶ ἐπιτηδειότατος παρασκευάζων καὶ ἀρκοῦντας εἰς τὴν ὑπόδοχην τοῦ Πνεύματος· Ἐλασον δὲ, ὅτε κατῆλθεν ἐπ' αὐτούς· ἢ, ὅτι τὸ μέλλον ἐσεσθαι, ὡς ἡδη παρὸν καὶ ἐνεστήκος, εἰρηκεν, ὡς ὅταν λέγῃ· Πατεῖτε ἐπάνω δρεων καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πάσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἔχθρου. "Εστι δὲ καὶ ἀλλως εἰπεῖν. ὅτι τοῦ Πνεύματος ἡ δύσις ποικιλή τις ἐστι καὶ πολυμερής· ἢ μὲν γάρ καθαρική, ἢ δὲ τελειωτική· καὶ ἡ μὲν ἀγιάσσουσα, ἢ δὲ ἀγιαστικούς δημιουργούσα· ἢ μὲν γλωσσῶν ποριστική, ἢ δὲ προφητείας· ἢ μὲν τερατουργημάτων, ἢ δὲ ἐρμηνείας παρεκτική· καὶ

Variae lectiones et notaæ.

⁴⁸ Exponit dictionem, συναλιξόμενος, quam Erasmus vertit, « congregans. » Sane dictio simplex ἀλιξω alias significat, « congrego » et « accumulo; » unde ἀλις, « abunde, cunctulate: » alia in pulvere volutor, pulvere inquinor, in pulvere luctor; » unde ἡ ἀλις, et ἡ ἀλλων, « area, » in qua spicæ conservantur et voluntur. Significat item, « sale conspergo, » et « condio. » Hinc compositum συναλιξόμενος, « simul utor sale, eadem uti mensa, » quod retus interpres « convesci » dixit: quem, utroque proprius accedentem ad interpretationem Theophylacti, ego quoque sequor. ⁴⁹ Addendum forte παρήγγειλεν, quod in interpres supplevit. ⁵⁰ Ισ. τοὺς ξένους. ⁵¹ πέμψῃ erat.

μυρία ἀλλα. Οὐδὲνον καλύπτει κατὰ τὴν ποικιλήν καὶ πολυμερῆ του Πνεύματος διανομήν, διαφόρως αὐτούς καὶ τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάριν δέξασθαι· ἡ μέντοι τελεία καὶ τελειοποίης, ὥστε καὶ ἐτέρους τελειοποιεν τοῦ Πνεύματος τοῖς ἀποστόλοις ἐπιφοίτησις, κατὰ τὸν καιρὸν τῆς Πεντηκοστῆς γέγονεν· διεῖ καὶ ἐν εἶδει γλωσσῶν αὐτοῖς πυρίνων ἐπιφανὲν, δῆλης αὐτοῦ τῆς ἐνεργείας ἐνέπλησε. Διὰ τοῦτο δὲ αὐτὸς ἀπέστη, καὶ ἐκεῖνο τότε ἤλθε· καὶ τότε, οὐδὲ εὐθέως· ἵνα ἐν ἐπιθυμίᾳ γενόμενοι, οὕτω λάβωσι τὴν χάριν. Εἰ δὲ παρόντος ἔκεινον τὸ Πνεῦμα ἐπεστη· καὶ ὁ μὲν ἀπῆλθε, τὸ δὲ ἔμεινεν, οὐκ ἦν τοσούτον τῆς παραμυθίας. Καὶ γάρ σφόδρα αὐτοῦ δυσαποσπάστως εἶχον διδόνεις καὶ οὐδὲ εὐθέως ἐπιφοιτεῖ τὸ Πνεῦμα· ἵνα καὶ μικρὸν ἀδυμήσαντες, καὶ ἐν ἐπιθυμίᾳ καὶ χρεὶ τῆς ἐπαγγελίας καταστάντες, καθαρὸν καὶ ἀπηρτισμένην δέξωνται τὴν ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ ἥδονήν. "Ἄλλως δὲ, ἐδει ἐν οὐρανῷ φωνῆναι τὴν ἡμετέραν φύσιν καὶ τὰς καταλλαγὰς γενέσθαι ἀπηρτισμένας, καὶ τότε ἐλθεῖν τὸ Πνεῦμα. Σκόπει δὲ, τῇκην αὐτοῖς ἀνάγκην ἐπέθηκεν ἐν Ἱεροσολύμοις μένειν διάτονον ὑποσχέσθαι· ἵνα γάρ πάλιν μετὰ τὴν ἀνάληψιν μὴ φύγωσι, τῇ προσδοκίᾳ τεύτῃ, καθάπερ τοιν δεσμῷ, κατέχει πάντας αὐτοὺς ἔκσισε, διὰ τῶν χρηστοτέρων ἐλπίδων κεχηγένεις ποιῶν αὐτοὺς τῷ ἀδήλῳ τῶν ἐπηρημένων ἐλπίδων. Οὐκ ἀν δὲ τις ἀμάρτοι, καὶ τότε εἰληφέναις αὐτοὺς λέγων ἔχουσαν τινὰ καὶ χάριν πνευματικήν οὐχ ὡστε νεκροὺς ἐγείρειν, ἀλλ' ὥστε ἀφίεναι ἀμαρτήματα. Διό καὶ ἐπήγαγεν· "Ὕπερ ἀφῆτε τὰς ἀμαρτίας, C διφίενται αὐτοῖς, καὶ τὰ ἔξης, δεικνύς ὅποιον εἰδος ἐνεργείας δίδωσι. Νῦν μὲν γάρ ταύτη περιβάλλει τῇ δυνάμει· μετὰ δὲ τεσσαράκοντα ἡμέρας τὴν τῶν σημείων ἐνέργειαν παρέχει. Διό φησι· Λήψεσθε δύναμιν, καὶ τὰ ἔξης.

peccaverit, si quis dicat, etiam tunc illos accepisse non ut mortuos resuscitarent, sed ut peccata remitterent. serisiis peccata, remittuntur eis, etc., nempe ostendens, tunc quidem eos illa potestate præditos efficit, sed post quadraginta dies signorum efficientiam præbet. Quamobrem dicit: Accipietis virtutem, etc.

"Οὐτι Ιωάννης μὲν ἐβάπτισεν ὄντας· ὑμᾶς δὲ βαπτισθῆσθε ἐν Πνεύματι ἀγίῳ, οὐ μετὰ πολλὰς ταύτας ἡμέρας.

Εἰπὼν περιμένειν τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Πατρὸς, D "Ἔντοντος μου, ἐπήγαγεν, διτο Ιωάννης μὲν ἐβάπτισεν ὄντας, καὶ τὰ ἔξης· καὶ δείκνυσι λοιπὸν τὸ μέσον αὐτοῦ τε καὶ τοῦ Ιωάννου φανερῶς, καὶ οὐκέτι, ὡς πρὸ τούτου συνεσκιασμένως, ὡς ὅτε ἐλεγεν· 'Ο δὲ μικρότερος ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν μείζων αὐτοῦ ἔστι· νῦν δὲ φανερῶς φησιν· Ιωάννης μὲν ἐβάπτισεν ὄντας· ὑμεῖς δὲ βαπτισθῆσθε ἐν Πνεύματι ἀγίῳ· καὶ δείκνυσιν αὐτοὺς ἡδη μείζους γεγενημένους Ιωάννου, εἴτε καὶ αὐτοὶ ἔμελλον βαπτίζειν ἐν Πνεύματι ἀγίῳ. Οὐκ εἶπε δὲ, Βαπτίσω ἡμᾶς ἐν Πνεύματι ἀγίῳ· ἀλλὰ, Βαπτισθῆσθε, πανταχοῦ τῆς ταπεινοφροσύνης μέτρα καὶ τύπους καταίμπανων τμῆν· τοῦτο γάρ λοιπὸν ἀπὸ τῆς μαρτυρίας; Ιωάννου δῆλον ἦν, διτο αὐτοῖς ἦν δι βαπτι-

A Potest autem aliter quoque dici, donationem videlicet Spiritus variam quamdam multasque in partes esse distributam. Nam alia quidem vim habet expiandi, alia vero facultatem consummandi: atque alia quidem consecrat, alia vero consecrandi vi præditos efficit: alia quidem linguas suppeditat, alia vero prophetiam: alia quidem miraculorum efficientiam, alia vero interpretationem præbet: atque alia sexcenta. Nihil igitur vetat, prout varia est ac in multas partes divisa largitio Spiritus, etiam diversis modis illos gratiam sancti Spiritus accepisse. Perfectus tamen ille, ac perfectorum effector, qui etiam alios perfectos reddere poterat, ad apostolos Spiritus sancti appulsus et accessus accidit in tempore Pentecostes: quando etiam in

B 9 specie linguarum ignearum cum eis apparuisset, tota sua illos efficientia replevit. Idcirco autem discessit, et ille tunc venit: et tunc, non autem statim, ut cupidi effecti, ita tandem gratiam acciperent. Quod si præsente illo Spiritus supervenisset, et ille quidem abiisset, hic vero mansisset, non tanta consolatio fuisset. Etenim admodum ab illo inviti divellebantur, idcirco ascendit, ac nec protinus advenit Spiritus, ut ei parumper contristati, et cupidi facti atque promissionis egentes, puro atque perfecto propter præsentiam Spiritus gaudio fruerentur. Atque alioquin etiam in cœlo nostram naturam apparere, reconciliationesque perfectas fieri, ac tunc venire Spiritum oportebat. Vide quantam, es Hierosolymis manendi per præmissionem imposuerit necessitatem. Nam ne rursus fugerent post assumptionem, hac exspectatione, quasi vinculo quodam omnes eos detinet illic per spem rerum commodiorum, incertæ spei rerum suspensarum eos faciens inhibere. Cæterum non

VERS. 5. Quoniam Joannes quidem aqua baptizavit. vos autem baptizabimini Spiritu sancto post hosce dies haud multis..

Cum dixisset, ut exspectarent promissum Patris, de quo ex ipso audissent, subjunxit: Nam Joannes quidem aqua baptizavit; etc. ac deinceps, quid inter ipsum et Joannem interesset, aperte demonstrat, et non amplius, ut antehac, tecte et quasi sub umbra: quemadmodum cum diceret: Sed qui minor est in regno cœlorum, major est illo. Nunc autem aperte dicit: Joannes quidem aqua baptizavit: vos autem baptizabimini Spiritu sancto; et ostendit illos jam maiores evasisse Joanne, si quidem ipsi quoque baptizatur erant Spiritu sancto. Non dixit autem, Baptizabo vos Spiritu sancto; sed, Baptizabimini, ubique animi demissi modestiam et exemplum nobis relinquens. Nam id jam tunc deinceps ex Joannis testimonio con-

stabat et liquebat, ipsum videlicet esse, qui baptizaret: Ipse enim nos baptizabit Spiritu sancto et igne. Sed qui dixit, Baptizamini, seu perfundemini, cum aqua in coenaculo non esset? Quia majore vi ac potestate Spiritus praeditus est: per quem etiam aqua operatur, quemadmodum nimis etiam ipse dicitur unctus esse, cum nusquam oleo unctus sit, sed Spiritum accepere: atque alioquin **10** etiam aqua baptizari illos in diversis temporibus reperi potest: nam in nobis utraque sub unum temporis articulum cadere possint: tunc vero diversis etiam temporibus ac separatis; nam initio apostoli aqua baptizati sunt ab Joanne, sed postea etiam Spiritu sancto. Sed cur Dominus non etiam declaravit, quando Spiritus superventurus esset: sed solummodo ait, Post dies hosce non multos? Ac Post haud multos quidem ait idcirco ne incidenter in desperationem: sed tempore statuto, quando, non dixit, ut semper vigilarent expectantes. Quid igitur admiraris, si pacem consummationis sæculi non præsignificat eis? quandoquidem etiam hoc præstitutum tempus, quod adeo propinquum erat, propter eam, quam diximus causam, noluit facere manifestum. Dictio baptizari, id est, immersi, terti, perfundi, et prolixi, abundantiam et quasi divitias communicationis et participationis sancti Spiritus significat: quemadmodum etiam in eo, quod sensu percipitur, se habet aliquo modo is, qui baptizatur, id est, perfunditur aqua, dum toto corpore madeficit, cum is, qui sumit aquam simpliciter, non penitus ex omnibus locis humectetur. Non sunt igitur contraria divinis Evangelii ea, quæ nunc dicta sunt. Significatur enim quod si etiam dictum erat ad apostolos, posteaquam Christus a mortuis resurrexerat: Accipite Spiritum sanctum, etiam illos accepisse: sed illic quidem eos accepisse Spiritum sanctum dictum est: hic vero, Baptizabimini, sive perfundemini ac divitias munieris significat, quod dedit illis posteaquam ad Patrem ascendit. Ut enim cum fidem haberent, accedentes dixerunt: Adde nobis fidem: ita nimis etiam hic præter eam, quam iam habebant, Spiritus communicationem, additamentum adiunctæ participationis Spiritus sancti, qui eis supervenit, accipiebant.

VERS. 6. Atque illi quidem cum convenissent sciscitantes ab eo dicebant: Domine, an in hoc tempore regnum Israeli?

VERS. 7. At ille ad eos, Non est restrum, inquit, nosse tempora, aut articulos temporum quos Pater in sua potestate posuit:

VERS. 8. Sed accipietis virtutem supervenientis in vos Spiritus sancti.

Cuin sciscitaturi essent, simul accedunt, ut multitudine moverent eum et exorarent. Sciebant enim, id quod ante dictum est, summoventis et non ignorantis, sed rejicientis illam suis responsionem, videlicet: Nemo novit diem: idcirco rursus interrogant. Quandoquidem enim audiverant, se Spi-

A ζων· αὐτὸς γάρ ἡμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἀγίῳ καὶ πυρὶ. Πῶς δὲ εἴπε, Βαπτισθήσεσθε, ὅδας οὐκ ὄντος ἐν τῷ ὑπερώῳ; "Οτι κυριώτερον τὸ Πνεῦμα ἔστι· δι' οὐ καὶ τὸ ὄντωρ ἐνεργεῖ, ὥσπερ οὖν καὶ αὐτὸς κεχρισθεὶς λέγεται, οὐδαμοῦ χρισάμενος ἐλαῖῳ, ἀλλὰ Πνεῦμα δεξάμενος;· διλῶς δὲ καὶ ὄνται βαπτίζομένους αὐτοῖς; Εστιν εὑρεῖν ἐν διαφόροις καιροῖς·· ἐφ' ἡμῖν γάρ διμοιρία ὑφ' ἐν γένηται, τότε δὲ καὶ διεσπαρμένως· παρὰ γάρ τὴν ἀρχὴν οἱ ἀπόστολοι ὑπὸ Ἰωάννου ὄνται· ἐβαπτίσθησαν, μετὰ ταύτα δὲ καὶ ἀγίῳ Πνεύματι. Διὰ τι δὲ οὐκ ἐδήλωσεν διεσπάτης, πότε ἐπελεύσεται καὶ τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ μόνον φησίν, Οὐ μετὰ πολλὰς ταύτας ἡμέρας;· τὸ μὲν οὖν, Οὐ μετὰ πολλάς, φησίν, ἵνα μῆτες ἀθυμίαν ἐμπέσωσιν· ὥρισμένως δὲ πότε¹⁶, οὐκ εἶπεν, ίνα δὲ ἐγρηγορῶσιν ἐκδεχόμενοι. Τί τοινυν θαυμάζεις, εἰ τὴν εἰρήνην τῆς συντελείας μη λέγει αὐτοῖς;· διοτι γε καὶ ταύτην τὴν οὕτως ἐγγὺς οἴσαν προϊστημένων οὐκ ἥθελησε, δι' ἣν εἰπομεν αἰτίαν, ποιῆσαι κατάδηλον. Ἡ Βαπτισθήναι λέξις τὴν δαψίλειαν, καὶ οἰοντες πλούτον τῆς μετουσίας τοῦ ἀγίου Πνεύματος σημαίνει·· ως καὶ ἐπὶ τοῦ αἰσθητοῦ ἔχει τι δι βαπτίζεμενος ἐν ὄνταις, ὅλον τὸ σῶμα βρέχων, τοῦ λαμβάνοντος ἀπλῶς ὄντωρ, οὐ πάντως ὑγραινομένου ἐξ δλων τῶν τόπων· οὐκ ἔστιν οὖν ἀπεντίας ἔχοντα τοῖς θεοῖς Εὐαγγελίοις τὰ νῦν εἰρημένα. Δηλοῦται· γάρ ως εἰ καὶ εἰρητο πρὸς τοὺς ἀπόστολους μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ τὸ, Λάβετε Πνεῦμα ἄγιον· καὶ Ἐλαθον· ἀλλ' ἐκεὶ μὲν εἰληφέναι Πνεῦμα ἄγιον εἰρηται, ἐνταῦθα δὲ, Βαπτισθήσεσθε· διπερ τὴν ἐπίχυσιν καὶ τὸν πλούτον τῆς χορηγίας σημαίνει·· ἃς δέδωκεν αὐτοῖς ἀνελθὼν πρὸς τὸν Πατέρα. "Οὐσπερ γάρ ἔχοντες πίστιν προσῆλθον λέγοντες, Πρόσθες ἡμῖν πίστιν· οὗτα δὴ καὶ ἐνταῦθα, πρὸς ἣν δὴ εἶχον κοινωνίαν τοῦ Πνεύματος, προσθήκην ἐπιτεταμένης μετουσίας ἐλέμβανον ἐπελθούσης¹⁷ αὐτοῖς τοῦ ἀγίου Πνεύματος.

B Οι μὲν οὐρ συρειθόρτες ἐπηρώτων αὐτὸν λέγοντες· Κύριε, εἰ ἐτὸ τῷ χρόνῳ τούτῳ ἀποκαθιστάρεις τὴν βασιλείαν τῷ Ἰαραὴλ;

D Εἶπε δὲ πρὸς αὐτοὺς· Οὐχ ὑμῶν ἔστι γνῶμαι χρόνονς ἢ καιρούς οὓς ὁ Πατὴρ θέτει ἐτὴν διάξιονσι··

Eἳλλα ἀήγεσθε δύναμις ἐπελθόντος τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἐξ¹⁸ ὑμᾶς.

"Οταν μέλλωσιν ἐρωτέν, διμοῦ προσέρχονται, ίνα τῷ πλήθει δυσωπήσωσιν· ἔδεισαν γάρ ὅτι τὸ πρώτην εἰρημένον, διακρουμένου καὶ οὐκ ἀγνοοῦντος, ἀλλ' ἀναβαλλομένου τὴν ἀπόχρισιν· οἷον, Οὔδεις οἶδε τὴν ἡμέραν· διὰ τούτο πάλιν ἐρωτῶσιν. Ἐπειδὴ γάρ ἤκουσαν, ὅτι τὸ Πνεῦμα μέλλουσι λαμβάνειν, ως

Variæ lectiones et noīs.

¹⁶ Εἴ ποτε, ερα. ¹⁷ Ισ., ἐπειθόντος.

δέκιοι λοιπὸν μαθεῖν καὶ ἀπαλλαγῆναι τῶν δυσχερῶν ἐπειθύμουν· οὐ γάρ ἐθούλοντο πάλιν εἰς τοὺς ἑσχάτους ἔστων καθεῖνα κινδύνους. Οὐκ ἡρώτειν δὲ, Πότε; ἀλλ', Εἰ ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ ἀποκαθιστάνεις τὴν βασιλείαν τῷ Ἰσραὴλ; Εἰ δὲ, φησὶν ⁸⁸· οὕτως ἐπειθύμουν τὴν ἡμέραν. Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ, οὐδὲ τετρανῶσθαι ⁸⁹ πῶς ⁹⁰ αὐτοῖς, τίς ποτε ἥν τὴν βασιλείαν οὕτω γάρ ἥν τὸ Πνεῦμα διδάξαν αὐτούς. Οὐκ εἴπον δὲ, Πότε ἔστιν, ἀλλ', Εἰ ἀποκαθιστάνεις; αὐτός· οὕτω λοιπὸν μείζονα περὶ αὐτοῦ ἐφρατάζοντο. Διὰ τούτο καὶ αὐτὸς ἀνειμένως ⁹¹ αὐτοῖς; διαλέγεται· οὐκέτι γάρ λέγει, διὰ οὐδὲ δὲ Υἱὸς οἶδε τὴν ἡμέραν· ἀλλὰ τι; Οὐχ ὑμῶν ἔστι γνῶναι χρόνους ἢ καρούς. Οὐ γάρ ἀγνοῶν αὐτὸς; τῶν χρόνων τὸ συμπέρασμα, τῷ Πατρὶ τὴν εἰδήσιν παρέπεμψεν· ἀλλ' ἐπειδὴ περιττῇ τις ὑπῆρχεν τῇ ἐρώτησις, συμφερόντως παρεστῶπτησε. Σκοπὸς γάρ ἥν αὐτῷ τὴν εἰς τούτο πολυπραγμοσύνην ἀνακόψαι τῶν μαθητῶν. Κηρύττειν γάρ αὐτοὺς ἀπέστειλε τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, οὐ τὴν ποσότητα τῶν χρόνων κατασημανεῖν. Οὐ λέγει δὲ αὐτοῖς τὸν καρὸν, τὰ πολλῷ μείζω διδάξας· ἵνα, ὡς πολλάκις ἔφαμεν, ἐγρηγορότες ὡσι· καὶ διὰ οὐδὲν ἐδιάπτοντο μὴ εἰδότες· ἐπειδὴ πολλῷ μείζονα τούτου διδάξειν· διὰ Υἱὸς ἔστι τοῦ Θεοῦ, καὶ διὰ δομήτιμος τῷ Πατρὶ· διὰ ἀνέστη, διὰ ἀνάστασις ἔσται, διὰ κρίσις, διὰ ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρός. Τι γάρ, εἰπέ μοι, μείζον; τὸ μαθεῖν διὰ βασιλεύειν, ή τὸ πότε; Ἐμαθεὶς Παῦλος δὲ οὐκ ἐξὸν ἀνθρώπῳ λαλεῖν· καὶ Μωϋσῆς Ἐμαθεὶς τὴν ἀρχὴν τοῦ κόσμου· καὶ πότε· καὶ πρὸ πόσων χρόνων· καὶ ἀριθμεῖ τὰ ἔτη· κατοι τῇ ἀρχῇ τοῦ τέλους εἰς γνῶσιν, ὡς ἐπίκαν, δυσκολώτερον· ἀλλως δὲ, ἐκεῖνοι οὐδὲ περὶ τῆς καθοδίου αὐτὸν ἡρώτων συντελεῖσας· ἀλλ', Εἰ τῷ χρόνῳ τούτῳ ἀποκαθιστάνεις τὴν βασιλείαν τῷ Ἰσραὴλ; Ὁ δὲ οὐδὲ τούτο αὐτοῖς ἐξεκάλυψεν· ἀλλ' ὥσπερ ἐκεὶ ἀπεκρίνατο ἀπάγων αὐτοὺς τοῦ νομίζειν τὴν ἀπάλλαγήν τῶν δυσχερῶν εἶναι πλησίον· ἀλλ' διὰ καὶ πολλοῖς περιπεσοῦνται κινδύνοις, οὕτω καὶ ἐνταῦθα, πάλιν ἡμερώτερον· ἀλλὰ, Λήψεσθε δύναμιν. Εἴτα, ἵνα μὴ πάλιν αὐτὸν ἡρώτωσιν, εὐθέως ἀνελήφθῃ. Εἴτα, [ἵνα μὴ εἰπωσι, Διὰτι ἐπαίρεις τὸ πρᾶγμα; φησὶν δὲ Υἱός· Οὓς δὲ Πατήρ ἔθετο ἐν τῇ ίδιᾳ ἔξουσίᾳ· ἡ δὲ τοῦ Πατρός ἔξουσία, δηλοντός καὶ τοῦ Υἱοῦ· ὥσπερ γάρ δὲ Πατήρ ἐγείρει τοὺς νεκρούς καὶ ζωοποιεῖ, οὕτω καὶ δὲ Υἱός, οὓς θέλει, ζωοποιεῖ. Εἰ δὲ ἐνθα ἐργάσασθαι δεῖ τὰ φρικώδη καὶ ἀπόρρητα μετὰ τῆς ἔξουσίας δὲ ⁹². δὲ Πατήρ ⁹³ ἐργάζεται, πολλῷ μᾶλλον, ἐνθα δεῖ εἰδέναι. Πολλῷ γάρ μείζον τὸ ⁹⁴ νεκροὺς ἐγέρειν μετὰ τῆς Ιστορίας καὶ τῆς αὐτῆς ἔξουσίας τῷ Πατρὶ, ἢ τὴν ἡμέραν εἰδέναι. Διὰ τοῦτο

A ritum esse accepturos, tanquam digni deinceps scire volebant, ⁹⁵ et ab ærumnis et molestiis liberari atque defungi cupiebant. Non enim rursus volebant sese extremis periculis offerre. Non sciscitabantur autem, Quando? sed, An in hoc tempore restituimus regnum Israeli? An nunc, inquit: adeo diem scire cupiebant. Mihi autem videtur, ne tunc quidem adhuc planum factum illis fuisse, quodnam regnum tandem esset: nondum enim erat Spiritus, qui doceret illos. Non dixerunt autem, Quando erit: sed, An restituimus ipse. Adeo majora deinceps de illo imaginabantur et animo concipiebant. Idcirco etiam ipse placide et leniter cum illis sermocinatur. Non enim jam amplius dicit: Ne Filius quidem diem novit: sed quid? Non est vestrum scire tempora et momenta temporum. Non enim, quia ipse ignoraret temporum consummationem ad Patrem scientiam rejicit: sed quoniam supervacua quidam erat interrogatio, utiliter retinuit. Nam id agebat, ut ejus rei curiosam discipulorum scrutationem reprimeret atque inhiberet. Mittebat enim eos, ut prædicarent regnum cœlorum, non ut rationem temporum notarent. Non edit autem illis articulum temporis, cum multo majora docuisset, ut, quemadmodum saxe dixit, vigilantes essent: et quod nihil eis illa ignorantia noceret, quoniam longe majora, quam hæc res erat, docuerat, quod Filius Dei esset, quod Patri æqualis, quod resurrexisset: quod resurrectio, quod judicium futura sint: quod sedebat ad dextram Patris. Quid enim, dic mihi, majus? scire quod regnaturus sit, an, quando? Didicerat Paulus, quæ homini loqui non licebat, et Moyses didicerat initium mundi: et, quando: et, ante quam multa tempora: et numerat annos: atqui principium in universum cognitu difficultius est quam finis. Atque aliter: Illi nec de universalis quidem consummatione eum interrogabant: sed, An in hoc tempore restituimus regnum Israeli? At ille ne hoc quidem eis patescit: sed quemadmodum illic ita respondit, ut abduceret eos ab illa opinione, ne putarent sinem molestiarum et ærumnarum approximare, sed futurum esse, ut in multa deinceps etiam pericula inciderent: ita etiam hic, præterquam quod mitius: Sed accipietis virtutem. Deinde ne rursus eum interrogarent statim assumptus est. Prætereas, ne rursus dicerent: Cur rem differt et suspendis? Filius, Quos Pater, inquit, posuit in sua potestate. Patris autem potestas videlicet etiam Filii potestas est. Quemadmodum enim Pater, ita etiam Filius, quos vult resuscitat

Variae lectiones et notæ.

⁸⁸ Ισ., φασιν. ⁸⁹ τρανῶσθαι πῶς, erat. ⁹⁰ Ισ. πω. ⁹¹ ἀνιγμένως, erat: in margine correctum deprehendi, ut posui. ⁹² Erat enim ejusmodi nota, quoniam non poteram assequi nisi conjectura. ⁹³ Ισ. δὲ Υἱὸς καὶ δὲ Πατήρ, ή, ως δὲ Πατήρ. ⁹⁴ τὸν erat.

* Verba hæc uncinulis conclusa desunt in editione Siphani. Ea procul dubio typographi incuria exciderunt. Nos, quibus codicem, unde ea manavit editio. inspicere non licet, ea ex Chrysostomio

restituimus: nam ex Latina interpretatione, et ex iis quæ sequuntur, patet, Theophylactum, hoc loco, sicut in plerisque aliis, ipsa Chrysostomi verba usurpare. Editor Venetus.

mortuos et vivificat. Quod si, ubi efficere cum potestate oportet horrenda atque arcana, sicut Pater operatur: multo magis, ubi oportet scire. Longe enim maius est, mortuos excitare cum **12** pari et eadem cum Patre potestate, quam diem scire. Sed cur ad ea, quæ discipuli interrogabant, Christus non respondit, sed dixit: Accipietis virtutem? Respondens dixerat: Non est vestrum scire, et tunc suhjunxit: sed accipietis virtutem. Etenim hæc dictio accessum quemdam, et, ut ita dicam, affluentiam Spiritus significat. Dicendum igitur de secta Phrygum, qui putant post ducentos fero annos ab assumptione Christi Paracletum missum esse in mulieres, quas putant esse prophetissas, Priscillam et Maximillam, et in eum, qui eodem cum illis furore corruptus fuit, Montanum. Tunc enim aiunt præstitum esse illud promissum: Millam vobis Paracletum. Sed cur id, quod sciscitati non erant, docet, videlicet: Accipietis virtutem. Quia magister est, qui nou, quæ vult discipulus, sed, quæ expedit scire, docet.

Et eritis mihi testes et in Hierusalem, et in tota Iudea Samariaque, et usque ad extremos fines terræ.

Quoniam antea dixerat^d: In viam gentium ne abieritis, et in civitatem Samaritanorum ne ingrediāmini, quia primum Judæis verbum prædicari volebat, sed nunc in universum orbem terrarum prædicationem diffundi oportebat: idcirco recte sane adjicit, et ait, Et in Judæa et Samaria; deinde, Et usque ad extremos fines terræ. Porro quod dicit: Eritis mihi testes, simul et adhortatio est, et firma certaque prophætia: nam Usque ad extremos fines terræ prædicationem testatam reliquerunt.

Vers. 9. Atque huc locutus, inspectantibus illis, sublevatus est, et nubes illum oculis eorum subduxit:

Vers. 10. Et ut abeunte illo intentis oculis cœlum contubantur.

Inspectantibus illis non surrexit, sed inspectantibus illis sublevatus est, quoniam ne hic quidem quidquid res postulabat inspectio poterat præstare. Etenim resurrectionis finem quidem viderunt, principium autem non viderunt: et assumptionis principium quidem viderunt, finem vero non videbunt. Quare? Quia illuc, cum ipse, qui resurrexerat, coram præsens adesset, atque adeo loqueretur, et monumentum declararet eum non ibi esse, supervacaneum erat, principium videre: hic vero opus erat etiam scire finem. Non enim oculi assequi atque præstare poterant, ut ostenderent altitudinem atque docerent, utrum in ipsum cœlum ascendisset, an etiam aliquatenus subiectus restitusset. Idcirco angeli assistentes docent ea, quæ per inspectionem non poterant comprehendendi. Nubes autem exceptit eum: quia hæc signum est Dominicum, atque divinæ potestatis: nusquam enim aliqua alia potestas in nube appetit. Quamobrem etiam David de Patre dicit: **13** Qui ponit nubes ambulationem et

A ἐκ μὴ πρὸς δὲ τρώτησαν οἱ μαθῆται, ἀπεκρίθη ὁ Χριστὸς, ἀλλ’ ἔφη, στὶ, Λήψεσθε δύναμιν; Ἀπεκρίθη εἰπὼν· Οὐχ ὑμῶν ἔστι γνῶναι· καὶ τότε ἐπιγάγεν, ἀλλὰ, Λήψεσθε δύναμιν. Καὶ αὕτη γάρ ή λέξις ἐπέλευσίν τινα, καὶ ἵν’ οὔτως εἴπω, ἐπίδροιαν τοῦ Πνεύματος δηλοῖ. Λεκτέον οὖν τῶν Φρυγῶν τὴν αἵρεσιν οἰομένων που μετὰ δισκόσια ἔτη τῆς ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ πεπέμψθαι τὸν Παράκλητον ἐν ταῖς γυναικῖν, ἃς οἰονται προφήτιδες εἶναι, Προσκλήτη καὶ Μαξιμιλλή, καὶ ἐν τῷ συμμανέντι αὐταῖς Μοντανῷ· τότε γάρ λέγουσι πεπληρῶσθαι τὴν, Πέμψῳ ἡμῖν τὸν Παράκλητον, ἐπαγγελίαν. Διὰ τί δέ, οὐκ τρώτησαν, διδάσκει, στὶ, Λήψεσθε δύναμιν; στὶ διδάσκαλός ἔστιν, δικῇ, & βούλεται δι μαθητής, ἀλλὰ συμφέρει μαθεῖν, διδάσκων.

B Καὶ ἐσεσθέ μοι μάρτυρες ἐν τε Ἱερουσαλήμ καὶ ἐν πάσῃ τῇ Ἰουδαίᾳ καὶ Σαμαρείᾳ, καὶ ἔως ἐσχάτου τῆς γῆς.

Ἐπειδὴ ἔμπροσθεν ἔλεγεν· Εἰς ἑδὸν ἐθύῶν μὴ ἀπέλθητε, καὶ εἰς πόλιν Σαμαρειῶν μὴ εἰσέλθητε, βουλόμενος πρῶτον τοῖς Ἰουδαίοις τὸν λόγον κηρυχθῆναι, νῦν δὲ λοιπὸν εἰς τὴν οἰκουμένην ἑδὸν τὸ κήρυγμα χύθηναι, εὐλόγως οὖν προστίθησι καὶ φησι· “Ἐν τε Ἰουδαίᾳ καὶ Σαμαρείᾳ· εἴτα, Καὶ ἔως ἐσχάτου τῆς γῆς. Τὸ δὲ, Ἐσεσθέ μοι μάρτυρες, ἄμα καὶ προτροπή ἔστι καὶ ἀδιάπτωτος προφῆτεια· “Ἐως γάρ ἐσχάτου τῆς γῆς τὸ κήρυγμα διεμαρτύραντο.

C Καὶ ταῦτα εἰπὼν, βλεπόντων αὐτῶν ἐπήρθη· καὶ τερψέλη ὑπέλαβεν αὐτὸν ἀπὸ τῶν ὄφθαλμῶν αὐτῶν.

D Καὶ ὡς ἀτερίζοντες ἤσαρ, εἰς τὸν οὐρανὸν πορευομένου αὐτοῦ.

Βλεπόντων αὐτῶν οὐκ ἀνέστη· Βλεπόντων δὲ αὐτῶν ἐπήρθη· ἐπει οὐδὲ ἐνταῦθα ἡ·δψις τὸ πᾶν ἰσχυσε· καὶ γάρ τῆς ἀναστάσεως τὸ μὲν τέλος εἶδον, τὴν δὲ ἀρχὴν οὐκ εἶδον· καὶ τῆς ἀναλήψεως τὸν μὲν ἀρχὴν εἶδον, τὸ δὲ τέλος οὐκ εἶδον, διὰ τοῦτο; Οὐτὶ ἐκεῖ παρέλκοντος ἦν τὴν ἀρχὴν ίδεῖν, αὐτοῦ τοῦ ἀναστάντος παρόντος, καὶ ταῦτα φθεγγομένου καὶ τοῦ μνήματος δηλουντος, στὶ οὐκ ἔστιν ἐκεῖ. Ἐνταῦθα δὲ χρεία μαθεῖν καὶ τὸ τέλος· οὐ γάρ ἐξήρκουν οἱ δρθαλμοὶ δεῖξαι τὸ ζήτος, οὐδὲ διδάσκαι πότερον εἰς αὐτὸν ανῆλθε τὸν οὐρανὸν, η καὶ μέχρι τινὸς ἔστη. Διὰ τοῦτο ἀγγελοι ἐπιστάντες διδάσκουσιν, διαταλαβεῖν οὐκ ἐνήν διὰ τῆς δψεως. Νεφέλη δὲ αὐτὸν υπέλαβεν, στὶ σύμβολον ἔστιν αὕτη Δεσποτικὸν, καὶ θείας δυνάμεως· οὐδαμοῦ γάρ ἀλλη τις δύναμις ἐπὶ νεφέλης φαίνεται. Διὸ καὶ διαβίδ περὶ τοῦ Πατρὸς λέγει· “Ο τιθεὶς τέρψη τὴν ἐπείδασιν αὐτοῦ· καὶ ἀλλως^e· ‘Ἐκ τερψέλης κούφης δι Θεὸς κάθηται· καὶ μυρία ἀλλα. Αλλως οὐδὲ τοῦτο εἰκῇ καὶ ἀπλῶς πεποίηκεν. Εἰδὼς γάρ δι Κύριος στὶ ἐδὲ ἀρρέτων

^d Matth. x, 5.

Variæ lectiones et notæ.

^e Ισ. 51.οι.

αὐτοῖς ἀναδῆ, ὡς καὶ κατέδη, μᾶλλον δὲ, ὡς συγκατέδη, οὗτε φαινομένου τοῦ Πνεύματος πιστεύεται, ὡς αὐτὸς ἐκεῖνός ἐστιν, διὰ τὸ διάγων τούτων τῶν ἡμερῶν ἐπηγγείλατο αὐτοῖς πέμψειν· καὶ ἔστιν οὐκ ἀπὸ τῶν οὐρανῶν ἐληλυθότα παρασκευάζειν ὑπονοεῖσθαι, καὶ διὰ οὗτοῦ ἀπὸ ταῦτα δινωθεν καλέσῃ Παῦλον· οὗτοῦ ἀπὸ τούτων ἀποστείλη τὴν ἀχειρότευκτὸν Πέτρῳ σινόδνα, πιστεύοιτο, διὰ αὐτῆς ταῦτα μετὰ τὴν ἀποφοίτησιν ποιεῖ τὴν σωματικήν, ἀνέδη, Βλεπόντων αὐτῶν· ἀπὸ νεφέλης δὲ τῆς Παρθένου εἰς νεφέλην ἥλιθε καὶ διὰ νεφέλης ἀνῆλθεν, ἐποῦ δὴν τὸ πρότερον. Τὸ δὲ, διποὺ δὴν, μή την πυκνῶς ἐκδέχουσι, μήτε τὴν σάρκα ἀποθέμενον, ἀσαρκον ἔχειν, ὡς τὸ πρὸν, τὴν ἕαυτοῦ σαρκωθεῖσαν θεότητα, ἀλλὰ τὸ, διποὺ δὴν, νέοι μοι, εἰς τὸῦ θεοῦ τῆς ἀσωματώσεως ἐν τῇ σωματώσει, εἰς τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς ἀσαρκώσεως ἐν τῇ σαρκώσει· εἰς τὴν αὐτοῦ παρκτὸν τῆς ἀναλογίωσεως σεσαρκωμένης αὐτοῦ ἀξίαν, τῆς ἔκουσίου αὐτοῦ ταπεινώσεως· εἰς τὸ μηκέτι ἀνθρώποις συναναπτέρεψεσθαι ὁ φθαλυφανῶς, ἢ συναυλέζεσθαι.

ab se initium et subsistentiam habet alterationis ejus atque spontanea humiliatione atque demissione (quod oculis apparere et judicari possit) cum omnibus conversetur, aut eodem domicilio cum iis aucto contubernio utatur.

Kai idoū ἀδρες δύο πυρειστήκεισαν αὐτοῖς ἐτεσθῆται λευκῇ,

*Oi καὶ εἶπον· Ἀνδρες Γαλιλαῖοι, τι ἐστήκατε βλέποντες⁴⁴ εἰς τὸν οὐρανόν; οὐτος δὲ Ἰησοῦς,
διδασκόθεις ἀφ' ἥμῶν εἰς τὸν οὐρανόν, οὐτως
ἐλεύσεται ἐν τρόποις θεάσισθε αὐτὸν πορευθ-
μενορ εἰς τὸν οὐρανόν.*

Δειπτικῶς ἔχρησαντο τῇ λέξει εἰπόντες· Οὗτος δὲ Ἰησοῦς, διὰ ἀναληφθεὶς ἀφ' ὑμῶν εἰς τὸν οὐρανόν, οὐτως ἐλεύσεται, ὃν τρόπον ἐθέάσασθε αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν. Οὐν εἰπε⁴⁵ δὲ, Ἀναλαμβανόμενον, οὐδὲ βασταζόμενον, ἀλλὰ, Πορευόμενον εἰ γάρ πρὸ τοῦ σταυροῦ ἐπὶ τῶν ὑδάτων ἐφέρετο, παθητικὸν ἔτι καὶ βαρύν περικείμενος σῶμα· μηδεὶς ἀπορείτω, εἰ μετὰ τὸ ἀφθαρτὸν αὐτὸν λαβεῖν, τὸν ἀέρα ἔτεμεν. Ἐλεύσεται δὲ, φησιν, οὐ, Πεμφθήσεται. Οὗτως ἐλεύσεται· τούτοις μετὰ σώματος· δὲ ἐπόθουν ἀκοῦσαι· καὶ διὰ πάλιν οὗτος⁴⁶ ἔξει ἐν τῇ χρίσει ἀπὸ νεφέλης. Ἀνδρας δὲ αὐτοὺς καλεῖ, τὸ ἐναργὲς τῆς δύκεως δηλῶν· καὶ γάρ καὶ εἰς ἀνδρας ἔκαυτοὺς οἱ ἀγγεῖοι ἀκριβῶς ἐναπεύπωσαν, ὡς τε μή πτοησαι. Δύο δὲ παρέστησαν ἀνδρες, διὰ τὸ δύο δὲ τριῶν μαρτύρων στόματος πάντα δῆμα σταθῆσεται. Εἰπόντες δὲ, Τι ἐστήκατε βλέποντες εἰς τὸν οὐρανόν, οὐκέτι εἴλασαν αὐτοὺς προσκαρτερεῖν τῷ τόπῳ, καὶ προσδοκῶν αὐτὸν διεβεθαι πάλιν· ἀλλ' ἐπέστρεψαν αὐτοὺς ἀπὸ τῆς θέας ἐκείνης ἐπὶ τὴν Ἱερουσαλήμ, ἐπὶ τὸν τοῦ κτηρίγματος λοιπὸν σκοπὸν καὶ λόγον. Πανταχοῦ δὲ ἀγγεῖοι ὡς Δεσπότη θυηρετοῦσι, καὶ ἐν τῇ γεννήσει, καὶ ἐν τῇ ἀναστάσει, καὶ ἐν τῇ ἀναλήψει· καὶ πρό γε τούτων, ὅτε ἐπιδημεῖν ἔμελλε

A *ascensionem suam, atque alibi: Super nubem levem ac tenuem sedet Deus, ac sexcenta alia. Alioquin ne hoc quidem temere ac simpliciter fecit. Nam cum sciret Dominus, quod si non inspectantibus illis ascendisset, quemadmodum etiam descendit, imo vero condescendit, fore, ut neque apparente Spiritu crederetur illum ipsum esse Spiritum, quem ante paucos illos dies eis promisisset se esse missurum: et occasionem suspicandi præbitum iri se non de cœlis descendisse: futurum item, ut neque si postea superne Paulum vocasset, neque si illinc Petro sindonem non manu factam misisset, crederetur ipsum hæc post corporalem habitationem facere: ascendit, Inspectantibus illis.*

A *nupe autem Virginis in nubem venit, ac per nubem ascendit, ubi erat prius. Verbum autem, ubi erat, ne de loco accipias: neque, ut intelligas, illum deposita carne, carne carentem, ut prius, habere suam incarnatam deitatem: sed verbum, ubi erat, intellige mihi: In sublimitatem incorporalitatis in corporalitate: in eam, quæ per se et*

B *carentiam, incarnata illius dignitate, voluntaria*

C *habitationem facere: ascendit, Inspectantibus illis.*

Et ecce viri duo iis astiterunt in vestibus albis.

VERS. 11. Qui etiam dixerunt: *Viri Galilæi, quid statis cœlum contuentes? Hic Jesus, qui receptor plus est a vobis in cœlum, ita veniet, quemadmodum spectasti cum abeuntem in cœlum.*

Demonstrative usi sunt dictione, cum dicereant: *Hic Jesus, qui receptus est a vobis in cœlum, ita veniet, quemadmodum spectavisti illum abeuntem in cœlum.* Non dixerunt autem, eum, qui recipitur, aut eum, qui portatur et vehitur: sed Abeuntem. Nam si ante crucem cerebatur super aquas, patibili etiam nunc et gravi obitus corpore: nemo dubitet, an, posteaquam incorruptibile illud (corpus) accepit, aereum secuerit. Veniet autem, dixit: non, mittetur. Ita veniet: id est, cum corpore, quod audire desiderabant: et quod rursus sic venturus sit in judicio super nube. Viros autem illos vocat, D claram et evidentem significans inspectionem. Et enim figuræ virorum angelii quoque absolutas sibi sumpserant et induerant, ne perterrefacerent. Cæterum duo viri astiterunt: quoniam in ore duorum aut trium testium omne verbum consistaret. Porro cum dicereant, Quid statis cœlum intuentes, non amplius 14 sinebant eos in illo loco permanere, et sperare se rursus illum esse visuros: sed ab illo spectaculo Hierosolynam ad prædicationis deinceps institutum ac rationem illos converterunt. Ubique autem angelii tanquam Domino ministrant, et in nativitate, et in resurrectione, et in assum-

Variæ lectiones et notæ.

⁴⁴ Codices vulgati habent, εμβλέποντες. ⁴⁵ Ισ. εἶπον. ⁴⁶ Ισ. οὕτως.

tione : et quidem ante, cum in mundum per car-
nem proditus et versatus esset. Ita autem
angeli apparebant, quemadmodum fieri poterat, ut
illi ab hominibus viderentur. Porro, In vestibus
albis, quod dicit, aut puritatem angelorum, signifi-
cat : aut eam, quam sancti apostoli accepturi
erant, illuminationem. Atque aliter ad dictiorem,
inspectantibus. Quoniam sciebat Dominus corrupta-
mente præditos homines fore, qui se opponerent,
ac dicerent, neque de cœlo illum esse vel venisse,
neque assumptum, in cœlum esse recepium, sed
procul in aliquem locum sicut extra orbem terra-
rum translatum : quorum de numero sunt qui
cum oculis intentis contuentibus ipsis, ascendit.

VERS. 12. Tunc reversi sunt Hierosolymam a
monte, qui vocatur Oliveti : qui prope ab Hierusa-
lem abest, iter (videlicet) Sabbati.

Tunc, quando ? Cum audissent. Non enim susti-
nuissent, nisi in aliud illos adventum rejecissent.
Videntur autem mihi hæc etiam in Sabbato acci-
disse : non enim ita spatiū, quod intercedebat,
edidisset : a monte, qui vocatur Oliveti, qui prope
ab Hierusalem abest iter Sabbati. Etenim definita
erat longitudo itineris, quod in die Sabbati Iudeis
facere licebat. Nam Josephus quoque in vicesimo
libro rerum antiquarum tradit ab Hierosolymis
abesse stadia septem, atque etiam Origenes in
quinto volumine, Iter Sabbati, inquit¹⁰, trium cu-
bitorum erat. Imo vero tabernaculum sanctum et
area tantum intervallum præoccupabat ac præce-
debat ante castra, et ab tanto spatio collocaebatur :
quod spatium adorantibus tabernaculum sanctum
pedibus confidere in Sabbato licebat, quod est
milliare unum.

VERS. 13. Et cum ingressi essent, ascenderunt
in cœnaculum, ubi manere solebant Petrus et Jaco-
bus, et Joannes et Andreas, Philippus et Thomas,
Bartholomaeus et Matthæus, Jacobus Alphæi et
Simon zelotes, et Judas Jacobi.

VERS. 14. Hi omnes unanimiter persererabant in
precatione et oratione una cum mulieribus et
Maria Matre Jesu, et una cum fratribus illius.

Recte mentionem fecit discipulorum : quoniam
alius quidem prodiderat : aliis **15** autem abne-
gaverat : aliis item non crediderat. Sed ostendit,
quod, præterquam proditor, omnes erant salvi.
Qui ergo dixit, Una cum Matre Jesu ? atqui dixit
Joannes : Et ex illo tempore recepit eam discipulus
in domum suam ? Nequaquam contrarium est.
Nam si ipse quoque discipulus una erat, nihil erat
quid velaret etiam illam una adesse. Qui ergo Jose-
phi mentionem hic non facit ? Quia mortuus erat.
Nam si fratres crediderant, et aderant, qui ante
sæpissimum non crediderant, multo magis ille,

Variæ lectiones et notæ.

¹⁰ δοιής τετταὶ, erat. ¹¹ ἡληγυθένται, erat. ¹² Videtur desiderari dictio, οὖν. ¹³ In Vulgatis est, τῇ προσευχῇ.

* Locus procul dubio corruptus.

A τῷ κάρδιῳ διὸ σαρκός. Οὗτω δὲ ἐφαίνοντο οἱ ἄγγελοι, ὡς δυνατὸν ἦν τοὺς ἀνθρώπους ιδεῖν. Τὸ δὲ, Ἐν
ἔπειται λευκῇ, ἢ τὸ καθαρὸν τῶν ἀγγέλων σημαίνει, ἢ τὸν μέλλοντα διοήσεσθαι ¹⁴ τοῦς ἀγίους ἀποστόλους φωτισμὸν· καὶ διλῶς εἰς τὸ, Βλεπόντων. Εἰδὼς δὲ
Κύριος, ὅτι ἐντήσονται ἀνθρώποις πεφθαρμένοις τὸν
νοῦν, λέγοντες μήτε ἀπ' οὐρανοῦ ἔιναι ἢ ἐληγυθέ-
ναι ¹⁵ αὐτὸν, μήτε ἀνατηφθέντα, εἰς οὐρανὸν ἀνα-
ληρθῆναι, ὅλλα ¹⁶ ἀπεκτοπίσθη εἰς τινὰ ἕξα τῆς
οἰκουμένης τόπον, ὃν εἰσ καὶ οἱ τῆς Βιταλίου αι-
ρέσσων· καὶ ὁ φθαλαμὸς αὐτῶν ἀτενιζόντων αὐτῶν
εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνελήλυθε.

Vitalis sectæ adiuvarent : in conspectu illorum, εἰ-

Τέτες ὑπέστρεψαν εἰς Ἱερουσαλήμ ἀπὸ δρους
τοῦ καλούμενου Ἐλαιῶνος· διεστις ἐγγὺς Ἱερου-
σαλήμ Σαβδάτου ἔχον δόδον.

Τότε, πότε ; "Οτε ἤκουσαν. Οὐ γάρ ἀν τὴν ἡνέτχοντο,
εἰ μὴ εἰς ἐπέραν αὐτοὺς παρουσίαν ὑπερέθεντο.
Δοκεῖ δέ μοι καὶ ἐν Σαβδάτῳ γεγονέναι ταῦτα· οὐ
γάρ ἀν οὗτω τὸ διάστημα εἰπεν· Ἀπὸ δρους, τοῦ κα-
λουμένου Ἐλαιῶνος· δὲ εστιν Ἑγγὺς Ἱερουσαλήμ·
Σαβδάτου ἔχον ἄδρα. Καὶ γάρ ὠρισμένον τὸ μῆκος
τῆς ὥδιοπορίας ἦν, δὲ ἐξῆν βαδίζειν τοῖς Ἰουδαϊοῖς
ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Σαβδάτου. Ἰστορεῖ δὲ καὶ Ἰώσηπ-
πος· ἐν τῷ εἰκοστῷ λόγῳ τῆς ἀρχαιολογίας, ἀπέχειν
ἀπὸ Ἱεροσολύμων στάδια ἑπτά. Καὶ ὑπένεγκε δὲ
φῆσιν ἐν τῷ πέμπτῳ στρώματι· ἡ τοῦ Σαβδάτου
ἔδρα τριῶν πηγῶν ὑπῆρχε. Καὶ μᾶλλον ἡ ἀγία
Σκηνὴ καὶ ἡ Κιβωτὸς τοσούτον διάστημα προειλάμ-
ψαντες τὴν παρεμβολὴν καὶ ἀπὸ τοσούτου διαστήματος
ἔτεκήνουν· δὲ διάστημα ἐξῆν τοῖς προσκυνοῦσι τὴν
ἀγίαν σκηνὴν βαδίζειν ἐν Σαβδάτῳ· δὲ εστι μί-
λιον ἔν.

Καὶ δετε εἰς ἡλον, ἀρέσησαν εἰς τὸ ὑπερῷον,
οὐ δισταν καταμέροτες δι Πέτρος¹⁷ καὶ Ἰάκωβος,
καὶ Ἰωάννης καὶ Ἀρδρέας, Φιλιππος καὶ Θωμᾶς,
Βαρθολομαῖος καὶ Ματθαῖος, Ἰάκωβος Ἀλφαῖος
καὶ Σίμων δηλωτής, καὶ Ἰούδας Ἰακώβου.

Οὗτοι πάρτες δισταν προσκαρτεροῦντες διδούσ-
μαδὸν τῇ εὐχῇ¹⁸ καὶ τῇ δεήσει, σὺν γυναικὶ καὶ
Μαρίᾳ τῇ Μητρὶ τοῦ Ἰησοῦ, καὶ σὺν τοῖς ἀδελ-
φοῖς αὐτοῖς.

Καλῶς ἐμνημόνευσε τῶν μαθητῶν· ἐπειδὴ δὲ μὲν
προδωκεν· δὲ δὲ ἡροήσατο· δὲ δὲ ἡπιστήσες. Δείκνυσι
δὲ διτι, πλὴν τοῦ προδότου, πάντες δισταν σῶοι. Πῶς
οὖν λέγει, Σὺν τῇ Μητρὶ τοῦ Ἰησοῦ; καίτοι εἶπε·
καὶ ἀπὸ τότε Ἐλαθεν αὐτὴν δι μαθητῆς εἰς τὰ ἴδια;
οὐδαμῶς ἐστιν ἐναντεῖον· εἰ γάρ καὶ αὐτὸς δι μαθητῆς
συνῆγ, οὐδὲν ἦν τὸ κωλύον καὶ αὐτὴν συμπαρεῖναι.
Πῶς οὖν τοῦ Ἰωάννη τὸν ἐνταῦθα οὐ μνημονεύει; "Οτι
τετελευτήκως ἦν. Εἰ γάρ οἱ ἀδελφοὶ ἐπίστευσαν καὶ
παρῆσαν, οἱ πολλάκις διαπιστήσαντες πρότερον,
πολλῷ μᾶλλον ἐκεῖνος, εἰ ἦτι ἦν βίω, καὶ ἐπεπι-
στεύκει, καὶ τοῖς τοιαύτης τούς ἀπελιμπάνετο

χηρεῖας¹⁰, δι μηδέποτε μηδέμου φανεῖς ἐν-
δειάσας.

Καὶ ἔγ ταῖς ἡμέραις ταύταις ἀραστάς Πέτρος
ἐν μέσῳ τῶν μαθητῶν, εἶπεν· ἦτορ τε δο-
μάτων ἐπὶ τὸ αὐτό, ὃς ἐκατόν εἰκοσιν·

Ἄρδρες ἀδελφοί, δέδει πληρωθῆναι τὴν Γρα-
ψὴν ταύτην, ἵνα προεπει τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον,
εἰὰ στόματος Δαβὶδ περὶ Ἰούδα, τοῦ γενεμένου
δόηγον τοῖς συλλαβοῦσι τὸν Ἰησοῦν.

὾τι κατηριθμημένος ἥτι σὺν ἡμῖν, καὶ διλαγε-
τὸν αὐλῆρον τῆς διακονίας ταύτης.

Ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις, ταῖς πρὸ τῆς Πεν-
τηκοστῆς δηλονότι, ἀναστὰς Πέτρος, ὡς θερμὸς,
καὶ ὡς ἐμπιστευθεὶς πυρὶ τοῦ Χριστοῦ τὴν ποί-
μνην, καὶ ὡς κορυφαῖος. Ὁρα δὲ αὐτὸν ἀπαντά-
μετὰ κοινῆς ποιοῦντα γνώμης, οὐδὲν αὐθεντι-
κῶς, οὐδὲ ἀπὸ ἑκουσίας. παραμυθεῖται δὲ αὐτοὺς καὶ
ἀπὸ τῆς προρήθεσεως, καὶ οὐδὲ λέγει, Ἡν Δαβὶδ
εἶπεν· ἀλλὰ, τὸ Πνεῦμα τὸ δικιον διὰ στόματος
Δαβὶδ· εἴτα περὶ Ἰούδα τοῦ γενομένου δόηγον τοῖς
συλλαβοῦσι τὸν Ἰησοῦν. Ὅρα καὶ ἐνταῦθα τὸ φιλό-
σοφὸν τοῦ ἀνδρὸς, πῶς διηγούμενος οὐχ ὑδρίζει,
οὐδὲ λέγει, τοῦ μιαροῦ καὶ παμμιάρου· ἀλλὰ πλῶς
τὸ γενόμενον δηλοῖ. Καὶ οὐδὲ λέγει, διὰ Ἰουδαϊοῦ ἐκ-
τήσαντο, ἀλλ', αὐτὸς ἐκτήσατο· εἰκότως. Ο γάρ
τίμημα καταβαλόν, εἰ καὶ ἔτεροι οἱ ἡγορακτες
εἶησαν¹¹, αὐτὸς ἀν εἰη δίκαιος λογίζεσθαι κύριος·
αὐτοῦ γάρ ἦν τὸ τίμημα· ἀκούεις γάρ.

Οὗτος μὲν οὖν ἐκτήσατο χωρῶν ἐκ μισθοῦ τῆς
ἀδικίας· καὶ πρητῆρος γενέμενος¹², ἐλάκιστος μέ-
σων¹³· καὶ ἐξεγένθη¹⁴ τὰ σκλάγχρα αὐτοῦ.

Καὶ γνωστὸν ἐγένετο πᾶσι τοῖς κατοικοῦσιν
Ιερονυμαλῆμ.

Περὶ τῆς παρούσης δίκης, ἢν ἐδωκεν Ἰούδας,
ἀλλ' οὐ περὶ τῆς μελλούσης διαλέγεται· τῶν γάρ
ἀσθενεστέρων αἱ ψυχαὶ οὐχ οὕτω πρὸς τὰ μέλλοντα
ἐώραν, ὡς πρὸς τὰ παρόντα. Ὁρα δὲ διὰ οὐκ ἐν τῷ
διμαρτήματε, ἀλλ' ἐν τῇ τιμωρίᾳ τὸν λόγον ἐπῆρεν·
οὐ γάρ ἐναπέθανε τῇ ἀγχόνῃ ὁ Ἰούδας, ἀλλ' ἐπεβίω
καθαιρεθεὶς πρὸ τοῦ ἀποπνιγῆναι. Καὶ τοῦτο σαφέ-
στερον ἴστορει Παπίας ὁ Ἰωάννου μαθητῆς ἐν τῷ
τετάρτῳ τῆς Ἐξιτῆσεως τῶν Κυριακῶν λόγων, λέγων
οὕτω· Μέγα δὲ ἀσεβείας ὑπόδειγμα ἐν τούτῳ τῷ
κόσμῳ περιεπάτησεν ὁ Ἰούδας, πρησθεὶς ἐπὶ τοσ-
οῦτον τὴν σάρκα, ὥστε μηδὲ ὅπιθεν διαμάξα φάδεις
διέρχεται, ἐκείνον δύνασθαι διελθεῖν· ἀλλὰ μηδὲ

A si adhuc in vita fuisset, et credidisset, et a tali
cœtu non absuisset, qui nunquam uspiam visus
est dubitasse.

VERS. 15. Et in diebus illis cum surrexisset Petrus
in medio discipulorum: et erat simul numerus capi-
tum fere centum viginti:

VERS. 16. Viri fratres, inquit, oportet impleri
Scripturam hanc, quam prædixit Spiritus sanctus
per os Davidis de Juda, qui fuit dux itineris iis, qui
comprehenderunt Jesum:

VERS. 17. Quia in numerum nostrum cooptatus,
et adeptus erat sortem hujus ministerii.

In diebus illis, videlicet, qui fuerunt ante Pen-
tecostem, cum surrexisset Petrus: utpote ardens
et animosus: ut qui a Christo gregem fidei suæ
commissum haberet, et tanquam princeps. Vide
autem illum cuncta de communi sententia facien-
tem, nihil cum auctoritate atque potestate. Conso-
latur autem illos etiam a prædictione: ac non di-
cit, quam David locutus est, sed, Spiritus
sanctus per os Davidis: deinde de Juda, qui fuit
itineris dux iis, qui comprehendenterunt Jesum. Vide
etiam hic humanitatem et moderationem viri: ut
rem narrans contumeliosis verbis non insultat,
neque dicit, illo impuro, et omnibus modis impu-
ro: sed simpliciter id, quod acciderat, exponit.
Ac non dicit: Judæi possederunt, sed: Ipse posse-
dit, et recte. Nam qui pretium deponit, etiam
alii mercati sint, æquum fuerit, ut is dominus re-
putetur: ejus enim erat pretium. Audi enim :

VERS. 18. Atque hic quidem possedit fundum ne-
faria et justa mercede comparatur, et suspensus,
rupit medius, et effusa sunt viscera ejus.

VERS. 19. Et notum factum est omnibus incole-
tibus Jerosolymam.

De pœna, quam in præsenti sæculo Judas susti-
nuit, non de futura loquitur. Animi enim infirmio-
rum non perinde futura atque præsentia specta-
bant. Considera autem illum non a peccato, sed a
pœna occasione sumpta, orationem tollere et am-
plificare. Non enim in laqueo 16 Judas mortuus
est, sed supervixit demptus antequam suffocaretur.
Atque id apertius tradit Papias discipulus Joannis
in quarto libro Expositionis Dominicorum verbo-
rum, ubi ita dicit: Magnum exemplum impietatis
in hoc mundo Judas versatus est, cuius caro in-
flammata adeo intumuit, ut ne qua plastrum qui-
dem facile traducitur, ille potuerit transire: at ne

Variæ lectiones et nōtæ.

¹⁰ Locus corruptus. Littera adeo est obscurata vetustate, ut mihi constare non possit, utrum χηρεῖας, ut posui,
an χηρεῖας, quod magis mihi placet, scriptum sit. Nam si χηρεῖας velis legere, pro τῆς τοιαύτης, τῆς ταύτης
legere convenientius fuerit. ¹¹ εἶην, erat; ¹² σ., εἰεν. ¹³ Ila habet ei vulgata, et aliorum versio quos auctores,
qui et suæ interpretationis ex Matthæo sumperunt occasionem (ubi de Juda scriptum exstat, καὶ ἀπελθὼν
ἀπῆγετο, hoc est, et ut recessit, laqueo se suspendit), ego quoque sequor, etsi haud ignor dictiōnem προηγής
γενόμενος id apud bonos scriptores Græcos non solere significare; nam πρητῆρος γενόμενος, potius et præcipi-
tatus significat quam suspensus. Ut cunque sit etiam hujus scholii auctor significat, illum laqueo suspen-
sum fuisse. ¹⁴ In vulgatis est, ἐλάκησε, ab λαχέω, quod interpretes secuti et crepuit et verterunt. Exem-
plum, quo ego sum usus, admodum vetustum, ἐλάκισεν, habet, ab λαχίσῳ: quam lectionem atque scriptu-
ram ego sequor. ¹⁵ In vulgatis adjectum est, πάντα.

ipsa quidem capitum illius moles sola. Nam palpebras A oculorum illius in tantum intumuisse serunt, ut ipse quidem lucem prorsus non videret, oculi vero ejus ne, per medici qui em dioptriam cerni possent: tanta altitudine ab externa superficie introrsus abscesserant: pudenda vero illius quavis re deformati sediora atque injuncundiora ac majora apparerent, per quae vermes sanie commissi ex toto corpore confluentes per ipsas solas, nimirum, necessarias partes corporis elaborerentur. Post multas autem pœnas et cruciatum in suo prædio aiunt illum mortuum esse: atque ab iis, qui juxta illam viam habitant atque versantur, fundum illum usque ad hoc tempus desertum, et ab incolis vacuum esse: ad ne hodiernum quidem usque diem quemquecum per illum locum posse transire, nisi nubes manibus obturet. Tantus per carnem illius etiam in terram fluxus delatus est. Hoc solatium apostolis afferebat. Quemadmodum autem Judæ, ita Arii quoque heretici intestina diffusa sunt.

Adeo ut appellatus sit fundus ille lingua eorum vernacula, Acelana, hoc est, prædium sanguinis.

VERS. 20. *Scriptum est enim in libro psalmorum: Fiat villa illius deserta, et non sit, qui habitat in ea, et præfecturam ejus accipiat alter.*

¹ Atque Judæi quidem hac appellatione ac nomine vocaverunt illum fundum, non propter hoc, sed propter Judam. Hic autem ad hoc traduxit eum, inimicos per nomen quod posuerunt, testes producens. Porro illud membrum orationis: *Fiat villa ejus deserta, de fundo hoc, et casa illius dictum est.* Illud vero: *Episcopatum, seu præfecturam illius accipiat alter, hoc est, principatum sacerdotii.* *Fiat villa illius deserta.* Ecquid fuerit magis desertum, quam sepulcrum, et sepulcrum commune? quod fundus ille evasit.

VERS. 21. *Oportet igitur unum eorum virorum, qui nobiscum versati sunt omni tempore, quo Dominus Jesus ingressus et egressus est inter nos,*

VERS. 22. *Exorsus a baptisme Joannis ad eum usque diem, quo receptor est a nobis, una nobiscum testem fieri resurrectionis illius.*

Communicat (rem) cum illis, ne in 17 controversiam deduceretur, et incidenter in contentionem. Idcirco etiam in exordio concionis dicebat: *Viri fratres, oportet eligere ex vobis; his verbis multitudini judicium permittens, simulque eos, qui eligentur, venerabiles efficiens, et ipse evitans aliorum offensionem. Ac quod quidem fieri oporteret, quod proponebat, cum ipse dicit, tum prophetam testem producit. Ex quibus autem oportet? Ex iis,*

A αὐτὸν μόνον τὸν τῆς κεφαλῆς δγκον αὐτοῦ. Τὰ μὲν γὴρ βλέφαρα τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ φασι τοσοῦτοι ἔξιδησι, ὡς αὐτὸν μὲν καθόλου τὸ φῶς μὴ βλέπειν· τοὺς δὲ οφθαλμούς δὲ αὐτοῦ μηδὲ ὑπὸ λατροῦ διέπερας¹⁵ δρθῆναι δύνασθαι· τοσοῦτον βάθος εἶχον ἀπὸ τῆς ἐξωθεν ἐπιφανείας· τὸ δὲ αἰδοῖον αὐτοῦ πάσης μὲν ἀσχημοσύνης ἀρδέστερον καὶ μεῖζον φαίνεσθαι· φέρεσθαι δὲ δὲ αὐτοῦ τούς ἐξ ἀπαντος¹⁶ τὸν σώματο; συρρέοντας ἰχνύρας· τε καὶ σκώληκας εἰς ὕδριν δὲ αὐτῶν μόνον τῶν ἀναγκαίων. Μετὰ πολλάκις δὲ βροᾶνος· καὶ τιμωρίας, ἐν ἴδιῳ φασὶ χωρίψ τελευτήσαντα, καὶ τοῖς ἐπὶ τῆς¹⁷ ὅδοῦ, Ἐρημον καὶ δούκητον τὸ χωρίον μέχρι τῆς νῦν γενέσθαι· ἀλλ’ οὐδὲ μέχρι τῆς σῆμερον δύνασθαι τίνα ἐκείνον τὸν τόπον παρελθεῖν, ἐάν μη τὰς φίνας ταῖς χερσὶν ἐπιφράξῃ· τοσαύτη διὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ καὶ ἐπὶ γῆς ἔκρυσται ἐχώρησε. Τούτο παραμυθίαν τοῖς ἀποστόλοις ἔφερεν. ¹⁸ Πατέρες δὲ διεγύθη τὰ ἔγκατα τοῦ Ἰούδα, οὗτοι καὶ Ἀρέλου τοῦ αἰρετικοῦ.

"Μετεις κληθῆται τὸ χωρίον ἐκείρο τῇ Ιδιᾳ διαλέκτῳ αὐτῷ Ἀκελδαμᾶ¹⁹, τοντέστει χωρίον αλιματος.

Γέγραπται γὰρ ἐν βιβλῳ²⁰ Ψαλμῶν· Γενηθήτω ἡ ἐπανάσις αὐτοῦ Ἐρημος· καὶ μὴ ἔστω δικαιοικῶ ἐτελέσθαι· καὶ τὴν ἐπισκοπήν αὐτοῦ λάβῃ ἔτερος.

C Οἱ μὲν οὖν Ἰουδαῖοι ταῦτη τῇ προσηγορίᾳ ἐκάλεσαν αὐτὸν, οὐ διὰ τοῦτο, ἀλλὰ διὰ τὸν Ἰουδαν· οὗτος δὲ εἰς τοῦτο αὐτὸν μετήγαγε, μάρτυρας φέρων τοὺς ἐκθροὺς δι’ ὧν ὄντος αὐτοῦ Ἐρημος, περὶ τοῦ χωρίου τούτου καὶ τῆς οἰκίας αὐτοῦ εἴρηται. Τὸ δὲ, Τὴν ἐπισκοπήν αὐτοῦ λάβῃ ἔτερος, τούτο ἔστι, τὴν ἀρχὴν τῆς εἰρωσύνης. Γενηθήτω ἡ ἐπανάσις αὐτοῦ Ἐρημος. Τὶ δι’ ἀν εἰλικρινότερον τάφου, καὶ τάφου κοινοῦ; διὸ χωρίον ἐκείνο γέγονε.

D *Δεῖ οὖν τῷ συνελθότερῳ ἡμῖν ἀρθρῷ ἐταττὶ χρόνῳ, ἐν φειδῇ λιθε καὶ ἐξηλιθεν ἐφ' ἡμίας δ Κύριος Ἰησοῦν,*

Ἀρξάμενος ἀπὸ τοῦ βαπτισματος Ἰωάννου, ἐως τῆς ἡμέρας, ἣς ἀρελήσθη ἀφ' ἡμῶν, μάρτυν, α τῆς ἀραστότερως αὐτοῦ γενέσθαι σὺν ἡμῖν ἐτούτων.

Ἀνακοινώνυται αὐτοῖς, ἵνα μὴ τὸ πρᾶγμα περιμάχητον γένηται, καὶ εἰς φιλονεικίαν ἐμπέσωσι. Διὰ τοῦτο καὶ ἀρχόμενος τῆς δημηγορίας ἔλεγεν, "Ἄνδρες ἀδελφοί, δεῖ ἐκλέξασθαι ἐξ ὄμην, τῷ πλήθει τὴν κρίσιν ἐπιτρέπων· ἅμα τε τοὺς ἐκλεγομένους αἰδεσίμους ποιῶν, καὶ αὐτὸς ἀπαλλασσόμενος τῆς πρᾶς ἄλλους ἀπεχθείας. Καὶ διτι μὲν ἔδει γενέσθαι, αὐτός τε λέγει, καὶ τὸν προφήτην εἰσάγει μάρτυρα. Ἐκ τίνων δὲ δεῖ; Ἐκ τῶν συνελθόντων ἡμῖν ἐν

Variæ lectiones et notæ.

¹⁵ δι'. διπέρας, scriptum erat. ¹⁶ ἐξίπαντα, erat. ¹⁷ τοῖς, erat. ¹⁸ In vulgaris est, ἀκελδαμά. ¹⁹ In vulgatis est βιβλίῳ.

²⁰ Videtur locus esse mutilus.

παντὶ χρόνῳ· τοῦτο γάρ ἀναγκαῖς καὶ ὡφείλεν εἶναι. Καὶ οὐκ εἶπεν, ἐκ τῶν ἐπιεικῶν τῶν σὺν ἡμῖν· τοὺς δὲ λλούς γάρ ἀν σύτως ἔδειξεν ὑβρίζειν· νῦν δὲ ὡς χρόνῳ⁸⁸ τὸ πρᾶγμα ἐπέτρεψε. Μάρτυρα τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ γενέσθαι σὺν ἡμῖν· ἵνα μὴ ἀκροτηριασμένος ἦ δὲ τῶν μαθητῶν χορός. Τῆς ἀναστάσεως φησι γενέσθαι, οὐ τῶν δλλῶν μάρτυρα. Καὶ γάρ δὲ ταῦτα ἀξιόπιστος φανεῖς μαρτυρεῖν, διε τὴν ἐκείνος, δὲ φαγὼν καὶ πιὼν μεθ' ἡμῶν, καὶ σταυρώσεις, αὐτὸς ἀνέστη, εὐπαράδεκτος ἀνεῖη,⁸⁹ πολλῷ καὶ περὶ τῶν δλλῶν μαρτυρεῖν. Τὸ γάρ ζητούμενον, ἥ ἀνάστασις ἦν· λάθρα γάρ αὕτη γέγονε· τὰ δὲ δλλα δῆλα ἦν.

bet. Nam id quod quærebatur et in dubium veniebat, resurrexis erat; reliqua vero aperta et clara erant.

Καὶ στοργαν δύο, Ἰωσήφ, τὸν καλούμενον Βαρσαβᾶν, δὲ ἐπεκλήθη Ἰουστόν, καὶ Μαθίλαν⁹⁰.

Καὶ προσευξάμενοι, εἶπον· Σὺ, Κύριε, καρδιογνώστα πάτερ, ἀρδεῖξον δὲ ἐξελέξω ἐκ τούτων τὸν δύο.

"Ετα λιβεῖν τὸν κλῆρον τῆς διακονίας ταῖτης καὶ ἀποστολῆς, ἐξ ἣς παρέθη Ἰούδας, πορευθῆται εἰς τὸν τόπον τὸν Ἰδιον.

Καὶ ἔδωκαν κλήρους αὐτῶν· καὶ ἐπεσερ δ κλῆρος ἐπὶ Μαθίλαν· καὶ συγχατεψησθηστά τῷ ἔρδεκα ἀποστόλων.

Καὶ ἐστησαν δύο. Διὰ τὶ μὴ πολλούς; "Ινα μὴ μείζων⁹¹ ἥ ἀθυμία γένηται, μηδὲ εἰς πολλούς περιστῇ. Εἴκατερ δὲ νῦν εὐχόμενοι Καρδιογνώστην καλοῦσιν. Εἴτα οὐ λέγουσιν, "Ἐλεξαῑ ἀλλ', Ἀνάδειξον τὸν ἐκλεγέντα, εἰδότες διε τὸν πάντα παρὰ τῷ Θεῷ καὶ πρὸ τῆς τῶν ἀνθρώπων ἐνυμήσεως ὥρισταν. Κλήρον δὲ αὐτὸν πανταχοῦ καλεῖ· δεικνὺς τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας τὸ πᾶν δὲ⁹² καὶ τῆς ἐκλογῆς⁹³, καὶ ἀναμιμήσκων αὐτοὺς τῶν παλαιῶν; διε τὸ καθάπτερ τοὺς Λευΐτας, οὕτω καὶ αὐτοὺς ἐστῶντας ἐκληρώσατο⁹⁴. Τίνες δὲ ἡσαν οἱ διδρες; "Ισως τῶν μετά τῶν δύδεκα οἱ ἐδομήκοντα, καὶ τῶν δλλῶν τῶν πιστευσάντων οἱ θερμότεροι καὶ ἐπιεικέστεροι· οἵος ἦν ἥ αὐτῶν καὶ δὲ Ἰωσήφ καὶ δὲ Μαθίλας. Καλεῖ δὲ τὸν Ἰωσήφ καὶ Βαρσαβᾶν καὶ Ἰουστόν, Ισως μὲν καὶ διὰ τὰς ἐν αὐτοῖς δμωνυμίας· δλλῶς δὲ καὶ μεταβολῆς βίου· Ισως δὲ καὶ προαιρέσεως ἥ ὀνομασία ἦν. Τίνος δὲ ἐνεκεν Ἰάκωβος τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις ἐπισκοπὴν λαβών, οὐκ ἀπάρχεται τοῦ λόγου, δλλὰ Πέτρῳ παραχωρεῖ τὴν δημηγορίαν; "Οτι ἐπιεικής ἦν· διε τοὺς ὀδὲν ἀνθρώπινον ἐφρίνουν, δλλὰ τὸ κοινῇ λυσιτελοῦν ἐστόπουν· καὶ γάρ κάκεντος διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν παραχωροῦσιν αὐτῷ τοῦ θρόνου· καὶ οὐ φιλονεικοῦσιν οὐδὲ ἐρίζουσι πρὸς αὐτὸν. Πορευθῆνται εἰς τὸν τόπον τὸν Ἰδιον. "Ιδιον τόπον καλεῖ, διε ἔμελεν ἀξίως δ Μαθίλας κατέχειν. "Ωπερ γάρ τοῦ Ἰούδα δλλότερος γέγονε καὶ πρὶν ἥ ἐκείθεν ἐκπέσῃ, ἀφ' οὗ τὰ τῆς φιλαργυρίας καὶ προδοσίας

A qui nobiscum in omni tempore conversati sunt. Nam hoc fieri etiam necessario debebat. Ac non dixit: Ex viris bonis ac probis, qui una nobiscum sunt. Nam ita visus esset alios afflicere contumelia: nunc vero tempori rem permisit. Una nobiscum testem fieri resurrectionis illius. Ne qua parte careret, et quasi mutilatus esset discipulorum chorus. Resurrectionis, non aliarum rerum gestarum fieri testem dicit oportere. Etenim si fides illius in dubium non venerit, qui hæc pro testimonio dicat, ille ipse qui nobiscum bibit et comedit, atque adeo crucifixus est, surrexit: multo magis etiam de aliis testimonium dicens admitti atque probari debet. Nam id quod quærebatur et in dubium veniebat, resurrexis erat. Clam enim acciderat: reliqua vero aperta et clara erant.

**B VERS 23. Et statuerunt duos, Josephum, qui ro-
cabatur Barsabas, qui cognominatus est Justus, et
Mathiam.**

**VERS. 24. Et in hunc modum precati sunt: Tu,
Domine, qui corda omnium cogrita habes, designa,
utrum elegiris ex his duobus.**

**VERS. 25. Ut alteruter accipiat sortem et condi-
tionem ministerii hujus et apostolatus: ex quo præ-
tergressus excidit Judas, ut abiret in locum suum.**

**VERS. 26. Et dederunt sortes eorum: et cecidit
sors super Mathiam, et additus est ad numerum un-
decim apostolorum.**

Et statuerunt duos. Cur non multis? Ne major animorum consternatio exsisteret, neu ad multis res redigeretur. Opportune autem nunc precentes Cardiognosten, id est cognitorem et censorem cor dis (Deum) vocant. Deinde non dicunt, Elije: sed, Designa electum, quia noverant omnia apud Deum etiam ante cogitationem hominum destinata esse. Sortem autem eam ubique vocat, ostendens totum negotium pendere ab humanitate Dei, et eundem auctorem esse electionis: simul commonesciant eos rerum antiquarum, quod quæmadinodum Letitias, ita hos quoque sibi sortitus sit. Quinam autem erant illi viri? Fortasse ex illis, qui cum duodecim fuerunt septuaginta, et ex aliis, qui crediderant, cæteris ardenteriores ac probiores, qualia erat ex illis etiam Joseph et Matthias. **18** Vocat autem Josephum etiam et Barsaban et Justum. Fortasse quidem etiam propter ea, quæ inter illos erant communia nomina: atque aliter etiam causa vitæ mutationis: fortassis autem etiam instituti erat illa nomenclatio. Sed cur Jacobus, quod episcopatum Hierosolymitanum accepérat, orationem non exorditur, sed Petro concionem permittit? Quia vir probus et modestus erat. Quia nihil humanum cogitabant et curabant, sed communem utilitatem propositam habebant. Etenim etiam illi propter eamdem causam ei solium concedebant, et non contendebant, neque decertabant adversus illum.

Variae lectiones et notæ.

⁸⁸ Ισ., τῷ κλήρῳ, sorti. ⁸⁹ Desiderari videtur dictio, μᾶλλον, aut aliud quid. ⁹⁰ In vulgaris, Μαθίλη. ⁹¹ μείζων, erat. ⁹² Ισ. ⁹³ Locus multilus videtur, quem conjectura ductus verio. ⁹⁴ ἐκληρώσαντο, erat.

Ut abiret in locum suum. Suum seu proprium lo- A ένστησεν, οὗτως ³³ ἕδιος γέγονε τοῦ Μαθίου, καὶ πρὶν ἢ τοῦτον κατασχεῖν, ἀφ' οὗ ἀξιον αὐτὸν τῆς τηλικαύτης δωρεᾶς παρετείνεται. Τίνος ἔνεκεν κλήρους ³⁴ μᾶλλον τὴν ἐκλογὴν ποιεῦνται; "Οτι οὐπω ἀξιούς ἡγούντο ἑαυτοὺς εἶναι τοῦ διά τινος σημείου μαθεῖν· οὐ μὴν οὐδὲ τὸ Πνεῦμα ἦν ἐπελθόν αὐτοῖς οὖπω. Οὐ δεὶ ³⁵ δὲ, οτι τοσοῦτον ἰσχυσε κλῆρος. Εἰ γὰρ ἔνθα οὗτε εὐχὴ, οὗτε ἀκινθογοι, ἀνδρες, κλῆρος τοσοῦτον ἰσχυσε διὰ τὸ ἐξ ὅρθης γενέσθαι γνώμης ἐπὶ τοῦ Ἰωάν, πολλῷ μᾶλλον ἐνταῦθα. Καὶ ἀλλαγ. Τὸν τόπον τὸν ἕδιον· Ἑκαστος ἀφ' ὧν πράττει ἢ καλὸν ἐκυτῷ, ἢ κακὸν προξενεῖ τόπον. Τοῦτο οὖν φησιν οτι ἐπορεύθη Ἰούδας εἰς ἐκείνον τὸν τόπον, τὸν πονηρὸν· δην τῇ προδοσίᾳ τοῦ Ἰησοῦ ἑαυτῷ ψυχοδημησεν. Οὐ γὰρ κατὰ φύσιν ἡμῖν οἱ τόποι ἢ καλοὶ ἢ κακοὶ· ἀλλ' ἀφ' ὧν ποιοῦμεν, τόπον ἐκυτοῖς ἐγειρομεν. Οὗτω καὶ αἱ μαζι τῶν Ἐβραιῶν φοβηθεῖσας τὸν Θεόν, ψυχοδημησαν ἑαυταῖς οικίαις ³⁶· οὗτω καὶ οἱ ἀσεβεῖς ἀκούουσαι· Πορεύεσθε τῷ φωτὶ τοῦ πυρὸς ὑμῶν, καὶ τῇ φλογὶ ἢ ἐκεκαύσατε. [ΔΙΔΥΜΟΓ.] Ἡ τόπος φωνῇ πολλὰ σημαίνει. Δηλοῖ πρὸς ἑτέροις καὶ τάξιν τινά· οὗτω γάρ λέγομεν τόπον ἐπισκόπου, ἀλλὰ καὶ πρεσβυτέρου· καὶ ἐπὶ τὸ ἐναντίον τὸ αὐλόν. Εστι σκοπεῖν, ἐκάστου δι' ὧν πράττει τόπον ἕδιον ἐκυτοῦ ποιοῦντος. Οὗτω γοῦν τόπον τις φευδοδιασκάλου καὶ φευδαποστόλου σχήσει, ἀλλὰ καὶ τυράννου καὶ τῶν ἄλλων φαύλων. Ἐπὶν νῦν καὶ Ἰούδας πολὺ τῷ πρὸς ἀργύρια προαιρετικῷ συναρπαγεῖ, τὴν προδότου τάξιν εἰλετο, εἰκότως εἰς τὸν ἕδιον τόπον πορεύεσθαι εἰλέγεται. Ἀπολέσας ³⁷ γάρ δι' ὧν ἐπράξει τὸ εἶναι μετὰ τῶν ἀποστόλων, συνέταξεν ἑαυτῷ ἕδιον τόπον.

Cum enim factis suis amisisset locum, ut esset una cum apostolis, construxit sibi proprium locum.

19 CAPUT II.

VERS. 1. Et cum completeretur dies Pentecostes, erant omnes simul in eodem loco.

VERS. 2. Et factus est repente de cælo sonus tanquam ruentis flatus vehementis: et replevit totam cœmum ubi considebant.

VERS. 3. Et risæ sunt illis lingue quasi igneis, quæ dispertiebantur, conseditque super unumquemque eorum.

VERS. 4. Et repleti sunt omnes Spiritu sancto, et cœperunt loqui diversis linguis, prout Spiritus dabit illis, ut eloquerentur.

Quare, cum completeretur dies Pentecostes? Quia, quando falces in messem immittere oportebat, quando fruges colligere conveniebat, tunc falces sermonis quoque adhibere oportebat: quemadmodum etiam loco factis Spiritus sanctus acutus advolabat. Et Christus ait: Mессis quidem multa est: operarii autem pauci sunt, et alibi, Vide te, inquit, agros: quia jam albi sunt ad messem.

Καὶ ἐτῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς, ἥσαρ ἀπαντεῖς ὅμοισμαδὸν ἐπὶ τὸ αὐτό.

Καὶ ἐτέρετο ἀφετα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἥχος, ὁσπερ φερομένης κροῆς βισινοῦ· καὶ ἐπλήρωσεν διορ τὸν οἰκον, οὗ ἥσαρ καθίμενοι.

Καὶ ὡφθησαν αὐτοῖς διαμεριζόμεναι γλῶσσαι, ὡσεὶ πυρὸς, ἐκάθισκ τε ἐφ' ἓτα Ἑκαστος αὐτῶν.

D Καὶ ἐπλήσθησαν ἀπαντεῖς Πεντηκοστῆς ἀφίον· καὶ ἐμένατο λαλεῖν ἐτέραις γλῶσσαις, καθές τὸ Πεντηκόμα ἐδίδουν αὐτοῖς ἀποσθέτεσθαι.

Διὰ τι ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς; "Οτι, ὅτε τὸ δρέπανον ἐπιβάλλειν ἔδει τῷ ἀμητῷ, ὅτε τοὺς καρποὺς συνάγειν ἐχρῆν, τέτε καὶ τὸ δρέπανον ἐπιβάλλειν ἔδει τοῦ λόγου. Καθάπερ γὰρ ³⁸ ἀντὶ δρέπανου τὸ Πεντηκόμα τὸ ἄγιον τονημένον ἐφίπτατο. Καὶ φησιν δο Χριστός· Ό μὲν θερισμὸς πολὺς, οἱ δὲ ἐργάται ὀλίγοι καὶ ἀλλαχοῦ· Θεάσασθε τὰς χώρας, διτι λευκαὶ εἰσι πρὸς θερισμὸν ἥδη. Τὴν δὲ

Variæ lectiones i notæ.

³³ οὗτος, erat. ³⁴ Ισ. κληρωτὴν. ³⁵ Ισ. οὐδὲ ἔδει. ³⁶ οικίαις, erat. ³⁷ ἀπωλέσας, erat. ³⁸ Ισ. καὶ.

ἀπαρχὴν λαβών, αὐτὸς ἀνήγαγε πρότερος· αὐτὸς ἐπέβαλε τὸ δρέπανον πρότερος. Διὰ τί δὲ ἐν τῷ συμπληρῶσθαι; Ὄτι ἑορτῆς πάλιν οὖσῃς, ἔδει ταῦτα γενέσθαι· ἵνα οἱ παρόντες τῷ σταύρῳ τοῦ Χριστοῦ, οὗτοι καὶ ταῦτα θῶσι. [ΣΕΥΓΗΡΟΥ.] Διαμεριζόμενας γλωσσαῖς τοὺς πυρὸς. Ηαθὼν γὰρ ὁ Θεὸς σαρκὶ τὸ ἔκουσιον πάθος, καὶ ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν, συνανέστησεν ἐαυτῷ τοὺς τῇ ἀμαρτίᾳ νεγκρωμένους ἡμᾶς, καὶ τὸ τοῦ διαβόλου κράτος κατέλυσε. Διὸ τοῦτο μέχρι τῆς Πεντηκοστῆς, εἰς γῆν οὐ κλινόμεθα προσευχόμενοι, κατὰ τὸν ἔχορων ἡμῶν φάλλοντες· Αὐτὸς συνεποδίσθησαν⁹⁸ καὶ ἐπεσον· ἡμεῖς δὲ ἀνέστημεν καὶ ἀνωρθίσθημεν. Ἐν δὲ πυρίναις γλώσσαις τοῦ Πνεύματος ἐπιφανέντος ἡμῖν, γόνυ κάμπτομεν, τὴν θέαν οὐ φέροντες· καὶ δηλοῦντες ὅτι διὸ τοῦ Πνεύματος τὴν ἐν Τριάδι τιλείαν προσκύνησιν μεμαθήκαμεν. Πνεῦμα γὰρ ὁ Θεός· καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθεῖ⁹⁹ δεῖ προσκυνεῖν. [ΣΕΥΓΗΡΙΑΝΟΥ.] Ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς Πεντηκοστῆς ἡ τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἐπιφοίτησις γέγονε διὰ τῆνδε τὴν αἵτιαν. Ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς Πεντηκοστῆς, κατὰ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, ἐδόθη νόμος. Ἐρχῆν οὖν καθ' ἣν ἡμέραν ἐδόθη νόμος διὰ πλακῶν, κατ' αὐτὴν δοθῆναι τὴν νομοθεσίαν τοῦ ἀγίου Πνεύματος, οὐκ ἐν πλαξίν, ἀλλ' ἐν καρδίαις γραφομένην. Τῇ ἡμέρᾳ τῆς Πεντηκοστῆς ὁ λαός ἐδέξιτο νόμον ἐν τῇ ἐρήμῳ Σινᾶ· τῇ δὲ γάρ ἡμέρᾳ τοῦ πρώτου μηνὸς, τοῦ κατὰ σελήνην ἀριθμουμένου, ἐξῆλθον οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἐξ Αἰγύπτου, ὅτε τὸ Ἀζυμον ἐπετέλησαν καὶ τὸ τοῦ Πάσχα μυστήριον. Ἀπὸ τῆς ιδίας ἡμέρας τὸ τοῦ μηνὸς ἀναπλήρωμα, τουτέστιν ἡμέρας ιερῶν τὸ τοῦ μηνὸς ἀναπλήρωμα, τουτέστιν τῇ ημέρᾳ τοῦ Πνεύματος τοῦ τρίτου· ἡ Πεντηκοστή¹⁰⁰ τῇ ἑορτῇ τὸν Ἀζυμών τοῦ Πάσχα. Ἀπὸ οὖν τῆς ιερῶν ἡ έώς τῆς γ' τοῦ τρίτου μηνὸς γίνονται ἡμέραι ν. Διὸ τοῦτο λέγει· Καὶ ἐγίνετο ἐν τῷ τρίτῳ μηνὶ, ἐξελθόντων αὐτῶν ἐκ τῆς Αἰγύπτου, εἰπε Κύριος πρὸς Μωσῆν· Κατέβηθι, ἀγίασον τὸν λαὸν σῆμερον καὶ αὐτὸν· τῇ νεομηνίᾳ αὐτῶν λαεῖ· καὶ τῇ γ', φησι, φωνήσεται Κύριος· ἐπὶ τὸ δρός Σινᾶ. Ἡδε οὖν καθ' ἣν ἡμέραν ἐδόθη ὁ παλαιὸς νόμος, κατ' αὐτὴν δοθῆναι· καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν. Θισπερ γάρ τὸ Σωτήρ μέλλων ἐπιτελεῖν τὸ ἄγιον πάθος καὶ οὐκ ἡνέσχετο ἀλλωρ καιρῷ ἐαυτὸν ἐκδοῦναι τῷ πάθει, ἀλλὰ καθ' ὃν καιρὸν ἐθύετο τὸ πρόδοτον, ἵνα αὐτῷ τῷ τύπῳ συνάψῃ τὴν ἀλήθειαν· οὕτω καὶ ἡ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἀγίου ἐπιφοίτησις οὐκ ἡνέσχετο ἀλλωρ καιρῷ δοθῆναι, ἢ καθ' ὃν καιρὸν ἐδόθη νόμος· ἵνα διειθῇ ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον καὶ τότε ἐνομοθέτησε, καὶ νῦν νομοθετεῖ. Ἐδόθη μὲν οὖν νόμος ἐν τῇ Παλαιᾷ κατὰ τὴν ἡμέραν τὴν ν., μετὰ δὲ τὸ ἐλθεῖν αὐτοὺς εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, τοῦτο δην αὐτοῖς τῆς ἑορτῆς σύμβολον ἀπαρχῆς τῶν νέων καρπῶν καὶ δραγμάτων νέων σταχύων προσεφέρετο τῷ Θεῷ. Ἡν δὲ ἐκείνῳ σύμβολον ταύτης τῆς ἑορτῆς· Ἐπει γάρ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς Πεντηκοστῆς τῶν νέων καρπῶν δράγμα¹⁰¹ συνήγετο, καὶ ὑπὸ μὲν δύοιν συνήρχοντο δηρημένοι, Εμβλέπε δὲ κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην ἀπὸ

A Porro primitias acceptas ipse obtulit primus: ipso falcam innisit primus. Quare, cum completeretur dies Pentecostes? Quia, cum rursus esset dies festus, hæc fieri oportebat: ut, qui adfuerant cruci Christi, illi etiam hæc viderent. Linguae quasi igneæ, quæ dividarentur. Nam cum Christus carne passus esset voluntarium supplicium, et a mortuis resurrexisset, una secum nos, qui peccato quasi mortificati et morti destinati eramus, excitavit, et imperium diaboli evertit. Idcirco usque ad Pentecosten, precantes humi non procumbimus aduersus inimicos nostros psallentes: illi irretiti sunt et occubuerunt; nos autem excitati sumus et erecti. Sed posteaquam igneis linguis Spiritus nolis apparuit, genulectimus, spectaculum non ferentes, atque significantes per Spiritum perfectam et absolutam nos didicisse Trinitatis adorationem. Spiritus enim Deus est: et adorantes illum in Spiritu et veritate oportet adorare. In die Pentecostes accessus sancti Spiritus accidit ob hauc causam. In die Pentecostes, ut habetur in Veteri Testamento, lex data est. Conveniebat igitur, quod die data est lex in tabulis lapideis, eodem die sancti Spiritus legem promulgari, quæ non in tabulis lapideis, sed in cordibus scribitur. In die Pentecostes populus accepit legem in deserto Sina. Nam decimo quarto die primi mensis, cuius numerus iuxta cursum lunæ inibatur, egressi sunt filii Israel ex Aegypto, cum fermentato pane usi essent, et mysterium Paschæ celebrassent. **20** Ab decimo quarto die numera mensis completionem, id est, dies decem et septem: secundi mensis dies triginta: deinde tres mensis tertii. Pentecoste die festo azymorum Paschæ. Igitur a decimo quarto usque ad tertium tertii mensis, existunt dies quinquaginta. Idcirco dicit: Et accidit in mense tertio, egressis illis ex Aegypto, dixit Dominus ad Mosen: Descende, sanctifica populum hodie et cras: de novilunio illorum dicit: et die tertio, inquit, apparebit Dominus in monte Sina. Oportebat igitur quo die data est vetus lex, eo dari Spiritus quoque gratiam. Quemadmodum enim etiam Servator sanctum supplicium subiturus, non alio tempore sustinuit sese dedere ad supplicium, quam quo tempore anni agnus immolabatur, ut ipsi figuræ conjungerent veritatem: ita Spiritus quoque sancti accessus non alia tempestate dari voluit, quam qua tempestate data est lex, ut ostendatur, Spiritum sanctum et tunc legem tulisse, et nunc legem ferre. Atque in Veteri quidem Testamento, lex data est die quinquagesimo: sed postquam venerunt in terram promissam, hoc erat eis seriarum signum. De primiis novorum fructuum, et de manipulis novarum spicarum Deo siebat oblatio. Erat autem illud signum hujus diei festi. Nam quoniā in die Pentecostes novorum fructuum

Variæ lectiones et notæ.

⁹⁸ συνεποδίσθησαν ερατ. ⁹⁹ Locus corruptus videtur et multilus. ¹⁰⁰ Ισ., δράγματα.

manipuli eogebantur, et sub unum aspectum con- A veniebant divisi atque diversi, futurumque erat, ut hoc die ex omni natione diversarum gentium, quæ sub caelo sunt, in unum manipulum pietatis conventus fieret, qui per apostolicam orationem Deo offerretur: pro futuri figura instituit manipulum spicarum, ut præsignificaret manipulos animalium, quæ ex diversis quidem regionibus sumerentur, una autem in primitias Deo offerrentur. Quare non sine signis, quæ sensu percipiuntur, Spiritus accedit accessus? quia, si hoc etiam facto dicebant, Vino repleti sunt: si hoc factum non esset, quid non dixissent? Non simpliciter autem sonitus factus est, sed de caelo, atque etiam repentinus, quo magis excitarentur, tanquam ruentis et ingruentis flatus violenti. Magnum et vehementem impetum Spiritus dicit: qui efficit, ut omnes illo concurrerent et convenirent. Et replevit, etc. Totam domum replebat, ut ostenderetur donum non quibusdam particulariter ac specialiter, sed toti corpori Ecclesiæ datum esse. Domus enim mundi signum erat, quemadmodum etiam piscina fuit aquæ, hoc autem affluentæ et vehementæ signum. Non ignis autem domum replevit. Metu namque percusso fngasset. Sed, quod mirabilis est, ipsæ linguae dividua^b, quæ super nnumquemque consederunt. Pulchre autem dicit, disperita^a, 21 ut scias, eamdem esse efficientiam, quæ a Paracleto missa est. Pulchre sane dicit, quasi ignæ, et, tanquam flatus, ne quid, quod sensu percipi possit, de Spiritu cogites et imagineris. Non igitur simpliciter ventus erat, aut ignis, sed Spiritus sanctus, qui illuc apparebat. Vide autem, quod quando Joanni quidem oportebat Spiritum notum fieri, conveniebat tanquam ignem. Conseditque super unumquemque eorum. Id est, mansit apud illos, et requievit super illos. Scdere enim stabilitatis et manendi significacionem habet. Super quos antein Spiritus sedet? Super duodecim apostolos duntaxat, an super illos centum viginti? videlicet super omnes. Non enim simpliciter ac temere Petrus prophetam produxit, cum diceret: Et erit in extremis diebus, effundam de Spiritu meo super omne carnem. Et non simpliciter accepérunt, sed repleti sunt. Et, omnes, inquit, non apostoli soli. Observa autem: cum incumberent orationi ac precationi: cum dilectione prædicti essent: tunc Spiritus accedit. Sed cur in specie ignis apparuit? Ut ostenderet se ejusdem esse naturæ cum illo, qui super rubrum visus est in specie ignis. Ac sedet quidem super caput, verum totus homo repletus est. Videbatur enim super caput illorum ignis, non comburens, sed sanctissi-

B Α παντες έθνους τῶν ὑπὸ τὸν οὐρανὸν ἐκ διαφόρων έθνῶν εἰς ἐν δράγμα εύσεβειας συνέρχονται· καὶ διὰ τοῦ ἀποστολικοῦ λόγου τῷ Θεῷ προσαγαγέσθαι^c, προετύπωσε τὸ δράγμα τῶν ψυχῶν, τῶν ἐκ διαφόρων μὲν χωρῶν ἐκλαμβανομένων, εἰς μίαν δὲ ἀπαρχὴν σταχύων τῷ Θεῷ προσαγομένων. Μιὰ τι μὴ χωρὶς συμβόλων αἰσθητῶν τῇ τοῦ Πνεύματος; γέγονεν ἐπιφοίησις; "Οτι, εἰ καὶ τούτου γενομένου Ἐλεγον, διτὶ Γλεύκους μεμεστωμένοι εἰσιν· εἰ μὴ τοῦτο ἔγνετο, τι οὐκ ἀν εἴπον; Οὐχ ἀπλῶς δὲ ἡχος γέγονεν, ἀλλ' ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τὸ αἰφνίδιον δὲ, εἰς τὸ μᾶλλον διαναστήναι αὐτοὺς, ὥστε περ φερομένης πνοῆς βιασας. Πολλὴν καὶ σφοδρὰν τὴν φύμην λέγει τοῦ Πνεύματος· καὶ πάντας ἐκεῖσε συνδραμεῖν καὶ συνελθεῖν ἐποιήσε. Καὶ ἐπλήρωσεν δόλον τὸν οἰκον. Τὸν οἰκον δόλον ἐπλήρωσεν, ἵνα ἡ δωρεὰ δεδομένη δεῖχθῇ μὴ μερικῶς τις ἔστιν^d, ἀλλ' ὅλῳ τῷ τῆς Ἐκκλησίας πληρώματι. Ἡ οἰκία γάρ τοῦ κόσμου σύμβολον ἦν, καθάπερ γάρ^e κολυμβήθρα γέγονεν ὑδάτος· τῆς δυψιλείας δὲ τοῦτο τεκμήριον καὶ τῆς σφοδρότητος. Οὐ τὸ πῦρ δὲ τὸν οἰκον ἐπλήρωσεν· ἐξέστησε γάρ δι· ἀλλ', δι τι θαυμαστώτερον, τὸ διαμερισθῆναι καὶ ἐφ' ἔνα ἔκαστον αὐτῶν ἐπικαθίσαι. Καλῶς δὲ φησι, διαμεμερισμέναι· ἵνα μάθης, διτὶ ἐνέργεια ἔστιν ἢ αὐτῇ ἀπὸ τοῦ Πάρακλήτου πεμφθείσα. Καλῶς οὖν φησι, ὡσεὶ πυρός· καὶ καθάπερ πνοῆς· ἵνα μὴ αἰσθήτον τι περὶ τοῦ Πνεύματος νοήσῃς. Οὐκ ἄρα ἀπλῶς ἀνεμος; ἦν, οὐδὲ πῦρ, ἀλλὰ τὸ δύριον Πνεῦμα ἐνταῦθα ἐπιφανόμενον. Σκέψει δὲ διτὶ οἵτε μὲν Ἱωάννη ἔδει^f τὸ Πνεῦμα γνωρισθῆναι, ἐχρῆν, ὡσεὶ πῦρ^g. Ἐκάθισέ τε ἐφ' ἔνα ἔκαστον αὐτῶν. Τουτέστι· παρέμεινεν, ἐπανεπαύσατο. Τὸ γάρ καθίσαι τοῦ ἐδρασού σημαντικὸν καὶ τοῦ μείναι. Ἐπὶ τίνας δὲ ἐκάθισε τὸ Πνεῦμα, ἐπὶ τοὺς ἡρῷ μόνον, η ἐπὶ τοὺς ρχ^h; Δηλονότι ἐπὶ πάντας. Οὐ γάρ δι· ἀπλῶς παρήγαγε τὸν προφήτην δι Πέτρος λέγων· Καὶ ἔσται ἐν ταῖς ἐσχάταις τὸ μέραις, ἐκχεω ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα. Καὶ οὐχ ἀπλῶς Ἐλαδον, ἀλλ', ἐπλήσθησαν· καὶ ἀπαντες, φησίν· οὐχ οἱ ἀπόστολοι μόνον. Σκέψει δὲ, διτὸν προσκαρτερῶσι τῇ προσευχῇ καὶ τῇ δεήσει, διτὸν ἀγάπην ἔχωσι, τότε τὸ Πνεῦμα παραγίνεται. Διὰ τι δὲ ἐν εἶδει πυρὸς δύριο; Ἰνα δεῖξη, διτὶ τῆς αὐτῆς ἔστιν οὐσίας τοῦ διφθέντοςⁱ ἐπὶ τῆς βάσου ἐν εἶδει πυρός. Καὶ ἐκάθισε μὲν ἐπὶ τὴν κεφαλήν, ἀπὸ δὲ τῆς κεφαλῆς ἐπληρώθη δικνηθωπός δόλος· ἦν γάρ ίδειν ὑπὲρ τῆς κεφαλῆς αὐτῶν πῦρ, οὐ κατοιν, ἀλλ' ἀγάζον καὶ καταλάμπον. Διὰ τι δὲ τὰς γλώσσας οὐκ ἐπὶ τοῦ στόματος, ἀλλ' ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἐδέξαντο; Οὐκ εἰς τὴν γλώσσαν, τουτέστιν εἰς τὸ τῆς φύσεως δργανον ἐδόθη τὸ Πνεῦμα· ἵνα μὴ νομισθῶσιν ἐκ τῶν ιδίων λαγόνων καὶ ἐκ τοῦ ίδιου στόματος προσέρειν ἀ μὴ εἶχον· ἀλλ' ὥστε περ εἰς

Variæ lectiones et notæ.

^a την, erat. ^b προσαγαγέσθαι erat, ^c Ισ., τιτιν. ^d Ισ., κατ. ^e Ισ. εἰδε. ^f Locus valde corruptus et mutius. Hoc enim velle dicere videtur: «Quando Joannes quidem videt Spiritum, videt tanquam columbam: apostolis autem illum apparere oportebat in specie ignis; » alique ita multa defuerint. ^g Ισ. τῷ ἀρθρίτι: aut, τῇ τοῦ διφθέντος.

^h Locus corruptus valde et mutius. ⁱ Locus item corruptus.

οὐρανὸν τὰ ὅδατα λαμβάνομενα, τὰς κυριψάς τῶν ὁρέων καταλαμβάνουσι, καὶ ἀπὸ τῶν ὑψηλάτων ἐπὶ τὰς φάραγγας καταφέρονται οὕτω τὴν κορυφὴν, ὡς δρός κατελαμβάνουσα ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις, ἐπεχορήγησε λοιπὸν ἀπὸ τῆς κορυφῆς τῷ ἐγκεφάλῳ, εἴτα τῷ στόματι καὶ τῇ καρδίᾳ, καὶ δὲν δι' δλου τὸν ἀνθρωπὸν ἐπλήρωσεν ἀπὸ τῆς κεφαλῆς. Διὰ τὸ δὲ πάλιν ἐπὶ τὴν κεφαλήν; Ἐπειδὴ οἱ ἀπόστολοι ἔχειροτονοῦντο τῆς οἰκουμένης διδάσκαλοι. Χειροτονία δὲ ἀπλῶς οὐ γίνεται, εἰ μή ἐν τῇ κεφαλῇ. Τὸν οὖν τὰς γλώσσας ἐπὶ τῶν κεφαλῶν εἶναι δείκνυσι χειροτονίας σχῆμα. Ἐπέρι τῆς κεφαλῆς γάρ τιθεται ἡ χειροτονία· καθὼς καὶ ἥως νῦν ἐκράτησε τὸ πρᾶγμα. Ἐπειδὴ γάρ ἀδρατός ἐστιν ἡ τοῦ ἄγιου Πνεύματος ἐπιφοίτησις, ἐπιτίθεται τῇ κεφαλῇ τοῦ μέλλοντος χειροτονίσθαι ἀρχιερέως τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ ὅταν ἐπιτεθῇ, οὐδὲν ἄλλο ἐστιν ἰδεῖν, ἢ γλώσσαν πυρὸς, ἐπικειμένην τῇ κεφαλῇ γλώσσαν, διὰ τὸ κήρυγμα πυρὸς, διὰ τὸν λέγοντα· Πῦρ ἡλίος βαλεῖται ἐπὶ τὴν γῆν. Οὐκ εἶπε δὲ, ἡδράσθῃ, ἢ κατήνεσεν, ἀλλ', ἐκάθισεν, οὐδὲ, ἐπεπόλασεν, ἀλλ', ἐκάθισεν ἐπάνω· Ινα δεῖξῃ δὲ τὰς ἀνήρ δεχθέντας λειτουργίαν, θρόνος ἐστὶ Θεοῦ. Καὶ ἡρξαντο λαλεῖν ἐτέραις γλώσσαις. Ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις ὥκονθμησεν ἀπ' ἀρχῆς τοὺς ἀκοστόλους ἐμπρακτὸν εἶγιτε τὸν λόγον. Τίς γάρ χρεία ἦν κηρύκων, τῶν ἀκούσοντων οὐκ ὄντων; Ἐπεὶ οὖν ἐκρήνη τὴν ἀπαρχὴν τῶν ἀθηνῶν ἐξ αὐτῶν τῶν προοιμίων τάξιν λαβεῖν, ἐπάγει δισυγγραφεὺς, Καὶ ἡρξαντο λαλεῖν ἐτέραις γλώσσαις. Τίνος δὲ ἔνεκεν, τρὶς ἀνὰ διλλῶν χαριτιμάτων, τὸ τῶν γλωσσῶν ἔλαθον οἱ ἀπόστολοι; Ἐπειδὴ πανταχοῦ διέρχεσθαι ἐμελον, καὶ ὥσπερ ἐν τῷ καιρῷ τῆς πυργοποίησας ἡ μία γλώσσα εἰς πολλὰς διεστέμνετο, οὕτω τότε αἱ πολλὰ γλώσσαι εἰς ἓν ἀνθρωπὸν ἔτεσσαν, καὶ δι' αὐτῶς καὶ τῇ Περσῶν, καὶ τῇ Ῥωμαϊκῶν, καὶ τῇ Ἰνδῶν, καὶ ἐτέραις πολλαῖς διελέγετο γλώσσαις, τοῦ Πνεύματος ἐντοποῦντος αὐτῷ. Καὶ τὸ χάρισμα ἐκαλεῖτο χάρισμα γλωττῶν, ἐπειδὴ πολλαῖς ἀθρόον ἡδύναντο λαλεῖν φωναῖς, καθὼς τὸ Πνεῦμα ἐδίδου αὐτοῖς ἀποφθέγγεσθαι. Οὐ γάρ ἀφ' ἔκυτῶν ἐκθέγγοντο, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ἄγιου Πνεύματος ἀπεφθέγγοντο προφητεύοντες, ἣντον, συνιέντες καὶ λέγοντες τὰ διὰ τῶν ἀγίων προφητῶν ἐπὶ Χριστῷ μαρτύρια.

Satur, Spiritu nimirum illi insonante et insusurrante. Quandoquidem multis repente et in uno temporis momento Spiritus dabant illis, ut eloquerentur. Non enim ab semelipsis loquebantur, prophetantes, sive intelligentes et dicentes ea, quae per sanctos prophetas prodita sunt testimonia de Christo.

'Hōs δὲ ἐρ Ιερουσαλήμι κατοικοῦντες Ιουδαῖοι, ἀρδρες εὐλαβεῖς ἀπὸ πατέρες εθνους εἰς ἔκυτος τῇδε διαλέκτῳ λαλούντων αὐτῶν.

Γερομένης δὲ τῆς φωνῆς ταύτης, συνῆλθε τὸ πλῆθος καὶ συρεχύθη διὰ ήκουνος εἰς ἔκυτος τῇδε διαλέκτῳ λαλούντων αὐτῶν.

Ἄρδρες εὐλαβεῖς. Καὶ αὐτὸν τὸ κατοικεῖν ἔκει καταπόντας πατέρας, εὐλαβεῖς ἦν οημέον, μάλιστά γε ἐξ διαφόρων ἔθνων ἀπέραντας, καὶ ἀφέντας οἰκίας.

* Ιω. οἰκεῖας.

Variae lectiones et notæ.

A cans et illuminans. Cur item linguae non in ore, sed in capite acceperunt? Non in linguam, hoc est, in illud instrumentum naturæ datus est Spiritus: ne existimarentur ex suis lateribus et ex suo ore proferre, quæ non habebant, sed quemadmodum in cælum, cum aquæ suscipiuntur montium vertices occupant, et a summitatibus deseruntur in convalles: eodem modo gratia Spiritus verticem, ut montem occupans, de vertice deinceps cerebro suppeditavit, deinde ori et cordi, et totum penitus hominem a capite replevit. Sed cur, inquam, super caput? Quia apostoli orbis terrarum doctores designabantur et ordinabantur. Designatio autem, seu ordinatio simpliciter non sit, nisi in capite. Igitur per hoc, quod linguae erant super capita, ostenditur figura ordinacionis. Super caput enim manu extensa posita ordinatio sit. Quenadmodum etiam ad hoc usque tempus res obtinuit. Quandoquidem enim invisibilis est sancti Spiritus accessus, imponitur capiti ordinandi pontificis Evangelium: quod cum fuerit impositum, nihil aliud videtur, quam lingua ignea insidens capiti: lingua, propter prædicationem: ignea propter eum, qui dicebat: «Ignem veni ut mittam in terram.» Non dixit autem, Fundatus seu collocatus est: aut, Descendit et pervenit: sed, Consedit, neque in superficie extitit, et quasi emicuit, sed sedit supra: 22 ut ostenderet, quemvis hominem, qui alicujus muneric et operis administrationem atque sanctionem suscipit, esse solium Dei. Et cœperunt loqui diversis linguis. Divina gratia ab initio disposita et ordinavit, ut apostolorum sermo efficax esset. Quis enim usus esset præconum, si desint qui audiant? Quoniam igitur oportebat primitias gentium ab ipsis principiis ordinem et locum accipere, subjungit scriptor: Et cœperunt loqui diversis linguis. Sed cuius rei gratia ante cætera dona donum linguarum Apostoli acceperunt, quia omnes partes peragraturi erant: ac quemadmodum quo tempore turris extruebatur, una lingua in multas disseccabatur, ita tunc multæ linguae in unum hominem coibant: et ille idem et Persarum, et Romanorum, et Indorum, et aliis diversis multis linguis loquuntur, Spiritu nimirum illi insonante et insusurrante. Quandoquidem multis repente et in uno temporis momento Spiritus dabant illis, ut eloquerentur. Non enim ab semelipsis loquebantur, prophetantes, sive intelligentes et dicentes ea, quae per sanctos prophetas prodita sunt testimonia de Christo.

Vers. 5. Erant autem Hierosolymis inquilini Iudei homines religiosi ex omni natione eorum, qui sub cælo sunt.

Vers. 6. Igitur hac re divulgata, convenit multitudine, et confusa est, quod audirent unusquisque sua propria lingua illos utentes.

Viri religiosi. Atque id ipsum, quod relicta patria illuc habitabant, signum erat religionis, maxime certe, quod ex diversis nationibus profecti, domo,

propinquis, familiariibus, necessariis atque cognatis relictis, in Jerusalem habitabant. Ex omni autem natione dixit pro, ex multis nationibus. Dictionem enim, omni, pro, multis, ὑπερβολικῶς, id est incredibiliter tollendo, Scriptura sumit et usurpat. Ita etiam, ὑπερβολικῶς nimirum, dictum est illud: *Effundam de Spiritu meo super omnem carnem;* et illud: *Omnes ea, quae sua, non quae Jesu Christi sunt, queruntur;* et illud: *Non est justus, ne unus quidem.* Per universale enim ac generale multos significat. Deinde hac re divulgata, confluxit multitudo, et confusa est, id est, turbata est, mirata est. Quando quidem enim in ædibus factum erat, quod accidit, foris nimirum, multitudo concurrebat. Quod audirent quisque propria sua lingua. Sciebant enim, quod cum Galilæi essent, et maxime apostoli (illos enim magis, quam cœteros spectabant), **23** sexcentis illis linguis utebantur. Confusa est autem multitudo haud inmerito. Existimabant enim illos sibi molestiam exhibituros esse propter temerarium adversus Christum facinus commissum: et conscientia animos eorum concutiebat, cum manibus cœdes etiamnunc teneretur: et omnia illos terrebant. Sed id apostolos corroborabat, quod ab auditoribus etiam donum mirificum esse discebant. Nam quod Parthice, verbi gratia, dicebatur ipsi nesciebant, sed ab illis discebant. Meminit autem nationum, quæ illis erant hostiles et inimicæ: Cretensium, Arabum et aliorum: atque hoc signum erat, quod omnium victores erant futuri. Illic autem multi erant in captivitate. Ex omnibus igitur partibus, testimonium perhibetur a civibus, ab peregrinis, a proselytis, id est advenis Judais- mum professisis.

Vers. 7. *Perculti autem et attoniti stabant omnes, et admirantes aliud ad aliud dicebant: Annon ecce omnes isti, qui loquuntur, Galilæi sunt?*

Vers. 8. *Et qui sit nos audiamus eos propria quaque lingua sua, in qua nati sumus, utentes?*

Vers. 9. *Parthi et Medi, et Elamitæ, et qui incolimus Mesopotamiam, Judæam et Cappadociam, Pontum et Asiam,*

Vers. 10. *Phrygiam et Pamphyliam, Aegyptum et partes Libyæ, quæ pertinet ad Cyrenas, et adveniæ Romani, Judæi atque proselyti,*

Vers. 11. *Cretenses et Arabes audimus eos nostris linguis loquentes magnifica opera Dei.*

Vers. 12. *Itaque attoniti atque perculti stabant omnes et ambigentes, causamque alias ex alio quærentes dicebant: Quid hoc sibi vult?*

Vers. 14. *Alii cavillantes dicebant: Musto repleti sunt.*

Ubique virtuti nequitia adjuncta est. Hi quidem mirabantur, illi vero cavillabantur et irridebant. Revera illi religiosi erant. Etenim idcirco habita-

A καὶ συγγενῖς, ἐν Ἱερουσαλήμ κατοικεῖν. Τὸ δὲ, ἀπὸ παντὸς θυνους, ἀντὶ τοῦ, ἀπὸ πολλῶν θυνῶν. Τὸ γάρ, παντὸς, ἐπὶ πολλῶν ἐκλαμβάνει ἡ Γραφὴ ὑπερβολικῶς χωμένη. Οὕτως εἰρηται κατότοτε Ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πτευματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα· καὶ τό· Οἱ πάντες τὰ δαντῶν Ἰητοῦσιν, οὐ τὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ· καὶ τό· Οὐκ ἔστι δίκαιος οὐδὲ εἰλ̄· ἀπὸ τοῦ καθηλού τοὺς πολλοὺς σημαίνουσα. Εἴτα γενομένης τῆς φωνῆς, συνῆλθε τὸ πλῆθος καὶ συνεχύθη, ἥγουν ἐταράχθη, ἐθαύμασεν· ἐπειδὴ γάρ ἐν οἰκίᾳ ἐγένετο τὸ γενόμενον, εἰκότως ἔξωθεν συνέδραμε, ὅτι ἤκουον ἔκαστος τῇ ίδίᾳ διαλέκτῳ. Ἡδεισαν γάρ ὅτι Γαλιλαῖοι ὄντες, καὶ μάλιστα οἱ ἀπόστολοι· πρὸς γάρ ἐκείνους μᾶλλον ἔωρων· τὰς μυρίας ἐκείνας ἐλάουν γλώσσας. Συνεχύθη δὲ τὸ πλῆθος, εἰκότως·

B ἐνόμιζον γάρ αὐτοῖς παρέχειν πράγματα διὰ τὴν γενομένην τόλμαν κατὰ τοῦ Χριστοῦ· καὶ τὸ συνειδής κατέσειεν αὐτῶν τὰς ψυχάς, ἐν χερσὶ οὖσες ἔτι τῆς σφαγῆς· καὶ πάντα αὐτοὺς ἐπέτοι. Τοῦτο δὲ τοὺς ἀπόστολους ἐνεύρου, ὅτι καὶ παρὰ τῶν ἀκροτάτων ἐμάνθανον τοῦ θαύματος τὴν χάριν· ὅτι γάρ ἦν τυχὸν Παρθιστὴν, αὐτοὶ οὐκοῦνται, ἀλλὰ παρ’ ἐκείνων ἐμάνθανον. Ἐθνῶν δὲ μέμνηται πολεμίων αὐτοῖς, Κρητῶν, Ἀράδων καὶ τῶν Ἄλλων· καὶ τοῦτο σύμβολον ἦν ὅτι πάντων κρατήσουσιν. Ἐκεὶ δὲ ἐν αἰχμαλωσίᾳ ἦσαν πολλοί. Πάντοθεν τοινύν ἡ μαρτυρία παρὰ πολιτῶν, παρὰ ἑταίρων, παρὰ προστατῶν.

C *'Εξισταρτο δὲ πάντες καὶ θαύμαζον, λέγοντες πρὸς ἀλλήλους· Οὐκ ίδον πάντες οὗτοι εἰσιν οἱ λαλούντες Γαλιλαῖοι;*

Kai πῶς ἡμεῖς ἀκούομεν ἔκαστος τῇ ίδίᾳ διαλέκτῳ ἡμῶν, ἐν τῇ ἐγερρήθημεν;

Πάρθοι καὶ Μῆδοι, καὶ Ἐλαμῖται, καὶ οἱ κατοικοῦντες τὴν Μεσοποταμίαν¹⁰ τε καὶ Καππαδοκίαν, Πόντος καὶ τὴν Αστραρ,

Φρυγίας τε καὶ Παμψυλλαρ, Αιγαίων ταὶ μέρη τῆς Λιδύης, τῆς κατὰ Κυρήνης, καὶ οἱ ἐπιδημοῦντες Ρωμαῖοι, Ιουδαῖοι τε καὶ προστηλυτοί.

Κρῆτες καὶ Ἀράδες¹¹ ἀκούομεν λαλούντων αὐτῶν ταῖς ἡμετέραις γλώσσαις τὰ μεγάλεια τοῦ Θεοῦ.

D *'Εξισταρτο δὲ πάντες καὶ διηπόρουν, πρὸς ἀλλήλους¹² λέγοντες· Τι ἄρ θέλοι τοῦτο εἰραι;*

"Ἐτεροι δὲ χλευάζοντες ἐλεγον, δτι Γλεύκονος μεμεστωμένοι εἰσι.

Πανταχοῦ μετὰ τῆς ἀρετῆς ἡ μοχθηρία. Οἱ μὲν θαύμαζον, οἱ δὲ ἔχεινται· διατελεῖς ἐκείνοις ἦσαν· καὶ γάρ διὰ τοῦτο φέρουν ἐκεῖ, ἵνα

Variæ lectiones et nolæ.

¹⁰ In vulgatis hic interpositum est, Ιουδαῖον. ¹¹ In vulgatis Ἀράδες. ¹² In vulgatis est, ἄλλος πρὸς ἄλλον. ¹³ Ισ., διτῶς.

ξέῃ αὐτοῖς κατὰ τὸν νόμον τρίς τοῦ ἐνιαυτοῦ φύνε-
σθαι ἐν τῷ ναῷ. Ὁρα δὲ τῶν ἀλλων τὴν ἀπόνοιαν.
Γλεύκους, φησὶ, μεμετωμένοι εἰσὶ· καίτοι οὐδὲ και-
ρὸς ἡν τοιοῦτος, Πεντηκοστὴ γάρ ἡν, καὶ ἀρχή τρίτη·
ἀλλ’ οὐδὲν δύνεται ἡ οἰκία¹⁴. Τὸ δὲ δεινότερον, διε-
κείνων θαυμαζόντων καὶ δομολογούντων Τουδαίων
δυτῶν, Ῥωμαίων δυτῶν, προσηλύτων δυτῶν, τῶν
σταυρωισάντων Ἰωας, ἐξ ἑθῶν σχεδὸν ἀπάντων,
τούτων κηρυττόντων διε ταῖς γλώσσαις αὐτῶν λα-
λούσιν, εὐρέθησαν δύως τινὲς χλευάζοντες. Πότερον
δὲ οἱ χλευάζοντες συνίεσαν λαλούντων γλώσσαις τῶν
ἀποστόλων, ή οὐχί; Εἰ μὲν γάρ οὐ συνίεσαν, πῶς
πάσαις γλώσσαις ἀλάδουν οἱ ἀπόστολοι; Εἰ δὲ συν-
ίεσαν, πῶς ἦθάρησαν μέθην αἰτιάσασθαι, παρὰ
πόδας ἔχοντες τοὺς ἐλέγχους, αὐτοὺς τοὺς ἀκούοντας
καὶ συνιέντας διε ταῖς γλώσσαις λαλούσι καὶ οὐ μεθύου-
σιν; Οὗτω μὲν ἄν τις διαπορήσειεν. Ἐγὼ δὲ τούναν-
τίον φημί, ὡς εἰ μή συνίεσαν, οὐδὲ ἄν εἰς μέθην τὸ
θαῦμα διέβαλλον· τι γάρ ἄν τις καὶ διαβάλλειν ἐπι-
χειροῦ, διπερ οὐδὲν αὐτὸν παραλυπεῖ; Διὸ καὶ δ
Λουκᾶς, χλευάζοντες, φησὶν, οἷον διασύροντες, ἐνδια-
βάλλοντες. Διέβαλλον οὖν ὡς συνιέντες ἴμεν, μή
ἀρεσκόμενοι δὲ τοῖς λεγομένοις· τὰ γάρ μεγαλεῖα
ἔλεγον ἔκεινοι τοῦ Θεοῦ. Πῶς οὖν συνιέντες εἰς
μέθην ἀνέφερον τὰ λεγόμενα; Ἀπὸ πολλῆς ἀπο-
νοίας, ἐξ ὑπερβαλλούστης ὥμοτητος. Ἔθος γάρ
ἔστι τοῖς πολλοῖς, ἀν μή ἀρεσκωταί¹⁵ τοῖς λεγο-
μένοις, δαιμονῷ ή παραπάτειν ἡγείσθαι τὸν λέ-
γοντα, ή μέθην αἰτιάσθαι καὶ μή συνιέναι ἢ λέγει·
καίτοι κάκεινοι ἀφραλῶς φθεγγομένου, καὶ τοῦ
χλευάζοντος αἰτιώμενοι δύως ἀκούοντος καὶ συν-
ιέντος. Ἐκεῖνοι δὲ καὶ μᾶλλον ἦθάρησαν ἐγκαλεῖν
μέθην, διε τῇ λοιπῇ γλώσσῃ ἀκούοντες, καὶ τοὺς
ἄλλους μή συνιέντας νομίζοντες, ἀτε δὴ ἐτερογλώσσους
δητας. Αὐτοὶ μὲν γάρ συνίεσαν τὰ λεγόμενα· τοὺς
δὲ λοιποὺς, δι· οὐδὲ καὶ μέθην ἔχειναζον, τὸ θαῦμα
οὐκ ἐνδιμίζον συνιέναι. Ὡςπερ γάρ δὲ ἐξέβαλεν δ
λεσπότης τὰ δαιμονία, συνίεσαν μὲν καὶ ἔβλεπον τὰ
τερατουργήματα, δέον δὲ ὑμεῖν, εἰς Βεελζεβούλ
ἐνδιέσυρον, καὶ νήσους πάσας καὶ πάθη ὁρῶντες
Ο·ρεπεύμενα, τὰς θαυματουργίας φύδονος καὶ συκο-
φαντίας καὶ φόνου ὅλην ἐποιοῦντο. Οὕτω καὶ νῦν,
ὅρησασθαι μή ἔχοντες τὸ περάδοξον καὶ ὑπέρφυτες
τῶν γλωσσῶν, δύως εἰς μέθην τὸ θαῦμα διασύρειν
ἀπετόλμησαν. Ὁρα δὲ καὶ κακουργίαν. Ἐπειδὴ
ἀπίθανον ἦν τὸ μεθύειν ἐν ὥρᾳ τοιαύτῃ, καὶ μάλιστα
ἀνθρώπους ἐν κινδύνοις καὶ φόνοις ἐκεταζομένους, τῇ
ποιότητι τὸ πᾶν ἐπιγράφουσι, Γλεύκους, λέγοντες,
μεμετωμένοι εἰσὶν. Ἐνθα γάρ Ιταμότης, ἐν ζητεῖ
μόνον εἰπεῖν, διτε δηποτε, οὐχ ὅπως τι λόγου ἔχομε-
νον εἰπεῖν· διὰ τοῦτο καὶ δοκοῦσι περιεσκιασμένως
εἰπεῖν, πολλῆς ἀνοίας γέμει καὶ μανίας. Ὁρα δὲ
τὴν κακίαν καὶ ἀπὸ τοῦ χρόνου καὶ τῆς ὥρας ἔλεγ-
χομένην. Ἐν τῇ Πεντηκοστῇ πάθειν γλεῦκος; Γλεῦ-
κος γάρ λέγεται δέ νέος οἶνος. Εἴτα μέθη διασφόρους
γλώσσας διδωσιν, ή καὶ τὴν οὔσαν¹⁶ ἀφανίζει; Ὁρα

A bant illie, ut liceret sibi juxta legis præscriptum
ter quotannis comparere in templo. Vide autem
aliorum dementiam. Musto inquit, repleti sunt;
at qui ne tempus quidem anni tale erat. Pentecoste
enim erat, et hora tertia. Sed nihil non audet ne-
quitia. Et quod gravius erat, illis mirantibus et
consentientibus, qui Judæi erant, qui Romani erant,
qui proselyti erant, qui fortasse crucifixerant, qui
ex omnibus fere nationibus erant: illis prædicantibus,
quod eorum lingua loquerentur, extiterunt
iamen nonnulli, qui cavillarentur et irridenter.
Utrum autem illi, qui cavillabantur, **24** intelligebant
linguis loquentes apostolos, aūnon? Nam siquidem
non intelligebant, qui linguis omnibus utabantur
apostoli? Sin autem intelligebant, qua confidentia
audebant in ebrietatem causam conserre, cum ad
pedes haberent eos a quibus refutarentur et con-
vincerentur, nempe illos, qui audiebant et intelli-
gebant, quod linguis loquerentur et non ebrii es-
sent? Atque ita quidem aliquis disceptando quesiv-
erit. Ego vero contrarium dico. Nam siquidem
non intelligebant, nec ebrietatem quidem objicien-
tes miraculo detrahebant. Nam cur etiam aliquis
calumniatur, a quo nulla molestia afficiatur? Quam-
obrem etiam Lucas, cavillantes, inquit, quasi
obrectantes, criminantes. Calumniantur igitur
quasi intelligentes quidem, sed ea, quæ diceban-
tur, non probantes. magnifica namque opera Dei
illi exponebant. Qui ergo cum intelligerent, in ebrie-
tatem conferebant ea, quæ dicebantur? Per magna
aumentia: propter ingentem crudelitatem. Mos est
enim multitudini, ut, si non probet ea, quæ dicun-
tur, dæmonio corruptum esse et insanire atque de-
lirare putet dicentein, aut in ebrietatem causam
conferat, et se non intelligere simulet, quæ dicantur:
tamen et ille recte et integre loquitur, et
cavillator etiamai criminetur, tamen audiat et in-
telligat. Illi vero magis etiam audebant ebrietatem
objicere, quod et sua lingua audiebant, et alios, ut
homines nimis diversæ linguae, non intelligere
putabant. Nam ipsi quidem intelligebant ea que
dicebantur: reliquos autem, propter quos etiam
ebrietatem cavillantes (apostolis) objiciebant, mira-
culum intelligere non putabant. Quemadmodum
enim, cum Dominus ejiceret dæmonia, intellige-
bant quidem et videbant prodigia, quæ siebant, sed
cum laudare deberent, Beelzebul illi objiciebant,
morbos item omnes et affectiones cum curari vi-
derent, ex miris operibus invidiae et calumniæ
et cædis materiam sumebant. Ita etiam nunc, et-
si non poterant negare inopinatum illud, quodque
naturam superabat donum linguarum, tamen ebrie-
tatem objicientes miraculo obrectare audebant.
Animadverte autem etiam malitiam. Quoniam
enim dictu absurdum et non probabile erat in tali
hora ebrios esse, præsertim homines, quos in pe-

Variae lectiones et notæ.

¹⁴ Ιο. ἡ κακία. ¹⁵ ἀρέσκετθαι, erat. ¹⁶ οὔσαν, erat.

riculo ac metu versari constaret, qualitati rem omnem ascribunt: Musto, inquiunt, repleti sunt. Ubicunque enim petulantia est, unum duntaxat querit quod dicat, quodcumque tandem fuerit: non ut aliquid dicat, quod ratione nitatur: propterea etiam id quod videntur obumbrare ac leete dixisse, multæ amentiae atque adeo furoris plenum est. Vide autem malitiam, quæ et a tempore anni, et ab hora convincitur **25** et refutatur. In die Pentecostes unde mustum? Mustum enim dicitur novum vinum. Deinde ebrietas utrum diversas linguis largitur, an etiam eam, quæ suppetit, corrumpit et lahefactat? Vide autem quid moliatur Deus. Nisi cavillatio suspecta fuisse, Judæi recusassent intrare et audire. Permisit Deus, ut cavillatio multis congregaret.

VERS. 14. *Stans autem Petrus una cum illis undecim, alta voce dixit ad eos: Viri Judæi, et universi habitatores Hierosolymorum, hoc vobis notum sit, et auribus percipite verba mea.*

VERS. 15. *Nam isti non, ut vos suspicamini, ebrii sunt: est enim hora diei tertia.*

Vidisti illic providentiam et sollicitudinem: vide item fortitudinem hic. Nam si omnes auditores admirantes habuisset, annon etiam sic miranda res fuisse, si homo litterarum imperitus et idiota in tanta multitudine vocem rupisset? Sed cum etiam irridentes et ad cædem propensos haberet auditores, qui potuit res non esse super humanam conditionem? Sed vide, ut statim simul ac vocem edidit, calumniam refutet, et ostendens illos non ebrios esse, ac ne alienata quidem esse mente, quemadmodum furiosi. Quid est autem, una cum illis undecim? Communem proposuit sententiam et vocem: et omnium ipse orator erat. Assistebant autem reliqui undecim, ea quæ dicebantur, testimonio suo comprobantes. Quod autem dicit, alta voce, id est, cum multa fiducia: ut statim in initio scirent gratiam Spiritus. Qui enim non sustinuerat interrogationem viliis pueræ, hic in medio multitudinum ad cædem inclinarum cum tanta fiducia verba facit. Antequam accepisset donum linguarum, Petrus cum ab una puella interrogaretur, territus est, ac dixit: Non novi hominem. Illic una puella atque timiditas multa; hic insinua multitudo, et vox intrepida atque fiducie plena. Non dixit autem, ut vos cavillamini, isti ebrii non sunt: sed, ut suspicamini: mitius enim loquebatur, et nollebat ostendere, dedita opera atque maligne illos hoc dicere: sed initio ignorantiam illis attribuit, non improbitatis arguit, viam præmuniens illis ad conversionem. Et quid hoc est, non solent homines ebrii esse hora tertia? Sed in hoc non immoratur. Neque enim illi ita sentiebant de iis: sed obiectantes cavillantes ita dicebant.

VERS. 16. *Sed hoc est, quod dictum est per prophetam Joelem:*

VERS. 17. *Et accidet in extremis diebus, dicit Dominus, effundam de Spiritu meo super omnem carnem: et prophetabunt filii vestri, et filia vestra, et juvenes*

A δὲ τι κατασκευάζει Θεός· εἰ μὴ ὑπενοήθη ἡχεύη, παρητοῦντο οἱ Ιουδαῖοι εἰσελθεῖν καὶ ἀκούσας. Συγχώρησεν δὲ Θεός, ἵνα ἡ χλεύη πολλῶν συγάγῃ.

B ταῦτα δέ Πέτρος σὺν τοῖς ἔρδεις, ἐπῆρε τὴν φωνὴν αὐτοῦ, καὶ ἀπεψήξατο αὐτοῖς· Ἀρδες Ιουδαῖοι καὶ οἱ κατοικοῦντες Ἱερουσαλήμ ἀπαρτεῖται, τοῦτο ὑμῖν γνωστὸν ἔστω, καὶ ἐρωτίσασθε τὰ βίβλα μου.

C Οὐ γάρ, ὡς ὑμεῖς ὑπολαμβάνετε, οὗτοι μεθίστητε· οὔτε γάρ ὧδε τῆς ημέρας.

D Εἶδες ἐκεῖ κηδεμονίαν· ὅρα δὲ τὴν ἀνδρείαν ἐνταῦθα. Εἰ γάρ θευμάζοντας εἶχε τοὺς ἀκροτάς πάντας, οὐχὶ καὶ οὕτω θευμαστὸν ἦν μεταξὺ τοσούτων ἥξεις φωνὴν ἀνθρωπον ἀγράμματον καὶ διώτην; δὲ δὲ καὶ γελῶντας καὶ φωνῶντας¹⁷, πῶς οὐχὶ ὑπὲρ ἀνθρωπον; Ἄλλ' ὅρα, εὐθέως ἀπὸ τῆς φωνῆς ἐλέγχει τὴν συκοφαντίαν, οὐτε οὐ μεθύουσιν· Ἄλλ' οὐδὲ δὲτι ἔξεστήκασι, καθάπερ οἱ μανέντες. Γίνεται δὲτι, σὺν τοῖς ἔρδεις; Κοινὴν προεβάλετο γνώμην καὶ φωνὴν· καὶ πάντων αὐτὸς ἦν τὸ στόμα. Παρειστήκεισαν δὲ οἱ ἔρδεις, τοῖς λεγομένοις μαρτυροῦντες. Τὸ δὲ, ἐπῆρε τὴν φωνὴν αὐτοῦ, τουτέστι, μετὰ πολλῆς παρῆσας· ἵνα εὐθέως ἀρχομένου, μάθωσι τοῦ Πνεύματος τὴν χάριν. Οὐ γάρ μὴ ἐνεγκών ἐρώτησιν κορασίου εὐτελοῦς, οὐτος ἐν μέσῳ δῆμων φωνῶντων μετὰ τοσούτης διαλέγεται παρῆσας. [ΣΕΥΓΗΡΙΑΝΟΥ.] Ήρθε τοῦ δέξιασθαι τὰς γλώσσας, δὲ Πέτρος ὑπὸ μιᾶς παιδίσκης ἐριτύμενος¹⁸ ἐφοδήθη, καὶ λέγει· Οὐκ οἶδα τὸν ἀνθρωπον. Ἐκεῖ μία παιδίσκη καὶ δειλία πολλή· ὧδε πλήθος ἀπειρον, καὶ φωνὴ εὐπαρθῆσαστος. Οὐκ εἴπε δὲ¹⁹, οὐδὲ τις χλεύαζετε, οὕτωι μεθύουσιν· ἄλλ', ὧδε ὑπολαμβάνετε, ἐπιεικέστερον φθεγγόμενος, καὶ οὐκ ἐπιτηδεις ἀπὸ κακουργίας βουλόμενος;²⁰ αὐτοὺς δέξεις τοῦτο λέγοντας· ἀλλὰ τέως περιτύησιν αὐτοῖς δηγονταν, οὐ πονηρας· ἔγκλημα, προοδοποιῶν αὐτοῖς· τὴν ἐπιστροφήν. Καὶ τι τοῦτο, Οὐκ ἔνι ὧδε τρίτη μεθύειν; Ἄλλ' οὐκ ἔσται²¹ πρὸς τοῦτο· οὐδὲ γάρ ἐκεῖνοι οὕτωι εἶχον περὶ αὐτῶν· ἀλλὰ διεσύροντες καὶ χλεύαζοντες οὕτωι ἐλέγον.

E Άλλὰ τοῦτο ἔστι τὸ εἰρημένον διὰ τοῦ προφήτου Ἰωάννη·

F Καὶ ἔσται ἐτοῖς ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις, λέγει δὲ Θεός, ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματος μου ἐπὶ πάσας σάρκα, καὶ προφητεύσοντες οἱ νοιλοὶ ὑμῶν καὶ α-

Variae lectiones et notæ.

¹⁷ φωνῶντας, erat. ¹⁸ ἐρωτωμένως, erat. ¹⁹ Videtur desiderari, οὐχ. ²⁰ βαλόμενος, erat. ²¹ ίσ.

*Θυγατέρες ὑμῶν, καὶ οἱ rearσοι ὑμῶν δράσεις A vestri 26 visiones videbunt, et seniores vestri som-
δύσοται, καὶ οἱ πρεσβύτεροι ὑμῶν ἐρύξια νιὶς occupabuntur i.
Ἐρυξιασθήσοται.*

Kai γε ἡ¹¹-¹² ἐπὶ τοὺς θούλους μου καὶ ἐπὶ τὰς θούλας μου ἐν ταῖς ημέραις ἔκειται ἐχεῶ ἀπὸ τοῦ Πτερύματός μου, καὶ προσητεύσονται.

Ούδαμοις τέως δνομα τοῦ Χριστοῦ, οὐδὲ ἐπαγγείλα
αὐτοῦ, ἀλλὰ τοῦ Πατρὸς ἡ ἐπαγγείλα. "Ορα δι σύ-
εσιν. Οὐ παρῆλθε καὶ εἶπεν εὐθέως τὰ κατὰ Χρι-
στὸν, διτὶ Ἐκεῖνος τὴν μετὰ τὸ σταυρωθῆναι ταῦτα
ἐπηγγείλατο. "Η γάρ διν οὐτῶς εἰπὼν, πάντα ἀνέ-
τρεψε· καὶ περὶ ἴκανα ἦν δεῖξαι αὐτοῦ τὴν θεότητα,
ἀλλὰ ἀπίστούμενα. Τὸ δὲ ζητούμενον, πιστεύθηναι
ἥν· μή πιστεύδουεν δὲ, καταλευθῆναι διν αὐτοὺς
ἐποίησε. Τὰς ἀπορίας ἀλλο οὐ λύει, τῇ μαρτυρίᾳ
προφητεικῇ. "Οταν εὖν ἀνακύπτῃ τι τῶν ἀπόδρων
ζητημάτων, μή καταφεύγῃς ἐπὶ τοὺς λογισμούς.
Ἐνθυμήσεις γάρ λογισμῶν καὶ ἀνατρέποντας καὶ
συνίστανται, Θεοῦ δὲ φωνὴν τίς λύει; Λογισμὸς
λύεται· Γραφὴ οὐ λύεται. Ούκ εἶπεν, Ἐχῶν τὸ
Πνεῦμα μου, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ Πνεύματος μου. Οὐ τὸ
Πνεῦμα ἔχειται, ἀλλ' ἡ δωρεὰ τοῦ Πνεύματος, ἐπὶ
πᾶσαν σάρκα, δηλαδὴ τὴν πιστεύσασαν, τουτέστιν,
ἐπὶ τῇ ΕΘΝῃ· ἀλλ' οὐδέπω τέως ἀποκαλύπτει αὐτὸς
τοῦτο. Τὸ δὲ, ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, δίδωσι καὶ αὐτοὶς
ἐλπίδες χρηστάς. Καὶ οὐκ ἀφίησιν δισι αὐτῶν μάδον
εἰναὶ τὸ πλεονέκτημα, ταῦτη καὶ τὸν φθόνον ὑπο-
τεμνόμενος. "Ορα δὲ πῶς διάφορος ἡ τοῦ ἀγίου Πνεύ-
ματος ἀποκαλύψις. 'Ο μὲν προφητεύει, ἔχων τοῦ
Πνεύματος τὴν χάριν· ἀλλος ἀτονῶν πρὸς τὸ ὑπήρε-
τητασθαι τοιούτῳ πράγματι, λαμβάνει· τὸ τῶν δρά-
σεων· ὡς εἰδεν ἔκτη ὥρᾳ τὴν εἰκόνα δ Πέτρος· ὡς
δ Κορηνήλιος ἐννάτῃ ὥρᾳ εἶδε τὸν ἄγγελον. Τὸ δὲ τῇ
καρδίᾳ οὐ λέγεται δραμα, ἀλλ' ὅρσασις. "Αλλως, βλέ-
πει τις δραστιν, ὡς φησιν δ δρῶν· Βάδιζε, διλώς δὲ,
οὐ τῇ δύκει οιειρῶν τὸ θεώρημα, ἀλλως, διταν ἐνύ-
πνιον τῇ φαντασίᾳ παιδεύνται.

ὅρχα, id est visum, sive aspectus, sed ὅρξις, id qui videbat: Vade; aliter autem, non visu specula templandam: aliter, cum quis in summo per imagi-

Kai δώσω τέρατα ἐν τῷ οὐρανῷ ἀντ., καὶ σημεῖα ἐπὶ τῆς τῆς κάτω, αἷμα; καὶ πῦρ, καὶ ἄγνιδα καπτοῦ.

Ο ήλιος μεταστριψήσεται εἰς σκότος, καὶ η
εστίνηται εἰς αἷμα, πρὶν ἡ θλοῖται τὴν ἡμέραν Κυ-
ρούν, τὴν μεγάλην καὶ ἐπιφανῆ.

*Kai εσται, πᾶς δὲ ἀν^{τι} ἐπικαλέσηται τὸ δρόμα
Ινρίου, σωθήσεται.*

Ταῦτα καὶ περὶ τῆς μελλούσης κρίσεως', καὶ περὶ τῶν Ἱεροσολύμων καὶ τῆς τότε αἰχμαλωσίας, καὶ τὰ ἐπὶ τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ γενήσομενα, προδιέχεις σαφῶς, καὶ τὰ δ' αὐτὸν τοῖς Ἰουδαίοις συμβαίνοντα διὰ τοῦ Ῥωμαίων πολέμου· αἴματος μὲν ὑπὸ τούτων πλειστου ἔχειομένου κατὰ τὴν Ἰουδαίαν,

Vazim lectiones et recte-

²²⁻²³ *xzisor in rufagis.* ²⁴ *In rufagis est iux-*

¹ Vulg. *somnia somniatunt.*

VERS. 18. *Et quidem super servos meos et super ancillas meas in diebus illis effundam de Spiritu meo, et prophetabunt.*

B Nusquam interim nomen Christi, neque promis-
sum illius, sed Patris promissum. Vide autem
prudentiam. Non prodit ac statim dixit ea,
quæ ad Christum pertinebant, nempe: Ille nobis
ex quo crucifixus est, hæc promisit. Nam
profecto, si ita dixisset, omnia evertisset, quam-
quam sufficientia erant ad demonstrandum illius
Deitatem, sed non credebantur. Porro, quod desi-
derabatur, hoc erat nimirum, ut fides haberetur,
et crederentur esse vera, quæ dicebantur. Quod
si vera esse non crederentur, fieri potuisset, ut
lapidibus obruerentur. Ambiguitates nihil aliud
solvit, quam testimonium propheticum. Cum igitur
existit aliqua quæstio inexplicabilis, ne confugas
ad rationes. Rationes enim ex cogitatione tam ever-
tuntur, quam approbantur, sed Dei vocem quis
solvit? Ratio solvitur: Scriptura non solvit. Non
dixit: Effundam Spiritum meum, sed, de Spiritu
meo. Spiritus non effunditur, sed donum Spiritus.
Super omnem carnem, videlicet quæ crediderit,
hoc est, super gentes: sed interim nondum detegit
illis hæc. Hoc autem, quod dicit, Super omnem car-
nem, etiam ipsis bonam spem facit, et non sinit
C ipsorum duntaxat proprium esse commodum, hoc
modo etiam invidiam præcidens. Vide autem quam
diversa ac veria sit sancti Spiritus revelatio. Hic
quidem adeptus gratiam Spiritus, prophetat: alius,
cui vires non suppetunt, ut tali ministerio fungar-
tur, accipit donum visionum: ut vidi hora sexta
Petrus imaginem lintei: ut Cornelius hora nona
vidit angelum. Quod est in corde, non dicitur
est visio. Aliter, videt quis visionem: ut inquit,
ns et contemplans speculamentum, seu rem con-
nationem eruditur atque docetur.

Vers. 19. *Et eadem prodigia in cælo supra, et signa in terra subter sanguinem et ignem et vaporem sumi.*

VERS. 20. *Sol convertitur in tenebras, et luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini ille magnus et illustris.*

VERS. 21. *Et futurum est, ut omnis quicunque in-*

vocaverit nomen Domini, servetur.
Haec et de futuro judicio, et de Hierosolymis,
eaque, quae hunc Judæis accidit, captivitate, et ea,
quæ propter **27** crucem Christi futura erant, ante
docent aperte : et ea, quæ propter illum Judæis per
bellum Romanorum acciderunt, cum sanguis qui-
dem ab illis plurinus per Judæam effundideretur,

sis, poenas in Christum petulantiae pendentibus Ju-
diciis : quam petulantiam cum nec ipse quidem sol
sustineret, oculum suum, illuminatricem scilicet
viam, contrahebat, et luna in ruborem argenteam
suam speciem convertebat. Atque etiam ex affe-
ctione patientium id accidit. Dicuntur tamen etiam
multa talia facta esse in cœlo circa tempus capi-
vitatis et excidii Hierosolymorum, ut Josephus
testatur. Atque alioquin eo, quod ait lunam in san-
guinem esse conversam, immoderatam et inexsu-
perabilem mactationis atrocitatem declarat. Sed
cur haec sunt hora tercia? Quia tunc claritas ignis
ostenditur, cum clara est dies, cum omnes sunt in
soro. At scriptor hymnorum aliter accipit hoc di-
ctum : sanguinem, pro incarnatione : ignem, pro
deitate : vaporem autem fumi, pro Spiritu sancto,
qui superne venit in Virginem, et mundum odoris
suavitatem replevit : diem autem Domini, diem re-
surrectionis intelligit. Deus autem est, qui dicit : Eſſundam de Spiritu meo priusquam veniat dies
Domini. Dic Judæo : Si una persona est, et unum
Dei nomen, et ipse loquitur de sese, cur non di-
xit, priusquam veniat dies meus? Cum, inquit,
impune nunc peccatis, ne idcirco animo obmissio
alique fiducia prædiū sitis. Ille enim principia
sunt magni ejusdam et acerbi gravisque dici.
Neinde cum his verbis concussisset ac perterrefe-
cisset corda illorum, permittit eis, ut respirent et
habeant bonam spem. Et futurum est, ut omnis
quicunque invocaverit nomen Domini, servetur,
sive servus, sive liber, sive sacerdos, sive Græcus
et ethnicus, sive Judæus fuerit. Quod enim attinet
ad Christum Jesum, non est masculinum, non fe-
mininum genus, non servus, non liber. Invocave-
rit autem. Non simpliciter videlicet. Non enim
omnis, inquit, qui dicit mihi, Domine, Domine, etc.
sed cum affectione, cum optima vita. Ipse vero in
præsentia levem reddit orationem, rationem fidei
introducens : nempe per invocationem homines consequi
salutem. Nomen autem Domini de Chri-
sto quidem dictum est, quemadmodum Paulus explanat : sed hic illis huc tunc non ausus est re-
velare.

VERS. 22. *Viri Israelitæ, audite verba hæc. Je-
sus Nazarenus, virum a Deo ostentatum inter vos
virtutibus et prodigiis ac signis, quæ per illum
fecit Deus in medio vestrum, sicut et ipsi no-
stis :*

23 VERS. 23. *Hunc certo destinatoque consilio
atque providentia præjudicioque Dei deditum cum
acepissetis, per manus sceleratorum affixum sustu-
listis :*

VERS. 24. *Quem Deus solutis cruciatis mortis
exsuscitavit.*

Non est id, quod dicit, adulatio, sed postquam
illos vehementer reprehendit et objurgavit, mitigat
et excitat eos, et redigit illis in memoriam generis
auctores, adhortans eos, ut illorum fidem imiten-

A ἐμπιπραμένου· ἐίχην τινυσόντων τῶν Ἰουδαίων τῆς
εἰς Χριστὸν παρονίας ²⁵. ἦν οὐδὲ αὐτὸς δὲ ήλιος
ἀναστήμενος, τὸν έδιον δφθαλμὸν, τὴν φωτιστικὴν
δύναμιν συνέστελλε· καὶ ἡ σελήνη εἰς ἐρύθημα τὴν
ἀργυροειδῆ μετέβαλεν αὐτῆς ιδέαν. Καὶ ἀπὸ τῆς
διαθέσεως δὲ τῶν πασχόντων τοῦτο γίνεται· λέγεται
μέντοι καὶ πολλὰ τοιάντα γεγενῆσθαι ἐν τῷ οὐρανῷ
κατὰ τὸν τῆς ἀλώσεως χαιρόν, ὡς Ἰώτηπος μαρ-
τυρεῖ. Ἀλλως τε καὶ τῷ τὴν σελήνην μεταστραφῆναι
εἰς αἷμα φάσκειν, τῆς σφαγῆς δηλοῖ τὴν ὑπερβολὴν.
Διὰ τὸ δὲ ἐν τρίτῃ ὥρᾳ ταῦτα γίνεται; "Οτι τότε τὸ
λαμπρὸν τοῦ πυρὸς δείκνυται, ὅτε λαμπρὸν ἡ ἡμέρα,
ὅτε πάντες εἰσὶν ἐπ' ἄγροδες. 'Ο δὲ ὑμωράρχος
ἄλλως τὸ δρῆτὸν ἐκλαμβάνει τοῦτο· αἷμα, τὴν Σάρ-
κωσιν· πῦρ, τὴν Θεότητα· ἀτμίδα δὲ καπνοῦ, τὸ
B Πνεῦμα τὸ δόξιον, τὸ ἐπελθὸν τῇ Περθένῳ καὶ κό-
σμον εὐδάίσαν· ἡμέραν δὲ Κυρίου, τῆς ἀναστάσεως
φησί. Θεδ; δὲ ἔστιν ὁ λέγων· Ἐγχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύ-
ματός μου πρὸν ἦ ἐλθεῖν τὴν ἡμέραν Κυρίου. Εἰπὲ
τῷ Ἰουδαίῳ. Εἰ ἐν πρόσωπόν ἔστι, καὶ ἐν θεῖον
ἔστιν δνομα· καὶ αὐτὸς λαλεῖ περὶ ἑαυτοῦ· διὰ τὸ
μή εἶπε· Πρὶν ἦ ἐλθεῖν τὴν ἡμέραν τὴν ἡμήν;
Μή ἐπειδή, φησὶν, ἀτιμωρήτη νῦν ἀμαρτάνετε,
θαρσεῖτε· ταῦτα γάρ προοίμιά ἔστι μεγάλης τιὸς
ἡμέρας καὶ γαλεπῆς. Εἴτα κατασείσας αὐτῶν τούτοις
καὶ ἐκφοβήσας τὰς καρδίας, δίδωσιν ἀναπνεῖσας καὶ
ἐλπίδας ἔχειν χρηστάς. Καὶ ἔσται, πᾶς; δεὶς ἀν ἐπι-
καλέσαται τὸ δνομα Κυρίου, σωθήσεται²⁶, καὶ δοῦ-
λος, καὶ ἐλεύθερος, καὶ ἵερεὺς, καὶ Ἔλλην, καὶ
Ἰουδαῖος. Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ οὐκέτι ἀρσεν, οὐ θῆλυ,
οὐ δοῦλος, οὐκέτι ἐλεύθερος. Ἐπικαλέσεται²⁷ δὲ, οὐχ
ἀπιῶς δηλοντί· Οὐ γάρ πᾶς, φησὶν, ὁ λέγων μοι,
Κύριε, Κύριε· ἀλλὰ μετὰ διαβέσεως, μετὰ βίου
ἀρίστου. Αὐτὸς δὲ τέως κοῦφον ποιεῖ τὸν λόγον, τὸ
τῆς πίστεως; εἰσάγων, διεὶς ἐπικαλήσεις ἡ σωτηρία.
Τὸ δὲ δνομα Κυρίου εἱργται μὲν παρὰ²⁸ τοῦ Χρι-
στοῦ, καθὼς Παῦλος διατρανοῖ· οὗτος δὲ τέως οὐ
τεθάρηκεν αὐτοῖς ἀποκαλύψαι τοῦτο.

24 VERS. 24. *Ἄρδετε Ιορδανῖται, ἀκούσατε τοὺς λόγους
τούτους. Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον, ἀνέρα ἀπὸ τοῦ
Θεοῦ ὑποδεειγμένον²⁹ εἰς ὑμᾶς δυνάμεσι, καὶ
τέρασι, καὶ σημείοις, εἰς ἐποίησε δι' αὐτοῦ δ
Θεὸς ἐν μέσῳ ὑμῶν, καθὼς καὶ αὐτοὶ οἴδατε.*

25 VERS. 25. *Τοῦτο τῇ ὥρισμένη βουλῇ καὶ προγράψει τοῦ
Θεοῦ ἐκδοτορ λαβόντες διὰ χειρῶν ἀνόμων προσ-
πίξαντες ἀνέλετε·*

"Οτι δὲ θεδς ἀνέστησε λύσας τὰς ὁδηρὰς τοῦ
Ουρανοῦ.

Οὐκ ἔστι κολακεῖα τὸ βῆμα· ἀλλ' ἐπειδὴ καθ-
ῆψατο αὐτῶν σφοδρῶς, ἀνίστιν³⁰ αὐτοὺς, καὶ
ἀναμιμήσκει τοὺς προπάτορας, προτρεπόμενος
αὐτοῖς; ³¹ τούτων μεμνῆσθαι ³² τὴν πίστιν· καὶ

Varia lectiones et notæ.

²⁵ παρονίας, erat. ²⁶ σωθήσει, erat. ²⁷ ἐπικαλέσεσται, erat. ²⁸ Ισ. περ!. ²⁹ In rufalis est, ἀποδε-
ειγμένην. ³⁰ ἀνύστιν, erat. ³¹ Ισ., αὐτούς. ³² Ισ. μημεῖθαι.

πάλιν ἀπὸ προσιμίου δρχεται, ίνα μή θυρυθηθῶσιν. ἐπειδὴ ἔμελλεν αὐτούς τοὺς Ἰησοῦ ἀναμικνῆσειν. Ἀνωτέρω μὲν γάρ οὐκ ἀνθερεύηθεσαν τοὺς Προφήτους ἀκούοντες ²². Καὶ ὅρα πῶς οὐδὲν λέγει τῶν ὑψηλῶν, ἀλλ' ἀπὸ τῶν σφόδρων ταπεινῶν δρχεται. Τὸν Ναζωραῖον, φησιν ἀπὸ τῆς πατρίδος ὄνομάζων, ήτις εὐτελής ἐδόκει εἶναι. Ὡσπερ γάρ δὲ Χριστὸς ὁν: ἀντὶ μὲν λέγηται δύναμις Θεοῦ, καὶ Θεοῦ σοφία, περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ τὰ λεγόμενα ἐκλαμβάνομεν, οὐτως, διαν λέγηται ἀντὶ καὶ τεθνηκών ὑπὲρ τῶν ἀμαρτιῶν ἡμῶν, περὶ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ τὸ λεγόμενον ἐκλαμβάνομεν. Ὁρα γάρ καὶ αὐτὸν ποτὲ μὲν λέγοντα: Ζητεῖτε με ἀποκτεῖναι ἄνθρωπον, διὸ τὴν ἀλτηθειαν ὑμῖν λελάληκα ποτὲ δὲ, Ἐγὼ καὶ δὲ Πατήρ ἐν ἐσμεν. Ἐντεῦθεν μανέντες οἱ ἀπὸ Ἀρτεμίδος τὴν ἡχολούθησαν καὶ οἱ ἀπὸ Σαμοσάτων, οἰονται ²³ ψιλὸν ἄνθρωπον τὸν Ἰησοῦν, διὰ τὴν προκειμένην τάξιν. Δυνάμεσι καὶ τέρασι καὶ σημείοις. Πρὸς ταύτην ²⁴ τὴν διάνοιαν τείνει καὶ τὸ εἰρημένον ἐν τῇ πρὸς Ἠρακλίους Ἐπιστολῇ· τοῦ δρισθέντος Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἐν δυνάμει· τουτέστι, τοῦ διὰ τῶν ἔργων ἀποδειχθέντος καὶ τῆς δυνάμεως τῶν θαυμάτων· ὡς ἔστιν ἀληθῆς Υἱὸς τοῦ Πατέρος. Καὶ οὐδὲν γάρ διαφέρει τὸ εἰπεῖν, ὅρισθηναι αὐτὸν Υἱὸν Θεοῦ ἐν δυνάμει, καὶ τὸ εἰπεῖν, ἀποδειχθῆναι αὐτὸν δυνάμει, καὶ τέρασι, καὶ σημείοις, οἷς ἐποίησε διὰ αὐτοῦ δὲ θεός ἐν μέσῳ ὑμῶν. Τέως δὲ θεός καθάπερ διὸ Υἱὸς. Διὰ αὐτοῦ γάρ θεοπεπῶ; καὶ τοὺς αἰώνας ἐποίησε. Διὰ δὲ τοῦ· Ἐν μέσῳ ὑμῶν, μάρτυρας αὐτοὺς τῶν ἡερομένων καλεῖ· ²⁵ οὐ λάθρος, οὐδὲ ἐν γνωτῷ. Εἴτα ἐμπεισῶν εἰς τὸ τέλμα μαρτυρεῖν, πειράται αὐτοὺς ἀπαλλάττειν αὐτοῦ, καὶ φησι· Τῇ ὥρισμένῃ βουλῇ, δεικνύς δὲι οὐ τῇ αὐτῶν ισχύι ἐπραξαν διπερ ἐτόλμησαν, ἀλλ' δὲι ἐκδυτος ἐκείνου, καὶ δὲι δικιάθεν ὠρισμένον ἦν. Εἴτα, ίνα μή πάλιν ἀθῶι δόξωσιν· εἰ γάρ καὶ ὡρισμένον, δημος οὐδὲν ἱττον ἐκείνοις ἀνέροφονοι ²⁶ ήσαν· ἐπάγει. Διὰ χειρῶν ἀγόμων· ήτοι διὰ τοῦ παραδόντος Ιούδα· ή διὰ τῶν σταυρωσάντων στρατιωτῶν. Εἰ δὲ ἀνομοι οἱ προστήκαντες, καὶ οἱ ἀγελόντες δῆλον· τέως δὲ συνεσκιασμένως αὐτὸν λέγει, ίνα μή αὐτοὺς εἰς ἀπόγνωσιν ἐμβάλῃ. Ὅν δὲ θεός ἀνέστησε. Βαθαὶ οὖν ἐτόλμησεν εἰπεῖν μεταξὺ τῶν φυνόντων, δὲι ἀνέστη. Τὸ δὲ ἐγγέρθαι αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Πατέρος λέγεσθαι, διὰ τῶν ἀκουόντων τὸ ἀσθενές· ἐν τίνι γάρ δὲ Πατήρ ἐνεργεῖ; Ἐν τῇ οἰκείᾳ δυνάμει δηλοντόι· δύναμις δὲ τοῦ Πατέρος, δὲ Χριστός. Οὐκοῦν ἐστιν ἀνέστησε, καὶ ὑπὸ τοῦ Πατέρος ἐγγέρθαι λεγόμενος. Λύσας τὰς ὠδινάς τοῦ θανάτου. Δείκνυσιν δὲι καὶ δὲ θάνατος δώδεις κατέχων αὐτὸν καὶ τὰ δεινά ἐπασχε. Θόδια γάρ θανάτου ἡ παλαιὰ κίνδυνον καὶ συμφοράν φέσιν. Οἱ δώδεις οὐ κατέχει τὸ κατεχόμενον, οὐδὲ δρᾶ, ἀλλὰ πάσχει καὶ φίψις σπεύδει. Εὑ δὲ λύσιν δώδειν τοῦ θανάτου τὴν ἀνάστασιν προσηγρέυσεν, ίνα εἰπῇ· Ἐρήκει καὶ ἀνέρρηξε τὴν ἔγχυον ²⁷ καὶ δγκωμένην καὶ

A tur, ac rursus incipit a proœmio, ne tumultuerintur, quoniam de Jesu illos commonesfacturus erat. Nam paulo ante, cum prophetam audirent, nullae causam habuerunt, cur tumultuantur. Ac vide, ut nihil dicat excelsum, sed a vehementer humiliibus exorditur. Nazarenum dicit, cognomen sumens a patria, quæ vilis esse videbatur. Quemadmodum enim, cum Christus dicitur potentia Dei et Dei sapientia, de deitate illius ea verba accipimus: ita quando dicitur, vir ac mortuus pro peccatis nostris, de carne illius quod dicitur, accipimus. Vide enim etiam illum ipsum alias quidem dicentes: Conamini me occidere hominem, qui veritatem vobis dixi: alias autem: Ego et Pater unum sumus. Hinc insanentes qui ab Artema profecti sunt (quos Samosatenses quoque sequuntur), nudum hominem esse putant Jesum, propter propositum locum. Virtutibus, et prodigiis, et signis. Ad hanc sententiam pertinet etiam illud dictum in Epistola ad Romanos, declarato Filio Dei per potentiam, hoc est, per opera atque facultatem miraculorum demonstrato, ut est revera Filius Patris. Nam nulla ratione diversum est, sive quis dicat, illum declaratum esse Filium Dei per potentiam, sive demonstratum esse illum virtutibus seu facultatibus et prodigiis ac signis, quæ per illum fecit Deus in medio vestrum. Revera Deus tanquam per Filium. Per illum enim divinitus etiam saecula fecit. Porro per id, quod dicit: in medio vestri, testes illos met ipsos appellat eorum, quæ dicit. In medio: non clam, neque in angulo. Deinde cum incidisset in temerarium illud facinus eorum, conatur eos ab illo absolvere atque liberare, et ait: destinato certoque consilio: et ostendit illos non suis ipsorum viribus egisse, quod ausi sunt, sed illo volente, et quod antiquitus ita destinatum et constitutum erat. Postea, ne rursus innocentes viderentur: nam etiam si statutum ac destinatum erat, nibilominus illi homicidæ erant, subjungit: per manus sceleratorum: sive per proditorem Iudam, aut per milites, qui crucifixerunt. Quod si scelerati sunt, qui affixerunt, nemo dubitat, quin etiam illi, qui sustulerunt et interfecerunt. Atque id interim ²⁸ in initio tecte dicit, ne illos injiciat D in desperationem. Quem Deus exsuscitavit. Papæ, quale verbum inter cædis avidos ausus est proferre, illum videlicet resurrexisse. Porro quod dicitur a Patre exsuscitatus esse, id sit propter audentium infirmitatem. Per quem enim Pater operatur? Per propriam videlicet potentiam. Porro potentia Patris est Christus. Igitur scipsum excitavit, etiamsi a Patre exsuscitatus esse dicatur. Solutis cruciatibus mortis. Ostendit etiam mortem, cum illum delineret, quasi parturiisse et acerbos dolores sustinuisse. Parturam enim, seu dolorem

Variæ lectiones et notæ.

²² ἀκούοντος, erat. ²³ οἵσιν τε, erat. ²⁴ ταῦτα, erat. ²⁵ fortasse repelendum, ἐν μέσῳ ὑμῶν. ²⁶ ἀνέρρηξις, erat. ²⁷ ἔγχυον, erat.

mortis parturientis Vetus Testamentum periculum et calamitatem appellat. Qui parturit, non detinet id, quod detinetur, neque agit, sed patitur, et ejicere festinat. Recte autem solutionem mortis parturientis dolorum resurrectionem appellavit, ut dicat : Rupit et erupit ex gravius et tumido atque parturiente ventre mortis, tanquam ex utero quodam parturiente. Intelligendum propter nimirum, ex vinculis mortis et Orci recessibus ac penitentibus Servatore Christo emergente ac prodeunte, tanquam ex partu peregrino resurrectionis. Idcirco nimirum etiam vocatus est primogenitus ex mortuis.

Propterea quod fieri non poterat, ut teneretur ab illa.

VERS. 25. *David enim dicit de eo : Prospiciebam Dominum ante me semper : quoniam a dextris est mihi, ne concutiar.*

VERS. 26. *Idcirco latitatum est cor meum, et exsultavit lingua mea. Præterea vero caro quoque mea acquiescat in spe.*

VERS. 27. *Quia non derelinques animam meam in inferno, nec committes, ut sanctus tuus videat corruptionem.*

VERS. 28. *Notas fecisti mihi vias vita: replebis me latitia cum facie tua.*

Propterea quod fieri non poterat. Athletæ si ungantur, ab adversariis prehendi et capi non possunt : et incantatores uncti, ita muniti et tuti evadunt, ut a dentibus serpentis nec appellantur nec attingantur; itidem cum ad Christum, qui suo Spiritu unctus cum morte confixit ac pestem illam subegit, adversarius accessisset, fractus est. Porro, quod dicit, propterea quod fieri non poterat, etc. intelligendum nimirum est, quatenus inventus est Deus ex Deo natus, et is, qui nullius capax esset mutationis, sive in deterius traductio- nis : et quod ita surrexit, ut qui amplius posthac moriturus non sit. Deinde producit Davidem, qui tollit omnem rationem humanam. Talis enim res est prophetia, et ait : David enim dicit de illo, non de seipso. Ac rursus 30 ab humilioribus exordiatur. Nam etiam nunc, inquit, factum est, attamen antiquum est, et ab initio Deus haec volebat, et ita dispositum et constitutum erat. Prospiciebam Dominum ante me seu per. Dominum suum Patrem vocat, propterea quod ipse sumpsit formam servi. Porro quod dicitur Pater stare nunc a dextris Filii, atque alias rursus a dextris Patris Filius sedere, aequalitatem ac parem significat conditionem. Præterea vero caro quoque mea acquiescat in spe. Quam Jesus, tunc cum mortem sustinuit, carnem, quam juxta dispositionem sumpscerat, depositum, ut rursus eam a morte excitaret : recte hanc carnem suam ait in spe acquievisse, proprie expectatio ni resurrectionis. Illud autem : Non declinques animam meam apud Orcum. Etsi nonnulli ex persona Davidis dictum esse id accipiunt, etsi demon-

Α ὀδίουσαν γαστέρα τοῦ θυνάτου ὥσπερ ἐκ καιλίας τινὸς ὡδινούτης, φραμέδη τῶν τοῦ θυνάτου δεσμῶν καὶ τῶν τοῦ ἔδου μυχῶν, ἀναδύντος τοῦ Σωτῆρος Χρι- στοῦ, καὶ προεθύντος ὡς ἐκ τοκετοῦ ἔσνου τῆς ἀναστάσεως. Ταύτη τοι καὶ ὠνόμασται πρωτότοκος ἐκ νεκρῶν.

Καθότι οὐκ ἦν δυνατὸν κρατεῖσθαι αὐτὸν ὑπὸ αὐτοῦ.

Δαυΐδ γάρ λέγει εἰς αὐτόν. Πρωρώμην τὴν Κύριον ἐνώπιόν μου διαπαντός· ὅτι ἐκ δεξιῶν μού μού ἐστιν¹⁰, ἵνα μὴ σαλευθῶ.

Διὰ τοῦτο εὐχράτης ἡ χαρδία μου, καὶ ἡγαλ- λιάστο ἡ γλώσσα μου· ἔτι δὲ καὶ ἡ σάρξ μου κατασκηνώσει ἐπ' ἐλπίδι.

"Οτι οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχήν μου εἰς ἄδην¹¹: οὐδὲ δώσεις τὸν ὄσιόν σου ιδεῖν δια- φοράρ.

Ἐγγράφισάς μοι ὁδοὺς ζωῆς· πληρώσως με εὐφροσύνης μετὰ τοῦ προσώπου σου.

Καθότι οὐκ ἦν δυνατόν. Οἱ ἀδηλοταὶ ἀλισφε- μενοι, δληπτοὶ εἰσὶ τοῖς ἀντιπάλοις· καὶ οἱ ἴπα- οιδοὶ ἡλειμμένοι, ἀδικτοὶ γίνονται καὶ ἀπρο- πλέστοι τοῖς ὁδοῖς τοῦ δρόσος· τῷ δὲ Χριστῷ ἡλειμμένῳ μυστικῶς· τῷ ἔκυτοῦ Πνεύματι συμ- πλακέντι τῷ θανάτῳ καὶ ὑποτάξαντι τὸν ἀλά- στορα, προσελθὼν ὁ ἀντιπάλος κατεάγγι. Τὸ δὲ, κα- θότι, κατὰ τὸ εὐρεῖναι αὐτὸν Θεὸν ἐκ θεοῦ γε- γενημένον¹², καὶ ἀνεπίδεκτον¹³ πάσης τροπῆς ἢ ἀλλοιώσεως· καὶ ὅτι οὐτως ἀνέστη, ὡς μηρέτι ἀπο- θανεῖν μέλλων. Εἴτα παράγει τὸν Δαυΐδ, πάντα λο- γισμὸν ἀνθρώπων ἀναιροῦντα· τοιούτον γάρ τι προφητεία, καὶ φησι· Δαυΐδ γάρ λέγει εἰς αὐτὸν, οὐκ εἰς ἑαυτόν. Καὶ πάλιν ἀρχεται¹⁴ ἀπὸ ταπεινο- τέρων. Εἰ γάρ καὶ νῦν, φησι, γέγονεν, ἀλλὰ παλαιὸν ἔστι. Καὶ ἀνωθεν ταῦτα ἡ Θεὸς ἐβούλετο καὶ οὕτω διετείπατο¹⁵. Πρωρώμην τὸν Κύριον ἐνώπιόν μου διαπαντός. Κύριον αὐτὸν τὸν Πατέρα καλεῖ, διὰ τὸ λαβεῖν αὐτὸν δούλου μορφήν. Τὸ δὲ ἐκ δεξιῶν ἐτάξ- ναι τὸν Πατέρα λέγεσθαι· τοῦ γινοῦ νῦν, ποτὲ δὲ πάλιν ἐκ δεξιῶν τὸν Πατέρα καθέζεσθαι τὸν γιὸν, τὴν Ιστήτητα σημαίνει. "Εἰτι δὲ καὶ ἡ σάρξ μου κατα- σκηνώσει ἐπ' ἐλπίδι. "Ἐπειδὴ Ἰησοῦς, καθό διεβέβητο οἶνατον, ἀπέθεστο ἦν κατ' οἰκονομίαν Ἐλασθε σάρκα ἐπὶ τὸ πάλιν ἀναστῆσαι· αὐτὴν ἀπὸ τοῦ θυνάτου· εἰκότως· τὴν σάρκα ταῦτην οὕτων ἑαυτοῦ ἐπ' ἐπίδει- κατεσκηνώσει· διὸ τὴν προσδοκίαν τῆς ἀναστά- σεως· Τὸ δὲ, οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχήν μου εἰς ἔδου, εἰ καὶ τινες ἐκ προσώπου τοῦ Δαυΐδ εἰρήσθαι αὐτὸν ἐκλαμβάνουσι, εἰ καὶ μή οἷος τέ εἰσι παριστάν- θ φρονοῦσι, ἀλλὰ οὖν εὐσεβῶς διάκεινται, φάσκοντες τὴν σάρκα ἀνιστασθαι ἐπὶ τὸ εἶναι· ἀφθαρτον καὶ

Variae lectiones et notæ.

¹⁰ Scholiastes videtur hic legere, pro, ἐστιν, ἐστη, id est, stetit, vel sibat. Vide infra in scholio, πρωρώ- μην τὸν Κύριον ἐνώπιόν μου διαπαντός. ¹¹ In vulgaris est, εἰς ἄδην. ¹² Ισ. γεγενημένον. ¹³ ἀνεπ- δέστητον, erat. ¹⁴ ἐρχεται, erat. ¹⁵ διετείπωτο, erat; Ισ. διευπώτατο.

πνευματικήν σῶμα. Ή γάρ ἐγειρομένη σάρξ μετὰ τὴν ἔγερσιν πνευματικὴν καὶ ἀφθαρτὸν σῶμά εστιν. Ὅδος δὲ ζωῆς φησιν, ἃς αἱ ψυχαὶ τῶν δικαλῶν μετὰ τοῦ Σωτῆρος; ἐκ τῶν κάτω χωρίων ἐπρίψαν ἀνεβάνουσατ. Τὸ δὲ, Πληρώσεις με εὐφροσύνης⁴⁸ μετὰ τοῦ προσώπου σου, πρόσωπον Κυρίου νοητέον, τὴν θεοπρεπεστάτην θεοφάνειαν, καὶ τὴν ἡμετέραν ἐπισκοπήν, ἣν ἡμᾶς τὸ τελείστερον ἐπιτεκέψηται.

⁴⁹ Αὐτὸς ἀδελφοί, ἐξὸν εἰπεῖν μετὺν παρθησας πρὸς ὑμᾶς περὶ τοῦ πατρίδροχον Δαυΐδ, διτὶ καὶ ἐτελεύτησε καὶ ἐτάξῃ· καὶ τὸ μνῆμα αὐτοῦ ἐστιν ἐν ἡμῖν, ἀχρι τῆς ἡμέρας ταύτης.

Προφήτης οὖν ὑπάρχων, καὶ εἰδὼς ὅτι δρκω⁵⁰ διμοσεῖ⁵¹ αὐτῷ ὁ Θεός, ἐκ καρποῦ τῆς ὀσφύος αὐτοῦ, τὸ κατὰ σάρκα, ἀραστήσει τὸν Χριστὸν, καθίσαι ἐπὶ θρόνου⁵² αὐτοῦ,

Προϊδὼν ἐλάλησε περὶ τῆς ἀραστάσεως τοῦ Χριστοῦ, διτὶ οὐκ ἀτραπελείφθη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ εἰς ἄδου, οὐδὲ ἡ σάρξ αὐτοῦ εἰδεῖς διαφθορά.

Πληρώσας τὴν τοῦ Δαυΐδ μαρτυρίαν, ἐπάγει· Ἀνδρες ἀδελφοί! Ὄταν μέλλῃ⁵³ τι λέγειν μέγα, τούτῳ κέχρηται τῷ προοιμίῳ, διεγείρων αὐτοὺς καὶ οἰκειούμενος· Ἐνθα δὲ οὐδὲν ἐβλαπτε, πολλῇ κέχρηται τῇ μετριοφροσύνῃ. Εἰ γάρ εἰπεν οὐτως ἀπλῶς διτὶ Ταῦτα εἰρητας περὰ⁵⁴ τοῦ Δαυΐδ, τραχὺς δὲν ἔδοξε καὶ εἰς ὀργὴν αὐτοὺς ἀνακινῶν, ἡ πειθηντος ποιῶν. Τῇ δὲ πολλῇ περὶ τὸν μαχάριον Δαυΐδ τιμῇ, εὐπαράδεκτον περὶ τοῦ Χριστοῦ εἰρῆσθαι τὴν προφητείαν κατακευάζει· καὶ ὅλος δὲ λόγος αὐτοῦ οὐτος ὥκωνδηται οὐτως. Εἰπών γάρ, διτὶ Καὶ ἐτελεύτησε καὶ ἐτάφη, οὐκ εἴπε, Καὶ ἀνέστη ἀλλὰ, Καὶ τὸ μνῆμα αὐτοῦ ἐν ἡμῖν ἐστιν· ὅπερ ἴσον ἐστὶ τῷ⁵⁵, Οὐκ ἀνέστη. |Εἴτα οὐδὲ οὐτως ἥλθεν εἰς τὸν Χριστὸν ἀλλὰ πάλιν ἐγκωμιάζεται⁵⁶ ὁ Δαυΐδ, καὶ διὰ τῶν εἰς ἐκείνον ἐγκωμίων πρόσεισιν δὲ σκοπός· καὶ γάρ διὰ τούτου ταῦτα λέγει, ἵνα διὰ τὴν εἰς ἐκείνον τιμήν καὶ τὸ γένος δέξωνται τὸν περὶ τῆς ἀναστάσεως λόγον· ὡς καὶ τῆς προφητείας βλαπτομένης, εἰ μή τούτο εἴη, καὶ τῆς εἰς αὐτοὺς τιμῆς διαφθειρομένης. Ὁρκιώ διμοσεῖ αὐτῷ ὁ Θεός. Οὐκ εἴπεν, ἐπιγγείλατο, ἀλλ’ διμοσεῖ, τὸ διπαράδειτον τῆς ὑποσχέσεως παριστῶν. Καθίσαι ἐπὶ θρόνου αὐτοῦ. Ἐν πολλοῖς τόποις τῆς Θείας Γραφῆς, ἀντὶ βασιλείας, ὁ Θρόνος διονομάζεται· ως καὶ ἐνταῦθα· καὶ ἐν τῷ, Ὁ θρόνος σου, ὁ Θεός, εἰς τὸν αἰώνα τοῦ αἰώνος. Τὸ δὲ κατὰ σάρκα ἀναστήσειν τὸν Χριστόν. Τὸ κατὰ σάρκα, φησιν· τὸ γάρ κατὰ τὴν θεότητα, σύνεστιν ἀδίως συνεδριάζων τῷ Πατρὶ. Πάντα δὲ ἀνατίθοται τῷ Πατρὶ, ἵνα παραδέξωνται τέως τὰ λεγόμενα. Ἀλλὰ πῶς ἐκάθισεν ἐπὶ θρόνου Δαβὶδ; Ὅτι βασιλεύει καὶ Ιουδίων καὶ πολλῷ μᾶλλον τῶν σταυρωσάντων.

τινὶ καὶ διεβαντο. Σεδ quomodo sedit in solio Davidis? Quia rex est Iudeorum, et multa magis eorum qui crucifixerunt.

Variæ lectiones et nolæ.

⁴⁸ μὴ εὐφροσύνης, erat. ⁴⁹ ὕμωσεν, erat. ⁵⁰ In vulgatis, ἐπὶ τοῦ Οὐρανοῦ. ⁵¹ μέλλειν, erat. ⁵² περὶ τὸ, erat. ⁵³ ἐγκωμιάζεται, erat.

VERS. 32. *Hunc Jesum resuscitavit Deus, cuius A omnes nos sumus testes,*

VERS. 33. *Dextera igitur Dei exaltatus, ac promissum Spiritum sanctum a Patre consecutus, effudit hoc, quod i ros nunc videtis et auditis.*

VERS. 34. *Non enim David ascendit in cœlos : sed i se ait, Dixit Dominus Domino meo, Sede a dextris meis,*

VERS. 35. *Quæd effecero k inimicos tuos scabellum pedum tuorum.*

VERS. 36. *Certo sciat ergo tota domus Israelis et Dominum et Christum a Deo factum esse hunc ipsum Jesum, quem vos cruci affixistis.*

Rursus ad Patrem confugit, quanquam satis erat B dixisse prius : sed noverat, quantam hoc auditoribus afferret utilitatem ad susceptionem et approbationem earum rerum, quæ urgebant et in primis requirebant alque necessariæ erant. Porro per dictionem, ὅφωθει; id est exaltatus, tecte significat, illum et in sublime evectum esse, et in cœlis versari, sed ne hoc quidem tunc in initio aperte. Vide autem, ut in initio orationis non dixerit Christum demississe Spiritum, sed Patrem, quando etiam Joelem prophetam testem producebat. Posteaquam autem mentionem fecit et signorum ejus, et illarum rerum, quæ in 32 ipsum factæ sunt, ac de resurrectione locutus est, considerenter deinceps ait illum effusisse Spiritum. Itaque de illo propheta dicebat : *Et accidet in extremis diebus.* Promissum autem dicit, vel id nimirum, quod nobis apostolis promiserat, vel quod promiscerat illi Pater antequam crucifigeretur et supplicio afficeretur. Cum enim magnum quiddam atque sublime dicturus erat, nempe Christum effusisse Spiritum, velat ac legit id dicendo, Patrem illi hunc promisisse. Quid enim aliquis dixerit, nisi utilem exitum ac finem habuerit, temere ac frustra dicit. Ostendit autem, quod crux et humiliorem non modo reddiderit, verum etiam splendidiorem effecerit : si tunc quidem promisit, prout Joannes dicit : *Ipse vos baptizabit Spiritu sancto et igne : nunc autem post crucem dedit.* Sed ipse ait : *Dixit Dominus Domino meo.* Illic non amplius cum reformatio ac repressione loquitur, sumpta nimirum fiducia ab iis, quæ dicta erant. Sed quid dixit Dominus Dominus n. eo ? Quod si David Dominum illum vocat, multo magis illi non despiciens et indignum reputabunt. Per id autem, quod dicit : *Donec effecero inimicos tuos, metum illis incessum, fore videlicet, ut vincantur et subjungentur.* Ne autem sibi fides derogetur, Patri dictum tribuit et ascribit. Quoniam autem magna quoque locutus erat, rursus ad humilia deducit orationem. *Sede a dextris meis.* Per hoc, quod

Toῦτο τὸ Ιησοῦν ἀρέστησεν ὁ Θεὸς οὐ πάντες ἡμεῖς ἐσμεν μάρτυρες.

Τῇ δεξιᾷ οὐν τὸν Θεούν ὑψωθεὶς, τὴν τε ἐπαγγελλαρ τὸν ἄγιον Πνεύματος λαβὼν παρὰ τὸν Πατρὸς, ἔξχεε τοῦτο, δὲν ὑμεῖς βλέπετε καὶ ἀκούετε.

Οὐ γάρ Δαυὶδ ἀρέθη εἰς τοὺς οὐρανοὺς, λέγει δὲ αὐτός· Εἶπεν δὲ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου,

"Εως δὲ θῶ τοὺς ἔχθρούς σου ὑποκόδιον τῷ ποδῶν σου.

"Ασφαλῶς οὖν γινωσκέτω πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ, δτὶ καὶ Κύριοι καὶ Χριστὸι αἱτόρες δὲ Θεῖς ἐποιήσεις τοῦτο τὸν Ιησοῦν, δὲν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε.

Πάλιν ἐπὶ τὸν Πατέρα καταφεύγει, καίτοι γε ἥρκει εἰπεῖν τὸ πρότερον· ἀλλ' οἴδεν ὅσον τοῖς ἀκροστατεῖς εἰς τὴν παραδοχὴν τῶν κατεπειγόντων τοῦτο χρησιμεύει. Τὸ δὲ, ὑψωθεὶς, καὶ περὶ τῆς ἀναλήψεως ἥγιετο³³, καὶ διὰ τὸν οὐρανὸν ἐστιν· ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο τέως φανερώς. "Οὐδὲ, πῶς ἀρχμένος τοῦ λόγου, οὐχὶ τὸν Χριστὸν ἐλέγει καταπεπομφένας τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ τὸν Πατέρα· διτε καὶ τὸν προφήτην Ἰωῆλ παρῆγεν εἰς μαρτυρίαν. Ἐπειδὴ δὲ ἐμνήσθη καὶ τῶν σημείων αὐτοῦ, καὶ τῶν εἰς αὐτὸν γεγενημένων, καὶ περὶ τῆς ἀναστάσεως διελέχθη θαρρῶν, λιπόν φησιν αὐτὸν ἐχέας τὸ Πνεῦμα· ὥστε περὶ αὐτοῦ δὲ προφήτης ἐλέγει· Καὶ ἐσται ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις. Ἐπαγγελίαν δέ φησιν, ἡ ἣν ἡμῖν τοῖς ἀποστόλοις ἐπηγγείλατο, ἡ ἣν ἐπηγγείλατο C αὐτῷ δὲ Πατήρ περὶ τοῦ σταυροῦ καὶ πέρι τοῦ παθεῖν. Ἐπειδὴ γάρ μέγα καὶ ὑψηλὸν ἐμελλεν εἰπεῖν τὸ ἐχέας τὸν Χριστὸν τὸ Πνεῦμα, συσκιάζει αὐτὸν τῷ εἰπεῖν, διτε δὲ οἱ Πατήρ αὐτῷ ἐπηγγείλατο τοῦτο. "Ο γάρ ἀν εἰπῃ τις, εἰ μὴ εἰς τὸ συμφέρον τελευτῆσει, εἰκῇ καὶ μάτην λέγει. Καὶ δεῖχνυσιν· διτε δὲ σταυρὸς οὐ μόνον αὐτὸν οὐκ ἡλάττωσεν, ἀλλὰ καὶ λαμπρότερον εἰργάσατο, εἰλέ τότε μὲν ἐπηγγείλατο κατὰ τὴν τοῦ Ἰωάννου φωνὴν· Αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσεις ἐν Πνεύματι ἀγίῳ καὶ πυρὶ· νῦν δὲ μετὰ τὸν σταυρὸν ἰδωκε. Λέγει δὲ αὐτός· Εἶπεν δὲ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Ἐνταῦθα οὐκ ἔτι μεθ' ὑποστολῆς λέγει, ἔχων τὸ ἀπὸ τῶν εἰρημένων θάρσος, ἀλλὰ τὸ εἰπεῖν δὲ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Εἰδὲ Δαυὶδ Κύριον αὐτὸν καλεῖ, πολλῷ μᾶλλον αὐτοὶ οὐκ ἀπαξιώσουσι. Διτε δὲ τοῦ· "Εως δὲ θῶ τοὺς ἔχθρούς σου, φίδιον ἐπέσειτεν αὐτοῖς, τὴν αὐτῶν ἐπιχράτησιν. "Ινα δὲ μὴ ἀπιστήται³⁴, τῷ Πατρὶ ἀνατίθησιν. Ἐπειδὲ καὶ μεγάλα ἐφθέγξατο, πάλιν ἐπὶ τὰ ταπεινὰ³⁵ κατάγει τὸν λόγον. Κάθου ἐκ δεξιῶν μου. Διὰ τοῦ, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, τὸ ιστόιμον Υἱοῦ καὶ Πατρὸς νοοῦμεν. Ἐπιδὲ μὲν γάρ τῆς ἀσωμάτου οὐσίας, οὐ δυνατὴν τοιεῖσθαι δεξιὸν ἢ ἀριστερόν. Τίνες³⁶ δὲ εἰεν οἱ ἔχθροι, δὲ Απόστολος δηλοῖ βοῶν· "Οταν κατεργήσῃ πᾶσαν ἔουσιαν, ἔσχατος ἔχθρος κατεργεῖται δὲ οὐ-

Variæ lectiones et nōn.

³³ ἥγιετο, erat. ³⁴ ἀπιστήτε, erat. ³⁵ τοὺς ταπεινά, erat. ³⁶ τινές, erat.

I. V. hunc, quem. II. V. Donec ponam.

νατος· ὅτι καὶ Κύριον αὐτὸν καὶ Χριστὸν ὁ Θεός; Εἰποίησε. Αὖτις τοῦ κατέστησεν. Οὐ γάρ εἰστιν, οὐκ ἔστι περὶ οὐσιώσεως καὶ ὑποστάσεώς τις λόγος;. Εἴτα οὕτω τῶν ταπεινῶν ἀφίσταται. Δέον γάρ ἐπαγγεῖν· ἀσφαλῶς γινωσκέτω πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ, ὅτι ἐξ ἐξιῶν κάθηται· τοῦτο γάρ ἐκ τῶν εἰρημένων συνεπεράντετο οὐ τοῦτο φησιν· ἀλλὰ τὸ πολὺ ταπεινότερον· ὅτι καὶ Κύριον καὶ Χριστὸν αὐτὸν ὁ Θεός κατέστησε· τοῦτο γάρ δῆλον τόδι, ἐποίησεν. Οὕτω χρή πανταχοῦ σκοπεῖν, εἰς ὃν τοῖς ἀκροταταῖς ὥφελεια γίνεται.

Deinde nondum humilibus supersedet atque desistit. Nam cum oporteret subjungere: Certo sciat tota dominus Israeis, illum a dextris sedere: hoc enim ex antedictis colligebatur: non hoc ait, sed quod multo humilius et abjectius est, nempe Dominum illum et Christum a Deo constitutum esse: hoc enim significat verbum, factum esse. Ita oportet auditores capiant utilitatem.

*Ἀκούσατες δὲ κατερύγησαν^{**} τῇ καρδίᾳ, B εἰλέτε τε πρὸς τὸν Πέτρον καὶ τοὺς λοιποὺς ἀκοστόλους· Τί ποιήσομεν, ἀνδρες ἀδελφοί;

Πέτρος δὲ^{***} ἐψη πρὸς αὐτοὺς· Μεταροήσατε, καὶ βαπτισθήτω ἔκαστος ὑμῶν ἐπὶ τῷ ὄρόματι Ἰησοῦν Χριστοῦ, εἰς ὄχεσιν ἀμαρτιῶν· καὶ λήγεσθε τὴν δωρεὰν τοῦ ἀγίου Πνεύματος.

*Τοῦτο γάρ εἰστιν ἡ ἐπαγγελία, καὶ τοῖς τέκνοις ὑμῶν, καὶ πᾶσι τοῖς εἰς μακρὰν, δοσοὺς ἀν προσκαλέσθαι Κύριος ὁ Θεός ἡμῶν.

*Ἐπέροις τε λόροις πλεοσι διεμαρτύρατο^{**}, καὶ πυρεκάλει λέγων· Σώθητε^{***} ἀπὸ τῆς γενεᾶς τῆς σκολιᾶς ταύτης.

*Ορᾶς ὅσον ἔστιν ἐπιείκεια· ὡς αὐτῇ μᾶλλον τῆς σφραγίδητος τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων καταχεντῷ καὶ μαλάττει· καὶ γάρ ἐνταῦθα ὁ μακάριος Πέτρος ἀνέμνησε μὲν αὐτοὺς τῶν οἰκείων τολμημάτων, ἀλλὰ πράως, καὶ οὐδὲν τι μωρίας προσέθηκεν. Ἡδέσθησαν οὖν τοῦ Πέτρου τὴν ἐπιείκειαν, ὅτι τοῖς τὸν Δεσπότην αὐτοῦ θανάτῳ παραδεδώκοσι· καὶ ἐτί κατ' αὐτῶν ἐκείνων φονῶσι καὶ ἀνελεῖν ἐπιθυμούσιν, αὐτὸς ὅμως ἐν τάξει πατρὸς καὶ διδασκάλου κηδεμονικῶς αὐτοῖς διελέγετο. Κατενύγησαν γάρ, φησίν· Οὐχ ἀπλῶς ἐπεισῆσαν, ἀλλὰ καταγόντες ἑαυτῶν. Καὶ γάρ φάσι, Τί ποιήσομεν, ἀδελφοί; ὡς ἀπορούντες, ὡς ἐναγώνιοι δύτες ὑπὲρ ὃν τετολμήκασιν. Οὓς δὲ πλάνους ἐκάλουν, ἀδελφοὺς καλοῦσι, καὶ τοῦτο οὐχί^{**} παρρήσιαζόμενοι· αὐτοῖς διὰ τῆς τοιαύτης κλήσεως, ἀλλὰ τὴν φιλοστοργίαν, καὶ ὅσον πρὸς αὐτοὺς φιλεύθησαν ἐνδεικνύμενοι. Διότι καὶ αὐτοὶ οἱ ἀπόστολοι οὗτοις αὐτοὺς ἐκάλεσαν, ἀρχομένου τῆς δημηγορίας Πέτρου. Ηάντων δὲ ἐρωτηθέντων, πάλιν ὁ Πέτρος ἀποκρίνεται. Αὐτοῦ^{***} γάρ αὐτοὶ προύδαλλοντο στόμα, καὶ φησι· Μετανοήσατε, καὶ βαπτισθήτω ἔκαστος ὑμῶν ἐπὶ τῷ ὄνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ. Οὐ μάχεται δὲ τοῦτο τῷ, Βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ δυνατὸν τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Γεωργίου καὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος·

A dicit, Sede a dextris meis, aequalitatem intelligimus, et parem Filii et Patris conditionem. Nam in incorporena natura non potest intelligi dextrum aut sinistrum. Quinam autem sint inimici, Apostolus significat ubi clamat: Cum aboleretur omnem principatum et omnem potestatem, ultimus inimicus abuletur mors. Et Dominum, et Christum a Deo factum, esse hunc ipsum. Factum esse, pro eo quod est constitutum esse. Nullus enim prorsus est sermo de usiosis, id est de substantiatione seu essentiatione et hypostasi, id est, subsistentia.

Deinde nondum humilibus supersedet atque desistit. Nam cum oporteret subjungere: Certo sciat tota dominus Israeis, illum a dextris sedere: hoc enim ex antedictis colligebatur: non hoc ait, sed quod multo humilius et abjectius est, nempe Dominum illum et Christum a Deo constitutum esse: hoc enim significat verbum, factum esse. Ita oportet auditores capiant utilitatem.

B VERS. 37. His autem illi auditis, corde compuncti sunt, dixeruntque ad Petrum et ad reliquos apostolos: Quid agemus, viri fratres?

33 VERS. 38. At Petrus ad illos: Delictorum vos, inquit, pœnitentia, et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Jesu Christi in remissionem peccatorum: et accipietis donum Spiritus sancti.

VERS. 39. Ad vos enim et ad liberos vestros pertinet promissio, et ad omnes longinquos quoscunque ad vocaverit Dominus Deus noster.

VERS. 40. His ille aliisque verbis compluribus eos quasi protestans admonebat et cohortabatur. Scravini et evadite, inquiens, ex isto hominum genere pravo.

C Vides quanta res sit humanitas et animo moderato magis, quam asperitas et acerbitas, ut hac corda hominum compungat et molliat. Etenim in hoc loco Leatus Petrus rededit quidem illis ipsorum facinora in memoriam, sed hoc leniter fecit, ac nullam pœnæ mentionem adjecit. Reveriti sunt igitur humanitatem et lenitatem Petri, qui cum iis, qui Dominum ad mortem tradiderant, atque etiam illorum adeo ipsorum cædem appetebant, ac de mediis tollere eos cupiebant, tanquam pater ac magister, et illorum studiosus et curans gerens, sermocinaretur. Compuncti sunt enim, inquit: non simpliciter orationem dicentis probarunt, sed tum demum, cum scipios damnassent. Etenim, Quid, inquiunt, agemus, fratres? quasi hæsitanter et animo fluctuantes atque perplexi, tanquam solliciti et laborantes pro suis facinoribus. Quos autem antea impostores vocaverant, nunc fratres vocant, et id faciunt non aperte ac libere ad eos tali appellatione utentes, sed amore benevolentiamque, ac quantopere conciliati ac bene affecti essent erga illos, ostendentes. Nam etiam ipsi apostoli, Petro concessionem exordiente, ita illos vocaverant. Porro cum omnes interrogarentur, Petrus rursus respon-

Variæ lectiones et notæ.

^{**} κατενύγησαν, erat. ^{***} In vulgatis non est δὲ. ^{**} In vulgatis est, διεμαρτύρετο. ^{***} σύνθητε, erat. οὐχ, erat. ^{**} αὐτὸν, erat.

det; ejus enim ore illi se tueri volebant; et ait: Α ἀδιαιρέτον γάρ τη Ἐκκλησία νοεῖ τὴν ἀγίαν Τριάδα, ως διὰ τὴν ἔνωσιν τὴν δόμοούσιον ἐν τριάντινοι σεστι, τὸν βαπτιζόμενον εἰς τὸ δυνατὰ τοῦ Χριστοῦ, εἰς Τριάδα βαπτίζεσθαι, οὐκ ἀπομεριζομένου τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος. Εἰ γάρ μη ἦν τὸ δυνατὰ τοῦ Πατρὸς, Θεός· καὶ τοῦ Υἱοῦ, Θεός, καὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος, Θεός, ἐχρῆν εἰπεῖν, Εἰς τὸ δυνατὰ τοῦ Θεοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ· ἢ καὶ, εἰς τὸν Υἱὸν μόνον. Ἀλλά, εἰς τὸ δυνατὰ Ἰησοῦ, δὲ Θεός ἐστιν· ὡσπερ καὶ τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Πνεύματος. Καὶ λήψεσθε τὴν δωρεὰν τοῦ ἀγίου Πνεύματος. Ὁρα πῶς μιαν δωρεὰν ἀνέδειξε τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος, ως μιᾶς οὖστις τῆς ἀξίας· ἃν εἰπεν ἐπαγγελίαν ἄνω διαλέγομενος. Εἴτα καὶ τοῖς τέκνοις ὑμῶν. Μειζών γάρ τη ὁδωρέα, ὅταν καὶ κληρονόμους ἔχως τῶν ἀγαθῶν. Καὶ πᾶσι τοῖς εἰς μακράν. Εἰ δὲ τοῖς εἰς μακράν, πιλλῷ μᾶλλον ὑμῖν τοῖς ἐγγύος. Ὁρα δὲ πότε τὴν κλήσιν τῶν ἔθνων αὐτὴν· ἢνιξατο διὰ τοῦ εἰπεῖν, τοῖς εἰς μακράν. Πέτε; Οτε εὑρεν αὐτοὺς κατανευγμένους καὶ κατεγνωκότας· ἔστων. Ψυχὴ γάρ ὅταν ἐστήν καταδικάσῃ, οὐκέτι φθονεῖν δύναται.

habeant etiam hærcedes honorum. Et omnibus longinquis, propinquis. Vide autem, quando vocationem gentium illis recte significet per id, quod dicit, longinquis. Quando? quando comperiebat eos compunctos esse ac semelipsos damnasse. Cum enim animus seipsum condemnaverit, non etiam nunc amplius invidere potest.

VERS. 41. *Atque illi haud cunctanter, probata ejus oratione, baptizati sunt, et adjunctæ sunt in die illo animæ circiter ter mille.*

VERS. 42. *Vacabant autem et assiduum operam dabant doctrinæ apostolorum¹, communioni, fractio- ni panis ac precationibus.*

VERS. 43. *Atque omnium hominum animos timor invasit: multaque prodigia et signa per apostolos edebantur.*

VERS. 44. *Omnes autem qui credebant una erant, omniaque communia habebant.*

VERS. 45. *Et prædia facultatesque suas rendebant ac distribuebant omnibus ea, prout cuique opus erat.*

VERS. 46. *Ac quotidie assidue in templo = unanimi er versantes, = ac in æde panem frangentes, sumebant cibum, cum exultatione et animi integritate atque candore laudantes Deum,*

VERS. 47. *Et apud omnem plebem gratia pol- luit. Dominus autem quotidie Ecclesia qui ser- ventur, adjiciebat.*

Hic impletur prophetia, quæ dicit: *Quis aydivit tale? equis vidit tale sic? an parturivit terra in uno die? an etiam nata est gens semel? quia par- turivit et p̄perit Sion parvos liberos suos. Atque omnium hominum animos timor invasit. Non enim*

A ἀδιαιρέτον γάρ τη Ἐκκλησία νοεῖ τὴν ἀγίαν Τριάδα, ως διὰ τὴν ἔνωσιν τὴν δόμοούσιον ἐν τριάντινοι σεστι, τὸν βαπτιζόμενον εἰς τὸ δυνατὰ τοῦ Χριστοῦ, εἰς Τριάδα βαπτίζεσθαι, οὐκ ἀπομεριζομένου τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος. Εἰ γάρ μη ἦν τὸ δυνατὰ τοῦ Πατρὸς, Θεός· καὶ τοῦ Υἱοῦ, Θεός, καὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος, Θεός, ἐχρῆν εἰπεῖν, Εἰς τὸ δυνατὰ τοῦ Θεοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ· ἢ καὶ, εἰς τὸν Υἱὸν μόνον. Ἀλλά, εἰς τὸ δυνατὰ Ἰησοῦ, δὲ Θεός ἐστιν· ὡσπερ καὶ τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Πνεύματος. Καὶ λήψεσθε τὴν δωρεὰν τοῦ ἀγίου Πνεύματος. Ὁρα πῶς μιαν δωρεὰν ἀνέδειξε τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος, ως μιᾶς οὖστις τῆς ἀξίας· ἃν εἰπεν ἐπαγγελίαν ἄνω διαλέγομενος. Εἴτα καὶ τοῖς τέκνοις ὑμῶν. Μειζών γάρ τη ὁδωρέα, ὅταν καὶ κληρονόμους ἔχως τῶν ἀγαθῶν. Καὶ πᾶσι τοῖς εἰς μακράν. Εἰ δὲ τοῖς εἰς μακράν, πιλλῷ μᾶλλον ὑμῖν τοῖς ἐγγύος. Ὁρα δὲ πότε τὴν κλήσιν τῶν ἔθνων αὐτὴν· ἢνιξατο διὰ τοῦ εἰπεῖν, τοῖς εἰς μακράν. Πέτε; Οτε εὑρεν αὐτούς κατανευγμένους καὶ κατεγνωκότας· ἔστων. Ψυχὴ γάρ ὅταν ἐστήν καταδικάσῃ, οὐκέτι φθονεῖν δύναται.

O μέρη τοῦ ἀσμέτων ὑποδεξάμενοι² τὸν λόγον αὐτοῦ ἐβαπτίσθησαν, καὶ προστέθησαν τῷ ἡμέρᾳ³ ἐκείνῃ ψυχαὶ ὥστε τρισχίλιαι.

Ἴσταν δὲ προσκαρτεροῦντες τῇ διδαχῇ τῶν ἀποστόλων, καὶ τῇ κοινωνίᾳ, καὶ τῇ κλάσει τοῦ ἀρτου, καὶ ταῖς προσευχαῖς.

Ἐγένετο δὲ πάσῃ ψυχῇ φύδος· πολλά τε τε- ρατα καὶ σημεῖα διὰ τῶν ἀποστόλων ἐγίνετο⁴.

Πάρτες δὲ οἱ πιστεύοντες ἦσαν ἐπὶ τὸ αἰτό, καὶ εἶχον ἀπαρτα κυρά.

Καὶ τὰ κτήματα καὶ τὰς ὑπάρχεις ἐπιτραπον, καὶ διεμέριζον αὐτὰ πᾶσι, καθ' ὅτι διὰ τις χρεια- εἰχε.

Καθ' ἡμέραν τε προσκαρτεροῦντες ἐμούμαδὸν ἔτε τῷ λεφῷ, κλωτρές τε καὶ ὀλκοὶ ἄγατοι, μετελάμβανον τροφῆς, ἐτὸν ἀγαλλιάσει καὶ ἀφελότητι καρδιας,

Διερύντες τὸν Θεόν, καὶ ἔχοντες χάριν πρὸς διλον τὸν λόγον· ὁ δὲ Κύριος προστίθει τοὺς σω- ζομένους καθ' ἡμέραν τῇ Ἐκκλησίᾳ.

Ἐνταῦθα πληροῦται ἡ προφητεία, ἡ λέγουσα· Τίς ἔχουσε τοιούτουν, καὶ τοῖς ἐώρακε τοιούτουν οὐ- των; Εἰ δῶνει γῆν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ; Εἰ καὶ ἐτέχθη ἔθνος εἰς ἀπαξ; Οτι δῶνει καὶ ἐτεκε Σιών τὰ παιδία αὐ- τῆς. Ἐγένετο δὲ πάσῃ ψυχῇ φύδος. Οὐ γάρ ως τυ-

Variae lectiones et notæ.

¹ pro αὐτὴν lego αὐτοῖς. ² In vulgatis est, ἀποδεξάμενοι. ³ In vulgatis est, ἐν τῇ ἡμέρᾳ. ⁴ In vulgatis est, εγένετο.

¹ V. Erant autem perseverantes in doctrina apostolorum. ² Perdurantes unanimiter in templo. ³ Hoc loco sequitur interpretationem quæ subjicitur proximo scholio.

χόντων κατεψφόνουν. Ἐπειδὴ γάρ δυναθην ήν ποίησ
μένων δέ Πάτρος, καὶ ἐδέκινυ τὰς ἑπαγγελίας καὶ τὰ
μεβλοντα, εἰκότως ἔξεστησαν τῷ φύλῳ· ἡμαρτύρει
γάρ τοις λεγομένοις καὶ τὰ τείλουμενα τέρατα καὶ
σημεῖα. Καθάπερ γάρ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ, πρόεργον
σημεῖα, εἴτα διδασκαλία, εἴτα θαύματα· οὕτω καὶ
νῦν. Πάντες δὲ οἱ πιστεύοντες ἤσαν ἐπὶ τὸ αὐτό· οὐ
τέπω, ἀλλὰ διαθέσει καὶ γνώμῃ, καὶ τῇ πρής ἀλλή-
λους ἀδιαστάτῳ δμονάᾳ καὶ στοργῇ. Τὸ δέ, καθ' ὅ
ὅν τις χρείαν είχεν, οὐχ ἀπλῶς φησιν, ἀλλ' οἰκονομι-
κῶς· τοῦτο γάρ, καθ' ὅ ὅν τις χρείας είχεν. Οὐ
καθάπερ δέ οἱ πάρ "Ελλησι σοφοῖ" οἱ μὲν ἀνῆκαν
τὴν γῆν, οἱ δὲ εἰς Κάλασσαν Ἑρμίων πολὺ χρυσίον.
Τούτο δέ ἦν οὐχ ὑπεροψία χρημάτων, ἀλλὰ μωρία
καὶ ἀνοία. Ἐπιούδεσse γάρ διάδοσες τοῦ Θεοῦ τὰ
κτίσματα διεβάλλειν, οὐ κενὸν⁶⁶ καλῶς χρήσασθαι
χρήματι. Καθ' ἡμέραν τε προσκαρτεροῦντες· οὐ
μίαν ἡμέραν, ή δύο, ή τρεῖς, ἀλλὰ καθ' ἡμέραν· καὶ
ἐκριθυμαδὸν, ὡς ἐν μιᾷ ψυχῇ. Σκόπει δὲ πῶς οὐδὲν
ἔτερον ἐποιουν οἱ "Ιουδαῖοι οἱ πιστεύοντες, ἀλλὰ τῷ
ιερῷ προσῆδρευον· ἀτε δὴ σπουδαιότεροι γεγενη-
μένοι, καὶ περὶ τὸν τόπον εὐλάβειαν πλείσον είχον.
Καὶ οἱ ἀπόστολοι οὐκ ἀπέσπων⁶⁷ αὐτοὺς· τέως ἐκεί-
νης ὥστε μή βλάψαι. Κλωντες κατ' οίκον δρπτον·
οίκον τὸ ιερὸν καὶ νῦν λέγει. Ἐν αὐτῷ γάρ ήζοιον.
Τὸ δὲ, κλωντες δρπτον, τὴν πολλὴν αὔτῶν ἔγχριτειαν
καὶ λιτότητα δηλοὶ τῆς τροφῆς. Μετελάμβανον γάρ,
φησι, τροφῆς, ἀλλ' οὐχ ἐτρύφων. Οὕτω καὶ τὸν βίον
ἀπὸ τῆς πίστεως ἐπὶ τὸ κρείττον μετερυθμίζοντο⁶⁸.
Πώς δὲ είχον χάριν πρᾶς; ὅλον τὸν λαόν; Λέγει γάρ·
Καὶ ἔχοντες χάριν πρᾶς; ὅλον τὸν λαόν. Πώς; Δι' ὃν
Ἐπραττον· Διὰ τῆς ἐλεημοσύνης· διὰ τῆς καθαρί-
αναπτροφῆς. Εἰ γάρ καὶ ιερεῖς ἀπὸ φύσου καὶ
βασκνίας ἐπέστησαν αὐτοῖς, ἀλλὰ πρᾶς τὸν λαόν
γάριν είγον.

Sed qui gratia valebant apud omnem plebem? dicit enim: *Et gratia pollentes apud omnem plebem: quo pacto?* Propter ea, quæ agebant: propter elemosynam, propter puram conversationem. Nam etiam si sacerdotes, invidia atque æmulatione moti, illos oppresserunt et invaserunt, attamen apud plebem gratia pollebant.

ΚΕΦΑΛ. Γ.

Ἐπὶ τὸ αὐτὸν δὲ Πέτρος καὶ Ἰωάννης ἀρέβαι-
νον εἰς τὸ λεπόν ἐπὶ τὴν ὥραν τῆς προσευχῆς
τὴν ἑρρήτην⁶¹.

Kai tis dñiòs xwldos èk koiilus mptoròs autou ñpárchwr ìsoustaðcero. dr ètliðour kax' ñmbrur pèdös tñr ðýpar tñv leproù, tñr leymérrn' ðrpalar, tñv ulteir èlempiosntyr purà tñw elosporenuomé-nur sfc tò leproù.

"Ος Ιδὼν Πέτρον καὶ Ἰωάννην μελλοντας σισ-
τεῖαι εἰς τὸ Ιερόν, ἡρώτα ἐλεγμοσύνην¹⁰.

'Aterivaς δὲ Ηέργος εἰς αἱ τὸν σὺν τῷ Ἰωάννην, εἵτοι εἰς ημᾶς.

·Ο δὲ ἐπείχερ αὐτοῖς, προσδοκῶν τι παρ' αὐτῶν λαβεῖν.

Ἐλας δὲ Πέιρος· Ἀργύρων καὶ γρυπεῖς οὐχ

Variae lectiones et notæ.

⁶⁶ γὰρ desiderari videtur. ⁶⁷ ἀπέσπουν, erat. ⁶⁸ μετερρύθμιζετο, erat. ⁶⁹ Τυνάτην est in vulgatis. ⁷⁰ In vulgatis additur, iactet. ⁷¹ εἶναι, est in eius modi.

Tanquam viles despiciebant. Quoniam enim superne magna gratia Petrus abundabat, et ostendebat promissiones et res futuras, haud immerito metu perculsi sunt. Nam et signa atque prodigia, quæ edebantur, dicta comprobabant. Quemadmodum enim tempore Christi, prius signa edebantur, deinde doctrina, postea miracula consecuta sunt; ita etiam nunc. Omnes autem, qui credebant, una erant: non loco, sed affectu et animo continuaque inter ipsos concordia atque amore ac benevolentia. Illud autem, prout cuique opus erat, non simpliciter dicit, sed exhibita ratione administrandi ac dispensandi: hoc enim est, prout quisque opus habebat: **35** non autem quemadmodum sapientes Graecorum, alii quidem terram reliquerunt et agros colere destiterunt, alii vero magnam vim auri in mare procererunt. Illoc vero non erat contemptus petrinarum, sed stultitia atque amentia. Conatus est enim diabolus creaturas Dei calumnari et invisas reddere. Non enim est res vana bene pecunii uti. Ac quotidie assidue versantes, non unum diem, aut duos, aut tres, sed quotidie, et unanimiter, quasi uno animo. Considera autem, ut nihil aliud faciebant Judæi, quia credebant, nisi ut assidui versarentur in templo, ut qui nimis studiosiores evassissent, etiam erga locum illum majori religione tenebantur. Atque apostoli illos in initio illinc non avellebant et avocabant, ne illis nocerent et incommodarent. In æde panem frangentes. Aedem templum nunc quoque dicit. In illo enim comedebant. Illud autem, Panem frangentes, magnam illorum temperantium significat et victus tenuitatem. Sumebant enim, inquit, cibum, non autem delicate vivebant, ac genio indulgebant. Adeo etiam vitam a suscepta fide in melius emendabant et corrigebant.

CAPUT III.

Vers. 1. Una autem Petrus et Joannes ascendebant in templum ad horam preicationis nonam :

VERS. 2. *Et vir quidam, qui ex quo editus erat ex utero matris suæ, claudus manserat, portari ac collocari quotidie solebat ad portum templi, quæ dicitur Speciosa, ut peteret eleemosynam ab iis qui introirent in templum:*

VERS. 3. Qui conspicatus Petrum et Joannem ingressuros in templum, rugabat eleemosynam.

VERS. 4. *Intuitus autem Petrus in eum una cum Joanne dixit : Aspice ad nos.*

VERS. 5. At ille intendebat oculos in eos, sperans
se aliquid accepturum ab eis.

Vers. 6. Petrus autem dixit: Argentum et aurum

michi non suppetit: sed quod habeo, hoc tibi do. In Α ὑπάρχει μοι· δὲ ἔχω, τοῦτο σοι δίδωμι· ἐν τῷ ἀρματὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Ναζαρέου ἥγειραι καὶ περιπάτει.

VERS. 7. *Et apprehensa ejus dextra, illum erexit.*

Ubique valde isti videntur inter sese esse coniordes: huic innuit Petrus, una ad sepulcrum venerant, de hoc ait **36** Christo: *Hic autem quid?* Atque alia quidem signa auctor libri singulatim exponere prætermittit: sed illud signum, quo omnes morti sunt, non prætermittendum duxit. Ascendebant autem in templum, cur? numquid adhuc more Judaico vivebant? absit. Nam utiliter, et ad hominem se captum accommodantes, ac quasi condescendentes hoc faciebant. Vide autem, ut assidue precibus vacabant: et hora nona simul illuc precabantur. Meminit autem accurate etiam loci et temporis, demonstrans ea, quæ scribit. Qui sit igitur, ut non edat nomen claudi? quia nec ipsi quidem apostoli neverant illud. Prorsus enim ille homo ipsis erat ignotus, atque hoc fortasse, ne gratificari et ex affectione sanare viderent: neu quis suspicionem aliquam simulationis, vel ab impudentissimis exciperet, nonnullos videlicet ex iis qui apostolis noti essent, in gratiam eorum sanationes in sese factas esse singere atque simulari. Qui sit igitur, ut post sanationem nomen non sciscitati sint? Quia non erat illis otium, ut in rebus nihil utilitatis et commodi allaturis occuparentur. Mihi vero ne vulgus quidem nomen viri scivisse videtur, sed a vitio claudum illum duntaxat vocabant. Adeo namque notum et insigne virtutum universis erat, ut simul atque aliquis claudum nominari audivisset: etsi fortasse etiam alii claudi erant: statim hunc acciperet. Unde ergo sciebant, illum, ex quo de utero matris editus erat, claudum mansisse? Ab communī omnium voce ac fama: ab omnium testimonio communī: omnibus enim notus erat, ex eo quod templo assidere consueverat: quin etiam ab illo ipso, qui sanatus erat, id resciscere poterant. Qui ergo illum ad Christum non adduxerant, ut sanaretur? Forsitan increduli quidam erant, qui templo assidere solebant: quandoquidem nec ad apostolos quidem illum adduxerunt, cum viderent illos introeuntes, et miracula talia tecisse illos haud ignorarent. Argentum et aurum mihi non est. Non dixit: Non habeo hic: qualia nos dicere solemus: sed, prorsus non habeo. Vide autem, ut Joannes ubique taceat: Petrus vero etiam pro illo loquatur. Quid ergo? Negligis atque aversaris supplicem, quod non habeas pecuniam? Non: sed quod habeo, inquit, hoc do. Ita Christus quaque faciebat, sæpnumero verbo solo curans, sæpe etiam tangens, sicubi sorte fide imbecilliores essent, ne fortuito fieri viderentur, quæ stabant. Et

Variæ lectiones et notæ.

⁷¹ *In vulgaris est, χρατήσας.* ⁷² *Ισ. ὁ τὸ βιβλίον, ή, ὃ τοῦτο τὸ βιβλίον.* ⁷³ *Ινα μῆτε, Ισ. μήπως, Ισ. φύνοντα, erat.* ⁷⁴ *Ισ. ἀνασχυντοτάτων* ⁷⁵ *Ισ. ἔκεινον* ⁷⁶ *οικιστὴν, erat.* ⁷⁷ *πιστεύσας, erat.*

⁷⁸ *Ioan. xiii, 24.*

Kai πιάσας⁷² αὐτὸν τῆς δεξιᾶς χειρὸς ἤγειρε.

Πανταχοῦ φαίνονται οἵτοι πολλὴν τὴν δύμνοντα ἔχοντες. Τούτῳ νεύει ὁ Πέτρος· δμοῦ εἰς τὸν τάφον ἥλθον· περὶ αὐτοῦ φησι: τῷ Χριστῷ· Οὗτος δὲ τί; Τὰ μὲν οὖν ἄλλα σημεῖα παρατρέχει κατ' ἕπος εἰπεῖν δὲ: τὸ βιβλίον⁷³ γράφων· ἔκεινο δὲ λέγει τὸ στρατόν, ἀφ' οὗ πάντες ἔκινθήσαν. Ἀνγίξαν δὲ εἰς τὸ ιερόν. Διὰ τί; ἔπειτα Ἰουδαϊκῶς· ἔξων; Μή γένοιτο. Ἄλλὰ χρησίμως καὶ συγκαταβατικῶς τοῦτο ἐποίουν. "Ορα δὲ πῶ; ταῖς προσευχαῖς προσεκαρτέρουν, καὶ τὴν ἐννάτην ὥραν ὅμου ἔκει τηνύχιον. Μέμνηται δὲ καὶ τοῦ τόπου καὶ χρόνου ἀκριβῶν, Ελεγχον διεῖδεν γράφει. Πῶς οὖν οὕ φησι τὸ δνομα τοῦ χωλοῦ; "Οτι οὐδὲ ἀπόστολος: ἔδεισαν αὐτὸν· παντελῶν; γάρ δὲ ἀνθρώπος; ἄγνωστος δὲν αὐτοῖς· καὶ τοῦτο Ιωάς μήτε⁷⁴ χαριζόμενοι φαίνωνται⁷⁵ καὶ κατὰ προσπάθειαν ποιούμενοι τὰς ίάσεις, μήτε τις ὑπόνοιαν ὑποκρίσεως μηδὲ περὶ τῶν αἰσχυντοτάτων⁷⁶ ὑπολαμβάνηται· δὲ τις πρὸς γάριν τινὲς τῶν ἀποστόλων ἐν τῶν αὐτοῖς γνωρίμων τὰς περὶ αὐτοὺς ίάσεις ὑπεκρίνοντο. Πῶς οὖν οὐκ ἔμαθον μετὰ τὴν Ιωάνην τὸ δνομα; "Οτι οὐκ δὲν αὐτοῖς σχόλη περὶ τὰ μηδὲν ἡσιτελοῦντα κατασχολεῖσθαι. Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ, μηδὲ τοὺς πολλάκις εἰδέναι τὸ δνομα τοῦ ἀνδρός· ἄλλὰ χωλὸν μόνον αὐτὸν ἐκάλουν, ἀπὸ τοῦ πάθους. Οὕτω γάρ δὲν ἐπίσημον καὶ ἔγνωσμένον τὸ νότιμα ἀπαστιν, ὡστε ἐπειδάν τις χωλὸν ἤκουσε, καίτοι καὶ ἀλλων Ιωάς ἐντων, εὐθέως ἔκεινο⁷⁷ ἐνενέστη. Πόλεν οὖν ἔδεισαν, δὲτι ἐκ κοιλίας μητρὸς χωλὸς δὲν; "Απὸ τῆς πάντων φωνῆς· ἀπὸ τῆς πάντων μαρτυρίας. Πάντες γάρ αὐτὸν ἐγίνωσκον ἀπὸ τῆς ἐν τῷ ιερῷ προσεδρείας, ἄλλα καὶ ἀπὸ αὐτοῦ ἔκεινου τοῦ Ιαθέντος; Πῶς οὖν αὐτὸν οὐ προσήγαγον Ιαθῆνται τῷ Χριστῷ; "Ιωάς τινὲς δῆσαν ἀπίστοι οἱ προσεδρεύοντες τῷ ιερῷ· διουγε οὐδὲ τοι; ἀποστόλοις αὐτὸν προσήγαγον, Ιδόντες αὐτοὺς εἰπιντας, καὶ θαύματα πεποιηκότας τοιαῦτα. Ἀργύριον καὶ χρυσίον οὐχ ὑπέρχει μοι. Οὐκ εἶπεν. Οὐκ δέ τοι ἔνταῦθα· οἴα τημεῖς λέγομεν· ἄλλα δλῶς οὐκ ἔχω. "Ορα δὲ πῶς δὲ Ιωάννης πανταχοῦ σιγῇ· δὲ Πέτρος καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ ἀπολογεῖται. Τι οὖν; Παρορφῆς τὸν Ιακέτην⁷⁸ ἀργύριον μὴ ἔχων; Οὐχί· ἄλλ' δὲ ἔχω, τοῦτο διδιωμι, φησι. Οὕτω καὶ δὲ Χριστὸς· ἀπολεῖ, πολλάκις λόγιψ μόνωθ θεραπεύων· πολλάκις καὶ ἀπόδεμος, Ενθα κατὰ τὴν πίστιν ἀσθενέστεροι ἐτύγχανον· Ινα μὴ δόῃ ἀπὸ ταυτομάτου γίνεσθαι τὰ γεννόμενα. Καὶ πάσας⁷⁹ αὐτὸν, φησι, τοῦτον ἤγειρε. Τοῦτο ἐποίησε δῆλην τὴν ἀνάστασιν. Ἀναστάσεως γάρ εἰκὼν δὲν γνόμενον.

apprehensa manu ejus dextra, inquit: Excitavit illum. Hoc manifestam fecit resurrectionem. Nam id quod per Petrum fiebat, resurrectionis erat imago.

Παραχρῆμα δὲ αὐτοῦ ἐστερεώθησαν αἱ βάσεις Α καὶ τὰ στρυφά.

Καὶ ἔξαιλόμενος ἦστη καὶ περιεπάτει· καὶ εἰσῆλθε σὺν αὐτοῖς εἰς τὸ λεόπρεπεν περιπατῶν καὶ ἀλλόμενος, καὶ αἰρὼν τὸν Θεόν.

Καὶ εἶδεν αὐτὸν κᾶς ὁ λαός περιπατούντα καὶ αιρούντα τὸν Θεόν.

'Ἐπειγέντωσκόν τε αὐτὸν, δτι οὗτος ἦν ὁ πρὸς τὴν ἐλεημοσύνην κυθήμενος ἐπὶ τῇ Θραψίᾳ πύλῃ τοῦ λεόπρεπος· καὶ ἐπιλήσθησαν θάμβους καὶ ἐκστάσεως ἐπὶ τῷ συμβεβηκότι αὐτῷ'.

Περιπατῶν καὶ ἀλλόμενος, πειράζων ἕαυτὸν καὶ πλείονα τὴν βάσανον ποιούμενος, εἰ δρχά ἀληθῶς ἀνωρθώθη· καὶ γὰρ διὰ τὸ παράδοξον καὶ ἀνέλπιστον εἰκός ἦν καὶ αὐτὸν ἀμφιβάλλειν περὶ ἕαυτοῦ. Τίνε; δέ φησιν⁷⁹, δτι καὶ ἡγνός περιπατεῖν· διὰ τοῦτο καὶ ὑσπερ ἀλλόμενος ἐποιείτο τὴν διὰ τῶν ποδῶν κίνησιν. Ὁρα δὲ πῦς; οὐκ ἡρέμει· τοῦτο μὲν ἀπὸ τῆς ἡδονῆς· τοῦτο δὲ ἐπιστομίων αὐτούς. ἵνα μή νομισθῇ ὑπόκρισις. Διὰ τοῦτο ἥλετο· ὡς καὶ ἀγνοούμένου λοιπὸν σχέδιον ἀπὸ τοῦ πράγματος⁸⁰. Ταύτη γάρ τῇ ἀλέξει κεχρήμεθα ἐπὶ τῶν μόλις; γνωριζομένων. Ἀπὸ δὲ τῆς εὐνοίας τῆς; εἰς αὐτούς καὶ τῆς στοργῆς οὐκ ἔχωρίζετο αὐτῶν· τινας εὐχαριστῶν αὐτούς· καὶ δι’ εὐθυμίας ἔγων αὐτούς. Ἐν τῷ λεόπρεπεν δὲ τὸ θαῦμα γίνεται· εἰς πλειόνων σωτηρίαν καὶ ὄφέλειαν.

Κρατοῦντος δὲ τοῦ λιθέντος χώλου τὸν Πέτρον καὶ Ἰωάννην, συνέδραμε πρὸς αὐτούς κᾶς ὁ λαός ἐπὶ τῇ στοᾷ, τῇ καλουμένῃ Σολομώντος⁸¹ ἔκθαμβοι.

'Ιδὼν δὲ Πέτρος ἀπεκρίνατο πρὸς τὸν λαόν· 'Ἄρδες Ἰσραηλῖται· τι θαυμάζετε ἐπὶ τούτῳ; ή ημῖν τι ἀτερίζετε, ὡς ἰδἴᾳ δυνάμει η σύστεβεια πεκοιηκότι τοῦ περιπατεῖν αὐτὸν;

'Ο Θεὸς Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ, ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν ἔδέξασε τὸν Παΐδα αὐτοῦ Ἰησοῦν· δὲν ὑμεῖς μὲν⁸² πυρεδώκατε καὶ ἡρήσθητε⁸³ αὐτὸν πατέρα πρόσωπον Πιλάτου, καὶ τὸν ἀκεραίον ἀπολύετεν.

'Υμεῖς δὲ τὸν ἄγιον καὶ δίκαιον ἡρήσασθε, καὶ ἡττήσασθε ἄρδεα φορέα γαρισθῆται ὑμῖν.

Τὸν δὲ ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς ἀπεκτελεῖτε· δὲν δὲ Θεὸς ἡγείρεται ἐκ νεκρῶν· οὐδὲ ημεῖς μαρτυρέτε ἐσμεν.

Καὶ ἐπὶ τῇ πίστει τοῦ δρόματος αὐτοῦ τοῦτον, δὲ θεωρεῖτε καὶ οἴδατε, ἐστερεώστε τὸ δρόμα αὐτοῦ· καὶ η πίστις η δι’ αὐτοῦ ἔδωκεν αὐτῷ τὴν διοκληταριανήν τωντην ἀπέραντην πάρτων ὑμῶν.

Variæ lectiones et notæ.

⁷⁸ Hac perperam infra posita in exemplari, ante δρα δὲ πῶς, huc transposui in suum, ut existimo locum. ⁷⁹ Ισ., φασιν. ⁸⁰ Videatur hic aliquid desiderari. ⁸¹ In vulgatis est, Σολομῶνος. ⁸² μὲν, non est in vulgatis. ⁸³ ἡρήσασθε, est in vulgatis, et melius.

• V. glorificavit. P V. negatis. q V. confirmavit.

37 Ac protinus confirmati sunt pedes ejus et tali.

VERS. 8. Et exsiliens stabat et incedebat, ingrediebaturque cum illis in templum, ambulans et saliens Deumque laudans.

VERS. 9. Et vidit illum cunctus populus incedentem, Deumque laudantem;

VERS. 10. Et agnoverit illum esse eum, qui eleemosynæ petendæ causa sedere solitus erat ad Speciosam portam templi: et repleti sunt stupore et extasi, id est mentis alienatione, propter id, quod acciderat illi.

Ambulans et saliens : tentans seipsum, majusque periculum faciens, an vere videlicet sanatus et restitutus esset. Etenim propter rei, quæ præter spem acciderat, novitatem, credibile est, etiam illum ipsum de sese dubitasse. Nonnulli autem dicunt illum etiam nescivisse incedere, atque idcirco tanquam salientem pedum motum fecisse. Vide autem, ut non quiescat, partim quidem præ gaudio atque laetitia, partim autem illis os obturans, ne simulatio esse putaretur. Idcirco saliebat, quasi qui dinceps etiam propemodum ignotus esset propter rem gestam. Hac enim dictione utimur de illis, qui vix agnoscuntur. Propter benevolentiam autem, qua illos prosequebatur et amorem, non discedebat ab illis, gratias eis forsitan agens, et exhilarans ipsos. In templo autem miraculum fit: ad complurium videlicet salutem et utilitatem.

VERS. 11. Cum teneret autem Petrum et Joannem is, qui claudus sanatus erat, concurrit ad eos in porticu, quæ vocatur Salomonis, cuncta plebs, attulit et admiratione obstupefacti.

VERS. 12. Quod conspicatus Petrus, ad plebem ita locutus est: Viri Israelitæ, cur hæc res vobis est admirationi? aut nos cur intuemini, quasi nostra virtute aut pietate efficerimus, ut hic incedat?

VERS. 13. Deus Abrahāmi et Isaaci et Jacobi, Deus patrum majorumque nostrorum illustravit⁸⁴ Filium suum Iesum: quem vos quidem prodidistis et abnegasti coram Pilato, cum ille judicasset eum esse absolvendum;

VERS. 14. Sed vos sanctum et justum repudiastis, et ut virum homicidiam vobis condonaret, petiistis.

VERS. 15. Autorem autem vitæ interfecisti: quem Deus suscitavit ex mortuis, cuius rei nos teles sumus:

VERS. 16. Et propter fidem nominis ejus, hunc, quem videlis et nostis consolidavit⁸⁵, ac restituit, inquam, nomen illius, et fides, quæ per eum prædicata est, dedit ei integrum istam coram omnibus vobis sanitatem.

38 Quid sibi vult id, quod dicit : Cum teneret A is, qui claudus cum suisset, sanatus ac restitutus erat, Petrum et Joannem ? Metuebat, ne avelleretur ab illis. Arbitrabatur enim tantisper se vitio illo liberatum esse, dum illos detineret et contingere : itcirco maxime quod etiam Petrus quoque cum apprehendisset et erexisset illum, ita deum sana- verat. In porticu quæ vacatur, etc. Hec sola por- ticus restabat de structura Salomonis. Nabuchodonosor enim templum incenderat, quod Cyrus rex Persarum restituerat. Viri Israelitæ, cur hæc res vobis est admirationi ? Majori respectu est hæc con- cilio dicendi libertate : non quod in prima metue- ret, sed qu'a illi, utpote cavillatores ac petulantes, nondum ferre eam libertatem potuissent. Ita- que illam concionem exordiens, statim eos in prin- cípio reddit attentos his verbis : *Hoc vobis notum sit, et auribus percipite verba mea;* hic vero non opus habet hoc artificio. Non enim torpebant, nec agniter et oscitante rauscultabant : sed quoniam signum universos eos converterat et attentos redi- derat, etiam pleni timoris erant et animi con- sternationis. Vide autem, ut existimationem d' se rejiciat atque propulset. Nihil enim tam prodigium audi toribus, quam, si is, qui dicit, non modo nihil de se magnificum dicat, verum etiam dicere volentem prohibeat. Atque hi spreta gloria, quam ab homini- bus consequi poterant, majorem sibi gloriam per- pererunt : cum ostendissent id, quod factum erat, non esse beneficium humanum, sed divinum. Deus patrum nostrorum illustravit Filium suum Jesum. Adhuc humilioribus insistit, facinus tamen illorum exaggerat, non, ut prius, obvolvit. Id autem facit, quo magis illos alliciat et adducat. Quanto enim magis illos criminis obnoxios et sonores ostendebat, tanto magis id eveniebat. Quem vos prodidistis et abnegasti coram Pilato, cum ille judicasset eum esse absolvendum. Duo crimina proponuntur : Pi- latus homo Græcus et gentilis, qui nullum viderat signum, qui neminem prophetarum cognoverat, absolvere et dimittere volebat : et vos, quod estis ad tedium usque assuefacti, qui in prophetiis de Christo occupamini, illo absolvere volente, vos no- luistis. Sanctum et justum repudiasti, et postula- etis virum homicidam. Cum dixisset autem : Pro D illo homicidam petiisti, rem clare patefecit. Ostendit enim, etiam potuisse illos absolvere ; nam si latronem, multo magis insoltem : at illi maleficum solum liberarunt, benefactorem autem interfec- runt. Auctorem autem vitae. Si enim auctor est vi- te, ipse sese resuscitavit, quippe in secunda vitam et vita causam habens. Cujus rei nos testes **39** su- mus. Non, sicut prius, ad prophetiam consurgit : sed, quoniam ei iam fidem habebant, cœlum apo- stolorum testes producit : Cujus rei nos, inquit, suimus testes. Confirmavit ac restituit, inquam, no-

Ti ἔστι τὸ Κρατοῦντος τοῦ λαθάντος; χωλοῦ τὸν Πέτρον καὶ Ἰωάννην; Ἐδεδοίχει ἀποικιασθῆναις αὐτῶν. Ἐνδιμίς γάρ μέχρι τούτου ἐσαύτων ἀπηλλάγθαι τοῦ πάθους, μέχρις ἂν κατέχῃ αὐτοὺς καὶ ἐφάπτηται αὐτῶν· μάλιστα δὲ καὶ ὁ Πέτρος κρα- τήσας αὐτὸν καὶ ἀναστῆσας, οὕτως ιάσατο. Ἐν τῇ στοᾷ δέ. Αὕτη μόνη ἡ στοὰ ιστατο ἀπὸ τῆς κατασκευῆς τοῦ Σολομῶντος. Ἐνέπρητες γάρ τὸν Ιερὸν δ Ναυουχοδονόσορ, καὶ φυδόμησε Κύρος δ Πέρσης. Ἀνδρες Ἰσαρηλῖται, τί θαυμάζετε ἐπὶ τούτῳ; Πλείσονς αὐτὴ γέμει παρθησίας ἡ δημηγο- ρία· οὐκ ἐπειδὴ ἐν τῇ προτέρᾳ ἐφοβεῖτο, ἀλλ᾽ ἐπειδὴ οὐδέπων ἡνεγχοντι ἀντεῖνο, χλευσταὶ δύτες καὶ ιταμοί. Οὐθὲν ἔκεινης μὲν ἀρχήμενον; καὶ ἐπι- στρέψει αὐτοὺς διὰ τοῦ προσιμένου λέγων· Τοῦτο δύναται γνωστὸν ἔστω· καὶ θωτίσασθε τὰ ρήματά μου· Ἐνταῦθα δὲ οὐ δεῖται ταύτης τῆς κατασκευῆς· Οὐ γάρ ἐρχόμενον· ἀλλ᾽ ἐπειδὴ τὸ σημεῖον αὐτοὺς ἐπέτρεψεν ἀπαντάς, καὶ δέους καὶ ἐκπλήξεως ἥσαν μεστοί. Ὁρα δὲ πώς διακρούεται τὴν δόξαν τὴν περὶ αὐτῶν. Οὐδὲν γάρ οὕτως ὑφελεῖ τοὺς ἀκούοντας. ὥστε ^α μηδὲν περὶ ἀειτοῦ λέγειν μέγα, ἀλλὰ καὶ τὸν βουλόμενον λέγειν κωλύειν. Κατεφρονήσαντες δὲ οὗτοι τῆς παρὰ τῶν ἀνθρώπων δόξης, μᾶλλον ἐχούσιον ἐδέξανται· δεῖσαντες οὐκ ἀνθρώπινον, ἀλλὰ Θεὸν τὸ γεγονός. Ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν ἐδέ- κασε τὸν παῖδα αὐτοῦ Ἰησοῦν. Ἔτι τῶν ταπεινοτέ- ρων ἔχεται, δῶμας τὸ τόλμημα αὐτῶν ἐπαίρει, οὐχ ὡς πρότερον συσκιάζει. Ποιεῖ δὲ τοῦτο μᾶλλον αὐ- τοὺς· ἐπαγαγέσθαι βουλόμενος. "Οσῳ γάρ ἐδείκνυ νόπευθύνοις, τοσούτῳ μᾶλλον τοῦτο ἐγίνετο. Ὁν δύμεις παρεδώκατε καὶ ἡρήσασθε αὐτὸν κατὰ πρόσ- ωπον Πιλάτου κρίναντος ἐκείνου ἀπολύειν. Δύο τὰ ἐγκλήματα· δὲ Πιλάτος ήθελεν ἀπολύειν, ἀνθρωπὸς Ἐλλην, μηδὲν σημεῖον ίδων, μηδένα τῶν προφητῶν ἐγνωκός· καὶ διτές οὐδεὶς, Ιουδαιοὶ δύτες, τοῖς σημεῖοις ἐγκατατριθέντες, ταῖς τοῦ Χριστοῦ προφητείαις ἐνα- σχολούμενοι, ἐκείνου θέλαντος ἀπολύειν, οὐκ ἐθελήσατε. Τὸν ἄγιον καὶ δίκαιον ἡρήσασθε, καὶ ἡγήσασθε δινδρα φυέα· εἰπὼν δὲ, διτές Ἄντ' αὐτοῦ ληστὴν ἡ τῆσασθε, σφέδρα ἐδίλωσε τὸ πρᾶγμα· Δείκνυστε γάρ δὲ καὶ ἡδύναντο ἀπολύειν. Εἰ γάρ τὸν ληστὴν, πωλῶμα μᾶλ- λον τὸν ἀνάτιον· οἱ δὲ τὸν κακούργον μόνον ἡβώνυ· τὸν δὲ εὐεργέτην ἀπέκτειναν. Τὸν γάρ ^β ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς. Εἰ γάρ ἀρχηγὸς τῆς ζωῆς, αὐτὸς ἐσαύτων ἀνέστησεν, ὡς ἐν ἐπιτῷ ἔχων τὴν ζωὴν καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ζωῆς. Οὐ δύμεις μάρτυρες· ἐσμεν. Οὐκέτι ὡσπερ πρότερον εἰς προφητείαν καταφεύγει· ἀλλ᾽ ἐπειδὴ ἀξιόπιστος αὐτοῖς ἦν, τὸν χορὸν παράγει τῶν ἀπο- στόλων· οὖν δύμεις, φησιν, ἐσμὲν μάρτυρες· Ἐστε- ρέωσε τὸ δυναμα αὐτοῦ. Εἰπὸν, ἐπειδὴ τῇ πίστει τὸν ὄντηματος αὐτοῦ· ἐπειδὴ οὕτω πιστεύσας ἦν δ ὅρ- θωθαίς, ἐπιδιορθούμενος τὸν λόγον φησι· τὸ δυναμα αὐτοῦ ἐστερέωσεν αὐτόν. Τουτέστι, τί λέγω οὕτω πι- στεύσας ἐπὶ τὸ δυναμα αὐτοῦ ἐστερέωθη; Καὶ περὶ η πιστεύσας ^γ τὸ δυναμα μάνον ἐπικληθὲν ἐστερέ-

Variæ lectiones et note.

^a ἡγ. γνω. ^α ΙC., ως τὸ. ^β ΙC., δὲ. ^γ πιστεύσας, ΙC.

ωσεν αὐτὸν. Τοσαύτην ἔχει τὴν ἴσχυν καὶ πηγάδες τὴν χρῖν. Καὶ ἡ πίστις ἡ δι' αὐτοῦ. Τίς δέ ἐστιν ἡ πίστις, ἡ δι' αὐτὸν κηρυχθεῖσα, αὐτὸς ἐμηνεύει· ἵνα γινώσκωσι σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν· καὶ διὰ ἀπέστειλας Ἰησοῦν. Ἰνα γάρ μη τις εἰπῇ· οὐκοῦν καὶ ἀπίστος ἐπικαλέσηται τὸ δυνομα αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ θεραπείῃς ἀπίστους;⁴⁸ οὐδὲν ἥπτον ἔστις προχωρήσει, εἰπερ ἡ ἐπίκλησις; μόνη τοῦ δύναματος ἐστερέωσεν· ἵνα οὖν μή τις τοῦτο εἰπῇ, ἐπῆγαγε, καὶ ἡ πίστις ἡ δι' αὐτοῦ, τουτέστι· μέγα μὲν ἐστι τὸ δυνομα καὶ φοβερὸν καὶ βρείς λάσις; ἀλλὰ δεῖται καὶ ψυχῶν δυναμένων ἀξιωθῆναι τῆς χάριτος, καὶ πρεσβευτῶν ικανῶν ἰλεώσασθαι τὸν χορηγὸν τῶν λάσεων. Ἀπίστου γάρ μέλλοντος μένειν τοῦ τῆς λάσεως δημιένουν, οὐκ ἀν οὐτως ἀπλῶς λασίς ἐσται· καὶ ὑπὸ ἀπίστων τὸ δυνομα ἐπικαλούμενον, οὐκ ἀν τοῦ οἰκείου ἐνεργήσῃ· καὶ μήν οἱ υἱοὶ Σκευαδὸν μόνον ἀλλους οὐκ ὠφέλησαν, ἀλλὰ καὶ ἀντούς ἐζημίωσαν. Οὗτω μὲν ἡμεῖς. Ἐτεροι δὲ οὐτως ἐξηγήσαντο· Καὶ μήν ἡ πίστις ἡ αὐτή ἐστιν ἡ τοῦτο ἐργασμένη· οὐ γάρ εἰπε, Διὰ τοῦ δύναματος, ἀλλ' ἐν τῷ δύναματι· ἀλλ οὐπω ἐθάρρουν εἰπεῖν· Ἡ εἰ; αὐτὸν πίστις· ἵνα δὲ μή το, δι' αὐτοῦ, παντελῶς ἡ ταπεινὴ, ἐπῆγαγε· καὶ τὸ δυνομα αὐτοῦ ἐστερέωσεν αὐτὸν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ τοῦτο πάλιν ὑψήλων καὶ τέλειον ἦν, ἐκύρωσεν αὐτὸν ἐπαγγάγων· Καὶ ἡ πίστις ἡ δι' αὐτοῦ, ταπεινὴ ὑψηλοῖς ἀναριγγύς· τὰ μὲν τῇ φύσει⁴⁹ νέμων τοῦ πράγματος, τὰ δὲ τῇ διαθέσει καὶ τῇ δυνάμει τῶν ἀκροατῶν. Ταπεινὸν μὲν γάρ το, ἐπὶ τῇ πίστει τοῦ δύναματος αὐτοῦ· καὶ τὸ, ἡ πίστις ἡ δι' αὐτοῦ· ὑψηλὸν δὲ καὶ τέλειον τὸ εἰπεῖν· Τὸ δυνομα αὐτοῦ ἐστερέωσεν αὐτὸν· διπερ γυμνὸν βροθὲν ἐτράχυνεν ἄν τοὺς λουδίασις· τοῖς δὲ ἀλλοις συνταγὴν καὶ παρατεθὲν εὐπαράδεκτον κατέστη.

ευν. Σed quoniam etiam hoc sublime ac perfectum per eum prædicata est, humilia sublimibus invicem commiscens: alia quidem rei naturæ tribuens: alia vero affectioni et viribus auditorum. Humile enim erat illud quidem: Propter fidem nominis ejus, et iHud: Fides quæ per illum prædicata est: sublime autem atque perfectum id quod dixit: Nomen illius eun. confirmavit, ac restituit: quod si nudum prolatum fuisset, exasperasset Iudeos: aliis vero conjunctum et appositum, acceptum fuit et facile admissum atque approbatum.

Kai νῦν, ἀδελφοί, οἴδας διτικατὰ ἀγροτικὰ ἐπράξατε ὡς περ καὶ οἱ ἀρχοντες ὑμῶν. -

*Ο δὲ Θεὸς δὲ προκατίγγειλε διὰ στόματος πάντων προφητῶν αὐτοῦ, παθεῖν τὸν Χριστὸν, ἐπιλήρωσεν οὐτως.

*Ἐπειδὴ σφόδρα αὐτῶν καθῆψατο, πάλιν ἀνήστη⁵⁰ διῆδοντες αὐτοῖς ἐξουσίαν μετανοίας· καὶ μὲν μὲν αὐτοῖς ἀπολογίας ἀφορμὴν χαρίζεται, τὴν ἀγνοιαν· διετέρων δὲ, ὅτι καὶ προκατηγγελμένα ἥσαν τὰ λεχθέντα· πῶς δὲ οὐ τίθησι περὶ τῆς σταυρώσεως αὐτοῦ μαρτυρίαν Γραφικὴν· ἀλλὰ καὶ Ἐμπροσθεν μέμφεται, τῇ ὥριται μένθη βουλῇ καὶ προγνώσει Ἐκδοτον λαθόντες. Καὶ νῦν δὲ πλατύτερον ἐκτίθεται λέγων· *Α προκατίγγειλε διὰ στόματος; πάντων τῶν προφητῶν

Variæ lectiones et notæ.

⁴⁸ Ισ. ἀπίστου. ⁴⁹ φύ, ερατ. ⁵⁰ ἀνήστη, ερατ.

* V. prænuntiarerat.

A men illius. Cum dixisset, *Propter fidem nominis ejus*: quia ita crediderat is, qui restitutus erat, corrigens orationem, *Nomen*, inquit, illius confirmavit, et restituit cum. Illoc est: Quid dico: propteræa quod fidem et fiduciam habuerit in nomine illius, cum restitutum esse? etiam antequam fidem habuisse et fiduciam cepisset, solum nomen invocatum eum confirmavit. Tantas habet vires tantaque gratia ac beneficio redundat. Et fides quæ per eum prædicata est, etc. Quænam autem sit fides, quæ per illum prædicata est, ipse interpretatur: Ut cognoscant te, inquiens, qui solus verus es Deus, et quem misisti Jesum. Nam ne quis dicat: Ergo, etiam si infidelis invocaverit nomen illius, etiamsi propter curationem alterius infidelis, nihil minus sanatio prospere succeedet, si quidem nominis invocatio sola confirmavit eum: ne quis igitur hoc dicat, subjunxit: *Et fides, quæ per eum prædicata est*: hoc est: *Magnum* quidem nomen ac formidabile est, et abundat sanationibus, sed opus habet et animis, qui possint eo beneficio digni censeri, et deprecatoribus idoneis ad exordium sanationum suppeditatorem. Nam si infidelis mansurus sit is, qui sanationis indiget, non ita simpliciter sanatio procedet: itemque si ab infidelibus nomen invocetur, suo munere non fungetur. Enimvero filii Scœvæ non modo aliis non profuerunt, verum etiam sibi ipsis nocuerunt. Sic quidem nos: aliis vero sic exposuerunt. Atqui fides eadem est, quæ hoc effecit. Non enim dixerat: Per nomen: sed, in nomine. Sed nondum audiebant dicere: *Fides seu fiducia in illum*. Ne autem illud dictum: quæ per illum prædicata est, prorsus humile esset, subjunxit: *Et nomen illius confirmavit eum*. Sed quoniam etiam hoc sublimè ac perfectum per eum prædicata est, humilia sublimibus invicem commiscens: alia quidem rei naturæ tribuens: alia vero affectioni et viribus auditorum. Humile enim erat illud quidem: Propter fidem nominis ejus, et iHud: Fides quæ per illum prædicata est: sublimè autem atque perfectum id quod dixit: Nomen illius confirmavit eum, confirmat id subjiciens: *Et fides, quæ per eum prædicata est*, humilia sublimibus invicem commiscens: alia quidem rei naturæ tribuens: alia vero affectioni et viribus auditorum.

VERS. 17. *Et nunc, fratres, scio vos imprudentes hoc commisisse, sicut et magistratus et principes vestros.*

VERS. 18. *Sed Deus, quæ per os omnium prophetarum 40 suorum præsignificaverat⁵¹, fore videlicet ut Christus supplicio afficeretur, hoc modo impletit.*

Posteaquam eos vehementer reprehenderat, rursus mitigat, dans eis potestatem resipescendi, atque unum iis defensionis subSIDIUM largitur, ignorantiam: alterum item, quod ea quæ dixerat præsignificata essent. Sed qui sit, ut non ponat de crucifixione ejus testimonium Scripturæ? verum et ante quidem dixerat: certo consilio et præscientia deditum cum accepissetis: et nunc item id latius exponit, dum dicit: quæ per os omnium suorum

prophetarum præsignificaverat. Non ponit autem ita nudum testimonium: quia unumquodque illorum cum multis criminibus ac pœnis adversus illos statutis prolatum est: sicut et hoc: *Et dabo improbos pro sepultura ejus, et dirites pro morte ejus.* Consolans autem eos: *Non vestrum, inquit, facinus est: sed Deus ita voluit:* ac simul etiam verbis illis occurrentes, que etiam exprobrantes in cruce pendentib[us] dicebant: *Si ruli eum, seruet eum, et: Si Filius Dei est, descendat de cruce, et similia tantum non dicens: Nuge ista erant, o stulti. Nam si ita fieri oportebat, atque omnes id suo testimonio prophetæ comprobant: perspicuum est eum non propter infirmitatem condescendisse, sed prius propter ineffabilem potentiam atque excellentem potestatem et innumerabilem humanitatem.*

VERS. 19. *Resipiscite igitur, et redite ad sanitatem, quo peccata vestra deleanter, ut si venerint tempora recreationis a conspectu Domini;*

VERS. 20. *Et miserit eum, qui vobis repræsentatus est Christum Iesum:*

VERS. 21. *Quem oportet cælum quidem capere, usque ad tempora restitutionis et consummationis omnium, que locutus est Deus per os omnium sanctorum suorum a sæculo prophetarum.*

Quo peccata vestra, etc. Non de eo loquitur peccato, quod in cruce Domini committere ausi erant, nam supra dixerat: *Et nunc scio vos imprudentes et inscientes hoc commisisse, sicut et principes restri.* Quid autem erat, quod dixit illic: *Et nunc scio?* Nunc scio, inquit. Ita dicere expedit, ut lucrificiam vestram salutem. Aut: *Nunc scio, vos imprudentes fecisse, quia multos ex vobis video ad sanitatem redire atque servari.* Nam, ut verisimile est, ad eos, qui iam ex illis ad sanitatem reverterant atque crediderant, hoc ait. Sed qui hoc imprudentes commiserant? Nam quod latronem sibi condonari postulaverunt; quod enim qui iudicio Pilati absolvi debebat, accipere noluerunt: quod illum **¶** ipsum insuper interficere voluerunt: cuiusnam ignorantiae est? Verum ita dicebat ut aperriret eis januam resipiscentiae et ad sanitatem reversionis. Idcirco non dicit: *Resipiscite, ac pœnitentiat vos eorum, quæ in cruce committere ausi estis:* sed ut aboleantur interim alia vestra peccata. Resipiscite igitur, inquit, ut veniant tempora recreationis atque refocillationis. Ostendit autem hic æruminis ac miseriis multis eos esse conflictaturos; nam hic sermo cum eo, qui in fletu ac luctu futurus sit, et consolationis nonnihil desideret, recte haberi possit. Vide autem, ut via quadam certa

A αὐτοῦ. Οὐ τίθηστε δὲ οὕτω φιλήγοντες μαρτυρίαν· ὅτι ἐκάστη αὐτῶν μετὰ πολλῶν ἐγκλημάτων καὶ τῆς κολάσεως τῆς κατ' αὐτῶν εἰρηται· ὥσπερ καὶ αὔτη· Καὶ δώσω τοὺς πονηρούς ἀντὶ τῆς ταχῆς αὐτοῦ, καὶ τοὺς πλούσιους ἀντὶ τοῦ θαράτου αὐτοῦ. Παραμυθούμενος δὲ αὐτοὺς, φησίν, ὅτι Οὐχ ὑμῶν γέροντες τὸ τόλμημα· ἀλλ' ἡβολίζῃ ὁ Θεὸς οὗτον· ἀμα δὲ καὶ πρὸς τὰ βῆματα ἀπαντῶν. "Α καὶ ὄνειδιζοντες ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἔλεγον· *Εἰ θέλει αὐτὸν, σωσάτω αὐτόν.*" καὶ, *Εἰ Γίδης ἔστι τοῦ Θεοῦ, καταβάτω ἀπὸ τοῦ σταυροῦ,* καὶ τὰ δομοια· μονηνοχιλί λέγων· ὅτι Λῆρος ἦν, ὡλάνητοι, ταῦτα· εἰ γάρ οὕτω γενέσθαι έδει· καὶ πάντες οἱ προφῆται τούτο μαρτυροῦσι· φανερὸν ὅτι οὐ παρὰ ἀσθέτειν συγχατέθη, ἀλλὰ B μᾶλλον παρὰ δύναμιν ἄφατον καὶ ἔχουσαν ὑπερβάλλουσαν καὶ φιλανθρωπίαν ἀναρθριμένον.

Mεταροήσατε οὖν καὶ ἐπιστρέψατε εἰς τὸ ἔξαλειφθῆναι ύμῶν τὰς ἀμαρτίας· ὅπως ἀπελθωσι καιροὶ ἀναγνέσεως, ἀπὸ προσώπου τοῦ Κυρίου·

Καὶ ἀποστελλη τὸν προκεχειρισμένορ τὸν ύμεν τριστὸν Ἰησοῦν·

"Οὐ δεῖ οὐπαρὸν μὴ δέξασθαι ἄχρι χρόνων ἀποκαταστάσεως πάτερων, ὃν ἐλάλησεν ὁ Θεὸς διὰ στόματος πάτερων τῶν ἀγίων αὐτοῦ προφητῶν ἀπ' αἰώνος.

Οὐ λέγει τὴν ἐν τῷ σταυρῷ τετολμημένην [¶], ἐπειδὴ προείπεν δικαίων· *Kai rūr oīda ὅτι κατὰ ἀγροιαν ἐπεράξατε, ὥσπερ καὶ οἱ ἀρχοτες ύμιν.* Τι δὲ ἦν δεῖπεν ἐκεῖ· *Kai νῦν οīda.* Νῦν οīda, φησίν· οὕτω συμφέρον εἰπεῖν, ἵνα κερδήσων τὴν σωτηρίαν ύμῶν· ἢ ὅτι Νῦν οīda, ὅτι κατὰ ἀγνοιαν ἐπεράξατε· ἔξι ὄντων ὄπλων ύμῶν ἐπιστρέψοντας καὶ σωζομένους. Εἰκὼν γάρ πρὸς τοὺς ἐπιστρέψαντας ἥδη τῇ αὐτῶν καὶ πιστεύσαντας τούτους φησί. Ήπος δὲ κατὰ ἀγνοιαν ἐπρεξαν· Τὸ γάρ ληπτὸν αἰτήσας, τὸ μὴ λαβεῖν τὸν κριθέντα ἀπολυθῆναι, τὸ καὶ θελῆσαι ἀνελεῖν, ποιας ἀγνοιας; "Ἄλλος οὕτως ἔφη, θύραν αὐτοῖς ἀνοίγων ἐπιστροφής· διὰ τούτο οὐ λένε· Μετανοήσατε περὶ τῶν ἐν τῷ σταυρῷ τετολμημένων ύμιν· ἀλλ', εἰς τὸ ἔξαλειφθῆναι τέως τὰς ἐρέας ύμῶν ἀμαρτίας. Μετανοήσατε ουν, φησίν, ὅπως ἀν Ελθωσι καιρὸς ^D ἀναψύξεως. Δεικνύσι δὲ ἐνταῦθα ταλαιπωρίαις πολλαῖς; μέλλοντας αὐτοὺς περιπίπτειν· πρὸς γάρ τὸν μᾶλλοντα κλαίειν καὶ παραμυθίας τινὸς ἐπιθυμοῦντα· ὁ λόγος ἀν οὗτος ἀρμόσειν. "Ορα δὲ πῶς ὁδῷ προβαίνει· Ἐν μὲν τῇ πρώτῃ δημηγορίᾳ τὴν ἀνάπαυσιν [¶] καὶ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἤνικατο κάθισιν· ἐνταῦθα δὲ καὶ τὴν ἐμφανῆ παρουσίαν. "Ἡν καιρὸν, φησίν, ἀναψύξεως· τίνες γάρ εἰσ οἱ καιροὶ τῆς ἀναψύξεως· ἢ οἱ τῆς ἀναστάσεως; Οὐς καὶ Παῦλος ἐπιζητεῖ λέγων·

Variae lectiones et notæ.

[¶] *In vugatis plerisque est, προκεχειρυγμένον. Deesse aliiquid videtur orationi supplendum: nempe, e possitis intrepidi et cum fiducia bene vobis concii stare ante tribunal Christi, aut simile quid. Erasmus: « Ut cum venerint », etc. Ego malim, e ut veniant, ut etiam in scholio transtuli.* [¶] *Ι. τὰ τετολμημένα, ἢ τὴν τετολμημένην, ὀτλονότι, ἀλικι: τ. ἀνάτασιν.*

Καὶ ἡμεῖς οἱ ἐν τῷ σκήνῃ τούτῳ στενάζομεν βαρούμενοι. Εἰ δέ τις καὶ μετὰ τὴν ἀλωσίν λέγει κατεροὺς ἀναψύξεως, οὐδὲν κωλύει. Καὶ γάρ τοὺς τῆς κακύεσσις αὐτῶν καὶ αἰχμαλώσιας διὰ τοὺς ἐκλεκτοὺς ἐκελόθωσεν δὲ Θεός· ἵνα οἱ πιστεύσαντες εὑρωσιν ἀνάψυξιν, καὶ διασωθῶσιν ἀπὸ τῆς σφοδρῆς ἐκείνης ἀνάγκης. Καὶ ἀποστείλη τὸν προκεχειρισμένον ὑμῖν Χριστὸν Ἰησοῦν. Ἀντὶ τοῦ, Ἀνάγκη ἐστὶ δέξιαται αὐτὸν, ἃτε δὴ Θεὸν ὑπάρχοντα, καὶ συνεδριάζειν δεῖ ὀφείλοντα τῷ Πατρὶ. Ὁν δὲν οὐρανὸν μὲν δέξιαται ἄχρι χρόνων. Τὴν αἰτίαν δηλοῖ, διὰ τὸ νῦν οὐκ ἔρχεται. Ἀποκαταστῆναι δεῖ, φησι, καὶ εἰς πέρας ἐλθεῖν ἀπαντα, καὶ τότε ἐλέσεται. Ἀλλὰ πῶς φησιν δῶν; Ὅν δεν οὐρανὸν μὲν δέξιαται. Ἄρα οὕτω ἦν αὐτὸν δέξιάμενος; Καὶ πάντα. Πῶς οὖν οὐκ εἶπεν, δην οὐρανὸς ἐδέξατο· τούτῳ, ὡς περὶ τῶν διωγμάτων διαλεγόμενος, φησι. Τὸ δὲ ἄχρι, καὶ τὸ, ἔως, παρὰ τῇ θείᾳ Γραψῇ, οὐ χρόνου ἐστὶ συμβατικόν. Ἔπει τοῦ γάρ νοτέον τὸ εἰρημένον πρὸς τὸν Θεόν, ἔως τοῦ αἰώνος σὺ εἶ; Ἔστιν οὖν δὲ νοῦς τοῦ προκειμένου· Πολλὰ, φησι, εἴπον οἱ προφῆται γίνεσθαι, & οὐπω πλάντα πεπλήρωται· ἀλλ' ἐτι γίνονται καὶ γενήσονται ἔως τῆς συντελείας. Ἀναληφθεὶς γάρ δὲ Χριστὸς εἰς οὐρανούς, μένει ἔκει ἔως τῆς τοῦ κόσμου συντελείας, ἐλευθήμενος τότε μετὰ δυνάμεως ἀποκαταστάντων πάντων λοιπὸν ὃν προεθέσπισαν οἱ προφῆται· ἥτοι ὅταν τὸ τέλος ἐνστῇ, καὶ παύσηται τὰ αἰτητά, τότε δὲ Χριστὸς ἐσται τῶν οὐρανῶν ὑψηλότερος.

tia propositi loci: Multa, inquit, prophetæ dixerunt et impleta sunt: sed etiam nunc sunt, et sicut usque ad rerum consummationem. Sursum enim in celos Christus exceptus, manet illuc usque ad mundi consummationem; tunc venturus cum copiis validis, restitutis postea omnibus, quæ prædixerunt prophetæ: videlicet cum finis extiterit, et finem habuerint ea, quæ sensibus percipiuntur, tunc Christus erit sublimior celis.

Mωσῆς ^{οὐ} μέντοι γάρ πρὸς τοὺς πατέρας εἶπεν; C δτι Προρήτην ἡμῖν ^{οὐ} ἀραστήσει Κύριος δὲ Θεός ἡμῶν ἐπὶ τῷρις ἀδελφῷρι ἡμῶν, ὡς ἐμὲ· αὐτοῦ ἀκούσθετο^{οὐ} πατέρα πάτρα, δσα δὲ λαλήσῃ πρὸς ὑμᾶς.

Ἐσται δέ, πᾶσα ψυχὴ, ἡτις ἔσται ^{οὐ} μὴ ἀκούσῃ τοῦ προφήτου ἐκείνου, ἐξολοθρευθήσεται ἐκ τοῦ θαυμοῦ.

Καὶ πάντες καὶ οἱ προφῆται ἀπὸ Σαμουὴλ, καὶ τῶν καθεξῆς, δοτοὶ ἐλάλησαν, καὶ κατήγρειλαν τὰς ἡμέρας ταύτας.

Τυμοῖς ἐστε νιοὶ τῶν προφητῶν, καὶ τῆς διαθήκης, ἡς διέθετο δὲ Θεός πρὸς τοὺς πατέρας ὑμῶν, λέγων πρὸς Ἀβραὰμ· Καὶ ἐπὶ τῷ σπέρματι σου ἐτευλογηθήσοται ^{οὐ} πᾶσαι αἱ πατριαὶ τῆς τῆς.

Τυμῶν πρῶτον δὲ Θεός ἀραστήσεις τὸν καίδα αὐτὸν Ἰησοῦν, ἀπέστειλεν^{οὐ} εὐλογοῦντα ὑμᾶς, ἐπὶ τῷ ἀποστρέψειν ἔκαστον ἀπὸ τῶν πονηρῶν ὑμῶν ^{οὐ}.

A progrebatnr. In prima quidem concione resurrectionem et in cœlis sessionem latenter indicavit: hic etiam illustrem adventum, quem tempus recreationis esse dicit. Nam quenam fuerint tempora recreationis alia atque resurrectionis? quæ Paulus etiam requirit, ubi dicit: Et nos, qui versamur in hoc tabernaculo, iungemiscimus, dum gravamur. Quod si quis etiam dicat ea tempora esse recreationis quæ expugnationem Jerosolymorum consequata sunt, nihil vetat. Etenim tempora afflictionis et captivitatis eorum propter electos Deus contraxit et abbreviavit: ut illi qui crediderint, adipiscantur recreationem, ac serventur ab illa vehementi necessitate. Et mittat eum, qui vobis representatus est, Christum Jesum. Pro eo, quod est:

B Necessum est, ut capiat eum, quippe nimisrum qui Deus sit, et una cum Patre semper debeat sedere. Quem oportet cœlum quidem capere usque ad temporā. Causam declarat, cur nunc non veniat: Restitui, inquit, oportet, et ad finem perduci universa, et tunc veniet. Sed quo modo, supra dicit: Quem oportet cœlum quidem capere. An nondum receperat eum? Maxime. Qui sit igitur, ut non dicat: quem cœlum recepit? Hoc, tanquam de superioribus temporibus verba faciens, dicit. At dictiones ἄχρι, id est usque ad, ἔως, id est donec, in divina Scriptura certi temporis significativa non sunt. Nam qui intelligendum fuerit illud dictum ad Deum: Usque in sæculum tu es? Est igitur sententia

VERS. 22. Nam Moyses quidem ad patres dixit: Prophetam nobis excitabit Dominus Deus noster de fratribus nostris, ut me. **¶** **¶** **Ei dicto audientes estote in omnibus, quacunque dixerit ad vos.**

VERS. 23. Futurum est enim, ut omnis anima quacunque non obediverit illi prophetæ de populo tollatur.

VERS. 24. Et omnes item prophetæ a Samuele ad incepit quotquot vaticinati sunt, etiam hos dies annuntiaverunt.

VERS. 25. Vos estis filii prophetarum et testamenti, quod ordinavit Deus cum patribus nostris dum dixit ad Abrahamum: Et per semen tuum benedicentur omnes familiæ terræ.

D

VERS. 26. Vobis primum Deus resuscitatum Filium suum Iesum misit, qui benediceret vobis, ita ut convertat se unusquisque vestrum ab improbitate ^{et} sua.

Variæ lectiones et notæ.

^{οὐ} Ισ., πῶς. ^{οὐ} In vulgatis est, Μωϋσῆς. ^{οὐ} οὐδὲν, est in vulgatis, et mox οὐδῶν. ^{οὐ} In vulgatis est, ἀκούσθετο. ^{οὐ} ἀν, est in vulgatis. ^{οὐ} εὐλογηθήσονται, est in vulgatis. ^{οὐ} αὐτὸν hic insertum est in vulgatis. ^{οὐ} οὐδῶν, erat.

* V. extirminetur. ¹ V. nequitia.

*Dixit, etc. Prophetam ut me. Cæterum quod dicunt, ut me, non de natura, sed de actione accipendum et intelligendum est. Non igitur natura, sed rebus gestis. Nam si essentia atque natura, dixisset, ut me: non unus surrexisset, sed multi. Prophetam excitabit vobis Dominus, etc. Propheta nominatus est Emmanuel propter humanam naturam: qui tanquam loco Moysis Dei et hominum mediator et intercessor est. Dixerim enim eum etiam Moysen cum Moyse ^u per similitudinem comparatum: cum umbra videlicet veritatem. Nascitur enim Christus in Bethlehem, sicuti Moyses in Ægypto; Israelita ille fuit, etiam hic quod attinet ad carnem; de genere autem ille sacerdotali, hic de Davide oriundus propter Virginem; Pharao regnavit illius aetate, hujus Herodes; infantes ille tollit, hic infantes interficit; masculos ille, masculos et hic; per matrem ille servatur; per matrem et una cum matre servatus est etiam hic. Tollitur de populo. Cum immortalis sit anima hominis, non prorsus ac plane tollitur ac dispergit, sed ex bono quodam ordine ac loco, ubi [prius] erat collocata, [ejicitur]. Sic etiam Judas ejectus et mortuus est ordinis et cohortis apostolorum. Quoniam igitur immortalis est anima, per exterminationem et ejectionem ejus intelligimus, eam excidere atque privari bonis, quibus futurum erat, ut frueretur, si modo, ut Deus prescripsit, vitam transegisset. Vos estis filii prophetarum. Prophetarum dicit, pro eo quod est: Non animo consternari ^v, neque existimare oportet vos alienos factos esse pronissionum. Vos estis filii prophetarum. Itaque vobis dicebant, ac propter vos haec facta sunt. Quid est, filii testamenti? pro eo, quod est heredes, heredes autem, non recens ac modo scripti: sed tanquam filii, atque alioquin, ut ostendat, quatenus jure adoptionis. Quasi diceret: Si igitur et vos ipsi vultis, heredes estis. Idecirco vos estis, **43** inquit, filii prophetarum et testamenti. Iesum misit, qui benedicet vobis. Misit quidem etiam alios, sed prius vobis, qui crucifixisti et interfecisti. Eequando? an ex cruce duxerat? quin etiam postea, postque resurrectionem. Etenim vobis sacerdet? ut benedicet vobis, ut servaret vos, si utique etiam ipsi volueritis desistere a peccatis vestris.*

CAPUT IV.

VERS. 1. Facientes autem illos ad populum huc verba, subito interventu suo oppresserunt et interpellaverunt sacerdotes cum praesidio templi, et Suducavi,

VERS. 2. Offensi propterea quod illi populum dorserent ^x, et annuntiarent per Jesum resurrectionem mortuorum:

VERS. 3. Qui injecerunt illis manus, et tradide-

A [ΚΥΡΙΑΛΟΥ.] Εἰπὼν, ^y Προφῆτην ὃς ἦγετε τὸ δέ. ὡς ἐμὲ, οὐχ ἐπὶ τῆς φύσεως, ἀλλ’ ἐπὶ τῆς πράξεως ἐκληπτέον. Οὐ τῆς οὐσίας οὖν, ἀλλὰ τοὺς ^z πράγματιν εἰ γάρ, τῇ οὐσίᾳ, ἔφη, ὡς ἐμὲ, οὐχ εἰς ἀνέστη, ἀλλὰ ποιῶν. Προφῆτην ὅμιλον ἀναστήσει Κύριος. Προφῆτης ὁνόμασται διὰ τὸ ἀνθρώπινον δὲ Ἐμμανουὴλ, δὲ ὡς ἐν τάξει Μωϋσέως ^α μεστῆς Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων· φαῖται γάρ διὸ αὐτὸν καὶ Μωϋσέα· Μωϋσῆν ἐν παραβολῇ συγχρινόμενον, τῇ σκιᾳ δὲ ἀλήθεια. Γεννᾶται γάρ ἐν Βηθλεέμ δὲ Χριστὸς, ὡς δὲ Μωϋσῆς ἐν Αἴγυπτῳ. Ιστραχαλίτης ἐκεῖνος, οὗτος τὸ κατὰ σάρκα, ἐκ γένους δὲ λεπρακοῦ, οὗτος ἐκ Δαδίδ διὰ τὴν Παρθένον. Φαραὼ ἐπὶ ^b ἐκεῖνου, Ἡριόδης ἐπὶ τούτου βρέφη φονεύει ἐκεῖνος, βρέφη εὑτος ἀνατείλει· ἀρρενικὸν ἐκεῖνος, ἀρρενικὰ καὶ οὔτος; διὰ μητρὸς σύζεται ἐκεῖνος, διὰ μητρὸς ἐσώθη καὶ μετὰ μητρὸς οὔτος. Ἐξολοθρεύεται ἐκ τοῦ λαοῦ. [ΔΙΔΥΜΟΥ.] Ἀθάνατος οὗτος τοῦ ἀνθρώπου ἡ ψυχὴ, οὐ καθάπαξ ἐξολοθρεύεται, ἀλλ’ ἐκ τίνος τάγματος ἀγαθοῦ, ὃπου ἦν τεταγμένη πρότερον. Οὗτος καὶ Ιούδας ἐξωλοθρεύθη ἐκ τοῦ χοροῦ τῶν ἀποστόλων. Ἐπειδὲ οὐν ἀθάνατος ἐστιν ἡ ψυχὴ, ἐξολοθρευστενος αὐτῆς νοοῦμεν τὸ ἔξω γενέσθαι τῶν ἀγαθῶν, ὃν ἐμελλεν ἀπολαύειν, εἴγε θεοπεπῶς ἐποιείτεσθαι. Ὅμεις ἐστε υἱοί τῶν προφητῶν. Προφητῶν λέγεις, ἀντὶ τοῦ, μὴ πτοεῖσθε μηδὲ νομίζετε ^c δεῖ ἀλλοτριῶσθαι ἐσαυτούς τῶν ἐπαγγελῶν. Ὅμεις ἐστε υἱοί τῶν προφητῶν· ὥστε ὑμῖν ἐλεγον, καὶ δι’ ὑμᾶς ταῦτα γέγονε. Τέ ἐστιν, υἱοί τῆς διαθήκης; Ἄντι τοῦ, κληρονόμοις κληρονόμοι δὲ, οὐ προσφάτως ἐγγραφέντες, ἀλλ’ ὡς υἱοί, ἀλλως τε δὲ ἵνα δεξῆ ὅτι δυον ἀπὸ τῆς υἱοθεσίας. Εἰ δρα καὶ αὐτοὶ βούλεσθε, κληρονόμοι ἐστε. Διὰ τοῦτο φησιν, Ὅμεις ἐστε υἱοί τῶν προφητῶν καὶ τῆς διαθήκης. Ιησοῦν δὲ ἀπέστειλεν εὐλογοῦντα ὑμᾶς. Ἀπέστειλε μὲν γάρ ἑτέροις, ἀλλ’ ὑμῖν πρότερον τοῖς σταυρόσσι καὶ ἀποκτείνασι. Καὶ πότε; Ἀπὸ τοῦ σταυροῦ μόνον; ἀλλὰ καὶ μετὰ ταῦτα καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν. Καὶ γάρ, φησιν, ὑμῖν πρῶτον ἀναστῆσαις ἀπέστειλε, τι πονησαί; Εὐλογῆσα: ὑμᾶς καὶ σῶσαι, ἀνδρα καὶ αὐτοὶ ζλοιτες ἀποστρέψαι ἀπὸ τῶν ἀμαρτιῶν ὑμῶν.

B [ΚΥΡΙΑΛΟΥ.] Εἰπὼν, ^y Προφῆτην ὃς ἦγετε τὸ δέ. ὡς ἐμὲ, οὐχ ἐπὶ τῆς φύσεως, ἀλλ’ ἐπὶ τῆς πράξεως; ἐκληπτέον. Οὐ τῆς οὐσίας οὖν, ἀλλὰ τοὺς πράγματιν εἰ γάρ, τῇ οὐσίᾳ, ἔφη, ὡς ἐμὲ, οὐχ εἰς ἀνέστη, ἀλλὰ ποιῶν. Προφῆτην ὅμιλον ἀναστήσει Κύριος. Προφῆτης ὁνόμασται διὰ τὸ ἀνθρώπινον δὲ Ἐμμανουὴλ, δὲ ὡς ἐν τάξει Μωϋσέως ^a μεστῆς Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων· φαῖται γάρ διὸ αὐτὸν καὶ Μωϋσέα· Μωϋσῆν ἐν παραβολῇ συγχρινόμενον, τῇ σκιᾳ δὲ ἀλήθεια. Γεννᾶται γάρ ἐν Βηθλεέμ δὲ Χριστὸς, ὡς δὲ Μωϋσῆς ἐν Αἴγυπτῳ. Ιστραχαλίτης ἐκεῖνος, οὗτος τὸ κατὰ σάρκα, ἐκ γένους δὲ λεπρακοῦ, οὗτος ἐκ Δαδίδ διὰ τὴν Παρθένον. Φαραὼ ἐπὶ ^b ἐκεῖνου, Ἡριόδης ἐπὶ τούτου βρέφη φονεύει ἐκεῖνος, βρέφη εὑτος ἀνατείλει· ἀρρενικὸν ἐκεῖνος, ἀρρενικὰ καὶ οὔτος; διὰ μητρὸς σύζεται ἐκεῖνος, διὰ μητρὸς ἐσώθη καὶ μετὰ μητρὸς οὔτος. Ἐξολοθρεύεται ἐκ τοῦ λαοῦ. [ΔΙΔΥΜΟΥ.] Ἀθάνατος οὗτος τοῦ ἀνθρώπου ἡ ψυχὴ, οὐ καθάπαξ ἐξολοθρεύεται, ἀλλ’ ἐκ τίνος τάγματος ἀγαθοῦ, ὃπου ἦν τεταγμένη πρότερον. Οὗτος καὶ Ιούδας ἐξωλοθρεύθη ἐκ τοῦ χοροῦ τῶν ἀποστόλων. Ἐπειδὲ οὐν ἀθάνατος ἐστιν ἡ ψυχὴ, ἐξολοθρευστενος αὐτῆς νοοῦμεν τὸ ἔξω γενέσθαι τῶν ἀγαθῶν, ὃν ἐμελλεν ἀπολαύειν, εἴγε θεοπεπῶς ἐποιείτεσθαι. Ὅμεις ἐστε υἱοί τῶν προφητῶν. Προφητῶν λέγεις, ἀντὶ τοῦ, μὴ πτοεῖσθε μηδὲ νομίζετε ^c δεῖ ἀλλοτριῶσθαι ἐσαυτούς τῶν ἐπαγγελῶν. Ὅμεις ἐστε υἱοί τῆς διαθήκης; Ἄντι τοῦ, κληρονόμοις κληρονόμοι δὲ, οὐ προσφάτως ἐγγραφέντες, ἀλλ’ ὡς υἱοί, ἀλλως τε δὲ ἵνα δεξῆ ὅτι δυον ἀπὸ τῆς υἱοθεσίας. Εἰ δρα καὶ αὐτοὶ βούλεσθε, κληρονόμοι ἐστε. Διὰ τοῦτο φησιν, Ὅμεις ἐστε υἱοί τῶν προφητῶν καὶ τῆς διαθήκης. Ιησοῦν δὲ ἀπέστειλεν εὐλογοῦντα ὑμᾶς. Ἀπέστειλε μὲν γάρ ἑτέροις, ἀλλ’ ὑμῖν πρότερον τοῖς σταυρόσσι καὶ ἀποκτείνασι. Καὶ πότε; Ἀπὸ τοῦ σταυροῦ μόνον; ἀλλὰ καὶ μετὰ ταῦτα καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν. Καὶ γάρ, φησιν, ὑμῖν πρῶτον ἀναστῆσαις ἀπέστειλε, τι πονησαί; Εὐλογῆσα: ὑμᾶς καὶ σῶσαι, ἀνδρα καὶ αὐτοὶ ζλοιτες ἀποστρέψαι ἀπὸ τῶν ἀμαρτιῶν ὑμῶν.

C [ΚΥΡΙΑΛΟΥ.] Εἰπὼν, ^y Προφῆτην ὃς ἦγετε τὸ δέ. ὡς ἐμὲ, οὐχ ἐπὶ τῆς φύσεως, ἀλλ’ ἐπὶ τῆς πράξεως; ἐκληπτέον. Οὐ τῆς οὐσίας οὖν, ἀλλὰ τούς πράγματα διὰ τὸ ἀνθρώπινον δὲ Ἐμμανουὴλ, δὲ ὡς ἐν τάξει Μωϋσέως ^a μεστῆς Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων· φαῖται γάρ διὸ αὐτὸν καὶ Μωϋσέα· Μωϋσῆν ἐν παραβολῇ συγχρινόμενον, τῇ σκιᾳ δὲ ἀλήθεια. Γεννᾶται γάρ ἐν Βηθλεέμ δὲ Χριστὸς, ὡς δὲ Μωϋσῆς ἐν Αἴγυπτῳ. Ιστραχαλίτης ἐκεῖνος, οὗτος τὸ κατὰ σάρκα, ἐκ γένους δὲ λεπρακοῦ, οὗτος ἐκ Δαδίδ διὰ τὴν Παρθένον. Φαραὼ ἐπὶ ^b ἐκεῖνου, Ἡριόδης ἐπὶ τούτου βρέφη φονεύει ἐκεῖνος, βρέφη εὑτος ἀνατείλει· ἀρρενικὸν ἐκεῖνος, ἀρρενικὰ καὶ οὔτος; διὰ μητρὸς σύζεται ἐκεῖνος, διὰ μητρὸς ἐσώθη καὶ μετὰ μητρὸς οὔτος. Ἐξολοθρεύεται ἐκ τοῦ λαοῦ. [ΔΙΔΥΜΟΥ.] Ἀθάνατος οὗτος τοῦ ἀνθρώπου ἡ ψυχὴ, οὐ καθάπαξ ἐξολοθρεύεται, ἀλλ’ ἐκ τίνος τάγματος ἀγαθοῦ, ὃπου ἦν τεταγμένη πρότερον. Οὗτος καὶ Ιούδας ἐξωλοθρεύθη ἐκ τοῦ χοροῦ τῶν ἀποστόλων. Ἐπειδὲ οὐν ἀθάνατος ἐστιν ἡ ψυχὴ, ἐξολοθρευστενος αὐτῆς νοοῦμεν τὸ ἔξω γενέσθαι τῶν ἀγαθῶν, ὃν ἐμελλεν ἀπολαύειν, εἴγε θεοπεπῶς ἐποιείτεσθαι. Ὅμεις ἐστε υἱοί τῶν προφητῶν. Προφητῶν λέγεις, ἀντὶ τοῦ, μὴ πτοεῖσθε μηδὲ νομίζετε ^c δεῖ ἀλλοτριῶσθαι ἐσαυτούς τῶν ἐπαγγελῶν. Ὅμεις ἐστε υἱοί τῆς διαθήκης; Ἄντι τοῦ, κληρονόμοις κληρονόμοι δὲ, οὐ προσφάτως ἐγγραφέντες, ἀλλ’ ὡς υἱοί, ἀλλως τε δὲ ἵνα δεξῆ ὅτι δυον ἀπὸ τῆς υἱοθεσίας. Εἰ δρα καὶ αὐτοὶ βούλεσθε, κληρονόμοι ἐστε. Διὰ τοῦτο φησιν, Ὅμεις ἐστε υἱοί τῶν προφητῶν καὶ τῆς διαθήκης. Ιησοῦν δὲ ἀπέστειλεν εὐλογοῦντα ὑμᾶς. Ἀπέστειλε μὲν γάρ ἑτέροις, ἀλλ’ ὑμῖν πρότερον τοῖς σταυρόσσι καὶ ἀποκτείνασι. Καὶ πότε; Ἀπὸ τοῦ σταυροῦ μόνον; ἀλλὰ καὶ μετὰ ταῦτα καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν. Καὶ γάρ, φησιν, ὑμῖν πρῶτον ἀναστῆσαις ἀπέστειλε, τι πονησαί; Εὐλογῆσα: ὑμᾶς καὶ σῶσαι, ἀνδρα καὶ αὐτοὶ ζλοιτες ἀποστρέψαι ἀπὸ τῶν ἀμαρτιῶν ὑμῶν.

D

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

Λατινότατων δὲ αὐτῶν πρὸς τὸν λαόν ^e τὰ διήμυτα ταῦτα ἐπέστησαν αὐτοῖς οἱ λεπτοὶ καὶ διπρατδοὶ ^f τοῦ λεροῦ καὶ οἱ Σαδδουκαῖοι,

Διαποτούμενοι διὰ τὸ διδάσκειν αὐτοὺς τὸν λαόν, καὶ καταγγέλλειν ἐν τῷ Ἰησοῦ τὴν ἀράτην ταῦτα νεκρῶν ^g.

Καὶ ἐπέβαλον αὐτοῖς τὰς χειρας, καὶ θερετο-

Variæ lectiones et notæ.

³ εἰπεν, *Ic.* ⁴ *Locus corruptus.* ⁵ *Μωϋσέος, erat.* ⁶ *Ισ. πτοεῖσθαι μηδὲ νομίζεσθαι δεῖ. η, νομίζητε;* ⁷ *η, δεῖν δὲ λλοτριῶσθαι, ἀναγγωσθέον.* ⁸ *Ιστα desiderantur in vulgatis.* ⁹ *Ο στρατηγὸς, est in vulgatis.* ¹⁰ *In vulgatis est, τὴν ἐκ νεκρῶν.*

¹¹ *Locus corruptus.* ¹² *Locus corruptus.* ¹³ *V. dolentes, quod docerent.*

*εἰς τιμητές εἰς τὴν αὐγοῦ· ἵνα γὰρ ἐπιτέλεια A ruit asservandos vincos y usque in crastinum. Erat
ἡδη.*

Ούπω τῶν προτέρων ἀναπνεύσαντες πεισασμῶν,
εἰς ἑρόους ἀνέβαντον. Καὶ δρα πῶς οἱκονομεῖται
τὰ πράγματα. Πρῶτον ἐχελεύσθησαν πάντες δρῦν·
δεύτερον εἰς κινδύνους ἐμβαίνουσιν ἀλλ' οὐκ ἐφεξῆς.
Ἀλλὰ πρότερον εὑδοκιμήσαντες ἐν ταῖς ἀγηγο-
ρίαις· καὶ θαῦμα ἐργασάμενοι μετὰ ταῦτα μέγα,
οὕτω δὴ λοιπὸν μετὰ τὸ θερέτρον θεοῦ, συγχωρή-
σαντος, τῶν ἀγώνων ἀπονοταί. Σὺ δέ μοι τὴν ἐπὶ
πονηρίᾳ καὶ ἴταμδητην προκοπὴν τῶν Ἱουδαίων θέα·
ὅτι ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ τὸν παραδώσαντα ζητοῦντες,
ἐνταῦθα λοιπὸν αὐτὸν τὰς γειρᾶς ἐπιβάλλουσι· θρα-
σύτεροι γεγονότες καὶ ἀναισχυντέροι μετὰ τῶν
σταυρῶν. Σὺν αὐτοῖς δὲ, φρεστὶ, καὶ ὁ στρατηγὸς τοῦ
Ιεροῦ· ἵνα πάλιν δημιούριον ἔγχλημα περιθίσῃ τοῖς
γεγενημένοις, καὶ μή ὡς ίδεις ταῦθαν ἐκδικάστιν ὅπερ
πινταχοῦ, φησι, σπειδέζουσι ποιεῖν. Καὶ θέντο εἰς
τῇροισιν εἰς τὴν αὔριον. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν βουλόμενοι
μαλάζαι αὐτοὺς, τούτο ἐποίουν καὶ ἐφύλαττον· τούς
δὲ ἀποστόλους ἡ ἀναβολὴ τοῦ χρόνου θαρσαλεωτέρους
εἰσαγάγετο.

Πε.Ι.λοι δὲ τῶν ἀκοντάρτων τὸν λόγον ἐπίστευσαν· καὶ ἐγερίθη ὁ ἀφιθμὸς τῶν ἀρδεῶν ὡσεὶ γηλιάδες πάντες.

Τί τούτο; Μή γάρ ευδοκιμίαν τας¹⁰ εἰδῶν τοὺς
ἀποστόλους, ἀλλ’ οὐχὶ δεῖθντας; Πῶς οὖν ἐπίστευ-
σαν; Ὁρᾶς ἐνέργειαν θεῖαν φανεράν; Καὶ μή την ἔδει
καὶ τοὺς ἡδη πιστεύσαντας ἀσθενεστέρους γενέσθαι;
ἀλλ’ ἡ Πέτρου δημηγορία θεῖων πνεύματι συγχροτου-
μένη εἰς τὸ βάθος τῆς διανοίας τὰ σπέρματα κατ-
έβαλε, καὶ αὐτῆς τῆς ψυχῆς αὐτῶν ἥψατο. Ἐνώπιον
δὲ ἐκείνοι τοῦ πλήθους τοὺς ἀποστόλους ἔδεισμευσαν,
ἴνα καὶ αὐτοὺς ὅρῶντας δειλοτέρους ἐργάσωνται. Τὸ
δὲ ἐναντίον ἐγένετο, καὶ κατ’ ίδιαν δὲ αὐτοὺς ἔξετά-
ζουσιν· ίνα μὴ ἀπὸ τῆς πικρότητας αὐτῶν οἱ ἀκού-
οντες κεσδήτωσιν.

Ἐτέρετο δὲ ἐπὶ τὴν αὐτοῖς συναρχθῆναι αὐτῶν τοὺς δρογόρτους καὶ πρεσβυτέρους καὶ Γραμματεῖς εἰς Ἱερουσαλήμ

*Kal' Arrar tōr ἀργιερέα, καὶ Kaliz̄ar, καὶ
Iwārr̄q̄r, καὶ Alēkarðpor, καὶ δοἱ ἡγαῖοι ἐκ
τέρους ἀργιερατικοῦ.*

*Kai στιχαρτες αυτον̄ ἐr ¹¹ μέσω, ἐπινθάρο-
το, ἐr ποιδ δυράμισι, ή ἐr πο'φ· δύρματι ἐποή-
σατ τοντο ὑμεῖς;*

Τότε ¹² δ ο Πέτρος τ.λησθεὶς Πρεύματος ἄγιον,
εἶπε πρὸς αὐτοὺς· Ἀρχοτες τοῦ λαοῦ καὶ πρε-
σβύτεροι τοῦ Ἰσραήλ.

*Εἰ ήμεῖς σήμερος ἀράχτιρόμεθα ἐπὶ εὐεγρεστῷ
ἀρθώποντος ἀσθενοῦς, ἐπὶ τίτλοντες σέσωσται:*

VERS. 4. Porro multi corum, qui concioni interfuerant, crediderunt: ac redactus est numerus viorum ferme millia quinque.

CQuid hoc est? Nunquid prospero successu rei commendatos atque probatos, et non vinclis vide-
rant apostolos? Qui igitur crediderunt? Videsne
efficientiam et operationem Dei manifestam? Atqui
oportebat etiam eos, qui jam crediderant, fieri in-
firmiores, sed Petri concilio divino Spiritu compo-
sita in altitudinem mentis semina dejecrat, et in
ipsam animam eorum penetraverat. In conspectu
autem multitudinis illi apostolos vinclerunt: **44** ut
et eos, qui viderent, timidiiores esserent, sed con-
trarium evenit. Privatum item remotisque arbitris
eos examinant, ne quid luceri ex illorum libertate
sermouis caperent qui audirent.

VERS. 5. Accidit autem postridie, ut cogerentur principes eorum et seniores et Scribae Jerosolymam.

Vers. 6. Et Annas pontifex et Caiphas et Iohannes et Alexander, et quotquot erant de genere pontificali;

*Vers. 7. Losque in medium adductos interroga-
bant, qua facultate ac vi ², cujusste nomine fecistis
hoc vos?*

VERS. 8. *Tunc Petrus repletus Spiritu sancto, dixit ad eos : Principes populi et seniores Israelis :*

VERS. 9. *Si nos hodie interrogamur a propter beneficium collatum in hominem debilem, qua ratione iste sanatus sit.*

Variæ lectiones et notæ.

¹⁰ Εὐδοκιμήσαντες, erat. ¹¹ In vulgaris additur, τῷ. ¹² In vulgaris dicitur, ὁ.

⁷ V. et posuerunt eos in custodiam. ⁸ E. qua virtute. ⁹ E. examinamur. V. dijudicamur. ¹⁰ V. scimus factus.

VERS. 10. *Notum omnibus vobis et toti plebi A Israëliticæ esto, per nomen Jesu Christi Nazareni, quem vos cruci affixistis, quem Deus excitavit a mortuis, per illum, inquam, hunc coram vobis sanum astare.*

Præter alia mala atque incommoda, ne legis quidem ab illis instituta servabantur. Vide enim multitudinem pontificum, cum unus duntataq; quo ad vivere, esse deberet. Formam autem judicii etiam hic rei, quæ agebatur, circumdant, ut injusti judicii rei et obnoxii fierent. Sciscitabantur qua vi ac facultate, quove nomine. Atqui sciebant. Dolentes enim illos per Jesum annuntiare resurrectionem, detinebant eos. Cur ergo interrogant? Quia sperabant eos metu judicii ac multitudinis inficiaturos, atque ita putabant totum negotium recte absese compositum iri. Vide enim quam vasre et astute interrogent. Quo nomine, inquit, fecisti? Malebant enim apostolos suum opus illud esse consilieri, quam Christi potestatis atque virtutis. Vide autem ut reprimebantur, quia ne nominare quidem volebant claudi sanationem. Nam cur non dicunt, quale id esset: sed ita, fecisti, inquit, hoc? Principes populi, et seniores Israëlis. Vide philosophiam: considera item, ut, ubi usus postulat, etiam vehementer eos reprehendat. Nominavit quidem eos honorifice: sed posteaquam ad rem pervenit, non prætermittit convenientem reprehensionem^c, latenter eis in memoriam redigens, quod propter talia semper et in judicio disceptarent et offendebantur. Porro quod dicit, ejusmodi est: Maxime quidem decebat nos coronari ob has res, et tanquam benefactores proclaimari: sed quoniam in judicium vocamur et causam dicimus, notum sit omnibus vobis et toti plebi Israëliticæ, quod maxime eos male habebat: id autem est, 45 quod et Christus eis dicebat: Quod in aurem audivistis, prædictate in tectis. Per nomen Iesu Christi Nazareni. Ne putetis, inquit, nos patriam celare. Quin etiam hanc edimus: atque a deo cum supplicium confitemur, tum prædicamus resurrectionem. Quem vos crucifixisti. Redegit eis in memoriam verbum, quod satis ens poterat terrere. Qualia enim illos putas his verbis accepisse vulnera?

VERS. 11. *Hic est ille lapis, qui a rejectus est a vobis adificantibus, qui redactus est ad caput anguli.*

VERS. 12. *Nec est in alio quoque salus: nec enim nomen est aliud, quod datum sit, inter homines, per quod nos oporteat servari!*

Hic est lapis, id est, vehementer probatus atque spectatus: qui factus est caput coagmentorum per eum in unum ædificium Ecclesiæ duorum illorum populorum: nempe Judaici, qui

Γρωστὸν ἔστω πᾶσιν καὶ παντὶ τῷ¹³ Ἰσραὴλ, ὅτι ἐτὸν τῷ ἀνόμῳ Ιησοῦ Χριστῷ, τοῦ Ναζωραίου, διὰ ὑμεῖς ἔσταιντος, διὰ δὲ Θεός ἡγείρεται εἰς τεκρῶν, ἐτὸν τούτῳ οὐτοῖς παρέστηκεν ἐνώπιον ὑμῶν ὑγιῆς.

Μετὰ τῶν διλλων αὐτοῖς κακῶν, οὐδὲ τὰ τοῦ νόμου ἐψυλάττετο. "Ορα γάρ καὶ πλῆθος ἀρχιερέων· ἐνδὲ διὰ βίου ὑφελοντος εἶναι. Σχῆμα δὲ δικαστηρίου κανταῦθα τῷ πράγματι περιτιθέασιν· ἵνα ὑπεύθυνος τῇ ἀδίκῳ χρίσει γένωνται. Ἐπυνθάνοντο ἐν ποιᾳ δυνάμει ἦταν ποιὼν δύναματι. Καὶ μήν γέδεισαν. Διαπονούμενοι γάρ ἐν τῷ καταγγέλλειν ἐν τῷ Ιησοῦ τὴν ἀνάστασιν, κατείχον¹⁴ αὐτούς. Τίνος οὖν ἔνεκεν ἐρωτῶσι; Προσδοκῶντες αὐτούς τὸ δικαστήριον καὶ τὸ πλῆθος φοβηθέντας, ἐξάρνους γενέσθαι· καὶ τὸ πᾶν διὰ τοῦτο νομίζοντες κατορθωκέναι. "Ορα γάρ πῶς κακούργως ἐρωτῶσιν. Ἐν ποιῷ δύναματι, φησίν, ἐποιήσατε; Μᾶλλον γάρ ἐθούλοντο τοὺς ἀποστόλους ἐκατῶν εἶναι τὸ ἔργον δύμολογειν, ἢ τῆς δυνάμεως τοῦ Χριστοῦ. "Ορα δὲ πῶς ἀπεκνίγοντο· ὅτι οὐδὲ δύναμάσα: ἥθελον τὴν θεραπείαν τοῦ χωλοῦ. Διὰ τοῦ γάρ μη λέγουσι ποῖον; Ἄλλος οὐτω, φασίν, ἐποιήσατε τοῦτο. "Αρχωτες τοῦ λαοῦ καὶ πρεσβύτεροι τοῦ Ἰσραὴλ. "Ορα φιλοσοφίαν· σκόπει¹⁵ δὲ ἔνθα ἡ χρεία καλεῖ, πῶς καὶ σφόδρα αὐτῶν καθάπτεται. Ὁνδύμασε γάρ αὐτοὺς μετὰ τιμῆς· ἐπειδὴ δὲ εἰς τὸ πρᾶγμα ἀνέβη. οὐκ ἀφίσταται τοῦ πρέποντος ἐλέγχου, λεληθῶντας ἀναμμιμνήσκων, ὅτι ἐπὶ τοῖς τοιούτοις αὐτοῖς καὶ ἔκρινον καὶ ἐδυσχέραινον ἀεί. "Ο δὲ λέγει, τοιούτον ἔστιν ὅτι μάλιστα μὲν ἐχρήν στεφάνοῦσθαι ἡμᾶς ἐπὶ τούτοις, καὶ ὡς εὐεργέτας ἀνακηρύγτεσθαι· ἐπειδὴ δὲ κρινόμεθα, γνωτὸν ἔστω πᾶσιν ὑμῖν καὶ παντὶ τῷ λαῷ Ἰσραὴλ, διὰ μάλιστα αὐτοὺς ἐλύπει· τοῦτο δὲ ἔστι καὶ διείγεν αὐτοῖς δι Χριστός· "Ο ἡκούσατε εἰς τὸ οὗ, κηρύξατε ἐπὶ τῶν δωμάτων Ἐν τῷ ὄντοματι Ιησοῦ Χριστοῦ, τοῦ Ναζωραίου. Μή νομίσητε, φησίν, ὅτι κηρύπτομεν τὴν πατρόδα· ἀλλὰ καὶ ταύτην λέγομεν· ναι δὴ καὶ τὸ πάθος δύμολογοῦμεν, καὶ κηρύττομεν τὴν ἀνάστασιν. "Ον ὑμεῖς ἔσταιντος. Ἀνέμνησεν αὐτοὺς καὶ φήματος, ικανοῦ φοβῆσαι· ποίας γάρ οἱ λαμβάνειν αὐτοὺς τούτοις τοῖς λόγοις πληγάς;

D Οὗτος¹⁶ δι λίθος διξιουθενηθεὶς ὑψῷ ὑμῶν τῶν οἰκοδομούντων, δι γερμένος εἰς κεφαλὴν γωρίας.

Καὶ οὐκ ἔστιν ἐτὸν διλλωιούσθαι· οὐτε γάρ διοράμα ἔστιν ἐτερον τὸ δεδομένορ ἐτὸν ἀνθρώποις, ἐτὸν φοῖσται σωθῆναι ἡμῖν.

Οὗτος; δι λίθος, τουτέστιν δι σφόδρα δόκιμος, δις ἐγένετο κεφαλὴ τῶν συναρμούσθεντων δι αὐτοῦ εἰς μίαν οἰκοδομήν Ἐκκλησίας τῶν δύο λαῶν τουτέστι τοῦ Ἰουδαϊκοῦ τοῦ πεπιστευκότος, καὶ παντὸς τοῦ

Variæ lectiones et notæ.

¹³ In vulgatis adjectum est, λαῷ. ¹⁴ Κτέχον, erat. ¹⁵ In vulgatis adjectum est, ἔστιν.

^c Non supersedet convenienti reprehensione. ^d V. reprobatus. ^e per quod servandi simus. ^f V. salvos fieri.

εξ έθνων, καὶ οὐκ ἔστιν ἐν ἀλλιψιόδεσνή ἡ σωτηρία. Τούτοις μὲν γάρ εἰδόταις ἐχρῆν, καὶ προφητείας παράγουσιν· διτὶ δὲ παρέρθισιάτασθαι, μόνον ἀποφαίνονται. Οταν γάρ μὴ ἡ τι¹⁶ κατορθῶσαι, ἀλλὰ παρέρθησι ἐνδείξασθαι, αὐτὸς φείδεται. Οὐ γάρ ἐδεδοκεῖ νῦν μὴ πλήξαι ὡς ἐν διλοις ποιεῖ· πρὸς τὴν τῶν ἀκούσιντων σωτηρίαν τοὺς λόγους οἰκονομούμενος. Πλέον δῆλον, φησι, διτὶ οὐχ τούτοις μόνοις ἐδόθη τὸ δυνομα, ἀλλὰ καὶ πᾶσιν, διτι, φησι, καὶ οἱ Ιουδαῖοι ἐνόμιζον ἀνάστασιν· ἀλλὰ φυχὴν καὶ μετραχιώδη.

nomēn, verum etiam omnibus, quia etiam Iudei¹⁷, inquit, resurrectionem esse putabant, sed frigidam ac puerilem.

Θεωροῦντες δὲ τὴν τοῦ Πέτρου παρέρθησαν καὶ Ἰωάννου, καὶ καταλαβόμενοι διτὶ ἀνθρώπων ἀγράμματοι εἰσι καὶ ιδιώται, ἐθαύμασον ἐπειρωτῶσκότες αὐτοῖς, διτὶ σὺν τῷ Ἰησοῦ ήσαν.

Τὸν δὲ ἀνθρώπων βέλετοντες σὺν αὐτοῖς ἐστῶτα τὸν τεθραπευμένον, οὐδέποτε εἶχον ἀπειπεῖν.

Ἐστι γάρ καὶ ἀγράμματον εἶναι, καὶ μὴ ιδιώτην· καὶ ιδιώτην, καὶ μὴ ἀγράμματον, ἐνταῦθα δὲ τὸ δύο συνέδραμον· διὸ καὶ ἐθαύμασον, λεγόντων καὶ καταρρήτορευσιντων αὐτῶν. Πόθεν δὲ κατελάβοντο; Ἐξ αὐτῶν ἐκείνων ἐξ ὧν ἐλέγον· Οὐχ ἀπλῶς δὲ τοῦτο φησι· τὸ, Ἐπιγίνωσκόν τε αὐτούς· ἀλλὰ σὺν τῷ Ἰησοῦ ήσαν ἐν τῷ πάθει· οὗτοι γάρ τότε μόνοι ήσαν σὺν αὐτῷ· καὶ ἐώρουν αὐτούς ταπεινοὺς καὶ συνεσταλμένους τότε, καὶ τοῦτο αὐτούς ἐξένιζε μάλιστα τῇ ἀθρόᾳ μεταβολῇ. Ο γάρ τότε μηδὲ παιδίσκης διερωτώσῃς ἀντισχῶν, νῦν εἰς αὐτούς μέσους τοὺς ἀρχιερεῖς περιειθῶν καὶ τὸ συνέδριον, μετὰ παρῆρσας φείδεται.

Κελεύσαντες δὲ αὐτοὺς ἐξω τοῦ συνεδρίου ἀπελθεῖν, συνέβαλλον¹⁸ πρὸς ἀλιήλους,

Λέγοντες· Τί ποιήσωμεν¹⁹ τοῖς ἀνθρώποις τούτοις; Οτι μὲν γάρ γνωστὸν σημεῖον γέγονε δι' αὐτῶν, πᾶσι τοῖς κατοικοῦσιν Ἱερουσαλήμ πατερόν· καὶ οὐ δυνάμεθα ἀρνησασθαι.

Ἄλλ' ἵρα μὴ ἐπὶ πλεῖστον διαρεμηθῆ εἰς τὸν ἄνδρα, ἀπειλῆ ἀπειλησόμεθα²⁰ αὐτοῖς μηδέποτε λαλεῖν ἐπὶ τῷ ὄντος τούτῳ μηδεποτέ ἀνθρώπῳ²¹.

Καὶ καλέσαντες αὐτοὺς, παρηγγειλαν αὐτοῖς, τὸ καθόλου²² μὴ φθέγγεσθαι, μηδὲ διδάσκειν ἐπὶ τῷ ὄντος τοῦ Ἰησοῦ.

Ο δὲ Πέτρος καὶ Ἰωάννης ἀποκριθέντες πρὸς αὐτοὺς εἶπον· Εἰ δικαιόντες ἐστιν ἑρώπιοι τοῦ Θεοῦ, ὑμῶν ἀκούειν μᾶλλον η τοῦ Θεοῦ, κρίνετε.

A crediderit, et cuiuslibet ex gentibus. Nec est in alio quoquam salus. Hic etiam sublimia loquitur. Nam ubi docere quidem oportebat, etiam prophetias producunt: ubi vero libere loqui, solummodo sententiam suam exponunt. Cum enim nulla esset occasio rei bene gerendae et lucri faciendi, sed libere indicandi, non parcerat. Nam nunc non metuebat, ne perterreficeret et vulneraret, sicut in aliis facit ad auditorum salutem verba adaptans atque disponens. Omnibus perspicuum est, inquit, non nobis solis datum esse

sed frigidam ac puerilem.

VERS. 13. Videntes autem liberam in dicendo contumaciam^b Petri et Joannis, et homines illitteratos et idiotas eos esse compertum habentes admirabantur, et recognoscentes eos Jesu comites suis;

VERS. 14. Hominemque, qui sanatus fuerat, una cum eis stantem videntes, nihil poterant contradicere.

Potest enim quis esse illitteratus, et non idiota: et idiota, et non illitteratus. Sed hie utraque concurrebant. Quamobrem etiam mirabantur, se ab talibus eloquentia vique dicendi confutari atque convinci. Sed unde compertum habuerunt (eos esse tales)? Ex ilis, quae dicebant. Non simpliciter autem hoc dicit, Et recognoverunt eos; sed quod cum Jesu essent tempore passionis atque supplicii. Nam hi tunc soli erant cum illo, ac viderant eos tunc esse animo demisso atque contracto: atque repentina illa mutatio maxima admiratione eos afficiebat. Nam qui tunc ne ancillulam quidem interrogantem sustinuerat, nunc in medium ipsorum pontificum atque concilii progressus, 46 loquitor consideranter atque constanter.

VERS. 15. Jussis igitur illis egredi extra concilium, communicabantⁱ inter se.

VERS. 16. Dicentes: Quid faciemus hominibus his? Nam signum quidem illustre i per eos editum esse, omnibus incolentibus Hierosolymam manifestum est, et non possumus negare:

VERS. 17. Sed ne latius spargatur ac divulgetur in populum, minaciter interdicamus eis^k, ne post hac amplius homini cuiquam loquantur in nomine hoc.

D VERS. 18. Et vocatis eis præceperunt, ne prorsus loquerentur, neu docerent in nomine Jesu.

VERS. 19. At Petrus et Joannes respondentes dixerunt ad eos: An justum sit coram Deo, vobis potius obediere quam Deo, judecate.

Variæ lectiones et notæ.

¹⁶ Ισ., δτε, hic et mox. ¹⁷ η τι, erat. ¹⁸ In vulgatis est, συνέβαλον. ¹⁹ In vulgatis est, ποιήσουμεν. ²⁰ In vulgatis est, ἀπειλησόμεθα. ²¹ ἀνθρώπων, est in vulgatis. ²² Τδ, καθόλου, in vulgatis deest.

^b Videlur locus esse multilus. ⁱ V. constantiam. ^j V. conferebant. ^k V. conspicuum. ^l V. conspicemur eis.

VERS. 20. Non enim possumus nos, quæ vidimus et audivimus non loqui.

VERS. 21. Illi autem vehementius intermixati dimiserunt eos, nihil invenientes cur animadverterentur in illos, etiam per po, ulum id sibi facere non licere videntes; quia omnes propter id, quod acciderat, Deum glorificabant.

VERS. 22. Nam is homo, erga quem¹ editum fuerat signum illud sanationis, annos natus erat amplius quam quadraginta.

Cur eos non ducunt ad Pilatum, sed ipsi per se judicant? quia erubescabant et pudebat eos eorum, quæ prius commiserant, ac verebantur, ne illorum quoque nomine reprehenderentur et incusarentur.

VERS. 23. Dimissi autem apostoli venerunt ad suos, ac nuntiaverunt quæcumque dixerant ad eos pontifices et seniores.

VERS. 24. Quibus illi auditis, unanimiter ad Deum vocem extulerunt ac dixerunt: Domine, tu es Deus, qui fecisti cœlum et terram, et mare, et omnia, quæ in eis sunt.

VERS. 25. Qui per os Davidis pueri tui dixisti: Quare tremuerunt gentes, et populi meditati sunt iniuria.

VERS. 26. Astiterunt reges terræ, et principes conixerunt in unum adversus Dominum, et adversus Christum eum.

VERS. 27. Coierunt^m enim revera adversus sanctum Filium tuum Jesum, quem unxisti, et Herodes et Ponius Pilatus cum gentibus, et populus Israel,

VERS. 28. Ut facerent quæ manus tua et consilium tuum ut fierent prædestinaverat.

47 Et renuntiaverunt. Non ambitionis causa narrant, sed ut ostenderent gratiæ Christi certa argumenta. Tu es Deus, qui fecisti. Vide autem ut exquisitæ, acutæ et absolutæ sint preces eorum. Nam cum sibi designari orarent eum, qui idoneus et apodus esset ad apostolatum: Tu, Domine, qui omnium corda nosti, precantes dicunt; sed postea quam hic adversariorum ora obturari oportebat: Domine, implorantes dicunt, tu es Deus, qui fecisti cœlum et terram. Multi autem hæreticorum dividunt Deitatem, dicentes alium esse Deum mundi factorem; et alium, Patrem Christi. Unde etiam Scripturam dividentes, vetus quidem foedus et testamentum, mundi factoris: novum vero, Patris Christi esse dicunt: ac, quod ipsorum impia opinione conveniens et consentaneum est: contrarios inter se hos Deos esse dicunt et Scripturas eorum: ut qui confugiant ad Dominum, mundi factoris inimici sint, et meliores quam ille; quemadmodum nimis etiam homines mundi

Variæ lectiones et notæ.

¹¹ εὐρίσκοντες, τὸ πῶς, est in vulgatis. ¹² Non sunt hæc in vulgatis. ¹³ ἀπηγγεῖλαν, est in vulgatis. In apographo erat, ἀνήγγειλον. ¹⁴ εἰ desideratur in vulgatis. ¹⁵ λαζίς est in vulgatis. ¹⁶ τὸ, erat. ¹⁷ πόλις, erat.

¹⁸ V. in quo. ¹⁹ V. concrenerunt.

Οὐ δυνάμεθα γάρ ημεῖς ἀειδομεν καὶ ηκούσαμεν, μὴ λαλέιν.

Οἱ δὲ προσαπειλησάμενοι, ἀπέλυται αὐτοὺς, μηδὲν εὑρίσκοντες τὸ πῶς ¹¹ κολάσορται αὐτοὺς διὰ τὸ λαόν ὅτι πάντες ἐδόξαζον τὸν Θεόν ἐπὶ τῷ γεγονότι.

Ἐτῶν γὰρ ἡρ πλειόνων τεσσαράκοντα δ ἀρθρωπος, ἐφ' ὅτι ἐγεγόρει τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς λάσεως.

Διὰ τὶ οὐκ ἀγουσιν αὐτοὺς πρὸς Πλάτον, ἀλλ' αὐτοὶ δι' ἑαυτοὺς χρίνουσιν; Αἰσχυνόμενοι καὶ ἐρυθριώντες τὰ πρότερα μὴ καὶ ὑπὲρ ἔκεινων ἐγκληθῶσιν.

Οἱ δὲ ἀκεύσαντες, ὁμονυμαδὸν ἥραν φωνὴν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ εἶπον· Δέσποτα, σὺ εἰ¹⁵ δ Θεός, οἱ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ πάντα τὰ ἐπὶ αὐτοῖς.

Οἱ διὰ στόματος Δαβὶδ, παιδὸς σον εἰπών· Τριτὶ εὔρυαξαν θύην, καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κερά;

Παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς· καὶ οἱ ἀρχόντες συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸν κατὰ τὸν Κυρίον καὶ κατὰ τὸν Χριστοῦ αὐτὸν.

Συνήχθησαν γάρ ἐπ' ἀληθεῖας ἐπὶ τὸν ἀγιον παῖδα σου Ἰησοῦν, ὅτι ἐχρισας· Πρώδης τε καὶ πόντιος Παλάτος σὺν ἑδρεσι καὶ λαὸς ¹⁶ Ἰσραὴλ,

Ποιῆσαι δου ἡ καὶ τὸ σον καὶ ἡ βουλὴ σου προώπεις γενέσθαι.

Οὐχὶ φίλοτεμίας ἔνεκεν διηγοῦνται, ἀλλὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ χάριτος τὰ τεκμήρια ἐπιδειχνύντες. Οὐρα δὲ πῶς εἰσιν ἡχρισμέναι αὐτῶν αἱ εὐχαὶ. Ότε μὲν γάρ τὸν ¹⁷ ἄξιον εἰς ἀποστολὴν ἤξιουν αὐτοὺς ἀνατιθῆναι· Σὺ, Κύριε, καρδιογνῶστα πάντων, εὐχονται· προγνώσως γάρ ἡν ἐκεὶ χρείᾳ· ἐπειδὴ δὲ ἐνταῦθα τοὺς ἐναντίους ἐπιστομισθῆναι ἐχρῆν, Δέσποτα, ἐπιθυμῶνται, σὺ, εἰ δ Θεός, οἱ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Πολλοὶ ¹⁸ δὲ τῶν ἀπὸ αἱρέσεων διαιροῦνται τὴν Θεότητα· λέγοντες δὲλλον εἶναι Θεὸν τὸν κοσμοποιὸν, καὶ ἄλλον τὸν Πατέρα Χριστοῦ. Οὐθεν καὶ τὴν Γραφὴν διαιρήσαντες, τὴν μὲν Παλαιὰν Διαθήκην τοῦ κοσμοποιοῦ, τὴν δὲ Καινὴν τὸν Πατέρας Χριστοῦ λέγοντες εἶναι. Ἐπόμενον δὲ τῇ δυσσεβεῖ γνώμῃ αὐτῶν, ἀπεναντίως ἔχειν λέγουσι πρὸς ἑαυτοὺς, τοὺς Θεοὺς τούτους· καὶ τὰς Γραφὰς αὐτῶν, ὡς τοὺς προσφεύγοντας τῷ Κυρίῳ, ἐχθροὺς εἶναι τοῦ κοσμοποιοῦ καὶ βελτίονας αὐτοῦ τυγχάνειν· ὥσπερ ὅντις οἱ τοῦ κοσμοποιοῦ ἀνθρώποι διαβεβλημένοι εἰσὶ πρὸς τὸν Χριστὸν καὶ τὴν διδα-

σακάλιαν αὐτούν· τούτου χάριν οἱ ὄγιοι ἀπόστολοι τὴν εἰρήσιν ταῦτην ἐκκόπτοντες, διὰ τῆς εὐχῆς παρειώσιν, ὡς αὐτὸς ἐστι Θεὸς κομιστοὶς καὶ Πατήρ τοῦ Σωτῆρος ὑπάρχων· καὶ οὐτις παρ' αὐτοῦ δέδονται ἀμφοτεροῖς αἱ διαθῆκαι. Ὁ διὸ στόματος Δαβὶδ τοῦ παιδὸς σου εἰπών· ἵνα τί ἐφρύαξαν Ἐθνη; Καθόπερ συνθήκες ἀπαιτοῦντες τὸν Θεὸν, τὴν προφητείαν εἰς μέσον ἀγοστίνων ἀμα καὶ ἔχυτες παραμυθύμενοι, διὸ εἰκῇ ταῦτα μελετῶσιν οἱ ἐκθροί.

Kai tū rūv, Kúris, ἐπιδει ἐπὶ τὰς ἀπειλὰς αὐτῶν· καὶ δὲς τοῖς δούλοις σου μετὰ παρθησας πάσης λαλεῖν τὸν λόγον σου.

'Er tῷ τὴν χεῖρα σου ἐκτείνειν σε εἰς λαστιν σημεῖα καὶ τέρατα γερέσθαις²⁰ διὰ τοῦ ὄρματος τοῦ ἀγίου παιδὸς σὸν Ἰησοῦν.

Καὶ δεηθέντων αὐτῶν, ἐσαλεύθη ὁ τόπος, ἐρχόμενοι συνηγμένοι καὶ ἐπιλησθησαν ἀπαντες Πτεύματος ἀρίου· καὶ ἐλάλουν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ μετὰ παρθησας.

Ποιῆσαι δοσα τὴν χεῖρα σου καὶ τὴν βουλὴν σου προώρισε. Τουτέστιν, Οὐκ αὐτοὶ θυσιασαν· ἀλλὰ σὺ εἶ ὁ τὸ πᾶν ἐπιτρέψας, καὶ εἰς πέρας ἀγαγών ὁ εὐμήχανος· καὶ σοφός· ὃ τοῖς ἐχθροῖς εἰς τὸ βούλημά σου χρησάμενος. Συνῆλθον μὲν γάρ ἐκεῖνοι ὡς ἐχθροί, ἐποιουν δὲ ἂς σὺ ἐδούλου. Τι δέ ἐστιν, τὴν χεῖρα σου; Ἐνταῦθα τοῦτο μοι²¹ δοκεῖ λέγειν δύναμιν καὶ βουλήν· ὅτι ἀρκεῖ βουληθῆναι σε μόνον. Οὐδεὶς γάρ δυνάμει προορίζει· τουτέστιν, δοσα διταξα. Ὅρα, οὐκ εἴπον, ρώχον²² αὐτούς καὶ βάλε αὐτούς· ἀλλὰ τοι, Ἐπιδει τὰς ἀπειλὰς αὐτῶν· καὶ δές τοῖς δούλοις σου μετὰ παρθησας λαλεῖν τὸν λόγον σου. Καὶ δεηθέντων αὐτῶν, ἐσαλεύθη ὁ τόπος αὐτῶν, ἐν ψηφίσας τοῦτο τεκμήριον γέγονε. Ιλοτὲ μὲν γάρ ὅργης ἐστι τοῦτο· ποτὲ δὲ ἐπιτρέψεως. Ηὔχοντο δὲ εἰς ἀπόστολοις· οὐχὶ αὐτοὶ παρατούμενοι δυσχερές τι παθεῖν· ἀλλὰ περὶ τοῦ κηρύγματος. Διὰ τοῦτο δὲ ἐσείσεν ὁ Θεὸς τὸν οἰκον; φοδῶν μὲν τοὺς ἀπειλοῦντας εἰς θάρσος δὲ ἀνάγων²³ τοὺς ἀποστόλους· ἐπειδὴ ἀρχὴ ἦν, καὶ, αἰσθητοῦ ἐδόντο σημείου. Ἐσαλεύθη οὖν ὁ τόπος καὶ μᾶλλον ἐστέρεωσεν αὐτούς. Καὶ ἐπλήσθησαν ἀπαντες Πνεύματος ἀγίου· τουτέστιν, ἀνεξωρθήθησαν, καὶ ἀνεκαίνοντο ἐν αὐτοῖς· τὸ χάρισμα.

tabundos: ad animi vero præsentiam atque fiduciam signo, quod sensu perciperetur, opus habebant. Et repleti sunt omnes Spiritu sancto, hoc est, excitati ac recreati sunt: et intra sese gratia accendebatur.

Τὸν δὲ πλήθους τῶν πιστευσάρτων ἦρ η καρδία καὶ η ψυχὴ μα: καὶ οὐδὲ εἰς τι τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῖς²⁴ ἐλεγετ Ιδιοι εἰρα: ἀλλ' ηρ αὐτοῖς ἀπαντα κοιτ.

Variæ lectiones et notæ.

²⁰ Γίνεσθαι, est in vulgatis. ²¹ Ισ. ταῦτο μοι. ²² Ρήξον, Ισ. ²³ Ἀνάγειν, ερατ. ²⁴ In vulgatis est, αὐτῷ. In apographo erat scriptura adeo obsoleta, ut discernere non possem, αὐτοῖς, esset, an αὐτῶν.

¶ V. cum fiducia.

A factoris apud Christum atque ejus doctrinam male audiunt, et oblectationi sunt apud Christum ejusque doctrinam. Idecirco sancti apostoli hanc heresim et sectam exscindentes intelligendum prorbent, euodem esse Deum, qui et mundi factor et Pater Servatoris sit, quoniam ab illo datum est utrumque testamentum. Qui per os Davidis pueri tui dixisti: Quare fremuerunt gentes? Tanquam sedes et pacta a Deo postulantes, prophetiam in medium adducunt: simul etiam scipios consolantes, quod haec frustra meditarentur inimici.

VERS. 29. *Et nunc, Domine, aspice ad minas eorum: et da servis tuis, ut cum omni fiducia loquantur sermone tuum,*

B *VERS. 30. Manum tuam extendendo ad sanctiones et signa atque prodigia facienda per nomen sancti Filii tui Iesu.*

VERS. 31. *Et finitis precibus eorum, motus et concussus est locus, ubi erant congregati: et replete sunt omnes Spiritu sancto, et libere²⁵ sermonem Dei eloquerentur.*

C Ut facerent quæcumque manus tua et consilium tuum præstiterat ac prædestinaverat. Hoc est: Non ipsi potuerunt: sed tu es is, qui quidquid accidit, fieri permisisti, et ad finem perduxisti: qui facile rem quamque expedire et explicare scis, qui sapiens et solers es, qui inimicorum tuorum, in iis quæ decreveras, opera usus es. Coierunt enim illi, ut inimici: faciebant autem, quæ tu volebas. Quid autem est id, quod dicit, Quæcumque manus tua. Illic mihi rem camdem dicere videtur per potentiam et voluntatem, quia sufficit te duntaxat voluisse. Nemo enim viribus atque potentia **48** præstituit atque prædestinat. Id est quæcumque constituisti atque decrevisti. Et nunc aspice. Animadverte, non dixit, disrupte eos, et feri atque prosterne eos, sed quid? Aspice minas eorum, et da servis tuis libere eloqui verbum tuum. Et finitis precibus eorum, motus est locus, in quo erant congregati. Hoc significabatur eos exauditos et a Deo visitatos esse. Nam id alias quidem iræ, nonnullaque etiam visitationis est signum. Orabant autem apostoli, non recusantes ac deprecantes, ne quid ipsis accideret incommodi: sed laborabant de prædicatione. Sed cur Deus concussit dominum? ut terroret quidem minimi reduceret apostolos, quoniam principium erat, et Concussus est ergo locus, et magis eos confirmavit.

D VERS. 32. *Porro multititudinis eorum qui crediderant erat cor unum et anima una: nec quisquam suorum honorum quicquam suum esse dicebat: sed erant eis omnia communia.*

VERS. 33. *Ac magna virtute atque constantia apostoli testimonium reddebat resurrectionis Domini Iesu : magna que gratia præditi erant omnes.*

VERS. 34. *Neque enim ullus egenus erat inter illos. Quotquot enim erant domini fundorum aut adiutorum, eas vendebant, et allata pretia rerum venditatum.*

VERS. 35. *Ponebant juxta pedes apostolorum. Distribuebatur autem singulis, prout quisque opus habebat.*

*Cor unum, etc. Cor et anima idem significant hic. Ac magna virtute reddebat testimonium resurrectionis. Tanquam concredidit ac fideicommissum aliquid habentes eos ostendit: ac quasi de debito dicit, hoc est, quod dicit: *Testimonium reddebat. Neque enim egens ullus erat.* Idecirco gratia: quia nullus erat egenus, hoc est, propter magnam alacritatem et animi promptitudinem eorum, qui contribuebant ac largiebantur, nullus erat egenus. Non enim partim quidem dabant, partim vero reservabant: nec omnia quidem dabant: sed tanquam sua. Verum cuncti qui credebant quasi de una domo alebantur. Et allata pretia rerum venditarum ponebant, etc. Hoc magnum honorem et reverentiam religionemque apportantium significat: quod ne in manus quidem tradere audebant: sed juxta pedes ponebant, illos dominos ac dispensatores efficientes, ut tanquam de communibus expenderentur, non tanquam de propriis atque privatis: hoc autem etiam illos, qui dabant, a vana gloria liberabat, et accipientibus duplex gaudium præbebat, cum ei in opiam levaret, et a pudore liberos prestaret.*

VERS. 36. *Joses et autem, qui cognominatus est Barnabas ab apostolis, quod est, si interpretaris, filius consolationis, Levita, Cyprius natione,*

VERS. 37. *Cum haberet fundum, vendidit, et attulit pecuniam quatuor, et posuit ad pedes apostolorum.*

CAPUT V.

VERS. 1. *Sed vir quidam nomine Ananias cum Sapphira uxoresua, venditopradio,*

VERS. 2. *Partem pretii amotam sibi reservaverat, consicia etiam uxore sua, et allatam partem reliquam posuit juxta pedes apostolorum.*

VERS. 3. *Dixit autem Petrus ad eum: Anania, cur implevit Satanus cor tuum, ut mentiendo inducieris Spiritum sanctum, et amoreres de pretio fundi?*

VERS. 4. *Nonne cum non alienatus maneret, tibi manebat? et cum esset renundatus, nonne in tua*

Vaijæ lectiones et nolæ.

²⁴ In vulgato, ἀπεδίδουν τὸ μαρτύριον οἱ ἀπόστολοι τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου. ²⁵ Τί ερατ. ²⁶ ἀναλίχονται, ερατ. ²⁷ τοὺς λαμβάνοντας, ερατ. ²⁸ Ἰωσῆ, ερατ. ²⁹ ὑπό, εστι in vulgato. ³⁰ Desiderantur in vulgato. ³¹ παρὰ, εστι in vulgato. ³² Desiderantur item istae dictioe in vulgato. ³³ Εμενε, εστι in vulgato. ³⁴ Εἰν τῇ σῇ εστι in vulgato.

* V. possessores agrorum. ¶ V. Joseph. ¶ V. prelium.

Αι καὶ μεγάλῃ δυνάμει ἀπεδίδουν οἱ ἀπόστολοι τὸ μαρτύριον τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ²⁴, χάρις τε μεγάλη ἦν ἐπὶ πάρτας αὐτούς.

Οὐδὲ γάρ ἐνδέής τις ὑπῆρχεν ἐν αὐτοῖς· δοσι γάρ κτήτορες χωρίων ἡ οἰκιῶν ὑπῆρχον, πωλοῦντες ἔχερον τὰς τιμὰς τῶν πιπρασκομένων,

Καὶ εἴθουν παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων. Διεδίδοτο δὲ ἐκάστῳ, καθ' ὅτι ἀρ τις γελαρ εῖχεν.

Καρδία καὶ ψυχὴ, τὸ αὐτὸν δῆλοι ἐνταῦθα. Καὶ μεγάλῃ δυνάμει ἀπεδίδουν τὸ μαρτύριον τῆς ἀναστάσεως· καθάπερ ἐγχειρισθέντας αὐτούς τις²⁵ δείχνυστι· καὶ ὡς περὶ ὄφληματος λέγει· τοῦτο ἔστι τὸ ^B Μαρτύριον ἀπεδίδουν. Οὐδὲ γάρ ἐνδέής τις ὑπῆρχε. Διὰ τοῦτο ἡ χάρις, ὅτι οὐδεὶς ἦν ἐνδέής· τοῦτο²⁶ ἔστιν, ἀπὸ τῆς πολλῆς προθυμίας τῶν ἐπιδιδόντων οὐδεὶς ἦν ἐνδέής. Οὐ γάρ μέρη μὲν ἐδίδοσαν, μέρη δὲ ἐταμιεύοντο· οὐδὲ πάντα μὲν, ὡς ἴδια δέ· ἀλλ' ήταν οἱ πιστεύοντες ὅπαντες ὡς· ἀπὸ μιᾶς οικιας τρεφόμενοι. Πωλοῦντες ἔχερον τὰς τιμάς. Τοῦτο τὴν πολλὴν τιμὴν καὶ εὐλάβειαν τῶν προσαγόντων δηλούεται· οὐδὲ εἰς τὰς χειρας ἐτέλμων δοῦναι· ἀλλὰ παρὰ τοὺς πόδας ἐτίθουν· αὐτοὺς κυρίους καὶ οὐκονόμους ποιῶντες, ἵνα ὡς ἐκ κοινῶν ἀναλίσχωνται²⁷, μηδ ὡς ἐξ λοιών· τοῦτο δὲ καὶ τοὺς διδόντας κενοδοξίας ἀπήλλαττε, καὶ τοῖς λαμβάνουσι²⁸ διπλῆν παρεῖχε τὴν εὐφροσύνην, τὴν τε ἀπορίαν παραμυθεύοντον, καὶ αἰσχύνης ἐλευθέρους ποιούμενον.

Ιωσῆς²⁹ δὸς ὁ ἐπικληθεὶς Βαρράδας ἀπὸ³⁰ τῶν ἀποστόλων, δέστη [μεθερμηνεύμενον³¹], νιδὸς παρακλήσεως, Λευτηρ, Κύπριος τῷ γένει.

Τπάρχοντος αὐτῷ ἀγροῦ, πωλήσας ἤγεγκε τὸ χρῆμα, καὶ θήηκε πρὸς³² τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων.

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

Ἄριψ δέ τις Ἀραρίας ὀρόματι σὺν Σαπφείρῃ τῇ γυναικὶ αὐτοῦ ἐπώλησε κτῆμα.

Καὶ ἐρογίσατο ἀπὸ τῆς τιμῆς, συνειδυντας καὶ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, καὶ ἐνέτρακας μέρος τι, παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων ἔθηκεν.

Ἐπειδὴ δὲ Πέτρος [πρὸς αὐτὸν³³], Ἀραρία, διὰ τὸ ἐπιλύσωσεν ὁ Σαταράς τὴν καρδιὰν σου, γεύσασθαι σε τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, καὶ ροσφίσασθαι σε ἀπὸ τῆς τιμῆς τοῦ χωρίου;

Οὐχὶ μένορ, σοὶ ἔμειτε³⁴, καὶ πραθέη, ἐπὶ τῇ σῇ³⁵ ἐξουσίᾳ ὑπῆρχε; τι δε εθουειν τῇ καρδιᾷ

σου τὸ κράγμα τοῦτο; Οὐκ ἐψένσω ἀρθρώποις, οὐδὲ τῷ Θεῷ.

'Ακούωντος δὲ ὁ Ἀραβίας τοῖς λόγοντος τούτους, πεσὼν ἐξέψυξε· καὶ δηνέτο γόβος μέτρας ἐπὶ πάρτας τοὺς ἀκούοντας ταῦτα.

'Αραστάρτες δὲ οἱ ωράτεροι, συνέστειλαν αὐτὸν, καὶ ἐξερέγκατες ἔθαψαν.

Οὐδοκεῖ μοι οὗτος ἐκεῖνος εἶναι, διὰ μετὰ Ματθαοῦ. Ἐκεῖνος γάρ καὶ Ἰουστος ἐλέγετο· οὗτος δὲ Βαρνάβας, διὰτονος οὐδὲ παρακλήσεως. Δοκεῖ δέ μοι καὶ ἀπὸ τῆς ἀρετῆς τὸ δυνομα εἰληφέναι. Πῶς δέ καὶ Λευίτης ἦν καὶ Κύπριος; "Οτι δὲ νόμος ἡδη ἀπαραφύλακτως ἐλύετο· καὶ λοιπὸν καὶ μετώκουν καὶ ἔχρημάτιζον Λευίτας. Μέλλων δὲ διηγεῖσθαι τὸ κατὰ Ἀνανίαν καὶ Σάπτειραν, καὶ θέλων δὲξαι αὐτοὺς τιμαρτηκότες, πρῶτον μέμνηται τοῦ κατορθωκότος· διε τοσούτου πλήθους ἥντος, τοῦ ταῦτα παιοῦντος, τοσούτων σημείων, τοταῦτης χάριτος, διπ' οὐδὲνδε τούτων παιδεύθεις τὸν διεθρόν ἔστι τῷ Επήγαγε. Τὸ δὲ δειγνύν, διε μετὰ τῆς συγκαταθέσεως ἡ ἀμαρτία, καὶ οὐδεὶς ἔτερος εἰδει τὸ γενόμενον· θθεν ἐπῆλθε τῷ ἀθλίῳ τοῦτο ἐργάσασθαι. Φασί τινες διε εἰ δ Σχτανδ; ἐπῆλθρως τὴν καρδίαν τοῦ Ἀνανίου, τί τὴν τιμωρίαν ὑπεσχειν ἐκεῖνος; "Οτι αὐτὸς ἐγένετο αἴτιος, διεύτεροίσας· ἐκτὸν εἰς τὸ δέξιασθαι τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ καὶ πληρωθῆναι. Οὐχί μένον, σοι ἔμεινε; Μή γάρ ἀνάγκη; ἦν βία; Μή γάρ ἀκοντας ὑμᾶς ἐλκομεν; Τι διε ἔθου ἐν τῇ καρδίᾳ σου τὸ πρᾶγμα τοῦτο; Τρίτα ἐν τῷ αὐτῷ σημεῖα· τὸ τὰ λάθρα γεγονότα εἰδέναι· τὸ τὰ ἐν τῇ διανοῇ μελετηθέντα μή ἀγνοήσαι· καὶ τρίτον, τὸ καὶ προστάγματι ἀνελεῖν. Ήλλολοι τῶν ἀμελῶν⁴⁸ τὰ περὶ Ἀνανίαν καὶ Σάπτειραν προβαλλόμενοι, φόνου γράφονται τὸν Κορυφαῖον τῶν ἀποστόλων. Ἡ δὲ κατηγορία οὐ τοῦ Πέτρου, μᾶλλον δὲ τοῦ Πνεύματος ἀπετεται τοῦ ἀγίου, τοῦ τὴν ψῆφον κατ' αὐτῶν ἐξοίσαντος δικαίων. Ὁ γάρ Πέτρος ἡλεγεῖ μόνον τὸ ψεῦδος· τὸ δὲ Πνεύμα ἐξουσιαν ἔχον τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου τοὺς εἰς αὐτὸν ἀμαρτίσαντας ἀνείλε. Τὸ δὲ αὐτὸν καὶ περὶ Σαπτείρας ἔστιν εἰπεῖν· διε οὐχ δ Πέτρος ἀνείλειν αὐτήν ἀλλ' ἐπει τῶν δύο γέγονε τὸ παράπτωμα, δικριτής ἀμφοτέρους· ἐπίσης κατεδίκασε. Διδ καὶ τοῦτο μή ἀγνοήσας δ Πέτρος, δ διὰ τοῦ ἀγίου Πνεύματος πανταχοῦ φθεγγόμενο;, ταῦτην παρ' αὐτοῦ δεξάμενο; ἐφθέγξατο τὴν φωνήν.

pheira dici potest: nempe, Petrum non interfecisse illam: sed quoniam amborum fuerat delictum, iudex utrumque æqualiter condemnavit. Idcirco etiam Petrus, cum hoc non ignorasset, ut qui per Spiritum sanctum ubique loquebatur, hanc vocem ab illo acceptam elocutus est.

'Ἐγέρετο δὲ ὡς ὄρων τριῶν διάστημα, καὶ ηγετο τοῦτη αὐτοῦ μή εἰδοῦσα τὸ τετούδε, εἰσῆλθεν.

'Απεκρίθη δὲ αὐτῇ δ Πέτρος· Εἰπέ μοι εἰ τισ-

A erai potestate? Quare hoc facere in animum tuum induxisti? Non es mentitus hominibus, sed Deo.

Vers. 5. Quibus verbis Ananias auditis, colapsus est et expiravit. Magnusque metus invasit omnes, qui hac audiebant.

Vers. 6. Porro cum surrexissem juniores, correplum constringerunt eum *, ei elatum sepe liverunt.

B Josephi autem. Non videtur mihi hic esse ille, qui cum Matthia fuit comparatus. Nam ille etiam Justus dicebatur: hic vero, Barnabas, quod est filius consolationis. Videtur autem mihi etiam propter virtutem nomen nactus esse. Sed qui et Levita erat et Cyprus? Quia lex jam non servata solvebatur. Itaque etiam ad exteros migrabant, et inter eos habitantes negotiabantur Leviti. Porro cum narraturus esset id, quod acciderat Ananiae et Sappheirae, et ostendere vellet illos peccasse, prius mentionem facit ejus, qui recte fecerat. Nam cum tanta multitudo esset, qui hac faceret: cum tot signa ederentur: cum tanta gratia esset: a nulla harum rerum emendatus et ad sanitatem reversus pernicie et exitium sibi ascivit. Mirum autem, quod cum consensu peccatum commissum erat, et nullus alias viderat id, quod factum erat. Unde accidit, ut miser hoc facere in animum induceret. Cur implevit Satanás. Ajunt nonnulli. Quod si Satanás impleverat cor Ananiae, cur pœnam ille sustinuit? Quia ille fuit in causa, qui sese paraverat ad recipiendum efficaciam et vim illius occultam, qua impleretur. Nonne cum nondum alienatus 50 maneret, tibi manebat? Numquid enim necessitatibus vis erat? Nunquid invitatos vos trahimus? Quare hoc agere in animum tuum induxisti? Tria exsistebant in eadem re signa: quod ea, qui clam facta erant, noverat: quod ea, quæ in animo habita atque meditata erant, haud ignorabat: et tertium, quod mandato et edictio interficiebat. Multi homines inculti ea quæ circa Ananiam et Sappheiram acta sunt præferentes, cædis accusanti principem apostolorum. Verum accusatio non ad Petrum, sed potius pertinet ad Spiritum sanctum, qui iuste adversus illos sententiam tulerat. Nam

C D Petrus mendacium duntaxat arguit: at Spiritus, qui vitæ necisque potestatem habet, eos qui in sese peccaverant interficit. Atque idem etiam de Sappheiram acta sunt præferentes, cædis accusanti principem apostolorum. Verum accusatio non ad Petrum, sed potius pertinet ad Spiritum sanctum, qui iuste adversus illos sententiam tulerat. Nam

Vers. 7. Intercesserat autem spatium ferme triū horarū, cum uxor ejus ignorans quod viro ejus accideral, ingressa est.

Vers. 8. Ad quam Petrus, Dic mihi, inquit:

Variæ lectiones et notæ.

* δ, desideratur in vulgato. ** ἀμελῶν, Ισ.

† Verbum pro verbo redditum sonat: « Quid est, quod hoc factum posuisti in corde tuo? » V. amoverunt eum.

an tanti fundum vendidistis? Illa respondit: Ita, A ούτου τὸ χωρίον ἀπέδυσθε; Π' δὲ εἶπε· Να!, τοσούτου.

VERS. 9. Petrus autem dixit ad illam: Cur inter nos convenit, ut tentare Spiritum Domini? Ecce p̄. des eorum, qui sepelierunt virum tuum, sunt præ foribus, et efferent te.

VERS. 10. Ac statim collapsa est juxta pedes ejus, et expiravit. Ingressi autem juvenes, invenerunt eam mortuam, quam elatam sepelierunt juxta virum suum.

VERS. 11. Et magnus terror invasit totam Ecclesiā, et omnes, qui audiebant hanc.

Trium horarum spatiū præterierat: neadum uxor resciverat, neque quisquam ex iis, qui interfuerant, rem protulerat: metuebant enim. Illoc igitur scriptor admirans, utrumque posuit, et horarum ferme trium spatiū intercessisse, et ignaram rei, quae acciderat, mulierem introiisse. Porro animadverte, Petrus non vocat eam, sed exspectat potius, ut illa, quando vellet, intraret: spatiū ei datus, ut, si vellet, eam pœniteret ac resipisceret. Non ausus est autem quisquam ei rem gestam enunciare; hoc siebat partim quod metuerint magistrum, partim quod ei obtemperarent et obedirent. Dic mihi, an tanti fundum vendidistis? hanc volebat servare: ille enim auctor fuerat peccati: idecirco huic dat certum spatiū sui defendendi ac pœnitendi. Dic mihi, inquiens, an tanti? Forsitan autem quispiam dixerit, a Petro illos aspere atque acerbè tractatosuisse. Sed qualis asperitas **51** ea fuit? Si quis contra legem ligna collegit, lapidatur: multo potius sacrilegus: nam illæ pecuniae sacrae erant. *Collapsa est juxta pedes ejus.* Qui collapsa est juxta pedes ejus? quia prope cum steterat. Prope se autem eam statuerat, ut si vellet resipiscere et confiteri, non vereretur alios, tanquam audituros. *Ingressi autem juvenes, invenerunt eam mortuam: et elatam sepeliverunt.* Animadverte illos posthac non amplius juxta legis præscriptum cavere, ne immunda contingent: sed simpliciter et absque qualicunque observatione mortuos attingebant. Nota porro etiam hoc, nemipe in domesticis quidem illos esse vehementes et acres: in alienis vero pœna atque suppicio non utuntur, utrumque recte atque convenienter: hoc quidem, ne viderentur etiam homines invititos metu pœnae vi cogere ut accederent ad fidem; illud autem idecirco, quod eos, qui semel accessissent, et digni habiti essent, qui doctrinam ac gratiam spiritualem consequerentur, contemptores atque sacrilegos esse non sinebant: idque maxime in principio præbere potuisset occasionem. Et magnus terror invasit totam Ecclesiā. Illi pœnas dederunt: et alii lucrum fecerunt. Atqui prius etiam signa edita erant, sed non erat tantus terror. Verum est igitur, quod dicitur: *Cognoscitur Dominus dum iudicia facit.*

VERS. 12. Per manus autem apostolorum edita sunt

Α ούτου τὸ χωρίον ἀπέδυσθε; Π' δὲ εἶπε· Να!, τοσούτου.

'Ο δὲ Πέτρος εἶπε πρὸς αὐτὴν, τι δὲ συνεφωρίην ὑμῖν πειρᾶσαι τὸ Πτεῦμα Κυρίου; Ίδον οἱ πόδες τῶν θαγάρτων τὸν ἄρδα σου ἐπὶ τῇ θύρᾳ, καὶ ἔξοσον σε.

"Ἐπεσε δὲ παραχρῆμα παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ καὶ ἐξέψυξεν. Εἰσελθόντες δὲ οἱ rearιστοι, εὑροῦσαν αὐτὴν τεκράν· καὶ ἐξερέγκαρτες ἐθυμήσαντο τὸν ἄρδα αὐτῆς.

Kai ἐγένετο γένος μέγας ἐφ' ἡλιῃ τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ ἐπὶ πάρτας τοὺς ἀκούσαντας ταῦτα.

Τριῶν ὥρῶν διῆλθε διάστημα· καὶ οὐκ ἔμαθεν ἡ γυνὴ, οὐδὲ ἐξείπε τις τῶν παρόντων· ἐφιδουντο γάρ. Τοῦτο γοῦν θυματάων ὁ συγγραφεὺς, ἀμφιτέθεις· καὶ τὸ ὡς ὥρῶν τριῶν διάστημα, καὶ διαμήντης· καὶ εἰδούσις τὸ γεγονός, εἰσηλθεν. "Ορα δὲ οὗτος οὐ καὶ εἰ αὐτὴν διέπειτο· ἀλλὰ διαχρένεις μᾶλλον, ὅστε ἐκείνην διέβούλοιτο"⁴⁷ εἰσελθεῖν· διδούσις εἰπερ ήθελε μεταμεληθῆναι. Οὐκ ἐτόλμησε δέ τις αὐτῇ τὸ γεγονός ἐξεπειν. Τοῦτο φόρος διδασκάλου, τοῦτο ὑπακοή. Εἴπει μοι, εἰ τοσούτου τὸ χωρίον ἀπέδοσθε; Ταῦτην ἐδούλετο σῶσαι· ἐκείνος γάρ ἦν διάρχης; τῆς ἀμφιτέσις. Διὸ τοῦτο αὐτῇ διδωσι προθεσμίαν ἀπολογίας· καὶ μεταμέλειν, λέγων, εἰπέ μοι, εἰ τοσούτου; "Ισα.; δὲ εἶποι τις, διτὶ πικρῶς αὐτοῖς ἐχρήσατο. Ἀλλὰ ποίη πικρία; Εἰ δύλια τις συλλέξας παρὰ τὸν νόμον καταλεύσας· πολλῷ μᾶλλον διερύσας· ταῦτα γάρ ιερὰ τὰ χρήματα ἦν. Πῶς παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ ἐπετενεῖ; "Οὐτὶ πληγαίνοντο εἰπεῖται. Πληγαίνοντες δὲ αὐτοῦ ζητήσαν⁴⁸, ἵνα εἰ βούλοιτο μετανοῆσαι· καὶ διμολογήσαι, μὴ αἰσχύνοντο τοὺς διλούς· ὡς ἀκούοντας. Εὔροις δὲ αὐτὴν τεκράν· καὶ ἐξερέγκαρτες ἐθυμήσαν. Σκότεις δὲ οὐκέτι λοιπὸν ἀκαθάρτων ἀπεισθαι κατὰ τὸν νόμον ἐψυλάττοντο· ἀλλὰ ἀπίστως καὶ χωρὶς τῆς οἰκουμένης παρατηρήσας ήπιοντο νεκρῶν. "Ορα δὲ καὶ τοῦτο, διτὶ ἐν μὲν τοῖς οἰκεῖοις εἰσὶ σφοδροί· ἐν δὲ τοῖς ἀλλοτρίοις οὐ κέχρηται τιμωρία· ἐκάτερον οἰκείων· τὸ μὲν, ἵνα μὴ δέξασται καὶ μὴ θέλοντας τοὺς ἀνθρώπους φόνῳ τιμωρίας ἐκβιάζεισθαι αὐτοὺς προσέρχεσθαι· τοῦ πιστεύοντο δὲ, διτὶ τοὺς ἀπαξι προσελθόντας καὶ ἀξιωθέντας διδασκαλίας· καὶ χάριτος πνευματικῆς, οὐκ ἀφῆκαν⁴⁹ καταφρονητάς· καὶ ιεροσύλους· καὶ μάλιστα ἐν τῇ ἀρχῇ. Τοῦτο γάρ εἰς διαβολὴν ἐγεγόνει ἀν τοῦ κτιρύγματος. Καὶ ἐγένετο φόρος μέγας ἐφ' ὅλην τὴν Ἐκκλησίαν. Ἐκεῖοι ἐτιμωρήθησαν, καὶ ἀλλοι ἐκέρδησαν. Καίτοι πρότερον καὶ σημεῖα ἐγένοντο· ἀλλὰ οὐκ ἦν φόρος τοιοῦτος· ἀληθές οὖν ἐστιν διτὶ Γινώσκεται Κύριος χρήματα ποιῶν.

Διὰ δὲ τῶν χειρῶν τῶν ἀποστόλων ἐγένετο⁵⁰

Variae lectiones et nota.

⁴⁷ ἀγοράσατο, erat. ⁴⁸ ξετηκόν, erat. ⁴⁹ ἀφῆκε, erat. ⁵⁰ ἐγένετο, est in vulgato.

σημεῖα καὶ τέρατα ἐν τῷ λαῷ πολλά. Καὶ ἦσαν **A** in populo signa et prodigia multa. Et erant cuncti διοικηταὶ ἀπόστολοι ἀπότολος ἐν τῇ στοᾷ Σολομῶντος **unanimiter in porticu Salomonis.**

Tότε δὲ λοιπῶν οὐδεὶς ἐτύλιπε κολλᾶσθαι αὐτοῖς ἀλλ᾽ ἐμεγάλυνεν αὐτοὺς ὁ λαός.

Mᾶλλον δὲ προσετίθεντο⁵¹ πιστεύοντες τῷ Κυρίῳ κατήθη ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν.

Ωστε κατὰ τὰς πλατείας ἐκφέρειν τοὺς ἀσθενεῖς, καὶ τιθέντες ἐπὶ καλιῶν καὶ κραββάτων, ἔρχομέντους Πέτρου καὶ τὴν σκιὰ ἐπισκιάσην τινὶ αὐτῶν.

Συντίχετο δὲ καὶ τὸ πλῆθος τῶν πέριξ πόλεων εἰς Ἱερουσαλήμ, φέροντες ἀσθενεῖς καὶ δχλουμένους ὑπὸ πνευμάτων ἀκαθάπτων, οἵτινες ἐθεραπεύοντο ἀπάντες.

Μετὰ τὸ γενέσθαι τὸν φόδον αὐτῶν, πλείονα σημεῖα ἐποίει αὐτὸς καὶ οἱ λοιποί. Ἡσαν δὲ ἐν τῇ στοᾷ Σολομῶντος. Οὐκέτι ἐν οἰκίᾳ, ἀλλ᾽ ἐν τῷ λεπρῷ διέτριβον. Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι τῇ στοᾷ Σολομῶντος, ἵνα μὴ θαυμάσῃς πῶς συνεχώρουνοι δύλοι, φησίν, Ὅτι οὐδεὶς αὐτοῖς προσεγγίζει ἐτύλιπα· ἀλλ᾽ ἐμεγάλυνε τοὺς ἀπόστολους δὲ ἰουδαικόδεις λαός. Ωστε κατὰ τὰς πλατείας ἐκφέρειν τοὺς ἀσθενεῖς. Τοῦτο ἐπὶ Χριστοῦ οὐ γέγονεν, ἵνα διὰ τῶν πλατειῶν καὶ τῆς σκιᾶς ἔλκωσι τὰς λάσεις οἱ νοσοῦντες· καὶ μηδένα τολμᾶν προσεγγίζειν. Πῶς οὖν ἐνταῦθα γίνεται; Ὅτι αὐτοῦ ἡνὶ ἐργον, τοῦ εἰπόντος· Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, τὰ ἔργα, δικαιοῦ ἔγω, κάκεῖτος ποιήσει· καὶ μείζονα τούτων ποιήσει. Πανταχθέν δὲ αὐτοῖς ἡδεῖσαν τὸ θαῦμα· ἀπὸ τῶν πιστευόντων· ἀπὸ τῶν θεραπευθέντων· ἀπὸ τῶν κολασθέντων· ἀπὸ τῆς πρός τὸ κήρυγμα παρέησας. Καὶ ἀπὸ τῆς ἀλλῆς ἀρετῆς καὶ ἐπιμελείας τῆς κατὰ τὸν βίον. Οὐ γάρ δὴ τῶν σημείων μόνον ἡνὶ τὸ γεννέμενον· ἀλλὰ καὶ ἐβίος καὶ ἡ ἀρετὴ τῶν ἀνδρῶν πολλὴ ἡν, καὶ ἀλτηώς ἀπόστολική.

Ἄραστάς δὲ ὁ ἀρχιερεὺς καὶ πάντες οἱ σὺν αὐτῷ, ἡ οὖσα αἵρεσις τῶν Σαδδουκαίων, ἐπλήσθησαν ἡλίου.

Καὶ ἐπέβαλον τὰς χεῖρας⁵² ἐπὶ τοὺς ἀπόστολούς· καὶ θέστητο αὐτοὺς ἐν τηρίσει δημοσίᾳ.

Ἄγγελος δὲ Κυρίου διὰ τῆς ρυκτὸς ἤριοις τὰς θύρας τῆς φυλακῆς, ἐξαγαγὼν τε αὐτοὺς εἴλε.

Πορεύεσθε, καὶ σταθεῖτε ἐν τῷ Ιερῷ τῷ λαῷ πάντα τὰ φήματα τῆς ζωῆς ταύτης.

Ἀκούσατες δὲ εἰσῆλθον ὑπὸ τὸν δρόπορον εἰς τὸ Ιερόν, καὶ ἐδίδασκον. Παραγενόμενος δὲ ὁ ἀρχιερεὺς καὶ οἱ σὺν αὐτῷ, συνεκάλεσαν τὸ συρέδριον, καὶ πάσαν τὴν γερουσίαν τῶν ιερῶν Ἰσραὴλ, καὶ ἀπέστειλαν εἰς τὸ δεσμωτήριον συναχθῆναι⁵³ αὐτούς.

VERS. 13. Ac nemo cæterorum audebat se eis ad jungere : sed populus eos magnificiebat.

VERS. 14. Accedebat autem major in dies Dominino credentium et virorum et feminarum multitudo.

VERS. 15. Adeo ut per plateas exportarent ægrotos et ponerent in lectis et grabbatis, ut transeuntis Petri vel umbra quempiam obumbraret eorum.

BVERS. 16. Confluebat item ex vicinis quoque oppidis Hierosolymam multitudo hominum portantium ægrotos et eos, qui vexabantur a spiritibus immundis : qui sanabantur universi.

Posteaquam cœpissent homines eos metuere, plura signa cum ipse Petrus tum reliqui apostoli faciebant. Et erant in porticu Salomonis. Non jam amplius posthac domi, sed in templo versabantur. Cum dixit : in porticu Salomonis : ne mireris ut hoc turbæ permetterent : nullus, inquit, ad eos propius accedere audebat : sed populus Iudaicus apostolos magnificiebat. Adeo ut vicatim esserent ægrotos. Hoc tempore Christi non accidit, ut per plateas et **52** umbram traherent ægroti sanationes, neu quisquam proprius accedere auderet. Qui igitur hic sit? Quia illius erat opus, qui dixerat : Qui credit in me, opera, quæ ego facio, etiam ille faciet : C et majora quam hæc faciet. Ab omnibus autem partibus eis miraculum crescebat : ab iis, qui crediderant : ab iis, qui curati erant : ab iis, qui puniti erant : ab eo, quod considerenter opus prædicationis capessabant : ab alia item virtute ac vita honestioris cura aliqua exercitatione. Non enim signorum solummodo nimis erat id, quod factum est : sed et vita et virtus virorum magna erat et vere apostolica.

VERS. 17. Itaque surgens pontifex cum omnibus suis quæ est secta ac factio Sadducæorum, invidiæ pleni,

VERS. 18. Manus apostolis injecerunt, et eos in custodiam publicam tradiderunt.

DVERS. 19. Sed angelus Domini noctu fores carceris operuit : eductisque illis,

VERS. 20. Ite, inquit, et stantes in templo loquimini populo omnia verba vitae hujus.

VERS. 21. Quibus illi auditis sub diluculum in templum ingressi docebant. Cum venisset autem pontifex cum suis, convocarerunt concilium, et omnem seniorum ordinem Israelitarum, miseruntque in carcerem qui illos simul adducerent.

Variæ lectiones et notæ.

⁵¹ Σολομῶνος, est in vulgato. ⁵² προσετίθεντο, erat. ⁵³ In vulgato post, χεῖρας, adjectum est αὐτῶν. ⁵⁴ ἀχθῆναι, est in vulgato.

VERS. 22. Quo cum ministri venissent, nec eos in A carcere invenissent, reverterunt.

VERS. 23. Ac carcerem quidem summa diligentia atque cautione clausum custodesque pro foribus stantes sese reperisse, sed aperitis foribus neminem sese intus invenisse renuntiaverunt.

VERS. 24. Ut autem hæc verba audirent, et summus pontifex et templi præsidii præfector, ceterique pontifices, solliciti ambigebant de illis, quidnam rei hoc esse potuisse.

VERS. 25. Adveniens autem quidam ad eos, Ecce, inquit, viri, quos tradideratis in custodiam, stant in templo ac populum docent.

Quid, est, quod dicit, surgens? excitatus, motus ob ea quæ dicebantur. Ac nunc vehementius et acris eos aggrediuntur, sed non statim eos adducunt in judicium: quia putabant se magis eos perterrefacturos esse publica custodia. Animadverte autem mihi, ut apostolorum vita pertexeretur. Primum propter sublationem Christi animi consternatio atque moror fuit: deinde propter Spiritus descensum animi tranquillitas atque letitia: rursus tristitia propter eos, a quibus deridebantur: deinde letitia 53 propter illeiles et signum: rursus tristitia propterea, quod detinerentur in custodia: deinde letitia propter defensionem: rursus hic propter splendorem et signa, letitia: sed ab summo pontifice et iis a quibus comprehensi sunt, morore affecti sunt. Nam eos, qui juxta Dei præcepta vivunt, ita tractari et exerceri reperire quis posset. Sed angelus Domini noctu fores carceris apertis. Angelus illos educit, et ad commodum Iudeorum consolationem, et ad commodum Iudeorum.

VERS. 26. Tunc is, qui templi præsidio præfector erat, eo prosector cum ministris adduxit illos, nulla exhibita vi. Metuebant enim populum, ne lapidarentur (ab eo).

VERS. 27. Adductosque eos statuerunt in concilio: quos sumimus pontifex his verbis interrogavit:

VERS. 28. Nonne etiam atque etiam præcepimus tibi et interdiximus, ne in nomine isto docerelis? Et ecce replevit Hierosolymam iusta doctrina, et vultis inducere super nos sanguinem hominis istius.

VERS. 29. Respondens autem Petrus et apostoli dixerunt: Obtemperare oportet Deo magis quam hominibus.

VERS. 30. Deus patrum nostrorum suscitavit Jesum: quem vos interfecistis suspensum in ligno.

VERS. 31. Hunc Deus principem et Servatorem dextera sua exaltavit ad dandam paenitentiam Israeli et remissionem peccatorum.

Ol δὲ ὑπῆρεται παραγενόμενοι, οὐχ εὑρετούντες ἐν τῇ φυλακῇ ἀριστρέψατες δὲ ἀπήγγειλαν.

Ἄλγοντες, δτι τὸ μὲν δεσμωτήριον εὔρομεν κεκλεισμένον ἐν πάσῃ ἀσφαλείᾳ, καὶ τοὺς φύλακας ¹¹ ἐστῶτας πρὸ τῶν θυρῶν ἀρολέξατες δὲ, έπω οὐδέτερα εὔρομεν.

Ὄης δὲ ἤκουσαν τεῖντος λόγους τούτους δὲ ἀρχιερεὺς ¹² καὶ διεργάτης τοῦ ἱεροῦ, καὶ οἱ ἀρχιερεῖς, διηποροῦντο περὶ αὐτῶν, τι ἄρ τέροι τοῦτο.

Παραγενόμενος δὲ τις ἀπήγγειλεν αὐτοῖς, δτι ίδον οἱ ἄνδρες, εὖς ἔθεσθε ἐν τῇ φυλακῇ εἰσοντες ἐν τῷ ἱερῷ ἐστῶτες καὶ διδάσκοντες τὸν λαόν.

Tί δοτιν, ἀγαστάς; διεγερθεὶς, κινηθεὶς ἐπὶ τοῖς λεγομένοις. Νῦν δὲ σφραγότερον αὐτοῖς ἐπιτίθενται, οὐχ εὐθέως; δὲ αὐτοὺς χρίνουσι, νομίζοντες μᾶλλον τῇ δημοσίᾳ καταπλήξειν φρουρῷ. "Ορα δὲ μοι πῶς διὰ τῶν ἀποστόλων ὑφαντετο βίος. Ἀθυμία πρῶτον γέγονε, διὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Χριστοῦ· εἴτα εὐθυμία διὰ τὴν τοῦ Ηνεύματος κάθοδον· πάλιν ἀθυμία διὰ τοὺς χλευάζοντας· εἴτα εὐθυμία διὰ τοὺς πιστοὺς καὶ τὸ σημεῖον· πάλιν ἀθυμία διὰ τὸ κατασχθῆναι· εἴτα εὐθυμία διὰ τῆς ἀπολογίας· πάλιν ἐνταῦθα, διὰ τῆς λαμπρότητος καὶ τῶν σημείων, εὐθυμία· ἀπὸ δὲ τοῦ ἀρχιερέως καὶ τῶν συλλαβόντων, ἀθυμία. "Οσοι γάρ κατέ Θεὸν ζῶσιν, οὐτως εὗροι τις ἀν αὐτούς ἔχοντας. Ἀγγελος δὲ Κυρίου διὰ τῆς νυκτὸς ἥσιε τὰς θύρας τῆς φυλακῆς. Ἀγγελος ἐξάγεις αὐτούς· καὶ εἰς αὐτῶν παραμυθίαν, καὶ εἰς ὡφέλειαν τῶν ιουδαίων.

Τότε ἀπελώντες ὁ στρατηγὸς σὺν τοῖς ὑπηρέταις ἤγαγεν αὐτοὺς ἀρχιερέων.

Λέγω· οὐ πάραγελλα παρηγγειλαμένη ὑμῖν, μὴ διδάσκειν ἐπὶ τῷ ὄρδινα τούτῳ; Καὶ ίδον πεπληρώκατε τὴν Ἱερουσαλήμ τῆς διδαχῆς ὑμάντες· καὶ βούλεσθε ἐπαγαγεῖν ἐφ' ημάς τὸ αἷμα τοῦ ἀρθρώπου τούτου.

Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Πέτρος καὶ οἱ ἀπόστολοι εἶπον· Πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον, η ἀρθρώποις. Ο Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν ἤγειρεν Ἰησοῦν, διὰ ὑμεῖς διεγείροσασθε κρεμάσατες ¹³ ἐπὶ ξύλου.

Τοῦτο δὲ θεὸς ἀρχηγὸς καὶ Σωτῆρα ὑψώσεις δεξιῶν δούραι μετάροια τῷ Ἰσραὴλ, καὶ ἀγεστιν ἀμαρτιῶν.

Variæ lectiones et notæ.

¹¹ Post, φύλακας, in vulgato adjectum est, Εξω. ¹² In vulgato, λεπεὺς, est. ¹³ κρεμάσαντες, erat.

¹⁴ V. ut adducerentur.

Καὶ ήμεῖς ἐσμεν αὐτοῦ μάρτυρες τῷ φημάτῳ τούτῳ, καὶ τὸ Πνεῦμα δὲ τὸ ἄγιον, ἐδωκεν δὲνδρὸς τοῖς πειθαρχοῦσιν αὐτῷ.

Δέον μετὰ τὸ ⁵⁸ τὸν θεὸν ϕοβηθῆναι, τὴν καθάπερ πτηνοὺς ἀελ τῶν ϕειρῶν ἔχαρπζοντα τῶν ἑκείνων. Καίτοι ἡ ασφάλεια τῆς φυλακῆς ἐπλή ἦν· καὶ ἡ σφραγίς, καὶ οἱ διδωρῶποι· καὶ ἀπαντα ἵκανα ἦν δυσυπῆσαι, θείαν ἐνέργειαν εἶναι τὰ γινόμενα· οἱ δὲ, οὐ παραγγελίᾳ, φησὶ, παρηγγελμαν; Τι δὲ, εἰ καὶ παρηγγείλατε; Εἴ μὲν οὖν καὶ αὐτὸι ἐπεισθησαν τότε καὶ συνέθεντο ὑπακούειν, καλῶς νῦν εὐθύνεται· εἰ δὲ εἶπον μὴ πεισθεσθαι, πολαὶ νῦν εὐθύνει; Καὶ βούλεσθε ἐπαγαγεῖν ἐφ' ἡμῖν τὸ αἷμα τοῦ ἀνθρώπου τούτου. "Ετι αὐτοῖς φίλος ἐνθρωπος εἶναι δοκεῖ. Τοῦτο δέ φασι θέλοντες δῆθεν δεῖξαι, οἵτι ἀναγκαῖα αὐτοῖς ἡ παρακέλευσις γέγονε, καὶ φειδοὶ τῆς οἰκείας σωτηρίας ταῦτα ἐπιτάτουσιν· Ινχ δὲ μᾶλλον τραχύνωσι κατ' αὐτῶν τὸ πλήθος, ταῦτα ἐλεγον. Πειθαρχεῖν δεῖ θεῷ μᾶλλον, ἡ ἀνθρώποις. Οὐ θρασέως ἀποκρίνονται οἱ ἀπόστολοι. Διδάσκαλοι γάρ ήσαν· οὐδὲ γάρ ὥργιζοντο, ἀλλ' ἤλεον αὐτοῖς, καὶ ἐσκόπουν ὅπως αὐτοὺς ἀπαλλάξισι τῇ; πλάνης καὶ τοῦ θυμοῦ. Καὶ ήμεῖς ἐσμεν αὐτοῦ μάρτυρες τῷ φημάτῳ τούτῳ. Πολῶν; οἵτι ἀφεσον καὶ μετάνοιαν ἐπηγγείλατο. "Η γάρ ἀνάστασις ἦν λοιπὸν ἡδη δομολογουμένη. "Οτι ἀφεσιν δίδωσι, καὶ ἡμεῖς μαρτυροῦμεν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον. "Ο οὐκ ἀν ἐπῆλθεν, εἰ μὴ πρότερον αἱ ἀμαρτίαι ἀλέλυτο. Καὶ δρα πῶς μνημονεύοντες τοῦ τολμήματος, ἐπάγουσι τὴν ἀφεσιν, δεικνύντες διτε τὰ μὲν γεγενημένα ἀξια θανάτου, τὰ δὲ διδόμενα, ὡς εὐεργέτου ἀδιδόντο. Εἶπε ⁵⁹ δὲ, Τοῦτο δὲνδρὸς ἀρχηγὸς καὶ Σωτῆρα, ἀνατιθέντες τῷ Πατρὶ τὸ πᾶν, ἵνα μὴ δόξῃ ἀλλότριος εἶναι τοῦ Πατρὸς. Διὰ τοῦτο δὲ εὐθέως οὐκ ἔμαθον, οἵτι ἐξῆλθον τῆς φυλακῆς; "Ινα πρότερον ἐν ἀπορίᾳ γενόμενοι, εἰ θέλοιεν καταλήψωνται ⁶⁰ καὶ παιδευθῶσι θελαν εἶναι τὴν δύναμιν. Καὶ τὸ Πνεῦμα δὲ τὸ ἄγιον, δέωκεν δὲνδρὸς τοῖς πειθαρχοῦσιν αὐτῷ. Καὶ οὐχ εἶπεν ⁶¹, δέωκεν δὲνδρὸς ἡμῖν, ἀλλὰ τοῖς πειθομένοις· ἂμα μὲν καὶ μετριάζοντες, ἂμα δὲ καὶ μέγα δεικνύντες· Ετι δὲ καὶ δηλοῦντες οἵτι καὶ αὐτοὶ ἀδύνατο ⁶² λαβεῖν. Καὶ γάρ διὰ τοῦτο συνεχώρει δὲνδρός διεγείθαι τοὺς ἀπόστολους εἰς δικαστήριον, ίνα ἐκείνοις πατεδεύνωται, καὶ εἰς παρῆσταν ἀλεῖχωνται, καὶ πάντες μανθάνωσιν.

**Λειτουργοὶ διεκπερτοί, καὶ διεουλεύοντο
ἀρετεῖς αὐτούς.**

'Αραστὰς δέ τις ἦταν τῷ συνεδρίῳ Φαρισαῖος δρόματι Γαμαλιὴλ, νομοδιδόσκαλος τίμιος πατέρων, ερα.

Οι δὲ ἀκούσαρτες διεκπερτοί, καὶ διεουλεύοντο
ἀρετεῖς αὐτούς.

'Αραστὰς δέ τις ἦταν τῷ συνεδρίῳ Φαρισαῖος δρόματι Γαμαλιὴλ, νομοδιδόσκαλος τίμιος πατέρων, ερα.

A VERS. 52. *Et nos ei testes sumus horum verborum, itemque Spiritus sanctus, quem dedit Deus obtemperantibus sibi.*

Nonne etiam atque etiam interdiximus? Cum posthac Deum timere oporteret qui tanquam volucres semper raperet de manibus illorum. Atqui munitione custodiae duplex erat: et sigillum, et homines. Quibus omnibus satis eis persuaderi potuisse latente vi quadam divina effectum esse id quod acciderat. At illi, Nonne, inquit, etiam alique etiam vobis interdiximus? Quid autem ad rem facit, etiam si interdixisti? Nam si et illi lunc quidem paruissent et constituisserent obedire, recte nunc questionem exerceretis, et actorum rationem reposceretis; sin autem dixerunt, ⁶³ se non obtemperatu, quales nunc vestrae quæstiones et postulationes? Et vultis inducere super nos sanguinem hominis istius. Etiam nunc nudus illis homo esse videtur. Hoc autem dicunt volentes videlicet ostendere, necessarium sibi fuisse interdictum: seque ea praecipere, ut saluti ac vita suæ parcant. Hæc autem dicebant magis aduersus eos exacerbandæ multitudinis causa. Obtemperare magis oportet Deo, quam hominibus. Non ferociter et **54** contumaciter apostoli respoudent. Nam doctores erant: nec enim irascabantur, sed miserabantur illos, et considerabant qua ratione eos ab errore deducere, et ab illa perturbatione liberarent. *Et nos ei testes sumus horum verborum.* Quorum? Quod remissionem ac pœnitentiam promiserit. Nam de resurrectione jam deinceps nulla erat in posterum controversia. Remissionem illum dare et nos testificamur et Spiritus sanctus, qui non supervenisset, nisi prius peccata fuissent remissa. Ac vide tu facinoris mentionem facientes subjungunt remissionem: ostendentes facinora quidem morte digna fuisse, sed ea, quæ donata sint, tanquam a benefactore condonata fuisse. Dixit autem: *Hunc Deus principem et Servatorem: Patri videlicet totum tribuentes, ne videatur a Patre esse alienus.* Sed cur statim non resicerunt eos exisse de carcere? Ut prius eo redacti, ut quod dicerent quamvis causam rei gestæ afferrent, nihil excogitare possent, si vellent, reprehenderent ac disserent potentiam ac vim esse divinam. Itemque Spiritus sanctus, quem dedit Deus obtemperantibus sibi. Ac non dixit: Quod Deus dedit nobis: sed, obedientibus, simul et modeste ac verecunde loquentes: simul et magnam esse rem ipsam ostendentes: propterea autem etiam significantes illos quoque ipsos accipere potuisse. Etenim idcirco permittebat Deus apostolos in judicium duci, ut illi crudirentur: et ⁶⁴ hi ad libere et ingenuo loquendum exercerentur: et omnes disserent.

D C D VERS. 53. *His auditis disrumpabantur, ac de iis interficiendis consultabant.*

VERS. 54. *Sed cum surrexisset in concilio quidam Pharisaeus nomine Gamaliel legis doctor in honore-*

Variæ lectiones et notæ.

⁵⁸ Ισ. τοῦτο, η ταῦτα, η λειπει τι. ⁵⁹ εἶπον, Ισ. ⁶⁰ καταλήψωνται, ερα. ⁶¹ Ισ. εἶπον. ⁶² διε-

⁶³ sup. c. iv. ⁶⁴ Aliiquid hoc loco desiderari videtur. ^x V. dissecabantur.

Habitus ab omni populo, jussit ut apostoli foras A τῷ λαῷ, ἐκβιενσερ ἔξω τοὺς ἀποστόλους βιαχύ paululum summoverentur.

VERS. 35. Ac dixit ad illos. : *Viri Israelitæ, etiam atque etiam apud vos deliberate, quid hominibus istis facturi sitis?*

VERS. 36. *Nam ante hos dies exstitit Theudas, dicens se esse nescio quem : cum quo se conjunxit numerus hominum ferme quadringtonitorum : qui occisus est, et omnes, qui parebant ei, dissipati et ad nihilum redacti sunt.*

Illi quidem alii audientes, animo compungebantur : hi vero disrumpabantur, et deliberabant de eis interficiendis. Porro Gamaliel hic Pauli magister erat : ac mirari operæ pretium est, qui factum sit, ut cum et legisperitus esset, et animi iudicio præditus, nondum crederet : quia necdum Paulus quidem crediderat. Etiam atque etiam apud vos deliberate, quid hominibus istis, etc. 55 Animadverte prudentem orationem, ut eis statim terorem inculcat : ac ne ipse suspectus esset, ut qui sentiret cum illis tanquam cum ejusdem secum sententiæ hominibus, sermocinatur, et non magna utitur rebementia, sed ita : *Etiam atque etiam, inquit, vobiscum deliberate, quid sitis facturi. Nam ante hos dies. Duo ponit exempla, ac vetera non commemorat, sed nova exempla, quia hæc ad persuadendum plus roboris habent. Quamobrem etiam ille de his significare volens dicebat : ante hos paucos dies. Ac cum etiam alia proferre posset, his contentus fuit. In duobus enim testibus consistet omne verbum. Non dicit autem, a quibus illi sint occisi : sed eos hic dicit dissipatos fuisse. De Theuda mentionem facit etiam Josephus in decimo nono libro *Antiquitatum*, ut ait Eusebius in secundo libro *Ecclesiasticae historiæ* his verbis: Cum Fadus esset *Judeæ* procurator, vir quidam impostor, nomine Theudas, persuadet turbæ, ut sublati suis facultatibus, sequerentureum ad flumen Jordanem. Prophetam enim se esse dicebat, et jussu suo flumen se scissurum, atque ita facilem transitum præbiturum : ac multos decepit. At Fadus eos non passus est sua amentia frui : sed adversus eos equitum turmam emisit, quæ multos interfecit et vivos cepit ex illis. Atque ipsius Theudæ caput amputatum Hierosolymam portant.*

VERS. 37. Post hunc exstitit *Judas Galileus* in diebus professionis, ac satis multos homines ad se traduxit. Ille quoque periit: et omnes, qui ei parebant, dissipati sunt.

VERS. 38. *Et nunc dico vobis: abstinet ab hominibus istis, et missos facile illos. Nam si humanum fuerit hoc consilium aut hoc opus, labefactabitur.*

A τῷ λαῷ, ἐκβιενσερ ἔξω τοὺς ἀποστόλους βιαχύ τι ποιῆσαι

B Εἶπε τις πρὸς αὐτούς. Ἀρδρες Ἰσραὴλίται, προσέχετε ἑαυτοῖς ἐπὶ τοῖς ἀνθρώποις τούτοις τι μέλλετε πράσσειν.

Πρὸς γὰρ τούτων τῶν ἡμερῶν ἀνέστη Θεοῦδας, ἀλέγων εἰραι τινα ἁντέρ. φ προσεκολλήθη ἀριθμὸς ἀνδρῶν ὥστε τετρακοσιῶν. δις ἀνηρόθη, καὶ πάτερς δοτοὶ ἐπειθορτοὶ αὐτῷ, διελύθησαν καὶ ἐγέροτο εἰς οὐδέτερον.

C Οἱ μὲν δὲλλοι ἀκούοντες κατενύγγησαν, οὗτοι δὲ διεπρίνοτο καὶ ἐβούλευντο ἀνελεῖν αὐτούς. Ὁ δὲ Γαμαλιὴλ οὗτος διδάσκαλος ἦν· καὶ θαυμάσαι δέξιον, πῶς καὶ νομομαθῆς ὄντι, καὶ τὰς κατὰ νῦν κρίσεις ἔχων, οὐδέπων ἐπιστευσεν· ἐπειδὲ οὐδὲ Παῦλος. Προσέχετε ἑαυτοῖς· ἐπὶ τοῖς ἀνθρώποις τούτοις τι μέλλετε πράσσειν. Ὁρα τὴν σύνεσιν τῆς δημηγορίας, πῶς αὐτοὺς εὐθέως εἰς φόδον ἐνέβαλε, καὶ ὡστε μὴ ὑποπτευθῆντες αὐτὸν ὡς τὰ ἔκεινων φρονοῦντα, ὡς πρὸς δμογνώμονας διαλέγεται, καὶ οὐ πολλῇ τῇ σφοδρότητι κέχρηται· ἀλλ' οὐτω φησι, προσέχετε ἑαυτοῖς τι μέλλετε πράσσειν. Πρὸς γὰρ τούτων τῶν ἡμερῶν. Δύο τιθησι παραδείγματα, καὶ οὐ μημονεύει παλαιῶν, ἀλλὰ νέων παραδείγματων, διτι τὰ τοιαῦτα ἔστιν ἐν τῷ πειθείνει δυνατώτερα. Διδού καὶ ἐκείνος τούτων αἰνιττόμενος ἐλεγε, πρὸ διέγων τούτων τῶν ἡμερῶν. Ἐχων δὲ καὶ δὲλλα εἰπεῖν, ἡρκέσθη τούτοις. Ἐπὶ δύο γὰρ μαρτύρων τῶν ἥρμα σταθῆσται. Οὐκ εἰπε δὲ ὑπὸ τίνων ἐκεῖνοι ἀνηρέθησαν, ἀλλ' ὅτι ἐντεῦθα διελύθησαν. Περὶ Θεοῦδα μέμνηται καὶ Ἰωσῆπος ἐν τῷ ιθ' βιβλίῳ τῆς Ἀρχαιολογίας, ως φησιν Εὐσέβιος ἐν τῷ δευτέρῳ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἰστορίας οὕτω· Φάδου δὲ τῆς Ιουδαίας ἐπιτροπεύοντος, γόνος τις ἀνήρ Θεοῦδας δύναμις, πειθεὶς τὸν ἀγάλανον, ἀναλαβόντας τὰς κτήσεις αὐτῶν, ἐπεσθιας πρὸς τὸν Ἱερόδανην ποταμὸν. Προφῆτης γάρ ἐλεγεν εἶναι, καὶ προστάγματι τὸν ποταμὸν σχίσας δίδον ἐφη παρέξειν αὐτοῖς ῥέδιον, καὶ πολλοὺς ἡγάπησεν· οὐ μὴν εἰσασεν αὐτούς τῆς ἀφροσύνης δηνασθαι. Φάδος· ἀλλ' ἐξεπεμψεν Ληγινούπειάν ἐπ' αὐτούς, ητοι πολλοὺς ἀνεῖλε καὶ ἐξώγρησεν ἐξ αὐτῶν, αὐτοῦ τε τοῦ Θεοῦδα τὴν κεφαλὴν ἀποτέμνουσι καὶ κομίζουσιν εἰς Ἱεροσόλυμα.

D

Μετὰ τοῦτον ἀνέστη Ἰούδας δ Γαλιλαῖος ἐπ ταῖς ἡμέραις τῆς ἀπογραφῆς, καὶ ἀπέστησε λαὸν ἵκανον ὀπίσω αὐτοῦ· κακείος ἀπάλετο καὶ πάτερς δοτοὶ ἐπειθορτοὶ αὐτῷ, διελύθησαν.

Kαὶ τὰ τοῦτα λέγω ὑμῖν, Ἀπόστητε ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων τούτων, καὶ ἔστατε αὐτούς· διτι δὲ ἐξ ἀνθρώπων η βουλὴ αὐτη¹¹ η τὸ δρυον τοῦτο, καταλυθῆσται.

Variæ lectiones et notæ.

¹⁰ In vulgato est, Εἴω βραχύ τι τοὺς ἀποστόλους ποιῆσαι. ¹¹ αὐτη, desideratur in vulgato.

γ V. attendite vobis super hominibus istis, quid aciuri sitis. ² V. credebant. Sup. cap. iv. ³ V. et E., avertit post se.

Ἐτ ἔτι Θεοῦ ἐστιν, σὺ δύνασθε καταλῦσαι καὶ ὑπότε· μήποτε καὶ θωράκῳ εὑρέθητε.

Ἐπεισθησαν δὲ αὐτῷ, καὶ προσκυλεσάμενοι τοὺς ἀποστόλους δείραντες παρήγγειλαν μὴ λαλεῖν ἐπὶ τῷ ὄρδινα τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ἀπέλυσαν αὐτούς.

Οἱ μὲν οὐρ έπορεύοντο χαίροντες ἀπὸ προσώπου τοῦ συνεδρίου, διτὶ ὑπὲρ τοῦ ὄρδινα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ⁴⁵ κατηξιώθησαν ἀτιμασθῆται.

Πᾶσάρ τε ήμέραν δὲ τῷ λεπρῷ, καὶ καὶ οἰκονούχον ἀπαύοντο διδάσκοντες, καὶ εὐαγγελίζοντο Ἰησοῦν τὸν Χριστόν.

Ἐσίκασιν οἱ Γαλιλαῖοι κατὰ τοὺς χρόνους Πιλάτου ἐστασαίτεναι δόγμασιν ἐπόμενοι Ἰούδα τοῦ Γαλιλαίου. Ἡν δὲ τὸ δόγμα τοῦ Ἰούδα τοῦ· Κύριον μηδὲ μέχρι στόματος ἔφασκε δεῖ τινα λέγειν, μηδὲ κατὰ τινα τιμὴν καὶ φιλορροσύνην· οὐτων δὲ μήτε τὸν βασιλεύοντα· καὶ πολλοὶ αὐτῶν παρὰ τοῦ⁴⁶ μὴ εἰπεῖν Καίσαρα Κύριον, χαλεπωτάσας αἰκίας ὑπέμειναν, διδάσκοντες μὴ δεῖν παρὰ τές ἐν τῷ νόμῳ Μωϋσέως θυσίας, ἐτέρας ἀναφέρεσθαι τῷ Θεῷ, καὶ ἐκίνων τὰς ὑπὲρ τοῦ λαοῦ καὶ βισιλέως καὶ τῶν Ρωμαίων ἔθνους ὑπὲρ σωτηρίας γνομένας· εἰκὸς οὖν ἐπὶ τούτοις ἀγανακτοῦντα πρὸς Γαλιλαίους τὸν Πιλάτον, κελεύσαι παρ' αὐταῖς, αἵς ἐδίκουν κατὰ τὸν νόμον προσφέρειν θυσίας⁴⁷ ἀναιρεθῆναι· ὡς τόγε⁴⁸ ἀναμιχθῆναι ταῖς προσφέρομέναις θυσίαις τὸ αἷμα τῶν προσαγόντων, καθά καὶ ἐν τῷ κατὰ Λουκᾶν ἐνύγειλιψ ἐμφίεται. Ἀπόστητε ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων τούτων. Εἰπὼν παραδίγματα τῶν διαλυθέντων, διδώσιν αὐτοῖς καὶ περὶ ἐκατῶν ἐννοεῖν, διτὶ μήποτε ἀλλούς μελετῶντες καταλύειν, διαλυθῆσθε· πρὸς γάρ τὸ τῷ Θεῷ δοκοῦν διαχρέμενος οὐκ ἐκείνον⁴⁹, ἀλλ' ἐκατὸν καταλύει. Εἰ μὲν γάρ ἀνθρώπινόν ἐστιν, φησι, τι δεῖ πραγμάτων ὑμῖν; ἀλλὰ θείον ἐστιν· οὐ δὲ μετὰ πραγμάτων δυνήσεσθε αὐτὸν καταλύσειν. Οὐκέτι πέντε δὲ διτὶ ἐκ Θεοῦ ἐστιν, ἀλλ' οὐ δὲ ἀνθρώπινον. Εἰ μὲν γάρ εἰπεν, ἐκ Θεοῦ, ἀντέλεγον ἐκείνοις ἦν· εἰ δὲ, ἐξ ἀνθρώπων, προχείρους αὐτούς κατὰ τῶν ἀποστόλων ἐποίει. Διὰ τοῦτο σοφῶς τὸν Ἰησὸν οἰκονομήσας, περιμεῖναι τὸ τέλος κελεύει. Ὁρα δὲ, οὐκ εἰπεν· Ἐάν μὴ καταλύσηται αὐτὸν, ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστιν· Ἄλλο, ἔάν ἐκ τοῦ Θεοῦ ἦν, οὐ καταλυθῆσεται. Ἐπεισθησαν δὲ αὐτῷ. Διὰ τοῦτο ἐπεισθησαν, διτὶ μὴ παρόντων τῶν ἀποστόλων ἐλέγει ταῦτα, καὶ ὡς τὰ αὐτὰ κάκεινος αὐτοῖς φρονῶν. Πῶς οὖν ἐδειραν, εἰ ἐπεισθησαν; Ἐπεισθησαν μὲν ἀποστῆναι τῆς σφαγῆς αὐτῶν· τοῦτο γάρ ἤδουλοντο· καὶ τὴν μὲν βουλήν ἀφῆκαν· ὅμως τὸν οἰκείον θυμὸν ἐπλήρουν μαστίζοντες.

Parebant quidem in hoc, ut a cæde eorum abstinenterent. Nam id facere in animo habebant: ac voluntatem quidem illam obniserunt, attamen iracundiam suam eos flagellantes explebant.

Variae lectiones et nota.

⁴⁵ In vulgato pro τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, est, αὐτοῦ.   ⁴⁶ Ισ. τ. δ.   ⁴⁷ θυσίας erat.   ⁴⁸ Ισ. τ. τ. ε.   ⁴⁹ ἐκείνων, supra correctum, ἐκείνον.

CAPUT VI.

VERS. 1. *In diebus illis crescente numero discipulorum, exstitit murmur Græcanicorum adversus Hebreos, quod eorum vidua in ministerio quotidiano despicerentur ac præterirentur.*

Non illis ipsis diebus: sed in quibusdam post illos. Est autem mos Scripturæ ita loquendi. Porro Græcissatores, sive Græcanicos vocat eos, qui Græce loquebantur. In ministerio quotidiano. Quotidianum igitur viduis erat ministerium. Diaconian, id est, ministerium, vocat munus eleemosynæ distribuendæ. Non 57 siebat autem malitia, ut vidua præterirentur, sed negligentia vulgi. Quamobrem cura in medium collata, nihil erat amplius, quod illas male haberet.

VERS. 2. *Cum advocasset igitur duodecim illi multitudinem discipulorum, dixerunt: Non est consultum^b ut nos, obmesso verbo Dei, ministremus mensis.*

VERS. 3. *Considerate ergo, fratres, viros ex vobis bene audientes, septem, Spiritus sancti sapientiaque plenos, quos huic negotio præficiamus.*

VERS. 4. *Nos vero sedulam et assiduam operam dabimus orationi et ministerio verbi.*

VERS. 5. *Placuit hæc oratio universæ multitudini. Et elegerunt Stephanum virum plenum fidei et Spiritus sancti, et Philippum, et Prochorum et Nicanorem et Timonem, et Parmenam et Nicolaum proselytum Antiochenum:*

VERS. 6. *Quos statuerunt in conspectu apostolorum: et precati manus eis imposuerunt.*

VERS. 7. *Et verbum Dei crescebat, et valde augebatur in Jerusalem numerus discipulorum: magna que multitudo sacerdotum fidei obediebat.*

Non ipsi eligunt, sed multitudini electionem permittunt: qui etiam communodum erant ex illorum curatione et functione percepturi atque ipsi eligunt et producent, et manibus impositis ordinant, creant atque declarant: Non est consu'tum, ut nos, obmesso verbo Dei, ministremus mensis. Necessaria namque non necessariis potiora. Viros ex vobis bene audientes plenos spiritu. Non simpliciter dicit eos spirituales: sed plenos spiritu sapientiaque. Maximæ enim opus erat philosophiæ, ferre querelas viduarum. Et precati manus eis imposuerunt. Vide, ut non sit supervacuus. Non enim dicit, quomodo: sed solummodo illos per precationem suis declaratos et ordinatos. Hoc enim est χειροτονία, id est, manuum extensio et impositio. Manus viro imponitur, totum vero negotium Deus efficit et operatur. Sed quam illi septem ordinationem acceperrunt? numquid diaconorum? verum presbyterorum arbitror nomen suisse ac dignitatemi illorum: sed tunc ad hoc, (nempe) ad ministrandum fidelibus

A

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

'Er δὲ ταῖς ἡμέραις ταύταις πληθυνόντων τῶν μαθητῶν, ἐγένετο τογγυσμὸς τῶν ἑλληνιστῶν πρὸς τοὺς Ἐβραιους, δι τι παρεθεωροῦντο ἐν τῇ διακονίᾳ τῇ καθημερινῇ αἱ γῆραι αὐτῶν.

Οὐκ ἐν ἔκειναις αὐταῖς ταῖς ἡμέραις· ἀλλ' ἐν τισι μετ' ἔκειναις. "Εθος δὲ τῇ Γραφῇ οὕτω λέγειν. Ἐλληνιστὰς δὲ, οἷμαι, καλεῖ τοὺς ἑλληνιστὴ φιεγγομένους. Τῇ διακονίᾳ τῇ καθημερινῇ· καθημερινῇ ἄρα διακονία ἡνὶ ταῖς γῆραις. Διακονίαν καλεῖ τὸ τῆς ἐλεημοσύνης ἔργον. Οὐκ ἡνὶ δὲ κακίας, τὸ παρορθεῖν τὰς γῆρας, ἀλλὰ φρεμυμάτων πολλῶν. Διδ καὶ φροντίδος εἰς μέσον κατεβληθείσης, ἐπανεστο τὸ λυποῦν.

B

Προσκαλεσάμενοι δὲ οἱ δώδεκα τὸ πλήθος τῶν μαθητῶν, εἶπον· Οὐκ ἀρεστόν ἐστιν ἡμᾶς, καταλειψατε τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, διακονεῖν τραπέζαις.

'Ἐπισκέψασθε οὖν, ἀδελφοί, ἀνδρας ἐξ ὑμῶν μαρτυρουμένους ἐπτά, πλήρεις Πνεύματος ἀγίου καὶ σοφίας· οὓς καταστήσομεν ἀπλὴν τῆς χρεας ταύτης.

'Ημεῖς δὲ τῇ προσευχῇ καὶ τῇ διακονίᾳ τοῦ λόγου προσκαρτερήσομεν.

Καὶ ἡρεσεν δὲ λόγος ἐρώπιον παρεῖται τοῦ πλήθους, καὶ ἐξελέξαντο Στέφανον, ἀνδρα πλήρη πίστεως καὶ Πνεύματος ἀγίου, καὶ Φίλιππον, καὶ Πρόχρον, καὶ Νικόροπα, καὶ Τίμωρα, καὶ Παρμενᾶ, καὶ Νικόλαον προσήλυτον Ἀρτιοχέα·

Οὓς ἐστησαν ἐρώπιον τῶν Ἀποστόλων, καὶ προσενέψαμενοι ἐπέθηκαν αὐτοῖς τὰς χεῖρας.

Καὶ δὲ λόγος τοῦ Θεοῦ ηὔκατε, καὶ ἐπιληθύνετο δριμὺς τῶν μαθητῶν ἐν Ἱερουσαλήμι σφόδρα· πολὺς τε δχλος τῶν Ιερέων ὑπήκοουν τῇ πλοτεί.

Οὐκ αὐτοὶ ἐκλέγονται· ἀλλὰ τῷ πλήθε: τὴν ἐκλογὴν ἐπιτρέπουσιν, οἱ καὶ δφελον^a ἀπολαύειν τῆς προστασίας αὐτῶν. Αὐτοὶ δὲ ἐκλέγονται καὶ προγείριζονται καὶ χειροτονοῦσιν, οὐκ ἀρεστὸν ἡμᾶς;^b καταλειψατε τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, διακονεῖν τραπέζαις. Τῶν γὰρ μηδ ἀναγκαῖων τὰ ἀναγκαῖα προτιμεῖρα.

'Ἀνδρας ἐξ ὑμῶν μαρτυρουμένους, πλήρεις πνεύματος. Οὐχ ἀπλῶς πνευματικοὺς αὐτοὺς φησιν· ἀλλὰ πλήρεις πνεύματος καὶ σοφίας. Μεγίστης γάρ φιλοσοφίας ἦν, φέρειν κατηγορίας χηρῶν. Καὶ προσενέψαμενοι, ἐπέθηκαν αὐτοῖς τὰς χεῖρας. "Ορα πῶς οὐκ ἐστι πειτέο;· οὐ γάρ λέγει πῶς, ἀλλ' δι τοῦ μόνου ἐγειροτονήθησαν διὰ τῆς προσευχῆς. Τοῦτο γάρ ἡ γεροτονία ἐστιν, ἡ χειρ ἐπίκειται τοῦ ἀνδρός· τὸ δὲ πᾶν δ Θεός ἐργάζεται. Ποίαν δὲ χειροτονίαν ἐδέξαντο οὗτοι: οἱ ἐπτά; "Ἄρα τῶν διακόνων; Ἄλλα τῶν Πρεσβυτέρων οἷμαι τὸ δυναμά εἶναι καὶ τὸ ἀξιωμα αὐτῶν· ἀλλὰ τέως εἰς τοῦτο, εἰς τὸ διακονεῖν τοὺς πιστοὺς τὰ πρὸς τὴν χρείαν ἐχειροτονήθησαν. Καὶ ἐπληθύνετο δὲ τοῦτο τῶν μαθητῶν σφόδρα ἐν Ἱερουσαλήμ. Οὐχ

Variæ lectiones et nota.

^a Ισ. ὥστε λέγει πῶς, ἀλλ' δι τοῦ μόνου ἐγειροτονήθησαν διὰ τῆς προσευχῆς.

^b V. Non est αριστη.

ἀπλῶς εἶπε τοῦτο, ἀλλ' ἐδεῖξεν, διη τῆς ἐλεημοσύνης ἡ Ἰσχὺς καὶ τῆς διατάξεως.

Στέφανος δὲ, πλήρης πλοτεως καὶ δυνάμεως, ἔποιε τέρατα καὶ σημεῖα μεγάλα¹¹ ἐν τῷ λαῷ.

Ἀρέστησαρ δὲ τινες τῶν ἀλλ' τῆς συνταγῆς, τῆς λεγομένης Λιβερτίνων καὶ Κυρηνῶν καὶ Ἀλεξανδρέων, καὶ τῶν ἀπὸ Κιλικίας καὶ Ἀσσυρίας, συντούτες τῷ Στεφάνῳ.

Καὶ οὐκ ἴσχυον ἀντιστῆναι τῇ σοφίᾳ καὶ τῷ Πνεύματι, φέλατε.

Τότε ὑπέβαλον ἀδρᾶς λέγοντας, διη ἀκηκομένων αὐτοῦ λαλούντος φίματα βλάσφημα εἰς Μωϋσῆν καὶ τῷ Θεῷ.

Συνεκληησάρ τε τὸν λαόν καὶ τὸν Πρεσβυτέρους καὶ τὸν Γραμματεῖς· καὶ ἐπιστάτες συνηρπάσαρ αὐτὸν, καὶ ἤγαπον εἰς τὸ συνέδριον.

Ἐστησάρ τε μάρτυρας ψευδεῖς λέγοντας· Ὁ ἀθρωπὸς οὗτος οὐ παύεται φίματα βλάσφημα λαλῶν κατὰ τοῦ τόπου τοῦ ἀρέων¹² καὶ τοῦ νόμου.

Ἀκηκομένων γάρ αὐτοῦ λέγοντος, διη¹³ Ἰησοῦς δ Ναζωραῖος οὗτος καταλύσει τὸν τόπον τούτον, καὶ ἀλλάξει τὰ ἔθη, ἀ παρέδωκεν ἡμῖν Μωσῆς.

Καὶ διεπιστάτες εἰς αὐτὸν πάντες οἱ καθεξέμενοι¹⁴ ἐν τῷ συνεδρίῳ, εἰδορ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ὥστε πρόσωπον ἀγγέλου.

Ὄρα πῶς καὶ ἐκ τῶν ἐπειδὴν τις πρόχριτος. Εἰ γάρ καὶ ἡ χειροτονία κοινὴ ἦν, ἀλλ' ὅμως οὗτος ἐπεσπάσατο χάριν πλειονα. Καὶ δρά πῶς πρὸ τούτου τέρατα οὐκ ἐποίει, ἀλλ' ὅτε δῆλος γέγονεν, ἵνα δειχθῇ διη οὐκ ἄρκει ἡ χάρις μόνη, ἀλλὰ δεῖ¹⁵ καὶ χειροτονίας, ὥστε προσθήκη Πνεύματος; ἐγένετο, ἐπειδὴ καὶ ἐν τῇ ἐκλογῇ πρὸ τῆς χειροτονίας πλήρης Πνεύματος αὐτὸν μαρτυρεῖ, διάφορα δὲ τὰ χαρίσματα. Ἀνέστησαν δὲ τινες τῶν ἐκ τῆς Συνταγῆς. Ἀναστασιν τὸν παροξυσμὸν αὐτῶν λέγει καὶ τὴν ὁργὴν. Διάφοροι δὲ ἡσαν αἱ συναγωγαί. Συζητοῦντες τῷ Στεφάνῳ. Διὰ τοῦτο συνεζήτουν, ἵνα ἀναγκάσωσιν αὐτὸν τι εἰπεῖν· δὲ γυμνότερον ἴωσι; διελέγετο, καὶ τὴν παῦλαν ἐλεγε τοῦ νόμου· ἢ οὐκ ἐλεγε μὲν, ἤντετο δέ· ἐπειδὴ εἰ ἐλεγε φανερώς, οὐκ ἀν τῶν ψευδομάρτυρων ἐδέοντο. Ὄρα δὲ αὐτὸν οὐκ ἐπιτέρποντα τῷ διδάσκειν, ἀλλ' ἀναγκαζόμενον ὑπὸ τῶν συζητούντων. Τότε ὑπέβαλον δινδράς λέγοντας. Οὐκ αὐτοὶ οἱ συζητοῦντες μαρτυροῦσιν· ἡλέγχθησαν γάρ αὐτίκα φθόνῳ συκοφαντοῦντες· ἀλλ' ἐτέρους μισθοῦνται, ἵνα μὴ δᾶσῃ τὸ πρᾶγμα ἐπῆρεια είναι. Τὸν μὲν γάρ Θεὸν, ἐφ' οὓς ἐμισιψήνουν, οὐκ ἐφοδύντο. Πρὸς δὲ τὴν τῶν ἀνθρώπων δόξαν ἀπέδεπον. Ἐστησάν τε μάρτυρας ψευδεῖς λέγοντας. Πανταχοῦ ἡ ψευδομάρτυρια. Οὐ γάρ ἐδούλοντο ἀπλῶς ἀναιρεῖν, ἀλλὰ μετὰ φῆσου, ἵνα καὶ τὴν δόξαν, ὡς ἐνόμιζον, τῶν ἀναιρου-

A res necessarias ordinati fuerunt. Et valde augebatur Hierosolymæ numerus discipolorum. Non simpliciter hoc dixit, sed ostendit quanta sit vis eleemosynæ atque constitutionis.

VERS. 8. Stephanus autem, plenus fidei atque virtutis, faciebat prodigia et signa magna in populo.

58 VERS. 9. Conciliati sunt autem quidam de Synagoga, quae Libertinorum appellatur, et Cyrenensium et Alexandrinorum, et eorum, qui erant ex Cilicia et Asia, qui cum Stephano disputabant.

VERS. 10. Qui cum non possent resistere sapientia atque Spiritui, qui loquebatur,

VERS. 11. Allegaverunt et subornarunt homines, qui dicerent se audivisse illum proferente verbu, quibus et Moyses contumelia afficeretur, et divisa B majestas laceretur.

VERS. 12. Itaque commoverunt plebem et seniores, et Scribas, et adorti eum, rapuerunt et adduxerunt in concilium.

VERS. 13. Ac falsos testes producerunt, qui ita dixerunt: Homo iste non desinit verba conumeliosa adversus locum sanctum et legem proferre.

VERS. 14. Audivimus enim eum dicentem: Jesus Nazarenus hic demolietur hunc locum, et mutabit ritus et instituta, quae tradidit nobis Moses.

VERS. 15. Cumque intulit essent eum omnes, qui sedebant in concilio, vilerunt faciem ejus tanquam angeli.

Vide ut etiam ex illis septem quidam erat eximius atque prælatus. Nam etiamsi ordinatio communis erat, altamen hic gratiam majorem adeptus est. Ac vide ut antehac prodigia non fecerit, sed posteaquam notus et clarus evasit: ut ostendatur solam gratiam non sufficere, sed ordinatione etiam opus esse, itaque incrementum Spiritus factum est: nam etiam in electione ante ordinationem testatur eum Spiritu plenum fuisse; sed dona sunt varia atque diversa. Conciliati sunt autem quidam de Synagoga. Concilationem, exacerbationem eorum vocat, et iram. Erant autem diversæ Synagogæ. Qui disputabant cum Stephano. Idcirco disputabant ut cogerent illum aliquid dicere. Ille vero apertius fortasse disserebat, ac legem finem habere dicebat: aut, non dicebat quidem, sed innuebat ac tecte significabat. Nam si plane ac palam dixisset, falsis testibus opus non habuissent. Vide autem ipsum non committere, nec occasionem præbere docendo, sed a disputantibus cogi. Allegaverunt et subornaverunt viros, qui dicerent. Non ipsi disputantes testisellantur: statim enim deprehensum et animadversum esset, illos invidia motos calumniari falsumque crimen intentare: sed alios conducunt: ne res videatur esse importuna, contumeliosa atque injuriosa. Nam Deum quidem ob impiam ac

Variae lectiones et notæ.

¹¹ Desideratur in apographo, μεγάλα. ¹² Desideratur item in apographo, τούτου. ¹³ In vulgato hic adjectus est articulus, δ. ¹⁴ In vulgato est ἄπαντες οἱ καθιζόμενοι. ¹⁵ δῆ, erat.

• V. fortitudine.

uersariam cedem, qua se cruentabant, non timebant,
sed existimationem hominum respiciebant. Ac fal-
sos testes **59** perduxerunt, qui dicerebant. Ubique
falsum testimonium intentatur. Non enim simpli-
citer volebant interficere, sed lata sententia: ut
etiam existimationem, ut rebantur, ledicerent corum,
qui interficerentur. Non dicebant autem: profert:
sed, non desinit perficere. Audivimus enim eum
dicentem: Jesus Nazarenus. Contumeliose, Naza-
renus, inquit, demolietur hunc locum. Hoc item de
Christo dicebant: qui destruis templum hoc. Maxi-
me enim templo metuebant. Est autem crimen ac
disceptatio duplex: an mutaturus sit ritus et insti-
tuta, et alia pro iis instituturus et introducturus.
Intuentes autem eum omnes, qui sedebant in
Venuustum et amabilem illum Deus efficerat. Quoniam
aspectu perterrefaceret eos, illustravit ejus faciem
amabiles diligentibus et reverendi inimicis.

CAPUT VII.

VERS. 1. *Pontifex autem dixit: An utique hæc ita sunt?*

VERS. 2. At ille dixit: *Viri fratres et patres, audite: Deus gloriosus apparuit patri nostro Abrahamo cum esset in Mesopotamia, antequam habitaret in Charran.*

VERS. 3. *Ac dixit ad eum : Relinque patriam tuam,
et cognatos tuos, ac veni in regionem, quam tibi
ostendam.*

*Vers. 4. Tunc egressus de regione Chaldaeorum,
habitavit in Charran. Atque illinc, ubi mortuus erat
ejus pater, traduxit eum in hanc regionem, quam vos
nunc incolitis.*

VERS. 5. *Et non dedit ei in illa jure hæreditario possessionem, nec ubi pcdis d quidem vestigium posneret, ac pollicitus est se illum ei posterisque ejus obtinendum post illum esse daturum, cum sobolem e non haberet.*

VERS. 6. *Locutus est autem ita Deus, sicut ut posteri ejus inquilini essent in regione aliena, et ab alienigenis in servitutem redigerentur ac tradendi essent, incommodisque et injuriis afficiendi annos quadrinquentos.*

VERS. 7. *Ac in nationem cui servierint, ego animadvertam* ¹, *dixit Deus.*

Illi facinora, quibus divina majestas lædebatur, admittere non curabant : et huic verba protulisse eum quibus divina majestas læderetur, criminis dabant. Ac Moses ubique & insidet animis eorum ; nam Dei negotia non eis ita curæ erant, ut instituta Mosis. Sed hic in principio elevat illorum opinionem, et probat nec templum, nec instituta esse **60** alicujus pretii, nec fore, ut superent prædicationem Evangelii, ac Deum ex perdifficili-

Variæ lectiones et notæ.

⁷⁶ κατώχησιν ἐν Χαρβᾶν, *est in vulgato.* ⁷⁷ *In vulgato*, μετώχισεν αὐτὸν εἰς τὴν γῆν ταύτην. ⁷⁸ *In prographo est*, καὶ τὸ σπέρμα αὐτοῦ, *et ita repetitur in scholio sequenti.* ⁷⁹ *Ista tres dictiones non sunt in vulgato* ⁸⁰ Εμελλεν, erat, et ἀλλ' οὐτως;. ⁸¹ *Iο. διατρει.*

^d V. Et non dedit illi hereditatem in ea, nec passum pedis. • V. filium. ^e ac de gente, cui servierint, ego statuam. ^f Locus corruptus et multilis.

μένων ως βλάψωσιν. Ούχ είπον δὲ, στὶ λαλεῖ, ἀλλ', οὐ παύεται λαλῶν. Ἀκηδάμεν γάρ αὐτοῦ λέγοντος, στὶ Ἰησοῦς δὲ Ναζωραῖος. Ὄνειδιστικῶς δὲ Ναζωραῖος φησι, καταλύσει τὸν τόπον τοῦτον. Τούτο καὶ περὶ τοῦ Χριστοῦ ἐλεγον· δὲ καταλύνων τὸν ναὸν τοῦτον. Πολλὴ γάρ ἦν αὐτοῖς εὐλάβεια περὶ τοῦ ναοῦ. Διπλῆ δὲ ἡ κατηγορία· εἰ ἀλλάξει τὰ ἔθη, καὶ ἔτερα ἀντιεισάξει. Ἀτενίσαντες δὲ εἰς αὐτὸν πάντες οἱ ἐν τῷ συνεδρίῳ, εἰδον τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὥσει πρόσωπον ἀγγέλου. Ἐπίχαριν ἐποίησεν αὐτὸν δὲ Θεός. Ἐπειδὴ γάρ ἔμελλε τινα ἐρεῖν, ἵνα εὐθέως τῇ προτίθει καταπλήξῃ αὐτοὺς, ἐδόζασεν αὐτοῦ τὸ πρόσωπον. Ἔστι γάρ καὶ πρόσωπα χάριτος γέμοντα πνευματικῆς, ἐπέραστα τοῖς ποθοῦσιν, αἰδέσιμα δὲ τοῖς ἔχθροις.

oncilio, viderunt faciem ejus tanquam faciem angeli.

et enim nonnulla dicturus erat, ut statim ipso

Sunt enim etiam vultus spiritualis gratiae pleni,

ΚΕΦΑΛΑ. Ζ'.

*Καὶ εἰπε πρὸς αὐτόν· Ἔξελθε ἐκ τῆς γῆς σου,
καὶ τῆς συγγενείας σου, καὶ δεῦρο εἰς τὴν Ἰερ
ᾶν σοι δεῖξω.*

Τότε ἔξειλθωρ ἐκ τῆς Χαλδαιῶν, φημένοις εἰς Χαρρόπα^ο. Κάκειδερ, μετὰ τὸ ἀποβαῖνεῖν τὸν πι- τέρα αὐτοῦ, μετώφησερ εἰς τὴν τῆν ταύτην^ο, εἰς θύραν οὐκείς τυγχανοικεῖτε.

Kai oñk ëðawker aûtëþ k.ä.ñperoumlar èr aûtëþ, oñdë ðýma xodðs· kai èpìgryelato doñvri aûtëþ elç kardşxosir aûtëþ, kai tþ spérmazi aûtou 78 uer' aûtëþ. oñk ðrtoc aûtëþ tékrou.

Ἐλύλησε δὲ οὐτως ὁ Θεῖς, διτὶ ἔκται τὸ σπέρμα
αὐτοῦ πάροικον ἐτῇ ἀλλοτρίᾳ, καὶ δουλώσου-
σιν αὐτὸν, καὶ παραδώσουσιν αὐτὸν¹⁰ καὶ κυκώ-
σουσιν ἐπει τετρακόσια.

*Kai τὸ Εθνος ψὲ ἐὰρ δυναέσσωσι, κριτῶ δὲ,
εἰπεν δὲ Θεός.*

Ἐκεῖνοι πράγματα βλάσφημα ποιοῦντες οὐχ ἐφρόντιζον, καὶ τούτῳ φήματα βιασφημίας ἐνεκάλουν· καὶ προσέκειτο αὐτοῖς· πανταχοῦ Μωσῆς· ἐπειδὴ τὰ τοῦ Θεοῦ, ὡς σφόδρα αὐτοῖς· ὡς τὰ Μωσέως ἔμελεν· ἀλλ' οὐτοὶ;⁸⁰ ἐκ προμηθείων τὴν δόξαν αὐτῶν διαιρεῖ⁸¹, καὶ κατασκευάζει δὲι οὗτε ὁ ναὸς, αὔτε τὰ ἕθη ἕστι τι, καὶ δὲι οὐ περιέσονται τῷ κηρύγματος, καὶ δὲι ἐξ ἀμηχάνων ὁ Θεὸς εὐμήχανα κατασκευάζει. Ὁρα γοῦν διὰ τούτων ὑφαινομένην δημητρίαν αὐτῶν, δὲι

πολλῆς ἀπολαύσαντες ἀεὶ φιλανθρωπίας, τοῖς ἐνα-
τίοις τὸν εὐεργέτην ἡμεῖς θαυμάσαντες, καὶ διὰ τοῦ
χειροῦ σου. Δείκνυσι δὲ καὶ τὴν ἐπαγγελίαν πρὸ τοῦ
τόπου γεγενημένην, πρὸ τῆς περιτομῆς, πρὸ τῆς θυ-
σίας, πρὸ τοῦ ναοῦ· καὶ διὰ οὐ κατ' ἀξίαν⁸³ οὔτοις
Ἐλασθόν, οὐδὲ περιτομήν, οὐδὲ νύμον· ἀλλὰ τῆς ὑπ-
εποῆς μόνον διμισθῆς ἦν ἡ γῆ· καὶ οὐδὲ περιτομῆς
δοθεῖσῆς, ἡ ἐπαγγελία πληροῦσα· καὶ διὰ τύπου
ἡσαν. Καλῶς δὲ ἀρχόμενος, Θεὸν τῆς δόξης καλεῖ·
Ἐπειδὴ τοὺς ἀτέλειους ἐνδέξους πεποιήκε. Λέγει δὲ
διὰ καὶ ναὸς αὐτὸς ἦν, καὶ θεῖας ὑψεως τῇσιστο
Ἄβραὰμ, καὶ προγόνους;⁸⁴ Πέρσας εἶγε, καὶ ἐν ἀλλο-
τρίᾳ γῆ ἦν. Ὁρα δὲ πῶς ἀπάγει αὐτοὺς τῶν σωμα-
τικῶν, καὶ τέως ἀπὸ τοῦ τόπου· ἐπειδὴ καὶ περὶ τοῦ
ἀπόποιος διάλογος ἦν. Εἰ δὲ δόξης ἔσται Θεὸς δὲ Θεὸς, οὐ
δεῖται τῆς πατρὸς ὑμῶν δόξη: τῆς διὰ τοῦ ναοῦ. Αὕτης
γάρ εστιν ἡ τῆς δόξης καὶ πάντων τῶν ἀγαθῶν πηγή.
Ἐξελθεις ἐκ τῆς γῆς σου καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου.
Πῶς η Γραφή φησιν διὰ διατήρη τοῦ Ἀβραὰμ τὸ
ἔλασθεν ἐξελθεῖν; Ἐγναῦθα δὲ λέγει· διὰ τῷ Ἀβραὰμ
ἔλασθη, Ἐξελθεις ἐκ τῆς γῆς σου· ἐντεῦθεν μανθάνο-
μεν, διὰ ἀπὸ τῆς δψεως τοῦ⁸⁵ τῆς γεγενημένης πρὸς
Ἀβραὰμ, ἀπὸ ἐκείνης ἐκινθήθη καὶ ἥθλησεν ἐξελθεῖν
διατήρη αὐτοῦ. Δείκνυσι δὲ διὰ τούτων, διὰ οὔτοις οὐχ
εἰσι τίκνα τοῦ Ἀβραὰμ· ἐκείνος γάρ εὐπειθεῖς ἦν
καταλιπών καὶ πατρίδας καὶ συγγενεῖς, οὔτοις δὲ ἀπει-
θεῖς. Καὶ οὐκ ἐδωκεν αὐτῷ κληρονομίαν οὐδὲ βῆμα
ποτές. Ὁρα πῶς αὐτοὺς ἀνάγει ἀπὸ τῆς γῆς. Διὰ τὸ
οὐκ ἐδωκεν; Οτι τύπος ἦν ἑτέρας γῆς, καὶ ἐπηγγει-
λατο δοῦναι αὐτῷ. Ὁρδε; διὰ οὐκ ἀπλῶς πάλιν ἀνα-
λημβάνει; Οὐκ, ἐδωκε, φησίν· ἀλλά, ἐπηγγειλατο. Εἰ
δεὶς πάροικος καὶ πατετίδημος καὶ μέτ' ὀλίγον ἀνα-
λύειν μέλλων, πῶς κατέχειν τὸ δύνατο; Σώζεται ἄρα
καὶ κληρονομία τῷ Ἀβραὰμ διὰ τοῦ σπέρματος αὐ-
τοῦ, δὲ εἰτε Χριστὸς, διὰ τοῦ συμβασιλεύουσαν αὐτῷ
οἱ ἀγιοι κατὰ τὸ γεγραμμένον· Ὅταν ἔλθῃ ἐν τῇ δόξῃ
τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ πάντων τῶν ἐθνῶν βασιλεύων. Καὶ
τὸ σπέρμα αὐτοῦ μετ' αὐτὸν, οὐκ ὅντος αὐτῷ τίκνου.
Ηάλιν τὸ δυνατὸν αἰνίττεται τοῦ Θεοῦ· τὸ ἐξ ἀμηχά-
νων πιεῖν. Τὸν γάρ ἐν Περσίδι καὶ τοσοῦτον ἀπ-
έχοντα Κύριον τῆς Παλαιστίνης ἐφῆσε ποιήσειν.
Πολλὴ δὲ ἐνταῦθα δείκνυται, καὶ τοῦ Θεοῦ φιλανθρω-
πία, καὶ ἡ τοῦ Ἀβραὰμ πίστις. Τὸ γάρ, Οὐκ δόντος
αὐτῷ τίκνου, δείκνυσι τὴν ὑπακοήν καὶ τὴν πίστιν·
καίτοι τὰ γινόμενα τούναντίσιν ἐπειθεῖν ὑπολαμβά-
νειν· μετὰ γάρ τὸ ἐλθεῖν οὐκ εἶχε βῆμα ποδός· ἀλλ'
οὐδὲ πάλιν εἶχεν. Ἐλάλησε δὲ αὐτῷ. Θεὸς, διὰ εσταί
τὸ σπέρμα αὐτοῦ πάροικον ἐν γῇ ἀλλοτρίῳ. Ὁρα πρὸς
πίστων ἐπῶν ἡ ἐπαγγελία καὶ ὁ τῆς ἐπαγγελίας τρό-
πος, καὶ οὐδαμοῦ θυσία, καὶ οὐδαμοῦ περιτομῆς. Δεί-
κνυσι δὲ διὰ τούτων, πῶς δὲ Θεὸς ὑψίει τοὺς Ἱσραη-
λίτας πάσχειν κακῶς· καίτοι οὐδὲν ἔχων αὐτοὺς ἔγ-
καλεῖν. Καὶ δουλώσουσιν αὐτὸν ἐτῇ τετρακόσια. Οὐ μά-
χεται τοῖς ἐνταῦθα τὰ ἐν τῇ Ἐβραϊκῷ γεγραμμένα.
Ἐκεὶ γάρ εἰρηται, μετὰ υἱὸν Ἑτη ἐξῆλθεν ἡ δύναμις

A bus et arduis admodum facilia atque exedita efficiere. Nota enim per hæc ipsa concessionem pertexi: nempe, quod magna semper humanitate usi contrariis benefactorem compensarint: et quod eis, quæ fieri non possint, aggrediantur. Ostendit autem promissionem quoque factam esse antequam locus ille, antequam circumcisio, antequam sacrificium, antequam templum esset: et hos non quod merruissent, accepisse neque circumcisionem, neque legem: sed obedientia dumtaxat mercedem suisse terram: ac ne circumcisione quidam data promissionem impletam ac præstitam suisse, sed illas res futurorum et eorum quæ postea acciderunt suisse figuras. Pulchre autem in principio Deum gloriae vocat, quoniam ignominiosos claros fecit. Dicit autem: et templum non suisse, et Abrahamum dignum iudicatum esse, qui Deum videret: et maiores ejus suisse Persas, et ipsum in terra aliena suisse versatum. Ac vide, ut eos a corporeis abducatur, et in primis a loco, quandoquidem etiam de loco sermo erat. Quod si gloriae Deus est Deus, non opus habet, ut a vobis gloriam per templum consequatur. Ipse est enim gloria et omnium bonorum fons. Relinque patriam tuam et cognatos tuos. Qui sit, ut Scriptura dicat, patrem Abrahami voluisse egredi extra patriam suam? Hic vero dicit, ad Abrahamum dictum esse, Egressere extra patriam tuam? Hinc docemur, a visione illa Dei quæ contigit Abrahamo, motum suisse patrem ejus, ac voluisse exire. Per hæc autem ostendit hos non esse sobolem Abrahami. Nam ille dicto audiens erat, cum et patriam et cognatos relinqueret: hi vero inobedientes. Ac non dedit ei in ea jure hereditario vel vestigium pedis. Vide, ut subducatur eos a terra. Quare non dedit? quia figura erat illa alterius terræ. Ac pollicitus est, se ei daturum esse. Videsne eum non simpliciter ac sine causa rursus repetere? Non dedit, inquit, sed pollicitus est. Idcirco non dedit: quoniam se illum ei possidendum daturum esse pollicitus est. Quod si iniquilinus et advena et paulo post remigratus erat, quomodo obtinere ac possidere poterat? Servatur igitur etiam hereditas Abrahami per sobolem ejus, qui est Christus: quin etiam una cum illo regnaturi sunt sancti, prout scriptum est, cum venerit in gloria Patris sui omnium gentium Rex. Posteriorque ejus post illum, cum sobolem non haberet. Rursus divinam innuit potentiam: nempe illum ex difficultibus facilia efficere posse. Nam eum qui erat in Perside, ac tanto locorum intervallo distabat, dominum Palæstinæ se facturum esse dixit. **61** Magna autem hic demonstratur et humanitas Dei, et fides Abrahami: nam illud: Cum sobolem non haberet, obedientiam ostendit ac fidem, quanquam ea, quæ liebant, ut contrarium existimaret, eum adducabant. Nam postea quæ venit, non habuit passum pedis. Ac ne rursus

Variae lectio[n]es et nota[re].

⁸³ οὐκ ἀταξία, erat. ⁸⁴ πρὸ γένους erat. ⁸⁵ Λείπει το. Θεού.

quidem babuit. Locutus est autem ita Deus, fore, ut posteri ejus iniquilini essent in regione aliena. Vide ante quot annos facta promissio sit, et promissionis modus, ac nusquam sacrificium, et nusquam circumcisio. Ostendit autem per haec, quomodo Deus permitteret Israelitas affligi et incommodis affici, quanquam nihil haberet, quod ei scimini daret. Et ab alienigenis in servitutem redigerentur ac tradendi essent, incommodisque et injuriis afficiendi annos quadragesimos. Non pugnant cum iis quae hic dicuntur, illa quae scripta sunt in Exodo. Illic enim dictum est: post annos 450 exiit exercitus Domini de terra Aegypti, hic autem, post 400, ait. Sed credere oportet, non dictum fuisse, completis annis 400, exiisse: sed post annos 400, quod significat etiam illos 30 Abrahami ab 75 anno usque ad 100 anni 25, Isaaci anni 60, Jacobi anni 91, Josephi anni 110. In Aegypto ann 144, simul omnino anni 430. Ait autem, Incommodisque et injuriis afficien illes annos quadragesimos: ac postea venient et colent me: ut, postea, significetur per illos triginta annos. Ac de gente cui servierint, ego statuam, dicit Deus. Ne illi quidem, qui eos incommodis et injuriis afficiebant, impune haec faciebant. Etenim acerba ac gravi servitute premebantur. Non enim ut servus, sed ut inimicos et hostes eos tractabant.

Alque posthaec egredientur, et colent me in loro hoc.

VERS. 8. *Et dedit ei testamentum circumcisionis, et sic genuit Isaacum, et circumcidit eum die octavo: et Isaacus Jacobum: et Jacobus duodecim patriarchas.*

VERS. 9. *Et patriarchae invidia stimulante Josephum vendiderunt in Aegyptum. Et aderat illi Deus.*

VERS. 10. *Et eripuit eum ex omnibus afflictionibus ejus: ac dedit ei gratiam et sapientiam apud Pharaonem regem Aegypti adeo, ut praeferret eum Aegyptio totique domui sua.*

VERS. 11. *Invasit autem fames totam Aegyptiacam regionem et Chananam, et afflictio magna: et non poterant nostri maiores sibi cibaria nancisci.*

VERS. 12. *Cum audisset autem Jacobus frumentum esse in Aegyptu, eo maiores nostros primum emisit.*

62 VERS. 13. *Et cum iterum illo missi essent, agnitus est Josephus a fratribus suis, et innovuit Josephi genus Pharaoni.*

VERS. 14. *Misit itaque Josephus qui accenserent patrem suum Jacobum et omnem cognationem ad capita hominum septuaginta quinque.*

VERS. 15. *Descendit autem Jacobus in Aegyptum, et mortuus est ipse et maiores nostri.*

VERS. 16. *Et transportati sunt in Sichem, positi que in monumento, quod emerat Abraham pretio argenti a filiis Emoris filii Sichemi.*

Posterioris quae promiserat, majoribus incommoda concedit. Porro lege idcirco cautum est, ut patres præputium circumcidarent: quia Abraham de terra

A Kυριου ἐκ γῆς Αἰγύπτου ἐνταῦθι δὲ, μετὰ υ', φησίν. Ἀλλὰ πιστεύσας;⁸⁸ δεῖ, ὅτι οὐκ ἐβέθη, ὡς πληρωθέντων τῶν υ' ἐτῶν ἐξῆλον· ἀλλὰ μετὰ υ' ἐτη. ὅπερ ἔμφανει καὶ τὰ λ' Ἀβραὰμ ἀπὸ οὐ' ἐτους ἔως ἐκκλησίν, ἐτη κε', Ἰσαὰκ ἐτη ξ., Ἱακὼβ ἐτη ἕννενήκοντα ἔν, Ἰωσὴφ ἐτη ρι', ἐν Λιγύπτῳ ἐτη ριδ', διμοῦ ἐτη υλ'. Φησὶ δὲ, καὶ κακώσουσιν αὐτὸν ἐτη τετρακόσια, καὶ μετὰ ταῦτα δὲ ἐλέσυνται καὶ λατρεύσουσι μοι, τοῦ, μετὰ ταῦτα, ἐν τοῖς λ' ἐτεσι σημανομένου καὶ τὸ θύνος, φέλαν δουλεύσωσι, χρινῶ ἐγὼ, εἴπεν δὲ Θεός. Οὐδὲ οἱ κακοῦντες αὐτοὺς: ἀτιμωρήτη ταῦτα ἐποίουν. Καὶ γάρ πικρὰν καὶ βαρίτεν δύπεμνον τὴν δουλεύσαν· οὐ γάρ ως δούλοις, ἀλλ' ως ἐχθροῖς καὶ πολεμίοις ἔχοντες.

B Καὶ μετὰ ταῦτα ἐξελεύσονται καὶ λατρεύσουσι μοι ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ.

Καὶ ἐδωκεν αὐτῷ διαδήκην περιτομῆς, καὶ οὕτως⁸⁹ ἐγέρρησε τὸν Ἰσαὰκ, καὶ περιέμενε αὐτὸν τῇ ἡμέρᾳ τῇ διδόῃ καὶ Ἰσαὰκ τὸν Ἱακὼβ, καὶ δὲ Ἱακὼβ τοὺς δώδεκα πατριάρχας.

Καὶ οἱ πατριάρχαι ζηλώσατες τὸν Ἰωσὴφ ἀπέδορτο εἰς Αἰγύπτον· καὶ ἦν δὲ Θεός μετ' αὐτοῦ.

Καὶ ἐξελέπεται αὐτὸν ἐκ πασῶν τῶν θλιψεων αὐτοῦ, καὶ ἐδωκεν αὐτῷ χάριν καὶ σοργανὸν πατέρα τον Φαραὼ βασιλέως Αἰγύπτου, καὶ κατέστησεν αὐτὸν ἡγούμενον ἐπ' Αἰγύπτον καὶ διορίζειν αὐτοῦ.

C Ηλός δὲ λιμὸς ἐφ' ὅλην τὴν γῆν Αἰγύπτου, καὶ Χαράν, καὶ θλιψίς μεγάλη, καὶ οὐκ εὑρισκον χορτάσματα οἱ κατέρεις ἡμῶν.

Ἀκούσας δὲ Ἱακὼβ ὄντα σῖτον⁹⁰ ἐν Αἰγύπτῳ, ἐξαπέστειλε τοὺς κατέρας ἡμῶν πρῶτον.

D Καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ ἀνεγνωρίσθη Ἰωσὴφ τοῖς διδελφοῖς αὐτοῦ, καὶ φανερὸν ἐγένετο τῷ Φαραὼ τὸ γέρος τοῦ Ἰωσῆ.

Ἄποστελλας δὲ Ἰωσὴφ μετεκαλέσατο τὸν πατέρα αὐτοῦ Ἱακὼβ, καὶ πάσαν τὴν συγγένειαν ἐτύγχανες ἐδομήκοντο πάντες.

Ε Καὶ μετετέθησαν εἰς Συχέμα· καὶ ἐτέθησαν ἐν τῷ μητήρι Αἴβραὰμ τιμῆς ἀργυρίου παρὰ τὸν νέαρ Εμέρο⁹¹ τοῦ Συχέμου.

Τοὺς δὲ⁹² οὐτερον τὰ ἐπιγείμενα, προτέραις τὰ κακὰ συγχωρεῖ. Περιτέμνεσθαι δὲ τὴν ἀκροβυστιαν διὰ τοῦτο τοῖς πατέρασι νενομοθέτηται· ἐπειδὴ δὲ

Variæ lectiones ei notæ.

⁸⁸ ἀλλ' ἀποστῆσαι, erat. ⁸⁹ In vulgato est, οὗτος. ⁹⁰ In vulgato est, σῖτα. ⁹¹ In vulgato hic præponitur, καὶ. ⁹² In nonnullis exemplaribus scribitur, Ἐμέρο. In sequenti scholio scribitur Ἐμέρο. ⁹³ Ιο. τοῖς.

Ἄθραζμ ἐκ τῆς Χαλδαίων ἀπῆρε. Χαλδαῖοις δὲ ἐπετέραπο κατὰ τὰ πάτριά σφων ἦθη, καθά δὴ καὶ Μήδοις καὶ Πέρσαις μητράσι καὶ ἀδελφαῖς ἐπιμέγνυσθαι, ταῦτης ἔνεκα τῆς αἰτίας περιτέμνεται τὴν σάρκα τῆς⁹⁰ ἀκροβυστίας, τῇ οἰκειότητι τῆς σαρκὸς ἀποτατόμενος, καὶ τοὺς τῆς συγγενεῖας ἀλεμίους ὀργούμενος γάμους. "Αλλοι δὲ φασὶ διὰ τοῦτο προστετάχαι τῷ Ἀθραζμ καὶ τοῖς ἐξ αὐτοῦ τὴν περιτομὴν, ἵνα δῆλον εἴη, ὡς ἐξ αὐτῶν ἐσται ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα. Γινώσκομεν γάρ ὡς ἐν σαρκὶ περιτομῇ, τυπικῶς γινομένη τὸ παῖασθν, εἰκόνα ἐπείχε τοῦ σωτηρίου βαπτίσματος, διὰ τῆς ἀποδοῆς τῆς ἀκροβυστίας, τὴν δρηπτὸν δηλοῦσα τῆς κατὰ σάρκα γενέσεως. Καὶ υἱὸν ποιοῦσα τοὺς περιτεμνομένους Θεοῦ. Καὶ περιτέμνειν αὐτὸν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ὁγδόῃ. Ἐν πρώτοις Ἰσαὰκ τῇ ὁγδῷ περιτέμνεται ἡμέρᾳ· ὅθεν καὶ οἱ Ἰουδαῖοι· ὃ δὲ Ἰσμαὴλ ιγ' ἐνετούν ὑπάρχων· διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἐξ αὐτοῦ Ἰσμαὴλῖται οὗτα περιτέμνονται, ὡς Ἰώστηρός φησι. Ἀπέδοτο εἰς Αἴγυπτον. Οὐδὲν ἔχοντες ἄγκαλεν τῷ ἀδελφῷ, διὸ ἐλύόντα ἐπὶ τροφὴν τὴν αὐτῶν, κακῶς διέθηκαν, καὶ οὐκ εἰδίτες, οὗτοι συνέπραττον τῇ προφητείᾳ, καὶ σωτηρίας αἴτιοι καὶ ἀκοντες, εἰ καὶ μετὰ πολλοὺς πειρασμοὺς, αὐτῷ γεγονότες εἰς ἐκτοὺς μέγα δέος, καὶ οὐ φορητὴν αἰσχύνην περιέπρεψαν· εἰ καὶ Ἰωσῆρ ἀμνησικάκως φέρων, οὐδὲν δεινὸν εἰς αὐτοὺς ἔκειργάσατο, διὸ καὶ λιμώτοντας ξύρεψε καὶ γνωρίμους τῷ Φαραὼ κατέστησε. Καὶ ἐτελεύτησεν αὐτὸς, καὶ οἱ πατέρες ἡμῶν καὶ μετεποιησαν εἰς Συγένει· εἰς Συγένει ἐτάφησαν οἱ π.ρ. τὸν Ἀθραζμ καὶ οἱ πατριάρχαι, ήτις ἐκαλεῖτο τάχα Σύκημα. Αὐτὸς γάρ ὥντας παρὰ Ἐμμὸν δὲ Ἀθραζμ, ἵνα θάψῃ ἔκει Σάρραν. Καὶ ἐτέθησαν ἐν τῷ μνήματι. Τοῦτο εἰπών, δείχνυσος δὲ οὐδὲ μέχρι ταφῆς γέγονε κύριο; δὲ Ἀθραζμ.

καὶ in mortuimento. Hoc dicto ostendit, Abrahamum

Καθὼς δὲ Ἑγγίζειν δι χρόνος τῆς ἐπιγρέψας ἡς ἡς ἀμοσειν δι θεᾶς τῷ Ἀθραζμ, ηνξισει δι λαὸς καὶ ἐπιηδύνθη ἐν Αἴγυπτῳ.

"Ἄχρι⁹¹ οὖν ἀρέστη βασιλεὺς ἀτερος, δὲ οὐκ ἥδει τὸν Ἰώστηρ.

Οὐτος κατασοφισάμενος τὸ γένος ἡμῶν, ἐκάκωσε τοὺς πατέρας ἡμῶν, τοὺς ποιεῖν ἔκθετα τὰ βρέφη αὐτῶν, εἰς τὸ μὴ ζωογορεῖσθαι.

⁹⁰ Ἐνῷ καιρῷ ἐτερνήθη Μωϋσῆς, καὶ ἦν ἀστεῖος τῷ Θεῷ, δὲ ἀτερράψη μῆτρας τρεῖς ἐτῷ οἰκῳ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ⁹².

Ἐκτεθέντα δὲ αὐτὸν ἀστέλλετο⁹³ ἡ θυράτηρ Φαραὼ, καὶ ἀτεθρέψατο αὐτὸν δαυτῆς εἰς νῖστρον.

Καὶ ἐπαιδεύθη Μωϋσῆς πάσῃ⁹⁴ σοφίᾳ Αἴγυπτων· ἦν δὲ δυνατός ἐν λόγοις καὶ δροῖς.

"Ως δὲ ἐπηρούντο αὐτῷ τεσσαρακονταετῆς⁹⁵ χρόνος, ἀρέσθη ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτοῦ ἐπισκέψασθαι τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ.

Variæ lectiones et notæ.

⁹⁰ Τοῖς, erat. ⁹¹ Ἀχρίς, est in vulgatis. ⁹² αὐτοῦ, non est in vulgato. ⁹³ In vulgato hoc loco repetitum, αὐτὸν, sed redundare videatur. ⁹⁴ Hic in vulgato adjicitur articulus, τῇ. ⁹⁵ In vulgato est, τεσσαρακονταετῆς.

^a V. circumveniens genus nostrum. ^b V. ne titificantur.

A Chaldaeorum profectus est. Chaldaeis autem patriis eorum moribus, quemadmodum niunirum etiam Medis ac Persis, permisum erat, ut cum matribus et sororibus connubio jungerentur: ob hanc causam circumcidebat carnem præputii, quod propinquati atque conjunctioni carnis renuntiaret, et illicitas cognatarum nuptias renueret ac recusaret. Alii antem dicunt, idecirco Abrahamo posterisque ejus injunctam et mandatam esse circumcisionem, ut planum fieret Christum ex illis, quod attinet ad carnem, esse nasciturum. Scimus enim eam, quæ antiquitus per figuram fieri solebat, in carne circumcisionem, imaginem in sece habuisse salutaris baptismatis, per abjectionem et amissionem præputii recusationem declarans carnalis originis B et naturæ, et filios Dei efficiens eos, qui circumciduntur. Et circumcidit eum die octavo. In primis Isaac circumciditur die octavo: unde etiam Iudei: Ismael autem cum natus esset annos tredecim, idcirco etiam qui ab illo orti sunt Ismaelites, ita circumciduntur, ut inquit Josephus. Vendiderunt in Aegyptum. Cum nihil haberent, quod criminis darent fratri: sed, cum venisset ut eos cibo juvaret, male de eo statuerunt: ac nescientes isti prophetiam adjuvabant, ac salutis ei facti auctores e iam inviti, eti post multas temptationes, quæ illi acciderunt, in scipios magnum metum et intollerandum pudorem converterunt: quamquam Josephus injuriam dissimulans, non solum nullo in commido eos affecit, verum etiam fame laborantes aluit, ac Pharaoni notos effecit. Et mortuus est ipse et majores nostri, et transportati sunt in Sicheim. In Sicheim sepultus est Abraham et patriarchæ: quæ forsitan Sycema vocabatur. Ipse enim Abraham emerat ab Emore, ut illic Sarram sepeliret. Positio ne sepulura quidem tenus terræ dominum suisse.

⁹³ VERS. 17. Ut autem appropinquabat tempus promissionis, quam Deus jurejurando firmaverat Abraham, crevit populus ac multiplicatus est in Aegypto.

VERS. 18. Quoad alias exortus est rex, qui non norerat Josephum.

VERS. 19. Is nostræ genti imponens^b et illudens usque adeo vexarit majores nostros et afflixit, ut D coegerentur suarum mulierum partus exponere, ne vivi remanerentⁱ.

VERS. 20. Quia tempestate natus est Moses, et erat Deo gratus et acceptus: qui nutritus est in domo patris sui mense tres.

VERS. 21. Expositum autem eum sustulit filia Pharaonis.

VERS. 22. Et educavit eum sibi pro filio, et institutus est Moses omni sapientia atque doctrina Aegyptiorum: ac potens erat dicitis et factis.

VERS. 23. Ut autem complebatur ei tempus annorum quadraginta, venit ei in mentem invenire fratres suos filios Israelis.

VERS. 24. *Et conspicatus quendam injuria affici, et defendit eum, ac percusso Aegyptio vindicavit eum, qui opprimebatur.*

VERS. 25. *Putabat autem fratres suos intelligere, Deum eis per suam misericordiam dare salutem. Sed illi non intellexerunt.*

VERS. 26. *Postero die intervenit illis pugnantibus et pacem inter eos conciliare conabatur his verbis: Viri, fratres vestri: cur alter alterum injuria afficit?*

VERS. 27. *At is, qui proximum injuste laedebat summovit eum dicens: Quis te prætorem et judicem constituit super nos?*

VERS. 28. *Numquid interficere me vis, quemadmodum heri Aegyptium interfecisti?*

Hoc quod dicit, appropinquabat tempus promissionis, indicat eos ne in quadringentis quidem illis annis crevisse: sed finem appropinquaturum esse. Nam iam in Aegypto præterierant anni plures quam quadringenti. Crescebat autem populus et multiplicabatur in Aegypto. Si illud, quod Iosepho contigit, est mirabile, ut nimis a fratribus venderetur, et venditus illos servaret: hoc mirabilius est, quod rex alebat illum qui erat ejus imperium eversarus; qui tollendus erat ab illo, a quo capitis condemnatus erat, erudiebatur et educabatur ad revertendum eum, a quo educabatur. Ceterum quod dicit, ut cogeret illos exponere infantes ne remanerent in vita, innuit illum palam infantes tollere noluisse. Ac vide, quibus rebus diabolus conabatur reverttere Dei promissionem, per haec eam crevisse. Malis et incommodis 64 Israel affliciebatur, sed crescebat et multiplicabatur. Nam idcirco Moyses etiam in domum regiam recipitur et educatur, et instituitur ac rorsus in exsilium agitur: sed in exilio dignus judicator cui illa visio contingat, ac populi moderatio atque ducatus ei mandatur: sic etiam efficit ut venditus servus regnaret, ubi serviebat. Porro, quod dicit ceteros, id sonat, urbanus, ponitur pro, gratius seu acceptus - ciliat Deo. Expositum autem eum sustulit filia Pharaonis. Genuerant parentes, animadvertebant eum esse pulchrum. Flos enim gratiae præverterat etatem: conspicati autem illius pulchritudinem, ei parcerant, sed metu edicti absconderunt. Victi sunt, ac metu impellente abjecere in animum induxerunt. Atqui edictum misericordia moti elidunt, factaque arca ad imitationem illius quæ facta est ea tempestate qua vixit Noe, et invocato Deo Noe, una cum arca puerum projecterunt in flumen, ut et edicto parere viderentur, et

Καὶ Ιδώρ τινα ἀδικούμενον, ἡμύνατο, καὶ ἐποίησεν ἐκδικησιν τῷ καταστρουμένῳ, πατάξας τὸν Αἰγύπτιον.

Ἐνόμιζε δὲ συνιέναι τοὺς ἀδελφούς αὐτοῦ, δτὶ ὁ Θεὸς διὰ χειρὸς αὐτοῦ διδωσιν αὐτοῖς σωτηρίαν· οἱ δὲ οὐ συνῆκαν.

Τῷ τε ἐπιούσῃ ἡμέρᾳ ὥρην αὐτοῖς μαχομένοις, καὶ συνῆλασσεν αὐτοὺς εἰς εἰρήνην εἰπών· Ἀρδετές, ἀδελφοί ἔστε ὑμεῖς· Τί τι ἀδικεῖτε ἀλλήλους;

Οἱ δὲ ἀδικῶντες τὸν πληστὸν, ἀπώστροφον αὐτὸν εἰπών· Τίς σε κατέστησεν ἀρχούτα καὶ δικαστὴν ἐφ' ἡμῶν;

B Μὴ ἀνελεῖτε με σὺ θέλεις, οὐ τεθέντος ἀνεῖλες χθίς τὸν Αἰγύπτιον;

Τὸ διηγούμενον διαβούλεις ἐπαγγελίας, τοῦτο ἐνδεικτικόν ἔστιν, δτὶ οὐδὲ ἐν τοῖς τεγρακοσίοις ἔτεσιν, αὐτοὺς αὐξανεῖ· ἀλλ' ὅτι ἐμελλεν ἐγγίσειν τὸ τέλος. Καίτοι ήδη ω̄ ἔτη ἦν παρελθόντα ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ πλειόνα. Ιιῆσος δὲ ὁ λαός καὶ ἐπιλθύνετο ἐν Αἰγύπτῳ. Εἰ; ^{οὐ} ἔκεινο τὸ τοῦ Ἱωάννη Θεοματήν, δτὶ ὑπ' ἀδελφῶν ἐπράθη καὶ ἐσώσεν διὰ πραθεῖς, τοῦτο θαυμασιώτερον, δτὶ βασιλεὺς ἐτρέψεν αὐτὸν τὸν μέλλοντα καθαιρίσειν αὐτοῦ τὴν ἀρχήν. Οἱ μέλλων ἀναιρεῖσθαι ὑπὸ τοῦ καταψήρισμάνου αὐτοῦ θάνατον, ἐπαιδεύετο καὶ ἐτρέψετο ἐπὶ καθαιρέσει τοῦ τρέφοντος. Τὸ δὲ τὸ ποιεῖν ἔκεινον ^{οὐ} ἔκθετα τὰ βρέφη εἰς τὸ μὴ ζωογονεῖσθαι, αἰτίεσται ὡς μὴ βουλόμενον φανερῶς τὴν ἀναιρεσίν ποιεῖσθαι τῶν βρεφῶν. Καὶ δρά στι δι' ὧν διάβολος ἐπεχείρει ^{οὐ} καταλύειν τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ, διὰ τούτων ηὔξετο. Ἐκακούτο γάρ διὰ Ισραὴλ· ἀλλ' ηὔξετο καὶ ἐπιλθύνετο. Διὰ τοῦτο γάρ καὶ Μωϋσῆς ἐν οἷς βασιλεῖσθαι ἀναλαμβάνεται καὶ ἐκτρέψεται καὶ παιδεύεται, καὶ πάλιν φυγαδεύεται· ἀλλ' ἐν τῇ φυγαδείᾳ, τῆς ὑψεως ἔκεινος ἀξιούται, καὶ τὴν δημαργίαν ἐγχειρίζεται. Οὗτος καὶ τὸν πραθέντα δούλον ποιεῖ βασιλεύειν, ἔνθα δέ δούλος, τὸ δὲ ἀστεῖος, ἀντὶ τοῦ, εὐάλεστος τῷ Θεῷ. Ἐπειθέντα δὲ αὐτὸν ἀνείλετο ἡ θυγάτηρ Φαραὼ. Ἐγένηταν οἱ γονεῖς, εἰδόντες καλόν. Προήνθει γάρ τι χάρις· θεασάμενοι δὲ στιχαίνοντο. Φοβούμενοι δὲ τὸ πρᾶγμα ^{οὐ}, ἐκρύψασθαι καὶ ὄρμησαν φύσαι διὰ τὸν φόδον, σοφίζονται δὲ τὸ πρᾶγμα, διὰ τὰ σπλάγχνα, καὶ κιεώτον ποιησάμενοι πρὸς μίμησιν τῆς γενομένης ἐπὶ Νῶε καὶ τὸν Θεὸν τοῦ Νῶε ἐπικαλεσάμενοι, ἐρήψαν τὸν παῖδας ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ μετὰ τῆς κιβωτοῦ, ἵνα καὶ δοκῶσι πείθεσθαι τῷ πράγματι ^{οὐ}, καὶ ἀσφαλισθωταὶ τὸν παῖδα. Καὶ οἱ μὲν βίπτουσιν δὲ θεός παρακελεύεται ἀγνοούσῃ τῇ θυγατρὶ Φαραὼ, ἐξελθεῖν ἐπὶ τὸν ποταμόν· ἐξῆλθεν ἀγνοούσα,

Variæ lectiones et notæ.

^{οὐ} In vulgato est, ἐφ' ἡμᾶς in apographo, ἐφ' ἡμῶν, et ita repetitur in sequenti scholio. ^{οὐ} Ιο. εἰ, et sic verbo. ^{οὐ} τοῦ ποιεῖν ἔκεινος, Ιο. ^{οὐ} ἐπιχείρει, erat. ^{οὐ} Ιο., erat. ^{οὐ} πρόσταγμα, hic et infra. ^{οὐ} προστάγματι, Ιο.

I Vexabatur et affligebatur Israel. ^{οὐ} Verbum pro reibo redditum sonat, et præflorebat enim gratia. ^{οὐ}

καὶ εὑρεν δὲ οὐκ ἔτησε, καὶ ἐσύνθη Μωυσῆς διὰ συμβολῶν τῆς κοινῆς σωτηρίας τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ γάρ κιβωτὸς ἀπὸ ξύλου ἦν, καὶ ξύλον ἀπὸ ὑδάτος, καὶ σωτηρία τῷ ἀπαγορευθέντι· καὶ ἡ ἀναλαβοῦσα, οὐκ 'Ιουδαῖα, ὁλός ἐξ ἑθνῶν καὶ Αἰγυπτία. Καὶ ἐπαιδεύθη Μωυσῆς πάσῃ σοφῇ Αἴγυπτιών. Οὗτε Μωυσῆς, οὗτε οἱ περὶ Ἀνανίαν καὶ Δανιὴλ ἥμαθον τὴν τὴν ἔντην παιδείαν, εἰ μὴ ἀνάγκη καὶ ἕτερη δεσποτῶν. Καὶ γάρ ἐν οὐδενὶ αὐτῇ κέχρηται· εἰ μήπου εἴποι τις ἐτὶ καλὸν ἦν μαθεῖν, πρὸς τὸ ἀνατρέψαι τὰς ἔκεινων ἀπάτας. Καὶ ἐποίησεν ἐκδίκησιν δὲ Μωυσῆς τῷ καταπονουμένῳ, πατάξας τὸν Αἰγύπτιον. Οὐ θυμῷ εἰζας¹ οὐδὲ ὅργῃ νικηθεὶς, ἀνελεν δὲ Μωυσῆς, ζῆτω δέ. Τὸ δὲ ζῆτω Θεοῦ γενόμενον, καὶ φύνος ἦ, οὐκέτι φύνος. Ὁ γοῦν Φινέες δύο ἐν μιᾷ χειρὶ φονεύσας ἤκουσε, καὶ ἔστη Φινέες καὶ ἐξιάσατο, καὶ ἐκόπασεν ἡ θραῦσις. ^BΑ δὲ ἐποίησεν Μωυσῆς αἰνίγμα ἦν ἀγνοούμενων πραγμάτων. Τὸ γάρ γενόμενον τοῦτο στημένον ἦν ὅτι μέλλει ὁ Θεὸς διὰ Μωυσέως; ^CΑἰγυπτίους ἀποκτενεῖν², τοὺς δὲ Ἰσραηλίτας σώζειν. Ἐνθυμίζει δὲ συνιέναι τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ, ὅτι διὰ χειρὸς αὐτοῦ ὀδώσιν αὐτοῖς σωτηρίαν. Κατότα διὰ αὐτῶν τῶν ἔργων ἐδείχνυτο ἡ ποιητεία ποιας οὖν συνέσεως χρεία; Ἀλλ' ὅμως οὐδὲ οὕτω συνίεσσαν. Τῇ τε ἐπιούσῃ δρόθι αὐτοῖς μαχομένοις, καὶ συνήλασσεν αὐτοὺς εἰς εἰρήνην. Ὁ δεῖξας ἐπὶ τοῦ Αἰγυπτίου τὸν θυμὸν, ὅρα πῶς μετ' ἐπεικεῖα; διαλέγεται· ἄνδρες, ἀδελφοί ἔστε ὑμεῖς, ἵνα τι ἀδικεῖτε ἀλλήλους; Ὁρα δὲ τις σε κατέστησεν δροχοντα καὶ δικαστὴν ἐφ' ἡμῶν; Τὰ αὐτὰ βίβλατα δὲ πρὸς τὸν Χριστὸν Ελεγον. Οὕτως θύος Ἰουδαῖοις, ἀδικεῖν εὐεργετουμένους.

conabatur. Vide qua humanitate atque benignitate ostenderat: **65** Viri, fratres estis vos, cur alterum et judicem constitut super nos? Eadem verba, quae ad Christum dicebant. Ita nunc est Judæis, ut beneficium accipientes injuria afficiant.

Ἐφυγε δὲ Μωυσῆς ἐπὶ τῷ λόγῳ τούτῳ, καὶ ἐγένετο πάροικος ἐπὶ τῇ Μαδιάν, οὐ ἐγέννησεν νιοὺς δύο.

Καὶ πληρωθέντων ἐτῶν τεσσαράκοντα, δρόθη αὐτῷ ἐπὶ τῇ ἐρήμῳ τὸν δροὺς Σινᾶ ἄγγελος Κυρίου ἐπειοργίην πυρὸς βάτου·

Οὐ δὲ Μωυσῆς ίδωρ ἐθαύμασε τὸ δραμα. Προσερχομένου δὲ αὐτοῦ καταροήσαι, ἐγένετο φωτὴ Κυρίου πυρὸς αὐτῷ.

Ἐγὼ δὲ Θεὸς τῶν πατέρων σου, δ Θεὸς Ἀβραὰμ, δ Θεὸς Ἰσαὰκ, καὶ δ Θεὸς Ἰακώβ. Ἐτρομος δὲ τερψίμενος Μωυσῆς, οὐκ ἐτόλμα καταροήσαι.

Ἐπειδὲ αὐτῷ δ Κύριος· Λῦσον τὸ ὑπόδημα τῶν ποδῶν σου· δ τὰρ τόπος, ἐπὶ φέστηκας³ τῇ ἡγεμονίᾳ ἐστίν.

Ιδὼρ εἶδορ τὴν κάκωσιν τοῦ λαοῦ μου, τοῦ ἐπι Αἰγύπτων, καὶ τοῦ στεναγμοῦ αὐτῶν ἤκουσα.

Variæ lectiones et notæ.

¹ εἰξας. erat. ² Μωυσέα erat. ³ ἀποκτένειν, Ισ. ἀποκτίνειν. ⁴ ἔστηκες. erat, ut infra.

¹ V. adrena.

A pruerum protegerent atque tuerentur. Atque illi quidem abjiciunt: Deus autem imprudenti filiae Pharaonis hortator et auctor est ad flumen exēundi. Exivit rei ignara, et invenit, quæ non quærebat: ac servatus est Moyses per symbola ac signa communis Ecclesiæ salutis. Etenim arca erat de ligno, et lignum de aqua: atque ita salus contingit desperato: ac quæ suscepit non erat Judæa, sed gentilis et Αἴγυπτια. Et institutus est Moyses omni sapientia atque doctrina Αἴγυπτiorum. Neque Moyses, neque Ananias et Daniel peregrina disciplina crudiri et institui sustinuissent, nisi necessitate et vi dominorum cogente. Etenim nulla in re ea sunt usi: nisi forte dixerit quis, pulchrum suisse discere ad evertendum illorum fraudes et imposturas. Ac percusso Αἴγυπτio, vindicavit eum, qui opprimebatur. Non cupiditate atque furore impulsus, neque ira victus, sed zelo ac studio Dei adductus Moyses Αἴγyptium sustulit de medio. Porro quæ studio Dei sit, etiamsi cædes sit, cædes non est. Nam de Phineeso, qui una manu atque ieci duos occidit, dictum est: Et stetit Phinees, et iram placuit, et cessavit insirmitas et plaga. Cæterum quæ fecit Moyses ænigma erat, et involuerum rerum incognitarum. Nam hoc, quod siebat, signum rei futuræ erat, nempe Deum per Moysen Αἴgyptios intersecturum, Israelitas autem esse servaturum. Putabat autem intelligere fratres suos, Deum eis per suam manum dare salutem. Atqui per ipsa facta præsidium declarabatur: quæ igitur intelligentia requirebatur? Verumtamen ne sic quidem intelligebant. Ac postridie intervenit illis pugnantibus et concordiam inter eos conciliare sermocinetur, qui adversus Αἴgyptium furorem

VERS. 29. Fugit autem Moyses ob hoc dictum et factus est peregrinus et inquinilus¹ in terra Madian, ubi genuit filios duos.

VERS. 30. Et expletis annis quadraginta apparuit ei in solitudine montis Sina angelus Domini in rubo ignis flamma conflagrante.

VERS. 31. Quod spectrum Moyses conspicatus admiratus est. Cum autem visendi causa accederet, accedit ad eum Domini vox:

VERS. 32. Ego sum Deus majorum tuorum: Deus Abrahāmi, Deus Isaaci, Deus Iacobi. Moyses autem tremens factus animadvertere et intueri non audebat.

VERS. 33. Sed Dominus ad eum, Solve, inquit, calceos pedum tuorum: locus enim, in quo consistis, terra sancta est.

VERS. 34. Vidi, vidi inquam, incommoda et miseras populi mei, qui est in Αἴγyptio: ac gematum

corum audivi. Itaque ad eripiendum et liberan- dum eos descendit, et nunc veni, mittam te in Aegy- ptum.

Fugit autem Moyses. Ac ne hujus quidem fuga economiam, id est, providentiam atque dispositionem Dei extinxit. Expletis enim, inquit, annis quadraginta, visus est ab eo angelus Domini. Quando exsul erat: quando non amplius sperabat, adeo ut etiam filios duos procrearet. Nota autem eum nunc Filium Dei, angelum vocare, quemadmodum etiam hominem. Apparet autem ei non in templo, sed in solitudine ac loco deserto. Ac ne in ipsa quidem solitudine, sed in rubo. Ecce etiam dignus judicatus est, qui hanc vocem audiret: Ego, inquit, sum Deus patrum tuerum: ille magni consilii Angelus, id est nuntius. Solve calceos pedum tuorum. Locus enim, in quo consistis, terra sancta est. Locus sanctus erat propter apparitionem Christi, ac multo mirabilior eo loco, qui erat in Sanctis sanctorum. Illic enim nusquam sic apparuit. Vidi enim, vidi inquam, vexationem populi a Iudeis.

VERS. 35. Hunc Moysen, quem repudiaverunt, cum dicerent: Quis te praetorem et judicem constituit super nos?

VERS. 36. Hunc, inquam, Deus principem ac redemptorem misit per manum angeli, qui ei apparuerat in rubo. Hic eduxit eos factis prodigiis ac signis in terra Aegyptio, et in mari Rubro, et in solitudine annos quadraginta.

66 VERS. 37. Hic est ille Moyses, qui dixit filiis Israelis: Prophetam excitabit vobis Dominus Deus vester ex fratribus vestris sicuti me: eum audiatis^m.

VERS. 38. Hic est, qui fuit in congregazione in solitudine cum angelo, qui loquebatur ei in monte Sina, et cum majoribus nostris: qui accepit oracula iustaⁿ, quae daret nobis.

VERS. 39. Cuī majores nostri obedire noluerunt: sed eum repulerunt, et animo suo^o versi sunt in Egyptum.

VERS. 40. Cum dicerent ad Aaronem: Fac nobis deos qui præcedant nos. Nam Moysi huic, qui nos eduxit de terra Aegypti, nescimus quid acciderit.

VERS. 41. Et vitulum fecerunt in diebus illis, et obtulerunt hostiam simulacro, ac suarum manuum operibus delectabantur.

Hunc, inquit, Moyses, qui vitæ periculum adiit, qui ab illis fuerat contemptus, quem aversati erant, quem repudiaverant, cum excitasset Deus misit per manum angeli, qui apparuerat ei in rubo. Quem angelum dicit, palam ac manifesto Deum viderat ac nominat. Hic est ille Moyses, qui dixit filiis Israel, Prophetam excitabit Dominus Deus

A Kal κατέβηρ ἐξελέυθαι αὐτοὺς, καὶ νῦν δεῖρο, ἀποστελῶ σε εἰς Αἴγυπτον.

'Αλλ' οὐδὲ ἡ τούτου φυγὴ τὴν οἰκονομίαν ἔσθετε τοῦ Θεοῦ. Ηληρωθέντιον γάρ, φησίν, ἐτῶν μ' ὥφθη αὐτῷ ἄγγελος Κυρίου· ὅτε φυγὼς ἦν· ὅτε οὐκέτι προσεδόκησεν, ὡς καὶ παῖδας ποιήσαι δύο. Σημείωση δὲ, ὅτι νῦν ἄγγελον τὸν Ἰητὸν τοῦ Θεοῦ καλεῖ, καθάπτερ καὶ ἀνθρώπουν. 'Ἐπιφαίνεται δὲ αὐτῷ οὐκ ἐν ναῷ, ἀλλ' ἐν τῇ ἑρήμῳ· καὶ οὐδὲ ἐν αὐτῇ τῇ ἑρήμῳ, ἀλλ' ἐν τῇ βάτῳ. Ἰδού καὶ φωνῆς ἡ τῶν θαυμάτων. 'Ἐγώ, φησίν, δὲ Θεὸς τῶν πατέρων σου, δὲ μεγάλης βουλῆς Ἀγγελος. Λύσον τὸ ὑπέδημα τῶν ποδῶν σου· δὲ γάρ τόπος ἐν φίστηκας, γῆ ἀγία ἐστίν. 'Ο τόπος δὲ ἀγίος τῇ ἐπιφανείᾳ τοῦ Χριστοῦ, καὶ πολιῷ θαυμασιώτερος τοῦ τόπου, τοῦ ἐν τοῖς Ἀγίοις τῶν ἁγίων. 'Ἐκεῖ γάρ οὐδαμοῦ οὐτως ἐφάνη. Εἴτα καὶ ἡ κηδεμονία πολλή. Ἰδών γάρ εἶδον τὴν κάκωσιν τοῦ λαοῦ μου.

B Toύτορ τὸν Μωϋσῆν, δὲ ηριήσαρτο εἰπόντες· Τίς σε κατέστησεν ἀρνοτα καὶ δικαστή;

Toύτορ δὲ Θεὸς ἀρχοτα καὶ λυτρωτὴν ἀπέστειλεν ἐν χειρὶ ἀγέλου, τοῦ δρόσετος αὐτῷ ἐν τῇ βάτῳ. Οὗτος ἐξῆγαγεν αὐτοὺς, ποιήσας τεράτα καὶ σημεῖα δὲν τῇ Αἰγύπτῳ^p, καὶ ἐν Ἐρυθρᾷ Ωαλίσσῃ, καὶ ἐν τῇ ἑρήμῳ, ἐτῇ τεσσαράκοντα.

Οὗτος δέστιν δὲ Μωϋσῆς, δὲ εἰπώ τοῖς νοοῖς

Ισραὴλ. Προφήτην ἀναστήσει ὑμῖν Κύριος δὲ Θεὸς ἡμῶν^q ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν ὃς ἐμός^r.

Οὗτος δέστιν δὲ γενέμενος ἐν τῇ Ἑκκλησίᾳ^s ἐν τῇ ἑρήμῳ μετά τοῦ ἀγέλου, τοῦ λυλοῦντος αὐτῷ ἐν τῷ δρει Σιρᾶ, καὶ τῷ πατέρων ήμῶν^t. δὲς ἐδέξατο λόγια^u ζῶτα δοῦνται ήμῖν.

Ω οὐκ ἡθέλησαν ψάχνοι γενέσθαι οἱ πατέρες ήμῶν· ἀλλ' ἀπώσαρτο, καὶ ἐστράφησαν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν εἰς Αἴγυπτον.

Εἰπότες τῷ Ααρών, Ποίησαι ήμῖν Θεούς, οἱ προπορείστοται ήμῶν· δὲν τῷ Μωϋσῇ οὗτος, δὲς ἐξῆγαγεν ημᾶς ἐκ τῆς Αἰγύπτου, οὐκ οἰδαμεν τηρότερον αὐτῷ.

Καὶ ἐμοσχοποίησαν δὲ ταῖς ημέραις ἐκείναις, καὶ ἀνήγαγον θυσίαν τῷ εἰδώλῳ, καὶ εὐφρατούτο δὲ τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν αὐτῶν.

Τούτον, φρσι, τὸν Μωϋσέα, τὸν κινδυνεύσαντα ἀπόλεσθαι, τὸν ὑπὲν αὐτῶν ἐζουθενθέντα, δὲν παρηγήσαντο, δὲ Θεὸς ἐγείρας ἀπέστειλεν ἐν χειρὶ ἀγέλου τοῦ δρόσετος αὐτῷ ἐν τῇ βάτῳ. 'Ον ἄγγελον λέγει, ἐμφανῶς Θεὸν εἶδε καὶ ὀνομάζει. Οὗτος δέστιν δὲ Μωϋσῆς, δὲ εἰπώ τοῖς Ισραὴλ· Ισραὴλ· Προφήτην ἀναστήσει Κύριος δὲ Θεὸς ὑμῖν^v ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν

Variæ lectiones et notæ,

^m In vulgato est, ἐν τῇ Αἰγύπτῳ. ⁿ In vulgato est, προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος δὲ Θεὸς ὑμῶν.

^o In vulgato hoc loco additur, αὐτοῦ ἀκούσεσθαι. ^p In vulgato est, λόγον.

^q Hæc duo verba desi'erantur in exemplari vetusto manuscripto. ^r V. vitæ. ^s corde suo.

ώς ἐμέ. Ως ἐμὲ ἔζουθενημένον, ύψ' ὅν ἐδει ταῦτη. Μωσῆν Φαραὼ ἀνελεῖ ἔβουλήθη, καὶ διέφυγε· καὶ τὸν Δεσπότην Ἡρώδης, καὶ ἐν Αἰγύπτῳ διεσώθη· καὶ παιδίον ἐκάτερος ἐπιδουλεύετο· υἱόν μονὸν ἐκάτερος; Ἐδώκε, καὶ οὐδετέρῳ ως ὑπήκουεν. Οὐτός; ἐστιν δὲ γενέμενος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐν τῇ ἑρμῷ, μετὰ ἄγγελού τοῦ διαλούντος αὐτῷ. Ηἱ προκειμένη λέξις δηλοῖ, φέντε τοπικῶς εἶναι συμβινεῖν χείρους καὶ χρείτοις χωρίοις¹². Ἐξέν γάρ της Αἰγύπτου καρδιὰ τόπον δύνται; οὐ περὶ ὅν δὲ λόγος, τῇ δὲ αἴθεσι ἐν αὐτῇ ὑπῆρχον, οὐκ ἀποτήσαντες τὴν γνώμην αὐτῶν τῶν Αἰγυπτιακῶν θύῶν, φέντε καὶ τὸ Εὐαγγέλιον. Όπου δὲ θησαυρός, ἐκεῖ καὶ ἡ καρδία. Πολλοὶ γοῦν ἐτί περὶ τῆς γῆς δύνται; Θησαυροῦντες ἐν τῷ οὐρανῷ, ἐκεῖ τὴν καρδίαν ἔχουσιν. Οὐ δὲ παραβάντες φύγειντες ἐκεῖ δύνταις, τὴν διάθεσιν εἰχοντες τῇ γῇ, ψήφιολούθος τὸ εἰς γῆν αὐτοὺς ἐρῆθρον. Ως δέξατο λόγια δύνται. Τέχνης λόγια δύνται, ὃν τὸ τέλος; διὸ λόγια δύνταιντο, ή τὰς πρωφητείας λέγει. Φησοί γάρ δὲ προφήτης; Καὶ Δώσω ὑμῖν προστάγματα ωὐ καλά· εἰ πρὸς ἐκεῖνα οὔτοις εἰπὲ λόγια δύνται εἰπάται. Ποιήσων δὲ τὸν θεούς. Οὐκ εἰπε, Θεόν· ἀλλὰ θεούς· καὶ ἐμοσχοτοίσαν ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις. Τούτοις καὶ Δασδίς· Καὶ ἐποίησαν μόσχουν ἐν Χωρθῷ· οὐχ ἀπλῶ; δὲ τὸ Χωρθόν ἀλλ' ἵνα διέῃ τὴν ὑπερβολὴν τῆς μανίας αὐτῶν. Μνήσα γέρων δὲ θεός τῷ Ιωάσθῃ, ἐνταγμά οὔτοις εἰδωλοποίησαν καὶ θυσίας τῷ εἰδώλῳ ἀνήνεγκαν.

Ceterum in Choreb. Ac non simpliciter ac sine causa dicit in Choreb, sed ut ostenderet insuperabilem et immensum illorum furorem. Ubi enim Moysi Deus apparuerat, ibi illi simulacrum fecerunt, et simulacro hostiam obtulerunt.

Ἐστεργέψεις δὲ δὲ θεός, καὶ παρέδωκεν αὐτοὺς διατρεψεις τῇ στρατιῇ τοῦ οὐρανοῦ. Καθὼς γέγονται ἐν βίβλῳ τῶν προσηγόρων· Μή σφράγια, αἱ θυσίαις προσηγέρτατε μοι εἴη τετυπαράκοτα δὲ τῇ ἑρμῷ, στόκος Ἰσραὴλ;

Καὶ φρελάσθετε τὴν σκηνὴν τοῦ Μολόχ, καὶ τὸ διστροφὸν τοῦ θεοῦ ἡμῶν Ἕρμον· τοὺς τύκους οὐδὲ ἐποιήσατε¹³ προσκυνεῖν αὐτοῖς, καὶ μετοικιῶ οὐμάς ἐπέκειται Βαβυλώνος.

Ἡ σκηνὴ τοῦ μαρτυρίου ἦν τοῖς πατράσιν ἡμῶν ἐν τῇ ἑρμῷ, καθὼς διετάξατο δὲ λαϊῶν τῷ Μωϋσῷ¹⁴ ποιῆσαι αὐτήν κατὰ τὸν τύπον, δημόρου¹⁵.

Ὕπερ καὶ εἰσήγαγον διαδεξάμενοι οἱ πατέρες ἡμῶν μετὰ Ἰησοῦν ἐν τῇ πατούσας τῷ ἑρμῷ, ὡρ¹⁶ εἶδώσεις δὲ θεός ἀπὸ προσώπου τῶν πατέρων ἡμῶν, ἐν τῷ ἡμερῶν Διούδι.

Οὓς εὗρε γάρ τινάπιον τοῦ θεοῦ, καὶ ἤτιστο εδρεῖται σκηνῶμα τῷ θεῷ Ἰακώβῳ.

Σολομὼν δὲ φωδόδημος εἶναν τῷ οἴκῳ.

Ἄλλος δὲ οὐχ δὲ Υψιστος δὲν γειροποιοί οἱς γνωστοί καθὼς δὲ προφήτης Λέγει·

Variis lectiones et nolite.

¹² οὐδέτερον, erat. ¹³ Ισ. ἀνθρώπων. ¹⁴ In exemplari erat, καὶ διέλασε τὴν τε σκηνὴν τοῦ Μολόχ, καὶ τὸ διστροφὸν τοῦ θεοῦ ἡμῶν Ἕρμάν τοὺς τύκους, εὖτε ἐποιήσε. Et ita reperiuntur in scholio sequentii.

¹⁵ In vulgato est, Μωῆς. ¹⁶ Εὐράχει, est in vulgato. ¹⁷ In vulgato est, εὐτῷ.

B V. tabernaculum.

PATROL. GR. CXXV.

A vobis ex fratribus vestris, sicuti me. Sicuti mihi, qui nihil sum, qui spenor, qui contemnor, a quibus me potissimum honorari oportebat. Moysen Pharaon de medio tollere voluit, et ex periculo evasit: Dominum item Herodes, et in Aegyptum portatus servatus est: et infans uterque insidiis petebatur: legem uterque dedit, et neutri dicto audientes fuerunt. Hie est, qui fuit in congregatione, in solitudine cum angelo, qui loquebatur ei, etc. Et animis suis versi sunt in Aegyptum. Proposita oratio declarat non ex natura loci accidere, ut homines praeponentes meliores sint. Cum enim hic de quibus sermone habetur, essent extra Aegyptum, quae ad locum attinet, quod mentem suam ab Aegyptiacis moribus non avocassent, affectione animi erant ipso illa, quemadmodum etiam Evangelium ait: Ubi thesauri, illic otium cor. Nam multi dum adhuc in terra sunt, thesauros in celo reponentes, illic cor habent. Porro transgressores Hic viuatoresque angelorum, dum illic erant, animam habebant in terra, unde consecutum est, ut de celo in terram precipitarentur. Qui accepit oracula viva. Artis oracula vivæ, quorum finis per verba demonstrabatur, aut prophetias dicit. Ait enim propheta: Da nobis propheta hanc hanc pulchra. Respectu istorum hic dicit haec (esse) oracula viva. Fac nobis deos. Non dixi quod Deum, sed deos. Et vitulum fecerunt in diebus illis. Hoc etiam dicit David: Et vitulum **67** regnabit in Choreb, ac non simpliciter ac sine causa dicit in Choreb, sed ut ostenderet insuperabilem et immensum illorum furorem. Ubi enim Moysi Deus apparuerat, ibi illi simulacrum fecerunt, et simulacro hostiam obtulerunt.

C VERS. 42. Itaque aversus est Deus, ac permissit eos colere militiam cœli. Sicut scriptum est in libro prophetarum: Numquid hostias et victimas obtulisti mihi per annos quadraginta in solitudine, domus Israelis?

VERS. 43. Et suscepistis tabernaculum Molochi et sidus dei pestri Remphanis simulacra, quæ fecistis, ut eu adoraretis, ideoque transferam vos ut Babylonom.

VERS. 44. Tabernaculum testimoniū majores nostri habuerunt in solitudine, sicuti praeceperat ille, qui loquebatur Moysi, ut faceret illud ad exemplum ac formam, quam viderat.

VERS. 45. Quod tabernaculum majores nostri per successionem acceptum una cum Iesu introduxerunt, cum occuparent agros eorum gentium, quas expulit Deus a facie majorum nostrorum, usque ad dies Davidis.

VERS. 46. Qui adeps est gratiam apud Deum ac petiit, ut inveniret domicilium p. Deo Jacobi.

VERS. 47. Sed Solomon edificavit ei domum.

VERS. 48. At excelsissimus ille non habitat in templis manufactis, quemadmodum propheta dicit:

corum audivi. Itaque ad eripiendum et liberan-
dum eos descendit, et nunc reni, mittam te in Aegy-
ptum.

Fugit autem Moyses. Ac ne hujus quidem fuga
economiam, id est, providentiam atque disposi-
tionem Dei extinxit. Evpletis enim, inquit, annis
quadraginta, visus est ab eo angelus Domini.
Quando exsul erat: quando non amplius sperabat,
adeo ut etiam filios duos procrearet. Nota autem
eum nunc Filium Dei, angelum vocare, quemad-
modum etiam hominem. Apparet autem ei non in
templo, sed in solitudine ac loco deserto. Ac ne in
ipsa quidem solitudine, sed in rubo. Ecce etiam
dignus judicatus est, qui hanc vocem audiret: Ego,
inquit, sum Deus patrum tuerum: ille magni con-
sillii Angelus, id est nuntius. Solve calceos pedum
tuorum. Locus enim, in quo consistis, terra sancta
est. Locus sanctus erat propter apparitionem
Christi, ac multo mirabilior eo loco, qui erat in
Sanctis sanctorum. Ilic enim nusquam sic apparuit
alhibetur. Vidi enim, vidi inquam, vexationem populi mei.

VERS. 35. Hunc Moysen, quem repudiaverunt, cum
dicerent: Quis te prætorem et judicem constituit
super nos?

VERS. 36. Eunc, inquam, Deus principem ac redem-
ptorem misit per manum angeli, qui ei apparuerat
in rubo. Hic eduxit eos factis prodigiis ac signis in
terra Aegypto, et in mari Rubro, et in solitudine an-
nos quadraginta.

66 VERS. 37. Hic est ille Moyses, qui dixit filiis C
Israelis: Prophetam excitabit vobis Dominus
Deus vester ex fratribus vestris sicuti me: eum au-
dities.

VERS. 38. Hic est, qui fuit in congregacione in
solitudine cum angelo, qui loquebatur ei in monte
Sina, et cum majoribus nostris: qui accepit oracula
nra^m, quæ daret nobis.

VERS. 39. Cuī majores nostri obedire noluerunt:
sed eum repulerunt, et animo suo^o versi sunt in
Aegyptum.

VERS. 40. Cum dicerent ad Aaronom: Fac nobis
deos qui præcedant nos. Nam Moysi huic, qui
nos eduxit de terra Aegypti, nescimus quid acci-
derit.

VERS. 41. Et vitulum fecerunt in diebus illis, et
obtulerunt hostiam simulacro, ac suarum manuum
operibus delectabantur.

Hunc, inquit, Moysen, qui vita periculum adiit,
qui ab illis fuerat contemptus, quem aversati erant,
quem repudiaverant, cum excitasset Deus misit
per manum angeli, qui apparuerat ei in rubo.
Quem angelum dicit, palam ac manifesto Deum
viderat ac nominat. Hic est ille Moyses, qui dixit
filiis Israel, Prophetam excitabit Dominus Deus

A Kul κατέβηρ έξειλέσθαι αύτον, καὶ τὸν δεῦρο,
ἀποστελῶ σε εἰς Αἴγυπτον.

'Αλλ' οὐδὲ ἡ τούτου φυγὴ τὴν οἰκονομίαν ξεβεσε
τοῦ Θεοῦ. Ηληρωθέντων γάρ, φησὶν, ἐτῶν μ' ὥρθη
αὐτῷ ἀγγελὸς Κυρίου· ὅτε φυγὰς ἦν· ὅτε οὐκέτι
προσεδίκτεν, ὡς καὶ πεῖδας ποιήσαι δύο. Σημειώ-
στι δὲ, ὅτι νῦν ἀγγελὸν τὸν Γίδην τοῦ Θεοῦ καλεῖ,
καθάπερ καὶ ἀνθρώπουν. Ἐπιφαίνεται δὲ αὐτῷ οὐκ
ἐν νῷ, ἀλλ' ἐν τῇ ἐρήμῳ· καὶ οὐδὲ ἐν αὐτῇ τῇ
ἐρήμῳ, ἀλλ' ἐν τῇ βάτῳ. Ιδού καὶ φωνῆς ἡσάωθη.
Ἐγὼ, φησὶν, δὲ Θεὸς τῶν πατέρων σου, δὲ μεγάλης
βιωτῆς Ἀγγελος. Λῦσον τὸ ὑπέρθμα τῶν ποδῶν σου·
δὲ γάρ τόπος ἐν φίστηκας, γῆ ἀγία ἐστίν. Ο τόπος δὲ
ἄγιος τῇ ἐπιφανείᾳ τοῦ Χριστοῦ, καὶ πολλῷ θαυ-
μασιώτερος τοῦ τόπου, τοῦ ἐν τοῖς Ἀγίοις τῶν ἁγίων.
Ἐκεῖ γάρ οὐδαμοῦ οὐτως ἐφάνη. Είτα καὶ ἡ κηδε-
μονία πολλή. Ιδών γάρ εἰδον τὴν κάκωσιν τοῦ λαοῦ
μου.

B Τοῦτο τὸν Μωϋσῆν, δὲ ἡρισταρτο εἰπόντες·
Τίς σε κατέστητερ ἀντορτα καὶ δικαστή;

Toῦτο τὸ Θεὸς ἀρχοτα καὶ λυτρωτὴν ἀπέστει-
λεν ἐν χειρὶ ἀγγέλου, τοῦ διφθέρος αἰτῷ ἐτ-
ρεῖ βάτῳ. Οὗτος ἐξήγαγεν αὐτοὺς, ποιήσας τέ-
ρατα καὶ σημεῖα ἐν τῇ Αἴγυπτῳ⁹, καὶ ἐτὸν Ἐρυθρῷ
Οαλίσσῃ, καὶ ἐτῇ ἐρήμῳ, ἐτῇ τεσσαράκοντα.

Οὗτος ἐστιν δὲ Μωϋσῆς, δὲ εἰπὼν τοῖς ιλοῖς
Ἰσραὴλ· Προφήτην ἀναστήσει ὑμῖν Κύριος δ
Θεὸς ημῶν¹⁰ ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν ὡς ἐμδ¹¹.

Οὗτος ἐστιν δὲ γενέμενος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐτ
τῇ ἐρήμῳ μετά τοῦ ἀγγέλου, τοῦ λυλούντος αἰτῷ
ἐτ τῷ δρει Σιρᾶ, καὶ τῷ πατέρων ημῶν¹² δὲ
ἐδέξατο λόγια¹³ ζῶτα δοῦται ημῖν.

Ω σὺν ἡθέλησον ψάχνοι γενέσθαι οἱ πατέρες
ημῶν¹⁴ ἀλλ' ἀπώσατο, καὶ ἐστρέψατο τῇ καρ-
δίᾳ αὐτῶν εἰς Αἴγυπτον.

Ἐπόντες τῷ Ααρών, Ποιήσαι ημῖν Θεούς, οἱ
προκορεῖσθαι ημῶν¹⁵ δὲ γάρ Μωϋσῆς οὗτος, δὲ
ἐξήγαγεν ημᾶς ἐκ γῆς Αἴγυπτου, οὐκ οἰδαμεν τὸ
τέροντα αὐτῷ.

καὶ ἐμοσχοποίησαν ἐτ ταῖς ημέραις ἐκείναις,
καὶ ἀνήγαγον θυσίαν τῷ εἰδώλῳ, καὶ εὐφρατοτο
ἐτ τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν αὐτῶν.

Τοῦτον, φησὶ, τὸν Μωϋσέα, τὸν κινδυνεύσαντα ἀπο-
λέσθαι, τὸν ὑπὸ αὐτῶν ἐξουθενθέντα, δὲ παρηγή-
σαντο, δὲ Θεὸς ἐγείρας ἀπέστειλεν ἐν χειρὶ ἀγγέλῳ.
τοῦ διφθέρος αἰτῷ ἐν τῇ βάτῳ. Ον ἀγγελὸν λέγει,
ἔμφανῶς Θεὸν εἶδε καὶ θνομάζει. Οὗτος ἐστιν δ
Μωϋσῆς, δὲ εἰπὼν τοῖς Ιλοῖς Ισραὴλ· Προφήτην
ἀναστήσει Κύριος δὲ Θεὸς ὑμῖν¹⁶ ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν

Variæ lectiones et notæ,

⁸ In vulgato est, ἐν τῇ Αἴγυπτῳ. ⁹ In vulgato est, προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος δ Θεὸς ὑμῶν.
¹⁰ In vulgato hoc loco additur, αὐτοῦ ἀκούσεσθε. ¹¹ In vulgato est, λόγον.

¹² Hæc duo verba desi'erantur in exemplari vetusto manuscripto. ¹³ V. vitæ. ¹⁴ corde suo.

ώς ἐμέ. Ός ἐμὲ ἔζωθεν μένον, ύψος ὡς ἐδει τιμη. Θήγαντι μάλιστα. Μωσῆν Φαραὼ ἀνελεῖν ἐδουλήθη. καὶ διέφυγε· καὶ τὸν Δεσπότην Ἡρώδην, καὶ ἐν Αἰγύπτῳ διεσώθη· καὶ παιδίον ἔκάτερος ἐπιβούλευτο· νῦνον ἔκάτερος ἐδωκε, καὶ οὐδετέρωψ¹⁸ ὑπήκουσαν. Οὗτος· έστιν δὲ γενέμενος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐν τῇ ἐρήμῳ, μετὰ ἀγγέλου τοῦ ἀγλοῦντος αὐτῷ. Ηἱ προκειμένη λέξις δηλοῖ, ὅτι οὐ τοπικῶς εἶναι συμβιβίνει χείρους καὶ χρείτοσι χωρίοις¹⁹. Ἐξογάρ τῆς Αἰγύπτου κατέτακτον δύνεται· οὐ περὶ ὄντος λόγου, τῇ διαθέσει ἐν αὐτῇ ὑπῆρχον, οὐκ ἀποτίθαστες τὴν γνώμην αὐτῶν τῶν Αἰγυπτιακῶν ἔθων, ὃς φησι· καὶ τὸ Εὐαγγέλιον· Όπου δὲ θησαυρός, ἔκει καὶ ἡ καρδία. Πολλοὶ γοῦν εἴτε ἐπὶ τῆς γῆς δύνεται· θησαυρίζοντες ἐν τῷ οὐρανῷ, ἔκει τὴν καρδίαν ἔχοντες. Οἱ δὲ παραβούντες ἀγγελοὶ ἔκει δύνεται, τὴν διάθεσιν εἰχοντες τῇ γῇ, ὡς ἡ τολούθησος τὸ εἰς γῆν αὐτοὺς ἐργάζεται. Ός· ἐδέξατο λόγια δύντα, ὃν τὸ τέλος; διὰ λόγων ἐδέκνυτο, ή τὰς προφητείας λέγει. Φθονοὶ γάρ διαφήτη· εἰ δώσω ὑμῖν προστάγματα ωὐ καλά· εἰ πρὸς ἔκεινα οὐτοὺς εἰπε λόγια δύντα εαῦτα. Ποιήσουν τὴν θεούς. Οὐκ εἰπε, Θεόν· ἀλλὰ θεούς· Καὶ ἐμοσχοποίησαν ἐν ταῖς ἡμέραις ἔκεινας· Τούτο καὶ Δασίδ· Καὶ ἐποίησαν μόσχουν ἐν Χωρῆ· οὐχ ἀπλῶν; δὲ τὸ Χωρῆ· ἀλλ' ἵνα δεξιῇ τὴν ὑπερβολὴν τῆς μανίας αὐτῶν. Ήνθα γάρ δύσθη δὲ Θεός· τῷ Μωϋσῷ, ἔνταῦθα οὐτοῦ· εἰδωλοποίησαν καὶ θυσίας τῷ εἰδώλῳ ἀνήνεγκαν.

εργάζεται in Choreb. Ac non simpliciter ac sine causa dicit in Choreb, sed ut ostenderet insuperabilem τῷ immensum illorum furorem. Ubi enim Mysi Deus apparuerat, ibi illi simulacrum fecerunt, et simulacro hostiam obtulerunt.

Ἐστρεψε δὲ δὲ Θεός, καὶ παρέδωκεν αὐτοὺς²⁰ λατρεύειν τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ. Καθὼς γέγγαπται ἐτούτη στρατιῷ προστητῶν· Μή σφάγια, αἱ θυσίαις προστητηταὶ μοι εἴη τετραπλάκοτα ἐν τῇ ἐρήμῳ, οἶκος Ἰσραὴλ;

Καὶ ἀφελάσθε τὴν σκηνὴν τοῦ Μολδῆ, καὶ τὸ διστροφὸν τοῦ θεοῦ τὸν θεμόν Ρεμφάν, τὸν τὸ πάντας οὐδὲ ποιήσατε²¹ προσκυνεῖν αὐτοῖς, καὶ μετοικιώματα ἐπέκεινα Βαβυλώνος.

Ἡ σκηνὴ τοῦ μαρτυρίου ἡκαὶ πατράσιν ιμῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ, καθὼς διετέξατο δὲ λιλῶν τῷ Μωϋσῷ²² ποιῆσαι αὐτὴν κατὰ τὴν τύπον, ὃν ἐώρακεν²³.

Ὕπει τοῦ μαρτυρίου διαδεξάμενοι οἱ πατέρες ήμῶν μετὰ Ἰησοῦν ἐν τῇ κατασχέσει τῷ ἐθνῷ, ὡς²⁴ ἐξώσασεν δὲ Θεός ἀπὸ προσώπου τῷ πατέρων ήμῶν, ἔως τῷ ήμερῶν Δασίδ.

Οὐ εἴρετο γάρ τοῦ θεοῦ, καὶ ἡτήσατο εὑρεῖν σκηνὰ ματα τῷ θεῷ Ἰακώβ.

Σολομών δὲ φύοδόμησεν ἐντῷ οἶκον.

Ἄλλ' οὐχ δὲ Ὅμιστος ἐν κειροῖς οἱ τυναις κατοικεῖ, καθὼς δὲ προφήτης λέγει·

Varias lectiones et nolam.

¹⁸ οὐδετέρων, erat. ¹⁹ Ἰσ. ἀνθρώπων. ²⁰ In exemplari erat, καὶ ἀγέλασε τὴν τε σκηνὴν τοῦ Μολδῆ, καὶ τὸ διστροφὸν τοῦ θεοῦ ὑμῶν Ρεμφάν. τὸν τὸ πάντας, οὓς ἐποίησε. Et ita reperiatur in scholio sequenti.

²¹ In vulgato est, Μωσῆς. ²² Εωράκετ, est in vulgato. ²³ In vulgato est, στράτῳ.

P. V. tabernaculum.

C VERS. 42. Iacobus aversus est Deus, ac permisit eos colere militem cœli. Sicut scriptum est in libro prophetarum: Numquid hostias et victimas obtulisti mihi per annos quadraginta in solitudine, domus Israelis?

VERS. 43. Et suscepistis tabernaculum Molochi et sidus dei pestri Remphanis simulacula, quæ fecistis, ut eu adoraretis, ideoque transferam vos ultra Babylonem.

VERS. 44. Tabernaculum testimonii majores nostri reg successionem acceptum una cum Jesu introduxerunt, cum occuparent agros earum gentium, quas expulit Deus a facie majorum nostrorum, usque ad dies Davidis.

VERS. 45. Quod tabernaculum majores nostri reg successionem acceptum una cum Jesu introduxerunt, cum occuparent agros earum gentium, quas expulit Deus a facie majorum nostrorum, usque ad dies Davidis.

D VERS. 46. Qui adeptus est gratiam apud Deum ac petit, ut inveniret domicilium p. Deo Jacobi.

VERS. 47. Sed Solomon ædificavit ei domum.

VERS. 48. At excelsissimus ille non habitat in templis manusatis, quoniammodum propheta dicit:

Vers. 46. Qui adeptus est gratiam apud Deum ac petit, ut inveniret domicilium p. Deo Jacobi.

Digitized by Google | Распознавание текста ABK/FR

VERS. 49. *Cælum mihi solum est : terra vero scabellum pedum meorum. Quam domum ædificabitis mihi ? dicit Dominus : aut quis est locus requietis mea ?*

VERS. 50. *Nonne manus mea hæc omnia fecit ?*

Quod dixit, παρέδωκε λατραύειν (id sonat, tradidit colere) pro, promisit ac sivit, positum est, quemadmodum etiam apud Apostolum: Tradidit eos Deus in reprobam ac pravam mentem pro, sivit eos tradi. Dicit igitur: Quandoquidem Judæi hac cupiditate tenebantur, ut neglecto Creatore, colerent creaturas: cum sæpe tale propositum per prophetas prohibuisse, atque illi postea deinceps in eis perseverarent, sivit eos, ut volebant. Porro, quod dicit, ξετρέψεν (id sonat, vertit, convertit) ponitur pro, aversus ab alia voluntate. Aliud enim significat voluntas Dei, et aliud id, quod factum est per concessionem ac promissionem. Erat enim illius voluntas ea, quam et lege sanxerat: Dominum Deum tuum adorato, et illum solum colito. Sed perseverantes in impietate sivit ac passus est. Non enim ex necessitate se coli vult, ne libero arbitrio ac sua cujusque propriæ potestati injuriat, vel vim faciat. Cæterum 68 quod dicit: militiæ cœli, angelis putant nonnulli. Sicut ea qui per angelos pronuntiata est oratio. Verum non, angelis, dicit, sed, sideribus, quibus etiam cultum et reverentiam offerebant: ut vitulo, quæ erat Luciferi loco: item lunæ, tanquam reginae cœli. Nam ea dictio ubique sere ponitur, ubi de luminaribus ac stellis sermo habetur. Numquid victimas et hostias obtulisti mihi per annos 40 in solitudine, domus Israel? Considera: primum sibi ipsi introducit eos obtulisse hostias, et tunc simulacris. Nam antehac nusquam nomen hostiæ auditum est, sed præcepta et oracula viva. Profert autem testimonium non simplicitor, non imperite, non absque causa: sed ut ostendat etiam illos sacrificiis opus non habere, dum dicit: Numquid hostias et victimas obtulisti mihi? perinde ac si diceret: Non potestis dicere, quod Deo sacrificium offerendo, etiam illis sacrificabatis: sed illis prius sacrificatis, idque in solitudine, ubi vos maxime fovebam atque tuebar. Nempe etiamsi dixi et templum soluum iri, et instituta atque sacrificia mutatum iri: nihil novi dixi. Nam Moyses, propter quem magis spiritus sumpsisse, multumque vobis placere videmini per annos 40, neque hostias obtulit, neque templum exstruxit: ac ne David quidem; quanquam jam terram vobis sorte divisam hæreditario jure possideretis, quin etiam prophetæ de his, tanquam non necessariis pronuntiant sic. Mosen autem qua ratione simulacris vos defendere atque tueri, quem repudiaverunt et majores vestri et vos? Et suscepistis tabernaculum Molochi, et sidus dei vestri Remphanis. Divinus quidem Moyses montem repetivit, ut legem acci-

πονταρός μοι θρόνος· ή δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου· ποῖον οἶκον οἰκοδομήσετε μοι, λέγει Κύριος; ή τίς τέκος τῆς καταπλισθεώς μου;

Οὐχὶ ή χείρ μου ἐποίησε ταῦτα πάντα;

Τὸ εἰπεῖν, παρέδωκε λατρεύειν, ἀντὶ τοῦ, εἶσε, κεῖται, ὡς καὶ ἐν τῷ Ἀποστόλῳ· Παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς εἰς ἀδόκιμον νοῦν· ἀντὶ τοῦ, εἶσε παραδόθην. Λέγει οὖν· Ἐπειδὴ τούτον εἴχον θουδαῖος: τὸν πόθον τοῦ λατρεύειν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα, καλύπτας πολλάκις διὰ τῶν προφητῶν τὴν τοιαύτην πρόθεσιν, εἴτα ἐμμενόντων ἔκεινων, εἶσεν ὡς εἴλοντο. Τὸ δὲ ἔστρεψεν, ἀντὶ τοῦ, στρέψας ἐξ ἀλλοῦ θελήματος· Ἄλλο γάρ δηλοῦ θέλημα τοῦ Θεοῦ, καὶ διλλο γενόμενον κατὰ συγχώρησιν. Ἡν μὲν γάρ αὐτοῦ θέλημα δικαὶον νοομοθέτηκε· Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. Ἐμμενόντας δὲ τῇ ἀσεβείᾳ, εἶσεν· οὐ γάρ ἐξ ἀνάγκης θέλει αὐτῷ λατρεύειν, ἵνα μὴ ὑδρίσῃ τὸ αὐτεξόύσιον. Τὸ δὲ, τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ, τοῖς ἄγγελοις: οἰονται τινες. Ποτερεὶ δὲ δι’ ἄγγελων λαληθεὶς λόγος. Λέγει δὲ, οὐ τοῖς ἄγγελοις, ἀλλὰ τοῖς διστροῖς, οἷς καὶ τὸ σένας προσέφερον· ὡς τῷ μόσχῳ, εἰς τόπον δυτὶ Ἐωσφόρου· καὶ τῇ σελήνῃ, ὡς βασιλίσσῃ τοῦ οὐρανοῦ. Ής ἐπέπαν γάρ κατὰ τῶν φωτειῶν καὶ διστρῶν, ἥ λέξις κεῖται.. Μή σφάγια καὶ θυσίας προσηγέρατε μοι ἦτη μ' ἐν τῇ ἐρήμῳ, οἶκος Ἰσραὴλ; Σκέπαις δὲ τηρῶντας αὐτῷ¹⁸ εἰσάγεις θυσίας ἀνενεγκόντας, καὶ τότε τοῖς εἰδώλοις· ἐπεὶ πρὸ τούτου οὐδεμαὶ θυσίας δνομα, ἀλλὰ προστάγματα, καὶ λόγια ζῶντα. Ιαράγεις δὲ τὴν μαρτυρίαν οὐχ ἀπλῶς· ἀλλὰ καὶ τοῖς¹⁹ μὴ εἶναι χρείαν τῶν θυσιῶν δεικνύεις ἐν τῷ λέγειν· Μή σφάγια καὶ θυσίας προσηγέρατε μοι· ἀντὶ τοῦ, οὐκ ἔχετε εἰπεῖν, δει· ἀπὸ τοῦ θύειν τῷ Θεῷ, κάκεινοις έθύετε· ἀλλ' ἔκεινοις πρότερον έθύσατε, καὶ ταῦτα ἐν τῇ ἐρήμῳ, ίενία ύμῶν προεστήκειν μάλιστα. Οτι εἰ καὶ εἶπον, τὸν τε ναὸν λυθῆσεσθαι, καὶ τὰ θύην καὶ τὰς θυσίας ἀλλαγήσεσθαι, οὐδὲν καὶν δειρηκα. Μωσῆς γάρ ἐπ'²⁰ φέρεις δοκεῖτε, ἐτη μ'²¹ οὔτε θυσίας προσήνεγκεν, οὔτε ναὸν ἀνέστησεν· ἀλλ' οὐδὲ Δασιδί· καίτοι κατακληροδοτούμενης ἡμῖν²² τῆς γῆς· ἀλλὰ καὶ οἱ προφῆται περὶ τούτων ἀποφαίνονται· ὡς μὴ ἀναγκαῖων δντων, οὔτω. Μωσῆν δὲ πᾶς ὅχηματίζεσθε διεκδικεῖν, δην ἀπώσαντο καὶ οἱ πατέρες ύμῶν καὶ ύμεις; Καὶ ἀνελάβετε τὴν σκηνὴν τοῦ Μολὼχ καὶ τὸ ἀστρον τοῦ θεοῦ ύμῶν Ἐρεφάν. [ΚΥΡΙΑΛΛΟΥ] Ο μὲν θεσπέσιος Μωσῆς ἀναπεφοίτηκεν εἰς τὸ δρός τὸν ύμον ύποδέξαμενος²³· οἵγε μὴν ἐξ αἰματος Ἰσραὴλ, ἀνέστησαν τῷ Ἀστρὸν λέγοντες· Ποιήσον τὴμὲν θεούς. Μεμορχοποιήκασιν οὖν κατὰ τὴν ἐρημον· καὶ τὸ μὲν ἐμφανὲς εἰδώλον ὁ μόσχος ἦν, πολλοὺς δὲ παρ'²⁴ ἔκάστου καὶ ἐτέρους διεπράττεται. Προσέκειτο δὲ μᾶλλον ταῖς τῶν διστρῶν λατρείαις· πρὸς γάρ τῷ μόσχῳ καὶ τὴν σκηνὴν τοῦ Μολὼχ ἀνέλαβον. Σκηνοποιησάμενος

Variæ lectiones et notæ.

¹⁸ αὐτῷ, erat. ¹⁹ Ισ. αὐτοῖς. ²⁰ Ισ. ύμῖν. ²¹ Ισ. ύποδέξαμενος.

γάρ, ἔστι γαν εἰδέων καὶ κεκλήκασι Μολόχ. Εἰ δὲ τοῦτο Μοαβιτῶν· λίθον ἔχον διαφανῆ ἐπὶ μετώποις δέκροις, εἰς Ἐκαστόρου τύπον· καὶ ἡρμηνεύεται μὲν τὸ Μολόχ, βασιλεὺς αὐτῶν. Ἐκδεδώκαστι γάρ οὗτος Ἀκύλας καὶ Θεοδοτόν. Ἐκαστόρου γε μὴν ἐκτύπωμα τετεχνουργημένον ἦν. Ἀνελάβετε τούντα σὴν σκηνὴν τοῦ Μολόχ· τούτῳ ἔστι τοῦ βασιλέως ὄμῶν· καὶ ποιὸς ἦν οὗτος διὰ βασιλεύς; Τὸ διατρόν τοῦ θεοῦ ὄμῶν Ἄρεφάν διπερ ἡρμηνεύεται σκοτισμός, ἥτοι τύφλωσις. Προσεκύνουν τούνταν τὸν Ἐκαστόρον, ως προσκυνούντα τῆς ἡλίου μαρμαρυγῆς· ἀλλὰ τοῖς προσκυνοῦσι γέγονε Ἄρεφάν, ἥτοι τύφλωσις, οὐχ ὡς ἐνηργηκότος τοῦ διατρού τὴν τύφλωσιν· ἀλλ' ὅτι σκοτισμοῦ παρατίτον αὐτοῖς τὸ εἰς τοῦτο γέγονε σέθες. **C** Καὶ μετοικιῶ ὑμᾶς ἐπέκεινα Βαβυλῶνος. Τοῦ προφήτου εἰρηκότος· Μετοικιῶ ὑμᾶς ἐπέκεινα Δαμασκοῦ, οὗτος ἐπέκεινα Βαβυλῶνος; εἰπεν, ἀκολούθησας τῇ Ἐβραίων ἐκθέσει, ἢ διτερά τῆς Δαμασκηνῶν χώρας ἢ Βαβυλῶν. Οἱ δὲ σ' ἐπέκεινα Δαμασκοῦ εἰπον. Ἡ σκηνὴ τοῦ μαρτυρίου ἦν τοῖς πατράσιν ἡμῶν ἐν τῇ ἡρήμῳ. Διὰ τοῦτο ἦν αὕτη, ἵνα μάρτυρα τὸν Θεὸν ἔχωντα· μαρτυρίου δὲ κατεῖ αὐτὴν, τούτῳ ἔστι τῶν θυμάτων, τῶν προσταγμάτων. Καθὼς διετάξατο διὰ λαῶν τῷ Μωϋσῇ. "Οστε ἡ ὑπογραφὴ ἐν τῷ δρει γέγονε. Καὶ αὕτη δὲ ἐν τῇ ἡρήμῳ περιφορήτῃ ἦν, καὶ οὐκ ἐν ἐνὶ τότῳ. Εἰ καὶ διγγελος ἦν διὰ λαῶν Μωϋσῆς ἐν τῷ δρει, ἀλλ' οὐκ εἰς θεοῦ πρόσωπον ἐλάσει αὐτῷ. Παλλὰ δὲ τοιαῦτα ἐν τῇ θεῖ Γραφῇ εὑρίσκεται. Λέγει γάρ ἐν τῇ Ἐξόδῳ ὡς διγγελος Κυρίου εἶπε Μωϋσῆς· Μωσῆ, Μωσῆ, μὴ ἐγγίσῃς ὁδός· καὶ μετ' ἔτερα λέγει διγγελος· Ἐγώ δὲ θεῖς τῶν πατέρων ὄμῶν, δὲ θεῖς Ἀδράδη, καὶ ἔτερα τοιαῦτα.

D Σκληροπράγχηδοι καὶ ἀπερίτητοι τῇ καρδίᾳ καὶ τοῖς ὀστέis ὑμεῖς δει τῷ²² Πνεύματι τῷ ἀγίῳ ἀτεπίπτετε, ὡς οἱ πατέρες ὄμῶν καὶ ὑμεῖς.

Tίτα τῶν προφητῶν οὐκ ἐδίωκαν οἱ πατέρες ὑμῶν; καὶ ἀπέκτειναν τοὺς φρονατατηλαρτας περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ δικαίου, οὐδὲν τῷ προδόται καὶ φονίσις τετέλησθε;

Oltires ἐλύστε τὸν νόμον εἰς διαταγὰς ἀγγέλων, καὶ οὐκ ἐξυλλάξατε.

Τίνος; Συνεκεν μέχρι τούτων πράως δημηγορήσας, ἐνταῦθα τραχέως τῷ λόγῳ χέγρηται; Οτι ἐώρα αὖτοὺς μὴ προσέχοντας τοῖς λεγομένοις· ὑμεῖς αὐτὸν τῷ

A peret. Porro qui de sanguine Israëlis prostrati erant, commoti et concitati sunt adversus Apro- muos his verbis utentes: Fac nobis deos. Vitulum igitur in solitudine fecerunt; ac simulacrum quidem, in propatulo collocatum et olim conspectui expositum, vitulus erat: sed multos ab unoquoque etiam alios obtinuit atque consecutus est. Porro cultui siderum magis erant addicti. Nam propter vitulum etiam tabernaculum Molochi suscepserunt. Nam, exscitato tentorio, statuerunt in eo simulacrum, quod Molochum vocaverunt. Est autem hoc simulaclorum Moabitarum, quod lapidem perlucidum habebat in summa fronte ad imitationem Luciferi. Ac si quidem aliquis interpretari velit, verbum pro verbo redditum, Moloch, rex est eorum. Sic enim Aquila atque Théodotion redsiderunt et exposuerunt. Porro Luciferi effigies et imitamentum artificis manu concinnatum erat. Suscepistis igitur tabernaculum Molochi, id est regis vestri. Et quinam erat hic rex? Sidus dei vestri Remphanis, quod si interpreteris, est obtenebratio sive 69 obceca- tio. Adorabant igitur Luciferum, ut qui oriantur ante splendorem solis: sed adorantibus evasit Remphanus, sive excæstatio, non quod stella esset excæstationem, sed quod tenebrarum ossuionis eis ex parte effector fuerit is cultus, quo illam stellam colebant. Et transferam vos ultra Babylonem. Cum propheta dixerit: Transferam vos ultra Damascum, hic seculius expositionem Iudeorum, ultra Babyloneum, dixit: aut quia Babylon terminus ac finis est Damascenæ regionis: ac Septuaginta (interpretes) ultra Damascum dixerunt. Taberna- culum testimonii habebant majores nostri in solitudine. Idcirco hoc habebant, ut Deum testem haberent. Testimonii autem vocat id, hoc est miraculorum, præceptorum. Sicuti præceperat atque descripsicerat ille, qui loquebatur Moysi. Itaque descriptio atque designatio in monte contigit: atque hoc tabernaculum in solitudine circumferri solebat, et non erat in uno loco. Etiam si angelus erat, qui cum Moyse loquebatur in monte: at certe in conspectu et ex persona Dei loquebatur cum illo. Ac multa talia in divina Scriptura reperiuntur. Dicit enim in Exodo angelum Domini dixisse ad Moysen: Moses, Moses, ne proprius huc accedas. Atque aliquanto post angelus dicit: Eg- sum Deus majorum tuorum, Deus Abraham. Et alia talia.

Vers. 51. *Domi cervicibus et incircumcisī cordi- bus et auribus, vos semper resistitis Spiritui sancto, sicut majores vestri, ita etiam vos.*

Vers. 52. *Quem prophetarum non persecuti et inacti sunt majores vestri, et interfecerunt eos, quij prænuntiabant ac præsignificabant de adventu justi illius, cuius vos nuper prædiores et occidores fuistis?*

Vers. 53. *Per dispositionem et administrationem angelorum accepistis legem, et non servastis.*

Cur hactenus leniter ac placide populum allo- catus, hic aspero ac duro utitur sermone? Quiq- uidebat eos non auscultare nec uocari iis, quae

Variae lectiones et notæ.

²² τῷ, ante Πνεύματi, desideratur in vulgato.

Rephan, est in Graeco. & V. disposuit.

dicebat. Vos semper resistitis Spiritui sancto. Non modo nunc, sed semper. Hoc autem verbo ostendit etiam ea, quæ ipse diceret a Spiritu sancto proficisci: maxime vero quoniam moriturus erat. Neque enim verisimile est illum id ignorare, qui Spiritu plenus erat. Magna usus est et intrepida atque effusa loquendi libertate, atque illa ipsa, quæ dixit in illos, non erant ipsius, sed prophetarum. Semper, inquit, adversamini et contravenitis. Cum nolle esse sacrificia, sacrificabatis; rursus cum vult, non sacrificatis. Rursus cum staret templum, simulacula colebatis: cum vult a templo vos se-jungi, contrarium facitis. Non dixit autem, 70 Deo resistitis, sed Spiritui. Nulla enim differentia est inter Spiritum sanctum ac Deum. Resistitis sicut maiores, ita vos quoque. Majus in ipsis malum esse demonstrat, quippe quod ab antiqua origine ad eos permanasset. Ita Christus quoque faciebat, quoniam multum semper majorum nomine se jactabant ac gloriabantur. Quem prophetarum maiores vestri non sunt insectati? Si illos, qui prænuntiaverant ac præsignificaverant, maiores vestri interfecerunt: nihil mirum si ego quoque qui prædico, quem illi venturum prænuntiaverant, a vobis, qui majorum nomine magnos vobis spiritus sumitis multumque gloriamenti, interfectus sim. De adventu justi illius. Justi illius, ait: ut ostendat, injuste ab illis eum occisum esse. Nam si Ille justus fuit; valde injusti sunt, qui illum interfecerunt. Justum autem eum vocat quod ne illi quidem ipsi poterant interficiari. Nusquam enim eum tanquam injustum criminati sunt: qui enim potuerint eum, qui nec eum quidem habebant? Duo autem illis criminis obiectit, cædem et prodictionem: proditores enim, administratione angelorum accepistis legem, et non sanctam, aut traditam ab illo, qui apparuit in rubro angelis, nec prophetis, nec Spiritui sancto dicto

Vers. 54. Audientes autem hæc, dissecabantur cordibus suis, et stridebant dentibus suis in eum.

Vers. 55. Cum autem plenus esset Spiritus sancti, intuitus in cælum, vidi majestatem et gloriam Dei, et Iesum stantem a dextris Dei.

Vers. 56. Ac dicit: Ecce video cælos apertos et Filium hominis stantem a dextris Dei.

Si interficere volebant, qui siebat, ut non statim occiderent? Quia specie atque velamento rationi consentaneo facinus obvolvere volebant. Contumelia namque qua ipsi affliciebantur, non erat satis justa causa interficiendi, atque alioqui non erat ejus contumelia, sed prophetæ adversus illos criminatio, simul autem propter ea, quæ in ipsis admisisset, eum interficere videri solebant: quemadmodum ne Christum quidem: sed propter impietatem. Non enim cæde se cruentare contenti erant:

A Πνεύματι τῷ ἀγίῳ ὄντι πίπτετε· οὐ νῦν μόνον²². Δείχνυστ δὲ ἐκ τούτου, ὅτι καὶ αὐτὸς & Εἰλέγεν εἰς Πνεύματος ἡνάγιον· ἀλλως τε δὲ μέλισσων ἀποθνήσκειν· οὐδὲ γὰρ τοῦτο εἰχεῖ, αὐτὸν ἀγνοεῖν· πνεύματος δύναται πλήρη. Πολλὴ κέχρηται καὶ ἀνυποστέλλεται τῇ παρθησίᾳ, καὶ αὐτὰ δὲ ἀπέρ εἶπεν εἰς αὐτοὺς, οὐχὶ αὐτούς, ἀλλὰ τῶν προφητῶν. Αὐτοὶ φησίν, ἀντιπίπτετε· δις οὐκ ἔθούλετο θυσίας εἶναι, ἔθετε· δις πάλιν βούλεται, οὐ θύετε· πάλιν δὲ εἰστήκει ὁ ναός, εἰδωλα ἔθετε πάντες· δις βούλεται τῷ χωρί²³ ναού, τὸ ἐναντίον ποιεῖτε. Οὐκ εἴπε δὲ, τῷ Θεῷ ὄντι πίπτετε, ἀλλά, τῷ Πνεύματι ὥδε μία γὰρ διαφορὰ τοῦ Πνεύματος καὶ Θεοῦ. Αντιπίπτετε ὧδε· οἱ πατέρες ὑμῶν καὶ ὑμεῖς. Μεῖζον τὸν κακὸν ἐν αὐτοῖς δὲ ἐπιδέκτησιν, ὡς ἄνωθεν εἰς αὐτοὺς κατέιν· οὐτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐποίει, ἐπειδὴ μεγάλα ἐπὶ τοῖς πατράσιν γένονται. Τίνα τῶν προφητῶν οὐκέτιών οἱ πατέρες ὑμῶν; Εἰ ἐκείνους τοὺς προκαταγγείλαντας οἱ πατέρες ὑμῶν ἀπέκτειναν, οὐδὲν θωμαστὸν καὶ ἐμὲ κηρύττοντα τὸν προκαταγγελθέντα ὑφ' ὑμῶν ἀναιρεθῆναι, τῶν ἐπὶ τοῖς πατράσις μήτρα φρονούντων. Ήσει τῆς ἐλέύσεως τοῦ δικαιού. Τοῦ δικαιού, φησί, δεικνύεται δὲ ἀδίκιος ἀνείδον. Εἰ γὰρ ἐκείνος δίκαιος, λαλεῖ δὲ ἐκείνον ἀνηρηκότες. Δίκαιον δὲ αὐτὸν καλεῖ, δὲ οὐδὲ ἐκείνοις ἀρνήσασθαι ἡδύναντο. Οὐδαμοῦ γάρ²⁴ αὐτὸν ὡς δίδοντο· πῶς γὰρ τὸν μηδὲ στέγην ἔχοντα; Λύο δὲ αὐτοῖς ἐγκαλεῖ, φίνον καὶ προδοσίαν. Προδόται γάρ καὶ φονεῖς, φησί, γεγνήσθε. Οἰτινες ἐλάβετε τὸν νόμον εἰς διατάγας ἀγγείων, καὶ οὐκ ἔφυλάξατε, τοῦτο· ἔστιν ὅπ' ἀγγέλων διατάγην ἔχοντα, ἢ ἐγκειρισθέντα διὰ τοῦ δρθέντο; ἐν τῇ βάτῳ. Δείχνυστ δὲ ὡς καὶ Θεῷ καὶ ἀγγέλοις καὶ προφήταις καὶ τῷ Πεύματι ἀπειθήσαντας καὶ ἀπειθούντας.

ἰνquit, et homicidæ suistis. Qui dispositione et ad-servasti. Id est, ab angelis constitutam alibi sanctam, aut traditam ab illo, qui apparuit in rubro angelis, nec prophetis, nec Spiritui sancto dicto

ἀκούοντες δὲ ταῦτα διεπλοροῦ ταῖς καρδίαις αὐτῶν, καὶ δέρυχον τοὺς ἀδόρτας ἐπ' αὐτόν.

Ὑπάρχων δὲ πλήρης Πνεύματος ἀγίου, ἀτερλασίας εἰς τὸν οὐρανόν, εἰδος δέξανθεον, καὶ Ιησοῦν ἐστῶτα ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ.

Καὶ εἶπεν· Ιδού θεωρῶ τοὺς οὐρανοὺς μιασμάτους, καὶ τὸν Ιησοῦν ἀνθρώπου ἐκ δεξιῶν ἀπειθῶτα τοῦ Θεοῦ.

Εἰ ἔθούλοντο ἀνελεῖν, πῶ; οὐκ ἀνεῖλον εὐθέως; Οὐτοὶ πρόφασιν εὐλόγον ἡθελον περιθείναι τῷ τολμήματι. Ηγάπετε εἰς αὐτοὺς, οὐδέ τοις ἡνίοις πρόφασις εἰς ἀνάρτειν· ἀλλως δὲ οὐκ ἡνίοις πρόφασις εἰς αὐτούς· ἀλλὰ τοῦ προφήτου κατ' αὐτῶν κατηγορία· εμα δὲ οὐδὲ ἡθελον δοκεῖν διὰ τὰ εἰς αὐτοὺς αὐτὸν ἀνελεῖν· ἀπέρ εὖδος τὸν Χριστὸν, ἀλλὰ δι' ἀσθετισμὸν οὐ γάρ τηρουντο εἰς τὴν ματιφονίαν, ἀλλ' ἐσπεύσοντο καὶ ἐμελέτων καὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ βλάψαι²⁵. Ἐδεδίεται γάρ μη ἀναιρεσύμενος διὰ τὴν εἰς αὐτοὺς ὑβριν, αἰ-

Variæ lectiones et notæ.

²² ἀλλὰ δέ, ²³ βούληται, ερατ. ²⁴ χωρίσαι, ισ. ²⁵ Ista dicto erasa, ut non facile possem agnoscere quid suisset scriptum; sed sententia postulat talem, qualem posui, aut, γοῦν, aut similem. ²⁶ βλέψ. ει., ερατ.

διετιμώσερος γένηται: Καὶ Ἰησοῦν ἐστῶτα ἐκ δεξιῶν Α τοῦ Θεοῦ. Τὸ βέβαιον καὶ ἀμετακίνητον διὸ τῆς στάσεως; δηλοί· ἀλλος τε καὶ πρὸς ἐκεῖνους ἀποδεκτὸν· καὶ ἐστῶτα τέως παρεδέξαντο.

Iesum stantem a dextris Dei. Stabilitatem et immobilitatem id apud illos gratum et acceptum erat, ac stare eum tunc admittebant et concedebant.

Κράξατες δὲ φωνῇ μεγάλῃ συνέσχοτε τὰ ὄντα αὐτῷ, καὶ ὥρμησαν σμοθυμαδὸν ἐξ' αὐτῶν.

Καὶ ἐκβαλόντες ἔξω τῆς πόλεως, ἐλιθοβόλουν. Καὶ οἱ μάρτυρες ἀπέθεντο τὰ ἱμάτια παρὰ τοὺς πάσις νεαροὺς, τοῦ²⁸ καλούμενου Σαύλου.

Καὶ ἐλιθοβόλουν τὸν Στέφανον ἐπικαλούμενον καὶ λέγοντα· Κύριε Ἰησοῦ, δέξαι τὸ πρενύμα μου.

Θεοὶ δὲ τὰ γένιατα, ἔκραξε φωνῇ μεγάλῃ· Κύριε, μὴ στήνῃς αὐτοῖς τὴν διαπρίαν ταύτην. Καὶ τοῦτο εἰπὼν, ἐκοιμήθη.

Οπερ ἐπὶ Χριστοῦ ποιοῦσι, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα· καθάπερ ἐκεῖνος ἐπίπεν· «Οὐφεύθε ἐκ δεξιῶν τὸν Γίδων τοῦ Θεοῦ καθήμενον»· καὶ βλασφημίαν τὸ πρᾶγμα καλέσαντες ὄρμησαν ἐπ' αὐτὸν· οὗτος δὴ καὶ ἐνταῦθα. Ἀλλ' ἐκεὶ μὲν διέρρηξαν τὰ ἱμάτια· ὅδε δὲ συνέσχον τὰ ὄντα. Καὶ ἐκβαλόντες ἔξω τῆς πόλεως, ἐλιθοβόλουν· οὐδὲ δύσον ἀπαρτίσας τὸν λόγον ἀνασχύντες, ἐλιθοβόλουν αὐτὸν. Καὶ μήν εἰ ἐψεύδετο, ὡς μαίνομεν έδει ἀφεῖναι· εἰ δὲ τὴν ἡλίθευε, ζωμάται μᾶλλον· ἔξω δὲ τῆς πόλεως ἐκβαλόντες ἀναρρούσιν, ὥσπερ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ. Καὶ οἱ μάρτυρες ἀπέβησαν τὰ ἱμάτια παρὰ τοὺς πόδας· νεανίου. Μάρτυρας λέγει, οὓς ὑπέβαλον καταψύχομαρτυρίσας αὐτοῦ. Δύο δὲ αἰνίτεται διὰ τούτων· ὅτι καὶ αὐτὸς οἱ δοκοῦντας μάρτυρειν, πλέον ἡσαν πρὸς τὸν φόνον παρεσκευασμένοι· εἴγε καὶ τὰ ἱμάτια, ὥστε εἶναι κοῦφοι καὶ ἀπαραπόδιστοι εἰς τὰ λιθοβολεῖν, ἀπειθεῖντε· καὶ διὰ δὲ μέλλων ὑστερον κῆρυξ εἶναι τῆς οἰκουμένης, καὶ αὐτὸς τότε συνέπρατε τῷ φόνῳ· οὗτος θεῖα τις· καὶ παράδοξος· καὶ σὸν κατὰ δινθρωπον γέγονεν αὐτῷ ἡ μεταβολὴ. Τὸ δὲ, Κύριε Ἰησοῦ, δέξαι τὸ πνεῦμά μου, διδάσκωντος ἡγούμενος αὐτοὺς διὰ οὐκ ἀπίλλωται. Καὶ ἐλιθοβόλουν τὸν Στέφανον. [ΚΥΡΙΑΛΟΥ.] Ἔπειδὴ δὲ δικαίωμα διὰ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως, καὶ ἐν αὐτῷ τὸ ἀπλημμέλες ἡ ἀνθρώπου φύσις ἐπλούτησε, κεκαινούτομηκεν ὑμῖν τὸ μητέρι· μὲν εἰς ἄδυτον τρέχειν τὰς ψυχὰς ἡμῶν καθὼν καὶ πρώτην πέμπεσθαι δὲ εἰς οὐρανούς· Καὶ τοῦτο εἰδὼς ὁ ἄγιος Στέφανος, ἐφη· Κύριε Ἰησοῦ, δέξαι τὸ πνεῦμά μου· καὶ δὲ μακάριος δὲ Παῦλος γράφει· «Ματέρει καὶ αἰ πάτερντες κατὰ θέλημα Θεοῦ, πιστῷ κτίστῃ παρατίθεσθαι τὰς ἑαυτῶν ψυχάς.» Θεὶς δὲ τὰ γόνατα ἔκραξε φωνῇ μεγάλῃ· Κύριε, μή στήσῃς αὐτοῖς· τὴν ἀμερτίαν ταύτην. Οὐχ ἀπλῶς, φησι, εὑχεται, ἀλλὰ μετὰ προσοχῆς· μέχρι γὰρ τούτου συνεχώρησεν δὲ Θεὸς αὐτῷ τὴν ψυχὴν εἶναι. «Ορα

A sed cogitabant ac nitiebantur etiam ledere ej s famam et existimationem. Metuebant enim, ne si interficeretur propterea quod ipsos contumelia afficeret, majorem venerationem consequeretur. Et aliqui id apud illos gratum et acceptum erat, ac stare eum tunc admittebant et concedebant.

VERS. 57. At illi magna voce exclamantes, continebant et obturabant aures suas, atque unanimiter impetum in eum faciebant.

VERS. 58. Ejectumque extra urbem lapidare cœperunt. Ac testes deposuerunt vestimenta sua juxta pedes adolescentis, qui vocabatur Saulus.

VERS. 59. Et lapidabant Stephanum invocantem ac dicentem: Domine Iesu, suscipe spiritum meum.

VERS. 60. Positis autem genibus, clamavit voce B magna: Domine, ne imputes illis hoc peccatum¹. Atque hoc elocutus, obdormivit.

Quod tempore Christi fecerant, hoc etiam hic fecerunt. Quemadmodum ille dixerat: «Videbitis a dextris Filium Dei sedentem» et eam rem illi blasphemiam, seu crimen læse majestatis divine vocantes, impetum in eum fecerunt: ita nimis etiam hic. Sed illic quidem disciderunt vestimenta: hic vero continnerunt aures. Et ejectum extra urbem lapidare cœperunt. Ne tantisper quidem quieti, donec orationem absolveret; lapidare eum cœperunt. Atqul, si mentiebatur, tanquam insanum et furiosum eum dimittere oportebat, sin autem vera dicebat, magis admirari. Extra urbem autem ejectum occidunt: quemadmodum etiam tempore Christi in ipso fecerunt. Et testes deposuerunt vestimenta juxta pedes adolescentis. Testes vocat, quos autorunverant, ut adversus illum falsum testimonium dicerent. Porro duas res innuit per hæc: nempe illum illis, qui videbantur testes esse, magis ad eadem fuisse paratos, siquidem etiam vestimenta, ut leves et expediti ad lapidandum essent, deponebant: præterea illum, qui postea orbis terrarum præco futurus erat, etiam ipsum tunc eadem adjuvisse: adeo divinam quamdam, novam, inopinataam, non exspectatam, nec humanam consecutus est mutationem. Ceterum quod dixit: Domine Iesu, suscipe spiritum meum: docentis erat et ostendentis eis, sese non perire. Et lapidabant Stephanum. Quandoquidem autem justificatio per fidem in Christum contingit, ac per illum ipsum hoc boni consecuta est humana natura, ut non erret, nec offendat: hanc novam nobis rationem consecit, ut ad inferos quidem animæ nostræ jam non amplius, ut antea currant, sed mittantur in manus Dei viventis. Idque haud ignorans sanctus Stephanus, Domine Iesu, inquit, suscipe spiritum meum. Ac beatus item Paulus scribit: «Itaque etiam qui voluntate Dei patiuntur, fidei Creatori

Variae lectiones et notæ.

²⁸ Articulus, τοῦ, desideratur in vulgato.

* V. secus. ¹ V. ne statuas illis hoc peccatum.

animas **72** suas committant atque commendent. **A** δὲ φωνὴ καὶ ἀνεξικακίας ὑπερβόλην. Ἐντεῦθεν δεῖχνουσι. ὅτι οὐδὲ τὰ πρότερα δι εἰς αὐτοὺς εἴπε, θυμοῦ τινὸς ἥσχα, ἀλλ’ ὡστε στύψαι καὶ ἐλέγξαι καὶ ἐπιστάσασθαι. que attentione. Nam tantisper animam ei adesse Deus concedebat. Vide autem vocem, et in malis patientiam immensam. Ilinc ostendit, ne illa quidem priora, quae in illos dixerat, iracundiae furoris alicuius fuisse: sed ut exacerbaret, convinceret, attraheret, alliceret.

CAPUT VIII.

Vers. 1. Cœterum Saulus erat ex iis, quibus probabantur illam interfici. Orta est autem in illo die persecutio magna adversus Ecclesiam Hierosolymitanam, atque omnes dilapsi sunt in fines Iudeæ atque Samariæ, apostolis exceptis.

Vers. 2. Curaverunt autem una funus Stephani terti religiosi, magnumque plangorem ei fecerunt.

Vers. 3. Porro Saulus rastabat Ecclesiam, et in **B** λόμον ingrediens, trahensque tiros et mulieres, trahebat in custodiam.

Vers. 4. Atque illi quidem, qui dispersi erant, quacunque iter faciebant, verbum Domini annuntiabant.

Ipsi, inquit, apostoli non dilapsi sunt; sed erant Hierosolynnis. Ubi enim major belli moles erat, illuc stare primarios bellatores, in acie colloccari, cœterisque exemplum fortitudinis animique praesentiæ proponi ueroportebat. Curaverunt autem una funus Stephani viri religiosi, magnumque plangorem ei fecerunt. Si religiosi erant, cur plangorem faciebant? Quia nondum erant perfecti: atque aliqui quis non planxisset, tali doctrina, tali praesidio, talibus signis carere coactus, et illum mansuetum lapidibus obrutum, mortuum jacenteum videns? Saulus autem vastabat Ecclesiam. Ingens furor, quod et solus erat, et in ædes irruerat: animam enim suam dederat pro lege.

Vers. 5. Cœterum Philippus cum devenisset in terram Samariæ, predicabat Christum.

Vers. 6. Attendebat autem unanimiter turbæ quae dicebantur a Philippo, quod et audirent et videbent signa, quae faciebant.

Vers. 7. Ex multis enim, qui ab iis opprimebantur, spiritus impuri magna voce clamantes esibant. Multi item paralytici et claudi curati sunt.

Vers. 8. Fuit ergo gaudium magnum in illa urbe.

Non apostolus Philippus, qui recenselatur inter illos duodenos, sed unus de septennis His, qui delecti erant ad dispensationem **73** viduarum hic est qui et Eunuchum baptizavit, et Simoni fidei tradidit rudimenta. Et audi ipsum Lucani dicentem: Interfecto Stephanus ingenus adversus Ecclesiam persecutio orta est, et omnes dilapsi sunt in partes Iudeæ et Samariæ, præterquam apostoli. Unde perspicuum est apostolum Philippum una

Digitized by Google | Распознавание текста ABK/FR

C Σαῦλος δὲ ἦρ συνευδοκῶν τῇ ἀναρρέσει αὐτοῦ. Ἐγένετο δὲ ἐκ ἑκάτην τῇ ἡμέρᾳ διωγμὸς μέτρης ἦν τὴν Ἐκκλησιῶν τὴν δὲ Ἱεροσολύμιοις πάρα τε δὲ διεσπάρησαν κατὰ τὰς χώρας τῆς Ἰουδαίας καὶ Σαμαρείας, πλὴν τῶν ἀποστόλων.

Σύντομότερον δὲ τὸν Στέφανον ἀνδρας εὐλαβεῖς καὶ ἐποιήσαντο κοπετὸν μέγαν ἐπ' αὐτῷ.

Σαῦλος δὲ ἀλυμαίνετο τὴν Ἐκκλησιῶν, κατὰ τοὺς οἰκους εἰσκορυσθεὶς, σύρων τε ἀνδρας καὶ γυναῖκας παρεδίδοντες φυλακήν.

Οἱ μὲν οὖν διασπαρέτες, διῆλθον εὐαγγελιζομένοι τὸν Λόγον.

D Αὔτοι, φησίν, οἱ ἀπόστολοι οὐδὲ διεσπάρησαν, ἀλλ’ ἤσαν ἐν Ιεροσολύμοις. Ἔνθα γάρ πλειῶν²⁰ ὁ πόλεμος, ἐκεῖ παρατάττεσθαι τοὺς πρωταγωνιστὰς ἔδει καὶ ἐτέροις προσκείσθαι ἀνδρεῖς²¹ ὑπόθειγμα καὶ θάρσους. Συνεχόμεσαν δὲ τὸν Στέφανον ἀνδρας εὐλαβεῖς. Εἰ εὐλαβεῖς ἔσαν, πῶς ἐποιοῦντο κοπετὸν; "Οτι οὐπω ἤσαν τέλειοι" δὲλλως τε δὲ, τις οὐκ ἐκδήσατο τοιαύτης διδασκαλίας καὶ προστασίας καὶ οημείων τοιούτων ἀποστερούμενος, καὶ δρῶν τὸν πρόδον ἐκείνον· νεκρὸν λιθίευστον καίμενον; Σαῦλος δὲ ἀλυμαίνετο τὴν Ἐκκλησίαν. Πολλὴ δὲ μάνια καὶ τὸ μόνον εἶναι αὐτὸν, καὶ τὸ ἐπιπτῆν τοῖς οἷοις· τὴν γάρ ψυχὴν αὐτοῦ ὑπὲρ τοῦ νόμου ἡν δεδωκό-

Φίλιππος δὲ κατελθὼν εἰς πόλιν τῆς Σαμαρείας, ἐκήρυξε τὸν Χριστόν²².

Προσείχεται τε οἱ δχλοὶ τοῖς λειτουργοῖς ὑπὸ τοῦ Φίλιππου ὅμοιωμα δέ τοι ἀκούειν αὐτοὺς καὶ βλέπειν τὰ σημεῖα, ἀ ἐποτει.

Πολλῶν γάρ τῶν ἔχοντων κτενύματα ἀκάθαρτα, βώρεα φωρή²³ μεγάλη ἐξήρχετο. Πολλοὶ δὲ παραλεύμενοι καὶ χωδὸν ἀθεραπεδθησαν.

Καὶ ἐγένετο χαρὰ μεγάλη ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ.

Οὓς δὲ ἀπόστολος Φίλιππος δὲν τοῖς δεκαδύο καταλεγόμενος ἦν, ἀλλ’ εἰς τῶν ἐπτά τῶν ἐπιλεγέντων πρὸς τὴν τῶν χηρῶν οἰκονομίαν, οὗτος ἦστιν, δι καὶ τὸν Εὐνοῦχον βαπτίσας, καὶ τὸν Σιμωνα κατηγήσας. Καὶ δύκους αὐτοῦ τοῦ Λουκᾶ λέγοντος, Ἄντιρεθέντος Στέφανου διωγμὸς ἐγένετο μέγας ἐπὶ τὴν Ἐκκλησίαν, πάντες δὲ διεσπάρησαν κατὰ τὰς χώρας τῆς Ἰουδαίας καὶ τῆς Σαμαρείας, πλὴν τῶν ἀποστόλων. Ής δῆλον εἶναι ὅτι δὲ ἀπόστολος Φίλιππος σὺν τοῖς δλλοις

Variæ lectiones et notæ.

²⁰ In vulgato est, τε. ²¹ πλειον, erat. ²² Ισ. προκείσθαι: ἀνδρίας. ²³ In vulgato est: ἐκτρυπεῖν αὐτοῖς; τὸν Χριστόν. ²⁴ In vulgato est, μεγάλη φωνῇ.

* Pro, προσκείσθαι, lego, προκείσθαι. * E. curarerunt autem una Stephanum. C. Stephanus parentatur.

ἀποστόλοις ἐν Ἱερουσαλύμοις κατέμεινεν. "Εστι δὲ καὶ τοῦτο πρὸς ἀπόδειξιν, διὰ Φίλιππο; μὲν ἐδάπτησε τοὺς ἐν Σαμαρεῖᾳ μαθητευθέντας· Πέτρος δὲ καὶ Ἰωάννης οἱ ἀπόστολοι καταβάντες ἀπὸ Ἱερουσαλύμων πρὸς αὐτοὺς, τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν παρέσχοντο. Εἰ δὲ εἰς τῶν ἀπόστολων οὗτος ἐτύγχανεν, εἶχεν ἀν τὴν αὐθεντεῖται τῆς τοῦ Πνεύματος δύσεως· βαπτίζει δὲ μόνον ὡς μαθητῆς· τὴν δὲ χάριν τελειούσιν οἱ ἀπόστολοι, οἵ τις τοιαύτης δύσεως αὐθεντεῖταις ἐδόθη. "Ἄλλοι δὲ λέγουσιν διὰ τοῦτο ὁ Φίλιππος οὐ κατήγαγεν ἐπὶ τοὺς βαπτισθέντας τὸ Πνεῦμα, διὰ διάκονος ἢν μόνον παρὰ τὸν περὶ Στέφανον προβληθεῖς, οὐ μὴν καὶ πρεσβυτέρου ἀξίαν. εἶχεν, ἢ ἐπισκόπου, ἃς οἱ μαθηταὶ τοῦ Κυρίου. "Οτι δὲ διάκονος ἦν, μαρτυρεῖ ὁ Ιάκως ἐν τοῖς κανόνιν, οὐ μόνον περὶ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ περὶ Ἀνανίου, δὲ ἐδάπτισεν αὐτὸν τὸν Παῦλον. Διάκονος δὲ ὅν, ἐδάπτισε πρῶτον μὲν διὰ τὸ σπάνιν εἶναι ἐν Σαμαρείᾳ πρεσβυτέρων· εἶπεν δὲ ἐν ἀνάγκῃ καὶ τῷ διακόνῳ βαπτίζειν, μὴ δύνος πρεσβυτέρου, καθὼς αὐτὸν τὸ Πνεῦμα ἐδίδαξε, προτρέψαμεν αὐτῷ εἰπεῖν τὸ πλησίασαι τῷ Εὐνούχῳ. Σημειώτεον δὲ διὰ μετὰ τὸ βάπτισμα τῇ τῶν χειρῶν ἐπιβέσται ἐπιφοιτᾶ δι' εὐχῆς ἐπὶ τοὺς βαπτιζόμενους εἰς τὸ δυνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, τὸ ἄγιον Πνεῦμα. Διὸ καὶ μέχρι νῦν ἡ τέξις οὕτω φυλάττεται.

tionem super baptizatos in nomine Domini Iesu venire Spiritum sanctum. Quamobrem etiam usque adhuc talis ordo servatur.

'Αρήρ δέ τις ὁρματε Σίμων προσπῆρχεν ἐν τῷ πόλει μαγεύων, καὶ ἐξιστὼν τὸ ἔθνος τῆς Σαμαρείας λέγων στρατιώτης εἶναι διάκονος τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, τὸ διάγιον Πνεῦμα. Διὸ καὶ μέχρι νῦν ἡ τέξις οὕτω φυλάττεται.

A cum ceteris Hierosolymis permansisse. Facit autem etiam hoc ad demonstrationem. Nam Philippus quidem baptizavit eos, qui in Samaria verbum Dei didicerant: Petrus autem et Joannes apostoli Hierosolymis ad eos profecti, donum Spiritus sancti illis praestiterunt. Quod si hic unus fuisset apostolorum, habuisset utique auctoritatem dandi Spiritus sancti: sed baptizat duxerat, tanquam discipulus: donum autem ac gratiam sancti Spiritus tanquam rei perfectionem addunt apostoli, quibus huiusmodi donationis facienda auctoritas data erat. Alii autem dicunt, idcirco Philippum non superinduxisse Spiritum sanctum super baptizatos, quod diaconus duxerat esset, ab Stephano nominatus atque promotus, presbyteri autem vel episcopi, sicut discipuli Domini, auctoritatem non haberet. Porro diaconum illum suisse testatur Paulus in regulis, non modo de hoc ipso loquens, verum etiam de Anania, qui ipsum Paulum baptizavit. Ceterum diaconus cum esset, baptizavit primum quidem, quod penuria presbyterorum esset in Samaria: licet autem in necessitate etiam diacono baptizare, ubi presbyter non est, quemadmodum docuit ipse Spiritus, hortatus ipsum Philippum, ut proprius accederet ad Eunuchum. Notandum est autem, post baptismum impositis manibus per preicationem super baptizatos in nomine Domini Iesu venire Spiritum sanctum. Quamobrem etiam usque

B VERS. 9. Erat autem jam ante in illa urbe vir quidam nomine Simon artem magicanam exercens, et admiratione sui altonitas et obstupescitae genti Samariae imponebas, qui diceret se esse quemdam magnum.

VERS. 10. Cui omnes tam summi quam infimi auscultabant, dicentes: Hic est potentia Dei illa magna.

VERS. 11. Attendebat autem eum, propterea quod magicis præstigiis atque ludibriis satis multo jam tempore eis altonitis et obstupescitae imposuerat, animosque eorum ac mentes cepisset.

VERS. 12. Cum autem credidisset Philippo annuntianti atque docenti quæ pertinent ad regnum Dei, et nomen Jesu Christi, baptizabantur tum viri tum mulieres.

D VERS. 13. Itaque Simon et ipse credidit, et baptizatus frequens et assiduus erat cum Philippo: eumque videret virtutes et signa fieri, altonitus admirabatur.

VERS. 14. Porro cum audissent apostoli, qui erant Jerosolymis, ab Samaria verbum Dei esse receptum, miserunt ad eos Petrum et Joannem.

VERS. 15. Qui cum descendissent illo, oraverunt pro eis, ut acciperent Spiritum sanctum.

Variæ lectiones et rationes.

²¹ Ισ. αὐτόν. ²² In vulgato hic additur articulus τοῦ.

²³ V. dementasset eos. ²⁴ V. adhærebat Philippo.

VERS. 16. *Nondum enim super quemquam illorum erat delapsus : sed baptizati duilaxat erant in nomine Christi Jesu.*

VERS. 17. *Tunc manus ei imponebant, et accipiebant Spiritum sanctum.*

VERS. 18. *Cōspicatus autem Simon per impostationem manuum apostolorum dari Spiritum sanctum, attulit eis pecunias,*

VERS. 19. *Ac dixit : Date mihi quoque isiam rationem, ut cuicunque imposuero manus, accipiat Spiritum sanctum.*

VERS. 20. *At Petrus dixit ad eum : Abi tu, inquit, cum tua pecunia in malam rem, qui donum Dei pecunias comparandum existimasti.*

VERS. 21. *Non es neque particeps neque consors huius rationis atque doctrinæ. Cor enim tuum non est rectum coram Deo.*

Vide aliam tentationem; nempe eam, quæ accidit per Simonem. Ait autem, quod cum etiam magnam potentiam esse putabant: Adeo spatio tempotis et magicis præstigiis atque ludibriis erant decepti: donec Philippus adveniens errore eos liberavit. Dicebat enim Simon Judæis quidem: Ego sum Pater: Samaritanus autem, Ego sum Christus. Itaque Simon et ipse credidit. Non fidei gratia; sed, ut et ipse ficeret signa. Qui igitur ille videbatur facere signa? Fingebat, atque præstigiis imponebat. Forsitan autem etiam edis, quæ a dæmonibus premebantur atque vexabantur; coercerbat, et ut suam, ita apostolorum quoque professionem artis alienus esse existimatbat. Quamobrem etiam pecunias ~~cessauit~~: ne autem rursus abigeretur, idcirco frequens et assiduus erat cum Philippo.

VERS. 22. *Desiste igitur ab ista nequitia tua, et redi ad similitatem^a, Deumque ora, si forte ibi remittatur cogitatio cordis tui.*

VERS. 23. *Iu selle enim amaritudinis et obstrictio ne improbitatis video te versari.*

VERS. 24. *Respondens autem Simon dixit: Deprecamini vos Dominum pro me, ne quid mihi eveniat eorum, quæ dixisti.*

VERS. 25. *Atque illi quidem testificati et locuti verbum Dei, reverè sunt in Jerusalem, multosque vicos Samaritanorum doctrinam evangelicam instruxerunt.*

Supervacuum esset illud, Desiste, quod **75** Simonice dicebatur, qui ex constitutione malus erat, fuxia fabulas hereticorum. Aliunt enim hominem natura malum non esse capacem ejus, quæ ex destinata voluntate sit, mutationis. Sed non frustra dictum est: Desisté igitur, et ad sanitatem redi, sua potestatis igitur atque arbitrii erat etiam ipse.

Variae lectiones et notæ.

^a In exemplari non erat, ἐπ' quod est in vulgato fortasse pro, αὐτούς: finit, αὐτοῖς, et ita non requiritur præpositio εἰπι. ^b In vulgato hic adjectus est articolus δ. ^c In vulgato est, σὺν σοὶ εἴη εἰς ἀπόλειαν.

^d Εξηπατημένη, erat. ^e Ior. διαμαρτυράμενοι. ^f In vulgato est, εναγγείζειντο.

^g verbum pro verbo reddiderunt: *i. Pecunia tua tecum sit in perditionem.* ^h V. peccitantiam itaque age ab hac tua nequitia.

Οὐκω γάρ ήτ' οὐδεὶς αὐτῶν ἐπικεκτωκός· μήτορ δὲ βεβακτισμένοι ὑπῆρχοι εἰς τὸ δρομα τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦν.

Τόσε κλεπτίουν τὰς χεῖρας ἐπ' ⁱⁱ αὐτοῖς, καὶ ἐλάθμαντο Πτεῦμα ἄγοντα.

Θεασμένος δὲ ⁱⁱⁱ Σίμων οὗτος διὰ τῆς ἐπιθέτως τῶν χειρῶν τῶν ἀποστόλων δίδοται τὸ Ητεῦμα τὸ ἄγιον, προσκτείχεται αὐτοῖς χρι-

πατα. Λέγων· Δέστε κάμιο τὴν ἔχοντας τινέτην, Ιτα φέδρι ἐπιώ τὰς χεῖρας, λαμβάνετε Πτεῦμα ἄγοντα.

Πέτρος δὲ εἶπε πρὸς αὐτούς· Τὸ ἀργύριον σου σὺν σοὶ εἰς ἀπόλειαν ^{iv} δεῖ τὴν δωρεὰν τοῦ Θεοῦ ἐτρόπωσας διὰ γρημάτων κτύνθηται.

Οὐκέτι σοι μερὶς οὐδὲ κλῆρος ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ· ή γάρ καρδία σου σύντονη εἴρωποι τοῦ Θεοῦ.

Ορα καὶ ἔτερον πετράρχην τὸν τοῦ Σίμωνος. Φησὶ δὲ οὗτος καὶ μεγάλην αὐτὸν δύναμιν ἐνόμιζεν· οὐτως ἡσαν τῷ χρόνῳ καὶ ταῖς μαγειαῖς ἐξηπατημένοις ^v μέχρις ἂν Φίλιππος ἐπιστάτης, τῆς πλάνης αὐτοὺς ἀπῆλλαξεν. Ἐλέγει γάρ ὁ Σίμωνος τοῖς μὲν Ιουδαίοις, Ἐγώ είμι ὁ Πατήρ· τοῦτο δὲ Σαμαρείταις, Ἐγώ είμι ὁ Χριστός. Ό δὲ Σίμων καὶ αὐτὸς ἐπιστευεῖν· οὐ πίστεις ἔνεκεν, ἀλλ' ὥστε καὶ αὐτὸν ποιεῖν στημένα. Πόδις οὖν ἐκεῖνος ἐδόκει ποιεῖν σημεῖα· Ἐγάντας εἰς τὸν διαφορούντας ἐδέσμει· καὶ ὥστε πέρι τὸν εἴσατον, σφτως ἐνόμιζε· καὶ τὸ τῶν ἀποτόλιων εἶναι τέχνης τινός· διὸ καὶ χρήματα ἐδίδου· ίνα δὲ μὴ ἀπελαθῇ; πάλιν διὰ τοῦτο προσεκαρτέρει τῷ Φιλίππῳ.

Μετανόηστος οὖν ἀπὸ τῆς κλεψίας σου ταύτης, καὶ δεήθητι τοῦ Θεοῦ· εἰ δρα ἀγεθῆσεται σοι τὴν εἰλικρίαν τῆς καρδίας σου.

Εἰς γάρ κολλητὸν πίκριας καὶ σύνθεσμορ αδικίας θρῶσε στρέψα.

Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Σίμων εἶπε· Δεήθητε ὑμεῖς ὅπερ δρός τὸν κέρματος, δικαὶος μηδέτερ ἐπειδόμην· ἐπειδὲ ὡς εἰρήκατε.

Οι μὲν οὖν διαμαρτυρόμενοι ^{vi} καὶ λαλήσαντες τὸν λόγον τοῦ Κυρίου, ὑπέστρεψαν εἰς Τερενα-
δ λῆμ, πολλάς τε κώμας τῶν Σαμαρείτων εύηγγε-
λισαντο ^{vii}.

Παρῆλκεν ἀν τὸ, Μετανόησθν, τῷ Σίμωνι λεγό-
μενον, ἐκ κατασκευῆς δυτὶ κακῷ, κατὰ τοὺς αἱρετι-
κῶν μύθους. Φασὶ γάρ οὗτοι κακὸς ὧν δὲ ἀνθρώπως
φύσει, οὐκέτι δεκτικὲς τῆς κατὰ βούλησιν μεταβο-
λῆς. Ἀλλ' οὐ ματαίως εἰρηται τὸ, Μετανόησον οὖν·
αὐτεξούσιος δρα καὶ αὐτὸς, καὶ δεήθητι τοῦ Θεοῦ,
εἰ δρα ἀγεθῆσεται σοι· ή ἐπίνεια τῆς καρδίας σου.

Τοῦτο επεν, ὡς οὐ συγχωρθέντος ἀν αὐτῷ εἰ ἐ-
κλαυσε καὶ μετενόσεν. Ἀλλ' ἔθος καὶ τοῖς προφήταις
ιδο τοιούτον εἶδος τοῦ λόγου· ἀλλώς τε καὶ προφῆται
αὐτὸν δὲ Πέτρος μὴ πρὸς μετάνοιαν ἐπιστρέψαντα¹¹.
Διὰ τοῦτο δέ φησιν, Εἰ ἀφεθήσεται οὐ. Τὸ γάρ Δεῆ-
θητε ὑμεῖς ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς τὸν Κύρτον, οὐ μετα-
κιλας καὶ ἐπιστροφῆς, ἀλλὰ μόνον ἀφοιώσεως;
Ἐνταξε ἔφη· ἐπει, ποῦ τὸ πένθος; ποῦ ή κατάγνω-
σις καὶ ή ἔξομολόγησις; Εἰς γάρ χολὴν πικρίας καὶ
σύνθεσμον ἀδικίας ὅρω σε δοτα. Ποιλοῦ θυμοῦ τὰ
ἔγματα. Οὐ καλάζει δὲ αὐτὸν, ἵνα μὴ λοιπὸν ή πί-
στος θέξῃ ἀνάγκης εἶναι καὶ φρδού, καὶ ὥμον τὸ
πρέγμα φανῇ. Οἱ μὲν οὖν διαμαρτυρόμενοι καὶ λα-
λήσαντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ὑπέστρέψαν εἰς Ἱε-
ρουσαλήμ. Ἰσως διὰ τὸν Σίμωνα ὑποστρέψουσιν,
ἵνα μὴ ἀπατῶνται, ἵνα λοιπὸν ἀσφαλεῖς ὁσιν. Ὁρα
δὲ οὗ οὐ προηγουμένως ἔρχονται εἰς Σαμάρειαν,
ἀλλὰ διωκόμενοι· διπερ καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ γέ-
γονεν.
tuti essent. Vide autem eos non præcipue deditaque
expellerentur, quod et tempore Christi accidit.

¹²Ἄγγελος δὲ Κυρίου ἐλάτησε πρὸς Φίλιππον
λέγων· Ἄνδριθοι καὶ πορενον κατὰ μεσημβριαν
ἐπὶ τὴν ὁδὸν τὴν καταβαλρονσαρ ἀπὸ Ἱερουσα-
λήμ εἰς Γάζαν· αὕτη ἐστὶν ἔρημος.

Kai ἀραστὰς ἐπορεύθη· καὶ ἴδον ἀνὴρ Αἴθιος,
Εὐροῦχος, δυνάστης Καρδάκης τῆς βασιλείσης
Αἴθιοκων, δες ἦν ἐπὶ πάσης τῆς γαλῆς αὐτῆς,
δε ἐληλύθει προσκυρήσωτε εἰς Ιερουσαλήμ.

Ὕπε τε ὑποστρέψωτε καὶ καθίμενος ἀπὸ τοῦ
αὐτοῦ αὐτοῦ,¹³ ἀρεγίρωστε τὸν ἄρρενα
Ἡσαΐαν.

Ἐπει δὲ τὸ Πτερύμα τῷ Φίλιππῳ Πρόσελθε, καὶ
κοιτήθητε τῷ ἄρρενι τούτῳ.

Προσδραμώτερ δὲ ὁ Φίλιππος, ἤκουσεν πάντοιο
ἀργιτρώσκοτος τὸν προφήτην Ἡσαΐαν, καὶ εἰ-
πεν· Ἀράγε¹⁴ γινώσκεις ἀραγιτρώσκεις;

Ο δὲ εἰπέτω· Πῶς γάρ ἀν δυνάμην, ἔτει μη
τις ὁδηγήσῃ με; παρεκάλεσθε τε τὸν Φίλιππον
ἀναβάτα καὶ¹⁵ καθίσαι σὺν αὐτῷ.

Η δὲ περιοχὴ Γραζῆς, ἦν ἀρεγίρωσκεν ἦν
αὕτη· Οἱ πρόδιτοι ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὁρ-
μήδες ἀραγτοὶ τοῦ κελυφοῦς αὐτῶν¹⁶ ἀφω-
ρος¹⁷, οὐτως οὐκ ἀροτρεῖ¹⁸ τὸ στόμα αὐτοῦ.

Ἐρ τῇ ταξινώσει αὐτοῦ ἡ κρίσις αὐτοῦ
ἥρθη. Τὴν δὲ γενεύειν αὐτοῦ τὸ διηγήσται; αλπε-
ται διπο τῆς γῆς ή ζωὴ αὐτοῦ.

Ἐμοι δοκεῖ, τῶν ἐπτὰ οὐτος ὁ Φίλιππος ἦν. Οὐ
γάρ ἀπὸ Ιερουσαλήμων πρὸς μεσημβρίαν ἀπῆσει,
ἀλλὰ πρὸς ἄρχοντον· ἀπὸ δὲ Σαμαρείας, ἐνθα Φίλιπ-
πος· δι τῶν ἐπτὰ διετρίβει καὶ ἐδίδασκε τότε, πρὸς
μεσημβρίαν ἐστὸν ὀδός. Τὴν καταβαλγούσαν ἀπὸ
Ιερουσαλήμ εἰς Γάζαν· αὕτη ἐστὶν ἔρημος. Τοῦτο

A Deumque ora, si forte tibi remittatur cogitatio cor-
dis tui. Hoc dixit, quasi ipsi concessum atque per-
missum non esset, si flevisset ac resipiscens desti-
tisset. Verum consueta est etiam prophetis talis
forma loquendi, atque alioquin etiam persenserat
atque perviderat eum Petrus non ad resipiscendum
conversum iri, atque idcirco ait: Si remittatur
tibi. Nam illud: Deprecamini vos Dominum pro
me, non paenitentiae et ad sanitatem reversionis,
sed detestationis duntaxat et mali ominis aver-
tendi causa dicebat. Nam ubi luctus? ubi sui dain-
natio atque confessio? In felle enim amaritudinis
et obstrictione improbitatis video te versari. In-
gentis iracundia sunt verba. Sed non punit eum,
ne fides postea deinceps necessitatis esse videtur
atque terroris, et res crudelis appareret. At-
que illi testificati atque locuti verbum Dei, reversi
sunt in Jerusalem. Forsitan propter Simonem re-
vertuntur, ne deciperentur, ut postea securi ac
opera in Samariam venire, sed eum agitarenter et
expellerentur, quod et tempore Christi accidit.

B VERS. 26. Angelus autem Domini locutus est ad
Philipum: Surge et vade meridiem versus ad viam,
qua descenditur ab Jerusalem ad Gazam: huc est
vacua.

VERS. 27. Et surregens iter ingressus est, et ecce vir
Αἴθιος, Eunuchus praefectus, Candaces regine
Αἴθιοπum, qui praecorū universæ gazar ejus, qui ve-
netat adoratus in Jerusalem,

C VERS. 28. Revertebatur, et sedens in curru suo
legebat Isaiam prophetam.

VERS. 29. Dixit autem Spiritus Philippo: Accede,
et adjunge te currui isti.

VERS. 30. Cum itaque accurrisset Philippus, audi-
vit eum legēnēm prophetam Isaiam, ac dixit: Nun-
quid intelligis, quae legis?

VERS. 31. At ille dixit: Quānam possim, nisi ali-
quid me instruēnt? horlatusque est Philippum, ut
ascenderet secumque sederet.

VERS. 32. Porro quod Scriptura¹⁹, quae legebatur
ab illo continebat, erat hoc: Tanquam ovis ad ma-
ctationem ductus est, et tanquam agnus coram ton-
dente mutus, sic non aperit os suum.

76 VERS. 33. Per humilitatem ejus judicium eijs
sublatum est. Genus autem ejus quis enarrabit? quia
tollitur de terra vita ejus.

Ut mihi videtur, hic Philippus erat de illis se-
ptenis. Non enim ab Ierosolymis meridiem versus
abiisset, sed versus septentriones: ut a Samaria,
ubi Philippus unus de illis septenis morabatur ac
docebat tunc, iter est versus meridiem. Qua descen-
ditur ab Jerusalem ad Gazam: huc est vacua. Hoc

Variae lectiones et notæ.

¹¹ Ισ. ἐπιτρέψοντα. ¹² In vulgato hic interseritur, καὶ. ¹³ In apographo et hic, et in sequenti scholio
scriptum est. ἄρχεται. ¹⁴ Non est in vulgato, καὶ. ¹⁵ αὐτὸν, non est in apographo. ¹⁶ ἄφονος, erat, et
αὐτος. ¹⁷ In vulgato est, ἀνοίγεται.

b V. Locus Scripturæ.

dixit, ne metueret incursum et invasionem Iudeo- rum. Et surgens iter ingressus est. Vide obedi- tiam. Non interrogavit ac dixit: Quare? sed simul atque permissum erat, cum surrexisset, profectus est. Qui venerat adoratus in Jerusalem. Multis de causis admiratione digna est Eunuchi hujus philosophia: quod cum habitaret in Aethiopia, cum ma- gistratu fungeretur, cum praefectus esset regis the- sauris, tamen ascendit adoratum in Jerusalem. Porro mulieres imperium obtinere consueverant illius Aethiopie, quarum jure successionis una erat etiam Candace, cuius Eunuchus erat questor et thesauris praefectus. Considera autem quod eliam si dies festus non erat, tamen ascenderat: qui a civitate superstitioni demonumque cultui obnoxiam vitam transigente, qui in itinere legebat, qui Isaiam prophetam ceteris sublimiorem, qui ne- sciens quae legeret, ita lectione tenebatur. Nunquid intelligis quae legis? Mirabiliter interrogat: neque enim adulabatur et laudabat, neque rursus insecta- tur ac deridet ignorantiam: sed ut majorem hijeret cupiditatem, simul ostendens ingentem inesse thesaurum. Atque ille non dissimilat nec celat: sed, Quinam, inquit, possim? deinde petit se doceri. Tanquam ovis ad jugulationem ductus est, et tan- quam agnus. etc. Valde perspicua propositorum verborum sententia est. Asportantur enim certo tempore anni oves ut tondereantur: ac cultellos tonsorios sive forfices admovent eis pastores: ac quanquam laudentur, iis tamen, qui haec agunt, non insultant. Sic item Christus cum convitiis petere- tur, non contra convitiabatur. Per humilitatem ejus judicium ejus sublatum est. Injustum judicium, quod de eo, veritate occultata, factum est, signifi- cat. Genius autem ejus quis enarrabit? Id quod, post resurrectionem videlicet, ei contigit, et generosam ejus ac nobilem dignitatem e cuius eorum, quae gessit et administravit, demonstratio exstitit expe- rimentum. Quis oratione satis poterit explicare, cum cogitare ac mente voluntare coepit, quis ei qualis, et ex Deo natus unigenitus Filius haec omnia toleraverit? Quia tollitur de terra vita ejus. Pro eo, quod est, extollitur, et sublimior rebus terrenis est vita ejus, hoc est conversatio **77** aut substantia sive existentia Unigeniti, cum extra carnem intel- ligitur, ac nondum nostri similis factus.

VERS. 34. *Aisque Eunuchus repetito sermone, Phi- lippo dixit: Queso te, de quoniam dicit hoc propheta, de seipso, an de alio quopiam?*

VERS. 35. *Aperiens autem Philippus os suum, et incipiens ab hac Scriptura, evangelizarit illi Je- sum.*

VERS. 36. *Ut autem ire pergebant, obiter pervene- runt ad aquam quamdam: ei Eunuchus, Ecce, inquit, aqua: quid prohibet me baptizari? Quae sequuntur, usque ad: Et jussit, non erant in exemplari anti- quo in manuscripto.*

A είπεν ὁ οὖτε μή φοβηθῆναι τὴν τῶν θουδάσιων ἐπὶ στασίαν. Καὶ ἀναστὰς ἐπορεύθη. Ὁρα ὑπακοήν. Οὐκ ἡρώτησε καὶ εἶπε· Διά τι; Ἀλλ' ὅμως τῇ ἐπει- τροπῇ ἀναστὰς ἐπορεύθη. Ὅς ἐληγύει¹⁹ προσκυ- νήσων εἰς Ἱερουσαλήμ. Θαυμάσσεις ἔστι τοῦ Εὐνού- χου τούτου τὴν φιλοσοφίαν, διὸ πολλά διτὶ ἐν Αἴθιο- πίᾳ μένων καὶ ταμίας τῶν βασιλικῶν θησαυρῶν, ὅμως ἀνήρχετο προσκυνήσαις ἐν Ἱερουσαλήμ. Γυ- ναικεῖς δὲ ἥρχον ἐκείνης τῆς Αἴθιοποις, ὧν καὶ τῇ Κανδάκῃ κατὰ διαδοχήν μία, ἡς ὁ Εὐνούχος ὑπῆρχε ταμίας. Σκόπεις δὲ διτὶ καὶ ἐορτῆς μή οἰστες, ὅμως ἀνήρχετο, καὶ διτὶ ἀπὸ πόλεως ἐν διειδαιρούμενοι²⁰ βιούσσης, καὶ διτὶ κατὰ τὴν ἄδον ἀνεγίνωσκε, καὶ τὸ τε Ἡσαίαν, ἐν τῶν προφητῶν ὑψηλότερον, καὶ τὸ τε μή δὲ εἰδός δὲ ἀνεγίνωσκεν, οὕτω τῆς ἀνα- **B** γνώσεως περιείχετο. Ἄραγε γινώσκεις δὲ ἀναγινώ- σκεις; Θαυμασίως ἐριτάρη· οὔτε γάρ ἐκολάκευσε καὶ ἐπήνεσεν, οὔτε πάλιν διατύρει τὴν ἀγνοίαν· ἀλλ' ὅποτε πλέονα ἐνθεῖναι τὸν πόθον, ἀμφα δεικνὺς καὶ πολὺν τὸν θησαυρὸν ἐγκείμενον. Οὐ δὲ οὐκ ἀποκρύ- πτεται, ἀλλά φησι· Πώς γάρ ἂν δυνατίην; Εἰτα παρακαλεῖ μαθεῖν. Ός πρόδοτον ἐπὶ σφαγὴν ἤθη· Λίαν ἐμφανῆς τῶν προκειμένων ὁ νοῦς. Ἀποφέρον- ται γάρ εἰς τὸ καρῆναι κατὰ καιρούς τὰ πρόβλητα· καὶ τὰς κουρίδας αὐτοῖς μαχαίρας ἐπιφέρουσιν εἰς ποιμένες, καίτοι πάσχοντα τοῖς τοῦτο δρῶσιν οὐκ ἐπιτεδῷ· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς λοιδρούμενος, οὐκ ἀντελοιδόρει. Ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ ἡ κρίσις αὐτοῦ ἥρθη. Τὴν παράνομον κρίσιν τὴν ἐπ' αὐτῷ γινομένην δηλοὶ τῆς ἀληθείας κρυβεῖσθαι. Τὴν δὲ γενεὰν αὐτοῦ τοῖς διηγήτεται; Τὴν μετά τὴν ἀνάστα- σιν γενομένην δηλοντί, καὶ τὴν εὐγενή αὐτοῦ ἀξίαν, ἥν²¹ τὸ τῶν οἰκονομηθέντων ἔνδεξις πείρα. Τίς ἔσται Ιακὼς λόγῳ φράσαι, διτὸν εἰς ἔννοιαν Ελθον, τίς ὁν καὶ ποίος καὶ ἐκ Θεοῦ γεγενημένος μονογενῆς Υἱὸς, ταῦτα πάντα ὑπέστη; Ὅτι αἱρεταις ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ ἀντὶ τοῦ, ἐπιτίρεταις καὶ ὑψηλοτέρα τῶν ἐπὶ γῆς ἔσταις ἡ ζωὴ αὐτοῦ, τοῦτο ξεινὸν ἡ ποιεῖται ἡ ἡ Νικαρξίς τοῦ Μονογενοῦς· διτὸν ἔξω νοῆται σπράδεις, καὶ οὕτω καθ' ἡμᾶς γε- νόμενος.

C **D** Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Εὐροῦχος τῷ Φιλίππῳ, εἶπε· Δέομαι σου, περὶ τίνος δὲ προσήκεις λέγει τούτο, περὶ ἑαυτοῦ, η περὶ ἑτέρου τινός;

'Αρολέας δὲ δὲ Φιλίππος τὸ στόμα αὐτοῦ, καὶ ἀρξάμενος ἀπὸ τῆς Γραφῆς ταύτης, εὐηγγελ- σούσιος αὐτῷ τὸν Ἰησοῦν.

Ὦς δὲ ἐπορεύοντο κατὰ τὴν ὁδὸν, ηλθον ἐπὶ τοῦ ὄδωρ. Καὶ γηστιν δὲ Εὐροῦχος· 'Ιδον ὄδωρ· τὸ καλύτερον μὲν βαπτισθῆται;

Variō lectiones et notæ.

¹⁹ ἐληγύει, erat. ²⁰ οὐ. τι.

^c Locus corruptus.

¹¹ Εἶπε δὲ ὁ Φίλιππος· Εἰ πιστεύεις ἐξ ὅλης τῆς καρδίας, ἔχεστιν. Ἀποκριθεὶς δὲ εἶπε· Πειτεών τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ εἰλαι τὸν Ἰησοῦν Χριστόν.

Καὶ ἐκέλευσε στῆρτι τὸ ἄρμα, καὶ κατέβησαν ἀμφότεροι εἰς τὸ ὑδωρ ὅπε Φίλιππος καὶ Εὐροῦς, καὶ ἐβάπτισεν αὐτὸν.

Οτε δὲ ἀρέσσουσιν ἐκ τοῦ ὑδατος, Πνεῦμα Κυρίου ἤρπασε τὸν Φίλιππον. Καὶ οὐκ εἶδεν αὐτὸν οὐκ εἴτε ¹² Εὑρτῦχος· ἐπορεύετο γὰρ τὴν ὁδὸν αὐτοῦ χαλῶν.

Φίλιππος δὲ εὐρέθη εἰς "Αἴγατον" καὶ θιερχόμετρος, εὐηγγελίζετο τὰς πόλεις καθαρας, ὡς τοῦ δικοεῖται αὐτὸν εἰς Κατσάρειαν.

Δέομεται σὺν, περὶ τούτος. Τὸ εἰδέναι αὐτὸν ὅτι οἱ προφῆται οἱ ἄλλως καὶ περὶ ἄλλο ¹³ λέγουσιν· ή ὅτι περὶ αὐτῶν ἐν ἑτέρῳ προσώπῳ· τοῦτο γὰρ δηλῶσιν αὐτοῦ τὴν ἐρωτήσιας· οὐράδρα ἐστίν ἐπισκεμμένου ¹⁴. Ιδού γὰρ ὑδωρ, τι καλύει με βαπτισθῆναι; "Ορα πᾶς οἰκονομεῖται. Πρότερον ἀναγινώσκει καὶ ἀγνοεῖ· εἰτα ἀναγινώσκει αὐτὴν τὴν μαρτυρίαν, ἐνθα ἦν τὸ πάθος, καὶ ἡ ἀνάστασις καὶ τὸ διωρεά· εἰτα παρακαλεῖ. Ἐρμηνεύεται καθεξῆς, ἀπὸ τῆς προφητείας τὰς ἀφορμὰς λαβόντος τοῦ Φίλιππου· ὅπότερος δὲ γεννέμενος· τῇ προθυμίᾳ, καθεξῆς ἐπείγεται πρὸς τὴν βάπτισμα. Οὐκ εἴπε δὲ, Βάπτισμον με· ἀλλὰ, Τί καλύει; ἐν ἑρωτήσει τὴν πολλὴν αὐτοῦ δεικνύει περὶ τὴν βάπτισμα ἐπιθυμίαν. ¹⁵Οτε δὲ ἀνέβησαν ἀπὸ τοῦ ὑδατος, Πνεῦμα Κυρίου ἤρπασε τὸν Φίλιππον. Αἵρει μὲν αὐτὸν τὸ Πνεῦμα, τὸ γινόμενον θαυμασιώτερον ποιοῦν ¹⁶; δῆμα καὶ εὐθραντὸν τὸν Φίλιππον ὅτι τοιούτων ἀξιούτων εἰσῶν οἱ προφῆται, ὡς Ἀδδακούμ. Πνεῦμα δὲ αὐτὸν καὶ οὐκ διγελος, ὡς πρότιθεν αἱρεῖ· ἐπειδὴ δὲ μὲν τοῦ ἀγγέλου δψις τότε τοῖς σωματικώτεροις, ἡ δὲ τοῦ Πνεύματος, τοῖς πνευματικώτεροις ἐγένετο· ἀπὸ τοῦ Εὔνούχου δὲ ἀρπάξεται συμφερόντως· ἐπει τέξισεν ἀν καὶ συντελεθεῖν αὐτῷ τὸ Εὔνούχος, καὶ ἐλύπησεν ἐκείνον ἀνανεύσας, οὕτω τοῦ κατροῦ καλοῦντος. Οὕτω πάντα θείως ἐπράτει. Εἰς "Αἴγατον δὲ αὐτὸν ἐστησε τὸ Πνεῦμα, Ἐν οἷς λοιπὸν καὶ εὐαγγελίζεσθαι ἔδει.

postulare potuisset, ut ille secum abiret. Atque ille, si censasset, tristem Eunuchum dimisisset. Adeo omnia divinitus agebantur. Porro Spiritus eum statuit Azoti, ubi deinceps eum Evangelium quoque divulgare oportebat.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ.

¹⁷Ο δὲ Σαῦλος ἐτείχισεν ἀπειλῆς καὶ φόρου εἰς τοὺς μαθητὰς τοῦ Κυρίου, προσελθὼν τῷ μρχιεροῖς,

'Ητήσαυν παρ' αὐτοῦ ἐπιστολὰς εἰς Δαμασκὸν πρὸς τὴς Συναγωγὰς· δικαστέας τιρας εὑρίσκει τῆς ὁδοῦ δυτικας ἄνδρας τε καὶ γυναικας δεδεμένους ἀγάργη εἰς Ἱερουσαλήμ.

Ἐξήγειται τὴν τοῦ Παύλου κατὰ τῶν πιστῶν καὶ τῆς Ἐκκλησίας, μανίαν δεικνύει ὅτι ἐν μέσῳ

VERS. 57. *Dixit autem Philippus: Si credis ex toto corde, licet. Respondens autem dixit: Credo Filiū Dei esse Iesum Christum.*

VERS. 38. *Et jussit inhiberi currum, et ambo desoenderunt in aquam et Philippus et Eunuchus. Et baptizavit eum.*

VERS. 39. *Cum autem ascendissent ex aqua, Spiritus Domini rapuit Philippum. Et non vidit cum postea amplius Eunuchus: sed iter suum latus prosequebatur.*

VERS. 40. *Ceterum Philippus repertus est Azoti: qui peragrans eas partes, omnibus civitatibus Evangelium tradebat, donec veniret Caesaream.*

Quarto te, dicit quoniam dicit, etc. Quod noverat propheta aliter etiam de aliis dicere, aut de semictipsis in alia persona: hoc enim declarat ejus interrogatio: signum erat viri admodum considerati atque prudentis. Ecce aqua: quid prohibet me baptizari? Vide quomodo tractatur, regitur et instruitur. Prius legit et ignorat, deinde legit ipsum testimonium Scripturæ, ubi erat supplicium et resurrectio, et dominum: postea rogat: interpretatione et explicatio deinceps consequitur, cum Philippus a prophelia sumpsisset occasionem. Porro cum studium, cupiditas atque desiderium quasi alias ei adhibuisse, deinceps festinat ad baptismum. Non dixit autem: Baptiza me: sed, Quid vetat? per interrogationem ingens suum ostendens baptismatis consequendi studium atque cupiditatem. Cum autem ascendisset ab aqua, Spiritus Domini rapuit Philippum. Tollit quidem eum Spiritus rei quae gerebatur, majorem concilians admirationem, simul etiam letitiam Philippum afflens, quod dignus judicatus esset, qui talia conquereretur, qualia prophetae, ut Abbacum. Spiritus autem eum et non angelus ut antea tollit, quoniam angelus quidem apparitio tunc contigit illis, qui magis corporei erant: Spiritus vero magis spiritualibus contigit. Ceterum utile **78** fuit enim ab Eunucho per raptum diduci: quoniam Eunuchus rogare ac nondum opportunitate vocante, renuisset ac re-

CAPUT IX.

VERS. 1. *At Saulus etiam nunc minaces ac cedens avidos spiritus gerens adversus discipulos Domini, accessit ad summum sacerdotem,*

VERS. 2. *Ac petiit ab eo epistolas, Damascum ad synagogas preferendas, ut si quos viros vel mulieres inrenisset, qui essent illius viæ, vincitos perduceret in Jerusalem,*

Exponit Pauli adversus fidèles et Ecclesiam suorum, ostendens eum in medio zelo atque ardore

Variæ lectiones et notæ.

¹¹ *Ista omnia desiderantur in apographo unde haec descripsi. ¹² In vulgato additur, δ. ¹³ Locus correspondens videtur, ac pro ἄλλῳ, ἄλλων, esse legendum. ¹⁴ Ιτ. ἐπισκεμμένου. ¹⁵ Ήστιν, erat.*

¹⁶ V. stare.

dixit, ne metueret incursum et invasionem Judaeorum. Et surgens iter ingressus est. Vide obedientiam. Non interrogavit ac dixit: Quare? sed simul atque permissum erat, cum surrexisset, prefectus est. Qui venerat adoratus in Jerusalem. Multis de causis admiratione digna est Eunuchi hujus philosophia: quod cum habitaret in Aethiopia, cum magistratu fungeretur, cum praefectus esset regis thesauris, tamen ascendit adoratum in Jerusalem. Porro mulieres imperium obtinere consueverant illius Aethiopiae, quarum jure successionis una erat etiam Candace, cuius Eunuchus erat questor et thesanus praefectus. Considera autem quod etiam si dies festus non erat, tamen ascenderat: qui a civitate superstitioni draconumque cultui obnoxiam vitam transigente, qui in itinere legebat, qui Isaiam prophetam ceteris subliniorem, qui ne sciens quae legeret, ita lectione tenetatur. Nunquid intelligis quae legis? Mirabiliter interrogat: neque enim adulabatur et laudebat, neque rursus insectatur ac deridet ignorantiam: sed ut majorem hijeret cupiditatem, simul ostendens ingentem inesse thesaurum. Atque ille non dissimulat nec celat: sed, Quinam, inquit, possim? deinde petit se doceri. Tanquam ovis ad jugulationem ductus est, et tanquam agnus, etc. Valde perspicua propositorum verborum sententia est. Asportantur enim certo tempore anni oves ut tondereantur: ac cultellos tonsorios sive forfices admovent eis pastores: ac quanquam lauduntur, iis tamen, qui haec agunt, non insultant. Sic item Christus cum convitiis petetur, non contra convitiabatur. Per humilitatem ejus judicium ejus sublatum est. Injustum judicium, quod de eo, veritate occultata, factum est, significat. Genus autem ejus quis enarrabit? Id quod, post resurrectionem videlicet, ei contigit, et generosam ejus ac nobilis dignitatem: cuius eorum, quae gessit et administravit, demonstratio existit experimentum. Quis oratione satis poterit explicare, cum cogitare ac mente voluntare coepit, quis et qualis, et ex Deo natus unigenitus Filius haec omnia toleraverit? Quia tollitur de terra vita ejus. Pro eo, quod est, extollitur, et sublimior redus terrenis est vita ejus, hoc est conversatio **77** aut substantia sive existentia Unigeniti, cum extra carnem intellegitur, ac nondum nostri similis factus.

Vers. 34. Atque Eunuchus repetito sermone, Philippo dixit: Queso te, de quoniam dicit hoc propheta, de seipso, an de alio quopiam?

Vers. 35. Aperiens autem Philippus os suum, et incipiens ab hac Scriptura, evangelizavit illi Iesum.

Vers. 36. Ut autem ire pergebant, obiles pervenerunt ad aquam quamdam: et Eunuchus, Ecce, inquit, aqua: quid prohibet me baptizari? Quae sequuntur, usque ad: Et jussit, non erant in exemplari antiquo manuscripto.

Variō lectiones et notā.

¹⁹ ἐληγύθη, erat. ²⁰ Ισ., ξε.

^c Locus corruptus.

A εἰπεν ὡς τε μὴ φοβηθῆναι τὴν τῶν Ἰουδαίων ἐπι στασαν. Καὶ ἀναστὰς ἐπορεύθη. Ὁρα ὑπακοήν. Οὐκ ἡρώτησε καὶ εἶπε· Διέτι; Ἐλλ' ὅμως τῇ ἐπετροπῇ ἀναστάς ἐπορεύθη. Θαυμάσας ἔστι τοῦ Εὐνούχου τούτου τὴν φιλοσοφίαν, διὸ πολλά· διτὶ ἐν Αἰθιοπίᾳ μένων καὶ ταμίας τῶν βασιλικῶν θησαυρῶν, δῆμως ἀνήρχετο προσκυνῆσαι ἐν Ἱερουσαλήμ. Γυναικεῖς δὲ ἥρχον ἔκεινης τῆς Αἰθιοπίας, ὡν καὶ τῇ Κανδάκῃ κατὰ διαδοχὴν μία, ης δὲ Εὐνούγος ὑπῆρχε ταμίας. Σκόπει δὲ διτὶ καὶ ἐορτῆς μὴ οἰστης. δῆμως ἀνήρχετο, καὶ διτὶ ἀπὸ πόλεως ἐν διεισδιαιρούσας βιούσσης, καὶ διτὶ κατὰ τὴν ὁδὸν ἀνεγίνωσκε, καὶ τὸ τε Ἡραταν, τὸν τὸν προφητῶν ὑψηλότερον, καὶ τὸ τε μὴ δὲ εἰδός; δὲ ἀνεγίνωσκεν, οὗτῳ τῇς ἀναγνώσσεως περιείχετο. Ἀράγε γινώσκεις δὲ ἀναγινώσκεις; Θαυμαστῶς ἔρωτᾶς· οὔτε γάρ ἐκολάκευσε καὶ ἐπήνεσεν, οὔτε πάλιν διατύρει τὴν ἀγνοίαν· ἀλλ' ὡς τε πλείστα ἐνθεῖναι τὸν πόθον, ἀμα δεικνὺς καὶ πολὺν τὸν θησαυρὸν ἐγκείμενον. Ο δὲ οὐκ ἀποκρύπτεται, ἀλλά φασι· Πώς γάρ ἂν δυνατίμην; Εἴτα παραχαλεῖ μαθεῖν. Ως πρόδατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη· Λίαν ἐμφανῆς τῶν προκειμένων δὲ νοῦς, Ἀποφέρονται γάρ εἰς τὸ καρῆναι κατὰ καιροὺς τὰ πρόδροτα· καὶ τὰς κουρίδας αὐτοῖς μαχαίρας ἐπιφέρουσιν εἰς ποιμένες, καίτιον πάσχοντα τοῖς τούτῳ δρῶσιν οὐκ ἐκπιπδέζ· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς λοιδρούμενος, οὐκ ἀντελιόδροι. Ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ ἡ κρίσις αὐτοῦ ἦρθη. Τὴν παράνομον κρίσιν τὴν ἐπ' αὐτῷ γινομένην δηλοῖ τῆς ἀληθείας χρυσεῖσης. Τὴν δὲ γενεάν αὐτοῦ τε· διηγήτεται; Τὴν μετά τὴν ἀνάστασιν γενομένην δηλοντί, καὶ τὴν εὐγενή αὐτοῦ ἀξίαν, τὴν δὲ τῶν οἰκονομηθέντων ἐνδείξις πείρα. Τίς ἔσται Ιχανδς λόγῳ φράσαι, διταν εἰς ἐννοιαν Ελλής, τίς δὲ καὶ ποιὸς καὶ ἐκ Θεοῦ γεγενημένος μονογενῆς Υἱὸς, ταῦτα πάντα ὑπέστη; Οὐτὶ αἱρεται ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ· ἀντὶ τοῦ, ἐπαίρεται καὶ ὑψηλοτέρω τῶν ἐπὶ γῆς ἔστιν ἡ ζωὴ αὐτοῦ, τοῦτ' ἔστιν ἡ ποιεῖσα ἡ ἡ Νπαρκίς τοῦ Μονογενοῦς· διταν ἔξω νοῆται σαρκός, καὶ οὕπω καὶ τὸν ἄμμον γενόμενος.

C quod est, extollitur, et sublimior redus terrenis est

Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Εὐνοῦχος τῷ Φιλίππῳ, εἶπε· Δέομαι σου, περὶ τίνος δὲ προφήτης λέγει τούτο, περὶ ἑαυτοῦ, η περὶ ἑτέρου τινός;

Ἄροιξας δὲ ὁ Φιλίππος τὸ στόμα αὐτοῦ, καὶ ἀρξάμενος ἀπὸ τῆς Γραφῆς ταύτης, εὐηγγελισταρο αὐτῷ τὸν Ἰησοῦν.

Ως δὲ ἐπορεύοντο κατὰ τὴν ὁδὸν, ηλθορ ἐπὶ τοῦ ὄδωρ. Καὶ γηστιν δὲ Εὐνοῦχος· Ιδού ὄδωρ· τὸ καλύπτει με βαπτισθῆναι;

¹¹ Εἶπε δὲ ὁ Φίλιππος· Εἰ πιστεῖς ἐξ δλῆς τῆς καρδιᾶς, ἔχεστιν. Ἀποκριθεὶς δὲ εἶπε· Πιστεύω τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ εἰραι τὸν Ἰησοῦν Χριστόν.

Καὶ ἀκέλευσε στήριται τὸ ἄρμα, καὶ κατέβησαν ἀμφότεροι εἰς τὸ ὑδωρ ὅπερ Φίλιππος καὶ Εὐρούχος, καὶ ἐβάπτισεν αὐτόν.

Οτε δὲ ἀρέσσουσιν ἐκ τοῦ ὑδατος, Πνεῦμα Κυρίου ἤρπασε τὸν Φίλιππον. Καὶ οὐκ εἶδεν αὐτὸν εὐκής εἴη¹² Εὐρούχος· ἐπορεύετο γὰρ τὴν δόδον αὐτοῦ χαλώρων.

Φίλιππος δὲ εὑρέθη εἰς Ἀζωτον· καὶ θιερχόμενος, εὐηγγελίζετο τὰς πόλεις χάστας, ὡς τοῦ διοίκητος αὐτὸν αὐτόν.

Δίοματι τοῦ, περὶ τούτος. Τὸ εἰδέναι αὐτὸν ὅτι οἱ προφῆται μὲλλων καὶ περὶ ἄλλο¹³ λέγουσιν· ή διτι περὶ αὐτῶν ἐν ἑτέρῳ προσώπῳ· τοῦτο γὰρ δηλοῖ αὐτοῦ ἡ ἐρωτήσις· ὅφδορα ἔστιν ἐπισκεμμένου¹⁴. Ἰδοὺ γὰρ ὑδωρ, τι καλύει με βαπτισθῆναι; Ὁρα πῶς οἰκονομεῖται. Πρότερον ἀναγινώσκει καὶ ἀγνοεῖ· εἰς ταῦτα ἀναγινώσκει αὐτὴν τὴν μαρτυρίαν, ἐνθα δημ πάθος, καὶ ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ δωρεά· εἰτα παρακαλεῖ. Ἐρμηνεύεται καθεξῆς, ἀπὸ τῆς προηγετας τὰς ἀφορμὰς λαβόντος τοῦ Φίλιππου· ὑπόπτερος δὲ γενόμενος· τῇ προθυμίᾳ, καθεξῆς ἐπείγεται πρὸς τὴν βάπτισμα. Οὐκ εἶπε δὲ, Βάπτισόν με· ἀλλὰ, Τί καλύει; ἐν ἐρωτήσει τὴν πολλὴν αὐτοῦ δεικνύει περὶ τὴν βάπτισμα ἡπιθυμίαν. Ότε δὲ ἀνέβησαν ἀπὸ τοῦ ὑδατος, Πνεῦμα Κυρίου ἤρπασε τὸν Φίλιππον. Αἱρει μὲν αὐτὸν τὸ Πνεῦμα, τὸ γινόμενον θαυμασιώτερον ποιοῦν¹⁵· ἀμά καὶ εὐθραίνον τὸν Φίλιππον ὅτι τοιούτων ἀξιούται οἰωνοὶ προφῆται, ὡς Ἀβδακούμ. Πνεῦμα δὲ αὐτὸν καὶ οὐκ ἀγγελος, ὡς πρόσθεν αἱρει· ἐπειδὴ ἡ μὲν τοῦ ἀγγέλου δψις τότε τοι; σωματικωτέροις, ἡ δὲ τοῦ Πνεύματος, τοῖς πνευματικωτέροις ἐγένετο· ἀπὸ τοῦ Εὐνοῦχου δὲ ἀρπάζεται συμφερόντως· ἐπειδὴ τέλωσεν ἀν καὶ συντελεθεῖν αὐτῷ δὲ Εὐνοῦχος, καὶ ἐλύπησεν ἐκείνον ἀναγένσας, οὕτω τοῦ κατιρού καλοῦντος. Οὕτω πάντα θειώς ἐπράττετο. Εἰ; Ἀζωτον δὲ αὐτὸν ἔστησε τὸ Πνεῦμα, ἐν οἷς λοιπὸν καὶ εὐαγγελίζεσθαι ἔδει.

postulare potuisset, ut ille secum abiret. Atque ille, si censasset, tristem Eunuchum dimisisset. Adeo omnia divinitus agebantur. Porro Spiritus eum statuit Azoti, ubi deinceps eum Evangelium quoque divulgare oportebat.

ΚΕΦΑΛ. Θ.

¹⁶Ο δὲ Σαῦλος ἐτείχισεν ἀπειλῆς καὶ φόρου εἰς τὸν μαθητὴς τοῦ Κυρίου, προσελθὼν τῷ μρχιεροῖς,

Ἡτήσατο παρ' αὐτοῦ ἀπίστολας εἰς Δαμασκὸν ἥρδε τὴς Συραγωγῆς· ὅπως ἔδει τιρας εὑρῃ τῆς ὁδοῦ δυτικας ἄνθρας τε καὶ γυναικας δεδεμένους ἀγάργη εἰς Ἱερουσαλήμ.

Ἐξηγείται τὴν τοῦ Ιακώβου κατὰ τῶν πιστῶν καὶ τῆς Ἐκκλησίας μανίαν· δεικνὺς ὅτι ἐν μέσῳ

Variæ lectiones et notæ.

¹¹ Ista omnia desiderantur in apographo unde haec descripsi. ¹² In vulgato additur, δ. ¹³ Locus corrup-
tus videtur, ac pro ἄλλῳ, ἄλλων, εσσε legendum. ¹⁴ Ιτ. ἐπεισκεμμένου. ¹⁵ Ησιῶν, erat.

d V. stare.

A VERS. 37. Dixit autem Philippus: Si credis ex toto corde, licet. Respondens autem dixit: Credo Filiū Dei esse Iesum Christum.

VERS. 38. Et jussit inhiberi currum, et ambo descoenderunt in aquam et Philippus et Eunuchus. Et baptizavit eum.

VERS. 39. Cum autem ascendissent ex aqua, Spiritus Domini rapuit Philippum. Et non vidit cum postea amplius Eunuchus: sed iter suum latus prosequebatur.

VERS. 40. Cæterum Philippus repertus est Azoti: qui peragratis eas partes, omnibus civitatibus Evangelium tradebat, donec veniret Cæsaream.

Quæsto te, de quoniam dicit, etc. Quod noverat proprietas aliter etiam de aliis dicere, aut de semelipsis in alla persona: hoc enim declarat ejus interrogatio: signum erat viri admodum considerati atque prudentis. Ecce aqua: quid prohibet me baptizari? Vide quomodo tractatur, regitur et instruitur. Prius legit et ignorat, deinde legit ipsum testimonium Scripturæ, ubi erat supplicium et resurrectio, et dominum: postea rogat: interpretatione et explicatio deinceps consequitur, cum Philippus a prophelia sumpsisset occasione. Porro cum studium, cupiditas atque desiderium quasi alias ei adhibuiisset, deinceps festinat ad baptismum. Non dixit autem: Baptiza me: sed, Quid vetat? per interrogationem ingens suum ostendens baptismatis consequendi studium atque cupiditatem. Cum autem ascendisset ab aqua, Spiritus Domini rapuit Philippum. Tollit quidem eum Spiritus rectum quæ gerebatur, majorem concilians admirationem, simul etiam hætitia Philippum afficiens, quod dignus judicatus esset, qui talia consequeretur, qualia prophetæ, ut Abacum. Spiritus autem eum et non angelus ut antea tollit, quoniam angelus quidem apparitione tunc contigit illis, qui magis corporei erant: Spiritus vero magis spiritualibus contigit. Cæterum utile **78** fuit eum ab Eunucho per raptum diduci: quoniam Eunuchus rogare ac nondum opportunitate vocante, rennisset ac re-

CAPUT IX.

VERS. 1. At Saulus etiam nunc minaces ac cædis avidos spiritus gerens adversus discipulos Domini, accessit ad summum sacerdotem,

VERS. 2. Ac petiit ab eo epistolas, Damascum ad synagogas preferandas, ut si quos viros vel mulieres inrenisset, qui essent illius viæ, vincitos perduceret in Jerusalem,

Exponit Pauli adversus fidèles et Ecclesiam suorum, ostendens eum in medio zelo atque ardore

studii attractum fuisse. Eveniebat enim in illo quod Christus dixerat : « Qui occident vos, putabunt se cultum præstare Deo. » Non enim, sicuti Iudæi, ita etiam hic faciebat. Absit. Nam zelo, hoc est ardenti studio Dei, illum fecisse, quod agebat, hinc liquet, quod etiam ad externas profectus est civitates. Illi vero ne eos quidem qui Hierosolymis erant, curabant. Id enim duntaxat unum agebant ut honore afficerentur. Cæterum Damascum profiscitur, quia magna erat et regia urbs, ac metuebat, ne ea prædicatione præoccuparetur. Non accedit autem ad prætorem ac petit, sed ad summum sacerdotem atque pontificem ; quia opinia legitime sibi agere destinabat ⁴. Ut si quos inventisset via illius, tam mulieres quam viros, vincentos perduceret in Hierusalem. Quid est, quod dicit, via illius ? Forsitan ita se vocabant qui crederant : propterea quod eorum sola esset fides, per quam serimus in cœlum. Aut Paulus tunc eos homines via vocabat, fortasse tanquam vilipendens illos et insectans. Etenim ignominiosum et despectum vocare solent hominem de via. Non quærebatur perducere, quia haec cum maiore potestate facere volebat.

VERS. 3. Sed dum iter faciebat, accidit ut appropinquaret Damasco, ac repente lumine cœlesti quasi fulgere circumfusus est ⁵.

VERS. 4. Collapsusque in terram, audivit vocem dicentem sibi : Saul, Saul, cur me persequeris ?

VERS. 5. At ille : Quisnam es, inquit, Domine ? Dominus autem dixit : Ego sum Jesus, quem tu persequeris. (Hæc quæ sequuntur, usque ad, sed surge, non sunt in exemplari Graeco vetusto manuscripto) Durum est ibi contra stimulos calcitrare.

79 VERS. 6. Ille tremens atque expavescitus dixit : Domine, quid me vis facere ? Et Dominus ad eum : Sed surge, et ingredere in urbem, ac dicetas tibi, quid te oporteat facere.

VERS. 7. Cæterum homines, qui una cum eo iter faciebant, stabant attoniti et obstupescuti, vocem quidem audientes, sed neminem videntes.

VERS. 8. Surrexit autem Saulus de terra, aperisseque oculis suis, neminem videbat. Itaque manu ducentes cum introduxerunt Damascum.

VERS. 9. Et caretat visu tres dies, ac ne comedit quidem nec bibit.

In urbe visio non accidit : sed in itinere, in solitudine et extra turbam, quia vulgus non credidisset : quin etiam irrisisset, quandoquidem etiam illic audientes vocem, dicebant tonitruum esse. Illic autem gravis erat auctor, ac dignus, cui fides potius haberetur, quipperenuntianti, quæ sibi accidissent. Non Hierosolymis igitur, neque Damasci, sed in itinere circumfudit cum lumen : ut non

τῷ ζῆλῳ ἔλλειται. Ἐπληρούστο γάρ εἰς αὐτὸν τὸ παρὰ Χριστοῦ εἰρημένον, ὅτι « Οἱ ἀποκτενοῦντες ⁶ ὑμᾶς δίξουσι λατρεῖαν πρωτόφρειν τῷ Θεῷ. » Οὐ γάρ ὕσπερ οἱ Ιουδαῖοι καὶ οὐτος ἐποίει. Μή γένοτο. « Ότι γάρ ζῆλῳ ἐποίει, δῆλον ἐκ τοῦ καὶ εἰς τὰς ἔξω πόλεις ἀπίστανται • ἐκεῖνοι δὲ οὐκ ἀνθύπολες εἰναὶ τοῦ Ιερουσαλήμ. Τί ἐστι, τῇς ἁδοῦ ; Ισως οὐτως; ἐκάλουν ἐαυτοὺς οἱ πιπεύσαντες, διὸ τὸ αὐτῶν εἶναι τὴν πίστιν μόνην δι’ ἡς εἰς τὸν οὐρανὸν φερόμεθα. Φίδιον διατελέσθαι τὸν οὐρανὸν ἐκάλει αὐτοὺς, ίσως ὡς εὐτελίζων καὶ διασύρων αὐτούς • καὶ γάρ τὸν διτελευταντὸν εἰλθάσι καλεῖν ἀνθρώπων τὸν ἐξ ὁδοῦ. Οὐκέτι οὐδὲ τὴν εἰνεὶ τιμωρήσασθαι, ἀλλ’ εἰς Ιεροσόλυμα ἀγει, ὅτι μετὰ πλειονος τῆς ἐξουσίας ἥθελε πράττειν. autem potestalem illuc puniendi : sed Hierosolymam perdicere, quia haec cum maiore potestate facere volebat.

Ἐρ δὲ τῷ πορεύεσθαι, ἐγένετο αὐτὸν ἐγρίζειν τῇ Δαμασκῷ, καὶ ἔξαγηντο περιστραψεῖν αὐτὸν φῶς ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ.

Καὶ πεσὼν ἐπὶ τὴν γῆν, ἤκουσε φωνὴν ἀρέσσοντος αὐτῷ Σαονὸν, Σαονὸν, τι μι διώκεις

Εἰπεδέ · Τίς εἰ, Κύριε ; Ο δὲ Κύριος εἰπενε · Εγώ εἰμι Ἰησοῦς, δο σὺ διώκεις. (In vulgatis, ἀλλά, ποιεῖται sed interponuntur ante, ἀράσθητι, ea que sequuntur.) Σκληρόρ σοι πρὶς κέντεται λατεῖσται.

Τρέμων τε καὶ θαμῶν εἶπε, Κύριε, τι μι θέλεις ποιῆσαι ; Καὶ δὲ Κύριος πρὸς αὐτὸν Ἀράσθητι καὶ εἰσελοθε, καὶ τὰ δέξῃς. Ἀλλὰ ἀράσθητι, καὶ εἰσελοθε εἰς τὴν πόλιν, καὶ ιατροθήσεται σοι τι σε δεῖ ποιεῖν.

Οι δὲ ἀνδρεῖς οἱ συροδευόντες αἰτεῖσθαι εἰρεοι, ἀκούοντες μὲν τῆς φωνῆς, μηδέπερ δὲ θεωροῦντες.

Πηγέθη δὲ δ Σαυλὸς ἀπὸ τῆς γῆς, ἀνεψημένων τε τῷρ διφυλλῷ αὐτοῦ, οὐδέπερ ἔβλεπε. Χειραρχοῦντες δὲ αὐτὸν, εἰσῆγαντο εἰς Δαμασκὸν.

Καὶ ἦρ ιμέρας τρεῖς μὴ βλέπων, καὶ οὐδὲ ⁷ έψαγεν, οὐδὲ ἐπιειρ.

Ἐν τῇ πόλει ἡ ὀπτασία οὐ γίνεται, ἀλλ’ ἐν τῇ ὁδῷ, ἐφ’ ἡρυχλας, ὅτι οὐκ ἀντίτευσαν οἱ πολλοί • ἀλλὰ καὶ ἔχεινάσαν ἀν., διου καὶ ἔχει ἀκούοντες τῆς φωνῆς, ἔλεγον ὅτι βροντή ἐστιν. Οὗτος δὲ διξικιτεῖς δης ἡν ἀπαγγέλλων μᾶλλον τὸ αὐτοῦ. Οὐκέτι οὐδὲ τοῦ Ιεροσόλυμος οὖν οὔτε ἐν Δαμασκῷ, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἄδυν περιστράτει τὸ φῶς, ὡς μηδὲν εἶναι τὸ περὶ αὐτὸν γεγονός, ἀλλους ἀλλως διηγεῖσθαι • ἀλλ’ αὐτὸς ἀξιό-

Variae lectiones et notæ.

⁴ ἀποκτενοῦντες, erat. ⁵ αὐτῷ, erat. ⁶ In vulgato est, οὐκ.

⁷ Locus corruptus videtur. Fortasse ruit dicere. ⁸ Onnia legitime facere in animo habebat. ⁹ Lumen emicans de cœlo circum cum resulit. ¹⁰ Apud Joannem capite duodecimo.

τοις εἰς εἰη διηγείσθαι, δὲ καὶ τὴν ὁπτασίαν εἰδὼς, καὶ τὸ πάθος ὑποστάς. Τοῦτο γῶν λέγει καὶ πρὸς Αγρίππαν ἀπολογούμενος. Σαοὺλ, Σαοὺλ, τί με διώκεις; Οὐ λέγει αὐτῷ δὲ Χριστός, Πίστευσον· ἀλλ' ἔχαλει λέγων, Τί με διώκεις; μονονοψήλ λέγων· Τι μικρὸν ή μέγα παθὼν παρ' ἐμοῦ ταῦτα ποιεῖ; ; Ἐγώ εἰμι δὲ Ἰησοῦς, ὃν σὺ διώκεις, ἀντὶ τοῦ, Μή νομίσῃς; πρὸς ἀνθρώπους εἶναί σοι τὸν πόλεμον, ἀλλὰ πρὸς μὲ τὸν Κύριόν σου. Διὰ τὸ δὲ μὴ ἔξ ἀρχῆς τοῦτο γέγονεν; Ἰνα δειχθῇ διτὶ διτῶς ἀνέστη δὲ Χριστός. Ω γένος ἐλαύνων αὐτὸν καὶ ἀπιστῶν αὐτοῦ τῇ ἀναστάσει, καὶ οὐτως ἐμμανῶς διώκων τοὺς πιστούς, πόθεν ἐπίστευσεν, εἰ μὴ πολλὴ ἦν τῆς ἀναστάσεως ἡ ἰσχύς; Διὰ τὸ δὲ μὴ εὐθέως μετὰ τὴν ἀναστάσαιν; Ἰνα σαφέστερος αὐτῆς δειχθῇ ὁ πόλεμος, καὶ μᾶλλον θειοτέρα ἡ ἐπιστροφὴ. Οἱ δὲ ἀνδρες οἱ συνοδεύοντες αὐτῷ, εἰστήκεισαν ἐννεοί, μηδένα ὀρῶντες. Πάντας μὲν περιαστράπτεις καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ τὸ φῶς, ἵνα μαρτυρῶσι τῇ ὁπτασίᾳ· οὐ πάγια, δὲ τυφλοί, εἰ μὴ Παῦλον μόνον, ἵνα μὴ κοινὸν⁵⁹ καὶ ως ἀπὸ τύχης τὸ πάθος νομισθῇ, ἀλλὰ θειας διτῶς ἐνεργεῖται καὶ προνοίας ὄφθῃ. Διὰ τὸ δὲ μὴ ἐπίστευσαν οἱ σὺν αὐτῷ; Ἰνα ἀστιν ἀξιότεροι μαρτυροῦντες τὸ περὶ Παῦλου. Εἰ γάρ ἐπίστευσαν, ἐδοξαν ἀν πρὸς χάριν μαρτυρεῖν. Τίνος δὲ φωνῆς ἥκουσαν οἱ συνόντες Παῦλῳ; Αὐτοῦ τοῦ Παύλου ἀποκρινομένου· τῆς δὲ οὐρανίας μόνος αὐτὸς ἥκουσε. Διὸ ἐνταῦθα μέν φασιν· Οἱ δὲ ἀνδρες οἱ συνοδεύοντες, εἰστήκεισαν ἐννεοί, ἀκούοντες τῆς φωνῆς· τῆς τοῦ Παύλου δηλονθεῖ· μηδένα δὲ θεωροῦντες, πρὸς δὲν ἀπεκρίνετο. Προίων δὲ αὐτὸς ὁ Παῦλος φῆται· Οἱ σὺν ἐμοὶ διτες τὸ μὲν φῶς ἐθέασαντο, καὶ ἐμφοροῦ ἐγένοντο· τὴν δὲ φωνὴν οὐκ ἥκαμσαν ταῦ λαλούντος μοι. Ἀνεψημένων δὲ τῶν ὄφθαλμῶν αὐτοῦ, οὐδένα ἔβλεπε. Πάσχει τές δψεις ὁ Παῦλος, διότι ἡ ὑπερβολὴ τοῦ φωτὸς πήξτειν εἴωθε. Μέτρα γάρ ἔχουσα καὶ εἰ ὄφθαλμοι. Λέγεται δὲ καὶ φωνῆς ὑπερβολὴ κωφοὺς ποιεῖν καὶ ἀποπληγας. Καὶ ἦν ἡμέρας τρεῖς μὴ βλέπων, καὶ οὐδὲ ἔφαγεν οὐδὲ ἔπιε. Διὰ τὸ τοῦτο ἐποίεσεν; Ὅτι λαλέσυον κατέγνω ἐπε τῷ τῆς Ἐκκλησίας διωγμῷ, καὶ περίλυπος ἦν, καὶ τῆνχετο καὶ παρεκάλει τὸν Θεόν, ἀρεθῆνας αὐτῷ.

intentio surdos, stupidos atque attonitos efficeret. Et hoc fecit? Quia valde sibi displicebat, quod Ecclesiam persecutus erat, et supra modum tristis ac incessus erat ac precabatur et orabat Deum, ut sibi remitteretur.

Ὕπε δὲ τις μαθητὴς ἐν Δαμασκῷ, ὀρόματι Ἀραρατ, καὶ εἶπε πρὸς αὐτὸν δὲ Κύριος ἐν ἡράματι· Ἀραρία. Οὐ δὲ εἶπεν· Ιδοὺ ἐγώ, Κύριος.

Οὐ δὲ Κύριος πρὸς αὐτὸν· Ἀραστὰς πορεύθητι εἰπε τὴν βύμην τὴν καλουμένην εὐθεῖαν· καὶ ζητησοῦ ἐν οὐκιᾳ Ἰούδᾳ Σαῦλορ ὀρόματι Τυρόεα· Ιδού γάρ προσεύχεται.

Kai εἰπεν ἐν ὀρόματι ἀρδρα ὀρόματι Ἀραρία, εἰπεν τοιαῦτα καὶ ἐπιθέγετα⁶⁰ αὐτῷ χείρι μπως ἀρα-ειλψῃ.

A licet alios aliter narrare, quo illi accidisset: sed ipsi, qui et visionem sciret et calamitatem acceptisset, narranti fidem abrogari non posset. Nam hoc dicit etiam apud Agrippam causam pro se dicens. Saul, Saul, cur me persequeris? Non dicit ei Christus, Crede: sed accusat, dum dicit: Cur me persequeris? modo non dicens: Qua vel parva vel magna a me laceratus injuryia, haec facis? Ego sum Jesus, quem tu persequeris. Perinde ac si dicaret: Ne putes tibi cum hominibus esse bellum, sed mecum, qui Dominus tuus sum. Sed cur hoc non accidit ab initio? Ut ostenderetur Christum revera surrexisse. Nam qui exagitabat et insectabatur illum, et non credebat eum resurrexisse, et cum tanta insania atque furore fidèles persequerentur, qua ratione credidisset, nisi ingens fuisset resurrectionis vis? Sed cur non statim post resurrectionem? Ut bellum adversus eam clariss ostenderetur, et magis divinitus conversio consequeretur. Porro viri, qui una iter faciebant, stabant attoniti, neminem videntes. Omnes quidem, etiam eos, qui una cum illo erant, lumen circumfundit, ut visioni testimonium perhiberet: sed non omnes exēscat, sed solum Paulum: ne communis ac quasi fortuita calamitas existimaretur, sed divinas reveras latentesque officia atque providentias opus esse videretur. Sed cur non crediderunt comites illius? Ne fides eorum testificantum id, quod Paulo acciderat, dubia haberi posset. Nam si credidissent, ad gratiam visi essent testificari. Sed cuius vocem audiverunt comites Pauli? Ipsius Pauli respondentis. Cœlestem vero solus ipse audivit. Quamobrem **50** hic quidem ait: Porro viri qui una iter faciebant, stabant attoniti, audientes vocem: Pauli videlicet: neminem autem videntes: nempe cui responderet: sed infra in progressu ipse Paulus ait: Qui una mecum erant, lumen quidem videbant, ac perterrelacti sunt: sed vocem mecum loquentis non audiverunt. Apertisque oculis suis, neminem videbat. Lædantur oculi Pauli, propterea quod immundica luminis vis sauciare solet. Modum enim habent etiam oculi. Dicunt item nimia vocis

Vers. 10. Erat autem Damasci discipulus quidam nomine Ananias, ad quem Dominus per risum dixit: Ananias. At ille: Ecce, inquit, ego, Domine.

Vers. 11. Dominus rursus ad eum: Surge et vade in vicum, qui vocatur rectius: ac quare in domo Juiae quendam nomine Saulum Tarsensem. Ecce enim orat.

Vers. 12. Et animadvertis per risum virum nomine Ananiam ingressum et impudentem ibi manum, ut visum recuperet.

Variae lectiones et notae

⁵⁹ κακοῦν, erat. ⁶⁰ In vulgato est, επιτιθέντα.

VERS. 13. Respondit autem Ananias : Domine, audi ex multis de viro hoc, quantis incommodis affecterit sanctos tuos in Jerusalem.

VERS. 14. Et hic habet potestatem ab omnibus sacerdotibus vincendi omnes, qui invacant nomen tuum.

VERS. 15. Dixit autem Dominus ad eum : Vade, quia vas electionis mihi est iste, ut portet nomen meum coram gentibus ac regibus et filiis Israelis.

VERS. 16. Nam ego ostendam ei, quam pati oporteat eum vro nomine meo.

Cur Ananias, qui non erat memorabilis et illustris discipulus, Pauli qui tantus evasurus erat, prima institutio atque sanatio committitur ? Quia non per homines sursum evahi atque sublimia doceri debet, sed per ipsum Christum. Nam et Ananias baptizavit quidem eum, atque sanavit, sed nihil docuit. Egeterum eum non valde insignem fuisse, patet ex timiditate ac metu : quæ res ex verbis ejus intelliguntur. Adeo enim persecutionem Pauli timebat ac perhorrescebat, ut nomina duntaxat illius a Domino auditio, metu percusus et expavescens sit : ac ne ea quidem, quæ postea deinceps dicebantur, attendebat : neque illum orare, visionem vidiisse, cæcum esse, **¶** sequens ipsum benefaciendi ac servandi causa ad illum mitti. Ac vidit per visum in sonno virum nomine Ananiam. Non enim poterat videre aperte, quia cæcus erat. Et hic habet potestatem ab omnibus sacerdotibus vincendi omnes. Unde hoc compertum habebant ? Verigimile est, in metu versantes sollicito ac curiose sciscitatos fuisse ac rescivisse, quæ adversus sese statuerentur. Vide autem quantum fuerit terror. Etenim ne nomen quidem, Paulus, prius quam audiret, quid rei esset, audire sustinuit. Metuo, inquit, ne tandem me Hierosolymam perducat. Vade, quia vas electionis mihi est iste. Non solum, inquit, fidelis erit, verum etiam doctor : ac multa dicendi libertate uteatur coram gentibus ac regibus, et adversus Judæos stabit. Animo confirmat autem per hanc Ananiam, ac simul etiam injecto pudore movere : quasi diceret : An ille quidem, qui tanto furore atque cædis aviditate, quasi morbo correptus est, omnia pro me patietur, in vero ne baptizare quidem ipsum vis ? Idecirco autem ait : Vas electionis, et, Portabis nomen meum : quia Ananias ubi Paulum cæcum esse audiaverat, gavisus est, ac modo non hoc dixit suis verbis : Bene se res habet : sinas eum esse cæcum : cur me jubes oculos ejus aperire ? ut rursus vinciat ? mali perpetrabit : verum etiam multa pro me patietur, recte autem dixit Vas electionis : ostendente verbo hoc, non esse naturali malitiam. Nam quod bonum, probum atque spectatum est, eligimus.

Απεκρίθη δὲ Ἀραρίας Κύριε, ἀκήκοα ἀπὸ πολλῶν περὶ τοῦ ἀνδρὸς τούτου δσα κακά ἐπολησε τοῖς ἀγροῖς σου ἐπειρέων.

Καὶ ὡδε ἔχει ἑξουσίαν παρὰ τῷ ἀρχιερέων, δῆσαι πάτας τὸν ἐπικαλούμενος τὸν δρυμόν σου.

Ἐπειδὲ πρὸς αὐτὸν ὁ Κύριος · Πορεύου, δτι σκεύος ἐκλογῆς μοι οὗτος ἔστι, τὸν βαστάσαι τὸ δρυμόν μου ἐρώπιον ἀθρῷ καὶ βασιλέων, νιῶν τε Ἱεραρχὸν.

Ἐγὼ γάρ ὑποδείξω αὐτῷ δσα δεῖ αὐτὸν ^{οὐ} ὑπέρ τοῦ δρυματός μου παθεῖν.

Διὰ τι Ἀνανίας μὴ ἦν τῶν ἀξιολογωτέρων καὶ ἐπιφανῶν μαθητῶν, τὴν τοῦ Παύλου τηλικούτου μέλι λοντος ἔσεσθαι κατήχησιν καὶ λασιν πιστεύεται ; "Οτι οὐκ ἔμελλε δι' ἀνθρώπων ἀνάγεσθαι, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ" ἐπει καὶ δ 'Ἀνανίας ἐδάπτιος μὲν καὶ λασιτο, ἐδίδαξε δὲ οὐδέν. "Οτι δὲ οὐ τῶν σφρόδρα ἐπιτήμων ἦν, δῆλον ἐκ τῆς δειλίας καὶ τοῦ φόβου· δι παραδηλούνται ἐκ τῶν ῥημάτων αὐτοῦ· οὕτω γάρ ἦν τὸν Παύλου τρέμαν διωγμὸν, δτι ἀκούσας μόνον πάρα τοῦ Κυρίου τὸ δνομα αὐτοῦ, κατεπλάγη καὶ ἐκθαμβώς γέγονε· καὶ οὐδὲ τοῖ; ἐφεξῆς λεγομένοις προσείχεν, οἷον δτι εἴχεται, ἔτι εἰδεν δραμα, δτι τυφλὸς ἔστι, καὶ δτι εὐεργέτης καὶ σωτὴρ ἀποστέλλεται πρὸς αὐτὸν. Καὶ εἰδεν ἐν ὅραματι ἄνδρα δνόματι Ἀνανίαν. Οὐκ τὸντο γάρ ίδειν καθ' ὑπαρ, ἐπειδὴ τυφλὸς ἦν. Καὶ ὡδε ἔχει ἑξουσίαν παρὰ τῶν ἀρχιερέων δῆσαι πάντας. Πόθεν δῆλον ἦν αὐτοῖς τοῦτο ; Εἰδός δην ἐν φόδῳ δντας πειρεγάσεσθαι καὶ μανθάνειν τὰ δριζόμενα κατ' αὐτῶν. "Ορα δὲ τὸν φόδον, δσος· καὶ γάρ οὐδὲ τὸ δνομα πρὸν ἀκούσας Παῦλος τηνίσθετο, Φοβοῦμαι, φησι, μὴ ποτὲ με εἰς Ἱεροσόλυμα ἀναγάγῃ. Πορεύου, δτι σκεύος ἐκλογῆς μοι ἔστιν οὔτος. Οὐ μόνον, φησι, πιστὸς ἔσται, ἀλλὰ καὶ διδάσκαλος, καὶ πολλὴ χρήσεται τῇ παρήγοντι ἐνώπιον θυνῶν καὶ βασιλέων· καὶ κατὰ Ιουδαίων στήσεται. Παραθαρέψυνε δὲ διὰ τούτων τὸν Ἀνανίαν, ἀμα δὲ καὶ ἐντρέπει δτι Εἰέχεινος μὲν πάντα πήσεται ^{οὐ} ὑπέρ ἐμοῦ οὕτως μεμηνώς καὶ φονῶν, σὺ δὲ οὐδὲ βαπτίσαι αὐτὸν θέλεις ; Διὰ τούτοδέ φησιν δτι Σκεύος ἐκλογῆς, καὶ δτι Βασιλέας τὸ δνομα μον· ἐπειδὴ ἀκούσας δ 'Ἀνανίας δτι τυφλὸς ἔστιν δ Πειλός. ἐχάρη καὶ μονονούχη τούτο λέγει διὰ τῶν αὐτοῦ ῥημάτων. Καλῶς ἔχει· διφερε πάντον πειρηῶσθαι· τὶ μοι καλεύεται ἐνοίκαι τοὺς δφθαλμούς ; ἵνα πάλιν ἔση ; ή ἵνα πάλιν κολάσῃ ; Οὐ μόνον, φησιν, οὐδὲν ἐργάσεται δεινόν· ἀλλὰ καὶ πήσεται πολλὰ ὑπέρ ἐμοῦ. Καλῶς δὲ σκεύος ἐκλογῆς δεικνύντος τοῦ λόγου, δτι οὐκ ἔστι φυσικὴ κακα· τὸ γάρ δοκιμον ἐκλεγήμεθα.

Variæ lectiones et notæ.

^{οὐ} αὐτὸν, non est in apographo. ^{οὐ} Ιτ. πείσεται, hic et infra.

Ἄπῆλθε δὲ Ἀραβᾶς καὶ εἰσελθὼν εἰς τὴν Αἰγαίαν, καὶ ἐπιθεὶς ἐπ' αὐτὸν τὰς γείρας, εἶπε· Σκούλι ἀδελφέ, δοκίμιος ἀπέσταλκε με ὁ ὄφελος σου ἐν τῇ ἀδφῇ, οὐκ ἡρχούν, διωκεῖς ἀναβλέψῃς καὶ πλησθῆς Πρενύματος ἀγίου.

Καὶ εὐθέως ἀπέπεσαν⁴³ ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ ὡσεὶ λεπίδες, ἀνέβλεψέ τε παραχρῆμα⁴⁴, καὶ ἀναστὰς ἐκπεισθῆ.

Καὶ λαβὼν τροφὴν ἐνίσχυσεν. Ἐγένετο δὲ ὁ Σαῦλος μετὰ τῶν εἰρηνῶν αὐτῷ παραχρῆμα⁴⁵, ἀνέβλεψεν.

Ὥρα τὴν ὑπακοὴν μετὰ τὴν φθόνον μείζονα. Οὗτως οὐκ ἀπειποῦντος τὰ ῥήματα ἡσσον Ἀνανίου, ἀλλὰ φρονουμένου καὶ τρέμοντος. Σαύλι ἀδελφός, δοκίμιος ἀπέσταλκε με ὁ ὄφελος σοι ἐν τῇ ἀδφῇ οὐκ ἡρχούν. Εὔθεως αὐτὸν οἰκειοῦται τῷ τοῦ Κυρίου ὀνόματι· καὶ μήν οὐκ εἴπεν αὐτῷ δοκίμιος Χριστός; διτοι οὐκ φθῆνται· ἀλλά ἀπὸ τοῦ Πνεύματος ἔμαθε, καὶ μήν οὐκ ὀφθῆ· ναὶ δὲ πραγμάτων καὶ τῆς ἐνεργείας ὄφθη. Ὁ ὄφελος σοι, φησίν· οὐκ εἴπε· Ὁ πηρώσας σε, καὶ ἐκκινῶν τὸν ὀνειδισμόν. Ἀπέσταλκε με, φησίν· Οὐκ ἔστιν ἡμή τη πρᾶξις· ὑπηρέτης εἰμι τῆς χάριτος. Οὗτως ἤδεισαν μηδὲν οἰκεῖον λογίζεσθαι. Καὶ εὐθέως ἀπέπεσαν ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἀντὶ τούς ὡσεὶ λεπίδες. Λεπίδες ἐκπίπτουσι, καὶ τὸ σφοδρὸν δεικνύνται τῇ φλογώσεω; καὶ τὸ ἀναμφίβολον τῆς λατεως. Καὶ ἀναστὰς ἐβαπτίσθη, καὶ λαβὼν τροφὴν ἐνίσχυσεν. Ἐξησυνηκών γάρ ἦν, ἀπὸ τε τῆς ὀδοιπορίας, ἀπὸ τε τοῦ φύου, ἀπὸ τε τοῦ λιμοῦ καὶ τῆς ἀθυμίας⁴⁶. Ὁρα δὲ διτοι οὐκ τὴνέσχετο πρότερον μετασχέμιν τροφῆς, ἔως ὅτε⁴⁷ μεγάλων ἔτυχε τῶν δωρεῶν.

Καὶ εὐθέως ἐν ταῖς συκαιρίγαις ἀκινθύσσεται τὸν Χριστὸν, διτοι οὐτός ἐστιν δοκίμιος τοῦ Θεοῦ.

Ἐξιστατο· δε πάντες οἱ ἀκούοντες, καὶ ἐλεγον· Οὐκ εὐτός ἐστιν δοκίμιος ἐν ιερουσαλήμ τοὺς ἐπικαλουμένους τὸ δρομα τοῦτο· καὶ ὡδε εἰς τοῦτο δικήλωθεν, ἵνα δεδεμένους αὐτοὺς ἀγάρη ἐπὶ τοὺς ἀρχιερεῖς;

Σαῦλος δὲ μᾶλλον ἐτεθύραμοῦτο καὶ συντέχυται τὸν Ιουδαίους τοὺς κατοικοῦντας δοκίμιος, συμβιβάζων διτοι οὐτός ἐστιν δοκίμιος.

Οὐκ οὐτός; ἐστιν δοκίμιος τοῦ Ιησοῦ. Οὐχ διτοι ἀνέστη, οὐδὲ διτοι ζῆται ἀλλὰ τοι; Εὐθέως ἀκριβοὶ τὸ ἀδφήμα, διτοι οὐτός ἐστιν δοκίμιος τοῦ Ιησοῦ τοῦ Θεοῦ· εὐθέως διδάσκαλος ἦν. Οὐ διτοι γάρ ἤσχιντο τὴν μεταβολὴν ἐν οἷς ἦν λαμπρός. Σαῦλος δὲ μᾶλλον ἐνεδυναμοῦτο καὶ συνέχυται τὸν Ιουδαίους. Ἄτε γάρ νομομαθῆς ὁν, ἀπεστόμικεν αὐτούς. Ἐνθιμίου ἀπηλλάχθει τῆς τοιαύτης διαλέξεως ἀπαλλαγέντες Στεφάνου· καὶ Στεφάνου σφρόδρωτον εὔρον ἔπειρον. Τὸ δὲ συμβιβάζων⁴⁸, διδάσκων καὶ ἐρμηνεύων ἐξ ὧν αὐτοῖς Γραφῶν ἤδεισαν.

καὶ διτοι συμβιβάζων, id sonat, concilians et confirmans, hoc est docens, explicans et exponens, ex iis, quae illimetipsi noverant, Scripturis.

Variæ lectiones et notæ.

⁴³ In vulgato est, ἀπέπεσον. ⁴⁴ In vulgato desideratur τὸ, πορτραχρῆμα, ⁴⁵ εὐθυγέτας, erat. ⁴⁶ Ισ. ὅτου. ⁴⁷ συμβιβάζων, hoc est conciliando conferendoque prophetas et ostendendo eos concordare et convenire inter se, atque consentientia scripsisse de Christo, posterisque prodidisse, docens atque confirmans, hunc ipsum Iesum Nazarenum, quem Judæi nuper crucifixerant, ipsissimum esse Christum.

VERS. 17. Abiit itaque Ananias, et domum ingressus est, impositisque illi manibus: Saul frater, inquit, Dominus, qui apparuit tibi in itinere, quo veniebas, misit me, ut visum recuperes, et replearis Spiritu sancto.

VERS. 18. Ac statim ab oculis ejus deciderunt tanquam squamæ, et illico visum receperit, cumque surrexisisset, baptizatus est,

VERS. 19. Et sumpto cibo, vires recollectit. Fuit autem Saulus aliquot dies cum discipulis, qui erant Damasci.

Vide obedientiam post metum majorem. Adeo non fidem habentis ac diffidentis et increduli verba erant Ananias: sed metuentis atque trementis. Saul frater, Dominus, qui apparuit tibi in via, qua veniebas, misit me. Statim illum sibi nomine Domini conciliat. Atqui Christus non dixerat ei, se apparuisse illi, sed a Spiritu didicerat: atqui nou apparuit, utique rebus ipsis atque actu apparuit. Qui apparuit tibi, inquit: non dixit, Qui te exceavit, vitans etiam atque declinans exprobationem. Misit **82** me, inquit: non est mea actio, minister gratiae ac beneficii sum. Adeo nihil suum reputare solebant. Ac protinus ab oculis ejus deciderunt tanquam squamæ. Squamæ decidunt, quæ et vehementer ostenderent inflammationem, et certam ac minime dubiam sanationem. Cumque surrexisisset, baptizatus est, ei sumpto cibo vires receperit. Vires enim eum defecerant, tum ex itineris labore, tum metu, tum inedia, tum mæorre. Vide autem non prius eum cibum sumere sustinuisse, quam magna dona consecutus fuisset.

VERS. 20. Et statim in synagogis prædicabat Christum, nempe hunc esse Filium Dei.

VERS. 21. Stupebant autem omnes qui audiebant, ac dicebant: Annon hic est ille qui oppressit ac perdidit in Jerusalem eos qui invocabant nomen hoc? et hoc idcirco venit, ut vincitos eas perducat ad summos sacerdotes?

VERS. 22. Sed Saulus magis confirmabatur et confundebat atque consulabat Judæos, qui Damascum incolebant, confirmingans hunc esse Christum.

Hunc esse Filium Dei, Non surrexisse, neque vivere: sed quid? Statim absolutam tradit doctrinam: nempe, hunc esse Filium Dei, statim doctor erat. Non enim pudebat eum mutationis earum rerum, quibus clarus erat. Saulus autem magis confirmabatur, et consulabat Judæos. Nam ut qui legis peritus esset, ex iis, quae illimetipsi proferebant, eos capiebat ac resellebat. Putabant se tali defunctos esse disputatione, cum Stephanus de medio sublatus, nihil jam amplius eis negotii facesseret: et alium Stephano vehementiorem nacti sunt. Porro, quod dicit συμβιβάζων, id sonat, concilians et confirmans, hoc est docens, explicans et exponens, ex iis, quae illimetipsi noverant, Scripturis.

VERS. 23. Cum autem jam satis multi dies præter- A
tissent, consilium inierunt inter se Judæi, ut eum iu-
terficerent.

VERS. 24. Sed Saulus insidias eorum rescitit. Nam
asservabant portas interdiu simul ac noctu, ut eum
tollerent.

VERS. 25. Quare discipuli ceperunt eum noctu, et
impositum sporæ, laxata porta, illum ita per murum
demiserunt.

VERS. 26. Cæterum cum Saulus venisset in Jeru-
alem, conabatur se adjungere discipulis; et omnes ti-
mebant eum, quod non crederent eum discipulum
esse.

Rursus Judæi se conserunt ad violentiorem suam
rationem, non jam amplius sycophantas, calumniato-
res et falsos testes querentes, sed per se ipsi
tendentes ad cædem. Posteaquam enim viderant regn
ingravescere, ne judices quidem ferunt, nec in ju-
dicium negotium deducunt. **83** Quare discipuli ce-
perunt eum nocte, etc. Vide Paulum non gratia
divina servari, sed prudentia humana: ut scias
viri virtutem etiam absque signis elucere. Cæterum
cum Saulus venisset Hierosolymam etc. Cum ex
periculo evasisset, non solum non fugit, verum
etiam abiit illuc, ubi magis eos accendebat. Ac vide
eum jam etiam discipulos postulasse. Adeo totus
ardebat et prædicationis studio repletus erat, ac
quia tardius ceteris venerat, idcirco alacrior ac
promptius era. Cui enim, inquit, multum remitti-
tur, vehementius diligit. Operæ pretium est autem
querere, qui tiat, ut in Epistola quidem ad Galatas
dicat: Non abii Hierosolymam, sed in Arabiam: et
rursus reverti Damascum: ac post annos tres ascen-
di Hierosolymam, ut viderem Petrum: atque alium
apostolum non vidi, præterquam Jacobum fratrem
Domini. Hic vero ait illum Hierosolymam venisse,
et a Barnaba ductum esse ad apostolos. Aut igitur
hoc dicit illic: Non veni, ut referrem aliquid ad
apostolos, et communicarem cum illis: aut, si hoc
ita non est, conjectura capi et existimari potest, in-
sidias, quæ illi factæ sunt Damasci, non statim
postquam crediderat, factas esse: sed postquam
præteritis annis tribus ab Arabia reversus est:
atque ita eum Hierosolymam ascendisse. Nam ipse non
abiit ad apostolos, sed discipulis sese conabatur ad-
jungere, ut qui doctor et discipulus esset: aut certe
de hoc itinere non dicit, sed prætermittit. Nam re-
rum gestarum scriptor multa incidit, multa tem-
pora contrahit. Conabatur autem, inquit, se adju-
gere. Non audacter, sed timide ad eos accedebat.
Et omnes metuebant eum non credentes, etc. Disci-
puli quidem metuebant. Apostoli autem non crede-
bant. Est enim revera rationi humanæ incredibile,
cum, qui tam ardens et acer suisst persecutor,
ad prædicationem Evangelii conversum esse.

Ός δὲ ἐπιληροῦντο ἡμέραι Ιχαραί, συνεβού-
λεύσασθε οἱ Ἰουδαῖοι ἀνελεῖν αὐτὸν.

Ἐγνώσθη δὲ τῷ Σαύλῳ ἡ ἐπιβούλη αὐτῶν ·
παρετίρουν τε τὰς πύλας ἡμέρας τε καὶ νυκτὸς,
ὅπως αὐτὸν ἀρέλωστι.

Ἄσθνετες δὲ αὐτὸν οἱ μαθηταὶ ρυκτὸς, καὶ
καὶ διὰ τοῦ τείχους κατέσυρες ἐν σπυρίδι.

Πιραγερόμενος δὲ ὁ Παῦλος ἐν Ἱερουσαλήμ,
ἐπειράτο κολλᾶσθαι τοῖς μαθηταῖς καὶ πάντες
ἔφοβοῦντο αὐτὸν, μὴ πιστεύοντες διὰ ἑστὶ μα-
θητής.

Πάλιν διὰ Ἱουδαίοις ἐπὶ τὸν ἰσχυρότερον αὐτῶν
B λογισμὸν ἔρχονται, οὐκέτι συκοφάντας καὶ φευδομάρ-
τυρας ζητοῦντες, ἀλλὰ δι’ ἐκατῶν ὅρμῶντες πρὸς
φόνον. Ἐπειδὴ γάρ εἰδον ἐπιτεινόμενον τὸ πρᾶγμα,
զὺδὲ δικαστήριον καθίζουσιν. Λαβόντες δὲ φύταν οἱ
μαθηταὶ νυκτὸς καθῆκαν διὰ τείχους χαλισσαντες ἐν
σπυρίδι. Ὁρα τὸν Παῦλον οὐ χάριτι σωζόμενον,
ἀλλὰ ἀνθρωπίνῃ σοφίᾳ· ἵγα μάθης τοῦ ἀνδρὸς τὴν ⁸⁸
ἀρετὴν καὶ χωρὶς σημείων λάμποντα ⁸⁹. Πιραγεν-
μένος δὲ ὁ Σαύλος ἐν Ἱερουσαλήμ, ἐπειράτο κολλᾶτ-
σθαι τοῖς μαθηταῖς. Τὸν κίνδυνον διαφυγῶν οὐ μόνον
οὐ φύγει, ἀλλ’ ἀπῆλθεν ἐνθα μειζόνως αὐτούς ἔξηψε.
Καὶ σκότει ἡδη διὰ καὶ μαθητὰς ἢ ἡτησάμενος ⁹⁰.
αὔτως δὲ ἐκαλετο καὶ ἐπειπλήρωτο τοῦ κηρύγματος·
καὶ τὸ βραδύτερον αὐτὸν τῶν δλλων ἐλθεῖν προδυ-
μότερον ἐποιει. ⁹¹ Οὐ γάρ, φησιν, ἀφίεται πολὺ, μᾶλλον
C ἀγαπήσει. Ἀξιον δὲ διαπορῆσαι, πῶς ἐν μὲν τῇ
πρὸς Γαλάτας φησιν, διὰ Οὐκ ἀπῆλθον εἰς Ἱεροσό-
λυμα, ἀλλ’ εἰς Ἀραβίαν· καὶ πάλιν ὑπέστρεψα εἰς
Δαμασκόν· καὶ μετὰ τρία ἐτη ἀπῆλθον εἰς Ἱερο-
σόλυμα ἱστορῆσαι Πέτρον· καὶ ἔτερον τῶν ἀποστό-
λων οὐκ εἶδον, εἰ μὴ Ἰάκωβον τὸν ἀδειάρδον Κυρίου.
Ἐνταῦθα δὲ φησιν διὰ εἰς Ἱεροσόλυμα παρεγένετο,
καὶ διὰ Βαρνάβας ἥταγεν αὐτὸν πρὸς τοὺς ἀπο-
στόλους. ⁹² Η τοίνυν τοῦτο φησιν ἐκεῖ, διὰ Οὐκ ἀπῆλθον
ῶστε ἀναθέσθας· ἢ εἰ μὴ τούτο, στοχάσασθαι ἔστιν,
διὰ ἡ ἐπιδούλη ἐν Δαμασκῷ οὐκ εὐέσως μετέψη τὸ
πιστεῦσαι γέγονεν, ἀλλὰ μετὰ τὸ ἀνελθεῖν αὐτὸν
D ἀπὸ Ἀραβίας μετὰ ἐτη τρία· καὶ οὕτω γέγονεν ἡ
πρὸς τὸ Ἱεροσόλυμα ἀνοδος. Αὐτὸς γοῦν οὐκ ἀπῆλθε
πρὸς τὸν ἀποστόλους, ἀλλὰ τοῖς μαθηταῖς ἐπειράτο
κολλᾶσθαι· ἄτε διδάσκαλος· καὶ μαθητῇ· ὧν. ⁹³ Η ταύ-
την τὴν δόδην οὐ λέγει, ἀλλ’ ἀφίησιν· ὁ γάρ ἱστοριο-
γράφος πολλὰ ἐπιτέμνει καὶ πολλῷ συνάγει καὶ
ρούει. Ἐπειράτο δὲ, φησι, κολλᾶσθαι· οὐδὲ θρασέως,
ἀλλ’ εὐλαβῶς αὐτοῖς προσήργετο. Καὶ πάντες
ἔφοβοῦντο αὐτὸν, μὴ πιστεύοντες διὰ μαθητής.
Οἱ μαθηταὶ μὲν ἐφοβοῦντο, οἱ δὲ ἀπόστολοι οὐκ
ἐπιστευον· ἀπίστον γάρ ἀληθῶς ἀ· θρωπίνῳ λογισμῷ,
τὸν οὖτον διώκτην εἰς κήρυγμα μεταβε-
βλήσανται.

Variæ lectiones et notæ.

⁸⁸ τῆς, erat. ⁸⁹ Ισ. λάμποντα. ⁹⁰ Ισ. αἰτησάμενος.

Βαρνάβας δὲ ἐπιλαβόμεος αὐτὸν, ἤγας Α πρὸς τοὺς ἀποστόλους· καὶ διηγήσατο αὐτοῖς πῶς ἦν τῇ ὁδῷ εἰδε τὸν Κύριον· καὶ διὰ ἀλλήσσεται αὐτῷ· καὶ πῶς ἦν Δαμασκῷ ἐπαφῆσαίτο ἐτῷ ὄντος τοῦ Ἰησοῦ.

Καὶ ἦρ μετ' αὐτῶν εἰσπορευόμενος⁷¹ εἰς Ἱερουσαλήμ, καὶ παρθησιαζόμενος ἐτῷ ὄντος τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ⁷².

Ἐλάλει τε καὶ δίητε⁷³ πρὸς τοὺς Ἐλληνιστάς. Οἱ δὲ ἐπεχείρουν αὐτὸν ἀπελεῖν.

Ἐπιγνόντες δὲ οἱ ἀδελφοί, κατήγαγον αὐτὸν εἰς Καισάρειαν, καὶ ἔξαπέστειλαν αὐτὸν εἰς Ταρσόν.

Αἱ μὲν οὖν Ἐκκλησίαι καθ' ὅλης τῆς Ἰουδαίας καὶ Γαλιλαίας καὶ Σαμαρείας εἶχον εἰρήνην οἰκοδομούμεναι καὶ πορευόμεναι τῷ ωδῷ τοῦ Κυρίου, καὶ τῇ παρακλήσει τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἐπληθύνοντο.

Οὐ⁷⁴ Βαρνάβας ἀνθρωπος; ἐπιεικής; καὶ ἡμερος, καὶ ἐκ τούτου δείχνυται, καὶ ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα πραχθέντων αὐτῷ. Ἰως δὲ καὶ προεγίνωσκε Παῦλον, φίλος δικαιον. Πρὸς πολὺς δὲ ἀποστόλους ἤγαγεν; Ἰως πρὸς Πέτρον καὶ Ἰάκωβον, οὓς καὶ αὐτὸς ἐν τῇ πρὸς Γαλατάς λέγει ὅτι εἶδεν. Ὁρα δὲ τὸν Παῦλον διειπέτει οὐ πρὸς τοὺς ἀποστόλους ἀπεισιν, ὡς μετράζων· ἀλλὰ αὐτὸς μὲν πρὸς τοὺς μαθητὰς, ἀπει μαθητῆς δικαιον. Βαρνάβας δὲ αὐτὸν καὶ πρὸς τοὺς ἀποστόλους ἀγει, καὶ διηγεῖται ἀπει ἐπαφῆσαίσατο. Ἐλάλει τε καὶ συνεζήτει πρὸς τούς Ἐλληνιστάς, ἃ τοι πρὸς τοὺς Ἐλληνιστάς φεγγομένους Ἰουδαίους. Ἐκεῖνοι γάρ οἱ ἀλλοι οἱ βαθεῖς Ἐβραῖοι, οὐδὲ ίδειν αὐτὸν ἡγείχοντο· μᾶλλον δὲ καὶ ἐπεχείρουν ἀνελεῖν αὐτόν. Ἐπιγνόντες δὲ οἱ ἀδελφοί, κατήγαγον αὐτὸν εἰς Καισάρειαν· φοβεράντες τὸ ἐπὶ Στεφάνου, περισώζουσιν αὐτὸν εἰς Καισάρειαν· εἴθ' οὕτως εἰς Ταρσόν, ὅμα καὶ διάξια καὶ ἐν ἀσφαλείᾳ εἶναι, ὡς ἐν ἰδίᾳ πατρίδι. Οὐ γάρ οὕτω πρής τοὺς ἀλλοις ἐμαίνοντο οἱ Ἰουδαίοι ὡς περὶ τούτου. Τοὺς γάρ διλους τῶν ἀποστόλων καὶ ἥδοῦντο ἀτε καὶ τῷ χρόνῳ ὑποθραυσθέντες τὴν κατ' αὐτῶν μανίαν, καὶ ἀτε πολλάκις παραστάντας καὶ ὑπὸ τοῦ πλήθους θυμασθέντας. Αἱ μὲν οὖν Ἐκκλησίαι καθ' ὅλης τῆς Ἰουδαίας καὶ Γαλιλαίας καὶ Σαμαρείας, εἶχον εἰρήνην. Μέλλει λέγειν ὅτι κάτεισιν ἐκεῖνες Πέτρος· ἵνα οὖν μὴ φόδου τοῦτο νομίσῃς, προσίπεν, ὅτι εἰρήνη εἶχον αἱ Ἐκκλησίαι· διτερίον οἱ ἀπόστολοι· εἰρήνης πρυτανεύσης καὶ τοὺς διλους τόπους κηρύττοντες ἐπήσεαν.

spiceris, præfatur Ecclesiæ pace esse usas. Nam in commorabantur : pace constituta etiam reliqua loca

Ἐγένετο δὲ Πέτρος διερχόμενος διὰ πάρτων, κατελθεῖν καὶ πρὸς τοὺς ἀγίους τοὺς κατοικοῦντας Λύδοις.

Εὗρε δὲ ἐκεῖ ἀνθρωπὸν τυραννονοματικὸν δικτὸν κατακείμενον ἐπὶ κραββάτῳ· δε τοι παραδειλυμένος.

Variæ lectiones et notæ.

⁷¹ In vulgato, hoc loco additum, καὶ ἐκπορευόμενος. ⁷² Et hic additur in vulgato, Χριστοῦ. ⁷³ In vulgato est, συνεζήτει, et ita paulo post repetitur in scholio. ⁷⁴ Iσ. διτ.

VERS. 27. Sed Barnabas preheneum eum duxit ad apostolos, et narravit eis quemadmodum in itinere Dominum vidisset, et ut ei Dominus locutus esset, et quemadmodum Damasci libere nomen Jesu praedicasset.

VERS. 28. Et erat in Jerusalem cum iis, ingrediens et egrediens, et libere prædicans nomen Domini Jesu.

VERS. 29. Loquebaturque ac disputabat cum Graecanis. At illi conabantur eum occidere.

VERS. 30. Quod ubi fratres resciverunt, deduxerunt eum Cæsaream, et dimiserunt Tarsum.

VERS. 31. Et Ecclesiæ quidem per totam Judæam, Galilæam et Samariam pace fruebantur, ⁷⁵ οὐδεὶς cabanturque et versabantur in timore Domini, et confirmatione atque consolatione sancti Spiritus replebantur et augebantur.

Barnabam hominem fuisse humanum, benignum, mansuetum et mitem, cum ex hoc loco ostenditur, tum ex iis, qui postea ab illo sunt acta. Forsitan autem etiam ante Paulum noverat, quod esset ejus amicus. Sed ad quos eum duxit apostolos? Forsitan ad Petrum et Jacobum, quos etiam ipse in Epistola ad Galatas se vidisse dicit. Vide autem Paulum non ad apostolos accedere, ut qui modestia atque pudore suo prohiberetur: sed ipse quidem ad discipulos abiit, ut qui discipulus esset: sed Barnabas eum etiam ad apostolos ducit, et narrat quæ vidisset quæque libere locutus esset. Colloquebaturque ac disputabat cum Graecanis, sive cum his qui Graece loquebantur Judæis. Nam illi alii, qui profundi erant Hebrei, ne vide quidem eum sustinebant; imo vero etiam interficere eum conabantur. Quod ubi discipuli resciverunt, deduxerunt eum Cæsaream. Quod metuerent ne accideret, quod tempore Stephani evenerat, salvum Cæsaream perducunt: inde Tarsum prosectorum, ut simul et doceret, et ut in sua patria, in tuto esset. Non enim tanto adversus alios furore, quanto adversus lunc accensi erant Judæi. Nam ceteros apostolos, quod et suum adversus illos furorem spatio temporis infregissent, et illi se sapienter judicio stitissent et exhibuerint, atque apud multitudinem essent admiratione, etiam reverebantur et honorabant. Et Ecclesiæ quidem per totam Judæam et Galilæam et Samariam pace fruebantur. Dicturus est Petrum illinc descendere. Ne igitur id metus causa fieri super mediis quidem ardore belli Hierosolymis apostoli prædicantes peragabant et obibant.

VERS. 32. Accidit autem, ut Petrus omnia peragrans, desenderet etiam ad sanctos, qui Lyddam incolebant.

VERS. 33. Reperit autem illic hominem quemdam nomine Αἴνεα, qui annos jam octo decumbebat in grābato, quod paralyticus esset.

VERS. 34. *Ac dixit ei Petrus: Aenea, sanat te Iesus Christus: surge, et spse tibi sterne, ac statim surrexit.*

VERS. 35. *Ei villerunt eum omnes incolae Lyddae et Assaronis, et ad Dominum sese converterunt.*

Cum non exspectavit, donec fidem vir habebet, neque quiescivit, an vellet curari? Maxime quidem ei in primis etiam vulgi exclandi, invitandi, evocandique causa miraculatum fiebat: etenim Videbant, inquit, eum omnes incolae Lyddae et Assaronis, et ad Dominum sese converterunt: **B3** sed alioquin, nondum etiam illuc virtutis signa praebuerant aliqua documenta. Quamobrem ne consentaneum quidem atque convenientius erat, ut ab iis fidem postularent: quanhodoquidem nec a clando quidem illo fidem postulabant. Quicinadmodum igitur Christus, cum signa edere inciperet, fidem non postulabat, sic ne bi quidem. Nam Hierosolymis quidem nihil mirum, si prius illis fides haberi coepit est. Ut veniens, inquit, Petri vel umbra alicui eorum circumfunderetur; multa enim illuc signa facta sunt: hic vero, tunc primum aggreditur et accedit.

VERS. 36. *Joppæ autem erat quædam discipula, nomine Tabitha: quæ interpretata dicitur Dorcas, id est cœptua. Hæc erat plena bonorum operum et eleemosynarum, quæ faciebat.*

VERS. 37. *Accidit autem illis diebus, ut morbo confecta moreretur, quam lotum posuerunt in cænaculo.*

VERS. 38. *Cum igitur Lyddæ Joppæ finitima esset, ac discipuli audivissent Petrum illuc esse, miserunt ad eum duos viros rogatum, ne gravareetur transire usque ad se.*

VERS. 39. *Surrexit igitur Petrus, et una cum illis prosector est, quicm, cum rentisset, duixerunt in cænaculum: et asilérunt ei omnes viduæ circumfusæ, flantes et ostentantes tunicas et vestimenta, quæ facere consueverat, cum esset cum eis, Dorcas.*

VERS. 40. *At Petrus cum omnes foras ejecisset, positis genibus oravit, et conversus ad corpus dixit: Tabitha, surge. Atque illa operuit oculos suos, et conspicata Petrum resedit.*

VERS. 41. *Et ille ei manu porrecta, sublevavit eam, vocalisque sanctis et viduis, exhibuit eam viuentem.*

VERS. 42. *Atque ea r̄s innotuit ac divulgata est per totam Joppæ, et multi crediderunt in Dominum.*

VERS. 43. *Accidit autem, ut Petrus satis multis dies Joppæ manaret apud Simonem quendam coriarium.*

Nomine Tabitha. Ponit nonnen ejus, ostendens

Variæ lectiones. et notæ.

¹⁰ Ενέμεινε erat. ¹⁰ In vulgaris nonnullis hic additur, δύο ἀνδρας. ¹¹ In vulgato est, ἀνήγαγον.

¹⁰ In vulgaris est, ἀναλάσσεται. ¹⁰ αὐτὴ erat. ¹⁰ περὶ τον Σίμωνος erat.

¹⁰ Haec duas dictiones de sunt in nonnullis vulgaris exemplaribus, et reperuntur in proximo scholio.

A Kal elpen aitō δη ο Πέτρος Αἰνέα, λαται σε Υη- σοῦς δ Χριστός άράστησι και στρώσορ σπαυτῷ, και εὐθέως ἀρέσῃ.

Kal εἰδορ αὐτὸρ πάντες οι κατοικοῦντες Λύ- δαρ, και τὸν Ἀσσάρωνα, οἵτινες ἐπέστρεψαν ἐπὶ τὸν Κύριον.

Εἰδει μή ἀνέμεινε τὴν ιδούσιν τοῦ ἀνέρδες μη- δὲ τρώησεν εἰ βουλόιτο θεραπευθῆναι; Μάλιστο μὲν καὶ πρὸς πολλῶν παράκλησιν ἐγίνετο τὸ θαῦμα· Καὶ εἶδον γὰρ φησι, πάντες οἱ κατοικοῦντες λύδαι καὶ τῶν λατρῶν, οἵτινες ἐπέστρεψαν κρῖτος Κύριον· ἀλλως τε δὲ, οἴτις ἡταν τεκμήρια ἐνταῦθα τῆς οἰ- κείας παρασχόντες δυνάμεως. "Ωστε οὐδὲ εἰκός ἦν πίστιν αὐτούς ἀπαιτεῖν· ἐπειδὴ οὐδὲ τὸν χωλὸν ἀπῆγεν· κανθάπερ οὖν δὲ Χριστὸς δράχμενος τοὺς σημείων οὐκ ἀπῆται πίστιν, οὐτως οὐδὲ οὐτοις· ἐν ιεροσολύμοις; μὲν γὰρ ἡ πίστις αὐτῶν, εἰκὼν πρότερον ἐγίνετο· ἵνα ἐρχομένου, φησι, Πέτρου, καὶ η σκιὰ ἐπισκιάσῃ τινὶ λύτων· πολλὰ γὰρ ἔξει σημεῖα ἐγίνετο· ἐνταῦθα δέ, τίτι πρώτον ἐπι- διάνει.

C Ερ Ιόππη δὲ τις ἦν μαθήτεια, θρηματι- θεύθα, η διερμηνευομένη λέγεται Δορκάς. Αὕτη δὲ πλήρης ἀγαθῶν ἔργων καὶ ζλέηστιν τῷ έρ- έτοτε.

Ἐγένετο δὲ ἐν ταῖς ιημέραις ἐκείναις, δοθει- σασαν αὐτὴν ἀποδασεῖται· λονσιτίες δὲ αὐτὴν ἔθηκαν ἐν ψερφῷ.

Ἐγήνετο δὲ οὖσης Λυδῆς τῇ Ιόππῃ, οἱ μα- θηται ἀκούσαστες δὲ Πέτρος ὅτε εἰρεῖ αὐτῇ, ἀπέστειλαν ¹⁰ πρὸς αὐτὸρ παρακαλούντες μὴ δικρίσαι τιθλοῖς ἔως αὐτῶν.

Αραστὰς δὲ Πέτρος συνηλθεῖσεν αὐτοῖς, δρα- πατερεύοντος ἀπῆλαστος ¹¹ εἰς τὸ ψερφόν, καὶ πρόστησαν αὐτῷ πάσαις αἱ γῆραις καὶ λαιουσαι καὶ ἐπιδεικνύμεναι χιτῶνας καὶ ἱμάτια, δο- έποιει μετ' αὐτῶν οὖσα η Δορκάς.

Ἔκβαλὼν δὲ οὐσης Λυδῆς τῇ Ιόππῃ, θείες τὰ γρατα προσηδέστησαν, καὶ ἐπιστρέψας πρὸς τὸ σῶμα, εἰπε· Ταβιθά, ἀράστηθι. Η δὲ ἡροΐς τοὺς δραμαλιοὺς αὐτῆς, καὶ ιδούση τὸν Πέτρον, ἀκ- θύσας ¹².

D οὖς δὲ αὐτῇ χεῖρα ἀρέστησεν αὐτῇ ¹³. Φω- ρησας δὲ τοὺς ἀρίστους καὶ τὰς χήρας, παρέστη- σεν αὐτὴν ζώσαν.

Γρωστὸν δὲ ἐγένετο καθ' ὅλης τῆς Ιόππης, καὶ πολλοὶ ἐπιστεναστεῖσαν εἰς τὸν Κύριον.

Ἐγένετο δὲ αὐτὸρ ημέρας ἡκατὸς πετραι ἐν Ιόππῃ παρά τινι Σίμωνι ¹⁴ βορσεῖ.

D Ορόματι Ταβιθά. Τίθησι δὲ τὸ θνομα αὐτῆς,

Digitized by Google

δεικνὺς δέται φερώνυμος ἦν, οὗτως ἐγρηγοροῦτα καὶ πολλάκις δόντα τίθεται. Ἀσθενήσασαν αὐτὴν ἀποθανεῖν, λουσαντες Ἐθηκαν ἐν τῷ ὑπερῷψῳ, τουτέστιν, ἐπὶ νεκρῷ πάντα ἐποίησαν. Ἀπέστειλαν δὲ οἱ ἐν τῇ Ἰόπη παθηταὶ παρακαλοῦντες μή ὁκνῆσαι διελθεῖν ἔως αὐτῶν. Ὁρα καὶ τὸ ἀπλαστὸν τῶν ἀλλῶν, καὶ τὸ ἀτυφὸν τοῦ Πέτρου. Οὐκ αὐτοὶ ἔρχονται· ἀλλὰ διὰ δύο προσκαλοῦνται⁸¹ ἐπὶ λασιν, κάκεινος ἔρχεται. Διὰ τὸ δὲ μὴ πρὸ τοῦ ἀποθανεῖν προσεκαλέσαντο; Ἀνάξιος ἥγοντο σκυλεῖν⁸²⁻⁸³ τοὺς μαθητὰς ὑπὲρ τῶν τοιούτων καὶ περιστῆν καὶ παρεμποδίζειν τὸ κήρυγμα· διὰ τοῦτο λέγει ὅτι Ἔγγυς ἦν. Καὶ παρέστησαν αὐτῷ πᾶσι αἷς κῆρας, κλαῖσται καὶ ἐπιδεικνύμεναι χιτῶνας καὶ λιμάτια, ὅσα ἕποιει μετ' αὐτῶν οὖσα ἡδορκάς. Τὸ μετ' αὐτῷ οὖσα, τὴν πολλὴν αὐτῆς ταπεινοφροσύνην δηλοῖ· ὅτι συνήν κύταις καὶ συνδιαιτήτῳ καὶ ὡς μία πασῶν συνεστέφετο, οὐχ ὡπέρ νῦν ἡμεῖς. Ἐκβαλάν τὸ ἔξω πάντας ὁ Πέτρος, θεὶς τὰ γόνατα προσεύξατο. Διὰ τὸ ἐκβάλλει ἔξω πάντας; Ποτε μὴ συγχυθῆναι τοὺς δάκρυσι, μηδὲ διαταραχθῆναι. Θεὶς τὰ γόνατα. Ἐπιτεταμένην ποιεῖται τὴν προσευχὴν εἰς χρατεῖ· εἴτα κατὰ μέρος; ἡ ζωὴ καὶ δύναμις εἰσάγεται. Φωρίσας δὲ τὸν ἄγιον καὶ τὰς χήρας, τοὺς μὲν, εἰς παράκλησιν παρέστησε ζῶσαν· ταῖς δὲ, εἰς προστασίαν. Ὁρα δὲ τὸ ἀτυφὸν Πέτρου· τηλικοῦτον ἐργασάμενος, οὔτε παρ' αὐτῇ, οὔτε παρ' ἀλλῷ τινι ἐπισήμῳ, ἀλλὰ παρὰ βυρσεῖ Σίμωνι καταλύει, οὔτε τοὺς εὐτελεῖς αἰσχύνων, οὔτε τοὺς μεγάλους ἐπαίρεσθαι ἀφίεις. viventem exhibuit, his vero, ad præsidium atque patrocinium animum Petri, qui tantum opus fecerat; neque apud illam, neque apud alium quempiam insignem; sed apud Simonem coriarium diversatur, neque viles ac tenues spernens atque contemnens, neque magnates effterri sinens.

ΚΕΦΑΛ. Ι'.

Ἄντηρ δέ τις ἦν Καισαρεὶς ὀρόματι Κορηῆ-λιος, ἐκατοντάρχης ἐκ σπείρης τῆς καλουμένης Ιταλικῆς.

Ἐνσεβῆς καὶ φοβούμενος τὸν Θεόν σὺν πατέ-τῷ οἰκῳ αὐτοῦ, ποιῶν τε ἐλεημοσύνας πολλὰς τῷ λαῷ, καὶ δρόμεος τοῦ Θεοῦ διαταρέσ.

Εἶδεν ἐρ ὄρδηματι φαρερώς ὡς εἰς ὄρpar⁸⁴ ἐν-τάτην τῆς ήμέρας, ἀγγελον τοῦ Θεοῦ εἰσελθόντα πρὸς αὐτὸν καὶ εἰπόντα αὐτῷ· Κορηῆς.

Οὐ δέ ἀτερίσας αὐτῷ καὶ ἐμρέσος γερόμενος εἰπε· Τί ἔστι, Κύριε; Εἰπε δέ αὐτῷ· Αἱ προσευχαὶ σου καὶ αἱ ἐλεημοσύναι σου ἀτέθησαν εἰς μη-μόσυνορ ἐρώπιον τοῦ Θεοῦ.

Καὶ τὸν πέμψον εἰς Ἰόκαλην ἄνδρας, καὶ με-τάπεμψαι Σίμωνα τὸν ἐπικαλούμενον Πέτρον.

Οὐτος ξερίσται καρά τινι Σίμωνι βυρσεῖ, φ-έστιν οἰκῳ παρὰ Θάλασσαν⁸⁵.

Ως δέ ἀκῆλθεν ὁ ἀγγελος, ὁ λαλῶν τῷ Κορ-

A eam verum nomen esse sortitam, eam nominis suo respondere, nomen ejus moribūs convenire ita vigilantis ac sobriæ, ut caprea est. Multa enim nomina sæpe divina providentia imponuntur. Ut morbo confecta moreretur, lotam posuerunt in coenaculo, hoc est, cadaveri debitum omne officium præstiterant. Miserunt autem discipuli, qui erant Joppæ oratum, ne gravaretur, transire usque ad sé. Vide et illorum simplicitatem, et Petri animi demissionem atque humilitatem. Non ipsi veniunt, ut eum advocent: sed per duos ad vocant ad sanationem, et ille venit. Sed cur non **B** 86 antequam mortua esset eum accersiverunt? Operæ pretium non esse putabant molestiis discipulos pro talibus rebus afficere et distractabere, et impeditre prædicationem. Idecirco dicit, finitimam fuisse, Lyddam. Et astiterunt ei omnes viduæ flentes, et ostentantes tunicas et vestimenta quæ faciebat, cum esset cum ipsis Dorcas. Quod dicit, Cum esset cum eis, magnam illius significat animi humilitatem atque demissionem: quod una cum eis erat, et una vivebat, et ut una de multis simul conversabatur, non quemadmodum nunc nos facimus. At Petrus cum omnes foras ejecisset, positis genibus precatus est. Cur omnes ejicit foras? Ne confunderetur lacrymis, ne disturbaretur. **P**ositis genibus. Intentam p̄tique sollicitam habet precatiō-nem: dcinde apprehendit: postea paulatim viua ac vires introducuntur. Vocatisque sanctis ac viduis, illis quidem ad consolationem et confirmationem. Vide autem humilem atque demissum animum Petri, qui tantum opus fecerat; neque apud illam, neque apud alium quempiam insignem; sed apud Simonem coriarium diversatur, neque viles ac tenues spernens atque contemnens, neque magnates effterri sinens.

CAPUT X.

VERS. 1. Erat autem Cæsareæ vir quidam nomine Cornelius, centurio de cohorte quæ vocabatur Italiaica.

VERS. 2. Pius ac religiosus, Deumque timens cum tota sua familia, ac multas plebi faciens eleemosynas, Deumque continententer orans.

VERS. 3. Is vidit per visum manifeste fere ad horam diei nonam, angelum Dei ingredientem ad se, ac dicentem sibi: Cornelie.

VERS. 4. At ille contuitus eum ac perterrefactus dixit: Quid est, Domine? Ille dixit ei: Orationes tuæ et eleemosynæ tuæ ascenderunt in memoriam coram Deo.

VERS. 5. Ac nunc mitte in Joppen viros, et accerce D Simonem, cognomento Petrum.

VERS. 6. Hic habet hospitium apud Simonem quem-dam coriarium, qui habet domiciliūm juxta mare.

VERS. 7. Ut autem abiit angelus, qui locutus erat

Variæ lectiones et notæ.

⁸¹ Προσκαλούμενοι ερατ. ⁸²⁻⁸³ Ισ. σχύλειν. ⁸⁴ In vulgato est, ὡτε ὄρπαν. ⁸⁵ In vulgato hic adduntur hæc verba: οὗτος λαλήσαι σοι τὸ σε δεῖ ποιεῖν· Ηic loquetur tibi quid te oporteat facere. Sed non sunt in velutino exemplari Graeco manuscripto: atque etiam hic locus ita explicatur in sequenti scholio, quasi hæc voces septem non debeant esse adiecta.

Cornelio, cum vocasset duos servos suos, et ex iis, qui sibi parebant ac præsto continenter erant, militem religiosum,

VERS. 8. *Et omnia eis exposuisset, misit eos Jopen.*

Ilic non est Judæus, neque ex iis, qui **87** erant sub lege : sed jam antea præoccupaverat nostrum vitæ institutum : ac duo interim credunt ex iis, qui dignitate prædicti erant, quæstor videlicet *Aethiopissæ*, et hic. *Pius ac timens Deum cum tota familia sua.* Audiamus qui familiares ac domesticos nostros negligimus : at hic etiam de militibus sollicitus erat. *Centurio de cohorte quæ vocabatur Italica.* De magna enim cohorte erat, inquit, quæ vocabatur Italica. Spira autem, id est cohors est, quem nunc vocamus Numerum. Nam idcirco virum notum ac manifestum facit, ne quis dicat falsa memoriarum prodi in historia Scripturarum. Sciendum est autem spiram sive cohortem ducentorum militum esse ; custodiam vero, sexaginta. *Vidit ver visum manifeste, ferme ad horam diei sextam, angelum Dei ingredi ad se.* Vide angelum, ut Petro plena fides fieret ; ino vero non illi, sed aliis infirmioribus. Nona autem hora, quando curis solutus, et in otio erat atque quiete. Posteaquam autem viderat *Oculus veritatis*, et magnus ille *Judex*, magna esse opera, sed mortua, si fides desit, mittit angelum, qui præmias opera compenset, ut eos qui recte certarent, fide coronaret. Ab obtuui autem terror injectus est ; sed modicus, ut cum duntaxat in se converteret ac moveret : deinde verba metum solverunt. *Orationes tuæ et eleemosynæ tuæ ascenderunt in memoriam coram Deo.* Vide quo progrediatur eleemosyna : ad cœli iusque atque ipsi solio regio assistit. Vide item angelum prius mentem ejus erigere, et ad sublimia traducere, ac tum deinde dicere quæ dicit. *Et nunc mitte viros in Jopen, et accerce Simonem cognomento Petrum.* *Hic habet hospitium apud quemdam Simonem coriarium.* Ne ad alium venirent, non solum a cognomine, verum etiam a loco virum declarat. *Cui est domicilium juxta mare.* Remota loca urbium seclabantur apostoli, quod solitudinis essent atque otii amici. Quid enim si contigisset etiam alium esse ? Ecce signum est, nempe quod *juxta mare habitatet.* Non autem dicit quare, ne gaudio cum perfunderet. *Cum vocasset duos servos suos, et militem religiosum.* Vides, non frustra hæc dicit, eos, qui illi præsto erant assidue, tales fuisse. *Et exposuisset eis omnia, misit eos Jopen.* Vide animum demissum, ac fastus expertem. Non enim dixit. *Vocate mihi Petrum :* sed ut persuaderetur illi, omnia enarravit. Non enim volebat pro auctoritate dignitatis suæ illum accersere. Idcirco narrat rem omnem.

VERS. 9. *Postero autem die illis iter facientibus,*

Variæ lectiones ei nolæ

^{“ In vulgato est, καὶ ἐξηγησάμενος. ”⁸⁷ ἀπ’ ἄλλον erat in apographo. ⁸⁸ αὐτὴν erat.}

ⁱ *Videtur locus mutilus.*

Α νηλιφ, φωνήσας δύο τῶν οἰκετῶν αὐτοῦ καὶ στρατιώτην εὐσεβῆ τῶν προσκαρτερούντων αὐτῷ.

Ἐξηγησάμενος ⁸⁶ αὐτοῖς ἄπαντα, ἀπέστειλεν αὐτοὺς εἰς τὴν Ἰόπλην.

Οὗτος οὐκ ἔστιν Ἰουδαῖος, οὐδὲ τῶν ὑπὸ τὸν νόμον ἀλλ’ ἡδη προειλήφει τὴν ἡμετέρχν πολιτείαν. δύο δὲ πιστεύουσι τέως ἐν ἀξιώματι, δὲ ταμίας τῆς Αἰθιοπίσσης καὶ οὗτος. *Εὐσεβῆς καὶ φοβούμενος τὸν Θεόν σὺν πατέρι τῷ οἰκῳ αὐτοῦ.* Ἀκούσωμεν δοι τῶν οἰκετῶν ἀμελοῦμεν οὗτος δὲ καὶ στρατιωτῶν ἐπεμελεῖτο! *Ἐκατοντάρχης ἐκ σπείρης τῆς καλουμένης Ἰταλικῆς.* Μεγάλης σπείρης γάρ ἦν, φησι, καλουμένης Ἰταλικῆς. Σπείρα δέ ἔστιν, δὲ καλοῦμεν νῦν Νούμερον. Διὰ τοῦτο δὲ γοῦν ποιεῖ τὸν ἀνδρα γνώριμον καὶ δῆλον, ἵνα μὴ τις εἰπῃ διτὶ φεύδεται τῶν Γραφῶν ή Ιστορία. Ἰστέον δὲ διτὶ ή μὲν σπείρα, διαχοσίνια ἔστι στρατιωτῶν ή δὲ κουσταδία, ἔξηκοντα. *Εἴδεις ἐν ὁράμασι φανερῶς ὡς εἰς ὅπων ἐννέατην τῆς ημέρας, ἀγγελον τοῦ Θεοῦ εἰσελθόντα πρὸς αὐτόν.* Βλέπε τὸν ἀγγελον εἰς πληροφορίαν Πέτρου. μᾶλλον δὲ, οὐκ ἔκεινον, ἀλλὰ τῶν δλῶν τῶν ἀσθενεστέρων. *Ἐννάτη δὲ ὥρᾳ, δὲ φροντίδων ἡφέτο καὶ ἐν ἡσυχίᾳ ἦν καὶ κατανύξει.* Ἐπειδὴ δὲ εἰδεν ὁ τῆς ἀληθείας Ὁφθαλμὸς καὶ μέγας Κριτής διτὶ μεγάλα τὰ ἔργα, νεκρὰ δὲ ἔστι πίστιν οὐκ ἔχοντα, ἀποστέλλει βραβεύοντα τοῖς ἔργοις διγγελον, ὡστε τοὺς καὶ ἀδύοντας, στεφανῶσαι τῇ πίστει. Ἀπὸ δὲ τῆς δύσκεως φόνος ἐγένετο, σύμμετρος δὲ, δοσον ἐπιστρέψαι μόνον. εἴτα τὰ ρήματα τὸν φόνον ἐλυσεν. *Ἄλισσοντας σου καὶ αἱ ἐλεημοσύναι σου ἀρέθησαν εἰς μηγηδουνορέωπιον τοῦ Θεοῦ.* *Ορα ποῦ προβαίνει, ἡ ἐλεημοσύνη, τὸν οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ αὐτῷ παρίσταται τῷ θρόνῳ τῷ βασιλικῷ.* *Ορα δὲ τὸν ἀγγελον πρότερον αἴροντα αὐτὸν τὴν διάνοιαν καὶ μετεωρίζοντα, καὶ τότε λέγοντα & λέγει.* *Καὶ τὸν πέμψον εἰς Ἰόπλην ἀνδρας, καὶ μετάπεμψαι Σίμωνα τὸν ἐπικαλούμενον Πέτρον.* οὗτος ξερίζεται παρὰ τοὺς Σίμωνι βιρσεῖ. *Ινα μὴ ἐπ’ ἄλλον ⁸⁷ ἐλθωσιν, οὐκ ἀπὸ τοῦ ἐπωνύμου μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ τόπου δηλοῖ τὸν ἀνδρα.* *Ω ἔστιν οἰκία παρὰ Οάλισσαν.* Τὰ ἀνακεχωρημένα τῶν πόλεων ἐδίωκον οἱ ἀπόστολοι, ἐρημαὶ δυτες φῦλοι καὶ ἡσυχίας. Τι γάρ εἰ συνέδη καὶ δῆλον εἶναι; *Ἴδού ἔστι σημεῖον, τὸ παρὰ θάλασσαν οἰκεῖν.* Οὐκ εἴπε δὲ διά τι, ἵνα μὴ ἐχύσῃ αὐτὸν ⁸⁸. *Φωνήσας δύο τῶν οἰκετῶν αὐτοῦ, καὶ στρατιώτην εὐσεβῆ.* Ὁρδές, οὐχ ἀπλῶς ταῦτα φησιν, διτὶ οἱ προσκαρτερούντες αὐτῷ τοιοῦτοι ήσαν. *Καὶ ἐξηγησάμενος αὐτοῖς πάντα, ἀπέστειλεν αὐτούς εἰς τὴν Ἰόπλην.* *Ορα τὸ ἄτυφον. Οὐ γάρ εἴπε: Καλέσατέ μοι Ηέτρον.* ἀλλ’ ὡστε καὶ πεῖσαι ἐξηγήσατο ἀπαντα. Οὐ γάρ τησίου ἀπὸ τοῦ ἀξιώματος αὐτῶν μεταπέμψασθαι. Διὰ τοῦτο, ἐξηγήσατο.

Τῇ δὲ ἐπαύριον ὁδοιπορούντων ἀκείνων, καὶ

τῇ πόλει ἐγγιζότων, ἀνέβη Πέτρος ἐπὶ τὸ δῶμα Α et appropinquantibus urbi, ascendit Petrus in superiora aedium, ut precaretur circiter horam sextam.

Ἐγένετο δὲ πρόσπειρος, καὶ ἤθελε γεύσασθαι παρασκευαζότων δὲ ἐκείνων, ἐπέπεσεν ἐπ' αὐτὸν ἔκστασις,

Καὶ θεωρεῖ τὸν οὐρανὸν ἀνεψημένον, καὶ καταβαῖνος ἐπ' αὐτὸν σκεῦσις τι, ὡς ὁθόνη μεγάλη, τέσσαριν ἀρχαῖς δεδεμένον, καὶ καθιέμενον ἐπὶ τῆς γῆς.

Ἐνῷ ύπηρχε πάντα τὰ τετράποδα τῆς γῆς, καὶ τὰ θηρία, καὶ ἔρπετα, καὶ τὰ πτεινὰ τοῦ οὐρανοῦ.

Καὶ ἐγένετο φωτὴ πρὸς αὐτὸν Ἀριστός, Πέτρε, θύσιον, καὶ φάγε.

Οὐ δὲ Πέτρος εἶπε Μηδαμῶς, Κύριε διτοι οὐδέποτε ἔφαγον πᾶν κοιρὸν η ἀκάθαρτον.

Καὶ φωτὴ πάλιν ἐκ δευτέρου πρὸς αὐτὸν Ἀδεδέκατον τοῦ μὴ κοιρού.

Τοῦτο δὲ ἐγένετο ἐπὶ τρίτη, καὶ πάλιν ἀνειλήθη τὸ σκεῦος εἰς τὸν οὐρανόν.

Ορα πῶς τοὺς καιροὺς συνάγει τὸ Πνεῦμα, καὶ οὗτε θάττον, οὗτε βραδύτερον ποιεῖ τοῦτο γενέσθαι. Ἀρέθη Πέτρος ἐπὶ τὸ δῶμα προσεύξασθαι, περὶ ὄπαρος ἐκτηνούσι τούτους κατ' ίδιαν καὶ ἐν ἡσυχίᾳ, ὡς ἐν ὑπερώφῳ. ἐπέπεσεν ἐπ' αὐτὸν ἔκστασις, καὶ θεωρεῖ τὸν οὐρανὸν ἀνεψημένον. Ηἱ ἔκστασις δηλοῖ καὶ τὴν ἐπὶ θαυμασμῷ ἐκπλήξιν, καὶ τὸ ἔξω τῶν αἰσθητῶν γενέσθαι ἐπὶ τὰ πνευματικὰ ποδηγύμενον. Πνευματικὴ γοῦν τις ὥσανει θεωρία γέγονεν αὐτῷ. Καὶ καταβαῖνος ἐπ' αὐτὸν σκεῦσις τι ὡς ὁθόνη. Ἐδείτο τῆς τῶν ἑθνῶν θεαῖς ἀποκαλύψεως δὲ τῶν ἀποστόλων ἔξαρχος Πέτρος. Οὐ γάρ ἐγίνωσκεν διτοι περιτομῆς καὶ ἀκροβυθίας οὐκ ἔστι διατοκῆ κατὰ τὴν πίστιν οὗτε μήνις σαφῶς, διτοι διὰ τῆς κατὰ πίστιν φαινομένης λατρείας, μαθητευθῆναι τὰ θύη δι Κύριος εἶπεν, ξώς οὐ τῆς ἀπορήσης βουλῆς αὐτοῦ δι ἀποκαλύψεως ἔφανέρωτε τὸ μυστήριον, διά τε τοῦ κατὰ τὴν σινδόνα παραδείγματος πείσας, διά τε τῆς κατὰ τὴν πίστιν δοθείσης καὶ τοῖς θενεσι χάριτος τοῦ ἀγίου Πνεύματος, ὡς οὐκ ἔστιν ἐν Χριστῷ διαστολὴ ἰουδαίου το καὶ Ἑλληνος. Τέσσαροιν ἀρχαῖς δεδεμένον, καὶ καθιέμενον ἐπὶ τῆς γῆς. Αἱ τέσσαρες ἀρχαὶ, τέσσαρα στοιχεῖα δηλοῦσι· καὶ τὸ φανὸν σκεῦος τὸν παχύτερον κόσμον σημαίνει, καὶ τὰ διάφορα ζῶα, τῆς τῶν ἀνθρώπων εἰσὶ καταστάσεως σύμβολα. Σύμβολον τῆς οἰκουμένης ἀπάσης δικτύωπος ἀκρότατον ἔχον οὐδὲν γάρ κοινὸν εἶχε πρὸς ἰουδαίους. Ἐμέλλον αὐτοὺς κατηγορεῖν ἀπαντεῖς ὡς παραβάτοι. Οἰκονομεῖται οὖν ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, ἵνα ἔχῃ ἀπολογίαν πρὸς τοὺς ἔγκαλούντας διτοι καὶ ἀντεῖπε πάνυ γάρ αὐτοὺς ἔδει τὸν νόμον φυλάττειν. Ἰνα οὖν μὴ αὐτοὺς κατηγορήσωσι, τοῦτο οἰκονομεῖται. Ιωάς δὲ ἐπὶ γόνατα κείμενος εἶδε τὴν ὄπτα-

et appropinquantibus urbi, ascendit Petrus in superiora aedium, ut precaretur circiter horam sextam.
VERS. 10. **88** Ac cœpit esurire, et volebat sumere cibum, qui cum pararetur ab illis, irruit super eum ecstasis,

VERS. 11. Et videt cælum apertum, ac descendere ad se quoddam vas, tanquam linteum magnum¹, quatuor initia alligatum, et demitti in terram,

VERS. 12. In quo inerant omnes quadrupedes terra, et seræ, et serpentes, et volucres cœli.

VERS. 13. Et accedit vox ad eum : Surge, Petre, macta, et comedere.

VERS. 14. Petrus autem dixit : Nequaquam Domine, quia nunquam comedи quidquam commune aut impurum.

VERS. 15. Et vox rursus accedit ad eum secundo: Quia Deus purgavit, tu communia ne putes.

VERS. 16. Ille autem factum est ter, et rursus vas subductum est in cælum.

Vide, ut Spiritus tempora conducat atque conjungat, et efficiat, ut neque celerius neque tardius hoc fiat. Ascendit Petrus in superiora aedium precatum circiter horam sextam. Hoc est, seorsim et in otio extra turbam, utpote in superiori contignatione. Et irruit super eum ecstasis, et videt cælum apertum, "Exstasis," quasi dicas, excessus, emotio, significat et consternationem propter admirationem, et hominis, qui ad spiritualia deducitur, extra ea, quæ sensu percipiuntur evasionem. Nam spiritualis quedam quasi speculatio contemplatioque accedit illi. Ac descendere ad se vas quoddam, tanquam linteum. Opus habebat divina gentium revelatione princeps apostolorum Petrus. Nesciebat enim circumcisionis ac præputii nullam esse distinctionem, quod attinet ad fidem: neque vero penitus sciebat Dominum dixisse per eum, qui per fidem appareret, cultum gentes doceri atque evangelicæ doctrinæ discipulos fieri, quoad arcani consilii per revelationem ei Dominus mysterium patefecit, tum per similitudinem et signum linteum veli, tum per gratiam sancti Spiritus, quæ etiam gentibus per fidem data est, ei persuadens, non esse, quod ad Christum attinet, discriuen atque distinctionem Iudei et Graeci. Quatuor initia religatum, ac demitti in terram. Quatuor initia quatuor elementa significant: et vas quod apparuit crassiorem mundum designat: et diversa animalia, hominum conditionis et constitutionis sunt signa. Universi orbis terræ habitata signum erat homo præputio oīsitus: nihil enim commune habebat cum Iudeis: accusaturi erant eum omnes tanquam transgressorē et violatorem legis. Res igitur ita a Spiritu administratur,

Variæ lectiones et notæ.

¹⁰ ἐκαθάρησε ερατ. ¹⁰ ἀκρότατον, scriptura erat; deinde non inducta hac dictione, supra ultimam syllabam, nerpe, τατον, litteris miniatiss, positum est, βυστός, alque ita, ut sententia quoque postulat, legendum existimo, ἀνθρωπος ἀκρόβυστος, δηλοντί, δι Κορηνήλιος ἔκσινος.

¹ accedit, ut extra se raperetur. ¹ velum.

ut habeat defensionem paratam adversus suos accusatores: nempe, **89** quod etiam contradixerit; admodum enim oportebat eos legem servare. Ne igitur illum criminarentur, hoc (ita) administratur. Fortitan autem genibus innixus visionem vidit. Ac divina res erat, quæ agebatur: quod et desuper vidit, et extra se raptus est, et vocem illinc accepit: et ter professus est, illic esse animalia impura: quod (item) illinc veniebat, et illuc retrahebatur [vas illud], magnum signum puritatis erat. Quocirca propter eos, quibus posthac visionem expositurus est, hoc sit, quandoquidem ipse audiverat illud dictum Domini: *In viam gentium ne abieritis*¹⁰. Nam si Paulus circumcise et sacrificio opus habuit, multo magis tunc in principio prædicationis, cum ipsi homines essent imbecilliores. Porro non de omnibus pronuntiavit, illam distinctionem, commune et impurum: sed de iis, quæ lex dicebat, animalia esse communia atque impura. At Deus cum sancte Ecclesiæ charactera traderet atque figuram, dicebat ei, ut nihil esse commune putaret. Nam omnia quæ cum gratiarum actione sumuntur, ac benedictione Dei, homini pura ac munda sunt. Carterum, etsi ænigma illud et involucrum pertinebat ad vocationem gentium, ne putaret eos, qui essent in præputio nati communes esse et impuros: attamen oratio Petri non de hominibus continebat significationem, sed de illis, quæ lege velita erant. Formas animalium ad hominum mores transferri, didicimus ex visione Petri, quia in vase, quod de celis demittebatur, omnis formæ animalia inerant, serpentium et volucrum et quadrupedum. Per ambages enim et involucra oratio innuebat, eos, qui a variis peccatis ad fidem adducendi erant, hos esse, qui assimilati essent aut quadrupedibus propter beluinam naturam, aut serpentibus propter ingenium venescum, aut volucribus, propter levitatem et mobilitatem. Ac serpentes quidem ad Sadducæos ac Pharisæos tropice et allegorice referuntur, et vulpes ad Heroden, et equi insano equarum appetitu incensi ad libidinosos ac deditos voluptatibus ad eos homines qui cæteris simpliciores sunt, hædi ad eos qui non communicare nec impertiri spinis sermonem præfovere et infrigerunt efficere, Dominus dixit. *Quæ Deus purgavit, tu communia ne putes.* Videtur quidem ad illum vox dicit: sed revera totum dicitur ad Judæos. Nami si doctor increpatur, multo magis illi.

VERS. 17. Porro dum Petrus intra se hæsital, quid nam portenderetur per visionem quam vidiisset, ecce viri, qui miseri erant a Cornelio perquisita domo Simonis, stabant ad vestibulum.

VERS. 18. Et **90** evocato quadam, sciabitabantur, an Simon, cui Petrus cognomen esset, illuc haberet hospitium.

VERS. 19. Petro autem cogitare perseverante de visione, Spiritus ei dixit: *Ecce viri querunt te.*

¹⁰ Malth. x, 5.

Variæ lectiones et notæ.

⁹¹ Ισ. ἀνθρώπων. ⁹² Ισ. ἀνθρώπῳ ⁹³ ζῶον erat. ⁹⁴ ἐκαθάρησε erat.

A σταγ. Καὶ θεον ἦν τὸ γινόμενον, τὸ τε ἀνωθεν ἰδεῖν, καὶ ἐν ἑκστάσει γενέσθαι, καὶ τὸ φωνήν ἔκειθεν ἐνηγόρηναι, καὶ τὸ τρίς διολόγησαι ὅτι ἀκάθαρτα ἦν ἔκει, καὶ τὸ ἔκειθεν ἤκειν, καὶ τὸ ἔκει ἀνυστασθῆναι, μέγα δεῖγμα καθαρότητος. Διὰ τοὺς μετὰ ταῦτα οὖν τοῦτο γίνεται οἷς μέλλει ἐξηγεῖσθαι· ἐπεὶ αὐτὸς ἤκουσεν ὅτι Εἰς ὅδον ἐθρῶν μὴ ἀπέλθητε. Εἰ γὰρ καὶ περιτομῆς ἐδέχθη καὶ θυσίας Πάσιλος, πολλῷ μᾶλλον τότε ἐν ἀρχῇ τοῦ κηρύγματος ἀπενεστέρων· αὐτῶν ⁹¹ δυντων. Οὐ κατὰ πάντων δὲ ἀπέφηντο τὸ κονὺν καὶ ἀκάθαρτον· ἀλλὰ περὶ ὧν ἐλεγεν δύναμος κοινῶν καὶ ἀκάθαρτων. Οὐ δὲ Θεὸς τῆς ἀγίας; Ἐκκλησίας τὸν χαρακτῆρα παραδίδοντος, ἐλεγεν αὐτῷ μηδὲν κοινὸν ἡγεῖσθαι. Πάντα γὰρ αὐτῷ ⁹² ἐστι καθαρός, μετ' εὐχριστίας καὶ εὐλογίας Θεοῦ λαμπανόμενα. Ἄλλ' εἰ καὶ περὶ τῆς κλήσεως τῶν ἐθνῶν τὸ αἰνίγμα, ἵνα μὴ ἡγήσηται τοὺς ἐν ἀκροβυστίᾳ κονύους ἢ ἀκάθαρτους, δύως δὲ λόγος τοῦ Πέτρου, οὐ περὶ ἀνθρώπων εἰχε τὴν ἐμφασιν, ἀλλὰ περὶ τῶν ἐν νόμῳ ἀπηγορευμένων. Οτι τὰ εἰδή τῶν ζῶων πρὸς τὰ τῶν ἀνθρώπων θῆμη μετελαμένεται, ἐδέχθη μὲν ἀπὸ τῆς ὀπτασίας Πέτρου, διὰ τὸ σκένες τῷ καθιερένψῃ ἐκ τῶν οὐρανῶν, πάντα εἶδος ζῶων ⁹³ ἦν, ἐρπετῶν καὶ πετεινῶν καὶ τετραπόδων. Ήγίαστο γὰρ δὲ λόγος τοὺς ἀπὸ ποικίλων ἀμαρτηράτων τῇ πίστει προσάγεσθαι μέλλοντας, τούτους εἶναι τοὺς ὄμοιοι μένουσι ἢ τετράπόδοις διὰ τὸ κτηνῶδες, ἢ ἐρπετοῖς διὰ τὸ ιοδόλον, ἢ πετεινοῖς διὰ τὸ κοῦφον καὶ δοτατον. Καὶ οἱ δρεις οὖν ἐπὶ τοὺς Σαδουκαῖσις καὶ Φαρισαῖος τροπολόγοσθται, καὶ ἀκόπηξ, ἐπὶ τὸν Ἡράδην, καὶ ἐπὶ τοὺς θρημαντεῖς, ἐπὶ τοὺς φιληδόνους· τὰ πρόστατα, ἐπὶ τοὺς ἀκακιώτερους τῶν ἀνθρώπων· τὰ ἔριφια, ἐπὶ τοὺς ἀκοινωνήτους καὶ ἀμεταδότους· οἱ ἔχινοι, ἐπὶ τοὺς πλουσίους, οὓς ἀπὸ τῶν θηλῶν ἀκανθῶν, συμπνίγειν τὸν λόγον καὶ ἀκαρπὸν ποιεῖν, δὲ Κύριος ἐρήκε. Καὶ φωνὴ πάλιν ἐκ δευτέρου πρὸς αὐτὸν· Α δὲ Θεὸς ἐκαδρίσθ⁹⁴, σὺ μὴ κοίτου. Δοκεῖ μὲν πρὸς αὐτὸν λέγεσθαι ἡ φωνή· τὸ δὲ πᾶν πρὸς Ἰουδαίους λέγεται. Εἰ γὰρ δὲ διδάσκαλος ἐπιτιμᾶται, πολλῷ μᾶλλον οὗτος.

C solent, herinacei ad divites, quos suis ipsorum vers. 17. περιτομῆς τὰ πρόστατα, ἐπὶ τοὺς ἀκακιώτερους τῶν ἀνθρώπων· τὰ ἔριφια, ἐπὶ τοὺς ἀκοινωνήτους καὶ ἀμεταδότους· οἱ ἔχινοι, ἐπὶ τοὺς πλουσίους, οὓς ἀπὸ τῶν θηλῶν ἀκανθῶν, συμπνίγειν τὸν λόγον καὶ ἀκαρπὸν ποιεῖν, δὲ Κύριος ἐρήκε. Καὶ φωνὴ πάλιν ἐκ δευτέρου πρὸς αὐτὸν· Α δὲ Θεὸς ἐκαδρίσθ⁹⁴, σὺ μὴ κοίτου.

D Τοῦ δὲ Πέτρου διερθυμονιένον περὶ τοῦ ὁράματος, εἰκὲν αὐτῷ τὸ Πρενῆμα· Ίδοὺ ἀνδρες ὅτιοντο σε.

Τοῦ δὲ Πέτρου διερθυμονιένον περὶ τοῦ ὁράματος, εἰκὲν αὐτῷ τὸ Πρενῆμα· Ίδοὺ ἀνδρες ὅτιοντο σε.

ΑΙ.Ι. ἀραστάς κατέβηθι, καὶ πορεύοντος σὺν αὐτῷ μηδὲν διακριόμενος, διότι ἦρώ ἀπέσταλκα αὐτούς.

Τί ἀρ εἰ τὸ δραμα. Γῆ μὲν, ἡ σινδών· τὰ δὲ ἔνα
εὐτῇ θηρία, οἱ τέξτουν· τὸ φέν, Θύσος καὶ σφρέ, οὐτι
κάκείνους δεῖ προσειπεῖν· τὸ δὲ τρίτον τοῦτο
γενέσθαι, τὸ βάπτισμα. Τὸ τῆς Τριάδος οὖν δείχνυται
οὐτῷ τὸ ἀληθὲς τῆς ὑπασίας, ὡσπερ καὶ ἡ εἰς
τὴν Τριάδα πίστις, τὴν ἀληθῆ θεοζένειαν παριεπη-
σιν. Καὶ ίδον οἱ ἄνδρες οἱ ἀπεσταλμένοι ὑπὸ¹
Κορηνίου. Εὔκαίρως ἐρχονται οἱ ἄνδρες τὴν ἁπο-
ρίαν λύοντες. Ἐπει καὶ τὸν Ἱωσήφ πρότερον εἶδες
Οὐρυζθῆναι ὁ Χριστός, καὶ τότε τὸν ἄγγελον πέμψει,
Εὔκαλως γάρ ή ψυχή δέχεται τὴν λύσιν πρότερον ἐν
ἀπορίᾳ γνωμένη. Οὗτος δὲ ἐπιπολὺ γίνεται φύτῷ τῷ
τῆς ἀπορίας, οὗτε πρὸ τούτου ἀλλὰ κατὰ τὸν και-
ρὸν, καθ' ὃν ἡρώησαν εἰ ἔκει ξενίζεται. Τοῦ δὲ
Πέτρου διερθυμουμένου περὶ τὸν ὄραματα, εἰπεν
αὐτῷ τῷ Πτερύμα· Ἰδού ἄνδρες ἔρχονται σε. Καὶ
πάλιν τοῦτο ἀπολογία Πέτρου πρὸς τοὺς μαθητάς,
ἴνα μάθωσιν διτι διεκρίθη, καὶ ἐπαιδεύθῃ μηδιεκρί-
νεσθαι. "Ἄκουε γάρ· Πορεύοντος μηδὲν διακριόμε-
νος, διτι ἦρώ ἀπέσταλκα αὐτούς. Πολλὴ τοῦ Πνεύ-
ματος ἡ ἔξουσια· ὃ γάρ ποτε δὲ Θεός, τοῦτο τὸ
Πνεῦμα τὸ ἄγιον ποιεῖ. 'Ο μὲν γάρ ἄγγελος εἶπεν·
Ἄλι εὐχαὶ σου καὶ αἱ ἐλεημοσύναι σου· ίνα δειξῃ
διτι ἔκεισθαι ἀπεστάλη· τὸ δὲ Πνεῦμα, οὐχ οὕτως·
ἄλλα· "Οτι ἦρώ αὐτούς ἀπέσταλκα. Αὐτὸν τῷ
Πνεύματι πειθασθεῖ.

Καταβὰς δὲ Πέτρος πρὸς τοὺς ἄνδρας τοὺς
ἀπεσταλμένους ὑπὸ Κορηνίου, εἶπε πρὸς τοὺς αὐ-
τούς²⁰. Ἰδού ἔρχονται δι τῆς οὐρανού· τις η αἰτία, δι-
ηρί πάρεσται;

Οἱ δὲ εἶπον· Κορηνίος ἐκατόνταρχος, ἀνὴρ
δίκαιος καὶ φοβούμενος τὸν Θεόν, μαρτυρούμε-
νος τε²¹ ὅποι διου τοῦ ἔθνους τῶν Ἰουδαίων,
ἐχρηματοῦθη ὑπὸ ἀγγέλου ἀγίου, μεταπέμψα-
σθαι σε εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, καὶ ἀκοῦσαι φήματα
παρὰ σοῦ.

Ἐποκαλεσάμενος οὖν αὐτοὺς ἐξέρισε. Τῇ δὲ
ἐπαύριον²² δὲ Πέτρος ἐξῆλθε σὺν αὐτοῖς, καὶ
τινες τῶν ἀδελφῶν τῶν ἀπὸ Ιόπατης συνήθωσαν
αὐτῷ.

Τῇ δὲ ἐπαύριον εἰσῆλθεν²³ εἰς Καισάρειαν.
Ίδον ἔρχονται. Πρότερον διμολογήσας αὐτὸς εἶγει
δι τῶν ζητούντων, καὶ τινες τὴν αἰτίαν πυνθάνεται· ίνα δι
μὲν εὐθέως κατεπελγή, καὶ συνεξέληθη· ἀν δὲ μή,
τινα ξενίσῃ εἰς τὸν οἶκον αὐτούς; Λέγουσι δὲ τῷ ἔρχο-
μα οἱ ἀπεσταλμένοι, ὡστε πείσαι δι τοῦ ἄγγελος ὑφῆ
αὐτῷ. Ἡ ἀρχὴ δὲ τὸν έθνον ἀπὸ ἀνθρώπους γίνεται εἰ-
σεσθοντος, ἀξίου φανέντος ἀπὸ τῶν Ἐργῶν. Εἰ γάρ καὶ
τούτῳ γέγονε, καὶ διμῶς ἐκανδαλίζονται· εἰ μὴ τοῦτο

VERS. 20. Surge itaque, ac descede; et profici-
scere cum eis, nihil dubitans, nam ego misi eos.

Quidnam portanderetur per visionem, etc. Lin-
teamen quidem, terra est: bestiae autem et belluae,
quae erant in eo, sunt illi qui ex gentibus conver-
tendi erant. Porro quod dicit, Macta et comedere, si-
gnificat oīam illos accedere oportere. Quod autem
id tertium accidit, baptisma designat. Igitur vera
explicatio visionis Trinitatis illi mysterium et co-
gnitionem ostendit, quemadmodum etiam fides in
Trinitatem verum Dei cultum representat. Et ecce
viri, qui misi erant a Cornelio. Opportune et in tem-
pore veniunt viri, qui dubitationem solverent. Nam
et Josephum prius siverat Christus trepidare, et
animo fluctuare, ac tunc angelum misit. Nam ani-
matus, qui prius versatur in dubio, facile admittit
solutionem. Ac nec diu obversatur ei dubitatio,
neque antehac: sed in articulo temporis, quo inter-
rogabant, an illic hospitium haberet. Cæterum Petro
cogitare perseverante de visione, Spiritus ei dixit:
Ecce viri querunt te. Etiam hoc rursus facit ad de-
fensionem Petri apud discipulos, ut scirent eum
hæsitassem, et edocim esse ne dubitaret. Audi enim:
Profiscere, inquit, nihil dubitans, quia ego misi illos.
Magna Spiritus est potestas. Quod enim Deus facit,
hoc Spiritus sanctus facit. Nam angelus quidem
dixit: Preces tuas et eleemosynas tuas, ut ostenderet
se illine missum esse: Spiritus autem non sic, sed,
Quia ego misi illos. Oportet igitur Spiritui obtem-
perare.

VERS. 21. Cum descendisset igitur Petrus ad viros,
qui misi erant a Cornelio, dixit ad eos: Ecce ego
is sum quem queritis; quæ causa vobis huc adve-
niendi fuis?

VERS. 22. Αἱ illi: Cornelius, inquit, centurio,
vir justus et timens Deum, cuius rei testis est ei tota
natio Iudeorum, oraculo admonitus est ab angelo
sancto, ut te domini suam accersceret et verba audi-
ret abs te.

VERS. 23. Igitur introvenire jussos eos accepit ho-
spitio, ac postero die Petrus abiit una cum illis, et
quidam fratres Joppenses eum comitati sunt.

D

VERS. 24. Ac postridie Cæsaream ingressus est.
Ecce ego is sum. Prius confessus est se esse cum
quem quererent, ac tunc 21 causam adveniendi
sciscitatur, ut si res urgeret, statim etiam una abi-
ret: sicut minus, ut eos domum hospitio invitaret.
Cæterum laudes ejus, qui misi erant prædicant,
ut ei fidem faciant angelum illi apparuisse. Porro
gentium initium fit a viro pio et religioso, qui pro-
pria opera dignus visus et commendatus erat. Nam

Variæ lectiones et notæ.

²⁰ ἀπεστάλθαι ερει. Ισ. ἀπέσταλται. ²¹ In vulgato εστι, ἀπὸ τοῦ Κορηνίου πρὸς αὐτὸν, εἶπεν. ²² In vulgato est, καὶ μαρτυρούμενός τε. ²³ In vulgato additur, ἀναστάς, hoc loco. ²⁴ In vulgato, καὶ τῇ ἐπαύριον εἰσῆλθον.

si et hoc factum est, et nibilominus scandalizantur et offenduntur: si hoc non ita esset, quid non futurum fuisset? Cæterum quod dicit, *Ut arcesseret te domum suam*: non tanquam despiciens, inquit, misit, sed ita jussus est: ne igitur negligas atque contemnas. Recte igitur prius homines, ut qui itineris labore fessi essent, benigne invitat et hospitio accipit, atque ita sibi conciliat ac demeretur. Porro ut ex Joppe quidam una proficiscerentur, hoc accidit divina providentia, ut testes nimirum posthac essent, cum Petrus opus haberet purgatione atque defensione.

At Cornelius, convocatis suis cognatis ac necessariis amicis, expectabat illos.

VERS. 25. *Et autem Petrus ingressurus erat, occurrit ei Cornelius, ac procumbens ad pedes eum veneratus est.*

VERS. 26. *Sed Petrus eum erexit ac sublevavit: Surge, inquiens, nam et egometipse homo sum.*

VERS. 27. *Et colloquens cum eo ingressus est, ac reperit multos congregatos.*

Clarus ac splendidus erat vir Cornelius, et in celebri ac nobili urbe domicilium habebat. *Convocatis cognatis et necessariis amicis.* Revera autem hoc erat amici Deum colentis, talibus bonis oblatis, omnium socios, atque participes facere necessarios amicos. Necessarios autem amicos, ut quibus semper consideret, recte convocaverat, cum de talibus rebus ei certamen esset¹. Atque amiei et cognati mihi etiam apud eum epulati atque convivio accepti esse videntur. Ac vide ut omnino crederet Petrum venturum, quia non in somno viderat angelum, sed vigilans et interdiu. *Sed Petrus eum sublevavit, Surge, inquiens, nam et egometipse homo sum.* Hac voce et alios docebat, et Deo gratias agebat, et animi sui humilitatem ostendebat. Animadverte autem, ante omnia hoc eos docet, ne quid amplum de seipsis animo conciperent atque cogitarent.

VERS. 28. *Ac aixit ad eos: Vos scitis quam nefarium et non licitum sit homini Iudeo se adiungere et accedere ad alienigenam: sed mihi Deus ostendit neminem communem aut impurum hominem esse dicendum.*

VERS. 29. *Quamobrem etiam sine recusatione accersitus. Quero igitur, qua de causa accersiveritis me?*

VERS. 30. *Et Cornelius: Nudius quartus, inquit, usque ad hanc horam eram jejonus, 92 et hora nona precabar domi meæ: et ecce vir stetit coram me in ueste splendida.*

VERS. 31. *Et ait: Cornelii, exaudi te sunt preces tuæ et deemosynæ tuæ in memoria habitæ sunt coram Deo.*

VERS. 32. *Mitte igitur Joppen nuntios, et accesse Simonem, qui cognominatur Petrus: hic habet hos-*

A ἦν, τὸ οὐχ ἀνέγεντο; Τὸ δὲ, Μεταπέμψασθι σε εἰς τὸν οἰκοναύσου, οὐχ ὁσιοὶ καταφροῦν, φησὶν, Ἐπεμψέν, ἀλλὰ ἐκελεύσθη οὗτος μὴ οὖν καταφρονήσῃς. Καλῶς οὖν πρότερον φιλοφρονεῖ τοὺς ἀνδρας, διε τὸ πάθος καμάτου δυτας, καὶ οἰκειῶν ἔσυτῷ. Τὸ δὲ συνέλθειν αὐτῷ τινας ἐξ Ἰόπης, οἰκονομικῶς ἦν, ὡστε εἶνας μάρτυρας μετὰ ταῦτα, διτὸν ἀπολογήσασθαι δέῃ Πέτρον.

ut testes nimirum posthac essent, cum Petrus opus haberet purgatione atque defensione.

'Ο δὲ Κορηῆλιος ἦν προσδοκῶν αὐτοὺς, συναλεσάμενος τοὺς συγγενεῖς αὐτοῦ καὶ τὸν ἀραγαλούς φίλους.

'Ο δὲ Πέτρος αὐτὸν ἤγειρε λέγων· Ἀρδστηθί, καὶ γάρ αὐτὸς ἀνθρωπός είμι.

Καὶ συνομιλῶν αὐτῷ, εἰσῆλθε, καὶ εὐρίσκει συντελέστας² πολλούς.

C *'Επίσημος ἦν ὁ ἄντρος, καὶ ἐν ἐπισήμῳ πόλει τυγχάνων. Συγκαλεσάμενος τοὺς συγγενεῖς. Τῷ δυτὶ δὲ τοῦτο, φίλου θεοσεβοῦς, ἐν τοῖς τοιούτοις ἀγαθοῖς πάντων ποιεῖσθαι κοινωνὸς τοὺς ἀναγκαίους φίλους. Ἀναγκαίους δὲ φίλους εἰχότως οἵς ἐθέλεις ἀλλ, περὶ τῶν τοιούτων δυτος αὐτῷ τοῦ ἀγῶνος. Καὶ φίλοι δὲ καὶ συγγενεῖς ἐμοὶ δοκοῦσι παρ' αὐτῷ εὐωχεῖσθαι. Ὁρα δὲ πῶς ἐπίστευσεν ὅτι πάντως ἥξει ὁ Πέτρος· ὅτι οὐκ ἐν ὑπώνῳ ὕφθη αὐτῷ ὁ ἀγγελος, ἀλλὰ ἐγρηγορότι καὶ ἐν ἡμέρᾳ. Ὁ δὲ Πέτρος αὐτὸν ἤγειρε λέγων· Ἀρδστηθί, καὶ γάρ αὐτὸς ἀνθρωπός είμι· τούτῳ καὶ τοὺς δόλους παιδεύων, καὶ τῷ Θεῷ εὐχαριστῶν³, τὸ ταπεινὸν αὐτοῦ ἐπιδεικνύμενος. Ὁρα δὲ, περὶ τῶν δόλων τοῦτο αὐτοὺς παιδεύει, μηδὲν μέγα περὶ ἔσυτῶν φαντάζεσθαι.*

'Εγη τε πρὸς αὐτούς· Ὅμεις ἐπισταθε, ὡς ἀδέμιτόρ εστιν ἀδρὶ Ιουδαίω πολλᾶσθαι ἡ προσέρχεσθαι ἀλλοφύλω· καὶ ἐμοὶ ὁ Θεὸς ἀδειεις μηδέτε ποιοῦτος ἡ ἀκάθαρτος λέγειν ἀνθρωπον.

Αιδ καὶ ἀρατιφρήτως ἥλιος μετακεμφθείς. Πυρθάρομαι οὖν, τίτι λόγῳ μετεπέμψασθε με;

Καὶ ὁ Κορηῆλιος ἐφη· Ἀπὸ τετάρτης ἡμέρας μέχρι ταύτης τῆς ὥρας ἥμηρη τηστεύων, καὶ τὴν ἐρράτην ὥραν προσευχόμενος ἐν τῷ οἴκῳ μου· καὶ ίδού ἀνὴρ ἐστη ἐτράπιόν μου ἐν ἐσθῆτι λαμπρῷ,

Καὶ φησι· Κορηῆλις, εἰσηκούσθη σου ἡ προσευχὴ, καὶ αἱ διενημοσύναι σου ἐμρήσθησαν ἐτράπιον τοῦ Θεοῦ.

Πέμψον οὖν εἰς Ἰόπην, καὶ μετακαλεσαι Σιμωνα, δις ἐπικαλεῖται Πέτρος· οὗτος ἔστις ταῦτα

Variæ lectiones et notæ.

¹ τοῦ, non est in vulgato. ² In vulgato est, συνεληπουθτας. ³ Locus multilis ridetur.

⁴ laboraret.

ἐν οὐκέτι Σίμωνος βυρσάν παρὰ θάλασσαν, διότι παρατεθμένος λαλήσει σοι.

Ἐξ αὐτῆς οὖν ἐπεμψά πρόδησε· εἰς τὸ καλῶς ἐποιησας παρατεθμένος. Νῦν οὖν πάντες ἡμεῖς ἐνώπιοι τοῦ Θεοῦ παρεστήκαμεν· ἀκοῦσαι πάντα τὰ προστεταρμένα σοι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ.

Ὑμεῖς ἐπίστασθε, ὡς ἀλλήλιον ἔστιν. Εὐθέως περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας διαλέγεται, καὶ θείκυνσιν διτὶ μεγάλα αὐτοῖς ἔχαριστα δοῦλοι· διμοῦ δὲ καὶ μεγάλα φθέγγεται καὶ μετριάζεται. Οὐ γάρ εἶπεν, "Ἄνθρωποι, μηδενὶ καταξιούντες κολλᾶσθαι, ἥθιομεν πρόδησις· ἀλλὰ τοι;·" Υμεῖς ἐπίστασθε ὡς δοῦλοι τοῦτο ἐκέλευσε, παράνομον εἶναι κολλᾶσθαι τῇ προσέρχεσθαι ἀλλοφύλῳ· καὶ ἐμοὶ δοῦλος Εδειχες μηδένα κοινὸν, τῇ ἀκάθαρτον λέγειν ἄνθρωπον. Σημειωτέον διτὶ δοῦλος Θεός ἐπέτρεψε τῷ Χριστιανῷ λαῷ μηδένα ἄνθρωπον κοινὸν τῇ ἀκάθαρτον λέγειν, ἀλλὰ συνιέναι αὐτοῖς, ἅτε ἐπίδιας ἔχουσι τοῦ πιστεύειν μάλιστα εἰς Χριστόν. Πληράριοι δέ οὖν, τίτην μετεπέμψασθε με; "Ἡδη τὸ πᾶν δοῦλον τοῦ Πάτρος ἤκουσε καὶ παρὰ τῶν στρατιωτῶν· ἀλλὰ βούλεται τοὺς πρώτους αὐτοὺς δομολογῆσαι καὶ διπευθύνους ποιῆσαι τῇ πίστει. Τὴν ἐννάτην ὥραν, φησι, προσευχόμενος. Τί ἔστι τοῦτο; Ἐμοὶ δοκεῖ καὶ ρούς οὗτος ὡριζέναις εἰσιτῷ βίου ἀκριβεστάτου, καὶ ἐν τισιν ἡμέραις. Διὰ γάρ τοῦτο εἶπεν· Ἀπό τετάρτης ἡμέρας. Ὁρα πόσον ἔστιν εὐχὴ· "Οτις ἐπέδωκεν εἰς εὐλάβειαν, τότε φαίνεται αὐτῷ δογγελος. Αὕτη μία ἡμέρα· καὶ τὴν ἀπῆλθον οἱ πεμφθέντες παρὰ Κορηνῆλουν, μία· καὶ τὴν ἡλθον, μία, καὶ τέταρτον ἑφάνη, ὧστε τρίτην ὥραν μεθ' ἣν προσηγένετο. Καὶ ίδον ἀνήρ ἐστη ἐνώπιον μου. Οὐ λέγει, "Ἄγγελος, ἀλλ', Ἄττιρος· οὗτος ἔστιν ἀτυφος. Ἰδετε δὲ διάνοιαν διεγηγερμένην· ἔθετε πῶς ἔξιος; ἦν τούτων πάντων. Νῦν οὖν πάντες ἡμεῖς ἐνώπιοι τοῦ Θεοῦ παρεστήκαμεν. Οὐκ εἶπεν, Ἐνώπιον ἄνθρωπου, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ. Οὐτων δειπνούσι προσέχειν τοῖς τοῦ Θεοῦ δούλοις.

'Αροξας δὲ Πέτρος τὸ στόμα αὐτοῦ¹ εἰπεν· 'Ἐπ'² ἀληθειας καταλαμβάρομαι, διτὶ οὐκ ἔστι προσωπολήπτης δοθεὶς·

'Αλλ'³ ἐτι τιθεται δοθεὶς δικαιοσύνην, δεκτὸς αὐτῷ ἔστι.

Τὸν ἀττιρον, δηλαπέστιλε τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ εὐαγγελιζόμενος εἰρήνην διὰ Ἰησοῦν Χριστοῦ, διατάσσει τοῖς πάντων Κύριος.

Ὑμεῖς οἶδατε τὸ γενόμενον δῆμα καθ' δῆλης τῆς Ἰουδαίας, ἀρέματος ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας μετὰ τὸ βάπτισμα, δὲ ἐκήρυξεν Ἰωάννης,

Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρὲτ⁴, ὃς ἔχριστεν αὐτὸν δοῦλον τοῦ Ιησοῦντος ἀγίου, καὶ δινάμει, δὲ διηλθερ εὐεργετῶν καὶ λόγον πάντας τοὺς καταδυραστευομένους ὑπὸ τοῦ διαβόλου, διτὶ δοῦλος ἦν μετ' αὐτοῦ.

Variæ lectiones et notæ.

¹⁻³ In vulgato est, πρόδησε. ⁴ In vulgato est, πάρεσμεν. ⁵ βούλετε erat. ⁶ αὐτοῦ non est in vulgato.

¹ ac gratiam habeo tibi, qui adveneris.

Α πιτιονι domo Simonis coriarii juxta mare : qui ubi venerit, loquetur tibi.

VERS. 33. Itaque exemplo misi ad te: ac tu bene fecisti, qui adveneris. Nunc igitur nos omnes astamus in conspectu Dei, parati audire omnia, quæ tibi mandata sunt a Deo.

Vos scitis quam non licitum sit, etc. Statim de Dei adversus homines studio atque humanitate loquitur, et ostendit Deum magna eis largitum esse. Simul autem et magna loquitur, et modestiam adhibet sermonis. Non enim dixit, Homines, qui nemini nos adjungere atque aggregare dignantur, venimus ad vos, sed quid? Vos scitis Deum id jussisse: lege vobitum esse conjungi et aggregari nos, aut accedere ad alienigenam. Sed mihi Deus ostendit, neminem profanum aut impurum hominem esse dicendum. Notandum eumdem Deum permississe populo Christiano, neminem hominem profanum aut impurum dicere, sed una vivere cum eis, ut qui spem habeant fore, ut maxime credant in Christum. Quæro igitur qua de causa accersivistis me? Jam omnem rem Petrus audiverat etiam a militibus: sed vult eos primum confiteri, et fidei reddere obnoxios. Nona, inquit, hora precabar. Quid hoc est? Mihi videtur hic sibi temporis articulos statuisse exactissimæ atque attentissimæ vite, idque certis diebus; nam idecirco dixit: Nudiūs quartus. Vide quanta res sit precatio: quando religione proficerat, tunc angelus ei apparuit. Hic unus est dies: et quo abierunt qui missi erant a Cornelio, unus: et quo venerunt, unus, et quarto apparebat, circiter horam tertiam: postquam horam precatus erat. Et ecce vir stetit coram me. Non dicit, angelus: sed vir. Adeo non est gloriosus, nec jactator. Videbat autem mentem excitatam et erectam: videbat quemadmodum his omnibus dignus erat. Nunc igitur nos omnes in conspectu Dei astamus. Non dixit, In conspectu hominis: sed Dei. Ita oportet attendere et auscultare servis Dei.

VERS. 34. Aperiens autem Petrus os suum dixit. Reipæ comperio, Deum non respicere solere personas:

VERS. 35. Sed in qualibet natione qui timet eum, et iustitiam exercet, is illi acceptus est.

VERS. 36. Quem 93 sermonem misit filiis Israelis, annuntians pacem per Jesum Christum, hic est omnium Dominus.

VERS. 37. Vos scitis verbum, quod divulgatum est in tota Iudea, cum initium sumpsisset a Galilaea post baptismum quod prædicavit Joannes,

VERS. 38. Jesum a Nazareth, ut eum Deus Spiritu sancto, et potestate unixerit: qui peragravit illas partes benefaciens et sanans omnes qui opprimebantur a diabolo, quia Deus erat cum illo.

VERS. 39. *Et nos sumus testes omnium, quæ fecit
ci in regione Iudæorum, et in Jerusalem, quem
etiam suspensum in ligno occiderunt :*

VERS. 40. *Hunc Deus suscitavit tertio die, et exhi-
biit eum, ut manifestus fieret*

VERS. 41. *Non omni populo, sed testibus antea
a Deo designatis nobis, qui et comedimus, et bibi-
mus una cum eo postquam a mortuis resurrexerat.*

VERS. 42. *Et præcepit nobis ut prædicaremus po-
pulo, et testificaremur ipsem esse a Deo constitutum
jusicem vivorum et mortuorum.*

VERS. 43. *Huic omnes prophetæ testimonium per-
hibent, remissionem peccatorum per nomen Iesu ac-
cepturos esse omnes, qui crediderint in eum.*

Quod dicit : *Revera comporio, etc., hoc est, non
personarum qualitatem respicit, sed rerum diffe-
rentiam scrutatur. Aperte autem per ea quæ dicit,
significat Deum, quem metuebat Cornelius, de quo
per legem alique prophetas audiverat, propter quem
etiam eleemosynas faciebat, hunc revera Deum
esse, sed Filii cognitio in eo desiderabatur. Vide au-
tem, ut animi sui cogitationem reprimat, et ad ino-
destiam revocet. In omni, inquit, natione, ne exte-
ra gentes putent se esse loco abjectorum. Qui exer-
cit justitiam. Justitiam autem accipit pro omni
virtute. Non dixit, In omni natione quicunque
justitiam exercet, servatur : sed dext̄os èstiv, [id
sonat acceptus est] : hoc est, dignus est, qui acci-
piatur atque probetur. Quem sermonem misit filii
Israelis. Præcipuum partem tribuit filii Israelis, atque
hæc etiam dicit propter eos qui aderant, ut illis
persuaderet. Ut eum Deus Spiritu sancto unixerit.
Quod ad humanam videlicet attinet naturam : quo-
niam enim se ipse exinanivit, et similiter atque
nos, sanguinis et carnis particeps fuit, ea, quæ na-
tura habuit, ut Deus, accipere dicitur, quod ad hu-
manam attinet naturam. Accipit enim non sibi, sed
nobis, tanquam in primitiis, per sese. Imo vero,
prout ipse est Deus Verbum, illius erant propria.
94 Porro, quod dicit, *Sanans omnes qui oppri-
ebantur a diabolo*, hoc ostendit multa læsi ac
mutilati corporis vitia esse diabolica, depravationesque
corporum ab illo factas esse. *Quem etiam suspensum
in ligno occiderunt.* Rursus autem humiliat dicit: cum
ostendisset eum a Deo missum esse, tunc dicit oce-
cisum esse. Ne quid absurdum cogites, vides illos nus-
quam cedare crucem, sed una cum aliis etiam modum ac genus mortis ponere. *Quem etiam interfec-
runt*, inquit, *suspensum in ligno*. Sed testibus antea
designatis. Alqui ille eos elegerat. Verum hoc
quoque Deo tribuit, dicendo, *antea designatis*. Qui
et comedimus et bibimus una cum illo. Vide unde
resurrectionem confirmet. Quare postquam resur-
rexerat, nullum signum fecit, sed comedit ac bibit?*

A Καὶ ἡμεῖς ἐσμεν μάρτυρες πάντων ὃν ἐποίησεν
ἐν τε τῇ χώρᾳ τῷ Ιουδαῖοι, καὶ ἐν Ἱερου-
σαλήμ· δὲ καὶ ¹⁰ ἀρεῖλον κρεμάσατες ^{11.12} ἐπὶ
ξύλου·

Τοῦτο δὲ θεὸς ἡγείρει τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ
ἔδωκεν αὐτῷ ἐμφανῆ γενέσθαι,

Οὐ πατέτε τῷ λαῷ, ἀλλὰ μάρτυσι τοῖς προκε-
χειροτονημένοις ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἡμῖν οἰτινές συν-
εργάσαμεν καὶ συνεπλομεν αὐτῷ μετὰ τὸ ἀρα-
στῆραι αὐτῷ ἐκ τεκνῶν.

Καὶ παρηγγειλεν ἡμῖν κηρύξαι τῷ λαῷ καὶ
διαμαρτύρασθαι, διεὶς αὐτός ἐστιν δὲ ἀριστερός
ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κριτῆς ἡώντων καὶ τεκνῶν.

B Τεύτῳ πάρτες οἱ προφῆται μαρτυροῦσιν, ἀσε-
στριν ἀμαρτιών λαβεῖν διὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ
πάντα τὸ πιστεύοντα εἰς αὐτόν.

Τό, Ἐπ' ἀληθείας καταλαμβάνομεν, ταῦτα τινα,
οὐ προσώπων ποιέτας, ἀλλὰ πραγμάτων ἔξετάζει
διαφοράν· τρανῶς δὲ δι' ὅν λέγει σημαντεῖ, διεὶς
ὅνπερ ἐψεύστε Θεὸν δὲ Καρνήλιος, διὰ τοῦ νόμου
καὶ τῶν προρητῶν κατίχητο, δι' ὃν καὶ τὰς ἐλεημο-
σύνας ἐποίει, οὗτος ἐπ' ἀληθείας ἐστὶ Θεός· ἐλειπε
δὲ αὐτῷ ἡ τοῦ Υἱοῦ γνῶσις. Ὁρα δὲ πῶς αὐτοῦ
καταστέλλει τὸ φρόνημα. Εἴ παντες, φησὶν, διθρεῖ·
ἴνα μὴ δόξῃ τῇ Εθνῇ ἐν τάξει ἀπερρίμμένων εἶναι·
Ἐργαζόμενος δικαιοσύνην. Δικαιοσύνη δὲ, ἀντὶ
τού, πάσαν ἀρτήν. Οὐκ εἰπεν, Ἐν παντὶ θνετοῖς δ
ποιῶν δικαιοσύνην σώζεται, ἀλλὰ, ἀειθές δοτεῖ,
τουτέστιν, ἀξιοῦ δεχθῆναι. Τὸν ἀργόν, δὲ ἀπέστειλε
τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ. Αἰδωσις τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ τὸ
ξέιλετον. Ταῦτα δὲ λέγει καὶ διὰ τοὺς παρόντας, ίνα
ἔκεινους ποιεῖν. Ως ἔχρισεν αὐτῷ δὲ θεὸς Πτερ-
ματις ἀγίων· κατὰ δὲ ἀνθρώπινον δηλονότι. Ἐπειδὴ γάρ
ἔκεινων ἔστιν, καὶ παραπλησίως ἡμῖν μετάσχειν
αἴματος καὶ σαρκός, ταῦτα διπερ ἔχει κατὰ φύσιν
ώς θεός, λαμβάνειν λέγεται κατὰ τὸ ἀνθρώπινον.
Δέχεται γάρ οὐχ ἔστιν, ἀλλ' ἡμῖν ὡς ἐν ἀπαρχῇ
δι' ἔστιν τοῦ· μᾶλλον δὲ, καθὼδ θεὸς ἀγίος ἐστὶν, ίδια
ἡν αὐτοῦ. Τό δὲ, Ἰώμερος πάντας τοὺς καταδυτα-
στενομένους ὑπὸ τοῦ διαβόλου, δείχνει πολλὰς
πηρώσεις διαβολικὰς καὶ διαστροφὰς σωμάτων ὡπ'
ἔκεινου γεγενημένας. Ὁρ καὶ ἀρεῖλον κρεμάσατες
ἐπὶ ξύλου. Πάλιν δὲ τὰ ταπεινὰ λέγει· στε ἔδειξεν,
διεὶς ἀπέσταλται, τότε εἰπεν, διεὶς ἀγνρέθη.
D Ιγα μὴ τι ἀτοπὸν φαντασθῆς, ὁρᾶς αὐτοὺς οὐδαμοῦ
κρύπτοντας τὸν σταυρὸν, ἀλλὰ μετὰ τῶν ἀλλων τι-
θέντας καὶ τὸν τρόπον Ὅρ καὶ ἀρεῖλον, φησὶν κρε-
μάσατες ἐπὶ ξύλου. Αλλὰ μάρτυσι τοῖς προκε-
χειροτονημένοις. Κατοι γε αὐτός αὐτοὺς ἐξελέξατο.
Αλλὰ καὶ τοῦτο ἀνατίθηστ τῷ Θεῷ τὸ ¹³ εἰπεν, τοῖς
προκειροτονημένοις, οἰτινές συνεργάσαμεν καὶ
συνεπλομεν αὐτῷ. Ὁρα πόθεν τὴν ἀνάστασιν βε-
βαιοῦται. Διὰ τοῦ μὴ ἀνάστας αὐτοῖς σημείον,
ἀλλ' ἐφαγε καὶ ἔπιε; Οτι γε ἀνάστασις μέγα ση-
μεῖον ἦν· ταῦτης δὲ οὐδὲν οὔτω, ὡς τὸ φαγεῖν καὶ
πιεῖν. Καὶ διαμαρτύρασθαι. Διαμαρτύρασθαι φησὶ

Variæ lectiones et nolæ.

¹⁰ καὶ, non est in vulgato. ^{11.12} κρεμάσατες erait. ¹³ Τῷ ίσ.

φανερώς, ἵνα μὴ ἔχωσιν εἰς ἀγνοιαν καταπιεσθεῖν. Τούτῳ πάρτες οἱ προφῆται μαρτυροῦνται. "Οὗτοι προφῆται, φησίν, ἐλάλησαν περὶ ἀμαρτιῶν ἀφέσεως, ἐν τούτῳ τῷ Ἰησοῦ εἰπον αὐτὰς ἀφεῖσθαι. Οὕτω καὶ Ἡρακλεῖς τὸ αὐτοῦ εἰσφέρων πρόσωπον, λέγει· Ἐγώ εἰμι ὁ ἔξαλειψων τὰς ἀμαρτιὰς σου καὶ τὰς ἀπομίλias σου. Οὐκ εἶπε δὲ διειπέται αὐτὸς ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' διὰ μᾶλλον αὐτοὺς ἐφέβει, ἢ κατιρία κατασκευῇ ἀπὸ τῶν προφητῶν· μεγάλην γάρ δόξαν εἶχον ἐκεῖνοι. "Οτε δὲ τῷ φόνῳ κατέστησε, τότε ἐπάγει τὴν συγχώρησιν, οὐ παρ' αὐτοῦ λεγομένην, ἀλλὰ παρὰ τῶν προφητῶν· καὶ τὸ μὲν φοβερὸν, παρ' αὐτοῦ, τὸ δὲ ἡμερον, παρὰ τῶν προφητῶν.

λιονεμ, φιλανθρωπίαν μιτιγαβατ, a prophetis.

"Ἐτι λαλοῦντος τοῦ Πέτρου τὰ βίβλα ταῦτα, ἐλέπεσθε τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ἐπὶ πάρτας τοὺς ἀκούοντας τὸν ἀδρόν,

Καὶ ἐξέστησαν οἱ ἐκ περιτομῆς πιστοί, ἐσοι συνῆθιστον τῷ Πέτρῳ, διειπέται τὰ δύοτην ἡ δωρεὰ τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἐκκέχυται.

"Ἔκουον γάρ αὐτῶν λαλούντων γλώσσαις, καὶ μεγαλυνόντων τὸν Θεόν. Τέτει ἀπεκρίθη ὁ Πέτρος·

Μήτι τὸ ὄντων καλύσαι δύραται τις τοῦ μη;
βαπτισθῆται τούτους, οἵτινες τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ἐλαβον, καθὼς καὶ ἡμεῖς;

Προσέταξε τε αὐτοὺς βαπτισθῆται ἐν τῷ ὄρυματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ¹⁷. Τότε ἡρώτησαν αὐτὸν ἐπιμεῖναι ἡμέρας τινάς.

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ'.

"Ἔκουσαν δὲ οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ ἀδελφοί οἱ διτες κατὰ τὴν Ἰουδαίαν, διειπέται τὰ δύοτην ἡδεξιά τὸν ἀδρόν τοῦ Θεοῦ.

Θέα τοῦ Θεοῦ τὴν οἰκονομίαν. Οὐκ ἀφῆκεν ἀπαρτισθῆναι τὸν λόγον, οὐδὲ ἐκ προστάγματος τοῦ Πέτρου γενέσθαι τὸ βάπτισμα· ἀλλ' ἐπειδὴ τὴν διάνοιαν αὐτῶν εἶδε θαυμαστὴν οὖσαν, καὶ τῆς διδασκαλίας ἀρχὴ γέγονε, καὶ ἐπίστευσαν διειπέται πάντως τὸ βάπτισμα ἀφεῖς· ἐστιν ἀμαρτιῶν, τότε ἐπῆλθε τὸ Πνεῦμα. Ἀλλὰ καὶ γλώσσαις ἐλάλουν, διπέρ ἐξέπληξε τοὺς συνελθόντας· προσικονομούντος ἐκ τούτου ἀπολογίαν μεγάλην τῷ Πέτρῳ τοῦ Θεοῦ. Μήτι τὸ ὄντων καλύσαι δύραται τοῦ μη; βαπτισθῆται τούτους; Καὶ τίς ή τοῦ ὄντος χρεία, τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἐπιπεδόντος αὐτοῖς; Ἐρώ οὖν ταῦτην ἔγω, τὸ μυστήριον ἐκκαλύπτεων ἡμῖν τὸ ἀποκεκρυμμένον. Θέλα τελεῖται ἐν αὐτῷ σύμβολα, τάφος καὶ νέκρωσις, καὶ ἀνάστασις καὶ ζωὴ. "Οπερερ εὔχολον ἡμῖν βαπτίσσεις· καὶ ἀνανεῦσαι, οὕτως εὐκολὸν τῷ Θεῷ, θάψαι τὸν παλαιὸν ἀνθρώπων, καὶ ἀναδεῖξαι τὸν νέον. Τρίτον δὲ τοῦτο γίνεται, ἵνα μάθῃς διειπέται δυνάμει Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἀγίου Πνεύματος τὰ πάντα ἐκεὶ πληροῦνται· καὶ διειπέται στοχασμὸς τὸ λεγόμενον, ἀκουσον τοῦ Παύλου λέγοντος· Συνετάχημεν αὐτῷ διὰ τοῦ βαπτισμάτος εἰς τὸν Θάρατον· καὶ πάλιν, Ὁ

A quia resurrectio magnum erat signum: at hujus nullum majus, quam quod comedit ac bibit. Et testificari. Testificari, inquit, palam, ne possent decurrere ad ignorantiam. *Huic omnes prophetæ testimoniū perhibent.* Quicunque prophetæ, inquit, loculi sunt de peccatorum remissione, per hunc Jesum dixerunt ea remitti. Sic etiam Isaías ejus personam introducens, ait: *Ego sum qui deleo peccata tua ac sceleru tua*¹⁸. Non dixit autem, Ipse est Filius Dei, sed, quod magis eos terrebatur, opportuna confirmatio sumitur a prophetis. In magna enim illi gloria, atque existimatione erant. Postquam autem metum iis incussit, tunc subjungit condonationem, quia non ab ipso proferebatur, sed a prophetis: ac terror quidem ab ipso proficiebatur: quod autem terroris mitigabat, a prophetis.

B VERS. 44. Adhuc proferente Petro verba hæc, irruit Spiritus sanctus in omnes, qui audiebant orationem,

VERS. 45. Et præ admiratione animo consternati sunt, quicunque ex genere circumcisorum fideles venerant una cum Petro, quod et in externas nationes effusum esset donum Spiritus sancti.

VERS. 46. Audiebant enim eos linguis loquentes, et Deum magnificantes. Tunc respondit Petrus:

VERS. 47. Nunquid aqua quis prohibere nos potest, ne baptizentur hi, qui Spiritum sanctum acceptarunt, sicut et nos?

VERS. 48. Et jussit eos baptizari in nomine Domini Iesu. Tunc rogaverunt eum, ut maneret apud eos aliquot dies.

CAPUT XI.

VERS. 1. Audierunt autem apostoli et fratres, qui erant in Iudea, etiam nationes exteriores recepisse verbum Dei.

95 Vide divinæ prudentiæ dispensationem. Non permisit absoluvi orationem, neque jussu Petri baptismus administrari: sed posteaquam animadvertebant mentem eorum admirandam esse, ac doctrinæ initium factum erat, atque crediderant omnino baptismus esse remissionem peccatorum, tunc Spiritus supervenit. Quinetiam linguis loquebantur: quæ res animo consternatos reddebat eos, qui una cum Petro venerant. Atque hoc modo defensionem Petro magnam Deus parabat: *Nunquid aqua quis prohibere nos potest, ne baptizentur hi?* Et quisnam erat aquæ usus, cum Spiritus sanctus delapsus esset super illos? Hunc igitur usum ego dicam, ac mysterium areanum vobis revelabo. Divina per eam perficiuntur signa: sepultura et mortificatio, itemque resurrectio et vita. Sicut nobis facile est baptizari et emergere: ita Deo facile est veterem hominem sepelire, et novum designare. Hoc autem sit tertium, ut intelligas potentia Patris et Filii et Spiritus sancti illuc omnia perfici. Ac non esse conjecturam quod dico, audi Paulum dicentem: *Una cum eo sepulti*

D ¹⁷ Isa. XLIII, 25.
Variæ lectiones et noīω.
¹⁸ Mή nou est in apographo antiquo. ¹⁹ In vulgato nou adjectum est Ἰησοῦ.

sumus per baptismum in mortem ¹⁸. Et rursus : *A παλαιὸς ἡμῶν ἀνθρωπος συνεσταυρώθη· καὶ πάντας οὐκ εἶδεν, Σύμφυτοι γεγόναμεν τῷ δόμῳώματι τοῦ θαράπου αὐτοῦ.*

VERS. 2. *Et ubi Petrus ascendit Hierosolymam, disceptabant adversus illum, qui erant ex circumcisione,*

VERS. 3. *Dicentes : Ad homines præputio obsitos ingressus es, et una cum illis comedisti.*

VERS. 4. *Petrus autem dicere exorsus, exponebat eis ordine omnia singulatim his verbis :*

VERS. 5. *Ego eram in oppido Joppe orans, ut vidi in extasi ^κ visionem, nempe vas quoddam descendere, tanquam velum magnum, quod quatuor initia de caelo demittebatur, ac pervenit usque ad me :*

VERS. 6. *In quod intuens, animadvertebam ac videbam quadrupedes terræ, ac seras, et serpentes, et volucres cœli.*

VERS. 7. *Audivi item vocem dicentem mihi : Surge, Petre, macta et comedere.*

VERS. 8. *Ac dixi : Minime, Domine ; quia nihil commune et immundum unquam intravit in os meum.*

VERS. 9. *Respondit autem mihi vox iterum de cœlo : Quæ Deus purgavit, tu communia ne putas.*

VERS. 10. *Atque hoc factum est iterum : ac rursus omnia subducta sunt in cœlum.*

Vidisti zelum studiumque vehemens, quo legem tuebantur. Non dignitatem **96** Petri reveriti sunt : non signa, quæ facta erant : non reputaverunt res quanta, quam bene gesta esset, nempe, ut ab exteris verbum Dei reciperetur : sed de parvis illis disceptabant. Qui erant de genere circumcisorum disceptabant, non apostoli. Absit. Non dicunt autem : Cur annuntiasti ? sed, Cur una cibum sumpsisti ? At Petrus in hoc, quod frigidum erat, non consistebat, nec immorabatur, sed in illo, quod magnum erat : nempe, Si Spiritum, inquit, sicut et nos, acceperunt, qui hoc illis impartiri non licet ? Ostendit autem per suam defensionem se quidem nusquam, ubique vero causam et auctorem rei gestæ esse Deum, in quem rejicit negotium totum. Vas enim, inquit, ipse ostendit : ego contradixi ; ac rursus ipse dixit, ac ne sic quidem obedivi. Spiritus jussit abire : abiens non accurri, neque statim baptizavi : sed Deus rursus totum negotium peregit. Audivi autem etiam vocem dicentem mihi. Satis quidam erat etiam hoc ad persuadendum, nempe, quod videram linteum : verum tamen etiam vox adiecta est : Surge, Petre, macta et comedere. Ac dixi, Minime, Domine. Vides, inquit, me meum fecisse officium. Porro defensio spectat ad id, quod illi dicebant, nempe : *Ingressus es, et una comedisti cum illis.* Causam autem suam

¹⁸ Rom. vi, 4. ¹⁹ ibid., 6. ²⁰ ibid., 5.

Variæ lectiones et notæ

¹⁸ In vulgato est, η καὶ ἀκάθαρτον. ¹⁹ In vulgato est, ἐκκαθάρισε. ²⁰ Ἐρβίψε, Ισ.

^κ V. In excessu mentis meæ.

Kai ὅτε ἀνέβη Πέτρος εἰς Ἱεροσόλυμα, διεκρίνοτο πρὸς αὐτὸν οἱ ἐκ περιτομῆς,

Λέγοντες, διτι Πρὸς ἄνδρας ἀχροβυσταρ ἔχοντας εἰσῆλθες, καὶ συνέψυχες αὐτοῖς.

Ἀρξάμενος δὲ ὁ Πέτρος, ἐξετίθετο αὐτοῖς καθεξῆς λέγων.

'Ετών μηνηρ ἐν πόλει Ἰδπη πρισευχόμενος, καὶ εἰδορὸν ἐκστάσει δραμα, καταβαῖνον σκεῦδες τι, ὃς ἀδόνηρ μετάλληρ τέσσαρον ἀρχαῖς καθεμένηρ ἐν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἥλιθερ ἀχρὶς ἐμοῦ.

B

Εἰς ἦν ἀτερίσας, κατερθούρ καὶ εἰδορ τὰ τετράποδα τῆς γῆς, καὶ τὰ θηρία, καὶ τὰ ἔρπετά, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ.

Ἔκουσα δὲ φωνῆς λεγούσης μοι. Ἀραστάς, Πέτρε, θύσορ καὶ φάγε.

Ἐλπορ δέ· Μηδαμῶς, Κύριε· διτι πᾶν κοινὸν καὶ ἀκάθαρτορ ¹⁸ οὐδέποτε εἰσῆλθερ εἰς τὸ στόμα μον.

Ἄπεκριθη δέ μοι φωνὴ ἐκ δευτέρου ἐκ τοῦ οὐρανοῦ· "Α δ Θεδς ἀκάθαρτο" ¹⁹, σὺ μὴ κοίνον.

Τοῦτο δέ ἐγένετο ἐπὶ τρίς· καὶ πάλιν ἀρεσπάσθη ἀπαρτα εἰς τὸν οὐρανόν.

Εἶδες τὸν ζῆλον, δν εἶχον ὑπὲρ τοῦ νόμου. Οὐ τὸ

αξίωμα Πέτρου ἥδεσθασαν, οὐ τὰ γενδμενα σημεῖα, οὐ τὸ κατόρθωμα ὅσον ἦν τὸ δέξασθαι τὸν λόγον· ἀλλὰ ὑπὲρ τῶν μικρῶν ἐκείνων διεκίνοντο. Οἱ ἐκ περιτομῆς διεκρίνοντο, οὐχ ο ! ἀπόστολοι· μὴ γένοιτο. Οὐ λέγουσι δὲ, Διὰ τὶ κατήγειλας; ἀλλὰ, Διὰ τὶ συνέφαγες; Ό δὲ Πέτρος οὐ πρὸς τούτο ἰστατο τὸ ψυχρὸν, ἀλλὰ πρὸς ἐκείνο τὸ μέγα, διτι Εἰ Πνεύματος μετέλαβον, φησι, πῶς τούτου μεταδῦναι οὐκ ἦν; Δείκνυσι δὲ διὰ τῆς ἀπολογίας, ἐκατὸν μὲν οὐδαμοὶ αἴτιον· πανταχοῦ δὲ τὸν Θεὸν, ἐφ' ὃν ἐρψίψ ¹⁸ τὸ πᾶν. Τὸ σκεῦδες γάρ, φησιν, αὐτὸς ἐδείξεν· ἐγὼ ἀντεῖπον. Καὶ πάλιν αὐτὸς εἶπε· καὶ οὐδὲ οὐτως ἤκουσα. Τὸ Πνεύμα ἐκέλευσεν ἀπελθεῖν· ἀπελθών, οὐκ ἐπέδραμον, οὐδὲ εὐθέως ἐβάπτισα· ἀλλὰ πάλιν δ Θεδς τὸ πᾶν εἰργάσατο. Ἔκουσα δὲ καὶ φωνῆς λεγούσης μοι. Ἰκανὸν μὲν ἦν καὶ τούτο πείσαι, τὸ θεάσασθαι τὴν σινόδνα, πλὴν ἀλλὰ καὶ φωνὴ προσετέθη· Ἀραστάς, Πέτρε, θύσορ καὶ φάγε. Ἐλπορ δέ· Μηδαμῶς, Κύριε. Ὁρᾶς διτι τὸ ἐμὸν ἐποίησα, φησι. Πρὸς τούτο δὲ ἡ ἀπολογία, δ ἔλεγον ἐκεῖνοι, διτι Εἰσῆλθερ καὶ συνέφαγες αὐτοῖς. Ἀπολογεῖται δὲ, καὶ οὐκ ἀξιοὶ τῷ τοῦ διδασκάλου ἀξιώματι κεχρῆσθαι. Ὅση γάρ ἐπιεικέστερον φθέγγεται, τοσούτῳ μᾶλλον αὐτοὺς χειροῦται.

D

Θεδς τὸ πᾶν εἰργάσατο. Ἔκουσα δὲ καὶ φωνῆς λεγούσης μοι. Ἰκανὸν μὲν ἦν καὶ τούτο πείσαι, τὸ θεάσασθαι τὴν σινόδνα, πλὴν ἀλλὰ καὶ φωνὴ προσετέθη· Ἀραστάς, Πέτρε, θύσορ καὶ φάγε. Ἐλπορ δέ· Μηδαμῶς, Κύριε. Ὁρᾶς διτι τὸ ἐμὸν ἐποίησα, φησι. Πρὸς τούτο δὲ ἡ ἀπολογία, δ ἔλεγον ἐκεῖνοι, διτι Εἰσῆλθερ καὶ συνέφαγες αὐτοῖς. Ἀπολογεῖται δὲ, καὶ οὐκ ἀξιοὶ τῷ τοῦ διδασκάλου ἀξιώματι κεχρῆσθαι. Ὅση γάρ ἐπιεικέστερον φθέγγεται, τοσούτῳ μᾶλλον αὐτοὺς χειροῦται.

dicit, et non vult uti dignitate magistri. Quanto enim mitius ac benignius loquitur, tanto magis eos in suam potestatem atque sententiam adducit.

Kai iδον ἐξ αὐτῆς τρεῖς ἄνδρες ἐπέστησαν οὐκ εἰς τὴν οἰκίαν, ἐν τῇ ἡμέρᾳ, ἀλλαγμένοι ἀπὸ Καισαρεὶας πρός με.

Εἶπε δέ μοι τὸ Πνεῦμα, συνελθεῖτε αὐτοῖς, γιηδὲν διαχριθύμετον· ἥλθον δὲ σὺν ἑμῖν καὶ οὐκ εἴδετε οὖτοι, καὶ εἰσήλθομεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ ἄνδρός·

'Απίγγειλέ τε ἡμῖν πῶς εἶδες τὸν ἄγγελον ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ σταθέντα καὶ εἰπάντα αὐτῷ· 'Απόστειλον εἰς Ἰόπην ἄνδρας, καὶ μετάπεμψαι Σλωταρίαν τὸν ἐπικαλούμενον Πέτρον.

'Ος λαλήσει βήματα πρὸς σέ, ἐν οἷς σωθήσῃ σὺν καὶ τῷ δικός σου.

'Ἐν δὲ τῷ¹⁰ ἀρχασθαί με λαλεῖν, ἐπέκεντες τὸ Πνεῦμα τὸ ἄτιον ἐπ' αὐτούς, ωσπερ καὶ ἐφ' ἡμᾶς ἐν ἀρχῇ.

'Εμινησθηρ δὲ τοῦ βήματος¹¹ τοῦ Κυρίου, ώς ἔλεγεν δὲ τοις Ἰωάννης μὲν ἐβάπτισεν ὑδατι, ύμεις δὲ βαπτισθεσθε δὲν Πνεύματι ἀγίῳ.

Εἰ οὖρ τὴν Ισηρίαν δωρεὰν ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ Θεὸς, ὡς καὶ ἡμῖν πιττεύσασιν εἰς τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν· ἦτορ δὲ τοῖς ἡμηρὶν δυνατὸς κωλῦσαι τὸν Θεόν;

'Ἀκούσατες δὲ ταῦτα, ἡσύχασαν καὶ ἐδόξαζον τὸν Θεόν, λέγοντες· 'Ἄρα γε¹² καὶ τοῖς ἔθετοι δὲ θεός τὴν λατρείαν δῶκεν μετάροιαν εἰς ζωὴν.

'Ηλθον δὲ σὺν ἑμῖν καὶ οἱ ἐξ ἀδελφῶν οὖτοι. Οὐδὲν ταπεινότερον, σταν τῶν ἀδελφῶν τὴν μαρτυρίαν ἐπάγηται· οὗτοι τὰ παρὰ τοῦ ἀγγέλου βήματα, & εἰπε τῷ Κορνηλίῳ· *Ἄλι οὐκανταστεῖτε τοῦ Αγγέλου τοῦ Θεοῦ*. Αἱ εὐχαὶ σου καὶ αἱ ἔλεη-μοσύναι σου· οὔτε περὶ τῆς ἐπιεικείας διέξειτο τοῦ ἀνδρός· οὐδὲ λέγει, διτοῦ Πνεύματος τέμψαντος, τοῦ Θεοῦ κελεύσαντος διὰ τοῦ ἀγγέλου ἐκεῖθεν καλέσαντος· ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ὑστέρου Ισχυρίζεται· δ καὶ καὶ ἀντὸν ἀναμφισβήτητον ἡν τεκμήριον. Οὐκ ἀρκεῖται δὲ τοῖς εἰρημένοις, ἀλλὰ καὶ βήματος ἀναμιμνήσκει τοῦ Κυρίου, τὸ¹³, 'Ὑμεῖς δὲ βαπτισθεσθεσθε ἐν Πνεύματι ἀγίῳ. Οὐδὲν, φησι, κακιότερον γέγονεν· ἀλλ' ὅπερ προείπεν. 'Ἄλλ' οὐκ ἔδει βραπτεῖσαι· ἀλλ' ἀπήρτιστο τὸ βάπτισμα. Καὶ οὐ λέγει, 'Ἐκέλευσα αὐτούς; βαπτισθῆναι, ἀλλὰ δεῖκνυσιν αὐτὸν οὐδὲν ποιήσαντα. 'Οπερ ἐσχήκαμεν, φησιν, ἡμεῖς, ἔλαθον ἐκείνοις. *Εἰ οὖρ τὴν Ισηρίαν δωρεὰν ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ Θεὸς, ὡς καὶ ἡμῖν, Ιντελεύσατε τὴν Ισηρίαν δωρεὰν ἔδωκεν.* Καὶ οὐ λέγει, 'Ως καὶ ὑμῖν, ἀλλ', ώς καὶ ἡμῖν. Τί ἀναξιοπαθεῖτε, σταν ἡμεῖς· κακιώνους αὐτούς λέγωμεν; 'Ἔτορ δὲ τοῖς ἡμηρὶν δυνάμετος κωλῦσαι τὸν Θεόν; 'Ἐγκαλοῦσιν ἀπολογεῖται σφόδρα ἐντερπτειῶ· καὶ βαρέως· οὐκ

Vers. 11. Et ecce exemplo viri tres praesto fuerunt in aedibus, in quibus eram, a Cæsarea missi ad me.

Vers. 12. Ac dixit mihi Spiritus, ut irem cum illis nihil hesitans. Venerunt autem mecum etiam isti fratres sex, et ingressi sumus domum viri,

Vers. 13. Qui exposuit nobis, quemadmodum domi sue vidisset angelum stantem ac dicentem sibi: Mitte viros in Joppam, et accerse Simonem, cognomento Petrum,

Vers. 14. Qui loquetur verba ad te, quibus servaberis tu et tota domus tua.

B Vers. 15. Cum autem cœpissim loqui, irruit Spiritus sanctus¹ in illos, quemadmodum etiam in initio in nos.

Vers. 16. Tum recordatus sum verbi Domini, cum diceret: Joannes quidem aqua baptizavit: ros autem baptizabimini in Spiritu sancto.

Vers. 17. Si igitur idem donum dedit eis Deus, quod et nobis, qui credideramus in Dominum Iesum Christum: ego vero qui potuisse prohibere Deum?

Vers. 18. Quibus illis auditis, conticuerunt, et glorificaverunt Deum dicentes: Ergo exteris¹² quoque nationibus Deus pœnitentiam dedit ad vi-

*C lam. Venerunt autem mecum etiam isti fratres sex. Nihil potuit fieri humilius, quam cum fratum testimonium producit. Neque exponit ea, quae dixerat angelus ad Cornelium, nempe *Preces tuæ et eleemosynæ tuæ: neque verba facit de probitate ac benignitate viri, neque dicit, se missu Spiritus, Jussu Dei per angelum illinc evocantis prosectorum esse: sed a posteriori factum suum comprobat atque confirmat. Quod et per se certum erat et minime ambiguum argumentum. Sed his dictis non est contentus. Quinetiam verbi Dominicī mentionem facit: nempe, *Vos baptizabimini in Spiritu sancto.* Nihil novum, inquit, accidit: sed, quod prædictum. At non oportebat baptizare: at baptismus erat abso-lutum. Ac non dicit, Jussi eos baptizari: sed ostendit se nihil fecisse. Quod nos, inquit, conse-cuti sumus, illi accepimus. Si igitur idem illis D donum Deus dedit quod etiam nobis. Ut eis ora obturaret, adjecit, idem donum. Non sinit, inquit, illos minus habere, quam nos, si postquam crediderant, idem donum dedit, quod nobis. Ac nou dicit, quod etiam vobis: sed, quod etiam nobis. Quid indignamini, cum nos illos participes ac socios dicimus? Ego vero qui potuisse prohibere Deum? Expostulantibus secum graviter respondet,**

Variae lectiones et notæ.

¹⁰ τὸ erat. ¹¹ In vulgato, ante Κυρίου non est articulus τοῦ, nec δὲ ante Ἰωάννης. ¹² In vulgato es! δραγε. ¹³ Ισ. τοῦ. ¹⁴ αὐτούς, ίσ.

¹ V. cedidit super eos.

ac vehementer eos confutat. Non poteram, inquit, prohibere. Atque illi his verbis mitigati, ad animi humilitatem atque demissionem conversi sunt et conticuerunt. Vides ab oratione Petri, qui ea, quæ acta erant, retrulerat, omnia bonum habuisse evenitum? Hinc deinceps janua exteris nationibus aperta est.

VERS. 19. Atque illi quidem, qui ab afflictione, quæ accidit tempore Stephani, dissipati erant, venerunt usque in Phœnicen et Cyprum et Antiochiam, nemini verbum Dei loquentes, nisi solis Judæis.

VERS. 20. Erant autem quidam ex illis viri Cyprii et Cyrenenses, qui ingressi Antiochiam, loquebantur ad Græcanicos, annuntiantes Dominum Iesum.

VERS. 21. Et erat manus Domini cum illis: magna hominum credentium multitudo ad Dominum conversa est.

VERS. 22. Pervenit autem fama de his rebus ad aures Ecclesiæ, quæ erat Hierosolymis: et emiserunt Barnabam, ut transiret Antiochiam usque.

VERS. 23. Quo cum ille venisset et v' dissolit gratiam Dei, garrisus est, et hortatus omnes, ut proposito ^m cordis permanerent apud Dominum.

98 VERS. 24. Erat enim vir bonus, ac Spiritus sancti ac fideli plenus. Ac magna hominum turba Domino adjecta est.

VERS. 25. Profectus est autem Barnabas Tarsum, ut requireret Saulum: quem cum invenisset, duxit Antiochiam.

VERS. 26. Sit accidit ut illi integrum omnium versarentur in Ecclesia, ac magnam hominum turbam docerent, et Antiochiae primum discipuli appellarentur Christiani.

Haud exiguae rei bene gerendæ persecutio præbuit occasionem. Diligentibus enim Deum omnia proficiunt ad bonum. Nam quando Stephanus occisus est, quando Paulus his periclitatus est ⁿ, quando apostoli verberati sunt, tunc exteræ nationes admissæ atque receptæ sunt. Quod etiam Paulus ait: *Vobis primum necessarium erat loqui verbum Dei: sed quoniam repellitis illud, et vosmetipsos indignos judicatis, ecce convertimus nos ad exteræ gentes* ^o.—Loquebantur ad Græcanicos. Ἐλληνιστæ autem, id est, Græcissatores, ut ita dicam, sive Græcanicos dicit. Forsitan idcirco Græcos eos vocabant, quod Hebraice nescirent. Quod autem dicit, *Erat manus Domini cum eis*, hoc significat eos signa fecisse. Vides quamobrem signorum editio etiam nunc necessaria fuerit? nempe ut crederent. Et ablegaverunt Barnabam, ut transiret Antiochiam usque. Quare non Paulum, missis ad

¹¹ Act. xiii, 46.

Variae lectiones et notæ.

ⁿ In vulgato est, καὶ οἱ μὲν οὐν. ^o Κηριβαῖος erat. ^m In exemplaribus nonnullis excusis interponitur h̄c, τὸν præpositio.

^p quemadmodum in animo suo destinassent, ac provosuissent, Domino addicti atque fideles manerent. ^q Sup. cap. 9. ^r Aliiquid deesse videtur.

A ήδυνάμην, φησί, κωλύει. Ἐπειειώθησαν εἰς ἐκεῖνοι ἀπὸ τούτων τῶν λόγων καὶ ἡσύχασαν. Ὁρᾶς δὲι ἀπὸ τῆς δημηγορίας τοῦ Πέτρου τὸ πᾶν γέγονε καλῶς, ἀπογγείλαντος τὰ γεγενημένα; Ἐντεῦθεν ἀνεψήθη ἡ θύρα πρὸς τὴ θύνη λατόν.

Οἱ μὲν οὖν καὶ διασπαρέντες ἀπὸ τῆς θλίψεως τῆς γερομέρης ἐπὶ Στεφάνου, διῆλθον ἔως Φοινίκης, καὶ Κύπρου καὶ Ἀρτιοχείας, μηδενὶ λαδούρες τὸν ἀρότρον, εἰ μὴ μόνον Ιουδαιοῖς.

Ὕστερα δὲ τινες ἐξ αὐτῶν ἀρδρες Κύπρου καὶ Κυρηναίοις ^s, οἱ τινες εἰσελθόντες εἰς Ἀρτιοχείαν, ἐλάλουν πρὸς τὸν Ἐλληνιστὰς, εὐαγγελίζοντο τὸν Κύπρον Ἰησοῦν.

Καὶ ἦρ χειρ Κυρίου μετ' αὐτῶν· πολὺς τε θρημάτις πιστεύσας, ἀπέστρεψεν ἐπὶ τὸν Κύπρον.

Ἐκκύρωθη ὁ δὲ ἀρότρος, εἰς τὰ ἀπα τῆς Ἐκκλησίας τὴν ἢντον Ιεροσολύμοις περὶ αὐτῶν, καὶ ἐξαπέστειλεν Βαρενάρ διελθεῖν ἔως Ἀρτιοχείας.

Ὄτις παραγενόμενος, καὶ ιδὼν τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ, ἔχυρη, καὶ παρεκάλει πάτερας, τῇ προθέσει τῆς κυρδίας προσμένειν τῷ Κυρίῳ.

“Οτις δὲν ἀνήρ ἀγαθὸς καὶ πλήρης Πιεθματος ἀγίου καὶ πλοτεως, καὶ προσετέθη δχλος ικαρὸς τῷ Κυρίῳ.

Ἐξηλθεις δὲ εἰς Ταρσὸν ὁ Βαρενάρ αραζητῆσαι Σαῦλον, καὶ εὐώνων αὐτὸν ἥραγεν εἰς Ἀρτιοχείαν.

Ἐγένετο δὲ αὐτὸν ἀτιαντὸν δλον συραχθῆναι τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ διδάξαι δχλον ικαρὸν, χρηματίσαι τε πρώτον ἐπὶ Ἀρτιοχείᾳ, τοὺς μαθητὰς, Χριστιανούς.

Οὐ μικρὸν τὸ κατόρθωμα διωγμὸς γέγονε· τοῖς γάρ ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν, πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν· δε τὸν Στέφανον ἀνηρέθη, δε τὸν Παῦλον δις ἐκινδύνευσεν, δε τοις ἀπόστολοις ἐμαστιχθῆσαν, τότε τὰ θεῖνη ἐδέχησαν· δε καὶ Παῦλος φησιν· “Ὑμῖν ἦρ ἀγαγκαῖον πρώτον λαληθῆναι τὸν ἀρότρον τοῦ Θεοῦ· ἐπειδὴ δὲ δικασθεῖσθε αὐτὸν, καὶ οὐκ ἀξίους κρίνετε ἀντούντος, ίδον στρεψόμεθα εἰς τὰ θύτη.

—Ἐλάλουν πρὸς τὸν Ἐλληνιστάς. Ἐλληνιστὰς δὲ λέγει ^t, Ιωας διὰ τὸ μὴ εἰδέναι αὐτὸν Εβραϊστὶ, Ελληνας αὐτὸν ἔχαλουν. Τὸ δὲ, “Ηρ χειρ Κυρίου μετ’ αὐτῶν, τούτο δηλοι, δει σημεῖα εἰργάζοντο. Ὁρᾶς διὰ τὶ καὶ νῦν ἡ τῶν σημείων ἀνάγκη γέγονεν;” Ινα πιστεύσωσι. Καὶ ἐξαπέστειλαν Βαρενάρ διελθεῖν ἔως Ἀρτιοχείας. Διὰ τὶ μὴ Παῦλον γράψουσιν, ἀλλὰ Βαρενάρον πέμπουσιν; Οὕτω τοῦ ἀνδρὸς ἔδεισαν τὴν ἀρετὴν. “Οτις δὲν ἀνήρ ἀγαθὸς καὶ πλήρης Πιεθματος ἀγίου καὶ πλοτεως. Οὐ

ταυτὸν ἔστι, θεὸν μόνον ἀγαθὸν εἶναι, καὶ ἀνδρα
ἀγαθὸν ὑπάρχειν. 'Ο μὲν γὰρ, καὶ ὁὐσίαν ἀγαθὸς
ὑπάρχει, ἐφῆ καὶ πηγὴ ὧν τῶν ἀγαθῶν· δὲ ἀνὴρ,
οὐ καὶ ὁὐσίαν, ἀλλ' ἐν ἀγαλήψει ἀρετῆς. 'Εἳηλος
δὲ εἰς Ταρσὸν ὁ Βαρνάβας, δρακόντησαι Σαῦλον.
Πολὺ χρηστὸς ὁ ἀνὴρ, καὶ ἀφελῆς καὶ συγγνωμονι-
κός. Ἐξήτησε, φησι, τὸν Ἀθλητὴν, τὸν στρατηγόν.
'Ἐγένετο δὲ ἐνευτὸν διορ οὐνακθῆναι τῇ Ἐκ-
κλησίᾳ, καὶ διδάξαι διχλορ ικανόν. Οὐ μεκρόν τῆς
πόλεως τὸ ἐγκώμιον, δι τοῦ στόλου ἐκείνου το-
σοῦτον ἀπῆλπε χρόνος πρώτη τῶν ἀλλων ἀκα-
σῶν. Χρηματίσαι τε πρώτον ἐν Ἀντιοχείᾳ, εἰς
μαθητάς, Χριστιανούς. Παύλου καὶ τούτῳ ²⁷ κατόρ-
θωμα, εἰς τοσούτον ἐκάρπει θύφος, ὥσπερ τι σημεῖον
τὸ δυομά. Ἐνθα τρισχίλιοι, ἐνθα πεντακισχίλιοι
ἐπίστευταν, ἐνθα τοσούτον πλῆθος, οὐδὲν τοιούτον
γέγονον· ἀλλ' οἱ τῇδε διορ θύφοιν· ἐνταῦθα δὲ πρώ-
τον τοιούτου δύναμας τῇσι θέσθησαν. Σημειώτεον δὲ
ἔτι μᾶλλον διὰ τούτο ή Ἀντιοχεία θρόνου θείωθη
ἀρχοντικός, ἵπειδη ἐκεὶ πρώτον ἐχρημάτισαν Χρι-
στονοί.

nihil contigit tale: sed vocabantur de via: hic autem primum consecuti sunt. Notan-
dum est autem, idcirco magis Antiochiam consecutam esse sedem principalem, quia illuc primum
discipuli appellati sunt Christiani.

**Ἐν ταύταις δὲ ταῖς ἡμέραις κατῆλθον απὸ
Τερεοπολύμων προφίται εἰς Ἀντιόχειαν.**

**Ἀναστάς δὲ εἰς ἑντὸν ὄρόματι Ἀγαλος
ἐστήμανε διὰ ¹⁸ Πτερύματος λιμὸν μέτρων μέλλειν
ἔσεσθαι ἐφ' ὅλην τὴν οἰκουμένην· δοτις καὶ
ἐγένετο ἐπὶ Κλανδίου Κυλσαρος.**

**Τὼν δὲ μαθητῶν κυψών εὐπορεῖτο τις, ὦρισαν
ἔμποτος ¹⁹, εἰς διακονίαν πέμψας τοῖς κατοικοῦ-
σιν ἐν τῇ Γονδαΐᾳ ἀδελφοῖς.**

**Οὐ καὶ ἐποιησαρ ἀποστειλαντες πρὸς τοὺς
πρεσβυτέρους διὰ χειρὸς Βαρνάβα καὶ Σαύλον.**

**Προφήται. Καὶ πῶς φησιν ὁ Χριστὸς, δι τοῦ
ῥώμος καὶ οἱ προφῆται ὁῶς Ἰωάννου; Περὶ ἐκείνων
φησι τῶν πραφητῶν τῶν τὴν παρουσίαν αὐτοῦ προ-
ανηφωνησάντων. 'Εσήμανε διὰ τοῦ Πτερύματος.
"Ινα μή νομίσωσιν δι τοῦ διὰ τοῦτο ὁ λιμὸς γέγονεν,
ἔτι Χριστιανισμὸς εἰσῆλθε, προλέγει τὸ Πτερύμα τὸ
ἄγιον. Καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς προείπεν. Οὐ διὰ τοῦτο,
ἵπειδη ἐξ ἀρχῆς τούτῳ ἔδει γενέσθαι, ἀλλὰ διὰ τὰ
κακὰ τὰ εἰς τοὺς ἀγίους ἀποστόλους γενόμενα· ὡς
δὲ ἐνέκειντο, λιμὸς μέγας γίνεται, μηνόν τοις
Ἰουδαίοις τὰ ἐσόμενα κακά. Τὼν δὲ μαθητῶν κα-
θών εὐπορεῖτο τις. "Ορα αὐτοὺς καὶ τὸν λιμὸν
αἴτιον σωτηρίας, ἐλεημοσύνης ἀφορμήν. "Ορα δὲ
αὐτοὺς ἄμα πιστεύοντας δόμα καρποφοροῦντας, οὐ
τοῖς ἐγγὺς μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς πόρρω. 'Αποστει-
λαντες πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους. Ἐκ τούτου δὲ
φαίνεται, δι τοῦ πρεσβυτέρων εἰχον ἀξίαν οἱ ἀπό-
στολοι· ἀλλὰ καὶ διακόνων καὶ ἐπισκόπων εἰχον
βαθύδν.**

A eum litteris, ire jubent, sed Barnabam mittunt? Nondum noverant viri virtutem. Erat enim vir bonus, et Spiritus sancti et fidei plenus. Non idem est, cum dicimus, Deum solum esse bonum, et virum bonum esse. Nam ille natura bonus est, quippe cum principium ac fons honorum sit: at vir non natura, sed perceptione, cultu atque subsidio virtutis bonus est. Profectus est autem Barnabas Tarsum, ut requireret Saulum. Valde bonus et humanus vir fuit, et candidus, et clemens, ac mitis. Quarebat, inquit, athletam ac pugilem, quarebat ducem. Accidit autem, ut integrum annum versarentur in Ecclesia, ac magnam hominum turbam docerent. Haud parva laus civitatis est, quod illi cæterarum omnium primi, tantum temporis spatium frui contigil illius ore. Et Antiochia primum discipuli appellarentur Christiani. Pauli est etiam hoc factum memorabile atque præclarum, qui tanquam signum quoddam nomen Christi in tantam extulit altitudinem. Ubi tria millia, ubi quinque millia crediderant, ubi tanta multitudo,

99 VERS. 27. In his autem diebus ab Hierosolymis Antiochiam descendenterunt prophetae.

VERS. 28. Ac surgens unus ex illis nomine Agabus significabat per Spiritum sanctum magnam fore per totum orbem terrarum, quæ etiam fuit tempore Claudi Cæsaris.

C VERS. 29. Discipuli autem, pro suis quisque facultatibus, statuerunt in subsidium mittere fratibus incolentibus Iudeam.

VERS. 30. Quod etiam sacerdunt, ut mitterent ad seniores per manum Barnabae ac Sauli.

Prophetæ. Et quomodo Christus ait: Lex ac prophetæ usque ad Joannem? De illis ait prophetis, qui suum adventum prædicterant. Significabat per Spiritum. Ne existimarent homines idcirco famem esse ortam, quod Christianismus introductus erat, rem futuram prædictit Spiritus sanctus. Etenim Christus prædicterat. Non idcirco, quoniam ab initio hoc fieri oportebat: sed propter injurias et contumelias, quibus sancti apostoli erant affecti. Nam ut urgebant et molesti erant, fames oritur magna futura mala indicans Iudeis. Discipuli autem pro suis quisque facultatibus. Vide etiam famem eis causamuisse salutis, nempe, eleemosynæ faciendæ præbentem occasionem. Vide item illos simul et credentes, simul et fructum ferentes, non propinquus modo, verum etiam longiusquis. Ut mitterent ad presbyteros sive seniores. Ex hoc autem appareat, etiam presbyterorum sive seniorum dignitate præditosuisse apostolos; quinetiam diaconorum et episcoporum gradum obtinebant.

Variae lectiones et notæ.

²⁷ τούτου, erat. ¹⁸ In vulgato adjectus est articulus τοῦ. ¹⁹ In vulgato additur αὐτῶν.

CAPUT XII.

VERS. 1. *Cæterum illa tempestate injecit Herodes rex manus, ut affigeret quosdam de Ecclesia.*

VERS. 2. *Atque interfecit etiam Jacobum fratrem Joannis gladio.*

VERS. 3. *Et cum animadvertisset id gratum esse Judæis, adjecit animum ad comprehendendum etiam Petrum (erant autem dies Azymorum).*

VERS. 4. *Quem cum etiam comprehendisset, conjectit in carcerem, ac tradidit eum quatuor quaternionibus militum custodiendum, volens eum post Pascha producere populo.*

VERS. 5. *Et Petrus quidem servabatur in carcere: supplicatio autem assidua ac sedula ab Ecclesia ad Deum pro illo fiebat.*

Illa tempestate? nempe, tempore Claudi Cæsaris. Caius 100 enim imperator Romanorum Agrippam constituit regem Judææ, cum Herodem atque etiam Herodiada in Galliæ urbem Lugdunum relegasset. Hic est ille Herodes, qui sicut eo tempore, quo Joannes morte affectus est, ut memoriae prodidit Josephus et Eusebius. Discrepancia igitur nominis, quod pro Agrippa dicit Heroden, aut errore accidit scriptoris, aut propterea ita dictus est, quod binominis esset. Notandum est autem ex duodecim illis discipulis Domini primum Jacobum ob testimonium Christo præbitum supplicio fuisse affectum. Ut affigeret quosdam de Ecclesia. Animadverte, fideles viros, et ex iis corpus constitutum, Ecclesiam vocari. Et cum animadvertisset id gratum esse Judæis, adjecit animum ad comprehendendum etiam Petrum. Ne quis dicat, idcirco illos absque periculo intrepide atque audacter sese morti offerre, quod Deus eos eriperet: propterea permittit interfici etiam principes, Stephanum videlicet et Jacobum, ut persuaderet ipsis intersectoribus, ne his quidem illos suppliciis ad defectionem compelli et impediri. Res autem grata erat cædes, et cædes injusta absurdis illorum et importunitis cupiditatibus inserviebat: cum oporteret excindere, ac refrenare illorum impetum et appetitum, ille, ut qui carnifex, non medicus esset ægrotantium, auxit illorum impetum et incitavit: tametsi sexcenta habebat exempla et avi et patris Herodis. Erant autem dies Azymorum: quem cum etiam comprehendisset, conjectit in carcere. Rursus superflua ac supervacua Judæorum accurata ratio servandæ legis proponitur. Interscere quidem non velabant, sed in ejusmodi temporis statu id agere prohibebant. Ac tradidit eum quatuor quaternionibus militum custodiendum. Illoc et iracundia et timoris erat. Quanto autem accusatoriæ erat custodia, tanto mirabilius erat divinæ potentiæ documentum. Illoc autem siebat pro Petro, qui melior ac probatior evadebat. Precalio autem sedula,

Variæ lectiones et notæ.

²⁰ καὶ non est in vulgato. ²¹ Ιο. τῆς Γαλλίας, ἢ, τῆς Γαλατίας. ²² λέγει erat. ²³ Locus corruptus esse videtur, aut certe mutilus; nam aut ante ἐπραττον, οὐκ πρεπονendum, aut pro ἐπραττον, πράττειν, legendum est. ²⁴ Ιο. εὐχήν.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

Kat' ἑκεῖνον δὲ τὸν καιρὸν ἐπέβαλεν Ἡρώδης ὁ βασιλεὺς τὰς χεῖρας, κακῶσα τίρας τῷρις αὐτὸς Ἐκκλησίας.

Ἀρεῖλε δὲ καὶ ²⁰ Ἰάκωbor τὸν αἰδελφὸν Ἰωάννον μαχαίρᾳ.

Καὶ ἰδὼν ὅτι ἀρεστόν ἔστι τοῖς Ἰουδαίοις, προσέθετο συλλαβεῖν καὶ Πέτρον (ἥσαρ δὲ αἱ ημέραι τῶν Ἀζύμων).

Οὐ καὶ πίστας ἐθέτο εἰς φυλακὴν, παραδοὺς τέσσαροι τετραδῖοις στρατιωτῶν φυλάσσειν αὐτὸν, βουλέμενος μετὰ τὸ Πάσχα ἀραγαγεῖν αὐτὸν τῷρις λαῦ.

Οὐ μὲν αὐτὸν Πέτρος ἐτηρεῖτο ἐν τῇ φυλακῇ· προσευχὴ δὲ ἡγετὴς τιμομένη ἐπὶ τὸν θεόν πρόστιτον.

Kat' ἑκεῖνον δὲ τὸν καιρὸν. Ποιὸν καιρὸν; Τὸν ἐπὶ Κλαυδίου Καίσαρος. Γάιος; γὰρ αὐτοχρέωρ ῥώματων Ἀγρίππαν καθίστησι βασιλέα τῆς Ἰουδαίας, τὸν Ἡρώδην ἐξορίσας ἐν Λουγδόνῳ τῆς Γαλιλαίας ²¹ σὺν καὶ τῇ Ἡροδιάδῃ. Οὗτος ἐστιν, δικαὶος τὸ πάθος τοῦ Ἰωάννου, ὃς ἵστορεὶ Ἰώσηπος καὶ Εὐσέβιος. Ἡ αὖ διαφωνα τοῦ ὄντος ἐνταῦθα τὸ λέγειν ἀντὶ Ἀγρίππα Ἡρώδην, ή κατὰ σφάλμα γέγονε γραφικὸν, ή κατὰ διωνυμίαν εἰρηται. Σημειωτέον δὲ ὅτι πρῶτος Ἰάκωβος; ἐμπατύρησεν ἀπὸ τῶν ιψίων μαθητῶν. Κακῶσα τίρας ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας. Θέα ὅτι πιστοὶ δινόρει, καὶ τὸ ἐξ αὐτῶν σύστημα, Ἐκκλησία καλεῖται. Καὶ ἰδὼν ὅτι ἀρεστόν ἔστι τοῖς Ἰουδαίοις, προσέθετο συλλαβεῖν καὶ Πέτρον. Ιταὶ μηδεὶς λέγη ²² ὅτι διὰ τοῦτο ἀκινδύνως καὶ ἀδεῶς κατατολμῶσι τοῦ θανάτου, ἀτε ἐκαρπάζοντος αὐτοὺς τοῦ Θεού, διὰ τοῦτο συγχωρεῖ ἀναιρεθῆναι καὶ τοὺς κορυφαίους, Στέφανον καὶ Ἰάκωβον· πείθων αὐτοὺς τοὺς ἀναιρούντας, ὅτι οὐδὲ ταῦτα ἀφίστησιν αὐτοὺς καὶ κωλύει. Ἀρεστὸν δὲ φύον, καὶ φύον δικιος ταῖς ἐπιθυμίαις αὐτῶν ταῖς ἀτόποις ὑπηρετεῖτο· δέοντος ἐκκόπτειν αὐτῶν τὴν ὄρμην, δὲ ἐπέτινε καθίπερ τις δῆμιος ὁν τῶν νοσούντων, ἀλλ' οὐκ ιατρὸς, καίτοι μυρία παραδειγμάτων ἔχων καὶ τοῦ πάππου καὶ τοῦ πατρὸς Ἡρόδου. Ἡσαρ δὲ αἱ ημέραι τῶν Ἀζύμων. Ὁρ μὲν πιάσας, ἐθέτο εἰς φυλακὴν. Πάλιν ἡ περιττὴ τῶν Ἰουδαίων ἀκριβολογία. Ἀναιρεῖν μὲν οὐκ ἐκώλυνον, ἐν δὲ καιρῷ τοιούτῳ, τὰ τοιαῦτα ²³ ἐπραττον. Παραδοὺς τέσσαροι τετραδῖοις στρατιωτῶν φυλάσσειν αὐτὸν. Τοῦτο καὶ τοῦ θυμοῦ καὶ τοῦ ἔσους ἦν. Οσφ δὲ ἀκριβεστέρα ἡ φρουρὰ, τοσούτην θαυματιστέρα ἡ ἐπιθεξις. Τούτο δὲ ἦν ὑπὲρ Πέτρου δοκιμοτέρου γινομένου. Προσευχὴ δὲ ἡγετὴς τιμομένη ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας πρός τὸν Θεόν ὑπὲρ αὐτούς. Ἀκούσατε πῶς διέκειντο πρός τοὺς διδασκάλους· οὐκ ἐστείλασαν, οὐκ ἐθορυβήθησαν· ἀλλ' ἐπὶ εὐχῇ ²⁴ ἐτράπησαν, τὴν δυτικὰς συμμαχίαν.

D

*Digitized by Google | Распознавание текста
ABK/FR*

et assidua fiebat ab Ecclesia ad Deum pro illo. Audite quomodo affecti erant adversus magistros: con seditiōnem movebant; non tumultuabantur, sed ad orationem, quod verum est auxilium, con versi sunt.

Ότε δὲ ἐμελλον αὐτὸν προάγειν δὲ Ἡρώδης, οὐ γὰρ νυκτὶ ἔκβιτρη δὲ τὸ Πέτρος κοιμώμενος μεταξὺ δύο στρατιωτῶν, δεδεμένος ἀλύσεσι δυσὶ, σύλλαχτος τοις πρός τὴν θύρας ἐπήδουν τὴν φυλακὴν.

Καὶ ἴδον ἄγγελος Κυρίου ἐπέστη, καὶ φῶς εἰλιμύνει ἐν τῷ οἰκήματι· πατέας δὲ τὴν πλευρὴν τοῦ Πέτρου, ἡτειρειν αὐτὸν, λέγων· Ἀράστα ἐν τάχει. Καὶ ἐξέκεστον αὐτοῦ αἱ ἀλύσεις ἐκ τῶν χειρῶν.

Εἶπε δὲ ἄγγελος [“] πρὸς αὐτόν· Περίλωσαι, καὶ οὐκ ὑπόδησαι τὰ σαρδάλια σου. Ἐποίησε δὲ οὗτος. Καὶ λέγει αὐτῷ· Περιβαλοῦ τὸ λιμανίον σου, καὶ ἀκολουθεῖ μοι.

Καὶ ἐξελθὼν ἤκολούσθει αὐτῷ, καὶ οὐκ ἤδει δι τὸ ἀληθέρος ὅστι τὸ γερόμενον [“] διὰ τοῦ ἄγγελου· ἀλλ’ ἐδόκει δραματίζειν.

Διελθόντες δὲ πρώτην φυλακὴν καὶ δευτέραν, ἥρθον ἐπὶ τὴν αὐλὴν τὴν Σιδηράρ, τὴν φέρουσαν εἰς τὴν πόλιν, ἡτις αὐτομάτῃ ἡρούγηθι αὐτοῖς. Καὶ ἐξελθόντες [“], προῆλθον μιαρόμηνον [“], καὶ εὐθέως ἀπέστη ὁ ἄγγελος ἀπ’ αὐτοῦ.

Ὕπερ δὲ τὸν φόδων ὁ Πέτρος· ἀλλ’ αὐτῇ τῇ νυκτὶ, ἢ προάγεσθαι ἐμελλειν, ἐκάθευδε, τὸ πᾶν φίβας ἐπὶ τὸν Κύριον. Ὅρα δὲ καὶ πῶς ἀκριβῆς ἡ φυλακὴ· συγκαθεύδοντες ἦσαν οἱ φύλακες. Διὰ τὸ δὲ φῶς ἐλαμψεν· Οὐστε καὶ ἴδεν καὶ ἀκούσαι τὸν Πέτρον, καὶ μὴ νομίσαι φαντασίαν εἶναι. Καὶ τὸ, Ἐν τάχει, ὡστε μὴ βρούμησαι. Ἄλλα καὶ ἐπλήξεν αὐτὸν, οὕτω βαθέως ἐκάθευδε. Τὸ δὲ, Πατάξας τὴν πλευράν αὐτοῦ, οὐχὶ θορυβοῦντός εστιν, ἀλλὰ πειθοντος τοῦ μὴ ἀναβάλλεσθαι. Περίλωσαι καὶ ὑπόδησαι τὰ σαρδάλια σου. Πώς ἐποιεῖ Πέτρος; παρὰ τὸ πρόσταγμα τὸ λέγον· Μή κτησασθε [“] χρυσόν μηδὲ ἀργυρόν, μηδὲ δύο χιτῶνας, μηδὲ ὑποδηματα, μηδὲ λύνην, μηδὲ φάδδον, αὐτὸς ἡζώνην ἔχων καὶ ἱμάτια καὶ ὑποδήματα; Καί τοι κατ’ ἔκεινον τὸν καιρὸν ἐχρῆν ἀνυπόδητον εἶναι· ἡ γάρ πολλὴ τούτων χρεία ἐν τῷ χειμῶνι ἔστιν. Ἄλλα καὶ Παῦλος· Τιμοθέῳ γράφων πρὸς χειμῶνος ἐλθεῖν, παραγγέλλει· Τὸν φειδίνιον, δι τὸ ἀπέλιπον ἐν Τρωάδι παρὰ Κάρπω, ἀρχόμενος φέρε· οὐ γάρ ἀν ἔχῃ τις εἰπεῖν, διτε καὶ ἐπερον οὐκ εἶχεν δι τῷ φόρει. Οὐκ ἡγαντιώθησαν τῷ ἐπιτάγματι τοῦ Χριστοῦ. Μή γένοιτο· ἀλλὰ καὶ σφόδρα ἤκολούθησαν. Τὰ γάρ ἐπιτάγματα ἔκεινα πρόσκαιρα ἦν, καὶ οὐ διαπαντός· καὶ τοῦτο Λουκᾶς φησιν εἰρηκέναι Χριστὸν τοῖς μαθηταῖς· Ότε ἀπέντειλα ὑμᾶς ἀτερ βαλαρτοῦ καὶ πήρας, καὶ ὑποθημάτων, καὶ λύρης, μή τι ὑστέρησεν ὑμῖν; Λέρουσιν· Οὐ. Λέγει αὐτοῖς· Θύκουν λοιπὸν κτήσασθε. Οὐστε τότε ἔκεινο ἐπέ-

[“] Matth. x, 10. [“] II Cor. iv, 13. [“] Luc. xxii, 35.

Variæ lectiones et notæ.

[“] In vulgato est, εἰπέν τε δὲ ἄγγελος. [“] In vulgato est, γινόμενον. [“] In vulgato est, ἐδόκει δὲ ὅραμα. [“] In vulgato est, ἐξελθόντες. In manuscripto, ἐλθόντες; in utroque, προσῆλθον. Nonnulla correctiora, προτίθον, habent. [“] In vulgato est, φύμην μίαν. [“] Ισ. κτήσασθε.

hac deinceps comparete. Itaque tunc illud præcepit, quod vellet suam potentiam ostendere. Quid enim, dic mihi, est unam habere duntaxat tunicam? Quid igitur? si lavare hanc oportebat, an nudum oportebat circumire? aut domi desidere? Quid item? si vehemens algor intentus esset, aut frigus corpus invaderet, ubi et tacere oportebat, et non loqui? neque enim illis ex adamante corpora concocta erant. Et nesciebat rem veram esse, quae facta erat per angelum: sed putabat se spectrum videre. Nec mirum propter incredibiliter earum rerum, quae siebant, **102** excellentiam et exsuperationem. Immensa enim et fidem superans magnitudo signorum videntem attonitum reddit. At Petrus putabat se spectrum videret. Quanquam ipse se cinxerat et calciaverat, quomodo aliter affici potuisset?

VERS. 11. Et Petrus ad se reversus, dixit: Nunc scio vere Dominum misisse angelum suum, et exemisse me de manu Herodis, ac de omni exspectatione plebis Iudeorum.

VERS. 12. Reque secum considerata Petrus atque perpensa, accedit ad aedes Mariae matris Joannis, cui cognomen erat Marcus: ubi erant multi congregati, qui precabantur.

VERS. 13. Cum pulsasset autem Petrus fores vestibuli, accessit auscultandi et sciscitundi gratia puerella, nomine Rhode.

VERS. 14. Quæ ut agnovit vocem Petri, prægaudio non aperuit vestibulum: sed intro sese proripiens, renunciavit Petrum stare ante vestibulum.

VERS. 15. At illi ad eam dixerunt: Insanis. Illa vero affirmabat ita se rem habere. At illi dicebant: Angelus ejus est.

VERS. 16. Petrus autem pulsare pergebat. Cum autem aperuissent ostium, viderunt eum, et obstupuerunt.

VERS. 17. Cum autem mota manu eos silere jussisset, narravit eis quemadmodum Dominus eum de carcere eduxisset, ac dixit: Nuntiate Jacobo, et fratribus hac, et egressus abiit in aliam locum.

VERS. 18. Porro ubi dies illuxit, haud exigua trepidatio ac perturbatio erat inter milites, quoniam Petrus evasisset.

Nunc scio vere. Nunc, inquit, cognovi, non tunc. Repentino, et quasi in unum temporis articulum collato gaudio angelus eum perundi volebat: ac postquam evaserat, ac liberatus erat, tunc primum sensu percipere illum quid sibi contigisset. Reque secum considerata. Quid est, συνιδὼν? id est ubi consideravit, cognovit et intellexit. Quia non simpliciter abire oportet: sed compensare et remunerari benefactorem. Joannes autem non utique erat ille, qui semper cum illis vivere consueverat. Nam indecirco etiam ejus apposuit insigne. Dicit enim: *Ejus qui cognominatur Marcus.* Forsitan hic est Marcus evange-

λος ταξι, την δύναμιν αὐτοῦ δεῖξαι βουλόμενος. Τί γάρ, εἰπὲ μοι, ἔνα χιτῶνα ἔχειν; Τί οὖν; Εἰ πλύνασθαι τούτον ἔδει, γυμνὸν ἐχρῆν περιέναι, ἢ οἷος¹¹ καθῆσθαι; Τί δέ; Εἰ κρυμός ἐπετέλη¹² σφρόδρος ἡ ψυχὸς κατέτεινε τὸ σώμα, τήκεσθαι ἔδει, καὶ μὴ φθέγγεσθαι; Οὐδὲ γάρ ἀδαμάντινα αὐτοῖς σώματα κατεσκεύστο. Καὶ οὐκ ἦδει ὅτι ἀληθές ἐστι τὸ γενόμενον διὰ τοῦ ἀγγέλου· ἀλλ’ ἐδόκει δρυμια βλέπειν. Εἰκότως, διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῶν γινομένων· ὑπερβολὴ γάρ σημείων, τὸν δρῶντας ἐκπλήττει. Οὐ δέ Πέτρος ἐδόκει δραμα βλέπειν· καὶ τοις αὐτοῖς ζωσάμενος καὶ ὑποδησάμενος, τι ἔτερον ἐπαθεν ἄν;

B Καὶ δὲ Πέτρος γενόμενος ἐτίθεται εἰκότε· Νῦν οἶδα ἀληθῶς, διὰ δικαιοστειλε Κύριος τὸν ἀγγελον αὐτοῦ, καὶ διελεῖτο με ἐκ χειρὸς Ἡρώδου καὶ πάσης τῆς προσδοκίας τοῦ λαοῦ τὸν Ἰουδαῖον.

Sυνιδώρ τε¹³ Πέτρος, ἥλθε ἐπὶ τὴν οἰκίαν Μαρίας τῆς μητρὸς Ἰωάννου, τοῦ ἐπικαλουμένου Μάρκου· οὐδὲ δισταύλων τυρηθρουσμάτων καὶ προσενχύμενος.

Κρούσατος δὲ τοῦ Πέτρου τὴν θύραν τοῦ κυλόρος, προσῆλθε παιδισκὴ θυατιροῦσσαι, ὀτόματι· Ρόδη·

Καὶ ἐπιγροῦσα τὴν φωνὴν τοῦ Πέτρου, ἀπὸ τῆς χαρᾶς οὐκ ἱροὺς τὸν πυλῶνα· εἰσδραμοῦσα δὲ, προσῆλθειτο εἰστάνται τὸν Πέτρον πρὸ τοῦ πυλῶνος.

Οἱ δὲ πρὸς αὐτὴν εἶπον· Ματρη· Ή δὲ δισχυρότερον οὗτως ἔχειν. Οἱ δὲ διετονοῦσας· Αγγελος¹⁴ αὐτοῦ ἐστιν.

Οἱ δὲ Πέτρος ἐπέμενε προύστιον. Αρο/ξατες δὲ, εἰδος αὐτὸν, καὶ διέστησαν.

Κατασείσας δὲ αὐτοῖς¹⁵ τῇ χειρὶ σιτάρη, διηγήσατο αὐτοῖς, πῶς δὲ Κύριος αὐτὸν ἐκήγαγε τὴν φυλακῆς· εἰκότε· Απαγγειλατε Ιακώβῳ καὶ τοῖς ἀδελφοῖς ταῦτα. Καὶ διέλθων, ἐπορεύθη εἰς ἔπειρον τόπον.

Γερομένης δὲ ἡμέρας, ἦν τάραχος οὐκ ὀλίγος ἐτοῖς στρατιώταις, τι δρα σ Πέτρος ἐγέρετο.

D Νῦν οἶδα ἀληθῶς. Νῦν δγνων, φησιν, οὐ τότε. Αθρίον ἰδουλέτο τὴν ἴδοντην αὐτῷ γενέσθαι διγελος· καὶ μετὰ τὸ ἀπαλλαγῆναι, τότε τὴν αἰσθησιν λαβεῖν. **Συνιδώρ** δέ. Τί ἐστι, Συνιδώρ; Οὐτὶ οὐχ ἀπλῶς ἀπελθεῖν δεῖ, ἀλλ’ ἀμειψασθαι τὸν εὐεργέτην. Ιωάννης δὲ οὐκ ἔκεινος ἦν Ιωάννης, δὲ αὐτοῖς συνών. Διὰ γάρ τοῦτο καὶ τὸ παράσημον αὐτοῦ Ἐθηκεν· εἰπε γάρ· Τοῦ ἐπικαλουμένου Μάρκου. Τάχα οὖτός ἐστι Μάρκος δὲ εὐαγγελιστής, δι’ οὐ λέγουσιν ὅτι Πέτρος εὐηγγελίσατο. Τὸ γάρ Μάρκου Εὐαγγέλιον Πέτρου λέγεται εἶναι. Πιθανὸς δὲ δὲ λόγος; εἰς ὃν καὶ πρὸς αὐτὸν κατέμενον δὲ Πέτρος καὶ οἱ λοιποι. Από

Variæ lectiones et notæ.

¹¹ Ισ. οἷος. ¹² Ισ. ἐπετέλη. ¹³ In vulgato posι συνιδὼν τε, non est, δ Πέτρος. ¹⁴ In vulgato est, δ ἀγγελος. ¹⁵ αὐτὸς, erat.

τῆς χαρᾶς οὐκ ἡροιξε. "Ορα δὲ παιδίσκης εὐλά-
βειαν. Άπδ τῆς χαρᾶς, φησιν, οὐκ ἡροιξε. Καλῶς
δὲ τοῦτο γέγονεν, ἵνα μὴ ἔκεινοι ἐκπλαγέντες εύ-
θεῶς ἰδόντες, ἀπιστήσωσιν· ὅπου καὶ τούτου γενο-
μένου, ἀνένευσαν· ἵνα δὲ αὕτη τὰ εὐαγγέλια κομί-
σηται, ἔσπευσεν. *Oi δὲ ἔλεγον*⁴⁶. "Ἄγγελος αὐτοῦ
ἔστι. Τοῦτο ἀληθὲς διτὶ ἔχαστος ἀγγελον ἔχει. Παντὶ
γάρ πεπιστευκότι εἰς τὸν Κύριον, ἀγγελος παρε-
δρεύει, ἐὰν μήποτε ἡμεῖς αὐτὸν ἐκ τῶν πονηρῶν
Ἐργῶν ἀποδιώξωμεν. Ής γάρ τὰς μελίσσας φυγα-
δεύει καπνὸς, καὶ τὰς περιστεράς ἐξελαύνει δυσω-
δία, οὖτῳ καὶ τὸν τῆς ζωῆς ἡμῶν ἀγγελον ἡ πολύ-
δακρυς καὶ δυσώδης ἀφίστησιν ἀμαρτία. Ἐκεῖνοι
δὲ τοῦτο ἀπὸ τοῦ καιροῦ προσεδόκησαν. Φησι γάρ,
διτι, "Οπου εἰσὶ δύο ή τρεῖς συνηγγένειοι εἰς τὸ
ἐμὸν ὄντομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν. "Οπου δὲ δ
Χριστὸς, ἀνάγκη εἶναι καὶ ἀρχαγγέλους καὶ τὰς
ἄλλας δυνάμεις. Είπε δέ· Ἀπαγγείλατε Ἰακώβῳ
καὶ τοῖς ἀδελφοῖς ταῦτα. Πῶς οὐκ ἔστι κενόδοξος"
Οὐ γάρ εἶπε, Τοὺς ἀπανταχοῦ δῆλα ταῦτα ποιήσατε,
ἀλλὰ, Τοὺς ἀδελφοῖς. Καὶ ἐξελθὼν ἐπορεύθη εἰς
ἔτερον τόπον. Οὐ γάρ ἐπειράζει τὸν Θεὸν, οὐδὲ εἰς
πειρασμοὺς ἀνέβαλεν⁴⁷ ἐκευτόν. Τοῦτο δὲ οὐκ εἴπεν
ὁ ἀγγελος· ἀλλὰ τὸ οἰγῇ ἀποστῆσαι, καὶ νυκτὸς
ἔχαγαγειν, ἐδώκεν ἐξουσίαν ἀναχωρῆσαι· ἐπειὶ κάκελ-
νοι δὲ⁴⁸ ἐκελεύσθησαν ἐποίησαν. *Eλεσθόντες,*
φησι, *λαλεῖτε ἐν τῷ λεπ̄ῳ τῷ λαῷ.*

in alium locum. Non enim Deum tentabat, neque in tentationes semetipsum injiciebat. Hoc autem non dixerat angelus, sed quod silentio discedebat: quod noctu eduxerat: his rebus dedit ei potestatem ac facultatem recedenti. Nam et illi quod jussi erant, fecerunt. *Ingressi, inquit, in templum, loquimini po-*
pulo.

'Ηρόδης δὲ ἐπιζητήσας αὐτὸν, καὶ μὴ εὑρών, C
ἀράχριτρας τὸν φύλακας, ἐκέλευσεν ἀπαχθῆται·
καὶ κατελθὼν ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας εἰς τὴν Καισά-
ριαν διέτριβεν.

"Ηρ δὲ Ἡρόδης⁴⁹ θυμομαχῶν *Tυρλοὶς καὶ Σι-
δωρλοὶς.* Ὁμοθυμαδὸν δὲ καρῆσαν πρὸς αὐτὸν,
καὶ πείσαντες *Bλάστον*⁵⁰ τὸν ἐπὶ τοῦ κοιτῶνος
τοῦ βασιλέως, ἥτοῦτο εἰρήνην, διὰ τὸ τρέψ-
θαι αὐτῶν τὴν χώραν ἀπὸ τῆς βασιλικῆς.

'Ἐκβλευσεν ἀπαχθῆται. Δυνατὸν δὲ θεῷ
μετὰ τὸν Πέτρον κάκελους διεξέλεσθαι· ἀλλ' εἰ καὶ
τοὺς στρατιώτας ἐκήγαγεν ὁ ἀγγελος μετὰ τοῦ Πέ-
τρου, ἐνομίσθη ἀν τῷ φυγῇ εἶναι τὸ πρᾶγμα. Μᾶλλον
δὲ αὐτὸν ἐλύπει τὸ ἐμπαιχθῆναι, ὥσπερ ὑπὸ τῶν
Μάγων τὸν πάππον αὐτοῦ ἀπατηθέντα, μᾶλλον
ἐποιεὶ διαπρέσθαι, καὶ καταγέλαστον εἶναι. "Ηρ δὲ
Ἡρόδης θυμομαχῶν *Tυρλοὶς καὶ Σιδωρλοὶς.* Οὐ
μιχρὸν τοῦτο ἔστι τὸ μνησθῆναι αὐτὸν ταῦτης τῆς
Ιστορίας, πῶς εὐθέως ἐπῆλθεν ἡ δίκη καὶ κατέλαβεν
αὐτὸν.

*Tυκτὴ δὲ ημέρᾳ δὲ Ἡρόδης ἐνθυσάμενος*⁵¹

⁴⁶ Μαυρ. xviii, 20.

Variæ lectiones et notæ.

⁴⁶ Marg. "Ορα Βασιλίσιου. ⁴⁷ Ισ. ἀνέβαλλεν. ⁴⁸ Ισ. δ τι. ⁴⁹ In vulgato est, δ Ἡρόδης, ει Σιδενίος.
⁵⁰ In vulgato est, Βλαστόν. ⁵¹ In vulgato ει', ἐνδεδυμένος.

A lista : per quem aiunt Petrum Evangelium edidisse. Nam Marci Evangelium dicitur esse Petri. Atque hæc opinio probatur, ac verisimilis fit etiam ex eo, quod et Petrus, et reliqui discipuli apud eum morabantur. *Præ gaudio non aperuit.* Vide autem pueræ reverentiam ac pietatem. *Præ gaudio, inquit, non aperuit.* Ac recte id ab illa factum est, ne **103** illi statim illo viso attoniti, fidem non haberent : quandoquidem etiam hoc facto se credere negabant. Hæc autem festinabat, ut ob lætum nuntium præmium ferret. *At illi dicebant : Angelus ejus est.* Hoc verum est. Nam angelum habet unusquisque : quicunque enim in Dominum crediderit, ei angelus assidue præsto est, nisi nos improbis facinoribus nostris eum a nobis abigamus ac fugemus. B Ut enim fūnus apes fugat, et columbas malus odor expellit, ita etiam lacrymabile ac foetidum peccatum angelum vitæ nostræ abalienat a nobis, ac pellet. Illi vero hoc ita esse sperabant ab illo temporis articulo et statu conjecturam facientes. Ait enim Christus : *Ubi duo vel tres congregati sunt in nomine meo, illuc sum in medio eorum*⁵². Ubi autem est Christus, necesse est etiam esse archangelos, et cæteras potestates. *Dixit autem : Nuntiate Jacobo et fratribus hæc.* Quam non est vanæ gloriæ assertor ! Non enim dixit : Nota hæc facite omnibus, qui ubique sunt, sed *fratribus.* *Et egressus perrexit*

VERS. 19. *At Herodes cum requisisset eum, et non invenisset, quæstione habitâ de custodibus, jussit eos abduci ad supplicium : ei cum descendisset de Ju-
dæa Cæsaream, illuc commoratus est.*

VERS. 20. *Erat autem Herodes insensus Tyriis, et Sidoniis. At illi uno animo atque consensu vene-
runt ad eum, et per Blastum cubiculo regis præpositum, quem sibi conciliaverant, petebant pacem, pro-
pterea quod regio illorum aleretur fructibus agrorum regie ditionis ad se importari consuetis.*

Jussit eos abduci ad supplicium. Poterat Deus una cum Petro etiam illos eximere : verum si etiam milites angelus una cum Petro eduxisset, fuga fuisset illa res gesta existimata. Sed magis ille dolebat, quod sibi illusum esset, quemadmodum avum ejus magis quasi dissecabat atque torquebat, et ridiculum efficiebat, quod a Magis esset deceptus. *Erat autem Herodes insensus Tyriis et Sidoniis.* Non parva res hæc est, quod memin't hujus historiæ, ut statim pœna supervenerit, et illum invaserit.

VERS. 21. *Constituta autem die, Herodes veste re-*

gali indutus, ac sedens pro tribunali, concionem habebat ad illos.

VERS. 22. *At populus acclamabat, Vox dei et non hominis.*

104 VERS. 23. *Extemplo autem percussit eum angelus Domini, propterea quod non tribuisset honorem et laudem Deo, et erosus a vermis expiravit.*

VERS. 24. *Porro verbum Dei crescebat et multiplicabatur.*

Veste regali indutus. Josephus dicit Heroden indutum veste, quæ tota ex argento admirabili texture confecta fuisse, in theatrum prodiisse, incipiente et illucescente die : ubi primis solarium radiorum immissionibus argentum illustratum mirandum in modum resulgebatur, terribilem quemdam et intuentibus horrendum emittens splendorem, ac statim adulatores illum deum appellabant, acclamantes : Propitius sis : etsi te hactenus ut hominem reveriti sumus, attamen deinceps te natura humana majorem esse constemur. Vide quales illi erant adulatores, atque etiam vide apostolorum animi magnitudinem. Quem enim integra natio ita colebat, hunc illi contemnebant, et quasi conspuebant. Atqui si illi, dicat aliquis, clamabant, quid ad hunc ? Quia probabat vocem, quia se dignum illa adulazione putabat. Per hunc autem maxime illi, qui ita temere adulabantur, docentur et emendantur : ac utrique quidem suppicio digni erant, sed quoniam iudicii tempus non erat, ille qui culpæ maxime erat affinis, punitur. Quod si ille, quod audiire sustinuerit, *Vox Dei et non hominis, tametsi nihil dixerat, eas poenas dedit : multo majori merito Christus, nisi ipse esset Deus, poenas dedisset qui semper dicebat : Verba haec non sunt mea, et, Angelii mihi ministrant.*

VERS. 25. *Barnabas autem et Saulus persuncti ministerio, ab Hierosolymis Antiochiam reversi sunt, assumpto secum etiam Joanne, cui cognomen fuit Marcus.*

CAPUT XIII.

VERS. 1. *Erant autem quidam in Ecclesia, quæ erat Antiochiae, prophetæ et doctores, Barnabas videlicet, et Simeon, qui vocabatur Niger, et Lucius Cyrenensis, præter hos Manahen, qui erat una cum Herode tetrarcha educatus, et Saulus.*

Adui Barnabæ primum mentionem facit. Paulus enim nondum erat clarus : nondum ullum fecerat signum. Notandum est autem et Paulum et Barnabam cum prophetis collocatos, et comparatos esse. *Præter hos Manahen, qui erat cum Herode tetrarcha educatus.* Ecce mores uniuscujusque ; verum quam a pueritia accepérant educationem, non uterque retinuit. Vide enim, ut Herodes quidem pessimus fuerit : Manaben autem, qui una cum hoc educatus fuerat, tantum ab illo mutatus est, ut etiam munus prophetæ consecutus sit.

Variæ lectiones et note.

¹¹ *Videtur desiderari, ἀνθρωπίνης.* ¹² *In exemplari Lutetiae editio est, έξ Ἱερουσαλήμ εἰς Ἀντιόχειαν, quam lectionem sequor ac reram esse puto.* ¹³ *In vulgato est, Σίμων καλούμενος.* ¹⁴ *Κυριναῖος, erat.*

A έσθῆτα βασιλικὴν, καὶ καθίσας ἐπὶ τοῦ βίβλων εδημητρέψει πρὸς αὐτούς.

· Ο δὲ ὅμιος ἐπεφώρει· Φωτὴ θεοῦ, καὶ οὐκ ἀνθρώπου.

Παραχρῆμα δὲ ἐπάταξεν αὐτὸν ἀγγελος Κυριον, ἀρθ' ὡρ οὐκ ἕδωκε δέξαρ τῷ Θεῷ, καὶ γενέμενος σκαληκόδροτος, ἐξέγνυξεν.

· Ο δὲ ἀλόγος τοῦ θεοῦ ηὔκαρε καὶ ἐπληθύνετο.

Ἐρδυσάμενος ἐσθῆτα βασιλικὴν. Ἰώσηπος λέγει, ως ὁ Ἡρώδης στολὴν ἐνδυσάμενος ἐξ ἀργυροῦ πεποιημένην πᾶσαν, ως θαυμάσιον ὑφῆν εἶναι, παρῆλθεν εἰς τὸ θέατρον ἀρχομένης ἡμέρας· ἐνθα ταῖς πρώταις τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων ἐπιβολαῖς ὁ ἀργυρος καταυγασθεὶς, θαυμασίως ἐπέστιλθε μαρμαρυγῶν τι φοβερὸν, καὶ τοῖς εἰς αὐτὸν ἀτενίζουσι φρικῶδες· εὐθὺς τε οἱ κόλακες, θεὸν προστηγόρευον· Ἐδύμενής τε εἰης, ἐπιλέγοντες· εἰ καὶ μέχρι νῦν ὡς ἀνθρώπου ἄφοβονθημεν· ἀλλὰ τούτεϋθεν, κρείτονά σε τῆς¹¹ φύσεως ὀμολογοῦμεν. Ὅρα πῶς κόλακες ἡσαν ἔκεινοι· δρα δὲ καὶ τῶν ἀποστόλων τὸ φρόνημα. Όν γάρ θινος ὀλόχληρον οὖτας ἐθεράπευσε, τοῦτον οὗτος διέπτυσεν. Καὶ μήν, εἰ ἔκεινοι, φῆσιν, ἐδόσαν, τι πρὸς τοῦτον; "Οὐτι κατεδέξατο τὴν φωνὴν, διτι ἔξιον ἐσυτὸν ἐνόμισεν εἶναι τῆς κόλακειας. Διὰ τούτου δὲ μάλιστα ἔκεινοι παιδεύονται οἱ κόλακεύοντες εἰκῇ. Ἀμφότεροι μὲν οὖν ἡσαν ἔξιοι τιμωρίας· ἀλλ' ἐπει κρίσεως οὐκ ἔστι καὶρὸς, δι μάλιστα ὑπεύθυνος κολάζεται. Εἰ δὲ οὗτος ἀκούσας διτι Φωτὴ θεοῦ, καὶ οὐκ ἀνθρώπου, καίτοι μηδὲν εἰπών, τοιαῦτα ἔπαθε· πολλῷ μᾶλλον δι Χριστὸς, εἰ μὴ Θεὸς ἦν αὐτὸς, δεῖ λέγων, διτι, Τὰ φίματα ταῦτα οὐκ εστιν ἄμα· καὶ, "Ἄγγελοι μοι ὑπηρετοῦσιν.

B Καὶ τούτου δὲ ἐπει τοῦτον, εἰκῇ, ἐδόσαν, τι πρὸς τοῦτον; "Οὐτι κατεδέξατο τὴν φωνὴν, διτι ἔξιον ἐσυτὸν ἐνόμισεν εἶναι τῆς κόλακειας. Διὰ τούτου δὲ μάλιστα ἔκεινοι παιδεύονται οἱ κόλακεύοντες εἰκῇ. Ἀμφότεροι μὲν οὖν ἡσαν ἔξιοι τιμωρίας· ἀλλ' ἐπει κρίσεως οὐκ ἔστι καὶρὸς, δι μάλιστα ὑπεύθυνος κολάζεται. Εἰ δὲ οὗτος ἀκούσας διτι Φωτὴ θεοῦ, καὶ οὐκ ἀνθρώπου, καίτοι μηδὲν εἰπών, τοιαῦτα ἔπαθε· πολλῷ μᾶλλον δι Χριστὸς, εἰ μὴ Θεὸς ἦν αὐτὸς, δεῖ λέγων, διτι, Τὰ φίματα ταῦτα οὐκ εστιν ἄμα· καὶ, "Ἄγγελοι μοι ὑπηρετοῦσιν.

C Βαρνάδας δὲ καὶ Σαῦλος ὑπέστρεψαν εἰς Ἱερουσαλήμ¹², πληγώσαντες τὴν διακονλαρ, συμπαραλαβόντες καὶ τὴν Ἰωάννην τὸν ἐπικληθέτα Μάρκον.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

D Τοιούτος δέ τινες ἦν Ἀριοχείᾳ κατὰ τὴν οὖσαν Ἐκκλησιαν, προσῆται καὶ διδάσκαλοι, δι τοῦ Βαρνάδου καὶ Συμεὼν δι καλούμενος¹³ Νίτερ, καὶ Λούκιος δι Κυρηναῖος¹⁴, Μαραήν τε Ἡρώδου τοῦ τετράρχου σύντροφος, καὶ Σαῦλος.

· Ετι Βαρνάδαν πρώτον μνημονεύει· οὖπω γάρ Παῦλος ἦν λαμπρός· οὐπω σημεῖον οὐδὲν ειργάσατο. Σημειωτέον δὲ διτι καὶ Παῦλος καὶ Βιρνάδες μετὰ τῶν προφητῶν κατετάγησαν. Μαραήν τε Ἡρώδου τοῦ τετράρχου σύντροφος. Ίδού δι τρόπος ἐκάστου, οὐχὶ ἡ ἐκ παιδὸς ἀνατροψὴ σώζει. Βλέπε γάρ πῶς δι μὲν Ἡρώδης κάκιστος ἦν· διτι τούτου σύντροφος Μαναήν τοσοῦτον μετεβλήθη, διτι καὶ προφητείας ἤξιώθη.

Αειτουργούντων δὲ αὐτῶν τῷ Κυρίῳ καὶ ῥη-
στευόντων, εἶπε τὸ Πρεύμα τὸ ἄγιον· Ἀφορί-
σας δὴ μοι τὸν Βαρράβαν καὶ τὸν Σαῦλον εἰς
τὸ ἔργον δικριτέλημαι αὐτούς.

Τότε ῥηστεύσατες καὶ προσευξάμενοι καὶ
ἐπιθέντες τὰς χεῖρας αὐτοῖς, ἀπέλυσαν.

Οὗτοι μὲν οὖν ἐκπεμφθέντες ὑπὸ τοῦ Πρεύ-
ματος τοῦ ἀγίου, κατῆλθον εἰς τὴν Σελεύκειαν,
κακεῖθεν δὲ ἀπέλυσαν εἰς Κύπρον ⁵⁵.

Καὶ τερόμενοι ἦν Σαλαμῖνι, κατήγγελλον ⁵⁶
τὸν ἄρχοντα τοῦ Θεοῦ ἦν ταῖς συνατωραῖς τῶν
Ιουνδαίων· εἶχον δὲ καὶ Ἰωάννην ὑπηρέτην.

Διέλθοντες δὲ τὴν ῥῆσον ἀγρι Πάφου, εὗρον
ἄρδρα ⁵⁷ τινὰ μάρτυρα ψευδοπροφήτην Ἰουνδαίων,
φόρομα Βαριησοῦς ⁵⁸,

“Οὓς ἡγεῖται σὺν τῷ ἀνθυπάτῳ Σεργίῳ Παύλῳ, ἀρ-
δρὶ συνετῷ. Οὗτος προσκαλεσάμενος Βαρράβαν
καὶ Σαῦλον, ἐπεζήτησεν ἀκοῦσαι τὸν ἄρχοντα τοῦ
Θεοῦ.

Ἀρθίστατο δὲ αὐτοῖς Ἐλύμας ὁ μάρτυς (οὗτω
τάρπη μεθερμηνεύεται τὸ φόρομα αὐτοῦ), ζητών
διαστρέψαι τὸν ἀνθύπατον ἀπὸ τῆς πλότεως.

Τι ἔστι, Λειτουργούντων; Τούτεστι, κηρυττόντων.
Τὸ δὲ Ἀφορίσατέ μοι εἰς τὸ ἔργον, ἀντὶ τοῦ, εἰς τὴν
ἀποστολήν. ‘Υπὸ τίνων δὲ χειροτονεῖται; ‘Υπὸ Λου-
χίου καὶ Μαναήν· μᾶλλον δὲ, ὑπὸ τοῦ Πνεύματος·
χειροτονεῖται δὲ, ὥστε μετ’ ἔχουσας κηρύττειν. Πῶς
οὖν αὐτός; φησιν· ‘Οὐκ ἀπ’ ἀνθρώπων, οὐδὲ δι’ ἀν-
θρώπων; ‘Οτι οὐκ ἀνθρώπως αὐτὸν ἐκάλεσεν, οὐδὲ
προσηγάγετο. Οὐχίς ὡς ἔτυχε δὲ ἐχειροτόνουν τοὺς
διακόνους, ἀλλὰ προνηστεύοντες καὶ εὐχόμενοι. ‘Επ-
ιθηκαν δὲ τὰς χεῖρας; αὐτοίς, ὡς ἐκ τούτου στοχάζε-
σθαι, διὰ τὸν τοῦ διατίθεντον βαθμὸν διὰ τῆς ἐπιγενο-
μένης χειροθεαίς ὑπερέβησαν. ‘Ἐν Σελεύκειᾳ δὲ οὐ
διατίθεντον, εἰδότες διὰ τὸν γείτονος πόλεως
ἐκαρπώσαντο ἀν πολλὴν τὴν ὀψὲλειαν· ἀλλὰ πρὸς
τὰ κατεπείγοντα σπεύδουσιν. Οὗτος (διὰνθύπατος)
προσκαλεσάμενος Βαρράβαν καὶ Σαῦλον, ἐπεζή-
τησεν ἀκοῦσαι τὸν ἄρχοντα τοῦ Θεοῦ. Τὸ θαυμα-
σόν τοῦ ἀνθυπάτου, διὰ καὶ προκατειλημένος ⁵⁹
γάρ ⁶⁰ ἐκείνου τῇ μαγείᾳ, ἥθελεν ἀκοῦσαι τῶν
ἀποστόλων. ‘Ορα δὲ καὶ τὸν μάρτυν, δε τὸν τοὺς
ἄλλους; ἐκήρυττον, οὐ σφόδρα ἀγανακτοῦντα· ἀλλ’ ὅτε
τῷ ἀνθυπάτῳ προσείσαν.

Vide autem etiam magum, quando aliis prædicabant,
ad proconsulem accedebant.

Σαῦλος δὲ, δὲ καὶ Παῦλος, πλησθεὶς Πνεύμα-
τος ἀγίου, καὶ ἀτερίσας εἰς αὐτὸν,

Εἶπεν· ‘Ο πλήρης παντὸς δόλου καὶ πάσης
ῥᾳδιούργιας, οὐδὲ διαβόλου, ἐχθρὸς πάσης δικαιο-
σύνης, οὐ κανοῦν ⁶¹ διαστρέψω τὰς ὁδοὺς Κυρίου
τὰς εὐθείας;

Καὶ νῦν οἱδου χείρ Κυρίου ἐπὶ σὲ ⁶², καὶ ἐσῃ
τυφλὸς, μὴ βλέπων τὸν ἡλιον ἀχρικαιροῦ. Παρ-

105 VERS. 2. Ministrantibus autem illis Domino
et jejunantibus, dixit Spiritus sanctus: Segregate
mihi Barnabam et Saulum in opus, ad quod advo-
cavi illos.

VERS. 3. Tunc cum jejunassent, precati essent, et
manus illis imposuissent, dimiserunt eos.

VERS. 4. Et illi quidem, emissi a Spiritu sancto,
descenderunt Seleuciam, atque inde navigaverunt in
Cyprum.

VERS. 5. Et cum venissent Salaminem, annuntia-
bant verbum Dei in synagogis, et conventiculis Ju-
dæorum: habebant autem etiam Joannem ministrum.

VERS. 6. Et cum peragrassent insulam usque ad
Paphum, repererunt virum quemdam magum pseudo-
prophetam Iudæum, cui nomen erat Barjesus,

VERS. 7. Qui erat rum proconsule Sergio Paulo
viro prudente. Hic, accersitis Barnaba et Saulo, de-
siderabat audire verbum Dei.

VERS. 8. Resistebat autem illis Elymas magus
(sic enim interpretatur nomen ejus), quærens avertere
proconsulem a fide.

¶ Quid est, quod dicit λειτουργούντων? Id sonat
ministrantibus, operam dantibus, operantibus, mu-
nus suum obeuntibus, hoc est, κηρυττόντων, id est
praedicantibus. Quod autem dicit, Segregate mihi
ad opus: ad opus, posuit, pro, ad apostolatum. Sed
a quibus ordinatur? ab Lucio et Manahene: imo
vero a Spiritu sancto. Ordinatur autem, ut cum
auctoritate et potestate prædicaret. Qui igitur ipse
Paulus ait, non ab hominibus, neque per homines?
quia homo illum non vocavit neque ascivit. Non
autem simpliciter et ut fors obtulerat ordinabant
diaconos, id est ministros, sed ante jejunantes et
precantes. Imposuerunt autem eis manus, ut ex hoc
coniceretur illos per eam, quæ post jejunium et
preces administrari solebat, manus impositionem,
diaconi gradum supergressos esse. Porro Seleuciae
non morantur, sciebant enim illos a finitima civi-
tate magnam percipere posse utilitatem: sed ad
urgentia festinant. Hic proconsul, accersitis Barnaba
et Saulo, desiderabat audire verbum Dei. Hoc mira-
bile fuit in proconsule, quod etiam præoccupatus
D ab illo magicis præstigiis, apostolos audire volebat.

D ab illo magicis præstigiis, apostolos audire volebat.

VERS. 9. Saulus autem, qui etiam Paulus vocatus
est, repletus Spiritu sancto, et intuitus in illum,

VERS. 10. Dicit: O plene omni dolo, et omni
106 fallacia, fili diaboli, inimice omnis iustitiae,
annon desinet rectas Domini vias pervertere?

VERS. 11. Et nunc ecce manus Domini super te,
et eris cærcus non videns solem usque ad certum

Variæ lectiones et notæ.

⁵⁵ In vulgato est, κακεῖθεν δὲ ἐπέπλευσαν εἰς τὴν Κύπρον. ⁵⁶ In vulgato est, κατήγγελον. ⁵⁷ In vulgato
desideratur, ἀνδρα. ⁵⁸ In manuscripto est, Βαριησοῦν. ⁵⁹ Προκατηλειμμένος, erat. ⁶⁰ Ισ. ὑπ. ⁶¹ In
vulgato est, παύῃ. ⁶² In vulgato est, ἡ χείρ του Κυρίου ἐπὶ σε.

tempus. Atque e vestigio caligo et tenebrae ceciderunt A χρῆμα δὲ ἐκεσεν⁴³ ἐκ' αὐτὸν ἀχλὸς καὶ σκότος, super eum, et circumiens quærebat qui se manu du- καὶ περιάτων ἐζήτεις χειραγωγούς.

VERS. 12. Tunc proconsul factum illud conspicatus credidit, et attonitus doctrinam Domini admirabatur.

Saulus autem, qui etiam, etc. Hic nomen ejus una cuin ordinatione mutatur. Mutavit autem nomen, ut ne hac quidem parte apostolis inferior es- set, sed quod princeps discipulorum præcipuum et eximum habuit, hoc etiam ipse adipisceretur, et majoris familiaritatis conciliandæ nancisceretur materiam et occasionem. *O plene omnis fraudis. Cui nihil fraudis deest, inquit. Recte autem dicit, omnis dolis et fraudis: simulator enim erat et mendax.* Filium autem eum dicit diaboli: opus enim illius faciebat. Non nobiscum, inquit, bellum geris, neque nos oppugnas: sed vias Domini rectas per- vertis. *Et eris cæcus non videns solem usque ad certum tempus.* Quo ipse signo adductus est ad fidem, hoc etiam illum voluit adducere. Non igitur poena erat, sed sanatio. Modo non enim dicebat: Non ego facio, sed Dei manus. Quod autem dicit: *Ad certum tempus, non punientis erat verbum, sed con- vertentis.* Nam si punientis fuisset, perpetuo cæ- cum illum fecisset: nunc vero non hoc, sed *ad certum tempus.* Ut proconsulem lucrisaceret, usque ad certum tempus ait, dans sententiæ, ut terminum finemque in sese haberet, luminis recuperationem, si mores in melius mutasset et emendasset. *Et circumiens quærebat qui se manu ducerent.* Certum signum cæxitatis erat, quod quærebat qui se manu ducerent. Oportebat autem eum, quem antea magice suæ prestigiæ detulerant et accusaverant, hac poena castigari et emendari: quemadmodum nimirum etiam magi a pustulis castigati et emendati sunt.

VERS. 13. Porro cum Paulus cum suis Papho solvisset, venit Pergam Pamphyliæ: Joannes autem cum discessisset ab illis, reversus est Hierosolymum.

VERS. 14. Ipsi vero transgressi a Perga, perven- runt Antiochiam Pisidiæ, et ingressi synagogam die Sabbatorum, considererunt.

VERS. 15. Post recitationem autem legis et prophetarum, principes Synagogæ miserunt ad eos, qui verbis eorum diceret: *Viri fratres, si quam habetis orationem plebis appellandæ, et adhortandæ causa compositam, pronuntiate.*

107 Joannes autem. Joannes, qui vocabatur Marcus, a Palestina usque ad Pergam Pamphyliæ, comes illis fuerat in evangelico cursu: deinde apostolis vehementi ac strenuo cursu contendentibus, et animo immobili atque constanti se adversus certamina armantibus, Marcus utpote homo torpidus, nec animo satis firme ad tantum cursum, et ad ea quæ

Tότε Ιδὼν δὲ ἀνθύπατος τὸ γεγονός, ἐξίστευ- σεται, ἐκπληττόμενος τῇ διδαχῇ τοῦ Κυρίου⁴⁴.

Σαῦλος δὲ, δ καὶ Παῦλος. Ἐνταῦθα τὸ δυνα- μένον ἀμελεῖται μετὰ τῆς χειροτονίας. Μετωνόμασε δὲ αὐτὸν, ἵνα μηδὲ τεύτη τῶν ἀποστόλων Ἐλαττον ἔχῃ· ἀλλὰ διπερ ἐσχεν δικαιοφαίος ἑξάρετον τῶν μαθητῶν, τοῦτο καὶ αὐτὸς κτήσεται⁴⁵ καὶ πλείονος οἰκείωσεως ὑπόθεσιν λάθη. *Ω πλήρης παντὸς δό- λου.* Οὐδενὶ ἐλλείπων, φησι. Καλῶς δὲ εἶπε· *Πα- τὸς δόλου· ὑπεκρίνετο γάρ.* Τίδην δέ φησιν αὐτὸν διαβόλου· τὸ γάρ ἔργον ἐκείνου ἐκρατεῖν. Οὐδὲ πολεμεῖς, φησιν, οὐδὲ μάχῃ, ἀλλὰ τὰς δδοὺς Κυρίου διατρέψεις τὰς εὐθείας. Καὶ διση τυφλὸς, μὴ βλέ- πων τὸν ἡλιον ἀγριοῦ καιροῦ. *Φ αὐτὸς προστήθη σημειῷ, τούτῳ καὶ αὐτὸν ἥδουλήθη προσαγαγεῖν.* Οὐκ δρα τιμωρίᾳ ἦν, ἀλλὰ ἕστις. Μονονούχη γάρ ἐλε- γεν· Οὐκ ἐγώ ποιῶ, ἀλλὰ ἡ τοῦ Θεοῦ χείρ. Τὸ δὲ, *Ἄχρι καιροῦ, οὐ κολάζοντος ἦν τὸ δῆμα, ἀλλὰ ἐπι- στρέφοντος.* Εἰ γάρ κολάζοντος ἦν, διαπαντὸς ἀν αὐ- τὸν ἐποίησε τυφλὸν· νῦν δὲ οὐ τοῦτο, ἀλλὰ πρὸς και- ρόν. *Ινα τὸν ἀνθύπατον κερδάνη,* *Ἄχρι, φησι, και- ροῦ· δριον τῇ γνώμῃ διδούς* ἐν ἐαυτῇ ἔχειν τοῦ φω- τὸς τὴν ἀπόδημίν, τὸν τρόπον μεταβάλουσαν πρὸς τὸ βέλτιον. Καὶ περιάγων ἐζήτεις χειραγωγούς. Τεκμήριον τῆς τυφλότητος, τὸ χειραγωγούς ζητεῖν. *Ἐχρῆν δὲ τὸν προκατηγελμένον τῇ μαγείᾳ αὐτοῦ, ταῦτη τῇ τιμωρίᾳ παιδεύθηναι· ὥστερον καὶ οἱ μάγοι ὑπὸ τῶν φυλακτῶν ἐπαιδεύοντο.*

C *Εἰ γάρ κολάζοντος ἦν, διαπαντὸς ἀν αὐ-*

Αραχθέντες δὲ ἀπὸ τῆς Πάτερος οἱ περὶ τὸν Παῦλον, ἥλθον εἰς Πέργην τῆς Παμφυλίας. Ἰωάν- της δὲ, ἀποχωρήσας ἀπ' αὐτῶν, ὑπέστρεψε⁴⁶ εἰς Ἱεροσόλυμα.

Aὐτοὶ δὲ διελθόντες ἀπὸ τῆς Πέργης⁴⁷, παρ- εγένορτο εἰς Ἀντιόχειαν τῆς Πεισιδίας⁴⁸. καὶ εἰσελθόντες εἰς τὴν συναγωγὴν τῇ ἡμέρᾳ τῶν Σαββάτων, ἔκθιστοι.

D *Μετὰ δὲ τὴν ἀράτρωσιν τοῦ νόμου καὶ τῶν προσητῶν, ἀπέστειλαν οἱ ἀρχισυνάρχοι πρὸς αὐτοὺς, Λέτοντες· "Ἄρδετες ἀδειγοῖ, εἰ ἔστι λό- γος ἐν ὑμῖν παρακλήσεως πρὸς τὸν Λαόν, λέγετε.*

Ιωάννης δέ. Ιωάννης δὲ καλούμενος Μάρκος ἦν συνοδοιπορῶν αὐτοῖς εἰς τὸν εὐαγγελικὸν δρόμον ἀπὸ Παλαιστίνης μέχρι Πέργης τῆς Παμφυλίας· εἴτα τῶν ἀποστόλων εὐτόνῳ κεχρημένων τῷ δρόμῳ, καὶ ἀκαπτεῖ τῇ ψυχῇ πρὸς τοὺς ἀγῶνας ὀπλιζομέ- νων, Μάρκος, ὡς ἀνθρώπος ναρκήσας, καὶ μὴ εὐτο- νῶν πρήστην τὸν δρόμον τὸν τοσοῦτον καὶ πρὸς τοὺς ἐν

Variæ lectiones et notæ.

⁴³ In vulgato est, ἐπέκεσεν. ⁴⁴ In vulgato est, ἐκπλησσόμενος ἐπὶ τῇ διδαχῇ τοῦ Κυρίου. ⁴⁵ Ισ. κτήσηται.

⁴⁶ Ήπέστρεψεν, erat. ⁴⁷ In vulgato non est ista distinctio post, Πέργης. ⁴⁸ In vulgato est, Πισιδίας.

εἰάστη πόλει ἀνακύπτοντας; ἀγῶνας καὶ κινδύνους Α καὶ μάχας, ἀποταξάμενος τῷ δρόμῳ τῶν ἀποστόλων, ἐπανῆλθε πρὸς τὴν Παλαιστίνην, οὐ τὸν Χριστὸν ἀρνησάμενος, ἀλλὰ τὸν δρόμον τὸν πολὺν, ὃς βρέρὺν παραιτησάμενος. Ἐπανῆλθε δὲ πάλιν Παῦλος καὶ Βαρνάβας, χαρποὺς εὔσεβες γέμοντες, καὶ εὐαγγελίζομενοι τὴν ἐν Ἱεροσόλυμος Ἐκκλησίαν, τὴν τῶν Ἰθυῶν ἐπιστροφὴν καὶ μετάνοιαν. Πάντων οὖν ἀπαιτούντων τὸν Παῦλον καὶ τὸν Βαρνάβαν ἐπὶ τοῖς κατορθώμασι, δὲ Μάρκος λυπηθεὶς, ἐπλήγη τὴν ψυχὴν· καὶ ίσως ἐνενοχήσεν, διτὶ Εἰ δημητρίου κοινωνὸς τῶν ἀποστόλων, ἐγενόμην ἀν δρτὶ κοινωνὸς καὶ τῶν ἐπαίνων· καὶ ἐδουλέύσατο συνεξελθεν τοῖς ἀποστόλοις εἰς τὸ κήρυγμα. Καὶ ἡλθος εἰς Πέρηγην τῆς Παμφυλίας. Πάλιν εἰς Πέρηγην ἀνατρέχουσιν. Ἐπὶ γάρ τὴν μητρόπολιν ἤπειροντο τὴν Ἀντιόχειαν. Καὶ εἰσελθόντες εἰς τὴν συναγωγὴν τῇ ἡμέρᾳ τῶν Σαββάτων, ἐκάθισαν. Εἰς τὰς συναγωγὰς ἐν σχήματι Ἰουδαίων εἰσήσαν, διτὶς μὴ τολεμείσθαι μηδὲ ἐλαύνεσθαι· καὶ οὗτα τὸ πᾶν κατώρθουν.

Ἄραστάς δὲ Παῦλος καὶ κατασείσας τῇ χειρὶ, εἶπεν· "Ἄνδρες Ἰσραὴλίται, καὶ οἱ ὁφούμενοι τὸν Θεόν, ἀκούσατε·

"Ο Θεὸς τοῦ λαοῦ τούτου ἐξαίτερος τοὺς πατέρας ἡμῶν, καὶ τέρ ταῦτα ὑψώσει ἐν τῇ παρουσίᾳ ἐρ τῇ Ἀγίᾳ πόλι, καὶ μετὰ βραχιορος ὑψηλοῦ ἐξῆγαστε αὐτοὺς ἐξ αὐτῆς.

Καὶ ὡς τεσσαράκοντα ἔτη¹⁰ χρόνον, ἐτροφοπόρησεν¹¹ αὐτοὺς ἐν τῇ ἐρήμῳ.

Καὶ καθελὼν δοῦλη ἐπέτα ἐν τῇ Χαραὰρ, κατεκληρούμησεν αὐτοῖς τὴν γῆν αὐτῶν.

Καὶ μετὰ ταῦτα ὡς ἐτεσι τετρακοσοῖς καὶ πεντήκοντα, ἐδωκε πριτάς, ἐώς Σαμουήλ τοῦ προφήτου.

Κάκειθεν ἥτησατο βασιλέα, καὶ ἐδωκεν αὐτοῖς δὲ Θεὸς τὸν Σαοὺλ τιὸν Κις, ἀνδρα ἐκ φυλῆς Βενιαμίν, ἐπει τεσσαράκοντα.

Καὶ μεταστήσας αὐτὸν, ἤγειρε αὐτοῖς τὸν Ααβίδ εἰς βασιλέα¹², ϕ καὶ εἶπε μαρτυρήσας· Εὔρος Δανὶδ τὸν τοῦ Ἰεσσαὶ, ἀνδρα κατὰ τὴν παρθενίαν μου·

Τούτου δὲ Θεὸς ἀπὸ τοῦ σπέρματος κατ' ἐκαγγελλαρ ἥγαστε τῷ Ἰσραὴλ Σωτῆρα¹³ Ἰησοῦν,

Προκρύζαντος Ιωάννου πρὸ προσώπου τῆς εἰσόδου αὐτοῦ βάπτισμα μεταρολας τῷ Ἰσραὴλ.^D

Ἄραστάς δὲ Παῦλος. Ἐνταῦθα πρῶτον κηρύττει Παῦλος, καὶ δρα αὐτοῦ τὴν σύνεσιν· "Ἐγθα μὲν ἦν κατεσπαρμένος δὲ λόγος, παρατρέχει. Ἐνθα δὲ οὐδεὶς ἦν, ἐνδιατρίβει, καθὼς αὐτὸς φησι γράφων· οὐτως¹⁴ δὲ φιλοτιμούμενος εὐαγγελίζεσθαι, οὐχ δους ὡνομάσθη δὲ Χριστός. "Ορα δὲ καὶ τὸν Βαρνάβαν παραχω-

B in quaque civitate existerent certamina, pericula, ac prælia subeunda, cum renuntiasset cursui apostolorum, reversus est in Palæstinam, non abnegato Christo, sed cursu ingenti, utpote sibi gravi, recusato. Redierunt item rursus Paulus et Barnabas, onusti fructibus pietatis, et Ecclesiæ, quæ Hierosolymis erat, annuntiantes quemadmodum exteræ nationes conversæ essent, et ad sanitatem rediissent. Omnibus igitur Paulum et Barnabam laudantibus ob res benc gestas, Marcus anxius ac dolens animo, percusus est: ac forsitan ejusmodi cogitationes animum ejus subiabant, quod Si socius cursus suissem et laboris apostolorum, potuissem in præsentia etiam laudis eorum particeps esse: et statuerat una cum apostolis ad munus prædicationis exire. Et venerunt Pergam Pamphyliæ. Rursus Pergam recurrent. Nam ad metropolim festinabant Antiochiam. Et ingressi synagogam die Sabbatorum conserderunt. In synagogas in habitu Judæorum intrabant, ne oppugnarentur et exigerentur: atque ita omnia bene gerebant.

VERS. 16. Cum surrexisset autem Paulus, et manu silentium indixisset, dixit: Viri Israelitæ, et qui timetis Deum, audite:

VERS. 17. Deus populi hujus elegit patres nostros, et exaltavit populum, cum essent inquilini in terra Ægypti, et cum brachio excelso eduxit illos ex ea.

VERS. 18. Ac spatio circiter annorum quadraginta cibum præbens illis toleravit eos in solitudine.

VERS. 19. Et cum delevisset nationes septem in terra Chanaan, sorte divisit eis agros illorum.

VERS. 20. Ac postea annis circiter quadringentis quinquaginta dedit iudices usque ad Samuelem prophetam.

VERS. 21. Exinde postulaverunt regem, ac dedit eis Deus Saulem filium Cisi, virum de tribu Benjaminis, qui regnavit annos quadraginta.

VERS. 22. Et cum illum amovisset, excitavit eis Davidem qui regnaret, cui etiam pro testimonio dixit: Nactus sum Davidem filium Jessæi, virum qui mihi cordi est.

VERS. 23. Hujus ex semine Deus, 108 prout promiserat, eduxit Serratorem Jesum.

VERS. 24. Cum ante Joannes prædicasset ante faciem introitus ejus baptismus pœnitentiae Israelitæ.

Cum surrexisset autem Paulus. Hic primum prædicat Paulus, ac vide ejus prudentiam. Ubi quidem semen verbi Dei sparsum erat, prætercurrit: ubi vero nullum verbi Dei semen dejectum erat, illuc commoratur, quemadmodum ipse scribens ait: atque ita cupiens Evangelium prædicare, non ubi nomina-

Variæ lectiones et notæ.

¹⁰ In vulgatis nonnullis ante, φοβούμενοι, interponuntur dictiones duæ, scilicet, ἐν ὑμῖν. ¹¹ In vulgato est, τεσσαράκοντα ἐτῆ. ¹² In exemplari vetusto manuscripto est, ἐτροφοπόρησεν αὐτοὺς, id est cibos et alimenta præbuit illis; in vulgatis ἐτροφορήσεν αὐτοὺς, id est, τι mores eorum toleravit, vel sustinuit. ¹³ Est autem utraque dictio nova, et apud Græcos minus usitata. ¹⁴ In vulgatis adjiciuntur hæc verba, δι ποιησει πάντα τὰ θελήματά μου. ¹⁵ Σωτῆραν est in manuscripto: sed male. Existimo autem notis scriptum suisse, Σωτῆρα Ἰησοῦν, siculis est in vulgatis. ¹⁶ οὐτος, erat.

tus erat Christus. Animadverte autem etiam Bar-naban cedere Paulo, (quemadmodum etiam Petro Joannes ubique cedit) quanquam venerabilior erat, quam ille: verum communem utilitatem spectabant. *Deus populi hujus elegit patres nostros.* Antiquarum repetita memoria rerum ostendit magna esse beneficia, quae Deus contulerit in illos, quemadmodum etiam Stephanus facit. *Nactus sum Davidem filium Jessæi, virum qui mihi cordi est.* Notandum non ipso contextu dictionum hæc verba extare in libro Regum, sed solummodo prophetico more ab di-vino Samuele dicta esse ad Saulem: *Quæret enim, inquit, sibi Dominus hominem, qui sibi cordi sit.* et mandabit ei Dominus, ut præsil populo suo: quia non servasti et exsecutus es quæcumque mandaverat tibi Dominus¹⁶. Hinc Paulus posuit: *Inveni Davi-dem filium Jessæi, virum qui mihi cordi est.* Quod autem dixit: *Viri fratres, si quam habetis orationem plebis appellandæ et adhortandæ causa compositam, dicite,* id est hujusmodi. Mos erat Iudeis in Sabbathis recitare legem Moysis et prophetas: ac post eorum recitationem alloqui plebem et explicare. Quamobrem etiam illi hortantur Paulum et Barnabam ad proferendum verba, quibus conventum admonerent. *Hujus ex semine Deus, quemadmodum promiserat, eduxit Israeli Servatorem.* Valde desiderabile erat illis nomen Davidis. Hujus rei gratia a stirpe illius ait regnum iri. *Cum ante Joannes prædicasset ante faciem introitus ejus. Introitum autem incarnationem dicit.*

Vers. 25. Cum autem Joannes cursum conficeret, dicebat: *Quemnam me esse suspicamini? Ego is non sum: sed ecce venit post me, cuius non sum dignus qui solvam calceamentum pedum.*

Vers. 26. Viri fratres, posteri generis Abrahami, et qui inter vos Deum timent, vobis verbum salutis hu-jus missum est.

Vers. 27. Nam qui habitabant in Jerusalem, et principes eorum, illum ignorantes quisnam esset, cum voces prophetarum, quæ omni Sabbatho recitantur; iudicio suo comprobarunt,

109 Vers. 28. Tum nulla causa mortis inventa, pelerunt a Pilato ut tolleretur.

Vers. 29. Ut autem perfecerunt omnia quæ de eo scripta erant, demptum de ligno, posuerunt in monu-mento.

Vers. 30. Deus autem suscitavit eum a mortuis,

Vers. 31. Qui visus est per dies complures ab his, qui una cum eo ascenderant ex Galilæa in Jerusalem, qui sunt testes ejus apud plebem.

Vers. 32. Et nos vobis annuntiamus eam, quæ ma-joribus contigit, promissionem: nempe hanc Deum ex-plevisse ac præstissime vobis posterioris illorum resusci-tatio Jesu.

¹⁶ I Reg. XII.

Variae lectiones et notæ.

¹⁶ Μωυσέος, erat. ¹⁷ τὰ, erat. ¹⁸ Ἰσ. Σωτῆρα Ἰησοῦν. ¹⁹ ὃ πογοεῖται, erat. ²⁰ In vulgato est, ἀπαγ.

²⁰ In vulgatis, γεγενημένην. ²¹ In vulgatis plerisque est, ἡμῖν.

Aροῦντα τῷ Παῦλῳ, ὥσπερ καὶ Πέτρῳ δὲ Ἱωάννης πανταχοῦ, καίτοι αὐτοῦ αἰδεσιμώτερος ἦν· ἀλλὰ πρὸς τὸ κοινῇ συμφέροντα ἐώρων. Ὁ Θεὸς τοῦ λαοῦ τούτου ἀξελέσατο τοὺς πατέρας ἡμῶν. Ἀνωθεν δείκνυσται τὰς εὐεργεσίας τοῦ Θεοῦ μεγάλας, οὖσας, καθάπερ καὶ Στέφανος ποιεῖ. Εἶρον Δαυὶδ τὸν Ἰεσσαῖ, ἀνδρα κατὰ τὴν καρδιὰν μου. Σημειωτέον διτούς οὐκ αὐτῇ λέξει ταῦτα τὰ φήματα κείναται ἐν τῇ βιβλῷ τῶν Βασιλεῶν, ή μόνον προφητικῶς ὑπὸ τοῦ θείου Σαμουὴλ εἰρημένα πρὸς τὸν Σαούλ. Ζητήσει γάρ, φησι, Κύριος ἔσυντῷ ἀνθρωπον κατὰ τὴν καρδιὰν αὐτοῦ, καὶ ἐτελεῖται αὐτῷ Κύριος εἰς ἀρχοντα ἐπὶ τὸν λαόν αὐτοῦ· διτούς ἐξύλακας δοσα ἐτετέλεσται σοι Κύριος. Ἐντεῦθεν δὲ Παῦλος τίθει τὸ, Εἶρον Δαυὶδ τὸν Ἰεσσαῖ, ἀνδρα κατὰ τὴν καρδιὰν μου. Τὸ δὲ εἰπεῖν, Ἀνδρες ἀδελφοί, εἰ δοῦτε λόγος ἐν ὅμιλῳ παρακλήσεως πρὸς τὸν λαόν λέγετε, τούτο ην· Ἔθος ην τοῖς Ιουδαίοις ἐν τοῖς Σάββασιν ἀναγινώσκειν τὸν νόμον Μωϋσέως¹⁸ καὶ τοὺς προφήτας· καὶ μετὰ τὴν τούτων ἀνάγνωσιν, προσομιλεῖν καὶ ἐξηγεῖσθαι. Διὸ καὶ οὗτοι προτρέπονται τοὺς¹⁹ περὶ Παῦλον λαλῆσαι τῇ Συναγωγῇ. Τούτου δὲ θεὸς ἀπὸ τοῦ σκέρματος κατ' ἐπαγγελλαρι τῇ Ισραὴλ σωτηριαλ²⁰. Πάντα ποθεινὸν ἦν αὐτοῖς τὸ τοῦ Δαυὶδ δνομα· τούτου χάριν ὑπὸ τοῦ παιδὸς αὐτοῦ βασιλεύεσθαι φησι. Προκρηύξατος Ἰωάννου πρὸ προσώπου τῆς εἰσόδου αὐτοῦ. Εἰσόδον δὲ τὴν σάρκωσιν λέγει.

C

‘Ος δὲ ἐπλήρου Ιωάννης τὸν δρόμον, έλεγε· Τίρα με ὑποροῖται¹⁸ εἰραι; Οὐκ εἰμι ἄττος· ἀλλ’ ίδοι ἐρχεται μετ’ ἐμὲ, οὐδὲν εἰμι ἀξιος τὸ ὑπόδημα τῶν ποδῶν λύσαι.

‘Αρδες ἀδελφοί, νιοι τέρους Ἀβραὰμ, καὶ οἱ ἐν ὅμιλῳ φοβούμενοι τὸν Θεόν, ὅμιλος δὲ λόγος τῆς σωτηρίας ταύτης ἀπεστάλη.

‘Οι γάρ κατοικοῦντες ἐν Ιερουσαλήμ, καὶ οἱ δροχοτες αὐτῶν, τοῦτον ἀγροτιστας, καὶ τὰς φωνὰς τῶν προφητῶν, τὰς κατὰ πᾶν Σάββατον ἀγαπασκομένας, χρισταρτες ἐπλήρωσαν·

‘Καὶ μηδεμιλαρ αἴτια θαράτου εὑρόντες, ήτη-σαρτο Πιλάτον ἀναιρεθῆναι αὐτόν.

‘Ος δὲ ἐτέλεσαν κάρτα¹⁹ τὰ περὶ αὐτοῦ γε-
D γραμμέα, καθειλόντες ἀπὸ τοῦ ξύλου, θήκαν
εἰς μητριόν.

‘Ο δὲ θεὸς ἤγειρσεν αὐτὸν ἐκ τεκρῶν,

‘Ος δρόθη ἐπὶ ημέρας πλείους τοῖς συνταξα-
θασιν αὐτῷ ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας εἰς Ιερουσα-
λήμ, οἵτινές εἰσι μάρτυρες αὐτοῦ πρὸς τὸν λαόν.

‘Καὶ ημεῖς ὑμᾶς εὐαγγελιζόμεθα τὴν πρὸς τοὺς πατέρας ἐπαγγελλαρι τηνομένην²⁰, διτούς ταύτην δὲ θεὸς ἐκπεπλήρωκε τοῖς τέκνοις αὐτῶν, ὅμιλος²¹ ἀναστήσας Ἰησοῦν.

‘Ος καὶ ἐν τῷ φαλμῷ τῷ δευτέρῳ τέγραπται· Α
Υἱός μου εἰ σύ· ὅτῳ σῆμερον γεγέννηκά σε.

Οτι δὲ ἀρέστησεν αὐτὸς ἐκ τεκρῶν, μηκέτι
μελλοντα¹¹ ὑποστρέψειν εἰς διαφθοράν, οὐτως
εἰρηκεν, δι τοῦ δώσω ὑμῖν τὰ δύτια Δαυΐδ τὰ πιστά.

Διὸ καὶ ἐν ἑτέρῳ λέγει· Οὐ δώσεις τὸ διστόν
σου ἕβδον διαφθοράν.

Δαυΐδ μὲν γάρ ίδια γενεὰ ὑπορετήσας, τῇ τοῦ
Θεοῦ βουλῇ ἐκοιμήθη, καὶ προστέθη πρὸς τοὺς
πατέρας αὐτοῦ, καὶ εἶδε διαφθοράν.

Ορ δὲ ὁ Θεὸς ἡγειρεται, οὐκ εἶδε διαφ[θ]οράν.

Ιωάννης μαρτυρεῖ οὐχ ἀπλῶς· ἀλλὰ πάντων
δικαίων ἀγόντων τὴν δόξαν, αὐτὸς ἀντὴν ἀποκρού-
εται. Οὐ γάρ ἔστιν Ἰσαὰς μηδενὸς διδόνες καὶ πολλῶν
παρεχόντων, ταῦτην τὴν τιμὴν διωθεῖσθαι. Ἀρδετοί
ἀδελφοί, υἱοί γένους Ἀβραὰμ. Τὴν εὐγένειαν
ἔνθαῦθα δείχνει τὴν Ἰουδαικήν. Καὶ οἱ ἀρχο-
τες αὐτῶν τοῦτον ἀγροτησαντες· Ὅπερ ἔχεινων
ἀπολογεῖται ἡρέμα. Ἐσταύρωσαν, φησιν, αὐτὸν
ἀγνοήσαντες· ἀγνοιας γάρ ἦν τὸ ἀμάρτημα. Καὶ
μηδεμιαλ αἰτιαν θαράτου εὑρότες, ἥτισαντα
Πιλάτον ἀτραπεθῆναι αὐτὸν. Περιστούδαστον
αὐτοῖς τὸν τρόπον εἶπε τοῦ θανάτου. Πιλάτον δὲ
εἰς μέσον φέρουσιν, ἵνα καὶ τὸ πάθος δῆλον γέ-
νηται ἀπὸ τοῦ κριτηρίου, καὶ ἵνα ἔκεινοι μει-
ζόνως κατηγορῶνται, ἀνδρὶ παραδόντες ἀλλοφύλῳ.
Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐνέτυχον, ἀλλ’ Ἡετησαντο. Χάριν
κλαδον, φησιν, ὡς ἔκεινον μή θέλοντος. Ὁπερ σα-
φισταρον Πέτρος λέγει· Ἐχείνου κρίναντος ἀπολύτειν.
Ο δὲ Θεὸς ἡγειρεται αὐτὸν ἐκ τεκρῶν. Μήθορυβεῖται
σε τὸ, τὸν Ἰησοῦν ἐγγέρθαι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ λέγεσθαι.
Εἰ γάρ Ἰησοῦς οὐκ ἄλλος ἔστιν, ήδη Λόγος ὁ σαρ-
κωθεῖς· οὗτος δὲ ἡ δύναμις τοῦ Πατρὸς, δι’ ἣς
ἴκαντα ἐνεργεῖ κατὰ τὸ, Χριστός, Θεοῦ δύναμις
καὶ Θεοῦ σοφία, αὐτὸς ἔστιν δὲντον ἀνεσταχέναις νοηθή-
σται, καὶ ἐγγέρθαι λεγόμενος ὑπὸ τοῦ Πατρὸς,
τούτος δὲν ὡς ἀρχὴν καὶ αἰτιαν ἀχρονον, ἀπαντα ἀνα-
φέρεται. Ἐπει καὶ αὐτὸς φησι· Λύσατε τὸν ταῦτον
τοῦτον, καὶ ἐν τριστρί τημέραις ἐγέρω πάντοτε. — Ος
διφθη τοῖς συναραβᾶσιν αὐτῷ¹² εἰς Ἰερουσαλήμ,
ἐκεὶ ημέρας πλειστές εἰσι μάρτυρες αὐτοῦ
πρὸς τὸν λαόν· οὐκ ἀν δυτες, εἰ μή θεια δυνάμει
ἴκεναιοντο. Τοῖς τέκνοις τῶν πατέρων ὑμῖν, ἀρ-
στήσας Ἰησοῦν. Τὸ Ἰησοῦς δύομα ἐπὶ τοῦ ἀν-
θρώπου ἐκλαμβάνουσιν οἱ τῶν θεοκτόνων ἀδελφοί.
Ἐπειδὴ οὖν προλαβὼν εἶπε τεθεῖσθαι τὸν Λόγον ἐν
μνημείῳ, ἵνα μή τις ὑπολάβῃ ἀσαρχον αὐτὸν εἰρηκέ-
ναι τὸν Λόγον, πάλιν αὐτὸν Ἰησοῦν καλεῖ, οὐδαμοῦ
διαιρέσιν διδοὺς τῷ σαρκωθέντι Λόγῳ μετὰ τὴν
ἴκεναιν. Υἱός μου εἰ σύ· ὅτῳ σῆμερον γεγέννηκά
σε. Ταῦτα τῇ ἐνανθρωπήσει τοῦ Χριστοῦ σκόπει
δῆπου τὰ ἀρματα, ἵτις χρονικήν εἶχε τὴν ἐπιφοίτησιν.
Τὸ γάρ σῆμερον καὶ εἰριον, ἡμερῶν ἔστι παραστα-
τικά. Ἀχρόνως γάρ παρὰ τοῦ Πατρὸς, ὡς καὶ πα-
ντες αἰρετικῶν ὅμοιογῦνι, τίχεται. Οὐ δώσεις

VERS. 33. Ut etiam in psalmo secundo scriptum
est: Filius meus es tu, ego hodie genui te.

VERS. 34. Quod autem eum suscitarerit a mortuis,
non amplius redigendum ad corruptionem, ita dixit:
Dabo vobis sancta David fidelia.

VERS. 35. Quamobrem etiam alibi dicit: Non per-
mittes, ut sanctus tuus videat corruptionem.

VERS. 36. Nam David quidem cum suae cætati inser-
visset, consilio Dei obdormivit, et appositus est ad
majores suos, et vidit corruptionem.

VERS. 37. Sed quem Deus resuscitavit, non vidit
corruptionem.

Joannes non simpliciter testificatur, sed cum om-
nes ad eum deferrent existimationem, ipse eam
rejicit. Non enim idem est, nemine dante, et multis
præbentibus hunc honorem respui atque repudiari.
Viri fratres, posteri generis Abrahami. Nobilitatem
in hoc loco, ac generis Judæorum splendorem ostendit.
Et principes eorum illum ignorantes. Defendit et
excusat illos aliquo modo. Crucifixerunt, inquit, eum
ignorantes quisnam esset: ignorantiae enim erat
delictum. Et nulla causa mortis inventa, petierunt a
Pilato, ut tolleretur. Expetitum ab illis modum mor-
tis esse dicit. Pilatum autem in medium producunt,
ut et supplicium a loco judicii manifestum fieret,
et illi vehementius accusarentur, qui viro alienigenæ
Christum tradidissent. Et non dixit, Postulaverunt,
sed petierunt. Gratia impetraverunt, inquit, utpote
illo nolente. Quod Petrus apertius dicit: Cum ille
statuisse eum absolvere ac dimittere. Deus autem
eum suscitat a mortuis. Ne te moveat ac turbet,
quod Jesus dicitur suscitus esse a Deo. Nam si
Jesus non alius est atque Verbum incarnatum, atque
hoc potentia Patris est, qua omnia 110 efficit,
sicut dictum est illud: Christus Dei potentia, ac
Dei sapientia, semelipse resuscitasse intelligetur,
etiamsi a Patre resuscitatus esse dicatur, ad quem,
tanquam principium et causam temporis expertem,
omnia referuntur. Quoniam et ipse ait: Destruite
templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud. — Qui
visus est dies complures ab his, qui una cum eo
ascenderant in Jerusalem, qui sunt ei testes apud
plebem. Quod non essent, nisi divina potentia con-
firmarentur. Vobis posteris patrum, resuscitato Jesu.
D Nomen Jesus de homine accipiunt deicidarum
fratres. Quoniam igitur supra dixerat Verbum
positum suis in monumento, ne quis suspicetur
illum dixisse Verbum carne caruisse, rursus eum
vocat Jesum: nusquam nimirum divisionem dans
incarnato Verbo post unionem. Filius meus es tu:
ego hodie genui te. Hæc verba nimirum incarnationi
Christi attribue, qui incarnatus tempore habuit
adventum. Nam hodie, et cras, dierum continent
significationem. Nam absque tempore a Patre geni-
tus est, ut etiam hæretici conflentur. Non permit-
tes, ut sanctus tuus videat corruptionem. Mentitur

Variæ lectiones et notæ.

¹¹ Μέλλων, est in manuscripto: sed male, opinor. ¹² ἀναβάσιν αὐτὸν, erat.

iaque qui dicit se confiteri corpus Dei et Servatoris Christi esse patibile, seu passionum et affectionum capax : et simul dicit ipsum etiam ante resurrectionem esse incorruptibile, id est affectionum et passionum expers, atque immortale. Nam eam vacuitatem corruptionis, qua peccato obnoxius non est, perspicuum est eum habuisse ex ipso tempore incarnationis. Quem autem Deus exsuscitavit, non vidit corruptionem : nempe, qui sepulcrum effecit locum vacuitatis a corruptione. Ex ipso namque Christus exsuscitatus tanquam vacuitatis a corruptione vere dux exortus est : ut etiam nos ex sepulcris cum resurrexerimus tempore resurrectionis, quam futuram esse speramus, in nubibus illi iterum venienti cum splendore ac majestate, in aere occurramus.

VERS. 38. *Notum igitur sit vobis, viri fratres, per hunc vobis remissionem peccatorum annuntiari.*

VERS. 39. *Et ab omnibus, a quibus non potuistis per legem Mosis justificari, per hunc, quicunque creditur, justificatur.*

VERS. 40. *Videte ergo ne usu veniat vobis id, quod dictum est in prophetis :*

VERS. 41. *Videte contemptores, et admiramini, et delemini, quia opus ego facio in diebus vestris, quod non credatis, si quis vobis exponet.*

Vide, ut suratur orationem ab rebus praesentibus : nempe, a semine promisso. Non subjunxit autem testimonium, per quod assensuri essent ac posituri, remissionem peccatorum per illum contingere : **¶¶¶** id enim extra controversiam, et certum erat. *Videte contemptores, et admiramini, cum inclamasset Habbacum propheta, respondit Deus sceleratis ac noxiis, imminentes eis calamitates, et mala futura præsignificans. Eratque res plena terroris, et admirationis, quomodo populus Israelicus, qui numeratus erat inter filios Dei, et primogenitus vocatus ac propter quem perierat Aegyptus, traditus esset Babylonii : et non solum gladio, verum etiam captivitati ac servituti, et abominandis ac diris omnibus malis. Quod non credetis. Tam multa, inquit, ac magnitudine tanta sunt, ut etiam fides non habeatur, si quis ea vobis annuntiet.*

VERS. 42. *Ezeuntibus autem illis ex synayoga Iudoruni, rogarunt exteræ nationes, ut in sequenti Sabbato loquerentur sibi verba haec.*

VERS. 43. *Dimisso autem conventu, multi Iudeorum et piorum proselytorum secuti sunt Paulum et Barnabam, qui colloquentes persuadebant eis, ut in gratia Dei perseverarent.*

VERS. 44. *Et in sequenti Sabbato tota propemodum civitas ad audiendum verbum Dei convenit.*

A τὸν δσιόν σου Ιδεῖν διαφθοράν. Ψεύδεται γούν δέ λέγων δμολογεῖν τὸ σώμα τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος Χριστοῦ παθήτον, ἵτοι παθῶν δεκτικόν· καὶ κατὰ ταῦτα λέγειν ^{αἱ} αὐτὸς καὶ πρὸ τῆς ἀναστάσεως ἀφθαρτον, τουτέστιν ἀπαθές καὶ ἀθάνατον. Τὴν γὰρ κατὰ τὸ ἀναμάρτητον ἀφθαρτὸν, πρόδηλον ὡς εἶχεν ἐξ αὐτοῦ τοῦ καιροῦ τῆς σαρκώσεως. Ὡρὸς δὲ δ Θεὸς ἡγείρειν, οὐκ εἶδε διαγθοράν· ἀφθαρτίας γυρίον ἀπεργασάμενος τὸν τάφον. Ἐξ αὐτοῦ γὰρ ἐγερθεῖς δὲ Χριστὸς, ὡς ἀφθαρτίας ἀληθῶς ἡγεμὼν ἀνατέταλκεν· ἵνα καὶ ἡμεῖς ἐκ τῶν τάφων διαναστάντες κατὰ τὴν ἐλπιζομένην ἀνάστασιν, ἐν νεφέλαις αὐτῷ τὸ δεύτερον ἐρχομένῳ μετὰ δόξης, εἰς ἀέρα προσαπαντήσωμεν.

B Γνωστὸν οὖρ ἔστω ὑμῖν, ἀνδρες ἀδελφοί, δτι διὰ τούτου ὑμῖν ἀφεσίς ^{αἱ} ἀμαρτιῶν καταγέλλεται.

Καὶ ἀπὸ πάτερων, ὡρ οὐκ ἡδυτήθτε ἐν τῷ νόμῳ Μωϋσέως δικαιωθῆται, ἐν τούτῳ πᾶς δ πιστεύων δικαιοῦται.

Βλέπετε οὖρ μὴ ἐπέλθῃ ἐφ' ὑμᾶς τὸ εἰρημένον ἐν τοῖς προφήταις·

"Ιδετε, οἱ καταφρονηταί, καὶ θαυμάσατε, καὶ διφαίσθητε· δτι ἔργον ἦτορ ἐργάζομαι ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν ^{αἱ}, δ ^{αἱ} οὐ μὴ πιστεύσητε, ἐάν τις ἐκδιηγήσαι τὸν

"Ορα πῶς κλέπτει τὸν λόγον ἀπὸ τῶν παρόντων, ἀπὸ τοῦ σπέρματος τοῦ κατ' ἐπαγγελίαν. Οὐκ ἐπήγαγε δὲ μαρτυρίαν, διὸ ἡς ἔμελλον τίθεσθαι, δτι διφεσίς ἀμαρτιῶν δι' αὐτοῦ γίνεται· ἐκείνῳ ἀναμφισβίητον ἦν. "Ιδετε, οἱ καταφρονηταί, καὶ θαυμάσατε, κατακεκραγότας τοῦ προφήτου Ἀβδακούμ, ἀποκρίνεται δὲ Θεὸς τοῖς ἀδίκοις τὰς ἐσομένας συμφορὰς αὐτοῖς καὶ τὰ μέλλοντα συμβήσεοθαι· καὶ ἡ πολλῆς ἐκπλήξεως, πῶς δὲ Ἱεραχὴ κατηριθμημένος ἐν τέκνοις Θεοῦ, καὶ πρωτότοκος ὄνομασμένος, καὶ διὸ διάπλωλεν Αγγυπτος, παραδέδοται τοῖς Βαβυλωνίοις, καὶ οὐ μόνον μαχαίρᾳ, ἀλλὰ γὰρ καὶ αἰχμαλωσίᾳ, καὶ δουλείᾳ, καὶ τοῖς ἀπευκτατοῖς ἀπασιν. Οὐ οὐ μὴ πιστεύσητε. Τοσαῦτα, φησι, καὶ τηλικαῦτα τὸ μέγεθός ἔστιν, ὥστε καὶ ἀπιστεῖσθαι, εἰ τις αὐτὰ ὑμῖν παραγγέλλοι.

D Εξιστωταν δὲ ἐκ τῆς συναγωγῆς τῶν Ιουδαίων, παρεκάλουν τὰ Εθνη, εἰς τὸ μεταξὺ Σάδδαρον Ιαηθῆται αὐτοῖς τὰ βίματα.

Λυθείσης δὲ τῆς συναγωγῆς, ηκολούθησαν πολλοὶ τῶν Ιουδαίων καὶ τῶν σεβομέρων προσηλύτων τῷ Παύλῳ καὶ τῷ Βαρράβᾳ· οἵτινες προσλαλοῦντες ἐπειθορ αὐτοὺς ἐπιμένειν τὴν χάριτι τοῦ Θεοῦ.

Τῷ δὲ ἐρχομένῳ Σαδδάτῳ σχεδὸν πᾶσιν ἡ πόλις συνήχθη ἀκοῦσαι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ.

Variae lectiones et nolam.

^{αἱ} ἵ. λέγων, aut, λέγει. ^{αἱ} διφεσίς, εργάζομαι. ^{αἱ} ὑμῶν, ἵ. In vulgato est, ὁ.

Ίδοτες δὲ οἱ Ἰουδαῖοι τοὺς δχλους, ἐπίλησθη Ἀ σαρ ζήλου, καὶ ἀτέλεστοι τοῖς ύπο τοῦ Παύλου λεγομένοις, ἀτιλέτοτες καὶ βλασφημοῦτες.

Παρέστησασμένοι δὲ οἱ Παύλος καὶ ^α Βαρνάβας, εἶπον· Ὑμῖν ἦρ ἀραικαῖος πρῶτος λαληθῆται τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ· ἔπειδὴ δὲ ^β ἀπωθεῖσθε αὐτὸν, καὶ οὐκ ἀξίους κρίνετε ἑαυτοὺς τῆς αἰώνιου ζωῆς, ἵδον στρεφόμεθα εἰς τὰ θυρη.

Οὗτω γάρ ἐτέταλται ἡμῖν ὁ Κύριος· Τέθει κά σε εἰς φῶς δύναμιν, τοῦ εἴραι σε εἰς σωτηρίαν ἔως ἐσχάτου τῆς γῆς.

Ἀκούοντα δὲ θύην, ἔχαιρος καὶ διδόκαλον τὸν λόγον τοῦ Κυρίου· καὶ ἐπίστενσαρ δοσοὶ ήσαρ εἰς ζωὴν αἰώνιων τεταγμένοι.

Εἶδες τοῦ Παύλου τὴν σύνεσιν· Ἐπιθυμίαν αὐτοῖς δευτέρας ἐνέβαλεν ἀκροάσεως, εἰπών τινα σπέρματα καὶ μὴ ἐπιλύσας· ὥστε αὐτοὺς ἀναρτῆσαι καὶ ολκειώσαι ἐσαυτῷ, καὶ μὴ χαυνοτέρους ἐργάσασθαι, τῷ ^γ πάντα ἀθρόον εἰς τὰς ἐκείνων βίψαι ψυχάς. Εἶπε γάρ διτι, Ἄφεσις ἀμαρτιῶν ἡμῖν ^δ ἀπήγγελται· τὸ δὲ πῶς, οὐκ ἐδήλωσεν. Οὐκ ἔδιπτεις δὲ αὐτοὺς εὐθέως, διτι οὐκ ἤν κατέρος. Μεταξὺ δὲ Σάδδατον, ἀντὶ τοῦ, τὸ ἐσδένεν, ὡς σαφνήζει κάτω. Ίδοτες δὲ οἱ Ἰουδαῖοι τοὺς δχλους, ἐπίλησθησαν ζήλου. Τοσαύτης ^ε τῆς βασκανίας ἡ τυραννίς· πολλοὶ γάρ τηκονται καὶ ἀπόλλυνται, ὅταν ἐτέρους εὐδοκιμοῦντας θῶσιν. Οἱ τοιούτοις δὲ, οὐ τῷ ἀδελφῷ ^γ, ἀλλὰ καὶ τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ μάχονται. Ἐπειδὴ δὲ ἀπωθεῖσθε. Ἰνα μὴ τις εὐλαβείας είναι νομίσῃ τὸ, Οὐκ ἀξίους κρίνετε ἐνυπούς τῆς αἰώνιου ζωῆς, διὰ τοῦτο πρῶτον εἶπεν, Ἀπωθεῖσθε αὐτὸν, καὶ τότε τὸ, Στρεφόμεθα εἰς τὰ θυρη. Οὐκ εἶπε δὲ, Καταλιμπάνομεν ὑμᾶς· ἀλλὰ ὅτας δυνατὸν, φησι, καὶ, ἐνταῦθα πάλιν στραφῆναι. Τέθεικά σε εἰς φῶς δύναμιν, τουτέστιν, εἰς γνῶσιν τὴν ἐπὶ σωτηρίᾳ· καὶ οὐχ ἀπόλως θύνων, ἀλλὰ πάντων. Ὁσοι ήσαρ τεταγμένοι εἰς ζωὴν αἰώνιον. Τεταγμένοι δὲ, οὐ κατ' ἀνάγκην. Οὓς γάρ, φησι, προέτρω, καὶ προώρισε. Γένος μὲν οὖν τοῦ Κυρίου κατὰ σάρκα, κοινῇ ^ε μὲν ἀπασα τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις· διὸν δὲ καὶ πελάζον, δὲ Ἰσραὴλ. Ἐπειδὴ τοινύν πρὸς μὲν τὸν Ἰσραὴλ παρεγένετο, τὰ δὲ θύην διὰ τῶν ἀποστόλων ἐφώτισε, δέδωκά σε, φησι, τούτοις διὰ τὴν πρὸς τοὺς πατέρας αὐτῶν γεγενημένην ἐπαγγελίαν· φωτιῶ δὲ διὰ σοῦ τὰ θύην, καὶ πάσιν ἀνθρώποις παρέξω τὴν σωτηρίαν (τοῦτο γάρ σημαίνει τὸ, Ἐως ἐσχάτου τῆς γῆς), καὶ πέρας ἐπίθισα ταῖς πρὸς τοὺς πατέρας αὐτῶν γεγενημέναις συνθήκαις. Τὴν γάρ διαθήκην, συνθήκην οἱ λοιποὶ ἡρμήνευσαν. Καὶ ἐπίστενσαρ δοσοὶ ήσαρ τεταγμένοι εἰς ζωὴν αἰώνιον. Κατὰ πρόγνωσιν μὲν οἱ τεταγμένοι εἰς ζωὴν, ἤγουν ἀφωρισμένοι, οὗτοι ἐπίστενοι, πλὴν οἰκεῖα γνώμη καὶ προαιρέσει. Η δὲ τοῦ Θεοῦ πρόγνωσις, οὐκ ἀνατρεῖ τῆς ἡμετέρας βουλήσεως τὸ αὐτεξούσιον, ὅπου

^α VERS. 45. Visis autem turbis, Judæi repleti sunt συμulatione, et contradicebant iis, quæ a Paulo dicebantur, reclamantes ac maledicentes.

VERS. 46. Sed Paulus et Barnabas libertate linguae usi dicebant: Vobis necessarium erat primum exponi verbum Dei: sed quoniam rejicitis illud, ei vosmet sempiterna vita indignos iudicatis, ecce convertimus nos ad exterias nationes.

VERS. 47. Nam ita nobis mandavit Deus: Posui te pro lumine gentium, ut saluti sis usque ad extremum terræ.

VERS. 48. Quæ audientes exteræ gentes, lætabantur, et magnifice loquebantur de verbo Domini: et crediderunt quolquit erant destinati vitæ æternæ.

B Vidisti Pauli prudentiam. Secundum illis injecit studium ac desiderium audiendi, cum proferret semina quædam, quæ non exponebat: ut illos de vinciret et conciliaret sibi, nec tumidiores et inflatiiores efficeret, omnia simul in unum congesta animis eorum injiciendo. Dixit enim: Remissio peccatorum vobis annuntiatur; sed quomodo non significavit. Cæterum non baptizavit eos statim: quia non erat tempus opportunum. Quod autem dicit, εἰς τὸ μεταξὺ Σάδδατον, quod alioqui sonat, ad interjectum, ei quod intercedebat Sabbatum, possum est pro εἰς τὸ ἐσδένεν Σάδδατον, id est ad futurum Sabbatum, ut infra explanat. Videntes **112** autem Judæi multitudines, repleti sunt συμulatione. Tanta invidia tyrannis est. Multi enim tabescunt ac pereunt, cum viderint alios esse in pretio, et ob virtutes suas bene audire, et hominum sermone celebrari. Sed qui tales sunt, non modo cum fratre, verum etiam cum voluntate Dei pugnant. Sed quoniam rejicitis illud etc. Ne quis verecundiæ ac religionis esse putet, quod dicit: Vosmet sempiterna salute indignos iudicatis, idcirco primum dixit: Rejicitis illud: ac tunc: Convertimus nos ad exterias nationes. Non dixit autem: Relinquimus vos, sed ita, ut fieri possit, inquit, ut etiam illo rursus revertamur. Posui te in lumen gentium: hoc est ad cognitionem, quæ faciat ad salutem: et non simpliciter gentium, sed omnium, quoquot erant æternæ vitæ destinati. Destinati autem, non necessitate. Quos enim, inquit, ante cognoverat, etiam prædestinavit. Genus igitur Domini, quod ad carnem attinet, commune quidem est hominum natio universa: proprium vero et propinquum, gens Israelitica. Quoniam igitur ad Israeliticum quidem populum ipse venit, exterias vero nationes per apostolos illuminavit: Dedi te, inquit, his, propter eam, quæ majoribus eorum accidit, promissionem; illuminabo autem per te reliquas gentes, et omnibus hominibus præbebo salutem; hoc enim significat id quod dicit, ad extremum terræ, et

Variæ lectiones et notæ.

^α In vulgato appositus est articulus, δ. ^β δὲ, non est in manuscripto, ^γ τὸ, erat. ^δ Ισ. ὑμῖν. ^ε Ισ. ταυτάτη. ^γ Videlur locus mutilus, ac desiderari, μόνον. ^η Ισ. κοινόν.

fluem imponam fœderibus et pactis, quæ feci cum majoribus eorum. Nam tamen diauthetixen hoc sonat, dispositionem seu testamentum; reliqui sunthetixen, id est: fœdus et pactum interpretati sunt.

Et crediderunt quotquot erant ritæ æternæ destinati.
Juxta præscientiam quidem destinati et ordinati ad vitam, sive segregati hi crediderunt: verum tamen arbitrio et voluntate. Nam præscientia Dei non tollit liberum arbitrium nostræ voluntatis, quandoquidem ante constitutionem mundi Paulus juxta præscientiam Dei destinatus fore vas electum, non statim a ventre matris hoc consecutus est, neque in juvenili aetate: sed post temporis progressum, quando habuit suæ virtutis et honestatis cognitionem.

VERS. 49. *Differebatur autem verbum Domini per totam regionem.*

VERS. 50. *Sed Judæi concitaverunt religiosas mulieres, et honestas, et primos civitatis, et excitarerunt persecutionem adversus Paulum et Barnabam, et ejecerunt eos de finibus suis.*

VERS. 51. *At illi excusso pulvere pedum suorum adversus eos, venerunt Iconium.*

VERS. 52. *Discipuli autem replebantur gaudio, et Spiritu sancto.*

Quod dicit, *Differebatur autem verbum I&I³ Dei, ponitur pro, transferebatur, traducebatur et divulgaratur. Sed Judæi, non continuerunt se intra simulationem, sed etiam opera adjecerunt. Religiosas mulieres non fideles dicit, sed Græcas, sive Judæas: honestas autem, divites. Vidisti autem, in quantam turpitudinem ac dedecus mulieres deduxerint? Cæterum ad imitationem malorum auctoris ac principis genii per mulieres hominibus præcludere student viam salutis: quemadmodum etiam ille per Eum præclusit hominibus paradisum. At illi excusso pulvere pedum suorum adversus eos. Non simpliciter ac temere hoc fecerunt, sed postquam expulsi erant ab illis. Discipuli autem replebantur gaudio et Spiritu sancto. Magistri fugabantur, et illi gaudebant: hoc autem Evangelii potentia erat. Calamitas enim magistri, libertatem non adimit, sed efficit discipulum alacriorem.*

CAPUT XIV.

VERS. 1. *Accidit autem Iconii, ut simul introirent in synagogam, seu conventiculum Judæorum, et loquerentur ita, ut crederet iam Judæorum, quam Græcorum magna multitudo.*

VERS. 2. *Sed Judæi qui non credebant, concitaverunt ac depravaverunt animos gentium adversus fratres.*

VERS. 3. *Ac satis multum quidem tempus consumperunt libere loquentes propter Dominum, qui testimonium perhibebat doctrinæ gratiarum suarum, dabatque facultatem, ut signa et prodigia ederentur per manus eorum.*

Ut simul introirent, etc. Non timidiiores evaserant, sed rursus in conventicula sunt ingressi, perimentes ac tollentes illorum defensionem et

A πρὸς καταδολῆς κόσμου προορισθεὶς δὲ Παῦλος κατὰ τὴν τοῦ Θεοῦ πρόγνωσιν σκέψης ἐκλογῆς ἔστεσθαι, οὐκ ἐκ κοιλίας μητρὸς ἔτυχε τούτου, οὐδὲ ἐν νέῳ ἡλικίᾳ· ἀλλὰ μετὰ προκοπὴν χρόνου, διε ἔσχε γνῶσιν ἑαυτοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ.

Juxta præscientiam quidem destinati et ordinati ad vitam, sive segregati hi crediderunt: verum tamen arbitrio et voluntate. Nam præscientia Dei non tollit liberum arbitrium nostræ voluntatis, quandoquidem ante constitutionem mundi Paulus juxta præscientiam Dei destinatus fore vas electum, non statim a ventre matris hoc consecutus est, neque in juvenili aetate: sed post temporis progressum, quando habuit suæ virtutis et honestatis cognitionem.

VERS. 49. *Differebatur autem verbum Domini per totam regionem.*

VERS. 50. *Sed Judæi concitaverunt religiosas mulieres, et honestas, et primos civitatis, et excitarerunt persecutionem adversus Paulum et Barnabam, B*

et ejecerunt eos de finibus suis.

VERS. 51. *At illi excusso pulvere pedum suorum adversus eos, venerunt Iconium.*

VERS. 52. *Discipuli autem replebantur gaudio, et Spiritu sancto.*

Quod dicit, *Differebatur autem verbum I&I³ Dei, ponitur pro, transferebatur, traducebatur et divulgaratur. Sed Judæi, non continuerunt se intra simulationem, sed etiam opera adjecerunt. Religiosas mulieres non fideles dicit, sed Græcas, sive Judæas: honestas autem, divites. Vidisti autem, in quantam turpitudinem ac dedecus mulieres deduxerint? Cæterum ad imitationem malorum auctoris ac principis genii per mulieres hominibus præcludere student viam salutis: quemadmodum etiam ille per Eum præclusit hominibus paradisum. At illi excusso pulvere pedum suorum adversus eos. Non simpliciter ac temere hoc fecerunt, sed postquam expulsi erant ab illis. Discipuli autem replebantur gaudio et Spiritu sancto. Magistri fugabantur, et illi gaudebant: hoc autem Evangelii potentia erat. Calamitas enim magistri, libertatem non adimit, sed efficit discipulum alacriorem.*

Διεφέρετο δὲ ὁ λόγος τοῦ Κυρίου δι' ἀλητικῆς χώρας.

Οἱ δὲ Ἰουδαῖοι παράτρυναν τὰς σεβομένας γυναῖκας, καὶ τοὺς εὐσχήμορας⁵⁰, καὶ τοὺς πρώτους τῆς πόλεως, καὶ ἐπήγειραν διωγμόν ἐπὶ τὸν Παῦλον καὶ Βαρνάβαν, καὶ ἐξέβαλον αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ὄπλων αὐτῶν.

Οἱ δὲ ἐκτιραξάμενοι τὸν κοριοτὸν τῶν ποδῶν αὐτῶν ἐπ' αὐτοὺς, ἥλθον εἰς Ἰκόνιον.

Οἱ δὲ μαθηταὶ ἐπληροῦντο χαρᾶς καὶ Πτεύματος ἀγίου.

Τὸ διεφέρετο δὲ ὁ λόγος, ἀντὶ τοῦ, διενομίζετο⁵¹. Οἱ δὲ Ἰουδαῖοι· οὐκ ἐστησαν μέχρι τοῦ ζῆλου, ἀλλὰ καὶ ἔργα προσέθηκαν. Σεβομένας γυναῖκας, οὐ τὰς πιστὰς λέγει, ἀλλὰ τὰς Ἑλληνίδας, ητοι Ἰουδαῖας· εὐσχήμονας δὲ, τὰς πλουσιας. Εἶδες δὲ εἰς ὅσην αἰσχύνην τὰς γυναῖκας ἥγαπον; Κατὰ μίμησιν δὲ τοῦ ἀρχεκάου δαίμονος διὰ τῶν γυναικῶν ἀποκλεῖσαν σπουδάζουσι τοῖς ἀνθρώποις τὴν ἰδὴν τῆς σωτηρίας, ὡσπερ κάκενος⁵² διὰ τῆς Εὐας ἀπέκλεισε τοῖς ἀνθρώποις τὸν παράδεισον. Οἱ δὲ ἐκτιραξάμενοι τὸν κοριοτὸν τῶν ποδῶν αὐτῶν ἐπ' αὐτούς. Οὐχ ἀπλῶς τοῦτο ἐποίησαν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀπηλάθησαν παρ' αὐτῶν. Οἱ δὲ μαθηταὶ ἐπληροῦντο χαρᾶς καὶ Πτεύματος ἀγίουν. Ἐδιώκοντο οἱ διδάσκαλοι, καὶ αὐτοὶ ἔχαιρον· τοῦτο δὲ τῆς δυνάμεως ἦν τοῦ Εὐαγγελίου. Πάθος γάρ διδασκάλου παρέργασαν οὐκ ἐκκόπτει, προθυμότερον δὲ ποιεῖ τὸν μαθητὴν.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ. ΙΔ'.

Ἐγένετο δὲ ἐν Ἰκόνιῳ κατὰ τὸ αὐτὸν εἰσελθεῖν αὐτούς εἰς τὴν συναγωγὴν τῶν Ἰουδαίων, καὶ λαλῆσαι οὐτως, ὡστε πιστεῦσαι Ἰουδαίων τε καὶ D Ἐλλήνων καὶ τὸν πλῆθος.

Οἱ δὲ ἀπειθοῦντες Ἰουδαῖοι ἐπήγειραν καὶ ἐκάκωσαν τὰς ψυχὰς τῶν ἑθρῶν κατὰ τῶν ἀδελφῶν.

Ικανὸν μὲν οὖν χρόνον διέτριψαν παρθησιάδεμενοι ἐπὶ τῷ Κυρίῳ τῷ μαρτυροῦντι τῷ λόγῳ τῆς κάριτος αὐτούς, καὶ⁵³ διδότριτη σημεῖα καὶ τερτιαὶ τίτλοι διὰ τῶν χειρῶν αὐτῶν.

Κατὰ τὸ αὐτὸν εἰσελθεῖν αὐτούς. Οὐκ ἐγένοντο δειλότεροι· ἀλλὰ πάλιν εἰς τὰς συναγωγὰς εἰσήσαν, ἀναιροῦντες αὐτῶν τὴν ἀπολογίαν. Εἰκὸς δὲ

Variæ lectiones et nolæ.

⁵⁰ In vulgato est, τὰς εὐσχήμονας. ⁵¹ Ισ. διενομίζετο. ⁵² κάκενον, erat. ⁵³ καὶ, deest in vulgatis.

αὐτοὺς ὡς καὶ πρὸς Ἑλλήνας διαλέγεσθαι. Οἱ δὲ ἀπειθοῦντες Ἰουδαῖοι ἐπῆγειραν καὶ ἐκάκωσαν τὰς ψυχὰς τῷρ ἔθνῷ κατὰ τῷρ ἀδελφῷ. Καὶ τὸ εἴη ἐπῆγειραν, ὡς οὐκ ἀρκοῦντες αὐτοῖς. Ἐκεῖθεν δὲ οὐκ ἐβῆλθον· οὐ γάρ ἐδιώκοντο, ἀλλὰ ἐπολεμοῦντο μόνον. Ἰκαρὸς μὲν οὖν χρόνος διέτριψε τὴν παρθητικότητα· τὸ δὲ πιστεύσας τοὺς ἀκούοντας, τῶν σημείων ἣν συντελεῖ δέ τι καὶ τὴν παρθητικότητα. alacritas et animi promptitudo : sed ut crederent auctem rem nonnihil etiam linguae libertas.

Ἐσχισθη δὲ τὸ κλῆθος τῆς πόλεως, καὶ οἱ μὲν ἡσαν σὺν τοῖς Ἰουδαίοις, οἱ δὲ, σὺν τοῖς ἀποστόλοις.

Ως δὲ ἐγένετο ὅρμη τῷρ ἔθνῷ τε καὶ Ἰουδαίων σὺν τοῖς ἀρχοντισταῖς αὐτῷ, ὑδρίσαι καὶ ιθοβολῆσαι⁴⁹ αὐτοὺς,

Συριδόντες⁵⁰ κατέψυχον⁵¹ εἰς τὰς πόλεις τῆς Λυκαονίας, Λύστραν καὶ Δέρβην, καὶ τὴν περιχώραν.

Κάκει ἡσαν εὐαγγελιζόμενοι.

Ἐσχισθη δὲ τὸ κλῆθος τῆς πόλεως. Τοῦτο ἦν δὲ ξελεγόν δικαστός. Οὐκ ἡλθον βαλεῖν εἰρήνην, ἀλλὰ μάχαραν. Συριδόντες⁵², κατέψυχον⁵³ οἱ ἀπόστολοι. Οὐδένας οὖν ἀπόπον οἱ ἄγιοι φεύγουσι· τοὺς ἐπιδουλεύειν αὐτοὺς⁵⁴ μέλλοντας, καὶ εὑδοκοῦσιν ἐκ τούτου δραπετεύειν τὸν ἀπὸ τοῦ μαρτυρίου πόλεμον.

Καὶ τις ἀνὴρ ἦν Λύστροις ἀδύτατος τοῖς πολεμοῖς εἰς τὸν ἀνάθητο, καλὸς ἐκ κοιλίας μητρὸς αὐτοῦ ὑπάρχων, δεὶς οὐδέποτε περιεπεκτήσει⁵⁵.

Οὗτος ἦκουσε τοῦ Παύλου λαλοῦντος, δεὶς ἀπετίσας αὐτῷ, καὶ ιδὼν διτι πίστιν ἔχει τοῦ σωθῆναι,

Ἐλπε μεγάλη τῇ φωνῇ· Ἄρδετηθι ἐπὶ τοὺς πόδας σου ὁρῶς⁵⁶. Καὶ ἥλιστο καὶ περιεκάτει.

Οἱ δὲ δχλοι, ιδόντες δὲ ποιηστὴν δι Παῦλον, ἐξῆραν αὐτῷ⁵⁷ τὴν φωνὴν Λυκαονίστη λέροντες. Οἱ θεοὶ ὅμοιωθέντες ἀρθρώκοις κατέβησαν κρός ἡμᾶς.

Ἐκάλοντες τὸν μὲν Βαρράβαν Δια, τὸν δὲ Παῦλον Ἐρμῆν, ἐπειδὴ αὐτὸς δῆτι ηγούμενος τοῦ λόρου.

Ἐλπε μεγάλη τῇ φωνῇ. Διὰ τι μεγάλη τῇ φωνῇ; Διὰ τοὺς δχλους πιστεύειται. Διὰ δὲ τοῦ, "Ος ἀτερίστας αὐτῷ καὶ ιδὼν διτι πίστιν ἔχει τοῦ σωθῆναι, ἐμοὶ δοκεῖ εἰς τὴν ψυχὴν ιδεῖν τὴν αὐτοῦ τὸν Παῦλον καὶ γάρ φιλοσόφου ψυχῆς ἦν, τὸ προσέχειν τοῖς λαλουμένοις ὑπὲτο τοῦ Παύλου. Καὶ ἥλιστο καὶ περιεπάτει. Τεχμήριον τῆς ὑγείας τῆς ἀληθοῦς τὸ ἀλεσθεῖται. Οἱ δὲ δχλοι, ιδόντες δὲ ποιηστὴν δι Παῦλον.

⁴⁹ Matth. x, 34.

Variæ lectiones et notæ.

⁵⁰ In manuscripto est, λιθοβολίσαν. ⁵¹ In manuscripto est, συνειδότες. ⁵² In manuscripto adjectum est, οἱ κόπτοστοι, quod tamen supervacuum et subditum esse videtur. ⁵³ Ισ. συνιδόντες. ⁵⁴ Desiderari videtur εἰ, aut simile quid. ⁵⁵ Ισ. αὐτοῖς. ⁵⁶ περιεπατήσει, erat. ⁵⁷ In vulgato est, ὁρθός. ⁵⁸ In vulgalo, τὴν φωνὴν αὐτῶν.

A excusationem. Verisimile est autem eos sermocinatos esse ad illos quemadmodum etiam ad Græcos. Sed Judæi qui non credebant, concitaverunt ac depravaverunt animos gentium adversus fratres. Etiam gentes concitaverunt, tanquam ipsi non sufficientes, sed illinc non egressi sunt: non enim fugabantur, sed duntaxat oppugnabantur. Ac satis multum quidem tempus consumperunt libere loquentes. Libertatem quidem loquendi efficiebat illorum qui audiebant, signorum erat effectus. Adjuvabat

VERS. 4. Divisa est autem urbana multitudo, et alii quidem erant ab Iudeis, nonnulli vero stabant ab apostolis.

B VERS. 5. Sed ut impetum ceperunt tam reliquæ nationes, quam Iudei una cum principibus suis ad violandum eos ac lapidandum,

114 VERS. 6. Re animadversa, confugerunt apostoli in oppida Lycaonice Lystram ac Derben atque circumiacentia loca.

VERS. 7. Et illic morabantur Evangelium prædicantes.

Divisa est autem, etc. Hoc erat, quod Christus dicebat: Non veni missum pacem, sed gladium⁵⁹. Re animadversa confugerunt apostoli. Nullo igitur modo absurdum est, si sancti fugiunt eos, qui sibi insidiatur sint, et idcirco commodissimum esse judicant fuga sibi consulere, et vitare bellum, quod sibi ob testimonium Christo prohibitum inferebatur.

C VERS. 8. Et vir quidam Lystris sedebat pedibus invalidus, claudus, videlicet, ab utero matris suæ, qui nunquam ingressus erat.

VERS. 9. Hic audivit Paulum loquentem, qui contuens in eum, et videns illum credere se salvum fore,

VERS. 10. Mayna voce dixit: Surge in pedes tuos recte. Et exiliebat et incedebat.

VERS. 11. Turba autem conspicata quod fecerat Paulus, sustulerunt vocem suam Lycaonice dicentes: Dii hominibus assimilati descenderunt ad nos.

VERS. 12. Et vocabant Barnabam quidem Jovem: Paulum vero Mercurium, quod is esset dux et princeps orationis.

Magna voce dixit. Cur magna voce? ut turbæ crederent: Cæterum, propterea quod dicit, Qui intuens in eum, et videns illum credere se salvum fore, mihi videtur Paulus animum ejus inspexisse. Etenim philosophici et rerum cognoscendarum studiosi animi erat, attendere ea quæ dicebantur a Paulo. Et exsiliebat, et incedebat. Certum argumentum vere restitutæ sanitatis erat, quod exsiliebat. Turba

aurem conspicatae quod fecerat Paulus, etc. Vide et A "Ορα καὶ τῶν ἐθνῶν τὴν ὥφελειαν⁹", καὶ τῶν Ιου-
exterarum gentium beneficium, et Judæorum ma-
lesficium. Illi quidem tanquam deos honorabant :
hi vero tanquam pestiferos homines et perditores
fugabant et ejiciebant. *Et vocabant Barnabam qui-
dem Jovem : Paulum vero Mercurium. Vidistine ut
Græcis nos fuerit ex hominibus facere deos ?*
Itaque quando dicunt, *Unde ortus est simulacrorum
cultus ? scito originem.* Hac consuetudine etiam
apostolos ex hominibus deos faciebant : ita etiam
diabolus in initio impietatem introducere conatus
est, cum diceret : *Eritis dii. Et quoniam tunc non
valuit, postea aggressus est ubique πολυθέαν,*
connitens atque contendens.

VERS. 13. *At sacerdos Jovis, cuius ante urbem B
illorum erat delubrum, adductis turris, 115 et coro-
nis allatis ad vestibulum, una cum turbis volebat
sacrificare.*

VERS. 14. *Quibus auditis, apostoli Barnabas ej
Paulus, scisis vestimentis suis, insilierunt in turbam,
exclamantes.*

VERS. 15. *Ac dicentes : Viri, cur ista facitis ? et
nos homines sumus iisdem quibus vos malis et affe-
ctibus obnoxii, qui denuntiamus vobis, ut ab iustius-
modi vanis institutis convertatis vos ad Deum vi-
vum, qui fecit cœlum et terram, et mare, et omnia
quæ sunt in iis.*

VERS. 16. *Qui præteritis ætatis sivit omnes na-
tiones ingredi viii suis.*

VERS. 17. *Quanquam non sane testimonii semet-
ipsum expertem esse passus est, benefaciens cœlitus
nobis pluvias dans, et tempora fructifera, replens
cibo et lætitia corda nostra.*

VERS. 18. *Atque hæc dicentes, vix cohíbuerunt
turbas, ne sibi sacrificarent.*

*Discissis vestimentis suis. Vide illos ubique a glo-
ria puros et integros, non modo non cupientes,
verum etiam datam respuentes : quemadmodum
etiam Petrus dicebat : *Quid nos intuemini, quasi
propria facultate pietate efficerimus ut iste ince-
dat ?* Et hi idem dicunt, sed adhibita vehementia
id faciunt : *Disciderunt vestimenta, ei insilierunt.
— Et nos homines sumus, iisdem quibus vos malis, et
affectionibus obnoxii.* Homines quidem sumus, in-
quit, sed his majores : nam hæc [simulacula] mor-
tua sunt. Vidistine ut mos Græcis fuerit ex homi-
nibus facere deos ? Etenim reperis in libris eorum,
qui antiquorum res gestas scripserunt Jovem, qui
homo erat, sese deum fecisse, dicendo se deum
esse. Sicut multi etiam Romani imperatores, et
reges Macedonum dii [seu divi] appellati sunt.
Quæcumque non oportet fidem abrogare iis, quæ
antiquitus de hac re memoriarum prædicta sunt, quia
decepti nonnulli fuerunt, et quosdam [homines]
deos appellaverunt : quandoquidem etiam isti certe*

δαίλων τὴν κακουργίαν. Οἱ μὲν ὡς θεοὺς ἔτιμων, οἱ
δὲ ὡς λυμενὰς ἔδικον. Ἐκάλουν δὲ τὸν μὲν
Βαρράδαν Δια, τὸν δὲ Παῦλον Ἐμρῆν. Εἶδες πῶς
Ἐθος τοῖς; Ἐλλήσιν ἀπὸ ἀνθρώπων θεοὺς ποιεῖν;
"Ωστε ὅταν λέγωσι, Πόθεν ἡ εἰδωλολατρία¹⁰ ; μάνθανε
τὴν ἀρχήν. Οὕτω καὶ τοὺς ἀποστόλους ἔξ
ἀνθρώπων θεούς· οὗτω καὶ διάβολος ἐφιλονείκησε
πάρα τὴν ἀρχὴν τὴν διέβειν εἰσαγαγεῖν, λέγων ·
"Εσεσθε θεοί. Καὶ ἐπειδὴ τότε οὐκ ἴσχυσεν, ὑστε-
ρον ἐπιχειρεῖ, πανταχοῦ φιλονεικῶν τὴν πολυθεῖαν
εἰσαγαγεῖν.

hoc est, multorum cultum deorum introducere

B "Ο δὲ λερεὺς τοῦ Διδοῦ, τοῦ δητος πρὸ τῆς αδ-
λεως αὐτῶν, ταύρους καὶ στέμματα ἐπὶ τοὺς
πυλῶνας ἐνέγκας, σὺν τοῖς δχλοῖς ηθελον¹¹ θύειν.

Ἀκούσατες δὲ οἱ ἀπόστολοι Βαρράδας καὶ
Παῦλος, διαρρήξατες τὰ Ιμάτια αὐτῶν, εἰσεχή-
δησαν εἰς τὸ δχλον, πρόκοπες

Καὶ λέγοτες· "Ἄρδρες, τι ταῦτα ποιεῖτε; Καὶ
ἡμεῖς δμοιπαθεῖς ἐσμεν ὑμῖν ἀνθρώποι, Εὐαγ-
γελιζόμενοι, ὑμᾶς δὲ τούτων τῶν ματαλῶν ἐπι-
στρέψειν ἐπὶ τὸν Θεὸν τὸν ζῶτα, δις ἐποίησε
τὸν οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν, καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ
ἅρεα τὰ ἐπὶ αὐτοῖς.

"Ος ἐρ ταῖς παρφημέναις τερεαῖς εἰσεσ πάρεα
τὰ έθνη πορεύεσθαι ταῖς ὁδοῖς¹² αὐτῶν:

C Κατοι γε οὐκ ἀμάρτυρος ἐαυτὸν ἀφῆκεν ἀγα-
θοκοιῶν, οὐρανόθερος ήμιν¹³ θετοὺς διεῖσθε, καὶ
καιροὺς καρπογόρους, ἐμπιπλῶν τροφῆς καὶ εὐ-
γεστούντης τὰς καρδίας ήμῶν.

Καὶ ταῦτα λέγοτες, μόλις κατέκανσαν τοὺς
δχλους τοῦ μη θύειν αὐτοῖς.

Διαρρήξατες τὰ Ιμάτια αὐτῶν. "Ορα αὐτοὺς
πανταχοῦ δῆξες καθαροὺς, οὐ μόνον μὴ ἐφιεμένους,
ἀλλὰ καὶ δεδομένην ἀποκρυομένους· ὥσπερ καὶ Πέ-
τρος· ἔλεγε· Τι ἡμῖν ἀτερίζετε, ως ίδια δυράμει η
εὐθεβελα πεποιησθει τοῦ περιπατεῖν αὐτέστε; Καὶ
οὗτοι τὸ αὐτό φασι· μετὰ σφοδρότητος δὲ τοῦτο
ποιοῦσι· Διαρρήξατε τὰ Ιμάτια καὶ εἰσεχήδησαν.
— Καὶ ήμεις δμοιπαθεῖς ἐσμεν ὑμῖν ἀνθρώποι.

"Ανθρώποι μὲν ἔσμεν, φησι, τούτων δὲ μελίους·
ταῦτα γὰρ νεκρά. Εἶδες πῶς θεοὺς τοῖς Ἐλλήσιν ἀπὸ
ἀνθρώπων θεούς διεῖσθε, διτι δ Ζεὺς
μάνιοις τὰς παλαιὰς Ιστορίας εὑρίσκετε, διτι δ Ζεὺς
ἀνθρώπος ὃν, ἐαυτὸν θεοποίησε λέγων εἶναι θεός·
ώς καὶ πολλοὶ τῶν Ρωμαίων βασιλεῖς καὶ Μακεδο-
νῶν ἐχρημάτιζον θεοί. Διδ οὐ χρή ἀπιστεῖν τοῖς
πάλαι λεχθεῖσι περὶ τούτου διτι δ πατήθησάν τινες,
καὶ ὄντας πάντας τινας θεούς διτι δ καὶ οὗτοι πατή-
θησαν εἰς τὸν Βαρράδαν καὶ Παῦλον. Καὶ Σίμωνα
τὸν μάγον οἱ ἐν τῇ Σαμαρείᾳ ἔλεγον εἶναι τὴν τοῦ
θεοῦ δύναμιν τὴν μεγάλην. Ἐπειδὴ δὲ οὐκ ὄντας

Variæ lectiones et notæ.

⁹ Ισ. ἀφέλειαν, id est, simplicitatem. Edit. Patrol. ¹⁰ Ισ. εἰδωλολατρία. ¹¹ In vulgato est. Ηθελε. ¹² δικ, in manuscripto, et paulo post, ὑμών.

Παῦλος καὶ εἶπεν, Ἐν τῷ διδύματι Πησοῦ ἔγειραι καὶ στῆθι ὁρθῶς, διὰ τοῦτο ὑπέλαβον αὐτὸν θεὸν εἶναι, καὶ οὐ διάκονον θεοῦ. — [ΚΥΡΙΑΛΟΥ.] Διαφρήξατες τὰ Ιμάτια αὐτῶν. Ἔθος δὴ Ιουδαῖοις ἐπὶ ταῖς κατὰ θεοῦ δυσφημίαις περιφρήγνυνται τὰ Ιμάτια. Καὶ γοῦν δὲ Κατζφας, Υἱὸν ἐαυτὸν τοῦ θεοῦ λέγοντος τοῦ Χριστοῦ, περιέρρηξε τὴν ἐσθῆτα λέγων, ὅτι Ἐβδλασφήμησεν. Ἐπειδὴ οὖν τὸ δρώμενον δυσφημία τις ἦν, ἐποίησαν τοῦτο καὶ οἱ ἀπόστολοι, παραδίσεσιν Ιουδαῖας ἔτι ἀκολουθοῦντες. Διαβέβληται δὲ τὸ θέος, ὡς οὐκ ὅν ἐκ νόμου. Καὶ γοῦν ἐφη πρὸς Ιουδαίους δὲ θεὸς πρατομένους τοιάδε· Ἐπιστρέψατες πρὸς μὲν ἐξ ὅλης τῆς καρδίας ὑμῶν ἐν τησσερετέλῃ καὶ ἐν κλαυθμῷ, καὶ διαφρήξατε τὰς καρδίας ὑμῶν, καὶ μὴ τὰ Ιμάτια ὑμῶν. — Ὡς δὲ ταῖς παρφρημέναις γενεαῖς ελασε πάντα τὰ ἔθνη πορεύεσθαι τοῖς ὁδοῖς¹³ αὐτῶν. — Ελασε μὲν, εἶπε· διατὸν δὲ, οὐχέτι φησι· τέως γὰρ πρὸς τὸ κατεπέλκον ἰσταται, καὶ οὐδαμοῦ τὸ δνομα τοῦ Χριστοῦ τιθεται. Καὶ γάρ¹⁴ οὐκ διαμάρτυρον ἐαυτὸν ἀρήκει δὲ θεὸς ἐν ἔκαστῃ γενεᾷ τὴν ποδηγοῦντα τοὺς ἀνθρώπους εἰς δικαιούνην ἐπιτελῶν. Τὸ γάρ αὐτεξούσιον οὐ βιαζόμενος, ελασε πάντας ἀνθρώπους πορεύεσθαι κατὰ τὸ σφιστὸν δοκοῦν· αὐτὸς δὲ ἐκείνα διπαντός ἐνήργει, τὰ δι' ὧν ἐνήν λογικούς δητας αὐτοὺς, τὸν Δημιουργὸν ἐννοεῖν. Μάρτυρας δὲ αὐτοῦ λέγει, τοὺς δινιστιαλούς θεούς.

potestati vim non afferens, sicut omnes homines ingredi possentur: sed ipse semper faciebat illa, per quae poterant ipsi, qui ratione prædicti essent, cognoscere Creatorem. Pluvias enim anniversarias testes illius esse dicit.

Ἐπῆλθορ δὲ ἀπὸ Ἀρτιοχείας καὶ Ἰκορίου Ιουδαίοις, καὶ πεισταρεῖς τοὺς δχλους, καὶ λιθασταρεῖς τὸν Παῦλον έσυρον ἐξ τῆς πόλεως, τομούσατες αὐτὸν τεθράραι¹⁵.

Κυκλωσάτωρ δὲ αὐτῷ¹⁶ τῷ μαθητῷ, ἀρστὰς εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν. Καὶ τῇ ἐπαύριον, εἰσῆλθε¹⁷ σὺν τῷ Βαρράδᾳ εἰς Δέρβην.

Εὐαγγελισάμενολ τε τὴν πόλιν ἐκείνην, καὶ μαθητεύσατες δχλους¹⁸ Ἰκαρούς, ὑπέστρεψαν εἰς τὴν Λύστραν καὶ Ἰκνίον καὶ Ἀρτιοχείαν,

Ἐπιστηρίζοντες τὰς ψυχὰς τῷ μαθητῷ, παρακαλοῦντες ἐμμένειν τῇ πόλει· καὶ διὰ πόλιλώρ θλίψεων δεὶ ήμας εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ.

Χειροτονίσατες δὲ αὐτοῖς πρεσβυτέρους κατ' Ἐκκλησίαν, προσενέδμενοι μετὰ τησσειῶν, παρέθετο αὐτοὺς τῷ Κυρίῳ, εἰς δὲ πειστεύκεισαν¹⁹.

Καὶ διελθόντες τὴν Πεισίδιαν²⁰ ἤλθον εἰς Παμφυλίαν.

Καὶ λαλίσατες δὲ Πέργη τὸν λόρον κατέβησαν εἰς Ἀττάλειαν.

¹³ Jocl. II, 12, 13.

Variis lectiones et nota.

¹⁴ Ισ. ταῖς. ¹⁵ Ισ. καὶ τοῦ γε. ¹⁶ τεθράραι, erat, ¹⁷ In vulgato est, αὐτὸν. ¹⁸ In vulgato est, ἐξῆλθε. ¹⁹ In meo exemplari vulgato est τοὺς ἵκανούς. Articulus τούς, quem nonnulla exemplaria non habent, nihil hic loci habet: sed dictiōnem δχλους, nusquam inveni, præterquam in antiquo manuscripto. ²⁰ In vulgato est, επεπιστευκείσαν. ²¹ In vulgato Πεισίδιαν.

A decepti fuerunt in Barnaba et Paulo. Simonem item Magum, qui Samarian incolebant, dicebant esse potentiam Dei magnam. Porro quoniam Paulus non nominaverat Jesum, neque dixerat: In nomine Iesu surge, et sta rectus: idcirco suspicabantur eum esse deum, et non ministrum Dei. — Scissis vestimentis suis. Mos erat Judæis, si quando quid sinistri et absurdii de Deo diceretur, discindere vestimenta. Itaque Caiaphas, Filium Dei se esse dicente Christo, conscidit sibi vestem, dicens: Blasphemavit, hoc est divinam majestatem verbo læsit. Quoniam igitur id, **116** quod agebatur, malum quadam omen erat, fecerunt hoc etiam apostoli, traditiones et instituta Judaica etiam nunc sequentes atqueservantes. Reprehensa est autem ea consuetudo, ut quæ non esset lege Mosaica sancta. Itaque Deus ad Judæos talia facientes: Convertite vos, inquiebat, ad me ex toto corde vestro in jejunio et fletu, ac discindite corda vestra, et non vestimenta vestra¹⁹. — Qui præteritis statibus sive omnes nationes ingredi viis suis. — Sicut quidem dixit: sed cur, non etiam, adjicit? nam tunc in id, quod urgebat ac differri nobebat, incumbebat, nusquam etiam nomen Christi ponens. Quanquam non sane testimonii semetipsum expertem esse passus est, in unaquaque civitate efficiens ac præstantis ea, quibus homines ad justitiam deducuntur. Nam libero arbitrio, ac sui cuiusque

C VERS. 19. Advenerunt autem ab Antiochia et Iconio Judæi, qui cum persuasissent turbis, et Paulum lapidassent, traxerunt eum extra oppidum, existimantes illum mortuum esse.

VERS. 20. Circumfusis autem ei discipulis, surrexit et intravit in oppidum. Ac postero die una cum Barnaba Derben ingressus est.

VERS. 21. Cumque in illo oppido Evangelium praedicasset, ac satis multas turbas doctrinæ suæ particeps fecissent, Lystram, Iconium et Antiochiam repeliverunt,

VERS. 22. Confirmantes animos discipulorum, et adhortantes, ut in fide permanerent: per multas enim afflictiones et oruminas nos oportere intrare in regnum Dei.

VERS. 23. Et cum ordinassent atque constituerent illis per singulas Ecclesias presbyteros, precati cum jejunis, eos Domino ist quem crediderant, commendaverunt.

VERS. 24. Peragrataque Pisidia, venerunt in Pamphyliam.

VERS. 25. Et locuti verbum (Domini) Perga, descendedunt in urbem Attaliam.

VERS. 26. *Et inde navigaverunt Antiochiam: unde gratiae Dei commendati erant ad negotium, quod confererunt.*

VERS. 27. *Quo postquam advenerunt, et Ecclesium congregaverunt, renuntiaverunt quæcumque Deus secum fecisset, et ut exteris nationibus januam fidei aperuisset.*

VERS. 28. *Atque haud exiguum tempus illic cum discipulis commorati sunt.*

Qui cum persuasissent turbis. Vide furorem Judeorum acerbatis: in plebeum 117 quæ tanto honore dignata apostolos erat, ipsos sese ingessisse, et immiscuisse, eique persuasisse, ut illos lapidarent. Extra oppidum autem trahebant idcirco, quod metuerent illos. Nam id sibi studio habebant, ut everterent prædicationem. Sed videsne animi promptitudinem? videsne serventem et ardentem? In ipsum oppidum rursus ingreditur postquam inde ejectus erat. Ac postero die una cum Barnaba, etc. Ut ostenderetur quod discipulis, qui circumfusi eum tuebantur, obsecutus esset, ut in oppidum unde ejectus erat, regrederetur, et inde se subduceret propterea, quod jam semen verbi Dei illic dejecisset, et quod non oporteret eum iracundiam accendere. Per multas enim afflictiones et aerumnas nos oportere intrare in regnum Dei. Vide neminem absque labore et molestia justificari. Arctam enim idcirco et angustiam, pro eo, quod est angustiarum et afflictionum plenam, Dominus dixit esse portam viæ, quæ pertineret ac duceret ad regnum [Dei]. Non simpliciter autem qualisunque afflictio dicit in regnum Dei, sed quæ propter fidem accidit in Deum. Et cum ordinassent atque constituisserent illis presbyteros, etc. Etiam in tentationibus jejunandum esse docebant, et cum jejuniis fabant ordinationes. In Cypro autem non fecerant presbyteros, neque in Sainaria: quia hæc quidem Hierosolymæ et apostolis erat vicina, atque etiam in ipsa Antiochia verbum Dei vigebat. Illic autem magna opus habebant discipuli cohalitione, ac maxime qui ex nationibus exteris doceri debebant. Animadverte autem etiam Paulum et Barnabam episcopali præditos suisse dignitate: propterea quod ordinabant non solum diaconos, verum etiam presbyteros. Postquam autem Antiochiam advenerunt, retulerunt discipulis quæcumque Deus secum fecisset. Non dixit, quæcumque ipsi fecissent, sed, quæcumque Deus una cum ipsis: mihi autem videtur tentationes dicere. Et ut exteris nationibus ostium fidei aperuisset. Januarum apertione, doctrinam vocat, quam per ipsos acceperant exteræ nationes. Atque haud exiguum tempus illic cum discipulis commorati sunt. Quod magna urbs esset, doctoribus opus habebant.

CAPUT XV.

VERS. 1. *Et nonnulli qui descenderant de Iudea, docebant fratres, quod, Si non circumcidimini ritu a Moyse instituto, non potestis esse salvi.*

A Κάκειθερ ἀπέλινσαρ εἰς Ἀρτιοχειαρ· δύεν ἥσαρ παραδεδομέτοι τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ ἐργον δὲ πλήρωσαρ.

Παραγενόμετοι δὲ καὶ συναραγόντες τὴν Ἐκκλησιαρ, ἀνήγγειλαν δοσα ἐποίησερ δὲ Θεὸς μετ' αὐτῶν, καὶ δι τὸν ἡροικε τοῖς θερεσι θύμαρ στέσωσι.

Διέτριβορ δὲ ἔκει χρόνορ οὐκ διλήγορ σὺν τοῖς μαθηταῖς.

Καὶ πειστατες τοὺς δχλους. "Ιδε μανίας τῆς Ιουδαικῆς· εἰς δῆμον οὐτω τιμήσαντα τοὺς ἀπόστολους, ἐμβῆναι καὶ πεισαὶ λιθάσαι. "Εἶνα δὲ τῇ πόλεων Εσυρον δεδοικότες ἔκεινους. Σπουδὴν γχρ ἐποιοῦντο καθεδεῖν τὸ κήρυγμα. Ὁρδες δὲ προθυμιαν; Ὁρδες ζέοντα καὶ πεπυρωμένον; Εἰς αὐτὴν πάλιν τὴν πόλιν εισῆλθε μετὰ τὸ φίφαι αὐτὸν ἔξω".

B Β Ρτε δειχθῆναι δι το εἰ που καὶ ὑπεχώρει, διὰ τὸ τὸν λόγον κατεσπαρκέναι καὶ διὰ τὸ μὴ δεῖν αὐτὸν ἐκκαίειν τὸν θυμόν. Καὶ δι το διὰ πολλῶν θλίψεων δεῖ ημᾶς εισελθεῖρ εἰς τὴν βασιλειαρ τοῦ Θεοῦ. "Ορα δι τοις άνευ κάπου καὶ μάχθου οὐ δικαιοῦται τις. Στενήν γάρ διὰ τοῦτο καὶ τεθλιμμένην, ἀντὶ τοῦ, θλίψεως μεστήν, εἴπεν δ Κύριος τὴν πύλην τῆς εισόδου τῆς εἰς βασιλείαν ἀγούσης. Οὐχ ἀπλῶς δὲ οὐδα δή τις θλίψις ἀγει εἰς βασιλείαν, ἀλλ' ή διὰ τὴν εἰς θεὸν πίστιν. Χειροτονήσατες δὲ αὐτοῖς πρεσβυτέρους. Καὶ ἐν τοῖς πειρασμοῖς νηστεύειν ἐδίδασκον, καὶ μετὰ νηστεῶν αἱ χειροτονίαι. Ἐν Κύπρῳ δὲ οὐκ ἐποίησαν πρεσβυτέρους, οὐδὲ ἐν Σαμαρέᾳ· δι το εκείνη μὲν, ἐγγὺς δη τῆς Ἱερουσαλῆμ καὶ τῶν ἀπόστολῶν· καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ Ἀντιοχείᾳ δὲ λόγος ἐκράτει· ἐνταῦθα δὲ πολλῆς ἀδέοντο παρακυθίας, καὶ μάλιστα οἱ τοῦ θυνῶν δρεποντες διδάσκεσθαι. "Ορα δὲ δι τοις καὶ οἱ περὶ Παύλου καὶ Βαρνάβαν, ἐπισκόπων εἰχον ἄξιαν· έξ ὧν ἐχειροτόνουν οἱ μόνον διακόνους, ἀλλὰ καὶ πρεσβυτέρους. Παραγενόμετοι δὲ δὲ Ἀρτιοχειρ, ἀνήγγειλαρ τοῖς ἀδελφοῖς δοσα ἐποίησερ δὲ Θεὸς μετ' αὐτῶν. Οὐκ εἴπεν, "Οσα ἐποίησαν αὐτοὶ, ἀλλ', "Οσα δὲ Θεὸς μετ' αὐτῶν. "Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ τοὺς πειρασμοὺς λέγειν. Καὶ δι τὸν ἡροικε τοῖς θερεσι θύμαρ στέσωσι.

Θυρῶν ἀνοιξιν, τὴν διδασκαλίαν καλεῖ, ἦν τὰ θύη δη αὐτῶν παρεδέκαντο. Διέτριβορ δὲ ἔκει χρόνορ οὐκ διλήγορ σὺν τοῖς μαθηταῖς. Μεγάλη οὖσα ή πόλις, ἐδειτο τῶν διδασκάλων.

C Ε ΚΕΦΑΛ. ΙΕ'.
Καὶ τινες κατελούστες ἀπὸ τῆς Ιουδαιας, ἀδιδασκον τοὺς ἀδελφοὺς, δι το, "Ἐὰν μὴ περιέμηντο δι τῷ θεοι Μωϋσέως", οὐ δύνασθε σωθῆναι.

Variæ lectiones et notæ.

³¹ Aut desideratur aliquid hoc loco (τὴν ὑπερβολὴν, forsitan, aut aliquid simile), aut pro τῆς Ιουδαικῆς, legendum, τὰς Ιουδαικάς. ³² Hoc loco existimo illa verba Lucæ repetenda, καὶ τῇ ἐπαυριον, et pro εἰπου, ut erat in manuscripto, legendum, εἴπετο, ηγάποντι τοῖς μαθηταῖς κυκλώσασιν. ³³ οὐα δὲ τις, erat. ³⁴ περιέμηντο, erat. ³⁵ In vulgato est, Μωϋσέως.

Γερομένης οὐντ στάσεως καὶ ζητήσεως⁴⁴ οὐκ ἀδιλῆγες τῷ Παύλῳ καὶ τῷ Βαρράβᾳ πρὸς αὐτοὺς, έταξαν ἀραβατεῖς Παῦλον, καὶ Βαρράβαν, καὶ τινας ἀλλους ἐξ αὐτῶν πρὸς τοὺς ἀποστόλους καὶ πρεσβυτέρους εἰς Ἱερουσαλήμ περὶ τοῦ ζητήματος τούτου.

Οἱ μὲν οὖν προπεμφθέντες ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας διήχορο τὴν Φοινίκην καὶ τὴν⁴⁵ Σαμάρειαν, ἐκδηγούμενοι τὴν ἁπιστροφὴν τῶν ἔθνῶν, καὶ ἐκολούντες μεγάλην τοῖς ἀδελφοῖς.

Παραγενόμενοι δὲ εἰς Ἱερουσαλήμ, ἀπεδέχθησαν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ τῶν ἀποστόλων, καὶ τῶν πρεσβυτέρων, ἀντῆγειτε τὰ δοαὶ θεοῖς ἐκοινώσε μετ' αὐτῶν.

Ορᾶς τοὺς πειρασμοὺς ἔνδοθεν, ἔξωθεν; Οὐκ ἔλεγον δὲ περιτομὴν ἀπλῶς, ἀλλ', διεῖ⁴⁶ Σωθῆναι δύνασθε· δι τούναντὸν ἦν· διεῖ περιτεμνόμενοι, σωθῆναις οὐκ τιδύναντο. Οὐκ εἶπε δὲ Παῦλος· Τί γάρ; οὐκ εἰμὶ ἀξιόπιστος ἀπὸ τοσούτων σημείων; ἀλλ' ἐπεισθῇ δι' ἔκεινους ἀνέλθειν. Καὶ πῶ; ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας Ἐπιστολῇ, Οὐδὲ ἀνήλθον, φησιν, εἰς Ἱεροσόλυμα πρὸς τοὺς πρὸς ἐμοῦ ἀποστόλους, οὐδὲ ἀνεθέμην; Ότι πρῶτον μὲν οὐκ αὐτὸς ἀνῆλθεν, ἀλλ' ἀπεστάλη παρ' ἑτέρων· δεύτερον δὲ, οὐ μαθησμένος παρεγένετο, ἀλλ' ἑτέρους πείσων. Αὐτὸς μὲν γάρ ἐξ ἀρχῆς ταύτης εἰχετο τῆς γνώμης, ἢν καὶ οἱ ἀπόστολοι μετὰ ταῦτα ἐκύρωσαν, τὸ μῆδεν περιτέμνεσθαι· ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἐδόκει τέως αὐτοῖς ἀξιόπιστος εἶναι, ἀλλὰ τοῖς ἐν Ἱεροσολύμοις προσεῖχον, ἀνῆλθεν· οὐκ αὐτές τι εἰσόμενος πλέον, ἀλλὰ πείσων τοὺς ἀντιλέγοντας, διεῖ καὶ οἱ ἐν Ἱεροσολύμοις τούτοις συμψηφίζονται.

ea auctoritate prædictus esse, cui de tanta re fides haberent, ei attendebant, illuc ascendit, non ut ipse aliquid amplius addisceret, sed ut adversarios in suam sententiam adduceret, quod et illi qui in Jerusalem erant, hæc comprobarent.

Ἐξαρέστησαν δὲ τινες ἀπὸ τῆς αἰρέσεως τῶν Φαρισαίων πεπιστευκότες⁴⁷, λέγοντες διεῖ δεῖ περιέμενειν αὐτοὺς, παραγγέλλειν τὰ τηρεῖται τὸν μῶσαν Μωϋσέαν.

Συνήχθησαν δὲ οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ πρεσβύτεροι ἰδεῖν περὶ τοῦ λόγου τούτου.

Πολλῆς δὲ συνήχθησας γερομένης, δραστὰς Πέτρος εἶπε πρὸς αὐτοὺς· Ἀρδετοὶ ἀδελφοί, ὑμεῖς ἐχιστασθε, διεῖ ἀφ' ἡμερῶν ἀρχαίων δι θεός ἐν ἡμῖν ἐξελέξατο διὰ τοῦ στόματός μου ἀκοῦσαι τὰ θρητὰ τὸν λόγον τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ πιστεῦσαι.

Καὶ δι καρδιογράφης θεός ἀμαρτύρησεν αὐτοῖς, δοὺς αὐτοῖς τὸ Πρενῦμα τὸ ἄγιον, καθὼς καὶ ἡμῖν.

Καὶ οὐδὲν διέκριτος μεταξὺ ἡμῶν τε καὶ αὐτῶν, τῇ πλοτει καθαρίνας τὰς καρδίας αὐτῶν.

Nῦν οὖν τὶ πειράζεται τὸν θεόν ἐπιθεῖται ξυρόν

⁴⁴ Galat. 1, 17.

Variæ lectiones et notæ.

⁴⁴ In vulgato, συζητήσεως. ⁴⁵ In vulgatis ante Σαμάρειαν non est articulus, τὴν. ⁴⁶ Ισ. οὐδέ. ⁴⁷ In vulgatis duobus, quae vidi, est τινὲς τῶν ἀπὸ τῆς αἰρέσεως τῶν Φαρισαίων τῶν πεπιστευκότων

nento jugum cervicibus discipulorum. **119** quod neque patres nostri, neque nos valimus portare?

VERS. 11. Sed per gratiam Domini Jesu credimus nos servari, quemadmodum etiam illi.

VERS. 12. Conticuit autem multitudo omnis, et audiebant Barnabam et Paulum enarrantes, quæ signa atque prodigia Deus in nationibus exteris fecisset per ipsos.

Quidam de secta Pharisæorum. Non qui ex nationibus exteris, sed qui ex Judæis crederant, postulabant ut fideles circumcidenserentur, et alia carnalia legis præcepta exsequerentur: his, quod eorum animi veteris legis institutis dediti atque addicti essent, discipuli, quamquam ipsi quoque erant de grege circumcisorum, non assentiebantur. Non enim quod ipsi cuperent, sed communem utilitatem stabilire desiderabant. Convenerunt igitur apostoli ac seniores, ut consultarent de hoc negotio. Rursus etiam hinc conjectura capi potest etiam alia quadam, qua eminenter supra seniores, apostolos dignitate præditos fuisse. Quamobrem non una cum senioribus illos communi nomine omnes significans comprehendit. *Viri fratres, vos scitis.* Animadverte Petro divina gratia res permisso fuisse, ipsum tamen usque adhuc Judaica instituta tueri. *Vos scitis,* inquit; forsitan aderant etiam illi, qui antea expostulaverant cum eo propter Cornelii consuetudinem, quique una cum eo ingressi erant domum illius: idcirco illos testes producit. Quid est, quod dicit: *Inter nos delectum habuisse?* hoc est, in Palæstina, aut præsentibus vobis. Quod autem dicit: *Per os meum, per hoc ostendit Deum loqui per ipsum, ac nihil humanum.* Et scrutator et cognitor cordium *Dens testimonium præbuit illis.* Ad spirituale testimonium subducit eos. *Nunc igitur quid tentatis Deum, imponendo jugum cervicibus discipulorum?* Nullum inter fideles discrimen est, sive Judæi sint, sive Græci. Ubi fides est, peccatorum quæ ex corde egrediuntur efficit expiationem. Hæc autem expiatio similis est circumcisioni, ac pro carnali circumcisione datur circumcisione spiritualis, quæ fide in Christum expiat occulta. Quid est quod dicit: *Tentatis Deum,* quasi non valentem, inquit, fide servare, hoc est, cur Deo fidem non habetis? Incredulitas est enim legem introducere. Onerosam quidem ac molestam Israelitis fuisse legem, constat inter omnes: fatebantur autem hoc etiam discipuli, atque ipse adeo Servator nos hoc docuit dum dicebat: *Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego recreabo vos.*²⁰ Nam laborantes et oneratos esse dicit eos, qui sub lege erant: scipsum vero lenem et mitem nominavit, perinde ac si lex non haberet. **120** Simile est illud: *Gratia servat, estis.* Quamobrem olim quidem lex eos, qui omnia quæ in lege expressa sunt custodiebant ac tuebantur, servabat: nunc vero gratia Domini vel absque legis observatione per fidem nos salvos præstat.

²⁰ Matth. xi, 28.

Variæ lectiones et notæ.

²⁰ In vulgatis additum est, Χριστοῦ. ²¹ Ισ. ἐνταῦθα. ²² Pro Κορνηλίῳ lego, Κορνηλιψ. ²³ εἰς ισ. περιτομῇ. ²⁴ ως οὐκ ἔχοντος τούτων νόμου, erat.

Α ἐπὶ τὸν τράχηλον τῶν μαθητῶν, δροβεὶς καὶ πατέρες ἡμῶν, οἵτε ἡμῖν ἴσχυσαμεν βασιάσαι;

Αλλὰ διὰ τῆς χάριτος τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ²⁰ πιστεύομεν σωθῆναι, καθ' ἐν τρόπον κακεῖνοι.

Ἐστιγῆσε δὲ πάντα τὸ πλῆθος, καὶ ἥκοντο Βαρύδα καὶ Πάιλον ἐξηγουμένων δύσα ἐποιησερ δ Θεὸς σημεῖα καὶ τέφατο ἐν τοῖς ἀντεστολοῖς δι' αὐτῶν.

B Τινὲς ἀπὸ τῆς αἱρέσεως τῶν Φαρισαίων. Οὐχ οἱ ἐπὶ τὸν θηριῶν πιστοί, ἀλλ' οἱ ἀπὸ Ἰουδαίων, ἀπήγουν τοὺς πιστοὺς περιτέμνεσθαι, καὶ τόλλα τὰ τοῦ νόμου σαρκικὰ ποιεῖν· οὓς τὰ τοῦ νόμου τοῦ παισιοῦ φρονοῦντες οὐκ ἀπεδέξαντο οἱ μαθηταί, καίτοι καὶ αὐτοὶ ἐκ περιτομῆς δύνεται. Οὐ γάρ τὸ δίον θέλημα ἐπεξῆγοντας τεῆσαι, ἀλλὰ τὸ καινωφελές. Συντίχθησαν δὲ οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ πρεσβύτεροι ἰδεῖν περὶ τοῦ λόγου τούτου. Πάλιν καὶ Ἐνθα²¹ ἔστι στοχάζεσθαι, δτὶ καὶ διλῆντιν ἀξίαν ἐπιγναθαίνουσαι τοὺς πρεσβυτέρους εἰχον οἱ ἀπόστολοι· διὸ οὐ συμπερέλαβεν αὐτοὺς τοῖς πρεσβυτέροις κοινῷ ὄνδριτι πάντας σημάνας. Ἀρδερες ἀδειρφοί, ἑμεῖς ἐπιστοσθε. Ορα τὸν Πέτρον ἀνώθεν κεχαρισμένον τὰ πράγματα, καὶ μέχρι τοῦ νῦν ἰουδαῖοντα. Υμεῖς, φησιν, ἐπισταθε. Παρῆσαν ἵστας καὶ οἱ ἐγκαλέσαντες αὐτῷ πάλαι ἐπὶ Κορνηλίου²², καὶ οἱ εἰσελθόντες μετ' αὐτοῦ διὰ τοῦτο αὐτοὺς παρέγιτε μάρτυρας. Τι ἔστι τὸ, Ἐργάτης ἐξελέξατο; τουτέστιν, ἐν Παλαιστίνῃ, ἢ προντῶν ὑμῶν. Τὸ²³ δὲ εἰπεῖν, Διὰ τοῦ στρατιώτου, δειχνυσι δι' αὐτοῦ τὸν Θεὸν φιεγγόρμενον, καὶ οὐδὲν σὸν υπόπτιον. Καὶ δικαίοιγνώστης Θεὸς ἐμαρτύρησεν αὐτοῖς. Ἐπὶ τὴν πνευματικὴν μαρτυρίαν ἀνάγει αὐτούς. Νῦν σὺν τῷ πειρᾶστε τὸν Θεόν ἐπιθεῖται ζυγὸς ἐπὶ τὸν τράχηλον τῶν μαθητῶν. Οὗτος δὲ δικαίωσις διαφορὰ πιστῶν, εἴτε Ἰουδαῖοι εἰσιν, εἴτε Ἑλλήνες· ὅπου ἡ πίστις καθαρισμὸν ποιεῖ τῶν ἀμαρτιῶν τῶν ἀπὸ τῆς καρδίας ἐξιόντων. Οὗτος δὲ δικαίωσις διοικεῖ περιτομῆς²⁴, ἀντὶ τῆς ἐν σαρκὶ περιτομῆς δίδοται ἡ ἐν πνεύματι περιτομή, καθαρίζουσα τῇ πίστει τῇ εἰς Χριστὸν τὰ χρυπτά. Τι ἔστι τό· Πειράζετε τὸν Θεόν; Ός οὐκ ἰσχύοντα, φησι, σῶσαι τῇ πίστει· τουτέστι· Τι ἀποτελεῖ τῷ Θεῷ; ἀποτιασ γάρ ἔστι τὸ τὸν νόμον εἰσφέρειν. [ΚΥΡΙΑΛΟΥ.] Φορτικὸς μὲν ὁ μολδογουμένως ὁ νόμος ἦν τοῖς ἐν Ἰσραὴλ· ὁ μολόχον δὲ τοῦτο καὶ οἱ μαθηταί, καὶ αὐτὸς δικαίωσις τοῦτο ἡμᾶς ἐδίδαξε λέγων· Δεῦτε πρός με, πάντες οἱ κοπιῶτες καὶ πεφορεισμένοι, καὶ γάρ ἀτακτώσω ὑμᾶς. Κοπιῶντας δὲ καὶ πεφορεισμένους τοὺς ὑπὸ νόμου εἶναι φησιν· ἔστι δὲ πρόδον ὄντος τοῦτο τοῦ νόμου²⁵. Οὐ μοιον τό· Χάριτε ἔστε σωσωμένοι. Οὔτε οὖν πάλαι μὲν ὁ νόμος τοὺς πάντα διαφυλάττοντας τὰ εἰρημένα τῷ νόμῳ ἐσωζεν· νῦν δὲ ἡ χάρις τοῦ Κυρίου καὶ δίχα τῆς τοῦ νόμου παραφυλακῆς διὰ τῆς πίστεως σώζει.

D Καὶ τοῦτο τὸν τράχηλον τῶν μαθητῶν διὰ τοῦτο καὶ οἱ μαθηταί, καὶ αὐτὸς δικαίωσις διαφορὰ πιστῶν τοῦτο ἡμᾶς ἐδίδαξε λέγων· Δεῦτε πρός με, πάντες οἱ κοπιῶτες καὶ πεφορεισμένοι, καὶ γάρ ἀτακτώσω ὑμᾶς. Κοπιῶντας δὲ καὶ πεφορεισμένους τοὺς ὑπὸ νόμου εἶναι φησιν· ἔστι δὲ πρόδον ὄντος τοῦτο τοῦ νόμου²⁵. Οὐ μοιον τό· Χάριτε ἔστε σωσωμένοι. Οὔτε οὖν πάλαι μὲν ὁ νόμος τοὺς πάντα διαφυλάττοντας τὰ εἰρημένα τῷ νόμῳ ἐσωζεν· νῦν δὲ ἡ χάρις τοῦ Κυρίου καὶ δίχα τῆς τοῦ νόμου παραφυλακῆς διὰ τῆς πίστεως σώζει.

Μετὰ δὲ τὸ σιγῆσαι αὐτὸν, ἀπεκρίθη Ἰάκωβος Α
Ἄρτων· Ἀνδρεῖς ἀδελφοί, ἀκούσατε μου.

Συμέων³¹ ἐξηγήσατο, καθὼς πρῶτος ὁ Θεός
ἐπεσκέψατο³² λαβεῖτον ἐξ ἔθνων λαὸν εἰς τῷ ὄρδοντος
αὐτὸν.

Καὶ τοῦτῳ συμφωνοῦσιν οἱ ἄρχοι τῶν προσηγόρων·
καὶ οὐδὲν γέγονται.

Μετὰ ταῦτα ἀροστρέψω καὶ ἀροικοδομήσω τὴν
σκηνὴν Δαυΐδ τὴν πεπτωκυῖαν, καὶ τὰ κατεσταμένα
αὐτῆς ἀροικοδομήσω³³, καὶ ἀνορθώσω
αὐτήν.

Οὕτως ἀνὴρ ἐκζητήσωσιν οἱ κατάλοιποι τῶν ἀρ-
οράων τὸν Κύριον, καὶ πάρτα τὰ ἔθνη, ἐφ' οὓς
ἐπικεκλησας τὸ δρυμόν μου³⁴ ἐξ' αὐτὸν, λέγει
Κύριος, ὁ ποιῶν πάντα ταῦτα³⁵.

Γρωτεὰ δὲ³⁶ αἰώνδες ὔστι τῷ Θεῷ πάρτα τὰ ἔργα
αὐτοῦ.

Διὸ ἡγών πρίνων, μὴ παρερχολεῖτον τοῖς ἀπὸ τῶν
ἔθνων ἐπιστρέψοντον ἐπὶ τὸν Θεόν·

Ἄλλοι³⁷ ἐπιστεῖλαι αὐτοῖς, τοῦ ἀπέκτεσθαι ἀπὸ
τῶν ἀλιστημάτων³⁸ τὸν εἰδάλων, καὶ τῆς πορ-
νείας, καὶ τοῦ πτυκτοῦ καὶ τοῦ αἰματος.

Μωνῆς γάρ ἐκ τεκτὸν ἀρχαίων, κατὰ πόλιν
τοὺς κηρύσσοντας αὐτὸν ἔχει, ἐν ταῖς συναγω-
γαῖς κατὰ πᾶν Σάββατον ἀραιτωροκόμερος.

Τότε ἔθωξε τοῖς ἀποστόλοις καὶ τοῖς πρεσβυ-
τέροις τὸν δῆμον τῆς Ἐκκλησίας, ἐκλεξαμένους ἀρ-
δρας ἐξ αὐτῶν πέμψαι εἰς Ἀρτιόχειαν τὸν Παύλον
καὶ Βυργάδαν Ἰούδαν, τὸν ἐπικαλούμενον Βαρ-
σανίην, καὶ Σίλαρ, ἀρδρας ἥτουμέρους ἐν τοῖς
ἀδελφοῖς.

Γράψαντες διὰ χειρὸς αὐτῶν τάδε.

Ἀπεκρίθη Ἰάκωβος λέγων. Ἐπίσκοπος ἦν οὗ-
τος· διὸ καὶ ὑπέρερον λέγει. Ὁρα καὶ τούτου τὴν
σύνεσιν, ἀπὸ τε νέου καὶ παλαιῶν βεβαιουμένου τῶν
προφητῶν τὸν λόγον. Συμέων³⁹ ἐξηγήσατο. Συμέων
ὁ ἐν τῷ Λουκᾶ προφητεύσας. Νῦν ἀπολύτεις τὸν
διοῦλόν σου, Δέσποτο. — Λαβεῖτον ἐξ ἔθνων λαὸν
ἐκ τῷ ὄρδοντος αὐτοῦ. Οὐχ ἀπλῶς ἐξελέξατο⁴⁰,
ἀλλὰ τῷ δύναματι αὐτοῦ, τουτέστι τῇ δόξῃ αὐτοῦ.
Καὶ τοιώτῳ συμφωνοῦσιν οἱ ἄρχοι τῶν προσηγόρων.
Ἄπο μὲν τοῦ χρόνου δῆλος ἦν· τὸ δὲ ἀξιόπιστον οὐκ
είχε, διὰ τὸ μὴ παλαιὸς εἶναι. Ἐπάγει οὖν παλαιὸν
προφητεῖαν· Μετὰ ταῦτα ἀροστρέψω καὶ ἀροικο-
δομήσω τὴν σκηνὴν Δαυΐδ τὴν πεπτωκυῖαν, καὶ
τὰ ἐξῆς. Πεπτώκει γάρ δυτικαὶ πτῶματα ἀνατον. Τί
οὖν; Ἡγέρθη τὰ ἱεροσόλυμα; ἀλλ' οὐ κατεστρά-
φη μελλον· πολαν⁴¹ λέγει Ἑρεσιν; Τὴν μετὰ Βα-
ρσανίην, τὸ ἀξιώματα πάλιν. Διὸ ἡγών πρίνων μὴ παρ-
ερχολεῖτο· τουτέστι, μὴ ἀνατρέπειν. Εἰ γάρ δ

³¹⁻³⁵ Luc. II, 29.

Variæ lectiones et notæ.

³⁶ Nonnulla exemplaria vulgata habent, Συμέων. ³⁷ Interpres pro, ἐπεσκέψατο νιαστον legisse, ἐξελέξατο. ³⁸ In nonnullis vulgatis est, οἰκοδομήσων. ³⁹ In manucripto est, θνομά σου. ⁴⁰ In vulgatis est, ταῦτα πάντα. ⁴¹ In vulgatis est, ἀλιστημάτων. ⁴² Εξελέξατο. Ista dictio videtur cum superioris orationis contextu non concordare, sed pro ἐπεσκέψατο reposita esse. ⁴³ Πολαν, erat.

VERS. 13. Ac postquam conticuerunt, exceptit sermonem Jacobus dicens : Viri fratres, audite me.

VERS. 14. Simeon exposuit, quemadmodum primum Deus respexerit extraneas nationes, ut sumeret ex iis populum propter nomen suum.

VERS. 15. Et hinc consonant dicta prophetarum, sicut scriptum est :

VERS. 16. Post hanc revertar, ac rediscabo tabernaculum Davidis, quod collapsum est, ac diruta ejus instaurabo, et erigam illud.

VERS. 17. Ut reliqui homines exquirant Dominum, et omnes nationes eorum hominum, qui a me denominati sunt, dicit Dominus, qui facit omnia haec.

VERS. 18. Nota a saeulo sunt Deo omnia opera sua.

VERS. 19. Quamobrem ego censeo non oportere nos obtrubare illos et interpellare, qui de exteris nationibus ad Deum sese convertunt :

VERS. 20. Sed scribendum et mandandum esse illis, ut abstineant se ab contaminationibus simulariorum, et fornicatione, et usucalato, et sanguine.

VERS. 21. Moyses enim ab etatibus antiquis habet in singulis civitatibus, qui eum praedicent, dum per omne Sabbathum recitatur in synagogis.

VERS. 22. Tunc placuit apostolis et senioribus totique Ecclesiæ, ut delectos ex sese viros mitterent Antiochiam eum Paulo et Barnaba, Judam videlicet cognomento Barsaban, et Silam, viros primarios inter fratres.

VERS. 23. Per quorum manus litteras quoque miserunt scriptas in hanc sententiam

Excepit sermonem Jacobus. Episcopus erat hic : quamobrem etiam posteriore loco dicit. Sed vide etiam hujus prudentiam, tam per novum, tam per veteres prophetas sententiam suam comprobantis et confirmantis. Simeon exposuit. Simeon, qui in Evangelio quod Lucas conscripsit, vaticinando dixit : Nunc dimittis servum tuum, Domine⁴⁴⁻⁴⁶. Extraneas nationes, ut sumeret ex iis populum nomen suum. Non sim liciter ac temere dicit, delectum habuit, sed nomine suo : hoc est, propter gloriam et existimationem suam. Et hinc consonant dicta prophetarum. Ratione temporis notus 121 erat : sed ea auctoritate praeditus non erat, ut ei fides haberetur, propria quod non erat antiquus. Subiungit igitur antiquam prophetiam : Post hanc revertar, et rediscabo tabernaculum Davidis, quod collapsum est, etc. Collapsum enim erat revera ruina irreparabili. Quid igitur? an excitata et exstructa sunt

Hierosulyma? ac non potius eversa? de quanam loquitur extructione? de ea, quæ accidit post captivitatem Babylonicam, de dignitate rursus recepta. Quamobrem ego censeo nos non debere illos obturbare et interpellare, hoc est, non subverttere. Nam si Deus illos vocavit, atque hæ observationes evertunt Dei vocationem adversus Ueum pugnamus. Cum auctoritate autem, ac pro potestate dicit, *Ego censeo. Sed scribendum et mandandum esse illis, ut abstineant ab inquinamentis simulacrorum, etc.* Ilæc enim præcepta, atque hæ observations, etsi corporales, tunc observatu necessariæ sunt: quoniam magnorum causa erant malorum, [idcirco] potissimum ab his illos se abstinere vult. *Nam Moyses quidem ab iustis antiquis, etc.* Etiam ante adventum Servatoris omnibus Sabbatis in synagogis duntaxat Moyses legebatur: sed post adventum Christi in Ecclesiis Christi, saltem legi ac recitari non perhibetur, atque id declaratur ex illo: Usque enim in hodiernum diem, quandocunque opus est Moyses recitatur. Nam si aliqua scripta in Ecclesiis non recitarentur, nonne temere ac sine judicio ad Galatas Apostolus illud scripsisset: *Dicite mihi qui legi subditi esse vultis, an legem non auditis?*

Apostoli et seniores et fratres habitantibus Antiochiae, et in Syria, et Cilicia fratribus, qui sunt de nationibus externis, salutem.

VERS. 24. Quoniam audivimus nonnullos ex nobis egressos turbasse vos sermonibus, labefacientes animos vestros, cum dicentes vos circumcidet et legem servare oportere, quibus non mandaveramus:

VERS. 25. Placuit nobis simul coactis diligere viros, et mittere ad vos una cum charissimis nobis Barnabe et Paulo,

VERS. 26. Hominibus, qui vitam suam periculo exposuerunt pro nomine Domini nostri Iesu Christi.

VERS. 27. Misimus enim Judam et Silam, qui et ipsi verbis eadem referent vobis.

Placuit nobis simul coactis. Quia omnibus hæc placebant, ac re deliberata hæc scribunt. Notandum est neque Jacobum, neque Petrum ausos esse sine consensu totius Ecclesiæ decernere de negotio 122 circumcisiois, quanquam judicabant hoc ita rectum esse: neque vero omnes auctoritatem suam interposuissent, nisi persuasum habuissent hoc etiam placere Spiritui sancto. Cæterum ne res videretur ad Pauli et Barnabæ spectare calumniam quod illi missi erant, vide laudationem illorum: *Hominibus, inquit, qui vitam suam periculo exposuerunt pro nomine Domini Iesu Christi.*

VERS. 28. Visum est enim Spiritui sancto et nobis, nihil amplius vobis oneris imponere, præterquam hæc necessaria:

VERS. 29. Nempe, ut abstineatis vos ab his, quæ simulacris immolata sunt, et sanguine, et suffocato, et scortatione: a quibus si conservaveritis vosmeti ipsos, recte facietis. Valete.

¹⁹ Galat. iv, 17.

Variæ lectiones et notæ.

¹⁸ In manuscripto erat, εξ ὑμῶν. ¹⁹ In vulgatis est, ἀπεστάλχαμεν οὖν. ²⁰ In vulgatis est, διὰ λόγου παγγέλλοντας τα αὐτά. ²¹ Ισ. τῷ. ²² In vulgatis est πλὴν τῶν ἐπάναγκες τούτων ἀπέχεσθαι.

A Θεὸς ἐκάλεσεν, αὗται δὲ αἱ παρατηρήσεις ἀνατρέπουσι, τῷ Θεῷ πολεμοῦμεν. Μετ' ἑκουσίας δὲ τὸ, Ἐγὼ κρίω. — Ἀλλ' ἐκποτεῖαι αὐτοῖς, τοῦ ἀπέχεσθαι ἀπὸ τῶν ἀλισγημάτων τῶν εἰδώλων, καὶ τὰ ἔξη;. Αὗται γάρ, εἰ καὶ σωματικαὶ, ἀλλ' ἀναγκαῖαι φυλάττεσθαι· ἐπειδὴ μεγάλα εἰργάζοντο κακά, τούτων μάλιστα αὐτοὺς ἔκτυσε. Μωσῆς μὲν γάρ ἐκ γερεών ἀρχαίων, καὶ τὰ ἔξη;. Καὶ πρὸ τῆς ἐπιδημίας τοῦ Σωτῆρος κατὰ πᾶν Σάββατον ἐν μόναις ταῖς συναγωγαῖς ἀνεγινώσκετο Μωσῆς· ἀλλ' οὐν μετὰ τὴν ἐπιδημίαν, ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ Χριστοῦ οὐ κωλύεται ἀναγινώσκεσθαι. Καὶ τοῦτο δηλοῦται ἐκ τοῦ, δχρι γάρ τῆς σήμερον ἤνικα ἀν αναγινώσκεται Μωσῆς. Εἰ γάρ μὴ ἀνεγινώσκετο τὰ Παλαιὰ Γράμματα ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, οὐκ ἀκρίτες Γαλάταις εἰποτεστέλλετο τὸ, Λέγετε μοι, οἱ ὑπὸ νόμου θεοὺς λογεῖς εἰλαί, τὸν νόμον οὐκ ἀκούετε;

B ταῖς ἐπεστέλλετο τὸ, Λέγετε μοι, οἱ ὑπὸ νόμου θεούς εἰλαί, τὸν νόμον οὐκ ἀκούετε;

C Οἱ ἀπόστολοι, καὶ οἱ πρεσβύτεροι, καὶ οἱ ἀδελφοί, τοῖς κατὰ τὴν Ἀριθμεῖαν καὶ Συρίαν καὶ Κιλικίαν ἀδελφοῖς τοῖς ἐξ ἑθνῶν χαρεῖται.

Ἐπειδὴ ηκούσαμεν ὅτι τινὲς ἐξ ἡμῶν ¹⁸ ἐξελθόντες ἐπάρκειαν ὑμᾶς ἀδροὺς ἀρασκευάζοντες τὰς ψυχὰς ὑμῶν, λέγοντες περιέμρεσθαι, καὶ τηρεῖν τὸν νόμον, οἵτις οὐ διευτελάμεθα·

Ἐδοξερ ἡμῖν τερομέτροις διοθυμαδὸν, ἐκλεξαμέτρους ἀρδρας πέμψιν πρὸς ὑμᾶς σὺν τοῖς ἀγαπητοῖς ἡμῶν Βαρνάβᾳ καὶ Παύλῳ,

Ἀρθρώποις παραδεδωκόσι τὰς ψυχὰς αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ ὄρθματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ἀπεστάλχαμεν τῷρ ¹⁹ Ιούδαν καὶ Σίλαν, καὶ αὐτοὺς ἀπαγγέλλοντας διὰ λόγου τὰ αὐτά ²⁰.

D Εδοξεν ἡμῖν γενομένοις διοθυμαδόν. Ὅτι πᾶσι ταῦτα δοκεῖ, καὶ ὅτι μετὰ ἐπισκέψεως ταῦτα γράψουσι. Σημειώτεον ὅτι οὗτε Ἱάκωβος, οὗτε Πέτρος; ἐπέλιπτον δογματίζειν τὰ περὶ τῆς περιτομῆς, καὶ τοις κρίναντες αὐτὸν καλὸν εἶναι, δικα πάσης τῆς Ἐκκλησίας· οὗτε δὲ πάντες ηὔθεντησαν, εἰ μὴ ἐπεισθησαν ὅτι τοῦτο δοκεῖ καὶ τῷ ἀγίῳ Πνεύματι. Ἰνα δὲ μὴ δέξῃ διαβολῆς εἶναι Παύλου καὶ Βαρνάβα τὸ ²¹ ἐκείνους ἀποσταλῆναι, δρα ἐγχώμια αὐτῶν·

Ἄρθρώποις, φησι, παραδεδωκόσι τὰς ψυχὰς αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ ὄρθματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ἐδοξες τῷρ ἀγίῳ Πνεύματι καὶ ἡμῖν, μηδὲρ πλεον ἐπιτίθεσθαι ὑμῖν βόρος, πλὴν τούτων τῶν ἐπάναγκες·

Ἀπέχεσθε ²² εἰδωλοθύτων, καὶ αλματος, καὶ πνικτοῦ, καὶ πορπελας. Ἐξ ὧν διατηροῦντες διατηροῦντες. "Ἐργάσθε.

cumque cepit et circumcidit propter Iudeos, qui A θεῖ, καὶ λαβὼν, περιέτεμεν αὐτὸν διὰ τοὺς erant in illis locis. Sciebant enim omnes patrem ejus Ἐνουδαιούς τοὺς ὄντας ἐπειδὴ τοῖς τόποις ἀκτινοῖς.

Ἐθείσαντες γάρ ἀπαρτεῖς τὸν πατέρα αὐτοῦ, διεῖ

Ἐλλην ὑπῆρχεν

*Tanta igitur inter eos exstitit animorum concitatio. Inter Paulum et Barnabam ortum est pusilli animi vitiis nonnullis. Atque unus quidem justitiam iuxtagatur, alter vero injustitiam amplectebatur, sed interque tamen pietatis causæ et rationi serviebat. Causa vero pusilli inter illos animi hæc est: Marcus quidam illos ad evangelicum cursum profici-scentes ex Palestina ad Pergam usque Pamphyliæ oppidum comitatus erat. Deinde cum apostoli vehen-tienti studio diligentiaque in conscientio cursu ueterentur, Marcus, utpote homo segnis ac piger, cursui apostolorum renuntiavit, et in Palestinam reversus est, non Christum abnegans, sed longin-quum cursum, utpote sibi gravem, defugiens atque recusans. Reversi sunt tandem Paulus et Barnabas pietatis fructibus onusti, et Ecclesiæ quæ in Jeru-salem erat, amicantes gentium conversionem ac poenitentiam, quemadmodum nationes extraneæ se ad Deum verum convertissent, et pravis suis in-stitutis damnatis, saniorem doctrinam atque disciplinam amplectæ essent. Cum igitur ab omnibus ob-res bene gestas laudarentur, Marcus dolore animi perculsus est: reputabat enim eum animo suo: Si particeps et socius suis laborum, laudis quoque particeps et socius essem. Statuerat igitur rursus illorum cursus comes et socius esse. Ac Barnabas quidem illum ad sanitatem reversum comitem reci-perere volebat: Paulus vero contendebat, eum qui una secum ad opus Domini proiectus non esset, rur-us **124** non esse comitem adjungendum. Dissensio igitur erat non iusta, sed justa et ab animo pu-sillo profecta. Paulus id, quod justum esset fieri volebat: Barnabas humanitatem spectabat. Sententia igitur dissidentes, pietate inter se concordabant. Ac discordarunt non sive, neque ratione, sed more hominum pusilliinitate. Fuit autem hæc dispositio divina. Nam ut dissenserunt, Barnabas assumpto Marco, ad cursum suum peragendum proiectus est. Sed profuit Marco Pauli exacta di-sciplina jurisque rigor: studuit enim diligentia prior-rem negligentiam obtegere. Paulus Marcus in Ecclesiis recipi vetuerat, non ut eum contristaret et molestia afficeret, sed ut meliorem ac diligenterem efficeret: sed ut vidit illum virtute ac diligenteria profecisse, ac per ea, quæ postmodum egit, priora crimina purgasse, incipit eum conuincendare, et ait: *Salutat vos Marcus consobrinus Barnabæ, de quo mandata accepistis, ut si veneris ad vos, eum recipias*¹⁰. Atque etiam in prophetis hoc idem neperimus, diversas videlicet sententias ac mores:*

¹⁰ Coloss. iv, 10:

Variae lectiones et notæ.

¹¹ αὐτοῖς, erat. ¹² δεῖ, erat. ¹³ οὗτω, erat. ¹⁴ Ιστονεῖν.

διανευμέθα τοὺς ἑπόπους· ὥστε πάνυ εἴκοντες ἀλλή· Ταῦτα δὲ γέγραπται πρὸς τύπον ἡμέτερον, ἵνα μὴ κατεπίπετωμεν· οὐ γὰρ ἔστιν, ἀνθρώπους δυτας, μὴ παροξύνεσθαι· παροξυνθέντας δὲ χρή μεταβάλλεσθαι· πάνυ δὲ ὠψέλησε τὸν Μάρκον ἡ μάχη αὐτῆς. Τὸ μὲν γὰρ Παῦλου φοβερὸν, ἐπέστρεψεν αὐτὸν τὸ δὲ Βαρνάβα χρηστὸν, ἐποίει μηχάνης πολειφθῆναι. Ὡστε μάχονται μὲν, πρὸς ἐν δὲ τέλος ἀπαντῷ τὸ κέρδος. Καὶ γὰρ Παῦλον δρῶν αἰρούμενον ἀποστῆναι, πάνυ ἐφοβήθη καὶ κατέγνω ἐπιτοῦ· καὶ Βαρνάβαν δρῶν σύντος αὐτοῦ ἀντεχόμενον, πάνυ αὐτὸν ἐφίλησε· καὶ διωρθοῦστο ὁ μαθητὴς διὰ τῆς μάχης τῶν διδασκάλων· τοσοῦτον ἀπεῖχε τοὺς σκανδαλισθῆναι. Διήρχετο δὲ τὴν Συρίαν καὶ Καπιτίαν, ἐπιστηρίζω τὰς Ἐκκλησίας. Οὐ πρότερον ἐπ' ἀλλας ἔρχεται πόλεις πρὶν ἢ τὰς δεξαμένας τὸν λόγον ἐπισκέψασθαι. Τοῦτο καὶ ἡμεῖς ποιῶμεν τοὺς πρώτους πρώτως παιδεύωμεν⁵⁹, ἵνα μὴ οὗτοι ἐμπόδιον γένωνται τοῖς μετὰ ταῦτα. Καὶ ίδοις μαθητὴς ἦν ἐκεῖ ὄντος Τιμόθεος, ὑπὸ Ἰουδαίων⁶⁰, φρεσί. Καὶ σημειωτέον ὅτι τοσοῦτον ἡσαν Ἰουδαῖοι τὸν νόμον καταφρονήσαντες, ὅτι καὶ Ἑλλησιν ἐγαμοῦντο, καὶ Ἑλληνίδας ἐγάμουν. Καὶ λαβὼν περιέργειαν αὐτὸν διὰ τοὺς Ἰουδαίους. Ἄξιον ἐκπλαγῆ· αἱ τοῦ Παύλου τὴν σύνεσιν· ὁ τοσαῦτα μαχησάμενος περὶ τῆς περιτομῆς, καὶ πάντα κινήσας ὑπὲρ τούτου ἔνας οὐ κατάρθωσε, περιέτεμε τὸν μαθητὴν· καὶ οὐ μόνον ἐτέρους οὐ καλύει, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς τοῦτο ἐργάζεται. Πάντα οὖν πρὸς τὸ συμφέρον ἔώρα, καὶ οὐδὲν ἀπλῶς ἐποίει. Καὶ τὸ θαυμαστὸν, ὅτι καὶ ἐπηγάγετο αὐτὸν. Διὰ τοὺς Ἰουδαίους, φρεσί, τὸν δυτας ἐν τοῖς τελοῖς ἐκείνοις. Οὐκ ἀνγάρησαν τοποθέτην παρὰ ἀκροβύστου τὸν λόγον ἀκοῦσας· καὶ τοῦ; Ὁρα τὸ κατέρθωμα· περιέτεμεν, ἵνα περιτομὴν καθέλῃ, οὐ συνιστῶν τὴν περιτομὴν, ἀλλὰ πρᾶγμα μέγιστον καὶ πᾶσιν ὅμοι τοῖς ἀκοστόλοις καταθύμιον κατορθώσαι βουλόμενος. Ἀνω γὰρ καὶ κάτω διέβαλ[ε]ν αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι, ὡς πανταχοῦ τὸν νόμον ἀνατρέποντα, καὶ τοὺς ἐξ ἕθνων ἀποστασίαν διδάσκοντα, καὶ σφόδρα πρὸς αὐτὸν ἀπεχώρως διέκιντο. Ἐπει οὖν τὸν Τιμόθεον εὑρε μαθητὴν ἐξ Ἐλλήνων πρὸς ὑπηρεσίαν αὐτοῦ ἐπιτίθειον, καὶ συνέκδημον ἔχειν αὐτὸν ἡβούλετο· διὰ τοὺς καταφυαροῦντας αὐτοῦ ἀσεβῶς, περιέτεμεν αὐτὸν, διὰ τῆς τοιαύτης κατακευῆς ἐκκύται τούτους· πρὸς ἔκπτωτον βιβλόμενος. Εἰ γὰρ ἦν Τιμόθεος ἀπερίτητος, διδάσκαλος ἀν, πάντες ἀν ἀπεπιήδοσαν ἀπ' αὐτοῦ. Εἰ γὰρ τοσαῦτη γέγονεν αὐτοῦ κατηγορία διὰ τρόφιμον τὸν Ἐφέσιον διὰ ἀνδρίζον ὅτι Ηαūλος εἰς τὸ ιερὸν εἰσήγαγεν (ἐξ Ἐλλήνων διήν οὔτος), τοῦ ἀρχαὶ ἔπαθεν, εἰ Τιμόθεον δυτα διδάσκαλον ἐξ ἀκροβύστων εἶχε σὺν αὐτῷ; Ὁρα δὲ αὐτὸν καὶ ἀγνιθέντα τῶν συναποστόλων τῇ γνώμῃ, καὶ ἐν τῷ ιερῷ διετριχέλοντα τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ ἀγνισμοῦ. Πάντα δὲ ἐποίει τῆς σωτηρίας τῶν Ἰουδαίων ἔνεκτον. Εὔροι δὲ τοῖς καὶ τὸν Πέτρον ὑποκρύθείντα Ἰουδαῖ-

A verbi gratia, Elias asper ac durus erat, Moyses lenis ac mitis. Ita nimurum etiam hic vehementior et acrior est Paulus, sed vide etiam sic non deesse illi mansuetudinem ac lenitatem. Ἡξιον, id est, volebat et censebat, inquit: neque enim irascitur, sed rogabat. Quid igitur? inimici digressi sunt? absit. Vides enim postea multas laudes Barnabæ tribui in epistolis a Paulo. Mihi etiam consensu dirempti ac separati esse videntur, et alter ad alterum dixisse, videlicet, Quandoquidem ego volo, tu vero non vis, ne pugnemus inter nos, partiamur inter nos loca, atque in diversas regiones abeamus. Itaque admodum alter alteri cedentes hoc faciebant. Hæc autem scripta sunt nobis pro exemplo, ne relabamur ac prosternamur: fieri enim non potest, quin, cum homines sinus, aliquando ira concitemur et exardescamus: sed concitatos animo mutari et mitigari oportet. Valde autem Marco profuit hæc pugna. Nam Pauli quidem acerbitas et asperitas illum ad sanitatem convertit: Barnabæ vero humanitas atque lenitas efficiebat, ne deinceps desiceret et officio suo decesset. Itaque pugnat quidem, sed lucrum ad unum finem tendit. Etenim cum videret Paulum malle discedere, admodum timuit, atque semelipsum damnavit, et Barnabam videns ita se tuerent, amplectentem ac vindicantem, valde eum dilexit. Et emendebatur et corrigebatur discipulus per pugnam atque dissensionem magistrorum. Tantum aberat ut scandalizaretur et offendetur. Peragrabat autem Syriam et Ciliciam confirmans Ecclesias. Non prius ad alias accedit civitates, quam illas, quæ verbum Dei percepérant, invisiſset. Hoc item nos faciamus, primos primum instituimus, ne bi posterioribus obstatculo et impedimento 125 sint. Et ecce discipulus quidam erat i[n] ille nomine Timotheus filius Iudeus. Ac notandum est adeo contemptui Iudeos habuisse legem, ut et Græcis sive gentilibus nuberent, et Græcas uxores ducent. Eunque cepit et circumcidit propter Iudeos. Operæ pretium est prudentiam Pauli vehementer admirari: qui toties pugnaverat de circumcisione, ac nihil non moverat atque tentaverat pro hoc negotio, quoad conficit, discipulum circumcidit: ac non solum non vetat ac prohibet alios, verum etiam ipse D hoc facit. In omnibus igitur utilitatem spectabat, ac nihil temere et absque causa faciebat: ac mirum est quod illum adducere potuit. Propter Iudeos, inquit, qui erant in illis locis. Non enim sustinuerunt ab eo, qui præputiatus esset, verbū Dei audire. Ac vide, quidnam hac re consecutus sit. Circumcidit, ut circumcisionem tolleret, non commendans circumcisionem, sed rem maximam, et omnibus signū apostolis gratam et acceptam efficeret. Ubique enim Iudei illum calumniantur, ut qui in omnibus locis legem Mosairam subverteret, et eos qui de nationibus extraneis credidissent,

Variæ lectiones et notæ.

⁵⁹ παιδ. δ. μεν, erat. ⁶⁰ Ισ. υἱος Ἰουδαίας. Et alioqui locus multiliter esse videtur.

defectionem a lege doceret, ac vehementer illis in-visus erat. Quando igitur Timotheum invenerat discipulum de Græcis et gentibus conversum ad ministerium suum idoneum, et comitem eum peregrinationis habere volebat, propter eos qui impie sibi

obtrectando negotium facessabant, eum circumcidit, hoc artificio illos trahere ad se volens. Nam si Timotheus incircuncisus fuisse, qui munere docendi fungeretur, omnes resiliuissent ac defecisset ab illo. Nam si tantopere Paulus accusatus est propter Trophimum Ephesum, quem putabant ab illo in templum introductum fuisse : de Græcis autem ac gentilibus erat hic : quid tandem accidisset ei, si Timotheum, qui doctor esset, de præputiatis secum habuissest ? Vide item illum purificatum de sententia collegarum apostolorum, et in templo annuntiantem explectionem purificationis. Omnia autem faciebat propter salutem Judæorum. Posset item quis invenire Petrum quoque Judaismum simulasse ; atque hæc apostolis nihil nocebant. Erat autem Judæis causa salutis et fidei in Christum initium, quod talcs habebant doctores, qui legem, ut putabant, servarent.

VERS. 4. Cum autem obirent civitates, tradebant eis servanda placita, quæ erant decreta ab apostolis et senioribus, qui erant in Jerusalem.

VERS. 5. Hac itaque ratione fiebat, ut Ecclesiæ confirmarentur fide, et numero quotidie crecerent.

VERS. 6. Cum autem peragrassent Phrygiam et Gallicam regionem, vitiæ a Spiritu sancto in Asia verbum Dei prædicare,

126 VERS. 7. Proseculi in Mysiam, volebant per Bithyniam iter facere : sed non sivit eos Spiritus sanctus.

VERS. 8. Itaque Mysiam prætergressi, devenierunt in Troadem.

VERS. 9. Et visum noctu Paulo hujusmodi oblatum est : Vir quidam Macedo astabat, qui eum his verbis rogabat : Transi in Macedonia, et succurre nobis.

VERS. 10. Quod visum simul ac illi oblatum est, statim in Macedonia proficisti studiuimus, congiuentes nos a Domino accensi ut Evangelium illis traderemus.

VERS. 11. Cum solvissemus igitur a Troade, recto cursu pervenimus in Samothracen, ac postridie Neapolin :

VERS. 12. Atque illinc Philippo, quæ prima regionis Macedonia civitas est colonia. Atque in illa urbe dies aliquot commorabamur.

Tradebant eis servanda placita. Dogmata, id est placita, atque certas stabilesque sententias dicit, non illa mysteria, quibus certo Dei consilio atque dispositione Verbum Dei traditur incarnatum esse, sive carnem induisse : sed illa nempe, abstinentiam esse ab iis, quæ simulacris essent immolata, a sanguine, a suffocato, a scortatione, quæ spectant ad regularis vitæ constitutionem. Vetiæ a Spiritu sancto in Asia verbum Dei prædicare. Quare quidem vitiæ sint non dicit, sed vitiæ duntaxat eos esse ait, docens nos ut pareamus solummodo ac non quaeramus, et ostendens illos multa etiam humano

τὸν. Καὶ ταῦτα μὲν τοὺς ἀποστόλους ἔβλαπτον οὐδέν· ἐγίνετο δὲ τοῖς Ἰουδαιοῖς σωτηρίας ὑπόθεσις καὶ τῆς εἰ; Χριστὸν πίστεως ἀρχή, ὅτι διδασκάλους εἶχον τοιούτους, ὡς ἐνόμιζον, φυλάττοντας τὸν νόμον.

obtrectando negotium facessabant, eum circumcidit, hoc artificio illos trahere ad se volens. Nam si Timotheus incircuncisus fuisse, qui munere docendi fungeretur, omnes resiliuissent ac defecisset ab illo. Nam si tantopere Paulus accusatus est propter Trophimum Ephesum, quem putabant ab illo in templum introductum fuisse : de Græcis autem ac gentilibus erat hic : quid tandem accidisset ei, si Timotheum, qui doctor esset, de præputiatis secum habuissest ? Vide item illum purificatum de sententia collegarum apostolorum, et in templo annuntiantem explectionem purificationis. Omnia autem faciebat propter salutem Judæorum. Posset item quis invenire Petrum quoque Judaismum simulasse ; atque hæc apostolis nihil nocebant. Erat autem Judæis causa salutis et fidei in Christum initium, quod talcs habebant doctores, qui legem, ut putabant, servarent.

B 'Ως δὲ διεκορεύοντο τὰς κώλεις, παρεδίδοντες αὐτοῖς φυλάσσειν τὰ δόγματα, τὰ κεκριμένα ὑπὸ τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν πρεσβυτέρων τῶν ἐπί Ιερουσαλήμ.

Αἱ μὲν οὖν Ἐκκλησίαι ἐστερεοῦντο τῇ πίστει, καὶ ἐπερίσσευτο τῷ ἀριθμῷ καθημέραν.

Aιε. Ζεύτες δὲ τὴν Φρυγίαν καὶ τὴν Γαλατικήν χώραν, καλυψάτες ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ἀλλήσαι τὸν λόγον ἐν τῇ Ἀσίᾳ,

'Ελλότες κατὰ τὴν Μυσίαν, ἐπειρδίζοντες κατὰ τὴν Βιθυνίαν πορεύεσθαι καὶ οὐκ εἰσεστεῖν αὐτοὺς τὸ Πνεῦμα.

Παρελθόντες δὲ τὴν Μυσίαν, κατέβησαν εἰς Τρῳάδα.

C Καὶ δραμα διὰ τῆς ρυκτὸς ὥφθη τῷ Παύλῳ Ἀττίῃ τις ἢντι Μακεδὼν ἐστὼς παρακαλῶν αὐτὸν, καὶ λέγων Διαβάς εἰς Μακεδονίαν βοήθησον ημῖν.

Οὓς δὲ τὸ δραμα εἶδεν, εὐθέως ἐξητήσαμεν ἐξελθεῖν εἰς Μακεδονίαν, συμβιβάζοντες δὲι προσκέληται ημᾶς σὸν Κύριος εναγγελίσασθαι αὐτοῖς.

Αραχθέτες οὖν ἀπὸ τῆς Τρῳάδος, εὐθυδρόμησαμεν εἰς Σαμοθράκην· τῇ τε ἐπιούσῃ εἰς Νεάπολιν,

Ἐκεῖθέντες τε εἰς Φιλίππους, ἦτις ἐστι πρώτη τῆς Μακεδονίας, πόλις κολόνεις. Ήμερ δὲ ἐν αὐτῇ τῇ πόλει διατριβοτες ημέρας τιράς

Παρεδίδοντες αὐτοῖς φυλάσσειν τὰ δόγματα. **D** Δόγματα λέγει, οὐ τὰ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας μυστήρια, ἀλλὰ τὸ ἀπέχεσθαι εἰδωλοθύτων, καὶ αἴματος, καὶ πνικτοῦ, καὶ πορνείας, ἀπερ εἰς κανονικῆς ἡωῆς δρᾶδιατάπωσιν. Καλυψάτες ὑπὸ τοῦ ἀγίου Πνεύματος λαλήσαι τὸν λόγον ἐν τῇ Ἀσίᾳ. Διὰ τὸ μὲν ἐκωλύθησαν, οὐ λέγει· διὰ τὸ δὲ ἐκωλύθησαν, εἰπε· παιδεύων ημᾶς πείθεσθαι μόνον, καὶ μὴ ζητεῖν, καὶ δεικνῦν· διὰ πολλὰ καὶ ἀνθρωπίνως ἐποίουν. Ἐν τῇ Ἀσίᾳ καὶ Βιθυνίᾳ καλύπτει τὸ Πνεύμα λαλήσαι τὸν λόγον τοὺς ἀποστόλους, προγινώσκον τὴν τῶν Πνευματομάχων αἰρεσίν κυριεύειν τῶν ἐκεῖσε. Καὶ δραμα διὰ τῆς ρυκτὸς

Variæ lectiones et notæ.

¹¹ In vetusto manuscripto est, ἐπορεύετο τὰς πόλεις, παρεδίδου. ¹² κεκρυμμένα, erat. ¹³ In vulgatis est, ὑπὸ τοῦ ἀγίου Πνεύματος. ¹⁴ In vulgatis est, ἐπειράζον. ¹⁵ In vulgatis est, εἰς τὴν Μακεδονίαν. ¹⁶ In vulgatis est, τῆς Μακεδονίας πόλεις, κολόνια.

διψή τῷ Παύλῳ Ἀρήρ τις Μακεδών, καὶ τὰ τέλη τοῦ Παύλου ἀγγέλου, καθάπερ Φίλιππος¹⁹, καθάπερ Κορνήλιος, ἀλλὰ δι' ὅρματος φαίνεται· ἐν τῷ λοιπὸν ἀνθρωπινώτερον. Ἐνθα γάρ εὐχολον τὸ πεισθῆναι, οὐτως· ἵνα δὲ πολλὴ βίᾳ, θειότερον. Σημειώτεον δτι ἐν ταῖς πόλεσι ταύταις σὺν τῷ Παύλῳ ἥν Λουκᾶς, ἐξ ὧν καὶ τὸ πρόσωπον ἔχυτον συμπαραλαμβάνει λέγων· Ἐζητήσαμεν· εὐθυδρομῆσαμεν· ἐξῆλθομεν.

lis, hoc modo: ubi vero majore vi opus erat, more magis cum Paulo fuisse Lucam, ex eo quod suam etiam cures personam una assumit, dum dicit: *Studuimus, recto cursu pervenimus, profecti sumus.*

Τῇ δὲ ἡμέρᾳ²⁰ τῷ Σαββάτῳ ἐξῆλθομεν ἔξω τῆς πόλεως παρὰ τὸν ποταμὸν, οὗ ἐρούμενον προσευχὴν εἶραν. Καὶ καθίσαστες ἐλαλούμενοι ταῖς συνελθούσαις γυναικεσ.

Kai τις γυνὴ, ὄρδιματι Λυδίᾳ, πορφυροπῶλις²¹ πόλεως Θυατίρων, σεβομένη τὸν Θεόν, ἤκουεν· ἡς ὁ Κύριος διήνοιε τὴν καρδίαν προσέχειν τοῖς λαλούμένοις ὑπὸ τοῦ Παύλου.

Ὦς δὲ ἐβαπτίσθη καὶ ὁ οἰκος αὐτῆς, παρεκάλεσε αἴρουσα· Εἰ κεκρίκατε με πιστήν τῷ Κυρίῳ εἶραν, εἰσελθόντες εἰς τὸν οἰκόν μου, μετήντε· καὶ παρεκάσατο ἡμᾶς.

Παρὰ τὸν ποταμόν. Μᾶλλον μῆοντος ἐκεῖ συναγωγῆς διὰ τὸ σπάνιον, παρὰ τὸν ποταμὸν ἔξω τῆς πόλεως λάθρα συνήγοντο οἱ δῆθεν θεοσεβεῖς. Οὐ γάρ δὴ Ἐνθα' συναγωγὴ ἥν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔξω ἡδυχοντο, ὥσπερ τόπον τινὰ ἀφορίζοντες· ἀτε σωματικώτεροι δυντες οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ τῇ ἡμέρᾳ τῶν Σαββάτων, ὅτε καὶ δχλον εἰδὲς συνελθεῖν. Εἰ κεκρίκατε με πιστήν τῷ Κυρίῳ. Ὁρα φιλόσοφον γυναῖκα· πρῶτον αὐτὸν ἐμαρτύρησε, τὸ τὸν Θεόν καλέσας αὐτήν. Ἰδε καὶ τὸ δτυφον· γυνὴ ταπεινὴ αὐτή, καὶ ἀπὸ τῆς τέχνης πορφυροπῶλις, φησι· τοῦτος τοι πορφυρόβαφα πωλοῦσα. Καὶ οὐκ αἰσχύνεται τὰ ἐπιτηδεύματα ὃ ἴστοριογράφος. Οὐκ εἶπε δὲ, Εἰ μεγάλην γυναῖκα, εἰ εὐλαβῆτε κεκρίκατε, ἀλλὰ, πιστήν τῷ Κυρίῳ. Εἰ τῷ Κυρίῳ, πολλῷ μᾶλλον ὅμιν. Οὐ παρεκάλεσεν ἀπλῶς, ἀλλ' αὐτοὺς ἀφῆκε κυρίους εἶναι, εἰ καὶ ἡγάγκασε σφοδρῶς.

Ἐγένετο δὲ πορευομένων ἡμῶν εἰς προσευχὴν, παιδίσκην τινὰ ἔχουσαν πρεύμα Πύθωρος ἀκατέησαι ἥμιν· ἡτις ἐργασταρ πολλὴν παρεῖχε τοῖς κυρίοις αὐτῆς μαρτυρομένη.

Αὕτη κατακολουθήσασα τῷ Παύλῳ καὶ ἡμῖν, ἐκράξε²² αἴρουσα· Οὗτοι οἱ ἀνθρώποι δοῦλοι τοῦ Θεού τοῦ ψύστου εἰσὶν, οἵτινες καταγγέλλουσιν ἡμῖν ὅδον σωτηρίας.

Τοῦτο δὲ ἐποιεὶ ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας. Διαπορηθεὶς δὲ ὁ Παῦλος καὶ ἐπιστρέψας, τῷ πρεύματι εἶπε· Παραγγέλλω σοι ἐπὶ τῷ ὄρδιματι Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐξελθεῖν ἀπ' αὐτῆς. Καὶ ἐξῆλθεν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ.

Variæ lectiones et notæ.

¹⁹ Ισ. Φιλίππων, καὶ Κορνηλίων. ²⁰ In vulgatis est, τῇ τε ἡμέρᾳ, εἰ paulo post, παρὰ ποταμὸν, absque articulo τόν. ²¹ In vulgatis est, πορφυρόπωλις, εἰ paulo post, ἤκουσεν. ²² In vulgatis est, ἐκράξε.

A more fecisse. In Asia atque Bithynia Spiritus sanctus velat apostolos verbum Dei prædicare, quod præsciret fore ut secta Pneumatopomachon, id est, Spiritus sancti hostium, in homines illarum regionum dominaretur. Et visum noctu Paulo oblatum est: Vir quidam Macedo, etc. Non jam amplius per angelum, quemadmodum Philippo, quemadmodum Cornelio accidit, sed per visum apparet deinceps more magis humano. Nam ubi ratio credendi facilius, hoc modo: ubi vero majore vi opus erat, more magis cum Paulo fuisse Lucam, ex eo quod suam etiam personam una assumit, dum dicit: *Studuimus, recto cursu pervenimus, profecti sumus.*

VERS. 13. Die autem Sabbatorum egressi sumus extra urbem ad amnem, ubi precatio fieri solebat, et cum concedissemus, loquebamur mulieribus, quas convenerant.

R VERS. 14. Et mulier quædam nomine Lydia purpuraria civitatis Thyatirorum, Dei cultrix, Paulum loquentem audivit: cuius cor Dominus aperuit, ut attenderet ea quæ dicebantur a Paulo.

127 VERS. 15. Quæ postquam cum familia sua baptizata est, rogavit nos his verbis: Si existimatis me Domino fidem esse, ingredimini in aedes meas, et mecum manete: et coegit nos.

Ad fluvium. Hoc magis idcirco sivebat, ut extra urbem ad flumen clam convenienter nimirum Dei cultores, quod propter infrequentiam Iudeorum non esset synagoga. Non enim utique ubi synagoga erat solummodo, verum etiam foris tanquam locum quemdam certum ac secretum diligentes, Iudei, ut qui corporeis rebus magis addicti essent, preocabantur, ac die Sabbatorum, quando etiam par erat turbam convenire. Si judicabat me Domino fidem esse. Vide mulierem sapientie studiosam. Primum ipsa testata est se a Domino fuisse vocatam. Vide item animi demissionem. Mulier humilis erat hæc, et arte purpuraria, inquit, id est purpura tintos panos vendens. Ac non pudet historiographum artem acquæstum adiucere. Non dixit autem, Si me magnam mulierem, si religiosam esse existimatis: sed, *Domino fidem.* Si Domino, multo magis vobis. Non rogavit simpliciter, sed ipsorum arbitrio rem permisit, etsi vehementer urgebat.

VERS. 16. Accidit autem nobis ad precationem euntibus ut ancilla quædam spiritu prædicta Pythonis nobis obviā veniret, quæ dominis suis magnum quæstum præstebat divinando.

D VERS. 17. Hæc Paulum acēnos assectata clamabat ita: *Isti homines servi sumimi Dei sunt, qui annuntiant nobis viam salutis.*

VERS. 18. Atque hoc complures dies faciebat. Quod cum Paulus moleste tulisset, conversus spiritui dixit: Præcipio tibi per nomen Jesu Christi, ut excas ab ista: et emigravit eadem hora.

Vers. 19. *Conspicati autem domini ejus abiisse A spem quæstus sui, apprehensum Paulum et Silam traxerunt in forum ad magistratus.*

Vers. 20. *Cumque eos adduxissent ad prætores, dicerunt: Iste homines perturbant nostram urbem, cum sint Judæi.*

Vers. 21. *Et docent instituta, quæ non licet nobis suscipere, neque servare, qui sumus Romani.*

Spiritu prædicta Pythonis. Quis est hic dæmon? Deus, inquit, Python, qui a loco ita dicebatur. Volebat autem tentationibus objicere. Atque aliter dicitur hæc Pythia, quæ mulier quædam erat, quæ sederet in tripode Apollinis diducens 128 crura: deinde sic malus spiritus qui ex infinito specu edebatur, ac per genitalia ejus subibat ac penetrabat, mulierem furore replere solebat. Atque illa crines solvens deinceps temulentorum atque bacchantium more furebat, et spumam ex ore emittebat; atque ita quasi ebrietate correpta verba furiosa proferebat.

'Ιδότες δὲ οἱ κύριοι αὐτῆς ἔτι ἐξῆλθεν ἡ ἀπίλη τῆς ἑργαστας αὐτῶν, ἐπιλαβόμενοι τὸν Παῦλον καὶ τὸν Σιλᾶν, εἴλκουσαν εἰς τὴν ἀγοράν ἐπὶ τοὺς δρυγοταῖς.

Καὶ προσαγόρευτες αὐτοὺς τοῖς στρατηγοῖς, εἶπον· Οὗτοι οἱ ἀνθρώποι ἐκταράσσουσιν ἡμῶν τὴν πόλιν, Ιουδαῖοι ὑπάρχοτες.

Καὶ καταρρέλλονται θήη, οὐδὲ ποιεῖται, Ρωμαῖοις οὐδεῖσιν.

"Εγονσαν πρενέμα Πύθωνος. Τίς ωτές ἔστιν ὁ δαιμόνιον; Θεὸς, φησι, Πύθων, ἀπὸ τοῦ τόπου οὗτος;" λεγόμενος. Ἐδούλετο δὲ εἰς πειρασμοὺς αὐτοὺς ἐμβαλλέν. Καὶ ἀλλως λέγεται ἡ Πυθία αὐτῇ, γυνὴ τις οὖσα, ἐπικαθήθει τῷ τρίποδι τοῦ Ἀπόλλωνος, διαιρούσα τὰ σκέλη· εἰσ' οὖτος πνεῦμα πονηρὸν B κάτωθεν ἀναδιόμενον, καὶ διὰ τῶν γεννητικῶν αὐτῆς μορίων διαδύμενον, πληροῦν τὴν γυναικαν τῆς μενίας· καὶ ταῦτην τὰς τρίχας λύουσαν, λοιπὸν βακχεύεται τε καὶ ἀφρὸν ἐκ τοῦ στόματος ἀφίεναι· καὶ οὕτως ἐν παροινίᾳ γινομένην, τὰ τῆς μανίας φθεγγεται δῆματα.

Variæ lectiones et notæ.

"Ιτ. οὔτως.

Scholion Laurentii Siphani.

* Operæ pretium me facturum esse putavi, si ad locum hunc diligentius explicandum ac melius intelligendum, nonnulla adjecerim ex Cicerone, Justino, Strabone et Diodoro Siculo collecta. Dæmoniligitur iste apud gentiles alias Pythius, alias Delphicus Apollo vocabatur a Delphis, populo et civitate Phocidis, quæ alio nomine a Græcis ἡ Πυθὼν, et non nunquam ἡ Πυθὼν dicebatur. Ipse quoque dæmon ἡ Πυθὼν, ipsa mulier per quam oracula reddebat ἡ Πυθία et aliquando a poetis ἡ Πυθὼν, qui eo dæmone correpti instinctu illius futura præcinebant Πυθωνικὴ, Iudei quoque ac dies festi illic celebrari consueti, τὰ Ηὐθα appellabant ἀπὸ τοῦ πυθέαται, id est, a sciscitando, quod in eo loco sciscitari, hoc est, consultare de futuris rebus homines dæmonem illius solerent. Nam quæ traduntur de Pythonne dracone ab Apolline illic imperfecto, fabulæ sunt, etiam ab ethnicis sanis certe scriptoribus irrisæ. Fuit in australi latere Parnassi montis locus in rupe undique impendenti, theatri forma, in vertice habens oppidum et templum cum oraculo, exprens in circuitu stadia sexdecim, eni imminet Lycoria, in quo loco supra templum prius Delphi (ita populis et locis appellabatur) sedes habuerunt: sed postea iuxta ipsum templum et circa fontem Castalium ipsa frequentia hominum, qui ad famam oraculi undique confluentes in eo saxe conserderunt, civitatem effecit. Templum civitatemque non mare, sed præcipitia, nec manufacta, sed naturalia præsidia defendebant. Media saxi rupes in theatri formam, ut dictum est, recessit. Quamobrem et hominum clamor et quando accidit, tubarum sonus personantibus et resonantibus inter se rupibus, multiplex audiri, ampliorque quam editur, rectili solet: quæ res majorem majestatis terrorem ignaris rei et admiratione stupentibus plerisque affert. In hoc rapido anfractu media ferme montis altitudine planitiem exiguae fuisse aiunt, atque in ea profundum terræ foramen ac specum in sima parte concavum, sed ore non admodum latè: ex quo frigidus spiritus quædam quasi vento in sublime expulsus mentes hominum in furorem et vecordiam vertebat, impletasque dæmonie responsa consulentibus dare cogebat. Cæ-

terum fama obtinuit oraculum ipsum a capris inventum esse hoc modo: Nam cum in eo loco, ubi postea templi ñdovot fuit, terræ hiatus patet, circumquæ eum pascentes caprae errarent, saepè accidit ut ad cavernam illam caprae quædam propius accedentes et introspicientes miris quibusdam exultationibus et voce prius eis insueta pastori suo admirationem concitarent, adeo ut et ipse spectatum ejus loci situm accesserit. Quo facto illum (quod et capris acciderat) perturbatio ingens invaserit, ut illæ ea prope modum quæ divino furore corruptis accidenti, patarentur; hic vero præterea futura quoque prædiceret. Qua commotione mentis quæ ad hiatum propius accedentibus oboritur, apud homines illius regionis divulgata, complures illo tentandi gratia conveniebant, ac quicunque proprius accesserant, divino spiritu corripiebantur. Itaque re in admirationem versa, creditum est terrestre illud oraculum esse, et aliquandiu observatum ut consulturi de rebus suis ad hiatum illum se conferrent, et alter alteri responsa redderent. Sed cum multi furore corrupti in præcepis desilirent et interirent, qui eum locum tenebant, ne quisquam posthac ibi periclitaretur, insituerunt, ut semina vates ad omnium usum deligeretur, a qua prædictiones acciperentur, eique machina extruderetur, in qua tutum divinitus afflari, tum consulentibus responderet posset; atque ea machina, quod tribus fulturis sustinebatur, τρίποδις est appellata. Illuc igitur Pythia ascendens excepto spiritu oracula reddebat tum ligata tum soluta oratione; sed ea, quæ soluta oratione reddiderat, versibus illigabantur a poetis quibusdam templi ministris. Vide Strabon. lib. ix, Justinum lib. xxiv, Diodorum item Siculum lib. xvi, ubi res gestas sexti anni regni Philippi Macedonis describit. Porro furem divinum atque perturbationem Pythiarum et Sibyllarum pulchre describit Virgilius in sexto Aeneidos his versibus:

Venutum erat ad limen, cum virgo poscere fata
Tempus, ait, Deus, ecce Deus. Cui talia fanti
Ante fores, subito non vulnus, non color unus,
Non comptæ mansere comæ; sed pectus anhelum

Οὗτοι οἱ αὐθεντοί, δοῦλοι τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψηλοῦ εἰσὶν. Οἱ μαρὰ, εἰ οἵδες δὲς ὁδὸν σωηπας καταγγέλλουσι, τι μὴ ἔξιστασι ἐκεῖνων; Διαπονηθεὶς δὲ ὁ Παῦλος. Ἀντὶ τοῦ, κινηθεῖ; καὶ δηγχθεῖ;· καὶ ἀληθῆ λέγουσαν ἐπιστομίας αὐτῆν, διδάσκων ἡμᾶς μηδὲ τῇ ἀληθείᾳ συνηγορεῖν προσκούμενος δέχεσθαι δαίμονας· ἀλλὰ πᾶσαν αὐτοῦ; ἀποτελεῖται πλάνης ἔδν, καὶ ἀποφράττειν πρὸς τὰ παρ' αὐτῶν πάντα τὴν ἀκοήν. Εἰ γάρ πρεσβήτατο αὐτοῦ τὴν μαρτυρίαν ὁ Παῦλος, πολλοὺς ἀν τῶν πιστῶν ἡπάτησε. Τὸ μὲν οὖν πρώτον οὐ προστάχατο, ἀλλὰ διέπιπεν, οὐ βρυλόμενος ἐσυνδέειν ἐπιβίπτειν τοὺς σημείους· ὡς δὲ ἐπέμενε, τότε ἐκέλευσεν αὐτὸν ἔξελθεν. Οἱ μὲν οὖν δαίμονας κακούργως ἐποιεῖ· οὗτοι δὲ συνετώς. Ἰδούτες δὲ οἱ κύριοι αὐτῆς δὲς ἔξηλθεν ἡ ἀλπὶς τῆς ἐργασίας αὐτῶν. Ήλαγάκου τὰ χρήματα αἴτια τῶν κακῶν. Ἐβούλευντο διεμονῆν τὸ κοράσιον, ὥστε χρηματίζεσθαι. Ὁρα δὲς οὐδὲ τῷ δαίμονι αὐτούς προσέχοντας, ἀλλὰ πρὸς Ἑν ὄρωντας, τὴν φιλαργυρίαν. Ἐκεῖνος ἐλεγεν, δὲς Λούλις τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψηλοῦ εἰσὶν· αὐτοὶ δὲ, δὲς Ἐκταράδοσσοντις ἡμῶν τὴν πόλιν. Ἐκεῖνος ἐλεγεν, δὲς Καταγγέλλοντις ἡμῖν ὅδον σωτηρίας· οὗτοι, δὲς Παραδίδοντις ἡμῖν δόη, δὲς οὐκ ἔξεστι παραδέχεσθαι,

Καὶ συνεπέστη ὁ δῆλος καὶ αὐτῶν, καὶ οἱ στρατηγοὶ περιθῆκατες αὐτῶν τὰ λυτρὰ, ἐκέλευνον διαβλέπειν.

Πολλάς τε ἐπιθέντες αὐτοῖς πληγάς, ἔβαλον εἰς φυλακὴν, παραγγέλλατες τῷ δεσμοφύλακι ἀπεγάλως τροπεῖν αὐτούς.

Οἱ καραγγέλλατες τοιαύτην εἰληφάς, ἔβαλον αὐτούς εἰς τὴν ἐσωτέραν φυλακὴν, καὶ τοὺς πόδας αὐτῶν ἡσχαλίσατο εἰς τὸ ἔνδον.

Κατὰ δὲ¹² τὸ μεσονύκτιον Παῦλος καὶ Σίλας προσευχόμενοι, ὅμοροι τὸν Θεόν· ἐπηρρώντο δὲ αὐτῶν οἱ δέσμιοι.

Ἄφρω δὲ σεισμὸς ἐτέρετο μέγας, ὥστε οὐλευθῆναι τὰ θεμέλια τοῦ δεσμωτηρίου· ἀρεφθῆσάν τε καραγγῆματι θύραι πᾶσαι, καὶ πάντων τὰ δεσμὰ ἀνέῳ.

Ἐξυπνος δὲ τερόμενος ὁ δεσμοφύλακες, καὶ ίθωρ ἀρεφθῆσας τὰς θύρας τῆς φυλακῆς, σπασμένος μάχαιραν, ἔμελλεν ἐαντὸν ἀραιτεῖν, τομῆσαι ἐκπεφευγέται τοὺς δεσμίους.

Ἐφώνησε δὲ φωνῇ μετάλῃ¹³ οὐ Παῦλος, Αἴτων· Μηδὲν πράξῃς σεαυτῷ κακόν· ἀπαγέτες γάρ οἴσμεν θνθάδος.

Variæ lectiones et notæ.

¹² δὲ, desideratur in manuscripto. ¹³ In vulgatis adjectus est articulus δ, et paulo post, ἀπαντες γάρ ἐστεν.

Et rabie sera corda tument, majorque videri,
Nec mortale sonans, afflata est numine quando
Jam propiore Dei.

Et paulo post:

At Phœbi nondum patiens immanis in antro
Bacchatur vates, magnum si pectore possit
Excusuisse deum: tanto magis ille fatigat,
Os rabidum, fera corda domans, fingitque premendo.

Sciendum est autem non apostolorum modo tem-

A Iuli homines summi Dei servi sunt. O impure, si nosti illos viam salutis annuntiare, cur non abscedis ab illis? Quod cum Paulus moleste tulisset. Pro eo quod est, cum motus esset, cum ea res illum momordisset; atque etiam vera dicentem eam repressit, docens, nos ne veritati quidem patricinari simulantes dæmones admittere, sed omnem illis fraudis auditum præcludere, et ad omnia quæ ab illis dicuntur, aures obturare debere. Nam si admississet atque probasset ejus testimonium Paulus, multos fidèles decepisset. Ac primum quidem non admissil, sed respuit; non enim volebat sese projectare signis, sed ut perseverabat, tum iussit illum emigrare. Ac dæmon quidem malitiosa faciebat: hic vero prudenter. Conspicati autem domini ejus B ubiisse spem quæstus sui. Ubique pecuniæ sunt causa malorum. Volebant puellam dæmonem corripere 129 esse ut questum ficeret, ac pecuniam conficeret. Vide illos ne dæmonem quidem curantes atque morantes, sed unum duntaxat, nempe pecunia studium et avaritiam spectantes. Ille dicebat: Servi summi Dei sunt; hi vero: Perturbant nostram urbem. Ille dicebat: Annuntiant nobis viam salutis; isili: Tradunt nobis consuetudines, quæ non licet suscipere.

VERS. 22. Et plebs una coorta est adversus illos, ut praetores scisis vestibus suis jusserunt eos virgis cardi

C VERS. 23. Cumque multas plagas illis inflixissent, conjecterunt eos in carcerem, carceris custodi mandantes ut diligenter eos et caute asservaret.

VERS. 24. Qui accepto tali mandato conjecit eos in carcerem interiorem, ac pedes illorum ligno constrinxit.

VERS. 25. Sed circiter mediam noctem Paulus et Silas precantes Deum collaudabant, atque exaudiabant illos vinciti.

VERS. 26. Repente autem tantus extitit terra motus, ut fundamenta carceris concuterentur: aperteque sunt exempli omnes januae, et omnium vincula soluta sunt.

VERS. 27. Experrectus autem custos carceris, et conspicatus ostia carceris aperta, stricto gladio seipsum erat intersecturus, quia putabat ausus fugisse vincitos:

D VERS. 28. Sed Paulus alta voce clamavit dicens: Ne quid tibi metipsi mali facias. Omnes enim hic sumus.

poribus, verum etiam longe ante Christi adventum, Apollinem Pythium oracula Delphī edere desississe; quemadmodum Cicero scribit in libris *De divinatione*. Postquam enim homines multa oracula reddita esse senserunt, quorum predictis eventus non responderent, multa ambigua, multa adeo obscura, ut interpretatione egrent; paulatim auctoritas oraculorum contemni cœpit, et dæmones specus suos refinqueret, et alia hospitia querere coacti sunt.

VERS. 29. *Tum ille, cum lumen postulasset, intro A Altήσας δὲ φῶτα, εἰσεπήδησε· καὶ ἐντρομος prossilit, et tremore correplu, procumbit Paulo et γενόμενος, προσέπεσε τῷ Παύλῳ καὶ τῷ Σίλᾳ.*
Silæ ad pedes.

VERS. 30. *Ac foras productis dicebat : Domini, quid me facere oportet, ut salvus sim ?*

VERS. 31. *Atque illi dixerunt : Crede in Dominum Iesum Christum, et salvus eris tu et familia tua.*

VERS. 32. *Et locuti sunt illi verbum Domini, et omnibus qui erant in ædibus ejus.*

VERS. 33. *Et cum cepisset eos in illa hora noctis, abluit a verberibus et plagiis ; et baptizatus est ipse, et omnes domestici ejus et familiares extemplo.*

VERS. 34. *Cumque subduxisset eos in domum suam, apposuit illis mensam, ac latatus est, quod cum tota familia sua Deo credidisset.*

Et plebs una coorta est adversus illos. Miracula atque doctrina Pauli opus erant : periculorum autem Silas quoque 130 particeps et socius est. Scito dæmones quoque scire Deum summum esse Jesum qui crucifixus est. Hujus igitur servus cum esset Paulus, affirmabat dicens : Paulus servus Jesu Christi. Repente autem tantus exstitit terræ motus. Terræ motus exstitit, ut ille expigeretur. Januae autem apertæ sunt, ut admiraretur id quod acciderat : sed hæc, nempe ostia aperta, vincti non videbant. Nam profecto fuga sibi consuluissent universi : sed ne videretur casu factus esse terræ motus, accidit præterea ut etiam januae aperirentur, quæ res terræ motum illum testaretur. Crede in Dominum, C et salvus eris tu et familia tua. Ne cum in carcere quidem esset, Paulus quiescebat : sed etiam illuc carceris custodem in suam sententiam perduxit, atque præclararam illam captivitatem confecit. Et cum cepisset eos in illa hora noctis, abluit illos a verberibus. Illos quidem a verberibus lavit : ipse vero a peccatis ablutus est. Ac latatus est quod cum tota familia sua Deo credidisset. Quanquam nihil erat, praterquam verba duntaxat ac bona spes.

VERS. 35. *Cæterum ubi diluxit, prætores miserunt lictores, qui dicerent : Dimitte homines istos.*

VERS. 36. *Et custos carceris detulit hæc verba ad Paulum, nempe, Prætores miserunt, qui juberent vos dimitti : nunc igitur egredimini, et salvi abite.*

VERS. 37. *Sed Paulus dicebat ad eos : Cæsos nos publice indemnatos, qui sumus cives Romani, concreverunt in carcerem, et nunc clam nos ejiciunt ? Non ita : quin veniant ipsi, et nos educant.*

VERS. 38. *Renuntiaverunt autem lictores prætoribus verba hæc. Qui cum audivissent illos esse cives Romanos, territi sunt.*

Kai προαγαγὼν ¹⁰ αὐτὸν εἶχε, ἔφη· Κύριοι, τι με δεῖ ποιεῖν ἡρα σωθῶ;

Οι δὲ εἶπον· Πίστευσον ἐπὶ τὸν Κύριον Ἰησοῦντον Χριστὸν¹¹, καὶ σωθήσῃ σὺ καὶ ὁ οἰκός σου.

Kai ἐλάλησαν¹² αὐτῷ τὸν λόγον τοῦ Κυρίου καὶ πάσι τοῖς δὲ τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ.

Kai παραλαβὼν αὐτὸν ἐτέλει τῇ ὥρᾳ τῆς ρυκτδ, ἐλούσεν ἀπὸ τῶν πληγῶν, καὶ ἐβαπτίσθη αὐτὸς καὶ οἱ οἰκοι πάντες παραγῆμα.

Ἄραγαν τε αὐτὸν εἰς τὸν οἰκον αὐτοῦ, παρέθηκε τράπεζαν· καὶ ἡγαλλιάτο παροικὴ πε- B πιστευκὼς τῷ Θεῷ.

Kai συνεπέστη δὲ δχλος κατ' αὐτῶν. Τὰ θαύματα καὶ τὴν διδασκαλίαν δὲ Παῦλος ειργάσατο· τῶν χινδύνων δὲ καὶ δὲ Σίλας κοινωνεῖ. Γνῶσι δὲ καὶ δαίμονες ἵσασι Θεὸν ὑψιστὸν διτα Ιησοῦν τὸν ἐσταυρωμένον. Τούτου οὖν δοῦλος ὑπάρχων δὲ Παῦλος, διεβεβαιοῦτο δέγων· Παῦλος δοῦλος Ἰησοῦν Χριστοῦ. — Ἀφρω δὲ συισμὸς ἐγένετο, ὅστε ἀφυπνισθῆναι ἐκείνον· αἱ θύραι δὲ ἀνεψιθησαν, ὅστε θαυμάσαι τὸ γεγονός. Ταῦτα δὲ οἱ δεσμῶται οὐχ ἐώρων· ή γάρ δὲ ἐφυγον ἄπαντες. Ἰνα δὲ μὴ δέξῃ ἀπὸ ταυτομάτου γεγενηθῆσαι σεισμὸς, ἐπηκολούθησε καὶ τὸ ἀνοιχθῆναι τὰς θύρας ἐκείνων παρτυροῦν. Πίστευσον ἐπὶ τὸν Κύριον, καὶ σωθήσῃ σὺ καὶ ὁ οἰκός σου. Οὔτε δὲ ἐν δεσμωτηρίῳ διν, ἡσυχάζει Παῦλος· ἀλλὰ καὶ ἐκεὶ τὸν δεσμοφύλακα ἡγε πρὸς ἐσεν, τὴν καλὴν ταύτην αλχαλωσαν ἐργασάμενος. Καὶ παραλαβὼν αὐτὸν ἐτέλει τῇ ὥρᾳ τῆς ρυκτδ, ἐλούσεν ἀπὸ τῶν πληγῶν. Ἐκείνος¹³ μὲν ἀπὸ τῶν πληγῶν ἐλούσθη. Καὶ ἡγαλλιάσατο παροικὴ πεπιστευκῶς τῷ Θεῷ. Κατοι οὐδὲν διν, ἀλλὰ βῆματα μόνον καὶ ἐπίδεις χρησταὶ.

Ἔμέρας δὲ γενομένης, ἀπέστειλαν οἱ στρατηγοὶ τοὺς ραβδούχους λέγοτες· Ἄκολυσον τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους.

Ἀπήγγειλε δὲ δεσμοφύλακες τοὺς λόγους τούτους πρὸς τὸν Παῦλον, διτι Ἀκεστάλκασιν οἱ στρατηγοὶ, ἡρα ἀπολυθῆτε· νῦν οὖν ἐκελθότες, τορεύεσθε δὲ εἰρήνη.

Ο δὲ Παῦλος ἔφη πρὸς αὐτοὺς· Αἰρατες ημᾶς δημοσίᾳ, ἀκατακρίτους¹⁴, ἀνθρώπους Ρωμαίους ὑπάρχοντας, ἔβαλον εἰς φυλακήν, καὶ νῦν λάθρα ημᾶς ἐκβάλλουσιν; Οὐ γάρ· ἀλλὰ διλθότες αὐτοὶ, ημᾶς¹⁵ διαγαγέτωσαν.

Ἄργητειλαν δὲ τοῖς στρατηγοῖς οἱ ραβδοῦχοι τὰ βῆματα ταῦτα. Καὶ ἐφοβήθησαν, ἀκούσατες διτι Ῥωμαίοις εἰσι.

Variae lectiones et notæ.

¹⁰ In manuscripto est, προαγαγών. ¹¹ In vulgat. Χριστὸν, desideratur. ¹² In manuscripto est, ἐλάλησεν.
¹³ Ισ. ἐκείνους. ¹⁴ κατακρίτους. erat. ¹⁵ In vulgatis desideratur, ημᾶς.

Καὶ ἐλθότες, παρεκάλεσαν αὐτοὺς, καὶ ἐξ-^A *αγαρύντες ἡρώτων ἐξελθεῖν τῆς πόλεως.*

'Εξελθότες δὲ ἐκ τῆς φυλακῆς, εἰσῆλθον πρὸς τὴν Λυδίαν⁴⁰, καὶ ἰδότες τοὺς ἀδελφούς, παρεκάλεσαν αὐτούς, καὶ ἐξῆλθον.

'Ο δὲ Παῦλος ἔφη πρὸς αὐτούς. Καὶ τῶν στρατηγῶν δηλωσάντων, ὃ Παῦλος οὐκ ἔξερχεται· ἀλλὰ καὶ διὸ τὴν Λυδίαν καὶ τοὺς ἄλλους, φοβεῖται αὐτούς, ἵνα μή νοι:θῶσιν διότι τὸ ζῆτος⁴¹ τις ἀπολέλυσθαι. *"Ἐγκλημα δὲ ἐπῆγεν, διτι καὶ Ρωμαίους, καὶ ὀκατακριτούς, καὶ δημοσίᾳ. Ὁρᾶς διτι καὶ ἀνθρώπωνα κατεσκεύαζον πολλά; Ταῦτα δὲ εἶπεν ἵνα μή δέξῃ ὡς κατάδοκος ἀπολύεσθαι καὶ ὡς ἡμαρτηκώς. Οὖτος⁴² δὲ ὁ δεσμοφύλακας οὗτος ἐστιν ὁ Στεφανὸς δημημονεύεις Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους πρώτῃ Ἐπιστολῇ, Ἐβάπτισα, λέγων, καὶ τὸν Στεφανὸν οἰκον.* — *Kαὶ ἐξελθότες ἐκ τῆς φυλακῆς, εἰσῆλθον πρὸς τὴν Λυδίαν· καὶ ἰδότες τοὺς ἀδελφούς, παρεκάλεσαν αὐτούς, καὶ ἐξῆλθον. Οὐ γάρ ἔδει τὴν ξενοδόχον ἀφεῖναι ἐν ἀγῶνι καὶ μερίμνῃ· καὶ οὐκ ἡγέρσχοντο δὲ ἐκδημῆσαι, καὶ ταῦτα παρὰ τῶν στρατηγῶν κατασπεύδομενοι, εἰ μὴ εἰσῆλθον πρὸς τὴν εὐτελῆ γυναικα, καὶ τοὺς λοιποὺς οὓς ἀδελφούς ἐκάλουν. "Ω πόσην ἀτυφίαν εἶχον καὶ ἀγάπην!*

ΚΕΦΑΛ. ΙΖ'.

Διοδεύσατες δὲ τὴν Ἀμφίπολιν καὶ Ἀπολιωτικήν, διότι θεσσαλονίκην, δους δὲ τὴν Συραγωτήν τῷ Ιουδαίῳ.

Κατὰ δὲ τὸ εἰωθός τῷ Παύλῳ, εἰσῆλθε πρὸς αὐτούς, καὶ ἐπὶ Σάδδατα τρία διελέγετο αὐτοῖς ἀπὸ τῷ Γραψῷ.

Διαρείτων καὶ παρατιθέμενος διτι τὸν Χριστὸν ἔδει παθεῖν καὶ ἀραστῆραι ἐκ τεκρῶν, καὶ διτι οὗτος ἐστιν δι Χριστὸς Ἰησοῦς, διτι ἐγὼ καταγέλλω νῦν.

Καὶ τινες ἔξ αὐτῶν ἐπεισθησαν, καὶ προσεκλημάθησαν τῷ Παύλῳ καὶ τῷ Σίλᾳ, τῷ τε σεβομένῳ Ελλήνων⁴³ πολὺ πλῆθος, γυραικῶν τε καὶ πρώτων οὐκ δίλται.

Προστλαβόμενοι δὲ οἱ Ιουδαῖοι ἀπειθοῦντες τῷ ἀροπαλῷ τινάς⁴⁴ ἀδρας πονηρούς καὶ δχλοποιησατες, ἀθορύσουν τὴν πόλιν· ἐπιστάτες τε τῇ οἰκλῃ τοῦ Ἰάσονος⁴⁵, ἐξῆτοντες αὐτοὺς⁴⁶ ἀγαρεῖν εἰς τὸ δῆμον.

Μὴ σύροτες δὲ αὐτούς, δυναρον τὸν Ἰάσονα, καὶ τινάς ἀδελφούς ἐπὶ τοὺς πολιτέρχας⁴⁷, βοῶτες, διτι Οἱ τὴν οἰκουμένην ἀραστατώσατες, οὗτοι καὶ ἐνθάδε⁴⁸ πάρειστι.

Οὐδὲ ὑποδέσσεται⁴⁹ Ἰάσων· καὶ οὗτοι πάντες ἀπέραντι τῷ δογμάτῳ Καλσαρος πράσσουσι, βισιλέα λέγοτες ἔτερον εἰρι τοῦ Ἰησοῦν.

Variæ lectiones et notæ.

⁴⁰ In vulgatis est, εἰς τὴν Λυδίαν. ⁴¹ Ιτ. ἀξιώσαντός τινος, η διότι ήξιωσε τις. ⁴² Videtur alterum οὗτον reduplicate. ⁴³ In manuscrito desideratur, Ἐλλήνων. ⁴⁴ In vulgatis est, τῶν πρώτων οὐκ ὀλίγων. Ζηλώσαντες δὲ οἱ ἀπειθοῦντες Ιουδαῖοι, καὶ προστλαβόμενοι τῶν ἀροπαλῶν τινάς. ⁴⁵ In vulgatis desideratur, τοῦ, ante Ἰάσονος. ⁴⁶ αὐτοῖς, erat. ⁴⁷ In manuscrito et hic, et πα: lo post est, πολ. πάτραχον;. ⁴⁸ In vulgatis est, ἀναστατώσαντες οὗτοι, καὶ ἐνθάδε. ⁴⁹ Οὐ ποδέσσεται, erat.

A VERS. 39. Et venerunt ac deprecati sunt eos, et eductos rogarunt ut exirent ex civitate.

VERS. 40. Egressi igitur ex carcere, diverterunt ad Lydiam, cumque vidissent fratres, consolati sunt eos ac discesserunt.

*Sed Paulus dicebat ad eos, etc. Etsi prætores mandarant, Paulus tamen non egreditur, sed tum propter Lydiam, tum propter reliquos fratres terret illos, ne existimarentur idcirco dimissi esse, quod aliquo deprecatore usi essent. Atque etiam crimen intentat illis quod et cives Romanos, et indemnatos, et publice verberassent. Videsne illos etiam humano more multa struxisse atque molitos esse? Hæc autem dixit, ne videretur dimitti tanquam condemnatus, et tanquam **131** maleficus. Porro carceris hic custos est Stephanus, cuius mentionem facit Paulus in prima ad Corinthios epistola, ubi dicit: Baptizavi etiam Stephanum familiam. Et egressi ex carcere, introierunt ad Lydiam, et visis fratribus consolati sunt eos, ac discesserunt. Non enim oportebat eam, a qua hospitio excepti erant, relinquere in sollicitudine et ærumna. Atque etiam discedere noluerunt etsi a prætoribus urgebantur, nisi introiissent ad vilem mulierem, et ad reliquos quos fratres vocabant. O quanta prædicti erant animi demissione atque charitate!*

CAPUT XVII.

VERS. 1. Cum transissent autem Amphipolin et Apolloniam, venerunt Thessalonicam, ubi erat synagoga C Judavorum.

VERS. 2. Ac pro consuetudine sua Paulus introiit ad illos, et ad Sabbathū tria sermocinabatur eis ex Scriptis,

VERS. 3. Aperiens et exponens, ut oportuerit Christum affici supplicio et a mortuis resurgere. Et hic est, inquit, Christus Jesus, quem ego annuntio vobis.

VERS. 4. Et nonnulli ex illis crediderunt et se ad Paulum atque Silam aggregaverunt, et religiosorum Græcorum multitudo magna, mulieresque primariae non paucæ.

VERS. 5. At Judæi qui non crediderant, æmulatione commoti, assumpserunt nonnullos circumforaneos homines improbos, et grege facti, civitatem excitato D tumultu perturbabant: et adorti ædes Jasonis, conabantur eos ad plebem producere.

VERS. 6. Sed ut eos non invenerunt, trahebant Jasonem et nonnullos fratres ad rectores civitatis, clamantes: Hi, qui orbem terrarum concitarunt ac perturbaverunt, etiam hic adsunt,

VERS. 7. Quos hospitio exceptit Jason. Atque isti omnes faciunt adversus Cæsaris decreta, dum dicunt alium esse regem Jesum.

VERS. 8. Quibus auditis multitudinem et rectores A civitatis perturbarunt :

VERS. 9. Et cum satis accepissent ab Jasone et reliquis, dimiserunt eos.

Cum transissent autem Amphiopolin. Parva quidem oppida prætereunt, et ad magnas urbes se-stinant, quod illinc ad finitimos verbum Dei dimanaturum esset. Venerunt Thessaloniam, ubi erat synagoga Judæorum. Quanquam dixerat : Convertimus nos ad nationes externas, non tamen deserebat hos : ingenti namque eorum desiderio tenebatur. Disserebat autem ex Scripturis, patescens et 132 exponens, ut Christum oportuisset affici supplicio et a mortuis resurgere. Ante omnia prædicat passionem atque supplicium Christi : noverat enim hoc esse salutare. Et religiosorum Græcorum ingens multitudo. Religiosos Græcos dicit eos, qui ex Iudaïis quidem erant, propterea quod legem servabant, sed Græce loquebantur, aut eos, qui de Græcis et gentilibus erant proselyti, et ascititii Judæaque sectæ. Et hi omnes faciunt adversus Cœsaris decreta, dum dicunt alium esse regem Jesum. Et horum majores hoc criminis dabant Jesu, dum dicebant illum regem sese vocare. Verumtamen illi habere potuerint aliquam, ut appareat, rationem, qua f. cile deciperentur, propterea quod vivebat is qui accusabatur. Sed hi quodnam habebant refugium mendacii atque prætextum, dum dicebant : Jesum annuntiant regem, qui, ut ipsi putabant, mortuus erat, qui nunquam regibus terræ, ut quem prorsus non comparere videbant, poterat esse formidolosus ?

VERS. 10. At fratres statim noctu Paulum et Silam Berræam emiserunt : quo cum venissent, in synagogam Judæorum se contulerunt.

VERS. 11. Hi autem erant generosiores, quam illi qui erant Thessalonicas : quippe qui verbum Dei amplexi sunt cum summa animi promptitudine et alacritate, quotidie scrutantes Scripturas an haec ita essent.

VERS. 12. Ac multi quidem eorum crediderunt, et Græcarum mulierum honestarum et virorum non pauci.

VERS. 13. Sed ut resciverunt Thessalonenses D Judæi etiam Berræa verbum Dei annuntiatum esse a Paulo, illuc quoque venerunt turbas et multitudines concitatim.

VERS. 14. Tum vero fratres Paulum statim emiserunt, ut ad mare usque se conserret : sed Silas et Timotheus illic remanserunt.

VERS. 15. At illi qui Paulum producebant, duxerunt eum usque Athenas, et accepto mandato ad Silam et Timotheum ut quam celerrime venirent ad illum, discesserunt.

Variæ lectiones et notæ.

¹⁰ In vulgatis est, ἀκούοντας. ¹¹ Videtur desiderari dictio διανοίγων. ¹² Locus corruptus et mutilus videtur. ¹³ οὐν, desideratur in manuscripto. ¹⁴ κατηγγέλει, erat.

Ἐτέραξαν δὲ τὸ δχλον καὶ τὸν πολιτάρχον, ἀκούοντας ¹⁰ ταῦτα.

Kai λαβήτες τὸ Ικαρὸν παρὰ τοῦ Ιάσονος καὶ τῷρ λοιπῷ, διέλινσαν αὐτούς. Διοδεύσατες δὲ τὴν Ἀμφιπόλιν καὶ τὴν Ἀπολλωνίαν. Τὰς μὲν μικρὰς παρατρέχουσι πόλεις· ἐπὶ δὲ τὰς μεγάλους ἐπείγονται, ἐκεῖθεν μέλλοντος τοῦ λόγου διέρχεσθαι εἰς τὰς πλησίους· Ἡλίορ εἰς Θεσσαλονίκην, διουν ἥν ἡ συναγωγὴ τῶν Ιουδαίων. Καίτοι εἰπὼν, Στρεψθεθι εἰς τὰ Εύηνη, οὐκ ἡγίει τούτους· πολὺν γάρ εἶχε πρὸς αὐτούς πόλιν. Διελέγετο δὲ μπὸ τῷρ Γραψῶν ¹¹ καὶ παρατίθεμενος διτὶ τὸν Χριστὸν ἔδει παθεῖν καὶ δραστῆραι ἐκ τεκρῶν. Πρὸ πάντων τὸ πάθος κηρύσσει· ἔδει γάρ τούτο σωτήριον. Τῷρ τε σεβομένων Ἐλλήνων πολὺ πλῆθος. Σεβομένους Ἐλληνας ¹², τοὺς τέ Ιουδαίων μὲν δντας, Ἐλληνιστὲς δὲ φθεγγομένους διὰ τὸ φυλάττειν τὸν νόμον· ἢ τοὺς τέ Ελλήνων προσηλύτους, καὶ Ιουδαίων ὑπάρχοντας. Καὶ οὗτοι πάντες ἀπέραντες τῷρ δογμάτων Καλσαρος πράσσουσι, βασιλέα λέγοντες ἐπεροι εἰραι Ἰησοῦν. Καὶ οἱ τούτων πατέρες οὖτα κατηγόρουν τοῦ Ἰησοῦν, λέγοντες, διτι βασιλέα ἐσυτὸν καλεῖ. Πλὴν ἐκεῖνοι καν εἰχόν τινα κατὰ τὸ φανόμενον εὐεξαπάτητον λόγον, διότι Ἕγη δ κατηγορούμενος· ουτοὶ δὲ ποιαν εἶχον ἀποφυγήν τοῦ φεύδους, λέγοντες, διτι Ἰησοῦν καταγγίλλοντες βασιλέα, τὸν κατ' αὐτούς ἀποθανόντα, περὶ οὐν οὐδέποτε εἶχον οἱ ἐπὶ τῆς γῆς βασιλεῖς φοβηθῆναι, μη δρῶντες αὐτὸν δλως φαινόμενον;

Οι δὲ ἀδελφοὶ εὐθέως διὰ τῆς ρυκτὸς δξέπεμψαν τῷρ τε Παῦλον καὶ τῷρ Σιλαν εἰς Βερρόιαν· οἰτινες παραγερόμενοι, εἰς τὴν συναγωγὴν ἀπῆσαν τῷρ Ιουδαίων.

Οὗτοι δὲ ησαν εὐγενέστεροι τῷρ ἐτ Θεσσαλονίκη, οἰτινες ἐδέξαντο τὸν λόγον μετὰ πάσης προθυμίας, τὸ καθημέραν δραχμήροτες τὰς Γραφὰς, εἰ δέχει ταῦτα οὐτως.

Πολλοὶ μὲν οὖν ¹³ δέξανται επιστευσαν, καὶ τῷρ Ἐλληνίδων γυναικῶν τῷρ εὐσχημότερων, καὶ ἀνδρῶν οὐκ δλίτων.

Ως δὲ ἔγρασαν οἱ ἀπὸ τῆς Θεσσαλονίκης Ιουδαῖοι, διτι καὶ ἐτ Βερρόια κατηγράψαν ¹⁴ ὑπὸ τοῦ Παύλου δ λόγος τοῦ Θεοῦ, ἥλιον κακεῖ σαλεύοντες τοὺς δχλους.

Εὐθώκας δὲ τὸτε τῷρ Παῦλον δξακέστειλαν οἱ ἀδελφοὶ, πορεύεσθαι ὡς δὲ τὴν θάλασσαν· ὑπέμενορ δὲ δ τε Σιλας καὶ δ Τιμόθεος ἐκεῖ.

Οι δὲ καθιστώντες τῷρ Παῦλον, ἦγαντο αὐτὸν ἔως Αθηνῶν, καὶ λαβήτες δτοδήρη πρὸς τῷρ Σιλαν καὶ Τιμόθεον Ια ώς τάχιστα δλωσι πρὸς αὐτὸν, δξήσαν.

Τοι, Εὐγενέστεροι, ἀντὶ τοῦ, ἐπιεκέστεροι. Τὸ **A** δὲ, Καθημένος ἀράραχτορες τὰς Γραφὰς, εἰ ξεῖται ταῦτα οὕτως. Οὐχ ὡς ἀπίστοι δικαζότουν (ἥδη γάρ ἔστιν πεπιστευκότες), ἀλλ' ὡς ἀμοιροῦταις τῶν προφητῶν παραδίσεως· ὅπου γε μᾶλλον διὰ τούτου πιστότεροι ἐγίνοντο, ἐρευνῶντες τὰς Γραφὰς, καὶ εὐρίσκοντες τοῖς τῶν παλαιῶν προφητῶν λόγοις συνάδοντα τὰ περὶ τῆς ἑνεργάκου οἰκονομίας τοῦ Κυρίου πράγματα. Εὐθέως δὲ τότε τὸν Παῦλον ἔξεπεμψαν οἱ ἀδελφοὶ ἔως Ἀθηνῶν. Οἰκονομίκως ἐφευγον, οὐ δειλιնτες· ἢ γάρ⁸⁸ ἂν ἐπιέσαντο κηρύττοντες, καὶ οὐχὶ μᾶλλον περώνυμον. 'Ἄλλ' ἔχει τούτου δύο ἁγίνετο· καὶ [το]ῦ ἑκείνων θυμὸς ἐσθέννυτο, καὶ τὸ κήρυγμα ἐπεδίδου. Τὸν Παῦλον δὲ πέμπουσι μόνον· περὶ γάρ αὐτοῦ ἐδεῖδοκεσιαν μῆτι πάθη, τὸ κεφάλαιον αὐτὸς ἔν. Οὕτως οὐ πανταχοῦ ἡ χάρις ἐνήργει· ἀλλ' εἴτα αὐτοὺς καὶ διεπνίζουσα καὶ εἰς μέριμναν ἐμβάλλουσα.

quid mali accideret metuebant. Ita non ubique gratia operabatur, tum in sollicititudinem injiciens.

'Ἐρ δὲ⁸⁹ ταῖς Ἀθηναῖς ἐκδεχομένου αὐτοὺς τοῦ Παύλου, παρωξύνετο τὸ πενίμη αὐτοῦ ἐτείνετο⁹⁰ θεωροῦντι κατείδωλον οὖσαν τὴν πόλιν.

Διελέγετο μὲν οὖν ἐτὴν τῇ Συναγωγῇ τοῖς Ιουδαίοις καὶ τοῖς σελομέροις, καὶ ἐτὴν τῷ ἀγορᾷ κατὰ πάσαν ἡμέραν πρὸς τοῖς παρατηταῖς, ἀνεργασίᾳ.

Τιρές δὲ τὸν Ἐπικουρεῖτα⁹¹ καὶ τὸν Στρωτίκων γιλοσόφων συνέβαλον⁹² αὐτῷ, καὶ τινες ἐλέγουν· Τί ἄρα οὗδοι δι σπερμολόγος οὗτος λέγει; Οἱ δέ⁹³ Σέρωρ δαιμόνων⁹⁴ δοκεῖ καταγγείλειν εἰραι, ἵτη τὸν Ἰησοῦν καὶ τὴν ἀράστουσιν εὐηγγείλετο⁹⁵ αὐτοῖς.

Ἐπιλαβόμενοι τε αὐτοῦ, ἐπὶ τὸν Ἀρετορ Πάτρον ἥραγον λέγοντες· Δινάμεθα γνῶμαι τίς ή κατηνή αὐτην η ὑπὸ σου λαλούμενην διδαχὴν;

Ἐπιζήτορα γάρ τινα εἰσφέρεις εἰς τὰς ἀκοὰς ἡμῶν· Βουλεύεθα οὐρ γνῶμαι, τι ἄρα θέλοι ταῦτα εἶται.

Αθηναῖοι δὲ πάρτες καὶ οἱ ἐπιδημοῦντες ἑρόι, εἰς οὐδὲν ἔτερον εὐκαρπον, η λέγει τι καὶ ἀκούειν κατούτερον.

Παρωξύνετο τὸ πενίμη αὐτοῦ. Τὸ, παρωξύνετο, οὐκ ὄργην ἔνταῦθα φησιν. Ὅργης γάρ καὶ ἀγανακτήσεως⁹⁶, πόρῳ τὸ χάρισμα. Τί οὖν ἔτει, Παρωξύνετο; Διηγείρετο· οὐκέτι εφερεν, ἀλλ' ἐτήκετο. Τιρές δὲ τὸν Ἐπικουρεῖτα⁹⁷ καὶ τὸν Στρωτίκων γιλοσόφων συνέβαλον αὐτῷ. Ἐπικούρειοι εἰσιν οἱ ἀπροσότα λέγοντες εἶναι τὰ πάντα· πρὸς οὓς καὶ μάλιστα τὸν λόγον ἀποτεινθέντος δι Παῦλος, φησιν· Αὐτός διδοὺς πᾶσι ζωτὶ καὶ πνοὶ, ὀρθαὶς προστεταγμένους καρούς, καὶ τὰς ἔρθεστας τῆς κατοικίας αὐτῶν· δειχνύς τοῦ Θεοῦ τὴν πρᾶ-

Variæ lectiones et notæ.

⁸⁸ Ισ. ἡ γάρ. ⁸⁹ In manuscripto non est δέ. ⁹⁰ In vulgaris est, τὸν αὐτῷ. ⁹¹ In manuscripto non est, Ἐπικουρῶν, et ita repetitur sartius in scholio. ⁹² In vulgaris est, συνέθουλον. ⁹³ In vulgaris est, αὐτοῖς εὐαγγελίζετο. ⁹⁴ In manuscripto non est nota interrogatio post διδαχὴν, ut est in vulgaris. ⁹⁵ ἀναστήσεως scriptum erat initio; postea primæ duæ rubrae in margine adjectæ. ⁹⁶ Ἐπικουρῶν, erat, et Ἐπικούριοι.

A Dicitio Generosiores posita est pro humaniores, aequiores, moderatores et honestiores. Quod autem dicit, *Quotidie investigantes atque scrutantes Scripturas an illa ita essent: non ut increduli requirebant et investigabant, jam enim crediderant, sed ut expertes prophetarum traditionis. Quandoquidem potius hac ratione magis creduli evadebant dum scrutabantur Scripturas, et reperiebant ea, quæ fecit et administravit Dominus assumpta carne, cum scriptis veterum prophetarum consonare atque convenire. Tum vero fratres statim Paulum emiserunt usque Athenas. Certo Dei consilio atque **133** di dispositione fugiebant, non periculi metu. Etenim prædicare desiissent, et non potius exacerbassent et irritassent: sed hinc duo eveniebant, et illorum ira cuncta restinguebatur et prædicatio promovebatur. Paulum autem solum emittunt. Illi enim qui erat ipsum caput, et in quo summa rei consistebat, et e*

B VERS. 16. *Cum autem Paulus illos Athenis expectaret, concitatatur spiritus ejus in ipso, quod videbat simulacrum cultui deditum esse civitatem*

C VERS. 17. *Sermoninabatur igitur in Synagoga cum Iudeis et religiosis, et quotidie in foro cum iis, qui se sorte illi obtulissent.*

D VERS. 18. *Quidam autem Epicurei et Stoici philosophi congregabantur cum illo, ac nonnulli dicebant. Quid velii spermologus, id est, nuga or et blatero iste dicere? Alii vero peregrinorum inquietabant, Daemonum videtur annuntiatur esse quod Jesum et resurrectionem eis annuntiubat.*

VERS. 19. *Cumque eum apprehendissent, duxerunt ad collem Martium dicentes: Possumus scire, quænam sit nova ista quæ abs te traditur doctrina?*

VERS. 20. *Nam peregrina quædam infors in aures nostras. Volumus igitur scire, quidnam ista sibi velint.*

VERS. 21. *Cæterum Athenienses omnes et qui illi versabantur hospites nulli alii rei vacabant, præterquam ut dicerent aliquid et audirent novi.*

Concitabatur spiritus ejus, etc. Per verbum concitatatur non iram hic significat. Gratia namque [Dei] res longe aliena est ab ira atque indignatione. Quid igitur est id, quod dicit, Concitatatur? exstimulabatur, excitabatur, commovebatur, serre non poterat, sed se macerabat. Quidam autem Epicurei et Stoici philosophi congregabantur cum illo. Epicurei sunt, qui omnia absque Dei providentia fieri dicunt. Adversus quos etiam Paulus potissimum orationem extendens dicit: Qui ipse dat omnibus vitam, animam et halitum, qui definit et con-

stituit tempora præscripta, certa atque destinata in-
quiliatus et habitationis eorum : quibus verbis Dei
providentiam ostendit. Non deridebant eum philo-
sophi ita loquentem : neque enim quidquam intel-
ligebant eorum, quæ dicebantur. Qui enim potuis-
sent quorum alii quidem Deum corpus esse, alii
vero voluptatem beatitudinem esse dicebant? Ac
nonnulli dicebant: *Quid velit spermologus dicere?*
Spermologum, hoc sonat seminilegam seu frugile-
gam, aviculam aiunt esse vilissimam, quæ semina
in trivis 134 dissipata colligere solita sit : cui
qui inane supercilium tollunt et multum sibi pla-
cent, magnosque spiritus sumunt propter copiam
et ubertatem dicendi philosophi, Paulum assimila-
bant. Sapientes enim viles vocant, inquit scriptor
Proverbiorum. Quoniam igitur spermologus sive
frugilega párva est avis, neque ad vescendum, ne-
que ad delectandum idouea, viles homines spermolo-
gous appellabant. Alii vero, *Peregrinorum dæmonum,*
inquiunt, annuntiutor esse videtur. Etenim resurrec-
tionem deam quamdam esse existimabant, ut qui
etiam feminas colere solerent. Dæmonia namque
deos suos vocabant. Duxerunt eum ad colle Marti-
um. Non discendi causa, sed puniendi in eo loco
ubi agebantur et cognoscebantur causæ homicidii.
Martius autem collis vocabatur is locus, quoniam
Mars illic, ut fama est, adulterii pœnas dedit. Pa-
γος autem locus est editus : nam in colle quodam
erat illa curia. Notandum est autem illos, quanquam
erant, tamen illa, quæ nunquam audiverant, peregrina ac nova putasse. Nam aliqui etiam præ-
dicabat hominem cruci affixum fuisse, non novum erat quod dicebatur : sin autem Deum dicebat cruci
affixum esse, et resurrexisse, revera nova atque peregrina loquebatur.

VERS. 22. *Stans autem Paulus in medio Martii col- lis, dicebat: Viri Athenienses, in omnibus vos sere video religiosiores esse.*

VERS. 23. *Transiens enim, et contemplans numina quæ colitis, reperi etiam aram cum hac inscriptione: Iyno: o Deo. Quem igitur ignorantes colitis, hunc ego annuntio vobis.*

VERS. 24. *Deus qui fecit mundum, et omnia quæ sunt in eo, hic cum cœli terræque Dominus sit, non in manu factio templis habitat.*

VERS. 25. *Neque manibus hominum colitur, ut qui alicujus rei egenus sit, cum ipse omnibus vitam, ani- mam et halitum atque omnia det.*

VERS. 26. *Fecitque ex uno sanguine omne genus hominum, ut in omni solo terra habuarent, definitiv- que ac statuit tempora certa atque præscripta ac ter- minos habitationis eorum,*

VERS. 27. *Ut quærerent Dominum, si forte pal- pando et contréctando eum inveniant. Quanquam non procul abest ab unoquoque nostrum.*

VERS. 28. *Per eum enim vivimus et movemur ei- sumus, ut quidam etiam vestrorum poetarum dixe- runt: nam hujus quoque progenies sumus.*

Vaiiæ lectiones et notæ.

* ὡ, erat. * παρεικάζοντες Παῦλον, erat. * δρεος, erat. * μοιχίας, erat. * In vulgatis nonnulli est, δ Κύριος. ** V. C. et B. legunt, καὶ πάντα, quam lectionem ego quoque sequor. ** In vulgatis est, προτεταγμένους.

A νοιαν· οὐ κατεγέλων αὐτοῦ οἱ φιλέσιφοι οὗτως αὐτοῦ φεγγομένου· οὐδὲ γάρ ένθουν τι τῶν λεγομένων. Πῶς γάρ οἱ μὲν σῶμα τὸν Θεὸν λέγοντες· οἱ δὲ ήδονὴν τὴν μαχαρίτητα; Καὶ τινες ἔλεγον· Τι ἀρ θέλοι στιπερμολόγος οὐτος λέγειν; Στιπερμολόγον πτηνὸν εἶναι φασιν εὐτελέστατον, τὰ ἐν ταῖς τριόδοις κατεσκεδασμένα τῶν στιπερμάτων εἰωθός συλλέγειν· ϕ * ματαλαν αἴροντες ὄφρὺν ἐπὶ γλώττην πλατεῖδ, φρονοῦντες τε μέγα, παρείκαζον τὸν Παῦλον *. Τοὺς γάρ σοφοὺς φαύλους καλοῦσι, φησι δ Παροιμιαστής. Ἐπειδὴ οὖν δρνεόν ἐστιν στιπερμολόγος βραχὺ, καὶ οὔτε πρὸς βρῶσιν, οὔτε πρὸς τέρψιν ἐπιτήδειον, τοὺς εὐτελεῖς στιπερμολόγους ἐκάλουν. Οἱ δὲ, Σέτωρ δαιμονιών δοκεῖ καταγγελεὺς εἶραι. Καὶ γάρ τὴν ἀνάστασιν, Θεὸν τινα εἶναι ἐνόμιζον, ἀτε εἰνθῆτε καὶ θηλείας σέβειν. Διιμνία γάρ τοὺς θεοὺς αὐτῶν ἐκάλουν. Ἡγα- ληνος αὐτὸς ἐπὶ τὸν Ἀρειον Πάγον, οὐχ δι τι μαθεῖν, ἀλλ ὅστε κολασσασθαι, ἐνθα αἱ φονικαὶ δίκαιαι. Ἀρειος δὲ πάρος ἐκαλεῖτο, ἐπειδὴ δ Ἀρης ἐκείτε τῆς μοιχείας *, ὡς φασι, δέδωκε δίκαιας. Πάγος δὲ δ ὑψηλὸς τόπος· ἐν γάρ διθύῳ τινὶ ἦν ἐκείνον τὸ δικαστήριον. Σημειωτέον διτι, καίτοι ἐν τῷ λαλεὶν ἀτχολούμενοι καὶ ἀκούειν, ὅμως ἐνίζοντα ἐνόμιζον εἶναι ἐκείνα, ἀπέρ οὐδέποτε ἤκουσαν· ἀλλως τε δὲ καὶ εἰ διθύρωπον ἐκήρυττεν ἐσταυρώσθαι, οὐ δένοντα τὸ λεγόμενον· εἰ δὲ Θεὸν ἐλέγεντα ἐσταυρώσθαι καὶ ἐγγέρθειται, δυντας ἐνίζεταιτα εἰλάτει.

sermocinationibus et auditionibus dedili et addicti sermocinationibus et auditionibus dedili et addicti video religiosiores esse.

C Σταθεὶς δὲ Παῦλος ἐν μέσῳ τοῦ Ἀρειον Πάγου, ἔφη· Ἀνδρες Ἀθηναῖοι, κατὰ πάντα ὡς δεισιδαιμονεστέρους ὑμᾶς θεωρῶ.

Διερχόμενος τὰς καὶ ἀραθεωρῶν τὰ σεβασματα ὑμῶν, ἐνρο καὶ βωμού, ἐν ϕ ἐπειγέτρυπτο· Ἀγρώστηρ Θεῷ. Ὁρ οὐρ ἀγρούντες εὐσεβεῖτε, τούς τοι εἴτε καταγγέλλω ὑμῖν.

Ο Θεὸς δ ποιήσας τὸν κόσμον καὶ πάντα τὰ δι τούτῳ, οὐντος οὐρανοῦ καὶ γῆς Κύριος δ ὑπάρχω, οὐκ ἐν κειροκοίτοις τυοῖς κατοικεῖ,

Οὐδὲ ὑπὸ κειρών ἀρθρώπων θεραπεύεται, προσδεμέος τιος, αὐτὸς διδούς πάσι ζωήν καὶ πνοήν καὶ τὰ πάντα ¹¹.

D Εποιησέ τε δὲ ἐντὸς αίματος πᾶν διθύρωπων κατοικεῖν ἐπὶ πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς, ρίσας προστεταγμένους ¹² καιρούς, καὶ τὰς ὁροθεσίας τὰς κατοικίας αὐτῶν,

Ζητεῖν τὸν Κύριον, εἰ δρατες ψυλισχήσιαν αὐτὸν καὶ εὑροισε· καὶ γε οὐ μακρὰν ἀπὸ διθόδου ημῶν ὑπάρχοντο.

Ἐρ αὐτῷ γάρ ζώμεται καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμὲν, ὡς καὶ τινες τῶν καθ' ὑμᾶς ποιητῶν εἰρήκαστι· Τοῦ γάρ καὶ γέρος ἐσμέν.

Γέρες οὖν ὑπάρχοντες τοῦ Θεοῦ, οὐκ ὅμηλοις τυμπανίσιν γρυσθῷ, η̄ ἀργύρῳ, η̄ λιθῷ χαράγματι τέχνης καὶ ἐνθυμῆσεως ἀνθρώπου τὸ Θεῖον εἰναι δόμοιον.

Ως δεισιδαιμονεστέρους. Δεισιδαιμων λέγεται δε δεδιώς τὰ δαιμόνια, δὲ πάντα θεάζων, καὶ ξύλον, καὶ λίθον, καὶ πνεῦμα. Ωσπερ ἔγκωμιάζειν αὐτοὺς δοκεῖ. Δεισιδαιμονεστέρους δὲ, ἀντὶ τοῦ, εὐλαβεστέρους· τοῦτο δὲ εἰπε διὰ τὸν βωμόν. Ἀνειστήκει δὲ αὐτοῖς ὁ βωμὸς ἐκ τοιαύτης αἰτίας· Πόλεμος τοῖς Ἀθηναῖς ποτὲ συνερρόγη τὸρδες ἐναντίους· εἴτα πράξαντες κακῶς ἀνεχόρησαν. Καὶ ἐπειδὴ πατέσιν αὐτοὺς τοῖς δαιμονισιν ἔθος ἦν, τὸν δαιμόνιν τις ἐπιφανεῖς, οὐδεπώποτε ἐφη παρ' αὐτῶν τεθραπεῦσθαι· κακεῖνος αὐτοῖς ὀργισθεῖς, τῆς ήττης ταύτης αἰτίου γεγενῆσθαι. Ἐκείνηρ τε οὖν ἀνίστησαν¹³ ναὸν καὶ ὡς φυλαττόμενοι μὴ τὸ αὐτὸν καὶ ἄλλοτε πάθοιν, παρέντες τινὰ Θεὸν δγνωστὸν αὐτοῖς, ἀνέστησαν τὸν βωμὸν ἐκείνον ἐπιγράφοντες· Ἀγρώστῳ Θεῷ· τούτῳ λέγοντες, ὅτι, Εἰ καὶ τις ἔπερος ἀγνοοῖτο παρ' ἡμῶν, εἰς τιμὴν ἐκείνου οὗτος ὁ βωμὸς ἐγγέρθω, ὃς ἂν θεως ἡμῶν¹⁴ εἴη, εἰπερ ἀγνοούμενος ὃν μὴ θεραπεύοιτο. Ἡν δὲ ἡ πᾶσα τοῦ βωμοῦ ἐπιγραφῇ· Θεοῖς Ἀστεῖς, καὶ Εὐρώπης, καὶ Λιβύης· Θεῷ ἀγρώστῳ καὶ Ἑρντῳ. — Διερχόμενος γάρ καὶ δραθεωρῶν τὰ σεβάσματα ὑμῶν. Εὑρεν ἐν τῇ πόλει οὐχὶ βιβλίον θεῶν, ἀλλὰ βωμὸν ἐστηκότα· καὶ ἀπὸ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ βωμοῦ τὸν βωμὸν καθεῖλε. Τί γάρ ἐδει ποιῆσαι αὐτὸν; "Ελληνες πάντες ἡσαν ἀτεβεῖς. Εἰ ἀπὸ Εὐαγγελίων διηλέχθη αὐτοῖς, κατεγέλων ἀπὸ προφητῶν, οὐκ ἐπίστευον. Ἀπὸ τῶν δηπλῶν οὖν τῶν πολεμίων αὐτὰ ἐχειρώσατο· καὶ τοῦτο ἰστιν δέλγει· Ἐγερόμητο τοῖς ἀνδρόμοις ὡς ἀνδρομός. Εἶδε τὸν βωμὸν, καὶ ματίστησε τὰ γράμματα πρὸς· ξαυτὸν· μᾶλλον δὲ τὸ νόημα τούτων ματέθηκεν. Ἐγέραπτο, φησίν, ἐν τῷ βωμῷ· Ἀγρώστῳ Θεῷ. Τίς δὲ ἦν ἄλλος ἀγνοούμενος θεὸς, ἀλλ' ἡ δὲ Χριστός; Τί οὖν; οἱ Ἀθηναῖοι διὰ τὸν Χριστὸν ἐγράψαν τοῦτο; Εἰ δὲ τὸν Χριστὸν ἐγράψαν, οὐκ ἦν οὕτω θαυμαστὸν τὸ κατέρθωμα Παύλου. Ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν ὄλλων ἐγράψαν· οὗτος δὲ ἴσχυεν ὄλλων; αὐτὸν μεταδιάλειν. Ἀναγκαῖον δὲ εἰπεῖν τίνος ἔνεκεν ἐκεῖνοι ἐγράψαν. Ἀγρώστῳ Θεῷ. Πολλοὶς εἰχον θεοὺς ἐκεῖνοι, καὶ ἐπιχωρίους καὶ ξένους. Τούτους τοινυ τοὺς μὲν παρὰ μητέρων είχον δεξαμένοι· τοὺς δὲ, ἥπερ τῶν πλησίων ἔινων. Ἐπει οὖν οὐκ ἐξ ἀρχῆς πάντας ἐδέξαντο, ἀλλὰ κατὰ μικρὸν εἰστηνθῆσαν αὐτοῖς· οἱ μὲν, ἐπὶ τῶν πατέρων, οἱ δὲ, ἐπὶ τῶν πάππων, οἱ δὲ ἐπὶ τῆς γενεᾶς· τῆς αὐτῶν, συνελθόντες εἰπον, ὅτι, Ἡσπερ τούτους ἡγνοοῦμεν, εἴτα ὑστερον αὐτοὺς ἐγνωρίσαμεν, οὕτω συμβαίνει καὶ ἄλλον είναι ἀγνοούμενον, καὶ δητα μὲν Θεὸν, οὐ γνωριζόμενον δὲ ύψος ἡμῶν. καὶ διὰ τοῦτο λανθάνει ἀμελούμενος καὶ μὴ θεραπεύμενος. Ἔστησαν οὖν βωμὸν, καὶ ἐπέγραψαν· Ἀγρώστῳ Θεῷ· τούτῳ λέγοντες διὰ τοῦ γράμματος, ὅτι Καὶ εἰτις ἐστὶ Θεὸς

VERS. 29. Cum igitur simus Dei progenies, non debemus existimare auro, aut argento, aut lapidi arte et industria humana sculpto simile esse numen divinum.

135 Fere religiosiores. Δεισιδαιμων dicitur is, qui timet dæmonia, qui omnia pro nomine colit et veneratur, et lignum, et lapidem, et spiritum. Quasi laudare eos videtur. Δεισιδαιμονεστέρους autem, id est, dæmonia timentes, posuit pro religiosores: hoc autem dixit propter altare. Porro altare exstructum fuerat ab illis ex hujusmodi causa: Prælio quondam conflixerant Athenienses cum adversariis: deinde accepta clade recesserant. Et quoniam Iudeos dæmonibus celebrare consueverant, quidam dæmon cum apparuisset, nunquam ab illis se cultum esse dicebat: ac sese illis iratum mali prælii illius autocorem et causam fuisse. Itaque et illi delubrum exstruxerunt: et ut carentes ne quando alias quoque, quod aliquem incognitum sibi Deum preteriissent ac neglexissent, idem ipsis accideret, exstruxerunt illud altare, inscriptentes: Ignoto Deo: hoc significantes. Etiamsi quis alias a nobis ignoretur, in honorem illius hoc altare exstructum esto, ut nobis propitijs sit, si cum nobis incognitus sit non collatur. Erat autem aræ tota inscriptio haec: Diis Asiae, Europe et Libye: Deo incognito ac peregrino. — Cum transirem enim et contemplarer numina quæ colitis. Invenit in urbe non librum divinum, sed aram stantem: atque occasione sumpta ab altaris inscriptione, altare demolitus est. Quid enim illum facere oportebat? Græci omnes erant impi et veri Dei cultus expertes. Si ab Evangelij sumpto argumento verba ad eos fecisset, derisissent: si a prophetis, non credidissent. Armis igitur hostium ipsa arma subegit; atque hoc est quod dicit: Fui legis expertibus et impiis tanquam impius et legis exvers. Videl altare, et ad sumum usum scripta traduxit: iuno vero sententiam illorum traduxit et invertit. Inscriptum, inquit, altari erat, Ignoto Deo. Quis autem erat alius Deus qui ignorabatur, præterquam Christus? Quid igitur? an Athenienses propter Christum scripserant hoc? Si propter Christum scripsissent, non adeo mirandus esset rei a Paulo incepit prosper successus. Verum illi quidem alter scripserant: hic vero potuit scriptum aliter traducere atque immutare. Necesse est autem dicere, cuius rei gratia illi scripserant, Ignoto Deo. Multos illi deos habebant tum patrios atque domesticos, tum hospites ac peregrinos. Hos igitur parim quidem a matribus acceptos habebant, partim vero a finitimi nationibus. Quoniam ergo non omnes ab initio accepserunt, sed paulatim ab iis introducti erant, alii quidem aetate patrum, alii vero tempore avorum, alii ipsorum aetate, congregati dixerunt: Quemadmodum hos ignorabamus, deinde postea eos cognovimus, ita accidere potest ut etiam alius ignoretur,

Variæ lectiones et notæ.

¹³ ισ. ἀνίστησαν. ¹⁴ ἡμῖν ισ.

qui Dens quidem sit, sed nobis incognitus, et idcirco nos fallat, dum negligitur et non colitur. Statuerunt igitur altare et inscriperunt, *Ignoto 136 Deo*: hoc scripto illo significantes: *Etiamsi quis alias est Deus nobis incognitus, illum quoque coleamus. Animadverte immensum et excellentem demonum metum. Idcirco Paulus dicebat: In omnibus fere ad timorem daemonum propensiiores vos esse video, hoc est, religiosiores. Non enim vobis notos dæmones solos colitis, verum etiam vobis nondum notos. Itaque cum captiōe sententiam altaris inscriptionis interpretatus esset, accommodavit eam ad Christum. Quem enim ignorantes vos colitis, hunc ego annuntio vobis.* His verbis illum erant insimulaturi Athenienses: Novam atque peregrinam doctrinam introducis, Deum quem ignoramus introducis. Cum igitur vellet liberari suspicione atque docere se non peregrinum Deum prædicare, sed quem ipsi antea colendo honorassent, Vos, inquit, me prævenisti, vester cuius meæ prædicationi anteveris: hunc enim annuntio, quem vos ignorantēs colitis. *Deus qui fecit mundum.* Unum verbum prolocutus est, quo omnia philosophorum dogmata atque sententias subvertit. Nam Epicurei quidem res fortuitas esse aiunt, et ex atomis, hoc est, ex individuis corpusculis effici: hic vero Dei opus mundum esse ait, et omnia quæ sunt in eo. *Non in manufactis templis habitat.* Ne existimarent unum de multis esse Deum, qui ab eo prædicabatur, quod dixerat corrigit, subjungens, *Non in manufactis templis habitat, sed in animo humano.* Quid igitur? annon habitabat in templo Jerosolymorum? Nequaquam, sed operabatur ac vim suam exercebat, et in actum proferebat. Qui igitur manibus hominum colebatur apud Judæos? Non manibus, sed mente: quoniam illa hic non desiderabat quasi alicujus rei egenus: *Num rascar, inquit, carnis taurorum?* etc. — *Nulla re indigens, cum ipse de omnibus vitam et halitum.* Duo ponit deitatis certa argumenta, nimirum quod et ipse nulla re indiget, et omnibus omnia præbeat. Ecce autem etiam animæ illum conditorem facit, non genitorem. *Definitivæ ac statim tempora certa atque præscripta.* Definitivæ ac præscriptæ ut quærerent Deum: verum non semper hoc præscripsit, sed certis atque præscriptis temporum vicissitudinibus, ostendens eos nunc, cum non quæsivissent, invenisse. Quoniam enim quæsitioni non invenerant, ostendit illum ita fuisse manifestum, ut si aliqua res in medio posita conrectetur. Non enim hic quidem cœlum erat, alibi autem non: neque in hoc quidem tempore erat, in alio vero non. Itaque et in omni tempore, et in omni termino ac limite poterat inveniri: ita rem disposuit et administravit, ut neque loco neque tempore prohibetur. Illoc enim ipsum maxime eos adjuvabat, quod ubique cœlum est, et quod in omni tempore stat.

Variæ lectiones et notæ.

¹⁵ Ισ. Ἐπικούρειος. ¹⁶ Videtur desiderari κατά. ¹⁷ Ισ. φανερός. Εἰ φηλαφῶμεν αὐτὶς φηλαφῶμενον.
¹⁸ Videtur desiderari, διδάσκει, παραστησιν, aut simile quid.

A ἔτερος ἀγνοούμενος ἡμῖν, κακεῖνον θεραπεύομεν. Ὁρα ὑπερβολὴν δεισιδαιμονίας. Διὰ τοῦτο δὲ Παῦλος ἔφη: Κατὰ πάρτα ὡς δεισιδαιμονεστέρων ὑμᾶς θεωρῶ, ἀντὶ τοῦ, εὐλαβεστέρους· οὐ γὰρ τοὺς γνωρίμους ὑμῖν δαίμονας θεραπεύετε μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς οὖπα γνωρισθέντας ὑμῖν. Καὶ αἰχμαλωτίσας τὸ νήμα, ἐπέστησεν αὐτὸν ἐπὶ τὸν Χριστὸν. *Or γὰρ ἀγροῦντες εὐσεβεῖτε ὑμεῖς, τοῦτο δὲ καταγγέλλω ὑμῖν.* Ἐμελλον ταῦτα ἐγκαλεῖν Ἀθηναῖοι, διτι, Ξενίζοντα δόγματα εἰσφέρεις· διτι, Θεὸν δὲ οὐκέτι θεραπεύει Θεὸν, ἀλλ' δὲ προλαβόντες αὐτὸν διὰ τῆς θεραπείας ἐτίμησαν, *Ὕμεῖς με προειδέτε, φησί, ἐφθάσεν ὑμῶν ἡ θεραπεία τὸ ἐμὸν κήρυγμα·* τούτον γὰρ καταγγέλλω, δι τοῦτο δὲ ἀγνοοῦντες θεραπεύετε. Ὁ Θεὸς ποιήσας τὸν κόσμον, μᾶλλον φωνὴν ἐφθέγξατο, δι τοῦτο πάντα κατέστρεψε τὰ τῶν φιλοσόφων. Οἱ μὲν γὰρ Ἐπικούριοι ¹⁵ αὐτόματά φασι καὶ ἀπὸ ἀτόμων οὗτος δὲ, ἐργον φησὶ Θεοῦ τὸν κόσμον καὶ τὸ ἐν αὐτῷ πάντα. Οὐδὲ ἐτριποιήσας ταῦτις κατοικεῖ. *Ἴνα μὴ νομίσωσιν ἔνα τῶν πολλῶν εἶναι Θεὸν τὸν ὑπὲρ αὐτοῦ κηρυττόμενον, διορθοῦται ἐπάγων.* Οὐκ δέ τριποιητοὶ ταῦτις κατοικεῖ, ἀλλ' ἐν ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ. Τι οὖν; Οὐ κατώκει ἐν τῷ ναῷ τῶν Ἱεροσολύμων; Οὐ δῆτα, ἀλλ' ἐνήργει. Πῶς οὖν ἐθεραπεύετο ὑπὸ τριποιητοῖς οὔτως ζωὴν παρὰ Ιουδαίοις; Οὐχ ὑπὸ χειρῶν, ἀλλ' ὑπὸ διανοίας· ἐπειδὴ εἴσιν οὐκέτι οὗτος ὡς προσδέδμενος. Μή φάγομαι κρέα ταύρων; φησὶ, καὶ τὸ ἐξῆς. — Μή προσδεδμενὸς τινος αὐτὸς διδούντις πᾶσι ζωὴν καὶ προΐην. Δύο τεκμήρια θεότητος, τὸ αὐτὸν τε βῆδενδες διεῖσθαι, καὶ πᾶσι πάντα παρέχειν. Ἰδοὺ δὲ καὶ τῆς ψυχῆς αὐτὸν δημιουργὸν ποιεῖ, οὐ γεννήτορα. *Ὀρίσας προστεταγμένους καὶ ρούς;* δεικνύειται νῦν οὐχὶ ζητήσαντες εἶρον· ἐπειδὴ γὰρ ζητήσαντες οὐχ εἶρον, δεικνυσιν διτι οὗτως ἦν φανερός ¹⁶, ὡς περ ἀν εἰς μέσον τι φηλαφῶμενος. Οὐ γὰρ ἐνταῦθα μὲν ἦν οὐρανός, ἀλλαχοῦ δὲ οὐδὲ οὐδὲ ἐν τούτῳ μὲν ἦν τῷ χρόνῳ, ἀλλιώ δὲ οὐ. *Ωστε καὶ κατὰ πάντα καὶ ρὸν καὶ κατὰ πάσον ὅρθεσταν δυνατὸν εύρειν αὐτόν·* οὗτως ψικονόμησεν, ὥστε μῆτε τόπῳ καλύεσθαι μῆτε χρόνῳ. Αὐτὸν γὰρ τοῦτο μάλιστα αὐτοῖς συνεβάλλετο τὸ πανταχοῦ εἶναι τὸν οὐρανὸν, καὶ τὸ ἐν πάντῃ χρόνῳ ἐστάναι. Οὗτως ἐγγύς ἐστι, φησὶν, ὡς χωρὶς αὐτοῦ μή ζῆν. *Ἐρ αὐτῷ γὰρ τῷ μερὶ καὶ κιτούμεθα καὶ ἐσμέθ.* Ωσπερ ἐν σωματικῷ ὑποδείγματι ¹⁷ ἀδύνατον ἀγνοῆσαι ἀέρα πανταχοῦ κακυμένον, καὶ οὐ μακρὸν ἀπὸ ἐνδοῦ ἐκάστου ήμῶν ὑπάρχοντα, μᾶλλον δὲ καὶ ἐν ἡμῖν δυτα. Τὴν προβοταναν αὐτοῦ λέγει καὶ τὴν συγκρότησιν, τὸ εἶναι παρ' αὐτοῦ, τὸ ἐνεργεῖν, τὸ μὴ ἀπολέσθαι. *Ως καὶ τινες τῶν καθ' ὑμᾶς ποιητῶν εἰρήκασιν.*

Ἄρατος μὲν δὲ σαφές περὶ τοῦ Διὸς εἶπε· Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν· οὐτος δὲ περὶ τοῦ Δημιουργοῦ αὐτῷ λέγει, οὐ τὸν αὐτὸν ἔκεινων λέγων, μή γένοιτο! Ἀλλὰ τὸ κυρίως ἐπ' αὐτῷ¹⁹ λέγων· ἐπειὶ καὶ βιωμὸν τούτου εἶπεν, οὐκ ἔκεινου οὐδὲ ἔσεσθον. Γένος τοῦ Θεοῦ εἶπεν ἡμᾶς, τουτέστιν οἰκείους ἐγγυτάτους· ἐπειδὴ ἐκ τοῦ γένους ἡμῶν δὲ θεός εὐδόκησε τεχθῆναι ἐπὶ τῆς γῆς. Οὐκ εἴπε δὲ, Οὐκ ὄφειλετε χρυσῷ ή ἀργύρῳ τὸ θεῖον νομίζειν εἶναι δημοιον, ἀλλὰ ταπεινότερον τούτου, Οὐκ δρελλομεν. Ὁρα δὲ πῶς τὸ ἀσώματον εἰσήγαγεν. Ἡ γὰρ διάνοια, διαν υπόπτεύσῃ σῶμα, καὶ διάστημα ὑπονοεῖ.

Τοὺς μὲν οὖν χρόνους τῆς ἀγροίας ὑπεριδῶν δὲ Θεός, ταῦτα παραγγέλλει τοῖς ἀνθρώποις πᾶσι παταχοῦ μεταροεῖν.

Διότι διτησερ ἡμέρα, ὅτι μέλιται κρίνειν τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ ἐν Ἀνδρὶ φῶνταις, πλευτοῖς παρασχών πᾶσιν, ἀραστήσας αὐτὸν ἐκ τεκνῶν.

Ἀκούσατες δὲ ἀράστασιν τεκρῶν, οἱ μὲν ἐχεινάντες, οἱ δὲ εἰλοτοί· Ἀκούσμεθα δὲ τούτους περὶ τούτου.

Καὶ οὕτως δὲ Παῦλος ἐξῆλθεν ἐκ μέσου αὐτῶν.

Τιτὲς δὲ ἀνδρες κολληθέντες αὐτῷ, ἐπιστεναρέται οἱ οἰς Διονύσιος²⁰ δὲ Ἀρειοπαγίτης, καὶ τυρῆ διρήματι Δάμαρις, καὶ ἔτεροι σὺν αὐτοῖς.

Τοὺς μὲν οὖν χρόνους τῆς ἀγροίας. Οὐ περὶ τῶν ἀπειθόντων λέγει, ἀλλ' οἵ παραγγέλλει²¹ οἵ οὐκ εἴπεν, παρεῖδεν. Οὐ λέγει δὲ, Ἐκόντες ἔκακουργήσατε, ἀλλ', Ἡγνοήσατε. Παραγγέλλει γοῦν, οὐκ ἀπαιτεῖ κόλασιν, διπέρ αἴσιος δυτας κόλασεως· ἀλλὰ τανῦν καλεῖ πρὸς μετάνοιαν. Διότι διτησερ ἡμέρα, ὅτι μέλιται κρίνειν τὴν οἰκουμένην. Ἀναγκαῖς, φησι, κρίσιν κατὰ πασῶν πράξεων καὶ διαλήψεων ποιήσεις ἐν Ἀνδρὶ, δην ὕπαισης κριτὴν ζώντων καὶ τεκρῶν· οὗτος δὲ ἐστιν δὲ ἐνανθρωπήσας Κύρος. Μεγάλα δὲ καὶ ὑψηλὰ ἀκούσαντες, οὐδὲ προτείπον, ἀλλὰ τὴν ἀνάστασιν ἐκλέναζον. Ψυχικὸς γάρ, φησιν, ἀνθρώπος, οὐδὲ δέχεται τὰ τοῦ Πιεύματος. — Καὶ οὕτως δὲ Παῦλος ἐξῆλθεν ἐκ μέσου αὐτῶν. Οὕτω, πᾶς; Τοὺς μὲν πεισας, ὑπὸ δὲ τῶν γελούμενος. Τιτὲς δὲ ἐπιστεναρέται, οἱ οἰς καὶ Διονύσιος δὲ Ἀρειοπαγίτης. Ἐξω τῆς πόλεως δην τὸ κατα· Ἀρειον Πάγον δικαστήριον. Ἐδίκαζον οὖν Ἀρειοπαγίται περὶ τῶν σφαλμάτων πάντων καὶ ἀνομῶν. Διὰ τοῦτο ἀτεξένων δαιμονίων καταγγελέα τὸν Παῦλον πρὸς τὴν ἐξ Ἀρειον Πάγου βουλήν ἐλκουσιν·

A Adeo prope est, inquit, ut **137** absque illo vivere non possimus. Per ipsum enim vivimus et movemur et sumus. Quasi corporea similitudine atque exemplo ostendit fieri non posse, ut aer qui ubiqueensus, ac non procul ab unoquoque nostrum, imo vero qui etiam in nobis est, ignoretur. Providentiam illius significat, et conflationem atque exercitationem, nempe quod ab illo simus creati, quod ab illo profisciscatur efficientia et actus, quod non percavimus. Ut etiam quidam vestri poetæ dixerunt. Aratus quidem ille sapiens de Jove dixit: *Illiū enim sumus progenies*: sed hic id dicit de Creatore, non eundem significans, quem ille. Absit! sed id quod proprie de Deo dici convenit, significans quoniam etiam altare huius dicit, non illius quem colebant. Progeniem Dei nos esse dixit, hoc est, cognatos proximos: quoniam ex genere nostro Deo visum est nasci in terra. Non dixit autem, Non debetis existimare numen divinum simile esse auro aut argento: sed quod humilius est quam hoc, nempe *Non debemus*. Vide autem ut introduxerit id quod est incorporeum. Mens enim cum corpus esse putat, etiam intervallum esse arbitratur.

B VERS. 30. Ac tempora quidem istius ignorantiae cum Deus usque hoc tempus diesimularit, nunc omnibus, qui ubique sunt, hominibus denuntiat, ut qd sanitatem revertantur.

VERS. 31. Propterea quod statuit diem, in quo justus judicaturus est orbem terrarum per Virum quem huic negotio destinavit, fidemque fecit omnibus, dum illum ex mortuis resuscitavit.

VERS. 32. Audita autem resurrectione mortuorum, alii quidem irridebant, alii vero dixerunt: Audieritis te rursus de hac re.

VERS. 33. Atque ita Paulus exivit de medio eorum.

C VERS. 34. Sed quidam viri sese illi adjunxerunt atque crediderunt: in quorum numero erat Dionysius Areopagita, et mulier nomine Damaris, et alii cum illis.

D Ac tempora quidem istius ignorantiae, etc. Non de mortuis loquitur, sed de iis, quibus denuntiat Deus. Ὑπεριδῶν, id cum despicerit, cum dissimularit, non dixit, παρεῖδεν, id proprie significat, perperam vidit, allucinatus est, dum aliud pro alio videndo accipit, quod de Deo suspicari absurdum est et alienum. Non dicit autem, Sponte ac voluntate vestra atque consulto peccatis et malefici suistis, sed, ignorasti quid fuerit faciendum. Denuntiat igitur, non pœnas expetit, tanquam a supplicio dignis: sed nunc invitat ad pœnitentiam, ad saniores mentem, et ut vos ad frugem bonam recipiatis. Propterea quod statuit diem, in quo judicaturus est orbem terrarum. Necessario, inquit, judicium de omnibus factis atque cogitatis **138** faciet per Virum, quem destinavit judicem vivorum et mortuorum: is autem est Dominus, qui homo factus est. Cæterum cum magna atque sublimia audissent, ne alloquio quidem illum dignati sunt, sed resurrectionem deridebant. Animalis enim, inquit, homo non probat neque amplectitur spiritualia. Atque ita Paulus exi-

Variæ lectiones et notæ.

¹⁹ Videtur locus corruptus. ²⁰ In vulgatis est, ἐν οἷς καὶ Διονύσιος. ²¹ Videtur locus multilus, ac desiderari, ὑπεριδῶν, aut simile quid.

Vit de medio illorum. Ita. Quomodo? Alios quidem persuasos et in suam sententiam adductos relinquentes, ab aliis vero derisus. Quidam autem crediderunt, in quibus erat etiam Dionysius Areopagita. Extra urbem curia erat in colle Martio. Cognoscabant igitur Areopagites de omnibus fraudibus ac maleficiis. Idcirco Paulum utpote peregrinorum demoniorum annuntiatorem, ad curiam atque senatum Martii collis trahunt: sed cum tunc divinus Dionysius in collegium Areopagitum pro iudice cooptatus esset, veritati evangelicæ hoc tribuit, ut contra eam pronuntiare nolle. Et cum valedixisset ac renuntiasset stultæ Areopagitarum severitati, illuminationem Evangelii amplectebatur. Nam etsi Romani tunc rerum potiebantur, tamen Athenas et Lacedæmona liberas reliquerunt: unde etiam tunc apud Athenienses iudicium quoque Areopagitarum exercebatur. Atque initiatum quidem et imbuitur Dionysius salutari doctrina per Paulum, sed eruditur et instituitur, tanquam puer a magistro, ab Hierotheo maximo.

CAPUT XVIII.

VERS. 1. Posthac autem Paulus, relicis Athenis, venit Corinthum:

VERS. 2. Atque illic nactus quemdam Judæum nomine Aquilam, Ponticum natione, qui recens venerat ex Italia, et Priscillam ejus uxorem, propterea quod Claudius Cæsar jusseral omnes Judæos excedere Roma, accessit ad eos,

VERS. 3. Et quia eamdem artem noverat, mansit apud illos et artem exercebat: erant enim arte tentiorum confectores.

VERS. 4. Sermocinabatur autem in Synagoga omni die Sabbati, ac suadebat Judæis et Græcis.

VERS. 5. Ut autem Silas et Timotheus descenderunt de Macedonia, Paulus Spiritu concitatabant, testificans Judæis Christum esse Jesum.

VERS. 6. Cumque illi sese opponerent ac verbis divinam majestatem laderent, excussis vestimentis suis dixit ad eos: Sanguis vester super caput vestrum. Purus ego posthac ad nationes extraneas proficiscar.

Venit Corinthum. Corinthum a Spiritu **139** ducebatur, in qua urbe manere eum oportebat. Nam Athenienses etsi peregrinarum ac novarum auditiorum studiosi, tamen non attendebant, nec curabant doctrinam salutarem. Non enim huic rei studebant, sed ut semper haberent aliquid quod dicerent. Satis igitur esse Paulo visum est, si illic semina dejiceret. Propterea quod Claudius imperaverat. Nam Nerone quidem imperante, Paulus propter Christum supplicio affectus et martyrio consecratus est: Claudii vero tempore bellum adversus Judæos conflabatur et excitabatur, et Roma, tanquam homines pestiferi, Judæi pellebantur. Idcirco divina voluntate atque dispositione accidit, ut hic vincetus illuc abducatur, ne tanquam Judæus expelleretur. Et quia Aquila erat ejusdem artificii, mansit apud eum et artem exer-

A ἀλλ' ἐν τοῖς Ἀρεοπαγίταις τότε τελῶν, ἀτε δικιστής, δὲ Οἰεὶς Διονύσιος, ἀδίκαστον ἀπένειμε τῇ ἀληθεῖᾳ τὴν ψῆφον· καὶ ἐρήωσθαι φράσας τῇ τῶν Ἀρεοπαγίτῶν ἀνοήθη σεμνότητι, τοῦ φωτίσματος εἶχετο. Κανὸν γάρ ὢμαδον τότε ἐκράτουν, ἀλλ' ὅμη αὐτονόμους ἀφῆκαν Ἀθῆνας καὶ Λακεδαιμόνα²². "Οὐεν ἔτι καὶ παρ' Ἀθῆνας;²³ καὶ"²⁴ κατὰ τοὺς Ἀρεοπαγίτας ἐποιεύετο. Καὶ τελεῖται μὲν τὰ τῆς σωτηρίας δόγματα διὰ Παῦλου παιδεύεται δὲ διδασκάλως ὑπὸ Ἱερολέω²⁵ τῷ μεγίστῳ.

B

ΚΕΦΑΛ. ΙΗ'.

Μετὰ δὲ ταῦτα χωρισθεὶς δὲ Παῦλος ἐκ τῶν Ἀθηνῶν, ἥλθει εἰς Κόρινθον.

Καὶ εὑρὼν τίνα Ἰουδαῖον ὄντας Ἀκύλαρ, Πορτικὸν τῷ γέρει, προσφέτως ἐληλυθότα ἀπὸ Ἰταλίας²⁶, καὶ Πρίσκιλλαν γυναικαν αὐτοῦ (διὰ τὸ προστεταχέντα)²⁷ Κλαύδιον χωρίζεσθαι πάρτας τοὺς Ἰουδαῖους ἐκ τῆς Ῥώμης), προσῆλθει αὐτοῖς,

Καὶ διὰ τὸ δμότεχνον εἶραι, ἔμεινε²⁸ παρ' αὐτοῖς, καὶ εἰργάζετο· ἡσαν γάρ σκηνοποιοι τίπεργχηρ.

Διειλήστη δὲ ἐτ τῇ συναγωγῇ κατὰ πᾶν Σάββατον, ἐπειθεὶ τε Ἰουδαῖους καὶ Ἐληναρας.

Ως δὲ κατῆλθον ἀπὸ τῆς Μακεδονίας δὲ τε Σίλις καὶ δι Τιμόθεος, συνελήστη τῷ Πινεύματι δὲ Παῦλος, διαμαρτυρόμενος τοῖς Ἰουδαῖοις τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν.

Ἄρτιασσομένων δὲ αὐτῶν καὶ βλασφημούντων, ἐκτιραξάμενος τὰ λιμάτια, εἰπε πρὸς αὐτοὺς· Τὸ αἷμα ὑμῶν ἔστι τὴν κεφαλὴν ὑμῶν· καθαρὸς δὲ ἦν ἀπὸ τοῦ νῦν εἰς τὰ δύνη πορεύσομαι.

Τοῦ Ηλθον εἰς Κόρινθον. Εἰς Κόρινθον ὑπὸ τοῦ Πινεύματος ἤγετο, ἐν δὲ μένει ἔδει. Οἱ γάρ Ἀθηναῖοι ἔνησαν δύτες ἀκροάσεως; ἔραστα, δύμας οὐ προσεῖχον. Οὐ γάρ τούτο ἐσπούδαζον, ἀλλ' ὥστε δεῖ τι ἔχειν εἰπεῖν. Ἰκανῶς οὖν ἔχειν ἔδοξε τῷ Παύλῳ, τὸ καταβάλλειν τὰ σπέρματα²⁹. Ἐπὶ μὲν γάρ Νέφωνος, ἐτελεώθη δὲ Παῦλος· ἐπὶ δὲ Κλαύδιου, ἀνερρίπτετο δὲ πρὸς Ἰουδαῖους πόλεμος, καὶ ἀπὸ Ῥώμης ὡς λυμένως ἤλαύνοντο. Διὰ τοῦτο οἰκονομεῖται τοῦτον ὡς δέσμιον ἀπαχθῆναι ἐκεῖ, ἵνα μὴ ὡς Ἰουδαῖος ἀπελαύνηται. Καὶ διὰ τὸ δμότεχνον εἶραι τὸν Ἀκύλαρ, ἔμεινε παρ' αὐτῷ καὶ εἰργάζετο. Διὰ τοῦτο μένει ὡς ἐπιτήδειον εὑρὼν καταγάγιον. Πολλῶν γάρ αὐτῷ τῶν βασιλεῶν³⁰ ἐπιτηδείτερον ἦν, ὁσπερ καὶ τῷ ἀθλητῇ ἡ παλαίστρα τῶν ἀπαίῶν στρωμάτων μᾶλλον χρήσιμος, καὶ τῷ πολεμιστῇ τὸ ξίφος;

Variæ lectiones et notæ.

²² Λακεδαιμόνιον, erat. ²³ Ισ. παρ' Ἀθῆναῖοις. ²⁴ Locus mutitus videtur, ac desiderari, τὸ δικαστήριον. ²⁵ Ισ. Ἱεροβόου τοῦ μεγίστου. ²⁶ In vulgatis est, ἀπὸ τῆς Ἰταλίας. ²⁷ In manuscripto erat, προστεταχένται. ²⁸ In vulgatis, ἔμεινε. ²⁹ Videntur hic repetenda esse verba Lucæ, διὰ τὸ προστεταχένται Κλαύδιον. ³⁰ βασιλεῶν, erat.

τὸ σιδηροῦν, ἀλλ’ οὐ τὸ χρυσοῦν. Ἐκτιραξάμενος τὰ λιμεῖα εἰπε πρὸς αὐτούς. Πότε μὴ βήματι μόνον, ἀλλὰ καὶ πράγματι φοδησαι· Τὸ αἷμα ὑμῶν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν ὑμῶν. Ἀσφαρές ἔστι τὸ βῆτον. Οἵμαι δὲ αὐτὸν τοῦτο λέγειν. Ἐκαστος τῶν ἀποστατούντων Χριστῷ²¹, δεὶς ἔστι ζωῇ, δοκεῖ ἔστων φινεύειν, ἀπὸ τῆς ζωῆς μεταβαίνων εἰς θάνατον, τὸ αἷμα αὐτοῦ τρόπου τινὰ ἐκχέων διὰ τῆς σφαγῆς, ἢν ἐπιφέρει ἐφ’ ἔστων. Τοῦτο οὖν φησιν· Ἄνθ’ ὅν σφάζεται ἔστων διὰ τῆς ἀπιστίας, αὐτοῦ τούτου θμεῖς ἀπόσχητε δίκην ἐμού ἀδύον δυνάσθε. Ἐκ τούτου δυνατὸν εἰπεν δὲ τὸ σφάζων ἔστων τιμωρεῖται παρὰ τὸν Θεοῦ ὡς φονεύς.

sos jugulatis per incredulitatem, hujus ipius delicti dici potest, eum qui scipsum jugulat et occidit, a Deo puniri tanquam homicidam.

Kai μεταβὰς ἔκειθεν, ἥλιθοις εἰς οἰκιαν τοὺς δρόμους τούτους, σεβομένου τὸν Θεόν, οὐ η οἰκία ήταν συνομοροῦσα τὴν συναγωγὴν.

Κρίσπος δὲ ὁ ἀρχισυνάρχων ἐπίστευσε τῷ Κυρίῳ σὺν δλῷ τῷ οἰκῳ αὐτοῦ, καὶ πολλοὶ τῷ Κορινθίῳ ἀκούσαντες, ἐπίστευσαν καὶ ἔβαπτισαν.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ Κύριος δι’ δράματος τῷ Παύλῳ ἐτρυπτέοντος Μή φοβοῦ, ἀλλὰ λάλει, καὶ μὴ σιωπήσῃς.

Διδει τὴν εἰμι μετὰ σοῦ· καὶ οὐδεὶς ἐπιτησεται σοι τοῦ κακῶσαν σε, διότι λαός ἔστι μοι πολὺς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ.

Ἐκάδισέν τε ἐμαντὸν καὶ μῆτρας ἔξ, διδάσκων ἐν αὐτοῖς²² τὸν λόγον τοῦ Θεού.

Οὗ η οἰκία ήταν συνομοροῦσα. Πότε καὶ ἀπὸ τούτου ξῆλον ἔχειν. ἀπὸ τῆς γειτνιάσεως. Κρίσπος δὲ ὁ ἀρχισυνάρχων ἐπίστευσε τῷ Κυρίῳ. Τοῦτον λέγει Κρίσπον, περὶ οὐ λέγει· Οὐδέντα ἐβάπτισα, εἰ μὴ Κρίσπον καὶ Γάιος. — Μή φοβοῦ, ἀλλὰ λάλει, καὶ μὴ σιωπήσῃς. Οἱ μάλιστα αὐτὸν ἔδει, τοῦτο οὐτερον αὐτῷ λέγει. Οὐδὲν γάρ ἐλύπει οὕτω τὸν Παύλον, ὡς οἱ ἀπειθοῦντες.

Γαλλιώρος δὲ ἀρθυπατεύοντος τῆς Ἀχαΐας, κατεπέστησαν διοικημαδὸν οἱ Ιονίδαιοι τῷ Παύλῳ· καὶ ἤγαγον αὐτὸν ἐπὶ τὸ βῆμα,

Λέγοντες, δτι, Παρὰ τὸν ρόμον οὗτος ἀραπέθει τοὺς ἀνθρώπους σέκεσθαι τὸν Θεόν.

Μᾶλλον δὲ τοῦ Παύλου ἀρολγεῖν τὸ στόμα, εἶπεν δὲ Γαλλίων πρὸς τοὺς Ιουδαίους· Εἰ μὲν η ἀδικημάτιον²³ τι η φαδιούργιμα πονηρόν, ὡς Ιουδαῖοι, κατὰ λόγον ἄν τηρεσχόμηντον ὑμῶν.

Εἰ δὲ ζητήματα ἔστι²⁴ περὶ λόγου, καὶ ἴροιδων, καὶ ρόμου τοῦ καθ’ ὑμᾶς, δύσεσθε αὐτὸν κριτῆς γάρ ἐτῶ τούτων οὐ βούλομαι εἶναι.

Καὶ ἀπήλαυσεν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ βῆματος.

Ἐπιλαβόμενοι δὲ πάντες οἱ Ἐλιηρεῖς Σωσθέ-

Cebat. Idcirco manebat, quia commodum et idoneum nactus erat hospitium. Multis enim regiis adibus erat illi commodius, quemadmodum etiam athletæ palæstra molibus stratis utilior est: et bellatori gladius ferreus, non aureus utilis est. Excussis vestimentis dixit ad eos: ut non verbo solum, sed etiam re terroreret illos: Sanguis uester super caput vestrum. Obscurum est dictum. Sed opinor eum hoc significare: Quicunque desciscit a Christo qui est vita, seipsum interficere videtur, a vita transiens ad mortem, dum sanguinem suum quodammodo effundit per cædem et mortem quam sibi conciscit et insert. Ille igitur dicit: Quod vosmetipos poenas dabitis, cum ego innocens sim. Hinc Deo puniri tanquam homicidam.

Vers. 7. Atque illinc digressus, venit in domum cuiusdam nomine Justi, hominis religiosi, cuius ades continentis atque adjunctæ erant synagogæ.

Vers. 8. Crispus autem magister synagogæ credidit Domino una cum tota familia sua, ac multi Corinthiorum, qui Paulum audiverant, crediderunt ac baptizabantur.

Vers. 9. Dixit autem Dominus Paulo per visum nocturnum: Ne timeas, sed loquere, ac ne taceas.

Vers. 10. Quoniam ego tibi adsum: ac nemo te invadet ut noceat tibi, quia mihi multis populus est in hac urbe.

Vers. 11. Commoratus est igitur illic annum et menses sex, ac verbum Dei docebat inter illos.

Cuius ades continentis erant. Ut etiam hinc studio et ardore incenderetur, nempe propter vicinitatem. Crispus autem princeps synagogæ credidit Domino. Hunc dicit Crispum, de quo dicit: Neminem baptizavi, nisi Crispum et Caium²⁵. — Ne timeas, sed loquere, ac noli tacere. Quod maxime ipsum facere oportebat, id 140 posterius ei dicit. Nihil enim ita Paulum angebat atque sollicitum habebat, ut illi qui non credebant.

Vers. 12. Sed Gallione proconsule Achaiar, Judæi universi adorti Paulum duxerunt ad tribunal.

Vers. 13. Dicentes: Hic suadet hominibus, ut contra legem Deum colant.

Vers. 14. Cum autem Paulus pro se disere conaretur, Gallio dixit ad Judæos: Si quidem maleficium aliquod a vobis, Judæi, aut dolus malus commissus et improbe fraus facta proponeretur, recte vos ferrem et audiarem accusantes:

Vers. 15. Sin autem quæstiones sunt de verbo et nominibus et lege vestra, vos ipsi videritis: nam ego de istis rebus cognoscere atque statuere nolo.

Vers. 16. Et ita summovit eos a tribunal.

Vers. 17. Ac Græci omnes apprehensum Sothonem

²¹ I Cor. i, 14.

Variæ lectiones et notæ.

²² Ισ. Χριστοῦ. ²³ In vulgatis est, διδάσκων αὐτούς. ²⁴ In vulgatis, ζητημάτα ἔστι. ²⁵ In vulgatis, ζητημάτα ἔστι.

magistrum synagogæ, pulsabant atque cardebat ante tribunal : et Gallio nihil horum curabat.

VERS. 18. At Paulus cum adhuc dies complures remansisset, fratres valere jussit, et in Syriam nati-gavit, et una cum illo Priscilla et Aquila, cum toton-disset caput in Cenchreis : id enim voverat.

*Judæi universi adorti Paulum. Quomodo igitur Paulum adorti sunt, dixerit aliquis ? Cum subito rapuissent. Atqui nihil valuerunt, sed duxerunt eum ad proconsulem, qui eos curia prohibuit, ac vir humanus et æquus hic mihi fuisse videtur. Apprehensum Sosthenem. Porro quod Sosthenem pulsabant, vel idcirco pulsabant, quod ipse Paulo magis erat deditus et addictus, quemadmodum etiam Crispus magister synagogæ : vel ad eum usque furorem progressi erant, ut non assecuti quod intenderant atque speraverant, pro Paulo Sosthenem pulsarent : vel idcirco percutiebant eum, quia Paulum occidere voluerant, et Sosthenes eos prohibebat. At coram ipso magistratus quod non licebat committentes, Sosthenem pulsabant, hoc quasi dicentes : Si qui vult facit quod vult, et non amplius locum habet lex, ecce etiam nos hunc pulsamus. Non vindicabat autem præconsul, nec animadvertebat in eos, sed sinebat eos se mutuo pulsare : quia si contra aliquem alium hoc fecissent, prorsus poterat eos reprimere atque coercere. Atque una cum ipso avehebatur Priscilla et Aquila, cum caput rasi-set in Cenchreis. Quoniam Judæi suspicabantur illum deflectionem a lege docere, ac multi offendebantur in eo, ac prædicationem non amplectebantur : idcirco et hic et in templo Hierosolymis consulto hoc facit, et hoc erat quod ipse dicebat : **Fui legi subditus 14.1 quasi legi obnoxius, ut legi subditos lucris facerem.** — *Id enim voverat* ³. Votum dicit pollicitationem. Pollicitus enim erat se capillum abscissurum esse, ne postea amplius tanquam mundanus, ea quæ mundani solent agere, tractaret, sed tanquam more divino vivens, permanerer apud Ecclesiam. Atque etiam Aquila ex pollicitatione sibi crines abscidit. Qui enim pie nimirum vivere volebant, hoc faciebant : quinetiam antiquitus hoc facere Judæi con-sueverant. Itaque et monachorum et canonicarum, id est regularium virginum et sanctimonialium, capilli recte detondentur.*

VERS. 19. Pervenit autem Ephesum, et illis ibi reliquit, sed ipse ingressus in synagogam, sermocina-batur cum Judæis.

VERS. 20. Rogantibus autem illis ut diutius apud se maneret, morem eis non gessit,

VERS. 21. Sed eos valere jussit cum diceret : Opor-

A την τὸν ἀρχισυνάγον, ἐτυπτον ἐμπροσθετον τοῦ βῆματος· καὶ οὐδὲν τούτων τῷ Γαλλωι εμε-λεν ²¹.

'Ο δὲ Παῦλος ἔτι προσμείνας ἡμέρας ἤκαρας, τοῖς ἀδειζοῖς ἀποταξάμενος, ἐξέπλει εἰς τὴν Συριανήν· καὶ σὺν αὐτῷ Πρίσκιλλα καὶ Ἀκύλας κειράμενος τὴν κεφαλὴν ἐν Κετγρεαῖς· εἶχε τὸν εὐχήν.

B Κατεπέστησαρ δμοθυμαδόν οἱ Ἰουδαῖοι. Πῶς οὖν ἐπέθεντο ; εἴποι τις ἄν. "Αφνω ἀρπάσαντες. Καὶ μήν οὐδὲν ἴσχυσαν, ἀλλ' ἥγον αὐτὸν πρὸς τὸν ἀνθύπατον. Ἀπετείχισε δὲ αὐτοῖς τὸ δικαστήριον. Ἐπιεικής δὲ τις ἐνθρωπος οὗτος εἶναι μηδ δοκεῖ. Ἐπιλαβόμενοι δὲ Σωσθένην. Τὸ δὲ τύπτειν τὸν Σωσθένην, ή διὰ τοῦτο ἐτυπτον, ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς μᾶλλον προστιθέμενος ἦν τῷ Παύλῳ, ὡς καὶ Κρίστος ὁ ἀρχισυνάγωγος· ή εἰς τοσοῦτον ἤσαν ἐλταχότες μανίας ²², διτις ἀποτυχόντες τοῦ σκοποῦ αὐτῶν, ἀντὶ τοῦ Παύλου Σωσθένην ἐτυπτον· ή διὰ τοῦτο ἐτυπτον αὐτὸν, ἐπειδὴ ἡρουλήθησαν φονεῦται τὸν Παύλον, καὶ Σωσθένης διεκάλυψεν αὐτούς· ἐπ' αὐτούς δὲ τοῦ δροντος ἀκαθοσιώτως ποιοῦντες, ἐτυπτον τὸν Σωσθένην, τοῦτο λέγοντες· Εἰ δὲ θέλων ποιεῖ διθεῖται, καὶ οὐκ ἔστι νόμος, καὶ ἡμεῖς ίδοὺ τύπτομεν τοῦτον. Οὐ προσεποιεῖτο δὲ αὐτοὺς δ ἀνθύπατος, ἀλλ' εἴτα τύπτειν ἀλλήλους· ἐπειδὴ εἰσαν κατά τινος ἀλλου καὶ μη καθ' ἑαυτῶν ποιήσαντες τοῦτο, πάντως εἶχεν αὐτούς σωρτρούσαται. Ἐξέπλει δὲ σὺν αὐτῷ Πρίσκιλλα καὶ Ἀκύλας κειράμενος τὴν κεφαλὴν ἐν Κετγρεαῖς· Ἐπειδὴ ἐδόκει τοῖς Ἰουδαίοις ἀπο-στασιαν τοῦ νόμου διδάσκειν, καὶ ἐσκανδαλίζοντο πολλοὶ εἰς αὐτὸν, καὶ οὐ παρεδέχοντο τὸ κήρυγμα· τοῦτου χάριν καὶ ἐνταῦθα καὶ ἐν τῷ Ιερῷ ἐν Ιερο-σολύμοις οἰκονομικῶς τοῦτο πράσσει· καὶ τοῦτο ἦν, δ αὐτὸς ἐλεγεν· Ἐγερόμην τοῖς ὑπὸ τέμποις ὡς ὑπὸ τόμοις, ἵρα τοὺς ὑπὸ τόμοις κερδίσω. — Εἶχε τὴν εὐχήν. Εὔχην λέγει τὴν ὑπέτριχον. Ὕποσχ-μενος γάρ ἦν ἀποκόψαι τὴν τρίχα, ἵνα μηχετί ὡς κοσμικὸς τὰ τῶν κοσμικῶν πράττῃ, ἀλλ' ὡς κατὰ Θεὸν ζῶν παραμεινῇ ²³ τῇ Ἐκκλησίᾳ. Καὶ Ἀκύλας δὲ ἐξ ὑποχέσεως ἀπέκοψεν ἑαυτοῦ τὰς τρίχας. Οἱ θέλοντες γάρ δῆθεν θεοτεῖδῶς ζῆν, ἐποιουν τοῦτο· ἀλλὰ καὶ ἔθος ἦν παλαιὸν Ἰουδαίοις τοῦτο. Πλε-καλῶς καὶ οἱ μονάζοντες καὶ αἱ κανονικαὶ ἀποκε-ρονται τὰς κόμας.

C Κατήρησε δὲ εἰς Ἐφεσον, καὶ ἐκείνους κατέλιπεν αὐτοῦ· αὐτὸς δὲ ἐλθὼν ²⁴ τὴν συρ-αγωγὴν, διειλέθη τοῖς Ἰουδαίοις.

Ἐρωτώτωρ δὲ αὐτῶν ἐξι πλεισταρά καὶ αὐτοῖς, οὐκ ἐπέτρεψεν,

Ἄλλα ἀκεράτα αὐτοῖς, εἰκὼν· Λεὶ με

²¹ I Cor. ix, 19 et 21.

Variae lectiones et notæ.

²² ἐμελλαν, erat. ²³ μανίαν, erat. ²⁴ παραμεινει, erat. ²⁵ In vulgatis est, εἰσελθών. ²⁶ In vulgatis est, μείγει.

πίστως τὴν δορτήν τὴν ἑρχομένην ποιῆσαι εἰς Αἰτοῦντα omniō proximū diē festū agere Hierosolymis. Sed iterum revertar ad vos, volente Deo.

Kai ἐκείνους κατέλιπεν ἀκεῖ. Τούτους ἀφῆκεν εἰς Ἐφέσον, εἰκότας ὡς διδάσκοντας τοσοῦτον γὰρ αὐτῷ συγγενόμενοι χρόνον, πολλὰ ἔμαθον. Τὸ δὲ, Πάλιν διακάμψω πρὸς ὑμᾶς, δι Παῦλος προρήτης ὃν καὶ ιδὼν ὅτι ἔμελλεν ἀνατρέψειν, ἐπηγγείλατο πάλιν ἀναστρέψειν. "Ινα δὲ μῆτις ὑπὸ προπετείας τὸ αὐτὸν ποιῆι¹⁰, ἀπόπως ὑπισχονύμενος τόδε τι ποιεῖν, ἐδίδαξεν ἡμᾶς μηδὲν περὶ τῶν μελλόντων ὑπειχγείνασθαι ποιεῖν ἐλίχα τοῦ εἰπεῖν. Τοῦ Θεοῦ θέλοντος. Οὐ γάρ τις οἶδε¹¹ τί τέξεται ἡ ἐπιούσα ἡμέρα. "Αφρούν οὖν δι μὴ προσδιορίζων τῇ ἐπαγγελᾳ. 'Ἐὰν δὲ Κύριος θέλῃ. 'Ἐὰν γὰρ ὡς θαρρῶν, δι τις πάντως ποιήσει, ἐπαγγείληται, ἀκούσεται πολλάκις· "Ἄγρος, ταύτη τῇ ρυκτῇ τὴν ψυχήν σου ἀρώ· & δὲ ὑπέρχου, πότε ἔσται;

facturum promiserit, audiet s̄pēnumero : Stulte, hac nocte animam tuam tollam : quæ ergo pollicitus es, quando sient?

Kai ἀρήχθη ἀπὸ τῆς Ἐφέσου, καὶ κατελθὼν σὶς Καισάριαν, ἀναβὰς καὶ ἀσπασμένος τὴν Ἐκκλησίαν, κατέβη εἰς Ἀρτωχειαν.

Kai ποιήσας χρόνον τινὰ, ἀξῆιθε, διερχόμενος καθεῖται τὴν Γαλατικὴν χώραν καὶ Φρυγίαν, ἐπιστηρίζων τοὺς μαθητὰς.

Ἐθεὶς δὲ τοῦτο τῷ Παύλῳ, ἐπισκέπτεοθαί τοὺς πιστοὺς καὶ ἐπιστηρίζειν αὐτοὺς· Ἰν' εἰ εἴροις σαθρωθέντας αὐτοὺς, ἀνακουφίσῃ τὰ τούτων βάρη τῷ διδοχαλικῷ λόγῳ.

*24. Ιουδαῖος δέ τις Ἀκολλώς¹² ὀνόματι, Ἀλεξ-
ανδρεὺς τῷ γένει, ἀνήρ λόγιος, κατήγετον εἰς Ἐφεσον, διητάδες ὥρας ταῖς Γραφαῖς.*

*25. Οὗτος δὲ κατηχημένος τὴν ὁδὸν Κυρίου¹³, καὶ ζῶν τῷ Πτερύματι ἐλάλει, καὶ ἐδίδασκεν ἀκρι-
βῶς τὰ περὶ τοῦ Κυρίου.*

*Εἰσὶ τινες διαβεβαιούμενοι, ὡς δὲ Ἀπολλώς οὗτος ἐστι· Ἀπελής¹⁴, τῶν Ἰκορινθίων ἐπίσκοπος, περὶ οὐ γράφει Παῦλος· Περὶ δὲ Ἀκολλώ, πολλὰ παρεκάλεσα αὐτὸν· καὶ, Ἐγώ ἐφύτευσα, Ἀπολλώς ἐπότισε. Καὶ εἰ ἀληθὲς τοῦτο, σκόπει· ἡ διώνυμος δὲ ἀνήρ· ἡ δὲ λαλως μετεποιήθη θάτερον τῶν διομά-
των εἰς τὸ λοιπόν.*

'Ἐπιστάμενος μόνος τὸ βάπτισμα Ἰωάννου.

*Οὗτος τε ἡρξατο παρθησιάσθαι ἐν τῇ Συναγωγῇ. Ἀκούσωντες δὲ αὐτοῦ ἀκύλις καὶ Πρίσκιλλα, προσελάβοντο αὐτὸν, καὶ ἀπρίβεστε-
ρον αὐτῷ ἐξέθεστο τὴν τοῦ Θεοῦ ὁδὸν.*

*Βουλομένου δὲ αὐτοῦ διελθεῖν εἰς τὴν Ἀχαΐαν, προτρεψάμενοι οἱ ἀδελφοί, ἐγράψαντος μαθητᾶς ἀκοδέξασθαι αὐτὸν· δὲς καραγε-
νόμενος, συνεβάλλετο¹⁵ πολὺ τοῖς πεπιστευ-
κόσι διὰ τῆς χάριτος.*

Εὐτόνως τὰρ τοῖς Ιουδαιοῖς διακατηλέγ-

¹⁰ I Cor. iii, 6.

Variæ lectiones et notæ.

¹¹ In vulgatis est, τοῦ Θεοῦ θέλοντο. ¹² ποιεῖ, erat. ¹³ εἶδε, erat. ¹⁴ In vulgatis est, 'Απολλώ;. ¹⁵ In vulgatis, τοῦ Κυρίου. ¹⁶ Ισ. Ἀπελλῆς. ¹⁷ In vulgatis est, συνεβάλετο.

*Et illos reliquit ibi. Hos reliquit Ephesi, et reie-
tos ibi reliquit, ut qui ad docendum idonei essent.
Cum enim tandem cum illo vixissent, multa didice-
rant. Quod autem dicit, Iterum revertar ad vos, Paulus cum esset propheta, et prævidisset se esse re-
versum, promisit se rursus esse redditum. Sed
ne quis temeritate impulsus idem faciat, inconside-
rate promittens se hoc vel illud esse facturum, do-
cuit nos ut de futuris rebus nihil nos facturos esse
polliceamur, quin adjiciamus hanc clausulam, Deo-
volente. Nemo namque novit, quid paritus sit
proximus dies. Amens est igitur, qui non adjicit
promissioni illam distinctionem ac determinatio-
nem, Si Deus volet. Nam si tanquam fiduciae phe-
nus, certus atque securus, se prorsus aliquid esse
facturum promiserit, audiet s̄pēnumero : Stulte, hac nocte animam tuam tollam : quæ ergo pollicitus
es, quando sient?*

VERS. 22. *Et solvit Epheso, cumque descendisset
Cæsaream et ascendisset et salutasset Ecclesiam, de-
scendit Antiochiam :*

VERS. 23. *Atque illic aliquandiu commoratus
profectus est, peragransque deinceps Galaticam re-
gionem ac Phrygiam, discipulos confirmabat.*

*Hæc semper Pauli consuetudo, ut inviseret fide-
les, et eos confirmaret : ut si eos debilitatos et vi-
tiosos invenisset, sublevaret illorum molestias at-
que gravamina oratione magistra.*

VERS. 24. *Judeus autem quidam nomine Apollos,
patria Alexandrinus, vir eloquens, pervenit Ephe-
sum, qui multum poterat in Scripturis.*

142 VERS. 25. *Hic erat via Domini imbutus et
initiatus, et servens spiritu loquebatur : ac docebat di-
ligentes ea, quæ pertinent ad Dominum.*

*Sunt nonnulli, qui afflīmant hunc Apollon esse
Apellen Corinthiorum episcopum, de quo scribit
Paulus : De Apollo nullum eum rogavi. Item : Ego plan-
tavi, Apollos rigavi¹⁶. Et an hoc verum sit, considera.
Nam vel binominis fuit hic vir, aut alioquin alteru-
trum horum nominum in alterum mutatum est.*

Sciens donatax baptismā Joannis.

VERS. 26. *Atque hic cœpit libere loqui in synago-
ga. Quem cum audivissent Aquila atque Priscilla,
assumperunt eum et exactius ei viam Domini expo-
suerunt.*

VERS. 27. *Sed cum ille vellet transire in Achaiam,
adhortati fratres, scripperunt discipulis ut eum reci-
perent. Qui cum (illo) venisset, multum adjuvabat
eos qui crediderant per gratiam.*

VERS. 28. *Vehementer enim Judæos convincebat*

publice, demonstrans per Scripturas Jesum esse A χετο δημοσιῷ, ἐπιδεικνὺς διὰ τῶν Γραφῶν, εἰρατὸν Χριστὸν Ἰησοῦν.

Si baptismus Joannis duntaxat hic sciebat, qui spiritu seruebat? Spiritus enim ita non dabatur: item si qui hunc secuti sunt, opus habuerunt baptismate Christi, multo magis etiam hic. Quid igitur dici potest? Mihi videtur hic fuisse unus de centum viginti, qui una cum apostolis baptizati sunt: aut si hoc ita non est, quod in Cornelio accidit, etiam evenit in hoc. Atque aliter. Baptisma Joannis exhortationem ad pœnitentiam et meliorem frugem duntaxat præstabat, sed non etiam expiationem peccati: ut hæc sit differentia inter baptismus Joannis et fidelium baptismina, nempe quod fidelium baptismus remissionem peccatorum largitur. Baptizatur enim fidelis in nomine Patris et Filii et Spiritus. B sancti, et abluitur ab ea, quam antea habuerat, religione. Quod si non habebant Spiritum sanctum qui ab Joanne baptizati erant, qui siebat ut Apelles, qui in Joannis tantummodo baptismus baptizatus erat, Spiritu serueret? Enimvero etiam spiritu seruebat, Spiritum sanctum [tamen] non habebat; neque enim linguis loquebatur, neque prophetabat. Aliud autem est servare spiritu, aliud item habere Spiritum sanctum. Qui habet Spiritum sanctum, habet eum in se habitantem, ac loquitur ipse Spiritus ex intimis penetrabilibus cordis: quemadmodum loquebatur apostolis, cum eos loqui vel juberet vel vetaret. At qui seruebat spiritu, per illuminationem et exhortationem, quæ extrinsecus adhibebatur, faciebat aliquid dum 143 a Spiritu ducebatur. Nam ab iis rebus quæ cadunt sub sensum, coniucere oportet ea quæ videri non possunt. Acriter enim ac vehementer confutabat Judæos publice. Eo quod publice convincebat, lingua libertas ostendebatur: eo quod acriter potentia declarabatur: eo quod ex Scripturis quidquam conducit, ubi non est vis: neque potentia ac vis, ubi non est lingua libertas.

CAPUT XIX.

VERS. 1. Accidit autem interea dum Apollos erat Corinthi, ut Paulus peragratis orientalibus partibus veniret Ephesum, et cum ibi reperisset discipulos quosdam, dixit ad eos:

VERS. 2. An accepistis Spiritum sanctum, ex quo credidistis? At illi dixerunt ad eum: At nec an sit quidem Spiritus sanctus, audivimus.

VERS. 3. Atque ille dixit ad eos: Quo igitur baptismate baptizati estis? At illi dixerunt: Baptismate Joannis.

VERS. 4. Paulus autem dixit: Joannes quidem baptizavit baptismate pœnitentiae atque resipiscientiae, populum adhortans ut in eum qui post ipsum venturus esset crederent, hoc est in Christum Iesum.

VERS. 5. Quibus auditis, baptizati sunt in nomen Domini Iesu.

Variæ lectiones et notæ.

¹⁷ Ισ. τούτου. ¹⁸ Ισ. τῷ. ¹⁹ Ισ. εὐτόνως. ²⁰ Ισ. τῷ, ei ἐπεδείκνυτο. ²¹ In vulgatis est, 'Απολλὼ.

²² In vulgatis est, ἀνωτερικά μέρη. ²³ In vulgatis, εἶπε δέ.

A χετο δημοσιῷ, ἐπιδεικνὺς διὰ τῶν Γραφῶν, εἰρατὸν Χριστὸν Ἰησοῦν.

Ei τὸ βάπτισμα μόνον Ἰωάννου ἡ πίστα οὗτος, πῶς τῷ Πνεύματι ζέει; τὸ γάρ Πνεῦμα οὐχ οὕτως ἐδίδοτο· καὶ εἰ οἱ μετὰ τούτον ἐδεῖθησαν τοῦ βαπτισμάτος τοῦ Χριστοῦ, πολλῷ μᾶλλον καὶ οὗτος. Τι οὖν ἔστιν εἰπεῖν; Ἐμοὶ δοκεῖ οὗτος εἶναι τῶν ρχ' τῶν μετὰ τῶν ἀποστόλων βαπτισθέντων· ἥ, εἰ μὴ τούτο, διπερ ἐπὶ τοῦ Κορηνῆλου γέγονε, καὶ ἐπὶ τούτῳ²⁴· καὶ ἀλλως, τὸ Ἰωάννου βάπτισμα προτροπήν εἶχε μετανοίας μόνον, οὐ μὴν καὶ καθαρισμὸν ἀμαρτίας· ὡς εἶναι ταῦτην τὴν διαφορὰν τοῦ Ἰωάννου βαπτισμάτος καὶ τοῦ τῶν πιστῶν, διε τὸ τῶν πιστῶν ἀφεσιν ἀμαρτιῶν χαρίζεται· βαπτίζεται γάρ εἰς τὸ δνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἄγιου Πνεύματος ὁ πιστὸς, καὶ ἀποπλύνεται ἀπὸ τῆς προϋπούσης αὐτῷ θρησκείας. Εἰ δὲ οὐχ εἶχον Πνεῦμα ἄγιον οἱ ἀπὸ Ἰωάννου βαπτισθέντες, πῶς ὁ Ἀπελλῆς μόνον εἰς τὸ Ἰωάννου βάπτισμα βαπτισθεῖς, ἔχει τῷ Πνεύματι; Ἄλλ' οὖν εἰ καὶ έχει τῷ Πνεύματι, Πνεῦμα ἄγιον οὐκ εἶχεν. Οὔτε γάρ γλώσσαις ἐλάλει, οὔτε προεφήτευεν. Ἄλλο δέ ἔστι τὸ ζέειν τῷ Πνεύματι, καὶ ἀλλο τὸ σχεῖν Πνεῦμα ἄγιον. Οἱ ἔχων Πνεῦμα ἄγιον, έχει αὐτὸ δένοικον ἐν αὐτῷ, καὶ λαλεῖ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα ἐκ τῶν ξωθεν, ὡς ἐλάλησε τοῖς ἀποστόλοις, κωλύον αὐτοὺς τὸν λόγον μὴ λαλεῖν, η λαλεῖν. Οἱ δὲ ζέων τῷ Πνεύματι, δι' ἐλάλμψεως καὶ προτροπῆς τῆς ἔξιθεν ἐπραττέ τι ὁ δηγούμενος ὑπὸ τοῦ Πνεύματος. Ἀπὸ γάρ τῶν αἰσθητῶν, τὰ ἀόρατα δεῖ στοχάζεσθαι. Εὐτόνων τοῖς Ἰουδαίοις διακατηδέτχετο δημοσίᾳ. Τὸ²⁵ μὲν οὖν δημοσίᾳ ἐλέγχειν ἡ παρθησίς ἐδείκνυτο· τὸ δὲ σαφῶς²⁶, ἡ δύναμις ἐδηλοῦτο· τὸ²⁷ δὲ ἐκ τῶν Γραφῶν ἐπιδείκνυσιν ἡ ἐμπειρία. Οὔτε γάρ η παρθησία τι συντελεῖ οὐκ οὐστῆς δυνάμεως, οὔτε η δύναμις, οὐκ οὐστῆς παρθησίας.

peritia demonstrabatur. Neque enim lingua libertas quidquam conducit, ubi non est vis: neque potentia ac vis, ubi non est lingua libertas.

ΚΕΦΑΛ. ΙΩ.

'Ἐγένετο δὲ, ἐν τῷ τὸν Ἀπολλὼν εἰρατὸν Κορηνῷ, Παῦλον διελθόντα τὰ ἀρατολικὰ μέρη²⁸, ἐλθεῖν εἰς Ἔφεσον, καὶ σύνωρ τιρας μαθητὰς, εἰπε πρὸς αὐτούς·

Εἰ Πνεῦμα ἄγιον ἐλάβετε πιστεύσατες; Οἱ δὲ εἰπορ πρὸς αὐτόν· Ἄλλ' οὐδὲ εἰ Πνεῦμα ἄγιον ἔστι τὴν ηκούσαμεν.

Εἶπε τε πρὸς αὐτούς· Εἰς τὸ οὖν ἐβαπτισθητες; Οἱ δὲ εἰπορ· Εἰς τὸ Ἰωάννου βάπτισμα.

Εἶπε τε²⁹ Παῦλος· Ἰωάννης μὲν ἐδάκτισε βάπτισμα μεταρολας, τῷ λαῷ λέγων, εἰς τὸν ἐργάμενον μετ' αὐτὸν, ἵνα πιστεύσωσι, τουτέστιν εἰς τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν.

5. Ἀκούσατες δὲ ἐβαπτισθησαν εἰς τὸ δρομα τοῦ Κυριοῦ Ἰησοῦν.

Ἄλλ' οὐδὲ εἰ Πνεῦμα ἀγιον ἐστιν. Πολλῷ οὖτοι ἔκεινων διεστήκασιν, οἱ μὴδὲ Πνεῦμα ἄγιον εἰ ἐστιν εἰδότες. Θτι, γάρ οὐδὲ εἰ; Χριστὸν ἐπίστευον, δῆλον ἐκ τοῦ εἰπεῖν· Ἐἰς τὸν ἀρχόμενον μετ' αὐτὸν ἵνα κιστεύσωσι. Καὶ οὐκ εἴπεν, ὅτι Οὐδέν, ἕστι τὸ βάπτισμα Ἰωάννου, ἀλλά, ὅτι ἀτελές. Πόθεν δὲ ἔκεινοι ἐν Ἐφέσῳ διτες τὸ βάπτισμα εἶχον Ἰωάννου; Ἰωάννος εἰπεδήμησαν τοὺς Ἱεροσόλυμος τότε καὶ ἀπῆλθον, καὶ οὐδὲ τὸν Ἰησοῦν ἤπισταντο. Οὐ λέγει δὲ αὐτοῖς, Πιστεύετε εἰς τὸν Ἰησοῦν; ἀλλὰ τι; Εἰ Πνεῦμα ἄγιον διάδεστε κιστεύσατες; Ἡδει ὅτι οὐκ εἴχον, ἀλλὰ βούλεται αὐτοῖς εἰπεῖν, ἵνα μαθόντες ὡν ἀπεστέρηνται, αἰτήσωσιν.

Καὶ ἐπιθέντος αὐτοῖς τοῦ Παύλου τὰς χεῖρας, ἥλθε τὸ Πνεῦμα τὸ ἀγιον ἐπ' αὐτούς· ἀλλά λογοτελεῖ τὰς γλώσσας, καὶ προερχόμενον.

Ἔστω δὲ οἱ πάτερες, ἀδέρες ὥστε δεκαδύο.

Οὐδὲ ἑώρων τὸ Πνεῦμα· ἀδρατον γάρ ἐστιν· αἰσθητὸν δὲ τινα Ἐλεγχον ἐδίδου τῆς ἐνεργείας ἐκεῖνης ἡ χάρις. Καὶ δὲ μὲν τῇ Περσῶν, δὲ τῇ Ῥωμαίων, δὲ ἐπέρα τοῦ θεοῦ γλώσσῃ· καὶ τούτῳ ἐφανερώθη τὸ Εἴσωθεν ^{αὐτοῦ}, διτες τὸ Πνεῦμα ἐστιν ἐν αὐτῷ τὸ φεγγόμενον.

Ἐπειδήδη δὲ εἰς τὴν συναγωγὴν, ἐπαρρήσιαδέτο ἐπὶ μῆνας τρεῖς, διαλεγόμενος καὶ πελθωτὸν τὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ.

Τι ἐστιν, Ἐπαρρήσιαδέτο; Πρὸς κινδύνους ἦν παρατεγμένος· ἢ καὶ φανερώτερον διελέγετο, οὐ συσκιάζων τὰ δόγματα. Ὁρα δὲ πανταχοῦ ἐστὸν εἰσαθοῦντα ^{αὐτοῦ} εἰς τὰς συναγωγὰς, καὶ οὗτοις ἐξιόντα. Πανταχοῦ γάρ παρ' αὐτῶν ἐδούλετο λαβεῖν ἀφορμάς.

Ὦς δέ τινες ἐσκληρύνροτο καὶ ἥπειθουν, κυκολογοῦντες τὴν ὁδὸν ἐνώπιον τοῦ πλήθους· ἀποστάτας ἀπ' αὐτῶν ἀφώρισε τοὺς μαθητὰς, καθημέρας διαλεγόμενος ἐν τῇ σχολῇ τυράρρου τιρός.

Τοῦτο δὲ ἐγένετο ἐπὶ ἑτη δύο, ὥστε πάτερες τοὺς κατοικοῦντας τὴν Ἀσταρ ἀκοῦσαι τὸν λόγον τοῦ Κυρίου Ἰησοῦν, Ἰουδαίους τε καὶ Ἑλληνας.

Κακολογοῦντες τὴν ὁδὸν. Η δέδον λέγει τὸν Χριστὸν, διὰ καὶ δόδος καλεῖται· ἢ δόδον λέγει τὴν ἀληθῆ πίστιν, τὴν διὰ τοῦ Παύλου καταγγελλομένην. Τὸ δὲ, Ἀφώρισε τοὺς μαθητὰς, παίδεις εἰς χωρίζεσθαι ἀπὸ τῶν βλασφημούντων τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύσαντας.

Δυνάμεις δὲ ^{αὐτοῦ} οὐ τὰς τυχούσας ἐποίει διθέδη διὰ τῶν χειρῶν Παύλου.

Δυτες καὶ ἐπὶ τοὺς ἀσθενοῦντας ἐπιφέρεσθαις ἀπὸ τοῦ χρωτός αὐτὸς σουδάμια, η σιμι-

A At nec an sit quidem Spiritus sanctus, etc. Multum ab illis hi differunt, qui nec an esset quidem Spiritus sanctus noverant. Nam nec in Christum quidem [illos] credidisse, liquet ex eo quod dixit: *Ubi in eum, qui post ipsum venturus esset, crederent.* Ac non dixit nullum esse baptisma Joannis, sed esse imperfectum. Sed unde illi, qui Ephesi erant, baptisina Joannis habebant? Forsitan Hierosolymis erant peregrinati tunc et abiverant, ac nec Jesum quidem noverant. Non dicit autem illis, Credite in Jesum? sed quid? An Spiritum sanctum accepistis ex quo credidistis? Noverat eos non habere Spiritum sanctum, sed vult eis dicere, ut scientes quibus rebus careant, petant.

B VERS. 6. Εἰ cum Paulus manus eis imposuisset, renuit Spiritus sanctus super illos: et loquebantur linguis, et prophetabant.

VERS. 7. Erant autem omnino viri sere duodecim.

Non videbant Spiritum. Videri enim non potest, sed gratia illius operationis argumentum quoddam et signum dedit, quod sensu percipi posset. Atque alius quidem lingua Persarum, alius Romanorum, alius alia lingua loquebantur: atque hoc declarabatur signo externo, nempe Spiritum esse qui loquebatur in ipso.

C 144 VERS. 8. Ingressus autem in synagogam libere loquebatur ad menses tres, disserens ac suadens ea, quae pertinent ad regnum Dei.

Quid est quod dicit, Libere loquebatur? Periculis sese opponebat: aut etiam apertius disserbat, non umbra sententias obvolvens. Animadverte autem illum ubique sese in synagogas intrudere, atque ita egredi. Ubique enim ab illis sumere volebat occasiones.

VERS. 9. Sed ut nonnulli obdurescebant, et fidem non habebant, vituperantes viam apud multitudinem, digressus ab illis segregavit discipulos, quotidie disserens in schola tyranni cuiusdam.

D VERS. 10. Atque hoc factum est usque ad annos duos, ut omnes qui Asium incolebant, audirent verbum Domini Jesu, Judei et Graeci.

Vituperantes viam. Aut viam dicit Christum, qui etiam via vocatur: aut per viam significat veram fidem, quae per Paulum annuntiabatur. Quod autem dicit, Segregavit discipulos, docet eos qui credunt in illum, ut discedant ab iis, qui maledictis laudent maiestatem Filii Dei.

VERS. 11. Virtutes autem haud vulgares edebat Deus per manus Pauli,

VERS. 12. Adeo ut etiam de corpore ejus sudaria aut semicinctia deferrentur et imponerentur agrotis,

Variae lectiones et notæ.

^α Ισ. τοῦτο τῷ Εἴσωθεν. ^β Εἰσαθοῦντα, erat. ^γ In manuscripto est, δυναμεῖς δὲ in vulgaris, δυνάμεις τε.

et illi morbis ita liberarentur, et spiritus mali exirent **A** κίνδυνα ⁵⁷ · καὶ ἀπαλλάξσεσθαι ἀπ' αὐτῶν τὰς γένους, τὰ τε πνεύματα τὰ πονηρὰ δέρχεσθαι ἀπ' αὐτῶν.

De corpore ejus deferrentur et imponerentur sudaria. Non modo gestantem tangebant, verum etiam suientes [sudaria] imponebant. Sed animadverte Judeorum animi duritiein. Cum ex vestimentis illorum miracula edi vidissent, non curabant neque inovebantur. Nam sudariorum, semicinctiorum et umbrarum discipulorum signa majora sunt, quam ea quae Christus effecit. Sudaria et semicinctia, linea sunt utraque, sed sudaria quidem capiti impo-nuntur, semicinctia vero in manibus tenent, qui non possunt sudaria gestare, quales sunt qui gestant consulares stolas, ut abstergant humores faciei, ut sudores, salivam, lacrymas et reliqua.

VERS. 13. *Aggressi sunt autem quidam ex iis, qui obambulare solebant Iudeis exorcistis, id est adiutoribus, appellare super eos qui malis spiritibus corrupti erant, nomen Domini Jesu, dicentes : Adjuramus vos per Jesum, quem Paulus prædicat.*

Credere quidem isti nolebant, sed per nomen Domini Jesu dæmonas ejicere volebant. Indicant enim verba scriptoris illos exorcistas, non ut credentes Jesu, sed ut tentantes et periculum facientes, **145** per nomen Domini nostri Jesu Christi adjurasse spiritus impuros. Quod igitur dicit, ἐπεχειροσαν, id sonat, in manus sumpserunt, manus adhibuerunt, hoc significat, non illos quidem consisos suisse se effecturos quod conababantur, sed manus injec-tisse, ut consequerentur quod animo proposuerant. Quamobrem etiam parum absuit, quin temeritatis sue poenas darent.

VERS. 14. *Eran autem quidam filii Scevæ Iudei principis sacerdotum numero septem, qui hoc agebant.*

VERS. 15. *Sed spiritus malus respondens dixit : Jesum novi, et Paulus mihi non est incognitus : vos autem quinam estis ?*

VERS. 16. *Et homo ille in quo spiritus malus erat, in illus impetu facto cum superior eis evasisset, invalusit adversus illos adeo, ut nudi et vulnerati effugient ex ædibus illis.*

VERS. 17. *Atque hoc notum factum est omnibus Iudeis atque Græcis, qui Ephesi habitabant, et omnibus iis metus injectus est, ac magnifiebat nomen **D** Domini Jesu.*

Qui hoc agebant. Illi quidem latenter agebant, quod aggrediebantur, sed eorum imbecillitas vulgo spectanda præbetur. Atque haud alienum est admirari cur dæmon non adjuverit exorcistarum imposturam, sed redarguerit atque convicerit illos, et eorum fraudem patefecerit. Mibi videtur et vehementer iratus et indignatus suisse : perinde ac si

‘Επιφέρεσθαι ἀπὸ τοῦ χρωτὸς αὐτοῦ σουδάρια. Οὐχὶ φοροῦντος ἡγετοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ λαμβάνοντες ἐπειθεσκεν. ‘Ορα δὲ πώρωσιν Ἰουδαῖκήν ταὶ ιμάτια αὐτῶν Ιδόντες ἐνεργοῦντα, οὐ προσελχον. Τὰ γάρ τῶν σουδάριων καὶ σιμικινθίων καὶ τῶν σκιῶν τῶν μαθητῶν σημεῖα, εἰσὶ μελέζον ὡν δὲ Ἰησοῦς ἐποίησε. Σουδάρια καὶ σιμικινθία λινοειδῆ εἰσὶν ἀμφότερα· πλὴν τὰ μὲν σουδάρια ἐπὶ τῆς χεραλῆς ἐπιβάλλεται· τὰ δὲ σιμικινθία ἐν ταῖς χερσὶ κατέχουσαν οἱ μὴ δυνάμενοι ὥραρία ⁵⁸ φορέσαι· οἷον εἰσὶν οἱ φοροῦντες ὑπατικῆς στολῆς, πρᾶς τὸ ἀπομάττεσθαι τὰς ὑγρότητας τοῦ προσώπου, οἷον ιδρῶτας, πεύσελον, δάκρυσον, καὶ τὰ λοιπά.

‘Ἐπεχειρησαν δὲ τινὲς ἀπὸ τῶν πειροχομέτρων Ἰουδαῖων ἐξορκιστῶν, ὁρμάσσειν ἐπὶ τοὺς ἔχοντας τὰ πνεύματα τὰ πονηρὰ τὸ δρομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, λέγοντες Ὁρκίζομεν ὑμᾶς τὸν Ἰησοῦν, διὸ δὲ Παῦλος κηρύσσει.

Πιστεῦσαι μὲν οὖτοι οὐκ ἡθελον· διὸ δὲ τοῦ δυναματος ἡθελον ἐκβάλλειν δαίμονας. Δείκνυσι γάρ αὐτοὺς ἡ λέξις, ὅτι οὐχ ᾧ πιστεύοντες τῷ Ἰησοῦ οἱ ἐξορκισταὶ ἐξώρκιζον τὰ ἀκάθαρτα πνεύματα τῷ δυνάματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀλλ᾽ ᾧ πειράζοντες. Τὸ οὖν, Ἐπεχειρησαρ, τοῦτο δηλοῖ διτοι οὐχ ἐθάρρουν μὲν, πλὴν ἐπέβαλλον τὰς χεῖρας ὅπως ἐπιτείνωνται τοῦ σκοποῦ. Διὸ καὶ τῆς προπετείας πρᾶς ὀλίγου δεδώκασι δίκην.

“Hoc δὲ τινὲς νιοὶ Σκενᾶ Ἰουδαῖου ἀρχιμέτρως ἐπτὰ, οἱ τούτῳ ποιοῦντες.

‘Ἀποκριθέν δὲ τὸ πνεῦμα τὸ πονηρόν, εἶπε· Τὸν Ἰησοῦν γιγάντων, καὶ τὸν Παῦλον ἐπιστύμαι· ὑμεῖς δὲ τινὲς ἐστε;

Καὶ ἐκβαλλόμενος δὲ αὐτοὺς δὲ ἀνθρωπος, ἐτῷ δὲ τὸ πνεῦμα τὸ πονηρόν, καὶ κατακυριεύσας ⁵⁹ αὐτῶν, ἰσχυσε κατ' αὐτῶν, ὕστε γνωμόνες καὶ τετραναματισμένους ἐκψυγεῖν ἐκ τοῦ οἰκου ἐκείνου.

Τοῦτο δὲ ἐγένετο γραπτὸν πᾶσιν Ἰουδαῖοις τε καὶ Ἐλλησι τοῖς κατοικοῦσι τὴν Ἔφεσον· καὶ κέκεστε ⁶⁰ γρόβος ἐπὶ πάντας αὐτοὺς, καὶ ἐμεγαλύνετο τὸ δρομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ.

Οἱ τούτῳ ποιοῦντες. Ἐκείνοις μὲν λανθανόντων ἐπιούσιν, ἀλλ᾽ ἐκπομπεύεται αὐτῶν ἡ ἀσθένεια. Αἴσιον δὲ θαυμάσαι πῶς δὲ δαίμων οὐ συνέπραττε τῇ τῶν ἐξορκιστῶν πλάνῃ, ἀλλὰ διήλεγχεν αὐτοὺς, καὶ τὴν σκηνὴν αὐτῶν φανερὰν ἐποίει. Ἐμοὶ δοκεῖ σφέδρα θυμωθεῖς, ὕστερον ἀν εἰ τις περὶ τῶν ἐσχάτων κινδύνων ὑπὸ τινος οἰκτροῦ καὶ ταλαιπώρου διελέγχοιτο,

Variæ lectiones et notæ.

⁵⁷ In vulgaris est, σημικινθία, et ἀπαλλάξσεσθαι. ⁵⁸ Ἰσ. σουδάρια. Ὅραρια, quid sit, aut quid omnino hic facial, ingenue fateor me nescire. ⁵⁹ In vulgaris est, κατακυριεύσας. ⁶⁰ In vulgaris est, ἐπέπεσε.

καὶ πάντα εἰς ἔκεινον ἀφεῖναι βούλεται τὸν θυμὸν.

Πολλοὶ τε τῶν πεπιστευκότων ἡρχοτονέες εἰς ομοιοτυπούμενοι καὶ δραγμέλλοτες τὰς πράξεις αὐτῶν.

Δεῖ πάντα πιστὸν λέγειν τὰς ἑαυτοῦ ἀμφτίλας, καὶ ἀποτάττεσθαι διὰ τοῦ ἑαυτὸν ἐλέγχειν τοῦ ἔτι μὴ ποιεῖν τὰ αὐτὰ, ἵνα δίκαιος γένηται κατὰ τὴν εἰρημένον· Λέγε σὺ τὰς ἀμφτίλας σου πρώτος, ἵνα δίκαιος γένηται· καὶ τὸν, Δίκαιος ἑαυτοῦ κατήγορος ἐν πρωτολογίᾳ.

Ἔκαροι δὲ τῶν τὰ περιεργα πραξάντων συετέκαρτες τὰς βίβλους, κατέκαιοι ἐρώπιοι πάρτων· καὶ συνεψήσισαν τὰς τιμὰς αὐτῶν, καὶ εὑροὶ ἀργυρίον μυριάδας πέτρες.

Οὕτω κατακράτος ὁ λόγος τοῦ Κυρίου ηὔξανε καὶ ἴσχυεν.

Ὦς δὲ ἐκληρώθη ταῦτα, Ἐθερος δὲ Παῦλος ἐν τῷ Πνεύματι διελθὼν τὴν Μακεδονίαν καὶ Ἀχαίαν, πορεύεσθαι εἰς Ἱερουσαλήμ, εἰπὼν, δει, Μετὰ τὸ γενέσθαι με ἐκεῖ, δεῖ με καὶ Ῥώμην ἰδεῖν.

Κατέκαιοι ἐρώπιοι πάρτων. Εἰδότες δὲ οὐδὲν αὐτῶν ὅφελος λοιπὸν ἦν. Τοσοῦτον δὲ ἡσαν κατεῖδωλοι οἱ Ἐφέσοι καὶ γόντες, διτὶ καὶ πολυτίμως τὰς γοητευτικὰς κατεσκεύαζον βίβλους, ὡς τῶν ἐν βίῳ ἔχουσῶν²⁵ τὰ κάλλιστα. Ἀπερ²⁶ εἰς Χριστὸν πιστεύσαντες, οὐκ ἐπώλησαν, ἀλλ' ἔκαυσαν· πρῶτον μὲν, ἵνα μή τις μετάσχῃ τῆς ἀπὸ αὐτῶν ψυχώλεθρου λύμης· ἐπειτα δὲ, ἵνα μή ἀπὸ τῆς τοιαύτης αἵτιας κτήσανται τι. Ωσπερ γάρ ἀπηγγρεύεται τὸ χυνός τίμημα, ή τὸ ἀπὸ πορνείας κέρδος προσάγειν Θεῷ· οὕτως οὐδὲ τὸ ἐκ τῆς αἵτιας ταύτης ἀργύριον τεθῆναι παρὰ τοὺς τῶν ἀποστόλων πόδας, δίκαιοις ἔκριναν.

Ἀποστελλας δὲ εἰς τὴν Μακεδονίαν δύο τῶν διακονούντων αὐτῷ, Τιμόθεον καὶ Ἐραστόρ, αὐτὸς ἐπέσχε χρόνον ἐν τῇ Ἀσίᾳ²⁷.

Τοὺς μαθητὰς ἀπέστειλεν εἰς Μακεδονίαν, τὴν τε παρουσίαν ἀπαγγεῖλαι, καὶ προθυμοτέρους ποιῆσαι. Εἰκότως δὲ ἐν τῇ Ἀσίᾳ ἐνδιατρίβει. Ἐκεὶ γάρ ἦν τυραννίς τῶν φιλοσόφων.

Ἐγέρετο δὲ κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνορ τάραχος ὄντος δλίτος περὶ τῆς ὁδοῦ.

Δημήτριος γάρ τις ὁρόματι, ἀργυροκόπος, ποιῶν ταῦθις ἀργυροῦς Ἀρτέμιδος, παρείχετο τοῖς τεχνίταις ἐργασίαιν οὐκ δλίτην.

Ναὸν δὲ ἀργυροῦς. Ἰωνᾶς κιδώρια²⁸ μικρά. Ὁρα δὲ πανταχοῦ τὴν εἰδωλολατρίαν²⁹ ἀπὸ χρημάτων. Καὶ Δημήτριος δὲ οὗτος, διὰ χρήματα· οὐ τῆς ἀσεβείας κινδυνευούσης αὐτοῖς, ἀλλ' ὡς τοῦ πορισμοῦ

A quis in extremo periculo positus a miserabilis aliquo atque calamitoso convincatur, in quem omnem iracundiam effundere velit.

VERS. 18. *Multique eorum qui crediderant, veniebant confessum et proditum suas actiones et facta.*

Oportet omnes fideles prodere sua peccata, ac sese coarguendo illis renuntiare, ne post amplius eadem committat, ut justus evadat, prout dictum est: *Dic tu peccata tua primus, ut justus evades*³⁰: item illud: *Justus suimetipsius accusator in prima causa dictione*³¹.

VERS. 19. *Multi eorum qui supervacuas et curiosus tractaverant artes, comportatos libros inspectantibus omnibus concremabant, et computaverunt pretia eorum, ac invenerunt pecuniae millia quinquaginta.* B

VERS. 20. *Adeo vehementer verbum Domini crescebat et confirmabatur.*

VERS. 21. *Ut autem hæc confecta erant, Paulus animo propositus, cum Macedoniam et Achaiam peragrasset, proficiendi in Jerusalem, ac dixit: Ubi illuc fuero, oportet me Romanum quoque videre.*

Inspectantibus omnibus concremabant. 146 Quia sciebant nullum eorum usum postea fore. Adeo autem simulacrorum cultui ac præstigiis incantamentisque dediti erant Ephesii, ut magno prelio compararent magicos et incantatorios libros, ut qui res in vita pulcherrimas in se haberent. Quos ubi in Christum crediderant non vendiderunt, sed cremaverunt: primum quidem ne quis ex illis particeps fieret animæ perniciem afferentis contagionis et corruptelæ: deinde etiam, ne ex tali causa aliquid acquirerent. Quemadmodum enim vetitum est, ne pretium canis, aut lucrum de scortatione Deo offeratur: ita nec quæ ex hac quidem causa confecta esset, pecuniam juxta pedes apostolorum ponī æquum esse censebant. C

VERS. 22. *Cum autem duos ex iis, quorum ministerio utebatur, Timotheum scilicet et Erastum, ablegasset in Macedoniam, ipse substituit et expectavit aliquandiu in Asia.*

Discipulos dimisit in Macedoniam, ut et aduentum suum annuntiarent, et alacriores Macedonias efficerent, ac recte in Asia immoratur. Illic enim erat tyrannis philosophorum. D

VERS. 23. *Exstitit autem in illo tempore tumultus haud exiguis de illa via.*

VERS. 24. *Nam quidam nomine Demetrius, faber argenterius, qui faciebat ædes argenteas Diana, præstabat artificibus haud modicum quæstum.*

Ædes argenteas. Forsitan arculas parvas. Anmadverte autem a pecuniis ubique simulacrorum cultius occasionem sumi. Namque Demetrius hic quod faciebat, pecuniarum gratia faciebat: non

²⁵ Isa. xliii, 26. ²⁶ Prov. xviii, 17.

Variæ lectiones et nota.

²⁷ Ἑχούσας, Ἰσ. ἥ. Ἑχοντες. ²⁸ Ἰσ. ἀσπερ. ²⁹ In vulgaris est, εἰς τὴν Ἀσίαν. ³⁰ Ἰσ. κιβωτία. ³¹ Ἰσ. εἰδωλολατρεῖαν.

quod impietas ipsorum in periculo versaretur, sed quod querendi victus atque pecuniae non haberent occasiohem. Noverat enim Demetrius sese decipere homines, cum ficeret illis delubra ac deos argenteos: ac metuebat, ne convinceretur sua impostura per veram Pauli doctrinam. Metuebat item, ne tandem etiam periret, quod Ephesi erat templum Dianae: ac suo omni occasum et interitum templi praesignificabat, quod et accidit.

VERS. 25. *Quos cum congregasset, et eos qui talium rerum opifex erant: Scitis, inquit, riri, ex hoc opificio nostras esse facultates.*

VERS. 26. *Videlis autem et auditis, ut Paulus iste non modo civitatis Ephesiæ, verum etiam totius propriodem Asiae satis magnam multitudinem verbis persuasam in suam sententiam traduxerit, negans esse deos, qui manibus sunt.*

VERS. 27. *Ac non modo periculum est ne haec nobis pars confutetur atque reprobetur, verum etiam ne magna dea templum Dianæ pro nihilo ducatur. Futurum est autem, ut etiam majestas ejus, quam tota Asia atque terrarum orbis colit, subvertatur.*

147 *Ex hoc opificio nostras, etc.* Periculum propositum: videlicet ab hoc artificio periculum est, ne in sanctum incidamus. Quanquam ea quæ dixit, poterant illos adducere ad pietatem, et verum Dei cultum. Nam si homo iste, inquit, tantum valet, ut etiam omnes in suam sententiam traducat, et deorum cultus ac tempora in periculo versantur, considerare oportet, quantus sit istius Deus. Ubi que autem artem urget oratione. *Satis magnam multitudinem verbis persuasam in suam sententiam traduxerit.* Non violenter, [sed] ita persuadere oportet. Atque hoc etiam sufficit quod dixerat, *Non esse deos.* Ac si quidem ita facile deprehendi poterat impietas, jampridem condemnatam eam esse oportebat: sin autem res erat valida, non ita celeriter sublatam esse par erat.

VERS. 28. *Quibus illi auditis, pleni furoris ita clamabant: Magna est Diana Ephesiorum.*

VERS. 29. *Et repleta est civitas tota confusione. Cumque corripiuerint Caium et Aristarchum Macedonias peregrinationis Pauli comites, universi irruerunt in theatrum.*

Pleni furoris. Furor ingeneratus est eis, quando de Diana, quando de quæstori audiebant. Nam ejusmodi sunt mores vilis ac sordidae plebis urbanæ in foro versari consuetæ, nempe ut quavis levi de causa concitetur et excandescat. In urbe autem deos habebant, atque ita animati erant, quasi voce illa numen sibi restituerent atque reconciliarent, et ea quæ facta erant, rescinderent et revocarent. Quasi metuentes ne numen quod colebant extingueretur, continenter vociferabantur.

VERS. 30. *Cum autem Paulus vellet prodire ad populum, non siverunt eum discipuli.*

VERS. 31. *Atque etiam nonnulli ex proceribus Asiae*

Α τὴν ύπόθεσιν οὐκ ἔχοντος. "Ηδει γάρ δ Δημήτριος, εἶται τὰ τοὺς ἀνθρώπους ποιῶν αὐτοῖς; ναοὺς καὶ θεοὺς ἀργυροῦς· καὶ ἐδέδει μὴ ἐλεγχθῆ αὐτοῦ ἡ φαδιουργία διὰ τῆς ἀληθοῦς τοῦ Παύλου διδαχῆς. Ἐδεδέι δὲ μὴ καὶ εἰς τέλος ἀπόληται τῆς Ἀρτέμιδος δὲ ἐν Ἐφέσῳ ναὸς· καὶ προανεψώνει τὴν ἀπώλειαν τοῦ ναοῦ, δὲ καὶ γέγονεν.

Οὐδὲ συναθροίσας, καὶ τοὺς περὶ τὰ τοιαῦτα ἐργάτας, εἶπεν· Ἄρδετε, ἐπίστρασθε διτὶ ἐκ ταύτης τῆς ἐργασίας ἡ εὐπορία ἡμῶν ἔστι.

Kαὶ θεωρεῖτε καὶ ἀκούετε, διτὶ οὐ μόνον Ἐφέσου, ἀλλὰ καὶ⁴⁴ σχεδὸν πάσης τῆς Ἀσίας δὲ Παῦλος οὗτος πείσας μετέστησεν Ικαρὸν δχλον, λέγων διτὶ Οὐκ εἰσὶ θεοί οἱ διὰ χειρῶν τιμόμενοι.

Οὐ μόνον δὲ τοῦτο κινδυνεύει ἡμῖν τὸ μέρος εἰς ἀπελευθέρων ἐλλοῖς, ἀλλὰ καὶ τὸ τῆς μετάλης θεᾶς Ιερὸν Ἀρτέμιδος⁴⁵ εἰς οὐδὲν λογισθῆναι· μέλλει δὲ καὶ καθαιρεῖσθαι τὴν μεταλεισθεῖτα αὐτῆς, ἢν δὴ Ἀσία καὶ η οἰκοιμένη σέβεται.

"Οτι δὲ ταύτης τῆς ἐργασίας. Τὸν κίνδυνον ἐπιστητεν, διτι, Ἀπὸ τῆς τέχνης ταύτης κινδυνεύομεν εἰς λιμὸν ἐμπεσεῖν. Κατοι τὰ εἰρημένα, ίκανά εἰς εὐσέβειαν αὐτοὺς ἀγαγεῖν. Εἰ γάρ ἀνθρωπός, φησιν, οὗτος τοσαῦτα ίσχύει, ὡς καὶ μεταστῆσαι πάντας, καὶ κινδυνεύει τὰ τῶν θεῶν· δεῖ ἐννοεῖσθαι τὴν λίκιος δι τούτου θεός. Πανταχοῦ δὲ εἰς τὴν τέχνην ὧδε? τὸν λόγον. Πείσας μετέστησεν Ικαρὸν δχλον. Οὐ βιαλως, οὕτω δεῖ πειθεῖν. Καὶ τοῦτο δὲ ἀρχεῖ τὸ εἰπεῖν, διτι, Οὐκ εἰσὶ θεοί. Εἰ μὲν οὖν οὕτως εὐφύρατον τὸ τῆς ἀσεβείας, πάλαι καταγνωσθῆναι Εἴτε· εἰ δὲ ίσχυρὸν, οὐχ οὕτως ἀνατιρεθῆναι ταχέως.

'Ακούσατε δὲ καὶ γερόμενοι πλήρεις θυμοῦ, ἔκραζον, λέγοντες· Μεράλη η Ἀρτέμις Ἐφεσιων.

Kαὶ ἐπιλήσθη η πόλις δὲ τῆς συγχύσεως· ὥρμησάτε δι μοινυμαδὸν εἰς τὸ θέατρον, συναρπάσατες καὶ⁴⁶ Γάτον καὶ Ἀρίσταρχον Μακεδραγας, συνεκδήμους Πιάνιουν.

Kαὶ γερόμενοι πλήρεις θυμοῦ· Ο θυμὸς γέγονεν, διτι περὶ τῆς Ἀρτέμιδος ἡκουσαν, διτι περὶ τοῦ πορισμοῦ. Τοιαῦτα γάρ τὰ τῶν ἀγοραίων ἡθη, ἀπὸ τοῦ τυχόντος συναρπάξεσθαι καὶ ἐκκατεσθαι. Κατὰ πόλιν δὲ αὐτοῖς ἡσαν θεοί, καὶ οὕτω διέκειντο, ὡς διτι τῆς φωνῆς ἀνατικώμενοι τὸ σέβας κύτοις, καὶ τὰ γεγενημένα ἀναλύοντες, καθάπερ φοδούμενοι μή σεισθῆ τὸ σέβασμα αὐτῶν, συνεχῶς ἔειδόν⁴⁷.

Τοῦ δὲ Παύλου βουλομένου εἰσελθεῖν εἰς τὸ δῆμορ, οὐκ εἰσὼν αὐτὸν οἱ μαθηταί.

Τινὲς δὲ καὶ τῶν Ἀσιαρχῶν διτες αὐτῷ φίλοι,

Variae lectiones et notæ.

⁴⁴ καὶ, non est vulgatis. ⁴⁵ In vulgatis est, θεᾶς Ἀρτέμιδος Ιερὸν, et paulo post, μέλλειν τε. ⁴⁶ Ante Γάτον, in vulgatis non est καὶ. ⁴⁷ Εἴσοχν, erat.

πέμψαντες πρὸς αὐτὸν, παρεκάλουν μὴ δοῦται οὐτὸν εἰς τὸ θέατρον.

"Ἄλλοι μὲν οὖν ἀλλοὶ τι έκραζον (ἥτις γὰρ η ἐκκλησία συγχειχυμένη), καὶ οἱ πλεονὶς οὐκ ἤδεισαν, τίνος ἔνεκεν συνεληλύθεισαν⁷⁰.

Οὐκ εἰναὶ ἔκδονται οὐτὸν ἀτάκτῳ δήμῳ· οὕτως αὐτὸν ἐφίλουν πάντες οὐ πιστοί. Καὶ ὁ Παῦλος δὲ πειθεῖται· οὐ γὰρ ἦν φιλότιμος. Καὶ οἱ πλεονὶς οὐκ ἤδεισαν, τίνος ἔνεκεν συνηλθορ. Τοιούτον γὰρ τὸ πλῆθος· ἀπλῶς ἐπεταῖ, καθάπερ πῦρ εἰς ὑλὴν ἐμπεσόν.

'Ἐξ δὲ τοῦ δχλον προεβίβασαν Ἀλέξανδρον, προβαλλόντων⁷¹ αὐτῷ τῷ 'Ιουδαίῳ. 'Ο δὲ Ἀλέξανδρος κατασείσας τὴν χεῖρα, ἥθελεν ἀπολογίσθαι τῷ δήμῳ.

'Ἐπιγρόντες⁷² δὲ διτοι 'Ιουδαΐδες ἔστι, φαρῇ ἐγένετο μία ἐκ πάντων, ὡς ἐπὶ ὥρᾳ δύο κράντων. Μεγάλη η Ἀρτεμίς Ἐφέσιων.

Τίνος ἔνεκεν Ἀλέξανδρος ἐδούλετο ἀπολογεῖσθαι; Μή γὰρ αὐτὸς ἐνεκλήθη; Ἀλλ' ὡστε καιρὸν εὔρειν, καὶ τὸ πᾶν καταστρέψαι, καὶ ἐλκύσαι τοῦ δήμου τὸν θυμὸν.

Κατασείσας⁷³ δὲ δι γραμματεὺς τὸν δχλον, φησίν· "Ἄρδετες Ἐφέσιοι, τις γάρ ἔστιν ἄνδρως, δις οὐ γινώσκει τὴν Ἀρτεμίν· ἀλλὰ, Τὴν πόλιν τὴν ἡμετέραν. Τί τοιν τζηλοί τε⁷⁴ ὡς ἀδήλων δητῶν; Πρόσχημα γάρ την εὐσέβειαν ἐδούλοντο ποιεῖν. Τὸ δὲ, τεκνόρον, ἀντὶ τοῦ, λερδούλον. Κόρημα⁷⁵ γάρ ἔστι τὸ σαροῦν· ἀφ' οὗ καὶ νεωκόρος, δὲ τὸν ναὸν κορῶν, ήτοι σαρῶν. Διοπετοῦς δὲ τοῦ ναοῦ τοῦ Διός τοῦ στρογγυλοειδοῦς, η Διοπετοῦς⁷⁶ καλεῖ τὸ διγαλλικα τῆς Ἀθηνᾶς, ήτοι τὸ παλλαδίον· διπέρ δινωδεν ἐκ τοῦ Διὸς διελασθεν φόντο, καὶ οὐκ εἰς ἀνθρώπων, καθὼς ἐμύθευον Ἐλληνες, πρὸς κατάπληξιν τῶν ἀκεραιοτέρων.

διοπετοῦς: quod superne a Jove demissum, et non ab Graeci fabulabantur, ut simpliciorum animi admiratione atque pavore caperentur.

Ηγάπετε γὰρ τοὺς ἄνδρας τούτους, οὗτοι λεπούλους, οὗτοι βλασφημοῦνταις τὴν θεὸν⁷⁷ ἡμῶν.

Εἰ μὲν οὖν Δημήτριος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ τεχνίταις ξυνουσι πρός τινα λότον, ἄτοραίσι ἄτορεται, καὶ ἀρθύλατοι εἰστον· ἐγκαλείτωσαν ἀλλήλους.

Εἰ δέ τι περὶ ἐτέρων ἔτι⁷⁸ ἀπιγνῶτε, ἢ τῇ ἐτρόμῳ ἐκκλησίᾳ ἐπιλυθήσεται.

A qui illi erant amici, miserunt ad eum qui monerent, ne se immitteret in theatrum.

VERS. 52. Atque alii quidem aliud clamabant [erat enim concio confusa], ac plerique ignorabant, qua de causa convenissent.

Non sinebant illum sese permittere populo perturbato. Adeo omnes fidèles illum diligebant; ac Paulus etiam obtemperat: non enim erat ambitious. Ac plerique ignorabant, qua de causa, etc. Talis enim est multitudo. Simpliciter sequitur, quemadmodum ignis injectus in silvam.

VERS. 53. De turba autem protraxerunt Alexandrum, producentibus eum Iudeis. Et Alexander cum manu significasset, volebat causam dicere populo.

B VERS. 34. Quem cum cognovissent esse Iudeum, una vox ex omnibus exstitit ferme ad horas duas clamantibus: Magna est Diana Ephesiorum.

Cur Alexander causam dicere volebat? Nunquid ipse accusatus erat? Verum id faciebat ut tempus opportunum nancisceretur, et totum negotium sedare tur, et populo furorum eximere.

148 VERS. 55. Sed cum scriba turbam repressisset et manu silentium fecisset: Viri Ephesii, inquit, quisnam homo est adeo rerum imperitus, ut nesciat civitatem Ephesiorum esse cultricem magnae deae Diana et a Jove delapsi simulacri?

VERS. 56. Cum igitur istis rebus contradici non possit, convenit vos esse sedatos, et nihil committere quod praeceps ac temerarium sit.

Recte atque etiam additis minis loquitur scriba, ac non dixit: Quisnam est qui ignoret Dianam, sed, nostram civitatem. Quid igitur nimio studio commoti ac perturbati estis, quasi haec res sint obscuræ? Pietatem enim sui tumultus causam sumere atque praetexere, volebant. Quod autem dicit νεωκόρον (id verbum pro verbo significat, qui templum verrit ac scopis purgat), posuit pro sacro servo. Κορεῖν enim est idem quod σαροῦν, hoc est, verrere seu scopis purgare. Unde etiam compositum est νεωκόρος, qui templum verrit seu scopis purgat. Διοπετοῦς autem, id est, templi Jovis rotundi, aut Διοπετὲς vocat simulacrum Minervæ, sive Palladium: factum esse putabant, quemadmodum atque pavore caperentur.

D VERS. 37. Adduxistis enim homines istos, neque sacrilegos, neque maledictis majestatem deae nostre lādentes.

VERS. 38. Quod si Demetrius et ejus socii artifices causam adversus aliquem habent, causarum forensium judices ducuntur et proconsules sunt: accusent se mutuo.

VERS. 39. Sin autem aliquid præterea de rebus aliis queritis, in legitima concione dirimetur ac decidetur.

Variæ lectiones et notæ.

⁷⁰ Συνεληλύθησαν, erat. ⁷¹ In vulgatis est, προβαλλόντων. ⁷² In manuscripto erat, ἐπιγνῶτες: in vulgatis est, ἐπιγνόντων. ⁷³ In vulgatis est, καταστεῖλας. ⁷⁴ Ισ. ζηλοῦτε. ⁷⁵ Ισ. κορεῖν, η κορεννύειν, κορεννύει. ⁷⁶ Ισ. Διοπετές. ⁷⁷ In vulgatis est, τὴν θεάν. ⁷⁸ Ετι, non est in vulgatis.

VERS. 40. Etenim in periculo versamur, ne seditionis accusemur de hodierno die: cum nulla suppetat causa, propter quam possimus reddere rationem hujus concursus. Atque haec locutus, concessionem dimisi.

Sensim ac modice illos reprehendit et objurgat, ostendens eos temere fecisse, ac non oportuisse propter privatorum hominum crimina communem cogere concessionem. Nam quod dicit, ἀγοραῖοι ἀγονται, id sonat, forenses ducuntur velaguntur, species judicium vilium atque pedaneorum erat in Asia, qui ἀγοραῖοι, id est, forenses appellabantur: qui jus dicebant pauperibus et in foro versari solitis vilibus hominibus. Quamobrem etiam magis forenses vocabantur, quemadmodum sunt ἔκδικοι, id est, vindices, seu defensorcs in quibusdam civitatibus. Proconsules enim divitium causas aut criminales atque capitales cognoscebat. Dicuntur autem ἀγοραῖοι, hoc est, forenses, et δικολόγοι, id est, causidici, a verbo ἀγορεύειν sic dicti, quod est δημηγορεύειν, id est, in foro et apud populum dicere atque concionari.

149 CAPUT XX.

VERS. 1. Postquam autem sedatus atque compoitus est tumultus, Paulus cum discipulis ad se vocasset, eosque complexus valere jussisset, in Macedoniam ire perrexit.

VERS. 2. Cum autem peragrasset illas partes et multo sermone eos adhortatus, venit in Græciam.

VERS. 3. Ubi cum egisset menses tres, et ab Iudeis ei in Syriam navigaturo factæ essent insidiæ, consilium cepit revertendi ver Macedoniam.

VERS. 4. Comitatus est autem eum usque in Asiam Sosipater Berrænus, atque ex Thessalonicensibus Aristarchus et Secundus, et Caius Derbanus et Timotheus: Asiatici vero Tychicus et Trophimus.

VERS. 5. Hi prægressi exspectarunt nos in Troade.

VERS. 6. Nos autem navim condescendimus a Philippis, post dies Azymorum, et venimus ad eos in Troadem intra dies quinque: ubi commorati sumus dies septem.

Et multo sermone eos esset adhortus. Multa namque exhortatione opus erat ab illa turbatione.

VERS. 7. In uno autem die Sabbatorum coactis discipulis ut frangerent panem, Paulus postridie prosectorus sermocinabatur eis, produxitque sermonem usque ad medium noctem.

VERS. 8. Erant autem crebræ in cœnaculo, ubi erant congregati, lucernæ.

In uno autem die Sabbatorum. Pentecoste tunc erat, et dies Dominica. Usque ad medium noctem. Ne nocte quidem tacebat: sed tunc magis disserebat, quod otium scilicet esset. Animadverte autem ut multa disseruerit, ac per tempus ipsius cœnæ.

VERS. 9. Cum sederet autem adolescens quidam

A Kal γάρ πινδυνεύομεν ἐγκαλεῖσθαι στάσως περὶ τῆς σήμερον, μηδενὸς αἰτίου ὑπάρχοντος, περὶ οὐ δυνησόμεθα¹⁰ δοῦναι λόγον τῆς συστροφῆς ταύτης. Καὶ ταῦτα εἰπώρ, ἀπέλυσε τὴν ἐκκλησίαν.

Ἔπειτα καθάπτεται αὐτῶν, δεικνὺς δὲ προπετῶς ἐπρεζεν· καὶ οὐκ ἔδει ιδιωτικῶν ἐγκλημάτων ἔνεκεν κοινὴν ἐκκλησίαν ποιεῖσθαι. Τὸ γάρ, Ἀγροῖοι ἀγορται, εἶδος; ή δικαστῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ εὑτελῶν, οἱ ἀγοραῖοι, εἰτίνες ἐδίκαζον τοὺς πέντης καὶ ἀγοραῖοι; ἀνθρώποις. Διὸ καὶ ἀγοραῖοι μᾶλλον ἐκαλοῦντο, ὥσπερ εἰσὶν ἐκδίκοις κατὰ πίλεις τινάς. Οἱ γάρ ἀνθύπατοι ταῖς τῶν πλουσίων, ή ταῖς τῶν ἐγκλημάτων δίκαιοις ὑπήκουον. Λέγονται δὲ ἀγοραῖοι καὶ οἱ δικολόγοι, πάρα τὸ ἄγορεύειν λεχθέντες¹¹,

B δὲτι δημηγορεῖν, προσκαλεσμένος δὲ Παῦλος τοὺς μαθητὰς καὶ ἀσκαλημένος, ἐξῆλθε πορευθῆναι εἰς τὴν Μακεδονίαν.

ΚΕΦΑΛ. Κ'.

Μετὰ δὲ τὸ παύσασθαι τὸν θύρυσον, προσκαλεσμένος δὲ Παῦλος τοὺς μαθητὰς καὶ ἀσκαλημένος, ἐξῆλθε πορευθῆναι εἰς τὴν Μακεδονίαν.

C Διελθὼν δὲ τὰ μέρη ἐκεῖνα, καὶ παρακαλέσας αὐτοὺς ἐν¹² λόγῳ πολλῷ, ἡλθεν εἰς τὴν Ελλάδα.

Ποιήσας τε μῆνας τρεῖς, τερομένης αὐτῷ ἐπισουλῆς ὑπὸ τῶν Ιουδαίων μέλλοντι ἀνάγεσθαι εἰς τὴν Συρίαν, ἐγένετο γνώμη τοῦ ὑποστρέψιν διὰ Μακεδονίας.

Συνελεπετο δὲ αὐτῷ ἀχρι τῆς Ἀσίας Σωσίκατρος¹³ Βερβοιαῖος· Θεοσταλογικῶν δὲ, Ἀρίστηρχος, καὶ Σεκούνδος, καὶ Γάϊος Δερβαῖος, καὶ Τιμόθεος· Ἀσιαροὶ δὲ, Τυχικὸς καὶ Τρόψιμος.

Οὗτοι προελθόντες ἐμενον ἡμᾶς ἐν Τρωάδι.

Ημεῖς δὲ ἐξεπλεύσαμεν μετὰ τὰς ἡμέρας τῶν Αἴγυμων ἀπὸ Φιλίππων, καὶ ἡλθομεν πρὸς αὐτοὺς εἰς Τρωάδα ἀχρι¹⁴ ἡμερῶν πέντε· οὐ διετρύγαμεν ἡμέρας ἐπειδή.

D Καὶ παρακαλέσας αὐτοὺς ἐν λόγῳ πολλῷ. Πολλῆς γάρ εἶδει παρακλήσεως ἀπὸ τῆς ταραχῆς ἐκείνης.

Ἐρ δὲ τῇ μιᾷ τῶν Σαββάτων συνηγμένων τῶν μαθητῶν κλᾶσαι ἀρτον, δὲ Παῦλος διελέγετο αὐτοῖς, μέλλων ἐξεινα τῇ ἐπαύριον· παρέτειε¹⁵ δὲ τὸν λόγον μέχρι μεσονυκτοῦ.

Ἔσται δὲ λαμπάδες λικαραι ἐν τῷ ὑπερῷφῳ, οὐ ηστα συνηγμένοι.

Ἐρ δὲ τῇ μιᾷ τῶν Σαββάτων. Πεντηκοστὴ τότε ἦν καὶ Κυριακὴ. Μέχρι μεσονυκτοῦ. Οὐδὲ τὴν νύκτα δὲ ἐσίγα· ἀλλὰ τότε μᾶλλον διελέγετο, ἀτε ήσυχίας οὐσης. Ὁρα δὲ καὶ πῶς πολλὰ διελέγετο, καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ δείπνου τὸν καιρὸν.

Καθήμενος δὲ τις τεραίας, ὁρόματι Εὔτυχος,

Variæ lectiones et notæ.

¹⁰ οὐδὲτι δυνησόμεθα, non est in vulgatis. ¹¹ λεγχθέντες, erat. ¹² τὸν, desideratur in vulgatis. ¹³ In vulgatis est, Σώπατρος. ¹⁴ In vulgato, ἄλλοι. ¹⁵ In vulgato, παρέτειντε τα.

ἐπὶ τῆς Θυρίδος, καταφρόμενος ὑπρεψάθει, καθαλεγομένου τοῦ Ηαύλου ἐπὶ πλεῖστον, κατερχθεὶς ἀπὸ τοῦ ὑπνου, ἐπεσεν ἀπὸ τριστέρου κάτω· καὶ ἡρθεὶς τεκρός.

Συνετάραξε τὴν ἕσπειρην διάβολος, τὸν ἀκροστήν ὑπνῷ κατενεγκάνων. Ἐπὶ θυρίδος ἐκάθητο ἀωρὶ τῶν νυκτῶν· τοιοῦτος ἦν ὁ πόθος τῆς ἀκροάσεως· καὶ τὸ θαυμαστὸν διτι νέος ὄν, οὐκ ἦν βάθυμος· καὶ ὑπνῷ καταφερόμενος οὐκ ἀπέστη, οὐδὲ ἐδεισε τὸν κλίδυνον μητενεχθῆ. Οὐ γάρ ἀπὸ φρεθυμίας ἐνύσταξεν, ἀλλὰ ποτὲ αὐτῇ τοιούτῃ φύτεως.

Καταβὰς δὲ διὰ Παῦλος, ἐπέκεπεσεν αὐτῷ, καὶ συμπεριλαβὼν εἰπε· Μή θορυβήσθε⁸⁵. ή γάρ ψυχὴ αὐτοῦ ἐτῷ ἐστιν.

^B Ἀραβᾶς δὲ καὶ πλισταὶ ἄρτοι, καὶ τευσάμενος, ἐφ' ἵκανον⁸⁶ τε δημιήσας ἀχρις⁸⁷ αὐτῆς, οὐτε τοιούτης ἔξηλθε.

Ἡγαποτὸς δὲ τὸν καῖδα ζώτα, καὶ παρεκλίθησαν οὖν μετρίως.

Ἡμεῖς δὲ προσελθόντες⁸⁸ ἐπὶ τὸ πλοῖον, ἀρνηθημεν εἰς τὴν Ἀσσον⁸⁹, ἐκεῖθεν μέλλοντες ἀναλαμβάνειν τὸν Ηαύλον.

Ἡ γάρ ψυχὴ αὐτοῦ ἐτῷ ἐστιν. Οὐκ εἶπεν, Ἀναστῆσαι· Ἐγώ ἔγερω αὐτὸν. Ὁρα τὸ ἀτυφον αὐτοῦ καὶ παρακλητικόν.

Οὗτοι γάρ ηρ διατεταγμένοις, μέλλων αὐτὸς πεζεύειν.

Ἄς δὲ συνέβαλεν ημῖν εἰς τὴν Ἀσσον, ἀναλαμβάνεις αὐτὸν ἥλθομεν εἰς Μιτυλήνην.

^C Κύκειθεν ἀποπλεύσαντες, τῇ ἐπιούσῃ κατηγήσαμεν ἀντικρὺ Χίου· τῇ δὲ ἐτέρᾳ παρεβάλλομεν⁹⁰ εἰς Σάμον, καὶ μείραντες ἐτῷ Τρογγυλίῳ, τῇ ἔχομένη ἥλθομεν εἰς Μιλήτον.

Μέλλων αὐτὸς πεζεύειν. Τὸ μὲν κουφτερὸν ἐκείνοις ἐπιτρέπων· τὸ δὲ ἐπιποντερὸν αὐτὸς αἰρούμενος, ἐπέζευεν· ἅμα καὶ πολλὰ οἰκονομῶν, παιδεύων τε αὐτοὺς χωρίζεσθαι αὐτοῦ.

Ἐκριτεὶς γάρ διὰ Παῦλος παραπλεῦσαι τὴν Ἐφεσον, δπως μὴ γένηται αὐτῷ χροοτριβῆσαι ἐτῇ Ἀσσᾳ. Ἐσπευδεὶς γάρ, εἰ δυνατὸν ηρ αὐτῷ, τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς γερέσθαι εἰς Ἰερουσαλήμα.

Ὀρφες καὶ ἐπιθυμοῦντα αὐτὸν καὶ σπεύδοντα, καὶ οὐκ ἐπιτυγχάνοντα πολλάκις· ἵνα μὴ νομίσωμεν, ὅτι ὑπὲρ φύσιν ἀνθρωπίνην ἦν. Οἱ γάρ ἄγιοι καὶ μεγάλοι διδρεῖς ἐκείνοι, τῆς μὲν φύσεως ἡμῖν τῇ; αὐτῆς ἐκοινώνουν· τῆς δὲ προαιρέσεως οὐκέτι. Διδ καὶ πολλὴν εἶχον τὴν χάριν.

Ἀπὸ δὲ τῆς Μιλήτου πέμψας εἰς Ἐφεσον, μετεκαλέσατο τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἑκκλησίας.

Ἄς δὲ παρεγένοτο πρός αὐτὸν, εἶπεν αὐτοῖς·

Variæ lectiones et notæ.

⁸⁵ In vulgatis est, ὅποι, et paulo post, ἀπὸ τοῦ τριστέγου. ⁸⁶ In vulgato, θορυβελαθε. ⁸⁷ In manuscripto est, ἐφ' ἵκανον δε. ⁸⁸ In vulgato ἄχρι. ⁸⁹ In vulgatis nonnullis est, προελθόντες. ⁹⁰ In vulgato Ἀσσον, ut et infra. ⁹¹ In vulgato, παρεβάλλομεν, et paulo post, Τρωγυλίῳ.

A nomine Eutychus in fenestra, et Paulo diutius sermocinante alto somno premeretur, somno gravatus cecidit ex tertia contignatione deorsum, et sublatus est mortuus.

Conturbavit diem festum diabolus, cum auditorem somno gravasset. In fenestra sedebat nocte intempera. Tanto audiendi desiderio tenebatur, ac quod mirum est, cum juvenis esset, segnis ac piger non erat: et cum somno gravaretur non discessit, neque periculum veritus est ne deturbaretur. Non enim præ pigritia nutabat atque dormitabat, sed necessitate naturæ.

VERS. 10. Cum descendisset autem Paulus, inuituit in eum, et complexus dixit: Nolite timere: nam anima ejus est in ipso.

^B 150 VERS. 11. At cum ascendisset panemique frigisset atque gustasset, et satis diu sermocinatus esset usque ad diluculum, tum demum profectus est.

VERS. 12. Abdixerunt autem puerum viventem, atque non mediocriter recreati sunt.

VERS. 13. Nos autem progressi ad navim, profecti sumus in Asson, illinc Paulum excepturi.

Nam anima ejus est in ipso. Non dixit, Resurgent: Ego resuscitabo eum. Vide modestiam ejus, et animum propensum ad consolandum.

Sic enim mandaverat, ipse pedibus iter facturus.

VERS. 14. Ut autem ad Asson nos convenit, receperito eo, venimus Mitylenen,

^C VERS. 15. Atque illinc cum solvissemus, postridie pervenimus e regione Chii: sequenti vero die appulimus in Samum, et commorari Trogyllii, sequenti die venimus Miletum.

Ipse pedibus iter facturus. Quod levius erat, illis perirellit: quod laboriosius erat ipse sumens, pedibus iter faciebat. Simil etiam multa disponens, et adhortans illos ut discederent ab sese.

VERS. 16. Statuerat enim Paulus Ephesum præternavigare, ne sibi tempus terendum esset in Asia. Festinabat enim, ut si fieri a se posset, ad diem Pentecostes esset in Jerusalem.

D Vides eum et cupientem et properantem, et saepenumero non assequentem quod voluerit: ne existimemus illum supra humanam fuisse naturam. Nam sancti et magni illi viri communi quidem et eadem nobiscum natura prædicti fuerunt: sed non etiam commune nobiscum habuerunt propositum et institutum. Quamobrem etiam magna gratia prædicti fuerunt.

VERS. 17. Ex Miletō autem missis Ephesum nuntiis, advocavit seniores Ecclesiae:

VERS. 18. Qui ubi ad eum venerunt, dixit eis: Vos

scitis a primo die, ex quo in Asiam ingressus sum, Λ' Υμεῖς ἐπίστασθε ἀπὸ τῆς ^{οὐ} πρώτης ἡμέρας, ἀφ' ἣς ἐπέβητε εἰς τὴν Ἀσίαν, πῶς μεθ' ὑμῶν τὸν πάντα χρόνον ἐγενέμητε;

VERS. 19. *Serviens Domino cum omni animi humilitate multisque lacrymis et temptationibus, quæ mihi acciderunt per insidias Judæorum :*

VERS. 20. *Ut nihil quod utile esset suppresserim, quin annuntiarem vobis ac docerem vos publice et intra privatos parietes,*

VERS. 21. *Testificans Judæis atque Græcis penitentiam erga Deum, et fidem in Dominum nostrum Jesum.*

*Cum omni animi humilitate. Non dicit **151** simpliciter, Cum animi humilitate, sed, Cum omni. Multæ sunt enim species animi demissionis et humilitatis : in verbis, in factis, scilicet adversus principes, adversus subditos. Evocavit seniores Ecclesiæ. Quoniam vulgo incognita est consuetudo, maxime Novi Testamenti seu dispositionis evangelicæ : qua consuetudine episcopi, presbyteri seu natu majores nominantur, et [contra] presbyteri, episcopi : etiam hoc notatum est, cum ex hoc loco, tum ex Epistola ad Titum : præterea etiam ex Epistola ad Philippenses : scire item poterimus an etiam ex eo, quod consequens atque consentaneum est, idem colligendum sit etiam ex Epistola ad Timotheum. Et ex Actis quidem de hac re fides fieri potest. Scriptum est enim sic : Ex Mileto autem Ephesum nuntiis missis, evocavit presbyteros Ecclesiæ : ac non dixit [advocasse illum] episcopos. Deinde subjungit : In quo grege Spiritus sanctus vos posuit episcopos, ad pascendam Ecclesiam Domini ac Dei. Ex Epistola autem ad Titum, Et constitutes per singulus civitates, inquit, presbyteros, quemadmodum ego tibi præscripsi ²⁷. Ex Epistola ad Philippenses : Paulus et Timotheus servi Christi Iesu, iis qui sunt Philippis una cum episcopis et diaconis ²⁸. — Ut nihil suppresserim quod utile esset vobis atque conduceret, quin annuntiarem. Nam si [id factum est] non oportebat scire [quaæ celata atque suppressa sunt]. Quemadmodum enim nonnulla celare, invidi : ita omnia dicere illis, amentis est. Idcirco addidit : Earum rerum quæ utiles essent.*

VERS. 22. *Et nunc ecce ego vincitus Spiritu, profiscor in Jerusalem, quæ mihi in ea urbe casura sint ignorans.*

VERS. 23. *Præterquam quod Spiritus sanctus in civitate testificatur, dicens vincula mihi et calamitates esse destinatas.*

VERS. 24. *Sed nihil (horum) curo, neque mihi ipsi anima mea chara est, dummodo conficiam cum gaudio cursum meum et ministerium quod accepi a Domino Iesu, ad testificandum Evangelium gratiae D. i.*

²⁷ Tit. 1, 5,   ²⁸ Philipp. 1, 4.

Variæ lectiones et notæ.

^{οὐ} τῆς, desideratur in vulgatis. ^{οὐ} In vulgatis adjectum est, ὑμᾶς, ei paulo post martirium eius. εἰς τὸν Θεόν. ^{οὐ} Ισ. ἦν τάρ. ^{οὐ} Ισ. φθόνου. ^{οὐ} συναντήσαντα, erat. ^{οὐ} In vulgatis est, δεσμά με καὶ θλιψεις μένουσι.

Αουλεύων τῷ Κυρίῳ μετὰ πάσης τακειοφροσύνης, καὶ πολλών δακρύων, καὶ πειρασμῶν τῶν συμβάτων μοι ἐν ταῖς ἐπιβούλαις τῶν Ιουδαίων.

Ὦς οὐδὲν ὑπεστειλάμητο τῶν σιμφερόντων τοῦ μὴ ἀραιγῆσθαι ὑμῖν, καὶ διδάξαι ^{οὐ} δημοσίᾳ καὶ καὶ οἶκους,

Διαμαρτυράμενος Ἰουδαίοις τοῖς καὶ Ἐλλησι τὴν εἰς Θεόν μετάροιτον, καὶ πίστιν τὴν εἰς τὸν Κύριον ὑμῶν Ἰησοῦν.

Μετὰ πάσης τακειοφροσύνης. Οὐχ ἀπλῶς, ταπεινοφροσύνης, ἀλλὰ, μετὰ πάσης. Πολλὰ γάρ εἴδε τῆς τακεινοφροσύνης ἐν λόγῳ, ἐν ἔργῳ, πρὸς ἀρχοντας, πρὸς ἀρχομένους. Μετεκαλέσατο τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἐκκλησίας. Ἐπειδὴ λανθάνει τοὺς πολλοὺς ἡ συνήθεια, μάλιστα τῆς Καινῆς Διαθήκης, τοὺς ἐπισκόπους τοὺς πρεσβυτέρους δυομάζουσα, καὶ τοὺς πρεσβυτέρους ἐπισκόπους· σεσημείωται καὶ τοῦτο ἐντεῦθεν τε καὶ τῆς πρὸς Τίτον Ἐπιστολῆς, ἔτι τε καὶ τῆς πρὸς Φιλιππησίους· εἰσόμεθα δὲ, εἰ καὶ κατὰ ἀκόλουθον τὸ αὐτὸν ἐκλεκτέον καὶ ἐκ τῆς πρὸς Τίμοθεον πρώτης. Ἀπὸ μὲν οὖν τῶν Πράξεων ἔστι περὶ τούτου πεισθῆναι. Γέγραπται γάρ οὕτως· Ἀπὸ δὲ τῆς Μιλήτου πέμψας εἰς Ἐγεστον, μετεκαλέσατο τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἐκκλησίας· καὶ οὐκ εἰρηκεν, διτὶ τοὺς ἐπισκόπους. Είται ἐπιφέρει· Ἐρ ὁ ὑμᾶς τὸ Πνεύμα τὸ ἄγιον ἔθετο ἐπισκόπους ποιμανεῖν τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ· ἀπὸ δὲ τῆς πρὸς Τίτον Ἐπιστολῆς· καὶ καταστήσεις κατὰ πόλιν, φησι, πρεσβυτέρους, ὡς ἔτώ σοι διεταξάμητο· ἀπὸ δὲ τῆς πρὸς Φιλιππησίους· Παῦλος καὶ Τιμόθεος, δοῦλοι Χριστοῦ Ἰησοῦ, τοῖς οὖσιν ἐν Φιλίππαις σὺν διπισκόποις καὶ διακόνοις. — Ός οὐδὲν ὑπεστειλάμητο τῶν σιμφερόντων τοῦ μὴ ἀραιγῆσθαι ὑμῖν. ^{οὐ} Ήν γάρ ^{οὐ}, [ἀ] οὐκ ἔδει μαθεῖν. Ωσπερ γάρ τὸ τινα κρύπτεσθαι, φθόνον ^{οὐ}, οὗτον τὸ λέγειν τὸ πᾶν αὐτοῖς, ἀνοίας. Διτὶ τοῦτο προσέθηκε, τῶν σιμφερόντων.

D *Kαὶ τὸν ίδον ἐγὼ δεδεμένος τῷ Πνεύματι, πορεύομαι εἰς Ἱεροναστὴμ, τὰ ἐν αὐτῷ συνυρτίσοντά ^{οὐ} μοι μὴ εἰδώς.*

Πλὴν διτὶ τὸ Πνεύμα τὸ ἄγιον κατὰ πόλιν διαμαρτύρεται λέγον, διτὶ δεσμὰ καὶ θλιψεῖς με γένονται ^{οὐ}.

Ἄλλ' οὐδενὸς λόγος ποιοῦμαι, οὐδὲ ἔχω τὴν ψυχήν μου τιμalar δμαντῶ· ὡς τελειῶσαι τὸν δρόμον μου μετὰ χαρᾶς, καὶ τὴν διακονίαν, ἢν διλασθεὶ παρὰ τὸν Κυρίου Ἰησοῦν, διαμαρτύροσθαι τὸ Εὐαγγέλιον τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ.

Ἐγὼ δεδεμένος τῷ Πνεύματι. Εἰς τὸ δεδεμένον, ὁ ποστοῖς δεῖ, ἵνα ἡ διάνοια αὕτη· Πορεύομαι εἰς Ἱερουσαλήμ, προγνούς διὰ τοῦ Πνεύματος τὰ ἐπόμενα, δέσμοις ὅν. Εἰτα ἵνα μὴ δεσμὸν ἡ ἀνάγκην νοῆσῃ τις, καὶ ἵνα δεῖη διεικόνων ἀπέρχεται, φησίν. "Οτι κατὰ πόλιν δεσμά καὶ θλίψεις με μένουσι. Σημειώτεον δὲ διεικόνων ὅτι οὐ πάντα Ισασιν οἱ προφῆται, ἀλλ' ὅσα ὑπόβαλλει αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον. Ἰδοὺ γάρ Παῦλος πάντα τὰ μίλλοντα συμπίπτειν αὐτῷ προειπών ὡς προφήτης, καὶ περὶ τῶν γενησομένων ἐν αὐτοῖς κακοπίστων καὶ αἰρετικῶν, τὸ δὲ εἰπεν ἀγνοεῖν, τὸ τι ἄρα ἔσται τούτων τὸ τέλος. Πάντα γάρ φανερώσας αὐτῷ δὲ Κύριος, ἐκεῖνο μόνον ἔχρυψεν ἀπ' αὐτοῦ, τὸ τι ἄρα ἔσται αὐτῷ μετὰ τὰ δεσμά καὶ τὰς θλίψεις. Ἰνα μὴ ἐπαρθεῖς καὶ εἰδὼς διεικόνων τεύξεται τούτου, δι' ὑπεροψίας ἐκπέσῃ. ἀλλ' εἰσεν ἀμφιβολον τὸ Πνεῦμα, ἵνα δεσμὸς τὸ τῆς σφράξεως ἀσθενεῖς, δεσμῇ τοῦ Θεοῦ εὑρεθῆναι;¹⁷ ἐκ πειρασμῶν. Τὸ δὲ, "Οτι δεσμά καὶ θλίψεις με μένουσιν, "Οτι μὲν πειρασμοὶ, οἴδα· διποῖοι δὲ, οὐκ οἴδα, διπερ ἡν χαλεπώτερον. Τι οὖν ἀπέρχῃ, εἰ δεσμά καὶ θλίψεις σε¹⁸ μένουσι; Διὰ τοῦτο, ἵνα δεσμευθῶ διὰ Χριστὸν, ἵνα ἀπεθάνω δι' αὐτόν. periculis eximeret. Porro quod dicit, *Vincula atque afflictiones me manent*, hoc est, *tentationes atque pericula mihi esse destinata novi*: sed qualia, ignoro, quod erat molestius. Cur igitur abis, si vincula atque calamitates tibi destinatae sunt? Idcirco ut vinciar propter Christum, ut moriar propter illum.

Kai rūr ίδον ἐγώ οίδα, διεικόνων τὸ δψεσθε τὸ πρόσωπόν μου ὑμεῖς πάρτες, ἐτοίης διῆλθον καὶ ρύσσων τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ.

Διὸ μαρτύρομαι ὑμῖν ἐτῇ σήμαρστῃ ἡμέρᾳ, διεικόνων τὴν ἀπόδοσιν τοῦ αἵματος πάρτων.

Οὐ τάρ πάτεριλάμηη τοῦ μὴ ἀραγγεῖλαι ὑμῖν πάσσαν τὴν βουλὴν τοῦ Θεοῦ.

"Οτι καθαρὸς ἐγώ ἀπὸ τοῦ αἵματος πάρτων. Καθαρός είμι, φησίν, ἀπὸ τοῦ αἵματος πάρτων, εἰ νυστάζαντες ἀπὸ τοῦ φυνευτοῦ τῶν ψυχῶν. Τὸ γάρ τοῦ διδασκάλου, φησί, πεποίηκα. Οὐ γάρ ὑπεστελλάμηη τοῦ μὴ ἀραγγεῖλαι ὑμῖν. "Αρά δὲ λέγων, ὑπεύθυνός ἐστι τοῦ αἵματος, τουτέστι τῆς σφαγῆς. Καὶ δοκεῖ μὲν ἀπολογεῖσθαι· ἐκείνους δὲ φοβεῖ.

Προσέχετε οὖν ἔαυτοῖς καὶ πατεῖτε τῷ ποιμητῷ, ἐτῇ ὑμᾶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον διετο ἐπισκόπους ποιμανεῖτε τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Κυρίου καὶ¹⁹ θεοῦ, ἢν πειρεποίησατ διὰ τοῦ ίδου αἵματος.

Προσέχετε οὖν ἔαυτοῖς καὶ πατεῖτε. Οὗτος γάρ τὸ ἐτέρους κατορθῶν μένον ἔχει κέρδος; (Φοβοῦμαι γάρ, φησί, μήπως ἀλλοις κηρύξας πάντος ἀδύκιμος γέρων), εἴτε τὸ ἔαυτον²⁰ ἐπιμελεῖσθαι· δὲ γάρ τοιούτος, φίλαυτος, καὶ τὸ ἔαυτον²¹ ζητεῖ, καὶ τοῦ τὸ τάλαντον καταχώσαντος²² θεος ἐστιν²³. Οὐκ ἐπειδὴ προτιμοτέρα ἡ τιμετέρα σωτηρία τοῦ ποιμένου, ὥστε

¹⁹ I Cor. ix, 27.

Variæ lectiones et notæ.

²⁰ Ισ. έξαιρεθῆναι. ²¹ με, erat. ²² In vulgatis desiderantur hæ tres dictiones, τοῦ Κύριου κατ. ²³ Ισ. έαυτοῦ. ²⁴ Videntur hoc loco verba Lucæ repetenda: nempe, προσέχετε ἔαυτοῖς.

A *Ecce ego vincitus Spiritu. Ad dictionem δεδεμένος, id est, vincitus, ligatus, constrictus, ponenda est distinctio, ut sententia sit haec: Prosciscitor in Jerusalem iam antea per Spiritum cognita habens futura, quod vincitus sim. Deinde ne quis vincula aut necessitatem intelligat, et ut ostendat se lubenter ac sponte sua abire: Vincula, inquit (Spiritus sanctus dicit mihi) destinata esse in urbe. Notandum est autem prophetas non omnia scire, sed quæcunque suggerit eis Spiritus sanctus. Ecce enim Paulus cum omnia, quæ sibi eventura erant, prædictisset tanquam propheta, atque etiam presignificasset de iis, qui inter Ephesios illos mala fide prædicti 152 atque haeretici futuri erant, unum se dixit ignorare, nempe quisnam illarum rerum futurus esset finis. Nam cum omnia Dominus illi patescisset, solum illud eum celavit, quidnam videlicet illi casurum esset post vincula atque calamitates et afflictiones, ne, elatus ac sciens se prorsus illud assecuturum esse, per superbiam laberetur atque degeneraret. Sed Spiritus eum sicut esse animi dubium et incertum, ut metuens carnis imbecillitatem deprecaretur Deum, ut se temptationibus atque periculis eximeret. Porro quod dicit, *Vincula atque afflictiones me manent*, hoc est, *temptationes atque pericula mihi esse destinata novi*: sed qualia, ignoro, quod erat molestius. Cur igitur abis, si vincula atque calamitates tibi destinatae sunt? Idcirco ut vinciar propter Christum, ut moriar propter illum.*

C *VERS. 25. Et nunc ecce ego novi vos omnes, inter quos versatus sum prædicans regnum Dei, posthac non amplius visuros esse faciem meam.*

D *VERS. 26. Quamobrem ego protestor vobis in hodierno die, me purum esse a sanguine omnium.*

VERS. 27. Non enim subtersugi quominus vobis omnem Dei voluntatem declararem.

Me purum esse a sanguine omnium. Purus, inquit, sum a sanguine omnium, si dormitantes interfici fueritis ab animarum occisor. Officium enim, inquit, magistri feci. Non enim subtersugi, quin vobis declararem. Ergo qui non dicit, reus est sanguinis, hoc est cædis. Ac videtur quidem causam dicere ac sese purgare: sed revera illis injicit terrorem.

VERS. 28. Quocirca cavete vobis ac toti gregi, cui Spiritus sanctus vos præposuit episcopos, ut pascatis et regatis Ecclesiam Domini et Dei, quam sanguine suo comparavit.

Cavete igitur vobis et universo gregi. Nam nec id solum lucrum assert, si quis alios corrigat ac meliores reddat: nam mecum, inquit, ne forte cum aliis prædicavero, ipse reprobus evadam²⁵: neque si se ipsum quis curet: qui enim talis est, sui animator est, ac suum commodum et emolumentum quærerit, et illi, qui talentum defudit, par est. Cavete vobis.

Non quia nostra salus saluti gregis præferenda est: sed quia cum nobismetipsis cavemus, tunc etiam gressus lucrum facit. *Cui vos Spiritus sanctus præposuit episcopos.* A Spiritu sancto, inquit, ordinacionem habet. Notandum est autem, eos quos supra vocavit presbyteros, id est seniores, hic vocat episcopos, id est inspectores et rectores: aut quia presbyteri quoque necesse habent ut inspiciant Ecclesiæ ratione 153 præditos greges, num quis ex iis fide infirmus sit, num quis esuriat aut sitiatur, aut reprehensione atque animadversione opus habeat, quale est illud præceptum: *Reprehende, increpa, adhortare, consolare*¹⁰. Aut etiam episcopos hic episcopos dicit. *Quam sanguine suo comparabit.* Non parvæ res, inquit, in periculo versantur: siquidem ille suo sanguini non pepercit. Nam ut effudit: tu vero amicos jam factos eos potes retinere.

VERS. 29. *Nam ego hoc novi fore, ut post abitionem meam lupi graves et infesti, gregique non parcentes vos invadant:*

VERS. 30. *Et ex vobismetipsis existent viri qui prava loquantur, ut discipulos ad se sequendum avellant.*

VERS. 31. *Quamobrem vigilate recordantes me per triennium noctu et interdiu non destitisse cum lacrymis monere unumquemque.*

Duplex malum proponitur, quod et ipse non aderit, et alii adorinentur: et quod molestius est, *Ex vobismetipsis*, inquit, *existent*. Res gravis est, ubi bellum est civile et intestinum. *Ut discipulos ad se sequendum avellant.* Nam hæretici hoc repellent et agunt: non Domino, sed sibimetipsis populum acquirere student, ut apud se glorientur, dum vulgatur et circumfertur in illis, quos sibi adjunxerint, nomen ipsorum hæreticorum, ut ex eo cognominentur: exempli causa, a Manente Manichæi, ex Ario Ariani, et in aliis hereseon speciebus similiter. Hoc est quod dicit, *Gratia avelendi discipulos post se.* Idcirco Paulus eos ante repellens atque compescens, reprimit et reprehendit eos qui dicebant: *Ego quidem sum Pauli, ego Apollo*¹¹.

VERS. 32. *Et nunc, fratres, commendo vos Deo, et verbo gratiae illius, qui potest vos exadficare et hereditate donare inter omnes sanctificatos.*

VERS. 33. *Nullius argentum, aut aurum, aut vestimenta concupivi.*

VERS. 34. *Ipsi scitis has manus mihi meisque familiaribus res necessarias subministrasse.*

Ab admonitione desinit in preces. Quoniam enim illos vehementer terruerat, ne plane percelleret atque prosterneret et animo consternatos relinqueret, vide consolationem. *Et in presentia, inquit, commendo vos Deo, et verbo gratiae ejus: hoc est*

¹⁰ II Tim. iv, 2. ¹¹ I Cor. 1, 12.

Variae lectiones et nolæ.

¹ In vulgatis est, εἰσελεύσονται. ² ἀφηξίν μου, est in manuscripto; in vulgatis, ἀφιξίν μου. ³ In vulgato, τριετῶν. ⁴ In vulgatis hoc loco adiutur, μετὰ δακρόων. ⁵ In vulgatis est, παρατίθεται.

Α ἐπειδὴ δὲ τὸν ἑαυτοῖς προσέχωμεν, τότε καὶ τὸ ποίησιον κερδάνει. Ἐρ φύμας τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον δέσσετο ἐπισκόπους. Παρὰ τοῦ Πνεύματος τὴν χειροτονίαν ἔχετε, φησί. Σημειώτεον δὲ, διτὶς ὅπισσα ἐκάλεσε πρεσβυτέρους, ὅδε ἐπισκόπους καλεῖ. ήτοι διὰ τὸ καὶ τοὺς πρεσβυτέρους ἀνάγκην ἔχειν ἐποπτεύειν τὰ τῆς Ἑκκλησίας λογικὰ ποίμνια, μή τις δοθενῇ τῇ πίστει, μή τις πεινᾷ ἢ διψᾷ, ἢ ἐλέγχου καὶ ἐπιστρφῆς δεῖται, κατὰ τὸ, "Εἰτε γορ, ἐπιτίμησον, παρακάλεσον". ἢ καὶ ἐπισκόπους ὅδε τοὺς ἐπισκόπους λέγει. *"Ητε πειρεποίησατο διὰ τοῦ ιδίουν αἵματος.* Οὐχ ὑπὲρ μικρῶν, φησὶν, δικίνδυνος· εἴτε τοῦ ιδίου αἵματος ἐκείνος οὐκ ἐφείσατο. Τίνα γάρ ἐχθροὺς καταλάξῃ, καὶ τὸ αἷμα ἔξεχε· σὺ δὲ φίλους γενομένους ισχύεις κατασχεῖν. inimicos reconciliaret, etiam sanguinem suum

B Ἐγὼ γάρ οἶδα τοῦτο, διτὶς διελεύσονται¹² μετὰ τὴν ἀφιξίν μου¹³ λύκοι βαρεῖς εἰς ὑμᾶς, μὴ φειδεῖμεν τοῦ ποιμένιου.

Καὶ δέ ὑμῶν αὐτῶν ἀραστήσονται ἄδρες λαλοῦτες διεστραμμένα, τοῦ ἀποσπάρ τοὺς μαθητὰς ὀπίσω αὐτῶν.

Διὸ γηγορεῖτε, μηημορεύοντες διτὶ τριετελῶν¹⁴ νύκτα καὶ ἡμέραν οὐκ ἐκαυσάμην¹⁵ τοιθετῶν ἐρα ἔκαστον.

Διπλοῦν τὸ κακὸν, διτὶ τε αὐτὸς οὐ πάρεστι, καὶ διτὶ ἔτεροι ἐπιθέσονται, καὶ τὸ χαλεπώτερον, δέ τοι ὑμῶν αὐτῶν. Τὸ βαρὺ, δὲ τὸν ἐμφύλιος δύολεμος ἦ. Ἀποσπάρ τοὺς μαθητὰς ὀπίσω αὐτῶν. Οὐ γάρ τῶν αἱρετικῶν σκοπὸς στοῦδάξει, οὐ τῷ Κυρίῳ, ἀλλ' ἔχοτοις περιποιῆσαι λαδὸν, ίνα ἐαυτοῖς καυχῶνται ἐμφερομένου αὐτοῖς τοῦ δύναμιος τῶν αἱρετικῶν, ίνα ἐξ αὐτοῦ χρηματίσωσιν οἶνον, ἐκ Μάνεντος Μανιχαίοι, ἐξ Ἀρείου Ἀρειανοί, καὶ διλα αἱρέτεων εἰδῆ. Τούτο ἔτι τὸ ἀποσπάρ τοὺς μαθητὰς ὀπίσω αὐτῶν. Διὰ τοῦτο προαναστέλλων αὐτὸν, δι Παύλος, ἐπιστομίει καὶ μέμφεται τοὺς λέγοντας· Ἐγὼ μέν εἰμι Παύλου, ἐγὼ Ἀπολλῶ.

C Καὶ ταῦτα παραθεμαί¹⁶ ὑμᾶς, ἀδελφοί, τῷ Θεῷ, καὶ τῷ ἀδρῷ τῆς χάριτος αὐτοῦ, τῷ δυναμένῳ ἐποικοδομῆσαι καὶ δοῖται ὑμίν πληρούματι ἐτοῖς ηγασμένοις πάσιν.

Δ Αὐτοὶ γινώσκετε, διτὶ ταῖς χρείαις μου καὶ τοῖς οὖσι μετ' ἐμοῦ ὑπηρέτησαν αἱ χεῖρες αὐτοῖς.

Ἐπὶ παρανέσεως εἰς εὐχὴν τελευτῆς. Ἐπειδὴ γάρ αὐτοὺς σφόδρα ἐψήνησεν, ίνα μὴ καταπλήξῃ, δρά τὴν παραμυθίαν. Καὶ ταῦτα, φησί, παρατίθεμαι ὑμᾶς τῷ Θεῷ, καὶ τῷ λόγῳ τῆς χάριτος αὐτοῦ, τούτεστι τῇ χάριτι αὐτοῦ. Ἀργυρίου, ἥ

χρυσίουν. Οὐκ εἶπεν, Οὐκ Ἐλαδον, ἀλλ' Οὐδὲ ἐπεθύ-
μησα. Μεῖζον δὲ καὶ τοῦτο τὸ ἐπόμενον· Ὅμεις
ἐπίστασθε, δτι ταῖς χρείαις μου καὶ τοῖς οὖσ-
μετ' ἔμοι ὑπηρέτησαν αἱ γῆρες αὐται. Τὴν γὰρ
ἀληθῆς ἐλεημοσύνην, ἐκ τῶν ιδίων κόπων διδόναι τοῖς
ἐνδεξίν. "Ορχ δὲ πῶς εἰργάζετο ἀνθρώπος μετὰ
σπουδῆς νύκτα καὶ ἡμέραν διαλεγόμενος.

**Πάρτα ὑπέδειξα ὑμῖν, δτι οὕτω κοπιώντας δεῖ
ἀρτιλυμβάνεσθαι τῷν ἀσθενύντων μημονεύειν
τε τὸν ἴδρον⁸ τοῦ Κυρίου Ἰησού· δτι αὐτὸς εἴπει·
Μακάριον ἐστι μᾶλλον διδόναι ἡ λαμβάνειν.**

Οὐκ ἔχετε εἰς ἀγνοιαν καταφυγεῖν. Ὅπεδειξα
διὰ τῶν ἔργων, δτι οὕτω κοπιῶντας δεῖ ἐργάζεσθαι,
μημονεύειν τε τὸν λόγον τοῦ Κυρίου Ἰησού· καὶ
ποὺ εἶπεν; "Ιως ἀγράφως παρέδωκαν οἱ ἀπόστολοι·
ἡ ἐξ ὧν ἀν τις συλλογίσατο, δῆλον. Εἰς βαθὺς,
ρίψας τὰ ἁυτοῦ· δεύτερος, ἀστυπάτη ἐπαρκεῖν τρίτος,
καὶ ἑτέρος· τέταρτος, τὸ καὶ κτρύττοντα καὶ ἔξου-
σιαν ἔχοντα λαμβάνειν, μὴ λαμβάνειν. Οὐκ εἶπε δὲ,
δτι Κακὸν τὸ λαβεῖν, ἀλλὰ, Βέλτιον τὸ μὴ λαβεῖν.
εἰλιαν εὑμ qui prædicat verbum Dei et potestatem
reprehensione. Non dixit autem malum esse accipere, sed melius esse non accipere.

**Καὶ ταῦτα εἰπὼν, θεὶς τὰ γόνατα αὐτοῦ, σὺν
πτοντι αὐτοῖς προστόξαρο.**

**Ἴκαρδος δὲ ἐγένετο κλαυθμὸς πάντων· καὶ
ἐπιπεσόντες⁹ ἐπὶ τὸν τράχηλον¹⁰ Παύλου, κατ-
εψήλουν αὐτὸν,**

**"Οὐνώμενοι μάλιστα ἐπὶ τῷ λόγῳ, φειρήσκει,
δτι οὐκέτι μέλλουσι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ θεωρεῖν.
Προέπειπον δὲ αὐτὸν εἰς τὸ πλοῖον.**

Σημειώτεον, δτι δεῖ τὸν συντατθέμενον, εὔχην
καὶ γονυκλίσαν ποιεῖσθα: σὺν πᾶσι τοῖς παροῦσι,
καὶ οὐτις ἀποχωρεῖν. Τὴν διάθεσιν δεῖχνουσι τὸ¹¹
εἶπεν· Ἐπιπεσόντες ἐπὶ τὸν τράχηλον· ἀς
ὑστέρας περιπλοκῆς περιπλεχμένοι, καὶ πολλὴν ἀπὸ¹²
τῆς δημηγορίας λαβόντες; τὴν ἀγάπην καὶ τὸ φίλ-
τρον.

ΚΕΦΑΛ. ΚΑ'.

Ως δε ἐγένετο ἀραχθῆναι ημᾶς ἀποσπασθέν-
τας¹³ ἀπ' αὐτῶν, εὐθυδρομήσατες ἡλθομεν εἰς
τὴν Κάρ· τῇ δὲ ἐξῆς εἰς τὴν Ῥόδον· κακεῖθεν
εἰς Πάταρα.

**Καὶ εὐρόντες πλοῖον διαπερῶν εἰς Φοινίκην,¹⁴
ἐπιτέλατες ἀρήχθημεν.**

**'Αραφαρέτος δὲ τῆς Κύπρου¹⁵, καὶ καταλιπόν-
τες αὐτὴν εὐώρυμον, ἐπέλεσμεν εἰς Συρίαν, καὶ
κατήχθημεν εἰς Τύρον. Ἐκεῖσε γάρ ήν τὸ πλοῖον
ἀποφορτιζόμενον τὸν γόμον.**

Δειχνυσο τὴν βίαν τῶν εἰπεῖν· Ἀποσπασθέντες
ἀπ' αὐτῶν· καὶ εικότας. Εἰς γὰρ τὴν θάλασσαν

A gratiæ ejus. Argentum aut aurum. Non dicit, Non
acepsi, sed, Ne concupiri quidem. Majus est autem
hoc quoque quod sequitur: *Vos scilicet ea, quæ mihi
et iis qui mecum erant ad usum deuerunt, has
manus subministrasse.* Nam vera elemosyna atque
beneficentia est ex iis, quæ sua quis opera atque
labore acquisivit, dare egenis. **154** Ac vide ut opus
fecerit homo, qui noctu atque interdiu diligenter ac
sedulo disserebat atque sermocinabatur.

**VERS. 33. Omnia vobis ostendi, nempe sic laboran-
tes nos oportere succurrere infirmis, ac meminisse
verbi Domini Jesu. Quoniam ipse dixit: Beatum est
potius dare quam accipere.**

Non potest quis ad ignorantiam consurgere. Ostendit
B ipsi factis, ita oportere laborantes operari et
memores esse verbi Domini Jesu. Et ubi dixit? Forsitan absque monumentis litterarum apostoli
tradiderunt hanc vocem ex ore Domini exceptam:
aut ex iis, quæ quis conjicere ac rationibus colligere possit, hoc liquit. Unus gradus est, sua ab-
jicere: alter, sibi auxiliari et res necessarias sup-
peditare: tertius, etiam aliis subvenire: quartus,
habet accipiendi, non accipere quæ potest absque

**VERS. 36. Atque hæc locutus, positis genibus suis,
cum omnibus illis precatus est.**

**VERS. 37. Satis magnus autem coortus est omnium
fletus: et irruentes in collum Pauli, deosculabuntur
eum,**

**VERS. 38. Dolentes maxime propter verbum illud
quod negaverat illos posthac faciem suam esse visu-
ros: ad navigium autem eum usque prosequebantur.**

Notandum est, eum qui valere jubet amicos et iis
juandata dat, oportere genua flectere, et una cum
omnibus qui adsunt, supplicare atque ita abiure. Affectionem ac bonum animum illorum erga Pau-
lum ostendit eo quod dicit: *Irruentes in collum:* utpote postremum illum amplexantes, ac quibus a
concone illius ingens dilectio ingenerata, et incita-
mentum amoris injectum esset.

CAPUT XXI.

**VERS. 1. Ut autem accidit, ut avulsi ab illis in al-
tum proveheremur, recto cursu venimus in Couri: et
sequentie die Rhodum, atque illinc in Patara.**

**VERS. 2. Et nocti navigium quod trajiceret in
Phænicen, eo condescendimus et in altum proiecti
sumus.**

**VERS. 3. Cum autem evasissemus e regione Cypri
et eum ad sinistram reliquissemus, navigabamus in
Syriam et appulimus Tyrum: illic navis onus erat
expositura.**

Ostendi vim, dum dicit, *Avulsi ab illis:* idque haud
mirum est. Nam mare postea ingredi non poterant.

Variæ lectiones et notæ.

⁸ In vulgatis est, τῶν λόγων, εἰ paulo post, διδόναι μᾶλλον. ⁹ ἐπιπεσόντων, erat. ¹⁰ In vulgatis ad-
dilut, τοῦ. ¹¹ ίσ. τῷ. ¹² ἀποσπασθέντων, erat. ¹³ In manuscripto, εἰ in uno vulgato est, ἀναφανέντε;
δε τὴν Κύπρον, in altero vulgato est, ἀναφάναντες δε τὴν Κύπρον. In altero, ἀναφανέντος δε τὴν Κύπρον.
Ισ. ἀναφανέντες δε τῆς Κύπρου, δηλοντει ἀντιπέρας, ή, ἀντικρύ aut, ἀναφανέντες δε κατά τὴν Κύπρον.

Quid est quod dicit, εύθυδρομήσαντες? Id sonat, Cum recto cursu contendissemus. Ponitur pro, Prætervecti sumus, non commorati sumus, **155** ac tempus trivimus in aliis locis. Et nacti navigium quod trajiceret in Phœnicen. Forsitan illud navigium ibi stabat in portu: et non invenientes navem quæ Cæsaream peteret, sed hanc quæ in Phœnicen contuleret, profecti sunt atque Cyprum et Syriam reliquerunt. Nam quod dicit, Cum reliquissemus eam ad sinistram, non frustra adjectum est: sed illos nec prope quidein Syriam accedere voluisse.

VERS. 4. Ac repertis discipulis, ibi mansimus dies septem. Atque illi discipuli Paulo instinctu Spiritus dicebant, ne ascenderet in Jerusalem.

VERS. 5. Cum autem dies illos peregrissimus, egressi ire pergebamus, prosequentibus nos omnibus una cum uxoribus et liberis, quoad extra urbem egressi essemus. Ac positis genibus in littore precuti sumus.

VERS. 6. Et cum nos invicem complexi essemus, et alii aliis valediximus, nos navem condescendimus, illi vero domum ad sua negotia reversi sunt.

VERS. 7. Sed nos confecta navigatione a Tyro, pervenimus Ptolemaidem, et, salutatis fratritus, mansimus apud eos diem unum.

Paulo per Spiritum sive instinctu Spiritus dicebant, etc. Si igitur Spiritus judebat, cur contradixit? [Sed per Spiritum, sive instinctu Spiritus sancti] hoc est, per Spiritum scientes. Non enim utique instinctu Spiritus sancti eum monebant, nec simpliciter ei aperte ei pericula prædicebant; sed non esse ascendendum, quia parcerant illi. Quod autem dicit, ξερτῆσαι, id sonat, explicuisse, peregrisse [positum est] pro, explevisse. Postquam enim expleverat statutos dies, hoc est, dies Azymorum, a Tyro profecti sunt. Considera mihi omnes dies post dies Azymorum. Tyrum venerunt intra dies quinque: deinde illic commorati sunt dies septem. Dies omni-no duodecim.

VERS. 8. Postridie vero Paulus cum suis profectus venit Cæsaream: et ingressi domum Philippi evangelistar, qui erat de illis septem viris, mansimus apud illum.

VERS. 9. Huic autem erant filiæ virgines quatuor, quæ prophetabant et vaticinabantur.

Diaconi Philippi filiæ erant. Nota autem prophetissimas illas filias ejus virgines fuisse, et id bonum magis verecundia ac religione excoluisse atque exornasse, adeo ut etiam donum prophetandi atque vaticinandi consecutæ sint. Quod si non esset operæ pretium hoc scire, scriptor non addidisset, virgines illas fuisse.

VERS. 10. Commorantibus autem nobis ibi dics complures, descendit quidam ex Judæa propheta nomine Agabus.

Variæ lectiones et notæ.

¹⁴ In manuscripto est, ξερτίσαι, et melius. ¹⁵ In vulgato, προτευξάμεθα. ¹⁶ Videatur hic aliquid mendi subesse in Græco aut aliquid desiderari.

Αὐτοὺς λοιπὸν ἐμδῆναι οὐκ ἔνην. Τί ἐστιν, εὐθυδρομαρτεῖς; ἀντὶ τοῦ, Παρίλθομεν· οὐκ ἐνδιατρέψαμεν ἐτέροις τόποις. Καὶ εὑρόντες πλοῖον διαπεργῶν εἰς Φοινίκην. Ιωσὴν αὐτὸν διέτριψεν· καὶ οὐχ εὑρίσκοντες εἰς Καισάρειαν ἀπερχόμενον, ἀλλ' εἰς Φοινίκην, ἀπῆλθον· καὶ Κύπρον δὲ εἶσαν καὶ Συρίαν. Τὸ γὰρ, Καταλιπόντες αὐτὴν εὐώνυμον, οὐχ ἀπλῶς πρόσκειται, ἀλλ' ὅτι οὐδὲ ἡγγὺς γενέσθαι τῆς Συρίας ἐσπευδον.

Καὶ ἀνευρόντες μαθητὰς, ἐπεμετραμενοὺς αὐτοῦ ημέρας ἐπτά. Ολτερὲς τῷ Παύλῳ ἐλεγον διὰ τοῦ Πτερύματος, μή ἀραβαλεῖν εἰς Ἱερουσαλήμ.

"Οτε δὲ ἐγένετο ημέρας ἔξαρτησαι¹⁴ τὰς ημέρας, ἔξελθόντες ἐπορεύθεια, προπεμπόντων ημᾶς πάντων σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις, ἥντις ἔξω τῆς πόλεως. Καὶ θέρτες τὰ γύρατα ἐπὶ τὸν αἰγαλόδρομον¹⁵ προσηκάμεθα¹⁶.

Καὶ ἀσπασμένοι ἀλλήλους, ἐπέβημεν εἰς τὸ πλοῖον· ἐκεῖτοι δὲ ὑπέστρεψαν εἰς τὰ ἴδια.

"Ημεῖς δὲ τὸν πλοῦν διαρύσατες ἀπὸ Τίρου, κατηγρήσαμεν εἰς Πτολεμαΐδην, καὶ ἀσπασμένοι τοὺς ἀδελφούς, ἐπεμετραμενοὺς μηραρ παρ' αὐτοῖς.

Τῷ Παύλῳ ἐλεγον διὰ τοῦ Πτερύματος. Εἰ τολυννὸν τὸ Πτερύματα ἐκέλευε, διὰ τὸ ἀντεῖπε; Τουτέστι, διὰ τοῦ Πτερύματος εἰδότες. Οὐ γὰρ δὴ τὴν παραλίαν διὰ τοῦ Πτερύματος ἐποιοῦντο. Οὐ γὰρ ἀπλῶς αὐτῷ τὰ δεινὰ προβλέγον, ἀλλ' ὅτι ἐμδῆναι οὐ χρή, φειδόμενοι αὐτοῦ. Τὸ δὲ, ἔξαρτησαι, ἀντὶ τοῦ, πληρῶσαι, φησι· μετὰ γὰρ τὸ πληρῶσαι τὰς τεταγμένας ημέρας, τουτέστι, τὰ "Ἄζυμα, ἔξηλθον τῆς Τίρου. Θέα μοι πάσας τὰς ημέρας¹⁷ μετὰ τὰ "Ἄζυμα. Εἰς Τίρον ἔλθον δὲ ημερῶν πέντε· εἴτα ἐκεὶ ἐποιήσαν ημέρας ἐπτά. Τὰς πάσας δεκαδύο.

Τῇ δὲ ἐπαύριον ἔξελθόντες οἱ περὶ τὸν Παύλον ηθον εἰς Καισάρειαν· καὶ εἰσελθόντες εἰς τὸν οἶκον Φιλίππου τοῦ εὐαγγελιστοῦ, δρός ἐκ τῶν ἐπτά, ἐμετραμενοὺς παρ' αὐτῷ.

Τούτῳ δὲ ἡσαρ θυγατέρες παρθένοι τέσσαρες προσγετεύονται.

Τοῦ διακόνου Φιλίππου ἦσαν αἱ θυγατέρες. Σημειώσαι δὲ ὅτι αἱ προφήτεις αἱ θυγατέρες αὐτοῦ παρθένοι ἦσαν, καὶ ὅτι ἦσκον μᾶλιστον διὰ εὐλάβειαν τοῦτο· ὥστε καὶ προφητεῖς ἦσαν. Εἰ δὲ μὴ ἡν περισπουδαστον, οὐκ ἂν προτεῦθηκεν δι συγγραφῆς· ὅτι καὶ παρθένοι ἦσαν.

"Ἐπιμενόντων δὲ ημῶν ημέρας πλείους, κατηγράθη τις ἀπὸ τῆς Ιουδαϊας προφήτης, ὀνόματι "Ἀγαθος.

Καὶ ἐλθὼν πρὸς ἡμᾶς, καὶ ἀράς τὴν ζώην τοῦ Παῦλου, δίσας τε αὐτὸν τοὺς πόδας καὶ τὰς χεῖρας, εἰκάσ· Τάδε λέγει τὸ Πτεῦμα τὸ ἄγιον· Τὸν ἄνδρα, οὗν ἔστιν η̄ ζώη αὐτῆς, οὐτων δῆσουσιν ἐν Ἱερουσαλήμ· Ἰουδαῖοι καὶ παραδώσουσιν εἰς χεῖρας ἑθρῶν.

Οὗτος ἦν Ἀγαθός, δὲ πάλαι τὸν λιμὸν μηρύσας. Τὸν χαλεπὸν δὲ, ὅτι εἰς χεῖρας ἑθνῶν παραδώσουσιν. Ὁρα δὲ, ὅτι δὲ τὸ ζήκουσεν ἔτι μυρία δεινὰ ἔχει πιθεῖν, τότε ἐπελέγεται. Οὐκ εἶπε δὲ Ἀγαθός ὅτι Παῦλον δῆσουσιν, ἵνα μὴ δῆξῃ ἐκ συνθήκης λέγειν, ἀλλὰ, τὸν ἄνδρα, οὐδὲ τὸν η̄ ζώην αὐτῆς.

Ἄς δὲ ἥκουσαμεν ταῦτα, παρσκαῖονμεν ημεῖς καὶ οἱ ἑταῖροι τοῦ μὴ ἀραβατεῖν αὐτὸν εἰς Ἱερουσαλήμ.

Ἀπεκρίθη τε δὲ Παῦλος· Τί ποιεῖτε κλαυστρες, καὶ συνθύπτοντες μου τὴν καρδίαν; Εἳτα γάρ οὐ μόρον δεθῆγαι, ἀλλὰ καὶ ἀποθανεῖν εἰς Ἱερουσαλήμ ἐτοίμως ἔχω ύπερ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ.

Μὴ πειθομένου δὲ αὐτοῦ, ἥσυχασμα, εἰπόντες· Τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου γενέσθω.

Τί ποιεῖτε κλαυστρες; Ἄλλοι Εκλαίον· αὐτὸν, δὲ παρεκάλει, ἀλγῶν ἐπὶ τοῖς δάκρυσι τοῖς ἔκεινων, δὲ μὴ πάσχων ἐπὶ τοῖς οἰκείοις πειρασμοῖς. Ἐφ' ὑμῖν¹⁷ κλαίω, φησί, οὐκ ἐπὶ τοῖς παθήμασιν· ὑπὲρ γάρ ἔκεινων¹⁸ καὶ ἀποθανεῖν βούλομαι. Ἐπειδὲ μὴ μὴ θυχασσαν πείσω, ἥσυχασταν· συνεῖδον γάρ ὅτι θέλημα ἦν Θεοῦ. Σημειώτεον οὖν ὅτι δεῖ ἀποτρέπεσθαι τοὺς κωλύοντάς τινα ποιεῖν τι γενναῖον, καὶ δακρύσωσι. Καὶ γάρ τὸ τοιούτον δάκρυσον καὶ αὐτὸν τὸν Παῦλον συνέχλα, καὶ τὸ ἐρήματον αὐτοῦ διέλυσε. Διὸ ἀποσείεται αὐτούς.

Μετὰ δὲ τὰς ἡμέρας ταύτας ἐπισκευασάμενοι¹⁹, ἀραβατομεῖν²⁰ εἰς Ἱερουσαλήμ.

Σιγῇθορ δὲ καὶ τῶν μαθητῶν ἀπὸ Καισαρείας σὺν ἡμῖν, ἀγορεῖς, καὶ ὁ ξερισθῶμεν, Μαράσωρ τιτι²¹ Κυπρίῳ, ἀρχαῖῳ μαθητῇ.

Γερομέρων δὲ ἡμῶν εἰς Ιερουσαλήμ, ἀσμέρως δὲ ἔξαρτο ἡμᾶς οἱ ἀδελφοί.

Τῇ δὲ ἐπιούσῃ εἰσῆσθαι δὲ Παῦλος πρὸς Ἰάκωbow σὺν ἡμῖν· πάρτες δὲ²² παρεγέροντο οἱ προσεύτεροι·

Καὶ ἀσπασάμενος αὐτοὺς, ἐξηγεῖται καθ' ἐν δικαιοστοι, ὃν ἐποίησεν δὲ Θεός ἐν τοῖς ἔθνεσι διὰ τῆς διακονίας αὐτοῦ.

Τὸν, ἐπισκευασάμενοι, τούτο δηλοῖ, τὰ πρὸς τὴν δούοις πορταὶν λαβόντες. Τῇ δὲ ἐπιούσῃ εἰσῆσθαι σὺν ἡμῖν δὲ Παῦλος πρὸς Ἰάκωbow. Οὗτος ἐπίσκοπος ἦν τῶν Ιεροσολύμων· οὗτος ἦν δὲ ἀδελφὸς τοῦ Κυ-

A 156 VERS. 11. *Et cum venisset ad nos, et sustulisset cingulum Pauli, atque constrinxisset suos pedes ac manus, dixit : Hic dicit Spiritus sanctus : Virum, cuius est hoc cingulum, sic vincent Judæi in Jerusalem, et tradent in manus exterarum gentium.*

Hic erat ille Agabus, qui olim famam futuram praesignificaverat. Gravis autem res erat et acerba, quod in manus exterarum gentium illum tradituri erant. Sed animadverte illum, cum audivisset innumerabilia sibi adeunda esse pericula, tunc demum festinasse. Non dixit autem Agabus, Paulum vincent, ne videretur ea dicere ex composito; scilicet, *Virum cuius est cingulum hoc.*

VERS. 12. *Ut autem audivimus hanc, rogabamus eum et hortabamur nos et incolas loci illius, ne ascenderet in Jerusalem,*

VERS. 13. *Sed Paulus respondit : Cur facitis ut ploretis et animum meum molliatis atque frangatis? Nam ego non modo vinciri, verum etiam mori in Jerusalem paratus sum pro nomine Domini Iesu.*

VERS. 14. *Sed cum illi persuaderi non posset, acquiecamus ac desistimus, dicentes : Fiat Dominus voluntas.*

C Quid facitis ut ploretis, etc. Alii flebant, ille vero consolabatur et hortabatur dolens propter lacrymas illorum, qui non affliciebatur neque sollicitus erat de propriis periculis. Propter vos, inquit, fleo, non propter meas molestias et afflictiones. Pro illo namque etiam mori volo. Sed postquam non potuerunt ei persuadere, acquiecerunt: videbant enim Deum id velle. Notandum est igitur aversandos esse eos, qui prohibent aliquem facere aliquid strenue atque præclare, etiamsi lacrymentur. Etenim eiusmodi lacrymæ etiam ipsum Paulum frangebant, et robur animi illius molliebant. Quamobrem sumimovet eos atque repellit.

VERS. 15. *Post hos autem dies instructi atque parati ad iter ascendebamus in Jerusalem,*

VERS. 16. *Atque nobiscum una discipuli quidam a Cesarea profecti sunt, qui adducebant apud quem hospitaremus, nempe Mnasonem quemdam Cyprium antiquum discipulum.*

VERS. 17. *Et cum venissemus Hierosolymam, liberenter excepterunt nos fratres.*

VERS. 18. *Ac postridie Paulus una nobiscum ingrediebatur ad Jacobum, quo omnes seniores convereunt :*

VERS. 19. *Et salutatis illis, euarrabat omnia singulatim, quæ fecerat Deus ministerio suo apud exteris nationes.*

Quod dicit ἐπισκευασάμενοι, id est, instructi atque parati hoc videlicet significat: Cum sumpsissent ea quibus opus habebant ad iter faciendum. Ac postridie **157** *Paulus una notiscum ingrediebatur ad*

Variæ lectiones et notæ.

¹⁷ Ἐφ' ἡμῖν, erat. ¹⁸ Ισ. ἔκεινον. ¹⁹ In vulgato, ἀποσκευασάμενοι. ²⁰ In vulgatis est, ἀγεῖσαντον. ²¹ In vulgato Μνάσων! τινι. ²² πάντες τι.

Jacobum. Hic erat episcopus Hierosolymorum : hic erat frater Domini, vir magnus et mirabilis. Exponiebat autem illis res gestas apud exterias nationes, non vanæ gloriæ studio, sed quia volebat indicare Dei erga homines benignitatem. Quod autem dicit , suo ministerio, hoc est, prædicatione verbi evangelici.

VERS. 20. *Quibus illi auditis, Deo gratias agebant, et dixerunt ad eum : Vides, frater, quam multa milia sint Iudeorum qui crediderunt ? et omnes vehementer studio legem amplectuntur.*

VERS. 21. *Sed de te crebris auditionibus acceperebunt, te videlicet docere eos, qui passim apud exterias nationes sunt, Iudeos omnes, ut a Moyse desciscant, negantem illos debere filios suos circumcidere, et ritus atque statuta Mosaica servare.*

VERS. 22. *Quid igitur est ? Omnino oportet multitudinem convenire : audient enim te venisse.*

VERS. 23. *Hoc igitur fac quod tibi dicimus.*

Quam multa millia sint Iudeorum. Haec millia erant ex iis qui clamaverant : Sanguis ejus super nos et super liberos nostros⁴³ : verum tamen benignus ille et misericors etiam ex illis et ex liberis eorum nonnullos suscepit, ac sexcenta illis beneficia tribuit. Κατηχήθησαν δὲ περὶ σοῦ, id fere sonat, talibus auditionibus crebris aures illorum assidue circumsonuerunt. Non dixit, ἤκουσαν, hoc est, sunt.

Sunt nobis viri quatuor, qui volum in se suscep- runt.

VERS. 24. *Hos assume, et purifica te una cum illis, et sumptus propter illos fac ut radant caput, et cognoscant omnes nihil esse eorum, que ad illos de te crebris rumoribus delata sunt : sed te quoque ita te gerere, ut legem serves.*

*Voto obstricti. Multæ sunt species pollicitationis. Nam alii quidem victimas et hostias pollicebantur, alii pecunias, alii semetipsos, alii spondebant se certum dierum numerum vinum non bibituros, caput non tondere. Tales erant etiam illi viri. Eūχην enim, quod nonnunquam significat preces et obsecrationem, hic accipit pro promissione seu pollicitatione. Nam capilli mortificationis seu mortalis conditionis nota et signum erant : mortui enim non sunt, et doloris sensum non admittunt. Hos assume et expia te una cum illis, ac sumptum pro illis præbe. Hoc est, victimas et hostias, quæ pro illis ex prescripto legis offeruntur, tu præbe, ut diluns suspicionem. Reipsa, inquit, non verbis fac te purges atque excuses. Ut radant caput, inquit, et cognoscant omnes nihil esse eorum, que de te crebris rumoribus acceperunt. Erat autem consuetudo, ut qui voto obstricti erant, caput raderent post expiationem, atque sic ad dies septem **158** pro sese facerent oblationem. Tale quidam fecerunt Aquila atque Priscilla, ut pateret eos tanquam Dei cultores capillum detondere.*

⁴³ Matth. xxvii, 25.

Variae lectiones et notæ.

⁴³ In vulgato τὸν Κύριον. ⁴⁴ στοιχεῖν, erat. ⁴⁵ Videtur hic repetenda illa verba Lucæ, καὶ διπάνησον επ' αὐτοῖς. ⁴⁶ Desiderari videtur, ὅτι.

A πλου, ἀνὴρ μέγας; καὶ θυμαστός. Τὰ τῶν ἔθνων δὲ αὐτοῖς διηγεῖται· οὐ κενοδοξῶν, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ θέλων τὴν φιλανθρωπίαν ἐνδεῖξασθαι. Διὰ δὲ τῆς διακονίας αὐτοῦ, τουτέστι, τῆς κτηρίζεως τοῦ εὐαγγελίου λόγου.

Οἱ δὲ ἀκούσατες, ἐδέξαντο τὸν Θεόν⁴⁴, εἰπόντες αὐτῷ· Θεωρεῖς, ἀδελφέ, πόσαι μυριάδες εἰσὶ τοιούτων τῶν πεπιστευκότων; καὶ πάρτες ζητῶται τοῦ νόμου ὑπάρχοντοι.

Κατηχήθησαν δὲ περὶ σοῦ, διτις ἀποστασιαρ διδάσκεις ἀπὸ Μανδέως τοὺς κατὰ τὰ ἔθνη πάρτας Ιουδαίους, ἀλλων μὴ περιτέμπειρι αὐτοὺς τὰ τέκνα, μηδὲ τοῖς θεοῖς περιπατεῖν.

Tι οὖν ἔντι; Πάρτες δεῖ πληθος συνελθεῖν. Ακούσονται γάρ διτις ἐλλήνιθας.

Tοῦτο οὖν πολησον, δοι λέγομεν.

Πόσαι μυριάδες εἰσὶ τοιούτων. Τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐψ' ἡμᾶς καὶ διπλὶ τὰ τέκνα ἡμῶν. ἀλλ' ὅμως δὲ φιλανθρωπος, καὶ ἐξ αὐτῶν καὶ ἐκ τῶν πατέων ἐδέξιτο, καὶ μυρίων τέσσαρες ἀγαθῶν. Κατηχήθησαν δὲ περὶ σοῦ. Οὐκ εἶπεν, ἤκουσαν, ἀλλ', οὕτως ἐπίστευσαν καὶ ἐδιδάχθησαν.

Εἰσὶ τοιοῦτοι ἄνδρες τέσσαρες εὐχὴν ἔχοντες εἰς ταῦτα.

Τούτους παραλαβὼν, ἀγριόθητι σὺν αὐτοῖς· καὶ δακάρησον ἐπ' αὐτοῖς, ἵνα ξυρήσωται τὴν κεφαλήν, καὶ γρῶσι πάρτες, διτις κατήγοραι περὶ σοῦ, οὐδέτερος, ἀλλὰ στοιχεῖς⁴⁵ καὶ αὐτὸς τὸν νόμον φυλάσσων.

Ἐνχήν ἔχοντες ἐψ' ἕντοτε. Πολλὰ τῆς ἐπαγγελίας τὰ εἰδη. Οἱ μὲν γάρ θυσίας ἐπηγγέλλοντο, οἱ δὲ χρήματα, οἱ δὲ ἔντομος· οἱ δὲ βρητῶν ἀριθμὸν τιμερῶν μὴ πιεν οἶνον, μὴ κείρασθαι τὴν κεφαλήν. Τοιοῦται ήσαν καὶ οὗτοι οἱ ἄνδρες. Εὔχην γάρ καὶ εἰς τὴν ὑπόσχεσιν. Λι γάρ τριχες νεκρώσεως σύμβολον· νεκραὶ γάρ αὗται, καὶ δύνης αἰσθησιν οὐ δεχόμεναι. Τούτους παραλαβὼν, ἀγριόθητι σὺν αὐτοῖς⁴⁶. Τούτεστι, τάς προσφερομένας ὑπὲρ αὐτῶν κατὰ τὸν νόμον θυσίας σὺν πάρασχε, ἵνα λύσῃς τὴν ὑπόψιαν. Ἐργῳ, φησι, τὴν ἀπολογίαν ποίησον, μὴ λόγῳ. Ἱτα ξυρήσωται, φησι, καὶ γρῶσι πάρτες⁴⁷, ὡν κατήγοραι περὶ σοῦ, οὐδέτερος. Εθος; δὲ ἦν τοὺς ἔχοντας εὐχὴν, κείρεσθαι τὴν κεφαλήν μετὰ τὸ ἀγνοιασθῆναι, καὶ οὕτως ἐπὶ ἐπιτὰ ἡμέρας ποιεῖν προσφορὰν ὑπὲρ ἔντομων. Τοιοῦτόν τι ἐποίεσαν Ἀχιλλας καὶ Πρίσκιλλα· ὡς δῆλον εἶναι, ὅτι ὡς θεοσεβοῦντες ἀποκείροντο τὴν κάρμην.

Περὶ δὲ τῶν πεπιστευκότων ἔθνῶν ἡμεῖς ἐπ· Α εστελλαμεν, κρίναντες μηδὲν τοιοῦτον τηρεῖν αὐτοὺς, εἰ μὴ φυλάσσεσθαι αὐτοὺς τὸ τε εἰδωλούτορ, καὶ τὸ ἀλμα, καὶ πρινέτορ, καὶ πυρ-
ρεταρ.

“Οσπέρ ἡμεῖς, φησι, ἐκείνοις ἐπετάξαμεν, καίτοι Ἰουδαῖοις κηρύσσοντες· οὗτοι καὶ σὺ τοις ἔθνεσι κηρύσσων, σύμπραξον ἡμῖν. Συγχατάσας γάρ τὸ πρᾶγμα ἔστι· μὴ φοβηθῆς.

Τότε δὲ Παῦλος παραλαβὼν τοὺς ἄνδρας, τῇ ἔχομένη ἡμέρᾳ σὺν αὐτοῖς ἀτρισθεὶς, εἰσῆσει εἰς τὸ ἱερόν, διαγράψας τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἡμερῶν τοῦ ἀτρισμοῦ, ἵως οὖ προστρέψθη ὑπὲρ ἕνδεκάστου αὐτῶν ἡ προσφορά.

Ἐξήρατο δὲ Παῦλος, καὶ πάντα τὰ Ἰουδαϊκὰ ἐπετέλεσεν· οὐ τῆς γνώμης αὐτοῦ καταβαλλομένης²⁷ (ἰπελ κακὰ τὸ πρᾶγμα ἦν), ἀλλὰ τῆς ἀγάπης συγ-
καταβανούσης. Τὸ δὲ, διαγράψας τὴν ἐκπλήρω-
σιν τῶν ἡμερῶν τοῦ ἀτρισμοῦ, τουτέστι, καταγ-
γέλλων· αὐτὸς ἦν δὲ δῆλον ἐαυτὸν ποιῶν.

καταγγέλλων· αὐτὸς ἦν δὲ δῆλον ἐαυτὸν ποιῶν.
παρατάσσεις: hoc est, annuntians faciebat et indicabat.

Ὥς δὲ ἐμβαλλοντες αἱ ἐπτά ἡμέραι συντελεῖσθαι, οἱ ἀπὸ τῆς Ἀστας Ἰουδαίοι, θευσάμενοι αὐτὸν ἐν τῷ ἱερῷ, συνέχεον πάντα τὸν ὄχλον, καὶ ἐπειλλοντες τὴν χειρὶς ἁπάνταν²⁸ αὐτὸν κράζοντες·

“Ἄιδρες Ἰσραηλίται, βοηθεῖτε. Οὗτος ἐστιν δὲ ἀνθρωπος, δι κατὰ τὸν λαοῦ, καὶ τοῦ νόμου, καὶ τοῦ τόπου τούτου πάντας πανταχοῦ διδάσκων· ἔτι τε καὶ Ἐληναρας εἰσήγαγεν εἰς τὸ ἱερόν, καὶ κεκολνώκει τὸν ἄγιον τόπον τούτον.

“Ἔσταρ γάρ ἀσφαλέτες Τρόφιμος τὸν Ἐγεστον
ἐν τῇ πόλει σὺν αὐτῷ· δι τὸν ἀρμίκον ἔτι εἰς τὸ
ἱερόν εἰσήγαγεν δὲ Παῦλος.

“Οφαίλοντες γενομένην· μετὰ τὸ πεισθῆναι
τοὺς Ἰουδαίους, τότε ἐπιτίθενται ἐκεῖνοι, ἵνα μὴ
κάκεῖνοι συμπειθωνται. Πανταχοῦ δὲ τὸ ἥβος; αὐτῶν
τιραχῶδες·

“Ἐγινήθη τε ἡ πόλις ὅλη, καὶ ἐτένετο συρ-
έρομη τὸν λαοῦ· καὶ ἐκιλαβόμενοι τὸν Παῦλον,
εἴλοντο αὐτὸν δέξαιον τὸν ἱεροῦ· καὶ σύνθεως ἐκιλ-
θησαν αἱ θύραι.

Ζητοῦντων δὲ αὐτῶν²⁹ ἀποκτεῖναι, ἀρέσην γά-
στις τῷ χιλιάρχῳ τῆς σπείρης, δι τοις δηλητήσαντας
ην τὴν Ἱερουσαλήμ.

“Ος δὲ αὐτῆς παραλαβὼν στρατιώτας καὶ
κατατέρχοντος, κατέβραμεν ἐπ’ αὐτούς. Οἱ δὲ
ἰδότες τὸν χιλιάρχον καὶ τοὺς στρατιώτας,
ἐπαύσαντο τύπτοντες τὸν Παῦλον.

“Ἐττίσας δὲ ὁ χιλιάρχος, ἐκελεύσθη αὐτοῦ, καὶ
ἐκέλευσε δεθῆναι ἀλύσσοσι θυσίῃ· καὶ ἐκνυθάρτεο
τις ἀρ εἰη, καὶ τὸ δεσμονοματικόν.

Variæ lectiones et notæ.

²⁷ Ιστ. μεταβαλλομένης. ²⁸ In vulgatis eis, αὐτόν.

VERS. 25. Porro de iis, qui crediderunt ex nationibus extraneis, non scriptis litteris mandavimus ac decrevimus, ut nihil tale obserrent, nisi ut caveant et ab eo, quod simulacris est immolatum, et a sanguine, et suffocato, et scortatione.

Quemadmodum τοις, inquit, illis præcepimus, quanquam Iudeis prædicantes: ita tu quoque qui exteris nationibus prædicas, adjuva nos, et inuita nobis operam nava. Quod enim agitur, condescensio atque accommodatio est: ne timeas.

VERS. 26. Tunc Paulus assumptis illis hominibus, postero die purificatus cum iis intrabat in templum, denuntians atque divulgans completionem dierum purificationis, quoad oblatio pro unoquoque eorum oblata esset.

B Rabebatur Paulus, et omnes ritus Judaicos peragebat, non quod mens ejus immutaretur: quia res virtus et culpa non vacasset: sed quod charitas condescenderet, sese demitteret atque infirmioribus accommodaret. Quod autem, denuntians, id enim proprie sonat διαγράψαν, seu divulgans explanationem dierum purificationis, hoc est, annuntians: id est, καταγγέλλων. Ipse erat, qui se manifestum faciebat et indicabat.

VERS. 27. Cum autem futurum esset, ut dies illi septimi finirentur, Iudei qui ex Asia venerant, conspicati eum in templo vulgus omne concitabant, et injiciebant manus in illum, clamantes:

VERS. 28. Viri Israelitæ, succurrите: hic est ille homo qui adversus populum et legem, et hunc locum omnes ubique docet: quin etiam Graecos introduxit in templum, et profanavit sanctum locum hunc.

VERS. 29. Viderant enim Trophimum Ephesium in urbe cum eo: quem putabant a Paulo in templum esse introductum.

Animadverte dispositione atque consilio divino illa accidisse. Posteaquam Iudeis persuasum erat, tunc illi imminent et invadunt, ne etiam illis una persuaderetur. Ubique autem eorum natura atque ingenium turbulentum est.

VERS. 30. Commota autem est civitas tota, ac facto populi concursu Paulum apprehendebant, et trahebant eum extra templum: et statim clausæ sunt fores.

D VERS. 31. Cum autem vellent eum interficere, tumultor pervenit ad tribunum cohortis, totam Hierosolymam esse conturbatam.

VERS. 32. Qui protinus assumptis militibus atque centurionibus decurrunt ad illos. At illi conspicati tribunum et milites, Paulum pulsare desierunt.

159 VERS. 33. Cum autem propius accessisset tribunus, apprehendit eum, et jussit vinciri catenis duabus, ac scisebatat quoniam esset, quidve fuisse.

VERS. 34. *Atque alii aliud in turba clamabant. A Cum igitur rem certo cognoscere non posset præ tumultu, jussit eum duci in castra.*

Trahebant eum extra templum. Volebant enim eum occidere, et idcirco trahebant, ut hoc cum maiore securitate atque licentia facerent.

VERS. 35. *Ut autem ventum est ad gradus, accidit ut a militibus Paulus gestaretur propter vim turbæ.*

VERS. 36. *Sequebatur enim multitudo populi clamaantes : Tolle eum.*

VERS. 37. *Cum autem introductus esset in casira, Paulus dixit tribuno : An licet mihi alloqui te ? At ille, Graece, inquit, nosti ?*

VERS. 38. *Nonne tu es ille Ægyptius, qui ante hosce dies tumultum concitasti, et eduxisti in solitudinem quatuor illa millia virorum Sicariorum ?*

Quid est, Tolle eum ? Hoc est quod apud nos dicit more Romano : Signis eum insere et immisce : aut, Tolle eum, dixit pro, Tolle eum et amove de viventibus. Mos enim erat Judæis hanc vocem usurpare adversus justos : ut etiam adversus Dominum dicebant, Tolle eum, pro, Tolle eum et exime de vivis. Nonne tu es Ægyptius ? Homo quidam fuit Ægyptius rerum novarum studiosus, seditionis, fraudulentus, impostor ac præstigiator. Et speravit diabolus se obvoluturum esse suas fraudes per hunc, et tum Christum tum apostolos se socios effectum esse criminum quæ ad illos pertinebant. Virorum Sicariorum. Apud Judæos tres sunt sectæ generales : Pharisæi, Sadducæi, * Esseni. Ili vita genus honestius et religiosius sectantur, mutuam inter sece charitatem exercentes et continentiam tuentes. Quamobrem etiam Esseni appellantur, sive sancti et innocentes : sed alii eos Sicarios vocabant, sive sectatores et imitatores.

VERS. 39. *Dixit autem Paulus : Ego sum homo quidem Judæus Tarsensis, Cilicia haud obscuræ civitatis municeps : sed oro te, permitte mihi loqui ad populum.*

*Homo quidem Judæus. Nam natura Judæi sumus nos Christiani, utpote veram **160** fidem confitentes, id quod nomen Judas significat. Quoniam dixerat, *An tu es ille Ægyptius ? statim illum ab hac suspicione abducit : deinde ne putaret illum natione**

Variæ lectiones et notæ.

²² Εἴσουν, erat. ²³ ἀναβάθμους, erat. ²⁴ In vulgaris est, χράζον. ²⁵ αὐτῶν erat. ²⁶ Ισ. Εσσαῖοι, aut Εσσηνοί. ²⁷ Ισ. σεκταρίους. ²⁸ In vulgaris, δέομαι σέ σου.

Scholion Laurentii Sifani.

* Opinor hic legendum pro 'Εσσαῖοι, 'Εσσαῖοι : de quibus Suidas : « Εσσαῖοι, inquit, Judæi meditatores rerum divinarum, a Phariseis et Scribis meditatione et mentis exercitatione longe dissidentes, mutuæ charitatis observantes, et ceteris magis religiosi. Qui voluntatem tanquam vitium aversantur; temperantiam autem atque continentiam, et affectuum coercitionem virtutem esse putant. Ac matrimonium qui emi apud eos despiciunt, sed

"Ἄλλοι δὲ ἀλλοὶ τι ἐόδων ²² ἐν τῷ ὅχιφ. Μή δυνάμενος δὲ γρῦπαι τὸ δσφαλές διὰ τὸν θύρυσον, ἀκέλευσεν ἀγεσθαι αὐτὸν εἰς τὴν παρεμβολήν.

Ἐλλοι αὐτὸν ἔξω τοῦ λεποῦ. Πίδουλοντο γάρ αὐτὸν ἀνελεῖν· καὶ διὰ τοῦτο εἶλον, ὡς τε μετὰ πλεονος ἀδελας τοῦτο ποιῆσαι.

"Οτε δὲ ἐγένετο ἐπὶ τοὺς ἀραβαθμοὺς ²³, συνέειν βαστάζουσι αὐτὸν ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν διὰ τὴν βλαψ τοῦ δχλον.

'Ηκολούθει γάρ τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ κράζοτες ²⁴. Αἴρε αὐτόν.

Μέλλων τε εἰσάγεσθαι εἰς τὴν παρεμβολὴν διὰ Παῦλος, λέγει τῷ χιλιάρχῳ. Εἰ δέεστι μοι εἰπεῖν ρόδος σέ; 'Ο δέ ἐφη. 'Ἐλληνιστὲ γινώσκεις;

Οὐκάνδρα σὺν εἰς ὁ Αἰγύπτιος, διὰ τούτων τῶν ημερῶν ἀραβατῶσας καὶ ἐξαραγῶν σις τὴν ἐρημογενεῖς τετρακισχιλίους ἄνδρας τῶν Σικελῶν;

Τι ἔστιν, Αἴρε αὐτόν ; Τουτέστιν διὰ τοῦτον τὸν λέγουσι. Κατὰ τὴν Ψωματήν συνήθειαν, ²⁵ Εν τοῖς σιγνοῖς αὐτὸν ²⁶ ἰμβαλε. ή, Αἴρε αὐτόν, ἀντὶ τοῦ,

"Ἐπαρον αὐτὸν ἐκ τῶν ζώντων. "Εθος γάρ τοῖς ιουδαίοις ταῦτην λέγειν τὴν φωνὴν κατὰ τῶν δικαίων· ως καὶ κατὰ τοῦ Κυρίου. Αἴρε αὐτόν· ἀντὶ τοῦ, "Ἐπαρον αὐτὸν ἐκ τῶν ζώντων. Οὐκάνδρα σὺν εἰς ὁ Αἰγύπτιος; "Ανθρωπός τις ἐγένετο Αἰγύπτιος, νεωτεροποιός, καὶ στασιαστής, καὶ ἀπατεών, καὶ γόνης. Καὶ προσεδόκησεν διὰ διάβολος συσκιάζειν διὰ τούτου, καὶ κοινωνοὺς ποιεῖν τῶν ἑκείνοις προσηκόντων ἐγκλημάτων, καὶ τὸν Χριστὸν, καὶ τοὺς ἀποστόλους. "Αρδάς τῶν Σικαρίων. Παρὰ ιουδαίοις τρεῖς αἱρέσεις γενικαλ. Φαρισαῖοι, Σαδδουκαῖοι, 'Εσσαῖοι ²⁷. Οὗτοι τὸν σεμνότερον ἀσκοῦσι, φιλάλληλοι δυντες καὶ ἐγκρατεῖς· διὸ καὶ Ἐσσαῖοι προσαγορεύονται, ήγουν δοῖοι· ἀλλοὶ δὲ αὐτοὺς Σικαρίους; ²⁸ ἐκάλεσαν, ήγουν ζηλωτάς.

²⁹ Εἰπε δὲ διὰ Παῦλος. 'Ἐγώ ἀνθρωπός μέν εἰμι Ιουδαῖος Ταρσεὺς. τῆς Κιλικίας, οὐκ ἀστίμου πόλεως πολίτης. Δέομαι σου ²⁹, ἐπιτρεψόν μοι λαλῆσαι πρός τὸν λαόν.

"Αιθρωπός μέν εἰμι Ιουδαῖος. Φύσει γάρ Ιουδαῖοι ἔσμεν οἱ Χριστιανοί, ως ἐξομολογούμενοι τὴν

D διάλθη πίστιν, διερρηγνύεται τὸ Ιούδας δνομα. 'Ἐπειδὴ εἰπε· Σὺ εἰς ὁ Αἰγύπτιος; εὐθέως αὐτὸν ταῦτης ἀπήγαγε τῆς ὑπόβασις. Είτα ἵνα μὴ νομίσῃ

προσαγορεύονται, ήγουν δοῖοι· ἀλλοὶ δὲ αὐτοὺς Σικαρίους; ²⁸ ἐκάλεσαν, ήγουν ζηλωτάς.

Εἰπε δὲ διὰ Παῦλος. 'Ἐγώ ἀνθρωπός μέν εἰμι Ιουδαῖος Ταρσεὺς. τῆς Κιλικίας, οὐκ ἀστίμου πόλεως πολίτης. Δέομαι σου ²⁹, ἐπιτρεψόν μοι λαλῆσαι πρός τὸν λαόν.

"Αιθρωπός μέν εἰμι Ιουδαῖος. Φύσει γάρ Ιουδαῖοι ἔσμεν οἱ Χριστιανοί, ως ἐξομολογούμενοι τὴν

D διάλθη πίστιν, διερρηγνύεται τὸ Ιούδας δνομα. 'Ἐπειδὴ εἰπε· Σὺ εἰς ὁ Αἰγύπτιος; εὐθέως αὐτὸν ταῦτης ἀπήγαγε τῆς ὑπόβασις. Είτα ἵνα μὴ νομίσῃ

προσαγορεύονται, ήγουν δοῖοι· ἀλλοὶ δὲ αὐτοὺς Σικαρίους; ²⁸ ἐκάλεσαν, ήγουν ζηλωτάς.

alienos liberos teneros adhuc assumentes atque erudiens pro cognatis habent, et suis moribus imbuunt atque informant. Quidquid turpe est rejiiciunt, et omnes reliquias virtutes exercent, mortuum disciplinam curant, contemplationi plerumque videntur: unde etiam 'Ισσαῖοι vocantur nomine hoc significante, id est, contemplativi: nam Essæi Phariseos ratione vita longe superant atque præcedunt.

τῇ Ἔνος· Ἰουδαῖος, ἀέγει τὴν θρησκείαν. Τί οὖν; οὐκ
ἡροήσατο; Μή γένοιτο· Ἰουδαῖος γάρ ἦν καὶ Χρι-
στιανός. Τὸ δὲ, Ἐπιτρέψύτω μοι λαλῆσαι πρὸς τὸν
λαόν, τεχμήριον μέγιστον τοῦτο τοῦ μηδενὸς εἶναι
ὑπεύθυνον, τῷ οὖτας ἐτοιμον εἶναι πρὸς ἀπολογίαν,
καὶ βούλεσθαι εἰς λόγον καταστῆναι τῷ δῆμῳ τῶν
Ἰουδαίων.

Ἐπιτρέψυτος δὲ αὐτοῦ, διανύλος ἐστώς ἐπὶ
τῷ ἀραβαθμῷ²⁶, κατέστησε τῇ χειρὶ τῷ λαῷ.
Πολλῆς δὲ σιγῆς τερομέρης, προσεφώνησε τῇ
Ἐβραΐδι διαλέκτῳ, λέγω·

ΚΕΦΑΛ. ΚΒ.

"Ἄνθρες ἀδελφοί καὶ πατέρες, ἀκούσατε μου
τὴς πρὸς ὑμᾶς ρυτὸν²⁷ ἀπολογίας.

"Ἀκούσατες δὲ δι τῇ²⁸ Ἐβραΐδι διαλέκτῳ
προσφωνεῖ αὐτοῖς, μᾶλλον παρέσχον ἡσυχίαν.
Καὶ φησίν.

"Ἐστώς ἐπὶ τῷ ἀραβαθμῷ. Καὶ ἀπὸ τοῦ τόπου
πολλὴ εὔκολία, καὶ τὸ ὑψηλὸν δυτικὸν ὅρμηγορεῖν, καὶ
δεδεμένον. Τί τούτον Ισον τοῦ θεάματος, δυσὶν ἀλύ-
σσοις δεδεμένον ιδεῖν Παύλον δημηγοροῦντα; πῶς οὐκ
ἐταράχθη τοσούτον δῆμον ἐκπεπλεμαμένον δρῶν;
"Ἄνθρος ἀδελφοί καὶ πατέρες. Τὸ μὲν, πατέρες,
τιμῷν²⁹ · τὸ δὲ, ἀδελφοί, γνησιότητος. "Ορα καὶ
κολακεῖς ἀπηλλαγμένον τὸν λόγον, καὶ τὸ ἐπιεικὲς
ἔχοντα. Οὐ γάρ εἶπε, Δεσπόται, ή, Κύριοι, ἀλλὰ,
Ἄδελφοι, δι μάλιστα ἐπόθουν. Οὐκ ἀλλοτριος ὑμῶν
ἔγω, φησίν, οὐδὲ καθ' ὑμῶν. Ἀκούσατες. δὲ τῇ
Ἐβραΐδι διαλέκτῳ. Ὁρές πῶς αὐτοὺς; εἴλε τὸ
δμοιόδωνον· εἴχον γάρ τινα αἰδὼν πρὸς τὴν γλώτταν
ἐκείνην.

"Ἐγὼ μέν εἰμι ἀνὴρ Ἰουδαῖος, γενετημένος ἐν
Ταρσῷ τῆς Κιλικίας, ἀνατεθμένος τε³⁰ ἐν τῇ³¹
πόλει ταύτῃ παρὰ τοὺς πόδας Γαμαλὴλ, πεπαι-
δευμένος κατὰ ἀκρίβειαν ρόμου, ζηλωτὴς ὑπά-
χω τοῦ Θεοῦ, καθὼς πάντες ὑμεῖς ἐστε σήμε-
ρον·

"Ος ταύτην τὴν δόδον ἐδίωξα ἀγρι Θαράτου,
δεσμεύων καὶ παραδίδοντας εἰς φυλακὰς ἄνδρες
τε καὶ γυναικας·

"Ως³² διὰ ἀρχιερεὺς μαρτυρεῖ μοι καὶ πᾶν τὸ
πρεσβυτερίον.

Προσδοκοιεὶ τῷ λόγῳ, οὗτας ἀρχόμενος· Ἐγὼ
μέν εἰμι, φησίν, ἀνὴρ Ἰουδαῖος· δι μάλιστα πάν-
των ἀκοῦσας ἡδούλοντο. "Ινα δὲ πάλιν μή νομίσωσι
τὸ ἔνος, ἀλλὰ τὴν θρησκείαν, ἐπάγει· ἀνατεθμέ-
νος ἐν τῇ³³ πόλει ταύτῃ. Τὴν πολλὴν αὐτοῦ δελ-
κυνσι σπουδὴν τὴν περὶ τὴν λατρείαν· δύοντες καὶ
πατρίδα τηλικαύτην ἀφεῖς τοσούτον ἀφεστῶσιν,
ἐνταῦθα εἰδεῖτο τραφῆναι διὰ τὸν νόμον. Οὐχ ἀπλῶς
δι εἶπε, παρὰ Γαμαλὴλ, ἀλλὰ παρὰ τοὺς πόδας,
δηλῶν τὴν καρτερίαν, τὴν προσεδρίαν, τὴν σπουδὴν
τὴν περὶ τὴν ἀκρίσιαν, τὴν πολλὴν πρὸς τὸν ἄνδρα
αἰδὼν. Πεπαιδευμένος κατὰ ἀκρίβειαν τοῦ πα-

A Judæum esse, edit religionem. Quid igitur? an non
negavit? Absit! Judæus enim erat et Christianus.
Quod autem dicit, Permitte mihi alloqui populum,
hoc maximum est argumentum illum omni cuius
vacare, quod ita paratus erat ad sese defendendum
atque purgandum, et volebat se sistere ad red-
dendam rationem populo Judæorum.

VERS. 40. Cum autem ille permisisset, Paulus in
gradibus stans populo mola manu significavit, altoque
silentio facto, sermone Hebraico allocutus est eos his
verbis:

CAPUT XXII.

VERS. 1. Viri fratres et patres, audite meam; qua
nunc apud vos utor, defensionem.

B VERS. 2. Cum audissent autem illum Hebraico
sermone se alloqui, majus silentium præstiterunt; et
ait.

In gradibus stans. Etiam a loco magna erat fa-
culta, et quod e sublimi concionabatur, et vincitur.
Quod hujus simile spectaculum, vidisse Paulum
vincitum catenis duabus concionari? ut non territi-
tus sit, cum tantam multitudinem sibi insensam
videret. Viri fratres et patres. Quod dicit, patres,
honori, quod fratres, germanitatis erat. Vide ora-
tionem cum ab adulacione vacuam, tum mitem
atque modestam. Non enim dixit, Ille, aut, Do-
mini, sed, Fratres, quod maxime desiderabant.
Non alienus ego sum, inquit, a vobis, nec adver-
sum vos. Cum audissent autem illum Hebraico ser-
mone. Vides ut illos ceperit similitudo ser-
monis: illius enim linguae verecundiam quamdam
habebant.

VERS. 3. Ego quidem sun vir Judæus natus Tarsi
in Cilicia, sed educatus in hac urbe ad pedes
Gamalielis, accurate patria lege institutus, flan-
grans amore ac studio Dei, quales vos omnes estis
hodie:

VERS. 4. Qui hanc doctrinam capitaliter insectatus
sum, dum vinciebam et in carceres tradebam viros
simul et mulieres:

VERS. 5. Sicut etiam princeps sacerdotum et totus
ordo seniorum mihi testes sunt.

D Vlam patescit orationi, ita exordiens: Ego quidem
sum, inquit, homo Judæus. Quod omnium maxime
audire volebant. Verum ne rursus illum gente, sed
religione Judæum existimarent, subjungit: Educa-
tus in hac urbe. Ingens suum studium erga cultum
divinum ostendit: quandoquidem etiam patria sua
tam celebri et clara, quæ tam longe aberat. 161
relicta, hic maluit educari propter legem. Non
simpliciter autem dixit, Apud Gamalielum, sed Ad
pedes Gamalielis, significans constantiam, issiduum
studium audiendi, magnam erga virum illum rever-
rentiam. Accurate patria lege institutus. Non sim-

Variæ lectiones et notæ.

²⁶ ἀναθάθμιον, erat sicut et supra. ²⁷ I: vulgatis, νῦν. ²⁸ In vulgatis desiderat, τῇ. ²⁹ Ισ. τιμῆς.
³⁰ In vulgatis δι. ³¹ In vulgatis, δι, erat.

pliciter dixit *Lege*, sed, *Patria*. Quid igitur? an novetas quidem exacte legem, non autem defendis nec amas? *Flagrans amore ac studio*, inquit. Et posteaquam semetipsum multum laudavit. communicat eum illis laudationem, dum dicit, *Quales vos omnes estis hodie*. Vide autem quot testes producat: sumnum sacerdotem, incolas urbis. Atque hac tenus illosmetipso testes habebat: sed quae sequuntur testibus carent.

VERS. 5. *A quibus etiam epistolis ad fratres acceptis Damascum pergebam, adducturus etiam eos, qui illinc erant, vincitos in Jerusalem ut punirentur.*

VERS. 6. *Accidit autem mihi iter facienti et approxinanti Damasco circiter meridiem, ut subito de caelo circumfulguraret me lumen copiosum.*

VERS. 7. *Cecidiq[ue] in terram, et audivi vocem dicentem mihi: Saul, Saul, cur me persequeris?*

VERS. 8. *Atque ego respondi: Quis es, Domine? Atque ille ad me: Ego sum, inquit, Jesus Nazarenus, quem tu persequeris.*

Nam ne existimes iracundiæ rem suisce quæ agebatur, ostendit se fragrantii studio atque amore fuisse quidquid faciebat, non vana gloria motum.

VERS. 9. *At illi qui mecum erant, lumen quidem viderunt ac perterriti sunt, sed vocem ejus qui mecum loquebatur non audiebant.*

VERS. 10. *Dixi autem: Quid faciam, Domine? Ac Dominus dixit ad me: Surge ac vade Damascum, et illuc tibi dicetur de omnibus quæ tibi faciendu destinata sunt.*

VERS. 11. *Et cum non riderem præ claritate lumen illius, manu ductus a comitibus meis veni Damascum.*

VERS. 12. *Ananias autem quidem vir religiosus, utpote vivens ex proscriptio legis, testimonio comprobatus omnium Damasci habitantium Iudeorum,*

VERS. 13. *Venit ad me, et adstans mihi inquit: Saul frater, recipe visum. Atque ego eadem hora illum aspexi.*

Lumen quidem viderunt. Merito hoc accidit. Nam ipsum solum accipere vocem illam oportebat. Quandoquidem enim crassiores visui magis credunt, lumen illi vident, et expavescunt. Nam nec circa illos lumen æque magnam habuit efficientiam ac vim, atque circa hunc. Etenim ejus oculos læsit, ac per ea quæ huic acciderunt, etiam illis dedit potestatem oculos **162** tollendi, si modo voluissent. Ac mihi illi certo consilio atque dispositione divina non credidisse videntur, ne testimonium dicentibus eis fides abrogari posset. Manu ductus a comitibus meis, veni Damascum. Recite urbs adjecta est, ut ipsi cognoscerent eum fuisse persecutorem. Con-

τράχουν νόμουν. Οὐχ ἀπλῶς, νόμου, ἀλλὰ, τοῦ πιστοφοι. Τί ὅν; εἰ διδεῖς μὲν ἀκριβῶς τὸν νόμον, οὐδὲ ἔκδικες; δὲ, οὐδὲ φιλές; ζηλωτὴς, φησί. Καὶ ἐπειδὴ μεγάλα περὶ ἑαυτοῦ ἔγκωμια εἶπε, κοινοποιεῖται τὸν λόγον· Κυθώς πάντες ὑμεῖς σήμερος. Ὁρα δὲ πότους; ἐπάγει μάρτυρας· τὸ πρεσβυτέριον, τὸν ἀρχιερέα, τοὺς ἐν τῇ πόλει. Μέχρι δὲ τούτου μάρτυρας εἶχεν αὐτούς· τὰ δὲ λοιπὰ, ἀμάρτυρα.

Παρ' ὦν καὶ ἐπιστολὰς δεξάμενος πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς, εἰς Δαμασκὸν ἐπορευόμην, ἀξων καὶ τοὺς ἄκειτες ὄντες δεδεμένους εἰς Ἱερουσαλήμ, ἵνα τιμωρηθῶσιν.

'Ἐγένετο δέ μοι πορευομένῳ καὶ ἐγγίζοντι τῇ Δαμασκῷ περὶ μεσημέριαν, ἐξαψινῆς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ περιαστράψαι φῶς ἱκανὸν περὶ ἁμέν.

Ἐπεσά τε ¹⁴ εἰς τὸ ἕδαφος, καὶ ἡμούσα φωτῆς λεγούσης μοι· Σαοὺλ, Σαοὺλ, τι με διώκεις;

Ἐγώ ¹⁵ ἐδέ πειρίθην· Τίς εἰ, Κύριε; Εἶπε τε πρὸς με· Ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς ὁ Ναζαρεῖος, δι' σὲ διώκεις.

Ἔνα γέροντα μη νομίστης δὲ θυμοῦ ἦν τὸ πρᾶγμα, δείχνυντι δὲ τὸ ζήλωφ τὸ πᾶν ἐποίει, οὐχ ἀπὸ κενοδοξίας.

Oι δὲ σὺν ἐμοὶ ὄντες τὸ μὲν φῶς ἀθεάσαρτο, καὶ ἐμφοβοὶ ἐγένετο· τὴν δὲ φωτὴν οὐκ ἠκούοντο τοῦ λαλούντος μοι.

Εἶπον δέ· Τί ποιήσω, Κύριε; **Ο** δὲ Κύριος εἶπε ¹⁶ πρὸς με· Ἀραστὰς πορεύοντος εἰς Δαμασκὸν, κάκεὶ σοι λαληθήσεται περὶ πάντων, ὥρα τέτακτα σοι ποιῆσαι.

Ὦ δὲ οὐκ ἐτέλεσον ἀπὸ τῆς ἀδέξιης τοῦ φωτὸς ἐκείνου, χειραγωγούμενος ὑπὸ τῶν συνθέτων μοι ἴλθον εἰς Δαμασκὸν.

Ἀραίας δὲ τις ἀνὴρ εὐλαβῆς ¹⁷ κατὰ τὸν νόμον, μαρτυρούμενος ὑπὸ πάντων τῶν κατοικούντων ἐν Δαμασκῷ ¹⁸ Ἰουδαῖον,

Ἐλών πρὸς με, καὶ ἐπιστάς εἶπε μοι· Σαοὺλ ἀδελφὲ, ἀράδειγόν. Κάρῳ αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἀτέλεψα εἰς αὐτόν.

Tὸ μὲν φῶς ἀθεάσαρτο. Εἰκάτως τοῦτο ἐγένετο· αὐτὸν γάρ ἔδει τῆς φωνῆς καταξιωθῆναι ἐκείνης· ἐπειδὴ γάρ οἱ παχύτεροι δψει πειθοῦται μᾶλλον, τὸ φῶς ἐδον ἐκείνοις καὶ ἐμφοβοὶ γίνονται· ἐπειδὲ οὐδὲ περὶ αὐτούς τοσούτον τὸ φῶς εἰργάσατο, δοσον περὶ τούτον. Καὶ γάρ ἐπήρωσεν αὐτοῦ τὰς δύνεις, καὶ διὰ τὸν εἰς τούτον συμβαίνονταν, κάκείναις ἔδωκεν ἀναθέψας, εἶγε θεόλον. Έμοι δὲ δοκεῖ, ἐκείνους μὴ πιστεῦσαι οἰκονομικῶς, ὡστε εἶναι μάρτυρες ἀξιοπίστους. Χειραγωγούμενος ὑπὸ τῶν συνθέτων μοι ἴλθον εἰς Δαμασκὸν. Καλῶς η πόλις πρόσεκεται, ὡστε ἐπιγνῶναι αὐτοὺς δὲτε ἐδιώκετο. Πίστει δὲ τὴν μάρτυραν καὶ διὰ προσάπων, καὶ διὰ

Variæ lectiones et notæ.

¹⁴ In vulgato est, ἐπεσόν τε, in altero, ἐπεσά τε, sicut et in manuscripto. ¹⁵ γέροντος, erat. ¹⁶ Videtur aliquid hoc loco desiderari. ¹⁷ In vulgatis ἔχουσαν. ¹⁸ In vulgatis desideratur, εἰπε. ¹⁹ In vulgatis, εὔσεβης.

πραγμάτων οἰκείων τε καὶ ἀλλοτρίων· οἱ λεπτοί, οἱ πρεσβύτεροι, οἱ συνοδεύοντες· τὰ πράγματα πράγματα μαρτυρεῖ, οὐχὶ πρόσωπον μόνον. Ἀλλήτοις δὲ Ἀνανίᾳ· εἴτα τὸ πρᾶγμα αὐτὸν, ἡ ἀνάθεψις.

Οὐ δὲ εἶπε· Οὐ θεὸς τῷ πατέρῳ ἡμῶν προεχείσθετο¹⁰ σε γνῶναι τὸ θεῖον ματέρα αὐτοῦ, καὶ ιδεῖν τὸν δίκαιον, καὶ ἀκοῦνται φωνῆς ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ.

Καλῶς εἶπε, Τῷ πατέρῳ, ἵνα δεῖξῃ αὐτοὺς οὐκ δυτικούς Ιουδαίους, ἀλλ' ἀλλοτρίους τοῦ νόμου, καὶ οὐχὶ ζήτησε ποιοῦντας. Καὶ ίδειν τὸν δίκαιον. Τέως τοσοῦτον λέγει, διτὶ εἰ δίκαιος, οὗτοι οὐ πεύθυνοι.

Οὐτι δὴ μάρτυς αὐτῷ πρὸς πάντας ἀνθρώπους ὁρῶντας καὶ ἡκουούσας.

Καὶ τὸν τὸ μέλλεις; Αραστὸς βάπτισαι, καὶ διπλοῦνται τὰς ἀμαρτίας σου, ἀπικαλεσμένος τὸ δρόμον τοῦ Κυρίου.

Ἐγένετο δὲ μοι ὑποστρέψασθαι¹¹ εἰς Ἱερουσαλήμ, καὶ προσευχομένου μου ἐν τῷ λεφό, γερέσθαι με¹² ἐν ἐκστάσει,

Καὶ ίδειν αὐτὸν ἀλγοτάτοις· Σπεῦσον, ξειλού¹³ ἐν¹⁴ τῷ τάχει ἐξ Ἱερουσαλήμ· διδύτι οὐ παραδεξόται σου τὴν μαρτυρίαν περὶ διδοῦ.

Οὐτι δὴ μάρτυς αὐτῷ. Διὰ τοῦτο, διτὶ οὐ πρόδωσεις τὴν θύμιν καὶ τὴν ἀκρότασιν. Ότι τοι εἰδεῖς καὶ ἡκουούσας, φησί. Δι' ἐκατέρων τῶν αἰσθήσεων αὐτὸν πιστοῦται. Μάρτυς ἔστι, φησί, πρὸς πάντας ἀνθρώπους· οὐχὶ πρὸς τοὺς οἰκείους μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἀλλοτρίους. Οἱ γάρ μάρτυρες τοῦτο εἰσιν, οὐχὶ τοὺς εἰδότας πειθουσιν, ἀλλὰ τοὺς οὓς εἰδότας. Προφητεία δὲ τοῦτο μεγάλη· καὶ δρα αὐτὴν ἐξελθοῦσαν. Πρὸς πάντας γάρ ἀνθρώπους μάρτυς γέγονε δι' ὧν Ἐπραξεῖ, δι' ὧν ἔπαθε, δι' ὧν εἶπεν.

Καὶ γάρ εἶπον· Κύριε, αὐτοὶ ἐπιτεταρτοί, διτὶ ἐγὼ ήμην γενναλίζων καὶ δαρμών¹⁵ κατὰ τὰς συναγωγὰς τοὺς πιστεύοντας ἐπὶ σέ.

Καὶ οτε ἐξεχείτο τὸ αἷμα Στεφάνου τοῦ μάρτυρος σου, καὶ αὐτὸς ἦμην ἐφεστώς, καὶ συρευδοκῶν τῇ δραμέσσει αὐτοῦ, φυλάσσων τὰ λυμάτια τῷ δραμούντων αὐτὸρι.

Καὶ εἶπε πρὸς με· Πορεύον, διτὶ ἐγὼ εἰς ἕθινη μακρὰν ἐξαποστεῖλον σε.

Ηκούον δὲ αὐτοῦ ἄχρι τούτου τοῦ λόγου· καὶ ἐπῆρε τὴν φωνὴν αὐτῶν ἀλγοτάτης· Αἵρε ἀπὸ τῆς γῆς τὸν τοιούτον· οὐ γάρ καθῆκον¹⁶ αὐτὸν διτί.

Διὰ τοῦτο εἶπεν, διτὶ Αὐτὸν ἐπιτεταρτοί; Οὐχὶ ἀντιέγων τῷ Χριστῷ, ἀλλὰ βουλόμενος μαθεῖν τὸ οὖτα παράδοξον. Ἀλλ' οὐκ ἐδιδάξεν αὐτὸν δὲ Χριστὸν, ἀλλ' εἶπε μόνον ἀπειλεῖν. Καὶ οτε ἐξεχείτο τὸ αἷμα Στεφάνου, καὶ τὰ ἔξι· Υπέμνησεν αὐτοὺς

A necit autem testimonium et personis, et rebus iam propriis quam alienis: sacerdotes, seniores, comites: res, quas fecerat, quas passus erat: etiam res rebus testimonium praebent, non persona sola. Alienus erat Ananias: deinde res ipsa, nempe recuperatio visus.

VERS. 14. *Alque ille dixit: Deus patrum nostrorum te destinavit ad cognoscendum voluntatem suam, et ad videndum illum justum et ad audiendum vocem ex ore ejus.*

Recte dixit, Patrum, ut ostenderet eos non esse Judæos, sed a lege alienos, et non studio Dei facere ea quae faciebant. Et ad videndum illum justum. In principio tantum dicit, quia si ille justus est, hi criminacionibus obnoxii sunt.

B VERS. 15. *Quoniam eris ei testis apud omnes homines eorum quae videris et audiveris.*

VERS. 16. *Et nunc quid cunctarum? exsurge, ac baptizare, et ablue peccata tua invocato nomine Domini.*

VERS. 17. *Accidit autem mihi in Jerusalem reverso et in templo oranti, ut raperer extra memet ipsum.*

VERS. 18. *Et viderem eum mihi dicentem: Festina, egredere coleriter extra Jerusalem, quia non accipient testimonium tuum de me.*

Quoniam eris ei testis. Idcirco, quia non projici s neque deserces visionem et auditionem. Eorum quae videris et audiveris, inquit. Per utrumque sensum illi fidem facit. Testis, inquit, eris apud omnes homines. Non apud domesticos modo atque propinquos, verum etiam apud alienos. Hoc enim testes sunt, non scientibus fidem faciunt, sed nescientibus: atque hoc magna est prophetia. Ac vide ejus evenitum. Apud omnes enim homines testis fuit per ea quae fecit, per ea quae passus est, per ea quae dixit.

VERS. 19. *Alque ego dixi: Domine, ipse sciunt me esse eum, qui trahebam in carcerem, et verberabam in synagogis eos qui credebat in te:*

VERS. 20. *Et quando effundebatur sanguis Stephanī testis tui, ego quoque assistebam, et in necem ejus consentiebam, et custodiebam vestimenta eorum qui illum interficiebant.*

D VERS. 21. *Et dixit ad me: Vade, nam ego te ad gentes extraneas procul ablegabo.*

VERS. 22. *Auscultabant autem ei usque ad hoc verbum: ac deinde alta voce dicebant: Tolle 163 de terra hominem istiusmodi: non enim fas est eum vivere.*

Cur dixit, Ipsi sciunt? Non quod Christo contradiceret, sed quod vellet seire rem adeo inopinatam et insperatam. At Christus eum non docuit, sed dixit duntaxat ut abiret. Et cum effunderetur sanguis Stephanī, etc. Redegit eis in memoriam eadem

Variae lectiones et notæ.

¹⁰ In vulgatis, προεχειρήσατο, et paulo post, τὸ δίκαιον, et ἀκοῦσαι φωνήν. ¹¹ ὑποστρέψαντο, erat. ¹² In vulgatis est, καὶ ξείσθε. ¹³ ἐν, desiderabatur. ¹⁴ In vulgatis, δέρων. ¹⁵ In manuscrip̄to est, καθήκεν, in vulgatis, καθήκον.

atrocem. Quoniam ille eos ejus rei tunc arguebat, Α μισφοντας χαλεπής. Ἐπειδὴ τοῦτο ἦλεγχεν αὐτοὺς non tulerunt. τότε ἐκέλυσ, οὐκ ἤνεγκαν.

VERS. 23. *Vociferantibus autem illis, ac vestimenta projicientibus, et pulverem in aerem projicien-
tibus,*

VERS. 24. Tribunus eum in castra duci jussit, et imperavit, ut flagris de eo quæstio haberetur ut cognosceret causam, cur ita acclamarent illi.

VERS. 25. Ut autem loris cum astrinxit, ad eum qui astabat centurionem, Paulus dixit : An hominem Romanum, eumque indemnatum licet robis verberare?

VERS. 26. *Quod ubi centurio audivit, accessit ad tribunum, eique munitiavit, dicens: Vide quid facias? Hic enim homo Romanus est.*

VERS. 27. *Tribunus igitur accessit ad eum ac dixit : Dic mihi, an tu Romanus es ? At ille dicebat : Ita.*

Vers. 28. *Et tribunus respondit: Ego magna pecuniae summa istam civitatem comparavi. Paulus autem dicebat: Ego vero etiam natus sum civis Romanus.*

VERS. 29. Statim igitur discesserunt ab eo, qui erant de eo quæstionem habituri. Atque etiam tribunus territus est, ubi rescivit eum esse civem Romanum, et ab se vinculum.

*Ut cognosceret causam, cur. Atqui ab illis doce-
ri eum oportebat, qui occlamabant, et quæxerent
an aliiquid eorum, quæ dicta erant a Paulo, ita es-
se existimarent. Verum simpliciter potestati in-
dulget, et illis gratificatur. Non enim hoc quære-
bat, ut aliiquid juste facheret, sed ut sedaret illorum
iracundiam, quæ erat injusta. An hominem Roma-
num. Non mentiebatur Paulus cum diceret se esse
civem Romanum. Auctoritatis enim adjungendæ at-
que præsidii sui causa pater ejus pecuniis hoc nomen
redemerat. Nam magno honore fruebantur tun-
ci qui hoc nomine vocari digni censebantur. Illo au-
tem ait, ne flagellatus, vilis atque despactus esset.
Nam si verberassent, fieri potuisset, ut illi in reagenda
extra modum egrederentur et illum occiderent :
nunc vero, etiamsi non ob rem aliam, at saltem
propter hoc ipsum, non modo non verberarunt,
verum etiam solverunt. Duo autem crimina propo-
nit : quod et indicta causa, et Romanum vinxisset :
quamobrem **164** etiam majorem eis injicit me-
tum. *Paulus autem dicebat : Ego etiam natu-
sum.* Vide etiam patrem habuit civem Romanum :
nam antequam Paulus nascetur, cum Cilicia re-
ducta esset in ditionem et potestatem Romanorum,
necessè erat etiam ipsum, utpote qui esset subditus
illis, esse Romanum. Atque interim Paulus, prout a
propheta præsignificatum erat, vincitus est in Jeru-
salem : et evenit, quod prædictum erat. Quid igit
daeos. Non igit falsum erat. Territus est enim
de genere dignitate prædicto.*

μιαιφονίας χαλεπῆς. Ἐπειδὴ τοῦτο ἤλεγχεν αὐτοὺς
τότε ἐκεῖνος, οὐκ ἤνεγκαν.

*Κραζότωρ δὲ αὐτῶν, καὶ φίλοτέρων τὰ Ιμάτια,
καὶ ποιητὴρ βαλλότων εἰς τὸν ἀέρα,*

'Εκδιλευσεται αυτήν δι κυρίαρχος ἀρεσθαι εἰς τὴν παρεμβολήν, εἰπών μάστιχιν ἀνετάξεσθαι αἱτήν, Ιτα ἐπιγρψί δι' ήν αἱτλαρ οὐτως ἐπεψώρουν αὐτῶ.

·Ως δέ προσέτεινεν¹⁰ αὐτὸν τοῖς Ιμᾶσιν¹¹,
εἶπε πρὸς τὸν ἔφεστῶν¹² ἐκατόνταρχον δὲ Παῦ-
λος· Εἰ δύρθωκον· Ρωμαῖον καὶ ἀκατάκριτον εξ-
εστιν ὑμῖν μαστίζειν;

Ἄκοντας δὲ ὁ ἐκαπόταρχος, προσελθὼν ἀπίγριε τῷ οὐρανῷ χιλιάρχῳ, λέγων· Ὁρα τί μέλλεις ποιεῖν; Οὐ γάρ ἄνθρωπος οὗτος· Ρωμαῖός ἐστι.

*Προσελύων δὲ δ χιλιαρχος, εἰπεν αὐτῷ· Λέγε
μοι, εἰ σὺ Ῥωμαῖος εἶ; Οὐ δὲ ξῆ· Nul.*

‘Απεκρίθη τε δι χιλιαρχος. Ἐγώ πατέων κε-
ραινιου τὴν πολιτειαν ταύτην ἐκτησάμην. Ο
δὲ Παῦλος ἔφη. Ἐγώ και γετέρην μαι ^α.

Εὐθέως οὖν ἀπέστησον ἀπ' αὐτοῦ οἱ μέλλοντες αὐτὸν ἀρετάζειν. Καὶ ὁ χιλιαρχὸς δὲ ἐφοβήθη ἐπιγνούς, ὅτι Ἀρμαϊδός ἔστι, καὶ ὅτι ἦν αὐτὸν δεδεκὼς ^{αὐτόν}.

"Iru ἐπίγνωδι' ήρι aἰτλαρ. Καὶ μὴν παρ' ἔκεινων
ἔδει μαθεῖν τῶν καταβούντων, καὶ ἑρωτῆσαι εἰ τινος
τῶν εἰρημένων ὑπελαχύνοντο· ἀλλ' ἀπλῶς τῇ Ἑξ-
ουσίᾳ χαρίζεται, καὶ πρὸς γάριν ἔκεινων ποιεῖ. Οὐ
γάρ τοῦτο ἔχεται, ὅπως δικαίως τι πράξειεν, ἀλλ'
ὅπως πάντες τὸν ἔκεινων θυμὸν ἀδίκον δυτα. *Ἐλ*
ἀνθρωπον Ῥωμαῖον. Οὐκ ἐψεύσατο δὲ Παῦλος, *Ῥω-*
μαῖον, εἰπών. Προστασίας γὰρ χάριν ἡ τούτου πατήρ
χρήμασι τὸ δυνομα τοῦτο ὄντα στατο. Μεγάλης γάρ
τιμῆς ἀπῆλυσον τότε οἱ οὐτα; ἀξιούμενοι καλεῖσθαι.
Ταῦτα δὲ φρεσιν, ἵνα μὴ μαστιχθεῖς, εὐκαταφρόνητος
γένηται. Εἰ γάρ ἐμάστιξαν, καὶ παρέτρεψαν ἀπὸ
πρᾶγμα, καὶ ἀπέκτειναν αὐτὸν· νῦν δὲ, εἰ καὶ μὴ
δι' ἔτερον, ἀλλὰ γε εἰ δι' αὐτὸν οὐ μόνον οὐκ ἐμάστι-
ξαν, ἀλλὰ καὶ ἀπέλυσαν. Δύο δὲ λέγει τὰ ἐγχήματα·
καὶ τὸ δινευ λόγου, καὶ τὸ Ῥωμαῖον δυτα· διὸ καὶ
εἰς πλειονα αὐτοὺς ἐνέβαλε τόδον. Ὁ δὲ Παῦλος
ἔψη· Ἐγώ καὶ τεγέννημαι. Ὁρα καὶ πατρὸς ἦν
Ῥωμαῖον. Πρὸς γάρ τοῦ γεννηθῆναι τὸν Παῦλον,
γεγενημένης τῆς Κιλικίας ὑπὸ Ῥωμαίους, ἀνάγκη
καὶ αὐτὸν ὡς δυτα ὑπ' αὐτοὺς Ῥωμαῖον εἶναι. Τέως
δὲ κατὰ τὴν πρωφητείαν ἐδειμεύθη δὲ Παῦλος ἐν Ἱε-
ρουσαλήμ, καὶ ἐξίη δὲ λόγος. Τί οὖν ἀπὸ τούτου
γίνεται; Λύσας κατήγαγεν αὐτὸν πρὸς τοὺς Ἰου-
δαίους. Οὐκ ἀρπ φεῦδος ἦν. Ἐφεβῆθη γάρ δὲ χιλ-
ιαρχος ἐπιγνούς, ὅτι Ῥωμαῖος ἐστι, τουτέστι, γένους
ἀξιοματικοῦ.

er deinde fit? Cum solvisset cum deduxit ad Ju-

Variæ lectiones et noteæ

⁴⁴ In *vulgatis*, προέτεινεν. ⁴⁵ In *manuscripto* est, τοῖς θυσίαιν, in *vulgatis*, τοῖς λυθίαιν. ⁴⁶ In *vulgatis*, ἐπωτά. ⁴⁷ In *vulgatis*, ἔχει εἶ καὶ γεγίνεσθαι. ⁴⁸ ἐπειδήτις, erat. ⁴⁹ ἀπό τι, erat.

Τῇ δὲ ἐπαύριον βουλουμένος γνῶνται τὸ δόγμα· Α τὸ τὸ κατηγορεῖται⁶⁰ παρὰ τῷ ιουδαϊσμῷ, εἰνούσερ αὐτὸν ἀπὸ τῶν δεσμῶν, καὶ ἐκβέλεντες ἐλθεῖν πρὸς⁶¹ τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ δολον τὸ συνεδριον αὐτῷ· καὶ καταγαγὼν τὸν Παῦλον, ἔστησεν εἰς αὐτούς.

ΚΕΦΑΛ. ΚΓ'.

Ἄτερίσας δὲ ὁ Παῦλος τῷ συνεδρίῳ, εἶπεν· Ἀγρες ἀδελφοί, ἐγὼ πάσῃ συνειδήσει ἀγνοῦ πεπολιτευματι τῷ Θεῷ ἀχρι ταύτης τῆς ημέρας.

Τότες δ Παῦλος πρὸς αὐτὸν εἶπε· Τύπτειν σε γι: διλει ὁ θεὸς, τοῖς⁶² κεκοινωμένες· καὶ σὺ καθὴ κρίτων με κατὰ τὸν νόμον, καὶ παραρομῶν κελεύεις με⁶³ τύπτεσθαι;

Οἱ δὲ παρεστῶτες εἶπον· Τὸν ἀρχιερέα τοῦ Θεοῦ λοιδορεῖς;

Ἐφη⁶⁴ δ Παῦλος· Οὐκ ἔδει, ἀδελφοί, διτι εκτιν ἀρχιερέυς. Γέγραπται γάρ· Ἀρχοτα τοῦ λαοῦ σου οὐκ ἔρεις κακῶς.

Ἄτερίσας δὲ ὁ Παῦλος τῷ συνεδρίῳ. Οὐκέτι πρὸς τὸ πλῆθος, οὐδὲ πρὸς τὸν δῆμον διαλέγεται. Τὸ δὲ, Ἐγὼ παση συνειδήσει ἀγνοῦ πεπολιτευματι, τουτέστιν, Οὐ σύνοιδα τι τὸν κακὸν διέπειν τῶν δεσμῶν τούτων πράττων. Καὶ σὺ καθὴ κρίτων με κατὰ τὸν νόμον, καὶ παραρομῶν κελεύεις με τύπτεσθαι⁶⁵; ἀντὶ τοῦ, ὑπεύθυνος ὃν ὕστενεν καὶ μυρίων πληγῶν δξιος; Τὸν ἀρχιερέα τοῦ Θεοῦ λοιδορεῖς; Οὐκ ἔδει τι ἀρχιερέυς ἔστι. Πῶς οὖν ἐλεγει, Καὶ σὺ καθὴ κρίτων με κατὰ τὸν νόμον; Ἀλλὰ προσποιεῖται δγνοιαν, οὐ βλάπτουσαν, ἀλλ οἰκοδομοῦσαν. Ἐγώ δὲ καὶ σφόδρα πειθομαι μή εἰδέσαι αὐτὸν διτι ἀρχιερέυς; ἔστι· διὰ μακροῦ μὲν ἐπανελθόντα χρόνου, μή συγγενόμενον δὲ ιουδαϊσμῷ, δρῶντα δὲ αὐτὸν ἐν τῷ μέσῳ μετὰ πολλῶν καὶ ἐτέρων. Οὐκέτι γάρ δῆλος; ἦν δ ἀρχιερέυς πολλῶν δυτῶν καὶ διαφήμων. Τοιχὸν δὲ κεκοινωμένον αὐτὸν καλεῖ, ἐπειδὴ λαμπρὸν μὲν εἶχε τὴν δψιν, ὡς νόμου ἔκδικος καὶ σώματι δικάζων· ἡ δὲ διάνοια ἀνομίας ἐπεπλήρωτο. Διὸ καὶ ἐλέγχει αὐτοῦ τὸ σχῆμα ἐκ τῆς ἔξωθεν διαθέσεως.

ριεται αὐτον dealbatum eum vocat, idcirco quod splendida specie atque persona preeditus esset, ut potest legis vindicta, et lege judicans, sed mens ejus vitiis atque sceleribus redundaret. Quamobrem etiam habitum ejus insignem arguit ac reprehendit ab externo affectu.

Γροῦς δὲ ὁ Παῦλος διτι τὸ ἐρ μέρος ἔστι Σαδδουκαίων, τὸ δὲ ἐπερον Φαρισαίων, ἔκραξεν ἐρ τῷ συνεδρίῳ· Ἀγρες ἀδελφοί, ἐγὼ Φαρισαῖος εἰμι νιδς Φαρισαίον· περὶ ἀλπιδος καὶ ἀραστῶν τεκρῶν ἐγὼ κρίομαι.

Τοῦτο δὲ αὐτοῦ λαλήσατος, ἐγένετο στόχος τῶν Φαρισαίων καὶ⁶⁶ Σαδδουκαίων, καὶ ἀσχλοθη τὸ πλῆθος.

Variae lectiones et notæ.

⁶⁰ In uno vulgato exemplari est, κατηγορεῖτο. ⁶¹ In vulgatis non est, πρός. ⁶² τετχε, erat. ⁶³ με, desideratur in manuscripto. ⁶⁴ In vulgatis, ξψη τι. ⁶⁵ Opinor hic repetendam dictionem, παρανομῶν. ⁶⁶ In vulgatis adjectum est, τῶν.

Vers. 30. Postero die certo scire volens, cuius criminis ab Iudeis insimularetur, solvit eum a vinculis, et jussit principes sacerdotum et totum concilium eorum venire, ac deductum Paulum sistit coram illis.

CAPUT XXIII.

Vers. 1. Ac Paulus in consilium intuens dicere exersus est hoc modo: Viri fratres, ego bona prorsus conscientia versatus sum coram Deo usque in diem hunc.

Vers. 2. Ac princeps sacerdotum Ananias iis, qui illi astabant, imperavit ut caderent os ejus.

B Vers. 3. Tum Paulus ad eum dixit: Percutiet te Deus, paries dealbate. Et tu sedes, ut ex legis praescripto judices de me, et contra legem jubes me caudi?

Vers. 4. Et qui cstabant, dixerunt: Summo sacerdoti Dei maledicis?

Vers. 5. Tum Paulus, Nesciebam, inquit, fratres, illum esse principem sacerdotum. Scriptum est enim: Principi populi tui ne maledicito.

C Ac Paulus in concilium intuens. Jam non amplius cum multitudine neque cum plebe agit. Quod autem dicit: Ego bona prorsus conscientia versatus sum coram Deo: hoc est, Non sum mihi conscius aliquius injuriæ qua vos affecerim, nec quidquam mihi facere videor dignum his viueulis. Et tu sedes iudicans me secundum legem, et legem violans jubes me pulsari? Παρανομῶν [id sonat, contra legem faciens] dixit pro, criminibus obnoxius: quasi diceret, sexcentis etiam plagiis dignus. Summo sacerdoti Dei maledicis? Nesciebam illum esse summum sacerdotem. Cur igitur dicebas: Et tu sedes, ut judicium de me facias ex praescripto legis? Nempe simulat ignorantiam, quæ non nocet, sed adiscibat et utilis erat audientibus. Atque ego etiam maxime credo nescivisse eum illum esse summum sacerdotem, ut qui et longo temporis intervallo Hierosolymam rediisset, et non versatus fuisset cum Iudeis, et videret illum 165 in medio cum multis etiam aliis sedentem. Non enim jam amplius nosci poterat summus sacerdos, quod multi ibi adesserent atque diversi. Pariente autem dealbatum eum vocat, idcirco quod splendida specie atque persona preeditus esset, ut potest legis vindicta, et lege judicans, sed mens ejus vitiis atque sceleribus redundaret. Quamobrem etiam habitum ejus insignem arguit ac reprehendit ab externo affectu.

D Vers. 6. Porro sciens Paulus unam partem esse Sadduceorum, alteram vero Phariseorum, vociferatus est in concilio: Viri fratres, ego Phariseus sum, atque etiam Pharisei filius: de spe et resurrectione mortuorum ego causam dico.

Vers. 7. Quod ubi locutus est, orta est dissensio inter Phariseos et Sadduceos, et multitudo divisa est.

VERS. 8. Num Sadducæ quidem dicunt non esse A resurrectionem, negant esse angelum atque spiritum: Pharisæi autem utrumque confitentur.

Ego sum Pharisæus. Rursus humano more loquitor, et ubique gratia illi non deest. Ac ne in hoc quidem loco mentitur: nam erat a majoribus Pharisæus. Quandoquidem enim illi dicere nolebant cur eum in judicium vocarent, cogitur ipse postmodum exponere quid sibi crimini detur. *De spe atque resurrectione mortuorum ego in judicium vocor.* Et ab accusatione eorum et calumnia sese probat atque commendat. Non norunt autem Sadducæi forsitan nec Deum quidem, ut qui crassiores sint: unde nec resurrectionem quidem futuram esse credunt. Pharisæi autem utrumque confitentur. At: qui tria sunt, quæ commemoravit: qui igitur dicit, B *Utrumque?* Sane spiritus et angelus unum ei idem, inquit, sunt. *Dictio Utrumque sive Utraque,* etiam de tribus dicitur. Non enim oportet ab exacta loquendi proprietate, quæ pertinet ad externos, judicare de scriptis illitteratorum et piscatorum. Hinc enim etiam bæreses et sectæ nascuntur.

VERS. 9. *Exortus est autem ingens clamor, et cum surrexissemus Scribæ, pars Pharisæorum pugnabant dicentes: Nihil malî invenimus in homine isto. Quod si spiritus ei locutus est aut angelus, ne pugnemus cum Deo.*

VERS. 10. *Cum igitur magna contentio coorta e set, veritus tribunus ne Paulus discerperetur ab illis, jussit manum militarem descendere, ei rapere eum de medio illorum, ac ducere in castra.*

Quod si spiritus ei locutus est. Deest aliquid ad expletionem sententiæ, ut sit talis: An spiritus aut angelus elocutus sit ei rationem et artificium orationis ut effugeret insidias, incertum est, inquit: aut, quasi a Pharisæis proferantur, hæc verba accipienda sunt: *Quod si spiritus ei locutus est, 166 aut angelus, ac si diceret: Ecce, cum loquatur de resurrectione, certum est eum aut Spiritus sancti instinctu, aut angelo suggerente accepisse eam rationem resurrectionis. Veritus tribunus.* Timet ne discerpatur, quoniam dixerat se esse Romanum, ac res periculo non vacabat. Et milites eum postea rapiunt, tanquam suum, opinor.

VERS. 11. *In sequenti nocte assistens ei Dominus, Bono animo, inquit, esto, Paule: ut enim testificatus es de me in Hierusalem, ita te oportet etiam Romæ testificari.*

VERS. 12. *Sed ut diluxit, Judæi quidam facta coitione devoverunt se, dicentes neque esuros se neque bibituros esse quoad Paulum occidissent.*

VERS. 13. *Erant autem plures quadraginta, qui hunc conjurationem fecerunt.*

Σαδδουκαῖοι μὲν γὰρ λέγουσι, μὴ εἶται ἀρσταῖσι, μηδὲ ἀγγελοῖ, μήτε πνεῦμα· Φαρισαῖοι δὲ ὅμολογοῦσι τὰ ἀμφότερα.

Ἐγώ Φαρισαῖος εἰμι. Πάλιν ἀνθρωπίνως διαλέγεται, καὶ πανταχοῦ τῆς χάριτος ἀπολαύει. Οὐ φεύδεται δὲ οὐδὲ ἐνταῦθα· Φαρισαῖος γὰρ ἦν ἐκ προγόνων. Ἐπειδὴ γάρ ἐξεῖνοι οὐκ ἴδουλοντο εἰπεῖν διὰ τὸ κρίνουσιν αὐτὸν, ἀναγκάζεται λοιπὸν αὐτὸς ἔξειπεν. Περὶ ἀλπίδος καὶ ἀνωστάσεως τεκρῶν ἔτῶντος οὐδὲ τῆς κατηγορίας αὐτῶν καὶ τῆς διαδοκῆς συνίστησιν ἑαυτὸν. Οὐκ ἰσαὶ δὲ Σαδδουκαῖοι τάχα οὐδὲ τὸν Θεὸν, παχεῖς τινες δύτες; · θεῖν οὐδὲ ἀνάστασιν γενέθαι πιστεύουσιν. Φαρισαῖοι δὲ ὅμολογοῦσι τὰ ἀμφότερα. Καὶ μήτρα τρία ἔστι· πᾶς οὖν λέγει, ἀμφότερα; · Άλλὰ πνεῦμα καὶ ἄγγελος; Ἐν, φησίν, ἔστι. Τὸ δὲ ἀμφότερα, καὶ ἐπὶ τριῶν λέγεται. Οὐ δεῖ γὰρ ἐκ τῆς ἔξιθεν ἀκριβολέκτου κυριότητος κρίνειν τὰς τῶν ἀγραμμάτων καὶ ἀλιέων σύγγραφάς. Ἐκ τούτων γὰρ αἱρέσεις γεννῶνται. Ηνὶ

'Εγέρετο δὲ κραυγὴ μεγάλῃ, καὶ ἀραστάτες οἱ " γραμματεῖς τὸ μέρος " τῷ Φαρισαῖοι, διε, ἀχοτο λέγοντες · Οὐδὲν κακὸν εὑρίσκομεν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τούτῳ. Εἰ δὲ πνεῦμα αὐτῷ δὲ ἀγγελος, μὴ θεομαχῶμεν.

Πολλῆς δὲ γενομένης στάσεως, εὐλαβηθεὶς ὁ χαλιφρὸς μὴ διωσασθῆ δ Παῦλος ὡς' αὐτῷ, ἐκδένεσσι τὸ στράτευμα καταβῆγμα, καὶ ἀρχάσαι αὐτὸν ἐκ μέσου αὐτῷ, ἀγειρεῖ τε εἰς τὴν κυρεμένην.

Εἰ δὲ πνεῦμα αὐτῷ ἐλάλησεν. Λείπεται τοις πρὸς ἀναπλήρωσιν τοῦ νοήματος, ἵνα δὲ οὕτως. Εἰ δὲ πνεῦμας ἡ ἄγγελος ἐλάλησεν αὐτῷ τὴν μηχανὴν τοῦ λόγου, ἵνα ἐκφύγῃ τὴν ἐπιθυμίην, ἀδηλον, φησίν· ἡ ὡς ἀπὸ τῶν Φαρισαίων τὸ βῆμα λεχτέον· Εἰ δὲ πνεῦμας ἐλάλησεν αὐτῷ, ἡ ἄγγελος, ἀντὶ τοῦ, Ἱδού, τὰ περὶ ἀναστάσων λαλῶν, δηλός, ἐστιν ἡ διὰ Πνεύματος ἀγλος ἡ δι' ἄγγέλου κατηχηθεὶς " τὸν τῆς ἀναστάσων λόγον ". Εὐλαβηθεὶς δὲ χαλιφρὸς. Φυεῖται μὴ δισκασθῇ, ἐπειδὴ εἰπεν ὅτι Ῥωμαῖος ἔστι· καὶ οὐκ ἀκίνδυνον ἦν τὸ πρᾶγμα. Καὶ τὸ στράτευμα λοιπὸν ἀρπάζει αὐτὸν, ὡς Ἰδού, οἷμα.

Τῇ δὲ ἐπιούσῃ τυντεὶ ἐπιστὰς αὐτῷ δ Κύριος, εἴτε Θάρσει, Παῦλε· ὡς γάρ διεμαρτύρω τὰ περὶ ἑμού εἰς Ἱερουσαλήμ, οὕτω σε δεῖ καὶ ἐν Ρώμῃ " μαρτυρῆσαι.

Γερομένης δὲ ἡμέρας, ποιησατέος τινες τῶν Ἰουδαίων συστροφῆν, ἀρεθεμάτισαν ἑαυτοὺς λέγοντες, μήτε φαγεῖτε, μήτε πιεῖτε, ὥστε οὐ μποτείσωτε τὸν Παῦλον.

" Πώσαν δὲ πλείους τεσσαράκοντα οἱ ταύτην τὴν συνωμοσιαν πεποιηκότες.

Variae lectiones et nota.

" et in vulgatis desideratur. " In vulgatis τοῦ μέρους. " In vulgatis ἐλάλησεν αὐτῷ. " κατηχεῖται, erat. " Scholiastes hic non videtur legisse ea verba quæ sequuntur: nōcipe, μὴ θεομαχῶμεν, quæ in vulgata etiam translatione præterita sunt. " In vulgatis est, οὕτω σε δεῖ καὶ εἰς Ῥώμην.

Οἰτιες προσειλύτετοις τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ τοῖς Α πρεσβυτέροις, εἶτον.

Ἐπιστὰς αὐτῷ δὲ Κύριος. Ἐπειδὴ δὲ ἐν ταῖς Οἰκίσι παρακαλεῖ δὲ Κύριος· πρινὴ δὲ ἐκπεσεῖν εἰς τὸν κινδύνον, οὐκ ἐφάνη αὐτῷ (καὶ ἐν τοῖς κινδύνοις ἐγγυμάζον τὸν ὄμαδον;)· καὶ μετὰ τὸ φανῆναι, πάλιν ἀφίσιν αὐτὸν ἀνθρωπίνως σωθῆναι.

Ἀραθέματι ἀρεθεματίσαμεν ἐντοὺς μηδενὸς γεύσασθαι, ὡς εὖ ἀποκτείνωμεν¹⁴ τὸν Παῦλον.

Νῦν οὖν ὑμεῖς ἀμφαρίσατε τῷ χιλιάρχῳ σὺν τῷ συνεδρίῳ¹⁵, διπλῶς αὖτον αὐτὸν καταγάγητε πρὸς ὑμᾶς¹⁶, ὡς μέλλοντας διωγμώσκειν ἀχριβέστερον τὰ περὶ αὐτοῦ. Ήμεῖς δὲ, πρὸ τοῦ ἀγγίσαι αὐτὸν, ἔτοιμοι ἔσμεν τοῦ ἀτελείωτοῦ.

Ἀρεθεματίσαρ ἐντούς. Ἀντὶ τοῦ, Ἐξω εἶναι τῆς κατὰ θεὸν πίστεως εἰπον ἐντούς, εἰ μὴ ποιήσομεν τὰ δόξαντα. Εἴτε οὖν ἐψεύσαντο τὴν ὑπόσχεσιν, ὡς καὶ ἐψεύσαντο, ἀνάθεμά εἰσιν· εἴτε τὸν Παῦλον ἐγεγόνει αὐτοῖς φονεύσας, πάλιν ὡς φονεὺς ἀνάθεμα ἐντούς¹⁷ ἐποίουν, ήτοι δὲ θεὸς ἐποίει αὐτούς.

Ἀκούσας δὲ διὰ τῆς ἀδελφῆς Παύλου τὸ ἐπεδρόν, παρατερόμενος καὶ εἰσειλθὼρ εἰς τὴν παρεμβολὴν, ἀπήγγισε τῷ Παύλῳ.

Προσκαλεσάμενος δὲ διὰ τὸν Παῦλον ἦρα τῷ ἀκατοτάρχῳ, δρη· Τίντειντειν τοῦτον ἀλάγαγε πρὸς τὸν χιλιάρχον· δχει γάρ τι ἀπαγγεῖλαι αὐτῷ.

Οὐ μέν οὖν παραλαβὼν αὐτὸν, ἥγανε πρὸς τὸν χιλιάρχον, καὶ φησιν· Ὁ δέσμιος· Παῦλος, προσκαλεσάμενός με, ἡμώρησε τοῦτον τὸν τειντειντειν ἀγαγεῖν πρὸς σὲ ἔχοντά τι λαλῆσαν σοι.

Ἐπιλαβόμενος δὲ τῆς χειρὸς αὐτοῦ διὰ χιλιάρχου, καὶ ἀναχωρήσας κατ’ ίδιαν, ἐπυρθάρετο· Τι ἔστιν δέχεις ἀπαγγεῖλαι μοι;

Εἶπε δὲ, διτὶ Οἰ¹⁸ Ιουδαῖοι συνέθεντο τὸν ἱρωτῆσαν σε, διπλῶς αὖτον εἰς τὸ συνεδρίον καταγάγητε τὸν Παῦλον, ὡς μέλλοντές τι¹⁹ ἀχριβέστερον πυρθάρεσθαι περὶ αὐτοῦ.

Σὺ οὖν μὴ πεισθῆς αὐτοῖς. Ἐγερεύοντι τῷ αὐτῷ²⁰ ἐξ αὐτῶν ἀρδετές πλειστοὺς τεσσαράκοντα· οἰτιες ἀρεθεματίσαρ ἐντούς μήτε φαγεῖτε, μήτε πιεῖτε, ὡς οὐ διέλωσιν αὐτὸν· καὶ τὸν ίδον²¹ ἔτοιμοι εἰσὶ προσδεχόμενοι τὴν πτὸν σοῦ ἐπαγγεῖλαν.

Οὐ μέν οὖν χιλιάρχος ἀπέλυσε τὸν τειντειντειν παραγγείλας μηδεπὶ ἐκλαλῆσαι διτὶ ταῦτα διεψάντας πρὸς με.

Καὶ προσκαλεσάμενος δύο τιτάνας τῷ ἀκατοτάρχῳ, εἶπεν· Ἐτομάσατε στρατιώτας δια-

B VERS. 14. *Hil cum venissent ad principes sacerdotum ac seniores, dixerunt.*

Assistens ei Dominus. Quoniam semper in afflictionibus Dominus consolari solet: sed priusquam incidisset in periculum, non apparuit illi: nam etiam periculis nos exercet, ac posteaquam illi apparuerat, rursus sinit eum more humano servari.

VERS. 14. *Diris execrationibus devovimus nosmetipos nihil gustaturos esse, quoad Paulum interfecimus.*

VERS. 15. *Nunc ergo vos convenite tribunum, et adhibito concilio agite cum eo, ut cras illum deducat ad vos, utpote causam illius diligentius cognituras. Nos autem antequam appropinquet, parati sumus eum interimere.*

Devovimus nos. Pro eo, ac si diceret: Dixerunt se expertes esse divinæ fideli, nisi fecerimus, inquietunt, quod facere statuimus. Sive igitur falsum votum fecerunt, sicut etiam frustra voverunt, execrables et piacularē homines sunt: sive res prospera successisset, et contigisset eis, ut Paulum occiderent, rursus ut homicidae sacros atque piacularē homines semel ipsos efficerent, seu Deus illos faciebat.

VERS. 16. *Quas insidias cum filius sororis Pauli parari audivisset, ad castra accessit, et ingressus, quid ageretur Paulo enuntiavit.*

VERS. 17. *Paulus igitur cum unum ex centurionibus advocasset: Hunc, inquit, adolescentem abduc ad tribunum. Habet enim quod illi indicet.*

VERS. 18. *Atque ille quidem assumptum eum deduxit ad tribunum, et ait: Paulus is, qui est in vinculis, me ad se vocatum rogavit, ut hunc adolescentem ducerem ad te, quod haberet aliquid, quod tibi loqueretur.*

VERS. 19. *Tribunus 167 igitur cum eum manu aprehendisset, et seorsum secessisset, sciscitabatur ab eo: Quid habes quod mihi enunties?*

VERS. 20. *Atque ille: Constituerunt, inquit, Iudei rogare te, ut cras in concilium Paulum deducas, quasi aliquid accuratius atque diligentius sciscitatur de illo.*

D VERS. 21. *Tu vero illis credere ac morem gerere noli. Insidianter enim ei ex illis viri plures quadranginta, qui sese devoverunt, ut neque comedant, neque bibant, quoad eum sustulerint; et nunc eccles parati sunt, et exspectant tuum promissum.*

VERS. 22. *Igitur tribunus dimisit adolescentem adjecto praecerto: Vide, inquit, ne cui effutias te mihi ista indicasse.*

VERS. 23. *Et accessitis duobus quibusdam centurionibus dixit: Parate milites ducentos, qui profici-*

Variæ lectiones et notæ.

¹⁴ ἀποκτείνωμεν, erat. ¹⁵ In nonnullis vulgatis, καὶ τῷ συνεδρίῳ. ¹⁶ ὄμαδον, in vulgatis. ¹⁷ ἐντούς, εἶτον. ¹⁸ In manuscripto desideratur, et ante Ιουδαῖοι. ¹⁹ Μέλλοντά τι, erat. ²⁰ In manuscripto desideratur, αὐτὸν. ²¹ ίδον, desideratur in vulgatis.

cantur usque Cæsaream : equites item septuaginta, et hastatos ducentos ab hora tertia noctis.

VERS. 24. *Et ut jumenta præsto sint curate, quibus impositum Paulum salvum perducant ad Felicem præsidem.*

Quas insidias cum filius sororis Pauli parari audivisset. Hoc divinæ providentiae atque dispositionis erat, ut non animadverterent fore, ut ille haec audiret. Rursus humana prudentia servatur. Nam neminem Paulus scire voluit, quid sibi indicatum esset, ne centurionem quidem, ne res patesceret et emanaret. Non reprehendi Paulus idcirco debet quod metuebat pericula, sed imbecillitati partim naturæ tribuendum est : erat enim homo : partim laudandum propositum atque voluntas, quod etiam mortem ac verbera reformidans, nihil quod se indignum esset, propter hunc metum committebat.

VERS. 25. *Scripsit autem epistolam, quæ continebat hanc formam :*

VERS. 26. *Claudius Lysias præstantissimo præsidi Felici salutem.*

VERS. 27. *Cum Judæi virum hunc comprehendissent, et intersecturi essent, cum manu militari præsto fai, et eripui eum, quod didicisset eum esse civem Romanum.*

VERS. 28. *Et cum vellem scire causam cur illum accusarent, deduxi eum in concilium illorum.*

VERS. 29. *Quem compcri accusari de quæstionibus legis eorum, ac nullius criminis, quod morte aut vinculis dignum esset, insimulari.*

VERS. 30. *Cum autem mihi indicaret essent insidias, quas Judæi in eum comparassent, ex templo nisi illum ad te, ac jussi accusatores quæ haberent adversus eum, dicere apud te. Vale.*

VERS. 31. *Ac milites quidem, sicuti præceptum 168 erat eis, susceptum Paulum noctu duxerunt Antipatria.*

VERS. 32. *Postridie vero siverunt equites proficisci cum illo, ipsi in castra reversi sunt.*

VERS. 33. *Equites ingressi Cæsaream, cum epistolam prætori reddiderunt, tum ei Paulum stiterunt.*

VERS. 34. *Ille lecta epistola, cum interrogasset ex qua provincia esset, ubi rescicuit eum esse ex Cilicia :*

VERS. 35. *Audiam, inquit, te cum advenerint accusatores tui.*

Ac nullius criminis, quod morte, etc. Vide etiam epistolam, quæ et hujus purgationem, et illorum continet accusationem. Vide item, ut suffragio

A κοστούς δια των πορειώσαται ἔως Καισαρείας, καὶ ιππεῖς ἑδομένοντα, καὶ δεξιολάκους διακοστούς ἀπὸ τρίτης ὥρας τῆς νυκτός.

Κτήνη τε παρατήσαι, ἵρα ἐπιβιβάσατες τὸν Παῦλον, διασώσωσι πρὸς Φίλικα [¶] τὸν ἡγεμόνα.

Ἀκούσας δὲ ὁ νίδης τῆς ἀδελφῆς Παύλου τὸ διεδρον. Τοῦτο τῆς τοῦ Θεοῦ οἰκονομίας ἦν, τὸ μὴ συνιδεῖν αὐτοὺς ὅτι ἀκούσεται. Πάλιν ἀνθρωπίνῃ σώζεται προμηθεῖται. Οὐδένα δὲ ἀγέλης Παύλος μαθεῖν οὐδὲ τὸν ἑκατόνταρχον, ὥστε μὴ τὸ πρᾶγμα γενέσθαι δῆλον. Οὐκέτι λημάνιον ἔστι Παύλου, τὸ [¶] φιοβεῖσθαι κινδύνους, ἀλλ' ἀσθένεια μὲν τῆς φύτεως (ἀνθρωπος γάρ ἦν), ἐγκώμιον δὲ τῆς προαιρέσεως, ὅτι καὶ διδοκιώς θάνατον [¶] καὶ πληγὰς, οὐδὲν B ἀνάξιον διὰ τὸν φίδιον τοῦτον ἐποίησεν.

Γράψας ἐπιστολὴν περιέχουσαν τὸν τύπον τοῦτον.

Κλαύδιος Λυσιας τῷ κρατίστῳ ἡγεμόνι Φίλικι [¶] χαρεῖται.

Τὸν ἄρδρα τοῦτον συλληφθέντα ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, καὶ μέλλοντα ἀναιρέσθαι ὑπὸ αὐτῶν, ἐπιστάς σὺν τῷ στρατεύματι, ἐξειλημηνταί αὐτὸν, μαθὼν δὲ τὸν Ῥωμαϊός ἔστι.

Βουλόμενός τε μαθεῖν [¶] τὴν αὐτῶν, δι' ἣν ἐρεκάλουν αὐτῷ, κατηγαγοραί αὐτὸν εἰς τὸ συρρέποντα αὐτῶν.

C Οὐ εὑρόντες ἐτραπούμενορ περὶ ζητημάτων τοῦ νόμου αὐτῶν [¶], μηδὲν δὲ ἀξιον θαράτου ἢ εστιμῶν ἀγαληματίας ἔχοντα.

Μηρυθεσῆς δὲ μοι ἐπιβουλῆς εἰς τὸν ἄρδρα μέλλειν ἐστεθαι ὑπὸ τῶν [¶] Ἰουδαίων, ἐξ αὐτῆς ἐπεμψά πρὸς σέ, πυραγγεῖλας καὶ τοῖς κατηγόροις λέγειν τὰ πρὸς αὐτὸν ἐπὶ σθῦ. Ἔρδωσο.

Οἱ μὲν οὖν στρατιῶται, κατὰ τὸ διατεταγμένον αὐτοῖς, ἀναλαβόντες τὸν Παῦλον, ἡγυγορ διὰ τῆς νυκτός εἰς τὴν Ἀιτιατρίδα.

Tῇ δὲ ἐπαύριον ἐδοκιντες τὸν Ιππεῖς εἰσελθούσεθαι [¶] σὺν αὐτῷ, ὑπέστρεψαν εἰς τὴν πυρεμβολήν.

Οἴτινες εἰσελθόντες εἰς τὴν [¶] Καισάρειαν, καὶ D ἀραδότες τὴν ἐπιστολὴν τῷ ἡγεμόνι, παρέστησαν καὶ τὸν Παῦλον αὐτῷ.

Ἄραγοντς δὲ ὁ ἡγεμών, καὶ ἐπερωτήσας ἐκ ποιας ἐπαρχίας ἔστι, καὶ πυθόμενος ὅτι ἀπὸ Κιλικίας,

Διακούσομαι σον, Ἐφη, σταύ [¶] καὶ οἱ κατηγόροι σου πυραγγείλωσι.

Μηδὲν δὲ ἀξιον θαράτου. Οὐρα καὶ ἐπιστολὴν ἀπολογίαν ἔχουσαν ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ κατηγορούσιν τὴν ἔκεινων. Οὐρα δὲ πῶς διὰ τῆς ψῆφου τῶν Εξω

Variæ lectiones et nolæ.

[¶] Φίλικα, erat. [¶] τοῦ, erat. [¶] θάνατον, erat. [¶] Φίλικι, erat. [¶] In vulgatis, δὲ γνῶναι. [¶] αὐτὸν, erat. [¶] In vulgatis ἀπὸ τῶν. [¶] In vulgatis, πορεύεσθαι. [¶] τὴν, desideratur in manuscripto. [¶] In vulgatis post ὄταν, καὶ adjuctum desideratum manuscripto.

ἀθῶς γίνεται δὲ Παῦλος καὶ δὲ Χριστὸς διὰ Πτ. **A** atque sententia externorum innocens Paulus habetur : quemadmodum etiam Christus a Pilato insons judicabatur.

Ἐκέλευσέ τε αὐτὸν ἐν τῷ πρωτωρίῳ Ἡρώδου φυλάσσεσθαι.

ΚΕΦΑΛ. ΚΔ'.

Μετὰ δὲ πέντε ἡμέρας, κατέβη Ἀραρατὸς διάρχειρεὺς μετὰ πρεσβυτέρων τινῶν, καὶ βῆτορος Τερτύλλου⁹³, οἵτινες ἐπεξάρισαν τῷ ἡγεμόνι κατὰ τοῦ Παύλου.

Βληθέντος δὲ αὐτοῦ, ἥρετο κατηγορεῖν διάρχειλος λέγων·

Πολλῆς εἰρήνης τιγχάνοντες διὰ σοῦ, καὶ κατορθωμάτων γιρομέρων τῷ θύραι τούτῳ διὰ τῆς σῆς προρολας, πάγη τε καὶ παταχοῦ ἀποδεχόμεθα, κράτιστε Φῆλιξ⁹⁴, μετὰ ποσῆς εὐχαριστίας.

Τιρα δὲ μὴ ἐπὶ πλειόν σε δικάπτω, παρακαλῶ ἀκοῦσαι σε ἡμῶν συντόμως τῇ σῇ ἐπισκεψίᾳ.

Ἐν τῷ πρωτωρίῳ Ἡρώδου. Σημειωτέον διὰ τὸν Καισαρεὺς ἐστὶ τὸ πρωτώριον Ἡρώδου. Οἵτινες ἐπεξάρισαν τῷ ἡγεμόνι κατὰ τοῦ Παύλου. Λείπει πάλιν τῷ βῆτῷ πρὸς τὸ νόμα τῇ λέξι, ἵνα ἡ οὐτως· Οἵτινες ἐνεφάνισαν διδασκαλικὸν χάρτην κατὰ τοῦ Παύλου. Πολλῆς εἰρήνης τιγχάνοντες διὰ σοῦ. Ὁρα πῶς τοῖς ἑπαλνοῖς προκαταλαμβάνει τὸν δικαστὴν ἐκ προοιμίων, καὶ ὡς νεωτεροποιῶν καὶ απαιστὴν βούλεται παραδοῦναι τὸν Παῦλον.

Ἐνρότες γάρ τὸν ἄνδρα τοῦτον λοιμὸν καὶ κιροῦντα στάσιν πάσι τοῖς Ἰουδαϊοῖς, τοῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην, πρωτοστάτην τε⁹⁵ καὶ τῆς Ναζωρατῶν⁹⁶ αἱρέσεως,

Ος καὶ τὸν λεόρατον ἔπειρυσε βεβηλώσαι· ὅτι καὶ ἔκρατος αἴματος, καὶ κατὰ τὸν ἡμίσεπον τόμον ἡθελήσαμεν κρῖται⁹⁷.

Παρελθὼν δὲ Λυσίας ὁ κιλιαρχος, μετὰ πολλῆς βίας ἐκ τῶν χειρῶν ἡμῶν ἀπῆγαγε⁹⁸,

Κελεύσας⁹⁹ τοὺς κατηγόρους αὐτοῦ ἔρχεσθαι ἐπὶ σοῦ· παρ' οὐ δύνασαι αὐτὸς ἀνακρίτας περὶ πάντων τούτων ἐπιγνῶναι, ὃν ἡμεῖς κατηγοροῦμεν αὐτοῦ.

Συνεπέθετο¹⁰⁰ δὲ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι φάσκοντες ταῦτα οὐτως ἔχειν.

Ἐδέκει τοῦτο ἐπονεῖστον εἶναι τὸν Τάρταρον Ναζωρατῶν, καὶ ἀπὸ τούτου πάλιν διέβαλον αὐτὸν· ἡ γὰρ Ναζαρὲτ εὐτελῆς ἦν. Αἱρετικὸς δὲ λέγει τοὺς Ναζωραίους δὲ Τέρτυλος· ὡς εἶναι καὶ ταύτην ἐν Ἰουδαΐοις αἱρεσιν. Ὁ δὲ Τέρτυλος Ἐλλην ἦν· διὸ καὶ ἐρητόρευεν, ήτοι ἐδικολόγει.

Ἀπεκρίθη τε¹ δὲ Παῦλος, τεύσατος αὐτῷ τοῦ

Variæ lectiones et notæ.

⁹³ In vulgatis δὲ ἀρχιερεὺς; Ἀνανίας μετὰ τῶν πρεσβυτέρων, καὶ βῆτορος Τερτύλλου τινός. ⁹⁴ Φίληξ erat.
⁹⁵ In vulgatis desideratur καὶ post τε. ⁹⁶ In vulgatis τῶν Ναζωρατῶν. ⁹⁷ In vulgatis, κρίνειν. ⁹⁸ In vulgatis ἀπῆγαγεν. ⁹⁹ In vulgatis κελεύων, et sequenti versu, ἐπὶ σε· παρ' οὐ δυνήσῃ. ¹⁰⁰ In vulgatis τυνθέντο. ¹ In vulgatis δέ.

ut diceret, hoc modo respondit: Quoniam scio te a multis annis huic nationi justum judicem esse, æquiore animo pro me ipso causam dico:

VERS. 11. *Quia tu potes cognoscere me non plures duodecim complevisse dies, ex quo ascendi adoratum in Jerusalem.*

VERS. 12. *Ac neque in templo repererunt me cum aliquo colloquentem, aut coitionem vulgi facientem, neque in synagogis, neque in urbe:*

VERS. 13. *Nec me convincere nunc possunt, de quibus me nunc accusant.*

VERS. 14. *Confidior autem tibi hoc, me juxta viam, quam sectam vocant, sic servire ac credere Deo ac Patri, credere item omnibus, quæ scripta sunt in lege atque prophetis.*

VERS. 15. *Ac spem habeo in Deum fore eam, quam et isti ipsi exspectant, resurrectionem mortuorum, justorum simul et injustorum.*

Tantum abest, inquit, ut seditiones moveam, ut etiam adorandi causa ascenderim. Atque huic orationi immoratur, quod esset firmum argumentum. Sic servire ac credere Deo ac Patri. Posteaquam vocatus fuit ut esset apostolus Christi, dum dicit se servire patrio Deo, ostendit unum esse Deum tam Veteris quam Novi Testamenti. Viam autem dicit fidem seu traditionem.

VERS. 16. *Atque interim etiam ipse do operam, ut apud Deum et homines conscientiam habeam omnis offensionis semper expertem.*

VERS. 17. *Compluribus autem annis interjectis, C veni ut eleemosynas sacerdem in gentem meam et oblationes.*

VERS. 18. *Quarum rerum causa purificatum atque iustratum me repererunt in templo nulla cum turba, nullaque cum tumultu. Sed quidam ex Asia Judæi,*

VERS. 19. *Quos oportebat apud te præsto esse et accusare, si quid adversum me criminis haberent,*

170 VERS. 20. *Aut isti ipsi dicant, quodnam in me maleficium deprehenderint, cum starem in concilio,*

VERS. 21. *Nisi de una voce hac, qua proclamavi inter eos stans, nempe, de resurrectione mortuorum ego hodie reus a vobis sis.*

Do operam, ut apud Deum et homines, etc. Perfecta virtus est hæc, cum neque hominibus ansam reprehendendi præbemus, et apud Deum esse studemus omnis expertes offensionis. Aut isti ipsi dicant, quodnam in me scelus deprehenderint. In concilio. Non in privato, sed dum siebat inquisitio. Ac me vera dicere testantur qui de his rebus accusantur.

Variae lectiones et notæ.

³ *In vulgatis autou τοῦ ἡγεμόνος.* ³ *Desideratur δίκαιοι in vulgatis est et paulo post, εἰσαὶ μοι ἡμέραι, η̄ δεκάδο. ³ ἐν Ἱερουσαλήμ est in vulgatis.* ³ *Ante κατηγοροῦσι, et ante δύνανται desiderari in vulgatis νῦν.* ¹ *In vulgatis οὐτως λατρεύω τῷ πατρῷ Θεῷ, πιστεύων πᾶσι τοῖς κατὰ τὸν νόμον καὶ τοῖς προφήταις γεγραμμένοις, ἐλπίδα ἔχων εἰς τὸν Θεόν.* ⁸ *Videtur hic locus corruptus esse, et sequenda lectio vulgata, nempe, λατρεύω τῷ πατρῷ Θεῷ, nam ita legit et scholiastes.* ⁹ *Ante αὐτοῦ, καὶ desideratur.* ¹⁰ *In vulgatis ἐν οἷς εὑρόν με.* ¹¹ *Τῶν αὐτὸν, desideratur in vulgatis, et Ιουδαῖοι, non Ιουδαῖοι est ibidem et οὓς δεῖ.* ¹² *Εἴτοι ἔχειν, erat.* ¹³ *In vulgatis εἰ τι εύρον.* ¹⁴ *Ιο. σπουδάζωμεν.*

⁴ *Videtur aliquid hic desiderari.*

A ἡγεμόνος ³ λέγειν. *'Ἐκ πολλῶν ἐτῶν δητα σε κριτὴρ δίκαιοι τῷ ἀθρει τούτῳ ἐπιστάμενος, εὐθυμούτεροι τὰ περὶ ἐμαυτοῦ ἀπολογοῦμαι,*

Δυναμέρου σου ἐπιγνώραι', διτὶ οὐ πλεονεις εἰσὶ μοι ἡμέραι δώδεκα, ἀφ' ἣς ἀνέδηρ προσκυνήσωρ εἰς Ἱερουσαλήμ':

Καὶ οὗτε ἐτῷ λερῷ εὑρόν με πρὸς τινὰ διαλέγμενον, η̄ ἐπιστύστασιν ποιοῦντα δύλου, εἴτε ἐτῷ ταῖς συναγωγαῖς, οὗτε κατὰ πόλιν.

Οὗτε παραστῆσαι με τὸν δύναρται, περὶ ὧν τὴν κατηγοροῦσι μου.

Ομολογῶ δὲ τοῦτο ποι., διτὶ κατὰ τὴν ἑδρή, η̄ λέγονται αἱρεσιν, οὗτα λατρεύω πιστεύων καὶ τοῖς κατὰ τὸν νόμον καὶ τοῖς προφήταις τερραμμένοις.

'Ἐπιλέα ἔχω εἰς τὸν Θεόν' ⁷ ήτοι καὶ αὐτοὶ οὗτοι προσδέχονται, ἀρδεστασιν μέλλειν δεσεσθαι τεκμών, δίκαιων τε καὶ ἀδίκων.

Τοσούτον ἀπέχω, φησι, τοῦ στάσεις κινεῖν, ὃτε προσκυνήσαι ἀνέδην. Ἐνδιατρέψει δὲ τούτῳ τῷ λόγῳ, ὅπερ ἦν Ισχυρόν. Οὔτως λατρεύω πιστεύων τῷ Θεῷ καὶ ⁸ Πατέρι. Μετὰ τὴν κλῆσιν τοῦ εἶναι ἀπόστολος Χριστοῦ, λέγων λατρεύειν τῷ πατρῷ Θεῷ, δειχνύσιν ἔνα δυτικό Θεόν Παλαιᾶς τε καὶ Νέας. Οὐδὲν δὲ λέγει τὴν πίστιν ήτοι τὴν παράδοσιν.

'Ἐρ τούτῳ δὲ καὶ ⁹ αὐτὸς ἀσκῶ ἀπρόσκοκον συνειδῆσιν ἔχειν πρὸς τὸν Θεόν καὶ τὸν μαρτύρων διαπατέος.

Διτὶ ἐτῶ δὲ πλειστων, παρεγενόμην ἀλεμόσυνας ποιήσωρ εἰς τὸ θύρος μου καὶ προσφορδέος.

'Ἐψ' οἰς εὑρόν με ¹⁰ ηγνισμένον ἐτῷ λερῷ, οὐ μετὰ δύλου, οὐδὲ μετὰ θορύβου. Τινὲς δὲ τῶν ¹¹ ἀπὸ τῆς Ἀσίας Ἰουδαίων,

Οὓς δέδει ἐπὶ σοῦ παρεῖναι, καὶ κατηγορεῖν, εἰ τι ἔχοιεν ¹² πρός με'

"Η αὐτοὶ οὗτοι εἰπάτωσαν τι εὑρον ¹³ ἐτῷ δικαιημα, στάντος μου ἐπὶ τοῦ συνεδρίου.

Ἡ περὶ μᾶς φωνῆς ταύτης, ἡς ἐκέκρυξα ἐτῷ αὐτοῖς ἐστῶς, διτὶ περὶ ἀραστάσεως τεκμών ἐτὼν κρίτομαι στήμερον ωψ' ύμῶν.

'Ασκῶ ἀπρόσκοκον συνειδῆσιν ἔχειν. Η τελεία αὐτῆς ἀρετῆ, διταν μηδὲ ἀνθρώποις; διδῶμεν λαδίς, καὶ παρὰ Θεῷ σπουδάζομεν ¹⁴ εἶναι ἀπρόσκοκοι. Η αὐτοὶ οὗτοι εἰπάτωσαν, τι εὑρον ἐτῷ ἀδίκημα. Ἐν τῷ συνεδρίῳ, οὐχὶ κατεδιλαν, ἀλλ' ἐξετάσεως γενομένης. Καὶ διτὶ ἀληθῆ λέγω, μαρτυροῦσιν οἱ περὶ τούτου ἐκαλοῦντες. Τοῦτο γάρ πε-

ριουσία δικαιωμάτων, μή φεύγειν τοὺς κατηγόρους, οὐδὲν ἀλλ' ἔτοιμον πᾶσι διδόναι λόγον. Καὶ γάρ τοῦτο¹⁵ ἐξαρχῆς διεπονοῦντο, ὅτι τὴν ἀνάστασιν ἐκήρυξσαν· τούτου γάρ διειχθέντος, εὐκόλως καὶ τὰ τοῦ Χριστοῦ ἐπεισήγετο, ὅτι ἀνέστη.

'Ακούσας δὲ ταῦτα ὁ Φήλιξ¹⁶, ἀρεβάλετο¹⁷ αὐτὸν, ἀκριβέστερον εἰδὼς τὰ περὶ τῆς ὁδοῦ, εἰπών· "Οταν Αυτοῖς δικιλαρχος καταστῇ, διαγράψομαι τὰ καθ' ὑμᾶς.

Διαταξάμενός τε τῷ ἔκατοντάρχῃ¹⁸ τηρεῖσθαι τὸν Παῦλον, ἔχειν τὰ ἀρεβάτα, καὶ μηδέτερα κωλύειν τῷ ίδιῳ αὐτοῦ ὑπηρετεῖν, η̄ προσέρχεσθαι αὐτῷ.

'Ἀρεβάλετο αὐτούς. Ἐπίτηδες ὑπερέθετο, οὐ δεδμένος μαθεῖν, ἀλλὰ διακρούσασθαι τοὺς Ἰουδαίους¹⁹ ἀφείνας· οὐκ ἡθελε δι' ἐκενούς κολάσαι. Ἀκριβέστερον εἰδὼς τὰ περὶ τῆς ὁδοῦ, εἰπών. "Ηδες δι Φήλιξ τὴν πίστιν ἀκριβῶς, κατηγηθεῖς τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ ἐκ τῆς Παλαιᾶς· καὶ κατὰ ἀνθρωπούς τεινειν, οὐκ ἀπέλυσε τὸν Παῦλον, ὡς παρακατιών φέτι. Θέλων δὲ χάριτας καταβέσθαι τοῖς Ἰουδαίοις δι Φήλιξ· ἔτι γε μήν καὶ χρήματα ἐπίζων λαβεῖν παρ' αὐτοῦ. Ἡδες δὲ, ὡς ἔχων γυναῖκα Ἰουδαίαν, παρ' οὓς συνεχῶς ἤκουε ταῦτα.

Μετὰ δὲ ἡμέρας τινάς, πυραγερόμενος ὁ Φήλιξ σὺν Δρουσίλλῃ τῇ γυναικὶ αὐτοῦ οὐσῃ Ἰουδαίᾳ, μετεπέμψατο τὸν Παῦλον, καὶ ἤκουσεν αὐτοῦ περὶ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως.

Διαλεγομένου δὲ αὐτοῦ περὶ δικαιοσύνης, καὶ ἀγκαταστατικής, καὶ τοῦ κριματος τοῦ μέλλοντος ἐσεσθαι, ἐμφόδος γερόμενος δι Φήλιξ, ἀπεκρίθη· Τὸν τοῦ ἔχον, πορείν· καιρὸν δὲ λαβὼν²⁰, μετακαλέσομαι σε²¹.

Ἄμα καὶ ἐπίζων, διτι γρήματα δοθῆσται αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Παύλου, δπως λίστῃ αὐτόρ. Διδούσαντος δὲ τοῖς Ἰουδαίοις δι Φήλιξ, κατέλιπε τὸν Παῦλον δεδεμένον.

ΚΕΦΑΛ. ΚΕ.

Φῆστος οὖν ἐπιβάς τῇ διπαρχῇ, μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀρέβη εἰς Ἱεροσόλυμα ἀπὸ Καισαρείας.

Variæ lectiones et notaæ.

¹⁵ Ισ. τούτῳ. ¹⁶ In manuscripto Φίληξ, in vulgaris Φήλιξ. ¹⁷ In vulgaris ἀνέβαλε αὐτούς. ¹⁸ In vulgaris ἔκατοντάρχη. ¹⁹ Videtur locus mutulus esse ac desirari ὥστε, vel simile quid. ²⁰ In vulgaris, μεταλαβὼν, μετακαλέσομαι σε. "Αμα δὲ καὶ ἐπίζων. ²¹ Σοι ορατ. ²² δι desideratur in manuscripto. ²³ In vulgaris θέλων τε.

Scholion Laurentii Sifani.

* De Felice Suetonius in Vita Claudii Cæsaris : « Libertorum, inquit, præcipue suspexit Posidem, etc., nec minus Felicem, quem cohortibus et alis provinciæ Judææ præposuit trium reginarum maritum. » De eodem et Drusilla uxore, Cornelius Tacitus lib. xxi, ubi de origine belli Judaici scribit : « Claudius, inquit, defunctis regibus aut ad modicum redactis, Judæam provinciam equitibus Romanis aut libertis permisit, e quibus Antonius

sant. Nam hoc est abundantia purgationum, non defugere accusatores, sed promptam omnibus reddere rationem. Etenim hoc ab initio offendebantur, quod resurrectionem prædicabam : hoc enim ostendo, facile res a Christo gestæ deinceps introducebantur, nempe illumi resurrexisse.

VERS. 22. Quibus auditis, Felix rejet eos, quod melius sciret ea quæ pertinebant ad illam viam : et, cum Lysias, inquit, tribunus descenderit, pernoscam causam vestram.

VERS. 23. Et præcepit centurioni, ut Paulus custodiretur et relaxationem habret, et ut nullum ex illius familiaribus ei ministrare aut accedere prohiberet.

Rejecit eos. Dedita opera negotium differt, non quod doceri vellet, sed repellere Judæos, ut dimitteret : non volebat eum propter illos punire. Quod melius sciret ea quæ pertinebant ad illam viam, et inquit. Felix bene noverat fidem, quod ea quæ pertinent ad Christum, audivisset ex Veteri Testamento : et quod hominibus placere studebat, Paulum non dimisit, ut progressus infra dicit : Cum vellet autem Felix gratiam a Judæis inire. Præterea vero pecunias quoque sperabat se accepturum esse ab illo. Noverat autem, ut qui uxorem habereat Judæam, a qua frequenter hæc audiebat.

VERS. 24. Post aliquot autem dies cum renisset Felix una cum Drusilla uxore sua, quæ erat Judæa, accersivit Paulum, et audivit eum loquentem de fide in Christum.

VERS. 25. Ac dissenserent eo de justitia et continentia, deque futuro judicio, perterritus Felix respondit : Nunc quidem abi, sed tempus opportunum nactus, accersam te.

VERS. 26. Ac simul eisiam sperabat pecunias sibi datum iri a Paulo, ut solveret eum. Quamobrem etiam eum sapienter sermocinabatur cum illo.

VERS. 27. Biennio autem expleto, Felix accepit **171** successorem Porcium Festum. Volens igitur gratiam a Judæis inire, Felix reliquit Paulum vincutum.

CAPUT XXV.

D VERS. 1. Festus igitur provinciam ingressus, post dies tres a Cæsarea Hierosolymam ascendit.

Felix per omnem servitiam ac libidinem jus regium servili ingenio exercuit, Drusilla Cleopatra et Antonii nepte in matrimonium accepta, ut ejusdem Antonii Felix progener, Claudius nepos esset. Fuit autem Antonia major, ut Suetonius ait, avia paterna Neronis : minor, mater Claudii, avia paterna C. Caligula Cæsar. Vide Suetonius in Claudio, Caligula et Nerone.

VERS. 2. Convenierunt autem eum principes sacerdotum ac primi Judæorum de Paulo : et orabant eum,

VERS. 3. Petentes autem gratiam adversus illum, ut fuberet perduci eum in Jerusalem, insidias facientes, ut interficerent illum in itinere.

VERS. 4. Festus autem respondit, Paulum quidem Cæsareæ asservari, se vero naturalium illo proficiisci.

VERS. 5. Qui vestrum igitur possunt, inquit, una cum meum descendant, et si quid in hoc homine criminis est, accusent eum

Una cum Drusilla uxore sua. Adversus legem Mosis hæc, quæ erat Judæa, matrimonio conjuncta fuit cum Graeco : aut forsitan erat quidem Judæa, sed nuptia illi, facta est Graeca. Quamobrem etiam edebat ei suam fidem, suadens etiam viro ut fieret transgressor. *Perterritus Felix.* Tanta verborum erat vis, ut etiam præsidem perterrefaccerent. Quamobrem etiam sèpius accersens sermocinabatur. Vides ut a veritate non abhorreant ea quæ scribuntur ? Accersebat eum frequenter, non quod admiraretur eum, nec quod probaret et laudaret ea quæ dicebantur a Paulo, nec quod credere vellet : sed quod speraret, inquit, pecunias sibi datum iri.

VERS. 6. Commoratus autem inter illos dies amplius decem, descendit Cæsaream, ac postridie sedens pro tribunal, jussit Paulum adduci.

VERS. 7. Qui ubi advenit, circumsteterunt eum C Judæi qui descenderant ab Jerusalem, multa et gravia crimina afferentes adversus Paulum, quæ non poterant demonstrare.

VERS. 8. Cum autem ille contra pro se causum dicens negaret se quidquam vel in legem Judæorum, vel in templum, vel in Cæsarem commisisse,

VERS. 9. Festus quod ab Judæis nimirum gratiam inire vellet respondens Paulo: Vis, inquit, Hierosolymam ascendere, et illuc de his criminibus causam dicere coram me ?

VERS. 10. Paulus **172** autem dixit : Ad tribunal Cæsaristō, ubi me causam dicere oportet : Judæis nullam feci injuriam, sicut etiam tu melius sis.

VERS. 11. Nam si nocens sum et aliquid dignum morte commisi, mori non recuso : sin autem nihil est eorum de quibus isti me accusant, nemo me potest eis donare. Ad Cæsarem provoco.

VERS. 12. Tunc Festus cum concilio colloctus, respondit : Cæsarem appellasti, ad Cæsarem ibis.

Negaret se quidquam vel in legem Judæorum, etc. Ecce testimonium certum Paulum sese in omnibus integrum ac purum ab offensione conservasse, cum

A Ἐρεφάριων δὲ αὐτῷ δ ἀρχιερεὺς καὶ οἱ χρωτοὶ τῶν Ἰουδαίων κατὰ τοῦ Παύλου· καὶ παρεχάλουν αὐτῷ¹¹.

Ἄλιούμενοι χάριν καὶ αὐτοῦ, δπως μεταπέμψηται αὐτὸν εἰς Ἱερουσαλήμ, ἐνέδραν ποιούντες ἀρελεῖρ αὐτὸν κατὰ τὴν σδόν.

Οἱ μὲν οὖρ Φῆστος ἀπεκρίθη, τηρεῖσθαι τὸν Παύλον ἐν Καισάρειᾳ· ἐντὸν δὲ μέλλειν ἐν ταχείᾳ πορεύεσθαι¹².

Οἱ οὖρ δυριτοὶ ἐν ὑμῖν, φησί, συγκαταβάτες, εἰ τι ἔστιν ἐν τῷ ἀρδετούτῳ, κατηγορεῖσθωσαν αὐτοῦ

B Σὺν Δρουσίλῃ τῇ γυναικὶ αὐτοῦ. Παρὰ τὴν νόμον αὗτη συνήψθη, Ἰουδαῖα οὖσα, Ἔλλην· ἡ τάχα ἦν μὲν Ἰουδαῖα, γαμηθεῖσα δὲ αὐτῷ, ἐγένετο Ἐλλήνις. Διὸ καὶ ἔξελεγεν αὐτῷ τὴν ἱευτῆς πίστιν, πειθουσα καὶ τὸν δινόρα παραβάτην γενέσθαι. Ἐμφόδος τερόμενος δὲ Φῆλιξ. Τεσσάρη δὲ η Ἰσχὺς τῶν ἥματων ἦν, ὅπετε καὶ φοῦσαι τὸν δρόχοντα. Άιδος καὶ πυκνότερος αὐτὸν μεταπεμπόμενος, ὠμίλει. Ὁρᾶς πῶς τῆς ἀληθείας ἔχεται τὰ γραφμένα; Μετεπέμπετο αὐτὸν συνεχῶς, οὐχὶ θαυμάζων αὐτὸν οὐδὲ ἐπαιῶν τὰ λεγόμενα, οὐδὲ πιστεῦσαι βουλέμενος, ἀλλὰ προσδοκῶν, φησὶ, χρήματα δοθῆναι αὐτῷ.

Διατρίγας δὲ ἐν αὐτοῖς ἡμέρας πλεονεῖ ηδένα, καταδέεις εἰς Καισάρειαν, τῇ ἐπαύριον καθίσας ἐπὶ τοῦ βίηματος, ἐκέλευσε τὸν Παύλον ἀχθῆναι.

Παραγερομένου δὲ αὐτοῦ, περιέστησαν οἱ ἀπὸ Ἰερουσαλήμων καταβεβηκότες Ἰουδαῖοι, πολλά καὶ βαρέα αἰτιάματα φέροντες κατὰ τοῦ Παύλου, οἱ οὐκ Ἰσχυοὶ ἀποδεῖξαι.

Ἀπολογουμένου δὲ¹³ αὐτοῦ, δτι οὗτε εἰς τὸν ρόμον τῶν Ἰουδαίων, οὗτε εἰς τὸ λεπόδην, οὗτε εἰς Καίσαρα τι ἡμαρτο,

Οἱ Φῆστος δὲ¹⁴ τοῖς Ἰουδαίοις θέλων χάριν καταθέσθαι, ἀποκρίθεις τῷ Παύλῳ εἶπε· Θέλεις, εἰς Ἱεροσόλυμα ἀραβάς, ἐκεὶ περὶ τούτων κρίνεσθαι ὑπὲρ ἐμοῦ¹⁵;

Ἐπλεσ δὲ¹⁶ ὁ Παύλος· Ἐπὶ τοῦ βίηματος Καίσαρος ἔστως εἰμι, οὐδὲ δεῖ πρινεσθαι· Ἰουδαίους οὐδὲν ἡδίκησα, ως καὶ σὺ καλλιορέεται.

D Εἰ μὲν τὰρ ἀδικῶ, καὶ ἀξιος θαράτου πέπραγμα τι, οὐ παραιτοῦμαι τοῦ ἀποθανεῖρ¹⁷· εἰ δὲ οὐδέτερος ἔστιν ὁ οὗτοι κατηγοροῦσι μου, οὐδεὶς με δύναται αὐτοῖς χαρίσασθαι. Καίσαρα ἐπικαλούμαι.

Τότε δὲ Φῆστος συλλαλήσας μετὰ τοῦ συμβούλου, ἀπεκρίθη· Καίσαρα ἐπικέκλησαι, ἐπὶ Καίσαρα πορεύσῃ.

Οτι οὗτε εἰς τὸν ρόμον. Ιδού μαρτυρία σαφής, δτι ἐν πᾶσιν ἑαυτὸν ἀπρόσκοπον δ Παύλος ἐφύλαττε, μήτε εἰς τὸν Θεὸν, η τὸν νόμον, η εἰς ἄνθρωπον, η

Variæ lectiones et nosæ.

¹¹ αὐτῷ erat. ¹² In vulgatis est ἐκπορεύεσθαι. ¹³ δὲ ante αὐτῷ desideratur in vulgatis. ¹⁴ Aut hic. aut post ἀπολογουμένου, δὲ rediit. ¹⁵ In vulgatis ἐπ’ ἐμοῦ. ¹⁶ δὲ desideratur in manuscripto. ¹⁷ In vulgatis, τὸ ἀποθανεῖν.

εἰς τὸ ἱερὸν ἀμαρτήσας· ἀντὶ τοῦ, οὗτε τὰ ἐκ τῶν λίθων
οἰκοδομήματα τῶν Ἰουδαίων ἐνύδριαί ποτε, κακίπερ
εἶδον· καὶ κηρύξτων μήτε ἐν χειροποιήτοις τὸν Θεόν
οἰκανόν· ἀλλ' οὔτε ἵερά εἰπομηταῖς ὑδρίαις· ἐν εἰ-
δῆσαι Ἰουδαίον, κατότοι μή παιθαρχῶν ἔτι τοῖς Ἰου-
δαίων δρυγιερσῦσι. Τὸ δέ, Ἐπει τοῦ βίβλουτος *Kul-*
sporos ἐστώς εἶμι, ἀντὶ τοῦ, Ἐν τῇ Ῥώμῃ θέλω
ὑπελθεῖν παρὰ τῷ βασιλεῖ, κἀκεῖ δικάσταθαι. Ἐκ-
καλούμασι σα, φησίν.

Πημερῶν δὲ διατερομέρων τινῶν, Ἀγρίππας δ
βασιλεὺς καὶ Βερικη κατηγησαν εἰς Καισά-
ρειαν δικαστήματος²¹ τὸν Φίστορ.

Ως δὲ πλείους ήμέρας διέτριβον ἐκεῖ, δ Φί-
στορες τῷ βασιλεῖ ἀρέθετο τὰ κατά τὸν Παῦλον,
λέγων· Ἀγήρ τις ἐστι καταλελειμμένος ὑπὸ Φί-
λικος δέσμιος·

Περὶ οὐ γενομένου μου²² εἰς Ἱεροσόλυμα,
ἐτεφάνισαν οἱ δρυγιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τῶν
Ἰουδαίων, αἰτούμενοι κατ' αὐτοῦ δίκην.

Ἀγρίππας δ βασιλεὺς. Ἡ εἰς τάξιν βασιλείας²³
κατήγει ἐν ταῖς ἐπαρχίαις²⁴ δ Ἀγρίππας, καὶ διὰ
τοῦτο βασιλεὺς ἐχρημάτιζεν· ἢ τάχα βασιλεὺς ἦν
καὶ αὐτὸς τῶν ἀνατολικῶν μερῶν, τοῦ Νέρωνος τῶν
δυτικῶν ἀρχοντος, καὶ δινος; ἐν Ῥώμῃ. Τὸ γὰρ
Καίσαρα δνομα, Ῥωμαῖστι βασιλεὺς σημαίνει, ὡς
κοινῷ δνήματι πάντας βασιλέας Ῥωμαίων Καίσα-
ρας μὲν καλεῖσθαι καθὼδ βασιλέας, οὐ μὴν καὶ ίδικα
αὐτῶν εἶναι δνήματα ταῦτα. Τούτῳ δὲ εἴπον, ἵνα μή
τις ἐκ τῆς δμωνυμίας τοῦ καθολικοῦ δνήματος νο-
μίσῃ, διτὶ καὶ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ βασιλέως καὶ δ Κύριος
ἡμῶν ἐπέχθη, καὶ δ Πτιλοῦς ἐπαθεν. Ἐπέχθη μὲν
γὰρ δ Κύριος, καθώς οἱ χρόνοι δηλοῦστεν, ἐπὶ Λύ-
γουστου Καίσαρος· ἀπέθανε δὲ μετὰ λῃ²⁵ ἐπὶ Τιβερίου Αύγουστου. Ο δὲ Παῦλος ἀπέθανεν ἐπὶ²⁶
Νέρωνος; μετὰ λῃ²⁷ ἐπος τοῦ θανάτου τοῦ Κυρίου,
μᾶλλον δὲ καὶ Ἡρακλῆς, ὡς δ Ἀγρίππας, ἐν τάξιν
βασιλείας κατῆλθε· διὸ καὶ ἐκαλεῖτο καὶ αὐτὸς βα-
σιλεὺς.

Πρὸς οὓς ἀπεκρίθη, διτὶ οὐκ ἐστιν δθος Ῥω-
μαίοις χαρίζεσθαι τινὰ ἀνθρώπων εἰς ἀπάλειαν,
πρὶν δὲ κατηγορούμενος κατὰ πρόσωπον ἔχει²⁸
τεύξιν κατηγόρους, τόπον τε ἀπολυτίας λάδοι περὶ²⁹
τοῦ ἐγκλημάτος.

Συνελθότων οὖτιν αὐτῶν ἐνθάδε, ἀραβολήρη
μηδειαν ποιησάμενος, τῇ δέησι καθίσας ἐπὶ τοῦ
βίβλουτος, ἐκέλευσαν ἀχθῆται τὸν ἀνθρό.

Περὶ οὐ σταθέντες οἱ κατηγόροι, οὐδειμιαν α-
ιταν ἐπέφερον ἀντὶ υπερέδουν ἐγώ.

Οτι οὐκ ἐστιν δθος Ῥωμαίοις. Οστε οὖν δ Πι-
λάτος χαρισμένος τὸν Ἰησοῦν τοῖς Ἰουδαίοις,
δηλος ἦν μιατυρικῇ ψυχῇ τοῦτο ποιήσας· δπουγε
καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ ὑπερείδε κρίμα, καὶ τὸν τῶν Ῥω-
μαίων νόμον ἐπάτησεν, ἵνα αἷμα ἀθώον παραδοῦς

Variae lectiones et nota.

²¹ In vulgatis ἀσπασίμενοι. ²² μου desideratur in manuscripto. ²³ Ιστ. βασιλέως. ²⁴ ἐπαρχείαις
erat. ²⁵ ἔχοι, est in vulgatis, et recte.

²⁶ Videtur hoc loco aliquid desiderari in Graeco.

A neque in Deum, vel legem, vel hominem, vel tem-
plum peccaverit: hoc est, neque ex lapidibus con-
structa adīstia Iudeorum unquam ludibrio habuit,
etsi haud ignarus atque adeo prædicans Deum non
habitare in manuactis templis. Neque vero sacer-
dotem scientia Iudeum contumelia assicere ausus
est, etsi jam non amplius obtemperans summis
sacerdotibus Iudeorum. Porro quod dicit, *Ad*
tribunal Cæsaris sō, hoc est, Romam volo abire
ad imperatorem, et illuc iudicium subire. Provoco,
inquit, et appello a te.

VERS. 13. Cum autem aliquot dies intercessissent,
Agrippa rex et Bernice Cæsaream venerunt ut Fe-
stum salutarent.

VERS. 14. Ut autem dies illuc complures commora-
bantur, Festus regi exposuit negotium Pauli: Vt
quidam, inquit, a Felice relictus est in vinculis:

VERS. 15. De quo cum nuper essem Hierosolymie-
convenerunt me sunni sacerdotes et seniores Ju-
daeorum, postulantes sententiam adversus illum.

Agrippa rex. Aut vice regis in provincias ve-
niebat Agrippa, et idcirco rex appellabatur: aut
fortasse rex erat etiam ipse orientalium partium,
cum Nero in occidentalibus partibus imperaret,
et Romæ esset. Nam nomen Cæsar Latine impera-
torem significat, ut communis nomine omnes impe-
ratores Cæsares quidem vocentur quatenus sunt
imperatores, non tamen hæc eorum nomina pro-
pria sint. Hoc autem dixi, ne quis propter communio-
nem nominis generalis existimet, tempore ejus-
dem imperatoris et Dominum nostrum natum, et
Paulum supplicio affectum esse. Natus est enim
Dominus quidem, ut ratio temporum declarat, tem-
pore Cæsaris Augusti, mortuus est autem triginta
diobus annis post, Tiberio Augusto imperante: Pau-
lus vero mortuus est tempore Neronis, tricesimo
secundo anno post mortem Domini, bmo vero etiam
Herodes, ut Agrippa quoque, loco regis venit.
Quamobrem etiam ipse quoniam rex vocabatur.

VERS. 16. Quibus **173** respondi Romanis non esse
morem, hominem ultum ad necem condonare, prius-
quam is, qui accusatur, coram praesentes habeat ac-
cusatores, et locum respondendi ac sese de crimine
purgandi acceperit.

VERS. 17. Cum igitur illi hoc convenissent, nulla
interposita mora postridie pro tribunali sedi, acjussi
hominem adduci.

VERS. 18. De quo stantes accusatores, nullum ex
iis, quæ ego suspicabar, crimen inferebant.

Romanis non esse morem. Igitur Pilatus cum Je-
sus Judæis condonaret, perspicuum est eum hoc
animo sanguinario fecisse; quandoquidem et judi-
cium Dei despexit, et Romanorum consuetudinem
protrivit atque conculcavit, ut sanguinem innoxium

ad cædem tradens, homicidis placeret : etiamsi futurum erat ut ab Romanorum imperatore in iudicium violatae legis vocaretur, a quo etiam emissus erat, ut finibus Hierosolymorum præsideret. *De quo stantes accusatores, nullum ex iis quæ suspicabar, crimen asserebant.* Atqui crimen quidem asserebant, sed non probabant, neque documentis reum convincebant. Nam insidiæ quidem atque audax illorum facinus hoc suspicandum esse significabant, sed scrutatio atque inquisitio judicis nihil tale habebat, nec quod suspicabatur præses, re quaesita deprehendebat.

VERS. 19. *Sed quæstiones nonnullas de sua religione ac de Jesu quodam mortuo, quem Paulus vivere aiebat, adversus eum habebant.*

VERS. 20. *Cum autem ego hærcerem in quæstione illius rei, nec me expedire possem, dicebam : An vis in Jerusalem ire, et illuc de istis rebus iudicium subire ?*

VERS. 21. *Sed cum Paulus provocasset ut servaretur cognitioni Augusti, jussi asservari eum quoad eum mittam ad Cæsarem.*

VERS. 22. *Agrippa autem ad Festum dicebat : Volebam etiam ipse hominem audire. At ille : Cras, inquit, audiens illum.*

VERS. 23. *Igitur postridie cum Agrippa et Bernice cum magna pompa venissent, et una cum tribunis et excellentibus civitatis viris in auditorium ingressi essent, jussu Festi Paulus etiam ad ductus est.*

VERS. 24. *Ac Festus : Agrippa rex, inquit, et vos viri omnes, qui simul coram adestis, videtis hunc de quo omnis Judæorum multitudo tum Hierosolymis tum hic me convenerunt et interpellarunt, acclamantes eum amplius vivere non oportere.*

Ac de Jesu quodam. Non mirum quod dicit de Jesu quodam, utpote homo potestate 174 prædictus, et illum non curans. Cum autem ego hærcerem. Superabat enim harum rerum quæstio iudicis aures. Ut servaretur cognitioni Augusti. Minus usitate Augustum imperatorem vocat ; sicut etiam Cæsarem, quem etiam dominum vocat.

VERS. 25. *Ego vero cum compertum habeam eum nihil dignum morte commisisse, atque etiam istem ipse appellari Augustum, statui eum mittere.*

VERS. 26. *De quo quid certi scribam domino, non habeo. Quamobrem produxi eum ad vos, ac maxime ad te, rex Agrippa, ut inquisitione facta habeam quod scribam :*

VERS. 27. *Alienum enim a ratione mihi esse videtur, hominem ex vinculis causam dicturum mittere, et crimina adversus eum allata non significare.*

Eum nihil dignum morte commisisse. Jam tandem

A εἰς θάνατον, ἀρέσῃ τοῖς φονευταῖς· καὶ παρανομίας ἔμειλε χρίνεσθαι παρὰ τοῦ Θωματῶν βασιλέως, παρὸν καὶ ἣν ἐκπεμφθεὶς ἀρξαὶ τῶν τῆς Ἱερουσαλήμ ὄρων. Περὶ οὐ σταθέρτες οἱ κατηγοροὶ οὐδεμιᾶς αἰτιῶν ἐπέφερον. Καὶ μὴν ἐφερον, ἀλλ’ οὐχ ἤλεγχαν. Ἡ μὲν γὰρ ἐπιβούλη καὶ τὸ τόλμημα τοῦτο ὑποπτεύειν ἐδήλου· ἡ δὲ ἐξέτασις οὐδὲν εἶχε τοιούτον.

B sed scrutatio atque inquisitio judicis nihil tale habebat, nec quod suspicabatur præses, re quaesita deprehendebat.

Zητήματα δέ τινα περὶ τῆς Ιδίας δεισιδαιμονίας εἰχον πρὸς αὐτὸν, καὶ περὶ τινὸς Ἰησοῦ τεθρηκότος, δι’ ἔφασκεν δὲ Παῦλος ζῆν.

'Απορούμενος δὲ ἦγώ τὴν περὶ τούτου Ἰησοῦν ἔλεγον· Εἰ βούλει πορεύεσθαι ἐν Ἱερουσαλήμ¹⁶, κακοῖς χρίνεσθαι περὶ τούτων;

Tοῦ δὲ Παύλου ἐπικαλεσμένου τηρηθῆναι αὐτὸν εἰς τὴν τοῦ Σεβαστοῦ διάτρωσιν, ἐκέλευσε τηρεῖσθαι αὐτὸν, ἵνα οὖν πέμψω αὐτὸν πρὸς Καλσαρα.

'Αγρίππας δὲ πρὸς τὸν Φῆστον ἔφη· Ἐβούλημην καὶ αὐτὸν τὸν ἀνθρώπον ἀκοῦσαι. Οὐ δέ, Αὔριον, φησίν, ἀκούσῃ αὐτοῦ.

Tῇ δὲ επαύριον ἐλθότος τοῦ Ἀγρίππα καὶ τῆς Βερβίκης μετὰ πολλῆς φαρασταῖς, καὶ εἰσελθόντων εἰς τὸ ἀκροατήριον σύν τε τοῖς χιλιάρχοις καὶ ἀδράσι τοῖς κατ’ ἔξοχήν οὖσι τῆς πόλεως, καὶ πελεύσατος τοῦ Φῆστον, ἤκη οἱ Παῦλος.

C *Kal φησίν δὲ Φῆστος· Ἀγρίππα βασιλεὺν, καὶ πάτερας οἱ συμπαρόντες ὑμεῖς¹⁷ ἀνδρες, θεωρεῖτε τοῦτον, περὶ οὖν τὸν πλῆθος τῶν Ιουδαίων ἐρέτυχόν με¹⁸ ἐν τε Ἱεροσολύμοις καὶ ἐρόθες, επιδούντες μὴ δεῖν ζῆν αὐτὸν μηκέτι.*

Kαὶ περὶ τούτος Ἰησοῦν. Εἰκότως περὶ τινὸς λέγει Ιησοῦ, ἀνθρώποις ἐν ἀρχῇ ὁν, καὶ τούτον οὐ φροντίζων.¹⁹ Υπερέβανε δὲ²⁰ δικαστοῦ ἀκοὰς ἡ τούτων ζῆταις. Εἰς τὴν τοῦ Σεβαστοῦ διάτρωσιν. Σεβαστὸν καταχρηστικῶς τὸν βασιλέα καλεῖ· ὕσπερ Καλσαρα, διν καὶ κύριον καλεῖ.

'Εγώ δὲ καταλαβόμενος μηδὲν ἄξιον θαράτου αὐτὸν πεκραχέραι, καὶ αὐτοῦ δὲ τούτου ἐπικαλεσμένου τὸν Σεβαστὸν, ἐκρίτα πέμπειν αὐτόν.

Pερὶ οὖν ἀσφαλές τι τράψαι τῷ κυριῷ οὐκ εἶχα. Διὸ προηγαγόν αὐτὸν ἐφ’ ὑμᾶς²¹, καὶ μάλιστα ἐπὶ σοῦ, βασιλεῦ Ἀγρίππα, δπως τῆς ἀραχρίσεως γερομένης, σχῶ τι τράψαι.

'Αλογον γάρ δοκεῖ μοι πέμποντα δέσμιον, μὴ καὶ τὰς κατ’ αὐτοῦ αἰτιὰς σημᾶναι.

Mηδὲν ἄξιον θαράτου αὐτὸν πεκραχέραι. Τέως

Variæ lectiones et notæ.

¹⁶ In vulgatis εἰ βούλοιτο πορεύεσθαι εἰς Ἱερουσαλήμ. ¹⁷ In vulgatis ήμεν. ¹⁸ In vulgatis ἐνέτυχόν μοι. ¹⁹ Videntur hic verba D. Lucæ repellenda, ἀπορούμενος δὲ ἔγω. ²⁰ Ισ. γάρ. ²¹ In vulgatis ἐφ’ ὑμῶν.

δικαστής αὐτὸς μαρτυρεῖ αὐτῷ, διτὶ ἀνεύθυνος ἦν· πλὴν οὐκ ἀπέλυσεν αὐτὸν, οὕτως οἰκονομήσαντος τοῦ Κυρίου, ἵνα ἔχαλέσηται· (καὶ ἀνάγκη τοὺς ἔχαλήτους πεμφθῆναι εἰς Ὀώμην), καὶ πληρωθῇ τὸ προφῆτευθὲν ὑπ' αὐτοῦ, διτὶ Δεῖ με καὶ Ὀώμην ἰδεῖν. Ὁρα δὲ πῶς πάντα ἡ ἀποδυτάμενος Παῦλος παρ' οἷς ἐτέχη καὶ ἐτράφη, καθαρός τάσσης ὑποψίας πονηρᾶς ἐπιβαίνει τῇ Ὀώμῃ.

ΚΕΤΑΛ. ΚΓ'.

Ἄγριππας δὲ πρὸς τὸν Παῦλον ἔφη· Ἐπιτρέπεται σοι ὑπὲρ σεωτοῦ λέγειν. Τότε δὲ Παῦλος ἀπελογεῖται ἐκτείνεις τὴν χεῖρα·

Περὶ πάντων ὡς ἐτραυλῦμαι ὑπὸ Ἰουδαίων, βισιλεὺς Ἀγρίππα, ἥγημαι ἐμαυτὸν μακάριον ἐπὶ σοῦ μέλλων ἀπολογεῖσθαι σύμερον,

Μάλιστα γνώστηρ δύτα σε πάντων τῶν κατὰ Ἰουδαίους ἡθῶν τε καὶ ζητημάτων. Διὸ δέοματι σου μακροθύμως ἀκοῦσται μουν.

Τὴν μὲν οὖν βίωσιν μου τὴν ἐκ νεοτητος τὴν διπὲν ἀρχῆς γενομένην ἐν τῷ θέρετρον ἐν τῷ Ιεροσολύμοις, ἵσασι πάρεξ οἱ Ἰουδαῖοι,

Προτιμώσκοντές με ἀρωθερ, ἐὰν θέλωσι μαρτυρεῖν, διτὶ κατὰ τὴν ἀκριβεστάτην αἵρεσιν τῆς ἡμετέρας θρησκείας ἐξησταῖς Φαρισαῖος.

Καὶ τὸν ἐπ' ἀπίτδι τῆς πρὸς τοὺς πατέρας ἐπαγγελίας γενομένης ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἔστηκα κριτόμενος·

Ἐλεῖ ἡν τὸ δωδεκάψυλον ἡμῶν ἐν ἐκτενείᾳ τύχα καὶ ἡμέραν λατρεῦον ἀπίτδει κατατήγουσι. Περὶ ης ἀπίτδος ἐγκαλοῦμαι, βισιλεὺς Ἀγρίππα, ὅπερ Ἰουδαίων⁴⁴.

Τί; ἀπίστον κρίνεται παρ' ὑμῖν, εἰ Θεὸς τε κροὺς ἐγέρει;

"Ηγημαι ἐμαυτὸν μακάριον, ἐπὶ σοῦ μέλλων ἀπολογεῖσθαι. Ταῦτα ἐλέγειν οὐ κολακεύων αἰτῶν, (ἀπαγγεῖ!) ἀλλὰ διὰ τῆς ἡμερότητος κερδῶνται βουλδυμένος. Καὶ ἐκ μέρους ἐκέρδανε καὶ τὸν δικαστὴν εἶλεν, ὁ τέων κατάδικος εἶναι νομιζόμενος. Παρόντων γάρ ἀπάντων ἐλέγεν· Ἐν δόλῳ με πείθεις Χριστιανὸν τενέσθαι. — Μάλιστα γνώστηρ δύτα σε πάντων τῶν κατὰ Ἰουδαίους ἡθῶν τε καὶ ζητημάτων. Καίτοι γε εἰ συνῆδεις ἔστιν, φοβήθηναι ἔχρην, παρὰ τῷ πάντα εἰδότι δικαζόμενος· ἀλλὰ καθαροῦ συνειδότος τοῦτο ἔστι, μὴ παραιτεῖσθαι⁴⁵ δικαστὴν, τὸν ἀκριβῶς εἰδότα τὰ γεγενόμενα. "Ισασι πάντες οἱ Ἰουδαῖοι, προτιμώσκοντές με ἀρωθερ. Ἄντι τοῦ, ἵσασι τὸ ἀληθές, ἀλλ' οὐ θέλουσι μαρτυρεῖν, ἐκουσάται γνῶμη ψευδόμενοι καὶ ἀμαρτάνοντες. Κατὰ τὴν ἀκριβεστάτην αἵρεσιν δέηστα Φαρισαῖος. Σημειωτέον δὲ ὅτι καὶ οἱ Φαρισαῖοι αἱρέσεων τῶν Ἰουδαϊκῶν τὰς Γραφὰς ἀνακρίνουσιν. Ἀκρι-

A judex ipse testificatur eum esse innocentem: verum tamen non dimisit eum quod Dominus ita procurasset, ut Paulus provocaret; necesse autem erat eos qui provocassent Romanum mitti; et impleretur id quod ipse prædixerat, nempe, Oportet me etiam Romanum videre. Vide autem ut Paulus, cum missos fecisset omnes apud quos natus et educatus erat, purus ab omni suspicione improbitatis Romanum venit.

CAPUT XXVI.

VERS. 1. Agrippa autem ad Paulum, Permittitur, inquietabat, tibi pro temetipso dicere. Tunc Paulus extensa manu respondit:

VERS. 2. De omnibus quorum Iudei me insimulant, Agrippa rex, existimo me beatum, qui causam dicturus sim hodie apud te,

VERS. 3. Qui maxime cognitas habes omnes Iudeorum consuetudines atque quaestiones. Quamobrem oro te, ut patienter me audias.

VERS. 4. Ac vitam quidem meam ab juventute quam ab initio in gente mea Hierosolymis egii, sciunt omnes Iudei,

VERS. 5. Qui longe jam antea me neverunt, sicut velint testificari, nempe secundum accuratissimam sectam nostrae religionis me vixisse Pharisaeum.

VERS. 6. Et nunc propter spem representandarum earum rerum, quas Deus majoribus nostris promisit, sto causam dicens:

C VERS. 7. Quas res promissas duodecim nostrae nationis tribus assidue nocte ac die Deo servientes se sperant consecuturas. De qua spe, rex Agrippa, accusor ab Iudeis.

VERS. 8. Quid? incredibile judicatur apud vos, ab Deo mortuos exsuscitari?

175 D VERS. 9. Existimo me beatum, qui causam dicturus sim hodie apud te. Haec dicebat non quod adulando eum sibi conciliaret, [absit]. sed quod mansuetudine atque moderatione sua cum lucris facere vellet. Atque ex parte lucris fecit, et judicem cepit, cum iam ante condamnatus esse putaretur. Præsentibus enim omnibus dicebat: Parum abest quin persuadeas mihi, ut Christianus evadam. — Qui maxime cognitas habes Iudeorum tam consuetudines quam quaestiones. Atqui si sibi male conscientius erat, timere oportebat, cum causam diceret apud judicem qui omnia sciret: verum puræ conscientiæ signum est hoc non recusare judicem, qui accurate sciāt ea quæ facta sunt. Sciunt omnes Iudei, qui longe jam ante me neverunt. Id est, sciunt verum esse quod dico, sed nolunt testificari, sponte sua mentientes atque consulto peccantes. Secundum exquisitissimam sectam me vixisse Pharisaeum. Notandum est autem etiam Phariseos hereticos et sectarios esse, et

Variæ lectiones et notæ.

⁴⁴ Ισ. πάντας. ⁴⁵ In vulgaris μέλλων ἀπολογεῖσθαι: ἐπὶ σοῦ, et paulo post, κατὰ τοὺς Ἰουδαῖους. ⁴⁶ ἡθῶν τε est in vulgaris. ⁴⁷ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων est in vulgaris. ⁴⁸ παραιτήσθαι, erat.

accuratius quam ceteras sectas Judaicas scrutari A δῶς;⁴⁷ δὲ εἰπε, καὶ οὐκ ἀληθῶς· οὐ γάρ εἰχον τὴν et examinare Scripturas. Accuratissimam autem, seu exquisitissimam dixit sectam, et non verissimam: non enim vera scientia Scripturarum prædicti erant. Igitur illa accurata ratio minuta subtiliter persequitur, et rationibus quæsitis colligit atque concludit: non tamen adhuc prorsus intelligit rem ipsam, sed nonnunquam suus animus suaque mens et opinio aliquem fallit.

VERS. 9. *Ego vero statueram mihi multa adversus nomen Iesu Nazareni esse agenda:*

VERS. 10. *Quod etiam feci Hierosolymis, et multos sanctos ego, potestatem a principibus sacerdotum adeptus, carceribus inclusi, et cum occiderentur detuli sententiam.*

VERS. 11. *Ac in omnibus synagogis, saepe crucians eos, cogebam verba impia, quibus divina majestas læderetur, proferre: ac vehementer furens in illos, perseguebar eos etiam ad ceteras usque civitates.*

Statueram mihi. Existimaveram, inquit, meo iudicio proprio hoc sic fieri oportere. Ac vehementer furens in illos. Nam qui occulta vi diabolica et dæmonum instinctu stimulati erant, absurdæ ac diræ quædam faciebant, quemadmodum furiosi: aut forsitan etiam amplius ac vehementius ego quam illi furebam, quandoquidem sponte agebam atque consilio quod malum erat.

VERS. 12. *Quo tempore etiam cum potestate atque commissione et mandato accepto a principibus sacerdotum proficiscebar Damascum,*

VERS. 13. *Die medio in via vidi, rex, de cælo solis splendore clarissimum lumen me et eum qui mecum ibant, circumfulgere.*

VERS. 14. *Cum autem nos omnes cecidissemus in terram, audivi vocem altoquenter me ac Hebraico sermone dicentem: Saul, Saul, 176 cur me persequeris? durum est tibi contra stimulos calcitrare.*

VERS. 15. *Ego vero dixi: Quis es, Domine? At ille dixit: Ego sum Jesus quem tu persequeris.*

VERS. 16. *Sed surge, atque consiste in pedes tuos. Nam idcirco apparui tibi, ut deligam te ministrum ac testem eorum rerum, quas et vidisti, et in quibus tibi apparebo,*

VERS. 17. *Eximens te ex populo hoc, et nationibus, ad quas ego mittam te,*

VERS. 18. *Ut aperias oculos eorum, et avertant se a tenebris ad lucem, et a potestate Satanæ ad Deum, ut accipiant remissionem peccatorum et sortem inter eos, qui fide, qua credent in me, sanctificati fuerint.*

Solis splendore clarissimus. Cum produceret in medium id quod ceteris rebus sub sensum cadentibus lucidius est, ac non posset cum illo lumine lumen Jesu

ἀληθῆ τῶν Γραφῶν γνῶσιν. Η οὖν ἀκρίβεια λεπτολογεῖ καὶ συλλογίζεται· οὐ μήν ἔτι πάντως γινώσκει τὸ ὄν, ἀλλ' ἔστιν ὅτε καὶ φρεναπατῷ τις ἐξατόν.

'Ἐγὼ μὲν οὐν ἕδοξα ἐμαυτῷ πρὸς τὸ διορά τοῦ ⁴⁸ Ἰησοῦ τοῦ Ναζαρέου δεῖν πολλὰ ἔργα τα πρᾶξαι·

"Ο καὶ ἐποίησα ἐτέροις λύμοις, καὶ πολλοὺς τῶν ἀγίων ἦτορ φυλακαῖς κατέκλισα, τὴν παρὰ τῶν ἀρχιερέων ἔκουσιν λαβὼν, ἀτροφυμένων τα αὐτῶν κατήργητα ψῆφον·

B *Kai κατὰ πάσας τὰς συναγωγὰς πολλάκις τιμωρῶν αὐτοὺς, ήταν κατέργασαν βλασφημεῖν· περιστῶς τε ἕμμαινόμενος αὐτοῖς, ἐδίωκον ἦν καὶ εἰς τὰς ἔξω πόλεις.*

"Ἐδοξα ἐμαυτῷ. Ἐνόμισα, φησίν, ἵξεις ἐπικρίσεως τούτο οὗτο δεῖ ⁴⁹ γενέσθαι. Περισσῶς τε ⁵⁰ ἔμμαινόμενος. Ὅπος γάρ διαδοικῆς ἐνεργεῖας καὶ δαιμόνων οἰστρηλατούμενοι, διποτά τινα ἐποίουν, ὥστερ οἱ μεμηνότες· ἢ τάχα καὶ περισσότερον ἐγώ ἐκείνων ἔμμαινόμην, ἐπειπερ ἐκών ἐπρατεῖν τὸ κακόν.

C *'Er olc καὶ πορευόμενος εἰς τὴν Δαμασκὸν μετ' ἔκουσιας καὶ ἐπιτροπῆς τῆς παρὰ τῶν ἀρχιερέων,*

"Ημέρας μέσης κατὰ τὴν ὁδὸν εἰδορ, βασιλεῦ, οὐρανόθεν ὑπὲρ τὴν λαμπρότητα τοῦ ἡλίου περιλάμψαν μις φῶς, καὶ τοὺς σὺν ἐμοὶ πορευομένους.

D *Πάντων δὲ κατακεσόντων ἡμῶν εἰς τὴν γῆν, ήκουσα φωνὴν λαλούσας πρός με, καὶ λέγουσας τῇ Ἐβραΐδι διαλέκτῳ· Σαοὺλ, Σαοὺλ, τι μι διωκεῖς; σκληρόν σοι πρὸς κέντρα λακτίζειν.*

"Ἐγώ ἐδείποτε· Τίς εἰ, Κύριε; 'Ο δέ εἶπεν· Εἴτη ειμὶ Ἰησοῦς, διὸ σὺν διώκεις.

"Αλλὰ ἀράστηθι, καὶ στῆθι ἐπὶ τοὺς πόδας σου. Εἰς τοῦτο γάρ διώθηρ σοι, προχειρίσασθαι σε ὑπέρτετην καὶ μάρτυρα ὡς τε εἰδεῖς, ὡς τε σφύτησομα σοι,

"Ἐξαιρούμενός σε ἐκ τοῦ λαοῦ καὶ τῶν ἀθρῶν, εἰς οὓς ἦτορ ἀποστελὼ σε ⁵¹,

"Αροῖξαι ὁσταλμοὺς αὐτῶν, τοῦ ἀκοστρέψαις ἀπὸ σκότους εἰς φῶς, καὶ τῆς ἔκουσιας τοῦ Σατανᾶ ἐπὶ τὸν θεόν, τοῦ λαβεῖν αὐτοὺς ἀχειρίς ἀμαρτιῶν, καὶ κ.ῆπορος ἐτοῖς ἡγιασμένοις αλοτει τῇ εἰς ἐμέ.

"Τπέρ τὴν λαμπρότητα τοῦ ἡλίου. Τῶν εἰσθητῶν φωτεινότερον παράγων, καὶ μή δυνάμενος ἀντισῶσαι τῷ φωτὶ ἐκείνῳ τὸ τοῦ Ἰησοῦ φῶς, καθὼς

Variæ lectiones et notæ.

⁴⁷ Ισ. ἀκριβεστάτην, εἰς ἀληθεστάτην. ⁴⁸ Articulus τοῦ ante Ἰησοῦ desideratur τὸ vulgatis. ⁴⁹ Ισ. εδίν. ⁵⁰ τὸ ερατ. ⁵¹ In vulgatis est εἰς οὓς γῆγε τὸ ποτοῦ ἀλλα, et paulo post τοῦ ὑποτρέψαι.

δύναται παραδέξασθαι ἀκοῇ ἀνθρώπου λαλεῖν, Ὅπερ-
νικῷ τῷ ἡλιακὸν ἔκεινο φῶς, φῆσας ¹¹.

"Οὐαὶ, Βασιλεῦ Ἀγρίππα, οὐκ ἐγερόμητο ἀπει-
θῆς τῇ οὐρανῷ ὅπτασίᾳ,

'Ἄλλὰ τοῖς ἐν Δαμασκῷ πρῶτοι καὶ ἐν ¹² Ἱερ-
σολύμοις, εἰς πᾶσαν τὴν χώραν τῆς Ἰου-
δαίας, καὶ τοῖς Ἐθνεσιν ἀπήγγειλον μεταροσίν
καὶ ἐπιστρέψειν ἐπὶ τὸν Θεόν, ἀξιατῆς μεταρολας
ἔργα πράσσοντας.

Οὐκ ἐγερόμητο ἀπειθῆς. Τούτοις ἐπειθῆν, φησί-
ταν: ή τῇ ὅπτασίᾳ με ἐπηγάγετο, καὶ οὕτω; Ἐπεισε-
μῇ ἀναβάλλεσθαι Ὁπτασίᾳ δὲ ἔστιν ἡ καθαρὸς θεωρία
ἡ ὑπερβαίνουσα ἀνθρώπουν· ὅπερτις ἐν σαρκὶ ὧν ¹³
δικα τοῦ ἀποκαλυψθῆναι αὐτοῦ τοὺς ὄφθαλμούς, οὐκ
ἔστιν ίδεν δυνατόν.

"Ἐρεχα τούτων μὲν οἱ Ἰουδαῖοι συλλαβόμενοι
ἐν τῷ λερῷ ἐπειρώτητο διαχειρίσασθαι.

'Ἐπικυρίας οὖν τυχών τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ,
δικρι τῆς ἡμέρας ταύτης ἀστηκα μαρτυρόμενος ¹⁴
μικρῷ τε καὶ μεγάλῳ, οὐδὲν ἔκειδε λέγων ὃν τε
οἱ προφῆται ἐλάλησαν μελλόντων γίνεσθαι, καὶ
Μωάθης.

Ἐι παθητὸς δὲ Χριστὸς, εἰ πρῶτος ἐξ ἀραστά-
σεως τεκρῶν γάνως μέλλει καταγγέλλειν τῷ λαῷ
καὶ τοῖς Ἐθνεσιν.

Οὐδὲν ἔκειδε λέγων ὃν τε οἱ προφῆται. "Οὐτι
μὲν οἱ προφῆται ἐλάλησαν περὶ τοῦ πάθους τοῦ Χρι-
στοῦ, περιτὸν τὰ πρόδηλα λέγειν· διτὶ δὲ Μωάθης,
δῆλον ἐκ τοῦ εἰπεῖν αὐτὸν ὡς ἐκ προσώπου τοῦ
Ἰουδά· "Ως λέων ἀραστών ἀκοινιζθῇ καὶ ὡς
σκύμνος λέοντος· τίς ἐτρεπεῖ ¹⁵ αὐτόν; Σαφῶς γάρ
τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν ἀνάστασιν σημα-
νεῖ· καὶ μήν καὶ τὸ πάθος, δι' ὧν πάλιν φησίν.
"Οὐκέσθε τὴν ζωὴν ὑμῶν ἀπένταρτι τῷν ὄφθαλ-
μῶν ὑμῶν κρεμαμένην ¹⁶. Πρῶτος δὲ ἐξ ἀραστά-
σεως τεκρῶν. — Πρῶτος γάρ οὗτος ἀνέστη, καὶ οὐκ
ἔτι ἀποθνήσκει. Οἱ γάρ ἀναστάντες δι' αὐτοῦ, ἡ τῶν
μαθητῶν, πάλιν ἀπέθανον ἔως τῆς καθολικῆς ἀν-
στάσεως μέλλοντες.

Ταῦτα δὲ αὐτοῦ ἀπολογούμενον, δὲ Φῆστος
μεγάλῃ τῇ φωνῇ φησί ¹⁷. **Μαΐρη,** Παιδεῖ· τὰ
πολλὰ σε γράμματα εἰς μαρτυρίαν ἐπιτρέπει ¹⁸.

Ο δὲ, οὐ ματρομαι, φησί, κράτιστε Φῆστε,
ἀλλὰ ἀληθεῖας καὶ σωφροσύνης δόματα ἀπο-
γέγγομαι.

Ἐπίσταται γάρ περὶ τούτων δὲ βασιλεὺς, πρὸς
δὲ καὶ παρόντας τοῦ Ιησοῦ Λαζάρον ἀπειρέσει τῷ
αὐτῷ τι τούτων οὐ πειθομαι οὐδέποτε.

¹¹ Gen. xliv, 9. ¹² Deut. xxxiii, 66.

Variæ lectiones et notæ.

¹³ Ἰσ. φησί. ¹⁴ ἐν αὐτῷ ιεροσόλυμοις desideratur in vulgatis, et paulo post ἀπαγγέλλων. ¹⁵ Ἰσ. τινὶ¹⁵
ἐν σαρκὶ. ¹⁶ δοτι, aut certe pro δυνατόν, legendum δυνατός. ¹⁷ In vulgatis μαρτυρούμενος. ¹⁸ ἐγειρε-
εται. ¹⁹ κρεμαμένην erat. ²⁰ In vulgatis Εφη. ²¹ In vulgatis πειτρέπει.

c V. incredulus.

A comparare, quemadmodum aures hominis locutio-
nem accipere possunt, illud lumen, inquit, longe
superat lumen solare.

VERS. 19. Unde, rex Agrippa, non sui cœlesti vi-
sioni inobediens ^c,

VERS. 20. Sed primum iis qui Damasci et Hie-
rosolymis habitabant, et omnem agrum Iudeæ inco-
lenibus, atque etiam nationibus externis denuntiabam
ut resipiscerent et ad sanitatem redirent, et ad Deum
se converterent, ac facerent opera quæ digna essent
iis, qui resipuerint et ad sanitatem rediissent.

Non sui inobediens. His, inquit, parui et obtem-
peravi: ac visione me adduxit, atque ita persuasit
ut rem non differrem. Visio autem est pura specu-
latio atque contemplatio superans humanam natu-
ram: quæ, nisi oculi cuiuspiam fuerint revoluti,
videri ac cerni non potest.

VERS. 21. Propter hæc Iudei comprehensum in
templo me conati sunt interficere:

VERS. 22. Sed auxilium a Deo consecutus, ad hunc
usque diem sto testificans tam parvo quam magno,
nihil dicens præterea, quæ tum reliqui prophetæ, tum
Moyses futura esse prædixerunt:

VERS. 23. An supplicio afficiendus fuerit Christus,
an primus ex iis, qui ex mortuis resurrexisse, lucem
huic populo atque nationibus extraneis annuntiaturus
esset.

Nihil dicens præterquam ea, quæ prophetæ. Pro-
phetas quidem de supplicio Christi locutos esse, su-
pervacuum est dicere ea quæ manifesta sunt: sed
Moysen id prædictisse, patet ex eo, quod ipse dixit
quasi ex persona Iudei: *Tanguam leo resupinus dor-
mivit et tanguam catulus leonis: quis excitabit eum?*¹⁹ nam
aperte mortem Christi ac resurrectionem si-
gnificat, atque etiam supplicium per ea, quæ rur-
sus dicit ²⁰: *Videbitis ritam vestram ante oculos
vestros pendente.* — *Primus item ex iis qui ex mor-
tuis resurrexisse.* Hic enim **177** primus resur-
rexit, et non amplius moritur: nam qui per ipsum
aut discipulos ejus exsuscitati sunt, rursus mortui
sunt, resurrectionem differentes usque ad universa-
lem resurrectionem.

VERS. 24. Cum autem ita causam pro se diceret,
Festus magna voce dixit: *Insanis, Paule?* multæ te
litteræ redigunt ad insaniam.

VERS. 25. At ille: *Non insanio,* inquit, præstantis-
sime Feste, sed vera ac sana verba profero.

VERS. 26. Scit enim de his rex, ad quem etiam li-
bere loquor: non enim credo quidquam harum rerum
illūm ignorare.

Insanis, Paule. Quoniam semper ad regem loquebatur, quadam quasi perturbatione corruptus est, et videns linguæ libertatem atque in loquendo confidentiam, præ ira atque indignatione Festus hoc dixit; sed Paulus causam docet, cur ad regem seru monem averteret a Festo.

Nam hoc in angulo actum non est.

VERS. 27. *Credis, rex Agrippa, prophetis? credis, scio.*

VERS. 28. *Agrippa autem ad Paulum dixit: Parum abest quin persuadeas mihi, ut Christianus evadam.*

VERS. 29. *Ac Paulus: Optarim, inquit, a Deo, ut et parum absit e. prope adsit ut non modo tu, verum etiam omnes qui me hodie audiunt, tales evadant, qualis ego quoque sum, exceptis vinculis his.*

VERS. 30. *Et cum hæc ille dixisset, surrexit rex ac præses et Bernice et eorum assessorum:*

VERS. 31. *Et cum secessissent, loquebantur alius ad alium his sere verbis utentes: Nihil morte aut vinculis dignum committit iste homo.*

VERS. 32. *Agrippa autem Festo dixit: Absolvi poterat iste homo, nisi Cæsarem appellasset.*

*Scit enim de his rex. Illic de cruce loquitur ac de resurrectione, quia per totum orbem terræ habitatum doctrina pervaserat. Atque hæc ait, ut ostendat Agrippam omnia scire, ac tantum non dicens etiam ad illos: Debebatis quidem etiam vos hæc scire. Nam hoc est, quod subjungitur: Non enim actum est hoc in angulo.— Optarim a Deo, etc., exceptis vinculis his. Atqui id gloriolum erat: verum hoc dixit, nempe exceptis vinculis his, illorum respiciens sensum atque opinionem. Quid dicis, o beate Paule, *Abreue vinculis?* et quænam posthac tibi reliqua erat quodvis loquendi fiducia, si te horum pudet, atque hæc fugis, præsertim coram tanta multitudine? annon in omnibus Epistolis propter hæc gloriari, et vinctum temetipsum vocas, et catenam nobis ubique loco diadematis **178** circumfers? Quid igitur nunc accidit quamobrem vincula depreceris? Non ipse, inquit, deprecor illa, neque me pudet eorum, sed accommodo me demittens ad illorum imbecillitatem: nondum enim idonei sunt ad recipiendam atque probandam meam gloriationem. Didici autem a Domino meo non esse assuendum additamentum panni rufi ad vestem vetustam: idcirco ita dixi.*

CAPUT XXVII.

VERS. 1. *Ut autem decretum est ut nos navigaremus in Italiani, tradiderunt Paulum et alios quos-*

Varie lectiones et notæ.

¹¹ In vulgatis ἐπεκίκλητο. ¹² Videtur desiderari κατ. ¹³ Opinor etiam hic adjicienda esse illa postrema verba, παρεκτὸς τῶν δεσμῶν τούτων, quæ explicantur et alioqui locus corruptus videtur, et καὶ ante παρεκτὸς redundare aut certe a' iquid aliud desiderari. ¹⁴ In vulgatis παρεδίδουν.

^a V. dimittit.

Maiρη, Παῦλε. Ἐπειδὴ δὲ πρὸς τὸν βασιλέα διελέγετο, ὃσπερ ἐπαθεῖ τι, καὶ ίδων τὴν παρῆσταν, ἀπὸ δργῆς καὶ θυμοῦ τοῦτο εἶπεν ὁ Φῆστος. 'Ο δὲ Παῦλος τὴν αἰτίαν διδάσκει, δι' ἣν πρὸς τὸν βασιλέα τὸν λόγον ἀπέστρεψεν.

Οὐ γάρ ἔστιν ἐν γωρᾳ πεπραγμένοι τοῦτο.

Πιστεύεις, βασιλεῦ Ἀγρίππα, τοῖς προφήταις; οἴδα δὲ πιστεύεις.

'Ο δὲ Ἀγρίππας πρὸς τὸν Παῦλον ἐξη· 'Ἐν δὲλιγῷ με πιθεῖς Χριστιανὸν γενέσθαι.

'Ο δὲ Παῦλος εἶπεν· Εὐξαίμην δὲ τῷ Θεῷ, καὶ ἐν δὲλιγῷ καὶ ἐν πολλῷ οὐ μόρος σθὲν, ἀλλὰ καὶ πάρτας τοὺς ἀκούοντάς μου σήμερον γενέσθαι ^B τοιούτους, δύοις κατέριψεν, παρεκτὸς τῷ δεσμῷ τούτων.

Καὶ ταῦτα εἰπόντος αὐτοῦ, ἀνέστη ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ ἡγεμὼν ἢ τε Βερίκη, καὶ οἱ συγκαθήμεροι αὐτοῖς,

Καὶ ἀρχωρήσαντες, ἐλάλουν πρὸς ἀλλήλους, λέροντες, δι τοῦ Οὐδέρ θαράτου δέξιον ἢ δεσμῶν πρᾶσσον δὲ ἀνθρώπος οὗτος.

Ἀγρίππας δὲ τῷ Φῆστῳ ἐξη· 'Απολελύσθαι ἐδύνατο δὲ ἀνθρώπος οὗτος, εἰ μὴ ἐπικέκλητο ¹¹ Καλσαρα.

'Επισταται γάρ περὶ τούτων ὁ βασιλεὺς. Ἐνταῦθα περὶ τοῦ σταυροῦ φησι ¹², περὶ τῆς ἀναστάσεως, δι τοῦ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης γέγονε τὸ δόγμα· ταῦτα δὲ φησι, δεικνύς δι τοῦ πάντα οἰδεν δ' Ἀγρίππας, καὶ μονονούχη λέγων καὶ πρὸς αὐτούς· 'Εδει μὲν καὶ ὑμᾶς ταῦτα εἰδέναι. Τὸ γάρ ἐπαγόμενον τοῦτο ἔστιν· Οὐ γάρ ἔστιν ἐν γωρᾳ πεπραγμένοι. — Εὐξαίμην δὲ τῷ Θεῷ, καὶ ἐν δὲλιγῷ καὶ ἐν πολλῷ ¹³. Καίτοι δέξιον ἦν δόξης, ἀλλὰ τοῦτο εἶπε, πρὸς τὴν ἐκείνων ὑπόληψιν ἀφορῶν, καὶ τὸ παρεκτὸς τῷ δεσμῷ τούτων. Τι λέγεις, ὡς μακάριε Παῦλε, ἀνευ τῷ δεσμῷ; καὶ πολα σοι λοιπὸν παρῆστίς, εἰ ταῦτα αἰσχύνῃ καὶ φεύγεις, καὶ ταῦτα ἐπὶ δήμου τοσούτου; Οὐ πανταχοῦ τῶν Ἐπιστολῶν ἐπὶ τούτοις καυχᾶσαι, καὶ δέσμιον ἔσατὸν καλεῖς, καὶ τὴν ἀλυσίν ἥμιν ἀντὶ διαδήματος πανταχοῦ περιφέρεις; Τι τοινυν γέγονε νῦν, δι τοῦ παρεύχη τὸ δεσμά; Οὐκ ἀντὶς ἀπεύχομαι, φησιν, οὐδὲ αἰσχύνομαι, ἀλλ' ἐκείνων τῇ ἀσθενείᾳ συγκαταβαίνων. Οὕτω γάρ χωροῦσι δέξασθαι τὸ καύχημα τὸ ἐμόν. "Εμαθον δὲ παρὰ τοῦ Δεσπότου μου, μὴ ἐπιβάλλειν ἐπίδημα ῥάκους ἀγνάφου ἐπὶ ιματίῳ παλαιῷ. Διὸ τοῦτο οὖτις εἶπον.

ΚΕΦΑΛ. ΚΖ'.

Ως δὲ ἐκρίθη τοῦ ἀποπλεῖν ἡμᾶς εἰς τὴν Ἰταλίαν, παρεδίδον ¹⁴ τὸν τε Παῦλον καὶ τινας ἔτε-

ρους δεσμώτας ἐκατοντάρχῳ δόρματι Ἰουλίῳ, Αδαμ νίκτος centurionī, nomine Julio, cohortis Augustae.

Ἐπιδέντες δὲ πλοιῷ Ἀτραμυτιῷ⁴⁸ μέλλοντες πλεῖ τοὺς κατὰ τὴν Ἀσίαν τόπους, ἀνήγθησεν, ὅτεος σὺν ἡμῖν Ἀριστάρχου Μακεδόνος Θεσσαλικέως.

Τῇ τε⁴⁹ ἑτέρᾳ κατήχθησεν εἰς Σιδῶρα, φιλαρθρῶπως τε ὁ Ἰούλιος τῷ Παύλῳ χρησάμενος, ἐπέτρεψε, πρὸς τοὺς φίλους πορευθέντα, ἐπιμελεῖας τυχεῖν.

Οὗτος σὺν ἡμῖν Ἀριστάρχου. Καλῶς καὶ χρησίμως πάρεστιν δὲ Ἀρίσταρχος, καὶ μέχρι που⁵⁰ συνέρχεται αὐτῷ, μέλλων ἀπαγγέλλειν εἰς Μακεδονίαν τὰ περὶ αὐτοῦ. Τὸ δὲ, Φιλαρθρώπως δὲ Ἰούλιος χρησάμενος τῷ Παύλῳ εἰκὸς γάρ ἦν αὐτὸν ἀπὸ πολλῆς κακίσσεως⁵¹ εἶναι τὸν δεσμῶν, τοῦ φόδου, τοῦ δγεσθαι καὶ φέρεσθαι. Ὁρα δὲ πῶς οὐδὲ τοῦτο κρύπτει διτὶ ἐδούλετο ἐπιμελεῖας τυχεῖν.

Ιππίνος commoda valetudine usum esse et infirmum fuisse; ac vide ut ne hoc quidem celet, quod Paulus curarl volebat.

Κάκειθεν ἀραχθέντες, ὑπεπλεύσαμεν τὴν Κύπρον διὰ τὸ τοὺς ἀρέμους εἰραι ἀντίτοις.

Τό τε πέλαγος τὸ κατὰ τὴν Κιλικίαν καὶ Παμφυλίαν διαπλεύσαντες, κατήλθομεν εἰς Μύρα τῆς Λυκίας.

Κάκει εὑρὼν δὲ ἐκατόνταρχος πλοιος Ἀλεξανδρηνὸν⁵² πλέον εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἀνεβιβάμενος ἡμᾶς ἐπ’ αὐτὸν.

Ἐρ Ικαραῖς δὲ ἡμέραις βραδυπλοοῦντες, καὶ μόδις τεργμένοι κατὰ τὴν Κρήτην, μὴ προσεωρτος⁵³ ἡμᾶς τοῦ ἀρέμου, ὑπεπλεύσαμεν τὴν Κρήτην κατὰ Σαλμόρην⁵⁴.

Μόδις τε παραλεγμένοι αὐτὴν, ἡλθομεν εἰς τόπον τιτάνια λαλούμενοι Κυλοὺς Λιμένας, φέργυς ἦν πόλις Λασαλα.

Πλοιον⁵⁵, φησιν, Ἀλεξανδρηρόν. Εἰκός καὶ ἐκείνους ἀπαγγεῖλαι εἰς τὴν Ἀσίαν⁵⁶ τὰ κατὰ τὸν Παῦλον, καὶ τούτους εἰς τὴν Ἀσίαν.

Ικαροῦ δὲ γρότου διαγενομένου, καὶ ὅτεος ἡδη ἐπισφυλοῦς τοῦ πλοδὸς, διὰ τὸ καὶ τὴν ηντοτελαρ ἡδη παρεληλυθέναι, παρήγει δὲ Παῦλος.

Αἴγιων αὐτοῖς· Ἀνδρεσ, θεωρῶ διτὶ μετὰ ὑδρεως πολιῆς καὶ ζημιᾶς οὐ μόρον τοῦ φορτίου⁵⁷ καὶ τοῦ πλοού, ἀλλὰ καὶ τῷ ψυχῶν ἡμῶν μέλλει⁵⁸ ἔσεσθαι τὸν πλοῦν.

Τὴν ηντοτελαρ ἡδη παρεληλυθέναι. Νηστελαν ἐνταῦθα τὴν τῶν Ιουδαίων λέγειν ἥγουμεν. Μετὰ γάρ τὴν Πεντηκοστὴν ἐξῆλθε μετὰ πολὺν χρόνον, ὃς ἐν αὐτῷ σχεδὸν τῷ χειμῶνι παραγενέσθαι εἰς τὰ μέρη τῆς Κρήτης. Ινα δὲ μὴ δύῃ προφητεύειν,

Variæ lectiones et notæ.

⁴⁸ Ἀνδραμυτιῷ est in vulgatis. ⁴⁹ In uno vulgato est τῇ δε, in altero, τῇ τε, ut hic et in manuscripto antiquo. ⁵⁰ Ισως τοῦ ⁵¹ Videatur hic locus corruptus, aut certe mutulus, desiderari dictio ἀσθενῆ, aut simile quid. ⁵² In vulgatis Αλεξανδρινὸν, et paulo post, ἐνεθίσασεν ἡμᾶς εἰς αὐτό. ⁵³ In manuscripto est μὴ προσεόντος. ⁵⁴ In vulgatis Σαλμώνην. ⁵⁵ Ισ. πλοιον. ⁵⁶ Ισ. εἰς τὴν Εὐρώπην ἡτοι, Μακεδονίαν. ⁵⁷ In vulgatis καὶ πολλῆς, ζημιᾶς οὐ μόνον τοῦ φόρτου. ⁵⁸ μέλλειν in vulgatis.

■ Fortassis, in Europam aut Macedoniam, nempe Aristarchum ejusque comites.

inquit : non enim statim probasset, si hoc di- A ἀλλ' ἀπὸ στοχομοῦ λέγειν, Θεωρῶ, φησίν οὐ γὰρ ἀνέδεκτο εὐθέως, εἰ τοῦτο εἶπεν.

VERS. 11. *At centurio gubernatori et nauticalio credebat magis, quam iis quæ Paulus dicebat.*

VERS. 12. *Sed cum portus appositus non esset ad hibernandum, plerique etiam inde solvere statuerunt, si quo modo possent in Phœnicen pervenire : is portus est Cretæ, spectans ad Africum et Choram : atque illuc hiemare.*

VERS. 13. *Cum igitur auster leviter aspirare co- pisset, arbitrati se consecutos esse quod in animo proposuerant, cum solvissent, Cretam ex propinquo prætervehebantur.*

Nauticalio magis credebat. Hoc faciebat ideo quod existimaret magis credendum esse navigandi peritis, quam vectori rei nauticæ imperito. Itaque consilii atque judicij erat, non fortunæ peccatum.

VERS. 14. *Sed haud multo post irruit in eam ventus turbulentius ac procellosus, qui vocabatur Euro- cylodon.*

VERS. 15. *Cumque correpta esset navis, et non posset obistere vento, jam non amplius obnubentes ja- cebamus.*

VERS. 16. *Cum autem infra parvam quamdam in- salam, quæ vocatur Cluda, cursu delati essemus, vix potuimus obtinere scapham.*

VERS. 17. *Quam ubi subduxerunt, adjumentis ute- bantur, succingentes navigum, timentesque ne in Syrtim ejicerentur.*

Non postulare oportet, ut Scriptura proprie loquatur : nam quod dixit ἀντορθαλμὲν, id est obtineri, contra intueri, de homine convenienter ac proprie dicitur, non de navigio.

VERS. 18. *Demissò vase, ita serebantur. Cum au- tem vehementi tempestate jactaremur, sequenti die ja- cituram faciebant,*

VERS. 19. *Ac terlio die nostris ipsorum manibus ar- mamenta navis projecimus.*

VERS. 20. *Cum autem neque sol, neque sidera ad dies complures apparerent, ac tempestas haud exigua incumberet, jam omnis salutis nostræ spes adempta erat.*

VERS. 21. *Sed cum diuturna inedia esset, stans Paulus in medio illorum dixit : Oportebat 180 quidem, viri, mihi obtemperantes a Creta non solve- re, atque lucrari hanc injuriam atque detrimentum.*

Id est, vela. Nam cum ventus vehemens est, hoc sit, dum puppis excinditur.

VERS. 22. *Et nunc jubeo vos bono animo esse : nam animæ nulla erit jactura ex vobis, præterquam navigi.*

Variæ lectiones et notæ.

⁷⁰ In vulgatis ἐκαπνεαρχοζ. ⁷¹ ὑπὸ desideratur in manuscripto. ⁷² In manuscripto ἀχθῆναι. ⁷³ ξε- σον, in vulgatis. ⁷⁴ τὸ desideratur in manuscripto. ⁷⁵ οὐδέτην erat. ⁷⁶ ἐκπέσωσι in vulgatis. ⁷⁷ τε desideratur in manuscripto.

• V. Euroaquilo. • V. data nave fluitibus serebamur.

'Ο δὲ ἐκαπνεαρχῆς⁷⁰ τῷ κυβερνήτῃ καὶ τῷ ραυκλήρῳ ἐπείθετο μᾶλλον, η τοῖς⁷¹ ὑπὸ τοῦ Παύλου λεγομένοις.

'Ανευδέπον δὲ τοῦ λιμένος ὑπάρχοντος πρὸς παραχειμασταρ, οἱ πλεοντες ἔθετο βουλίην ἀρα- γόνται⁷² κάκειθεν· εἰκας δύναντο κατατη- σαρτες εἰς Φοίνικα παραχειμασταί, λιμένα τῆς Κρήτης, βλέποντα κατὰ Λίβα καὶ κατὰ Χόρον.

'Υποκρευστος δὲ νέτον, δύξαντες τῆς προ- θέσεως κυριαρχάτρου, ἀρατες δσσον⁷³ παρα- λέ- γοντο τὴν Κρήτην.

Τῷ ραυκλήρῳ ἐπείθετο μᾶλλον. Τοῦτο ἐποίει βιομίζων διτε δεῖ μᾶλλον τοὺς ἄμπειρας ἔχουσι πρὸς τὸ πλεῖν πειθεσθαι, η ἐπικάτη ἀπειρφ ναυτικῆς. 'Ωτε οὖν γνώμης ἡν καὶ οὐδὲ τύχης ἀμάρτημα.

Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἔδαλε κατ' αὐτῆς ἀνεμος τυ- φωρικὸς ὁ καλούμενος Εὐροκλύδων.

Συραρπασθέρτος δὲ τοῦ πλοίου, καὶ μὴ δυρα- μέρου ἀντοφθαλμεῖτρ τῷ ἀνέμῳ, ἀπιόντες ἐφερδ- μεθα.

Νησιον δὲ τι ὑποδραμόντες καλούμενον Κλαύ- δην, μόλις ισχύσαμεν περικρατεῖς γερέσθαι τῆς σκάψης.

'Ηρ ἀρατες βοηθειας ἐχρώτε, ύποζωντοντες τὸ πλοίον, φοδούμενολ τε⁷⁴ μὴ εἰς τὴν Σύρ- τιν⁷⁵ ἐκπέσωσιν.

Οὐ δεῖ κυριολεκτεν ἀπαιτεν τὴν Γραφήν. Τε γὰρ, ἀντοφθαλμεῖτρ, ἐπὶ ἀνθρώπου ἀρμόδει, καὶ οὐκ ἐπὶ πλοίου.

Χαλάσατες τὸ σκεῦος, οἵτις ἐφέροτο. Σφο- δρῶς δὲ χειμαζομέτρω τῆμῶν, τῇ ἐξῆς ἐκβολὴν ἐποιοῦντο.

Καὶ τῇ τρίτῃ αὐτοχειρες τὴν σκευὴν τοῦ πλοίου ἐβρίψαμεν.

Μήτε δὲ ηλιον μήτε δοτρων ἐπιφαιρόντων ἐπὶ πλεονας ἡμέρας, χειμῶνδες τε οὐκ ὀλίγους ἐπικριμένου, λοιπὸν περιηρεῖτο κάσα ἐλπίς τοῦ σώζεσθαι τῆμᾶς.

Πολλῆς δὲ ἀστειας ὑπαρχούσης, τότε σταθεὶς δ Παύλος ἐν μέσῳ αὐτῶν, εἰπεν. "Εδει μὲν, ὃ ἀδρες, πειθαρχησατάς μοι μὴ ἀρήσθαι ἀπὸ τῆς Κρήτης, κερδίσαι τε⁷⁶ τὴν θύρην καὶ τὴν ζημιαν.

Τούτεστι, τὰ ίστα. Οταν γὰρ στοδρὸς δ ἀνεμος η, τοῦτο γινεται, ἐκκοπομένης τῆς πρύμνης

Καὶ ταῦτα πυραινῶ ὑμᾶς εὐθυμεῖτρ. 'Αποβολὴ γάρ ψυχῆς οὐδεμία έσται ἐξ ὑμῶν, πλὴν τοῦ πλοίου.

Παρέστη γάρ μοι ταύτη τῇ ρυκτὶ⁸⁴ ἀγγελος Α τοῦ Θεοῦ, οὗ εἰμι, φῶναι λατρεύω⁸⁵.

Ἄλτην· Μὴ φοβοῦ, Παῦλε, Καλοφί σε δεῖ παραπτῆται, καὶ ίδού κεχάρισται σοι ὁ Θεὸς πάντας τοὺς πλέοντας μετὰ σοῦ⁸⁶.

Διὸ εὐθυμεῖτε, ἀδρες· πιστεύω τῷ Θεῷ, διὸ οὐτως ἔσται, καθ' ὃν τρόπον ἀλάληται μοι.

Εἰς τὴν στολὴν δὲ τινα δεῖ ἡμᾶς ἐπικεσεῖν.

Ως δὲ τεσσαρεσκαιδεκάτη τὸν ἀγένετο, διαφερομένων ἡμῶν ἐτῷ Ἀδρίᾳ κατὰ μέσον τῆς ρυκτὸς, ὑπερπορεύοντες τοῦτον προσάγειν τινὰ αὐτοῖς χώραν.

Καὶ βολισαρτες⁸⁷ εὑρον δρυνιάς εἶναι. Βραχὺ δὲ διαστήσαρτες, καὶ πάλιν βολισαρτες, εὑρον δρυνιάς δεκαπέντε.

Φοβούμενοι δὲ μήκους κατὰ τραχεῖς τόπους⁸⁸ ἐκπέσωσιν, ἢν πρύμνης φίλαρτες ἀγρύρας τεσσαρας, ηγούοτο ἡμέραν τερέσθαι.

Τὼν δὲ ραυτῶν ζητούντων φυγεῖν ἐκ τοῦ πλοίου, καὶ χαλασάντων⁸⁹ τὴν σκάφην εἰς τὴν θάλασσαν, προφθεῖ ὡς ἐκ πρώρας μελλόντων ἀγρύρας ἐκτείνειν,

Ἐλπει δὲ Παῦλος τῷ ἀκινοτάρχῃ⁹⁰ καὶ τοῖς στρατιώταις· Ἐάρ μὴ οὐτοὶ ἐτῷ πλοιῷ μετρῶσιν, ὑμεῖς σωθῆται οὐ δύνασθε.

Τότε ἀπέκοψαν οἱ στρατιώται τὰ σχοινία τῆς σκάφης, καὶ εἰσαυρούντες αὐτὴν ἐκπεσεῖν.

Ἄχρι δὲ οὐ διεβαλλετον ἡμέρα τερέσθαι⁹¹, παρεκάλει δὲ Παῦλος ἀπαρταὶς μεταλαβεῖν τροφῆς, λέγων· Τεσσαρεσκαιδεκάτην σήμερον ἡμέραν προσδοκῶντες ἀστοῖς διατελεῖτε, μηδὲ προσλαδόμενοι⁹².

Καὶ ταῦτα παραιτῶ ὑμᾶς εὐθυμεῖν. Μετὰ τὸν τοσούτον χειμῶνα οὐκ ἐπεμβαίνων αὐτοῖς διαλέγεται, ἀλλὰ βουλόμενος κανὸν εἰς τὸ μέλλον πιστεύθηναι· καὶ τὰ γεγενημένα παράγει εἰς μαρτυρίαν τῆς τῶν φηθησομένων ἀληθείας. Καὶ δύο προλέγει, διὰ τὸ πλοίον μὲν ἀπολέται, οἱ δὲ ἐνόντες σωθῆσονται, καὶ διὰ εἰς νῆσον ἐκπεσεῖν δεῖ. Ἀπερούντων τοσαχεισοῦ, ἀλλὰ προφητεῖας, ἵδον κεχάρισται σοι ὁ Θεὸς πάντας τοὺς πλέοντας μετὰ σοῦ. Ἱδού, εἰ μὴ διὰ Παῦλον, πάντες εἶχον οἱ ἐν τῷ πλοιῷ ἀπολέθσαι. Οὔτε ψευδές τὸ εἰρημένον Ὁμήρῳ.

Μοῖρα δὲ οὐ τινὰ φημι πεφυγμένον ἐμμεραι ἀδρεῶν,

⁸⁴ Iliad. vi, v. 488.

Variæ lectiones et notæ.

⁸⁵ In vulgatis τῇ ρυκτὶ ταύτη. ⁸⁶ καὶ ἀντε λατρεύω desideratur in manuscripto. ⁸⁷ μετὰ σοῦ, in vulgatis. ⁸⁸ In manuscripto hic et paulo post est βωλισαρτες. ⁸⁹ In vulgatis φοβούμενοι τοι, μή πως εἰς τραχεῖς τέπους. ⁹⁰ In manuscripto χαλάσαντες. ⁹¹ ἐκτοντάρχῳ scripserat, δεῖνde quasi επενδυδι; gratia, supra posuit, η, quod ei supra fecit in principio huius capituli. ⁹² Εμελλεν ἡμέρα γίνεσθαι est in vulgato. ⁹³ In manuscripto antiquo est μηδενὸς προσλαβόμενοι, in vulgatis μηδὲν προσλαβόμενοι.

Sive bonus sive malus sit, ubi primum natus Α Οὐ κακὸν, οὐδὲ μὲρ ἐσθιλόν, ἀπήντα πάρωτα γέ-
συεται.

Quo significat fieri non posse ut quis effugiat mortis fatalem necessitatem, quæ simul ut natus est, hominis mortem constituit atque definit: nempe si fato destinatum erat ut omnes perirent, pereundum erat etiam Paulo, quantum conjici potest ex rebus consentaneis ac verisimilibus, ut qui expers cibi duraverat in mari dies quatuordecim. Dixit enim falsa oratio, *Sive bonus sive malus sit*: sed contrarium dixit Scriptura, nimirum justum servatum esse ex periculo manifesto. Atque animas quidem Deus Paulo donavit, navigium autem cum instrumento nautico periit: sic igitur propter iustum impii vivunt. Nonnunquam autem impius etiam ante tempus propter suam malitiam perit, quemadmodum dicit Ecclesiastes: *Noli esse impius, neque sis multum durus, ne moriaris in tempore non tuo*¹⁷. — *Tunc milites funes scaphæ absciderunt.* Paulo primum, Deo rem ita disponente atque administrante, fides non habetur, ut post, rerum experimentum fides ei haberetur, quod nimirum etiam accidit. Nam vide ut ei centurio credat, ut etiam scapham sineret perire: nautæ vero nondum hominum serum est et importunum.

VERS. 34. *Quamobrem hortor vos ut aliquid cibi sumatis: hoc enim pertinet ad vestram salutem.* Nullius enim vestrum capillus de capite cadet.

VERS. 35. *Et cum haec dixisset, et panem cepisset, gratias egit Deo coram omnibus, et cum panem fregisset, comedere coepit.*

VERS. 36. *Atque omnes animo recreati et hilares facti, etiam ipsi cibum sumpserunt.*

VERS. 37. *Eramus autem in navi capita universa ducentia septuaginta sex:*

VERS. 38. *Ac satiati cibo, allevabant navigium, ejientes frumentum in mare.*

VERS. 39. *Cum autem dies illuxisset, terram non cognoscebant: sed sinum quenam animadvertebant, qui littus habebat, in quod statuebant, si possent, extrudere navem.*

Quod dicit Paulum comedisse, id fecit ne forte fame periret: quod Deo gratias egit, id fecit propter ea quæ acciderant. *Et cum panem cepisset, gratias egit Deo.* Modus agendi gratias his sere verbis illum usum esse docet: *Gratias agimus ibi, Deus, quod voluisti nos vivere usque adhuc,* **182** qui cibi expertes duravimus. *Quamobrem cælestem tuam gloriam celebrantes, frangimus panem ut cibum capiamus.*

VERS. 40. *Et cum amputassent anchoras derelinquebant in mari* P: *simil laxatis juncturis gubernacu-*

¹⁷ Eccl. vii, 18.

Variæ lectiones et notæ.

¹⁸ Ισ. ώ. ¹⁹ τινὴς desideratur in vulgatis. ²⁰ In vulgatis δίμεν δὲ ἐν τῷ πλοίῳ αἱ πᾶσαι ψυχαὶ διαχόσαι εἰδομήκοντα ἔξ. ²¹ In vulgatis εἰ δυνατόν. ²² Ισ. διαφέρεται, η διεψθαρῇ. ²³ Ισ. τῷ.

P V. et cum anchoras sustulissent, committebant se mari.

“Οἱ σημαίνει ὅτι ἀδύνατος ἐκφυγεῖν τοῦ θανάτου εἰρμαρμένην, ἀμα τῇ γεννήσει δρίζουσαν τοῦ ἀνθρώπου τὸν θάνατον· ἀλλὰ καὶ εἰμαρτο πάντας ἀπολέσθαι, εἰχε δ' ἀν καὶ διαύλος ἀπολέσθαι, διὸν ἐκ τῶν εἰκθῶν, διτος διαμείνας ἐν πελάγει δεκατέσταρας ἡμέρας. Εἶπε γάρ διευδῆς λόγος· Οὐ κακὸν, οὐδὲ μέρ ἐσθιλόν· ἀλλὰ τὸ ἐναντίον εἴπεν ἡ Γραφή, ὅτι δίκαιος ἐσώσετο ἐξ ἁμολογουμένου κινδύνου. Τάς μὲν οὖν ψυχὰς ἔχαρισατο δι Θεὸς τῷ Παύλῳ, τὸ δὲ πλοῖον ἀπώλετο καὶ τὰ σὺν αὐτῷ. Ωδε οὖν διὰ τὸν δίκαιον ζῶσιν οἱ ἀτεβεῖς. “Ἐστι δὲ τοις καὶ πρὸ ὥρας δισεβῆς ἀπόλλυται διὰ τὴν ἑαυτοῦ κακίαν, καθὼς ὁ Ἐκκλησιαστής φησι· Μὴ δισεβῆσῃς πολὺ, μηδὲ γίνουσιν σκληρός, Ιτα μὴ ἀποθάνῃς ἐν οὐ καιρῷ σου. — Τότε ἀπέκοψαν οἱ στρατιῶται τὰ σχοινία τῆς σκάψης. Οικονομικῶς τὸ πρῶτον ἀπίστείται δι Παύλος, ἵνα μετὰ τὴν πείραν τῶν πραγμάτων πιστεύῃ, διπερ οὖν γέγονεν. “Ορα γοῦν πῶς πιθετεῖται δικατόνταρχος, ὅστε καὶ τὴν σκάψην ἀφείναι ἀπολέσθαι· οἱ δὲ ναῦται οὐδέποτε πιστεύσαν, ἀλλ' ὑστερον πείθονται. Τὸ γάρ γένος τοῦτο ίταμόν ἐστιν. credebat, sed postea crediderunt. Nam id genus

Διὸ παρακαλῶ ὑμᾶς προσλαβεῖν τινος¹⁸ τροφῆς· τοῦτο γάρ πρὸς τὴν ὑμετέρας σωτηρίας ὑπάρχει. Οὐδερός γάρ ὑμῶν θρὶξ ἐν τῇς κεφαλῇς πεσεῖται.

Εἰκὼν δὲ ταῦτα, καὶ λαβὼν ἄρτον, εὐχαριστήσεις τῷ Θεῷ ἐτρώπιον πάντων, καὶ κλάσας, ἤρξατο ἐσθίειν.

Εθύμιοι δὲ γερμενοὶ πάντες, καὶ αὐτοὶ προσελάβοντο τροφῆς.

“Ημερ δὲ πάσαι αἱ ψυχαὶ ἐτῷ πλοίῳ, διακόσαι εἰδομήκοντα ἔξ¹⁹.

Κορεσθέτες δὲ τροφῆς, ἐκούριζον τὸ πλοῖον, ἐκβαίνειμενοι τὸν σίτον εἰς τὴν θάλασσαν.

“Οτε δὲ ημέρα ἐγένετο, τὴν γῆν οὐκ ἐπεγγιωσκον· καίπερ δὲ τινα κατερδούντες ἔχοντα αγιαλόν, εἰς δὲ ἐβούλευσαντο, εἰ δύναρτο²⁰, ἐξώσαι τὸ πλοῖον.

Τὸ φριγεῖν, μῆποτε τῷ λιμῷ διαφαθεῖται²¹· τὸ εὐχαριστήσαι τῷ Θεῷ, ἐπὶ τοῖς γεγενημένοις. Καὶ λαβὼν ἄρτον, εὐχαριστησεις τῷ Θεῷ. Οὐ τῆς εὐχαριστίας τρόπος· τοῦτο διδάσκει λέγειν· Εὐχαριστοῦμέν τοι, δι Θεὸς, δι της ἡξιωσας ημᾶς ἐως δρτι ζῆσαι δοτοντος μεταρτας. Διὸ σοι δόξαντος παπλυποτες, κλῶμεν τὸν ἄρτον ἐπὶ τὸ²² μετασχεῖν τροφῆς.

Καὶ τὰς ἀγκύρας περιελόντες εἰων εἰς τὴν θάλασσαν, ἀμα ἀρέτες τὰς ζευκτηρίας τῶν πηδα-

λιω, καὶ ἐπάρατες τὸν ἀρτέμονα τῇ πνεούσῃ⁹⁹, οἱ λόρου, et sublato artemone ad auræ flatum, tendebant ad littus.

*Περιπεσόντες δὲ εἰς τόπον διαθίλασσον, ἐκώ-
κιλαρ τὴν ράνην· καὶ ἡ μὲν πρώτη ἔρεσσα
ἔμεινεν ἀσάλευτος, ηδὲ πρύμνα ἐλύετο ὑπὸ τῆς
βίας τῶν κυμάτων.*

*Τὼν δὲ στρατιωτῶν βουλὴ ἐγένετο, ἵνα τοὺς
δεσμώτας ἀποκτείνωσι, μή τις ἐκκολυμβήσας
διωξύῃ¹⁰⁰.*

*Οὐ δὲ ἐκατέταρχος βουλόμενος διασώσαι τὸν
Ιαῦλον, ἐκώλυσεν αὐτὸν τὸν βουλίματος,
ἐκέλευσεν τε τοὺς δυναμένους κολυμβᾶν, ἀποφ-
ρίγατας πρώτους ἐπὶ τὴν γῆν ἐξέβαν.*

*Καὶ τοὺς λοιποὺς, οὓς μὲν ἐπὶ σαρῖστρον, οὓς
δὲ ἐπὶ τινῶν τῶν ἄπο τοῦ πλοοῦ. Καὶ οὕτως ἐγέ-
νετο πάντας διασωθῆναι ἐπὶ τὴν γῆν¹⁰¹.*

*Πιμέρας γενομένης, ἀνήκαν τὰς ζευκτηρὰς, καὶ
λύεται τὸ πλοῖον ἐν ἡμέρᾳ, ἵνα μὴ τῷ φόρῳ διαλυ-
θῶσι, καὶ ἵνα καὶ λώσιν Ἐργαρά τὴν προφητείαν.
Σημειωτέον διτοι ἐκών τις φρονεῖ τινά, οὐ τῆς εἰμαρ-
μένης κωλυούσης τοῦτο γενέσθαι. Ἰδοὺ γάρ βουλευ-
όντες πρᾶξαι, ἥδον ἐπὶ τὸ ἔργον τοῦ φόρου αὐτό-
δουλοι· καὶ ἀκούσαντες τοῦ ἐκαποντάρχου, πάλιν
ἐκόντες ἐπαύσαντο. Ως ἐξῆν αὐτοὺς μή πεισθῆναι,
πολλοὺς διταῖς καὶ ἴσχυρούς· ἀλλὰ ἡ βουλὴ καὶ ἡ
αὐθαίρετος γάνωμη καὶ πράττει ἀθέλει, καὶ οὐ
πράττει ἀ μὴ βαύλεται.*

ΚΕΦΑΛΑ. ΚΗ'.

*Καὶ διασωθέτες¹⁰² οἱ περὶ τὸν Παῦλον ἐκ τοῦ
πλοοῦ, τότε ἐπέβηρασαν διτοι Μελίτην ἡ γῆσος κα-
λεῖται.*

*Οἱ τε¹⁰³ Βάρβαροι παρεῖχον οὐ τὴν τυχούσαν
φιλανθρωπίαν ήμιν· ἀράγαρτες γάρ πυράρ,
προσελάσοντο πάντας ήμας διὰ τὸν ὑετὸν τὸν
ἔφεστωτα, καὶ διὰ τὸ γύνχος.*

*Συστρέψατος δὲ τοῦ Παύλου φρυγάρων πλῆ-
θος, καὶ ἐπιθέτος ἐπὶ τὴν πυράν, ἔχιδρα ἐκ
τῆς θερμῆς διεξελθοῦσα¹⁰⁴, καθῆψε τῆς χειρός
αὐτοῦ.*

*Ως δὲ εἶδον οἱ Βάρβαροι τὸ θηρόν πρεμά-
νον¹⁰⁵ ἐκ τῆς χειρὸς αὐτοῦ, πρὸς ἀλλήλους ἐλε-
γον· Πάντως φορεύεις διστιν διθρωπός οὗτος,
διτοι διασωθέττα ἐκ τῆς θυλάσσης η δικη τῇ γῆ¹⁰⁶ οὐκ
εἰσαστε.*

*Οἱ μὲν οὖν ἀποτινάξας τὸ θηρόν εἰς τὸ πῦρ,
ἐπαθεὶς οὐδὲν κακόν.*

*Συστρέψατος δὲ τοῦ Παύλου. Φρυγανιζομένῳ
τῷ Παύλῳ ἐνάψασα ἔχις οὐδεμίαν προσετρίψατο
βλάσην, διὰ τὸ πληρωτὴν πίστεως εἶναι τὸν διγιον.
Τῇ χειρὶ γάρ τοῦ Ἀποστόλου τοὺς δόδντας δέ ἔχις
ἔμβαλών, καὶ τῆς ἀμαρτίας τὸ χαῖνον οὐχ εὑρών,
ἀπεπήδησε παραυτίκα, καὶ κατά τῆς πυρᾶς ἤλατο,*

Variæ lectiones et notæ.

⁹⁹ In vulgatis post τῇ πνεούσῃ est distinctio et paulo post διθάλασσον. ¹⁰⁰ πρῶρα, erat. ¹⁰¹ In vulgatis διαφύοι. ¹⁰² In vulgatis ἐπὶ τὴν γῆν. ¹⁰³ Post διασωθέτες, usque ad τότε, desiderantur h̄r septem dictiones in vulgatis. ¹⁰⁴ Οἱ δὲ in vulgatis. ¹⁰⁵ In vulgatis ἐξελθοῦσα. ¹⁰⁶ κρεμάμενον erat. In vulgatis κρεμά-
μενον τὸ θηρίον ἐκ τῆς χειρὸς αὐτοῦ, ἐλεγον πρὸς ἀλλήλους.

Q id est velo majori. ¹⁰⁷ V. reficiebant nos omnes. ¹⁰⁸ V. ultio.

A lorum, et sublato artemone ad auræ flatum, tendebant ad littus.

VERS. 41. Sed cum incidissent in locum bimarem, nauem illiserunt: ac prora quidem affixa manebat immobilis, sed puppis undarum vi solvebatur.

VERS. 42. Militum autem consilium erat vinculos interficere, ne quis, cum enatasset, effugeret.

VERS. 43. Sed centurio volens servare Paulum, prohibuit eos consilio hoc, ac jussit eos qui natare possent, abficere se primos et evadere in terram,

B salvi evaderent in terram,

Cum dies illuxisset, laxaverunt juncturas, et solvitur navis interdiu, nemetū dissolverentur et interrirent, et ut re ipsa quoque viderent eventum prophetiae alique valicationis. Notandum est aliquem sponte sua alterum occidere, fato id fieri non prohibente. Ecce enim cum statuissent facere, opus cædis snopre consilio aggressi sunt; et auditio centurione, rursus sua voluntate hoc consilio supersederunt. Nam quia multi ac validi erant, poterant non parere: sed consilium et integra cogitatio, liberumque arbitrium et agit quæ vult, et quæ non vult, agere desistit.

CAPUT XXVIII.

VERS. 1. Et cum salvi evasissent ex navigatione
qui circum Paulum erant, tunc cognoverunt insulam
Melitam vocari.

VERS. 2. Barbari vero præstabant nobis haud vul-
garem humanitatem. Nam cum accendissent struem
lignorum, invitarunt et recuperunt nos omnes¹⁰⁷ propter
pluviam imminentem et propter frigus.

VERS. 3. Cum autem Paulus aliquantum virgulorum in fascem contraxisset et in ignem imposuisset, vipera ex calore sese proripiens, manum ejus invaserit.

VERS. 4. Ut vero Barbari bestiam de manu ejus pendentem viderunt, alter ad alterum dicebant: Prorsus homicida est hic homo, quem servatum ex mari, justitia¹⁰⁸ virere non sivit

D

VERS. 5. Atque **183** illi quidem, cum bestiam excusisset in ignem, nihil mali accidit.

Cum autem Paulus, etc. Virgulta contrectanti Paulo cum vipera inhæsisset, nullo incommodo il- lum affecit, propterea quod sanctus Paulus fidei perfector erat. Cum enim vipera manui Pauli dentes impressisset, et peccati mīlitiem atque tumorem non invenisset, exempli resiluit, et in ignem

insiluit, tanquam pœnas expetens de seipsa. Nos autem feras exhorrescimus, quia virtutis armaturam non habemus. Alter ad alterum dicebant. Vide naturale judicium etiam apud Barbaros integrum atque perfectum: ac non condemnare si simpliciter, sed inter sese quasi miserantes dicere.

VERS. 6. At illi existimabant fore ut inflammatus intumesceret, aut repente caderet ac moreretur: sed ubi diu exspectarunt ac viderunt nihil ei incommodi accidere, mutata sententia dicebant illum esse deum.

Ut inflammatus intumesceret, id est, creparet, disrumperetur. Sed ubi diu exspectarunt. Non editum fuit signum illud repente, sed homines aliquandiu communorati sunt et exspectarunt: adeo non erat fraus, aut cito res intelligebatur. Dicebant autem illum deum esse, ut qui consuevissent omnes qui facerent aliquid novum, admirabile, nec opinatum, pro diis habere. Quemadmodum etiam antiqui deos nominabant eos, qui vel propter vires aliquid amplius et excellentius quam cæteri suæ ætatis homines præstarent, qualis erat Hercules: vel magicis præstigiis, eos qui inspecclarent, a mente quasi alienarent, qualis erat Simon ille in Samaria.

VERS. 7. In illis autem locis primus insular, nomine Publius, prædia habebat, qui nos acceptus hospitio triduum benigne tractavit.

VERS. 8. Forte autem accidit, ut pater Publili febris ac dysenteria correptus decumberet: ad quem C Paulus ingressus, cum precatus esset, ac manus ei imposueret, sanavit illum.

VERS. 9. Hoc igitur facto, cæteri quoque qui in insula morbis laborabant, accedebant ad illum et curabantur ab eo.

VERS. 10. Qui etiam magnis horribus nos affecrunt, et solventibus inde imposuerunt res necessarias.

Hospitalis erat Publius: non enim quod vidisset aliquid admirabile, sed quod solummodo misertus esset illorum propter acceptum incommodum, exceptit hospitio, et sovit atque curavit capita hominum ducenta octoginta, pro lucro hoc dicens. Forte autem accidit, ut pater Publili dysenteria ac febris laborans, etc. Morbus curatu difficultis termina, per Paulum sanatus, multos ad fidem adduxit.

VERS. 11. Post **I84** menses autem tres profecti sumus consensa navi, que in illa insula hibernaverat, Alexandrina, cui erant insigne Dioscori, id est Castor et Pollux.

VERS. 12. Et deinceps Syracusas, mansimus illic dies tres.

VERS. 13. Unde circumvecti pervenimus Regium;

Variæ lectiones et notæ.

⁸ προσεδόκουν, est in manuscripto. ⁹ In vulgatis. πιμπρασθαι. ¹⁰ Εξιστάνων erat. ¹¹ ἀναγενομένως est in antiquo manuscripto. ¹² In vulgatis Αλεξανδρίνῳ, et paulo post, ἐπεμεναμεν ήμέρας τρεῖς.

¹ V. princeps.

A ὅστιρ δίκαια ἔστι τῷ εἰπεραττόμενος. Ἡμεῖς δὲ τὰ θηρία δεδοκαμεν, ἐπειδὴ τῆς ἀρετῆς τὴν παντὶ λαν οὐκ ἔχομεν. Πρὸς ἀλλήλους ἐλεγον. "Οὐρα τὴν φυσικὴν κρίσιν διηρθρωμένην καὶ παρὰ Βαρδάριος· μή καταγινώσκοντας ἀπλῶς, ἀλλὰ πρὸς ἀλλήλους αἰδεσίμως λέγοντας.

Oι δὲ προσεδόκων⁸ αὐτὸν μέλλειν πιμπρασθαι⁹ η καταπίπτειν διφω τεκρόν· ἐπιπολὺ δὲ αὐτῶν προσδοκῶντων, καὶ θωρούντων μηδὲν ἀποκορ εἰς αὐτὸν γιρμέρον, μεταβαλλόμενοι ἐλεγον αὐτὸν θεὸν εἶναι.

Πιμπρασθαι. Ἀντὶ τοῦ, λαχῶν, διαρρήγνυσθαι. Ἐπι πολὺ δὲ αὐτῶν προσδοκῶντων. Οὐκ ἔγένετο ἄργω τὸ σημεῖον, ἀλλὰ τῷ χρόνῳ ἐνδιέτριψαν οἱ ἀνθρώποι· οὐτως οὐκ ἦν ἀπάτη ἡ συνεργασίη. "Ελεγον δὲ αὐτὸν θεὸν εἶναι, ὃς Ἰησος ἔχοντες, πάντα τὸν ποιῶντα τι παράδοξον, θεὸν νομίζειν· ὥσπερ καὶ τοὺς πάλαι οὖν; θεοὺς ὀνόμασον, η δι' Ισχὺν περισσόν τι τῶν καθ' ἔαυτοὺς ποιοῦντας, οἵος ἦν ὁ Ἡρακλῆς· η διὰ μαγείας ἔξιστάνοντας¹⁰ τοὺς δρῶντας· οἵος ἦν Σίμων ὁ ἐν Σαμαρεἴᾳ.

B Εγέρετο δὲ τὸν πατέρα τοῦ Ποπλίου πιρετοῖς καὶ δυσεπερίᾳ συνεχόμενον κατακείσθαι· πρὸς δὲ τὸν Παύλον εἰσελθὼν καὶ προσενέκάμενος, ἐπιθεὶς τὰς χείρας αὐτῷ, λύσατο αὐτὸν.

Ἐγέρετο δὲ τὸν πατέρα τοῦ Ποπλίου πιρετοῖς καὶ δυσεπερίᾳ συνεχόμενον κατακείσθαι· πρὸς δὲ τὸν Παύλον εἰσελθὼν καὶ προσενέκάμενος, ἐπιθεὶς τὰς χείρας αὐτῷ, λύσατο αὐτὸν.

Τούτου οὐρα τερόμενου, καὶ οἱ λοιποὶ οἱ ἔχοντες ἀσθετείας ἐτῇ τῆς τησφ προστήροντο, καὶ ἐθεραπεύοντο.

D Οι καὶ πολλαῖς τιμαῖς ἐτιμησαν ήμᾶς, καὶ ἀραγομένοις¹¹ ἐπέθεστο τὰ πρὸς τὴν χρεῖαν.

Φιλόξενος δὲ Πόπλιος οὐδὲν γάρ ιδὼν, ἀλλ' ὑπὸ τῆς συμφορᾶς μόνης ἐλέτης; αὐτοὺς ὑπεδίξατο καὶ ἐθεράπευσε διακόνια ὀγδοήκοντα δύομάτα, κέρδος τοῦτο τιθέμενος. Τὸν δὲ πατέρα τοῦ Ποπλίου δυσεπερίᾳ καὶ πιρετοῖς συνεχόμενον. Τὸ δυσεπερίαν πάδος η δυσεπερία λασιν λαδὸν διὰ τοῦ Παύλου, πολλοὺς εἰς πίστιν ἤγαγεν.

Μετὰ δὲ τρεῖς μῆνας ἀνιχθημεν ἐν πλοιᾳ Ἀλεξανδρηνῷ¹², καρακεχιμαχόεις ἐτῇ τησφ, πιρασήμῳ Διοσκούροις.

Καὶ καταχθέτες εἰς Συρακούσας, ἐνεμείραμεν ήμέρας τρεῖς.

"Οθεν περιελθόντες κατηητήσαμεν εἰς Ρήγιον·

καὶ μετὰ μίαν ἡμέραν ἐπιμερούμενον τότου δευτεραῖοι ἥλιθοις εἰς Ποτιδίους·

Οὖν εὐρόντες ἀδελφούς, παρεκλήθησεν ἐπ' αὐτοῖς¹³ ἐπιμείναντες ἡμέρας ἑπτά, καὶ οὕτως εἰς τὴν Ῥώμην εἰσῆλθομεν.

Παρασήμῳ Διοσκούροις. Ἐθος γάρ ἀεὶ πως ἐν ταῖς Ἀλεξανδρέων μάλιστα ναυσι, πρός γε τῇ πρώτῃ δεξιᾷ τε καὶ εἰς εὐώνυμα γραφάς εἶναι τοιαύτας. Ἐπειδὴ δὲ ἦν εἰκός, εἰδωλολατραῖς¹⁴ χριστούσῃς τότε, γεγράψθαι τῇ νηλὶ τοὺς Διοσκόρους, ταύτῃ τοι νοεῖν¹⁵ ἀχθούσον διλλόφυλον εἶναι τὸν ναύληρον καὶ εἰδωλολάτρην· καθὼς που καὶ Ἡσαΐας φησί· Ηετασθήσονται ἐν πλοοῖς ἀλισφύλων, θάλασσαρ ἄγια προγομεύσουσιν.

Κάλεσθε οἱ ἀδελφοὶ Διοσκούρες τὰ περὶ ἡμῶν δῆληλον εἰς ἀπάντησιν ἡμῶν¹⁶ ἀχρις Ἀππίου φύρου καὶ τῷ Ταβερνῶν· οὓς ίδωρ δι Παῦλος, σύχαριστήσας τῷ Θεῷ, ἐλασθε θάρσος.

"Οτε δὲ ἥλιθοις εἰς Ῥώμην, διέκατεταρχος πιρέδωκε τοὺς δεσμούς τῷ στρατοπεδάρχῃ.

Ἄχρις Ἀππίου φύρου. Τόπους τινάς σημανεῖ πρὸ τῆς Ῥώμης· τὸν μὲν, εἰκόνα τινά Ἀππίου ἔχοντα, ὡς εἰκός, καὶ φύρον ἐκεῖθεν καλούμενον· ὡς μέχρι νῦν αἱ τῶν βισιτέων εἰκόνες φύροι προσαγορεύονται. Τὸ δὲ τῷ Ταβερνῶν, πανδοχεῖον τινῶν ἡ καπηλεῖων χρῆσιν αιγάσονται, τῇ Ῥώμας φωνῇ οὕτως δημοφανένων.

Τῷ δὲ Παῦλῳ ἐπέτράπη μέτειρ καθ' ἕντειρ σὺν τῷ φυλάσσοντι αὐτὸν στρατιώτῃ.

Ἐγένετο δὲ μετὰ ἡμέρας τρεῖς, συγχαλέσασθαι τὸν Παῦλον τοὺς ὄντας τῷ Ιουδαίῳ πιάτοις. Συνελθόντων δὲ αὐτῶν, ἐλέγει πρὸς αὐτούς· "Ἄρδετες ἀδελφοί, ἐλώ οὐδὲν ἐρατίον ποιήσας τῷ λαῷ, ἢ τοῖς θεοῖς;¹⁷ τοῖς πατρόφοις, δέσμοις ἐτελεόντης¹⁸ παρεδόθη εἰς τὰς γέιρας τῷ Ῥωμαλῷ.

Οἰτινες ἀναρτήσατε με, ἔθούλορτο ἀπολέσαι διὰ τὸ μηδεὶς αὐτὸς θαράτον ὑπάρχειν ἐτέμοι.

Οὓς ίδωρ δι Παῦλος, ἐλασθε θάρσος. Καίτοι τοσαῦτα σημεῖα ἐργασάμενος, δῶμας ἐλασθε καὶ ἀπὸ τῆς δύψεως προσθήκην. Καὶ ἀπὸ τούτου μανθάνομεν, ὅτι καὶ παρεκαλεῖτο ἀνθρωπίνως, καὶ τὸ ἐναντίον. Τῷ δὲ Παῦλῳ ἐπέτράπη. Αἰδέσιμος δὲ ἦν δι Παῦλος λοιπὸν, ὅτε καὶ συγχωρεῖσθαι καὶ οὐκ ἐχαντὸν μένειν. Εἰ γάρ καὶ πρὸ τούτου φιλανθρώπως ἐχρήσαντο αὐτῷ¹⁹, πολλῷ μᾶλλον νῦν. Σὺν τῷ φυλάσσοντι αὐτὸν²⁰ στρατιώτῃ. "Ωστε μὴ ἐξίναι μῆδε ἐκεῖ-

Ac post unum diem orto auctro, postridie renimus Panteos:

VERS. 14. Ubi fratres nacti, consolati et animo recreati sumus²¹ propter illos, ac manus ibi dies septem, atque ita Romam versus ire perreximus.

Cui insigne erant Dioscuri. Mos enim fere semper erat maxime in navibus Alexandrinorum, ut ad proram saltem dextra sinistraque essent tales picturæ. Quoniam autem verisimile est cultu simulacrorum tunc vigente circa navem pictos suisse Dirosuros, hinc nimurum consentaneum est, ut intelligamus alienigenam suisse navicularium et idololatriam, id est simulacrorum cultorem. Quemadmodum alicubi etiam Isaías ait: Volabunt in navibus alienigenarum, mare simul depopulabuntur²².

VERS. 15. Atque inde cum fratres de adventu nostro audissent, prodierunt notis obviam usque ad forum Appii et tres Tabernas, quos ubi Paulus vidit, gratias egit Deo, fiduciamque sumpsit.

VERS. 16. Cum autem Romanum venissimus, centurio rictos tradidit praefecto praetorio.

Usque ad forum Appii. Loca quædam significat ante Romanam sita, quorum alter simulacrum Appii habebat: unde, ut est verisimile, etiam forum vocabatur. Nam usque ad hoc tempus statuæ regum fori seu fori appellantur. Quod autem dicit tres Tabernas, per hoc obscure significant usum diversiorum quorumdam aut cauponarum, quæ lingua Romanorum ita nominantur.

Sed Paulo permisum est, ut solus maneret una cum milite, qui eum custodiret.

VERS. 17. Accidit autem triduo post, ut Paulus convocaret eos qui erant Iudeorum primi. Qui ubi convenierunt, dicebat ad illos: Ego, viri fratres, cum nihil fecissem adversus populum aut adversus instituta majorum, vincitus in Ierusalem traditus sum in manus Romanorum:

VERS. 18. Qui inquisitione de me faciat, volebant me absolvere, quod nullum crimen capitale esset in me.

Quos ut vidit Paulus, fiduciam sumpsit. Quanquam tot signa fecerat, tamen etiam ex aspectu cepit al levamentum. Atque ex hoc intelligimus illum more cæterorum hominum consolationem accepisse, et contra. Sed Paulo permisum est, etc. Venerabilis igitur posthæc Paulus erat, adeo ut etiam permitteretur ei ut solus maneret. 185 Nam si etiam antehac benignitate atque humanitate utebatur adversus illum, multo magis nunc. Una cum milite

¹³ Isa. XLIII, 14.

Variæ lectiones et notæ.

¹⁴ In uno vulgato est, παρ' αὐτοῖς, in altero, ut hic ἐπ' αὐτοῖς, in utroque, ἐπιμείναι, et in fine, ἥλιθομεν, ¹⁵ ιστ. εἰδωλολατραῖς. ¹⁶ ταῦτα τοι νοεῖν, erat. ¹⁷ In vulgatis ἥμιν. ¹⁸ Εθνεῖαι erat. ¹⁹ In vulgatis, ἐξ Ιερουσαλύμων. ²⁰ αὐτῷ erat. ²¹ αὐτῷ erat.

²² V. rogati sumus manere apud eos dies septem. Forum veteres appellabant, quod postea restitutum sepulcri dictum est. Sextus Pompejus et Perottus.

insiluit, tanquam pœnas expelens de scipsa. Nos A ὥσπερ δίκαιος έσυντριψε τὸν πανοπλιαν τὸν θηριανόν, επειδὴ τῆς ἀρετῆς τὴν πανοπλιαν σύχομεν. Πρὸς ἀλλήλους ἐλέγοντο. "Οὐρα τὴν φυσικὴν κρίσιν διηρθρωμένην καὶ παρὰ Βερβάριος· μή καταγινώσκοντας ἀπλῶς, ἀλλὰ πρὸς ἀλλήλους αἰδεσίμως λέγοντας.

VERS. 6. At illi existimabant fore ut inflammatus intumesceret, aut repente caderet ac moreretur: sed ubi diu exspectarunt ac viderunt nihil ei incommodi accidere, mutata sententia dicebant illum esse deum.

Ut inflammatus intumesceret, id est, creparet, disrumperetur. Sed ubi diu exspectarunt. Non editum fuit signum illud repente, sed homines aliquandiu communorati sunt et exspectarunt: adeo non erat fraus, aut cito res intelligebatur. Dicebant autem illum deum esse, ut qui consuevissent omnes qui sacerdotes aliquid novum, admirabile, nec opinatum, pro diis habere. Quemadmodum etiam antiqui deos nominabant eos, qui vel propter vires aliquid amplius et excellentius quam ceteri suæ ætatis homines prestarent, qualis erat Hercules: vel magicis præstigiis, eos qui inspectarent, a mente quasi alienarent, qualis erat Simon ille in Samaria.

VERS. 7. In illis autem locis primus¹ insula, nomine Publius, prædia habebat, qui nos acceptus hospitio triduum benigne tractavit.

VERS. 8. Forte autem accidit, ut pater Publīi febris ac dysenteria correptus decumberet: ad quem C Paulus ingressus, cum precatus esset, ac manus ei imposueret, sanavit illum.

VERS. 9. Hoc igitur facto, ceteri quoque qui in insula morbis laborabant, accedebant ad illum et curabantur ab eo.

VERS. 10. Qui etiam magnis horribus nos affecerunt, et solventibus inde imposuerunt res necessarias.

Hospitalis erat Publius: non enim quod vidisset aliquid admirabile, sed quod solummodo misertus esset illorum propter acceptum incommodum, exceptit hospitio, et sovit atque curavit capita hominum ducenta octoginta, pro lucro hoc dicens. Forte autem accidit, ut pater Publīi dysenteria ac febris laborans, etc. Morbus curatu difficultis termina, per Paulum sanatus, multos ad fidem adduxit.

VERS. 11. Post 18⁴ menses autem tres prosecti sumus consensa navi, que in illa insula hibernaverat, Alexandrina, cui erat insigne Dioscori, id est Castor et Pollux.

VERS. 12. Et deinceps Syracusas, mansimus illic dies tres.

VERS. 13. Unde circumvecti pervenimus Regium;

Variæ lectiones et notæ.

¹ προσεδόκουν, est in manuscripto. ² In vulgaris. πιμπρασθαι. ³ έξισάνων erat. ⁴ ἀναγενομένως est in antiquo manuscripto. ⁵ In vulgaris Αλεξανδρίνω, et paulo post, επεμειναμεν ήμέρας τρεις.

⁶ V. princeps.

Οἱ δὲ προσεδόκων¹ αὐτὸν μέλλοντι πιμπρασθαι² η καταπλητεῖσθαι διφρω τεκρόν. ἐπιπολὺ δὲ αὐτῷ προσδοκῶντων, καὶ θωρούντων μηδέτερον εἰς αὐτὸν γινόμενον, μεταβυλλόμενοι ελέγονται αὐτὸν θεόν εἶναι.

Πιμπρασθαι. Αὐτὸν τοῦ, λαχῖν, διαρρήγνυσθαι. Ἐπὶ πολὺ δὲ αὐτῷ προσδοκῶντων. Οὐκ ἔγένετο δῆμον τὸ σημεῖον, ἀλλὰ τῷ χρόνῳ ἐνδιέτριψαν οἱ ἀνθρώποι· οὐτες οὐκ ἡνὶ ἀπάτῃ η συναρπαγῇ. Ελέγοντο δὲ αὐτὸν θεόν εἶναι, ὃς ένος ἔχοντες, πάντα τὸν ποιεῦντα τι περάδοξον, θεὸν νομίζειν· ὥσπερ καὶ τοὺς πάλαι οὓς θεούς ὄντας άνθρακον, ή δι' Ισχὺν πεισθέντες τι τῶν καθ' έαυτούς ποιούντας, οἷος ἦν ὁ Ήρακλῆς· ή διὰ μαγείας ἔκιστάνοντας,³ τοὺς δρῦντας, οἵος ἦν οἱ Σίμων δὲν Σαμαρείᾳ.

Ἐγένετο δὲ τὸν πατέρα τοῦ Ποπλίου πυρετοῖς καὶ δυσερτερίᾳ συνεχόμενον κατακείσθαι· πρὸς δὲν διαδεξάμενος ήμᾶς, τρεῖς ημέρας φιλοφρόνως ἔξτριστος.

Ἐγένετο δὲ τὸν πατέρα τοῦ Ποπλίου πυρετοῖς καὶ δυσερτερίᾳ συνεχόμενον, καὶ οἱ λοιποὶ οἱ δικορτες ἀσθετείσας ἐν τῇ νήσῳ προστήρχοντο, καὶ ἐθεραπεύοντο.

Οἱ καὶ πολλαῖς τιμαῖς ἐτιμησαν ήμᾶς, καὶ ἀραγομένοις⁴ ἐπέθεντο τὰ πρὸς τὴν γένεσιν.

Φιλόδεσπος δὲ Πόπλιος· οὐδὲν γάρ ίδων, ἀλλὰ διὰ τῆς συμφορᾶς μόνης ἀλείης αὐτοὺς ὑπεδέξατο καὶ ἐθεράπευσε διακόσια ὅγδοικοντα δύναματα, κέρδος τοῦτο τιθέμενος. Τὸν δὲ πατέρα τοῦ Ποπλίου δυσερτερίᾳ καὶ πυρετοῖς συνεχόμενον. Τὸ διστατόν πάθος ή δυστερερία ήστιν λαβὸν διὰ τοῦ Παύλου, πολλοὺς εἰς πίεστιν ήγαγεν.

Μετὰ δὲ τρεῖς μῆνας ἀνικθόμενος ἐν πλοίῳ Αλεξανδρηνῷ⁵, παρακεχειμακός εν τῇ νήσῳ, πυρασήμῳ διοσκούροις.

Καὶ καταχθόντες εἰς Συρακούσας, ἐτρεμείταντο ημέρας τρεῖς.

Οὐθεν περιελθόντες κατηητήσαμεν εἰς Ρήγιον.

καὶ μετὰ μέσαν ἡμέραν ἐπιγενομένου τότου δευτεραῖον ἡλιομερεῖς οἱ Ποτιδίονος·

Οὖν εὐδόντες ἀδελφοὺς, παρεκλήθημεν ἐπ' αὐτοῖς¹³ ἐπιμείναντες ἡμέρας ἑπτά, καὶ οὕτως εἰς τὴν Ῥώμην εἰσῆλθομεν.

Παρασήμῳ Διοσκούροις. Ἔθος γάρ δεῖ πως ἐν ταῖς Ἀλεξανδρέων μάλιστα ναυσι, πρός γε τῇ πρώρᾳ δεξιᾷ τε καὶ εἰς εὐώνυμα γραφάς εἶναι τοιαύτας. Ἐπειδὴ δὲ ἡνὶ εἰκόνῃ, εἰδωλολατρίας¹⁴ κρατούσῃς τότε, γεγάρθας τῇ νηὶ τοὺς Διοσκόρους, ταῦτη τοι νοεῖν¹⁵ ἀχέλουθον ἀλλόφυλον εἶναι τὸν ναύκληρον καὶ εἰδωλολάτρην· καθὼς που καὶ Ἡσαΐας φησι· Πετασθήσονται ἐν πλοοῖς ἀλισφύλων, θάλασσαν ἄμια προομεύσουσιν.

Κάλεῖθεν οἱ ἀδελφοὶ ἀκούσαντες τὰ περὶ ἡμῶν ἔξηλθον εἰς ἀπάρτησιν ἡμῶν¹⁶ ἀχρις Ἀππιου φύρου καὶ τῷ ὥρᾳ Τιβερῶν· οὓς ίδων ὁ Παῦλος, εὐχαριστήσας τῷ Θεῷ, ἐλαβε θάρσος.

"Οτε δὲ ἡλιομερεῖς εἰς Ῥώμην, στρατόνταρχος παρέδωκε τοὺς δεσμοὺς τῷ στρατοκεδάρχῃ.

Ἄχρις Ἀππιού φύρου. Τόπους τινάς σημαντεῖ πρὸ τῆς Ῥώμης· τὸν μὲν, εἰκόνα τινὰ Ἀππιού ἔχοντα, ὃς εἰκόνει, καὶ φύρον ἐκεῖθεν καὶ οὐρανον· ὃς μέχρι νῦν αἱ τῶν βασιλέων εἰκόνεις φύροι προσαγορεύονται. Τὸ δὲ τῷ Τιβερῶν, πανδοχεῖον τινῶν ἡ καπηλεῖων χρῆσιν αινίζονται, τῇ Ῥώμαιων φωνῇ οὔτων; ὅνομαζομένων.

Τῷ δὲ Παύλῳ ἐπετέμπη μέρειρ καθ' ἑαυτὸν σὺν τῷ φυλάσσοντι αὐτὸν στρατιώτῃ.

Ἐγένετο δὲ μετὰ ἡμέρας τρεῖς, συγκαλέσασθαι τὸν Παῦλον τοὺς δυτας τῷ Ιουδαίῳ τῷ ώτεν. Συνελθόντων δὲ αὐτῶν, ἐλεγε πρὸς αὐτοὺς· "Ἄνδρες ἀδελφοί, ἐγώ οὐδὲν ἐναρτίσω ποιήσας τῷ λαῷ, ἡ τοῖς ἕθεσι¹⁷ τοῖς πατρόφοις, δεσμοῖς ἐν Ἱερουσαλήμ¹⁸ παρεδόθηρ εἰς τὰς χεῖρας τῷ Ῥωμαλῷ.

Οὐτεινες ἀραχτίρυτές με, ἐβούλορτο ἀπολύσαι διὰ τὸ μηδεμιαν αἴτιον θαράτου ὑπάρχειν ἐργοι.

Οὓς ίδων ὁ Παῦλος, ἐλαβε θάρσος. Καίτοι τοσαῦτα σημεῖα ἐργασάμενος, δύως ἐλαβε καὶ ἀπὸ τῆς ὑψεως προσθήκην. Καὶ ἀπὸ τούτου μανθάνομεν, ὅτι καὶ παρεκαλείτο ἀνθρωπίνως, καὶ τὸ ἐναντίον. Τῷ δὲ Παύλῳ ἐπετέμπη. Αἰδέσαμος δὲ ἡνὶ ὁ Παῦλος λοιπὸν, ὅστε καὶ συγχωρείσθαι καὶ οὐδὲν εἰναι. Εἰ γάρ καὶ πρὸ τούτου φιλανθρώπων ἐχρήσαντο αὐτὸν¹⁹, πολλῷ μᾶλλον νῦν. Σὺν τῷ φυλάσσοντι αὐτῷ²⁰ στρατιώτῃ. "Οστε μὴ ἔξειναι μηδὲ ἐξεῖ-

A ac post unum diem orto austrō, postridie venimus *Puteolos*:

VERS. 14. *Ubi fratres nacti, consolati et animo recreati sumus²¹ propter illos, ac mansimus ibi dies septem, atque ita Romam versus ire perrexi mus.*

Cui insigne erant Diroscuri. Mos enim fere semper erat maxime in navibus Alexandrinorum, ut ad proram saltem dextra sinistraque essent tales picturæ. Quoniam autem verisimile est cultu simulacrorum tunc vigente circa navem pictos fuisse Diroscuros, hinc nimurum consentaneum est, ut intelligamus alienigenam fuisse navicularium et idololatriam, id est simulacrorum cultorem. Quicinadmodum alicubi etiam Isaías ait: Volabunt in navibus alienigenarum, mare simul depopulabuntur²².

VERS. 15. *Atque inde cum fratres de adventu nostro audissent, prodierunt notis obviam usque ad forum Appii et tres Tabernas, quos ubi Paulus vidit, gratias egit Deo, fiducianique sumpsit.*

VERS. 16. *Cum autem Romam venissemus, cuncti rictos tradidit praefecto praetorio.*

Usque ad forum Appii. Loca quædam significat ante Romanam sita, quorum alter simulacrum Appii habebat: unde, ut est verisimile, etiam forum vocabatur. Nam usque ad hoc tempus statuæ regum fori seu foræ appellabantur. Quod autem dicit tres Tabernas, per hoc obscure significant usum diversiorum quorumdam aut cauponarum, quæ lingua Romanorum ita nominantur.

Sed Paulo permisum est, ut solus maneret una cum milite, qui eum custodiret.

VERS. 17. *Accidit autem triduo post, ut Paulus conlocaret eos qui erant Iudaicorum primi. Qui ubi convenierunt, dicebat ad illos: Ego, viri fratres, cum nihil fecissem adversus populum aut adversus instituta majorum, vincitus in Jerusalem traditus sum in manus Romanorum:*

VERS. 18. *Qui inquisitione de me facia, volebant me absolvere, quod nullum crimen capitale esset in me.*

Quos ut vidit Paulus, fiduciam sumpsit. Quanquam tot signa fecerat, tamē etiam ex aspectu cepit alterum. Atque ex hoc intelligimus illum more cæterorum hominum consolationem accepisse, et contra. Sed Paulo permisum est, etc. Venerabilis igitur positus Paulus erat, adeo ut etiam permetteretur ei ut solus maneret. 185 Nam si etiam antehac benignitate atque humanitate utebatur adversus illum, multo magis nunc. Una cum milite

¹⁸ Isa. xliv, 14.

Variæ lectiones et notæ.

¹⁹ In uno vulgato est, παρ' αὐτοῖς; in altero, ut hic εἰπ' αὐτοῖς, in utroque, ἐπιμείναι, et in fine, ἡλιομερεῖς. ²⁰ Ιστ. εἰδωλολατρίας. ²¹ ταῦτα τοι νοεῖν, erat. ²² In vulgatis, ἡξιντερούμων. ²³ αὐτὸν erat. ²⁴ αὐτῷ erat.

²⁵ V. rogati sumus manere apud eos dies septem. ²⁶ Forum veteres appellabant, quod postea restitulatum sepulcri dictum est. Sextius Pompejus et Perrottus.

qui eum custodiuntur. Ut ne illic quidem possent illi A ἐπιβουλήν τινα αὐτὸν ὑποστῆναι. "Ωστε οὐκ ἔκείνον²⁰" fieri aliquæ insidiæ. Itaque non illum custodiebant, sed cavebant ne quid ei incommodi atque molestiae accideret.

VERS. 19. Sed cum Judæi contradicerent, coactus sum Cæsarem appellare, non quod haberem de quo gentem meam accusarem.

VERS. 20. Ob hanc igitur causam vos adrocavi, ut viderem et alloquerer. Nam propter spem Israelis hac catena circumdatum sum.

Quoniam sciebat Paulus absurdum ac turpe esse omnino iudicio contendere, ac maxime apud infidelem, utrumque defendit, se neque contra instata quidquam commisisse, sed falso sese ab Iudeis accusatum fuisse : neque sponte sua sese ad Cæsarem provocasse, sed quod illi causam præbuerint, B quia neque more ecclesiæ iudicio mecum experiri volebant, neque legitimis sententiis magistratum parere. Nam illi me absolvere volebant : non absolverunt autem, quia Iudei contradicebant. Quid ergo ? Ut illos accusares, hoc fecisti ut Cæsarem appellares ? Negat, sed hoc, inquit, feci ut periculum effugerem. Nam propter spem Israelis hac catena circumdatum sum. Hoc est, una spes reliqua erat Iudeæ s ex Scripturis, Christus : quam spem cum ego predi- caverim, huc redactus sum ut vincitus atque captivus sim.

VERS. 21. Illi vero ad eum dicebant : Nos neque litteras de te accipimus ex Iudea, nec quisquam rent ex fratribus qui nuntiaverit nobis, aut locutus sit aliquid mali de te.

VERS. 22. Sed volumus audire de te, quæ sentias.

Antequam Paulus Romam veniret, admoniti erant Iudei ne susciperent prædicationem de Christo : ac non illi soli, verum etiam, qui ubique terrarum erant, Iudei. Sed unde hoc constat ? Invenimus in scriptis antiquorum, eos qui in Jerusalem habitabant, sacerdotes, scribas ac seniores, in omnes nationes ad eos, qui ubique essent Iudeos, dimisisse litteras, quibus obtractarent doctrinæ Christi, ut quæ aliena esset a Deo : itaque admonebant ne recipieren illam. Atque hoc ipsum etiam significare videatur prophætia Isaiae²¹, quæ dicit : Væ terra, navigiorum alæ ultra amnes Aethiopias : qui mittit in mari pignora, et epistolas papyraceas super aquam. Per quod significatur etiam ultra regionem Aethiopum et extrebas oras terræ sonum improbitatis corum qui Iudeam **186** incobebant, per quædam quasi volantia navigia progressum esse, et eorum apostolos, id est, nuntios et legatos epistolas papyraceas ferentes super aquas navigantes, et in mari versantes in omnes terras discurrisse, doctrinæ de

Ἀγριαὶ γένεται δὲ τῶν Ἰουδαίων, ἡραγκάσθη ἐπικάλεσμαθαι Καίσαρα, οὐχ ως τοῦ Ἐθρους μου ἔχω²² τι κατηγορήσαι.

Διὰ ταύτην οὖν τὴν αἰτίαν παρεκάλεσα ἴμας Ιεραπόλις καὶ προσλαβήσαι. Ἔρεξεν γάρ της ἐπιτίδος τοῦ Ἰσραὴλ τὴν ἀλυσιν ταύτην περίκειμαι.

Εἰδὼν δὲ Παῦλος ὅτι ἄτοπον ἦν ὅλως τὸ δικάστησι, καὶ μάλιστα παρὰ ἀπίστῳ, περὶ ἀμφοτέρων ἀπολογεῖται, διὸ Οὗτε παρὰ τὸ νεομησένον πράξας, ἀλλὰ συκοφαντηθεὶς ἐνεκλήθην παρὰ Ἰουδαίων. οὔτε ἔκώντων ἐπεκαλεσάμεν τοῦ Καίσαρα, ἀλλ' αὐτῶν δεδωκέτων τὴν αἰτίαν ἀνθ' ὧν οὐκ ἐνείχοντο, οὐ κατὰ τῆς ἐκκλησίας νόμον δικάστα μοι, οὐτε ταῖς τῶν ἀρχητῶν πειθαρχησαὶ ἐνθύμοις ἀποφάσεσιν· οἱ ἐκούλοντες με ἀπολύσαι· οὐκ ἀπέλυσαν δὲ, ἀντιεγόρηστων τῶν Ἰουδαίων. Τί οὖν; Ιεραπόλις, τοῦτο πεποίηκα, τοῦ ἐπικαλέσασθαι Καίσαρα; Οὐ, φησιν, ἀλλ' ὥστε διαφυγεῖν τὸν κίνδυνον. Ἔρεξεν γάρ της ἐπιτίδος τοῦ Ἰσραὴλ τὴν ἀλυσιν ταύτην περίκειμαι. Τουτέστι, μία ἦν ἡ πόλις; σωτηρίας τοῦ; Ἰουδαίους περιιμπανομένη ἐκ τῶν Γραψῶν, δὲ ἡριστός, ἦν ἡγώ κηρύξας, εἰς ταύτην ἥθουν τὴν κατάστασιν τῶν δεσμῶν.

Οἱ δὲ πρὸς αὐτὴν εἶπον· Ἡμεῖς οὐτε γράμματα περὶ τοῦ ἐδεκάμεθα ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας, οὐτε παμαγενέμερός τις τῶν ἀδελφῶν, ἀπήγγειλεν ήμίρ²³, η ἐλάλησε τι πονηρόν περὶ σοῦ.

Ἄξιούμεν δὲ παρὰ σοῦ ἀκοῦσαι, διφορεῖς.

Πρὸν ἐπιδημῆσαι Παῦλον ἐν Ἀρμῃ, παρηγγελμένοις ἔσαν οἱ Ἰουδαῖοι μὴ παραδέξασθαι τὸ περὶ Χριστοῦ κήρυγμα· οὐκ οὐδὲ δὲ μόνοι, ἀλλὰ καὶ οἱ πανταχοῦ γῆς. Πόθεν δὲ δῆλον τοῦτο; Εὑρομεν ἐν τοῖς τῶν παλαιῶν συγγράμμασιν, ὡς οἱ τὴν Ἱερουσαλήμ οἰκούντες ἱερεῖς, γραμματεῖς²⁴ καὶ πρεσβύτεροι, διὰ γραμμάτων διαχαράξαντες, εἰ; πάντα διεπέμψαντο τὰ ἔθνη τοῖς ἀπανταχοῦ Ἰουδαίοις, διαβάλλοντες τὴν τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν, ὡς ἀλλοτρίαν τοῦ Θεοῦ, παραγγέλλοντες δὲ ἐπιστολῶν μὴ παραδέξασθαι αὐτὴν. Τούτο δὴ αὐτὸς σημαίνει ξούχε καὶ ἡ λέγουσα προφητεία Ἡσαΐου· Οὐαὶ τῆς πλοιῶν πτέρυγες ἐπέκειται ποταμῶν Αἰθιοπίας· ἀποστέλλων ἐν οὐαλάσσῃ δημηρα καὶ ἐπιστολὰς βουλλίρας²⁵ ἐπάρω τοῦ ὑδατος. Διὸ σημαίνεται ως καὶ πέραν τῆς Αἰθιοπῶν χώρας, καὶ τῶν ἐχατιῶν τῆς γῆς, δὲ τῆς πονηρίας ἥχος τῶν τὴν Ἰουδαίαν οἰκούντων διά τινων ὥσπερ ἵπταμένων πλοίων προηγήθεν· οἷς τε ἀπόστολοι αὐτῶν ἐπιστολὰς βιβλίνας ἐπικομιζόγενοι, ὑπεράνω τε τῶν ὑδάτων ναυτιλλό-

²⁰ Isa. xviii, 1, 2.

Variæ lectiones et notæ.

²¹ ἔκεινον erat. ²² Έχον erat. ²³ ἡμῖν desideratur in vulgaris. ²⁴ γραμματοῖς erat. ²⁵ Ισ. β:61-νας, ut etiam paulo post scriptum existat.

* Popularibus.

μενοι²⁵ καὶ τὴν θάλασσαν ἐμπλέοντες, πανταχοῦ τὸν Σωτῆρος ἡμῶν διαβάλλοντες λόγον. Ἀποστόλους δὲ εἰςέτει καὶ νῦν ἔθος ἔστιν ἰουδαῖοις ὁνομάζειν τοὺς ἑγκύκλια γράμματα περὰ τῶν ἀρχήντων αὐτῶν ἐπικομιζομένους. Τὸν δὲ ἕξης τῆς προφητείας, περὶ τῶν μαθητῶν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εἰρήθοις²⁶· οὐδὲ δὰ τὸ πᾶσιν ἀνθρώποις εὐαγγελιστές εἶναι ἀγγέλους; κούφους ὄνδρας, πρὸς ἀνθεκτολήν ὧν ἐδήλωσεν ἰουδαῖον ἀπόστλων.

Περὶ μὲν τῆς αἱρέσεως ταύτης γνωστόν ἐστιν ἡμῖν, διτὶ πανταχοῦ ἀντιλέγεται.

Ταξιάρχεος δὲ αὐτῷ ἡμέραν, ἥκον πρὸς αὐτὸν εἰς τὴν ἔκτην πλειστούς οἵς ἔξετιθετο διαμηρτυρόμενος τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, πειθὼν τε αὐτοὺς τὰ περὶ τοῦ Ἰησοῦ, ἀπὸ τε τοῦ γρήμου Μαθθέως καὶ τῷ προφητῷ, ἀπὸ πρῶτης ἔως ἐσπέρας.

Καὶ οἱ μὲν ἐπελθοτο τοῖς λαγομένοις, οἱ δὲ ἡπιστοντες.

Αἱρέσιν καλοῦσιν οἱ ἰουδαῖοι τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν. Μαρτυροῦσι δὲ ίδοι καὶ ἰουδαῖοι, διτὶ πανταχοῦ ἐκηρύχθη ὁ Χριστὸς, εἰ καὶ μὴ πάντες καταδέχονται τὸ κήρυγμα, ἀλλ' ἀντιλέγουσι τινες ἰουδαῖοι, ή καὶ Ἑλλήνες.

Ἄστυμφωροι δὲ διτες πρὸς ἀλλήλους, ἀπελέκτρον εἰπόντος τοῦ Παύλου ρῆμα ἦρ, διτὶ Καλῶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ἐλάλησε διὰ Ἡσαΐου τοῦ προφήτου πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν.

Λέγον.

Ὥρα πᾶς οὐ βάπτουσι νῦν ἐπισιούλας κατ' αὐτοῦ. Ἐν γάρ τῇ ἰουδαϊκῇ ὡς ἐν τυραννίδι ἡσαν· ἐνταῦθα δὲ καὶ ὑδριζόμενοι παρ' αὐτοῦ, οὐδὲν τοιμῶσιν ἀντειπεῖν. Οὐ γάρ τῇ ἔξουσίᾳ αὐτῶν ἐπετέτραπτο τοιπόν τὰ κατ' αὐτόν. Οτι καλῶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ἐλάλησε. Τοῖς ὑπουργὸν λέγουσι τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, ἐνταῦθα δὲ Παῦλος κατέβλα τὸν διώσι τὴν πληγήν. Τὸν γάρ Κύριον τὸν καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρημένου, διτὶ ιεραῖς, ὡδε λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον. Ὁμοιόσιν γάρ ἐστι τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ, καὶ τῆς Ιερᾶς ἔξουσίας μετέχει.

Πορεύθητι πρὸς τὸν λαὸν τούτον, καὶ εἰπέ· Ἀκοῇ ἀκούσητε²⁷, καὶ οὐ μὴ συνίγετε· καὶ βλέποντες βλέψετε²⁸, καὶ οὐ μὴ ίδητε.

Ἐπαγγέλθη γάρ η καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τοῖς ὡσὶ βαρέως ἥκοντας, καὶ τοὺς ὅρθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμμισταν, μήποτε ἰδωσι τοῖς ὁφθαλμοῖς καὶ τοῖς ὡσὶν ἀκούσωσι, καὶ τῇ καρδίᾳ συνώσι, καὶ ἐπιτερέψουσι, καὶ λάσοισι αὐτούς²⁹.

Γνωστόν οὖν ἐστω ὑμῖν, ὅτι τοῖς ἔθνεσιν ἀπεστάλη τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ· αὐτοὺς καὶ χονσορεται.

²⁵ Isa. vi, 1.

²⁶ γαυτιλόμενοι erat. ²⁷ Ισ. εἰρηται, εἰρέσθω. ²⁸ In vulgatis ἀκούσετε. ²⁹ In uno vulgato βλέψετε est, in altero, βλέψατε. ³⁰ In vulgatis ἐπιτερέψωται, καὶ λάσοιμα: αὐτούς.

A Servatore nostro obtrectantes. Apostolos autem, id est legatos et nuntios, adhuc etiam nunc nominare solent Judæi, qui litteras passim ab illorum magistris acceperas ultro citroque ferunt. Reliqua autem pars prophetarum quae sequitur, de discipulis Servatori nostri loquitur: quos quoniam omnibus hominibus bona annuntiabant, nuntios leves nominat et expeditos, ut discerneret eos a Judaicis apostolis, de quibus locutus erat.

Nam de secta quidem hac notum est nobis, ubique ei contradicunt.

VERS. 23. Cum constituerint autem illi diem, venerunt ad eum in hospitium complures: quibus adjectis testimoniis regnum Dei exponebat, et ut doctrinam de Iesu amplecterentur eis persuadere conabatur tam ex lege Moysis, quam prophetis a mane usque ad vesperum.

VERS. 24. Atque aliis quidem oratione sua persuadebat, nonnulli vero non credebant.

Heresim, id est sectam, vocant Judæi fidem in Christum. Testificantur autem ecce etiam Judæi Christum ubique prædicatum fuisse, etiamsi non omnes prædicatione amplectebantur atque probabant, sed contradicebant nonnulli Judæi, aut etiam Græci et nationes externæ.

VERS. 25. Sed cum non essent inter se concordes, discedebant, cum Paulus unum verbum dixisset, nevene, Bene Spiritus sanctus locutus est per Isaiam prophetam ad patres nostros.

VERS. 26. His verbis.

Vide ut nunc struant insidias adversus illum: nam in Judæa quasi in tyrannide erant; hic vero, cum etiam ab eo contumelia afficerentur, nihil contradicere audent. Non enim posthac illorum potestati permissus erat. Bene Spiritus sanctus locutus est. Iis qui dicunt Spiritum sanctum ministrum esse Patris, Paulus hic mortiferam plagam infligit. Nam Dominum, qui in excelso et alto solio sedet³⁰, quem vidit Isaias, hic dicit Spiritum sanctum. Ejusdem est enim cum Patre et Filio essentiæ atque naturæ, atque ejusdem potestatis particeps est.

VERS. 26. Vade ad populum nunc, ac dic: Auribus audietis et non intelligetis, et videntes videbitis et non perspicietis.

VERS. 27. Incrementum enim et obstructum est cor populi hujus, et auribus graviter audierunt et oculos suos occluserunt, nequando cernant oculis, et auribus audiant, et corde **187** intelligent, et convertantur, et sanem eos.

VERS. 28. Notum igitur sit vobis, nationibus extraneis missam esse salutem divinam: ipsi etiam audient.

VERS. 29. *Et cum hac ille dixisset, Judæi abiérunt A multum inter se se disceptantes.*

Fecerunt hoc, inquit, auribus obturatis, et oculis occlusis. *Nequando convertantur et sanem eos.* Insignem eorum ac veheimentem significat improbitatem, cosque dedita opera ac studio sese avertisse. Atque hoc dicit, altrahere eos ac provocare volens, et ostendere, si sese converterint, futurum ut sanentur ab ipso. *Incrassatum est enim et obstructum cor populi hujus.* Non quod Deus operam daret, ne viderent, hoc dicitur: nam ille omnes servari vult, et ad agnitionem veritatis venire, qua si invidente ne utique aliquando obtemperarent: sed hoc etiam pro more dicere solemus de iis qui procul fugiunt, et audire nolunt orationem salutarem: *Hic homo adeo fugit, et aures amovet, metuens nequando etiam audiatur orationem, qua convertatur et malitia ejus coercetur atque cohibeatur.*

VERS. 30. *Mansit autem Paulus biennium totum in suo conducto domicilio, et admittebat omnes qui accedebant ad ipsum,*

VERS. 31. *Prædicans ac divulgans regnum Dei, ac docens ea quæ pertinent ad Dominum Iesum Christum cum summa libertate, nemine prohibente.*

Non quemadmodum Sinopeensis ^x ille, qui pannis amictus erat, ac dolium pro domicilio habebat: qui cum nihil opus esset multos quidem admiratione sui attonitos reddebat, sed nemini adjumentum asserebat. Paulus autem nihil illarum quidem rerum faciebat: neque enim honoris studium illi cordi erat: quinimo honestissime quoque vestitus erat, et in ædibus perpetuo habitabat, ac nihil prætermittebat, quod ad reliquas virtutes pertinebat: quas Cynicus ille despiciebat dum libidinose vivebat, atque in publico sese turpiter dabat, et insano gloriæ studio ducebatur. Nam si quis querat quæ causa fuerit cur in dolio habitaret, nullam aliam causam inveniet, atque studium vanæ gloriæ solum. At Paulus etiam mercedem præbebat habitationis, qua Romæ utebatur.

A Καὶ ταῦτα αὐτοῦ εἰκόνες, ἀπῆλθορ οἱ Ἰουδαῖοι, πολλὴν ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς συ-ζήτησιν.

'Ἐποιησαν τούτο, φησί, τὰ ὡτα βύσαντες, καὶ τοὺς βρύθαλμοὺς καμμύσαντες. Μήποτε ἐπιστρέψωσι, καὶ λάσωμαι ^{zo} μέτον, ἐπιτεταμένην αὐτῶν λέγων πονηρίαν, καὶ τὴν μετὰ σπουδῆς ἀποστροφήν. Καὶ τούτο λέγει, ἐφελκόμενος αὐτοὺς καὶ ἐρεθίζων, καὶ δεικνύς ὅτι ἐὰν ἐπιστρέψωσιν, λάσεται αὐτούς. Ἐπαχνύθη γάρ η καρδία τοῦ Ιωνᾶ τούτου. Οὐχ ὡς τοῦ Θεοῦ σπουδάζοντος τοῦ μῆδειν αὐτοὺς τούτο λέγεται, τοῦ βολομένου πάντας αυθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν, ὥσπερ φθονοῦντος μή δέσα που κατακούσωσιν· ἀλλὰ τούτο καὶ τῇ συντρεψίᾳ λέγειν εἰκύθαμεν ἐπὶ τὸν πόρῳ φευγόντων, καὶ μὴ βουλομένων ἀκούσαι λόγον αὐτηρίας. Ὁ ἀνθρώπος οὗτος τοσούτον φεύγει καὶ ἀπάγει τὴν ἀκοήν, φεούμενος μήποτε καὶ ἀκούσῃ λόγον ἐπιστρέφοντα καὶ ἀναχαίτιζοντα τῆς κακίας αὐτόν.

B Εμεινε δὲ ὁ Παῦλος διετίαν δλητ ἐν Ιδιψ μισθώματι, καὶ ἀπεδέχετο πάντας τοὺς εἰσπορευομένους πρὸς αὐτὸν.

Κηρύσσω τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ διδάσκω τὰ περὶ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ ⁱⁱ μετὰ πάσης ⁱⁱⁱ παρρήσιας ἀκαλύτως.

Οὐ καθάπερ ὁ Σινωπεὺς ἐκεῖνος ὁ βάκχη περιβεβλημένος καὶ πίθον οἰκεῖν· οὓς οὐδὲν δέον ἐξ-ἐπλήξει μὲν πολλοὺς, ὡφέλησε δὲ οὐδίνε. Ὁ δὲ Παῦλος τούτων μὲν οὐδὲν ἔτοιει· οὐδὲν γάρ περδει φιλοτιμίαν ἔβλεπεν· ἀλλὰ καὶ ιμάτια περιεβέβλητο μετὰ πάσης εὐσχημοσύνης, καὶ οἰκίαν ὥστε διηνεκῆς, καὶ τὴν ἀκρίβειαν ἀπασαν ἐπὶ τῆς ἀλλῆς ἀρετῆς ἐπεδείκνυτο· ἃς ὁ Κυνικὸς κατεφρόνει ζῶν ἀσελγίας, καὶ δημοσὶᾳ ἀσχημονῶν, καὶ ὑπὸ τῆς περὶ τὴν δέξιαν μανίας συρόμενος. Ἄν γάρ ἐρηταὶ τις τῆς τοῦ πίθου οἰκήσεως τὴν αἰτίαν, οὐδεμίαν ἔτεραν αἰτίαν εὑρήσειν, ἀλλ' η̄ κενοδόξειν μόνην. Ὁ δὲ Παῦλος καὶ μισθὸν παρεῖχε τῆς οἰκίας, ἐν η̄ κατέμενεν ⁱⁱ ἐν τῇ Ρώμῃ.

Variæ lectiones et notæ.

^{zo} *λάσωμαι erat.* ⁱⁱ *Χριστοῦ desideratur in vulgatis.* ⁱⁱⁱ *πάσης desideratur in aliquo.* ^{iv} *κατέμενεν erat.*

Videtur locus corruptus et mutitus. ^x *Diogenem Cynicum intelligit.*

ΤΟΥ ΑΓΙΟΤΑΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΠΑΣΗΣ ΤΗΣ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

ΚΥΡΟΥ

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΙΣ ΤΑΣ ΠΡΑΞΕΙΣ ΤΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ.

SANCTISSIMI ARCHIEPISCOPI TOTIUS BULGARIÆ

DOMNI

THEOPHYLACTI

EXPOSITIO IN ACTA APOSTOLORUM.

EX CODICE VATICANO*.

Interprete Bonifacio Finelli ord. Praedicatorum.

Αρχὴ ἐν Θεῷ τῶν Πράξεων τῶν ἀποστόλων συγ-
γραφεισῶν παρὰ τὸν ἀγίου ἀποστόλου καὶ εὐαγ-
γελιστοῦ Λουκᾶ.

A 188-189 *Incipiunt in Dei nomine .... apostolorum conscripta a sancto apostolo et evangelista Luca.*

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ.

Οὗτος δὲ μακάριος Λουκᾶς μαθητῆς ἦν Παύλου διδός καὶ ἔκεινου τὰς πράξεις μᾶλλον ἐγίνωσκε τῶν διδόνων. Περὶ οὗ καὶ αὐτὸς δὲ θεσπέσιος Παύλος λέγει· « Λουκᾶς ἐστι μήνος μετ' ἡμῖν » καὶ πάλιν πρὸς Κηφινθίους· « Οὐκ ἔπαινος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, διὸ πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν. » Εἳτε δὲ, διὰν αὐτὸς πάλιν λέγει· « Κατὰ τὸ Εὐαγγέλιόν μου δὲ παρελάβετε, ἡ τὸ τοῦ Λουκᾶ Εὐαγγέλιου λέγει. Οὐ πάντα δὲ μέχρι τέλους, δοσαὶ ἐπράξειν δὲ θεσπέσιος; Παύλος, ἀναγράφει Λουκᾶς, καίτοι σύν αὐτῷ ὡν μέχρι τελευτῆς πρώτων μὲν, διτὶ καὶ ταῦτα ἥγετο ὡφέλειαν τοῖς βουλομένοις παρέχειν δεύτερον δὲ, διτὶ πρὸς τὰς κατεπέλγοντας δὲις ἴσταντο, καὶ οὐκ ἐν τῷ λογογραφεῖν ἦν αὐτοῖς ἡ σπουδὴ· πολλὰ γάρ ἀγράφω παραδόσεις παραδεδώκασιν.

Εἰ καὶ αἱ Πράξεις τῶν ἀποστόλων τὸ βιβλίον ἐπιγράφεται ποῦτα, ἀλλ᾽ οὖν ὡς ἐπιπολὺ τὰς τοῦ Παύλου πράξεις ἔστιν εὑρεῖν εἰς αὐτὸν γεγραμμένας. Ἀλλὰ καὶ τοῦ παναγίου Πνεύματος; αἱ πράξεις δὲ αὐτῶν γιγάνσκονται ἐμφερόμεναι. Τὰ μὲν γάρ Εὐαγγέλια τὰς τοῦ Ιησοῦ πράξεις περιέχουσιν· αἱ Πράξεις δὲ, τὰς τοῦ παναγίου Πνεύματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Περὶ τῆς ἐξ ἀραστάσεως διδασκαλίας τοῦ Χριστοῦ, καὶ διπτασίας πρὸς τοὺς μαθητές καὶ περὶ C

De doctrina Christi post resurrectionem, ejusque apparitione discipulis; et de promissione doni

* II Tim. iv, 11. * II Cor. viii, 18.

* Vide Præfationem, supra col. 409, num. IV.

CAPUT I.

De doctrina Christi post resurrectionem, ejusque apparitione discipulis; et de promissione doni

Spiritus sancti. De aspectu et modo ascensionis A Christi, ac de gloriose ipsius secundo adventu.

INITIUM TEXTUS.

I, 1-8. Primum quidem sermonem feci de omnibus, o Theophile, quæ cœpit Jesus facere et docere, usque in diem qua præcipiens apostolis per Spiritum sanctum, quos elegit, assumptus est : quibus et præbuit seipsum vivum post passionem suam in multis argumentis, per dies quadraginta apparens eis, et loquens de regno Dei. Et conve-scens, præcepit eis ab Jerosolymis ne discederent, sed exspectarent promissionem Patris, quam audiatis, inquit, per os meum : quia Joannes qui-dem baptizavit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu sancto non post multos hos dies. Illi igitur, ut convenissent (!), interrogabant eum, dicentes : Domine, si in tempore hoc restitues regnum Israel ? Dixit autem eis : Non est vestrum nosse tempora vel momenta quæ Pater posuit in sua potestate ; sed accipietis virtutem supervenientis Spiritus sancti in vos, et eritis mihi testes in Jerusalem et in omni Iudea et Samaria et usque ad ultimum terræ. *Finis Paschæ* (2).

I, 9-12. Et cum hæc dixisset, videntibus illis, elevatus est : et nubes suscepit eum ab oculis eorum. Cumque intuerentur in cœlum eum illum, ecce 191 duo viri astiterunt juxta illos in vestibus albis, qui et dixerunt : Viri Galilæi, quid statis aspicien-tes in cœlum ? Ille Jesus, qui assumptus est a vo-bis, sic veniet, quemadmodum vidistis eum eum in cœlum. Tunc reversi sunt Hierosolymam a monte qui vocatur Oliveti, qui est juxta Jerusalem, Sabbati habens iter.

COMMENTARIUS.

In memoriam Theophilo revocat Evangelium a se conscriptum, ut exinde accuratam diligentiam suam ostendat. Siquidem initio illius operis, « Vi-suum est, inquit, et mihi asseco omnia a prin-cipio », etc. Meminit igitur illius operis et diligen-tiae, qua in eo conscribendo usus est, ut parem in hoc libro impensam esse sciens, iis quæ in eo continentur, animum quam maxime adverteret. Cæterum præ modestia non dixit : Primum qui-dem Evangelium feci, o Theophile. Theophilus vero iste unus ex iis erat qui ab ipso pietatis præceptis imbuti fuerant.

« Que cœpit. » Miracula scilicet et doctrinas, et præterea quod faciendo docuerit : non enim ille verbis tantum suadebat, sed operando provocabat

^a *Luc. 1, 3.*

Variæ lectiones et notæ.

(1) Ita verbo magis presse ad textum Grecum, ut commentatoris animadversioni sit locus. *Vulg. ha-bet : Igitur qui convenerant.*

(2) Qui hunc commentarium ex codice Vaticano

έπαγγελίας τῆς τοῦ ἀρχοντος Πρεσβύτερος δωρεᾶς, θέας τε καὶ τρόπου τῆς ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ. Καὶ περὶ τῆς ἐνδόξου καὶ δευτέρης αἰτίας παρουσίας.

ΑΡΧΗ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ.

Τὸν μὲν πρῶτον λόγον ἐποιησάμην περὶ πάντων, ὁ Θεόφιλε, ὃν ἤρετο δὲ Ἰησοῦς ποιεῖν τε καὶ διδάσκειν, ἄχρι τοῦ ἡμέρας ἐντειλάμενος τοῖς ἀποστόλοις διὰ Πνεύματος ἀγίου, οὐδὲ ἔξελέσατο, ἀνελήφθη ὅτις καὶ παριστῆσεν ἑαυτὸν ζῶντα μετὰ τὸ παθεῖν αὐτὸν ἐν πολλοῖς τεσκυπρίοις, διὸ ἡμερῶν τεσσεράκοντα διπάνομενος αὐτοῖς, καὶ λέγων τὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Καὶ συναντηθόμενος παρῆγγειλεν αὐτοῖς ἀπὸ Ἱεροσολύμων μὴ χωρίζεσθαι, ἀλλὰ περιμένειν τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Πατρὸς, ἣν τηνούσατε μου, διτὶ Ἰωάννης μὲν ἐθίπτειν ὑδατεῖ, ὑμεῖς δὲ βαπτισθεσθεῖν ἐν Πνεύματι ἀγίῳ, οὐ μετὰ πολλὰς ταύτας ἡμέρας. Οἱ μὲν οὖν συνελθόντες ἐπέρρωταν αὐτὴν λέγοντες· Κύριε, εἰ ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ ἀποκαθιστάνεις τὴν βασιλείαν τῷ Ἰσραὴλ ; Εἴπει δὲ πρὸς αὐτούς· Οὐχ ὑμῶν ἔστι γνῶναι χρέοντος τῇ καιρούς, οὐδὲ δὲ Πατὴρ θέτει ἐν τῇ ιδίᾳ ἐκουσίᾳ, ἀλλὰ λήψεος δύναμιν [ἴξιν υψούσι] ἐπελθόντος τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς, καὶ ἔστοιλοι μοι μάρτυρες ἐν τε Ἱερουσαλήμ, καὶ ἐν πάσῃ τῇ Ἰουδαϊκῇ καὶ Σαμαρείᾳ. *Tέλος τοῦ Ησαΐα.*

Καὶ ταῦτα εἰπὼν, βλεπόντων αὐτῶν, ἐπήρθη, καὶ νεφέλη ὑπέλαβεν αὐτὸν ἀπὸ τῶν δύτηλαμῶν αὐτῶν. Καὶ ὡς ἀτενίζοντες ἤταν εἰς τὸν οὐρανὸν πορευομένους αὐτοῦ, καὶ ἴδον ἀνδρες δύο παρειστήκεισαν αὐτοῖς ἐν ἐσθῆτι λευκῇ. οἱ καὶ εἶπον· Ἀνδρες Γαλιλαῖοι, τί ἐστήκατε ἀμβλέποντες εἰς τὸν οὐρανόν ; Οὗτος δὲ Ἰησοῦς ὁ ἀναλήφθεὶς ἦφ' ὑμῶν εἰς τὸν οὐρανὸν, οὕτως ἐλεύσεται [πάλιν] διὰ τρόπου θεάτρου αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν. Τέτε ύπειτρεφαν οἱ ἀπόστολοι εἰς Ἱερουσαλήμ, ἀπὸ ἥρους τοῦ καλουμένου Ἐλαῶνος, δὲ ἔστιν ἐγγὺς Ἱερουσαλήμ, Σαββάτου ἔχον ὄδον.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Αναμιμνήσκει τὸν Θεόφιλον τοῦ Εὐαγγελίου, ὡστε τὴν οἰκεῖαν ἀκριβειαν ἐνδείξασθαι. Καὶ γάρ ἀρχόμενος ἐκείνης τῆς πραγματείας φησίν· « Ἐδοξε κάμοι παρηκολουθήσατε ἀνωθεν, » καὶ τὰ ἔχεις. Μέμνηται οὖν τῆς πραγματείας ἐκείνης, τῆς ἐκείσε αναμιμησκῶν ἀκριβείας, ἵνα τὴν αὐτὴν καὶ περὶ τοῦ παρόντος βίβλου κατέχων τὴν διάνοιαν, προσέχῃ μάλιστα τοῖς γραφομένοις. Διὰ δὲ τὸ διτύφον [οὔτι] εἶπε· Τὸ μὲν πρῶτον Εὐαγγέλιον ἐποιησάμην, ὁ Θεόφιλε. Οὔτος δὲ εἰς ἡγούμενον κατηγορέσθων παρ' αὐτοῦ τὴν εὐσέβειαν.

« Όντος ἤρετο. » Τὰ θαύματα καὶ τὰς διδασκαλίας φησίν. Οὐ τούτῳ δὲ μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ τῷ ποιεῖν ἐδίδασκεν. Οὐ γάρ λέγω μὲν ἐπέτρεπε τοῖς ἀλλοῖς·

exscripsit, pro sua diligentia annotavit verba ista, *Tέλος τοῦ Ησαΐα, finis Paschæ*, esse in codice a recentiore atramento.

πράττειν, αύτδ; δὲ οὐκ ἐπραττε. Διὸ τοῦτο παρῆνεις A omnes, ut ad imitationem virtutis sese transferrent.

« Ἀχρις ἡς. » Η σύνταξις οὕτω. « Διὰ Πνεύματος, ἀγίου ἐντελάμενος, τουτέστι, πνευματικῶς πρὸς αὐτοὺς εἰπών τὰ φήματα, οὐδὲν ἀνθρώπινον.. ἢ διτι αὐτοῖς ἐν Πνεύματι ἐνετεῖλατο. « Ενθα γάρ δὲ Υἱός τι διαπράττεται, ἐκεῖ τὸ Πνεῦμα ὡς δόμοφυς ἐνεργεῖ καὶ συμπάρεστι. Τί δὲ ἐνετεῖλατο; « Ήρευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ξύνη, καὶ τὰ ἔξης.

« Οὖς ἐξελέξατο. » Οὐκ εἴπε δὲ, ἀνέδη, ἀλλ, ἀνελήφθη. » Εἴτε γάρ ὡς περὶ ἀνθρώπου διαλέγεται. Ιναδὲ μὴ νομίσῃς, διτι ὑφ' ἐτέρων ἀρετῆς, ἐπήγαγεν. « Οἶς καὶ παρέστησεν ἑαυτὸν ζῶντα. » Εἰτά φησι. « Δι τὴν τεσσαράκοντα διπτανόμενος αὐτοῖς. » B ἀλλ' οὐχ, ἐν τῷ μέρᾳ τεσσαράκοντα. Οὐ γάρ ὅσπερ πρὸ τῆς ἀναστάσεως συνεχῶς αὐτοῖς συνῆν, οὗτω καὶ τότε, ἀλλ' ἐφίστατο, καὶ ἀφίστατο πάλιν.

« Καὶ συναλιζόμενος, τουτέστι κοινωνῶν τραπέζης, παρήγγειλεν, ἀπὸ Ιεροσολύμων μὴ χωρίζεσθαι. » Μηδέτον μὲν γάρ αὐτοὺς δεδοκότας καὶ τρέμοντας εἰς τὴν Γαλιλαίαν ἐξῆγαγεν, ἵνα μετὰ ἀδελας ἀκούσωσι τῶν λεγομένων. Εἴτα ἐπειδὴ ἤκουσαν, καὶ τεσσαράκοντα διετριψεν τῷ μέρῃ, παρήγγειλεν ἄπο Ιεροσολύμων μὴ χωρίζεσθαι. Τὸ δὲ διάτερον γε, διτι καθάπερ τινὰς στρατιώτας μέλλοντας εἰς τὸ πλῆθος ἐμπίπτειν, οὐδὲς ἀφέται ἐξελθεῖν ἔως ἣν διπλίσωνται. οὗτω δὴ καὶ αὐτοῖς πρὸ τῆς τοῦ Πνεύματος καθόδου φανῆναι ἐπὶ τῆς παρατάξεως οὐκ τῇσι, ὡστε μὴ γενέσθαι εὐχειρώτους καὶ ἀλωσόμους τοῖς πολλοῖς. οὗτοῦ δὲ μόνον, ἀλλ' διτι καὶ πολλοὶ ἤσαν οἱ μέλλοντες πιστεύειν αὐτόθι. Καὶ τρίτον, ἵνα μὴ λέγωσι τινες, διτι τοὺς γνωρίμους ἀφέντες, παρὰ τοῖς ἔνοις ἥλθον κομπάσαι. « Άλλὰ περιμένειν. » Τότε ἤκουσαν τὴν ἐπαγγελίαν, διτι ἔλεγε. « Συμφέρει ύμιν ἵνα ἔγω ἀπέλθω. » ἐὰν γάρ ἔγω μὴ ἀπέλθω, δι τοῦ παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς. » Οὐχὶ παρόντος δὲ αὐτοῦ, οὐδὲ ἀπελθόντος εὐθέως παρεγένετο, ἀλλὰ μετὰ δέκα τῷ μέρῃ. ἢ αὐτὸν ἐπιθυμίᾳ γενόμενοι, οὗτω λάβωσι τὴν χάριν. Εἰ δὲ παρόντος ἐκείνου τὸ Πνεῦμα ἐπέστη, καὶ δὲ μὲν ἀπῆλθε, τὸ δὲ ἔμεινεν, οὐχ ἦν τοσούτον [τῆς] παραμυθίας. καὶ γάρ σφόδρα αὐτοῦ δισταστάστως εἶχον. Διὸ ἀνειστ., καὶ οὐκ εὐθέως ἐπιφοιτεῖ τὸ Πνεῦμα, ἵνα μικρὸν ἀθυμήσαντες, καθαράν διέξωνται τὴν ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ ἥδην. « Οτις Ιωάννης μέν. Δειχνύει λοιπὸν τὸ μέσον αὐτοῦ τε καὶ Ιωάννου· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλ' διτι καὶ αὐτοὺς ἡδη μείζους γεγενημένους Ιωάννου· εἴγε καὶ αὐτοὶ ἔμελλον βαπτίζειν ἐν Πνεύματι ἀγίῳ. Οὐκ εἴπε δὲ, Βαπτίσω ύμᾶς ἐν Πνεύματι ἀγίῳ, ἀλλὰ, Βαπτίσθησθε· πανταχοῦ τῆς ταπεινοφροσύνης μέτρα καὶ τύπους κατελιμπάνων τῷ μέρῃ. Τούτο γάρ ἀπὸ τῆς μαρτυρίας Ιωάννου δηλοῦ ἦν, διτι αὐτδ; ἦν δὲ βαπτίζων. « Αὐτὸς γάρ, φησιν, οὐ μάζας βαπτίζεις ἐν Πνεύματι

« Usque in diem. » Ordo verborum est iste: « Per Spiritum sanctum præcipiens, » hoc est spiritualiter ad ipsos verba faciens, nihilque immiscens humani. Vel quia ipsis in Spiritu sancto præcepit: ubi enim Filius aliquid operatur, ibidem Spiritus sanctus (quippe ejusdem cum ipso naturæ) simul et operatur et adest. Quid vero præcepit? Nempe: « Euntes, docete omnes gentes », et quæ sequuntur.

« Quos elegit. » Non dixit, Ascendit, sed, « Assumptus est: » adhuc enim tanquam de homine loquebatur. Ne vero quis existimaret, id aliena factum esse virtute, subiunxit: « Quibus et præbuit seipsum vivum. » Deinde ait: « Per dies quadraginta apparetis eis: » at non inquit, « Diebus quadraginta, » quoniam non assidue, sic ut ante resurrectionem, cum ipsis versabatur; sed per intervalla accedebat et recedebat.

« Et convescens. » Hoc est, communem cum illis mensam habens, præcepit eis, « ab Hierosolymis ne discederent. » Scilicet, primo quidem, cum illi nimium trepidarent, in Galilam eos aduxit, ut absque pavore, quæ ipsis dicturus erat, audirent: deinde, postquam audierunt, ac quadraginta elapsi sunt dies, « præcepit, ab Hierosolymis ne discederent. » Quemadmodum enim 192 sapiens dux milites, qui in multos incurvuri sunt hostes, hanc prius exire permittit, quam armis communiter; ita et Dominus ante Spiritus sancti descentum, ipsos in aciem ire non sivit, ne hostium multitudine facile expugnarentur et caperentur. Sed et alia est hujuscce præcepti ratio, nempe quia ibidem, seu Hierosolymis, multi eredituri erant. Et tertio, ne aliqui dicerent, eos, dimissis notis, ad extraneos, ostentationis causa, contendisse. « Sed exspectarent. » Promissionem hujusmodi tunc audierunt, cum dixit ih̄s: « Expedit vobis, ut ego vadam; si enim non abiero Paracletus non veniet ad vos». At vero non illo adhuc præsente, neque statim ac recessit, advenit Spiritus sanctus; sed post dececi dies, ut desiderio serventes gratiam illam reciperen. Si enim, illo præsente, Spiritus D sanctus advenisset, vel, illo abeunte, cum illis remansisset, non tanta res fuisse consolationis. Quapropter vero non nisi ægre ab illo divelli poterant, differt paulisper Spiritus sanctus, nec statim accedit, ut paululum contristati, et promissionis desiderio succensi, puriore majoremque ex ejus adventu perciperent voluptatem. « Quia Joannes. » Declarat deinde quantum ipse Joanni præstaret: ac præterea apostolos ipsos Joanne maiores esse ostendit: siquidem et ipsi baptizaturi erant in Spiritu sancto. Non dixit autem, Baptizabo vos in Spiritu sancto, sed, « Baptizabimini, ubique nobis humilitatis exempla reliqueris. Ali-

^a Matth. xxviii, 19. ^b Joan. xvi, 7.

unde vero ex testimonio Joannis notum est, quod ipse baptizatus erat : « Ipse enim, » ait, « baptizabit vos in Spiritu sancto, et igne ». — Igitur qui. Cum interrogare volunt, simul accedunt, ut multitudine impetrarent. Noverant enim illud quod ante eis dixerat : « De die illa nemo scit », non ignorantis, sed repellentis, ac responsionem differentis suisse : idcirco denuo interrogant. Quid autem eis respondet ? « Non est vestrum nosse tempora, vel momenta. » Tempora illis nota non facit, cum alias eos multo majora docuisse : quia scilicet volebat, ut vigilantes essent ; et aliunde nihil ignoratio ista eis nocebat. Non etiam respondet ad id, de quo interrogabant : quoniam magistri est, non quae discipulus erit, sed quae scire ipsi prodest, cum docere. Et ideo ait : « Non est vestrum nosse tempora, vel momenta. » Deinde, ne putarent fore ut in multa incidenter pericula, propinquam esse, ait ipsorum a cunctis difficultatibus liberationem. « Accipietis », enim, inquit, « virtutem » ex alto « supervenientis Spiritus sancti in vos. » Quoniam 193 autem prius dixerat⁸ : « In viam gentium ne abieritis, » quod vellet omnium primis Iudeis Evangelium annuntiari, at tunc per totum terrarium orbem Evangelii prædicatio diffundenda erat, congrue subdit : « Et in Iudea et Samaria et usque ad ultimum terræ. » — « Cum hæc autem dixisset, » ne rursus eum interrogarent, statim assumptus est, et nubes suscepit eum, « quoniam illa signum est Dominicæ divinæ virtutis. » Ille Jesus, qui assumptus est, Dictione demonstrativa usi sunt, dicentes : « Ille Jesus qui assumptus est in cœlum, sic veniet, » nempe, cum corpore. Ac etiam, quia judicaturus veniet « in nube. » Viros vero eos vocat, quia tales oculis apparebant : siquidem angeli illi ne terrorem incuterent, virorum formam exacte assumpserant. Duo autem accesserunt, ut testimonii firmitatem indicarent. Dicentes vero : « Quid statis aspicientes in cœlum ? » eos monuerunt, ne diutius eo in loco manerent, neve exspectarent illum rursus videre. « Tunc reversi sunt. » — « Tunc, » inquit, scilicet, cum hæc audissent, reversi sunt. Videntur vero, hæc die Sabbati contigisse, eo quod dicit, « A monte qui est juxta Jerusalem, Sabbati habens iter : » definita namque erat longitudo itineris, quod Iudeis Sabato confidere licebat ; nempe stada quinque.

CAPUT II.

D

Petri sermo ad discipulos de morte et reprobatione Iudee proditoris, ac de subrogatione Matthie, super quem sors cecidit Dei gratia per orationem.

Feria secunda hebdomadæ Paschalis⁹.

* Math. iii, 11. ⁷ Math. xxiv, 36. * Math. x, 5.

Variæ lectiones et notæ.

⁸ In Graeco habetur, secunda (nempe die, vel feria) Diakainesimi; sic enim hebdomadam Paschalem, seu quæ diem Paschalis subsequitur, Graeci vocant. Est autem apud Graecos recentiores dia-

A ἄγιῳ καὶ πυρὶ. — Οἱ μὲν οὖν. » Οταν μέλλωσιν ἐρωτᾶν, ὅμοι προσέρχονται, ἵνα τῷ πλήθει δυσωπήσωσιν. Ἡδεισαν γάρ, ὅτι τὸ πρώην εἰρημένον, τουτέστιν, « Οὐδεὶς οἶδε τὴν ἡμέραν, » διακρουομένου τὸν, οὐχ ἀγνοοῦντος, ἀλλ᾽ ἀναβαλλομένου τέως τὴν ἀπόχρισιν. Διὰ τοῦτο πάλιν ἐρωτῶσιν. Τί οὖν φησιν. « Οὐχ ὑμῶν ἔστι γνῶναι χρόνους ἢ καιροὺς, » καὶ τὰ ἔξῆς. Οὐ λέγει δὲ αὐτοῖς τὸν καιρὸν, τὰ πολλῷ μείζονα διδάσκει, ἵνα ἐγρηγορέτες ὥστε καὶ γάρ οὐδὲν ἐβλάπτοντο μή εἰδετες. Οὐ πρὸς δὲ ἡρώτησαν ἀπεκρίθη. Τοῦτο γάρ διδασκάλου ἔστιν, τὸ, οὐχ ἀ βούλεται δι μαθητῆς, ἀλλ᾽ ἀ σύμφεροι μαθεῖν, διδάσκειν. Διὸ φησιν. « Οὐχ ὑμῶν ἔστι γνῶναι χρόνους ἢ καιρούς, » καὶ τὰ ἔξῆς. Εἴτα ἵνα μή νομίσωσιν δι τοις πολλοῖς περιπτεσοῦνται κινδύνοις, τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν δυσχερῶν πλησίον εἶναι λέγει. « Λήψεσθε γάρ, φησι, δύναμιν ἐξ ὑψους, ἐπελθόντος τοῦ ἡγίου Πνεύματος ἐπ' ὑμᾶς. » Ἐπειδὴ δὲ ἐμπροσθεν ἔλεγεν, « Εἰς δόδι ἔθνων μή ἀπέλθητε, » βουλόμενος τοῖς Ίουδαιοῖς πρῶτον τὸν λόγον κηρυχθῆναι, νῦν δὲ εἰς τὴν οἰκουμένην ἔδει τὸ κήρυγμα χειθῆναι· εὐλόγως νῦν προστίθησι, καὶ φησιν. « Ἐν τε Ίουδαιᾳ καὶ Σαμαρείᾳ, καὶ ἐώς ἐπιχάτου τῆς γῆς. » Εἴτα ἵνα μή πάλιν αὐτὸν ἐρωτῶσιν, « εὐθέως ἀνελήφθῃ. Νεφέλῃ δὲ αὐτὸν ὑπέλαβεν, » ἐπειδὴ σύμβολὸν ἔστε τῆς Δεσποτικῆς θείας δυνάμεως. « Οὗτος δὲ Ἰησοῦς ὁ ἀναληφθεὶς. » Δεικτικῶς ἐχρήσαντο τῇ λέξει εἰπόντες· « Οὗτος δὲ Ἰησοῦς ὁ ἀναληφθεὶς εἰς τὸν οὐρανὸν οὗτος ἐλεύσεται, » τουτέστι μετὰ σώματος· καὶ πάλιν, ὅτι οὗτος ἔχει ἐν τῇ κρίσει ἐπὶ νεφέλης. « Ανδρας δὲ αὐτοὺς καλεῖ, τὸ ἐναργὲς τῆς θύεως δηλῶν· καὶ γάρ εἰς θυνταράς ἐσαντούς οἱ ἄγγελοι ἀκριῶν· ἐναπέτυπωσαν, ὥστε μή πτοῆσαι. Δύο δὲ παρέστησαν τὸ βέβαιον τῆς μαρτυρίας δηλούντες. Εἰπόντες δὲ· « Τί ἔστι κατε ἐμβλέποντες εἰς τὸν οὐρανὸν ; » οὐκ ἔτι εἰσαν αὐτοὺς προσχαρτερέων ἐν τῷ τόπῳ, καὶ προσδοκῶν αὐτὸν δψεσθαι πάλιν. « Τότε ὑπέστρεψαν. » Τότε, φησιν, ὅτε ἤκουσαν ταῦτα, ὑπέστρεψαν. Δοκεῖ δὲ καὶ ἐν Σαββάτῳ γεγονέναι ταῦτα, ἐκ τοῦ εἰπεῖν. « Ἀπὸ δρους τοῦ καλουμένου Ἐλαιῶνος, δὲστιν ἐγγὺς Ἱερουσαλήμ, Σαββάτου ἔχον δόδον. » Καὶ γάρ ὁρισμένον τὸ μῆκος ἀδοιπορίας ἔχον ἦν βαδίζειν τοῖς Ίουδαιοῖς ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Σαββάτου· τουτέστι στάδια πάντες. C

ΚΕΦΑΛ. Β'.

Petrou διάλογος πρὸς τοὺς μαθητευθέντας περὶ τε θαράτου καὶ ἀποβολῆς Ίουδα τοῦ προδότου· ἐγ ϕερὶ ἀτεισαγωγῆς Μαθθίου, κληροθέτος χάριτι διὰ προσευχῆς.

Τῇ δευτέρᾳ τῆς διακαίνησίμου.

χανήσιμος idem ac διακαίνησίς, nempe renovatio. Ita vero eam hebdomadam appellant, quod per Christi resurrectionem genus humanae renovatur. Du Cang, Gloss. med. et inf. Grac.

Ἐν ταῖς ἡμέραις ἔκειναις ὑπέστρεψαν οἱ ἀπόστολοι εἰς Ἱερουσαλήμ ἀπὸ δρους τοῦ καλουμένου Ἐλαίωνος, δὲ ἐστιν ἕγγυς Ἱερουσαλήμ, Σαββάτου ἔχον ὁδόν. Καὶ οὗτε εἰσῆλθον, ἀνένθησαν εἰς τὸ ὑπερῷον, οὐδὲ ἡσαν καταμένοντες δὲ τε Πέτρος, καὶ Ἰάκωβος, καὶ Ἰωάννης, καὶ Ἀνδρέας, καὶ Φίλιππος, καὶ Θωμᾶς, Βαρθολομαῖος, καὶ Ματθαῖος, Ἰάκωβος Ἀλφαῖος, καὶ Σίμων, καὶ Ἰούδας Ἰακώβου. Οὕτοι πάντες ἤσαν προσκαρτεροῦντες δόμοις μαδὸν τῇ προσευχῇ καὶ τῇ ἐσῆσαι σὺν γυναιξὶ καὶ Μαρίᾳ τῇ μητρὶ τοῦ Ἰησοῦ, καὶ σὺν τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ. Καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις ἀναστὰς Πέτρος ἐν μέσῳ τῶν μαθητῶν, εἶπεν (ἥν τε δχλος ὄνομάτων ἐπὶ τὸ αὐτὸν ὅσεις ἐκατὸν εἰκοσι). Ἀνδρεὶς ἀδελφοὶ, ἔδει πληρωθῆναι τὴν Γραφὴν ταύτην, ἥν προείπε τὸ Πνεῦμα τὸ ἀγίον διὰ στόματος Δαβὶδ περὶ Ἰούδα τοῦ γενομένου δόμηγον τοῖς συλλαβοῦσι τὸν Ἰησοῦν, διτὶ κατηριθμημένος ἥν σύν τιμέν, καὶ ἐλαχεῖ τὸν κλῆρον τῆς διακονίας ταύτης καὶ ἀποστολῆς. Οὕτοις μὲν οὖν ἐκτήσατο χωρίον ἐκ τοῦ μισθοῦ τῆς ἀδικίας, καὶ πρηγής γενόμενος ἐλάχησε μέσος, καὶ ἔξεχύθη πάντα τὰ ἔγκατα αὐτοῦ. Καὶ γνωσθὲν ἐγένετο πᾶσι τοῖς κατοικοῦσιν ἐν Ἱερουσαλήμ, ὅπερε κληθῆναι τὸ χωρίον ἔκεινο τῇ λοιπῇ διαλέκτῳ αὐτῶν Ἀκελλαιμά, τουτέστι χωρίον αἰματος. Γέγραπται γάρ ἐν βιβλῷ Φαλμῶν : Γενηθήτω ἡ Ἐπαυλὶ; αὐτοῦ ἔρημος, καὶ μὴ ἔστω δικαστοῦκών ἐν αὐτῇ· καὶ, Τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ λάβῃ ἔτερος. Δεῖσι οὖν τῶν συνελόντων τιμέν ἀνδρῶν ἐν πάντῃ χρόνῳ, ἐν ᾧ εἰσῆλθε καὶ ἔξηλθεν ἐφ' ἡμέρες δὲ Κύριος Ἰησοῦς, ἀρξάμενος ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος Ἰωάννου, ἀρχεῖ τῆς ἡμέρας, ἥς ἀνελήφθη ἀφ' ἡμῶν, μάρτυρα τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ γενέσθαι σύν τιμέν ἔνα τούτων. Καὶ ἐστησαν δέος, Ἰωσήφ τὸν καλούμενον Βαρσαβᾶν, δεὶς ἐπεκλήθη Ἰούστος, καὶ Ματθιαν. Καὶ προσευχάμενοι εἶπον· Σὺ, Κύριε, καρδιογάνστα πάντων, ἀνάδειξον δικαίεξα ἐκ τούτων τῶν δύο ἔνα λαζεῖν τὸν κλῆρον τῆς διακονίας ταύτης καὶ ἀποστολῆς, ἐξ ἣς παρέθη Ιούδας, πορευθῆναι εἰς τὸν τόπον τὸν ἑδον. Καὶ δῶκαν κλήρους αὐτῶν, καὶ ἐπεσεν δὲ κλήρος ἐπὶ Ματθιαν, καὶ συγχατεψηφίσθη μετὰ τῶν ἔνδεκα ἀποστόλων.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

« Εἰς τὸ ὑπερῷον ἀνένθησαν. » Ἐδεδοίκειταν γάρ ἐν τῇ πόλει φαίνεσθαι, ὥστε μὴ συλληφθῆναι αὐτούς. Καλῶς δὲ ἐμνημόνευσε τῶν μαθητῶν ἐπειδὴ γάρ δὲ μὲν προσδόκων, δὲ δὲ ἡρήσατο, δὲ δὲ ἡπίστησε, δεῖχυσιν δὲ πλήτην τοῦ προδότου πάντες ἡσαν σῶοι. Εἴτα· « Προσκατεροῦντες τῇ προσευχῇ σύν γυναιξὶ καὶ Μαρίᾳ τῇ μητρὶ τοῦ Ἰησοῦ, καὶ σὺν τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ, ἡσαν δόμοις μαδόν. » Οἱ τόνυν περὶ τῆς μητρὸς Ἰησοῦ εἰρηται, διτὶ εἰς Ἐλαδεῖν αὐτὴν δὲ μαθητής εἰς τὰ λίσια, οὐδέν ἐστιν ἐναντίον. Εἰ γάρ καὶ αὐτὸς ἐκεῖνος δὲ μαθητής συνῆν, οὐδὲν ἥν τὸ καλύπτον καὶ αὐτὴν συμπαρεῖναι. « Καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις. » Πέτρος ὡς θερμὸς [καὶ ὡς] ἐμπιστευθεὶς παρὰ Χριστοῦ τὴν ποίμνην, [καὶ ὡς τοῦ χροῦ πρώτος ἀεὶ δρχεται τοῦ λόγου] παραμυθεῖται αὐτοὺς ἀπὸ τῆς

A

I, 12-26. In diebus illis reversi sunt Jerosolymam, a monte qui vocatur Oliveti, qui est iuxta Jerusalem, Sabbati habens iter. Et cum introissent in cœnaculum, ascenderunt ubi manebant Petrus et Johannes, Jacobus et Andreas, Philippus et Thomas, Bartholomeus et Matthæus, Jacobus Alphæus et Simon Zelotes et Judas Jacobi. Hi omnes erant perseverantes unanimiter in oratione cum mulieribus et Maria Mater Jesu et fratribus ejus. In diebus illis exsurgens Petrus in medio fratrum dixit (erat autem turba 194 hominum simul fere centum viginti) : Viri fratres, oportet impleri Scripturam quam prædicti Spiritus sanctus per os David de Iuda, qui fuit dux eorum qui comprehendenterunt Iesum. Qui connumeratus erat in nobis, et sortitus est sorte ministerii hujus. Et hic quidem possemit agrum de mercede iniquitatis, et suspensus crepuit medius, et diffusa sunt omnia viscera ejus. Et notum factum est omnibus habitantibus Jerusalem, ita ut appellaretur ager ille lingua eorum Hacceldama, hoc est ager sanguinis. Scriptum est enim in libro Psalmorum : Fiat commemoratio eorum deserta, et non sit qui inhabitet in ea, et episcopatum ejus accipiat alter. Oportet ergo ex his viris, qui uobiscum sunt congregati in omni tempore, quo intravit et exivit inter nos Dominus Jesus, incipiens a baptismo Joannis usque in diem, qua assumptus est a nobis, testem resurrectionis ejus nobiscum fieri unum ex istis. Et statuerunt duos, Joseph, qui vocabatur Barsabas, qui cognominatus est Justus, et Matthiam. Et orantes dixerunt : Tu, Domine, qui corda nostri omnium, ostende quem elegeris ex his duobus unum accipere locum ministerii hujus et apostolatus, de quo prævaricatus est Judas, ut abiret in locum suum. Et dederunt sortes eis, et fecerunt sors super Matthiam, et annumeratus est cum undecim apostolis.

B Ιούδας, πορευθῆναι εἰς τὸν τόπον τὸν ἑδον.

COMMENTARIUS.

« In cœnaculum ascenderunt, » eo quod timebant, ne si viderentur in civitate, caperentur. Recte autem de discipulis mentionem facit : quoniam, cum ex illis unus quidem Jesum prodigidisset, alter negasset, alius insidelis fuisset, sibi ostendendum putavit, uno excepto proditore, omnes incolumes fuisse. Subdit : « Hi omnes erant perseverantes unanimiter in oratione, cum mulieribus et Maria Matre Iesu, et fratribus ejus. » Quod igitur de Matre Iesu dictum est, « Suscepit eam discipulus in sua, » contrarium nullo modo est. Si enim ipse discipulus ibi aderat, nil prohibet et Matrem ipsam ibidem adfuisse. « Et in diebus. » Petrus, velut charitate servens, ac ille, cui grex a Christo conereditus erat, ac chori primus, semper prior loquitor. Con-

* Joan. xix, 27.

solutur vero eos ex prædictione de Juda. « Oportet enim, inquit, impleri Scripturam, quam prædictit Spiritus sanctus per os David de **195** Juda, qui fuit dux eorum qui comprehendenterunt Jesum. » Deinde « Ille, » inquit, « possedit agrum de mercede iniquitatis. » Non inquit: Judæi possederunt, sed, « ipse possedit, » et quidem congrue: nam qui pretium erogat, etiam si alii emant, ille censendus est dominus. Et sane pretium ejus erat, quod « possedit de mercede extremæ iniquitatis. » Subdit: « Et suspensus crepuit medius, et effusa sunt omnia viscera ejus. » Hoc scilicet ait de poena quam tunc sustinuit Judas. « Et appellatus est ager ille lingua corum Haceldama, hoc est, ager sanguinis. » Judæi hoc nomine eum appellarent, non propter ipsum, sed propter Judam. Et quidem Lucas ad hoc astruendum id refert, testes profrens ipsos hostes, quod ea de causa ejusmodi nomen agro illi imposuerint: dicendo enim, « propria lingua eorum, » hoc satis innuit. Illud vero: « Fiat commoratio ipsius deserta, et non sit qui inhabitet in ea, » tam de agro, quam de domo ipsius dictum est. In eo autem, « Et episcopatum ejus accipiat alter, » per « episcopatum » intellige principatum seu sacerdotium. Est vero qui dicat, Judam haudquam laqueo vitam finisse, sed supervixisse, quod depositus fuerit, antequam periret. Rem hanc cæteris clarius narrat Papias Joannis discipulus, his verbis: « Magnum impietatis exemplum in hoc mundo fuit Judas, utpote cuius corpus adeo intumuit, ut neque, qua currus facile transit, ille, imo neque solum ejus caput, transire posset: et quidem oculorum palpebras adeo enorimenter illi intumuisse ferunt, ut nec ipse lucem videret, nec oculi ipsius vel adhibitis medicorum dioptris videri possent: adeo scilicet profunde ab externa superficie recesserant. Verenda autem ipsius omni turpitudine deformiora facta fuisse, quod sanies et vermes e toto ejus corpore manantes tantummodo per illas, necessarias alloquin, partes ad maiorem ignominiam effuerent. » Hæc quidem ait ille in quarto explanationis verborum Domini. « Post multos vero cruciatus et pœnas, subdit, eo in proprio agro mortuo, agrum ipsum, qua etiam parte longius abest a via (4), desertum et inhabitabilem ad præsens usque tempus evasisse: imo nunc etiam neminem per locum ipsum, nisi obturatis naribus, transire posse. Tantum scilicet eum in carne ipsius etiam supra terram judicium (5) comprehendit. » — « Oportet ergo ex his. » Quoniam nondum Spiritus advenerat, neque si se dignos, vel idoneos arbitrabantur, qui a se ipsis hocce negotium administrarent, vel per aliquod signum, quinam eligendus esset, addiscerent, « dederunt sortes eis. »

Variæ lectiones et notæ.

¹ Ισ. αιτοῦνται.

(4) Sisanus hic verit, ab iis, qui juxta illam viam habitabant, quod legerit in suo codice, καὶ τοῖς ἐπιτίχοις.

A προβούτῳ τοις περὶ Ἰούδα. « Εἶδε γάρ, φησί, πλευρῶντα τὴν Γραφὴν ταύτην, ἣν προεῖπε τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον διὰ στόματος; Δαῦιδ περὶ Ἰούδα τοῦ γενομένου δόνγοῦ τοῖς συλλαβοῦσι τὸν Ἰησοῦν, » καὶ τὰ ἔξτις. Εἰτα, « Οὐτος, φησι, ἐκτήσατο χωρίον ἐκ τοῦ μισθοῦ τῆς ἀδικίας. » Οὐδὲ λέγει, διτις Ἰουδαῖοι ἐκτήσαντο, ἀλλ᾽ « Λατὸς ἐκτήσατο » εἰκότας. « Οὐ γάρ τὸ τίμημα καταβαλὼν, εἰ καὶ ἑτεροι ἡγοράχτες εἰσεν. αὐτὸς δὲ εἴη λογίζεσθαι κύριος. Αὐτὸν γάρ ἦν τὸ τίμημα, δὲ ἐκτήσατο ἐκ τοῦ μισθοῦ τῆς ἐσχάτης ἀδικίας. Εἰτά φησι: « Καὶ πρητῆς γενόμενος ἐλάκησε μέσος, καὶ ἐγενόθη πάντα τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ. » Τούτο δὲ φησι περὶ τῆς δίκης, ἡς ἐδωκεν Ἰούδας τότε. « Καὶ ἐκλήθη τὸ χωρίον ἐκεῖνο τῇ ίδιᾳ διαλέκτῳ σύντονον Ἀκελδαμά, δὲ ἔστι χωρίον αἴματος. » Οἱ μὲν οὖν Ἰουδαῖοι: ταύτη τῇ προστηγρίᾳ ἐκάλεσαν αὐτὸν, οὐ διὰ τούτο, ἀλλὰ διὰ τὸν Ἰούδαν. Οὗτος δὲ εἰς τούτο αὐτὸν μετήγαγε, μάρτυρες φέρων τοὺς ἔχορούς, δι’ ὧν ὥνδρικασ. Καὶ γάρ τὸ εἰπεῖν, « τῇ ίδιᾳ διαλέκτῳ αὐτῶν, » τούτῳ βούλεται. Τὸ δὲ, « Γενηθήτω ἡ Ἱερουλίς αὐτοῦ Ἐρημος, καὶ μὴ ἔστω διατοικῶν ἐν αὐτῇ, » περὶ χωρίου τούτου καὶ τῆς οἰκίας αὐτοῦ εἰρηται. Τὸ δὲ, « Τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ ἁδησοι ἑτεροι, » τουτέστι τὴν ἀρχὴν, τὴν ἱερωσύνην. « Άλλος δὲ φησιν, διτις οὐκ ἀπέθανε τῇ ἀγγέλῳ ή Ἰούδας, ἀλλ᾽ ἐπειών καθαιρεθεῖς; πρὶν τοῦ ἀποπνιγῆναι. Τούτο δὲ σαργέστερον ἴστορεὶ Ηπαΐας ὁ Ἰωάννου μαθητῆς λέγων. « Μέγα δὲ ἀσεβείας ὑπόδειγμα ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ περιεπάτησεν ὁ Ἰούδας, πρηστεῖς ἐπὶ τοσούτον τὴν σάρκα, ὅπτες μηδὲ ὀπόδεν ἄμαξα ῥέδιας διέρχεται, ἐκείνον δύνασθαι διελθεῖν, ἀλλὰ μηδὲ αὐτὸν μόνον τὸν τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ δγκον· τὰ μὲν γάρ βλέψαρα τῶν ὁψιθαλμῶν αὐτοῦ, τοσοῦτον φτανινέοιδησαι, ὡς αὐτὸν μὲν καθόλου τὸ φῶς μὴ βλέπειν, τοὺς δρυθαλμοὺς δὲ αὐτοῦ μηδὲ ὑπὸ λατροῦ διέπτερας διφθῆναι· τοσοῦτον βάθος είχον ἀπὸ τῆς ἔξιθεν ἐπιφανείας· τὸ δὲ αἰδοῖον αὐτοῦ πάστης μὲν ἀπηγμοσύνης ἀγδέστερον φαίνεσθαι, διὸ τοις τοὺς ἔπαντος αὐτοῦ τοῦ σώματος συρρέοντας ἐγκύρρεις τε καὶ σκύληκας εἰς ὕδριν δι’ αὐτῶν μόνων τενάντησαι. » Ταῦτα δὲ φησιν ἐν τῷ τετάρτῳ τοις Ἐηγήσεως τῶν Κυριακῶν λόγων. « Μετὰ πολλὰς βασάνους καὶ τιμωρίας, ἐν λοιπώ, φησι, χωρίην τελετήσαντος, καὶ τὸ ἀπὸ τῆς ὁδοῦ Ἐρημον καὶ ἀοικητον τὸ χωρίον μέχρι τοῦ νῦν γενέσθαι· ἀλλ᾽ οὐδὲ μέχρι σήμερον δύνασθαι τινὰ τὸν τόπον ἐκείνον παρείθειν, ἐάν μη τὰς βίνας ταῖς χερσὶν αὐτοῦ περιφράξῃ· τοσαύτη διὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ καὶ ἐπὶ γῆς κρίσις ἐγώρησε. » — Δεῖ δὲν τῶν. « Ἐπειδὴ οὐδέποτε Πνεῦμα ἦν, καὶ οὐπω ἐσυτοὺς ἀξίους ἥγοντο εἶναι τοῦ ἀφ' ἐκειτῶν τὸ πρᾶγμα ἐπιτρέψαι, αἰτοῦντα διά τινος σημείου μαθεῖν. Εἰ γάρ ἔνθα οὗτε εύχη, οὔτε ἀξιόλογοι ἄνδρες, τοσοῦτον ξυχουσεν ἐπὶ τοῦ Ἰωάννου, διὰ τὸ ἐξ ὁρῆς γενέσθαι γνώμης, πολλῷ μᾶλλον ἐνταῦθα.

(5) Apud Sisanum pro κρίσις, judicium, existat Expus. s. fluvius, fortasse rectius.

Ἐπλήρωσε τὸν χορὸν, καὶ ἀπήρτισ τὴν τάξιν διὰνδειχθείς. Δεῖ τοίνυν τὸν κληρωθέντα τὸν τόπον ἔχειν, διὰ ἐκληρώθη, καὶ μή κατασκευάζειν ἕαυτῷ· οὐ γάρ διὰ εἰη κλῆρος τούτο· μήτε φεύγειν δοθέντα. Εἰ γάρ τὰ τοῦ κλήρου κύρια, πολλῷ μᾶλλον τὰ τοῦ Θεοῦ, διὰν διὰ τοῦ κληρώσης. Δεῖ δὲ καὶ τὸν ποιοῦντα ἀπροσπαθῶν² ποιεῖν. Τοῦτο γάρ κλῆρος, μή διὰ βιούλεται αὐτὸς ἀλλ' διὰ τὴν ἡχήρια δίδωσιν. Ἔως μὲν οὖν Πνεύματος ἀμοιροὶ ἥσαν οἱ ἀπόστολοι, κλήρω τὰ πράγματα ἐπέτρεψον· Νικηφόρον δὲ καὶ τῷ πλήθει, καὶ τῇ αἰκετῇ ἡχάριτι. Ἐπειδὴ δὲ πολλῶν διητῶν πάντας κληροῦσθαι οὐκ ἔνι, εἰκότας ἐκ πολλῶν διλέγουσις ἐπιλέγομεθα.

Iunii sanctum recipere, sorte negotia administrabant, quando multi sunt, omnes sorte accipere non licet, hinc recte ex multis paucos seligimus.

ΚΕΦΑΛ. Γ.

Μερι τῆς θείας τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἐπιφοιτήσωσι τῇ ἡμέρᾳ τῆς Πεντηκοστῆς γενομένης εἰς τοὺς ἀκούστολους.

Κυριακὴ τῆς Πεντηκοστῆς.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Καὶ ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς, ἥσαν ἀπαντεῖς οἱ ἀπόστολοι διμοιριαδὸν ἐπὶ τὸ αὐτό. Καὶ ἐγένετο ἀφνω ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἥχος, ὡσπερ φερομένης πνοής, βιαζόμενος. Καὶ ἐπλήρωσεν ὅλον τὸν οἶκον οὗ ἦσαν καθήμενοι. Καὶ ὑφῆσαν αὐτοῖς διαμεριζόμενοι γλῶσσαί τινες πυρός. Ἐκάθισε τε ἐφ' ἔνα ἔκαστον αὐτῶν. Καὶ ἐπλήσθησαν ἀπαντεῖς Πνεύματος ἄγιου, καὶ ἤρξαντο λαλεῖν ἐπέραις γλώσσας, καθὼς τὸ Πνεῦμα ἐδίδου αὐτοῖς ἀποφούέγγειον. Ἦσαν δὲ ἐν Ιερουσαλήμ κατοικοῦντες Ἰουδαῖοι· διηρέεις εὐλαβεῖς, ἀπὸ παντὸς ἔθνους τῶν ὑπὸ τὸν οὐρανόν. Γενομένης δὲ τῆς φωνῆς ταύτης, συνῆλθε τὸ πλήθος, καὶ συνεχύθη, ὅτι ἤκουον εἰς ἔκαστος τῇ ίδιᾳ διαλέκτῳ λαλούντων αὐτῶν. Ἐξίσταντο δὲ πάντες, καὶ ἐθαύμαζον λέγοντες πρὸς ἀλλήλους· Οὐκ ίδού πάντες οὗτοι εἰσιν οἱ λαλοῦντες Γαλιλαῖοι; Καὶ πῶς ἡμεῖς ἀκούομεν ἔκαστος τῇ ίδιᾳ διαλέκτῳ ἡμῶν ἐν τῇ ἡγεμονίᾳ; Πάρθοι, καὶ Μῆδοι, καὶ Ἐλαμῖται, καὶ οἱ κατοικοῦντες τὴν Μεσοποταμίαν, Ιουδαίαν τε καὶ Καππαδοκίαν, Πόντον τε καὶ τὴν Ασίαν, Φρυγίαν τε καὶ Παμφυλίαν, Αἴγυπτον, καὶ τὰ μέρη τῆς Λιδύης τῆς κατὰ Κυρήνην, καὶ ἐπιδημοῦντες Ῥωμαῖοι, Ιουδαῖοι τε καὶ προτήλυτοι, Κρήτες, καὶ Ἀράβες, ἀκούομεν λαλούντων αὐτῶν ταῖς ἡμετέραις γλώσσαις τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Τουτέστι, [οὐ] πρὸ τῆς Πεντηκοστῆς, [ἀλλὰ] περὶ αὐτῆν, ὡς εἰπεῖν, τὴν ἑορτὴν³. Ἐδεῖ γάρ ἑορτῆς οὔσης ταῦτα γίνεσθαι, ἵνα οἱ παρόντες τῷ στευρῷ τοῦ Χριστοῦ πάλιν καὶ ταῦτα ἐδωσιν. Ἐπειδὴ τοίνυν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς Πεντηκοστῆς ἐδόθη δύομος δὲ πλαίσιος, κατ' αὐτὴν ἔδει δοθῆναι τὴν τοῦ ἄγιου Πνεύματος χάριν· καὶ ἵνα δειχθῆ ἀδιατρεπός τῇ φύσις τῆς ὑποστάσεως τῆς θεῖκῆς, ἐν Παλαιᾷ καὶ Νέᾳ, καὶ διαφόροις χρόνοις μίαν ἐργαζομένη τὴν συμφωνίαν

A Si enim, ubi neque oratio stebat, neque probi erant homines (ut super Iona). **196** adeo tamen sors valuit, quod recta intentione fieret; multo magis hic merito replevit chorun, et ordinem perfecit, qui hac ratione monstratus fuit. Quare oportet unumquemque tenere locum, quem sortitus est, ac nec sibi procurare (non enim sors id esset) nec refugere eum, qui datus est. Si enim rata habentur, quae sunt a sorte, multo magis quae a Deo sunt, seu cum Deus eligit. Necesse vero est, ut et is, qui eligit, id sine partium studio faciat. Illa enim vera sors est, non quam vult ipse, sed quam gratia moderatur. Apostoli igitur, antequam Spiritus postea vero et multitudine, et propria gratia.

B

CAPUT III.
De divino Spiritu sancti in apostolos descensu die Pentecostes.

Dominica Pentecostes.

TEXTUS.

II, 1-11. Et cum completerentur dies Pentecostes, erant omnes pariter in eodem loco. Et factus est repente de cælo sonus, tanquam advenientis spiritus vehementis, et replevit totam domum ubi erant sedentes. Et apparuerunt illis dispersitæ linguae tanquam ignis, sed itaque supra singulos eorum. Et repleti sunt omnes Spiritu sancto, et coperunt loqui variis linguis, prout Spiritus sanctus dabat eloqui illis. Erant autem in Jerusalem habitantes Judæi, viri religiosi ex omni natione quæ sub cælo est. Facta autem hac voce convenit multitudo, et mente confusa est, quoniam audiebat unusquisque lingua sua illos loquentes. Stupebant autem omnes et mirabantur, dicentes: Nonne ecce omnes isti, qui loquuntur, Galilæi sunt? Et quomodo nos audiimus unusquisque linguam nostram, in qua natus sumus? Parthi, et Medi, et Elamitæ, et qui habitant Mesopotamiam, Judæam et Cappadociam, Pontium et Asiam, Phrygiam et Pamphyliam, Aegyptum et partes Libyæ quæ est circa Cyrenen, et advenæ Romani. Judæi quoque et **197** prosclyti, Cretes, et Arabes: audimus eos loquentes nostris linguis magnalia Dei.

COMMENTARIUS.

Hoc est, non ante Pentecosten, sed circa ipsum, ut ita dicam, festivitatem. Decebat enim, ut ista festivo tempore contingenter, ut qui Christi crucifixione praesentes fuerant, ista quoque videarent. Quoniam igitur die Pentecostes lex vetus est data, congruum erat, ut eadem die Spiritus sancti gratia daretur: ac præterea ut divina natura substantia ostenderetur iudicata: quippe quæ tum in Veteri, tum in Novo Fœdere, ac diversis temporibus

Variæ lectiones et notæ.

² Ισ. ἀπροσπαθῶς. ³ Πεντηκοστὴν.

bus, perfectum efficit divinorum oraculorum concentum. Quemadmodum enim Salvator mortalem subiit, eo tempore pati voluit, quo agnus martyri et offerri solebat, ut ipsi typo conjungeret veritatem; sic et Spiritus sancti adventus eo, quo lex data est, tempore contigit, ut palam fieret, sicut Mosaicam legem, ita et Evangelicam a Spiritu sancto esse. Recte autem et sonum de cœlo factum esse ait; quandoquidem et vox Dei in monte de cœlo facta est¹⁰: et tunc et ignis apparuit¹¹, ut etiam antiqua visio eundem et tunc et modo advenire demonstraret. « Tanguam ignis » vero ait, addita scilicet particula « tanguam, » ne corporeum quidquam de Spiritu sancto suspicari quis posset. Ait etiam, « tanguam spiritus : » neque enim ventus erat. « Seditque, » hoc est permanuit, requievit. « Sedere, » enim firmitatem et permanentiam denotat. Non autem supra duodecim tantum, sed etiam supra septuaginta discipulos, quin supra singulos et centum viginti » Spiritus sanctus resedit. Congruo vero non in ore, sed supra caput linguas receperunt; non enim in naturale organum infusus est Spiritus; ne ex proprio ore ea, quæ non habebant, se proferre existimarent. Sed, sicut aqua e cœlo veniens ad monitum primum cacumina, et exinde in subiectas valles defertur; sic, verticem velut montem quemdam statim occupans Spiritus sancti gratia, deinde ex capite in cerebrum, ac postea in os et cor se effundit, totumque hominem, sumpto a capite initio, replet. Aliter : Quoniam apostoli totius mundi doctores ordinabantur, ordinatio autem non aliter, quam supra caput sit; congrue ipsi linguas supra caput receperunt. « Erant autem in Jerusalem. » Ut ostenderet, confusionem a timore et spectaculi novitate esse ortam, ait : « Confusi sunt timore. » Et quidem merito. Putabant enim ipsorum **198** exitium rem istam portendere ob audax facinus, quod contra Christum patrarant. Igitur conscientia ipsorum animas concutiebat, quod recens albus esset in maiibus eorum caedes Domini : quare ipsos omnia terrebant, ac pavidos irrepidosque reddebat. « Quoniam audiiebat unusquisque. » Idecirco ante cætera linguarum donum acceperunt apostoli, quia ad omnia loca se conferre debebant. Et sicuti, turris Babelicæ tempore, una, quæ tunc erat lingua in multas divisa est; ita nunc multæ linguae in unum hominem confluxerunt, ut idem ipse ei Latine, et Persice, et Indice, et aliis plurimis linguis, Spiritu sancto intus insonante, poqueretur : unde hoc donum et linguarum donum Feria tertia hebdomadæ Paschalis.

Petri hac de re instructio ex prophetis.

TEXTUS.

II, 19-21. Stupebant autem omnes et mirabantur ad invicem dicentes : Quidnam vult hoc esse? Alii

¹⁰ Matth. xvii, 5. ¹¹ Exod. iii, 2.

Variæ lectiones et notæ.

* τὸν οὐρανόν. * κατέτειν.

A τῶν θείων λόγων. « Ήσπερ γάρ δὲ Σωτήρ μέλλων τὸ πάθος ἐπιτελεῖν, καὶ δὲν καιρὸν έθύετο τὸ πρόβατον τούτο, ἡγέσχετο, ἵνα τῷ αὐτῷ τύπῳ συνάψῃ τὴν ἀληθειαν. » οὕτω καὶ ἡ τοῦ ἄγιου Πνεύματος ἐπιφοίτησις, καὶ δὲν καιρὸν ἔδειν δὲ νόμος ἐγένετο, ἵνα διειθῇ, διτε καὶ τότε καὶ νῦν τὸ ἄγιον Πνεύμα νομιθετεῖ. Καλῶς δὲ τὸν ἥχον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ γενέσθαι φῆσι. « ἐπειδὴ καὶ τότε ἡ φωνὴ τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ Ἱρεῖ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐγένετο, καὶ τότε « πῦρ ἐφάνη. » ἵνα καὶ ἡ ἀρχαὶ θύλις δεῖξῃ αὐτὸν θεόν, καὶ τότε καὶ νῦν ἐπιφοίτησαντα. « Όστε πυρὸς » δὲ, φησι, μετὰ προσθήκης τοῦ, ὡς, ἵνα μηδὲν αἰτηθέτω περὶ τοῦ Πνεύματος νομίσῃ τις. καὶ « ὡς εἰ πνοή » οὐ γάρ ἀνεμος ἦν. « Εκάδιστε τε, » τουτέστι παρέμεινεν. ἐπανεπαύσατο. Τὸ γάρ καθίσαι τοῦ ἑδράνοι ἐστὶ σημαντικόν, καὶ τοῦ μεῖναι. Οὐκ ἐπὶ τοὺς διάδεκα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοὺς ἑβδομήκοντα, καὶ ἐπὶ τοὺς ἑκατὸν εἴκοσι, τὸ Πνεύμα τονεπεύσατο. Οὐκ ἐπὶ τοῦ στόματος δὲ ἐδίξαντο τὰς γλώσσας, ἀλλ᾽ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς· εἰκότως. Οὐ γάρ εἰς τὸ τῆς φύσεως δργανον ἐδόθη τὸ Πνεύμα, ἵνα μὴ νομισθῶσιν ἐκ τοῦ ίσιου στόματος προφέρειν ἢ μὴ εἶχον. Αἰδίως ὅσπερ δὲ ἡρῷον ἐπὶ οὐρανοῦ ἐπὶ τὰς κορυφὰς; τῶν δρόσων καταφέρεται, καὶ ἀπὸ τῶν ὑψημάτων ἐπὶ τὰς φάραγγας· οὕτω τὴν κορυφὴν ὡς δρός καταλαμβάνουσα ἡ τοῦ Πνεύματος γάρις, ἐπιχορηγεῖται λοιπὸν ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τῷ ἐγκεφάλῳ, εἰτα τῷ στόματι καὶ τῇ καρδίᾳ, καὶ ὅλον δὲ ὅλου τὸν δινθρωπὸν ἐπλήρωσεν ἀπὸ τῆς κεφαλῆς. « Άλλως τε· » Επειδὴ οἱ ἀπόστολοι ἐχειροτονοῦντο τῆς οἰκουμένης διδάσκαλοι, χειροτονία δὲ διλλῶς οὐ γίνεται, εἰ μὴ ἐν τῇ κεφαλῇ· εἰκότως; ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἐδίξαντο τὰς γλώσσας. « Ήσαν δὲ ἐν Ἱερουσαλήμ. » « Ήνα δεῖξῃ, διτε τῇ σύγχυσιν εἰργάσατο δὲ φόδος, καὶ τὸ ξένον τοῦ Θεού ματος, γλεγένει· « Συγχύθησαν τῷ φόδῳ, » καὶ εἰκότως. « Ενόμιζον γάρ αὐτῶν τέλος. Εχειν τὸ πρᾶγμα, διετὸν γενομένην τόλμαν κατέτειν⁸ αὐτῶν τὰς ψυχὰς, ἐν χερσὶν ζει οὖσας τῆς σφαγῆς, καὶ πάντα αὐτοὺς ἐπέδει, καὶ δειλίους καὶ περισθέμένους ἐποιεῖ. « Ότι ξένουν. » Τούτου χάριν πρὸ τῶν διλλῶν χαρισμάτων τὸ τῶν γλωσσῶν ἔλαθον οἱ ἀπόστολοι, ἐπειδὴ πανταχοῦ διέρχεσθαι ξεμελλον. Καὶ ὡσπερ ἐν τῷ καιρῷ τῆς πυρογοποίας ἡ μία γλῶττα εἰς πολλάκις διενέμετο· οὕτως τότε αἱ παλλαὶ γλῶτται εἰς ἓνα δινθρωπὸν ζεσαν· καὶ δὲ αὐτὸς καὶ τῇ Ρωμαϊών, καὶ τῇ Περσῶν, καὶ τῇ Ἰνδῶν, καὶ ἐτέραις πολλαῖς διελέγετο γλώσσας, Πνεύματος ἐντοκούντος αὐτὸν, καὶ τὸ γάριτμα ἐκάλεστο· [χάρισμα] γλωσσῶν, ἐπειδὴ τὸ διάνυστο πολλαῖς λαλεῖν φωναῖς.

» vocabatur, quia multis linguis loqui poterant.

Tῇ γ' τῇ Διακαίησιμον.

Πέρηρου κατήχησις περὶ τούτου ἐκ τῶν προφητῶν.

KEIMENON.

« Εξίσταντο δὲ πάντες καὶ διηπόρουν, διλλος πρὸς διλλον λέγοντες· Τι διγένει τούτο είναι; » Ετεροι δὲ

χλευάζοντες ἔλεγον, ὅτι Γλεύκους μεμεστωμένοι εἰσί. Σταθεὶς δὲ ὁ Πέτρος σὺν τοῖς ἔνδεκα, ἐπῆρε τὴν φωνὴν αὐτοῦ καὶ ἀπεφθέξατο αὐτοὺς· Ἀνδρες Ἰουδαῖοι καὶ οἱ χατοικοῦντες Ἱερουσαλήμ ἀπαντεῖς, τοῦτο ὑμῖν γνωστὸν ἔστω, καὶ ἐνωτίσασθε τὰ δῆματά μου. Οὐ γάρ, ὡς ὑμεῖς ὑπολαμβάνετε, οὗτοι μεθύουσιν· ἔστι γάρ ὥρα τρίτη τῆς ἡμέρας ἀλλὰ τοῦτο ἔστι τὸ εἰρημένον διὰ τοῦ προφήτου Ἰωῆ· «Καὶ ἔσται μετὰ ταῦτα ἐν ταῖς ἐκγάταις; ἡμέραις, λέγει ὁ Θεός, ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, καὶ προφητεύσουσιν οἱ υἱοὶ ὑμῶν καὶ αἱ θυγατέρες ὑμῶν· καὶ οἱ νεανίσκοι ὑμῶν δράσεις ὑψούνται, καὶ οἱ πρεσβύτεροι ὑμῶν ἐνυπνίοις ἐνυπνιασθήσονται. Καὶ γε ἐπὶ τοὺς δούλους μου καὶ ἐπὶ τὰς δούλιας μου ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου, καὶ προφητεύσουσι. Καὶ

A autem irridentes dicebant: quia Musto pleni sunt. Stans autem Petrus cum undecim levavit vocem suam, et locutus est eis: Viri Iudei, et qui habitatis Jerusalem universi, hoc vobis notum sit, et auribus percipite verba mea. Non enim, sicut vos aestinatis, hi ebrii sunt, cum sit hora dici tertia: sed hoc est, quod dictum est per prophetam Joel: Et erit in novissimis diebus (dicit Dominus) effundam de Spiritu meo super omnem carnem: et prophetabunt filii vestri et filiae vestrae: et juvenes vestri visiones videbunt, et seniores vestri somnia somnabunt. Et quidem super servos meos et super ancillas meas, in diebus illis effundam de Spiritu meo, et prophetabunt: et dabo prodigia in celo sursum, et signa in terra deorsum, sanguinem et ignem et vaporē sumi. Sol convertetur in tenebras, et luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magnus et manifestus. Et erit, omnis quicunque invocaverit nomen Domini, salvus erit.

EPHMNEIA.

«Οτι μὲν οὐ μεθύουσιν, [εὐθέως] ἀπὸ τῆς φωνῆς ἐδήλωσεν· ὅτι δὲ οὐκ ἔξεστι κατι καθύπερ οἱ μάντεις, καὶ τοῦτο, ὅτι οὐκ ἀνάγκη κατείχοντο. Τί δέ ἔστι, «σὺν τοῖς ἔνδεκα;» Τουτέστι κοινὴν πρεσβάλοντο φωνὴν, καὶ πάντων [βαντός] ἦν στόμα, περιεστήκασι δὲ οἱ ἔνδεκα μαρτυροῦντες τοῖς λεγομένοις. Σκόπησον δὲ τῶν ἀποστόλων τὴν δύναμον· Αὐτοὶ παρεχώρουν [χύτῳ] τὰ τῆς δημηγορίας· οὐ γάρ ἔδει πάντας φθίγεσθαι. Τὸ δὲ ἐν τρίτῃ ὥρᾳ ταῦτα γενέσθαι, οὐχ ἀπλῶς. Τότε γάρ τὸ λαμπρὸν τοῦ πυρὸς δείκνυται, τότε περὶ ἔργα τρέχουσιν· οἱ δινόρωποι, δὲ περὶ ἀδριστον, δὲ λαμπρά τῇ ἡμέρᾳ, δὲ πάντες εἰσιν ἐπὶ ἀγροῦς. «Καὶ ἔσται μετὰ ταῦτα.» Δείκνυσιν αὐτοὺς εὐδοκιμήστας, δὲ καταξιωθέντας τῆς τοῦ πναγίου Πνεύματος χάριτος· καὶ διὰ τοῦ προφήτου κατεπαγγέλλεται σφῶς· τὴν διὰ τοῦ Πνεύματος δαψιλῆ χορηγίαν, ἣν καὶ ἀπαρχὴν ὕσπερ αὐτοῖς ἐδωρήσατο. Ἀπεφθέγγοντο γάρ προφητεύοντες, ήγουν συνιέντες τε καὶ λέγοντες, τὰ διὰ τῶν προφητῶν ἐπὶ Χριστῷ μυστήρια. Μίονς γάρ αὐτῶν τοὺς ἀποστόλους ἐκάλεσεν ἐπροφήτης, ὕσπερ καὶ δὲ Σωτὴρ εἰπὼν· «Εἰ δέ γάρ ἐν Βεελζεβού ἐκβάλλω τὴν δαιμονία, οἱ υἱοὶ ὑμῶν ἐν τίνι ἐκβάλλουσι;» Τὸ δέ καὶ θυγατέρας προφητεῦσαι εἰπεῖν δείκνυσι τὸ τῆς χάριτος δαψιλές. Προεφήτευον δὲ καὶ γυναικες ἐπὶ τῶν ἀποστόλων, ὡν ἡσαν καὶ αἱ τοῦ Φιλίππου τέσσαρες θυγατέρες προφητεύονται.» Πρεσβυτέρους δὲ ἐνυπνίοις ἐνυπνιασθήσονται φῆσι, καὶ ὅρά-

C

D

199 COMMENTARIUS.

Statim post editam vocem ostendit Petrus, se sociosque suos ebrios non esse, nec furore correptos instar vatum (6) neque ulla necessitate di-tineri (7). At quid sibi illud vult, «cum undecim?» Scilicet communem emittebant vocem, et ipse os omnium erat; astabant siquidem undecim, testimonio suo, quae ab ipso dicebantur, confirmantes. Considera vero apostolorum concordiam. Concionandi minus Petro cedunt; neque enim decebat omnes simul loqui. Quod vero haec tertia diei hora facta sint, haud ratione caret: tunc enim ignis fulgor appetit, tunc eo ad opera, et ad prandium parandum utuntur homines, tunc clara est dies, tunc omnes in loro versantur. «Et erit post haec in novissimis.» Ostendit eos gratos probatosque esse, quippe qui Spiritus sancti gratia digni facti sunt: et ex propheta clare annuntiat Spiritus abundantiam, quam illis tanquam primitias clargitus est. Annuntiabant autem «prophetantes» (hoc est intelligentes, quae dicebant) Christi mysteria, quae prophetæ prædixerant. «Filios ipsorum» apostolos appellavit propheta, quemadmodum et Salvator, cum dixit: «Si ego in Beelzebub ejicio demonia, filii vestri in quo ejiciunt?» Dicendo autem ei «filias» prophetasse, ostendit gratiae largitatem. Prophetabant autem etiam mulieres apostolorum tempore, ex quibus erant «quatuor Philippi filiae» prophetantes. Subdit «seniores somnia

¹¹ Matth. xii, 27.

Variae lectiones et notæ.

* Ισ. Εχουσιν. * Ισ. τίτσ.

(6) Neinpe gentiliūri, qui furenies oracula sua fundebant.

(7) Scilicet apostoli libere agebant et loquebantur, quod est proprium sanctorum prophetarum.

somniaturos, et juvenes visiones visuros¹³. senio-
rem aetatem vocans eam, quæ magnitudine virtutis
proiecta est ac præcellens, et veluti claris facino-
ribus canescit: juventutem vero eam, quæ in fide
fortis est et ad bonum alacris. Sed post est etiam
de aetate senioribus et junioribus hoc intelligi di-
ctum. « Et dabo prodigia. » Haec de futuro judicio
et de Jerusalem ait et de Romana captivitate: vel,
quæ crucifixo Domino eventura erant, declarat, ac
ea, quæ propter ipsum Judæis ex Romanorum
bello accidere debebant. Nam et tempore crucifixio-
nis, ob impietatem, quam in Christum exercuere
Judæi, ipsa elementorum, ac solis, et lunæ natura
agrescere et indignari visa est; et bellum Romanis
contra ipsos gerentibus, multa hujusmodi in celo
contigisse, Josephus historicus tradit. Vel hoc ex
affectione eorum, quæ patiuntur, accedit. « Diem
autem Domini magnum et manifestum » diem re-
surrectionis intelligit. Illud vero, « Omnis quicun-
que invocaverit nomen Domini, salvis erit, » non
de nuda ac simplici invocatione **200** intelligen-
dum, sed de ea, quæ fit cum affectu, recta vita ac
congrua fiducia. « Non enim omnis qui dicit mihi,
Domine, Domine, intrabit in regnum cœlorum, sed
qui facit voluntatem Patris mei, qui in cœlis est¹⁴. »

Feria quarta hebdomada Paschalis.
*De passione, resurrectione et ascensione Christi et
missione Spiritus s. neti.*

TEXTUS.

II, 22-36. In diebus illis dixit Petrus ad populum: Viri Israelitæ, audite verba hæc: Jesum Nazarenum virum approbatum a Deo in vobis, virtutibus et pro-
digiis et signis quæ fecit Deus per illum in medio vestri, sicut et vos scitis, hunc definito consilio et præscientia Dei traditum, per manus iniquorum afflentes interemistis. Quem Deus suscitavit, soluti-
tis doloribus inferni, juxta quod impossibile erat teneri illum ab eo. David enim dicit in eum¹⁵: « Pro-
videbam Dominum in conspectu meo semper: quo-
niam a dextris est mihi ne commovear. » Propter
hoc latatum est cor meum, et exultavit lingua
mea, insuper et caro mea requiescat in spé: quo-
niam non derelinques animam meam in inferno, nec
dabis sanctum tuum videre corruptionem. Notas
mihi fecisti vias vitæ: et replebis me jucunditate
cum facie tua. Viri fratres, liceat audenter dicere
ad vos de patriarcha David, quoniam defunctus est
et sepultus, et sepulcrum ejus est apud nos usque
in hodiernum diem. Propheta igitur cum esset, et
sciret, quia jurejurando jurasset illi Deus, de fructu
lumbi ejus sedere super sedem ejus, providens lo-
cutus est de resurrectione Christi, quia neque de-
relictus est in inferno, neque caro ejus vidit corru-

A σεις ὅφεσθαι τοὺς νεανίσκους· πρεσβυτικὴν ἡλικιαν
λέγων τὴν ἐποστήτην.⁸ ἀρετῆς προσκύνουσάν τε καὶ
ὑπερκειμένην, καὶ οἰονεῖ λαμπροῖς πεπολιωμένην
κατορθώμασι· νεότητα δὲ, τὴν ἐν πίστει ἱσχὺν καὶ
ἀκμάζουσαν εἰς τὸ ἀγαθόν. Δύναται δὲ καὶ αἰσθη-
τῶς ἐπὶ πρεσβύτερων καὶ νεωτέρων νοεῖσθαι τὸ
ρήτον. « Καὶ δώσω τέρατα. » Ταῦτα περὶ τῆς μελλού-
σης χρίσεως καὶ περὶ τῶν Ἱεροσολύμων φησί, καὶ
τῆς ὑπὸ Ῥωμαίων αἰχμαλωσίας, ἵτοι τὰ ἐπὶ τῷ
σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ γενναδεμένα δηλοῖ, καὶ τὰ δι’
αὐτὸν τοῖς Ιουδαιοῖς συμβανοντα διὰ τοῦ Ῥωμαίων
πολέμου. Καὶ γάρ καὶ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἐπὶ ταῖς τῶν
Ιουδαίων δυστεβεῖσας ταῖς εἰς Χριστὸν γεγενομέναις,
καὶ αὐτῇ τῶν στοιχείων δεδυστρόγηκεν ἡ φύσις, ἥτου
καὶ σελήνης. Λέγεται δὲ ἐπὶ τοῦ Ῥωμαίων πολέμου,
πολλὰ τοιάυτα γεγενηθεῖσαι ἐν οὐρανῷ, καθὼς Ἰωάν-
νος ἴστορει. « Ήτοι ἀπὸ τῆς διαθέσεως τῶν πασχόν-
των τοῦτο γίνεται. » Ήμέραν δὲ Κυρίου μεγάλην
καὶ ἐπιφανῆν τὴν τῆς ἀναστάσεως φῆσι. Τὸ δὲ,
« Πᾶς δὲ ἀν ἀπικαλέσταται τὸ δυνομα Κυρίου σωθῆ-
σεται, » οὐχὶ τὸ ἀπλῶς ἀπικαλέσασθαι φησιν, ἀλλὰ
τὸ μετὰ διαθέσεως, μετὰ βίου ἀρίστου, μετὰ παρ-
θησας τῆς προστακούσης. « Οὐ γάρ δὲ λέγω μοι,
Κύριε, Κύριε, εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν
οὐρανῶν, ἀλλ’ δὲ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ Πατρός; μου
τοῦ ἐν οὐρανοῖς. »

Τῇ τετάρτῃ τῆς Διακαινησίμου.

Περὶ πάθους καὶ ἀραστρόσεως, καὶ ἀραλήψεως
τοῦ Χριστοῦ, δωρεᾶς τε τοῦ ἄγιου Ηγεμό-
τος.

KEIMENON.

Ἐν ταῖς ἡμέραις ἔκειναις, εἶπε Πέτρος πρὸς τὸν
λαόν· « Ανδρες Ἰσραὴλιται, ἀκούσατε τοὺς λόγους
τούτους. » Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον, ἀνδρὰ ἀπὸ τοῦ
Θεοῦ ἀποδειγμένον εἰς ὑμᾶς δυνάμεσσι καὶ τέρατι
καὶ σημεῖοις, οἵτις ἐποίησε δι’ αὐτοῦ δὲ Θεὸς ἐν μέσῳ
ὑμῶν, καθὼς καὶ αὐτοὶ οἰδατε, τοῦτον τῇ ὥρισμένῃ
θευσάντι καὶ προγνώσει τοῦ Θεοῦ ἐκδοτον λαβόντες, διὰ
χειρῶν ἀνόμων προσπῆκαντες; ἀνείλετε. « Όν δὲ
Θεός: ἀνέστητε, λύσας τὰς ὁδίνας τοῦ θανάτου,
καθότι οὐκεὶ ἔνδυνται κρετεῖσθαι αὐτὸν ὅπ’ αὐτοῦ.
Διεθεὶς γάρ λέγει εἰς αὐτόν. Προωρώμην τὸν Κύριον
ἐνώπιον μου διὰ παντὸς, ὅτι ἐκ δεξιῶν μού ἔστιν,
ἴνα μη σαλευθῶ. Διὰ τοῦτο εὐφράνθη ἡ σάρδια μου,
καὶ τὴν λαγαλιάσατο τὸ γλωτσά μου. « Εἰς δὲ καὶ ἡ σάρξ
μου κατασκηνώσει ἐπ’ ἐλπίδι· ὅτι οὐκ ἐγκαταλεί-
ψεις τὴν ψυχήν μου εἰς ἄδην, οὐδὲ δώσεις τὸν δοτόν
ους ίδειν διαφθοράν. » Ἐγνώρισάς μοι δόδις ζωῆς·
πληρώσεις με εὐφρυστήν μετὰ τοῦ προσώπου σου.
« Ανδρες ἀδελφοί, ἔξιν εἰπεῖν μετὰ παρθησίας πρὸς
ὑμᾶς περὶ τοῦ πατριάρχου Δασιδ, ὅτι καὶ ἐτελεύ-
τησε, καὶ ἐτάφη, καὶ τὸ μνῆμα αὐτοῦ ἔστιν ἐν ὑμῖν
δέχει τῆς ἡμέρας ταῦτης. Προφήτης οὖν ὑπάρχων
καὶ εἰδὼς ὅτι ὅρκῳ ὅμωσεν αὐτῷ δὲ Θεὸς ἐκ καρποῦ
τῆς ὁσφύος αὐτοῦ τὸ κατὰ σάρκα ἀναστήσει τὸν

¹³ Act. xxi, 9. ¹⁴ Matth. vii, 21. ¹⁵ Psal. xv, 8.

Variæ lectiones et notæ.

* Ισ. ἐπὶ ἡσιετητι.

Χριστὸν, καθίσας ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτοῦ, προΐδην ἔκλισε περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, ὅτι οὐκ ἔγκατε λέψθη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ εἰς ἄδην, οὐδὲ ἡ σάρξ αὐτοῦ εἶδε διαφθοράν. Τοῦτον τὸν ἵλεαν ἀνέστησεν ὁ Θεός, οὐ πάντες ἡμεῖς ἐσμεν μάρτυρες. Τῇ δεξιᾷ οὐν τοῦ Θεοῦ ὑψωθείς, τὴν τε ἐπαγγελίαν τοῦ ἀγίου Πνεύματος λέθινον παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἐξέχει τοῦτο, διὸν ὑμεῖς βέλετε καὶ ἀκούετε. (Οὐ γάρ Δαῦΐδ ἀνέβη εἰς τοὺς οὐρανούς. Λέγει δὲ ὁ αὐτός· Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐν δεξιῶν μου, ἐνώς ἀν οὐαὶ τοὺς ἔχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. Λαζαρὸν καὶ Χριστὸν αὐτὸν ὁ Θεός ἐποίησε τοῦτον τὸν ἱησοῦν ὃν ὑμεῖς ἔσταυρώσατε.)

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Ἐπειδὴ καθήψατο αὐτῶν σφέδρα, ἀνίησιν αὐτοὺς καὶ ἀναμνήσκει τοῦ προπάτορος, καὶ πάλιν ἀπὸ προσιμών ἀρχεται. Καὶ ἐπειδὴ ἔμειλεν αὐτοὺς τοῦ ἱησοῦ ἀναμιμήσκειν, ἵνα μὴ θυρηθῆναι, οὐ λέγει τις τῶν ὑψηλῶν, ἀλλ᾽ ἀπὸ τῶν σφέδρα ταπεινῶν ἀρχεται, καὶ εὐθέως τὴν πατρίδα λέγει, τῷπερ ἐδύκει εὐτελή; εἴναι. Ἀμέλει ἀλλαχοῦ ἢ ἀνδρα ποθητὸν λέγει [σ. λέγων] τὸν Χριστὸν, εὐθέως συνῆγεν. «Οὗτος ὁ ἀρχηγὸς τῆς ζωῆς ἐστι.» Τὸ δὲ λέγειν ἀρχηγὸν ζωῆς τὸν Χριστὸν, καὶ γέλην θεοῦ καὶ Κύριον, τί ἀν εἴη ξερον, ἥ διτις ἔν σώματι «Λόγος»; ἦν τοῦ θεοῦ, δι'ούν τὰ πάντα ἐγένετο; Νῦν δὲ, οὐδὲν λέγει μέγα περὶ αὐτοῦ, ἀλλ' οἷον ἀν τις εἶπε περὶ προφήτου, ἐκ θεοῦ τὸ δύνασθαι εἰλιγχότος. Εἶτα ἐν μέσῳ θείῃς τὸ τόλμημα αὐτῶν, πειρᾶται ἀπαλλάξαι αὐτοὺς τοῦ ἐγκλήματος· ἀμα τε δείκνυσιν, ὅτι οὐ τῆς αὐτῆς ἰσχύος ἦν, εἰ μή καὶ αὐτὸς συνεχύρησεν. Εἶτα, ἵνα μὴ λοιπὸν εἰπωσιν ὅτι Καλῶς ἐποίησαν τοῦτο ποιήσαντες, διὰ τοῦτο προσέθηκε. «Διὰ χειρῶν ἀνδρῶν προστήξαντες ἀνείλετε.» Ήτοι, «διὰ χειρῶν ἀνδρῶν», τῶν στρατιωτῶν, λέγει. Εὖ δὲ καὶ λύσιν ὡδίνων, τὴν ἀνάστασιν προστηγόρευσε, τοῦ θανάτου, ὥστερ ἐκ κοιλίας τινὸς ὡδίνευσης, φημι δῆ, τῶν τοῦ θανάτου δεσμῶν, καὶ τῶν τοῦ ξόδου μυχῶν, ἀναδύντος τοῦ Σωτῆρος; Χριστοῦ, καὶ προσελθόντος¹⁰ ὡς ἐκ τοῦ¹¹ ἔνους τῆς ἀναστάσεως· ταύτη τοι καὶ ὡδίμασται «πρωτότοκος ἐκ νεκρῶν». Τὸ δὲ εἰπεῖν, «Καθίσταο ὡντὸν δυνατὸν κρατεῖσθαι αὐτὸν ὑπὸ αὐτοῦ», τουτέστιν, οὐ κοινὴ τοῖς ἄλλοις γέγονεν αὐτῷ ἡ ἀνάστασις, ἀλλ' οὐτως; ἀνέστη, ὡς μηχετὶ πάλιν ἀποθανεῖν. Τὸ γάρ ὅδινον οὐ δύναται τι¹² κατέχειν τὸ κατεχόμενον, ἀλλὰ πάχεις καὶ βίφαι σπεύσεις. «Οὐδὲ οὐκ ἔγκαταλείπεται.» Οὕτω τοῦ ἀποστόλου Ηέτρου τὸ δητὸν ἐμρηγεύσαντος, ὅτι οὔτε «ἡ τοῦ Χριστοῦ ψυχὴ κατελεῖθη εἰς ἄδην, οὔτε «ἡ σάρξ» αὐτοῦ «εἰς διαφθοράν», ἀνθρώπου διοῦ καὶ θεὸν ἀποδείχνυσαν. Ή γάρ θεότης, καὶ πρὸ τῆς σαρκὸς, καὶ ἐν τῇ σαρκὶ, καὶ μετὰ τὸ πάθος, δεῖ ὥστατως ἔχει, δὴ τῇ φύσει

Aptionem. Hunc Iesum resuscitavit Deus, cuius omnes nos testes sumus. Dextera igitur Dei exaltatus, et promissione Spiritus sancti accepta a Patre, effudit hunc, quem vos videtis et auditis. Non enim David ascendit in cœlum: dixit autem ipse: Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Certissime sciat ergo omnis dominus Israel, quia et Dominum eum et Christum fecit Deus hunc Iesum, quem vos crucifixistis.

201 COMMENTARIUS.

Quoniam eos vehementer perstrinxerat, nunc blandius alloquitur, et de progenitore mentionem opportune facit, rursusque exorditur. Et quia erat de Iesu verba facturus, ne continuo turbarentur, nil sublimius de illo dicit, sed a valde humilibus initio facto, statim ejus patriam, quæ vilis videbatur, exponit. Ceterum alibi «virum desiderabilem» vocat Christum, ac statim subjunxit: «Hic auctor est vita (8).» Dicere vero Christum esse «auctorem vitae», quid aliud est, quam asserere ipsum esse Filium Dei, ac Dominum, vel in corpore «Verbum Dei, per quem omnia facta sunt?» Nunc vero nihil magni de illo dicit, sed (9) tantum hujusmodi, quod de propheta, qui potestatem a Deo accepisset, quis diceret. Deinde in medium proferens audax ipsorum facinus, studet eos a culpa purgare, ac simul ostendit, nil contra illum roboris suis habitueros, nisi potestatem ipse illis dedisset. At ne recte id fecisse se dicerent, addit: «Per manus iniquorum affigentes interemisti:» scilicet, per «manus iniquorum» manus militum intelligit. Recte vero etiam «solutionem dolorum inferni» «resurrectionem appellavit, cum ex morte veluti ex ventre quadam parturiente, nempe ex mortis nexibus et ex inferni recessibus emerserit Servator Christus, ac velut ex peregrino quadam partu resurrectionis denuo in lucem prodierit. Et idcirco appellatus est «primogenitus ex mortuis». Subdii: «juxta quod impossibile erat teneri illum ab eo¹³:» hoc est, non communis illi cum ceteris fuit resurrectio; sed ita resurrexit, ut non amplius moriturus esset. Quod enim parturit, non potest amplius retinere quod intus habet, sed patitur et emittere festinat. «Quoniam non derelinques.» Cum apostolus Petrus¹⁴ hocce dictum ita interpretatur, et quod anima Christi «in inferno relictā non fuerit» et quod ejus «caro non viderit,» seu experta fuerit, «corruptionem,» hominem simul ac Deum esse ostendit.

¹⁰ Coloss. i. 18. ¹¹ 1 Petr. v. 1.

Variæ lectiones et notæ.

¹² Ισ. αὐτῶν. ¹³ προελθόντος. ¹⁴ τοκετοῦ. ¹⁵ Ισ. Ετι.

(8) Respicit fortasse ad v. 15 cap. iii ubi legitur, Auctorem vero vitæ interficiens.

(9) Pro ἀλλὰ, sed, habet οὐδὲ, neque, Chrysosto-

mus, adeoque ita vertendum, neque tale quod quicq; a prophetā dicret.

dit. Deitas enim et ante incarnationem, et in carne, et post passionem semper eodem modo se habet; quod erat antea natura sua semper existens, et in perpetuum perseverans. In passione autem, quæ humanæ naturæ fuit, dispensationem pro nobis implevit, animam a corpore separans; a neutro autem illorum, quis us semel unita fuit, unquam divisa, sejunctas partes iterum copulavit, ut modum et initium resurrectionis ex mortuis universæ humanæ naturæ daret; atque ut omne corruptibile indueret incorruptionem, et mortale **202** immortalitatem¹⁸, primordiis nostris ob conjunctionem cum Deo in divinam naturam quodammodo translatis. Quare illud: « Providebam Dominum in conspectu meo semper, et deitatis unigeniti Filii inseparabilitatem a Christo significat. Quod autem hoc loco Pater et a dextris Filii stare, alibi vero Filius a dextris Patris sedere, dicatur, nihil aliud nisi utriusque æqualitatem nobis ostendit. Patrem vero Dominum ipsius appellat, propterea quod et formam servi accepit¹⁹. » Deinde, ut dixit: « Non dubis sanctum tuum videre corruptionem, et subjungit: « Notas mihi fecisti vias vitae: non enim fas est dicere, carnem Verbo unitam corruptioni obnoxiam esse, aut divinam animam: portis inferni concludi posse. Quare post tres dies resurrexit, et iuxta quod impossibile erat, cum, qui vita per naturam est, mortis vinculis teneri. » Ait vero: « Replebis me jucunditate cum facie tua, et illud docens, quod humanitatis habens faciem, quippe similis nobis factus nobis utique, et non sibi, quatenus Deus intelligitur, convenientes sermones, velut in se ipso primum honorum, in nos coelestium honorum participatio- ne effundit. Velut enim sibi datum asserit, quidquid hominis naturæ attribuit. » Viri fratres. Ita ait, ut saltem in illius, seu Davidis, ejusque generis honorem, sermonem de Christi resurrectione recipient, quod, si ita non foret, cum prophetæ dignitas, tum congruus illi honor laedereetur. Rursusque, quod mirandum erat, proponit dicens: « Quia neque derelicta est anima ejus in inferno, neque caro vidi corruptionem. » Non enim similis aliis fuit illius resurrectio: nam comprehendit quidem eum mors, et suum in eum imperium exercere non valuit. Omnia vero ad Patrem referunt, ut, quæ illis dicebat, libentius exciperent. Dextera igitur. Cum apostolus Petrus ait Christum fuisse virum approbatum a Deo virtutibus, prodigiis et signis, quæ fecit Deus per illum, et quem Deus suscitavit, et quia Dominum et Christum fecit Deus hunc Jesum, quem vos crucifixistis, et alia hujusmodi; non idcirco haec dicit, quod is velut merus homo divina virtute roboratus, ista patraret, absit! sed ita loquitur humanitatis gratia, ut audientium se accommoda-

A πάντοτε οὖσα καὶ εἰσαὶ διαμένουσα. Ἐν δὲ τῷ πάθει, τῷ τῆς ἀνθρωπίνης φύτεως, τὴν ὑπὲρ ἡμῶν οἰκονομίαν ἐπλήρωσε, διατεύξας τὴν ψυχὴν ἐκ τοῦ σώματος. χωρισθεῖσα ἐκ οὐδὸν ἔτερου ὡς ἥπαξ ἡώθη, καὶ πάλιν τὰ διεστῶτα συνάψασα, ὥστε ἀκολουθίαν καὶ ἀρχὴν δοῦναι τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει πάσῃ τῇς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως, ἵνα « τὸ φθαρτὸν ἕπαν ἐνδύσηται ἀφθαρτὸν, καὶ τὸ θυητὸν τὴν ἀθανασίαν, τῆς ἀπαρχῆς ἡμῶν διὰ τῆς πρὸς Θεὸν ἀναρράσεως εἰς θείαν φύσιν μεταποιηθείσης. » Οστε τὸ μὲν, « Πρωρῷμην τὸν Κύριον ἐνώπιόν μου διὰ παντὸς, τὸ ἀχιώτιστον τῆς θεότητος τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ δηλοὶ τῆς πρὸς τὸν Χριστόν. Τὸ δὲ ἐκ δεξιῶν ἐστάναι λέγεσθαι τὸν Πατέρα τοῦ Υἱοῦ νῦν, ποτὲ δὲ πάλιν ἐκ δεξιῶν καθίσαι τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν, οὐδὲν διέπερν ή τὴν Ιστότητα τῷ μετανιώσειν. Κύριον δὲ αὐτοῦ τὸν Πατέρα καλεῖ, διά γε τὸ λαβεῖν αὐτὸν « δούλου μορφὴν. » Είτα, εἰπὼν, « Οὐ δώσεις τὸν δισέρν σου ίδειν διαφθοράν, εὐθέως ἐπηγαγεν· « Ἔγνωρισάς μοι ὅδούς ζωῆς. » Οὐ γάρ θέμις εἰπεῖν, φθορὴ μὲν δύνασθαι ποτε κρατεῖσθαι τὴν ἐνωθείσαν τῷ Λόγῳ σάρκα, κάτοχον δὲ ταῖς ἁδοῖς πύλαις τὴν θελαν γενέσθαι ψυχὴν. Τριήμερος γάρ ἀνεῖλα· καθότι οὐκ ἦν δυνατόν, « ζωὴν ἥττα κατὰ φύσιν αὐτὸν, τοῖς τοῦ θανάτου κρατεῖσθαι, δεσμοῖς. Τὸ δὲ, « Πληρώσεις με εὐφροσύνης μετὰ τοῦ προσώπου σου, φησὶν, ἐκείνον διδάσκων, διε τὴς ἀνθρωπότητος, ἔχων πρόσωπον ὡς καθ' ἡμᾶς γεγονώς, τοὺς ἡμὲν μᾶλλον καὶ οὐκ αὐτῷ πρέποντας, καθὸ νοεῖται Θεός, ἀνήσι λόγους, ὡς ἐφ' ἑαυτοῦ, καὶ πρόσωπον²⁰ καλῶν [ἐφ' ἡμᾶς] τὴν τῶν οὐρανῶν ἀγαθῶν μέθεξιν· ὡς γάρ ἑαυτῷ δεδόσθαι φησὶ, τῇ τοῦ ἀνθρώπου φύσει προσνέμει. « Ἀνδρες ἀδελφοί. » Ταῦτα λέγει ἵνα καν διὰ τῆς εἰς ἐκείνον τιμῆς καὶ τὸ γένος, δέξωνται τὸν περὶ ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ λόγον, ὡς καὶ τῆς προφητείας βλασπομήνης, εἰ μὴ τοῦτο εἴη καὶ τῆς εἰς αὐτὸν τιμῆς. Καὶ τούτον τὸ θαυμαστὸν δείχνυσιν εἰπών· « Οτι οὐ κατελείφθη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ εἰς ἄδην· οὐ δὲ ἡ σὰρκα αὐτοῦ εἶδε διαφθοράν. » Οὐ γάρ ὅμοια τοῖς ἀλλοις ἦν ἡ ἀνάστασις· κατέσχετο μὲν αὐτὸν, οὐκ εἰργάσατο δὲ τὸ αὐτοῦ τέλος ὁ θάνατος. Πάντα δὲ ἀνατίθησι τῷ Πατρὶ, ἵνα δέξωνται τὰ λεγόμενα. « Τῇ δεξιᾷ οὖν. » Τοῦ ἀποστόλου Πέτρου λέγοντος τὸν Χριστὸν « ἀνδρα ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἀποδειγμένον, δυνάμεστος καὶ τέρατος, καὶ σημείως, οἷς ἐποίησεν ὁ Θεός δι' αὐτοῦ» καὶ, « διὸ οὐδὲς ἀνέστησε» καὶ πάλιν, « Τοῦτον τὸν Ἰησοῦν ἀνέστησεν ὁ Θεός·» καὶ ὅτι « Κύριον καὶ Χριστὸν ὁ Θεός αὐτὸν ἐποίησε τούτον τὸν Ἰησοῦν, διὸ δύσις ἔστεντες, καὶ οὐσα τοιαῦτα οὐ τοῦτο φησιν, διε τὸν ἀνθρωπὸν ὑπὸ θελας δυνάμεως, συνεργούμενος ταῦτα ἐνήργει, ἀπαγε! ἀλλὰ ταῦτα οὐτω φησὶ διὰ τὸ ἀνθρώπινον, συγχτασίαν τῇ ἀσθενεῖται τῶν ἀκουόντων, διπλῶς εὐπαράδεκτον ποιήσῃ τὸν λόγον. Καὶ δεικνὺς διε

¹⁸ I Cor. xv, 53. ¹⁹ Philipp. ii, 7.

Variæ lectiones et nolæ.

²⁰ πρώτου.

οὐκ ἡνὶ ἀντίθεος ὁ Χριστὸς, ἀλλὰ τοῖς ὄντας καὶ ἔμποντος, καὶ ἀχύριτος τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς ὡς Γίγης, καὶ μετὰ τὸ γενέσθαι δυνάμωπος, οὐδὲν ἐνήργησε τῶν θεοπρεπῶν, ἀνευ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας· ἀλλὰ συντὴν αὐτῷ ἀεὶ καὶ συνήργει πάντα, ὡς οὐκ ἀντίθεος, ἀλλὰ δύμοφυὴς καὶ δροδύναμος. « Οὐ γάρ Δανιὴλ. » Ἐνταῦθα, οὐκ ἔτι μετ' ὑποστολῆς λέγει, ἔχων τὸ ἀπό τῶν εἰρημένων θάρσος, καὶ οὐ λέγει, « Ἐξδύν εἰπεῖν, » καὶ διὰ τοιαῦτα· ἀλλὰ θερόμυντας λοπόν, μετὰ τὴν τοῦ Πνεύματος δόξιν, καὶ περὶ τῆς εἰς οὐρανὸν ἀναλήψεως διαιέγεται· καὶ οὐκ ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ πάλιν τὸν μάρτυρα παραγαγόν, καὶ ἐκείνους ἀναμιμήσουν, περὶ οὗ καὶ ὁ Χριστὸς εἶπε. Λέγει γάρ αὐτός· « Εἴπεν δὲ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἔως ἂν θῶ τοὺς ἔχθρους σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. » Ἐνταῦθα καὶ φύσιν μέγαν ἐπέστησε [καθάπερ] ἐν τῇ ἀρχῇ. Εἰπὼν γάρ, « Τέλος ἂν θῶ τοὺς ἔχθρους σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου, » καλῶς ἐνταῦθα Ἐλῆξε διεστελλών αὐτῶν τὴν διάνοιαν.

principio; dicens namque, « Donec ponam inimicos sione usus est, ipsorum mentem concutiens.

Τῇ πέμπτῃ Διακανησίᾳ.

Περὶ πίστεως τῶν παρότων καὶ τῆς διὰ τοῦ βαπτισμάτος αὐτῶν σωτηρίας.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Ακούσαντες δὲ, κατενύγγεσαν τῇ καρδίᾳ, εἰπόν τε πρὸς τὸν Πέτρον καὶ τοὺς λοιποὺς ἀποστόλους· Τί ποιήσομεν, δινδρες ἀδελφοί; Πέτρος δὲ ἔφη πρὸς αὐτούς· Μετανοήσατε, καὶ βαπτισθήτω ἔκαστος ὑδῶν ἐπὶ τῷ ὄνδριτι· Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς ἀρχεῖν δικαρτιῶν, καὶ λήψεσθε τὴν δωρεὰν τοῦ ἀγίου Πνεύματος. Υμὲν γάρ ἔστιν ἡ ἐπαγγελία καὶ τοῖς τέκνοις ὅμῶν, καὶ πᾶσι τοῖς εἰς μακρὰν, ὅσους ἂν προσκαλέσηται Κύριος δὲ Θεὸς ἡμῶν. Ἐπέροις τε λόγοις πλείσιοι διεμαρτύρατο, καὶ παρεχάλει λέγων· Σώθητε ἀπὸ τῆς γενεᾶς ταύτης τῆς σκολιάς. Οἱ μὲν οὖν ἀσμίνιοι ὑπεδεξάμενοι τὸν λόγον αὐτῶν, ἐθαπτίσθησαν, καὶ προσετέθησαν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ψυχὴν ὥσει τρισχίλιαι. Ἡσαν δὲ προσκαρτεροῦντες τῇ διδαχῇ τῶν ἀποστόλων, καὶ τῇ κοινωνίᾳ, καὶ τῇ κλάσει τοῦ δρόου, καὶ ταῖς προσευχαῖς. Ἐγένετο δὲ πάσῃ ψυχῇ φόβος· πολλά τε τέρατα καὶ σημεῖα διὰ τῶν ἀποστόλων ἐγένετο ἐν Ἱερουσαλήμ.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Ἀξιόπιστος ὁ λόγος (ἐξ ὄντων αὐτῶν Ἐλαζον), τέως δὲ τὸ εὐκολὸν λέγει, πολλὴν ἔχον δωρεὰν, καὶ ποτε¹⁰ ἐπὶ τὸν βίον ἀγει. Ὑπόθεσις γάρ αὐτοῖς ἔσται καὶ τοπουδὴ τὸ κῆρυγμασθαι τῶν τοσούτων ἀγαθῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἐπέθεις ὁ ἀκροατής, τι δὴ τὸ τῶν πλειστῶν λόγων κεφάλαιον· Τούτο δέστι, φησι, δωρεὰ τοῦ ἀγίου Πνεύματος. « Οἱ μὲν οὖν. » Ἐπήνεσαν τὰ λεχθέντα, καίτοι φόβου γέμοντα, καὶ μετὰ τὴν συγκατάθεσιν τότε ἐπὶ τὸ βάπτισμα ἔρχονται. Ἐνταῦθα καὶ πληροῦνται ἡ τοῦ Ἡσανοῦ προφητεία· « Τίς ἡκουσεις τοιούτον; καὶ τίς ἐώρακεν οὕτως; Εἰ-

¹⁰ Matth. xxii, 40.

Variæ lectiones et noīæ

¹¹ Ιο. τέτε.

A ret imbecillitati, et sermonem suum redderet faciliorem; præterea, ut ostenderet Christum nullatenus Deo contrarium esse, sed, cum æqualis et consubstantialis et indivisus a substantia Patris sit tanquam Filius, etiam posteaquam factus est homo, nihil eorum quæ Deum decebat absque Patre operatum esse: sed semper cum ipso esse, et simul cum ipso omnia, velut Deo minime contrarium, sed consubstantiale et ejusdem **203** cum ipso potentiae, operari. « Non enim David. » Ille, sumpto jam ex predictis animo, hand timide loquitur, neque ait, « Liceat dicere, » vel quid simile; sed confidenter, postquam doni Spiritus sancti meminit, etiam de ascensione in cœlum disserit: et non quidem utcunque, sed rursus testem producit, et illis ad memoriam revocat id ipsum, quod Christus in Evangelio protulit. Ait enim: « Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum¹¹. » Hic pavorem magnum injectit sicut in tuos scabellum pedum tuorum, » pulchra conclu-

B Feria quinta hebdomadæ Paschalis.
De eorum qui astabant fide et salute, per baptisma.

TEXTUS.

II, 37-43. Iliis auditis, compuncti sunt corde, et dixerunt ad Petrum et ad reliquos apostolos: Quid faciemus, viri fratres? Petrus vero ad illos: Pœnitentiam, inquit, agite, et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Iesu Christi, in remissionem peccatorum vestrorum, et accipietis dominum Spiritus sancti. Vobis enim est reprobatio, et filiis vestris, et omnibus qui longe sunt, quoscumque advocaverit Dominus Deus noster. Aliis etiam verbis plurimis testificatus est, et exhortabatur eos dicens: Salvamini a generatione ista prava. Qui ergo receperunt sermonem ejus, baptizati sunt: et appositæ sunt die illa animæ circiter tria millia. Erant autem perseverantes in doctrina et communicatione fractionis panis et orationibus. Fiebat autem omni animæ timor: multa quoque prodigia et signa per apostolos in Jerusalem fiebant.

COMMENTARIUS.

Fide dignus erat sermo Petri ex iis quæ antea acceperant. Interim id quod facile est, et quod magnum habet donum, dicit; et tunc ad vitam ducit. Quia vero cupiebant auditores scire, quænam esset tam multiplicium verborum **204** summa: Ille est, inquit, donum Spiritus sancti. « Qui ergo. » Laudant dicta quantumvis terribilia, et postquam assensum iis praestitere, baptismum suscipiunt. Ille vero impleta est illa Isaiae prophétia: « quis audivit unquam tale? et quis vidit huic simile? Nunquid parturit terra in die una? aut

unde vero ex testimonio Joannis notum est, quod ipse baptizatus erat: « Ipse enim, » ait, « baptizabit vos in Spiritu sancto, et igne. » — Igitur qui, Cum interrogare volunt, simul accedunt, ut multitudine impetrarent. Noverant enim illud quod ante eis dixerat: « De die illa nemo scit », non ignorantis, sed repellentis, ac responsionem differentis suisse: idcirco denuo interrogant. Quid autem eis responderet? « Non est vestrum nosse tempora, vel momenta. » Tempora illis nota non facit, cum alias eos multo majora docuissest: quia scilicet volebat, ut vigilantes essent; et aliunde nihil ignoratio ista eis nocebat. Non etiam responderet ad id, de quo interrogabant: quoniam magistri est, non quae discipulus cupit, sed quæ scire ipsi prodest, cum docere. Et ideo ait: « Non est vestrum nosse tempora, vel momenta. » Deinde, ne putarent fore ut in multa inciderent pericula, propinquam esse, ait ipsorum a cunctis difficultatibus liberationem. « Accipietis », enim, inquit, « virtutem » ex alto « supervenientis Spiritus sancti in vos. » Quoniam 193 autem prius dixerat^a: « In viam gentium ne abieritis, » quod vellet omnium primis Judæis Evangelium annuntiari, at tunc per totum terrarum orbem Evangelii prædicatio diffundenda erat, congrue subdit: « Et in Judæa et Samaria et usque ad ultimum terræ. » — « Cum hæc autem dixisset, » ne rursus eum interrogarent, statim « assumptus est, et nubes suscepit eum, » quoniam illa signum est Dominicæ divinæ virtutis. C « Hic Jesus, qui assumptus est. » Dictione demonstrativa usi sunt, dicentes: « Hic Jesus qui assumptus est in cœlum, sic veniet, » nempe, cum corpore. Ac etiam, quia judicaturus veniet « in nube. » Viros vero eos vocat, quia tales oculis apparebant: siquidem angeli illi ne terrorem incuterent, virorum formam exacte assumpserant. Duo autem accesserunt, ut testimonii firmitatem indicarent. Dicentes vero: « Quid statis aspicentes in cœlum? » eos monuerunt, ne diutius eo in loco manerent, neve exspectarent illum rursus videre. « Tunc reversi sunt. » — « Tunc, » inquit, scilicet, cum haec audissent, reversi sunt. Videntur vero, hæc die Sabbati contigisse, eo quod dicat, « A monte qui est juxta Jerusalem, Sabbati habens iter Judæis Sabbatho confidere licebat; nempe stada quinque.

CAPUT II.

D

*Petri sermo ad discipulos de morte et reprobatione
Judæ proditoris, ac de subrogatione Matthiæ, su-
per quem sors cecidit Dei gratia per orationem.*

*Петъ
тв о
кн Ѳ
хъс с*

Feria secunda hebdomadæ Paschalis^b.

^a Matth. iii, 11. ^b Matth. xxiv, 36. ^c Matth. x, 5.

Variæ lectiones et nouæ

^a In Greco habetur, *secunda* (nempe *die*, vel *feria*) *Diakainesimi*; sic enim hebdomadam *Pascha-*
leum, seu quæ diem *Paschatis* subsequitur, Græci
vocant. Est autem apud Græcos recentiores dia-

*хангіс
Іта веро
Christi
Ду Гаң*

KENTUCKY

MINEIA.

Πεντηκοστής, [ἀλλὰ] περὶ
γν.³. Ἐδει γάρ ἐορτῆς οὐ-
οι παρέντες τῷ σταυρῷ τοῦ
εἰ̄ θεωπίν. Ἐπειδὴ τοίνυν
ἥς ἐδόθη δὲ νόμος δὲ πα-
νται τὴν τοῦ ἀγίου Πνεύ-
ματος ἀδιαίρετος ἡ φύσις;
ἐν Παλαιῷ καὶ Νέῳ, καὶ
μένη ἐπὴν συμφωνίαν

stantiae lectiones et notæ.

Veterinaria

ciones et jo

ne oratio fiebat, neque probi
super Jona). **196** adeo tamen
ta intentione fieret; multo
plevit chorum, et ordinem per-
monstratus fuit. Quare oport-
enere locum, quem sortitus
curare (non enim sors id esset)
qui datus est. Si enim rata ha-
unt a sorte, multo magis quæ a Deo
Deus eligit. Necesse vero est, ut et
l, id sine partium studio faciat. Ila
sors est, non quam vult ipse, sed quam
moderatur. Apostoli igitur, antequam Spir-
ero et multitudine, et propria gra-
re non licet, hinc recte ex multis pau-

CAPUT VI.

*De divino Spiritus sancti in apostolos descensu
die Pentecostes.*

Dominica Pentecostes.

TEXTUS.

II, 4-11. Et cum completerentur dies Pentecostes, erant omnes pariter in eodem loco. Et factus est repente de cœlo sonus, tanquam advenientis spiritus vehementis, et replevit totam domum ubi erant sedentes. Et apparuerunt illis dispertitæ linguae tanquam ignis, seditque supra singulos eorum. Et repleti sunt omnes Spiritu sancto, et ea perunt loqui variis linguis, prout Spiritus sanctus dabat eloqui illis. Erant autem in Jerusalem habitantes Iudei, vitri religiosi ex omni natione quæ sub cœlo est. Facta autem hac voce convenit multitudo, et mente confusa est, quoniam audiebat unusquisque lingua sua illos loquentes. Stupebant autem omnes et mirabantur, dicentes: Nonne ecce omnes isti, qui loquuntur, Galilei sunt? Et quomodo nos audiimus unusquisque linguam nostram, in qua natus sumus? Parthi, et Medi, et Elamitæ, et qui habitant Mesopotamiam, Iudeam et Cappadociam, Pontum et Asiam, Phrygiam et Pamphyliam, Ægyptum et partes Libyæ quæ est circa Cyrenen, et advenientes Romanii. Iudei quoque et 197 proselyti, Cretes, et Arabes: audimus eos loquentes nostris linguis magnalia Dei.

COMMENTARIUS.

Hoc est, non ante e Pentecosten, sed circa ipsam, ut ita dicam, festivitatem. Decebat enim, ut ista festivo tempore contingent, ut qui Christi crucifixionis presentes fuerant, ista quoque videarent. Quoniam igitur die Pentecostes lex *vetus* est data, congruum erat, ut eadem die Spiritus sancti gratia daretur: ac præterea ut divinae natura substantia ostenderetur indivisa: quippe que tum in Veteri, tum in Novo Fœdere, ac diversis temporibus

solutur vero eos ex prædictione de Iuda. « Oportebat enim, inquit, impleri Scripturam, quam prædictit Spiritus sanctus per os David de **195** Iuda, qui fuit dux eorum qui comprehendenterunt Jesum. » Deinde « Illic, » inquit, « possedit agrum de mercede iniquitatis. » Non inquit: Judæi possederunt, sed, « ipse possedit, » et quidem congrue: nam qui pretium erogat, etiam si alii emant, ille censendus est dominus. Et sane pretium ejus erat, quod « possedit de mercede extremæ iniquitatis. » Subdit: « Et suspensus crepuit medius, et effusa sunt omnia viscera ejus. » Hoc scilicet ait de poena quam tunc sustinuit Judas. « Et appellatus est ager illæ lingua eorum Haceldama, hoc est, ager sanguinis. » Judæi hoc nomine eum appellabant, non propter ipsum, sed propter Judam. Et quidem Lucas ad. hoc astruendum id refert, testes proscrens ipsos hostes, quod ea de causa ejusmodi nomen agro illi imposuerint: dicendo enim, « propria lingua eorum, » hoc satis innuit. Illud vero: « Fiat commoratio ipsius deserta, et non sit qui inhabitet in ea, » tam de agro, quam de domo ipsius dictum est. In eo autem, « Et episcopatum ejus accipiat alter, » per « episcopatum » intellige principatum seu sacerdotium. Est vero qui dicat, Judam hancquam laqueo vitam finisse, sed supervixisse, quod depositus fuerit, autem quam perimereatur. Nem hanc cæteris clarissim narrat Papias Joannis discipulus, his verbis: « Magnum impietatis exemplum in hoc mundo fuit Judas, utpote cuius corpus adeo intumuit, ut neque, qua currus facile transit, ille, imo neque solum ejus caput, transire posset: et quidem oculorum palpebras adeo enormiter illi intumuisse serunt, ut nec ipse lucem videret, nec oculi ipsius vel adhibitis medicorum dioptris videri possent: adeo scilicet profunde ab externa superficie recesserant. Verenda autem ipsius omni turpitudine deformiora facta fuisse, quod sanies et vermes e toto ejus corpore manantes tantummodo per illas, necessarias alioquin, partes ad majorem ignominiam effuerent. » Ille quidem ait ille in quarto explanationis verborum Domini. « Post multos vero cruciatus et poenas, subdit, eo in proprio agro mortuo, agrum ipsum, qua etiam parte longius abest a via (4), desertum et inhabitabilem ad præsens usque tempus evasisse: imo nunc etiam neminem per locum ipsum, nisi obturatis naribus, transire posse. Tantum scilicet eum in carne ipsius etiam supra terram judicium (5) comprehendit. »—« Oportet ergo ex his. » Quoniam nondum Spiritus advenerat, neque illi se dignos, vel idoneos arbitrabantur, qui a se ipsis hocce negotium administrarent, vel per aliquod signum, quinam eligendus esset, addiscerent, et dederunt sortes eis. »

Variæ lectiones et notaæ.

¹ Ισ. αἰτοῦνται.

(4) Sifanius hic vertit, *ab iis, qui juxta illum viam habuabant, quod legerit in suo codice, καὶ τοῖς ἐπιτίχοις*.

A προφήτης περὶ Ἰούδᾳ. « Εἶδε: γάρ, φησί, πλειωθῆναι τὴν Γραψήν ταύτην, ἢν προεῖπε τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον δὲ στόματος; Διδίδε περὶ Ἰούδᾳ τοῦ γενομένου ὀδηγοῦ τοῖς συλλαβοῦσι τὴν Ἰησοῦν, καὶ τὰ ἔπη. Εἴτα, « Οὗτος, φησί, ἐκτῆσατο χωρίον ἐκ τοῦ μισθοῦ τῆς ἀδικίας. » Οὐδέ λέγει, διτὶ Ἰουδαῖοι ἐκτῇσαντο, ἀλλ᾽ « Λύτρος ἐκτῆσατο » εἰκότες. « Οὐ γάρ τὸ τίμημα καταβαλὼν, εἰ καὶ ἔτεροι ἡγοράχθεις εἰσιν, αὐτὸς δὲ εἴη λογίζεσθαι κύριος. Αὐτοῦ γάρ δην τὸ τίμημα, δὲ ἐκτῆσατο ἐκ τοῦ μισθοῦ τῆς ἐσχάτης ἀδικίας. Εἴτα φησί: « Καὶ πρηγῆς γενόμενος ἐλάκησε μέσος, καὶ ἐξεχύθη πάντα τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ. » Τοῦτο δὲ φησὶ περὶ τῆς δικης, ἡς ἐδώκεν Ἰούδᾳ τότε. « Καὶ ἐκλήθη τὸ χιωτὸν ἐκεῖνο τῇ Ιδίᾳ διελέκτῳ σύντονῳ Ἀκελδαμᾷ, δὲ ἔστι χωρίον αἴματος. » Οἱ μὲν οὖν Ἰουδαῖοι: ταύτῃ τῇ προστηρίᾳ ἐκάλεσαν αὐτὸν, οὐ διὰ τοῦτο, ἀλλὰ διὰ τὸν Ἰούδαν. Οὗτος δὲ εἰς τούτο αὐτὸν μετήγαγε, μάρτυρες φέρων τοὺς ἔχθρούς, δι᾽ ὃν ὀνόμαξε. Καὶ γάρ τι εἰπεῖν, « τῇ Ιδίᾳ διελέκτῳ αὐτῶν, » τοῦτο βούλεται. Τὸ δὲ, « Γενηθῆται ἡ Ἐπαύλις αὐτοῦ Ἐρημῷς, καὶ μὴ ἐστῶ δικαστῶν ἐν αὐτῷ, » περὶ χωρίου τούτου καὶ τῆς οἰκίας αὐτοῦ εἰρηται. Τὸ δὲ, « Τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ λάβοι ἔτερος, » τουτέστι τὴν ἀρχὴν, τὴν ἱερωτύνην. « Άλλος δὲ φησὶν, διτὶ οὐκ ἀπέθανε τῇ ἀγχόνῃ δὲ Ἰούδᾳ, ἀλλ᾽ ἐπειδὼν καθαρεύεις; πρὸ τοῦ ἀποπνιγγῆναι. Τοῦτο δὲ σαχέστερον ἴστορεὶ Ηπαΐας ὁ Ἰωάννου μαθητῆς λέγων. « Μέγα δὲ ἀπεθεῖται ὑπόδειγμα ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ περιεπάτησεν ὁ Ἰούδας, πρηστεῖς ἐπὶ τοσοῦτον τὴν σάρκα, ὅστε μηδὲ ὅποιεν ἀμαξαρέσθιας διέρχεται, ἐκεῖνον δύνασθαι διελθεῖν, ἀλλὰ μηδὲ αὐτὸν μόνον τὸν τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ δηκον. » τὰ μὲν γάρ βλέψαρα τῶν ὁρθαλμῶν αὐτοῦ τοσοῦτον φασιν ἔξοιδησαι, ὡς αὐτὸν μὲν καθόλου τὸ φῶς μὴ βλέπειν, τοὺς δόφιαλμοὺς δὲ αὐτοῦ μηδὲ ὑπὸ λατροῦ διεπέτρας διφθῆναι: τοσοῦτον βάθος είχον ἀπὸ τῆς ἔξωθεν ἐπιφανεῖταις· τὸ δὲ αἰδοῖον αὐτοῦ πάτησε μὲν ἀτηγμοσύνης ἀγδέστερον φαίνεσθαι, διὰ τοῦτο τοὺς ἔξ απαντοῦς αὐτοῦ τῷ σύμματος συρρέοντας ἐγένετο τε καὶ σκινάληκας εἰς ὕδρειν δι᾽ αὐτῶν μόνων τῶν ἀναγκαῖων. « Ταῦτα δὲ φησὶν ἐν τῷ τετάρτῳ τοῦ: « Ἐγήγησες τῶν Κυριακῶν λόγων. » Μετὰ πολλὰς βασάνους καὶ τιμωρίας, ἐν λόιψι, φησί, χωρὶς τελεστήσαντος, καὶ τὸ ἀπὸ τῆς ἔδου Ἐρημον καὶ ἀσκήτου τὸ χωρίον μέχρι τοῦ νῦν γενέσιαι· ἀλλ᾽ οὐδὲ μέχρι σήμερον ἔνυασθαι τινὰ τὸν τόπον ἐκείνον παρεκθεῖν. ἐλαν μὴ τὰς βίνας ταῖς χερσὶν αὐτοῦ περιφράξῃ· τοσαύτη διὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ καὶ ἐπὶ γῆς κρίσις ἐγέρθησε. »—« Δεῖ σὺν τῷν. » Ἐπειδὴ οὐδέποτε Πνεῦμα ἦν, καὶ οὕτω ἐστοὺς ἀξιους ἥγοντο εἶναι τοῦ ἀφ' ἐκατῶν τὸ πρᾶγμα ἐπιτρέψαι, αἰτοῦντα διὰ τοῦ σημείου μαθεῖν. Εἰ γάρ ἔνθα οὔτε εὐχὴ, οὔτε ἀξιολογοῦς ἀνδρες, τοσοῦτον ἰσχυσεν ἐπὶ τοῦ Ἰωανᾶ, διὰ τὸ ἔξ δρυῆς γενέσθαι γνώμης, πολλῷ μᾶλλον ἐνταῦθα.

(5) Apud Sifanius pro χρήσις, judicium, existat ἔχρυτος, florus, fortasse rectius.

'Ἐπελήρωσε τὸν χορὸν, καὶ ἀπῆρτισε τὴν τάξιν διὰνδειχθείς. Δεῖ τοινυν τὸν κληρωθέντα τὸν τόπον ἔχειν, οὐκ ἐκληρώθη, καὶ μή κατασκευάζειν ἐστι τὸ οὐ γάρ ἀν εἰη κλῆρος τούτο· μήτε φεύγειν δοθέντα. Εἰ γάρ τὰ τοῦ κλήρου κύρια, πολλῷ μᾶλλον τὰ τοῦ Θεοῦ, διτεν διθές κληρώσῃ. Δεῖ δὲ καὶ τὸν ποιῶντα ἀπροσπαθῶν² ποιεῖν. Τοῦτο γάρ κλῆρος, μὴ δι βούλεται αὐτὸς, ἀλλ' δι τὴν ἡχήριν δίδωσιν. 'Εως μὲν οὖν Πνεύματος ἀμυνοὶ ἥσαν οἱ ἀπόστολοι, κλήρω τὰ πράγματα ἐπέτρεψον· οὐτερον δὲ καὶ τῷ πλήθει, καὶ τῇ οἰκείᾳ ἡχήρι. 'Επειδὴ δὲ πολλῶν διτων πάντας κληροῦσθαι οὐκ ἔνι, εἰκότως ἐκ πολλῶν διλγουσές ἐπιλέγομενα.

Illi sanctorum recipere, sorte negotia administrabant: Quoniam vero, quando multi sunt, omnes sorte accipere non licet, hinc recte ex multis paucos seligimus.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Περὶ τῆς θείας τοῦ ἀρίου Πνεύματος ἐπιφοιτήσωσι τῇ ἡμέρᾳ τῆς Πεντηκοστῆς γνωμένης εἰς τοὺς ἀποστόλους.

Κυριακὴ τῆς Πεντηκοστῆς.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Καὶ ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς, ἥσαν ἀπαντεῖς οἱ ἀπόστολοι διμοθυμαδὸν ἐπὶ τὸ αὐτό. Καὶ ἐγένετο ἀφνω ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἥχος, ὑπερ φερομένης πνοῆς βιβαλας. Καὶ ἐπελήρωσεν ὅλον τὸν οἰκον οὐκ ἥσαν καθήμενοι. Καὶ ὑφῆσαν αὐτοῖς δαμαριζόμενοι γλῶσσαι ὥσει πυρός. 'Εκάθισέ τε ἐφ' ἔνα ἔκαστον αὐτῶν. Καὶ ἐπλήσθησαν ἀπαντεῖς Πνεύματος ἄγιου, καὶ ἤρεστο λαλεῖν ἐτέραις γλώσσας, καθὼς τὸ Πνεῦμα ἐδίδου αὐτοῖς ἀποφύγεσθαι. 'Ησαν δὲ ἐν Ἱερουσαλήμ κατοικοῦντες Ἰουδαῖοι ἀνδρες εὐλαβεῖς; ἀπὸ παντὸς ἔθνους τῶν ὑπὸ τὸν οὐρανόν. Γενομένης δὲ τῆς φωνῆς ταύτης, συνῆλθε τὸ πᾶν οἶκον, καὶ συνεχύθη, ὅτι ἤκουον εἰς ἔκαστος τῇ ίδιᾳ διαλέκτῳ λαλούντων αὐτῶν. 'Εξισταντο δὲ πάντες, καὶ ἐθαύμαζον λέγοντες πρὸς ἀλλήλους· Οὐκ ίδού πάντες οὗτοι εἰσον οἱ λαλούντες Γαλιλαῖοι; Καὶ πῶς ἡμεῖς ἀκούομεν ἔκαστος τῇ ίδιᾳ διαλέκτῳ ἡμῶν ἐν τῇ ἡγεννήθημεν; Πάρθοι, καὶ Μῆδοι, καὶ Ἐλαμῖται, καὶ οἱ κατοικοῦντες τὴν Μεσοποταμίαν, Ἰουδαίαν τε καὶ Καππαδοκίαν, Πόντον τε καὶ τὴν Ἀσίαν, Φρυγίαν τε καὶ Παμφυλίαν, Αἴγυπτον, καὶ τὰ μέρη τῆς Λιβύης κατὰ Κυρήνην, καὶ ἐπιδημοῦντες Ῥωμαῖοι, Ἰουδαῖοι τε καὶ προσήλυτοι, Κρήτες, καὶ Ἀράβες, ἀκούομεν λαλούντων αὐτῶν ταῖς ἡμετέραις γλώσσαις τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Τουτέστι, [οὐ] πρὸ τῆς Πεντηκοστῆς, [ἀλλὰ] περὶ αὐτὴν, ὡς εἰπεῖν, τὴν ἐορτὴν³. 'Εδει γάρ ἐορτῆς οὐσίης ταῦτα γίνεσθαι, ἵνα οἱ παρόντες τῷ στεφρῷ τοῦ Χριστοῦ πάλιν καὶ ταῦτα λέωσιν. 'Επειδὴ τοινυν δὲν τῇ ἡμέρᾳ τῆς Πεντηκοστῆς ἐδόθη δύο μόρια δικλαδίς, κατ' αὐτὴν δέοιται δοθῆναι τὴν τοῦ ἄγιου Πνεύματος χάριν· καὶ ἵνα δειχθῇ ἀδιαίρετος ἡ φύσις τῆς ὑποστάσεως τῆς θεῖας, ἐν Παλαιῷ καὶ Νέῳ, καὶ διαφόροις χρόνοις μίαν ἐργαζομένη τὴν συμφωνίαν

Variæ lectiones et notæ.

² Ισ. ἀπροσπαθῶς. ³ Πεντηκοστή.

A Si enim, ubi neque oratio siebat, neque prohiberant homines (ut super Jonn). **196** adeo tamen sors valuit, quod recta intentione fieret; multo magis hic merito replevit chorum, et ordinem perfecit, qui hac ratione monstratus fuit. Quare oportet unumquemque tenere locum, quem sortitus est, ac nec sibi procurare (non enim sors id esset) nec refugere eum, qui datus est. Si enim rata habentur, quae sunt a sorte, multo magis quae a Deo sunt, seu cum Deo eligit. Necesse vero est, ut et is, qui eligit, id sine partium studio faciat. Illa enim vera sors est, non quam vult ipse, sed quam gratia moderatur. Apostoli igitur, antequam Spiritus postea vero et multitudine, et propria gratia a. Quoniam vero, quando multi sunt, omnes sorte accipere non licet, hinc recte ex multis paucos seligimus.

B

De dirino Spiritu sancti in apostolos descensio die Pentecostes.

Dominica Pentecostes.

TEXTUS.

II, 4-11. Et cum completerentur dies Pentecostes, erant omnes pariter in eodem loco. Et factus est repente de cœlo sonus, tanquam advenientis spiritus vehementis, et replevit totum domum ubi erant sedentes. Et apparuerunt illis dispersitæ linguae tanquam ignis, sed itaque supra singulos eorum. Et repleti sunt omnes Spiritu sancto, et corporunt loqui variis linguis, prout Spiritus sanctus dabat eloqui illis. Erant autem in Jerusalem habitantes Iudei, viri religiosi ex omni natione quæ sub cœlo est. Facta autem hac voce convenit multitudo, et mente confusa est, quoniam audiebat unusquisque lingua sua illos loquentes. Stupebant autem omnes et mirabantur, dicentes: Nonne ecce omnes isti, qui loquuntur, Galilæi sunt? Et quomodo nos audivimus unusquisque linguam nostram, in qua natus sumus? Parthi, et Medi, et Elamitæ, et qui habitant Mesopotamiam, Judæam et Cappadociam, Poniam et Asiam, Phrygiam et Pamphyliam, Aegyptum et partes Libyæ quæ est circa Cyrenen, et advenæ Romani. Iudei quoque et **197** prosclyti, Cretes, et Arabes: audimus eos loquentes nostris linguis magnalia Dei.

COMMENTARIUS.

Hoc est, non ante Pentecosten, sed circa ipsam, ut ita dicam, festivitatem. Decebat enim, ut ista festivo tempore contingenter, ut qui Christi crucifixione præsentes fuerant, ista quoque videarent. Quoniam igitur die Pentecostes lex vetus est data, congruum erat, ut eadem die Spiritus sancti gratia daretur: ac præterea ut divina natura substantialiter ostenderetur indivisa: quippe quæ tum in Veteri, tum in Novo Fœdere, ac diversis temporibus

bus, perfectum efficit divinorum oraculorum concentum. Quemadmodum enim Salvator mortem subiit, eo tempore pati voluit, quo agnus martyri et offerri solebat, ut ipsi typo conjungeret veritatem; sic et Spiritus sancti adventus eo, quo lex data est, tempore contigit, ut palam fieret, sicut Mosaicam legem, ita et Evangelicam a Spiritu sancto esse. Recte autem sonum de celo factum esse, ait; quandoquidem et vox Dei in monte de celo facta est¹⁰; et tunc ignis apparuit¹¹, ut etiam antiqua visio eundem et tunc et modo advenire demonstraret. « Tanquam ignis » vero ait, addita scilicet particula « tanquam », ne corporeum quidquam de Spiritu sancto suspicari quis posset. Ait etiam, « tanquam spiritus : » neque enim ventus erat. « Seditque, » hoc est permanit, requievit. « Sedere » enim firmitatem et permanentiā denotat. Non autem supra duodecim tantum, sed etiam supra septuaginta discipulos, quin supra singulos « centum virginis » Spiritus sanctus resedit. Congruē vero non in ore, sed supra caput linguas receperunt; non enim in naturale organum infusus est Spiritus; ne et proprio ore ea, quae non habebant, se proferre existimarent. Sed, sicut aqua ex celo veniens ad monitum primum cacuminā, et exinde in subjectas valles defertur; sic, verticem velut montem quemdam statim occupans Spiritus sancti gratia, deinde ex capite in cerebrum, ac postea in os et cor se effundit, totumque hominem, sumpto a capite initio, replet. Alter: Quoniam apostoli totius mundi doctores ordinabantur, ordinatio autem non aliter, quam supra caput sit; congrue ipsi linguas supra caput receperunt. « Erani autem in Jerusalem. » Ut ostenderet, confusionem a timore et spectaculi novitate esse ortam, ait: « Confusi sunt timore. » Et quidem merito. Putabant enim ipsorum 198 exitium rem istam portendere ob audax facinus, quod contra Christum patrarent. Igitur conscientia ipsorum animas concutiebat, quos recens adhuc esset in manibus eorum caedes Domini: quare ipsos omnia terrebant, ac pavidos trepidosque reddebat. « Quoniam audiiebat unusquisque. » Idecirco ante cælera linguarum donum acceperunt apostoli, quia ad omnia loca se conferre debebant. Et sicuti, turris Babelicæ tempore, una, quæ tunc erat lingua in multas divisa est; ita nunc multæ linguae in unum hominem confluuerunt, ut idem ipse ei Latine, et Persice, et Indice, et aliis plurimis linguis, Spiritu sancto intus insonante, poqueretur: unde hoc donum « linguarum donum » vocabatur, quia multis linguis loqui poterant.

Feria tertia hebdomadæ Paschalis.

Petri hac de re instructio ex prophetis.

TEXTUS.

II, 19-21. Stupebant autem omnes et mirabantur ad invicem dicentes: Quidnam vult hoc esse? Alii

¹⁰ Matth. xvii, 5. ¹¹ Exod. iii, 2.

Variæ lectiones et notæ.

* τὸν θεῶν. * κατέστειν.

A τῶν θεῶν λόγων. « Ωσπερ γάρ δὲ Σωτὴρ μέλλων τὸ πάθος ἐπιτελεῖν, καθ' ὅν καιρὸν ιθύετο τὸ πρόβατον τοῦτο, ἡγένετο, ἵνα τῷ αὐτῷ τύπῳ συνάψῃ τὴν ἀλήθειαν· οὕτω καὶ ἡ τοῦ ἄγίου Πνεύματος ἐπιφοίησις, καθ' ὅν καιρὸν ἐδύνηθε δόνος ἐγένετο, καὶ τότε « πῦρ ἐφάνη. » ἵνα καὶ ἡ ἀρχαὶ δύοις δεῖξῃ αὐτὸν θεόν, καὶ τότε καὶ νῦν τὸ ἄγιον Πνεῦμα νομηθεῖ. Καλῶς δὲ τὸν ἥχον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ γενέσθαι φησί· ἐπειδὴ καὶ τότε ἡ φωνὴ τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ὄρει ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐγένετο, καὶ τότε « πῦρ ἐφάνη. » ἵνα καὶ ἡ ἀρχαὶ δύοις δεῖξῃ αὐτὸν θεόν, καὶ τότε καὶ νῦν ἐπιφοίησαντα. « Ωσπερ πυρὸς » δὲ, φησί, μετὰ προσθήκης τοῦ, ὡς, ἵνα μηδὲν αἰτηθῆτον περὶ τοῦ Πνεύματος νομῆσῃ τις· καὶ « ὡς εἰ πνοή » οὐ γάρ δινεμος ἔν. « Εκάθισέ τε, » τουτέστι παρέμεινεν. ἐπανεπαύσατο. Τὸ γάρ καθίσαι τοῦ ἑδραίνον ἐστὶ σημαντικόν, καὶ τοῦ μεῖναι. Οὐκ ἐπὶ τοὺς δύοδεκα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοὺς ἑδρομήκοντα, καὶ ἐπὶ γένες « ἔκατον εἰκοσιτοντα, » τὸ Πνεῦμα ἐπανεπάυσατο. Οὐκ ἐπὶ τοῦ στόματος δὲ ἐδίζαντο τὰς γλώσσας, ἀλλ᾽ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς εἰκότως. Οὐ γάρ εἰς τὸ τῆς φύσεως δργανον ἐδόθη τὸ Πνεῦμα, ἵνα μὴ νομισθῶσιν ἐκ τοῦ λόιου στόματος προφέρειν ἀ μὴ εἶχον. Αἴλι ὡσπερ δὲ ἡρῷ « ἐξ οὐρανοῦ ἐπὶ τὰς κορυφὰς τῶν δρόων καταφέρεται, καὶ ἀπὸ τῶν ὑψηλάριών ἐπὶ τὰς φάραγγας· οὕτω τὴν κορυφὴν ὡς δρός καταλαμβάνουσα ἡ τοῦ Πνεύματος γάρις, ἐπιχορηγεῖται λοιπὸν ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τῷ ἐγκεφάλῳ, εἰτα τῷ στόματι καὶ τῇ καρδίᾳ, καὶ ὅλον δι' ὅλου τὸν δυνθρωπὸν ἐπλήρωσεν ἀπὸ τῆς κεφαλῆς. » Αλλως τε· « Επειδὴ οἱ ἀπόστολοι ἐχειροτονοῦντο τῆς οἰκουμένης διδότας καὶ χειροτονία δὲ διλλῶς οὐ γίνεται, εἰ μὴ ἐν τῇ κεφαλῇ εἰκότως ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἐδίζαντο τὰς γλώσσας. » « Ήσαν δὲ ἐν Ιερουσαλήμ. » Ἱνα δεῖξῃ, διτὶ τῇ σύγχυσιν εἰργάσατο δόνος, καὶ τὸ ξένον τοῦ θεάματος, ἐλέγει· « Συνεγύθησαν τῷ φόνῳ· » καὶ εἰκότως. « Ενόμιζον γάρ αὐτῶν τέλος ἔχειν τὸ πρᾶγμα, διὸ τὴν γενομένην τόλμαν κατέτινεν⁸ αὐτῶν τὰς ψυχὰς, ἐν χερσὶν εἴτι οὖστις τῆς σφαγῆς, καὶ πάντα αὐτοὺς ἐπέτινε, καὶ δειλοὺς καὶ πεφοβημένους ἐποιεῖ. « Οτι ξένουν. » Τούτου χάριν πρὸ τῶν διλλῶν χαρισμάτων τὸ τῶν γλωσσῶν ἔλαθον οἱ ἀπόστολοι, ἐπειδὴ πανταχοῦ διέρχεσθαι ξέμελλον. Καὶ ὡσπερ ἐν τῷ καιρῷ τῇ πυργοποιίᾳς ἡ μία γλώσσα εἰς πολλὰς διενέμετο· οὕτως τότε αἱ πολλαὶ γλώσσαι εἰς ἓν ἀνθρώπον ἴσαν· καὶ δὲ αὐτὸς καὶ τῇ Ρωμαίων, καὶ ἡ τῇ Περσῶν, καὶ τῇ Ἰνδῶν, καὶ ἑτέραις πολλαῖς διελέγετο γλώσσας, Πνεύματος ἐνηρχούντος αὐτὸν, καὶ τὸ γάρισμα ἐκάλειτο εἰς χάρισμα γλωσσῶν, ἐπειδὴ ἡδύναντο πολλαῖς λαλεῖν φωναῖς.

Τῇ γέ τῆς Δικαιονησίου.

Πέτρου κατήχησις περὶ τούτου ἐκ τῶν προφητῶν.

KEIMENON.

« Εξίσταντο δὲ πάντες καὶ διηπόρουν, διλλος πρὸς διλλον λέγοντες· Τί ἀνθέλει τούτο εἶναι; » Ετεροι δὲ

χλευάζοντες ἔλεγον, ὅτι Φλεύκους μεμεστωμένοι εἰσι. Σταθεὶς δὲ ὁ Πέτρος σὺν τοῖς ἔνδεκα, ἐπῆρε τὴν φωνὴν αὐτοῦ καὶ ἀπεφέγγιστο αὐτοῖς· Ἐνδρες Ἰουδαίοις καὶ οἱ χατοικοῦντες Ἱερουσαλήμ ἄπαντες, τοῦτο ὑμὸν γνωστὸν ἔστω, καὶ ἐνώπιοστού τὰ φῆματά μου. Οὐ γάρ, ὡς ὑμεῖς ὑπολαμβάνετε, οὗτοι μεθύουσιν· ἔστι γάρ ὥρα τρίτη τῆς ἡμέρας· ἀλλὰ τοῦτο ἔστι τὸ εἰρημένον διὰ τοῦ προφήτου Ἰωῆ·· *Καὶ ἔσται μετὰ ταῦτα ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις, λίγες δὲ οὐρανῷ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, καὶ προφητεύσουσιν οἱ υἱοὶ ὑμῶν καὶ αἱ θυγατέρες ὑμῶν· καὶ οἱ νεανίσκοι ὑμῶν ὀράσεις ἐψύχονται, καὶ οἱ πρεσβύτεροι ὑμῶν ἐνυπνίοις ἐψύχονται. Καὶ γε ἐπὶ τοὺς δούλους μου καὶ ἐπὶ τὰς δούλας μου ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου, καὶ προφητεύσουσι. Καὶ δῶσω τέρατα ἐν τῷ οὐρανῷ ἀνω, καὶ σημεῖα ἐπὶ τῆς γῆς κάτω, αἷμα καὶ πῦρ, καὶ ἀτρίβα καπνοῦ. Ὁ ἥλιος μεταστραφήσεται εἰς σκότος, καὶ ἡ σελήνη εἰς αἷμα, πρὶν ἡ ἐλλείν τὴν ἡμέραν Κυρίου τὴν μεγάλην καὶ ἐπιφανῆ· Καὶ ἔσται πᾶς ὁ ἀνὴρ ἐπικαλέσηται τὸ δυναμα Κυρίου, σωθήσεται.*

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Οτι μὲν οὐ μεθύουσιν, [εὐθέως;] ἀπὸ τῆς φωνῆς ἐδήλωσεν· διεὶς δὲ οὐκ ἔξεστοι καθάπερ οἱ μάντεις, καὶ τοῦτο, διεὶς οὐκ ἀνάγκη κατέχοντο. Τί δὲ ἔστι, « σὺν τοῖς ἔνδεκα; » Τούτεστι κοινὴν προεβάλοντο φωνὴν, καὶ πάντων [μάντεως] ἡν στόμα, παρεστήκασι δὲ οἱ ἔνδεκα μαρτυροῦντες τοῖς λεγομένοις. Σκότησον δὲ τῶν ἀποστόλων τὴν ἀμονοάν. Αὐτοὶ παρεχώρουν [χάτῳ] τὰ τῆς δημηγορίας· οὐ γάρ ἔδει πάντας φύεσθαι. Τότε γάρ τὸ λαμπρὸν τοῦ πυρὸς δείκνυται, τότε περὶ Ἑργα τρέχουσιν¹¹ οἱ ἀνθρώποι, διεὶς περὶ¹² ἀριστον, διεὶς λαμπρὰ ἡ ἡμέρα, διεὶς πάντες εἰσὶν ἐπὶ ἀγορᾶς. *Καὶ ἔσται μετὰ ταῦτα, Δείκνυσιν αὐτοὺς εὐδοκιμήστας, ἀτες καταβαθέντας τῆς τοῦ παναγίου Πνεύματος χάριτος· καὶ διὰ τοῦ προφήτου κατεπαγγέλλεται σφῶς· τὴν διὰ τοῦ Πνεύματος δαψιλῆ χορηγίαν, ἣν καὶ ἀπαρχήν ὕσπερ αὐτοῖς ἐδωρήσατο. Ἀπεβέγγυντο τάρ προφητεύοντες, ήγουν συνιέντες τε καὶ λέγοντες, τὰ διὰ τῶν προφητῶν ἐπὶ Χριστῷ μυστήρια. Σιούς γάρ αὐτῶν τοὺς ἀποστόλους ἐκάλεσεν ὁ προφήτης, ὡς περ καὶ δὲ Σωτὴρ εἰπεῖν· « Εἰ δὴ ἐν Βεελζεβούν ἐκβάλλω τὴν δαιμονία, οἱ υἱοὶ ὑμῶν ἐν τίνι ἐκβάλλουσι; » Τὸ δὲ καὶ θυγατέρας προφητεύσαι εἰπεῖν δείκνυσι τὸ τῆς χάριτος δαψιλές. Προεφήτευον δὲ καὶ γυναικεῖς, ἐπὶ τῶν ἀποστόλων, ὃν ἡσαν καὶ αἱ τοῦ Φιλίππου τέσσαρες θυγατέρες προφητεύονται. » Ηρεσυτέρους δὲ ἐνυπνίοις ἐνυπνιασθήσονται φησι, καὶ δρά-*

A autem irridentes dicebant: quia Musto pleni sunt. Stans autem Petrus cum undecim levavit vocem suam, et locutus est eis: Viri Iudei, et qui habitatis Jerusalem universi, hoc vobis notum sit, et auribus percipite verba mea. Non enim, sicut vos aestimatis, hi ebrii sunt, cum sit hora diei tertia: sed hoc est, quod dictum est per prophetam Joel: Et erit in novissimis diebus (dicit Dominus) effundam de Spiritu meo super omnem carnem: et prophetabunt filii vestri et filiae vestrae: et juvenes vestri visiones videbunt, et seniores vestri somnia somnabunt. Et quidem super servos meos et super ancillas meas, in diebus illis effundam de Spiritu meo, et prophetabunt: et dabo prodigia in celo sursum, et signa in terra deorsum, sanguinem et ignem et vaporem sumi. Sol convertetur in tenebras, et luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magnus et manifestus. Et erit, omnis quicunque invocaverit nomen Domini, salvus erit.

199 COMMENTARIUS.

Statim post editam vocem ostendit Petrus, se sociosque suos ebrios non esse, nec furore correptos instar valum (6) neque ulla necessitate dilineri (7). At quid sibi illud vult, « cum undecim? » Scilicet communem emittebant vocem, et ipse os omnium erat; astabant siquidem undecim, testimonio suo, quae ab ipso dicebantur, confirmantes. Considera vero apostolorum concordiam. Concionandi minus Petro cedunt; neque enim decebat omnes simul loqui. Quod vero haec tertia hora facta sint, hand ratione caret: tunc enim ignis fulgor appetat, tunc eo ad opera, et ad prandium parandum utuntur homines, tunc clara est dies, tunc omnes in foro versantur. « Et erit post haec in novissimis. » Ostendit eos gratos probatosque esse, quippe qui Spiritus sancti gratia digni facti sunt: et ex propheta clare annuntiat Spiritus abundantiam, quam illis tanquam primitias elargitus est. Annuntiabant autem prophetales (hoc est intelligentes, quae dicebant) Christi mysteria, quae prophetæ prædixerant. « Filios ipsorum » apostolos appellavit propheta, quemadmodum et Salvator, cum dixit: « Si ego in Beelzebub ejicio demonia, filii vestri in quo ejiciunt¹³? » Dicendo autem ei « filias » prophetasse, ostendit gratiae largitatem. Prophetabant autem etiam mulieres apostolorum tempore, ex quibus erant et quatuor Philippī filiae prophetantes. Subdit et seniores somnia

¹¹ Matth. xii, 27.

Variae lectiones et notæ.

¹² Ισ. ξχουσιν. ¹³ Ισ. τύτε.

(6) Nempe gentiliūm, qui furenes oracula sua fundebant.

(7) Scilicet apostoli libere agebant et loquebantur, quod est proprium sanctorum prophetarum.

somniaturos, et juvenes visiones visuros ¹³. senio- A rem etatem vocans eam, quæ magnitudine virtutis proiecta est ac præcellens, et veluti claris facinoribus canescit: juventutem vero eam, quæ in fide fortis est et ad bonum alacris. Sed post est etiam de etate senioribus et junioribus hoc intelligi dictum. « Et dabo prodigia. » Haec de futuro judicio et de Jerusalem ait et de Romana captivitate: vel, quæ crucifixo Domino eventura erant, declarat, ac ea, quæ propter ipsum Judæis ex Romanorum bello accidere debent. Nam et tempore crucifixionis, ob impietatem, quam in Christum exercuere Judæi, ipsa elementorum, ac solis, et lunæ natura regredire et indignari visa est; et bellum Romanis contra ipsos gerentibus, multa hujusmodi in celo contigisse, Josephus historicus tradit. Vel hoc ex affectione eorum, quæ patiuntur, accidit. « Diem autem Domini magnum et manifestum » diem resurrectionis intelligit. Illud vero, « Omnis quicunque invocaverit nomen Domini, salvus erit, » non de nuda ac simplici invocatione **200** intelligendum, sed de ea, quæ sit cum affectu, recta vita ac congrua fiducia. « Non enim omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cœlorum, sed qui facit voluntatem Patris mei, qui in cœlis est¹⁴. »

Feria quarta hebdomadæ Paschalis.

De passione, resurrectione et ascensione Christi et missione Spiritus sancti.

TEXTUS.

II, 22-36. In diebus illis dixit Petrus ad populum: Viri Israelitæ, audite verba haec: Jesum Nazarenum virum approbatum a Deo in vobis, virtutibus et prodigiis et signis quæ fecit Deus per illum in medio vestri, sicut et vos scitis, hunc definito consilio et præscientia Dei traditum, per manus iniquorum afflentes interemistis. Quem Deus suscitavit, solutis doloribus inferni, juxta quod impossibile erat teneri illum ab eo. David enim dicit in eum ¹⁵: « Providebam Dominum in conspectu meo semper: quoniam a dextris est mihi ne commovear. » Propter hoc latatum est cor meum, et exultavit lingua mea, insuper et caro mea requiescat in sp̄e: quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem. Notas mihi fecisti vias vitæ: et replebis me jucunditate eum facie tua. Viri fratres, liceat audenter dicere ad vos de patriarcha David, quoniam defunctus est et sepultus, et sepulcrum ejus est apud nos usque in hodiernum diem. Propheta igitur cum esset, et sciret, quia jurejurando jurasset illi Deus, de fructu lumbi ejus sedere super sedem ejus, providens locutus est de resurrectione Christi, quia neque derelictus est in inferno, neque caro ejus vidi corruptionem.

¹³ Act. xxi, 9. ¹⁴ Matth. vii, 21. ¹⁵ Psal. xv, 8.

Variæ lectiones et nolæ.

* Ior. ἐπὶ ζωήτης.

A σεις ὅψεσθι τοὺς νεανίσκους· πρεσβυτικὴν ἡλικίαν λέγουν τὴν ἐποστῆτην.⁸ ἀρετῆς προσχούσαν τε καὶ ὑπερκειμένην, καὶ οἰονεὶ λαμπροῖς πεπολικωμένην κατορθώμασι· νεότητα δὲ, τὴν ἐν πίστει ἰσχὺν καὶ αχμάζουσαν εἰς τὸ ἀγαλόν. Δύναται δὲ καὶ αἰενῆτως ἐπὶ πρεσβυτέρων καὶ νεωτέρων νοεῖσθι τὸ βῆτόν. « Καὶ δώσω τέρατα. » Ταῦτα περὶ τῆς μελλούσης κρίσεως καὶ περὶ τῶν Ἱεροσολύμων φησι, καὶ τῇς ὑπὸ Ὦραιῶν αἰχμαλωσίας, ἵτοι τὰ ἐπὶ τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ γενησόμενα δηλοῦ, καὶ τὰ δι' αὐτὸν τοῖς Ιουδαιοῖς συμβανοντα διὰ τοῦ Ὦραιῶν πολέμου. Καὶ γάρ καὶ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἐπὶ ταῖς τῶν Ἰουδαιῶν δυστενεῖαις ταῖς εἰς Χριστὸν γεγενομέναις, καὶ αὐτὴ τῶν στοιχείων ἀδευσφρητον ἡ φύσις, τὸν καὶ σελήνης. Λέγεται δὲ ἐπὶ τοῦ Ὦραιῶν πολέμου, πολλὰ τοιαῦτα γεγενῆσθαι ἐν οὐρανῷ, καθὼς Ἰωάννης τοιοῦτοι. « Ήτοι ἀπὸ τῆς διαθέσεως τῶν πασχόντων τοῦτο γίνεται. » Ήμέραν δὲ Κυρίου μεγάλην καὶ ἐπιφανῆν, τὴν τῆς ἀναστάσεως φῆσι. Τὸ δὲ, « Πᾶς δὲ ἀν ἀπικαλέσθαι τὸ δυνομα Κυρίου σωθῆσται, » οὐχὶ τὸ ἀπλῶς ἀπικαλέσασθαι φῆσιν, ἀλλὰ τὸ μετὰ διαθέσεως, μετὰ βίου ἀρίστου, μετὰ παρθησίας τῆς προστοκοῦσης. « Οὐ γάρ δὲ λέγω μοι, Κύριε, Κύριε, εἰτελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἀλλ᾽ δὲ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ Πατρός; μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς. »

B Τῇ τετάρτῃ τῆς Διακαινησίμου. Περὶ πάθους καὶ ἀναστάσεως, καὶ ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ, δωρεᾶς τε τοῦ ἀγίου Ημεράτος.

C

KEIMENON.

'Ἐν ταῖς ἡμέραις ἔκειναις, εἶπε Πέτρος πρὸς τὸν λαόν· « Ἀνδρες Ἰσραὴλιται, ἀκούσατε τοὺς λόγους τούτους· Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον, ἀνδρα ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἀποδειγμένον εἰς ὑμᾶς δυνάμεσι καὶ τέρασι καὶ σημείοις, οἵτις ἐποίησε διὰ αὐτοῦ διὰ Θεοῦ ἐν μέσῳ ὑμῶν, καθὼς καὶ αὐτοὶ εἰδατε, τούτον τῇ ὥρισμένῃ βούλῃ καὶ προγνώσει τοῦ Θεοῦ ἔκδοτον λαβόντες, διὰ γειρῶν ἀνόμων προσπῆκαντες; ἀνείλετε. » Όν δὲ Θεός: ἀνέστητε, λύσας τὰς ὁδίνας τοῦ Οανάτου, καθότι οὐκ ἡνδυνατὸν χρεῖεσθαι αὐτὸν ὑπὸ αὐτοῦ. Δασιδὸς γάρ λέγει εἰς αὐτόν· Προωρώμην τὸν Κύριον ἐνώπιον μου διὰ παντός, ὅτι ἐκ δεξιῶν μού ἔστιν, ἵνα μὴ σαλευθῶ. Διὰ τούτο οὐφράνθη καὶ καρδία μου, καὶ τραγαλίασατο τὸ γλώσσα μου. « Εἳτε δὲ καὶ τὸ σάρκα μου κατασκηνώσει ἐπὶ ἐλπίδι· ὅτι οὐκ ἐγκαταλείψεις; τὴν ψυχὴν μου εἰς ἄδην, οὐδὲ δώσεις τὸν ὄστρον σου ἰδεῖν διαφθοράν. » Ἐγνώρισάς μοι δόδοις ζωῆς· πληρώσεις με εὐφρουρύνης μετὰ τοῦ προσώπου σου. « Ἀνδρες ἀδελφοί, ἔξιν εἰπεῖν μετὰ παρθησίας πρὸς ὑμᾶς περὶ τοῦ πατριάρχου Δασιδόν, ὅτι καὶ ἐτελεύτησε, καὶ ἐτάφη, καὶ τὸ μνῆμα αὐτοῦ ἔστιν ἐν ὑμῖν ἀλλοι τῆς ἡμέρας ταύτης. » Προφήτης οὖν ὑπάρχων καὶ εἰλὼς ὅτι ὅρκιψ ὑμῶν αὐτῷ διὰ Θεοῦ ἐκ καρποῦ τῆς ὄσφυος αὐτοῦ τὸ κατὰ σάρκα ἀναστῆσεν τὸν

Χριστὸν, καθίσας ἐπὶ τοῦ Θρόνου αὐτοῦ, προσῆδεν ἔλανης περὶ τὴν ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, διὰ οὓς ἐγκατελέσθη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ εἰς ἄρχην, οὐδὲ ἡ σάρξ αὐτοῦ εἶδε διαφθοράν. Τοῦτον τὸν Ἰησοῦν ἀνέστησεν ὁ Θεός, οὐ πάντες ἡμεῖς ἐσμεν μάρτυρες. Τῇ δεξιᾷ οὖν τῷ Θεῷ ὑψωθεῖς, τὴν τε ἐπαγγελίαν τοῦ ἀγίου Πνεύματος λέθινον παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἐξέχεε τοῦτο, διὸν ὑμεῖς βίβλετε καὶ ἀκούετε. Οὐ γάρ Δασύδης ἀνέτη εἰς τοὺς οὐρανούς. Λέγει δὲ ὁ αὐτὸς· Εἴπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἐνώς ἣν οὐδὲ τὸν ἔχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. Ἀσφαλῶς εὖν γινωσκέτω πᾶς οἷος Ἰσραὴλ. Εἳτι καὶ Κύριον καὶ Χριστὸν αὐτὸν ἡ Θεός; ἐποίησε τοῦτον τὸν Ἰησοῦν ὃν ὑμεῖς ἔσταυρωτες;

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Ἐπειδὴ καθήψατο αὐτῶν σφέδρα, ἀνίστησιν αὐτοὺς καὶ ἀναμηνήσκει τοῦ προπάτορος, καὶ πάλιν ἀπὸ προσωμάτων ἀρχεται. Καὶ ἐπειδὴ ἔχειλεν αὐτοὺς τοῦ Ἰησοῦν ἀναμημήσκειν, ἵνα μὴ θερυθηθῶσι, οὐ λέγει τις τῶν ὑψηλῶν, ἀλλ᾽ ἀπὸ τῶν σφέδρα ταπεινῶν ἀρχεται, καὶ εὐθέως τὴν πατρίδα λέγει, ἥπερ ἐδόκει εὔτελη; εἶναι. Ἀμέλει ἀλλαχοῦ ἡ ἀνδρὸς ποθητὸν λέγει [ἱ. λέγων] τὸν Χριστὸν, εὐθέως; συνήψειν. «Οὗτος ὁ ἀρχηγὸς τῆς ζωῆς ἐστιν.» Τὸ δὲ λέγειν ἀρχηγὸν ζωῆς τὸν Χριστὸν, καὶ γέλην Θεοῦ καὶ Κύριον, τί ἀν εἴη ἔτερον, ή διτεῖ ἐν σώματι· «Ἄδρος;» ἢν εἰ τοῦ Θεοῦ, δι' οὐδὲ τὸ πάντα ἐγένετο; Νῦν δὲ, οὐδὲν λέγει μέγα περὶ αὐτοῦ, ἀλλ᾽ εἰσὶν ἀν τις εἰπῆ περὶ προφήτου, ἐκ Θεοῦ τὸ δύνασθαι εἰλιγότας. Εἶτα ἐν μέσῳ θείῃς τὸ τόλμημα αὐτῶν, πειράται ἀπαλλάξαις αὐτοὺς τοῦ ἐγκλήματος· ἀματε τε δείκνυσιν, ήτις οὐ τῆς αὐτῆς ἰσχύος ἦν, εἰ μή καὶ αὐτῆς συνεχύρησεν. Εἶτα, ἵνα μή λοιπὸν εἰπωσιν οὐτε Καλῶς ἐποίησαμεν τοῦτο ποιήσαντες, διὰ τοῦτο προσέθηκε· «Διὸ χειρῶν ἀνδρῶν προσπῆξαντες ἀνελέτες.» «Μήτοι, οὐδὲ κειρῶν ἀνδρῶν,» τῶν στρατιωτῶν, λέγει. Εὗδὲ καὶ λύσιν ὀδηγῶν, τὴν ἀνάστασιν προστηρύρευσε, τοῦ θανάτου, ὥσπερ ἐκ κοιλίας τινὸς ὀδηγούσης, φημὶ δῆ, τῶν τοῦ θανάτου δεσμῶν, καὶ τῶν τοῦ ζῶν μυχῶν, ἀναδύντος τοῦ Σωτῆρος; Χριστοῦ, καὶ προσελθόντος¹⁰ ὡς ἐκ τοῦ¹¹ ἔνου τῆς ἀναστάσεως· ταύτῃ τοις καὶ ὄντας πρωτότοκος ἐκ νεκρῶν. Τὸ δὲ εἰπεῖν, «Καθέτοις οὐκ ἦν δυνατὸν κρατεῖσθαι αὐτὸν ὑπὸ αὐτοῦ,» τουτέστιν, οὐ κοινῇ τοῖς ἀλλοῖς γέγονεν αὐτῷ ἡ ἀνάστασις, ἀλλ᾽ οὐτως ἀνέστη, ὡς μηκέτι πάλιν ἀποθανεῖν. Τὸ γάρ ωδῖνον εὖ δύναται τι¹² κατέχειν τὸ κατεχόμενον, ἀλλὰ πάσχει καὶ βίβλαι σπεύσεις. «Οὐτε οὓς ἐγκαταλείπετες, οὕτω τοῦ ἀποστόλου Ηλέτρου τὸ δῆδον ἐρμηνεύσαντος, οὐτε οὗτε· ἡ τοῦ Χριστοῦ ψυχὴ κατέλειπεν εἰς ἄρχοντα, οὗτε· ἡ σάρξ αὐτοῦ· εἰδὲ διαφθοράν,» ἀνθρωπον θυμοῦ καὶ Θεοῦ ἀποδείκνυσιν. Ηλέτρος θεότης, καὶ πρὸ τῆς σαρκός, καὶ ἐν τῇ σαρκὶ, καὶ μετὰ τὸ πάθος, ἀλλ᾽ ὥσπερτως ἔχει, δὴ τῇ φύσει

A ptionem. Hunc Iesum resuscitavit Deus, cuius omnes nos testes sumus. Dextera igitur Dei exaltatus, et promissione Spiritus sancti accepta a Patre, effudit hunc, quem vos videtis et auditis. Non enim David ascendit in cœlum: dixit autem ipse: Dixit Dominus Dominus meo: Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Certissime sciat ergo omnis domus Israel, quia et Dominum eum et Christum fecit Deus hunc Iesum, quem vos crucifixistis.

201 COMMENTARIUS.

Quoniam eos vehementer perstrinxerat, nunc blandius alloquitur, et de progenitore mentionem opportune facit, rursusque exorditur. Et quia erat de Jesu verba facturus, ne continuo turbarentur, nil sublimius de illo dicit, sed a valde humilibus initio facto, statim ejus patriam, quae vilis videbatur, exponit. Ceterum alibi « virum desiderabilem » vocat Christum, ac statim subjunxit: « Hic auctor est vita (8). » Dicere vero Christum esse « auctorem vitae, » quid aliud est, quam asserere ipsum esse Filium Dei, ac Dominum, vel in corpore « Verbum Dei, per quem omnia facta sunt? » Nunc vero nihil magni de illo dicit, sed (9) tantum hujusmodi, quod de propheta, qui potestatem a Deo accepisset, quis diceret. Deinde in medium proferens audax ipsorum facinus, studet eos a culpa purgare, ac simul ostendit, nil contra illum roboris luisse habituros, nisi potestatem ipse illis dedit. At ne recte id fecisse se dicerent, addit: « Per manus iniquorum affigentes interemisti: » scilicet, per « manus iniquorum » manus militum intelligit. Recte vero etiam « solutionem dolorum inferni » resurrectionem appellavit, cum ex morte veluti ex ventre quadam parturiente, nempe ex mortis nexibus et ex inferni recessibus emerserit Servator Christus, ac velut ex peregrino quadam partu resurrectionis denuo in lucem prodierit. Et idcirco appellatus est « primogenitus ex mortuis. » Subdit: « juxta quod impossibile erat teneri illum ab eo¹³: » hoc est, non communis illi cum ceteris fuit resurrectio; sed ita surrexit, ut non amplius moriturus esset. Quod enim parturit, non potest amplius retinere quod intus habet, sed patitur ei emittere festinat. « Quoniam non derelinques. » Cum apostolus Petrus¹⁷ hocce dictum ita interpretatur, et quod anima Christi « in inferno relicta non fuerit » et quod ejus « caro non viderit, » seu experta fuerit, « corruptionem, » hominem simul ac Deum esse ostendit.

¹⁰ Coloss. i, 18. ¹¹ I Petr. v, 4.

Variæ lectiones et notæ.

¹² Ισ. αὐτῶν. ¹³ προελθόντος. ¹⁴ τοκετοῦ. ¹⁵ Ισ. Ετι.

(8) Respicit fortasse ad v. 15 cap. iii ubi legitur, Auctorem vero vitæ interficiens.

(9) Pro ἀλλά, sed, habet οὐδὲ, neque, Chrysosto-

mus, adeoque ita vertendum, neq;e tale quod quicq; propheta dicret.

VERS. 29. Et cum hæc ille dixisset, Judæi abiérunt A multum inter sese disceptantes.

Fecerunt hoc, inquit, auribus obturatis, et oculis occlusis. Nequando convertantur et sanent eos. Insignem eorum ac vehemenrem significat improbitatem, cosque dedita opera ac studio sese avertisse. Atque hoc dicit, attrahere eos ac provocare volens, et ostendere, si sese converterint, futurum ut sanentur ab ipso. *Incrassatum est enim et obstructum cor populi hujus.* Non quod Deus operam daret, ne viderent, hoc dicitur: nam ille omnes servari vult, et ad agnitionem veritatis venire ⁷, qua si invidente ne utique aliquando obtemperarent: sed hoc etiam pro more dicere solemus de iis qui procul fugiunt, et audire nolunt orationem salutarem: *Hic homo adeo fugit, et aures amovet, metuens nequando etiam audiatur orationem, qua convertatur et malitia ejus coerceatur atque cohibeatur.*

VERS. 30. Mansit autem Paulus biennium totum in suo conducto domicilio, et admittebat omnes qui accedebant ad ipsum,

VERS. 31. Prædicans ac divulgans regnum Dei, ac docens ea quæ pertinent ad Dominum Jesum Christum cum summa libertate, nemine prohibente.

Non quemadmodum Sinopeusis ⁸ ille, qui panis amictus erat, ac dolium pro domicilio habebat: qui cum nihil opus esset multos quidem admiratione sui attonitos reddebat, sed nemini adjumentum asserebat. Paulus autem nihil illarum quidem rerum faciebat: neque enim honoris studium illi cordi erat: quinimo honestissime quoque vestitus erat, et in ædibus perpetuo habitabat, ac nihil prætermittebat, quod ad reliquas virtutes pertinebat: quas Cynicus ille despiciebat dum libidinose vivebat, atque in publico sese turpiter dabat, et insano gloriæ studio ducebatur. Nam si quis querat quæ causa fuerit cur in dolio habitaret, nullam aliam causam inveniet, atque studium vanæ gloriæ solum. At Paulus etiam mercedem præbebat habitationis, qua Romæ utebatur.

A Καὶ ταῦτα αὐτοῦ εἰκόνιος, ἀπῆλθον οἱ Ἰουδαῖοι, πολλὴν ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς συζητησιν.

Ἐποίησαν τοῦτο, φησί, τὰ ὡτα βύσαντες, καὶ τοὺς βρύσαλμοὺς καμμύσαντες. Μήκος εἶποτερψώσωσι, καὶ λάσια ⁹ μέτοντος, ἐπιτεταμένην αὐτῶν λέγων πονηρίαν, καὶ τὴν μετὰ σπουδῆς ἀποστροφήν. Καὶ τοῦτο λέγει, ἐφελκόμενος αὐτοὺς καὶ ἐρεθίζων, καὶ δεικνύντος ὅτι ἐδὲν ἐπιστρέψωσιν, λάσεται αὐτούς. Ἐπαχύνθη γάρ η καρδία τοῦ λαοῦ τούτου. Οὐχ ὡς τοῦ Θεοῦ σπουδάζοντος τοῦ μὴ ἰδεῖν αὐτοὺς τοῦτο λέγεται, τοῦ βουλομένου πάντα; οὐθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀλλοθείας ἐλθεῖν, ὥσπερ φθονοῦντος μὴ ἄρτα που κατακούσωσιν· ἀλλὰ τοῦτο καὶ τῇ συνθετικῇ λέγειν εἰλέθαμεν ἐπὶ Β τῶν πόρρω φευγίντων, καὶ μὴ βουλομένων ἀκούσατο λόγον σωτηρίας. Ὁ ἀνθρωπὸς οὗτος τοσοῦτον φεύγει καὶ ἀπάγει τὴν ἀκοήν, φεύγομενος μῆποτε καὶ ἀκούσῃ λόγον ἐπιστρέφοντα καὶ ἀναχαιτίζοντα τῆς κακίας αὐτὸν.

Ἐμεῖς δὲ δὲ Παῦλος διετλαρ δὲν ἐν ιδιῷ μυθώματι, καὶ ἀπεδέχετο πάντας τοὺς εἰσπορευομένους ψρός αὐτέρν.

Κηρύσσων τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ διδάσκων τὰ κερι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ ¹⁰ μετὰ πάσης ¹¹ παρθησίας ἀκαλύτως.

Οὐ καθάπερ δισιωπεῖς ἐκεῖνος δὲ ῥάκη περιβεβλημένος καὶ πίθον οἰκῶν· δει οὐδὲν δέοντος ἐξεπλήξει μὲν πολλούς, ὡφέλησε δὲ οὐδένα. Ὁ δὲ Παῦλος τούτων μὲν οὐδὲν ἐποίει· οὐδὲν γάρ πρὸς φιλοτιμίαν ἔθεται· ἀλλὰ παὶ ιμάτια περιεβάλλετο μετὰ πάσης εὐσχημοσύνης, καὶ οἰκίαν ὥκει διηνεκῶς, καὶ τὴν ἀκρίβειαν ἀπασαν ἐπὶ τῆς ἀλλης ἀρετῆς ἐπεδείκνυτο· ἡς ὁ Κυνικὸς κατεφρόνει ζῶν ἀσελγῶς, καὶ δημοσιὰ ἀσχημονῶν, καὶ ὑπὸ τῆς περὶ τὴν δόξαν μανίας συρόμενος. Ἅν γάρ ἐρηταὶ τις τῆς τοῦ πίθου οἰκήσεως τὴν αἰτίαν, οὐδεμίαν ἔτεραν αἰτίαν εὑρήσειεν, ἀλλ' η κενοδοξίαν μάνην. Ὁ δὲ Παῦλος καὶ μισθὸν παρεῖχε τῆς οἰκίας, ἐν η κατέμενεν ¹² ἐν τῇ Ρώμῃ.

Variæ lectiones et notæ.

⁸ Ιάσομαι erat. ⁹ Χριστοῦ desideratur in vulgatis. ¹⁰ πάσης desideratur in aliquo. ¹¹ κατέμενον erat.

⁷ Videtur locus corruptus et mutitus. ⁸ Diogenem Cynicum intelligit.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΤΑΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΠΛΗΣΗ ΤΗΣ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

ΚΥΡΟΥ

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΙΣ ΤΑΣ ΠΡΑΞΕΙΣ ΤΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ.

SANCTISSIMI ARCHIEPISCOPI TOTIUS BULGARIÆ

DOMNI

THEOPHYLACTI

EXPOSITIO IN ACTA APOSTOLORUM.

EX CODICE VATICANO*.

Interprete Bonifacio Finelli ord. Praedicatorum.

Ἄρχη ἐν θεῷ τῶν Πράξεων τῶν ἀποστόλων συγ-
γραψεισῶν παρὰ τοῦ ἀγίου ἀποστόλου καὶ εὐαγ-
γελιστοῦ Λουκᾶ.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ.

Οὗτος δὲ μακάριος Λουκᾶς μαθητῆς ἡνίκανος πράξεις μᾶλλον ἐγίνωσκε τῶν δλλῶν. Περὶ οὐ καὶ αὐτὸς δὲ θεσπέσιος; Παῦλος λέγει· « Λουκᾶς ἔστι μόνος μετ' ἐμού » καὶ πάλιν πρὸς Κηρινθίους· « Οὐ ξπαινός ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, διὸ πα-
σῶν τῶν Ἐκκλησιῶν. » Εἳ δὲ, διὰν αὐτὸς πάλιν λέγει· « Κατὰ τὴν Εὐαγγέλιον μου δὲ παρελάβετο, ἢ τοῦ Λουκᾶ Εὐαγγέλιον λέγει. Οὐ πάντα δὲ μέχρι τέλους, δοσαὶ πραζεῖν δὲ θεσπέσιος; Παῦλος, ἀναγράφει Λουκᾶς, καίτοι σὺν αὐτῷ ὡν μέχρι τελευτῆς πρώτον μὲν, διτὶ καὶ ταῦτα ἥγετο ὡφέλειαν τοῖς βουλομένοις παρέχειν δεύτερον δὲ, διτὶ πρὸς τὴν κα-
τεπείγοντα δὲν ισταντο, καὶ οὐκ ἐν τῷ λογογραφεῖν ἦν αὐτοῖς ἡ σπουδὴ· πολλὰ γάρ ἀγράφω παραδόσεις παραδεδώκασιν.

Εἰ καὶ αἱ Πράξεις τῶν ἀποστόλων τὸ βιβλίον ἐπιγράφεται τοῦτο, ἀλλ' οὖν ὡς ἐπιπολὸν τὰς τοῦ Παύλου πράξεις ἔστιν εὑρεῖν εἰς αὐτὸν γεγραμμένας. Ἀλλὰ καὶ τοῦ παναγίου Πνεύματος; αἱ πράξεις δὲ αὐτῶν γινώσκονται ἐμφερόμεναι. Τὰ μὲν γάρ Εὐ-
αγγέλια τὰς τοῦ Υἱοῦ πράξεις περιέχουσιν· αἱ Πράξεις δὲ, τὰς τοῦ παναγίου Πνεύματος.

ΚΕΦΑΔΑΙΟΝ Α'.

Περὶ τῆς ἐξ ἀναστάσεως διδασκαλίας τοῦ Χρι-
στοῦ, καὶ ὄπτασις πρὸς τοὺς μαθητὰς καὶ περὶ C

A 188-189 *Incipiunt in Dei nomine ... apostolorum
rum conscripta a sancto apostolo et evangelista
Luca.*

PROLOGUS THEOPHYLACTI.

Beatus hic Lucas discipulus fuit Pauli: et idcirco majorem, quam alii, actorum ipsius notitiam habuit. De quo ipse divus Paulus, « Lucas, ait, est mecum solus: » et rursus ad Corinthios, « Cuius laus est in Evangelio per omnes Ecclesias ». Cuius etiam ait, « Secundum Evangelium, quod receperisti », de Lucae Evangelio loqui existimatur. At vero non omnia, quae usque ad vitæ suæ terminum gessit Paulus, scribit Lucas, quanquam, quoad ille vixit, perpetuus ei commis 190 fuerit: primo quidem quia ista, quae scripsit studiosia satis utilia fore, existimavit; secundo, quia urgentia semper instabant negotia, et alias apostoli scribendi non erant admodum studiosi: multa namque traditione, absque scripto, tradere maluerunt.

Ceterum, et si Acta apostolorum liber iste inscribatur, In eo tamen plerumque Pauli gesta referuntur. Verum et quae Spiritus sanctus per ipsos patravit opera hic dignoscuntur inserta. Scilicet quatuor Evangelia Fili, hic autem liber Spiritus sancti opera complectitur.

CAPUT I.

*De doctrina Christi post resurrectionem, ejusque
apparitione discipulis; et de promissione doni*

* II Tim. iv, 11. * II Cor. viii, 18.

* Vide Præfationem, supra col. 409, num. IV.

Spiritus sancti. De aspectu et modo ascensionis A Christi, ac de gloriose ipsius secundo adventu.

INITIUM TEXTUS.

I, 1-8. Primum quidem sermonem feci de omnibus, o Theophile, quæ cœpit Jesus facere et docere, usque in diem quæ præcipiens apostolis per Spiritum sanctum, quos elegit, assumptus est : quibus et præbuit seipsum vivum post passionem suam in multis argumentis, per dies quadraginta apparet eis, et loquens de regno Dei. Et conve-scens, præcepit eis ab Jerosolymis ne discederent, sed exspectarent promissionem Patris, quam audiatis, inquit, per os meum : quia Joannes quidem baptizavit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu sancto non post multos hos dies. Illi igitur, ut convenissent (1), interrogabant eum, dicentes : Domine, si in tempore hoc restitues regnum Israel ? Dixit autem eis : Non est vestrum nosse tempora vel momenta quæ Pater posuit in sua potestate ; sed accipietis virtutem supervenientis Spiritus sancti in vos, et eritis mihi testes in Jerusalem et in omni Iudea et Samaria et usque ad ultimum terræ. Finis Paschæ (2).

I, 9-12. Et cum hæc dixisset, videntibus illis, elevatus est : et nubes suscepit eum ab oculis eorum. Cumque intuerentur in cœlum euntem illum, ecce 191 duo viri astiterunt juxta illos in vestibus albis, qui et dixerunt : Viri Galilei, quid statis aspicientes in cœlum ? Illic Jesus, qui assumptus est a vobis, sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum. Tunc reversi sunt Hierosolymam a monte qui vocatur Oliveti, qui est juxta Jerusalem, Sabbati habens iter.

COMMENTARIUS.

In memoriam Theophilo revocat Evangelium a se conscriptum, ut exinde accuratam diligentiam suam ostendat. Siquidem initio illius operis, « Vism est, inquit, et mihi assecent omnia a principio », etc. Meminuit igitur illius operis et diligentia, qua in eo conscribendo usus est, ut parem in hoc libro impensam esse sciens, iis quæ in eo continentur, animum quam maxime adverteret. Ceterum præ modestia non dixit : Primum quidem Evangelium feci, o Theophile. Theophilus vero iste unus ex iis erat qui ab ipso pietatis præceptis imbuti fuerant.

« Que cœpit. » Miracula scilicet et doctrinas, et præterea quod faciendo docuerit : non enim ille verbis tantum suadebat, sed operando provocabat

* Luc. 1, 3.

Variæ lectiones et nolæ.

(1) Ita verbo magis presse ad textum Grecum, ut commentatoris animadversioni sit locus. Vulg. habet : *Igitur qui concuerant.*

(2) Qui hunc commentarium ei codice Vaticano

ἐπαγγελίας τῆς τοῦ ἀγίου Πρεματος δωρεᾶς, θέας τε καὶ τρόπου εῆς ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ. Καὶ περὶ τῆς ἑταῖρος οὐκαιδενέτερος αἰνιγματικὸς παρουσίας.

ΑΡΧΗ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ.

Τὸν μὲν πρώτον λόγον ἐποιησάμην περὶ πάντων, ὁ Θεόφιλε, ὃν ἔρχεται δὲ Ἰησοῦς ποιεῖν τε καὶ διδάσκειν, ἀλλοι δέ τις ἡμέρας ἐντείναρχον τοῖς ἀποστόλοις εἰπεῖν Πνεύματος ἄγιου, οὐδὲ ἐξελέξασθαι, ἀνελθεῖν τοῖς πολιορκοῖς, διὸ ἡμερῶν τεσσαράκοντα ὀπτανόμενος αὐτοῖς, καὶ λέγων τὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Καὶ συναυλιζόμενος παρήγγειλεν αὐτοῖς ἀπὸ Ἱεροσολύμων μὴ χωρίζεσθαι, ἀλλὰ περιμένειν τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Πατρὸς, ἣν τηνόστατε μου, διτι Ιωάννης μὲν ἐδίππειν θύσιται, θυμέτις δὲ βαπτισθεσθε ἐν Πνεύματι ἄγιῳ, οὐ μετὰ ποιλάς ταύτας ἡμέρας. Οἱ μὲν οὖν συνελύθητε; ἐπηρώτων αὐτῶν λέγοντες· Κύριε, εἰ ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ ἀποκαθιστάνεις τὴν βασιλείαν τῷ Ἰσραὴλ; Εἴπεις δὲ πρὸς αὐτούς· Οὐχ ὅμων ἔστι γνῶναι χρόνους ή καιρούς, οὐδὲ δὲ Πατὴρ ἔθετο ἐν τῇ ιδίᾳ ἐξουσίᾳ, ἀλλὰ λήψεος δύναμιν [ἰξ θύσους] ἐπελύθητος τοῦ ἄγιου Πνεύματος ἐφ' ὅμδας, καὶ ἔστοι μοι μάρτυρες ἐν τε Ἱερουσαλήμ, καὶ ἐν πάσῃ τῇ Ιουδαϊκῇ καὶ Σαμαρείᾳ. Τέλος τοῦ Πάσχα.

Καὶ ταῦτα εἰπὼν, βλεπόντων αὐτῶν, ἐπῆρθη, καὶ νεψέλη ὑπέλαβεν αὐτὸν ἀπὸ τῶν δύθαλμῶν αὐτῶν. Καὶ ὡς ἀτενίζοντες ἡτοῖ εἰς τὸν οὐρανὸν πορευομένου αὐτοῦ, καὶ ἰδοὺ ἄνδρες δύο παριστήκεισαν αὐτοῖς ἐν ἐθοῦτι λευκῇ. οἱ καὶ εἶπον· Ἀνδρες Γαλιλαῖοι, τι ἐστήκατε ἐμβλέποντες εἰς τὸν οὐρανὸν; Οὗτος δὲ Ἰησοῦς δὲ ἀναληφθεὶς ἐφ' ὅμων εἰς τὸν οὐρανὸν, οὕτως ἐλέύσεται [πάλιν] διὰ τρόπου θεάσασθε αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν. Τέτε ύπεντερεφανοὶ ἀπόστολοι εἰς Ἱερουσαλήμ, ἀπὸ Βηρούς τοῦ καλούμενου Ἐλαιῶνος, δὲ ἔστιν ἐγγὺς Ἱερουσαλήμ, Σαδβάτου ἔχον ὄδον.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Ἀναμιμνήσκει τὸν Θεόφιλον τοῦ Εὐαγγελίου, ὃντε τὴν οἰκεῖαν ἀχρίσειαν ἐνδείξασθαι. Καὶ γάρ ἀρχόμενος ἐκείνης τῆς πραγματείας φησιν· « Ἐδοξε κάμοι παρηκολουθήστε ἀναθενεῖν, » καὶ τὰ ἐξῆς. Μέμνηται οὖν τῆς πραγματείας ἐκείνης, τῆς ἐκείσε αναμιμνήσκων ἀχρισείας, ἵνα τὴν αὐτὴν καὶ περὶ τοῦ παρόντος βιβλίου κατέχων τὴν διάνοιαν, προσέχῃ μάλιστα τοὺς γραφομένους. Διὰ δὲ τὸ ἀποτύπων [οὐκ] εἶπε· Τὸ μὲν πρῶτον Εὐαγγέλιον ἐποιησάμην, ὁ Θεόφιλε. Οὗτος δὲ εἰς ἥν τῶν κατηχθέντων παρ' αὐτοῦ τὴν εὐσέβειαν.

« Ὡν ἡσάχετο. » Τὰ θαύματα καὶ τὰς διδασκαλίας φησιν. Οὐ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ τῷ ποιεῖν ἐδίδασκεν. Οὐ γάρ λόγω μὲν ἐπέτρεπε τοῖς ἀλλοις·

πράττειν, αὐτὸς δὲ οὐκ ἐπράττει. Διὸ τοῦτο παρῆγει οἱ μόνοι, ut ad imitationem virtutis sese transferrent.

« Ἀχρι τοῦτοι εἰπόντες τὸν Πνεύματον, ἀγέλους ἐντειλάμενον, τοιςτοῖς, πνευματικῶς πρὸς αὐτοὺς εἰπών τὰ δῆματα, οὐδὲν ἀνθρώπινον... οὐδὲν αὐτοὶς ἐν Πνεύματι ἐνετέλατο. Ἐνθα γάρ δὲ Κύρος τι διαπράττεται, ἔκειτο τὸ Πνεύμα ὡς ὁδοφύς ἐνεργεῖ καὶ συμπάρεστι. Τί δὲ ἐνετέλατο; Ιησούς θέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ Κείμηνα, καὶ τὰ ἔξηρα. »

« Οὐδὲ ἔξελέξατο. » Οὐκ εἶπε δὲ, ἀνέδη, ἀλλ᾽, ἀνελήφθη: ἔτι γάρ ὡς περὶ ἀνθρώπου διαλέγεται. « Ιναδὲ μὴ νομίσῃς, οὐδὲν ἔτέρων ἀρετῇ, ἐπῆγαγεν. » Οἶς καὶ παρέστησεν ἑαυτὸν ἔνωντα. « Εἴτα φροντίζεις τὴν ἡμέραν τεσσαράκοντα διπανδυτεονος αὐτοῖς; » ἀλλ᾽ οὐχ, ἐν τῇ μέρεις τεσσαράκοντα. Οὐ γάρ ὅσπερ πρὶν τῆς ἀναστάσεως συνεχῶς αὐτοῖς συνῆν, οὐτω καὶ τότε, ἀλλ᾽ ἐφίστατο, καὶ ἀφίστατο πάλιν.

« Καὶ συναλιγδμενος, τοιςτοῖς κοινωνῶν τραπέζης, παρήγγειλεν, ἀπὸ Ιεροσολύμων μὴ χωρίζεσθαι. » Ηρώων μὲν γάρ αὐτοὺς δεδοικότας καὶ τρέμοντας εἰς τὴν Γαλιλαῖαν ἐκῆγαγεν, ἵνα μετὰ ἀδελας ἀκούσωσι τῶν λεγομένων. Εἴτα ἐπειδὴ ἤκουσαν, καὶ τεσσαράκοντα διετρύψεν ἡμέρα; παρήγγειλεν ἀπὸ Ιεροσολύμων μὴ χωρίζεσθαι. Τὸ δὲ δεύτερὸν γε, οὐτε καθάπερ τινὰς στρατιώτας μέλλοντας εἰς τὸ πλήθος ἐμπίπτειν, οὐδεὶς ἀφίεται ἐξελθεῖν ἐνώς ἀν διπλίσανται· οὐτω δή καὶ αὐτοῖς πρὸ τῆς τοῦ Πνεύματος καθόδου φανῆναι ἐπὶ τῆς παρατάξεως; οὐκ τὸ μὴ γενέσθαι εὐχειρώτους καὶ ἀλωσίμους τοῖς πολλοῖς· οὐ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλ᾽ οὐτε καὶ πολλοὶ ἥσαν οἱ μέλλοντες πιστεύειν αὐτόθι. Καὶ τρίτουν, ἵνα μὴ λέγωσι τινες, οὐτε τοὺς γνωρίμους ἀφέντες, παρὰ τοῖς ἔνοικοις ἥλθον κομπάσαι. « Άλλὰ περιμένειν. » Τότε ἤκουσαν τὴν ἐπαγγελίαν, οἵτε ἔλεγε· « Συμφέρει ύμιν ἵνα ἐγώ ἀπέλθω· ἐὰν γάρ ἐγώ μη ἀπέλθω, διπλάχητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς. » Οὐχὶ παρόντος δὲ αὐτοῦ, οὐδὲ ἀπέλθοντος εὐθέως παρεγένετο, ἀλλὰ μετὰ δέκα ἡμέρας· ἵνα ἐν ἐπιθυμίᾳ γενόμενοι, οὐτω λάθωσαν τὴν χάρον. Εἰ δὲ παρόντος ἐκείνου τὸ Πνεύμα ἐπέστη, καὶ δὲ μὲν ἀπῆλθε, τὸ δὲ ἐμεινεν, οὐκ ἡν τοσοῦτον [τῆς] παραμυθίας· καὶ γάρ σφόδρα αὐτοῦ δισαποσπάστως εἶχον. Διὸ διενεισι, καὶ οὐκ εὐθέως ἐπιφορτᾷ τὸ Πνεύμα, ἵνα μαρτύρων ἀθυμησαντες, καθαράν διξιωται τὴν ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ ἥδονήν. « Οτι ιωάννης μέν. Δειχνύει λοιπὸν τὸ μέσον αὐτοῦ τε καὶ ιωάννου· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλ᾽ οὐτε καὶ αὐτοὺς ἥδη μελέους γεγενημένους ιωάννου· εἰγε καὶ αὐτοὶ ἐμελλον βαπτίζειν ἐν Πνεύματι ἄγιων. Οὐκ εἶπε δὲ, Βαπτίσω ύμᾶς ἐν Πνεύματι ἄγιων, ἀλλὰ, Βαπτίσεις εσθε· πανταχοῦ τῆς ταπεινοφροσύνης μέτρα καὶ τύπους· κατελιμπάνων ἡμῖν. Τοῦτο γάρ ἀπὸ τῆς μαρτυρίας ιωάννου δῆλον ἦν, οὐτε αὐτὸς; ἢν δὲ βαπτίζων. « Αὐτὸς γάρ, φροντίζεις, οὐ μᾶς βαπτίζεις ἐν Πνεύματι

« Usque in diem. » Ordo verborum est iste: « Per Spiritum sanctum præcipiens, » hoc est spiritualiter ad ipsos verba faciens, nihilque immiscens humani. Vel quia ipsis in Spiritu sancto præcepit: ubi enim Filius aliquid operatur, ibidem Spiritus sanctus (quippe ejusdem cum ipso naturæ) simul et operatur et adest. Quid vero præcepit? Neinpe: « Euntes, docete omnes gentes », et quæ sequuntur.

« Quos elegit. » Non dixit, Ascendit, sed, « Assumptus est: » adhuc enim tanquam de homine loquebatur. Ne vero quis existimaret, id aliena faciūt esse virtute, subiunxit: « Quibus et præbuit seipsum vivum. » Deinde ait: « Per dies quadraginta apparetis eis: » at non inquit, « Diebus quadraginta, » quoniam non assidue, sicut ut ante resurrectionem, cum ipsis versabatur; sed per intervalla accedebat et recedebat.

« Et convescens. » Hoc est, communem cum illis mensam habens, præcepit eis, « ab Hierosolymis ne discederent. » Scilicet, primo quidem, cum illi nimium trepidarent, in Galilaam eos adduxit, ut absque pavore, quæ ipsis dicturus erat, audirent: deinde, postquam audierunt, ac quadraginta elapsi sunt dies, « præcepit, ab Hierosolymis ne discederent. » Quemadmodum enim 192 sapientes dux milites, qui in multis incursuri sunt hostes, hanc prius exire permittit, quam armis communiverit; ita et Dominus ante Spiritus sancti descendedens, ipsos in aciem ire non sivit, ne hostium multitudine facile expugnarentur et caperentur. Sed et alia est hujusc præcepti ratio, nempe quia ibidem, seu Hierosolymis, multi eredituri erant. Et tertio, ne aliqui dicerent, eos, dimissis notis, ad extraneos, ostentationis causa, contendisse. « Sed exspectarent. » Promissionem hujusmodi tunc audierunt, cum dixit illis: « Expedit vobis, ut ego vadam; si enim non abiero Paracletus non veniet ad vos. » At vero non illo adhuc præsente, neque statim ac recessit, advenit Spiritus sanctus; sed post decem dies, ut desiderio serventes gratiam illam recipieren. Si enim, illo præsente, Spiritus sanctus advenisset, vel, illo abeunte, cum illis remansisset, non tante res fuisse consolationis. Quapropter vero non nisi ægre ab illo divelli poterant, dissipat paulisper Spiritus sanctus, nec statim accedit, ut paululum contristati, et promissionis desiderio succensi, puriorē majoremque ex ejus adventu perciperent voluptatem. « Quia Joannes. » Declarat deinde quantum ipse Joanni præstaret: ac præterea apostolos ipsos Joanne maiores esse ostendit: siquidem et ipsi baptizaturi erant in Spiritu sancto. Non dixit autem, Baptizabo vos in Spiritu sancto, sed, « Baptizabimini, ubique nobis humilitatis exempla reliquens. Ali-

* Matth. xxviii, 19. * Ioan. xvi, 7.

unde vero ex testimonio Joannis notum est, quod ipse baptizatus erat : « *Ipse enim, ait, baptizabit vos in Spiritu sancto, et igne⁶.* » — Igitur qui. Cum interrogare volunt, simul accedunt, ut multitudine impetrarent. Noverant enim illud quod ante eis dixerat : « *De die illa nemo scit⁷,* » non ignorantis, sed repellentis, ac responsionem differentis fuisse : idcirco denuo interrogant. Quid autem eis respondet ? « *Non est vestrum nosse tempora, vel momenta.* » Tempora illis nota non facit, cum alias eos multo majora docuissest : quia scilicet volebat, ut vigilantes essent ; et aliunde nihil ignoratio ista eis nocebat. Non etiam respondet ad id, de quo interrogabant : quoniam magistri est, non quae discipulus cupit, sed quae scire ipsi prodest, cum docere. Et ideo ait : « *Non est vestrum nosse tempora, vel momenta.* » Deinde, ne putarent fore ut in multa incidenter pericula, propinquam esse, ait ipsorum a cunctis difficultatibus liberationem. « *Accipietis* », enim, inquit, « *virtutem* » ex alto « *supervenientis Spiritus sancti in vos.* » Quonia in **193** autem prius dixerat⁸ : « *In viam gentium ne abieritis, quod vellet omnipotens primis Judæis Evangelium annuntiari, at tunc per totum terrarium orbem Evangelii prædicatio diffundenda erat, congrue subdit :* » Et in Judæa et Samaria et usque ad ultimum terræ. — « *Cum hæc autem dixisset, ne rursus eum interrogarent, statim assumptus est, et nubes suscepit eum, quoniam illa signum est Dominicæ divinae virtutis.* » Ille Jesus, qui *assumptus est*, Dictione demonstrativa usi sunt, dicentes : « *Hic Jesus qui *assumptus est* in cœlum, sic veniet, nempe, cum corpore.* » Ac etiam, quia *judicaturus veniet in nube.* Viros vero eos vocat, quia tales oculis apparebant : siquidem angeli illi ne terrorem incuterent, virorum formam exacte assumperant. Duo autem accesserunt, ut testimonii firmitatem indicarent. Dicentes vero : « *Quid statis aspicientes in cœlum ?* » eos monuerunt, ne diutius eo in loco manerent, neve exspectarent illum rursus videre. « *Tunc reversi sunt.* » — Tunc, inquit, scilicet, cum hæc audissent, reversi sunt. Videntur vero, hæc die Sabbati contigisse, eo quod dicat, « *A monte qui est iuxta Jerusalem, Sabbati habens iter* » : *Judeis Sabbato consicere licebat ; nempe stada quinque.*

CAPUT II.

D

Petri sermo ad discipulos de morte et reprobatione Iudeæ proditoris, ac de subrogatione Matthie, super quem sors cecidit Dei gratia per orationem.

Feria secunda hebdomadæ Paschalis⁹.

⁶ Matth. iii, 11. ⁷ Matth. xxiv, 36. ⁸ Matth. x, 5.

Variæ lectiones et notæ.

⁹ In Græco habetur, secunda (nempe die, vel feria) Diakainesimi ; sic enim hebdomadam Paschalem, seu quæ diem Paschatis subsequitur, Græci vocant. Est autem apud Græcos recentiores dia-

λγια καὶ πυρί. — Οἱ μὲν οὖν. — Οταν μέλλωσιν ἐρωτᾶν, δύοις προσέρχονται, ἵνα τῷ πλήθει δυσωπήσωσιν. Ἰδεισαν γάρ, διτὸ πρώην εἰρημένον, τουτόστιν, « Οὐδεὶς οἶδε τὴν ἡμέραν, » διαχρονούμενον ἦν, οὐκ ἀγνοοῦντος, ἀλλ᾽ ἀναβελλομένου τέως τὴν ἀπόχρισιν. Διτὸ τοῦτο πάλιν ἐρωτῶσιν. Τι οὖν φησιν. « Οὐχ ὑμῶν ἔστι γνῶναι χρόνους ἢ καιροὺς, » καὶ τὰ ἔξης. Οὐ λέγει δὲ αὐτοῖς τὸν καιρὸν, τὰ πολλῷ μείζονα διάδειξ, ἵνα ἐγρηγορότες ὁσιοὶ καὶ γάρ οὐδὲν ἐβλάπτοντο μή εἰδέτες. Οὐ πρὸς δὲ ἡρώτησαν ἀπεκρίθη. Τοῦτο γάρ διδασκάλου ἔστιν, τὸ, οὐχ ἀπολέται διαμητῆς, ἀλλ᾽ ἀ σύμφρεσι μαθεῖν, διδάσκειν. Διτὸ φησιν « Οὐχ ὑμῶν ἔστι γνῶναι χρόνους ἢ καιρούς, » καὶ τὰ ἔξης. Εἴτα ἵνα μή νομίσωσιν διτὸ πολλοῖς περιπετεοῦνται κινδύνοις, τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν δυσχερῶν πλησίον εἰναι λέγει. « Λήψεσθι γάρ, φησι, δύναμιν ἔξ οὗφους, ἐπελθόντος τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἐπ' ὑμᾶς. » Ἐπειδὴ δὲ ἐμπροσθεν ἐλεγεν, « Εἰς δόδον ἐθνῶν μή ἀπέλθητε, » βουλόμενος τοῖς Ἰουδαίοις πρῶτον τὸν λόγον κηρυχθῆναι, νῦν δὲ εἰς τὴν οἰκουμένην ἔδει τὸ κήρυγμα χειρίσαι. εὐλόγως νῦν προστίθησι, καὶ φησιν. « Εν τε Ἰουδαίᾳ καὶ Σαμαρείᾳ, καὶ ἐώς ἐπάκτου τῆς γῆς. » Εἴτα ἵνα μή πάλιν αὐτὸν ἐρωτῶσιν, « εὐθέως ἀνελήφθῃ. Νεφέλη δὲ αὐτὸν ὑπέλαβεν, » ἐπειδὴ σύμβολόν ἔστι τῆς Δεσποτικῆς θείας δυνάμεως. « Οὗτος δὲ Ἰησοῦς ὁ ἀναληφθείς. » Δεικτικῶς ἐχρήσαντο τῇ λέξει εἰπόντες. « Οὗτος δὲ Ἰησοῦς ὁ ἀναληφθεὶς εἰς τὸν οὐρανὸν οὐτως ἐλεύσεται, » τουτέστι μετὰ σύμβατος. καὶ πάλιν, διτὸ οὗτος ἔξει ἐπὶ νεφέλης. « Ανδρας δὲ αὐτοὺς καλεῖ, τὸ ἐναργές τῇ δύσις δηλῶν. » καὶ γάρ εἰς ἀνδρας ἐκαυτοὺς οἱ ἄγγελοι ἀκριδῶν ἐναπετύπωσαν, ὥστε μή πτοῆσαι. Δύο δὲ παρέστησαν τὸ βέβαιον τῆς μαρτυρίας δηλοῦντες. Εἰπόντες δὲ « Τί ἔστικατε ἐμβλεποντες εἰς τὸν οὐρανὸν ; » οὐκ ἔτι εἰσαγαν αὐτοὺς προσχαρτερεῖν ἐν τῷ τόπῳ, καὶ προσδοκῶν αὐτὸν δύσεσθαι πάλιν. « Τότε ὑπέστρεψαν. » Τότε, φησιν, διτὸ ἤκουσαν ταῦτα, ὑπέστρεψαν. Δοκεῖ δὲ καὶ ἐν Σαββάτῳ γεγονέας ταῦτα, ἐκ τοῦ εἰπεῖν. « Ἀπὸ δρους τοῦ καλούμενου Ἐλαιῶνος, δὲ στιν ἐγγὺς Ιερουσαλήμ, Σαββάτου ἔχον δόδον. » Καὶ γάρ ὑπεισέμενον τὸ μῆκος ὁδοιπορίας ἔξει ἡν διαδίζειν τοῖς Ἰουδαίοις ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Σαββάτου. τουτέστι στάδια πάντες. δεῖντα namque erat longitudo itineris, quod Judeis Sabbato consicere licebat ; nempe stada quinque.

ΚΕΦΑΛ. Β'.

Πετρού διάλογος προς τὸν μαθητευθέντα κερί τε θαράτου καὶ ἀποβολῆς Ἰουδα τὸν προδότου· ἐν φερὶ ἀγεισαραγῆς Ματθίου, κ. Ιηρωθέτος κάριτι διὰ προσευχῆς.

Τῇ δευτέρᾳ τῇ διακαινησίμου.

χανήσιμος idem ac διακαίησις, nempe renovatio. Ita vero eam hebdomadam appellant, quod per Christi resurrectionem genus humanae renovetur. Du Cang, Gloss. med. et inf. Grac.

Ἐν ταῖς ἡμέραις ἔκειναις ὑπέστρεψαν οἱ ἀπόστολοι εἰς Ἱερουσαλήμ ἀπὸ δρους τοῦ καλουμένου Ἐλαῶνος, δὲ ἐστιν ἐγγὺς Ἱερουσαλήμ, Σαββάτου ἔχον δόδον. Καὶ ὅτε εἰσῆλθον, ἀνέβησαν εἰς τὸ ὑπερῷον, οὐκ ἡσαν καταμένοντες δὲ τε Πέτρος, καὶ Ἰάκωβος, καὶ Ἰωάννης, καὶ Ἀνδρέας, καὶ Φίλιππος, καὶ Θωμᾶς, Βαρθολομαῖος, καὶ Ματθαῖος, Ἰάκωβος Ἀλφαῖος, καὶ Σίμων, καὶ Ἰούδας Ἰακώβου. Οὗτοι πάντες ἤσαν προσκαρτεροῦντες ὅμοιοι μαδὸν τῇ προσευχῇ καὶ τῇ δεήσει σὺν γυναιξὶ καὶ Μαρίᾳ τῇ μητρὶ τοῦ Ἰησοῦ, καὶ σὺν τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ. Καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις ἀναστὰς Πέτρος ἐν μέσῳ τῶν μαθητῶν, εἶπεν (ἥν τε δύλος ὄνομάτων ἐπὶ τὸ αὐτὸ δοσει ἔκατον εἰκοσι·) Ἀνδρεῖς ἀδελφοί, ἔδει πληρωθῆναι τὴν Γραφὴν ταύτην, ἥν προείπε τὸ Πνεῦμα τὸ ἀγίον διὰ στόματος Δασιδίου περὶ Ἰούδα τοῦ γενομένου δόδηγον τοῖς συλλαβοῦσι τὸν Ἰησοῦν, ὅτι κατηριθμημένος ἦν σὺν ἡμῖν, καὶ ἐλαχεῖ τὸν κλήρον τῆς διακονίας ταύτης καὶ ἀποστολῆς. Οὗτος μὲν οὖν ἔκτησατο χωρίον ἐκ τοῦ μισθοῦ τῆς ἀδικίας, καὶ πρηνής γενόμενος ἐλάχησε μέσος, καὶ ἔξεχθη πάντα τὰ ἔγκατα αὐτοῦ. Καὶ γνωσθὲν ἐγένετο πάτει τοῖς κατοικοῦσιν ἐν Ἱερουσαλήμ, ὃστε κληθῆναι τὸ χωρίον ἔκεινο τῇ λόιζῃ διαλέκτῳ αὐτῶν Ἀκελλαμά, τουτέστι χωρίον αἰματος. Γέγραπται γάρ ἐν βίβλῳ Φαλμῶν· Γενηθήτω ἡ Ἐπαυλὶ; αὐτοῦ ἔρημος, καὶ μή ἔστω δικαστοῦ ἐν αὐτῇ· καὶ, Τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ λάβῃ ἔτερος. Δεῖον οὖν τῶν συνελθόντων ἡμῖν ἀνδρῶν ἐν πρώτῃ χρόνῳ, ἐνῷ φίστῃ καὶ ἔχηθεν ἐφ' ἡμᾶς δικύριος Ἰησοῦς, ἀρέσμενος ἀπὸ τοῦ βαπτισμάτος Ἰωάννου, ἀρχὶ τῆς ἡμέρας, ἡς ἀνελθήσθη ἀφ' ἡμῶν, μάρτυρα τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ γενέσθαι σὺν ἡμῖν ἐνα τούτων. Καὶ ἔστησαν δέο, Ἰωσήφ τὸν καλούμενον Βαρσαβᾶν, δε τὴν ἀπελθήσθη Ἰούστος, καὶ Ματθίαν. Καὶ προσευχάμενοι εἶπον· Σύ, Κύριε, καρδιογνῶστα πάντων, ἀνάδειξον δι εξελέξω ἐκ τούτων τῶν δύο ἔνα λαβεῖν τὸν κλήρον τῆς διακονίας ταύτης καὶ ἀποστολῆς, ἐκ δὲ τοῖς παρέδην διδωκαν κλήρους αὐτῶν, καὶ ἔπεισεν δικαίῳ αὐτῶν.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

« Εἰς τὸ ὑπερῷον ἀνέβησαν. » Ἐδεδόκειταν γάρ ἐν τῇ πόλει φαίνεσθαι, ὡστε μὴ συλληφθῆναι αὐτούς. Καλῶς δὲ ἐμνημόνευσε τῶν μαθητῶν ἐπειδὴ γάρ δὲ μὲν προσδοκεν, δὲ δὲ ἡρήσατο, δὲ δὲ ἡπιστησε, δείχυσιν δὲ πλὴν τοῦ προδότου πάντες ἤσαν σῶοι. Εἴτα· « Προσκατεροῦντες τῇ προσευχῇ σὺν γυναιξὶ καὶ Μαρίᾳ τῇ μητρὶ τοῦ Ἰησοῦ, καὶ σὺν τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ, ἤσαν ὅμοιοι μαδὸν. » Οἱ τοίνυν περὶ τῆς μητρὸς Ἰησοῦ εἱρηται, ὅτι· « Ἐλαζεν αὐτὴν δι μαθητῆς εἰς τὰ ἱδια, οὐδέν ἐστιν ἐναντίον. Εἰ γάρ καὶ αὐτὸς ἔκεινος δι μαθητῆς συνῆν, οὐδέν ἦν τὸ καλύόν καὶ αὐτὴν συμπαρεῖναι. » Καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις. » Πέτρος ὡς θερμὸς [καὶ ὡς] ἐμπιστευθεὶς παρὰ Χριστοῦ τὴν ποίησιν, [καὶ ὡς τοῦ χροῦ πρώτος ἀεὶ ἀρχεται τοῦ λόγου] παραμυθεῖται· αὐτοὺς ἀπὸ τῆς

A

TEXTUS.

I, 12-26. In diebus illis reversi sunt Jerosolymam, a monte qui vocatur Oliveti, qui est iuxta Jerusalem, Sabbati habens iter. Et cum introissent in cœnaculum, ascenderunt ubi manebant Petrus et Joannes, Jacobus et Andreas, Philippus et Thomas, Bartholomaeus et Matthæus, Jacobus Alphæi et Simon Zelotes et Judas Jacobi. Hi omnes erant perseverantes unanimiter in oratione cum mulieribus et Maria Mater Iesu et fratribus ejus. In diebus illis exsurgens Petrus in medio fratrum dixit (erat autem turba 194 hominum simul fere centum viginti): Viri fratres, oportet impleri Scripturam quam predixit Spiritus sanctus per os David de Iuda, qui fuit dux eorum qui comprehenderunt Jesus. Qui connumeratus erat in nobis, et sortitus est sortem ministerii hujus. Et hic quidem possedit agrum de mercede iniquitatis, et suspensus crepuit mediis, et diffusa sunt omnia viscera ejus. Et notum factum est omnibus habitantibus Jerusalem, ita ut appellaretur ager ille lingua eorum Haecelama, hoc est ager sanguinis. Scriptum est enim in libro Psalmorum: Fiat commoratio eorum deserta, et non sit qui inhabitet in ea, et episcopatum ejus accipiat alter. Oportet ergo ex his viris, qui nobiscum sunt congregati in omni tempore, quo intravit et exivit inter nos Dominus Jesus, incipiens a baptismate Joannis usque in diem, qua assumptus est a nobis, testem resurrectionis ejus nobiscum fieri unum ex istis. Et statuerunt duos, Joseph, qui vocabatur Barsabas, qui cognominatus est Justus, et Matthiam. Et orantes dixerunt: Tu, Domine, qui corda nostri omnium, ostende quem elegeris ex his duobus unum accipere locum ministerii hujus et apostolatus, de quo prævaricatus est Judas, ut abiret in locum suum. Et dederunt sortes eis, et cecidit sors super Matthiam, et annumeratus est cum undecim apostolis.

B

COMMENTARIUS.

« In cœnaculum ascenderunt, » eo quod impetrabant, ne si viderentur in civitate, caperebantur. Recte autem de discipulis mentionem facit: quoniam, cum ex illis unus quidem Jesum prodidisset, alter negasset, alius infidelis fuisset, sibi ostendendum putavit, uno excepto proditore, omnes incolumes fuisse. Subdit: « Hi omnes erant perseverantes unanimiter in oratione, cum mulieribus et Maria Mater Iesu, et fratribus ejus. » Quod igitur de Matre Iesu dictum est, « Suscepit eam discipulus in sua, » contrarium nullo modo est. Si enim ipse discipulus ibi aderat, nil prohibet et Matrem ipsam ibidem adfuisse. « Et in diebus. » Petrus, velut charitate servens, ac ille, cui grex a Christo concretus erat, ac chori primus, semper prior loquitur. Con-

solutari vero eos ex prædictione de Iuda. « Oportet A soli enim, inquit, impleri Scripturam, quam prædictix Spiritus sanctus per os David de 195 Iuda, qui fuit dux eorum qui comprehendenterunt Jesum. » Deinde « Illic, » inquit, « possedit agrum de mercede iniuritatis. » Non inquit: Judæi possederunt, sed, « ipse possedit, » et quidem congrue: nam qui pretium erogat, etiam si alii emant, ille censendus est dominus. Et sane pretium ejus erat, quod possedit de mercede extremæ iniuritatis. » Subdit: « Et suspensus crepuit mediis, et effusa sunt omnia viscera ejus. » Hoc scilicet ait de poena quam tunc sustinuit Judas. « Et appellatus est ager ille lingua eorum Iaceldama, hoc est, ager sanguinis. » Judæi hoc nomine eum appellabant, non propter ipsum, sed propter Judam. Et quidem Lucas ad. hoc astruendum id resert, testes proferens ipsos hostes, quod ea de causa ejusmodi nomen agro illi imposuerint: dicendo enim, « propria lingua eorum, » hoc satis innuit. Illud vero: « Fiat commoratio ipsius deserta, et non sit qui inhabitet in ea, » tam de agro, quam de domo ipsius dictum est. In eo autem, « Et episcopatum ejus accipiat alter, » per « episcopatum, » intellige principatum seu sacerdotium. Est vero qui dicat, Judam hauquaque laqueo vitam suisse, sed supervixisse, quod depositus fuerit, antequam periret. Rem hanc cæteris clarus narrat Papias Joannis discipulus, his verbis: « Magnum impietatis exemplum in hoc mundo fuit Judas, utpote cuius corpus adeo intuuiuit, ut neque, qua currus facile transit, ille, imo neque solum ejus caput, transire posset: et quidem oculorum palpebras adeo enormiter illi intuuiisse ferunt, ut nec ipse lucem videret, nec oculi ipsius vel adhibitis medicorum dioptris videri possent: adeo scilicet profunde ab externa superficie recesserant. Verenda autem ipsius omni turpitudine deformiora facta suis, quod sanies et vermes et toto ejus corpore manantes tantummodo per illas, necessarias alioquin, partes ad majorem ignominiam effuerent. » Haec quidem ait ille in quarto explanationis verborum Domini. « Post multos vero cruciatus et poenas, subdit, eo in proprio agro mortuo, agrum ipsum, qua etiam parte longius abesta via (4), desertum et inhabitabilem ad præsens usque tempus evasisse: imo nunc etiam neminem per locum ipsum, nisi obturatis naribus, transire posse. Tantum scilicet eum in carne ipsius etiam supra terram judicium (5) comprehendit. » — « Oportet ergo ex his. » Quoniam nondum Spiritus advenerat, neque si se dignos, vel idoneos arbitrabantur, qui a se ipsis hocce negotium administrarent, vel per aliquod signum, quinam eligendus esset, addiscerent, « dederunt sortes eis. »

Variæ lectiones et noteæ.

¹ Ior. αἰτοῦνται.

(4) Sisanus hic verit, ab iis, qui juxta illam viam habitabant, quod legerit in suo codice, καὶ τοῖς ἐπι-

τροφῇ τεως περὶ Ιούδα. « Εἶτε γάρ, φησί, πλὴρω-
θήσαι τὴν Γραφὴν ταύτην, θη προεῖπε τὸ Πνεῦμα τὸ
ἄγιον διὰ στόματος: Δαΐδις περὶ Ιούδα τοῦ γενομένου
δόηγοῦ τοῖς συλλαβοῦσι τὸν Ἰησοῦν, » καὶ τὰ ἔξῆς.
Εἰτα, « Οὔτος, φησί, ἐκτῆσατο χωρίον ἐκ τοῦ με-
σθιοῦ τῆς ἀδικίας. » Οὐ λέγει, διτι Ιουδαῖοι ἐκτῆ-
σαντο, ἀλλ᾽ « Λύτης ἐκτῆσατο. » εἰκότως. Οὐ γάρ τὸ
τέμημα καταβαλὼν, εἰ καὶ ἔτεροι ἡγοραζότες εἴεν,
αὐτὸς ἀν εἴη λογίζεσθαι κύριος. Αὐτοῦ γάρ ἦν τὴ
τέμημα, διὰ τῆς ἐκτῆσατο ἐκ τοῦ μισθιοῦ τῆς ἐσχάτης
ἀδικίας. Εἰτά φησί: « Καὶ πρηγῆς γενόμενος
ἐλάκησε μέσος, καὶ ἔξεχούθη πάντα τὰ σπλάγχνα
αὐτοῦ. » Τούτο δὲ φησί περὶ τῆς δίκης, ἡς ἔδωκεν
Ἰούδας τότε. « Καὶ ἐκλήθη τὸ χωρίον ἐκεῖνο τῇ
Ιδίᾳ διαλέκτῳ σύτῳν Ἀκελέωμά, διὰτι χωρίον αἰ-
ματος. » Οἱ μὲν οὖν Ιουδαῖοι: ταύτη τῇ προστηρίᾳ
ἐκάλεσαν αὐτὸν, οὐ διὰ τούτο, ἀλλὰ διὰ τὸν Ιούδαν.
Οὗτος δὲ εἰς τούτο αὐτὸν μετήγαγε, μάρτυρας φέρων
τοὺς ἔκθρους, δι᾽ ὧν ὑπόμενε. Καὶ γάρ τὸ εἰπεῖν,
« τῇ ιδίᾳ διαλέκτῳ αὐτῶν, » τούτο βούλεται. Τὸ δὲ,
« Γενηθῆτι ἡ Ἐπαυλὶς αὐτοῦ Ἐρημος, καὶ μὴ ἔστω
δικαστικῶν ἐν αὐτῇ, » περὶ χωρίου τούτου καὶ τῆς
οἰκίας; αὐτοῦ εἰρηται. Τὸ δὲ, « Τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ
λάβοι ἔτερος, » τουτέστι τὴν ἀρχὴν, τὴν λειψωμήν.
« Άλλος δὲ φησιν, διτι οὐκ ἀπέθανε τῇ ἀγγέλῳ οἱ Ιού-
δας, ἀλλ᾽ ἐπειδίω καθαρεύεται πρὸ τοῦ ἀποπνιγγαται.
Τούτο δὲ σαρέστερον Ιστορεῖ Παπίας ὁ Ἰωάννου μαθη-
τῆς λέγων. » Μέγα δὲ ἀσεβείας ὑπόδειγμα ἐν τῷ
κόσμῳ τούτῳ πειρεπάτησεν οἱ Ιούδας, πρηστεῖς ἐπὶ
τοσοῦτον τὴν σάρκα, ὥστε μηδὲ ὅποιν ἄμαξα ῥε-
δίων διέρχεται, ἐκεῖνον δύνασθαι διελθεῖν, ἀλλὰ μηδὲ
αὐτὸν μόνον τὸν τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ δγκον· τὰ μὲν
γάρ βλέψαρα τῶν ὁρθαλμῶν αὐτοῦ τοσοῦτον φτισιν
ἔκοιδησαι, ὡς αὐτὸν μὲν καθόλου τὸ φῶς μὴ βλέ-
πειν, τοὺς δρθαλμοὺς δὲ αὐτοῦ μηδὲ ὅποι λατροῦ
διόπτρας διφθῆναι· τοσοῦτον βάθος εἶχον ἀπὸ τῆς
ἔκθησεως τοῦ σώματος συρρέοντας ἵγκρες
τε καὶ σκύληκας εἰς ὕδριν δι' αὐτῶν μόνων τὸν
ἀναγκαῖον. » Ταῦτα δὲ φησιν ἐν τῷ τετάρτῳ τοῦ
Ἐγγήγησεως τῶν Κυριακῶν λόγων. « Μετὰ πολλὰς
βασάνους καὶ τιμωρίας, ἐν λόιψι, φησί, χωρίου τελεο-
τῆσαντος, καὶ τὸ ἀπὸ τῆς ἔδου Ἐρημον καὶ ἀσκήτουν
τὸ χωρίον μέχρι τοῦ νῦν γενέσθαι· ἀλλ' οὐδὲ μέχρι
σήμερον δύνασθαι τινὰ τὸν τόπον ἐκεῖνον παρεθεῖν,
ἐὰν μὴ τὰς βίνας ταῖς χεροῖν αὐτοῦ περιφράξῃ·
τοσαύτη διὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ καὶ ἐπὶ γῆς κρίσις
ἐχώρησε. » — « Δεῖ οὖν τῶν. » Ἐπειδὴ οὐδέπω Πνεῦμα
ἡν, καὶ οὐπω ἐστοὺς ἀδίους ἥγουντο εἶναι: τοῦ ἀφ'
ἐκεῖνον τὸ πρᾶγμα ἐπιτρέψαι, αἰτοῦντα¹ διὰ τίνος
σημείου μαθεῖν. Εἰ γάρ ἔνθα οὗτε εὐχή, οὔτε ἀξιό-
λογοι ἀνδρες, τοσοῦτον ξυχούσεν ἐπὶ τοῦ Ιωνᾶ, διὸ
τὸ διὸ δρῆσις γενέσθαι γνώμης, πολλῷ μᾶλλον ἐνταῦθα.

(5) Apud Sisanum pro κρίσις, judicium, exstat
Expus: s. flatus, fortasse rectius.

Ἐπλήρωτε τὸν χορὸν, καὶ ἀπῆρτις τὴν τάξιν διὰγειχθείς. Δεῖ τοινυν τὸν κληρωθέντα τὸν τόπον ἔχειν, διὰ ἐκληρώθη, καὶ μή κατασκευάζειν ἐκατύψοντες· οὐ γάρ ἀν εἴη κλήρος τοῦτο· μήτε φεύγειν δοθέντα. Εἰ γάρ τὰ τοῦ κλήρου κύρια, πολλῷ μᾶλλον τὰ τοῦ Θεοῦ, σταύρῳ διθέτεις κληρώσῃ. Δεῖ δὲ καὶ τὸν ποιῶντα ἀπροσπαθῶν² ποιεῖν. Τοῦτο γάρ κλήρος, μή διὰ βούλησται αὐτὸς, ἀλλ' διὰ τὴν ἡχήρια δίδωσιν. "Ἔως μὲν οὖν Πνεύματος διμοιροὶ ἥσαν οἱ ἀπόστολοι, κλήρωτε τὰ πράγματα ἐπέτρεπον· οὔτερον δὲ καὶ τῷ πλήθει, καὶ τῇ οἰκείᾳ χάριτι. Ἐπειδὴ δὲ πολλῶν δυτῶν πάντας κληροῦσθαι οὐκ ἔνι, εἰκότως ἐκ πολλῶν διλήγουσις ἐπιλεγόμεθα.

Iunii sicutiū recipere, sorte negotia administrabant: quando multi sunt, omnes sorte accipere non licet, hinc recte ex multis paucos seligimus.

ΚΕΦΑΛ. Γ.

Περὶ τῆς θείας τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἐπιφοιτήσων τῇ ημέρᾳ τῆς Πεντηκοστῆς γενομένης εἰς τοὺς διποστόλους.

Κυριακὴ τῆς Πεντηκοστῆς.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Καὶ ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ημέραν τῆς Πεντηκοστῆς, ἥσαν ἄπαντες οἱ ἀπόστολοι ὁμοθυμαδὸν ἐπὶ τὸ αὐτό. Καὶ ἐγένετο ἀφνω ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἥχος, ὥσπερ φερομένης πνοῆς βιαλας. Καὶ ἐπλήρωσεν δόλον τὸν οἶκον οὗ ἥσαν καθήμενοι. Καὶ ὡριθησαν αὐτοῖς διαμεριζόμενοι γλῶσσας ὧστε πυρός. Ἐκάθισε τε ἡφ³ Ἑνακαστον αὐτῶν. Καὶ ἐπλήσθησαν ἄπαντες Πνεύματος ἀγίου, καὶ ἤρξαντο λαλεῖν ἑτέραις γλώσσασι, καθὼς τὸ Πνεῦμα ἐδόου αὐτοῖς ἀποφθέγγεσθαι. Ἡσαν δὲ ἐν Ἱερουσαλήμ κατοικοῦντες Ἰουδαῖοι ἀνδρες εὐλαβεῖς ἀπὸ παντὸς ἔθνους τῶν ὑπὲρ τὸν οὐρανόν. Γενομένης δὲ τῆς φωνῆς ταύτης, συνηλθεστὸν πλῆθος, καὶ συνεχύθη, διτοις ἥκουον εἰς Ἑνακαστος τῇ ίδιᾳ διαλέκτῳ λαλούντων αὐτῶν. Ἐξίσταντο δὲ πάντες, καὶ θαύμαζον λέγοντες πρὸς ἀλλήλους· Οὐκ ίδού πάντες οὗτοι εἰσιν οἱ λαλούντες Γαλιλαῖοι; Καὶ πῶς ήμεῖς ἀκούομεν Ἑνακαστος τῇ ίδιᾳ διαλέκτῳ ἡμῶν ἐν ᾧ ἐγεννήθημεν; Πάρθοι, καὶ Μῆδοι, καὶ Ἐλαμῖται, καὶ οἱ κατοικοῦντες τὴν Μεσοποταμίαν, Ἰουδαίαν τε καὶ Καππαδοκίαν, Πόντον τε καὶ τὴν Ἀσίαν, Φρυγίαν τε καὶ Παμφυλίαν, Αίγυπτον, καὶ τὰ μέρη τῆς Λιδίης τῆς κατὰ Κυρήνην, καὶ ἐπιδημοῦντες Ῥωμαῖοι, Ιουδαῖοι τε καὶ προσήλυτοι, Κρήτες, καὶ Ἀραβεῖς, ἀκούομεν λαλούντων αὐτῶν Δαταῖς ἡμετέραις γλώσσαις τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Τουτέστι, [οὐ] πρὸ τῆς Πεντηκοστῆς, [ἀλλὰ] περὶ αὐτήν, ὡς εἰπεῖν, τὴν ἐορτήν². Ἐδει γάρ ἐορτῆς οὐσίας ταῦτα γίνεσθαι, ἵνα οἱ παρόντες τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ πάλιν καὶ ταῦτα λέωντιν. Ἐπειδὴ τοιγάννυν ἐν τῇ ημέρᾳ τῆς Πεντηκοστῆς ἐδόθη δύναμις διπλαῖσι, κατ' αὐτήν ἐδει δοθῆναι τὴν τοῦ ἀγίου Πνεύματος χάριν· καὶ ἵνα δειχθῇ ἀδιαίρετος ἡ φύσις; τῆς ὑποστάσεως τῆς θείας, ἐν Παλαιῷ καὶ Νέῳ, καὶ διαφόροις χρόνοις μίαν ἐργαζομένη τὴν συμφωνίαν

A Si enim, ubi neque oratio siebat, neque probierant homines (ut super Iona), **196** adeo tamen sors valuit, quod recta intentione fieret; multo magis hic merito replevit chorus, et ordinem perfecit, qui hac ratione monstratus fuit. Quare oportet unumquemque tenere locum, quem sortitus est, ac nec sibi procurare (non enim sors id esset) nec refugere eum, qui datus est. Si enim rata habentur, quae sunt a sorte, multo magis quae a Deo sunt, seu cum Deus eligit. Necesse vero est, ut et is, qui eligit, id sine partium studio faciat. Illa enim vera sors est, non quam vult ipse, sed quam gratia moderatur. Apostoli igitur, antequam Spiritum sicutiū recipere, sorte negotia administrabant: postea vero et multitudine, et propria gratia. Quoniam vero, quando multi sunt, omnes sorte accipere non licet, hinc recte ex multis paucos seligimus.

B **CAPUT III.**
De divino Spiritus sancti in apostolos descensu die Pentecostes.

Dominica Pentecostes.

TEXTUS.

II, 1-11. Et cum completerentur dies Pentecostes, erant omnes pariter in eodem loco. Et factus est repente de cœlo sonus, tanquam advenientis spiritus vehementis, et replevit totam domum ubi erant sedentes. Et apparuerunt illis dispersitæ linguae tanquam ignis, sed itaque supra singulos eorum. Et repleti sunt omnes Spiritu sancto, et cuperunt loqui variis linguis, prout Spiritus sanctus dabat eloqui illis. Erant autem in Jerusalem habitantes Judæi, viri religiosi ex omni natione quæ sub cœlo est. Facta autem hac voce convenit multitudo, et mente confusa est, quoniam audiebat unusquisque lingua sua illos loquentes. Stupebant autem omnes et mirabantur, dicentes: Nonne ecce omnes isti, qui loquuntur, Galilæi sunt? Et quomodo nos audiimus unusquisque linguam nostram, in qua nati sumus? Parthi, et Medi, et Elamitæ, et qui habitant Mesopotamiam, Judæam et Cappadociam, Pontum et Asiam, Phrygiam et Pamphyliam, Aegyptum et partes Libyæ quæ est circa Cyrenen, et advenæ Romani. Judæi quoque et **197** proselytæ, Cretes, et Arabes: audimus eos loquentes nostris linguis magnalia Dei.

COMMENTARIUS.

Hoc est, non ante Pentecosten, sed circa ipsam, ut ita dicam, festivitatem. Decebat enim, ut ista festivo tempore contingenter, ut qui Christi crucifixionis præsentes fuerant, ista quoque videarent. Quoniam igitur die Pentecostes lex vetus est data, congruum erat, ut eadem die Spiritus sancti gratia daretur: ac præterea ut divina natura substantia ostenderetur indivisa: quippe quæ tum in Veteri, tum in Novo Fœdere, ac diversis temporibus

Variæ lectiones et notæ.

² Ισ. ἀπροσπαθῶς. ³ Πεντηκοστήν.

bus, perfectum efficit divinorum oraculorum concentum. Quemadmodum enim Salvator mortem subiit, eo tempore pati voluit, quo agnus martyri et offerri solebat, ut ipsi typo conjungeret veritatem; sic et Spiritus sancti adventus eo, quo lex data est, tempore contigit, ut palam fieret, sicut Mosaicam legem, ita et Evangelicam a Spiritu sancto esse. Recte autem « sonum de cœlo factum esse » ait; quandoquidem et vox Dei in monte de cœlo facta est¹⁰: et tunc « ignis apparet¹¹ » ut etiam antiqua visio eundem et tunc et modo advenire demonstraret. « Tanguam ignis » vero ait, addita scilicet particula « tanguam », ne corporeum quidquam de Spiritu sancto suspicari quis posset. Ait etiam, « tanguam spiritus : » neque enim ventus erat. « Seditque, » hoc est permanit, requievit. « Sedere » enim firmitatem et permanentiam denotat. Non autem supra duodecim tantum, sed etiam supra septuaginta discipulos, quin supra singulos « centum viginti » Spiritus sanctus resedit. Congruē vero non in ore, sed supra caput linguas receperunt; non enim in naturale organum infusus est Spiritus; ne ex proprio ore ea, quae non habebant, se proferre existimarent. Sed, sicut aqua e cœlo veniens ad monitum primum cacumina, et exinde in subjectas valles desertur; sic, verticem velut montem quemdam statim occupans Spiritus sancti gratia, deinde ex capite in cerebrum, ac postea in os et cor se effundit, totumque hominem, sumpto a capite initio, replet. Aliter : Quoniam apostoli totius mundi doctores ordinabantur, ordinatio autem non aliter, quam supra caput sit; congrue ipsi linguas supra caput receperunt. « Erant autem in Jerusalem. » Ut ostenderet, confusionem a timore et spectaculi novitate esse ortam, ait : « Confusi sunt timore. » Et quidem merito. Putabant enim ipsorum **198** exitium rem istam portendere ob audax facinus, quod contra Christum patrarent. Igitur conscientia ipsorum animas concutiebat, quos recens adhuc esset in maiibus eorum caedes Domini : quare ipsos omnia terrebant, ac pavidos trepidosque reddabant. « Quoniam audiuerat unusquisque. » Idecirco ante cætera linguarum donum acceperunt apostoli, quia ad omnia loca se conferre debebant. Et sicuti, turris Babelicæ tempore, una, quæ tunc erat lingua in multas divisa est; ita nunc multæ linguae in unum hominem confluxerunt, ut idem ipse et Latine, et Persice, et Indice, et aliis plurimis linguis, Spiritu sancto intus insonante, poqueretur : unde hoc donum « linguarum donum » vocabatur, quia multis linguis loqui poterant.

Feria tertia hebdomadæ Paschalis.

Petri hac de re instructio ex prophetis.

TEXTUS.

II, 12-21. Stupebant autem omnes et mirabantur ad invicem dicentes : Quidnam vult hoc esse ? Alii

¹⁰ Matth. xvii, 5. ¹¹ Exod. iii, 2.

Variæ lectiones et notæ.

* τὸῦ θεῶρ. * κατέστελν.

A τῶν θεών λόγων. « Οὐσπερ γάρ δὲ Σωτὴρ μέλλων τὸ πάθος ἐπιτελεῖν, καὶ δὲν καιρὸν εἴθετο τὸ πρόβατον τοῦτο, ἡγέγετο, ἵνα τῷ αὐτῷ τύπῳ συνάψῃ τὴν ἀλήθειαν. » οὕτω καὶ ἡ τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἐπιφοίτησις, καθ' δὲν καιρὸν ἐδόθη δὲ νόμος ἐγένετο, ἵνα δειχθῇ, διτὶ καὶ τότε καὶ νῦν τὸ ἄγιον Πνεῦμα νομηθετεῖ. Καλῶς δὲ τὸν ἥχον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ γενέσθαι φησί : ἐπειδὴ καὶ τότε ἡ φωνὴ τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ὅρε τὸν οὐρανοῦ ἐγένετο, καὶ τότε « πῦρ ἐφάνη, » ἵνα καὶ ἡ ἀρχαὶ ὅψις δειξῇ αὐτὸν θεὸν, καὶ τότε καὶ νῦν ἐπιφοίτησαντα. « Οὐσε πυρὸς ; δὲ, φησί, μετὰ προσθήκης τοῦ, ὁς, ἵνα μηδὲν αἰσθητὸν περὶ τοῦ Πνεύματος νομῇσῃ τις : καὶ « ὁπεὶ πνοή » οὐ γάρ ἀνεμος ἦν. « Ἐκάθισε τε, » τουτέστι παρέμεινεν, ἐπανεπάνταστο. Τὸ γάρ καθίσαι τοῦ ἔδραιν τὸστι οὐδέποτε μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοὺς ἀδόμηκοντα, καὶ ἐπὶ τοὺς ἀκατὸντας : τὸ Πνεῦμα ἐπανεπάνταστο. Οὐκ ἐπὶ τοῦ στόματος δὲ ἐδίξαντο τὰς γλώσσας, ἀλλὰ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς· εἰκότως. Οὐ γάρ εἰς τὸ τῆς φύσεως δργανὸν ἐδόθη τὸ Πνεῦμα, ἵνα μὴ νομισθῶσιν ἐκ τοῦ λίστου στόματος προφέρειν ἢ μὴ εἰχον. Ἄλλα γάρ περ δὲν ἕξ εὐρανοῦ ἐπὶ τὰς κορυφὰς τῶν δρόνων καταφέρεται, καὶ ἀπὸ τῶν ὑψημάρων ἐπὶ τὰς φάραγγας· οὕτω τὴν κορυφὴν ὡς δρός καταλαμβάνουσα ἡ τοῦ Πνεύματος γάρτις, ἐπιχρηγεῖται λοιπὸν ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τῷ ἐγκεφαλῷ, εἰτα τῷ στόματι : καὶ τῇ καρδίᾳ, καὶ δὲν δὲν δὲν τὸν δυνθρωπὸν ἐπλήρωσεν ἀπὸ τῆς κεφαλῆς. « Άλλως τε : Ἐπειδὴ οἱ ἀπόστολοι ἐχειροτονοῦντο τῆς οἰκουμένης διδάσκαλοι, χειροτονία δὲ δλλως οὐ γίνεται, εἰ μὴ ἐν τῇ κεφαλῇ· εἰκότως : ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἐδίξαντο τὰς γλώσσας. » Ήσαν δὲ ἐν Ἱερουσαλήμ. « Ἰνα δειξῇ, διτὶ τῇ σύγχυσιν εἰργάσατο δὲ φόδος, καὶ τὸ δένον τοῦ θεάματος, ἐλέγει : « Συνεχύθησαν τῷ φόδῳ », καὶ εἰκότως. « Ενόμιζον γάρ αὐτῶν τέλος ἔχειν τὸ πρᾶγμα, διὸ τὴν γενομένην τόλμαν κατέτοι τοῦ Χριστοῦ. Τὸ γάρ συνειδὸς κατέτεινεν¹² αὐτῶν τὰς ψυχὰς, ἐν χερσὶν ἐτι οὖστις τῆς σφαγῆς, καὶ πάντα αὐτοὺς ἐπέτει, καὶ δειλίους καὶ πεφοβημένους : ἐποίει. « Οὐτὶ ξένουν. » Τούτου χάριν πρὸ τῶν διλον χαρισμάτων τὸ τῶν γλωσσῶν ἔλαθον οἱ ἀπόστολοι, ἐπειδὴ πανταχοῦ διέρχεσθαι ἐμελλον. Καὶ ὡσπερ ἐν τῷ καιρῷ τῇ πυρογοποίας ἡ μεταγλώττα εἰς πολλὰς διενέμετο· οὕτω τότε αἱ παλλαὶ γλώσσας : εἰς ἔνα δινοῦ παρονταν· καὶ δὲν τὸς καὶ τῇ Ρωμαίων, καὶ τῇ Περσῶν, καὶ τῇ Ἰνδῶν, καὶ ἐτέρων πολλαῖς διελέγετο γλώσσας, Πνεύματος ἐνηχούντος αὐτῶν, καὶ τὸ γάρισμα ἐκάλετο : [χάρισμα] γλωσσῶν, ἐπειδὴ τὸδύνατο πολλαῖς λαλεῖν φωναῖς.

Tῇ γ' τῇς Διακαίησίμου.

Πέτρου κατήχησις περὶ τούτου ἐκ τῶν προφητῶν.

KEIMENON.

« Εξίσταντο δὲ πάντες καὶ διηπόρουν, διλλος πρὸς διλλον λέγοντες : Τί δὲν θέλεις τοῦτο εἶναι ; » Ετεροι δὲ

χλευάζοντες ἔλεγον, διὶ μὲν Φλεύκους μεμεστωμένοι εἰσί. Σταθεὶς δὲ ὁ Πέτρος σὺν τοῖς ἑνδεκα, ἐπῆρε τὴν φωνὴν αὐτοῦ καὶ ἀπεφθέγξατο αὐτοῖς· Ἀνδρες Ιουδαῖοι καὶ οἱ χατοικοῦντες Ἱερουσαλήμ ἀπαντεῖς, τοῦτο ὑμῖν γνωστὸν ἔστω, καὶ ἐνωτίσασθε τὰ ρῆματά μου. Οὐ γάρ, ὡς ὅμεις ὑπολαμβάνετε, οὗτοι μεθύουσιν· ἔστι γάρ ὥρα σρίτη τῆς ἡμέρας· ἀλλὰ τοῦτό ἔστι τὸ εἰρημένον διὰ τοῦ προφήτου Ἰωῆλ· «Καὶ ἔσται μετὰ ταῦτα ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις, λέγει ὁ Θεός, ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, καὶ προφητεύσουσιν οἱ υἱοὶ ὑμῶν καὶ αἱ θυγατέρες ὑμῶν· καὶ οἱ νεανίσκοι ὑμῶν ὀράσεις ἔψυχται, καὶ οἱ πρεσβύτεροι ὑμῶν ἐνυπνίοις ἐνυπνιασθήσονται. Καὶ γε ἐπὶ τοὺς δούλους μου καὶ ἐπὶ τὰς δούλιας μου ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκελεῖταις ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου, καὶ προφητεύσουσι. Καὶ δῶσσα τέρατα ἐν τῷ οὐρανῷ δῶν, καὶ σημεῖα ἐπὶ τῆς γῆς κάτω, αἷμα καὶ πῦρ, καὶ ἀτμίδα καπνοῦ. Ὁ θεός μεταστραφήσεται εἰς σκότος, καὶ ἡ σελήνη εἰς αἷμα, πρὶν ἡ ἐλθεῖν τὴν ἡμέραν Κυρίου τὴν μεγάλην καὶ ἐπιφανῆ. Καὶ ἔσται, πᾶς; διὸ ἐπικαλέσηται τὸ δόνομα Κυρίου, σωθήσεται.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

«Οτι μὲν οὐ μεθύουσιν, [εὐθέως] ἀπὸ τῆς φωνῆς ἐδήλωσεν· διὶ δὲ οὐχ ἔξεστοι καθάπερ οἱ μάντεις, καὶ τοῦτο, διὶ οὐκ ἀνάγκη κατέχοντο. Τί δὲ ἔστι, «σὺν τοῖς ἑνδεκα;» Τουτέστι κοινὴ προεβάλοντο φωνὴν, καὶ πάντων [σάντος] ἦν στόμα, περιεστήκασι δὲ οἱ ἑνδεκα μαρτυροῦντες τοῖς λεγομένοις. Σκόπησον δὲ τῶν ἀποστόλων τὴν δόμονον. Αὐτοὶ παρεχώρουν [χύτη] τὰ τῆς δημηγορίας· οὐ γάρ έδει πάντας φθέγγεσθαι. Τὸ δὲ ἐν τρίτῃ ὥρᾳ ταῦτα γνένθαι, οὐχ ἀπλῶς. Τότε γάρ τὸ λαμπρὸν τοῦ πυρὸς δείκνυται, τότε περὶ ἔργα τρέχουσιν· οἱ ἀνθρώποι, τότε περὶ ἄφριστον, δὲ λαμπρὰ ἡ ἡμέρα, δὲ πάντες εἰσιν εἰς ἀγοράς. Καὶ ἔσται μετὰ ταῦτα. Δείχνυσιν αὐτοὺς εὐδοκιμήστας, ἀτε καταξιωθέντας τῆς τοῦ παναγίου Πνεύματος χάριτος· καὶ διὰ τοῦ προφήτου κατεπαγγέλλεται σφῶς· τὴν διὰ τοῦ Πνεύματος δαψίλη χορηγίαν, ἥν καὶ ἀπαρχήν ὀστερὸν αὐτοῖς ἐδωρήσατο. Ἀπεφθέγγοντο γάρ προφητεύοντες, ἥγουν συνιέντες τε καὶ λέγοντες, τὰ διὰ τῶν προφητῶν ἐπὶ Χριστῷ μυστήρια. Σιούς γάρ αὐτῶν τοὺς ἀποστόλους ἐκάλεσεν διὰ προφήτης, ὡς περ καὶ διὰ Σωτῆρος εἰπεῖν· «Εἰ ἐγὼ ἐν Βεελζεύσολι ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, οἱ υἱοὶ ὑμῶν ἐν τίνι ἐκβάλλουσι;» Τὸ δὲ καὶ θυγατέρας προφητεύσαις εἰπεῖν δείχνυσι τὸ τῆς χάριτος διψιλές. Προεφήτευον δὲ καὶ γυναῖκες ἐπὶ τῶν ἀποστόλων, ὃν ἡσαν καὶ αἱ τοῦ Φιλίππου τέσσαρες θυγατέρες προφητεύοντας. Πρεσβυτέρους δὲ ἐνυπνίοις ἐνυπνιασθήσεσθαι φησι, καὶ δρά-

A autem irridentes dicebant: quia Musto pleni sunt. Stans autem Petrus cum undecim levavit vocem suam, et locutus est eis: Viri Iudei, et qui habitat in Jerusalem universi, hoc vobis notum sit, et auribus percipite verba mea. Non enim, sicut vos aestimatis, hi ebri sunt, cum sit hora diei tertia: sed hoc est, quod dictum est per prophetam Joel: Et erit in novissimis diebus (dicit Dominus) effundam de Spiritu meo super omnem carnem: et prophetabunt filii vestri et filie vestrae: et juvenes vestri visiones videbunt, et seniores vestri somnia somnabunt. Et quidem super servos meos et super ancillas meas, in diebus illis effundam de Spiritu meo, et prophetabunt: et dabo prodigia in celo sursum, et signa in terra deorsum, sanguinem et ignem et vaporē sumi. Sol convertetur in tenebras, et luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magnus et manifestus. Et erit, omnis quicunque invocaverit nomen Domini, salvus erit.

199 COMMENTARIUS.

Statim post editam vocem ostendit Petrus, se sociosque suos ebrios non esse, nec furore correptos instar valui (6) neque ulla necessitate detineri (7). At quid sibi illud vult, «cum undecim?» Scilicet communem emittebant vocem, et ipse os omnium erat; astabant siquidem undecim, testimonio suo, quae ab ipso dicebantur, confirmantes. Considera vero apostolorum concordiam. Concionandi minus Petro cedunt; neque enim decebat omnes simul loqui. Quod vero haec tertia diei hora facta sint, hanc ratione caret: tunc enim ignis fulgor appetat, tunc eo ad opera, et ad prandium parandum utuntur homines, tunc clara est dies, tunc omnes in foro versantur. «Et erit post hanc in novissimis.» Ostendit eos gratos probatosque esse, quippe qui Spiritus sancti gratia digni facti sunt: et ex propheta clare annuntiat Spiritus abundantiam, quam illis tanquam primitias elargitus est. Annuntiabant autem «prophetantes» (hoc est intelligentes, quae dicebant) Christi mysteria, quae prophetæ prædicterant. «Filios ipsorum» apostolos appellavit propheta, quemadmodum et Salvator, cuius dixit: «Si ego in Beelzebub ejicio demoniā, filii vestri in quo ejiciunt?» Dicendo autem ei «filias» prophetasse, ostendit gratiae largitatem. Prophetabant autem etiam mulieres apostolorum tempore, ex quibus erant «quatuor Philosophi filiae prophetantes. Subdit «seniores somnia

¹² Matth. xii, 27.

Variae lectiones et notæ.

* Ισ. Εχουσιν. * Ισ. τέτε.

(6) Neinpe gentiliuni, qui furentes oracula sua fundebant.

(7) Scilicet apostoli libere agebant et loquebantur, quod est proprium sanctorum prophetarum.

somniaturos, et juvenes visiones visuros¹¹: senio-
rem etatem vocans eam, quæ magnitudine virtutis
proiecta est ac præcellens, et veluti claris facino-
ribus canescit: juventutem vero eam, quæ in fide
fortis est et ad bonum alacris. Sed potest etiam
de aetate senioribus et junioribus hoc intelligi di-
ctum. « Et dabo prodigia. » Haec de futuro iudicio
et de Jerusalem ait et de Romana captivitate: vel,
quæ crucifixo Domino eventura erant, declarat, ac
ea, quæ propter ipsum Judæis ex Romanorum
bello accidere debebant. Nam et tempore crucifixio-
nis, ob impietatem, quam in Christum exercuere
Judæi, ipsa elementorum, ac solis, et lunæ natura
agrescere et indignari visa est; et bellum Romanis
contra ipsos gerentibus, multa hujusmodi in cœlo
contigisse, Josephus historicus tradit. Vel hoc ex
affectione eorum, quæ patiuntur, accidit. « Diem
autem Domini magnum et manifestum » diem re-
surrectionis intelligit. Illud vero, « Omnis qui cum
invocaverit nomen Domini, salvus erit, » non
de nuda ac simplici invocatione **200** intelligen-
dum, sed de ea, quæ sit eum affectu, recta vita ac
congrua fiducia. « Non enim omnis qui dicit mihi,
Domine, Domine, intrabit in regnum cœlorum, sed
qui facit voluntatem Patris mei, qui in cœlis est¹². »

Feria quarta hebdomadæ Paschalis.
*De passione, resurrectione et ascensione Christi et
missione Spiritus sancti.*

TEXTUS.

II. 22-36. In diebus illis dixit Petrus ad populum: Viri Israelitæ, audite verba hæc: Jesum Nazarenum virum approbatum a Deo in vobis, virtutibus et prædigiis et signis quæ fecit Deus per illum in medio vestri, sicut et vos scitis, hunc definito consilio et præsentialia Dei traditum, per manus iniquorum affigentes interemistis. Quem Deus suscitavit, solutiis doloribus inferni, juxta quod impossibile erat teneri illum ab eo. David enim dicit in eum¹³: « Providebam Dominum in conspectu meo semper: quoniam a dextris est mihi ne commovear. » Propterea hoc latatum est cor meum, et exultavit lingua mea, insuper et caro mea requiescat in sp̄e: quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem. Notas mihi fecisti vias vitæ: et replebis me jucunditate eum facie tua. Viri fratres, licet audenter dicere ad vos de patriarcha David, quoniam defunctus est et sepultus, et sepulcrum ejus est apud nos usque in hodiernum diem. Prophetæ igitur cum esset, et sciret, quia jurejurando jurasset illi Deus, de fructu lumbi ejus sedere super sedem ejus, providens locutus est de resurrectione Christi, quia neque de-relictus est in inferno, neque caro ejus vidit corrū-

A σεις ὅφεσθαι τοὺς νεανίσκους· πρεσβυτεικὴν ἡλικίαν λέγων τὴν ἐποσθῆτης.⁸ ἀρετῆς προσῆγουσάν τε καὶ ὑπερκειμένην, καὶ οἰοντεῖ λαμπρὸν πεπολιωμένην κατορθώμασι· νεότητα δὲ, τὴν ἐν πίστει ἰσχύν καὶ ἀκμάζουσαν εἰς τὸ ἀγαθόν. Δύναται δὲ καὶ αἰσθητῶς ἐπὶ πρεσβυτέρων καὶ νεωτέρων νοεῖσθαι τὸ ἥρτον. « Καὶ δώρῳ τέρατα. » Ταῦτα περὶ τῆς μελλούσης κρίσεως καὶ περὶ τῶν Ἱεροσολύμων φησι, καὶ τῆς ὑπὸ Ῥωμαίων αἰχμαλωσίας, ἣτοι τὰ ἐπὶ τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ γεγονόμενα, καὶ αὐτὴ τῶν στοιχείων δεδυσφόρηκεν ἡ φύσις, ἡλιος καὶ σελήνης. Λέγεται δὲ ἐπὶ τοῦ Ῥωμαϊών πολέμου, πολλὰ τοιαῦτα γεγενῆσθαι ἐν οὐρανῷ, καθὼς Ἰωσῆς ποιεῖ. Ἡτοι ἀπὸ τῆς διαθέσεως τῶν πασχόντων τούτο γίνεται. « Ήμέραν δὲ Κυρίου μεγάλην καὶ ἐπιφανῆ τὴν τῆς ἀναστάσεως φησι. Τὸ δὲ, « Πᾶς δὲ ἀν ἀπικαλέσθαι τὸ δυνομα Κυρίου σωθῆσται, » οὐχὶ τὸ ἀπλῶς ἀπικαλέσασθαι φησιν, ἀλλὰ τὸ μετὰ διαθέσεως, μετὰ βίου ἀρίστου, μετὰ παρθῆσίας τῆς προστοκούστης. « Οὐ γάρ δὲ λέγω μοι, Κύριε, Κύριε, εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἀλλ᾽ δὲ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ Πατρός; μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς. »

Τῇ τετάρτῃ τῆς Διακαίησίμου.

Περὶ πάθους καὶ ἀραστρόσεως, καὶ ἀραλίψεως τοῦ Χριστοῦ, δωρεᾶς τε τοῦ ἄγιου Ημεράτος.

C

KEIMENON.

Ἐν ταῖς ἡμέραις ἔκειναις, εἰπε Πέτρος πρὸς τὸν λαόν· « Ἀνδρες Ἰσραὴλῖται, ἀκούσατε τοὺς λόγους τούτους· Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον, ἀνδρα ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἀποδειγμένον εἰς ὑμᾶς δυνάμεις καὶ τέρας καὶ σημεῖοις, οἵς ἐποίησε δι' αὐτοῦ ὁ Θεὸς ἐν μέσῳ ὑμῶν, καθὼς καὶ αὐτοὶ εἰδατε, τοῦτον τῇ ὥρισμένῃ βουλῇ καὶ προγάνωσε τοῦ Θεοῦ ἔκδοτον λαβόντες, διὰ χειρῶν ἀνόμων προστήξαντες; ἀνείλετε. « Οὐ δὲ Θεός; ἀνέστητε, λύσας τὰς ὡδῖνας τοῦ θανάτου, καθέτι οὐκ ἡνδυνατὸν κρτεῖσθαι αὐτὸν ὑπὸ αὐτοῦ. Δεδιδό γάρ λέγει εἰς αὐτὸν· Προωρώμην τὸν Κύριον ἐγώπιον μοι διὰ παντὸς, ὅτι ἐκ δεξιῶν μού ἔστιν, ἵνα μὴ σαλευώ. Διὰ τούτο εὐφράνθη ἡ καρδία μου, καὶ τιγαλλιάσαστο ἡ γλώσσα μου. « Εἰς δὲ καὶ ἡ σάρξ μου κατασκηνώσει ἐπ' ἐλπίδι· ὅτι οὐκ ἔγκαταλείψεις; τὴν ψυχὴν μοι εἰς ἄδην, οὐδὲ δώσας τὸν δοκίμονα Ιδεῖν διαφθοράν. Ἔγγρωρισάς μοι δόδυς ζωῆς· πληρώσεις με εὐφρουσύνης μετὰ τοῦ προσώπου σου. » Ανδρες ἀδελφοί, ἔξιν εἰπεῖν μετὰ παρθῆσίας πρὸς ὑμᾶς περὶ τοῦ πατριάρχου Δαβὶδ, ὅτι καὶ ἐτελεύτησε, καὶ ἐτάφη, καὶ τὸ μνῆμα αὐτοῦ ἔστιν ἐν ὑμῖν ἀχρι τῆς ἡμέρας ταύτης. Προφήτης οὖν ὑπάρχων καὶ εἰδὼς ὅτι ὅρκιψ ὅμωσεν αὐτῷ ὁ Θεός; ἐκ καρποῦ τῆς ὀσφύος αὐτοῦ τὸ κατὰ σάρκα ἀναστήσειν τὸν

¹¹ Act. xxi, 9. ¹² Matth. vii, 21. ¹³ Psal. xv, 8.

Variæ lectiones et notæ.

* Ισ. ἐπὶ ἐσιστῆται.

Χριστὸν, καθίσας ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτοῦ, προΐδην ἐλάλησε περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, ὅτι οὐκ ἔγνωτε λέφην ἡ ψυχὴ αὐτοῦ εἰς ἄδην, οὐδὲ ἡ σάρξ αὐτοῦ εἶδε διαφθοράν. Τούτον τὸν Ἰησοῦν ἀνέστησεν ὁ Θεός, οὗ πάντες ἡμεῖς ἐσμεν μάρτυρες. Τῇ δεξιᾷ οὖν τοῦ Θεοῦ ὑψωθεῖς, τήν τε ἐπαγγελίαν τοῦ ἀγίου Πνεύματος λέγοντες: Καὶ οὐδὲν παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἐξέχεε τοῦτο, διὸν ὑμεῖς βιβλίον καὶ ἀκούετε. Οὐ γάρ Δαβὶδ ἀνέβη εἰς τοὺς οὐρανούς. Λέγει δὲ ὁ αὐτός: Εἴπεν δὲ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ διξιῶν μου, ἵνα ἂν οὐδὲν ἔχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. Ἀσφαλῶς εὖν γινωσκέτω πᾶς οἶκος Ἱερατῶν, ὅτι καὶ Κύριον καὶ Χριστὸν αὐτὸν δι Θεὸν ἐποίησε τοῦτον τὸν Ἰησοῦν ὃν ὑμεῖς ἔσταυρώσατε.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Ἐπειδὴ καθήψατο αὐτῶν σφίδρα, ἀνίησιν αὐτοὺς καὶ ἀναμμηγήσκει τοῦ πρωπάτορος, καὶ πάλιν ἀπὸ προσομίων ἀρχεται. Καὶ ἐπειδὴ ἔμειλεν αὐτοὺς τοῦ Ἰησοῦ ἀναμμινήσκειν, ἵνα μὴ θωρυβοῦνται, οὐ λέγει τις τῶν ὑψηλῶν, ἀλλ' ἀπὸ τῶν σφέδρα ταπειῶν ἀρχεται, καὶ εὐθέως τὴν πατρίδα λέγει, ἥπερ ἀδόκει εὐειδῆς; εἰναι. Ἀμέλει ἀλλαχοῦ «ἀνδρα παθητὸν» λέγει [§. λέγων] τὸν Χριστὸν, εὐθέως συνήψειν. «Οὗτος ὁ ἀρχηγὸς τῆς ζωῆς ἐστιν...» Τὸ δὲ λέγειν ἀρχηγὸν ζωῆς τὸν Χριστὸν, καὶ Γῆν Θεοῦ καὶ Κύριον, τί ἀν εἶτε τερον, ἥστι ἐν σώματι «Ἄδρος»; ἦγε τοῦ Θεοῦ, δι' οὐ τὰ πάντα ἐγένετο; Νῦν δὲ, οὐδὲν λέγει μέγα περὶ αὐτοῦ, ἀλλ' οἷον ἀν τις εἶπε περὶ προφήτου, ἐκ Θεοῦ τὸ δύνασθαι εἰληφότος. Είτα ἐν μέσῳ θειες τὸ τόλμημα αὐτῶν, πειράται ἀπαλλάξαι αὐτοὺς τοῦ ἐγκλήματος. Ἄμα τε δείκνυσιν, ὅτι οὐ τῆς αὐτῆς⁹ Ισχύος ἡν, εἰ μή καὶ αὐτῆς συνεχύρησεν. Είτα, ἵνα μή λοιπὸν εἰπωσιν ὅτι Καλῶς ἐποιήσαμεν τοῦτο ποιήσαντες, διὰ τοῦτο προσέθυκε. «Διὰ χειρῶν ἀνόμων προσπήξαντες ἀνείλετες.» Ήτοι, «διὰ χειρῶν ἀνόμων», τῶν στρατιωτῶν, λέγει. Εἴδε καὶ λύσιν ὡδίνων, τὴν ἀνάστασιν προστηρύξεις, τοῦ θανάτου, ὡς περ ἐκ κοιλίας τινὸς ὡδίνεούσης, φημὶ δῆ, τῶν τοῦ θανάτου δεσμῶν, καὶ τῶν τοῦ ζῶν μυχῶν, ἀναδύντος τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, καὶ προσελθόντος¹⁰ ὡς ἐκ τοῦ¹¹ ἔσου τῆς ἀναστάσεως· ταύτῃ τοις καὶ ὡδίμασται «πρωτότοκος ἐκ νεκρῶν». Τὸ δὲ εἰπεῖν, «Καθέτε: οὐκ ἡν δυνατὸν κρατεῖσθαι αὐτὸν ὑπ' αὐτοῦ», τοιτέστιν, οὐ κοινὴ τοῖς ἀλλοῖς γέγονεν αὐτῷ ἡ ἀνάστασις, ἀλλ' οὐτως; ἀνέστη, ὡς μηκέτι πάλιν ἀποθανεῖν. Τὸ γάρ ὡδίνον εὖ δύναται τι¹² κατέχειν τὸ κατεχόενον, ἀλλὰ πάντες εἰχει βίβλους σπεύδεις. «Οὐδὲ οὐκ ἔγνωτε λέφην ἡ τοῦ Χριστοῦ ψυχὴ κατέλειψθη εἰς ἄδην, οὐτε ἡ σάρξ αὐτοῦ εἰς εἶδος διαφθοράν», ἀνθρώπου διαμονή καὶ Θεὸν ἀποδείκνυσιν. Ηγάρ θεότης, καὶ πρὸ τῆς σαρκός, καὶ ἐν τῇ σαρκὶ, καὶ μετὰ τὸ πάθος, ἀεὶ ὡδίνως ἔχει, δὴ τῇ φύσει.

¹⁰ Coloss. i, 18. ¹¹ I Petr. v, 1.

Variæ lectiones et notæ.

• Ισ. αὐτῶν. ¹² πρωτόθόντος. ¹¹ τοκετοῦ. ¹² Ισ. Ετι.

(8) Respicit fortasse ad v. 15 cap. iii ubi legitur, Auctorem vero rite intersestis.

(9) Pro ἀλλά, sed, habet οὐδὲ, neque, Chrysosto-

μitionem. Hunc Jesum resuscitavit Deus, cuius omnes nos testes sumus. Dextera igitur Dei exaltatus, et promissione Spiritus sancti accepta a Patre, effundit hunc, quem vos videtis et auditis. Non enim David ascendit in cœlum: dixit autem ipse: Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Certissime sciat ergo omnis domus Israel, quia et Dominum eum et Christum fecit Deus hunc Iesum, quem vos crucifixistis.

201 COMMENTARIUS.

Quoniam eos vehementer perstrinxerat, nunc blandius alloquitur, et de progenitore mentionem opportune facit, rursusque exorditur. Et quia erat de Jesu verba facturus, ne continuo turbarentur, nil sublimius de illo dicit, sed a valde humilibus initio facto, statim ejus patriam, quæ vilis videbatur, exponit. Cæterum alibi «virum desiderabilem» vocat Christum, ac statim subjunxit: «Hic auctor est vita (8).» Dicere vero Christum esse «auctorem vita», quid aliud est, quam asserere ipsum esse Filium Dei, ac Dominum, vel in corpore «Verbum Dei, per quem omnia facta sunt?» Nunc vero nihil magni de illo dicit, sed (9) tantum hujusmodi, quod de propheta, qui potestatem a Deo accepisset, quis diceret. Deinde in medium proferens audax ipsorum facinus, studet eos a culpa purgare, ac simul ostendit, nil contra illum roboris suis habituros, nisi potestatem ipse illis dedisset. At ne recte id fecisse se dicerent, addit: «Per manus iniquorum affigentes interemisti:» scilicet, per «manus iniquorum» manus militum intelligit. Recle vero etiam «solutionem dolorum inferni» resurrectionem appellavit, cum ex morte veluti ex ventre quodam parturiente, nempe ex mortis nexibus et ex inferni recessibus emergerit Servator Christus, ac velut ex peregrino quadam partu resurrectionis denuo in lucem prodierit. Et idcirco appellatus est «primogenitus ex mortuis». Subdit: «juxta quod impossibile erat teneri illum ab eo¹³:» hoc est, non communis illi cum cæteris fuit resurrectio; sed ita resurrexit, ut non amplius moriturus esset. Quod enim parturit, non potest amplius retinere quod intus habet, sed patitur et emittere festinat. «Quoniam non derelinques.» Cum apostolus Petrus¹⁴ hocce dictum ita interpretatur, et quod anima Christi «in inferno relieta non fuerit» et quod ejus «caro non viderit», seu experta fuerit, «corruptionem», hominem simu! ac Deum esse ostendit.

mus, adeoque ita vertendum, neque tale quod quis a propheta diceret.

dit. Deitas enim et ante incarnationem, et in carne, et post passionem semper eodem modo se habet; quod erat antea natura sua semper existens, et in perpetuum perseverans. In passione autem, quæ humanæ naturæ fuit, dispensationem pro nobis implevit, animam a corpore separans; a neutro autem illorum, quibus semel unita fuit, unquam divisa, sejunctas partes iterum copulavit, ut modum et initium resurrectionis ex mortuis universæ humanæ naturæ daret; atque ut omne corruptibile indueret incorruptionem, et mortale **202** immortalitatem¹⁸, primordiis nostris ob conjunctionem cum Deo in divinam naturam quodammodo translatis. Quare illud: « Providebam Dominum in conspectu meo semper, » deitatis unigeniti Filii inseparabilitatem a Christo significat. Quod autem hoc loco Pater « a dextris Filii stare, alibi vero Filius a dextris Patris sedere » dicatur, nihil aliud nisi utriusque æqualitatem nobis ostendit. Patrem vero Dominum ipsius appellat, propterea quod « formam servi accepit¹⁹. » Deinde, ut dixit: « Non dabis sanctum tuum videre corruptionem, » subiungit: « Notas mihi fecisti vias vitae: » non enim fas est dicere, carnem Verbo unitam corruptioni obnoxiam esse, aut divinam animam: portis inferni concludi posse. Quare post tres dies resurrexit, « juxta quod impossibile erat, » cum, qui vita per naturam est, mortis vinculis « teneri. » Ait vero: « Replebis me iucunditate cum facie tua, » illud docens, quod humanitatis habens faciem, quippe similis nobis factus nobis utique, et non sibi, quatenus Deus intelligitur, convenientes sermones, velut in se ipso primum honorum, in nos celestium honorum participacionem effundit. Velut enim sibi datum asserit, quidquid hominis naturæ attribuit. « Viri fratres. » Ita ait, ut saltem in illius, seu Davidis, ejusque generis honorem, sermonem de Christi resurrectione recipient, quod, si ita non foret, cum prophetæ dignitas, tum congruus illi honor laedereetur. Rursusque, quod mirandum erat, proponit dicens: « Quia neque derelicta est anima ejus in inferno, neque caro vidit corruptionem. » Non enim similis aliis fuit illius resurrectio: nam comprehendit quidem eum mors, et suum in eum imperium exercere non valuit. Omnia vero ad Patrem refert, ut, quæ illis dicebat, libentius exciperent. « Dextera igitur. » Cum apostolus Petrus ait Christum fuisse « virum approbatum a Deo virtutibus, prodigiis et signis, quæ fecit Deus per illum, et quem Deus suscitavit, et quia Dominum et Christum fecit Deus hunc Jesum, quem vos crucifixistis, » et alia hujusmodi; non idcirco haec dicit, quod is velut merus homo divina virtute roboratus, ista patraret, absit! sed ita loquitur humanitatis gratia, ut audientium se accommoda-

A πάντοτε οὖσα καὶ εἰσαῖτι διαμένουσα. Ἐν δὲ τῷ πάθει, τῷ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, τὸν ὑπὲρ τὸν οἰκονομίαν ἐπλήρωσε, διαζεύξασα τὴν ψυχὴν ἐκ τοῦ σώματος. χωρισθεῖσα δὲ οὐδ' ἔτέρου ὡς ἥπαξ ἡγεθή, καὶ πάλιν τὰ διεστῶτα συνάψασα, ὥστε ἀκολουθίαν ναὶ ἀρχὴν δοῦναι τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει πάσῃ τῇ: ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως, ἵνα « τὸ φθαρτὸν ἄπαν ἐνδύστηται ἀφθαρτὸν, καὶ τὸ θνητὸν τὴν ἀθανασίαν, » τῆς ἀπαρχῆς τὸν διὸ τῆς πρὸς Θεὸν ἀνακράσεως εἰς θείαν φύσιν μεταποιηθείσης. Ποτε τὸ μὲν, « Πρωρῷμην τὸν Κύριον ἐνώπιόν μου διὰ παντὸς, » τὸ ἀχρύσιον τῆς θεότητος τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ δηλοὶ τῆς πρὸς τὸν Χριστόν. Τὸ δὲ ἐκ δεξιῶν ἐστάναι λέγεσθαι τὸν Πατέρα τοῦ Υἱοῦ νῦν, ποτὲ δὲ πάλιν ἐκ δεξιῶν καθίσαι τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν, οὐδὲν B ἔτερον ἢ τὴν ιστότητα τῷ μὲν σημαίνει. Κύριον δὲ αὐτοῦ τὸν Πατέρα καλεῖ, διά γε τὸ λαβεῖν αὐτὸν « δούλου μορφὴν. » Εἴτα, εἰπὼν, « Οὐ δώσεις τὸν δοτόν σου ίδειν διαφοράν, » εὐθέως ἐπηγαγεν· « Ἔγνωρισάς μοι ἔδοὺς ζωῆς. » Οὐ γάρ θέμις εἰπεῖν, φύσιρρ μὲν δύνασθαι ποτε κρατεῖσθαι τὴν ἐνωθεῖσαν τῷ Λόγῳ σάρκα, κάτοχον δὲ ταῖς ἔδου πύλαις τὴν θείαν γενέσθαι ψυχὴν. Τριήμερος γάρ ἀνεβίω· « καθότι οὐκ ἦν δυνατὸν, » ζωὴν ὑπτάντων, τοῖς τοῦ θανάτου « κρατεῖσθαι, » δεσμοῖς. Τὸ δὲ, « Πληρώσεις με εὑφροσύνης μετὰ τοῦ προσώπου σου, » φταῖν, ἐκεῖνο διδάσκιον, διε τὸ τῆς ἀνθρωπότητος, ἔχων πρόσωπον ὡς καθ' ἡμᾶς γεγονώς, τοὺς τῷ μὲν μᾶλλον καὶ οὐκ αὐτῷ πρέποντας, C καθὸ νοεῖται θεός, ἀνέστης λόγους, ὡς ἐφ' ἐκατοῦ, καὶ πρόσωπον²⁰ καλῶν [ἐφ' ἡμᾶς] τὴν τῶν οὐρανίων ἀγαθῶν μέθεξιν· ὡς γάρ ἐκατῷ δεδόσθαι φησι, τῇ τοῦ ἀνθρώπου φύσει προσνέμει. « Ἀνδρες ἀδελφοί. » Ταῦτα λέγει ἵνα καν διὰ τῆς εἰς ἐκείνον τιμῆς καὶ τὸ γένος, δέξωνται τὸν περὶ ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ λόγον, ὡς καὶ τῆς προρητείας βλαπτομένης, εἰ μὴ τοῦτο εἶη καὶ τῆς εἰς αὐτὸν τιμῆς. Καὶ τοῦτο πάλιν τὸ θαυμαστὸν δείχνυσιν εἰπών· « Ότι οὐ κατελεῖφθη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ εἰς ἄδην· οὐ δὲ ἡ σάρκα αὐτοῦ εἶδε διαφθοράν. » Οὐ γάρ δύοια τοῖς ἀλλοις ἦν ἡ ἀνάστασις· κατέσχετο μὲν αὐτὸν, οὐκ εἰργάσατο δὲ τὸ αὐτοῦ τέλε οὐθάνατος. Πάντα δὲ ἀναστήθησαν τῷ Πατρὶ, ἵνα δέξωνται τὰ λεγόμενα. « Τῇ δεξιᾷ οὐν. » Τοῦ ἀποστόλου Πέτρου λέγοντος τὸν Χριστὸν « ἀνδρα ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἀποδειγμένον, δυνάμεις καὶ τέρατι, καὶ σημείοις, οἷς ἐποίησεν δὲ Θεὸς δι' αὐτοῦ· » καὶ, « διὸ οὐδὲ θεός ἀνέστησεν δὲ θεός· » καὶ ὅτι « Κύριον καὶ Χριστὸν δὲ θεός αὐτὸν ἐποίησε τούτον τὸν Ἰησοῦν, ὃν οὐμεῖς ἐσταυρώσατε, » καὶ διὰ τοιαῦτα οὐ τοῦτο φησιν, διε τὸν ἀνθρωπὸν οὐ ποτὲ θεός δυνάμεως, συνεργούμενος ταῦτα ἐνήργει, διπαγει! ἀλλὰ ταῦτα οὐτω φησι διὰ τὸ ἀνθρώπινον, συγχατακίνων τῇ ἀσθενείᾳ τῶν ἀκούσητων, διποτε εὐπαράδεκτον ποιήσῃ τὸν λόγον. Καὶ δεικνύς διε

¹⁸ I Cor. xv, 53. ¹⁹ Philipp. ii, 7.

οὐκ ἦν ἀντίθεος ὁ Χριστὸς, ἀλλὰ τοῖς ὄντας καὶ ἀμούσιοις, καὶ ἀχώριστος τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς ὡς Γάγρης, καὶ μετὰ τὸ γενέσθαι δινθρωπος, σύντονος ἐνίργησε τῶν θεοπρεπῶν, ἃνευ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας· ἀλλὰ συντῆν αὐτῷ ἀεὶ καὶ συνήργει πάντα, ὡς οὐκ ἀντίθεος, ἀλλὰ διμοφής καὶ διμοδύναμος. « Οὐ γάρ Δανιὴλ. » Ἐνταῦθα, οὐκ ἔτι μετ' ὑποστολῆς λέγει, ἔχων τὸ ἀπὸ τῶν εἰρημένων θάρσος, καὶ οὐ λέγει, « Ἐξδύν εἰπεῖν, » καὶ διὰ τοιαῦτα· ἀλλὰ θερόμυντας λοιπὸν, μετὰ τὴν τοῦ Πνεύματος δόξιν, καὶ περὶ τῆς εἰς οὐρανὸν ἀνακήψεως διαιέγεται· καὶ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ πάλιν τὸν μάρτυρα παραγαγόν, καὶ ἔκεινος ἀναμιμνήσκων, περὶ τοῦ καὶ ὁ Χριστὸς; εἰπε. Λέγει γάρ αὐτὸς· « Εἴπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάιου ἐκ δεξιῶν μου, ἔως ἂν θῶ τοὺς ἔχθρους σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. » Ἐνταῦθα καὶ φύσιν μέγαν ἐπέστησε [καθάπερ] ἐν τῇ ἀρχῇ. Εἰπὼν γάρ, « Ἐως ἂν θῶ τοὺς ἔχθρους σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου, » καλῶς ἐνταῦθα Ἐλήξει διαστελων αὐτῶν τὴν διάνοιαν.

principio; dicens namque, « Donec ponam inimicos sitione usus est, ipsorum mentem concutiens.

Τῇ πέμπτῃ Διακαίησίμου.

Περὶ πίστεως τῶν παρότων καὶ τῆς διὰ τοῦ βαπτισμάτος αὐτῶν σωτηρίας.

KEIMENON.

Ακούσαντες δὲ, κατενύγησαν τῇ καρδίᾳ, εἰπόν τε πρὸς τὸν Πέτρον καὶ τοὺς λοιποὺς ἀποστόλους· Τί ποιήσομεν, δινδρες ἀδελφοί; Πέτρος δὲ ἐφη πρὸς αὐτούς· Μετανοήσατε, καὶ βαπτισθήτω ἔκαστος ὑμῶν ἐπὶ τῷ δύναματι· Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς ἀφεσίν δικαιοιῶν, καὶ λήψισθε τὴν δωρεὰν τοῦ ἀγίου Πνεύματος. Ὑμὲν γάρ ἔστιν ἡ ἐπαγγελία καὶ τοῖς τέκνοις ὑμῶν, καὶ πᾶσι τοῖς εἰς μακρὰν, δισούς ἀν προσακαλέσται Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν. Ἐπέροις τε λόγοις πλείσιοι διεμαρτύρατο, καὶ παρεκάλει λέγων· Σώθητε ἀπὸ τῆς γενεᾶς ταύτης τῆς σκολιᾶς. Οἱ μὲν οὖν ἀστμίνοις ὑπόδεξάμενοι τὸν λόγον αὐτῶν, ἐδαπτίσθησαν, καὶ προσετέθησαν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ψυχὴν ὥσει τρισχίλιαι. Ἡσαν δὲ προσκαρτεροῦντες τῇ διδαχῇ τῶν ἀποστόλων, καὶ τῇ κοινωνίᾳ, καὶ τῇ κιλάσαι τοῦ ἀρτου, καὶ ταῖς προσευχαῖς. Ἐγένετο δὲ πάσῃ ψυχῇ φόδος· πολλά τε τέρατα καὶ σημεῖα διὰ τῶν ἀποστόλων ἐγένετο ἐν Ἱερουσαλήμ

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

« Αἴξπιστος ὁ λόγος (ἐξ ὧν αὐτῶν Ἐλαδον), τέως δὲ τὸ εὐκολὸν λέγει, πολλὴν ἔχον δωρεὰν, καὶ ποτε¹⁰ ἐπὶ τὸν βίον δῖγει. » Πρόθεσις γάρ αὐτοῖς ἔσται καὶ σπουδὴ τὸ κῆρη γεύσασθαι τῶν τοσούτων ἀγαθῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἐπέθεις διάκροατης, τὸν τὸν πλειστῶν λέγων κεφάλαιον· Τοῦτο ἔστι, φησὶ, δωρεὰ τοῦ ἀγίου Πνεύματος. « Οἱ μὲν οὖν. » Ἐπήγενσαν τὰ λεχθέντα, καίτοι φόδου γέμοντα, καὶ μετὰ τὴν συγκατάθεσιν τότε ἐπὶ τὸ βίπτισμα ἐρχονται. Ἐνταῦθα καὶ πληροῦνται ἡ τοῦ Ἡσαΐου προφητεία· « Τίς ἡκουσει τοιούτον; καὶ τίς ἐώραχεν οὕτως; Εἰ-

¹⁰ Matth. xxii, 40.

Variæ lectiones et noīω

“ Ισ. τότε.

PATROL. GR. CXXV.

A ret imbecillitati, et sermonem suum redderet faciliorem; præterea, ut ostenderet Christum nullatenus Deo contrarium esse, sed, cum æqualis et consubstantialis et indivisus a substantia Patris sit tanquam Filius, etiam posteaquam factus est homo, nihil eorum quæ Deum decebat absque Patre operatum esse: sed semper cum ipso esse, et simul cum ipso omnia, velut Deo minime contrarium, sed consubstantiale et ejusdem **203** cum ipso potentia, operari. « Non enim David. » Hic, sumpto jam ex predictis animo, haud timide loquitur, neque ait, « Liceat dicere, » vel quid simile; sed confidenter, postquam doni Spiritus sancti meminit, etiam de ascensione in cœlum disserit: et non quidem utcunque, sed rursus testem producit, et illis ad memoriam revocat id ipsum, quod Christus in Evangelio protulit. Ait enim: « Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum¹⁰. » Hic pavorem magnum inject sicut in tuos scabellum pedum tuorum, » pulchra conclu-

B Feria quinta hebdomadæ Paschalis.
De eorum qui astabant fide et salute, per baptismum.

TEXTUS.

II, 37-43. His auditis, compuncti sunt corde, et dixerunt ad Petrum et ad reliquos apostolos: Quid faciemus, viri fratres? Petrus vero ad illos: Pœnitentiam, inquit, agite, et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Iesu Christi, in remissionem peccatorum vestrorum, et accipietis donum Spiritus sancti. Vobis enim est reprobatio, et filiis vestris, et omnibus qui longe sunt, quoconque advocaverit Dominus Deus noster. Aliis etiam verbis plurimis testificatus est, et exhortabatur eos dicens: Salvamini a generatione ista prava. Qui ergo receperunt sermonem ejus, baptizati sunt: et appositæ sunt die illa animæ circiter tria millia. Erant autem perseverantes in doctrina et communicatione fractionis panis et orationibus. Fiebat autem omni animæ timor: multa quoque prodigia et signa per apostolos in Jerusalem fiebant.

COMMENTARIUS.

Fide dignus erat sermo Petri ex iis quæ antea acceperant. Interim id quod facile est, et quod magnum habet donum, dicit; et tunc ad vitam ducit. Quia vero cupiebant auditores scire, quænam esset tam multiplicium verborum **204** summa: Hæc est, inquit, donum Spiritus sancti. « Qui ergo. » Laudant dicta quantumvis terribilia, et postquam assensum iis praestitere, baptismum suscipiunt. Hic vero impleta est illa Isaiae prophétia: « Quis audivit unquam tale? et quis vidit huic simile? Nunquid parturit terra in die una? aut

parietur gens simul, quia parturivit et peperit Sion filios suos? Ego autem dedi expectationem istam²⁰. » Porro quod verbis propheta prædixit, illud modo experientia completum demonstrat. « Fiebant autem. » Quia Petrus multa superius dixerat, ac promissiones et ea que postea eventura erant ostenderat, timore correpti sunt, cernentes tum miracula quæ dicta confirmabant, tum eorum qui tunc crediderant tantam et tam repentinam mutationem.

De concordia ad communem utilitatem, deque aucto numero credentium.

TEXTUS.

II, 44-47. Omnes etiam qui credebat erant pariter et habebant omnia communia. Possessiones et substantias vendebant et dividebant illa omnibus, prout cuique opus erat. Quotidie quoque perdurantes unanimiter in templo, et frangentes circa domos panem, sumebant cibum cum exultatione et simplicitate cordis, collaudantes Deum et habentes gratiam ad omnem plebem. Dominus autem augebat, qui salvi fierent, quotidie in idipsum.

COMMENTARIUS.

Non quomodo cuncte, quemadmodum gentilium philosophi, quorum alii relinquunt agros, alii aurum in mare projiciebant. Hoc vero non est laudabilis divitiarum contemptus, sed insania et amentia. Semper enim et ubique diabolus studuit Dei creature calumniari, quasi fieri non posset, ut quis pecunii honeste uteretur. Ille vero nemo altero plus habebat; et statim simul convenerunt, ut omnibus necessaria suppeditarent. Porro haec est res publica angelica, ubi nemo quidquam proprium sibi esse dicebat. Dicens vero tantummodo panem in cibum habere, mihi videtur hic et jejunium et austera illorum vitam indicare; scilicet cibum sumebant, non delicias. Postquam dixit, « Cum exultatione, et addit, et simplicitate cordis; » quia esse non potest exultatio absque simplicitate.

205 CAPUT IV.

De clandi a nativitate curatione a Christo facta, deque arguta Petri instructione ad salutem ipsius.

Feria sexta hebdomadæ Paschalis.

TEXTUS.

III, 1-8. Petrus autem et Joannes ascendebant in tempum, ad horam orationis nonam. Et quidam vir, qui erat claudus ex utero matris suæ, bajulabatur: quem ponebant quotidie ad portam templi, quæ dicitur Speciosa, ut peteret eleemosynam ab introeuntibus in templum. Is cum vidisset Petrum et Joannem incipientes introire in templum, rogabat ut eleemosynam acciperet. Intuens autem in

A ἄνδινε γυνὴ¹⁹ ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ; εἰ ἐτέχθη ἔλονος; εἰς ἀπαξ, ὅτι ὕδινε καὶ ἐτεκε²⁰ τὰ παιδία αὐτῆς; Ἐγὼ δὲ ἐδύνακα τὴν προσδοκίαν ταῦτην²¹ καὶ διὰ λόγων ὁ προφήτης ἐδίδαξεν, ἐνταῦθα πειρά διέκνυται ἐναργῶς. « Ἐγένετο δέ. » Ἐπιειδὴ ἀνωθεν ἦν πολὺς βρέων δὲ Πέτρος, καὶ ἐδέκνυται τὰς ἐπαγγελίας καὶ τὰ μέλλοντα, εἰκότως ἐξέστησαν τῷ φόβῳ, καὶ ἐμαρτύρει τοῖς λεγομένοις τὰ θαύματα, καὶ τῶν νῦν πιστευσάντων δηλοντει, τοσαύτην μεταβολὴν ἀθρόου ιδόντων.

Περὶ διμορολας κοινωφειοῦς, καὶ προσθήκης τῶν πιστευόντων.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Πάντες δὲ οἱ πιστεύσαντες ἡσαν ἐπὶ τὸ αὐτὸν, καὶ εἶχον ἀπαντα κοινά· καὶ τὰς κτήματα, καὶ τὰς ὑπάρξεις²² B ἐπιπρασκον, καὶ διεμέριζον αὐτὰ πᾶσι, καὶ²³ ὅτι διν τις χρέαν εἶχε· καθημέραν [τε] προσκαρτεροῦντες διμοθυμαδὸν ἐν τῷ Ιερῷ, κλῶντες τε καὶ²⁴ οἴκουν τὸν δρότον, καὶ μεταλαμβάνοντες τροφὴν ἐν ἀγαλλιάσεις καὶ ἀφελότητι καρδίας, αἰνούντες τὸν Θεόν, καὶ ἔχοντες χάριν πρὸς δόλον τὸν λαόν. « Ο δὲ Κύριος προστίθει τοὺς²⁵ σιωπούμενούς καθημέραν τῇ Ἐκκλησίᾳ.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Οὐχ ἀπλῶς, καθάπερ οἱ παρ' Ἔλλησι σοφοί²⁶, οἱ μὲν ἀνῆκαν τὴν γῆν, οἱ δὲ εἰς θάλασσαν ἔρχοισαν τὰ χρυσίον. Τούτο δὲ οὐχ ὑπερομία χρημάτων, ἀλλὰ μωρία καὶ ἀνοίδη. [Πανταχοῦ] γάρ ἐσπούδαζεν [αἱ] διδάσκολος τοῦ Θεοῦ τὰ κτίσματα διαβάλλειν, ὡς οὐκ ἐνδον καλῶς χρήσασθαι χρήματαν. Ἐνταῦθα δὲ οὐδεὶς γετερος ἐπέρου πλείον εἶχε, καὶ ταχέως ἥλθον ἐπὶ τὸ αὐτὸν, ἐπὶ τὸ πᾶσι μεταδοῦναι. Τούτο πολιτεία ἀγγελική, μηδὲν αὐτὸν λέγειν ἵδιον εἶναι. Τὸν δρότον δὲ μόνον τροφὴν ἔχειν λέγων, δοκεῖ μοι καὶ νηστείαν ἐνταῦθα σημαίνειν καὶ σκληρὸν βίον· τροφῆς γάρ, οὐ τρυφῆς μετελάμβανον. Εἰπὲν, « Ἐν ἀγαλλιάσεις, επήγαγε, καὶ ἀφελότητι καρδίας. » Οὐ γάρ ἐνι δλῶς γενέσθαι ἀγαλλιάσιν, μηδ ἀφελείας οὖσῃς.

ΚΕΦΑΛ. Δ.

Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ θεοπατίας τοῦ ἐκ γενετῆς χωλοῦ, Πέτρου τε κατηχήσεως ἐλεγκτικῆς πρὸς σωτηριῶν αὐτοῦ.

D Τῇ παρασκευῇ τῆς Διακαίησίμου.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Ἐπὶ τὸ αὐτὸν δὲ Πέτρος καὶ Ἰωάννης ἀνέβησαν εἰς τὸ Ιερόν ἐπὶ τὴν ὥραν τῆς προσευχῆς τὴν ἐννάτην. Καὶ τις ἀνήρ χωλὸς ἐκ κοιλίας μητρὸς αὐτοῦ ὑπάρχων ἐβαστάζετο, δη ἐτίθουν καθ' ἡμέραν πρὸς τὴν θύραν τοῦ Ιεροῦ τὴν λεγομένην Ὀμραίαν, τοῦ αἰτείντος ἐλεημοσύνην παρὸ τῶν εἰσπορευομένων εἰς τὸ Ιερόν. « Ος ίδων Πέτρον καὶ Ἰωάννην μέλλοντας εἰσιέναι εἰς τὸ Ιερόν, ἡρώτα ἐλεημοσύνην. Ἀτεν-

²⁰ Joan. LVI, 8, 9.

Variæ lectiones et noī.

²¹ Ιο. γῆ. ²² Σιώρ. ²³ φιλόσοφοι.

σας δὲ Πέτρος εἰς αὐτὸν σὺν τῷ Ἰωάννῃ εἶπε· Βλέψον αἰς ἡμᾶς· Οὐ δὲ ἐπείχεν αὐτοῖς προσδοκῶν τι παρ' αὐτῶν λαβεῖν. Εἴπε δὲ Πέτρος· Ἀργύριον καὶ χρυσὸν οὐχ ὑπάρχει μοι, δὲ ἔχω, τοῦτό σοι δίδωμι· ἐν τῷ ὄνδρατι Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Ναζωραίου ἔγειρε καὶ περιπάτει. Καὶ πιάσας αὐτὸν τῆς δεξιᾶς χειρὸς, ἤγειρε. Παραχρῆμα δὲ ἐστερεώθησαν αὐτοῦ αἱ βάσεις καὶ τὰ σφυρά, καὶ ἐξαλέμενος ἐστη καὶ περιπάτει· καὶ εἰσῆλθε σὺν αὐτοῖς εἰς τὸ ἱερὸν περιπατῶν, καὶ ἀλλομενος, καὶ αἰνῶν τὸν Θεόν.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Τὰ μὲν οὖν ἀλλα σημεῖα παρεῖδεν ὁ τοῦ βιβλίου συγγραφεὺς. [Λέγει δὲ σημεῖον, διάντας ἐξένισε (10).] Φυσικὸν τὸ πάθος ἦν, κρείττον τέχνης λατρικῆς. Τετσαράκοντα ἦν ἡτη πεποιηκώς ἐν τῇ Γαλιλαΐᾳ¹⁸, καθὼς προῖνων φησιν. Οὐδεὶς οὖν αὐτὸν ἐν παντὶ χρόνῳ ἐθεράπευτε. Ταῦτα γάρ μάλιστα δύσκολά ἔστιν ἀπερ ἀν ἐκ γενετῆς ἥ. Ἐπίσημος δὲ ἦν δ ἀνήρ, ἀπὸ τε τοῦ τρόπου¹⁹, ἀπὸ τε τοῦ πάθους. Εἶτα ἵνα μὴ δέξῃ ἀπὸ ταυτομάτου τοῦτο γίνεσθαι, οὐ λόγω μόνον θεραπεύει, ἀλλὰ καὶ «Τῆς δεξιᾶς χειρὸς πιάσας, ἤγειρεν αὐτὸν», φησιν. Καὶ τοῦτο ἐποίησε δῆλην τὴν ἀνάτασιν· ἀναστάσεως γάρ [ἥν] εἰκόνων. Οὕτω καὶ δ Χριστὸς ἐποίησε· πολλάκις λόγω ἐθεράπευτε, πολλάκις ἐργώ, πολλάκις καὶ τὴν χειρα προσήγαγεν, δηποτὲ ήσαν ἀσθενέστεροι. Εἶτα διαθέτει, οὐ μόνον ἀπλῶς περιπάτει, ἀλλὰ καὶ ἀλμαστὸν ἐχρήτο σκιρτῶν, πειράζων ἀσυτὸν μὴ [δρα] ἀπλῶς ἔστι τὸ γεγονός. Τινὲς δέ φασιν, διτοι τὴν συμβιδηκότι αὐτῷ.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ

Καὶ εἰδεν αὐτὸν πᾶς δ λαδὸς περιπατοῦντα, καὶ αἰνοῦντα τὸν Θεόν. Ἐπεγίνωσκόν τε αὐτὸν, διτοι οὐτος ἦν δ πρὸς τὴν ἐλεημοσύνην καθήμενος; ἐν τῇ Ὁραὶ πύλῃ²⁰, οὐ γάρ πω; ἔτι ἐγνωρίζετο μετέπειτα. Ταῦτη γάρ τῇ λέξει κεχρήμεθα ἐπὶ τῶν μᾶλις γνωρίζομένων. Ἰστέον δὲ διτοι καὶ οὗτος, διτοι τοῦτο προσήδρευε τῇ τοῦ Σολομῶντος²¹ τοῖ, Ιωάννης; οἰδέμενος τεύξεσθαι τινος θεραπείας ἐπὶ τῇ τοῦ Σιδαράκη κολυμβήθρᾳ, καθὼς καὶ δ τριάκοντα καὶ ὀκτώ ἐτη ἔχων παράλυτος, διν λάστατο δ Σωτῆρ. Ὄν οἱ ἀπόστολοι Ηέτρος καὶ Ιωάννης διόντες [f. add. καὶ γνώντες] τὴν αἰτίαν τῆς προσεδρίας, διτοι καίπερ προσειτῶν ἐπορίζετο τὴν τροφήν, οὐκ ἀπέγνω τῆς θεραπείας, θεράπευσαν αὐτὸν ἐπὶ τῷ ὄνδρατι τοῦ Χριστοῦ. «Τοῦτον γάρ, φησιν, διν θεωρεῖτε καὶ οἴδατε, ἐστερέωσε τὸ δυνατὸν αὐτοῦ· καὶ τὸ πιστὸν τὸ

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Καλῶς φησιν, διτοι «Ἐπεγίνωσκόν αὐτὸν, διτοι οὗτος ἦν δ πρὸς τὴν ἐλεημοσύνην καθήμενος» ἐπὶ τῇ Ὁραὶ πύλῃ²⁰, οὐ γάρ πω; ἔτι ἐγνωρίζετο μετέπειτα. Ταῦτη γάρ τῇ λέξει κεχρήμεθα ἐπὶ τῶν μᾶλις γνωρίζομένων. Ἰστέον δὲ διτοι καὶ οὗτος, διτοι τοῦτο προσήδρευε τῇ τοῦ Σολομῶντος²¹ τοῖ, Ιωάννης; οἰδέμενος τεύξεσθαι τινος θεραπείας ἐπὶ τῇ τοῦ Σιδαράκη κολυμβήθρᾳ, καθὼς καὶ δ τριάκοντα καὶ ὀκτώ ἐτη ἔχων παράλυτος, διν λάστατο δ Σωτῆρ. Ὄν οἱ ἀπόστολοι Ηέτρος καὶ Ιωάννης διόντες [f. add. καὶ γνώντες] τὴν αἰτίαν τῆς προσεδρίας, διτοι καίπερ προσειτῶν ἐπορίζετο τὴν τροφήν, οὐκ ἀπέγνω τῆς θεραπείας, θεράπευσαν αὐτὸν ἐπὶ τῷ ὄνδρατι τοῦ Χριστοῦ. «Τοῦτον γάρ, φησιν, διν θεωρεῖτε καὶ οἴδατε, ἐστερέωσε τὸ δυνατὸν αὐτοῦ· καὶ τὸ πιστὸν τὸ

A cum Petrus cum Joanne, dixit: Respice in nos. At ille intendebat in eos, sperans se aliquid acceptum ab eis. Petrus autem dixit: Argentum et aurum non est mihi: quod autem habeo, hoc tibi do: In nomine Jesu Christi Nazareni surge et ambula. Et apprehensa manu ejus dextera, allevavit eum, et protinus consolidatae sunt bases ejus et plantae. Et exsiliens stetit et ambulabat: et intravit cum illis in templum ambulans et exsiliens et laudans Deum.

COMMENTARIUS.

Alia quidem signa prætermisit libri hujus auctor. Illud vero narrat, quod omnes in admirationem conjecit. Naturalis erat morbus, arte medica fortior: annos quadraginta in claudicatione transegerat, ut postea inquit. Nemo illum toto illo tempore curaverat: mala enim a nativitate difficillima sunt. Valde autem notus erat vir ille et a loco et ab infirmitate. Deinde ne videretur hoc sponte sua factum, non solo sermone curat; sed «Apprehensa manu ejus dextera, allevavit eum,» inquit. Ex hoc manifestam fecit resurrectionem; erat quippe resurrectionis imago. Pari ratione etiam Christus se gessit. Sæpe verbo, sæpe etiam facto curabat, atque infirmioribus manum etiam porrigebat. Porro claudus ille sanatus non solum ambulabat, sed etiam exsiliabat præ gaudio, ac exsiliendo tentabat, num omnino sanatus esset. Quidam autem dicunt, cum incedere nesciverisse.

C

206 TEXTUS.

III, 9, 10. Et vidit omnis populus cum ambulanti et laudantem Deum. Cognoscebat autem illum, quod ipse erat, qui ad eleemosynam sedebat ad Speciosam portam templi: et impleti sunt stupore et extasi, in eo quod contigerat illi.

COMMENTARIUS.

Recite inquit, quod « Cognoscebat illum, quod ipse erat, qui ad eleemosynam sedebat ad Speciosam portam templi, » quia postea pene non amplius dignoscatur: hac enim voce utimur de iis qui vix cognoscuntur. Sciendum vero est idcirco fortasse eum sedisse in porticu Salomonis, quod speraret sanitatem se consequentur in natatoriis, seu piscina Siloe²², quemadmodum paralyticus ille qui habebat triginta et octo annos in infirmitate sua, quem sanavit Dominus. Illum ergo cum vidissent Petrus et Joannes, causamque compertam haberent, ob quam inibi assidet, scilicet ut non solum petendo victimum sibi compararet, sed quia de sanitate recuperanda non

¹⁸ Ioan. ix, 7.

Variae lectiones et notæ.

¹⁹ χωλείρ. ²⁰ τόπου.

(10) Ita corrigo ex Chrysostomo. In codice nostro habebatur λέγεται: δὲ σημεῖον, ἀφ' οὐ πάντα ἔχινης.

desperabat, sanitatem illi impetrare in nomine Α δι' αὐτοῦ ἐδωκεν αὐτῷ τὴν ὄλσκληραν ταύτην ἀπὸ Domini Iesu Christi. « Hunc enim, ait, quem vos ἔναντι πάντων ὑμῶν. » vidistis et nostis, confirmavit nomen ejus: et fides, quæ per eum est, dedit integrum sanitatem istam in conspectu omnium vestrum ». »

Sabbato hebdomadæ Paschalis.

TEXTUS.

III, 11-16. Cum teneret autem Petrum et Joannem, eucurrerit omnis populus ad eos ad porticum quæ appellatur Salomonis, stupentes. Videns autem Petrus, respondit ad populum: Viri Israelitæ, quid miramini in hoc, aut nos quid intuemini, quasi nostra virtute aut potestate fecerimus hunc ambulare? Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob, Deus patrum nostrorum glorificat puerum (11) suum Jesum, quem vos quidem tradidistis et negastis ante faciem Pilati, judicante illo dimitti. Vos autem sanctum et justum negastis, et petistis virum homicidam donari vobis: Auctorem vero vitæ interfecistis, quem Deus suscitavit a mortuis, cuius nos testes sumus. Et in fide nominis ejus, hunc, quem vos vidistis et nostis, confirmavit nomen ejus; et fides, quæ per eum est, dedit integrum **207** sanitatem istam in conspectu omnium vestrum.

COMMENTARIUS.

« Puerum, seu servum Dei Jesum Christum (tametsi Deum et Dei Filium) Petrus appellat, ratione humanitatis; formam enim servi cum ille accepisset, factus homo, omnia humana subiit. Sic C eum etiam prophetæ sæpe vocant. Vel ita locutus est Petrus, ut sese auditorum imbecillitati altemperaret, et sermonem suum faciliem redderet, qui ab ipsis reciperetur.

TEXTUS.

III, 17, 18. Et nunc, fratres, scio quia per ignorantiam fecistis sicut et principes vestri. Deus zutem, quæ prænuntiavit per os omnium prophetarum pati Christum suum, sic implevit.

COMMENTARIUS.

Quoniam valde eos perstrinxerat et ostenderat eum, quem ipsi crucifixerant, resurrexisse; facta illis potestate penitendi, iterum sermoneum mitigat et ait: « Et nunc scio, fratres, quia per ignorantiam fecistis, sicut et principes vestri. » Deinde ne dicent: Quomodo Deus nunc illum suscitant a mortuis, glorificat qui tunc non adjuvit? Prophetas adducit testificantes, ita fieri oportuisse. Postea ostendit, quod non prophetarum prædictio in causa fuerit, cur haec ita fierent; sed quod illorum nequitia prophetas ipsos cœgerit, ut ea quæ per illorum impietatem in Christum facienda erant, prænuntiarent, subdit:

²² Act. iii, 6.

Variæ lectiones et notæ.

²⁰ ισ. προσαγόρευσις.

(11) Vox παῖς, qua hic utitur sacer scriptor, proprie puerum significat; quo nomine intelligitur quandoque filius, quandoque servus. Vulgatus

Tῷ Σαββάτῳ τῆς Διακαίησίμου.

KEIMENON.

Κρατοῦντος δὲ τοῦ ιαθέντος χωλοῦ τὸν Πέτρον καὶ Τιάννην, συνέδραμε πᾶς δὲ λαός πρὸς αὐτοὺς ἐπὶ τῇ στοᾷ τῇ καλούμενῃ Σολομῶντος ἔκθαμβοι. Ἰδών δὲ Πέτρος, ἀπεκρίνατο πρὸς τὸν λαόν· Ἀνδρες Ἰσραήλται, τι θαυμάζετε ἐπὶ τούτῳ, η̄ ἡμῖν τι ἀτενίζετε, ὡς ίδιᾳ δυνάμει, η̄ εὐεξεῖς πεποιηκαστοι τοῦ περιπατεῖν αὐτὸν; Οὐ Θεὸς Ἀνραὰμ, καὶ δὲ Θεὸς Ἰακὼβ, δὲ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν ἔδειξε τὸν Παῖδα αὐτοῦ Ἰησοῦν, διὸ ὑμεῖς μὲν παρεδύκατε, καὶ ἡρνήσασθε αὐτὸν κατὰ πρόσωπον Πιλάτου κρίναντος ἐκείνου ἀπολύειν. Τμεὶς δὲ τὸν ἄγιον καὶ δίκαιον ἡρνήσασθε, καὶ ἡτίσασθε ἀνδρα φονέα χαρισθῆναι ἡμῖν. Τὸν δὲ ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς ἀπεκτείνατε, διὸ Θεὸς ἥγετεν ἐκ νεκρῶν, οὗ ἡμεῖς ἐσμὲν μάρτυρες. Καὶ ἐπὶ τῇ πίστει τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, τοῦτον διὸ θεωρεῖτε καὶ οἰδατε, ἐστέρεωσα τὸ δυομα αὐτοῦ· καὶ ἡ πίστις ἡ δι' αὐτοῦ ἐδωκεν αὐτῷ τὴν ὄλσκληραν ταύτην ἀπέναντι πάντων ὑμῶν.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ:

« Παῖδα. » Θεοῦ, ήτοι δοῦλον, τὸν Ἰησοῦν καλεῖ διὰ τὸ ἀνθρώπινον, Θεὸν δοῦλον καὶ Θεοῦ γένον· ἐπειδὴ δοῦλον μορφὴν ἀναλαβὼν, καὶ γενόμενος ἀνθρώπος. Πάντα υπέστη τὰ ἀνθρώπινα. Οὕτω γὰρ καὶ οἱ προφῆται πολλαχοῦ καλούσιν αὐτόν. Ή συγχαταβαίνων τῇ τῶν ἀκούσιντων ἀσθενεῖ, ἐπισ. εὐπαράξειτον ποιήσῃ τὸν λόγον.

KEIMENON.

Καὶ νῦν οἴδα, ἀδελφοί, διτε κατὰ ἀγνοιαν ἐπράξατε, ὥσπερ καὶ οἱ ἀρχοντες ὑμῶν. Οὐ δὲ Θεὸς, ἀποκατήγγειλε διὰ στόματος πάντων τῶν προφητῶν αὐτοῦ παθεῖν τὸν Χριστὸν, ἐπλήρωσεν οὕτω.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Ἐπειδὴ σφόδρα αὐτῶν καθήψατο, καὶ ἑδεῖσεν ἀναστάντα τὸν σταυρωθέντα, διδοὺς αὐτοῖς ἔξουσιαν μετανοίας, πάλιν ἀνήσο, καὶ φησι· « Καὶ νῦν οἴδα, ἀδελφοί, διτε κατὰ ἀγνοιαν ἐπράξατε, ὥσπερ καὶ οἱ ἀρχοντες ὑμῶν. » Είτα, ἵνα μὴ εἰπωσιν, διτε Ηῶς [νῦν] δὲ Θεὸς αὐτὸν δοξάζει ἀναστήσας ἐκ νεκρῶν, οἱ τότε μηθιστήσας; παράγει τοὺς προφῆτας μαρτυροῦντας, διτε οὕτως ἔδει γενέσθαι. Είτα δεῖχνες, διτε οὐχ ἡ τῶν προφητῶν προσταγόρευσις²⁰ αἰτία τοῦ ταῦτα γενέσθαι, ἀλλὰ ἡ αὐτῶν κακία ἡνάγκασεν αὐτοὺς; τῶν μελλόντων γίνεσθαι δι' αὐτῶν εἰς Χριστὸν ἀσεβεῖων προφήτας; γενέσθαι, ἐπάγει.

interprets priore sensu reddidit *Filium*. Sed noster commentator posterior sensu intellexit, ut ex ejus explicatione liquet.

Τῇ β' τῆς β' ἑβδομάδος.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Μετανοήσατε οὖν καὶ ἐπιστρέψατε, εἰς τὸ ἔξαλε-
φθηναι ὑμῶν τὰς ἀμαρτίας, ὅπως ἀν τὸν Κυρίου, καὶ ἀπο-
στείλῃ τὸν προεκχειρισμένον ἡμῖν Χριστὸν Ἰησοῦν,
ὅν δεῖ οὐρανὸν μὲν διέτασθαι διχρι χρόνων ἀποκατα-
στάσεως πάντων, ὃν ἐλάλησεν ὁ Θεὸς διὰ στόματος
πάντων τῶν ἀγίων αὐτοῦ προφητῶν ἀπ' αἰώνος. Μωτῆς μὲν γάρ πρὸς τοὺς πατέρας εἶπεν, ὅτι Προ-
φήτην ὑμῖν ἀναστῆσει Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐκ τῶν
ἀδελφῶν ὑμῶν ὡς ἐμέ. Αὐτοῦ ἀκούσεος κατὰ
πάντα, ὅσα ἀν λαλήσῃ πρὸς ὑμᾶς. «Ἐσται δὲ, πᾶσα
ψυχὴ, ἡτοις ἐὰν μὴ ἀκούσῃ τοῦ προφήτου ἐκείνου,
ἐξοισθεὶσεται ἐπὶ τοῦ λαοῦ, καὶ πάντες δὲ οἱ προ-
φῆται ἀπὸ Σαμουὴλ καὶ τῶν καθεῖταις ὅσοι ἐλάλησαν,
καὶ προκατήγειλαν τὰς ἡμέρας ταύτας. Ὅμηρος ἔστε
υλοὶ τῶν προφητῶν, καὶ τῆς διαθήκης, ἡς διέθετο ὁ
Θεὸς πρὸς τοὺς πατέρας ὑμῶν, λέγων πρὸς Ἀθραόμ·
Καὶ ἐν τῷ σπέρματι σου εὐλογγίησονται πᾶσαι αἱ
πατριαι τῆς γῆς. Ὅμηρος πρῶτον ὁ Θεὸς ἀναστῆσας
τὸν Πειδᾶ αὐτοῦ Ἰησοῦν, ἀπέστειλεν αὐτὸν εὐλο-
γοῦντα ὑμᾶς ἐν τῷ ἀποστρέψειν ἔκαστον ἀπὸ τῶν
πονηρῶν ὑμῶν.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

«Οταν οὖν λέγει, πάντων τῶν προφητῶν πεπλη-
ρῶσθαι τοὺς λόγους τοῦ Σωτῆρος παύθετος, οὐ καθ-
ἀπαξ πάντας τοὺς προφῆτας λέγει (οὐ γάρ πάντες
προεκχειριζαν τὴν ἐπιδημίαν καὶ τὰ πάθη, ἀ νέπερ
ἀνθρώπων ἔμελεν ἀναδέξασθαι), ἀλλὰ πάντας τοὺς
προαναφωνήσαντας τὰ τοῦ Χριστοῦ ἀπαντα «Διχρι
χρόνων ἀποκαταστάσεως. » Τὸ δὲ, « Ἄχρι, » παρὰ
τῇ θεῖῃ Γραφῇ, οὐ χρόνου ἐστὶ σημαντικὸν, ὥσπερ
καὶ τὸ, ἔως, ἀλλὰ ἐστιν ὁ νοῦς τοῦ προειμένου τοιού-
τος. Πολλὰ, φησιν, εἴπον οἱ προφῆται γίνεσθαι, ἀ
οὐπω πεπλήρωνται πάντα, ἀλλ᾽ ἐτι γίνονται καὶ
γενήσονται ἔως τῆς συντελείας τοῦ κόσμου. Ἀνα-
στὰς οὖν ἐκ νεκρῶν, ἀνελήφθη εἰς τοὺς οὐρανοὺς,
καὶ μένει ἔκει ἔως τῆς τοῦ κόσμου συντελείας.
« Μωσῆς μὲν γάρ. » Τὸ, « ὡς ἐμὲ, » τὸ σχῆμα
τῆς νομοθεσίας δηλοῖ, τὸ μόνον ἐκβεηκός εἰς Χρι-
στὸν, καὶ οὐκ εἰς προφήτην ἔτερόν τινα. Πρόδηλον
γάρ ὡς διὰ Μωϋσέως ὁ νόμος ἐδόθη, δην καὶ κατὰ τὸ
Δευτερονόμιον ἐκ θείας ἐπιπνοίας ἐπλάτυνε· καὶ
νομοθέτου δόξαν ἐκαρπούτο καὶ δοκιμα, προτυπῶν
τὸν ἀληθῆ νομοθέτην Χριστὸν, τὸν καὶ τὸν νόμον
λαλήσαντα. Δι᾽ αὐτοῦ γάρ καὶ ἐν νόμῳ καὶ ἐν προ-
φῆταις, ὡς διὰ Ιδίου Λόγου μονογενοῦς καὶ ὄμοιού-
σίου καὶ ἐνυποστάτου λελάληκεν ὁ Θεός καὶ Πατήρ.
Ἐπει οὖν ἐν σχήματι νομοθέτου μόνος ἐν προφήταις
ὁ Μωϋσῆς, διὰ τοῦτο καὶ μοναδικῶς πρὸς τὸν Χρι-
στὸν ἀποδίλεπιαν ἔλεγε. « Προφήτην ὑμῖν ἀναστῆσει
Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν, ὡς
ἐμέ. » Καὶ γάρ ὥσπερ αὐτὸς τὴν νομοθήκην εἰσήγαγε
πολιτείαν, οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς τὴν εὐαγγελικήν,
κατὰ τὸ τῆς κενώσεως μέτρον, μεσίτης τῆς Κατινῆς
Διαθήκης καὶ τῆς « ἐν πνεύματι » λατρείας γεννήμενος.

TEXTUS.

III, 19 26. Poenitemini igitur et convertimini,
ut deleantur peccata vestra. Ut cum venerint tem-
pora refrigerii a conspectu Domini, et misericordia
qui prædicatus est vobis, Iesum Christum, quem
oportet quidem cœlum suscipere usque in tempora
restitutionis omnium, quæ locutus est Deus per os
sanctorum a sæculo prophetarum. Moyses quidem
patribus dixit: Prophetam suscitabit vobis Dominus
Deus vester de fratribus vestris, tanquam me, ipsum
208 audietis juxta omnia, quæcunque locutus
fuerit vobis. Erit autem, omnis anima quæ non
audierit prophetam illum, exterminabitur de plebe.
Et omnes prophetæ a Samuel, et deinceps qui lo-
culi sunt, annuntiaverunt dies istos. Vos estis filii
prophetarum et testamenti, quod disposerit Deus ad
patres nostros, dicens ad Abraham: Et in semine
tuo benedicentur omnes familiæ terræ. Vobis pri-
mum Deus suscitans Filium suum, misit eum bene-
dicentem vobis, ut convertat se unusquisque a
nequitia sua.

COMMENTARIUS.

Cum ait omnium prophetarum sermones im-
pletos esse in passione Domini, non simpliciter
omnes intelligit; non enim omnes prænuntiarunt
eius adventum, neque supplicium quod erat pro
hominum salute subiturus; sed intelligit cunctos,
qui omnia Christi « usque ad tempora restitutionis »
prælocuti sunt. Illud autem usque in sacra Scrip-
ptura haud tempus determinatum significat; sed
iste est loci istius sensus: Multa, inquit, prophetæ
prædixerunt quæ non omnia impleta sunt; sed quæ
eveniunt et evenient usque ad finem mundi. Cum
enim resurrexisset, ascendit in cœlum, ibique ma-
net usque ad consummationem sæculi. « Moyses
quidem. » Illud « tanquam me » modum legisla-
tionis denotat, qui in solo Christo locum habuit,
non in quocunque alio propheta. Notum est enim
per Moysen datam esse legem, quam etiam juxta
Deuteronomium ex divina inspiratione « explana-
vit ¹³, et legislatoris gloriam nomenque adeptus est,
præsignans verum Legislatorem Christum, qui
etiam legem ipsam elocutus est: per ipsum enim
tanquam per Verbum proprium, unigenitum et
consubstantiale et in seipso subsistens, tum in lege
tum in prophetis locutus est Deus Pater. Quoniam
igitur inter prophetas unicus legislator fuit Moyses,
idecirco ad Christum respiciens numero singulari
de se, dicebat: « Prophetam suscitabit vobis Do-
minus Deus vester de fratribus vestris, tanquam
me. » Etenim quemadmodum ille legale introduxit
institutum, ita et Christus evangelicum, juxta
evacuationis mensuram, mediator factus et Novi
Testamenti et Dei cultus « in spiritu ¹⁴. » Qua-

¹³ Deut. i, 5. ¹⁴ Joan. iv, 15.

vero Deus, ipse utriusque instituti auctor est. Hunc et David expetens ad Deum dicebat²⁰: Constitue, Domine, legosum super eos. » Deinde subjungit exitium illorum, qui Christo credituri non erant, dicens: « Erit autem, omnis anima, quae non audierit **209** prophetam illum, exterminabitur de plebe. » Quoniam vero anima immortalis est, exterminari intelligitur, cum privatur bonis, quae, si recte egisset, consecutura erat. « Vos estis. » Quia propter commissum facinus in Christum putabant se alienos factos esse, seu omnino a divinis promissionibus excidisse, et rationi consentaneum haud esse ipsum nunc quidem ab illis crucifigi, nunc vero illos tanquam familiares curare, ostendit utrumque secundum prophetiam verum esse(12): Et jam olim, inquit, vobis debitum erat, ut in ipsum crederetis: « Vos enim estis filii prophetarum et testamenti, quod disposuit Deus ad patres nostros, » hoc est, Vos estis heredes omnium, quae prænuntiarunt prophetae; et propter vos omnia contigerunt. Ut autem crederent ita et Deo videri, subdit etiam aliud testimonium, docens in Christo « benedicendas esse omnes familias terræ: » et vos quidem primum, inquit, qui cruci eum affixistis, si tamen ab iniuriatibus vestris convertamini.

Feria 3 hebdomadæ secundæ.

De sollicitudine pontificum ob id quod factum erat, et diadicatio de miraculo, Petri item confessio virtutis et gratiæ Christi.

TEXTUS.

IV, 1-10. Loquentibus autem illis ad populum, supervenerunt sacerdotes et magistratus templi et Sadducæ, dolentes quod docerent populum et annuntiarent in Jesu resurrectionem ex mortuis. Et injecerunt in eos manus, et posuerunt eos in custodianum in crastinum; erat enim jam vespera. Multi autem eorum qui audierant verbum, crediderunt, et factus est numerus virorum quinque millia. Factum est autem in crastinum, ut congregarentur principes eorum et seniores et Scribæ in Jerusalem. Et Annas princeps sacerdotum, et Caiphas, et Joannes, et Alexander, et quotquot erant de genere sacerdotali. Et statuentes eos in medio, interrogabant: In qua virtute, aut in quo nomine fecistiis hoc vos? Tunc repletus Spiritu sancto Petrus dixit ad eos: Principes populi et seniores, audite. Si nos hodie dijudicamur in benefacto hominis instrui, in quo iste salvus factus est, notum sit omnibus vobis, et omni plebi **210** Israel, quia in nomine Domini nostri Jesu Christi Nazareni, quem vos crucifixistis, quem Deus suscitavit a mortuis, in hoc iste astat coram vobis sanus.

²⁰ Psal. ix, 21.

Variæ lectiones et notæ.

²¹ δεῖχνυστιν. ²² Ισ. ὑμῖν. ²³ Ισ. ὑμᾶς.

(12) Locum hunc, ut videtur, corruptum et mutilum, ex codice Florentino utcunq; emendare et sarcire conatus sum.

A Καθόδι δὲ Θεὸς ἡν, αὐτὸς ἡγούμενος πολιτείας δωμάτηρ. Τοῦτον ἐπιζητῶν καὶ Δαβὶδ, πρὸς τὸν Θεὸν ἔλεγε, « Κατάστησον, Κύριε, νομοθέτην ἐπ' αὐτούς. » Εἴτα ἐπάγει τὸν δικέθρον τῶν μελλόντων ἀπειθεῖν τῷ Χριστῷ, λέγων: « Ἐσται δέ, πᾶσα ψυχὴ, ἡτίς οὐκ ἀκούσει τοῦ προφήτου ἐκείνου, ἐξολοθρευθῆσεται ἐκ τοῦ λαοῦ αὐτῆς; » Ἐπειδὲ δὲ ἀθάνατος, ἐστιν ἡ ψυχὴ, ἐξολοθρευσιν αὐτῆς νοοῦμεν, τὸ Εἶνα γενέσθαι τῶν ἀγαθῶν, ὃν ἡμελλεν ἀπολαύειν εἰ καλῶς ἐπολιτεύσατο. « Τοιούτος ἐστε. » Ἐπειδὴ διὰ τὸ τόλμημα τῆς Χριστὸν ἐνόμιζον ἔστους [ἱλλοτριώσθαι τῶν ἐπαγγελῶν, καὶ οὐκ ἔχει λόγον, νῦν μὲν αὐτὸν ἐσταυρώσθαι:], νῦν δὲ ὡς οἰκείους θεραπεύειν, δεικνὺς²¹, ὅτι καὶ ἐκεῖνο κατὰ προφητείαν, καὶ τούτο, καὶ ὅτι « Ανώθεν ἡμῖν²² ὥφειλετο, τὸ καὶ ἡμᾶς²³ πιστεύεις εἰς αὐτόν. » Τοιούτος γάρ ἐστι οἱ υἱοὶ τῶν προφητῶν, καὶ τῆς Διαθήκης, ἡς διέθετο ὁ Θεὸς πρὸς τοὺς πατέρας ὑμῶν, τουτέστιν, Τοιούτος, ἐστε κληρονόμοι πάντων, ὃν ἐφησαν οἱ προφῆται, καὶ δι' ὑμᾶς πάντα γέγονεν. « Ινα δὲ πιστεύσασιν, ὅτι καὶ τῷ Θεῷ τοῦτο δοκεῖ, ἐπάγεις καὶ ἐτέραν μαρτυρίαν διδάσκουσαν, ἐν Χριστῷ ἐνέλογεισθαι πάσας τὰς πατριὰς τῆς γῆς, » καὶ ὑμᾶς πρῶτον τοὺς σταυρώσαντας, « ἐν τῷ ἀποστρέψειν ἐκαστον ἀπὸ τῶν πονηρῶν ὑμῶν. »

Τῇ γ' τῆς δευτέρας Ἐβδομάδος.

'Er φ περὶ ἐπισταταὶς τῶν ἀρχιερέων ἦλθε τοῦ τεγονότος, καὶ κρίσις τοῦ θαύματος, Πέτρου τε δρμολογία τῆς Χριστοῦ δυνάμεως τε καὶ χάριτος.

C KEIMENON.

Λαλούμενων δὲ αὐτῶν πρὸς τὸν λαὸν ἐπέστησαν αὐτοῖς οἱ Ἱερεῖς, καὶ διαταργήθησαν τοῦ Ἱεροῦ, καὶ οἱ Σαδδουκαῖοι, διαπονούμενοι διὰ τὸ διδάσκειν αὐτοὺς τὸν λαὸν, καὶ καταγγέλλειν ἐν τῷ Ἱησοῦ τὴν ἀνάστασιν τὴν ἐκ νεκρῶν. Καὶ ἐπέβαλον αὐτοῖς τὰς χειραῖς, καὶ ἘΟντο αὐτοὺς εἰς τήρησιν εἰς τὴν αὔριον· ἦν γάρ ἐπέρα τῆς βραχίονος. Πολλοὶ δὲ τῶν ἀκυρωτῶν τὸν λόγον ἐπίστευσαν, καὶ ἐγενήθη δ ἀριθμὸς τῶν ἀνδρῶν ὡσεὶ χιλιάδες πέντε. Ἐγένετο δὲ ἐπὶ τὴν αὔριον συναχθῆναι αὐτῶν τοὺς ἄρχοντας καὶ πρεσβύτερους εἰς Ἱερουσαλήμ, καὶ Γραμματεῖς, καὶ Ἄνναν τὸν ἀρχιερέα, καὶ Κατάφαν, καὶ Ἰωάννην, καὶ Ἀλέξανδρον, καὶ οἵσοις ἡσαν ἐκ γένους ὀρχιερατικοῦ. Καὶ στήσαντες αὐτοὺς ἐν μέσῳ ἐπιυθάνοντο. Ἐν ποιῷ δυνάμει, ἢ ἐν ποιῷ δύναματι ἐποιήσατε τοῦτο ὑμεῖς; Τότε δὲ Πέτρος πλησθεὶς Πνεύματος ἀγίου εἰπε πρὸς αὐτούς· « Αρχοντες τοῦ λαοῦ, καὶ πρεσβύτεροι τοῦ Ἱερατῆλ, εἰ ἡμεῖς σῆμερον ἀνακρινόμεθα ἐπὶ εὐεργεσίᾳ ἀνθρώπου ἀσθενοῦς, ἐν τίνι οὖτος σέσωσται· γνωστὸν ἐστω ὑμῖν καὶ παντὶ τῷ λαῷ Ἱερατῆλ, ὅτι ἐν τῷ δύναματι τοῦ Ἱησοῦ Χριστοῦ τοῦ Ναζωραίου, δην ὑμεῖς ἐσταυρώσατε, δην Θεὸς ἡγειρεν ἐκ νεκρῶν, ἐν τούτῳ οὗτος παρέστηκεν ἐνώπιον ὑμῶν Ὅγιτος.

'ΕΙΡΜΗΝΕΙΑ.

Πάλιν δικαστηρίου σχήματι τὸ πρᾶγμα (13) περι-
τιθέσιν, ήνα ὑπευθύνους αὐτοὺς τῇ ἀδίκῳ καταστή-
σωσι κρίσει. Ἐνόμιζον γάρ, διὰ τὸ πλῆθος φοβη-
θέντας αὐτοὺς, ἐξάρνους γενέσθαι, καὶ τὸ πᾶν διὰ
τοῦτο προσδοκῶντες κατωρθώσεντα. Τί οὖν φασιν;
«Ἐν ποιῷ ὄντόματι ἐποιήσατε τοῦτο ὑμεῖς;» Καὶ
οὐ λέγουσι ποιὸν, ἀλλὰ ἐνσκιάζουσι, μὴ βουλδμενοι
τοῦτο εἰπεῖν, καίπερ εἰδότες, διὰ τὸν λαόν. Τότε
Πέτρος μνησθεὶς τῶν τοῦ Κυρίου λόγων ὃν πρὸς
αὐτοὺς ἐποιείτο λέγων· «Οταν δὲ ἄγωσιν ὑμᾶς
εἰς τὰς Συναγωγὰς, μὴ μεριμνήσητε πῶς, ἵνα τοι
λήσετε· τὸ γάρ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς ὑμῶν ἔστι τὸ
λαλοῦν ἐν ὑμῖν·» πλησθεὶς Πνεύματος ἀγίου
εἶπε πρὸς αὐτούς· Μάλιστα μὲν ἐχρῆν στεφανοῦ-
σθαι ἡμᾶς ἐπὶ τούτοις, καὶ ὡς εὐεργέτας ἀνακηρύ-
τεσθας. Ἐπειδὴ καὶ «κρινόμεθα ἐπ' εὐεργεσίᾳ ἀν-
θρώπου ἀσθενοῦς», τί δεῖ ποιεῖν; νῦν καιρός ἔστιν
ἀνακηρύττειν τὸν Εὐεργέτην.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Οὗτος ἔστιν δὲ λίθος δὲ ἐξουδενωθεὶς; ὑφ' ὑμῶν τῶν
οἰκοδομούντων, δὲ γενόμενος εἰς κεφαλὴν γανίας·
καὶ οὐκ ἔστιν ἐν ἀλλῷ οὐδενὶ σωτηρίᾳ. Οὗτος γάρ
δυομάρα ἔστιν ἔτερον τὸ δεδομένον ἐν ἀνθρώποις, ἐν φ
δεὶ σωθῆναι ἡμᾶς.

'ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Ἀναμιμνήσκει αὐτοὺς ῥήματος ἰκανοῦ φοβῆσαι
αὐτούς. «Καὶ δὲ πεσὼν γάρ, φησιν, ἐπὶ τὸν λίθον
τοῦτον, συνθλασθήσεται· ἐφ' ὃν δὲ ἀν πέσῃ, λικμήσει
αὐτόν.» Τουτέστιν, δτι Σφέρδρα δόκιμός ἔστι, καὶ
ὑμεῖς δοκεῖτε ὑφ' ὑμῶν ἐξουθενεῖσθαι· βουλδμενος
καὶ φοβῆσαι αὐτοὺς, ήνα καὶ οὕτως ἀναγκάσῃ αὐ-
τοὺς πιστεῦσαι.

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

Τῇ δὲ τῆς β' ἐδιδούμαδος

Περὶ τῶν ἀρχιερέων [προσταττόρων] ὡς οὐ δεῖ
καψήρησιάς εσθαι ἐπὶ τῷ ὄντματι τοῦ Χριστοῦ·
καὶ ἀρέσως τῶν ἀποστόλων.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Θεωροῦντες δὲ τὴν τοῦ Πέτρου παρῆσταν, καὶ
Ἴωάννου, καὶ καταλαβόμενοι ὅτι ἀνθρώποις ἀγράμ-
ματοι εἰσὶ καὶ λόγωται, ἐθαύμαζον· ἐπεγίνωσκόν τε
αὐτούς, ὅτι σὺν τῷ Ἰησοῦ ἦσαν. Τόν τε ἀνθρώπων
βλέποντες σὺν αὐτοῖς ἔστωτα τὸν τεθραπευμένον,
οὐδὲν εἶχον ἀντειπεῖν. Κελεύσαντες δὲ αὐτοὺς ἔξω
τοῦ συνεδρίου ἀπελθεῖν, συνέβαλον πρὸς ἀλλήλους,
λέγοντες· Τί ποιήσομεν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις;
«Οτις μὲν γνωστὸν σημεῖον γέγονε δι' αὐτῶν, πάσι
τοῖς κατοικοῦσιν Ἱερουσαλήμ φανερὸν, καὶ οὐ δυνά-
μεθα ἀρνήσασθαι. Ἀλλ' ἴνα μὴ ἐπὶ πλειστοῖς διανε-
μηθῇ εἰς τὸν λαόν, ἀπειλῇ ἀπειλησθώμεθα αὐτοῖς,
μηκέτι λαλεῖν ἐπὶ τῷ ὄντματι τούτῳ μηδὲν ἀνθρώ-
πων. Καὶ καλέσαντες αὐτούς, παρήγγειλαν αὐτοῖς
τὸ καθόλου μὴ φθέγγεσθαι, μηδὲ διδάσκειν ἐπὶ τῷ

A

COMMENTARIUS.

Judicij formam negotio isti apponunt, ut injusto
eos iudicio obnoxios faciant. Sperant enim
apostolos multitudine territos factum negaturos,
sicque sese rem omnem emendaturos fore. Quid
igitur inquiunt? «In quo nomine fecistis hoc vos?»
Neque, qua de re loquantur, exprimunt; sed oc-
cultant quod nolint, quanquam id probe sciant,
dicere, propter populum. Tunc Petrus, memor ver-
borum quæ ipsis dixit Dominus, necepe¹⁶: «Cum
tradent vos in synagogis, nolite cogitare, quomodo,
aut quid loquamini... Spiritus enim Patris vestri
est qui loquitur in vobis,» atque repletus Spiritu
sancto dixit ad eos: Maximum utique hodie nos
præmium referre, ob ea quæ facimus, ac tanquam
benefactores prædicari, decebat. Quoniam autem
«djudicamus in benefacto hominis infirmi,» quid
oportet facere? nunc tempus opportunum est de-
nuntiandi Benefactorem.

TEXTUS.

IV, 11, 12. Hic est lapis, qui reprobatus est a
vobis adiistantibus, qui factus est in caput anguli.
Et non est in aliquo alio salus. Nec enim aliud
nomen est sub celo datum hominibus, in quo
oporteat nos salvos fieri.

COMMENTARIUS.

In memoriam revocat dictum illud quod eos ter-
rere juste poterat: «Et qui ceciderit super lapi-
dem istum confringetur: super quem vero cecide-
rit, conteret eum¹⁷.» Hoc est, valde probatus est,
quanquam a vobis reprobari videatur. Vult scili-
cet eos perterrefacere, ut vel sic ad fidem ample-
tiendam compelleret.

211 CAPUT V.

Feria quarta hebdomadæ secundæ.

De pontificum decreto, ne cuiquam licet de no-
mine Iesu palam loqui: et de dimissione aposto-
lorum.

TEXTUS.

IV, 13-22. Videntes autem Petri constantiam et
Joannis, comperto quod homines essent sine litteris
et idiotæ, admirabantur et cognoscebant eos, quo-
niā cum Iesu fuerant. Hominem quoque videntes
stantem cum eis qui curatus fuerat, nihil poterant
contradicere. Jusserunt autem eos foras extra
concilium secedere: et conferebant ad invicem,
dicentes: Quid faciemus hominibus istis? quoniam
quidem notum signum factum est per eos omnibus
habitantibus Ierusalem, manifestum est et non
possumus negare. Sed ne amplius divulgetur in po-
pulum, comminemur eis, ne ultra loquantur in
nomine hoc ulli hominum. Et vocantes eos, de-
nuntiaverunt, ne omnino loquerentur, neque do-
cerent in nomine Iesu. Petrus vero et Joannes

¹⁶ Matth. x, 18,19. ¹⁷ Matth. xxii, 44.

Variæ lectio[n]es et notæ.

(13) Non dubito, hic legendum, ut habeat Chrysostomus, δικαστηρίου σχῆμα τῷ πράγματι περιθέασιν.

respondentes, dixerunt ad eos : Si justum est in A θνήματι τοῦ Ἰησοῦ. Οὐ δὲ Πέτρος καὶ Ἱωάννης ἀποκριθέντες πρὸς αὐτοὺς εἶπον· Εἰ δίκαιον ἔστιν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ δμῶν ἀκούειν μᾶλλον, ή τοῦ Θεοῦ, κρίνατε. Οὐδὲν δυνάμεθα γάρ τιμεῖς, δὲ εἴδομεν καὶ τηρούσσωμεν, μὴ λαλεῖν. Οἱ δὲ προσαπειλήσαγενοι ἀπέλυσαν αὐτοὺς, μηδὲν εὑρίσκοντες τὴν πόνησαν οὐδέποτε αὐτούς, διὰ τὸν λαδὸν, ὅτι πάντες ἐδόξαζον τὸν Θεόν ἐπὶ τῷ γεγονότῳ. Εἴτε γάρ ἡν πλειόνων τεσσαράκοντα δικυρωπως ἐφ' ἓν ἐγεγένει τὸ σημεῖον τοῦ τῆς λάσεως.

COMMENTARIUS.

Quod Pater Christum ex mortuis suscitasse dicitur, ita ut etiam ipse Christus circa propriam carnem operatus sit, nemo dubitaverit : cum enim ipse sit vivificans et efficax virtus Patris, proprium etiam vivificavit templum : « Solvite enim, inquit, templum hoc, et in tribus diebus excitabo illum »¹⁹. » Est et hoc igitur manifestum corpus, quod vivificatum est, non alienum ipsi neque aliquod ex nostris fuisse, sed proprium ipsius Verbi.

212 Feria quinta hebdomadæ secundæ.

Gratiarum actio ab Ecclesia facta pro fida apostolorum constantia.

TEXTUS.

IV, 23-31. Dimissi autem venerunt ad suos et annuntiaverunt eis quanta ad eos principes sacerdotum et seniores dixissent. Qui cum audissent, unanimiter levaverunt vocem ad Deum et dixerunt : Domine, tu es, qui fecisti cœlum et terram, mare et omnia quæ in eis sunt : qui Spiritu sancto per os patris nostri David, pueri tui, dixisti : Quare tremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania ? Asliterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum adversus Dominum et adversus Christum ejus ? Convenerunt enim vere in civitate ista adversus sanctum Puerum tuum Jesum quem unxisti Herodes et Pontius Pilatus, cum gentibus et populis Israel, facere quæ manus tua et consilium tuum decreverunt fieri. Et nunc, Domine, respice in minas eorum, et da servis tuis cum omni fiducia loqui verbum tuum, in eo quod manum tuam extendas ad sanitates et signa et prodigia fieri per nomen sancti Filii tui Jesu. Et cum orassent, motus est locus in quo erant congregati : et repleti sunt omnes Spiritu sancto, et loquebantur verbum Dei cum fiducia.

COMMENTARIUS.

Clamor factus est ex voluptate et affectu magna concepta alacritate. Etenim orationes quæ de istis rebus et in tali tempore sunt, efficaces sunt. Hujusmodi vero sunt voces ejus Ecclesiarum, unde universa Ecclesia initium habuit. Tales sunt voces apostolorum et discipulorum Christi, qui post ascensionem Domini vere perfecti erant (perfecerat enim eos Spiritus sanctus) atque invocabant Deum, qui « fecit cœlum et terram et mare, » et per prophetas prædicatos est. Quapropter etiam filios audivit omnium opifex Deus. « Motus est

A θνήματι τοῦ Ἰησοῦ. Οὐ δὲ Πέτρος καὶ Ἱωάννης ἀποκριθέντες πρὸς αὐτοὺς εἶπον· Εἰ δίκαιον ἔστιν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ δμῶν ἀκούειν μᾶλλον, ή τοῦ Θεοῦ, κρίνατε. Οὐδὲν δυνάμεθα γάρ τιμεῖς, δὲ εἴδομεν καὶ τηρούσσωμεν, μὴ λαλεῖν. Οἱ δὲ προσαπειλήσαγενοι ἀπέλυσαν αὐτούς, μηδὲν εὑρίσκοντες τὴν πόνησαν οὐδέποτε αὐτούς, διὰ τὸν λαδὸν, ὅτι πάντες ἐδόξαζον τὸν Θεόν ἐπὶ τῷ γεγονότῳ. Εἴτε γάρ ἡν πλειόνων τεσσαράκοντα δικυρωπως ἐφ' ἓν ἐγεγένει τὸ σημεῖον τοῦ τῆς λάσεως.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

« Οτι μὲν ὁ Πατὴρ ἐκ νεκρῶν ἀναστῆσῃ λεγεται τὸν Χριστὸν, ἐνεργουμένου δηλοντί περὶ τὴν σάρκα αὐτοῦ τοῦ πράγματος, οὐχ ἂν ἐνδούσει τις αὐτὸς τε ὑπάρχων ἡ ζωποιός τε καὶ ἐνεργής δύναμις τοῦ Πατρὸς, τὸν ίδιον ζωποίει ναόν. » Καταλύσατε γάρ, φησι, τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν. » Καὶ τοῦτο οὖν πρόδηλον ἦν ἄσα, τὸ ζωπούμενον οὐκ ἀλλέτεριον, οὗτε μὴν τῶν καθ' ἡμέρας ἀνθρώπων, ἀλλ' ίδιον αὐτοῦ τοῦ Λόγου σῶμα.

Τῇ ε' τῆς β' ἑδομάδος.

Εὐχαριστία ἀπὸ τῆς Ἑκκλησίας υπὲρ [τῆς] τῶν ποστούλων πιστῆς καρτερίας.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

C 'Απολυθέντες δὲ ἤλθον πρὸς τοὺς ίδίους, καὶ ἀπήγγειλαν δοσα πρὸς αὐτοὺς οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι εἶπον. Οἱ δὲ ἀκούσαντες, ἐμοθυμαδὸν ἤραν φωνὴν πρὸς τὸν Θεόν καὶ εἶπον· Δέσποτα, σὺ δὲ Θεὸς δὲ ποιήσας τὸν οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, δὲ διὰ στόματος Δασδίδ τοῦ πατέρος του εἰπών· « Ιντ τι ἐφρύαξαν Εθνη, καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά ; Παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ οἱ ἀρχοντες συνήθησαν ἐπὶ τὸν αὐτὸν κατά τοῦ Κυρίου καὶ κατά τὸν Χριστὸν αὐτοῦ συνήθησαν γάρ ἐπὶ ἀληθείας ἐπὶ τὸν ἄγιον Πατέρα σου Ἰησοῦν, διὸ ξύρισας, Ἡρώδης τε καὶ Πόντιος Πύλατος σὺν Εθνεσι καὶ λαοῖς Ἰσραὴλ, ποιῆσαι δοσα ἡ χεὶρ σου καὶ ἡ βουλὴ σου προώρισε γενέσθαι· καὶ τὰ νῦν, Κύριε, ἐπίδειπον τὰς ἀπειλὰς αὐτῶν, καὶ δὸς τοῖς δούλοις σου μετὰ παρθησίας πάσης λαλεῖν τὸν λόγον σου, ἐν τῷ τὴν χειρά σου ἐκτείνειν σε εἰς θασόν, καὶ σημεῖα καὶ τέρατα γίνεσθαι διὰ τοῦ δινόματος τοῦ ἄγιου Πατέρος σου Ἰησοῦν. Καὶ δεηθέντων αὐτῶν ἐσαλεύθη δ τέπος ἐν φέρειν συνηγμένοι· καὶ ἐπλήσθησαν ἄπαντες Πνεύματος ἄγιου, καὶ ἐλάλουν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ

D μετὰ παρθησίας.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Κραυγὴ γέγονεν ἀπὸ τὸν ιησοῦς, καὶ διαθέσεως, καὶ σπουδῆς πολλῆς. Αἱ τοιαῦται γάρ ἀνύστατην εὐγάλι, αἱ περὶ τοιούτων γινόμεναι, καὶ ἐν τοιούτοις κατεροῦσι. Τοιαῦται δὲ φωναὶ τῆς Ἑκκλησίας, ἐξ οὗ πάσας εἰσηγητευεται τὴν ἀρχήν. Λύτα· αἱ φωναὶ τῶν ἀποστόλων καὶ μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ, τῶν ἀληθῶν τελείων, μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου, διὰ τοῦ Πνεύματος τελειωθειών, καὶ ἐπικαλουμένων τὸν Θεόν, τὸν « ποιήσατε τὸν οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν, καὶ τὴν θαλασσαν, » τὸν διὰ τῶν προφητῶν κεκηρυγμένον. Διὸ καὶ ἐπήκουσεν αὐτῶν διὰ ποιητῆς πάντων Θεός.

¹⁹ Joan. ii, 19.

« Ἐσαλεύθη γάρ, φῆσιν, δὲ τόπος, ἐνῷ ήσαν σὺν-
ηγμένοι. » Τεχμήριον τοῦ ἀκουσθῆναι αὐτοὺς τοῦτο
γεγονός. « Ό διὰ στόματος. » Καθάπερ συνίηκας
ἀπαιτοῦντες τὸν Θεόν, τὴν προφητείαν εἰς μέσον
ἄγουσιν, ἀμα καὶ ἑαυτοὺς παραμυθούμενοι, διὰτι εἰκῇ
πάντα « Μελετῶσιν » οἱ ἔχθροι. « Εκεῖνα, φτσίν²⁴,
εἰς πέραν ἄγαγε καὶ δεῖξον, διὰτι « Κενὸν ἐμελέτησαν »
οὗτα καὶ νῦν κενὰ μελετήσαι αὐτοῖς δόξα· τοιτέστι,
μήτε εἴργον ἔλθοιεν αἱ ἀπειλαὶ αὐτῶν. Ταῦτα δὲ
ἔλεγον οὐκ αὐτοὶ παρατούμενοι δυναχέρες τι παθεῖν,
ἀλλὰ ὑπὲρ τοῦ κτερύγματος. Οὐ γάρ εἰπον, Καὶ ἔξ-
ελοῦ τῶν κινδύνων τῷδε, ἀλλὰ, Δός τοῖς δούλοις σου
μετὰ παρθησίας πατησὲ λαλεῖν τὸν λόγον σου. Φρύ-
αγμα δὲ ἔτι τὸν ἀλόγιστον κλητῆμα. Τέσσαρα δὲ φρεσι-
γένη, τὰ συστάντα κατὰ τοῦ Χριστοῦ, ζήνη, λαζίς,
βασιλεῖς τε καὶ ἀρχοντας· τῶν μὲν ζήνην θεούς τούς
ἀλλοτρίους δηλούντων τῆς πίστεως, ὡς περ τοὺς
στρατιώτας τοὺς φρυάσαντας κατ’ αὐτοῦ· τῶν δὲ
λαῶν τοὺς ἐκ περιτομῆς· « Κενὸν γάρ ἐμελέτησαν, »
τοὺς προφήτας φονεύσαντες, τὸν ἐν αὐτοῖς Χριστὸν
μήτε νοήσαντες· τῶν δὲ βασιλέων τῆς γῆς καὶ τῶν
ἀρχικότων, Ἡρώδην τε καὶ Πόντιον Πιλάτον, καὶ τοὺς
ἀρχοντας τῶν Ιουδαίων. Τὸ δὲ παραστῆναι τοὺς
βασιλεῖς εἰπεῖν, τοῦτο οἷμας συνεμφαίνειν, ηδὲ
συμπεφωνήκασιν ἀλλήλοις, καὶ εἰς συμβίβασιν καὶ
φιλίαν ἤκασιν Ἡρώδης τε καὶ Πόντιος Πιλάτος (ἐν
ἔχθρᾳ γάρ δύντες πρὸς ἀλλήλους τὸ πρότερον, τῆς
συμβίβασις αὐτῶν τῆς εἰς φύλακαν, τὸ κατὰ Χρι-
στὸν πρόξενον γέγονε θράσος)· ηδὲ τοι, καίτοι τὸ ἀρ-
χικόν ἀξιώμα περικείμενοι, ἑαυτοὺς παρέστησαν εἰς
ὑπουργάνων τοῖς ἐθέλουσι ματιφονεῖν κατὰ τοῦ Κυρίου
καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ. Εἰς [Ισ. ۵.] γάρ εἰς τὸν
Χριστὸν ἐπικευλή καὶ εἰς αὐτὸν ἀνατρέχει τὸν Πα-
τέρα. Εἰ γάρ δὲ Πατήρ ἐν τῷ Υἱῷ, καὶ δὲ Υἱὸς ἐν τῷ
Πατρὶ, πᾶς οὐ μία εἰς αὐτοὺς ὅμοιος ἐγένετο; Χρι-
στὸς δὲ τοῦ Πατρὸς δὲ Υἱός. Οὐκέτι χερισταὶ γάρ δι’
ἡμᾶς ἀνθρωπίνων τῷ Πνεύματι τῷ ἀγίῳ, καίτοι
Θεὸς ὁν δὲ Λόγος, οὐκώς ὡς ἀγιότητος ἐπιδεής (ἔστι
γάρ κατὰ φύσιν ἄγιος, καὶ τοῦ Πνεύματος χρηγός),
ἀλλὰ διὰ γεγονώς καθ’ ἡμᾶς ἀνθρωπος, ἔχρισθη
μεθ’ ἡμῶν κατὰ τὸ ἀνθρώπινον. « Καὶ δεηθέντων. »
Τοῦτο τεχμήριον γέγονε τῆς ἐπισκέψεως τοῦ Θεοῦ,
καὶ τοῦ ἀκουσθῆναι αὐτούς. « Οὐδὲ τοῦτό ἔστιν,
ἀκουε τοῦ προφήτου λέγοντος· « Ό ἐπιδέπον ἐπὶ^D
τὴν γῆν καὶ ποιῶν αὐτὴν τρέμειν. » Ἐποίει δὲ
τοῦτο δὲ Θεός, καὶ διὰ φόδον πλείστα, καὶ εἰς θάρσος
αὐτούς ἐνάγων μετὰ τὰς ἀπειλὰς ἐκείνας, καὶ εἰς
παρθησίαν πλείστα. « Επεὶ γάρ ἔρχῃ ἡ γῆ, καὶ αἰσθη-
τοῦ ἐδέοντο σημεῖον πρὸς τὸ πιστευθῆναι αὐτούς. Μετὰ
δὲ ταῦτα, οὐδαμοῦ τοῦτο γίνεται. Τὸ δὲ,
« Ἐπλήσθησαν Πνεύματος ἀγίου, » τοῦτο δηλοῖ,
Ἀνεπυρώθησαν τῷ Πνεύματι, καὶ ἀνεκάλετο ἐν αἰ-
τοῖς τὸ χάρισμα.

Περὶ ὁμοψύχου καὶ καθολικῆς κοινωνίας τῶν
πιστευσάντων.

KEIMENON.

Τοῦ δὲ πλήθους τῶν πιστευσάντων ἦν ἡ καρίαν

²⁴ Psal. ii, 1. ²⁵ Luc. xxiii, 12. ²⁶ Psal. ciii, 52.

Variae lectiones et notæ.

²⁷ Ios. φρεσίν.

A enim, inquit, locus in quo erant congregati; quod illos suisse exauilitos significabat. « Qui per os. » Porro quasi pacta a Deo exigentes, in medium afferunt prophetiam seque ipsos consolantur, quod omnia frustra meditentur inimici. Istud, scilicet aiunt, ad exitum deducere, et ostendere, quoniam « meditati sunt inania »: ita et nunc fac, ut isti inania meditentur; hoc est, ne ad opus id 213 quod conminantur deducere possint. Ille autem dicebant, non quod molesta pati resigerent, sed ne Evangelii prædicatio impediretur. Non enim dicunt: « Et erue nos a periculis, » sed: « Da servis tuis cum omni fiducia loqui verbum tuum. » Frenitus autem est motus, seu conatus rationi contrarius. Quatuor vero nominat genera eorum qui astiterunt adversus Christum: nempe gentes, populos, reges et principes. Per gentes alienos a fide fortasse significat, veluti milites qui fremerunt adversus Christum. Populi sunt, qui ex circumcisione; inania enim meditati sunt, prophetas occidentes, Christumque in ipsis non intelligentes. Reges autem terræ et principes sunt Herodes et Pilatus et Iudeorum magistratus. Quod vero reges astitisse dicat, significasse potest, vel quod simul conspiraverint atque in concordiam et amicitiam venerint Herodes et Pilatus: nam cum antea inimici essent ad invicem, eo atrocissimo contra Christum facinore facti sunt amici²⁸: vel quod, tametsi præcipua dignitate ornati essent, C se ipsis administratos illorum constituerunt, qui carde Domini et Christi ejus se contaminare voluerunt. Persilia enim in Filium in ipsum Patrem recurrit. Nam si Pater in Filio, et Filius in Patre est, quomodo una eademque injuria in utrumque non fuerit? Christus porro Patris est Verbum: unctus est enim propter nos non humano modo, sed Spiritu sancto; non quod sanitatis indigens esset (est enim secundum naturam sanctus, et Spiritus sancti distributor), sed unctus est nobiscum secundum humanitatem. « Et cum orassent. » Hoc signum fuit divinæ visitationis, et quod exaudiisti essent. Quod autem ita sit, audi prophetam dicentem: « Qui respicit terram et facit eam tremere ». Fecit autem hoc Deus et ad majorem Iudeis incutendum timorem, et ut apostolis post minas illas audaciam majorumque fiduciam ingereret, et quoniam initio sensibili opus habebant signo, ut eis crederetur. Postea vero nunquam id factum est. Illud autem « Repleti sunt Spiritu sancto » perinde valet ac, inflammati sunt Spiritu, et iterum accensum in ipsis est sacrum donum.

214 De unanimi et totali communione fidem.

TEXTUS.

IV, 52, 53. Multitudinis autem credentium erat cor-

unum et anima una, nec quisquam eorum quæ pos-sidebant, aliquid suum esse dicebat, sed erant illis omnia communia. Et virtute magna reddebat apostoli testimonium resurrectionis Jesu Christi, Domini nostri, et gratia magna erat in omnibus illis.

COMMENTARIUS.

Hoc est, signis demonstrabant Iesum Christum resurrexisse: non enim alia ratione monstrare id poterant.

TEXTUS.

IV, 34, 35. Neque cuim quisquam egens erat inter illos. Quotquot enim possessores agrorum aut domorum erant, vendentes afferabant pretia eorum quæ vendebant et ponebant ante pedes apostolorum. Dividebatur autem singulis prout cuique opus erat.

COMMENTARIUS.

Ex magna qua apostolos prosequuntur reverentia fideles neque in manus illis tradere audiebant rerum venditarum pretia, sed ad pedes deferebant; et ipsos distributores dominosque constituebant, ut tanquam communia et nullo modo propria eadem expenderent. Quod quidem illis ad vnam gloriam evitandam maxime conserebat.

TEXTUS.

IV, 36, 37. Joseph autem, qui cognominatus est Barnabas ab apostolis, quod est interpretatum « Filius consolationis, » Levites, Cyprius genere, cum haberet agrum, vendidit eum, et attulit pretium, et posuit ante pedes apostolorum.

COMMENTARIUS.

Joseph iste haud mihi ille videtur esse, qui ad replendum duodenum apostolorum chorum, selectus cum Matthia fuit. Is enim et Joseph dicitur et Barsabas; postea vero cognominatus est Justus. Iste autem dictus est Barnabas, hoc 215 est « Filius consolationis: » quod quidem nonen ex virtute sortitus mihi esse videtur, vclut ad consolationem præstandam eximie idoneus.

Feria sexta hebdomada secundæ.

De Anania et Saphira, eorumque acerba morte.

TEXTUS.

V, 1-11. Vir autem quidam nomine Ananias, cum Saphira uxore sua, vendidit agrum et fraudavit de pretio agri conscientia uxore sua; et afferens partem quamdam, ad pedes apostolorum posuit. Dixit autem Petrus: Anania, cur tentavit Satanás cor tuum, mentiri te Spiritui sancto, et fraudare de pretio agri? Nonne manens tibi manebat, et venundatum in tua erat potestate? Quare posuisti in corde tuo hanc rem? Non es mentitus hominibus, sed Deo. Audiens autem Ananias hæc verba, cecidit et expiravit. Et factus est timor magnus super omnes qui audierunt. Surgentes autem juvenes

A καὶ ἡ ψυχὴ μία, καὶ οὐδεὶς τι τῶν ὑπαρχόντων αὐτῶν ἐλεγεν ίδιον εἶναι, ἀλλ' ἦν αὐτοῖς πάντα κοινά. Καὶ μεγάλη δυνάμει ἀπεδίδουν τὸ μαρτύριον οἱ ἀπόστολοι τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, χάρις τε μεγάλῃ ἦν ἐπὶ πάντας αὐτούς.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Τούτοις, διὰ τῶν σημείων ἐδείκνυν, διεὶς ἀνέστη δ Χριστός· οὐδὲ μόνον γάρ εἰχον ἔλλοθεν ἐπιδείξει τοις ἀνέστη, ἀλλ' ἦν ἀπὸ τῶν σημείων.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Οὐδεὶς ἐνδεής τις τοις ὑπῆρχεν ἐν αὐτοῖς. "Οσοι γάρ κτήτορες χωρίων ἦσαν οἰκιών ὑπῆρχον, πωλοῦντες ἔφερον τὰς τιμὰς τῶν πιπρασκομένων, καὶ ἐτίθουν παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων. Διεδίδοτο δὲ ἐκάστη φράσις τοις χρείζεν εἰχεν.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

"Ἐκ πολλῆς εὐλαβείας, οὗτε εἰς τὰς γείρας ἐτόλμων δύναται, οὗτε τετυφωμένως παρεῖχον· ἀλλὰ παρὰ τοὺς πόδας ἔφερον, καὶ αὐτοὺς οἰκονόμους ἤφεσαν γενέσθαι, καὶ χυρίους τῶν ίδιων ἐποίουν· ἵνα ὡς ἐκ κοινῶν λοιπὸν ἀναλίσκηται, μηκέτι ὡς ἔξι ίδιων. Τούτο δὲ πρὸς τὸν ἀκενόδοξον αὐτοῖς συνεδάλετο.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

"Ἔωσῆς δὲ ὁ ἐπικληθεὶς Βαρνάδας ἀπὸ τῶν ἀποστόλων, δὲστι μεθερμηνεύμενον, « Υἱὸς παρακλήσεως, » Λευΐτης, Κύπριος τῷ γένει, ὑπάρχοντος αὐτῷ ἀγροῦ, πωλήσας, ἤνεγκε τὰ χρήματα, καὶ ἐθῆκε παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Οὐ δοκεῖ μοι ἐκείνος εἶναι, δὲ μετὰ Ματθία ψηφισθεὶς εἰς ἀναπλήρωσιν τοῦ χοροῦ τῶν δώδεκα. Ἐκείνος γάρ καὶ Ἰωσῆς ἐλέγετο, καὶ Βαρσαβᾶς· "Ὑπερού δὲ ἐπεκλήθη Ἰοῦστος. Οὗτος δὲ Βαρνάδας, δὲστιν, « Υἱὸς παρακλήσεως, » καὶ δοκεῖ μοι, ἀπὸ τῆς ἀρετῆς εἰληφέναι τὸ δυομά, ὡς πρὸς τοῦτο ἰκανῶς καὶ ἐπιτηδείως ἔχων.

Τῇ Σαπφειρῇ τῆς β' ἑδομάδος.
Περὶ Ἀρυλίου καὶ Σαπφειρῆς, καὶ πικρᾶς αὐτῶν τελευτῆς.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

"Ἀνὴρ δέ τις Ἄνανιας δόνδματι, σὺν Σαπφειρῇ τῇ γυναικὶ αὐτοῦ, ἐπώλησε κτῆμα, καὶ ἐνοσφίσατο ἀπὸ τῆς τιμῆς, συνειδούτας καὶ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ. Καὶ ἐνέγκας μέρος τι παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων ἐθήκεν. Εἶπε δὲ Πέτρος πρὸς αὐτόν· Ἀγανία, διὰ τοῦτο ἐπλήρωσεν δὲ Σατανᾶς τὴν καρδίαν σου, ψεύσασθαί σε τὸ Πγεύμα τὸ ἄγιον, καὶ νοσφίσασθαί σε ἀπὸ τῆς τιμῆς τοῦ χωροῦ; Οὐχὶ μένον σοι ἔμενε, καὶ πραθὲν ἐν τῇ σῇ ἔξουσίᾳ ὑπῆρχε; Τί δὲς ἔθου ἐν τῇ καρδίᾳ σου τὸ πρᾶγμα τοῦτο; Οὐκ ἐψέων ἀνθρώποις, ἀλλὰ τῷ Θεῷ²⁰. Ἀκούων δὲ δὲ Ἄνανιας τοὺς λόγους τούτους, πεισών ἐξέψυξε· καὶ ἐγένετο φόβος

Variæ lectiones et notæ.

²⁰ Θεὸς οὖν τὸ Ηγενῆμα τὸ ἄγιον, δὲψεύσασθα τὸν Ἅγιον.

μέγας ἐπὶ πάντας τοὺς ἀκούοντας; ταῦτα. Ἀναστάντες δὲ οἱ νεώτεροι συνέστειλαν αὐτὸν, καὶ ἔξενέγκαντες ἔθαψαν. Ἐγένετο δὲ ὡς ὁρῶν τρίῶν διάτημα, καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ μή εἰδοῦσα τὸ γεγονός εἰσῆλθεν. Ἀπεκρίθη δὲ αὐτῇ ὁ Πέτρος· Εἶπέ μοι, εἰ τοσούτου τὸ χωρίον ἀπέδοσθε; Ἡ δὲ εἶπε· Ναὶ τοσούτου. Ὁ δὲ Πέτρος, εἶπε πρὸς αὐτήν· Τί ἦτι συνεφωνήθη ὑμῖν πειράσασθε τὸ Πινεῦμα Κυρίου; Ἰδοὺ οἱ πόλεις τῶν θαψάντων τὸν ἄνδρα σου πρὸς τὴν θύραν, καὶ ἔξοσουσί σε. Ἐπεισάς δὲ παραχρῆμα παρὰ τοὺς πόλεας τοῦ ἀποστόλου καὶ ἔξέψυξεν. Εἰσελθόντες δὲ οἱ νεανῖσκοι, ἐνροιν αὐτήν νεκράν, καὶ ἔξενέγκαντες ἔθαψαν πρὸς τὸν ἄνδρα αὐτῆς. Καὶ ἐγένετο φόβος μέγας ἐφ' ὅλην τὴν Ἑκκλησίαν, καὶ ἐπὶ πάντας τοὺς ἀκούοντας; ταῦτα.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Εἰ καὶ δὲ Σατανᾶς τοῦτο ἐποίησεν, ἀλλὰ αὐτὸς αἴτιος γέγονεν ἐδεξιμενος αὐτοῦ τὴν ἐνέργειαν καὶ πηρωθεὶς;²⁶ Ἡδεὶ δὲ δὲ ἀπόστολος, διτεῖς ἀλλως πως οὐκ ἀν διορθωθῆ²⁷ διὸ καὶ ὥσεται στηπεδόνα ἐδει ἐκτημηθῆναι, ἵνα μή τὸ λοιπὸν λυμήνται τὸ σῶμα τῆς Ἑκκλησίας. Οὐ γάρ τοιαῦτα δρῶν, καὶ μή κερδάνας, πολλῷ μᾶλλον οὐκ ἄν ἐτέρως ἐκέρδανεν. Οὐκ ἐδει τοῖνυν ἀπλῶς παρελθεῖν τὸ γένος;²⁸ Νῦν μὲν γάρ οὗτος ὡφέληται, μή προσελθὼν²⁹ περαιτέρω κακίας, καὶ οἱ λοιποὶ σπουδαιότεροι γεγόνασιν. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς κινητοῦ γέγονεν· Οὓδον ἐτιμωρήθη, καὶ ἐγένετο τοῖς ἀλλοῖς φόβος. Οὐκοῦ ήρκεσε δὲ τούτου μόνου ἡ τιμωρία· ἀλλὰ καὶ συνειδένει τὴν γυναικαν, καὶ μή εἰπειν, τῆς δύμοις; ἀξιοὶ τιμωρίας. Σημειώτεον, διτεῖς τὸ συνειδένει τὸ γινόμενον παρ' ἀλλου κακον, καὶ σιωπᾶν, ἀμαρτία ἐστίν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ. Ζ.

Κυριακὴ τοῦ Ἀντιπάσχα.

*Οτι τοὺς ἀποστόλους ἐμβληθέντας ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ, ἀγγαλοὶ τοῦ Θεοῦ τύπτωσαν δέξιωσεν, ἐπιτρέψας ἀκωλύτως κηρύσσειν τὸν Ἰησοῦν.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Διτεῖς δὲ τῶν χρέων τῶν ἀποστόλων, ἐγένετο σημίᾳ καὶ τέρατα ἐν τῷ λαῷ πολλά· καὶ ἡσαν δύμοθυμαδὸν ἀπαντες ἐν τῇ στοᾷ τοῦ Σολομῶντος· τῶν δὲ λοιπῶν οὐδεὶς ἐτόλμα κολλάσθαις αἴτοις· ἀλλὰ ἐμγάλιυνεν αὐτοὺς ὁ λαός· μᾶλλον δὲ προσετίθεντο πιστεύοντες τῷ Κυρίῳ πλήθη ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν· ὥστε κατὰ τὰς πλατείας ἐκφέρειν τοὺς ἀσθενεῖς, καὶ τιθέναι ἐπὶ κλινῶν καὶ κραβδάτων, ἵνα ἐρχομένου τοῦ Πέτρου καὶ ἡ σκάλα αὐτοῦ ἐπισκιάσῃ τινὶ αὐτῶν. Συνήργαντο δὲ καὶ τὰ πλήθη τῶν πέριξ πόλεων εἰς Ἱερουσαλήμ, φέροντες ἀσθενεῖς καὶ ὀχλουμένους ὑπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων· οἵτινες ἐνεραπεύοντο ἀπαντες. Ἀναστάς δὲ ὁ ἀρχιερεὺς· καὶ πάντες οἱ σὺν αὐτῷ (ἢ οὖσα αἱρεσίς τῶν Σαδδου-

πομερουντ εἰμι, et efferentes sepelierunt. Factum est autem quasi horarum trium spatium, et uxor ipsius, nesciens quod factum fuerat, introivit. Dixit autem ei Petrus: Dic mihi, mulier, si tanti agrum vendidistis? At illa dixit: Etiam tanti. Petrus autem ad eam: Quid utique convenit vobis tentare Spiritum Domini? Ecce pedes eorum qui sepelierunt virum tuum ad ostium, et efferent te. Concessum cecidit ante pedes ejus et expiravit. Intrantes autem juvenes, invenerunt illam mortuam, et extulerunt, et sepelierunt ad virum suum. Et factus est timor magnus in universa Ecclesia et in omnes qui audierunt hæc.

B

COMMENTARIUS.

Tametsi hoc Satanas fecerit, nihilominus et ille reus fuit, qui illius in se operationem admisit, et ea impleri se sivit. Norat autem apostolus cum nullo modo corrindum fore: quapropter tanquam putre membrum excindi oportebat, ne reliquum Ecclesiæ corpus corrumperet. Qui enim talia videns nihil proficerat, profecto neque alia ratione proferisset. Non oportebat autem ejusmodi factum omnimode præterire. Hac vero ratione et ipse emolumentum habuit, quod non progredieretur in nequitia; et alii, quod exinde **216** cautiores redderentur. Simile quid et circa arcam contigit: cum enim Oza punitus est, alii utili timore perculti sunt. Sed satis non fuit istius solius punitio: uxori enim ejus, quod conscientia facti esset et non nani festasset, pœnam eamdem promeruit. Unde notandum est peccare eum, qui criminis ab alio patrati conscientis silet.

CAPUT VI.

Dominica secunda post Pascha (14).

Quod apostolos in carcere conjectos angelus eduxerit, injungens illis, ut Iesum omni cum libertate prædicarent.

TEXTUS.

V, 12-20. Per manus autem apostolorum liebant signa et prodigia multa in plebe. Et erant unanimiter omnes in portico Salomonis. Ceterorum autem nemo audebat se conjungere illis; sed magnificebat eos populus. Magis autem augebatur credentium in Domino multitudo virorum ac mulierum, ita ut in plateas ejicerent infirmos et ponerent in lectulis ac grabatis, ut, veniente Petro, saltem umbra illius obumbraret quemquam illorum, [et liberarentur ab infirmitatibus suis.] Concurrebat autem et multitudo vicinarum civitatum Jerusalēm, afferentes agros et vexatos a spiritibus immundis, qui curabantur omnes. Exsurgens autem princeps sacerdotum et omnes qui cum illo erant, quæ est hæresis Sad-

Variae lectiones et notæ.

²⁶ πληρωθεὶς. ²⁷ γεγονός ²⁸ προελθών.

(14) Lege *Dominica secunda Pascha*. Vide Præfat., supra, num. VII, col. 415, not. (a).

ducæorum repleti sunt zelo. Et injecerunt manus in apostolos et posuerunt eos in custodia publica. Angelus autem Domini per noctem aperiens januas carceris et educens eos, dixit: Ite, et stantes loquimini in templo plebi omnia verba vitæ hujus.

COMMENTARIUS.

Post injectum timorem, plura ipse et reliqui signa faciebant. Ex timore enim Ecclesia proficiebat in fide et fidibus ad miracula cooperabatur. Non enim postea facile, ut antea, contemptui habebantur: et multa erat fides, et major quam tempore Christi. Simile enim vivente Christo factum non est. Manentibus enim illis nec circumventibus, unidique afferebantur et inservi in lectulis ac grabatis, ut ex umbra Petri sanarentur. Illoc autem contigit, quoniam ipse Christus Dominus dixit¹¹: « Qui credit in me, opera quæ ego facio, et **217** ipse faciet, et majora horum faciet. » En vero impletum hoc dictum.

Sabbato hebdomadæ secundæ.

Quod posterius die pontifices eos rursus comprehensos, ne amplius docerent, flagellatos dimiserint.

TEXTUS.

V, 21-32. Qui cum audissent, intraverunt diluculo in templum, et docebant. Adveniens autem princeps sacerdotum et qui cum eo erant, convocaverunt concilium et omnes seniores filiorum Israel, et miserunt ad carcerem, ut adducerentur. Cum autem venissent ministri, et aperto carcere non invenissent illos, reversi nuntiaverunt, dicentes: Carcerem quidem invenimus clausum cum omni diligentia, et custodes stantes ante januas; aperientes autem neminem intus invenimus. Ut autem audiuerunt hos sermones magistratus templi et principes sacerdotum ambigebant de illis quidnam fieret. Adveniens autem quidam nuntiavit eis: Quia ecce viri, quos posuistis in carcere, sunt in templo stantes et docentes populum. Tunc abiit magistratus cum ministris et adduxit illos sine vi: timebant enim populum ne lapidarentur. Et cum adduxissent illos, statuerunt in concilio, et interrogavit eos princeps sacerdotum, dicens: Præcipiendo præcepimus vobis, ne doceretis in nomine isto: et ecce repletis Jerusalem doctrina vestra, et vultis inducere super nos sanguinem hominis istius. Respondens autem Petrus et apostoli dixerunt: Obedire oportet Deo magis quam hominibus. Deus patrum nostrorum suscitavit Jesum, quem vos interemistis, suspendentes in ligno. Hunc Principem et Salvatorem Deus exaltavit dextera sua, ad dannam peccatorum, et nos sumus testes horum verborum, et

A καίνων), ἐπλήσθησαν ζῆλου· καὶ ἐπέβαλον τὰς γειρᾶς ἐπὶ τοὺς ἀποστόλους, καὶ ἔθεντο αὐτοὺς ἐν τηρήσει δημοσίᾳ. Ἀγγελος δὲ Κυρίου διὰ τῆς νυκτὸς ἤνοιξε τὰς θύρας τῆς φυλακῆς· ἐξαγαγών τε αὐτοὺς, εἶπε· Πορεύεσθε, καὶ σταθέντες λαλεῖτε ἐν τῷ λεπτῷ λαῷ πάντα τὰ δόγματα τῆς ζωῆς ταύτης.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

B Metά τὸ γενέσθαι τὸν φόδον αὐτῶν, πλεόνα στρατεία ἐποίει, καὶ αὐτὸς καὶ οἱ λοιποί. Ἀπὸ γάρ τοῦ φόδου εἰς πλεόνα πίστιν ἐπεδίου ή Ἐκκλησία· διὸ καὶ τῇ πίστι συνήργει τοῖς θεύμασιν. Οὐκ ἔτι γάρ τοῦ λοιποῦ εὐκαταφρόνητος ἡσαν καθάπερ καὶ πρότερον· ἀλλὰ πολλὴ ἡ πίστις καὶ μείζων, ἡ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ. Τοῦτο γάρ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ οὐ γέγονε. Μενόντων γάρ αὐτῶν, καὶ οὐ περὶ¹² βίντων, καὶ B διλούθειν ἐφέροντο πάντες ἐπὶ κλινῶν καὶ κοσθινάτων, ἵνα ὑπὸ τῆς σκιᾶς τοῦ Πέτρου θεραπευθῶσι. Τοῦτο δὲ γέγονεν, ἐπειδὴ δὲ Χριστὸς ἀπεφήνατο, ὅτι « Οἱ πιστεύσαντες εἰς ἐμὲ, τὰ ἔργα δὲ ἡγώ ποιῶ, » καὶ καίνοις ποιήσουσι, καὶ μείζονα τούτων ποιήσουσιν. « Ήρα δὲ ἐκβαίνων¹³ τὸ εἰρημένον.

Tῷ Σαββάτῳ τῆς δευτέρας ἐδομάδος.

C «Οἱ τῇ ἑξῆς αὐτούς οἱ ἀρχιερεῖς κάλις συλλαβόμενοι, ἐφ' ϕ μηκέτι διδάσκειν, μαστίξατες ἀπέλινσαρ.

KEIMENON.

« Ακούσαντες δὲ, εἰσῆλθον ὑπὸ τὸν δρυμὸν εἰς τὸ ιερὸν καὶ ἐδίδασκον. Παραγενόμενος δὲ ὁ ἀρχιερεὺς καὶ οἱ σὺν αὐτῷ, συνεχέλεσαν τὸ συνέδριον, καὶ πάσαν τὴν γερουσίαν τῶν οἰκιῶν Ἰσραὴλ· καὶ ἀπέστειλαν εἰς τὸ δεσμωτήριον ἀχθῆναι αὐτούς. Οἱ δὲ ὑπηρέται παραγενόμενοι, οὐχ εὑρον αὐτοὺς ἐν τῇ φυλακῇ. Ἀνατρέψαντες δὲ ἀπήγγειλαν λέγοντες, ὅτι Τὸ μὲν δεσμωτήριον εὑρομεν κεκλεισμένον ἐν πάσῃ ἀσφαλείᾳ, καὶ τοὺς φύλακας ἐτῶτας; πρὸ τῶν θυρῶν· ἀνοιξάντες δὲ, ἦσαν οὐδένα εὑρομεν. Ως δὲ ἤκουσαν τοὺς λόγους τούτους, δὲ τε ιερεὺς καὶ δὲ στρατηγὸς τοῦ Ιεροῦ, καὶ οἱ ἀρχιερεῖς διηπόρουν περὶ αὐτῶν, τί ἀν γένοιτο ταῦτα. Παραγενόμενος δὲ τις ἀπήγγειλεν αὐτοῖς λέγων, ὅτι Ἰδοὺ εἰ ἄνδρες οὖν ἔθεσθε ἐν τῇ φυλακῇ, εἰσίν ἐν τῷ ιερῷ ἐστῶτες καὶ διδάσκοντες τὸν λαόν. Τότε ἀπελθὼν δὲ στρατηγὸς σὺν τοῖς ὑπηρέταις, ἤγαγεν αὐτούς, οὐ μετὰ βλαστοῦντο γάρ τὸν λαόν, ἵνα μὴ λιθανθωσιν. Ἀγάγοντες δὲ αὐτούς ἐστήσαν ἐν τῷ συνεδρίῳ, καὶ ἐπιτράπησαν αὐτούς ὁ ἀρχιερεὺς λέγων· Οὐ παραγγελίζει παρηγγειλαμεν ὑμῖν, μὴ διδάσκειν ἐπὶ τῷ ὄντι ματι τούτῳ; καὶ ίδού πεπληρώκατε τὴν Ἰερουσαλήμ τῆς διδαχῆς ὑμῶν, καὶ βούλεσθε ἐπογαγεῖν ἐφ' ἡμᾶς τὸ αἷμα τοῦ ἀνθρώπου τούτου. Ἀποκριθεὶς δὲ δὲ Πέτρος, καὶ οἱ ἀπόστολοι, εἶπον· Πειθαρχεῖν δεῖ θεῷ μᾶλλον, ἢ ἀνθρώποις. Οἱ Θεοὶ τῶν πατέρων ἡμῶν ἤγειρεν Ἰησοῦν, διὸ ὑμεῖς διεχειρίσασθε κρεμάσαντες ἐπὶ ξύλου. Τοῦτον δὲ θεὸς ἀρχηγὸν καὶ Σωτῆρα ὑψώσας τῇ δεξιᾷ αὐτοῦ, δούναι μετάνοιαν τῷ Ἰσραὴλ, καὶ

¹¹ Joan. xiv, 12.

Variæ lectiones et nolæ

¹² Ιο. ἐκβαίνου.

διφεσιν ἀμαρτιῶν. ήτις δὲ τοῦ πονηροῦ μάρτυρες οἱ θεοὶ τῶν φημάτων τούτων, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, διδόντος σιβίᾳ.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Πάλιν τῷ Πατρὶ τὸ πᾶν ἀνάτιθεσιν, ἵνα μὴ δίδῃ ἀλλότριος εἴναι τοῦ Πατρός· ἔπειτα, καὶ συγκαταβαίνων τῇ ἀσθενείᾳ τῶν ἀκουόντων, ὡς ἂν εὐπεράδεκτον τὸν λόγον ἐργάζεται. Οὐχὶ ἀπίλως δὲ τὴν ἀνάτασιν κυροῖ, ἀλλὰ καὶ τὴν ὑψώσιν, τουτέστι τὴν ἀνάληψιν. Καὶ διὰ μὲν ἐπὶ τὸ δύναντι μετάνοιαν τῷ Ἱερατὶ καὶ ἀφεσιν ἀμαρτιῶν, ἐλήλυθεν, ήτις μαρτυροῦμεν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, δούλως ἐπῆλθε, μὴ πρύτερον τῶν ἀμαρτιῶν λυθεῖσῶν. Καὶ οὐκ εἰπον, Οὐ έδωκεν ἡμῖν, ἀλλὰ, «Τοῖς πειθομένοις» ἀμαρτιῶν μετριάζοντες, ἅμα δὲ καὶ δηλοῦντες διὰ καὶ αὐτοῖς δυνατὸν λαβεῖν πίστεως χώραν²⁰, αὐτοῖς δεικνύντες. Β «Οbedientibus sibi, » τοῦτο μὲν significaret ab iis etiam Spiritum sanctum accipi posse : sicque fidei utilitatem ostendit.

Γαμαλιὴλ συγγράμμη²¹ πιστὴ πρὸ τῶν ἀποστόλων μετὰ παραδειγμάτων τινῶν καὶ ἀποδείξεων.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Ο! δὲ ἀκούσαντες διεπείροντο, καὶ ἐθουλεύσαντο ἀνελεῖν αὐτούς. Ἀναστὰς δὲ τις ἐν τῷ συνεδρίῳ Φαρισαῖος, δνόχιστοι Γαμαλὶὴλ, νομοδιδάσκαλος, τίμιος παντὶ τῷ λαῷ, ἐκέλευσεν ἕξω βραχὺ τι τοὺς ἀπόστολους ποιῆσαι. Εἰπέ τε πρὸς αὐτούς· Ἀνδρες Ἰσραὴλίται, προσέχετε ἐπὶ τοῖς ἀνθρώποις τούτοις, καὶ ἐστοίτε, τι μέλλετε πράττειν. Πρὸ γὰρ τούτων τῶν ἡμερῶν ἀνέστη Θεοδᾶς λέγων εἶναι τινὲς δαυτὸν, ϕ προσεκολλήθη ἀριθμὸς ἀνδρῶν ὥστε τετρακοσίων, οὗτοις ἀνηρέθη, καὶ πάντες δοῖο ἐπειθόντο αὐτῷ διελύθησαν, καὶ ἐγένοντο εἰς οὐδέν. Μετὰ τοῦτον ἀνέστη Ιούδας Γαλιλαῖος ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ἀπογραφῆς, καὶ ἀπέστησε λαὸν ἵκανον ὅπισα αὐτοῦ. Κάκενος ἀπώλετο, καὶ πάντες δοῖο ἐπειθόντο αὐτῷ διεσκορπίσθησαν. Καὶ τὰ νῦν λέγω ὑμῖν· Ἀπόστητε ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων τούτων, καὶ ἐάσατε εὐτόνους· ὅτι ἡνὶ ἡ ἔκ ἀνθρώπων ἡ βουλὴ, ἡ τὸ ἔργον τοῦτο, καταλυθήσεται· εἰ δὲ ἐκ Θεοῦ ἔστιν, οὐ δυνήσεσθε²² καταλῦνειν αὐτό· μὴ ποτε καὶ Θεομάχοι εὑρεθῆτε. Ἐπειθήσαν δὲ αὐτῷ, καὶ προσκαλεσάμενοι τοὺς ἀπόστολους, δεῖραντες, παρήγγειλαν μὴ λαλεῖν ἐπὶ τῷ δόγματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ· καὶ ἀπέλυσαν αὐτούς. Οἱ μὲν οὖν ἐπορεύοντο χαίροντες ἀπὸ προσώπου τοῦ συνεδρίου, ὅτι ὑπὲρ τοῦ δύνατος τοῦ Χριστοῦ κατηγόρησαν ἀτιμασθῆναι. Πάσσαν τε ἡμέραν ἐν τῷ ιερῷ καὶ κατ' οίκον οὐκ ἐπαύσοντο διδάσκοντες, καὶ εὐαγγελιζόμενοι· Ἰησοῦν τὸν Χριστόν.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Ἴστένω, ὅτι ὁ Γαμαλὶὴλ Πτολεμαῖος ἦν. Εοίκασιν οἱ Γαλιλαῖοι κατὰ τοὺς χρόνους Πιλάτου ἀστασιακέναι, δόγμασιν ἐπόμενοι Ιούδας τοῦ Γαλιλαίου. Ἡν δὲ τὸ δόγμα αὐτοῦ, ὡς καὶ Ἰώνηπος ἐν τῇ Ἀρχαιολογίᾳ τῆς Ἰουδαικῆς Ἰστορίας ἔδειξε, φαντασίᾳν ἐξαποστέλλων πολλήν, δι' εὔστ-

COMMENTARIUS.

Patri iterum rem omnem tribuit, ne Christus a Patre ipso alienus esse videretur; tum etiam, ut audientium imbecillitati sese accommodans, efficeret ut sermo suus facilius reciperetur. Non solum vero resurrectionem consummat, **218** sed ejus etiam exaltationem, seu in cœlum ascensionem declarat. Et quidem « ad dandam pœnitentiam Israel et remissionem peccatorum, » ipsum venisse, « nos, inquit, testes sumus et Spiritus sanctus, » qui utique non venisset, nisi essent prius remissa peccata. Non ait autem, Quem dedit nobis, sed **B** « Obedientibus sibi, » tum ut modeste de se suisque loqueretur, tum ut significaret ab iis etiam Spiritum sanctum accipi posse : sicque fidei utilitatem ostendit.

Gamalielis fidele consilium de apostolis, exemplis et argumentis confirmatum.

TEXTUS.

V, 33-42. Hæc cum audissent, dissecabantur et cogitabant interfiscere illos. Surgens autem quidam in concilio Pharisæus, nomine Gamaliel, legis doctor honorabilis universæ plebi, jussit foras ad breve homines fieri. Dixitque ad illos : Viri Israelitæ, attendite vobis super hominibus istis, quid acturi sitis. Ante hos enim dies exstitit Theodas, dicens se esse aliquem : cui consensit numerus virorum circiter quadringentorum, qui occisus est, et omnes qui credebant ei, dissipati sunt et redacti ad nihilum. Post hunc exstitit Judas Galilæus in diebus professionis, et avertit populum post se et ipse periiit ; et omnes quoque consenserunt ei dispersi sunt. Et nunc itaque, dico vobis, discedite ab hominibus istis, et sinite illos ; quoniam, si est ex hominibus consilium hoc aut opus, dissolvetur ; si vero ex Deo est, non poteritis dissolvere illud, ne forte et Deo repugnare inveniamini. Consenserunt autem illi. Et convocantes apostolos, cæsis demuntiaverunt ne omnino loquerentur in nomine Iesu, et dimiserunt eos. Et illi quidem ibant gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliam pati. Omni autem die non cessabant, in templo et circa domos docentes et evangelizantes Christum Jesum.

COMMENTARIUS.

Sciendum est, Gamalielēm apostoli Pauli præceptorem fuisse. Videntur vero Galilæi tempore Pilati seditionem commovisse ob doctrinam Jude Galilæi, quam sequebantur. Erat vero ipsius dogma, **219** ut narrat Josephus in Antiquitatibus Iudaicis, magnæ ostentationis propter integratatem

Variæ lectiones et notæ.

²⁰ Ισ. χρείαν. ²¹ Ισ. γνώμη. ²² δύνασθε.

pietatis quam præferebat. Docebat enim ille neminem neque honoris neque benevolentiae causa, vel solum voce tenus, dicendum esse Dominum: et nequidem eum qui imperium tenebat. Quare ex ejus asseclis multi, quod Cæsarem Dominum appellare nollent, plagas acerbissimas perpessi sunt. Docebant etiam nullas, præter eas quæ in lege Mosis præscriptæ sunt, victimas esse Deo offerendas. Quocirca prohibebant, ne quas magistratus populi suppeditabat, eæ offerrentur pro imperatore et populo Romano. Ex quo verisimile sit indignatum propter ista Pilatum, jussisse, ut inter victimas quas illis juxta legem offerre placebat, ipsi jugularentur: adeo ut cum sacrificiis eorum offerrentium quoque sanguis misceretur: quemadmodum ex Lucæ Evangelio apparet.

Theodas autem impostor quidam erat, qui multis a se deceptis pollicitus fuit, Jordanem se dissecurum perviumque populo facturum: quod cum præstare non potuisset, pereimplus est ipse omnesque qui cum illo erant.

CAPUT VII.

Dominica tertia Unguentarum.
De electione septem diaconorum.

TEXTUS.

VI, 4-7. In diebus autem illis crescente numero discipulorum, factum est murniū Græcorum aduersus Hebræos, eo quod despicerentur in ministerio quotidiano viduæ eorum. Convocantes autem duodecim multitudinem discipulorum, dixerunt: Non est æquum nos derelinquere verbum Dei et ministrare mensis. Considerate ergo, fratres, viros ex vobis boni testimonii septem, plenos Spiritu sancto et sapientia, quos constituamus super hoc opus. Nos vero orationi et ministerio verbi instantes erimus. Et placuit sermo coram omni multitudine. Et elegerunt Stephanum, virum plenum fidei et Spiritu sancto, et Philippum, et Prochorum, et Nicenorem, e: Simonem, et Parmenam, et Nicolaum advenam Antiochenum. Illos statuerunt ante conspectum, apostolorum et orantes imposuerunt eis manus. Et verbum Domini crescebat et multiplicabatur numerus discipulorum in Jerusalem valde. Multa etiam turba sacerdotum obcediebat fidei.

COMMENTARIUS.

220 Græcos seu Hellenistas puto hic vocari eos qui Græce loquebantur: hi enim quanquam Hebrei essent, Græca tamen lingua familiariter utebantur. Observa vero, quomodo quotidianum ministerium erat viduis inservire. Ministerium vero vocat, et non eleemosynam, hac ratione et dantes et recipientes extollens. Non autem ex malitia oriebatur, quod hujusmodi viduæ despicerentur, seu prætermittentur; sed fortasse ex turbæ negligi-

A bœias ἀπονίαν²². Κύριον γάρ, μηδὲ μέχρι στόματος ἔφασκε δεῖν τινα λέγειν, μηδὲ κατά τινα τιμὴν καὶ φιλοφροσύνην, μήτε τὸν βασιλεύοντα. Καὶ πολλοὶ γε αὐτῶν, περὶ τοῦ μῆτερεν Καισαρα κύριον χαλεπωτάτας αἰχλας ὑπέμειναν. Οἱ καὶ ἐδίδοσκον, μὴ δεῖν παρὰ τὰς διατεταγμένας ἐν τῷ Μωϋσέως νόμῳ θυσίας ἀναφέρεσθαι τῷ Θεῷ διόπερ ἐκώλουν τὰς ὑπὸ τῆς γερουσίας τοῦ βασιλέως, καὶ τοῦ Ῥωμαίων θηνους. Εἰκὼς οὖν ἐπὶ τούτοις ἀγανακτοῦντα τὸν Πιλάτον πρὸς Γαλιλαίους, κελεῦσαι [παρ' αὐταῖς] αἵς ἐδόκουν κατὰ τὸν νόμον προσφέρειν θυσίας αὐτοὺς ἀναιρεθῆναι, ὥστε «ἀναμιχθῆναι» τὰς προσφερομένας θυσίας, «τὸ αἷμα», τῶν προσαγόντων· καθὰ καὶ ἐν τῷ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίῳ ἐμβαίνεται.

Οὗτος δὲ Θεοδᾶς πλάνος ἦν, καὶ ἀναπείσας πολλοὺς ἐπιγγείλατο τεμεῖν τὸν Ἱορδάνην καὶ δίδον ποτῆς τῷ λαῷ· καὶ διαμαρτήσας ἀνηρέθη, καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ πάντες.

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

Κυριακὴ γ' τῶν Μυροφόρων
Περὶ χειροτονίας τῶν ἁπταντῶν.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις ταῦταις, πλήθυνόντων τῶν μαθητῶν, ἐγένετο γογγυσμὸς τῶν Ἑλληνιστῶν, πρὸς τοὺς Ἐδραίους, ὅτι παρεθεωροῦντο ἐν τῇ διακονίᾳ τῇ καθημερινῇ αἱ χήραις αὐτῶν. Προσκαλεσάμενοι δὲ οἱ ὀδόδεκα τὸ πλήθος τῶν μαθητῶν, εἶπον· Οὐκ ἀρεστόν ἐστιν ἡμῖν καταλείψαντας τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, διακονεῖν τραπέζαις. Ἐπισκέψασθε οὖν, ἀδελφοί, ἀνδρας ἐξ ὑμῶν μαρτυρουμένους ἐπτὸν πλήρεις· Πνεύματος ἀγίου καὶ σοφίας, οὓς κατατήσωμεν ἐπὶ τῆς χρείας ταύτης. Ήμεῖς δὲ τῇ προσευχῇ καὶ τῇ διακονίᾳ τοῦ λόγου προσκαρτερήσομεν. Καὶ ἡρεσεν δὲ λόγος ἐνώπιον παντὸς τοῦ πλήθους· καὶ ἔξελέξαντο Στέφανον δινόρι πλήρη πίστεως καὶ Πνεύματος ἀγίου, καὶ Φίλιππον, καὶ Πρόδρομον, καὶ Νικάνορα, καὶ Τίμωνα, καὶ Παρμενῶν, καὶ Νικόλαον προσήλιτον Ἀντιοχέα, οὓς ἐτησαν ἐνώπιον τῶν ἀποστόλων, καὶ προσευχάμενοι, ἐπιθηκαν αὐτοῖς τὰς χειρας. Καὶ δὲ λόγος τοῦ Θεοῦ ηὔστηνε, καὶ ἐπληθυνέτο δὲριθμὸς τῶν μαθητῶν ἐν Ἱερουσαλήμ σφέδρα. Πολὺς τε δρός τῶν Ιουδαίων ὑπήκουον τῇ πίστει.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Ἐλληνιστὰς οἵμας καλεῖν τοὺς Ἐλληνιστὴς φογμένους· οὗτοι γάρ Ἐλληνιστὴ διελέγοντο, κατετοι· Ἐδραῖοι δὲ τοις. Ὁρα δὲ, ὅτι «καθημερινὴ διακονία», ἡν ταῖς χήραις ὑπηρετεῖν. Διακονίαν δὲ καλεῖ τὸ πρᾶγμα, καὶ οὐ ταχέως ἐλεημοσύνην, ἀμα καὶ τοὺς²³ ποιοῦντας καὶ τοὺς πάσχοντας²⁴ διὰ τούτου ἐπαίρων. Τοῦτο δὲ, οὐ κακίας ἦν, παρεωρᾶσθαι τὰς τοιαύτας χήρας, διλλα τῇ τοῦ πλήθους· ίτως φαύμιξ. Διὰ τούτο προσθηκεν αὐτὸς

Variæ lectiones et notæ.

²² Ισ. εὐτονίαν. ²³ διδύντας. ²⁴ λαχμάνοντας.

εἰς μέσον· οὐ γάρ μικρὸν τὸ κακὸν ἦν· διὸ καὶ [ταχέων] διωρθώθη. «Προσκαλεσάμενοι·» Πρῶτον τὸ ἀποποντικόν τιθῆσιν, [δεικνύεις, ὡς] οὐκ ἐνδόν μετὰ τῆς αὐθῆς σπουδῆς ἀμφότερα γίνεσθαι· ἐπεὶ καὶ ὅτε τὸν Μαθθίαν χειροτονεῖν ἔμελλον, πρῶτον τὴν χρείαν δεικνύσαι τοῦ πράγματος, διτε τε ἔλετεν εἰς, καὶ ἐδει γενέσθαι δώδεκα· καὶ ἐνταῦθα τὴν χρείαν ἐδήλωσαν. Οὐκ αὐτοὶ δὲ ποιοῦσιν, ἀλλ᾽ αὐτοὶ εἰπιτρέπουσι, τοὺς πᾶσιν ἀρέσκοντας, τοὺς δὲ πάντων μαρτυρούμενους εἰς μέσον ἀγαγεῖν. Καί τοι τὸ δύναντο αὐτοὶ ἐκλέξασθαι Πνεύματι κινούμενοι· ἀλλ᾽ ὅμως καὶ τὴν μαρτυρίαν βούλονται τὴν παρ' αὐτῶν. Τὸ μὲν δρίζαι τὸν ἀριθμὸν, καὶ τὸ χειροτονῆσαι, καὶ τὸ ἐν χρείᾳ τοιαύτην [διατάξαι], αὐτῶν ἥν τὸ δὲ ἐλέσθαι τοὺς ἄνδρας; ἔκεινοι· ἐπιτρέπουσιν, ἵνα μὴ δύξωσιν αὐτοὶ χαρίζεσθαι. «Ἐπεὶ δὲ προβάλλονται, οὐκ ἔτι δώδεκα. Τῶν γάρ ἀναγκαίων τὰ ἀναγκαῖα προτιμότερα. Ἀπειλοῦνται δὲ ὅμως, διτε οὐ δυνατόν ἔστιν αὐτοῖς, καὶ τοῦ κηρύγματος ἐπιμελεῖσθαι, καὶ τοῦ ποιεῖσθαι πρόσονταν· ὡς οὐ διὰ τύφον δεικνύντες ποιεῖσθαι τὴν παραίτησιν τῆς διακονίας, ἀλλὰ διὰ τὴν τοῦ κηρύγματος ἐπιμέλειαν. »Καὶ ἐξελέξαντο· «Ἀπαντεῖς ἔσαν πλήρεις πίστεως, οὐδὲ ἐξελέξαντο· ίντι μὴ τὰ αὐτὰ γένηται, οἷα ἐπὶ 'Ιούδᾳ, οἷα ἐπὶ 'Αναγίου καὶ Σικελίας. Είτε ἀφορίσαντες αὐτοὺς τοῦ πλήθους, ἢ ἐστησαν ἐνώπιον τῶν ἀποστόλων. Οἱ δὲ προσευξάμενοι, ἐπειθηκαν αὐτοῖς τὰς χεῖρας,» καὶ ἀπέλυσαν. Καὶ σημειωτέον, διτε δι' εὐχῆς καὶ ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τῶν ἡγουμένων ἐν τῷ λόγῳ, ἡ χειροτονία, καὶ ἡ ἀξία τῆς διακονίας ἐδόθη ἐξ αὐτῆς τοῖς διακόνοις. Καὶ τοῦτο τὸ ἔθος μέχρι νῦν σώζεται. Καὶ ἐστιν εἰπεῖν, διτε οὗτε τῶν διακόνων, οὔτε τῶν πρεσβυτέρων, ἡ διακονία αὕτη (οὐδέπου γάρ οὐδέποτε ἐπίσκοπος ἦν), ἀλλ᾽ οἱ ἀπόστολοι [μόνον]. θεον, οὔτε διακόνων, οὔτε πρεσβυτέρων οἵμα τὸ ένομα εἶναι δῆλον καὶ φανερόν. Ἄλλα τέως εἰς τοῦτο ἱεροτονήθησαν διὰ προσυχῆς καὶ ἐπιθέσεως; τῶν χειρῶν τῶν ἀποστόλων. «Ἐπεξέχαντο γάρ αὐτοῖς, δυνηθῆναι περιγενέσθαι τοῦ ἔργου. »Ἐπεὶ δὲ ἀνδρῶν ἐδειθῆσαν εἰς τοῦτο· πολλὰ γάρ ἐπέρθει χρήματα, ἐπεὶ καὶ χηρῶν πλῆθος ἦν.

ρυντενὶ πρὸς ιψισ, ὑπὸ injunctum opus strenue exequi possent. Viris autem non minus septem opus ad id erat; multæ enī confluebant pecunia, et viduæ multæ erant.

ΚΕΦΑΛΗ.

Τουδιαὶ ἐπικαταστάσις, καὶ συνοφαρτεῖ κατὰ Στεφάρου, τοῦ αὐτοῦ τε δημητροπα σερὶ τῆς πρὸς Ἀβραὰμ διαθήκης τοῦ Θεοῦ· καὶ περὶ τῶν δώδεκα πατριαρχῶν.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Στέφανος πλήρης πίστεως καὶ δυνάμεως ἐποιεῖ τέρατα καὶ σημεῖα μεγάλα ἐν τῷ λαῷ. Ἀνέστησαν δὲ τινες τῶν ἐκ τῆς συναγωγῆς τῆς λεγομένης Αι-βερτίνων, καὶ Κυρηναίων, καὶ Ἀλεξανδρέων, καὶ τῶν ἀπὸ Κιλικίας καὶ Ἀσίας, συζητοῦντες τῷ Στεφάνῳ· καὶ οὐκ ἰσχυον ἀντιτῆναι τῇ σοφίᾳ καὶ τῷ Πνεύματι, φ ἐλάτει. Τότε ὑπέβαλον ἀνδρες λέγοντας, διτε Ἀκηρόσκεψαν αὐτοῦ λαλοῦντος ῥήματα βλάσφημα εἰς Μωϋσῆν καὶ τὸν Θεόν· συνεκίνησάν τε τὸν λαὸν, καὶ τοὺς πρεσβυτέρους, καὶ τοὺς Γραμματεῖς·

A gentia. Idecirco vero hoc in medium protulit, quia non parvum erat malum; adeoque et celeriter curatum fuit. «Convocantes.» Primo absurditatem exponit, ostendens fieri ab illis non posse, ut utrumque eadem diligentia perageretur. Et quemadmodum cum Matthiam electuri erant, ejus rei necessitatē declararunt, quia scilicet ad duodecim apostolos, quos esse oportebat, unus decret: sic etiam nunc id opus esse affirmant. Non autem ipsimet eligunt, sed aliis potestatem faciunt eos qui omnibus placuerint et probati fuerint in medium producendi. Et quidem poterant illi, Spiritu sancto inspirante, eligere; attamen etiam testimoniū ab aliis volunt. Scilicet, numerum definire, ordinare et quidquid ad hunc usum spectabat, præscribere ipsorum utique erat: at electionem cæteris permittunt, ne cuiquam gratificari voluisse viderentur. Septem vero eligendos proponunt, non duodecim; quod inter ea etiam, quæ necessaria sunt, alia aliis sint præstantiora. Excusationem tamen quamdam proferunt, quoniam haud erat illis possibile, simul et prædicationis «verbi Dei», et provisionis erga pauperes curam gerere: ut ostenderent se neutiquam ex animi tumore administrationem hujusmodi recusare; sed ut prædicationi diligenter incumbere possent. «Et elegerunt.» Omnes electi sunt pleni fidei, ne eadem quæ in Juda, Aanaia et Saphira contigerant, recurrerent. Deinde segregantes eos a turba, et statuerunt ante conspectum apostolorum, qui orantes imposuerunt eis manus, et dimiserunt. Hinc adnotandum est ordinationem et dignitatem diaconatus per orationem et manuum impositionem eorum, qui præsident verbo, ab initio datam fuisse: quæ consuetudo ad præsens usque tempus servatur. Attamen dici quoque potest ministerium illud neque diaconum neque presbyterorum fuisse: nondum enim ullus, exceptis apostolis, episcopus erat. Quare non puto, quid per diaconorum presbyterorumque nomina hic intelligatur, manifestum et clarum esse. Interim vero ii per orationem, et impositionem manuum apostolorum ordinati sunt. **221** Oraverunt enim pro ipsis, ut injunctum opus strenue exequi possent. Viris autem non minus septem

D *Judæorum insurrectione, et calumnia adversus Stephanum: hujusque concilio de Dei fædere cum Abraham; et de duodecim patriarchis.*

CAPUT VIII

VI, 8-15. Stephanus autem, plenus gratia et fortitudine, faciebat prodigia et signa magna in populo. Surrexerunt autem quidam de Synagoga, quæ appellatur Libertinorum et Cyrenensium et Alexandrinorum et eorum qui erant a Cilicia et Asia, disputantes cum Stephano: et non poterant resistere sapientie, et Spiritui qui loquebatur. Tunc summisserunt viros, qui dicerent se audivisse cum dicentem verba blasphemiae in Moysen et in Deum. Commoverunt itaque plebem et seniores et Scri-

bas : et concurrentes rapuerunt eum et adduxerunt in concilium et statuerunt falsos testes qui dicerent : Homo iste non cessat loqui verba aduersus locum sanctum et legem. Audivimus enim eum dicentem, quoniam Jesus Nazarenus hic destruet locum istum, et mutabit traditiones quas tradidit nobis Moyses. Et intuentes eum omnes qui sedebant in concilio, viderunt faciem ejus tanquam faciem angeli.

VI, 1-4. Dixit autem princeps sacerdotum : Si haec ita se habent? Qui ait : Viri fratres et patres, audite : Deus gloria apparuit patri nostro Abraham cum esset in Mesopotamia, priusquam moraretur in Charan, et dixit ad illum : Exi de terra tua et de cognatione tua, et veni in terram quam monstravero tibi. Tunc exiit de terra Chaldeorum, et habitavit in Charan. Et inde, postquam mortuus est pater ejus, transtulit illum in terram istam, in qua vos nunc habitatis.

COMMENTARIUS.

Stephanus reliquis sex prestat, atque primas inter illos tenebat. Quanquam enim ordinatio communis fuerat, iste tamen maiorem præ ceteris consecutus est gratiam. Nulla autem ante ordinationem prodigia faciebat, ut manifestum fieret gratiam solam non **222** sufficere, sed ordinatione insuper opus esse, ut accessio Spiritus fiat : quanquam etiam antea pleni erant Spiritu, eo sciens, qui in lavacro confertur.

Libertini dicuntur Romanorum liberti. Habitant autem ibi etiam alii multi peregrini ex extra-neis civitatibus, qui et synagogas habebant, ubi legem perlegi oportebat.

TEXTUS.

VI, 5. Et non dedit illi hereditatem in ea nec passum pedis : sed repromisit dare illi eam in possessionem, et semini ejus post ipsum, cum non haberet filium.

COMMENTARIUS.

Cur Deus, cum promisisset dare Abrahamo terram Palæstinæ in possessionem, ne vestigium tamen pedis ex ea illi dedit? Scilicet, quia cum paulo post dissolvendus, seu ex hac vita migratus esset, possidere eam diu non poterat. Salva igitur Abrahamo est hereditas per semen ipsius, quod est Christus; estque illa, *et quæ sursum est Jerusalem*²², ubi simul cum eo regnabunt sancti, quando veniet in gloria Patris sui, regnaturus in omnes gentes quæ per fidem Abrahampi justificata fuerint.

TEXTUS.

VI, 6, 7. Luentus est autem ei Deus, quia erit semen ejus accola in terra aliena, et servitus eos subjicient, et male tractabunt eos annis quadragesitis; et gentem cui servierint judicabo eos, dixit Dominus, et post hæc exhibunt, et servient mihi in loco isto.

²² Galat. iv, 26.

A καὶ ἐπιστάντες συνήρπασαν αὐτὸν, καὶ ἤγαγον εἰς τὸ συνέδριον. Ἐστησάν τε μάρτυρας φευδεῖς λέγοντας· Οἱ δινθρωποὶ οὗτοι οὐ παύεται ῥῆματα βλάσφημα λαλῶν κατὰ τοῦ τόπου τοῦ ἀγίου τούτου καὶ τοῦ νόμου. Ἀπηχάμεν γάρ αὐτοῦ λέγοντος, δις· Ἰησοῦς ὁ Ναζωρεὺς οὗτος καταλύσει τὸν τόπον τοῦτον, καὶ ἀλλάξῃ τὰ Ἔθη, ἢ παρέδωκεν ἡμῖν Μωσῆς. Καὶ ἀτενίσαντες εἰς αὐτὸν ἄπαντες οἱ καθεξέρευντο ἐν τῷ συνέδρῳ, εἶδον τὸ πρέσβυτον αὐτοῦ ὥστε πρόσιτον ἦγεντον.

B Εἶπε δὲ ὁ ἀρχιερεὺς· Εἴ ἀρα ταῦτα εἴπως Ἐγειρε, Ὁ δὲ Ἐφη· Ἀνδρες ἀδελφοί καὶ πατέρες, ἀκούσατε· Ὁ Θεὸς τῆς δόξης ὡρθὸς τῷ πατρὶ τὸν Ἄβραὰμ δύνται· ἐν τῇ Μεσοποταμίᾳ πρὶν ή κατοικήσαις αὐτὸν εἰς Χαρέβαν, καὶ εἶπε πρὸς αὐτὸν· Ἐξελθε ἐκ τῆς γῆς σου καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου, καὶ δύνρω εἰς γῆν ἣν διν σοι δεῖξω. Τότε ἐξελθὼν ἐκ γῆς Χαλδαίων κατεψήσαντες τὴν γῆν Χαρέβαν. Κἀκεῖθεν μετὰ τὸ ἀποθανεῖν τὸν πατέρα αὐτοῦ μετεγκινεσαν αὐτὸν εἰς τὴν γῆν ταύτην, εἰς ἣν νῦν ὑμεῖς κατοικεῖτε.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Οὗτος πρόσκριτος τῶν ἐπιτάχνην, καὶ τὰ πρῶτα εἶχε παρ' αὐτοῖς. Εἰ γάρ καὶ ἡ χειροτονία κοινὴ ἦν, ἀλλ' εἴπως ἐπεπτάτο χάριν πλείονα. Οὐκ ἐπίστει δὲ πρὸ τῆς χειροτονίας τὰ τέρατα, ἵνα δειχθῆ, διτοι οὐκ ἀρκεῖ μόνον ἡ χάρις, ἀλλὰ δεῖ καὶ τῆς χειροτονίας. Ποτε προσθήκη Πτερύματος ἐγένετο. Εἰ γάρ καὶ πλήρεις Πτερύματος ἡσαν πρὸ τούτου, ἀλλὰ τοῦ ἀπὸ τοῦ λουτροῦ δηλογύθτη.

C

Λιθερτῖνοι, οἱ τῶν Ψωμαίων ἀπελεύθεροι λέγονται. Ωχουν δὲ ἐκεῖ καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἔνοι: ἐξ ἀλλοδαπῶν πόλεων, καὶ συναγωγὰς εἶχον. Ενθα ἔδει τὸν νόμον ἀναγινώσκεσθαι.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Καὶ οὐκ ἔδωκεν αὐτῷ κληρονομίαν ἐν αὐτῇ οἰδεῖς βῆμα ποδός. Καὶ ἐπηγγείλατο δοῦναι αὐτῷ εἰς κατάσχεσιν αὐτήν, καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ μετ' αὐτὸν, οὐκ ἥντος αὐτῷ τέκνου.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

D Διὰ τοῦ Θεοῦ ἐπαγγειλάμενος τῷ Ἄβραὰμ δοῦναι τὴν γῆν τῆς Παλαιστίνης εἰς κατάσχεσιν, οὐδὲ βῆμα ποδὸς δέδωκεν ἐν αὐτῇ; Ἐπειδὴ μετ' ὅλιγον ἄναγκειν μελλων, πῶς κατέχειν ἄδυνατο; Σώζεται δέρχοντος πάσης κληρονομίας τῷ Ἄβραὰμ διὰ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ, δις ἐστι Χριστὸς, ἡ ἀνων Ιερουσαλήμ, διτοι καὶ συμβασιλεύουσιν αὐτῷ οἱ ἄγιοι, διτοι Ἐλθη ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Ιατρὸς αὐτοῦ, πάντων τῶν ἀνθρώπων διὰ πίστεως Ἄβραὰμ δικαιωθέντων συμβασιλεύων.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Ἐλάλησε δὲ οὕτως ὁ Θεὸς, διτοι· Ἐσται τὸ σπέρμα αὐτοῦ πάροικον ἐν γῇ ἀλλοτρίᾳ, καὶ δουλεύουσιν αὐτὸν κακάδουσιν ἐτη τετρακόσια. Καὶ τὸ Ἐθνος, ὃ ἔαν δουλεύσωται, κρινῶ ἐγώ, εἰπεν δοῦλος· καὶ μετὰ ταῦτα ἐξελέγονται καὶ λατρεύουσι μοι ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

A

COMMENTARIUS.

Οὐ μάχεται τοῖς ἐνταῦθα, τὰ ἐν τῇ Ἐξέδω γεγραμμένα. Ἐκεὶ γάρ λέγει, διτὸς Μετὰ²³ τριπλάσια τριάκοντα ἔτη ἑπτήλθεν ἡ δύναμις Κυρίου ἡ μεγάλη ἐκ τῆς Αἰγύπτου· ἐνταῦθα δὲ, « μετὰ τετρακόσια, » φησί. Καὶ ἐπιστῆσαι δεῖ, ὅτι οὐκ ἐρέθη, ὡς Πληρωθέντων τῶν τετρακοσίων ἔτῶν ἑπτήλθεν, ἀλλὰ, « μετὰ τριπλάσια²⁴ ἔτη· » ὅπερ ἐμφανεῖ τὰ τριάκοντα· Ἀβραὰμ ἀπὸ ἐνδομηκοστοῦ πέμπτου ἔτους, ἔντος ἑκατοστοῦ ἔτη εἰκοσιπέντε· Ἰσαάκ, ἐτῇ ἑπτήκοντα· Ἰακὼν ἔτη ἐνενήκοντα ἑννέα· Ἰωσὴφ ἔτη ἑκατὸν δέκα· ἐν Αἰγύπτῳ δὲ ἔτη ἑκατὸν τεσσαράκοντα· δύοδι· ἔτη τετρακόσια τριάκοντα τέσσαρα. Φησὶ δέ· « Καὶ κακώσουσιν αὐτὸνς ἔτη τετρακόσια· καὶ μετὰ ταῦτα ἑξελεύσονται· καὶ λατρεύσουσι μοι· » τοῦ, « Μετὰ ταῦτα, » ἐν τοῖς λόγοις οὐ σημανομένου ἔτεσι. Τὴν γάρ ἐξ Αἰγύπτου πορείαν ἐν τῇ ἐρήμῳ μέχρι τῆς τοῦ νόμου δότεως, οὐ λέγει δὲ Ἀπόστολος.

Tù τοῦ λιμοῦ, καὶ πυρωτας, καὶ ἀναγραφησιμοῦ τῷν υἱῶν τοῦ Ἰακὼν· καὶ περὶ γενέσεως Μωϋσέως, καὶ τῆς πρός αὐτὸν θεοφανείας ἐν δρει Σινᾷ.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Καὶ ἐδωκεν αὐτῷ διαθήκην περιτομῆς· καὶ οὕτως ἐγένησε τὸν Ἰσαάκ, καὶ περιέμενε αὐτὸν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ὁγδῷ· καὶ δὲ Ἰσαάκ τὸν Ἰακὼν, καὶ δῶδεκα πατριάρχας. Ωἱ δὲ ἀδελφοὶ Ἰωσὴφ²⁵, ζηλώσαντες αὐτὸν, ἀπέδοντο εἰς Αἴγυπτον. Καὶ ἦν ὁ Θεὸς μετ' αὐτοῦ, καὶ ἐξείλατο αὐτὸν ἐκ πατῶν τῶν θλίψεων αὐτοῦ· καὶ ἐδωκεν αὐτῷ χάριν καὶ σοφίαν ἐναντίον Φαραὼ βασιλέως Αἰγύπτου καὶ κατέστησεν αὐτὸν ἡγούμενον ἐπ' Αἴγυπτον καὶ δῶλον αὐτοῦ τὸν οἶκον. Ἡλθε δὲ λιμὸς ἐφ' ὅλην τὴν Ηγύπτον, καὶ Χαναὰν, καὶ θλίψις μεγάλη, καὶ οὐχ εδρισκον χορτάσματα οἱ πατέρες· ἥμων. Ἀκούσας δὲ Ἰακὼν διταῖσιν ἐν Αἰγύπτῳ, ἐκαπέστειλε τοὺς πατέρας ἥμῶν πρῶτον, καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ ἀνεγνωρίσθη Ἰωσὴφ τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ. Καὶ φανερὸν ἐγένετο τῷ Φαραὼ τὸ γένος τοῦ Ἰωσὴφ. Ἀπέστειλε δὲ Ἰωσὴφ, καὶ μετεκαλέσατο τὸν πατέρα αὐτοῦ Ἰακὼν καὶ πάσαν²⁶ τὴν ψυχὴν καὶ συγγένειαν· ὡς εἶναι τοὺς πάντας ἐνδομήκοντα πίντε. Κατέβη δὲ Ἰακὼν εἰς Αἴγυπτον, καὶ ἐτελείτησεν αὐτὸς καὶ οἱ πατέρες ἥμῶν. Καὶ μετετέθησαν εἰς Συχέμ, καὶ ἐτέθησαν ἐν τῷ μνήματι, δὲ ὧν ἤσατο Ἀβραὰμ τιμῆς ἀργυροῦ παρὰ τῶν υἱῶν Ἐμδρού Συγέμ. Καθὼς δὲ ἤγγιζεν ὁ χρόνος τῆς ἐπαγγελίας, ἡς ὕμοσεν δὲ Θεός; τῷ Ἀβραὰμ, ὕβησεν δὲ λαδὸς, καὶ ἐπληθύνθη ἐν Αἰγύπτῳ, ἄχρις οὐκ ἀνέστη βασιλεὺς Ἐπερος, διότι διεῖ τὸν Ἰωσὴφ.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Τίνος ἐνεκεν περιτέμνεσθαι τὴν ἀκροβυστίαν τῆς σαρκὸς αὐτοῦ τῷ Ἀβραὰμ προσέταξεν δὲ Θεός; Καὶ πρόχειρον μέν τινες αἰτίαν ἀποδεδώκασι ταῦτην.

²³ Cap. XII, 41.

Variæ lectiones et nota.

²⁴ τετρακόσια. ²⁵ τετρακόσια. ²⁶ καὶ οἱ πατριάρχαι ²⁷ τὴν συγγένειαν αὐτοῦ ἐν ψυχαῖς οεῖ.

Ille quæ hic dicuntur, contraria non sunt ea quæ leguntur in Exodo²⁸. Ibi enim dicitur: « Post quadringentos triginta annos exivit exercitus Domini magnus ex terra Αἴγυπτι; » hic autem « post quadringentos. » At animadvertere oportet, dictum non esse, eos compleatis quadringentis annis statim exiisse; sed « post quadringentos. » Quæ phrasis indicat, aliquos insuper annos, nempe triginta, effluxisse. **223** Scilicet, computandi sunt anni Abrahami a septuagesimo quinto usque ad centum viginti quinque; Isaaci sexaginta, Jacobi nonaginta novem; Josephi centum ac decem, in Αἴγυπτo au-tem centum quadraginta: qui oīnes anni collecti consiciunt annos quadringentos triginta quatuor. Cum igitur ait: « Et male tractabant eos annis quadringentis... et post hæc exibunt, et servient mihi, » illud « post hæc » triginta eos annos indi-cat: non enim profectionem in deserto usque ad datam legem exprimit Apostolus.

De fame, tentatione et recognitione filiorum Jacob, et de nativitate Mosis, et apparitione facta ipsi a Deo in monte Sina.

TEXTUS.

C **VII, 8-18.** Et dedit illi testamentum circumcisio-nis: et sic genuit Isaac, et circumcidit eum die octa-vo: et Isaac Jacob et Jacob duodecim patriarchas. Et patriarcha æmulantes, Joseph vendiderunt in Αἴγy- pluim; et erat Deus cum eo: et eripuit eum ex omni-bus tribulationibus ejus, et dedit ei gratiam et sapien-tiam in conspectu Pharaonis regis Αἴγypti, et con-stituit eum præpositum super Αἴγyptum et super omniem dominum suam. Venit autem famæ in uni-versam Αἴgyptum et Chanaan, et tribulatio magna; et non inveniebant cibos patres nostri. Cum audis-set autem Jacob esse frumentum in Αἴgypto, misit patres nostros primum: et in secundo cognitus est Joseph a fratribus suis, et manifestatum est Pha-raoni genus ejus. Mittens autem Joseph accersivit Jacob patrem suum et omnem cognitionem suam in animabus septuaginta quinque. Et descendit Jacob in Αἴgyptum, et defunctus est ipse, et patres nostri. Et translati sunt in Sichem, et positi sunt in sepulcro, quod emit Abraham pretio argenti a filiis Hemor filii Sichem. Cum autem appropinquaret tempus promissionis quem confessus erat Deus Abraham, crevit populus, et multiplicatus est in Αἴgypto, quo adusque surrexit alius rex in Αἴgypto, qui non sciebat Joseph.

COMMENTARIUS.

Quare Deus præcepit Abraham, ut resecaret præputium carnis sua? Obviam hanc rationem quādam tradunt. Quandoquidem, inquit, Abraham

ex Chaldaicis oriundus erat: Chaldaicis autem juxta patrios ipsorum mores permissum erat (quemadmodum etiam Persis ac Medis) matribus et sororibus matrimonio commisceri: ob hanc rationem circumcidit carnem præputii, veluti per hoc a carnis necessitudine se abdicans, et illicitas abnegans cognationis sua nuptias. Alii autem aiunt, idcirco Abrahaimo, ejusque posteris demandatam esse circumcisionem, ut manifestum fieret, ex iis oriturum esse Christum secundum carnem: quo circa et ipse circumcidit voluit, et circumcisioni finem imposuit. Sunt et qui dicant, quod circumcisione in carne typice olim facta, imago esset salutaris baptismatis; quippe quæ per rejectionem præputii abnegationem significabat generationis secundum carnem, et eos qui circumcidabantur, filios Dei constituebat. Primus itaque Isacus octava circumcisus est die; unde et Judæi eodem die circumciduntur.

TEXTUS.

VII. 19-23. Hic circumveniens genus nostrum, afflxit patres nostros, ut exponerent infantes suos, ne viviscentur. Eodem tempore natus est Moyses, et fuit jucundus Deo²²; qui nutritus est tribus mensibus in domo patris sui. Exposito autem illo, sustulit eum filia Pharaonis, et nutritum eum sibi in filium. Et eruditus est Moyses omni sapientia Ægyptiorum, et erat potens in verbis et in operibus suis. Cum autem implaretur ei quadraginta annorum tempus, ascendit in cor eius ut visitaret fratres suos filios Israel.

COMMENTARIUS.

« Circumveniens, » hoc est, sophismis, seu verisimilitudinibus commentis eos subjecere satagens. Sophismus enim est violentum commentum: adeoque ista phrasis hoc loco idem significat, ac violente illis impunere. Quare etiam impostores Sophistas vocant, quod veritatem fraude et sophismatis occultant. Eo igitur tempore natus est, inquit, Moyses, et fuit jucundus, hoc est, charus ac dilectus Deo. Eum autem expositum filia Pharaonis cum sustulisset, omnem Ægyptiorum sapientiam edocuit. Ex quo patet, non omnino continebant esse profanam eruditionem: quandoquidem in modum laudis dictum est: « Eruditus est Moyses omni sapientia Ægyptiorum: » ac etiam de tribus pueris et Daniele: « Superabant omnes in sapientia Chaldaeorum et in omni disciplina²³. » Oportet autem ad modicum solummodo tempus ejusmodi disciplinis vacare eos, qui in studio sacræ ac divinitus inspiratae Scripturæ perpetuo hærente debent: nam nec Moses, neque Ananias, et Daniel profanam

A Ἐπειδὴ, φησὶν²⁴, δὲ Ἀδραὰμ ἐκ γῆς Χαλδαιῶν ἀπῆρε· Χαλδαιοῖς δὲ ἐπιτέτραπτο κατὰ τὰ πάτρια αὐτῶν ἔσθι²⁵, καὶ δὲ δὴ καὶ Πέρσας καὶ Μῆδοις, μητράσι καὶ ἀδελφαῖς ἐπιμίγνυσθαι· ταύτης ἔνεκα τῆς αἰτίας περιτέμνεται τὴν σάρκα τῆς ἀκροβυστίας, τῇ οἰκειότητι τῆς σαρχὸς ἀποτατόμενος, καὶ τοὺς τῆς συγγενείας ἀθεμίτων [σ. ἀθεμίτους] ἀργύριμενος, γάμους. "Ἄλλοι δὲ φασιν, [ὅτι] διὰ τούτο προστετάχθαι τῷ Ἀδραὰμ καὶ τοῖς ἐξ αὐτῶν τὴν περιτομὴν, ἵνα δῆλον εἴη, ὡς ἐξ αὐτῶν ἔσται δὲ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα διὸ καὶ αὐτὸς περιεμβήθη καὶ τέλος, ἐδώκε τῇ περιτομῇ. "Ἄλλοι δὲ φασιν διε τῇ σαρκὶ περιτομῇ, τυπικῶς γινομένη τὸ παλαιόν, εἰκόνα ἐπείγε τοῦ σωτηρίου βαπτίσματος, διὰ τῆς ἀποδολῆς τῆς ἀκροβυστίας, τὴν ἄρνησιν δηλοῦσα τῆς κατὰ σάρκα γενέσεως, καὶ υἱὸν θεοῦ ποιεῦσα τοὺς περιτεμνόμενους. Ἐν πρώτοις οὖν δὲ Ἰσαὰκ τῇ ὁγδῷ περιτέμνεται ἡμέρᾳ δὲθεν καὶ οἱ Ιουδαῖοι.

KEIMENON.

Οὗτος κατασοφισάμενος τὸ γένος ἡμῶν, ἐκάκωσε τοὺς πατέρας ἡμῶν τοῦ ποιεῖν ἕκθετα τὰ βρέφη αὐτῶν, εἰς τὸ μὴ ζωγονεῖσθαι. Ἐνῷ καὶ ὑψηλῷ ἐγεννήθη Μωϋσῆς, καὶ ἦν ἀστείος τῷ Θεῷ, δὲς ἀνετράφη μῆνας τρεῖς ἐν τῷ οἰκῳ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Ἐκτεθέντα δὲ αὐτὸν ἀνείλετο ἡ θυγάτηρ Φαραὼ, καὶ ἀνεθρέψατο αὐτὸν ἐκατῇ εἰς υἱόν. Καὶ ἐπαιδεύθη Μωϋσῆς πάσῃ σοφίᾳ Αἰγυπτίων· ἦν δὲ δυνάτος ἀνδρός καὶ ἐργοῦ. Ήγέρεται δὲ ἐπληροῦσα αὐτῷ τεσσαρακοντατῆς χρόνος, ἀνέβη ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτοῦ ἐπισκέψαθαι τοὺς ἀδελφούς αὐτοῦ τοὺς υἱούς Ἰσραὴλ.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Τουτέστι πανούργος επινοίας αὐτῶν περιγενέσθαι εἶδουλεύσαντο²⁶. Σοφισμὸς γάρ ἐστι βεβισμένη ἐξήγησις. Διὸ ὅδε ἡ Ἐμφασις λέγει, τῷ²⁷ βιαλίως ἐπιθέσθαι αὐτοῖς δηλοῦν, διθεν²⁸ καὶ σοφιστὰς τοὺς γῆρατας καλεῖ²⁹, ὡς τὸ ἀλτήθες δι’ ἀπάτης καὶ σοφισμῶν κρύπτετοντας. Ἐν αὐτῷ τοινυν τῷ καὶ ὑψηλῷ ἐγεννήθη, φησὶ, Μωϋσῆς, καὶ ἦν ἀστείος τῷ Θεῷ, τουτέστιν εὐάρεστος, ἥτοι θεοφιλής. Ἐκτεθέντα δὲ αὐτὸν ἡ θυγάτηρ Φαραὼ ἀνελομένη, πᾶσαν σοφίαν Αἰγυπτίων ἐδίδαξεν. Ἐκ τούτου δηλοῦν, ὡς οὐκ ἀποδημέα πάντη ἔστιν, τῇ τῶν ἔζωθεν τῆς Γραφῆς παιδευσις. Τρόπῳ γάρ ἐγκωμίου εἰρηται, ὡς « Ἐπαιδεύθη Μωϋσῆς πάσῃ σοφίᾳ Αἰγυπτίων » καὶ περὶ τῶν τριῶν παιδῶν καὶ Δανιὴλ, ὡς « Ὅπερέβαλον πάντας ἐν τῇ Χαλδαιῶν φιλοσοφίᾳ καὶ ταῖς λοιπαῖς ἐπιστήμαις. » Δεῖ δὲ ἐπὶ διλγίον αὐταῖς προσέχειν, τῇ θεοπνεύστῳ Γραφῇ ἐμμένοντας. Οὔτε γάρ Μωϋσῆς, οὔτε οἱ περὶ Ἀνανίαν καὶ Δανιὴλ, ιμαθον δὲ τὴν ἔνην παιδείαν, εἰμὴ ἀνάγκη καὶ βιβεσποτῶν. Καὶ γάρ ἐν οὐδενὶ αὐτὴν κέχρηνται, εἰμῆπου διὰ τις

²² Exod. II, 2. ²³ Dan. VI, 3.

Variae lectiones et notæ.

²⁴ Ιο. φασιν. ²⁵ Ιο. ΙΘη. ²⁶ Ιο. εἶδουλεύσατο, η βουλευσάμενοι. ²⁷ Ιο. τό. ²⁸ δηλοῦσι. ²⁹ καλοῦσι.

εἰποι, ὅτι καλύν αὐτὸν ^{καὶ} μαθεῖν, πρὸς τὸ ἀνατρέψαι Α eruditioνem addidicissent unquam, nisi ad id τὰς ἐκείνων ἀπάτας. suissent : quare nunquam ea eruditioне usi sunt : nisi quis dicat, utile Mosi suisse eam comparare, ad Ἀgyptiorum errores ejus præsidio evertendos.

KEIMENON.

Καὶ ιδών τινα ἀδικούμενον, ἡμύνατο, καὶ ἐποίησεν ἐκδίκησιν τῷ καταπονουμένῳ, πατάξας τὸν Αἰγύπτιον. Ἐνώμιζε δὲ συνιέναι τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ, ὅτι ὁ θεὸς διὰ χειρὸς αὐτοῦ δίδωσιν αὐτοῖς σωτηρίαν· οἱ δὲ οὐ συνῆκαν. Τῇ τε ἐπιούσῃ ὥρῳ αὐτοὺς μαχομένοις, καὶ συνήλασεν αὐτοὺς εἰς εἰρήνην εἰπών· “Ἄνδρες, ἀδελφοί ἐστε ὑμεῖς. Ενα τί ἀδικεῖτε ἄλληλους ; Οἱ δὲ ἀδικῶν τὸν πληγὸν, ἀπώσατο αὐτὸν εἰπών· Τίς σε κατέστησεν ἄρχοντα καὶ δικαστὴν ἐφ' ἡμᾶς ; μή ἀνελεῖν με σὺ θέλεις, δη τρόπον ἀνείλεις χθὲς τὸν Αἰγύπτιον; Ἐφυγε δὲ Μωϋσῆς ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ, καὶ ἐγένετο πάροικος ἐν γῇ Μαδιάμ, οὐκ ἐγένησεν υἱοὺς δύο.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Ἀνεῖλε Μωϋσῆς τὸν Αἰγύπτιον, οὐ θυμῷ εἰξας, οὐδὲ ὅργῳ κινηθεὶς, ζῆλῳ δέ. Πᾶν δὲ, διὰ τὸν γένηται εἰς λόγον θεοῦ, εὔσεβειά ἔστι· καὶ φόδος ^{καὶ} διὰ Θεὸν, εὐκαὶ έστι φόδος ^{καὶ}. Οἱ γοῦν Φινεὲς, δύο ἐν μιᾷ χειρὶ φονέσσας, ἤκουσεν· « Ἀνέστη Φινεὲς, καὶ ἐξιλάστο, καὶ ἐκόπασεν ἡ θραύσις, καὶ ἐλογίζθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. » Διάφορος γάρ ἡ προαίρεσις φονέως καὶ εὐσεβοῦντος, καὶ τὸ γινόμενον πρᾶγμα ξεν. Τὸ τοίνυν [γινόμενον] διὰ Μωϋσέως, σημείον ἥν διείλει ὁ Θεὸς] Αἰγύπτιος ἀποκτείνειν, τοὺς δὲ λεγομένους Ἰσραὴλίτας σώζειν. Καὶ ὅδε μὲν οὖν τὰ Μωϋσέως, Ηεωρίας δὲ τῆς ἀνωτάτω συνθήσει πάλιν ἡ λόγος τὴν οἰκονομίαν τὴν ἐπὶ Χριστῷ. Εὑρών γάρ δὲ Σωτὴρ δεινὴν ὑπομένοντας τὴν πλεονεξίαν τῆς ^{τοῦ} Ἰσραὴλ (ἐπεπήδα γάρ εἰς αὐτοὺς ὡς περ συντρίβων δὲ Σατανᾶς), ἐλεήσας, ἐλευθεροῦν ἐσκόπετο ^{τοῦ}. Ἀπεκτονώς δὲ τρόπον τινά, τὸν ἀδικεῖν ἡρημένον, κατέκρυψεν εἰς γῆν, τουτέστιν ἐν τοῖς ὑποχθοίοις κατακλείων ^{τοῦ} εἰς ἄδην τὸν Σατανᾶν δὲ Σωτὴρ, δικαιοσύνης ἐφαντετο βραβευτῆς ^{τοῦ} τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ. Οἱ δὲ ἐφ' οὓς ἐμέλλον εὐχαριστεῖν, ἔφασκον· « Οὐκ ἐκβάλλεις τὰ δαιμόνια οὗτος, εἰ μή ἐν τῷ Βεελζεβού δρχοντι τῶν δαιμονίων. » Διὰ τοι τούτῳ μεταπεψοῖτεκεν ἐκ τῆς ἰουδαϊστερῆς εἰς τὴν Γαλιλαίαν, καθάπερ Μωῆς μετέβη εἰς γῆν Μαδιάμ, καὶ τὴν ἐξ ἐθνῶν ἐκάλει συναγωγήν.

KEIMENON.

Καὶ πληρωθέντων ἐτῶν τεσσαράκοντα, ὥρῳ αὐτῷ ἐν τῇ ἐρήμῳ τοῦ δρονού Σινᾶ ἀγγελος Κυρίου ἐν φλογὶ πυρὸς βάτου. Οἱ δὲ Μωϋσῆς ιδὼν, ἐθαύμασε τὸ δραμα. Προσερχομένου δὲ αὐτοῦ κατανοῆσαι,

TEXTUS.

VII, 24-29. Et cum vidisset quemdam injuriam patientem, vindicavit illum : et fecit ultiōnem ei qui injuriam sustinebat, percusso Ἀgyptio. Existimabat autem intelligere fratres, quoniam Deus per manū ipsius daret salutem illis : at illi non intellexerunt. Sequenti vero die apparuit illis litigantibus : et reconciliabat eos in pace, dicens : Viri, fratres estis, ut quid nocetis alterutruin? Qui autem injuriam faciebat proximo, repulit eum, dicens : Quis te constituit principem et judicem super nos? Nunquid interficerem me tu vis, quemadmodum interfecisti heri Ἀgyptium? Fugit autem Moyses in verbo isto : B et factus est advena in terra Madian, ubi generavit filios duos.

COMMENTARIUS.

Interfecit Moses Ἀgyptium, non furore actus, sed zelo. Quidquid vero propter Deum sit, pietas est ; et cædes propter Deum facta, cædes non est. Quare de Phinees, qui duos uno iictu confudit, dictum est : « Surrexit Phinees et placavit et cessavit quassatio ; et reputatum est ei in justitiam ^{τοῦ}. » Diversa enim intentio est homicidæ, ac ejus qui pietatis actum exercet, quantumvis opus peractum idem sit. Quod igitur fecit hic Moses, signum erat, (16) quod Deus Ἀgyptios esset interfecturus, ac salvaturus eos qui Israelitæ appellantur. Et quidem factum Mosis ita se habet. At vero sermo iste aliam nobis sublimissimam exhibet intelligentiam in œconomia, seu dispensatione Christi. Scilicet, cum reperisset ille Israelitas gravi oppressos avaritia (intraverat enim violenter in illos Satanás) miseratione permotus, liberare eos decrevit. Occidit igitur eum, qui ipsos lædere aggressus fuerat ; occisumque abscondit in terra ; hoc est, in subterraneis, seu in inferno conclusit Satanam Salvator noster ; indeque justitia ductorem Israelitæ se exhibuit. Illi autem cum gratias agere debuissent, e contra dicebant : « Hic non ejicit Daemonia, nisi in Beelzebub principe Daemoniorum ^{τοῦ}. » Quamobrem ex Iudea in Galilæam transmeavit (quemadmodum Moses perrexit in terram Madian), seu ex Gentilibus Ecclesiam suam congregavit.

226 TEXTUS.

VII, 30-32. Et expletis annis quadraginta, appa- ruit illi in deserto montis Sina angelus in igne flammati rubi. Moyses autem videns, admiratus est visum, et accedente illo, ut consideraret, facta est ad eum vox

^{καὶ} Psal. cx, 30. ^{καὶ} Matth. xii, 24.

Variæ lectiones et ηοισθ.

^{καὶ} αὐτήν. ^{καὶ} φόνος. ^{καὶ} φόνος. ^{καὶ} Ισ. τούς. ^{καὶ} ἐσκόπετο. ^{καὶ} κατακλείσεν. ^{καὶ} βραβεύεις.

(15) Locum hunc ex OEcumenio, qui paria hic habet, suppleo.

Domini, dicens : Ego sum Deus Patrum tuorum, A Εγένετο φωνὴ Κυρίου πρὸς αὐτὸν · Ἐγώ δὲ Θεός; τῶν
Deus Abraham, Deus Isaac et Deus Jacob.

COMMENTARIUS.

Filiū Dei nunc appellat angelū, sicut et hominem alibi. Ipse enim erat Magni consilii Angelus³⁹. Quare paulo post exhibet eum dicentem beato Mōsi : « Ego sum Deus patrum tuorum, Deus Abraham, Deus Isaac et Deus Jacob. » — « In flaminā vero ignis rubi » sese ostendit : quandoquidem et in forma ignis apparuit in monte Sina, cum legem dedit. Sed quænam hujus rei ratio? Sacra Litteræ divinam naturam ad omnipotentem ejus activitatem indicandam igni assimilant, quemadmodum imbecillum hominem ligno et seno. Dicitur enim : « Deus noster ignis consumens est⁴⁰. » Et rursus : « Homo, sicut senum dies ejus.⁴¹ Verum sicuti ignem spinæ ferre non possunt ; ita nec deitatem humanitas. Attamen in Christo deitas cum humanitate amice convenit, elque tolerabilis facta est, quippe quæ puram ignis naturam suam activitatem quodammodo retudit, ut capi posset, sicuti ignis a spinis. Quod vero carnem suam omni corruptione superiorem efficerit, ostendit, velut in ænigmate, ignis ardens in rubo, qui lignum reliquit illæsum. Humanitas itaque capax facta est suscipienda et retinenda deitatis, et hoc mysterium factum est in Christo.

De exitu ex Ægypto, et de vitulo ab Israelitis facto, aliisque usque ad Salomonem et templi aedificatiōnem.

TEXTUS.

VII, 32-36. Tremefactus autem Moyses, non audiebat considerare. Dixit autem illi Dominus : Solve calceamentum pedum tuorum : locū enim in quo stas, terra sancta est. Videns vidi afflictionem populi mei, qui est in Ægypto, et genitum eorum audivi et descendī liberare eos. Et nunc veni, et mittante in Ægyptum. Hunc Moysēm quem negaverunt, dicentes : Quis te constituit principem et judicem? hunc **227** Deus principem et redemptorem misit, cum manu angelī, qui apparuit illi in rubo. Hic eduxit illos, faciens prodigia et signa in terra Ægypti, et in Rubro mari, et in deserto annis quadraginta.

COMMENTARIUS.

Quanquam non eadem quoad litteras existet in Exodo vox *tremefactus*, extat tamen æquivalenter. Non enim multum differunt inter se *tremefactus*, seu, *tremebundus* et *exteritus*. Dicuntur autem hæc de visione rubi, manente eadem differentia tremebundi ac exteriti, etiam in narratione de monte Sina. Tunc enim dixit Moses⁴² : « Exteritus sum, ac tremebundus, his dictiōibus tanquam synonymis utens. Stupesfactus igitur

εἶγένετο φωνὴ Κυρίου πρὸς αὐτὸν · Ἐγώ δὲ Θεός; τῶν πατέρων σου, δὲ Θεός Ἀβραὰμ, καὶ δὲ Θεός Ἰσαὰκ, καὶ δὲ Θεός Ἰακὼβ.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἄγγελον καλεῖ νῦν, καθάπερ καὶ ἀνθρώπον ἀλλαχοῦ. Αὐτὸς γάρ ἐστιν δὲ μεγάλης βουλῆς Ἀγγελος. Διὸ καὶ μετ' ὅλιγον δείχνυσιν αὐτὸν λέγοντα τῷ μαχαρίῳ Μοῦσῃ · « Ἐγώ δὲ Θεός; τῶν πατέρων σου, δὲ Θεός Ἀβραὰμ, καὶ δὲ Θεός Ἰσαὰκ, καὶ δὲ Θεός Ἰακὼβ. » — « Ἐν φλογὶ δὲ πυρὸς βάτου» διαδέκνυται ἐν εἴδει γάρ πυρὸς καὶ ἐν τῷ δρει Σινᾶδό Θεός διαφαίνεται τὸν νόμον διδούς. Τίς οὖν δὲ λόγος; Πυρὶ τὴν θείαν παρεικάζει φύσιν τὸ Γράμμα τὸ ιερόν, διὰ τὸ παναλκές, ἔύλοις τε καὶ πάσις τὸν ἀπὸ γῆς ἀνθρώπον. Φῆσι γάρ που · « Οὐ Θεός πῦρ καταναλίσκον ἐστι. » Καὶ πάλιν, « Ἀνθρώπος, ωσει χόρτος αἰ γέμεις αὐτοῦ. » Ἄλλα ὕστερα ἐστὶν οὐ φορητὸν ἀκάνθαις τὸ πῦρ, οὗτον καὶ θεότης ἀνθρωπότητι. Πλήν ἐν Χριστῷ συνέδη, καὶ γέγονεν οἰστή οἰονει περιστέλλων⁴³ τὸν ἄκρατον τῆς Ιδίας φύσεως [πυρὸς] προσβολήν, ἵνα γένηται χωρητὸς, καθάπερ καὶ ἀκάνθαις τὸ πῦρ. « Οὐτὶ δὲ τὴν σάρκα τὴν ἐαυτοῦ φθορᾶς ἀπετέλει δρείτονα⁴⁴, διαδείξειν ἀν αἰνιγματωδῶς τὸ ἐπὶ τῇ βάτῳ πῦρ, ἀδιαλόγητον παντελῶς τηρήσαν τὸ ἔυλον. Κεχώρηκε γάρ θεότης ἐν ἀνθρωπότητι, καὶ τοῦτο γέγονεν [ἐν] Χριστῷ τὸ μυστήριον.

Περὶ τῆς δέξιδον καὶ μοσχοκούιας τοῦ Ἰσραὴλ, ἀχρὶ Σολομῶντος, καὶ τῆς τεῦ γαοῦ κατασκευῆς.

KEIMENON.

Ἐντρομός δὲ γενόμενος Μωϋσῆς, ἐτόλμα κατανῆσαι. Εἰπε δὲ αὐτῷ δὲ Κύριος · Λῦσον τὸ ὑπόδημα τῶν ποδῶν σου · δὲ γάρ τόπος; ἐν φύσεις τοῦ κάκωσιν τοῦ λαοῦ μου ἐν Αἴγυπτῳ καὶ τοῦ στεναγμοῦ αὐτῶν ἡκουσα, καὶ κατέδην ἔξελέσθαι αὐτούς. Καὶ νῦν δεῦρο, ἀποστελῶ σε εἰς Αἴγυπτον. Τοῦτον τὸν Μωϋσῆν δὲ τρηνήσαντο εἰπόντες · Τίς σε κατέστησεν ἄρχοντα καὶ δικαστὴν ἐφ' ἡμᾶς; τοῦτον δὲ Θεός ἄρχοντα καὶ λυτρωτὴν ἀπεστειλεν ἐν χειρὶ ἀγγέλου τοῦ ὄφελέντος αὐτῷ ἐν τῇ βάτῳ. Οὗτος ἐξῆγαγεν αὐτοὺς ποιήσας τέρατα καὶ σημεῖα ἐν γῇ Αἴγυπτῳ, καὶ ἐν Ἐρυθρᾷ θαλάσσῃ, καὶ ἐν τῇ ἐρήμῳ ἐτῇ τεσσαράκοντα.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Εἰ καὶ μὴ αὐταῖς ταῖς λέξεσι φέρεται⁴⁵ ἐν τῇ « Ἐξόδῳ κειμένῃ ἡ φωνὴ, ἀλλ' οὖν ισοδύναμος κεῖται. Οὐ πολὺ γάρ διοίσει τὸ, ἐντρομός, τεῦ, ἐμφοδος γενόμενος. Λέγεται δὲ ταῦτα, περὶ τοῦ κατὰ τὴν βάτον δράματος, μενούσης τῆς αὐτῆς διεφορᾶς τοῦ φοβεροῦ καὶ ἐμφόδου, καὶ ἐν τῇ διηγήσει περὶ τοῦ ἥρους Σινᾶ. Ἐπ' αὐτοῦ γάρ εἰπε Μωϋσῆς · « Ἐμφοδός είμι καὶ ἐντρομός, ἐκ παραλλήλου ταῖς λέξεσι χρησάμενος. Κατατεθηπώς τοινυν δὲ μαχάριος Μωϋσῆς

³⁹ Isa. ix, 6. ⁴⁰ Hebr. xii, 29. ⁴¹ Psal. cii, 14.

⁴² Hebr. xii, 21.

Variæ lectiones et notæ.

⁴³ περιστέλλον τι. ⁴⁴ κρείτονα. ⁴⁵ φανεται.

προσετίθη ληπήν ἐκεῖδ που λέγων ἐν ἔαυτῷ · « Παρελθὼν δύομαι τὸ δρόμα τοῦτο τὸ μέχρι, τί δὲ σὺ κατακαλεσται ἡ βάτος. » Ἀλλ' εἰργει λέγων εὐθὺς δὲ Κύριος, « Μή ἐγγίσῃς ὅδε· » καὶ τῶν ποδῶν ὑπόλιτεν προστάττεται τὸ ὑπόδημα. Ἰδού δὲ πρὸ μικροῦ ἀγγελον εἶπε, νῦν δείχνυσιν αὐτὸν Κύριον δυτα καὶ Θεόν. Αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ τῆς μεγάλης βουλῆς Ἀγγελος, καὶ Θεοῦ Υἱός.

Τι οὖν ἐστι τὸ δηλούμενον διὰ τοῦ ὑπόδηματος αληγμα, ἀναγκαῖον εἰπεῖν. Νεκρότητος καὶ φυορᾶς τὸ ὑπόδημα ἐστὶ σημεῖον, εἰπερ ἐστὶ τῶν ὑπόδηματος λεψίαν τεθνήσκος ἡδη. Δεῖ τοίνυν πάσης νεκρᾶς καὶ σαρκικῆς φαντασίας, ὃς περ τὸ ὑπόδημά των λῦσαι, τὸν ἐπὶ τῶν θειών θεωρημάτων ἀναβήναι πειρώμενος νοῦν, καὶ τὸ κατὰ Χριστὸν νοῆσαι μυστήριον. Ἀπρότιτος τοίνυν ἐν νόμῳ καὶ τῇ παιδαγωγίᾳ λατρείᾳ δι Χριστός. Νόμου γάρ πρόσωπον δι Μωϋσῆς, εἰ μή που τὸν ἐκ τῆς ἀμαρτίας πρωταποτρίφοτο μοιχεύμαν, καὶ τὴν ἐν τύποις ἐτί καὶ σκιαῖς προσπόθιτο λατρείαν, οὐ δύναται προσεγγίσαι Χριστῷ. Οἱ δὲ βουλῆτες ἀπολύσασθαι τὸ προδηλωθὲν ὑπόδημα, ἐγγιοῦσι τότε Χριστῷ, τὴν ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ λατρείαν προσέμενοι [f. προσέμενοι].

KEIMENON.

Οὗτός ἐστιν δι Μωϋσῆς δι εἰπῶν τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ· Προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος δι Θεὸς ἡμῶν ἐκ τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν ὡς· ἐμέ· αὐτοῦ ἀκούσεσθε. Οὕτος ἐστιν δι γενόμενος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐν τῇ ἐρήμῳ μετὰ τοῦ ἀγγέλου τοῦ λαλοῦντος αὐτῷ ἐν τῷ δρει Σινᾶ καὶ πατέρων ἡμῶν, δι· ἐδέξατο λόγια ζῶντα δούναι ἡμῖν. « Φ οὐκ ἡθέλησαν ὑπήκοοι γενέσθαι οἱ πατέρες ἡμῶν· ἀλλ᾽ ἀπώσαντο, καὶ ἐστράφησαν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν εἰς Αἴγυπτον, εἰπόντες τῷ Ἄαρών· Ποιήσον ἡμῖν θεούς, οὐ προπορεύσονται ἡμῖν. Ὁ γάρ Μωϋσῆς οὗτος, δις ἐξῆγαγεν ἡμᾶς· ἐκ γῆς Αἴγυπτου, οὐκ οἰδαμεν τι γέγονεν αὐτῷ. Καὶ ἐμοσχοπόησαν ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, καὶ ἀνήγαγον θυσίαν τῷ εἰδώλῳ καὶ εὐφραίνοντα ἐν τοῖς ἕργοις τῶν χειρῶν αὐτῶν. Ἐστρέψει δὲ δι Θεὸς, καὶ παρέδωκεν αὐτοὺς λατρεύειν τῇ στρατείᾳ τοῦ οὐρανοῦ, καθὼς γέγραπται ἐν βιβλίῳ προρρητῶν· Μή σφιγά καὶ θυσίας προστηνέγκατέ μοι ἐτη τεσσαράκοντα ἐν τῇ ἐρήμῳ, οίχος Ἰσραὴλ; »

EPHMHNEIA.

Τοῦτο ἐπήγαγεν δι μακάριος Στέφανος αἰνιττόμενος; αὐτοῖς τὸ κατὰ Χριστὸν μυστήριον, καὶ δείκνυς δὲ καὶ δι Μωϋσῆς περὶ αὐτοῦ ἡμῖν λελάτηκε. Προαναφωνει γάρ πάλαι τῆς τοῦ Ιδίου Γεννήματος ἐνανθρώπησιν δι Θεὸς καὶ Πατήρ διὰ τοῦ πανσόφου Μωϋσέως, καὶ δὲ δεύτερος· νομοθέτης ἐφ' ἡμᾶς ἀναδειχθήσεται· λαλήσας μὲν πάλαι τοῖς ἀρχαιοτέροις αὐτὸς δι ἀγγέλου ²² δούς τὸν νόμον· ἐν δὲ τοῖς τελευταῖς καιροῖς, αὐτούργδες εἰς ἡμᾶς ἀναδε-

A beatus Moses illud in corde suo protulit ²³ : « Vadam, et videbo visionem hanc magnam, quare non comburatur rubus. » At prohibuit eum Dominus, statim ei dicens ²⁴ : « Ne appropies huc : » jussitque illi, ut « calceamentum de pedibus suis solveret. » Ecce quem paulo ante angelum dixerat, nunc Dominum ac Deum esse ostendit. Ipse enim est magni consilii Angelus et Dei Filius.

B Verum, declarare oportet quid per calceamentum significetur. Mortalitatis et corruptionis signum est calceamentum: siquidem omne calceamentum residuum quid est mortui animalis. Oportet igitur, ut mens qua ad divinam contemplationem ascendere et Christi mysteria intelligere nititur, omnes mortuas carnalesque imaginationes, veluti calceamenta quædam, dissolvat: non enim per legem et præparatorium ejus cultum accedere quicquam potest ad Christum. Legis enim personam gerens Moses, nisi prius sordes ex peccato contractas abstergat, cultumque, qui adhuc in typis et umbris consistit, a se repellat, haud potest appropinquare Christo. Qui tamen solvere voluerint prædictum calceamentum, tunc appropinquabunt Christo, adorationem ²⁵ « in spiritu et veritate » Deo exhibentes.

TEXTUS.

C VII, 37 42. Hic est Moses qui dixit filiis Israel: Prophetam suscitabit vobis Deus de fratribus vestris, tanquam me, ipsum audietis. Hic est, qui fuit in Ecclesia in solitudine cum angelo, qui loquebatur ei in monte Sina, et cum patribus nostris, qui accepit verba vitae dare nobis. Cui noluerunt obedire patres nostri, sed repulerunt, et aversi sunt ²² cordibus suis in Aegyptum, dicentes ad Aaron: Fac nobis deos qui præcedant nos: Moyses enim hic, qui eduxit nos de terra Aegypti, nescimus quid factum sit ei. Et vitulum fecerunt in diebus illis, et olentierunt hostiam simulacro, et lætabantur in operibus manuum suarum. Convertit autem Deus, et tradidit eos servire militiae cœli, sicut scriptum est in libro prophetarum: Nunquid victimas et hostias obtulisti mihi annis quadraginta in deserto, dominus Israel?

D

COMMENTARIUS.

Hoc addidit beatus Stephanus innuens peractum in Christo mysterium, et ostendens, etiam Mosem locutum de eo fuisse. Deus enim Pater jam olim per sapientissimum Mosem prænuntiarat Geniti sui incarnationem, eumque alterum nobis futurum legislatorem. Nam ipse, qui priscis temporibus per angelos loquens legem dedit, in novissimis temporibus per semetipsum Novum Testamentum sancivit, velut magni consilii Patris sui Angelus,

²² Exod. III, 5. ²³ ibid. 5. ²⁴ Joan. IV, 23.

Variæ lectiones et notæ.

²⁵ ἀγγέλων.

seu nuntius. Et hoc est illud: « Tanquam me, A nempe leglatorem. » Prophetam autem vocal ipsum prophetarum Dominum propter humanitatem.

TEXTUS.

VII, 43. Et suscepistis tabernaculum Moloch, et sidus Dei vestri Rempham, figuram, quas fecistis adorare eas. Et transferam vos trans Babylonem.

COMMENTARIUS.

Postquam in montem ascendit Moses, vitulum conflagravit Israelitae, seseque astrorum cultu contaminarunt: atque tabernaculo facto, idolum in eo statuerunt, quod appellariunt Moloch: quod quidem idolum erat Moabitarum, habens in fronte eximium pellucidumque lapidem in typum stellae Luciferi. Exponitur vero nomen Moloch, « rex ipsorum; Rempham autem, « obtenebratio et obsecratio. » — « Suscepistis ergo tabernaculum Moloch, » id est, regis vestri. » Quis autem est iste? Sidus Dei vestri Rempham: quod factum est vobis in obsecrationem: obtenebrata namque sunt corda vestra. Quoniam vero Moabitarum, qui prope Damascum habitant, **229** insaniam imitati estis; idecirco trans Damascum profisciscemini, hoc est in Babylonem. Quaprovis vero propheta « trans Damscum » dixerit, ita enim LXX Interpretum versio habet, altamen beatus Stephanus ait: « Trans Babylonem, » sequens Hebraeorum lectionem: vel quia terminus terrae Damascenorum et Syrorum est Babylon.

TEXTUS.

VII, 44-46. Tabernaculum Testimonii fuit cum patribus nostris in deserto, sicut disposuit illis Deus, loquens ad Moysen, ut faceret illud secundum formam quam viderat. Quod et induxerunt, suscipientes patres nostri cum Iesu in possessionem Gentium, quas expulit Deus a facie patrum nostrorum usque in diebus David, qui invenit gratiam ante Deum, et petuit ut inveniret tabernaculum Deo Jacob.

COMMENTARIUS

Dicebatur Tabernaculum Testimonii seu mandatorum Dei, illud quod in monte Sina Mosi monstratum a Deo est; quia Deus illud disposuit, ut Deum ipsum testem haberent, quod in monte delineatio ejus facta fuerit, ac Deus Mosi illud prescripserit.

TEXTUS.

VII, 47-59. Salomon autem edificavit illi domum. Sed non Excelsus in manufactis habitat, sicut propheta dicit: Cœlum mihi sedes est; terra autem scabellum pedum meorum. Quain domum edificabitis mihi, dicit Dominus? aut quis locus requietionis meæ est? Nonne manus mea fecit hæc omnia? Dura cervice et incircumcisus cordibus et auribus, vos semper Spiritui sancto resistitis, sicut patres vestri, ita et vos. Quoniam prophetarum non sunt persecuti patres vestri? Et occiderunt eos, qui prænuntiabant de adventu Justi, cuius vos nunc

A δειγμένος, καὶ Καινῆς Διαθήκης χρηματίσας, ὁ μεγάλης βουλῆς τῆς τοῦ Πατρὸς Ἀγγελος. Καὶ τοῦτό ἐστι τὸ, « Ως ἐμέ, » τουτέστι νομοθέτην. Προφῆτην δὲ καλεῖ τὸν τῶν προφητῶν Κύριον, διὰ τὸ ἀνθρώπινον.

KEIMENON.

Καὶ ἀνελάβετε τὴν σκηνὴν τοῦ Μολὸχ, καὶ τὸ ἄστρον τοῦ Θεοῦ ὑμῶν Ῥεμφάν, τοὺς τύπους, οὓς ἐποίησατε προσκυνεῖν αὐτοῖς. Καὶ μετοικιώ ὑμᾶς ἐπέκεινα Βαθυλῶνος;

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Ἄνελθόντος εἰς τὸ δρός Μοιζέως, μεμοτχοποιήσας τε, καὶ ταῖς τῶν ἄστρων προσεκυλίσθησαν λατρείας· καὶ σκηνοποιητάμενοι, ἔστησαν εἰδῶλον, δικεκλήκασι Μολόχ. Τούτο δὲ τὸ εἰδῶλον Μωαβιτῶν ἦν, λίθον ἔξαρτον ἔχον καὶ διαφανῆ ἐπὶ τοῦ μετώπου, εἰς ἑωσφόρου τύπον. Καὶ ἐρμηνεύεται μὲν Μολόχ, « βασιλεὺς αὐτῶν » Ῥεμφάν δὲ, « σκοτισμὸς καὶ τύφλωσις. » — « Ἄνελάβετε τοῖνυν τὴν σκηνὴν τοῦ Μολόχ, » τουτέστι τοῦ βασιλέως δμῶν. Τίς δὲ οὖτος; Τὸ ἄστρον τοῦ Θεοῦ ὑμῶν Ῥεμφάν, δ καὶ γέγονεν ὑμῖν εἰς τύφλωσιν. Ἐσκοτισθησαν γάρ αἱ καρδίαι ὑμῶν. Ἐπειδὴ δὲ τὴν τῶν Μωαβιτῶν μανίαν πεπληρώκατε, ητίς ἐστὶ γείτων Δαμασκοῦ, διὰ τὸ πορεύεσθαι: [§. διὰ τοῦτο πορεύεσθε] Δαμασκοῦ ἐπέκεινα, τουτέστιν εἰς Βαθυλῶνα. Εἰ δὲ καὶ δ προφῆτης, « Ἐπέκεινα Δαμασκοῦ, » εἰρήκει: (οὗτω γάρ καὶ τὴν Ἐδδομήκοντα ἐκδοσίς ἔχει,) διὰ δ μακάριος Στέφανος, « Ἐπέκεινα Βαθυλῶνος, » φησίν, ἀκολουθήσας τῇ Ἐρχαίων ἐκέντει: η διτι τέρμα τῆς Δαμασκηγῶν καὶ Σύρων χώρας: η Βαθυλῶν τυγχάνει.

KEIMENON.

Τὴν σκηνὴν τοῦ Μαρτυρίου ἦν ἐν τοῖς πατέραις ἐν τῇ ἑρήμῳ, καθὼς διετάξατο δ λαλῶν τῷ Μωϋσῇ, ποιῆσαι αὐτὴν κατὰ τὸν τύπον διαράκει. Ἡν καὶ εἰσήγαγον διαδεξάμενοι οἱ πατέρες ἡμῶν μετὰ Ἰησοῦ ἐν τῇ κατασχέσει τῶν ἐθνῶν, ὃν ἔχωσεν δ Θεὸς, ἀπὸ προσώπου τῶν πατέρων ἡμῶν ἔως τῶν ἡμερῶν Δαΐδ, διερύσεις διαδεξάμενοι τῷ Θεῷ. Η διτι τέρμα τῆς Δαμασκηγῶν καὶ Σύρων χώρας: η Βαθυλῶν τυγχάνει.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Σκηνὴν τοῦ Μαρτυρίου, τουτέστι τῶν προσταγμάτων τοῦ Θεοῦ, η ἐν τῷ δρει Σινᾶ τῷ Μωϋσῃ παραδειχθεῖσα ἵπε Θεοῦ ἀλέγετο, διὰ τὸ ὑπὸ Θεοῦ διατετάχθαι αὐτὴν, ἵνα μάρτυρες τὸν Θεόν ἔχωσιν, διτι ἐν τῷ δρει η ὑπογραφῇ ταύτης γέγονε, καὶ αὐτὸς αὐτὴν διετάξατο τῷ Μωϋσῇ.

KEIMENON.

Σολομὼν δὲ ὥκοδόμησεν αὐτῷ οίκον. « Άλλα οὐχ διψήστος ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ, καθὼς διπορφήτης λέγει: » Οὐδὲν δοκεῖ μοι θρόνος, η δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου. Ποιὸν οίκον οἰκοδομήσετε μοι, λέγει Κύριος; η τίς τόπος τῆς καταπάνευσθαις μου; Οὐχὶ η χείρ μου ἐποίησε ταῦτα πάντα; Σκληροτράχηλος καὶ ἀπερίτιμης τῇ καρδίᾳ καὶ τοῖς ωσίν, ὑμεῖς ἀει τῷ Πνεύματι τῷ ἀγίῳ ἀντιπίπτετε: ὡς οἱ πατέρες ὑμῶν, καὶ ὑμεῖς. Τίνα τῶν προφητῶν οὐχ ἐδιώκαντε οἱ πατέρες ὑμῶν; Καὶ ἀπέκτειναν τοὺς προκαταγγειλαντας περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Δικαίου

τούτου, οὐνῦν διμεῖς προδόται καὶ φωνεῖς γεγένησθε· Καὶ οἵτινες ἐλάβετε τὸν νόμον εἰς δικαγάδας ἀγγέλων, καὶ οὐκ ἐφυλάξατε. Ἀκούοντες δὲ ταῦτα, διεπρίοντο ταῖς καρδίαις αὐτῶν, καὶ ἔδρυχον τοὺς ὅδόντας ἐπ' αὐτόν. Ὑπάρχων δὲ Στέφανος πλήρης Πνεύματος ἄγιου, ἀτενίσας εἰς τὸν οὐρανὸν, εἶδε δόξαν Θεοῦ, καὶ Ἰησοῦν ἐστῶτα ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ, καὶ εἶπεν· Ἰδού ἡγώ Θεωρῶ τοὺς οὐρανοὺς ἀνεψημένους, καὶ τὸν Γάδον τοῦ ἀνθρώπου ἐκ δεξιῶν ἐστῶτα τοῦ Θεοῦ. Κράξαντες δὲ φωνῇ μεγάλῃ συνέσχοντά ὡς αὐτῶν, καὶ ὑρμησαν ὅμοισμαδὸν ἐπ' αὐτόν. Καὶ ἐκβαλόντες αὐτὸν ἔξω τῆς πόλεως ἐλιθοβόλουν. Καὶ οἱ μάρτυρες ἀπέθεντο τὰ ἱμάτια αὐτῶν παρὰ τοὺς πόδας νεανίου καλουμένου Σαύλου. Καὶ ἐλιθοβόλουν τὸν Στέφανον ἐπικαλούμενον καὶ λέγοντα· Κύριε Ἰησοῦ, δέξα τὸ πνεῦμά μου· Θεὶς δὲ τὰ γόνατα, ἔκραξε φωνῇ μεγάλῃ λέγων· Κύριε, μή στήσῃς αὐτοὺς τὴν ἀμαρτίαν ταῦτην. Καὶ τοῦτο εἰπών ἐκοιμήθη.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Τῷ τετρακοσιοτῷ τεσσαρακοστῷ ἔτει τῆς ἑξάδου τῶν οἰών Ἰεραὴλ ἐξ Αἰγύπτου, ἥρετο δὲ Σολομὼν οἰκοδομεῖν τὸν ναὸν ἐν Ἱερουσαλήμ, ὡς ἡ τρίτη τῶν Βασιλειῶν διδάσκει βίβλος. Διὰ τοῦτο δὲ μετὰ τοσούτου χρόνου τῆς ἀπ' Αἰγύπτου ἑξάδον τοῦ Ἰεραὴλ δὲ ναὸς ὑκοδομήθη, ἵνα τῇ εἰς τὰ δρη ἀποπλανήσει ἀποκαμρύτες, τὸν ἔνα τόπον τὸν ἐν Ἱερουσαλήμ ἀγαπήσωσιν, ὃν ὁ Θεὸς ἐποίησε τέμπον. Οὕτοις δὲ βραδεῖς δυνεῖς εἰς σύνεσιν, καὶ τῶν περὶ Θεοῦ λόγων ἀνεπιστήμονες, καὶ Θεοῦ πᾶλιν οἰηθέντες εἴναι τὴν Ἱερουσαλήμ, ἐν αὐτῇ δὴ καὶ μόνῃ κατοικεῖν αὐτὸν ἔλεγον. Σμικρὰ τοίνυν ὀικάζοντας ἐλέγχει δὲ Θεὸς, καὶ φησι· Καὶ ποιὸν οἰκοδομήσετε μοι, Θρόνον ἔχοντι τὸν οὐρανὸν, ὑποπόδιον δὲ τὴν γῆν; Ἔδει· γάρ τοις συνεστάθαι καὶ περιωρίσθαι τόποις, τὴν αὐτοῦ φύσιν ὑπειληφθεῖν καταδεῖξαι σαφῶς, διτε εἰς⁵⁵ πανταχοῦ καὶ χωρεῖν⁵⁶ μὲν αὐτὸν οὐδὲν, ἥκει δὲ μᾶλλον διὰ πάντων αὐτὸς, καὶ πλήρης μὲν δὲ οὐρανὸς αὐτοῦ, μεστὴ δὲ ἡ γῆ. Ἐγειρέσθαι δέ τοις ὁ Θεὸς· Τῷ Θεῷ ἀντιπίπτετε, ἀλλὰ, «Τῷ Πνεύματι τῷ ἀγίῳ», οὐτος⁵⁷ οὐδεμίαν εἰδεις διαφοράν· ἐπει τοις καὶ Πνεύμα δὲ Θεὸς, καὶ μὴ δοκῇ τοις ἀθέοις. Ἐγειρέσθαι τοίνυν ἀεὶ, φησιν, ἀντιπίπτετε τῷ Θεῷ· «Οτε γάρ ήρούλετο θυσίας εἴναι, οὐκ ἔθυτε αὐτῷ· ὅτε δὲ οὐ βούλεται, πάλιν θύετε. Οτε δὲ ἐστήκεις δὲ ναὸς, εἰδωλα ἐθεραπεύετε· ὅτε βούλεται· χωρίς ναοῦ θεραπεύεσθαι, τὸ ἐναντίον ποιεῖτε· δημοια τοις πατράσιν ὑμῶν διαπραττόμενοι. Τίνα τῶν προφητῶν;» Ταῦτα λέγοντα τὸν μακάριον Στέφανον, ἀληθεύειν αὐτὸν οἴδαμεν, Πνεύματι ἀγίῳ φθεγγόμενον. Ἀποδεῖξας δὲ ἀπὸ τῆς Παλαιᾶς [Διαθήκης], πῶς μέμφεται τοις πατράσις τῶν εἰς τὸν Ἰησοῦν ἀπιστούντων, ὡς διώξσοι τοὺς προφήτας καὶ ἀποκτείνασιν, οὐ δυνατὸν ἀπὸ τῶν φερομένων βιβλίων τῆς Καινῆς Διαθήκης. Εἰ τοίνυν, φησι τοις προκαταγγείλαντας περὶ τῆς ἐλεύσεως αὐτοῦ ἀνείλατε, πολλῷ μᾶλλον αὐτόν. Δίκαιοι δὲ τὸν Ἰησοῦν ἐκάλει, ἐπισπάσσασθαι αὐτοὺς βουλόμενος·

A proditores et homicidæ fuistis: Qui accepistis legem in dispositione angelorum et non custodistis. Audientes autem huc dissecabantur cordibus suis et stridebant dentibus in eum. Cum autem esset plenus Spiritu sancto, intendens in cœlum, vidit gloriam Dei, et Jesum stantem a dextris Dei. Et ait: Ecce video cœlos apertos, et Filium 230 hominis stantem a dextris Dei. Exclamantes autem voce magna continuerunt aures suas, et impetum fecerunt unanimiter in eum. Et ejientes cum extra civitatem lapidabant; et testes deposuerunt vestimenta sua secus pedes adolescentis, qui vocabatur Saulus. Et lapidabant Stephanum invocantem et dicentem: Domine Jesu, suscipe spiritum meum. Positis autem genibus, clamavit voce magna, dicens: Domine ne statuus illis hoc peccatum. Et cum hoc dixisset, obdormivit in Domino.

COMMENTARIUS.

Quadragesimo quadragesimo anno ab exitu siliorum Israel ex Aegypto, coepit Salomon ædificare templum in Jerusalem, ut in tertio Regum narratur. Idcirco vero post tantum ab exitu Israelis ex Aegypto tempus ædificatum est templum, ut postquam desatigati essent circumvagatione per montes, uno tandem loco, quem in urbe Jerusalem Deus omni honore dignum reddidit, contenti essent. At illi tardi ad intelligendum, et Dei rationes haud assequentes, putantes propriam Dei urbem esse Jerusalem, in ea sola eum habitare, stolidè affirmabant. Quod igitur adeo parum honorifice de Deo sentirent, ipse eos reprehendit, et ait: Quam domum ædificabitis mihi, qui thronum habeo cœlum, et terram scabellum pedum meorum? Oportebat enim eis qui naturam ejus loco coarctari et circumsterni existimabant, manifestum ac perspicuum facere Deum ubique esse atque nullo termino contineri posse; sed omnia pervadere, ut ipso plenum sit cœlum ac plena terra. «Vos semper.» Non dicit, Deo, sed «Spiritui sancto resistitis;» quia nullum novit inter Deum et Spiritum sanctum discrimen: nam et Spiritus sanctus est Deus, quanquam impiis aliter videatur. «Vos igitur semper inquit, resistitis Deo.» Nam quando ipse volebat sacrificia, vos non offerebatis; cum vero non vult, vos eadem offertis. Quando subsistebat templum, vos idola colebatis; cum vero vult absque templo coli, vos contrarium facitis: similla scilicet patribus vestris agentes. «Quem propheta rum.» Haec verissime dixisse beatum Stephanum non dubitamus, quippe qui Spiritu sancto afflante loquebatur. Et quidem poterat ille ex Veteri Testamento demonstrare, quo jure patribus illorum qui in Christum 231 non crediderant, reprobraret, quod prophetas persecuti semper fuerint et interfecerint: hoc autem ex libris Novi Testamenti ostendi

Variae lectiones et notæ.

⁵⁵ τε εἰη. ⁵⁶ χωρεῖ. ⁵⁷ οὔτεως.

non potest. Ait itaque: Si eos, qui adventum ejus prænuntiabant, occidistis, quanto magis ipsum? Justum vero Jesum appellat, ut ad agitionem admissi criminis ipsos induceret; proditores vero et occisores dicit, veluti consortes eorum qui eum crucifixerunt. Et quidem hæc fecisti, inquit, cum acceperitis legem, cuius prescripta qui servat, angelicam vitam ducit. Hoc enim significant ea verba: « Qui accepistis legem in dispositione angelorum. » Quidam vero siunt, iis indicari, legem ipsam digestam et traditam esse Mosi per angelum qui ipsi apparuit in rubro. « Cum autem esset. » Statim, et non sedentem videt Jesum heatus Stephanus, quia voluit Jesus illo auxiliantis habitu suam in eum protectionem ostendere, atque athletæ suo magnam conferre alacritatem. Alter: Quia molestum nimis fuisset Iudeis auilire, quod sedere, stare cum dixit: interim et resurrectionem ejus hac phrasi indicate voluit. Ceterum Christum non stare, sed sedere, Paulus etiam docuit, cum ait: « Comresuscitavit, et consedere nos fecit in cœlestibus⁴⁸, in dextera ejus. » Domine Jesu. » Hinc patet, justorum animas corpore solutas, non amplius, sicuti antea, in inferos descendere, sed in manus Dei viventis per Salvatorem omnium Jesum Christum transmitti. « Domine, ne statuas. » Cum Stephanus Deum oraverit, ne mortem suam illis in peccatum statueret, inquisitione dignum videtur, num ejusmodi peccatum annos paenituit, dimissum esse, quandoquidem et qui cum miliebus manibus percussit, et Ecclesiam persecutus est, neque Paulus, postea Ecclesiæ protector et propugnator evasit.

« Tabernaculum testimonii. » Anno quadringentesimo quadragesimo tertio ab exitu filiorum Israel, anno quarto regni sui, in primo mense Nisan, cum esset annorum triginta trium, congregatis operariorum millibus octoginta, et latomorum, seu lapidarum septuaginta millibus in monte Libano, prepositorum vero operibus millibus tribus, et sexcentis, coepit ædificare in monte, in quo apparuit Dominus Davidi, patri ejus in area Ornæ Jebusæ; ubi et pridem Abraham altare ædificaverat, et templum septem annis complevit.

232 CAPUT IX.

De persecutione Ecclesiæ, et sepultura Stephani: ubi et de Philippo apostolo, qui multos sanavit in Samaria.

TEXTUS.

VII, 59; VIII, 1-4. Saulus autem erat consentiens morti ejus. Facta est autem in illa die persecutio magna in Ecclesiæ, quæ erat Jerosolymis, et omnes dispersi sunt per regiones Iudeæ et Samariæ, præter apostolos. Curaverunt autem Stephanum viri timorati, et fecerunt planctum magnum super eum. Saulus autem devastabat Ecclesiam, per domos intrans, et trahens viros ac mulieres tradebat in custodiam.

⁴⁸ Ephes. II, 6.

Variæ lectiones et notæ

⁴⁷ ξόγυτα. ⁴⁸ ἐπιδείχνυται. ⁴⁹ ἀλλως.

A προδότας δὲ αὐτοῦ καὶ φονεῖς καλεῖ τούτους, ὡς κοινωνοὺς ὅντας τοῖς σταυρώσασιν αὐτὸν· καίτοι, φησι, νόμον λαβόντες, διστάζεις ἔχοντες;⁴⁷ αἵτινες ισάγγελον ἐποίουν πολιτείαν ἔχειν τοὺς τελοῦντας αὐτὸν. Τοῦτο γάρ ἐστιν· « Οἵτινες ἐλάθετε τὸν νόμον εἰς δισταγῆς ἀγγέλων. » Τινὲς δὲ τοῦτο [λέγειν] φασι, τὸν ὑπ' ἀγγέλου δισταχθέντα, καὶ ἕγχειρισθέντα δι' ἀγγέλου τῷ Μωϋσῇ τοῦ δρφέντος αὐτῷ ἐν τῇ βάτῳ. « Υπάρχουν δέ. » Ἐστῶτα καὶ οὐ καθήμενον ὁ μακάριος Στέφανος ὄρδι τὸν Ἰησοῦν· ἵνα δεξιὴ τὴν ἀντιλήψιν τὴν εἰς αὐτὸν, καὶ πολλὴν τῷ διδλητῇ τὴν προθυμίαν παράσημη, τὸ τοῦ βοηθοῦντο; ἐπιδεικνύμενος; ⁴⁸ σημαῖα. « Άλλος⁴⁹ τε δέ, ἐπειδὴ τὸ καθίσαι φορτικὸν ἦν αὐτοῖς, ἴστασθαι αὐτὸν εἶπε, τέως τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ αἰνιέσθαι. » Οἳ δὲ οὐχ ἴσταται, B διὰλλα κάθηται, καὶ ὁ Παῦλος ἔδειξεν εἰπὼν, ὅτι, « Συνήγειρε καὶ σενεκάθισεν ἐν τοῖς ἐπουρανίοις » ἐν δεξιᾷ αὐτοῦ. « Κύριε Ἰησοῦ. » Ἐντεῦθεν δεῖκνυται, μηκέτι εἰς ἄδου τὰς τῶν δικαίων ἀπίειν ψυχὰς τῶν σωμάτων ἀπαλλαττομένας, καθάδι καὶ πρώτην, πέμπεισθαι δὲ μᾶλλον εἰς χείρας Θεοῦ δῶντος διὰ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ. « Κύριε, μη ἀπήσῃς. » Τούτου δὲ προσευξαμένου μὴ στῆσαι αὐτοῖς εἰς ἀμαρτίαν τὸν ἑκατοῦν θάνατον, εἰ ἀφέθη αὐτοῖς ἡ ἀμαρτία ζητήσαι δῖκιον. Καὶ φαίνεται· Εἰ μετενθῶν ἀφέθη· καὶ γάρ διμορφίας αὐτὸν βάλλων χερσὶ, καὶ διώχεις τὴν Ἐκκλησίαν Παῦλος, τῆς Ἐκκλησίας προστάτης ἐγένετο.

C [ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ] « Σχηνὴ τοῦ μαρτυρίου. » Τῷ τετραχοιστῷ τεσσαρακοστῷ ἔτει τῆς ἑξδου τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, ἐν τῷ τετάρτῳ ἔτει τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ἐν τῷ πρώτῳ μηνὶ Νισάν, ὑπάρχων ἑταῖρος λγ', συνάγων ἐργάτας χιλιάδες ὄγδοήκοντα, καὶ λατόμους χιλιάδες ἑβδομήκοντα ἐν τῷ Λιβάνῳ δρει, καὶ προστάτας τρισχιλίους ἑκτοκοσίους προστησάμενος, ἀπήρξατο [δὲ] τῆς οἰκοδομῆς ἐν δρει οὐ διφῆ Κύριος Διεθίδ τῷ πατρὶ αὐτοῦ ἐν ἀλιων· Ὁρᾶ τοῦ Ιεθουσαίου, ἐνῷ καὶ πρότερον Ἀβραὰμ θυτιστήριον ψωθόδημα τῆς πόλεως, καὶ τὸν ναὸν ἐν ἔτεσιν ἐπτά ἑξετέλεσεν.

ΚΕΦΑΛ. Θ'.

D Περὶ διωγμοῦ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ταφῆς Στέφανου· ἐν φιλοποιού τοῦ διαστόδιον, πολλοὺς λασαγέτους ἐν τῇ Σαμαρείᾳ.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Σαῦλος δὲ ἦν συνευδοκῶν τῇ ἀναιρέσει αὐτοῦ. Ἐγένετο δὲ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ διωγμὸς μέγας ἐπὶ τὴν Ἐκκλησίαν τὴν ἐν Ἱερουσαλήμ. Πάντες δὲ διεσπάρησαν κατὰ τὰς χώρας τῆς Ἰουδαίας, καὶ Σαμαρίας, πλήγη τῶν ἀποστόλων. Συνεκδιμισαν δὲ τὸν Στέφανον ἀνδρες εὐλαβεῖς, καὶ ἐποιήσαντο κοπεῖν μέγαν ἐπ' αὐτὸν. Σαῦλος δὲ ἐλυμανεστὸ τὴν Ἐκκλησίαν κατὰ τοὺς οἰκους εἰσπορειόμενος,

σύρων τε διδρας καὶ γυναικας, παρεδίδου εἰς Α Igitur, qui dispersi erant, pertransibant evange- φυλαχήν. Οἱ μὲν οὖν διασπαρέντες διῆλθον, εὐαγγελιζόμενοι τὸν λόγον.

Περὶ Σίμωνος τοῦ Μάρου, πιστεύσαντος. καὶ βιβλισθέντος σὺν ἑτέροις πλεοσιν· ἐν φ' περὶ τῆς τοῦ Πέτρου καὶ Ιωάννου πρὸς αὐτοὺς ἐπιστολῆς. καὶ ἐπικητησις τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἐπὶ τοὺς βαπτισθέντας.

Τῇ γ' τῆς γ' ἑδομάδος.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Φίλιππος δὲ κατελθὼν εἰς πόλιν τῆς Σαμαρείας, ἐκήρυξεν αὐτοῖς τὴν Χριστὸν· προσείχόν τε οἱ ὄχις τοῖς λεγομένοις ὑπὸ Φίλιππου, ὅμοιοι μαδδὸν ἐν τῷ ἀκούειν αὐτοὺς καὶ βλέπειν τὰ σημεῖα & ἐποίει. Πολλῶν γάρ τῶν ἔχοντων πνεύματα ἀκάθαρτα, φούντα φωνῇ μεγάλῃ ἐξήρχοντο· πολλοὶ δὲ παραλεμμένοι καὶ χωλοὶ ἐθεραπεύθησαν. Ἐγένετο δὲ γαρ καὶ μεγάλη ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ. Ἀνήρ δὲ τις δύναμις Σίμων, προῦπηρχεν ἐν τῇ πόλει μαγεύων καὶ ἐξιστῶν τὸ θύμος τῆς Σαμαρείας, λέγων εἶναι τινα ἁυτὸν μέγαν· φ' προσείχον ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου λέγοντες· Οὗτος ἐστιν ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ ἡ μεγάλη. Προσείχον δὲ αὐτῷ διὰ τὸ ἱκανὸν γρόνον ταῖς μαγείαις ἐξεστακέναι αὐτούς. Ὁτε δὲ ἐπέστευσαν τῷ Φίλιππῳ εὐαγγελιζόμενῷ τὰ περὶ τῆς βισιλείας τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ δυνάματος· Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐνθαπτίζοντο ἄνδρες τε καὶ γυναικες. Ὁ δὲ Σίμων καὶ αὐτὸς ἐπέστευσε, καὶ βαπτισθεὶς, ἦν προσκαρτερῶν τῷ Φίλιππῳ· θεωρῶν τε δυνάμεις καὶ σημεῖα γινόμενα, ἐξίστατο. Ἀκούσαντες δὲ οἱ ἐν Ἱεροσολύμοις ἀπόστολοι, διτε δέδεχται ἡ Σαμάρεια τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἀπέστειλαν πρὸς αὐτοὺς τὸν Πέτρον καὶ Ιωάννην· οἵτινες καταβάντες προσηκόντο περὶ αὐτῶν, ὅπως λάβωσι Πνεῦμα ἄγιον· οὕτω γάρ ἡν ἐπ' οὐδενὶ αὐτῶν ἐπιπεπτωκός, μόνον δὲ βεβαπτισμένοι ὑπῆρχον εἰς τὸ θνομα τοῦ Κυρίου Ιησοῦ. Τότε ἐπειθεῖσαν τὰς χεῖρας ἐπ' αὐτοὺς, καὶ ἐλάμβανον Πνεῦμα διγον.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Οὐχ δὲ ἀπόστολος Φίλιππος, δὲ ἐν τοῖς δώδεκα καταλεγόμενος οὐτός ἐστιν, ἀλλ' εἰς τῶν ἑπτὰ, δὲ μετὰ Στεφάνου ἐπιλεγεὶς πρὸς τὴν τῶν γηρῶν σίκονομίαν. Ὅτι δὲ ἀλλούς ἐστιν, ἐντεῦθεν δῆλον, τῶν ἀπόστολῶν μόνων ἐν Ἱεροσολύμοις περιειθέντων, τῶν δὲ λοιπῶν μαθητῶν ἀλλοὶ ἀλλαχθεὶς διασπαρέντων, κατὰ τὸ εἰρημένον· « Ἡδη πάντες διεσπάρησαν κατὰ τὰς χώρας τῆς Ἰουδαίας καὶ Σαμαρείας, πλὴν τῶν ἀπόστολῶν. » Ἐν τοῖς διασπαρέσιν οὖν ἡν καὶ οὗτος δὲ Φίλιππος, διτε τὸν Σίμωνα κατήχησεν ἐν Σαμαρείᾳ, καὶ κατὰ θείον χρησμὸν τὸν εὐνοῦχον βαπτίσας ὑπὸ Πνεύματος Κυρίου εὑρέθη εἰς Ἀζωτον. Πρὸς δὲ καὶ Σαμάρειαν ὥρμησε τὴν αὐτὸν ἐνεγκοῦσαν. Τῆς γάρ ἐπὶ Στεφάνῳ λύττης πειραθεὶς, καὶ δείσας μὴ τῶν δόμοιων μετάσχῃ, ἐπαλινότητας οἴκαδε. Ἀλλως τε δὲ εἰ διεπίσας ἐν Σαμαρείᾳ, εἰς ἡν τῶν ἀπόστολῶν, εἶχεν ἀν τὴν αὐθεντίαν τῆς τοῦ Πνεύματος; διεσεω;, καὶ οὐκ ἄν Πέτρος καὶ Ιωάννης καταβάντες ἀπὸ Ἱεροσολύμων πρὸς αὐτοὺς, τὴν τοῦ Πνεύματος

De Simone Mago, qui credidit et baptizatus fuit cum aliis multis: ubi de missione Petri et Joannis ad ipsos, et de invocatione Spiritus sancti supra baptizatos.

Feria 3 hebdomadæ tertiae.

TEXTUS.

VIII, 5-17. Philippus autem descendens in civitatem Samariæ, prædicabat illis Christum. Intendebant autem turbæ his quæ a Philippo dicebantur, unanimiter audientes et videntes signa quæ faciebat. Multi enim eorum qui habebant spiritus in mundos, clamantes voce magna exhibant; multi autem paralytici et claudi curati sunt. Factum est ergo gaudium magnum in illa civitate. Erat autem vir quidam nomine Simon, in civitate magus, seducens gentem Samariæ, dicens se esse aliquem magnum; cui auscultabant omnes a minimo usque ad maximum, dicentes: Hic est virtus Dei, quæ vocatur magua. Attendebat autem eum, propter quod multo tempore magiis suis dementasset eos. Cum vero credidissent Philippo evangelizanti de regno Dei, in nomine Jesu Christi baptizabantur viri ac mulieres. Tunc Simon et ipse credidit: et cum baptizatus esset, adhærebat Philippo. Videns etiam signa et virtutes maximas fieri stupens admirabatur. Cum autem audisset apostoli, qui erant Jerosolymis, quod receperisset Samaria verbum Dei, miserunt ad eos Petrum et Joannem. Qui cum venissent, 233 oraverunt pro ipsis ut acciperent Spiritum sanctum: nondum enim in quicquam illorum venerat, sed baptizati tantum erant in nomine Domini Jesu. Tunc imponebant manus super illos, et accipiebant Spiritum sanctum.

COMMENTARIUS.

Philippus iste non ille est, qui inter duodecim apostolos annumeratus est; sed unus ex septem diaconis, qui una cum Stephano ad viduarum curam habendam electus fuit. Hujus rei veritas exinde patet, quod facta persecutione, apostoli soli Jerosolymis permanerunt, reliquis discipulis omnibus in varia loca dispersis; unde dicitur: « Et omnes dispersi sunt per regiones Iudeæ et Samariæ, præter apostolos. » Inter dispersos autem erat iste Philippus; qui et Simonem Christiana religione imbutit Samariæ, et baptizato. Dei nulu, eunucio, Spiritu Domini raptus, inventus est in Azoto. Abiit vero etiam Samariam, quæ patria ipsius erat. Furore enim, quo Stephanus petitus fuerat, territus timensque, ne similia pateretur, in domum suam se recepit. Aliunde autem, si is qui in Samaria baptizavit, unus ex apostolis fuisset, habuisset utique potestatem dandi Spiritum sanctum: quare opus non fuisset, ut Petrus et Joannes, Jerosolyma advenientes, Spi-

ritus sancti gratiam eisdem darent. Baptizabat A παρέσχον χάριν. Οὗτος οὖν βαπτίζει μόνον ὡς μαθητής, τελειούσι δὲ τὴν χάριν οἱ ἀπόστολοι, οἵ της τοιαύτης δύσεως αὐθεντία ἐδέδοτο. « Ἀνὴρ δέ τις. » Σημειωτέον, ὅτι οὐ δεῖ πλησιάζειν μάγοις· εἰ δέ τις ἀπατηθεὶς ἐπληγίσασεν, ἀφιστάσιν ταχέως. Ή γάρ ἐπιμονή ἡ ἐν αὐτοῖς, εἰς ἔκστασιν ἄγει φρενῶν, ὥστε μὴ συνιέναι διακρίναι. Οὗτος τοίνυν δ Σίμων ὑποκριτάμενος⁸⁰⁻⁸¹ τοὺς ἀποστόλους, μάγος ὑπάρχων, καὶ αὐτὸς ὅμοιας τοῖς ἀλλοις ὑπὸ Φιλίππου ἐβαπτίσθη τοῦ ἑγδὲ τῶν ἐπτά· διά διάκονος ὁν, οὐκ εἶχεν ἔξουσίαν διὰ τῆς χειροθεσίας αὐτοῦ διδόναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον. « Οτι τε δὲ τοῦτο ἀλήθες, καὶ τὸ τοῦ σημείων Πνεῦμα οὐκ Ἐλαθεν, δρα πῶς φησιν, ὅτι Θεωρῶν δύναμεις καὶ σημεῖα γινόμενα, ἔξιστατο, καὶ προσῆλθε τούτῳ αἰτῶν. » Ἀκούσαντες. » Πρόδηλον, ὅτι οἱ ὑπὸ Φιλίππου βαπτισθέντες ἐν Σαμαρείᾳ, οὐκ ἔχαν λαβόντες Πνεῦμα ἄγιον, διὰ τὸ μὴ ἔχειν χάρισμα τοιοῦτον ἐπειδὸν, ἐψη μὲν⁸², εἰς ἣν τῶν ἐπτά· οὗτοι γάρ δυνάμεις Ἐλαθον ποιεῖν σημεῖα, οὐχὶ δὲ Πνεῦμα διδόναι ἐτέροις. Τοῦτο γάρ ἦν τὸ τῶν ἀποστόλων ἔξαρτετον. « Άλλως τε δὲ, οὐ κατήγαγε τὸ Πνεῦμα δ Φιλίππος ἐπὶ τοὺς ὑπὸ αὐτοῦ βαπτισθέντες, ήτοι τιμῶν τοὺς ἀποστόλους (οὐ γάρ ὡς εὔτελής καὶ ἀνάξιος, δόπτε καὶ αὐτὸς ἀνεγράψῃ σημεῖα πεποιηκώς, καὶ λάσιες νόσων, καὶ ἐκβολὰς δαιμόνων), ἀλλ’ ὅτι οὐκ ἥνξατο τοῦτο αὐτοῖς ὑπάρξαι, ἀλλ’ ὡς ἀκμήν μὴ οὖσιν ἐπιτηδεῖοις; πρὸς τὴν τοῦ Πνεύματος ὑποδοχὴν, δόπτε καὶ δ Σίμων βαπτισθέσις ὑπὸ αὐτοῦ, ἀκμήν τὰ τῆς σερκῆς φρονῶν, τις τοὺς ἀποστόλοις διὰ χρημάτων δύσεως λαθεῖν ἔξουσίαν, φάν θέλῃ, διὰ τῆς τῶν χειρῶν ἐπιθέσεως δοῦναι Πνεῦμα ἄγιον.

B C

Feria 4 hebdomadæ tertie.

TEXTUS.

VIII, 18, 19. Cum vidisset autem Simon, quod per impositionem manuum apostolorum daretur Spiritus sanctus, obtulit eis pecuniam, dicens: Date et mihi hanc potestatem, ut cuicunque imposuero manus, accipiat Spiritum sanctum.

CAPUT X.

Quod non ob pecuniam, neque hypocritis, sed sanctis per fidem detur communicatio Spiritus sancti.

VIII, 19 25. Petrus autem dixit ad eum: Pecunia tua tecum sit in perditionem, quoniam donum Dei existimasti pecunia possideri. Non est tibi pars, neque sors in sermone isto. Cor enim tuum non est rectum coram Domino. Pœnitentiam itaque age ab hac nequitia tua; et roga Deum, si forte remittatur tibi haec cogitatio cordis tui. In felle enim amaritudinis et obligatione iniquitatis video te esse. Respondens autem Simon, dixit: Precamini vos pro me ad Dominum, ut nihil veniat super me

Τῇ δ' τῆς γ' ἐνδομάδος.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Θεασάμενος δὲ δ Σίμων, ὅτι διὰ τῆς ἐπιθέσεις τῶν χειρῶν τῶν ἀποστόλων διδόται τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, προσήγεγκεν αὐτοῖς χρήματα λέγων· Άστε καὶ μοι τὴν ἔξουσίαν ταύτην, ἵνα, φ ἐὰν ἐπιθέτω τὰς χεῖρας, λαμβάνῃ Πνεῦμα ἄγιον.

ΚΕΦΑΛΑΙ.

« Οτι οὐ διά ἀργυρίου, οὐδὲ ὑποκριταῖς, ἀλλ' ἀγίοις διὰ πλοτεως η μετοχή τοῦ ἀγίου Πνεύματος δίδοται.

Ἐπειδὲ αὐτῷ δ Πέτρος· Τὸ ἀργύριον σου σὺν σοι εἴη εἰς ἀπώλειαν, ὅτι τὴν δωρεὰν τοῦ Θεοῦ ἐνόμισας διὰ χρημάτων κτεῖσθαι. Οὐκέτι σοι μερὶς οὐδὲ κλῆρος ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ. Ή γάρ καρδία σου οὐκέτιν εὐθεῖα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Μετανόησον σὺν ἀπὸ τῆς κακίας σου ταύτης, καὶ δεήθητι τοῦ Θεοῦ, εἰ δρα ἀφεθήσεται σοι η ἐπίνοια τῆς καρδίας σου. Εἰς γάρ κολἡν πικρίας, καὶ σύνδεσμον ἀδικίας δρῶ σε δυτα. Αποκριθεὶς δὲ δ Σίμων εἶπε· Δεήθητε ὑμεῖς ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς Κύριον, δπως μηδὲν ἐπέλθῃ ἐπ'

Variae lectiones et nosc.

⁸⁰⁻⁸¹ ὑποκριτάμενος. ⁸² Ισ. ώς ἐφημεν.

ἐμὲ δὲ εἰρήκατε. Οἱ μὲν οὖν διεμαρτυράμενοι, καὶ λαλήσαντες τὸν λόγον τοῦ Κυρίου, ὑπέστρεψαν εἰς Ἱερουσαλήμ, πελλάς τε κῶμας τῶν Σαμαρείων εὐηγγελίσαντο.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Οἱ μιχρὸς οὗτος Σίμων, οὐ πίστεως ἔνεκεν προσφέρων τὰ χρήματα, ήτε τοῦτο γενέσθαι αὐτῷ, ἀλλ' ὅτε πορισμὸν αὐτῷ χρημάτων οἰδέμενος ἀφορμὴν τοῦτο γενέσθαι. Προσῆλθε γάρ ἡστε πλουτῆσας διὰ τῶν σημείων, τοιαύτην χάριν δεξάμενος, καθὼς καὶ πρώην φαντασίας ἐνεργῶν διὰ τῶν δαιμόνων. Ἔτοι πειράζων τοὺς ἀποστόλους τοῦτο ἦτοι, βουλέμενος κατηγορίαν περιβαλεῖν. Διὸ καὶ ἀκούεις: « Όνκις ἔστι σοι μερὶς ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ· ἡ γάρ καρδία σου οὐκ ἔστιν εὐέξια ἁγώπιον τοῦ Θεοῦ. Μετανόησον οὖν, εἰ δράσῃς ἀφεθήσεται σοι» τὸ ἀμάρτημα. Τούτο δὲ, διεκανύντος ἔστιν, ὡς δισκατόρθωτον τὸ πρᾶγμα, καὶ πολλῆς δεσμενον μετανοίας, τοῖς εἰς αὐτὸν τὸ θεῖον ἱεραπτέρανοιν, εἰς δὲ καὶ Σίμων, ἀργυρίου ὑπακούειν εἰς τὰς ἐνεργείας τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ἥγησάμενος. Καὶ διλλώσῃς: «Τὸ ἀργύριον σου σὺν σοὶ εἶναι εἰς ἀπώλειαν» οὐκ ἔστι ταῦτα ἀρχμένου^{εἰς}, ἀλλὰ παιδεῦσαν, ὡς διὰ τις εἰπῆ. Τὸ ἀργύριον σου συναπόδοιτο σοι μετὰ τῆς προαιρέσεως. «Ἀποκριθεῖς», θύ κολάζεις· νῦν τὸν Σίμωνα, καθὼς πρώτην τὸν Ἀνανίαν, ἵνα δεῖξῃ ὅτι οὐκ ἀνάγκης ἡ πίστις, ἀλλ' ἵνα καὶ τὰ τῆς μετανοίας εἰσαγάγῃ. Ἀρκεῖ γάρ πρὸς διόρθωσιν τὸ ἐλέγχοι, καὶ τὸ τὰ ἐν τῇ καρδίᾳ εἰπεῖν, καὶ τὸ ἐκεῖνον διολογῆσαι ὅτι ἔλλω. Τὸ γάρ εἰπεῖν, διτοις: «Δεῖθητε ὑμεῖς ὑπὲρ ἐμοῦ», τούτῳ ἔστιν διολογοῦντος, εἰ καὶ μή ἀπὸ ὀρθῆς καὶ σφιδρᾶς διαθέσεως ἔλέγετο.

αἱ Δομινικοῦ, πεccatum agnoscētis et cōfidentis erat, quanquam non adeo sincero et valido afferet, ut oportebat, prolatum ab eo fuerit.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

Οὐτι τοῖς ἀγαθοῖς καὶ πιστοῖς εὐδοῖ δ Θεὸς τὴν σωτηρίαν, δῆλος ἐκ τῆς κατὰ τὸν εὐνοῦχον ὑποθέσεως.

Τῇ ε' τῆς γ' ἔδομαδος.

Λέγεται καὶ εἰς τὴν ἑορτὴν τοῦ ἄγιου Φιλίππου.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Ἄγγελος δὲ Κυρίου ἐλάλησε πρὸς Φιλίππον λέγων: Ἀνάστηθι καὶ πορεύου κατὰ μεσημέριαν, ἐπὶ τὴν ὅδον τὴν καταβαίνουσαν, ἀπὸ Ἱερουσαλήμ εἰς Γάζαν· αὕτη ἔστι Ερημος. Καὶ ἀναστὰς ἐπορεύθη· καὶ ίδον ἀνήρ Αἴθιοψ εὐνοῦχος δυνάστης Κανδάκης τῆς βασιλίσσης Αἴθιόπων, δεις ἦν ἐπὶ πάσῃς τῆς γάζης αὐτῆς, δεις ἐλλύθει προσκυνήσων εἰς Ἱερουσαλήμ· δην τε ὑποστρέψαν, καὶ καθήμενος ἐπὶ τοῦ ἄρματος αὐτοῦ, καὶ ἀνεγίνωσκε τὸν προφήτην Ἡσανταν. Εἶπε δὲ τὸ Πνεῦμα τῷ Φιλίππῳ· Πρόσελθε, καὶ κολλήθητι τῷ ἄρματι τούτῳ. Προσδραμών δὲ ὁ Φιλίππος, ἤκουσεν αὐτοῦ ἀναγινώσκοντος τὸν προφήτην Ἡσανταν, καὶ εἶπεν· Ἀρά γε γινώσκεις ἢ ἀναγινώσκεις; Ο δὲ εἶπε· Πῶς γάρ ἀνδυνάμην, ἐὰν μή τις ἐδηγήσῃ με; παρεκάλεσε τε τὸν Φιλίππον ἀναβάντα

A horum quæ dixisti. Et illi quidem testificati et locuti verbum Domini, redibant Jerosolymam, et multis regionibus Samaritanorum evangelizabant.

COMMENTARIUS.

Scelestus hic Simon, prolata pecunia, petebat hujus doni compos fieri, non fidei, sed lucri gratia. Putabat scilicet, 235 si ejusmodi gratiam recipere, futurum, ut, quemadmodum pridem dæmoniacis præstigiis, ita deinceps miraculorum patratione ditesceret. Vel, per hoc apostolos tentare voluit, quærens calumniam aliquam ipsis affligere. Et idcirco audit: « Non est tibi pars in sermone isto; cor enim tuum non est rectum coram Deo. Pœnitentiam itaque age ab hac nequitia, si forte remittatur tibi » hoc peccatum. Quibus verbis ostendit Petrus, difficilis emendationis rem esse sacrilegium, et iis qui in illud labuntur, multa opus esse pœnitentia. Sane in rem sacram peccavit ac sacrilegio se obstrinxit Simon, dum existinavit, Spiritum sanctum in operationibus suis pecunia obtemperaturum. Alter: Hoc dictum, « Pecunia tua tecum sit in perditionem, » non maledicentis est, sed corripientis, ac si dixisset: Pecunia tibi pereat, una cum prava hac tua voluntate. Respondens, « Cæterum Petrus increpat quidem eum; non tamen confessim punit, uti antea Ananiam punivit, et ut ostendat fidem coactam esse non debere, et ut ipsum ad pœnitentiam sic inducat. Ad emendationem enim sufficiebat, quod gesserat improbare, quæ in corde erant proferre et consideri se caplumi esse; et sane illud: « Precamini vos pro me ad Dominum, » peccatum agnoscētis et cōfidentis erat, quanquam non adeo sincero et valido afferet, ut oportebat, prolatum ab eo fuerit.

CAPUT XII.

Quod Deus bonos et fideles ad salutem prospere ducat: idque manifestum ex eo quod contigit eu-nuco.

Feria 5 hebdomadæ tertiae.

Dicitur etiam in festo S. Philippi.

TEXTUS.

VIII, 26-39. Angelus autem Domini locutus est ad Philippum dicens: Surge et vade contra meridiem, ad viam quæ descendit ab Jerusalem in Gazam: hæc est deserta. Et surgens abiit. Et ecce vir Ἀθιόψ, eunuchus, potens Candacis reginæ Ἀθιοπum, qui erat super omnes gazas ejus, venerat adorare in Jerusalem: et revertebatur sedens super currum suum, legensque Isaianam prophetam. Dixit autem Spiritus Philippo: Accede et adjunge te ad currum istum. Accurrens autem Philippus, audivit eum legentem Isaianam prophetam, et dixit: Putasne intelligis quæ legis? Qui ait: Et quomodo possum, si non aliquis 236 ostenderit mihi? Rogavitque Philippum ut ascenderet, et sederet secum. Locus autem Scripturæ quam legebat erat hic: Tanquam

Variæ lectiones et notæ.

^{εἰς} ἀρωμένου.

ovis ad occisionem duxit est, et sicut agnus coram A καθίσαι σὺν αὐτῷ. Ἡ δὲ περιοχὴ τῆς Γραφῆς ἡνέγινεσκεν, ἦν αὐτῇ Ό; πρόδατον ἐπὶ σφαγὴν ήχθη, καὶ ως ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείροντος αὐτὸν ζωῶνος· οὖτες οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ. Ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ ἡ κρίσις αὐτοῦ ἥρθη. Τὴν δὲ γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγήσεται; οὗτοι αἱρεταὶ ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ. Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ εὐνοῦχος τῷ Φιλίππῳ εἶπε· Δέομαί σου, περὶ τίνος; διὰ προφῆτης ταῦτα λέγει; περὶ ἑαυτοῦ, η̄ περὶ ἑτέρου τινὸς; Ἄνοιξας δὲ τὸ στόμα αὐτοῦ ὁ Φιλίππος, καὶ ἀρέξαμενος ἀπὸ τῆς Γραφῆς ταύτης, εὐηγγελίσατο αὐτῷ τὸν Ἰησοῦν. Ός δὲ ἐπορεύοντο κατὰ τὴν ὁδὸν, ἤλον ἐπὶ τινὶ ὕδωρ· καὶ φρούριον ὁ εὐνοῦχος τῷ Φιλίππῳ· Ἰδού ὕδωρ· τοῦ κωλύει με βαπτισθῆναι; Εἰπε δὲ ὁ Φιλίππος· Εἰ πιστεύεις ἐξ ὀλης τῆς καρδίας, ἔξεστιν. B Ἀποκριθεὶς δὲ εἶπε· Πιστεύω τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸν Ἰησοῦν Χριστόν. Καὶ ἐκέλευσε στῆγαι τὸ ἄρμα· καὶ κατέθησαν ἀμφότεροι εἰς τὴν ὕδωρ, ὃ τε Φιλίππος καὶ εὐνοῦχος· καὶ ἐβάπτισεν αὐτὸν. Ὅτε

δὲ ἀνέβησαν ἐκ τοῦ ὕδατος, Πνεῦμα Κυρίου ἤρπασε τὸν Φιλίππον, καὶ οὐκ εἰδεν αὐτὴν οὐκέτι διενοῦχος· ἐπορεύετο γάρ τὴν ὁδὸν αὐτοῦ χαίρων.

COMMENTARIUS.

Quare angelus non apparuit eunucho, eumque ad Philippum non duxit? Quia fortasse non credidisset, sed tantum timore repletus esset. Sciendum vero, ab *Aethiopibus* quamlibet regum suorum matrem, appellari Candacem. Illi namque patrem regum suorum non agnoscent, quippe qui eos filios solis esse, jactant: matrem autem, ut dixi, Candacem vocant. « Tanquam ovis. » Hac phrasi significatur spontanea Salvatoris voluntas in tolerandis iis quae ad redemptionem nostram pertinent. Quemadmodum enim ovis, cum ad sacrificium dueatur, et agnus, cum tundetur, necessitate videlicet edomiti, ne balatum quidem emittunt; ita etiam ipse, cum libens pateretur, facebat. Illud autem, « In humilitate judicium ejus sublatum est, » significat perversum judicium contra ipsum, oppressa veritate, factum. Cum vero subdit: « Generationem ejus quis enarrabit? » Indicat, cum genealogia experientem esse: et quidem hujusmodi erat, ut Deus; licet secundum carnem genitus, etiam descriptus ac in censu positus fuerit. Vel perinde est, ac si dixisset: Ejus postquam resurrexit, gloriam nobilissimum dignitatem, quam rerum ordinatarum 237 exsecutio demonstravit, sermone enarrare· quis valeat, cum ille quidem morti se subjecerit, at omnes ejus gratia ad vitam immortalem resurrexerint et redempti fuerint? Deinde causam exprimit, dicens: « Quoniam tollitur de terra vita ejus. » Hoc est attollitur, ac sublimior terrenis omnibus est vita, seu conversatio ejus. Attollitur etiam, et super omnia est vita ejus, hoc est, natura Unigeniti, si ante carnem, seu nondum similis nobis factus, consideretur. Postquam etiam ipse in mortem sponte se demisi, « Sublata est a terra vita

Διὸ τί μὴ τῷ εὐνοῦχῳ φαίνεται διγγελος, καὶ ἄγει αὐτὸν πρὸς Φίλιππον; « Οτι ξας οὐκ ἀν ἐπεισθη, ἀλλ' ἔξεπλάγη μᾶλλον. » Ιστέον δέ, οὗτοι Κανδάκην Αἰθιόπες πᾶσαν τὴν τοῦ βασιλέως μητέρα καλούσιν: ἐπειδὴ πατέρα Αἰθιόπες οὐκ ἀναφέρουσιν, ἀλλ' ὡς δυνατὸς υἱός τηλεον παραδίδοσιν ἔκαστον δὲ τὴν μητέρα καλοῦσι Κανδάκην. « Ός πρόδατον. » Ἐντεῦθεν τὸ ἔκούσιον τοῦ Σωτῆρος ἐν τῇ περίρρητῷ οἰκονομουμένων σημαίνεται. Ός γάρ πρόδατον ἀγόμενον εἰς θυσίαν, η̄ ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείροντος αὐτὸν, ἀνάγεται^ε δαμαζόμενος, οὐδὲ βληχθεῖται τὸ ἐνδέσιμον ἔχει^ε οὖτες αὐτὸς ἐκών εν τῷ πάσχειν ἀπεσιώπα. Τὸ δὲ, « Ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ ἡ κρίσις αὐτοῦ ἥρθη, » δηλοῖ τὴν παράνομον κρίσιν ἐπ' αὐτῷ γενόμενον^ε τῆς ἀληθείας κρυψείσης. Τὸ δὲ, « Τὴν γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγήσεται; » ἐπενεγκών, δείκνυσιν αὐτὸν ἀγενεαλόγητον. Ήν μὲν γάρ καὶ αὐτὸς ἀγενεαλόγητος, ὡς Θεός, καὶ κατὰ σάρκα γενόμενος^ε καὶ ἀπογραφόμενος. « Ήτοι, τὴν μετὰ τὴν ἀνάστασιν γενομένην δόξαν, καὶ εὐγενὴ αὐτοῦ ἀξίαν, η̄ τὸν οἰκοδομηθέντων^ε ὑπέδειξε πεῖρα, τίς ἔσται ικανὸς λόγῳ φράσαι, αὐτοῦ μὲν θανάτων ὑποδαλομένου, πάντων δὲ εἰς ἀφθαρσίαν χάριτε αὐτοῦ ζωοποιουμένων, καὶ πίστει λυτρουμένων; Εἰτί φησι τὴν αἰτίαν^ε « Οτι αἱρεταὶ ἀπὸ τῆς γῆς η̄ ζωὴ αὐτοῦ· » ήγουν η̄ ποικιλεῖα· τουτέστιν, ἐπαίρεται, καὶ ὑψηλοτέρα τῶν ἐπὶ γῆς ἔστιν η̄ ζωὴ αὐτοῦ. Αἱρεταὶ δὲ καὶ ἐτέρων^ε καὶ ὑπὲρ παντός; ἔστιν η̄ ζωὴ αὐτοῦ, τουτέστιν η̄ ὑπαρξία τοῦ Μονογενοῦς, διαν έξω νοῆται σαρκής, καὶ οὖπω καθ' ἡμᾶς γενόμενος. Αὐτοῦ γάρ εἰς θάνατον ἔκουσιως καταβεθηκότος, « Ήρθη ἀπὸ τῆς γῆς η̄ ζωὴ αὐτοῦ, καὶ μετεπεισθη, καὶ ὑπερανέθη τοὺς οὐρανοὺς, οὗτοι^ε « Βασιλεὺς ὑπῆρχε τῆς δόξης, » καὶ η̄ αὐτοῦ ζωὴ κατὰ

Variæ lectiones et nolæ.

^ε ἀνάγκη δέ. ^ε γενομένην. ^ε γενώμενος. ^ε οἰκοδομηθέντων. ^ε ἐτέρως.

φύσιν, καὶ « Κύριος τῶν δυνάμεων, » εἰ καὶ διὰ τὴν πέρι ἡμᾶς οἰκονομίαν καὶ τὴν ἔκούσιον κένωσιν τῆς κατὰ τὸ ἔκούσιον πάθους ἐπὶ γῆς ἀτιμίας καὶ ἀδόξιας τηνέσχετο· τοῦτο διδούσης εὐλόγως αὐτῷ τῆς καθ' ὄπόστασιν αὐτῷ καὶ ἀδιαλεπτον ἥνωμένης σαρκός πέρι ἣν τὸ πάθος, καὶ ἡ ἐντεῦθεν ἀτιμία συνέβαινε, κατὰ Θεὸν⁴⁷ μὲν τολμωμένη τοῦ σεσαρκωμένου, φαῦσαι δὲ μὴ δυναμένη τοῦ ἀπαθοῦς, σπερ εὐμήχανον⁴⁸. Τοῦτον τοίνυν εἶναι τὸν Ἰησοῦν καὶ πεπληρῶσθαι τὴν Γραφὴν ἐν αὐτῷ δὲ Φίλιππος ταύτην τῷ εὐνούχῳ εὐαγγελίζεται. « Ω καὶ πεισθεὶς, καὶ παραυτίκα βαπτισθεὶς, ἐπέκμψῃ εἰς τὰ κλίματα τῆς Αἰθιοπίας, κηρύξων τοῦτον ἐπιστευεῖν αὐτὸς. Θεὸν μὲν ἔνα τὸν διὰ τῶν προφητῶν κεκηρυγμένον, τούτου δὲ τὸν Γίλον τὴν κατὰ ἀνθρώπουν ἥδη πεποιηθεῖσα παρουσίαν, καὶ ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθαι, καὶ τὰ λοιπὰ δια αἱ προφῆται λέγουσι περὶ αὐτοῦ. Καὶ ἐνταῦθα πεπλήκωται ἡ λέγουσα προφητεία· « Αἰθιοπίᾳ προφθάσει χείρα αὐτῆς τῷ Θεῷ. » — « Ής δὲ ἐπορεύοντο. » Ἐπιστατέον ὡς πολλὴ ἡ σπουδὴ ὑπῆρχε [τελείως] Χριστιανίζουσι πέρι τὸ αἰσθητὸν βίτιον. Διτοῦ γάρ δυτοῦ, τοῦ διδομένου, δε τοῦ δὲ διατοῦ, δ τε δὲ ἐν Πνεύματι ἀγίῳ καὶ περὶ⁴⁹, οὐ διὰ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἐν Πνεύματι βαπτίσματος, κατεφρόνουν τοῦ αἰσθητοῦ, ἥγουν τοῦ σωματικωτέρου. Συμφάσεται⁵⁰ γάρ κατὰ⁵¹ τοῦτο εἰς σωτηρίαν καὶ τὴν ἀνάστασιν τοῦ σώματος. « Πνεῦμα Κυρίου. » Συμφερόντως τὸν Φίλιππον ἀρπάζει τὸ Πνεῦμα. Ἔπει τῇσιν ἀν [καὶ συμπαρελθεῖν αὐτῷ δὲ εὐνοῦχος, καὶ ἐλύπτεσιν ἀν] ἔκεινος ἀνανεύσας καὶ ἀργησάμενος, ἀπὸ τοῦ καιροῦ δυτοῦ. Καὶ αὐτὸς δὲ δὲ Φίλιππος μέγα ἐκέρδανεν, διπερ ἥκουσι περὶ Ἱεζεχιὴλ καὶ Ἀβακούμ, καὶ ἐπὶ αὐτῷ γενόμενον ἰδών. Δείκνυται· δὲ πολλὴν ὁδὸν ἀπελθὼν, εἴγε ἐν Ἀζωτῷ εὑρέθη. Ἐκεῖ γάρ ἐστησεν, Ἐνθα λοιπὸν καὶ εὐαγγελίσασθαι αὐτὸν ἔδει, καὶ εἰς Καισάρειαν ἐνεῦθεν τὴν ἐνεγκούσαν ἀπελθεῖν.

multum itineris momento consecisse, cum subditur: Inventus est in Azoto. Ibi namque eum Spiritus Dei depositus, ubi postea prædicare debebat, et exinde in Cæsaream patriam suam remeare.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

Περὶ τῆς οὐρανόθετρης θελας κλίσεως Παύλου εἰς ἀποστολήν. «Ἐν φύτευσιν περὶ λάσεως καὶ βαπτισμάτος Παύλου δι' Ἀραρτού κατὰ ἀποκάλυψιν Θεοῦ, παρέβολεται τε αὐτοῦ καὶ συντυχίας τῆς διὰ Βαρράβα πρὸς τοὺς ἀποστόλους.

Τῇ δὲ τῇσι γένεσιν τοῦ οὐρανοῦ.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Φίλιππος δὲ κατελθὼν εὐρέθη εἰς Ἀζωτον, καὶ διερχόμενος εὐηγγελίζετο τὰς πόλεις πάσας, ἔως τοῦ ἐλθεῖν αὐτὸν εἰς Καισάρειαν. Οὐ δὲ Σαῦλος ἐτι ἐμπνέων ἀπειλῆσε καὶ φόνον εἰς τοὺς μαθητὰς τοῦ Κυρίου, προσελθὼν τῷ ἀρχιερεῖ ἡτήσατο παρ' αὐτοῦ ἐπιστολὰς εἰς Δαμασκὸν πρὸς τὰς συναγαγάδες,

⁴⁷ Psal. xxiii, 40. ⁴⁸ Psal. lxvii, 72.

Variae lectiones et notæ.

⁴⁹ Θεοῦ. ⁵⁰ ἀμήχανον. ⁵¹ πυρί. ⁵² συμβάλλεται. ⁵³ καὶ. ⁵⁴ εἰς τὴν ἐσορτὴν τοῦ ἀγίου ἀποστόλου Αγανίου.

A ejus: videlicet sublimis facta est et ascendit super omnes cœlos, quoniam ipse est Rex gloriae⁵⁵, ac ipsius vita naturalis et essentialis est: et ipse est « Dominus virtutum, » tametsi nostri causa, per voluntariam in passione exinanitionem, dedecus et ignominiam toleraverit, hoc illi omni jure præstante carne sua hypostatice et inseparabiliter divino Verbo unita; in qua et passio et inde profecta ignominia locum habuit: et ea quidem Deum incarnatum impetrare ausa est; verum immortalem et impassibilem non tetigit: id enim fieri nullo modo potest. Hunc igitur esse Jesum, impletamque in ipso hanc prophetiam, evangelizat Philippus eunuco, qui credens ac confessus baptizatus, in Aethiopiam remissus est, ut inibi, quod ipse crederat, prædicaret: nempe Deum verum a prophetis annuntiatum, ejus Filium hominem factum, in mundum jam advenisse, et tanquam ovem ad occisionem ductum esse, et reliqua, quæ prophetæ de ipso prædixerunt. Et hic impleta est illa prophetia quæ ait⁵⁶: « Aethiopia præueniet manus ejus Deo. » — Et dum irent, Notandum est hoc loco illorum qui perfecte Christiani erant, studium erga sensibile baptismata. Cum enim baptismata dupliciter detur (nam et per aquam datur, et in Spiritu sancto et igne), neutiquam propter spiritualis baptismatis præstantiam majoremque excellentiam, illi sensibile, seu magis corporeum baptismata negligebant: quandoquidem et istud ad salutem confert et ad resurrectionem corporis. « Spiritus Domini. » Non abs re Spiritus Domini statim rapuit Philipum: nam et eunuchus rogatus eum facile erat, ut secum proficeretur; et Philippus vicissim renuendo (non enim id opportunum tunc erat) eunuchum contristasset. Aliunde vero et Philippus haud modicum exinde lucratus est: quando quidem, quod de Ezechiele et Habacuc audierat, id inse renovatum perspexit. Inniuitur autem, ipsum

CAPUT XIII.

De vocatione Pauli 238 apostoli et cælo facta. Ubi de sanatione et baptismate Pauli per Ananiam deque prædicandilibertate et occursu ipsius ad apostolos.

Feria 6 hebdomadæ tertiae.

TEXTUS.

VIII, 40; IX, 1-19. Philippus autem inventus est in Azoto, et pertransiens evangelizabat civitatibus cunctis, donec veniret Cæsaream. Saulus autem adhuc spirans minarum et cædis in discipulos Domini, accessit ad principem sacerdotum, et petit ab eo epistolas in Damascum ad Synago-

gas : ut si quos invenisset hujus viæ viros ac mulieres, vincetos perduceret in Jerusalem. Et cum iter ficeret, contigit ut appropinquaret Damasco et subito circumfulsit eum lux de cœlo. Et cadens in terram audivit vocem dicentem sibi : Saule, Saule, quid me persecueris? Qui dicit: Quis es, Domine? Et ille : Ego sum Jesus quem tu persecueris; durum est tibi contra stimulum calcitrare. Et tremens ac stupens dixit : Domine, quid me vis facere? Et Dominus ad eum : Surge et ingredere civitatem, et ibi dicetur tibi quid te oporteat facere. Viri autem illi, qui comitabantur cum eo, stabant stupefacti, audientes, quidem vocem, neminem autem videntes. Surrexit autem Saulus de terra, apertisque oculis neminem videbat. Ad manus autem illum trahentes, introduxerunt Damascum. Et erat ibi a tribus diebus non videns, et non manducavit, neque bibit. Erat autem quidam discipulus Damasci, nomine Ananias; et dixit ad illum in visu Dominus : Anania. At ille ait : Ecce ego, Domine. Et Dominus ad eum : Surge, et vade in vicum, qui vocatur Rectus : et quare in domo Judæ Saulum nomine, Tarsensem : ecce enim orat. (Et vidit virum Ananiam nomine, introeuntem et imponentem sibi manus, ut visum recipiat.) Respondit autem Ananias : Domine, audivi a multis de viro hoc, quanta mala fecerit sanctis tuis in Jerusalem: et hic habet potestatem a principibus sacerdotum alligandi omnes qui invocant nomen tuum. Dixit autem ad eum Dominus : Vade, quoniam vas electionis est mibi iste, ut portet nomen meum coram gentibus et regibus et filiis Israel. Ego enim ostendam illi, quanta oporteat eum pro nomine meo pati. Et abiit Ananias et introivit in domum; et imponens ei manus, dixit : Saule frater, Dominus misit me Jesus **239** qui apparuit tibi in via, qua veniebas, ut videoas et implearis Spiritu sancto. Et confessio ceciderunt ab oculis ejus tanquam squamæ, et visum recepit: et surgens baptizatus est, et cum accepisset cibum, confortatus est.

COMMENTARIUS.

Vocem Pauli audierunt qui cum eo erant, non autem vocem, quæ de cœlo delapsa ad eum est. Inferiora enim tantum audire illis concessum est. Alioquin, si cœlestem illam audiissent vocem, non puto, increduli remansissent. Neque eum viderunt, ad quem Paulus respondebat: respondentem tamen eum cum audirent, mirabantur. Idcirco vero factum istud initio non contigit, ut evidentius constaret resurrectio Christi. Quomodo enim Paulus, qui ipsum rejiciebat, qui resurrectionem negabat, qui discipulos persecuebatur ipsius, credidisset unquam, nisi magna fuisse evidentia resurrectionis? «Viri autem.» Cur Deus non aliquem magnæ auctoritatis ac dignitatis virum ad Paulum instruendum destinavit, sed tantum Ananiam, qui

A ὅπως ἔαν τινας εὑρῇ τῆς ὁδοῦ δυτας, ἀνδρας τε καὶ γυναικας, δεδεμένους ἀγάγῃ εἰς Ἱερουσαλήμ. Ἐν δὲ τῷ πορεύεσθαι αὐτὸν, ἐγένετο ἐγγίζειν τῇ Δαμασκῷ, καὶ ἐξαιφνῆς περίηστραψεν αὐτὸν φῶς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ πεσὼν ἐπὶ τὴν γῆν, ἤκουσε φωνὴν λέγουσαν αὐτῷ· Σαοὺλ, Σαοὺλ, τί με διώκεις; εἰπε δέ· Τίς εἰ, Κύριε; Ὁ δὲ Κύριος εἶπεν· Ἐγώ είμι Ἰησοῦς ὃν σὺ διώκεις· σκληρόν σοι πρὸς κέντρα λαχτίζειν. Τρέμων τε, καὶ θαμβῶν, εἶπε· Κύριε, τί με θέλεις ποιῆσαι; Καὶ δὲ Κύριος πρὸς αὐτὸν· Ἀνάσθητι, καὶ εἰσελθε εἰς τὴν πόλιν, κακεῖ λαληθῆσται σοι τί σε δεῖ ποιεῖν. Οἱ δὲ ἀνδρες οἱ συνοδεύοντες αὐτῷ εἰστήκεισαν ἐνεοί, ἀκούοντες μὲν τῆς φωνῆς, μηδένα δὲ θεωροῦντες. Ἡγέρθη δὲ δὲ Σαῦλος ἀπὸ τῆς γῆς, ἀνεψυγμένων τε τῶν ὄφθαλμῶν αὐτοῦ, οὐδένα ἔθλεπε. Χειραγωγῶντες δὲ αὐτὸν εἰσήγαγον εἰς Δαμασκὸν. Καὶ ἦν ἡμέρας τρεῖς μῆδις βλέπων, καὶ οὐκ ἔραγεν οὐδὲ ἔπιεν. Ἔν δέ τις μαθητὴς ἐν Δαμασκῷ ὄνδρος Ἄνανιᾳς. Καὶ εἶπε πρὸς αὐτὸν δὲ Κύριος ἐν ὄραματι· Ἄνανια. Ὁ δὲ εἶπεν· Ἰδού ἐγώ, Κύριε. Ὁ δὲ Κύριος πρὸς αὐτὸν· Ἄναστάς πορεύθητι ἐπὶ τὴν ρύμην τὴν καλουμένην Εὐθείαν, καὶ ζήτησον ἐν οἰκίᾳ Ἰούδα Σαῦλον δνοματι· Ταρσέα. Ἰδού γὰρ προσεύχεται, καὶ εἰδεν ἐν ὄραματι ἀνδρὸς Ἄνανιαν ὄνδρος εἰσελθόντα καὶ ἐπιθέντα αὐτῷ χείρα διπας ἀναβλέψη. Ἀπεκρίθη δὲ Ἄνανιας· Κύριε, ἀκήκοα περὶ τοῦ ἀνδρὸς τούτου παρὰ πολλῶν, οσα κακὰ ἐποίησε τοῖς ἄγιοις σου ἐν Ἱερουσαλήμ. Καὶ ὥστε ἔχει ἔξουσίαν παρὰ τῶν ἀρχιερέων δῆσαι πάντας τοὺς ἐπικαλούμένους τὸ δνομά σου. Εἶπε δὲ πρὸς αὐτὸν δὲ Κύριος· Πορεύου, διτι σκεῦος ἐκλογῆς μοὶ ἔστιν οὗτος, τοῦ βαστάσαι τὸ δνομά μου ἐνώπιον ἐθνῶν τε καὶ βασιλέων, οιῶν τε Ἱερατὴλ. Ἐγώ γὰρ ὑποδέξω αὐτῷ δισα δεῖ αὐτὸν παθεῖν ὑπὲρ τοῦ ὄνδρος μου. Ἀπῆλθε δὲ Ἄνανιας, καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν· καὶ ἐπιθέεις ἐπ’ αὐτὸν τὰς χεῖρας, εἶπε· Σαοὺλ ἀδελφὲ, δέ Κύριος ἀπέσταλκε μὲ δ ὄφθεις σοι ἐν τῇ ὁδῷ ἡ ἡρχού, διπας ἀναβλέψης, καὶ πλησθῆς Πνεύματος ἀγίου. Καὶ εὐθέως ἀπέτεστον ἀπὸ τῶν ὄφθαλμῶν αὐτοῦ ὥστε λεπίδες, ἀνέβλεψέ τε παραχρῆμα, καὶ ἀναστὰς ἐβαπτίσθη, καὶ λαβὼν τροφὴν ἐνίσυσεν.

EPHMNEIA.

D Τὴν φωνὴν τοῦ Παύλου ἤκουσαν οἱ συνόντες αὐτῷ, οὐδένα δὲ ἐθέωρουν πρὸς δὸν ἀπεκρίνατο. Τῶν γὰρ ἐλαττόνων ἐποίησεν αὐτοὺς ἀκροατάς. Εἰ γὰρ τῆς φωνῆς ἤκουσαν ἐκείνης, καὶ ¹⁸ ἡ πιστησαν. Τὸν δὲ Σαῦλον ὄρωντες ἀποκρινόμενον, ἐθαύμαζον. Διὰ τοῦτο δὲ οὐκ ἔξ ἀρχῆς τοῦτο γέγονεν, ἵνα δειχθῆ δητας, διτι ἀνέστη δ Χριστός. Ὁ γὰρ ἐλαύνων αὐτὸν, καὶ ἀπιστῶν αὐτοῦ τῇ ἀναστάσει, καὶ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ διώκων, πόθεν ἀν ἐπιστευσεν, εἰ μῆτ πολλὴ ἦν τῆς ἀναστάσεως Ἰσχύς; «Οἱ δὲ ἀνδρες.» Τί δὴ ποτε οὐδένα τῶν ἀξιοπίστων καὶ μεγάλων εἰδίκευσεν, οὐδὲ μετέστησε πρὸς τὴν τοῦ Παύλου κατήχησιν, ἀλλὰ Ἄνανιαν, ἵνα δητας τῶν ἐνδομήκοντα; Ἐπειδὴ οὐκ ἔμελλε δι’ ἀνθρώπων ἐνάγεσθαι, ἀλλὰ δι’ αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ. Ἐπειδὲ οὗτος ἐδίδαξε μὲν αὐτὸν οὐδὲν,

Variae lectiones et notæ.

¹⁸ οὐχ ἀν.

ἐθάπτεις δὲ μόνον· ἄμα γάρ φωτισθεὶς, ἐμέλειν πολλήν τοῦ Πνεύματος χάριν ἀπὸ τοῦ ζῆτου καὶ τῆς πολλῆς προθυμίας. Ἐντεῦθεν δὲ σημειωτέον, ὅτι ἐκεῖνα τὰ δινείρα⁷⁰ δεῖ λίγεσθαι, ἀπερχονταφελῆ ἔστι καὶ συμβάλλεται εἰς θεοσέβειαν, ὅσα ἔχει τοῦ Κυρίου τὴν παρίστασιν, η̄ ἀγγέλου⁷¹. «Ἐστι: δὲ καὶ κατ’ ὅνταρ ίδικά, & οὐκ ὀφείλει λαλεῖσθαι· πλὴν εἰ καὶ ίδική τοῦ Σαύλου ἦν ἡ ὥψεια, ἀλλ’ οὖν παραδέξω: συμβάσα, πάλιν εἰς θεοσέβειαν τὸν ἀνθρώπον προσκαλεῖται, καὶ διὰ τοῦτο, ὡς κοινωφελῆ ἐκλαλεῖσθαι ἔδει. » Ἡν δέ τις μαθητής. » Ταῦτα φησιν δὲ Ἀνανίας, οὐχ ᾧ ἀπιστῶν τοῖς λεγομένοις, οὐδὲ ἡ πατήσθαι τὸν Χριστὸν νομίζων, μὴ γένοιτο! ἀλλὰ φοβούμενος καὶ τρέμων. Εἰδὼς γάρ ἦν αὐτοὺς, ἐν φόβῳ ὅντας, περιεργάζεσθαι καὶ λέγειν, ὅτι Τούτων ὅντων, πῶς δύναται, φησι, ταῦτα γενέσθαι; Τί οὖν δὲ Κύριος, δ ταῖς χαρδίαις τῶν ἀνθρώπων ἐμβατεύων, κατὰ Σαύλου ἐμφράτηρης; Δελχυστιν ὅτι οὐκ ἔστι φυσικὴ ἡ κακία αὐτῷ. » Σκεῦος, φησιν, ἐκλογῆς ἔστιν. » Ἔδειξεν δὲ δόκιμός ἔστι. Τὸ δόκιμον γάρ τις ἐκλέγεται σκεῦος. Καὶ οὐ μόνον πιστὸς ἔσται, φησιν, ἀλλὰ καὶ διδάσκαλος καὶ κῆρυξ τῆς οἰκουμένης, ἀλλὰ καὶ πείσεται πολλὰ ὑπὲρ ἐμοῦ. de Paulo pronuntiavit? Ostendit non naturaliter insitam est mihi: quibus verbis declarat, ipsum virum probatum esse: nam, quod probatum est, vas, eligi solet. **260** Quare non solum fidelis, inquit, erit; sed etiam doctor, et praeceo mundi, quin et multa pro nomine meo patietur.

Τῷ Σαββάτῳ τῆς γ' ἑδομάδος;

KEMENON.

Ἐγένετο δὲ ὁ Σαῦλος; μετὰ τῶν διητῶν ἐν Δαμασκῷ μαθητῶν ἡμέρας τινάς. Καὶ εὗθέως ἐν ταῖς συναγωγαῖς ἐκήρυσσε τὸν Χριστὸν, ὅτι Οὐτός ἔστιν δὲ Χριστὸς δὲ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Ἐξίσταντο δὲ πάντες οἱ ἀκούοντες, καὶ ἔλεγον· Οὐκ οὔτος ἔστιν ὁ πορθῆσας ἐν Ἱερουσαλήμ πάντας τοὺς ἐπικαλουμένους τὸ δινομα τοῦτο, καὶ ὅnde εἰς τοῦτο ἐλήσυθεν, ήνα δεδέμένους αὐτοὺς ἀγάγῃ εἰς Ἱερουσαλήμ ἐπὶ τοὺς ἀρχιερεῖς. Σαῦλος δὲ μᾶλλον ἐνεδυναμώντο καὶ συνέχεε τοὺς Ἰουδαίους τοὺς κατοικοῦντας ἐν Δαμασκῷ, συμβιθάζων, ὅτι Οὐτός ἔστιν δὲ Χριστός. Ήτο δὲ ἐπληρούντο ἡμέραις ἵκαναί, συνεδουλεύσαντο οἱ Ἰουδαῖοι ἀνελεῖν αὐτὸν. Ἐγνώσθη δὲ τῷ Σαύλῳ ἡ ἐπιδουλή αὐτῶν· παρεστήρουν τε τὰς πύλας τῆς πόλεως ἡμέρας τε καὶ νυκτὸς, διπάς αὐτὸν ἀνέλωσι. Λαβόντες δὲ αὐτὸν οἱ μαθηταὶ νυκτὸς, καθῆκαν διὰ τοῦ τείχους χαλάσαντες ἐν σπυρδὶ. Παραγενόμενος δὲ ὁ Σαῦλος εἰς Ἱερουσαλήμ, ἐπειράτο κολλᾶσθαι τοῖς μαθηταῖς· καὶ πάντες ἐχοδοῦντο αὐτὸν, μὴ πιστεύοντες ὅτι ἔστι μαθητής. Βαρνάδας δὲ ἐπιλαβόμενος αὐτὸν, ἤγαγε πρὸς τοὺς ἀποστόλους, καὶ διηγήσατο αὐτοῖς, πῶς ἐν τῇ δόῃ εἶδε τὸν Κύριον, καὶ ὅτι ἐλάλησεν αὐτῷ, καὶ πῶς ἐν Δαμασκῷ ἐπαρθῆσαστο ἐν τῷ δινόματι τοῦ Ἰησοῦ. Καὶ ἦν μετ’ αὐτῶν εἰσπορευόμενος καὶ ἐκπορευόμενος εἰς Ἱερουσαλήμ καὶ παρθῆσαίζομενος ἐν τῷ δινόματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, ἐλάλει τε καὶ συνεζήσει πρὸς τοὺς Ἑλληνιστάς. Οἱ

A unus erat ex septuaginta discipulis ad eum misit? Quia videlicet non per homines, sed ab ipso Christo edocendus ille erat. Quare Ananias quoque nihil cum docuit, sed baptizavit tantummodo: statim enim ac baptizatus esset, ille maximam attracturos erat gratiam Spiritus ex zelo, multaque alacritate. Hinc vero adnotandum, eas quidem enarrandas visiones, quae quidpiam communis continent utilitatis, et ad pietatem conferunt, quæque Dei vel angelorum assistentiam habent: privatas vero, si quæ accidunt, visiones, eas non oportet manifestas facere. Attamen licet, quod hic narratur, peculiarem spectaret Sauli utilitatem, nihilominus mirabilis ejus sanatio quemquam potest ad pietatem excitare; et idcirco, ut quid ad communem confessores utilitatem, eam enarrari oportuit. «Erat autem quidam discipulus.» Ita loquitur Ananias, non quod ea, quæ ei dicebantur, non crederet, vel quod Christum decipi posse existinaret, absit! sed ex timore et tremore quo concutiebatur. Pronum enim erat, ut ii, qui timore perculti erant, anxi inquirent ac dicent, Quomodo possunt ista fieri? Quid igitur Dominus, cordium investigator, de Paulo pronuntiavit? Ostendit non naturaliter insitam est mihi: quibus verbis declarat, ipsum virum probatum esse: nam, quod probatum est, vas, eligi solet. **260** Quare non solum fidelis, inquit, erit; sed etiam doctor, et præceo mundi, quin et multa pro nomine meo patietur.

B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V W X Y Z

Sabbato hebdomadæ tertiae.

TEXTUS.

IX, 19-31. Fuit autem (Saulus) cum discipulis, qui erant Damasci per dies aliquot. Et continuo in synagogis prædicabat Jesum, quoniam Illic est Filius Dei. Stupebant autem omnes qui audiebant, et dicebant: Nonne hic est, qui expugnabat in Jerusalem eos qui invocabant nomen istud, et huc ad hoc venit, ut vincatos illos duceret ad principes sacerdotum? Saulus autem multo magis convalescebat et confundebat Judæos qui habitabant Damasci, affirmans quoniam Hic est Christus. Cum autem impleverint dies multi, consilium fecerunt in unum Judæi, ut eum interficerent. Notæ autem factæ sunt Saulo insidiæ eorum. Custodiebant autem portas die et nocte, ut eum interficerent. Accipientes autem eum discipuli nocte, per murum dimiserunt eum, submittentes in sporta. Cum autem venisset in Jerusalem, tentabat se jungere discipulis, et omnes timebant eum, non credentes, quod esset discipulus. Barnabas autem apprehensum illum duxit ad apostolos, et narravit illis quomodo in via vidisset Dominum, et quia locutus est ei, et quomodo in Damasco fiducialiter egerit in nomine Jesu. Et erat cum illis intrans et exiens in Jerusalem, et fiducialiter agens in nomine Domini. Logebatur quoque gentibus, et disputabat cum Græcis: illi autem quærebant occidere eum. Quod cum cognovissent fratres, deduxerunt eum Cæsaream et

Variæ lectiones et notæ.

⁷⁰ δινείρατα. ⁷¹ ἀγγέλων.

dimiserunt Tarsum. Ecclesia quidem per totam A δὲ ἐπεχειρουνταύτην ἀνέλειν. Ἐπιγνόντες δὲ οἱ ἀδελ-
Judæam et Galilæam et Samariam habebat pacem, φοι κατήγαγον αὐτὸν εἰς Καισάρεταν, καὶ ἵξαπέστει-
et ædificabatur ambulans in timore Domini, et con- λαν αὐτὸν εἰς Ταρσόν. Ή μὲν οὖν Ἐκκλησία καθ'
solatione sancti Spiritus replebatur. οἶχοδομουμένη καὶ πορευομένη τῷ φέρει τοῦ Κύριου, καὶ τῇ παραχλήσει τοῦ ἀγίου
πνεύματος ἐπληθύνετο.

COMMENTARIUS.

Saulus, cum legisperitus esset, os Judæis occu- debat, adeo ut loqui eos non sineret; et productis Scripturarum testimoniois ^{et affir}mat, « seu leniter et mansuete docebat, « quoniam Jesus est Christus ac Filius Dei. » Ii vero insidiæ ipsi struebant, ut morti eum darent. Sed a discipulis per murum submissus in sporta fuga vitam servavit. Quanquam enim ille cuperet, ex hac vita migrare, salutis tamen hominum cura et amor eum detinebat. Hinc plures **241** ejusmodi machinatus est, quæ B eum possent prædicationi servare: unde nec recusabat humana uti industria, cum opportunitas exigebat. « Saulus autem. » Operæ pretium est hic inquirere, quomodo Paulus in sua ad Galatas Epistola scribat ¹⁰: « Neque veni Jerosolymam ad antecessores meos apostolos, sed abii in Arabiam et Damascum; deinde post annos tres, veni Jerosolymam videre Petrum. Alium autem apostolorum vidi neminem; » hic vero contrarium dicuntur: nempe quod Barnabas illum ad apostolos duxerit. Igitur quod in Epistola ad Galatas ait, ita intelligendum: Non veni ad conferendum; ait enim ipse ibidem: « Non contuli (16) neque abii Jerosolymam. » Si vero hoc non arridet, illud manifestum videtur, quod non statim, ut credidit, insidiæ ei Damasci structæ fuerint; sed tantum postea quam rediit ex Arabia, hoc est post tres annos. Si rursus hoc non placet, dicendum illum quidem non abiisse ad apostolos; sed humilitatis causa discipulis adhæsisse, quanquam doctor foret, et non discipulus. Propterea inquit, Non abii, ut ad antecessores meos apostolos accederem; adeoque nihil ab ipsis didici. Vel hoc ita accipe, quod abierit in Arabiam, deinde Damascum venerit, inde Jerosolymam, postea in Syriam. Si neque hoc satisfacit, dicito, quod rursus Jerosolymam ascenderit, deinde Damascum missus sit, postea in Arabiam, et rursus Damascum; demum Cœsaream: et tunc post quatuordecim annos denuo Jerosolymam perrexerit, fortasse cum fratres duxit cum Barnaba. Vel demum aliud hic designatur tempus: sacer enim scriptor multa præterit, variaque tempora simul jungit. Puto autem ipse, Barnabam jam multo antea amicum ejus suisse: erat enim ille vir benignus et valde bonus: unde Filius consolationis cognominabatur:

¹⁰ Galat. 1, 17, 19.

Variae lectiones et notæ.

¹¹ οὐ. ¹² δεκατεσσάρων. ¹³ χρηστός. ¹⁴ εὐπρόσιτος.

(16) Textus Græcus habet, οὐ προσχεθέμην, quod vulg. interpres vertit, non acquieci.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

« Οτε, νομομαθῆς ὧν, ἐπεστόμιζεν αὐτὸὺς, καὶ οὐκ εἴᾳ φθέγγεσθαι, ἄλλ’ ἀπὸ τῶν Γραφῶν ἐδέκενται, « συμβούλαζαν, » τουτέστι μετ’ ἐπιεικείας διδάσκων, « διτὶ Ἰησοῦς ἐστιν ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. » Οἱ δὲ ἐπενουλεύοντο ὡςτε ἀνέλειν αὐτὸν. Ό δὲ ἀπὸ τοῦ τείχους ἐν σπυρίδῃ ἔχαλάτῳ διὰ τῶν μαθητῶν, καὶ διεσώζετο φυγάς. Εἰ γάρ καὶ ἐπεθύμει τῆς ἐντεῦθεν ἀποδημίας, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀνθρώπων σωτηρίας κήδεται καὶ ἐρξ. Καὶ πολλάκις τοιαῦτα ἐμηχανάτο τηρῶν ἔστιν τῷ κηρύγματι, καὶ οὐ παρητέτο καὶ ἀνθρωπίνοις χρήσασθαι μηχανήμασιν, ἦνίκα ἀπήτει καιρός. « Σαῦλος δέ, » Αἴσιον ἐνταῦθα ἀπορῆσαι, πῶς ἐν μὲν τῇ πρὸς Γαλάτας φησιν, διτὶ οὐκ ἀπῆλθον εἰς Ἱεροσόλυμα [ἄλλ’ εἰς Ἀγαθίαν καὶ Δαμασκὸν, καὶ μετὰ τρία ἔτη εἰς Ἱεροσόλυμα.] ἴστορησαι Πέτρον, « καὶ διτὶ οὐδένα τῶν ἀποστόλων εἴδον » ἐνταῦθα δὲ τούναντίον φησιν, διτὶ ήγαγεν αὐτὸν πρὸς τοὺς ἀποστόλους ὁ Βαρνάβας. « Η τούτο τοινῦ φησιν ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας Ἐπιστολῇ, διτὶ οὐκ ἀπῆλθεν ὡςτε προαναθέσθαι. Φησι γάρ διτὶ, « Οὐ προ[σ]ανεθέμην· οὐδὲ ἀπῆλθον εἰς Ἱεροσόλυμα. » Εἰ μὴ τούτο, δῆλον, η̄ ἡ ἐπιδουλή η̄ ἐν Δαμασκῷ, [οὐκ εὐθέως μετὰ τὸ πιστεῦσαι, ἀλλὰ] μετὰ τὸ ἐλθεῖν αὐτὸν ἀπὸ Ἀραβίας γέγονε, [μετὰ ἔτη τρία], η̄, εἰμὴ τούτο πάλιν, αὐτὸς γοῦν οὐκ ἀπῆλθε πρὸς τοὺς ἀποστόλους, ἀλλὰ τοῖς μαθηταῖς ἐπειράτῳ κολλᾶσθαι, [μετριά-
ζων.] ἀτε διδάσκαλος ὧν, καὶ οὐ μαθητής. Διὰ τούτο, οὐκ ἀπῆλθον, φησιν, ἵνα πρὸς τοὺς πρὸς ἀποστόλους ἀπέλθω. Οὐδὲν γοῦν παρ’ αὐτῶν ἔμαθον. » Η ταύτην τὴν δινόδον [λάμβανε,] ὡςτε εἶναι οὐτως, διτὶ ἀπῆλθεν εἰς Ἀραβίαν, εἰτα ἥλθεν εἰς Δαμασκὸν, εἰτα εἰς Ἱεροσόλυμα, εἰτα εἰς Συρίαν. « Η, εἰμὴ τούτο πάλιν, διτὶ αὐθις ἀπῆλθεν εἰς Ἱεροσόλυμα, εἰτα εἰς Δαμα-
σκὸν ἔξεπέμφθη, εἰτα εἰς Ἀραβίαν, εἰτα εἰς Δάμα-
σκὸν πάλιν, εἰτα εἰς Καισάρειαν, καὶ τότε διὰ τε-
σάρων ¹⁵ ἐτῶν [ἀνέδη πάλιν εἰς Ἱεροσόλυμα,] ἵσως διτὶ τοὺς ἀδελφοὺς ἀνήγαγε μετὰ Βαρνάβα. « Η, εἰ [μὴ] τούτο, ἔτερον λέγει καιρόν. Ό [γάρ] ίστοριογράφος, πολλὰ ὑποτέμνει, καὶ πολλοὺς συνάστι [i. συνάπτειν σει συνάγει] καιρούς. Δοκεῖ δέ μοι ὁ Βαρνάβας δικαίων αὐτοῦ εἶναι φίλος. ήν δὲ δινθρωπος ἐπιεικής καὶ χριστὸς ¹⁶ σφόδρα· διὸ καὶ οὐδὲ παραχλήσεως φερωνύμιας ἐλέγετο· θίθεν καὶ ἀπρόσιτος ¹⁷ γέγονε τῷ ἀνδρὶ. « Ἐλάλει τε καί. » Ἐλληνιστάς [φησι] τοὺς Ἐλληνιστούς φθεγγομένους, καὶ σφόδρα οιφῶς.

οι γάρ ἄλλοι, τουτέστιν οι βαθεῖς Ἐβραῖοι, οὓς A quare ad ipsum facilem accessum habebat Paulus. ιδεν αὐτὸν ήθελον.
bræos, qui Græce loquebantur. Et quidem valde sapienter ait, Paulum ad illos locutum fuisse: nam meri Hebrei ne quidem illum videre sustinebant.

ΚΕΦΑΛ. ΙΔ.

Περὶ Αἰρέων παραλιτικοῦ λαθέρτος ἐν Λύδδῃ διὰ
Πέτρου· ἐνῷ τὰ περὶ τῆς Ταβιθᾶς τῆς φυλο-
χήρου, ηγεμονεύειν τὴν τεκνών δὲ Πέτρος διὰ
προσευχῆς ἐν Ἰόπηῃ.

Τῇ Κυριακῇ τῆς γ' ἔδομάδος.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Ἐγένετο δὲ, Πέτρον διερχόμενον διὰ πάντων,
κατελθεῖν καὶ πρὸς τοὺς ἄγιους τοὺς κατοικοῦντας
Λύδδαν. Εὗρε δὲ εἰκεῖ ἀνθρωπὸν τινα, ὀνόματι Αἰνέαν,
ἔξ οὖν ὅπερ κατακείμενον ἐπὶ κρανδάτῳ, δὲς ἡν
παραλευμένος. Καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ Πέτρος· Αἰνέα, B
ιάτα! σε δὲ Κύριος Ἰησοῦς Χριστός· ἀνάστηθι καὶ
στρῶσον σεαυτῷ. Καὶ εὐθέως ἀνέστη· καὶ εἶδον
αὐτὸν πάντες οἱ κατοικοῦντες Λύδδαν καὶ τὸν Σά-
ρωνα· οἵτινες ἐπέστρεψαν ἐπὶ τὸν Κύριον. Ἐν Ἰόπηῃ
δὲ τις ἡν μαθήτηρα δύναματι Ταβιθᾶ, ἡ διεργμηνεο-
μένη λέγεται· Δορκάς. C
· Αὕτη ἡν πλήρης ἀγαθῶν ἔργων καὶ ἐλεγμοσύνῶν ὡν ἐποίει. Ἐγένετο δὲ ἐν
ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, κοινωνίσασαν αὐτὴν ἀποθ-
νεῖν. Λούσαντες δὲ αὐτὴν ἔθηκαν ἐν τῷ ὑπερῷ. D
· Ἐγγύς δὲ οὐσης Λύδδης τῇ Ἰόπηῃ, οἱ μαθήται
ἀκούσαντες, διε τοὺς Πέτρος ἐστὶν ἐν αὐτῇ, ἀπέστειλαν
δύο ἀνδρας πρὸς αὐτὸν, παρακαλοῦντες μὴ ἐκνήσαι
διελθεῖν οὐς αὐτῶν. Ἀναστὰς δὲ Πέτρος· συνῆλθεν
αὐτοῖς· δὲν παραγενόμενον ἀνήγαγον εἰς τὸ ὑπερῷ, καὶ
καὶ παρέστησαν αὐτῷ πᾶσαι αἱ χῆραι κλαίουσαι, καὶ
καὶ ἐπιδεικνύμεναι χιτῶνας καὶ ἱμάτια δια ἐποίει
μετ' αὐτῶν οὐσα ἡ Δορκάς. Ἐκβαλὼν δὲ ἔξω πάντας
οἱ Πέτρος, καὶ θεὶς τὰ γόνατα προσηγένετο· καὶ ἐπι-
στρέψας πρὸς τὸ σῶμα, εἶπε· Ταβιθᾶ, ἀνάστηθι.
· Η δὲ ἡνέψει τοὺς δρυθαλμοὺς αὐτῆς, καὶ ιδούσα τὸν
Πέτρον, ἀνεκάθισε. Δοὺς δὲ αὐτῇ χείρα ἀνέστησεν
αὐτὴν ζῶσαν. Γνωστὸν δὲ ἐγένετο καθ' ὅλης τῆς
Ἰόπης· καὶ πολλοὶ ἐπίστευσαν ἐπὶ τὸν Κύριον.
· Ἐγένετο δὲ ἡμέρας ἵκανάς μείναι αὐτὸν ἐν Ἰόπηῃ
παρὰ τινι Σιμωνι βυρτεῖ.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Οὐκ ἀνέμεινε τὴν πίστιν τοῦ ἀνδρὸς, οὐδὲ ἡρώη-
σεν, εἰ βούλοιτο θεραπευθῆναι· οὐπω γάρ ἡσαν
τεχμήρια τῆς αἰκείας παραπλόντες δυνάμεως. Ei-
κότις τούτους οὐκ ἀπῆτετο τὴν πίστιν δ ἀνήρ· οὐδὲ
γάρ τὸν χαλῶν ἀπῆτησαν. Μάλιστα μὲν οὖν καὶ πρὸς
πολλῶν παράλησιν ἐγένετο τὸ θαῦμα· ἐπίστημος
γάρ ἡν δ ἀνήρ. Καθάπερ οὖν δὲ Χριστὸς, ἀρχόμενος
τῶν σημείων, οὐκ ἀπῆτει πίστιν· οὕτως οὐδὲ οὔτοι.
· Ἐν Ἱεροσολύμοις μὲν γάρ εἰκότις ἡ πίστις αὐτῶν
προεγένετο, ίνα εἰς Ἐρχομένου τοῦ Πέτρου, καὶ ἡ
ὑπὲρ τοῦ τοὺς ἄλλους ἐπισπάσασθαι ἐγένετο· τὰ δὲ,
καὶ ὑπὲρ τῆς τῶν πιστεύοντων παρακλήσεως. ε· Ἐν
Ἰόπηῃ δέ. · Δείχνωντις δὲ τινες φερωνύμως αὐτῇ ἡν καὶ
ἐγρηγορεῖ καὶ νήφουσα ὑπερ δορκάς· ποιλὰ γάρ

PATROL. GR. CXXV.

De Aenea sanato a Petro Lyddæ: ubi de Thabita di-
lecta vidua, quam Petrus oratione e morte susci-
tavit Joppe.

Dominica hebdomadæ tertiae.

TEXTUS.

IX, 32-43. Factum est autem, ut Petrus dum per-
transiret universos, deveniret ad 242 sanctos qui
habitabant Lyddæ. Invenit autem ibi hominem
quemdam nomine Αἴνεαν, ab annis octo jacentem
in grabato, qui erat paralyticus. Et ait illi Petrus:
Αἴνεα, sanat te Dominus Jesus Christus: surge,
et sterne tibi. Et continuo surrexit. Et viderunt
eum omnes qui habitabant Lyddæ et Saronæ, qui
conversi sunt ad Dominum. In Joppe autem fuit
quædam discipuli, nomine Ταβίθα, quæ interpre-
tata dicitur Dorcas. Hæc erat plena operibus bonis
et eleemosynis quas faciebat. Factum est autem in
diebus illis, ut infirmata moreretur. Quam cum la-
vissent posuerunt eam in cœnaculo. Cum autem
prope esset Lydda ad Joppen, discipuli audientes
quia Petrus esset in ea, miserunt duos viros ad
eum, regantes: Ne pigriteris venire usque ad nos.
Exsurgens autem Petrus venit cum illis. Et cum
advenisset, duxerunt illum in cœnaculum, et cir-
cumsteterunt illum omnes viduæ flentes et osten-
dentes ei tunicas et vestes quas faciebat illis Dor-
cas. Ejectis autem omnibus foras, Petrus ponens
genua oravit: et conversus ad corpus dixit: Ταβί-
θα, surge. At illa aperuit oculos suos, et viso
Petro, resedit. Dans autem illi manum, erexit eam.
Et cum vocasset sanctos et viduas, assignavit eam
vivam. Notum autem factum est per universam
Joppen; et crediderunt multi in Domino. Factum
est autem, ut dies multos moraretur in Joppe, apud
Simonem quemdam coriarium.

COMMENTARIUS.

Petrus haud exspectavit fidem paralyticū, neque
interrogavit, num sanus fieri vellet; quandoquidem
eo loci nulla adhuc ediderant apostoli argumenta
potestatis qua donati erant. Congruē igitur non
exigit fidem ab illo viro, sicut neque a claudio ante
exegerat. Potissimum igitur ad aliorum consola-
tionem factum est miraculum illud: siquidem
celebris erat vir ille. Itaque, quemadmodum Chri-
stus Dominus, cum signa facere ceperit, fidem non
præexigebat, sic nec apostoli. At Jerosolymis con-
grue fides præcedebat, ut adveniente Petro, sal-
tem umbra illius obumbraret quemquam illorum: ·
multa enim inibi signa facta jam fuerant; at isto
in loco primum erat. Quædam enim signa ad infi-
deles ad fidem trahendos; alia ad fidelium consola-
tionem siebant. · In Joppe autem. · Innuit puel-
lam illam iuxta sui nominis vim, vigilantem et

30

sobriam fuisse, sicuti capream (17) : sunt enim multa nomina ita provide imposita, ut denominatio **243** personæ proprietatem subsequatur. « Contigit autem ut ea infirmata moreretur. Quam cum lavissent. » Omnia, quæ ad funus curandum spectabant, primum fecerunt : tunc vero missus nuntio, Petrum accersunt : quo: d antequam moreretur facere noluerunt, haud rēquum putantes propter hujusmodi discipulis molestiam creare, eosque a prædicatione avocare. Et idcirco etiam adnotat, quod « prope erat Lydda ad Joppen : » quare velut quandam operis appendicem id postulabant : erat enim discipula. Quid igitur Petrus ? Cunctos foras ejicit, ne flentium lacrymis ac gemitibus perturbaretur. « Ponens autem genua oravit ; » non enim quæcumque signa eadem facilitate partrahant : deinde eam vocans, dansque illi manum eam suscitavit ; verbo vitam, manuque idoneas illi vires impertiens. Adnotandum vero, quod non in solum infidelibus, sed etiam in sanctis signa ab apostolis flebant, ut alii item crederent. Et re ipsa plures signum istud videntes crediderunt : ut rursus verum sit, « signa esse infidelibus » : non enim alter illi credidissent, nisi denou signa vidissent : cum aliquoquin sancti etiam absque signo crediderint, Petrum posse eam defunctam in vitam revocare ; secus enim, ad illum accersendum non misserent. « Cum autem prope esset Lydda. » Urbs ista nunc appellatur Diospolis, distatque Jerosolymis passuum millia octodecim. « Apud Simonem quemdam Coriarium. » Non apud aliquem ex illustribus viris manet Petrus, sed apud coriarium, in omnibus nos ad utilitatem provocans : quare nec viles despici, nec nobiles effungi, sinit.

Indigebant enim ejus instructionis illi, qui propter signa in Dominum ac Deum Iesum Christum, quem ipse prædicabat, crediderant.

CAPUT XV.

De Cornelio, et de iis quæ ad ipsum ab angelo, et rurus de iis quæ ad Petrum e cælo circa vocationem gentium dicta sunt.

Feria 2 hebdomadæ quartæ.

TEXTUS.

X, 1-20. Vir autem quidam erat in Cæsarea nomine Cornelius, centurio cobortis quæ dicitur Italicæ, religiosus ac timens Deum cum omni domo sua, faciens elemosinas multas plebi, et deprecans Deum semper. Is vidit in visu manifeste, quasi hora diei noua, angelum Dei introeuntem ad se et dicentem sibi : Corneli. At ille intuens eum, 244 timore correptus dixit : Quid est, Domine ? Dixit autem illi : Orationes tuæ et elemosynæ tuæ ascenderunt in memoriam in conspectu Dei. Et nunc mitte viros

" I Cor. xiv, 22.

Variæ lectiones et notæ.

⁸¹ የተሠራው. ⁸² የሚገኘው. ⁸⁴ በ.

(17) *Tabitha* Syriac et *Dorcas* Græcæ idem est ac Latine *caprea*, seu *Jama*.

Α καὶ οἰκονομικῶς ὄνδρας τίθεται, ἐηλοῦντα τῇ ἐνεργείᾳ τὴν προσηγορίαν ἀκολουθοῦσσαν. « Συνέδη τοίνυν, ταύτην ὁρίσασσαν ἀποθανεῖν. Λούσαντες δὲ αὐτήν. » Τὰ ἐπί νεκρῷ πάντα ἐποίησαν, καὶ τότε ἀποστέλλαντες, μετακαλοῦνται Πέτρον. Οὐκ ἐποίησαν δὲ τοῦτο πρὸ τοῦ ἀποθανεῖν, ἀνάξιον ἥγουμενοι ὑπὲρ τῶν τοιούτων σκύλλειν τοὺς μαθητὰς, καὶ τοῦ κηρύγματος παρακρατῆν. ἐπειὶ καὶ διὰ τοῦτο λέγει, ὅτι « Ἐγγὺς ἦν. » Ἐν τάξει γάρ παρέργου τοῦτο ἦτος ^{οὐ} μαθήτρια γάρ ἦν. Τί οὖν δὲ Πέτρος; Πάντας ἐκβάλλει ἔξω ὡςτε μὴ συγχυθῆναι τοῖς δάκρυσι, μηδὲ διαταραχθῆναι. « Θεῖς δὲ τὰ γόνατα, προσηγύγχτο. » Οὐ πάντα γάρ μετὰ τῆς αὐτῆς εὐκολίας τὰ σημεῖα ἐποίουν· εἰτα φωνήσας αὐτήν, καὶ δοὺς αὐτῇ κείρα, ἀνέστησεν αὐτήν. διὰ μὲν **Β** τοῦ βρέφατος τὴν ζωὴν αὐτῇ διηρούμενος, τὴν δὲ δύναμιν διὰ τῆς χειρὸς παρασχών. Σημειωτέον δὲ, ὅτι οὐ μόνοις τοῖς ἀποστόλοις ^{οὐ}, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀγίοις ἐγένετο σημεῖα, οἰκονομικῶς, ἵνα καὶ ἀλλοι πιστεύσωσιν. Ἰδόντες γάρ τὸ σημεῖον τοῦτο πολλοὶ ἐπίστευσαν, ὡς εἴναι πάλιν τὰ σημεῖα τοῖς ἀπίστοις. Οὐ γάρ ἀλλως ἐπίστευσαν, εἰ μὴ πάλιν εἶδον σημεῖα· τῶν ἀγίων, καὶ δίχα τῶν σημειῶν πιστεύσαντων, ὅτι δυνατόν ἐστιν ἀναστῆσαι αὐτήν ἐπειὶ πῶς ἀν αὐτὸν μετεστέσει αντο· « Ἐγγὺς δὲ οὐσης Λύδης. » Λύδης ἐστὶν ἡ νῦν καλούμενη Διόσπολις, ἀπέχουσα ἀπὸ Ιερουσαλήμων μῆλια δεκχοκτώ. « Παρά τινι Σίμωνι βυρτεῖ. » Οὐ περ' ἀλλιψ τινὶ τῶν ἐπισήμων μένει Πέτρος, ἀλλὰ παρὰ βυρτεῖ, διὰ πάντων εἰς ταπεινοφροσύνην ἥμας· ἐνάγων· οὔτε τοὺς εὐτελεῖς αἰσχύνεσθαι ἀρεῖς, οὔτε τοὺς μεγάλους· ἐπιαρεσθαι. Ἐδέσσοτο γάρ αὐτοῦ τῆς διδασκαλίας, οὐ ^{οὐ} διὰ τὰ σημεῖα πιστεύσαντες τὸν ὑπ' αὐτῶν κηρυττόμενον Θεὸν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν.

КЕФАЛ. ІЕ'.

*Περὶ Κορηῆλιον, δσα τε πρὸς αὐτὸν δ ἀγγεῖος,
καὶ δσα πάλιν πρὸς Πέτρον οὐφαρόβερ περὶ¹
κλίσεως ἐθρῶν ἐψήδη· ἐρ τῷ μετασταλεῖς δ
Πέτρος ἡλίῳ πρὸς Κορηῆλιον.*

Τῇ β' ἐτῇ δὲ οὐδέποτε.

KEIMENON.

'Αντήρ δέ τις ἦν Καὶ σπείρει, δύνματι: Κορυφῆιος,
ἔκαποντάρχης, ἐκ σπειρίτης τῆς καλουμένης Ἰταλικῆς,
εὐεσθῆς καὶ φοβούμενος τὸν Θεόν, σὺν παντὶ τῷ οἰκῳ
αὐτοῦ, ποιῶν τε ἐλεημοσύνας πολλάκις τῷ λαῷ, καὶ
δειδούμενος τοῦ Θεοῦ διὰ παντός. Εἶδεν ἐν δράματι
φανερῶς, ὡς περὶ ὠρανὸν ἐννάτην τῆς ἡμέρας, ἄγγε-
λον τοῦ Θεοῦ εἰσελθόντα, καὶ εἰπόντα αὐτῷ· Κορυ-
φίε. 'Ο δὲ ἀτενίσας αὐτῷ, καὶ ἔμψισος γενόμενος,
εἶπε· Τί ἔστι, Κύριε; 'Ο δὲ εἶπεν αὐτῷ· Αἱ προσ-
ευχὴι σου καὶ αἱ ἐλεημοσύναι σου ἀνέδισαν εἰς

μνημόσυνον ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Καὶ νῦν πέμψον εἰς Αἴόπην διάδρας, καὶ μεταχάλεσαι Σίμωνα, τὸν ἐπικαλούμενον Πέτρον, καὶ αὐτός ἐστι ξενιζόμενος πρὸς τὸν Σίμωνα τὸν βυρραῖα, φέστον οἰκίᾳ παρὰ θάλασσαν. Οὗτος λαλήσει σοι τί σε δεῖ ποιεῖν. Ὡς δὲ ἀπῆλθεν διγγελος διαλῶν τῷ Κορνηλίῳ, φωνὴ τας ἐδό τῶν οἰκετῶν αὐτοῦ, καὶ στρατιώτην εὐσεβῆ τῶν προσκαρτερούντων αὐτῷ, καὶ ἔξηγησάμενος αὐτοῖς ἄπαντα, ἀπέστειλεν αὐτοὺς εἰς τὴν Ιόππην. Τῇ δὲ ἐπαύριον, ἰδοι πορούντων ἐκείνων, καὶ τῇ πλειστῇ ἐγγέζοντα, ἀνέβη Πέτρος ἐπὶ τὸ δῶμα προσεύξασθαι περὶ ὧραν ἵκτην. Ἐγένετο δὲ πρόσπεινος, καὶ ἥθελε γείσασθαι. Παρασκευαζόντων δὲ ἐκείνων, ἀπέπεσεν ἐπ' αὐτὸν ἕκστασις, καὶ θεωρεῖ τὸν οὐρανὸν ἀνεψυγμένον, καὶ τέσσαροι ἀργαῖς δεδεμένοι σκεῦος τι ὡς θόδην μεγάλην, καταβαίνον καὶ καθίσμενον ἐπὶ τῆς γῆς, ἐν φύτηρι πάντα τὰ τετράποδα τῆς γῆς, καὶ τὰ θηρία, καὶ τὰ ἔρπετά, καὶ τὰ πετευόντα τοῦ οὐρανοῦ. Καὶ ἐγένετο φωνὴ πρὸς αὐτὸν· Ἀναστάς, Πέτρε, θύσον, καὶ φάγε. Ὁ δὲ Πέτρος εἶπε· Μηδαμῶς, Κύριε, διτι οὐδέποτε ἐφαγος πᾶν κοινὸν ἢ ἀκάθαρτον. Καὶ φωνὴ πάλιν ἐκ δευτέρου πρὸς αὐτὸν· Ἄ δ Θεός ἐκάθητε, σὺ μὴ κοινοῦ. Τοῦτο δὲ ἐγένετο ἐπὶ τρίς, καὶ πάλιν ἀνελήφθη τὸ σκεῦος εἰς τὸν οὐρανὸν. Ὡς δὲ ἐν ἐαυτῷ διηπόρει δ Πέτρος, τι ἀν εἰ τὸ δράμα, δ εἶδε, καὶ ίδοι οἱ ἄνδρες οἱ ἀπεσταλμένοι παρὰ Κορνηλίου, διερωτήσαντες τὴν οἰκίαν τοῦ Σίμωνος, ἐπέστησαν ἐπὶ τὸν πυλῶνα· καὶ φωνήσαντες, ἐπινθάνοντο, εἰ Σίμων διπικαλούμενος Πέτρος ἐνθάδε ξενίζεται. Τοῦ δὲ Πέτρου διενθυμουμένου περὶ τοῦ δράματος, εἶπεν αὐτῷ τὸ Πνεῦμα· Τούδι ἄνδρες τρεῖς ζητοῦσι σε· ἀλλὰ ἀγαστάς κατάθητι καὶ πορεύου σὺν αὐτοῖς, μηδὲν διαχρινόμενος, διότι ἐγὼ ἀπέσταλκα αὐτούς.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Οὗτος οὐκ ἔστιν Ἰουδαῖος, οὐδὲ τῶν ὑπὸ νόμου, ἀλλ᾽ ἡδη προειλήφει τὴν ἡμετέραν πολιτείαν. Τοῦτον ίδων δὲ τῆς ἀληθείας διφθαλμὸς, διτι καλὰ μὲν τὰ Ἑργα, νεκρὸς δὲ ἐστι, πίστιν οὐκ ἔχοντα, ἀποτέλλει βραβεύοντα δι τοῖς Ἑργοῖς διγγελον, ὡς καλῶς ἀθλοῦντα στεφανῶσαι τῇ πίστει. Τοῦτο δὲ ποιεῖ, καὶ εἰς πληροφορίαν Πέτρου, μᾶλλον δὲ τῶν ἀσθενεστέρων. Ἐννάτη δὲ ὥρα, διε φροντίδων ἡρφέτο καὶ ἐν ἡσυχίᾳ ἦν καὶ πολλῇ κατανύξει. Διὰ τοῦτο δὲ ποιεῖ καὶ τὸν ἄνδρα γνώριμον καὶ δῆλον δ συγγραφεὺς, ἵνα μὴ τις εἰπῃ, διτι φεύδεται· διὸ καὶ τὴν ἁξίαν ἐδήλωσεν, «Ἐκ σπείρης, εἰπών, καλούμένης Ἰταλικῆς.» Σπείρα δὲ ἔστιν δικαλούμενης οὐνού Νούμερον. «Παρασκευαζόντων δι.» Ἐ ἕκστασις δῆλοι, καὶ τὴν ἐπὶ θυμασμῷ ἐκπλήξιν, καὶ τὸ ἔκω τῶν αἰσθητῶν [γενέσθαι] ἐπὶ τὰ πνευματικὰ ποδηγούμενον^α. «Ἐκ τούτου δῆλον, διτι πνευματικῶς ὡσανεὶ γέγονεν ἡ θεωρία αὐτῷ. Τοῦ σώματος, ὡσὴν εἰποι τις, ἐξέστη ἡ ψυχή, καὶ θεωρεῖ σύμβολον τῆς οἰκουμένης πάσσος ἀκρότιτου, τὴν διθύρην ἐκείνην. Αἱ τέσσαρες ἀρχαὶ τὰ τέσσαρα στοιχεῖα δηλουσι· τὸ δὲ φανεῖν σκεῦος τὸν παχύτερον

in Joppen, et accessi Simonem quemdam, qui cognominatur Petrus: hic hospitatur apud Simonem quemdam coriarium, cuius est domus juxta mare: hic dicit tibi, quid te oporteat facere. Et cum discessisset angelus qui loquebatur illi, vocavit duos domesticos suos, et militem iacentem dominum, ex his qui illi parebant. Quibus cum narrasset omnia, misit illos in Joppen. Postera autem die, iter illis facientibus et appropinquantiibus civitati, ascendit Petrus in superiora, ut oraret circa horam sextam. Et cum esuriret, voluit gustare. Parantibus autem illis, cecidit super eum mentis excessus: et vidit cælum apertum, et descendens vas quoddam, velut linteum magnum, quatuor initii subintili de cælo in terram. In quo erant omnia quadrupedia et serpentia terræ, et volatilia cœli. Et facta est vox ad eum: Surge, Petre, occide et manduca. Ait autem Petrus: Absit, Domine, quia nunquam manducavi omne commune et immundum. Et vox iterum secundo ad eum: Quod Deus purificavit, tu commune ne dixeris. Illoc autem factum est per ter: et si atim receptum est vas in cœlum. Et dum intra se habilitaret Petrus, quidnam esset visio, quam vidisset, ecce viri qui missi erant a Cornelio, inquirentes domum Simonis, astiterunt ad januam. Et cum vocassent, interrogabant, si Simon qui cognominatur Petrus, illuc haberet hospitium. Petro autem cogitante de visione, dixit Spiritus ei: Ecce viri tres querunt te. Surge itaque, descendere et vade cum eis, nihil dubitans, quia ego misi illos.

COMMENTARIUS.

Cornelius non erat Judæus, neque Mosaicæ obnoxius legi: nostrum tamen vivendi modum jam assumpserat. Eum, cum benignissimus Dei oculus videret, habere quidem bona opera, ea tamen propter parentiam fidei, mortua; mittit angelum bonis operibus præsidem, qui eum præclare certantem coronaret fide: quod et fecit ad plenam Petri, seu potius insirmiorum instructionem. Hora vero nona, cum scilicet ille, dimisis curis, in multa ^D 245 compunctione quiescebat. Idecirco vero notum hominem illum facit sacer scriptor, ne quis ipsum mentiri putaret. Inde etiam illius dignitatem manifestat, dicens, quod esset «Centurio cohortis quæ dicitur Italica.» Cohors autem est, quartu nunc Numerum vocamus. «Parantibus autem.» Mentis excessus, seu extasis significat tum stuporem qui ex admiratione contingit, tum raptum extra sensibilia et ad spiritualia translationem. Ex quo perspicuum fit, spirituale illi contigisse visionem, atque adeo animam ejus quodammodo e corpore excessisse. «Et vidit.» Linteum illud totius uni-

Variae lectiones et notæ.

^α εὐθείας. ^β βραβεύοντα. ^γ διδηγούμενον.

versi symbolum videtur. Quatuor ejus initia quatuor elementa significant. Vas crassiorum vitam denotat. Varia demum animalia varias hominum conditiones, variosque status representant. Vel, ut clarius dicam, lumen est Ecclesia: bestiae vero, in eo contentæ, sunt gentiles. Vedit igitur Petrus Ecclesiam quatuor Evangelii alligatum, in qua erant omnes nationes. « Et facta est vox. » Fortasse Petrus genibus flexis orabat, cum visionem illam habuit; et indecirco dictum est illi: « Surge, Petre, occide et manduca. » Indicat vero, a Deo fuisse quidquid tunc contingebat, nempe sursum in cœlum videre, in excessu mentis esse, et vocem exinde factam, et ter affirmare, quod immunda ibi essent: demum illud e cœlo venire, et illuc retrahi magnum erat puritatis argumentum. Quod totum in eorum utilitatem factum est, quibus postea narraturus ille erat: quandoquidem et ipse audiverat, « In viam gentium ne abieritis⁵¹. » Quod vero vox ter facta fuerit, id illi demonstrabat veritatem visionis ipsius. Cæterum illud manifestum est, Petrum non de omnibus omnino escis loquul voluisse, cum ait: « Quia nunquam manducavi omne commune, seu impurum et immundum, » quasi scilicet et boves et oves et aves impura ab ipso dicerentur: siquidem ex Judæis ortus erat ille; et Judæi carnes comedunt, neque ullo pacto hoc illis prohibitum est. Cum igitur ille semper comederit, vel saltem quousque ad Salvatorem accessit, qui fieri potest, ut de omnibus indiscriminatim dicaret, quod impura et immunda essent. Id igitur ille protulit tantummodo de iis quæ lex impura et immunda esse definiebat. Quanquam tamen Petrus decibis juxta legem immundis loqueretur, nihilominus Deus typum illi tradens sanctæ Ecclesia, dixit, ne quidquam impurum, aut immundum reputaret; omnia enim ipsi munda sunt, « quæ cum gratiarum actione, et laude Dei percipiuntur⁵². » At etiamsi gentium vocationem signum illud innueret, ne scilicet Petrus **246** homines non circumcisos « impuros et immundos » putaret, altamen ejus sermo non de hominibus, sed de cibis in lege vetitis erat, ut ostensum est.

Feria 3 hebdomadæ quartæ.

TEXTUS.

X, 21-33. Descendens autem Petrus ad viros, dixit: « Ecce ego sum quem queritis: quæ causa est propter quam venistis? Qui dixerunt: Cornelius centurio, vir justus et timens Deum, testimonium habens ab universa gente Judæorum, responsum accepit ab angelo sancto, accersire te in domum suam, et audiare verba abs te. Introducens ergo eos, recepit hospitio. Sequenti autem die surgens, profectus est cum illis: et quidam ex fratribus ab Ioppe comitati sunt eum. Altera autem die introivit Cæsaream. Cornelius vero exspectabat illos, convocatis cognatis suis et necessariis amicis. Et factum est cum in-

A δηλοὶ βίον· τὰ δὲ διάφορα ζῶσ, τῆς τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ καταστάσεις σύμβολον. « Ή, ίνα σαφέστερον εἴπω, σι·δῶν ἡ Ἐκκλησία· τὰ δὲ ἐν αὐτῇ Οηρία, οἱ ἔξ θεοῦν. Ἐθέάσατο τούνυν τὴν Ἐκκλησίαν, τέσσαρις Εὐαγγελίοις δεδεμένην· ἐν δὲ ὑπῆρχε πάντα τὰ Εθνη. » Καὶ ἐγένετο φωνή. » Ἰσως ἐπὶ γόνατα κείμενος εἶδε τὴν ὁπτασίαν· διὸ καὶ ἡ φωνὴ πρὸς αὐτὸν· « Ἀναστάς, Πέτρε, θύτον, καὶ φάγε. » Δειχνὺς δὲ, ὅτι θεῖον ἦν τὸ γινόμενον τότε, ἀνωθεν λεῖπεν καὶ ἐν ἐκστάσεις γενέσθαι, καὶ τὸ φωνήν ἐκεῖθεν ἐναρχήνας [s. ἐνηχηθῆναι], καὶ τὸ τρίς δομολογῆσαι, ὅτι ἀκάθαρτας ἦν ἐκεῖ· καὶ τὸ ἐκεῖθεν ἤκειν, καὶ τὸ ἐκεῖ ἀνασπασθῆναι, μέγα δείγμα καθαρότητος. Τοῦτο δὲ γίνεται διὰ τοὺς μετὰ ταῦτα, οἷς μέλλει ἐκηγείσθαι· ἐπειὶ καὶ αὐτὸς ἄκουει· « Εἰς δόδον ἐθνῶν μὴ ἀπέλθητε. » Τὸ δὲ ἐπὶ τρίς τὴν φωνὴν γενέσθαι, δείκνυσιν αὐτῷ τὸ ἀλτήθες τῆς ὁπτασίας. Δῆλον δὲ ἐστιν, ὅτι μὴ κατὰ πάντων βραμάτων διεξελθυθέναι αὐτῷ τὸν λόγον [ἐθούλετο] τῷ λέγειν, ὅτι « Οὐδέποτε ἐφαγον κοινὸν, ή ἀκάθαρτον, » ὡς καὶ βόας, καὶ πρόδρατα, καὶ δρνις, κοινὰ λέγεσθαι παρ' αὐτῷ, τοῦ ^{53.54} ἐξ Ἰουδαίων ὄρματος τὸν Πέτρον. Ιουδαῖοι δὲ καὶ σάρκας ἐσθίουσι, καὶ κρεωφαγία παρ' αὐτοὺς οὐκ ἀπηγόρευται. « Αρ' οὖν αὐτοῦ βεβρωκότος ἀπ' ἀρχῆς, ή καὶ ἡώς τοῦ συναντῆσαι τῷ Σωτῆρι, πῶς οὐκ ἔστι δῆλον, ὅτι οὐ κατὰ πάντων ἀπερήγνυτο, τὸ κοινὸν καὶ ἀκάθαρτον, ἀλλὰ περὶ ὧν ἐλέγειν δὲ νόμος κοινῶν καὶ ἀκαθάρτων; » Οὐμας περὶ τούτων ποιουμένου τὸν λόγον τοῦ Πέτρου, τῶν περὶ τῷ νόμῳ κοινῶν τε καὶ ἀκάθαρτων, δὲ Θεὸς τὸν χαρακτῆρα τῆς ἀγίας τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας παραδίδοντος Ελεγεν αὐτῷ, μηδὲν κοινὸν ἥγεισθαι. Πάντα γάρ αὐτῷ ἔστι καθαρά, « μετ' εὐχαριστίας καὶ τῆς εὐλογίας Θεοῦ λαμβανόμενα. » Άλλ' εἰ καὶ περὶ κλήσεως τῶν ἐθνῶν τὸ αἰνιγμα, ἵνα μὴ ἡγήστηται τοὺς ἐν ἀκροβυττίᾳ κοινοὺς, ή ἀκάθαρτους, δικαὶος δὲ λόγος τοῦ Πέτρου, οὐ περὶ ἀνθρώπων ἐίχε τὴν ἐμφασιν, ἀλλὰ τῶν ἐν τῷ νόμῳ ἀπηγορευμένων ὡς δέδειχται.

Τῇ γ' τῆς δὲ ἑδομάδος.

KEIMENON.

Katastaxis δὲ δέ Πέτρος; πρὸς τοὺς ἀνδρας, εἰπεν· Ήσον ἔγώ ειμι διν ζητεῖτε. Τις ή αἰτία, δι' ἣν πάρεστε; Οἱ δὲ εἰπον· Κορνήλιος ἐκατοντάρχης, ἀνήρ δίκαιος καὶ φοιούμενος τὸν Θεόν, μαρτυρούμενός τε ὑπὸ δύο οὖσι τοῦ θεοῦν τῶν Ιουδαίων, ἐχρηματίσθη ὑπὸ ἀγγέλου μεταπέμψασθαι σε εἰς τὴν οἰκον αὐτοῦ, καὶ ἀκοῦσαις βήματα παρὰ στῦ. Εἰσκαλεσάμενος οὖν αὐτοὺς, ἔξεισε. Τῇ δὲ ἐπαύριον ἀναστάξει Πέτρος ἐξῆλθε σὺν αὐτοῖς, καὶ τινες τῶν ἀδελφῶν τῶν ἀπὸ τῆς Ιόπης συναντήθησαν αὐτῷ, καὶ τῇ ἐπαύριον, εἰσῆλθον εἰς Καισάρειαν. Ό δέ Κορνήλιος ἦν προσδοκῶν αὐτοὺς, συγκαλεσάμενος τοὺς συγγενεῖς αὐτοῦ

⁵¹ Matth. xx, 5. ⁵² I Tim. iv, 4.

Variæ lectiones et notæ.

^{53.54} τῷ.

καὶ τοὺς ἀναγκαῖους φίλους. Ὡς δὲ ἐγένετο τοῦ εἰσ-
ελθεῖν τὸν Πέτρον, συναντήσας αὐτῷ ἡ Κορηνῆλιος,
πεισῶν ἐπὶ τοὺς πόδας αὐτοῦ προσεκύνησεν. Ὁ δὲ
Πέτρος ἤγειρεν αὐτὸν λέγων· Ἀνάστηθι· καὶ γὰρ
αὐτὸς ἔγώ ἀνθρωπός εἰμι. Καὶ συνομιλῶν αὐτῷ
εἰσῆλθε, καὶ εὑρίσκει συνεληλυθότας πολλούς· ἔφη
τε πρὸς αὐτούς· Ὑμεῖς ἐπίστασθε, ὡς ἀθέμιτόν ἐστιν
ἀνδρὶ Ἰουδαίῳ καλλίσθαι ἢ προσέρχεσθαι ἀλλοφύλῳ·
καὶ ἐμοὶ δὲ Θεὸς ἔδειξε, μηδένα κοινὸν ἢ ἀκάλυπτον
λέγειν ἀνθρωπον· διὸ καὶ ἀναντιρέβητος ἥλθον μετα-
πεμφθεῖς. Πινθάνομαι οὖν, τίνι λόγῳ μετεπέμψασθέ
με; Καὶ δὲ Κορηνῆλιος ἔφη· Ἄπο τετάρτης ἡμέρας
μέχρι ταύτης τῆς ὥρας ἤμην νηστεύων, καὶ τὴν ἐννάτην
την ὥραν προσευχόμενος ἐν τῷ οἴκῳ μου· καὶ ἵδην
ἀνήρ ἐστη ἐνώπιόν μου ἐν ἑσθῆτι λαμπρῷ, καὶ φῆσι·
Κορηνῆλε, εἰσηκούσθη σου ἡ προσευχή, καὶ αἱ ἐλεη-
μοσύναι σου ἐμνήθησαν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Πέμψον
οὖν εἰς Ἰόππην, καὶ μετακάλεσαι Σίμωνα, διὸ ἐπι-
καλεῖται Πέτρος· οὗτος ξενίζεται ἐν οἰκίᾳ Σίμωνος
βυρσέως παρὰ θαλασσαν, διὸ παραχεινόμενος λαλήσαι
σοι. Ἐξ αὐτῆς οὖν ἐπεμψα πρὸς σέ· σύ τε καλῶς;
ἐποίησας παραγενόμενος. Νῦν οὖν πάντες ὑμεῖς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ πάρεσμεν, ἀκοῦσαι πάντα τὰ προ-
τεταγμένα σοι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Ἐσικεν οὗτος καιροὺς ὁρικέναις αὐτῷ βίου ἀκρι-
βεστέρου, καὶ ἐν τισιν ἡμέραις. Διὸ γὰρ τοῦτο εἶπεν·
· Ἄπο τετάρτης ἡμέρας. · Οτε οὖν φανεται αὐτῷ
δι γιγελος, αὐτῇ μία ἡμέρα· καὶ ἦν ἀπῆλθον οἱ
πεμφθέντες παρὰ Κορηνῆλιον, μία· καὶ ἦν ἥλθον,
μία· καὶ τετάρτη, ἢ ἐφάνη ὥστε τρίτην ὥραν, ἐν C
ἡ προσηγένετο. Ὁρα οὖν τὸ μέγεθος τῆς εὐχῆς· ὅτε
ἐπέδωκεν εἰς εὐλάβειαν, τότε φανεται αὐτῷ δι γιγε-
λος.

Τῇ δὲ τῇ δι εβδομάδος.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Ἄνοιξας δὲ Πέτρος τὸ στόμα αὐτῷ εἰπεν· Ἐπ'
ἀληθείας καταλαμβάνομαι, ὅτι οὐκ ἔστι προσω-
πολήπτης δὲ Θεός, ἀλλ' ἐν παντὶ Εθνει διοδούμενος
αὐτὸν, καὶ ἐργαζόμενος δικαιοσύνην, δεκτὸς αὐτῷ
ἔστι. Τὸν Δόγον ἐν ἀπέστειλε τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ εὐαγ-
γελιζόμενος εἰρήνην δικαὶον τῆς Ἰησοῦ Χριστοῦ· οὗτός ἐστι
πάντων Κύριος. Ὑμεῖς οἰδατε τὸ γενόμενον φῆμα
καθ' ὅλης τῆς Ἰουδαίας, ἀρξάμενον ἀπὸ τῆς Γαλι-
λαίας μετὰ τὸ βάπτισμα, δὲ ἐκήρυξεν Ἰωάννης D
Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρὲτ, ὃς ἔχρισεν αὐτὸν δὲ
Θεός ἐν Πινεάματι ἀγίῳ καὶ δυνάμει, ὃς δι-
ῆγιθεν εὐεργετῶν καὶ ίώμενος πάντας τοὺς κατ-
δυναστευομένους ὑπὸ τοῦ διαβόλου, ὅτι δὲ Θεός
ἡν μετ' αὐτοῦ. Καὶ ὑμεῖς ἐσμεν μάρτυρες τού-
του, καὶ πάντων ὡν ἐποίησεν ἐν τε τῇ χώρᾳ τῶν
Ἰουδαίων καὶ ἐν Ἱερουσαλήμ· διὸ καὶ ἀνείλον, κρε-
μάσαντες ἐπὶ ξύλου. Τοῦτον δὲ Θεός ἤγειρε τῇ τρί-
τῃ ἡμέρᾳ, καὶ ἐδωκεν αὐτὸν ἐμφανή γενέσθαι, οὐ
παντὶ τῷ λαῷ, ἀλλὰ μάρτυσι τοῖς προκεχειροτομή-
μένοις ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἡμῖν, οἵτινες συνεφάγομεν
αὐτῷ καὶ συνεπίομεν, μετὰ τὸ ἀναστῆναι αὐτὸν ἐκ
νεκρῶν. Καὶ παρήγγελεν ἡμῖν κηρύξαι τῷ λαῷ καὶ

A troisset Petrus, obvius ei venit Cornelius, et proci-
dens ad pedes ejus adoravit. Petrus vero elevavit
eum, dicens: Surge, et ego ipse homo sum. Et lo-
quens cum illo intravit, et invenit multos qui con-
venerant, Dixitque ad illos: Vos scitis quomodo
abominatum sit viro Iudeo, conjungi autem accedere
ad alienigenam: sed mihi ostendit Deus neminem
communem, aut immundum dicere hominem. Propter
quod sine dubitatione veni accersitus. Interrogo
ergo, quam ob causam accersisti me? Et Corne-
lius ait: A nudiusquarta die usque ad hanc horam,
orans eram hora nona in domo mea, et ecce vir
stetit ante me in ueste candida, et ait: Corneli,
exaudita est oratio tua, et eleemosynæ tuae com-
memoratae sunt in conspectu Dei. Mitte ergo in Jop-
pen, et accersi Simonem qui cognominatur Petrus:
hic hospitatur in domo Simonis Coriarii juxta mare.
Confestim ergo misi ad te: et tu beneficiisti ve-
niendo. Nunc ergo omnes nos in conspectu tuo ad-
sumus, audire omnia quæcumque tibi præcepta sunt
a Domino.

B

COMMENTARIUS.

Videtur Cornelius tempora quedam severioris
vitæ sibi præstituisse: ideo 247 enim dixit: «A
nudiusquarta die.» Scilicet prima die apparuit ei
angelus; altera, perrexerunt nuntii Cornelii; tertia
redierunt; et quartæ est, qua accessit ad eum Pe-
trus circa horam tertiam, quando orabat. Atque
ad eo observa orationis ejus diuturnitatem, et quod,
cum ille se pietati impensis dedit, tunc illi ange-
lus apparuerit.

Feria 4 hebdomadæ quartæ.

TEXTUS.

X, 34-43. Aperiens autem Petrus os suum dixit: In veritate comprei, quia non est personarum ac-
ceptor Deus: sed in omni gente qui timet eum et
operatur iustitiam, acceptus est illi. Verbum quod
misit Deus filiis Israel, annuntians pacem per Je-
sus Christum: (hic est omnium Dominus.) Vos scitis
quod factum est verbum per universam Iudeam: incipiens enim a Galilæa, post baptismum quod
prædicavit Joannes: Jesum a Nazareth, quomodo
unxit eum Deus Spiritu sancto et virtute, qui per-
transiit benefaciendo et sanando omnes oppressos
a diabolo, quoniam Deus erat cum illo. Et nos tes-
tes sumus omnium quæ fecit in regione Iudeorū
et Jerusalem, quem occiderunt suspendentes
in ligno. Hunc Deus suscitavit tertia die et dedit
eum manifestum fieri, non omni populo, sed testi-
bus præordinatis a Deo, nobis, qui manducavimus
et bibimus cum illo, postquam resurrexit a
mortuis. Et præcepit nobis prædicare populo et
testificari, quia ipse est qui constitutus est a Deo
judex vivorum et mortuorum. Huic omnes pro-
phetæ testimonium perhibent, remissionem pec-

catorum accipere per nomen ejus omnes, qui cre- A διαμαρτύρασθαι, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ ὄντος θεός τοῦ Θεοῦ κριτῆς ζώντων καὶ νεκρῶν. Τούτῳ πάντες οἱ προφῆται μαρτυροῦσιν, ἀφεσιν ἀμαρτιῶν λαβεῖν διὸ τοῦ ὄντος; αὐτοῦ, πάντα τὸν πιστεύοντα εἰς αὐτόν.

COMMENTARIUS.

« Acceptus est. » Si tamen, abdicato pristino errore, ad sacrum Baptisma accesserit. « Verbum, quod. » Hæc astantium causa dicit, ut etiam illos attraheret ad fidem: attamen Israelitis dat præfrentiam: et ne hi se rejectos esse putarent, « Ille est, inquit, omnium Dominus. » — « Quomodo unxit eum. » Quod Jesus unctus a Deo sit Spiritu sancto, intelligi debet, secundum humanitatem, seu in quantum est homo. Quoniam enim « exinanivit semetipsum »¹¹, et in nostri similitudinem carne et sanguine concretus est, ea, quæ per naturam habebat, **248** ut Deus, accipere dicitur propter humanitatem. Accipit enim non sibi, quatenus Deus Verbum est (propria enim illius sunt omnia), sed nobis in semetipso, veluti in quibusdam primitiis. « Hunc Deus. » Hinc (nempe ex eo quod manducaverit et bibet) Christi resurrectio demonstratur: non enim postquam resurrexit, signum aliquod fecit; ipsa namque resurrectio magnum signum erat. Resurrectionis vero haud præstantius signum, quam manducare et bibere. « Huic omnes. » Quotquot, inquit, prophetæ de peccatorum remissione locuti sunt, ii omnes testimonium perhibent, eam per solum hunc Jesum accipi posse. Sic Isaías ejus personam assumens ait¹²: « Ego sum ipse, qui deleo peccata tua, et iniquitates tuas. »

Feria 5 hebdomadæ quartæ.

TEXTUS.

X, 44-48. Adhuc loquente Petro verba hæc, cecidit Spiritus sanctus super omnes qui audiebant verbum. Et obstupuerunt ex circumcisione fideles qui venerant cum Petro, quia et in nationes gratia Spiritus sancti effusa est. Audiebant enim illos loquentes linguis, et magnificantes Deum. Tunc respondit Petrus: Nunquid aquam quis prohibere potest, ut non baptizentur hi, qui Spiritum sanctum acceperunt, sicut et nos? et jussit eos baptizari in nomine Domini Iesu Christi. Tunc rogaverunt eum ut maneret apud eos aliquot diebus.

CAPUT XVI.

Petri instructio de Christo: deque dono Spiritus sancti iis qui audiebant: et quomodo baptizati sunt, qui tunc ex gentilibus crediderunt.

TEXTUS.

XI, 1-10. Audierunt autem apostoli et fratres, qui erant in Iudea quoniam et gentes receperunt verbum Dei. Cum autem ascendisset Petrus Jerosolymam, disceptabant adversus illum, qui erant ex circumcisione, dicentes: Quare iutroisti ad viros præputium habentes, et manducasti cum illis? Incipiens au-

[« Δεκτός ἐστιν. »] Τούτοις, ἐκν προσδράμη τῷ θεῷ φαπτίσματι, ἀποστάτης τῆς προλαθούσης πλάνης. « Τὸν λόγον, διν. » Ταῦτα λέγει διὰ τοὺς παρόντας, ἵνα καὶ ἐκείνους ἐπισπάσθαι πρὸς πίστιν· ὅμως δὲ διώσι τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ τὸ ἔξαρτον· καὶ ἵνα μὴ νομίσωσιν ἐν τάξει ἀπειργμένων εἶναι¹³, Οὐτός ἐστιν, φησί, πάντων Κύριος. — « Ποὺς ἔχρισεν αὐτόν. » Τὸ κεχρήσιμον Ἱησοῦν Πνεύματι ἀγιῷ διὸ τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸ ἀνθρώπινον δεῖ νοεῖν. Ἐπειδὴ γάρ ἐκένωσεν ἐκπτών, καὶ παραπλησίως ἡμῖν μετέσχεν αἷματος; καὶ σαρκὸς, ταῦτα ἀπέρι εἶχε κατὰ φύσιν ὡς Θεός, λαμβάνειν λέγεται διὰ τὸ ἀνθρώπινον. Δέχεται γάρ οὐχ ἐκυρῷ, καθὼν Θεὸς Λόγος; ἐστιν (ἴδια γάρ ἦν αὐτοῦ), ἀλλ᾽ ἡμῖν ὡς ἐν ἀπαρχῇ δι᾽ ἑαυτοῦ. « Τούτον δὲ θεός. » Ἐντεῦθεν δείκνυται βεβαιούσθαι¹⁴ τὴν ἀνάστασιν· οὐδὲ γάρ ἀναστὰς ἐποιήσεται σημείον· αὕτη γάρ τη ἀνάστασις μέγα σημείον ἔχει· ταῦτα^{15, 16} δὲ, οὐδὲν σημεῖον ὡς τὸ φαγεῖν καὶ πιεῖν. « Τούτῳ πάντες. » « Οσοι προφῆται, φησίν, ἐλόγησαν περὶ ἀμαρτιῶν δύσεως, ἐν τούτῳ τῷ Ἱησοῦ εἰπον αὐτάς ἀγείσθαι. Οὐτω καὶ Ἰησαῖς τὸ αὐτοῦ πρόσωπον εἰσφέρων, λέγει· « Ἔγώ εἰμι ὁ ἔξαρτος τὰς ἀμαρτίας σου καὶ τὰς ἀνομίας σου. »

C φων τὰς ἀμαρτίας σου καὶ τὰς ἀνομίας σου. » Feria 5 hebdomadæ quartæ.

Τῇ ε' τῆς δ' ἑδομάδος;

KEIMENON.

“Ετι δὲ λαλοῦντος τοῦ Πέτρου τὰ βήματα ταῦτα, ἐπέπεσε τὸ Πνεῦμα τὸ ἀγιὸν ἐπὶ πάντας τοὺς ἀκούοντας τὸν λόγον. Καὶ ἐξέστησαν οἱ ἐκ περιτομῆς πιστοί, οἵσοι συνῆθιον τῷ Πέτρῳ, ὅτι καὶ ἐπὶ τὰ βήματα ἡ δωρεὰ τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἐκκένυται. “Ηκουον γάρ αὐτῶν λαλοῦντων γλώσσαις, καὶ μεγαλυνόντων τὸν Θεόν. Τότε ἀπεκρίθη δ Πέτρος· Μή τι τὸ δύωρ κωλύσαι δύναται τις τοῦ μὴ βαπτισθῆναι τούτους, οἵτινες τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ἐλασσον καθὼς καὶ ἡμεῖς; προσέταξε τε αὐτοὺς βαπτισθῆναι ἐν τῷ δύωρι τῆς Ἱησοῦ Χριστοῦ. Τότε ἡρώτησαν αὐτὸν ἐπιμεῖναι ἡμέρας τινάς.

KEΦΑΛ. 1G'.

Πέτρον κατήχησεις Χριστὸν, τοῦ τε ἀδρίου Πνεύματος ἐπὶ τοὺς ἀκούοντας δωρεά· καὶ σπῶς ἐβαπτίσθησαν τότε οἱ ἐξ ἑθρῶν πιστεύσαντες.

KEIMENON.

“Ηκουον δὲ οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ ἀδελφοί οἱ ὄντες κατὰ τὴν Ιουδαίαν, ὅτι καὶ τὰ βήματα ἐδέξαντο τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὅτε ἀνέβη Πέτρος εἰς Ἰεροσόλυμα, διεκρίνοντο οἱ ἐκ περιτομῆς πρὸς αὐτὸν λέγοντες, ὅτι Εἰσῆλθες πρὶς δύορες ἀκριβούσταταν ἔχοντας, καὶ συνέφαγες αὐτοῖς. Ἀρξάμ-

¹¹ Philipp. II, 7. ¹² Isa. XLIII, 25.

Variæ lectiones et notæ.

¹³ ἀπερρήματα. ¹⁴ βεβαιούσθαι. ¹⁵⁻¹⁶ ταῦτα.

νος δὲ διέπετρος, ἐξετίθετο αὐτοῖς λέγων καθεξῆς· Εγώ ἡμῖν ἐν πόλει· ὸππη προσευχόμενος, καὶ εἰδὼν ἐν ἔκστάσει δραμα, καταβαῖνον σκεῦος τι, ω; θύμονη μεγάλην, τέσσαριν ἄρχαις καθιερέντην ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἥλιον δρυρις ἐμοῦ. Εἰς δὲ ἀτενίσας κατενδουν· καὶ εἰδὸν πάντα τὰ τετράποδα τῆς γῆς, καὶ τὰ θηρία, καὶ τὰ ἔρπετα, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ· ἤκουσά τε φωνῆς λεγούσης μοι· Ἀναστάς, Πέτρε, θύσον, καὶ φάγε. Εἶπον δέ· Μηδαμῶς, Κύριε· πᾶν κοινὸν ἦτορά τον, οὐδέποτε εἰσῆλθεν εἰς τὸ στόμα μου. Ἀπεκρίθη δέ μοι ἐκ δευτέρου ἐκ τοῦ οὐρανοῦ φωνῇ· Ἀδ Θεὸς ἐκάθάρισ, σὺ μὴ κοίνου. Τοῦτο δὲ ἐγένετο ἐπὶ τριῶν, καὶ πάλιν ἀνεπάσθη διπάντα εἰς τὸν οὐρανὸν.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

B

COMMENTARIUS.

Οτε ἐπίστευσαν, διτι πάντως τὸ βάπτισμα ἅψεται ἀμαρτημάτων ἐστι, τότε ἐπῆλθεν ἐπ' αὐτοὺς τὸ Πνεῦμα· τοῦτο γίνεται προσικονομοῦντος ἀπολογίαν μεγάλην τῷ Πέτρῳ τῷ Θεῷ. Καὶ οὐχ ἀπλῶς τὸ Πνεῦμα ἐπῆλθεν, ἀλλὰ καὶ γλώσσαις ἐλάλουν· διπερ ἐξέπληττε τοὺς συνελθόντας. Διὸ καὶ διέπετρος προσέταξεν αὐτοὺς εὐθέως βαπτισθῆναι ἐν τῷ ὄνδρας τοῦ Κυρίου· καὶ οὐχ εἶπε· Τίς δὲ τοῦ ὄντος χρεῖα, τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἐπικεσόντος; αὐτοῖς; Ἡδε γάρ διτι θεῖα τελεῖται ἐν αὐτῷ σύμβολα, τάφος καὶ νέκρωσις, καὶ ἀνάστασις καὶ ζωή. Οὐσιερ γάρ ἡμῖν εὔχολον βαπτίσασθαι καὶ ἀνανεύσασθαι, οὐτως εὐκαλον τῷ Θεῷ θάλψαι τὸν παλαιὸν ἀνθρωπὸν, καὶ ἀναζησαὶ τὸν νέον. Τοῦτο δὲ τρίτην γίνεται, ἵνα γνῶμεν, διτι δυνάμει Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἀγίου Πνεύματος τοῦτο γίνεται. Τινὲς δέ φασιν, ἵνα δειχθῇ ἡ τριήμερος ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ τοῦτο κατεργάσαμεν ἐν ἡμῖν. Ἐδοξάμενος δὲ διέπετρος· Δείχνυσι διάτης ἀπολογίας ἑαυτὸν μὲν οὐδαμοῦ αἴτιον, πανταχοῦ δὲ τὸν Θεόν. Ἐντικατέστησεν δέ τοι τοῦτο· Εἶπον, διτι διέπετρος· τὸ σκεῦος αὐτὸς ἐδειξεν· ἐγώ καὶ ἀντεῖπον, καὶ πάλιν αὐτὸς εἶπεν, οὐδὲ οὐτως ἤκουσα· τὸ Πνεῦμα ἐκέλευσεν ἀπελθεῖν· καὶ ἀπελθὼν, οὐδὲ οὐτως ἐπέδραμον. Εἶπον, διτι διέπετρος· τὸ σκεῦος αὐτοῖς ἐπεμψε· καὶ οὐδὲ οὐτως ἐδάπτισα. Ἀλλὰ πάλιν διέπετρος τὸ πᾶν εἰργάσατο· διέπετρος αὐτοὺς ἐβάπτισεν, οὐκ ἐγώ. «Ἐτι γάρ μου λαλοῦντο; αὐτοῖς, ἐπέπεσον ἐπ' αὐτοὺς τὸ Πνεῦμα τὸ ἀγίον· καὶ ἐλάλουν γλώσσαις, καὶ ἐμεγάλυνεν τὸν Θεὸν καθώς καὶ τῆμεις.»

cecidit Spiritus sanctus super eos, et loquebantur
ROS. »

Τῇ σ' τῆς δ' ἑδομάδος.

KEIMENON.

Καὶ ίδον ἐξ αὐτῆς τρεῖς ἄνδρες ἐπέστησαν ἐπὶ τὴν οἰκλανὴν ἦτορά την, ἀπεσταλμένοι ἀπὸ Καισαρείας πρὸς μέ. Εἶπε δέ μοι τὸ Πνεῦμα συνελθεῖν αὐτοῖς, μὴ διακρίναντε. Ἡλίου δὲ σὺν ἐμοὶ καὶ οἱ ἐξ ἀδελφοῦ οὗτοι, καὶ εἰσῆλθομεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ ἀνδρός· Ἀπήγγειλε δὲ ἡμῖν πῶς εἰδες τὸν ἄγγελον ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ σταθέντα καὶ εἰπόντα αὐτῷ· Ἀπόστειλον εἰς ὸππην ἀνδρας, καὶ μετάπεμψαι· Σί-

A tem Petrus exponebat illis ordinem, dicens: Ego eram in civitate Joppe orans, et vidi in excessu mentis visionem, descendens vas quoddam velut linteum magnum, quatuor initiis submitti de cælo, et venit usque ad me. In 249 quod intuens considerabam, et vidi quadrupedia terræ et bestias et reptilia et volatilia cœli. Audivi autem et vocem dicentem mihi: Surge, Petre, et occide et manduca. Dixi autem: Nequaquam, Domine: quia commune aut immundum nunquam introiit in os meum. Respondit autem vox secundo de cœlo: Quæ Deus mundavit, tu ne commune dixeris. Hoc autem factum est per te; et recepta sunt omnia rursum in cœlum.

C

D

Quando crediderunt, dari omnino per baptismum remissionem peccatorum, tunc venit super eos Spiritus sanctus: sicque Deus magnam Petro defensionem paravit. At vero non utcunque Spiritus sanctus super illos descendit; sed ita, ut illi variis linguis confestim loquerentur; quæ res astantes multa admiratione complevit. Unde Petrus jussit, eos statim baptizari in nomine Domini Iesu Christi. Neque vero dixit: Quid opus est aqua iis qui Spiritum sanctum jam receperunt? Noverat enim, per sacra illa symbola perfici sepulturam, mortem, resurrectionem et vitam. Quemadmodum enim facile nobis est aquis mergi et emergere, ita facile est Deo veterem sepelire hominem et novum vivificare. Hoc autem ter sit, ut virtute Patris, Filii et Spiritus sancti id fieri cognoscamus. Quidam vero aiunt, id fieri, ut significetur resurrectio Christi, quæ tertia die contingit, hoc operari in nobis. «Incipiens autem Petrus.» Se defendens contra illos ex circumcisione, qui disceptabant adversus illum, ostendit, ejus rei non se, sed Deum integrum esse causam: perinde ac si diceret: Extra sensus ipse me rapuit; ipse mihi vas ostendit; ego vero etiam contradixi: ille rursus instituit; ego neque sic acquievi: Spiritus sanctus jussit, ut proficiscerer; prosecutus sum, sed non excurri. Dixi Deum me misisse; neque sic tamen baptizare aggressus sum. At Deus ipsis baptizavit, non ego. «Etenim me adhuc loquentes, variis linguis, Deumque magnisibant, sicut et

Feria 6 hebdomadæ quartæ.

TEXTUS.

XI, 11-18. Et ecce tres confestim astiterunt in domo, in qua eram, missi a Cæsarea ad me. Dicit autem Spiritus mihi, 250 ut irem cum illis nihil hesitans. Venerunt autem mecum et sex fratres isti, et ingressi sumus in domum viri. Narravit autem nobis, quomodo vidisset angelum in domo sua, stanteum et dicentem sibi: Mitte in Joppen, et accersi Simonem, qui cognominatur Petrus; qui loquetur ubi

verba, in quibus salvis eris tu, et universa domus tua. Cum autem coepisset loqui, cecidit Spiritus sanctus super eos, sicut et in nos in initio. Recordatus sum autem verbi Domini, sicut dicebat: Joannes quidem baptizavit aqua, vos autem baptizabimini in Spiritu sancto. Si ergo eamdem gratiam dedit illis Deus, sicut et nobis, qui credidimus in Dominum Jesum Christum: ego quis eram, qui possem prohibere Deum? His auditis tacuerunt et glorificaverunt Deum, dicentes: Ergo et gentibus penitentiam dedit Deus ad vitam.

Dominica hebdomadæ quintæ.

TEXTUS.

XI, 19-30. Et illi quidem qui dispersi fuerant a tribulatione quæ facta fuerat sub Stephano, perambulaverunt usque Phœnicem, et Cyprum, et Antiochiam, nemini loquentes verbum, nisi solis Judæis. Erant autem quidam ex eis viri Cyprii et Cyrenæi, qui cum introissent Antiochiam, loquebantur et ad Græcos, annuntiantes Dominum Jesum. Et erat manus Domini cum eis : multusque numerus credentium conversus est ad Dominum. Pervenit autem sermo ad aures Ecclesiarum, quæ erat Jerosolymis. super istis : et miserunt Barnabam usque ad Antiochiam. Qui cum pervenisset et vidisset gratiam Dei, gavisus est; et hortabatur omnes in proposito cordis permanere in Domino. Quia erat vir bonus et plenus Spiritu sancto et fidei. Et apposita est multa turba Domino. Profectus est autem Barnabas Tarsum, ut quereret Saulum ; quem cum invenisset, perduxit Antiochiam. Et annum totum conversati sunt ibi in Ecclesia et docuerunt turbam multam, ita ut cognominarentur primum Antiochiæ discipuli Christiani. In his autem diebus supervenerunt ab Ierosolymis prophetæ Antiochiam : et surgens unus ex eis nomine Agabus, significabat per Spiritum famem magnam futuram in universo orbe terrarum, quæ facta est sub Claudio. Discipuli autem, prout quis habebat, proposuerunt singuli in ministerium mittere habitantibus in Iudea fratribus : **251** quod et fecerunt, mittentes ad seniores per manus Barnabæ et Sauli.

COMMENTARIUS

Fortasse propterea quod Hebrei loqui nesciebant, Hellenistæ vocabantur. Loquebantur igitur annuntiantes illis Jesum Christum, et credebant omnes, quoniam « erat, inquit, manus Domini cum eis, » hoc est, miracula patrabant: quæ necessaria illis erant, ut crederent. « Quia erat vir bonus. » Dictum hoc contrarium non est illi ¹¹: « Nemo bonus, nisi unus Deus. » Non enim eodem modo dicitur, Deus unus bonus, ac, Homo bonus: Deus enim est per essentiam bonus; utpote principium et sons omnium bonorum: at homo non nisi ex su-

Α μωνα τὸν ἐπικαλούμενον Πέτρον, δς λαλήσει δῆματα πρδς σὲ, ἐν οἷς σωθῆσῃ σὺ καὶ πᾶς; δο οἰκός σου. 'Ἐν δὲ τῷ δρεξαθίτι με λαλεῖν, ἐπέπεσε τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ἐπ' αὐτοὺς, ὥσπερ καὶ ἐφ' ἡμᾶς ἐν ἀρχῇ. 'Ἐρνησθην δὲ τοῦ δῆματος Κυρίου ως ἔλεγεν. 'Ιωάννης μὲν ἐδάπτισεν θύσαι, ὑμεῖς δὲ βαπτισθῆσασθε ἐν Πνεύματι ἀγίῳ. Εἰ σῦν τὴν ἶσην δωρεὰν ἐδώκειν αὐτοῖς δο Θεὸς ὥσπερ καὶ ἡμῖν, πιστεύσασιν ἐπὶ τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, ἐγὼ τίς ἡμην δυνατὸς κωλῦσαι τὸν Θεόν; 'Ακούσαντες δὲ ταῦτα ἤσυχασαν, καὶ ἐδρεύσασαν τὸν Θεόν λέγοντες. 'Αραγε καὶ τοις ΕΘνεσιν ἐδώκει τὴν μετάνοιαν δο Θεὸς εἰς ζωήν.

Τῇ Κυριακῇ τῆς ε' Ἐνδομάδος.

KEIMENON.

Οι μὲν οὖν διασπαρέντες ἀπὸ τῆς θλίψεως τῆς
Β γενομένης ἐπὶ Στεφάνῳ, διήλθον ἔως Φοινίκης, καὶ
Κύπρου, καὶ Ἀντιοχείας, μηδὲν λαλοῦντες τὸν λό-
γον, εἰ μὴ μόνον Ἰουδαῖοις. Ἡσαν δέ τινες ἐξ αὐτῶν
ἀνδρες Κύπριοι καὶ Κυρηναῖοι· οἵτινες εἰσελ-
θόντες εἰς Ἀντιοχείαν ἐλάλουν πρὸς τοὺς Ἑλλη-
νιστὰς, εὐχγελιζόμενοι τὸν Κύριον Ἰησοῦν. Καὶ
ἥν χεὶρ Κυρίου μετ' αὐτῶν· πολὺς τε ἀριθμὸς
πιστεύσας, ἐπέστρεψεν ἐπὶ τὸν Κύριον· ἥκουσθη δὲ
ὁ λόγος εἰς τὰ ὡτα τῆς Ἐκκλησίας τῆς ἐν Ἱεροσο-
λύμοις περὶ αὐτῶν· καὶ ἀπέστειλαν Βαρνάβαν διελ-
θεὶν Ἑων Ἀντιοχείας. Ὅς παραγενόμενος, καὶ ίδων
τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ, ἔχάρι· παρεκάλει τε πάντας
τῇ προθέσει τῇ; καρδίας προσμένειν τῷ Κυρίῳ·
ὅτι ἦν ἀνὴρ ἀγαθὸς καὶ πλήρης Πνεύματος ἀγίου
καὶ πίστεως. Καὶ προσετέθη ἕχος ἵκανὸς τῷ Κυρίῳ.
Ἐξῆλθε δὲ εἰς Ταρανὸν ὁ Βαρνάβας ἀναζητήσαι Σκυ-
λὸν· καὶ εὑρὼν αὐτὸν, ἤγαγεν αὐτὸν εἰς Ἀντιοχείαν.
Ἐγένετο δὲ αὐτοὺς ἑνιαυτὸν ὅλον συνασθῆναι ἐν τῇ
Ἐκκλησίᾳ, καὶ διδάξαι δχλον ἵκανὸν, χρηματίσαι τε
πρώτον ἐν Ἀντιοχείᾳ τοὺς μαθητὰς Χριστιανούς.
Ἐν ταύταις δὲ ταῖς ἡμέραις κατῆλθον ἀπὸ Ἱερο-
σολύμων εἰς Ἀντιοχείαν προφῆται. Ἀναστὰς δὲ εἴρε-
το ἐξ αὐτῶν ὄνδρατι· Ἄγαδος, ἐσήμανε διὰ τοῦ Πνεύ-
ματος, λιμὸν μέγαν μέλλειν ἔσεσθαι ἐφ' ὅλην τὴν
οἰκουμένην· ὅστις καὶ ἐγένετο ἐπὶ Κλαυδίου Καίσα-
ρος. Τῶν δὲ μαθητῶν καθὼς ηύπορειτό τις ὡρισαν
ἔκαστος αὐτῶν εἰς διακονίαν πέμψαι τοῖς κατοικοῦ-
σιν ἐν τῇ Ἰουδαϊκῇ ἀδελφοῖς· δὲ καὶ ἐποίησαν, ἀπο-
στείλαντες πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους διὰ χειρὸς Βαρ-
νάβα καὶ Σαῦλου.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Ἴσως διὰ τὸ μὴ εἰδέναι Ἐβραῖστι λαλεῖν, Ἐλληνιστάς ἐκάλουν. Ἐλάδουν τοῖνυν καὶ πρᾶξις αὐτούς εὐαγγελίζομενοι τὸν Κύριον Ἰησοῦν, καὶ ἐπίστευον ἀπαντεῖς, ἐπειδὴ, φησι, « χεὶρ Κυρίου ἦν μετ' αὐτῶν, » τουτέστι σημεῖα ἐργάζοντο. Διὰ τοῦτο γάρ τῇ τῶν σημείων ἀνάγκη γέγονεν, ἵνα πιστεύσωσιν. « Οὐτὶς ἦν ἀνήρ ἀγαθός. » Οὐκ ἀντίκειται τοῦτο τῷ. « Οὐδὲποτε ἀγαθός, εἰ μὴ μόνος ὁ Θεός. » Οὐ γάρ ταῦτάν ἔστι, Θεόν μόνον ἀγαθὸν εἶναι, καὶ ἀνδρα ἀγαθὸν ὑπάρχειν. « Ο μὲν γάρ κατ' οὐσίαν ἀγαθός: ὑπάρχει· ἀρχὴ γάρ καὶ πτυχὴ τῶν ἀγαθῶν· ὁ δὲ ἀνὴρ οὐ κατ' οὐσίαν,

"Luc. xviii. 12.

ἀλλ' ἐν ἀνατήψει ἀρετῆς ἔχει τὸ ἀγαθόν; εἶναι. Οὐ γάρ ἀπλῶς, [Ἄγαθός,] ἀλλ', Ἀντὶ ἀγαθός;. Ἐις τοῦτο οὖν λήψη καὶ τὸ, «Οἱ ἀγαθὸι ἀνθρωποι» καὶ τὸ, «Εὖ, δοῦλε ἀγαθὸς καὶ πιστός» καὶ τὰ δημοια. Σημειώτεον ὅτι ἡ Ἀντίχεια διὰ τοῦτο θρόνου ἔξιώθη ἀρχοντικοῦ, ἐπειδὴ ἐκεὶ πρῶτον ἔχρηματισαν οἱ μαθηταὶ καλεῖσθαι Χριστιανού. Τοῦτο δὲ τὸ δυναμα πλυθεῖται ἔστιν ἀντίπαλον. «Ἐν ταύταις δέ.» Οὐκ ἔστιν ἐναντίον τοῦτο τῷ ὑπὸ τοῦ Κυρίου εἰρημένῳ. «Οἱ νόμοις καὶ οἱ προφῆται, ξίνις τοῦ Ἰωάννου». Τοῦτο γάρ περὶ ἐκείνων τῶν προφητῶν, τῶν τὴν παρουσίαν αὐτοῦ προαναφωνησάντων. Ἰνα οὖν μὴ νομίσωσιν, ὅτι διὰ τοῦτο δὲ λιμὸς γέγονεν, ὅτι δὲ Χριστιανισμὸς εἰσῆλθε, προλέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἀγιον. Τοῦτο δὲ καὶ δὲ Χριστὸς προείπεν, οὐκ ἐπειδὴ τοῦτο οὐκ ἀρχῆς γενέθαι τέλος, ἀλλὰ διὰ τὰ κακὰ τὰ εἰς τοὺς ἀποστόλους γενόμενα· καὶ ἐμαρχοθύμει δὲ θεός. «Ω; δὲ ἐνέκειντο, λιμὸς μέγας γίνεται, μηνύων τοὺς ἀποστόλους»²⁸ τὰ ἐσδέμενα κακά. Εἰ δὲ δὲ αὐτοὺς ἦν, ἔδει πάντως καὶ δυτα παύσασθαι· εἰδοκιμῆσαι γάρ μᾶλλον ἔχρην αὐτοὺς, ὅτι τὸ αὐτῶν ἐπόσιον, ἀνήρουν, ἐκδλαζον, ἐτιμώρουν, πάντοθεν ἐδίωκον. Διὰ τοῦτο τούτουν καὶ λιμὸς γέγονεν, εἰ καὶ οὐ συνῆκαν οἱ τάλανες· καὶ συνέπασχον αὐτοῖς εἰς τοῦτο καὶ οἱ Χριστιανοί. «Ἀποστελλαντες.» Σημειώτεον, ὅτι καὶ πρεσβυτέρων εἰχον ἄξιωμα οἱ ἀπόστολοι· καὶ ἐν διλῷ δὲ κεφαλαὶ σετημένωται, ὅτι διαχόνων καὶ πρεσβυτέρων εἶχον βαθμόν.

ΚΕΦΑΛ. ΙΖ'.

Ἔακάδουν τοῦ ἀποστόλου κατασφραγή, καὶ Πέτρου σύλληψίς πρὸς Ἡράδου· δύως τε αὐτὸν ὁ ἀγγελος θείως ἔξειλατο τῶν εἰρκτῶν, καὶ δὲ Πέτρος ἐμφανῆς τερόμενος τύκτωρ τοῖς ἀδελφοῖς, ὑπαρεχώρησεν.

Τῷ Σαββάτῳ τῆς δὲ ἑδομάδος.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Κατ' ἐκείνον δὲ τὸν καιρὸν ἐπέβαλεν Ἡράδης δὲ βασιλεὺς τὰς χεῖρας κακώσας τινας τῶν ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας. Ἄνειλε δὲ Ἱάκωδον τὸν ἀδελφὸν Ἰωάννου μαχαίρᾳ. Καὶ ίδων ὅτι ἀρεστὸν ἐστι τοῖς Ιουδαίοις, προσέθετο συλλαβεῖν καὶ Πέτρον. (Ἔτσαν δὲ αἱ ἡμέραι τῶν Ἀζύμων) δὲ ἦν ἐκτενῆς γινομένη ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸν θεόν ὑπὲρ αὐτοῦ. «Οτε δὲ ἐμελλεν αὐτὸν προάγειν δὲ Ἡράδης, τῇ νυκτὶ ἐκείνῃ δὲ οἱ Πέτρος κοιμώμενος μεταξὺ δύο στρατιωτῶν, δεδμένος ἀλύσεσι δυσὶ· φύλακές τε πρὸ τῆς θύρας ἐτήρουν τὴν φυλακήν. Καὶ ίδου ἀγγελος Κυρίου ἐπέστη, καὶ φῶς μέγα Ελαμψε, ἐν τῷ οἰκήματι. Πατάξας δὲ τὴν πλευρὰν τοῦ Πέτρου, ἤγειρεν αὐτὸν,

A peraddita virtute habet ut sit bonus; non enim absolute bonus dicitur, sed «Vir bonus.» Perinde igitur intelligas illud, «Vir bonus,» ac illud, «Euge, serve bone et fidelis»²⁹, ac similia. Adnotandum vero, urbem Antiochiam pontificio throno decoratam fuisse, quoniam inibi primo statutum est, ut discipuli appellarentur Christiani: quod nomen polytheismo e diametro adversatur. «In his autem diebus.» Hoc contrarium non est illi Christi Domini effato³⁰: «Lex et prophetæ usque ad Joannem:» Hoc enim eos spectat prophetas, qui ipsius adventum prænuntiarunt. Ne igitur existimarent, propterea famem venisse, quia Christianismus exortus est, prædictis illam Spiritus sanctus. Hoc idem etiam Christus prænuntiaverat; non quod initio contingere oporteret, sed propter mala, quæ in apostolos fiebant. Et quidem longanimitate ferebat Deus: at cum iniuritate sua urgerent illi, fames valida ingruit, præsignans mala, quæ Judæis evenitura erant. Quod si apostolorum culpa orta fuisse, oportebat omnino, eam tunc cessare: siquidem potius commendandi fuisse Judæi, quod officio satiæfclissent suo eos occidendo, torquendo, et omni ex parte persequendo. Dieta igitur de causa venit fames; iametsi id miseri non intelligerent; et quantum ad hoc patiebant simul cum illis etiam Christiani. «Militentes.» Observandum, apostolos etiam presbyterorum dignitatem habuisse: et in alio capite adnotatum est, neque diaconorum, neque presbyterorum gradu eos caruisse.

C CAPUT XVII.

252 Jacobi apostoli cœdes, et Petri comprehensio jussu Herodis, et quomodo angelus eum dirinitus solverit a vinculis; ipse vero Petrus, postquam noctu fratribus apparuit, clani discesserit.

Sabbato hebdomadæ quartæ.

TEXTUS.

XII. 1-11. Eodem autem tempore misit Herodes rex manus, ut affligeret quosdam de Ecclesia. Occidit autem Jacobum fratrem Joannis gladio. Videns autem quia placeret Judæis, apposuit ut apprehenderet et Petrum. Erant autem dies Azymorum. Quem cum apprehendisset, misit in carcерem, tradens quatuor quaternionibus militum custodiendum, volens post Pascha producere eum populo. Et Petrus quidem servabatur in carcere. Oratio autem fiebat sine intermissione ab Ecclesia ad Deum pro eo. Cum autem producturus eum esset Herodes, in ipsa nocte erat Petrus dormiens inter duos milites, vincitus catenis duabus, et custodes ante ostium custodiabant carcerem. Et ecce angelus Domini astitit; et lumen resulsi in habitaculo, percussoque latere Petri, excitavit eum dicens: Surge velociter. Et ceciderunt catenæ de manibus ejus. Dixit autem

²⁸ Matth. xxv, 23. ²⁹ Matth. xi, 13.

Variæ lectiones et notæ.

³⁰ Ιουδαίοις.

angelus ad eum: Praeingere, et calcea te caligas tuas. Et fecit sic. Et dixit illi: Circuanda tibi vestimentum tuum, et sequere me. Et exiens sequebatur eum, et nesciebat quia verum est, quod flebat per angelum; existimabat autem se visum videre. Transeuntes autem prioram et secundam custodiam, venerunt ad portam serream, quae ducit ad civitatem, quae ultra aperta est eis. Et exentes processerunt vicum unum, et continuo discessit angelus ab eo. Et Petrus ad se reversus, dixit: Nunc scio vere, quia misit Dominus angelum suum, et eripuit me de manu Herodis, et de omni expectatione plebis Iudeorum.

COMMENTARIUS.

B

Tempus illud designat, quod Claudio Cæsare imperante decurrebat. Caius enim Romanorum imperator Agrippam Iudeæ regem constituit, Herode **253** ob ejus vitæ turpitudinem in exsilium Lugdunum Gallie missò, una cum uxore Herodiade. Hic non est (18) Herodes ille, qui regnabat tempore passionis Domini, de quo loquitur Josephus libro xviii Antiquitatum, et Eusebius lib. II Historiarum ecclesiasticarum. Vel igitur hic commutatio est nominis, ut scilicet Herodes sit pro Agrippa positum: vel lapsus est calamii, ut verisimile videatur: vel ita dictum est, quod rex ille duo haberet nomina; nam aliunde et tempus et acta ostendunt, eumdem fuisse Agrippam sub Claudio Cæsare, qui post Caium Romanorum fuit imperator. « Occidit autem. » Ne quis diceret, propterea Christianos mortem non timere, quod certi essent, sese a Deo eripiendos fore, idcirco Deus eorum aliquos, et quidem præcipios, perimi sinit, ut sic ostenderet ipsis occisoribus, eos neque hac ratione ab officio suo avocari, aut prohiberi posse. « Tradens. » Nempe sexdecim numero: nam quatuor quater adiupta sexdecim considunt. Fortasse enim in unaquaque vigilia, seu singulis tribus horis, erant custodes quatuor; et quatuor custodes per trium horarum spatiū custodia, vel vigilia dicebatur: unde omnes simul duodecim noctis horæ quatuor custodias, seu vigilias completebantur: in quarum singulis, cum quatuor custodes vigilarent, hi simul **C** omnes consiciebant sexdecim. « Praeingere. » Cum Dominus discipulis suis præceperit, ne « ¹⁸ aurum, aut argentum possiderent, neque duas tunicas, neque calceamenta, neque zonam, neque virginem haberent; » quomodo Petrus mandatum ejusmodi

¹⁸ Matth. x. 10.

Variæ lectiones et notæ.

^{18.19} Γαλλίας. ¹⁸ φύλακας. ¹⁹ φύλαχες. ¹ ἔχοι τις.

(18) Tam codex noster quam Florentinus, ac etiam textus editus sub nomine OEcumenii, sicut etiam versio Lentonii, habent per affirmationem, *hic est*. At ita legendum, ut ego verti, nempe cum negatione, non dubito, tum quia id exigit veritas Historiarum, et contextus qui sequitur; tum quia Chrys-

A λίγων. Ανάστα ἐν τάχει. Καὶ ἐξέπεσον αὐτῷ εἰς ἀλύσεις ἐκ τῶν χειρῶν. Εἶπέ τε πρὸς αὐτὸν διῆγελος· Περίζωσαι, καὶ ὑπόδησαι τὰ ανδάλια σου. Ἐποίησε δὲ οὗτος. Καὶ λέγει αὐτῷ· Περιβαλοῦ τὸ Ιμάτιόν σου, καὶ ἀκολούθει μοι. Καὶ ἐξελθὼν ἡκολούθει αὐτῷ, καὶ οὐκ ἔδει διπλάνης ἐστι τὸ γινόμενον ὅπλον τοῦ ἄγγελου· ἐδόκει δὲ δραμα βλέπειν. Διεπόθντες δὲ πρώτην φυλακὴν καὶ δευτέραν, ἤλυθον ἐπὶ τὴν πύλην τὴν Σιδηρᾶν τὴν φέρουσαν εἰς τὴν πόλιν, ἥτις αὐτομάτῃ ἦνοιχθῇ αὐτοῖς, καὶ ἐξελθόντες προῆλθον ρύμην μίαν· καὶ οὐθέως ἀπέστη ὁ διγγελος ἀπ' αὐτοῦ. Καὶ δὲ Πέτρος γενόμενος ἐν ἑαυτῷ εἶτε· Νῦν οἴδα ἀληθῶς, ὅτι ἐξέπεστειε Κύριος τὸν διγγελον αὐτοῦ, καὶ ἐξείλετο με τὴν χειρὸς Ἡρώδου, καὶ πάσης τῆς προσδοκίας τοῦ λαοῦ τῶν Ιουδαίων.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Ἐκείνὸν φησι τὸν κατερόν, τὸν ἐπὶ Κλαυδίου Καίσαρος. Γάιος αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων, Ἀγρίππαν καθίστησι βασιλέα τῆς Ιουδαίας, τὸν Ἡρώδην ἐξορίσας, δι' αἰσχρότητα βίου, ἐν Λουγδούνῳ τῆς Γαλλίας ^{20.21}, σὺν τῇ γυναικὶ Ἡρώδιᾳ. Οὐτέδης ἐστιν δὲ κατὰ τὸ πάθος τοῦ Κυρίου, ὃς Ιστορεῖ Ἰουστήπος ἐν τῷ ιη' λόγῳ τῆς Ἀρχαιολογίας, καὶ Εὐσέβιος ἐν τῷ δευτέρῳ λόγῳ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ιστορίας. « Ή οὖν διαφωνία τοῦ γράμματος, ἡγουν τοῦ ὀνόματος, ἐνταῦθα τὸ λέγειν ἀντί Ἀγρίππαν, Ἡρώδην, ἢ κατὰ σχάλμα, ὡς εἰκὸς, γραφικὸν γέγονεν, ἢ κατὰ διωνυμίαν εἴρηται· ἐπειδὴ καὶ δὲ χρόνος καὶ αἱ πράξεις τὸν αὐτὸν διεκύπτουν Ἀγρίππαν ἐπὶ Κλαυδίου Καίσαρος, δις μετά Γάιον γέγονεν αὐτοκράτωρ. » Ἀνείλε δέ. » Ινα μηδὲς λέγῃ, δις· Διὰ τοῦτο ἀκινδύνως καὶ ἀδεῶς κατατολμῶσι τοῦ θανάτου, ἀτε ἐξαρπάζοντος αὐτοὺς τοῦ Θεοῦ· διὰ τοῦτο συγχωρεῖ καὶ ἀναιρεθῆναι τοὺς χορυφαίους, πελθων αὐτοὺς [τοὺς ἀναιρούντας] ὅτι οὐδὲ ταῦτα ἀφίστησιν αὐτοὺς καὶ κυλίει. « Παραδούς. » Τουτέστι· τὸν ἀριθμὸν δεκαέξι· τετράκις γάρ τὰ τέσσαρα γίγνονται δεκαέξι. « Ισως καθεκάτην φυλακὴν, τουτέστι τριαρίαν, εἶναι φυλακὰς ²² τέσσαρας· εἰσὶ δὲ φυλακαὶ ²³ τέσσαρες, κατὰ τριαρίαν φυλακὴ λεγομένη· ὡς εἶναι τὸ δωδεκάριον ὀλον τῆς νυκτὸς, φυλακὰς τέσσαρες, ἐν αἷς ἀνὰ τεσσάρων στρατιωτῶν φυλασσόντων, οἱ πάντες τὸν ἀριθμὸν ἔκχαιδεκα. « Περίζωσαι. » Τοῦ Κυρίου εἰπύτος; τοῖς μαθηταῖς, μὴ κτήσασθαι χρυσὸν, ἢ ἀργυρὸν, μηδὲ δύο χιτῶνας, μηδὲ ὑπόδηματα, μηδὲ ζώνην, μηδὲ ράβδον, πῶς δὲ Πέτρος παρὰ τὸ πρόταγμα ἐποίει, καὶ Ιμάτια ἔχων, καὶ ὑπόδηματα; Τί δὲ καὶ δι Παύλος; διταν παραγγέλλῃ Τιμοθέῳ γράψων· « Τὸν φελῶνην, δι ἀπέλιπον ἐν Τρωάδι παρὰ Κάρπω, ἐρχόμενος φέρε; » Ιδοὺ φελῶνην εἰχε, καὶ οὐκ ἀν ἔχει τοῦ ²⁴

sostomus, unde quoad maximam partem desumptus est iste Commentarius, negationem habet. Haec verba ejus sunt hom. xxvi, in Acta, num. 1, Οὐτος γάρ τοις ἔδει τοῦ Χριστοῦ, *Hic non erat is qui vivente Christo regnabat.*

εἰπεῖν, διτὶ καὶ ἔτερον οὐκ εἴχεν τὴν ἐφόρει. Ἄρα παρῆκουσε τοῦ Χριστοῦ; Τί οὖν ἔστι; Τὸν ἐπιτάγματα, φησίν¹, ἐκεῖνα, πρὸς καιρὸν ἦν, καὶ οὐδὲ ταντὸς. "Οτι δὲ ἀληθές ἔστι, Λουκᾶς ὁ εὐαγγελιστής μαρτυρεῖ· φησὶ γάρ εἰρηκέναι τοὺς μαθητας τὸν Χριστόν· «Οτε ἀπέστειλα ὑμᾶς, ἀπέραντος, καὶ πήρας, καὶ ζώνης, καὶ ὑπόδημάτων, μή τι ὑστερησεν ὑμῖν; Λέγοντιν αὐτῷ· Οὐ.» Εἶτα φησιν· «Ἄλλα νῦν λέγω ὑμῖν· Οἱ ἔχοντες βαλάντιον, ἀράτω ὅμοιος καὶ πήραν.» Τίνος δὲ ἔνεκεν τοῦτο τότε ἐπέταξε; Τὴν δύναμιν αὐτοῦ δεῖξαι βουλόμενος. Εἰ τοινυν ἔνα ἔδει χιτῶνα ἔχειν τὸν Παῦλον, εἰ πλύνειν αὐτὸν ἔδει, γυμνὸν αὐτὸν ἔχορην οἷκοι καθῆσθαι, τὴν γυμνὸν αὐτὸν περιενεῖν, καὶ ἀστημονεῖν, χρεῖας καλούσης; Οὐκ ἔδει τοιχαρούν τὸν Παῦλον, ἐπὶ τοσούτοις κατορθώμασι περιβάντα τὴν οἰκουμένην, διὰ τοῦτου ιματίου ἔνδεισιν οἷκοι καθῆσθαι, καὶ τηλικούτοις πράγμασιν ἐμποδίζειν. Τί δὲ, εἰ κρυμμὸς ἐπετέθη σφύροδος; καὶ κατέβρεξεν, τὴν ἐπάγωσεν, διὰ ἐφόρει χιτῶνα; Πῶς ἔντονες οἵτινες ἔντην; Ή πάλιν γυμνὸν ἔχοντας καθῆσθαι. Τί δὲ, εἰ ψύχος κατέτεινε τὸ σῶμα; Τίκεσθαι ἔδει καὶ μὴ φθέγγεσθαι; Καὶ τί ἀν εἰτη τούτου χαλεπώτερον; Οὐδὲ γάρ ἀδειάντα σώματα αὐτοῖς κατεσκεύαστο. Τίδον; Ἀπόλλυσθαι ἔχοντας; Οὐδαμῶς. Τοῦτο δὲ καθὼς εἰρηται, τότε ἐπέταξε, τὴν δύναμιν αὐτοῦ δεῖξαι βουλόμενος, διτὶ οὐδενὸς τῶν ἐπηγένετων ὑπερβήσασιν.

si frigus corpus ipsius acerbius divexasset? Nonne oportuisset acerbius? Neque enim corpora ex adamante fabricata illis fuerant. Quid igitur, perire oportebat? Non utique. Sed id, ut iam diximus, tunc præcepit Christus, ut nota ficeret potentiam suam, quoniam futurum erat, ut nihil ex necessariis illis deesset.

Τῇ β' τῆς ε' ἑνδομάδος.

· KEIMENON.

Συνιδῶν τε ἡλθεν ἐπὶ τὴν οἰκλαν Μαρίας τῆς μητρὸς Ἰωάννου τοῦ ἐπικαλουμένου Μάρκου, οὐ δισαν ίκανον συνηθροισμένοι καὶ προσευχήμενοι. Κρούσαντος δὲ αὐτοῦ τὴν θύραν τοῦ πυλῶνος προσῆλθε παιδίσκη ὑπακοῦσσα, ὄνδρας Ἐρόδη· καὶ ἐπιγνοῦσα τὴν φωνὴν τοῦ Πέτρου, ἀπὸ τῆς χαρᾶς οὐκ ἤνιοιςε τὸν πυλῶνα· εἰσδραμοῦσα δὲ ἀπῆγγειλε, τὸν Πέτρον ἐστάντα πρὸ τοῦ πυλῶνος. Οἱ δὲ πρὸς αὐτὴν εἶπον· Μαίνη. Ἡ δὲ δισχυρίζετο οὕτως ἔχειν. Οἱ δὲ ἐλεγον· Οἱ ἀγγελος αὐτοῦ ἔστιν. Οἱ δὲ Πάτρος ἐπέμενε κρούσων. Ανοίξαντες δὲ, εἰδον σύτον, καὶ ἐξέστησαν. Κατασέβας δὲ αὐτοῖς τῇ χειρὶ στῆθαν, διηγήσατο αὐτοῖς πῶς ὁ Κύριος ἐξῆγαγεν αὐτὸν ἐκ τῆς φυλακῆς. Εἶπε δέ· Ἀπαγγείλατε Ιακώβῳ καὶ τοῖς ἀδελφοῖς ταῦτα. Καὶ ἐξελόων ἐπορεύθη εἰς ἔτερον τόπον.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

"Ινα δεῖξῃ διτὶ τοῦτο² δεῖ συνόντος αὐτοῖς Ἰωάννου τὴν μητέρα φησι, καὶ τὸ παράσημον αὐτοῦ τέθεισε· φησὶ γάρ, «Τοῦ ἐπικαλουμένου Μάρκου.» Οὗτος δὲ ἦν δὲ καὶ τὸ κατὰ Μάρκου συγγράψαμενος

² II Tim. iv, 13. ³ Luc. xxii, 35.

Variæ lectiones et notæ.

¹ φησὶ. ² οὐ τοῦ.

(19) Seu, Joannis apostoli.

A neglexit, habens et vestimenta, et zonam, et calceamenta? Et quomodo etiam Paulus, qui Timotheo scribebat¹⁹: «Penulam quam reliqui Troade apud Carpum, veniens affer tecum, » penulam habebat? Neque vero dicere quis potest, eum nullam aliam, prater eam quam ferebat tunicam habuisse. Ergone inobediens fuit Christo? Quid igitur dicendum? Nempe ejusmodi præcepta ad tempus data fuisse, non ut perpetuo servarentur. Quod ita esse, testimonio est Lucas, cum refert Christum dixisse discipulis²⁰: «Quando misi vos sine sacculo, et pera, et calceamentis, numquid aliiquid defuit vobis? At illi dixerunt: Nihil. » Deinde ait: «Sed nunc qui habet saccum, tollat similiter et peram. » Cur vero tunc hoc præcepit? Videelicet ut potentiam suam manifestaret. Alias vero, si Paulo non nisi unam tunicam habere licuisse, quando ea lavanda erat, oportuisset, nudum domini sedere, aut, necessitate urgente, nudum summa cum ignominia circumire: **254** et profecto non decebat, Paulum, qui obstanti momenti negotia totum mundum peragrare debebat, operimenti carentia domi otiosum detineri, et a tot præclaris facinoribus necessario prohibiri. Quid vero, si vehemens ingruisset frigus, ac tunica, quam gestabat, madesfacta, geluque constricta fuisset? Quomodo eam exsiccare licuisse? Rursus fuisse fuisse, ut nudus in angulo sederet. At quid si frigus corpus ipsius acerbius divexasset? Nonne oportuisset acerbius? Neque enim corpora ex adamante fabricata illis fuerant. Quid igitur, perire oportebat? Non utique. Sed id, ut iam diximus, tunc præcepit Christus, ut nota ficeret potentiam suam, quoniam futurum erat, ut nihil ex necessariis illis deesset.

C

Feria 2 hebdomadæ quintæ.

TEXTUS.

XII, 12-17. Consideransque venit ad dominum Mariæ matris Joannis, qui cognominatus est Marcus, ubi erant multi congregati et orantes. Pulsante autem eo ostium januae, processit puella ad audiendum, nomine Rhode. Et ut cognovit vocem Petri, prægaudio non apernit januam, sed intro currens nuntiavit stare Petrum ante januam. At illi dixerunt ad eam: Insanis. Illa autem affirmabat sic se habere. Illi autem dicebant: Angelus ejus est. Petrus autem perseverabat pulsans. Cum autem aperruissent, viderunt eum et obstupuerunt. Annuenis autem eis manu, ut tacerent, narravit quomodo Dominus eduxisset eum de carcere, dixitque: Nuntiate Jacobo et fratribus hæc. Et egressus abiit in alium locum.

COMMENTARIUS.

Ut notum ficeret, se non loqui de matre illius Joannis, qui semper erat cum ipsis (19), propterea cognomen ejus addit, dicens: «Qui cognominatus est Marcus.» Hic autem est, qui Evangelium

quod secundum Marcum dicitur, conscripsit, nepos Λ Εὐγγέλιου, δ ἀνεψιὸς Βαρνάβᾳ, de quo etiam Paulus scribit Timotheo⁶¹: « Marcum assume, et adduc tecum : est enim mihi utilis in ministerium. » — « Angelus ejus est. » Ex hoc loco manifestum sit, unumquemque nostrum angelum habere.

CAPUT XVIII.

255 De custodum punitione, ac deinde de impii Herodis acerbo miseroque interitu.

TEXTUS.

XII, 18-24. Facta autem die, erat non parva turba inter milites, quidnam factum esset de Petro. Herodes autem cum requisisset eum, et non invenisset, inquisitione facta de custodibus, jussit eos duci : descendensque a Iudea in Cæsaream, ibi commoratus est. Erat autem iratus Tyriis et Sidoniis. At illi unanimis venerunt ad eum, et persuaso Blasto, qui erat super cubiculum regis, postulabant pacem, eo quod alerentur regiones eorum ab illo. Statuto autem die, Herodes vestitus veste regia, sedit pro tribunal, et concionabatur ad eos. Populus autem acclamabat : Dei voces et non hominis. Confestim autem percussit eum angelus Domini, eo quod non dedisset honorem Deo : et consuuptus a vermis, expiravit. Verbum autem Domini crescebat et multiplicabatur.

COMMENTARIUS.

Postquam angelus Petrum ex carcere et vinculis liberavit, cum Herodes eum quesiisset, et non invenisset, milites, qui illum custodiebant, ejus loco interfecit. Anno vero tertio regni, Agrippa venit Cæsaream, quæ prius Turris Stratonis vocabatur : ibique spectacula, veluti festivitatem quamdam, in Cæsaris honorem celebravit. Die autem spectaculorum secunda, veste indutus tota ex argento, mirabili textura facta, venit diluculo ad theatrum : ubi primis solis orientis radiis percussum argentum mirum in modum splendebat, ut intuentum non solum oculos perstringeret, sed etiam animis terorem incuteret. Confestim vero adulatores, qui circumstabant et deum eum appellabant et propitiū esse exorabant, et, Liceat hucusque, inquietant, te tanquam hominem pertinacissimum, in posterum velut humana superiorē natura venerabimur. Rex ista audiens, neque illos, ut par erat, reprehendit, neque impiam adulacionem abs se rejectit. At vero paulo post, cum suspexisset, vidit bubonem capiti suo imminentem, ac funi alicui incidentem. Eum statim agnoverit nonnisi impendentium malorum nuntium esse : ac repentina diroque viscerum ventrisque dolore corruptum se sensit. **256** Quare circunspiciens amicos : Ego, inquit, qui vobis deus sum, jam vitam relinquere

⁶¹ II Tim. iv, 11.

Variæ lectiones et notæ.

⁶² Τοῦ Χρυσοστόμου ἐκ τοῦ κατὰ Ματθαῖον τῆς θ' ὁμιλίας. ⁶³ εὐμενῆ. ⁶⁴ ἀπετρίψατο. ⁶⁵ κακῶν. ⁶⁶ γενδύμενον. ⁶⁷ προτήθηρσεν. ⁶⁸ ἀρέσμενον.

Περὶ τῆς τῶν φυλάκων κοιλάσεως, καὶ μετέχειται περὶ τῆς τοῦ ἀσεβοῦς Ἡρώδου πικρᾶς τε καὶ ὀλεθρίου καταστροφῆς.

KEIMENON.

Γενομένης δὲ ἡμέρας ἦν τάραχος οὐκ ὀλίγος ἐν τοῖς στρατιώταις, τῇ ἅρᾳ δὲ Πέτρος ἐγένετο. Ἡρώδης δὲ ἐπιζητήσας αὐτὸν, καὶ μὴ εὑρὼν, ἀνακρίνας τοὺς φύλακας, ἐκέλευσεν ἀπαχθῆναι καὶ κατελθόντας ἐπὶ τῆς Ιουδαίας εἰς τὴν Καισάρειαν, διέτριβεν. Ἡν δὲ ὁ Ἡρώδης θυμομαχῶν Τυρίους, καὶ Σιδωνίους. Ὁμοιουμάδον δὲ παρῆσαν πρὸς αὐτὸν, καὶ πεισαντες Βλάστον τὸν ἐπὶ τοῦ κοιτῶνος τοῦ βασιλέως, ἥτουντο εἰρήνην διὰ τὸ τρέφεσθαι αὐτῶν τὴν χώραν ἀπὸ τῆς βασιλικῆς. Ταχτῇ δὲ ἡμέρᾳ δὲ Ἡρώδης ἐνδυσάμενος ἐσθῆτα βασιλικῆν, καὶ καθίσας ἐπὶ τοῦ βηματος, ἐδημηγόρει πρὸς αὐτούς. Οἱ δὲ δῆμος ἐπεφώνει. Θεοῦ φωνὴ, καὶ οὐκ ἀνθρώπου. Παραχρῆμα δὲ αὐτὸν ἐπάταξεν δηγελος Κυρίου, ἀνθρώπων οὐκ ἔνωκε δόξαν τῷ Θεῷ καὶ γενόμενος σκωληκόβρωτος ἔξεψυξεν. Οἱ δὲ λόγος τοῦ Θεοῦ ηὔξανε καὶ ἐπληθύνετο.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Τὸν Πέτρον τοῦ δεσμωτηρίου καὶ τῶν ἀλύσεων ἀπαλλάξαντος τοῦ ἀγγέλου, ζητήσας αὐτὸν δὲ Ἡρώδης, καὶ οὐχ εὑρὼν, τοὺς τηροῦντας αὐτὸν στρατιώτας ἀπέκτεινεν ἀντ' ἑκενούν. Τρίτον έτος Ἀγρίππα βασιλεύοντι παρῆν ἐν Καισαρείᾳ, τῇ πρότερον Σεράτωνος Πύργος καλουμένῃ. Συνετέλει δὲ ἐνταῦθα θεωρίας εἰς Καίσαρος τιμὴν, ἐσρήτην τινα τεύτην ἐπιστάμενος. Δευτέρῳ δὲ τῶν θεωριῶν ἡμέρᾳ, στολὴν ἐνδὺς, ἐξ ἀργυρού πεποιημένην πάσσαν, ὡς θαυμάτιον ὑφῆν εἶναι, παρῆθεν εἰς θέατρον ἡμέρας ἀρχομένης. Ἐνθα ταῖς πρώταις τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων ἐπιβολαὶ δὲ δρυγυρος καταυγασθεῖς, θαυμασίως ἀπέστιλε, μαρμαΐδον τι φέρων τοῖς εἰς αὐτὸν ἀτενίσασι καὶ φρικῶντες. Εὐθὺς δὲ οἱ κολακεῖς, δίλος διλοθεν φωνὰς ἔθιδων, θεὸν προσαγορεύοντες, εὔμενῶν ; εἰναι [ἀξιοῦντες, καὶ] ἐπιλέγοντες. Εἰ καὶ μέχρι νῦν ὡς ἀνθρωπον ἐφοδιθήμεν, ἀλλὰ τούτουνθεν κρέτονά σε τῆς φύσεως διμολογοῦμεν. Οὐκ ἐπέπληξε τεύτους δι βασιλεὺς, οὐδὲ τὴν κολακείαν ἀσεβοῦσαν ἀπετρίψατο. Ἀναχώψας γοῦν μετ' ὀλίγον, τὸν βούθηνα τῆς έπιτού κεφαλῆς, ὑπερκαθεύδμενον ίδιον ἐπισχοινίου τινὸς, ἄγγελον τούτον εὐθὺς ἐν[ε]γνόησε κακὸν ; εἰναι, καὶ οὖποτε τῶν ἀγαθῶν γινόμενον . Διατάραδίον οὖν ἔσχεν ὀδύνην . διθρούς δ' αὐτῷ τῆς κοιλίας προστήθοιεν . ἀλγημα, μετά σφοδρήτηος ἀρρέμενος⁶⁹ ἀναθεωρῶν οὖν πρὸς τοὺς

φίλους, Ὁ Θεὸς ὑμῖν ἡγώ, φησί, τόδη καταστρέψειν¹¹ ἐπείγομαι τὸν βίον, παραχρῆμα τῆς εἰμαρμένης τὰς ἄρτις μου καταπεμφάμενος¹² φωνὰς ἐλεγχούσης· ὁ κλήθεις ἀθάνατος ὑφ' ὑμῶν, τόδη θανεῖν ἐπείγομαι¹³.

ΚΕΦΑΛ. 10^η.

'Αποστολὴ Βαρνάβα καὶ Παῦλου πρὸς τοὺς θεοὺς Πρεύματος εἰς Κύπρον· ὅσα τε εἰργάσατο ἐν ὁρμάτῃ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς Ἐλύμαν τὸν μάγον.

Τῇ γ' τῆς ε' ἐδομάδος.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Βιρνάβας δὲ καὶ Παῦλος ἐπέστρεψαν εἰς Ἱερουσαλήμ, πληρώσαντες τὴν διακονίαν, συμπαραλαβόντες καὶ Ἰωάννην τὸν ἐπικαλούμενον Μάρκον. Ἡσαν δέ τινες ἐν Ἀντιοχείᾳ κατὰ τὴν οὖσαν Ἐκκλησίαν, προφῆται καὶ διδάσκαλοι, ὃ τε Βιρνάβας καὶ Σ. μεών δικαίους Νίγερ, καὶ Λούκιος δικυρηναῖος, Μαναήν τε Ἡρώδου τοῦ τετράρχου σύντροφος, καὶ Σαῦλος. Λειτουργούντων δὲ αὐτῶν τῷ Κυρίῳ, καὶ νηστεύοντων, εἴπε τὸ Πνεύμα τὸ ἄγιον· Ἀφορίσατε δὴ μοι τὸν τε Βιρνάβαν καὶ τὸν Σαῦλον εἰς τὸ ἔργον διπροσκέλημα αὐτούς. Τότε νηστεύσαντες καὶ προσευξάμενοι, καὶ ἐπιθέντες τὰς χεῖρας αὐτοῖς, ἀπέλυσαν. Οὗτοι μὲν εὖν ἐκπεμφάμεντες ὑπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἄγιου, κατῆλθον εἰς τὴν Σελεύκειαν. Ἐκεῖθεν δὲ ἀπέπλευσαν εἰς Κύπρον, καὶ γενόμενοι ἐν Σαλαμῖνι, κατήγγειλον τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ἐν ταῖς συναγωγαῖς τῶν Ιουδαίων. Εἶχον δὲ καὶ Ἰωάννην ὑπηρέτην. Διελθόντες δὲ τὴν νῆσον ἄχρι Πάφου, εὗρον ἐκεῖ ἀνδρα τινὰ μάγον φευδοπροφήτην Ιουδαῖον, ὁ δικαίου Βαριτζοῦς, διὰ σὺν τῷ ἀνθύπατῷ ἦν Σεργίῳ Παύλῳ, ἀνδρὶ συνετῷ. Οὗτος προσκαλεσάμενος Βιρνάβαν καὶ Σαῦλον, ἐπεζήτησεν ἀκούσαι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Ἀνθίστατο δὲ αὐτοῖς Ἐλύμας δικαίος (οὗτος γάρ μεθερμηνεύεται τὸ δικαίομα αὐτοῦ), ζητῶν διαστρέψαι τὸν ἀνθύπατον ἀπὸ τῆς πίστεως. Σαῦλος δὲ, διὰ τοῦτο πάσης δικαιούντης, οὐ παύσῃ διαστρέψων τὰς δόξας Κυρίου τὰς εὐθείας; Καὶ νῦν ίδού χεὶρ Κυρίου ἐπὶ σὲ, καὶ ἐσῇ τυφλὸς μή βλέπων τὸν ἥλιον ἄχρι καιροῦ. Παραχρῆμα δὲ ἐπέπεσεν ἐπ' αὐτὸν ἀχλὺς καὶ σκότος, καὶ περιάγων ἐβήτει χειραγωγούς. Τότε ίδων διαθύπατος τὸ γεγονός, ἐπίστευσεν, ἐκπλήττομενος ἐπὶ τῇ διδαχῇ τοῦ Κυρίου.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Ἔνα μηδὲ ταύτη τῶν ἀποστόλων ἔλαττον ἔχη διπλοῦς, μεθιστησαν αὐτοῦ ὁ Θεὸς τὸ δικαίομα, καὶ Σαῦλον διτα, Παῦλον ἐκάλεσε· καὶ ὅπερ ἔσχεν δικορυφαῖος; τῶν μαθητῶν ὡς ὑπόθεσιν λάβοι. Ἔνα οὖν δεῖξη, ὅτι οὐκ ἦν θυμοῦ τὰ δικαίατα Παύλου, διὰ πρὸς Ἐλύμαν ἔφη τὸν μάγον, διὰ τοῦτο προλαβὼν, εἴπε· «Πληροῦσέ τοι Πνεύματος ἄγιου.» Εἰ γάρ κολάζοντος ἦν, διὰ παντὸς ἀν ἐποίησε τυφλὸν· νῦν δὲ οὐ τοῦτο, ἀλλ' ἄχρι καιροῦ, ὃ δριεν τῇ γνώμῃ

A cogor, falsas, quas de me protulisti, voces fato sine mora demonstrante: quique immortalis vocor, mori jam necesse habeo.

CAPUT XIX.

Missio Barnabæ et Pauli a Spiritu sancto in Cyprum; et de iis quæ ipsi in nomine Iesu Christi fecerunt in Elymam magum.

Feria tertia hebdomadæ quintæ.

TEXTUS.

XII, 25; XIII, 1-12. Barnabas autem et Saulus reversi sunt ab Ierosolymis expleto ministerio, assumpto Joanne, qui cognominatus est Marcus. Erant autem in Ecclesia quæ erat Antiochiae, prophetæ et doctores, in quibus Barnabas et Simon qui vocabatur Niger, et Lucius Cyrenensis et Manaen, qui erat Herodis tetrarchæ collactaneus, et Saulus. Ministrantibus autem illis Domino, et jejunantibus, dixit illis Spiritus sanctus: Segregate mibi Barnabam et Saulum, in opus ad quod assumpsi eos. Tunc jejunantes et orantes, imponentesque eis manus, dimiserunt illos. Et ipsi quidem missi a Spiritu sancto abierunt Seleuciam; et inde navigaverunt Cyprum. Et cum venissent Salaminam, prædicabant verbum Dei in synagogis Judæorum. Habebant autem et Joannem in ministerio. Et cum perambulassent universam insulam usque Paphum, invenerunt quemdam virum magum pseudoprophetam Iudæum, cui nomen erat Barjesu, qui erat cum proconsule Sergio Paulo viro prudente. Illic, accersitis Barnaba et Saulo, desiderabat audire verbum Dei. Resistebat autem illis Elymas magus (sic enim interpretatur nomen ejus), quærens avertire proconsulem a fide. Saulus autem, qui et Paulus, repletus Spiritu sancto, intuens in eum, dixit: O plene omni dolo et omni fallacia, fili diaboli, inimice omnis justitiae, non desinis subvertere vias Domini rectas? Et nunc ecce malus Domini super te, et eris cæcus non videns solem usque ad tempus. Et confestim cecidit in eum caligo et tenebris, et circumiens quærebat qui ei manum daret. Tuum proconsul cum vidisset 257 factum, creditum admirans super doctrina Domini.

D

COMMENTARIUS.

Ut neque in hac parte ulli apostolorum cederet Paulus, Deus nomen ipsius commutavit, et ex Saulo, Paulum appellari voluit, ut eamdem, quam discipulorum coryphæus, prærogativam haberet. Ut vero innueret sacer scriptor, quæ Paulus ad Elymam magum protulit, verba neutiquam ex infenso animo profecta esse, proptereæ præoccupando ait: «Repletus Spiritu sancto.» Et sane si punire eum voluisse, omnino et in perpetuum cæcum reddi-

Variæ lectiones et notæ.

¹¹ καταστρέψειν [sic]. ¹² καταψευσαμένας. ¹³ ἀπάγομαι.

disset; sed non sic fecit; sed et usque ad tempus, » dixit: quibus verbis terminum illi prescribit, quo, in sua mente lumen recipere, moresque mutantur posset in melius. Eo igitur ipso signo Paulus, quo ad bonam frugem ipse adductus erat (nempe subita cœcitate), eodem etiam Elymam reducere tentavit: quare id pœna non fuit, sed medicina. « *S. Paulus autem, » Iste est Joannes cognominatus Marcus, nepos Barnabæ, qui etiam Evangelium suo prænotatum nomine conscripsit, discipulus Petri, apostolorum coryphæ; de quo ipse in sua Epistola ait⁴¹: « Salutat vos et Marcus filius meus. » Hic igitur in longiorem viam missio Paulo cum sociis, ab eis, quanquam minister esset, discessit, quod sibi tot pericula adeunda non putaret.*

CAPUT XX.

Pauli egregia doctrina de Christo ex lege et propheticis, historicis et evangelica.

Feria 4 hebdomadæ quintæ.

TEXTUS.

XIII, 13-24. Et cum a Paplio navigasset Paulus et qui cum eo erant, venerunt Pergeum Panaphyliæ. Joannes autem discedens ab eis, reversus est Jerosolymam. Illi vero pertransentes Pergam, venerunt Antiochiam Pisidiæ: et ingressi Synagogam die Sabbathorum, sederunt. Post lectionem autem legis, et prophetarum, miserant principes Synagogæ ad eos, dicentes: Viri fratres, si **258** quis est in vobis sermo exhortationis ad plebem, dicite. Surgens autem Paulus et manu silentium indicens, ait: Viri Israelitæ, et qui timuitis Deum, audite: Deus plebis Israel elegit patres nostros, et plebem exaltavit cum esset incola in terra **Egypti**, et in brachio excelso eduxit eos ex ea, et per quadraginta annorum tempus mores eorum sustinuit in deserto. Et destruens gentes septem in terra Chanaan, sorte distribuit eis terram eorum, quasi post quadringentos et quinquaginta annos. Et post haec dedit iudices usque ad Samuel prophetam. Et exinde postulaverunt regem: et dedit illis Deus Saul filium Cis, virum de tribu Benjamin, annis quadraginta. Et amico illo, suscitavit illis David regem: cui testimonium perhibens, dixit: Inveni David filium Jesse, virum secundum cor meum, qui faciet omnes voluntates meas. Ilujus Deus ex semine secundum promissionem eduxit Israel Salvatorem Jesum, prædicante Joanne ante faciem adventus ejus baptisatum poenitentiae omni populo Israel.

COMMENTARIUS.

Septem gentes destructæ in terra Chanaan sunt: Hettæi, Chananæi, Gersæi, Amorrhæi, Pheresæi, Evæi et Jebusæi. « Inveni David. » Adnotandum,

⁴¹ I Petr. v, 13.

Variæ lectiones et notæ.

⁴² μεταβαλοῦσαν. ⁴³ στελλομέγων. ⁴⁴ τῶν περὶ Παῦλον.

A διδοὺς, ἡφα. ἐν ἐαυτῇ ἔχειν τοῦ φωτὸς τὴν ἀπόληψιν. τὸν τρόπον μεταβαλὼν ⁴² πρὸς τὸ βέλτιον. « Φ γάρ αὐτὸς προσῆκθη στημειώ, τούτῳ καὶ τοῦτον ἡδουλήθη προσαγαγεῖν. Οὐκ ἄρα τιμωρίᾳ ἥν, ἀλλ' ἵσις. « Σαύλος δέ. » Οὐτός ἐστιν ὁ Ιωάννης, ὁ καὶ Μάρκος καὶ θεοῖς, ὁ ἀνεψιὸς Βαρνάβα, ὁ καὶ τὸ κατὰ Μάρκον Εὐαγγέλιον συγγρψάμενος, καὶ μαθητὴς Πέτρου τοῦ ἀποστόλου καὶ χορυφαίου, περὶ οὗ φησιν ἐν τῇ αὐτοῦ Ἐπιστολῇ: « Ἀσπάζεται ὅμας καὶ Μάρκος ὁ οὐλός μου. » Οὐτὸς τοῖνυν, διτε ἐπὶ μαχροτέραν στελλόμενος ⁴³ ὅδην παρὰ ⁴⁴ Παύλου, ἀνεχόμενος ἀπ' αὐτῶν, καίτοι γε ὑπηρέτης ὁν, διτε τὸ μῆτρειν αὐτὸν τοὺς κινδύνους.

B

TITLOS K'.

Παῦλου σύθαλῆς διδασκαλία εἰς Χριστὸν, ἐκ τοῦ νόμου, καὶ καθεξῆς τῶν προφητῶν ιστορικὴ καὶ εὐαγγελική.

Τῇ δ' τῇ; ε' ἀδιομάδος.

KEIMENON.

« Αναγθέντες δὲ ἀπὸ τῆς Πάφου οἱ περὶ τὸν Παῦλον, ἤλθον εἰς Πέργην τῆς Παμφυλίας. Ιωάννης δὲ ἀποχωρήσας ἀπ' αὐτῶν, ὑπέστρεψεν εἰς Ἱεροσόλυμα. Αὐτοὶ δὲ διελθόντες ἀπὸ τῆς Πέργης, παρεγένοντο εἰς Ἀντιόχειαν τῆς Πισιδίας· καὶ εἰσελθόντες εἰς τὴν συναγωγὴν τῇ ἡμέρᾳ τῶν Σαββάτων, ἐκάθισαν. Μετὰ δὲ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν, ἀπέστειλαν οἱ ἀρχισυνάγωγοι πρὸς αὐτοὺς λέγοντες: « Ανδρες ἀδελφοί, εἰ ἔστι λόγος ἐν ὑμῖν παρακλήσεως πρὸς τὸν λαὸν, λέγετε. « Αναστὰς δὲ Παῦλος, καὶ κατασείσας τῇ χειρὶ, εἶπεν: « Ανδρες, Ἱεραπόλιται, καὶ οἱ φοδούμενοι τὸν Θεὸν, ἀκούσατε. « Ο Θεὸς τοῦ λαοῦ τούτου ἐξελέξατο τοὺς Πατέρας τῶν, καὶ τὸν λαὸν ὑψώσεν ἐν τῇ παροικίᾳ αὐτοῦ ἐν γῇ Αιγύπτῳ, καὶ μετὰ βραχίονος ὑψηλοῦ ἐξῆγαγεν αὐτοὺς ἐξ αὐτῆς· καὶ τεσσαρακονταετῆ χρόνον ἐτροπορέργησεν αὐτοὺς ἐν τῇ ἑρμῷ. Καὶ καθελὼν ἔνη ἐπτὰ ἐν γῇ Χαναὰν, κατεκληροδότησεν αὐτοῖς τὴν γῆν αὐτῶν. Καὶ μετὰ ταῦτα ὡς ἔτεσι τετρακοσίοις καὶ πεντήκοντα ἑδωκὲς κριτὰς Ἰω; Σαμουῆλ τοῦ προφήτου. Κάκεθεν ἡτήσαντο βασιλέα, καὶ ἐδωκεν αὐτοῖς ὁ Θεὸς τὸν Σαοὺλ υἱὸν Κις, ἀνδρα ἐκ φυλῆς Βενιαμίν, ἐπη τεσσαράκοντα. Καὶ μεταστήσας αὐτὸν, ἤγειρεν αὐτοῖς τὸν Δασὶδε εἰς βασιλέα, φα καὶ εἶπε μαρτυρήσας: « Εὔρον Δασὶδέ τὸν Ἱεσσαῖ, ἀνδρα κατὰ τὴν καρδίαν μου, δις ποιήσει πάντα τὰ θελήματά μου. Τούτου ὁ Θεὸς ἀπὸ τοῦ σπέρματος κατ' ἐπαγγελίαν ἤγειρε τῷ Ἱερατῇ Σωτῆρα Ἰησοῦν, προκηρύσσαντος Ἰωάννου πρὸ προσώπου τῆς εἰσόδου αὐτοῦ βάπτισμα μετανοίας τῷ Ἱερατῇ.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Χετταῖοι, Χαναναῖοι, Γεργεσαῖοι, Ἀμορραῖοι, Φερεζαῖοι, Εναῖοι, Ιεδουσαῖοι. « Εὔρον Δασὶδέ. » Σημειωτέον, ως οὐδαμοῦ αὐτολεξεὶ ταῦτα τὰ βήματα

κείνωνται ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Βασιλεῶν, ἢ μόνον προφητικῶς ὑπὸ τοῦ Σαμουὴλ εἰρημένα πρὸς τὸν Σαούλ· «Οὗτος καὶ νῦν ἡ Βασιλεία σου οὐκ στήσεται· καὶ ζητήσει Κύριος ἔκυρον δικαιοποντα κατὰ τὴν καρδίαν ἔκυρον, καὶ ἐντολεῖται Κύριος; εἰς ἀρχοντα ἐπὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ, ὅτι οὐκ ἐφύλαξας· ὅταν ἐνετελέσθαι σοι Κύριος.» Καὶ ἐντεῦθεν ὁ Πτολεμᾶς οὕτως εἰρήκε τὸ «Εἶρον Δαΐδη, τὸν ὁμοίον μου, τὸν τοῦ Ιασσαί, ἃ δῆρα κατὰ τὴν καρδίαν μου, ὃ ποιήσει πάντα τὰ θελήματά μου.»

KEIMENON.

Τοῦτο λέγεται εἰς τὴν ἀποτομὴν τοῦ Προδρόμου. «Ως δὲ ἐπὶ λίθου ὁ Ἱωάννης τὸν δρόμον, ἔλεγε· Τίνα με ὑπονοεῖς εἶναι; Οὐκ εἰμὶ ἕγω ὁ Χριστὸς, ἀλλ' Ἰδοὺ Ἐρχεται μετ' ἐμὲ, οὐδὲν εἰμὶ ἄξιος τὸ ὑπόδημα τῶν ποδῶν λύσαι.» «Ἄνδρες ἀδελφοί, υἱοὶ γένους· Ἀδραὰμ, καὶ οἱ ἐν ὑμενὶ φοιτούμενοι τὸν Θεόν, ὑμενὶ δέλγο; τῆς σωτηρίας ταύτης ἀπεστάλη. Οἱ γάρ κατοικοῦντες ἐν Ἱερουσαλήμ, καὶ οἱ ἀρχοντες αὐτῶν, τοῦτον ἀγνοήσαντες, καὶ τὰς φωνὰς τῶν προφητῶν τὰς κατὰ πᾶν Σάδδατον ἀναγινωσκομένας, κρίναντες ἐπιλήρωσαν, καὶ μηδεμίᾳν αἰτίαν θανάτου εὑρόντες, ἥτις αντοποίησεν τὸν ἀναιρεθῆναι αὐτόν.» Ως δὲ ἐπελεῖσαν πάντα τὰ περὶ οὐτοῦ γεγραμμένα, καθελκυτές ἀπὸ τοῦ ἔյδους, ἔθηκαν ἐν μνημείῳ. «Ο δέ Θεὸς ἤγειρεν αὐτὸν ἐκ νεκρῶν.» Οἱ δὲ φρήν ἐπὶ τὴν ἡμέρας πτίειον, τοις συνανθάσιν αὐτῷ ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας εἰς Ἱερουσαλήμ, οἵτινές εἰσι μάρτυρες αὐτοῦ πρὸς τὸν λαόν. Καὶ ἡμεῖς, ὑμεῖς; εὐαγγελιζόμεθα τὴν πρὸς τοὺς πατέρας ἐπαγγελίαν γενομένην, ὅτι ταύτη τὸ Θεός; ἐκπεπλήρωκε τοῖς τέκνοις αὐτῶν, ἡμῖν, ἀναστήσας Ἰησοῦν.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Οὐδὲν ἄποπον τὸ τὸν Ἰησοῦν ἐγγέρθαι ἀπὸ Θεοῦ λέγεσθαι. Εἰ γάρ Ἰησοῦς οὐκ ἀλλοίς ἐστιν ἢ δέλγος δι σαρκωθεὶς, οὗτος δὲ ἐστιν ἡ δύναμις τοῦ Πατρὸς δι' ἣς πάντα ἐνεργεῖ, κατὰ τὸ, «Χριστὸς, Θεοῦ δύναμις»· αὐτῆς ἁυτὸν ἀνεστακέναι νοηθῆσται, καὶ ἐγγέρθαι λεγόμενος ὑπὸ τοῦ Πατρὸς, ἐφ' ὃν ὡς ἀρχὴν καὶ αἰτίαν ἀρχοντα ἀναφέρεται· ἐπει τοῦτο καὶ αὐτῆς φησιν· «Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισιν τοῦτον ἐγερώ ἀντόν.» «Ἀλλως τε δὲ, ἐπειδὴ τὸ Ἰησοῦς δυνομα ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου κακῶς λαμβάνουσι τινες, καὶ προλαβὼν εἴπει, τεθεῖσθαι τὸν λίθον¹⁷ ἐν μνημείῳ, ἵνα μή τις τοῦ πολάροις διαρχον αὐτὸν εἰρήκενται τὸν λόγον, πάλιν αὐτὸν Ἰησοῦν καλεῖ, οὐδαμοῦ διαιρεσιν διδοὺς τῷ σαρκωθέντι λόγῳ μετὰ τὴν ἐνώσιν, πανταχοῦ τῶν ἀσεβῶν ἐμφράττων τὰ ἀπύλωτα στόματα.

KEIMENON.

«Ως καὶ ἐν τῷ φαλμῷ τῷ δευτέρῳ γέγραπται· Υἱός μου εἰ σύ· ἕγω σήμερον γεγέννηκά σε.» «Οτι δὲ ἀνέστησεν αὐτὸν ὁ Θεός ἐκ νεκρῶν, μηκέτι μέλλοντα ὑποστρέψειν εἰς διαφθορὴν, οὕτως εἰρήκεν· «Οτι διότι ὑμῖν τὰ δυτικά Δασθίδ τὰ πιστά. Διὸ καὶ ἐν ἑτέρῳ λέγει·

¹⁷ I Reg. xiii, 14. ¹⁸ I Cor. i, 24. ¹⁹ Joan. ii, 19.

Variæ lectiones et notæ.

²⁰ Λόγον.

A verba ista non exstare in libris Regum, sed tantummodo hæc propheticæ Samuele prolatæ ad Saul²⁰: « Nequaquam regnum tuum ultra consurget. Quiescivit Dominus sibi virum juxta cor suum, et præcepit ei Dominus, ut esset dux super populum suum, eo quod non servaveris quæ præcepit Dominus. » Hinc vero Paulus sibi efformavit illud: « Inveni-David, filium Jesse, virum secundum cor meum, qui faciet omnes voluntates meas. »

TEXTUS.

Qui dicitur in decollatione Præcursoris.

XIII, 25-33. Cum impleret autem Joannes cursum suum, dicebat: *Quem me arbitramini esse? Non sum ego Christus, sed ecce venit post me, cujus non sum dignus calceamenta pedum solvere.* Viri fratres, **259** B filii generis Abraham, et qui in vobis timent Deum, vobis verbum salutis hujus missum est. Qui enim habitabant Jerusalem, et principes ejus, hunc ignorantes, et voces prophetarum, quæ per omne Sabbathum leguntur, judicantes impleverunt: et nullam causam mortis invenientes in eo, petierunt a Pilato ut interficerent eum. Cumque consummasset omnia, quæ de eo scripta erant, deponentes eum de ligno posuerunt eum in monumento. Deus vero suscitavit eum a mortuis tertia die: qui visus est per dies multos his, qui simul ascenderant cum eo de Galilaea in Jerusalem: qui usque nunc sunt testes ejus ad plebem. Et nos vobis annuntiamus eam quæ ad patres nostros re promissio facta est: C suscitans Jesum.

COMMENTARIUS.

Absurdum nullum est, dicere Jesum « suscitatum a mortuis. » Si enim Christus non aliud est, nisi Verbum incarnatum, hic autem est virtus Patris, per quam omnia facit, juxta illud²¹, « Christus Dei virtus; » ipse semetipsum resuscitasse intelligitur, etiam cum suscitatus a Patre dicitur: ad ipsum enim velut ad principium, et causam sempiternam omnia referit. Quare ipse ait²²: « Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud. » Præterea, quoniam nomen Jesus de homine male accipiunt aliqui, et ipse præmisserat, positum esse Verbum in monumento, ne quis suspicaretur, cum dixisse Verbum sine carne, rurus Jesum ipsum vocat, nullam admittens divisionem in incarnato Verbo post factam unionem; et sic ubique effrena impiorum obstruit ora.

TEXTUS.

XII, 33-55. Sicut et in psalmo secundo dictum est: *Filius meus es tu, ego hodie genni te. Quod autem suscitavit eum a mortuis, amplius jam non reversum in corruptionem, ita dixit, quia Dabo vobis sancta David fidelia. Ideoque et alias dicit:*

COMMENTARIUS.

Hæc verba incarnationi Christi conveniunt, quæ temporale habet incrementum: nam *hodie* et *eras* dierum successionem, ac vicissitudinem **260** demonstrant. At, ut *Verbum*, ab æterno a Patre gignitur.

TEXTUS.

XIII, 35-39. Non dabis Sanctum tuum videre corruptionem, David enim in sua generatione cum administrasset voluntati Dei, dormivit, et appositus est ad patres suos, et vidi corruptionem. Quem vero Deus suscitavit a mortuis, non vidi corruptionem. Notum igitur sit vobis, viri fratres, quia per hunc vobis remissio peccatorum annuntiatur, et ab omnibus quibus non potuistis in lege Moysi justificari, in hoc omnis, qui credit, justificatur.

COMMENTARIUS.

Adnotandum, corpus Domini Dei, et Salvatoris nostri Jesu Christi post resurrectionem, passibilem, seu passioni obnoxium dicendum non esse: quemadmodum ante resurrectionem non erat impassibile, seu incorruptibile et immortale. Nam aliunde ab ipsa incarnatione incorruptibilitatem quamdam, nempe impeccantiam, eum habuisse, manifestum plane est.

TEXTUS.

XIII, 40-47. Videte, contemplatores, et admiramini, et disperdimini: quia opus operor ego in diebus vestris, opus quod non creditis, si quis enarraverit vobis. Exeuntibus autem illis, rogabant, ut sequenti Sabbato loquerentur sibi verba hæc. Cumque diuinissa esset Synagoga, secuti sunt multi Judæorum et colementium advenarum, Paulum et Barnabam: qui loquentes suadebant eis ut permanerent in gratia Dei. Sequenti vero Sabbato, pene universa civitas convenit audire verbum Dei. Videntes autem turbas Judæi, repletas sunt zelo, et contradicebant his in quæ a Paulo dicebantur, blasphemantes. Tunc constanter Paulus et Barnabas dixerunt: Vobis oportebat primum loqui verbum Dei: sed quoniam repellitis illud, et indignos vos judicatis æternæ vitæ, ecce convertimur ad gentes. Sic enim præcepit nobis Dominus. omnes autem, καὶ οὐκ ἀξίους χρίνετε ἑαυτοὺς τῆς αἰωνίου ζωῆς, οἱ δὲ ἀληθῖνοι θεοῦ εἰσάγοντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ.

COMMENTARIUS.

Cum propheta Habacuc exclamasset et contra judicium injustum, et de **261** summa Dei erga malos longanimitate, atque dixisset [“]: « Quare ostendit mihi iniuriam, et laborem, videre miseriā et impietatem? Contra me factum est iudicium: et iudex accipit, et impius prævalet adversus justum: et non educitur in finem iudicium; » respondet Deus prænuntians, quæ obveniunturæ erant injuste agentibus calamitates. Et quidem

[“] Habac. 1, 3, 4.

Variæ lectiones et notæ.

¹⁸ Εγκριθωπήσει. ¹⁹ γάρ.

A

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Ταῦτα τῇ ἀνθρωπήσει ¹⁸ τοῦ Χριστοῦ πρέπει τὰ βῆματα, ήτις χρονικὴν ἔχει τὴν ἐπιφοίτησιν. Τὸ γέρα, σῆμα εροτ, καὶ αὔριον, ἡμερῶν ἐστι πάραστατικόν· οὗτος δὲ, καθὸς Λόγος, ἀχρόνως παρὰ τοῦ Πατρὸς τίκτεται.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Οὐ δώσεις τὸν δισέν σου ἰδεῖν διαφοράν. Δασιδ μὲν γάρ ίδικ γνεψεῖς ὑπηρετήσας τῇ τοῦ Θεοῦ βουλῇ, ἐκοιτηθῆ, καὶ προστείθη πρὸς τοὺς Πατέρας αὐτοῦ, καὶ εἶδε διαφοράν. [“]Ον δὲ δ Θεὸς ἡγειρεν, οὐκ εἶδε διαφοράν. Γνωστὸν οὖν ἐστω ὑμῖν, ἀνδρες ἀδελφοί!, δὲ διὰ τούτου ὑμῖν ἀφεσις ἀμαρτιῶν καταγγέλλεται· καὶ ἀπὸ πάντων ὃν οὐκ ἡδυνήθητε ἐν τῷ νόμῳ Μωϋσέως δικαιωθῆναι, ἐν τούτῳ πᾶς δ πιστεύων δικαιοῦται. Βλέπετε οὖν, μη ἐπέλθῃ ἐφ' ὑμᾶς τὸ εἰρημένον ἐν τοῖς προφήταις.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Σημειωτέον τοίνυν, διεισδύεται τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου, καὶ Θεοῦ, καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μετὰ τὴν ἀνάστασιν παθητὸν δμολογεῖν, ἢτοι παθῶν δεκτικόν· οὐδὲ πρὸ τῆς ἀναστάσεως ἀπαθέτης, τουτέστιν ἀφθορτον καὶ ἀθάνατον. Τὴν σάρκα ¹⁹ κατὰ τὸ διαμάρτυρτον ἀφθαρταν, πρόδηλον, ὃς εἰχεν ἐξ αὐτοῦ τοῦ καρποῦ τῆς σερκώσεως.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Ἴδετε, οἱ καταφρονηταί, καὶ ἐπιδέψατε, καὶ θαυμάσατε, καὶ ἀφανίσθητε, διεισδύεται τὸ σῶμα τοῦ Θεοῦ τοῖς ἡμέραις ὑμῶν, ἐργον δὲ οὐ μη πιστεύσητε, ἐν τοῖς ἐκδιηγήσασις ὑμῖν. Ἐξιόντων δὲ αὐτῶν ἐκ τῆς συναγωγῆς τῶν Ἰουδαίων, παρεκάλουν τὰ ἔθνη εἰς τὸ μεταξὺ Σαββατον λαληθῆναι αὐτοῖς; τὰ δρήματα ταῦτα. Λυθείσης δὲ τῆς συναγωγῆς, ἡχολούθησαν πολλοὶ τῶν Ἰουδαίων, καὶ τῶν σεδομένων προστηλύτων, τῷ Παύλῳ καὶ τῷ Βαρνάβᾳ· οἰτινες προσλαλοῦντες αὐτοῖς, ἐπειδόντες αὐτοὺς προσμένειν τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ. Τῷ δὲ ἐρχομένῳ Σαββάτῳ σχεδὸν κάτισαν ἡ πόλις συνήχθη ἀκούσας τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Ἰδόντες δὲ οἱ Ἰουδαῖοι τοὺς δχλους, ἐπλήσθησαν ζῆτου, καὶ ἀντέλεγον τοὺς ὑπὸ τοῦ Παύλου λεγομένους, ἀντιλέγοντες καὶ βλασφημοῦντες. Παρήγισατάμενοι δὲ δ Παύλος καὶ ἡ Βαρνάβας εἰπον· Ὅτιν δὲ ἀναγκαῖον πρῶτον λαληθῆναι τὰ τοῦ Θεοῦ· ἐπειδὴ δὲ ἀπωθεῖται τὰ τοῦ Θεοῦ.

D
ΕΡΜΗΝΕΙΑ.
Κατακερχαργότος τοῦ προφήτου Ἀδακούμη τῆς ἀδίκου χρίσεως, καὶ τῆς ἀγανάκτησας τοῦ Θεοῦ, καὶ λέγοντος· « Ινα τί μοι ἔδειξας κόπους καὶ πόνους; Οτι δὲ ἔναντι ας γέγονεν ἡ χρίσις, καὶ δικριτής λαμδάνει, καὶ ἀσεβής καταδυναστεύει τὸν δίκαιον, καὶ οὐ διεξάγεται εἰς τέλος χρίμα· » ἀποχρίνεται δ Θεὸς, τοῖς ἀδικοῦσι τὰς ἐσομένας συμφορὰς προσπαγγέλλων· θαυμάσια δὲ λέγει, τὰ αὐτοῖς συμβήσεσθαι μέλλοντα. Ταῦτα δὲ, φησι, τοσαῦτα καὶ τηλι-

καῦτα τὸ μέγεθός εἰσιν, ὡς καὶ ἀπιστεῖσθαι, εἰ τοις Α

mira futura dicit. Tala scilicet et tam magna, inquit, erunt, ut non sitis creduluri, si quis ea vobis præmunitiaverit.

KEIMENON.

Τέθεικά σε εἰς φῶς ἔθνῶν, τοῦ εἶναι σε εἰς σωτηρίαν ἔνας ἐσχάτου τῆς γῆς. Ἀκούοντα δὲ τὰ ἔθνη Ἑχαιρόν, καὶ ἐδόξαζον τὸν λόγον τοῦ Κυρίου· καὶ επίστευσαν ὅσοι ἦσαν τεταγμένοι εἰς ζωὴν αἰώνιον. Διεφέρετο δὲ ὁ λόγος τοῦ Κυρίου δι' ὀλῆς τῆς χώρας.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Γένος Κυρίου κατὰ σάρκα, κοινὸν μὲν, πᾶσα τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις· τοῖς δὲ καὶ πλησιάζον, ὁ Ἰσραὴλ. Ἐπειδὴ τοίνυν πρὸς μὲν τὸν Ἰσραὴλ παρεγένετο, τὰ δὲ ἔθνη διὰ τῶν ἀποστόλων ἐφώτισεν· « Δέδωκά σοι, φησί, τούτους », διὰ τὴν πρὸς τοὺς πατέρας αὐτῶν γενομένην ἐπαγγελίαν· « φωτιῶ », δὲ « δέξ σου » τὰ ἔθνη, καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις παρέξω τὴν σωτηρίαν (τοῦτο γὰρ σημαίνει, « καὶ ἔνας ἐσχάτου τῆς γῆς »), καὶ πέρας ἐπιθήσω ταῖς πρὸς τοὺς πατέρας αὐτῶν γεγενημέναις συνθήκαις. Τὴν γὰρ διαθήκην συντηθῆνται ἡρμήνευσαν οἱ λοιποί.

KEIMENON.

Οἱ δὲ Ἰουδαῖοι παρώτερυναν τὰς σεβομένας γυναῖκας καὶ τὰς εὐσχήμονας, καὶ τοὺς πρώτους τῆς πόλεως, καὶ ἐπήγειραν διωγμὸν ἐπὶ τὸν Παῦλον καὶ Βαρνάβαν, καὶ ἐξέβαλον αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ὁρίων αὐτῶν.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Ἐνσχήμονας λέγει τὰς πλουσίας· σεβομένας δὲ οὐ τὰς πιστάς λέγει, ἀλλὰ τὰς Ἑλληνίδας, ἣντος Ἰουδαίας μὲν οὖσας, Ἑλληνιστὴ δὲ φθεγγομένας. Διὸ καὶ σεβομένας αὐτὰς καλεῖ, διὰ τὸ τηρεῖν τὰ τοῦ νόμου.

KEIMENON.

Οἱ δὲ ἐκτεινάξαμενοι τὸν κονιορτὸν ἀπὸ τῶν ποδῶν αὐτῶν ἐπ' αὐτοὺς, ἥλθον εἰς Ἰκόνιον. Οἱ δὲ μαθηταὶ ἐπιληροῦντο χαρᾶς καὶ Πνεύματος ἀγίου. Ἐγένετο δὲ ἐν Ἰκανῷ κατὰ τὸ αὐτὸν, εἰσελθεῖν αὐτοὺς εἰς τὴν συναγωγὴν τῶν Ἰουδαίων, καὶ λαλῆσαι οὖτες, ὡστε πιστεύσαις Ἰουδαίων τε καὶ Ἑλλήνων πολὺ πλήθος. Οἱ δὲ ἀπειθήσαντες Ἰουδαῖοι ἐπῆγειραν καὶ ἐκάκωσαν τὰς ψυχὰς τῶν ἔθνῶν κατὰ τῶν ἀδελφῶν. Ἰκανὸν μὲν ὅν χρόνον διέτριψαν παρρήσιασθέμενοι ἐπὶ τῷ Κυρίῳ τῷ μαρτυροῦντι τῷ λόγῳ τῆς χάριτος αὐτοῦ, καὶ διδόντει σημεῖα καὶ τέρατα γίνεσθαι διὰ τῶν χειρῶν αὐτῶν. Ἐσχίσθη δὲ τὸ πλῆθος τῆς πόλεως, καὶ οἱ μὲν ἤσαν σὺν τοῖς Ἰουδαίοις, οἱ δὲ σὺν τοῖς ἀποστόλοις.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Ἐνταῦθα πληροῦσιν δὲ προστάξεν αὐτοῖς δὲ Κύριος λίγουν· « Εἴδεν μή τις ὄμδεις δέξηται, ἐκτεινάξεται καὶ εἰν κονιορτὸν τῶν ποδῶν ὄμῶν. » Οὗτοι δὲ, οὐ μόνον

^{οὐ} Matth. x, 44; Marc. vi, 41.

Variæ lectiones et notæ.

(20) Re ipsa, pro eo, quod habet versio LXX, Is. 51, 8, καὶ δέδωκά σε εἰς θιαθήκην ἔθνῶν, et dedi te

in testamentum gentilium, in Vulgata legitur: Et de-
di te in sacerdotem populi.

stris. » Iсти autem non solum eos non receperunt, sed etiam ejecerunt de finibus suis; quod p̄jus est. Non vult itaque Dominus, ut discipuli sui vel pulvarem in pedibus suis habeant ex terra hoquium impiorum, ut sic ostenderent se nihil ab infidelibus reportasse emolumenti. Est autem pulvis symbolum laboris, quem illorum causa pertulerunt.

TEXTUS.

XIV, 5, 6. Cum autem factus esset impetus gentilium et Judæorum cum principibus suis, ut contumeliis afficerent et lapidarent eos, intelligentes,

Feria 4 hebdomadæ quintæ.

Confugerunt (apostoli) ad civitates Lycaoniæ, Lystram et Derben, et universam in circuitu regio-

B nūm, et ibi evangelizantes erant.

COMMENTARIUS.

Adnotandum hoc loco, non oportere nos in pericula conjicere, sed potius, si opus fuerit, ad tempus fugere; quandoquidem et nostri coryphæ ita fecerunt, quippe qui volebant prædicationem, quandiu congrue fieri poterat, extendere, et persecutionibus potius augeri.

263 CAPUT XXI.

De clando a nativitate Lystris sanato ab apostolis: quamobrem dñi ii esse et apparuisse nisi sunt loci illius habitatoribus.

TEXTUS.

XIV, 7-17. Et quidam vir Lystris infirmus pedibus sedebat, claudus ex utero matris suæ, qui nunquam ambulaverat. Hic audivit Paulum loquenter. Qui intuitus eum, et videns, quia fidem haberet, ut salvus fieret, dixit magna voce: Surge super pedes tuos rectus. Et exsiliuit et ambulabat. Turba autem cum vidissent quod fecerat Paulus, levaverunt vocem suam, Lycaonice dicentes: Dii similes facti hominibus descenderunt ad nos. Et vocabant Barnabam Jovem, Paulum vero Mercurium, quoniam ipse erat dux verbi. Sacerdos quoque Jovis, qui erat ante civitatem, tauros et coronas ante januas afferens, cum populis volebat sacrificare. Quod ubi audierunt apostoli, Barnabas et Paulus, concisis tunicis suis exsiliuerunt in turbas, clamantes et dicentes: Viri, quid hæc facitis? Et nos mortales sumus, similes vobis homines, annuntiantes vobis ab his vanis converti ad Deum vivum, qui fecit cœlum et terram et mare et omnia quæ in eis sunt: qui in præteritis generationibus demisit omnes gentes ingredi vias suas. Et quidem non sine testimonio semetipsum reliquit, benefaciens de cælo, dans pluvias et tempora fructifera, implens cibo et lætitia corda nostra. Et hæc dicentes, vix sedaverunt turbas, ne sibi immolarent.

οὐρανόθεν ἡμῖν διδούς; θετοὺς καὶ καιροὺς καρποφόρους, ἐμπιπλῶν τροφῆς καὶ εὐφροσύνης τὰς καρδίας ἡμῶν. Καὶ ταῦτα λέγοντες, μᾶλις κατέπαυσαν τοὺς δχλοὺς τοὺς μὴ θύειν αὐτοῖς.

COMMENTARIUS.

« Conscisis tunicis suis. » Mos erat Judæis, ut, cum blasphemias in Deum prolatas audirent, vestes

άποκλασσαν αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ὁρίων αὐτῶν, ὥπερ ἐστὶ χείρον. Οὐδὲ γέρα κονιορτὸν θέλει ἔχειν ὁ Κύριος τοὺς μαθητὰς ἐπὶ τῶν ποδῶν ἐκ τῆς τῶν ἀνοσίων ἀνθρώπων γῆς, δεικνύντες διὰ τούτου, ὅτι οὐδὲν ἔκμισαντο ἀπὸ τῶν ἀπειθῶν. Δεῖγμα δὲ ἐστὶν ὁ κονιορτὸς τοῦ κόπου διὰ πέμπειναν δὲ αὐτοὺς.

KEIMENON.

Ἄ; δὲ ἐγένετο ὅρμη τῶν θενῶν τε καὶ Ἱεραῖς σὺν τοῖς ἀρχούσιν αὐτῶν ὥρισας καὶ λιθοβολῆσας αὐτούς, συνιδόντες,

Tῇ δὲ τῆς Μεσοπεντηκοστῆς.

Κατέφυγον οἱ ἀπόστολοι Βαρνάbas καὶ Παῦλος εἰς τὰς πόλεις τῆς Λυκαονίας, Λύστραν, καὶ Δέρβην, καὶ τὴν περίχωρον· κακεὶ ήσαν εὐαγγελιζόμενοι.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Σημειωτέον, ὅτι οὐ δεὶ ἐπιφέπτειν ἡμᾶς τοῖς κινδύνοις, ἀλλ' εἰ δύοι, καὶ φεύγειν πρὸς κατέρον· καὶ τῶν κορυφαίων τοῦτο ποιούντων, ὥσπερ ἐπίτηδες ἐκτείνει τούς βουλόμενοι τὸ κήρυγμα, καὶ διὰ τῶν διαγμῶν μᾶλλον αὐξάνεσθαι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑΠΙΤΩΛΙΟΝ.

Περὶ τοῦ δὲ Λυστροῖς ἐκ τοῦτον καὶ τοῦτον τοῦτον διὰ τῶν ἀποστόλων, διόπερ εἰρατος τε θεοὺς καὶ παρεῖται διδοξαντος τοῖς ἑταῖροις.

KEIMENON.

Καὶ τις ἀνὴρ ἐν Λυστροῖς ἀδύνατος τοῖς ποσὶν, ἐκάθητο, χωλὸς ἐκ κοιλαῖς μητρὸς αὐτοῦ ὑπάρχων, δὲ οὐδέποτε περιεπεπατήσει. Οὗτος ἤκουε τοῦ Παύλου λαλοῦντος. «Ο; ἀτενίσας αὐτῷ, καὶ ίδὼν δὲι πίστιν ἔχει τοῦ σωθῆναι, εἶπε μεγάλῃ τῇ φωνῇ· Σοῦ λέγω [ἐν τῷ δόντα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ], ἀναστήθη ἐπὶ τοὺς πόδας σου ὥρθες. Καὶ ἤλετο καὶ περιεπάτει. Οἱ δὲ δχλοὶ ίδοντες διποίησεν δ Παῦλος, ἐπῆραν τὴν φωνὴν αὐτῶν Λυκαονίστει λέγοντες· Οἱ θεοὶ ὁμοιωθέντες ἀνθρώποις κατέβησαν πρὸς ἡμᾶς· ἐκάλουν τε τὸν μὲν Βαρνάbas Δια, τὸν δὲ Παῦλον Ἐρμῆν· ἐπειδὴ αὐτὸς ἦν δὲ ἡγούμενος τοῦ λόγου. Οἱ δὲ λερεὺς τοῦ Δια, τοῦ δντος πρὸς τὴν πόλεως αὐτῶν, ταύρους καὶ στέμματα ἐπὶ τοὺς πύλωνας ἐνέγκασ, σὺν τοῖς δχλοῖς ἤθελε θύειν. Ἀκούσαντες δὲ οἱ ἀπόστολοι Βαρνάbas καὶ Παῦλος, διαρρήξαντες τὰ ἱμάτια αὐτῶν, εἰσεπῆδησαν εἰς τὸν δχλὸν κράζοντες καὶ λέγοντες· Ἄνδρες, τί ταῦτα ποιεῖτε; Καὶ ἡμεῖς δὲ μοιοπαθεῖς ὑμῖν ἐσμεν ἀνθρώπωι, εὐαγγελιζόμενοι ὑμᾶς ἀπὸ τούτων τῶν ματαίων ἐπιτετρέψειν ἐπὶ τὸν θεόν τὸν ζῶντα, δὲ ἐποίησε τὸν οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν, καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς· δὲ ἐν ταῖς παρῳχημέναις γενεαῖς εἴσας πάντα τὰ θεντή πορεύεσθαι ταῖς δδοῖς αὐτῶν. Κατοιγε οὐκ ἀμάρτυρον ἕαυτὸν ἀφῆκεν, ἀγαθοποιῶν.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

« Εθεοὶ ἐστὶν Ἱεραῖς ἐπὶ ταῖς κατὰ θεοὺς δυσφημίαις περιφέργγυναι τὰ ἱμάτια. Καὶ

γνοὺς^{20.21} ὁ Κατίφας γένονται τὸν Θεοῦ λέγοντα τὸν Χριστὸν, « περιέρχης τὴν ἐσθῆτα, » διακεχραγώς τε καὶ « λέγων, ὅτι Ἐδυσφήμησε.» Τοῦτο πεπράχασι καὶ οἱ θεσπέσιοι μαθηταὶ Βαρνάβας καὶ Παῦλος ἐνταῦθα, οὓς νομισθέντες, ἀπὸ διαθέσιος ψυχῆς ἀποστρεφόμενοι τὰ γενόμενα, καὶ πένθους ποιοῦντες σημεῖα. Ηὔνος; γάρ ἦν ἡντωτικός, εἶγε ἐμελλον θεοὶ νομίζεσθαι, καὶ εἰδωλολατρεῖαν εἰσάγειν, τὸν δῆθον καταλύσαι καὶ εἰς τέλος ἀφανίσαι.

Λιπάζεται Παῦλος μετὰ²² τῶν ἀστυγειτόνων [*Ioudaion*].

KEIMENON.

Ἐπῆλθον δὲ ἀπὸ Ἀντιοχείας καὶ Ἰκονίου Ιουδαίου, καὶ πέσαντες τοὺς δχλοὺς, καὶ λιθάσαντες τὸν Παῦλον, ἔσυρον ἔξω τῆς πόλεως, νομίσαντες αὐτὸν τεθνάντα. Κυκλωσάντων δὲ αὐτὸν τῶν μαθητῶν, ἀναστὰς εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν, καὶ τῇ ἑπαύριον,

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Ἐνταῦθα πληροῦται τὸ, « Ἀρκεῖ σοι ἡ χάρις μου. » Ή γάρ δύναμις μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται, » πρὸς αὐτὸν παρὰ Θεοῦ εἰρημένον.

Τῇ εἰ τῆς εἴ εἴδοχμάδος.

KEIMENON.

Ἐξῆλθεν δὲ Παῦλος; σὺν τῷ Βαρνάβᾳ εἰς Δέρβην. Εἴαγγελισάμενοι τε τὴν πόλιν ἐκείνην, καὶ μαθητεύσαντες Ἰκανοὺς, ὑπέστρεψαν εἰς Λύστραν, καὶ Ἰκόνιον, καὶ Ἀντιοχείαν, ἐπιστηρίζοντες τὰς ψυχὰς τῶν μαθητῶν, καὶ παρακαλοῦντες ἐμμένεν τῇ πίστει, καὶ διὰ διά πολλῶν θλίψεων δεῖ τὴν ημᾶς εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Χειροτονήσαντες δὲ αὐτοῖς πρεσβυτέρους καὶ Ἐκκλησίαν, καὶ προσευξάμενοι μετὰ νηστειῶν, παρέθεντο αὐτοὺς τῷ Κυρίῳ, εἰς δια τὴν πεπιστεύξεισαν. Καὶ διελθόντες τὴν Πιστίαν, δῆθον εἰς Πιμφυλίαν· καὶ λαλήσαντες ἐν Πέργῃ τὸν λόγον, κατέβησαν εἰς Ἀττάλειαν· καὶ κατεῖθεν ἀπέκλευσαν εἰς Ἀντιόχειαν, διθεν δῆσαν παραδεδομένοις τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ, εἰς τὸ ἔργον δὲ πλήρωσαν. Παραγενόμενοι δὲ, καὶ συναγαγόντες τὴν Ἐκκλησίαν, ἀνήγγειλαν δῆσαν ἐποίησαν αὐτοῖς δὲ Θεός, καὶ διὰ δηνοῖς τοῖς ἔθνεσι θύραν πίστεως.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Διὰ τοῦτο ἐν Κύπρῳ οὐδὲ ἐν Σχαρεὶ²³ ἐποίησαν πρεσβυτέρους οἱ ἀπόστολοι, ἀλλ᾽ ἐντεῦθα; « Οὐτὶ ἐκεῖναι μὲν ἐγγὺς δῆσαν τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ τῶν ἀποστόλων· καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ Ἀντιοχείᾳ δὲ λόγος ἐκράτει. » Ενταῦθα δὲ ποιῆσις ἐδέντο τοῖς παραμυθίας, μάλιστα οἱ ἐξ θυνῶν ὄφελοντες πολλὰ διδάσκεσθαι. Σημειώτεον δὲ, διὰ τοῦτο Παῦλον καὶ Βαρνάβαν ἐπισκόπουν εἶχον ἀξίαν, ἐξ ὧν ἐχειροτόνουν οὐ μόνον διακόνους, ἀλλὰ καὶ πρεσβυτέρους, καὶ διὰ μετὰ νηστειῶν καὶ εὐχῶν ἐποίουν οἱ μαθηταὶ τὰς χειροτονίας. Σημείωσαν δὲ καὶ τοῦτο, διὰ τοῦτο Μίλητον ἐχειροτονήθουσαν οἱ περὶ Βαρνάβαν καὶ Παῦλον. « Άλιο δὲ ἀντιγραφὸν εύρον, ἔχον ἄντι Μίλητου, εἰς Ἀντιόχειαν, δὲ καὶ πειθανώτερον.

^{20.21} Ματθ. xxvi, 65. ²² II Cor. viii, 9.

Variae lectiones et notæ.

²³ γνῶν. ²⁴ παρά.

A conciderent. Quare etiam Caiphas, ut intellexit Christum se Filium Dei dicere²⁰, « scidit vestimenta sua, exclamans et dicens: Blasphemavit. » Idem fecerunt hoc loco etiam sancti discipuli, Barnabas et Paulus, cum dii existimarentur, toto corde averantes quæ siebant et doloris signa edentes. Et quidem lugendum erat, si dii revera putati fuissent: sic enim idolatriam quam dissolvere et penitus exscindere venerant, ipsi induxissent et auxissent.

264 *Lapidatur Paulus a Judæis urbi vicinis.*

TEXTUS.

XIV, 18-26. Supervenerunt autem quidam ab Antiochia et Iconio Judæi; et persuasis turbis, lapidantesque Paulum, traxerunt extra civitatem, existimantes eum mortuum esse. Circundantibus autem eum discipulis, surgens intravit civitatem, et postera die,

COMMENTARIUS.

Impletur hic illud a Domino Paulo dictum²¹: « Sufficit tibi gratia mea: nam virtus infirmitate perficitur. »

Feria 5 hebdomadæ quintæ.

TEXTUS.

Profectus est (Paulus) cum Barnaba in Derben. Cumque evangelizassent civitati illi, et docuisserunt multos, reversi sunt Lystram et Iconium et Antiochiam, confirmantes animas discipulorum, exhortantesque ut permanerent in fide: et quoniam per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei. Et cum constituerint illis per singulas ecclesiastias presbyteros, et orassent cum jejunationibus, commendaverunt eos Domino in quem crediderunt. Transeuntesque Pisidiam, venerunt in Pamphyliam: et loquentes verbum Domini in Perge, descendenter in Attaliam: et inde navigaverunt Antiochiam, unde erant traditi gratiæ Dei, in opus quod compleverunt. Cum autem venissent et congregassent Ecclesiam, retulerunt quanta fecisset Deus cum illis, et quia operuisset gentibus ostium fidei.

COMMENTARIUS.

Quare apostoli neque in Cypro, neque in Samaria constituerunt presbyteros, quemadmodum hoc in loco? Quoniam ille quidem regiones haud multum distabant ab Ierusalem et ab apostolis: Antiochiae autem verbum Dei altas iam radices egerat. Hic vero multo opus habebant solatio, præsertim qui erant ex gentibus, ut pote qui multa adhuc ad discere debeant. Adnotandum vero Paulum et Barnabam **265** episcopalem dignitatem habuisse, (quandoquidem et diaconos et presbyteros ordinaverunt) ac Christi discipulos cum jejuniis et orationibus ordinationes fecisse. Observa etiam Paulum et Barnabam in urbe Mileto ordinatos fuisse. Seil ego exemplar quoddam inventi, in quo pro Mileto habebatur Antiochiae: quod etiam est verisimilius.

stris. » Isti autem non solum eos non receperunt, sed etiam ejecerunt de finibus suis; quod prius est. Non vult itaque Dominus, ut discipuli sui vel pulverem in pedibus suis habeant ex terra hoquium impiorum, ut sic ostenderent se nihil ab infidelibus reportasse emolumenti. Est autem pulvis symbolum laboris, quem illorum causa pertulerunt.

TEXTUS.

XIV, 5, 6. Cum autem factus esset impetus gentilium et Judæorum cum principibus suis, ut contumeliis afficerent et lapidarent eos, intelligentes,

Feria 4 hebdomadæ quintæ.

Confugerunt (apostoli) ad civitates Lycaoniæ, Lystram et Derben, et universam in circuitu regiom, et ibi evangelizantes erant.

COMMENTARIUS.

Adnotandum hoc loco, non oportere nos in pericula conjicere, sed potius, si opus fuerit, ad tempus sugere; quandoquidem et nostri coryphæ ita fecerunt, quippe qui volebant prædicationem, quandiu congrue fieri poterat, extendere, et persecutionibus potius augeri.

263 CAPUT XXI.

De clando a nativitate Lystris sanato ab apostolis: quamobrem dii ii esse et apparuisse risi sunt loci illius habitatoribus.

TEXTUS.

XIV, 7-17. Et quidam vir Lystris insirmus pedibus sedebat, claudus ex utero matris suæ, qui nunquam ambulaverat. Hic audivit Paulum loquentein. Qui intuitus eum, et videns, quia fidem haberet, ut salvus fieret, dixit magna voce: Surge super pedes tuos rectus. Et exsiliuit et ambulabat. Turba autem cum vidissent quod fecerat Paulus, levaverunt vocem suam, Lycaonice dicentes: Dii similes facti hominibus descenderunt ad nos. Et vocabant Barnabam Jovem, Paulum vero Mercurium, quoniam ipse erat dux verbi. Sacerdos quoque Jovis, qui erat ante civitatem, tauros et coronas ante januas afferens, cum populis volebat sacrificare. Quod ubi audierunt apostoli, Barnabas et Paulus, consciens tunicis suis exsilierunt in turbas, clamantes et dicentes: Viri, quid haec facitis? Et nos mortales sumus, similes vobis homines, annuntiantes vobis ab his vanis converti ad Deum vivum, qui fecit cœlum et terram et mare et omnia quæ in eis sunt: qui in præteritis generationibus demisit omnes gentes ingredi vias suas. Et quidem non sine testimonio semetipsum reliquit, benefaciens de cibo, dans pluvias et tempora fructifera, implens cibo et lætitia corda nostra. Et hæc dicentes, vix sedaverunt turbas, ne sibi immolarentur. oúρανθεν ἡμῖν διδούν; θετούς καὶ καιρους καρποφόρους, ἐμπιπλῶν τροφῆς καὶ εὐφροσύνης τὰς καρδίας ἡμῶν. Καὶ ταῦτα λέγοντες, μᾶλις κατέπαυσαν τοὺς δχλους τοῦ μὴ θύειν αὐτοῖς;

COMMENTARIUS.

« Consciens tunicis suis. » Nos erat Judæis, ut, cum blasphemias in Deum prolatas audirent, vestes

Α οὐκ ἔδειντο, ἀλλὰ καὶ ἀπέλασαν αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ὁρίων αὐτῶν, ὥπερ ἐστὶ χείρον. Οὐδὲ γάρ κονιορτὸν θέλει ἔχειν ὁ Κύριος τοὺς μαθητὰς ἐπὶ τῶν ποδῶν ἐκ τῆς τῶν ἀνοσίων ἀνθρώπων γῆς, δεικνύντες διὰ τούτου, ὅτι οὐδὲν ἔκμεσαντο ἀπὸ τῶν ἀπειθῶν. Δεῖγμα δὲ ἔστιν ὁ κονιορτὸς τοῦ κόπου ὃν ὑπέμειναν δι' αὐτούς.

KEIMENON.

Ἄ; δὲ ἐγένετο ὅρμη τῶν ἰθνῶν τε καὶ Ἰουδαίων σὺν τοῖς ἀρχούσιν αὐτῶν ὥδησαν καὶ λιθοβολήσας αὐτούς, συνιδόντες,

Tῇ δὲ τῆς Μεσοπεντηκοστῆς.

Κατέφυγον οἱ ἀπόστολοι Βαρνάβας καὶ Παῦλος εἰς τὰς πόλεις τῆς Λυκαονίας, Λύστραν, καὶ Δέρβην, καὶ τὴν περίχωρον· κακέλη ἤσαν εὐαγγελιζόμενοι.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Σημειωτέον, ὅτι οὐ δεῖ ἐπιφέππειν ἡμᾶς τοὺς κινδύνους, ἀλλ' εἰ δέοις, καὶ φεύγειν πρὸς καρόν· καὶ τῶν κορυφαίων τοῦτο ποιούντων, ὕσπερ ἐπίτηδες ἐκτείναι βουλόμενοι τὸ κήρυγμα, καὶ διὰ τῶν διωγμῶν μᾶλλον αὐξάνεσθαι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑΠΙΤΩΛΙΟΝ.

Περὶ τοῦ ἐν Λύστροις ἐκ τενετῆς χωλοῦ λαθρετοῦ διὰ τῶν ἀποστολῶν, διόπερ εἰραταί τε θεοὶ καὶ παρεῖται τοῖς ἐρχομένοις.

KEIMENON.

Καὶ τις ἀνὴρ ἐν Λύστροις ἀδύνατος τοῖς ποιν, ἐκάθητο, χωλὸς ἐκ κοιλαῖς μητρὸς αὐτοῦ ὑπάρχων, δὲ οὐδέποτε περιεπεπάτηκε. Οὗτος ἤκουσε τοῦ Παύλου λαλοῦντος. «Ος ἀτενίσας αὐτῷ, καὶ ἴδων ὅτι πίστιν ἔχει τοῦ σωθῆναι, εἶπε μεγάλῃ τῇ φωνῇ· Σοὶ λέγω [ἐν τῷ δόντι] τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, ἀναστῆθι ἐπὶ τοὺς πόδας σου ὥρθος. Καὶ ἤλλετο καὶ περιεπάτει. Οἱ δὲ δχλοὶ ἴδοντες διποίησεν ὁ Παῦλος, ἐπῆραν τὴν φωνὴν αὐτῶν Λυκαονιστὶ λέγοντες· Οἱ θεοὶ ὄμοιοιθέντες ἀνθρώποις κατέβησαν πρὸς ἡμᾶς· ἐκάλουν τε τὸν μὲν Βαρνάβαν Δια, τὸν δὲ Παῦλον Ἐρμῆν· ἐπειδὴ αὐτὸς ἦν δὲ ἡγούμενος τοῦ λόγου. Οἱ δὲ λερεὺς τοῦ Δια, τοῦ δυτος πρὸς τὴς πόλεως αὐτῶν, ταύρους καὶ στέμματα ἐπὶ τοὺς πυλῶνας ἐνέγκασ, σὺν τοῖς δχλοῖς ἤθελε θύειν. Ἀκούσαντες δὲ οἱ ἀπόστολοι Βαρνάβας καὶ Παῦλος, διαρρήξαντες τὰ ἱμάτια αὐτῶν, εἰσεπῆδησαν εἰς τὸν δχλὸν κράζοντες καὶ λέγοντες· Ἄνδρες, τί ταῦτα ποιεῖτε; Καὶ ἡμεῖς δὲ μοιοπαθεῖς ὑμῖν ἐσμεν ἀνθρώπωι, εὐαγγελιζόμενοι ὑμᾶς ἀπὸ τούτων τῶν ματαίων ἐπιτερίφειν ἐπὶ τὸν Θεὸν τὸν ζῶντα, δὲ ἐποίησε τὸν οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν, καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς· δὲ ἐν ταῖς περιφημέναις γενεαῖς εἴσας πάντα τὰ θεῖην πορεύεσθαι ταῖς δόλεις αὐτῶν. Καὶ τοιγέ οὐκ ἀμάρτυρον ἔσαντιν ἀφῆκεν, ἀγαθοποιῶν.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Ἐθεος ἔστιν Ἰουδαῖος ἐπὶ ταῖς κατὰ Θεοῦ δυσφημίαις περιφέργγυναι τὰ ἱμάτια. Καὶ

γνοὺς²⁰⁻²¹ ὁ Καΐζφας Γίλον ἐστιν τοῦ Θεοῦ λέγοντα τὸν Χριστὸν, « περιέβρήξε τὴν ἑσθῆτα, » διακεχραγώς τε καὶ « λέπισταν, ὅτι Ἐδυσφήμησε. » Τοῦτο πεπράχαστι καὶ οἱ θεατέσιοι μαθηταὶ Βιρνάδας καὶ Παῦλος ἐνταῦθα, οὐδὲ νομιζόντες, ἀπὸ διαθέτεως; ψυχῆς ἀποστρεψόμενοι τὰ γενόμενα, καὶ πένθους ποιοῦντες σημεῖα. Ήένθος, γάρ ήν ἐντως, εἴγε ἔμελον θεοὶ νομίζεσθαι, καὶ εἰδωλολατρεῖαν εἰσάγειν, ήν ήλθον καταλύσαι καὶ εἰ; τέλος ἀφανίσαι.

Λιπάζεται Παῦλος μετά²² τῶν ἀστυγειτόρων [Ιουδαίων].

KEIMENON.

Ἐπῆλθον δὲ ἀπὸ Ἀντιοχείας καὶ Ἰκονίου Ιουδαίοις, καὶ πείσαντες τοὺς δχλούς, καὶ λιθάσαντες τὸν Παῦλον, ἔσυρον ἔξω τῆς πόλεως, νομίσαντες αὐτὸν τεθύναντα. Κυκλωσάντων δὲ αὐτὸν τῶν μαθητῶν, ἀναστὰς εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν, καὶ τῇ ἐπαύριον,

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Ἐνταῦθα πληροῦται τὸ, « Ἀρκεῖ σοι ἡ χάρις μου. » Ηγάρ δύναμις μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται, » πρὸς αὐτὸν παρὰ θεοῦ εἰρημένον.

Τῇ εἰ τῆς εἰ εἰδόχμάδος;

KEIMENON.

Ἐξῆλθεν δὲ Παῦλος; σὺν τῷ Βιρνάδῳ εἰς Δέρδην. Εὐαγγελισάμενοι τε τὴν πόλιν ἐκείνην, καὶ μαθητεύσαντες ἰκανούς, ὑπέστρεψαν εἰς Λύστραν, καὶ Ἰκόνιον, καὶ Ἀντιόχειαν, ἐπιστρέψαντες τὰς ψυχὰς τῶν μαθητῶν, καὶ παρακαλοῦντες ἐμμένεν τῇ πίστει, καὶ διὰ διὰ πολλῶν θλίψεων δεῖ ήμᾶς εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Χειροτονήσαντες δὲ αὐτοῖς πρεσβυτέρους κατ' Ἐκκλησίαν, καὶ προσευξάμενοι μετὰ νηστειῶν, παρέθεντο αὐτοὺς τῷ Κυρίῳ, εἰς δὲ πεπιστεύκεισαν. Καὶ διελθόντες τὴν Πιστίαν, ἥλθον εἰς Πιμφυλίαν καὶ λαζήσαντες ἐν Πέργῃ τὸν λόγον, κατέβησαν εἰς Ἀττάλειαν καὶ κατέβην ἀπέπλευσαν εἰς Ἀντιόχειαν, δύον ἢσαν παραδεδομένοι τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ, εἰς τὸ ἔργον δὲ πλήρωσαν. Παραγενόμενοι δὲ, καὶ συναγαγόντες τὴν Ἐκκλησίαν, ἀνήγγειλαν δοσαὶ ἐποίησαν αὐτοῖς ὁ Θεός, καὶ διὰ ήνοικε τοῖς Εθνεσι θύρα πίστεως.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Διὸ τὶ ἐν Κύπρῳ οὐδὲ ἐν Σχιμαρεῖ²³ ἐποίησαν πρεσβυτέρους οἱ ἀπόστολοι, ἀλλ᾽ ἐνταῦθα; « Οτι ἐκεῖναι μὲν ἔγγονοι ἡσαν τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ τῶν ἀποστόλων καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ Ἀντιόχειᾳ δὲ λόγος ἐκράτει. » Ενταῦθον δὲ πολλῆς ἐδέοντο παραμυθίας, μάλιστα οἱ ἐξ ἑταῖρων ὄφελοντες πολλὰ διδάσκεσθαι. Σημειώτεον δὲ, διὰ οἱ περὶ Παῦλον καὶ Βιρνάδαν ἐπισκέπτων εἶχον ἀξίαν, ἐξ ὧν ἐχειροτόνουν οὐ μόνον διακόνους, ἀλλὰ καὶ πρεσβυτέρους, καὶ διὰ μετὰ νηστειῶν καὶ εὐχῶν ἐποίουν οἱ μαθηταὶ τὰς χειροτόνias. Σημείωσαν δὲ καὶ τοῦτο, διὰ εἰς Μίλητον ἐχειροτονήσαν οἱ περὶ Βιρνάδαν καὶ Παῦλον. « Άλιο δὲ ἀντίγραφον εύρον, ἔχον ἐντελέχειαν, εἰς Ἀντιόχειαν, δὲ καὶ πειθανώτερον.

²⁰ Matth. xxvi, 65. ²¹ II Cor. viii, 9.

Variae lectiones et notæ.

²⁰⁻²¹ γνοῦν. ²² παρά.

A consinderent. Quare etiam Caiphas, ut intellexit Christum se Filium Dei dicere²⁰, « scidit vestimenta sua, exclamans et dicens: Blasphemavit. » Idem fecerunt hoc loco etiam sancti discipuli, Barnabas et Paulus, cum dii existimarentur, toto corde averantes quæ siebant et doloris signa edentes. Et quidem lugendum erat, si dii revera putati fuissent: sic enim idolatriam quam dissolvere et penitus exscindere venerant, ipsi induxissent et auxissent.

264 *Lapidatur Paulus a Judæis urbi vicinis.*

TEXTUS.

XIV, 18-26. Supervenerunt autem quidam ab Antiochia et Iconio Judæi; et persuasis turbis, lapidantesque Paulum, traxerunt extra civitatem, existimantes eum mortuum esse. Circundantibus autem eum discipulis, surgens intravit civitatem, et postera die,

COMMENTARIUS.

Impletur hic illud a Domino Paulo dictum²¹: « Sufficit tibi gratia mea: nam virtus infirmitate perficitur. »

Feria 5 hebdomadæ quintæ.

TEXTUS.

Profectus est (Paulus) cum Barnaba in Derben. Cumque evangelizassent civitati illi, et docuisserunt multos, reversi sunt Lystram et Iconium et Antiochiam, confirmantes animas discipulorum, exhortantesque ut permanerent in fide: et quoniam per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei. Et cum constituisserunt illis per singulas ecclesiastias presbyteros, et orassent cum jejuationibus, commendaverunt eos Domino in quem crediderunt. Transeuntesque Pisidiam, venerunt in Pamphyliam: et loquentes verbum Domini in Perge, descendederunt in Attaliam: et inde navigaverunt Antiochiā, unde erant traditi gratiæ Dei, in opus quod compleverunt. Cum autem venissent et congregassent Ecclesiam, retulerunt quanta fecisset Deus cum illis, et quia aperiuisset gentibus ostium fidei.

COMMENTARIUS.

Quare apostoli neque in Cypro, neque in Samaria constituerunt presbyteros, quemadmodum hoc in loco? Quoniam illæ quidem regiones laud multum distabant ab Ierusalem et ab apostolis: Antiochiae autem verbum Dei altas iam radices egerat. Hic vero multo opus habebant solatio, præsertim qui erant ex gentibus, ut pote qui multa adhuc ad discere debeant. Adnotandum vero Paulum et Barnabam **265** episcopalem dignitatem habuisse, (quandoquidem et diaconos et presbyteros ordinabant) ac Christi discipulos cum jejuniis et orationibus ordinationes fecisse. Observa etiam Paulum et Barnabam in urbe Mileto ordinatos fuisse. Sei ego exemplar quoddam inveni, in quo pro Mileto habebatur Antiochiae: quod etiam est verisimilius.

CAPUT XXII.

Quod sententia et decreto apostolorum necesse non sit circumcidere gentiles ad fidem accidentes.

TEXTUS.

XIV, 27; XV, 4-4. Morati sunt autem tempus non modicum cum discipulis. Et quidam descendentes de Iudea docebant fratres: quia nisi circumcidamini secundum morem Moysi, non potestis salvari. Facta ergo seditione non minima Paulo et Barnabæ adversus illos, statuerunt, ut ascenderent Paulus et Barnabas, et quidam alii ex illis, ad apostolos et presbyteros in Jerusalem super hac quæstione. Illi ergo deducti ab Ecclesia, pertransibant Phœnicem et Samariam, narrantes conversionem gentium, et faciebant gaudium magnum omnibus fratribus. Cum autem venissent Jerosolymiani, suscepti sunt ab Ecclesia et ait apostolis et senioribus, annuntiantes quanta Deus fecisset cum illis. ἀποστόλων καὶ τῶν πρεσβυτέρων, ἀνήγγειλάν τε δοιαὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς μετ' αὐτῶν, καὶ ὅτι ἤνοιξε τοῖς θεοῖς θύραν πίστιν.

COMMENTARIUS.

Quomodo Paulus in Epistola ad Galatas ait⁷⁰: « Neque veni ad antecessores meos apostolos: » neque contuli Evangelium quod prædicto in gentibus; hic autem dicitur, « Statuerunt, ut ascenderent Paulus et Barnabas ad apostolos et presbyteros in Jerusalem? » Respondemus primo, Paulum non ascendisse, scilicet a semelipso, sed ab aliis missum fuisse. Secundo, non illuc perrexisse, ut ipse instrueretur, sed ut alios persuaderet: jam enim ab initio in ea fuerat sententia, quam postea apostoli definierunt, nempe circumcidendos non esse gentiles accidentes ad fidem. Quoniam vero Paulus non adhuc satis dignus fidei novis fidelibus videbatur, sed apud eos præcipua erat existentium Jerosolymis auctoritas; propterea illuc profectus est, non ut ipse persuaderetur, sed ut contradicentes persuasos redderet ex eo, quod ejusdem sententiæ essent etiam qui Jerosolymis morabantur.

206 Feria 6 hebdomadæ quintæ.

TEXTUS.

XV, 5-12. Surrexerunt autem quidam de hæresi Pharisaorum, qui crediderunt, dicentes, quia Oportet circumcidere eos, præcipere quoque servare legem Moysi. Conveneruntque apostoli et seniores videre de verbo hoc. Cum autem magna conquisitio fieret, surgens Petrus dixit ad eos: Viri fratres, vos scitis quoniam ab antiquis diebus Deus in nobis elegit, per nos meum audire gentes verbum Evangelii, et credere. Et qui novit corda Dei, testimonium perhibuit, dans illis Spiritum sanctum, sicut et nobis, et nihil discrevit inter nos et illos, fidei purificans corda eorum. Nunc ergo quid tentatis Deum, impunere jugum super cervices discipulorum, quod neque patres nostri, neque nos portare potuimus? Sed

A

ΚΕΦΑΛΑ. ΚΒ.

« Οτι οι δει περιτεμβιται τους εξ θυρων πιστευσαντας δοχματι και κρισει των αποστολων.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Διέτρικον δὲ ἔκει χρόνον οὐκ δίλγον σὺν τοῖς μαθηταῖς. Καὶ τινες κατελθόντες ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας, ἐδίδασκον τοὺς ἀδελφοὺς, ὅτι Ἐὰν μὴ περιτέμνησε τῷ ἔθει Μῶϋσέως, οὐ δύνασθε σωθῆναι. Γενομένης οὖν στάσεως καὶ συζητήσεως οὐκ δίλγησε τῷ Παύλῳ καὶ τῷ Βαρνάβᾳ πρὸς αὐτοὺς, ἐταξαν ἀναβάντες Παῦλον, καὶ Βαρνάβαν, καὶ τινας δόλους ἐξ αὐτῶν, πρὸς τοὺς ἀποστόλους καὶ πρεσβυτέρους εἰς Ἱερουσαλήμ, περὶ τοῦ ζητήματος τούτου. Ότι μὲν οὖν προπεμφθέντες ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, διήρχοντο τὴν Φοινίκην καὶ Σαμάρειαν, ἐκδιηγούμενοι τὴν ἐπιστροφὴν τῶν ἔθνων· καὶ ἐποίουν χαρὰν μεγάλην πᾶσι τοῖς ἀδελφοῖς. Παραγενόμενοί δὲ εἰς Ἱερουσαλήμ, ἀπεδέχθησαν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν πρεσβυτέρων, ἀνήγγειλάν τε δοιαὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς μετ' αὐτῶν, καὶ ὅτι ἤνοιξε τοῖς

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Πῶς ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας Ἐπιστολῇ, « Οὐδὲ ἀνηλθον, φησιν, εἰ; Ἱεροσόλυμα πρὸς τοὺς πρὸς ἄποστόλους, » οὐδὲ ἀνεθέμην τὸ Εὐαγγέλιον, διηρύσσω ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἐνταῦθα δὲ φησιν, ὅτι « Εταξαν Παῦλον καὶ Βαρνάβαν ἀναβῆναι εἰς Ἱεροσόλυμα πρὸς τοὺς ἀποστόλους καὶ πρεσβυτέρους; » Καὶ φαμεν, ὅτι πρῶτον μὲν οὐκ αὐτὸς ἀνῆλθεν, ἀλλ᾽ ἀπεπτάλη παρ' ἑτέρων δεύτερον δὲ, ὅτι οὐ μαθησόμενος παρεγένετο, | ἀλλ' ἑτέρους πείσων. Αὐτὸς μὲν γὰρ ἐξ αὐτῆς τῆς ἀρχῆς, ταῦτης εἰχετο τῆς γηνώμης, ἦν καὶ οἱ ἀπόστολοι μετὰ ταῦτα ἐκυρώσαντο, μὴ δειν περιτέμνεσθαι. Ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἔδοκει τέως αὐτοῖς ἀξιόπιστος [εἰναι], ἀλλὰ τοῖς ἐν Ἱεροσόλυμοις προσελχον, ἀνήλθεν, οὐκ αὐτὸς τι εἰσόμενος⁷¹ πλειον, ἀλλὰ πείσων τοὺς ἀντιλέγοντας. ὅτι καὶ ἐν Ἱεροσολύμοις τούτοις ψηφίζονται.

Τῇ πάρασκευῇ τῆς ε' ἑβδομάδος.

- ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Ἐξανέστησαν δὲ τινες τῶν ἀπὸ τῆς αἰρέσεως τῶν Φαρισαίων πεπιστευκότες, λέγοντες, ὅτι: Δεῖ περιτέμνειν αὐτοὺς, παραγγέλλειν τε τηρεῖν τὸν νόμον Μῶϋσέως. Συνήθησαν δὲ οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ πρεσβύτεροι διένειν περὶ τοῦ λόγου τούτου. Πολλῆς δὲ συζητήσεως γενομένης, ἀναστὰς Ηλέτρος εἶπε πρὸς αὐτούς: « Ανδρες ἀδελφοί, ὑμεῖς ἐπιστασθε, ὅτι ἀφῆμερῶν ἀρχαίων ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν ἐξελέξατο διὰ τοῦ στόματός μου ἀκόντια τὰ έθνη τὸν λόγον τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ πιστεῦσαι. Καὶ ὁ καρδιογνώστης Θεὸς ἐμαρτύρησεν αὐτοῖς, δύος αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον καθὼς καὶ τοῖν. Καὶ οὐδὲν διέκρινε μεταξὺ ἡμῶν τε καὶ αὐτῶν, τῇ πίστει καθαρίσας τὰς καρδίας αὐτῶν. Νῦν οὖν τὶ πειράζετε τὸν Θεόν, ἐπιθεῖναι ζυγὸν ἐπὶ

⁷⁰ Galat. i, 17.

Variæ lectiones et notæ.

⁷¹ πεισόμενος.

τὸν τράχηλον τῶν μαθητῶν, ὃν οὗτε οἱ πατέρες A τῆς χάριτος τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ πιστεύομεν σωθῆναι, καθ' ὃν τρόπον κάκεινον. Ἐσίγησε δὲ ἀπαν τὸ πλήθος, καὶ ἤκουον Βιργάδος καὶ Παύλου ἐγγου μένων ὅσα ἐποίησεν ὁ Θεὸς σημεῖα καὶ τέρατα ἐν τοῖς Ἐθνεσι δι' αὐτῶν.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Οὐχ οἱ ἀπὸ ἑθνῶν πιστοὶ, ἀλλ' οἱ ἀπὸ Ἰουδαίων, ἀπήτοντο τοὺς πιστοὺς περιτέμνεσθαι, καὶ τὰ ἔλλα τὰ τοῦ νόμου σαρκικὰ ποιεῖν· οὖς, ὡς ἕλιαν καυχήστιν θέλοντας περιτέμνειν τοὺς πιστούς, οὐκ ἀπέδεξαντο οἱ μαθηταὶ, ἵτις καὶ αὐτοὶ ἐκ περιτομῆς θντες· οὐ γάρ τὸ ἔστιν τὸν ἐγκαλέσαντες αὐτῷ πάλαι ἐπὶ Κορηνη λίου, καὶ εἰσελθόντες πρὸς αὐτούς, παράγε: αὐτοὺς μάρτυρας. Τί δὲ ἐστι τὸ, « ἐν ὑμῖν ἐξελέξατο; » Τοῦτ' ἔστιν, ἐν Παλαιώτερῃ, ἦ, παρόντων ὑμῶν. « Καὶ οὐ διέκρινε μεταξὺ, φησι, ἡμῶν τε καὶ αὐτῶν, δοὺς αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον καθὼς καὶ ἡμῖν, τῇ πίστει καθαρίσας τὰς καρδίας αὐτῶν· » τουτέστι καθαρισμὸν ποιήσας τῶν ἀπὸ τῆς καρδίας αὐτῶν ἐξιόντων ἀμαρτιῶν. Οὗτος δὲ ἡ καθαρισμὸς ξοικε τῇ περιτομῇ, καὶ ἀντὶ τῆς ἐν σαρκὶ περιτομῆς δίδοται ἡ ἐν Πνεύματι περιτομή, καθαρίζουσα τῇ πίστει τῇ εἰς Χριστὸν τὰ χρυπτά. « Οτι δὲ οὐ κοινωφελής ἡ ἐν σαρκὶ περιτομή, ἐντεῦθεν δείκνυται, διτι μόνῳ τῷ ἀρρενὶ ἐδόθη. Ἐν δὲ Χριστῷ Ἰησοῦ τῇ ἀληθινῇ πίστει, « Οὐκ ἐνι: ἀρρεν καὶ θῆλυ. οὐκ ἐνι δοῦλος οὐ θλεύθερος, οὐκ ἐνι: « Ἐλλην η βάρβαρος, ἀλλὰ πάντες ἐν οἵσμεν. » — « Νῦν οὖν τι; » Τουτέστι, Τι ἀπιστεῖτε τῷ Θεῷ, ὡς οὐκ ισχύοντει, φησι, σῶσαι τῇ πίστει τοὺς προτερηχμένους αὐτῷ; Σημειώτεον δὲ, διτι τὰ δυσκατάρθωτα ἐπιτάγματα τῆς σαρκὸς οὐ δεῖ ἐπικλέψαι τισιν, οἷον δικραν νηστείαν, η γυμνότητα, η σωπήη, εἰ μή τι γέ τις ἐστι ταῦτα ταῦτα ἐπιτάξῃ. Εἰ γάρ καὶ δυσχερῆ, ἀλλὰ μήνοι κατερθώματα, καὶ γινόμενα ὑπὸ πολλῶν κατού γινόμενα. « Ἀλλὰ διὰ τῆς χάριτος τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ πιστεύομεν σωθῆναι. » Θεσπερ γάρ πάλαι μὲν ὁ νόμος τοὺς διαφυλάττοντας τὰ ἐν αὐτῷ εἰρημένα έσωσεν, οὕτω νῦν ἡ χάρις, καὶ δίχα τῆς τοῦ νόμου παραφυ λακῆς, διὰ πίστεως σώζει.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Μετὰ δὲ τὸ σιγῆσαι αὐτοὺς, ἀπεκρίθη Ἰάκωβος Ἰέρων· « Ἀνδρες ἀδελφοί, ἀκούσατέ μου. Σύμεων ἐξηγήσατο καθὼς πρώτον ὁ Θεὸς ἐπεσκέψατο λαβεῖν ἐξ ἑθνῶν λαδὸν τῷ δύναματι αὐτοῦ. Καὶ τούτῳ συμφω νοῦσιν οἱ λόγοι τῶν προφητῶν, καθὼς γέγραπται. B

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Οὗτος δι μακάριος Ἰάκωβος, δι τῶν Ἱεροσολύ μων ὑπὸ Κυρίου προχειρισθεὶς ἐπισκόπος, οὐδὲ Ιωσήφ ἦν τοῦ τάκτου, ἀδελφὸς δὲ κατὰ σάρκα τοῦ

A per gratiam Domini Iesu Christi credimus salvari, quemadmodum et illi. Tacuit autem omnis multitudo: et audiebant Barnabam et Paulum narrantes quanta Deus fecisset signa et prodigia in gentibus per eos.

COMMENTARIUS.

Non qui ex gentilibus crediderant, sed qui ex Iudeis, volebant fideles circumcidiri, et alia legis carnalia observare; quibus, utpote propriam gloriam in fidelium circumcisione quærentibus, assensi non sunt Christi discipuli, quanquam ii etiam ex circumcisione essent: quia non gloriam suam, sed communem utilitatem et salutem unice quærebat. C « Viri fratres. » Forte aderant ii, qui Petrum ob factum Cornelii reprehenderant, eosque testes producit. Quid autem est illud: « in nobis elegit? » Nempe in Palæstina, vel, præsentibus vobis. « Nihil discrevit, inquit, inter nos et illos, dans illis Spiritum sanctum, sicut et nobis, fide purificans corda eorum; » hoc est, purgationem faciens ¹ peccatorum quæ ex corde exeunt. Haec autem purgatio respondet circumcisioni: et pro circumcisione carnal datur circumcisionis spiritualis, quæ fide in Christum purificat abscondita cordis. Quod vero communis utilitatis non esset circumcisionis carnis, exinde monstratur, quod soli mares olim circumcididerunt: et in Christo Iesu veraque fide ² « Non est masculus, neque femina, noui servus, neque liber, non Græcus, neque barbarus; D 267 sed omnes unus sumus. » « Nunc ergo quid, » etc. Hoc est, quid adversi eritis Deo, quasi non possit, inquit, sola fide salvare accedentes ad se? Adnotandum vero, præcepta, quæ carni difficultia sunt, ut rigidum jejunium, nuditatem, silentium, non esse quibusdam imponenda, nisi ipsi sibi ea præscribant. Ea enim, etsi difficultia, non sunt tamen ex se omnino præclara facinora, et a multis sunt, et non sunt. « Sed per gratiam Domini Iesu Christi credimus salvari. » Quemadmodum enim olim lex eos, qui præcepta ejus servabant, salvos faciebat; sic nunc gratia etiam absque legalium præceptorum observantia per fidem salutem tribuit.

TEXTUS.

XV, 15-15. Et postquam tacuerunt, respondit Jacobus, dicens: Viri fratres, audite me. Simon narravit, quemadmodum primum Deus visitavit sumere ex gentibus populum nomini suo. Et huic concordant verba prophetarum, sicut scriptum est:

COMMENTARIUS.

Beatus iste Jacobus, Jerosolymorum episcopus a Domino constitutus, filius erat Joseph fabri (21), frater autem (22) secundum carnem Domini nostri

¹ Hebr. 1, 3. ² Galat. iii, 18.

Variae lectiones et notæ.

(21) Seu, sponsi B. Mariæ Virginis.

(22) Id est, consanguineus iuxta communio rem sententiam.

Iesu Christi. Sapienter autem ex novis veteribus que prophetis rem propositam confirmat : neque enim poterat quod sentiebat, facto aliquo demonstrare, quemadmodum Petrus et Paulus jam fecerant. Recte autem dispositum fuit, ut per illos hæc fierent, qui Jerosolymis hanc diu moratur erant : ne qui istos doceret, culpe alicui videretur obnoxius, ac ne sententia dividerentur.

TEXTUS.

XV, 18-34. Post hæc revertar, et rediscabo tabernaculum David, quod decidit, et diruta ejus rediscabo, et erigam illud : ut requirant cæteri hominum Dominum, et omnes gentes, super quas invocatum est nomen meum, dicit Dominus, faciens hæc. Notum a sæculo est Domino opus suum. Propter quod ego judico, non inquietari eos, qui ex gentibus convertuntur ad Deum, sed scribere ad eos ut abstineant se a contaminationibus simulacrorum, et fornicatione, et suffocatione, et sanguine. Moyses enim a temporibus antiquis habet 268 in singulis civitatibus qui eum prædicent in synagogis, ubi per omne Sabbathum legitur. Tunc placuit apostolis et senioribus cum omni Ecclesia eligere viros ex eis, et mittere Antiochiam cum Paulo, et Barnaba, Judam qui cognominabatur Barsabas, et Silam, viros primos in fratribus, scribentes per manus eorum : Apostoli et seniores fratres, his qui sunt Antiochiae, et Syriæ, et Cilicie, fratribus ex gentibus, salutem. Quoniam audivimus, quia quidem ex nobis exsultes turbaverunt vos verbis, evertentes animas vestras, quibus non mandavimus : placuit nobis collectis in unum eligere viros, et mittere ad vos, cum charissimis nostris Barnaba et Paulo, hominibus qui tradiderunt animas suas pro nomine Domini nostri Jesu Christi. Misimus ergo Judam et Silam, qui et ipsi vobis verbis referant eadem. Visum est enim Spiritui sancto et nobis, nihil ultra imponere vobis oneris, quam hæc necessaria : ut abstineatis vos ab immolatis simulacrorum, et sanguine, et suffocatione, et fornicatione, a quibus custodientes vos bene agetis. Valete. Illi ergo dimissi, descendederunt Antiochiam et congregata multitudine tradiderunt epistolam. Quam cum legissent, gavisi sunt super consolatione. Judas autem et Silas, et ipsi cum essent prophetæ, verbo plurimo consolati sunt fratres et confirmaverunt. Facto autem ibi aliquanto tempore, dimissi sunt cum pace a fratribus ad eos qui miserant illos. Visum autem est Silæ ibi remanere.

'Ιούδας δὲ καὶ Σίλας, καὶ αὐτοὶ προφῆται θντες, εἰπεστήριξαν. Ποιήσαντες δὲ χρόνον, ἀπελύθησαν μετ' εἰρήνης ἀπὸ τῶν ἀδελφῶν πρὸς τοὺς ἀποστελλαντας αὐτούς. Ἐδοξε δὲ τῷ Σίλᾳ ἐπιμεῖνα: αὐτοῦ.

COMMENTARIUS.

« Rediscabo tabernaculum, » hoc est, conversos ex gentibus ad Christum, et vocatos nomine ipsius. Alii autem putant hæc de ejus resurrectione ex mortuis dicta esse. Cum enim Deus Pater tabernaculum Filii in mortem prolapsum, id est carnem ex terra ortam, resuscitavit, tum tota humana natura ad

A Κυριου τὸν Ἱησοῦ Χριστοῦ. Συνετῶς δὲ ἀπὸ τε νέων, ἀπὸ τε τῶν παλαιῶν βεβαιοῦται προφητῶν τὸν λόγον. Οὐ γάρ εἶχε τι πρᾶγμα διεῖχαι, καθάπερ Πέτρος δὴ καὶ Παῦλος. Καλῶς δὲ οἰκονομεῖται δι' ἔκεινων ταῦτα γενέσθαι, τῶν οὐ μελλόντων χρονίεν τοῖς Ἱεροσολύμοις : τοῦτο δὲ, [ῶστε] τὸν διδάσκοντα αὐτούς μὴ εἶναι ὑπεύθυνον, μηδὲ μήν ἀπεσχίζει τῆς γνώμης.

KEIMENON.

B Μετὰ ταῦτα ἀναστρέψω καὶ ἀνοικοδιμήσω τὴν σκηνὴν Δασιδ τὴν πεπτωκυαν, καὶ τὰ κατεσκαμένα αὐτῆς ἀνοικοδομήσω, καὶ ἀνορθώσω αὐτὴν ὅπως ἀν τὴν ἔκτητην σωσιν οἱ κατάλοιποι τῶν ἀνθρώπων τὸν Κύριον, καὶ πάντα τὰ ἔθνη ἐφ' οὓς ἐπικέκληται τὸ δυομάρι μου ἐπ' αὐτοὺς, λέγει Κύριος, ὁ ποιῶν ταῦτα πάντα. Γνωστά ἀπὸ αἰώνων ἔστι τῷ Θεῷ πάντα τὰ Ἑργα αὐτοῦ. Διὸ ἐγὼ χρίνω, μὴ παρενοχλεῖν τοῖς ἀπὸ τῶν ἔθνων ἐπιστρέφουσιν ἐπὶ τὸν Θεόν, ἀλλ' ἐπιστεῖλαι αὐτοῖς τοῦ ἀπέχεσθαις αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ἀλισγημάτων τῶν εἰδώλων, καὶ τῇς πορνείας, καὶ τοῦ πνικτοῦ, καὶ τοῦ αἴματος. Μωᾶσῆς γάρ ἐκ γεννῶν ἀρχαίων, κατὰ πόλιν τοὺς κηρύσσοντας αὐτὸν ἔχει ἐν ταῖς συναγωγαῖς κατὰ πᾶν Σάββατον ἀναγνωσκόμενος. Τότε Ἐδοξε τοῖς ἀποστόλοις καὶ τοῖς προεστυθέροις σὸν ὅλη τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἐκλεξαμένους ἀνδρος ἐξ αὐτῶν πέμψαι εἰς Ἀντιόχειαν σὸν τῷ Παύλῳ καὶ τῷ Βαρνάβᾳ, Ἰούδαν τὸν ἐπικαλούμενον Βαρσαβᾶν, καὶ Σίλαν, ἀνδρας ἡγουμένους ἐν τοῖς ἀδελφοῖς, γράψαντες διὰ χειρῶν αὐτῶν τάδε. Οἱ ἀπόστολοι, καὶ οἱ πρεσβύτεροι, καὶ οἱ ἀδελφοί, τοῖς κατὰ τὴν Ἀντιόχειαν, καὶ Συρίαν, καὶ Κιλικίαν, ἀδελφοῖς τοῖς ἐξ ἔθνων χαίρειν. Ἐπειδὴ ἡκουσαμεν διτε τινὲς ἐξ ἡμῶν ἐξειλόντες ἐτάραξαν ὑμᾶς λόγοις, ἀνασκεύαζοντες τὰς ψυχὰς ὑμῶν, λέγοντες περιτέμνεσθαι καὶ τηρεῖν τὸν νόμον, οἵτινες οὐ διεστειλάμεθα. Ἐδοξεν ἡμῖν γενομένοις ὅμοιοι μαδδὸν, ἐκλεξαμένους ἀνδρας πρὸς ἡμᾶς πέμψαι, σὸν τοῖς ἀγαπητοῖς ἡμῶν Βαρνάβᾳ καὶ Παύλῳ, ἀνθρώποις παραδεικνύσαι τὰς ψυχὰς αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ ὄντος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἀπεστάλκαμεν οὖν Ἰούδαν καὶ Σίλαν, καὶ αὐτούς διὰ λόγου ἀπαγγέλλοντας τὰ αὐτά. Ἐδοξε γάρ τῷ ἀγίῳ Πνεύματι καὶ ἡμῖν, μηδὲν πλέον ἐπιτίθεσθαι ὅμινον βάρος, πλὴν τούτων τῶν ἐπάναγκες, ἀπέχεσθαι εἰδωλοθύτων, καὶ αἴματος, καὶ πνικτοῦ, καὶ πορνείας ἐξ ὧν διατροῦντες ἐσαύτους εὑρέσθε. Ἐρήμωσθε. Οἱ μὲν οὖν, ἀπολυθέντες ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας, κατῆλθον εἰς Ἀντιόχειαν καὶ συναγαγόντες τὸ πλῆθος, ἐπέδωκαν τὴν ἐπιστολήν. Ἀναγνόντες δὲ ἐχάρησαν ἐπὶ τῇ παρακλήσει.

D **E**ΡΜΗΝΕΙΑ.
Τουτέστι τοὺς ἐξ ἔθνων ἐπιστρέψαντας εἰς Χριστὸν, καὶ κληθέντας τῷ ὄντος τοῦ Χριστοῦ. Ἄλλοι δὲ εἰς τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν αὐτοῦ ταῦτα εἰρήσθαι φασι. Τὴν γάρ εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ πεσούσαν σκηνὴν, τουτέστι τὸ ἀπὸ γῆς σαρκίον, ἀνεγέρσαν τὸν Θεού καὶ Πατρὸς, τότε πᾶν τὸ ἀνθρώπινον εἰς

τὴν ἀρχαιὸν ἀνέστησε σχῆμα, καὶ πάντα ἡμῶν τὰ κακερδίαι μέντα πρὸς νέαν δψιν ἐνήνεκται· συνηγέρθημεν γάρ τῷ Χριστῷ. Κατέσκαψε μὲν γάρ ὁ θάνατος τὰς ἀπάντων σκηνὰς· ἀνφοδόμησεν δὲ ὁ Θεὸς καὶ Πατήρ ἐν Χριστῷ. Οὐκ ἦν δὲ ἐτέρως ἀναστῆναι τὴν φύσιν τὴν ἡμετέραν, μή τοι τὴν ἀρχὴν διαπλάσαντος αὐτὴν χείρα δρέξαντος, καὶ διατυπώσαντος ἀνυθεν τῇ δι' ὑδατος ἀναγεννησει καὶ Πνεύματος. Ἐπεπτώκει γάρ διτοις πτῶμα ἀνίατον καὶ τῆς κρατεῖς ἐκείνης χειρὸς δεδμενον. Καὶ τοῦτο ἡμῖν οὐκ εἰς χρόνον ὑπάρξει μικρὸν, ἀλλ' εἰς τὸ μέρος αἰώνων, φησιν· ἀναπόδητον γάρ ἡμῖν τὸ τῆς ἀφθαρσίας ἀγαθόν. Οἱ μὲν γάρ Ιουδαῖοι εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν, οἰκοδομήσην τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις ναοῦ, τοῦτο εἰρῆσθαι νενοήκασι· τοῦτο δὲ οὐκ ἔστιν ἀληθές· καὶ μετὰ τοῦτο γάρ πολλάκις κατέστρεπται· ἡ δὲ προφητεία, αἰώνιαν τὴν οἰκοδόμησιν ἐπαγγέλλεται. Οὐδὲ εἰς τὸν Ζοροβάντον τοῦτο εἰρῆσθαι καλῶς νενοήκασι, καὶ ἐκ Δαβὶδ τὸ γένος· κατάγοντες⁷³. Οὐκ ἔστιν οὐδὲ τοῦτο ἀληθές. Ὁ γάρ Ζοροβάντεις δλίγον ἡγεμονεύσας⁷⁴ χρόνον, τοῦ θανάτου τὸν δρόν τὸν ἐδέξατο· ἡ προφητεία δὲ αἰώνιαν ἀγαθῶν ἐπαγγελίαν ἔχει, καὶ τῶν θύνων ἀπάντων τὴν εἰς θεὸν ἐπίγνωσιν. Πρόδηλον τοίνυν, ὅτι εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν [ταύτην εἰρῆσθαι νοήσομεν]. Ὁ γάρ Κύριος ἡμῶν, ἐκ Δαβὶδ κατάγων κατὰ σάρκα τὸ γένος, τὴν πρὸς τὸν Δαβὶδ γεγενημένην ἐπαγγελίαν ἐπλήρωσεν.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Εἰς τὴν ἐπιστολὴν τῶν ἀποστόλων.

"Ἐδει μὴ τὴν ἐπιστολὴν παρεῖναι μόνον, ἵνα μὴ λέγωσι, Συνηρπάγησαν, ἀλλο ἀντ' ἀλλού εἰπούντες, ἀλλ' ὅστε καὶ ἀξιωτιστότερον γενέσθαι τὸ πρᾶγμα, πέμπουσι τοὺς παρ' αὐτοῖς⁷⁵, ἵνα ἀνύποπτοι ὕστιν οἱ περὶ τὸν Παῦλον καὶ Βαρνάβαν. Ἰνα δὲ μὴ δέξῃ διαβολῆς εἰναι· Παύλου καὶ Βαρνάβα τὸ εἰς ἐκείνους δικοιοτάληναι, ἐγκωμιάζει⁷⁶ αὐτοὺς. « Ἀνθρώποις, φησι⁷⁷, περαδεδωκότι τὰς φυχὰς αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ δινόματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » — « Ἔδοξε, φησι⁷⁸, τῷ ἀγίῳ Πνεύματι καὶ ἡμῖν. » Οὐδαμοῦ γάρ περιτούτων διηλέγχθη⁷⁹ ὁ Χριστὸς, ἀλλ' οὗτοι ἀπὸ τοῦ νόμου ταῦτα λέγουσιν. Ἰνα μὴ οὐν δέξῃ ἀνθρώπινον εἰναι, « τῷ ἀγίῳ Πνεύματι, » φησι⁸⁰· καὶ ἵνα διδαχθῶσιν, διτι καὶ αὐτοὶ ἀποδέχονται, καὶ ἐν περιτομῇ δυτες, ἐπῆγαγε⁸¹· « καὶ ἡμῖν. » Ἡδύναντο μὲν γάρ καὶ χωρὶς γραμμάτων ταῦτα δηλῶσαι, ἀλλὰ διὰ τὸ ἀνύποπτον, καὶ διετενόμον ἔγγραφον βουλόμενοι ταῦτα γενέσθαι, γράφουσι· τὴν ἐπιστολὴν. Παύλῳ⁸² ὥστε πειθῆναι τῷ νόμῳ, τέσσαρα ταῦτα ἀπαγορεύσαντες ποιεῖν τὰ θινη, τὰ λοιπὰ αὐτοῖς συνεχώρησαν. Τί δέ ἔστι ταῦτα; « Ἀπέχεσθαι, φησιν, εἰδωλοθύτων, αἴματος, πνικτοῦ, καὶ πορνείας. »

⁷³ Coloss. iii, 1. ⁷⁴ II Petr. iii, 18.

Variae lectiones et notae.

⁷⁵ Ισ. κατάγοντα. ⁷⁶ ἡγεμονεύσας. ⁷⁷ αὐτῶν. ⁷⁸ ἐγκωμιάζουσι. ⁷⁹ φασι. ⁸⁰ φασι. ⁸¹ διελέχθη.

⁸⁰ φασι. ⁸¹ ἐπάγουσι. ⁸² Πάλιν.

A pristinam formam rediit, et omnia nostra diruta in novam faciem restituta sunt. « Surreximus enim eum Christo⁷³. » Nam mors quidem omnium tabernacula disjecit; at ea reædificavit Deus Pater in Christo. Neque autem alia ratione surrexisset unquam natura nostra, nisi is qui ab initio eam **269** formavit, manum ei porrexisset, et desuper reformat regenerazione per aquam et Spiritum. Ceciderat enim casu vere irreparabili, et omnipotente illa manu opus habebat. Hoc autem, inquit, non ad breve tempus durabit, sed in dies æternitatis⁷⁴. Perpetuum enim erit nobis immortalitatis donum. At vero Iudei respicientes ad captitatem, hæc de Jerosolymitani templi reædificatione dicta intellexerunt; quod sane verum non est: nam et postea pluries subversum est; at prophetia æternam ædificationem promittit. Neque de Zorobabeli qui ex Davide genus trahebat, dictum hoc recte interpretati sunt: siquidem Zorobabel, postquam ad breve tempus imperavit, mortis terminum recepit. At prophetia æterna bona pollicetur, et omnes gentes ad Dei cognitionem venturas annuntiat. Perspicuum est igitur, de Domino nostro Iesu Christo intelligentiam eam esse. Dominus enim noster ex Davide ducens genus secundum carnem, factam Dayidi promotionem implevit

COMMENTARIUS.

In epistolam apostolorum.

Congruum erat ut epistola sola non mitteretur ne subreptitia, seu ex non veris relationibus extorta diceretur. Ut vero majorem fidem negotio conciliarent, mittunt aliquos ex suis, ne Paulus et Barnabas in suspicionem venirent. Ac ne parvicos pendere viderentur, quod iis veluti tabellariis uterentur, ipsos laudant, « Hominibus, inquietes, qui tradiderunt animas suas pro nomine Domini nostri Iesu Christi. » Scribunt vero: « Visum est Spiritui sancto et nobis. » Nullibi enim de his disseruerat Christus; sed apostoli ex lege decreta ista expromperunt. Ne igitur hominum doctrina ea videretur, dicunt: « Visum est Spiritui sancto: » ac ut ostenderent se quoque, quanquam circumcisii essent, eam recipere, addunt: « et nobis. » Et quidem poterant illi etiam absque litteris hæc nota facere: scribere tamen maluerunt, ut omnem procul admoverent suspicionem, et ut ii veluti legem scriptam haberent. Ac præterea in Mosaicæ legis obsequium, ista qualiter prohibent gentilibus, cetera ipsis relaxant. Sunt vero illa: « Abstinere ab idolothytis, » seu ab iis quæ idolis immolata erant, « a sanguine, a suffocato et a fornicatione. »

270 Sabbato hebdomadæ quintæ.
Dissensio Pauli et Barnabæ de Marco.

TEXTUS.

XV, 35-41. Paulus autem et Barnabas demorabantur Antiochiae, docentes et evangelizantes cum aliis pluribus verbum Domini. Post aliquot autem dies dixit ad Barnabam Paulus: Revertentes visitemus fratres per universas civitates in quibus prædicavimus verbum Domini, quomodo se habeant. Barnabas autem volebat secum assumere et Joannem qui cognominabatur Marcus. Paulus autem rogabat eum (ut qui discessisset ab eis de Pamphylia, et nonisset cum eis in opus) non debere recipi. Facta est autem dissensio, ita ut discederent ab invicem, et Barnabas quidem assumpto Marco navigaret Cypnum. Paulus vero electo Sila profectus est, traditus gratiæ Dei a fratribus. Perambulabat autem Syriam et Ciliciam, confirmans Ecclesias, præcipiens custodire præcepta apostolorum et seniorum.

COMMENTARIUS.

Joannes cognominatus Marcus simul cum Paulo et Barnaba a Palæstina usque in Pamphyliam Evangelii causa recurrit. At postea, cum apostoli cursum summa cum alacritate prosequerentur, et inflexibili adversus omnia certamina pectore obarmati essent; ille jam defatigatus, veluti laudis satis roboris habens ad tales tantumque cursum, et ad certamina et pericula quæ in qualibet civitate occurrerant, sustinenda relicto apostolorum comitatu, in Palæstinam reversus est: non quidem ut Christum negaret, sed tantummodo ut nimium illum sibi nimis gravem cursu declinaret. Postmodum vero etiam Paulus et Barnabas redicere, pietatis fructibus onusti, ut et Jerosolymitanæ Ecclesiæ prædicarent. Cum igitur omnes Paulum et Barnabam ob præclara ipsorum opera in cœlum laudibus efferrent, Marcus magnam tristitiam et compunctionem exinde concepit, et fortasse intra se hoc revolvebat: En, si ego consors laborum suissem, nunc jam forem participis encomiorum. Decrevit itaque rursus cum eisdem apostolis prædicationis onus resumere. Porro Barnabas eum resipiscentem suscipere non detrectabat: at renuebat **271** Paulus dicens: Cum nobiscum non venerit ad opus Dei, non oportet eum suscipere. Dissensio ista non utique ex ira, sed ex zelo justitiae procedebat. Nam Paulus, quod justum erat, quærebatur; Barnabas humanitatem præferebat. Erat igitur Marcus cum Barnaba, adiutorans et circumiens. Sed Paulus fidelium cœtibus præcipiebat, ne ipsum reciperent: non quidem, ut eum contristaret, sed ut ejus studium incitaret. Quare, ut eum vidit congruum arripiisse fervorem, ac posteriore diligentia præcedentem purgasse desidiā, cœpit illum commendare, ita scribens^{**}: Salut vos Marcus consobrinus Barnabæ, de

A Τῷ Σαββάτῳ τῆς ε' ἑβδομάδος.
'Αριθμησίς Παύλου πρὸς Βαρνάβαν περὶ Μάρκου.

KEIMENON.

Παῦλος δὲ καὶ Βαρνάβας διέτριβον ἐν Ἀντιοχείᾳ, διάσποντες καὶ εὐαγγελιζόμενοι μετὰ καὶ ἔτέρων τὸν λόγον τοῦ Κυρίου. Μετὰ δέ τινας ἡμέρας; εἰπε πρὸς Βαρνάβαν δὲ Παῦλος: Ἐπιστρέψαντες δὴ ἐπιστεψίκουμεθα τοὺς ἀδελφούς; ἡμῶν κατὰ πᾶσαν πόλιν τὸν αἷς κατηγγεῖλαμεν τὸν λόγον τοῦ Κυρίου, πῶς ἔχουσι. Βαρνάβας δὲ ἑβδόλετο συμπαραλαβεῖν καὶ Ιωάννην τὸν ἐπικαλούμενον Μάρκον. Παῦλος δὲ τῇσιον τὸν ἀποστάταν ἀπὸ Παμφυλίας, καὶ μή συνελθόντα αὐτοῖς εἰς τὸ ἔργον, μή συμπιπτα λαβεῖν τούτον. Ἐγένετο οὖν παροξυσμὸς, ὃστε ἀποχωρισθῆναι αὐτοὺς ἀπ' ἄλληλων· τὸν τε Βαρνάβαν παραλαβόντα τὸν Μάρκον ἐκπλεύσας εἰς Κύπρον. Παῦλος δὲ ἐπιλεξάμενος Σίλαν, ἐξῆλθε παραδοθεῖς τῇ χάριτι τοῦ Κυρίου ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν. Διήρχετο δὲ τὴν Συρίαν καὶ τὴν Κιλικίαν, ἐπιστηρίζων τὰς Ἐκκλησίας.

ΕΡΜΙΝΕΙΑ.

Ιωάννης δὲ καλούμενος Μάρκος ἦν συνοδοιπορῶν αὐτοῖς εἰς τὸν εὐαγγελικὸν δρόμον ἀπὸ Παλαιστίνης μέχρι τῆς Παμφυλίας. Είτα τῶν ἀποστόλων εὐτόνῳ κεχρημένων δρόμῳ, καὶ ἀκαμπεῖ τῇ ψυχῇ πρὸς τοὺς ἀγῶνας ὁπλιζομένων, Μάρκος ὡς δινθρωπός ναρκήσας, καὶ μή εὔτονῶν πρὸς τὸν δρόμον τὸν τοσοῦτον, καὶ πρὸς τοὺς ἐν ἐκάστῃ πόλεις ἀνακύπποντας ἀγῶνας καὶ κινδύνους, ἀποταξάμενος τῷ δρόμῳ τῶν ἀποστόλων, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Παλαιστίνην· οὐ Χριστὸς ἀρνησάμενος, ἀλλὰ τὸν δρόμον τὸν πολὺν ὡς βαρὺν παραιτησάμενος. Ἐπανῆλθον πάλιν Παῦλος καὶ Βαρνάβας, καρποὺς εὐσεβειας γέμοντες, καὶ εὐαγγελιζόμενοι τὴν ἐν Ιεροσολύμοις Ἐκκλησίαν. Τῶν ιθῶν οὖν πάντων ἐπαινούντων τὸν Παύλον καὶ τὸν Βαρνάβαν ἐπὶ τοῖς κατορθώμασιν, δὲ Μάρκος λυπηθεὶς ἐπλήγη τὴν ψυχήν, καὶ ίσως ἐνενότερος, λέγων, ἐτί Εἰ ήμην κοινωνὸς τῶν πόνων, ἐγενόμην ἀν δρπτι καὶ κοινωνὸς τῶν ἐπαίνων, καὶ ἑbowεύσατο τοῖς ἀποστόλοις συνεξελθεῖν εἰς τὸ κήρυγμα. Οὐ οὖν Βαρνάβας μετανοήσαντα αὐτὸν ἐδέξατο· δὲ Παῦλος ἐφιλονείκει καὶ ἐλεγε. Τὸν μή συνελθόντα ἡμῖν εἰς τὸ ἔργον Κυρίου οὐ δεῖ συμπαραλαμβάνειν. Ή οὖν στάσις δικαιοσύνης δην, οὐ θυμοῦ. Οὐ Παῦλος ἐζήτει τὸ δίκαιον, δὲ Βαρνάβας τὸ φιλάνθρωπον. Συνήν τοινυν δὲ Μάρκος τῷ Βαρνάβᾳ σπουδάζων· καὶ τρέχων δὲ Παῦλος, ταῖς Ἐκκλησίαις παρήγγειλε μή δεχθῆναι τὸν Μάρκον· οὐχ ἵνα λυπήσῃ, ἀλλ' ἵνα σπουδαιότερον ποιήσῃ. Ως δὲ εἶδεν δὲ Παῦλος προλαβόντα τὴν σπουδὴν τὸν Μάρκον, καὶ ἀπολογησάμενον διὰ τῶν δευτέρων, ἀρχεται αὐτὸν παρατίθεσθαι, καὶ φησιν· «Ἀσπάζεται οὐδὲς Μάρκος δὲ ἀνεψιὸς Βαρνάβα, περὶ οὐλέατε ἐντολάς· ἐάν εἴλη, δέξασθε αὐτόν. — «Ἐγένετο οὖν παροξυσμός. — «Παροξυσμός, φησιν, ἐγένετο,» οὐκ ἔχθρα, οὐ φιλονεικία. Τοσοῦτον δὲ ἴσχουσεν δὲ παροξυσμός, ὃστε χωρίσαντας αὐτοὺς ἀπ'

^{**} Coloss. iv, 10.

ἀλλήλων· καὶ εἰκότως. Ὁπερ [γάρ] ἔκαστος ὑπέλα-
θεν εἶναι λυσιτελές, τοῦτο μετὰ ταῦτα οὐ προσ-
τίχατο, διὸ τὴν πρὸς ἐκεῖνον κοινωνίαν. Δοκεῖ δὲ καὶ
κατὰ σύνεσιν γεγενῆσθαι τὸν χωρισμὸν, καὶ πρὸς
ἀλλήλους εἰπεῖν· «Οταν [ſ. δτι] ἐπειδὴ ἡγώ βούλο-
μαι, σὺ δὲ οὐ βούλει, ἵνα μὴ μαχώμεθα, διανειμώ-
μεθα τοὺς τόπους· ὥστε πάνυ εἰκόντες ἀλλήλοις
τοῦτο ἐποίουν. Ἐδούλετο γάρ ἀποστῆναι²² τοῦ Παύ-
λου δὲ Βαρνάβας, διὸ καὶ ἀνεχώρησεν. «Ομῶς καὶ ἐν
τοῖς προφήταις τοῦτο εὑρίσκομεν, διεπόρθους γνώ-
μας καὶ διάφορα ἡθι. Οἶον, δὲ Ἡλίας αὐτηρός· δὲ
Μωϋσῆς πρᾶος. Οὗτῳ δὴ καὶ ἐνταῦθα· σφοδρότε-
ρός; ἐστιν δὲ Παῦλος Βερνάβα. Πάνυ δὲ ὡφέλει τὸν
Μάρκον ἡ μάχη αὐτῇ· τὸ μὲν γάρ Παῦλου φοβερὸν
ἐπέστρεψεν αὐτόν· τὸ δὲ Βαρνάβα χρηστὸν, ἐποίει
μηχανίαν ἀπολειφθῆναι. Ήστε μάχονται μὲν, πρὸς ἐν
δὲ τέλος ἄπαν²³ τὸ κέρδος. Καὶ γάρ Παῦλον ὁρῶν
αἱρούμενον ἀποστῆναι, πάνυ ἐφοβήθη, καὶ κατέγνω
ἴαυτον· καὶ Βαρνάβας²⁴ ὅρων οὕτως αὐτὸν ἀνεχό-
μενον, πάνυ ἀν αὐτὸν ἐφίλησε· καὶ διωρθοῦστο δὲ
μαθητῆς διὰ τῆς μάχης τῶν διδασκάλων· καὶ τοσοῦ-
τον ἀπείληξ²⁵ τοῦ σκανδαλίσθηναι. Ός γάρ εἰδεν
ἴαυτὸν οὕτως ἐκβληθέντα διὰ τὴν ῥάβυμαν ἀπὸ τοῦ
Παύλου, ἐσπευδεῖ μὲν καὶ τῇ προθύμῳ τῷ δευτέρῳ
δρόμῳ καλύψαι τὴν προτέραν νωχείλαν, πάνυ ὀφε-
ληθεῖς ἀπὸ τῆς ἀκριβείας τοῦ Παύλου. «Οτι δὲ οὐ
γέτονεν ἔχθρα τοῖς ἀποστόλοις, δείκνυται πάνταχοῦ
μετὰ τοῦτο, Βαρνάβας πολλῶν ἐγκωμιῶν ἀπολαύων
παρὰ τοῦ Παύλου ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς.

per maiorem alacritatem priorem tarditatem compensare et obtegere. Quare summam utilitatem
eripit ex rigore Pauli. Quod vero inimicitia nulla inter apostolos fuerit, vel ex eo patet, quod postea
Paulus passim in suis epistolis Barnabam eximiis encomiis decoraverit.

ΚΕΦΑΛ. ΚΓ'.

Περὶ τῆς κατηχήσεως Τιμοθέου, καὶ τῆς κατὰ
ἀποκάλυψιν ἀρίξεως Παύλου εἰς Μακεδονίαν·
ἐνῷ περὶ πίστεως καὶ σωτηρίας τινὸς γυναι-
κὸς Λυδίας, καὶ περὶ ίάσεως τῆς πνεύμα-
Πύθωνος ἔχοντης παδίσκης, δι᾽ οἵ τὸν Παύ-
λον καθεῖρξαν οἱ δεσπόται.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Κατηντησε δὲ εἰς Δέρβην καὶ εἰς Λύστραν· καὶ
ἴδου μαθητῆς τις ἦν ἐκεὶ ὄνοματι Τιμόθεος, υἱὸς
γυναικὸς τινὸς Ἰουδαίας πιστῆς, πατρὸς δὲ Ἑλλη-
νος· δε ἐμαρτυρεῖτο ὑπὸ τῶν ἐν Λύστραις καὶ Ἰκο-
νίῳ ἀδελφῶν. Τοῦτον ἥβλησεν δὲ Παῦλος σὺν αὐτῷ
ἔξελθειν· καὶ λαδῶν περιέτεμεν αὐτὸν, διὰ τοὺς
Ἰουδαίους τοὺς δυταὶς ἐν τοῖς τόποις, ἐκείνοις. Πιδει-
σαν γάρ ἀπαντεῖς διὰ τὸ πατήρ αὐτοῦ Ἐλλην ὑπῆρχεν.
Ως δὲ διεπορεύοντο τὰς πόλεις, παρεδίδοσαν αὐτοῖς
φυλάσσειν τὰ δύγματα τὰ κεχριμένα ὑπὸ τῶν ἀπο-
στόλων καὶ πρεσβυτέρων τῶν, ἐν Ἱεροσολύμοις. Αἱ
μὲν οὖν ἔχεισι τις τερεζοῦντο τῇ πλάτει, καὶ ἐπε-
ρίσσευσον τῷ ἀριθμῷ καθ’ ἡμέραν. Διελύόντες δὲ τὴν
Φρυγίαν καὶ τὴν Γαλατικὴν χώραν, καλυπτέντες ὑπὸ²⁶
τοῦ ἀγίου Πνεύματος λαλήσαι τὸν λόγον ἐν τῇ
Ασίᾳ, ἐλθόντες κατὰ τὴν Μυσίαν, ἐπείραζον εἰς

A quo accepistis mandata: si venerit ad vos, excipite illum. — Facta est autem dissensio. » Dissensio, inquit, facta est; at non inimicitia neque contencio. Adeo tamen invaluit dissensio ista, ut eos ab invicem separaverit: et merito quidem: nam quod uterque utile esse reputabat, illud postea non admisisset, si simul cum ipso fuissent. Videntur etiam mihi iuxta prudentiae leges separationem istam fecisse ac dixisse alterutrum: Quandoquidem, quod ego volo, tu non vis, ne pugnemus ad invicem, loco nos separemus. Quare multum sibi mutuo cedebant, quando istud fecerunt: voluit enim Barnabas, ut Pauli intentum subsisteret, et idcirco ab illo discessit. Ceterum etiam in prophetis hoc reperimus, nempe diversas sententias et diversos mores. Ex. gr. Elias erat austerus, Moses lenis. Sic et hic, Paulus vehementior est Barnaba. Multo autem emolumento fuit Marco pugna ista: nam Pauli terribilis rigor ipsum convertit, benignitas autem Barnabae efficit ne amplius relinqueretur. Quare pugnant quidem illi, sed ad eumdem finem. Nam Marcus videns Paulum volentem discedere, salutariter perterritus est, seque condemnavit; et videns Barnabam adeo benigne se recipientem, summo amore illi devinctus est: adeoque emendatus est discipulus pugnae magistrorum; tantum absuit, ut offendiculo id illi esset. Cum enim sese vidisset ita a Paulo propter negligentiam rejectum, sategit secundo in cursu negligenter rejectum, sategit secundo in cursu

C 272 CAPUT XXIII.
De instructione Timothei, et de adventu Pauli in Macedoniaν juxta revelationem. Ubi de fidē et salute cuiusdam mulieris Lydiæ, et de sanatione pueræ quæ habebat spiritum Pythonem, ob quam Paulus in carcерem conjectus est.

TEXTUS.

XVI, 1-15. Pervenit autem Derben et Lystram. Et ecce discipulus quidam erat ibi nomine Timotheus, filius mulieris Iudeæ fidelis, patre gentili. Huic testimonium bonum reddebat qui in Lystris erant et Iconio fratres. Hunc voluit Paulus secum proficiisci: et assumens circumcidit eum, propter Iudeos qui erant in illis locis. Sciebant enim omnes, quod pater ejus erat gentilis. Cum autem pertransirent civitates, tradebant eis custodiare dogmata quæ erant decreta ab apostolis et senioribus qui erant Jerosolymis. Et Ecclesiæ quidem confirmabant fide, et abundabant numero quotidie. Transeuntes autem Phrygiam et Galatiæ regionem, vetati sunt a Spiritu sancto loqui verbum Dei in Asia. Cum venissent autem in Mysiam, tentabant ire in Bithyniam: et non permisit eos Spiritus [Iesu]. Cum

Variæ lectiones et notæ.

²² στῆναι. ²³ ἀπαντᾶ. ²⁴ Βαρνάβαν. ²⁵ ἀπείληξ.

autem pertransisset Mysiam, descenderunt Troade. Et visio per noctem Paulo ostensa est : Vir Macedo quidem erat stans et deprecans eum et dicens : Transiens in Macedoniam, adjuva nos. Ut autem visum vidi, statim quæsivimus profisci in Macedoniam, certi facti quod vocasset nos Deus evangelizare eis. Navigantes autem a Troade, recto cursu venimus Samothraciam, et sequenti die Neapolim; et inde Philippos, quæ est primæ partis Macedoniæ civitas, colonia. Eramus autem in hac urbe diebus aliquot, conferentes. Die autem Sabbatorum egressi sumus foras portam juxta flumen, ubi videbatur oratio esse, et sedentes loquebamur mulieribus quæ convenerant. Et quædam mulier nomine Lydia, purpuraria civitatis Thyatirenorum, colens Deum, audivit : cuius Dominus aperuit cor intendere his quæ dicebantur a Paulo. Cum autem baptizata esset et domus ejus, deprecata est dicens : Si judicastis me fidem Domino esse, introite in dominum meum et manete. Et cogitos.

Α τὴν Βιθυνίαν ποιευσθῆναι· καὶ οὐκ εἰσεν αὐτούς τὸ Πνεῦμα. Παρελθόντες δὲ τὴν Μυσίαν, κατέβησαν εἰς Τρῳάδα. Καὶ ὅραμα ἔιδε τῆς νυκτὸς ὄφηθε τῷ Παύλῳ· Ἀνὴρ Μακεδών τις ἦν ἐστὼς, παρακαλῶν αὐτὸν καὶ λέγων· Διαβάζεις εἰς Μακεδονίαν βοήθησον ἡμῖν. Ός δὲ τὸ ὅραμα εἰδεν, εὐθέως ἐξῆτησαμεν ἔξειθεν εἰς τὴν Μακεδονίαν, συμβιβάζοντες, ὅτι προσκελτατοί ἡμᾶς ὁ Θεός, εὐαγγελίσασθαι αὐτοῖς. Ἀναχθέντες δὲ ἀπὸ τῆς Τρῳάδος εὐθυδρομήσαμεν εἰς Σαμοθράκην, τῇ τε ἐπιούσῃ εἰς Νεάπολιν· κακεῖθεν εἰς Φιλίππους, ἥπις ἐστὶ πρώτη τῆς μερίδος τῆς Μακεδονίας, πόλις κολωνία. Ἡμεν δὲ ἐν αὐτῇ τῇ πόλει διατριβούντες ἡμέρας τινάς. Τῇ δὲ ἡμέρᾳ τῶν Σακκάτων ἐξῆλθομεν ἔξω τῆς πόλεως παρὰ ποταμὸν, οὗ ἐνομίζετο προσευχὴ εἶναι· καὶ καθίσαντες ἐπαλούμεν ταῖς συνελθούσαις γυναιξί. Καὶ τις γυνὴ, ὄνδρας Λυδία, πορφυρόπωλις, πόλεως Θυατείρων, σεβομένη τὸν Θεόν ξυρουσεν· ἡς δὲ Κύριος διήνοιξε τὴν καρδίαν προσέχειν τοῖς λαλούμενοις ὑπὸ τοῦ Παύλου. Ός δὲ ἐβαπτίσθη, καὶ δικοῖς αὐτῇς, παρεκάλεσε λέγουσα· Εἰ κεκρίκατέ με πιστὴν τῷ Κυρίῳ εἶναι, εἰσελθόντες εἰς τὸν οἰκόν μου μελέντε· καὶ παρεβιάσατο ἡμᾶς.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Δόγματα κέκληκε τὴν ἀποχὴν τῶν εἰδωλοθύτων, πορευετας τε καὶ αἴματος, καὶ πνικτοῦ. Ἐν τῇ Ἀσίᾳ καὶ Βιθυνίᾳ κωλύει τὸ Πνεῦμα λαλῆσαι τοὺς ἀποστόλους τὸν λόγον, προγινώσκον τὴν τὸν Πνευματομάχων αἵρεσιν κυριεύειν τῶν ἑθνῶν. Σημειώτεον, ὅτι σὺν τῷ Παύλῳ ἦν ἐν ταῖς πόλεσι ταῦταις καὶ δι Λουκᾶς, ὡς ἐξ ὧν καὶ τὸ πρόσωπον ἐκαυτοῦ συμπαραλαμβάνει, λέγων· «Ἐξῆτησαμεν.» Οὐ μόνον ἐνθα συναγωγὴν ἦν, ἀλλὰ καὶ ἐξω ηὔχοντο, ὡς περ τόπον τινὰ ἀφορίζοντες, ἀτε σωματικῶτερο· ἦντες οἱ Ιουδαῖοι· ἡ μᾶλλον, μὴ οὐσης ἐκεὶ συναγωγῆς, διὰ τὸ σπάνιον, παρὰ τὸν ποταμὸν ἔξω τῆς πόλεως λάθρᾳ συνήγοντο οἱ δῆθεν θεοσεβεῖς.

ΚΕΦΑΛ. ΚΔ'.

Κυριακῆς·

Περὶ τοῦ συμβάντος ἐκείνες σεισμοῦ καὶ θαύματος, καὶ διως πιστεύσας ὁ εἰρκτοφύλαξ, ἐτ αὐτῇ τῇ ρυτῇ ἐβαπτίσθη παρέστιος.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Ἐγένετο, πορευομένων ἡμῶν εἰς τὴν προσευχὴν, παιδίσκην τινὰ ἔχουσαν πνεῦμα πύθωνος ἀπαντῆσαι τῷ μὲν, ἥπις ἐργασίαν πολλήν παρείχε τοῖς κυρίοις αὐτῆς μαντευομένην. Η Αὐτῇ κατακόλουθα τῷ Παύλῳ καὶ ἡμῖν, ἔχραξε λέγουσα· Οὐτοις οἱ ἀνθρώποι· δούλοις τοῦ Θεοῦ τούτου ὑψίστου εἰσὶν, οἵτινες καταγγέλλουσιν τῷ μὲν δόξαν σωτηρίας· τούτῳ δὲ ἐποιεῖ ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας. Διαπονθῆσες δὲ δι Παύλος, καὶ ἐπιστρέψας, τῷ πνεύματος εἰπε· Παραγγέλλω σοι ἐν τῷ ὄνδρας Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐξειθεν ἀπ' αὐτῆς. Καὶ ἐξῆλθεν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ. Ἰδόντες δὲ οἱ κύριοι αὐτῆς, ὅτι ἐξῆλθεν ἡ ἐλπὶς τῆς ἐργασίας αὐτῶν, ἐπιλαβόμενοι τὸν Παύλον καὶ τὸν Σίλαν, εἰκουσαν εἰς τὴν ἀγορὰν ἐπὶ τοὺς ἀρχοντας· καὶ προσαγαγόντες αὐτούς· τοῖς στρατηγοῖς, εἰπον· Οὐτοις οἱ ἀνθρώποι

273 COMMENTARIUS.

Dogmata vocat statuta illa abstinendi ab idolothytis, a fornicatione, a suffocato et a sanguine. In Asia et Bithynia non permisit Spiritus sanctus, ut apostoli Evangelium prædicarent, fortasse quod prævideret, Pneumatomachorum hæresim inter gentes illas dominatram. Observandum vero, quod in urbibus istis simul cum Paulo esset Lucas; ut patet ex eo quod sese in narratione sua complectatur, dicens: «Quæsivimus, etc., ubi videbatur oratio.» Non solum ubi synagoga erat, sed etiam foris orabant: nam locum aliquem orationi destinabant Iudei, ut pote crassiores. Veleo, quod nulla ibi esset, propter Iudeorum paucitatem, synagoga; clam prope fluvium congregabantur, qui pietati studebant.

CAPUT XXIV.

Dominica sexta.

De terræmotu et signo quæ ibidem contigerunt: et quomodo custos carceris, cum credidisset, eadem nocte baptizatus est cum tota familia sua.

TEXTUS.

XVI, 16-34. Factum est autem, euntibus nobis ad orationem, pueram quamdam habentem spiritum Pythonem obviare nobis, quæ quæstum magnum præbat dominis suis divinando. Haec subsecuta Paulum et nos, clamabat dicens: Iсти homines servi Dei excelsi sunt, qui annuntiant vobis viam salutis. Hoc autem faciebat multis diebus. Dolens autem Paulus et conversus, spiritui dixit; Præcipio tibi in nomine Iesu Christi exire ab ea. Et exiit eadem hora. Videntes autem domini ejus, quia exivit spes quæstus eorum, apprehendentes Paulum et Silam perduxerunt in forum ad principes, et offerentes eos magistratibus, dixerunt: Hi homines coniurbant civitatem nostram, cum sint Iudei. Et annuntiant modum quem non licet nobis suscipere neque facere

ἐκταράσσουσιν ἡμῶν τὴν πόλιν, Ιούδαιοι ὑπέρχοντες, καὶ καταγγέλλοντες Ἐθη, δι'οὐκ ἔξεστιν ἡμῖν παραδέχεσθαι, οὐδὲ ποιεῖν, Τρωμαίοις οὖσι. Καὶ συνεπέστη δόχιος κατ' αὐτὸν, καὶ οἱ στρατηγοὶ περιβήξαντες αὐτῶν τὰ Ιμάτια, ἐκέλευσον φαῦλον δαῦδον· Πολλάς τε ἐπιθέντες αὐτοῖς πληγάς, ἔβαλον εἰς φυλακήν, παραγγείλαντες τῷ δεσμοφύλακι, ἀσφαλιστηρεῖν αὐτούς· Ὅς παραγγέλλαν τοιαύτην εἰληφώς, ἔβαλεν αὐτοὺς εἰς τὴν ἐσωτέραν φυλακήν, καὶ τοὺς πόδας αὐτῶν ἄσφαλισατο εἰς τὸ ξύλον. Κατὰ δὲ τὸ μεσονύκτιον, Παῦλος καὶ Σίλας προτευχόμενοι, ὑμνούσι τὸν Θεόν· ἐπτρηρώντο δὲ αὐτῶν οἱ δέσμιοι, Ἀφνω δὲ σειτῆμες ἐγένετο μέγιας, ὥστε σταλενθῆναι τὰ θεμέλια τοῦ δεσμωτηρίου. Ήνεψήθησαν δὲ παραρχῆμα αἱ θύραι πᾶσαι, καὶ πάντων τὰ δεσμά ἀνέῳγη. Ἐξυπνος δὲ γεννήμενος δὲ δεσμοφύλακες, καὶ λόγων ἀνεψηγμένας τὰς θύρας τῆς φυλακῆς, σπασάμενος μάχαιραν, ἥθελεν ἐκατέρην, νομίζων ἐκπεφυγέναι τοὺς δεσμίους. Ἐφώνησε δὲ φωνῇ μεγάλῃ δ Παῦλος, λέγων· Μῆδεν πράξης σεαυτῷ κακόν· Ἀπαντες γάρ ἐσμεν ἐνθάδε. Αἰτήσας δὲ φῶτα εἰσεπῆδησε, καὶ ἐντρομός γεννήμενος, προσέπεσε τῷ Παῦλῷ καὶ τῷ Σίλᾳ· καὶ προσαγαγὼν αὐτοὺς ἔξω, ἔφη· Κύριοι μου, τί με δεῖ ποιεῖν ἵνα σωθῶ; Ήδὶ δὲ εἶπον· Πίστευσον ἐπὶ τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ σωθήσῃ σὺ καὶ δὲ οἰκός σου. Καὶ ἐλάλησαν αὐτῷ τὸν λόγον τοῦ Κυρίου καὶ πᾶσι τοῖς ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ. Καὶ συμπαρακλαδών αὐτοὺς ἐν ἐκείνῃ τῇ ὄρφρῳ νυκτὸς, ἐλουσεν ἀπὸ τῶν πληγῶν· καὶ ἐβαπτίσθη αὐτὸς καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ πάντες παραχρῆμα. Ἀναγαγών τε αὐτοὺς εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, παρέθηκε τράπεζαν, καὶ ἡγαλλίάσατο πάνοικι πεπιστευκάς τῷ Θεῷ.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Λέγεται ἡ Πυθία αὕτη, γυνὴ τις οὖσα ἐπικαθίσαι τῷ τρίποδι τοῦ Ἀπόλλωνος, διαιροῦσα τὰ σκῆνη· εἰσὶ οὗτα πνεύμα πονηρὸν ἀναδιδόμενον κάτωθεν, καὶ διὰ τῶν γεννητικῶν αὐτῆς διαδιδόμενον μορίων, πληροῦν τὴν γυναικαν τῆς μανίας, καὶ ταῦτης [ταῦτην] τὰς τρίχας λύσουσαν, λοιπὸν βαχεύεσθαι τε καὶ ἀφρὸν ἐκ τοῦ στόματος ἀφένται, καὶ οὗτως ἐν παροινίᾳ γιννομένην, τὰ τῆς μανίας φύλαγγεσθαι βήματα. Τι δήποτε καὶ δὲ δαίμων ἐφέγγετο, [καὶ] δ Παῦλος ἐκώλυσεν; Ἐδούλετο λοιπὸν ²⁷ ἀξιώσιτον ἐκατέρην ²⁸ ποιεῖν. Εἰ γάρ προσήκατο αὐτοῦ τὴν μαρτυρίαν, δ Παῦλος, πολλοὺς ἀλλὰ καὶ τὸν πιστῶν ἡπάτηζεν. Διὰ τοῦτο ἀνέχεσθαι ²⁹ καθ' ἐκατοῦ εἰπεῖν, ἵνα στήσῃ τὰ ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς συγκαταβίσεις κέχρηται· πρὸς τὴν ἀπώλειαν. Τὸ μὲν οὖν πρώτον οὐ προσήκατο Παῦλος, ἀλλὰ διέπτυσεν, οὐ βουλόμενος ἀπλῶς ἐπιβήπτειν τοὺς σημείους. Ός δὲ ἐπέμενε τοῦτο ποιῶν, καὶ τὸ ἔργον ἐδείκνυν, τότε ἐκέλευσεν αὐτῷ ἔκελθεῖν. « Διαπονηθεὶς γάρ, φησίν δ Παῦλος, τουτέστι κινηθεῖς καὶ δηχθεῖς, καὶ ἀληθῆ λέγουσαν ἐπιστομίσας αὐτὴν, ἐκέλευσεν ἔκελθεῖν ἐξ αὐτῆς τὸ δαιμόνιον, διδάσκων ἡμᾶς, μηδὲ τῇ ἀληθείᾳ συνηγορεῖν προσποιουμένους δέχεσθαι δαιμόνας, ἀλλὰ πᾶσαν αὐτοῖς ἀποτελεῖσεν πλάνης ὁδὸν, καὶ περιφράττειν πρὸς τὰ παρ' αὐτῶν πάντα

A cum siinus Romani. Et cucurrit plebs adversus eos, et magistratus, scissis tunicis eorum, jusserunt eos virgis cōdi. Et cum multas plagas eis impo- suissent, miserunt eos in carcere, præcipientes custodi, ut diligenter custodiret eos. Qui cum tale præceptum accepisset, misit eos in interiore carcerem, et pedes eorum strinxit ligno. Media autem nocte Paulus et Silas orantes laudabant Deum, et audiebant eos qui in custodia erant. Subito vero **274** terræmotus factus est magnus, ita ut move- rentur fundamenta carceris. Et statim aperta sunt omnia ostia, et universorum vincula soluta sunt. Expergesfactus autem custos carceris, et videns iannas apertas carceris, evaginato gladio volebat se interficere, testimoniis fugisse vincitos. Clamavit autem Paulus voce magna, dicens: Nihil tibi mali feceris; universi enim hic sumus. Petitoque lumine, intrgressus est; et tremesfactus procedit Pauli et Silæ ad pedes, et produceens eos foras, ait: Domini, quid me oportet facere, ut salvus siam? At illi dixerunt: Crede in Dominum Iesum, et salvus eris tu et domus tua. Et locuti sunt ei verbum Domini cum omnibus qui erant in domo ejus. Et tollens eos in illa hora noctis, lavit plagas eorum; et baptizatus est ipse, et omnis domus ejus continuo. Cumque perduxisset eos in dominum suam, apposuit eis mensam, et lætatus est cum omni domo sua crelens Deo.

C

COMMENTARIUS.

Dicebatur mulier Pythia ea, quæ supra Apollinis tripodem sedere solita erat divaricatis cruribus. Quo in statu diemon ab imo sese insinuans, ac ejus verenda pervadens, furore ipsam replebat. Quare sparsis crinibus bacchalatur, et spuma ex ore emittebat; sicque furibunda insanæ verba sundebat. At quare et dæmon id dicebat, et Paulus ne dicret, prohibuit? Quia volebat sibi fidem et auctoritatem conciliare. Si enim testimonium ipsius admisisset Paulus, fidèles multos, velut ab illo probatus, fortasse decepisset. Quam ob causam non renuit contra se dicere, ut quæ pro se dixisset, confirmaret: scilicet novit ille, ut homines perdat, etiam se tempori accommodare. Paulus primo quidem ejus testimonium non admisit, sed contempserit, nolens statim signis manum adinovere. At cum dæmon clamando perseveraret, et jam molestia illi esset, tunc imperavit ipsi, ut exiret. « Dolens autem Paulus, inquit, hoc est, tædio et molestia affectus, quamvis vera diceret, os illi obstruxit, jussitque ut ex illa exiret. Quo nos docuit, ne dæmonibus, vel **275** cum veritati patrocinari videntur, ullo modo credamus, sed obturatis ad omnia quæ ab ipsis procedunt, auribus, omnem illis fallendi viam præcludamus. « Terræmotus factus est. » Ex quo

Variæ lectiones et notæ.

²⁷ γάρ. ²⁸ αὐτὸν. ²⁹ ἀνέχεται.

custos carceris et exasperfactus est : » Ostia vero aperta sunt, ut quod contigerat, miraretur, et fidelis evaderet : non enim ista ad ostentationem facta sunt, sed ad ejus salutem. Ea tamen non viderunt, qui inibi erant vinciti : alioquin fugissent omnes. « Exasperfactus autem custos carceris. » Illic est Stephanaś ille, cuius meminit Paulus in prima Epistola ad Corinthios.

Quod apostoli rogati ex carcere exierint.

TEXTUS.

XVI, 35-40. Et ictum dies factus esset, miserunt magistratus lictores, dicentes: Dimitte homines illos. Nuntiavit autem custos carceris verba hæc Paulo, quia Miserunt magistratus, ut dimittantur : nunc igitur exeunt, ite in pace. Paulus autem dixit eis : Cæsos nos publice, indemnatos, homines Romanos miserunt in carcerem, et nunc occulite nos ejiciunt ? Non ita, sed veniant, et ipsi nos ejicant. Nuntiaverunt autem magistratibus lictores verba hæc. Timueruntque, auditio quod Romani essent. Et venientes deprecati sunt eos, et eduentes rogabant, ut egredierentur de urbe. Exeuntes autem de carcere, introierunt ad Lydiam et visis fratribus, consolati sunt eos, et profecti sunt.

COMMENTARIUS.

Dicens Paulus : « Cæsos nos publice, » etc., duplex in se et Barnabam delictum commissum esse ostendit, nempe quod et « homines Romani, et indemnati » cæsi essent. Pluries enim ille humana prætextit ob quamdam œconomiam, ne videlicet tanquam jure damnatus, et tanquam iniquus perire, vel hoc ab illorum gratia pendere videatur. Et quia sciebat, subdi oportere principibus et potestibus, idcirco se appellat Romanum ; nam sere in omnem terram, et in ipsam quoque Judæam, Romanorum imperator tunc temporis 276 dominabatur : et ei Judæi quoque tributa penderant. Quare Paulus Romanorum principatum et dominationem non rejiciebat, sicut reliqui Judæi, qui seipso seducentes dicebant, Deum solum esse proprium ipsorum regem, reipsa tamen tanquam tributariorum servi tributa solvabant. Unde quanquam subditorum nomen repudiarent, re tamen ipsa subditi erant. Vespasianus eos elevit.

CAPUT XXV.

De seditione Thessalonicae causa prædicationis facta ; deque sua Pauli Beracam , et inde Athenas.

Feria 2 hebdomadæ sextæ.

TEXTUS.

XVII, 1-15. Cum autem perambulassent Aquaphorium et Apolloniam, venerunt Thessalonicam, ubi erat synagoga Judæorum. Secundum consuetudinem autem Paulus introivit ad eos, et per Sabbathum tria discerbat eis de Scripturis, adaperiens et insinuans, quia Christum oportuit pati et resurgere a mortuis :

A τὴν ἀκοήν. Όσεισμὸς γέγονεν, ὡστε ἀφυπνισθῆναι τὴν δεσμοφύλακα. Αἱ θύραι δὲ ἡνεψύθησαν, ὡστε θαυμάσαι τὸ γεγονὸς καὶ πιστεῦσαι. Οὐ γάρ πρὸς ἐπίδειξιν ταῦτα ἔγένετο, ἀλλὰ πρὸς σωτηρίαν αὐτοῦ. Ταῦτα δὲ οἱ δεσμῶται οὐχ ἐώραν· ή γάρ οὐ ἐφυγον ἀπαντεῖς. Οὗτος ἐστιν δὲ Στεφανᾶς, οὗ μνημονεύει Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους πρώτῃ Ἐπιστολῇ.

Οτι παρακληθέντες ἐξῆλθον τότε ἐκ τοῦ δεσμιωτηρίου οἱ ἀπόστολοι.

KEIMENON.

‘Ημέρας δὲ γενομένης, ἀπέστειλαν οἱ στρατηγοὶ τοὺς ῥαβδούχους, λέγοντες· Ἀπόλυτον τοὺς ἀνθρώπους ἔχει· οὓς. Ἀπῆγγειλε δὲ ὁ δεσμοφύλακας τοὺς λόγους τούτους πρὸς τὸν Παῦλον, οἵτινες Ἀπέστειλαν οἱ στρατηγοὶ, ἵνα ἀπολυθῆτε· νῦν οὖν ἐξελθόντες πορεύεσθε ἐν εἰρήνῃ. Οὐ δὲ Παῦλος ἔφη πρὸς αὐτούς· Δεῖραντες τὴν δημοσίᾳ ἀκαταχρήστους ἀνθρώπους, Ψωμαῖους ὑπάρχοντας, ἔβαλον εἰς φυλακὴν, καὶ νῦν λάθρα τὴν δημοσίᾳ ἔχειάλλουσιν ; Οὐ γάρ, ἀλλ᾽ ἐλθόντες αὐτῷ τὴν δημοσίᾳ ἔχαγαγέτωσαν. Ἀπῆγγειλαν δὲ τοῖς στρατηγοῖς οἱ ῥαβδούχοι τὰ βήματα ταῦτα, καὶ ἐφοδήθησαν ἀκούσαντες, οἵτινες Ψωμαῖοι εἰστο. Καὶ ἐλθόντες παρεκάλεσαν αὐτούς, καὶ ἐχαγαγόντες τρώων ἐξελθεῖν τῆς πόλεως· Εξελθόντες δὲ ἀπὸ τῆς φυλακῆς, εἰσῆλθον πρὸς τὴν Λυδίαν· καὶ ιδόντες τοὺς ἀδελφοὺς παρεκάλεσαν αὐτούς, καὶ ἐξῆλθον.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Δείκνυσι διπλοῦν τὸ ἔγκλημα, εἰπών· « Δείραντες τὴν δημοσίᾳ, » καὶ τὰ ἔξης, οἵτινες « Καὶ Ψωμαῖους, καὶ ἀκαταχρήστους. » Ἀνθρώπων γάρ κατεσκεύαζε διὰ τινα οἰκονομίαν πολλάκις, ἵνα μὴ δέξῃ ὁς κατάδικος ἀπολύσειται· καὶ ὡς ἡμερτηκὼς, καὶ ἵνα μὴ τῆς χάριτος αὐτῶν γένηται πρᾶγμα. Καὶ εἰδὼς οἵτινες δεῖ ἀρχαῖς καὶ ἔκουσαί τις ὑποτάσσεσθαι, ἐκάλει ἐκαυτὸν τὸν Ψωμαῖον (σχεδὸν γάρ πάτης τῆς γῆς, καὶ αὐτῆς τῆς Ιουδαίας, δὲ Ψωμαίων βασιλεὺς ἐκράτει· οἵτινες καὶ φόρον ἐτέλουν Καίσαρι), μὴ ἀποτείδεμενος τὴν ἀρχὴν καὶ δεσποτείαν τὴν Ψωμαῖην, ὡς περ οἱ λοιποὶ Ιουδαῖοι φρεναπατῶντες ἔκαυτούς, τὸν Θεὸν μὲν ἔκαυτῶν ἐλεγον ἕβιον βασιλέα, οὐ μὴν ἄνθρωπον· Ἔργοις δὲ αὐτοῖς, ὡς ὑποτελεῖς [οἰκέται] φόρους ἐτέλουν· τὸ μὲν δνομα ἀρνούμενοι, Ἔργοις δὲ ὑποκείμενοι. Οὓς καὶ ἐπόρθησεν Οὐεστασιανὸς, οὓς μὴ ὑπετασσομένους.

Quia vero subjectionem postea detrectarunt, Vespasianus eos elevit.

ΚΕΦΑΛ. ΚΕ.

Περὶ στάσεως γενομένης ἐν Θεσσαλονίκῃ τοῦ κηρύγματος ἔτεκεν, φυγῆς τε Παύλου εἰς Βεροιαν, κακεῖθεν εἰς Ἀθήνας.

Tῇ β' τῆς σ' ἐνδομάδος.

KEIMENON.

Διοδεύσαντες δὲ τὴν Ἀμφίπολιν καὶ τὴν Ἀπολίωνα, ἥλθοντες Θεσσαλονίκην, διουντο γέγονος τῶν Ιουδαίων. Κατὰ δὲ τὸ εἰωθός τῷ Παύλῳ εἰσῆλθε πρὸς αὐτούς, καὶ ἐπὶ Σάββατα τρία διελέγετο αὐτοῖς· ἀπὸ τῶν Γραφῶν διισογίων καὶ παραπλέμενος, οἵτινες έδει τὸν Χριστὸν παθεῖν καὶ ἀναστῆναι, καὶ οἵτινες

Οὐτός ἐστιν δὲ Χριστὸς Τίμοθεος, δὸν ἄγω καταγγέλλω ὑμῖν. Καὶ τινες ἔξι αὐτῶν ἐπεισθησαν, καὶ προσεκληρώθησαν τῷ Παύλῳ καὶ τῷ Σίλᾳ, τῶν τε σεβομένων Ἑλλήνων πλῆθος πολὺ, γυναικῶν τε τῶν πρώτων οὐκ ὀλίγας. Ζηλώσαντες δὲ οἱ Ἰουδαῖοι οἱ ἀπειθεστες, καὶ προσλαβόμενοι τῶν ἀγοραίων ἀνδράς; τινάς ποντίροις, καὶ ὄχλοποις θεαταῖς, ἐθορύβουν τὴν πόλιν· καὶ ἐπιστάντες τῇ οἰκείᾳ Ἱάσωνος, ἐζήτουν αὐτοὺς διγαγεῖν εἰς τὸν δῆμον. Μή εὑρόντες δὲ αὐτοὺς, Ἰουρούν τὸν Ἱάσωνα καὶ τινας ἀδελφούς ἐπὶ τοὺς πολιτάρχας, βοῶντες, διτι: Οἱ τὴν οἰκουμένην ἀναστατώσαντες οὗτοι καὶ ἐνθάδε πάρεισιν, οὓς ὑποδέδεκται Ἱάσων· καὶ οὗτοι πάντες ἀπένταντι τῶν δογμάτων Καίσαρος πράττουσι, βασιλέα ἔτερον λέγοντες εἶναι Ἰησοῦν. Ἐπάρακαν δὲ τὸν δῆμον καὶ τοὺς πολιτάρχας ἀκούοντας ταῦτα. Καὶ λαβόντες τὸ ικανὸν παρὰ τοῦ Ἱάσωνος καὶ τῶν λοιπῶν, ἀπέλυσαν αὐτούς.

Οἱ δὲ ἀδελφοὶ εὐθέως διὰ νυκτὸς ἐξέπεμψαν τὸν τε Παύλον καὶ τὸν Σίλαν εἰς Βέροιαν. Οἵτινες παραγένομενοι, εἰς τὴν συνχωρήτην τῶν Ἰουδαίων ἀπίστεσαν. Οὗτοι δὲ ἡσαν ἀγενέστεροι τῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ, οἵτινες ἐδέξαντο τὸν λόγον μετὰ πάσης προθυμίας, τὸ καθ' ἥμέραν ἀναχρίνοντες τὰς Γραφὰς· εἰ ἔχοι ταῦτα οὖτα. Πολλοὶ μὲν οὖν ἔξι αὐτῶν ἐπίστευσαν καὶ τῶν Ἑλλήνων γυναικῶν τῶν εὐσχημόνων, καὶ ἀνδρῶν οὐκ ὀλίγοι. Ός δὲ Ἕγνωσαν οἱ ἀπὸ τῇ Θεσσαλονίκῃς Ἰουδαῖοι, διτι: καὶ ἐν τῇ Βεροίᾳ κατηγέλλῃ ὑπὸ τοῦ Παύλου δὲ λόγος τοῦ Θεοῦ, ἥθον κάκει σαλεύοντες τοὺς διλόους. Εὐθέως δὲ τότε τὸν Παύλον ἐξαπέστειλαν οἱ ἀδελφοὶ πορεύεσθαι ὡς ἐπὶ τὴν Θάλασσαν· ἐπέμεινάν τε δὲ Σίλας καὶ δὲ Τιμόθεος ἐκεῖ. Οἱ δὲ καθιστῶντες τὸν Παύλον ἤγαγον ἔως Ἀθηνῶν, καὶ λαβόντες ἐντολὴν πρὸς τὸν Σίλαν καὶ Τιμόθεον, ἵνα ως τάχιστα ἐλθωσι πρὸς αὐτὸν, ἐξεσταντες.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Ἐπειδὴ οὗτοι πρὸς τὰ σημεῖα ἐναντίως¹⁰ εἰχον, ως πλάνους καὶ γόντας διαβάλλοντες, ὥδε ἀπὸ τῶν Γραφῶν, πειθεῖν¹¹ οὐκ εἰχον¹² ταῦτην τὴν ὑπόνοιαν. Σεβομένους Ἑλληνας τοὺς ἔξι Ἰουδαίους μὲν δινατάς, Ἐλληνιστὴν δὲ φεγγομένους καλεῖ, διὰ τὸ φυλάττειν τὸν νόμον· ἢ τοὺς ἔξι Ἑλλήνων προστηλύτους Ἰουδαίους¹³ ὑπάρχοντας. Τὸν, εὐχενέστεροι, ἀντὶ τοῦ, ἐπιεικέστεροι, φησιν. Οὐχ ως ἀπίστοι δὲ οὗτοι ἀνέκρινον τὰς Γραφὰς (ἥδη γάρ ἡσαν πεπιστευκότες), ἀλλ' ως διαιροί τῆς τῶν παλαιῶν προφητῶν παραδόσεως, καὶ διὰ τούτο μᾶλλον πιστότεροι γενόμενοι, δρευνῶντες τὰς Γραφὰς, καὶ εὐρίσκοντες, τοῖς τῶν προφητῶν λόγοις συνάδοντα τὰ περὶ τῆς ἐνσάρκου οἰκουμείας πράγματα.

ΚΕΦΑΛ. ΚΓ'.

Περὶ τῆς ἐτρ 'Αθήναις ἐπιβωμίου γραφῆς, φιλοσόφου τε κηρύγματος καὶ ενσεβίας τοῦ Παύλου.

Variæ lectiones et notæ.

¹⁰ ἐναντίως. ¹¹ πειθεῖ. ¹² ἔχων. ¹³ Ἰουδαῖων.

(25) Vulg. habet, gentilibusque.

A et quia Hic est Jesus Christus, quem ego annuntio vobis. Et quidam ex eis crediderunt, et adjuncti sunt Paulo et Silæ, et de coentibus Græcis (25) multitudine magna et mulieres nobiles non paucæ. Zelantes autem Judæi, assumentesque de vulgo viros quosdam malos, et turbæ facta, concitaverunt civitatem: et assistentes domui Jasonis quærebant eos producere in populum. Et cum non invenissent eos, traherant Jasonem et quosdam fratres ad principes civitatis, clamantes: quoniam Hi qui urbem concitant, et huc venerunt, quos suscepit Jason, et hi omnes contra decreta Cæsaris faciunt, regem alium dicentes esse, Jesum. Concitaverunt autem plebem et principes civitatis audientes hæc. Et accepta satisfactione a Jasoni et a cæteris, dimiserunt eos.

B Fratres vero confessim per noctem dimiserunt Paulum et Silam in Berœam. Qui cum venissent, in synagogam Judæorum introierunt. Hi autem erant nobiliores eorum qui sunt Thessalonicae, qui suscepserunt verbum cum omni aviditate, quotidie scrutantes Scripturas, si hæc 277 ita se haberent. Et multi quidem crediderunt ex eis, et mulierum gentilium honestarum, et viri non pauci. Cum autem cognovissent in Thessalonica Judæi, quia et Berœa prædicatum est a Paulo verbum Dei, venerunt et illuc comminuentes et turbantes multitudinem. Statimque tunc Paulum dimiserunt fratres, ut iret usque ad mare: Silas autem et Timotheus remanserunt ibi. Qui autem deducebant Paulum, perduxerunt eum usque Athenas, et accepto mandato ab eo ad Silam et Timotheum, ut quam celeriter venirent ad illum, profecti sunt.

COMMENTARIUS.

« Disserbat eis de Scripturis. » Quoniam Judæi signis adversabantur, adeo ut apostolos velut impostores et præstigiatores calumniarentur, Paulus hoc loco ex Scripturis, quæ ejusmodi suspicioni non subsunt, eos persuadere aggreditur. « Colentibus Græcis. » Græcos hic vocat eos qui ex Judæis cum essent, Græca lingua utebantur. « Colentes » verbum dicit, quia legem observabant: vel Græcos, qui D Judaismū amplexi fuerant, sic appellat. Per « nobiliores » vero hic « prudentiores » intelligit. Iste « scrutabantur Scripturas, » non quasi increduli, sed ut expertes traditionis veterum prophetarum: et idcirco scrutando Scripturas in fide magis firmabantur, quod opera Domini in carne oraculis prophetarum plane consentanea esse coinciderent.

CAPUT XXVI.

De inscriptione, quæ erat Athenis supra aram; et de sapiente prædicatione Pauli ejusque pietate.

TEXTUS.

A

XVII, 16-18. Paulus autem cum Athenis eos expectaret, incitabatur spiritus ejus in ipso, videns idolatriæ deditam civitatem. Disputabat igitur in Synagoga cum Judæis et colentibus, et in foro, per omnes dies ad eos qui aderant. Quidam autem Epicurei et Stoici philosophi disserebant cum eo, et quidam dicebant: Quid vult seminiverbius hic dicere? Alii vero: Novorum dæmoniorum videtur annuntiator esse: quia Jesum et resurrectionem annuntiabat eis.

178 COMMENTARIUS.

« Incitabatur. » Non iram hic intelligit, aut indignationem; procul enim ab ira et indignatione est gratia. Quare « incitabatur » perinde est ac, exacerbabatur, non ferebat, vehementer dolebat: quemadmodum alibi dicit²⁴: « l'acta est autem exacerbatio (24) inter ipsos etc. » — « Confestim autem Paulum. » Ex prudentiae consilio, et non ex timore ausugit Apostolus; quia scilicet prædicationem evangelicam dilatari, et iram ipsorum extingui summopere desiderabat. « Quidam autem. » Epicurei quidem ex atomis universum sua sponte coaluisse arbitrabantur: Stoici autem illud esse putabant corpus et inflammationem. Quidam ex illis ob doctrinam de se alte sapientes, stulte divinum Paulum irridentes: « Quid vult spermologus (25) iste? » dicebant. Quoniam enim « spermologus » avicula parva et vilis est, solita semina in trivii projecta colligere; hinc viles et nullius frugis homines « spermologos » appellabant. Quia vero Paulus Jesum et resurrectionem prædicabat, ii, utpote etiam deas feminas colere assueti (quippe qui dæmones pro diis habebant), « resurrectionem » deam quamdam esse existimabant.

Feria 3 hebdomadae sextae.

TEXTUS.

XVII, 19-34. Et apprehensum eum ad Areopagum duxerunt dicentes: Possumus scire, quæ est hæc nova quæ a te dicitur, doctrina? Nova enim quædam infers auribus nostris. Volumus ergo scire quidnam velint hæc esse. (Athenienses autem omnes et advenæ hospites, ad nihil aliud vacabant, nisi aut dicere, aut audire aliquid novi.) Stans autem Paulus in medio Areopagi, ait: Viri Athenienses, per omnia quasi superstitiones vos video. Præteriens enim et videns simulacra vestra, inveni et aram in qua scriptum erat: « Ignoto Deo. » Quod ergo ignorantes colitis, hoc ego annuntio vobis. Deus

²⁴ Hebr. iii, 15.

Variæ lectiones et notæ.

²⁵ Marg. Λέγεται καὶ εἰς τὴν ἐορτὴν τοῦ ἀγίου Διονυσίου. ²⁶ οὐχ ἔφερεν. ²⁷ ἐπιγελῶντες.(24) Vulg. habet, *dissensio*.(25) Vulgatus interpres vertit *seminiverbius*, quasi *seminans verba*, hoc est, *garrulus*, *nugator*. At pressius verti possit *seminilegus*, seu *seminum*

KEIMENON.

“Ἐν δὲ ταῖς Ἀθήναις ἐκδεχομένου αὐτὸν τοῦ Παύλου, παρωξύνετο τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ θεωροῦντος κατεῖδωλον οὔσαν τὴν πόλιν. Διελέγετο μὲν οὖν ἐν τῇ συναγωγῇ τοῖς Ἰουδαίοις καὶ τοῖς σεβομένοις, καὶ ἐν τῇ ἀγορᾷ κατὰ πᾶσαν ἡμέραν πρὸ; τοὺς παρατυγχάνοντας. Τινὲς δὲ τῶν Ἐπικουρίων καὶ τῶν Στωϊκῶν φιλοσόφων συνέβαλον αὐτῷ, καὶ τινες ἐλεγον· Τί ἀν θέλοις σπερμολόγος οὗτος λέγειν; Οἱ δὲ Σένων δαιμονίων δοκεῖ καταγγελεῖν εἶναι· διὰ τὸν Ἰησοῦν καὶ τὴν ἀνάστασιν εὐηγγελίζετο αὐτοῖς.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

« Παρωξύνετο. » Οὐκ ὄργην ἐνταῦθα φησιν, οὐδὲ ἀγανάκτησιν. Ὁργῆς γάρ καὶ ἀγανακτήσεως πᾶρις τὸ χάρισμα. Τὸ, « Παρωξύνετο », δὲ, ταυτέστιν ἀντὶ τοῦ, διηγείρετο, οὕτως: « ἀλλ' ἐτῆκετο· καθὼς καὶ ἀλλαχοῦ φησιν. » Ἐγένετο παροξυσμὸς μετεῖδος αὐτῶν, καὶ τὰ ἔξης. « Εὐθέως δὲ τὸν Παῦλον. » Οἰκενομικῶν ἐνταῦθα, οὐ δειλιῶν ἐφυγεν δ' Ἀπόστολος; ἀλλ' ὅστε καὶ τὸ κήρυγμα αἴξειν βουλόμενος, καὶ τὸν Θυρὸν αὐτῶν κατασβέσειν πραγματεύσμενος· « Τινὲς δὲ τῶν. » Οἱ μὲν Ἐπικουρίοι αὐτόματον καὶ ἀπὸ ἀτόμων δοξάζουσιν εἶναι τὸ πάντα· οἱ δὲ Στωϊκοὶ οὕτω σῶμα καὶ ἐκπύρωσιν. Τινὲς οὖν ἐξ αὐτῶν ἐπὶ γνώσις μέγχ φρονοῦντες, ἀνοήτως λέγοντες: « τὸν θεοπέπτειον Παῦλον, » Τί ἀν θέλοις σπερμολόγος οὗτος; » Ελεγον. Ἐπειδὴ γάρ δρενόν ἐστιν σπερμολόγος, βραχὺ δὲ καὶ εὐτελὲς, οὕτω πρὸς βρῶσιν οὕτε πρὸς τέρψιν ἐπιτιθεσιον, τὰ ἐν ταῖς τριβοῖς ἔβριμμένα τῶν σπερμάτων εἰωθός συλλέγειν· τοὺς οὖν εὐτελεῖς καὶ οὐκ ἀξίους λόγου σπερμολόγους ἔχαλουν. « Ἐπειδὴ τὸν Ἰησοῦν καὶ τὴν ἀνάστασιν εὐηγγελίζετο. » Καὶ γάρ τὴν ἀνάστασιν θεόν τινα εἶναι ἐνδιմούν, ἄτε εἰωθότες καὶ θηλεῖας θεᾶς σέβειν· δαιμονία γάρ τοὺς θεοὺς αὐτῶν ἔκλουν.

Τῇ γ' τῇς σ' ἐδδομάδος.

KEIMENON.

« Επιλαβόμενοί τε αὐτοῦ, ἐπὶ τὸν Ἀρειον πάγον ἤγαγον, λέγοντες· Δυνάμεθα γνῶναι τις ἡ καὶνὴ αὐτῇ ἡ ὑπὸ σοῦ λαλουμένη διδαχὴ; Ξενίζοντα γάρ τινα εἰσφέρεις εἰς τὰς ἀκοὰς ἡμῶν. Βουλόμεθα οὖν γνῶναι τι ἀν θέλοις ταῦτα εἶναι. Ἀθηναῖοι δὲ πάντες καὶ οἱ ἐπιδημοῦντες ξένοι, εἰς οὐδὲν ἐτερον ἡγακάρουν, η λέγειν τι καὶ ἀκούειν καὶνότερον. Σταθεὶς δὲ ὁ Παῦλος ἐν μέσῳ τοῦ Ἀρείου πάγου, ἔφη· Ἄνδρες Ἀθηναῖοι, κατὰ πάντα ὡς δεισιδαιμονεπτέρους θύμας θεωρῶ. Διερχόμενος γάρ καὶ ἀναθεωρῶν τὰ σεβάσματα ὑμῶν, εὑρόν καὶ βωμὸν ἐνῷ ἐπεγράπτο· « Ἀγνώστῳ Θεῷ. » Οὐ οὐν ἀγνοοῦντες εὔτε-

collector. Cujus nomenclationis ratio ex subjecta ex-positione patet. Metaphorice autem sumitur pro verboso, nugatore et locutuleio, ut Plautus dicit.

εἵτε, τούτον ἔγώ καταγγέλλω ὑμῖν. Ὁ Θεὸς δὲ ποιῆσας τὸν κόσμον καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ, οὕτος οὐρανοῦ καὶ γῆς ὑπάρχων Κύριος, οὐκ ἐν κερποποιήσαις ναὶ; κατοικεῖ, οὐδὲ ὑπὸ χειρῶν ἀνθρώπων θεραπεύεται, προσδέδμενός τινος, αὐτὸς διδύνει πᾶσι ζωὴν καὶ πνοὴν κατὰ πάντα· ἐποίησε τε ἐξ ἐνδεικατος πᾶν γένος ἀνθρώπων κατοικεῖν ἐπειδὴ τὸ πρόσωπον τῆς γῆς, ὁρίσας προστεταγμένους κατορύνεις καὶ τὰς δροθεσίας τῆς κατοικίας αὐτῶν, ζητεῖν τὸν Θεὸν, εἰ δραγεῖ φύλαξφησειαν αὐτὸν καὶ εὔροιεν καίτοι γε οὐ μακρὰν ἀπὸ ἐνδεικατος ημῶν ὑπάρχοντα. Ἐν αὐτῷ γάρ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμέν· ὡς καὶ τινες τῶν καθ' ὅμιλος ποιητῶν εἰρήκασι· Τοῦ γάρ καὶ γένος ἐσμέν. Γένος; οὖν ὑπάρχοντες τοῦ Θεοῦ, οὐκ ὁρέλομεν νομίζειν χρυσίψ, ή ἀργυρίψ, ή λίθῳ, χαράγματι τέχνης καὶ ἐνθυμήτησις ἀνθρώπου τὸ Θεῖον εἶναι δύοιον. Τοὺς μὲν οὖν χρόνους τῆς ἀγνοίας ὑπεριδῶν δὲ Θεὸς, τὰ νῦν παραγγέλλει τοῖς ἀνθρώποις πᾶσι πανταχοῦ μετανοεῖν. Καθότι ἔστησεν ημέραν, ἐν ᾧ μέλλει κρίνειν τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ, ἐν ἀνδρὶ φῶσις, πίστιν παρασχών πᾶσιν, ἀναστήσας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν. Ἀκούσαντες δὲ ἀνάστασιν νεκρῶν, οἱ μὲν ἐχλεύαζον, οἱ δὲ εἴπον· Ἀκούσαμεθά σου περὶ τούτου καὶ πάλιν. Καὶ οὕτως δὲ Παῦλος ἐξῆλθεν ἐκ μέσου αὐτῶν. Τινὲς δὲ ἀνδρες κολλήθεντες αὐτῷ, ἐπίστευσαν, ἐν οἷς καὶ Διονύσιος δὲ Ἀρεοπαγίτης, καὶ γυνὴ ὄντας Δάμαρις, καὶ ἔτεροι σὺν αὐτοῖς.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

“Ηγαγον αὐτὸν, φησίν, ἐπὶ τὸν Ἀρειον πάγον, οὐχ ὥστε μαθεῖν, ἀλλ' ὥστε κολάσσασθαι, ἕνθα αἱ φονικαὶ δίκαια. Ἀρειος δὲ Πάγος ἐλέγετο ὁ τόπος, ἐπειδὴ δὲ Ἀρης, ὡς φασι, τῆς μοιχίας ἔκεισται δίκαιας ἐδωκε. Πάγος δὲ δὲ ὑψηλὸς τόπος· ἐν γάρ δύῳ τινὶ ἦν ἔκεινο τὸ δικαστήριον· θίεν καὶ Πάγαρχοι καλοῦνται παρά τισιν, οἱ τῶν τόπων ἡ κωμῶν τινῶν ἅρχοντες. Ἐνρόν καὶ βωμόν. » Δύο αἰτίας εἰναι λέγουσι τὸ [ι. τοῦ] [ἐπὶ γε] γράφθαι· Ἀθηναῖς τῷ βωμῷ «Ἀγνώστῳ Θεῷ». » Οἱ μὲν γάρ φασιν, ὡς Φιλιππίδην ἐπεμψάν Ἀθηναῖς πρὸς Λακεδαιμονίους περὶ συμμαχίας, ἡνίκα Πέρσαι ἐπεστράτευσαν τῇ Ἑλλάδι, φῶτα τὸ Παρθένιον δρος Πανὸς φάσμα ἐντυχόν, ήτιδέτο μὲν Ἀθηναῖους ἀμελοῦντας αὐτοῦ, ἀλλοὺς θεοὺς θεραπεύοντας, καὶ βοηθεῖν ἐπηγγέλλετο. Νικήσαντες οὖν, ἔκεινῷ ναὸν ἀνέστησαν καὶ βωμὸν ϕύκοδόμησαν. Καὶ ὡς φυλαττόμενοι, μή τὸ αὐτὸν δῆ καὶ ἀλλοτε πάθοισιν, παρέντες τινὰ θεὸν ἀγνωστὸν αὐτοῖς, ἀνέστησαν τὸν βωμὸν ἔκεινον, ἐπιγράφοντες· «Ἀγνώστῳ Θεῷ» τούτῳ λέγοντες, διτι· Καὶ εἰ τις ἔτερος ἡγνοεῖτο παρ' ημῶν, εἰς τιμὴν ἔκεινους οὗτος δῆ παρ' ημῶν ἐγήρεται, ὡς ἀν Πειραιῶς ημῖν εἴη, εἴπερ ἀγνοούμενος μή θεραπεύεται. “Ἄλλοι δέ φασιν, διτι λιμὸς ^{τι} κατέσκηψε ποτε Ἀθηναῖς, καὶ εἰς τησοῦτον αὐτοὺς ἐξέκαυσεν, ὡς μηδὲ τῶν λεπτοτάτων σινδῶν τὸν ἔνεχεσθαι. Τοὺς νομίζομένους οὖν αὐτοῖς θεοὺς θεραπεύοντες, οὐδὲν ἀπώναντο. Ἐννοήσαντες οὖν, διτι ισα; ἔστιν δὲ θεός,

A qui fecit mundum et omnia quae in eo sunt, hic caeli et terrae cum sit Dominus, non in manufactis templis habitat, nec manibus humanis colitur indigens aliquo, cum ipse det omnibus vitam et inspirationem et omnia; fecitque ex uno omne genus 279 hominum inhabitare super universam faciem terrae, definiens statuta tempora et terminos habitationis eorum, querere Deum, si forte attractent eum aut inveniant, quamvis non longe sit ab unoquoque nostrum. In ipso enim vivimus, et move-nur, et sumus: sicut et quidam vestrorum poetarum dixerunt: Ipsius enim et genus sumus. Genus ergo cum simus Dei, non debemus aestimare, auro, aut argento, aut lapidi, sculpturæ artis et cogitationis hominis, divinum esse simile. Et tempora B quidem hujus ignorantiae «dissimulans» (26) Deus, nunc annuntiat hominibus, ut omnes ubique penitentiam agant. Eo quod statuit diem, in quo iudicaturus est orbem in æquitate, in viro, in quo statuit, fidem præbens omnibus, suscitans eum a mortuis. Cum audissent autem resurrectionem mortuum, quidam quidem irridebant, quidam vero dixerunt: Audieamus te de hoc iterum. Sic Paulus existit de medio eorum. Quidam vero viri adhærentes ei, crediderunt; in quibus et Dionysius Areopagita, et mulier nomine Damaris, et alii cum eis.

COMMENTARIUS.

C « Duxerunt eum, inquit, ad Areopagum, non ut aliquid ipsi discerent, sed ut is puniretur, ubi capitales causæ habebantur. » Areopagus, autem locus ille dicebatur, quoniam Ares, seu Mars adulterii pœnas ibi, ut fabulantur, olim dederat. « Pagus » est locus excelsus; siquidem in colle situm erat dicasterium illud. Hinc « Pagarchi » dicuntur locorum quorundam vel pagorum prefecti. « Iuveni et aram. » Duæ causæ seruntur celebris illius, quæ Athenis erat, inscriptionis: « Ignoto Deo. » Quidam enim dicunt, quod cum Athenienses, Persis contra ipsos bellum gerentibus, Philippide quendam ad Lacedæmones auxili petendi causa misissent, occurrentis illi in monte Partheno idolum Panis graviter de Atheniensibus conquestum fuerit, quod cum cæteros quidem deos gnaviter colerent, se prorsus negligerent; et nihilominus auxilio se futurum sponderit. Quare Athenienses, cum vicissent, templum illi excitarunt, et altare construxerunt. Caventes vero, ne simile quid iterum illis contingere, quod forte deum aliquem ignotum præterirent, alias erexerunt aram, eique inscripserunt: « Ignoto Deo, » inquietes: Si 280 adhuc aliquis a nobis ignoretur deus, in illius honorem hæc ara esto, ut nobis propitius sit, etsi, utpote ignotus, peculiaris cultu a nobis non colatur. Alii vero ita rem narrant: Cum dira pestis in Athenienses grassaretur, eosque exureret adeo,

Variae lectiones et notæ.

^{τι} λοιμός.

(26) Vulg. despiciens.

nec ten*tem*issima linteamina ferre possent; omnibus, quos putabant deos, cultum aliquem præstite-runt, quin inde ullum caperent emolummentum. Re-putantes vero, quod fortasse deus esset aliquis, quem ipsi in honoratum reliquerint, ac propterea ipse pestem immisisset illam, novam ædificarunt aram, cui « Ignoto Deo » inscriperunt: cumque super illam sacrificassent, confessim pestis evanuit. Hunc igitur Paulus ait esse Christum, omnium Deum, quem se annuntiare affirmabat. Cæterum in-tegra illa inscriptio ita se habebat: « Deus Asiae, Europæ, et Libyæ, Deo ignoto et peregrino. » — « Deus qui fecit. » Ne putarent, Deum ab ipso prædicatum similem esse multis illis, quos alias colebant, diis, ac ut errorem istum submoveret, subdit: « Non in manufactis templis habitat⁷⁶. » Scilicet, ha-bitat quidem in templis, sed non in talibus; sed in anima humana. Unde nec in Jerosolymita templo dicebatur habitare, sed « operari. » Nec « manibus humanis colebatur » a Judæis, sed mente: nam, quæ ii offerebant, Deus non quasi « indigens ali-quo » requirebat; ait enim: « Nunquid manducabo carnes taurorum? », etc. Deinde in confirmationem sermonis sui istud Arati, unius ex ipsorum poetis, egregium dictum profert: « Ipsius enim et genus suum: » et illud quidem de summo Opifice accipit Paulus, quanquam de Jove ab Arato pronuntiatum cutus est, sed tamen id protulit, quod ei proprie Apostolus, non eo sensu, quo Græci poetæ dicunt, proximi.

Ad Athenienses verba faciens Paulus « hominem » C
tantummodo Christum appellat, dicens ⁷⁰ : « In viro,
in quo statuit, fidem præbens omnibus, suscitans
eum a mortuis : » et nihil de « forma Dei » addit,
neque quod « æqualis » esset illi, « et » splendor
gloriarum ejus : » et quidem congrue; nondum enim
erat tempus opportunum verbis istis; sed interim
contenti erant apostoli, si crederetur verus homo,
et resurrexisse, dissimulata tantisper ejus divini-
tate.

« Et tempora quidem. » Non hoc ait, quod nullus istorum puniatur, sed quia nemo illorum, qui « pœnitentiam agere » voluerit, puniendus sit : neque de illis qui jam obierant loquitur, sed de illis quibus tunc prædicabat. Non exigit, inquit, a vobis rationem de præteritis **281** annis « ignorantiae veræ. » Non dixit autem, contemnit, vel permittit, sed, « dissimulat, » hoc est, non punit, quantumvis punitione dignos.

CAPUT XXVII.

De Aquila et Priscilla, deque Corinthiorum incredulitate ac de benefacito Dei secundum prescissionem erga illos, quod revelatum est Paulo. Item de Crispo archisynagogo, qui credidit cum aliis

νέον αὐτοὶ κατέλιπον ἀγέραστον, ὃ τὸν λοιμὸν κατα-
πέμψας, νέον δειμάμενοι βωμὸν καὶ ἐγγράψαντες,
· Ἀγνωστῷ Θεῷ, · καὶ θύσαντες, εὐθέως ἐθερα-
πεύθησαν. Τούτον οὖν, φρεσὶ, Χριστὸν Ἰησοῦν τὸν
πάντων Θεὸν ὁ Παῦλος, ὃν καὶ καταγγέλλειν αὐτὸς;
Ἐφασκεν. Ἔστι δὲ ἡ πᾶσα τοῦ βωμοῦ ἐπιγραφὴ
τοιαῦτη· Ἐ Θεοῖς Ἄσταις, καὶ Εὐρώπης, καὶ Αἰτιάς,
Θεῷ ἀγνωστῷ καὶ ἔξιν. —— « Οὐ Θεὸς δὲ ποιήσας ·
· Ἰνα μή νομίζωσιν ἔνα τῶν πολλῶν εἶναι Θεὸν τὸν
ὑπ’ αὐτοῦ κηρυτεόμενον, διορθοῦσται ἐπάγων · οὐκ
ἐγχειροποιήτοις ναοῖς. · Οἰκεῖ μὲν γάρ ἐν ναοῖς,
ἀλλ’ οὐκ ἐν τοιούτοις, ἀλλ’ ἐν ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ.
Οὐδὲ γάρ ἐν ναῷ τῶν Ἱεροσολύμων λέγεται οἰκεῖν,
ἀλλ’ ἐνεργεῖν · οὐδὲ ὑπὸ χειρῶν ἀνθρώπων παρὰ
Ἰουδαίων ἐθεραπεύθη, ἀλλ’ ὑπὸ διανοίας ἐπεὶ κά-
τεκεῖν γε οὐκ ἔζητει οὗτος, ὡς προσδέμενος · φρεσὶ¹
γάρ · Μή φάγομαι κρέα ταύρων, · καὶ τὰ ἔζης.
Χρῆσιν αὐτοῖς Ἀράτου ἐπάγει, ἐνός τινος τῶν περ'
αὐτοῖς ποιητῶν εἰς κατασκευὴν τοῦ ἑαυτοῦ λόγου.
· Τοῦ γάρ καὶ γένος ἐσμέν, · φησι. Καὶ οὗτος μὲν
περὶ τοῦ Δημιουργοῦ αὐτὸδ ἐκλαμβάνει (εἰ καὶ περὶ
τοῦ Διὸς τοῦτο εἰρήσθαι φασιν), οὐ τὸν ἐκείνον λέ-
γων, ἀλλὰ τὸ κυρίων ἐπ’ αὐτῷ ἀρμάζειν λέγων.
Γένος δὲ Θεοῦ εἶναι ἡμᾶς φησι Παῦλος, οὐχ ὡς
ἐκεῖνοι φασιν, ἀλλ’ ἐτέρῳ νῷ τουτέστι, οἰκεῖους,
ἐγγυτάτους.

urit. Videlicet Aratus non de eodem omnino lo-
aptari potest. « Genus autem Dei » nos esse, inquit
sed alio ; nempe quod nos simus ei familiares et

«Τοὺς μὲν οὖν χρόνους.» Οὐ τοῦτό φησιν, ὅτι οὐδεὶς κολάζεται τούτων, ἀλλ' ὅτι οὐδεὶς τῶν θελόντων μετανοεῖν. Οὐ περὶ τῶν ἀπειλθόντων γάρ τοῦτό φησιν, ἀλλὰ περὶ τούτων οἵς παραγγέλλει. Οὐκ ἀπαίτει λόγους ὑμᾶς, φησι, περὶ τῶν προτέρων ἐτῶν τῆς ἀγνοίας ὑμῶν. Οὐκ εἶπε δὲ παρεῖδεν, ή, εἰσαν, ἀλλὰ, «περιεῖδε ⑩· τουτέστιν, οὐκ ἀπαίτει κόλασιν, ὃς περιέξεις δύτας κολάσεως.

ΚΕΦΑΛ. ΚΖ'

**Περὶ Ἀκύλας καὶ Πρισκελῆς, τῆς τε Κορινθίων
ἀπειθείας καὶ τῆς κατὰ πρότρωσιν ἐν αὐτοῖς
εὑδοκίας τοῦ Θεοῦ ἀποκαλυψθείσης τῷ Πάντῳ·
ἐτῶν δὲ τούτων τοῦτον τὸν οἶκον οὐδέποτε**

⁷⁶ Act. vii, 48. ⁷⁷ Psal. xlix, 23. ⁷⁸ Ephes. i, 20. ⁷⁹ Hebr. i, 3.

Variæ lectiones et noīæ.

⁴⁸ Marg. τοῦ Χρυσοστόμου ἐκ τοῦ κατὰ Ἰωάννην. ⁴⁹ ὑπερεῖδε.

σαντος σὺν ἑτέροις τισὶ, καὶ βαπτισθέντος, Α στάσεως κυρηθείσης ἐν Κορίνθῳ, ὁ Παῦλος ὑπεκώρησεν ἐλύτῳ δὲ εἰς Ἐφεσον καὶ δια- λεχθεὶς ἔξηλθεν.

KEIMENON.

Μετὰ δὲ ταῦτα χωρισθεὶς ὁ Παῦλος ἐκ τῶν Ἀθη- νῶν, ἤλθεν εἰς Κόρινθον· καὶ εὐρών τινα Ἰουδαῖον ὄντας τὸν Ἄκυλα, Ποντικὸν τῷ γένει, προσφάτως ἐλή- λυθότα ἀπὸ τῆς Ἰταλίας, καὶ Πρισκίλλαν γυναικαν αὐτοῦ (διὰ τὸ διατετάχθατον Κλαύδιον χωρισθῆναι πάντας τοὺς Ἰουδαῖους ἐν τῆς Ῥώμης), προσῆλθεν αὐ- τοῖς· καὶ διὰ τὸ δύματαν εἶναι, ἐμεινε παρ' αὐτοῖς, καὶ ειργάζετο· ἡσαν γάρ σκηνοποιοι τὴν τέχνην. Διελέγετο δὲ ἐν τῇ συναγωγῇ κατὰ πᾶν Σάββατον, ἔπειθε τε Ἰουδαῖους καὶ Ἐλληνας. Οὓς δὲ κατῆλθον ἀπὸ τῆς Μακεδονίας, δὲ τε Σίλας καὶ ὁ Τιμόθεος, συνείχετο τῷ Πνεύματι ὁ Παῦλος, διαμαρτυρούμενος τοὺς Ἰουδαῖους εἶναι τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν. Ἀντιτασ- σομένων δὲ αὐτῶν καὶ βλασφημούντων, ἔκτειναξά- μενος τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, εἶπε πρὸς αὐτούς· Τὸν ὄμβων ἐπὶ τὴν κεφαλὴν ὄμβων· καθαρὸς ἐγώ· ἀπὸ τοῦ νῦν εἰς τὰ ἔθνη πορεύομαι. Καὶ μεταβὰς ἐκεῖθεν, εἰσῆλθεν εἰς οἰκίαν τινὸς ὄντας τὸν Τίτον Ἰούστου σεβομένου τὸν Θεόν, οὗ ἡ οἰκία ἦν συνομο- ροῦσα τῇ συναγωγῇ. Κρίσπος; δὲ ὁ ἀρχισυνάγωγος ἐπίστευσε τῷ Κυρίῳ σὺν δλῷ τῷ οἰκῳ αὐτοῦ, καὶ πολλοὶ τῶν Κορινθίων ἀκούσαντες ἐπίστευον καὶ ἐπαπτίζοντο. Εἶπε δὲ ὁ Κύριος ἐν γυντὶ δι' ὀράματος τῷ Παύλῳ· Μή φοβοῦ, ἀλλὰ λάλει, καὶ μή σιωπή- σῃς; διότι ἐγώ εἰμι μετὰ σοῦ, καὶ οὐδεὶς ἐπιθήσεται σοι τοῦ κακῶσαι σε· διότι λαδὸς ἔστι μοι πολὺς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ. Ἐκάθισέ τε ἐνιαυτὸν καὶ μῆνας ἔξι, διδάσκων ἐν αὐτοῖς τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Γαλλίωνος ἀνθυπατεύοντος τῆς Ἀχαΐας, κατεπέστησαν ὄμοιθυ- μαδὸν οἱ Ἰουδαῖοι τῷ Παύλῳ, καὶ ἤγαγον αὐτὸν ἐπὶ τὴν βῆμα, λέγοντες, δις· Παρὰ τὸν νόμον ἀναπείθεις οὖν τὸν ἀνθρώπους σέβεσθαι τὸν Θεόν. Μέλλοντος δὲ τοῦ Παύλου ἀνοίγειν τὸ στόμα, εἶπεν ὁ Γαλλίων πρὸς τοὺς Ἰουδαῖους· Εἰ μὲν ἦν ἀδίκημα τι, ή ῥε- διούργημα πονηρὸν, ὡς Ἰουδαῖοι, κατὰ λόγον ἀν- τιεσχόμενοι ὄμβων· εἰ δὲ ζητημάτη ἔστι περὶ λόγου, καὶ ὄνομάτων, καὶ νόμου τοῦ καθ' ὄμβας, δψεοθ' αὐ- τοῖς· κριτής γάρ ἐγώ τούτων εὑρούλομαι εἶναι. Καὶ ἀπῆλασεν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ βήματος. Ἐπιλαβόμενοι δὲ πάντες οἱ Ἐλληνες Σωσθένην τὸν ἀρχισυνάγωγον, ἐπιποντὸν ἐμπροσθεν τοῦ βήματος· καὶ οὐδὲν τούτων τῷ Γαλλίῳ ἐμελλεν. Οὐ δὲ Παῦλος, ἐπὶ προσμείνας ἡμέρας ἰκανάς, τοῖς ἀδελφοῖς ἀποταξάμενος, ἐξέπλεις εἰς τὴν Συρίαν, καὶ σὺν αὐτῷ Πρίσκιλλα, καὶ Ἀκύ- λας, κειράμενος ἐν Κεγχρεαῖς τὴν κεφαλὴν· εἶχε γάρ εὐχήν. Κατήντησε δὲ εἰς Ἐφεσον, κάκείνους κατέλι- πεν αὐτοῦ. Αὐτὸς δὲ εἰσελθὼν εἰς τὴν συναγωγὴν διελέξατο τοῖς Ἰουδαῖοις· Ἐρωτώντων δὲ αὐτὸν ἐπὶ πλειόνα χρόνον μεῖναι παρ' αὐτοῖς, οὐκ ἐπένευσεν· ἀλλ' ἀποταξάμενος αὐτοῖς, καὶ εἰπὼν· Δεῖ με πάν- τα; τὴν ἑορτὴν τὴν ἑρχομένην τοιῆσαι εἰς Ἱερουσαλήμ, καὶ πάλιν ἀνακάμψω πρὸς ὄμβας τοῦ Θεοῦ θέ- λοντος, καὶ ἀνήχθη ἀπὸ τῆς Ἐφέσου.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Οὐ δὲ λέγει τοιοῦτον ἐστιν· Ἐκαστος τῶν ἀποστα- τούντων Χριστῷ, ὃς ἐστι ζωὴ, δοκεῖ ἐαυτὸν φονεύειν,

PATROL. GR. CXXV.

quibusdam, et baptizatus est: ac quomodo sedi- tione orta Corinthi, Paulus secesserit, abieritque Ephesum; indeque, postquam sermonem habuit, exierit.

TEXTUS.

XVIII, 1-21. Post hæc egressus ab Athenis, venit Corinthum. Et inveniens quemdam Judæum nomine Aquilam, Ponticum genere, qui nuper venerat ab Italia, et Priscillam uxorem ejus (eo quod præcepit set Claudius discidere omnes Judæos a Roma), acces- sit ad eos. Et quia ejusdem erat artis, manebat apud eos et operabatur (erant autem scenofacto- riæ artis). Et disputabat in synagoga per omne Sabbathum, interponens nomen Domini Jesu, sua- debatque Judæis et Græcis. Cum venissent autem de Macedonia Silas et Timotheus, instabat verbo Paulus, testificans Judæis esse Christum Jesum. Contradicentibus autem eis et blasphemantibus, excutiens vestimenta sua, dixit ad eos: Sanguis vester super caput vestrum: mundus ego, ex hoc ad gentes vadam. Et migrans inde, intravit in domum cuiusdam, nomine Titi Justi, colentis Deum, cuius domus erat conjuncta synagogæ. Crispus autem archisynagogus credidit Domino cum omni domo sua: et multi Corinthiorum audientes cre- debant ei baptizabantur. Dixit autem Dominus nocte per visionem Paulo: Noli timere, sed lo- quere, et ne taceas: propter quod ego sum te- cum: et nemo apponetur tibi ut noceat te: quo- niam populus est mihi multus in hac civitate. Sedit autem ibi annum et sex menses, docens apud eos verbum Dei. Gallione autem proconsule Achææ, insurrexerunt uno animo Judæi in Paulum et ad- duxerunt eum ad tribunal, dicentes: quia Contra legem hic persuadet hominibus colere Deum. Inci- piente autem Panlo aperire os, dixit Gallio ad Ju- dæos: Si quidem esset iniquum aliquid, aut faci- nus pessimum, o viri Judæi, recte vos sustinerem. Si vero quæstiones sunt de verbo et nominibus et lege vestra, vos ipsi videritis. Iudex ego horum 282 nolo esse. Et minavit eos a tribunali. Apprehe- dentes autem omnes Sosthenem principem syna- gogæ, percutiebant eum ante tribunal; et nihil eo- rum Gallioni curæ erat. Paulus vero cum adhuc sustinuisse dies multos, fratribus valesiacens, na- vigavit in Syriam (et cum eo Priscilla et Aquila), qui sibi tolonderat in Cenchræ caput: habebat enim volum. Devenitque Ephesum, et ibi illos reli- quit. Ipse vero ingressus synagogam, disputabat cum Judæis. Rogantibus autem eis ut ampliori tempore maneret, non consensit; sed valesiacens et dicens: Iterum revertar ad vos, Deo volente, profectus est ab Epheso.

COMMENTARIUS.

« Sanguis vester super caput vestrum. » Hoc perinde est, ac si diceret: Quicunque a Christo,

qui vita est, secessionem facit, semel ipsum occidere videtur, a vita transmeans in mortem, sanguinemque ipsius quodammodo fundens per necem, quam sibi ipse infert. Ait itaque: Propterea quod incredulitate vestra vosmetipos jugulatis, hujus rei pœnam vos luite: ego innoxius sum. Hinc vero colligi potest, eum qui se interficit, velut homicidiam puniendum fore a Deo. » Nocte per visionem. » Adnotandum, nullum esse discrimen sive in somno, sive in vigilia Paulus viderit Dominum Iesum. Cæterum etiam de die aliquoties eum vidit. » Percutiebant eum. » Judicii idecirco Sosthenem persecutiebant, quia magis addictus erat Paulo, sicut et Crispus archisynagogus. Vel in tantam illi insuam venerunt, ut suo frustrati desiderio, loco Pauli Sosthenem principem synagogæ verberarent. Aut deinceps propterea illum verberabant, quia, cum vellent Paulum occidere, ipse eos prohibebat. Iterum vero Paulus » navigavit in Syriam, (et cum eo Priscilla et Aquila), qui sibi totonderat, inquit, caput. » Tondere caput voti causa mos erat proprius Judæorum. Priscillam et Aquilam reliquit, » inquit, « Ephesi, » et quidem convenienter, ut ibi docerent. Cur vero Paulus, cum esset propheta, certoque sciret se Ephesum rediturum, non id absque conditione promisit, sed addidit, « Deo volente! » **283** Nempe docere nos voluit, ut nihil promittamus, nisi hac addita conditione: « volente Deo. » — « Nemo enim novit quid superventura pariat dies ».

Feria 4 hebdomadæ sextæ.

De Apollo viro eloquentie et fidei.

TEXTUS.

XVIII., 22-28. Et descendens Cæsaream, ascendit et salutavit Ecclesiam, et descendit Antiochiam. Et facto ibi aliquanto tempore prosectorum est, perambulans ex ordine Galaticam regionem et Phrygiam, confirmans omnes discipulos. Judæus autem quidam, Apollo nomine, Alexandrinus genere, vir eloquens, devenit Ephesum, potens in Scripturis. Hic erat eductus viam Domini: et servens Spiritu loquebatur et docebat diligenter ea quæ sunt Jesu, sciens tantum baptismum Joannis. Hic ergo cœperit fiducialiter agere in synagoga. Quem cum audissent Priscilla et Aquila, assumpserunt eum, et diligentius exposuerunt ei viam Domini. Cum autem vellet ire Achiam, exhortati fratres scripserunt discipulis ut susciperent eum. Qui cum venisset, contulit multum his qui crediderant. Vehementer enim Judæos revincebat publice, ostendens per Scripturas esse Christum Jesum.

COMMENTARIUS.

« Sciens tantum baptismum Joannis. » Operæ pretium est inquirere, quomodo, si Apollo baptismum tantum Joannis moverat, Spiritu nihilominus serve-

A ἀπὸ τῆς ζωῆς μεταβαίνων εἰς θάνατον, τὸ αἷμα αὐτοῦ τρόπον τινὰ ἐκχένων διὰ τῆς σφαγῆς ἣν ἐπιφέρει ἐφ' ἑαυτῷ. Τούτο οὖν φησιν· Ἀνδ' ὁ σφάζετε ἑαυτοὺς διὰ τῆς ἀπιστίας, αὐτοῦ τούτου διαιτῆς ὑπόσχητη δίκην, ἐμοῦ ἀθώου δντος. Ἐντεῦθεν δὲ ἔστι συνιδεῖν, ὅτι ὁ σφάζων ἑαυτὸν τιμωρεῖται ὡς φονεὺς παρὰ τῷ Θεῷ. Σημειώτεον, ὅτι εἶδε τὸν Κύριον Ἰησοῦν διὰ Παῦλος δὲ θνετόρου, εἶτε γρηγορῶν ἐθέσατο τὸν Ἰησοῦν, οὐδεμίαν διαφοράν. Πλὴν καὶ ἐν ἡμέραις [ἡ. ἡμέρᾳ] ὥφθη αὐτῷ. Οὗτοι διὰ τούτο ἐτυπωτὸν τὸν Σωσθένην, ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς ἦν μᾶλλον προστιθέμενος τῷ Παύλῳ, ὡς καὶ Κρίσπος ὁ ἀρχιευάρχωνος· οὐ εἰς τοσοῦτον ἤσαν ἐληλαχότες μανίας, ὅτι ἀποτυχόντες τοῦ σκοποῦ ἑαυτῶν, ἀνεὶ τοῦ τύπτειν τὸν Παῦλον, Σωσθένην τὸν ἀρχιευάρχωνος ἐτυπωτὸν. Ηδὶ διὰ τούτο ἐτυπωτὸν αὐτὸν, ἐπειδὴ μᾶλλον τὸν θεωρήθησαν φονεῦσαι τὸν Παῦλον, καὶ Σωσθένης διεκώλυσεν αὐτούς. Πάλιν κάτειστο Παῦλος εἰς τὴν Συρίαν, εἰ καὶ σὺν αὐτῷ Πρίσκιλλα, καὶ Ἀκύλα; κειράμενος, φησι, τὴν κεφαλὴν. » Τὸ δὲ κείρασθαι τὰς κεφαλὰς κατ' εὐχὴν Ἰουδαιῶν ἦν. Τοὺς περὶ Ἀκύλαν, φησι, κατέλιπεν εἰς Ἐφεσον· τοῦτο δὲ ἐποίησεν εἰκότες, ὡς ὀιδάξαντας. Τι δηποτε προφήτης ὢν Παῦλος, καὶ εἰδὼς διὰ τημέλειαν ἀναστρέψειν, οὐχ ἀπλῶς ἀναστρέψειν ἐπηγγειλατο, ἀλλὰ προστιθεὶς, « τοῦ Θεοῦ θέλοντος; » Ἡμᾶς διδάσκων, μηδὲν περὶ τῶν μελλόντων ὑποικνεῖσθαι ποιεῖν, δικὰ τοῦ εἰπεῖν, « τοῦ Θεοῦ θέλοντος. » — « Οὐ γάρ τις οἶδε, τι τέξεται ἡ ἐπιοῦσα. »

Τῇ δὲ τῆς σ' ἐβδομάδος.

Περὶ Ἀπολλῶ ἀπόρδος λογίου καὶ πιστοῦ.

KEIMENON.

Καὶ κατελθών εἰς Καισάρειαν ἀναβὰς, καὶ ἀπασάμενος τὴν Ἐκκλησίαν, κατέβη εἰς Ἀντιόχειαν· καὶ ποιήσας χρόνον τινὰ ἐξῆλθε, διερχόμενος καθ' ἔξης τὴν Γαλατικὴν χώραν καὶ Φρυγίαν, ἐπιστηρίζων πάντας τοὺς μαθητὰς Ἰουδαίος δὲ τις Ἀπολλώς ὀνόματι, Ἀλεξανδρεὺς τῷ γένει, ἀνὴρ λόγιος κατήνητησεν εἰς Ἐφεσον, δυνατὸς ὡς ἐν ταῖς Γραφαῖς. Οὗτος ἦν κατηχημένος τὴν ὁδὸν τοῦ Κυρίου· καὶ ζέων τῷ Πνεύματι, ἐλάλει καὶ ἐδίδασκεν ἀκριδῶς τὰ περὶ τοῦ Ἰησοῦ, ἐπιστάμενος μόνον τὸ βάπτισμα Ἰωάννου. Οὗτός τε ἡρέστο περὶ οἰκεῖας οὐδεὶς ἐν τῇ συναγωγῇ Ἀκούσαντες δὲ αὐτοῦ Ἀκύλας καὶ Πρίσκιλλα, προσελάθοντο αὐτὸν, καὶ ἀκριδέστερον αὐτῷ ἐξέθεντο τὴν ὁδὸν τοῦ Θεοῦ. Βουλομένου δὲ αὐτοῦ διελθεῖν εἰς τὴν Ἀχαίαν, προτρέψαμενοι οἱ ἀδελφοὶ Ἑγραφαν τοῖς μαθηταῖς, ἀποδέξασθαι αὐτόν. «Ο; παραγενόμενος συνεβάλετο πολὺ τοῖς πεπιστεύκοις διὰ τῆς χάριτος. Εὐτόνως γάρ τοις Ἰουδαίοις διακατηλιγχετο δημοσίᾳ, ἐπιδεικνύσδια τῶν Γραφῶν εἶναι τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

« Αἴσιον ζητήσαι, πῶς, εἰ τὸ βάπτισμα μόνον Ἰωάννου ἡρέστατο οὗτος, τῷ Πνεύματι ἔχει· τὸ γάρ Πνεύμα οὐχ οὕτως ἐδίδοτο· καὶ εἰ οἱ μετὰ τούτου

τὸν βαπτισμάτος τοῦ Χριστοῦ, πολλῷ μᾶλλον καὶ οὖτος ἀδεήθη ἀν. Τί οὖν ἔστιν εἰπεῖν; οὐδὲ γέρ τικαὶ ἀπλῶς ἐφεξῆς ἔθηκεν ἀμφότερα. Δοκεῖ τοῖνυν οὗτος εἶναι τῶν ρχ', τῶν μετὰ τῶν ἀποστόλων βαπτισθέντων· ἢ, εἰ μὴ τοῦτο, ὅπερ ἐπὶ τοῦ Κορνηλίου γέγονε, γεγένηται καὶ ἐπὶ τούτῳ· ἀλλ' οὐδὲ βαπτίζεται. Τούτου οὖν ἀκριβῶς ἐξεπαθέντος²⁰, δοκεῖ τοῦτο μὴ εἶναι, ὅτι καὶ βαπτισθῆναι αὐτὸν ἔδει· ἐπειδὸν οἱ ἄλλοι οὐδὲν ἔδεισαν ἀκριβῶς, οὐδὲ τὰ περὶ Ἰησοῦ. Εἰκὸς δὲ αὐτὸν καὶ βαπτισθῆναι. Εἰ δὲ οὗτοι οἱ Ἰωάννου μετὰ τὸ βάπτισμα πάλιν ἐβαπτίζοντο, ἔδει καὶ τοὺς μαθητὰς τοῦτο ποιῆσαι.

ΚΕΦΑΛ. ΚΗ.

Περὶ βαπτισμάτος, καὶ τῆς τοῦ ἀγίου Πνεύματος Β θωρᾶς δοθεὶσης διὰ προσυνχῆς Παύλου τοῦ ἐτρέφεσθαις πιστεύσασι· καὶ περὶ ιδέσως τοῦ λαοῦ.

Τῇ παρασκευῇ τῆς σ' ἑδονάδος.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ τὸν Ἀπολλὼν εἶναι ἐν Κορινθῷ, Παύλον διελθόντα τὰ ἀνωτερικά μέρη ἀλθεῖν εἰς Ἐφεσον· καὶ εὑρών τινας μαθητὰς, εἶπε πρὸς αὐτούς· Εἰ Πνεῦμα ἄγιον ἐλάβετε πιστεύσαντες; Οἱ δὲ εἰπον πρὸς αὐτὸν· Ἄλλ' οὐδὲ εἰ Πνεῦμα ἄγιον ἔστιν ἡκούσαμεν. Οὐ δὲ εἰπεν αὐτοῖς· Εἰς τὸ οὖν ἐβαπτίσθητε; Οἱ δὲ εἶπον· Εἰς τὸ Ἰωάννου βάπτισμα. Εἶπε δὲ Παῦλος· Ἰωάννης μὲν ἐβάπτισε βάπτισμα μετανοίας τῷ λαῷ, λέγων, εἰς τὸν ἐρχόμενον μετ' αὐτὸν ἴνα πιστεύσωσι, τοιτέστιν εἰς τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν. Καὶ ἐπιθέντος αὐτοῖς τοῦ Παύλου τὰς χεῖρας, ἤλθε τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ἐπ' αὐτούς· ἀλάλουν τε γλώσσας· καὶ προεφήτευον. Ήσαν δὲ οἱ πάντες, ἀνδρες· ώστε δώδεκα. Εἰσελθόντες δὲ εἰς τὴν συναγωγὴν ἀπαρθησάντες, ἐπὶ μῆνας τρεῖς διαλεγόμενος καὶ πειθῶν τὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Πόθεν οὗτος ἐν Ἐφέσῳ δύτες, τὸ βάπτισμα εἰχον Ἰωάννου; Ἰσως ἐπεδήμησαν τοῖς Ἱεροσολύμοις τότε, καὶ ἀπῆλθον πρὸς τὸν Ἰωάννην, καὶ ἐβαπτίσθησαν, καὶ οὐδὲ τὸν Ἰησοῦν ἤπισταν· διὸ οὐδὲ λέγει αὐτοῖς, Ηιστεύετε εἰς τὸν Ἰησοῦν; ἀλλ', «Εἰ Πνεῦμα ἄγιον ἐλάβετε;» καὶ τοῦτο εἰδὼς ὅτι οὐκ εἴχον· ἀλλὰ βούλεται αὐτοὺς εἰπεῖν, ἵνα μαθόντες ὃν ἀπεστέρηνται, εὐθέως αλλάζωσιν. Ἀπὸ τοῦ βαπτισμάτος Ἰωάννου προφητεύει· καὶ ἐνάγεις αὐτοὺς, ὅτι τοῦτο βούλεται τὸ βάπτισμα

Variæ lectiones et notæ.

²⁰ ἐξετασθέντος.

(27) Chrysostomus, unde hæc commentatio desumpta est, paulo aliter, et, ut puto, verius et clarius, ista habet sic: 'Ἄλλ' οὐ βαπτίζεται, ἀλλ' ὅτι ἀκριβέστερον αὐτῷ ἐξέθεντο. Τοῦτο δὲ εἶναι μοι ἀληθὲς φαίνεται, ὅτι βαπτισθῆναι αὐτὸν ἔδει· ἐπει τις. Sed non baptizatur, donec illi accuratius exposuerunt. Hoc mihi verum esse videtur, quia baptizari illum oportebat. Quoniam, etc. Discrepaniam hanc ex librariorū oscitantia vel temeritate Ortam esse puto; unde arbitror pro μὴ. non, le-

A bat: nam Spiritus sanctus non ita dabatur: et si qui post istum fuerunt, opus habuere baptismum Christi, multo magis hic opus habuerit. Quid igitur dicendum? Non enim sine causa utrumque posuit sacer scriptor. Videtur itaque mihi hic unus ex iis centum viginti suis, qui cum apostolis baptizati sunt. Quod si ita sece res habet, dicendum, idem quod in Cornelio et in isto contingisse: attamen non baptizatur. Hac igitur re bene perpensa videtur non ita esse, ut baptizatum esse oportuerit (27), quoniam duodecim alii (28) nihil accurate sciebant, neque quidem 284 ea quæ Jesum ipsum spectabant. Verosimile tamen est etiam baptizatum suisse. Et si Joannis discipuli post illicius baptismum iterum baptizabuntur, oportebat, ut et discipuli ita facerent.

CAPUT XXVIII.

B De baptismate et dono Spiritus sancti ob orationem Pauli, iis qui Ephesi crediderunt, et de sanatione populi

Feria 6 hebdomadæ sextæ.

TEXTUS.

XIX, 1-8. Factum est autem, cum Apollo esset Corinthi, ut Paulus, peragratis superioribus partibus, veniret Ephesum, et inveniret quosdam discipulos, dixitque ad eos: Si Spiritum sanctum accepistis credentes? At illi dixerunt ad eum: Sed neque si Spiritus sanctus est, audivimus. Ille vero ait: In quo ergo baptizati estis? Qui dixerunt: In Joannis baptismate. Dixit autem Paulus: Joannes baptizavit baptismō penitentiæ populum, dicens: In eum qui venturus esset post ipsum, ut crederent, hoc est in Jesum. His auditis, baptizati sunt in nomine Iesu. Et cum impossisset illis manus Paulus, venit Spiritus sanctus super eos, et loquebantur linguis et prophetabant. Erant autem omnes viri fere duodecim. Intrgressus autem synagogam, cum fiducia loquebatur per tres menses, disputans et suadens de regno Dei.

COMMENTARIUS.

Unde isti qui Ephesi morabantur, baptismum habebant Joannis? Fortasse li pridein Jerosolymam profecti fuerant; et tunc ad Joannem accesserunt, et baptizati ab eo sunt, quin Jesum cognoscerent. Quare non dicit illis: Credite in Jesum Christum? sed, «Si Spiritum sanctum receperitis?» D licet apprime nosset, eos non recepisse. Sed vult ut ipsi hoc fateantur, ut animadverentes, quo dono carerent, quantocius illud exposcerent (29).

gendum μολ, mihi, et verba prætermissa restituenda ex Chrysostomo.

(28) De quibus cap. sequente: ubi v. 7 fere duodecim suisse dicuntur.

(29) Textus Græcus hujus expositionis plane desideratur in editione OEcumenii curata Parisiis an. 1631, licet exsteat versio Latina: sed illi ad latum denuo appositus est textus Græcus expositionis superioris, insigni sane editoris vel typographi incuria.

A Joann's baptismate raticinatur (30) et edocet eos, quod hoc sibi velle Joannis baptisma. **285**
Hinc vero ostenditur baptisma illud imperfectum fuisse: non enim dixit « baptismum » esse remissionis, sed, « poenitentiae. » Deinde « baptizati in nomine Domini Jesu, » inquit, manibus Pauli statim Spiritum sanctum acceperunt. Ipsum tamen non videbant: invisibilis est enim. Verum sensibile aliquod ipsius virtutis argumentum edebat gratia in eo, quod alius quidem Persarum, alius Romanorum et alius Indorum, alius denique simili alia aliqua lingua protinus loquebatur: et hoc extra-neis manifestabat Spiritum inesse ita loquentibus, statim.

Ecce hic proprie impletur illud: « Qui autem minor est in regno cœlorum, major est illo »⁸¹: si-quidem Paulus apostolorum ultimus quoad vocationem, quod Joannes in baptismate non dedit, illud per manum impositionem tribuit.

De filiis Sceræ; et quod non oporteat accedere ad infideles, ei qui se fide indignos reddiderunt. Item de confessione credentium; et de seditione Ephesiota a Demetrio argentario contra apostolos.

TEXTUS.

XIX, 9-40. Cum autem quidam indurarentur, et non crederent, maledicentes viam Domini coram multitudine; discedens ab eis, segregavit discipulos, quotidianie disputans in schola tyranni cuiusdam. Hoc autem factum est per biennium, ita ut omnes qui habitabant in Asia, audirent verbum Domini, Judæi atque gentiles. Virtutesque non quaslibet faciebat Deus per manus Pauli; ita ut etiam super languidos deferrentur a corpore ejus sudaria et semi-einctia, et recedebant ab eis languores, et spiritus nequam egrediebantur. Tentaverunt autem quidam et de circumeuntibus Judæis exorcistis invocare, super eos qui habebant spiritus malos, nomen Domini Jesu, dicentes: Adjuro vos per Jesum quem Paulus prædicat. Erant autem quidam Judæi Sevæ principis sacerdotum septem filii qui hoc faciebant. Respondens autem spiritus nequam dixit eis: Jesus novi, et Paulum scio; vos autem qui estis? Et insiliens in eos homo, in quo erat dæmonium pessimum, et dominatus amborum, invaluit contra eos, ita ut nudi et vulnerati effugerent de domo illa. Hoc autem notum factum est omnibus Judæis atque gentilibus, qui habitabant Ephesi, et ceci-

ποντικούν. Ἐντεῦθεν δὲ δείκνυται, διὰ ἀτελεῖς ήν τὸ βάπτισμα Ἰωάννου. Οὐ γάρ εἶπεν ἀφέσεως, ἀλλὰ, « μετανοίας, » εἶναι. Είτα βαπτισθέντες εἰς τὸ δνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, φησιν, ὑπὸ τῶν χειρῶν Παύλου, εὐθέως τὸ Πνεῦμα ἐλάμβανον. Τοῦτο δὲ οὐχ ἔωραν (ἀδρανός γάρ ἐστιν), αἰσθήτων δέ τινα ἐλεγχον ἐδίδου τῆς ἐνεργείας ἔκεινῆς τῇ χάρις· καὶ δὲ μὲν τῇ Περσῶν, δὲ δὲ τῇ Ῥωμαίων, δὲ δὲ τῇ Ἰνδῶν, δὲ δὲ ἐπέρχεται τοιαύτη εὐθέως ἐφθέγγετο γλώσσῃ, καὶ τοῦτο ἐφανερώτε τοις Ἑβραίν, διὰ τὸ Πνεῦμα ἐστιν ἐν αὐτῷ τῷ φεγγομένῳ, δεικνύντος δὲ Θεός διὰ τοῦτο ἐστι: τῆς ἐξουσίας τῆς ἀνωτάτων.

Deo palam faciente, id supremè esse potestatis.

Ιδοὺ ἐνταῦθα πληροῦται ιδικῶς τὸ, « Ὁ μικρότερος ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν μείζων αὐτοῦ ἐστιν. » Ἰσού γάρ δὲ τῶν ἀποστόλων Ἐσχατος περὶ τὴν κλῆσιν, διπερ οὐχ ἐδικεντεῖται, τοῦτο διὰ τῶν χειρῶν τοῦ Παύλου ἐλαβον οἱ βαπτισθέντες.

Περὶ τῶν νιῶν Σκευᾶς, διὰ οὐ δεῖ προσχωρεῖν ἀπίστοις, καὶ ἀραιοῖς τῆς πλοτεως γερομένοις· καὶ περὶ ἐξομολογήσεως τῶν κιστευόντων· καὶ περὶ τῆς ἐν Ἐφέσῳ κινηθείσης σεδεσμῶν ὑπὸ Δημητρίου τοῦ ἀργυροκόπου κατὰ τῶν ἀποστόλων.

KEIMENON.

Ος δέ τινες ἐσκληρύνοντο καὶ τιπειθουν, κακολογοῦντες τὴν ὅδον ἐνώπιον τοῦ πλήθους, ἀποστάς ἀπὸ αὐτῶν, ἀφώρισε τοὺς μαθητὰς, καθ' ἡμέραν διαλεγόμενος ἐν τῇ σχολῇ τυράννου τινός. Τοῦτο δὲ ἐγένετο ἐπὶ ἑτη δύο, ὥστε πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὴν Ἀσταν ἀκοῦσαι τὸν λόγον τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, Ἰουδαίους τε καὶ Ἑλλήνας. Δυνάμεις τε οὐ τάς τυχύσας δὲ Θεός ἐποίει διὰ τῶν χειρῶν Παύλου· ὥστε καὶ ἐπὶ τοὺς ἀσθενοῦντας ἐπιφέρεσθαι· ἀπὸ τοῦ χρωτὸς αὐτοῦ σούδαρια καὶ σιμικίνθια, καὶ ἀπαλλάσσεσθαι ἀπὸ αὐτῶν τὰς νόσους, τὰ τε πνεύματα τὰ πονηρὰ ἐξέρχεσθαι ἀπὸ αὐτῶν. Ἐπεχειρησαν δέ τινες τῶν περιερχομένων Ἰουδαίων ἐκορκιστῶν, ὀνομάζειν ἐπὶ τοὺς ἔχοντας τὰ πνεύματα τὰ πονηρὰ τὸ δνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, λέγοντες· Ὅσαν δέ τινες νιῶ Σκευᾶς Ἰουδαίου ἀρχιερέως ἐπέτα, οἱ τοῦτο ποιοῦντες·

Ἀποκριθεὶν δὲ τὸ πνεῦμα τὸ πονηρὸν, εἶπεν αὐτοῖς· Τὸν Ἰησοῦν γινώσκω, καὶ τὸν Παύλον ἐπίσταμαι· ὑμεῖς δὲ τίνες ἔστε; Καὶ ἐφαίλόμενος δὲ ἀνθρώπος ἐπὶ αὐτοὺς, ἐν ᾧ ἦν τὸ πνεῦμα τὸ πονηρὸν, καὶ καταχυριεύσας ἀμφοτέρων, ἰσχυσε κατ' αὐτῶν, ὥστε γυμνοὺς καὶ τετραυματισμένους ἐκφυγεῖν ἐκ τοῦ

⁸¹ Matth. II, 11.

Variæ lectiones et notæ.

(30) Textus iste, qui alias est Chrysostomi, ita variatus ac deformatus est, ut congruum sensum non reddat. En integrum Chrysostomi commentationem in ea verba: *Et loquebantur linguis, et prophetabant: 'Απ' αὐτοῦ τοῦ βαπτισμatos προφητεύουσι.* Τοῦτο δὲ τὸ Ἰωάννου βάπτισμα οὐκ εἶχε, διὸ καὶ ἀτελὲς ἦν. *Iuxta δὲ τῶν τοιούτων ἀξιωθῶσι,*

προπαρεσκευασε μᾶλλον αὐτοῦ. *Ωστε τοῦτο ἐνούλετο Ἰωάννης βαπτίζων, πιστεύειται εἰς τὸν ἐρχόμενον μετ' αὐτῶν.* Ab ipso baptisme prophelant. *Hoc autem Joannis baptisma non habebat; ideoque imperfectum erat.* Ut porro his digni haberentur, præparavat illos. *Itaque hoc voletabat Joannes, cum baptizabat, ut crederent in venturum post ipsum.*

οικου ἔκεινου. Τοῦτο δὲ γνωστὸν ἐγένετο πᾶσιν Ἰου·
δαιοῖς τε καὶ Ἐλλησι τοῖς κατοικοῦσι τὴν Ἔφεσον·
καὶ ἐπέκεσε φόδος ἐπὶ πάντας αὐτοὺς, καὶ ἐμεγα-
λύνετο τὸ δυνατὸ καρίον τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. Πολλοὶ τε τῶν
πεπιστευκότων ἤρχοντο, ἔξομολογούμενοι καὶ ἀναγ-
γέλλοντες τὰς πράξεις αὐτῶν. Ἰκανοὶ δὲ τῶν τὰ
περίεργα πραξάντων, συνενέγκαντες τὰς βίθιλους,
κατέκαιον ἐμπροσθεν πάντων· καὶ συνεψήφισαν τὰς
τιμῆς αὐτῶν, καὶ εἶρον ἀργυρόν μυριάδας πέντε·
οὗτῳ κατακράτος δὲ λόγος τοῦ Κυρίου ηὔξανε καὶ
τοσούντις. Ως δὲ ἐπληρώθη ταῦτα, ἦθετο δὲ Παῦλος ἐν
τῷ Πλεύματι, διελθὼν τὴν Μαχεδονίαν καὶ Ἀχαίαν,
πορεύεσθαι εἰς Ἱεροσόλυμα, εἰπών, δὲ, Μετὰ τὸ
γενέσθαι με ἐκεῖ, δεῖ με καὶ Ῥώμην ίδειν. Ἀποστε-
λλας δὲ εἰς τὴν Μαχεδονίαν δύο τῶν διακονούντων
αὐτῷ, Τιμόθεον καὶ Ἐραστον, αὐτὸς ἐπέσχε χρόνον
εἰς τὴν Ἀσίαν. Ἐγένετο δὲ κατὰ τὸν καιρὸν ἔκεινον
τάραχος οὐκ διλγός περὶ τῆς ὁδοῦ. Δημήτριος γάρ τις
ἔνδικτι, ἀργυροκόπος, ποιῶν ναοὺς ἀργυροῦ; Ἀρτέ-
μιδος, παρείχετο τοῖς τεχνίταις οὐκ διλγῆν ἥρασταν.
Οὐδὲ συναθροίσας καὶ τοὺς περὶ τὰ τοιαῦτα ἐργά-
τας, εἶπεν· Ἄνδρες, ἐπισταθε διτεῖ ἐκ ταύτης τῆς
ἐργασίας ἡ εὐπορία ἡμῖν ἔστε· καὶ θεωρίτε καὶ
ἀκούετε, διτεῖ οὐ μόνον τῆς Ἐφέσου, ἀλλὰ σχεδὸν
πάσης; τῆς Ἀσίας δὲ Παῦλος οὗτος; πείσας μετέστη-
σεν Ἰκανὸν δῆλον, λέγων, διτεῖ οὐκ εἰσὶ θεοὶ οἱ δὲ
χειρῶν γινόμενοι. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο κινδυνεύει ἡμῶν
τὸ μέρος εἰς ἀπελεγμὸν ἐλθεῖν, ἀλλὰ καὶ τὸ τῆς με-
γάλης θεᾶς Ἀρτέμιδος; Ιερὸν εἰς οὐδὲν λογισθῆναι·
μέλλει δὲ καὶ καθαιρεῖσθαι τὴν μεγαλειώτητα αὐτῆς,
ἥν δὴ τὴν Ἀσία καὶ τὴν οἰκουμένη σέβεται. Ἀκούσαντες
δὲ, καὶ γενόμενοι πλήρεις θυμοῦ, ἐκραζον λέγοντες·
Μεγάλη ἡ Ἀρτεμίς Ἐφεσίων. Καὶ ἐπλήσθη ἡ πόλις
ὅλη τῆς συγχύσεως· ὥρμησάν τε δομούμαδὸν εἰς τὸ
θέατρον, συναρπάσαντες Γάϊον καὶ Ἀρίσταρχον,
Μαχεδόνας, συνεκδήμους Παύλου. Τοῦ δὲ Παύλου
βουλομένου εἰσελθεῖν εἰς τὸν δῆμον, οὐκ εἰλον αὐτὸν
οἱ μαθηταί. Τινὲς δὲ καὶ τῶν Ἀσταρχῶν δινεῖσαν αὐτῷ
φίλοις, πέμψαντες πρόδης αὐτὸν παρεκάλουν μηδὲδοῦ-
ναι ἔαυτὸν εἰς τὸ θέατρον. Ἀλλοι μὲν οὖν διλο τι
Ἐκραζον· ἥν γάρ ἡ ἐκκλησία συγχειμένη, καὶ οἱ
πλειοὺς οὐκ ἔδεισαν τίνος ἔνεκα συνεληλύθεισαν.
Ἐκ δὲ τοῦ δῆλου προειδίσανταν Ἀλέξανδρον, προβαλ-
λόντων αὐτὸν τῶν Ἰουδαίων. Ὁ δὲ Ἀλέξανδρος κατα-
σίσας τῇ χειρὶ ἤθελεν ἀπολογήσασθαι τῷ δῆμῳ.
Ἐπιγνώντες δὲ διτεῖ Ἰουδαῖος ἔστι, φωνῇ ἐγένετο μία
ἐκ πάντων, ὡς ἐπὶ ὅρας δύο κραζόντων. Μεγάλη ἡ
Ἀρτεμίς Ἐφεσίων. Καταστείλας δὲ ὁ γραμματεὺς
τὸν δῆλον, φησεν· Ἄνδρες Ἐφέσιοι, τίς γάρ ἔστιν
ἀνθρώπων, διτεῖ οὐ γινώσκει τὴν Ἐφεσίων πόλιν νεω-
κρόνον οὐσαν τῆς μεγάλης θεᾶς Ἀρτέμιδος καὶ τοῦ
Διοπετοῦς; Ἄναντιρρήτων οὖν δινεῖσαν τούτων, εἴπε,
δέον ἔστιν διμῆς κατεσταλμένους ὑπάρχειν, καὶ μηδὲν
προπετεῖς πράσσειν. Ἕγάγετε γάρ τοὺς δινέρας τού-
τους, οὗτε ιεροσύλους, οὗτε βιλασφημοῦντας τὴν θεὰν
ἡμῶν. Εἰ μὲν οὖν Δημήτριος, καὶ οἱ σὺν αὐτῷ τε-
χνῖται, ἔχουσι πρόδης τινα λόγον, ἀγοραῖοι ἀγονται,
καὶ ἀνύπατοι εἰσίν· ἔγκαλείτωσαν ἀλλήλοις. Εἰ δέ
τι περὶ ἑτέρων ἐπιζητεῖτε, ἐν τῇ ἐννέαμηρ ἐκκλησίᾳ ἐπιστητεῖσας. Καὶ γάρ κινδυνεύομεν ἔγκαλεῖσθαι

A dit timor super omnes illos, et magnificabatur no-
men **286** Domini Jesu. Multique creditum ve-
niebant confitentes et annuntiantes actus suos.
Multi autem ex eis, qui fuerant curiosa sectati,
contulerunt libros et combusserunt coram omni-
bus: et computatis pretiis illorum, invenerunt pe-
cuniam denariorum quinquaginta millium. Ita for-
titer crescebat verbum Dei et confirmabatur. His
autem expletis, proposuit Paulus in Spiritu, trans-
sita Macedonia et Achaia, ire Jerosolymam, dicens:
quoniam Postquam suero ibi, oportet me et Ro-
mam videre. Mittens autem in Macedoniam duos
ex ministrantibus sibi, Timotheum et Erastum,
ipse remansit ad tempus in Asia. Facta est autem
illo tempore turbatio non minima de via Domini.
B Demetrius enim quidam nomine, argentarius, fa-
ciens sedes argenteas Diana, præstebat artificibus
non modicum quaestum: quos convocans, et eos
qui hujusmodi erant opifices, dixit: Viri, scimus
quia de hoc artificio est nobis acquisitio; et vide-
tis, et auditis, quia non solum Ephesi, sed pene to-
tius Asiae, Paulus hic suadens avertit multam tur-
bam, dicens, quoniam non sunt di, qui manibus
sunt. Non solum autem haec periclitatur nobis
pars in redargutionem venire, sed et magna Diana
templum in nihilum reputabitur, sed et destrui in-
cipiet majestas ejus, quam tota Asia et orbis colit.
His auditis, repleti sunt ira, et exclamaverunt di-
centes: Magna Diana Ephesiorum. Et impleta est
civitas confusione, et impetum fecerunt uno animo
in theatrum, rapto Gaio et Aristarcho Macedoni-
bus, comitibus Pauli. Paulo autem volente intrare
in populum, non permisérunt discipuli. Quidam
autem et de Asia principibus, qui erant amici ejus,
misérunt ad eum, rogantes ne se daret in theatrum:
alii autem aliud clamabant. Erat enim ecclesia
confusa, et plures nesciebant qua ex causa conve-
niissent. De turba autem detraxerunt Alexandrum,
propellentibus eum Iudeis. Alexander autem, manu
silentio postulato, volebat reddere rationem populo.
Quem ut cognoverunt Iudeum esse, vox facta una
est omnium, quasi per horas duas clamantium:
Magna Diana Ephesiorum. Et cum sedasset scriba
turbas, dixit: Viri Ephesii, quis enim est homi-
num qui nesciat Ephesiorum civitatem Neocoron
esse magnam Diana, et Dioctis? Cum ergo his con-
tradici non possit, oportet vos sedatos esse, et nihil
temere agere. Adduxistis enim homines istos, ne-
que sacrilegos, neque blasphemantes deam vestram.
Quod si Demetrius, et qui cum eo sunt artifices,
habent adversus aliquem causam, conventus fo-
renses aguntur et proconsules sunt: accusent invi-
cem. Si quid autem **287** alterius rei queritis, in
legitima ecclesia poterit absolviri. Nam et periclitatu-
rus argui seditionis hodiernæ, cum nullus obno-
xius sit (de quo possimus reddere rationem) con-
cursus istius. Et cum haec dixisset, dimisit eccl-
esiā.

στάσεως περὶ τῆς σῆμαρον, μηδενὸς αἰτίου ὑπάρχοντος, περὶ οὐ δυνητόνεθα ἀποδοῦναι λόγον περὶ τῆς συστροφῆς ταῦτης. Καὶ ταῦτα εἰπὼν ἀπέλυσε τὴν ἐκκλησίαν.

CAPUT XXIX.

Circuitus Pauli : ubi et de morte et resuscitatione Eutychi per orationem Pauli Troade.

TEXTUS.

XX, 4-6. Postquam autem cessavit tumultus, vocavit Paulus discipulos, et exhortatus eos, valedixit, et profectus est ut iret in Macedoniam. Cum autem perambulasset partes illas, et exhortatus eos fuissest multo sermone, venit ad Græciam. Ubi cum fecisset menses tres, factæ sunt illi insidiæ a Judæis navigaturo in Syriam; habuitque consilium ut reverteretur per Macedoniam. Comitus est autem eum Sopater Pyrrhi Bereensis, Thessalonicensium vero Aristarchus et Secundus et Gaius Derbeus et Timotheus, Asiani vero Tychicus et Trophymus. Hi cum præcessissent, sustinuerunt nos Troade. Nos vero navigavimus post dies Azymorum a Philippis, et venimus ad eos Troadem in diebus quinque, ubi demorati sumus diebus septem.

COMMENTARIUS.

Viam hic dicit Christum, vel fidem veram : hæc enim est via, quæ ducit ad regnum cœlorum. Hinc docet, oportere ut ab iis qui in filium Dei blasphemant, omnino recedant, qui in ipsum credunt. Sudaria et semicinctia. Ultraque linea sunt. Verum sudaria capitii imponuntur : at semicinctia in manibus tenere solent, 288 qui oraria gestare non possunt, ut sunt, qui consulares gestant stolas, aut saga, ad abstergendos a facie humores, ut sudorem, salivam, lacrymas et similia. Tentaverunt autem. I ipsa hæc vox ostendit, exorcistas illos, non quia crederent in Jesum, sed tentandi tantum causa, aggressos esse exorcizare impura dæmonia in nomine Domini. Quare, velut infideles, ut impurus dixit spiritus, paulo post temeritatis suæ pœnas dedere. Redarguit enim ipsos, et scenam eorum patefecit, vehementer iratus dæmon : quemadmodum, si quis de extremis periclitans, a misero (31) aliquo et ærumnoso coarguatur, omnem in illum furorem effundere conatur. Contulerunt libros. Adnotandum quod, quanquam magici libri multi essent pretii, quippe qui pulcherrima vitæ continebant, Christi fideles tamen ea non vendiderint ; sed licet eo loci alii essent, qui eos enumerato prelio comparare sibi voluisserent, combusserunt : et hoc, primo quidem, ne quisquam exitialem illam animarum pestem participaret; deinde ne hac via

A

ΚΕΦΑΛ. ΚΘ'.

Περιόδος Παύλου· ἐν ᾧ περὶ θαράτου καὶ ἀράλησεως Εὐτυχοῦς διὰ προσευχῆς ἐν Τρωάδι. ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Μετὰ δὲ τὸ παύσασθαι τὸν θόρυβον, μεταπεμψάμενος δὲ Πάυλος τοὺς μαθητὰς, καὶ παρακαλέσας ἀσπασμένος τε, ἐξῆλθε πορεύεσθαι εἰς Μακεδονίαν. Διελθὼν δὲ τὰ μέρη ἐκείνα, καὶ παρακαλέσας αὐτοὺς λόγῳ πολλῷ, ἥλθεν εἰς τὴν Ἐλλάδα. Ποιήσας τε μῆνας τρεῖς, γενομένης αὐτῷ ἐπιθυμῆς ὑπὸ τῶν Ιουδαίων, μέλλοντο ἀνάγεσθαι εἰς τὴν Συρίαν, ἐγένετο γνώμη τοῦ ὑποστρέφειν διὰ Μακεδονίας. Συνείπετο δὲ αὐτῷ ἅχρι τῆς Ἀσίας Σώπατρος Πύρρου Βερριαῖος· Θεσσαλονικέων δὲ, Ἀρισταρχος, καὶ Σεκοῦνδος, καὶ Γάϊος Δερβαῖος, καὶ Τιμόθεος· Ἀσιανοὶ δὲ, Τυχικὸς καὶ Τρόφιμος. Οὗτοι δὲ προελθόντες, ἔμενον ἡμές ἐν Τρωάδι. Ἡμεῖς δὲ ἔξεπλεύσαμεν μετὰ τὰς ἡμέρας τῶν Ἀζύμων ἀπὸ Φιλίππων, καὶ ἥλθομεν πρὸς αὐτοὺς εἰς τὴν Τρωάδα διχρις ἡμέρων πέντε, οὐ διετρίψαμεν ἡμέρας ἑπτά.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

"Οδὸν λέγει τὸν Χριστὸν, ἢ ὁδὸν λέγει τὴν πίστειν τὴν ἀληθινήν. Αὕτη γάρ ἐστιν ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Ἐντεῦθεν διέάσκει ἡμᾶς, ἀπὸ τῶν βλασφημούντων τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ χωρίζεσθαι τοὺς εἰς ἀντὸν πιστεύοντας. Σουδάρια καὶ σιμικήνια, ἀμφότερα λινώδη εἰσὶ. Πλὴν τὰ μὲν τουδικά ἐπὶ τῆς χεραλῆς ἐπιβάλλεται· τὰ δὲ σιμικήνια ἐν ταῖς χερσὶ κατέχουσιν οἱ μὴ δυνάμενοι ὄραρια φορέσαι, οἷοι εἰσὶν οἱ φοροῦντες ὑπατικάς, ἢ γυνεῖς, πρὸς τὸ ἀπομάττεσθαι τὰς ὑγρότητας τοῦ προσώπου, οἷον ἰδρωτας, πτύσλον, δάκρυον, καὶ τὰ δμοια. Δείχνυσιν αὕτη ἡ λέξις, ὅτι οὐχ ὡς πιστεύοντες τῷ Ἰησοῦ οἱ ἔκορικισται ἐξώρκικον τὰ ἀκάθαρτα πνεύματα τῷ ὄνδρι τοῦ Κυρίου, ἀλλ' ὡς πειράζοντες. Διὸ καὶ ὡς μὴ ὄντες πιστοί, ὡς τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμά φησι, τῆς προπετείας δεδώκαστι πρὸς διλγόνον δίκην. Διήλεγχε γάρ αὐτοὺς, καὶ τὴν σκηνὴν αὐτῶν φανεράν ἐποίησε, σφόδρα θυμωθεὶς ὃ δαίμων, ὡτὰν εἴ τις περὶ τῶν ἐσχάτων κινδυνεύων, ὑπὸ τίνος οἰκτροῦ [καὶ ταλαιπώρου] διελέγχοιτο, καὶ πάντα εἰς ἐκείνον ἀφίέναι ⁵¹ βούλεται τὸν θυμόν. Σημειώτεον δὲ, ὅτι καίτοι πολυτίμους οὖσας τὰς γοντικὰς αὐτῶν βίβλους, ὡς τῶν ἐν βίῳ ἔχουσῶν τὰ κάλλιστα, οἱ εἰς Χριστὸν πιστεύσαντες οὐκ ἐπώλησαν, ἀλλ' ἔκαυσαν· καίτοι ἀλλοι ἐκεῖσε τοιούτων δυτῶν τῶν θελόντων τὰς βίβλους κτήσασθαι· πρῶτον μὲν, ἵνα μὴ τις μετάσχῃ τῆς ἀπ' αὐτῶν ψυχοῦθόρου

Variae lectiones et notæ.

⁵⁰ ἀνεῖναι.

(31) Hentenius pro οἰκτροῦ, misero, habet ἔχοντος, inimico; unde verit, velut si quis in extremis periculis positus ab aliquo inimico arguatur, haud sane rectio sensu. At Chrysostomus, cuius est

bic textus, habet οἰκτροῦ καὶ ταλαιπώρου, misero et ærumnoso, ut nos posuimus; quo congrua ratio redditur excandescētiæ dæmonis.

λύμης· ἐπειτα δὲ, ίνα μή ἀπὸ τοιαύτης αἰτίας **A** κτήσωνται τι. «Οὐπερ γάρ τὸ ἀπὸ πορνεῖας; κέρδος; ἀπηγρέυεται προσάγειν Θεῷ, οὗταις οὐδὲ τὸ ἔχ τῆς αἰτίας ταύτης ἀργύριον τεθῆναι παρὰ τοὺς τῶν ἀποστόλων πόδας δίκαιον ἔκρινεν, ἢ εὐαπόδεκτον. «Καὶ τοῦ Διοπετοῦς.» Τὸ εἶδωλον τῆς Ἀρτέμιδος ἐκαλεῖτο Διοπετὲς, ὡς ἐκ τοῦ Διὸς πεπικάρδς· ἥτοι τὸ ἔστρακον [Ἐλεγον] ἐκείνο πάντως ³² Διοπετὲς, τὸ ἐξ οὐρανοῦ πιρὰ τοῦ Διὸς πεμφθὲν, ἥτοι καταπτών ³³, καὶ οὐ γενόμενον ὑπὸ ἀνθρώπου διγαλματῆς Ἀρτέμιδος, καθὼς ἐμύθευον Ἐλληνες. «Νεωκόρον» δὲ, ἀντὶ τοῦ, λερόδουλον. Κόρημα γάρ ἔστι τὸ σάρωμα, [ἀφ' οὐ καὶ νεωκόρος,] τουτέστι [ὅτιναν] σαρῶν καὶ κοσμῶν. Εἴδος δὲ ὁ δικαστῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ [εὐτελῶν]· λέγονται δὲ ἀγοραῖοι καὶ οἱ δικολόγοι.

Τῷ Σαββάτῳ τῆς ζ' ἑβδομάδος.
KEIMENON.

Ἐν δὲ τῇ μιᾷ τῶν Σαββάτων, συνηγμένων ἡμῶν τοῦ κλᾶσας ἄρτον, διατρέψατο αὐτοῖς, μέλιλων ἐξιέναι τῇ ἐπαύριον παρέτεινέ τὸν λόγον μέχρι μεσουνκτίου. Ἰσταν δὲ λαμπάδες ἰκαναὶ ἐν τῷ ὑπερῷῳ, οὐ διμενούσιν. Καθήμενος δὲ τις νεανίας ὀνόματι Εἰντυχος ἐπὶ τῆς θυρίδος, καταφερόμενος ὑπὲν φθεῖται διαλεγομένου τοῦ Παύλου ἐπὶ πλείον, κατενεχθεὶς ἀπὸ τοῦ ὑπονοοῦ, ἐπεσεν ἀπὸ τοῦ τριστέγου κάτω, καὶ ἥρθη νεκρός. Καταβὰς δὲ διὰ Παύλος ἐπέπεσεν ἐπ' αὐτῷ, καὶ συμπεριλαβόντων αὐτὸν, εἶπε· Μή θορυβεῖσθε· ἡ γάρ ψυχὴ αὐτοῦ ἐν αὐτῷ ἔστιν. Ἄναβάς δὲ καὶ κλάσας τὸν ἄρτον καὶ γευσάμενος, ἐφ' ἵκανόν τε διμιήσας ἀγριεῖς αὐγῆς, οὕτως ἐξῆλθεν. «Ηγαγον δὲ τὸν παῖδα ζώντα, καὶ παρεκλήθησαν οὐ μετρίως. Ἡμεῖς δὲ προελθόντες ἐπὶ τὸ πλοῖον ἀνήγθημεν ἐπὶ τὴν Ἀσσον, ἐκεῖθεν μέλλοντες ἀναλαμβάνειν τὸν Παῦλον· οὕτω γάρ ἡν διατεταγμένος, μέλιλων αὐτὸς πεζεύειν. Ως δὲ συνέβαλεν ἡμῖν εἰς τὴν Ἀσσον, ἀναλαβόντες αὐτὸν ἥθομεν εἰς Μιτυλήνην. Κάκεθεν ἀποπλεύσαντες, τῇ ἐπιούσῃ κατηνήσαμεν ἀντικρυς Χίου· τῇ δὲ ἑτέρᾳ παρεβάλομεν εἰς Σάμον· καὶ μείναντες ἐν Τρωγυλίῳ, τῇ ἐχομένῃ ἥθομεν εἰς Μίλητον.

Κυριακῇ ζ.

Πυραιτεῖς Παύλου ποιμαντική προς τοὺς ἐτῶν
Ἐφέσων πρεσβυτέρους.
KEIMENON.

Κέκρικε γάρ δι Παύλος παραπλεῦσας τὴν Ἐφεσον, ἐπως μή γένηται αὐτῷ χρονοτριβῆσαι ἐν τῇ Ἀσίᾳ. «Ἐπειδὲ γάρ, εἰ δυνατὸν ἦν αὐτῷ, τὴν ἡμέραν τῆς Ηεντηκοστῆς, γενέσθαι εἰς Ἱεροσόλυμα. Ἀπὸ δὲ τῆς Μίλητου πέμψας εἰς Ἐφεσον, μετεκαλέσατο τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἐκκλησίας. Ως δὲ παρεγένοντο πρὸς αὐτὸν, εἶπεν αὐτοῖς· Ύμεις ἐπίστασθε ἀπὸ

quidquam sibi acquirerent. Quemadmodum enim, ne collectum ex fornicatione lucrum Deo offerretur, prohibitum erat; ita neque argentum tali modo comparatum, ut ad pedes apostolorum poneretur, dignum censebant, aut ab illis facile acceptandum, judicabant. «Et Diopetis (32). » Simulacrum Dianae Diopetes vocabatur, hoc est a Jove delapsum, sive quia testimoniū illam omnes sic vocabant, velut a Jove e cœlo demissam; seu quod statua illa Diana e cœlo devolaverit, adeoque ab hominibus facta non fuerit: quod Graeci fabulabantur. «Neocoron» autem idem est, ac sacrorum famularum, ædituam. Corema enim idem est ac purgatio. Unde Neocoros ille est, qui naon, seu templum purgat et ornat (33). «Conventus forenses» erant **B** in Asia genus judicum inferiorum. Cæterum etiam causidici dicuntur forenses.

Sabbato hebdomadæ sextæ.

TEXTUS.

XX, 7-15. Una autem Sabati cum convenissemus ad frangendum panem, Paulus disputabat cum eius, profectus in crastinum, protractaque sermonem usque in medianam noctem. Erant autem **289** lampades copiosæ in cœnaculo ubi eramus congregati. Sedens autem quidam adolescens nomine Eutychus super fenestram, cum mergeretur somno gravi, disputante diu Paulo, duxit somno cecidit de tertio cœnaculo deorsum, et sublatus est mortuus. At quem cum descendisset Paulus, incubuit super eum, et complexus dixit: Nolite turbari, anima enim ipsius in ipso est. Ascendens autem, frangensque panem et gustans, satisque allocutus usque in lucem, sic profectus est. Adduxerunt autem puerum viventem, et consolati sunt non minime. Nos autem ascendentis navem, navigavimus in Asson, inde suscepimus Paulum; sic enim disposuerat ipse per terram iter factorus. Cum autem convenisset nos in Asson, assumpto eo, venimus Mitylenen. Et inde navales, sequenti die venimus contra Chium, et alia applicuimus Samum, et sequenti die venimus Miletum.

Dominica septima.

Admonitio pastoralis Pauli ad presbyteros Ephesi
commorantes.

TEXTUS.

XX, 16-36. Proposuerat enim Paulus transnavigare Ephesum, ne qua mora illi fieret in Asia. Festinabat enim, si possibile sibi esset, ut diem Pentecostes faceret Ierosolymis. A Mileto autem mittens Ephesum, vocavit maiores natu Ecclesiæ. Qui cum venissent ad eum, et simul essent, dixit eis: Vos scitis a prima die, qua ingressus sum in Asiam,

Variæ lectiones et notæ.

³² πάντες. ³³ καταπτάν.

(32) Vulg. interpres habet, *Jovisque prolis, forasse quod legerit Διὸς παιδὸς. Ipse retinui vocem Græcam, tum quia unica Latina reddi non potest;*

tum quia ab auctore hic explicatur.

(33) Vulg. interpres *Neocoron vertit cultricem; plerique alii vertunt ædituam.*

qualiter vobiscum per omne tempus fuerim, seriens Dominum cum omni humilitate et lacrymis et tentationibus, quæ mihi acciderunt ex insidiis Judæorum : quomodo nihil substraxerim utilium, quo minus annuntiarem vobis, et docerem vos publice et per domos, testificans Judæis atque gentilibus in Deum pœnitentiam et fidem in Dominum nostrum Jesum Christum. Et nunc ecce alligatus ego Spiritu, vado in Jerusalem ; quæ in ea ventura sint mihi, ignorans : nisi quod Spiritus sanctus per omnes civitates mihi protestatur, dicens quoniam vincula et tribulationes Jerosolymis me manent. Sed nihil horum vereor, nec facio animam meam pretiosiorem quam me, dummodo consummum cursum meum, et ministerium verbi quod arcepi a Domino Jesu, testificari Evangelium **290** gratiæ Dei. Et nunc ecce ego scio, quia amplius non videbitis faciem meam vos omnes, per quos transivi prædicans regnum Dei. Quapropter contestor vos hodierna die, quia mundus sum a sanguine omnium. Non enim subterfugi, quominus annuntiarem omne consilium Dei vobis.

Attendite vobis et universo gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit episcopos regere Ecclesiam Dei quam acquisivit sanguine suo. Ego scio, quoniam intrabunt post discessionem meam lupi rapaces in vos, non parcentes gregi. Et ex vobis ipsis exsurgent viri loquentes perversa, ut abducent discipulos post se. Propter quod vigilate, memoria retinentes, quoniam per triennium nocte et die non cessavi, cum lacrymis monens unumquemque vestrum. Et nunc commendo vos Deo et verbo gratiæ ipsius, qui potens est ædificare et dare hæreditatem in sanctificatis omnibus. Argentum et aurum aut vestem nullius concupivi, sicut ipsi scitis : quoniam ad ea quæ mihi opus erant, et his qui mecum sunt, ministraverunt manus istæ. Omnia ostendi vobis, quoniam sic laborantes, oportet suscipere infirmos, ac meminisse verbi Domini Jesu quoniam ipse dixit : Beatus est dare quam accipere. Et cum haec dixisset, positis genibus suis, oravit cum omnibus illis.

COMMENTARIUS.

« Cum omni humilitate et lacrymis. » Hic doctrinæ suæ characterem ob oculos ponit, nempe invidia et fastu expertem esse, aliisque condolere (dolebat enim ille et pro illis qui peribant, et pro iis qui perdebant), et humiles esse (at non utcunque, sed cum omni humilitate, nempe, in verbo, in opere, erga superiores et inferiores), et quæ utilia sunt loqui : erant namque multa quæ dicere iis non expediebat. Sicut enim quædam illis occultare,

A πρώτης ἡμέρας ἀφ' ἣς ἐπέδην εἰς τὴν Ἀσίαν, πῶς μεθ' ὑμῶν τὸν πάντα χρόνον ἐγενόμην· δουλεύων τῷ Κυρίῳ μετὰ πάσης ταπεινοφροσύνης, καὶ πολλῶν δακρύων καὶ πειρασμῶν τῶν συμβάντων μοι ἐν ταῖς ἐπισουλαῖς τῶν Ἰουδαίων· ὡς οὐδὲν ὑπεστειλάμην τῶν συμφερόντων τοῦ μή ἀναγγεῖλαι ὅμιλον, καὶ διδάξαι ὅμιλος δημοσίᾳ καὶ κατ' οἶκους· διαμαρτυρόμενος Ἰουδαίος τε καὶ Ἐλλησ τὴν εἰς τὸν Κύριον ἥμιλον Ἰησοῦν Χριστόν. Καὶ νῦν ἰδοὺ δεδεμένος ἐγὼ τῷ Πνεύματι πορεύομαι εἰς Ἱερουσαλήμ, τὰ ἐν αὐτῇ συμβασιμένα μοι μή εἰδώς· πλὴν δτι τὸ Πνεύμα τὸ διγονούχον κατὰ πολὺν διαμαρτύρεται μοι λέγον· δτι δεσμό με καὶ θλίψεις μένουσιν. Ἄλλος οὐδενὸς λόγον πωτοῦματι, οὐδὲ ἔχω τὴν ψυχήν μου τιμίαν ἐμαυτῷ, ὡς τελειώσαι τὸν δρόμον μου μετὰ χαρᾶς, καὶ τὴν διακονίαν, ἢν Ἐλασὸν παρὰ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, διαμαρτύρασθαι τὸ Εὐαγγέλιον τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ. Καὶ νῦν ἰδοὺ ἐγὼ οἴδα, δτι οὐκ ἔχεσθε τὸ πρόσωπόν μου ὅμιλος πάντες, ἐν οἷς διῆλθον κηρύσσων τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Διὸ μαρτυροματι ὅμιλον ἐν τῇ σήμερον ἡμέρᾳ, δτι καθαρὸς εἰμι ἀπὸ τοῦ αἰματος πάντων ὅμιλον. Οὐ γάρ ὑπεστειλάμην τοῦ μή ἀναγγεῖλαι ὅμιλον πᾶσαν τὴν βουλὴν τοῦ Θεοῦ.

B Προσέχετε οὖν ἑαυτοῖς, καὶ παντὶ τῷ ποιμνῷ, ἐν φῷ ὅμιλος τὸ Πνεύμα τὸ διγονούχον ἔθετο ἐπισκόπους, ποιμάνειν τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, ἃν περιεποιήσατο διὰ τοῦ ἰδίου αἰματος. Ἔγὼ γάρ οἴδα τοῦτο, δτι μετὰ τὴν ἀφίξιν μου εἰσελεύσονται λύκοι βαρεῖς εἰς ὅμιλος, μή φειδόμενοι τοῦ ποιμνίου· καὶ ἐξ ὑμῶν αὐτῶν ἀναστήσονται ἀνδρες λαλοῦντες διεστραμμένα, τοῦ ἀποσπάν τοὺς μαθητὰς δπισω αὐτῶν. Διὸ γρηγορεῖτε μνημονεύοντες, δτι τριετίαν, νύκτα καὶ ἡμέραν, οὐκ ἐπαυσάμην μετὰ δακρύων νουθετῶν ἐν ἔκαστον ὅμιλον. Καὶ τανῦν παρατίθεμαι ὅμιλος, ἀδελφοί, τῷ Θεῷ καὶ τῷ λόγῳ τῆς χάριτος αὐτοῦ, τῷ δυναμένῳ ἐποκοδομῆσαι καὶ δοῦναι ὅμιλον κληρονομίαν ἐν τοῖς ἡγιασμένοις πάσιν. Ἀργυρίους ή χρυσίους ἡματισμοῦ οὐδενὸς ἐπεύμησα. Αὐτοὶ δὲ γινώσκετε, δτι ταῖς χρείαις μου, καὶ τοῖς οὖσι μετ' ἐμοῦ, ὑπόρετταν αἱ χειρες αὗται. Πάντα ὑπέδειξα ὅμιλον, δτι οὐτω κοπιῶντας δετ ἀντιλαμβάνονται τῶν διθενούντων, μνημονεύειν τε τῶν λόγων τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, δτι αὐτὸς εἶπε· Μακάριον ἔστι μᾶλλον διδόναι, η λαμβάνειν. Καὶ ταῦτα εἰπών, θεὶς τὰ γόνατα αὐτοῦ, σὺν πᾶσιν αὐτοῖς προστήνατο.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

'Ἐνταῦθα χαρακτήρα διδασκαλίας δείκνυσι, τὸ ἀρθρον, τὸ δοκινον¹⁰, τὸ συμπαθὲς (ἐπασχε γάρ ὑπὲρ τῶν ἀπολλυμένων, ὑπὲρ τῶν ἀπολλύντων), καὶ τὸ ταπεινὸν (καὶ οὐχ ἀπλῶ; , ἀλλά, « μετὰ πάσης ταπεινοφροσύνης, » φησι· πολλὰ γάρ εἰδη τῆς ταπεινοφροσύνης· ἐν λόγῳ, ἐν ἔργῳ, πρὸς ἄρχοντας, πρὸς ἄρχομένους), καὶ τὸ τὰ συμφέροντα λέγειν· γάρ γάρ πρῶτον¹¹ οὐκ ἔδει μαθεῖν. « Οὐσπερ γάρ τὸ

Variæ lectiones et notæ.

¹⁰ Ιτ. δογχον. ¹¹ ἀ.

τινα κρύπτεσθαι, φθόνου· οὕτω καὶ τὸ πᾶν λίγειν αὐτοῖς; ἀνοίας. Καὶ διὰ τοῦτο προσέθηκε τῶν συμφερόντων οὐκ εἰπεῖν μόνον, ἀλλὰ καὶ διδάσκει. Ἐνταῦθα εἰς τὸ, « δεδεμένος, » δεῖ θυσιστέξαι, ἵν' ἡ διάνοια τοιαύτη· Πορεύομαι εἰς Ἱερουσαλήμ· προγνώς διὰ τοῦ Πνεύματος τὰ ἰσδμενα, πορεύομαι δύσμιος ὄν. Ἰνα δὲ δεῖξῃ διὰ τὴν ἐκών, καὶ οὐχὶ ἀκον ἀπέρχεται, φησίν· « Οτι κατὰ πόλιν δεσμῷ καὶ θύλκεις με μένουσι. » — « Καθαρὸς εἰμι, φησί, ἀπὸ τοῦ αἵματος πάντων, » εἰ νυστάξαντες, ἀποθανεῖτες³⁵· ὑπὸ τοῦ φονευτοῦ τῶν φυγῶν. Τὸ γάρ τοῦ διδασκάλου, φησί, πεποίηκα, τὸ ἀπαγγεῖλαι ὑμῖν τὴν βουλὴν τοῦ Θεοῦ. « Άρα δὲ μὴ λέγων, ὑπεύθυνος τοῦ αἵματος; ἔστι, τουτέστι τῆς αργῆς αὐτῶν. Δεκενυστε τοίνυν διὰ κάκεινοι, ἀν μὴ ποιῶσιν, ὑπεύθυνοί εἰσι τοῦ ίδιου αἵματος. Δύο προστάσσει ποιεῖν τοὺς διδασκάλους· οὗτε γάρ τὸ ἐτέρου κατορθοῦν μόνον, ἔχει κέρδος· οὗτε τὸ ἐαυτοῦ μόνον ἐπιμελεῖσθαι· δὲ γάρ τοιοῦτο, φίλαυτος. Σημειώτεον δὲ, διὰ ως δύπισι φησὶ πρεσβυτέρους, [ῶδε ἐπισκόπους καλεῖ· ήτοι, διὰ τὸ τοὺς πρεσβυτέρους] ἀνάγκην ἔχειν ἐποπτεύειν τὰ τῆς Ἑκκλησίας λογικά ποιμνία, μὴ τὶς ἀσθενῆ τῇ πίστει, μὴ τὶς πειναῖ, η δυψή, η ἀλέγχου [καὶ] ἐπιστροφῆς δεῖται· η ἐπισκόπους ὡδε τοὺς δυντες ἐπισκόπους καλεῖ. Τὴν φίλαν ἀναιρεῖ τῶν κακῶν, τὴν φιλαργυρίαν. Οὐ γάρ ἀπλῶς φησί, οὐκ ἔλαθον, ἀλλ', οὐδὲ ἐπεθύμησα. » Εἴτα δεῖκνυσιν, διὰ ἀληθῆς ἐλεημοσύνη ἐκ τῶν ίδιων κόπων δρεῖτες γίνεσθαι τοὺς ἐνδεέσιν· ἐπεὶ ἐκ τῶν ἀλλοτρίων διδόναι, οὐ καλόν. Είτα καὶ χρήσιν εἰς κατασκευὴν τούτου διὰ φωνῆς τοῦ Κυρίου εἰρήσθαι φησίν, διπερ νῦν οὐχ εὑρηται ἐν Γραφῇ, καὶ τοις ἀγράφως παρέδωκαν οἱ ἀπόστολοι· η ἐξ ὧν ἀν τὶς συλλογίσαστο δυνατὸν εἰρήσθαι δι· ἐτέρων λέξεων τοῦτο δηλουσῶν. Οὐ τοῦτο δέ φησιν, διὰ κακῶν τὸ λαμβάνειν καὶ μεταδίδοντα, ἀλλὰ βέλτιον τὸ μὴ λαβεῖν· τοῦτο γάρ συμπαθεῖας τῆς πρὸς τοὺς ἀσθενεῖς. « Εστι τοίνυν πρῶτος βαθμὸς, φίλας τὰ αὐτοῦ· δεύτερος, ἁυτῷ ἐπαρκεῖν· τρίτος, τὸ καὶ ἐτέροις· τέταρτος, τὸ καὶ κηρύγγοντα καὶ ἔχουσίαν ἔχοντα λαμβάνειν, μὴ λαμβάνειν. » Ποτε πολὺ τῶν ἀκτημάνων οὕτω³⁶ βελτίων ἔστι³⁷.

etiam prædicatorem, et qui habet potestatem accipendi, non accipere. Quare Paulus iis, qui non possident, multo melior erat.

KEIMENON.

Ἔκανδς δὲ κλαυθυμὸς ἐγένετο πάντων, καὶ ἐπιπεσμέντες ἐπὶ τὸν τράχηλον τοῦ Παύλου, κατεψήλουν αὐτὸν, οδυνώμενοι μάλιστα ἐπὶ τῷ λόγῳ, φίλοις διδάσκει, διὰ οὐκ θεῖται μέλλουσι τὸν πρόσωπον αὐτοῦ θεωρεῖν. Πρόεπε μόνον δὲ αὐτὸν εἰς τὸ πλοίον. Ός δὲ ἐγένετο ἀναχθῆναι τὸν ἀποσπασθέντας ἀπ' αὐτῶν, εὐθυδρομήσαντες ἥλθομεν εἰς τὴν Κῶ· τῇ δὲ ἐξῆς εἰς τὴν Ρόδον, κάκειθενεις Πάταρα· καὶ εὐρόντες πλοῖον διαπερῶν εἰς Φοινίκην, ἐπιβάντες ἀνήκημεν. Ἀναφανέντες δὲ εἰς τὴν Κύπρον, καὶ κατατίπόντες αὐτὴν εὐώνυμον, ἐπλέομεν εἰς

Variæ lectiones et notæ.

³⁵ ἀποθάνητε. ³⁶ οὕτος. ³⁷ ἦν.

(34) Chrysostomus habet: Οὐδὲ μόνον οὐ καλὸν, ἀλλὰ καὶ ἐπισφαλές, ποτὲ μόνον ποτὲ δηλοῦται.

A res suisset invidiae; ita omnia dicere, suisset amentiae. Et ideo addidit: « utilium, quominus » non solum dicerem, sed « et docerem. » — Alligatus. Hic ad vocem alligatus interpungendum est; **291** ut iste sit sensus: Vado in Jerusalem, prævidens per Spiritum sanctum quæ ventura sunt, vado autem alligatus: utque ostendat se sponte, et non invitum discedere, addit: « Per omnes civitates vincula et tribulationes me manent. » — « Mundus sum, inquit, a sanguine omnium, » si vos obdormientes occidamini ab interfectori animarum. Præceptoris enim oneri satisfeci annuntiando vobis consilium Dei. Ergo qui non dicit quæ debet, reus est sanguinis seu cædis. Quare innuit, et ipsos si non fecerint, reos futuros proprii sanguinis. « Attendite vobis et universo gregi. » Duo hæc doctribus præcipit: nam neque alterius tantum bonum prosequi, utile est, neque sui tantummodo curam habere: talis enim sui ipsius amator tantummodo est. Adnotandum vero, quod eos, quos supra presbyteros dixit, nunc episcopos seu inspectores appelle, vel quia necesse est, ut presbyteri attendant supra rationales greges, ne quis vel infirmus sit fide, vel esuriat, vel sitiatur, vel reprehensione et correctione indigeat: vel episcopos hic, qui vere episcopi sunt, vocat. « Argentum et aurum. » Radicem exscindit malorum, neque avaritiam: neque enim solummodo dicit, non accepi, sed neque « desideravi. » Deinde docet veram eleemosynam ex propriis laboribus faciendam esse; quandoquidem ex alienis dare, haud bonum est (34). Deinde in hujus rei confirmationem oraculum Domini profert, quod modo quidem in Scriptura non reperitur; et fortasse illud absque scripto tradidere apostoli: vel rationcinando colligere quis potest, id dictum esse, alius verbis hoc idem significantibus. Non ait vero, malum esse accipere, et sic aliis dare; sed melius esse non accipere: hoc enim est commiserationis erga infirmos. Primus igitur gradus (perfectionis hac in re) est sua abhincere; secundus, sibi sufficere; tertius, et aliis subministrare; quartus.

D

TEXTUS.

XX, 37, 38; XXI, 1-8. Magnus autem fletus factus est omnium, et procumbentes supra collum Pauli, osculabantur eum, dolentes maxime in verbo, quod dixerat, quoniam amissus faciem ejus non essent visiri; et deducebant eum ad navem. Cum autem factum esset ut navigaremus abstracti ab eis, recto cursu venimus Cœum, et sequenti die Rhodum et inde Pataram. Et cum invenissemus **292** navem transfretantem in Phœnicem, ascendentibus navigavimus. Cum appariussemus autem Cypro, relinquentes eam ad

sinistram, navigavimus in Syriam, et venimus A Tyrum: ibi enim navis expositura erat onus. Inventis autem discipulis, mansimus ibi diebus septem: qui Paulo dicebant per Spiritum, ne ascenderet Jerosolymam. Et perfectis diebus, profecti ibamus, deducentibus nos omnibus cum uxoribus et filiis usque foras civitatem; et positis genibus in littore, oravimus. Et cum valefescimus invicem, ascendimus navem, illi autem redierunt in sua. Nos vero navigatione expleta, a Tyro descendimus Ptolemaidam, et salutatis fratribus, mansimus die una apud illos. Alia autem die,

COMMENTARIUS.

« Cum invenissemus navim. » Hoc perinde est ac si diceret: Cum non inveniremus navim abeuntem Cœsaream, sed in Phœnicem, ipsam consendimus, ac Cyprum reliquimus et Syriam (35). Illud enim: « relinquentes eam ad sinistram, » non sine causa dictum est; sed quoniam nequidem prope ad Syriam accedere festinabant (36). Venerunt itaque in Lyciam, et relicta Cypro, navigarunt Tyrum: ibi enim navigium onus suum depositum. « Et perfectis, » id est expletis « diebus, » nempe statutis; hoc est post dies Azyinorum, venerunt Troadem diebus quinque.

CAPUT XXX.

Agabi prophetia de iis quæ eventura erant Paulo in Jerusalem.

Feria 2 hebdomadæ septimæ.

TEXTUS.

XXI, 8-14. Profecti, venimus Cœsaream. Et intrantes domum Philippi evangeliste, qui erat unus de septem, mansimus apud eum. Huic autem erant quatuor aliae virgines prophetantes. Et cum morarentur per dies aliquot, supervenit quidam a Judæa propheta, nomine Agabus. Is cum venisset ad nos, tulit zonam Pauli, et alligans sibi pedes **293** et manus, dixit: Hæc dicit Spiritus sanctus: Virum cuius est zona hæc, sic alligabunt in Jerusalem Iudæi, et tradent in manus gentium. Quod cum audissemus, rogabamus nos et qui loci illius erant, ne ascenderet Jerosolymam. Tunc respondit Paulus et dixit: Quid facitis flentes et affligenates cor meum? Ego enim non solum alligari, sed et mori in Jerusalem paratus sum propter nomen Domini Jesu. Et cum ei suadere non possemus, quievimus, dicentes: Domini voluntas fiat.

³⁵ εἰάσαμεν.

(35) Perperam hic additum esse, et Syriam, clarum est; cum hoc narrationi Lucæ contrarium sit.

(36) Textus iste adeo mutile ex Chrysostomo exscriptus est, ut sensum effaserat tam ipsi quam sacro textui plene adversum. Chrysostomi verba ita se habent: Toūto (χαταλιπόντες αὐτὴν εὐώνυμον) οὐχ ἀπλῶς εἰρηται, ἀλλ' ἵνα δεῖξῃ, διτοι οὐδὲ ἐγγὺς

Συρίαν, καὶ κατήθημεν εἰς Τύρον· ἐκεῖσες γὰρ τὸ πλοῖον ἀποφορτιζόμενον τὸν γόμον. Ἀνευρόντες δὲ τοὺς μαθητὰς, ἐπειλέναμεν αὐτοῖς ἡμέρας ἑπτά. Οἵτινες ἔλεγον τῷ Παῦλῳ διτοι Πνεύματος μὴ ἐπιβαίνειν εἰς Ἱεροσόλυμα. Ὅτε δὲ ἐγένετο ἡμέρας ἑξαπτίσαι τὰς ἡμέρας, ἐξελίσσοντες ἐπορευόμεθα, προπεμπόντων ἡμᾶς πάντων σὺν γυναικὶ καὶ τέκνοις ἔως ἔξω τῆς πόλεως· καὶ θέντες τὰ γόνατα ἐπὶ τὸν αλγιαλόν, προσηκόμεθα. Καὶ ἀσπασάμενοι ἀλλήλους ἀνέβημεν εἰς τὸ πλοῖον· ἐκεῖνοι τε ὑπέστρεψαν εἰς τὰ δια. Ἡμεῖς δὲ τὸν πλοῦν διανύσαντες ἀπὸ Τύρου, κατηντήσαμεν εἰς Πτολεμαΐδα· καὶ ἀσπασάμενοι τοὺς ἀδελφούς, ἐμείναμεν ἡμέραν μίαν παρ' αὐτοῖς. Τῇ δὲ ἐπαύριον,

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

B «Ο λέγει τοιούτον ἐστι· Μή εὑρίσκοντες πλοῖον ἀπερχόμενον εἰς Καισάρειαν, ἀλλ' εἰς Φοινίκην, ἀνῆλθον εἰς αὐτὸν, καὶ Κύπρον δὲ εἰασαν³⁶ καὶ Συρίαν. Τὸ γὰρ, «Καταλιπόντες αὐτὴν εὐώνυμον, » οὐχ ἀπλῶς εἰρηται, ἀλλ' ἐτι οὐδὲ ἐγγὺς γενέσθαι τῆς Συρίας ἐσπεύδον. « Ήλθον οὖν εἰς Λυκίαν, καὶ τὴν Κύπρον ἀφέντες, εἰς Τύρον κατέπλευσαν· ἐκεῖσε γάρ τὸ πλοῖον ἀπεφόρτωσαν τὸν γόμον. Τὸ, « ἑξαπτίσαι, » ἀντὶ τοῦ πληρωματος, φησί, τὰς τεταγμένας ἡμέρας· τουτέστι, μετὰ τὰ « Αξυμα, εἰς Τριώδης ἥλθον δι· ἡμερῶν πέντε. »

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Ἀγάδου προφητεία περὶ τῶν συμβησομένων Παύλῳ ἐπὶ Ἱερουσαλήμ.

C Τῇ β τῆς ζ ἐξεδομάδος.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

« Εξελόντες ἡλθομεν εἰς Καισάρειαν· καὶ εἰσελθόντες εἰς τὸν οἶκον Φιλίππου τοῦ εὐγενείστου, ζητοῦ ἐκ τῶν ἑπτά, ἐμείναμεν περὶ αὐτῷ. Τούτῳ δὲ ήσαν θυγατέρες παρθένοι τέσσαρες προφητεύουσαι. Ἐπιμενόντων δὲ ἡμῶν ἡμέρας πλείους, κατῆλθε τις ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας προφήτης ὄντι μεταποίησις Ἀγαθος· καὶ ἐλθὼν πρὸς ἡμᾶς, καὶ ἀκρας τὴν ζώνην τοῦ Παύλου, δῆσας τε αὐτοῦ τοὺς πόδας καὶ τὰς χειρας, εἶπε· Τάδε λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον· Τὸν ἀνδρα οὗ ἐστιν ἡ ζώνη αὕτη, οὗτοι δῆσουσιν ἐν Ἱερουσαλήμ οἱ Ἰουδαῖοι· καὶ παραδῶσουσιν εἰς χειρας; θύων. Ός δὲ ἡκούσαμεν ταῦτα, παρεκαλοῦμεν ἡμεῖς τε καὶ οἱ ἐντόπιοι, τοῦ μὴ ἀναβαίνειν αὐτὸν εἰς Ἱερουσαλήμ. Ἀπεκρίθη τε δὲ Παῦλος· Τί ποιεῖτε κλαίοντες, καὶ συνθρίπτοντες μου τὴν καρδίαν; Ἐγὼ γάρ οὐ μόνον δεῦτην, ἀλλὰ καὶ ἀποθανεῖν εἰς Ἱερουσαλήμ ἐτοίμως ἔχω ὑπὲρ τοῦ ὄντος τοῦ Κυρίου Ἰησοῦν. Μή πειθομένου δὲ αὐτοῦ, ἡτυχόσαμεν, εἴποντες· Τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου γενέσθω.

Variæ lectiones et notæ.

αὐτῆς γενέσθαι ἡξίωσε, κατευθὺν πλέοντες τῆς Συρίας. Οὔτως ἐσπεύδον. Hoc (nempe relinquentes eam ad sinistram) non sine causa dictum est; sed ut ostenderet, ne prope quidem illam (videlicet Cyprum) accedere voluisse, cum recto cursu in Syriam pergerent: ita nempe festinabat. Textus ab Hentenio editus congruit cum nostro codice: similiter etiam codex Florentinus.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Σημειωτέον, ὅτι τοῦ διακόνου Φιλίππου ἡσαν αἱ θυγατέρες· ὧστε οὖν καὶ τῷ κοινωνήσαντι γάμων διακονεῖν ἔξεστι. Σημειώσαις δὲ, ὅτι καὶ αἱ προφῆτες αἱ θυγατέρες αὐτοῦ παρθένοι ἡσαν, καὶ ὅτι ἡσκουν δι' εὐλάβειαν μᾶλλον τοῦτο, ὧστε καὶ προφῆτείας ἡ ἔξισται. "Ωστε δῆλον, ὅτι περισπούδαστον ἦν αὐταῖς ἡ παρθενία. Εἰ γάρ μη ἦν περισπούδαστον, οὐκ ἀν προσέθηκεν ὁ συγγραφεὺς, ὅτι καὶ παρθένοι ἡσαν.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Μετὰ δὲ τὰς ἡμέρας ταύτας ἀποσκευασάμενοι ἀνεβαίνομεν εἰς Ἱερουσαλήμ. Συνῆλθον δὲ καὶ τῶν μαθητῶν ἀπὸ Καισαρείας σὺν ἡμῖν ἀγνοτες περὶ ὧν ἔνεισθωμεν, Μνάστων τινὶ Κυπρίῳ ἀρχαίῳ μαθητῇ. Γενομένων δὲ ἡμῶν εἰς Ἱεροσόλυμα, ἀσμένων ἐθέξαντο ἡμᾶς οἱ ἀδελφοί. Τῇ δὲ ἐπιούσῃ εἰσῆσθε ὁ Παῦλος σὺν ἡμῖν πρὸς Ἱάκωβον· πάντες γάρ [ιωιγ. τε] παρεγένοτο οἱ πρεσβύτεροι. Καὶ ἀσπασάμενος αὐτοὺς, ἐξῆγετο καθ' ἓν ἔκαστον, ὃν ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἐν τοῖς ἔθνεσι διὰ τῆς διακονίας αὐτοῦ.

ΚΕΦΑΛ. ΛΑ'.

Παραίτεοις Ἰακώβου χρόνῳ Παῦλον περὶ τοῦ μὴ δοκεῖν καλύψειν τοὺς Ἐβραίους περιέμενοσθαί.

Οἱ δὲ ἀκούσαντες, ἐδόξαντο τὸν Θεόν· εἰπον δὲ αὐτῷ· Θεωρεῖς, ἀδελφε, πόσαις μυριάδες εἰσὶ τῶν πεπιστευκότων Ἰουδαίων, καὶ πάντες ζηλωταὶ τοῦ νόμου ὑπάρχουσι. Κατηχήθησαν δὲ περὶ σοῦ, ὅτι ἀποστασίαν διδάσκεις ἀπὸ Μωϋσέως τοὺς κατὰ τὰ ἔθνη πάντας Ἰουδαίους, λέγων, μή περιτέμνειν αὐτοὺς τὰ τέκνα, μηδὲ τοῖς ἔθεσι περιπατεῖν. Τί οὖν ἔστι; Πάντως δεὶ πλῆθος συνελθεῖν· ἀκούσονται γάρ ὅτι ἐλήλυθας. Τοῦτο οὖν ποίησον δ σοι λέγομεν. Εἰσὶν ἐν ἡμῖν ἀνδρες τέσσαρες εὐχῆς ἔχοντες ἐπ' ἑαυτῶν. Τούτους παραλαβὼν ἀγνοθῆται σὺν αὐτοῖς, καὶ διπάνησον ἐπ' αὐτοῖς, ἵνα ἐνρήσωνται τὴν κεφαλὴν· καὶ γνώσονται πάντες, ὅτι ὁν κατηχήηται περὶ σοῦ οὐδέν ἔστιν, ἀλλὰ στοιχεῖς καὶ αὐτὸς φυλάσσων τὸν νόμον. Περὶ δὲ τῶν πεπιστευκότων ἔθνῶν ἡμεῖς ἐπεστείλαμεν, κρίναντες μηδὲν τοιούτον τηρεῖν αὐτοὺς, εἰ μὴ φυλάσσεσθαι αὐτοὺς τὸ τε εἰδωλοθυτον, καὶ τὸ αἷμα, καὶ τὸ πνικτὸν, καὶ πορνείαν.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

«Ἐπισκευασάμενοι, τὰ πρὸς τὴν δεοιπορίαν λαδόντες. Συμβουλεύουσιν, οὐκ ἐπιτάτησιν οἱ περὶ τὸν Ἱάκωβον. Οἱ γάρ ἐν Ἱεροσολύμοις πιστεύσαντες ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων τὰ ἔθη τὰ νομικὰ ἥθελον ἔτι φυλάττειν. Ἐργῷ τὴν ἀπολογίαν ποιῆσαι αὐτῷ συμβουλεύουσιν, οὐ λόγῳ. Τούτο οὖν φησι³⁰. Τὰς προσφερομένας ὑπὲρ αὐτῶν κατὰ τὸν νόμον θυσίας σὺν πάρασχε, ἵνα λύσῃς τὴν ὑποψίαν, καὶ δειξῆς, ὅτι οὐ μόνον οὐ διδάσκεις ἔξω τοῦ νόμου, ἀλλ' ὅτι καὶ αὐτὸς φυλάττεις τὰ ἐν τῷ νόμῳ. Ἰνα δὲ μηλέγῃ· Ἐὰν τὰ ἔθνη τοῦτο μάθωσι, σκανδαλοθήσονται· ἐπάγει· «Περὶ τῶν πεπιστευκότων ἔθνῶν

A

COMMENTARIUS.

Adnotandum, Philippi diaconi filias illas fuisse: quare etiam uxoratis licet diaconatus officiu[m] exercere.⁽³⁷⁾ Observa vero etiam prophetissas illius filias fuisse virgines, ac propter pietatem hoc magis exercuisse; unde prophetar[um] dono dignæ factæ sunt. Ex quo patet, summo illas studio virginitatem coluisse: aliter sacer scriptor non addidisset, quod essent virgines.

TEXTUS.

XXI, 15-19. Post dijes autem istos præparati, ascendimus Jerusalem. Venerunt autem et ex discipulis a Cæsarea nobiscum, adducentes secum (apud quem hospitaremur) Mnasonem quemdam Cyprium, antiquum discipulum. Et cum venissemus Jerosolimam, libenter exceperunt nos fratres. Sequenti autem die introibat Paulus nobiscum ad Jacobum, omnesque collecti sunt seniores. Quos cum salutasset, narrabat per singula quæ Deus fecisset in gentibus per ministerium ipsius.

CAPUT XXXI.

Adhortatio Jacobi ad Paulum de eo quod non videatur prohibere Hebreos circumcidere.

XXI, 20-25. At illi cum audissent, magnificabant Deum, dixeruntque ei: Vides, frater, quot millia sunt in Iudeis qui crediderunt, et omnes circumscindentes sunt legis. Audierunt autem de te, quia discessionem doceas a Moyse eorum qui per gentes sunt Iudeorum: dicens non debere eos circumcidere filios suos, neque secundum consuetudinem ingredi. Quid ergo est? Utique oportet convenire 294 multitudinem: audient enim te supervenisse. Hoc ergo fac quod tibi dicimus: Sunt nobis viri quatuor, votum habentes super se. His assumptis, sanctisca te cum illis, et impende in illis ut radant capita; et scient omnes quia que de te audierunt falsa sunt, sed ambulas et ipse custodiens legem. De his autem qui crediderunt ex gentibus, nos scripsimus judicantes, ut abstineant se ab idolis immolato et sanguine et suffocato et fornicatione.

COMMENTARIUS.

D «Præparati,» hoc est sumptis, quæ ad iter necessaria erant. «Vides, frater.» Consilium dant, non jubent Jacobus et socii ejus. Etenim qui Jerosolymis ex Iudeis crediderant, legalia instituta adhuc servare volebant. «Purifica te.» Ut opere, non verbo defensionem sibi paret, suadent. Igitur, aiunt, eas, quas ipsi juxta legem offerunt, victimas ipse suppedita, ut suspicionem quam de te habent, dissolvas, illisque ostendas quod non solum nihil contra legem doceas, sed ipse etiam quæ legis sunt, observes. Ne vero Paulus dicat: Si hæc gentiles resciverint, scandalum patientur,

Variæ lectiones et notæ.

³⁰ φασι.

(37) Utique, ubi non obstat ecclesiastica lex, ut in ecclesia Latina.

subdunt: « De his autem qui crediderunt ex gentibus, nos scripsimus, judicantes, » nihil horum servandum illis esse. Quemadmodum igitur nos, et si Judæis prædicemus, illis præcipimus, sic et tu qui gentibus prædicas, nobis cooperare. Attemperatio est; nihil suspicare. Et quidem hoc Jerosolymis facere difficile non est. Hoc igitur fac hic, ut illud alibi tibi facere liceat. His persuasus Paulus se totundit, et omnia legalia perfecit.

CAPUT XXXII.

De perturbatione mota contra Paulum Jerosolymis, et quomodo eum tribunus et multitudinis manibus eripuerit.

Feria 3 hebdomadæ septimæ.

TEXTUS.

XXI, 26-40. Tunc Paulus, assumptis viris, postera die purificatus cum illis intravit in templum, annuntians explectionem dierum purificationis, donec offerretur pro unoquoque eorum oblatio. Dum autem septem dies consummarentur, hi qui de Asia erant Judæi, cum vidissent eum in templo, concitaverunt omnem populum, et injecerunt ei manus, 295 clamantes: Viri Israelitæ, adjuvate: hic est homo, qui adversus populum et legem et locum hunc omnes ubique docens, insuper et gentiles induxit in templum, et violavit sanctum locum istum. Viderant enim Trophimum Ephesum in civitate cum ipso, quem aestimaverunt, quoniam in templum introduxisset Paulus. Commotaque est civitas tota, et facta est concursio populi. Et apprehendentes Paulum, trahebant eum extra templum, et statim clausæ sunt jauæ. Quærentibus autem eum occidere, nuntiatum est tribuno cohortis, quia tota confunditur Jerusalem. Qui statim, assumptis militibus et centurionibus, decurrunt ad illos. Qui cum vidissent tribunum et milites, cessaverunt percutere Paulum.

Tunc accedens tribunus apprehendit eum, et jussit eum alligari catenis duabus, et interrogabat quis esset, et quid fecisset. Alii autem aliud clamabant in turba. Et cum non posset certum cognoscere præ tumultu, jussit duci eum in castra. Et cum venisset ad gradus, contigit, ut portaretur a militibus propter vim populi. Sequebatur enim multitudo populi clamans: Tolle eum. Et cum cœpisset induci in castra, Paulus dicit tribuno: Si licet mihi loqui aliquid ad te? Qui dixit: Graece nosti? Nonne tu es Agyptius, qui ante hos dies tumultum concitasti et eduxisti in desertum quatuor millia virorum saceriorum? Et dixit ad eum Paulus: Ego homo sum quidem Judæus a Tarso Ciliciæ, non ignotæ civitatis municeps. Rogo autem te, permitte mihi loqui ad populum. Et cum ille permisisset, Paulus stans in gradibus, annuit manu ad plebem et magno

τημεῖς ἐπεστείλαμεν, φησὶ, κρίναντες μηδὲν τοιῦτον τηρεῖν αὐτούς. » Οὐστέρ οὖν ἡμεῖς ἔκεινοις ἵστε ἔξαμεν, καίτοι: Ίουδαιοις κηρύττεοντες, οὗτοι καὶ σὺ τοῖς ἔνοντοις κηρύσσων, σύμπτραξον ἡμῖν. Συγκαταβάσεως τοῦτο ἔστι, μηδὲν ὑποπτεύσῃς· καὶ νῦν Ἱεροπολύμοις δὲ τοῦτο ποιεῖν, φορητόν. Ποιήσον οὖν τοῦτο ἐνταῦθα, ἵνα ἕξῃ σοι [ἔξω] ποιεῖν ἔκεινο. Εἴτη ἔκεισθη αὐτοῖς, ἔξυρδτο, καὶ πάντα τὰ Ίουδαικὰ ἐτέλεσεν.

ΚΕΦΑΛ. ΛΒ.

Περὶ τῆς ἐν Ἱερουσαλήμ κατὰ τοῦ Παύλου κινηθεὶς ἀταξίας, δικῶς τε αὐτὸν ὁ χιλιαρχὸς τοῦ πλήθους ἐξαιρεῖται.

Τῇ γ' τῆς ζ' ἐνδομάδος.

KEIMENON.

Τότε δὲ Παῦλος παραλαβὼν τοὺς ἄνδρας, τῇ ἔχομένη ἡμέρᾳ, καὶ σὺν αὐτοῖς ἀγνοεῖτε, εἰσῆσθε εἰς τὸ ιερόν, διαγγέλλων τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἡμερῶν τοῦ ἀγνοεῖτοῦ, ἦώς οὖν προστηνέθη ὑπὲρ ἐνδέκατου ἡμέρας αὐτῶν ἡ προσφορά. Ως δὲ ἔμελλον αἱ ἐπτά ἡμέραις συντελεῖσθαι, οἱ ἀπὸ τῆς Ἀσίας Ίουδαιοι θεσαύρους αὐτὸν ἐν τῷ ιερῷ, συνέχεον ἐπ' αὐτὸν πάντα τὸν δῆλον, καὶ ἐπέβαλον ἐπ' αὐτὸν τὰς χειρας, κράζοντες· Ἄνδρες Ἱεραπλήται, βοηθεῖτε· οὗτος ἔστιν ὁ ἀνθρωπὸς ὁ κατὰ τοῦ λαοῦ, καὶ τοῦ νόμου, καὶ τοῦ τόπου τούτου, πάντας πανταχοῦ διδάσκων· Εἳ τε καὶ Ἐλληνας εἰσήγαγεν εἰς τὸ ιερόν, καὶ κεκοίνωκε τὸν ἄνθρωπον τούτον (ἥσαν γάρ πρωεραρχότες Τροφιμὸν τὸν Ἐφέσιον ἐν τῇ ἑπτάλει σὺν αὐτῷ, διν ἐνόμιζον διτε εἰς τὸ ιερόν εἰσήγαγεν δὲ Παῦλος). Ἐκείνηθε τῇ πόλεις δῆλη, καὶ ἐγένετο συνδρομὴ τοῦ λαοῦ· καὶ ἐπιλαβόμενοι τοῦ Παύλου, εἰλκον αὐτὸν ἔξω τοῦ ιεροῦ· καὶ εὐθέως ἐκλείσθησαν αἱ θύραι. Ζητούντων δὲ αὐτὸν ἀποκτεῖναι, ἀνέδη φάσις τῷ χιλιαρχῷ τῆς σπείρης, διτε δῆλη συγκέχυται ἡ Ἱερουσαλήμ. Ως εἰς αὐτῆς παραλαβὼν στρατιώτας καὶ ἐκαποντάρχους, κατέδραμεν ἐπ' αὐτούς. Οἱ δὲ, ίδόντες τὸν χιλιαρχὸν καὶ τοὺς στρατιώτας, ἐπαύσαντο τύπτοντες τὸν Παῦλον.

Τότε ἐγγίσας δὲ χιλιαρχὸς, ἐπελάβετο αὐτοῦ, καὶ ἐκέλευσε δεθῆναι ἀλύσεστι δυσὶ· καὶ ἐπυνθάνετο τίς διν εἶη, καὶ τι ἔστι πεποιηκόις. Ἀλλοι δὲ δῆλο τις ἐπεφώνουν ἐν τῷ δῆλῳ. Μή δυναμένου δὲ αὐτοῦ γνῶναι τὸ ἀσφαλὲς διὰ τὸν θύρυσδον, ἐκέλευσεν αὐτὸν δὲ χιλιαρχὸς ἀγεσθεὶς εἰς τὴν παρεμβολὴν. Ὁτε δὲ ἐγένετο ἐπὶ τοὺς ἀναβαθμούς, συνένη βαστάζεσθαι αὐτὸν ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν διὰ τὴν βίαν τοῦ δῆλου. Ἦκολούθη γάρ τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ, κράζοντες· Άλρε αὐτόν. Μέλλων τε εἰσάγεσθαι εἰς τὴν παρεμβολὴν δὲ Παῦλος, λέγει τῷ χιλιαρχῷ· Εἰ ἔξεστι μοι εἰπεῖν τι πρὸς σέ· Ωδὲ ἔφη· Ἐλληνιστὲ γινώσκεις; Οὐκάρα σὺ εἰ δὲ Ἀιγύπτιος δὲ πρὸ τούτων τῶν ἡμερῶν ἀναστατώσας, καὶ ἔξαγαγὼν εἰς τὴν Ἑρήμον τοὺς τετρακισχιλίους ἀνδρας τῶν σικαρίων; Εἴπε δὲ δὲ Παῦλος· Ἐγὼ δὲ ἀνθρωπὸς μὲν εἰμι Ίουδαιος Ταρσεὺς τῆς Κιλικίας, οὐκ δεσμους πόλεως πολιτης. Δέομαι δέ ους, ἐπιτρεψόν μοι λαλῆσαι πρὸς τὸν λαόν.

Ἐπιτρέψαντος δὲ αὐτοῦ, ὁ Παῦλος ἐστὼς ἐπὶ τῶν ἀναβαθμῶν, κατέσεισε τῇ χειρὶ τῷ λαῷ. Πολλῆς δὲ σιγῆς γενομένης, προσεφύνησε τῇ Ἐβραΐδι διαλέκτῳ. λέγων.

Παῦλου κατάστυσις περὶ αὐτοῦ, καὶ τῆς εἰς ἀπόστολον αὐτοῦ κλήσεως.

Ἄνδρες ἀδελφοί καὶ πατέρες, ἀκούσατε μου τῆς πρὸς ὑμᾶς νυνὶ ἀπολογίας (ἀκούσαντες δὲ ὅτι τῇ Ἐβραΐδι διαλέκτῳ προσεφύνει αὐτοῖς, μᾶλλον παρεῖχον ἡσυχίαν. Καὶ φησιν)· Ἐγώ μὲν εἰμι ἀνὴρ Ἰουδαῖος, γεγενημένος ἐν Ταρσῷ τῆς Κιλικίας, ἀνατεθραμμένος δὲ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ παρὰ τοὺς πόδας Γαμαλίῃ, πεπαιδευμένος κατὰ ἀκρίβειαν τοῦ πατρώου νόμου, ζηλωτὴς ὑπάρχων τοῦ Θεοῦ, καθὼς πάντες ὑμεῖς ἔστε σήμερον. Οὓς ταύτην τὴν ἔδοντις ἀδελφεῖς ἀδελφῶν, εἰς Δαμασκὸν ἐπορεύθην, ἄξων καὶ τοὺς ἀκείσεος δυτας δεδεμένους; εἰς Ἱερουσαλήμ, ἵνα τιμωρηθῶσιν. Ἐγένετο δέ μοι πορευομένῳ, καὶ ἐγγίζοντι τῇ Δαμασκῷ περὶ μεσημβρίαν, ἐξέφυγος ἐκ τοῦ οὐρανοῦ περιστράψας φῶς ἵκανὸν περὶ ἑμέν. Ἔπειτα τε εἰς τὸ ἔδαφος, καὶ ἤκουσα φωνῆς λεγούσης μοι· Σαοὺλ, Σαοὺλ, τί με διώκεις; Ἐγώ δὲ ἀπεκρίθην· Τί; εἰ, Κύριε; Εἶπε τε πρός με· Ἐγώ εἰμι Ἰησοῦς ὁ Ναζαρεῖος, δύ σὺ διώκεις. Οἱ δὲ σὺν ἐμοὶ δυτες τὸ μὲν φῶς ἐθεάσαντο, καὶ ἐμφοβοὶ ἐγένοντο, τὴν δὲ φωνὴν οὐκ ἤκουσαν τοῦ λαλούντος μοι. Εἶπον δέ· Τί ποιήσω, Κύριε; Ό δέ Κύριος εἶπε πρός με· Ἀναστάς πορεύου εἰς Δαμασκὸν, κάκεῖ σοι λαλῆθησται περὶ πάντων ὧν ἔτεσταν σοι ποιῆσαι. Ως δὲ οὐκ ἀνέβλεπον ἀπὸ τῆς δόξης τοῦ φωτὸς ἐκείνου, χειραγωγούμενος ὑπὸ τῶν συνόντων μοι, ἥλθον εἰς Δαμασκόν.

Περὶ ὧν ἔφη ὁ Ἀραρίας πρὸς τὸν Παῦλον ἐν Δαμασκῷ· ὅτασσας τε καὶ φωνῆς Θεοῦ γενομένης ἦτορ τῷ Ιερῷ· καὶ διὰ μάλλων ὁ Παῦλος ἐπει τούτοις τύπεσθαι, εἰπὼν διὰ τὸν Ῥωμαϊδές εἶμι, ἀρέθη.

Ἀνατίας δὲ τις, ἀνὴρ εὐλαβῆς κατὰ τὸν νόμον, μαρτυρούμενος ὑπὸ πάντων τῶν κατοικούντων ἐν Δαμασκῷ Ἰουδαίων, ἐλθὼν πρὸς με, καὶ ἐπιστάς, εἶπε μοι· Σαοὺλ ἀδελφὲ, ἀνάβλεψον. Καγὼ ἀνὴρ τῇ ὥρᾳ ἀνέβλεψα εἰς αὐτὸν. Ό δέ εἶπεν· Ό Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν προεχειρίσατο σε γνῶναι τὸ θέλημα αὐτοῦ, καὶ ἰδεῖν τὸν δίκαιον, καὶ ἀκοῦσαι φωνὴν ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ· διὰ τοῦ μάρτυρος αὐτοῦ πρὸς πάντας ἀνθρώπους, ὃν ἐώρακας καὶ ἤκουσας. Καὶ νῦν τοι μέλλεις; Ἀναστάς βάπτισαι καὶ ἀπόλυται τὰς ἀμαρτίας σου, ἐπικαλεσάμενος τὸ δυναμα αὐτοῦ. Ἐγένετο δέ μοι ὑποστέφοντι εἰς Ἱερουσαλήμ, καὶ προσευχούμενος μοι ἐν τῷ Ιερῷ, γενέσθαι με ἐν ἐκστάσει, καὶ ἰδεῖν αὐτὸν λέγοντά μοι· Σπεῦσον καὶ ἔξελθε ἐν τάχει ἐξ Ἱερουσαλήμ· διότι οὐ παραδέσσονται σοι τὴν μαρτυρίαν περὶ ἑμού. Κάγὼ εἶπον· Κύριε, αὐτοὶ ἐπιστανται διὰ τοῦ μηνὸς φυλακίων καὶ δέρων κατὰ τὰς συναγωγὰς τοὺς πιστεύοντας ἐπι· σέ· καὶ ἐσε ἔξεχύνετο τὸ αἷμα Στεφάνου τοῦ

Pauli narratio de seipso, snaque ad apostolatum vocatione.

XXII, 1-11. Viri fratres et patres, audite quam ad vos reddo rationem. Cum audissent autem, quia Hebreæ lingua loqueretur ad illos, magis præstiterunt silentium. Et dicit: Ego sum vir Iudeus, natus in Tarse Ciliciorum, nutritus autem in ista civitate, secus pedes Gamaliel, eruditus juxta veritatem paternæ legis, simulacrum legis, sicut et 296 vos omnes estis hodie: qui hanc viam persecutus sum usque ad mortem, alligans et tradens in custodias viros ac mulieres; sicut princeps sacerdotum mihi testimonium reddit, et omnes maiores natū; a quibus et epistolas accipiens ad fratres Damascum pergebam, ut adducerem inde vincitos in Jerusalem ut punirentur. Factum est autem, eunte me, et appropinquate Damasco media die, subito de cœlo circumfulsit me lux copiosa: et decidens in terram, audivi vocem dicentem mihi: Saul, Saul, quid me persequeris? Ego autem respondi: Quis est Dominus? Dixitque ad me: Ego sum Jesus Nazarenus, quem tu persequeris. Et qui uicem erant, lumen quidem viderunt, vocem autem non audierunt ejus qui loquebatur tecum. Et dixi: Quid faciam, Domine? Dominus autem dixit ad me: Surgens, vade Damascum, et ibi tibi dicetur de omnibus quæ te oporteat facere. Et cum non viderem præ claritate luminis illius, ad manum deductus a comitibus, veni Damascum.

D De iis quæ Damasci Ananias ad Paulum dixit; deque visione et voce Dei facta in templo: et quomodo jamjam ob haec verberandus, ubi se Romanum dixit, liberatus sit.

XXII, 12-22. Ananias autem quidam, vir secundum legem testimonium habens ab omnibus cohabitantiibus Iudeis, veniens ad me et astans dixit mihi: Saul frater, respice. Et ego eadem hora respexi in eum.

At ille dixit: Deus patruin nostrorum præordinavit, ut cognoseres voluntatem ejus, et videres justum, et audires vocem ex ore ejus; quia eris testis illius ad omnes homines eorum, quæ vidisti et audisti. Et nunc quid moraris? Exsurge, et baptizare, et ablue peccata tua, invocato nomine ipsius. Factum est autem revertenti mihi in Jerusalem, et oranti in templo, fieri me in stupore mentis, et videre illum dicentem mihi: Festina, et ex velocietate Jerusalēm, quoniam non recipient testimonium tuum de me. Et ego dixi: Domine, ipsi sciunt, quia ego eram concludens in carcerem et cædens per synagogas eos qui credebant in te: et cum funderetur sanguis Stephani testis tui, ego astabam, et consentiebam et custodiebam vestimenta interficien-

tum illum. Et dixit ad me : **297** Vade, quoniam ego in nationes longe mittam te. Audiebat autem eum usque ad hoc verbum, et levaverunt vocem suam dicentes : Tolle de terra hujusmodi : non enim fas est eum vivere. Vociferantibus autem eis, et prouidentibus vestimenta sua, et pulverem jacantibus in aerem, jussit tribunus induci eum in castra, et flagellis cædi, et torqueri eum, ut sciret, propter quam causam sic acclamarent ei. Et cum astrinxissent eum loris, dicit astanti sibi centurioni Paulus : Si hominem Romanum et indemnatum licet vobis flagellare ? Quo audito, centurio accessit ad tribunum, et nuntiavit ei, dicens : Quid acturus es ? Hic enim homo civis Romanus est. Accedens autem tribunus, dixit illi : Dic mibi si tu Romanus es ? At ille dixit : Etiam. Et respondit tribunus : Ego multa summa civitatem hanc consecutus sum. *{Et Paulus ait : Ego autem, et natus sum. Protinus ergo discesserunt ab illo qui eum torturi erant. Tribunus quoque timuit, postquam rescivit, quia civis Romanus esset, et quia alligasset eum.}*

CAPUT XXXIII.

Quæ Paulus, cum descendisset in concilium, passus est, quæque dixit, et præclare sibi consulens fecit.

XXII. 30. Postera autem die volens scire diligenter, qua ex causa accusaretur a Judæis, solvit eum, et jussit sacerdotes convenire, et omne concilium, et producens Paulum, statuit inter illos.

COMMENTARIUS.

« Tolle eum. » Mos erat Judæis hanc proferre vocem contra justos (38) sicut et contra Dominum : « Tolle eum, » hoc est de numero viventium. *Ægyptius autem (de quo hic mentio) homo quidem fuit novitatis amator, seditionis, impostor et præstigiator. Cupiens itaque diabolus criminum, quæ illi conveniebant, Paulum consortem reddere (quemadmodum et eodem tempore Christum Dominum) excitavit **298** hominem illum, ut inter Judæos portenta quædam operaretur. Quoniam vero tribunus Paulo dixit : « Nonne tu es ille Ægyptius ? » hanc ut ille amoveret suspicionem, et genus suum et religionem quam colebat, confessim manifestavit, sicut et alibi se « legitimum » Christi appellavit³⁸. Sicarii autem dicuntur latrones, parvis quibusdam gladiis utentes, qui magnitudine Persarum acinaces, curvitate vero Romanorum sicas referunt : ex quibus sicariorum nomen ejus generis hominibus adhæsit. Sunt vero,*

³⁸ I Cor. ix, 21.

Variæ lectiones et notæ.

(38) Chrysostomus hic habet, καθ' ὃν ἀποφένετο, contra eos, quos damnarent : quod sic

μάρτυρός σου, καὶ αὐτὸς ἡμην ἐφεστώς, καὶ συνευδοχῶν τῇ ἀναρέσει αὐτοῦ, καὶ φυλάσσων τὰ ἱμάτια τῶν ἀναιρόντων αὐτόν. Καὶ εἶπε πρός με · Πορεύουσ, ὅτι ἔγώ εἰς Ἐθνη μαχράν ἐξαποστελῶ σε. "Ἔκουσον δὲ αὐτοῦ ἀχρι τούτου τοῦ λόγου, καὶ ἐπῆραν τὴν φωνὴν αὐτῶν λέγοντες · Αἱρε ἀπὸ τῆς γῆς τὸν τοιούτον · οὐ γάρ καθήκον αὐτὸν ζῆν. Κραυγαζόντων δὲ αὐτῶν καὶ φίπτόντων τὰ ἱμάτια, καὶ χονιορτὸν βαλλόντων εἰς τὸν δέρα, ἐκέλευσεν ὁ χιλιάρχος εἰσάγεσθαι αὐτὸν εἰς τὴν παρεμβολὴν, εἰπὼν μάστιξιν ἀνετάξεσθαι αὐτὸν, ἵνα ἐπιγνῷ δι' ἣν αἰτίαν οὗτος ἐπεφύνουν αὐτῷ. Ής δὲ προέτεινον αὐτὸν τοὺς ἱμάτιους, εἶπε πρὸς τὸν ἐστῶτα ἐκατόνταρχον δι Παῦλος · Εἰ ἀνθρώπον Ῥωμαῖον καὶ ἀκατάκεριτον ἐξεστεν ὑμῖν μαστίξειν ; Ἀκούσας δὲ ὁ ἐκατόνταρχος, προσελθὼν B τῷ χιλιάρχῳ, ἀπήγγειλε, λέγων · Ὁρα τί μέλλεις ποιεῖν. Ο γάρ δινθρώπος οὗτος Ῥωμαῖος ἐστι. Προσελθὼν δὲ ὁ χιλιάρχος, εἶπεν αὐτῷ · Λέγε μοι, εἰ σὺ Ῥωμαῖος ει ; Οὐδὲ ἔφη· Ναί. Ἀπεκρίθη τε ὁ χιλιάρχος · Ἐγώ πολλοῦ κεφαλαίου τὴν πολιτείαν ταύτην ἐκτησάμην. Οὐδὲ Παῦλος ἔφη · Ἐγώ δὲ καὶ γεγένημαι. Εὐθέως οὖν ἀπέστησαν ἀπ' αὐτοῦ οἱ μέλλοντες αὐτὸν ἀνετάξειν · καὶ ὁ χιλιάρχος δὲ ἐφοβήθη, ἐπιγνούς δι τοις Ῥωμαῖος ἐστι, καὶ ὅτι αὐτὸν ἦν δεδεκώς.

ΚΕΦΑΛ. ΑΓ'.

"Οσα Παῦλος, καταβάς εἰς τὸ συνέδριον, ἐκαθίτε, καὶ εἶπε, καὶ εὐθυνθόλιως ἐκραξε.

Tῇ δὲ ἐπαύριον βουλόμενος γνῶναι τὸ ἀσφαλέστερον, κατὰ τὸν Ἰουδαίων, ἐλύσειν αὐτὸν ἀπὸ τῶν δεσμῶν, καὶ ἐκέλευσεν συνελθεῖν τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ πᾶν τὸ συνέδριον αὐτῶν · καὶ καταγάγων τὸν Παῦλον, ἐστησεν εἰς αὐτούς.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

« Εθος τοις Ἰουδαίοις, ταύτην λέγειν τὴν φωνὴν κατὰ τῶν δικαίων, ὡς καὶ κατὰ τοῦ Κυρίου · Εἰ οὐδὲν, εἰ ἀντὶ τοῦ, Ἐπαρον αὐτὸν ἐκ τῶν ζώντων. Οὗτος δι Αιγύπτιος ἀνθρώπος τις ἦν νεωτεροποιός, καὶ στασιαστής, καὶ ἀπατεών, καὶ γόνης. Καὶ θέλω διάδολος κοινωνὸν ποιεῖν Παῦλον τῶν ἐκείνων προσηκόντων ἐγκλημάτων, διστέρεαν καὶ ἐπιτεύσθαι ἐν τοις Ἰουδαίοις. Ἐπειδὴ δὲ φησιν δι χιλιάρχος · « Σὺ ει δι Αιγύπτιος ; εὐθέως ἐστὺ ταύτης ἀπήγαγε τῆς ὑποβίας, καὶ τὸ ἔνθιος εἰπὼν καὶ τὴν θρησκείαν. Καὶ γάρ καὶ ἀλλαχοῦ ἔννομον ἐστὸν τοῦ Χριστοῦ καλεῖ. Σικάριοι δὲ λέγονται, ἔιφιδιοις χρώμενοι, παραπλησίοις μὲν τὸ μέγεθος; τοῖς τῶν Περσῶν ἀκινάκαις, ἐπικαμπτέστι δὲ καὶ δροσίοις ταῖς ὑπὸ Ῥωμαίων σικαῖς καλουμέναις · ἀφ' ὧν καὶ τὴν προσηγορίαν οἱ ληστεύοντες ἐλαβον. "Αλλοι δὲ, αἱρεσίν τινα παρὰ Ἰουδαίοις [Ἐρασαν εἶναι. Τρεῖς γάρ εἰσιν αἱρέσεις γενικαὶ παρὰ Ἰουδαίοις.

generatim dictum melius se habet, quam determinate dicere, contra justos.

οις·] Φαρισαῖοι, Σαδδουκαῖοι, καὶ Ἐσθηνοί. Οὗτοι τὸν βίον σεμνότερον ἀσκοῦσι, φιλάλληλοι διπλεῖς καὶ ἐγκρατεῖς· διὸ καὶ Ἐσθηνοὶ πρωταγορεύονται, ἡτούν δοῖσι. "Ἄλλοι δὲ αὐτοὺς σικαρίους ἔχαλεσσαν, ἡτούν ζηλωτάς. «Εἰ ἀνθρώπον Ῥωμαῖον.» Οὐκ ἐψεύσατο Παῦλος Ῥωμαῖον ἔσυτὸν καλέσας, καίτοι Ἰευδαῖος ὑπάρχων, ὡς καὶ αὐτὸς πρὸ δὲ λίγου ἐφῆ. "Ἄπο γάρ Ἀδριανοῦ συνέβη πάντας εἶναι Ῥωμαῖος. Μεγάλην γάρ εἰχον τότε πρόνοιαν οἱ οὐτεως ἀξιούμενοι καλεῖσθαι. Τοῦτο δὲ φησιν, ἵνα μὴ μαστιχθεῖς, εὔχαταφρόνητος γένηται. Εἰ γάρ ἐμάστιξαν, καὶ παρέτρεψαν ἄν τὸ πρᾶγμα, καὶ ἀπέκτειναν αὐτὸν. Νῦν δὲ, εἴ καὶ [μή]·δι· ἔτερον, ἀλλὰ γε διὰ τούτο, οὐ μόνον οὐκ ἐμάστιξαν, ἀλλὰ καὶ ἀπέλυσαν. «Ο δὲ Παῦλος ἐφη.» Δείκνυειν οὖν δὲ Παῦλος, διτοι καὶ διπάτηρ αὐτοῦ Ῥωμαῖος ἦν. Πρὸ γάρ τοῦ γεννηθῆναι τὸν Παῦλον, γεγενημένης τῆς Κιλικίας ὑπὸ Ῥωμαίους, ἀνάγκη καὶ αὐτὸν, ὡς ὅντα ὑπὸ αὐτοὺς, Ῥωμαῖον εἶναι. Τέως δὲ κατὰ τὴν προφητείαν ἐδεσμεύθη ἐν Ἱερουσαλήμ. Τι οὖν ἀπὸ τούτου γένεται; Λύτας κατήγαγεν αὐτὸν πρὸς τοὺς Ἰουδαίους. Οὐκ ἀρα φεῦδος ἦν, διτοι Ῥωμαῖος ἦν. «Ἐφοβήθη γάρ, φησιν, δὲ χιλιαρχος, ἐπιγνοὺς διτοι Ῥωμαῖος ἔπειτα,» τοιτέστιν ἀξιωματικοῦ γένους ὅντα.

postea contigit? Solvit eum tribunus et duxit ad Iudeos. Vere itaque Paulus Romanus erat. «Timuit enim, inquit, tribunus postquam rescivit, quia civis Romanus, hoc est nobilis genere, erat.

Τῇ δὲ τῆς ζ' ἐδδομάδος.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

"Ατενίσας δὲ δὲ Παῦλος ἐν τῷ συνεδρίῳ εἶπεν· «Ἀνδρες ἀδελφοί, ἐγὼ πάσῃ συνειδήσει ἀγαθῇ πεπολιτευματι τῷ Θεῷ ἀχρι ταύτης τῆς ἡμέρας. Ο δὲ ἀρχιερεὺς Ἀνανίας ἐπέταξε τοῖς παρεστῶσιν αὐτῷ, τύπτειν αὐτοῦ τὸ στόμα. Τότε δὲ Παῦλος πρὸς αὐτὸν εἶπε· Τύπτειν σε μέλλει δὲ Θεός, τούτῳ κακονιαμένε. Καὶ σὺ κάθῃ κρίνων με κατὰ τὸν νόμον, καὶ παρνομῶν καλεῖσθαις με τύπτεσθαι; Οἱ δὲ παρεστῶτες εἰπον τῷ Παύλῳ· Τὸν ἀρχιερέα τοῦ Θεοῦ λοιδορεῖς; «Ἐφη τε δὲ Παῦλος· Οὐκοῦ δὲιν, ἀδελφοί, διτοι ἀρχιερεὺς διτοι. Γέγραπται γάρ, διτοι, «Ἀρχοντας τοῦ λαοῦ σου οὐκοῦ ἐρεῖς κακῶς. Γνοὺς δὲ δὲ Παῦλος διτοι τὸ ἐν μέρος διτοι. Σαδδουκαῖοι, τὸ δὲ ἔτερον Φαρισαῖοι, ἔχραζεν ἐν τῷ συνεδρίῳ· «Ἀνδρες ἀδελφοί, ἐγὼ Φαρισαῖος εἰμι, υἱὸς Φαρισαίου· περὶ ἀπίστων καὶ ἀναστάσεως νεκρῶν ἐγὼ κρίνομαι. Τοῦτο δὲ αὐτοῦ εἰπόντος, διτοι γένετο στάσις τῶν Σαδδουκαίων καὶ Φαρισαίων, καὶ ἐσχίσθη τὸ πλῆθος. Σαδδουκαῖοι μὲν γάρ λέγουσι, μή εἶναι ἀνάστασιν, μήτε ἄγγελον, μήτε πνεῦμα· Φαρισαῖοι δὲ διολογοῦσι τὰ ἀμφότερα. «Ἐγένετο δὲ κραυγὴ μεγάλη· καὶ ἀναστάντες τινὲς τῶν Γραμματέων τοῦ μέρους τῶν Φαρισαίων διεμάχοντο, λέγοντες· Οὐδὲν κακὸν εὑρίσκομεν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τούτῳ· εἰ δὲ πνεῦμα ἐλάλησεν αὐτῷ, η διγελος, μή θεομαχῶμεν. Πολλῆς δὲ γενόμενης στάσεως, φοβηθεὶς δὲ χιλιαρχος μή διασπασθῇ δὲ Παῦλος ὑπὸ αὐτῶν, ἐκέλευσε τὸ στράτευμα καταδῆναι, καὶ ἀρπάζαις αὐτὸν ἐκ μέσου αὐτῶν, ἀγειν τε εἰς τὴν παρεμβολήν. Τῇ δὲ ἐπιούσῃ νυκτὶ ἐπιστάς αὐτῷ δὲ Κύριος, εἶπε· Θάρσει, Παῦλε· ὡς γάρ διεμαρτύρω τὰ περὶ ἐμοῦ εἰς Ἱερουσαλήμ, οὗτα σε δεῖ καὶ εἰς

A qui sicarios unam ex Judæorum sectis esse putent. Tres enim sunt generales ejus gentis sectas: nemippe Pharisaei, Sadducæi et Esseni. Iste cæteris honestiorem viam ducunt, ac mutuo se diligunt, et continentiam colunt. Quare Esseni appellantur, quasi osii, id est sancti, quos alii sicarios vocant, hoc est, zelotas. «Si hominem Romanum.» Non utique mentiebatur Paulus sese Romanum appellans, tametsi Judæus esset, ut ipse paulo ante dixerat. Nam ab Adriani tempore contigit, ut omnes essent Romani; magna enim ratio illorum habebatur, qui hanc gratiam consecuti erant, ut ita appellari possent. Hoe autem dicebat Paulus ne, si flagellis cæderetur, in contemptum facile veniret. Et quidem si flagellasset eum, et rem omnem pervertere potuissent, ac etiam cum interficeret. Nunc vero, si ob aliam, certe ob istam causam, non solum non flagellaverunt, sed etiam a vinculis solverunt. «Paulus ait.» Indicat Paulus, etiam patrem suum Romanum fuisse. Antequam enim Paulus nasceretur, cum Cilicia Romanæ ditionis facta esset, necesse fuit ut is etiam, utpote illis subjectus, Romanus esset. Interim tamen, juxta Agabi prophetiam, alligatus est in Jerusalem. Quid postea contigit? Solvit eum tribunus et duxit ad Iudeos. Vere itaque Paulus Romanus erat. «Timuit enim, inquit, tribunus postquam rescivit, quia civis Romanus, hoc est nobilis genere, erat.

Feria 4 hebdomadæ septimæ.

TEXTUS.

C XXIII, 1-11, Intendens autem in concilium Paulus, ait: Viri fratres, ego omni conscientia bona conversatus sum ante Deum, usque in hodiernum diem. Princeps autem sacerdotum Ananias præcepit astantibus sibi percutere osejus. Tunc Paulus dixit ad eum: Percutiet te Deus, paries dealbate. Et tu sedens judicas me secundum legem, et contra legem jubes me percuti? Et qui stabant, dixerunt: Summum sacerdotem 299 Dei maledicis? Dixit autem Paulus: Nesciebam, fratres, quia princeps est sacerdotum. Scripsum est enim: Principem populi tuus non maledices. Sciens autem Paulus, quia una pars esset Sadduceorum et altera Phariseorum, exclamavit in concilio: Viri fratres, ego Phariseus sum, filius Pharisei; de spe et resurrectione mortuorum ego judicor. Et cum haec dixisset, facta est dissensio inter Phariseos et Sadduceos, et soluta est multitudo. Sadducæi enim dicunt non esse resurrectionem, neque angelum, neque spiritum: Pharisei autem utraque confidentur. Factus est autem clamor magnus. Et surgentes quida in Phariseorum pugnabant, dicentes: Nihil mali invenimus in homine isto: quid si spiritus locutus est ei, aut angelus? Et cum magna dissensio facta esset, timens tribunus ne dispergeretur Paulus ab ipsis, jussit milites descendere et rapere eum de medio eorum ac deducere eum in castra. Sequenti autem nocte assistens ei Dominus, ait: Constanse esto: sicut enim testificatus es de me in Jerusalem, sic te oportet et Romæ testificari. «Póμην μαρτυρήσas.

COMMENTARIUS.

A

« Percutiet te Deus, paries dealbate. » Inquisitione dignum est, quomodo Paulus, cum alibi dixerit: « Maledicimus et benedicimus; blasphemamur, et obsecramus ⁸²; » etc.; hic e contra non solum convicietur, sed etiam maledicatur? Respondemus hæc verba liberi potius animi esse, quam irati: non enim volebat contemptibilis videri tribuno. Si enim Ananias quidem ab eo flagellando abstinuissest, quod mox Judæis tradendus esset, profecto, quod Paulus a famulis verberaretur, illum audaciorem efficeret. Ea autem verba non, ut aiunt quidam, ad ministrum, sed ad jubentem ipsum direxit; ac propterea statim se purgare aggreditur. Sciens enim justam etiam iram reprehendam esse, ac justam quoque indignationem obruendam, veluti poenitentia ductus, ait: « Nesciebam quia princeps est sacerdotum. » Et quidem ille sciebat (39); (dixerat 300 enim: « Et tu sedens judicas me secundum legem? ») attamen ignorantiam nemini noxiā, sed sibi utilē simulat. Ad animi enim libertatem spectat, vehementiōre quandoque uti locutione. Et quidem intempestiva loquendi libertas veritati s̄pē nocet; at opportunus ejus usus frequenter conficit, quod intenditur. « Sciens autem Paulus. » Rursus humana utitur industria, ac non semper gratia fruitur. Et quidem per hoc, sicut et postea, inutilitudinem, quæ contra ipsum inique conspiraverat, dividere studet. Atque hic etiam non mentitur: erat enim ex progenitoribus Pharisæus. Sadducæ, utpote crassi, fortasse neque Deum norant: quocirca etiam resurrectionem esse non credebant. « Pharisæi autem ultraque confidentur. » At cum tria sunt, quomodo dicit « ultraque? » Nempe, vel quia spiritum et angelum pro una re accipit: vel quia dictio ultraque non solum de duobus (quæ quidem proprie significat), sed etiam de tribus (quoniam minus proprie) accipitur. Hinc non oportet ad profanæ locutionis proprietatem simplicium et rudium piscatorum scripta exigere.

⁸² I Cor. iv, 21

Variæ lectiones et notæ.

⁸³ ἀπολαύει.

(39) Mirum, quod auctor iste, qui alias Chrysostomum sere exscribit, hic diserte ab illo, et, ut ego quidem puto, etiam a veritate discedat. Chrysostomus, ut æquitas ipsa postulare videtur, censem et sustinet Paulum revera ignorasse, quod Ananias eo tempore princeps esset sacerdotum. Verba, quæ ille habet hom. xlviij in Act. ap. hic referre libet, ut nemo commentatoris hujus haec in parte expositioni fidat. Ait itaque initio num. 2: Quidam dicunt (verba Graeca brevitas gratia omitti) per ironiam locutum esse. Mihi autem rideatur ipsum omnino nescivisse, quod esset princeps sacerdotum: alioquin illum honorasset. Ideo sese purgat accusatus, et addit: « Principem populi tui non maledicere. » Et paulo post: Et omnino persuasus sum, nescivisse illum, quod princeps sacerdotum esset, quod post longum tempus rediisset, nec fre-

“Ἄξιον ζητῆσαι, πῶς ὁ αὐτὸς ἀλλαχοῦ εἰπών, « Αοἰδορούμενοι εὐλογοῦμεν, βλασφημούμενοι παρακαλοῦμεν, » ἐνταῦθα τούναντον οὐ μόνον λοιδορεῖται, ἀλλὰ καὶ ἐπαρᾶται. Καὶ φαμεν, ὅτι ταῦτα τὰ ρήματα παρθῆσας μᾶλλον ἔστιν ἡ θυμοῦ. Οὐ γάρ ἐδούλετο εὐκαταφρόνητος φανῆγαι τῷ χιλιάρχῳ. Εἴ γάρ αὐτὸς μὲν ἐψεύστο μαστίξαι, ὡς δὴ τοῖς Ἰουδαίοις ἐκδίδοσθαι μᾶλλοντα τὸ ὑπὸ τῶν οἰκετῶν τύπτεσθαι μᾶλλον ἀν ἐκείνον θρασύτερον εἰργάσατο. Τοῦτο δὲ οὐχ ὡς φασὶ τινες, πρὸς τὸν παῖδα ἀποτίνεται, ἀλλὰ πρὸς αὐτὸν τὸν ἐπιτάχαντα διὸ καὶ ἀπολογεῖται εὐθέως. Εἰδὼς γάρ, ὅτι δεῖ καὶ θυμὸν δικαιον περιστέλλειν, καὶ ἀγανάκτησιν δικαίαν καλύπτειν, ὥσπερ μεταμελητεῖς λέγει: « Οὐκ ἔδειν δὲτι ἔστιν ἀρχιερεὺς, » καίτοι εἰδὼς, (Ἑλεγε γέρε· « Καὶ σὺ καθῇ χρίνων με κατὰ τὸν θύμον; ») ἀλλὰ προσποιεῖται ἀγνοιαν, οὐ βλάπτουσαν, ἀλλ' οἰκονομοῦσαν. “Ἐστι γάρ καὶ μεταχειρισμῷ χρήσεσθαι ἰσχυροτέρῳ παρθῆσίας. Πολλάκις μὲν γάρ παρθῆσας ἀκαίρος ἐλάσθε τὴν ἀλήθειαν· μεταχειρισμὸς δὲ εὐκαίρος κατώρθωσε τὸ προχείμενον. Πάλιν ἀνθρωπίνως διαλέγεται, καὶ οὐ πανταχοῦ τῆς χάριτος ἀπολάβεις ⁸⁴. Καὶ ἐν τούτῳ, καὶ μετὰ ταῦτα, ἡδουλήθη σχίσαι τὸ πλήθος τὸ κακῶς δρονοοῦν κατ’ αὐτοῦ. Καὶ οὐ φεύδεται οὐδὲ ἐνταῦθα· Φαρισαῖος γάρ ἦν ἐκ προγόνων. Σαδδουκαῖοι παχεῖς τινες ἔντες, τάχα οὐδὲ τὸν Θεὸν θασισιν· οὐδὲ ἀνάστασιν βούλονται πιστεύειν εἶναι. « Φαρισαῖοι δὲ δομολογοῦσι τὰ ἀμφότερα. » Καὶ μήν τρία ἔστι, πῶς οὖν λέγει, « ἀμφότερα; » Ή δὲτι πνεῦμα καὶ ἀγγελον ἐν φησιν, ἢ δὲτι ἡ λέξις οὐ μόνον περὶ δύο λέγει, ὅπερ κυρίως δηλεῖ τὸ ἀμφότερα, ἀλλὰ καὶ περὶ τριῶν [λαμβάνεται]. « Ωστε οὐν οὐ δεῖ ἐκ τῆς ἔξωθεν ἀκριβολέκτου κυριότητος κρίνειν τὰς τῶν δηλῶν καὶ ἀγραμμάτων ἀλιέων συγγραφάς. Διχῶς ἔστι νοῆσαι τὸ εἰρημένον. » Ή γάρ λείπει τι αὐτῷ πρὸς ἀναπλήρωσιν τοῦ νοήματος, ίνα ἡ οὐτως. Εἰ δὲ πνεῦμα ἡ ἀγγελος ἐλάλησεν αὐτῷ, δῆλον, φησίν· ἢ ὡς ἀπὸ τῶν Φαρισαίων τὸ ᾧμα λεκτέον. « Εἰ δὲ πνεῦμα ἐλάλησεν αὐτῷ, ἡ ἀγγελος. » Ἀγνοει τοῦ ίδοι τὰ περὶ ἀνα-

D querter Judæos convenisset, videlicetque eum in medio multorum aliorum; non enim manifestus erat princeps sacerdotum inter mulos et diversos astans. Et in fine hujus numeri: Nesciebam, inquit, quod summus sacerdos sit. Ergo ex ignorantia increpatio fuit. Nisi enim hoc esset, illo accepero abiisset, nec tacuisset, atque ipsum illis tribunus tradidisset. Similiter num. seqq.: Nesciebam, inquit, quod summus sacerdos Dei esset. Hoc dixit, neque hic stetit; sed ostendens se non ironice loqui, addit: « Principem populi tui non maledicere. » Nulla verior aut æquior expositione hic dari potest. Cæterum in Commentario isto sub nomine Οἰκουμενικοῦ edito refertur etiam hæc explicatio, velut quorundam: τινὲς φασι, quidam dicunt. Miror vero, compilatorem, ut plurimum, Chrysostomi tam frigide ejus sententianī, ipsius fermie verbis, referre.

στάσεως λαλῶν δῆλος ἐστιν, οὐδὲ πνεύματος ἀγίου, Α « Quid si. » Duplici modo intelligi potest hoc dicere: vel enim a sensu complementum ei aliquid doceat, ut ita se habere debeat: Si Spiritus, aut angelus locutus sit ei incertum: vel dicendum illud Pharisaeorum esse dictum, « Si Spiritus locutus est ei aut angelus: » id est, Cum de resurrectione loquatur, manifestum est cum de illius existentia vel per Spiritum sanctum aut per angelum eductum fuisse.

ΚΕΦΑΛ. ΛΔ'.

Περὶ ἐπιθευλῆς μελετωμένης Ἰουδαῖον κατὰ Παῦλον, καὶ μηρύσσεως αὐτῷ πρὸς Αυστιαρ· ἐν φύσι τοις παρεπέμψθη δὲ Παῦλος τῷ ήγεμόνι εἰς Καισάρειαν μετὰ στρατιωτῶν καὶ γραμμάτων.

KEIMENON.

Γενομένης δὲ ἡμέρας, ποιήσαντες οἱ Ιουδαῖοι συστροφὴν, ἀνεθεμάτισαν ἕαυτοὺς λέγοντες, μήτε φαγεῖν, μήτε πιεῖν, ἵνα οὐ ἀποκτείνωσι τὸν Παῦλον. Ἡσαν δὲ πλείους τεσσαράκοντα, οἱ ταῦτην τὴν συνωμοσίαν ποιησάμενοι· οἵτινες προσελθήντες τοῖς ἄρχιερεῦσι καὶ τοῖς πρεσβυτέροις, εἶπον· Ἀναθέματι ἀνεθεμάτισαμεν ἕαυτοὺς, μηδενὸς γενέσασθαι, ἔωσαν ἀποκτεῖνωμεν τὸν Παῦλον. Νῦν οὖν ὑμεῖς ἐμφράνσατε τῷ χιλιάρχῳ σὺν τῷ συνεδρίῳ, διπλῶς αὐτὸν καταγάγῃ πρὸς ἡμᾶς, ὡς μέλλοντας διαγινώσκειν ἀκριβέστερον τὸ περὶ αὐτοῦ. Ἡμεῖς δὲ πρὸ τοῦ ἐγγίσαι αὐτὸν, ἔτοιμοι ἐσμεν τοῦ ἀνελεῖν αὐτὸν. Ἄκουσσας δὲ ὁ υἱὸς τῆς ἀδελφῆς Παύλου τὴν ἐνέργειαν, παραγενόμενος καὶ εἰτελθὼν εἰς τὴν παρεργοῦσαν, ἀπῆγγειλε τῷ Παύλῳ. Προσκαλεσάμενος δὲ ὁ Παῦλος· ἔνα τῶν ἔκατοντάρχων, Ἐφῆ· Τὸν νεανίαν τοῦτον ἀπάγαγε πρὸς τὸν χιλιάρχον· ἔχει γάρ τι ἀναγγεῖλαις αὐτῷ. Ὁ μὲν οὖν παραλαβὼν αὐτὸν, ἤγαγε πρὸς τὸν χιλιάρχον, καὶ φησιν· Ὁ δέσμιος Παῦλος προσκαλεσάμενός με ἡρύτησε τοῦτον τὸν νεανίαν ἀγαγεῖν πρὸς σὲ, ἔχοντά τι λαλήσαι σοι. Ἐπιλαβόμενος δὲ τῆς χειρὸς αὐτοῦ ὁ χιλιάρχος, καὶ ἀναχωρήσας, κατέβιτο, ἐπουθανέτο. Τι ἐστιν δὲ ἔχεις ἀπαγγείλαις μοι; Εἶπε δὲ, ὅτι Οἱ Ιουδαῖοι συνέθιεν τοῦ ἐρωτήσαι σε, διπλῶς αὐτὸν εἰς τὸ συνέδριον τὸν Παῦλον καταγάγγει πρὸς αὐτοὺς, ὡς μέλλοντές τι ἀκριβέστερον πυνθάνεσθαι περὶ αὐτοῦ. Σὺ οὖν μή πεισθῆς αὐτοῖς;· ἐνεδρύσουσι γάρ αὐτὸν ἐξ αὐτῶν δύναρες πλείους τεσσαράκοντα, οἵτινες ἀνεθεμάτισαν ἕαυτοὺς, μήτε φαγεῖν μήτε πιεῖν ἵνα οὐ ἀνέλωσιν αὐτὸν. Καὶ νῦν εἰσιν ἔτοιμοι, προσδεχόμενοι τὴν ἀπὸ σοῦ ἐπαγγελίαν. Ὁ μὲν οὖν χιλιάρχος ἀπόλυτε τὸν νεανίαν, παραγγέλλας μηδενὶ ἐκλαλήσαι, οὐτε ταῦτα ἐνεφάνισας πρὸς με. Καὶ προσκαλεσάμενος δύο τινάς τῶν ἔκατοντάρχων, εἶπεν· Ετομάσατε στρατιώτας διακοσίους, διπλῶς πορευθῶσιν ἡών· Καισαρεῖας, καὶ ἐπιπλέοντες ἔδομομήκοντα, καὶ δεξιολάθους διακοσίους, ἀπὸ τρίτης ὥρας τῆς νυκτὸς· κτήνη τε παραστήσαι, ἵνα ἐπιβιβάσαντες τὸν Παῦλον διατίσωσι πρὸς Φήλικα τὸν ἡγεμόνα· γράψας ἐπιτολὴν περιέχουσαν τὸν τύπον τοῦτον. « Κλαύδιος Λυσίας τῷ χριστιανῷ ἡγεμόνι Φήλικι χαίρειν. Τὸν δυνάρα τοῦτον συλληφθέντα ὑπὸ τῶν Ιουδαίων, καὶ μελλοντα ἀνατρεῖσθαι ὑπὸ αὐτῶν, ἐπιτάξας σὺν τῷ στρατούματι, ἐξειλόμην αὐτὸν, μαθών ἐτι· Ψωμαῖς ἐστι· βουλόμενός τοι γνῶνας τὴν

τοῦ: vel enim a sensu complementum ei aliquid doceat, ut ita se habere debeat: Si Spiritus, aut angelus locutus sit ei incertum: vel dicendum illud Pharisaeorum esse dictum, « Si Spiritus locutus est ei aut angelus: » id est, Cum de resurrectione loquatur, manifestum est cum de illius existentia vel per Spiritum sanctum aut per angelum eductum fuisse.

CAPUT XXXIV.

De iniidiis Judæorum contra Paulum, et quod illæ indicatae fuerint Lypsiæ: et quod Paulus transmissus fuerit in Cæsaream ad præsidem cum milibūs ei litteris.

TEXTUS.

XXIII, 12-35. Facta autem die collegunt se qui-
dam ex Judæis et devoverunt se dicentes, neque man-
ducatus neque bibituros donec occiderint Paulum.
Erant autem plusquam quadraginta viri qui hanc
cogitationem fecerant: qui accesserunt ad prin-
cipes sacerdotium et seniores, et dixerunt: Devo-
tione devovimus nos nihil gustaturos, donec occi-
diamus Paulum. Nunc ergo vos notum facile tri-
buno cum concilio, ut producat illum ad vos,
tanquam aliquid certius cognituri de eo. **301** Nos
vero, priusquam appropiet, parati sumus interficere
illum. Quod cum audisset filius sororis Pauli insi-
dias, venit et intravit in castra nuntiavitque Paulo.
Vocans autem Paulus ad se unum ex centurionibus,
ait: Adolescentem hunc perduc ad tribunum, habet
enim aliquid indicare illi. Et ille quidem assumens
eum duxit ad tribunum, et ait: Vinctus Paulus
inigavit me hanc adolescentem perducere ad te, ha-
bentem aliquid loqui tibi. Apprehendens autem
tribunus manum illum, secessit cum eo scorsum,
et interrogavit illum: Quid est quod habes indicare
mihi? Ille autem dixit: Judæis convenit rogare te,
ut crastina die producas Paulum in concilium,
quasi aliquid certius inquisituri sint de illo: tu
vero ne credideris illis; insidiatur enim ei ex eis
viri amplius quam quadraginta, qui se devoverunt
non manducare neque bibere donec interficiant
eum; et nunc parati sunt exspectantes promissum
tuum. Tribunus igitur dimisit adolescentem, præ-
cipiens ne cui loqueretur, quoniam hæc nota sibi
fecisset. Et vocatis duobus centurionibus, dixit illis:
Parate milites ducentos, ut eant usque Cæsaream,
et equites septuaginta, et lancearios ducentos a ter-
tia hora noctis, et jumenta præparate, ut imponen-
tes Paulum, cum salvum perducant ad Felicem
præsidem (timuit enim, ne forte raperent eum Ju-
dæi et occiderent, et ipse postea calumniam susti-
neret, tanquam accepturus pecuniam), scribens
epistolam continentem hæc: « Claudio Lysias
optimo præsidi Felici salutem. Virum hunc com-
prehensum a Judæis, et incipientem interfici ab
eis, supervenientis cum exercitu eripi, cognito quia
Romanus est: volensque scire causam quam obi-
ciebant illi, deduxi enim in concilium eorum. Quem
inveni accusari de quæstionibus legis ipsorum, ni-
hil vero dignum morte, aut vinculis habentem eri-

minis. Et cum mihi perlatum esset de insidiis quas paraverant illi, nisi eum ad te denuntias, et accusatoribus, ut dicant apud te. Vale. » Τόντον δέ τὸ συνέδριον αὐτῶν εἰς τὴν ἐγκαλούμενον περὶ ζητημάτων τοῦ νόμου αὐτῶν, μηδὲν δὲ ἄξιον θανάτου ή δεσμῶν ἔχοντα ἔγκλημα. Μηνυθείσης δέ μοι ἐπιδουλῆς εἰς τὸν διάδρομον μέλλειν ἀσεσθαι: ὅποι τῶν Ἰουδαίων, ἐξ αὐτῆς ἐπεμψα πρὸς σὲ, παραγγέλλας καὶ τοῖς κατηγόροις λέγειν τὰ πρὸς αὐτὸν ἐπὶ σοῦ. Ἐρήσωσο. »

Milites ergo secundum præceptum sibi, assumentes Paulum duxerunt per 302 noctem in Antipatridem; et postera die, dimissis equitibus, ut cum eo irent, reversi sunt ad castra. Qui cum venissent Cesaream et tradidissent epistolam præsidii, statuerunt ante illum et Paulum. Cum legisset autem et interrogasset de qua provincia esset; et cognoscens, quia de Cilicia: Audiam te, inquit, cum accusatores tui venerint. Jussitque in prætorio Herodis custodiri eum.

CAPUT XXXV.

Tertulli accusatio contra Paulum, et hujus defensio coram præside.

XXIV, 1-26. Post quinque autem dies descendit princeps sacerdotum Ananias cum senioribus quibusdam et Tertullo quodam oratore, qui adierunt præsidem adversus Paulum. Et, citato Paulo, cœperit accusare Tertullus, dicens: Cum in multa pace agamus per te, et multa corrigantur per tuam providentiam, semper et ubique suscipimus, optime Felix, cum omni gratiarum actione. Ne diutius autem te protrahalim, oro, breviter audias nos pro tua clementia. Invenimus hunc hominem pestiferum et concitantem seditiones omnibus Judæis in universo orbe, et auctorem seditionis sectæ Nazarenorum: qui etiam templum violare conatus est, quem et apprehensum voluimus secundum legem nostram judicare. Superveniens autem tribunus Lysias, cuius vi magna eripuit eum de manibus nostris, jubens accusatores ejus ad te venire: a quo poteris ipse judicans, de omnibus istis cognoscere de quibus nos accusamus eum. Adjecerunt autem et Iudei, dicentes hæc ita se habere. Respondit autem Paulus (annuente sibi præside dicere): Ex multis annis te esse justum judicem genti huic sciens bono animo pro me satisfaciam. Potes enim cognoscere, quia non plus mihi dies quam duodecim, ex quo ascendi adorare in Ierusalem, et neque in templo invenerunt me cum aliquo disputantem, aut concursum facientem turbæ, neque in synagogis, neque in civitate, neque probare possunt tibi de quibus nunc me accusant. Consiteor autem hoc tibi, quod secundum sectam, quam dicunt hæresim, sic de servio Patri et Deo n. eo, credens omnibus quæ in lege et prophetis scripta sunt: spem habens in Deum, quam et hi ipsi exspectant, resurrectionem futuram justorum et iniquorum. In hoc et ipse studeo sine offendiculo conscientiam habere ad Deum et ad homines semper. Post annos autem plures eleemosynas 303 facturus in gentein meam veni et oblationes et vota: in quibus invenerunt

Οἱ μὲν οὖν στρατιῶται διὰ νυκτὸς, κατὰ τὸ ξιατεταγμένον αὐτοῖς, ἀναίσθιον τὸν Παῦλον, ἥγανον εἰς τὴν Ἀντιπατρίδα. Τῇ δὲ ἑπαύριον ἐάσαντες τοὺς ἵππους πορεύεσθαι σὺν αὐτῷ, ὑπέστρεψαν εἰς τὴν παρεμβολήν. Οὗτινες εἰσελθόντες εἰς τὴν Καισάρειαν, καὶ ἀναδύντες τὴν ἐπιστολὴν τῷ ἡγεμόνι, παρίστησαν καὶ τὸν Παῦλον αὐτῷ. Αναγνούσι δὲ διὰ τὴν ἡγεμών, καὶ ἐπερωτήσας ἐκ ποιας ἐπαρχίας ἐστι, καὶ πυθόμενος ὅτι ἀπὸ Κιλικίας, Διακούσομαι σου,

Β ἔφη, ὅταν καὶ οἱ κατηγόροι σου παραγένωνται, κελεύσας ἐν τῷ πραιτωρὶῳ Ἡράδου φυλάσσεσθαι αὐτὸν.

ΚΕΦΑΛ. ΛΕ.

Tertulli accusatio contra Paulum, καὶ αὐτοῦ ἀπολογία ἐπὶ τοῦ ἡγεμόνος.

Μετὰ δὲ πέντε ἡμέρας, κατέβη δὲ ἀρχιερεὺς Ἄντινος μετὰ πρεσβυτέρων τιγῶν, καὶ βήτορος Τερτύλλου τιγδός, οἵτινες ἐνεφάνησαν τῷ ἡγεμόνι κατὰ τοῦ Παῦλου. Κληθέντος δὲ αὐτοῦ, ἤρκετο κατηγορεῖν δὲ τέρτυλος: λέγων Ἱούλης εἰρήνης τυγχάνοντες διὰ σοῦ, καὶ πολλῶν κατορθωμάτων γενομένιν τῷ Εὐνει τούτῳ διὰ τῆς σῆς προνοίας, πάντη τε καὶ πανταχοῦ ἀποδεχόμεθα, κράτιστε Φῆλος, μετὰ πάσης χρήστης. Ἰνα δὲ μὴ ἐπὶ πλεῖστον σε ἐκκόπτω, παρακαλῶ ἀκοῦσαί σε ἡμῶν συντόμως, τῇ σῇ ἐπιεικεῖᾳ. Εὐρόντες γάρ τὸν διάδρομον λοιμὸν, καὶ κινοῦντα στάσεις πᾶσι τοῖς Ἰουδαίοις τοῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην, πρωτοστάτην τε δυτα τῆς τῶν Ναζωραίων αἰρέσεως· διὸ καὶ τὸ ιερὸν ἐπείρασε βεβηλώσατ, διὸ καὶ ἐκρατήσαμεν, καὶ κατὰ τὸν ἡμέτερον νόμον θελήσαμεν κρίνειν. Παρελθὼν δὲ Λυσίας διχιλαρχος, μετὰ πολλῆς βίας ἐκ τῶν κειρῶν ἡμῶν ἀπήγαγε, κελεύσας τοὺς κατηγόρους αὐτοῦ ἐρχεσθαι ἐπὶ σέ. Παρ' οὖν δυνήσῃ καὶ αὐτὸς ἀναχρίνει περὶ πάντων τούτων ἐπιγνῶναι, ὃν ἡμεῖς κατηγοροῦμεν αὐτοῦ. Συνεπέθεντο δὲ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, φάσκοντες, τίτανα οὕτως ἔχειν. Ἀπεκρίθη δὲ ὁ Παῦλος, νεύσαντος αὐτῷ τοῦ ἡγεμόνος λέγειν· Ἐκ πολλῶν ἐτῶν δυτα σε κριτήν δίκαιον τῷ Εθνει τούτῳ ἐπιστάμενος, εὐδόμιος τὰ περὶ ἐμαυτοῦ ἀπολογοῦμαι, δυναμένου σου ἐπιγνῶναι, διὸ οὐ πλείους εἰσι μοι ἡμέραι ἡ δώδεκα, ἀφ' ἣς ἀνέβην προσκυνήσων εἰς Ἱερουσαλήμ· καὶ οὗτε ἐν τῷ ιερῷ εὑρόν με πρός τινα διαλεγμένον, ἡ ἐπιστάσασιν ποιοῦντα διχού, οὗτε ἐν ταῖς συναγωγαῖς, οὗτε κατὰ τὴν πόλιν· οὗτε παραστήσας δύνανται σοι, περὶ ὃν νυν κατηγοροῦσί μου. Όμοιογά δὲ τοῦτο σοι, διτε κατὰ τὴν δόδον, ἣν λέγουσιν αἰρεσιν, οὗτω λατρεύων τῷ πατρῷ Θεῷ, πιστεύων πᾶσι τοῖς κατὰ τὸν νόμον, καὶ τοῖς ἐν τοῖς προφήταις γεγραμμένοις, ἐπὶδια ἔχων πρὸς τὸν Θεόν, ἣν καὶ αὐτοὶ οὗτοι προσδέχονται, ἀγάστασιν μέλλειν ἀσεσθαι δικαίων τε καὶ ἀδικων.

συνελήσιν πρός τε τὸν Θεὸν καὶ τοὺς ἀνθρώπους διεπαντός. Δι’ ἐτῶν δὲ πλειόνων ἐλεημοσύνας ποιήσων εἰς τὸ θύνος μου παρεγενόμην καὶ προσφοράς. Ἐν αἷς εὗρόν με ἡγύκοσμένον ἐν τῷ Ιερῷ, οὐ μετὰ ὄχλου, οὐδὲ μετὰ θορύβου, τινὲς τῶν ἀπὸ τῆς Ἀσίας Ἰουδαίων· οὐδὲ ἔδει ἐπὶ σοῦ παρεῖναι καὶ κατηγορεῖν εἰ τι ἀν ἔχοιεν πρός με· ή αὐτὸς εἰπάτωσαν, τι εὗρον ἐν ἑμοὶ ἀδίκημα, στάντι μοι ἐν τῷ συνεδρίῳ, ή περὶ μιᾶς ταύτης φωνῆς, ἡς ἔκραξα ἐν αὐτοῖς; ἐστώς, οἵτις Περὶ ἀναστάσεως νεκρῶν ἐγώ χρίνομαι σήμερον ὑφ' ὑμῶν. Ἀκούσας δὲ ταῦτα ὁ Φῆλιξ ἀνεβάλετο αὐτοὺς, ἀκριβέστερον εἰδὼς τὰ περὶ τῆς ἁδοῦ, εἰπών· Ὅταν Λυσίας ὁ χιλιαρχὸς καταβῇ, διαχωνώσομαι τὰ καθ’ ὑμᾶς, διαταξάμενον; τῷ ἔκατοντάρχῃ τηρεῖσθαι αὐτὸν, ἔχειν τε ἀνεστι, καὶ μηδένα κωλύειν τῶν ιδίων αὐτοῦ ὑπηρετεῖν, ή προτερέχεσθαι αὐτῷ. Μετὰ δὲ ὑμέρας τινὰς παραγενόμενος ὁ Φῆλιξ σὺν Δροσίλῃ τῇ ἑιδί γυναικὶ, οὐσῃ Ἰουδαίᾳ, μετεπέμψατο τὸν Παῦλον, καὶ ἤκουσεν αὐτοῦ περὶ τῆς εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν πίστεως. Διαλεγομένου δὲ αὐτοῦ περὶ δικαιοσύνης, καὶ ἐγκρατεῖας, καὶ τοῦ χρίματος τοῦ μέλλοντος ἐσεσθαι, ἥμφοδος; γενόμενος ὁ Φῆλιξ ἀπεκρίθη· Τὸν νῦν ἔχον πορεύου καιρὸν δὲ μεταλαβόν μετακατέσσομαι σε· ἅμα δὲ καὶ ἐλπίζων, οἵτις χρήματα δοθῆσεται αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Παύλου, διπος λύσῃ αὐτὸν· διὸ καὶ πυκνότερον αὐτὸν μεταπεμπόμενος, ὥμλει αὐτῷ.

ΚΕΦΑΛ. ΛΓ'.

Περὶ τῆς Φῆλικος διαδοχῆς, καὶ τῆς Φῆστου προσαργωτ/ας, τῆς τε ἐκ' αὐτοῦ ἀνακρίσεως Παύλου καὶ ἀφέσεως.

Διετίας δὲ πληρωθείσης, Ἐλαῖς διάδοχον ὁ Φῆλιξ Πόρκιον Φῆστον· θέλων δὲ χάριν καταβέσθαι τοῖς Ἰουδαίοις ὁ Φῆλιξ, κατέλιπε τὸν Παῦλον δεδεμένον. Φῆστος οὖν ἐπιδίκει τῇ ἐπαρχίᾳ, μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀνέβη εἰς Ἱεροσόλυμα ἀπὸ Καισαρείας. Ἐνεφάνησάν τε αὐτῷ οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρῶτοι τῶν Ἰουδαίων κατὰ τοῦ Παύλου, καὶ παρεκάλουν αὐτὸν, αἰτούμενοι χάριν κατ' αὐτοῦ, διπος μεταπέμψηται αὐτὸν εἰς Ἱερουσαλήμ, ἐνέδραν ποιοῦντες ἀνελεῖν αὐτὸν κατὰ τὴν ὁδὸν. Ὁ μὲν οὖν Φῆστος ἀπεκρίθη τηρεῖσθαι τὸν Παῦλον ἐν Καισαρείᾳ, ἕως τὸν δὲ μέλλειν ἐν τάχει ἐκπορεύεσθαι· Οἱ οὖν δυνατοὶ ἐν ὑμῖν, φησι, συγκαταβάντες, εἴ τι ἔστιν ἐν τῷ ἀνδρὶ τούτῳ ἀποπον., κατηγορεῖσθαι αὐτοῦ. Διατρίψας δὲ ἐν αὐτοῖς ἡμέρας οὐ πλείους δύτῳ, ή δέκα, καταβὰς εἰς Καισάρειαν, τῇ ἐπαύριον καθίσας ἐπὶ τοῦ βῆματος, ἐκέλευσε τὸν Πάυλον ἀχθῆναι. Παραγενόμενον δὲ αὐτοῦ, περιέστησαν [αὐτῷ] οἱ ἀπὸ Ἱεροσολύμων καταβάντες Ἰουδαῖοι, πολλὰ καὶ βρέα αἰτιάματα φέροντες κατὰ τοῦ Παύλου, & οὐκ ξαχυνοῦ ἀποδέξαι· τοῦ Παύλου ἀπολογούμενον, οἵτις οὐτε εἰς τὸν νόμον τῶν Ἰουδαίων, οὐτε εἰς τὸν βῆματος Καισαρος ἔστως εἰμι, οὐ με δεῖ χρίνεσθαι· Ἰουδαίους οὐδὲν ἡδίκησα, ὡς καὶ σὺ κάλλιον ἐπιγινώσκεις. Εἰ μὲν οὖν ἀδικῶ καὶ δξιον θανάτου πέπραχά τι, οὐ παραιτοῦμαι τοῦ ἀποθανεῖν· εἰ δὲ οὐδέν ἔτειν, ὣς οὐ-

A me purificatum in templo, non cum turba, neque cum tumultu, quidam autem ex Asia Judæi, quos oportebat apud te praesto esse, et accusare si quid haberent adversum me: aut hi ipse dicant si quid invenerunt in me iniquitatis eum stem in concilio, nisi de una hac solummodo voce qua clamavi inter eos stans, quoniam De resurrectione mortuorum ego judicor hodie a vobis. Distulit autem illos Felix, certissime sciens de via hæc, dicens: Cum tribunus Lysias descendere, audiam vos. Jussitque centurioni custodire eum, et habere requiem, nec quemquam de suis prohibere ministrare ei. Post aliquos autem dies veniens Felix cum Drusilla uxore sua quae erat Judæa, vocavit Paulum, et audivit ab eo fidem quæ est in Christum Jesum. Disputante autem illo de justitia et castitate et do judicio futuro, treuincfactus Felix respondit: Quod nunc attinet, vade: tempore autem opportuno accersam te: simul et sperans, quod pecunia ei daretur a Paulo, propter quod et frequentem accersens eum loquebatur cum eo.

CAPUT XXXVI.
De Felicis successione et Festi functione, et de Pauli coram ipso examine et dimissione.

XXIV, 27; XXV, 1-13. Biennio autem expletō, accepit successorem Felix Portium Festum. Volens autem gratiam præstare Judæis Felix, reliquit Paulum vincutum. Festus ergo cum venisset in provinciam, post triduum ascendit Ierosolymam a Cesarea. Adieruntque eum principes sacerdotum et primi Judæorum adversus Paulum, et rogabant eum, postulantes gratiam adversus eum, ut juberet perduci eum in Jerusalem, insidias tendentes, ut interlocerent eum in via. Festus autem respondit servari Paulum in Cæsarea, se autem maturius prosecutrum. Qui ergo in vobis (ait) potentes sunt, descendentes simul, si quod est in viro crimen, accusent eum. Demoratus autem 304 inter eos dies non amplius quam octo aut decem, descendit Cæsaream, et altera die sedit pro tribunal, et jussit Paulum adduci. Qui, cum perductus esset, circumsteterunt eum, qui ab Ierosolyma descendederant Judæi, multas et graves causas objicentes, quas non poterant probare, Paulo rationem reddente, quoniam Neque in legem Judæorum, neque in templum, neque in Cæsarem quidquam peccavi. Festus autem volens gratiam præstare Judæis, respondens Paulo, dixit, Vis Jerosolymam ascendere, et ibi de his judicari apud me? Dixit autem Paulus: Ad tribunal Cæsaris sto, ibi oportet me judicari. Judæis non nocui, sicut tu melius nosti. Si enim nocui aut dignum morte aliquid feci, non recuso mori; si vero nihil est eorum quæ hi accusant me, nemo potest mi illis donare. Cæsarem appello. Tunc Festus cum

concilio locutus respondit : Cæsarem appellasti ? Α τοι μου κατηγοροῦσιν, οὐδείς με δύναται αὐτοὺς χαρίσασθαι. Καὶ σαρα ἐπικαλοῦμαι. Τότε ὁ Φῆστος συλλαλήσας μετὰ τοῦ συμβουλίου, ἀπεκρίθη· Καὶ σαρα ἐπικέκχησαι, ἐπὶ Καίσαρα πορεύσῃ. Ἡμέρων δὲ διαγενομένων τινῶν,

COMMENTARIUS.

« Anathematizarunt, seu devoverunt se, » inquit, hoc est professi sunt, se extra Dei fidem fore, nisi quod contra Paulum decreverant persecissent. Cum autem duplex sit anathema, seu volum : unum quidem omnibus vel multis inaccessum, Deo autem soli oblatum; alterum autem omni sermone creaturæ ac certe sauctis potestatibus, intactum et a Deo alienum, quippe quod diabolo convenit propter omnimodam alienationem a bono; huic posteriori anathemati isti nunc semetiosos subjiciunt. Adnotandum vero, quod Felix fidem notam haberet, utpote accurate inspectus de iis quae ad Christum spectant, ex Veteri Testamento. Nihilominus non absolvit Paulum, ad Judæorum gratiam captandam, sive quod munera sc accepturum sperrabat, ut in sequentibus innuitur. Neverat autem etiam, quia uxorem Judæam habebat, a qua continenter ista audiebat. Et quidem illa, Judæa cum easset, contra legem homini Gentili nupserat. Vel fortasse erat quidem primum Judæa, at cum illi nupsisset, facta est Gentilis : quare exposuit illi propriam fidem, et in prævaricationem induxit. « Dixit autem Paulus. » Hoc (nempe, Romam pergere volo ad Cæsarem, et ibi judicari) dixit Paulus, ut Ju- C

δεινοὶ τῆς κατὰ θεὸν πίστεως εἰπον ἑαυτούς, εἰ μὴ ποιήσαιεν τὰ δόξαντα¹¹ [κατὰ Παύλου]. Τοῦ ἀναθέματος δισσοῦ νοσημένου τοῦ μὲν, ὃς τοῖς πᾶσιν ἢ πολιοῖς ἀδίκετο¹², Θεῷ δὲ μόνῳ ἀνατιθεμένου τοῦ δὲ, ὃς πάσῃ τῇ κτίσει καὶ ταῖς ἀγίαις δυνάμεσιν ἀφαύστου, καὶ Θεῷ ἀλλοτρίου, ὡς τῷ διαβόλῳ ἀνακειμένου, διὰ τὴν ἀμιγῆ τοῦ καλοῦ ἀλλοτρίων τοιςέτερον καὶ οὗτοι ἐπιβάλλουσιν ἑαυτούς ἀναθέματι. Σημιωτέον, ὅτι ήδει ὁ Φῆλιξ τὴν πίστιν, ἀκρεβός κατηχηθεῖς τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ ἐκ τῆς Παλαιᾶς· πρὸς χάριν δὲ τῶν Ἰουδαίων οὐκ ἀπέλυτε τὸν Παύλον, ἢ καὶ διὰ δωροληψίαν, ὡς παρακατών ὁ λόγος ἔδιξεν. « Ήδει δὲ καὶ ὃς ἔχων γυναικα Ἰουδαίαν, παρ' ἡς συνεχῶς ἤκουε ταῦτα. Αὕτη δὲ παρὰ τὸν νόμον συνήθη αὐτῷ, Ἰουδαία οὖσα, Ἑλλην. » Η τάχα ἦν μὲν Ἰουδαία, ταῦθιστα ἀπέτι, ἐγινετο Ἑλληνίς. Διὸ καὶ ἐλέγεν αὐτῷ τὴν ἑαυτῆς πίστιν, πειθουσα καὶ τὸν ἀνδρα παραβάτην γενέσθαι. « Εἶπε δὲ ὁ Παύλος ἐπὶ τοῦ. » Τοῦτο δὲ εἶπεν ὁ Παύλος, βουλόμενος τὰς τῶν Ἰουδαίων χεῖρας ἐκρυγεῖν τοιςέτερον, «Ἐν τῇ Ῥώμῃ θέλω φεύγειν παρὰ τῷ βασιλεῖ, κακεῖ δικάσσασθαι.

305 CAPUT XXXVII.

Agrippæ et Bernicis adventus, et interrogatio de causa Pauli.

Feria 6 hebdomadæ septimæ.

TEXTUS.

XXV, 13-19. Agrippa rex et Bernice deseenderunt Cæsaream ad salutandum Festum. Etcum dies plures ibi demorarentur, Festus regi indicavit de Paulo, cicens: Vir quidam est derelictus a Felice vincitus, de quo cum essem Jerosolymis, adierunt me principes sacerdotum et seniores Judæorum, postulantes adversus illum damnationem. Ad quos respondi, quia Non est Romanis consuetudo damnare aliquem hominem, priusquam¹³ is qui accusatur præsentes habeat accusatores, locumque defendendi accipiat ad abluenda crimina. Cum ergo huc convenienter sine ulla dilatione, sequenti die sedens pro tribunali, jussi duci virum. De quo cum stetissent accusatores, nullam causam deferebant, de quibus ego suspicabar, malam. Quæstiones vero quasdam de sua superstitione habebant adversus eum, et de quodam Jesu defuncto, quem affirmabat Paulus vivere.

Variae lectiones.

¹¹ τὸ δόξαν. ¹² ἀνεψηστου.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

« Ἀνεθεμάτισαν, φησίν, ἑαυτούς, » τοιςέτερον Εἴσοδεις τῆς κατὰ θεὸν πίστεως εἰπον ἑαυτούς, εἰ μὴ ποιήσαιεν τὰ δόξαντα¹¹ [κατὰ Παύλου]. Τοῦ ἀναθέματος δισσοῦ νοσημένου τοῦ μὲν, ὃς τοῖς πᾶσιν ἢ πολιοῖς ἀδίκετο¹², Θεῷ δὲ μόνῳ ἀνατιθεμένου τοῦ δὲ, ὃς πάσῃ τῇ κτίσει καὶ ταῖς ἀγίαις δυνάμεσιν ἀφαύστου, καὶ Θεῷ ἀλλοτρίου, ὡς τῷ διαβόλῳ ἀνακειμένου, διὰ τὴν ἀμιγῆ τοῦ καλοῦ ἀλλοτρίων τοιςέτερον καὶ οὗτοι ἐπιβάλλουσιν ἑαυτούς ἀναθέματι. Σημιωτέον, ὅτι ήδει ὁ Φῆλιξ τὴν πίστιν, ἀκρεβός κατηχηθεῖς τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ ἐκ τῆς Παλαιᾶς· πρὸς χάριν δὲ τῶν Ἰουδαίων οὐκ ἀπέλυτε τὸν Παύλον, ἢ καὶ διὰ δωροληψίαν, ὡς παρακατών ὁ λόγος ἔδιξεν. « Ήδει δὲ καὶ ὃς ἔχων γυναικα Ἰουδαίαν, παρ' ἡς συνεχῶς ἤκουε ταῦτα. Αὕτη δὲ παρὰ τὸν νόμον συνήθη αὐτῷ, Ἰουδαία οὖσα, Ἑλλην. » Η τάχα ἦν μὲν Ἰουδαία, ταῦθιστα ἀπέτι, ἐγινετο Ἑλληνίς. Διὸ καὶ ἐλέγεν αὐτῷ τὴν ἑαυτῆς πίστιν, πειθουσα καὶ τὸν ἀνδρα παραβάτην γενέσθαι. « Εἶπε δὲ ὁ Παύλος ἐπὶ τοῦ. » Τοῦτο δὲ εἶπεν ὁ Παύλος, βουλόμενος τὰς τῶν Ἰουδαίων χεῖρας ἐκρυγεῖν τοιςέτερον, «Ἐν τῇ Ῥώμῃ θέλω φεύγειν παρὰ τῷ βασιλεῖ, κακεῖ δικάσσασθαι.

ΚΕΦΑΛ. ΛΖ'.

Αγρίππα καὶ Βερνίκης παρουσία, καὶ πεῦσις τῶν κατὰ Παύλον.

Τῇ ε' τῆς ζ' ἐδδομάδος.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

« Αγρίππα; δὲ βασιλεὺς καὶ Βερνίκη κατήντησαν εἰς Καισάρειαν, ἀσπασόμενοι τὸν Φῆστον. Ός δὲ πλείους ἡμέρας διέτριβον ἔκει, δὸς Φῆστος τῷ βασιλεῖ ἀνέθετο τὰ κατὰ τὸν Παύλον, λέγων· Ἄνήρ τις ἐστι καταλειπεμένος; ὑπὸ Φῆλικος δέσμιος, περὶ οὐγενομένου μου εἰς Ἱεροσόλυμα, ἐνεφάνησαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τῶν Ἰουδαίων, αἰτούμενοι κατ' αὐτοῦ δίκην. Πρὸς οὓς ἀπεκρίθην, διεῖ οὐκέτε θεός; Ῥωμαῖος; χαρίζεσθαι τινα δινθρωπον εἰς ἀπώλειαν, πρὶν ἢ κατηγοροῦμενος κατὰ πρόσωπον ἔχοι τοὺς κατηγόρους, τόπον τε ἀπολογίας λάβοι περὶ τοῦ ἐγκλήματος; Συνελθόντων δὲ αὐτῶν ἐνθάδε, ἀναβολὴν μηδεμίαν ποιησάμενος, τῇ ἐξῆς καθίσας ἐπὶ τοῦ βήματος, ἐκέλευσα ἀχθῆναι τὸν δικῆρον. Περὶ οὐδὲν σταθέντες οἱ κατηγόροι, οὐδεμίαν αἰτίαν ἐπέφερον κατ' αὐτούς, ὡν ἐγώ οὐ πενθούν πονηράν. Ζητήματα δὲ τινὰ περὶ τῆς ιδίας δεισιδαιμονίας εἶχον πρὸς αὐτὸν, καὶ περὶ τινος Ἰησοῦ τεθνηκότος, ὃν ἐφασκεν ὁ Παύλος ζῆν.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Εἰς τάξιν βασιλέως κατήσει ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἐ· Ἀγρίππας, καὶ διὰ τοῦτο καὶ βασιλεὺς ἔχρημάτιζεν· ή καὶ τάχα βασιλεὺς ἦν καὶ αὐτὸς τῶν ἀνατολικῶν μερῶν, τοῦ Νέρωνος τῶν δυτικῶν δρχοντος, καὶ δύτος ἐν Ῥώμῃ.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Ἄπορούμενος δὲ ἐγὼ εἰς τὴν περὶ τούτων ζῆτησιν, ἔλεγον, εἰ βούλοιτο πορεύεσθαι εἰς Ἱεροσόλυμα, κάκει κρίνεσθαι περὶ τούτων. Τοῦ δὲ Παύλου ἐπικαλεσαμένου τηρηθῆναι αὐτὸν εἰς τὴν τοῦ Σεβαστοῦ διάγνωσιν, ἐκέλευσα αὐτὸν τηρεῖσθαι, ὡς οὖν ἀντεπέμψω αὐτὸν πρὸς Καίσαρα. Ἀγρίππας δὲ πρὸς τὸν Φῆστον ἔφη· Ἐδουλόδημην καὶ αὐτὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀκόντει. Οὐ δέ, Ανδριόν, φησιν, ἀκούσῃ αὐτοῦ. Τῇ οὖν ἐπαύριον ἐλθόντος τοῦ Ἀγρίππα καὶ τῆς Βερνίκης, μετὰ πολλῆς φαντασίας, καὶ εἰσελθόντων εἰς τὸ ἀκροατήριον, σύν τε τοῖς χιλιάρχοις, καὶ ἀνδράσι τοῖς κατ' ἕξοχὴν οὖσι τῆς πόλεως, καὶ κελεύσαντος τοῦ Φῆστον, ἥκθη ὁ Παῦλος. Καὶ φησιν δὲ Φῆστος· Ἀγρίππα βασιλεὺς, καὶ πάντες οἱ συμπαρόντες ἡμῖν ἀνδρεῖ, θεωρεῖτε τούτον, περὶ οὗ ἄπαν τὸ πλῆθος τῶν Ἰουδαίων ἐνέτυχον μοι ἐν τε Ἱεροσόλυμοις καὶ ἐνθάδε, ἐπιβοῶντες, μή δεῖν αὐτὸν ζῆν μηχετί. Ἐγὼ δὲ καταλαβόμενος, μηδὲν αὐτὸν δίξιον θανάτου πεπραχέντι, αὐτὸν δὲ τούτου ἐπικαλεσαμένου τὸν Σεβαστὸν, ἔκρινα πέμπειν αὐτὸν. Περὶ οὐασφαλές τι γράψαι τῷ κυρίῳ μου οὐκ ἔχω. Διὸ προιγαγόν αὐτὸν ἐφ ὅμων, καὶ μάλιστα ἐπὶ σοῦ, βασιλεὺς Ἀγρίππα· δπως τῆς ἀνακρίσεως γενομένης, ἔχω τι γράψαι. Ἀλογὸν γάρ μοι δοκεῖ, πέμποντα δέσμιον, μή καὶ τὰς κατ' αὐτὸν αἰτίας σημᾶνται.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Σεβαστὸν καταχρηστικῶς τὸν βασιλέα καλεῖ, ὥσπερ καὶ Καίσαρα· δν παρακατιών καὶ κύριον καλεῖ, λέγων· «Περὶ οὐ τι γράψαι τῷ κυρίῳ μου οὐκ ἔχω.»

Παύλου ἀπολογία περὶ αὐτοῦ. Περὶ τῆς ἐν τῷ θρησκείᾳ αὐτοῦ, καὶ κλήσεως αὐτοῦ εἰς τὸ Εὐαγγέλιον· ὡς οὐδὲν ἀδικεῖ Ἰουδαίους ὁ Παῦλος, Ἀγρίππας ἔφη τῷ Φῆστῳ.

Μηγὶ· Μαῖω, καὶ τῶν ἀγίων βασιλέων Κωνσταντίνου καὶ Ἐλένης.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Ἀγρίππας δὲ πρὸς τὸν Παύλον ἔφη· Ἐπιτέτραπτει σοι λέγειν ὑπὲρ σεαυτοῦ. Τότες δὲ Παῦλος, ἐκτείνας τὴν χεῖρα, ἀπελογείτο· Περὶ πάντων ὃν ἐγκαλοῦμαι ὅποι Ἰουδαίων, βασιλεὺς Ἀγρίππα, ἥγημαι ἐμαυτὸν μακάριον, ἐπὶ σοῦ μέλλων σήμερον ἀπολογεῖσθαι. Μάλιστα γνώστην ὑπάστη σε πάντων τῶν κατὰ Ἰουδαίους ἡμῶν τε καὶ ζητημάτων. Διὸ δέομα! σου μακροθύμως ἀκοῦσαι μου. Τὴν μὲν οὖν βίωσίν μου τὴν ἐκ νεθτητος, τὴν δὲ ἀρχῆς γενομένην ἐν τῷ θίνει μου, ἐν Ἱεροσόλυμοις, Ισασι πάντες οἱ Ἰουδαῖοι, προγινώσκοντές με ἀναθεν, ἐὰν θέλωσι μαρτυρεῖν, διτι κατὰ τὴν ἀκριβεστάτην αἵρεσιν τῆς ἡμετέρας θρησκείας ἔζησα Φαρισαῖος. Καὶ νῦν ἐπ' ἐλπίδι τῆς πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν ἐπογγελτας γενομένης ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐστηκα κρινόμενος· εἰς ἦν τὸ δωδεκάψιλον ἡμῶν ἐν ἐκτενεῖται νύκτα καὶ

A

COMMENTARIUS.

Aut pro rege seu imperatore in provincias descendebat Agrippa, et idcirco rex appellatus est vel revera rex erat etiam ipse in partibus Orientibus, cum Nero in Occidente imperaret et Roma resideret.

TEXTUS.

XXV, 20-27. Hesitans autem ego de hujusmodi quæstione, dicebam, si vellet ire Jerosolymam, et ibi judicari de istis. Paulo autem appellante, ut servaretur ad Augusti cognitionem, jussi servari eum, donec mittam eum ad Cæsarem. Agrippa autem dixit ad Festum, Vellem et ipse hominem audire: Cras, inquit, audies eum. Altera autem die, cum venisset Agrippa et Bernice cum multa ambitione, et introisset in auditorium cum tribunis et viris principibus civitatis, jubente Festo, adductus est Paulus. Et dicit Festus: Agrippa rex, et omnes qui simul adestis **308** nobiscum viri, videtis hunc, de quo omnis multitudo Judeorum interpellavit me Jerosolymis, petentes et acclamantes non oportere eum vivere amplius. Ego vero competi nihil dignum morte eum admisisse. Ipso autem hoc appellante ad Augustum, judicavi mittere; de quo quid certum scribam domino, non habeo. Propter quod produxi eum ad vos, et maxime ad te, rex Agrippa, ut interrogatione facta habeam quid scribam. Sine ratione enim mihi videatur mittere vinculum, et causas ejus non significare.

C

COMMENTARIUS.

Festus imperatorem impropter Augustum vocat, quemadmodum et Cæsarem: quem etiam postea dominum appellat, dicens: «De quo quid certum scribam domino non habeo.»

Pauli apologia pro se ipso. De suo cultu in lege, et vocatione ad Evangelium: et quod Agrippa dixerit Festus, Paulum nulla infuria affecisse Judæos

Mense Maio, die 21, sanctorum imperatorum Constantini et Helenæ.

TEXTUS.

XXVI, 1-20. Agrippa vero ad Paulum ait: Permit-titur tibi loqui pro temetipso. Tunc Paulus extenta manu cœpit rationem reddere: De omnibus, quibus D accusor a Judæis, rex Agrippa, æstimò me beatum, apud te cum sim defensurus me hodie, maxime te sciente omnia, et quæ apud Judæos sunt consuetudines et quæstiones: propter quod, obsecro, patienter me audias. Et quidem vitam meam a juventute, quæ ab initio fuit in gente mea in Jerosolymis, neverunt omnes Judæi: præscientes me ab initio (si velint testimonium perhibere) quoniam secundum certissimam sectam nostræ religionis vixi Phariseus. Et nunc, in spe quæ ad patres nostros reprobationis facta est a Deo, sto judicio subjectus: in quam duodecim tribus nostræ, nocte ac die deservientes, sperant devinire.

De qua spe accusor a Judæis, rex. Quid incredi-
bile judicatur apud vos, si Deus mortuos suscitat ?
Et ego quidem existimaveram, me aduersus **307**
nomen Jesu Nazareni debere multo contraria
agere : quod et feci Jerosolymis, et multos sancto-
rum ego in carceribus inclusi, a principibus sa-
cerdotum potestate accepta ; et cum occideren-
tur, detuli sententiam. Et per omnes synagogas
frequenter puniens eos, compellebam blasphemate ; et amplius insaniens in eos, persecuebar us-
que in exteriores civitates. In quibus dum irem Da-
mascum cum potestate et permisso principum
sacerdotum, die media in via vidi, rex, de caelo
supra splendorem solis circumfusisse me lumen,
et eos qui mecum simul erant. Omnesque has cum
decidissemus in terram, audivi vocem loquentem
mihi Hebraica lingua : Saule, Saule, quid me per-
sequeris ? durum est tibi contra stimulum cal-
citrare. Ego autem dixi : Quis est, Domine ? Domi-
nus autem dixit : Ego sum Jesus quem tu perse-
queris. Sed exsurge, et sta super pedes tuos : ad
hoc enim apparui tibi, ut constituam te ministrum
et testem eorum quae vidisti, et eorum quibus
apparebo tibi, eripiens te de populo, et gentibus,
in quas nunc ego misso te, aperire oculos eorum,
ut convertantur a tenebris ad lucem, et de potes-
tate Satanæ ad Deum, ut accipient remissionem
peccatorum et sortem inter sanctos per fidem,
qua est in me. Unde, rex Agrippa, non sui incre-
dulus cœlesti visioni : sed his, qui sunt Damasci
primum et Jerosolymis, et in omnem regionem
Judææ, et gentibus annuntiabam, ut poenitentiam
agerent, et converterentur ad Deum, digna poeni-
tentiae opera facientes.

COMMENTARIUS.

Duo ad resurrectionem astriuendam argumenta proponit : unum ex prophetis, ex quibus tamen nullum profert, sed tantum ait, taleni esse Judæorum opinionem ; alterum, illudque clarius ex re ipsa : quia neinpe Christus, postquam surrexit a mortuis, ipsum allocutus est. Et hoc etiam, suam præcedentem enarrans insaniam, duobus argumen-
tis confirmat. Quorum primum : « Quid, inquit, incredibile est, si Deus mortuos suscitat ? » Alterum : Si enim talis non esset Judæorum opinio, si in hoc dogmate innutriti non essent, sed nunc primum proponeretur, juste posset quispiam hunc sermonem non probare. **308** Propter hujusmodi autem dogma ego, inquit, accusor, quod inter illos viget : propter hoc gloriantur ; propter hoc ser-
viunt Deo, ut ipsam resurrectionem consequantur. Et ego hanc annuntio. « Cœlestis visio » est purus, ac humanam superans conditionem intuitus rei, quam nemo existens in carne videre potest, nisi peculi ejus superiori lumine collustrentur.

¶ διηλέγθη. “ locus vitialis.

Variæ lectiones.

KEIMENON.

Ἐνέκα τούτων, Ἰουδαιοί με συλλαβόμενοι, δυτα
ἐν τῷ ιερῷ, ἐπειρῶντο διαχειρίσασθαι. Ἐπικουρίξ
οὖν τυχόν τῆς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, δχρι τῆς ἡμέρας ταύ-
της ἔστηκα μαρτυρούμενος μικρῷ τε καὶ μεγάλῳ·
οὐδὲν ἐκτὸς λέγων, ὃν τε οἱ προφῆται ἐλάλησαν
μελλόντων γίνεσθαι, καὶ Μωϋσῆς, εἰ παθῆτες δ
Χριστὸς, εἰ πρώτος ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν, φῶς
μέλλει καταγγέλλειν τῷ τε λαῷ καὶ τοῖς ἔνεστι.
Ταῦτα δὲ αὐτοῦ ἀπολογουμένου, δ Φῆστος μεγάλῃ τῇ
φωνῇ φησι· Μαίνη, Παύλε· τὰ πολλά σε γράμματα
εἰς μανίαν πειτέρως· Ό δε Παῦλος, Οὐ μαίνομαι,
φησι, χράτιστε Φῆστε, ἀλλὰ ἀληθείας καὶ σωφρο-
σύνης ἕρματα ἀποφέγγομαι. Ἐπίσταται γάρ περ
τούτων δι βασιλεὺς, πρὸς διν καὶ παρθησιαζόμενος
λαλῶ. Λανθάνειν γάρ αὐτὸν τι τούτων οὐ πείθομαι
οὐδέν. Οὐ γάρ ἔστιν ἐν γνώμῃ πεπραγμένον τούτο.
Πιστεύεις, βασιλεὺς Ἀγρίππα, τοῖς προφῆταις; Οἶδα
δὲ τι πιστεύεις. Ό δε Ἀγρίππας πρὸς τὸν Παῦλον
ἔφη· Ἐν δλίγῳ με πειθεῖς Χριστιανὸν γενέσθαι. Ό
δε Παῦλος εἶπεν· Εὔχαιμην δὲν τῷ Θεῷ, καὶ ἐν
ἀλλιγῷ, καὶ ἐν πολλῷ, οὐ μόνον σὲ, ἀλλὰ καὶ πάντας
τοὺς ἀκούοντάς μου σῆμερον, γενέσθαι τοιούτους,
δπλοὶς κάγω εἰμι, παρεκτὸς τῶν δεσμῶν τούτων.
Καὶ ταῦτα εἰπόντος αὐτοῦ, ἀνέστη τε δι βασιλεὺς,
καὶ δηγεμῶν, ή τε Βερνίκη, καὶ οἱ συγκαθήμενοι
αὐτοῖς· καὶ ἀναγκαρήσαντες ἐλάλουν πρὸς ἀλλή-
λους, λέγοντες, δτε οὐδὲν θανάτου δξίον τι, ή δεσ-
Φῆστω ἔφη· Ἀπολεύσθαι τι δύνατο δινθρωπος οὐτο-

EPMHNEJA

Τίν μὴ δέξῃ αὐτὸς διδάσκαλος εἰναι τούτου,
ἐπάγει προφήτας καὶ τὸν Μωϋσέα λέγοντα · « Εἰ πι-
θητὸς ὁ Χριστὸς, εἰ πρώτος ἐξ ἀναστάσεως νε-
κρῶν, » καὶ τὰ δέξῃς. Τὸ δὲ, « εἰ, » ἐνταῦθα, ἀντι-
τι, ἔτει, ἑστεῖ. Μωϋσῆς, φησὶν, ἐπει., δὲι « παθήτος »,
ὁ Χριστὸς [πρώτος ἐξ ἀναστάσεως·] πρώτος γάρ
οὗτος ἀνέστη, καὶ οὐκ ἔτι ἀποθνήσκει. Οἱ γάρ ἀνα-
στάντες δὲι αὐτοῦ, ή διὰ τῶν μαθητῶν, καὶ οἱ διὰ
τῶν προφητῶν, πάλιν ἀπέθανον, ἔως τῆς καθόλου
ἀναστάσεως μένοντες. Ἐπειδὴ δὲι πρὸς τὸν βασιλέα
διελέγετο, ὥσπερ ἔπαθε τι ὁ Φῆστος, καὶ ιδὼν τὴν
παρθένσιαν, ἀπὸ θυμοῦ καὶ ὅργης φησι · Μαλῆ,
Ικύλε. » Οἱ δὲ Παῦλος τὴν αἰτίαν διδάσκει, δὲι ἦν
πρὸς τὸν βασιλέα τὸν λόγον ἀπέστρεψε. [Εἴτα δει-
κνὺς δὲι πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης τοῦτο γέγονε
τὸ δόγμα, ἐπήγαγεν · [Οὐ γάρ ἔν γωνίᾳ πεπραγ-
μένον τοῦτο ·] τουτέστι τὸ περὶ τοῦ σταυροῦ καὶ
τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ λέγων. [Πιρειτὸς
τῶν δεσμῶν τούτων.] Οὐκ ἀπευχόμενος, ἔσυ-
τῷ τὰ δεσμά, οὐδὲ αἰσχυνόμενος, τοῦτο θελεγεν-
(τοῦτο γάρ ἦν αὐτῷ, εἰπερ δόλο τι, δξιον δέξῃς καὶ
καύχημα)· ἀλλὰ πρὸς τὴν ἔκεινων ὑπόληψιν ἀφ-
ορῶν, καὶ τῇ ἔκεινων διθενείᾳ συγκαταβαίνων, « Γέ-
νοιτο μοι, φησι, πάντας τοιούτους; γενέσθαι οἶσο
ἔγώ εἰμι, παρεκτὸς τῶν δεσμῶν τούτων. »

A

XVI. 21-32. Hac ex causa me Iudei, cum essem
in templo, comprehensum tentabant interficere. An-
xilio autem adjutus Dei usque in hodiernum diem sto-
testificans minori atque majori, nihil extra dicens
quam ea quæ prophetæ locuti sunt futura esse, et
Moyses, si passibilis Christus, si primus ex resur-
rectione mortuorum, lumen annuntiaturus est
populo et gentilium. Hec loquente eo et rationem
reddente, Festus magna voce dixit : Insanis, Paule ;
multæ te litteræ ad insaniam convertunt. Et Pau-
lus : Non insanio, inquit, optime Feste, sed verita-
tis et sobrietatis verba loquor. Scit enim de his
rex, ad quem et constanter loquor : latere enim
eum nihil horum arbitror. Neque enim in angulo
quidquam horum gestum est. Credis, rex Agrippa,
prophetis ? Scio quia credis. Agrippa autem ad
Paulum : In modico suades me Christianum fieri.
Et Paulus : Opto apud Deum, et in modico et in
magno, non tantum te, sed etiam omnes qui au-
diunt, hodie fieri tales, qualis et ego sum, exceptis
vinculis his. Et exsurrexit rex, et præses, et Berni-
ce, et qui assidebant eis. Et cum recessissent,
loquebantur ad invicem, dicentes, quia Nihil
morte, aut vinculis dignum quid fecit homo iste.
Agrippa autem Festo dixit : Dimitti poterat homo
hic, si non appellasset Cæsarem.

COMMENTARIUS

Ne Paulus auctor videretur doctrinæ quam prædicabat, adducit in testimonium prophetas et Mosen dicentem : « Si passibilis Christus, si primus ex resurrectione mortuorum, » etc. Ubi illud « si » est pro *quod*, vel *quoniam*. Moses, inquit, dixit, quod « Christus passibilis » esset, ac « primus ex resurrectione. » Nam primus ille resurrexit, et « jam non amplius moritur. » Si enim qui ab ipso, **309** vel ab ejus discipulis, vel a prophetis exsuscitati sunt, iterum mortui sunt, mortuique manebunt usque ad universalem resurrectionem. Quoniam vero Paulus semper ad regem verba dirigebat, Festus veluti sese offensum putavit ; vidensque ejus libertatem loquendi, ira et indignatione **D**percitus : « Insanis, inquit, Paule. » Paulus autem causam profert, ob quam ad regem sermonem converterat. Deinde, ut ostenderet per totum terrarum orbem vulgatum esse dogma istud, subdit : « Neque enim in angulo quidquam horum gestum est : » loquitur scilicet de morte et resurrectione Christi Domini. « Exceptis vinculis his. » Non quod vincula aut abhorreret aut erubesceret, hoc dicit (siquidem illa pati gloria et exsultatione, si quidquam aliud, dignum existimabat) ; sed ad illorum mentem animumque respiciens, et ipsorum omnes fieri tales, qualis et ego sum, exceptis vincu-

"Row, vi, 9.

CAPUT XXXVIII.

Navigatio Pauli Romam, maximis plurimisque periculis plena : ubi et adhortatio Pauli ad eos qui cum ipso erant, ut spem salutis haberent. Naufragium Pauli, et quomodo iucolemus evaserint in Melitam insulam ; quæve miracula in ipsa Paulus patraverit.

Feria 6 hebdomadæ septimæ.

TEXTUS.

XXVII, l-44; XXVIII, 1. Ut autem judicatum est navigare eum in Italiam, et tradi Paulum cum reliquis custodiis centuriogi nomine Julio, cohortis Augustæ, ascendentibus navem Adrumetinam, incipientes navigare circa Asiæ loca, sustulimus, perseverante nobiscum Aristarcho Macedone Thessalonicensi. Sequenti autem die devenimus Sidonem. Humane autem tractans Julius Paulum, permisit ad amicos ire, et curam sui agere. Et inde cum sustulissimus, subnavigamus Cyprum, propterea quod essent venti contrarii. Et pelagus Cilicie et Pamphylike navales, venimus Lystram, quæ est Lycia : et ibi inveniens centurio navem Alexandrinam navalem in Italiam, transposuit nos in eam. Et cum multis diebus tare navales, et vix devenissemus contra Euidum prohibente nos vento, adnavigamus Crete juxta Salomonem : et vix juxta navales, venimus in locum quemdam, qui vocatur Boniportus, cui juxta erat civitas Thalassa. Multo autem **310** tempore peracto, et cum iam non esset tuta navigatio, eo quod et jejunium iam præteriisset, consolabatur eos Paulus dicens eis : Viri, video quoniam cum injuria et multo damno non solum oneris et navis, sed etiam animarum nostrarum incipit esse navigatio. Centurio autem gubernatori et nauclero magis credebat, quam his quæ a Paulo dicebantur. Et cum apłus portus non esset ad hiemandum, plurimi statuerunt consilium navigare inde, si quomodo possent, devenientes Phœnicen, hieinare, portum Crete respicientem ad Africum et ad Corum. Aspirante autem Austro, testimonia propositum se tenere, cum sustulissent de Asson, legebant Cretam. Non post multum autem misit se contra ipsam ventus Typhonius, qui vocatur Euroaquo. Numquid arrepta esset navis, et non posset respicere [conari] contra ventum, data nave flatibus, ferebamur. In insulam autem quamdam decurrentes quæ vocatur Cauda, potuimus vix obtainere scapham. Qua sublata, adjutoriis utebant accingentes navem, timentes ne in Syrtim incident, submissa vase sic ferebantur. Valida autem nobis tempestate jactatis, sequenti die jactum fecerunt ; et tertia die suis manibus armamenta navis projecerunt. Neque autem sole, neque sideribus apparentibus per plures dies, et tempestate non exigua imminentie, jam ablata erat spes omnis salutis nostræ. Et cum multa jejunatio fuisse, tunc stans Paulus in medio coruui, dixit : Oportebat quidem, o viri, audito iste, non tollere a Crete, lucisque facere injuriam hanc et jacturam.

A

ΚΕΦΑΛ. ΛΗ.

Παῦλον ἐκ τῷ Ράμητρι κινδύνων πλείστων τε καὶ μεγίστων πάμπλεως. Ἐνῷ πυρατεσις Παῦλον πρὸς τοὺς σὺν αὐτῷ περὶ ἐλπίδος σωτηρίας. Ναυάριον Παῦλον, διὰ τε διεσώθησαν εἰς Μελίτην τὴν τῆσσαν, καὶ δοσα ἐταῦτη στῆσαν διαματούργησεν.

Τῇ δέ τοῖς ᾧ ἐβδομάδος.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Ως δὲ ἐκριθη τοῦ ἀποπλεῖν ἡμᾶς εἰς τὴν Ἱεράλιαν, παρεδίδουν τὸν τε Παῦλον, καὶ τινας ἑτέρους δεσμῶτας, ἐκαποντάρχη, ὄνοματι Ἰουλίῳ, σπιλήρῳ Σεβαστῆς. Ἐπιθάντες δὲ πλοιῷ Ἀδραμυττινῷ, μέλλοντες πλεῖν εἰς τοὺς κατὰ τὴν Ἀσίαν τόπους, ἀνήθημεν, δυντος σὺν ἡμῖν Ἀριστάρχῳ Μακεδόνας Θεσσαλονικέως. Τῇ τε ἑτέρᾳ κατήθημεν εἰς Σιδῶνα. Φιλανθρώπους τε ὁ Ἰούλιος τῷ Παύλῳ χρησάμενος, ἐπέτρψε, πρὸς τοὺς φίλους πορευθέντι, ἐπιμελείας τυχεῖν. Κάκειον ἀναχθέντες, διπλεύσαμεν [vulg. ὑπεπ] τὴν Κύπρον διὰ τὸ τοὺς ἀνέμους ἐναντίους εἶναι. Τότε πέλαγος τὸ κατὰ τὴν Κιλικίαν καὶ Παμφίλιαν διαπλεύσαντες, κατήλθομεν εἰς Μύρα τῆς Αυξιας. Κάκει εὐρών δὲ ἐκαποντάρχης πλοίον Ἀλεξανδρινὸν πλέον εἰς τὴν Ἱεράλιαν, ἀνεβιβασεν ἡμᾶς εἰς αὐτό. Ἐν ικανοῖς δὲ ἡμέραις βραυτοῦντες, καὶ μόδις γεννήμενοι κατὰ τὴν Κνῖδον, μὴ πρασίνος [vulg. προσεώντος] ἡμᾶς τοῦ ἀνέμου, διπλεύσαμεν τὴν Κρήτην κατὰ Σαλμῶνην· μόδις τε παραλεγόμενοι αὐτήν, ἥλθομεν εἰς τόπον τινὰ καλούμενον Καλούς λιμένας, ὃ ἔγγις τὴν πόλις Λασιτα. Ἰκανῶν δὲ χρόνου διαγενομένου, καὶ δυντος ἡδη ἐπισφαλῶν τοῦ πλοδος, διὰ τὸ κατὰ τὴν νηστείαν ἡδη παρεληλυθέναι, παρήνει δὲ Παῦλος, λέγων αὐτοῖς· "Ἄνδρες, θεωρῶ, ὅτι μετ' ὑδρεως καὶ πολλῆς ζημίας, οὐ μόνον τοῦ φόρτου καὶ τοῦ πλοίου, ἀλλὰ καὶ τῶν ψυχῶν ἡμῶν μέλλειν ἔστεθαι τὸν πλοῦν. Οὐ δὲ ἐκαποντάρχης, τῷ κυνερνήτῃ, καὶ τῷ ναυκλήρῳ μᾶλλον ἐπείθετο, ἢ τοῖς ὑπὸ τοῦ Παύλου λεγομένοις. Ἄνευθέτου δὲ τοῦ λιμένος ὑπάρχοντος πρὸς παραχειμασίαν, οἱ πλείους θεντοι βουλήν ἀναχθῆναι κακεῖθεν, εἰ πως δύναντο κατανήσαντες εἰς Φούνια παραχειμάσται, λιμένα τῆς Κρήτης, βλέποντα κατὰ Δίδαν [vulg. Λίδα] καὶ κατὰ Χώρον. Ὅποπνεύσαντος δὲ νέτου, διέβαντες τῆς προθέσεως κεκρατηκέντας, ἀράντες "Ἄσσον παρελέγοντα τὴν Κρήτην. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἰδαλε κατ' αὐτής ἀνεμος τυφωνικῆς δὲ καλούμενος Εὔροκληδῶν. Συναρπασθέντος δὲ τοῦ πλοίου, καὶ μὴ δυναμένου ἀντοφθαλμεῖν τῷ ἀνέμῳ, ἐπιδόντες ἐφερόμεθα. Νησίον δέ τι ὑποδραμάντες καλούμενον Κλαυδήν, μόδις ισχύσαμεν περικρατεῖς γενέσθαι τῆς σκάφης· ἦν δραντες, βοηθείας ἔχρωντο, ὑποζωνύντες τὸ πλοίον· φοδούμενοι τε μὴ εἰς τὴν Σύρτην [vulg. Σύρτιν] ἐκπέσωσι, χαλάσσαντες τὸ σκεῦος, ρύτων ἐφέροντο. Σχύροως δὲ κειμαζούμενων ἡμῶν, τῇ ἔξης ἐκβολὴν ἐποιοῦντο, καὶ τῇ τρίτῃ αὐτόχθοις τὴν σκευὴν τοῦ πλοίου ἐδρήψαμεν. Μήτε δὲ τὸν πόλιον, μήτε διστρων ἐπιφαινόντων ἐπὶ πλείστων περιηρέστο πάσσαν ἐλπίς τοῦ σώζεσθαι ἡμᾶς.

C

D

πολλής τε ἀστιάς ὑπαρχούσης, τότε σταθεὶς δὲ Παῦλος ἐν μέσῳ αὐτῶν, εἶπε· Ἐδει μὲν, ὡς ἀνδρες, πειθαρχήσαντάς μοι, μή ἀνάγεσθαι ἀπὸ τῆς Κρήτης, κερδῆσαι τε τὴν ὄρεων καὶ τὴν ζημίαν ταύτην. Καὶ ταῦτα παρανῶ ὑμᾶς; εὐθυμεῖν· ἀποδολή γάρ φυγῆς ὄνδευτα ἔσται ἐξ ὑμῶν, πλὴν τοῦ πλοίου. Παρέστη γάρ μοι ταύτη νυκτὶ ἀγγελος τοῦ Θεοῦ οὖν εἰμι, ως καὶ δατρεύω, λέγων· Μή φοβοῦ, Παῦλε, Καίσαρί σε δεῖ παραστῆναι· καὶ ίδού κεχάριστασι αὐτοὶ δὲ θεός πάντας τοὺς πλίοντας μετὰ σοῦ. Διὸς εὐθυμεῖτε, ἀνδρες· πιστεύω γάρ τῷ Θεῷ, ὅτι οὗτος ἔσται, καθ' ὃν τρόπον τοντολάηται μοι. Εἰς νῆσον δὲ τινα δεῖ ἡμᾶς ἀπεπεσθεῖν. Οὓς δὲ τεσσαρεσκαιδεκάτη νῦν ἐγένετο, διαφερομένων ἡμῶν ἐν τῷ Ἀδρίᾳ, κατὰ τὸ μέσον τῆς νυκτὸς, ὑπενθύμου οἱ ναῦται προσῆγεν τινὰ αὐτοῖς χώραν, καὶ βολίσαντες, εὐροῦ ὀργυτάς εἶκοστι· βραχὺ δὲ διαστήσαντες, καὶ πάλιν βολίσαντες, εὐροῦ ὀργυτάς διεκαπέντε· φοβούμενοι τε, μή πως εἰς τραχεῖς τόπους ἐκπέσωσιν, ἐκ πρύμνης ῥέψαντες ἀγκύρας τεσσαρας, ἦνχοντο ἡμέραν γενέσθαι. Τῶν δὲ νυτῶν ζητούντων φυγεῖν ἐκ τοῦ πλοίου, καὶ χαλασάντων τὴν φάρην εἰς τὴν θάλασσαν, προφάστει ὡς ἐκ πρώτας μελλόντων ἀγκύρας ἐκτείνειν, εἴπεν δὲ Παῦλος τῷ ἀκανοντάρχῃ καὶ τοῖς στρατιώταις· Ἐδει μή οὔτοι γενηνταν ἐν τῷ πλοίῳ, ὑμεῖς σωθῆναι οὐδὲνασθε. Τότε οἱ στρατιώταις ἀπέκοψαν τὰ σχοινία τῆς σκάφης, καὶ εἰσανταί αὐτήν ἐκπεσεῖν. Ἄχρι δὲ οὐδὲν ἡμελλεῖν ἡμέραν γενέσθαι, παρεκάλει δὲ Παῦλος ἀπάντας μεταλαβεῖν τροφῆς, λέγων· Τεσσαρεσκαιδεκάτην ἡμέραν σῆμερον προσδοκῶντες, μηδὲν προσαλθόμενοι, διετοι διατέλεστε· διὸ παρακαλῶ ὑμᾶς μεταλαβεῖν τροφῆς· τούτῳ γάρ πρὸς τῆς ὑμετέρας σωτηρίας ὑπάρχει. Οὐδὲνδες γάρ ὑμῶν θρὶξ ἐκ τῆς κεφαλῆς ἀπολεῖται. Εἰπὼν δὲ ταῦτα, καὶ λαβὼν δρότον, εὐχαρίστησε τῷ Θεῷ ἐνώπιον πάντων, καὶ κλάσας, ἥρξατο ἐσθίειν. Εὐθυμοὶ δὲ γενόμενοι πάντες, καὶ αὐτοὶ μετέλαβον τροφῆς· Ὅτε δὲ ἡμέρα ἐγένετο, τὴν γῆν οὐκ ἐπειχώσκον· καὶ λπον δὲ τινα κατενδουν ἔχοντα αἰγιαλὸν, εἰς δὲ ἔθουλεύσαντο, εἰ δήναντο, ἔξωσι τὸ πλοίον. Καὶ τὰς ἀγκύρας περιφέντες εἰλον εἰς τὴν θάλασσαν, ἀμαῶντες τὰς ζευκῆς ήριας τῶν πηδαλίων καὶ ἐπάραντες τὸν ἀρτέμονα τῇ πνεούσῃ, κατείχον εἰς τὸν αἰγιαλόν. Περιπεσόντες δὲ εἰς τόπον διάλασσον, ἐπώκειλαν τὴν ναῦν. Καὶ ἡ μὲν πρώτα ἐρείσασα, βρεινεγέντας ἀσάλευτος· ἡ δὲ πρύμνα ἐλύετο ὑπὸ τῆς βίας τῶν κυμάτων. Τῶν δὲ στρατιώτων βουλὴ ἐγένετο, ἵνα τοὺς δεσμώτας ἀποκτείνωσι, μή τις ἐκπολυμηδῆσας διαφύγῃ. Οὐ δὲ ἐκαποντάρχης, βουλόμενος διασῶσαι τὸν Παῦλον, ἐκάλυσεν αὐτοὺς τὸν βουλήματος· ἐκέλευσε τε τοὺς δυναμένους κολυμβᾶν ἀπορθίψαντας πρώτους ἐπὶ τὴν γῆν ἐξείναι· καὶ τοὺς λοιποὺς, οὓς μὲν ἐπὶ σανίσιν, οὓς δὲ ἐπὶ τινῶν τῶν ἀπὸ τοῦ πλοίου. Καὶ οὕτως ἐγένετο πάντας διετιθῆναι ἐπὶ τὴν γῆν. Καὶ διασωθέντες, τότε ἐπέγνωσαν διτο Μελίτην ἢ νῆσος καλεῖται.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Νηστείαν ἐνταῦθα τὴν τῶν Ιουδαίων λέγει· Μετὰ γάρ τὴν Πεντηκοστὴν ἐξῆλθεν ἐκεῖθεν μετὰ πολὺν

A Et nunc suadeo vobis bono animo esse; amissio enim nullius animae erit ex vobis, praeterquam navis. Astitit enim mihi hac nocte angelus Dei, cuius sum ego et cui deservio, dicens: Ne timeas, Paule, Cæsari te oportet assistere: et ecce donavit tibi Deus omnes qui navigant tecum. Propter quod bono animo esto, viri: credo enim Deo, quia sic est, quemadmodum dictum est mihi, In insulam autem quamdam oportet nos devenire. Sed postea quam quartā decimā nocte supervenit, navigantibus nobis in Adria circa medium noctem, conspicabantur nautæ apparere sibi aliquam regionem. Qui et submittentes botidem, invenerunt passus viginti, et pusillum inde separati invenerunt passus quindecim. Timentes autem ne in aspera loca incideremus, de puppi mittentes anchoras quatuor, optabant diem fieri. Nautis vero quarentib[us] fugere de nave, cum misissent scapham in mare, sub nocte quasi inciperent a prora anchoras extendere, dixit Paulus centurioni et militiis: Nisi hi in nave manserint, vos salvi fieri non potestis. **31** Tunc absciderunt milites funes scaphæ, et passi sunt eam excidere. Et cum lux inciperet fieri, rogabat Paulus omnes sumere cibam, dicens: Quartā decima die hodie exspectantes jejuniū permanetis, nihil accipientes: propter quod rogo vos accipere cibam pro salute vestra; quia nullius vestrum capillus de capite peribit. Et cum hæc dixisset, subiens panem, gratias egit Deo in conspectu omnium; et cum frugisset, cœpit manducare. Autemqueantes autem facti omnes, et ipsi sumpererunt cibam. Eramus vero universæ animæ in navidecentæ septuaginta sex. Et satiatī cibo, allevabant navem, jactantes triticum in mare. Cum autem dies factus esset, terram non agnoscebant: sinum vero quemdam considerabant habentem littus, in quem cogitabant, si possent ejicere navem. Et cum anchoras susculissent, committabant se mari, simul laxantes juncturas gubernaculorum: ei levato artemone secundum auræ flatum tendebant ad littus. Et cum incidisset in locum dithalassum, impigerunt navem; et prora quidem fixa manebat immobile, puppis vero solvebatur a vi mari. Militum autem consilium fuit, ut custodias occiderent, ne quis, cum enatasset, effugeret. Centurio autem volens servare Paulum, prohibuit fieri; jussitque eos, qui possent natare, emittere se prius, et evadere, et ad terram exire; et certos alios in tabulis ferebant; quosdam super ea quæ de navi erant. Et sic factum est, ut omnes animæ evaderent ad terram. Et cum evasissemus, tunc cognovimus, quia Melita insula vocabatur.

COMMENTARIUS.

« Eo quod iunium jam præteriisset. » De jejuniis Iudeorum hic loquitur. Nam inuko post Pentec-

sten tempore exinde exivit, ut jam ferme hiems esset, cum in partes Cretæ perveniret. Iterum vero nunc prophetat Paulus eos naufragium facturos. Et licet postea **312** ejusmodi naufragium absque ullius morte, ut ipse Paulus prædictit, contigerit; attamen juxta naturæ cursum periissent omnes, nisi Deus et illum salvum, et per eum omnes incolumes esse voluisse. Centurio non credebat, quæ a Paulo dicebantur, ut qui magis fidendum putabat iis qui navigandi periti erant quam homini nautices inexperto; et ex hoc ostendit, mentis errorem fuisse potius quam fortunam. Quod enim naturale sit periculum fugere, experientia ipsa docet, cum neino sese præcipitem det, quod hoc evidens periculum afferat, fortuna et fato veluti obdormientibus in rebus manifestis ac visibilis; quanquam si etiam vigilarent, nihil ea possent contra spontaneam electionem, qua homines sua sibi meti ipsi libere moderantur; ut videre est in iis etiam qui cum Paulo navigabant. Adeo enim illi propria libertate utebantur, ut paulo post prosperum ventum nacti, navigationem laeti conficerent. Anniadvertisendum vero, quod « contra respicere » improprie de navigio dicatur; respicere enim soli homini proprie convenit. Quare non semper in sacra Scriptura propria locutio exigenda est. « Valida autem tempestate. » Quod igitur contingit, naufragium (40) a tempore factum est quoniam magna erat tempestas. At miraculum majus fuit, quod tali tempore e mediis periculis tum Apostolus ipse, tum alii propter ipsum erepti fuerint: quare deceptus non est. « Et ecce donavit tibi. » Ex hoc falsitas patet Homerici illius dicti (41):

Fatum vero arbitror neminem hominum effugisse,

Sive malum sive bonum, postquam primum natus fuerit.

Hoc est, Impossibile est effugere mortis fatum, quod in ipsa generatione hominis mortem determinat. Ecce enim, nisi hi in Pauli gratiam servatis fuissent, omnes ad unum in navi periissent; at Deus illos, ut justum honoraret, liberavit. Deinde, si fatum erat omnes perire, etiam Paulo pereundum erat; ait enim Homerius, « neque malum, neque bonum; » oportebat igitur, ut tum boni tum mali communi casu, qui indubiam mortem cerebat, D occumberent. At contrarium appareat: siquidem justus servatus esset ab evidentissimo periculo, tametsi omnes, qui cum ipso erant, periissent. Sic enim Deus decreverat; ait enim: « Ecce donavit

A χρόνον, ὃς ἐν αὐτῷ σχεδὸν τῷ χειμῶνι παραγενέθαι εἰς τὰ μέρη τῆς Κρήτης. Ἰδοὺ προφητεύει καὶ νῦν ὁ Παῦλος, ναυαγῆσαι λέγων αὐτοῖς, [εἰ καὶ οὐ γέγονεν αὐτοῖς,] μετὰ ζημίας ψυχῶν τὸ ναυάγιον κατὰ τὸν λόγον αὐτοῦ. Τοῦτο μὲν γάρ, δοσον κατὰ τὴν φύσιν τοῦ πράγματος, ἐγένετο ἀν., εἰ μὴ ὁ Θεὸς διέσωσε. Δι’ αὐτὸν γάρ καὶ ἐκείνους δισωθῆνα: ἐποίησεν. Οὐ προσέχει τοῖς ὑπὸ τοῦ Παύλου λεγομένοις ὁ ἔκαποντάρχης, πειθόμενος μᾶλλον τοῖς ἐμπειρώς ἔχουσι πρὸς τὸ πλεῖν, ἢ ἐπιβάτη ἀπειρῷ ναυτικῆς· καὶ ἐκ τούτου διδάσκει, διτι γνώμης ἔστι, καὶ οὐ τύχης, τὸ ἀμάρτημα. « Οτις γάρ ἔστι κατὰ φύσιν ἐκφυγεῖν τὸν κινδύνον, αὕτη ἡ πειρα διδάσκει, μὴ καταχρημάτιζεν ἑαυτὸν τινα, ὡς ἀναμφισβλώς τοῦ πράγματος κινδύνον φέροντος, τῆς τύχης καὶ εἰ μαρμένης B ἐπὶ τῶν προβητῶν κοιμωμένης· ἢ γρηγορούσῃς μὲν, μηδὲν δὲ δυναμένης ἀντιπράξασθαις κατὰ τὴς προαιρέσεως τῶν ἀνθρώπων, καθ’ ἣν ἐν βούλωνται τὰ ἐφ’ αὐτοῖς πράγματα ἀγουστις καὶ φέρουσιν, ὡς καὶ οἱ σὺν τῷ Παύλῳ ἐκδημοῦντες. Οὗτω γάρ κατὰ προαιρέσειν ἐπραττον, διτι εὐθέως ἐπιτηδείου ἐπιτυχόντες ἀνέμου, χαίροντες διήνυνον τὸν πλοῦν. Ἰστέον δέ, διτι « τὸ ἀνταρφαλμένην, » ἐπὶ πλοίου λέγενην, οὐκ ἔστι κυριολεξίας· τοῦτο γάρ ἐπὶ ἀνθρώπου μόνον ἀμρόζει. « Ωστε οὐ δεῖ κυριολεκτεῖν ἀπαιτεῖν ἀεὶ τὴν Γραφήν. « Σφοδρῶς δέ. » Τὸ μὲν οὖν γενόμενον ναυάγιον, ὅπερ τοῦ καιροῦ ἐγένετο, ἐπειδὴ μέγας ὁ χειμών· τὸ δὲ θαῦμα μείζον, διτι καιρῷ τοιούτῳ ἐκ μέσων ἐσώθησαν τῶν κινδύνων αὐτῶν τε ὁ Ἀπόστολος, καὶ δι’ αὐτὸν οἱ λοιποὶ ὥστε οὐ διέψευσται. « Καὶ ίδού κεχάριται. » Ἐντεῦθεν δείκνυται φευδὲς τὸ παρ’ Ὁμηρῷ εἰρημένον.

Mοῦρα δ' οὐ τινά φημι πεφυγμένος διμεραι ἀτρόπορ.

Οὐ κακὸν οὐδὲ μὲν ἐσθίοντι, ἐπήρ τὰ πρώτα τετρηται.

Toutéστιν, Ἄδύνατον ἐκφυγεῖν τὴν τοῦ θανάτου εἰμαρμένην, ἀμα τῇ γεννήσει δρίζουσαν τοῦ ἀνθρώπου τὸν θάνατον. Ἰδοὺ γάρ, εἰ μὴ διὰ Παύλου [^{ἐσωθήσαν}], πάντες εἶχον ἐν τῷ πλοίῳ ἀπολέσθαι· τοῦ Θεοῦ τούτους δυσαμένους, τιμῆ τοῦ δικαίου. « Επειτα δὲ εἰ εἰμαρμένη ἦν τὸ πάντας ἀπολέσθαι, εἶχεν ἀν καὶ ὁ Παῦλος ἀπολέσθαι· φησι γάρ· « Οὐ κακὸν, οὐδὲ μὲν ἐσθίοντι. » « Εδει γάρ τοὺς καλοὺς καὶ τοὺς κακοὺς, ἐν ἐν πεσόντας πτώματι ἀναμφισβολὸν φέροντες θάνατον, ἀποθνεῖν. Ἀλλὰ τούναντον δείκνυται νῦν· διτι δικαίος ἐσώζετο ἐξ δυολογουμένου κινδύνου, καὶ τοι πάντων τῶν σὺν αὐτῷ ἀποθνησκόντων· οὗτω γάρ ἦν τῷ Θεῷ δέδαν. Φησι γάρ· « ίδού κεχάρισται σοι δ

Variae lectiones et notæ.

(40) *Lorus iste mutilus et corruptus ita sarcينdus, et corrigendus ex Chrysostomo; Illos, φησι, ξεφρον διστοι δντες καὶ μηδενός μεταλαβόμενοι; Ο ςδος κατείχεν αὐτούς, οὐν εἰα εἰς ἐπιθυμίαν τροφῆς ἐμπεσεῖν, μέλλοντας ύπερ ἐσχάτων κινδύνευσιν. Τὸ μὲν οὖν γενόμενον, ἀπὸ τοῦ καιροῦ ἐγένετο· τὸ δὲ θαῦμα μείζον, κ. τ. λ. Εἰ quomodo, inquieti, feribant jejunū, cum nullum cibum sumerent? Timore tenet illos, nec sinebat in cibi appetitum incidere de extremitate periclitaturos. Igitur quod factum est, a*

tempore fuit. Majus autem miraculum, etc. Cæterum textus iste non exstat in editione Hentenii, sicut et maxima pars loci sequentis.

(41) *Iliad. VI, v. 488 et 489. Exstant etiam hic versus apud Stobæum in excerptis De rerum natura tit. IX, quos ita reddit ibidem Hugo Grotius servata ratione carminis:*

Nemo nocens et nemo bonus has in lumen oras Editus erades fali quod lege paratur.

Θεος πάντας του; πλέοντας μετὰ σου. « Καὶ ὡδεὶς μὲν διὰ τὸν δίκαιον ζῶσιν οἱ ἀσεβεῖς· Εστιν δὲ ὅτε τούναντιον καὶ πρὸ ὥρας ὁ ἀσεβῆς ἀπόδλυται, διὰ τὴν ἔκυπον κακίαν, κατὰ τὸ εἰρημένον· « Μή ἀσεβῆσσες πολὺ, μηδὲ γίνου αὐληρὸς, ἵνα μὴ ἀποθάνῃς ἐν οὐ καιρῷ σου. » Ἰνα σῦν κατάσχῃ αὐτοὺς ὁ Παῦλος, καὶ μή διαπέσῃ αὐτοῦ ἡ προφητεία, οἰκονομικῶς ἔλεγεν· « Ἐξὸν μὴ οὗτοι μεινῶσιν ἐν τῷ πλοίῳ (τοὺς ναύτας λέγων,) ὑμεῖς σωθῆναι οὐδὲ δύνασθε. » Ότε οὖν εἶδον ἦτι η ἀδύολα αὐτῶν ἐποίησεν αὐτοὺς κινδυνεῦσατ, τότε ἤρξαντο αὐτῷ πειθεῖσθαι· ὡς μᾶλλον τῆς εὐκαίρου συμβούλιας, τῆς παρὰ ἄγιου ἀνδρὸς γινομένης, δυναμένης σώσαι, ή τῆς εἰμαρμένης, τῆς ἐν κινδύνῳ μηδὲ δύνομα ἔχοντος. Εἰ γάρ εἰμαρμένη ἐπειθόντο ἐκεῖνοι, καίτοι δύτες ἐθνικοί, παρειόντες [§. παρειόντες vel παρειώντες] τὴν τοῦ θεοσεβοῦς συμβούλην, εἴπων ἀνὰ πελθεῖν τοὺς ναύτας, λέγοντες, διτι, Καν οὗτοι ἀπέλθωσι, συμφέρει οὐδὲ ἡμᾶς ἀποθανεῖν, οὐδεμία δηνησις ἡ; ἐν γενήσεται ἐκ τοῦ μὴ ἀπελθεῖν τούτους. Ἀλλ' οὐκ εἴπον τοῦτο, οὐδὲ εἰσασαν αὐτοὺς ἀπελθεῖν. Διὸ ἐκ πολλῶν ἐκδηλητέος ὁ περὶ εἰμαρμένης ἡ τύχης λόγος. Παρακείται Παῦλος μεταλλεῦν τροφῆς· καὶ αὐτὸς πρώτος μεταλαμβάνει, οὐ λόγῳ, ἀλλ' ἔργῳ πειθῶν· Τοῦτο γάρ, φησι, πρὸς τῆς ὑμετέρας σωτηρίας ἐστι (τούτεστι, τὸ φαγεῖν), μήποτε λιμῷ διαφθαρῆτε. Οὐ γάρ ἡν αὐτοῖς τροφῆς φροντίζει. ἀπε οὐ περὶ τῶν τυχόντων ὅντος τοῦ κινδύνου. Πλόθεν δὲ γέγονεν αὐτοῖς δῆλος τῶν συμπλεόντων ὁ ἀριθμός; Εἰκὸς ἡν αὐτοὺς ἐρωτᾶν τὴν αἰτίαν, διτι ἡν πλέουσι, καὶ μαθεῖν πάντα. Πάλιν ἐκ τούτου δείκνυνται, διτι τῷ Παύλῳ εὐχαριστήσαν⁴⁴, διτι καὶ τοι βουλομένων τινάς ἀναιρεῖν, ἵνα μὴ πέσῃ ἡ προφητεία Παύλου, οὐκ εἰσαγεῖν αὐτοὺς ἀναιρεθῆναι ὁ θεάτοντάρχης, ἵνα τὸν Παῦλον σώσῃ.

Τῷ Σαββάτῳ τῆς ν.
ΚΕΙΜΕΝΟΥ.

Οἱ τε Βάρβαροι παρεῖχον οὐ τὴν τυχοῦσαν φιλαυθρωπίαν ἡμῖν. Ἀνάψαντες γάρ πυράν, προσελάσσοντο πάντας ἡμᾶς, διὰ τὸν ὑετὸν τὸν ἐφεστῶτα, καὶ διὰ τὸ φύγος. Συστρέψαντος δὲ τοῦ Παύλου φρυγάνων τι πλῆθος, καὶ ἐπιθέντος ἐπὶ τὴν πυράν, ἔχοντα ἀπὸ τῆς θέρμης ἐξελθοῦσα, καθῆψε τῆς χειρὸς αὐτοῦ. « Ως δὲ εἶδον οἱ Βάρβαροι κρεμάμενον τὸ θηρίον ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ, πρὸς ἀλλήλους ἔλεγον· Πάντως φονεύς ἐστιν ὁ ἀνθρώπος οὗτος, διν διασθέντα ἐκ τῆς θαλάσσης, τι δίκη ζῆν οὐκ εἰσασεν. » Ο μὲν οὖν, ἀποτινάξαμενος τὸ θηρίον εἰς τὸ πῦρ, ἐπάθεν οὐδὲν κακόν· οἱ δὲ προσεδόκων αὐτὸν μέλλειν πίμ πρασθαι, η καταπίπτειν ἀφων νεκρόν. Ἐπὶ πολὺ δὲ αὐτῶν προσδοκώντων, καὶ θεωρούντων μηδὲν εἰς αὐτὸν γενόμενον ἄποτον, μεταβαλλόμενοι ἔλεγον αὐτὸν εἶναι θεόν. Ἐν δὲ τοις περὶ τὸν τόπον ἐκεῖνον ὑπῆρχε χωρία τῷ πρώτῳ τῆς νῆσου ἀνδρί, δύναται Ποπλίψ. « Ως ἀναδεξάμενος ἡμᾶς, τρεῖς ἡμέρας φι-

A tibi Deus omnes qui tecum navigant. » Et quidem nunc propter justum vivunt impii. Aliquando vero immature perit impius propter malitiam suam; **313** juxta illud: « Ne impie agas inultum: et noli esse stultus, ne moriaris in tempore non tuo ». Paulus igitur ut eos detineret, ejusque prophetia impleretur, dicebat: « Nisi hi in navi manserint, vos salvi fieri non potestis. » Ut igitur cognoverunt se a propria imprudentia ad extremum adduci periculum, tunc cœperunt eidem credere, quippe quod opportunum consilium a sancto viro datum magis eos servare posset, quam satum quod in periculo ne nomen quidem suum retinet. Si enim illi fato, velut gentiles, credidissent, profecto, relictio pii viri consilio, sivissent abire naujas, dicentes: Si his etiam abeuntibus, oportet nos mori, nihil emolumenti nobis erit, etiamsi non discedant (nam nihilominus fato adigente peribimus). Attamen non ita dixerunt, neque potestatem abeundi illis fecerunt. Quare ex multiplici capite abiijendum prorsus est commentum de fato et fortuna. Hoc tamen vero Paulus cunctos qui erant in navi, ut sumerent cibum, et ipse primus sumpsit, ut non tam verbo quam opere persuaderet: Hoc enim, inquietabat, ad vestram salutem necessarium est, ne fame pereatis: neque enim cibus curæ illis erat, quod in summo vitæ periculo versarentur. « Erasmus vero. » Unde manifestus factus est illis eorum, qui in navi erant, numerus? Fortasse sese mutuo interrogaverant, qua de causa navigarent, sicque moverant omnia. « Militum autem consilium erat. » Ex hoc etiam palam fit, eos Paulo donatos esse, quod, cum vellent quosdam occidere, ne excideret Pauli prophetia, centurio, ut Paulum servaret, non permisit, ut ullus interficeretur.

Sabbato Pentecostes.

TEXTUS.

XXVIII, 1-10. Barbari vero præstabant non modicam humanitatem nobis. Accensa enim pyra, refliebant nos omnes propter imbreui qui imminebat, et frigus. Cum congregasset autem Paulus sarmamento rum ali quantam multitudinem et imposuisset super ignem, viperæ, a calore cum processisset, invasit manus ejus. Ut vero viderunt Barbari pendentem bestiam de manu ejus, ad invicem **314** dicebant: Utique homicida est homo hic, qui cum evaserit de mari, nullio non sinit eum vivere. Et ille quidem executiens bestiam in ignem, nihil mali passus est. At illi existimabant eum in tumorem convertendum, et subito casurum, et mori. Diu autem illis exspectantibus et videntibus nihil mali in eo fieri, convergentes se dicebant eum esse deum. In locis autem illis erant prædia principis insule, nomine Publīi, qui nos suspiciens, triduo benigne hospitalitatem exhibuit. Contigit autem patrem Publī febris et

⁴³ Eccl. vii, 18.

Variæ lectjones.

⁴⁴ ἐχαρισθησαν.

dyssenteria veatum jacere. Ad quem Paulus intra vit : et cum orasset et imposuisset ei manus, salvavit eum. Quo facto, omnes qui in insula habebant infirmi tates, accedebant et curabantur : qui tiam multis honoribus nos honoraverunt, et navingantibus imposuerunt quæ necessaria erant.

Α Ιωφρόγως ἔξενισεν. Ἐγένετο δὲ τὸν πατέρα τοῦ Ποπλίου πυρετοῖς καὶ δυσεντερίᾳ συνεχόμενον κατακείσθαι. Πρὸς δὲ οὐδὲν τὸν Παῦλον εἰσελθών καὶ προσεξάμενος, ἐπιθεὶς τε αὐτῷ τὰς χεῖρας, λάσατο αὐτὸν. Τούτῳ οὖν γενομένου, καὶ οἱ λοιποὶ οἱ ἐν τῇ νήσῳ ἔχοντες ἀσθενεῖας, προστρέχοντο καὶ ἐθεραπεύοντο. Οἱ καὶ πολλαὶ τιμαῖς ἐτίμησαν ἡμᾶς, καὶ ἀναγόμενοις ἐπέθεντο τὰ πρὸς τὴν χρεῖαν.

ΚΕΦΑΛ. ΛΘ.

CAPUT XXXIX.

Quomodo Paulus Melita Romam pervenerit.

XXVIII, 11-15. Post menses autem tres navigavimus iu navi Alexandrina, quæ in insula hiemaverat, cui erat insigne Castorum. Et cum venissemus Syracusam, maximus ibi triduo. Inde circumlegentes devenimus Rhegium : et post unum diem, flante Austro, secunda die venimus Puteolos ; ubi, inventis fratribus, rogati sumus manere apud eos diēs septem : et sic venimus Romam. Et inde cum audissent fratres, occurrerunt nobis usque ad Appi forum, ac Tres Tabernas. Quos cum vidisset Paulus, gratias agens Deo, accepit fiduciam.

Μετὰ δὲ τρεῖς μῆνας ἀνήχθημεν ἐν παραχειμακτίᾳ ἐν τῇ νήσῳ, πλοιῷ Ἀλεξανδρινῷ παραστημῷ Διοσκούρων. Καὶ καταχέντες εἰς Συρακούσας, ἐπιμείναμεν ἡμέρας τρεῖς. Ὁθεν περιελθόντες, κατηντήσαμεν εἰς Ἄργιον καὶ μετὰ μίαν ἡμέραν, ἐπιγενομένου νότου, δευτεραῖς ἡλιθούμεν εἰς Ποτιδαίους. Οὐ εὐρόντες ἀδελφούς, παρεκλήθημεν παρ' αὐτοῖς ἐπιμείναντες ἡμέρας ἑπτά· καὶ οὕτως ἡλιθούμεν εἰς Ἄργην. Κάκειθεν οἱ ἀδελφοὶ ἀκούσαντες τὰ περὶ ἡμῶν, ἐξῆλθον εἰς ἀπάντησιν ἡμῖν ἅχρις Ἀππίου Φόρου καὶ Τριῶν Ταβερνῶν. Οὓς ίδων οἱ Παῦλος, εὐχαριστήσας τῷ Θεῷ, ἔλαβε θάρσος.

ΚΕΦΑΛ. Μ'.

CAPUT XL.

De allocutione Pauli ad Judæos qui Romæ erant.

XXVIII, 16-31. Cum autem venissemus Romanum, permisum est Paulo manere sibimet cum custodiente se milite. Post tertium autem diēni cōn̄vocavit primos Judæorū. Cumque convenientiss. dicebat eis : Ego, viri fratres, nihil adversus plebem faciens aut morem paternum, vincitus ab Ierosolymis traditus **315** sum in manus Romanorū ; qui, cum interrogacionē de me habuissent, voluerunt me dimittere, eo quod nulla esset causa mortis in me. Contradicentibus autem Judæis, coactus sum appellare Cæsarem, non quasi gentem meam habens aliquid accusare. Propter hanc igitur causam rogavi vos videre et alloqui ; propter spem enim Israel catena hac circumdatuſ sum. At illi dixerunt auct eum : Nos neque litteras acepimus de te a Judæis, neque adveniens aliquis fratrū nuntiavit aut locutus est quid de te malum. Rogamus autem a te audire quæ sentis : nam de secta hac notum est nobis, quia ubique ei contradicitur. Cum constituissem autem illi diem, venerunt ad eum in hospitium plurimi, quibus exponebat testificans regnum Dei, suadensque eis de Jesu ex lege Moysi et prophetis a mane usque ad vesperam. Et quidam credebant his quæ dicebantur ; quidam vero non credebant. Cumque invicem non essent consentientes, discedebant, dicente Paulo unum verbum, quia Bene Spiritus sanctus locutus est per Isaiam prophetam ad patres nostros, dicens : Vade ad populum istum, et dic ad eos : « Aure audiatis et non intelligetis, et videntes videbitis et non perspicietis. Incrassatum est enim cor populi hujus, et auribus graviter audierunt et oculos suos compresserunt, ne forte videant oculis, et auribus

Περὶ διαλέξεως Παύλου τῆς πρὸς τοὺς ἐν Ἄργην Ιουδαίοις

Οτε δὲ ἡλιθούμεν εἰς Ἄργην, οἱ ἐκατόνταρχος παρέδωκε τοὺς δεσμοὺς τῷ στρατοπέδῳ. Ἐπετράπη δὲ τῷ Παύλῳ μένειν καθ' ἐαυτὸν σὺν τῷ φυλάσσοντι αὐτὸν στρατιώτῃ. Ἐγένετο δὲ μετὰ τριών τρεῖς συγκαλέσασθαι τὸν Παῦλον τοὺς δυτας τῶν Ιουδαίων πρώτους. Συνελθόντων δὲ αὐτῶν, ἔλεγε πρὸς αὐτούς· Ἐγὼ, ἀνδρες ἀδελφοί, οὐδὲν ἐναντίον ποιήσας τῷ λαῷ, η τοῖς Εθεσι τοῖς πατρώοις, δέσμοις ἢ Ἱεροσολύμων παρεδόθην εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ιουδαίων. Οἰτινες ἀνακρίναντες με, ἐδούλοντο ἀπολῦσαι, διὸ τὸ μηδεμίαν αἰτίαν θανάτου ὑπάρχειν ἐν ἐμοί. Ἀντιλεγόντων δὲ τῶν Ιουδαίων, ἡναγκάσθη ἐπικαλέσασθαι Καίσαρα, οὐχ ὡς τοῦ ἔθνους μου ἔχων τι κατηγορῆσαι. Διὰ ταύτην οὖν τὴν αἰτίαν παρεκάλεσα ὑμᾶς ἰδεῖν καὶ προσλαλήσαις ἔνεκεν γὰρ τὴν ἐλπίδος τοῦ Ιερατῆλ, τὴν ἀλλούσιαν ταύτην περίκειμαι. Οἱ δὲ πρὸς αὐτὸν εἶπον· Πίμελος οὗτος γράμματα ἐδεξάμενα περὶ σου ἀπὸ τῆς Ιουδαίας, οὗτος παραγενόμενός τις τῶν ἀδελφῶν, ἀπῆγγειλεν, η ἐλάλησε περὶ σου τι πονηρόν. Αξιουμένον δὲ παρὰ σου ἀκούσαται ἡ φρονεῖς· περὶ μὲν γὰρ τῆς αἰρέσεως ταύτης, γνωστὸν ἡμῖν ἐστιν, ὅτι πανταχοῦ ἀντιλίγεται. Ταξάμενοι δὲ αὐτῷ ἡμέραν, ἥντον πρὸς αὐτὸν εἰς τὴν ξενίαν πλείστονες. Οἵς ἐξετίθετο διαμαρτυρούμενος τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, πειθών τε αὐτοὺς τὰ περὶ τοῦ Κυρίου, ἀπὸ τοῦ νόμου Μωϋσέως καὶ τῶν προφητῶν, ἀπὸ πρωτὶ εἰπερέας. Καὶ οἱ μὲν ἐπιθέουσι τοῖς λεγομένοις, οἱ δὲ ἡπιστούν. Ασύμφωνοι δὲ έντες πρὸς ἀλλήλους, ἀπελύόντο, εἰπόντος τοῦ Παύλου βῆμα ἐν. διετί Καλῶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον. ἐλάλησε διὸ Ἡσαΐου τοῦ προφήτου πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν, λέγον· Πορεύθητε πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον, καὶ εἰπέ· Ἀκοῇ ἀκούσατε, καὶ

οὐ μὴ συνῆτε· καὶ βλέψοντες βλέψετε, καὶ οὐ μὴ θίητε. Ἐπαχύνθη γάρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τοῖς ώστιν αὐτῶν βαρέως ἤκουσαν, καὶ τοὺς δόφιθαλμούς αὐτῶν ἐκάμψαν· μήποτε ἐδώσῃ τοῖς δόφιθαλμοῖς, καὶ τοῖς ώστιν ἀκούσασι, καὶ τῇ καρδίᾳ συνιώσῃ [τινὶ γ. συνώσῃ], καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ λάσαμαι αὐτούς. Ἔγνωστὸν οὖν ἐστω ὑμῖν, ὅτι τοῖς ἔθνεσιν ἀπεστάλη τὸ Σωτήριον τοῦ Θεοῦ· αὐτοὶ καὶ ἀκούσονται. Καὶ ταῦτα αὐτοῦ εἰπόντος, ἀπῆλθον οἱ Ἰουδαῖοι, πολλὴν ἔχοντες ἐν ἕαυτοῖς συζήτησιν. Ἐμεινε τὸν Παῦλον ἄκεν διετίαν ὅλην ἐν Ἰδίῳ μηδέναγατι. Καὶ ἀπεδέχετο πάντας τοὺς εἰσπροευμένους πρὸς αὐτὸν, κηρύσσαν τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ διδάσκων τὰ περὶ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάσης παρθησίας ἀκωλύτως.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Οἱ ζῆται, τῇ τοῦ Ἀποστόλου χειρὶ τοὺς ὁδοντας ἐμεινάλων, καὶ τῆς ἀμαρτίας τὸ χρῦνον οὐχ εὐρόν, ἀπεπτήδησε παραυτίκα, καὶ κατὰ τῆς πυρᾶς ἥλατο, ὥστε περ δίκας ἔστω τῷ εἰσπραττόμενος, ὅτι τῷ μηδαμόθεν προσήκοντι προσέβαλε σώματι. Ἡμεῖς δὲ τὰ θηρία δεδοκίμαντε, ἐπειδὴ τῆς ἀρετῆς τὴν πανοπλίαν οὐκ ἔχομεν. Ἰδόντες οὖν τοῦτο οἱ Βάρβαροι, καὶ ἐκφυγόντα τὸν ἀγαμφίβολον θάνατον, θεὸν αὐτὸν ἐνδιδούσαν εἶναι, ὡς Θεὸς ἔχοντες, πάντα τὸν πυροῦντά τι παράδοξον, θεὸν νομίζειν, ή δὲ ἰσχὺν περισσόν τι τῶν καθ' ἔστων ποιοῦντα, οἷος ἦν ὁ Ἐπριχλῆς; ή δὲ μαγείας ἐξιστάνοντα τοὺς ὀφρώντας, οἷος ἦν ὁ ἐν Σαμαρείᾳ Σίμων. Ἐθος ἦν πως, ἐν ταῖς Ἀλεξανδρέων μάλιστα ναυσὶ, πρός γε τῇ πρώρᾳ [τις] δεξιὰ καὶ εἰς εὐώνυμα, γραφάς εἶναι τοιαύτας; Ἐπειδὴ δὲ ἦν εἰκός, εἰδωλολατρείας κρατούσης κατ' ἐκείνους κατιοῦ, γεγράφθαι τῇ νηὶ τῶν Διοσκόρους, καὶ ἐκ τούτου νοεῖν ἀκόλουθον, ἀλλόφυλον, τουτέστιν εἰδωλολάτρην, [ἴνας ναύκληρον]. Περὶ τούτου καὶ Ἱεσαίας ἔφη· «Πετασθήσονται ἐν πλοίοις ἀλλοφύλων, θάλασσαν ἄμα προνομεύσουσι». Τόπους τινὰς ἐπισήμανται πρὸ τῆς Ῥώμης· τὸν μὲν εἰκόνα τινὰ Ἀππίου ἔχοντα, ὡς εἰκός, καὶ φόρον ἐκείνου καλούμενην [ἡ καλούμενην], ὡς μέχρι τῶν αἱ τῶν βασιλέων εἰκόνες, παρὰ Ῥωμαῖοις, φόροι προσαγορεύονται· τὰ δὲ τῶν Ταβερνῶν, πανδοχείων τινῶν ή καπηλείων χρῆσιν αἰνίσσονται, τῇ Ῥωμαίων φωνῇ οὐτως ὀνομαζόμενα.

Εἰδὼς δὲ Παῦλος, ὅτι ἀπόπον ἦν δὲν λας τὸ δικάσθωσι, καὶ μάλιστα παρὰ ἀπίστῳ, ὥστε μὴ προληφθῆναι τὰς ἀκοὰς, περὶ ἀμφιστέρων ἀπολογεῖται. «Διὰ ταύτην γάρ, φησι, τὴν αἰτίαν ἐθουλόμην ὑπᾶξτι λόειν», ὥστε μὴ ἔξειναι τινὶ κατηγορεῖν. Καὶ τὰ περιστάμενα λέγει, ὅτι Τὰς χειρας αὐτῶν διαφυγεῖν βουλόμενος, ἡναγκάσθην ἐπικαλέσασθαι Καίσαρα· οὐχ ὡς ἐτέροις διδοὺς κακά, ἀλλ' ὡς αὐτὸς φεύγων κακά. Πρὶν ἐπιδημῆσαι Παῦλον ἐν τῇ Ῥώμῃ, παρηγγελμένοι ἦσαν οἱ Ἰουδαῖοι, μὴ παραδέξασθαι· τὸ περὶ τοῦ Χριστοῦ κήρυγμα· οὐχ αὐτοὶ δὲ μόνοι, ἀλλὰ καὶ οἱ πανταχοῦ γῆς. Πόθεν δὲ δηλον; Εὑρομένοι ἐν τοῖς τῶν παλαιῶν συγγράμμασιν, ὃς οἱ τὴν Ἱερουσαλήμ οἰκουντες Ιερεῖς καὶ Γραμματεῖς καὶ πρεσβύτεροι, γράμματα διαχαράξαντες,

Audiant, et corde intelligant, et convertantur et sanem eos.» Notum ergo sit vobis, quoniam gentibus missum est hoc Salutare Dei, et ipsi audient. Et cum hæc dixisset, exierunt ab eo Ιudei, multam habentes inter se quæstionein. Mansit autem biennio toto in suo conducto: et suscepiebat omnes qui ingrediebantur ad eum, prædicans regnum Dei, et docens quæ sunt de Domino Iesu Christo cum omni fiducia, sine prohibitione.

Ἐμεινε δὲ οἱ Παῦλος ἄκεν διετίαν ὅλην ἐν Ἰδίῳ μηδέναγατι. Καὶ ἀπεδέχετο πάντας τοὺς εἰσπροευμένους πρὸς αὐτὸν, κηρύσσαν τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ διδάσκων τὰ περὶ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάσης παρθησίας ἀκωλύτως.

COMMENTARIUS.

Vipera cum Apostoli manui dentes injecisset, et peccati non reperisset molliorem, statim resiluit, ac veluti si a se ipsa pœnam exigeret, eo quod 316 corpus nullatenus sibi conveniens impetiisset, sese in ignem præcipitavit. Nos vero seras timemus, quod non integrain virtutis armaturam habeamus. Cæterum Barbari videntes quod Paulus indubiam, ut quidem putabant, mortem evasisset, ipsum deum esse sibi persuaserunt, velut ii qui in consuetudine habebant, ut quicunque aliquid opinione maius efficeret, neimpe vel robore cæteros suas conditionis homines superasset, ut Hercules, vel magiae ope spectatores in admirationem rapuisset, ut in Samaria Simon, eum pro deo haberent. In Insigne Castorum. Mos erat præsertim Alexandrinis in navibus ad dexteram et sinistram proræ hujusmodi picturas habere. Quoniam vero consentaneum erat idololatriæ tunc viginti in navibus Dioscoris seu Castoreum et Pollucem depingere, hinc pronunti est colligere alienigenam seu idololatram suis nauclerum. Qua de re ait Isaias: «Volabunt in navis alienigena, mare simul depopulabuntur⁶⁶.» «Appii forum, et Tres Tabernæ⁶⁷ erant loca quædam ante ingressum Romæ. Primus quidem, quod in eo esset statua Appii, forum Appii vocabatur: quemadmodum etiam nunc loca, ubi imperatorum statuae locatae sunt, foras a Romanis appellantur. Tabernæ autem loca erant diversiorum et cæponarum; sic enim hæc Romana lingua vocantur.

D «Ego, viri fratres.» Sciens Paulus, absurdum esse judicio (præsertim apud infideles) contendere, ne Judæorum aures præoccupate contra ipsum essent, sese de ultraque hac re purgare aggreditur. Unde ait: «Propter banc causam desideravi vos videre et alloqui,» ne scilicet posset me quispiam calumniari. Rem igitur, ut se habebat, exponit, inquiens: Ut inimicorum meorum manus effugerem, atque adeo non ut alios accusarem, sed ut meipsum defendarem, coactus sum appellare Cæsarem. At vero antequam Paulus Romanam perveniret, Ιudei, non solum qui Romæ commorabantur, sed etiam qui ubique terrarum dispersi erant, præmoniti fuerant, ne Evangelii prædicationem susciperent. Unde vero hoc notum? In antiquorum

⁶⁶ Isa. xi. 14.

scriptis reperimus, quod Judæorum sacerdotes, Scribæ et seniores, qui Hierosolymis habitabant, epistolas ad Judæos ubique gentium existentes miserint, quibus doctrinam Christi tanquam a Deo alienam calumniabantur, eisque præcipiebant, ne eam amplecterentur. Et quidem hoc indicare videtur etiam Isaiæ prophetia quæ ait: « Væ terræ, navium alæ trans flumina Æthiopæ, qui mittit in mare obsides, et epistolas papyraceas supra aquam »⁸⁷. Quo videlicet significat, etiam ultra Æthiopum regionem et usque ad terminos **317** terræ, malignum Judæam incolentium sonum, naviibus quasi voluntibus veatum, prævenisse, eorumque apostolos epistolas papyraceas secum ferentes, supra aquas naviis vectos, et mare navigantes (42) ubique terrarum discurrisse, quæ de Salvatore nostro annuntiabantur, caluminantes. Cæterum etiam nunc moris est apud Judæos apostolos appellare eos qui circulares suorum principium epistolas deferunt.

« Bene Spiritus sanctus locutus est. » Iis qui Spiritum sanctum Patris ministrum esse dicunt, lethale vulnus hic Paulus infligit. Dominum enim, quem Isaías vidit sedentem « supra thronum excelsum »⁸⁸, hoc loco Spiritum sanctum dicit: consubstantialis est igitur Patri et Filio, et ejusdem cum utroque potestatis. Ait vero, prophetam divinitus inspiratum dictum hoc de Jesu protulisse. Quandoquidem Judaicus populus Jesu Christi verba audivit, sed non intellexit, et videns ab eo gesta portenta, non perspiciebat. Nam ad futurum tempus dictum illud referens, indicat ad alia tempora ea quæ inibi prophetantur spectasse. Animadverte vero accuratum Spiritus sancti loquendi modum. Non enim dixit absolute Et non videbitis, sed « Videbitis, et non perspicietis. » Sicque non dixit, Non audietis; sed, « Non intelligetis. » Ipsi enim hoc sibi meti ipsi eripuerunt primi, « Obturantes sibi aures, oculos comprimentes et cor aggravantes. » Non solum enim non audierunt, sed et graviter audierunt. Fecerunt autem hoc, inquit, « Ne forte convertantur, et sanem eos. » Quibus verbis illos allicit, ostendens se esse ad eos sanandos paratum, si converti non recusent.

⁸⁷ Isa. xviii, 1. ⁸⁸ Isa. vi, 1.

Variæ lectiones et notæ.

(42) Hentenius vertit hic, et *mare impletentes*. Fortasse pro πλέοντες legit πληροῦντες.

MONITUM.

Teritus qui sequitur lexus commentarii in Acta a duobus primis in editione Veneta, multis interjectis. *sejunguntur* quia serius in manus curatorum hujus editionis venerat; nos ex loco non suo revocavimus; sed inde hoc ortum est incommodi; quod numerorum crassiorum series inde usque ad columnam 1131 interrumpatur. De quo *imponendum* erat Lector. Edit. PATA.

ΕΞΗΓΗΣΙΣ

ΕΙΣ ΤΑΣ ΠΡΑΞΕΙΣ ΤΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ.

COMMENTARIUS

IN ACTA APOSTOLORUM

Ex codice Florentino bibliothecæ Mediceo -Laurentianæ *.

Αντιοχεὶς ὑπάρχων τὸ γένος ὁ Λουκᾶς, ἰατρὸς τε τὴν τέχνην, δύο βίβλους συνεγράψατο, μίαν τὴν τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ δευτέραν [ταύτην τὴν τῶν Ἀποστόλων] Πράξεων. Εἶται οὖν ὁ πᾶς λόγος αὐτῷ (α) περὶ τῆς μετὰ τὴν ἀνάστασιν [εἰς οὐρανοὺς ἀνόδῳ τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῆς τοῦ Πνεύματος εἰς τοὺς ἀποστόλους ἐπιφοι[τήσεως, ὅπως] καὶ δηοὶ τὴν εἰς Χριστὸν εὑσέβειν κατήγειλαν οἱ μαθηταὶ, καὶ ὡς διὰ προσευχῆς καὶ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως ἔθαυματούργησαν, καὶ περὶ τῆς οὐρανόθεν κλήσεως (β) τοῦ Παύλου, ἀ[ποστολῆς τε] αὐτοῦ καὶ κηρύγματος· καὶ συλλήβδην εἰπεῖν γε, ὃν [ἔτελησαν] οἱ ἀπόστολοι: Ὅιδι Χριστὸν πολλῶν καὶ μεγίστων [κινδύνων].

Τίνος ἔνεκεν ἀναμιμήσκει αὐτὸν τοῦ Εὐαγγελίου; ὥστε τὴν οἰκείαν ἀκρίβειαν [φανερώσαι]: Καὶ γάρ ἀρχόμενος τῆς πραγματίας ἐκείνης φησίν· «Ἐδοξεῖ [καὶ μόλις παρηκόλουθη] κατί ἀνωθεν [πάσιν ἀκριβῶς καθεξῆς σοι γράψαι.】 | Καὶ οὐ τῇ οἰκείᾳ μαρτυρίᾳ ἀρκεῖται μόνον, ἀλλ' ἀνάγει [τοὺς ἀποστόλους], τὸ πᾶν ἱένων, εἰ καθὼς παρέδωκαν ἡμῖν οἱ ἀπόστολοι τοῖς [καὶ ὑπηρέταις γενόμενοι τοῦ λόγου.】 | Διὸ τὸν [ἰδίον ἀξιόπιστον] ἐκεῖ ποιήσας, οὐδὲν εἰσεδεῖται: (c) ἐνταῦθα συστάσεως (d), ἀπαξ τοῦ μ[αθητοῦ πεισθέντος]. | Πάλιν τὸν ἡρέταο· οὐδὲν ἀπάλως περὶ πάντων, ἀλλ' ἀπό ἀρχῆς μέχρι ἡμέρας τῆς ἀνελήψης. Καὶ μήν σὸν Ἰωάννης φησίν ὅτι οὐκ ἡν δυνατὸν π[άντα γράψαι, πῶς] οὖν οὔτως φησίν; [Ἄλλος οὐκ εἰπε πάντα, ὡς ἀν εἰποὶ τις, ἀδρομερῶς [καὶ παχυμερῶς], ἀλλὰ περὶ πάντων τῶν συνέχοντων καὶ κατεπειγόντων· του[τέστι, πνευματικά πρὸς αὐτοὺς εἰπών ρήματα, καὶ οὐδὲν ἀνθρώπινον, ἢ ὅτι διὰ Πνεύματος αὐτοῖς] [ἐνετείλατο.]] Τί [δαι ἐνετείλατο;] | Πορευθέντες μαθητεύστε πάντα τὰ ἔθνη, τ. κ. τ. λ.

«Ἀνελήψῃ.» | Οὐκ εἴπεν, «Ἀνένη, ἐπειδὴ】 ἔτις ὡς περὶ ἀνθρώπου διαλέγεται. «Ἄρα καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐδίδασκε τοὺς μαθητὰς, ἀλλὰ τοῦ χρόνου

A τούτου, οὐδεὶς ἡμῖν μετὰ ἀκριβείας εἰπεν ἀπαντᾷ. Οὐ γάρ ὥσπερ πρὸ τῆς ἀναστάσεως δεῖ μετ' αὐτῶν ἦν, οὔτω καὶ τότε, ἀλλὰ δι' ἡμερῶν μ'. Ἐφίστατο γάρ καὶ ἀφίστατο (e) ἀνάγιν [αὐτῶν τὰς διανοίας, καὶ οὐκ ἔτι συγχωρῶν διδοῖς πρὸς αὐτὸν δια] κείσθαι [ὥσπερ καὶ] πρότερον, ἀλλὰ μείζον [αὐτὸν νομισθῆναι ή κατὰ ἀνθρώπον. Οὐκ ἐφάνη δὲ πᾶσιν, ἀλλ' ἀποστόλοις μόνον. | Ινα μή δέξῃ τοῖς πολλοῖς φάντασμα. Διὰ τούτο καὶ [τεσσάρακοντα] ἡμέρας; [ἔμεινε μετὰ τὴν ἀνάστασιν, ἔλεγχον διδοῦς ἐν τῷ μακρῷ χρόνῳ τῆς ὄψεως τῆς οἰκείας], | Ινα μή νομίσουσι τὸ δρώρενον φάντασμα· διὸ καὶ συνεσθε:. | Καὶ τί διελέγετο; | [Περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ.] | Ἐπειδὴ πεπονηκότε; ήσαν καὶ τεταραγμένοι τοῖς ἡδη γεγενημένοις [καὶ πρὸς μεγάλους ἔμελλον ἔξινεν] B ἀγῶνας, τοῖς περὶ τῶν μελλόντων αὐτοὺς ἀνεκτάτο λόγοις, [εσυναυλιζόμενος αὐτοῖς.] | Καὶ ίοι ἀπόστολοι; μέγα πανταχοῦ τούτο τῆς ἀναστάσεως τεκμήριον ἐποιοῦντο [λέγοντες] | Οὔτινες συνεφάγουμεν καὶ] συνεποιούμεν αὐτῷ· τὸ δὲ πῶς, οὐχ ἡμέτερον εἰπεῖν. Πρώτον μὲν εἰς τὴν Γαλιλαίαν [αὐτοὺς δεδοι]-κότας [ἔξηγαγεν,] | Ινα μετὰ ἀδείας ἀκούστωσι τῷ λεγομένων, εἴται «παρήγειλεν αὐτοῖς ἀπὸ Ίερουσαλύμων [μή χωρίζεσθαι]» πρὸ τοῦ μέλλοντος αὐτοῖς στρατηγῆσαι Πνεύματος. | Ή διὸ τοῦ, «Μή χωρίζεσθαι, » εἴδεισεν [ὅτι αὐτοὶ εἰς τὸ λειποτακτήσαις ήσαν ξιτοιμοι· διὰ δὲ τῆς ἐπαγγελίας κατέσχε, καὶ τῷ ἀδηλφῷ τοῦ χρόνου,... οὔσάν φησιν. | Ότε ἐλεγεῖ· | Καὶ ἀλλοι Παράκλητον πέμψω· καὶ, «Ἐὰν μή ἔγω ἀπέλθω, δι Παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται.】 | Τίνος ἔνεκεν παρόντος αὐτοῦ, οὐδὲ ἀπειθόντος, εὐθέως παρεγένετο; | Έν ἐπιθυμικά αὐτοὺς ἔδει γενέσθαι τοῦ πράγματος, καὶ οὔτω δέξασθαι τὴν χάριν. Διὰ [τούτο οὔτε αὐτὸς] ἀπέστη, τότε ἐκείνος ἥλθεν. Εἰ γάρ παρῆν αὐτὸς, οὐκ ἀν ἐν τοσαντή ἐγένοντο προσδοκίᾳ· εἰ» ἐπιθυμικά [δὲ γενόμενοι ἀσμένω; ἐδέξαντο.

(a) τοῦδε τοῦ τεύχους.

(b) θείας παρακλήσεως.

(c) οὐδεμίδεις δεῖται.

(d) ἐτέρας συστάσεως.

(e) ἀφίπτατο πάλιν.

* De hac tertia Expositione in Acta vide Praefationem, num. XLV (supra col. 471) ubi ratio redditur cur Graece tantum prodeat.

Δειχνυσι λοιπὸν τὸ μέσον αὐτοῦ καὶ τοῦ Ἰωάννου, Α [ἔν] Ετι, ὡς πρὸ τούτου, | συνεσκιασμένως, στε ἐλεγεν· «Ο δὲ μικρότερος ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν μεζῆων [αὐτοῦ ἔστι,]» Πώς δὲ λέγει, «Βασιλείσθιεσθε, » ὑδατος μὴ δυτος ἐν τῷ ὑπερῷῳ; «Οτι κυριώτερον [τὸ Πνεῦμα ἔστι] δι' οὐ καὶ τὸ ὑδωρ ἐνεργεῖ. [Ο:αν οἱ] μαθηταὶ [τι μέλλουσιν ἐρωτᾶν,] δικοῦ προσέρχονται, ἵνα δυσωπήσωσι τῷ πλήθει. Ἡδισαν [γὰρ τὸ πρώτην παρ' αὐτοῦ εἰρημένον· | Οὐδεὶς οὐδὲ τὴν ἡμέραν, | διακρουμένου ἦν. Τι τοίνυν θα[μα, εἰ] τὴν ἡμέραν τῆς συντελείας οὐ λέγει, οὗτον ταῦτην τὴν ἐγγὺς οὖσαν, κατάδηλον οὐ ποιεῖ, καὶ [ινα] ἐγρηγορότες ὡσι;

Διατέλει νεφέλη ὑπέλαβεν αὐτὸν; » Καὶ τοῦτο τεχμήριον διει εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνήλθεν· δι τοῦ οὐρανοῦ σύμβολον ἦν, οὐ πῦρ, οὐδὲ ἄρμα, ὡς ἐπὶ Ἡλίου· ἀκριβῶς γάρ ἐστοὺς ἀπετύπωσεν, ὡς μὴ πτοηθῆναι. Οἱ καὶ εἶπον ἄμα καὶ κολακεύστων ἦν τὰ φήματα.

Τότε. » Πέτε; «Οτε ἤκουσαν· οὐ γάρ ἥνεσχοντο, εἰ μὴ ἐτέραν αὐτοὺς παρουσίαν ὑπερέθετο. Διοκεῖ δέ μοι καὶ Σαββάτον γεγονέναι· οὐ γάρ ἀν οὕτω τὸ διάστημα ἐδήλωσεν, εἰπὼν, «Σαββάτου ἔχον ὅδον, | εἰ μὴ ὥρισμένον τι μῆκος ἔδιοπορίας ἐθάδιζον, τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Σαββάτου, τῇ δευτέρᾳ τῆς Διακαινησίμου. Τάχα ἐπτὰ σταδίους λέγει, δι τι πότε τῆς πόλεως Ἱερουσαλήμ τὸ δρός τῶν Ἐλαιῶν. » Απέκει οὖν ὡς μίλιον ἐν, δ' ποιεὶ σταδίους ἐπτὰ, ήτο τοιούτον ἀπέτιχε τὸ διάστημα ἔξω τῶν τειχῶν, δισσον ἔξην Ἰουδαϊψ ἐν Σαββάτῳ περιπατῆσαι, πρὸς τὸ ἀδολεσχῆσαι ὁσανεὶ διακινοῦντα. Αρά ἐν Ἱερουσαλήμοις ἔμενον μετὰ τὴν ἀνάστασιν. Η τοῦ Σαββάτου ὅδος, δισχιλίων πηχῶν ὑπῆρχε, τοσοῦτον δὲ διάστημα καὶ τῇ κινωδῇ προελάμβανε τὴν παρεμβολὴν, δι διάστημα ἔσσδ: οἱ Ιουδαῖοι ἐν Σαββάτῳ.

Ὥριγένις ἐν τῷ εἰς Στραμματεῖ· Δισχιλίων πηχῶν ὑπῆρχε, καὶ μᾶλλον ἡ ἀγία σκηνὴ καὶ κινωδὸς τοσοῦτον διάστημα προελάμβανε τὴν παρεμβολὴν, καὶ ἀπὸ τοσούτου διαστήματος ἐκήνου, δι διάστημα ἔξην τοῖς προσκυνοῦσι τὴν ἀγίαν σκηνὴν βαδίζειν ἐν Σαββάτῳ. Καλῶς τῶν καθητῶν ἐμνημονεύειν. Ἐπειδὴ γάρ ἡ μὲν προέδωκε καὶ τιπίστησε, δειχνυσι δι τοπῆς πλήν ἐκείνου πάντες ἥσαν σῶοι. Σφόδρα ἐδεοῖχεισαν τοὺς Ιουδαίους. «Σὺν ταῖς γυναιξὶ, » φησίν. Εἶπε γάρ διει τὸν ἡκολούθησαν αὐτῷ, καὶ Μαρία τὴν μήτηρ τοῦ Ἰησοῦ. Πώς οὖν λέγει, διτε· «Εἰς τὰ ίδια ἐλασσεν αὐτὴν εἴ τότε; Ήδαίν δὲ αὐτοὺς συναγαγάνω οὕτως [ἐκείνη] κατῆλθε καὶ αὺν τοῖς ἀδελφοῖς αὐτῷ.

Ως θερμὸς καὶ ὡς πιστευθεὶς τοῦ Χριστοῦ τὴν ποιμηνην, καὶ ὡς προτειμότερος ἀεὶ ἀρχεται τοι λόγου, τὴν ἀναπλήρωσιν τῶν ἐν τῷ Δαβὶδ εἰρημένων ποιούμενος. Εἰ γάρ δι θεὸς ἀδελφοὺς ἐκάλεσε, πολλῷ μᾶλλον οὗτος παρόντων. Κλήρον δὲ σύτον παντεχοῦ καλεῖ, δεικνύει τῆς τοῦ θεοῦ χάριτος τὸ πᾶν δν καὶ τῆς ἐκλογῆς, καὶ ἀναμιμήσκων αὐτοὺς τῶν παλαιῶν, διτε δι θεός; αὐτὸν ἐκληρώσατο, καθάπερ καὶ τοῖς Λευΐταις· διτε δι τῆς προδοσίας μισθούς, αὐτὸς καὶ τῆς τιμωρίας γέγονε κῆρυξ.

Καλῶς, οὐκ ἐν τῷ ἀμαρτήματι, ἀλλ' ἐν τῇ τιμερίᾳ τὸν λόγον ἐπῆρεν. Οὐκ ἐναπέθανε τῇ ἀγχόνῃ Ἰουδαῖος, ἀλλ' ἐπειδίω καθαιρεθεὶς πρὸ τοῦ ἀποκνιγνωσθεῖν. Καὶ τοῦτο δηλούσιν αἱ Πράξεις, διτε Προηνθεινόμενος ἐλάκκησε [τιμη. ἐλάκησε] μέσος, καὶ τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ ἐξεγένθη. Καὶ γάρ τοιστον ἐπρήσθη ἡ σάρξ αὐτοῦ, ὥστε, μηδ' ὅποθεν ἀμαζη ῥιζῶν διέρχεται, ἐκείνον δύνασθαι διελθεῖν. Τοῦτο περὶ τοῦ χωρίου καὶ τῆς οἰκίας· τουτέστι τὴν ἀρχὴν τὴν ιεροτύμην. Ωστε οὐκ ἐμὴ γνώμη ταῦτα τυγχάνειν, ἀλλ' ἐκείνου τοῦ ταῦτα προειρηκότος. «Ινα γάρ μὴ διέῃ μεγάλῳ πράγματι ἐπιχαίρειν, καὶ τούτῳ οἷῳ δ Χριστός, ἐπίγαγε μάρτυρα τὸν προφήτην. » Ορα διτε καὶ διάκονοι ἐκαλούντο οἱ μαθηταὶ καὶ ἐπισκοποί.

Διὰ τὲ κοινοῦται; «Ινα μὴ περιμάχητον τὸ πρᾶγμα γένηται, καὶ εἰς φιλονεικίαν ἐμπέσωσιν, ἀλλὰ τῷ πλήθει τὴν ἐπικλητην ἐπιτρέπει. Οὐκ εἰπε, Τῶν ἀλλων μαρτύρων, ἀλλὰ, «Τῆς ἀναστάσεως· τὸ γάρ ζητούμενον τοῦτο ἦν, τ' ἀλλα δὲ ὡμολογημένα. «Σὺ, » μὴ ἡμεῖς. Καὶ εὐκαίρως καρδιογνωστην καλοῦσιν· ἀπὸ γάρ τοιστον αἰρετοῦσι ἐχρῆν. Οὐκ εἰπεν, [β. εἰπουν] «Ἐκλεξει, ἀλλὰ, «Ἀνάδειξον, » εἰδότες πάντα προωρίσθαι τῷ Θεῷ. «Ἔως μὲν οὖν Πνεύματος, δημοιοις ἥσαν οἱ ἀπόστολοι, κλήρω τὰ πράγματα ἐπέτρεψον· διτερον δὲ, καὶ τῷ πλήθει καὶ τῇ οἰκείᾳ γάριτο.

Τουτέστιν ἐν αὐτῇ τῇ Πεντηκοστῇ. Ἐδει γάρ εἰς τὴν ἑορτὴν ταῦτα γίνεσθαι, ίνα οἱ παρόντες τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ, καὶ ταῦτα ἰδωσιν. «Ο Χριστὸς ἀνάστας, τὸ τῶν δαιμόνων κράτος κατέλυτο· δι τοῦτο μέχρι τῆς Πεντηκοστῆς εἰς γῆν οὐ κλινόμεθα, εὐχόμενοι κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς ημῶν, φάλλοντες· Αὐτοὶ συνεποδιθησαν καὶ ἐπεσον, καὶ τὰ λοιπά. Τοῦ δὲ Πνεύματος φωνῆτος θεοπρεπῶς, τὸ γόνυ κάμπτομεν, τὴν θέαν οὐ φέροντες, καὶ δηλοῦντες διτε δι τοῦ Πνεύματος τὴν ἐν Τριάδι προσκύνησιν μεμάθηκαμεν· «Πνεῦμα γάρ δι θεὸς καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν, » καὶ τὰ ἔξης.

«Ἐν τῇ τοινυ ἡμέρᾳ τῇς Πεντηκοστῆς ἐδόθη δ νόμος Μωσεῖ, καὶ ἐδει, καθ' ἦν ἡμέραν ἐδόθη δ παλαιὸς νόμος, κατ' αὐτὴν δοθῆναι καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν· ίνα καὶ ἡ αὐθεντία τοῦ Πνεύματος, καὶ ἡ ἀδιαίρετος φύσις τῆς θείκης ὑποστάσεως ἐν Ηλαϊσῃ καὶ Νέῃ δειχθῆ, μίαν τῶν θείων λόγων ἐργαζομένην τὴν συμφωνίαν. » Ωσπερ γάρ δ Σωτὴρ μέλλων τὸ ἄγιον πάθος ἐπιτελεῖν, οὐκ ἡνέχει τὸν διλλωφιανότατον εἰκόναν· Οὕτω καὶ νῦν, πρῶτον ἐφέρεται φωνὴν, καὶ τότε τὸ πῦρ ἐφάνη. Διὰ τοι; «Ινα καὶ ἡ ἀρχεις διψι; δειξη τὸν αὐτὸν θεὸν, καὶ τότε, καὶ νῦν ἐπιφοιτήσαντα. Καλῶς πανταχοῦ τὸ, «Ως, » ίνα μηδὲν σις τρέπει περὶ τοῦ Πνεύματος νομίσῃς, καὶ

ε Ὀσει πνοῆς, » οὐκ ἀρα δινεμος ἡν. « Όσει πυρδες. »
"Οτε μὲν γὰρ Υἱῷ γνωσθήναι: ἔδει τὸ Πνεῦμα, ως ἐν
εἰδί: περιστερᾶς ἡλθεν ἐπὶ τὴν κεφαλήν τοῦ Χρι-
στοῦ· γύν ἐκ ὅτε πλήθος δόλον ἐπιστραφῆναι ἐχρῆν,
« ώστε πυρδες. »

Τὸ καθίσαι τοῦ ἔδραιον ἐστὶ σημαντικὸν· Παρέμεινεν, Ἐπανεπάυσατο. Ἀρα ἐπὶ τοὺς δώδεκα ἥλιους; Οὐχὶ, ἀλλ᾽ ἐπὶ τοὺς ἑκατὸν εἴκοσιν· οὐ γάρ ἀν ἄπλως παρήγαγε τὴν μαρτυρίαν τοῦ προφήτου διότι Πέτρος λέγων· εἰ Ἐχεῖων ἀπὸ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, καὶ τὰ ἔχης. Τίνος ἔνεκεν πρὸ τῶν ἀλλών χαρισμάτων τὸ τῶν γλωσσῶν ἔλαβον οἱ ἀπόστολοι; Ἐπειδὴ παντοχοῦ διέρχεσθαι ἡμελλον. Καὶ ὅστε περ ἐν τῷ καιρῷ τῆς πυργοποιίας ἡ μία γλώσσα εἰς πολλὰς διενέμετο, οὕτω τότε αἱ πολλαὶ γλώσσαι πολλάκις εἰς ἕνα ἀνθρωπὸν ἤσαν· καὶ αὐτὸς καὶ τῇ Περσῶν, καὶ τῇ Ἰνδῶν, καὶ τῇ Ῥωμαίων, καὶ ἐτέραις πολλαῖς διελέγετο γλώσσαις· καὶ τὸ χάρισμα ἐκαλείτο χάρισμα γλώσσων.

Τὸ κατοικεῖν εὐλαβεῖς ἦν σημεῖον, ἀπὸ τοσούτων ἐθνῶν πατρίδας ἀφέντας, καὶ οἰκείους, ἐκεῖ κατοικεῖν. Ἐπειδὴ γάρ ἐν οἰκίᾳ ἐγένετο τὸ γενόμενον, εἰκότως ἔξιθεν συνέδραμον. «Τὸ πλῆθος συνεχύθη» διὰ τὸν φόδον, καὶ ἵνα δειξῃ ὅτι τὴν σύγχυσιν εἰργάσατο ὁ φόδος καὶ τὸ ἔνον τοῦ θεάματος, λέγει· Συνεχύθηται τῷ φόδῳ. «Εστιν οὖν σύγχυσις, ήτοι στάσιν ἔργαζομένη. Όταν συγχέῃ σε ὁ φόδος Θεοῦ, εἰς κατάνυξιν φέρει. Συνεχύθης, διὰ τὴν συνέδσην τῶν ἀμαρτημάτων» κατέστης, διὰ τὴν ἐπίδια τῆς μετανοίας.

Οὐ γάρ ἀπλῶς ἐλάλουν, ἀλλὰ τινὰ θαυμαστὰ Ἐλεγον. Εἰκότως; ἡ πρόρουν, οὐδέποτε γάρ γέγονε τι τοιοῦτον. Ὁρα εὐγνωμοσύνην ἀνθρώπων.

¶ τῆς ἀνασχυτίας! Καὶ τί θαυμαστὸν, διοῦ γε καὶ αὐτὸν τὸν Δεσπότην δαιμόνας ἐκβάλλοντα δαιμόνα λέγουσιν ἔχειν; "Ἐνθα γάρ ιταμότης, ἐν ζητεῖ μόνον" εἰπεῖν ὅτι δῆποτε, καὶ οὐχ ὅπως τι λόγου πρᾶγμα ἀχέμενον εἰπεῖν.

Τί ἐστι, « σὺν τοῖς ἔνδεκα; » Κοινὴν προεβάλλονται φωνὴν, καὶ πάντων αὐτὸῦ [§. τὸ αὐτὸῦ] ἦν στόμα. Πορευεστήκασι δὲ οἱ ἔνδεκα μαρτυροῦντες τοῖς λεγομένοις: «Ἐπῆρε τὴν φωνὴν αὐτοῦ. » τουτέστι, μετὰ πολλῆς παρῆρσίας καὶ εὐθέως ἀπὸ τῆς φωνῆς ἐδήλωσεν, διὸ οὐχ ἐστήκασι καθάπερ οἱ μάντεις.

Τοὺς ἔνους εἰπεν ἀνώτερον· ἐνταῦθα πρὸς ἑκεῖ
νοις τείνει τὸν λόγον, τοὺς διαχλευάζοντας· καὶ δο
κεῖ μὲν ἑκείνους [ſ. ἑκείνοις] διαλέγεσθαι, δρόοι δὲ
τούτη [ſ. τούτους].

Τὸ ἐν τρίτῃ ὥρᾳ ταῦτα γενέσθαι, οὐχ ἀπλῶς.
Τότε γὰρ τὸ λαμπρὸν τοῦ φωτὸς δείκνυται, ὅτε περὶ
ἔργα ἔχουσιν οἱ ἀνθρώποι, ὅτε περὶ δριστῶν, ὅτε
λαμπρὰ ἡ ἡμέρα, ὅτε πάντες ἐπ' ἀγορᾶς.

Ο οὖν δέ τοῦ προφήτου ἐπαγγειλάμενος Θεός,
πέμψειν τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ ἐπὶ τὴν ἀνθρωπότητα
οὗτος καὶ ἐπεμψε· καὶ ὁ Θεός ἀπὸ Πέτρου καταγ-
γέλλεται, τὴν ίδιαν ἐπαγγελίαν πετκηρωκώς.

Οὐδαμοῦ τέως δνομα τοῦ Χριστοῦ, οὐδὲ ἐπαγγείλια αὐτοῦ, ἀλλὰ τοῦ Πνεύματος ἡ ἐπαγγείλια. Ὁρα σύνετιν· Οὐ παρεῖθιτε, καὶ εἰπεν εὑθέως; τὰ κατὰ Χρι-

στὸν, ὅτι ἐκεῖνος ἐπηγγείλατο ταῦτα μὲν τὸ σταυρῷ θῆναι. Ἡ γὰρ ἀν πάντα ἀνέτρεψεν.

Ούτε τιμῶν τὸ κατόρθωμα τοῦτο, οὐτε ἐγκώμιον,
εἰς τὰ παιδία τὰ ἡμέτερα διέβη ἡ χάρις, ἡ... οὖς...
αὐτῇ αὐτῶν καλεῖ, καὶ τοὺς πατέρας ἔκεινος.

Ταῦτα καὶ περὶ μελλούσης χρίσεως, καὶ περὶ τῶν Ἱεροσολύμων φησι, καὶ τῆς αἰχμαλωσίας· οὐ τὰ γεννήσμενα ἐπὶ τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ. « Ἦμέραν δὲ ἐπιφανῆ » τὴν τῆς ἀναστάσεως λέγεται.

Πολλοὶ ἐνδῆμισαν, διὸς αἴμα περὶ τῆς σελήνης εἶπε,
καὶ οὐ περὶ τῆς πλευρᾶς. Αἴμα δὲ λέγει, δὴ ξέχεαν
οἱ Ἰουδαῖοι καὶ καθ' ἐστῶν ἐπεσπάσαντο, λέγοντες·
«Τί βούλεσθε ἐπαγγεῖλν τὸ αἷμα τοῦ ἀνθρώπου
τούτου ἐφ' ἡμᾶς; »

3 Οὐχ ἀπλῶς. « Οὐ γάρ πᾶς δὲ λέγων μοι· Κύριε,
Κύριε, » ἀλλὰ μετὰ διαθέσεως. Οὐκ εἶπε, [Πείσθητε],
ἀλλ', « Ἀκούσατε, ὅπερ ἦν ἀνεπαχθές. » Όρα δὲ,
πῶς οὐδὲν λέγει τῶν ὑψηλῶν, ἀλλ' ἀπὸ τῶν σφόδρων
ταπεινῶν ἀρχεται, καὶ οὐδὲ οἰον διν τις εἰποι περὶ¹
προφήτου, ἀλλ' ἀπὸ πυτρίδος ἀρχεται, « Ἰησοῦν τὸν
Ναζαραῖον. »

Είτα ἐν μέσῳ θεις τὸ τόλμημα αὐτῶν, ὅρα πῶς πειρᾶται αὐτοὺς ἀπεκλάξαι τοῦ ἐγκλήματος. Εἰ γάρ καὶ ὡρισμένον ἦν, φησίν· ὥδινα θανάτου κίνδυνον ἡ Παλαιά φησι, καὶ συμφοράν. Ὁ ὥδινων οὐ κατέχει τὸ κατεχόμενον, ἀλλὰ πάσχει καὶ φίψι σπεύσει. Εὖ δὲ καὶ λύσιν ὥδινων τοῦ θανάτου, τὴν ἀνάστασιν προηγρέυσεν [ἱ. προτηγ.], ὡσπερ ἐν κοιλίᾳ τινὸς ὥδινούσῃς, φημι δὴ τῶν τοῦ θανάτου δεσμῶν, καὶ τῶν τοῦ ἄδου μυχῶν ἀναδύνυτος [ἱ. ἀναδύντος] τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, καὶ προελθόντος ὡς ἐκ τοκετοῦ ἔνους τῆς ἀναστάσεως. Ταύτη τοι καὶ ὡγόμασται « πρωτότοκος ἐκ νεκρῶν » οὗτως ἀνέστη, ὡς μηκέτι πάλιν ἀποθανεῖν. Τούτο γάρ ἐστι τὸ, « Οὐκ ἦν δυνατὸν χρατεῖσθαι, » διτὶ οὐ κοινῇ τοῖς ἀλλοις γέγονεν ἡ ἀνάστασις.

Τὸ δὲ οὐκέτι εἶπεν τὸν Πατέρα λέγεσθαι τοῦ
Γίου νῦν, ποτὲ δὲ ἐξ οὐκέτων τοῦ Πατρὸς καθησόμενος
τὸν Γίδην, οὐδὲν ἔτερον ἢ τὴν Ιεράτην ἡμῖν σημαίνει.
«Κύριον» δὲ αὐτοῦ τὸν Πατέρα καλεῖ, διά γε τὸ
λαβεῖν αὐτὸν δούλου μορφήν.

Διὰ τοῦτο τριήμερος ἀνεβίω, καθότι οὐκ ἦν δυνατόν
ζωὴν δυτα κατὰ φύσιν αὐτὸν τοῖς τοῦ θανάτου κρα-
τεῖσθαι δεσμοῖς. Οὐ γάρ θέμις εἰπεῖν δύνασθαι κρα-
τεῖσθαι ποτε τὴν ἐνωθεῖσαν τῷ Λόγῳ σάρκα, κάτοχον
δὲ αὐταῖς ἄδου πύλαις τὴν θείαν γεύσασθαι [ἱ. γενέ-
σιαι] ψυχὴν (« Οὐκ ἔγκατελειψθῇ γάρ εἰς ἄδου »).

καθὲ καὶ δὲ οεσπέσιος ἔξη Πέτρος, ἀνεβάν) γάρ
συκλεύεταις τὸν ἄδην), καὶ « τοῖς ἐν δεσμοῖς εἰπεῖν,
Ἐξέλθετε· καὶ τοῖς ἐν τῷ σκότει, Ἀνακαλύψθητε. »
"Απειρ αἱ ψυχαὶ τῶν δικαίων μετὰ τοῦ Σωτῆρος ἔχ-
τῶν κάτω χωρίωνέτεριψαν [§. Ἐπράξαν] ἀναβαῖνουσαι.

Ἐκεῖνο διδάσκων ὅτε τὸ τῆς ἀνθρώπωτης ἔχων πρόσωπον, ὡς καθ' ἡμᾶς γεγονώς, τοὺς ἡμῖν μᾶλλον, καὶ οὐκ αὔτῷ πρέπουντας, καθόδη νοεῖται Θεός; ἀνίησι λόγους, ὡς ἐφ' ἑαυτῷ, καὶ πρῶτον καὶ ἀντίστητος τῷ πρώτῳ τοῦτον τὸν πρόσωπον... Εἴπερ ἀγαθῶν. "Οὐ γάρ ἑαυτῷ δεῖδε θεῖ φρὴν, τῇ τοῦ ἀνθρώπου φύσει

προνήμα, ἐπεὶ πῶς τῆς τοῦ ἀνθρώπου πτωχείας Α ἐπιδεικτῶντα. « Διεμαρτύρατο [ιεulg. διεμαρτύρετο], φησι, καὶ παρεκάλει. »

Πολλὴ ἡ ταπεινοφροσύνη ἔνθα οὐδὲν ἔδειπτεν, οὐδὲ ἀν ὥργισθησαν· οὐ γάρ εἶπε, Ταῦτα' οὐ περὶ τοῦ Δασδίδ εἰρηκεν, ἀλλὰ, « περὶ τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' » ἐτέρως; τῇ πολλῇ περὶ τὸν μακάριον τιμῇ Δασδίδ ἐνέτρεψεν αὐτοὺς, ὡς πρὸς τολμηροὺς φθεγγόμενος· καὶ οὐχ ἀπλῶς, περὶ τοῦ Δασδίδ, φησιν, ἀλλὰ, « περὶ τοῦ πατριάρχου, » καὶ οὐκέτι λέγει, Καὶ οὐκ ἀνέστῃ, ἀλλ ἐτέρως, καίτοι οὐδὲ τοῦτο με... ν... ἦν. Ταῦτα λέγει, ίνα καὶ τὴν εἰς ἔκεινον τιμὴν δέξονται [ſ. τῇ... τιμῇ δέξωνται] τὸν περὶ τῆς ἀναστάσεως λόγον, ὡς καὶ τῆς προφητείας βλαπτομένης, εἰ μὴ τοῦτο εἴη, καὶ τῆς εἰς αὐτὸν τιμῆς.

Τοῦτο πάλιν θυμαστὸν δείκνυσιν, διεισδύει τοῖς δλλοῖς ἦν ἡ ἀναστάσις, κατέσχε μὲν γὰρ αὐτὸν, οὐκ εἰργάσατο δὲ [τις] τὸ ἀγτοῦ τότε διάνατος. Ηλάντα τοίνυν ἀνατίθησε: τῷ Πατρὶ, ίνα δέξωνται τὰ λεγόμενα. Πάλιν ἐπὶ τὸν Πατέρα μεταφεύγει. Κατοιγεὶς ἤρχει εἰπεὶν πρότερον, ἀλλ ὅθεν δεὸν τοῦτο ἐστιν. Ἐνταῦθα καὶ περὶ τῆς ἀναλήψεως ἥντικατο, καὶ διεὶς ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐστιν· ἀλλ ὅδις αὐτὸν φανερῶς λέγει, « Ἐξέχε. » Καὶ φησιν, οὐκ ἀξιωμαζητῶν, καὶ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ μετὰ δαψιλείας.

Θαρρούντως μετὰ τὴν τοῦ Πνεύματος δόσιν, καὶ περὶ τῆς ἀναστάσας διαλέγεται, καὶ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ πάλιν τὸν μάρτυρα παράγων καὶ ἔκεινος ἀναμιμῆσκων, περὶ οὖν καὶ διὰ Χριστὸς εἰπεν. « Οὐ γάρ Δασδίδ ἀνέβη εἰς οὐρανούς. » Ἐνταῦθα οὐχ ἐτι μοῦ ὑποστολῆς λέγων [ſ. λέγει] ἔχων τὸ ἀπὸ τῶν εἰρημένων θάρσος. Οὐ λέγει, « Ἐξὸν εἰπεῖν, » καὶ δοσα τοιαῦτα, « Λέγει δὲ αὐτός. » Εἰπεγεὶ διά Κύριος, καὶ τὰ ἔτη.

Ἐνταῦθα δὲ φόδον ἐπέστησε μέγαν, καθάπερ ἐν ἀργῇ. Καλῶς ἔνταῦθα ἐλῆξε, διασείων αὐτῶν τὴν διάνοιαν. Ἐπειδὴ γάρ ἐδειξεν τὴν ἡλίκιος [ſ. ἡλίκος] ἐστι, τότε καὶ τὸ τύλμημα λοιπὸν ἐγύμνωσεν, ὡς μείζονα δεῖξε καὶ τῷ φόδῳ αὐτοὺς ἐλεῖν.

Οὗτος πλέοντος ἔκάλουν, ἀδελφοὺς καλοῦσιν· οὐχὶ τοσοῦτον ἁυτοὺς παρεξετάζοντες, δοσονεὶς φιλοστοργίαν ἐπισπύμενοι καὶ κηδεμονίαν. Πάντων δὲ ἐρωτηθέντων, διέπειρος ἀποκρίνεται. Καὶ μήντερος τῶν ἔνταῦθα δικαστηρίων δὲ νόμος, ἐπὶ δὲ τοῦ κηρύγματος διαν διμερτηκῶς διμολογήσῃ, τότε σώζεται. Βαλανεῖον γάρ ἐστιν ἡ Ἐκκλησία πνευματικὸν, οὐ δύπον σώματος, ἀλλὰ ψυχῆς ἀποσμῆχον κηλίδια τοῖς πολλοῖς τῆς μετανοίας τρόποις.

Ἄξιόπιστος δὲ λόγος ἔξι ὡν αὐτὸν ἐλαδον, τέως δὲ εὔχολον καὶ πολλὴν ἔχων δωρεὰν, καὶ τότε ἐπὶ τὸν βίον ἄγει. Ἐπειδὴ δὲ ἐπόθη δὲ ἀκροτατῆς, τι ἦν τὸ τῶν πλειστῶν λόγων κεφάλαιον; Τοῦτο ἐστιν, ἡ δωρεὰ, φησι, τοῦ ἀγίου Πνεύματος. Ἐπανιέσας τὰ λεχθέντα, καίτοι φόδου γέμοντα, καὶ μετὰ τὴν συγκατίθεσιν, τότε ἐπὶ τὸ βάπτισμα ἔρχεται λέγων· Πολλῷ μᾶλλον ἡμῖν [ſ. ὑμῖν] τοῖς ἐγγύς. « Ορα αὐτὸν πανταχοῦ ἐπιτίμωντα, καὶ οὐ φιλοτιμούμεθε, οὐδὲ

μᾶλλον τοῦ Ἡσαντού ἐνταῦθα πληροῦται ἡ προφητεία ἡ λέγουσα· « Τίς ἤκουσε τοισυτὸν, καὶ τίς ἐώρακεν; Εἰ διδινες γῆ ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ, εἰ καὶ ἐτέχθη θύνος εἰ [ſ. εἰ] ἀπαξ, διεὶς διδινες καὶ ἐτεκει κοινῇ τὰ πυδία αὐτῆς. Ἔγω δὲ δέ... καὶ τὴν προσδοκίαν ταῦτην. Εὐφράνθητι, Ἱερουσαλήμ, καὶ πανηγυρίσατε, πάντες οἱ ἀγαπῶντες αὐτήν. » Καὶ δὲ διαφήτης ἐδίδαξεν, ἐνταῦθα ἡ πείρα δείκνυσιν ἐναργῶς.

Δύο δραταί, καὶ τὸ προσκαρτερεῖν, καὶ τὸ διμούμαδην, τῇ διδαχῇ, φησι, τῶν ἀποστόλων. Πάλιν γάρ αὐτοὺς ἐδίδασκον, καὶ τῇ κοινωνίᾳ, καὶ τῇ κλάσει τοῦ δρότου, καὶ τῇ προσευχῇ. Πάντα κοινὰ καὶ μετὰ καρτερεῖσα. Οὐ γάρ ὡς τῶν τυχόντων κατεφρόνουν, οὐδὲ τοῖς ὀρωμένοις προσείχον, ἀλλ ἐπεπύρωτο αὐτῶν ἡ διάνοια. Ἐπειδὴ γάρ πολὺς ἦν φέων διάτροπος, καὶ ἐδείκνυτο τὰς ἐπαγγελίας καὶ τὰ μέλλοντα· εἰκότως ἐξίστησαν τῷ φέδῳ, καὶ ἐμαρτύρει τοῖς λεγομένοις τὰ θαύματα· καθάπερ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ πρῶτον σημεῖα, εἰτα διδασκαλία, εἰτα θαύματα.

Τῆς διδασκαλίας ἀπήλαυν. Σκέπει πῶς οἰδὲν ἔτερον ἐποίουν οἱ Ιουδαῖοι, η τῷ ιερῷ προστήρευσον, ἀτες σπουδαῖτεροι γεγενημένοι, καὶ περὶ τὸν τόπον πλείστα εὐλάβειαν εἶχον. Οὐ γάρ ἀπέσπαν αὐτοὺς οἱ ἀπόστολοι ὅπει μὴ βλάψαι. « Όρα πόσα κύτοις προσμαρτυρεῖτε;

Τὸν δρότον μοι δοκεῖ λέγειν, καὶ νηστείαν ἐνταῦθα σημαίνει, καὶ σκηνὴν βίον· τροφῆς γάρ, οὐ τρυφῆς μετελάμβανον. « Όρδε; διεὶς οἱ Πέτρου λόγοις καὶ τοῦτον εἰχον τοῦ βίου σωρφονισμόν; Οὐ γάρ ἐνι γενέσθαις ἀγαλλίασιν μὴ ἀφελείας οὐσης. Πανταχοῦ φαίνονται οὗτοι πολλὴν ἔχοντες τὴν δύνονταν. Τούτῳ γένεις διά Πέτρος· δροῦ εἰς τὸν τάφον ἥλθον· περὶ αὐτοῦ φησι τῷ Χριστῷ. Οὗτος δὲ τί; Τὰ μὲν οὖν ἀλλα σημεῖα παρεῖδεν, έτι βιθίουν συγγράψων. Λέγει σημεῖν ἀφ' οὐ πάντα εκίνησε. Φυσικὸν τὸ πάθος ἦν, κρείτον Ιατρικῆς τέχνης. Τεσσαράκοντα διη την πεποιηκώς ἐν τῇ Γαλιλαΐᾳ. Ἐπίστομος δὲ ἦν διάνηρ ἀπό τε τοῦ πάθους, ἀπό τε τοῦ πάθους. « Όρα τοὺς ἀποστόλους οὐ προηγουμένως ἐπ' αὐτὰ ἐρχομένους· οὕτω φιλοτιμίας ἔσαν καθαροί.

Οὗτως καὶ διὰ Χριστὸς ἐποίησε, πολλάκις λόγῳ θεράπευσε, πολλάκις Ἱερψ, πολλάκις καὶ τὴν χεῖρα προσήγαγεν, διπο ήταν ασθενέστεροι περὶ τὴν πλειστην, ίνα μὴ δέξῃ ἀπὸ ταυτομάτου γίνεσθαι. « Καὶ πιάσας τῆς δεξιᾶς χειρὸς ἤγειρε. » Τοῦτο ἐποίησε δηλῶν τὴν ἀναστάσιν· ἀναστάσεως γάρ τη εἰνών.

Αλλὰ καὶ ἀλμασί καὶ πηδήμασιν ἐχρῆτο, πειράζων ίσως ἁυτὸν μὴ ἀπλῶς ἐστι τὸ γεγονός. Τιές δέ φασιν, διεὶς καὶ ἡγνοῦτε πειραπατεῖν.

« Οὗτως θαύματος δέξιος· οὐχ αὐτὸν αὐτὸν ἐπάγονται, ἀλλα αὐτὸς ἀκολουθεῖ, διὰ τῆς ἀκολουθήσεως τοὺς εὐεργέτας δεικνύεις. « Καὶ ἀλλόμενος, φησι, καὶ αἰγῶν τὸν Θεόν. » Οὐκ ἔκεινος θαύμαζων, ἀλλὰ τὸν Θεόν, τὸν δι' αὐτῶν ἐνεργήσαντα. Εὐχάριστος διη ἐνήρηρ.

Καλῶς εἰπεν, « Ἐπεγίνωσκον. » ως καὶ ἀγνοο-

μενού λοιπὸν ἀπὸ τοῦ πράγματος· ταῦτη γάρ τῇ οὐκέτι εἰς αὐτοὺς καὶ τῇ φιλίᾳ οὐκέτι εἰς αὐτῶν, ταῖς εὐχαριστίαις αὐτοῖς καὶ ἐπαινῶν. Αὗτη μὲν ἡ στωὰ ἵστατο ἀπὸ τῆς κατασκευῆς Σολομῶντος· ἐνέπρησε γάρ τὸ Ιερὸν δὲ Ναδουχόδοντος, καὶ ὥκοδομήσεις Κύρος δὲ Πέρης.

Εἰ τοῦτο ὑμᾶς ταράττει καὶ θορυβεῖ, μάθετε τίς δ ποιήσας, καὶ μὴ ἐκπλήττεσθε· «Ο γάρ Θεὸς ἡγείρειν ἐκ νεκρῶν.» «Ορχ πανταχοῦ, δταν ἐπὶ τὸν Θεὸν καταφεύγῃ, καὶ εἰπῇ, παρ' αὐτοῦ γίνεσθαι πάντα, τότε ἀδεῶς ἐπιπλήττει, ὡς καὶ ἀνώτερον ἔλεγεν· «Ἀνδρα ἀποδειγμένον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς ὑμᾶς»· καὶ πανταχοῦ ἀναμιμνήσκει αὐτοὺς τοῦ τολμήματος, ἵνα ἡ ἀνάστασις χυρωθῇ. Σημειωτέον, ὅτι καὶ σημεῖα τις ποιῆι, οὐκ ὄφειλεις ἐπαίρεσθαι. Τί φῆς, Πέτρε; «Ον καταγγέλλεις Ἰησοῦν, οὐκ [έχ]εις Θεὸς Ἀδραδόν, καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼν; Καὶ ἀλλαχοῦ· «Ἐγώ πρῶτος, καὶ πλὴν ἐμοῦ οὐκέτι.» Καὶ τοὺς Ἰουδαίους ἔλεγε· «Πρὶν Ἀδραδόν ἐγώ εἰμι·» Πῶς οὖν ταῦτα λέγεις; «Ο λέγω, τοιοῦτον ἔστιν·» Ον ὑμεῖς ὡς ἀντίθεον καὶ παραδάτην ἐσταυρώσατε, καὶ ὡς ἀντιπολιτευόμενον τῷ νόμῳ, Θεός ἔστι καὶ Θεοῦ Υἱὸς, διὸ τὸν νόμον δέδωκε, καὶ τοὺς προφήτας ἀπέστειλεν. «Οτι ἀντ' αὐτοῦ, φησὶν, ἔτερον ἡττάσασθε καὶ τότε, ληστήν. Σφόδρον ἐδήλωσε τὸ πρᾶγμα ἐπειδὴ γάρ εἶχεν αὐτοὺς ὑπὸ τὴν χεῖρα, πλήττει λοιπὸν σφόδρως. Καὶ πάλιν ἵνα μὴ λέγωσι· Πῶς νῦν αὐτὸν διξάζεις ὁ Θεός ὁ τότε μὴ βοηθήσας; παράγουσι τοὺς προφήτας μάρτυρας, ὅτι οὗτοις ἔδει γενέσθαι.

Ἐνταῦθα τὴν πίστιν τῆς ἀναστάσεως κατασκευάζει. «Ον δὲ Θεὸς ἡγείρειν ἐκ νεκρῶν.» Πόθεν τοῦτο; Οὐκέτι εἰς προφητείαν καταφεύγει, ἀλλ' εἰς αὐτὸν, ἐπειδὴ λοιπὸν ἀξιόπιστος ἦν. Τότε μὲν γάρ εἰπών, ὅτι «Ἄνεστη,» τὸ Δαῦδον ἐπηγάγητο μάρτυρα· νῦν δὲ, τὸν χορὸν τῶν ἀποστόλων. Ἐπειδὴ σφόδρα αὐτῶν καθήψατο, καὶ ἔδειξεν ἀναστάντα, πάλιν ἀνήστη, διέδυσε αὐτοῖς ἐξουσίαν μετανοίας, καὶ φησιν· «Οἴδα, ὅτι κατὰ ἀγνοιαν ἐπράξατε.»

«Οτι διεὶς τῆς πίστεως τῆς εἰς Χριστὸν ἀγιάσεται τις. Δεὶς οὖν ἀμφοτέρως τὴν πίστιν συνδραμεῖν, καὶ τοῦ ἀγιαζομένου, καὶ τοῦ ὑπερευριμένου, ὡς ἐπὶ τοῦ παραλύτου καὶ τῆς αιμορρούσης. Ἐνταῦθα τὸν περὶ τῆς οἰκονομίας κινεῖ λόγον. Τινὲς τῶν προφητῶν προεκτήρυξαν τὴν ἐπιδημίαν τοῦ Κυρίου καὶ τὸ πάθη, ἢ ὑπὲρ ἀνθρώπων ἐμελλεῖν ἀναδέξασθαι. Τὰς περὶ τούτων οὐν προφητείας, σταυρωθεὶς δὲ Χριστὸς· ἐπιλήρωσεν. «Ολεν, ἐὰν λέγῃ, πάντων τῶν προφητῶν πεπληρώσθαι τοὺς λόγους, τοῦ Σωτῆρος παύθοντος, οὐ πάντας καθάπτει τοὺς προφήτας ἐκλεμβάνομεν, ἀλλὰ πάντας τοὺς προαναφωνήσαντας· τὰ τοῦ Χριστοῦ παθήματα, ἀχρὶ καιρῶν ἀποκαταστάσεως.

«Ορα πῶς ἐδῷ προβαίνων, ἐν μὲν τῇ πρώτῃ δημηγορίᾳ, ἡρίζει τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνάβασιν ἥντις τοῖς λεγομένοις, καὶ μὴ ὡς ἰδιωτικὸν ἐκδικώσιν, οὐ μόνον ὅτι ἐδίδασκον, ἀλλ' ὅτι οὐν αὐτὸν μόνον ἔλεγον ἐγηγέρθαι, ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς δι' ἐκείνων [Ι. ἐκεῖνον] ἀνίστασθαι. Οὐχί εἰς διούσιν αὐτοὺς πρὸς Πλάτονον, αἰσχυνόμενοι καὶ ἐρυ-

μενος τότε μετὰ δόξης θεοπρεπῶς.

Τὸ δὲ ὡς ἐμὲ, τὸ σχῆμα τῆς νομοθεσίας δηλοῖ· τὸ μόνον ἐκβεβηδός εἰς Χριστὸν, καὶ οὐκ εἰπεν ἐπιτροπον προφήτην τινά. Ηρόδηλον γάρ ὡς διὰ Μωϋσέως νόμος ἐδόθη, δην καὶ κατὰ τὸ Δευτερονόμιον ἐκ θεοῦ ἐπιπνοίας ἐπλάτυνε, καὶ νομοθέτου δόξην ἐκερποῦτο. προτοπῶν τὸν ἀληθῆ νομοθέτην Χριστὸν, τὸν καὶ τὸν νόμον λαλήσαντα· δι' αὐτοῦ γάρ πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως, ὡς διὰ ίδιου Υἱοῦ μονογενοῦς καὶ ἐνυποστάτου καὶ ἐμπουσίου, λειλῆκεν ἡμῖν ὁ Θεὸς καὶ Πατήρ. Ἐπει οὖν ἐν σχήματι νομοθέτου μόνου [Ι. μόνος] ἐν προφήταις Μωϋσῆς, διὰ τοῦτο καὶ μοναδικῶς ἀποδιέπων πρὸς τὸν Χριστὸν, ἔλεγε. «Ηρόδητην ἀναστήσει Κύριος ἐκ τῶν ἀδελφῶν, ὡς ἐμέ·» καὶ γάρ ὡς περ αὐτὸς τὴν νομικὴν εἰσῆγαγε πολιτείαν, οὗτα καὶ δὲ Χριστὸς τὴν εὐαγγελικὴν κατὰ τὸ τῆς ἐκουσίου κενάσσεις μέτρου.

Αληθῶς ἀθάνατος οὗτα σηματίζει τὸν ἀνθρώπου, οὐ καθάπατος· ἐξολοθρευθῆσται, ἀλλ' ἐκ τινος πράγματος ἀγαθοῦ, ὃπου ἦν τεταγμένος πρότερον. Οὗτω καὶ Ἰούδας ἐξολοθρεύθη ἐκ τοῦ χροῦ τῶν ἀποστόλων. «Ἐπει ἀθάνατος ἔστιν ἡ ψυχὴ, ἐξολοθρευσιν αὐτῆς νοσῦμεν τὸ ἔξι γενέσθαι τῶν ἀγαθῶν, ὃν κιμελλεν ἀπολάθειν [Ι. ἀπολαύειν], εἰ γε θεοπρεπῶς ἐπολιτεύσατο.» Υμεῖς ἔστε οὐλοὶ τῶν προφητῶν· ὃστε ὑμίν ἔλεγον, καὶ δι' ὑμᾶς πάντα γέγονεν. «Ἐπειδὴ γάρ ἐνόμιζον διὰ τὸ τόλμημα αὐτῶν ἡλοτριώσθαι, καὶ οὐκ ἔχειν[ν] λόγον, νῦν μὲν αὐτὸν σταυροῦσθαι, νῦν δὲ ὡς οἰκείους θεραπεύειν.»

Σ δείκνυσιν δτει καὶ εκεῖνον κατὰ προφητείαν, καὶ τοῦτο τῆς διαθήκης ἡς διέθετο ὁ Θεός. «Τῆς διαθήκης, φησὶν, οὐλοί·» τουτέστι· κληρονόμοι. «Ινα μὴ δέξωσιν ὡς ἀπὸ χάριτος Πέτρου ταῦτα λαμβάνειν, δεῖκνυσιν δτει μνωθεν αὐτοῖς ὥφειλετο, ἵνα μᾶλλον πιστεύσωσιν, δτει καὶ τῷ Θεῷ τοῦτο δοκεῖ. Τί ἔστι τὸ, «οὐλοί·» Τουτέστι, κληρονόμοι. Τί οὖν ὡς περὶ τὰ ἀλλότρια διάκεισθε τὰ ὑμέτερα; «Αρα κατηγορίας μὲν ἀξιαὶ ἐπράξατε, δυνήσεαθε δὲ καὶ συγγνώμης τυχεῖν.

«Υμὲν πρῶτον, φησὶν, δὲ Θεὸς ἀναστήσεις τὸν Παΐδα αὐτοῦ ἀπέστειλεν·» ἀρα καὶ ἐτέροις. «Αλλὰ καὶ διὸ πρῶτον τοῖς σταυρώσασιν. «Εὐλογοῦντα ὑμᾶς, φησὶν, ἐν τῷ ἀποστρέψειν τῶν πονηριῶν.» **D** «Ινα γάρ μη νομίσωσιν [στει] αὐτὸς μὲν ταῦτα ἐχαρίζετο, δὲ δὲ Πατήρ οὐχὶ, διὰ τοῦτο φησιν· «εὐλογοῦντα ὑμᾶς.» Εἰ γάρ ἀδελφὸς; ὑμῶν αὐτὸς, καὶ εὐλογεῖτε διὸ μὲν, ὑπόσχεσις τὸ πρᾶγμα ἔστιν. «Ἐπει μὲν τοῦ Χριστοῦ τὸν προδώσοντα ζητοῦσιν· ἵνταῦθα δὲ αὐτοὶ ἐπιβάλλουσι τὰς κείρας. Θραύστεροι γεγονέτεις μετὰ τὸν σταυρὸν. Η γάρ ἀμαρτία, ἔως μὲν ἀνώδηνται, ἔχει τινὰ αἰσχύνην· ἐπάντι δὲ προσῆῃ, τότε ἀναισχυντοτέρους ποιεῖ τοὺς ἐργαζομένους αὐτήν. «Καὶ δὲ στρατηγὸς τοῦ Ιεροῦ, φησὶν, ἵνα πάλιν δημόσιον ἐγχάλημα περιθῶσι τοῖς λεγομένοις, καὶ μὴ ὡς ἰδιωτικὸν ἐκδικώσιν, οὐ μόνον ὅτι ἐδίδασκον, ἀλλ' ὅτι οὐν αὐτὸν μόνον ἔλεγον ἐγηγέρθαι, ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς δι' ἐκείνων [Ι. ἐκεῖνον] ἀνίστασθαι. Οὐχί εἰς διούσιν αὐτοὺς πρὸς Πλάτονον, αἰσχυνόμενοι καὶ ἐρυ-

Θριῶντες τὰ πρότερα, μὴ ὑπὲρ ἔκεινων ἐγκλη· Α θῶσι.

Διὸ τοῦτο προέλεγεν ἐπὶ τῶν πεντακισχιλίων· «Δότε αὐτοῖς ὑμεῖς φαγεῖν» τουτέστι, Πεντακισχιλίους κορέστε τιςτεως καὶ ὑμεῖς μετά ταῦτα. Οὐκ ἔτι γάρ μετά τῶν ἀλλού κακῶν τὰ τοῦ νόμου ἐφυλάττετο. Καὶ πάλιν δικαστηρίου σχῆμα τῷ πράγματι περιτίθεασιν, ἵνα ὑπεύθυνοι τῇδι ἀδίκειψην γένωνται κρίσει. Καὶ μήν γέδεσαν· « διαπονούμενοι » γάρ κατέσχον αὐτούς. Τίνος οὖν ἔνεκεν ἐρωτῶσι; Ηροδοκῶντες αὐτοὺς διὰ τὸ πλήθος ἑξάρηνος γενέσθαι, καὶ τὸ διὰ τούτου νομίζοντες κατωρθώκεναι. «Ορα γοῦν τί φασιν· «Ἐν ποίῳ ὄντιματι ἐποιήσατε τοῦτο ὑμεῖς;» — «Τοῦτο, » ποι·ν; διατί μὴ λέγεις, ἀλλὰ συσκιάζεις· «Ἐν ποίῳ ὄντιματι ἐποιήσατε τοῦτο ὑμεῖς;»

«Ορα παρδήσιαν ἀνδρὸς καὶ φιλοσοφίαν· οὐδὲν ὅριστικὸν φθέγγεται, ἀλλὰ μετά τιμῆς σφόδρα αὐτῶν καθήψετο. Καὶ ἀπὸ τοῦ προιμίου διεκώ [δώνι] σεν αὐτοὺς καὶ τῷ πρότερον ἀνέμηνησεν, ὅτι καὶ ἐπὶ εὐεργεσίαις αὐτούς κρίνουσιν· ωσανελ Ἐλεγε· Μάλιστα μὲν ἔχρην στερανοῦσθαι τῆμας, καὶ ἐπὶ τούτοις ὡς εὐεργέτας ἀνακηρύξεσθαι. «Ἐπειδὴ δὲ καὶ κρινόμεθα ἐπὶ εὐεργεσίᾳ ἀνθρώπου ἀσθενοῦς, » οὐχὶ ἐνδέξου, ή πλουτίου. Πολλῆς βαρύ [τητος γέμ]εις ἡ ἐπαγγελία. «Ο μάλιστα αὐτοὺς ἐλύπει· τοῦτο γάρ ἐστιν ὃ ἔλεγεν αὐτοῖς δ Χριστός·» «Ο τικούσατε εἰς τὸ οὗ, κηρύξατε ἐπὶ τῶν διαμάτων.» «Οτι δὲ δ Πατήρ ἐκ νεκρῶν ἀναστῆσαι λέγεται τὸν Κύριον τῆμαν Ἰησοῦν Χριστὸν, ἐνεργούμενον δηλονότι περὶ τὴν σάρκα αὐτοῦ τοῦ πράγματος, οὐχ ἀν ἀνδούασιέ τις· αὐτός τε ὑπάρχων ἡ ζωοποιός τε καὶ ἐνεργής τοῦ Πατρὸς δύναμις, τὸν διοιν ἐζωοποίει ναὸν, κατὰ τὸ, «Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν τῆμέραις ἐγερῶ αὐτόν.» «Ἡν οὖν δρα τὸ ζωοποιούμενον οὐχ ἀλλότριον, οὗτος μήν ἐνδε τῶν καθ' τῆμας ἀνθρώπων σῶμα, ἀλλὰ διοιν αὐτοῦ τοῦ Λόγου. Ἀνέμηνησεν αὐτούς καὶ φήματος ἰκανοῦ φοῆσαι. «Καὶ δ πεσὼν γάρ, φησι, περὶ τὸν λίθον τοῦτον συνθλασθετα· «ἐφ' δι' δι' ἀν πέσῃ, λικυμήσει αὐτόν» τουτέστιν, ὅτι σφέδρα δόκιμος ἐστι. Καὶ ὅτε μὲν διδάξαις ἔχρην, δρα πῶς λέγουσι προφητείας· ὅτε δὲ παρδήσιασθαι, μόνον ἀποφαίνονται· «Οὐδὲ γάρ δυομά ἔτερόν ἔστι, « φησι. Καὶ οὐκ εἴπεν ἀπλῶς, διώλου, ἀλλ᾽, Οὐκ ἔστιν ἐν οὐδενὶ ἀλλῷ τὴν σωτηρία.

Οὗτοι γάρ μόνοι ἡσαν τότε, ἕώρα τε αὐτοὺς· ταπεινούς, συνεσταλμένους. Καὶ τοῦτο μάλιστα ἐξένιζεν, τῇ πολλῇ μεταβολῇ. Καὶ γάρ ἔκεινοι ἡσαν οἱ περὶ Ἀνναν. Πολλὴ δὲ τοῦ ἀνθρώπου παρδήσια, καὶ ἐν αὐτῷ τῷ δικαστηρίῳ μή ἐγκαταλειπότος αὐτούς. Εἰ γάρ εἶπον, ὅτι οὐχ οὔτως ἔχει, ἔκεινος ἀν κατηγόρησεν αὐτῶν. «Ορα, ἐν ἀπορίᾳ δυτας, καὶ πάλιν τὸν ἀνθρώπινον φόδον πάντα ἐργαζόμενον. «Ωσπερ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ, ἀνατρέψαι, φησι, τὸ γινόμενον οὐκ ἔνι καὶ συσκιάσαι, ἀλλὰ κωλύσντων αὐτῶν, μᾶλλον ἐπεδίδου τὰ τῆς πίστεως· οὔτω καὶ νῦν γίνεται. «Ορα καὶ τούτων τὴν ἀναισχυντίαν, καὶ τῶν ἀποστόλων τὴν φιλοσοφίαν.

Εἰ μὲν φεύδῃ ἡ λέγομεν, ἐπιλαβοῦ· εἰ δὲ ἀληθῆ, τὶ κωλύεις; Τοιοῦτον ἡ φιλοσοφία· ἔκεινοι ἐν ἀπορίᾳ, οὗτοι ἐν εὐφροσύνῃ. «Ἐπειταθμισε γάρ αὐτοὺς· τὰ σημεῖα, οὐδὲ ἐνέγκοντο [σ. ἡγέτοντο] τελέσαι αὐτοὺς τὸν λόγον, ἀλλὰ μεταξὺ λέγοντας, διέκοψαν σφέδρα υπέρστικῶς. «Ἀλλ᾽ ἰδωμεν δικαίωσην τὰ εἰρημένα. Τὸ μὲν οὖν πρώτον διὰ δόξαν ἀνθρωπίνην ἐποίουν· νῦν δὲ καὶ ἔτερον πρόκειται, δ μὴ δέξαι μιαιφόνους λαλεῖν· δ μετὰ ταῦτα Ἐλεγον· «Βούλεσθε ἐφ' ἡμᾶς ἐπαγγεῖν τὸ αἷμα τοῦ ἀνθρώπου τούτου;»

Οὐχὶ φιλοτιμίας χάριν διηγοῦνται, ἀλλὰ καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος τὰ τεκμήρια ἐπεδείκνυντο. «Οτα γάρ ἔκεινοι εἰπον, ταῦτα διηγήσαντο· τὰ δὲ αὐτῶν εἰκός καὶ παρελθεῖν. «Ηλθον, φησι, πρὸς τοὺς διοίσους· «Ορα αὐτοὺς οὐχ ἐπιφύτποντας, ἔκυτοις· τοὺς πειρασμοὺς, ἀλλὰ τοὺς ἐπαγομένους γενναῖς φέροντας. «Ορα, πῶς εἰπον ἡχρῶνα· αὐτῶν αἱ εὐχαὶ· δὲ τὸν δέξιον εἰς ἀποστολὴν αὐτοῖς· τοῖον ἀναδεεύθηναι, ἔλεγον οὕτως· «Σὺ, Κύριε, καρδιογνῶστα·» γνώσεως γάρ δην ἔκει χρεῖα· ἐνταῦθα δὲ ἐπιστομηθῆναι [σ. ἐπειλέπτομενοι] τοὺς ἐναντίους ἔχρην, περὶ δεσποτείας διαλέγονται· διὸ καὶ οὗτως ἥρεντο.

C Καθάπερ συνθήκας ἀπαιτοῦντες τὸν Θεὸν, τὴν προφητείαν εἰς μέσον ἀγουσιν, δμα καὶ ἔκυτος παραμυθούμενοι, ὅτι εἰκῇ πάντα μελετῶσιν οἱ ἔχθροι. «Ἐκείνα εἰς πέρας ἀγαγε, ὅτι ἐμελετήσαν κενά. [ΚΥΡΙΑΛΟΥ.] Εἰς σύμβασιν καὶ φύλακαν ἡκασιν Ἡρώδης τε καὶ Πόντιος Πιλάτος, οὐχ ἵνα τι τῶν ἀναγκαίων εἰς πέρας ἀγωσιν, ἀλλὰ ἵνα ἐμπαροινήσαντες τῷ Χριστῷ τοῦ Κυρίου, τουτέστι τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, κακοὶ κακῶς ἀπόλιντοι, καὶ τῆς Κυριοκτονίας ἀπαιτηθῶσιν ἐνδίκας.

«Ἡ γάρ εἰς τὸν Χριστὸν ἐπιβουλὴ εἰς αὐτὸν ἀνατρέχει τὸν Πατέρα. Εἰ γάρ δ Πατήρ ἐν τῷ Υἱῷ, καὶ δ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ, πῶς οὐ μία τις τῇδι εἰς αὐτοὺς ὑδρις ἐγένετο; Οὕτω μανθάνομεν εὐχεσθαι καὶ ἡμεῖς. Κατοι γε, πῶς οὐκ ἀν τις ἐμπληθεύῃ Θεανθρώπου εἰς δινδρας ἐμπεσών, ἀνελεῖν αὐτὸν ἐπιχειροῦντας καὶ ἀπειλοῦντας τοιαῦτα; πόσης οὐκ ἀν ἀπεχθείας πληρωθεῖη; «Ἀλλ᾽ οὐχὶ οἱ ἀγιοι τοιοῦτοι.

D Τοῦ ἀκουούμεναι αὐτούς, καὶ τῆς ἐπισκέψεως, τοῦτο τεκμήριον γέγονε. Διατί δὲ οὕτως ἐγίνετο; «Ἄκουε τοῦ προφήτου· «Ο ἐπιβλέπων ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ποιῶν αὐτὴν τρέμειν·» ὅτι γάρ πάρεστι ταῖς εὐχαῖς αὐτῶν, ἐδήλωσεν· ἐποιεῖ δὲ τοῦτο δ Θεὸς, καὶ διὰ φόδον πλείονα, καὶ εἰς θάρσος αὐτοὺς ἐνάγων μετὰ τὰς ἀπειλὰς ἐκείνας. «Ἐπειδὴ γάρ ἀρχῇ δην, καὶ αἰσθητοῦ ἐδέσσοντο σημεῖου, πρός τὸ πιστευθῆναι αὐτούς. Τί ἔστιν, «Ἐπλήσθησαν;» τοιτέστιν, ἀνεπυρώθησαν, καὶ ἀνεκαίνετο [σ. ἀνεκαίτο] αὐτοῖς τὸ χάρισμα.

«Ὀρᾶς δὲ μετὰ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ καὶ τὰ παρ' έκατον εἰσάφερον; πανταχοῦ γάρ χρή τοῦτο παρατηρεῖν. «Ἐμοὶ δοκεῖ διει τῇδι ἡ ἀγάπη τὴν ἀκτημούνην εἰσήνεγκα· καὶ τὸ θαυματότον τοῦτο ἔστιν, διει ἔκατον ἀποστήσαντα [σ. ἀποστήσαντες] τὰ πράγματα,

οὗτως ἔτεροφον, ἵνα μηκέτι ὡς ἔξι ἰδῶν, ἀλλ' ὡς ἐκ Α πίστεως; καὶ ή ἀνάστασις ἐκηρύγγετο. Τουτέστι κοινῶν τρέψωται· καὶ τὸ ἐν τῷ Δευτερονόμῳ πληροῦται εἰρημένον, διτοι· Οὐκέτι σταῖ ἐν σοὶ [ἐνδεής], διτοι εὐλογῶν εὐλογήσεις σε Κύριος δὲ Θεός σου, ἐν τῇ γῇ, ή δὲ Κύριός σου διδωτή σοι. » Πολλὴ δὲ τιμῆ.

« Παρὰ τοὺς πόδας, φησι, τῶν ἀποστόλων ἐπίθουν· οὗται εἰς τὰς χεῖρας ἐτίλμων δοῦναι, οὐδὲ τετυφλωμένους [σ. τετυφλωμένων] παρεῖχον· ἀλλὰ παρὰ τοὺς πόδας ἔφερον, ἵνα ὡς ἐκ κοινῶν λοιπῶν [σ. λοιπόν] ἀνατίσκηται.

Οὐδὲ δοκεῖ μοι ἔκεινος οὗτος εἶναι δι μετὰ Ματθίου. Ἐκεῖνος γάρ τοιστος ἐλέγετο. Τὸ δὲ, οὐδὲς παρακλήσεως, δοκεῖ μοι ἀπὸ τῆς ἀρετῆς εἰληφέναι τὸ δυνομα, ὡς πρὸ τούτου ικανὸς ὁν καὶ ἐπιτήδειος. Πανταχοῦ δὲ παρατήρει, πῶς δείκνυσι τὸν νόμον λυδμενον. πῶς δὲ καὶ Κύριος; ήν, διτοι λοιπὸν μετώπου καὶ ἔχρημάτιζον Λευταῖ.

Τὸ δεινὸν, διτοι μετὰ συγκαταθέσεως ἡ ἀμαρτία, καὶ οὐδὲν ἔτερος εἶδε τὸ γενόμενον, πάθειν ἐπῆλθε τῷ ταλαιπώρῳ τούτῳ καὶ ἀθλίῳ, τούτῳ ἐργάσασθαι. Σημειωτέον, διτοι καὶ τὸ συνειδέναι τὸ γενόμενον παρὰ δλλου, σιωπῶτα ἀμαρτίας ἐστίν. Εἰ δ Σατανᾶς τούτο ἐποίησε, τι ἀυτὸς αἴτιος γέγονεν; διτοι δεξάμενος αὐτοῦ τὴν ἐνέργειαν, καὶ πληρωθείς· Ἀλλ' ἔδει διορθώσαι, φησιν. Ἀλλ' οὐκ ἀν διωρθώθη. Οὐ γάρ τοι αῦτα δρῶν, καὶ μή κερδάνας, πολλῷ μᾶλλον ωὐχ ἀν ἐτέρως ἐκέρδανεν. Οὐκέτι τοίνυν ἀπλῶς παρειθεῖν τὸ γεγονός· ἀλλ' ὡς σηπεδόνα ἐκπηγῆθαί [σ. ἐκσπασθῆνα], ἵνα μή τὸ λοιπὸν λυμήνηται σῶμα. Μή γάρ ἀνάγκη τις ἥν καὶ βίᾳ; Μή γάρ ἄκοντες ὑμᾶς ἔλκομεν, « διτοι ἔθου ἐν τῇ καρδίᾳ σου; »

Τούτο μείζον τοῦ χωλοῦ σημείου, τὸ καὶ ἀνελεῖν, καὶ τὸ ἐν διακονίᾳ εἰδέναι καὶ τὰ λάθρα γεγυνότα. Ἐκεῖνος ἐτιμωρήθη, καὶ ἀλλοι ἐκέρδανον οὐχ ἀπλῶς, καίτοι σημεῖα ἐγένετο πρέτερον, ἀλλὰ τοιούτος οὐκ ἥν φόδος. Ἀληθές ἐστιν ἔκεινο, « Γινώσκεται Κύριος κρίματα ποιῶν. » Όρα δὲ, οὐκ ἐκάλασεν αὐτὸς διέτρος, ἀλλ' ἀνέμεινεν ὥστε εἰσελθεῖν, οὐδὲ τῶν δλλων τις ἐτέλμησεν ἐξειπεῖν τὸ γεγονός· φύδος τούτῳ διδασκάλου, τούτῳ τιμῇ μαθητῶν, τούτῳ ὑπακοή. « Τριῶν ὡρῶν διάστημα, » καὶ οὐκ ἔμαθεν ἥ γυνή· οὐδὲ ἐξεῖπε τις τῶν παρδύτων, καίτιγε ικανὸν ἥν ἐξηγήθηναι, ἀλλ' ἐφοδοῦντο. Τούτῳ δὲ νῦν θαυμάζων δὲναγγελιστῆς ἐλεγεν, διτοι « Μή εἰδίδα εἰσῆλθε. » Ἐπειδὴ ταύτην ἐδουλεύετο σῶσαι (ἔκεινος γάρ ἥν δὲ ἀρχηγὸς τῆς ἀμαρτίας), διὰ τούτου αὐτῇ διδώσι πρωθεσμίαν ἀπόλογτας; καὶ ἔξουσιαν μετανοίας, λέγων· « Εἰπέ. » Πρότερον αὐτήν πικιδεύει τὸ ἀμάρτημα, καὶ τότε δείκνυσιν, διτοι δικαίως τὸ αὐτά πεισται τῷ ἀνδρὶ, ἐπειδὴ καὶ τὰ αὐτά ἡμαρτεν. Μετὰ τὸ γενέσθαι τὸν φόδον αὐτῶν πλείονα, σημεῖον ἐποίει καὶ αὐτὸς καὶ οἱ λοιποί.

Οὐκέτι ἐν οἰκίᾳ, ἀλλὰ τὸ ίερὸν καταλαβόντες, ἐκεῖ διέτριβον. Οὐκέτι λοιπὸν ἀκαθάρτων διπτεσθαις ἐφυλάττοντο, ἀλλ' ἀπλῶς ἡπτοντο τῶν νεκρῶν. Καὶ δρα, πῶς ἐν τοῖς οἰκείοις εἰσὶ σφοδροί. ἐν δὲ τοῖς ἀλλοτρίοις οὐ κέχρηνται τῇ δυνάμει.

Σκόπει, πῶς οὐκέτι λοιπὸν ἀριθμὸν λέγει τῶν πιστευσάντων· οὐδὲς; εἰς πλῆθος ἐπετείγετο τὰ τῆς

διηγέρθη κινηθεῖς ἐπὶ τοῖς γινομένοις, καὶ σημειώτεον διτοι αἱρετικοὶ εἰσιν οἱ Σαδδουκαῖοι. Τοῦτο καὶ εἰς ἐκείνους παραμυθία γέγονε, καὶ εἰς τούτους ὡφέλεια καὶ διδασκαλία.

Διπλῇ δὲ φάλεια, ὥσπερ ἐπὶ τοῦ τάφου καὶ τὴ σφραγὶς καὶ οἱ ἀνθρώποι. « Ορα, πῶς ήσαν θεομάχοι, ταῦτα ἀνθρώπινά ἔστι τὰ εἰς αὐτὸν γινόμενα. Τίς αὐτοὺς ἐξηγαγεν, εἰπέ μοι, τῶν θυρῶν κεκλεισμένων; » Οντας θυμοῦ μετὰ [σ. μεστὰ] καὶ μεθυδητῶν τὰ ρήματα. Οὐδὲ οὐ κατέσχεν ἡ φυλακή, καὶ τὰ δεσμὰ, καὶ οὐραί κεκλεισμέναι, τούτων προσεδόκησαν περιέσσεσθαι.

« Ή τῆς ἀνοίας! « Ἐφιδοῦντο, γάρ, φησι, τὸν δχλον. » Τί γάρ αὐτοὺς διχλος ὡφελεῖ; Δέον τὸν θεόν φοβηθῆναι, τὸν καθάπερ πτηγούς ἀεὶ τῶν χειρῶν αὐτοὺς ἐξαρπάζοντα τῶν ἔκεινων.

Τί ποιεῖτε, βουλόμενοι « ἐπαγαγεῖν ἐφ' ἡμᾶς τὸ αἷμα τοῦ ἀνθρώπου τούτου; » Τί φῆς; Σὺ μαστίζεις, καὶ σὺ φοβῇ; σὺ ἐπηρεάζεις, καὶ σὺ δέδοικας; σὺ κρίνεις, καὶ σὺ τρέμεις; οὐτως διστενής ἡ κακτα. Δέον τοίνυν ἐρωτῆσαι, Πῶ; ἐξηλθετε; οἱ δὲ ω; οὐδενὸς γενομένου, ἐρωτῶσι λέγοντες· « Οὐχὶ παραγγελίαν παρηγγελμεν υμῖν; » Καὶ γάρ περι τούτου ἦν τὸ δλον, τὰ δὲ λοιπὰ πάντα πάρεργα ἦν αὐτοῖς. Πάλιν μετ' ἐπιεικεῖς διαλέγονται. Καίτοι γε ἐνῆν εἰπεῖν· Τίνες γάρ ἐστε υμεῖς, ἀντιδιατατόμενοι τῷ θεῷ; ἀλλὰ ἐν τάξις πτωτανέσσεως τῆς συμβουλῆς μετ' ἐπιεικεῖς πολλῆς ἀποκρίνεται. Πολλὴ δὲ σοφία, καὶ δείκνυσιν αὐτοὺς μαχομένους τῷ θεῷ. « Ον γάρ υμεῖς ἀνελεῖτε, φησιν, δ θεός γιγειρε. Καὶ τῷ Πατρὶ πάλιν τὸ πᾶν ἀνατίθεσιν, ἵνα μή διξῃ διλλτριώς εἰναι τοῦ Πατρός. Καὶ οὐχ ἀπλῶς τὴν ἀνάστασιν λέγει, ἀλλὰ καὶ τὴν ὑψωσιν. Όρα πάλιν τὸ κέρδος, σρα ἐν τάξις ἀπολογίας διδασκαλίαν ἀπηρτισμένην.

Πολλὴ δὲ παρέβοται καὶ τὸ ἀξιόπιστον. Ποίων « φημάτων; » Οτι διφεσιν, διτοι μετανοιαν ἐπηγγειλατ. « Η μὲν ἀνάστασις ἦν λοιπὸν ὡμολογημένη· διτοι διφεσιν διδωσιν, ἡμεῖς μαρτυροῦμεν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ζγιον, δ οὐκ ἀν ἐπῆλθε, μή πρότερον τῶν ἀμαρτιῶν λυθεῖσῶν· ὥστε ἀναμφισθῆτον τεκμήριον τούτο ἐστι. Καὶ οὐκ εἰπεν, δ έδωκεν ἡμίν, ἀλλὰ, τοῖς πειθομένοις, ἄμα μὲν μετριάζοντες, ἄμα δὲ μέγα αὐτὸδεικνύντες, καὶ δηλοῦντες, διτοι καὶ αὐτοῖς δυνατὸν λαβεῖν, καὶ οὐχ ἀπλῶς. Όδυνωντο, ἀλλά, « Διεπρίοντο. » Οντος δὲ Γαραλιήλ δ τοῦ Παύλου διδασκαλος ἥν· καὶ θαυμάσαι δξιον, πῶς καὶ τὰς κατὰ νοῦν κρίσεις ἔχων, καὶ νομομαθῆς ὁν, οὐδέπω πιστεύει. « Επει δ οὐδέπω Παύλος ἐπίστευσεν. Οὐκέτι δὲ αὐτὸν μείναι πιστεύοντα διδόλου· καὶ δηλοῦν ἐκ τῶν φημάτων. Καὶ δρα τὴν σύνεσιν τῆς δημηγορίας, πῶς αὐτὸς εὐθέως εἰς φόδον ἐνέβαλε, καὶ ὥστε μή διποτευθῆναι αὐτὸν εἰς τὰ ἔκεινων φρονῦντα, ως πρὸς διμογώμονας διαλέγεται, καὶ οὐ πολλὴ τῇ σφροδρότηται κέχρηται· ἀλλ' ὡς ὑπὸ θυμοῦ μεθύσουσιν, οὐτως φησιν. » Ανδρες ιστρηλίται, μή ἀπλῶς, φησι, μηδὲώς ἐπιχε φέρεσθε. « Απὸ παραδειγμάτων αὐτούς σωφρονίεις, καὶ πρής μὲν οὖν τῷ τὸ τὰ παραδειγμάτα εἰπεῖν, « Προσέσχεται ἐκυρεῖς, εἰπεῖν.

[f. εἰπεν]. Ἐπειδὴ δὲ ἔδειξεν, ἀποφαίνεται, καὶ φη-

μάρτυματος οὐκ ἡμέλουν. Καίτοι αὐτὸι ἡδύναντο
ἐκλέξασθαι Πνεύματι κινούμενοι, ἀλλ' ὅμως καὶ τῇ
μαρτυρίᾳ βούλονται τὴν παρ' αὐτῶν. Τὸ μὲν οὖν
ὅμισσι τὸν ἀριθμὸν, καὶ τὸ χειροτονῆσαι, καὶ τὸ ἐν
χρεὶς τοιαύτῃ, αὐτῷ ἦν· τὸ ἐλέσθαι τοὺς ἀνδρας,
ἐκείνους ἐπιτρέπουσιν, ἵνα μὴ δόξωσιν αὐτὸι χαρί-
ζεσθαι. Πάλιν καὶ ἀρχόμενοι καὶ τελευτῶντες, ἀπο-
λογοῦνται. «Προσκαρτερήσωμεν», φησι. Οὕτω γὰρ
ἔδει· ἀπίως, οὐδὲ ὡς ἔτυχεν, ἀλλὰ προσκαρτερεῖν.

Ἐσίκασιν οἱ Γαλιλαῖοι κατὰ τοὺς χρόνους Πιλάτου
ἐστασιακέναι, δόγμασιν ἐπόμενοι Ἰούδα τοῦ Γαλι-
λαίου. Ἡν δὲ τὸ δόγμα τοῦ Ἰούδα, ὡς καὶ Ἰώσηπ-
πος ἐν τοῖς τελευταῖς τῆς Ἰουδαικῆς Ἀρχαιολο-
γίως, ἔδειξε, φαντασίαν ἐξαποστέλλον πολλήν, δι'
εὐτενείας εὐτονίας. Κύριον γάρ μηδὲ μέχρι στόμα-
τος ἐφασκε δεῖν τινα λέγειν, μηδὲ κατά τινα τιμήν
καὶ φιλοφροσύνην, οὕτω δὲ μήτε τὸν βασιλεύοντα.
Καὶ πολλὸν γε αὐτῶν περὶ τοῦ μὴ εἰπεῖν Καίσαρα
κύριον, χαλεπωτάτας αἰκατὰς ὑπέμειναν. Οἱ καὶ ἐδί-
δασκον μὴ δεῖν παρὰ τὰς διατεταγμένας ἐν τῷ Μωϋ-
σέως νόμῳ. Θυσίας ἔτέρας ἀναφέρεσθαι τῷ Θεῷ.
Διόπερ ἐκώλυντο τὰς παρὰ τῆς γερουσίας τοῦ λαοῦ
παραδεδομένας διδοσθαι περὶ τῆς σωτηρίας τοῦ βα-
σιλέως καὶ τοῦ Ῥωμαίων θεοῦ. Εἰκός ἦν ἐπὶ
τούτοις ἀγανακτοῦντα πρὸς Γαλιλαίους τὸν Πιλάτον
νελεῦσαι παρ' αὐτοῦ [f. παρ' rel σὺν αὐταῖς], αἵς
ἐδόκουν κατὰ νόμον προσφέρειν θυσίας, αὐτοὺς
ἀνατρεθῆναι, διότε ἀναμιχθῆναι ταῖς προσφερομέναις
θυσίαις τὸ ἀίμα τῶν προσαγόντων, καθὼς καὶ ἐν τῷ
κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίῳ περιφέρεται [f. ἐμφ.]. Εἰ
μὲν γάρ ἀνθρώπων ἐστι, φησι, τί δειν πραγμάτων
ἔμεν; Ἀλλὰ θεόν ἐστιν; Οὐδὲ μετὰ πραγμάτων
δυνήτεσθε καταλῦσαι. «Ἀληπτος οὖν ὁ Λόγος» καὶ
ἐκ τῇ ἔξι ἀνθρώπων, καταλύεται, ἐπειδὴ πειραν
ἐλάσσετε, φησιν, ἥπο τοῦ Ἰούδα καὶ θεοῦ.

Τι οὖν κωλύει, φησι, καὶ ἡμᾶς καταλύθηναι; «Μή
πιτε γάρ, φησι, καὶ θεομάχοι εὑρεθῆτε.» Καὶ διὰ
τοῦ ἀδυνάτου καὶ ἀσυμφόρου ἀποτρέπει αὐτούς. Καὶ
οὐκ εἴπεν ἀπὸ τίνος ἀνηρέθησαν, ἀλλ' ἐτις ἐνταῦθα
εἰ διελύθησαν, καὶ ἐρρύθησαν αὐτῶν τὰ συτήματα.
Πῶς εἰ επεισθῆσαν, ἢ ὥστε μὴ ἀνειδεῖν αὐτούς, ἀλλὰ
μαστίξαι μόνον; «Ἐπεισθῆσαν γάρ αὐτῷ,» φησι.

Ἐλληνιστάς οἷμαι καλεῖν τοὺς Ἑλληνιστὴν φιεγ-
γομένους· οὗτοι γάρ Ἐλληνιστοὶ διελέγοντο. Ἰδού καὶ
ἄλλος πειρασμός. «Ορα δὲ τὸ λοιπόν· ὅτε μάστιγες
καὶ ἀπειλαὶ, τότε ἐπιληθύνοντο οἱ μαθηταί.» Αρα κα-
θημερινὴ διακονία ἦν ταῖς χήραις. Καὶ δρα πῶς
καὶ οὗτος διεκονίαν καλεῖ, καὶ οὐ ταχέως [f. πτυχίως
rel τραχέως] ἐλεμοσύνην, δῆμα καὶ τοὺς ποιοῦντας
καὶ τοὺς πάσχοντας διὰ τούτους ἐπαλροτες. Τοῦτο
οὐ κακίας ἦν, ἀλλὰ καὶ τοῦ πλήθους ἰσως φρεσκία.
Διὰ τούτο προσθήκειν αὐτὸι εἰς μέσον· οὐ μικρὸν
γάρ τὸ κακὸν ἦν.

Πρῶτον τὸ ἄποτον τὸ θίθησιν, ὡς οὐκ ἐνὸν μετὰ τῆς
αὐτῆς σπουδῆς ἀμφότερον γίνεσθαι· ἐπειὶ καὶ ὅτε τὸν
Ματθίαν Ἐλεγαν [f. Ἐλεγεν] χειροτονεν, πρῶτον τὴν
χρείαν δείχνειν τῷ πράγματος, διτε ἐλεγεν εἰς, καὶ
ἴσαι γενέσθαι δύσκεια. Καὶ ἐνταῦθα τὴν χρείαν ἐδή-
λωσεν. Οὐ πρότερον ἐποίησαν, ἀλλὰ περιέμειναν
γενέσθαι τὸν γογγυσμόν· καὶ οὔτε ἡγένεστε ἐπὶ
πολὺ τούτῳ συμβῆναι. Καὶ δρα, τὴν χρείαν αὐτοῖς
ἐπιτρέπουσι τοὺς πάσιν ἀρέσκοντας, ἐκείνους προ-
βάλλονται· καὶ σφόδρα αὐτῇ καλὴ ἡ χρείας. «Ἐπτὰ
προβάλλονται, οὐκ ἔτι δώδεκα· τῶν γάρ ἀναγκαίων
τὰ ἀναγκαιότερα προτιμότερον.» Ορα δὲ πῶς καὶ
τούτου προνοιαν [f. πρόνοιαν] ἐπιοῦντο, καὶ τοῦ κη-

ἐκλέξασθαι Πνεύματι κινούμενοι, ἀλλ' ὅμως καὶ τῇ
μαρτυρίᾳ βούλονται τὴν παρ' αὐτῶν. Τὸ μὲν οὖν
ὅμισσι τὸν ἀριθμὸν, καὶ τὸ χειροτονῆσαι, καὶ τὸ ἐν
χρεὶς τοιαύτῃ, αὐτῷ ἦν· τὸ ἐλέσθαι τοὺς ἀνδρας,
ἐκείνους ἐπιτρέπουσιν, ἵνα μὴ δόξωσιν αὐτὸι χαρί-
ζεσθαι. Πάλιν καὶ ἀρχόμενοι καὶ τελευτῶντες, ἀπο-
λογοῦνται. «Προσκαρτερήσωμεν», φησι. Οὕτω γὰρ
ἔδει· ἀπίως, οὐδὲ ὡς ἔτυχεν, ἀλλὰ προσκαρτερεῖν.
B

«Αρα καὶ ἐκεῖνοι πλήρεις πίστεως ἡσαν, ἵνα μὴ
τὰ αὐτὰ γένηται οὐλαὶ Ἰούδα, καὶ Ἀνανίου, καὶ
Σαπφείρης. Ἀφώρισαν αὐτοὺς τοῦ πλήθους, καὶ
αὐτὸι ἐλκουσιν, οὐχ οἱ ἀπόστολοι διγουσιν. «Ορα, πῶς
οὐκ ἔστι περιττός· Οὐ λέγει πῶς, ἀλλὰ τι; «Ἐχειρο-
τονήθησαν διὰ προσευχῆς· ἡ χεὶρ ἐπίκειται τοῦ
ἀνδρός· τὸ δὲ πᾶν δ θεὸς ἐργάζεται.

Οὐχ ἀπλῶς εἶπε τοῦτο, ἀλλ' ἔδειξεν ὅση τῆς ἐλεγ-
μοσύνης ἡ Ισχὺς καὶ τῆς διατάξεως. Οὐχ ἀπλῶς
ἐχειροτονήθησαν, ἀλλ' ἐπηύξετο αὐτοῖς, δυνηθῆναι
περιγενέσθαι. «Ορα δὲ, ἐπεὶ ἀνδρῶν, ἐδήλωσεν εἰς
τοῦτο. Τοσαῦτα ἐπέρχεται χρήματα, τοσοῦτον χηρῶν
πλῆθος· τοῦ δὲ πᾶν δ θεὸς ἐργάζεται.

C «Ορα καὶ ἐν τοῖς ἐπτὸι πῶς ἦν τις πρόκριτος, καὶ τὰ
πρῶτα εἶχεν· εἰ γάρ καὶ ἡ χειροτονία κοινὴ ἦν, ἀλλ' ὅμως
ἐπεσπάσατο χάρα· πλείστα. «Ορα, πρὸ τούτου οὐκ
ἐποιεῖται δῆλος γέγονεν, ἵνα δειχθῇ, διτε οὐκ ἀρχεῖ
μόνον ἡ χάρις, ἀλλὰ δεῖ καὶ τῆς χειροτονίας. «Ωστε
προστήκη Πνεύματος γέγενετο· εἰ γάρ πλήρεις Πνεύμα-
τος ἡσαν, δηλούστι τοῦ ἀπὸ τοῦ λουτροῦ. Πάλιν ἐπανά-
στασιν τὸν παροξυσμὸν λέγει καὶ τὴν δργήτην αὐτῶν.
Ἐνταῦθα κούλι τὸ πλήθος, καὶ δρα ἐπερον τῆς κατηγο-
ρίας τὸ σχῆμα. «Ἐπειδὴ γάρ ἐκώλυσεν αὐτοὺς· Γαμα-
λιὴν μηδὲν υπὲρ ἐκείνου ἐγκαλεῖν, ἐπέραν κατηγο-
ρίαν εἰσάγουσι. Αἰτερτίνοι· Ισως ἡ Ρωμαΐῶν
ἀπελύθεροι. «Ωσπερ οὖν ὁκονταὶ ἔκει πολλοὶ ξένοι,
οὕτω καὶ συναγωγῶς εἰχον, ἵνα εἴδει τὸν νόμον ἀναγι-
νώσκεσθαι καὶ εὐχάρις γίνεσθαι. Διά γάρ τοῦτο συνεζή-
τουν, ἵνα ἀναγκάσωσιν αὐτῶν τι εἰπεῖν. Οὐ δὲ γυμ-
νότερον λοιπὸν διελέγετο, καὶ τὴν παῦλαν Ἐλεγεν
ἴσως τοῦ θεοῦ νόμου· ἦν οὐκ ἐλεγε μὲν, ἵντεστο
δε. «Ἐπειὲν δὲ ἐλεγε φανερῶς, οὐκ εἴδετο τὸν ποσθλη-
τῶν ἀνδρῶν, οὐδὲ τῶν φευδομαρτύρων. Καὶ ἐπὶ
μὲν τῶν ἀποστόλων Ἐλεγον, διτε τὴν ἀνάστασιν κατῆγ-
γελλον· ἐνταῦθα δὲ, διτε ἐθεραπεύοντο. «Ω τῆς
ἀνθεαὶ· ἡ Ιησοῦς, φησιν, δ Ναζωραῖος, καὶ διεν-
διστικῶν, καὶ καταλύει τὸν τόπον τοῦτον. «Τοῦτο περὶ¹
τοῦ Χριστοῦ Ἐλεγον. «Ο καταλύων τὸν ναὸν τοῦτον.»
Πολλὴ γάρ ἦν αὐτοῖς εὐλάβεια περὶ τὸν ναὸν, ἀτε καὶ
μετοικεῖν βουλομένοις, καὶ περὶ τὸ δινομα Μωυσέως;
διπλὴ ἡ κατηγορία. Εἰς ἀλλάζει τὰς δημητρί, εκαὶ ἐπερα ἀν-
τειτάξει. Πικρὰ ἡ κατηγορία, καὶ κινδύνων γέμουσα,
ώ; Ξργον αὐτοῦ ποιουμένου. Καὶ μετὰ προστήκης,
«Α παρέδωκεν θεοῖς [τυπ., δημίν] Μωυσῆς, φησιν,
οὐκ εἴτε δ θεός. Ως ἐπαναστροφῇ πολιτείαν [f. ως ἐπ'
ἀναστροφῇ πολιτείας] καὶ ἀσέβειαν αὐτοῦ κατηγόρουν.

D Οὐτὸς ἐστι [f. Οὕτως ἐστι] καὶ ἐν ἐλάττονι διεν-
θαμψή λάμπειν. «Εἰδον τὸ πρόσωπον αὐτοῦ.» φησι.
Τοῦτο γάρ η χάρις· τοῦτο η δόξα Μωυσέως· ἦν.
«Ἐπίχαριν αὐτὸν ἐποίησεν δ θεός, ἀλλ' οὐδὲν τοῦτο

πρὸς τὴν ἐνδοθεν ἀστράπτουσαν δέξαν. Ὁπερ καὶ Α
ἴ δὲ Μωῦσῆς ἐπὶ τού προσώπῳ εἶχε, τοῦτο οὗτος
ἐπὶ τῆς ψυχῆς περιέφερεν.

Μετ' ἐπεικεῖταις ἡ ἐρώτησις. "Ινα τί με... κακὸν
ἐργάσηται. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς ἀπὸ προσηνείας
ἀρχεται, καὶ φησιν· « Ἀνδρες ἀδελφοί! » Ὁρα
ὅτιαιομένην τὴν δημηγορίαν, καὶ διει πολλῆς ἀπο-
λαύσαντες δεῖ φιλανθρωπίας, τοῖς ἐναντίοις τὸν εὐ-
εργίτην ἡμεῖκαντο. Ὁρα, πῶς αὐτὸς ἀπὸ τῆς τῆς
ἐνάγει. Εἰ γάρ εἶπε, δώσει δηλοντί, καὶ οὐδὲν παρ'
αὐτῷ. Ἡλθε γάρ καὶ συγγένειαν ἀρέτης καὶ πατρίδα.
Διὰ τί οὖν οὐκ ἔδωκεν; » Ἄρα τύπος ἦν ἐπέρας
γῆς. « Οὐκ ἔδωκε καὶ ἐπιγγείλατο. » Πάλιν δείκνυσι
τὸ δυνατόν τοῦ Θεοῦ, τὸ ἔξι ἀμυχάνων πάντα ποιεῖν·
δείκνυσιν ἐνταῦθα τὴν ἐπαγγελίαν πρὸ τοῦ τύπου
γηγομένην καὶ πρὸ τῆς περιτομῆς, καὶ τῆς θυσίας, Β
καὶ τοῦ ναοῦ, καὶ διει οὐκ ἀξίως οὔτοις ἔλαβον, οὐδὲ
περιτομὴν, οὐδὲ νόμον, ἀλλὰ τῆς ὑπακοῆς μόνον
μισθὸς ἢ [Ι. ἥ] ἡ γῆ. Καὶ οὐδὲ τῆς περιτομῆς δολεί-
σης ἡ ἐπαγγελία πληροῦται. Καὶ διει τύποις ἡσαν καὶ
τὸ τὴν πατρίδα ἀφείνει τοῦ Θεοῦ καλεύοντος οὐ παρὰ
τὸν νόμον. Ἐκείνη πατρὶς, ἐνθα δὲν ἤγειται Θεός.

Διὰ τοῦτο οὐκ ἔδωκεν, ἡ ἐπειδή εἰς κατάσχεσιν
αὐτὴν αὐτῷ δώσειν ἐπιγγείλατο. » Ὁ δὲ πάροικος
καὶ παρεπίδημος, μετ' ὀλίγον ἀναλύειν μέλλων, πῶς
κατάχειν ἡδύνατο; Σώζεται δρά κληρονομία τῷ
Ἄθραδμ διὰ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ, δὲ ἐστὶ Χριστός.
« Ὁρα πρὸ πόσων ἐπὼν ἡ ἐπαγγελία, καὶ οὐδὲ μοῦ
περιτομή, οὐτε θυσία. Ἐνταῦθα δείκνυσι, πῶς αὐ-
τὴν ἡφει κακῶς πάσχειν, καίτοι οὐδὲν ἔχων αὐτοῖς
ἔγκαλειν, ἀλλὰ δικαίως οὐκ ἀτιμωρήτι ταῦτα ἐποίουν,
διὰ τὸ πειριστὸν λέγει δὲ Ἀπόστολος τριάκοντα; Τά
τε πρὸ τῆς διαθήκης ἦν ἐποιήσατο μετὰ τοῦ
Ἄθραδμ, καὶ τὴν ἔξι ἀγύπτου πορείαν ἐν τῇ ἐρήμῳ
μέχρε τῆς τοῦ νόμου δόσεως.

Τίνος ἐνεκεν πειρετέμνεσθαι ἀκροβυστίαν τοῖς πα-
τράσιν ἐνομοθετέο; Καὶ τινες λέγουσιν· « Ἐπειδὴ
ἡ Ἀθραδμ ἐκ τῆς Χαλδαίων ἀπῆρε. Χαλδαῖοις ἐπε-
τέτραπτο κατὰ τὰ πάτρια σφῶν ἡθη, καθὰ Λήδοις
καὶ Πέρσαις, μητράσι καὶ ἀδελφαῖς ἐπιμίγνυσθαι.
Τούτου ἐνεκα πειρετέμνεται τὴν σάρκα, τῇ οἰκειότητι
τῆς σαρκὸς ἀποτατέμνεο; καὶ τοὺς τῆς συγγενείας
ἀρνούμενος γάμους. « Άλλοι δέ φασιν· « Ὅπως δῆλον
εἴη, ως ἡ ἐκ σαρκὸς τοῦ μητρός τοῦ σωτῆρος
Γεννώσκομεν γάρ ως ἡ ἐκ τοῦ μητρός τοῦ σωτῆρος
γενομένη τὸ παλαιὸν, ἐκόνα ἀπειχεῖ τοῦ σωτῆρος
βαπτίσματος · διὰ τῆς ἀποθολῆς τῆς ἀκροβυστίας,
τὴν ἀρνητὸν δηλοῦσα τῆς κατάσάρκα γεννήσεως, καὶ
υἱοὺς ποιεῦσα τοὺς πειρετέμνομένους Θεοῦ. Ἐν πρώ-
τοις οὖν « δὲ Ισαὰκ τῇ ὅρδῃ πειρετέμνεται ἡμέρᾳ, »
ἐνθα καὶ Ιουδαῖοι, δὲ Ισαὰκ δεκατριῶν ἐν-
αυτῶν ὑπάρχων · διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἔξι αὐτοῦ οὐτε;
πειρετέμνονται, ως φησιν Ιώσηπος.

Ἐκάρη Φαραὼ καὶ ἡ θεραπεία αὐτοῦ, ἐπείπερ ἔξ
ἐλευθέρου γένους: κατάγεσθαι τὸν Ιωσῆφ. Σημειώ-
τεον, διει εἰς Συχὲμ ἐτάφησαν οἱ περὶ τὸν Ἀθραδμ
καὶ οἱ πατριάρχαι, ήτις ἐκαλεῖτο τάχα Σίκημα · αὐ-
τὴν γάρ ὠνήσατο παρὰ Εμὲρ τὸν Αθραδμ, ἵνα θάψῃ
ἐκεῖ τὴν Σάρδιαν.

« Ὁρα διει οὖν [Ι. οὐκ] ἐν τοῖς τετρακοσίοις ἔτεσιν
αὗξεται, ἀλλὰ διει ἐγγένειον τὸ τέλος, καθίτοις ἡδη
τετρακόσια ἦν ἐτη παρελθόντα καὶ πλείονα ἐν Αἰγύ-
πτῳ. Τὸ δὲ θυμαραστὸν τοῦτο ἐστι · Πανούργοις γάρ
ἐπινοίας αὐτῶν πειριγένεσθαι ἐσουλεύσαντο. Σοφι-
σμὸς γάρ ἐστι, βεβιασμένη ἐξήγησις · διὸ ὁδε τῇ ἐμ-
φασις λέγει, βισκόντις ἐπιτέθειται αὐτοῖς · διει καὶ σο-
φιστᾶς καλεῖ τοὺς γάρτας, ως τὸ ἀληθές δι' ἀπάτης
καὶ σοφισμῶν κρύπτοντας. Τοῦτο θυμαραστὸν διει δι-
προστάτης μέλλων ἐστεθαι, οὐδὲ μετὰ ταῦτα, οὐδὲ
πρὸ τούτου, ἀλλὰ ἐν αὐτῷ μέσηρ τῷ θυμῷ τίκτεται,
καὶ ἀνετράφη μῆνας τρεῖς ἐν τῷ οἰκειῷ τοῦ Νατρός.
« Ἀλλὰ διει τὰ δινθρώπινα ἀπηλπίσθη καὶ ἐρδίφαν αὐ-
τῶν, τότε τοῦ θεοῦ τῇ εὑεργεσίᾳ ἐδείκνυτο λάμπουσα.
Καὶ ἐσώθη Μωῦσῆς διει συμβόλων τῆς κοινῆς συτι-
ρίας, τῆς ἐκ Κυρίου. Ἡ γάρ κινθαρίδες ἀπὸ ἔνδον ἦν
καὶ ἔνδον ἀπὸ διδαστούς, καὶ σωτηρίας τῆς ἀπαγορευ-
θέντοι, καὶ τῇ ἀναλαβούσα, οὐκ Ιουδαία, ἀλλὰ ἔξ
ἔνδον, καὶ Λιγυπτία. « Αστελος, » εὐάρεστος τῷ
Θεῷ, ἀντὶ τοῦ θεοφίλου. Οὐδαμοῦ ναὸς, οὐδαμοῦ
θυσία, τοσαύτων οἰκονομιῶν γενομένων, καὶ ἀνετράφη
ἐν οἰκειῷ βαρδωρικῷ. « Ἐκ τοῦ προκειμένου φανεροῦται,
ως οὐκ ἀποδηλήτεται τῇ τῶν ἔχοντεν τῆς γραφῆς πα-
δευσις. Τρόπῳ γάρ ἐγκωμίου εἰρηταις, καὶ περὶ
Δανιήλ, καὶ τῶν σὺν αὐτῷ Ἐβραίων, ως ὑπερέβαλ-
λον πάντας ἐν τῇ Χαλδαίων φιλοσοφίᾳ. « Ὁρα λοιπὸν,
καὶ παιδεία, καὶ γράμματα. Καὶ τεσσαράκοντα ἔτη
ἥν ἐκεῖ, καὶ οὐχ ἔπαινον εἰρηταις, τούτων δὲ
λεγομένων, ὅρα πῶς δεῖ πειρετέμνειας τοῖς δλλοῖς
λογικοῖς · δεῖ γάρ ἐπ' ὀλίγον πάλιν αὐτοῖς προσέχειν,
τῇ θεοπικεύστῳ Γραφῇ ἐμμένοντας [Ι. ἐμμένοντας].
Τὸ γάρ, « Μή πολὺς ἴσιν πρὸς ἀλλοτρίαν, » οὐ περὶ
γυναικῶν συνοικώσῃς ἀνδρὶ, ἀλλὰ τοιαῦτα σοφίας
ἐνεκα εἰρηταις · ἀλλοτρίᾳ γάρ γυναικὶ, οὐδὲ κατὰ πο-
σὸν προσέρχεσθαι, ἀδλασές. Οὗτος Μωῦσῆς, οὗτος οἱ
περὶ Ἀνανίαν καὶ Δανιήλ, ίμαθον τὴν ἔνην παι-
δεῖαν, εἰ μὴ ἀνάγκη καὶ βίᾳ δεσποτῶν. Καὶ γάρ ἐν
οὐδὲν αὐτῇ κάρχηνται · εἰ μῆποι εἴποι τις, διει κα-
λὸν μαθεῖν πρὸς τὸ ἀνατρέψαι τὰς ἐκείνων ἀπάτας.
« Ανείλε Μωῦσῆς, οὐ θυμῷ εἶξας, οὐδὲ δργῇ κινηθεῖς,
ζῆληρ δέ. Πᾶν δὲ δὲν γένηται εἰς λόγον θεοῦ, εὐσά-
βεια, καὶ φόνος; Η, ως καὶ ἐπὶ τοῦ Φινεές.

Οὐκ εἰ τὸν ζῆλον ἐκείνει [Ι. ἐκείνει], ἀλλὰ ἐνουθέ-
ταις καὶ ἐνεκαλετό μὲν ὁ θεοπικεύστος Μωῦσῆς ως
ἀγελῶν τὸν Αἰγύπτιον, καίτοι Ολίβοντα καὶ ἐγκεί-
μενον. Καταχωνύσων δὲ, ὥστε εἰς ἄδυτον, διὰ
Χριστὸς τὰ πονηρὰ δαιμόνια, καὶ τῇς καθ' ἡμῖν
τυραννίδος καὶ οὐχ ἔκδοτα μεθιστάς, διὰ τοῦ τῶν
ἔχοντων ἐκπέμπειν αὐτά. Μεταχειρώηκε τούτων ἐκ
τῆς Αἰγύπτιων εἰς Μαδιάμ δὲ Μωῦσῆς · ἐν τῷ δὲ
τρόπῳ καὶ διὰ Χριστὸς ἐκ τῆς Ιουδαίας εἰς τὴν Γα-
λικαίαν. « Ἀλλά » οὐδὲ ἡ φυγὴ ἐσθετε τὴν οἰκονομίαν,
ὥστε πούδε δὲ θάνατος.

« Οράς διει οἱ διακαπέτεται χρόνῳ; » Οτε φυγὰς; ήν
καὶ ἔνοις, τότε διγγελος αὐτῷ ἐπιφανεῖται. Τὸν γάλλον
τοῦ θεοῦ, διγγελον καλεῖ, καθίπερ καὶ ἀνθρωπον,
εἰ ἐν τῇ ἐρήμῳ, εἰ οὐκ ἐν ναῷ. « Ὁρα πῶς γίνεται
θαύματα, καὶ οὐδαμοῦ ναὸς; ή θυσία, οὐδὲ ἐν αὐτῇ
τῇ ἐρήμῳ, ἀλλά ἐν βάτῳ. Ιδού καὶ φωνῆς ἡξιώθη,

καὶ δείκνυσιν ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ Θεός Ἀβραὰμ διεγάλης βουλῆς διγγελος, καὶ δείκνυσι τὴν φύλαν θρωπίκην ὥσην ποιεῖται ὁ Θεός.

Εἰ καὶ ἐν τῇ Ἐξέδῳ ἔμφοβος κεῖται, ἀλλ' οὐδὲν διοίσεις τοῦτο τὸ, «Ἐντρομος.» Λέγεται δὲ ταῦτα περὶ τοῦ κατὰ τὴν βάτον δράματος, μενούσης τῆς αὐτῆς διαφορᾶς τοῦ φοβεροῦ καὶ ἐντρόμου.

Νεκρότητός ἐστι καὶ φθορᾶς τὸ χρῆμα σημείον, εἰπερ ἐστὶν ὑπόδημα ζώου λεκύθινον τεθνεῶτος ἥδη καὶ διεφθαρμένου. Ἀπρόσιτος οὖν ὁ Χριστὸς τοῖς ἐν νόμῳ, καὶ τῇ παιδιάγωγῷ γῇ λατρείᾳ. Προσαπονίζεσθαις γάρ ἀνάγκη τὸν μολυσμὸν καὶ τὸν ἐκ τῆς ἀμαρτίας προσαποτρίζεσθαι ρύπον. Δεῖ γάρ ὡς ἀληθῶς πάσης νεκρᾶς καὶ σαρκικῆς φαντασίας, ὃς περὶ ὑποδημάτων τινῶν λύσαι τῶν [ſ. τὸν] ἐπὶ τῶν θείων θεωρημάτων ἀναβήναι πειρώμενον νοῦν. Οὐδαμοῦ ναὸς, καὶ δέ τόπος ἄγιος τῇ ἐπιφανείᾳ Θεοῦ. Ήπολῷ φαυματιώτερον τοῦτο τοῦ τόπου τοῦ ἐν Αγίοις τῶν ἀγίων. Τίνος ἐνεκεν εἰσεσ κακωθῆναι ἔκει; Μάλιστα μὲν οὖν παντὶ δικαίῳ αἱ κακώσεις αἴτιαι μισθῶν γίνονται. Εἰ δὲ μεγάλοις ἀνδράσι μεγάλῃ ἡ θλίψις, πολλῷ μᾶλλον ἥμιν.

Προαναφωνεῖ γάρ πάλαι τὴν τοῦ ἴδου γεννήματος ἐνανθρώπησιν ὁ Θεός καὶ Πατήρ, καὶ διτὶ δεύτερος ἐφ' ἥμας νομοθέτης ἀναδειχθῆσται, λαλήσας μὲν πάλαι τοῖς ἀρχαιοτέροις αὐτὸς δι' ἀγγέλων τὸν νόμον, ἐν δὲ τῷ τέλει τῶν καιρῶν αὐτουργὸς εἰς ἥμας ἀναδεδειγμένος, καὶ κοινῆς [ſ. καινῆς] διαθήκης χρηματίσας διγγελος. Πάλιν οὐδαμοῦ ναὸς, οὐδαμοῦ θυσία. Δείκνυσι δὲ διτὶ οὐχὶ σημεῖα ἐποίησε μόνον, ἀλλὰ καὶ νόμον ἐδωκεν. «Οὐσπερ καὶ δὲ Χριστὸς πρῶτον σημεῖα, καὶ τότε νομοθετεῖ, οὗτα κάκενος. Τί ἐστι, «Ἄργια ζῶντα,» ὃν τὸ τέλος διὰ λόγον ἐδείκνυτο; «Ητοι τὰς προφητείας λέγει. Τί λέγεις; οὐκ ἀναμένεις τὸν ἐξάγοντα, ἀλλὰ φεύγεις τὴν νομοθεσίαν, καὶ τὸν εὐεργέτην ἀρνῇ; Καὶ δρα πῶς ὑδρίζουσιν.» Ο γάρ Μωϋσῆς οὕτω φησὶν. «Ος ἐξῆγαγεν ἥμας ἐκ τῆς Αιγύπτου.» Οὐδαμοῦ Θεοῦ δνομα, ἀλλὰ πάντα Μωϋσῆς ἐπέγραψον. Καὶ ἐνθα μὲν εὐχαριστεῖν ἔδει, Μωϋσῆν φέρουσιν εἰς μέσον ἐνθα δὲ πειθῆναι νόμῳ, Μωϋσῆν οὐκ ἀγούσι. «Ποίησον ἡμῖν θεός», εἰς οἶπον, Θεόν· ὅλως γάρ ἐτι εἰλοντο [εἰλοντο] τῶν Αιγυπτίων ἡτῶν. Καὶ μήν τοῦτο δξιον θαυμάσαι τὸ μῆ εἰδίναι τι θαυμαστὸν, διτὶ ἀγνοεῖτε τὸν Χριστὸν, διπο καὶ τὸν Μωϋσῆν καὶ τὸν Θεόν, τὸν δειχθέντα διὰ τοσούτων σημείων, οὐκ ἡγνόησαν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐτέρως ὑδρίσαν τῷ εἰδωλα ποιῆσαι. Εἰ δὲ ἐποίησαν, πῶς θοι τὰ γινόμενα;

Ἐντεῦθεν λοιπὸν τὰ Ἑθι ταῦτα καὶ αἱ θυσίαι. Αὐτοὶ πρῶτοι ἐποίησαν θυσίαν τοῖς εἰδώλοις· διὰ γάρ [ſ. διὸ καὶ] ἐπισημαίνεται· «Ἐποίησαν μόσχον ἐν Χωρῆ, καὶ ἀνήνεγκαν θυσίαν τῷ εἰδώλῳ». ἐπει πρὶ τούτου οὐδαμοῦ θυσίας δνομα, ἀλλὰ προστάγματα καὶ «λόγια ζῶντα.» Τὸ «παρέδωκεν,» ἐνταῦθα, εἰσαν, ἐστι, καὶ ἡ αἰχμαλωσία, κατηγορία τῆς κακίας. Σκηνὴ τοῦ μαρτυρίου ἦν, καὶ οὐδὲ ὠφέλησεν αὐτοὺς, ἀλλ' ἀνηλίσκοντα, οὔτε πρὸ τού-

Α τοῦ δι' αὐτοῦ τὰ σημεῖα, οὔτε μετὰ ταῦτα ὡρέλησε τι. «Ἡν εἰσῆγανον, φησὶ, διαδεξάμενοι οἱ πιτέρες ἥμῶν.» Ὁρᾶς, διτὶ ἐκεὶ τόπος ἄγιος ἐστιν ἐνθα ἄν ἥδη Θεός; διὰ γάρ τοῦτο καὶ, ἐν τῇ ἐρήμῳ, εἰπεν ἵνα τόπον συγκρινῇ. Ἐμφατικῶς ἐχρήσατο τῇ ἀλέξει. Οὐκ ἔχετε εἰπεν, φησὶν, διτὶ ἀπὸ τοῦ ἐμοὶ θύειν κάκενοις ἐθύετε, καὶ ταῦτα ἐγ τῇ ἐρήμῳ, ἐνθα μάλιστα αὐτῶν προειπήκει. Τοῦ προφήτου Ἀμάκις εἰρηκότος· «Μετοικιῶ αὐτοὺς ἐπέκεινα Δαμασκοῦ,» διὰγιος Στέφανος τὴν χρῆσιν ἐνταῦθα θεὶς, «Μετοικιῶ ἥμᾶς, ἐπέκεινα Βασιλῶνος,» εἰπεν, ἀκολουθήσας τῇ Ἐβραίων ἐκθέσει, ἥ καὶ διτὶ τέρμα τῆς Δαμασκηνῶν καὶ Σύρων χώρας ἡ ἥδη μολὼν τυγχάνει. Οἱ δὲ Ἐβδομήκοντα, «ἐπέκεινα Δαμασκοῦ,» εἰρήκασιν. Καὶ σκηνῆς οὐσῆς, θυσίαι οὐκ ἤσαν, διὰ τοῦτο ἦν [ſ. οὐν] ἵνα μάρτυρα τὸν Θεὸν ἔχωσι τοῦτο μόνον ἦν.

(a) Μολὸχ εἰδώλον ἦν παρ' αὐτοῖς θρησκευόμενον, σκηνὴν δὲ τοῦ εἰδώλου τὸν ναὸν, περὶ διστρου ἐθεραπεὶ τὴν σχόληντο, Θεοῦ αὐτῶν προστηγορίαν περιτεθεικότες. Φασὶ γάρ τὸν Ἐωσφόρον οὗτων κατὰ τὴν Ἐβραίων καλεῖσθαι γλώσσαν. Τύπους δὲ τὰ ἀπεικονίσματα, δι., φησὶ, ταῖς; ἐαυτῶν κατεσκευάσαντο χερσὶ. Πρὸ [ſ. πρὸς] τῷ μόσχῳ καὶ τὴν σκηνὴν τοῦ Μολὸχ ἀνέλαβον· σκηνοποιησάμενοι γάρ, ἐτητησαν εἰδώλον, καὶ κεκλήκασι Μολόχ. Εἰδώλον δὲ τοῦτο Μωαδιῶν, λίθον ἔχον διαφανῆ καὶ ἐξαίρετον ἐπὶ μετώποις ἀκροῖς εἰς Ἐωσφόρου τύπον· ἐρμηνεύεται δὲ τὸ Μολόχ βασιλεὺς πούτων. Ἐωσφόρου γε μήν ἐκτύπωμα τετεχνουργημένον ἦν. Ἄναλάβεται τοίνυν τὴν σκηνὴν τοῦ Μολόχ, τουτέστι, τοῦ βασιλέως ἥμῶν [ſ. διῶν]. Καὶ ποῖος ἦν οὗτος δ βασιλεὺς; Τὸ διστρον τοῦ θεοῦ ὑμῶν Ἀρεφάν [υμίδ. Ρεφεράν], διπερ ἐρμηνεύεται σκοτισμός.

«Ος τε [ſ. ώστε] ἐν τῷ ἥρει ἐπιγραφῇ γέγονε, καὶ αὐτὴ δὲ ἐν τῇ ἐρήμῳ περιφορητὴ ἦν, καὶ οὐκ ἐν τόπῳ κειμένη, καὶ μαρτυρίου σκηνὴν καλεῖ, τουτέστι τῶν θυμάτων, τῶν προσταγμάτων. Ἡτήσατο εὑρεῖν χάριν διαδιδ, καὶ οὐκ ϕιαδόμησεν δ θαυμαστός, δ μέγας, ἀλλ' δ ἀπερβίμμενος δ Σολομῶν. Οὗτως οὐκ ἦν μέγα τι δ ναός.

Οὐδὲ μιᾶς γάρ, φησὶν, ἀναπταύλης με δέξειν [ſ. μεθέξειν], πρὶν ἢν μάθοιμι τὸν τοῦ Κυρίου τόπον καὶ τὸ σκηνωμα, τουτέστι τὴν σκηνῶσιν τοῦ θεοῦ Ἰακώβον· δῆλον δὲ διτὶ Χριστοῦ. Τῷ τετρακοσιοστῷ ετεσσαρακοστῷ ἔτει τῆς ἔξδου τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ἐξ Αιγύπτου, ἡρετο Σολομῶν οἰκοδομεὶν τὸν ναὸν ἐν Ἱερουσαλήμ, ὡς δι τρίτη βίθος τῶν Βασιλειῶν ἥμᾶς διδάσκει. Διὰ τοῦτο δὲ μετὰ τοσούτον χρόνον τῆς ἐπανόδου τῆς ἀπ' Αιγύπτου τοῦ Ἰσραὴλ δ ναὸς ὠκοδομήθη, ἵνα ἀποκαμνεῖς τῇ εἰς τὰ δρη περιπλανήσει, τὸν ἓντα τόπον τὸν ἐν Ἱερουσαλήμ ἀγαπήσασιν, διτὶ θεός ἐποίησε τίμιον. Ἐδειχθῇ μὲν τοῦτο διὰ τῶν ἥδη λεχθέντων, δείκνυται δὲ καὶ διὰ φωνῆς προφητικῆς· «Ποίον οίκον οἰκοδομήσετε μοι; λέγει Κύριος.» «Ἀλλ' οὐδὲ ταῦτα ἔξια θεός, εἰ γε ποιήματά ἐστιν. «Ορα πῶς αὐτὰ κατὰ μικρὸν ἐνάγει, διτὶ

(a) Ουας εεπιսιμιτρ usque ad ἐρμηνεύεται σκοτισμός in codice Florentino exstant in margine inferiori.

εὐδὲ ταῦτα ἔξεστι λέγειν· βραδεῖς πως θντες εἰς Α Δεσπότης· τί οὖν οὐκ ἔστησεν αὐτοῖς τὸ διμάρτημα, τὸν εὐθεῖην; Εἰ μετενήσαν, ἀφείθη. Μέγα πάλιν κατόρθωμα διὰ τοῦ πάντων Σωτῆρος ἡμῶν Ἱησοῦ

Χριστοῦ ταῖς ἡμετέραις ψυχαῖς ἐνδείκνυται. Ἐπειδὴ γάρ δεδικαίωμεθα [f. add. διὰ] τῆς πίστεως τῆς εἰς αὐτὸν, καὶ ἐν αὐτῷ τὸ ἀπλημμελές ἡ ἀνθρώπου φύσις εὐρέθη πλουτήσατα, κεκαινοτόρμηκεν ἡμῖν, τὸ μηκέτι μὲν εἰς ἄδου τρέχειν τὰς τῶν ἀνθρώπων ἀπαλλαττομένας ψυχάς καθὼς καὶ πρώην· πέμπεσθαι δὲ μᾶλλον εἰς κεῖρας Θεοῦ ζῶντος. Καὶ τοῦτο εἰδῶς ὁ ἄγιος Στέφανος ἔφη τῷ, «Κύριε, δέξαι τὸ πνεῦμά μου.»

Ἐνταῦθα λοιπὸν καταφορικῶς τῷ λόγῳ κέχρηται· πολλὴ δὲ παρέβησία, μέλλοντος αὐτοῦ ἀποθνήσκειν, καὶ γάρ καὶ τοῦτο οἶμαι αὐτὸν εἰδέναι. «Οτε οὐκ ἤδούλετο θυσίαν αὐτὸς, ὑμεῖς ἔθυετε· οτε οὐκ ἥθελες δοῦναι ὑμῖν παραγγέλματα, ἐπεσπάσασθε· οτε ἐλάθετε, ἥμελήσατε· οτε εἰστήκεις ὁ νάζ, εἰδὼλα ἐθεραπεύετε· οτε βούλεται χωρὶς ναοῦ θεραπεύεσθαι, τὸ ἐναντίον ποιεῖτε. Οὐκ εἶπε, Τῷ Θεῷ ἀντιπίπτετε, ἀλλὰ, «τῷ Πνεύματι»· οὕτως οὐδὲ μίαν οἴδε διαφοράν. «Οτε «τοῦ δικαίου», λέγει, βουλδμενος αὐτούς καταστεῖται, τουτέστιν οἷς ὁ νόμος δέδοται διατάξεις ἔχων, αἰτίες Ισάγγελον ἐποίουν πολιτείαν, τοὺς τελοῦντας αὐτὸν, ἔχειν.

Τινές φασι τὸν ὑπὸ ἄγγελῶν διαταχθέντα δι' ἀγγέλου τῷ Μωϋσῇ, τοῦ ὄφθεντος αὐτῷ ἐν τῇ βάτῳ. Ι Τοὺς καταγγείλαντας. » Πολλῷ μᾶλλον αὐτόν. Γίδες ἀνθρώπους ἔστιν δὲ ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ. Καὶ εἰ νομίζεις ὑπερβολὴν ἔχειν τὸ εἰρημένον, διὸ Πνεύματος πεπληρωμένος· Στέφανος ἀποκρίνεται σοι, ὅτι εἶδε τὸν Γίδην τοῦ ἀνθρώπου ἐκ δεξιῶν ἔστωτα τοῦ Θεοῦ μετὰ πολλῆς τῆς δόξης. «Οτι οὖν «ἔστωτα», καὶ οὐχὶ καθήμενον, ἵνα δεῖξῃ τὴν ἀντίληψιν τὴν εἰς τὸν μάρτυρα. Καὶ γάρ περι τοῦ Πατρὸς λέγεται· «Ἄνδατα, ὁ Θεός»· καὶ πάλιν, «Νῦν ἀναστήσομαι, λέγει Κύριος.» Ινα οὖν τῷ ἀθλητῇ τὴν προθυμίαν παράσχῃ, καὶ πεισθῇ τοὺς μανούμενους ἐκείνους καθυφεῖναι τῆς κατ' αὐτοῦ λύττης, τὸ τοῦ βοηθοῦντος ἐπιδείκνυται σχῆμα. «Οτι γάρ οὐχ ἔστηκεν, ἀκούεις Παύλου λέγοντος· «Συνήγειρε καὶ συνεκάθισεν ἐν τοῖς ἐπωυρανοῖς ἐν δεξιᾷ αὐτοῦ.» Οπερ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ ἐποίησαν, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα. Καθάπερ ἐκεῖνος εἰπεν· «Οφεσθε τὸν Γίδην τοῦ ἀνθρώπου καθήμενον ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ»· καὶ βλασφημίαν τὸ πρᾶγμα καλέσαντες, διέβρηξαν τὰ ἴμάτια αὐτῶν· οὗτως καὶ ἐνταῦθα, «τὰ ὡτα συνέσχον.» Επειδὴ γάρ εἶπε περὶ τοῦ θανάτου, καὶ περὶ ἀναστάσεως οὐδὲν διελέχθη· καὶ τοῦτο ἐδέλησε προσθεῖναι τὸ δόγμα, ινα κλιν οὐτω δέξωνται οἱ Ιουδαῖοι. Ἐπειδὴ τὸ καθίσαι φορτικὸν αὐτοῖς ἐφάνη· οἱ δὲ «συνέσχον τὰ ὡτα.»

Πάλιν «ἔξω τῆς πόλεως», «ῶστερ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ· καὶ ἐν αὐτῷ τῷ θανάτῳ ἡ δομολόγία καὶ τὸ κήρυγμα. Δεικνύντος δὲ τοῦτο, ὅτι οὐκ ἀπόλλυται, καὶ διάσκοντος αὐτούς. Καὶ οὐχ ἀπλῶς ενχεται ὁ μακάριος οὗτος, ἀλλὰ μετὰ προσοχῆς «θεῖς τὰ γόνατα.» Όρθι θείον αὐτῷ τὸν θάνατον, μέχρι τοῦ [f. μέχρις οὗ] συνεχώρησε τὴν ψυχὴν είναι αὐτῷ ὁ

ἀλλ᾽ ἀφείθη; Εἰ μετενήσαν, ἀφείθη. Μέγα πάλιν κατόρθωμα διὰ τοῦ πάντων Σωτῆρος ἡμῶν Ἱησοῦ Χριστοῦ ταῖς ἡμετέραις ψυχαῖς ἐνδείκνυται. Ἐπειδὴ γάρ δεδικαίωμεθα [f. add. διὰ] τῆς πίστεως τῆς εἰς αὐτὸν, καὶ ἐν αὐτῷ τὸ ἀπλημμελές ἡ ἀνθρώπου φύσις εὐρέθη πλουτήσατα, κεκαινοτόρμηκεν ἡμῖν, τὸ μηκέτι μὲν εἰς ἄδου τρέχειν τὰς τῶν ἀνθρώπων ἀπαλλαττομένας ψυχάς καθὼς καὶ πρώην· πέμπεσθαι δὲ μᾶλλον εἰς κεῖρας Θεοῦ ζῶντος. Καὶ τοῦτο εἰδῶς ὁ ἄγιος Στέφανος ἔφη τῷ, «Κύριε, δέξαι τὸ πνεῦμά μου.»

Τοῦτο οἰκονομία διη, ὡς μηκέτι λοιπὸν ἐν Περοσόλυμοις πάντας καθίσαι, ἀδεῶς δὲ ἐπιμέγνυνται τῇ Σαμαρείᾳ λοιπὸν οἱ ἀκούοντες· «Εἰς δόδον ἔθνῶν μὴ ἀπέλθητε.» — «Πλὴν τῶν ἀποστόλων, φησί. Καὶ ταῦτη προσάγεσθαι βουλόμενοι τοὺς Ιουδαίους, ἀλλὰ μὴ καταλείψειν τὴν πόλιν, καὶ ἐτέροις γενέσθαι θάρσους αἵτιοι. «Ορα πῶς ἀκριβῶς περὶ Παύλου διηγείται, ἵνα σοι δεῖξῃ θείαν τὴν ἐνέργειαν, ὅτι θατερον οὐ μόνον οὐκ ἐπίστευσεν, ἀλλὰ καὶ μυρίας αὐτὸν ἔβαλε χεραίν. «Ορα δὲ πῶς πάλιν πειρασμοὺς διθές συγχωρεῖ γίνεσθαι, ἵνα μή σὺ μετὰ ταῦτα λέγῃς, ὅτι χάριτι μόνη κατώρθουν. Εἰ εὐλαβεῖς δισαν, διὰ τὶ κηπετὸν ἐποίησαν; Οὐπω δισαν τέλειοι. Ἐπίχαρος διηδ ὁ ἀνθρώπος, καὶ τοῦτο δείκνυται αὐτούς ἀνθρώπους δισαν, οὐχὶ διθές μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡ λύπη καὶ δικηπέτος.»

Πολλὴ δὲ μανία, τὸ καὶ αὐτὸν μόνον είναι, τὸ καὶ εἰς τὸν οἶκον εἰσιέναι· ἀπὸ γάρ τῆς σφαγῆς τούτης τὸ θρασύτερος γέγονεν. Ἐνίσχυσε, φησίν, διωγμός, καὶ τοὺς διδασκάλους ἐσκόρπισεν, ωστε πλείονα γενέσθαι τὴν μαθητείαν. Οὐχ διάποστολος Φίλιππος, δὲ τοῖς διώδεις καταλεγόμενος οὗτος διη, ἀλλ' εἰς τὸν ἐπτὰ τὸν πρὸς τὴν χρήματα οἰκονομίαν καταστάνων, δις καὶ τὸν εὔνοῦ, ον διάπτισε. Πῶς δὲ καὶ τὸν Σίμωνα; «Ωπερ καὶ τὸν Ιούδαν Χριστὸς ἐξελέξατο. Ἀνατρεθέντος τοῦ Στεφάνου, διωγμὸς ἐγένετο μέγας ἐπὶ τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πάντες διεσπάρησαν κατὰ τὰς χώρας, πλὴν τῶν διώδειας ἀποστόλων.» Ομοίως καὶ οὗτος, δις εἰς τὸν ἐπτὰ διακόνων διη, καὶ τὸν εὔνοῦ ριπτίσας, εὐρέθη εἰς Ἀζυρον. Πρὸς δὲ Καισάρειαν ὡρμησε τὴν αὐτὸν ἐνεγκούσαν. Τῆς γάρ ἐπὶ Στεφάνῳ λύπης πειραθεῖς, καὶ ίσως διεσας μὴ τῶν διοιών μετάσχῃ, ἐπαλινόστησεν οἰκαδε.

Τοῦτο γάρ σημεῖν φανερὸν, οὐχ ὡς οἱ μάγοι ἐποίουν· ίσως γάρ ἐκεῖνοι δεσμοῦσι. Πῶς αὐτὸν οὐκ ἀνείλον, ὡς περ Ἀνανίαν καὶ Σαπφείραν; «Οτι καὶ τὸ παλαιὸν ὃ τὰ ἔντα συλλέξας ἀνηρέθη εἰς ἐτέρων σωφρονισμὸν, καὶ οὐκ ἔτι ἐτερος τὸ αὐτὸν πέπονθεν. Οὐτω καὶ νῦν. «Ορα καὶ ἐτερον πειρασμὸν τοῦ Σίμωνος· «Λέγω είναι τενα, φησίν, έαυτόν.» Οὐτος δι Σίμωνον ὑπεκορίσατο τοὺς ἀποστόλους, καὶ αὐτὸς δὲ διοιών τοῖς ἀλλοις διάπτισθη ὑπὸ τοῦ Φίλιππου. Οι δὲ πάντες χωρὶς αὐτοῦ ἐδέξαντο τὴν τῶν μεγάλων ἀποστόλων παρουσίαν, καὶ διὰ τῆς αὐτῶν κειροθεσίας ἐλασσον Πνεῦμα ἄγιον. Ἐπειδὴ περ διάποστολος Φίλιππος διάκονος ὡν οὐκ εἶχεν ἔξουσιαν τῆς κειροθε-

σιας, τοῦ δὲ αὐτῆς διέδνει Πνεῦμα διγίον, οὐχ δὲν τοῖς δύναται εἶναι οὗτος ὁ Φίλιππος. Καὶ γάρ ἀναιρέθιντος Στεφάνου, οἱ μὲν δὲλλοι διεσπάρησαν, πλὴν τῶν ἀποτελόντων.

Καὶ ἐπληρώντο τὸ παρὰ τοῦ Χριστοῦ εἰρημένον, έτις ἡ Ἐλεύσονται φυεδόχριστοι καὶ φευδαπόστολοι ἐπὶ τῷ δύναματι μου. ἢ Τὸ μὲν τῆς ἀφέσεως ἔλαβον Πνεῦμα, οὐποὺ δὲ τῶν σημειῶν.

Σημειωτέον, ὅτι οὐ δεῖ πλησιάζειν μάγοις, πλὴν εἰς ἀκατηθεῖς τις ἐπλησσασέν, ἀφιστάσθω ταχέως. Ἡ γάρ ἐπιμονὴ ἐν τοῖς κακοῖς εἰς ἕκστασιν ἀγει φρενῶν, ὥστε μή συνιέναι τὰ γινόμενα. Ὅτι οὐκ ἀργυρίου, οὐδὲ ὑποκριτᾶς, ἀλλ᾽ ἄγιος διὰ πίστεως ἡ μετοχὴ τοῦ ἄγιου Πνεύματος δίδοται.

Διὰ τὸ οὐκ ἡσαν οὖτοι λαδόντες Πνεῦματα ἄγιον; Ἔτοι τοῦ Φίλιππου τιμῶντος τοὺς ἀποστόλους, ήτοι τὸ μή ἔχειν χάρισμα τοιούτον· τῶν ἀπτὰ γάρ ήν. Ὅρα δὲ, ἐκεῖνοι οὐκ ἱέσαν, φύκονομῇθε τούτους ἔξελθειν, καὶ ἐκεῖνους ἑτέρως διὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον. Δυνάμεις γάρ ἔλαβον ποιεῖν καὶ σημεῖα, οὐχὶ δὲ τὸ Πνεῦμα διδόναι ἑτέροις· τούτῳ ήν τὸ τῶν δύναται ἀποτέλων ἔξαρτετον. Καὶ δρα τοὺς κορυφαῖς, οὐκ δὲλλοι; πέμπουσιν, δὲλλα Πέτρον. Οὐκ ἂν εἰδεν, εἰ μή τι αἰσθήτον ἐγένετο, ὥσπερ καὶ Παῦλος ἐποίησεν ὅτε ταῖς γλώσσαις ἐλάλουν. Διὰ τὴν προσήνεγκτη χρήματα δὲ Σίμων; Κατοι οὐκ εἴδε χρημάτων ἔνεκεν τοῦτο ποιοῦντας, οὐκ ἡν δένοιας τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ πειράσοντος καὶ βουλομένου κατηγορίαν πειραλεῖν. Διὰ τοῦτο φησιν· Οὐκ ἔστι σαμερίς, οὐδὲ κλῆρος, ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ. Ἑπειδὴ οὐκ εἰς δέον αὐτῷ κέχρηται, οὐκ ἔτι ταῦτα ἀρωμάτου, δὲλλα παιδεύοντος. Σοι, φησι, τῷ τοιούτῳ· ὡς δὲν εἰτις εἴποι· Συναπόλοιτο μετὰ τῆς προσιρέσεως. Τὰς ἐκκλησιαστικὰς χειροτονίας ἥσφαλίζετο, ἐξ ὅρθης πιστεῶς, καὶ βίου σεμνοῦ τὴν μαρτυρίαν ἔχουσας. Ἐφόβει γάρ αὐτοὺς τὰ ἐπὶ τοῦ Ἱεροθεάτου κακά· ίνα μή μελέτῃ καὶ ἔθει τοῖς ἀσεβοῦσι γένηται. Ἐπειδὴ ἐκεῖνος λανθάνειν ἔνδιμοιζεν. Ὅρας δὲποτὲς κακαὶς πάντα πραττόμενα; Δεῖχνυται ως ἡ μετάνοια ἰκανὴ πᾶσαν ἀμαρτίαν νικῆσαι διὰ τὸν χαίροντα ἐπὶ μετανοίᾳ θεόν. Τὸ δὲ, εἰ δρα, προσκείμενον, διδάσκει ως δυσκατόρθωτον γίνεται τὸ πρᾶγμα τῆς μετανοίας τοῖς εἰς αὐτὸν τὸ θεῖον ἔξαμαρτάνουσιν, εἰς δὲ καὶ δὲ Σίμων ἡμαρτεῖν ἀργύριον οὐχ ὑπακούειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ἡγησάμενός εἰς τὰς ἐνεργειάς. Πολλοῦ θυμοῦ τὰ δέλλατα. Ἀλλως δὲ, οὐκ ἐκθλασσεν αὐτὸν, ίνα μή λοιπὸν ἀνάγκης ἡ πιστεῖς ἡ, ίνα μή τὸ πρᾶγμα ὡμὸν δέξῃ, ίνα καὶ τὰ τῆς μετανοίας εἰσαγάγῃ. Ἀρκεῖ πρὸς δέρθωσιν τὸ ἐλέγχοι τὰ ἐν τῇ καρδίᾳ, τὸ ἐκείνον δύμολογῆσαι, ὅτι ἐάλω, καὶ τοῦτο δῆλον, ἐκ τοῦ εἰπεῖν· Δεῖθητε ὑμεῖς.

Ἴσως διὰ τὸν Σίμωνα, ίνα μή ἀπατῶνται, ίνα λοιπὸν ἀσφαλεῖς ὁσι. Διὰ τὸ πάλιν διπεισιν ἐκεῖ ἔιλα ήν ἡ τυραννίς; Θετεπέρ ἐν τοῖς πολέμοις ποιοῦσιν οἱ στρατηγοί, τὸ πονοῦν τοῦ πολέμου μέρος καταλαμβάνουσιν. Ἐμοὶ δοκεῖ τῶν ἀπτὰ οὗτος εἶναι· οὐ γάρ δὲν ἀπὸ τῶν Κεροσολύμων πρὸς μεσημβρίαν ἀπῆσει, ἀλλὰ πρὸς ἄρκτον· ἀπὸ δὲ Σαμαρείας πρὸς μεσημβρίαν. Λύτη ἐστι, φησιν, ξονικός. Οὗτος μὴ

φοβηθῆναι τῶν ιουδαίων τὴν ἐπιστασίαν. Καὶ οὐκ ἡρώτησε διὰ τὸ ἀλλά· ἡ Ἀναστάς ἐπορεύθη. Ὅρα ἀντιλαμβανομένους ἀγγέλους τῷ χηρύγματι, καὶ αὐτοὺς μὲν οὐ κτρύπτοντας. Διὰ τὸ μή τῷ εὐνούχῳ φαίνεται ὁ ἀγγελος, καὶ ἀγει αὐτὸν πρὸς Φίλιππον; Ὅτι ίσως οὐκ ἀν ἐπεισθῇ, ἀλλὰ καὶ ἐξεπλάγη ἀν μᾶλλον.

Μεγάλα ἐγκώμια τούτου, εἶγε καὶ Αἰθιοπίᾳ μένων, καὶ τοσούτοις κυκλούμενος πράγμασι, καὶ ἐρητῆς οὐκ οὔσης, καὶ ἐν τῇ δεισιδαιμονίᾳ πάλει ἀν, ἥρχετο προσκυνήσων ἐν Ἱερουσαλήμ· καὶ πολλή ἡ σπουδή, ὅτι καθήμενος ἐπ' ὅχηματι ἀνεγίνωσκε. Καὶ δρα ἐν ποίῳ καιρῷ, ἐν τῷ χαλεπωτάτῳ κύματι. Ἐνταῦθα πεπλήρωται ἡ προφητία ἡ λέγουσα· Αἰθιοπίᾳ προφθάσεις χεῖρα αὐτῆς τῷ Θεῷ. Καὶ τούτο αὐτοῦ τῆς φιλοσοφίας, καὶ τὸ τὸν προφήτην τούτον μετὰ χειρας ἔχειν, τῶν ἄλλων ὅντα ὑψηλότερον. Ὅρα καὶ πάλιν εὐλάβειαν, οὐκ εἰδὼς ἀνεγίνωσκεν, εἴτα καὶ μετὰ τὸ ἀναγνῶναι ἐξετάζει. Τοῦτον εἶναι Ἰησοῦν, καὶ πεπληρώσθαι ἐν αὐτῷ τὴν Φραφήν, ὡς αὐτὸς δὲ εὐνοῦχος πεισθεῖς, καὶ παραυτίκα ἀξιῶν βαπτισθῆναι Ἐλεγε· Πιστεύει τὸν Γίλον τοῦ Θεού αὐτὸν εἶναι τὸν Ἱησοῦν. Ος καὶ ἐπέμφθη εἰς τὰ κλήματα τῆς Αἰθιοπίας κηρύξων, Θεὸν μὲν ἔνα τὸν διὰ προφητῶν χεκηρυγμένον, τούτου δὲ τὸν Γίλον τὴν κατὰ ἀνθρώπον ἡδη πεποιησθαι παρουσίαν. Καὶ ὡς πρόβατον εἰς σφαγὴν ἤχθη, καὶ τὰ λοιπὰ δοαὶ οἱ προφῆται λέγουσι περὶ αὐτοῦ.

[ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ.] Ὅρα πως οἰκονομεῖται, καὶ πρῶτον διανιγνώσκει καὶ ἀγνοεῖ· εἴτα διανιγνώσκει αὐτὴν τὴν μαρτυρίαν, ἔνθα ήν τὸ πάθος, καὶ τὴν ἀνάστασις, καὶ τὴν δωρεά. Ὅτι αἰρεται ἀπὸ τῆς γῆς τῇ ζωῇ αὐτοῦ, ἀντὶ τοῦ, ἐπαίρεται καὶ ὑψηλότερα τῶν ἐπὶ γῆς ἔστον τῇ ζωῇ αὐτοῦ, ταυτέστιν τῇ οὐρανῷ τοῦ Μονογενοῦς, δεαντέξω νοεῖται παραχθῆ, καὶ οὐ πω τὸ καθ' ἥμας γενόμενος. [ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ.] Τὴν παράνομον καὶ διδικον κρίσιν ἐπ' αὐτῷ γινομένην [f. γεν.] δηλοὶ τῆς ἀληθείας κριθεῖσης.

[ΤΟΥ ΧΙΓΣΟΣΤΟΜΟΥ]. Τὴν μετὰ τὴν ἀνάστασιν γενομένην δίδασκει καὶ τὴν εὐγενῆ αὐτοῦ ἀξίαν, ἥν την τῶν οἰκοδομηθέντων ἔδειξε πειρά, τείς έσται ίκανδε λόγῳ φράσαι, αὐτοῦ· μὲν θανάτῳ υποβαλλομένου, πάντων ἐπὶ εἰς ἀρθρασίαν χάριτι αὐτοῦ ζωοποιουμένων, καὶ πίστει λυτρουμένων; Ἡν γάρ δὲποτε καὶ ἀγενεαλόγητος ὡς θεός, καὶ κατὰ σάρκα γενόμενος. Τὸ δόλον εἰδέναι διὰ διλλῶς καὶ περὶ διλλῶν λέγουσιν οἱ προφῆται, ἥ διτι περὶ αὐτοῦ τοῦ Κυρίου· ήμων Ἱησοῦν Χριστοῦ, ἥ περι ἐαυτῶν ἐτέρω προσώπων διαλέγονται. Σφόδρα περιεσκεμμένη ἔστιν τῇ ἐρώτησις. Ἐπιστατέον διτι πολλή ἡ σπουδὴ υπερηφανεία τελείως Χριστιανίζουσι περὶ τὸ αἰσθήτον βάπτισμα. Διττοῦ γάρ ἔντος τοῦ διδούρειν, ὅτε μὲν δὲ οὐδατος, δὲ δὲ ἐν Πνεύματι ἀγίῳ καὶ πυρὶ, οὐ διὰ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἔν. Πνεύματι βαπτισματο; κατεφρόνουσι τοῦ σωματικωτέρου· συμβάλλεται γάρ καὶ τοῦτο εἰς σωτηρίαν καὶ τὴν ἀνάστασιν τοῦ σώματος. Εστι δὲ διὰ τῆς προκειμένης βίβλου τῶν Ηράκλεων πολλὰ θηρεῦσαι παρὰ τοῦ χρησίμου, τοῦ ἐξ ὕδατος βαπτίσματος. Ὅρα διτι τὰ δόγματα δι-

ηρτισμένα είχε· καὶ γάρ δι προφήτη; πάντα είχε. τὴν σάρκωσιν, τὸ πάθος, τὴν ἀνάληψιν, τὴν ἀνάστασιν, τὴν χρίσιν τὴν μέλλουσαν. Εἰ δὲ πολλὴν ἐπιθυμίαν δείχνεται, μὴ θαυμάσῃς. Διὰ τὸ « ἡρπασεν » αὐτὸν; Τὸ γενόμενον θαυμασιώτερον ἐδείχνυτο, καὶ τότε οὐκ δύει. Ός οὖν ὑστερον αὐτὸν θαυμασθῆναι τούτο ἔγνετο. « Ἐπορεύετο γάρ, φησί, τὴν ὁδὸν αὐτοῦ χαρίων » ἵνα θεον δειχθῇ τὸ γενόμενον, ἵνα μὴ νομίσῃ ἐτι « ἀνθρωπός » ἐστιν ἀπλῶς, συμφερόντως οὖν αὐτὸν ἡρπασε τὸ Πνεῦμα· ἐπει τέξισεν ἀν καὶ συναπειθεῖν αὐτῷ δι εὐνοῦχος, καὶ ἐλύπησεν ἀν ἐκεῖνος; ἀνανεύσας, οὕπω τοῦ καρποῦ δυτος. Μέγα καὶ δι Φιλιππος ἐκέρδανεν, διπερ ἥκουε περὶ τῶν προφητῶν, περὶ Ιεζεκιήλ, περὶ Ἀβδεκούμ καὶ τῶν ἀλλῶν, ιδὼν καὶ ἐφ' ἐκεῖνον γενόμενον. Ἐντεῦθεν δείχνυται πολλὴν ὁδὸν ἀπελθών, εἰ γε ἐν Ἀζώτῳ εὐρθή, ἐκεὶ αὐτὸν ἐστησεν, ἕνθα καὶ εὐαγγελίσασθαι δύει. « Ἅξιος εἶπε τὸν Παῦλον ζῆτον, καὶ δείχνυσιν δι τὸν μέσω τῷ ζῆτοι ἐλκεται, καὶ οὐδέπω κορεσθεὶς τῷ φόνῳ τοῦ Στεφάνου. Ιδοὺ ἐπιληροῦτο τὸ παρὰ τοῦ Χριστοῦ εἰρημένον, δι τὸ « Οἱ ἀποκτενοῦντες ὑμᾶς, δόξουσι λατρεῖσαν προσφέρειν τῷ Θεῷ. » Διὰ τὸ εἰς Δαμασκὸν ἐπορεύετο; Μεγάλη ἡ πόλις ἦν καὶ βασιλική, καὶ ἐφοβεῖτο μὴ καὶ ἐκείνη προκεκταληφθῇ. Καὶ δρα τὸν πόθον καὶ τὴν σφοδρότητα· οὐ προσέρχεται δρκοντι, ἀλλὰ τῷ ιερεὶ· οὗτον γάρ ἐκαλοῦντο οἱ πιστεύσαντες, ἵσως διὰ τὸ τὴν ὁδὸν τέμνειν τὴν εἰς οὐρανὸν φέρουσαν. Διὰ τὸ μὴ ἐν Δαμασκῷ, ἡ ἐν Ιερουσαλύμοις; « Ωστε μὴ ἐξεῖναι ἀλλοις αὐτὸ διηγεῖσθαι, ἀλλ' οὗτος ἀξιόπιστος ἦν διηγούμενος δι διὰ τούτο ἀπώλ. Τοῦτο οὖν λέγει καὶ πρὸς Ἀγρίππαν ἀπολογούμενος. » Η γάρ ὑπερβολὴ τοῦ φωτὸς πλήττειν εἴωθε· μέτρα γάρ ἔχουσιν αἱ ὄφθαλμοι. Λέγεται δὲ καὶ φωνῆς ὑπερβολὴ κωφούς ποιεῖν καὶ ἀποκλῆγας. Ἀλλὰ τούτου μόνον ἐπήριψε καὶ ἐσθεσεν αὐτοῦ τὸν θυμὸν τῷ φόνῳ, ὥστε ἀκούσαι τὰ λεγόμενα. Οὐδὲν αὐτῷ λέγει· οὐ λέγει, Πίστευσον, ή τι τοιοῦτον, ἀλλ' ἐγκαλεῖ μονονούχη λέγων· Τι παρ' ἡμοῦ ἡδεκήμενος μικρὸν, ή μέγα, ταῦτα ποιεῖς; « Ορα πῶς οὐκ εὐθέως πάντα ἐπηγγείλατο, ἀλλὰ προμαλάττει αὐτοῦ τὴν διάνοιαν. Οὗτοι καὶ τοὺς μαθητὰς ἐκάλεσεν ἐκ δευτέρου. Διδώσειν αὐτῷ χρηστὰς ἐλπίδας, καὶ δι τὸν ἀναβλέψει.

Τι δῆποτε οὐδένα τῶν ἀξιοπίστων καὶ μεγάλων οὔτε εἴλκουσεν, οὔτε μετέστησεν εἰς τὴν τοῦ Παύλου κατάσχεσιν; « Ωτε οὐκ ἐμελλε δι ἀνθρώπων ἐνάγεσθαι, ἀλλὰ δι αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ. » Ἐπει καὶ οὗτος ἐδίδαξε μὲν αὐτὸν οὐδὲν, ἐδάπτισε δὲ μόνον· δια γάρ φωτισθεὶς ἐμέλλειν ἐπισπάσθαι πολλὴν τὸν Πνεῦματος τὴν χάριν ἀπὸ τοῦ ζήτου καὶ τῆς πολλῆς προθυμίας· δι τὸ γάρ οὐ τῶν σφόδρα ἐπισήμων ἦν, δῆλον. Οὐκ εἶπε πρὸς αὐτὸν· Διαλέχθητε, καὶ κατήχησαι αὐτὸν. Ει γάρ εἰπὼν, δι τὸν ἐνχεται καὶ εἶδεν, δι τὸν δρα ἐπιθέντα αὐτῷ τὰς χειρας, καὶ οὐκ εἶπεις, πολλῷ μᾶλλον εἰ τοῦτο εἶπεν· « Ωστε, φησίν, οὐ διαπιστήσεις σοι.

Πόθεν τοῦτο δῆλον; Εἰκός ἦν αὐτοὺς ἐν φύσιβοντας πειρεγάζεσθαι. Οὐκ ως οὐκ εἰδότος τοῦ Χριστοῦ ταῦτα λέγει, ἀλλὰ τούτων δυτων, πῶς δύναται ταῦτα

Α γενέσθαι. « Ωτε καὶ Ἀνανίας διάκονος ἦν, μετρυρει καὶ Παῦλος ἐν τοῖς κανόνι. Τοῦτο δὲ γέγονε, διὰ τὸ σπάνιν εἶναι τῶν πρεσβυτέρων διὰ τὸν γεγονότε διωγμόν. Οὐ μόνον πιστὸς ἐσται, φησίν, ἀλλὰ καὶ διδάσκαλος, καὶ πολλῇ χρήσεται τῇ παρβοτασίᾳ. « Σκεῦος, καλεῖται δικτύως, δεικνύντος τοῦ λόγου, ως οὐκ ἐστι φυσικὴ ἡ κακία. « Σκεῦος, φησίν, ἐκλογῆς· τὸ δόξαμον γάρ ἐκλεγόμεθα. Μηδὲ νομίζῃ τις δι τὸν πιστῶν τοῖς λεγομένοις ταῦτα φησίν, οὐδὲ τὴν πατήσθαι νομίζων τὸν Χριστὸν, μὴ γένοιτο! ἀλλὰ φιδούμενος καὶ τρέμων. Ταῦτα οὖπα τῆς χάριτος παρούσης ἐμαρτύρησεν δι ταῖς καρδίαις ἐμβατεύων Θεός· μηδὲ σφάλλωμεν ἐστούς, ἀδύνατον εἶναι λέγοντες γενέσθαι κατὰ Παῦλον τινά. Εὐθέως αὐτὸν οἰκειοῦται τῷ δύναματι· « Ἰησοῦς, φησίν, δι φύσεις σοι· » (καὶ μὴν τοῦτο οὐκ εἶπεν αὐτῷ δι Χριστὸς, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ Πνεύματος ἐμαθεν), « Ἰνα ἀναβλέψῃ, » φησίν. Οὐκ εἶπεν, δι πηρύσας σε, ἀλλ', « δι φύσεις σοι. » « Ήρα καὶ τοῦτον οὐκ ἀλαζονικόν ἀλλ' ὡς περ δι Πέτρος ἐλεγεν ἐπὶ τοῦ χωλοῦ· « Τι ἡμῖν προσέχετε, ως ἰδίζ δυνάμει πεποιηδοτι; » οὕτω καὶ οὗτος, « Ἰησοῦς δι φύσεις σοι, » τῶν χειρῶν ἐπικειμένων ταῦτα ἐφθέγγετο. Καὶ μὴν οὐχ ὄφθη. Ἀλλὰ δι τὸ πραγμάτων διφθη. « Εμοὶ δοκεῖ καὶ τοῦτον καὶ τὸν Κορνηλίον, τούτων λεγομένων τῶν φημάτων, τοῦ Πνεύματος μιτασχεῖν.

« Ορα, καὶ ἐκησθενηκὼς; ἦν ἀπὸ τῆς ἐδοιπορίας, ἀπὸ τοῦ φίδου, ἀπὸ τοῦ λιμοῦ. Καὶ ίνα μὴ φαντασίαν νομίσῃ τὴν πήρωσιν, διὰ τοῦτο ἐπεσσον λεπίδες. Καὶ βισούλημενος ἐπιτελναι τὴν ἀλυμίαν, ἐτύρωσε τὸν ἀλυρωπὸν πρὶν ἢ ἐλθειν τοῦτον. Διὰ τὸ λέγει· « Δαδὼν τροφὴν ἐνίσχυσεν; » « Ωτε οἱ τοιοῦτοι παρειμένοι γίνονται. Οὐκ τὴνέσχετο πρότερον μετασχεῖν τροφῆς. Ζῶς δι τὸ σεντού | μεγάλων ἐτυχε τῶν δωρεῶν. Οὐ λέγει δὲ, « Ίησοῦς δι σταυρωθεὶς, δι Γίδες τοῦ Θεοῦ, ἀλλ', « δι φύσεις σοι, » ἀπὸ τῶν ἐκείνων γνωρίμων, ἐπὶ τοῦ Χριστὸς οὐδὲν πλέον προσέθηκε. Καὶ οὐκ εἶπεν, δι σταυρωθεὶς, δι δεσμωγμένος, ἵνα μὴ δοῦ ὡς ἐπεγγείλῃν αὐτῷ.

« Ορα, εὐθέως διδάσκαλος ἦν ἐν ταῖς συναγωγαῖς. Οὐκ ἥτσύνετο τὴν μεταβολὴν, οὐκ ἐδεδοίκει ἐν αἷς ἦν πρότερον, λαμπρῶς ταῦτα καταλύων, οὐχ δι τὸν ἀνέστη, οὐχ δι τὸν ζῆτο. Ἀλλὰ τὸν ζῆτον. Εὐθέως ἀκριβῶς τὸ διδάγμα ἐξέθετο· « Τις οὖν τοῦτος ἐστιν δι Γίδες τοῦ Θεοῦ· » καὶ τὸ θαυμασιώτερον, δι τὸ « Όδε εἰς τοῦτο ἐλήλυθε. » Καὶ οὐκ ἔχομεν εἰπεῖν, δι τοῖς ἀποστόλοις πρότερον συνεγένετο. « Ατε νομομαθῆς ὡν ἐπεστόμιζεν αὐτοὺς, καὶ οὐκ εἴκα φύγεσθαι. Ενδημισαν ἀπηλλάχθαι τῆς ἐν τοῖς τοιούτοις διαλέκεως ἀπαλλαγίντες Στεφάνου, καὶ σφιδρότερον εἶρον ἐτερον. Τούτοις μετ' ἐπιεικεῖας διδάσκων. Καὶ δρα οὐκ ἐλεγον αὐτῷ· Σὺ εἰ δι πορθῆν, τί μεταβέληται; ή σχύνοντο γάρ· ἀλλὰ πρὸς ἐαυτοὺς ἐλεγον. « Επὶ μὲν Στεφάνου κατηγόρους καὶ συκοφάντας ἐξήτουν, ἐπὶ δὲ Παύλου χωρούσιν, ἐπει εἰδον ἐπιτεινόμενον τὸν κήρυγμα. » Ορα αὐτὸν, οὐ κάριτι σωζόμενον, ἀλλ' ἀνθρωπίνῃ σφράγι, ἵνα μάθῃς τοῦ ἀνδρὸς τὴν ἀρετὴν χωρίς σημείων λέμπουσαν. Εἰ δὲ καὶ ἐπεθύμει τῆς ἐντεῦθεν ἀποδημίας, ἀλλὰ δημας; καὶ τῆς τῶν ἀνθρώπων ἐρῆσιν

τηρίας. Διὸ καὶ πολλάκις τοιαῦτα ἐμηχανάσθω, τηρῶν
ἔσυνθε τῷ κτηρύγματι· καὶ οὐδὲ παρῆτείτο καὶ ἀν-
Ορωπίνοις χρήσασθαι μηχανήματιν, ἡλκά ἀπῆται
καιρός. [ΘΕΟΔΩΡΟΥ.] "Ἐδει: αὐτὸν τέως δοκίμασθη-
ναι τοὺς πάθετι, καὶ ὡς ἐν χαλκείῳ τύπεσθαι ταῖς
πρώταις προσδοκαῖς, ἵνα ἐψ' ἔσυνθη πληρώσῃ τὴν
μαρτυρίαν τοῦ Χριστοῦ· «Οτι σκεύος ἐκλογῆς ἔστι
μοι τοῦ βαστάσαι τὸ θνουμά μου.»

Πῶς ἐν τῇ μὲν πρὸς Γαλάτας φησὶν, ὅτι οὐκ ἀπῆλθεν εἰς Ἱεροσόλυμα, ἀλλ' εἰς Ἀραβίαν, καὶ Δαμασκὸν, καὶ μετὰ Ἑττή τρία εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ ὅτις οὐδένα τῶν ἀποστόλων εἶδεν; Ἐνταῦθα δὲ τούναντίον φησὶν; "Οτι διηγεῖται ἡ θεοφάνεια τοῦ Ιησοῦ στον Βηρυνάδα. Ἡ τοῦτο φησὶν, ὅτι οὐκ ἀπῆλθεν, ὥστε ἀναθέσθαι. Τί γάρ λέγει; « Οὐ προσανεθέμην, οὐδὲ ἀπῆλθον εἰς Ἱεροσόλυμα. » Ἡ εἰ μὴ τοῦτο, δῆλον, ὅτι ἡ ἐπιδουλὴ ἡ ἐν Δαμασκῷ μετὰ τὸ ἐλθεῖν αὐτὸν ἀπὸ Ἀραβίας γέγονε μετὰ ἣτη τρία. Ἡ εἰ μὴ τοῦτο πάλιν, ἡ ἀνοδος μετὰ τὸ ἐλθεῖν ἀπὸ Ἀραβίας αὐτὸς γοῦν οὐκ ἀπῆλθε πρὸς τὸν ἀποστόλους, ἀλλὰ τοῖς μαθηταῖς ἐπειράτῳ κολλᾶσθαι, ἀτε διδάσκαλος ὃν καὶ μαθητής. Διὰ τοῦτο ἀπῆλθον, φησὶν, ἵνα πρὸς τὸν πρὸς ἐμοῦ ἀποστόλους ἀπέλθω· οὐδὲν γοῦν παρασύττων ἔμαθον. Ἡ ταῦτην τὴν ἀνοδὸν λάμβανε, ὥστε εἰναι οὖτος· Ἀπῆλθεν εἰς Ἀραβίαν, εἴτα εἰς Δαμασκὸν, εἴτα εἰς Ἱεροσόλυμα, εἴτα εἰς Συρίαν. Ἡ εἰ μὴ τοῦτο πάλιν, ὅτι αὐθις ἀνῆλθεν εἰς Ἱεροσόλυμα, εἴτα εἰς Δαμασκὸν ἐξεπέμφθη, εἴτα εἰς Ἀραβίαν, εἴτα εἰς Δαμασκὸν πάλιν, εἴτα εἰς Καισάρειαν, καὶ τότε διὰ δεκατεσσάρων ἑτῶν, ἀνέθη πάλιν εἰς Ἱεροσόλυμα, ἵσως ὅτε τοὺς ἀδελφοὺς ἀνήγαγε μετὰ Βαρνίδα. Ἡ εἰ μὴ τοῦτο, ἔτερον λέγει καὶ ρόν· καὶ γάρ ὁ Ιστοριογράφος πολὺ [§. πολὺ] ἐπιτίμει τὸν καὶ ρόν, καὶ πολλὰ συνάγει.

Ο Βαρνάζες δινθρωπος ἦν ἐπιεικής, καὶ δρα αὐτὸν οὐ πρὸς τοὺς ἀποστόλους ἀπίστων διὰ τὸ μετριάζειν, ἀλλὰ πρὸς τοὺς μαθητὰς, ἄτε μαθητὴν δυτα, οὐχὶ ἐνομίζετο ἀξιόπιστος εἶναι. Ήδης δὲ παρακλήσεως οὐτος; λέγεται, δύεν καὶ εὐπρόσιτος γέγονε τῷ ἀνδρὶ, δύεν καὶ υἱος οὐκέτισθι. Γοριός γάρ ἦν ἀνὴρ καὶ εἰκός ἦν τὰ κατ' αὐτὸν ἀκηκοένται καὶ ἐπιμαστεῖ. Οι μὲν οὖν μαθηταὶ ἐψεύδουντο, οι δὲ ἀπόστολοι οὐκέτι επίστευον αὐτῷ. Διὰ τοῦτο αὐτῶν ἔκειθεν λύει τὸ δέος· «Συνεχῆτε, φησι, πρὸς τοὺς Ελληνιστάς,» τοὺς Ἐλληνιστές, φησι, φεγγογμένους. Καὶ τοῦτο σφόδρα σοφῶς· ἔκεινος γάρ οι δλλοιοι οὐδὲ ιδεῖν αὐτὸν θελον, οι βαθεῖς Ἐρεισοι.

Τῆς σφροδοτέρας καὶ τῆς κατάκρος [§. κατάκρας] νίκης τοῦτο τεκμήριον, καὶ τὸ σφρόδεα λυπεῖσθαι τῷ γεγονότι. Φοβηθεῖτες οὖν λοιπὸν μὴ ταυτὸν γένηται οἷον ἐπὶ Στεφάνου, ἐπεμψαν αὐτὸν εἰς Καισάρειαν καὶ εἰς Ταρσὸν, ἅμα κτηρύττοντα καὶ ἐν ἀσφαλείᾳ μαζί λιον ἐσόμενον, ἄτε ἐν οἰκείᾳ πατρόδι. Γευτεστίνης ηὗξε τὴν ειρήνην πρὸς ἑαυτοὺς ταῦτην τὴν δυτικήν ειρήνην· οὐ γάρ ἀν αὐτοὺς δὲ πόλεμος ἐκάκωσεν δὲ ἔξωθεν. Παρεκάλει δὲ αὐτοὺς τὸ Πνεῦμα καὶ διὰ τῶν θεαμάτων, καὶ διὰ τῶν ἔργων, καὶ χωρίς δὲ τούτων καὶ καθ' ἑαυτὸν ἔχασσε.

Καθάπερ γάρ τις στρατηγὸς περιέχει τὰς τάξεις

ἐπιεικοπῶν ποίον. . . . ω γχεκροτημένων μέρῳ,
ποίον τῆς αὐτῶν δεῖται παρουσίας. "Ορα πανταχοῦ
πρώτων αὐτὸν τρέχοντο, καὶ ὅτε μὲν ἦν κίνδυνος,
οὗτος· ὅτε δὲ οἰκονομία καὶ γαλήνης ἔγεμε τὰ πρά-
γματα, κοινῇ πάντες ἤσαν· καὶ ὅτε θαυματουργῆ-
σαι ἐστι, αὐτὸς προπτῆδι.

Διὰ τὸ μὴ ἀνέμεινε τὴν πίστιν τοῦ ἀνδρὸς, μηδὲ
ἡρώτησεν εἰ βούλοιτο θεραπευθῆναι; Ἐπειδὴ πρὸς
πολλῶν παράκλησιν ἐγένετο τὸ θαῦμα. Καὶ ἀκούεις
τὸ κέρδος δόσον· « Καὶ εἶδον οἱ κατοικοῦντες πάντες
καὶ ἐπίστευσαν. » Ἐπίσημος γάρ ήν ὁ ἀνὴρ, καὶ
διδοὺς ἐλέγχον τὸ σημεῖον. Οὐ γάρ τῶν νοσημάτων
ἀπήλλασσον μόνον; ἀλλὰ καὶ τὴν ὑγείαν παρείχον
καὶ τὴν ζωὴν, καὶ οὐπω ἡσαν τεκμήρια τῆς ιδίας
παρασχόντες δυνάμεως. Καὶ ὁ Χριστὸς ἀφρόδιτος
τῶν σημείων, οὐκ ἀπῆτε πίστιν· ὅμοιως οὐδὲ καὶ
οὗτοι. Ἐν 'Ιεροσολύμοις μὲν γάρ εἰκότως ἡ πίστις
αὐτῶν προεγίνετο, ἵνα ἔρχομένου Πέτρου καὶ τὴν ἡ
σικιά· ἐνταῦθα δὲ τοῦτο πρῶτον ἐπιβιάνει. Τὰ μὲν
γάρ τῶν σημείων ὑπὲρ τοῦ τοὺς ἀλλούς ἐπισπάσσ-
σθαι ἐγίνετο, τὰ δὲ καὶ ὑπὲρ τῆς τῶν πιστεύντων
παρακλήσεως.

Δείκνυσιν διτι φερόνων μος ἦν, οὗτως ἐγρηγορεῖσα καὶ νήφουσα ὡσπερ Δορκάς. Πολλὰ γάρ οἰκονομικῶς δύναται τίθεται, ὡς πολλάκις εἰπομεν. Οὐχὶ ἐλεημοσύνης μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀγαθῶν ἔργων ἦν τὴν ἀλήρησ. Οὐχὶ ἀπλῶς ἀπέθανεν, ἀλλ' ἐν ἀρρώστῳ γενομένῃ. Καὶ εἰ λούσαντες Ἐθηκαν, »ἴνα μῆ διαπιετηθῇ τὸ θαῦμα. Διὰ τὶ περιέμειναν ἀποθανεῖν; Καὶ διὰ τὶ μῆ ἐσκύλη ὁ Πέτρος πρὸ τούτου; Ἀνάξιον ἡγούντο λοιπὸν φιλοσοφοῦντες ὑπὲρ τῶν τοιούτων τοὺς μαθητὰς σκύλλειν, καὶ τοῦ κηρύγματος παρασπέν· ἐπει καὶ διὰ τοῦτο λέγει, διτι ἐγγὺς ἦν. «Ἡπου ἐν τάξις παρέργου τοῦτο ἦτουν· προηγουμένως δὲ οὐκ ἔτι· μαθητρια γάρ ἦν. Οὐ παρακαλοῦσιν, ἀλλ' αὐτῷ ἐπιτρέπουσιν ἵνα τὴν σιωτηρίαν αὐτῇ χαρίσηται. «Ορα ἐλεημοσύνης πόση γίνεται τῇ προστροπῇ. Τί δῆποτε πάντας ἐκβάλλει; »Ωστέ μῆ συγχυθῆναι τοῖς δάκρυσι, μηδὲ διαταραχθῆναι. Ήν πάντα μετά τῆς αὐτῆς εὔκολας τὰ σημεῖα ἐποίουν. Τοῦτο δὲ αὐτοὺς ὡφέλει· οὐδὲ γάρ μόνον τῆς τῶν διλλῶν ἐφρόντιζον σωτηρίας, ἀλλὰ καὶ τῆς αὐτῶν. «Ο γάρ τῇ σκιᾳ τοσούτως θεραπεύων, πῶς τοσαῦτα νῦν ποιεῖ; »Εστι δὲ ὅπου γαλ τίστε τῶν πορειῶν [τι πορειῶν]

D οε οὐκοῦ καὶ ἡ πατέρις τὸν πρωτεῖναν [.] πρωτεύονταν συνήργει. Ταύτην πρῶτον νεκρὸν ἀνίστησεν "Οφε τὴν ἐπιτεταγμένην ὑψήν· ὅρα κατὰ μέρος; τὴν ζωὴν, εἰτα τὴν δύναμιν εἰσαγομένην· τὴν μὲν διὰ τοῦ φῆματος, τὴν δὲ διὰ τῆς χειρός. Καὶ καθάπερ ἐξ ὑπουρ ἐγίρει· πρῶτον ἡνοίκη τούς διφθαλμούς, εἰτα ἀπὸ τῆς δύναμες ἀνεκάθισεν, εἴτα ἀπὸ τῆς χειρός; τὴν δύναμιν Ἐλασθεν. "Ορα τὸν καρπὸν, οὐ πρὸς ἐπιδείξιν δύντα· διὰ τοῦτο καὶ ἐκβάλλει πάντας ἔξω, τὸν διδάσκαλον καὶ [.] κάν] τούτῳ μικρούμενος. Σημειώτεον, ὅτι οὐ μόνον τοῖς ἀπίστοις, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀγίοις ἐγίνετο σημεῖα οἰκονομικῶς, ἵνα καὶ ἀλλοι πιστεύσωσιν. Ἰδού γάρ μετὰ τὸ σημεῖον τούτο πάλιν πολλοὶ ἐπίστευσαν, ὃς εἶναι πάλιν τὰ σημεῖα τοῖς ἀπίστοις· καὶ οὐκ ἀλλως ἐπίστευσαν, τῶν ἀγίων καὶ δίχα τοῦ σημείου πιστεύοντων, ὅτι δυνατός· ἐσ-

των δέ Πέτρος ἀναστῆσαι ἀμελητὴν νεκρὸν· ἐπει πῶς Α στάσεως σύμβολα. "Ισως; ἐπὶ γόνατα κείμενο; εἰς τὴν ὄπτασίαν. Ἐμοὶ δοκεῖ καὶ κήρυγμα τοῦτο, ὅτε θεῖον ἦν τὸ γενόμενον τότε ἀνωθεν ιδεῖν, καὶ τὸ ἐν ἑκατάσει γενέσθαι, καὶ τὸ φωνὴν ἐκεῖθεν ἐνεχθῆναι, καὶ τὸ τρί; δομολογῆσαι, ὅτι ἀκάθαρτά εἰσι, καὶ τὸ ἐκεῖθεν ἤκειν, καὶ ἐκεῖ ἀνασπασθῆναι. Μέγα δείγμα καθαρότητος. Διὰ τί δὲ καὶ τοῦτο γίνεται; Διὰ τοὺς μετὰ τὰῦτα, οἵ; μᾶλλοι εἴησθαι· ἐπειδὴ αὐτὸς ἡκουσεν· «Εἰς ὁδὸν ἔθνων μή ἀπέλθητε.» Εἰ γάρ καὶ περιτομῆς ἐδεήθη καὶ θυσίας δι Παῦλος, πολλῷ μᾶλλον τότε ἐν ἀρχῇ τοῦ κηρύγματος; ἀσθενεστέρων διντῶν αὐτῶν. Δοκεῖ μὲν πρὸς αὐτὸν λέγεσθαι ἡ φωνή, τὸ δὲ πᾶν πρὸς Ἰουδαίους λέγεται. Εἰ γάρ διδάσκαλος ἐπιτιμᾶται, πολλῷ μᾶλλον οὖτοι. "Η οὖν σινδών, ἡ γῆ· τὰ δὲ ἐν αὐτῇ θηρία, οἱ ἐξ ἔθνων· τὰ δὲ, οἱ θῦσον καὶ φάγε, οἱ διτι κακείνους δὲι προσιέναι· τὸ δὲ τρίτον τοῦτο γενέσθαι, τὸ βάπτισμα. Πολλὴ τοῦ Πνεύματος ἡ ἔκουσία· δι γάρ ποιει δι Θεός, τοῦτο λέγεται τὸ Πνεύμα τὸ ἄγιον ποιεῖν. Ο μὲν γάρ ἀγγελος οὐχ οὗτως, ἀλλὰ πρῶτον εἰπὼν, οἱ διείξῃ ἐτι ἐκεῖθεν ἀπέσταλται. Τὸ δὲ Πνεύμα οὐχ οὗτως, ἀλλ', «Οτι ἐγώ αὐτοὺς ἀπέσταλκα.»

"Οὐρανοὶ δέ τι βλέπει τὸν διγρελον; Εἰς πληροφορίαν Πέτρου· μᾶλλον δὲ οὐκ ἔκεινου, ἀλλὰ τῶν διλλων τῶν ἀσθενεστέρων. Ἐννάτη ὥρᾳ, ὅτε φροντίδων ἡφίετο, καὶ ἐν ἡσυχίᾳ ἦν καὶ κατανύξει. "Ινα μή ἐπ' ἀλλον Ελθωσιν, οὐκ ἀπὸ τοῦ ἐπωνύμου μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ τόπου δηλοι τὸν δινόρα. "Ιδετε πῶς τὰ ἀνακεχωρημένα τῶν πόλεων ἐδίωκον οἱ ἀπόστολοι, καὶ ἐρημίας διτες φθοι καὶ ἡσυχίας; Τι οὖν, εἰ συνέδη καὶ ἀλλον εἶναι; "Ιδού ἔστι καὶ ἀλλο σημείον, τὸ παρά θάλασσαν οἰκεῖν· οὐκ εἴπε δὲ διὰ τί, ίνα μή ἐλκύσῃ αὐτὸν, ἀλλ' ἀφῆκεν αὐτὸν ἐν ἐπιθυμίᾳ καὶ πόθῳ τῆς ἀκροάσεως γίνεσθαι.

"Ορφες; οὐχ ἀπλῶς ταῦτά φρεσιν, διτι οἱ προσκαρτεροῦντες αὐτῷ τοιούτῳ: ήσαν. "Ορα δὲ καὶ τὸ ἀτυφον. «Καὶ Κήθεος γεύσασθαι.» Οὐ γάρ εἰπε, Καλέσατε μοι Πέτρον, ἀλλ' ὥστε καὶ πεισαι ἐξηγήσατο διπάντα· καὶ τοῦτο οἰκονομικῶς· οὐ γάρ τισιον ἀπὸ τοῦ ἀξιώματος αὐτὸν μεταπέμψασθαι. "Ορα πῶς τοὺς καιροὺς συνάγει τὸ Πνεύμα, οὗτοι θάττον, οὗτοι βραδύτερον αὐτὸν ποιει γενέσθαι. Τουτέστι κατ' ίδειν καὶ ἐν ἡσυχίᾳ ὡς ἐν τῷ ὑπερώφῳ.

Τι ἔστι, εἴ ἔκστασις; Πνευματική τις ώστανει θεωρία γέγονεν αὐτῷ, καὶ σώματος, ὡς ἀν εἴποι τις, ἔξεστη ἡ ψυχή. "Η ἔκστασις δηλοι καὶ τὴν ἐπι θευματικὴν ἔκπληξιν, καὶ τὸ ἔξι τῶν αἰσθητῶν γενέσθαι, ἐπι τὰ πνευματικὰ ποδηγούμενον.

Σύμβολον τῆς οἰκουμένης ἀπάστερ δ ἀνθρωπος ἀκρότατον ἦν. Οὐδὲν γάρ κοινὸν εἶχε πρὸς Ἰουδαίους. "Ἐμελλον αὐτοὺς κατηγορεῖν ἀπαντεῖς, ὡς παραβάτου. "Ορα οὖν τι οἰκονομεῖται καὶ αὐτός· λέγει, «Οὐδέποτε ἔφαγον,» οὐχὶ αὐτοὺς δεδοικώς, μή γένοιτο! ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Πνεύματος οἰκονομεῖται, ίν' ἔχῃ ἀπολογίζειν πρὸς τοὺς ἐγκαλοῦντας, διτι καὶ ἀντείπε· πάνυ γάρ αὐτοὺς έδει τὸν νόμον φυλάττειν. Εἰς θίνη ἐπέμπετο, ίνα μή οὗτοι αὐτοὺς κατηγορήσωσιν. "Ορα πάσα γίνεται. "Ινα γάρ μή δέξῃ φαντασίαν εἶναι, Εἰπον [f. εἴπε], φησι· «Μηδαμῶς, Κύριε.»

Αἱ τέσσαρες ἀρχαὶ τὰ τέσσαρα στοιχεῖα δηλοῦσι· καὶ τὸ φανέν σκεύος τὸν παχύτερον κόσμον σημαίνει· καὶ τὰ διάφορα ζῶα τῆς τῶν ἀνθρώπων ἔστι κατα-

B στάσεως; ιστάσει. "Ισως; ἐπὶ γόνατα κείμενο; εἰς τὴν ὄπτασίαν. Ἐμοὶ δοκεῖ καὶ κήρυγμα τοῦτο, ὅτε θεῖον ἦν τὸ γενόμενον τότε ἀνωθεν ιδεῖν, καὶ τὸ ἐν ἑκατάσει γενέσθαι, καὶ τὸ φωνὴν ἐκεῖθεν ἐνεχθῆναι, καὶ τὸ τρί; δομολογῆσαι, ὅτι ἀκάθαρτά εἰσι, καὶ τὸ ἐκεῖθεν ἤκειν, καὶ ἐκεῖ ἀνασπασθῆναι. Μέγα δείγμα καθαρότητος. Διὰ τί δὲ καὶ τοῦτο γίνεται; Διὰ τοὺς μετὰ τὰῦτα, οἵ; μᾶλλοι εἴησθαι· ἐπειδὴ αὐτὸς ἡκουσεν· «Εἰς ὁδὸν ἔθνων μή ἀπέλθητε.» Εἰ γάρ καὶ περιτομῆς ἐδεήθη καὶ θυσίας δι Παῦλος, πολλῷ μᾶλλον τότε ἐν ἀρχῇ τοῦ κηρύγματος; ἀσθενεστέρων διντῶν αὐτῶν. Δοκεῖ μὲν πρὸς αὐτὸν λέγεσθαι ἡ φωνή, τὸ δὲ πᾶν πρὸς Ἰουδαίους λέγεται. Εἰ γάρ διδάσκαλος ἐπιτιμᾶται, πολλῷ μᾶλλον οὖτοι. "Η οὖν σινδών, ἡ γῆ· τὰ δὲ ἐν αὐτῇ θηρία, οἱ ἐξ ἔθνων· τὰ δὲ, οἱ θῦσον καὶ φάγε, οἱ διτι κακείνους δὲι προσιέναι· τὸ δὲ τρίτον τοῦτο γενέσθαι, τὸ βάπτισμα. Πολλὴ τοῦ Πνεύματος ἡ ἔκουσία· δι γάρ ποιει δι Θεός, τοῦτο λέγεται τὸ Πνεύμα τὸ ἄγιον ποιεῖν. Ο μὲν γάρ ἀγγελος οὐχ οὗτως, ἀλλὰ πρῶτον εἰπὼν, οἱ διείξῃ ἐτι ἐκεῖθεν ἀπέσταλται. Τὸ δὲ Πνεύμα οὐχ οὗτως, ἀλλ', «Οτι ἐγώ αὐτούς ἀπέσταλκα.»

C Εἰδεις στρατιώτην, εἰδεις ἀνθρωπον, οὐκ ἐφοδιῇ λοιπόν· ἀλλὰ πρότερον δομολογῆσας αὐτὸς εἰναι, καὶ ζητήσας, τότε τὴν αἰτίαν πυνθάνεται· ὡς δὲ θέλων ειστὸν κατακρύψαι, ἵνα, ἐὰν μὲν εύθεως κατεπείγῃ, καὶ συνεξέλθῃ· διδεὶ μή, ἵνα ξενίσῃ εἰς τὸν οἰκον αὐτούς. Λέγουσι τὰ ἐγκώμια, ὡστε πεισαι διτι ἀγγελος ὥρθη αὐτῷ. "Ορα, πόθεν ἡ ἀρχὴ γίνεται τῶν Εἰνῶν, ἀπὸ ἀνδρὸς εὐλαβοῦς ἀξίου φανέντος ἀπὸ τῶν ἔργων.

D Μή καταφρονήσῃς· οὐχ ὡς καταφρονῶν ἐπεμψεν, ἀλλ' ἐκελεύσθη οὗτως. Μετὰ παρέησίας λοιπὸν καὶ συνδιαιτᾶται, καὶ ἡλιον σὺν αὐτῷ οἱ ἀλλοι. Καλῶς οὖν πρότερον φιλοφρονεῖται τοὺς δινδρας, διτε ἀπὸ καμάτου δυτας καὶ οἰκειοι εισατόν. Καὶ τινες ἔρχονται μετ' αὐτούς· καὶ τοῦτο οἰκονομικῶς, ὡστε εἰναι μάρτυρας μετὰ ταῦτα, διτε δέον ἀπολογήσασθαι τὸν Πέτρον. "Ἐπίσημος διδεὶ ἀνήρ, καὶ ἐν ἐπισήμῳ πόλεις τυγχάνων· διὰ τοῦτο πάντα γίνεται, καὶ ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας ἀρχήν λαμβάνει τὸ πρᾶγμα. Οὐχὶ ἐν Σπινω ὥρθη, ἀλλ' ἐγρηγορότι, ἐν ἡμέρᾳ περὶ ἐνάτην ὥραν. Οὐτως αὐτῷ προσείχε· καὶ τοῦτο φίλου, τὸ δὲ τοὺς ἀγαθοὺς ποιεῖσθαι κοινωνοὺς τοὺς ἀναγκαίους φίλους.

E Τοῦτο [f. τούτῳ] καὶ τοὺς διλλους παιδεύων, καὶ τῷ θεῷ εὐχαριστῶν, καὶ τὸ ταπεινὸν τὸ αὐτοῦ ἐνδεικνύμενος. "Ορα πῶς πρὸ τῶν διλλων τοῦτο αὐτοὺς παιδεύουσι, μηδὲν [f. μηδὲν] μέγα περὶ αὐτῶν φαντάζεσθαι· καὶ περὶ τῆς τοῦ θεοῦ φιλανθρωπίας διαλέγεται, καὶ δείκνυσιν διτι μεγάλως αὐτοῖς ἐχαριστούσι δι Θεός. Καὶ δρα, πῶς διμοῦς καὶ μεγάλα φθέγγεται, καὶ μετριάζει. Οὐ γάρ εἰπεν· "Ανθρωποι, μηδὲν καταξιούντες κολλάσθαι, ήλθομεν πρὶς ὑμᾶς· ἀλλὰ τί; « 'Ὑμεῖς ἐπίστασθε,» δι Θεὸς τοῦτο ἐκλευσε, παράνομον εἶναι καὶ κολλάσθαι, ή προσέρχεσθαι ἀλλοφύλων.»

Σημειωτέον, διτι αὐτὸς δι Θεός ἐπέτρεψε τῷ Χρι-

στιανῷ λαῷ ε μηδένα δινθριπτον κοινὸν, ή ἀκάνθαρ-
τιν λέγειν, ἀλλὰ συνείναι αὐτοῖς, ἄπει λίπιδα ἔχουσι
τοῦ πιεστεύειν μάλιστα εἰς τὸν Χριστόν· ἵνα μὴ νο-
μίσωσιν, διτι παρανομία ἡν τὸ πρᾶγμα, μήτε ὅτι
ἄρχων διὰ τοῦτο ὑπῆκουσεν, ἀλλὰ τὸ καν τῷ Θεῷ
λογίζωνται. Οὐ μόνον κολλάσθαι, ἀλλ' οὐδὲ προσέρ-
χεσθαι ἐξῆν.

"Ηένα εὸ πᾶν δ Πέτρος ἤκουσε καὶ παρὰ τῶν στρα-
τιωτῶν, ἀλλὰ βούλεται πρῶτον αὐτοὺς διμολογῆσαι
καὶ ὑπευθύνους ποιῆσαι τῇ πίστῃ. «Τὴν ἐννάτην
ῷραν προσευχόμενος.» Τί ἐστι τοῦτο; «Ἐμοὶ δοκεῖ
καὶ καρδὸς [§. κατιρδὸν] οὗτος ὥρικεναι ἁυτῷ βίου
ἀκριβεστέρου, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις· διὰ γάρ τοῦτο
εἶπεν, ἀπὸ τετάρτης ἡμέρας.» Όρα, πόσον ἐστὶν εὐχῇ.
«Οτε ἐπέδωκεν εἰς εὐλάβειαν, τότε φαίνεται αὐτῷ
διγγελος, αὕτη μία ἡμέρα· καὶ ἦν ἀπῆλθον οἱ
πεμψθέντες παρὰ Κορηνῆλου, μία· καὶ ἦν ἡλούν,
μία· καὶ τετάρτη ἐφάνη ὡσεὶ τρίτην ὥραν μεθ' ἦν
προστήνατο. Οὐ λέγει διγγελος· οὗτος ἐστὶν ἀτυ-
φος.» Όρα δοῦ πίστις καὶ εὐλάβεια. «Ἄδει ἐτι οὐδὲν
ἀνθρώπινον εἶπεν δ Πέτρος, ὅτι Ὁ Θεὸς ἐδιεἴκει μοι,
φησί. Λέγει λοιπὸν οὗτος·» Ηλάρεσμεν ἀκοῦσαι τὰ
προστεταγμένα σοι ὑπὸ τοῦ Κυρίου. Οὐχι, ἐνώπιον
ἀνθρώπου, ἀλλὰ, «τῷ Θεῷ.» Οὕτω δεῖ προσέχειν
τοῖς τοῦ Θεοῦ μούλοις. Τουτέστιν, οὐ προσώπων ποιό-
τητα, ἀλλὰ πραγμάτων ἔκειται διαφοράν· τραπῆς
σημαίων, ὅτι διὰ τρόπου τὸν Θεὸν ἐφοβεῖτο δ Κορη-
νῆλος, τὸν [§. δν] διὰ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν
κατηχεῖτο, δι' ὃν καὶ τὰς ἐλεημοσύνας ἐποίει, οὗτος
ἐπ' ἀληθείας ἐστὶ Θεός. «Ἐλέιτε πε δε αὐτῷ ἡ τοῦ
Χριστοῦ γνῶσις. Τὴν πᾶσαν φησι ἀρετὴν.» Όρα,
πῶς αὐτοῦ καταγγέλλει τὸ φρόνημα, ἵνα μὴ δέξῃ
ῶτερον ἐν τάξει ἀπεβριμμένων εἶναι. Ταῦτα λέγει
καὶ διὰ τοὺς παρόντας, ἵνα καὶ ἔκεινους πείσῃ. Διὰ
τοῦτο ἀνάγει τὸν λόγον, καὶ ἀναγκάζει τὸν Κορη-
νῆλον εἰπεῖν, καὶ δίδωσιν αὐτοῖς τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ τὸ
ἔχαριτον. Κατὰ τὴν ἀνθρώπινον δηλονότι. «Ἐπειδὴ
ἔκενταιν ἁυτὸν, καὶ παραπλησίως ἡμῖν μετέσχεν
αἷματος; καὶ σαρκός, ταῦτα ἀπέρ ἔχει κατὰ φύσιν
ώς Θεός, λαμβάνειν λέγεται καὶ κατὰ τὸ ἀνθρώπι-
νον. Δέχεται γάρ οὐχ ἁυτῷ μᾶλλον, καθὸ Θεὸς Λό-
γος ἐστὶν (ἴδια γάρ ἦν αὐτοῦ), ἀλλ' ἡκαὶ ὡς ἐν
ἀπαρχῇ δι' ἁυτοῦ.» Ἐντεύθεν δεῖκνυστ πολλὰς πη-
ρίωστες διαβολοκάκις, καὶ διατροφὴν [§. διαστρ.] σωμά-
των ὑπ' ἔκεινου γεγενημένας, ὕστερον καὶ δ Χριστὸς
Ἐλεγεν.

Μάλιν τὰ ταπεινά· δτε ἐδείξεν, ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἀπέ-
σταλται, τότε λέγει ὅτι ἀνηρέθη, ἵνα μὴ τις ἀποπον-
φαντασθῇς. Όρες αὐτοὺς οὐδαμῶς κρύπτοντας τὸν
σταυρὸν, ἀλλὰ μετὰ τῶν δλλων τιθέντας καὶ τὸν
τρόπον, ε δν καὶ ἀγελῶν, φησί, κρεμάσαντες ἐπὶ
ξύλου;» Κατιοι γε αὐτὸς αὐτοὺς ἔξελέκατο, ἀλλὰ
καὶ τοῦτο ἀνατίθει τῷ Θεῷ. «Τοῖς προκεχειροτο-
νημένοις,» φησί. Όρα, πόθεν τὴν ἀνάστασιν βε-
σταιοῦται. Διὰ τι μηδὲν ἀναστὰς ἐποίησε σημεῖον,
ώς τὸ φαγεῖν, καὶ πιεῖν; διαμαρτύρασθαι φησι φοβε-
ρῶς, ἵνα μὴ ἔχωσιν εἰς ἀγνοιαν καταπεσεῖν· καὶ οὐκ
εἶπεν ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ε Γίδες τοῦ Θεοῦ, ἀλλ', δ μᾶλλον
αὐτοὺς ἔρδει, τι κυρία κατασκευῇ ἀπὸ τῶν προφη-

τῶν μεγάλην γάρ δόξαν ε.χον ἔκεινοι. «Οτε τῷ
φρέω κατέπεισε [§. κατέσεις], τότε ἐπάγει τὴν
συγχώρησιν, οὐ παρ' αὐτοῦ λεγομένην, ἀλλὰ παρὰ
τῶν προφητῶν.» Οσοι, φησί, προφῆται ἐλάλησαν περὶ
ἀμαρτιῶν ἀφεσεως, ἐν τούτῳ τῷ Ἰησοῦ εἰπον αὐτάς
ἀφίεσθαι. Οὐτώ καὶ Ἡσαΐας τὸ αὐτοῦ εἰσφέρων
πρόσωπον, λέγει· «Ἐγώ εἰμι ὁ ἔξαλειφων τὰς
ἀμαρτιῶν σου καὶ τὰς ἀνομίας σου.»

Θέα τοῦ Θεοῦ τὴν οἰκονομίαν· οὐκ ἀφῆκεν ἀπα-
τεῖσθηναι τὸν λόγον, οὐδὲ ἐκ προστάγματος Πέτρου
γενέσθαι τὸ βάπτισμα· ἀλλ' ἐπειδὴ τὴν διάνοιαν
αὐτῶν ἔδειξαν θαυμαστὴν οὐσίαν, καὶ τῆς διδασκαλίας
ἀρχὴ τέγονε, καὶ ἐπίστευσαν, διτι πάντως τὸ βάπτι-
σμα ἀφεσίς ἐστιν ἀμαρτημάτων, τότε ἐπῆλθε τὸ
Πνεῦμα· τοῦτο δὲ γίνεται, προσικονισμῶντος τοῦ
Θεοῦ ἀπολογίαν μεγάλην τῷ Πέτρῳ· καὶ οὐχ ἀπλῶς
τὸ Πνεῦμα ἐπῆλθεν, ἀλλὰ γλώσσας ἐλάλουν, ὅπερ
ἔξεπληττε τοὺς συνελθόντας. Πρὸς τοὺς λέγοντας·
Διὰ τι δ Φίλιππος οὐ κατήγαγε τὸ Πνεῦμα, καὶ
διὰ τι οὗτοι πρὸς τοῦ βαπτισθῆναι ἐπέπεσεν ἐπ' αὐτοῖς
τὸ Πνεῦμα; πρὸς οὓς δεῖ εἰπεῖν, διτι τοῦ Θεοῦ κρίσει
ταῦτα γίνεται, καὶ οὐδέτερος δύναται κωλῦσαι τὸ Πνεῦμα
κατελθεῖν, καὶ πρὸς τοῦ βαπτισθῆναι οὐδατι ἔκεινον,
ἐφ' ὃ [εφ' ὃν] συνορᾷ τὸ Πνεῦμα ἐπιπεσεῖν, ὡς δ
Πέτρος μαρτυρεῖ. Οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Φίλιππου νοητέον,
διτι οὐχ ηδόκησεν δ Θεὸς ἐπιβαλεῖν τοῖς ὑπ' αὐτοῦ
βαπτισθεῖσι τὸ Πνεῦμα κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ βαπτι-
σμάτος· καὶ οὐτερβαίνει τὸν δινθρωπὸν ἀναζητεῖν τὴν
τοῦ Θεοῦ γνώμην, κατὰ τὸ εἰρημένον. «Τίς ἔγνω
οὐν Κυρίου;»

Τίς ἦν ἡ τοῦ θδατος χρεία, τοῦ ἀγίου Πνεύματος
ἐπιπεσόντος αὐτοῖς; Τὸ μυστήριον ἐκκαλύπτον ήμεν
τὸ ἀποκεχρυμμένον. Θεῖς τελεῖται ἐν αὐτῷ αὐτοῦ
τάφος καὶ νέκρωσις, καὶ ἀνάστασις, καὶ ζωὴ. «Ωσπερ
εὐκολὸν ἡμῖν βαπτίσασθαι, καὶ ἀνανεῦσαι, οὔτως
εὐκολῶν τῷ Θεῷ θάψει τὸν παλαιὸν δινθρωπὸν, καὶ
ἀναδεῖξαι τὸν νέον. Τρίτον δὲ τοῦτο γίνεται, ἵνα
μάθητε διτι δυνάμει Πατρὸς, καὶ Γίου καὶ ἀγίου
Πνεύματος τὰ πάντα.

Μετὰ τοσαῦτα ε δεκρίνοντο οἱ ἐκ πειτομῆς, ε
οὐχ οἱ ἀπόστολοι, μή γένοιτο! ἐσκανδαλίζοντο διτι
μικρῶς· καὶ ὅρα τι προβάλλονται. Οὐ λέγουσι, Διὰ
τι κατήγγειλες [§. κατήγγειλας]; ἀλλὰ, Διὰ τι συν-
έφαγες· «Ετι ἔχηλουν ὑπὲρ τοῦ νόμου.» Ο δὲ Πέτρος
οὐ πρὸς τοῦτο ἰσταται τὸ ψυχρὸν (ψυχρὸν γάρ διτις
ἡν), ἀλλὰ πρὸς ἔκεινο τὸ μέγα, διτι εὶ Πνεύματος
μετέλαβον, φησί, πῶς τούτου μεταδοῦναι οὐχ ἐνῆν;

Ὄσανει Ελεγεν· Ἱκανὸν μὲν ἦν καὶ τοῦτο πεῖσαι,
τὸ θεάσασθαι τὴν σινδόνα, πλὴν ἀλλὰ καὶ φωνῇ προ-
ετέθη. Οὐ τῆς συγέσωσις τοῦ Πέτρου ἦν τὰ βήματα,
ἀλλὰ τοῦ Πνεύματος· καὶ δεῖκνυστ διὰ τῆς ἀπόλογίας
ἔκεινον μὲν οὐδαμοῦ αἴτιον, πανταχοῦ δὲ τὸν Θεόν·
ἐπ' αὐτὸν γάρ ἔρδιψε τὸ πᾶν. «Ἐν ἔκστάσει ε γάρ,
φησί, αὐτὸν ἐποίησεν.» «Ἐγὼ ἐν Ἰόππῃ ἤμην·» ε τὸ
σκεῦος αὐτὸς δεῖξεν· δεῖγὼ καὶ ἀντείπον· καὶ πάλιν
αὐτὸς εἰπε, καὶ οὐδὲ οὔτως ἤκουσα· τὸ Πνεῦμα
ἐκέλευσεν ἀπελθεῖν, καὶ οὔτως ἀπελθὼν οὐκ ἐπέ-
δραμον.

«Ορᾶς, διτι Οὐ τὸ ἔμδην ἐποίησα, φησίν, διτι οὐδέ-

ποτε ἔφαγον, πρὶς τοῦτο δὲ ἐλεγον ἐκεῖνοι, διτὶ εἰς· Τοῦτο δὲ πρὸς Κορνηλίουν οὐ λέγει· οὐ γάρ ἡν ἀνάγκη. Ὁρᾶς, διτὶ τοῦ Πνεύματος; ἡ νομοθεσία; καὶ οὐδὲν ταπεινότερον ὅταν τὴν τῶν ἀδελφῶν μαρτυρίαν ἐπάγεται. Οὐκ εἶπε τὰ παρὰ τοῦ ἀγγέλου ῥήθεντα, διτὶ εἶπε τῷ Κορνηλίῳ· Αἱ προσευχαὶ σου καὶ αἱ ἐλεημοσύναι σου, καὶ τὰ ἔξης· ἀλλὰ τὶ φασι; Λαλήσεις ῥήματα πρὸς αὐτὸν οἷς σωθῆσῃ σὺ καὶ πᾶς ὁ οἰκός σου. Τοῦτο εἰκότως πρόσκειται, καὶ οὐδὲν λέγει περὶ τῆς ἐπιεικείας τοῦ ἀνδρός. Τοῦ Πνεύματος πέμψαντος; φησι, τοῦ Θεοῦ κείεντας διὰ τοῦ ἀγγέλου. Ἐντεῦθεν, αἰτοῦντος, λύνοντος τὴν διάκρισιν τῶν πραγμάτων, τὶ ποιῆσαι ἔδει; Ἀλλ' οὐ λέγει τούτων οὐδὲν, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ὑστέρου Ισχυρίζεται, δὲ καὶ κατὰ τοῦτο ἀναμφισθῆτον ἦν τεκμήριον.

Καὶ οὐκ ἀρκεῖται τούτῳ, ἀλλὰ καὶ μνήματος ἀναμνήσκει τοῦ Κυρίου, διτὶ οὐδὲν καινότερον γέγονεν, ἀλλ' ὥσπερ προείπεν· «Ἀλλ' οὐκ ἔδει βαπτίσαι;» Ἀλλ' ἀπηρτίῳ τὸ βάπτισμα· καὶ οὐ λέγει· Ἐκέλευσα αὐτοὺς βαπτισθῆναι· ἀλλὰ τι; Δείκνυσιν αὐτὸν μηδὲν ποιήσαντα. «Οπερ ἐσχήκαμεν, φησιν, ἡμεῖς, Ἰαβανὸν ἔκεινοι. Ἰνα μειζόνων ἕκατων ἐμφράξῃ τὰ στόματα, διὰ τοῦτο προσεύθηκε· ἐτὴν ἵσην δωρεάν.» Ὁρᾶς, πῶς οὐκ ἀφίσιν αὐτοὺς ἐλαττὸν σχεῖν; καὶ οὐ λέγει· οὐδὲν, ἀλλ', «ἡμῖν.» Τί ἀναξιοπαθεῖτε, ὅταν ἡμεῖς κινητούντος αὐτοὺς λέγομεν; Βαθαί, πόση ἀπολογία! Οὐ γάρ εἶπε· Τάντα οὖν εἰδότες ἡσυχάζετε· ἀλλὰ τι; Δέχεται αὐτῶν τὴν ὄρμην, καὶ ἔγκαλοῦσιν ἀπολογεῖται· «Τίς ἡμῖν ὁνυάτος κωλύει;» σφόδρα ἐντρεπτικῶς καὶ βαρέως· ὅθεν λοιπὸν φοβηθέντες, «ἡσύχαζον καὶ ἐδέξαντο τὸν Θεόν.» Οὐ μικρὸν κατόρθωμα δὲ ὀγκός γέγονε. Ταῖς γάρ ἀγαπῶσι τὸν Θεόν πάντα συνεργεῖ εἰς τὸ ἀγαθόν. Οὐκ ἀν, εἰ γε ἐπίτηδες ἐσπούδασαν στήσαι τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλο τι ἐποίησαν, ή τοῦτο· διέσπειρν τοὺς διάσταλους. «Ορα, ποῦ τὸ κήρυγμα ἐξετάθη, εἴς τις Φοινίκης, καὶ Κύπρου, καὶ Ἀντιοχείας·» οὐδὲν μέντοι ἐλάουν, εἰ μή μόνοις Ἰουδαίοις. Καὶ ὅτε Στέφανος ἀνηρέθη, καὶ Παῦλος διεικνύεται, καὶ οἱ ἀπόστολοι ἐμαστίχησαν καὶ τῇσι θάνησαν, τότε τὰ Εθνη ἐδέχθησαν· δὲ καὶ Παῦλος φησιν· «Ὑμῖν ἦν πρώτον λαλήθηνται ἀναγκαῖον τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ· ἐπειδὴ δὲ ἀπωθεῖτε, ίδού στρεψόμεθα εἰς τὰ Εθνη.» Ιωσής διὰ τὸ μή εἰδέναι Ἐβραϊστὶ «Ἐλληνας αὐτοὺς ἔκάλουν.

Διὰ τι καὶ νῦν ἡ τῶν σημείων ἀνάγκη γέγονεν; Ιωσής πιστεύσωσι. Διὰ τι μή Παῦλῳ γράφουσιν, ἀλλὰ Βιρνάβαν πέμπουσιν; Οὐ πω τοῦ ἀνδρὸς γίδεισαν τὴν ἀρετὴν· οἰκονομεῖται δὲ Βιρνάβαν παραγενέσθαι, ἐπειδὴ καὶ πλῆθος ἦν, καὶ οὐδεὶς δὲ κωλύων. Εἰκότως ἐβλάστησεν ἡ πίστις, καὶ μάλιστα ὅτι ἐνταῦθα οὐδένα ὑπέμειναν πειρασμὸν, καὶ Παῦλος κηρύττει. Οὐ ταῦτον ἔστι Θεὸν ἀγαθὸν εἶναι, καὶ ἀνδρα. Οὐ μὲν γάρ, κατ' οὐσίαν ἀρχὴ καὶ πηγὴ ὃν ἀγαθῶν· ὃ δὲ, οὐ κατ' οὐσίαν τυγχάνει, ἀλλ' ἐν ἀναλήψει ἀρετῆς ἔχει τοῦτο. Οὐτεώς διὰ τοῦτο ἐνταῦθα ἐχρηματίσθησαν καλεῖσθαι Χριστιανοί, διτὶ Παῦλος ἐνταῦθα τοσούτον ὑπέμεινε χρόνον. Οὐ μικρὸν δὲ τῆς πόλεως;

Αἱ ἔγκαλμιοι τοῦτο πρὸς ἀπαντας στήσαις δύναται, διτὶ τοῦ στόματος ἐκείνου τοσούτον ἀπῆλαυσε χρόνον πρώτη τῶν δλλῶν ἀπικούν· διδ καὶ πρωτώς ἐνταῦθα τοῦ ὄντος τῆς ἡγεμονίας. Ὁρᾶς Παῦλου τὸ κατόρθωμα εἰς ὅσον ἐπῆρεν ὑψός ὥσπερ τὶ σημεῖον τὸ δνομα; Ἐνθα τριτχίλιοι καὶ πεντακισχίλιοι ἐπίστευσαν, καὶ πολὺ πλῆθος, οὐδὲν τοιοῦτον γέγονεν, ἀλλ' οἱ τῆς ἔδου ἡκουον· ἐνταῦθα δὲ Χριστανοί ὥνομάσθησαν. [ΑΛΛΑΙΩΝΙΟΥ.] Σημειωτέον διτὶ μᾶλλον ἡ Ἀντιοχεία διὰ τοῦτο δεσντως τῆς ὡθήθη θρόνου ἀρχοντικοῦ, ἐπειδὴ ἐκεὶ προτέρως ἐχρηματίσθησαν οἱ Χριστιανοί. Χριστιανὸς γάρ δνομα πολυθεῖας ἀντίπαλον.

Τὶ δέ φησιν ὁ Χριστός, διτὶ εἰς τὸ νόμος καὶ οἱ πρωφῆται εἰς· Ἰαώννου; Περὶ ἐκείνων φησι τῷ προφῆτῶν τῶν τὴν παρουσίαν αὐτοῦ προσαναφωνησάντων. Κυπρίους ἔσχον διδασκάλους καὶ Κυρηναίους, καὶ Παῦλον· ἀλλ' οὐτος ὑπερέβαινεν αὐτοὺς, ἐπει καὶ Παῦλος Ἀνανίαν καὶ Βιρνάβαν ἔσχε διδασκάλους. Ἰαὼ γάρ μή νομισωσιν, διτὶ δ λιμὸς γέγονεν, διτὶ Χριστιανισμὸς εἰσῆλθεν, διτὶ δαίμονες ἀπέστησαν, προέγει τὸ Πνεῦμα τὸ δγιον. Ἀλλὰ τοῦτο οὐδὲν θευματόν· καὶ γάρ ὁ Χριστός προείπεν, οὐ διὰ τοῦτο, ἐπειδὴ ἐξ ἀρχῆς τοῦτο γενέσθαι ἔδει, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰ κακὰ τὰ εἰς τοὺς ἀποστόλους γεννήμενα· καὶ ἐμακροβύμησεν ὁ Θεός· ὡς δὲ ἐνέκειντο, λιμής μέγας γίνεται, μηνύων τοῖς Ἰουδαίοις τὰ ἐσόμε· α κακά· καὶ ὅρα πότε γίνεται, διτὶ καὶ ἑθνικοὶ προσετέθησαν.

«Ορα αὐτοῖς τὸν λιμὸν αἵτιον σωτηρίας καὶ ἀφορμὴν ἐλεημοσύνης γενόμενον· καὶ ἄμα πιστεύοντας, ἄμα καὶ καρποφοροῦντας, οὐ τοῖς αὐτοῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς πόρῳ· «Μόστε οὖν καὶ πρεσβύτερων εἰχον ἀξίαν οἱ ἀπόστολοι· καὶ ἐν ἀλλῷ δὲ κεφαλαῖων σεσημείωται, διτὶ διακόνων καὶ ἐπισκόπων εἰχον βαθμόν. Ποιὸν καιρόν; Τὸν ἐπὶ Κλαυδίου Καίσαρος. Γάιος γάρ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων Ἀγρίππαν καθιστησι βασιλέα τῆς Ιουδαίας, τὸν Ἡρώδην ἐξορίσας ἐν Λουγδονώῳ τῆς Γαλλίας, σὺν τῇ γυναικὶ Ἡρώδιᾳ. Οὗτός ἔστιν δ κατὰ τὸ πάθος τοῦ Κυρίου βατιλεύσας, ὡς ιστορεῖ Ἰωσήππος, καὶ Εὐσέβιος· καλῶς λέγει, διτὶ Ἡρώδης δ βασιλεὺς οὗτος οὐκ ἦν ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ. Οὐκ ἔτι Ιουδαῖοι, ή τὸ συνέδριον τοῦτο ποιεῖ, ἀλλ' δ βασιλεύς· μείζων δὲ ἐξουσία καὶ δ πόλεμος, δισφ πρὸς χάριν ἐγίνετο τοῖς Ιουδαίοις. Θέα, διτὶ πιεστοὶ ἀνδρες, καὶ τὸ ἐξ αὐτῶν σύστημα, Ἐκκλησία καλεῖται. Καὶ ἵνα μηδεὶς λέγῃ, διτὶ διὰ τοῦτο ἀδεῶς κατατολμῶσι τοῦ θανάτου, ἀτε ἐξαρπάζοντος αὐτοὺς τοῦ Θεοῦ, συγχωρεῖ ἀναιρεθῆναι τοὺς κορυφαίους, Στέφανον καὶ Ἰάκωβον. Καὶ σημειωτέον, διτὶ πρώτος ἐμαρτύρησεν δ Ἰάκωβος ἐκ τῶν δώδεκα. Πάλιν δὲ πειρατὴ τῶν Ιουδαίων ἀκριβολογία, ἀνελεῖν μὲν ἐκώλυσον, ἐν δὲ κακῷ τοιούτῳ τοιαῦτα ἐπραττον.

Φιλοστοργίας δὲν εἰς προσευχὴν ἐκτενής. «Ἀκούσατε πῶς διέκειντο ἐπὶ τοῖς ἀποστόλοις. «Ορα δὲ Πάτερον καθεύδοντα, καὶ οὐκ δυτα ἐν ἀγωνίᾳ, οὐδὲ ἐν φόβῳ αὐτῇ τῇ νυκτὶ, δὲ προάγεσθαι ἐκμελεῖν· οὐτὲ δὲ δύναται· δὲ προσευχὴ, ἐκ τούτου μάθωμεν. Φίρε κάκενον ἐξετάσωμεν. Εἶπεν δὲ Χριστός· «Μή κατ-

πησθε χρυσὸν, ἢ δρυγυρὸν, ἢ δύο χιτῶνας, ἢ ζώνην, λασανίας εἰσελθόντες, φῆσαι, λαλεῖτε ἐν τῷ ιερῷ τῷ λαῷ· τοῦτο δὲ οὐκ εἶπεν ὁ ἄγγελος, ἀλλὰ τὸ [ſ. τῷ] σιγῇ ἀποστῆναι καὶ νυκτὸς ἐξελαύνειν ἔδωκεν ἑξουσίαν ἀναχωρῆσαι. Ἰσως τινὲς ἀποροῦσιν, ὡς περιεῖδεν ὁ Θεὸς τοὺς ἀθλητὰς ἀπολλυμένους, καὶ νῦν πάλιν τοὺς στρατιώτας διὰ τὸν Πέτρον, καίτοι δυνατὸν ἦν αὐτῷ μετὰ Πέτρου κάκεινος ἐξελέσθαι. Ἀλλ’ οὐδέπω τῆς κρίσεως δικαιόδοξος, ὥστε τὸ κατ’ ἀξίαν ἀπονεῖμαι ἐκάτιτφ. Ἀλλως δὲ, οὐκ ἐνέβαλ[λ]εν αὐτοὺς εἰς τὰς χειρας αὐτοῦ τοῦ Πέτρου. Μᾶλλον γάρ αὐτὸν ἐλύπει τὸ ἀμπαιχθῆναι ὥσπερ τὸν πάππον αὐτοῦ, ὑπὸ τῶν Μάγων ἀπατηθέντα· μᾶλλον ἐποίει διατρίβεσθαι, καὶ καταγέλαστος εἶναι. Εἰ γάρ καὶ τοὺς στρατιώτας ἐξήγαγεν ὁ ἄγγελος μετὰ Πέτρου, ἐνομίσθη ἀν φυγὴ εἶναι τὸ πρᾶγμα. Ταύτης β τοις μέμνηται τῆς ἴστορίας, εἰπε μοι; Τί πρὸς τὸ Εὐαγγέλιον ἀνήκει μαθεῖν; Ὄτι θυμομαχεῖ Τυρρίοις καὶ Σιδωνίοις, καὶ μικρὸν οὐδὲ τούτῳ ἐστι, πῶς ἐπῆλθεν εὐθέως ἡ δίκη καὶ κατέλαβεν αὐτὸν, εἰ καὶ μὴ διὰ Πέτρου, ἀλλὰ διὰ τὴν αὐτοῦ μεγαληγορίαν. Καὶ μήτε εἰ ἐκεῖνοι, φῆσιν, ἐδόθασαν, τί πρὸς τοῦτο; Ὅτι κατεδέξατο τὴν φωνὴν, ὅτι ἀξιον ἐσείσθησεν εἶναι τῆς κολακείας. Ὁρα πάλιν ἀμφοτέρους μὲν δυτας ἀξιον τεμαχίας, τοῦτο [ſ. τοῦτο] δὲ κολακόμενον. Οὐ γάρ ἐπὶ τῆς κρίσεως δικαιόδοξος· ἀλλὰ τὸν μάλιστα ὑπεύθυνον τοῦτον κολάξει, ἐκείνους ἀφεὶς ἀπὸ τοῦτο κερδῶνται.

Νῦν ἔγνων, φῆσιν, οὐ τέτε. Διὰ τί δὲ γίνεται τοῦτο, καὶ οὐκ ἔτι διὰ Πέτρος ἐν αἰσθήσει τῶν γινομένων, καίτοι τοιαῦτα ἀπολαύσας, ἀπαλλαγεῖς, ὡς περ οἱ πάντες ἀπελύθησαν; Καὶ τὸ τέλος ἀλύσεις δὲ ἀπὸ τῶν χειρῶν πεσεῖν, μέγα τεκμήριον τοῦ φαγεῖν [ſ. φυγεῖν] ἀθρόον. Βούλεται τὴν ἡδονὴν αὐτῷ γενέσθαι, καὶ μετὰ τὸ ἀπαλλαγῆναι τὴν αἰσθήσιν λαβεῖν. Ὁρα τὸν Πέτρον, οὐκ εὐθέως ἀναχωροῦντα, ἀλλὰ πρότερον εὐαγγελιζόμενον τοὺς αὐτούς. Τί δέ ἐστι τὸ, «συνιδὼν»; Ὅτι οὐκ ἀπλῶς ἀπελθεῖν δεῖ, ἀλλ’ ἀμετψαθεῖ τὸν εὐεργέτην. « Ήδησεν ἐπὶ τὴν οἰκίαν Μαρίας. » Τίς ἦν δι Ιωάννης; « Ισως οὐκ ἐκεῖνος, ὃ ἀει αὐτοῖς συνών. Διὰ γάρ τοῦτο καὶ τὸ παράσημον αὐτοῦ ἔθηκεν· εἶπε γάρ, « τοῦ ἐπικαλούμενου Μάρκου. » Ὁρα καὶ [ſ. add. σύνεσιν] παιδίσκης εὐλαβεῖας γεμούσης· ἀνένευε τοῦ μὴ ἀνοίξαι· καὶ καλῶς γέγονεν· ἵνα μὴ ἐκεῖνοι ἐκπλαγέντες, καὶ εὐθέως ἰδόντες, ἀπιστήσωσιν· ἀλλ’ ἐγυμάσθη αὐτῶν ἡ διάνοια, ὅπερ ἔθος ἦμιν ποιεῖν. Τοῦτο ἀληθὲς, δις ἔκαστος ἄγγελον ἔχει. Καὶ τί βούλεται ὁ ἄγγελος; Ἀπὸ τοῦ καιροῦ τοῦτο προσεδίκησαν. Φῆσι γάρ· « Οπου εἰσὶ δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ ἐμὸν διονομα, ἐκεὶ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν. » Οπου δι Χριστὸς μέσος, ἀνάγκη πολὺ πλῆθος; καὶ ἀρχαγγέλων καὶ ἄλλων δυνάμεων εἶναι.

Παντὶ πεπιστευχότι εἰς τὸν Κύριον ἄγγελος παρεδρεύει, ἐὰν μή ποτε ἡμεῖς ἀπὸ τῶν πονηρῶν ἔργων αὐτὸν ἀποδιώξωμεν. Ήδη γάρ τὰς μελίσσας καπνὸς φυγαδεύει, καὶ τὰς περιστερὰς ἐξελαύνει δυσωδίᾳ· οὗτα καὶ τὸν τῆς ζωῆς ἡμῶν ἀγγελὸν ἡ πολύδακρυς καὶ δυσώδης ἀφίστησιν ἀμαρτία. Πολλῷ ποθεινότερον [ſ. ποθεινότερος] ἦν τοὺς μαθηταῖς λοιπὸν, οὐ τῷ σωθῆναι μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ ἐπιστῆναι, καὶ εὐθέως ἀπελθεῖν. Πῶς οὐκ ἔτι κενδόδος; Οὐδὲ εἶπε, τοῖς ἀπανταχοῦ ταῦτα δηλοποιήσατε, ἀλλά, « τοῖς ἀδελφοῖς. »

Οὐ γάρ ἐπείραξε τὸν Θεὸν, οὐδὲ εἰς πειρασμὸν ἐνέβαλ[λ]εν ἑαυτὸν· ἐπειὶ καὶ τοῦτο οὐτε ἐκελεύσθη-

ιερῷ τῷ λαῷ· τοῦτο δὲ οὐκ εἶπεν ὁ ἄγγελος, ἀλλὰ τὸ [ſ. τῷ] σιγῇ ἀποστῆναι καὶ νυκτὸς ἐξελαύνειν ἔδωκεν ἑξουσίαν ἀναχωρῆσαι. Σημειωτέον, ὡς περιεῖδεν ὁ Θεὸς τοὺς ἀθλητὰς ἀπολλυμένους, καὶ νῦν πάλιν τοὺς στρατιώτας διὰ τὸν Πέτρον, καίτοι δυνατὸν ἦν αὐτῷ μετὰ Πέτρου κάκεινος ἐξελέσθαι. Ἀλλ’ οὐδέπω τῆς κρίσεως δικαιόδοξος, ὥστε τὸ κατ’ ἀξίαν ἀπονεῖμαι ἐκάτιτφ. Ἀλλως δὲ, οὐκ ἐνέβαλ[λ]εν αὐτοὺς εἰς τὰς χειρας αὐτοῦ τοῦ Πέτρου. Μᾶλλον γάρ αὐτὸν ἐλύπει τὸ ἀμπαιχθῆναι ὥσπερ τὸν πάππον αὐτοῦ, ὑπὸ τῶν Μάγων ἀπατηθέντα· μᾶλλον ἐποίει διατρίβεσθαι, καὶ καταγέλαστος εἶναι. Εἰ γάρ καὶ τοὺς στρατιώτας ἐξήγαγεν ὁ ἄγγελος μετὰ Πέτρου, ἐνομίσθη ἀν φυγὴ εἶναι τὸ πρᾶγμα. Ταύτης C τοις μέμνηται τῆς ἴστορίας, εἰπε μοι; Τί πρὸς τὸ Εὐαγγέλιον ἀνήκει μαθεῖν; Ὄτι θυμομαχεῖ Τυρρίοις καὶ Σιδωνίοις, καὶ μικρὸν οὐδὲ τούτῳ ἐστι, πῶς ἐπῆλθεν εὐθέως ἡ δίκη καὶ κατέλαβεν αὐτὸν, εἰ καὶ μὴ διὰ Πέτρου, ἀλλὰ διὰ τὴν αὐτοῦ μεγαληγορίαν. Καὶ μήτε εἰ ἐκεῖνοι, φῆσιν, ἐδόθασαν, τί πρὸς τοῦτο; Ὅτι κατεδέξατο τὴν φωνὴν, ὅτι ἀξιον ἐσείσθησεν εἶναι τῆς κολακείας. Ὁρα πάλιν ἀμφοτέρους μὲν δυτας ἀξιον τεμαχίας, τοῦτο [ſ. τοῦτο] δὲ κολακόμενον. Οὐ γάρ ἐπὶ τῆς κρίσεως δικαιόδοξος· ἀλλὰ τὸν μάλιστα ὑπεύθυνον τοῦτον κολάξει, ἐκείνους ἀφεὶς ἀπὸ τοῦτο κερδῶνται.

Ἔισθηπόλες φῆσιν, δις καὶ ἐσθῆτα λαμπρὸν ἐξ ἀργυρίου πεποιημένην περιέκειτο. Ὁρα, πῶ; καὶ ἐκεῖνοι ἀδλακες ἦσαν, καὶ τῶν ἀποστόλων τὸ φρόνημα· δις [ſ. δν.] γάρ θενος ἐλόχηρον ὄντος [οὐτως] ἀθεράπευτας, τοῦτον οὔτοις διέπτυνον. Ἔτι Βαρνάδικ πρώτου μημονεύει· οὕπω γάρ Παῦλος ἦν λαμπρὸς, οὕπω σημείον οὐδὲν εἰργάσατο. Σημειωτέον, δις Παῦλος καὶ Βαρνάδας μετὰ τῶν προφητῶν κατετάγησαν. Ἰδού δι τρόπος ἐκάστου, καὶ οὐκ ἡ ἐκ παθὸς ἀναστροφή. Βλέπε γάρ, πῶς δι μὲν Ἡρώδης κάκιστος ἦν· δὲ τούτου σύντροφος Μαναὴν τοσοῦτον μετεβλήθη, δις καὶ προφητείας ἡξιώθη. Τί ἐστι, « Λειτουργούντων; » Τουτέστι κηρυττόντων. Τί ἐστιν, « Αἱφορίσατε μοι εἰς τὸ ἔργον; » Εἰς τὴν ἀποστολήν. Ὁρα λοιπὸν ὑπὸ τίνων χειροτονείται· ὑπὸ Λουκίου Κυρηναίου καὶ Μαναήν, μᾶλλον δὲ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος. Οσῷ γάρ τὰ πρόσωπα ἐλάττονά ἐστι, τοσοῦτον σεμνότερος ἡ τοῦ Θεοῦ φαίνεται χάρις. Χειροτονεῖται λοιπὸν εἰς ἀπόστολον, ὥστε μετ’ ἑκουσίας κηρύγξειν. Πῶς οὖν αὐτός φῆσιν· οὐδὲ ἀνθρώπου, οὐδὲ δι’ ἀνθρώπων; οὐδὲ δινθρώπων αὐτὸν ἐκάλεσεν, οὐδὲ προτήγετο, τουτέστι δι’ ἀνθρώπων. Διὰ τούτο φῆσιν· Οὐκ ἀπὸ τοῦδε ἐπέμφθη, ἀλλ’ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος.

Σημειωτέον, δις οὐκ ὡς ἔτυχεν ἐκειροτόνουν τοὺς διακόνους, ἀλλὰ προνηστεύοντες καὶ εὐχόμενοι. Καὶ ίδού πάλιν ἐπέθηκαν τὰς χειρας τοῖς περὶ Σαῦλον, ώ; ἐκ τούτου στοχάσασθαι, δις τὴν τοῦ διακόνου βαθμὸν διὰ τῆς ἐπιγινομένης γειρυθεσίας; ὑπερέβησαν. « Οντως οὐ τοῖς τυχούσι λαλεῖ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, ἀλλὰ τοῖς λειτουργούσιν αὐτῷ καὶ νηστεύουσιν. Ὁρα, πῶς ἐν Σελευκείᾳ οὐ διατρίβειστιν, εἰδότες δις ἀπὸ

τῆς γείτονος πόλεως ἐκπρώσαντο πολλὴν ἀν τὴν Α γελίζειναι οὐχ ὅπου ὠνόμασται Χριστός. » Ὁρα τὸν Βιρνάδιν παραχωροῦνται τῷ Παῦλῳ, (πῶς γάρ οὖ;) δι γιγαντεῖς Ταρσοῦ· ὥστερ καὶ Πέτρῳ Ἰωάννης πανταχοῦ, καίτοι ἔτι αὐτοῦ αἰδεσιμώτερος; ἦν, ἀλλὰ πρὸς τὸ κοινῆ συμφέρον ἐώρων. Ὁρα αὐτὸν τὸν Θεὸν αὐτῶν καλεῖ τὸν κοινὸν τῶν ἀνθρώπων πάντων Θεὸν, καὶ δείκνυσιν ἀνωθεν τὰς εὐεργεσίας αὐτοῦ μεγάλας οὖσας, καθίπερ καὶ Στέφανος ποιεῖ.

Ορᾶς πᾶσαν σπουδὴν ποιουμένους αὐτοὺς ἔκεινοις καταστέλλειν πρώτοις, ἵνα μὴ φιλονεικωτέρους [ἱ. φιλονεικοτ.] ἐργάσωνται· καὶ ἔκεινοις οὐκ ἐλάλουν, εἰ μὴ μόνον Ἰουδαίοις, καὶ αὐτοὶ εἰς τὰς συαγωγὰς ἀπῆσαν. Πάλιν μάγος Ἰουδαῖος καθίπερ Σίμων· καὶ ὅρα τοῦτον, δῆ μὲν τοῖς ἄλλοις ἐκήρυξτον, οὐ σφόδρα ἀγανακτοῦντα· ἐπειδὴ δὲ τῷ ἀνθυπάτῳ προσοήσαν, τότε. Τὸ δὲ θαυμαστὸν τοῦ ἀνθυπάτου, δι τοῦ καὶ προκατειλημένος ὃν ἔκεινον τῇ μαγείᾳ, ἥθελεν ἀκούσαι τῶν ἀποστόλων. Οὕτω καὶ οἱ Σαμαρεῖται ἐποίησαν. Ἐνταῦθα τὸ δονομα αὐτοῦ ἀμείβεται τῆς χειροτονίας, ὅπερ καὶ ἐπὶ τοῦ Πέτρου γεγένηται.

Τίνος ἔνεκεν; Ἰνα μηδὲ ταῦτα τῶν ἀποστόλων ἔλαττον ἔχει, ἀλλ' ὅπερ ἔσχεν ἔκαιρετον δοκούφατος; τῶν μαθητῶν, τοῦτο καὶ αὐτὸς κτήστηται, καὶ πλεονος οἰκειώσεως ὑπόθεσιν λάθη. Οὐδενὶ ἐλλιπῶς φησι· καὶ καλῶς εἶπε· « παντὸς δόλου· » ὑπεκρίνετο γάρ. « Μὴν διαβόλου· » τὸ γάρ ἔργον ἔκεινον ἐπραττεν. « Ἐχθρὸς πάστης δικαιοσύνης· » ἡ γάρ πάσα δικαιοσύνη αὗτη ἦν, ἐμοὶ δοκεῖ, καὶ τὸν βίον ἐλέγχειν τοῦ αὐτοῦ. Οὐχ ἡνὶ θυμοῦ τὸν ἔρματα. Διὰ τοῦτο πρελαβὼν εἶπε· « πλησθεὶς Πνεύματος ἀγίου, » τουτέστιν ἐνεργείας. Οὐχ ἡμῖν πολεμεῖς, φησιν, οὐδὲ μάχῃ, ἀλλὰ « Τὰς ἔδεις; Κυρίου διαστρέψεις τὰς εὔθειας. »

Τὸ, « ὅχρι καιροῦ, » σριον τῇ γνώμῃ διδούς, ἐν αὐτῇ ἔχειν τοῦ φωτὸς τὴν ἀπόληψιν, τῶν τρόπων μεταβολῆς τὸ βέλτιον. Ω γάρ αὐτὸς προστήρη σημειώ, ταύτῳ καὶ τοῦτον ἡδουλήθη προσαγαγεῖν. Οὐκ δρα τιμωρία ἦν, ἀλλ' ἴστις· μονονοσυχή λέγων. Οὐκ ἔγω ποιῶ, ἀλλ' ἡ τοῦ Θεοῦ χειρ. Καὶ ὅρα τὸ ἀταύφον· τοῦτο οὐ κολάζοντος ἦν τὸ ἔρμα, ἀλλ' ἐπιστρέψοντος. Εἰ γάρ κολάζοντος ἦν, διὰ παντὸς ἀν ἐποίησες τυφλὸν. Νῦν δὲ οὐ τοῦτο, ἀλλὰ πρὸς καρὸν, ἵνα τὸν ἀνθυπάτον κερδάνῃ. Διὰ τὸ μὴ ἔτερον σημεῖον ἐποίησεν; « Οτι οὐκ ἦν τοῦτο ίσον τοι ἔχορύν ἀνελεῖν. Τεκμήριον οὖν τῆς τυφλότητος, τὸ χειραγωγούς ζητεῖν. Καὶ ὅρα τὴν πάρωσιν· ὁ ἀνθυπάτος μόνον ἐπίστευσεν. Τὶ δῆποτε ὁ Ἰωάννης ὑποχρεῖται ἀπ' αὐτῶν; » Ατε ἐπὶ μακροτέρων λοιπῶν σταλλόμενοι ὀδὸν, καίτοι γε ὑπηρέτης ἦν, ἀλλὰ τὸν κίνδυνον αὐτοὶ εἶχον, ἀλλ' ἐλθόντες πάλιν εἰς Πέργην, παρατρέχουσιν· ἐπὶ γάρ τὴν μητρόπολιν ἤπειρον τὴν Ἀντιόχειαν.

Πάλιν εἰς τὰς συναγωγὰς ἐν σχήματι Ἰουδαίων εἰσῆσαν, ὡστε μὴ πολεμεῖσθαι μηδὲ ἐλαύνεσθαι· καὶ οὐτω τὸ πᾶν κατώρθουν. Λοιπὸν ἐντεῦθεν τὰ κατὰ Παῦλον μανθάνομεν, οὐ μικρὰ περὶ τοῦ Πέτρου μαθόντες ἐν τοῖς πρώτην εἰρημένοις.

« Ορα δὲ τοὺς Ἰουδαίους ἀφθόνως τοῦτο ποιοῦντας· μετὰ δὲ τοῦτο, οὐκ ἔτι. Εἰ τοῦτο ἐδούλεσθε, μᾶλλον ἔδεις παρακαλέσαι. » Ω τῆς κενοδοξίας! Ἐνταῦθα πρώτων κηρύγτει Παῦλος· καὶ ὅρα τὴν αὐτοῦ σύνεσιν· Ἐνθα μὲν οὖν κατεσπαρμένος δ λόγος, περιτρέχει· Ἐνθα δὲ οὐδεὶς ἦν, ἐνδιατρίθει, καθώ; φησιν αὐτὸς γράψω· « Οὗτος δὲ φιλοτιμούμενος εὐαγ-

γελίζειναι οὐχ ὅπου ὠνόμασται Χριστός. » Ὁρα τὸν Βιρνάδιν παραχωροῦνται τῷ Παῦλῳ, (πῶς γάρ οὖ;) δι γιγαντεῖς Ταρσοῦ· ὥστερ καὶ Πέτρῳ Ἰωάννης πανταχοῦ, καίτοι ἔτι αὐτοῦ αἰδεσιμώτερος; ἦν, ἀλλὰ πρὸς τὸ κοινῆ συμφέρον ἐώρων. Ὁρα αὐτὸν τὸν Ανθρώπων πάντων Θεὸν, καὶ δείκνυσιν ἀνωθεν τὰς εὐεργεσίας αὐτοῦ μεγάλας οὖσας, καθίπερ καὶ Στέφανος ποιεῖ.

Ἐνταῦθα διτι διαφόρως οἰκονομεῖ, τὰ κατ' αὐτοὺς ἐδήλωσε. « Ζητήσει γάρ Κύριος, φησιν, ἐαυτῷ ἀνθρώπων κατὰ τὴν καρδίαν αὐτοῦ, καὶ ἐντελεῖται αὐτῷ Κύριος εἰς δροντα ἐπὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ, δι τού οὐκ ἐφύλαξας σσα ἐντελεῖται σας Κύριος. » Ἐντεῦθεν δ Παῦλος τέθεικε τὸ, « Εὔφορον Δασιδ τὸν τοῦ Ιεσοῦ, ἀνδρα κατὰ τὴν καρδίαν μου, δι ποιήσει πάντα τὰ θελήματά μου. » Προφητικῶς γάρ ταῦτα εἰρηκεν δι προφητικώτετος Σαμουήλ πρὸς τὸν Σαούλ. Σημειωτέον δὲ, ως οὐδαμῶς αὐτολεξει ταῦτα τὰ βήματα κείνται ἐν τῇ βιθνῷ τῶν Βασιλεῶν, ἡ μόνον προφητικῶς ὑπὸ τοῦ θείου Σαμουήλ εἰρηται πρὸς τὸν Σαούλ οὐτως. « Καὶ νῦν τὸ βασιλεία σου οὐ στήσεται, καὶ ζητήσει Κύριος ἐαυτῷ ἀνθρώπων κατὰ τὴν καρδίαν αὐτοῦ, καὶ τὰ ἔξης. » Προκηρύξαντος Ἰωάννου, πρὸ προσώπου τῆς εἰσόδου αὐτοῦ. » Εἰσοδει τὴν σάφειαν λέγει. Οὕτω καὶ Ἰωάννης τὸ Εὐαγγέλιον γράψων, ἐπὶ τοῦτον καταφεύγει συνετῶς· δυνομα γάρ ἦν αὐτῷ πολὺ κατὰ τὴν οἰκουμένην ἀπασταν. Καὶ Ἰωάννης δὲ μαρτυρεῖ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ πάνταν ἐπ αὐτὸν ἀγόντων τὴν δόξαν, αὐτὸς ἀποκρούεται αὐτῇ. Οὐ γάρ ἔστιν ίσον μηδενὸς διδόντος καὶ πολλῶν παρεχόντων ταῦτην τὴν τιμὴν διωθεῖσθαι, καὶ μηδὲ ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ μετὰ τοσαύτης ὑποστολῆς. » Απὸ τοῦ προτάτορος αὐτοῦ; καλεῖ, τὴν εὐγένειαν εἰταῦθα δείκνυσι τὴν Ἰουδαϊκήν. Καὶ πανταχοῦ τοῦτο σπουδάζουσι δεῖξαι, αἰκεῖον αὐτῶν δι τὸ ἀγάθον, ἵνα μὴ ᾧς ἀλλοτριώ προσέχοντες φεύγωσιν. « Επιδὴ ἔσταυρωσαν αὐτὸν, τοῦτο [ἱ. τοῦτον], φησιν, ἀγνοήσαντες, ἀγνοίας ἦν, φησιν, τὸ ἀμάρτημα. Ορα, πῶς καὶ ὑπὲρ ἔκεινων ἀπολογεῖται ἡρέμα, καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ οὐτως δεῖς γενέσθαι. Ορα, πῶς αὐτοὶς περισπούδαστον τὸν τρόπον εἰπεν τοῦ θανάτου, καὶ Πιλάτον εἰς μέσον φέρουσιν, δῆμα μὲν, ἵνα δῆλον τὸ πάθος γένηται ἀπὸ τοῦ κριτηρίου, ἀμα δὲ ἵνα ἔκεινοι μειζόνως κατηγοροῦνται, ἀνδρὶ παραδόντες ἀλλοφύλῳ. Καὶ οὐκ εἰπεν, « Ενέτυχον, ἀλλ', « Ητήσαντο, » χάριν Ἐλαδον, φησιν, ὡς ἔκεινου μὴ θέλοντος αὐτὸν σταυρῶσαι. Μή θορυβεῖται δὲ σε τὸ τὸν Ἰησοῦν ἐγγέρθαι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ λέγεσθαι. Εἰ γάρ Ἱησοῦς οὐκ ἀλλος ἔστιν ἡ δ σαρκωθεὶς Λόγος, εὗτος δὲ ἔστιν ἡ δύναμις τοῦ Πατρὸς, δ' ἡς ἀπαντα ἐνεργεῖ, κατὰ τὸ, « Χριστός, Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία, » αὐτὸς ἔστιν ἀνεστακέναις νοηθῆσαι, καὶ ἐγγέρθαι λεγόμενος ὑπὸ τοῦ Πατρὸς, ἐφ' διν καὶ ᾧς ἀρχή καὶ ᾧς αἰτίαν ἀχρονὸν ἀπαντα ἀναφέρεται. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς φησι· « Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις; ἐγερῶ αὐτὸν. » Οὐκ ἀν ἡσαν, εἰ μὴ θείᾳ δυνάμεις εἰθεδοιούτο, οὐκ ἀν πρὸς ἀνθρώπους φωνῶντας τοιαῦτα ἀμαρτύρησαν. Τὸ Ιησεῖς δινομα ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου ἐκ-

C
C
D
D

λαμπένουσιν οἱ τῶν θεοκτόνων ἀδελφοί. Ἐπειδὴ οὖν Α τὸν Λόγον προλαβὼν εἶπε τεθεῖσθαι ἐν μνῆματι, ἵνα μή τις ὑπολάθῃ ἄστρον αὐτὸν εἰργέναι τὸν Λόγον, πάλιν αὐτὸν Ἱησοῦν καλεῖ, σύνθημοῦ διαιρεσιν διδόνες τῷ σαρκωθέντι Λόγῳ μετὰ τὴν ἁνωσιν, τῶν ἀσε-
βούντων ἐμφράττων τὸ στόμα.

Ταῦτα τῇ ἐνανθρωπήσει τοῦ Χριστοῦ πρέπει δῆπον τὴν ῥήματα, ήτις χρονικὴν εἶχε τὴν ἐπιροήτησιν· τὸ γάρ, σῆμερον, καὶ, αὔριον, ήμερῶν ἴστι παραστα-
κόν. Ἀχρόνως γάρ παρ τοῦ Πατρὸς, ὡς καὶ παῖδες αἱρετιῶν διμολογοῦσι, τίκτεται.

Ἄρθαρσις σημεῖον ἀπεργασάμενος τὸν τάφον· Εξ αὐτοῦ γάρ ἡμὲν ἐγερθεὶς ὁ Χριστὸς, ὡς ἀρθαρσίας ἀληθῶς ἡγεμῶν ἀνατέταλκεν, ἵνα καὶ ἡμεῖς ἐκ τῶν τάφων διαναστάντες, κατὰ τὴν ἐπιτιζομένην ἀνάστα-
σιν ἐν νεφέλαις αὐτῷ τὸ δεύτερον ἔρχομένῳ μετὰ τὸν δέκτη προσυπαντήσωμεν. Τί μὴ ἐπιγάγε μαρτυρίαν, δι’ ἣς ἐμελλον πειθεσθαι, διτὶ ἀφετις ἀμαρτιῶν δι’ αὐτοῦ γίνεται; Ὅτι τὸ σπουδαζόμενον τοῦτο ἦν, δεῖξαι τέως διτὶ ἀνέστη· τούτου δὲ διμολογουμένου, ἐκείνοι ἀναμφισβήτητον ἦν. Πλέκει δὲ τὸν λόγον ἀπὸ τῶν παρόντων, ἀπὸ τῶν προφητῶν, ἀπὸ τοῦ σπέρματος τοῦ κατ’ ἐπαγγελίαν, διτὶ ὁ Θεὸς σταυροῦται καὶ ἀποθνήσκει. Μή θαυμάσῃτε διτὶ ἀπιστον δοκεῖ εἶναι, καὶ αὐτὸν προείρηκεν δηναθεν. Κατακεχαγότος τοῦ προφήτου Ἀβακούμ, ἀποκρίνεται ὁ Θεὸς τοῖς ἀδικοῦσι τὰς ἐσομένας συμφοράς αὐτοῖς. Καὶ γάρ ἦν πολλῆς ἐκπλήξεως, πῶς ὁ Ἰσραὴλ ἐν τέκνοις κατηριθμημένος θεοῦ, καὶ πρωτότοκος ὀνομασθεῖς, δι’ ὃν καὶ Αἴγυπτος ἀπώλετο, παραδέσθαι τοῖς Βα-
σιλῶνοις, καὶ οὐ μόνον μαχαίρᾳ, ἀλλὰ καὶ δουλειᾳ, C καὶ αἰχμαλωσίᾳ, καὶ τοῖς ἀπευκοῖς ἀπασι. Ταῦτα δὲ, φησι, τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα τὸ μέγεθός ἐστιν, ὡς καὶ ἀπιστεῖσθαι, εἰ τις αὐτὰ ὑμῖν προαπαγγεί-
λειεν.

Εἶδε τοῦ Παύλου τὴν σύνεσιν. Οὐχὶ τότε ἐθαυμά-
σθη μόνως, ἀλλὰ καὶ ἐπιθυμίαν αὐτοῖς δεύτερον ἐνέ-
βαλεν ἀκροάσεως, εἰπὼν τινα σπέρματα, καὶ μὴ ἐπιλύσαι [f. ἐπιλύσας] μηδὲ ἐξελύσων τῷ λόγῳ, ὅστε αὐτοὺς ἀναρτῆσαι καὶ οἰκειώσαι ἐν αὐτῷ. Εἰ-
πεν διτὶ ἀφεσιν ἀμαρτιῶν διτὶ τοῦτο ἡμῖν κατηγεγε-
τα: τὸ δὲ πῶς, οὐκ ἐδήλωσε. Διὰ τοὺς αὐτοὺς οὐκ
ἐδάπτισεν εὐθέως; Ὅτι οὐκ ἦν καιρός. Πιέσαι δὲ
ἔδει ὥστε βεβαίως μένειν· εἰς τὸ μεταξὺ Σάββα-
τον, η ἀγία τοῦ, τὸ ἐσθμένον, ὡς σαφηνίζει κάτω. D Διὰ τοῦτο ταῦτα λέγεται, ἵνα μὴ ὡς ἐκ παρέργου νομίσῃ τις τοῦτο γεγενήσθαι. Οὐ γάρ εἰς ἡμᾶς ἡ
ὕδρι; ή παρ’ ὑμῶν. Ἰνα γάρ μή τις νομίσῃ εὐλα-
βεῖαι; εἰναι, οὐκέτιος χρίνεται αὐτοὺς, διὰ τοῦτο πρώτον εἶπεν, Ἀπωθεῖσθε αὐτοὺς, καὶ τότε,
Στρεφόμεθα εἰς τὰ Εθνη. Ποιλῆς ἐπιεικεῖς γέ-
ραι τὸ βῆμα. Οὐκέτιος, Καταλιμπάνομεν ὑμᾶς, ἀλλ’,
Ἐσται δυνατὸν, φησι, καὶ ἐνταῦθα πάλιν στραφῆναι. Καὶ τοῦτο οὐκ ἀπὸ τῆς ἡμετέρας ὑδρεως γέγονεν,
εἰσθως γάρ ἐντέταλται ὑμῖν [uulg. ἡμῖν]. Τί
οὖν οὐκ ἀποιήσατε τοῦτο; Ἐδει μὲν οὖν ἀκοῦσαι τὰ
Ἐθνη· καὶ τοῦτο οὐ πρὸ ὑμῶν, παρ’ ὑμῶν δὲ γέγονεν
τὸ πρὸ ὑμῶν.

Τουτέστιν εἰς γνῶσιν τὴν ἐπὶ σωτηρίαν, καὶ οὐκ

Α ἀπλᾶς ἐθνῶν, ἀλλὰ πάντων, καὶ εἰς δια ἡσαν τετα-
γμένα εἰς ζωὴν αἰώνιον. Καὶ τοῦτο τεκμήριον τοῦ
κατὰ Θεού γνώμην αὐτοὺς προλαβέσθαι, εἰ τεταγ-
μένοι εἰ δὲ οὐ κατ’ ἀνάγκην, εἰ οὓς πρέγχων, φησι,
καὶ πρωρίσει. [ΘΕΟΔΩΡΟΥ ·] Γένος; τεῦ Κυρίου
κατὰ σάρκα, κοινὸν μὲν ἀπιστα τῶν ἀνθρώπων ἡ
φύσις, ίδιον δὲ καὶ πελάζον δ Ἰσραὴλ. Ἐπειδὴ τοι-
νυν πρὸς μὲν τὸν Ἰσραὴλ παρεγένετο, τὰ ἔθνη διὰ
τῶν ἀποστόλων ἐφύτισε. Δέσμωά σι, φησι, τούτοις;
διὰ τὴν πρὸς τοὺς πατέρας αὐτῶν γεγενημένην ἐπ-
αγγελίαν, φωτιῶ δὲ διὰ σοῦ τὰ Εθνη, καὶ πᾶσιν ἀ-
θρώποις παρέξω τὴν σωτηρίαν (τοῦτο γάρ σημαῖνει
τὸ, εἴως ἐσχάτου τῆς γῆς), καὶ πέρας ἐπιθήσω
ταῖς πρὸς τοὺς πατέρας αὐτῶν γεγενημέναις μοι
συνθήκαις· τὴν γάρ διεθῆκην, συνθήκην οἱ λειποὶ
τριμερεῖσαν.

Τουτέστιν, ἀφωρισμένοι τῷ Θεῷ. Ὁρα, πῶς δεί-
κνυσι τὸ τάχος τὸ τῆς ὁμολογίας. Ἄντι τοῦ, διεκομίζει
[f. διεκομίζετο]. Ἄντι τοῦ, σύν ἐστησαν μέχρι τοῦ
ζήλου, ἀλλὰ ἐργά προσέθηκαν. Εὐσχήμονας εἰ λέ-
γει τὰς πλουσίας· εἰ σεβομένας εἰ δὲ οὐ τὰς πιστὰς
λέγει, ἀλλὰ τὰς Ἑλληνίδας, φησι ἰουδαίας. Πλὴν
ώς κάκιστοι καὶ τοῦ διαβόλου μιμηταί, σπουδάζουσιν
ἀποκλεῖσαι τοὺς ἀνθρώπους τὴν δόδυ τῆς σωτηρίας,
ῶσπερ τῷ πρωτοπλάστῳ διὰ τῆς Εὗας ἀπέκλεισε τὸν
παράδεισον. Ὁπερ προσέταξεν δ Ἃριστὸς; ποιοῦσι;, καὶ τὸν κονιορτὸν ἐκτινάσσουσι. Καὶ οὐχ ἀπλῶς τοῦ-
το ποιοῦσιν, ἀλλ’ ἐπειδὴ ἀπελάθησαν παρ’ αὐτῶν.
Ο γάρ δοκεῖ εἶναι ἀτιμίας τὸ πάντοθεν ἐλαύνεσθαι,
τοῦτο τιμῆς μεγίστης πρόξενον. Πάλιν εἰς τὰς συ-
αγωγὰς εἰσίσαν. Ὁρα πῶς οὐκ ἐγένοντο δεινότεροι
εἰπόντες, διτὶ εἰ Στρεφόμεθα εἰς τὰ Εθνη, εἰ ἐκ πολλῆς
περιουσίας, δημως ἀναιροῦσιν αὐτῶν τὴν ἀπολογίαν,
εἰ θέτε πιστεῦσαι ἰουδαίων τε καὶ Ἑλλήνων πολὺ^{πιθήος;}; Εἰκὺς γάρ αὐτοὺς ὡς καὶ πρὸς Ἑλληνας;
διαλέγεσθαι, κατὰ τὸ αὐτὸν δὲ λοιπὸν καὶ τὰ Εθνη ἐπ-
τιγειραν, ως οὐκ ἀρκοῦντες αὐτοῖς. Τί οὖν ἐκείθεν οὐκ
ἐξῆλθον; Οὐ γάρ ἐδιώκοντο, ἀλλ’ ἐπολεμοῦντο μόνον,
τουτέστι διεβάλλοντο.

Τοῦτο ἐποιεῖ τὴν παρθένιαν· μᾶλλον δὲ τὴν μὲν
παρθένιαν ἐποιεῖ ἡ αὐτῶν προθυμία· διὰ τοῦτο μέ-
χρι πολλοῦ στημεῖα οὐ ποιοῦσι. Τὸ δὲ πιστεῦσαι τοὺς
ἀκούσαται, τῶν σημειῶν ἦν· συντελεῖ δέ τι καὶ ἡ
παρθένια. Ὁρα δὲ, πῶς ἀπανταχοῦ ἀνατιθέσαι τὸ
πλὴν τῷ Θεῷ. Οὐ μικρὸν τοῦτο τὸ σχισθήναι. Τοῦτο
εἰλεγεν δ ዘριστός· οὐκέτιον βαλεῖν εἰρήνην, ἀλλὰ
μάχαιραν. ε

Οὐδὲν οὖν ἀποπον, εἰ ἀγιοι φεύγουσι τοὺς ἐπιθε-
λεύοντας αὐτούς [f. αὐτοῖς]. Καὶ οὐ δοκοῦσιν ἐξ
τοῦτου δραπετεύειν τὸν ἀπὸ τοῦ μαρτυρίου πόλεμον
ἐμβάσανον. Τοῦτο δὲ μοι σεσημείωται, διὰ τὸν;
μεμφαμένους Ἀρειανοὺς τὸν μέγαν Ἀθανάσιον ἐν
τῇ πίστει φεύγοντα, καὶ μὴ ἐκδιδόντα αὐτὸν τοῖς
Ἀρειανοῖς εἰς τὸ θανατῶσαι αὐτέν.

Διὰ τοι εἰ μεγάλῃ τῇ φωνῇ; εἰ θέτε ποὺς ξελους
πιστεῦσαι. Ὁρα δὲ, προσεῖχε τοὺς ὑπὸ τοῦ Παύλου
λεγομένους. Εἰδές φιλοσοφίαν; οὐδὲν ἀπὸ τῆς χωλείας;
πρὸς τὴν σπουδὴν τῆς ἀκροάσεως παρεβλάσῃ. εἰ ο;
ἀτενίσας αὐτῷ, φησι, καὶ ίδιον δὲ ἔχει πίστιν τοῦ

σωθῆναι. » Ήδη φάσιστο τῇ προαρέστῃ: καίτοι Α ἡ τὰ ξυνὴ δι' αὐτῶν παραδέξαντο, πάλαι βεβιασμένα τῇ πατρῷα πλάνη.

Ορα καὶ τῶν ἔθνων τὴν ὀφέλειαν, καὶ τῶν Ἰουδαίων τὴν κάκουργίαν. Ἐθος τοῖς Ἑλλησιν ἀπὸ ἀνθρώπων θέους ποιεῖν. Πετά δὲ τὸν λέγων. Πόθεν ἡ εἰδωλολατρεία; μάγιστρος τὴν ἀρχήν. Οὕτω καὶ τοὺς ἀποστόλους ἐξ ἀνθρώπων ἐποίουν θεούς. οὕτω καὶ διδόνοις ἐνίκησε πάρετο τὴν ἀρχήν τὴν ἀσέβειαν εἰσαγαγεῖν, λέγων· «Ἐσσεθε ὡς θεοί.» Καὶ ἐπειδὴ τότε οὐκ ἴσχουσεν, θετέρον ἐπιχειρεῖ, πανταχοῦ φιλονεικῶν τὴν πολυθεῖταιν εἰπάγειν. «Ἐθος ἔστιν Ἰουδαίοις, ἐπειδὴ κατὰ θεὸν δυσφημούσι περιέβρυγκύνει τὰ ἱράτια. Καὶ γοῦν δὲ Κατάφεδος, Υἱὸν τοῦ θεοῦ ἔστιν λέγοντος; τοῦ Χριστοῦ, περιέβρυξε τὰ ἱράτια αὐτοῦ. Δεδράκασι δὲ τοῦτο καὶ οὗτος ἐν Λυκαονίᾳ παραγεγούστες. Ἀνθρώποι μὲν ἔσμεν, φησι, τούτων δὲ μείζους· ταῦτα γάρ νεκρά. Ορα αὐτοὺς οὐκ ἀνατρέποντας μόνον, ἀλλὰ καὶ διδάσκοντας, οὐδὲν περὶ δοράτων φεγγομένους.

Διὰ τί δὲ ἔτεσεν, οὐκ ἔτι φησι. Τέως γάρ πρὸς τὸ κατεπείγον ισταται, οὐδεμιοῦ τὸ δνομα τοῦ Χριστοῦ τινεῖς. Μάρτυρας αὐτοὺς λέγει τοὺς ἐνιαυτισταίους νετούς. «Ω τῆς Ἰουδαικῆς μανίας! εἰς δῆμον οὗτα τιμῆσαντα τοὺς ἀποστόλους, ἐτόλμησαν ἐμβῆναι καὶ λιθάσαι· Παῦλον, καὶ ἕξ τῆς πόλεως, δεδοκότες ἔκεινους.

Ορᾶς ζέοντα καὶ πεπυρωμένον ζῆλον; Εἰς αὐτὴν πάλιν τὴν πόλιν ἥλθεν· ὥστε δειχθῆναι, διτείπου καὶ ὑπεχώρει, διὰ τε τὸν λόγον κατεσπαρκέναι, καὶ διὰ τὸ μή δεῖν ἐκκαίειν αὐτῶν τὸν υμὸν, ταῦτα τῶν σημείων οὐχ ἡττον λαμπροτέρους ἐποίει, καὶ μᾶλλον χαίρειν παρεσκεύαζεν. Οὐδαμοῦ λέγει, διτείπερ φαν χαίροντες, διτείπειαν ἀποικησαν, ἀλλ' ὅτι κατεξέθησαν ὑπὲρ τοῦ δύναμας αὐτοῦ ἀτιμασθῆναι· καὶ τοῦτο παρὰ τοῦ Χριστοῦ ἐδιδάσκοντο λέγοντος· «Μή χαίρετε ὅτι τὰ δαιμόνια ὑμῖν ὑπακούειν.» Ινα γάρ μή καταπέσῃ τὰ φρονήματα τῶν μαθητῶν, διτείποι νομιζόμενοι θεοί τοιαῦτα πάσχουσιν, εἰστήθον πρὸς αὐτοὺς καὶ διεἰέθησαν. Καὶ δρα, πρῶτον εἰς δέρβην ἐξέρχεται, διδοὺς αὐτοῖς ἀνατνεῦσαι τοῦ θυμοῦ, καὶ τότε πάλιν εἰς Λύστραν, καὶ Ἰκόνιον, καὶ Ἀντιόχειαν· θυμουμένοις μὲν αὐτοῖς· εἰκαν, πεπαυμένοις δὲ διπιτιθέμενος.

Ορᾶς, διτείποι πάντα χαρίτει, ἀλλὰ καὶ ίδια ἀπουδῆ διψκουν; «Αλλη παραμυθίᾳ, καὶ νητεύειν ἐδιδάσκοντο ἐν τῷ πειρασμῷ, καὶ μετὰ νητείων αἱ γειροτονίαι. Διὰ τί ἐν Κύπρῳ οὐκ ἐποίησε πρεσβυτέρους, οὐδὲν ἐν Σαμαρείᾳ; «Οτι ἐκείνη μὲν ἔγγυς ἦν τῆς Ἱερουσαλήμ, καὶ τῶν ἀποστόλων, καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ Ἀντιοχείᾳ δὲ λόγος ἐκράτει· ἐνταῦθα δὲ πολλῆς ἐδέστο παράμυθίας, καὶ μάλιστα αἱ ἐξ ἔθνων ὀφελοῦντες πολλὰ διδάσκεοθατο. Οὐκ εἰπεν οἴτα ἐποίησαν αὐτοί, ἀλλ' οἴτα δὲ θεός. Ἐμοὶ δόκοισι τοὺς πειρασμούς λέγειν. Θυρῶν ἀνοιξιν τὴν διδάσκαλιαν καλεῖ,

Μεγάλη γάρ οὖσα ἡ πόλις, ἐδεῖτο τῶν διδασκάλων· καὶ οὐκ ἔλεγον περιτομὴν ἀπλῶς, ἀλλ' ὅτι «Οὐδὲ σωθῆναι δύνασθε.» «Ο τούναντίου ήν, οἱ περιτεμνόμενοι σωθῆναι οὐδὲν ἡδύναντο. Οὓς συγεῖώς τοὺς πειρασμούς; Οὐκ εἶπε Παῦλος· Τί γάρ; οὐκ εἶμι ἀξιόπιστος ἀπὸ τοσούτων σημείων; ἀλλ' ἐπειδή διτείπειν.» «Ἐθος λέγεται ἐννομογ πρᾶγμα παρὰ τῇ Γραψῇ. Πῶς τοινυν ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας· «Ἐπιστολῇ, οὐδὲν ἀνήλθον. φησὶν, εἰς Ἱεροσόλυμα πρὸς τοὺς πρὸς ἐμοῦ ἀποστόλους, οὐδὲν ἀνεθέμην;» «Οὐ· πρῶτον μὲν οὐκ αὐτὸς ἀνήλθεν, ἀλλ' ἀπεπέλλη παρ' ἐτέρων. Δεύτερον δὲ, οὐ μαθησόμενος πάρεγένετο, ἀλλ' ἐτέρως [f. ἐτέρους] πεισθεῖν. Αὐτὸς μὲν γάρ εἰς ἀρχῆς ταῦτης εἶχε τῆς γνώμης, ἣν καὶ οἱ ἀπόστολοι· μετὰ ταῦτα ἐκρύθαν, τὸ μή δεῖν περιτεμνέσθαι. Ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἐδόκει τέως αὐτοῖς ἀξιόπιστος; εἰναὶ, ἀλλὰ τοῖς ἐν Ἱεροσόλυμοις προσείχον, ἀνήλθεν οὐκ αὐτὸς· τι εἰσόμενος πλείον, ἀλλὰ πεισθεῖν τοὺς ἀντιλέγοντας, διτείποι εἰν τούτοις φησιζούσται.

Οὐχ οἱ ἀπὸ ἔθνῶν πιστοί, ἀλλ' οἱ ἀπὸ Ἰουδαίων ἀπῆτούν τοὺς πιστοὺς πειριτεμνέσθαι, καὶ τὰ ἄλλα τὰ τοῦ νόμου σαρκικὰ ποιεῖν· οὖς ὡς ἔτι τὰ τοῦ νόμου φρονεῦντας, καὶ εἰς ίδιαν καύχησιν θέλοντας πειριτεμνεῖν τοὺς πιστούς, οὐκ ἀπεδέξαντο οἱ ἀπόστολοι· οὐ γάρ τὸ ίδιον θέλημα ἐζήτουν στήσαι, ἀλλὰ τὸ κοινωνεῖν τοῦ κόσμου. Πάλιν ἐνθεν ἔστι στοχάσσεσθαι, διτείποι τινὰ ἀξίαν ἐπανάβαντούσαν τοὺς πρεδειθέρους εἰχον οἱ ἀπόστολοι· διό οὐ συμπεριέλαβεν αὐτοὺς τοῖς πρεεπιθέροις, κοινῷ ὑδόματι πάντας στημάνας.

Ορα τὸν Πίστρον ἀναθεν κέχαρισμένον [f. κεχωρ.] τοῦ πράγματος, καὶ οὐ μέχρι τοῦ νῦν Ιουδαιζόντα. «Ὑμεῖς, φησὶν, ἐπίστασθε.» Ηαρῆσαν ίσως καὶ οἱ ἐγκαλέσαντες αὐτῷ πάλαι ἐπὶ Κηρντλίου, εἰσελθόντες μετ' αὐτοῦ· διὰ τοῦτο αὐτοὺς περάγει μάρτυρας. «Ἐν ὑμῖν [υηιγ. Ἐν τῷ μ.], φησὶν, ἀφ' ἡμερῶν ἀρχαίων ἐξιλέξτο.» Τι ἔστιν, εἰ ὑπέν; «Τουτέστιν ἐν Πλακασίνῃ, ἢ παρθνῶν ήμῶν διὰ τοῦ στόματός μου· δρα πῶς δειχνύστε; διτείποι τὸν θεὸν φεγγομένον, καὶ οὐδὲν ἀνθρώπινον.

Οὐδεμίᾳ, φησι, διάφορα πιστῶν, εἰτε Ἰουδαῖοι εἰσιν, εἰτε Ἑλληνες, διποι η πιστεις καθαρισμένων ποιεῖ τῶν ἀπὸ τῆς κερδίας ἐξιόντων, οὗτος δὲ δικαθαρισμένος πειριτομή· καὶ ἀντὶ τῆς ἐν σάρκι πειριτομῆς διδοται η ἐν Πνεύματι πειριτομή, καθαρίζουσα τῇ πιστεὶ τῇ εἰς Χριστὸν τὰ κρυπτὰ οἰτῶν δεισύνην κοινωφέλης· η σάρκικὴ πειριτομή, διτι μάνη τῷ ἀρρένι εἰδοθη, οὐδὲν τῷ τῶν Θελειῶν προσώπῳ συντελούσα. «Ἐν δὲ τῇ ἀληθείᾳ πιστεις οὐκ ἔνι ἀρρένι καὶ θῆλυ, καὶ δύολος· η ἐλεύθερος·» ἀλλὰ πάντες ἔνι ἔμεν. Τι ἔστι, «Πιειράστε;» Τουτέστι, Τι ἀπιστεῖτε τῷ θεῷ; «Ἄρτι ἀπιστεῖας ἔστι τὸ τῶν νόμων εἰσχέρεσν. Εἰτα δειχνύστε καὶ τοὺς οὐδὲν ὀφελουμένους, καὶ τὸ πᾶν ἐπὶ τὸν νόμον στρέψει, οὐκ ἐπ' αὐτοὺς, καὶ τὴν κατηγορίαν ἀποτεμνέσται. Σημειωτέον, διτείποι δισκατηριωτά επιτάγματα τῆς σαρκὸς, οὐ δειπνοῖσιν τισιν, οὐον δικεαν

νηστείαν, ή γυμνότητος, ή σιωπήν· εἰ μή γέ τις ἔαυ-
τῷ ταῦτα ἐπιτάξει. Εἰ γάρ καὶ δυσχερῆ, ἀλλὰ μήν
οὐ κατορθώματα, ἀλλὰ καὶ γινόμενα ὑπὸ πολλῶν
καὶ μὴ γινόμενα, ἀλλὰ διὰ τῆς χάριτος τοῦ Κυρίου
πιστεύομεν σωθῆναι. Ὅμοιον τοῦ, « Χάριτί ἔστε σε-
σωσμένοι, » « Οστε πάλαι μὲν δὲ νόμος τοὺς τὰ εἰ-
ρημένα τῷ νόμῳ φυλάττοντας ἔτως· νῦν δὲ ἡ χά-
ρις τοῦ Κυρίου, καὶ δίχα τῆς τοῦ νόμου φυλακῆ·,
διὰ τῆς πίστεως σώζει.

Ἐπίσκοπος ἦν, καθώς φησιν οὗτος, διὸ καὶ « ὑστε-
ρος; λέγειν, » καὶ τὸ, « Ἐπὶ στόμα δύο ἡ τριῶν μαρ-
τύρων σταθῆται πᾶν βῆμα, » ἐνταῦθα πληροῦται.
« Όρα δὲ ἀπὸ τε νέων ἀπὸ τε παλαιῶν βεβαιού-
μενον τῶν προφητῶν τὸν λόγον. Ὁ ἐν τῷ Λουκᾶ
προφητεύεις· « Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλον σου, Δέ-
σποτα. »

Εἴτα, ἐπειδὴ μὲν ἐκεῖνος, ἀπὸ μὲν τοῦ χρόνου,
δῆλος ἦν, τὸ δὲ ἀξιόπιστον οὐκ εἶχε, διὰ τὸ μὴ πα-
λαιῶν εἰνσι, ἐπάγει δὲ [ſ. δῆ] παλαιὰν προφητείαν.
« Καθὼς γέγραπται, φησί· Μετὰ ταῦτα ἀναστρέψω,
καὶ οἰκοδομήσω τὴν σκηνὴν Δαβὶδ τὴν πεπτωκοῦσαν. »
Τί οὖν; ἡγέρθη τὰ « Ιεροσόλυμα, ἀλλ’ οὐχὶ κατ-
εστράφη μᾶλλον; πολανλέγει ἔγερσιν; Τὴν μετὰ Βα-
σιλῶνα. Τὶ δέ ἐστι, « Καθὼς πρῶτον δὲ θεὸς ἐπ-
εσκέψατο; » Σφοδρότερον μὲν δὲ Πέτρος διελέγετο,
οὗτος δὲ ἡμερώτερον. Οὕτω γάρ χρή τὸν ἐν μεγάλῃ
δυναστείᾳ, τὰ μὲν φορτικὰ ἐτέροις παραχωρεῖν, αὐ-
τὸν δὲ τῶν ἡμερώτερων φαίνεσθαι. « Λαδῶν [υιλ.
λαζεῖν] ἐξ ἔθνων, φησί, λαδὸν [υιλ. add. ἐπὶ] τῷ
δινόματι αὐτοῦ. » Οὐχ ἀπλῶς ἐξελέξατο, ἀλλὰ « τῷ
δινόματι αὐτοῦ, » τουτέστι τῇ δέξῃ. « Ο σταυρωθεὶς
ἡν δὲ λέγων ταῦτα ἐν τῷ προφήτῃ. Αὐτοῦ γάρ τὸ
δινόματα ἐπικέκληνται πάντα τὰ ἔθνη. Χριστιανοὶ γάρ
προσαγορεύονται. Πεπτώκει γάρ δυτιώς πτῶμα ἀν-
ατον, καὶ τῆς χραταΐδες ἐκείνης δεδμένον χειρός.
Καὶ οὐκ ἦν ἀναστῆναι τὴν φύσιν τὴν ἡμετέραν, μὴ
τοῦ τὴν ἀρχὴν διαπλάσαντος αὐτῇ χειρὰ δέξας ὁρέ-
ζαντος, καὶ διατύπωσαντος ἀνωθεν τὴν δι’ ὄντας
ἀναγέννησιν καὶ Πνεύματος. « Γνωστά ἔστιν ἀπ’
αἰώνος τῷ θεῷ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ. » Εἴτα τὸ
ἀξιόπιστον τοῦ λόγου, διεισδύειν καὶ διατίθειν,
ἀνατρέπειν, τῷ θεῷ πολεμοῦμεν. Καὶ μετ’ ἐξου-
σίας τὸ, « Ἔγώ κρινω, » Διὰ τοῦτο φησὶ καλὸν εἶναι.
Διὰ τὸ εὖν μὴ καὶ ιουδαίοις ταῦτα ἀπέστελλον;
Μιωτῆς αὐτοῖς διαλέγεται. « Όρα πέσῃ ἡ δυσκατά-
βασις [ſ. συγκ.]· ἔνθα οὐδὲν ἔβλαπτεν, ἐπέστησεν
αὐτὸν διδάσκαλον, καὶ ἐχαρίσατο χάριν, οὐδὲν ἐμπο-
δίζουσαν, ἐπιτρέψας ιουδαίοις ἀκούειν αὐτοῦ.

Εἰ καὶ πρὸ τῆς ἐπιδημίας τοῦ Σωτῆρος κατὰ πᾶν
Σάββατον ἐν μόναις ταῖς συναγωγαῖς ἀνεγινώσκετο
Μωσῆς, ἀλλ’ οὖν μετὰ τὴν ἐπιδημίαν ἐν ταῖς ἐκ-
κλησίαις τοῦ Χριστοῦ οὐ κωλύεται ἀναγινώσκειν.
Καὶ ὅρα, εἰ δυνατὸν τούτο δηλοῦσθαι ἐκ τοῦ, « Αχρι
γάρ τῆς σήμερον ἡμέρας ἥντικα ἀναγινώσκεται Μω-
σῆς. » Ἀλλὰ καὶ τὸ, « Προσέχετε τῇ ἀναγνώσει, »

Α οὐ περὶ μόνων τῶν τῆς Καινῆς βιβλίων διαλέγεται,
ἴντε περὶ οὐδὲ τὸ, « Πάσα Γραφή, οὐδὲ πνευματος; καὶ
ώφελομος. » Όρα δὲ ὡστε ἀξιοποτέρον γενέσθαι
πέμπουσι τὰ παρ’ αὐτῶν, ὡς ἀνύποπτοι ὡςιν οἱ
περὶ Παύλου.

Ἄρκοῦσα ἡ κατηγορία κατὰ τῆς ἐκείνων προπ-
τείας, καὶ ἀξια τῆς τῶν ἀποστόλων ἐπιεικειας
οὐδὲν παρ’ ἐτέρωι εἰρηκότων. Εἴτα διε τυραννι-
κῶς, διε πλάτα δοκεῖ, διε μετ’ ἐπισκέψεως
ταῦτα γράψουσι. Καὶ ἵνα μὴ δόξῃ διαβολῆς εἰναι
Βαρνάβα καὶ Παύλου τὸ ἐκείνους ἀποστατῆναι, δρα
ἔγκωμια αὐτῶν. « Ἀνθρώποις, φησί, παραδεδω-
κόσι τὰς ψυχὰς αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ ὄντος τοῦ
Κυρίου τὴν Ιησοῦ Χριστοῦ. » « Εδει γάρ μὴ
τὴν ἐπιστολὴν παρεῖναι μόνον, ἵνα μὴ λέγωσιν, διε
B συνήρπασαν, διε ἀντ’ ἀλλων εἰπον τὸ ἐγκώμιον τὸ
περὶ Παύλου, ἐνέφραξεν αὐτῶν τὰ στόματα. Ἐντεῦθε
τὸν φόνον ἀπειργει, καίτοι ἡρκει εἰπεῖν, τῷ ἀγνῷ
Πγεύματι, ἵνα μὴ νομίσωσιν ἀνθρώπινον εἶναι. Τὸ
δὲ, « ἡμῖν, » ἵνα διδαχθῶσιν, διε αὐτοῖς ἀποδέχονται
καὶ ἐν περιτομῇ ὑντες. Δεικνύει διε οὐδὲν αὐτοῖς; λε-
πει, ἀλλ’ ἀφει τοῦτο· ἡδύναντο μὲν γάρ καὶ χωρὶς
πραγμάτων. « Άλλ’ ὡστε νόμον εἶναι ἔγγραφον, πάλιν
ῶστε πεισθῆναι τῷ νόμῳ, ταῦτα πάντα τὰ τέσσαρα
ἀπαγορεύσαντες ποιεῖν τὰ ἔθνη, τὰ λοιπὰ αὐτοῖς;
συνεχώρησαν. « Εστι δὲ ταῦτα· « Ἀπέχεσθαι εἰδωλο-
θύτων, καὶ αἴματος, καὶ πνικτοῦ, καὶ πορνείας· »
ταῦτα γάρ τη Καινὴ οὐ διατάσσεται, οὐδὲμου περὶ
τούτων διελέχθη δὲ Χριστός, ἀλλ’ ἀπὸ τοῦ νόμου
ταῦτα λαμβάνουσιν. Εἴτα κάκεινοι αὐτοὺς παρ-
εκάλουν, καὶ βεβαιώσαντες αὐτοὺς, πρὸς Παύλον
φιλονεικετερον διεκείντο. Οὕτως ἀπῆλθον μετ’ εἰρή-
ντες. Οὐκ εἴτι στάσεις καὶ μάχαι. Παύλος δὲ λοιπὸν
ἐδίδασκεν, οὐδὲς τύφος ἦν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ· μετὰ
Πέτρου Παύλος φθεγγεται, καὶ οὐδὲς ἐπιστολές·
Ιάκωβος καὶ Ιωάννης ἀνέχεται, καὶ οὐδὲς ἐπιπηδεῖ,
ἀλλὰ σιγῶσιν· ἐκείνος γάρ τὴν ἀρχὴν ἦγκεχειρι-
σμένος.

Σημειώτεον, διε ἔργον τῶν ἡγουμένων περιεργά-
ζεσθαι τοὺς ὑπὸ αὐτῶν φωτισθέντας, μὴ πως δρε
οὐχ ὑγιαίνουσι τῇ πίστει, ἀλλὰ χαλεύσωσι, καὶ δεῖ
αὐτοὺς διορθωθῆναι.

Καὶ ἐν τοῖς προφήταις τοῦτο εὑρίσκομεν, διαφέ-
ρουσι γνώμας καὶ διάφορα ἡθο· οἷον δὲ Ἡλίας αὐτη-
ρος, δὲ Μωυσῆς πρόδος· οὐτω δὲ καὶ ἐνταῦθα, σφο-
δορότερος ἐστιν δὲ Παύλος. « Όρα καὶ τούτου τὸ ἐπιε-
κές· » « Ἡξίου, φησί, τὸν ἀποστάντα, » καὶ τὰ ἔντις.
Τί οὖν; ἐχθρὸι ἀνεχώρησαν; Μή γένοιτο. « Όρε; γάρ
μετὰ τοῦτο Βαρνάβαν πολλῶν ἐγκωμίων ἀπολαύοντα
παρὰ Παύλου ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς. Παροξυσμὸς, φη-
σίν, ἐγένετο, οὐκ ἐχθρό, οὐ φιλονεικία. Τοσοῦτον
τιχυεν διαφορεσθαι· ὡστε ἀποχωρίσαι· καὶ εἰκό-
τας. « Οὔπερ ἔκαστος ὑπέλαβεν εἶναι λυσιτελές, τοῦτο
μετὰ ταῦτα οὐ προσήκατο διὰ τὴν πρὸς ἐκείνον κοι-
νωνίαν. « Εμοὶ δοκεῖ καὶ κατὰ σύνεσιν γενέσθαι δι
χωρισμός καὶ πρὸς ἀλλήλους εἰπεῖν, διε ἐπειδή ἐγώ
θυούλομαι, σὺ δὲ οὐ βούλει, ἵνα μὴ μαχώμεθα, δια-
νειμώμεθα τοὺς πόνους. « Ωστε είχοντες ἀλλήλους
τοῦτο ἐποιευν. « Εθούλετο γάρ την τὴν τὸ Ἰ. ἀποστ.

τού] Παύλου δια τοῦτο ἀνεχώρητεν. Εἴθε Α διὰ τὴν ἱστορίαν γράφων, ἂτε δῆ καὶ ἀργάς οὖσης, καὶ ἡμεῖς τοιούτους ἔχωριξόμεθα χωρισμούς, ὥστε ἐπὶ τὸ κήρυγμα ἀπιέναι. Ταῦτα γέγραπται πρὸς τύπον ἡμέτερον, ἵνα μὴ καταπίπτωμεν. Οὐ γάρ ἔστιν ἀνθρώπους δυταῖς μὴ παροξύνεσθαι· παροξυνόεντας δὲ χρή μεταβάλλεσθαι. Θευματός οὔτες ἔστιν ὁ ἀνήρ, καὶ σφόδρα μέγας· πάνυ ὡφέλει η μάχη τὸν Μάρκον.

Τὸ μὲν γάρ Παύλου φωνερὸν ἐπέστρεψεν αὐτὸν· τὸ δὲ Βαρνάβα χρηστὸν ἐποίει μητέτι ἀπολειφθῆναι. "Οστε μάχοντα μὲν, εἰς ἐν δὲ τέλος ἀπαντᾷ τὸ κέρδος. Καὶ γάρ Παύλον δρῶν αἰρούμενον ἀποστήναι, καὶ πάνυ ἐφοδήθη, καὶ κατέγνω αὐτοῦ· καὶ Βαρνάβαν δρῶν οὗτας ἀντεχμένον, πάνυ αὐτὸν ὡρέλησε, καὶ διωρθίσθω δια μαθητῆς διὰ τῆς μάχης τῶν διατακάλων· τοσοῦτον ἀπέιχε τοῦ σκανδαλί-

οῦτον. "Ορα τὴν σύνεσιν τοῦ Παύλου, οὐ πρότερον ἐπ' ἀλλην Ἑρχεται πόλιν, πρὶν ἡ τεῖς δεξαμένας τὸν λόγον ἐπισκέψασθαι· καὶ γάρ ἀνίας ἐστὶ τὸ εἰκῇ τρέχειν.

"Ουτας ἅξιον ἐκπλαγῆναι τοῦ Παύλου τὴν σύνεσιν· διασαῦτα μαχησάμενος περὶ τῆς περιτομῆς περιέτεμε τὸν μαθητὴν. Καὶ οὐ μόνον ἐτέρους οὐ καλένει, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς τοῦτο ἐργάζεται. Οὐδὲν συνετώτερον, ὥστε πάντα πρὸς τὸ συμφέρον ἐώρα, καὶ οὐδὲν ἀπλῶς ἐποίει προλήψει. « Τοῦτον τὸλμησε, φησὶν, ἐξελθεῖν σὺν αὐτῷ. » Καὶ τὸ θυμαστὸν τοῦτο, διὰ περιέτεμεν αὐτὸν, διὰ τούς "Ιουδαίους, φησὶν, τοὺς ὅντας ἐν τοῖς τόποις ἐκείνοις· οὐκ ἀν γάρ ἡνέσχοντο παρὰ ἀκροβύστου τὸν ἀλόγον ἀκοῦσαι. » Καὶ τι; ὅρα τὸ κατόρθωμα· περιέτεμεν ἵνα περιτομὴν καθέλῃ· τὰ δόγματα γάρ ἐκήρυττε τῶν ἀποστόλων.

Ἵδιον σαφῶς δόγματα κέκληκε τὴν ἀποχήν τῶν εἰδωλοθύτων, περνεῖας τε καὶ πνικτοῦ, ἀπερ εἰσὶ κανονικῆς ζωῆς. Διὰ τὸ μὲν ἐκωλύθησαν, οὐ λέγει· διὰ τὸ δὲ ἐκωλύθησαν, λέγει· παιδεύοντας ἡμᾶς πειθεῖσθαι μόνον, καὶ μὴ ζητεῖν, καὶ δεικνύντες διὰ πολλὰ ἀνθρωπίνως ἐποίουν. Οὐκ ἔτι δὲ ἀγγέλους, καθάπερ Φίλιππος εἶδε καὶ Κορηνῆιος· ἀλλὰ τι; Διὰ δράματος φανεται· αὐτῷ, λοιπὸν ἀνθρωπινότερον. Ἐνθα δὲ πολλὴ βία, θειότερον. "Ἐπειδὴ γάρ κηρύξαι μὲν ἡπειρετο μόνον, εἰς τοῦτο δναρ φαίνεται αὐτῷ· μὴ κηρύξαι δὲ οὐκ ἡνέσχετο, εἰς τοῦτο τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ἀποκαλύπτει. Οὕτω καὶ ἐκεὶ τῷ Πέτρῳ· « Ἀναστὰς κατέβηθι. » Οὐ γάρ δῆ καὶ τὰ εἰκολα τὸ Πνεῦμα εἰργάζετο, ἀλλ' ἤρκει καὶ δναρ. Σημειώτεον, ὅτι σὺν τῷ Παύλῳ ἦν ἐν ταῖς πόλεσι ταῦταις καὶ δούκας, ὡς ἐξ ὧν καὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ παρελαμβάνει λέγων· « Ἐξητησαμεν εὐθυδρομῆσαι. » Οὐ γάρ δῆ ἐνθα συναγωγὴ ἦν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔξω ἦνχοντο, ὥσπερ τόπον τινὰ ἀφορίζοντες, διὰ σωματικώτερο· δυτες οἱ "Ιουδαῖοι· καὶ τῇ ἡμέρᾳ τῶν Σαββάτων, δτε καὶ δχλον εἰκδς ἦν συνελθεῖν.

"Ορα τὸ διυφον πάλιν· γυνὴ καὶ ταπεινὴ αὐτῇ, καὶ ἀπὸ τῆς τέχνης· καὶ γάρ πορφυρίσαφα ἦν πιπράζοντα. "Αλλ' ὅρα φιλόσοφον γυναῖκα· πρῶτον αὐτῇ ἐμαρτύρησε, τὸ [f. τῷ] τὴν Θεὸν καλέσαι αὐτῇν. "Ορα δὲ, πῶς οὐκ αἰσχύνεται τὰ ἐπιτηδεύματα,

μᾶλλον προσεῖχον τοῖς λεγομένοις, καὶ ωὐδὲ ἡ πόλις αὐτῇ μεγάλη ἡ τῶν Φιλιππησίων.

Πολλῆς ταπεινότητος γέμει τὰ φῆματα καὶ σοφίας. Οὐκ εἶπεν, Εἰ μεγάλη [f. μεγάλην] γυναῖκα, εἰ εὐλαβῆς [f. εὐλαβῆν] κεκρίκατε με, ἀλλὰ, « πιστὴν τῷ Κυρίῳ, » πολλῷ μᾶλλον ἡμῖν [f. δμῖν]. "Ἐπίδοι μὲν τις [f. εἶποι ἀν τις, νει] ἐπίδοιμεν τις] οὐτός ἐστιν διαβάμων. Θεδε, φησὶ, Πύθων, ἀπὸ τοῦ τόπου οὗτω λέγεται. Ὁρᾶς δὲ διὰ τὸν ἀπόλλων διάβημαν ἐστὶ, καὶ ἐδούλετο εἰς πειρασμούς ἐμβαλεῖν ὥστε παροξύναι; "Ω μιαρὲ, εἰ οίδας δὲ τι σωτηρίας δόδυν καταγγέλλουσι, τι μὴ ἐξιστασαι ἐκείνων; "Άλλ' ὡσπερ διὰ τὸν Σίμωνα ἐδούλετο, λέγων· « Δότε μοι φόδαν ἐπιθώ τὰς χειρας, λαμβάνη Πνεῦμα ἄγιον· » τούτο καὶ οὗτος ἐποίει. Λέγεται οὖν ἡ Πυθία γυνὴ τις οὗσα ἐπικαθῆσθαι τῷ τρίποδι τοῦ Ἀπόλλωνος, διαιροῦσα τὰ σκέλη, εἰθ' οὗτω πνεῦμα πονηρὸν κάτωθεν ἀναδιδόμενον, καὶ διὰ τῶν γεννητικῶν αὐτῆς ἀναδύμενον μορίων, πληροῦν τὴν γυναῖκα τῆς μανίας, καὶ ταύτην τὰς τρίχας λύουσαν, λοιπὸν βασχεύεσθαι τε καὶ ἀφρόν ἐκ τοῦ στόματος ἀφιέναι, καὶ οὗτως ἐν παροινίᾳ γενομένην τὰ τῆς μανίας φθέγγεσθαι φῆματα. Τι δήποτε καὶ διάβημαν ταῦτα ἐφέργετο, καὶ διὰ Παύλος ἐκάλυπτε; Κάκεῖνος κακώσεως [f. κακῶς τέως] ἐποίει, καὶ οὗτος συνετῶς. Ἐδούλετο λοιπὸν δεξιόπιστον ἐσαυτὸν ποιεῖν. Εἰ γάρ προσήκατο αὐτοῦ τὴν μαρτυρίαν διὰ Παύλος, πολλοὺς δὲ τῶν πιστῶν τὴν πάτησεν, δτε υπὲκείνου δεχθεῖς· καὶ αὐτὸς συγκαταβάσεις κέχρηται πρὸς τὴν ἀπώλειαν. Τὸ μὲν οὖν πρῶτον οὐ προσήκατο διὰ Παύλος, ἀλλὰ κατέπευσεν, οὐ βουλδόμενος ἀπλῶς ἐσαυτὸν ἐπιφέρεταιν τοῖς σημείοις. "Ως δὲ ἐπέμενε τούτο ποιῶν, καὶ τὸ ἔργον ἐδείκνυν, τότε ἐκέλευσεν αὐτῷ ἐξελθεῖν. « Διαπονηθεῖς δὲ διὰ Παύλος, » τουτέστι, τὴν κακουργίαν εἴει τὸ διάβημον· καθὼς αὐτὸς λέγει· « Οὐ γάρ αὐτοῦ τὰ νοήματα ἀγνοοῦμεν. » Κινηθεῖς καὶ δειχθεῖς [f. δηχθεῖς], καὶ ἀληθῆ λέγουσαν ἐπιστομίσας αὐτῇν διδάσκων ἡμᾶς, μηδὲ τῇ ἀληθεῖδι συνηγορεῖν προσποιουμένους δέχεσθαι δαιμόνας, ἀλλὰ πάσσαν αὐτοῖς ἀποτελεῖσθαιν πλάνης ἀδρν.

D Πανταχοῦ τὰ φῆματα αἴτια τῶν κακῶν. "Ω τῇς Ἐλληνικῆς ὡμότητος! Ἐδούλοντο δαιμονῶν τὸ κοράσιον, ὥστε χρηματίζεσθαι. Τι λέγεις; πειθῇ τῷ δαιμονίοις; Διάτι μὴ ἐνταῦθα καὶ ἐκείνος λέγει, δτε « Δοῦλοι τοῦ Θεοῦ τοῦ θύσιου εἰσι; » Σὺ λέγεις, δτε « Ἐκταράσσουσι τὴν πόλιν ἡμῶν. » "Ορα διὰ τῷ δαιμονίοις προσέχοντας, ἀλλὰ πρὸς ἐν δρῶντας, τὴν φιλαργυρίαν. Καὶ δὲ Παύλος τὸ πάντα εἰργάσατο, τῶν δὲ κινδύνων... κοινωνεῖ. "Ὄστε ιδόντες αὐτῶν τὴν δύναμιν ἐφενεπάτουν, διὰ οὓς ἡσαν οἱ τυχόντες ἀνθρωποι, ἀλλὰ τινες μεγάλοις, ἐξουσίαν ἔχοντες ποιεῖν διάλουσι διὰ τοῦ Κυρίου. "Ως δὲ εἶποι τις, εἰς τὸν Ἐρεβον. Πόσων δακρύων ταῦτα δεῖται! Οἰα μὲν ἐπαθον ἐκείνοις! "Ημεῖς δὲ οὐδὲ μέχρι φημάτων διὰ τὸν Χριστὸν ἀνεχόμενοι [f. ἀνεχόμεθα] λυπηθῆναι.

Τίνος χρίν μεταγνύκτιον τηνηντο; Τῷ Ψαλιψρῳ;

πειθόμενοι, λέγοντες· « Μεσονύκτιον ἔξεγειρόμην· τοῦ ἐξομολογεῖσθαι σοι. »

Τίνος ἔνεκεν μεσονύκτιον τὸ πρᾶγμα γέγονε, καὶ ὁ σεισμός; Τοῦτο διὰ τὸν δεσμοφύλακα γέγονεν, οὐ πρὸς ἐπίδειξιν, ἀλλὰ πρὸς σωτήριαν. Καὶ ὁ σεισμὸς γέγονεν, ὥστε ἀψυντισθῆσαι αὐτὸν, καὶ αἱ θύραι τηνῶθησαν, ὥστε θαυμάσαι τὸ γεγονός. Ταῦτα δὲ οὐ δεσμώται οὐχ ἔώρων· εἰ [§. ἡ] γάρ ἄν ἔφυγον ἀπαντεῖς. Ἐθαυμάσει τὴν φιλανθρωπίαν Πτεύλου, ἔξεπλάγη τὴν ἀνδρείαν, διτὶ δυνάμενος οὐκ ἔφυγε, καὶ ὅτι αὐτὸν ἐκάλυσε τῆς σφαγῆς. Διὸ τὶ δὲ μὴ ἄλλο σημεῖον γέγονεν; Ὅτι τοῦτο μάλιστα αὐτὸν ἐφελκύσατο, ἵκανὸν δὲ πείσαι, διποὺ γε καὶ αὐτὸς ἔκινδύνευεν.

Οὐ γάρ οὕτως τὰ θαύματα τίμας αἱρεῖ, ὃς τὰ εἰς σωτηρίαν ἡμετέραν ἔκοντα, καὶ ίνα μὴ δέῃ ἀπὸ τευτομάτρου γίνεται [§. γίνεσθαι] ὁ σεισμός, ἐπηκολούθησε καὶ τοῦτο ἐκείνῳ μαρτυροῦν. Ἐννύκτιον φάνεται· οὐδὲν γάρ πρὸς ἐπίδειξιν, ἀλλὰ πρὸς σωτηρίαν ἐπίστουν. Οὐκοῦ δέ οὐδεμοφύλακας σονηρὸς, οὐτός ἐστι Σειφανᾶς, οὐ μνημονεύεις Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολῇ· Καὶ τῶν στρατηγῶν δηλωσάντων, δι Παῦλος οὐκ ἔξερχεται, ἀλλὰ διὸ τὴν Λυδίαν καὶ τοὺς φλόλους φοβεῖ αὐτοὺς, ίνα μὴ νομισθῶσιν ὡς τξιακότες ἀπολελύσθαι, ίνα καὶ τοὺς δλούς ἐν παρθησίδι καταστήσασι. Διπλοῦν τὸ ἔγκλημα ήν, διτὶ καὶ Ρωμαίους, καὶ ἀκατακρίτους, καὶ δημοσίες. Ὁρᾶς, διτὶ καὶ ἀνθρώπινα κατεσκεύαζον πολλά; Ἡνδὲ μὴ δέῃ ὡς κατάκριτος ἀπολελύσθαι, καὶ ἔς τιμαρτηκός, διὰ τοῦτο φέσι· « Δείραντες τίμας δημοσίᾳ, καὶ τὰ ἔξῆς· ίνα μὴ τῆς χάριτος αὐτῶν ἡ τὸ πρᾶγμα. » Ορα διάφορα οἰκουμοῦσαν τὴν χάριν.

Διέσις ἀδίκως ἀνέβαλον, ἔτρωτων αὐτοὺς ἔξελθεν τῆς πόλεως χάριν ἥτησαν ταύτην. Οἱ δὲ ἀλθόντες πρὸς τὴν Λυδίαν, καὶ βεβαιώσαντες αὐτὴν, οὗτως ἐξῆλθον. Οὐ γάρ θει τὴν ἑνοδόχον ἀφείνα ἐν ἀγῶνι καὶ μερίμνῃ. Ἐξῆλθον δὲ οὐκ ἔκείνοις πειθόμενοι, ἀλλ' ἐπὶ τὸ κήρυγμα σπεύδοντες.

Πόσην είχεν ἀτυχίαν καὶ ἀγάπτην, ὅτι οὐκ ἀλλως ἤνταχτο ἐκδημῆσαι! καὶ ταῦτα παρὰ τῶν στρατηγῶν καταψεύδημενοι, εἰ μὴ εἰσῆλθον πρὸς τὴν εὔτελη τυναίκα, καὶ τοὺς λοιποὺς οὓς καὶ ἀδελφούς ἐκάλουν, καὶ συντάξαντο αὐτοῖς. Πάλιν τὰς μὲν μικράς παρατρέχουσας πόλεις, ἐπὶ δὲ τὰς μείζους ἐπείγοντας, ἔκειθεν καβάπερ ἕκ τεινος πτηγῆς μελλοντος τοῦ λάτου διαρρέειν εἰς τὰς πλησίους.

Καίτοι εἰπών, « Στρεψόμεθα ἐπὶ τὰ θέμην, » οὐκ ἦφιε τῷτος· τούλιν γάρ πρὸς αὐτοὺς εἶχε πόθινον. « Ακουεις γάρ αὐτὸν λέγοντος; » Ηὔχριμην γάρ αὐτὸς ἥγω ἀνάθεμα εἶναι ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου. » Ἐποίει δὲ τοῦτο διὰ τὴν ἐπαγγείλαν τοῦ θεοῦ καὶ τὴν δέξιαν, καὶ τοῦτο ίνα μὴ σκάνδαλον ἥν τοῖς « Ελλησιν. » Ὁρᾶς, διτὶ πρὸ πάντων τὸ πάθος κηρύττεις; καὶ οὐτως οὐκ ἥσχύνοντο, ἀλλ' ἤδεσαν τοῦτο σωτήριου διν. Τοῦτο ὁ Χριστὸς ἐποίει, δινω καὶ κάτω ἀπὸ τῶν Γραφῶν διαλεγόμενος, οὐ πανταχοῦ ἀπὸ τῶν σημείων. Ἐπειδὴ δὲ πρὸς τοῦτο ἐναντίως εἶχον, ὡς πράκτως καὶ γήρητας; διανάλογοντες; δὲ ἐπὸ τῶν Γρα-

φῶν πειθῶν, οὐκ ἔχει ταύτην τὴν ὑπόγοναν. Οὗτοι μὲν οὖν καὶ οἱ τούτων πατέρες κατηγόρουν τῷ [§. τοῦ] Ἰησοῦ, λέγοντες, διτὶ « Βασιλέα ἐστὸν καὶ λεῖτη, » Πλὴν ἐκεῖνοι καὶ εἰχόν τινα γατὰ τὸ φαινόμενον, οὗτοι δὲ ποιῶν εἰχόν ἀποφυγῆν τοῦ φεύδους λέγοντες, διτὶ Ἰησοῦν καταγγέλλουσις βασιλέα τὸν καὶ αὐτοὺς ἀποθανόντα; « Άλλ, ὡς ἔοικε, τὸ ἀληθὲς κηρύσσοντες, ἔδεισαν, διτὶ εἰ καὶ ἀφανῆς ἦν αὐτοῖς, ἀλλ' οὐν δυντως βασιλεὺς ἦν. » Εὐγενέστεροι, τοις ἔστιν ἐπιεικέστεροι, καὶ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ μετὰ ἀκριβεῖας, ἔθια πάθης ἦν, ἀνέκρινον τὰς Γραφάς.

Οὐχ ᾧς ἀπιστοὶ ἐξῆσθαι (ἥδη γάρ ἔστιν πεπιστευκότες), ἀλλ' ὡς ἀμοιροὶ τῆς τῶν παλαιῶν πειρατῶν παραδόσεως, καὶ πιστότεροι ἐγένοντο. Εὐρίσκοντο τοῖς τῶν προφητῶν λόγοις συνάδοντα τὰ περὶ τῆς ἐντάσκου τοῦ Κυρίου οὐκονομίας πράγματα. Οὐκ ὅργην ἐνταῦθα φησιν, οὐτε ἀγανάκτησιν, καθάπερ ἀλλαχοῦ φησιν· « Ἐγένετο παροξύσμος μεταξὺ αὐτῶν· » ἀλλ' ὅτι διεγέρετο (δρῦῆς γάρ [§. καὶ] ἀγαγακτήσας πόρφυρα τὸ γάρισμα)· οὐκ ἔφερον (§. ἔφερεν), ἀλλ' ἐτήκετο. Οἰκονομεῖσθαι δὲ καὶ ἀκοντα μείναι ἐκδεχθῆμενον ἐκείνους. Οἱ Ἀθηναῖοι ματαίων αἱρονταις ὄφριν, ἐπὶ γλώττῃ πλατεῖς φρονοῦντες; μέγα, ἀνοήτως ἔφασκον· « Τί ἂν θέλοις ὁ περιμοιδός; οὗτος λέγειν; » Σπερμολόγον δὲ τετραγύνη εἴναι φασιν εὐτελέστατον, τὰ ἐν τοῖς [§. ταῖς] τριβόλοις κατεκεδασμένα εινιθόδες συλλέγειν· φέρεις παρεικάζοντες τὸν Δεσποτικὸν Παῦλον ἐλέγον οἱ δεῖπνοι [§. δεῖπνοι]. Καὶ γάρ τὴν ἀνάστασιν θεόν τινα ἐνόμιζον, ἀτε εἰνιθότες καὶ θηλεῖας σέβειν. Δακρύνια γάρ τοις θεοῖς φύτων ἐκάλουν· καὶ γάρ ησαν αἱ πόλεις δαιμόνων τελέρεις. « Ήχον αὐτὸν, φησιν, ἐπὶ τὸν Ἀρειος πάγον, » οὐχ ὡς τι μαθεῖν. ἀλλ' ὥστε κολασθῆναι ἔνθα αἱ φονικαὶ δίκαιαι. Τίνος δὲ ἔνεκεν « Αρειος πάγος ἀκαλεῖτο; » Οτις δὲ « Αρεις, ὡς φασιν, ἔκειθεν δίκας ἐδικαίη. Πάγος δὲ δύνηλας τόπος· ἐν γάρ δικτύῳ τινὶ ἦν ἐκεῖνον τὸ δικαστήριον· δίθει καὶ Πάγαρχοι καλοῦνται παρά τισιν οἱ τῶν τόπων ἡ κωμῶν τινες ἄρχοντες. Εἰ δημόρωπον ἐκτίμασεν ὁ Παῦλος ἰσταυρωθῆσαι, οὐξ ἔνινον ἦν τὸ ἑγεμόνενον· εἰ δὲ Ελεγεν ἐρταυρωθῆσαι καὶ ἔγγερθαι, ὥστε ἐνιζόντα εἰσέφερεν εἰς τὰς ἀκοάς.

Ἐνταῦθα ἐκεῖνο σημαίνεται, διτὶ κατέτοι ἀεὶ ἐν τούτῳ φαγκλούμενοι τὸ [§. τῷ] λαλεῖν καὶ ἀκρούειν, ὅμως ἔνιζοντα ἐνδιμίζοντα φούσιν, ἀπερι οὐδέποτε ἤκουεταιν.

« Οσπερ ἐγκωμιάζειν αὐτρίς δοκεῖ, οὐδὲν βρέρι λέγων, » Ό; δεισιδαιμονεστέρους ὑμᾶς θεωρῶ, » τουτέστιν εὐλαβεστέρους. Δεισιδαιμόνων δὲ ἔστιν δι τὸ δικαιώνια δεδιώς καὶ πάντα θειάζων, καὶ λίθον, καὶ ξύλον, καὶ πνεῦμα. Ἐνειστήκει θρυμβὸς τοῖς παρ' αὐτῶν ἐκ τοιάπτες αἰτίας. Πόλεμος Ἀθηναῖοις ποτὲ συγερόγχει πρὸς ἐναντίους, εἴτα πρεξντες κακῶς, ἀνεκάρησαν. Καὶ ἐπειδὴ παρέστησαν αὐτοὺς τοῖς δεισιδαιμόνισιν ἔθος ἦν, τῶν δικαιώνων τις ἐπιφραγμένος, οὐδέποτε ποτὲ ἐφη παρ' αὐτοῖς τελεφραγμάσθαι, κακεῖνος αὐτοῖς ὀργισθεὶς τῆς θετῆς ταύτης αἰτίας. Εἰκάσιν τε φέρεταιν ναδν, καὶ ὡς φυλαττόμενοι μὴ τὸ φύτε διη καὶ ἀλλοτε πάθοιεν, παρέντες τινὰς θεόν δινηραγότων αὐτοῖς, ἀπ-

έστησαν τὸν βωμὸν ἐκεῖνον, ἐπιγράψαντες· « Ἀγνῶ-
στιν θεῷ · τοῦτο δὲ λέγοντες, στὶς Καὶ εἰ τις ἔτερος
ἀγνοούστοις θεός, εἰς τιμὴν ἐκείνου οὗτος δὴ παρ'
ἡμῶν ἀγνόητος, ὡς ἀν Πεως εἰνή τιμήν, εἴπερ ἀγνο-
ούμενος; ὃν μὴ θεραπεύοιτο. » Εστι δὲ ἡ πᾶσα τοῦ
βωμοῦ ἐπιγραφή. « Θεοῖς Ἄστας καὶ Αἰθύης καὶ
Εύρωπης, Θεῷ ἀγνώστῳ καὶ ἔξων. »

Οὐ γάρ δὴ δυνατὸν διὰ τῆς ἔξωθεν σοφίας τὴν
ἀρχότειν γνῶσκειν. Αὕτη γάρ καθάπερ τις θερα-
παινὶς ἡτιμωμένη οὐκ ἀρεθή ἔνδον εἰσελθεῖν, καὶ
παρακύψαι εἰς τὰ δεσποτικὰ μυστήρια. « Ινα μὴ νο-
μίσωσιν ἵνα τῶν πολλῶν εἰναι θεὸν τὸν ὑπ' αὐτοῦ
κηρυττόμενον, μιορθοῦται ἐπάγων. » Οὐκ ἐν κειρο-
ποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ. « Ἐνταῦθα λοιπὸν αἰνιγμα-
τῶδες εἶπε τὸ διαυτόν καὶ ἔστησε, καὶ καθαιρεῖ τὸ
ἐκεῖνον. Ήλεῖ μὲν γάρ ἐν ναοῖς, ἀλλ' οὐκ ἐν τοιού-
τοις, ἀλλ' ἐν ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ, τὴν σωματικὴν καθ-
εῖλε. Τί οὖν; Οὐ κατοικεῖ ἐν τῷ ναῷ τῷ Ἱεροσολύ-
μῳν; Οὐ δῆτα, ἀλλ' ἐνεργεῖ. Πῶς οὖν ἐθεραπεύετο
ὑπὸ κειρῶν ἀνθρώπων παρὰ Ίουδαῖος; Οὐκ ὑπὸ
κειρῶν, ἀλλ' ὑπὸ διανοίας, ἐπει ἐκεῖνά γε οὐκ ἐκή-
τει οὐτως ὡς προσδεδμενος. « Μή φάγωμαι, φησι,
κρέα ταύρων, ή φίμα τράγων πίνωμαι; »

Διὸ τεκμήρια θεστητος, τὸ αὐτός τε μηδενὸς δελ-
θεῖαι, καὶ πᾶσι πάντα παρέχειν. « Διδόος, φησι,
ζωὴν καὶ πνοήν. » Ἰδού καὶ τῆς ψυχῆς δημιουργὸν
αὐτὸν ποιεῖ, οὐ γεννήτορα.

Ταῦτα βελτίω ἐκείνων, καὶ πόση κατηγορία τῶν
τε ἀτόμων καὶ τῆς ὅλης; Οὐκ ἔτι μερικὴ ἡ ψυχὴ
τοῦ ἀνθρώπου, τοῦτο δὲ οὐκ ἔτι Δημιουργὸν εἰναι,
ὅπερ ἐκείνοις φασιν, ἀλλὰ καὶ διανοίᾳ θεραπεύεται
αὐτὸς, καὶ τὰ πάντα αὐτοῦ ἔστι, φησι. « Πριστες ζη-
τήσαι τὸν Θεὸν, ἀλλ' οὐ διὰ παντὸς τοῦτο ὥρισεν,
ἀλλὰ ἐπροστεταγμένους καιρούς. » Δεικνύεις δὲ τι νῦν
οὐκ ἡ ζητήσαντες ἐνρον. « Επειδὴ γάρ ζητήσαντες οὐχ
ἐνρον, δείκνυσιν δὲ οὐτως ἡν φανερός, ὥσπερ δὲ εἰς
μέσον τι ψήλαφώμενον. Οὐ γάρ ἐνταῦθα ἡν οὐραγός,
ἀλλαχοῦ δὲ οὐδὲ ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ ἡν μὲν, ἀλλα
χὲ οὐδ. « Οὐτε καὶ κατὰ πάντα καιρὸν, καὶ κατὰ πᾶσαν
έρωθεσταιν δυνατὸν αὐτὸν εὑρεῖν. Οὐτως γάρ φυκονό-
μησεν, ὥστε μήτε τόπῳ κωλύεσθαι, μήτε χρόνῳ.
Αὐτὸ γάρ δὴ τοῦτο μάλιστα αὐτοῖς συνεδάλλετο, τὸ
πανταχοῦ εἰναι τὸν οὐρανὸν, τὸ ἐν παντὶ χρόνῳ
ἔτανταν. » Ορα ποῦ καθαιρεῖ [f. καθαιρεῖ] τοὺς με-
ρικούς. Τι λέγω μακράν; οὐτως ἔγγυς ἔστιν ὡς
χωρὶς αὐτοῦ μὴ ξῆν. « Ἐν αὐτῷ γάρ ζῶμεν, καὶ
κινούμεθα, καὶ ἐσμέν· » ὥσπερ ἐν σωματικῷ ὑπο-
δείγματι, ὥσπερ ἀδύνατον ἀγνοῆσαι τὸν ἄερα παν-
ταχοῦ κεχυμένον, καὶ οὐ μακρὲν ἀπὸ ἐνὸς ἐκάστου
ἡμῶν ὑπάρχοντα, μᾶλλον δὲ καὶ ἐν τῷ μὲν ὄντα. « Άλλ'
οὐδὲν ἴσον εἶπεν δὲ ποιητῇ; ἐκείνος. » Τοῦ γάρ καὶ
γένος ἐσμέν. « Άλλ' ἐκεῖνος; μὲν περὶ τοῦ Διὸς εἰ-
πεν· αὐτὸς δὲ περὶ τοῦ Δημιουργοῦ αὐτὸν λαμβάνει,
οὐ τὸν αὐτὸν ἐκείνῳ λέγων, μὴ γένοιστο! ἀλλὰ τὸ
κυρίως ἐπ' αὐτῷ λέγων · ἐπει δὲ [f. καὶ] βωμὸν
τούτου εἶπεν, οὐκ ἐκείνου οὐδὲσθον. Γένος γάρ Θεοῦ
εἶπεν ἡμᾶς; εἶναι, τουτέστις οἰκεῖους, ἐγγυάτους,
ὥσπερ παροίκους καὶ γείτονας ὅταν λέγῃ. Οὐκ εἶπεν,
Οὐκ ὑφελίκετε νομίζειν χρυσῆ, ή ἀργύρῳ τὸ Θεῖον

εἶναι: σμοιον, καὶ μιαροὶ ἔστε, ἀλλὰ ταπεινότερον,
« Οὐκ ὑφελίκετε νομίζειν. » Ορα πῶς τὸ ἀσώματον
εἰσιγαγεν· ἡ γάρ διάνοια ὅταν ὑποπτεύσῃ σῶμα, καὶ
διάστημα ὑπονοεῖται. Τί οὖν; οὐδεὶς κολάζεται τούτων;
Οὐδεὶς τῶν θελόντων μετανοεῖν. Ηερι τούτων φησὶν,
οὐ περὶ τῶν ἀπελθόντων, ἀλλ' οἵς παραγγέλλει. Οὐκ
ἀπατεῖ λόγον ἡμᾶς, φησὶν. Οὐκ εἰπε, Παρειδεῖν, ή.
Εἰσεν, ἀλλ', Ήγνοήσατε, ὑπερεῖδε· τουτέστιν,
Οὐκ ἀπατεῖ κολασιν, ὥσπερ ἀξίους δυτας κολάσεως·
ήγνοήσατε. Καὶ οὐ λέγει, « Εκόντες ἐκακουργήσατε,
ἀλλὰ τοῦτο διὰ τῶν δύναμες· Τί δῆποτε πείσατες
αὐτοὺς, καὶ πάλιν αὐτῶν [f. αὐτοῦ vel τῶν αὐτῶν]
ἀκούσεσθαι, καὶ κινδύνων οὐκ δυτων, οὔτες ἡπει-
γετο τὰς Ἀθήνας ἀφεναις δ Παῦλος; » Ισως δέεις οὐ
μέγα δυνάσθαι, καὶ οὐ ποτὲ τοῦ Πνεύματος εἰς Κόρινθον
ἥγετο. Εἰς Κόρινθον, ὡς έφην, ὑπὸ τοῦ Πνεύματος
ἥγετο, ἐν μὲν εἶναι δέει. Οἱ γάρ Ἀθηναῖοι, καίτοι
ξένης δυτες δικράσσεως ἔρασται, δημως οὐ προσείχον-
ούν γάρ δυνάσθαι, ἀλλ' ὥστε δέει τι ἔχειν
εἰπεν. Επει μὲν γάρ Νέρωνος ἐτελειώθη δ Παῦλος,
ἐπει δι Κλαυδίου ἀγερβίπιζετο λοιπὸν δ πρὸς Ίουδαί-
ους ποδεμος, μακρόθεν μὲν, ὥστε κάνειν αὐτῷ σαφρο-
νίσαι, καὶ ἀπὸ Ρώμης ὡς λυμεώνες ἥλαύνοντο. Διὰ
τοῦτο οἰκονομεῖται τούτον ὡς δέσμιον ἀπαγθήναις
ἐκεῖ, ἵνα μὴ ὡς Ίουδαίος ἀπελαύνηται, ἀλλ' ὡς ὑπὸ
τῇ τάξει πράττων, καὶ φυλάττηται ἐκεῖ.

« Ασαφές ἔστι τὸ βητόν· οἴμαι δὲ αὐτὸν τοῦτο λέ-
γειν. » Εκάστος τῶν ἀποστολύτων Χριστῷ, δέ ἔστι
ζωὴ, δοκεῖ διαυτὸν φονεύειν, ἀπὸ τῆς ζωῆς μεταβαθί-
νειν εἰς θάνατον, τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐκχέων τρόπον τινὰ
διὰ τῆς σφαγῆς, ἣν ἐπιφέρει ἐφ' διαυτῷ. Τοῦτο οὖν
φησὶν. « Ανθ' ὧν σφάζετε διαυτοὺς διὰ τῆς ἀπιστίας,
αὐτοῦ τούτου διμείς; ὑπόσχητε δικῆν, ἐμοῦ ἀθώου
δυτος. » Εκ ταύτης δὲ τῆς σημειώσεως δινατὸν τάχι
εἰπεν, δέτι δισφάζων διαυτὸν τιμωρεῖται ὡς φονεὺς
παρὰ τῷ θεῷ.

« Ορα πῶς πάλιν εἰπών, « ἀπὸ τοῦ νῦν, » οὐδὲ
νῦν οὔτες αὐτῶν ἀμελεῖ, ὥστε τοῦ διεγείραις ἐμελές
τοῦτο, ὥστε καὶ ἀπὸ τούτου ζῆλον ἔχειν ἀπὸ τῆς
γειτούρσεως.

Οὗτός εστιν δι Κρίσπος δι γράψων φησὶν. « Οὐ-
δένα διδάπτεια εἰ μὴ Κρίσπον καὶ Γάιον. » Τοῦτον
οἴμαι καὶ Σωσθένην λέγεται [f. λέγεσθαι] ἀνθρα πι-
στὸν, ὥστε καὶ τύπεσθαι καὶ δέει συμπαρεῖν τῷ
Παῦλῳ. Σημειωτόν, στὶς εἰδε τὸν Κύριον Ιησοῦν
δι Παῦλος δι δινείρων, διδέ καὶ ἐλέγεν. « Οὐχι! Ιησοῦν
τὸν Κύριον ἐώρακα; » Είτε δὲ δι δινείρων, είτε δὲ
ἐγρηγορῶν εἰδε τὸν Ιησοῦν, οὐδεμία διαφορά πλήγη
ἐν διμέρᾳ φάσθη αὐτῷ. Ήλεις οὖν συνεπέθεντο, εἰποι
τις δι; καὶ μήν οὐδὲν θευσαν, ἀλλ' ἡγον αὐτὸν πρὸς
τὸν ἀνθύπατον. « Επιεικής τις ἀνθρωπος εἶναι μας
δοκεῖ. » Απετείχισεν αὐτοῖς τὸ δικαστήριον, λαμπρὰ
γέγονεν δι δίκην.

Τυπτομένου γάρ αὐτοῦ, οὐχ ἡγήσαντο Ιδίαν θρην
εἰναι, οὔτες ἡσαν Ιταμοί Ίουδαοι. « Ω τῆς αἰσχύ-
νης! ἀναισχύνησαν, καὶ οὐδὲν τῷ Γαλλιώνιοι ἐμελές
[f. Εμελές] καίτοι εἰς τὴν αὐτοῦ θρηνούν τὸ πρόγμα
ήν, ἀλλ' ὡς δηθεν εἴουσαν λαβόντες διτυπον. Διὰ
τι μὴ ἐκεῖνος ἐτύπησε; Καίτοι αὐτοὶ εἴουσαν

πλιν, ἀλλ' ἐπικιδύοντο, ὡστε καὶ τὸν δικαστὴν μα-
θίζειν τοὺς ήν ἐπιεικέστερος. Διὰ τοῦτο ἐτυπτὸν τὸν
Σωσθένην, ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς ἦν μᾶλλον προστιθέμε-
νος τῷ Παύλῳ, η̄ εἰς τοσοῦτον ἤσαν ἐληλαχότες μα-
νίας, διτὶ ἀποτυχόντες τοῦ σκοποῦ ἑστῶν, ἀντὶ τοῦ
τύπτεν τὸν Παύλον, Σωσθένην τὸν ἀρχισυνάγωγον
ἐτυπτὸν. η̄ διὰ τὸ βουλευθῆναι τὸν Παύλον φονεῦ-
σι, καὶ Σωσθένης διεκώλυεν αὐτοὺς, ἐτυπτὸν αὐτὸν.
Ορα πῶς δὲ νόμος κατελύετο· τοῦτο γάρ τοι θεατὴν
ἡ, τὸ κείρεσθαι κατ' εὐχήν τὰς κεφαλάς· ἔδει δὲ
καὶ θυσίαν γενέσθαι, η̄τες οὐκ ἔγενετο. Ἐδει γάρ
αὐτὸν ἔτι μένεν καὶ παρακαλέσαι περὶ τούτων, τι
πάλιν ἐπιθυμεῖ τὴν Συρίαν καταλαβεῖν; Ἐπειδὴ
ἐνταῦθα τοικύτα ἥνυσσε πράγματα κατὰ τὸ δόγμα.

Τούτους ἀρῆκεν εἰς Ἐφέσον ὡς διδάσκοντας· τοσ-
οῦτον γάρ αὐτῷ συγγινόμενοι χρόνον, πολλὰ ἐμάν-
θανον, καὶ δῆμως τῆς συνηθείας αὐτοὺς ἀπῆγαγεν
οὐδὲπά τῆς Ἰουδαϊκῆς. Ορα γοῦν ἐνταῦθα καὶ
πορακαλούμενον αὐτὸν μενιαί, ἐπειδὴ οὐκ ἦνέσχετο,
οὐχ ἀπλῶς αὐτοὺς εἰασεν, ἀλλὰ μετὰ ὑποσχέσεως.
Ἐκείνους δὲ τοὺς τόπους μετέβαινεν, οἷς ἐπέβη πρὸ^τ
τούτου.

Οὐ Παῦλος προφήτης ὁν, καὶ εἰδὼς διτὶ ήμειλεν
ἀναστρέψειν, ἐπηγγείλατο πάλιν ἀναστρέψειν. Πλὴν
ῆνται μή τις ὑπὸ προπετείας τὸ αὐτὸν ποιῆι ἀτόπως,
ὑποιχούμενος τόδε τοι ποιεῖν, ἐδίδαξεν ἡμᾶς μηδὲν
περὶ τῶν μελλόντων ὑποιχεῖσθαι ποιεῖν δικα τοῦ
εἰπεῖν· « τοῦ Θεοῦ θέλοντος. » Οὗτο γάρ καὶ Ἱά-
κωβος παραίνει ἐν τῇ αὐτοῦ Ἐπιστολῇ, λέγων· « Οὐ
τάρ τις εἰδεῖ [β. οὐδείς] τι τέξεται η̄ ἐπιοῦσα τιμέρα. »
Ἄφρων οὖν δὲ μή προδιορίζων τῇ ἐπαγγελίᾳ τὸ,
Ἐκν δὲ Κύριος θέλη. Εἴθος δεῖ τοῦτο τῷ Παύλῳ
ἐπισκέπτεσθαι τοὺς πιστοὺς καὶ ἐπιστηρίζειν αὐ-
τούς. Ιδού καὶ λόγιοι λοιπὸν ἀνήγοντο. Εἰσι διαδε-
σμούμενοι τινες, ὡς Ἀπολλώς, αὐτός ἐστιν Ἀπελῆς
δ Κορινθίων ἐπίσκοπος, περὶ οὐ γράψει Παῦλος·
« Περὶ δὲ Ἀπολλώ, πολλὰ παρεκάλεσε αὐτούς· καὶ
τοτε, « Ἔγώ ἐφήτεσσα, Ἀπολλίνος ἐπότισε. » Καὶ
εἰ διληθὲς τοῦτο, σκόπει εἰ διώνυμος; δ ἀνήρ, εἰ διλητός
μετεποιήθη θάτερον τῶν δονομάτων εἰς τὸ λοιπόν. Εἰ
τὸ βάπτισμα μόνον Ἰωάννου ἡμίστατο οὗτος, πῶς
τῷ Ηνεύματι ἔζει; τὸ γάρ Πνεῦμα οὐχ οὕτως ἐδί-
δοτο. Καὶ εἰ οἱ μετὰ τοῦτον ἐδεήθησαν τοῦ βαπτι-
σμάτος τοῦ Χριστοῦ, πολλῷ μᾶλλον καὶ οὗτος ἐδεήθη
ἄν. Τι οὖν ἔστιν εἰπεῖν; Οὐχ ἀπλῶς ἐφειχῆς ἔθηκεν
δικρότερα. Ἐμοὶ δοκεῖ οὗτος εἶναι τῶν ἔκατον εἰκόνων
τῶν μετὰ τῶν ἀποστόλων βαπτισθέντων. Η εἰ μή
τοῦτο, διπερ ἐπὶ τοῦ Κορυγλοίου γέγονε, γεγένηται
καὶ ἐπὶ τούτῳ. Πολλὴ δη̄η παρθέσια τοῦ ἀνδρὸς,
ἀκριβῶς ἐλάτει· τὰ περὶ Ἰησοῦ, ἀλλ' ἐδεῖτο ἀκρι-
βείας· ἐτέρας καὶ διδασκαλίας. Ταῦτη τοι καὶ εἰδὼς
πάντα ἀπὸ τῆς προθυμίας ἐπεσπάσατο τὸ Πνεῦμα
τὸ διγονον, καθάπερ οἱ περὶ Κορνήλιον. Καὶ τὸ μὲν
οὖν παρθέσια ἐλέγχειν, η̄ δημοσίᾳ, ἐδείκνυτο· τὸ
β. τῷ δὲ σαφῶς, η̄ δύναμις ἐδηλοῦτο, τὸ δὲ ἐκ τῶν
Γραφῶν, ἐπιδείκνυσιν η̄ ἐμπειρίᾳ· οὗτε η̄ παρθέσια
συντελεῖ μή οὖσης δυνάμεως, οὔτε η̄ δύναμις μή
οὖσης παρθέσιας.

Μολὺψ οὐτος ἔκείνων δεστήκασιν. Οι.... εἰ Πνεῦμα

Α ἄγιον ἔστιν εἰδότες. « Οτι γάρ οὐδὲ εἰς Χριστὸν ἐπι-
στευον, δῆλον ἐκ τοῦ εἰπεῖν εἰ Εἰ; τὸν ἐρχόμενον μετ'
αὐτὸν ἵνα πιστεύσωσι. » Καὶ οὐκ εἰπεν, οτι οὐδέν
ἔστι τὸ βάπτισμα Ἰωάννου, ἀλλ' ὅτι ἀτελές. Πολλοὶ
Πνεῦμα ἐλάμβανον, ὡστε εἰκός ήν αὐτοὺς Πνεῦμα
ἔχειν, μή φαίνεσθαι δέ.

Πόθεν ἔκείνοι ἐν «Ἐφέσιφ διητες τὸ βάπτισμα εἰχον
Ἰωάννου; » Ισως ἐπεδήμησαν τοῖς Ἱεροσολύμας
τότε, καὶ ἀπῆλθον· καὶ οὐδὲ τὸν Ἰησοῦν ἐπίστανται. Καὶ οὐ λέγει αὐτοῖς, Πιστεύετε εἰς τὸν Ἰησοῦν·
ἀλλὰ τοι; Εἰ Πνεῦμα ἄγιον ἐλάβετε; η̄δε γάρ διτὶ^τ
οὐκ εἰχον, καὶ βούλεται αὐτοῖς εἰπεῖν, ἵνα μαθήντες,
ῶν ἀπεστέρηνται, αἰτήσωσι. Καὶ ἀντεύθεν δείχνυται
μέγα δόγμα, διτὶ ἀτελές τὸ βάπτισμα Ἰωάννου εἰ;
μετάνοιαν. Καὶ οὐκ εἰπεν, ἀφέσεως, ἀλλὰ, « με-
τανοίας βάπτισμα. » Βαπτισθέντες, εὐθέως Πνεῦμα
ἐλάμβανον, τὸ δὲ Πνεῦμα οὐχ ἐώρων (ἀδρατον γάρ
ἔστιν), αἰσθητὸν δὲ τινα ἐλεγχον ἐδίου. τῆς ἐνεργείας
ἔκείνης η̄ χάρις. Καὶ δὲ μὲν τῇ Περσῶν, δὲ τῇ τῇ
Ρωμαίων, δὲ τῇ Ἰνδῶν γλώσσῃ, η̄ ἐτέρα τινι
ἐφέγγοντο. Καὶ τοῦτο ἐφανεροῦτο τοῖς ἔξωθεν, διτὶ^τ
τὸ Πνεῦμα ἔστιν ἐν αὐτῷ τὸ φθεγγόμενον. Ιδού ἐν-
ταῦθα ίδικῶς πληρούται τὸ, « Ό μικρότερος ἐν τῇ
βικτιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, μείζων αὐτοῦ ἔστιν. » Ίδον
γάρ δὲ τῶν ἀποστόλων ἐσχατος περὶ τὴν κλήσιν, ὅπερ
οὐκ ἐδωκεν Ἰωάννης ἐν τῷ βαπτισματι, τοῦτο διτὶ^τ
τῶν χειρῶν Παύλου Ἐλαχον οἱ βαπτισθέντες. Τι
« ἐπαρκήσιάς το; » Πρὸς κινδύνους η̄ παρατετα-
γμένος, η̄ καὶ φανερώτερον διελέγετο, οὐ συσκιάζων
τὰ δόγματα. Παιδεύεσσι χωρίζεσθαι ἀπὸ τῶν βιασφη-
μούντων τὸν Γίδην τοῦ Θεοῦ τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύον-
τας. Ορές, πόσον ήνυσσεν η̄ ἀποστασία; Καὶ Ἰουδαῖοι
καὶ Ἐλληνες ἤκουον. « Όδον, » λέγει τὸν Κύριον
ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, η̄ τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν διλη-
θινήν διὰ Παύλου καταγγελούμενην. Οὐχὶ φοροῦντες
η̄ποντο μόνον, ἀλλὰ καὶ λαμβάνοντες ἐπετίθεσαν·
καὶ διὰ τοῦτο οὐκ εἰσὶ ἀπελθεῖν εἰς τὴν Ἀσίαν αὐ-
τὸν, τηρῶν τοῦτον τὸν καρδιν, ὡς ἔγων οίμαι. Συνά-
ρια δὲ καὶ σιμικήνθια, ἀμφότερα νομίζω λιναειδῆ
είναι· πλὴν τὰ μὲν σουδάρια ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἐπι-
βάλλεται, τὰ δὲ σιμικήνθια ἐν ταῖς χερσὶ κατέχουσιν
οἱ μὴ δυνάμενοι ωράρια φορέσαι (οἵοι εἰσιν οἱ φο-
ροῦντες ὑπατικάς στολάς), η̄ γουΐα, πρὸς τὸ ἀπο-
μάττεσθαι τὰς τοὺς περοσώπους ὑγρότητας, οἷον ἰδρῶ-
τας, πτεύελον, δάκρυον, καὶ τὰ δημια.

Πάντα ἐποίουν πραγματείας ἔνεκεν, καὶ πιστεῦ-
σαι μὲν οὐκ ήθελον, διτὶ δὲ τοῦ δόματος Ἰησοῦ ήθε-
λον ἐκβάλλειν τοὺς δαιμόνας, καὶ οὐδὲν μέγα ἐνόμι-
ζον τὸν Ἰησοῦν, ἀλλὰ καὶ τῷ Παύλῳ προσετίθεσαν,
ὡς αὐτὸν μέγα τι νομίζοντα [β. νομίζοντε]. Αὗτη η̄
λέξις δείκνυσιν, διτὶ οὐχ ὡς πιστεύοντες τῷ Ἰησοῦ οἱ
ἐπιορκίσται ἐπώρκιζον τὰ ἀκάθαρτα πνεύματα,
ἀλλ' ὡς πειράζοντες, διψυχοι δυντες. Διὸ καὶ τὸ ἀκά-
θαρτον πνεῦμα ἐμαρτύρησεν, ὡς μή δυτες πιστούς·
καὶ τῇ προπετείᾳ δεδώκει πρὸς δλίγον δίκην.
Τι οὖν τὸ, « Ἐπειχείρησαν, » δηλοῖ; « Οτι οὐκ ἐθάρ-
ρισον μὲν, πλὴν ἐπέβαλλον ὅπως ἐπιτεύχωσαι τοὺς
σποκούς.

Πῶς δὲ δαίμων οὐ συγέπραττεν ἔκείνοις, ἀλλὰ δι-

ἥλεγχεν αὐτούς; Ἐμοὶ δοκεῖ σφόδρα ψυμωθεῖς, Α ὅτι τοῦ πλουσίων, ή τῶν ἐγκλη-
ῶστερον εἰναὶ τοῖς περὶ τῶν ἐσχάτων κινδυνεύων,
ὅπος τοῖς οἰκτροῦ καὶ ταλαιπώρου διελέγχοιτο. Ἰνα
γάρ μὴ δόξῃ καταφρονεῖσθαι, τὸ δυνομα τοῦ Ἰησοῦ
πρότερον διολογήσας, τότε ἐλαθεν ἔκουσιαν. Δεῖκνυ-
ται δὲ τῶν δαιμόνων ή δύναμις μεγάλη, διαν πρὸς
ἀπίστους ἔχη.

Τίνος χάριν ταῦτα ἔκασταν; Πρώτον μὲν ἵνα μῆ
τις μετάσχῃ τῆς ἀπ' αὐτῶν ψυχοφθόρου βλάβης.
Ἐπειτα ἵνα μὴ ἀπὸ τοιαύτης αἰτίας κτήσαντα τι.
“Μπέρ γάρ τὸ τοῦ κυνὸς τίμημα ἀπηγόρευται, καὶ
τὸ ἐκ πορνείας κέρδος προσάγειν θεῷ· οὗτος οὐδὲ
τοῦτο δίκαιον ἔκριναν τεθῆναι παρὰ τοὺς πόδας τῶν
μαθητῶν.

Σημειωτέον, οὗτι προφήτης ἦν δο Παῦλος, προαγ-
γελλας ὅτι δεῖ ἀπειλεῖν εἰς Ἱερουσαλήμ καὶ εἰς
Πόλην. Τῇ Ἀσίᾳ ἐμφιλοχωρεῖ πλεῖστον χρόνον δο
Παῦλος, διότι πολλὴ ἡνὶ τοῦτον τῶν φιλοσόφων
ἔκει, καὶ διὰ τοῦτο πάλιν διαλέγεται αὐτοῖς, βέπων
πολλήν οὖσαν τὴν δεισιδαιμονίαν. “Ισως, κινδύνια
μικρά. Πολλὴ γάρ τῇς θεοῦ ταύτης ἡ τιμὴ ἡνὶ ἐν
Ἐφέσῳ, διότι καὶ τὸ ιερὸν αὐτῆς ἐμπρησθὲν, οὗτος
ἐλύπησεν αὐτούς, ὡς τὸν ἐμπρῆσαντα κελεῦσαι,
μηδὲ δύναματι λέγεσθαι. “Ορα δὲ πανταχοῦ τὴν εἰ-
δωλολατρίαν ἀπὸ χρημάτων· καὶ εὗτος ἔγενεν χρη-
μάτων ἄγωντας.

Πόθεν δὲ θυμὸς γέγονεν; Ἀπό τε τῆς Ἀρτέμιδος
καὶ τοῦ πορισμοῦ. Τοιαῦτα γάρ τὰ τῶν ἀγοραίων
ἡθη, ἀπὸ τοῦ τυχόντος συναρπάζεσθαι καὶ ἐκκαί-
σθαι. Ἡ δὲ κραυγὴ αὐτοῖς γέγονεν, ὡς δῆθεν ἀνα-
κτώμενοι τὸ σέβας αὐτοῖς, καὶ τὰ γεγενημένα ἀν-
λύοντες, καὶ φοβούμενοι μὴ σβεσθῇ τὸ σέβασμα
αὐτῶν, συνεχῶς ἰδόντων. Τούτων ἐν τοις Ἐπιστολῇ
μέμνηται δο Απόστολος, πλήν καὶ τῇ Γραφῇ αὐτοῖς
μαρτυρεῖ, οὗτι διὰ τὴν πίστιν ἐκινδύνευσαν.

Μή δοῦναι ἐκτὸν ἀτάκτω δῆμφ καὶ βύμη, καὶ δο
Παῦλος πειθεῖται· οὐ γάρ ἦν κενόδοξος, οὐδὲ φιλότε-
μος· οὗτος αὐτὸν ἀφίλουν πάντες οι πιστοί.

Προεβάλλοντο οἱ Ἰουδαῖοι τὸν Ἀλέξανδρον· οἰκο-
νικῶν; δὲ οὔτος οὐκ ἐφθέγξατο. Πάλιν δὲ ἔκραζον·
“Μεγάλη ἡ Ἀρτεμίς, παιδεῖχῇ διανοίᾳ, καθάπερ
φοβούμενοι μὴ σβεσθῇ τὸ σέβας αὐτῶν, συνεχῶς
τοῦτο ἰδόντων. Δύο ἔτη ἐκάθισεν ἐκεῖ δο Παῦλος, καὶ
δρα πόσιοι ἔτι Ἑλληνες. Τίνος δὲ ἔνεκεν Ἀλέξανδρος;
ἴδιούλετο ἀπολογεῖσθαι; Μή γάρ αὐτὸς ἀνεκάθη
[§. ἐνεκλ.]; “Ωτε καιρὸν εὑρεῖν, καὶ τὸ πᾶν κατα-
στρέψαι, καὶ ἐλκύσαι τὸν θυμὸν τοῦ δῆμου.

“Νεωκόρον, ἡ ἀντὶ τοῦ, ιερόδουλον. Κόρημα γάρ
ἔστι τὸ σαρὸν [§. σαροῦν], ἀφ' οὐ καὶ νεωκόροι, δο
τὴν νεών κορῶν καὶ σαρῶν. Τὸ ἐξ οὐρανοῦ παρὰ τοῦ
Διὸς πεμφθὲν, ητοι καταπτάν, καὶ οὐ γενόμενον
ὑπὸ ἀνθρώπους ἀγαλμα. Ἡρέμα καθάπτεται αὐτῶν,
δεικνὺς οὗτος ἀλογίστως συνῆλθε, καὶ προτρέπεται μη-
δὲν προπετές πράττειν, δεικνὺς οὗτος προπετῶς· ἐπρα-
ξεν, καὶ οὐκ ἔδει ιδιωτικῶν ἐγκλημάτων ἔνεκεν
κοινὴν ἐκκλησίαν ποιεῖσθαι. Εἶδος δὲ δικαστῶν ἐν
τῇ Ἀσίᾳ εὐτελῶν οἱ ἀγοραῖοι, οἵτινες ἔδικαζον τοὺς
πάντης, καὶ ἀγοραῖοις ἀνθρώποις· διὸ καὶ ἀγοραῖοις
καλούνται, ὥσπερ εἰσὶ ἔκδικοι κατὰ πόλεις τοιάζ.

Οἱ δὲ ἀνθύπατοι ταῖς τῶν πλουσίων, ή τῶν ἐγκλη-
μάτων δίκαιοις ὑπῆκουον. “Η ἀγοραῖοι εἰσιν οἱ δι-
καιολόγοι, παρὰ τὸ ἀγορεύειν λεχθέντες, οἱ έστι
δημηγορεῖν.

Ἐπειδὴ πολλῆς παρακλήσεως ἀπὸ τῆς ταραχῆς
ἐκείνης ἐδεῖτο· καὶ τοῦτο ποιήσας ἡλθεν εἰς Μακε-
δονίαν, εἴτα εἰς τὴν Ἐλλάδα. Πάλιν διώκεται ὑπὸ^B τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἔρχεται εἰς Μακεδονίαν. Πῶς
δὲ τὸν Τιμόθεον θεσσαλονικέα φησίν; Οὐ τοῦτο λέ-
γει, ἀλλὰ, Προέλαβον, φησίν, οὔτος εἰς τὴν Τρωάδαν
προσδοποιοῦντες αὐτῷ. Τότε δὲ ἐσορτάς ἐμοὶ δοκεῖ
σπουδάζειν αὐτὸν ποιεῖν ἐν ταῖς μεγάλαις πόλεσιν.

Πανταχοῦ διὰ λόγων τὸ πλέον κατορθοῖ, καὶ οὐ
διὰ σημείων, καὶ συνεχῶς ἡμῖν αὐτὸν δείχνυσιν
ἐπειγόμενον εἰς τὴν Συρίαν· τὸ δὲ αἴτιον, ή Ἐκ-
κλησίας ἦν καὶ τὰ Ἱεροσόλυμα, ἀλλὰ ὅμως κατείχε
τὸν πόθον καὶ τὰ ἐκεῖ κατώρθου. Καίτοι οὐ μεγάλη
ἔστιν τῇ Τρωάδῃ, τι οὖν ἡμερῶν ἐπτὰ ποιοῦσι; Με-
γάλη ἡνὶ ίσως κατὰ τοὺς πιστούς, καὶ ἡμέρας ἐπτὰ
διατρίφας, τῇ ἐπιούσῃ τὴν νύκτα ἀνήλωσεν εἰς δι-
δισκαλίαν· οὕτω δυσποτάστως αὐτῶν εἰχεν. Πεν-
τηκοστή τότε ἦν. “Ορα πῶς πάντα πάρεργα ἦν τοῦ
κτηρύγματος, καὶ Κυριακῆ ἦν, « μέχρι μετονυτέον, »
φησίν. Οὐδὲ νύκτα ἐσίγη, ἀλλὰ τότε μᾶλλον διελέ-
γετο, ἀτε τησυχίας οὖσες. Συνετάραξε τὴν ἐσορτὴν δ
διάβολος, βαπτίσας τὸν ἀκροατὴν ὑπων καὶ κατ-
ενεγκών. Θέα μοι: δὲ τὸ θέατρον, πῶς; συγκεκρητημέ-
νον, καὶ τὸ σημείον, οίον. “Ἐπὶ θυρίδος ἐκάθητο ἀωρὴ
τῶν νυκτῶν (τοσοῦτος ἦν δο πόθος τῆς ἀκροάσεως),
οὐχ ἀπὸ φρυματίας ἐνύσταξεν, ἀλλὰ ἀπὸ τῆς φυσικῆς
ἀνάγκης, καὶ οὕτως ἔζεν τῇ προθυμίᾳ, οὕτως
τοιούτης ἔστη τοιούτης.

Οὐκ εἰπεν, Ἀναστῆσατε, ή, Ἐγερώ αὐτὴν, ἀλλ’
ὅρα τὸ διτυφόν αὐτοῦ καὶ παρακλητικόν. “Η γάρ
ψυχὴ αὐτοῦ ἐν αὐτῷ ἐστιν. • Ίδού καὶ Παῦλος νε-
κρὸν ἤγειρεν Εὐτυχον καλούμενον.

Τίνος ἔνεκεν ἐν νυκτὶ διελέγετο; “Πιμελεῖν ἔξιέναι,
φησί. Τὸ μὲν κουφότερον ἔκεινοις ἐπιτρέπων, τὸ δὲ
ἐπιπονώτερον αὐτὸς αἰρούμενος, ἐπέζευεν· ἀλλὰ καὶ
πολλὰ οἰκονομικῶν, παιδεύων τε αὐτοῖς χωρίζεσθαι
αὐτοῦ. “Ορα καὶ ἀνθρωπίνων; αὐτὸν κινούμενον. Διὰ
γάρ τοῦτο ταῦτα γίνεται, ἵνα μὴ νομίσωσιν, οἵτι
ὑπὲρ τὴν φύσιν τὴν ἀνθρωπίνην ἦν, καὶ ἐπιθυ-
μοῦντά. “Ορές αὐτὸν καὶ σπεύδοντα, καὶ οὐκ ἐπι-
τυγχάνοντα πολλάκις; Οἱ γάρ οἱ μεγάλοις
δινόρες ἐκεῖνοι τῆς μὲν φύσεως ἡμῖν τῆς αὐτῆς
ἐκοινώνουν, τῆς δὲ προαιρέσεως οὐκ ἔτι· διὸ καὶ
πολλὴν ἐπεπῶντο τὴν γάριν. “Ορα αὐτὸν καὶ ἐπει-
γόμενον παραπλεῦσαι, καὶ μὴ παρορῶντα, ἀλλὰ καὶ
τὸ πᾶν οἰκονομοῦντα, τοὺς δρχοντας μεταπεμψάμε-
νος διὰ τοιούτων αὐτοῖς διελέχθη. “Λέξον δὲ θυμάσαι,
πῶς; εἰς ἀνάγκην ἐμπεισών τοῦ μεγάλα τινὰ περὶ^D
ἔαυτον εἰπών [§. εἰπεῖν], πειράζει τετριάζειν, κα-
θάπτει τοιούτην διατρέπειν τοιούτην.

Οὐχ ἀπλῶς, μετὰ ταπεινοφροσύνης, ἀλλὰ, « μετὰ
πάτης. » Πολλὰ γάρ εἰδη τῆς ταπεινοφροσύνης·
ἐν λόγῳ, πρὸς δρχοντας, πρὸς ἀρχομένους· εἰτα τὸ
τημερον πανταχοῦ· κοινωνία πολλή· « Μεν! ὑμῶν,

φησίν, ἐγενόμην, δούλεύων τῷ Κυρίῳ· καὶ σινοποιεῖται τοῖς τὸν κατορθώματα, οὐδὲν καὶ [§. δέ] ἔστιν ἔξι-
ριν. Τοῦτο διὰ τὴν φησί; Παρασκευάζων αὐτοὺς
ἀξίη ἑτοίμους εἶναι πρὸς κινδύνους, καὶ τοὺς δειλοὺς
καὶ τοὺς μὴ, καὶ πάντα τῷ Πνεύματι πείθειται. Εἰς
τὸ, « Δεδεμένος, » ὑποστίξαι δεῖ, ἵνα ἡ [§. ἥ] διά-
νοια ἀγῆται· Πορεύομαι εἰς Ἱερουσαλήμ, προγονούς
διὰ τοῦ Πνεύματος τὰ ἐσόμενα, πορεύομαι δέσμιος
ῶν· ἵνα διέξῃ διὰ ἐκῶν ἀπέρχεται· ἵνα μὴ δεσμὸν
ἢ ἀνάγκην νομίσῃς, φησίν, διὰ κατὰ πόλιν δεσμά
καὶ καὶ ροὶ θλίψεων μένουσι· καὶ διὰ μὲν πειρασμοὶ,
οὖται· διόποιοι δὲ, οὐκ οἷδα· διπερ ἦν χαλεπώτερον.

Τι οὖν ἀπέρχῃ, εἰ δεσμὰ καὶ θλίψεις σε μένει; Διὰ τοῦτο αὐτὸς, ἵνα δεσμευθῶ, φησί, διὰ Χριστὸν,
ἀλλὰ καὶ ἑτοίμως ἔχω ἀποθανεῖν. « Οστε εἰκότως
« Διεκμετρύμαι οὐδινόν, » ἄτε μηκέτι παραγενόμενος,
« διεικθάρδος εἰμι· ἀπὸ τοῦ αἴματος πάντων, » εἰνυπαρ-
έχωντες ἀποθανεῖτε [§. ἀποθανεῖτε] ἀπὸ τοῦ φονευ-
τοῦ τῶν ψυχῶν. Τὸ γάρ τοῦ διδασκάλου, φησί, πε-
ποίηκα, τὸ « ἀπαγγεῖλα· ύμιν τὴν βούλήν τοῦ Θεοῦ, »
καὶ τὸ θελήμα αὐτοῦ, ὡς αὐτὸς εἶπεν, ἵνα πιστεύ-
σισιν εἰς τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Γίδην, ἐν τῷ οὐρανοῦ
ἀποσταλέντα ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ γίνοντος ἡμῶν. Δύο
προσέταξεν· οὕτε γάρ τὸ ἐτέρους κιτηρθοῦν μόνον
ἔχει κέρδος, (« Μήπως ἄλλοις κηρύξας αὐτὸς ἀδό-
κιμος γένωμαι; »), οὕτε τὸ ἔστιν ἐπιμελεῖσθαι
ἔχει τι κέρδος. « Ο γάρ τοιούτος φίλαυτος, καὶ τὸ
ἐκποτοῦ ζητεῖ, καὶ τοῖς τοῦ τὸ τάλαντον καταχώσαν-
τος, οὐκ ἐπειδὴ προτιμότερον ἡ ἡμετέρα σωτηρία
τοῦ ποιμένου, ἀλλ᾽ ἐπειδὴ διὰ τούτοις προσέχωμεν,
τότε καὶ τὸ ποιμένιον κερδαίνομεν. Ὁρᾶς; παρὰ τοῦ
Πνεύματος ἔχετε τὴν χειροτονίαν « ποιμανεῖν τὴν
Ἐκκλησίαν τοῦ Κυρίου. » Ιδού καὶ ἀλλή ἀνάγκη·
τοῦ Κυρίου ἔστιν ἡ Ἐκκλησία. Σημειώτεον διὰ οὓς
διπέσω ἐκάλεσε πρετερύθρους ὅνδες ἐπισκόπους καλεῖ,
ἥτοι διὰ τὸ τοὺς πρετερύθρους ἀνάγκην ᔁρεῖν ἐπ-
οπεύειν τὰ ἔπειταις Ἐκκλησίας πρόσβατα, κατὰ τὸ, « Ε-
λεγχόν, ἐπιτίμησον, παρακάλεσον· » ἡ ἐπισκόπους
ῶνδε τοὺς δηνιας ἐπισκόπους λέγει. Δείκνυστι τίμιον
τὸ πρᾶγμα, διὰ οὓς ὑπὲρ μικρῶν δικίνδυνος, εἰ γε
οὐδὲ τοῦ ίδιου ἐφίστατο [§. ἐφείσατο] αἰματος. Τί
οὖν ὁ πέριχη, εἰ τοῦτο προοίδες; Τὸ Πνεῦμα με ἔλει. C
« Τῷ λόγῳ τῆς χριτοῦ· » τουτέστι τῇ γάρτι αὐτοῦ.
Συνεχῶς ἀνκμαμήσκει αὐτοὺς καὶ χάριτος σπου-
δαιοτέρους ποιῶν ὡς ὄφειλέτας, καὶ πειθῶν θαρρεῖν.

Οὐκ εἶπεν, Οὐκ ἐλαθον, ἀλλ', « Οὐδὲ ἐπειδόμητα· »
Καὶ οὐδὲ τοῦτο μέγα, ἀλλὰ τὸ ἐπίμενον, τὸ ταῖς
χρείαις καὶ τοῖς οὖσιν ὑπηρετεῖν. Οὐκ ἔχετε εἰς
ἄγνοιαν καταψυχεῖν, « ὑπέδεξαν· » διὰ τῶν ἕργων,
« ζει τὰ κινδύνητας δεῖ· » ἐργάζεσθαι. Οὐκ εἶπε
κακὸν τὸ λαβεῖν, ἀλλὰ βέλτιον τὸ μὴ λαβεῖν. Καὶ
ποὺ εἶπεν; « Ισως ἀγράφως παρέδωκαν οἱ ἀπόστο-
λοι· » ή ἐξ ὧν διὰ τις συλλογίσατο, δυνατὸν εἰρήσθαι
δι' ἐτέρων λέξεων, τοῦτο δηλουσῶν. Καὶ γάρ ἐδειξε
τὴν παρέδοσίαν τὴν πρὸς τοὺς κινδύνους, τὴν συμπά-
θειαν, τὴν διδασκαλίαν, τὴν ἀκτημοσύνην. Τοῦτο δὲ
ἀκτημοσύνη· μεῖζον. Εἰ γάρ ἐκεῖ φησί· « Πώλησον τὰ
ὑπάρχοντα, » διταν πρὸς τὸ μῆδε λαμβάνειν καὶ ἐτέ-
ρους τρέφη, τὸ τούτου ίσον; Εἰς βαθὺδες, βίξαι τὰ

Αὐτοῦ, δεύτερος ἔστιν ἐπαρκεῖν, τρίτος καὶ ἑτέροις,
τέταρτος, τὸ καὶ κηρύττοντα, καὶ ἔχουσιν ἔχοντα
λαμβάνειν μὴ λαμβάνειν· ὥστε πολὺ τῶν ἀκτημό-
νων οὗτος βελτίων ἔν. Δείκνυστι τὴν βίαν, ἐν τῷ εἰ-
πεῖν· « Ἀποσταθέντας ἀπ' αὐτῶν. » Καὶ εἰκότως·
εἰς γάρ τὴν θάλασσαν αὐτοὺς λοιπὸν ἐμβῆναι οὐκ
ἔνην. Τί ἔστιν, « Εὔθυδρομήσαντες; » Ἄντι τοῦ,
Προβήθομεν, ἐνδιατρίψυντες οὐδὲν ἐτέροις τόποις,
καὶ Κύπρον δὲ εἰσαγαν καὶ Συρίαν. Τὸ γάρ, « Κατα-
λιπόντες αὐτὴν εὐώνυμον, » οὐχ ἀπλῶς κείται, ἀλλ'
διὰ οὐδὲ ἐγγὺς γενέσθαι τῆς Συρίας ἐπευθύνην. Εἰ το-
νυν τὸ Πνεῦμα ἐκέλευσε, διὰ τὸ ἀνεῖπε· Τουτέστι,
διὰ τὸ Πνεῦματος εἰδόταν. Οὐ γάρ δὴ τὴν παραλίεσιν
διὰ τὸ Πνεῦματος ἐποιηντο· οὐ γάρ ἀπλῶς αὐτῷ τὰ
δεινὰ προβλεγον, ἀλλ' διὰ ἀναθῆναι εὐ χρή, φειδό-
μενοι αὐτοῦ. B Εξηρτίσαι, τουτέστι πληρῶσαι τοῖς
τεταγμένοις. Θέα δέ μοι πάσας τὰς ἡμέρας, μετά τὰ
« Αἴσυμα εἰς Τρωάδας ἥλθον, διὲ ἡμερῶν πάντες· εἴτα
ἔκει ἐποίησαν ἐπειδὴ ἡμέρας· τὰς πάσας δώδεκα, καὶ
τὰς ἑπτής. » Οτι τοῦ διακόνου ἔσαν αἱ θυγατέρες Φιλίπ-
που. « Οτι οὖν καὶ τῷ κοινωνήσαντε γάμψι διακονεῖν
ἔξεστι. Σημείωσας δὲ· διὰ εἰ προφήτεις αἱ θυγατέρες
αὐτοῦ παρθένους ήσαν, καὶ διὰ τοὺς μᾶλλον δὲ εὐ-
λάβειαν ταῦτο, ὥστε καὶ προφητείαν [§. προφήτεια;]
τησιώσθαι. Εἰ δὲ μὴ ἦν περιπούδατον, οὐκ ἀν
προσέθηκεν διηγγραφεῖς, διὰ τὸ παρθένος ἔσαν.
« Ἀγαδός, » ὃ πάλαι τὸν λιμὸν μηνύσας. « Τὸν
ἀνδρα, οὐκ ἔστιν ἡ ζώνη αὐτῆ, οὐτω δήσουσιν ἐν Ιε-
ρουσαλήμ. » Οπερ οἱ προφῆται ἐποίουν, καὶ δψει τὰ
γινόμενα ὑπογράφοντες, διὰ περὶ αἰχμαλωσίας θελε-
γον, ὡς δὲ Ιεζεκίηλ, τοῦτο καὶ αὐτὸς ἐποίησε· καὶ
τὸ δὴ χαλεπόν, διὰ εἰς χειρας ἐθνῶν παρεδώσουσιν.»
Οὐκ εἶπε δὲ δὲ « Ἀγαδός διὰ Παῦλον δήσουσιν, ήα μῆ
δεξῆ ἐκ συνθήκης λέγειν, ἀλλά· τὸν δινρα, οὐκ ἔστιν
ἡ ζώνη. » Όρα, καὶ ζώνην είχε. Πολλοί, φησί,
παρεκάλουν μὴ ἀνελθεῖν, καὶ οὐδὲ οὐτω δηπήκουσεν.
« Όρας; » ίνα γάρ μὴ ἀκούσας νομίσῃς ἀνάγκης είναι
τὸ, « Δεδεμένος τῷ Πνεύματι, » προσαγρούμεναι,
μηδὲ ἀγνοοῦντα αὐτὸν ἐμπεσεῖν, διὰ τοῦτο ταῦτα
προλέγεται. Καὶ λοιπὸν μυρία προλεγόντων δεινὰ
οὐκ ἀνέχεται. Οὐ γάρ τὴν παραίνεσιν διὰ τὸ Πνεῦ-
ματος ἐποιηντο, ἀλλὰ μόνον φειδόμενοι αὐτοῦ. « Ο
δὲ φησί· « Κύριος τὸ διερεστὸν ἐγνῶπιον αὐτοῦ ποτή-
σει. » Συνεῖδον, διει θελημα ἦν θεοῦ· οὐ γάρ ἀν Παῦ-
λος οὐτω προεύμησαν δὲ δει προεξαρπάζων ἐστυτὸν
(πρώην μὲν μὴ δῆσης [§. δῆσης] ἐστυτὸν εἰς τὸ θεατρον,
Ἐπειτα διει τῆς θυρίδος ἀποφυγῶν), εἰ μὴ θίδει διει
τὸ Πνεύματος τοῦτο γινόμενον.

Τουτέστι, τὰ πρὸς δέσιπορίαν ἐπιτήδεια λαβόντες.
« Οτε ἤκουσεν διει μυρία δεινὰ ἔχει παθεῖν, τότε ἐπεί-
γεται, οὐκ ἐπὶ τοὺς κινδύνους φίπτων ἐστυτὸν, ἀλλ'
ἡγούμενος τοῦ Πνεύματος εἶναι τὸ πρᾶγμα. Οὐτές
ἔστιν δὲ ἀδελφὸς τοῦ Κυρίου καὶ ἐπισκόπος Ἱεροσο-
λύμων. Καὶ πάλιν αὐτοῖς δ Παῦλος τὰ τῶν ἐθνῶν
διηγεῖται· οὐ κενοδόξων, μὴ γίνοντο οἱ ἀλλὰ τοῦ θεοῦ
θέλειν τὴν φιλανθρωπίαν ἐνδείξασθαι, καὶ πολλῆς
ἐμπλῆσαι χάριτος. « Όρα δὲ αὐτοῦ καὶ τὸ διτυφον,
μετὰ τῶν πρετερύθρων εἰσῆστι. « Διὰ τῆς διακονίας
αὐτοῦ, » ἀντι, τῆς κηρύξεως τοῦ Εὐαγγελίου, λέγει.

Λῦται καὶ μυριάδες, ἐκ τῶν βοησάντων, «Τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς; καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν, » ὑπῆρχον. Ἀλλ' ὅμως ὁ φιλάθρωπος θεὸς καὶ ἔξ αὐτῶν, καὶ ἐξ ἑκείνων ἐδέσποτο τοὺς μετανοήσαντας καὶ πιστεύσαντας. Οὐκ εἶπον δὲ, «Ηκουσαν, ἀλλά, » Κατηχήθησαν, » ἀντὶ τοῦ, ἐπιστευσαν καὶ ἐδιδάχθησαν. Ός συμβουλεύοντες, φησίν, οὐχ ὡς ἐπιτάττοντες· ὅθεν πειθουσιν αὐτὸν, ὅτι οἰκονομία καὶ συγκατάθεσις ἦν. Οὐκ ἔρα ἐκκοπὴ [ἱ. ἐγκοπὴ] τοῦ κηρύγματος τοῦτο ἦν, ὅπου γε καὶ αὐτοὶ ἐνομοθέτουν ἑκείνοις τὰ τοιαῦτα. Οὐκ δρα ἐγκαλεῖ Πέτρον [ἱ. Παύλῳ] ἀπλῶς (ὅπερ γάρ ἐνταῦθα ἐποίησεν αὐτὸς, τοῦτο Πέτρος [ἱ. Παύλος] ἑκεῖ, σιγῶν δὲ ἰστῶν αὐτῷ τὸ δόγμα. Καὶ φύκ εἶπε, Τί γάρ; οὐ χρή τὰ κατὰ τὰ ἔννη διδάσκειν; Οὐκ ἀρκεῖ τὸ μὴ κτρύσαι ἐκεῖ, ἀλλ' ἔδει καὶ πλέον τι ποιῆσαι νόμων. Οἱ ἐν Ιερουσαλήμοις πιστεύσαντες ἥπο τοῦ θεοῦ, Εθη τὰ νομικά τοῦτον φυλάσσειν. Ἐργῷ τὴν ἀπολογίαν ποιῆσαι αὐτῷ συμβουλεύουσι, μηδὲ λόγῳ. «Ινα δυρήσωνται, φησί, καὶ γνῶσιν, οὗτοι ὡν κατήχηται τερπὶ σού, οὐδέν εἰστιν. » Οὐκ εἶπον, διτι διδάσκεις, ἀλλ' ἐκ περιουσίας διτι ἀντέδης φυλάττεις. Οὐ μόνον τοῦτο ἦν τὸ σπουδαῖόν μενον, τὸ μὴ ἐπέρον διδάσκειν· ἀλλὰ τοῦτο; Τὸ δὲ φύτεύειν.

Τί οὖν; ἂν τὰ ἔννη μάζιμοι, βλάψω αὐτούς, φησί. Πῶς, ὅπου καὶ ἡμεῖς οἱ τῶν Ἰουδαίων διδάσκαλοι ἐπέμψαμεν πρὸς αὐτόν; Τουτέστι, Τὰς προσφερομένας ὑπὲρ αὐτῶν κατὰ τὸν νόμον θυσίας σὺν πάρασχε, ἵνα λύσῃς τὴν ὑποψίαν.

Ἐνταῦθα ἐντρεπτικῶς· «Ωσπέρ ἡμεῖς ἑκείνοις ἐπετάξαμεν, καίτοι Ἰουδαίοις κηρύττοντες, οὗτα καὶ σὺ τοῖς ἔθνεσι κηρύττων, σύμπτραξον τοῦτον. Καὶ οὐ λέγει· Καὶ μήν δύναμαι Τιμόθεον παραγαγεῖν, δυν περιέτεμον; καὶ μήν δύναμαι πεισθεῖ τῷ λόγῳ; ἀλλ' ἐπεισθῇ αὐτοῖς καὶ πάντα ἐποίησεν ἀνύποτος; ἦν τῷ καὶ δαπανᾶσθαι. Ἐγένετο ταῦτα οὐ τῆς γνώμης αὐτοῦ μεταβιλομένης, ἵνει κακία τὸ πρᾶγμα ἦν, ἀλλὰ τῆς ἀγάπης συγκαταθειούσης. «Ινα γάρ τοὺς ἔντας ἀληθῶς μετατήσῃ, ἐγένετο αὐτὸς οὐκ ἀληθῶς ἐπιδεικνύμενος νόμον, ἀλλ' ἐξυρέθει, καὶ πάντα τὰ Ἰουδαικὰ ἀπέτέλεστε [ἱ. ἐπετ.]. Καὶ γάρ ὅπου οὐκ ἐβλάπτετο τὸ ἔνναγγέλιον, τάντων ἦν ταπεινότερος· ἐνθα δὲ ἐκ τῆς ταπεινοφροσύνης ἔωρα τινάς ἀδικουμένους, οὐκ ἔτι κέρχηται τῷ αὐτῷ πλεονεκτήματι. «Διαγγέλλων, » τουτέστι καταγγέλλων· φύτεύειν δηλούντος.

«Ορα οἰκονομίαν γινομένην· μετὰ τὸ πεισθῆναι τοὺς Ἰουδαίους, τότε ἐπιτίθενται ἑκείνοις, ἵνα μὴ κάκείνοις συνεπιθῶνται. Μάλιστα γάρ αὐτοὺς ἐθορύβεις ὁ γαδὸς καὶ ὁ νόμος. Καὶ οὐδὲν ἐλάλησα τοῖς ἀποστολοῖς ὁ Παύλος, διτι αὐτοὶ αἴτιοι γεγόνασιν αὐτῷ. «Η κατηγορία μείζων ἀπὸ τῶν παρόντων. «Εἴτε γάρ, φησί, καὶ «Ἐλληνας εἰσήγαγεν εἰς τὸ Ιερόν, καὶ κεκοίνωκε. » Καὶ μήν ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ ἀνέθησαν προσκυνήσοντες, ἀλλὰ τοὺς ἀνελομένους; προσκυνῆσαν φρασί. «Ἐβούλοντο γάρ αὐτὸν ἀνελεῖν, καὶ διὰ τοῦτο «εἰλικον, » ὥστε μετὰ πλείσθιος ἀδείας τοῦτο ποιῆσαι. «Ἐπιτόπον δὲ αὐτὸν μῆτρας νόμου δεύκενος, μῆτρες δικαστηρίων· καὶ ἐν τῷ μεταξὺ στάσις κατειλήφει τις τὴν πόλιν, καὶ ὁ ἀγῆμος ἦν ἐν πολλῷ θορύβῳ, Ἰου-

δαίων ταραττόντων τὸ κοινόν. Δειγὸν γάρ ἡγήσαντο κρήτης ἔχειν τὸν πάλαι προστάτην, καὶ κτείνειν αὐτὸν ἐσπεύδον. Περαμυθούμενος τὸν θυμὸν τοῦ δῆμου. Τί ἐστιν, «Αἴρε αὐτὸν; » Τουτέστι διπάρη ημένιον λέγουσι κατὰ τὴν Θωμαϊκὴν συνήθειαν· «Ἐν τοῖς σίγνοις αὐτὸν ἐμβαλε. » Θεὸς τοῖς Ἰουδαίοις ταῦτην λέγειν τὴν φωνὴν κατὰ τῶν δικαίων, ὡς καὶ κατὰ τοῦ Κυρίου. «Αἴρε αὐτὸν, » ἀντὶ τοῦ, «Ἐπαρον αὐτὸν ἐκ τῶν ζώντων. «Ορα μεθ' ὅσης συστολῆς διαλέγεται δι παύλος τῷ χιλιάρχῳ· «Εἰ ἔξεστι μοι επειλεῖν τι πρὸς σέ; » — «Ἐλληνιστὶ γινώσκεις; Οὐκ ἄρα σὺ εἰς ὁ Αἰγύπτιος; » «Ἀνθρωπὸς γάρ τις νεωτεροποιὸς γέγονε, καὶ στασιαστής, καὶ ἀπατεών, καὶ γόης, καὶ προσεδόκησεν διδάσκοντος συσκιάζειν διτι τούτου, καὶ κοινωνοὺς ποιεῖν τῶν ἑκείνοις προσηκόντων ἐγκλημάτων, καὶ τὸν Χριστὸν, καὶ τὸν ἀποστόλους. «Ἄλλ' οὐδὲν ἴσχυσεν, ἀλλὰ λαμπροτέρα γέγονεν ἡ ἀλήθεια. Παρὰ Ἰουδαίοις τρεῖς εἰσιν αἱρέσεις γενικαὶ· Φαρισαῖοι, Σαδδουκαῖοι, καὶ Ἰεστηνοὶ λεγόμενοι, τουτέστιν διτοι· τούτους δὲ καὶ Σικαρίους δλλοι ὄντοςαν, τουτέστις ἡγιατάς.

«Ορα αὐτὸν, διτα πρὸς τοὺς ἔξι διαλέγηται, δι παραιτούμενον καὶ τοῖς ἀπὸ τῶν νόμων κεχρήθαις βροθήμασιν· ἐνταῦθα δὲ ἀπὸ τῆς πάλεως ἐντρέπει. Καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν οὕτω φρεσί· «Δημοσίᾳ ἀκαταχρίσους ἀνθρώπους Ῥωμαίους ὑπάρχοντας, ἐβαλον εἰς φυλακήν. » Ἐπειδὴ γάρ εἰπεν, «Σὺ εἰς ὁ Αἰγύπτιος; » εὐθέως αὐτὸν ταύτης ἀπήγαγε τῆς ὑποψίας. Είτε ἵνα μὴ νομισθῇ τὸ θένος Ἰουδαίος, προλέγει τὴν θρησκείαν. Καὶ γάρ ἀλλαχοῦ ἔννομον ἔστιν τοῦ Κυρίου καλεῖ. Τί δὴ τοῦτό ἐστι; Τί οὖν; Οὐκ τὴν ἡρήσατο, μὴ γένοιτο Ἰουδαῖος γάρ ἦν καὶ Χριστιανὸς, δισα ἔδει, φυλάττων, ἐπεὶ καὶ τῷ θεῷ νόμῳ μάλιστα πάντων αὐτὸς ἐπιθέτο, δι τῷ Χριστῷ πιστεύων. Καὶ πρότερον διαλεγόμενος, φησί· «Ημεῖς φύσεις Ἰουδαίοις. »

«Ορα κολλακσίας ἀπήλαυγμένον τὸν λόγον, καὶ τὸ ἐπιτεικῶν; [ἱ. ἐπιεικὲς] διλοντα. Οὐ γάρ εἶπε. Δεσπότας, ή, Κύριοι, ἀλλά, «Άδελφοι, » δι μάλιστα ἐπόθουν, δι καὶ πατέρες. » Τοῦτο τιμῆς, ἐκείνο γνησιότητος. «Οὐκ ἀλλητριος ὑμῶν ἔγω, » φησίν. «Ορᾶς πῶς αὐτοὺς εἴλει τὸ διμέρων; Βίχον γάρ τινα αἰδοὺ πρὸς τὴν γλώτταν ἐκείνην.

«Ορα πῶς προσδοποιεῖ τῷ λόγῳ· οὗτος ἀρχόμενος, «Εἰμὶ ἔγω, φησίν. ἀνὴρ Ἰουδαίος, » δι πάντες ἀκοῦσαι μᾶλλον ἥδούλοντο. «Ἀνατεθραμμένος δὲ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ. » Τὴν πολλὴν αὐτοῦ διέκυνται σπουδῆν τὴν περὶ τὴν λατρείαν, δι τοῦ γε καὶ πατρίδα τηλεικαύτην ἀφεῖς τοσοῦτον ἀφεστῶσαν, ἐνταῦθα εἰλετο τραφῆναι διτι τὸν νόμον. Ταῦτα δὲ οὐ πρὸς ἐκείνους ἀπολογούμενος λέγει μόνον, ἀλλὰ διεκύνει διτι θεῖξ δυνάμει, καλούντος ἀνθρωπίνῳ σκοτῶ, ηλίθινος ἐπὶ τὸ κήρυγμα. Οὐ γάρ ἔτι πεπαιδευμένος ἀθρῶν [ἱ. ἀθρῶν] μετέστη. Οὐχ ἀπλῶς εἴπε, παρὰ Γαμελίηλ, ἀλλά, «παρὰ τοὺς πόδες, » τὴν κηρτερίαν, τὴν προσεδρεῖαν, τὴν πολλὴν πρὸς τὸν διηδρα αἰδοὺ διεκύνεις.

«Οτι σηνωθεν τοιούτος ἦν, καὶ οὐχ ἀπλῶς ιδών τὸν νόμον. «Επιλεῖ δὲ μεγάλως ἐγκώμια περὶ αὐτούς εἴπε,

κοινωνεῖ τὸν λόγον, ἐπάγων· « καθὼς πάντες δημειές; » Λ ζῆλος πολὺς, καὶ οἱ μάρτυρες τῆς ἀληθείας τοῦ Χριστοῦ. Οὐκ τὸνέσχοντο λοιπὸν οἱ Ἰουδαῖοι πάσης ἀκούσαι τῆς δημητριαῖς, ἀλλ᾽ ὑπὸ τοῦ θυμοῦ σφέδρα ἐμπλησθέντες ἐδλαστρήμαντον. « Όρα, πῶς δικαίω καὶ κάτω δισυχριζετο, διτὶ τοῦ Χριστοῦ γέγονε μαθητής. οὐκ ἀνθρώπου μεσιτεύσαντος, ἀλλ᾽ αὐτοῦ δι' ἐσυτοῦ κατεξώσαντο; ἀποκαλύψαι αὐτῷ τὴν γνῶσιν πάσαν.

Καὶ μὴν παρ' ἔκεινων ἔδει μαθεῖν, εἰ τινος; τῶν εἰρημένων ἐπελάβοντο, ἀλλ' ἀπλῶς τῇ ἐξουσίᾳ χαριζεται, καὶ ἔκεινοις πρὸς χάριν ποιεῖ. Οὐ γάρ τοῦτο ἔχεται διπερ δικαίως τι πράξειν, ἀλλ' ὅπως παύσεις τῶν [f. τὸν] ἔκεινων θυμὸν διδικον ὄντα.

Τὸ δὴποτε δὲ ἀπόστολος Παῦλος, Ὦρμαῖον ἔσυτὸν ἀποκαλεῖ, καὶ πρὸς τὸν χιλιαρχὸν διαλεγόμενος ἐφη, **B** διτὶ « Ἐγώ δὲ καὶ γεγέννημαι; » [ΜΑΞΙΜΟΥ ΕΚ ΤΩΝ Α....] Οἱ κατὰ πᾶσαν χώραν ὡς δῆ τι μέγα τὸ Ὦρμαῖο καλεῖσθαι ἐνομίζοντο, παρέχοντες δόσεις, ἀπεγράφοντο Ὦρμαῖο καὶ ἔτρεχον εἰς τὸ τοῦ γένους δνομα. Ἐπειδὴ οὖν καὶ οἱ γονεῖς τοῦ Ἀποστόλου διτεῖς ἐν Ταρσῷ ἀπεγράφησαν εἰς τὸ καλεῖσθαι: « Ὦρμαῖοι, εἰκότως δὲ Ἀπόστολος, ὡς ἐξ αὐτῶν γεννηθεῖς, λέγει, διτὶ « Ἐγώ δὲ καὶ γεγέννημαι. » Οὐκ ἀν ἐψεύσατο Παῦλος, μὴ γένοιτο! [ΙΩΑΝΝΟΥ.] Ὦρμαῖος γάρ ἦν, εἰ καὶ μηδὲν ἔτερον ἔδεισεν ἀν μὴ ἀλῷ καὶ μείζονα δίκην δῷ. « Ή οὐχ ἀπλῶς ἀφῆκε ταῦτην τὴν φωνὴν, ἀλλὰ βασάνων ἔσυτὸν ἐξαιρούμενος, καὶ τὸν δρχοντα δεδιττόμενος. Καὶ οὐχ ἀπλῶς φησιν, ἀλλ', « Εἰ ἔξεστιν ὑμῖν. » Δύο τὰ ἔγκλήματα, καὶ τὸ διπέντε λόγου, καὶ τὸ Ὦρμαῖον δυτα. Ὦρμαῖος εἰ, « Ό δέ ἐφη. Ναὶ εἰδὼς δεῖ ἀρχαῖς καὶ ἐξυσταῖς ὑποτάττεσθαι, καὶ διτὶ δ Ὦρμαίων βασιλεὺες κατ' ἔκεινον καὶ ποὺ πάσης τῆς γῆς ἐκράτει. Ὄμολογησεν ἔσυτὸν Ὦρμαῖον, μὴ ἀποσειώμενος τὴν Ὦρμαῖην δρχὴν καὶ δεσποτεῖαν, διπερ οἱ λοιποὶ Ἰουδαῖοι φρεναπατοῦντες [f. —τῶντες], τὸν μὲν Θεὸν διαυτῶν μόνον ἐλεγον βασιλέα, οὐ μὴν ἀνθρώπον, ἐργοὶς δὲ αὐτοῖς, ὡς ὑποτελεῖς οἰκέται, οἱ δρόνοι ἐτέλουν, τὸ μὲν δνομα ἀρνούμενοι, ἐργοὶς δὲ ὑποχείμενοι. Μονονούχη καθαίρων [f. καθαίρων] αὐτοῦ τὸ φρόνημα δὲ Παῦλος φάσκων, διτὶ Σὺ μὲν πρόσφατον καὶ ἀπὸ σου προΐέναι ἀπαγγέλλεις τὸ ἀξίωμα· « Ίμοι δὲ δικαίωντον, ἐκ πατρὸς τατόμενον, τῆς προσηγορίας ἐκληρώθη τὸ προνόμιον. Διά τοι τοῦτο ἀκούσας κακεῖνος, **D** καὶ βεβαιωθεὶς διτὶ Ὦρμαίον δυτα τύπτειν ἐπιχειρεῖ, εἰς δειλίαν καὶ φόνον τὸ θράσος καὶ τὴν δργήν διαλύων συνεστέλλετο. Τιμῆς γάρ ἀπήλαβον [f. ἀπήλαυον] κατ' ἔκεινον καιρού, οὐχ δύσοι θιαγενεῖς τῆς Ὦρμης ἐτύγχανον, ἀλλὰ καὶ δύσοις αὐτοῖς ἡ κλήσις νόμῳ χαριτων ἢ χρημάτων, ἐποιεύετο.

Τουτέστι, καὶ σύνοιδα ἐμαυτῷ. Τι ἡδικηκῶς ὑμᾶς; Οὐδὲ δξιον τῶν δεσμῶν τούτων. Τινές φασιν, διτὶ οὐκ δῆσεις διτὶ ἐστὶν ἀρχιερεύς.

Τὸν Στέφανον ὑπέμνησεν αὐτοὺς, μιαζονίας χαλεπῆς. Τότε δὴ μάλιστα οὐκ ἤνεγκαν, ἐπειδὴ τοῦτο ἤλεγχεν αὐτοῖς. Καὶ ἥδη ἡ προφητεία ἐπληρώσυτο. Ο

“ Όρα πός ἔστιν τὸν λόγον, ἐπάγων· « καθὼς πάντες δημειές; » Λ ζῆλος πολὺς, καὶ οἱ μάρτυρες τῆς ἀληθείας τοῦ Χριστοῦ. Οὐκ τὸνέσχοντο λοιπὸν οἱ Ἰουδαῖοι πάσης ἀκούσαι τῆς δημητριαῖς, ἀλλ᾽ ὑπὸ τοῦ θυμοῦ σφέδρα ἐμπλησθέντες ἐδλαστρήμαντον. « Όρα, πῶς δικαίω καὶ κάτω δισυχριζετο, διτι τοῦ Χριστοῦ γέγονε μαθητής. οὐκ ἀνθρώπου μεσιτεύσαντος, ἀλλ᾽ αὐτοῦ δι' ἐσυτοῦ κατεξώσαντο; ἀποκαλύψαι αὐτῷ τὴν γνῶσιν πάσαν.

Καὶ μὴν παρ' ἔκεινων ἔδει μαθεῖν, εἰ τινος; τῶν εἰρημένων ἐπελάβοντο, ἀλλ' ἀπλῶς τῇ ἐξουσίᾳ χαριζεται, καὶ ἔκεινοις πρὸς χάριν ποιεῖ. Οὐ γάρ τοῦτο ἔχεται διπερ δικαίως τι πράξειν, ἀλλ' ὅπως παύσεις τῶν [f. τὸν] ἔκεινων θυμὸν διδικον ὄντα.

Τὸ δὴποτε δὲ ἀπόστολος Παῦλος, Ὦρμαῖον ἔσυτὸν ἀποκαλεῖ, καὶ πρὸς τὸν χιλιαρχὸν διαλεγόμενος ἐφη, **B** διτὶ « Ἐγώ δὲ καὶ γεγέννημαι; » [ΜΑΞΙΜΟΥ ΕΚ ΤΩΝ Α....] Οἱ κατὰ πᾶσαν χώραν ὡς δῆ τι μέγα τὸ Ὦρμαῖο καλεῖσθαι ἐνομίζοντο, παρέχοντες δόσεις, ἀπεγράφοντο Ὦρμαῖο καὶ ἔτρεχον εἰς τὸ τοῦ γένους δνομα. Ἐπειδὴ οὖν καὶ οἱ γονεῖς τοῦ Ἀποστόλου διτεῖς ἐν Ταρσῷ ἀπεγράφησαν εἰς τὸ καλεῖσθαι: « Ὦρμαῖοι, εἰκότως δὲ Ἀπόστολος, ὡς ἐξ αὐτῶν γεννηθεῖς, λέγει, διτὶ « Ἐγώ δὲ καὶ γεγέννημαι. » Οὐκ ἀν ἐψεύσατο Παῦλος, μὴ γένοιτο! [ΙΩΑΝΝΟΥ.] Ὦρμαῖος γάρ ἦν, εἰ καὶ μηδὲν ἔτερον ἔδεισεν ἀν μὴ ἀλῷ καὶ μείζονα δίκην δῷ. « Ή οὐχ ἀπλῶς ἀφῆκε ταῦτην τὴν φωνὴν, ἀλλὰ βασάνων ἔσυτὸν ἐξαιρούμενος, καὶ τὸν δρχοντα δεδιττόμενος. Καὶ οὐχ ἀπλῶς φησιν, ἀλλ', « Εἰ ἔξεστιν ὑμῖν. » Δύο τὰ ἔγκλήματα, καὶ τὸ διπέντε λόγου, καὶ τὸ Ὦρμαῖον δυτα. Ὦρμαῖος εἰ, « Ό δέ ἐφη. Ναὶ εἰδὼς δεῖ ἀρχαῖς καὶ ἐξυσταῖς ὑποτάττεσθαι, καὶ διτὶ δ Ὦρμαίων βασιλεὺες κατ' ἔκεινον καὶ ποὺ πάσης τῆς γῆς ἐκράτει. Ὄμολογησεν ἔσυτὸν Ὦρμαῖον, μὴ ἀποσειώμενος τὴν Ὦρμαῖην δρχὴν καὶ δεσποτεῖαν, διπερ οἱ λοιποὶ Ἰουδαῖοι φρεναπατοῦντες [f. —τῶντες], τὸν μὲν Θεὸν διαυτῶν μόνον ἐλεγον βασιλέα, οὐ μὴν ἀνθρώπον, ἐργοὶς δὲ αὐτοῖς, ὡς ὑποτελεῖς οἰκέται, οἱ δρόνοι ἐτέλουν, τὸ μὲν δνομα ἀρνούμενοι, ἐργοὶς δὲ ὑποχείμενοι. Μονονούχη καθαίρων [f. καθαίρων] αὐτοῦ τὸ φρόνημα δὲ Παῦλος φάσκων, διτὶ Σὺ μὲν πρόσφατον καὶ ἀπὸ σου προΐέναι ἀπαγγέλλεις τὸ ἀξίωμα· « Ίμοι δὲ δικαίωντον, ἐκ πατρὸς τατόμενον, τῆς προσηγορίας ἐκληρώθη τὸ προνόμιον. Διά τοι τοῦτο ἀκούσας κακεῖνος, **D** καὶ βεβαιωθεὶς διτὶ δρχοντα τύπτειν ἐπιχειρεῖ, εἰς δειλίαν καὶ φόνον τὸ θράσος καὶ τὴν δργήν διαλύων συνεστέλλετο. Τιμῆς γάρ ἀπήλαβον [f. ἀπήλαυον] κατ' ἔκεινον καιρού, οὐχ δύσοι θιαγενεῖς τῆς Ὦρμης ἐτύγχανον, ἀλλὰ καὶ δύσοις αὐτοῖς ἡ κλήσις νόμῳ χαριτων ἢ χρημάτων, ἐποιεύετο.

Τουτέστι, καὶ σύνοιδα ἐμαυτῷ. Τι ἡδικηκῶς ὑμᾶς; Οὐδὲ δξιον τῶν δεσμῶν τούτων. Τινές φασιν, διτὶ οὐκ δῆσεις διτὶ ἐστὶν ἀρχιερεύς.

Τὸν Στέφανον ὑπέμνησεν αὐτοὺς, μιαζονίας χαλεπῆς. Τότε δὴ μάλιστα οὐκ ἤνεγκαν, ἐπειδὴ τοῦτο ἤλεγχεν αὐτοῖς. Καὶ ἥδη ἡ προφητεία ἐπληρώσυτο. Ο

σίας μᾶλλον ἔστι: τὰ βῆματά, ἡ θυμοῦ· οὐκ ἐθού-
λετο εὐκαταφρύνητος φανῆναι τῷ χιλιάρχῳ. Εἰ γάρ
αὐτὸς μὲν ἐφείσατο μαστίξαι, ώς δὴ τοῖς Ἰουδαίοις
ἐκδίδοσθαι μέλλοντα, τὸ ὑπὸ τῶν οἰκετῶν τύπτεσθαι
μᾶλλον ἀν ἐκείνον θραυτέρον εἰργάσατο. Οὐ πρὸς
τὸν παιδὶ δὲ διατείνεται, ἀλλὰ πρὸς αὐτὸν τὸν ἐπι-
τάξαντα. Τὸ δὲ, «Τοίχε κεκονιαμένε, καὶ σὺ κάθῃ
κρίνων με κατὰ τὸν νόμον, » ἀντὶ τοῦ, ὑπεύθυνος
ῶν, ὡσανεὶ ἐλεγε, καὶ μυρίων θανάτων ἁξιος.
[ΑΛΛΩΣ.] Σρόδρα πειθομαὶ αὐτὸν μὴ εἰδέναι, διτ
ἀρχιερεύς ἔστι, διὰ μακροῦ μὲν ἐπανελθόντος
[f.-τα] χρόνου, μὴ συγγενομένου [f. συγγεν-
μενον] δὲ Ἰουδαίοις, δρώντα δὲ αὐτὸν ἐν μέσῳ
μετὰ πολλῶν καὶ ἐτέρων· οὐκ ἔτι γάρ δῆλος ἦν δ
ἀρχιερεὺς, πολλῶν δυτῶν καὶ διαφύρων. Ὁ γοῦν ἄγιος
Παῦλος βουληθεὶς δεῖξαι, διτε δεὶ καὶ θυμὸν δίκαιον
περιστέλλειν, καὶ ἀγανάκτησιν δικαιάν καλύπτειν,
ῶσπερ μεταμελθεὶς λέγει· «Οὐκ ἔδει [f. ἔδειν], »
καὶ τὰ ἔξτι. Οὐκ ἔδεις διτε ἀρχιερεύς ἔστι; Πῶς
οὖν ἐλεγες· «Καὶ σὺ κάθῃ κρίνων με κατὰ τὸν
νόμον; » Ἀλλὰ προσποιεῖται ἀγνοιαν οὐ, βλάπτου-
σαν, ἀλλ' οἰκονομοῦσαν. «Ἐστι γάρ μεταχειρισμῷ
χρήσασθαι κρείττω παρδήσιας. Πολλάκις δὲ παρδή-
σια ἔβλαψε τὴν ἀλήθειαν, μεταχειρισμὸς δὲ εῖκαιρος
κατώρθωσε τὸ προκείμενον.

Οὐ πανταχοῦ τῆς χάριτος ἀπολαύει, καὶ ἐν τούτῳ
ἔβουλήθη σχίσαις τὸ πλῆθος τὸ κακῶς ὅμονοον κατ'
αὐτοῦ. Καὶ οὐ φεύδεται ἀντεύθιτα· Φαρισαῖος γάρ ἦν
ἐκ προγόνων. Ἐπειδὴ ἐκείνοις οὐκ ἔβούλοντο εἰπεῖν,
διτε τὶς κρίνουσιν αὐτὸν, ἀναγκάζεται λοιπὸν αὐτὸς
ἔξειπεῖν, διὰ τοῦτο κατακρίνουσιν αὐτὸν· καὶ ἀπὸ τῆς
κατηγορίας αὐτῶν καὶ τῆς διαβολῆς συνίστησιν
ἴαυτον. Οὐκ ἔσταις Σαδδουκαῖοι τάχα οὐδὲ τὸν Θεὸν,
παχεῖς τινὲς διτε, διθεν οὐδὲ ἀνάστασιν ἔβούλοντο
πιστεύειν.

Καὶ μήν τρία ἔστι· πῶς οὖν λέγει ἀμφότερα;
Πινεῦμα καὶ ἀγγελος, ἐν φησιν. «Οτε μετ' αὐτῶν
ἔστη, τίτε ἀπολογοῦνται ὑπὲρ αὐτοῦ. » Η λέξις ἡ
λέγουσα, « ἀμφότερα, » οὐ μόνον περὶ δύο λέγει,
διπερ κυρίων; δῆλοι ἀμφότερα, ἀλλὰ καὶ περὶ τριῶν.
«Μετε οὖν δεὶ ἐκ τῆς ἔκωθεν ἀκριβολέκτου κυρί-
τος κρίνειν τὰς τῶν ἀπλῶν καὶ ἀγραμμάτων
ἀλιέων συγγραφάς. »Ἐκ τούτων γάρ πᾶσα, ὡς ει-
πεῖν, αἱρεσις γεννᾶται, κατὰ κυριολεξίαν ἐπὶ τινῶν
λόγων τὰς Γραφὰς πολυπραγμονεν ζητούντων. Εἰ
δὲ πινεῦμα ἐλάλησεν αὐτῷ τὴν μηχανὴν τοῦ λόγου,
ἴνα ἐκφύγῃ τὴν ἐπιδουλήην, δῆλον, φησιν, ἡ ω; ἀπὸ
τῶν Φαρισαίων τὸ βῆμα λεκτέον. «Εἰ δὲ πινεῦμα
ἐλάλησεν αὐτῷ ἡ ἀγγελος, » ἀντὶ τοῦ, Ἰδού, τὰ περὶ
ἀναστάσεως λαλῶν δῆλος ἔστι, ἡ διὰ Πινεύματος
ἄγιοις, ἡ διὰ ἀγγέλου κατηχθεὶς τὸν τῆς ἀναστάσεως
λόγον.

Φοβεῖται λοιπὸν δ χιλιάρχος μὴ διασπασθῇ, ἐπειδὴ
εἰπεν, διτι· «Ρωμαῖος ἔστι, καὶ οὐκ ἀκίνδυνον ἦν τὸ
πρᾶγμα· τὸ δὲ στράτευμα δικάζεις αὐτὸν, ὡς ίδιον,
οὐμα. Διὰ τοῦ δὲ πρὶν ἡ ἐμπεισεῖν εἰς τὸν κίνδυνον,
οὐκ ἐφάνη αὐτῷ; » Οτι δεὶ ἐν ταῖς θλίψεις παρα-
καλεῖ δ θεός. Τότε γάρ πιθεινότερον φαίνεται, καὶ
ἐν τοῖς κινδύνοις ἐγγυμνάσων ἥμας. Καὶ μετὰ τὸ

Α φανῆναι πάλιν ἀφίγησιν αὐτὸν ἀνθρωπίνως τωθῆ-
ναι.

“Ορα, σφηδροὶ καὶ μανικοὶ περὶ τὴν κακίαν, καὶ
τεσσαράκοντα δύοσ. Τοιοῦτον γάρ τὸ ξύνος, διται
μὲν ἀγαθῷ συμφωνῆσαι δέη, οὐδὲ δύο συνέρχονται·
διται δὲ ἐπὶ κακῷ, δῆμος διόκλητος, καὶ λαμβάνουσι
κοινωνοὺς τοὺς ἄρχοντας.

«Ἀναθέματι ἀνεθεμάτισαν ἐαυτοὺς, » ἀντὶ τοῦ,
ἔκω είναι τῆς κατὰ Θεὸν πίστεως εἰπον ἐαυτούς, εἰ
μή ποιησειαν τὰ δόξαντα. Τοῦτο τῆς τοῦ θεοῦ οἰκο-
νομίας ἦν, τὸ μή συνιδεῖν αὐτούς, διτι δικούσονται. Τί
οὖν δ Παῦλος; Οὐκ ἐθορυβήθη, ἀλλὰ σύνοιδεν [f. συν-
εῖδεν], διτι θεοῦ ἔργον ἔστι τοῦτο, καὶ τὸ πᾶν ἐπ'
αὐτὸν ἀφίγησι.

Τοῦτο οὐκ ἔγλημα τοῦ Παύλου, ἀλλ' ἀσθένεια μὲν
B τῆς φύσεως, ἐγκώμιον δὲ τῆς προαιρέσεως.

‘Οκονομήθη τοῦτο, ὥστε κάκεινον καταμαθεῖν
αὐτῶν τὴν βουλήν. Οὐ γάρ ἐκ τοῦ μηδὲν ἔχειν εἰπεῖν,
ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ λάθρα ἐπιχειρεῖν ἐαυτούς μηδὲν
διτε. Εἰκός δὲ καὶ μετὰ τὸ ἀποσταλῆναι αὐτὸν,
προσελθεῖν τοὺς ἀρχιερεῖς αἰτοῦντας καὶ καταισχυ-
θῆναι· οὐδὲ τὸ γάρ διστάλετο οὗτε ἀρνήσασθαι, οὗτε
ἐπινεῦσαι. Τότε δὲ ἐπίστευσαν ἐκ τῶν ἔδη γενο-
μένων.

Πέμπεται λοιπὸν ἐν Καισαρείᾳ, ἵνα ἔκει διαλεχθῇ
ἐπὶ μετένομος θεάτρου καὶ λαμπροτέρου τοῦ ἀκρω-
τηρίου· ἵνα μή ἔχωσι λέγειν οἱ Ἰουδαῖοι, διτι Εἰ
εἰδομεν Παῦλον, ἐπίστευσαμεν δν. “Ορα δὲ καὶ ἐπι-
στολὴν ἀπολογίας [f.-γίαν] ἔχουσαν ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ
κατηγορίαν κατ' ἔκειναν. Δεξιολάδοι λέγονται εἰ
παραγύλλακες.

“Ορα πῶς δὲ τῆς φήψυ τῶν ἔκω ἀθώος γίνεται
δ Παῦλος, ως καὶ δ Χριστὸς παρὰ Πιλάτου. Παρ-
έδωκαν αὐτὸν ὥστε ἀνελεῖν καὶ καταδικῆσαι γί-
νεται δὲ τὸναντίον, καὶ σώζεται. Καὶ οὐ μόνον
αὐτὸν ἔκεινος τῆς δρμῆς ἔξαιρει, ἀλλὰ καὶ διλῆς
πολλῆς, καὶ ὑπηρέτες αὐτοῦ; γίνεται, ὥστε ἀκινδύ-
νως διασωθῆναι μετὰ τοσαύτης παρατάξεως. ”Ἐπει
οὖν τῆς πόλεως αὐτὸν ἔξεβαλον, τότε ἀφίστανται,
καὶ οὐκ ἀν μετὰ τοσαύτης αὐτὸν ἀσφαλείας ἔξεπ-
ψεν, εἰ μή καὶ αὐτὸς ἔτυχεν οὐδὲν αὐτῷ κατεγνω-
κώς, καὶ ἔκειναν ἔδει τὸ φονικόν.

Σημειωτάν, διτι ἐν Καισαρείᾳ ἔστι τὸ πραιτώριον
Ηρόδου. ‘Ἐνεφάνισαν τῷ ήγεμόνι. » Λείπει πάλιν
D τὸ βῆμα πρὸς νόχηα ἡ λέξις, ἵνα δὲ οὐτως. Οὔτινες
ἐνεφάνισαν διδασκαλικὸν χάρτην κατὰ τοῦ Παύλου.
“Ορα πῶς τοις ἐπαίνοις προκαταλαμβάνεται τὸν δι-
καστὴν ἐκ προιμίων, καὶ ω; νεωτεροποιῶν καὶ
στασιαστὴν βούλεται παραδοῦναι· εἰτα ω; πολλὰ
ἔχων εἰπεῖν παρέτρεχεν. ”Ορα, πῶς εἰς ἀπιθυμίαν
κολάσσεως ἐμβάλλει τὸν δικαστὴν, εἰγε ἐμελεῖς τὴν
οἰκουμένην ἀνατρέποντα καθέξειν.

«Τοῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην, φησιν, Ιουδαίοις
στάσεις κινοῦνται. » Τὸ τῶν Ναζωραίων ἐδόκει ἐπο-
νεῖδιστον είναι, καὶ ἀπὸ τούτου πάλιν διέβαλλον
αὐτὸν ἡ γάρ Ναζαρέτ εὐτελῆς ἦν. Αἱρετικοὺς λέγεις
τοῖς Ναζωραίων δ Τέρτυλος, ως είναι καὶ ταύτην
ἐν Ἰουδαίοις αἱρεσιν, μᾶλλον δὲ δ Τέρτυλος “Ἐλλην
ἡν, διδ καὶ ἐρητήρευεν, ήτοι ἐδικολόγεις.

Ούντι ταῦτα κοιλακεῖας τὰ βήματα μαρτυρῆ- Λ
ται τῷ δικαστῇ δικαιωτύνην, ἐκεῖνα δὲ μᾶλλον· « εἰ-
ρήνης γάρ, φησί, τύγχανοντες δὲ σοῦ. » Τί οὖν
ταστάζετε ἀδίκως; οὗτος δὲ τὸ θιάσιον ζητεῖ, δις:
« ἐκ πολλῶν ἔτῶν. » Καὶ τί τούτο; « Οὐκ οὐκ ἀν-
εύξως ἐπιστάς στάσιν ἔκλινησεν. » Ἐπειδὴ δὲ κατή-
γορος οὐδὲν εἶχε δεῖξαι ἐν Ἱεροσόλυμοις, ὅρα τί
ψήσῃ· « Τοῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην πᾶσιν Ίουδαῖοις.
Διὰ τοῦτο ὁ Ιησὺς ἐνταῦθα αὐτὸν ἐλέκει· « Προσ-
κυνήσαις, φησίν, ἀνέσην. » Τοσοῦτον ἀπέκριψε τοῦ
στάσεις κτινεῖν, καὶ τούτῳ ἐνδιάτριβε τῷ λόγῳ.
Μετὰ τὴν κλήσιν τοῦ εἰναὶ ἀπότολες Χριστοῦ, λέ-
γει [§. λέγων] ἡ ἀτρεμεῖν τῷ πατρῷώ Θεῷ, δεῖκνυσιν
Ἐνα δόντα Πλαταιᾶς τε καὶ Νέας. « Ἐχθροί γενοῦνται
ἐκεῖνοι, οὗτοι συνειτάγει καὶ οἰκεῖοι ἐκατὸν τῷ νόμῳ·
οὐδαμοῦ δὲ τοῦ Χριστοῦ μέρμηται ἐνταῦθα. Τὸ πι-
στεύειν εἰπὼν καὶ τὰ κατὰ τὸν Χριστὸν εἰσήγαγεν·
ἄλλα τέως τῷ τῆς Δαναστάσεως ἐνδιάτριβε λόγῳ.
« Η τελεία αὕτη ἀρέτη, διαν μηδὲ ἀνθρώποις διδω-
μένη λαβάς, καὶ παρὰ Θεῷ σπουδάζωμεν εἰναι ἀπρό-
σκοποι.

Πώς οὖν ἐν ἑτάρεξα, δ, ὡς τε ἐλεμημοσύνη ποιῆσαι, τοσαύτην εἰς,ον ἀδόν; Παντάχοῦ τὴν στάσιν ἀναρέσει. Ἐπίτηδες ὑπερέθετο, οὐ δεσμένος μαθεῖν, ἀλλὰ διτεκρύσσασθαι τοὺς Ἰουδαίους. Ἀφείναι: δὲ πάλιν αὐτὸν οὐκ ἦν δυνατόν· ἀναίσχυντον γὰρ ἦν. Σημειωτέον, ὅτι ἔδει τὴν πίστιν δὲ Φῆλιξ ἀκριβῶς, απτηχθῆς; ἐκ τῆς Παλαιᾶς τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ, καὶ κατὰ ἀνθρωπάρεστειαν οὐκ ἀπέλευ τὸν Παῦλον, ὃς παρακατιών δὲ λόγος φησι, ἐλπίζων χρήματα, καὶ χάριτας θέλων καταθέσθαι τοὺς Ἰουδαίους. «Ἡδεῖς δέ, καὶ ὡς γυναῖκα ἔχων Ἰουδαίαν, παρ' ἣς γάρ συνεχῶς καὶ ἤκουε ταῦτα.» Σὺν Δροσιλῇ τῇ ἴδει γυναικὶ! » Παρὰ τὸν νόμον αὕτη συνήψθη, Ἰουδαίας οὖσα, «Ἐλληνίς: ἢ τάχα ἦν μὲν Ἰουδαία, γαμηθεῖσα δὲ αὐτῷ, ἔγενετο Ἐλληνίς: διὸ καὶ ἐξέλεγεν αὐτῷ τὴν ἔκπτης πίστιν, πειθουσα καὶ τὸν ἄνδρα παρέστητο γενέσθαι.

Σκέπτει, πῶς οὐ κρύπτει ἐνταῦθα τοῦ δικαιοσύνης τὴν γνώμην· καίτοι εἰ κατεγνώκει, οὐκ ἀν τούτῳ ἐποίησεν, οὐδὲ ἀν τῇ θέλησεν ἀκοῦσαι παρὰ καταδίκω^{ται} καὶ πονηρῷ. Καὶ ὅρα τὸν Πειῶλον, καίτοι πρὸς ἀρχοντας διαιτεῖθεντας, μηδὲν τούτων λέγοντα, ὃν εἰκός ἀγείναι; [§. ἀλγήνων] αὐτοῦ τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ περὶ δικαιοσύνης φησι καὶ τοῦ μέλλοντος κρίματος, ἥγουν τῆς ἀναστάσεως. Καὶ τοσαύτη ἡ ίσιχνή τῶν βημάτων, ωτες καὶ φοβήσαι τὸν ἀρχόντα. Τῆς ἀληθείας ἔχεται τὰ γραφόμενα, σύχι ἐπαιγῶν αὐτῶν [§. αὐτὸν] τῶν λεγομένων μετακαλεῖται, ἀλλὰ προσδικῶν λαβεῖν χρήματα.

Ἐνταῦθα λοιπὸν δὲ Θεὸς ὑκκονόμησεν, οὐχ ἐπιτρέπων τῷ ἄρχοντι. Εἰκὸς γάρ αὐτὸν νεωστὶ τῆς ἀργῆς ἐπιβάντα θελῆσαι χαρίσασθαι· ἀλλ' οὐκ ἐφήσειν δὲ Θεός. Ἐπειδὴ κατῆλθον, λοιπὸν ἀντιτιθύντας μετέζονται· ιποιοῦντο τὴν κατηγορίαν. Ἰδοὺ μαρτυρία σαφῆς· οὗτοι ἐν πᾶσιν ἔαυτὸν ἀπρόσκοπον δὲ Πάλιος ἐψύχαττε, μήτε εἰς τὸν Θεὸν, ή εἰς ἄνθρωπον, ή εἰς τὸν νόμον, ή εἰς τὸ ιερὸν ἀμαρτήσας· Ἀντὶ τοῦ, οὕτως τὰ ἔχοντα οἰκουμενῆ ματα τῶν Ἰουδαίων ἐγ-

Αὐτοὶ δέ τις μάρτυρες τοῖς Ιουδαίοις υποβλήσθησαν· Αὐτοὶ

Διὰ τὰ οὐκ αὐτοῖς, ταῖς θεοῦ προσευχαῖς χαρίσθαι, μάλιστα
δῆμος ἡνὶ ἐλόξηληρος· καὶ πόλις ὅλη. Διὰ τοῦτο πάλιν
ὁ Παῦλος αὐτὸν ἐφέδησεν, ἀνθρωπίνῳ χρησάρενος
ὅπλῳ. «Ἐπὶ τοῦ βῆματος Καίσαρος ἐστώς εἰμι, οὐ
με δεῖ κρίνεσθαι»· αὐτὸν τοῦ, «Ἐν τῇ Ῥώμῃ θέλω
ἀπελθεῖν παρὰ τῷ βασιλεῖ, κάκει δικάσασθαι, ἐκκα-
λοῦμαι σε, φησι. Δείκνυστιν ἔτι δ. καὶ οὐκ ἐπεκάλεσατο
Καίσαρα. Εἰ γάρ οὐδὲν μὲν εἶχον δεινόν εἰπειν,
ἔκεινοι δὲ ἐμεμήνεσαν, εἰκότως ἐπ' ἑκέτειν ἔχεται·
καὶ ἀνείται μὲν τέως τοῦ κριτηρίου, ἀργῆ [i. ἀργέτ
vel ἀργῇ] δὲ ἡ κατ' αὐτοῦ τοῖς Ἰουδαίοις μελετω-
B μένη ἐπιδουλή. «Ἡ εἰς τάξιν βασιλέως κατήσι δ
Ἄγριππας ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, καὶ διὰ τοῦτο καὶ
βασιλεὺς ἐχρημάτ:ζεν· ἡ τάχα καὶ αὐτὸς βασιλεὺς;
ἡν τῶν ὀνατολικῶν μερῶν, τοῦ Νέρωνος τῶν δυτι-
κῶν ἄρχοντος, καὶ δυτος ἐν Ῥώμῃ. Τὸ γάρ Καίσαρ
δυορά Ῥωμαίοις βασιλέα σημαίνει, καὶ ὡς καὶ ὡς
ὄνδρατι πάντας βασιλεῖς Ῥωμαίων Καίσαρας κα-
λεῖσθαι, οὐ μή καὶ Ιδικά αὐτῶν ὄνδρατι εἶναι ταῦτα.
Τοῦτο δὲ εἴπον, ἵνα μή τις ἐξ τῆς ἐρωνυμίας τοῦ
ὄνδρατος καθολικοῦ νομίσῃ διτε ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ βασι-
λέως δὲ Κύριος ἡμῶν ἐτέχη, καὶ δὲ Παῦλος
Ἐπαθεν. «Ἐτέχθη μὲν γάρ δὲ Κύρος καθίους οἱ
χρόνοι: δηλοῦσιν, ἐπὶ Αὐγοῦστου Καίσαρος· ἀπέ-
θανε δὲ μετὰ λγ' ἐπὶ Τίβερου Καίσαρος. Ο
δὲ Παῦλος ἀπέθανεν ἐπὶ Νέρωνος μετὰ λδ' ἐπὶ τοῦ
τῆς τοῦ Κυρίου θανῆς· καὶ μᾶλλον δὲ Ἡράτης ὡς
[i. ἦ] Ἀγριππας ἐν τάξεις βασιλέως κατήσθε· διδ
καὶ αὐτὸς ἐκαλείτο βασιλεὺς. Οὔτε δὲ Πιλάτος χαρί-
σάμενος τὸν Ἰησοῦν τοῖς Ἰουδαίοις, ἵνα αὐτὸν ἀνέλω-
σι, δῆλος ἡν μιαστονικὴ ψυχὴ τοῦτο ποιήσει, διπο
γε οὐ μόνον τὸ τοῦ Θεοῦ ὑπερεῖδε κρίμα εἰς τοῦτο,
ἀλλὰ καὶ τὸν Ῥωμαίων νέμον ἡπάτησε, καὶ τῶν
Θεσμῶν ὑπερέφρόνησε τοῦ βασιλέως, παρ' οὐ καὶ ἥν
ἐκπεμψθεις ἀρξει τῶν τῆς Ἱερουσαλήμ δρων. «Οὐδεί-
μιλαν αἰτίαν ἐπέφερον.» Καὶ μήν ἐφερον, ἀλλὰ οὐκ
ἥλεγχαν· [i. add. τὸ] μὲν γάρ, ἐπιέσυνή καὶ τοιμή-
μα, τοῦτο ὑποπτεύειν ἐδήλουν· δὲ ἐξέτασις, οὐδὲν
τοιοῦτο. Εἰκότως, εἰ περι τινός, ἀλέγει, ἀνθρωπος;
ἐν ἀρχῇ ὧν, καὶ τούτων οὐ φροντίζων. Εἰς ἐπιθυ-
D μίαν ἐνέπεσεν δὲ Ἀγριππας τῆς ἀκροδάθεως, καὶ οὐχ
ἀπλῶς ἀκούει, ἀλλὰ μετὰ παρακευῆς· καὶ ὅρα
ἀποδογίαν. «Οταν γάρ ταῦτα δὲ ἀργων λέγῃ, ἀνύπο-
πτης ἔσται, ὃτε καὶ περι' αὐτοῦ καταγνῶθηνα:
τούς Ἰουδαίους.

Τέων; ἀντὸς διεκασθῆς μάρτυρει αὐτῷ, διτι ἀνεύθυνος ἡγούμενος οὐκ ἀπέλυσεν αὐτὸν, τάχα οὕτως οἰκουμενῆσαντος τοῦ Κυρίου, ἵνα ἐκκαλέσῃ τοις καὶ τῇ ἀνάγκῃ τῆς συγκλήτου πεμψόντη εἰς Ῥώμην, καὶ πληρωθῆ τὸ προφητευθὲν ὑπ' αὐτοῦ, διτι εἰ Δεῖ με καὶ Ῥώμην θεῖν. »

Σεβαστὸν καταχρηστικῶς τὸν βασιλέα καλεῖ,
ῶστε περ καὶ Καλοφρά, δι καὶ παράκλητῶν κύριον
καλεῖ.

Καὶ τοῦτο ἐγένετο τὸν Παύλον ἀκινητοποιῆσαι, τὸ

μηδὲν ἔχειν τὸν δικαστὴν ὃ τι εἶπε [σ. εἰποι:] περὶ αὐτοῦ. Καίτοι γε εἰ συνῆδει ἐαυτῷ, φοβηθῆναι ἔχρην, παρὰ τῷ πάντα εἰδότι δικαζόμενον. Αἱ λαὶ καθαροῦ συνειδότος τούτο ἔστι, μὴ πωραίτετοιας δικαστὴν τὸν ἀκριβῶν εἰδέτα τὰ γεγενημένα, ἀλλὰ καὶ χαίρειν, καὶ μακάριον αὐτὸν λέγειν.

Ἐπειδὴ μέλλει λόγον ἔκτείνειν καὶ λέγειν τι περὶ αὐτοῦ, διὰ τοῦτο προλαβὼν παρεχάλεσε, καὶ [§. add. οὐ] λέγει ποταπὸς αὐτοῦ ὁ βίος, ἀλλ' ἀφίηνται αὐτῶν τῷ συνειδέτῃ, καὶ τὸ πᾶν ἐν τῇ αἰρέσει τιθῆσι, οὐκ ἂν ἐλόμενος αὐτὴν, εἰ μοχθηρὸς ἦν καὶ πονηρός. Διό τιθησι περὶ ἀγαπάσεως λογισμούς, ἵνα μὲν τὸν ἀπὸ τῶν προφητῶν, καὶ οὐ παράγει πρυφήτην, ἀλλ' αὐτὴν τῶν Ἰουδαίων τὴν δόξαν· ἀλλον δὲ, τὸν ἴσχυρότερον, τὸν ἀπὸ πραγμάτων, διὰ διηλέχθη αὐτῷ ὁ Χριστὸς, καὶ κατασκευάζει καὶ τοῦτον ἀπὸ λογισμῶν τὴν προτέραν αὐτοῦ μανίαν διηγούμενον [§. νος] ἀκριβῶς· εἴτα καὶ μετ' ἔγκωμίου τῶν Ἰουδαίων· «Νύκτα καὶ τιμέραν, φησι, λατρεύον ἐλπίζει κατανῆσαι.» Ήστε εἰ καὶ μὴ εὐλήπτους βίου ἦν, ὑπὲρ τούτων οὐκ ἔδει κρίνεσθαι. «Τί διπιστον εἰ δ Θεός νεκροὺς ἐγέιρει;» Καὶ ἀλλος λογισμός. Εἰ γάρ μη τοιαύτη δόξα ἦν, εἰ γάρ μη ἀνατεθραμμένοι ἦσαν ἐν τούτοις τοῖς δόγμασι, νῦν δὲ εἰσεφέρετο, τις οὐκ ἂν ἐδέξατο τὸν λόγον; «Ὑπὲρ τῆς αἰρέσεως ταύτης, φησιν, ἐγκαλοῦμαι, καὶ αὗτη παρ' αὐτῆς [§. αὐτοί.] πρεσβεύεται.

Λέγει πῶς ἐδίωκε, καὶ τοῦτο δὲ κατασκευαστικόν
παράγει δὲ καὶ τοὺς ιερεῖς μάρτυρας, καὶ τὰς ἔξω
πόλεις, ὅτι ἤκουσαν αὐτοῦ λέγοντος· Σκληρόν ἐστι
τὸ πρᾶς κέντρα λαττιζειν, καὶ δείκνυσι τοῦ Θεοῦ
τὴν φιλανθρωπίαν, ὅτι διωκόμενος ὥφθη αὐτῷ.
Οὐδὲ γάρ ἐμὲ μόνον, φησὶν, εὐηγρέτησαν [f. -ssn],
ἀλλὰ καὶ ἑτέροις ἔπειμψε διδασκάλον, καὶ δείκνυσε
τὴν προφητείαν ἐξελθούσαν τὴν λέγουσαν· Ἐξαι-
ρούμενός σε ἐξ τοῦ λαοῦ καὶ τῶν ἑθνῶν. »

Τούτοις ἐπεισθην, φησί, ταῦτη τῇ ὑπασίᾳ ἐπηγάγετο· καὶ οὕτως ἐπεισεῖ μὴ ἀγαθάλλεσθαι.

Τὰ συνέχοντα κακά τοὺς ἀπίστους δείκνυσι τὸν Σατανᾶν· τὸ σκότος, τὰ ἄγαθά τῶν πιστῶν· τὸ φάες, τὸν Θεόν, τὸν κλήρον τῶν ἀγίων. Ούχ ἀπλῶς μετανοεῖν παραινεῖ, ἀλλὰ καὶ βίον ἐπιδείκνυσθαι θεαμαστόν. Καὶ ὅρα, πανταχοῦ τὴν ἔθνη συμπλεκόμενα τῷ λειψῷ· οἱ γὰρ παρόντες ἔξι ἑθνῶν ἦσσαν.

Ο τοινύ καὶ τοὺς δόλους παιδεύων περὶ βίου ἀρίστου, πῶς ἀν αὐτὸς στάσεως καὶ φίλονεικίας ἀρχηγὸς γέγονεν;” Οὐπερ οὖν ἐγὼ ἐπίστευσα, οὗτος δεῖ καὶ τὸν ἀκούοντά μου πιστεῦσαι· μοι. Οὐ γάρ ἀκοήν ἀπαγγέλλω λόγων ἑτέρων, ἀλλ’ ὡς ἐγώ ἔχουσα. Ήπιασία δὲ ἐστιν ἡ καθαρὰ θέα, ἡ ὑπερβαίνουσα ἄνθρωπον, ἅπερ [ἡ. ἦνπερ] τις ἐν σαρκὶ ὧν, διέχει τοὺς ἀποκαλυψθῆναι αὐτοῦ τοὺς ὄφθαλμούς, οὓς ἔστιν ἴδειν δυνατόν.

"Ορα, πῶς ἐκτὸς κολακειας ἐστὶν ὁ λόγος αὐτοῦ, καὶ τὸ πᾶν ἐπιγράφει τῷ Θεῷ. Εἴτα τῇ παρῆρξι· 'Ἄλλ' οὐδὲ γῦν ἀφίσταμαι· καὶ τὸ ἀσφαλές· 'Απὸ γὰρ πρεφητῶν Ισχυρίζομαι. Εἰ παθητὸς ὁ Χριστὸς, εἰ ἀνάστασις ἡ ἐπιγγελία. Εἶδε τὴν παρῆρξιάν ὁ Φῆστος, καὶ ὠσπερ ἔπαιξε τι ἀπὸ θυμοῦ καὶ

Α δέ γιγής, ἐπειδὴ εἰδὲν αὐτὸν ἀπὸ πρός τὸν βασιλέα δια-
λεγόμενον, καὶ φρεσὶ· « Μαίνη, Παύλε. » Ό δὲ τὴν
αἵτιαν διδάσκωει δι' ἣν πρός τὸν βασιλέα τὸν λόγον
ἀπέστρεψε.

Τόδε, ο εις, είναι τοῦ, οὗτοι, Εστιν, οἵτι παθητὸς δοκεῖ Χριστός, οἵτι πρώτος ἐξ ἀναστάσεως τρώως γέγοντος ἀνέστη, καὶ οὐκ ἔτι ἀποθηκόσκει. Οἱ γὰρ ἀναστάντες δὲ αὐτοῦ, ηδία τῶν μαθητῶν οὐτοῦ, πάλιν ἀπέθανον, έως τῆς καθολικῆς ἀναστάσεως μένοντες.

Ἐνταῦθα περὶ τοῦ σταυροῦ φησι. περὶ τῆς ἀναστάσεως, ὅτι πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης γέγονε τὸ δόγμα. Ταῦτα φησι δεικνύς ὅτι πάντα αἱδὲν ὁ Ἀγρίππας, μονονοῦχος λέγων καὶ πρὸς αὐτούς·
“Εδει μὲν γάρ ύμᾶς ταῦτα εἰδέναι· τὸ γάρ ἐπαγόμενον τοῦτο ἔστιν. Οὐ γάρ ἔστιν ἐν γνώμῃ πεπραγμένον.»

Kết quả: $\hat{X}_1 = 10$, $\hat{X}_2 = 15$, $\hat{X}_3 = 20$, $\hat{X}_4 = 25$

Κατότι μάζιν τὴν θεᾶς, ἀλλὰ πρὸς τὴν εκείνων
ὑπόλατφιν ἀφορῶν, διὰ τοῦτο εἰπε· « παρεκτόδε τῶν
δεσμῶν τούτων » οὐκ αὔτοὶ οὖν ἀπευχθύνεος τὰ
δεσμά, η ἀισχυνθέμενος ταῦτά φησιν, ἀλλ᾽ ἐκείνων τῇ

ασθενείᾳ συγκαταβάνων. Ἐμάθε γάρ περὶ τοῦ Δεσπότου μή εἰπιβάλλει ἐπιβλήτημα βάκους ἀγνάρου ἐπὶ Ιματίῳ παλαιῷ· διὰ τούτο οὕτως ἔπει. Δεῖ τοινυν συγκαταβαίνειν. Ὄταν γάρ μάθωτι φιλοσοφεῖν, τότε εἰσόντας τοῦ σιδῆρου τούτου τὸ κάλλος, καὶ τὴν διπλὴν δεσμῶν περιφύνειν. Ὁρα, πῶς πάλιν ὑπὲρ αὐτοῦ ψηφίζοντος, καὶ μετὰ τὸ εἰπεῖν, «Μαίνη», ἀφίσιν αὐτὸν, οὐ τοῦ θεάντου, ἀλλὰ τῶν δεσμῶν, καὶ τέλεον ἀν ἀφῆκεν αὐτὸν, εἰ μὴ Καίσαρα ἐπεκέλητο. Ἡ Αἴλλα τούτο οἰκονομικῶς γέγονε, καὶ τὸ μετὰ δεσμῶν ἀπελθεῖν, μέχρι δεσμῶν ὡς κακοῦργος, φησί. Καὶ Ἀρίσταρχος μέχρι που συνέρχεται τῷ Παύλῳ, καὶ λῶς καὶ χρησίμως, πάρεστι ὁ Ἀρίσταρχος μὲλιών ἀπαντά ἀπαγγέλλειν εἰς Μακεδονίαν τὴν περὶ αὐτοῦ.

Εἰκὸς γάρ ήτην αὐτὸν ἀπό τηλατίσ κακώσεως εἶναι
[/. ἀνεῖναι] τῶν δεσμῶν, τοῦ φύσου, τοῦ ἀγεοθα-
καλ φέρεται. «Ορα, πῶς οὐδὲ τοῦτο κρύπτει, οὐτε
ἔδυνύλετο εἴπιμελείας τυχεῖν.» Νιγισταίνεν ἐνταῦθα
τὴν τῶν Ιησουταίων λέγειν ἡγούματι. Μετὰ γάρ τὴν
Πεντηκοστήν ἐξῆλθον ἐκεῖθεν μετὰ πολὺν χρόνον.
ώς ἐν αὐτῷ συχεδὼν τῷ χειμῶνι παραγενέσθαι εἰς τὰ
μέσον τῆς Κορητικῆς. Καὶ τοῦτο δὲ οὐ μικρὸν θαῦμα,

μεριά της οντότητος της προσωπικότητας σε όλη την παρούσα γένηση, καθώς από τη διασωθήναι, καὶ δι' αὐτὸν ἔκεινους. «Οὐαὶ τὸ φτυ-
φον· ίνα μὴ δεῖξῃ προσφητεύειν, ἀλλὰ ἀπὸ στοχασμοῦ λέγειν, «Θεωρῶ», φησίν· οὐ γάρ ἂν ἐδέξαντο εὐ-
θέως, εἰ τούτο εἴπεν. «Ωστε οὐ χρή κυριαλεξίαν πανταχοῦ ἀπαιτεῖται· τῇ Γραφῇ· ἐπειὶ πῶς δύναται κυρίως ἐπὶ πλοίου λαβεῖν τὴν λέξιν τοῦ ἀντορθοῦ-
μενοῦ, ὃπου ἐπὶ ἀνθρώπου ἀρμόδει; τουτέστι τὰ ιστία· ὅταν γάρ σφρόδες δινεμος ἦ, τούτῳ γίνεται ἐγκοπτομένης τῆς νεώς καὶ τῆς πρύμνης. Τὸ μὲν γενόμενον ὑπὸ τοῦ καιροῦ ἐγένετο, τὸ δὲ θαῦμα μείζον, ὅτι ἐν καιρῷ τοιούτῳ ἐκ μέσων ἐσώθησαν τῶν κινόνων, αὐτός τε καὶ δι' αὐτὸν οἱ λοιποί. Εἴτα γαλεπδες ὁ χειμών, πολὺ τὸ σκήτος, καὶ ἵνα μὴ ἐπι-
λάθωνται καὶ τὸ πλοῖον διαλύεται, καὶ δ ὁ οἶτος φί-
πτεται, καὶ πάντα, ἵνα μὴ ἔγινοι μετὰ ταῦτα ἄγνι-

σχυντεῖν· διὰ γάρ τοῦτο καὶ τὸ πλοίον διελύεται, Α πεπληρωφορημένης· ὅτι σινθίσονται. Ο δὲ Πιστός εἰσαρκώς, διὰ διὰ τὴν ἀνάγκην ἐπείθοντο αὐτῷ, καὶ ρόδος δὲ οὐκ ἦν ἀθυμούσιν αὐτοῖς καὶ κινδυνεύουσιν εὐαγγελίζεσθαι τὸν Κύρον Ἰησοῦν Χριστὸν, τίς ἐκ μέρους διδάσκει αὐτοὺς τὴν θεοσέβειαν, τὸ μὴ μᾶλλως ηλī̄πτον, εἰ μὴ πρῶτον εὐχαριστήσαντας τῷ μόνῳ Θεῷ, οὗτοις ἐσθείειν· καὶ τῆς δὲ τὸ αὐτὸ διδάσκει. «Ἄγεντες τὰς ζευκτηρίας, » καὶ λύεται τὸ πλοίον ἐν ἡμέρᾳ, ἵνα μὴ τῷ φόνῳ διαλυθῶσιν, ἵνεις Ἑργῷ τὴν προφητείαν. «Ορές, διὰ καὶ κατὰ τοῦτο τῷ Παύλῳ ἔχαρισθησαν; διὰ γάρ αὐτὸν οὐκ εἴσασιν αὐτοὺς ἀναιρεθῆναι δὲ ἐκατόνταρχος. Οὐτοὶς ἐμοὶ δοκούσιν ὡμολογημένοι εἰναι κάκεῖνοι κακοί, ὡς εἰλέσθαι αὐτοὺς ἀνελεῖν, καὶ περιέργειας δὲ διάβολος ἐμποδίσαι τὴν προφητείαν· ἀλλ' ὁ ἐκατόνταρχος

Μοίραν δ' οὐ τινὰ φημι πεφυγμένον ἔμμεναι ἀρ-
δρῶν.
Οὐ κακόν, οὐδὲ μέτρον διθύλων, ἐπὴγ τὰ πρώτα
[γένεται].

Εἶτα μετὰ τοσοῦντον χειμῶνα, οὐκ ἐπεμβαίνων αὐτοῖς διελύεται, ἀλλὰ βουλόμενος, καὶ εἰς τὸ μέλλον πιστευθῆναι, καὶ τὰ γεγενημένα παραλαμβάνει εἰς μαρτυρίαν τῆς τῶν φημησομένων ἀληθείας, καὶ δύο προλέγει, διὰ: «Εἰς νῆσον ἐκπεσεῖν δεῖ, » καὶ διὰ: «Τὸ μὲν πλοίον ἀπολεῖται, οἱ δὲ ἐνόντες σωθήσονται· διπέρ οὐκ ἦν στοχασμοῦ, ἀλλὰ προφητείας, καὶ διὰ: «Καίσαρι δεῖ παραστῆναι. » Ήστε εὖν φευδεῖς τὸ εἰρημένον τῷ Ομήρῳ.

Μοίραν δ' οὐ τινὰ φημι πεφυγμένον ἔμμεναι ἀρ-
δρῶν.
Οὐ κακόν, οὐδὲ μέτρον διθύλων, ἐπὴγ τὰ πρώτα
[γένεται].

«Ο συνεῖδον, ἀδίνατον ἐκφυγεῖν τὴν τοῦ θανάτου ειμαρμένην, ἄμα τῇ γεννήσει ὅριζουσαν τὸν τοῦ ἀνθρώπου θάνατον. Ἰδού γάρ, εἰ μὴ διὰ Παύλου, εἶχον πάντες οἱ ἐν τῷ πλοίῳ ἀπολέσθαι· ἐπειτα δὲ εἰ ειμαρτὸ πάντας ἀπολέσθαι, εἰχεν ἀν καὶ ὁ Παῦλος ἀπολέσθαι, δισον ἐκ τῶν εἰκότων, ἐν πελάγεις ἀστερούς μείνας δεκατέσταρας ἡμέρας ἐν τῷ πλοίῳ, καὶ ὑστερον νυναγήσας. Εἴπε γάρ ὁ φευδῆς λόγος· «Οὐ κακὸν οὐδὲ μὲν ἐσθόλων· ἔδει γάρ καὶ τοὺς καλοὺς, καὶ τοὺς κακοὺς, ἐν ἐνὶ πεσόντας πτώματι ἀποθανεῖν. Ἀλλὰ τὸ ἐναντίον εἰπεν τῇ Γραψῇ, διὰ τὸ δίκαιος ἐσώζετο ἐξ διμολογουμένου κινδύνου, καίτοι πάντων τῶν σὺν αὐτῷ ἀποθηκόντων· οὕτω γάρ ἦν τὸ διδάσκαλον ἀπελθεῖν ἐν Τώμῃ. Καὶ ἐδύνατο δὲ Θεὸς ἀρτάσαις αὐτὸν ἀπὸ Ιερουσαλήμ, καὶ δι' ἀγγέλου στῆσαι ἐν Ρώμῃ, καθὼς τὸν Ἀβακούμ ἐξ Ιουδαίας ἀρπάσας, παρέστησεν ἐν Βαβυλῶνι τῷ λάκκῳ τοῦ Δανιήλ. Ἀλλ' οὐκ ἐποίησε, καὶ τοῦτο θαυματουργίας ἔργον εἶναι δεῖξε, τὸ ἐξ ἀνελπίστου κινδύνου σώσαι τὸν Παῦλον καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ. Ἐχαρίσταο δὲ τὰς μὲν φυχῆς τῷ Παύλῳ (φιλόστοργος γάρ ἦν καὶ φιλάνθρωπος), τὸ δὲ πλοίον καὶ τὰ σὺν αὐτῷ [decess τῇ θαλάσσῃ παρεχώρησε, vel tale quid], ὡς μὴ ἀντιποιούμενον τοῦ θεοφλοῦς τῶν ἐπὶ γῆς, μηδὲ ἀχθούμενον ἐπὶ τῇ τούτων ἀπωλείᾳ. Όδος οὖν διὰ τὸν δικαιον ἔωσιν οἱ ἀσεβεῖς· ἔστι δὲ ὅτε τὸ ἐναντίον, καὶ πρὸ ωρας δὲ τοσεβῆς ἀπόλλυται, διὰ τὴν ἔστιτον κακίαν, τοῦ Θεοῦ οὐτως πάλιν βιολομένου· κακίων δὲ Ἐκκλησιαστῆς φησι· «Μή ἀσεβῆς; ἡς πολὺ, μηδὲ γίνου σκληρός, μηδὲ [f. μὴ καὶ] ἀποθάνεις ἐν οὐ καιρῷ σου. » Ἐμελλον οἱ ναῦται φεύγειν, ἀπιστοῦντες τῷ λεγομένῳ· δὲ δὲ ἐκατόνταρχος πιστεύει τῷ Πιστῷ· φησι γάρ· «Ἐάν οὗτοι φύγωσιν, διμείς σωθήσονται οὐ δύνασθε· οὐ διὰ τοῦτο, ἀλλ' ἵνα κατάσχῃ σύναυνος, καὶ τῇ προφητείᾳ μηδὲ απέσῃ τοῦ Παύλου τὴν λέγουσα, διὰ τὸν κακόνταρχον μάλιστα ναυσι, πρός γε τῇ πρώρᾳ, δεξιά τε καὶ εὐώνυμα, γραφάς εἰναι τοιαύτας τῶν Διοσκούρων, διτε εἰδωλολατρείας κρατούσης κατ' ἐκεῖνο καιροῦ· ταύτῃ τοι νοεῖν ἀκόλουθον, ἀλλόφυλον εἶναι, τοιτέστιν εἰδωλολάτρην, καθὼς καὶ Ἡσαΐας φησι· « Ηετασθήσονται ἐν πλοίοις ἀλλοφύλων, θάλασσαν διμε προνομεύσουσι. Πόσου [f. πόσον] ἦν διαδραμών [f. διαδραμών] τὸ τῆς πιστεώς τῆς εἰς Χριστὸν κήρυγμα, διὰ δὴ καὶ ἀχρι Ρώμης ἡ φθάσαν, καὶ ἐνεργήσαν, καὶ πρὸ τῆς τοῦ Παύλου ἐπιδημίας. Τόπους τινάς σημαίνει πρὸ τῆς Ρώμης, τὴν μὲν εἰκόνα τινά· Ἀππίου ἔχοντα, οἵς εἰκδεις, καὶ φύρου καλούμενον, ὡς μέχρι νῦν αἱ τῶν βιστιλίων

B Β δηδί ήγειαμένος ἦν τῷ Παύλῳ.

[ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ.] Οὐδὲ δρᾶς, διὰ τῷ φυγανίζομένων τῷ Παύλῳ, ἐνάφας ἔχεις, οὐδὲ μὲν πρεστερίφατο βλάσην, διὰ τὸ πληρωτὴν πίστεως εὐρεθῆναι τὸν ἄγιον; Εἰ δὲ ἀπιστεῖς, φασοῦ μὴ μᾶλλον τὸ θηρίον, τῇ τὴν σεαυτοῦ ἀπιστίαν, δι' ἡς πάσῃ φθορᾷ εὐάλωτον ἐαυτὸν κατέστησαν [f. -σας].

[ΘΕΟΔΩΡΟΥ.] Οἱ ἔχεις τῇ τοῦ Ἀποστόλου χειρὶ τοὺς δόδιτας· ἐμβάλλων, καὶ τῆς ἀμαρτίας τὸ χαῖνον καὶ χλιαρὸν μὴ εὔρων, ἀπεπήδησε παραυτίκα, καὶ κατὰ τὴς πυρᾶς ἥλατο, ὡσπερ δίκαιας ἔσωτρος εἰσπραττόμενος, διὰ τῷ μηδαμόθεν προσήκοντι προσέβαλε σώματι. Ἡμεῖς δὲ τὰ θηρία δεδοίκαμεν, ἐπειδὴ τῆς ἀρέτῆς τὴν πανοπλίαν οὐκ ἔχομεν. Καλῶς δὲ συνεχαρήθη τοῦτο, ὡςτε καὶ ίδειν αὐτοὺς καὶ φθέγξασθαι ταῦτα, ἵνεις δὲ ταῦτα γένηται μὴ ἀπιστήναι [f. ἀπιστῆται] τὸ πρᾶγμα. «Ορές αὐτοὺς; αἰδεσίμως πρὸς ἀλλήλους λέγοντας, καὶ τὴν φυσικὴν κρίσιν διηρθρωμένην καὶ παρὰ βαρδάροις, μηδὲ καταγινώσκοντας ἀπλῶς· καὶ οὗτοι πρότερον βλέπουσιν, ἵνα μᾶλλον θαυμάσωσιν. «Εθος; γάρ τοις βαρδάροις τὸν ποιοῦντά τι παράδοξον θεὸν διὸν ὄνομάζειν, ὡσπερ καὶ τοὺς παλαιοὺς θεοὺς ὀνόμαζον δι' Ισχύν, περιστόν τι τῶν καθ' ἔστιτος ποιοῦντας, οἵσος ἦν δὲ Σεμαρεὺς Σίμων. Ἰδού πάλιν διλλος φιλόξενος δὲ Πόπλιος, καὶ πλούσιος, καὶ εὐπορώτατος, οὐδὲν ιδών, ἀλλ' ἀπὸ τῆς συμφορᾶς μόνης ἐλεήσας αὐτοὺς, ὑπεδέξατο καὶ ἐθεράπευσε διακόνια ἐνδομήκοντα ἐξ ὄντωντα. Ἐννόσους, δισον τῆς φιλοκενίας τὸ κέρδος. Δυστενεία τὸ δυσίατον τοῦ πάθους· θασιν λαβὼν διὰ τοῦ Πιστοῦ, πολλοὺς εἰς τίστιν ἤγαγεν. «Εθος; γάρ δεῖ πω; ἐν ταῖς Ἀλεξανδρέων μάλιστα ναυσι, πρός γε τῇ πρώρᾳ, δεξιά τε καὶ εὐώνυμα, γραφάς εἰναι τοιαύτας τῶν Διοσκούρων, διτε εἰδωλολατρείας κρατούσης κατ' ἐκεῖνο καιροῦ· ταύτῃ τοι νοεῖν ἀκόλουθον, ἀλλόφυλον εἶναι, τοιτέστιν εἰδωλολάτρην, καθὼς καὶ Ἡσαΐας φησι· « Ηετασθήσονται ἐν πλοίοις ἀλλοφύλων, θάλασσαν διμε προνομεύσουσι. Πόσου [f. πόσον] ἦν διαδραμών [f. διαδραμών] τὸ τῆς πιστεώς τῆς εἰς Χριστὸν κήρυγμα, διὰ δὴ καὶ ἀχρι Ρώμης ἡ φθάσαν, καὶ ἐνεργήσαν, καὶ πρὸ τῆς τοῦ Παύλου ἐπιδημίας. Τόπους τινάς σημαίνει πρὸ τῆς Ρώμης, τὴν μὲν εἰκόνα τινά· Ἀππίου ἔχοντα, οἵς εἰκδεις, καὶ φύρου καλούμενον, ὡς μέχρι νῦν αἱ τῶν βιστιλίων

D Β δηδί ήγειαμένος ἦν τῷ Παύλῳ.

τοιούτας τῶν Διοσκούρων, διτε εἰδωλολατρείας κρατούσης κατ' ἐκεῖνο καιροῦ· ταύτῃ τοι νοεῖν ἀκόλουθον, ἀλλόφυλον εἶναι, τοιτέστιν εἰδωλολάτρην, καθὼς καὶ Ἡσαΐας φησι· « Ηετασθήσονται ἐν πλοίοις ἀλλοφύλων, θάλασσαν διμε προνομεύσουσι. Πόσου [f. πόσον] ἦν διαδραμών [f. διαδραμών] τὸ τῆς πιστεώς τῆς εἰς Χριστὸν κήρυγμα, διὰ δὴ καὶ ἀχρι Ρώμης ἡ φθάσαν, καὶ ἐνεργήσαν, καὶ πρὸ τῆς τοῦ Παύλου ἐπιδημίας. Τόπους τινάς σημαίνει πρὸ τῆς Ρώμης, τὴν μὲν εἰκόνα τινά· Ἀππίου ἔχοντα, οἵς εἰκδεις, καὶ φύρου καλούμενον, ὡς μέχρι νῦν αἱ τῶν βιστιλίων

εἰκόνες; Ἐνθα δὲ τῶν Ταῦρων, πανδοχείων τινῶν, ἡ κατηγορίαν γρήσιν αἰνίσσονται τῇ Ἀρματίνῳ φιλονῖ, οὔτε τοις ὁνομαζόμενα. Συνεχωρήθη αὐτῷ καθ' ἐπιτὸν μεῖναι διὰ τὸ θαυμασθῆναι παρ' αὐτῶν. Οὐ γάρ μετὰ τῶν ἀλλιῶν ἥριθμουν αὐτὸν, ἀλλ' αἰδεσίμος ἦν. «Σὺν τῷ φυλάξσοντι αὐτὸν στρατιώτῃ.» «Ωστε μὴ ἔξειναι ἐπισουλήν τινα ὑποστήναι υπὸ τῶν ἀνδρῶν τῶν κατὰ τὴν πόλιν, ἀλλὰ φύλαξ ἦν τοῦ Πτιέλου στρατιώτης.» «Ωστε μὴ προληγθῆναι αὐτὸν τὰς ἀκοάς. Καὶ τί κοινὸν πρὸς ἔκεινος εἶχεν; Οὐ γάρ μονοὶ ἔμελλον κατηγορήσειν αὐτοῦ, ἀλλ' ὅμως, οὐ τοσοῦτον ἐφρύντειν, ὅσον τοῦ διδάξει. Εἰδὼς ὁ Παῦλος, διὰ τοπον ἦν ὅλως τὸ δικάσσατοι, καὶ μάλιστα παρὰ ἀπίστων, περὶ ἀμφοτέρων ἀπολογίσται, διὰ τοῦτο παρὰ τὸ νενομισμένον πράξις, ἀλλὰ συκοφαντηθεὶς, ἐνεκάθιθην υπὸ Ἰουδαίων· οὕτως ἐκόνη ἐπεκαλεσάμην Καίσαρα, ἀλλ' αὐτῶν δεδωκότων τὴν αἰτίαν, ἀντὶ ὧν οὐκ ἔγειροντο, οὕτως κατὰ τὸν τῆς Ἐκκλησίας νόμον δικάσαι μοι, οὕτως ταῖς τῶν ἀρχότων πειθαρχήσαι ἐννόμοις ἀποφάσειν. «Ἐνεκα γάρ τῇ; ἐλπίδος τοῦ Ἰσραήλ.» Μία γάρ ἦν ἐλπὶς σωτηρίας τοῖς Ἰουδαίοις, περιλιμπνομένη ἐκ τῶν Γραζῶν, ὁ Χριστός, διὸ ἐγὼ κηρύξας εἰς ταύτην ἥλθον τὴν κατάστασιν τῶν δεσμῶν. Τί οὖν; φασίν· ἵνα αὐτῶν κατηγορήσῃς τοῦτο πειποκας; Οὐ, φησίν, ἀλλ' ὡστε διαφυγεῖν τὸν κίνδυνον. Τοσοῦτον ἀπέχω ἔχθρων πρὸς δυᾶς διακεῖσθαι, διὰ τοῦτο περίκειμαι· καὶ διὰ ταύτην, φησί, τὴν αἰτίαν ἐθουλμῆς διδάσκειν, ὡστε μὴ ἔξειναι τινὰ κατηγορεῖν, καὶ τὰ παριστάμενα λέγειν, διὰ τοῦτο διὰ τὰς χεῖρας αὐτῶν διαφυγῶν, ἐπὶ τὸ αὐτὸν ἥλθον, οὐχ ἐτέροις διδοὺς κακά. Εἴτα καὶ ἔκεινοι οὔτε τοις ἔχειρων θητοὶ λόγω, ως καὶ αὐτοὶ ἀπολογήσασθαι υπὲρ τῶν συγγενῶν. Λίρεσιν καλοῦσιν Ἰουδαῖοι τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν, διὰ πανταχοῦ ἀντιλέγεται. Ἰδού καὶ Ἰουδαῖοι μαρτυροῦσιν, διὰ πανταχοῦ ἐκηρύχθη ὁ Χριστός. Πλὴν οὐ πάντες, φησί, καταδέχονται τὸ κήρυγμα, ἀλλ' ἀντιλέγουσι τινες. Τὸ γάρ εἰπεν, διὰ τὸ Πνεῦμα, ἢνδὲν θαυμαστὸν· καὶ γάρ διγγελος λέγεται λέγειν ἀπερ ἀν δι Κύριος εἶπε. «Καλῶς εἶπε, φησί, τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον· ἀλλ' ἔκεινο οὐκ ἔτι, οἷαν δηγῆται τις περὶ τῶν υπὸ τοῦ ἀγγέλου λεγούντων. Οὐ λέγει, Καλῶς εἶπεν δι άγγελος, ἀλλὰ Καλῶς εἶπεν δι Κύριος, καλῶς εἶπε τὸ Πνεῦμα, ἀντὶ τοῦ. Οὐκ ἔμοι ἀπιστεῖτε, ἀλλ' διωθεῖν τοῦτο προφήτες δι Θεὸς τοῖς υπουργοῖς λέγουσι τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ διγιον. Ἐνταῦθα καιρίαν διδωσι τὴν πληγὴν δι Παύλος. Τὸν γάρ Κύριον τὸν καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου, δι εἰδούς Ἰσαΐας, ὡς λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον. Ὁμοιούσιον γάρ λέγεται τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ Στίφῳ, καὶ τῇς Ισης ἐξουσίας μετέχει.

Καὶ τοῦτο τὸ βῆτὸν τὸν προφήτην ὡς θεόθεν ἀποφεγγόμενον παρασκευάζει, ἐπείπερ ἥκουσεν ἡ λαὸς τῶν Ἰησοῦ λόγων, καὶ οὐ συνῆκε, καὶ βλέπων τὰ υπὸ αὐτοῦ γενόμενα τεράστια, [καὶ] οὐχ ἔωρα. Εἰς μέλλοντα γάρ χρόνον ἐκκληνων τὸ βῆτον, ἐμφαίνει τὴν εἰς ύπερβολής χρόνους τῶν προφητευομένων ἀν-

PATROL. GR. CXXV.

φράν· καὶ ἐν τούτῳ τῆς τοῦ Θεοῦ κρίσεως; τὸ εὐλογούν ἀναφένεται. Εἰδες τὸν προφήτην μετὰ τοις αὐτῆς ἀκριβεῖς κατηγοροῦντα. Οὐδὲ γάρ αὐτὸς εἶπεν. Οὐ μὴ βλέψῃτε, ἀλλ' ὅτι «Καὶ βλέψετε, καὶ οὐ μὴ βλέητε»· οὐδὲ ὅτι «Οὐκ ἀκούσετε, ἀλλ' ὅτι «Ἀκούσετε», καὶ οὐ μὴ συνῆτε». Αὐτοὶ ἔαυτοὺς ἀφέτοιν, πρώτον τὰ ὡτα βύσαντες, τοὺς ὀφθαλμοὺς καμμύστητες, τὴν καρδίαν βαρύναντες· οὐ γάρ μόνον οὐκ ἥκουσιν, ἀλλὰ καὶ βιρέως ἥκουσιν. Ἐποίησαν δὲ τοῦτο, φησί, «Μήποτε ἐπιστρέψωσι, καὶ λάσωμαι αὐτούς·» ἐπιτετεμένην αὐτῶν λέγων πονηρέαν, καὶ τὴν μετὰ σπουδῆς ἀποστροφήν. Καὶ τοῦτο λέγειν [Ι. λέγει], ἐφελκόμενος αὐτοὺς καὶ ἐρεθίζων, καὶ δεικνύεις. ὅτι καὶ ἐάν εἰπιστρέψωσιν, ιάσεται αὐτούς.

Ωστε τοῖς δύνεσι: δέδοται γνῶναι τὸ μυστήριον τοῦτο. Οὐδὲν οὖν θαυμαστὸν, εἰ ἂν τελείως ἀνωθεν τοῦτο προελέγετο. Πάλιν τὸν ζῆλον αὐτῶν κινεῖ, τῶν ἐξ θηνῶν, «Αὐτοὶ, φησίν, ἀκούσουτας·»

Δείξινυσι τὴν ἐλευθερίαν λοιπόν· «Κηρύττων, φησίν, ἀκωλύτως»· ἐν Ῥώμῃ, δὲ ἐν Ἰουδαΐᾳ κωλυθεὶς. «Ἐπει δύο ἔτη ἔμεινεν ἐκεῖ· τὰ δὲ μετὰ τὴν διετίαν τι λέγομεν; Ἰσπανίαν ἐλθεῖν ἐπείγομαι, καὶ ἐλπίζω, φησί, διεπορευθεμένος θεάσσασθαι ὑπᾶς. Τέως τε δεύτερον ἐπέδη, τότε, καὶ ὅτε ἐτελειώθη. Ἐν τῷ πρώτῳ μου ἀπολόγῳ, φησίν, οὐδείς μοι συμπαρεγένετο. Οὕτω διέψυγε τούτους καὶ πᾶσαν ἐμπλήσας τὴν οἰκουμένην, οὕτω κατέλυσε τὸν βίον.

«Ἐστιν οὖν δι πᾶς χρόνος τοῦ κηρύγματος Πτιέλου καὶ ἔτος, καὶ ἐτερα β' ἔτη & ἐτέλεσεν ἐν τῷ κατὰ Καισάρειαν δεσμωτηρίῳ· πρὸς δὲ τούτοις πάλιν τὰ ἐν Ῥώμῃ ἐτερα δύο, καὶ τὰ τελευταῖς δὲ ἐτη δέκα· ὥστε εἰναι τὰ πάντα την ἀπὸ τῆς κλήσεως αὐτοῦ μέχρι τελειώσεως λε'. Ἀλλὰ μή τις ἐπὶ τούτοις ἐμοὶ καταμεμέσθω καὶ παραγραφέσθω τὰ καθεξῆς τῶν Πράξεων, λέγων τὸν Λουκᾶν ταῦτα μὴ φάσκειν. «Ον ἐρήσεται τις ἐχέφων ἀνήρ· Εἰ τοὺς χρόνους οὐκ εἰσδέχῃ τοὺς μετέπειτα τῶν Πράξεων, δός μοι, φησί, τὸν Λουκᾶν ιστοροῦντα τοῦ Παύλου τὸ μαρτύριον. Εἰ μὲν γάρ τοις δυσὶ τούτοις μόνοις ἐτεσσιν δι Λουκᾶς ἐμέτρησε Παύλου τὴν ἐν Ῥώμῃ ζωὴν, τὸ μαρτύριον τὴν δι μέν υψηγησάμενος, οὐδεὶς μιᾶς τινος τὴν διεῖστο περιεργίας τῶν χρόνων· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ μαρτύριον τὴν δι μόνοις οὐ γράφει [ἔξωρον γάρ καὶ μετὰ πολὺ τῆς βίστου ἐγένηται [Ι. γεγένηται]], πείσθου λοιπὸν Εὔτεδιώ τῷ χρονογράφῳ, καὶ τὴν ιστορίαν ὡς φίλος εἰσδέχου. Οἱ γάρ τοῦ Χριστοῦ μαθηταί, πεισθοῦ καὶ τὰς τῶν Πατέρων διδασκαλίας τε καὶ παραδόσεις πρὸς οἰκοδομήν παραδεχόμενοι, τῇς οὖν [Ι. τοῦ] Ἰησοῦ βασιλείας κληρονύμους καθίστανται.»

Μαρτυρολόγιον Παύλου τοῦ ἀποστόλου.

Ἐπὶ Νέρωνος τοῦ Καίσαρος Ἀρματίνῳ ἐμαρτύρησεν αὐτῷ δι Παῦλος δι πρόστολος, ξίφει τὴν κεφαλὴν ἀποτυμθεῖς ἐν τῷ λόγῳ τοῦ σωτηρίου πάθους, τὸν καλὸν δγῶνα ἀγωνισάμενος ἐν Ῥώμῃ, πέμπτη ἡμέρᾳ τοῦ Πανέμου μηνὸς, ητις λέγοιτ' ἀπὸ παρὰ Αρματίνος, ἡ πρὸ τριῶν Καλανδῶν Ἰουλίων, καθ' ην ἐτελειώθη δι γιοις Ἀπόστολος τῷ κατ' αὐτὸν μαρτυρίῳ ξψποτ' τῆς τοῦ Σωτῆρος τὴν παρουσίας. Ἐστιν οὖν δι πᾶς χρόνος ἐξ οὐλής μεταρτύρησε

τὰς Εἰη μέχρι τῆς ὑπατίας, τετάρτης; μὲν Ἀρχαδίου, Α' Λύγούστων, Β' Ινδικτιῶνος τῆς τε πηρικῆς περιπτίης ὃς Ὁνωρίου τῶν δύο ἀδελφῶν αὐτοχρετόρων δόου. Μηνὶ Ιουνίῳ κθ' ἡμέρᾳ.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΕΞΗΓΗΣΙΣ ΑΚΡΙΒΗΣ

ΤΩΝ ΚΑΘΟΛΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΟΛΩΝ.

THEOPHYLACTI

ACCURATA EXPOSITIO

EPISTOLARUM CATHOLICARUM*

Interprete Bonifacio Finelli ord. Praedicatorum.

319 CUR SEQUENTES EPISTOLÆ APPEL-

B ΔΙΑ ΤΙ ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ ΤΟΙΑΙΔΕ ΚΛΘΟΛΙΚΑΙ ΟΝΟΜΑΖΟΝΤΑΙ.

Catholicæ dicuntur Epistolæ istæ, una Jacobi, duæ Petri, tres Joannis et una Judæ, quasi Circulares : eo quod non peculiari alicui populo, vel urbi, e que admodum Paulus, puta Romanis vel Corinthiis, eas inscripsit sacer iste discipulorum Domini cœlus ; sed generaliter omnibus fidelibus, sive Judæis in dispersione existentibus, ut Petrus ; sive omnibus Christianis eandem fidem protinentibus.

ARGUMENTUM EPISTOLÆ CATHOLICÆ JACOBI.

Jacobus hanc scriptis Epistolam iis, qui ex duodecim tribubus dispersi erant ac crederant in Dominum Jesum Christum : eamque Didascalicam, seu documentis refertam, fecit. Docet enim in ea de diversitate temptationum, nempe, quænam sint a Deo, et quænam a proprio corde proficiuntur. Dein, quod oporteat, non verbo, sed opere fidem suam manifestam facere et quod non auditores, sed factores legis justificantur. Præterea, de divitiis præcipit, ne pauperibus præferantur in ecclesiis, **320** sed potius increpantur, tanquam superbi. Denique, postquam solatus esset eos, qui injuriam patiuntur,hortatur, ut longanimiter ferant usque ad adventum Iudicis : cumque patientiæ, præsertim ex sancto Job, utilitatem ostendisset, præcipit, ut ad ægrotos presbyteri advocentur : et ut unusquisque studeat, errantes ad veritatem revocare :

Καθολικαὶ λέγονται αὗται αἱ Ἐπιστολαὶ : Ἰακώβου μία, Πέτρου δύο, Ἰωάννου τρεῖς, καὶ Ἱούδα μία, οιονεὶ ἐγκύκλιοι. Οὓς γὰρ ἀφορισμένας Εἴνει ἐν, η̄ πόλει, ὡς ὁ θεῖος Παῦλος Ἰωάμαλοις, οἰονεὶ, η̄ Κορινθίοις, προσφωνεὶ ταύτας τὰς Ἐπιστολὰς ; οἱ τῶν τοιούτων τοῦ Κυρίου μαθητῶν Οἰάσος, ἀλλὰ καθόλου τοῖς πιστοῖς, ήτοι τοῖς Ἰουδαίοις τοῖς ἐν τῇ διεσπορᾷ, ὡς καὶ ἡ Πέτρος, η̄ καὶ πᾶσι τοῖς ὑπὸ τὴν αὐτὴν πίστιν Χριστιανοῖς τελοῦσι.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΚΑΤΟΛΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΙΑΚΟΒΙΟΥ.

Ἐπειδὴ γὰρ αὐτὸς δὲ Ἰάκωβος ταῦτην γράφει τοῖς ἀπὸ τῶν δύοδεκα φυλῶν διασπαξεῖσι, καὶ πιστεύσασιν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν· γράφει δὲ διδασκαλικὴν τὴν Ἐπιστολὴν, διδάσκων περὶ διαφορᾶς πειρασμῶν, ποῖος μὲν ἔστιν ἀπὸ Θεοῦ, ποῖος δὲ ἀπὸ τῆς ἴδιας· καρδίας τῶν ἀνθρώπων ἔστι· καὶ ὅτι οὐ λόγω μόνῳ, ἀλλὰ καὶ ἐργῷ [δεῖ] δεικνύναι τὴν πίστιν, καὶ οὐχ οἱ ἀκροστατοὶ τοῦ νόμου, ἀλλὰ οἱ ποιηταὶ τοῦ νόμου δικαιοῦνται. Περὶ δὲ τῶν πλουσίων παραγγέλλει ἵνα μὴ προσκρήνωνται τῶν πιταχῶν οἱ πλούσιοι ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ἐπιπλήττωνται ως ὑπερήφανοι. Καὶ τέλος παραμυθησάμενος τοὺς ἀδικουμένους, καὶ προτρεψάμενος αὐτοὺς μακροθυμεῖν ἔως τῆς παρουσίας τοῦ Κριτοῦ· καὶ διδάξας περὶ ὑπομονῆς, καὶ δεῖξα, ἐκ τοῦ Ἰών τὸν χρῆσιμον τῆς ὑπομονῆς, παραγγέλλει προσκαλεῖσθαι τοὺς πρεσβυτέρους ἐπὶ τοὺς ἀσθενεῦντας, καὶ σπουδά-

* Prodit ex codice Casareo Vindobonensi ; vide Praefationem, num. IX, supra col. 415.

ζειν ἐπιστρέφειν τοὺς πλανηθέντας, ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν· οἵτινες γάρ τούτου μισθὸν παρὰ τοῦ Κυρίου ἀφεσιν ἀμαρτιῶν. Καὶ οὕτω τελεῖοι τὴν Ἐπιστολήν.

ΕΚΘΕΣΙΣ ΤΩΝ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ ΤΗΣ ΚΑΘΟΛΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΙΑΚΩΒΟΥ.

α'. Περὶ ὑπομονῆς, καὶ πίστεως ἀνυποκρίτου, καὶ ταπεινοχροσύνης πρὸς τὸν πλησίον· ἐν φιλίᾳ τῆς ἐν ὑμῖν πυρώσεως, καὶ τῶν ἐξ αὐτῆς παθῶν, διὰ οὐ παρὰ Θεοῦ τὸν αἰτιον· εἰ τι γάρ ἀγαθὸν ἡμῖν, παρ' αὐτοῦ. Περὶ πραθητος, καὶ ἀγρείμις, καὶ πρᾶξεως ἀριθμῆς μεταδοτικῆς ἐπὶ μακαρισμῷ, καὶ περὶ ἐπιστήμης καὶ συμμετρίας λόγουν. Περὶ τῆς πρὸς ἔκαστον ἀγάπης ἀπροσωπολήπτου κατὰ νόμον. "Οτι οὐκ ἐκ πίστεως μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἔργων, καὶ οὐ καθὼν ἐκατέρων ίδικῶς, ἀλλ' ἐξ ἀμφοτέρων ἀμαρτιῶνται ἀνθρώποις. "Οτι η προπετῆς καὶ ἀπακτος γλώττα θαρατοὶ τὸν κεκτημένον, ἣς χραστὶν ἀντίκη εἰς εὐνημάτων καὶ δόξαν Θεοῦ.

β'. Περὶ ἀραστροφῆς ἀγαθῆς καὶ ἀμάχου πρὸς ἀλλήλους ἐκ φιλοδοξίας τῆς ἐπὶ σοζίᾳ ἀρθρωτηρίης.

γ'. Περὶ θελας σοφίας.

δ'. Καὶ διὰ ἑκάτηνας, καὶ φιληδονίας, ἐρις, καὶ ἀκαταστασία, καὶ η πρὸς Θεόν ἔχθρα γίγεται.

ε'. Περὶ μεταρολας πρὸς σωτηρίαν.

ζ'. Περὶ τοῦ μὴ υπέρειν τὸν πλησίον.

η'. "Οτι οὐκ ἐν φιλοράπτῳ, ἀλλ' ἐν τῷ Θεῷ τὰ ειασθήματα ἀνδρὸς κατενθύνεται.

η'. Περὶ πλεονεξίας πλονοσίων καὶ τῆς ἐν κόσμῳ τρυφῆς αὐτῶν, καὶ περὶ δικαιοκρισίας Θεοῦ.

θ'. Περὶ μακροθυμίας καὶ ὑπομονῆς παθημάτων, καὶ περὶ ἀληθείας.

ι'. Παραιτέσσιες ίδικαὶ ἐκάστῳ προσήκουσαι μετὰ πίστεως. Καὶ διὰ διακονητέον τῷ τοῦ πλησίον σωτηρίᾳ.

INDEX CAPITUM CATHOLICÆ EPISTOLÆ JACOBI.

1. *De patientia et fide non facta et humilitate erga proximum. Ubi de somite, qui in nobis est, et de ejus effectibus : quodque ipsius causa non sit Deus. Quidquid vero boni in nobis est, ab ipso esse. De mansuetine, et puritate, et actione bona, qua beatitudinem consequimur. De scientia ac de honestate sermonis. De charitate erga omnes absque acceptatione personæ secundum legem. Quod non ex fide tantum, sed etiam ex operibus, et non ex unoquoque seorsim, sed ex utroque simul justificetur homo. Quod praceps, et incomposita lingua mortem inferat : atque adeo necesse sit, eam subigere ad laudem et gloriam Dei.*
2. *De conversatione, bona, et sine disceptatione ad invicem ex gloriæ cupiditate ob sapientiam humana.*
3. *De sapientia divina.*
4. *Quod ex socordia, et voluptatis amore contentiones, et seditiones, et inimicitia adversus Deum oriantur.*
5. *De pœnitentia salutari.*
6. *De proximo a nobis non judicando.*
- C 7. *Quod non ab homine, sed a Deo gressus hominis diriganter.*
8. *De avaritia diritum, eorumque deliciis in hoc mundo ; et de recto iudicio Dei.*
9. *De longanimitate et tolerantia tribulationum : et de veritate.*
10. *Speciales adhortationes cuique convenientes cun- fide : et quod inserviendum sit proximorum sa- luti.*

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΚΑΘΟΛΙΚΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΙΑΚΩΒΟΥ.

EPISTOLA CATHOLICA

SANCTI JACOBI APOSTOLI.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

1. « Ἱάκωβος Θεοῦ καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ δοῦλος, ταῖς δύσεκα φυλαῖς ταῖς ἐν τῇ διεσπορῇ, γιγένεται. » Θεοῦ μὲν τοῦ Πατρὸς, Κυρίου δὲ τοῦ Ἰησοῦ, ὃντε εἰ ἐξ Ἰσραὴλ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ δοῦλος,

D

CAPUT PRIMUM.

321 VERS. 1. « Jacobus, Dei et Domini nostri Jesu Christi servus, duodecim tribubus, quae sunt in disperione, salutem. » Servus Dei, scilicet, Patris; Domini vero, Iesu Christi. Quare si æqualiter Patris, et

Filius servus est (S. Apostolus), æqualis Patri Filius est et in essentia et in dignitate. Supra omnem vero munli dignitatem gloriantur apostoli, quod sint servi Iesu Christi.

VERS. 2. « Omne gaudium existimare fratres mei, cum in tentationes varias incideritis. » Tentationes et afflictiones quæ secundum Deum sunt, et laudabiles, et gaudio dignas novit Apostolus (1) : vinculum enim validissimum sunt, et augmentum charitatis ac compunctionis. Unde dictum est¹ : « Fili, accedens ad servitutem Dei, præpara animam tuam ad temptationem : » et Christus² : « In mundo (inquit) pressuram habebitis : sed confidite. » Neque enim fieri potest, ut absque multiplici exercitatione quis sive mundanam, sive cœlestem coronam acquirat. Fratres vero, et non filios eos, modestiæ causa, vocat. Omne autem gaudium afferunt temptationes strenuis hominibus : quoniam per eas probitas ipsorum manifestatur : probitas vero opus perfectum exerit. Verum dicit aliquis : Si hujusmodi est temptationum effectus, cur Christus Dominus docet nos, rogare Deum, « ne nos inducat in temptationem³? » Respondemus, duplicis generis esse temptationes : quippe alia principium habent a nobis; alia vero a Deo immittuntur ad exercitium, nostræque virtutis manifestationem. Duplicis quoque generis sunt temptationes illæ quæ principium a nobis habent. Aliquæ enim oriuntur ex irrationabili fortitudine, quam audaciam appellamus ; a qua cavere nos docet **322** Dominus : quandoquidem « spiritus » quidem « promptus est⁴, » at certaminis tempore ea promptitudo sœpe extinguitur; sicque audacia in bonum tandem non cedit. Alia vero temptationes seu afflictiones propter peccata inferuntur; ut Sodomitis interitus. Porro temptationes hujusmodi omni cura fugienda a nobis sunt, vitam ducendo a peccato immunem. At, quæ a Deo immittuntur, cuiusmo*ri* fuerunt, quas Jobus et Abrahamus pertulere, non solum fugienda non sunt; verum etiam, si fieri possit, per patientiam et gratiarum actionem sunt asciscendæ; utpote quæ gloriam et coronam merentur. « Tentationes autem varias » dixit, ea ratione, quam modo explicavimus, quia scilicet alia quidem temptationes sunt a Deo, alia vero a nobis.

VERS. 3. « Scientes, quod probatio vestræ fidei patientiam operatur. » Cum duplicis generis sint, ut diximus, temptationes, in utrisque utilis ac convenientis est patientia : in iis quidem, quæ a Deo sunt, quoniam gloriam exinde acquirimus, sicuti Abraham et Job ; in iis vero, quæ sunt a nobis, ut eas cum gratiarum actione sustinentes, in compensationem pro peccatis quæ commisimus, Deo offramus. Qui enim judex est sui ipsius, salutis principium sibi metipsi parat; iam enim ad formam justi quadamtenus accedit, siquidem « Justus prior est accusator sui⁵. »

A ὁμοτιμός ἐστι τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Γεν; καὶ κατ' οὐσίαν καὶ κατὰ τιμὴν. Ὑπὲρ πᾶν δὲ κοσμικὸν ἀξίωμα οἱ τοῦ Κυρίου ἀπόστολοι τῷ [f. τῷ] δοῦλῳ εἰναι Χριστοῦ καλλωπίζονται.

« Πᾶσσαν χαρὰν ἥγιστασθε, ἀδελφοί μου, διαν πειρασμούς; περιπέσητε ποικίλοις. » Τοὺς κατὰ Θεὸν πειρασμοὺς καὶ τὴν λύπην, τούτους καὶ ἐπαινετούς οἵδε καὶ χαρᾶς ἀξίους· δεσμὸς γάρ αὐτοῖς εἰσιν ὄφραγῆς καὶ αὔξης; ἀγάπης καὶ κατανύξεως. « Οθεν κάκενον εἰρηται· « Τέκνον, εἰ προσέρχῃ δουλεύειν τῷ Κυρίῳ, ἑτοιμασον τὴν ψυχήν σου εἰς πειρασμούς. » Καὶ ὁ Χριστός; « Ἐν τῷ καίσαρι Ολίψιν ἔζετε, ἀλλὰ θαρσεῖτε. » Οὐ γάρ ἐστιν ἔκτος γυμνασίων, οὗτος κοσμικῶν, οὗτος τῶν κατὰ Θεὸν, στεφάνων ἀξιωθῆναι. Μετριοφρονῶν δὲ ἀδελφοὺς αὐτοὺς, οὐχὶ τέκνα, καλεῖ.

B Χαρᾶς; δὲ πάσης οἱ πειρασμοὶ παραίτιοι τοῖς σπουδαῖοις, οἵτις τὸ δοκίμιον αὐτῶν διὰ τούτων γίνεται φανερόν. Τὸ γάρ δοκίμιον εἰς ἕργον τέλειον παραπέμπει. Ἀλλὰ ἔρει τις: Εἰ τοιούτον τὸ τῶν πειρασμῶν ἕργον, πῶς εἰς πειρασμὸν ὁ Χριστὸς, μή εἰσενεχθῆναι ἐν τῇ εὐχῇ διάσκεται ήτας; τὸν Θεὸν παραιτεῖσθαι; Φαμὲν οὖν, οἵτις διττοῖ εἰσιν οἱ πειρασμοὶ, οἱ μὲν τὴν ἀρχὴν ἀφ' ἡμῶν ἔχοντες, οἱ δὲ διπλὸν θεοῦ γυμνασίας χάριν καὶ ἀναρρήσεως ἡμῖν ἐπαγόμενοι. Διττοῖς δὲ καὶ εἰ ἀφ' ἡμῶν τὴν ἀρχὴν ἔχοντες· οὐ τε δι' ἀλόγιστον ἀνδρεῖαν, δὲ καὶ θράσος καλούμενον δικαὶος φυλάττεσθαι εἰσηγεῖται ὁ Κύριος, ὡς τοῦ μὲν πνεύματος προβούμον δύτος, μεταξὺ δὲ ἀγώνων τῆς προθυμίας ἀποσθετείσης, καὶ οὐκ εἰς ἀγαθὸν τοῖς χρησαμένοις τελευτησάστης. Οὕτε δι' ἀμαρτίας ἐπιφερόμενος, ὡς τοῖς Σοδομίταις διὰθερος. Τούτους τοὺς πειρασμοὺς διηδύναμες φυκτέον ἀναμαρτήτως βιούσιν· ἐπεὶ τούς γε ἀπὸ θεοῦ, ὡς τῷ Ἰων, ὡς τῷ Ἀβραὰμ, μήμονον οὐ φευκτέον, ἀλλὰ εἰ δυνατόν, διὰ τὴν ὑπομονὴν καὶ εὐχαριστίας ἐπιπαστέον, ὡς ἀναρρήσεως καὶ στεφάνων ἀξίους. « Πειρασμοῖς δὲ ποικίλοις, » εἶπε, διὰ τὸ τοὺς πειρασμοὺς, ὡς ἐφημεν, τοὺς μὲν ἀπὸ θεοῦ, τοὺς δὲ ἀφ' ἡμῶν εἴναι.

D « Γενώσκοντες, οἵτις τὸ δοκίμιον ὑμῶν τῆς πίστεως κατεργάζεται ὑπομονὴν. » Διττῶν ἔντων τῶν πειρασμῶν, ὡς ἐφημεν, συμφέρει καθολικάτερον ἡ ὑπομονὴ· ἐπὶ μὲν τῶν ἀπὸ θεοῦ, οἵτις ἀναρρήσεως ἔνταῦθα τυχάνομεν, ὡς δὲ ἀπὸ θεοῦ, ὡς ὁ Ἰων· ἐπὶ δὲ τῶν ἀφ' ἡμῶν, οἵτις ὑπομενόμενος μετ' εὐχαριστίας οἰοντεὶς ἀντισήκωσιν ταῦτην εἰσφέρομεν τῶν ἡμαρτημένων. Οὐ γάρ ἐπιγάγων τῶν ἔστων, ἀρχὴν ἔστω τῷ κατεβάλετο οικτηρίας, καὶ εἰς χαρακτῆρα ἔστων ἀφωμοῖσε δικαίου, εἰπερ « Ἄνθη δικαίως ἐν πρωτολογίᾳ ἔστων κατήγορος. »

¹ Eccl. ii, 1. ² Joan. xvi, 33. ³ Matth. vi, 13. ⁴ Matth. xxvi, 42. ⁵ Prov. xviii, 17.

Bonifacii Finetti note.

(1) Verbis quæ sequuntur nomen Chrysostomi prænotatur in Catena Vindobonensi.

« Ή δέ ύπομνων ἔργον τέλειον ἔχετα. » Σχό-^A πει, οὐκ εἶπε τὴν ὑπομονὴν δριτάκιος ὅτι Ἐργον τέλειον ἔχει, ἀλλὰ προσταχτῶς. « Ἐχέτα. » Οὐ γάρ προϋποκειμένην ἀρετὴν ἐξηγγέλλει, ἀλλὰ νῦν ἐνεργουμένην, ἦν χρή γνεσθαι [νομοθετεῖ]. « Ινα ἥτε τέλειοι καὶ ὀλόχληροι, ἐν μηδενὶ λειπόμενον. » Τὸ αἰτιον τοῦ τελείου ἔργου, τὴν σοφίαν λέγει. Ἐπειδὴ οἴδε τὸ τῆς πίστεως δοκίμιον καὶ τῆς ὑπομονῆς τῆς ἐν πειρασμοῖς, οὐ τῶν τυχόντων ἀνθρώπων κατόρθωμα, ἀλλὰ τῶν κατὰ Θεὸν σοφῶν· διὸ τοῦτο ἐπὶ σοφίας αἰτησιν παρορμᾶται τοῦτο [τοὺς ταῦτα] κατορθοῦν ἐπιποθοῦντας.

« Εἰ δέ τις ὑμῶν λείπεται σοφίας, αἰτεῖται παρὰ τοῦ διδόντος Θεοῦ πᾶσιν ἀπλῶς; καὶ οὐκ ὀνειδίζοντος; καὶ δοθῆσται αὐτῷ. » Σοφίας πνευματικῆς οὐκ ἀνθρωπίνης. Τὸ αἰτιον γάρ τιμεν λέγει καὶ τοῦ τελείου ἔργου. Τοῦτο δὲ ἔστιν ἡ σοφία ἡ δύναμις, διὸ ή, ἐνδυναμούμενοι ὀλόχληρον δυνησόμεθα πρᾶξας τὸ ἀγαθόν.

« Αἰτεῖτα δὲ ἐν πίστει μηδὲν διαχρινόμενος. » Εἰ γάρ πιστεύει, αἰτεῖται· εἰ δὲ μὴ πιστεύει, μηδὲ αἰτεῖται· οὐ γάρ λήψεται τι ὡν αἰτεῖ. « Διαχρινόμενος» δὲ ὁ μεῖον ὑπεροφίας αἰτῶν. Ύβριστής δρολογουμένως, « ὁ διαχρινόμενος. » Εἰ γάρ μὴ πεπίστευκας, ὅτι τὴν σὴν αἰτησιν ἀποπεραντεῖ, μηδὲ προσέλθῃς ὀλας, ἵνα μὴ κατήγορος εὑρέθῃς τοῦ πάντα ισχύοντος, διψυχής, ἀδουλήτως. Χρή τοι γαροῦν τὴν οὐτως αἰσχρὸν παραιτεῖσθαι νίσσον. « Ὁ γάρ διαχρινόμενος ἔστικε κλύδωνι θαλάσσης ἀνεμίζομένως καὶ φιπιζομένως. »

perem adeo ægritudinem ab se repellere. « Qui enim vultur, et circumfertur. »

« Μή γάρ οἰέσθω ὁ ἀνθρώπος ἔκεινος ὅτι λήψεται τι παρὰ Κυρίου. » Διαχρινόμενος ἔστω, ὁ διαστέλλων ἔστιν ἀπὸ βεβαίου πράγματος, καὶ ἐνδοτέξων, εἰ ἔσται, η μή. Οὖτος γάρ οὐδὲ λήψεται, ἀμφιβολος περὶ τὸ ἀπεισθὲν γνώμενος.

« Ἀνὴρ διψυχος, ἀκατάστατος ἐν πάσαις ταῖς δοῦλαις οὔτοι. » — « Αἱψυχος, » ἀντὶ τοῦ, συμπεψυρμένος, ἀκατάστατος, ἀσύντελής, διγνωμος, ὑποκριτής. « Όδοις δὲ τὰς ψυχὰς κινήσαις λέγει, αἵς ἐλπίδες ἐπιταροῦνται εἰτε χρησταί, εἴτε καὶ μή· καθός καὶ Δασδίδ εἶπε. « Τὰς ὁδούς μου προεῖδες. » « Αλλως. » Ανδρα διψυχον τὸν ἀστήρικτον καλεῖ, τὸν μή παγίως μήτε πρὸς τὰ μέλλοντα μήτε πρὸς τὰ παρόντα [ἀσφαλῶς] ἡδρασμένον, ἀλλὰ τῇδε κάκεισε περιφερόμενον, καὶ ποτὲ μὲν τῶν μελλόντων, ποτὲ δὲ τῶν παρόντων ἀντεχόμενον. Τὸν δὲ τοιούτον καὶ « κλύδωνι », ἀπεικάζει θαλάσσης, οὐκ ἔχοντι τὸ στάσιμον· καὶ « δύθεις χόρτου », τὸ μόνιμον, οὐκ ἔχοντι ἀλλ' ἀνατελλαντος τῇσι μηραινόμενην· διόπερ οὐδὲ χόρτῳ παρέβαλεν αὐτὸν τῷ

* Psal. cxxxviii, 4.

Bonifacii Finetti nota.

(2) Ita quidem textus Græcus. In Vulgata tamen nostra legitur habet. Sed codices ms. Latini emendatores cum Græco, teste Millio, consentiunt.

VERS. 4. « Patientia autem opus perfectum habeat. » Adnota, quod non dixerit definitive: « Patientia opus perfectum habet; » sed imperative « habeat (2): » non enim præexistentem virtutem enuntiat, sed quam inesse oportet, præscribit. « Ut sitis perfecti, et integri in nullo deflentes. » Causam perfecti operis ait, esse sapientiam. Quoniam vero novit, probitatem fidei et patientiæ in temptationibus rem non esse querumvis hominum, sed eorum qui secundum Deum sapientes sunt; idcirco ad sapientiam postulandum excitat omnes, qui illa præstare desiderant, subdens:

VERS. 5. « Si quis autem vestrum indiget sapientia, postulet a Deo, qui dat omnibus afflueret, et nonim improperat: et dabitur ei. » Sapientiam intelligit hic utique spiritualem, non humanam: causam enim hoc loco assert perfecti operis: haec vero est sapientia cœlestis, qua nos roborati perfectum opus exerere possumus.

VERS. 6. « Postulet autem in fide, nihil hæsi-^B tans. » Si enim fiduciam quis habet, petat; si autem fiduciam non habet, ne petat quidem; non enim quidquam eorum, quæ petit, impetrabit. « Hæsitans » etiam est, qui cum arrogantia petit. Cæterum injurious est procul dubio, quicunque postulat « hæsitans »; si enim fiduciam non habes, quod Deus postulationem 323 tuam sit perfecturus, neque omnino ad postulandum accedas, ne, inconsiderate dissidens, accusator ejus qui

C omnia potest, deprehendaris. Oportet igitur turbescere, si milis est fluctui maris, qui a vento mon-

VERS. 7. « Non ergo aestimet homo ille quod accipiet aliquid a Domino. » Hæsitans est qui non est firmus in opere, et dubitat num res futura sit, necne. Profecto hic nihil accipiet, cum sit ambiguus de eo, quod sperat.

VERS. 8. « Vir duplex animo inconstans est in omnibus viis suis. » — « Duplex animo » hic perinde est, ac commistus, incompositus, imperfectus, duplicitis sententie, hypocrita. Vias vero dicit animi motus, quibus spes nostræ attolluntur, sive bona sint, sive mala; juxta id quod ait David: « Et omnes vias meas prævidisti ». Aliter: Hominem « duplice animo » appellat inconstantem, qui scilicet neque erga futura, neque circa præsentia firmus est; sed huc illucque circumfertur, ac modo quidem futuris, modo præsentibus adhæret. Hunc « fluctui maris » assimilat etiam « flori fœni », qui non permanet, sed vix orto sole, arescit. Quare non fœno, quod aliquanto permanentius est, ipsum comparat; sed

ejus flori, ut brevissimam ipsius durationem evidenter exprimat. At vero quare dictus est iste « Duplex animo ? » Scilicet, quia neque ad præsentem neque ad futuram vitam est considerter directus : in Scriptura enim animus seu anima dicitur vita, juxta illud¹, « Omnia quæ habet, dabit homo pro anima sua. » Tolle igitur a te hujusmodi animi perplexitatem ; et ne dubites petere a Deo, dicens in temetipso, Quomodo possum a Deo petere et impetrare, ego, qui adeo in ipsum peccavi ? Ne cogites ista ; sed ex omni corde tuo confiteeris ei convertere ad Dominum, et postula absque dubitatione, et cognosces benignitatem ipsius ; quoniam « non te derelinquet, sed dabit tibi petitiones cordis tui² : » Deus enim injuriarum facile obliviscitur, et creaturarum suarum miseretur.

Vers. 9. « Glorietur autem frater humiliis in exaltatione sua. » Bonorum omnium distributrix est humilitas, et absque illa nihil boni fit ; idcirco subdit, « Glorietur autem humiliis in exaltatione, » seu sublimitate sua. Quia « fluctui maris, » eum, « qui hæsitans, » assimilavit ; qui quidem ventis inflatus in altum tollitur, citius vero quam elevatus fuit, deprimitur ac complanatur ; simile quid pauper estiam « hæsitans, » qui ex animi elatione ad nihil corum quæ necessaria sunt³, petitiones suas firmat. Idcirco ait : « Glorietur frater humiliis, » ac si dicceret : Qui aliquid vult petere, petat primum, quæ necessaria sunt, in quibus neutiquam iis, quæ petit, fraudabitur. Ilæc autem sunt, « Regnum cœlorum, et justitia ejus⁴ : » deinde postulans perseveret, non vero statim ac modice oravit, recedat (superborum enim hoc est) sed permaneat, id quod petit, humiliiter ac firmiter exspectans.

Vers. 10, 11. « Dives autem in humilitate sua, quoniam sicut flos foeni transibit. Exortus est enim sol cum ardore, et arefecit foenum, et flos ejus decidit. » Flori foeni assimilat divitias, volens earum caducitatem indicare. « Et decor vultus ejus deperit. » Vultum hic metaphorice dicit : de solo enim homine vultus dicitur ; non autem de aliis rebus. « Ita et dives in itineribus suis marcescat. » Itinera vocat præsentis vita decursum.

Vers. 12. « Beatus vir qui suffert tentationem, quoniam cum probatus fuerit, accipiet coronam vitæ, quam repromisit Deus diligentibus se. » Cum duplicitis generis sint tentationes, ut diximus, in unaquaque earum utilis est patientia. Ceterum menor noster apostolus « Orationis Dominicæ, » quæ exhibet quod securius est, ut nempe oremus, ne incidamus in tentationes, reassumit per proposita sermonem : declaratque, quænam sit tentatio, quæ a Deo immittitur, et quæ a nobis oriatur, adeoque voluntaria est. Quanquam et recte se habet, si dicamus, Deum

A μανιμωτέρῳ, ἀλλ᾽ ἀνθει, τὸ διάγοχρονον αὐτοῦ παριστῶν. Διὰ τὸ δὲ « Διψύχος », εἰρηται ; Ός οὖτε πρός τὴν παροῦσαν, οὗτε πρὸς τὴν μέλλουσαν πεποιθέως ἀπευθυνόμενος ζωῆν. Ψυχὴ γάρ παρὰ τῇ Γραφῇ ή ζωή καλεῖται· ώς τὸ, « Πάντα δοσα ἔχει δινθρωπός, δώσει ἐπέρ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ. » Ἀρούσεστον τὴν διψύχιαν, καὶ μηδὲν διως διψυχήσῃς αἰτήσασθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ, λέγων ἐν σεαυτῷ, οἵτις Πᾶς δύναμαι αἰτήσαι παρὰ τοῦ Κυρίου, καὶ λαβεῖν, ἡμαρτηκὼς τοσαῦτα εἰς αὐτόν ; Μή λογίζου ταῦτα, ἀλλ᾽ εἴδεις καρδίας σου ἔξομοιογοῦ, καὶ ἐπίστρεψον πρὸς Κύριον, καὶ αἰτοῦ παρὰ αὐτοῦ ἀδιστάκτως· καὶ γνώσῃ τὴν εὐσπλαγχνίαν αὐτοῦ, οἵτις « οὐ μή σε ἐγκαταλίπῃ, ἀλλὰ τὸ αἰτημα τῆς ψυχῆς σου πληροφορήσει. » ὁ γάρ Θεὸς ἀμνησίκακδε ἐστι, καὶ σπλαγχνίζεται ἐπὶ τοῖς ποιήμασιν αὐτοῦ.

« Καυχάσθω δὲ διάδελφος διαπεινὸς ἐν τῷ ὑψει αὐτοῦ. » Ἐπειδὴ τῶν καλῶν ἀπάντων ταμιεύτριαν οἶδε τὴν ταπεινοφροσύνην, καὶ οἵτις δίγει ταύτης οὐδὲν κατερθοῦσαι τῶν σπουδαίων, διὰ τοῦτο ἐπιφέρει τὸ, « Καυχάσθω διαπεινὸς ἐν τῷ ὑψει αὐτοῦ. » Ἐπειδὴ γάρ « κλύδωνι θαλάσσης » τὸν διακρινόμενον ἀπεκάζει, διὰ μετεωρίζεται μὲν τοῖς πνεύμασιν ἔξογοκύμενος, θάττον δὲ ή ὑψωθῆναι κοιμίζεται· ἔμοιως πάσχει καὶ διὰ διακρινόμενος « εἴδεις περηφανίας πρὸς οὐδὲν τῶν δεδητῶν ἐπιστηρίζων τὰς ἁντοῦ αἰτήσεις. Διὰ τοῦτο ἐπιφέρει τὸ, « Καυχάσθω ἀδιάδελφος διαπεινός » τοιοῦτόν τι λέγων. « Ο βουλίσμενος αἰτεῖν τι, πρῶτον μὲν αἰτεῖται τὰ δέοντα, ἐν οἷς οὐδὲν ἀστοχήσει τῶν ζητουμένων· ταῦτα δέ ἐστιν, « Η βασιλεία τῶν οὐρανῶν, καὶ ή δικαιοσύνη. » Ἐπειτα καρτερεῖται περὶ τῶν τοιούτων αἰτῶν· ἀλλὰ μὴ ἐπ’ ὀλίγον εὑξάμενος, εὐθὺς ἀναχωρεῖται (ἀλαζόνων γάρ τουτο), ἀλλὰ περιμενέτω τὴν λῆψιν ἐν ταπεινώσει ψυχῆς προσκαρτερύν.

« Ο δὲ πλούσιος, ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ, οἵτις ως ἀνθροῦ παρέλευσεται. Ἀνέτειλε γάρ διὰ τοῦ καύσωνι, καὶ ἐξήρανε τὸν χόρτον, καὶ τὸ δινθρός ἐξέπεσε. » Ἀνθεις χόρτου ἀπεικάζει τὸν πλούτον, τὸ ἐφήμερον αὐτοῦ παραστῆσαι βουλίσμενος. « Καὶ ή εὐπρέπεια τοῦ προσώπου αὐτοῦ ἀπώλετο. » Πρόσωπον καταχρηστικῶς εἰρηκε· τοῦτο γάρ ἐπὶ μήνιον λέγεται ἀνθρώπου· ἐπὶ δὲ τῶν ἀλλων ζώνων οὕτως. « Οὕτω καὶ δι πλούσιος ἐν ταῖς πορείαις αὐτοῦ μαρτυρεῖται. » Πορείας, τὰς κατὰ τὸν παρόντα βίου διεξόδους φησι.

« Μακάριος ἀνήρ δεύτερος ὑπομένει πειρασμὸν, οἵτις διδούμενος λήψεται τὸν στέφανον τῆς ζωῆς, ἐν ἐπιγγειλατο δικύριος τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτοῦ. » Διτῶν δυντῶν τῶν πειρασμῶν, ως ἔφαμεν, συμφέρεις καθ’ ἐκάτερον ή ὑπομονὴ. Είτα τῆς τοῦ Κυρίου μνησθεῖς εὐχῆς, ητοις μὴ εἰς πειρασμὸν ἐκπεσεῖν τὴμάς ἐξιλεμένους (sic) τὸ κρείττον παρεγγυαῖ, ἐπαναλαμβάνει διά τῶν προχειμένων τὸν λόγον, ταφηνίζων, τοῖς μὲν διὰ πρὸς πειρασμὸς, τοῖς δὲ διὰ παρ’ ἥμῶν αὐτοίρετος. Πλὴν καλῶς ἔχει, τὸν μὲν Κύριον καὶ Θεὸν πρός τὸ ἀσθεγέστερον τῆς ἀνθρωπίνης ἀποσκο-

¹ Job ii, 4. ² Psal. xxxvi, 4. ³ Matth. vi, 53.

πήσαντα φύσεως, τὴν ἐπιφορὸν ἀπεύξασθαι τῶν πειρασμῶν ὑποθέσθαι, ἀτελέστερον ἔτι τῶν μαθητῶν διακειμένων. Ἐπεὶ δὲ τῇ διὰ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ ἐπιγνώσει, καὶ τῇ εἰς οὐρανοὺς ἀναλήψει ἐπεβόσθῃ ἡ ἀσθενής φύσις; τίμων, μηκέτι τοὺς πειρασμοὺς δεδοκινέντας ὁ ἀδελφός; αὐτοῦ κατὰ σάρκα εἰσῆγεται.

« Μηδὲν πειραζόμενος λεγέτιν, διτι 'Απὸ θεοῦ πειράζομαι. » Εἰ διττοῖ οἱ πειρασμοὶ, τοῖνυν πάντα πειρασμὸν ἐκβάλλει τῆς ἀπὸ τοῦ θεοῦ αἵτιας. Ἀλλὰ συκῆπτι, διτι οὐκ εἶπε, Πειρασθεῖς, ἀλλὰ, « Πειραζόμενος. » Τὸν γάρ ἐσωτῆρ διὰ πλημμέλειαν καὶ ἀκολασίαν ἐκπορίζοντα τοὺς πειρασμοὺς, καὶ ὥσπερ ἐν δημοκρεῖ σάλιψ ταῖς πειραστάσαι κυβιστεύοντα, τούτου λέγει μὴ ἀπὸ θεοῦ πειράζεσθαι, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἴδιας ἐπιθυμίας. Οὐ γάρ τὸν ἐπενεχθέντα νικήσις πειρατήν, ἀσφαλέστερον ἐσωτῆρ καταστήσας, δυσανάλιτος; ἔτι καθίσταται πειρασμοῖς μάλιστα τοῖς ἀφ' ἐσωτοῦ κινούμενοις. Πρὸς γάρ φιλοσοφώτεραν ἀποκλίνειν [ἴ. — νας] ζωὴν ἐν ἀνέσει λοιπὸν τῶν πειρασμῶν διατελεῖν. « Οὐ γάρ θεὸς ἀπειραστός εστι κακῶν πειράζει δὲ αὐτὸς οὐδένα. » — « Ἀπειραστὸς δὲ θεὸς κακῶν, κατὰ τὸν εἰρηκότα. » Τὸ θεῖον τε καὶ μακάριον, οὗτος αὐτὸς πράγματα ἔχει, οὗτος ἐτέροις παρέχει. Περὶ τῆς θυγατῆρος γάρ φύσιν καὶ περίγειν ταῦτα πάντα, περὶ τὴν ἀλλοίων; [δράτα:] καὶ καταβολὴ, τὰ τῆς φύσεως ἡμῶν προκατάρχοντα. Ἐπιθυμία δὲ [καὶ ἀμαρτία] καὶ δὲ ταῦτας ἐπιφύσμενος τῇ ψυχῇ θάνατος, βαθμοὶ τινες τῆς ἀνθρωπίνης καθεστήκασιν ἀπωλεῖς. Ηγάρ ἐπιθυμία χώραν εὑροῦσα παραδοχῆς, εἰργάσατο τὴν ἀμαρτίαν, ητίς ἀπέτεκε θάνατον, ἀν μὴ διὰ μετανοίας ἐκρίζωσαντες, δευτέρας ἡμῖν ὑποθύμεθα ζωῆς ἀρχήν.

« Ἐκστος δὲ πειράζεται ὑπὸ τῆς ἰδίας ἐπιθυμίας ἐξελκόμενος καὶ διλειζόμενος. Είτα δὲ πειθαρία μία συλλαβοῦσα, τίκτει ἀμαρτίαν· δὲ δὲ ἀμαρτία ἀποτελεσθεῖσα ἀποκίνει θάνατον. » Ἐπειδὴ Ἑδεῖξε τὴν θείαν φύσιν, μήτ' αὐτὴν πειράζεσθαι, μήτ' ἀλλοις τούτο παρέχουσαν, λέγει δὲ πειρασμοὺς ἐν-

Ae Dominum cum respiceret ad majorem humanæ naturæ imbecillitatem, suggestisse id quod imperfectius est, nempe deprecari tentationes; cum per id tempus apostoli imperfecti adhuc essent. Postquam vero resurrectionis ejus agnitione, et ipsius etiam ascensione in cœlum, imbecilla natura nostra roborata est, ne amplius timeamus tentationes, nos docet frater ejus secundum carnem.

VERS. 13. « Nemo, cum tentatur, dicat quoniam a Deo tentatur. » Si duplices generis sunt tentationes, cur nunc cuiusvis temptationis causam a Deo removet? Sed animadverte, quod non dicat, « Qui tentatus est, » sed « Qui tentatur: » qui enim per peccatum et incontinentiam, sibi metipsi temptationes accersit, ac velut in continua procella periculose agitur, hunc non tentari a Deo, ait apostolus, sed a propria concupiscentia. Qui enim immisam temptationem superavit, exinde robustior effectus, diligilius etiam capitur temptationibus, iis praesertim, quæ a se ipso commoventur. Qui enim virtutum exercitio perfectius se tradit, progressu temporis magnificiam a temptationibus quiete fruitur. « Deus enim intentabilis malis 325 (3) est, ipse autem neminem tentat. » Tentari mali non potest Deus, iuxta effatum illius: « Quod divinum et beatum est, id nec habet, nec exhibet cuiquam negotium (4). » Ille enim omnia in mortalem ac terrestrem naturam tantummodo cadunt, in qua vicissitudo et mutatio contingunt, quæ sunt veluti primordia naturæ nostræ. (5) Concupiscentia vero et peccatum, et quæ ex hoc profluit, animæ mors, gradus humanæ perditionis sunt. Concupiscentia enī, locum naecta, in quo recipiatur, operatur peccatum, quod parit mortem, nisi illo per pœnitentiam sublato, alterius vitæ principium nobis conciscamus.

VERS. 14, 15. « Unusquisque vero tentatur a concupiscentia sua abstractus, et illectus. Deinde concupiscentia cum conceperit, parit peccatum: peccatum vero, cum consummatum fuerit, generat mortem. » Cum docet, alienum esse a divina natura tentari et tentare, temptationes vocat eas cogitationes

Bonifacii Finetti notæ.

(3) Vulgatus interpres vertit, intentator malorum. Fortasse legit, ἀπειράστης, pro ἀπειραστος.

(4) Impiam sententiam, bono sensu abs se intellectam, ignarus, ut puto, ejus auctoris, ad illustrandum S. Jacobi dictum assert hic commentator. Ea enim est Epicuri, quam ille ad tollendam divinam providentiam fundamenti loco ponit. Scilicet iis verbis Deo omnimeadum quietem et indolentiam tribuit, ut ab eo omnino rerum administrationem amoveat. Sane cum ut Epicuri refert Laertius in ejus Vita: et ante illum Tullius lib. 1 De natura deorum; cuius verbis ego hic Latinam versionem ejusdem sententiæ dedi. Sed præstat eum locum integrum hic referre. Novi ego Epicureos omnia sigilla venerantes: quanquam video nonnullis videri Epicurum, ne in offenditionem Atheniensium cederet, verbis reliquise deos, re sustulisse. Itaque in illis selectis ejus brevibusque sententiis, quas appellat is xupias δῆξας, hæc ut opinor, prior sententia est: « Quod beatum et immortale est, id nec habet, nec exhibet cuiquam negotium. » Eamdem Epicuro sen-

tentiam tribuit ferme iisdem verbis Lactantius lib. De ira Dei, c. 4. Verba ejus sunt: Ex his (inquit Epicurus) beatus, et incorruptus est (Deus) quia nihil curat, neque habet ipse negotium, neque alteri exhibet. Pro μακάριον καὶ ἐφαρπάτον, beatum et incorruptum. Quae verba propria Epicuri sunt, habet hic auctor θεῖον καὶ μακάριον, divinum et beatum, eodem sensu. Pro ἄλλῳ, aliis vel alteri, habet item ἐτέρους, aliis: qua lectionis varietate eamdem sententiam refert Sextus Empiricus Hypotyposeon III, 24. Ceterum quo sensu effatum illud pronuntiaverit Epicurus, constat ex eo quod exinde deducit. Ita enim immediate prosequitur apud Laertium: Νοτίς οὖτε δργαῖς οὔτε χάρισι οὐνέγεται, Quare neque ira, neque gratia tangit. Quibus verbis, adnotante Lactantio loco laudato, sicuti iram, ita etiam beneficentiam, adeoque et mundi gubernationem ei admittit.

(5) Paucioribus verbis similem rationem assert Epicurus, subdens: « Εγώ ἀσθενέλ γάρ πᾶν τὸ τοῦτο. Ille enim omnia infirmitatis sunt. »

quæ animum turbant : quæ enim tentationes sunt in Deo, et animam non confundant, sed placidam, pacatam ac magis illuminatam reddunt. Quamobrem mox ait : « Omne datum optimum, et omne donum perfectum desursum est, descendens a Patre Inminum : » Siquidem omnia quæ a nobis sunt, multum imperfectionis admistum habent.

Vers. 16, 17. « Nolite itaque errare, fratres mei dilectissimi. Omne datum optimum, et donum perfectum desursum est descendens a Patre luminum. » Patrem luminum hic intellige Deum ; per lumina vero vel angelicas potestates, vel homines, qui per Spiritum sanctum illuminati sunt. « Apud quem non est transmutatio, vel vicissitudinis obumbratio. » Non est, inquit, apud Deum Patrem luminum, transmutatio. Ipse enim per prophetam clamat¹⁰ : « Ego sum, ego sum, et non mutor. » Illud autem, « vel vicissitudinis obumbratio, » pertinde est, ac, nulla neque per imaginationem, aut suspicionem mutatio.

Vers. 18. « Voluntarie enim nos genuit Verbo veritatis, ut simus initium aliquod creaturæ ejus. » Illud « voluntarie » dixit propter illos, qui diabolica insanía docent, mundum hunc casu, seu a se ipso conflatum suisse. Postquam enim superius dicit, « Apud quem non est transmutatio, » ac 326 per hoc Deum immutabilem esse, significavit, subiungit : « Voluntarie nos genuit. » Si igitur facti sumus, perspicuum est, mutabiles nos esse : quomodo enim immutabile, quod cum non esset, per mutationem ad existendum pertractum est? Deinde, postquam dixit, « Genuit, » ne quis eodem modo, quo nos, etiam Filium suum genuisse, suspicaretur, subdit, « Verbo veritatis. » — « Omnia » enim secundum Joannem Theologum « per ipsum facta sunt », videlicet per Verbum veritatis. Quare si per Verbum producti sumus, profecto nos ei, a quo esse accepimus, consubstantiales esse non possumus. Illud vero « initium aliquod, » idem valet, ac primum, et præstantissimum. Creaturæ autem nomine visibilem naturam intelligit.

Vers. 19. « Quare, fratres mei dilectissimi, sit omnis homo velox ad audiendum ; tardus autem ad loquendum, et tardus ad iram. » Illud « velox » non simplicem auditionem significat, sed efficacem, seu quæ ad præstanda ea, quæ audita sunt, impellit. Noverat enim, eum qui libenter præbet auditum, promptum etiam ut plurimum, ad ipsum opus se præstitum ; sicut e contra, eum qui segniter erga aliquid afficitur, illudque differt, tandem aliquando omnino ab incepto destitutum. Idecirco in divinarum rerum doctrina addiscenda velocitatem præcipit ; in iis vero, quæ periculosæ sunt administrationis, tarditatem. Hujusmodi autem est loqui et irasci : quæ namque ex ira sit locutio, neutiquam in bonum desinere solet (6). Et ideo virum quendam

A ταῦθα τοὺς λογισμοὺς τοὺς τὴν φυχὴν τεράστουτες· οἱ γὰρ παρὰ Θεῷ οὐ συγχέοντες, ἀλλὰ καταστηματικοὶ τῆς ψυχῆς λαμπρούστες αὔτον· διὸ τοῦτο λέγει· « Πᾶσα δόσις ἀγαθή, καὶ πᾶν δώρημα τέλειον, ἄνωθέν ἐστιν ἐκ τοῦ Πατρὸς τῶν φύτων » ὡς τὸν παρ' ἡμῶν ἐπαγομένων, τὸ ἀτελὲς ἔχονταν.

« Μή πλανᾶσθε, ἀδελφοί μου ἀγαπητοί. Πᾶσα δόσις ἀγαθή, καὶ πᾶν δώρημα τέλειον, ἀνωθέν ἐστι καταβαῖνον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς τῶν φύτων. » Πατέρα δὲ τῶν φύτων νόει τὸν Θεόν, ἢ τῶν ἀγγελικῶν δυνάμεων, ἢ τῶν πεφωτισμένων διὰ Πνεύματος ἀγίου. « Παρ' ϕ οὐκ ἔνι παραλλαγὴ, ἢ τροπῆς ἀποσκιάσμα. » Οὐκοῦ ἔνι, φησί, παρὰ τῷ θεῷ τῶν φύτων παραλλαγὴ· αὐτὸς γὰρ διὰ τοῦ προφήτου βρᾷ· « Ἔγώ εἰμι, καὶ οὐκοῦ τὴλοκωμαί. » Τὸ δὲ, « τροπῆς ἀποσκιάσμα, » ἀντὶ τοῦ, οὐδὲ μέχρις ὑπονοίας τιᾶς ἐποθολή.

« Αὐτὸς βουληθεὶς ἀπεκύρωσεν ἡμᾶς, Λόγῳ ἀληθείας, εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς ἀπαρχήν τινα τῶν αὐτοῦ κτισμάτων. » Τὸ, « Βουληθεὶς, » εἶπε, διὰ τοὺς αὐτομάτως ἀποστῆναι τὸν κόσμον διαιμονῶντας. Ἐπειδὴ γὰρ ἀνωτέρω εἶπε, « Παρ' ϕ οὐκ ἔνι παραλλαγὴ. » καὶ ἔδειξεν ἐκ τούτου ἀναλογούτων τὸ Θεῖον, ἐπάγει τὸ, « Βουληθεὶς ἀπεκύρωσεν ἡμᾶς. » Εἰ γὰρ γεννάντων, δῆλον ὅτι καὶ ἀλλοιωτοί. Πῶς γὰρ ἀναλογίαί των τὸ ἐκ τοῦ μῇ δηντο; ἐξ ἀλλοιώσεως εἰς τὸ εἶναι προεθύνων; Εἴτα ἐπειδὴ εἶπεν, « Ἀπεκύρωσεν, » ἵνα μὴ τις ὑπολάβῃ, διὰ δομοίως ἡμῖν καὶ τὸν γίνεν ἀποεκεῖν αὐτὸν, ἐπάγει τὸ, « Λόγῳ ἀληθείας. » — « Πάντα » γὰρ, κατὰ τὸν Θεολόγον Ἰωάννην, « δι' αὐτοῦ ἐγένετο » οἰοντες τοῦ τῆς ἀληθείας Λόγου. « Ωστε [εἰ] διὰ τοῦ Λόγου ἡ πρόδοσις ἡμῖν, οὐχ δομογενεῖς ἡμεῖς οἱ τὸ εἶναι ἔχοντες τὸ [S. τῷ] ὅφ' οὐν γεγόναμεν. Τὸ δὲ, « Ἀπαρχήν τινα, » ἀντὶ τοῦ, πρῶτον καὶ τιμιώτατον. Κτίσμα δὲ, τὴν ὁρωμένην φύσιν φτίσιν.

« Ωστε, ἀδελφοί μου ἀγαπητοί, ἔστω πᾶς ἀνθρώπος ταχὺς εἰς τὸ ἀκοῦσαι, βραδὺς εἰς τὸ λαλῆσαι, βραδὺς εἰς ὄργην. » Τὸ, « ταχὺς, » οὐχὶ εἰς ψύχην ἀκρότατην περιστήσιν, ἀλλὰ εἰς ἐνεργήν, καὶ μετὰ τὸ ἀκοῦσαι πρὸς τὴν μεταχείρισιν τῶν ἥκουσμάτων ἀφορμῶσαν. Ἡπιστατο γὰρ τὸν μετὰ σπουδῆς ὑπέχοντα τὴν ἀκοήν, [καὶ πρὸς τὴν ἐργασίαν τούτων, ἔτοιμον παρέχοντα ταυτὸν· ὥσπερ] ἀπ' ἐναντίας τὸν μετὰ βραδυτῆτος πρός τι διατιθέμενον τῇ ἀναδοῖῃ, [καὶ πάμπτων ειργόμενον ἔσθ'] ὅτε τῆς ἐγχειρίσεως.] Διὸ ἐπὶ μὲν τῆς τῶν θεῶν διδασκαλίας, ταχύτητα ἐντέλλεται· ἐπὶ δὲ τῶν ἐπισφαῖλη τὴν μεταχείρισιν ἔχοντων, τὴν βραδυτῆτα. Ταῦτα δὲ ἔστι, τὸ λαλῆσαι, τὸ ὄργισθαι. « Η τε γὰρ ὑπὸ ὄργης λαλίζει, οὐχ εἰς ἀγαθὸν ἀποτελευτᾷ. Διὸ καὶ τις ἀνήρ θεόσφιος; διὸ

¹⁰ Malach. iii, 6. ¹¹ Joan. i, 3.

Bonifacii Finetti notæ.

(6) Melius quoad sensum habet hic textus editus: « Η τε γὰρ ἀπρομηθῆς λαλεῖ, ἢ τε ἀπερίσκοπος

λαλήσα; μετέγνω πολλάχις· ὁ δὲ σιωπήσας οὐδέποτε. Καὶ δὲ μωχάριος Δαβίδ· « Ὁργῆς εσθ, καὶ μὴ ἀμαρτάνετε» τοῦτ' ἔστι, Μή δργηδίουνος εὐθὺς, καὶ τὴν ἐκ τῆς δργῆς ἐπάγετε μανίαν. Σύμφωνα τούτοις καὶ τὰ παρόντα, τῆς [ſ. τῇ] τε περὶ τὸ λαλῆσαι αὐτῷ, καὶ τὸ περὶ τὸ δργισθῆναι· μάλιστα δὲ περὶ τῆς δργῆς. Τις ἀλογίστως προσενεχθεῖσα [ſ. προεν.], τῇ; τοῦ [Θεοῦ] δικαιοισμήνης ἀποστερεῖ. Διὸ καὶ λέγει· « Ὁργὴ δικαιοιστύνην Θεοῦ οὐ κατεργάζεται.»

« Ὁργὴ γάρ ἀνδρὸς δικαιοισμήνην Θεοῦ οὐ κατεργάζεται.» Δικαιοισμήνη ἔστιν ἔξις ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ κατ' ἄξιαν ἔκαστη ἀπονεμητικῇ· δργὴ δὲ ἀπόλυτη καὶ φρονήσυς. Πῶς δὲν αὐτῇ διὰ τὴν ἄγαν ἐμπάθειαν σκοτοῦσα τὸν νοῦν, τὴν κεκρυμένων ἀπονέμουσαν ἔκάστη· τῷ κατ' ἄξιαν συστήσειν; Ἀλλὰ γάρ σκόπει, διτεῖσιν ἀπόλυτης εἰπεῖς [περὶ] τοῦ μὴ κατεργάζομένου τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοισμήνην, ἀλλὰ [περὶ] τοῦ ἐπὶ τοῖς ὀλεθρίοις ἑστῶν ἀνδρεῖομένου. Διὰ τὸ γάρ τούτο καὶ ἀνευ τῆς τοῦ ἀρθροῦ πρωτοθήκης προσθήνεγκε [ſ. προήν.] τὸν λόγον· καὶ διτεῖς τοῦτο βούλεται, δείκνυει τὸ, « Μακάριος ἀνὴρ, διτεῖς ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀτεβόν.» Ἡ γάρ τοῦ ὑποτακτικοῦ ἀρθροῦ ἐπιφερά δεῖκνυσιν, διτεῖς τὸ, ἀνὴρ, τῶν ἐπ' ἀμφῶ τὴν φοτῆν ἀγαθῶν ἔχοντων καὶ κακῶν σηματίνειν βούλεται. « Επιστατέον δὲ, καὶ διτεῖσιν ἐργάζεται, εἴπει κατὰ τὸ ἀπόλυτον, ἀλλὰ μετὰ τῆς προθήκης τῆς προθέσεως, « Κατεργάζεται.» Τοῦτ' ἔστιν. Οὐχ ὀλοτέλες ἀποστερεῖται τοῦ διόστοιος. « Εστιν γάρ ἐν δργῇ θεωρῆσαι τινὰ λυσιτέλειαν, καὶ» ἔστον οὐδὲ ἐν ἀλλῃ ψυχικῇ κινήσει τοῦ ἐπικινετοῦ ἀμορθίσει τὸ διπλωσόν ἀπόδηλον, ἀλλὰ τι καὶ Χριστὸν [ſ. χριστὸν] ἔστιν εὑρεῖν.

« Διὸ ἀποθέμενοι πᾶσαν φυπαρίαν καὶ περιστείσαν κακίας, ἐν πραΰτητι καρδίᾳς δέξιαθε τὸν μὲν ἔμφυτον λόγον τὸν δυνάμενον σύσσαι τὰς ψυχὰς ὑμῶν.» Τῷ, « φυπαρίαν,» προστίθοσι καὶ τὸ, « Περιστείλα [ſ. — αν] κακίας,» τοῦτο παραστῆσαι βουλόμενος, τὸ, καὶ εἰ τινὶ πολλάκις περιέπεστι τις φυπαρία, ταχέως αὐτῆς ὑπεξιστεῖσαι, ἀλλὰ μὴ τῇ κατ' αὐτήν ἐπιμονῇ διὰ τῆς συνθετέλεις βεβούστερον [τὸ κακὸν] ἀπεργάζεσθαι· πεφυκότων τῶν συνεχέστερον ἡμῖν καὶ περιττότερον ἐπιτελουμένων, εἰς φύσιν ἀποκαθιστάν τὸ τελούμενον, ήτοι φύσεως ἔξιν αὐτῷ περιποιεῖν. « Ἐν πραΰτητι,» δὲ εἴπει διὰ τὸν διδασκαλικὸν λόγον, διτεῖσιν ὁσιόν καὶ ταραχῆ τὴν ὑποδοχὴν ποιεῖται. « Εμφυτον δὲ λόγον,» καλεῖ τὸν, καὶ δὲν λογικοῦ γεγόναμεν, διαχριτικοῦ τοῦ βελτίουν; καὶ τοῦ χειρόγονος,

« Γίνεσθε δὲ ποιηταὶ νόμου, καὶ μὴ ἀκροαταὶ μόνον, περιληγόμενοι ἔστοις.» Οτι εἰ τις

¹¹ Psal. iv, 5. ¹² Psal. i, 1.

Bonifacii Finetii notæ.

δργή, οὐκ εἰς ἀγαθὸν ἔσθ' ὅτε εἰδεν τελευτὴν. Num et inconsulta locutio et incircumspecta ira nunquam novit in bonum desinere.

(7) Vulgata habet, operatur, et recte. Ipse tamen verbi perficit, ut locum habere posset, quæ paulo

A divina sapientia plenum frequenter posuit, esse locutum, siluisse autem, nunquam. Et beatus David inquit ¹¹ : « Irascimini, et nolite peccare : » hoc est, Nolite cito irascentes, etiam insaniam ex ira manantem adjungere. Conformia his sunt etiam quæ hic dicuntur, tam de locutione, quam de ira: præserit vero de ira, quæ absque ratione ascita divina justitia privat. Quare subdit : « Ira justitiam Dei non perficit. »

Vers. 20. « Ira enim viri justitiam Dei non perficit. (7) » Justitia namque est affectio animi distribuens unicuique, prout decet. Ira vero perdit etiam sapientes : quomodo igitur illa, quæ immoda passionē mente obnubilat, virtutem, quæ dijudicat-

B unicuique juxta propriam dignitatem distribuit constitutre unquam poterit? Verum observa (8), quod non simpliciter loquatur de eo, qui justitiam Dei non operatur : sed de eo, qui in rebus sibi mel- ipsi perniciovis invalescit : idcirco enim etiam absque additione articuli propositionem protulit. Quod autem **327** iste sit illius sensus, argumentum esse potest illud Davidis : « Beatus vir, qui non abiit in consilio impiorum ¹³ : siquidem articuli subjunctivi appositi ostendit, quod vox vir tum eum qui ad bona, tum eum qui ad mala propendet, significet. Adnotandum etiam, quod non dixerit simpliciter Facit : sed addita præpositione, « Perficit. » Hoc est, Non omnimode destituitur rectitudine : est enim etiam in ira aliquam utilitatem reperire, in quantum in ea, sicut et in aliis animi motibus, ob honestatis parentiam, non est totum, et omni ex parte improbandum ; sed aliquid etiam boni in ea reperire est.»

Vers. 21. « Propter quod abjicientes omnem immunditiam, et abundantiam malitiæ, in mansuetudine suscipite insitum verbum, quod potest salvare animas vestras. » — « Immunditiei » addit « abundantiam malitiæ, » monere volens, quod si etiam quis pluries in immunditiam incidat, celeriter ex ea surgat; ne diu in ipsa permanendo, malum firmius consuetudine efficiatur. Solet enim nimia frequentia, id quod efficitur, velut in naturam convertere, eique naturæ proprietatem quodammodo D conscientiæ. « In mansuetudine » vero ait, propter verbum doctrinæ, quod, ubi tumultus vel turbatio est, minime recipitur. « Insitum autem verbum » appellat illud, quo rationales, ac bonum a malo discernendi facultate prædicti nascimur.

Vers. 22, 23. « Estote autem factores legis, et non auditores tantum, fallentes vosmetipsos. » Quia

post sequitur, commentatio.

(8) Quæ sequuntur usque ad v. 21 a sciole aliquo grammatico addita esse evidentur. Aliunde locus sat satis obscurus, et fortasse mendosus est.

si quis auditor est verbi, et non factor, hic compa-
rabitur viro consideranti vultum nativitatis suæ in
speculo. » Considerare « vultum nativitatis » est,
semetipsum per legem cognoscere, et ideo non
dixit tantummodo « vultum », sed « vultum nativi-
tatis ; » per legem enim discimus, quales nati su-
mus et intelligimus, quales postea spiritualis lex
per naturam regenerationis nos efficerit. At deinde
non perseverantes in hac inspectione per praxim,
ipsius, quod recepimus, spiritualis doni obliuisci-
mur. Qui enim se pravis operationibus dedit, ne-
que beneficiorum, quibus eum Deus affecit, amplius
reminiscitur. Si enim memoria teneret, quod
superne regenitus, justificatus, et inter filios Dei
cooptatus sit, profecto nequaquam se traderet ope-
ribus, quæ receptam gratiam delent. Cæterum apo-
stolus ab usitato speculo, ad spirituale speculum
sermonem transferens, alterum comparationis
membrum haud expressit ; ita enim se haberet in-
tegra comparatio : Si quis auditor legis est, et
non factor, hic similis est homini consideranti
vultum suum in speculo ; quemadmodum enim ille
consideravit se, et abiit, et statim oblitus est, qualis
328 fuit ; ita se habet ille, qui ex lege Mosis
addidicit id, propter quod factus sit, nempe ad
Dei gloriam, et ut juxta imaginem Dei factoris sui,
viveret, se factum esse, cognovit ; postea nihil ho-
rum facit, sed eodem modo se gerit, ac qui consi-
derat vultum suum. Huc igitur exemplum, ut
reportere videbatur, neutiquam integre proposuit
ille : non tamen absque causa : scilicet aliquid re-
ticendo auditorem attentiores reddere et excitare
voluit, ne otiose ista audiret. Non enim beati sunt
auditores ; sed qui auditui praxim adjungunt :
quandoquidem et Pharisæi fuerunt auditores ; sed
quoniam factores non erant, nequaquam beati evaserunt. « Fallentes vosmetipso, parvi pendendo vestram propriam salutem.

Vers. 24. « Consideravit enim se, et abiit, et statim oblitus est qualis fuerit. » Auditioni jungit
oblivionem. Quoniam ad animæ salutem non suf-
ficit auditio legis, nisi etiam operatio, quæ audi-
tionem confirmet, subsequatur.

Vers. 25. « Qui autem perspexerit in legem per-
fectam libertatis, et permanserit in ea, non auditor
obliviosus factus, sed factor operis, hic beatus in
facto suo erit. » — « Qui perspexerit (9), » inquit, D
et non, Qui ingressus fuerit. Spiritualis enim lex,
cum ubique eximum et magnum quid præferat, ex
modica etiam sui consideratione potest quemlibet
ad se ipsam allicare. Postquam vero dixit, « Legem
perfectam, » subdit, « libertatis, » ut ipsius liber-
tatis dotem signiscaret. Lex enim Christi cum a
servitute, quæ secundum carnem est, liberaverit,
accidentem ad se in libertate constituit : quo illicio
eum attentiores reddit, atque ab obliuione, quæ
bona omnia corrumpit, liberat.

Bonifacii Finetti notæ.

(9) Verbum πραχύπτω proprio significat, obiter et per transennam intueri; cui significationi nimirum sequens commentatoris animadversio.

A ἀκροστής λόγου ἐστι, καὶ οὐ ποιητῆς, οὗτος
ἴσικεν ἄνδρι κατανοῦντι τὸ πρόσωπον τῆς γενέσεως
αὐτοῦ ἐν ἑσπέρῳ. » — « Πρόσωπον γενέσεως,
[κατανοεῖν] » τὸ διὰ τοῦ νόμου ἔσυτὸν ἐπεγνωκένται.
Διὸ καὶ τῷ « προσώπῳ ἐπήγαγε « τῆς γενέσεως. » Διὸ
γάρ τοῦ νόμου μανθάνομεν οἷοι γεγόναμεν,
καὶ κατανοῦμεν οἶους γενομένους δὲ πνευματικὸς
ἡμᾶς ἀποτελεῖ νόμος διὰ τοῦ λυτροῦ τῆς παλιγγε-
νεσίας. Εἴτα μὴ ἐμμένοντες τῇ τοιαύτῃ θέᾳ διὰ τῆς
πράξεως, καὶ τοῦ χαρίσματος ἐπιλανθανόμεθα. Οὐ γάρ
πράξειν ἔκδισος ἔσυτὸν πονηραῖς, οὐδὲ ὅτι
εὐηργέτηται παρὰ τοῦ Θεοῦ μνημονεύει. Εἰ γάρ
ἐμνημόνευεν, ὅτι ἐνθεν ἐγεννήθη, καὶ ἐδικαώθη, καὶ
ἐν οἷος ἀλογίσθη Θεοῦ, οὐκ ἂν ἔσυτὸν παρεδίδου τοῖς
ἀδετοῦσιν Ἑργοῖς; τίνχάριν. Ἀπὸ δὲ τοῦ συνήθους τού-
του ἑσπέρου, ἐπὶ τῷ νοητὸν ἑσπέρον, διαβιβάζει
τὸν λόγον, μηδὲν ἀπενέγκας τῶν εἰς παράδειγμα
ἀφορίζοντων τὸ εἰρημένον. Οἶον ἴνα εἶπε οὕτως·
Εἰ τις ἀκροστής νόμου ἐστι καὶ οὐ ποιητῆς, οὗτος
ἴσικεν ἄνδρι κατανοῦντι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐν ἑσ-
πέρῳ. Ως γάρ ἐκεῖνος κατενόησεν ἔσυτὸν καὶ ἀπ-
ελήλυθε, καὶ εὐθὺς ἐπελάθετο ὅποις ἦν οὕτω καὶ
οὗτος διὰ τοῦ Μωϋσέος νόμου κατανοήσας τὸ διετέ
γέγονεν, ὅτι πρὸς δόξαν Θεοῦ, καὶ τὸ κατ' εἰκόνα γε-
νέσθαι τοῦ πεποιηκότος Θεοῦ, μετὰ τὸ κατανοήσει,
οὐδὲν τῶν κατανοήσεντων εἰργάσατο, ἀλλ' ὀστεύτω;
τῷ κατανοῦντι τὸ ἔσυτὸν πρόσωπον. Τούτῳ οὕτω;
χρήσασθαι δέον, οὐκ ἔχρησατο. Καὶ οὐ μάτην τοῦτο
ποιεῖ δὲ ἀπόστολος, συνάγων τὸν ἀκροστήν καὶ συν-
τελεῖν εἰς τὸ μὴ παρέργως τούτων ἀκούειν. Οὐ γάρ
ἐκεῖνος μακάριοι εἰς ἀκροστάται, ἀλλ' οἱ συνάπτοντες
τῇ ἀκροάσσει τὴν πρᾶξιν. Ἐπει τοιοὶ Φαρισαῖοι ἐγέ-
νοντο ἀκροστάται, ἀλλ' ἐπει οὐ ποιηταὶ ἦσαν, οὐκέτι
μακάριοι. « Πραλογίζουσιν ἔσυτούς. » Ἄντι τοῦ,
ἔξιπτωτες, καταφρονοῦντες τῆς ἔσυτῶν σωτηρίας.

C

« Κατενόησας γάρ ἔσυτὸν, καὶ ἀπελήλυθε, καὶ εὐ-
θέως ἐπελάθετο ὅποις ἦν. » Τῇ ἀκροάστει συντρέ-
την ἐπιλημονήν, ὡς οὐκ ἀρκούσης μόνης ἀκροάσεως
νόμου πρὸς ψυχήν σωτηρίαν, εἰ μὴ καὶ ποιή-
σις ἐπακολουθήσει πρὸς βεβαίωσιν τῆς ἀκροάσεως.

« Οὐ δὲ παρακύψας εἰς νόμον τέλειον τὸν τῆς ἐλευθε-
ρίας καὶ παραμείνας, οὗτος οὐκ ἀκροστής ἐπιλημο-
νῆς γενέμενος, ἀλλὰ ποιητῆς Ἑργού, οὗτος μακάριος ἐν
τῇ ποιήσει αὐτοῦ ἐσται. » — « Παρακύψας, » εἶπεν,
ἀλλ' οὐκ, Εἰσελθών · δὲ γάρ πνευματικὸς νόμος, τὸ
ἐφετὸν πανταχοῦ καὶ μεγαλεῖν ἔχων, καὶ ἀπ' αὐτῆς
τῆς βραχείας ἐντυχίας οἰδεν ἐφέλκεσθαι. Εἰπών δὲ,
« Νόμον τέλειον, » ἐπέγνωγε, « τῆς ἐλευθερίας, »
τὴν ἐλευθερίαν ἐπίσημον αὐτοῦ ποιούμενος. Οὐ γάρ
κατὰ Χριστὸν νόμος τῆς περὶ τὴν σάρκα ἀπαλλάξα;
διουλεῖχ, ἐν ἐλευθερίᾳ τὸν προσιόντα καθίστησι, καὶ
διὰ τὸ ἐλευθέριον, καὶ προσεκτικὸν εἰργάσατο τοῦ-
τον, καὶ τῇ; ; ιματιομένης ἀπασι τοῖς καλοῖς ἀπιλ-
λαξεῖν ἐπιλημονῆς.

« Εἰ τις δοκεῖ Θρῆσκος εἶναι ἐν ὑμῖν, μή γαλιν-
αγαγῶν γλῶσσαν ἔσυτο, ἀλλ' ἀπατῶν καρδίαν ἔσυ-
το, τούτου μάταιος ἡ Θρῆσκεία. » Θρῆσκός
ἔστι παρὰ Ιουδαίοις δὲ πίστιν ἔχων ἐν ἔργοις τῷ
δοκεῖν ἀδημοσίευτον· καὶ ἐπειδὴ μέγα ἐφρόνουν οἱ
Ιουδαῖοι ταῖς παρατρήσεσι, καὶ ἐν ταῦταις τὸ πᾶν
τῆς περὶ Θεὸν εὐτεβίας κυτορθοῦν φοντο, καὶ περὶ^B
ταῦτας ἀσχολούμενοι μόνας, αὐτοῖς τὸ μακάριον περι-
ποιεῖν ἐλογίζοντο· πρὸς δὲ τοὺς δλούς; δνειδίστε·
κύτερον διέκειντο, ὡς δῆλον ἀπὸ τοῦ ἐν Εὐαγγελίοις
Φαρισαίου, καὶ ὡς περὶ τοῦ τελώνου ἀπηνθαδιά-
στο· ταῦτην τὴν οἰήσιν κατατέλλων δὲ πόστολος τὸ
προκειμένον φτιεῖ· μνησθεὶς γάρ εἰ ποιητοῦ ἔργων,
καὶ γακαρίας αὐτὸν, ἐπανορθοῦται εὐθὺς; καὶ τὸ ἐν
τῇ ποιήσει παρὰ τοῖς πολοῖς; ἐπιφυδμένον κακὸν,
καὶ φησιν, δις: Μή ὑπολάμβανε, δὲ ἀπὸ τῆς ποιήσεως;
τοῦ νόμου αὐχῶν, τὸ μακάριον κατὰ μόνην τὴν ποιή-
σιν ἔχειν. Οὐ γάρ ἀποδεκτὸν τοῦτο Θεῷ· ἀλλ' ἐκεῖ-
νος ἀποδεκτὸς, δὲ ποιῶν μὲν, μή ἔξ οἰήσεως; δὲ δνει-
διστικῶς τοῖς μή ποιοῦσι φερόμενος. Τὸ δὲ, « Ἀπα-
τῶν καρδίαν ἔσυτο, » οἰονεῖ, Κατάγχων, καὶ μή ἔξ
οἰήσεως ὡς « ποιητῆς νόμου » ἀπατῶν συνεδήσιν
αὐτὸν. Τοῦτο γάρ ἡ καρδία βούλεται ἐνταῦθα σημαί-
νειν, ὡς καὶ ἐν τῷ, « Καρδίαν συντετριψμένην καὶ
τεταπεινωμένην. »

Ianquam « factor legis, » decipiens conscientiam suam;
admodum ei cum dicitur¹⁴: « Cor contritum, et humiliatum. »
« Θρῆσκεία καθαρὰ καὶ ἀμίλαντος παρὰ Θεῷ καὶ
Πατρὶ αὐτῇ ἔστιν, ἐπισκέπτεσθε [vulg. — θαί] ὁρ-
γανοῦ; καὶ χήρας ἐν τῇ Θλίψει αὐτῶν. » Η Θρῆσκεία
τέλεον τοι δοκεῖ τῆς πίστεως ἔχειν. Κρυφῶν τινῶν
γνῶσιν γάρ τὸ δυομά ἐπαγγέλλεται, καὶ βεβαιώτητα
τῶν κατὰ πίστιν ἐνθεωρουμένων. Διὰ τοιοῦτο καὶ δὲ
Ἀπόστολος τῇ λέξει ταῦτη ἔχριστο, « Θρῆσκος, »
εἰπὼν, ὥσπερ εἰς Ἐλεγε· Γνώτε τὴν ἔσυτὸν οἰεῖ τῶν
ἀπορήτων ἐν τῷ νόμῳ καὶ ἀκριβῇ φύλακα. Πῶς,
δὲ τὴν γλῶσσαν εὐκαὶ ἐπίστασαι καλιναγωγεῖν, κατ-
ηγορεῖς τοῦ πλησίου, καὶ ὑπεροπτικῶν; διαδισθεῖς, οὐ-
δένα τῶν ἀπορούντων οἰκτείρεις· τοῦ νόμου μήτε
τὸν καταλαλεῦντα προσιεμένους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἔχ-
θροὺς οἰκτείρειν κελεύοντος; Εἴπερ οὖν Θρῆσκο;
εἶναι βούλεις, μή ἐν τῇ ἀναγνώσει τοῦ νόμου ἐπι-
δείκνυστο τὸν Θρῆσκον, ἀλλ' ἐν τῇ ποιήσει. Τοῦτο δὲ
ἔστι, τὸ τοὺς πλησίους οἰκτείρειν. Ό γάρ εἰς τὸν
πλησίου οἰκτείρμος ἀφομοίωσίς ἔστι πρὸς τὸν Θεόν.
« Γλενεσθε γάρ, φησιν, οἰκτείρμονες, ὡς καὶ δὲ Πατήρ
ὑμῶν δὲ οὐράνιος. » Ἀλλὰ καὶ δὲ οἰκτείρμος ὑμῶν
μή ἐν πρωσαποληψίᾳ ἔστω· ἐπειδὴ δὲ Θεὸς ἀπομε-
μερισμένας ποιεῖται τὰς ἔσυτον εὐεργεσίας, ἀλλ'
« ἀνατέλλει τὸν ἥλιον » ἐπὶ πλουσίους καὶ πένητας,
καὶ « βρέχει ἐπὶ δικαιους καὶ ἀδίκους. » — « Ασπιλον
ἔσυτὸν τηρεῖν ἀπὸ τοῦ κόσμου. » Κόσμον ἐνταῦθα τὸν

VERS. 26. « Si quis autem putat, se religiosum esse, non refrrens linguam suam, sed seducens cor suum, hujus vana est religio. » Religiosus censebatur apud Judæos, qui fidem habebat in operibus (10) propterea quod is vir haud vulgaris conditionis videretur. Et quoniam Judæi propter legales observantias de se magnifice sentiebant, in eisque omnem erga Deum pietatem sitam esse putabant; adeoque illis tantummodo operam dantes, se beatitudinem assecuturos arbitrabantur, et alios superbe despiciebant ac vituperabant, ut patet ex iis quæ Phariseus Evangelii, adversus publicanum arroganter protulit: errorem hunc ut convelleret apostolus, allata verba dixit. Cum enim factoris operum mentionem fecisset, eumque beatum prædicasset, statim corrigit malum, quod exinde 329 cuiquam subnasci potest, perinde ac si dicaret: Ne putas, quicunque ex operibus legis gloriaris, te beatum propter hujusmodi opera fore: non enim hoc satis est, ut acceptus sis Deo. Ille enim acceptus tantummodo est, qui cum multa bona operetur, non tamē idcirco ex vana sui existimatione despicit alios, qui eadem non operantur. Illud autem « Seducens cor » intelligendum est, ac si diceret, Jugulans, et ex animi elatione humum; hanc enim hoc loco significat cor, quemadmodum ei cum dicitur¹⁵: « Cor contritum, et humiliatum. »

VERS. 27. « Religio munda, et immaculata apud Deum et Patrem hæc est, visitare pupilos et vi-
duas in tribulatione eorum. » Θρῆσκεία (religio)
plus aliquid importare videtur, quam fides. Vox
enim hujusmodi occultorum notitiam denotat, si-
mulque in iis, quæ per fidem cognoscuntur, firmati-
tatem (11). Idcirco etiam apostolus hac voce usus
est, « Religiosum » dicens; ac si diceret, Cogni-
torem te putas arcanorum legis, et perfectum ob-
servatorem. Sed quomodo, si linguam tuam fre-
nare non valens, proximo tuo conviciaris, et cum
fastu vivens, indigentium non misereris, cum lex
nequidem obloquente ferat, et ipsorum etiam
inimicorum nos misereri præcipiat? Si igitur reli-
giosus esse vis, non in lectione legis, sed in ope-
ratione religionem tuam ostendito, quod polissi-
mum sit miseratione erga proximum, quæ assimili-
ationem quamdam ad Deum parit, juxta illud,
« Estote misericordes, sicut et Pater vester cœ-
lestis misericors est¹⁶. » At vero miseratione vestra
non cum acceptance personarum sit; quandoqui-
dem neque Deus, quibusdam tantum personis be-
neficia sua impertit, sed « oriri facit solem¹⁷, » supra
divites, et pauperes, « et pluit super justos et in-
justos. » — « Et immaculatum se custodire ab hoc

¹⁴ Psal. i., 19. ¹⁵ Luc. vi, 36. ¹⁶ Matth. v, 45.

Bonifacii Finetti notæ.

(10) *Fidem habere in operibus* perinde esse puto
apud nostrum commentatorem ac *bonis operibus*
abundare.

(11) Cum hanc vocis Graecæ Θρῆσκεία vim tribuat
hic commentator, videtur eam ab ἄλλοις, quod dispi-

cere et *observare* significat, dempto α, deduxisse
cum tamen plerique alii a *Thracibus* derivent, παρ
ῶν τὸ Θρῆσκεύειν, ὡς δὲ λόγος, a quibus, ait Nazian-
zenus, *deorum cultus*, ut ferunt, *sumpsit exordium*.

in mundo. » Mundus hic intelligendus est vulgaris et A δημάδη καὶ συρφετὸν δχλον ἀκούστεον, τὸν κατὰ τὰς promisenus populus, qui concupiscentiis et erro- ἐπιθυμίας τῇ; ἀπάτης αὐτοῦ φειρόμενον.

CAPUT II.

VERS. 1. « Fratres mei, nolite in personaru.η
acceptione habere sīdem Domini nostri Iesu Chri-
sti gloriæ. » Qui enim cum personarum acceptione
quidquam facit, se immunditia replet, utpote qui
eiusdem consortem naturæ, imo præ illo, semet-
ipsum ignominia afficit : quandoquidem quidquid
simili sui quis facit, illud in se ipsum facientem
retorquet.

VERS. 2, 3. « Etenim si introierit in conventum
vestrum vir aureum annulum habens in veste can-
dida, introiverit autem et pauper **330** in sordido
habitu, et intendatis in eum, qui induitus est veste
præclaræ, et dixeritis ei : Tu sede hic bene; pau-
peri autem dicatis : Tu sta illuc, aut sede sub sca-
bello pedum meorum. » Videtur consuetudo se-
rendi annulum maxime apud Iudeos viguisse. Sed
fortassis inquiet hic aliquis : Si Jacobus Testa-
menti Iesu Christi doctor est, quare modo non
abrogat ea quæ legis sunt; sed potius extollit, reci-
piens eos, qui in legali cultu versantur, neque eos
ullo pacto reprehendit? Ad quem reponimus, enim
sese insinuandi gratia ita cum illis loqui, et ipso-
rum imbecillitatib[us] condescendere, ne si statim le-
gem everteret, doctrinæ novitate illos abs se aba-
lienaret. Scilicet prudenti œconomia admittit in
Novo Testamento legales cæremonias, quantum
quidem absque ejusdem detimento poterat; (et
sane quid sive Christi aut Sabbatismus, aut jeo-
nium, aut certorum abstinentia ciborum deroga-
bat?) cumque hac ratione magis benevolos, magis
que verbis suis attentos reddidisset, tum demum
paulatim hortatur, ut a legalibus, velut in utilibus,
ac quæ magis ad servitatem, quam ad libertatem,
quæ in Christo est, conferunt, abstineant. Sapien-
ter igitur brevibus alternationibus usus, postquam
obtinuit ne, quæ eis dicebat, graviter ferrent, tunc
quæ Christianis convenient, proposuit.

Vers. 4. « Et nonne dijudicastiſ (12) apud vos-
metipſos, » Particula copulativa et hic abundat (13),
est enim tantummodo ex vetusto loquendi more
apposita. Cum enim hoc sit consequens præceden-
tis orationis membrum, superflua est conjunctio.
Ita enim se habet : « Si introierit quis in conven-
tum vestrum, » etc. Deinde : « Nonne dijudicastiſ
apud vosmetipſos? » Cum hoc sit alterum periodi
membrum, plurasis postulabat, ut absque conjunc-
tione et proferretur, ut hujusmodi sensus exsur-
geret : Quoniam non, ut oportebat, dijudicastiſ,
facti estis judices cogitationum pravarum. » Illud
autem, « Nonne dijudicastiſ, » perinde est, ac Ju-
diciū vestrum, nulla prius disquisitione facta, an

Bonifacii Finetti notæ.

(12) Vulgata habet *judicastiſ*. Aliqui hic vertunt
dijudicati estis in vobis metipſis, quod διεκρίθητε
sit formæ passivæ.

ΚΕΦΑΛ. Β.

« Ἀδελφοί μου, μή ἐν προσωποληψίαις ἔχετε τὴν
πίστιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τῆς δόξης. »
Ο γάρ ἐν προσωποληψίᾳ ποιῶν τι, πολλοὺς σπλου-
σαυτὸν ἐμπίπλησι, τὸ δόμογενὲς ἀτιμάζων καὶ πρὸ^τ
ἐκείνου ἐαυτὸν, εἰγε τὴν πρὸς τὸ δόμοιον ἐπίδειξις καὶ
πρὸς ἐαυτὸν παραπέμπεται τὸν πράττοντα.

« Εάν γάρ εἰσέλθῃ εἰς τὴν συναγωγὴν ὑμῶν ἀντὶ ρ
χρυσοδακτύλιος ἐν ἑσθῆτι λαμπρῷ, εἰσέλθῃ δὲ καὶ
πτωχὸς ἐν ρυπαρῷ ἑσθῆτι, ἐπιβλέψητε δὲ ἐπὶ τὸν
φοροῦντα τὴν ἑσθῆτα τὴν λαμπρὰν, καὶ εἰπήτε, Σὺ
κάθου ὅδε καλῶς· καὶ τῷ πτωχῷ εἰπήτε· Σὺ στῆθος
ἔσῃ, ή κάθου ὅδε ὑπὸ τὸ ὑποπόδιόν μου. » Εοικε
τοῖς δικτυλιοφορεῖν μᾶλιστα παρ' Ἐβραίοις ἔξιν κε-
σθατ. Ἰωάς δὲ ἔρει τις ἐνταῦθα· Εἰ τῆς κατὰ [Χρι-
τὸν] Διαθήκης Ἰάκωβος διδάσκαλος, πῶς νῦν οὐχὶ^τ
καταπάτει τὰ τοῦ νόμου, ἀλλὰ μᾶλλον ἔχειρις, τοὺς
ἐν τῇ τοῦ νόμου θρησκείᾳ ἀποδεχόμενος, καὶ μή ἐπι-
τιμῶν τούτοις; Πρὸς δὲ ἐκείνον ἐροῦμεν, ὡς εἰσαγω-
γικώτερον αὐτοῖς νῦν διαλέγεται, καὶ συγκαταβαί-
νει τῇ τούτων ἀσθενείᾳ, ἵνα μή ἐν θυρῶν ἀνατρέπων
τὸν νόμον, δπίων χωρεῖν ποιήσῃ τῇ κατινθηταί τῶν
διδαχημάτων. Οἰκονομικώτερον δὲ μεταχειρισμένος
τὸ πρᾶγμα, καὶ ὑπενδούς, διστονάσθιαν
εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην ταῖς νομικαῖς δεισιθεῖαις
(ἢ γάρ αὐτὸν παρέφερε Σαββατισμὸς, ή νηστεία
καὶ ἀποκή βρωμάτων τῆς κατὰ Χριστὸν πίστεως),
καὶ τούτοις τέως προσεκτικωτέρους αὐτοῖς τοῦ ἐκυ-
τοῦ λόγου λαβὼν, οὕτως κατὰ μικρὸν τῶν μὲν ἀφ-
ίστασθαι παρατινεῖν [f. — νε], τῶν τοῦ νόμου, ὡς
ἀνωφελῶν, καὶ πρὸς δουλείαν, οὐ πρὸς ἐλευθερίαν
μετακαλούντων, τὴν ἐν Χριστῷ. Σοφῶς τοι γαροῦν ταῖς
βραχεῖαις ὑπαλλαγαῖς χρώμενος, διτοι μή δυστασχε-
τοῦντα; εἴλαι[f. εἰλε] τοῖς λεγομένοις, τίτε τὶ προσ-
ήκοντα Χριστιανοῖς παρέθηκεν.

« [Καὶ] οὐ διεκρίθητε ἐν ἑαυτοῖς. » Ο καὶ
σύνδεσμος παρέκειται ἐνταῦθα συνήθω; ἀρχιτεχνότερη
φράσει, ἐπεὶ ἀπόδεσεως οὔτης ἐνταῦθα τοῦ ἄνω εἰ-
ρημένου, περιττὸς δ σύνδεσμος· ἔστι γάρ οὔτως·
« Εάν τις εἰσέλθῃ εἰς τὴν συναγωγὴν ὑμῶν, » καὶ
ἔξη· εἰτε, « Οὐ διεκρίθητε ἐν ἑαυτοῖς. » Ἐνταῦθα
τῆς ἀπόδεσεως οὔτης, ἐκτὸς ἀπαιτεῖ τοῦ, καὶ
συνδέσμου η φράσις προσενεχθῇ· ἵνα οὔτως η·
Ἐπειδὴ οὐ τὸ δόνον ἐκρίνατε, οὐ γένεσθε κριταὶ διαιλο-
γισμῶν πονηρῶν. » Τὸ δὲ, « Οὐ διεκρίθητε, » ἀντὶ τοῦ,
Τὸ διακριτικὸν ὑμῶν δεφθείρατε, μηδεμίαν συζη-
τησιν ποιήσαντες πρότερον, τὸν πένητα μὲν, σπου-
δαῖον δὲ, η τὸν πλούσιον μὲν, βάθυμον δέ ἀλλὰ τὸ
ἀδιάκριτον ὑμῶν ὑπηράγετο ὑμᾶς ἐν προσωποληψίᾳ.

(13) Et hac fortasse de causa a vulgato inter-
prete omissa est.

τὸν μὲν ἐπαινέσαι διὰ τὸν πλοῦτον, τὸν δὲ ἀτιμάσαι πονηρῶν. » Τοῦτ' ἔστιν, ἀδικοὶ χριταὶ τῇ πονηρῷ ἐκ προσωπλῆψίας προβέμενοι [ſ. προσθ.] τις propter paupertatem. « Et facti estis judices cogitationum pravarum, » hoc est, injusti judices ex iniqua personarum acceptione.

« Ἀκούσατε, ἀδελφοὶ μου ἀγαπητοῖ· οὐχ δὲ Θεός ἐξελέξατο τοὺς πτωχοὺς τοῦ κόσμου, πλουσίους ἐν τῇ πίστει, καὶ κληρονόμους τῆς βασιλείας, ἃς ἐπηγγείλατο τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν; » Υμεῖς δὲ τιμάσατε τὸν πτωχόν. Οὐχ οἱ πλούσιοι καταδυναστεύουσιν ὑμῶν, καὶ αὐτοὶ ἔλκουσιν ὑμᾶς; εἰς χριτήρια; » Ἐπειδὴ δὲ πεντα δυσχερές ἔστι τοῖς πολλαῖς καὶ μένον ἀκευσθῆναι, διὰ τοῦτο εἰπών, « Τοὺς πτωχούς, τοῦ κόσμου, » εὐθέως ἐπήνεγκε, « πλουσίους. » Περὶ τοῦ δὲ πλουσίους; Περὶ τὴν πίστιν· καὶ γάρ οὕτως Β ἔξει. Τὸ γάρ τὸν κόσμον ἀπερίπατον τῶν πεντάνων, ἐνεργεστέρους αὐτοὺς τῶν πλουτεύντων, ἐπειδὴ προσέλθωσι τῇ πίστει, ποιεῖ. Διὸ καὶ δὲ Κύριος τούτους μαθήτας ἐξελέξατο, οὓς καὶ κληρονόμους τῆς βασιλείας ἀνέδεικνεν.

« Οὐκ αὐτοὶ βλασφημοῦσι τὸ καλὸν ὄνομα τὸ κλητὸν ἐφ' ὑμᾶς; Εἰ μέντοι νόμον τελεῖτε βασιλικὸν κατὰ τὴν Γραψήν, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς ἔαυτόν, καλῶς ποιεῖτε. Εἰ δὲ προσυποληπτεῖτε, ἀμαρτιαὶ ἐργάζεσθε ἐλεγχόμενοι ὑπὸ τοῦ νόμου ὡς παραβάται. » Ὁνομά καὶνδν, τὸ κατὰ τὸν προφῆτην λόγον τὸν φάσκοντα· « Τοῖς δουλεύουσι μοι κληθῆσται δινομα καὶνδν, δεύλογηθήσεται ἐπὶ πᾶν τὸ πρέσ. απὸν τῆς γῆς. »

« Οὐστις γάρ δὲν τὸν νόμον τηρήσῃ, πτασθῇ δὲν ἐνὶ, γέγονε πάντων ἔνοχος. » Ο γάρ εἰπών, Μή φονεύσῃς, εἴπε καὶ, Μή μοιχεύσῃς. Εἰ δὲ οὐ μοιχεύσεις, φονεύσεις δὲ, γέγονας παραβάτης νόμου. Οὗτως λαλεῖτε, καὶ οὕτως ποιεῖτε, ὡς διὰ νόμου ἐλευθερίας μελλοντες χρίνεσθαι. « Η γάρ χρίσις ἀνίλεως τῷ μή ποιήσαντι ἁλεός· καὶ κατακαυχᾶται ἐλεος χρίσεως. » — « Πταῖσθαι δὲν ἐνὶ, τοῦτ' ἔστιν, τῷ μή τελείαν ἔχειν ἀγάπην· τοῦτο γάρ τὸ κεφάλαιον τῶν καλῶν. Εἰ δὲ τῆς κεφαλῆς ἀπορεῖ, περιττὸν ἀπαν τὸ λιπέν τῶν σώματος. » Οτε [ſ. δτ.] δὲ περὶ τούτου λέγει, δῆλον ἐκ τῆς προειρημένης κατασκευῆς. Τὸ δὲ, « Οὐ μοιχεύσεις, οὐ φονεύσεις, » ὑποδείγματα ἐκ τοῦ εἰς ἀγάπην συντελοῦντάς ἔσται νόμου. « Ο γάρ ἀγαπῶν τὸν πλησίον, οὔτος οὐ μοιχεύσει, οὐδὲν φονεύσει· ἐχθροῦ γάρ ταῦτα. » Επειτε εἰ μή τοῦτο, οὐδὲν ἀνθρώπων σωθείη, οὐδενδὲ ἔχοντος τοῦ [ſ. τε] διὰ πτωσῶν τῶν ἐγτολῶν ἀνελλιπές. « Άλλ' ὁ ἀγνείαν κατορθωκῶς ἔσθι» διε τομοῦ ήτταται, καὶ δὲ εἰλεμοσύνην ποιῶν, βροκανίαν ἔχει πολλάκις. « Ποτε οὐ περὶ παντὸς εἰρήται τοῦ κατὰ τὰς ἀρετὰς ἀνελλιποῦς, ἀλλὰ περὶ ἀγάπης, ὡς οὐ χρή προσ-

A pauper strenuus vir esset, aut dives ignavus, corruptis, et pravum vestrum judicium induxit vos in personarum acceptiōem, ut eum quidem honoraretis propter divitias, hunc vero parvi pendenteris propter paupertatem. « Et facti estis judices cogitationum pravarum, » hoc est, injusti judices ex iniqua personarum acceptione.

VERS. 5, 6. « Audite, fratres mei dilectissimi· nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, divites in sive, et haeredes regni, quod repromisit Deus diligentibus se? Vos autem 331 inhonorastis pauperem. Nonne divites per potentiam opprimunt vos, et ipsi trahunt vos ad iudicia? » Quoniam vulgo vel solum paupertatis nomen molestum est, hinc cum dixisset, « Pauperes in hoc saeculo, » statim subiunxit, eos esse « divites. » At qua in re? In sive; quod verissimum est. Nam tranquillitas illa, qua pauperes frui solent, utpote sejuncta a negotiis hujus mundi, eos plerumque operosiores et ferventiores divitibus, cum ad fidem accesserint, facit. Quamobrem et Dominus tales discipulos elegit, quos et haeredes regni cœlestis declaravit.

VERS. 7-9. « Nonne ipsi blasphemant bonum nomen, quod invocatum est super nos? Si tamen legem perficitis regalem, secundum Scripturas: Diliges proximum tuum, sicut te ipsum, benefacitis. Si autem personas accipitis, peccatum operamini redarguti a lege, quasi transgressores. » Nomen novum, juxta prophetam dicentem¹⁷, « Qui mihi servient, vocabitur illis nomen novum, quod benedicetur super omnem faciem terra: (14). »

Vers. 10-13, « Quicunque autem totam legem servaverit, offendat autem in uno, factus est omnium reus. Qui enim dixit, Non moechaberis, dixit et, Non occides. Quod si non moechaberis, occides autem, factus es transgressor legis. Sic loquimini, et sic facite, sicut per legem libertatis incipientes judicari. Judicium enim sine misericordia illi, qui non fecerit misericordiam. Superexaltat autem misericordia judicium. » — « Offendat autem in uno: quia scilicet integrum non habet charitatem: ea enim est caput bonorum operum. Sublato autem capite, inutile ac superfluum est reliquum corpus. Quod vero de hac re loquatur, manifestum est ex eo quod superius asseruit. Illud, « Non moechaberis, Non occides, D exempli causa dictum est. Et animadverte, quod etiam exempla allata sunt ex iis praæceptis, quæ charitatem concernunt. Qui enim diligit proximum, neque moechabitur, neque occidet; inimici enim propria sunt ista. Et sane, si hoc non ita se haberet, nemo salvis foret, cum nemo sit, cui non aliquid desit de observantia mandatorum (15): si-

¹⁷ Psal. LXII, 2.

Bonifacii Finetti notæ.

(14) Videlut commentator verba Scripturæ memoriter, adeoque non omnino accurate citasse: nullibi enim ea, prout referuntur, reperire potui. Exstant tamen nonnulla Is. c. LXII.

(15) Cauter est hic legendus auctor iste: neque

enim dubitandum, aliquos esse qui, Dei gratia roborati, omnia Dei præcepta, quantum satis est ad lethale vitandum peccatum, custodian. Leves autem transgressiones ab æterna salute non excludent.

quidem qui, ex. c. castitatem custodit, quandoque vincitur ab ira: et qui eleemosynam facit, invidus est non raro. Quare non omni præscribitur, ut defectum nullum in virtutibus habeat, sed ne charitatem, per personarum acceptionem diminute exerceat, sed integre. Illoc autem etiam de aliis virtutibus dicere possumus. Qui enim non perfecte temperantiam, vel justitiam **332** servat, sed imminute, totum virtutis corpus graviter laedit. Per totam igitur legem intelligenda est hic lex charitatis, quæ præcipuus scopus apostoli est. Legem vero libertatis vocat eam, quæ a personarum non liber est, sed servus: « A quo enim quis superatus est, hujus et servus est »¹⁸.

Vers. 14. « Quid proderit, fratres mei, si fidem quis dicat se habere, opera autem non habeat? Nunquid poterit fides salvare eum? » Si proximo nostro offensas remiserimus, atque cum indigenibus bona nostra communicaverimus, etiam misericordia Dei nos benigne suscipiet in die, qua discutiet quæcumque a nobis in hac vita perpetrata fuerint. Magnum enim et præclarum est istud facinus. Quemadmodum e contra, gravis condemnatio erit iis, qui erga ejusdem consortes naturæ benigne affecti non fuerint. Eos enim, qui erga eos, qui in ipsis peccaverunt, immites fuerint, mali illius servi condemnatio comprehendet, eaque retributio, quæ in Oratione Dominica subindicatur, in qua rogamus Deum, ut « nobis dimitiat, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris »¹⁹: et immisericordibus (seu iis qui dure se habent erga indigentes corporalis alicujus consolationis) « judicium sine misericordia flet. » — « Superexaltat autem misericordia judicium. » — « Misericordes » enim, juxta Domini sententiam, « misericordiam consequentur »²⁰. Aliunde vero etiam infidelibus aliquando misericordia in pauperes veniam obtinere valuit (16), ut ex historia Danielis cognoscimus. Quid igitur in fidelibus hominibus præstare non poterit? Sane mihi videtur misericordia perinde se habere, ac in athletis oleum, quod ex arboribus colligitur: istud namque illitum athletis, præstat illis, ut suorum adversariorum prehensiones elabentur, adeo ut teneri ab ipsis non possint. Ita et in judicio, si quam habuerimus in pauperes misericordiam, ea præstabat nobis, ut dæmonum impetus, alique insultus effugere valeamus.

Vers. 15, 16. « Si autem frater et soror nudi sint, et indigeant victu quotidiano, dicat autem aliquis ex vobis illis, Ite in pace, calefacimini, et saturamini, non dederitis autem eis, quæ necessaria sunt corpori, quid prodest? » Observa spiritualem sensum. Non enim dixit tantummodo, « Si udem habeas, » sed « Quid prodest? » ac si diceret: Ostende mihi opus, ob quod talem tibi appellacionem adjudicem: hoc est enim opus fidei. Quod ait igitur, hujusmodi est: Si quis opere non ostendit

A πωληπτεῦντα ἐλλιπῶ; αὐτὴν ἀνύειν, ἀλλ' ὀλοτελῶς. Τοῦτο δὲ καὶ περὶ τῶν ἀλλῶν ἀρετῶν φαίειν. Ὅς γάρ μη διὰ τέλους τῶν σωφρονικῶν, ἢ τῶν δικαίων ἀντισχηται, ἀλλ' ἐλλιπέστερον χρέος εἰσται [f. — σηται], οὗτος χωλεύων περὶ τὴν μεταχειρίσιν τῷ πεντε τῆς ἀρετῆς ἐλυμήνατο σώματι. Ὁλον οὖν τὸν νόμον τὸν περὶ τῆς ἀγάπης ἀκουστέον, περὶ ἣς προηγουμένως αὐτῷ ὁ σκοπός. Νόμον δὲ ἐλευθερίας τὸν ἀπροσαπληπτὸν φτισι· ὁ γάρ πρωσαπολήπτης οὐκ ἐλύθερος, ἀλλὰ δοῦλος. Οὐ γάρ τις ήτηται, τούτῳ καὶ δεδούλωται.

« Τί τὸ δρελος, ἀδελφοί μου, ἐὰν πίστιν λέγῃ τις ἔχειν, ἔργα δὲ μὴ ἔχῃ; Μή δύναται ἡ πίστις σῶσαι αὐτὸν; » Τῶν εἰς ἑαυτοὺς ἀμαρτημάτων ἀφέντες ἡμᾶς τοῖς πλησίον, καὶ τὴν τῶν ὑπαρχόντων ἡμῶν μετάδοσιν κοινωνοῦντας τοῖς ἐνδεέσιν, δὲ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ Ελεος ἡμᾶς ἐν τῇ τῶν βεβιωμένων ἀναλίψεται διαγώνει· μέγα γάρ τὸ διόρθωμα· ὥσπερ ἀπενεγνήτιας βαρὺ τὸ κατάκριμα τοῖς μὴ πρὸς τὸ δμοφυές εύσυνειδής; διατεθεῖσιν. Ἐπὶ τε γάρ τῶν εἰς ἑαυτούς ἀπὸ τῶν πλησίων πλημμελήσετων ἀσυμπαθῶς διαγενομένων, τὸ τοῦ πονηροῦ δούλου κατάκριμα περιστοχήσει, μετὰ καὶ τοῦ ἣν τῇ εὐχῇ ἀνταποδοματος. Καὶ γάρ ἀφίεναι ἡμῖν ἐκεῖ ἡ αἵτησις πρὸς Θεὸν, εκαθὼς καὶ ἡμεῖς τοῖς εἰς ἡμᾶς πλημμελήσασιν « ἀψίεμεν. » Καὶ τοῖς ἀνὴρεως, ήτοι σκληρῶς, πρὸς τοὺς χρήζοντας σωματικῆς παραμυθίας διακειμένοις, « ἀνὴρεως ἡ κρίσις ὅπαντήσεται. » — « Κατακαυχήσατε δὲ Ελεος κρίσεως. » — « Οἱ γάρ ἐλεήμονες, κατάτην τοῦ Κυρίου ἀπόφρασιν, « ἐλεηθήσονται. » Αλλὰ τε, καὶ [f. add. εἰ] εἰδωλολάτραις δε εἰς τοὺς πάνητας Ελεος ἄξειν οἶδε πορίζειν, ὡς ἐν τῷ Δανιηὴλ τκούσαμεν, τι οὐκ ἀν ἐργάσαιτο ἐπὶ πιστῶν ἀνθρώπων; Τοιοῦτο δέ μοι δοκεῖ οὗτος δὲ Ελεος διαπράττεσθαι, ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἐν σταδίοις ἀθλούντων, τὸ ἀπὸ τῶν δένδρων ἔλαιον· ἐπαλειφθεντὸν γάρ τοις ἀθληταῖς, διοιλισθαίνεν δίδωσι τέλος ἀντιπάλων λαβάς· οὕτως καὶ ἐν τῇ κρίσει, δε εἰς τοὺς πέντετας ἡμῶν Ελεος, τὰς τῶν δαιμόνων ἐπιφοράς διαδικράσκειν παρέξεται. »

D « Εὖν δὲ ἀδελφος, ἡ ἀδελφὴ γυμνὸς ὑπάρχωσι, καὶ λειπόμενοι ὥστε τῆς ἐφημέρου τροφῆς, εἰπή δὲ τις αὐτοῖς ἐξ ὑμῶν· « Υπάγετε ἐν εἰρήνῃ, θερμανεῖσθε καὶ χορτάζεσθε, μη δότε δὲ αὐτοῖς τὰ ἐπιτήδεια τοῦ σώματος, τὰ τὸ δρελος; » Σκόπει πνευματικὴν σύνεσιν. Οὐ γάρ εἰπε μόνον, « Εὖν πίστιν ἔχητε, » ἀλλὰ, « Τί τὸ δρελος; » ὥσπερ εἰ Ελεγε· Δεῖξον μοι τὸ πρᾶγμα ἀφ' οὐ [σοι] τὴν προστηγορίαν ταύτην λογίσομαι. Τοῦτο γάρ τῆς πίστεως Ἐργον. « Ο δὲ λέγει, τοιοῦτον ἔστιν. » Εὖν μὴ ἔργιη διέτη τις

¹⁸ II Petr. ii, 19. ¹⁹ Matth. vi, 12. ²⁰ Matth. v, 7.

Bonifacii Finetti notæ.

(16) Intellige quoad pœnam temporariam.

ὅτι πιστεύεις τῷ Θεῷ, περιττή καὶ ἡ κατηγορία τοῦ πιστὸν λέγεσθαι. Οὐ γάρ δὲ ἀπλῶς λέγων ἔστων εἶναι τοῦ Κυρίου, οὐτός εἶτι πιστός, ἀλλ' δὲ οὕτως ἀγαπῶν τὸν Κύριον ὃς διὰ τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν καὶ θανάτου κατατομῶν [ἱ. -μφν]· καὶ διὰ εὗτος τῶν προκειμένων δὲ σκοπός, τὰ ὑποδείγματα δηλοῦσιν. Ἀβραὰμ γάρ, φησιν, ἔργῳ ἔδειξεν διὰ ἐπίστευσε τῷ Θεῷ, ἀνενεγκόν εἰς δλοκάρπωσιν τὸν πρωτότοκον. Ὁμοίως δὲ καὶ Ῥαββί πιστεύσασα κατεφρόνησε θανάτου.

Οὕτω καὶ ἡ πίστις, ἐὰν μὴ ἔργα ἔχῃ, νεκρά εῖτι καθύ’ ἔστην. Ἀλλ’ ἔρει τις· Σὺ πίστιν ἔχεις κάγὼ ἔργα ἔχω. Δεῖξόν μοι τὴν πίστιν σου ἐκ τῶν ἔργων σου, κάγὼ δεῖξω σοι ἐκ τῶν ἔργων μου τὴν πίστιν μου. Σὺ πιστεύεις διὰ εἰς Θεός εἶτι· καλῶς ποιεῖς· καὶ τὰ δαιμόνια πιστεύουσι καὶ φρίττουσι. Οὐχ ὅντιφάσκει ταῦτα τῷ μακαρίῳ Παύλῳ· κατὰ δύο γάρ τηματονένων τοῦ τῆς πίστεως ὄνδρατος φερούμενου ἐπὶ τε τῆς ἀπλῆς τοῦ φαινομένου συγκαταθέσεως. Πίστιν γάρ εἰώθαμεν καὶ τοῦτο λέγειν, καθὸ καὶ τοὺς δαιμόνας ἔγνωμεν πιστεύειν εἰς Χριστὸν, διὰ· Υἱός εἶτι τοῦ Θεοῦ· καὶ πάλιν τὴν ἐν διαθέσεως ἐπικεκλούθησιν μετὰ βεβαίας συγκαταθέσεως [τῷ τῆς πίστεως προστῆματι καλούντων ἡμῶν,] δὲ θεῖος Ἱάκωβος τὴν ἀπλῆν συγκατάθεσιν νεκρῶν εἶναι φησι [πίστιν] ὡς ἀμοιροῦσαν τῶν ἀναζωπυρούντων ἔργων. Παῦλος δὲ αὐτὴν ἐκ διαθέσεως λέγει πίστιν, ήτις μάλιστα οὐκ ἔστερηται ἔργων· οὐκ ἀν γάρ αὐτῇ διεκάνειν σεμνῶν ἔργων ἔγγένοιτο. Οὐδὲ γάρ Ἀβραὰμ ἔτιχε ταύτης μὴ πρότερον διηγωνισμένος τὴν πατρικὴν ἀπόστασιν ἀσθενειαν, φτινού ἀγωνίσματα· ἡ πίστις· Ἑπαύλον ἐδραθεύετο. Ἀλλ’ ἔργων ταύτην προέκρινεν ὁ Παῦλος· τῶν κατὰ νόμον σαββατομῶν, καὶ περιτομῆς, καὶ τῶν λοιπῶν ἀγνισμῶν. Δύο γάρ καὶ ἐπὶ τῶν ἔργων ὄρδαται τὰ σημαινόμενα. Ἔργα γάρ καὶ τὰ τὴν πίστιν βεβαιοῦντα λέγεται, ὃν ἀμοι-

A dat, se credere Deo, superfluum etiam est se appellare fidem. Non enim qui nude dicit, se esse Domini, is fidelis est; sed qui Deum **333** ita diligit, ut propter fidem in ipsum etiam mortem subire paratus sit. Et quod hujusmodi sit propulsorum scopus, exempla, quae afferuntur, declarant. Abraham enim, inquit, opere ostendit, se credidisse Deo, cum obtulit in holocaustum primogenitum suum. Similiter et Raab, cum credidisset, mortem contempserat.

Vers. 17-19. « Sic et fides, si non habeat opera, mortua est in semetipsa. Sed dicet quis, Tu fidem habes, et ego opera habeo: ostende mihi fidem tuam ex operibus; et ego ostendam tibi ex operibus fidem meam. Tu credis, quod unus est Deus: B bene facis: et dæmones credunt, et contremiscunt. » Non sunt ista contraria diu Paulo. Cum enim nomen fidei duo significare valeat: nam et simplicem mentis rei apparenti assensum interdum significat; fidem namque et hoc dicere solemus (qua ratione et dæmones credere novimus, quod Christus sit Filius Dei); et rursus consecutionem ex affectione simul cum firme assensu, fidei nomine appellamus: sanctus Jacobus simplicem illum assensum fidem « mortuam » appellat, ut pole vivificantibus operibus destitutam. Paulus autem eam quae ex affectione est, vocat fidem, quae sane non est operibus vacua (17): neque enim illa honestis operibus vacuo ingeneraretur (18). Nam neque Abraham hanc consecutus est, antequam certasset ad paternam repellendam imbecillitatem (19), cui certamini fides in præmium data est (20). Hanc vero Paulus fidem preposuit operibus, nempe sabbatis, circumcisioni, reliquisque Mosaicæ legis observantiis. Quandoquidem etiam operum nomen duo significat: nam et opera dicuntur illa quae fidem

Bonifacii Finetti nolæ.

(17) *Fidem ex affectione* (scilicet animi dispositione) vocat hic commentator fidem quæ a theologia formata dicitur, quamque S. Paulus (*Gal. v. 6*) ait per *charitatem operari*. *Fidem* hujusmodi operibus vacuan esse non posse, perspicuum est.

(18) De eo quod ordinarie contingit, loqui hic puto auctorem istum. Ordinarie enim fides vera non innascitur nisi qui recte et juxta rationis prescripta non vivunt; prava enim vivendi ratio validissimus fidei obex esse solet.

(19) Per paternam imbecillitatem intelligo parentum amorem, quem superare debuit Abraham, ut Dei mandato *egrediendi de terra et cognitione sua* (*Gen. xi, 1*) obtemperaret. Editus sub nomine Ecumenii commentarius pro ἀθελανταῖς, imbecillitate, vel infirmitate, habet, et fortasse melius, ἀθελανταῖς, impietatem: quæ si admittatur lectio, respxisse videtur hic auctor ad eam, quæ multorum est, opinionem, nempe, Tharem patrem Abraham, iuno juxta nonnullos, ipsum Abrahamum aliquando, idolis servisse. Quo supposito, quid sibi velit cum ait, Abrahamum non prius consecutum esse fidem, quam ad paternam impietatem repellendam certaverit, perspicuum est. Nescio autem quid Hentenius legerit, cum vertit: *Quo (certamine) paterna cognatione expelleretur: non*

enim video quomodo hæc Græca verba, quæ in textu Græco e regione ejus versionis leguntur (Edit. Par. 1631), τὴν πατρικὴν ἀπώσαθαι: ἀθελανταῖς, talēm interpretationem recipere possint.

(20) Si commentator de prima Abraham fide loquitur, præmium proprie dictum hic intelligere non potest, sed tantummodo, quid eidem congruitati, seu congruae dispositioni correspondet: non enim verum ullum meritum fidem, immo nec charitatem, præcedere potest. Si vero de ubiōre aliqua fide, seu præcedentis fidei augmentatione Abraham ei certamen ad repellendam sive imbecillitatem, sive impietatem paternam concessò loquatur, potuit id quidem præniti rationem habere; id tamen band consicit, fidem in homine bonis operibus vacuo ingenerari non posse. ad quod probandum exemplo Abraham ut videtur commentator. Verum, utut mens ipsius hoc loco se habeat, illud omnibus ratum esse debet, fidem justificantem in adulatis neque bonis operibus vacuan permanere, neque absque bonis operibus et animi præparatione, seu absque proposito, bona opera suo tempore, et pro data occasione exercendi ingenerari posse. Et sic intelligendus, quanquam fortasse haud satis accurate se explicet, hic commentator.

confirmant: et opera dicuntur observantiae legiæ A Mosaicæ, sine quibus, et Abraham olim, et omnes credentes in Christum justificantur. Etenim, quod fidem in immundo progigni non possit (loquor autem de fide operum) quis contradixerit? Nam neque unguentum in sœculento vase quis reconderet; neque in immundo homine ingenerabitur unquam fides Dei. Non igitur contrarii sibi invicem sunt 334 sancti apostoli, sed in diverso significato versantes, quisque juxta significatum suum, quod propositum sibi erat, prosequitur.

VERS. 20. « Vis autem nosse, o homo inanis, quoniam fides sine operibus mortua est? » Inanem vocat eum, qui de sola fide gloriatur, utpote qui bonorum operum substantia vacuis est.

VERS. 21-23. « Abraham pater noster, nonne ex operibus justificatus est, offerens Isaac filium suum super altare? Vides, quoniam fides cooperabatur operibus illius; et ex operibus fides consummata est. Et impleta est Scriptura dicens, » etc. Abrahamum uterque proponit in exemplum ejus, quod de fide asserit: illo quidem ut ostendat, fidem operibus præstare; hic vero ut opera fide meliora esse evincat argumento ex codem Abrahamo desumpto. Dictum vero est superius, quod circa duplex significatum ambo versantes, quisque sumit id quod ad propositum suum inservit. Ceterum nonnulli ex Patribus ita hac de re censuerunt, nempe, Abrahamum variis distinctum temporibus utriusque fidei imaginem esse; videlicet et ejus, quæ ante baptismum est, quæ opera non requirit, sed solam fidem et confessionem salutis, et verbum quo justificamur credentes in Christum; et ejus, quæ baptismum subsequitur, quæque conjuncta operibus est. Hac ratione sibi contrarius neutiquam apparel is, qui in utroque locutus est Spiritus sanctus: cum una quidem fides per solam confessionem justificat baptizatum, si statim discedat e vita (huius enim non adsanct opera, sed satis ipsi est mundities per baptismum comparata); altera vero a baptizato exigat etiam bonorum operum exhibitionem. Cui rei et Paulus consentit alio loco, docens, fidem post baptismum perfectionem, quæ ex operibus consurgit, requirere; cum nempe sit²¹: « Neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed fides, quæ per charitatem operatur. » Charitas autem multarum virtutum exercitio opus habet, ut adimpleatur. « Credidit autem Abraham Deo, et reputatum est illi ad justitiam, et amicus (21) Dei appellatus est²². » Justitiae quidem ex sola fide imago fuit Abraham, cum credidit, idque « reputatum est illi ad justitiam. » Ejus autem quæ ex operibus est, cum filium obtulit supra

B rojosa πίστις νεκρὰ καταλείπεται. Ἐργα πάλιν καὶ τὰ τοῦ νόμου, ὃν καὶ χωρὶς Ἀβραὰμ, καὶ πάντες οἱ κατὰ Χριστὸν δικαιοῦνται. Ἐπειδὴ δὲ πίστις οὐκ ἀναθάρτῳ προσγένεντο (λέγω δὲ τὴν τῶν Ἐργῶν πίστιν), τις ἀντερεῖ; Οὐτε γάρ βορδόρου πλήρες ἀγαίων μύρον ταμιευθεῖη, οὐτε ἀκαθάρτῳ ἀνθρώπῳ πίστις ἐγγένεντο Θεοῦ. Οὐκ ἄρα διάφοροι εἴναι τοῖς οἱ θεοῖς ἀπόστολοι, ἀλλὰ περὶ τὸ διάφορον τοῦ σημανούμενου στρεφόμενοι πρὸς τὴν χρείαν ἔχαστος τοῦ σημανούμενου τὸ προτεθέν αὐτῷ διεξάγει.

C « Θεῖς δὲ γνῶναι, ὃν ἀνθρώπος κενεῖ, διτοις χωρὶς τῶν Ἐργῶν νεκρὰ ἔστιν; » Κενων ἐκάλεσε τὸν φίλη τῇ πίστις αὐχοῦντα μόνον, [μηδὲν] τῆς διὰ τῶν Ἐργῶν ὑποστάσεως κεκτημένον εἰς πλήρωσιν.

D « Ἀβραὰμ δὲ πατὴρ ἡμῶν οὐκ ἔξ Ἐργῶν ἐδικαιώθη ἀνενέγκας Ἰσαὰκ τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον; Βλέπεις, διτοις ἡ πίστις συνήργει τοῖς Ἐργοῖς αὐτοῦ, καὶ ἐκ τῶν Ἐργῶν ἡ πίστις ἐτελειώθη; Καὶ ἐπιληρώθη ἡ Γραφὴ ἡ λέγουσα. » Τὸν Ἀβραὰμ ἀρφότεροι εἰς ὑπόδειγμα τοῦ τῆς πίστεως λόγου ἐπάγονται δι μὲν τὴν πίστιν τῶν Ἐργῶν κρίττω δεικνύει δι ὑπόδειγματος τοῦ κατὰ τὸν Ἀβραὰμ. δὲ, πάλιν τὰ Ἐργα τῆς πίστεως. Καὶ εἰρητα: μὲν ἀνωτέρῳ, ὡς περὶ τὸ διτεθνὸν τοῦ σημανούμενου ἐκάτερος στρέφεται, τὸ συντελοῦν αὐτῷ πρὸς τὴν ἀπόδειξιν. Τινὲς μέντοι τῶν Πατέρων καὶ οὕτως περὶ τούτου ἔγνωσαν. Φασὶ γάρ τὸν Ἀβραὰμ τοῖς χρόνοις διατελέσθενον, ἐκατέρας πίστεως εἶναι εἰκόνα· καὶ τῆς πρὸ τοῦ βαπτίσματος μὲν τῆς μὴ ἐπιζητούσης Ἐργα, εἰ μὴ τὴν πίστιν μόνην καὶ τὴν δμολογίαν τῆς σωτηρίας, καὶ τὸ φίλονα φίλονα δικαιούμενα οἱ πιστεύοντες εἰς Χριστὸν· καὶ τῆς μετὰ τὸ βάπτισμα πίστεως τῆς συνέευγμένης τοῖς Ἐργοῖς. Οὐτῶς οὐκ ἐναγίτον φαίνεται τὸ ἐν τούτοις λαλῆσαν ἐκυτῷ Πνεύμα· ἀλλὰ τοῦ; [f. τῆς] μὲν δι τὸ δμολογίας μόνης δικαιούσης τῶν προσιδύντα, εἰ παραχρῆμα ἀπηλλάγη τοῦ βίου (τούτῳ γάρ οὐ πάρεστιν Ἐργα, ἀλλ' ἡν αὐτῷ ἰκανὸν διὰ τοῦ βαπτίσματος κάθαρσις); τῆς δὲ, τὸν εἰδὼν [f. τῆς] βαπτισμένον ἀπαιτούσης καὶ ἀγαθῶν Ἐργῶν ἐπιδειξιν. Τούτῳ δὲ καὶ Παῦλος συμφωνεῖ ἐτέρωθι λέγων οὗτω, καὶ διδάσκων τὴν μετὰ τὸ βάπτισμα πίστεως τὴν διὰ τῶν Ἐργῶν τελείωσιν ἀπαιτεῖν, δι τῶν φησιν· « Οὐτε περιτομὴ, οὐτε ἀκροβυττία τι ἴσχυει, ἀλλὰ πίστις δι ἀγάπης ἐνεργουμένη. » Η δὲ ἀγάπη πολλῆς σοφίας δεῖται εἰς τὸ πληρωθῆναι. « Ἐπιστευσε δὲ Ἀβραὰμ τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιούσην, καὶ φίλος Θεοῦ ἐκλήθη. » Τῆς μὲν ἐκ μόνης πίστεως δικαιώσεως, εἰκὼν [την] Ἀβραὰμ· [στεί] ἐπιστευεῖς, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιούσην· τῆς δὲ ἔξ Ἐργῶν, δι τὸν υἱὸν ἀνήνεγκεν ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον. Καὶ γάρ οὐ μόνον τὸ Ἐργον ἐποίει, ἀλλὰ καὶ τῆς πίστεως οὐκ ἀπέστη τῆς ἐν Ἰσαὰκ, διτοις μέλλει

²¹ Galat. vi, 15. ²² Galat. iii, 6.

Bonifacii Finetti nolæ.

(21) Codex noster pro φίλος, amicus, habet δοῦλος, seruos; quod expungere non dubitavi, tanquam meram librarii aberrationem, cum nec

Millius ullam hic agnoscet lectionis varietatem; et Commentarius sub nomine Ecumenii editus habeat φίλος, non δοῦλος.

τὸ σπέρμα πάτερ πληθύνεσθαι ὡς τὶς διπλα, λογι· Αὐτὸν δὲ τὸν Δαῦδα ὁ Θεός. Ὁμως καὶ τὸν Δαῦδα ὁ Ηαύλος προκομίζει μάρτυρα. Μήδει γάρ τῷ θεῖῳ Πνεύματι Δαῦδα τὴν μέλλουσαν ἐν Χριστῷ παρέσεσθαι κατὰ καρούς πίστιν. Διό φησι· «Μακάριος ἀνὴρ, φῶν μή λογίσῃς Κύριος ἀμαρτίαν.»

«Οράτε, διτι εἶς ἔργων δικαιοῦται ἀνθρώπος; καὶ οὐκ ἔχει πίστεως μάρτυρας;» — «Ἐξ ἔργων, » οὐ τῶν ἔκ τοῦ νόμου, ὡς εἰρηται ίδη, οἷον περιτομῆς καὶ τῶν τοιούτων, ἀλλὰ τῶν εἴς ἀρετῆς, δικαιοσύνης καὶ τῶν ὄφεων.

«Ὥμοιός δέ καὶ Παῦλος ἡ πόρνη οὐκ εἴς ἔργων ἀδικιαίωθη, ὑποδεξαμένη τοὺς ἀγγέλους, καὶ ἐτέρη φέδων εἰκενοῦσα;» Οὐσιερός γάρ τὸ σῶμα χωρὶς πνεύματος νεκρὸν εἶται, οὕτω καὶ ἡ πίστις; χωρὶς τῶν ἔργων νεκρά εἶται.»

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

«Μή πολλοὶ διδάσκαλοι γίνεσθε, ἀδελφοί μου, εἰδότες διτι μεῖζον κρίμα ληφθεῖν.» Εἰπὼν ἀνωτέρω καὶ διδάξας, τὴν πίστιν μή διάκενον ἔργων σπουδῶν κακτήσθαι τοὺς πιστούς, μετέθη ἐφ' ἔπειρον ήσον τούτου παράγγελμα. Καὶ γάρ τινες διδάσκειν ἐπιχειροῦσιν, & μή κατώρθωσαν αὐτοῖς. Καὶ φτισιν, διτι «μεῖζον τὸ κρίμα» τῶν τοιούτων μετὰ τοῦ μηδὲν κερδαίνειν. Ὁ γάρ τὰ μή προσόντα διδάσκων, ὡς δυταὶ αὐτῷ, κατάκριτος, ὡς διὰ τῆς αὐτοῦ γλώττης ὀλισθαίνων· καὶ βεβαιῶν τοῦτο ἐκ περιστάσεως φησιν· Εἰ γάρ καὶ δλλως ἡ γλῶσσα πέψουσεν διεσθα-

ται: nam non solum opus implevit, sed etiam non descivit a credendo, quod per Isaac multiplicandum foret semen ejus sicut astra, reputans quod etiam ex mortuis suscitare illum Deus posset. At vero Paulus etiam Davidem in testem producit. Noverat enim David futuram aliquando in

335 Christo fidem. Quare ait: «Beatus vir, cui non imputavit Dominus peccatum²³.» (22)

VERS. 24. «Videtis quoniam ex operibus justificatur homo, et non ex fide tantum.» Ex operibus, non quae sunt legis, ut jam dictum est, ex. gr. ex circumcisione et similibus; sed ex operibus justitiae aliarumque virtutum.

VERS. 25. «Similiter et Raab meretrix, nonne ex operibus justificata est, suscipiens nuntios, et alia via ejiciens?» (25) Sicut enim corpus sine spiritu mortuum est; ita et fides sine operibus mortua est.»

CAPUT III.

VERS. 1. «Nolite plures magistri fieri, fratres mei, scientes, quoniam maius iudicium sumitis» (24). Cum superius docuissest fideles, ne fidem honestis operibus vacuam haberent, ad aliud aequalis momenti documentum transitum facit. Sunt enim nonnulli, qui ea, quae ipsi minime fecerunt, docere aggrediuntur. Ait igitur, huiusmodi hominibus districtius iudicium inominere, et aliunde eos nihil lucrari. Qui enim docet ea, quae ipse non habet, tanquam si haberet, condemnatione dignus est, utpote qui ex proprio suo ore

²³ Psal. xxxi, 2.

Bonifacii Finelli nolæ.

(22) Hæc expositio est Cyrilli Alexandrini, ex ejus in Epistolam ad Romanos commentario, qui editus non est, desumpta. Quam habet tum Catena Vindobonensis, sed non ascripto nomine Cyrilli, tum similis Catena Oxoniensis (præmisso Cyrilli nomine), ut constat ex excerptis quæ Anecdote suis Græcis tom. IV inseruit Joannes Christoforus Woltius, pastor Hamburgensis. Quoniam vero dictus Cyrilli Comment. editus non est, et aliunde ista expositio paulo fusior in utraque dicta Catena habetur, eam integrum si retulero, rem studioso lectori haud ingratiam me facturam spero. Ita igitur se habet in Cat. Vindob. : «Ἐπειδὴ δὲ μακάριον ἡλικοῦς τὸν Ἀβραὰμ λέγει εἴς ἔργων διδίκαιωσθαι ἀνενεγκόντα Ἰσαὰκὸν τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον. ὁ δὲ Ιαύλος λέγει αὐτὸν ἐκ πίστεως διδίκαιωσθαι· οὐτως τὸν δοκούσαν ἐναντίσθητον νοητόν, διτι πρὸ μὲν τοῦ ἔχειν τὸν Ἰσαὰκ ἐπίστευσε, καὶ μισθὸν ἔλαβε τὸν Ἰσαὰκόν, ὅμως καὶ δταν ἀνήγεκε τὸν Ἰσαὰκόν ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, οὐ μόνον τὸ ἔργον ἐποιεῖ δὲ προστάγη, ἀλλὰ καὶ τῆς πίστεως οὐκ ἀπέστη, ὅτι ἐν Ἰσαὰκον μέλλει τὸ σπέρμα αὐτοῦ ποιῶν πλήρειν· ὡς τὰ ἄστρα, λογισάμενος διτι ἐκ νεκρῶν ἐγείρεια δυνατός ὁ θεός. Ὁμως δὲ Παῦλος μάρτυρα τῶν ιδίων λόγων καὶ αὐλήπτωρα ποιεῖται τὸν μακάριον Δαῦδα ἀνδρα διαδότον ἐν εὐεξείᾳ, καὶ σφῶν διατκενάζεις ὡς λαλῶν ἐν Πνεύματι τὴν εἰκόνα πίστεως ἀρεσιν, καὶ διαγγέλλει πάσιν ἀνθρώποις. Μήδει γάρ ἐν Χριστῷ πορεσμένην κατὰ καρούς διό φησι· «Μακάριος ἀνὴρ φῶν μή λογίσῃς Κύριος ἀμαρτίαν». Γέρας οὖν ἔχει τὴν δικαίωσιν διπλοῖς τείμων τὸν διων Θεον καὶ Δισπότην. Quoniam B. Jacobus ait, Abrahamum ex operibus justificatum fuisse, cum Isaacum filium suum in

sacrificium obtulit; Paulus vero asserit, cum justificatum esse ex fide; apparet hæc contrarietas ita explananda: quod videlicet Abraham, priusquam Isaacum habet, crediderit, et in præmium fidei Isaacum ipsum accepit: et cum eundem obtulit, non solum preeceptum opus efficerit, rerum etiam a fide non deficerit, qua credebat, quod per Isaac multiplicandum foret semen ejus sicut astra cœli, recogitans quod etiam mortuum suscitare cum Deus posset. Ceterum Paulus etiam Davidem, virum utique pietate illustrem, producit verborum suorum testem et assertorem, qui sapienter astruit, utpote in Spiritu sancto loquens, remissionem peccatorum per fidem, et annuntiat omnibus hominibus. Eam quippe noverat aliquando per Christum futuram. Quare ait: «Beatus vir cui non imputavit Dominus peccatum.» Qui itaque fide Deum ac Dominum omnium honorat, justificationem in præmium habet.

(23) Huic communali Cat. Vindob. hæc appingit verba, quæ Severiani Gabalensis episcopi esse constat ex Cat. Oxon. apud laudatum Woßlum in Anecd. Græc.: «Ἄχοις τῆς Γραφῆς μαρτυρούσῃς αὐτῆς Παῦλος τὰ κατώρθωματα. Ἡν ἐν πορνείῳ μαργαρίτης, ἐν βορδῷ πεφυρμένος χρυσός, ἐν πτυλῷ διερρήματον ἀνδρός, ἀσεβεῖς ἀκάνθαις κεριστέμενον· εὔτεβίς ψυχῇ ἐν ἀσεβεῖς χώρῃ διακέλειτο. Audi Scripturam Raab de bonis operibus attestantem. Erat igitur illa in proposito margarita, in cæno commissum aurum, in luto jacens pietatis flos spinis circumseptus: pia demum anima in impietatis loco conclusa.

(24) Text Gr. habet ληφθεῖα, recipiemus.

reus esse convincitur. Quod ut magis confirmet, subdit: si cum lingua nativa lubricitate sua, aut ex negligentia labitur, is, qui ea sic utitur, non effugit judicium (ait enim Salomon: « Propter peccata labiorum ruina proximat malo »), qui fieri potest, ut qui deliberate lingua sua peccat, docens id quod experientia non didicit, inevitabilem poenam effugiat?

VERS. 2. « In multis enim offendimus omnes. » Scilicet, per attentionis defectum negligenter vitam duecentes. « Si quis in verbo non offendit, hic perfectus est vir, potens etiam circumducere totum corpus. » Neminem ab omni crimen liberum vivere posse, ex linguae lubricitate evincit: et ex hoc neminem perfectum esse demonstrat. Quis enim lingua sua non 336 aliquando peccavit? Si autem quis linguae suae lubricitatem superaverit, quomodo totum corpus suum recte gubernare non poterit? Qui enim id, quod ad labendum prouius est, vicit, multo magis ejus, quod in lapsu segnius tendit, dominabitur.

VERS. 3. « Vide (25), equorum (26) frena in ora mittimus ad consentiendum nobis, et omne corpus illud circumferimus. » Similitudinibus confirmat id quod dixit: « Potens etiam circumducere totum corpus, » ex equorum frenis et gubernaculis navium. Illud autem « Vide » idem est ac, considera. Illud vero « equorum frena », ita construendum inverso paululum verborum ordine: in ora equorum mittimus frena: si enim ita non construatur oratio, intelligi non potest, cuius hic est sensus: Considera, quod in ora equorum frena immittimus, et naves parvo gubernaculo, quemadmodum et equos modico freno, quo volumus, ducimus, sic igitur et lingua recta ratione gubernanda est, quamvis sit « mundus » seu « universitas iniquitatis », prout a vulgaribus hominibus adhibetur. Scilicet per mundum hic multitudinem intelligit. (27) Vel ita: quamvis sit mundus, seu ornamentum (28), quod naturam humanam ornat: hac enim nobis invicem cogitationes nostras communicamus (nam et in hac significazione aliqui volunt hic mundum accipere), attamen juxta vulgaris turbe usum, nocet, « commaculans », quandoque « totum corpus, et inflammas integrum rotam nativitatis, et inflammata a gehenna. »

²⁵ Prov. xii, 13.

Bonifacii Finetti nota.

(25) Ita codex noster; habet enim Ios, quod proprie ride vel aspice significat, quantum a multis per ecce explicetur. Cum nostro codice alii multi optimæ nota consentiant. Usitatus textus Graecus habet idō, ecce, modico discrimine: at Vulgatum interpretem legisse oportet si ð, cum verterit si autem.

(26) Vulgata habet equis, et quidem optime ad claritatem. Ipse autem pres-ius ad textum Graecum, qui habet ἵππων in genitivo, posui equorum ob eam, quæ sequitur, commentatoris animadversionem.

A νειν ἐξ ἀπροσεξίας, ὃν καὶ τὸ κρίμα οὐκ ἀπέδειχεται διάτητην κεκτημένος (ώς δὲ Σελομάν δέξκεται. « Δι' ἀμαρτίαν χειλέων ἀμπίταιει εἰς παγῆδα ἀμαρτωλός »). ἦπου ἀν δὲ ἐκ προνοίας ἀμαρτάνων, διδάσκων τῇ γλώσσῃ, ἢ μὴ τῇ πείρᾳ μεμάθηκεν, ἀποφύγῃ τὴν ἀδιάδραστον δίκην;

« Πολλὰ γάρ πταίομεν ἀπαντεῖς. » Ἐδὲ ἀπροσεξίας ἀμελῶς διεκείμενοι τῷ βίῳ. « Εἰ τις ἐν λόγῳ οὐ πταίει, οὗτος τέλειος ἀνήρ, δυνάμενος χαλιναγγῆσαι καὶ ὅλον τὸ σῶμα. » Τὸ ἀδιάφευκτον τοῦ μὴ τινα ἔκτειν ἀμαρτίας βιούν ἀνθρώπων ἀπὸ τοῦ τῆς γλώσσης εὐολίσθου πιστοῦται. ἐκ τούτου δὲ καὶ τὰ μηδὲν προτείναις τὸ τέλειον παρίστησι. Τίς γάρ δὲ οὐχ ἡμαρτεῖν ἐν γλώσσῃ αὐτοῦ; Εἰ δὲ τοῦ εὐολίσθου περιγένηται τῆς γλώσσης ἑαυτοῦ τις, πῶς οὐχὶ καὶ ὅλον οὗτος; Ικανὸς τὸ σῶμα περιάγειν καλῶς; Ο γάρ των πρὸς τὰ πτάζειν εὐκόλου κρατήσας, σχελῇ γε ἀν εἰ τοῦ κωθεστέρου μὴ κυριεύῃ.

« Ήδε, τῶν ἵππων τοὺς χαλινοὺς εἰς τὰ στόματα βάλλομεν πρὸς τὸ πείθεσθαι αὐτοὺς ἡμῖν, καὶ ὅλον τὸ σῶμα αὐτῶν μετάγομεν. » Παραδειγματικὴ πίστις: αὕτη τοῦ, « Δυνατὸς χαλιναγγῆσαι καὶ ὅλον τὸ σῶμα, » ἀπὸ τῶν ἵππων τῶν χαλινῶν, ἀπὸ τῶν πτηδαλίων τῶν πλοίων. Καὶ ἔστι τὸ μὲν, « Ήδε, » ἀντὶ τοῦ, σκάπει. Τὸ δὲ, « τὸν ἵππων τοὺς χαλινούς, » οὗτω συντακτέον, ἀναστρέψοντα τὴν σύνταξιν, εἰς τὰ στόματα τῶν ἵππων ἐμβάλλομεν τοὺς χαλινούς. Εἰ γάρ μὴ οὗτος συνταχεῖται, ἀδιανότερός ἔστιν δὲ λόγος. « Ήδε, τῶν ἵππων τοὺς χαλινούς ἐμβάλλομεν, καὶ τὰ πλοία μικρῷ πτηδαλῷ, ὡς καὶ τοὺς ἵππους διά μικροῦ χαλινοῦ, διον θέλομεν, μετάγομεν. Οὕτως οὖν καὶ ἡ γλώσσα μεταγέσθω τῷ ὄρθῳ λόγῳ, καὶ γάρ « κάρμος » ἔστι « τῆς ἀδικίας », οἰοντει πρὸς τὸν συρρεπτὸν δχλον ἐκφερομένη καὶ βλέπουσα (κάρμον γάρ ἐνταῦθα τὸ πλήθος λέγεται). » Η καὶ ἔτι καὶ κάρμος ἔστιν ἡτοι καρμούσα τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν (ταῦτη γάρ ἀλλήλους κοινωνοῦμεν τῶν ἑαυτῶν νοημάτων, ἐπει καὶ οὗτω τινὲς βούλονται τὸν καρμὸν λαμβάνειν πρὸς σημασίαν), ἀλλ᾽ οὖν πρὸς τὸν δημάρθρον δχλον φερομένη, ἀδικεῖ, « σπιλοῦσα » Εσθίδεις: « δλον τὸ σῶμα, καὶ φλογίζουσα δλον τὸν τροχὸν τῆς γενέσεως, καὶ φλογίζομένη ὑπὸ τῆς γενέντης. » Όμως οὐ χαλεπὸν μεταχειρίσασθαι ταῦτη

(27) Hæc expositio spectat ad versiculum 6 qui postea sequitur. Videatur vero ea sicut quæ sequuntur usque ad v. 4 a sciole aliquo librario aliunde desumpta, et hic intempestive inserta.

(28) Mundus Graece dicitur κόσμος, quæ vox ex suo etymo *ornamentum* significat. Quare S. Jacobi verba quæ habet de lingua v. 6 sequente δὲ κόσμος τῆς ἀδικίας, æque veri possunt, mundus seu *versatilitas* (ut habet Vulgata) *iniquitatis*, et *ornamentum iniquitatis*; unde oritur duplex expositio, quæ hic et inferius proponitur.

πρὸς τὸ εὐλόγως κινεῖσθαι, καὶ ὡς ἀν μεταχειρίζεται. Εἰ γάρ « πᾶσα φύσις θηρίων ἐρπετῶν τε καὶ πετειών καὶ ἔνακτων δεδάμαστος: καὶ δεδαμέται τῇ φύσει τῇ ἀνθρωπίῃ» ἔστρα τὴν γλῶσσαν, ὅτι « ἀκατάσχετον κακὸν, » ὅτι « μεστή ἴος θυνατηφόρου, οὐδὲις ἀνθρώπων δύναται δεμάσαι, » οὐκ ἂν εἴ ποιει. Εἰ γάρ ἀδόμαστος καὶ οὕτω πρὸς τὸ κρείττον μεταγομένη, πῶς ἐν « αὐτῇ εὐλογοῦμεν τὸν Θεόν καὶ Ηατέρα, » καὶ ἐν αὐτῇ καταρύψεις τοὺς ἀνθρώπους; Ἰδού πρὸς τὸ βούλημα μετάγεται τοῦ χρωμένου. 'Αλλ' « οὐ χρή, ἀδελφοί μου, τεῦτα οὕτω γίνεσθαι. » Εἰ γάρ δι' αὐτῆς εὐλογοῦμεν, ἔργα τοὺς; καὶ δικούς φιλούμενον θεού γεγονότας ἀνθρώπους οὐχ εἰσχυνόμεθα καταράσθαι; « Αδειοντον ἵνα ἐκ τοῦ αὐτοῦ στιμάτος ἐξέρχεται εὐλογία καὶ κατάρα. Οὐχοῦν πλέον « τῆς κόρης φύλαττε » τὴν γλῶσσαν. Ἰππος ἐστὶ βασιλεὺς ἡ γλῶσσα. 'Αν μὲν οὖν ἐπιθῆς αὐτῇ χαλινὸν, καὶ διδάξῃς βασίλεις ενρυθμού, ἐπαναπαύσεται αὐτῇ καὶ κατείσται ὁ βασιλεύς. 'Αν δὲ ἀχαληγωτὸν ἄζῃς φέρεσθαι καὶ σκιρτεῖν, τοῦ διαβόλου ἔχημα τίνηται.

Ἴδού καὶ τὰ πλοῖα, τηλεκαῦτα δυτα, καὶ ὑπὸ σχληρῶν ἀνέμων ἐλαυνόμενα, μετάγεται ὑπὸ ἐλαχίστου πτηδαλίου, ὅπου ἀν ἡ δρμή τοῦ εὐθύνοντος βούληται. » Εἳτα ταῦτα περὶ τοῦ μὴ δεῖν ὡς ἐπιχειρεῖ τὴν γλῶσσαν κινεῖν, ἀλλ' ἐπὶ τὰ κρείσσων μεταφέρειν. 'Ως γάρ ἵππου θράσος χαλινῷ [ἀνακόπτομεν], καὶ πλοίου δρμήν πτηδαλίῳ [μεταφέρομεν]. Οὕτω καὶ τὴν γλῶσσαν εἰς τὸ εὖ ἔχειν μεταφέρειν [ὁφείλομεν]. Τὸ γάρ, « οὕτω καὶ ἡ γλῶσσα, » τοῦτο σημαίνει, ὅτι οὕτω καὶ ἡ γλῶσσα δρεῖται μετάγεσθαι τῷ δρεῖτῷ λόγῳ· μικρὸς γάρ οὕτω μεγάλα ποιεῖ· διὸ καὶ μεγάλην ἡμῖν δενάπτει πυρὸν, ἐπειδὴ αὐτῇ πῦρ. Καὶ τίνα αὗτη ποιεῖ; Κοσμεῖ τὴν ἀδικίαν διὰ τὴν τῶν βημάτων εὐγλωττίας καὶ δεινότητος· σπιλοὶ τὸ σῶμα, πειθουσα ταῖς προσαγωγείαις τὰ γύναια· φόνους δι' ἀπάτης ἐργάζεται· ἐπιορκάεις τὰ ἀλλοτρια καρποῦται· « Καὶ φλογίζει τὸν τροχὸν τῆς γεέννης· καὶ φλογίζεται· καὶ αὗτῇ ὑπὸ τῆς γεέννης· » ὡς δῆλον ἀπὸ τοῦ πλουτίου τοῦ ἀποτηγανούμενου τὴν γλῶσσαν. Εἰ μὲν οὖν, « τῆς γεέννης, » ἔχει, ὡς τυχεῖ τῶν ἀντιγράφων ἔχει, οὕτω τὸν λόγον ἀναπτυχτέον. Εἰ δὲ, « τὸν τροχὸν τῆς γεέννης, » τοιαύτης τυγχάνει τῆς λύσεως· « τροχὸν τῆς γεέννης, » τὴν ζωὴν ἡμῶν φησιν. Φλογίζουσα οὖν « τὸν τροχὸν τῆς γεέννης, » σπιλοὶ τὴν ζωὴν. Τοῦτον γάρ καὶ ὁ Μελιψός στέφανον ὠνόμασεν, εἰπὼν | πρὸς τὸν Θεόν· « Εὐλόγησον τὸν στέφανον τοῦ ἐνιαυτοῦ τῆς χρηστότητός σου». Στέφανος δὲ καὶ τροχὸς οὐ διενήνδιξει κατὰ τὸ σχῆμα τὸ κυκλικόν. Τροχὸς δὲ καὶ ὁ βίος, ὡς εἰς ἐμπορὸν ἀνελιττόμενος.

* Psal. Lxiv, 12.

Bonifacii Finetii notæ.

(29) Quæ sequuntur verba usque ad v. 4 sunt S. Jo. Chrysostomi, quæ habet ille hom. 51, alias δὲ, in Matthæum, exstantque tom. VIII postremo edit. Paris., p. 527. Referuntur etiam in Cat. Vindob.

(30) Textum hunc ex Catena Vindobonensi sup-

Verum difficile non est, eam ita dirigere, ut recta ratione moveatur, et eo modo, qui utenti libet. Si enim « omnis natura bestiarum et serpentium et voluerum et marinorum domita est, et domatur a natura humana: » quod linguam, utpote « inquietum malum » ac « plenam veneno mortifero, nullus hominum domare possit, » ego quidem non asseram. Si enim indomabilis est, neque unquam ad meliorem usum traducitur, quomodo per « ipsam modo benedictimus Deum et Patrem, » modo proximo maledicimus? Ecce igitur quomodo ad voluntatem utentis movetur. At « non oportet, fratres mei, hæc ita fieri. » Si enim per ipsam benedicimus, quomodo non veremur maledicere? Nefas est, ut ex eodem ore egrediatur benedictio et maledictio (29). Igitur magis quam « pupillam oculi custodi » linguam tuam. Equus regius est lingua: si igitur ei frenum injeceris et docueris 337 concinne ambulare, considebit et quiesceret super eam rex. Si autem absque freno eam ferri ac lascivio dimiseris, vehiculum diaboli fiet.

VERS. 4. « Ecce et naves, cum magnæ sint, et a ventis validis minentur, circumferuntur a modico gubernaculo, ubi impetus dirigentis voluerit, » Etiam ista spectant ad docendum, quod non oporteat inconsiderate linguam novere, sed ad meliora transserre. Quemadmodum equi audaciam freno coercemus, et navis impetum gubernaculo dirigimus; ita et linguam ad recte se habendum adducere debemus (30). Illud enim, « ita et lingua, » significat, quod eodem modo etiam lingua recta ratione gubernanda sit: quanquam enim parva sit, magna tamen facit, ideoque magnum nobis incendit rugum: quoniā et ipsa ignis est. Et quid præterea? Ornat iniquitatem verborum fuso et elegantia; maculat corpus, suadens mulierculis virorum accessum; homicidia per dolum patrat; perjuris aliena rapit; inflammat rotam gehennæ « et inflammatur » et ipsa « a gehenna: » ut patet ex divite, cuius lingua cruciabatur in flammea. Et quidem, si sacer textus habeat « rotam gehennæ, » ut in quibusdam exemplaribus legitur (31), hoc modo dictum illud est explicandum. Si autem legendum sit, « rotam geneseos, seu nativitatis, » hanc recipit interpretationem: « Rotam nativitatis, » dicit vitam: atque adeo, « inflammat rotam nativitatis, » perinde est, ac vitam maculat. Hanc enim et Psalmographus coronam nominavit dicens ad Dominum²⁸: « Benedicas corona anni benignitatis tui, » Corona scilicet et rota inter se conveniunt quoad formam orbicularem. Rota quædam est etiam vita, utpote quæ in sese velut rota revolvitur.²⁹

plevianus.

(31) Nempe v. 6, ubi Vulgata habet rotam nativitatis, in Græcis exemplaribus lectio varia reportatur. Quædam enim habent τροχὸν τῆς γεέννης, rotam gehennæ, alia et multa plura, τροχὸν τῆς γεέννης, rotam geneseos seu nativitatis.

VERS. 5. « Ita et lingua modicum quidem mem-
brum est, et magna exaltat. Ecce, quantus (32)
ignis quam magnam silvam incendit. » — « Ita et
singua, » hoc est, codem modo etiam lingua mo-
veri debet juxta rationem : « modicum enim est
membrum ; » attamen magna, scilicet vel mala,
vel bona, operatur. Illud enim « Magna exaltat »
idem est ac magna opera præstat.

VERS. 6. « Et lingua ignis est, mundus (33) ini-
quitatis. Lingua constituitur in membris nostris,
quæ inaequalat totum corpus, et inflammat rotam
nativitatis nostræ inflaminata a gehenna. » Ordo
orationis hic est : Ita et lingua mundus iniquitatis,
ignis est. Sicutenim ignis omnia destruit; sic et illa.
Per mundum autem quidem hic multitudinem in-
teleggunt, quemadmodum et in eo loco³⁴ : « El
mundus eum non cognovit. » Mundus itaque est
etiam 338 lingua, hoc est multitudine, seu univer-
sitas iniquitatis (34).

VERS. 7, 8. « Omnis enim natura bestiarum et
volucrum et serpentium et marinorum (35) doma-
tur et domita est a natura humana. Linguam au-
tem nullus hominum domare potest : inquietum (36)
malum, plena veneno mortifero. » Confirmatio hæc
ad superius dicta referenda est. Cum enim dixisset
et docuissest, quod per frenum et gubernaculum,
etsi in sese parva, nihilominus, si recte adhibeantur,
magna et præclara flant, ac subjunxisset, ita
et linguam oportere recta ratione moderari; nunc
allatis exemplis ostendit, se neutquam impossibili-
lia precipere, perinde ac si diceret : Reponet for-
tasse quispiam : Tametsi lingua modicum membrum
sit, cum tamen magna seu bona, seu mala opere-
tur, nequaquam se regi patietur, ut volumus. At
si bestias a natura sua alienas donat homo, multo
raagis membrum suum ab ipso domari posse, di-
cendum est. Quocirca illud : « Linguam autem
nullus hominum domare potest, » non assertive,
sed per interrogationem dictum esse, putandum
est, ut iste sit sensus : Si homo ferocia animalia
mansuet, ac tractabilia facit, cur linguam suam
domare non poterit? Ita sane legendum. Si enim
illud asserendo protulisset, haud videretur congrue
ea postea usus adhortatione : « Non oportet, fra-
tres mei, hæc ita fieri. » Si enim impossibile est, D
lingua ad rectam normam dirigere, perperam ad
id hortaretur : qui enim impossibilia suadet, in-
 cassum suadet. Illud autem « Incoercibile malum »
enuntiative dictum intelligendum est.

VERS. 9-12. « In ipsa benedicimus Deum et Pa-
treum, et in ipsa maledicimus homines, qui ad si-
multitudinem Dei facti sunt. Ex ipso ore procedit
benedictio et maledictio. Non oportet, fratres mei,

³³ Joan. 1, 10.

Bonifacii Finetti notæ.

(32) Græcus habet δλγον, modicus.

(33) Vulgatus interpres veritatem, universitas, ad
sensum magis quam ad vocem respiciens.

A « Οὗτος καὶ ἡ γλῶσσα μικρὸν μέλος ἐστί καὶ με-
γάλωσει. Ἰδού ὁλίγον πῦρ, τὰλατην ὑλὴν ἀνάπτει. »
« Αὐτὲς Τοῦτον τὸν τρόπον καὶ ἡ γλῶσσα ὑφεῖται κι-
νεῖσθαι κατὰ τρόπον. » Μικρὸν γάρ μέλος ἐστιν, «
ἀλλὰ μεγάλα ἐργάζεται, κακὸν δηλαδή καὶ καλά. » δὲ
δὲ, « Μεγαλαυχεῖ, » ἀντὶ τοῦ, μεγάλα ἐργα ἔχει.

« Καὶ ἡ γλῶσσα πῦρ, ὁ κόσμος τῇ ἀδικίᾳ. Οὗτος
ἡ γλῶσσα καθίσταται ἐν τοῖς μέλεσιν ἥμῶν ἡ σπι-
λοῦσα ὅλον τὸ σώμα, καὶ φλογίζουσα τὸν τροχὸν τῆς
γενέσεως, καὶ φλογίζομένη ἀπὸ τῆς γενέντις. » Τὸ
ἔξης. Οὕτω καὶ ἡ γλῶσσα οὖν ὁ κόσμος τῇς ἀδικίᾳ
πῦρ ἐστιν. Ως γάρ τὸ πῦρ ἀφανίζει πάντα, οὕτω
καὶ αὐτῇ. Κόσμον δὲ τινες ἐντεῦθα τὸ πλήθος λέ-
γουσιν, ὧςπερ καὶ ἐν τῷ, « Ο κόσμος αὐτὸν οὐκ
ἔγνω. » Κόσμος οὖν καὶ ἡ γλῶσσα, τοῦτον ἐπέλθως
ἀδικίας.

« Πᾶσα γάρ φύσις θηρίων καὶ ἐρπετῶν, πετετεῦν
τε καὶ ἐναλίνω, δαμάζεται καὶ δεδάμασται τῇ φύσει
τῇ ἀνθρωπίνῃ. Τὴν δὲ γλῶσσαν οὐδεὶς δύναται ἀν-
θρώπων δαμάσαι. Ἀκατάσχετον κακόν· μεστή λοῦ
θανατηφόρου. » Τὰ τῆς αἰτιολογίας ταῦτης πρὸς τὰ
ἄνω εἰρημένα ἀκουστέον. Εἰπὼν γάρ καὶ διδάξει;
διὰ τοῦ χαλινοῦ, διὰ τοῦ πτερόλιου, & μικρὸν μέν
ἐστι, μεγάλα δὲ κατορθοῦ καλῶς κινούμενα, καὶ
ἐπενέγκας, διὰ οὗτων καὶ ἡ γλῶσσα ὑφεῖται μετάγε-
σθαι τῷ δρθῷ λόγῳ, δείκνυσαι διὰ τῶν παρόντων ὡς
οὐκ ἀδύνατα προστέσσει διὰ τῶν ὑποχειμένων ὑπο-
δειγμάτων. « Οὐσπερ εἰ Ἐλεγεν· 'Ἄλλ' ἐρεῖ τις, δι-
καὶ καὶ μικρὸν μέλος; ἡ γλῶσσα, ἄλλ' οὖν μεγάλα ἐργα-
ζομένη καλὰ καὶ κακὰ, οὐκ εὔπειθείς ἐστι πρὸς τὸ³⁵
βουλόμεθα. Οὐδὲν τούτο πρὸς ἀπολογίαν. Εἰ τῷ
ἀνόικεις τῇ ἐαυτοῦ φύσει δαμάζει δὲ ἀνθρωπος θη-
ρία, πολλῷ μᾶλλον τὸ ἐαυτοῦ μέλος. » Οὐδεὶς ἀν-
θρώπων δύναται δαμάσαι, » μη κατὰ ἀπόφαντιν
ἀναγνωστέον, ἀλλὰ καὶ ἐπαπόρησιν. Ιναὶ δὲ οὐτως·
Εἰ τὰ ἀτίθασσα [οὐρία] ἀνθρωπος; [τιθασσεῖς καὶ]
χειροθήη ποιεῖ, ἀρα τὴν ἐαυτοῦ γλῶσσαν οὐ μη δα-
μάσαι; Οὐδεὶς ἀναγνωστέον. Εἰ γάρ κατὰ ἀπόφαν-
σιν, οὐκ ἀν δέξῃ καλῶς προῖνων κεχρῆσθαι τῷ νου-
θετήματι· λέγω δὲ τῷ, « Οὐ χρή, ἀδελφοί μου, ταῦτα
οὕτω γίνεσθαι. » Εἰ γάρ ἀδύνατον τὴν γλῶσσαν
μετερμύσαι, [δι] ἀδύνατοις ἐπιχειρεῖν [παραίνων]
οὐκ ἀστραλῇ τὴν παραίνειν ποιεῖ, φέσειν τις. Τὸ
δὲ, « Ἀκατάσχετον κακόν· μεστή λοῦ θανατηφό-
ρου, » κατὰ ἀπόφανσιν προσενεκτέον.

« Εν αὐτῇ εὐλογοῦμεν τὸν Θεόν καὶ Πατέρα, καὶ
ἐν αὐτῇ καταρψμέθα τοὺς ἀνθρώπους τοὺς καὶ
έμοισιν Θεοῦ γεγονότας. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ στόματος
ἔξιρχεται εὐλογία καὶ κατάρα. Οὐ χρή, ἀδελφοί μου,

(34) Cum hic proprio in loco exponatur quidem
sit mundus iniquitatis, profecto quæ ante v. 4 præ-
cessit expositio ascititia esse debet.

ταῦτα οὖτε γίνεσθαι. Μήτι ἡ πηγὴ ἐξ τῆς αὐτῆς ὅπης βρύει τὸ γλυκὺ καὶ τὸ πικρόν; Μή δύναται, ἀδελφοὶ μου, συκῆ ἔλαῖα; ποιῆσαι, ἡ ἀμπελος σύκα; Οὖτες οὐδὲ μία πηγὴ ἀλικὸν καὶ γλυκὸν ποιῆσαι δύναται. » Καὶ τοῦτο κατὰ ἐπαπόρθησιν ἀκουστέον· ἐντρέποντος γάρ ἐστι τοὺς ἀχροτάτους· ὡς καὶ τὸ ἔφεντος τὸ. « Ἐκ τοῦ αὐτοῦ στόματος ἐξέρχεται εὐλογία καὶ κατάρα. » Εἰ γάρ εὐλογεῖν πάντας κελεύσθω· (Λοιδοροὶ γάρ βασιλεῖαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι,) δρα οὐκ εἰσχύνῃ τῷ αὐτῷ δργάνῳ κρήσθαι ὑπουργῷ πακτίας καὶ ἄγαθωτύνης; Οὐδεὶς τῶν σωφρονούντων τῷ αὐτῷ δργάνῳ βρέθρον διαταράξειε καὶ μύρον. Προσεύχῃ; Μή καταρῶ τοῦ ἔχθροῦ. Εὐχὴ γάρ καὶ κατάρα πολὺ τὸ μέσον ἔχουσιν. Εἴ μή ἀψήσει [τοι.—στις] τῷ λελυπηκότι, οὐδὲ ἀψθήτεται σοι· ἀλλὰ καταρώμενος σεαυτὸν ἀλλῷ ἦτοι εὐηγέρησεν ἡ φειδία ματα, καθὼς ἂν καὶ αὐτῆς ἔφεντος τοῖς σεαυτοῦ φειδεῖταις].

« Τίς σοφίας καὶ ἐπιστήμων ἐν ὑμῖν; διεξάτω ἐκ τῆς καλῆς ἀναστροφῆς τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐν πραθητῇ σοφίᾳς. Εἰ δὲ ζῆλον πικρὸν ἔχετε, καὶ ἐρίθειαν ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν, μή κατακυρχᾶσθε καὶ φεύγετε τῆς ἀληθείας. Οὐκ ἔστιν ἡ σοφία αὐτῇ ἀνωθεν κατερχομένη, ἀλλ᾽ ἐπίγειος, ψυχικὴ, δαιμονιώδης. Ὅπου γάρ ζῆλος καὶ ἐρίθεια, ἔχει ἀκαταστασία καὶ πᾶν φαύλον πρᾶγμα. » Φιλαρχοὶ δύντες οἱ ἀνθρώποι, καὶ τῇ σοφίᾳ τοῦ κόσμου τούτου αὐχοῦντες, καὶ τοῖς ζῆλοις τῶν δρθῶν διατακάλων ἔκχρυττον, φύδον πρὸς τούτους ἔχοντες, καὶ παραμιγνύντες τοῖς θεοῖς ἀνθρώπινα, ινα τῇ καινότητῃ τῶν λεγομένων ἐπισπόνται τοῖς ἀκούοντας, διότιν καὶ αἰρέσεις ἐξῆλθον. Πληρώσας οὖν τὸν περὶ προπετεῖας λόγον καὶ ἀχροτάς γλώσσης, μέτεισι λοιπὸν καὶ ἐπὶ τὸν ἐξ ὁμοίας ἐμπληξίας ἔγγινόμενον ἀνθρώποις φύδον, καὶ φησι, ταῦτας τὰς διδασκαλίας οὐ καθεστηκότων εἶναι, ἀτε μηδὲ ἐκ σοφίας οὔσας οἵτις, ἀλλὰ δαιμονιώδους. Ταῦτα δὲ εἰπε προεπινέσσας τὸν ἄγαθὸν διδάσκαλον. Ἐπειδὴ δὲ τὸ τοῦ ζῆλου δυνομα ἐν μεσότητι δρᾶται γρηστῶν καὶ φαύλων (ἔστι γάρ ζῆλος κλητικὸς ψυχῆς ἐνθουσιώδης ἐπὶ τι μετά τίνος ἀφοροιώσεως τοῦ πρὸς δὴ σπουδῆ ἔστι,) διὰ τοῦτο τὸ, « πικρὸν. » ἐπίγεγκε, δεικνύει τὸ πρὸς τὸ δὲ ζῆλος. Ἐρίθεια δὲ ἔστιν ἐπιφογος φύδονοικελα· λέγεται δὲ καὶ καταλλικά σὺν κακολογίᾳ.

« Η δὲ ἀνωθεν σοφία πρῶτον μὲν ἀγνῇ ἔστιν, ἐπειτα εἰρηνική, ἐπιεικής, εὐπειθής, μεστή ἔλεους καὶ καρπῶν ἀγαθῶν, ἀδιάκριτος καὶ ἀνυπόκριτος. Καρπὸς δὲ δικαιοσύνης ἐν εἰρήνῃ σπείρεται τοῖς

²⁷ I Cor. vi, 10. ²⁸ Matth. vi, 12.

Bonifacii Finetti notæ.

(35) Ita Graecus textus. At vulgatus interpres habet ceterorum; unde legisse credendum est, ἀλλων pro εὐάλιων, nisi ipse scripserit ceterum pro ceterorum; quod quidam autumant.

(36) Graece ἀκατάχετον, incoercibile.

(37) Vulgatus interpres habet: Sic nequæ salsa

A hanc ita fieri. Nunquid fons de eo lenti foramine emanat dulcem et amaram aquam? Nunquid potest, fratres mei, sicut uvas facere, aut vitis flens? Sic nullus fons salsa et dulcem potest facere (37) aquam (38). » Et istud secundum interrogationem accipiendum est: verba enim sunt adhortantis auditores, sicut et quod sequitur: « Ex ipso ore procedit benedictio et maledictio. » Cum enim omnibus bene dicere jubetur (« Maledici enim regnum Dei non possidebunt ²⁷ »), non erubescit eadem re ad malum, et ad bonum uti? Nema prudens eodem instrumento cœnum et balsamum commiscet. Oras? Ne maledicas inimico: oratio enim et maledictio magno intervallo ad invicem distant. Si non dimiseris ei, qui te **339** contristavit, neque dimittetur tibi: quin maledicentes alteri te ipsum perdes, cum scilicet oras, ut ²⁸ dimittantur tibi debita tua, sicut et tu dimitis debitoribus tuis.

Vers. 13-16. « Quis sapiens et disciplinatus inter nos? ostendat ex bona conversatione operationem suam in mansuetudine sapientiae. Quod si zelus amarum habetis, et contentiones sint in cordibus vestris, nolite gloriari, et mendaces esse adversus veritatem. Non est enim sapientia desursum descendens, sed terrena, animalis, diabolica. Ubi enim zelus et contentio, ibi inconstans et omne opus pravum. » Homines ambitiosi, et inmundana sapientia tumidi, contentionis et zeli, seu æmulacionis œstro perciti, adversus bonos doctores prædicabant, iis invidentes, et divinis humana miscentes, ut doctrinæ novitate auditores ad se petticerent ex quo etiam hæreses prodierunt. Cum igitur de petulantia et incontinentia lingua sermonem absolvisset, transit ad eam quæ ex simili insania progignitur, invidiam; atque, hujusmodi doctrinæ eorum non esse, qui mentis compotes sint, utpote quæ non sunt ex sapientia divina, sed diabolica. Ille vero dicit, cum primum bonum docorem commendasset. Quoniam vero zeli nomen ambiguum est, et in bonam malamque partem accipi potest (est enim zelus, motus quidam animæ incalescentis erga aliquid cum quadam assimilatione ad id erga quod est affectus), propterea addit, amaram, declarans cuiusmodi foret hic zelus. Contentio autem hoc loco est vituperabile vincendi studium. Dicitur vero etiam oblocutio cum maledictione.

Vers. 17, 18. « Quæ autem desursum est sapientia, primum quidem pudica est, deinde pacifica, modesta, suadibilis, bonis consentiens, plena misericordia et fructibus bonis, non judicans, sine

dulcem potest facere aquam: adeoque legisse debet, οὐτες οὐδὲ ἀλικὸν γλυκὸν ποιῆσαι δύωρ· quam lectionem confirmant vetustissimi codices, præseruit Alexandrinus, et antiquæ versiones Syriaca, Æthiopica, etc.

(38) Scilicet, quod v. 9 dicitur.

Simulacione. Fructus autem justitiae in pace semi-natur facientibus pacem. » Casta, hoc est pura et absque macula, nulli rei carnali adhaerens. « Non judicans, » hoc est, non discernens observationes ciborum et variarum lotionum. Accurate autem de his disserit Paulus in Epistola ad Colossenses.

CAPUT IV.

Vers. 1. « Unde bella et lites in vobis? Nonne hinc? Ex voluptatibus (59) vestris, quæ militant in membris vestris. » Ostendit, quod etiam si doctores sese esse pertendant, toti tamen carnales sint, et pessima operentur, voluptatibus sese trahentes; et alii quidem mensæ delicatioris (quos Paulus vituperans ait²⁹: « Illiusmodi enim Christo Domino nostro non serviant, sed suo ventri), » alii vero possessionis **340** agrorum sunt cupidi; alii splendidas domos ambiunt, et alii aliud quidquam ex iis, quæ ipsis malignus suggerit spiritus, omnem conatum exhibens, ut aeternam salutem ipsorum deprædetur.

Vers. 2. « Concupiscitis et non habetis: occiditis, et zelatis; et non potestis adipisci: litigatis, et belligeratis: et non habetis, propter quod non postulatis. » Per affirmationem et negationem hic procedit, affirmatione sublata propter absurditatem. Absurditas vero in eo posita est, quod ea quæ in affirmatione considerantur, sint incitamenta voluptatis. Concupiscentia enim in voluptatum consummatione desinit, et cædes, et zelus, et pugna, et bellum non sunt bona: et ideo neque ea quorum gratia ista exerceant, assequuntur. Scendum vero, quod non de carnali cæde bellove hic loquuntur; id enim absonum foret vel de latronibus intelligere, nedium de iis, qui aliquo tenus saltem fideles et ad Deum conversi sunt. Ut igitur nihil quidem videtur, occidere dicit eos, qui propriam animam occidunt temerariis iis conatibus, quibus etiam adversus pietatem bellum gerunt. Scilicet quemadmodum postea « adulteros et adulteras » dicit, non qui reipsa tales sunt, sed qui in divina mandata spuriarum opinionum introductione fornicantur: (nemo enim, tametsi suibus fœculentior esset, adulterum ferat doctorem) sic et cædes et bella, non corporalia, sed spiritualia intelligit.

Vers. 3. « Petitis, et non accipitis; eo quod male petatis, ut in concupiscentiis vestris insinuatis. » Talis erat Phariseus in Lucæ Evangelio memoratus: qui quanto plura bona opera a se patrata recensebat, tanto magis divinum obstruebat auditum; sieque verborum tumor vacuus per labia diluebat, et in spumam velut æstuantis maris fluctus dissolvebatur. At inquiet quispiam: Si Domini Iesu Christi, qui fallere non potest, vera est illa promissio³⁰: « Unus qui petit accipit »; quomodo nunc apostolus iste talia fatur? Respondemus: Quicun-

ποιουσιν εἰρήνην. » Καθαρὰ καὶ ἀρύπαρος, μηδενὸς τῶν σαρκιῶν ἀντεχομένη. « Ἀδιάκριτος, οὐ μὴ διαχρίνουσα περιτηρήσεις βρωμάτων καὶ διαφόρων βαπτισμῶν. Ἀχριβῶς δὲ περὶ τούτων ἐν τῇ πρᾶς Κολασσαῖς διαλέγεται Παῦλος.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

« Πόθεν πόλεμοι, καὶ πόθεν μάχαι εν ὑμῖν; Οἱ ἐκτεῦθεν, ἐκ τῶν ἡδονῶν ὑμῶν, τῶν στρατευμένων ἐν τοῖς μέλεσιν ὑμῖν; » Δείχνυστιν, ὡς καὶ ὑποπλάτα τωνται λόγον διδασκαλικὸν, δμως δῆλοι σαρκικοὶ εἰσι, [καὶ τὰ χαλεπώτατα πράττουσιν,] ἡδονὰς ἔσυτοι; ποριζόμενοι· οἱ μὲν, ἀδροτέρας τραπέζης (διὰ Παύλος καταγινώσκων φρίσιν. « Οἱ γάρ τοιούτοις τῷ Κυρίῳ οὐ δουλεύουσιν, ἀλλὰ τῇ ἄειτῶν κατιδίπ).» Εἰ οἱ δὲ, κτήσεως ἀγρῶν ὁρέγμενοι· ἔτεροι, λαμπρῶν οἰκιῶν· ἀλλος ἄλλος τι περὶ δὲ πονηρὸς ὑποτιθῆσθαι αὐτοῖς; ἀποσυλῆγεν αὐτοὺς; [μηχανώμενος] τῆς σωτηρίας αὐτῶν.

« Ἐπιθυμεῖτε, καὶ οὐκ ἔχετε φονεύετε καὶ ζηλοῦτε, καὶ οὐ δύνασθε ἐπιτυχεῖν· μάχεσθε καὶ πολεμεῖτε, καὶ οὐκ ἔχετε, διὰ τὸ μὴ αἰτεῖσθαι ὑμᾶς. » Κατὰ θεούς καὶ ἀρσιν πρεισι, τῆς θέσεως ἀντιρουμένης διὰ τὸ ἀτοπον. [Τὸ δὲ ἀτοπον, διὰ τὸ ἡδονῆς ὑπεκκαύματα μέλλειν ἔσεσθαι τὰ ἐπὶ τῇ θεοῖς ἐνθεωρούμενα.] « Ή γάρ ἐπιθυμίᾳ ἐν ἡδονῶν ἐπιτελέσται ἀποτελευτὴ. » Ο τε φύνος, καὶ ζῆλος, καὶ τὸ μάχη, καὶ διὰ πόλεμος, οὐκ ἀγαθά· διόπερ οὐδὲ τυγχάνουσι τούτων, ὃν ἔνεκα ταῦτα ἐπιτηδεύουσιν. Ιστέον δὲ διὰ φόνον ἐνταῦθα, καὶ πόλεμον, οὐ τὸν σαρκικὸν φησι. Τούτο γάρ βαρὺ καὶ κατὰ ληστῶν ἐννοεῖν, μὴ διὰ γε κατὰ [ποσῶς] πιστῶν [καὶ τῷ Κυρίῳ προσερχομένων]. « Άλλ’ ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, φονεύειν φησι, τοὺς τὴν ἔσυτῶν ψυχὴν ἀποκτινύντας ταῖς τειαύταις ἐπιχειρήσεις, διὰ τοῦτο πρὸς τὴν εὐσέβειαν αὐτοῖς πόλεμος. » Καὶ ὡσπερ προσίων « μοιχοὺς καὶ μοιχαλίδας; » εἶπεν, οὐ πάντας τοιούτους αὐτοὺς ἔντας, ἀλλὰ ὡς εἰς τὰ θεῖα προστάγματα ἐκπορνεύοντας διὰ τῆς τῶν νόμων εἰσηγήσεως· οὐκ ἀν γάρ τις πόρου ἀνάγνωτο διδασκάλου [καὶ χορῶν ἢ βορδού ρωδέπτερος]; οὕτω καὶ φόνους καὶ πολέμους, οὐ τοὺς σωματικοὺς, ἀλλὰ τοὺς ψυχικοὺς λέγει.

« Αἰτεῖτε, καὶ οὐ λαμβάνετε, διότι κακῶς αἰτεῖσθε, ἵνα ἐν ταῖς ἡδοναῖς ὑμῶν δαπανήσητε. » Ως δὲ Φαρισαῖος δὲ ἐν τῷ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίῳ. « Θεοὶ γάρ πολλὰ κατέλεγε τῶν ἔσυτοῦ κατορθωμάτων, τοσούτων πλέον ἀπένεις τὴν θειαν ἀκοήν, καὶ δὲ τῶν ὅρμάτων δύκος κενὸς περὶ τὰ χεῖλη ἦν, καὶ εἰς ἀφρὸν [κατέβηει, καὶ διελύετο καθάπερ περιφλάξοντος κύματος]. » Άλλ’ ἐρει τις· Εἰ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ ἐπιχειρίας ἀληθῆς τοῦ ἀψευδοῦς διδασκάλου, τὸ δέ, « Πάς δὲ αἰτῶν λάμβανει, » πῶς νῦν ταῦτα φησιν δὲ παρὼν Ἀπόστολος; « Άλλα φαμεν, ως δὲ δόψῃ τῇ ἀκολούθῳ

²⁹ Rom. xvi, 18. ³⁰ Matth. vii, 5.

Bonifacii Finetti notæ.

(39) Vulgata habet, ex concupiscentiis.

χωριών ἐπὶ τὸ αἰτεῖν, ἔχει καὶ τὴν ἐπαγγελίαν ἀκε-
ράιαν, μηδὲνδ; ἀστοχῶν τῶν αἰτουμένων. Εἰ δὲ τις
ἔξω χωρήσας τοῦ σκοποῦ τῆς παραδοθείσης αἰτή-
σεως δόξει αἰτεῖν, οὐχὶ αἰτῶν δὴ τρόπου, οὗτος
οὐδὲ αἰτεῖ· διὸ καὶ οὐδὲ λήψεται, Ὡς γὰρ διδασκά-
λου, φέρε, γραμματικού ἐπαγγελλομένου πάντα τὸν
προτιόντα αὐτῷ διδάξει τὴν τῶν γραμματικῶν ἐπι-
στήμην, αὐτὸς δὲ ἐκμελῶς προσδέλθῃ, καὶ μὴ συν-
τείνας ἔστενδον διαθητιῶν πρέβει τὴν τῶν ἐπιγγελμέ-
νων ἀνάληψιν, εἴτα διοιος ἀποφανθείη τῇ ἐκμελείᾳ, διὸ
γε δικαίως ἀν τις φεύδους αὐτὸν γράψεται τὸν
διδάσκαλον· Οὐ σωφρὸν οὖτος ποιῶν. Οὐ γὰρ προτ-
ηλθεν δι μέλλων μεγίθινεν ὡς δι διδάσκαλος προ-
ετρέψατο. Καὶ πᾶς δὲ, ἢ τι ἐχρῆν αἰτεῖν; εἴποι τις
ἄν. Αὔτοῦ τοῦ τὴν ἐπαγγελίαν ποιηταμένου ἐπάκου-
σον· «Αἰτεῖτε τὴν βεσιλείαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν
δικαιοσύνην αὐτοῦ.» Δῆλον οὖν ὡς δι γε οὗτας αἰ-
τῶν, καὶ προσηγουμένων περὶ τοιούτων, οὐδὲ τὸν
διλλῶν διστοχήσει· ὥν δὲ λαμβάνων οὐκ ἔξω πεσεῖται
τῆς ἔστενος σωτηρίας. Ό δὲ ἐπιθλαδῶς καὶ ἐπιζη-
μίως αἰτῶν, οὐχὶ ἔξει παρίχοντα τούτον, παρ' οὐ
επίδεια δόσις ἄγαθη.» Ἀλλὰ καὶ γνῶσιν [θείαν]
αἰτῶν, καὶ μὴ λαμβάνων, ἢ τι πνευματικὸν χάρι-
σμα διὰ φιληδονίαν αἰτῶν, οὐ λήψεται. Κακῶς γὰρ
αἰτεῖ [καὶ κακὸν ἐπ' ἀπωλείᾳ ἔστον]· καὶ Θεὸς
κεκῶν πάροχος οὐκ ἔστιν.

· Μηχοὶ καὶ μοιχαλίες, οὐκ οἰδατε δι; ἡ φιλία τοῦ κόσμου ἔχθρα τοῦ Θεοῦ ἐστιν; · Ής ἀν οὐν φυλήθῃ φίλοις είναι τοῦ κόσμου, ἔχθρος τοῦ Θεοῦ καθίσταται. · Τεπειδὴ ἀνωτέρω μικρὸν διήλεγξε τινας φευδοσφόρους, τὴν θείαν καταπορεύοντας Γραψήν, καὶ ἐνδιαστρέψας αὐτῇ χρωμένους πρὸς τὸ ἔκπτωτον βιώνημα [ἴνα ἔχωσιν ἐκ τούτου ἐφιδίους τῆς ἔκπτωτον ἐντρόπους ζωῆς], τοῦτο δὲ οὐκ ἄλλο τε ἐστι τὸ κακὸν, ἢ ἀλαζονείας εἰδος · διὰ τοῦτο νῦν ἐμβριθεστέρως πρέσεις [καὶ ἀλλοτριώτερον τῆς ἑαυτοῦ πραμήτητος κέρχοται τοῖς δνειδιστικοῖς λόγοις], μοιχοὺς καὶ μοιχαλίδας ἀποκαλῶν τοὺς τοιούτους σχεδὸν κερημένους ἐλέγχοις · Εἰπέ μοι, μάταιε, σοφῶν σεαυτὸν ἀποφαίνειν βούλει; Καὶ πόθεν ὑμῖν τὸ μετ' ἐρίδος καὶ διηνεκοῦς πολέμου ζῆν, καὶ τὸ μὲν προσπεψυκέναι τοῖς παρεῦσι, καὶ τὸ τὸν τοῦ παρόντος βίου διώκειν [ἀμεταστρεπτι]; Οὐκ ἔστι τοῦτο σοφῶν, ἀλλὰ χυδαίων ἀνθρώπων, καὶ πρὸς τὴν εἰλισαν τοῦ κόσμου ἀποκλινήτων · δ καὶ μικρούς υμᾶς δείκνυσιν [τοῦ ἐναπόθέτου, καὶ θείου, καὶ πάντρονος κάλλους, τὸ δημούδες προτιμῶντας, καὶ βίθηλον, καὶ αἰσχρόν, καὶ τῇ πρὸς τὸν παρόντα προτιμεῖται τὴν πρὸς Θεὸν ἔχθρων ἐπαναιρουμένους].

· Η ε οὐκ οἶδατε, δι; ἡ τοῦ κόσμου φιλία ἔχθρα εἰς Θ δν ἐστιν, ἡ ἀλλοτριοῦσα τῆς θείας φιλίας, καὶ ἔχθροις ἀποφαίνουσα; Κέσμον γάρ ἐνταῦθα [πᾶσαν] τὴν ψιλικὴν ζωὴν ἀποκαλεῖ, ὡς μητέρα τῆς φιλορίας, ης δ μετασχεῖν σπεύδων ἔχθρις γίνεται τοῦ Θεοῦ.

· Διὰ γάρ τὴν περὶ τὰ ἀνωφελῆ σπουδῆν δλιγχώριως ξειε τῶν θείων καὶ ὑπεροπτικῶς · δ πρὸς μάνσυς

que recta via ad petendum accedit, securam habet
promissionem, et nullo corum, quæ petit, frauda-
tur. At si a scopo concessæ petitionis aberret, etsi
videatur petere, cum tamen eo modo, quo debet,
non petat, revera non petit, adeoque nec accipit.
Quemadmodum si doctor aliquis, puta, grammaticus,
promittat se omnem, qui ipsius scholam fre-
quentaverit, docturum grammaticam; is autem qui
discere cupit, segniter ad ipsum accedat, minime-
que se aptum ad id quod ille promisit, reddat;
anne quis mendacii doctorem ipsum juste coar-
guat? Nemo qui sapit, hoc fecerit. Quandoquidem
ille, qui docendus erat, non eo modo ad doctorem
accessit, sicut is hortatus **341** fuerat. Sed quo-
modo igitur, et quid petere oportet? reponet ali-
quis. Audi ipsum qui promissionem fecit id edocen-
tentem ²¹: « Quærite regnum Dei et justitiam ejus. » Manifestum vero est, eum, qui ita, et bæc princi-
paliter petierit, aliis etiam rebus fraudandum non
fore, si tamen ejusmodi sint, quæ aternæ ejus sa-
luti non officiant. Qui vero noxia sibi petit, haud
profecto datorem habebit eum, cuius « omne da-
tum optimum ²², » Verum etiamsi quispiam vel divi-
nam cognitionem, vel aliud quodvis spirituale do-
num, voluptatis exinde gliscentis amore petat, non
accipiet: male enim petit, quod in sui perditio-
ne eaderet: Deus autem mali dator non est.

VERS. 4. « Adulteri et adulteræ, nescitis quia amicitia hujus mundi inimica est Dei ? Quicunque ergo voluerit amicus esse hujus sæculi, inimicus Dei constitutur. » Quoniam superius breviter perstrinxerat falsos quosdam sapientes, divinam adulterantes Scripturam, eaque perverse ad propriam voluntatem abutentes, ut exinde vitam voluptuosius transigere possent, hoc autem non aliud est, quam quoddam superbie genus ; idcirco nunc asperius aliquanto procedit , et consuetæ lenitatis suæ transiliens terminos, contumeliosis etiam utilit verbis, « adulteros et adulteras » tales vocans, et hujusmodi ferme in eos vibrat reprehensionem : Dicito mihi, demens, anne sapientem te ostendere cupis? Sed unde est ergo, quod in contentione perpetuoque bello vitam ducas, semperque rebus præsentibus adhæreas, ac præsentis vite delicias absque ulla intermissione secteris? Non est res hujusmodi sapientum, sed vulgarium viliumque hominum, et eorum qui amicitiae hujus mundi sese tradidere : quod vos adulteros esse demonstrat, utpote qui reconditæ, divinæ ac castæ pulchritudini id quod vulgare, profanum ac turpe est, antefertis, ac nimio ad præsentem mundum affectu inimicitiam adversus Deus gerere non veremini. An vero « nescitis, quod amicitia hujus mundi inimica est Dei. » Alienans a divina amicitia, et inimicos reddens Dei ? Mundum enim hoc loco omnem materialem vitam appellat, velut corruptionis matrem, quam qui participare studet, « inimicus Dei constitutur : » quandoqui-

²¹ Matth. vi, 53. ²² Jac. i, 17.

dem rerum inutilium studio et amore parvipendit **divina**, vel etiam ea fastidio habet : qua ratione erga eos solos quos odio habemus, iisque inimici sumus, nos gerere solemus. Cum igitur duo sint, quibus operam dant homines, Deus scilicet mundus, ac duo quoque sint quibus circa utrumque eorum versari nos possumus, nempe amor et odium, erga utrumlibet horum studiosi nos simus oportet, ut alterum negligamus. Porro studium parit **342** amicitiam, neglectus vero odium. Quisquis igitur divina amplectitur, amicus Dei et est, et dicitur. Qui vero Deum parvisiens, mundum diligit, hic inter iurimicos Dei jure computabitur. Quoniam vero haec omnia ex arrogantia ei superbia falso sapientum doctorum oriri ostensum est, alio rursus utitur argumento, cupiens ejusmodi homines ab ebrietate ad sobrietatem redire, atque ab alto sopore liberare, et ait :

VERS. 5, 6. « An putatis quod inaniter Scriptura dicit : Ad invidiam concupiscit spiritus qui habitat in vobis ? Majorem autem dat gratiam. Propter quod dicit : Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. » Tale quidpiam hic per ista significat, elliptico atque abbreviato sermone utens, ac si diceret : Ego quidem propriis verbis vos hucusque commonui, ut recte et inculpabiliter sapientia vestra utamini, neve per superbiam ipsa abutentes, verbum doctrinæ adulteretis. Si vero etiam a sacra Scriptura id rescire cupitis, audite : « Deus superbis resistit ²². » Si igitur « Deus superbis resistit, » nos autem inimicis resistere solemus, profecto superbi inter inimicos Dei computandi sunt. Non enim vane ac stulte, vel ad invidiam impossibilia nobis Scriptura proponit, sed quod exhortatione sua efficere cupiat, ut in nobis inhabitet gratia. Quare si Scripturæ obsequentes estis, humiliamini coram Deo, et invenietis gratiam, illo vos exaltante. Superbia est consummata nequitia, ac differt a vana sui existimatione, quod superbia sit animi elatio ex iis, quæ alias insunt; illa vero ex iis, quæ nullo modo habentur. Differt vero etiam modestia ab humilitate, quoniam ea quidem... (40) Quæ autem e diametro superbie opponitur, modestia seu humilitas, est magnum bonum. Quoniam vero utraque in nobis voluntarie progignitur, quiunque ex superbia se ipsum exaltat, a Domino condemnatur et humiliatur : cum e contra suo tempore exaltandus sit ille, qui se ipsum per modestiam humiliaverit, utpote quod illa certamina quæ propter ipsam subiverit, ipsum ad spiritualem sublimitatem, prehensa veluti manu, deducent. Aliter. Cyrilli. « Si invidia diaboli introivit mors in orbem terrarum ²³, » et si in interiore nostro homine habitavit Christus secundum Scripturas, idecirco habitavit in nobis, ut injectam ab invidia

Ε Εί δοκείτε ότι κενώς ή Γραφή λέγει· Πρὸς φθόνον ἐπιποθεὶ τὸ πνεῦμα, δὲ κατώχησεν ἐν ὑμῖν; Μείζονα δὲ δίδωσι χάριν. Διὸ λέγει· Ο Θεὸς ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν. Τοιούτου τι: λέγων καὶ δηλῶν διὰ τούτων, ἐλειπτικῶν χρῆται τῷ λόγῳ [καὶ πάλιν], διὰ τὴν τοῦ συντετμημένου λόγου χρῆσιν, Ἐγώ μὲν, φάσκων, ὑμᾶς τοῖς οἰκείοις ἐπέστησα λόγοις, περὶ τὸ εἴθες καὶ ἀκατάγνωστον τῆς χρήσεως τῆς σοφίας ὑμῶν, ὡς ἂν μή ἔξι ὑπερηφανίας παραχρώμενοι ταύτῃ νοθεύτε καὶ δολοτε τὸν τῆς διδασκαλίας λόγον. Εἰ δὲ καὶ ἀπὸ τῆς Γραφῆς τοῦτο ζητεῖτε, ἀκούσατε· «Κύριος ὑπερηφάνα·ο·ις ἀντιτάσσεται.» Εἰ οὖν τοῖς ὑπερηφανοῖς ἀντιτάσσεται, ἔχθροι; δὴ [§. δὲ] εἰκὼνας ἀντιτάσσεθαι· πάντως που καὶ ὑπερηφανοὶ ἐν τοῖς ἔχθροῖς καταλογισθεῖεν. Οὐ γάρ κενώς, ἥτοι ματαίως, ή Γραφή, ή πρὸς φθόνον τὰ ἀμήχανα ἥμιν διαγορεύει, ἀλλ' ἐπιποθεῦσα τὴν διὰ τῆς παρακλήσεως αὐτῆς ἐγκατοικίζομένην ἥμιν χάριν. Άστε εἰ πειθήνοι ἔστε τῇ Γραφῇ, ταπεινώθητε ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, καὶ εὑρήσετε τὴν διὰ τῆς αὐτοῦ ὑψώσεως χάριν. Ὑπερηφανία δέ ἔστιν ή εἰς τέλος ἐπηρμένη κακία, βιαιόφερους τῆς οἰήσεως, διτι ή μὲν ὑπερηφανία ἐπὶ τοῖς ὑπηργμένοις αὐτῇ κατεπιστρέται, ή οἶησις δὲ ἐπὶ τῶν μηδὲ δλως ὑπαρχόντων. Διαφέρει δὲ καὶ ἀτυφία τῆς ταπεινώσεως, διτι ή μὲν κατὰ διάμετρον ἡ ἀτυφία, ἥτοι ταπεινώσις, [ἀντικειμένη] τῇ ὑπερηφανίᾳ, ἔστι μέγα ἀγαθόν· καὶ ἐπειδὴ ἀμφότερα προαιρετικῶς ἥμιν ἐγγίνεται, πᾶς δὲ κατὰ ἀλαζονείαν ὑψῶν ἔστιν, πρὸς τῷ ὑπὸ τοῦ Κυρίου κατακεκριθεὶς οι έτι καὶ ταπεινοῦται τὸν πάντας ὑψούμενον ἐν καιρῷ τοῦ κατὰ ἀτυφίαν ταπεινώσαντος ἔστιν, ἄτε τῶν ἐπὶ αὐτῇ διλων ἔνεναγωγήσαντων τὸν κεχρημένον πρὸς ὑψός πνευματικόν. «Ἄλλως, Κυριάλλου. Εἰ φθόνος διαβόλου θάνατος εἰσῆθεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ εἰ κατώκησεν εἰς τὸν ἔσω ἥμιν ἀθηματον & Χαττήδες κατὰ τὰς Γραμμὰς διὰ τούτα

²³ Prov. iii, 34. ²⁴ Sap. ii, 24.

Bonifacii Finetti notæ

(40) **Hic nonnulla deesse, perspicuum est.**

κατόψησεν, ίνα τὸν ἐκ τοῦ φθόνου προσγειώμενον Α
Οδνατὸν καταργήσῃ. Καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ
· καὶ μείζονα δίδωσι χάριν. » Ἐγὼ γάρ « ἡλθον,
εἰσὶν, ίνα ζωὴν ἔχωσι καὶ περισσὸν ἔχωσιν. » Οὐτε
δὲ ἐπιποθῆσας ἥμᾶς ὁ Θεὸς κατόψησεν ἐν ἡμῖν,
「Ηταῖς ἐδήλωσεν εἰπών· Οὐκ ἄγγελος, οὐ πρέσβυς,
ἀλλ᾽ « αὐτὸς « ὁ Κύρος; « ἔσωσεν ἥμᾶς; « [διὸ τοῦ
ἅγαπην ἥμᾶς καὶ κήδεσθαι ἥμῶν]. Πώς δὲ καὶ σώ-
σες ἔδωκε « χάριν μείζονα; « Καθεδών τὸν ἐπι-
βουλεύσαντα Σατανὸν. Διὰ τοῦτο γάρ ἐπήγαγεν.
« Ο θεὸς ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται. » Πώς γάρ οὐχ
ὑπερήφανος δι βοῶν· « Τὴν οἰκουμένην ὅλην κατα-
λήψουμεν τῇ χειρὶ ως νοστιάν; »

« Υποτάγητε οὖν τῷ Θεῷ· ἀντιτάστε τῷ διαβόλῳ,
καὶ φεύξεται ἀφ' ὑμῶν. » Εγγίσατε τῷ Θεῷ, καὶ ἀγ-
γεῖτε ὑμῖν. Καθαρίσατε χεῖρας, ἀμαρτωλοῖς, καὶ ἀγνί-
σατε καρδίας, διψυχοῖς. Ταλαιπωρήσατε καὶ πενθή-
σατε καὶ κλαύσατε· « ὁ γέλως ὑμῶν εἰς πένθος μετα-
τραπήτω, καὶ ἡ χαρὰ εἰς κατήξειαν. Ταπεινώθητε
ἐνώπιον τοῦ Κυρίου, καὶ ὑψώσεις ὑμᾶς. » Διψυχοὺς
λέγει τοὺς μὴ καὶ ἔνα τρόπον ζῆν αἰρουμένους,
ἀλλ᾽ ἀγομένους καὶ πειθομένους δηνεκῶς τῇ βίᾳ
τὸν ἀνθρώπων· οὐ γάρ εἰσι μοντρόποι· ἐν οἷς
ὑπὸ Κυρίου κατοικιζόμενοι. » Οὐτε δὲ ψυχὴ καὶ ἡ
ζωὴ λέγεται, τὸ ἐν Ἱώῃ ἥμᾶς διδάξει, τὸ, « Δέρμα
ὑπὸ δέρματος, καὶ πάντα δσα ἔχει δύνσεις ἀνθρώπως;
ὑπὲρ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, » ηὗτοι τῆς ζωῆς.

« Μή καταλαλεῖτε ἀλλήλων, ἀδελφοῖς. » Ο γάρ κατα-
λαλῶν ἀδελφοῦ, ή κρίνων τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ κατα-
λαλεῖ νόμου, καὶ κρίνει νόμον. Εἰ δὲ νόμον κρίνεις,
οὐκ εἰ ποιητῆς νόμου, ἀλλὰ κριτής. Εἰς ἔστιν δ
νομοθέτης καὶ κριτής. δ δυνάμενος; σῶσαι καὶ ἀπο-
λέσαι. » Οἶδε τὴν ὑπερηφανίαν ἐξ ὑπεροφίας καὶ
καταλαλίδες κινεῖν κατὰ τὸν ἐπιεικὸν ἐπειγομένους
εἰς παντελῆ ἔξουδενωτιν. Τούτου οὖν ἀπάγων αὐτοὺς,
διὰ τὸν προκειμένων σωφρονίζειν βούλεται. Τὸ δὲ,
« κρίνειν [f.—νει] νόμον, » ἀντὶ τοῦ, καταχρίνει,
καταφρονεῖ. « Ο γάρ καταχρίνων ἀπὸ καταφρονή-
σεως τοῦτο ποιεῖ. Ποιὸν δὲ νόμον; Πρῶτον μὲν τὸν
διαγορεύοντα· « Μή κρίνετε, καὶ οὐ μὴ κριθῆτε · »
Ἐπειτα καὶ τὸν [εἰν Ψαλμοῖς]. « Τὸν καταλαλοῦντα
λάθρῳ τὸν πλησίον αὐτοῦ, τοῦτον ἔκεδιώκον · » καὶ
ὅτι ἀπὸ καταφρονήσεως τοῦτο γίνεται, ἐπάγει·
« Εἰ δὲ νόμον κρίνεις, οὐκ εἰ ποιητῆς νόμου. » Οὐ
γάρ τις καταφρονεῖ, πῶς ἀνέξεται ὑπὸ αὐτῷ ἐτι-
ζῆν; Μή οὖν, φησὶν, ἔξουδενῶν καὶ ὡσπερ ἀντινο-
μοθεῶν διάκεισθαι. Οὐ γάρ ἐφείται σοι, ἐνδεικόντος
νομοθέτου τοῦ Θεοῦ, τοῦ δυναμένου τοὺς παραδάστας τοῦ νόμου αὐτοῦ « σῶσαι καὶ ἀπολέσαι »
τοῦτο γάρ νόμου καὶ νομοθέτου, τὸ τοὺς παραδάστας
αὐτοῦ τιμωρεῖν· ἀλλ᾽ οὐχὶ σὺ, ὡς [f. δε] πλέον φλυα-
ρίας οὐδὲν ἔχεις, ἀλλὰ καὶ κατὰ σεαυτοῦ τὴν φῆφον
διγεις. Τὰ γάρ αὐτὰ τῷ καταλαλουμένῳ ὑπὸ σοῦ
ποιῶν, ἐν δσῃ τοῦτον καταχρίνεις, σεαυτὸν κατα-
χρίνεις.

³³ Joan. x, 10. ³⁴ Isa. xxxiii, 22. ³⁵ Isa. x, 15.
³⁶ Psal. c, 5.

mortem in nobis destrueret. Verum non hoc solum
ille nobis præstat, sed etiam « majorem dat gra-
tiam. » Ego enim « veni, inquit, ut vitam habeant,
et abundantius habeant³⁸. » Quod vero nostri de-
siderio Deus habitaverit in nobis, Isaías declarat,
dicens³⁹: Non angelus, non legatus quispiam, sed
ipse Dominus salvavit nos, quia videlicet nos
343 amat, nostrique curam gerit. Quomodo vero
Salvator noster « majorem dedit gratiam? Nempe
dejiciendo insidiantem Satanam. Idcirco additur:
« Deus superbis resistit. » Quomodo enim non
superbus ille, qui clamabat⁴⁰: « Universam ter-
ram comprehendam manu mea, tanquam nidulum? »

VERS. 7-10. « Subditi ergo estote Deo : resistite
autem diabolo, et fugiet a vobis. Appropinquate
B Deo, et appropinquabit vobis. Emundate manus,
peccatores : et purificate corda, duplices animo.
Misericordia estote, et lugete, et plorate : risus vester in
luctum convertatur, gaudium in moerorem. Illumi-
nati in conspectu Domini, et exaltabit vos. »
Duplices animo dicit eos, qui eamdem vitæ tenorem
servare non curant, sed se hominum vi atque ne-
quitia indesinenter abripi atque circumferri patiuntur
: adeoque non « habent unius moris in do-
mo⁴¹, subjecti Domino. Quod autem anima nomine
vita significetur, constat ex eo, quod in Job dici-
tur⁴²: « Pellem pro pelle, et cuncta quæ habet,
dabit homo pro anima sua, » id est pro vita.

VERS. 11, 12. « Nolite detrahere alterutrum,
fratres. Qui detrahit fratri, aut qui judicat fratrem
suum, detrahit legi, et judicat legem. Si autem
judicas legem, non es factor legis, sed judex. Unus
est legislator et judex qui potest perdere et libe-
rare. » Novit apostolus, superbiam eos, qui contra
mites nituntur, ex neglectu et detractione ad per-
secutionem contemptum impellere. Ab hoc igitur ut
ipsos abduceret, propositis verbis modestos eos
reddere nititur. Illud autem « judicat » hoc loco
perinde valet, ac damnat, contemnit. Qui enim
condeinat, ex contemptu hoc facit. Legem: quam?
Primo eam, quæ ait: « Nolite judicare, ut non
judicemini⁴³. » Deinde eam, quæ in Psalmis sub-
indicatur, ubi dicitur: « Detrahentem secretō pro-
xiimo suo, hunc persequebar⁴⁴. » Et quoniam hoc
D ex contemptu procedit, subjungit: « Si autem ju-
dicas legem, non es factor legis. » Quis enim seruit
vivere sub eo, quem contemnit? Non igitur, inquit,
contempsor sis, neque velut contrarium legislato-
rem te habeas; neque enim hoc tibi aut licet, aut
expedit: « Unus est enim legislator Deus, qui po-
test » transgressores « perdere et liberare. » Spe
stat enim ad legem et legislatorem sui violatores
poena debita plectere, non vero ad te, qui prater
nugacem loquacitatem nihil habes. Verum et
contra te ipsum calculum fers: cum enim eadem,
ac is, cui detrahis, ipse facias, hoc ipse quod illum
condemnas, te condemnas.

³⁸ Psal. lxvii, 7. ³⁹ Job ii, 4. ⁴⁰ Matth. vii, 1.

Vers. 13. « Tu autem quis es, qui judicas proximum? Exprobrandi causa gratia hoc ait, ac si diceret: Cum talis tu sis, quomodo audes homines, qui ejusdem tecum sunt conditionis, judicare? » Ecce 344 nunc qui dicitis: Hodie, aut crastino ibimus in illam civitatem, et faciemus ibi quidem annum, et mercabimur, et lucrum faciemus. » Non facultatem operandi insiciatur, sed docet, quod non totum in potestate nostra sit, sed ad hoc superna etiam gratia opus habeamus. Potest enim quis currere, et negotiari, et omnia que ad vitam necessaria sunt, facere; attamen non proprie Industriæ, sed divinæ benignitati id ascribere debet. Ait enim Jeremias: Scio, Domine, quia non est hominis via ejus⁴³. » Et Proverbiorum auctor: « Negligenter in crastinum, ignorans, quid superventura B pariat dies⁴⁴.

Vers. 14. « Qui ignoratis, quid erit in crastino. » Vanitatem vitae nostræ declarat, nobisque exprobrat, quod in hac bona totum vitæ nostræ tempus impendamus, ac quod in temporaneis malis depellendis omnis labor noster insumatur. Unde David⁴⁵: « Verumtamen, inquit, in imagine pertransit homo, sed et frustra conturbatur; » videlicet circa id quod non vere est, sed velut in phantasmate tantummodo subsistit: hoc quippe significat imago: vel circa id quod non habet soliditatem, sed soluum quamdam similitudinem et simulacrum vere vitæ.

Vers. 15. « Quæ est enim vita vestra? Vapor est ad modicum pàrens, et deinceps exterminabitur. C Pro eo ut dicatis: Si Dominus voluerit, et si vixerimus, faciemus hoc vel illud. » — « Vapor est compositum: quoddam aereum ex igneo calore, et humiditate exhalans, minium habens subsistéti: ob suminam enim tenuitatem a circumstante corpore cito dejicitur ac dissolvitur, velut modicus humor in aqua. Illic igitur vitam nostram comparat, et quidem congrue. Cum vero orationem hacce comparatione intercepisset, rursus ad ipsam regrediens, consequens ejus membrum proponit: ita enim integra se habet: « Ecce nunc, qui dicitis: Hodie aut crastino ibimus in illam civitatem, et faciemus ibi quidem annum, et mercabimur, et lucrum faciemus. » Oportebat ut diceretis: « Si D Dominus voluerit, et vivemus, faciemus hoc aut illud. »

Vers. 16. « Nunc autem exultatis (41) in arrogantiis vestris. » Quanquam ordo exigere videbatur, ut hoc antea diceret, non tamen ita fecit; sed abrupto tantisper per interpositionem exemplum orationis Nexus, ut vanitatem occupationis nostræ circa hunc mundum, cuius causa superbia est, imagine aliqua demonstraret, postea subjunxit, quod deerat. Sic enim sermo iste se habet: « Exultatis in arrogan-

A « Σὺ δὲ τίς εἶ, ὁ κρίνων τὸν πλησίον; » Τέξουδε-ιωτικῶς, ἀντέ: Τοσοῦτος ὁν σὺ, πῶς τολμᾶς κρίνειν τὸν δμοτοπαθῆ; « Ἀγε νῦν, οἱ λέγοντες. Σήμερον καὶ αἰρεῖν πορευόμεθα εἰς τὴνδε τὴν πόλιν, καὶ ποιήσωμεν [vulg.—σομεν] ἐκεῖ ἐνιαυτὸν ἔνα, καὶ ἐμπορευόμεθα [vulg.—σόμεθα] καὶ κερδίσωμεν [vulg.—σομεν]. » Οὐ τὴν ἑξουσίαν ἀναιρεῖ, ἀλλὰ δεῖχνειν, ὅτι οὐ τὸ πᾶν αὐτοῦ ἔστιν, ἀλλὰ δίται καὶ τῆς δινού χάριτος. « Εστι μὲν γάρ καὶ τρέχειν καὶ ἐμπορεύεσθαι, καὶ πάντα τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἐνεργεῖν, ἀλλὰ μὴ τοῖς οἰκείοις πόνοις τοῦτο λογίζεσθαι, ἀλλὰ τῇ τοῦ θεοῦ φιλανθρωπίᾳ. Φησι γάρ Ἱερεμίας: « Κύριε, οὐκ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἡ ὁδὸς αὐτοῦ. » καὶ ὁ Παροιμιαστής, « Μή καυχῶ τὰ εἰς αἴρον· οὐ γάρ οὐδὲ τί τέξεται ἡ ἐπιοῦσα. »

« Οἵτινες οὐκ ἐπίστασθε τὴν αὔριον. » Τὸ μάταιον τῆς ἡμετέρας ὑποφαίνων ζωῆς, καὶ κατατεχόντων ἡμᾶς ὡς περὶ τοῦτο τὸ πᾶν κατετρίβοντες τῆς ζωῆς, οἵτι ἐν προσκαρποῖς κακοῖς ὁ κόπος ἡμῶν ἄπος ἐκτελεῖται. Τοῦτο δὲ καὶ Δαβὶδ φησιν. « Μέντοι γέ ἐν εἰκόνι διαπορεύεται ἀνθρωπός, πλὴν μάτην ταράσσεται. » Τούτεστι, περὶ τὸ μὴ θν., ἀλλ' ἔστιν ἐν φάσματι μποτηγναὶ τοσοῦτον γάρ τι εἰκόνι. « Περὶ τὸ μὴ αὐθυπότατον, ἀλλ' ὅσον ἐν ἀφορούμεσσι καὶ εἰκασμῷ τῆς δυτικῆς προθινούμενης ζωῆς.

« Ποία γάρ τι ζωὴ ἡ μῶν; » Ατμὸς γάρ ἔστιν ἡ πρὸς ὀλίγου φυινομένη, ἐπειτα δὲ ἀφανῆμένη. « Αντὶ τοῦ λέγειν ὑμᾶς. » Εὖν δὲ Κύριος θελήσῃ καὶ ζήσωμεν, καὶ ποιήσωμεν [vulg.—σομεν] τοῦτο, η ἐκεῖνο. » — « Ατμὸς ἔστι οὐστασις ἀερώδης ἀπὸ ἐμπύρου θάλψεως ἐξ ὑγρότητος ἀναθυμαμένη, ἀλλαχίστην τὴν ὑπόθεσιν ἔχουσα. Διὰ γάρ τὴν διανέπτεται ταχέως [deest ὑπὸ] τοῦ περιέχοντος ἀφανίζεται, χωροῦσα πρὸς τοῦτο καὶ διακομένη, καθάπερ πρὸς ὄδωρο μικρά νοτίς. Τοιούτῳ παρείκασε τὴν ἡμετέραν ζωὴν, καὶ μάλα εὐτόχως. Μεσολαβήσας δὲ τῷ τοιούτῳ ὑποδείγματι τὸν λόγον, πάλιν ἐξ ὑποστροφῆς ἀποδιδωσι τὸ ἀκόλουθον αὐτῷ. « Εστι γάρ οὕτως. » — « Αγε νῦν, οἱ λέγοντες. Σήμερον καὶ αὔριον πορευόμεθα εἰς τὴνδε τὴν πόλιν, καὶ ποιήσωμεν ἐκεῖ ἐνιαυτὸν ἔνα, καὶ ἐμπορευόμεθα, καὶ κερδίσωμεν. » ἔδιν λέγειν ὑμᾶς. « Εὖν δὲ Κύριος θελήσῃ, καὶ ζήσωμεν, καὶ ποιήσωμεν τὸ καὶ τὸ. »

« Νῦν δὲ καυχᾶσθε ἐν ταῖς ἀλαζονείξις ὑμῶν. » Οὕτως δύτος τοῦ ἀκολούθου, οὐ τοῦτο ποιεῖ, ἀλλὰ διακόψας τῷ παραδείγματι τὴν συνέχειαν τοῦ λόγου, μετὰ τοῦτα ἐπήνεγκε τὸ ἐλλεῖπον, φθάσας διὰ τῆς τοῦ πράγματος εἰκόνος τὸ μάταιον ὑποδείξας τεῦ ἐξ ἀλαζονείας περὶ τὸνδε τὸν κόσμον περισπασμοῦ. « Εστι γάρ οὕτως. » — Καυχᾶσθε ἐν ταῖς ἀλαζονείξις ὑμῶν. » Τίτις; « Οἵτινες οὐκ ἐπίστασθε τὸ εἰς:

⁴³ Jerem. x, 23. ⁴⁴ Prov. xxvii, 1. ⁴⁵ Psal. xxxviii, 7.

αύριον. Ποιει γάρ ή ζωή ύμῶν; » καὶ ἔξης. Διὸ δὲ τοῦ, « Ποιει ή ζωή ύμῶν, » προσδοκοῖς ταῖς τούτῳ [§. τούτου] τῷ εὐτελεῖ περαδείγματι, οὗταις ἐπάγει καὶ τὸ διάδειγμα, κατιρώταν τοῦτο ποιῶν. « Νῦ δὲ καυχόθεις ἐν ταῖς ἀλαζονεῖς ύμῶν. » Ἀλαζόν καὶ ἀλαζονεῖα μὴ ὑφεστώτων ἐστὶ πραγμάτων σπουδῆ. Διὸ καὶ ἀλαζόν λέγεται ἡ μετὰ ἀλητῶν, ἣς πλάνη, ζῶν. « Πᾶσα καύχησις τοιαύτη, πονηρά ἐστιν. »

« Εἰδότε οὖν καλὸν ποιεῖν, καὶ μὴ ποιοῦντες, ἀμαρτία αὐτῷ ἐστιν. » Ἐπαναλαμβάνει τὴν διάκενον καύχησιν, ήτις ἔξι περηφρωνίας φιλεῖ τίκτεθαι, καὶ οἶον συμπερατῶν τὸν λόγον, ἐπιφέρει, ὅτι « πονηρά ἐστιν. » Εἰ δὲ πονηρὰ, πάντως ὅτι καὶ ἀπὸ τοῦ Πονηροῦ ἐστιν. Οὐ δει δὲ τοὺς τῷ Κυρίῳ διὰ τοῦ ἀγίου βαπτίσματο; ἀνατιθέντας [§. ἀνατεθ.] τοῦ Πονηροῦ δέχεσθαι ἐπισποράς. Ἐπιφέρων δὲ καὶ τὸ, « Εἰδότε οὖν καλὸν ποιεῖν, καὶ μὴ ποιοῦντες, ἀμαρτία αὐτῷ ἐστιν, » τοὺς ψευδοδιδασκάλους ἀλιν παιδεύει, μὴ ταῦτα παιδεύειν τολμᾶν, & μὴ πρότερον αὐτοῖς κατώρθωσαν. « Μακάριος », γάρ, φησιν, οὐχ δε διδάξει, ἀλλ᾽ « δε ποιήσει καὶ διδάξει. » Προηγείσθαι γάρ δει τὰ Ἑργα τῶν λόγων, καθότι καὶ ἐπιδικυνμένην πίστιν ἀπαγγέλλει δίκαιοις. « Ο γάρ λύων, φησιν δὲ Κύριος, μέλι τῶν ἐντολῶν τούτων τῶν ἐλαχίστων, καὶ διδάσκων οὕτω τοὺς ἀνθρώπους, » τοῦτ' ἐστιν ἐφ' οἷς αὐτὸς [οὐκ] ἐκοπίσαν, « ἐλάχιστος; κληθῆσται » μέγας δὲ, δ.; μετὰ τὸ πρᾶξαι διάτκει. Ἐπεὶ καὶ αὐτὸς δὲ θεάνθρωπος, ὃν ἡρέστο ποιεῖν, τούτων καὶ διδασκαλίαν ἐποιεῖτο. Τοιοῦτο μοι δοκεῖ καὶ τὸ, « Ο καυχόμενος, ἐν Κυρίῳ καυχάσθω, » ἀντὶ τοῦ, κατὰ τὸν Κύριον, ἐκείνῳ χρώμενος διδασκάλῳ καὶ διποδείγματι. Ἐπεὶ καὶ θαν φησιν δὲ Δαβὶδ, « Ἐν τῷ Κυρίῳ ἐπινεῦσθαι ἡ ψυχὴ μου, » οὐχ ἀλλο φησιν, η̄ δὲ Κατὰ τὰς ἐντολὰς τοῦ Κυρίῳ περευθύμενος ἐπινεύειν.

ΚΕΦΑΛΑ. Ε'

« Ἄγε νῦν, οἱ πλούσιοι, κλαύσατε δλολύζοντες ἐπὶ ταῖς ταλαιπωρίαις ύμῶν ταῖς ἐπερχομέναις. » Τὸ φειδωλὸν καὶ γλυσχρὸν τῶν πλουσίων θρῆνον αὐτῶν ποιεῖται, δλολύζειν αὐτοὺς παρακελευόμενος, τοῦτ' ἐστι θρηγῖν, ὡς εἰς φθορὰν ταμειυομένους τὸν πλούτον αὐτῶν καὶ μὴ τοῖς δεομένοις δαπανώντων αὐτὸν. Μόνη γάρ ή πρὸς τούτους τὸν πλούτου θιπάνη οὐκ ἀπόλλυται. Διὸ τοῦτο καὶ δὲ Παρομιαστής φησι· « Ἀπόστειλον τὸν δρότον σου ἐπὶ πρόσωπον υστος, » τοῦτ' ἐστιν, ἐπὶ δοκούσῃ μὲν διαλύσει καὶ φθορᾷ. [Τοῦτο γάρ τοις καθ' ὅδοτος διπτουμένοις συμβαῖνον δρῆται δρότοις,] οὐ μέντοι καὶ ἀπολυμένοις, ἀλλὰ τῇ διαλύσει ἀναψυχήν τιμῆν πρεξενοῦσιν. Ἀναψυχὴ δὲ, δηπτυχία ή γλῶσσα ἡμῶν ἀποτηγανίζεσθαι μέλλει τῇ δικείσει φλογί.

« Ο πλούτος ύμῶν σίσηπε· καὶ τὰ ιμάτια ύμῶν σητεθῆρωται γέγονεν. Ο χρυσὸς ύμῶν καὶ δρυγοὶ κατίωται· καὶ δὲ οὓς αὐτῶν εἰς μαρτύριον ύμιν

A liis vestris, » vos « qui ignoratis quid erit in eternino: quae enim est vita vestra? » etc. Per illud, « quae est vita vestra? » viam sibi parat ad fragilitatis exemplum afferendum: deinde subjicit, quod jam maxime 345 opportunum evaserat. Nunc autem exultat in arrogantiis vestris. Arrogans et arrogantia est rerum soliditate carentium studium. Quare arrogans Græce dicitur *alazon*, quasi meta ales zon, seu cum errore sive deceptione vivens. et Omnis exultatio talis maligna est.

VERS. 17. « Scienti igitur bonum facere, et non facienti, peccatum est. » Iterum de vana gloria loquitur, quae ex superbia progigni solet, ac velut sermonem concludens insert, eam malam esse. Si autem mala, perspicuum omnino est, eam a maligno esse. Non decet vero, eos qui per baptismum Domino consecrati sunt, maligni superseminationes recipere. Inserens etiam hoc: « Scienti igitur bene, et non facienti peccatum est illi, » falsos doctores iterum instruit, ne ea docere audeant, quae ipsi prius non fecerunt. « Beatus » enim, inquit, non qui docuerit, sed qui fecerit, et docuerit ». Oportet enim, ut facta precedant verba; qua ratione etiam justus insigam fidem ostendit. « Qui enim solverit, inquit Dominus, unum de mandatis istis minimis, et docuerit sic homines, » hoc est, docuerit ea in quibus ipse non laboravit, et minimus vocabitur: « magnus vero qui, postquam fecerit, docuerit. Quandoquidem et ipse Deus Homo, etcepit primum facere, » et postea « docere ». « Cui simile mihi videtur et illud: « Qui gloriatur, in Domino glorietur », hoc est secundum Dominum; seu illo utens doctore et exemplari. Nam et cum David ait: « In Domino laudabitur anima mea », non aliud dicere intendit, nisi hoc: Utinam ego juxta praæcepta Domini ambulans laudari merear!

CAPUT V.

VERS. 1. « Agite nunc, divites, plorate ululantes in miseriis vestris, quae advenient vobis. » Divitiae pars et tenacitas ipsos in lamentationes semper proruimpere facit. At apostolus jubet, ut ululent seu lamententur, eo quod divitias suas ad corruptionem recondant, et non in egenis sublevandis eas insument: eas enim solæ, que in istos insumentur, non pereunt. Quare et Ecclesiastes ¹⁰ ait: « Mitte panem tuum super transentes aquas: » hoc est ad apparentem dissolutionem et corruptionem. Hoc enim contingere videtur pani in aquam projecto: qui tamen non deperditur, quinimum sua dissolutione majus nobis refrigerium præstat: quod refrigerium tunc sentimus, cum securus, lingua nostra flamma illa crucienda foret.

VERS. 2,3. « Divitiae vestrae putrefactæ sunt: et vestimenta vestra a tineis comesta sunt. Aurum et argentum vestrum æruginavit, et ærugo eorum

¹⁰ Matth. xiii, 25. ¹¹ Matth. v, 19. ¹² Act. i, 4. ¹³ I Cor. i, 51. ¹⁴ Psal. lxxii, 2. ¹⁵ Eccl. xi, 2.

in testimonium vobis **346** erit, et manducabit carnes vestras sicut ignis. » Putrefactio, inquit, divitiarum, vestimenta a tunc comesta, ei ærugo auri et argenti testimonium adversum vos dabant, vosque de vestra tenacitate coarguerent. Propterea in novissimis diebus, nempe in adventu Domini, invenietis divitias vestras tanquam ignem reconditum vobis in perditionem, quod evangelico divitiæ aedit. « Velut ignis quem thesaurizastis in novissimis diebus. » Hoc connectendum est cum divitiae vestrae, ut sic se habeat: Divitiae vestrae, quas sicut ignem thesaurizastis, et epulati estis super terram, et in luxuriis fuitis.

VERS. 4, 5. « Ecce merces operariorum, qui messecurunt regiones vestras; quæ fraudata est a vobis, clamat: et clamor eorum in aures Domini Sabaoth introivit. Epulati estis super terram, et in luxuriis enotristis corda vestra in die occisionis. » Querela hie est et digressio adversus Judaicos principes, qui depascebant pauperes, et omnibus honoribus pinguecebant, sed præparabantur ad cædem, Romanorum manibus subeundam, et præsertim quoniam unicum justum Dominum nostrum condemnauerunt, et non resistentem, neque clamantem occiderunt. Unde subdit:

VERS. 6. « Addixistis et occidistis Justum et non restitit vobis. » Negari non potest, apostolum hunc, illud et occidistis justum referre ad Christum, quandoquidem subjungit: « Et non restitit volunt. » Ceterum id dicens comprehendit et alios, qui similia passi sunt a Judeis: fortasse etiam prophetice de sui ipsius futura occisione hic loquitur.

VERS. 7. « Longanimes igitur estote, fratres, usque ad adventum Domini. Ecce agricola exspectat pretiosum fructum terræ. » Postquam Iudaicorum principum luxum et in pauperes duritatem perstrinxit, nunc transit ad fidèles, et ait: Ne scandalizemini, fratres, hæc videntes, neque contristemini, quasi futura aliquando non sit ultio. Inuit vero Romanorum incursionem, et quæ ab iis fieri debebat, Judeorum captivitatem, quam etiam adventum Domini appellat, sicut et Joannes, qui supra pectus Domini recubuit⁴¹, cum de suo obitu ipsum Domini dicentem inducit: « Si eum volo manere donec veniam⁴². » Prorogatum est enim huic vitæ tempus usque ad captam Hierosolymam, et paulo amplius. Quod autem per adventum Domini Hierosolymæ interitus cum hic, tum in Joanne intelligendus sit, perspicuum est etiam ex propheta dicente⁴³: « Ecce venit Dominus: et quis sustinebit minas ejus? » Quia scilicet adventus Dei secum defert impiorum punitionem. At etiam Chrysostomus, in suis *Expositionibus* dictum hoc explicans, vult **347** illo significare Hierosolymæ destructionem, id: que confirmat ex oratione trium

A ἔσται, καὶ φάγεται τὰς σάρκας ὑμῶν. » II σῆψε, φησι, τοῦ πλούτου, ήτοι τὸ στέθρων τῶν ἡματίων, καὶ δὲ ἂδειοῦ τοῦ ἀργύρου καὶ τοῦ χρυσοῦ καταμερτυροῦσιν ὑμῶν, ἐλέγχοντα τὸ ἀμετάδοτον ὑμῶν. Διὸ καὶ ἐν ἐσχάταις ἡμέραις (λέγει δὲ τὴν τοῦ Κυρίου παρουσίαν) εὑρήσετε τὸν πλοῦτον ὑμῶν ὡς πῦρ ταμιευθέντα ὑμεῖς ἀλεθρον. « Οπερ καὶ δὲ ἐν Εἰαγγελίοις πλούτιος ἐπαθεν. » Ω; πῦρ, δὲ ἐθησαρίσατε ἐν ἐσχάταις ἡμέραις. » Τούτο πρὸς τὸ, « δὲ πλοῦτος ὑμῶν, συνταχτέον. Ἰνα δὲ σύνταξις. » Ο πλοῦτος ὑμῶν, ὡς πῦρ ἐθησαρίσατε, καὶ ἐπαταλήσατε. ἐπὶ τῇ; γῆς, καὶ ἐσπαταλήσατε.

B « Ιδοὺ δὲ μισθὸς τῶν ἐργατῶν τῶν ἀμησάντων τὰς χώρας ὑμῶν, δὲ ἀπεστερημένος ἀφ' ὑμῶν κράζει· καὶ αἱ βοσκαὶ τῶν θερισάντων εἰς τὰ ὄντα Κυρίου Σαβαὼν ἐισελυθήθουσαν [vulg. εἰσεληλύθασιν]. Ἐρυφήσατε ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἐσπαταλήσατε. » Εἴριψατε τὰς καρδίας ὑμῶν ὡς ἐν ἡμέρᾳ σφαγῆς. » Καταβοή καὶ καταδρομὴ τῶν Ἰουδαϊκῶν ἀρχόντων καταδοσιούμενων τοὺς πένητας, καὶ πιαινούμενων ταῖς παρὰ πάντων τιμαῖς, ἀλλ᾽ εἰς σφαγὴν ταῖς Ῥωμαϊκαῖς ἀρχαῖς, καὶ ταῖς τούτων χερσὶν εὐτερεῖς ζυμένων, καὶ μάλιστα, διτὶ τὸν μόνον δίκαιον κατεδίκασαν Κύριον, καὶ ἐφόνευσαν, οὐκ ἐρίζοντα, οὐδὲ κραυγάζοντα.

C « Κατεδικάσατε, ἐφονεύσατε τὸν Δίκαιον, δεὶς οὐκ ἀντιτάσσεται ὑμεῖν. » Ἀναντιέρθητας τὸ, « Ἐξονεύσατε, εἰπὼν, τὸν Δίκαιον, εἰς τὸν Χριστὸν ἀναφέρετε. Τῇ μέντοι ἐπιφορᾷ τῇ, « Οὐκ ἀντιτάσσεται ὑμεῖν, εἰκοῖνως τὸν λόγον καὶ πρὸς τοὺς δόλους τοὺς τὰ δύοις πατόντας ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων. » Ισως δὲ καὶ προφητικῶς καὶ τὸ περὶ αὐτοῦ φάσκων πάθος.

D « Μακροθυμήσατε οὖν, ἀδελφοί, ἔως τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου. » Ιδοὺ δὲ γεωργὸς ἐκδέχεται τὸν τίμιον καρπὸν τῇς γῆς. » Διαβαλὼν τὴν τῶν Ἰουδαϊκῶν ἀρχόντων σπιτάλην, καὶ τὸ πρός τοὺς πένητας αὐτῶν σκληρὸν, μεταβαλνει καὶ ἐπὶ τοὺς πιστοὺς, καὶ φησι· « Μή ταῦτα ὀρῶντες, ἀδελφοί, σκανδαλίζεσθε, καὶ ἀδυμεῖτε, ὡς μὴ ἐκδικήσετες ἀποκειμένης. Λέγει δὲ τὴν ὑπὸ Ῥωμαίων ἔφιδον, καὶ τὴν ὑπὸ τούτων αἰχμαλωσίαν τῶν Ἰουδαίων, ἥν καὶ παρουσίαν τοῦ Κυρίου λέγει· ὡς καὶ Ἰωάννης ἐπὶ τὸ στῆθος ἀναπεσών τοῦ Κυρίου, δι· ὃν φησι περὶ τῆς ἑαυτοῦ ἀποθίασεως τὸν αὐτὸν εἰσάγων Κύριον λέγοντα· « Εάν αὐτὸν θέλω μένειν ἔως ἐρχομαι. » Καὶ γάρ παρετάθη καὶ τούτῳ δὲ τῆς ζωῆς ταύτης χρόνος ἔνις τῆς ἀλώσεως τῆς Ἱερουσαλήμ, καὶ μικρὸν ἐπέκεινα. Καὶ δει· ἡ τοῦ Κυρίου παρουσία, καὶ ἐνταῦθα, καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰωάννου, ἡ τῆς Ἱερουσαλήμ πανωλεθρία ἔστι, δῆλον καὶ ἀπὸ τοῦ προφήτου τοῦ λέγοντος· « Ίδού Κύριος ἐρχετα· » καὶ τοῖς ὑποίσεις αὐτοῦ τὴν ἀπειλὴν· « τοῦτο ἔστιν, ὡς τῆς τοῦ Θεοῦ προρούσιας φερούσῃς τιμωρίαν κατὰ τὸν ἄξενῶν. » Άλλα καὶ δὲ χρυσοῦς τὸν λόγον Ἰωάννης ἐν τοις τῶν ἔχηγητικῶν αὐτοῦ τοῦτο αὐτὸν ἀναπτύσσων τὸ, « Εἴς

⁴¹ Ioann. xxi, 29. ⁴² Ibid. 22. ⁴³ Malachi. iii, 23.

Ερχομεις, ο τοῦτο δηλοῦν βούλεται τὸ βῆτὸν, τὴν πανωλεθρίαν τῆς Ἱερουσαλήμ, καὶ πιστεύται τοῦτο ἀπὸ τῆς εὐχῆς τῶν τριῶν παιῶν φασκόντων· « Οὗτω γενέσθω ἡ θυσία ἡμῶν ἐνώπιόν σου στήμερον, καὶ ἔκτελέσθω [/. — λεῖτθω] ὅπισθέν σου. » Φησὶ γάρ· Τί τὸ, « ὅπισθέν σου; » Μετὰ τὸ παρελθεῖν τὸν θυμόν σου. Καὶ [πότε] παρεγένετο; « Ότε δὲ Ναδουχεδονός ορές ἐδήν τὰ Ἱεροσόλυμα. Καὶ περὶ μὲν τῆς παρουσίας, ταῦτα. Φασὶ δέ τινες τῶν Πατέρων καὶ τούτῳ, ὡς μακροθυμίαν μὲν ἐνταῦθα τὴν πρὸς ἀλλήλους φησιν· ὑπομονὴν δὲ, τὴν πρὸς τοὺς ἔξω. Μακροθυμεῖ γάρ τις πρὸς ἐκεῖνον, δὸν δυνατὸν καὶ ἀμύνασθαι· ὑπομένει δὲ δὸν οὐ δύναται ἀμύνασθαι. Διὰ τοῦτο ἐπὶ μὲν Θεοῦ ὑπομονὴν οὐδέποτε λέγεται, ἀλλὰ μακροθυμία· ἐπὶ δὲ ἀνθρώπων, ὑπομονὴ. « Μακροθυμῶν ἐπ' αὐτὸν, ἔω; λάβῃ δεῦτὸν πρώτην καὶ δύτιμον. » Πρώτης ὑετός, ἡ ἐν νεότερι μετὰ δικράνων μετάνοια· δύτιμος, ἡ ἐν τῷ γῆρᾳ. Πάντα δὲ τῇ; τοῦ Θεοῦ ἡρτηται φιλανθρωπίας· διὸ λέγει· « Ἔως δὲ λάβῃ. »

« Μακροθυμήσατε καὶ ὑμεῖς, στηρίξα τε τὰς καρδίας ὑμῶν· διει τὴν παρουσία τοῦ Κυρίου ἡγγικες. Μή στενάζετε κατ' ἀλλήλων, ἀδελφοῖ, ἵνα μὴ κριθῆτε. Ἰδού δὲ κριτής πρὸ τῶν θυρῶν ἔστηκεν. Ὑπόδειγμα λάβετε, ἀδελφοί μου, τῆς κακοπαθείας καὶ τῆς μακροθυμίας, τούς προφήτας, οἱ ἀλληγοροῦντες μήτε τὸν οὐρανὸν, μήτε τὴν γῆν, μήτε ἀλλον τινὰ ὄρχον. « Ήτα δὲ ὑμῶν τοῦ [/. τὸ] ναὶ, ναὶ, καὶ τὸ οὐ οὐ· ἵνα μὴ εἰς ὑπόκρισιν πέσητε. » Ἀντὶ τοῦ, ἡ κατάθεσις· ὑμῶν βεβαία καὶ ἐπὶ βεβαίου, καὶ ἡ ἀπαγόρευσις ὑμῶν ὀσαύτως. « Άλλως· « Εστω, φησιν, ἡ τοῦ βίου ὑμῶν μαρτυρία βεβαιοτέρα ὄρκου. Εἰ δὲ τις; ἀγαθής, μὴ δύσωπούμενος ὑμῶν τῷ βίῳ, τολμᾶ ὑμῖν ἐπαγαγέειν ὄρκου, ἔστω δικίαν τὸ ναὶ, ναὶ, καὶ τὸ οὐ, οὐ, ἀντὶ τοῦ ὄρκου. » Πρὸ πάντων, ἀδελφοί μου, μὴ δύμνετε μήτε οὐρανὸν, μήτε γῆν, μήτε ἀλλον τινὰ ὄρχον. « Ήτα δὲ ὑμῶν τὸ ναὶ, ναὶ, καὶ τὸ οὐ, οὐ· ἵνα μὴ εἰς ὑπόκρισιν πέσητε. » Τὴν « ὑπόκρισιν, » ἡτοι τὴν κατάκρισιν, λέγει, ἡτις ἐπακολουθεῖ τοῖς ἀφειδῶς δύμνουσι, καὶ διὰ συνηθείας τὸν ὄρκον ἐπὶ τὸ [/. τῷ] ἐπιφρενί οὐκερούμενος· ἡ καὶ αὐτὸν τὸ ὑποκρίνεσθαι, σημαίνει τὸ δικόματα ἐνταῦθα, δ. ἀλλο δη, ἔτερον φάνεται. Τῶς οὖν « εἰς ὑπόκρισιν » δ. δύμνων πίπτεις; Πιστεύδεινος μὲν διὰ τῶν ὄρκων ἀλληθής εἶναι, παραδίσεως δὲ ἐπακολουθούμενος, ψεύστης [ἀντί] ἀλληθής [/. — θοῦ], ἀποφανύμενος. Κωλύει δὲ κατὰ Θεοῦ μὴ δύμνειν, διὰ τὴν ἐπιφρένην· κατὰ δὲ οὐρανοῦ καὶ τῶν ἀλλων, διὰ τὸ μὴ καὶ ταῦτα εἰς Θεοῦ τεμῆν ἄγειν. Ηλάτες γάρ οι δύμνουτες κατὰ τοῦ μελέονος δύμνουσιν. « Άλλ᾽ ἔρει τις· Εἰ βιάζεται τις δύμνων, τι ποιητέον; » Ἐρούμεν, ζει δ. φόδος τοῦ Θεοῦ Ισχυρότερός εστι τῆς τοῦ βιαζομένου ἀνάγκης, « Επαπ-

A puerorum aientium: « Sic igitur sacrificium nostrum in conspectu tuo, et perficiatur post te. » Inquit enim: Quid est hoc, et post te? Scilicet, postquam pertransierit furor tuus. Quando vero iste advenit? Quando Nabuchodonosor diruit Ierosolymam. Et haec quidem de adventu Domini. Verum et hoc nonnulli ex Patribus aiunt, quod Apostolus longanimitatem hic dicat tolerantiam, quae est ad invicem; patientiam vero, quae circa extraneos versatur. Longanimitas enim est quispiam erga eum, de quo nullum sumere potest. Nam ob causam patientia de Deo nunquam dicitur, sed longanimitas: de hominibus autem dicitur patientia. « Patienter ferens, donec accipiat pluviam temporaneam et serotinam. » Pluvia et temporanea, seu tempestiva est penitentia cum lacrymis in juventute; serotina, quae fit in senectute. Cuncta autem pendunt a divina clementia; ideo ait: « Donec accipiat. »

B VERS. 8-12. « Longanimes igitur estote vos, et confirmate corda vestra: quoniam adventus Domini appropinquavit. Nolite ingenisci, fratres, in alterutrum, ut non judicemini. Ecce iudex ante januam assistit. Exemplum accipite, fratres, exitus mali, laboris et patientiae, prophetas qui locuti sunt in nomine Domini. Ecce beatificamus eos qui sustinuerunt. Sufferentiam Job audistis, et finem Domini vidistis, quoniam misericors Dominus est et miserator. Ante omnia, fratres mei, nolite jurare neque per cœlum, neque per terram, neque aliud quodcumque juramentum. Sit autem sermo vester: Est, est: Non, non, ut non in hypocrisia decidatis. Id est: Sit affirmatio vestra firma, et in re firma; similiter etiam insciatio. Alter: Sit vita vestra testimonium firmius juramento. Si quis vero impudens vitam vestram nil reveritus, juramentum vobis imponere audet, sit vobis quod est, est, et quod non est pro juramento. » Ut non in hypocrisia decidatis. — « Hypocrisia » hic condemnationem dicit, quae consequitur eos, qui indiscretē jurant, et qui jurandi consuetudine ad perjurium transeunt. Vel ipsam « hypocrisi » seu simulationem hoc loco significat, quod videlicet aliud est, et aliud appetit. Quomodo autem in hypocrisi ille, qui jurat, incidit? Scilicet, quia objuramentum creditur esse verax; at, subsequentē transgressione, mendax pro veraci esse demonstratur. Prohibet vero per Deum jurare ad evitandum perjurium: « per cœlum; » vero et alia, ne iis divinus honor deseratur: omnes enim qui jurant, et per maiorem sui jurant⁶¹. At, inquiet aliquis, si cogit quis jurare, quid illi faciendum? Respondemus, timorem Domini fortiorē esse necessitate ejus, qui cogitur. Dubitat etiam 348 quispiam de veteri lege, et dicet: Cum vetus lex laudet eum, qui per nomen Domini juraverit, cur lex gratiae id fieri vetat? Respondemus: Legem

⁶¹ Dan. iii, 40. ⁶² Hebr. vi, 16.

verem, ut Judæos a jurando per idola averteret, præcepisse, ut jurarent per Deum: quemadmodum et Deo sacrificia offerre jussit, ut ab idolorum sacrificiis abalienaret. Cum vero sufficienter de divino cultu instruxisset, tum etiam sacrificia velut inutilia rejecit: requirens non sacrificia ex animilibus ob'ata, sed e cor contritum pro sacrificio. At quodnam est hujusmodi? Iliud nempe quod igne charitatis ad instar holocausti integre consumitur: quale erat e cor Pauli, cum propterea quod fideles quidam scandalizati erant, supra modum urebatur³⁶.

πωροι, οὐα καὶ ἡ Παύλου, ἡ [f. δ.] διὰ τὸ τινας σκανδαλίζεσθαι τῶν πιστῶν ὑπερβαλλόντως ἦν πούμενος.

VERS. 13, 14. « Tristatur aliquis vestrum? oret. Aequo animo est? psallat. Infirmatur quis in vobis? Inducat presbyteros Ecclesiæ, et orent super eum. » Tristitiam oratio comitetur, ut qui tentatur, tentationes levius ferat. Deinde postquam oratione, quæ nos perturbabant, sopita fuerint, et ad nativum suum statum animus redierit, tunc psallat, ut ipsi bona multiplicantur: bilarem enim et jucundum animæ statum, juxta magnum Basiliū, hymnorum cantus conciliat. Et sane, qui ad hoc usque non pervenit, neque tam sibi comparaverit statum, (quem David sanctitatem appellat, cum ait: « Psallite Domino, sancti ejus³⁷») non aliud, nisi longas nugas perficiet.

« Ungentes eum oleo in nomine Domini. »

VERS. 15, 16. « Et oratio fidei salvabit infirmum; et alleviabit eum Dominus: et si in peccatis sit, remittetur ei. Consolentimi erga alterutrum peccata vestra, et orate pro invicem, ut salvemini. » Hoc, Christo adhuc cum hominibus versante, faciebant apostoli, oleo ungentes infirmos.

« Multum enim valet deprecatione justi assidua. »

VERS. 17, 18. « Elias homo erat similis nobis passibilis: et oratione oravit, ut non plueret super terram, et non pluit annos tres, menses sex. Et rursus oravit; et cœlum dedit pluviam, et terra dedit fructum suum. » Efficax est oratio justi, quando is, pro quo justus orat, spirituali coniunctione oranti cooperatur. Si namque, alii pro nobis orantibus, nos luxuri et deliciis indulgamus, et vitam dissolutam ducamus, robur orationis ejus, qui pro nobis laborat, dissolvimus: et contingit in nobis illud: beati Petri: «³⁸ Unus aedificans, et alter destruens, quid prodest illis, nisi labor? »

349 VERS. 19, 20. « Fratres mei, si quis ex vobis erraverit a veritate, et converterit quis eum, scire debet, quod qui converti fecerit peccatorem ab errore vitæ suæ, salvabit animam ejus a morte, et operiet multitudinem peccatorum. » Hoc et Je-

A ρήσεις δ' ἀν τις καὶ περὶ τοῦ παλαιοῦ νόμου. Εἰ τὸν κατὰ τοῦ Κυρίου διηνόντα τοῦ ὄντος; ἐπινοῦντος τοῦ παλαιοῦ νόμου, πῶς ἡ χάρις τοῦτο ποιεῖν διαστέλλεται; Ἐροῦμεν οὖν, ὃς ὁ παλαιὸς νόμος ἀπάγων Ἰουδαίους μὴ κατὰ τὸν εἰδώλων διηνόντα, προσέταξε κατὰ Θεοῦ διηνόντα· ὥστε καὶ τὰς θυσίας ὡς ἀνιψελεῖς ἀπίστατο· θυσίαν δὲ οὐ τὴν διὰ ζώων. ἀλλὰ τὴν συνετριμένην ψυχὴν ἐπιζητῶν εἰς θυσίαν. Τίς δὲ αὕτη; « Ή διὰ ταπεινώσεως τῷ τῆς ἀγάπης διλοκαυτουμένη πνούμενος.

B « Κακοπαθεῖ τις ἐν ὑμῖν; προσευχέσθω τις; Ψαλέτω. Ἄσθενει τις ἐν ὑμῖν; Προσκαλεστάθω τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἐκκλησίας, καὶ προσευχάσθωσαν ἐπ' αὐτόν. » Τῇ κακοπαθείᾳ ἡ προσευχὴ περιμαρτεῖται, ἵνα κυριοτέρα τῷ πειραζεμένῳ ἡ διέξοδος τῶν πειρασμῶν γένηται. Εἴτα ἐπειδὴν διὰ τῆς προσευχῆς κατευνασθῇ τὰ διοχλοῦντα ἡμᾶς, καὶ πρὸ τὴν οἰκείαν κατάστασιν ἀφίκηται ἡ ψυχὴ, τηνικαύτη φιλέλευτη, ἵνα τὰ χρηστὰ αὐτῷ πολὺ πλασιασθῇ. Τὴν τὸν ιαρὸν καὶ διλυπον κατάστημα τῆς ψυχῆς, κατὰ τὸν μέγαν Βασιλεῖον, αἱ τῶν διηνόντων προστηροὶς χαρίζονται. Ο γάρ τοι μὴ οὐτω προβάτος, μηδὲ τὸ τοιούτον κατάστημα προφθάσας (δ καὶ Δαθῆ διστήθει καλεῖ, « Ψάλατε, προτρέπτωμενος, τῷ Κυρίῳ, τοὺς οἰστούς αὐτοῦ», ληρὸν μακρὸν ἔχοντες).

« Αλειψάντες αὐτὸν ἐλαίψι ἐν τῷ δύναματι τοῦ Κυρίου. »

« Καὶ ἡ εὐχὴ τῆς πίστεως σώσει τὸν κάμνοντα, καὶ ἐγερεῖ αὐτὸν ὁ Κύριος· καὶ ἀμαρτίας ἡ πεποιητὴ κώς, ἀφεθήσεται αὐτῷ. Ἐξομολογεῖσθε ἀλλήλοις τὰ παροπτώματα, καὶ εὐχεσθε ὑπὲρ ἀλλήλων, διῶς λαθῆτε. » Τοῦτο καὶ τοῦ Κυρίου τοῖς ἀνθρώποις ἐτί ἀναστρεφομένου, οἱ ἀπόστολοι ἐποίουν, ἀλειψούτες ἐλαίψι τοὺς ἀσθενοῦντας.

« Πολὺ ισχύει δέσμης δικαιού ένεργουμένη. »

« Ἡλίας δινθρωπὸς ήν διμοιοπαθὴς ἡμῖν, καὶ προσευχῇ προστηγέσατο τοῦ μὴ βρέσαι καὶ οὐκ Εβρεύειπτος γῆς ἐνιαυτοὺς τρεῖς καὶ μῆνας ἔξ. Καὶ πάλιν προστήσατο, καὶ ὁ οὐρανὸς ὑετὸν ἔδωκε, καὶ ἡ γῆ ἐβλάστησε τὸν καρπὸν αὐτῆς. » Ενεργεῖται ἡ τοῦ δικαιού εὐχὴ, διὰν καὶ ὑπὲρ οὐενηται συμπράττει διὰ κακώσεως πνευματικῆς τῷ εὐχομένῳ. « Αν γάρ ἔτέρων ὑπὲρ τοῦ μὲν εὐχομένων, σπατάλαις τοῦ μετεισχολάζομεν, καὶ ἀνέσει, καὶ ἐκδειγητημένῳ βίῳ, ἐκλύομεν διὰ τοιούτον τῆς εὐχῆς τοῦ ὑπὲρ τοῦ μετακριτοῦ Πέτρου. » Εἰς οἰκοδομῶν, καὶ εἰς καθιζέρων [f. — αἰρῶν οὐδὲν διλλο, η πρὸς κάποιος ἐκδύντες. »

« Ἀδελφοί μοι, οἴταν τις ἐν ὑμῖν πλανηθῇ ἀπὸ τῆς ἀληθείας, καὶ ἐπιστρέψῃ τις αὐτὸν, γινωσκέτω, οἵτις ὁ ἐπιστρέψας ἀμαρτωλὸν ἐκ πλάνης ὅδοι σώσει ψυχὴν ἐκ θανάτου καὶ καλύψει πλῆθος ἀμαρτιῶν. » Τοῦτο καὶ Ἰησοῦς ὡσπλ., οἵτις « Καὶ ἐὰν ἔχει γῆγες

³⁶ II Cor. xi, 29. ³⁷ Psal. xxix, 5. ³⁸ Eccl. xxxiv, 28.

τιμῶν ἔξ αναξίου, ὡς στόμα μου ἐσῃ. » Στόμα γάρ τοῦ θεοῦ πᾶς δούς λόγους αὐτοῦ ἀναγγέλλων. Τί γάρ φησιν; « Οὐ γάρ ὑμεῖς ἔστε οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τοῦ Πατρός μου τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν. » Διὸ καὶ τὸν ἀμαρτιῶδεν ἀποκωλύει διὰ τοῦ δασῆδος ἡγεῖται τὰ δικαιώματα αὐτοῦ.

A remias ait ⁵⁹: « Si separaveris pretiosum a vili, quasi os meum eris. » Os enim Dei sit omnis, qui verbum ipsius annuntiat. Quid enim inquit ⁶⁰? « Non enim vos estis, qui loquimini, sed Spiritus Patris mei, qui loquitur in vobis. » Et hinc est, quod per David prohibet peccatori, « enarrare iniustias suas ⁶¹. »

Ιακώβου Ἐπιστολὴ Καθολικὴ στίχωρ σμήρ.

Explicit Epistola Catholica Jacobi vers. 242.

⁵⁹ Jerem. xv, 19. ⁶⁰ Matth. x, 20. ⁶¹ Psal. iv, 9, 16.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

ΤΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΕΤΡΟΥ ΠΡΩΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΕΞΗΓΗΣΙΣ.

THEOPHYLACTI

BULGARIÆ ARCHIEPISCOPI

EXPOSITIO IN EPISTOLAM PRIMAM S. PETRI.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΤΟΥ Β ARGUMENTUM EPISTOLÆ PRIMÆ S. PETRI
ΑΓΙΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΠΕΤΡΟΥ.

Ἐπειδὴ δὲ Πέτρος αὐτὸς τοῖς ἐν τῇ διασπορᾷ οὖσιν Ιουδαιοῖς, καὶ γενομένοις Χριστιανοῖς, γράφει τὴν Ἐπιστολὴν διδασκαλικὴν. Ἐπειδὴ γάρ ἀπὸ Ιουδαίων ἐπίστευσαν, ἐπιστηρίζει αὐτούς. Καὶ πρῶτον μὲν ἔξηγεται καὶ ἀποδείκνυσιν, ὅτι ἡ εἰς Χριστὸν πίστις ἀπὸ τῶν προφητῶν κατηγέλλη, καὶ δι’ αὐτῶν ἐμηύθη ἡ διὰ τοῦ ἀλμάτος αὐτοῦ ἀπολύτρωσις· καὶ ὅτι αὐτοῖς καὶ τοῖς Ἰουδαίοις εὐηγγείλθη τὰ πάντα εἰς ἀπειλυμοῦσιν δῆγελοι παρακλύσαι. Εἶτα συμβουλεύεσσι [Ισωσα συμβουλεύσας] ἀξίως τοῦ καλέσαντος ἀναστρέψεσθαι, προτρέπει καὶ βασιλέας τιμῆν. Γυναιξὶ τοις διαδράσσειν διμοφροσύνην παραγγέλλει· καὶ εἰς τὴν ἡθη παραίνεσσας ὀλίγα, σημαίνει ὅτι εἰς τὸν ἄποιντο γέγονο παρὰ τοῦ Κυρίου τὸ κήρυγμα τῆς σωτηρίας καὶ ἀναστάσεως, οὐαὶ οἱ προθανόντες ἀναστῶσι μὲν καὶ κριθῶσιν ἐν τῷ σώματι· τῇ δὲ χάριτι τῆς ἀναστάσεως διαμείνωσιν. Καὶ ὅτι τὸ τέλος πάντων λοιπὸν ἥγγισε, καὶ ὄφελουσι πάντες ἔτοιμοι γίνεσθαι, ὡς λόγον ἀποδιδόντες τῷ Κριτῇ· καὶ οὕτω τελειοὶ τὴν Ἐπιστολὴν.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΗΣ ΑΥΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

α'. Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ἀναγέννησεως. Καὶ περὶ ὑπομονῆς πειρασμῶν· καὶ περὶ σωτηριώδους πλοτεως προκατηγελμένης ὑπὸ τῶν προφητῶν.

Petrus hanc scribit Epistolam Iudeis qui in dispersione erant, ac Christiani evaserant. Est vero Epistola ad instruendum destinata. Quoniam enim aliqui ex Iudeis in Christum crediderant, constituit eos. Et primo quidem explicat et demonstrat, quod fides in Christum prænuntiata fuerit a prophetis, quemadmodum etiam redemptio nostra per sanguinem ipsius: et quod ipsis, ac etiam gentilibus evangelizata sint omnia, in quæ desiderant angeli prospicere. Deinde hortatur eos, ut convergentur digne eo, qui illos vocavit, suadetque ut etiam reges honorent. Uxoribus vero et maritis multam concordiam praecipit: paucisque circa mores tradiit monitis, significat, etiam apud inferos factam fuisse a Domino prædicationem salutis et resurrectionis; ut qui antea obicrānt, resurgent et judicentur in corpore ac in gratia resurrectionis permaneant. Subdit, omnium finem appropinquare: indeque omnes paratos esse debere ad rationem supremo Judici reddendam, et sic absolvit Epistolam.

CAPITA EJUSDEM EPISTOLÆ.

1. De regeneratione in Christo. Et de patientia in tribulationibus: ac de fide salutari a prophetis annuntiata.

2. *De spe et sanctificatione et de firma conversione A β'. Περὶ ἐπιδόσος καὶ αγωστοῦ, τῆς τε ἀγειλομένης ἐπὶ τῇ νιοθεσίᾳ δοξαλοῦ ἀραστρῳ φῆς.*
3. *De ratione rivendi digna cōdoptione in Christo, ad utilitatem etiam extraneorum, in gloriam Dei.*
- 350** 4. *De subjectione debita principibus, de fraterno amore, et de Dei cultu. Ubi 1. de servorum subjectione, et de tolerante patientia propter Christum. 2. De obedientia uxorum, et de concordia cum maritis pro salute spirituali ad modum Saræ. 3. De virorum officio erga uxores. 4. De mansuetâ erga omnes tolerantia; cuius typus est Dei clementia tempore Noe, ac Christi in nos per baptismum condolentia.*
5. *De rejectione pravarum actionum, et de receptione fructuum spiritualium juxta donorum diversitatem.*
6. *Quod per communicationem cum Christo naturales passiones superare oporteat, et ferre nocimenta ab aliis illata.*
7. *Adhortationes ad presbyteros de cura habenda sui gregis.*
8. *De communi omnium erga omnes humilitate ad habendam victoriam contra diabolum. Votum de perfectione credentium.*
- γ'. *Περὶ τοῦ ἀξιῶς τῆς νιοθεσίας ζῆν ἐν Χριστῷ, πρὸς ὁφέλειαν καὶ τῷ ἔξωθεν, εἰς δόξαν Θεοῦ.*
- δ'. *Περὶ τῆς εἰς ἄρχοντας ὑποταγῆς, καὶ φιλαδελφίας, καὶ θεοσεβείας. Ἐν ϕ α'. Περὶ δούλων ὑποταγῆς, καὶ ἀρεξικάκου ὑπομονῆς τῆς διὰ Χριστὸν. β'. Περὶ ὑπακοῆς γυναικῶν, καὶ ἐμορθίας τῆς πρὸς τοὺς ἄνδρας, καὶ σωτηρίας τῆς ἐν Πνεύματι εἰς τύπον Σόφας. γ'. Περὶ τῆς ἀνδρῶν πρὸς γυναικά συμπεριφορᾶς. δ'. Περὶ τῆς πρὸς ἀπαρτίας ἐπιεικοῦς ἀρεξικακίας, ἡς τύπος η ἐπὶ Νώε τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπία. ε'. ἐψ' ἡμῖν δὲ η διὰ τοῦ βαπτισματος τοῦ Χριστοῦ συμπάθεια.*
- ε'. *Περὶ ἀποθέσεως φαύλων πράξεων, καὶ ἐπαρτιλήφεως τῶν ἐν Πνεύματι κυρπῶν κατὰ τὴν διαζοφάρ τῶν χαρισμάτων.*
- ζ'. *Οὐτι κοινωνίᾳ τῇ πρὸς Χριστὸν κρατεῖται χρώμων τῶν γυναικῶν παθῶν, ἐλπίσει τε τῇ εἰς αὐτὸν φέρει τὰς παρ' ἑτέρων βλάβες.*
- ζ'. *Παρανέσεις πρεσβυτέροις περὶ ἐπισκοπῆς τοῦ ποιμνίου.*
- η'. *Περὶ κοινῆς πάντων πρὸς ἔκαστον ταπεινοφροσύνης, εἰς τίκην τὴν κατὰ τοῦ διαβόλου. οὐ ϕ εὐχὴ περὶ τελειώσεως των πιστευόντων.*

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΩΤΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΠΕΤΡΟΥ.

EPISTOLA PRIMA SANCTI PETRI APOSTOLI.

351 CAPUT PRIMUM.

C

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

VERS. 1, 2. «Petrus apostolus Jesu Christi electis advenis dispersionis Ponti, Galatiae, Cappadociae, Asiae, et Bithyniae. Secundum prascientiam Dei Patris, in sanctificationem Spiritus, in obedientiam et aspersionem sanguinis Jesu Christi.» Advenas dicit propter dispersionem: vel etiam quia omnes, qui secundum Deum vivunt advene ac peregrini in terra dicuntur: quemadmodum etiam David ait¹: «Advena ego sum et peregrinus, sic ut omnes patres mei.» Ceterum Graeca vox par-

«Πέτρος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐκλεκτοῖς παρεπιδήμοις, διασπορᾶς Πόντου, Γαλατίας, Καππαδοκίας, Ασίας, καὶ Βιθυνίας. Κατὰ πρόγνωσιν Θεοῦ Πατέρος ἐν ἀγιασμῷ Πνεύματος, εἰς ὑπακοήν καὶ φαντισμὸν αἷματος Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τοῦ, παρεπιδήμοις, διὰ τὴν διασπορὰν εἶπεν· Φημὲ οἱ πάντες οἱ κατὰ Θεὸν ζῶντες, παρεπιδήμοι λέγονται γῆς· ὡς καὶ Δαβὶδ φησιν, διτε· «Πάροικοι ἐσμεν καὶ παρεπιδήμοι, καθὼς πάντες οἱ πατέρες ἡμῶν.» Σημαίνει δὲ τὸ δνομα, οὐ ταύτη τῷ, προσήκυτος

¹ Psal. xxxviii, 14.

(τοῦτο γάρ τὸν ἀλλαγόθεν ἐλθόντα σημαίνει), ἀλλὰ πλέον τι καὶ εὐτελέστερον. «Μετεπέρ γάρ τοῦ ἔργου τὸ πάρεργον εὐτελέστερον, οὗτω καὶ τῷ ἐπιδήμῳ τὸ παρεκδίμος. Μεθ' ὑπερβατοῦ δὲ ἀκουστέον τὴν προκειμένην προγραφὴν, οὗτος ἔχουσαν· Ι. Πέτρος ἀποστόλος; Ἰησοῦ Χριστοῦ, κατὰ πρόγνωσιν Θεοῦ Πατρὸς; ἐν ἀγιασμῷ Πνεύματος, εἰς ὑπακοήν καὶ φαντασμὸν αἵματος Ἰησοῦ Χριστοῦ· τὰ δὲ λοιπὰ, μεταξὺ τούτων κείσθων, διλατεῖ γάρ τοὺς πρὸς οὓς ἡ Ἐπιστολὴ. Ἐχρήσατο δὲ τῷ, «Κατὰ πρόγνωσιν Θεοῦ», δηλῶν, ὅτι μηδὲν ὑστερεῖ τῶν προφητῶν, οἱ καὶ αὐτοὶ ἀπεστάλησαν, εἰ μὴ τῷ χρόνῳ. «Οὐτεδὲ ἀπεστάλησαν καὶ οἱ προφῆται, Ἰησαῖς φησιν· «Ἐν τῷ εὐαγγελίσασθαι πτωχοὶς ἀπεσταλέ με.» Ἀλλ᾽ εἰ καὶ τῷ χρόνῳ ὑστερεῖ, οὐχὶ καὶ τῇ προγνώσει τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ κατὰ τοῦτο ξενὸν ἔστων Ἱερεμίᾳ ἀποφανεῖ πρὸ τοῦ ἐν κοιλίᾳ πλασθῆναι ἔγνωσμένῳ τε καὶ ἡγιασμένῳ, καὶ προφῆτῃ εἰς ἔθνη τεθειμένῳ. Καὶ ἐπειδὴ οἱ προφῆται μεθ᾽ ἑτέρων καὶ τὴν τοῦ Χριστοῦ προκατήγγειλαν παρουσίαν (ἀπεστάλησαν γάρ διὰ τοῦτο), οὗτος προστίθησι τὴν χρειαν τῆς ἀποστολῆς, καὶ φησιν, ὅτι «Ἐν ἀγιασμῷ, ἀπεστάλην» Πνεύματος, εἰς ὑπακοήν καὶ φαντασμὸν αἵματος Ἰησοῦ Χριστοῦ· τοῦτο δηλῶν, ὅτι «Ο τρόπος τῆς ἐμῆς ἀποστολῆς οὗτος, ἀφορίσαι. Τοῦτο γάρ εἰδε τοῦ ἀγιασμοῦ παριστᾶ· ἄς καὶ τὸ, «Ἐσεσθέ μοι λαὸς περιούσιος ἡγιασμένος»· ἀντὶ γάρ τοῦ, ἀφωρισμένος ἐν τῶν ἀλλων ἔθνων. Ο τρόπος οὖν τῆς αὐτοῦ ἀποστολῆς, ἀφορίσαι διὰ πνευματικῶν χαρισμάτων ἔθνη ὑπῆκοα τῷ σταυρῷ, καὶ τῷ πάλει Χριστοῦ βαντιζόμενα, οὐ σποδῷ διχαλάεως, διηγήσια δέοι, τὴν ἀπὸ τῆς ἔθνετος κοινότητος λώδην ἀποκαθήρασθαι, ἀλλὰ τῷ ἀπὸ τοῦ πάθους Ἰησοῦ Χριστοῦ αἷματι. «Αμα δὲ καὶ προαγακρούεται διὰ τοῦ αἵματος τὸ διὰ Χριστὸν τῶν εἰς αὐτὸν πιστευόντων μαρτύριον. Ο γάρ τοῖς τοῦ διδασκάλου ἐν ὑπακοῇ ἀπόμενος Ἅγιοις, πάντως οὐδὲ αὐτὸς ἀποδοχήτω τὸ ίδιον αἷμα ἐκχέας ὑπὲρ τοῦ ἐκχέαντος τὸ ἔστων ὑπὲρ τοῦ κόσμου παντός. «Χάρις ὑμέν καὶ εἰρήνη πληθυνθεῖν.» — «Χάρις,» διὰ τὸ προΐκα καὶ μηδὲν ἥματα; εἰσενεγκόντας αὐτούς θεσθαι· «εἰρήνη,» διὰ τὸ προσκεχρουχότας τῷ Δεσπότῃ, καὶ εἰς πολεμίους τάττεσθαι.

«Εὐλογεῖς δὲ Θεός καὶ Πατήρ τοῦ Κυρίου ημῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δικαίη τὸ πολὺ αὔτοῦ ἔλεος; ἀναγεννήσας ἡμᾶς εἰς ἐλπίδα ζωσαν δι' ἀναστάσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐκ νεκρῶν, εἰς χληρονομίαν ἀφθαρτον, καὶ ἀμάλαντον, καὶ ἀμάραντον.» Εὐλογεῖ τὸν Θεὸν, ταῦτην αὐτῷ τῶν ἀγαθῶν, ὃν διδώσιν, εὐχαριστίαν ἀντιδιδούς. Τίνα δὲ τὰ διδόμενα; «Ἐπλεῖς, οὐκ οἴσα ἡ διὰ Μωϋσέως ἐν τῇ Χαναναὶ γῆ κατοικίᾳ, ήτις ἡν θυητή, ἀλλὰ ζῶσα. Καὶ πόθεν τὸ ζῆν ἔχουσα; Απὸ τῆς ἐξ νεκρῶν ἀναστάσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ.» «Ἐν οἷς; [f. ἐν ἦ] γάρ ἀνέστη, τῆς αὐτῆς ἀξιώσεις καὶ τοὺς διὰ πίστεως τῆς εἰς αὐτὸν προσιόντας αὐτῷ.

A πίδεμος non simpliciter advenam, hoc est eumus qui ex alia regione advenit; sed quid plus, et vilius significat: quemadmodum enim parergo est vilius ergo seu opere, ita epidemo, seu advena, parepidemus, seu peregrinus quid minus est. Est vero figura hyperbaton in inscriptione: quæ proinde ita est ordinanda: «Petrus apostolus Iesu Christi secundum præscientiam Dei Patris, in sanctificationem Spiritus, et aspersioνem sanguinis Iesu Christi: » reliqua post hæc apponenda sunt; exprimunt enim eos ad quos data est Epistola. Dicit vero: «secundum præscientiam Dei, » ut ostendat se in nullo inferiore esse prophetis, qui etiam missi sunt, præterquam in tempore. Quod vero etiam prophetæ missi fuerint, Isaías asserit his verbis: «Ad annuntiandum mansuetis misit me.» Attamen eti tempore inferior est Petrus, non tamen «præscientia Dei; » verum secundum hoc se parem declarat Jeremias, qui «Præisquam formatur in utero, cognitus et sanctificatus, et propheta in gentibus datus est.» Et quoniam prophetæ inter cetera, etiam Christi adventum prænuntiabant, ad hoc enim missi erant; iste proponit opus apostolatus, et inquit, «Missus sum in sanctificationem 352 Spiritus, in obedientiam, et aspersioνem sanguinis Iesu Christi: » idem significans per hanc, ac si diceret: Modus apostolatus mei iste est, segregare (hoc enim per sanctificationem significat, juxta illud: «Eritis mihi populus sanctus, » hoc est segregatus ab aliis gentibus). Modus igitur ejus apostolatus erat segregare medianibus spiritualibus donis gentes obedientes fidei, et aspergas cruce et sanguine Christi: non scilicet cinere vitulæ maculas ex gentilium communione contractas, cum opus fuerit emundare, sed sanguine ex passione Christi Domini. Simul etiam prænuntiat, per sanguinem, futurum pro Christo eorum, qui in ipsum credituri erant, martyrium: qui enim obediendo Magistri vestigia sequitur, haud profecto renuet proprium sanguinem effundere pro eo, qui suum pro toto mundo profudit. «Gratia vobis et pax multiplicetur.» «Gratia,» propterea quod gratis, et nihil a nomine Domini offendissenius, inter inimicos comprobabamur.

D VERS. 3-5. «Benedictus Deus et Pater Domini nostri Iesu Christi, qui secundum misericordiam suam magnam regeneravit nos in spem vivam per resurrectionem Iesu Christi ex mortuis. In hereditatem incorruptibilem et incontaminatam et immarcescibilem.» Glorificat Deum, hanc illi pro beneficiis ab ipso collatis, gratiarum reddens actionem. Quænam vero sunt illa? Spes, non cujusmodi facia est per Moseum de inhabitanda terra Chanaan, quæ erat mortua, sed viva. Sed unde hæc vita habet? «Ex resurrectione Iesu Christi ex mortuis.» Quia enim ille resurrexit, eadem etiam resurre-

^a Isa. lxi, 1. ^b Jerem. 1, 5. ^c Deut. iv, 2.

tione omnis ad ipsum per fidem accedentes dona-bit. « Spes » igitur « viva » quæ confortur, est « Hæreditas incorruptibilis, » non in terra sicut priscis patribus reposita, sed in cœlis : unde incorruptibilitatem habet, qua cuiilibet hæreditati terrenæ quam maxime præstat. Et præterea est conservatio et custodia fidelium. Quandoquidem et hoc rogavit Dominus, cum dixit⁸ : « Pater sancte, serva eos. » Verum et « in virtute. » Sed quænam hæc virtus? Nempe usque ad Domini revelationem. Si enim custodia non esset in virtute, profecto non eo usque protendi posset. Cum igitur tot et tanta collata sint beneficia, non mirum si qui acceperunt, gaudio et lætitia perfundantur.

Vers. 5. « Conservata in cœlis in vobis. Qui in virtute Dei custodimini per fidem in salute, param revelari in tempore novissimo. » Si hæreditas nostra in cœlis est : igitur commentitia est mil- lenaria in terris restitutio.

Vers. 6, 7. « In quo exultabitis, modicum nunc si oportet contristari in variis temptationibus, **353** ut probatio vestræ fidei multo pretiosior auro (quod per ignem probatur) inveniatur. » Horum verborum ordo est iste : Contristari modicum, si oportet, hoc est, si hoc necesse sit (neque enim omnes sancti tribulationem patiuntur), in novissimo tempore exultabitis : illud enim ἀγαλλιάσθε pro futuro accipitur. Quanquam et ut præsens sumi potest, quemadmodum etiam inferius declarabitur. Quoniam vero Magistri promissio non gaudium, sed tristitiam annuntiat, inquiens⁹ : « In mundo qui-jam pressuram habebitis, » idcirco post illud addit, « modicum. » Et quia hoc molestum est, subdit, « nunc, » sicque paria docet magistro suo : ille enim ait : « In mundo pressuram habebitis; sed tristitia vestra vertetur in gaudium. » Vel igitur illud « nunc » respectu exultationis adjunxit, quatenus exultatio, quæ subsequetur, non ad breve tempus, sed ad diuturnum, imo infinitum, est du-ratura. Vel illud « modicum » contristationi, quæ subjungitur, est ascribendum, ut sic se habeat : Si necessarium, nunc est modicum contristari « in variis temptationibus. » Quoniam vero temptationum mentio perturbationem afferre poterat, idcirco sub-junxit earundem temptationum causam : nempe ut « probatio » seu probitas ipsorum manifestior flet, et « pretiosior auro, » siquidem et hoc, cum est igni probatum, in majore est aestimatione. Addit vero, « Si oportet, » innuens, quod neque fidelis omnis afflictionibus tentetur, neque omnis peccator : et quod neuter eorum eisdem afflictionibus in perpetuum addicitur, sed justi quidem pâ-tiuntur ad coronæ augmentum, peccatores vero ut prenam peccatis suis debitam luant. Non omnes justi affliguntur, ne quis iniquitatem laudabilem putans, odio habeat virtutem. Neque omnes pec-catores affliguntur, ne resurrectio, seu futura re-tributio in dubium veniat, si omnes hic, quæ me-rettur, recipient.

⁸ Joan. xvii, 11. ⁹ Joan. xvi, 33.

A 'Ελπὶς οὖν ζῶσα τὸ διδόμενον, κληρονομίᾳ ἄποφατος, οὐκ ἐν γῇ, ὡς τοῖς πατράσιν, ἀποκειμένῃ, ἀλλ' ἐν οὐρανοῖς, ἀφ' οὗ καὶ τὸ διαιωνίζον κέχτηται : δὲ καὶ μετέν τῆς ἐν γῇ κληρονομίᾳς. Καὶ πρός γε τούτοις συντήρησις καὶ φρουρὰ τῶν πιστευόντων. Ἐπειδὴ καὶ τοῦτο προστήνετο δὲ Κύριος, εἰπών. « Τέτραρην αὐτὸύς, Πάτερ ἄγιε. » Ἀλλὰ καὶ « ἐν δυνάμει. » Καὶ τίς ἡ δύναμις; Τὸ μέχρι τῆς τοῦ Κυρίου ἀπὸ καλύψεως. Εἰ γάρ μη δυνατή ἡ φρουρά, οὐκ ἂν μέγαρι παρετείνετο τούτου. Ἐπειδὴ οὖν τοσαῦτα καὶ τοι-αῦτα τὰ διδόμενα, οὐδὲν ἀπεικόδεις καὶ ἀγαλλιάμα ἐπακολουθεῖται τοῖς λαμβάνουσιν.

« Τετηρημένην ἐν οὐρανοῖς εἰς ἡμᾶς, τοὺς ἐν δυνάμει θεοῦ φρουρουμένους διὰ πίστεως, εἰς σω-τηρίαν ἑτοιμην ἀποκαλυφθῆναι ἐν καιρῷ ἐσχάτῳ. » Εἰ « ἐν οὐρανοῖς » ἡ κληρονομία, μυθώδης ἡ χιλιο-ετής ἐν γῇ ἀποκατάστασις.

« Εν φάγαλλισθε, ὅλιγον δρπι, εἰ δέον ἔστι, λυπηθέντες ἐν ποικίλοις πειρασμοῖς. » Ήντα τὸ δοκι-μιον τῆς πίστεως ὑμῶν πολὺ τιμιώτερον χρυσού, τοῦ ἀπολυμένου, διὰ πυρὸς δὲ δοκιμαζούμενου, εὐ-ρεῖη. » Τὸ ἔξης οὔτως. » Λυπηθέντες δρπι, εἰ δέον ἔστι, τοῦτ' ἔστιν, εἰ καὶ τοῦτο δεῖ (οὗτε γάρ πάν-τες οἱ ἄγιοι Οὐλίθονται), « ἐν ἐσχάτῳ καιρῷ ἀγαλ-λιάσθε. » τὸ γάρ, « Ἀγαλλιάσθε, » ἀντὶ μέλλοντος εἰληπται, ή καὶ κατὰ τὸ ἐνεστός, ὡς καὶ κάτω ὑπεμνημάτισται. Ἐπειδὴ δὲ ἡ τοῦ Διδασκάλου ἐπαγ-γείλα, οὐχὶ χαράν, ἀλλὰ λύπην εἰσηγεῖται ἐν τῷ κόσμῳ, φάσκουσα, διτι « Θλῖψιν ἔχετε, » προστιθῆσι τῷ ἀγαλλιάματι τὸ, « Οὐλίγον » καὶ ἐπειδὴ τοῦτο λυπηρὸν, προστιθηται τὸ, « Ἄρτι, » σύμφωνα λέγων τῷ ἔαυτοῦ καθηγεμόνι. Κάκεινο; γάρ φησιν. « Εν τῷ κόσμῳ θλῖψιν ἔχετε, ἀλλὰ ἡ λύπη ὑμῶν εἰς χαρὰν γενήσεται. » Ή οὖν τὸ, « Ἄρτι, » διὰ τὸ ἀγαλλιάσθε προσετέθη, ὡς τοῦ μέλλοντος διαδέχεσθαι ἀγαλλιά-ματος, οὐκ | ἐπὶ δλίγον δυτος, ἀλλ’ ἐπὶ μακρὸν τε καὶ ἀπειρον. | ή τὸ, « Οὐλίγον, » πρὸς τὸ ἐπιφερόμε-νον λυπηρὸν λογιστέον. | ίνα ἡ οὐτως. « Εἰ δέον δρπι-έστιν δλίγον, » λυπηθῆναι « ἐν τοῖς ποικίλοις πειρα-σμοῖς. » Αλλ’ ἐπειδὴ τὸ τῶν πειρασμῶν θύρων ἐν-εποίει, διὰ τοῦτο ἐπήγαγε τὴν τῶν πειρασμῶν αἰτίαν, διτι διὰ τούτων « τὸ δοκιμιον ὑμῶν, » φινε-ρώτερον γίνεται καὶ « τιμιώτερον χρυσού, » ἐπειδὴ καὶ αὐτὸ δοκιμαζόμενον πυρὶ, μᾶλλον ἀνθρώποις σπουδάζεται προστιθησι δὲ καὶ τὸ, « Εἰ δέον, » διδάσκων, ὡς οὗτε πᾶς πιστὸς πειράζεται διὰ θλῖψι-ων, οὗτε πᾶς ἀμαρτωλός. Αλλ’ οὐδὲ εὐθυνεῖται | ή. εὐθην. | τούτων ἐκάτερος; εἰς αὐτον. | δὲ καὶ μέν θλ-θύμενοι δίκαιοι, εἰς προσθήκην στεφάνων πάσχουσιν οἱ δὲ ἀμαρτωλοί, ίνα τῶν ἀμαρτιῶν δίκην ἐκτίσω-σιν. Οὐ πάντες δὲ δίκαιοι Οὐλίθονται. | ίνα μὴ τὴν κακάν ἐπαινετὴν νομίσας, μισήσῃς τὴν ἀρετὴν. | ήδὲ πάντες οἱ ἀμαρτωλοί Οὐλίθονται. | ίνα μὴ ἡ ἀνά-στασις ἀπεισθῇ, ὡς πάντων ἐνταῦθα τὰ ἐαυτῶν ἀπολαμβανόντων.

« Εἰς ἔπαινον, καὶ τιμὴν, καὶ δόξαν, ἐν ἀποκάλυψε τὸν Ἰησοῦν Χριστοῦ· ὃν οὐκ εἰδότες ὁγαπᾶτε· εἰς δὲν ἄγετι μή δρῶντες, πιστεύοντες· δὲ, ἀγαλλιέσθε χρῆσθε ἀνεκάλητοι καὶ δεδοξασμένοι· κομιζόμενοι τὸν τέλος τῆς πίστεως ὑμῶν, σωτηρίαν ψυχῶν. » Τὴν αἵτιαν τῶν κακοπαθούντων ἐνταῦθα δικίλιων διὰ τούτων δηλοῖ· ἅμα μὲν παραμυθούμενος αὐτούς, ὡς περιφερεστέρων αὐτῶν ὑπὸ τῶν θλίψεων γινομένων, ἅμα δὲ καὶ σπουδαιοτέρους ποιῶν διὰ τοῦ αρρούνατο τὸν, « Ἐν ἀποκάλυψε τὸν Ἰησοῦν Χριστοῦ·» ὡς τοῦ τότε κατηροῦ τῇ ἐπιδείξει τῶν πάντων, πολλήτην εὐκλείειν τῶν διηγώντων παρεξημένου. Προστίθητο δὲ καὶ ἀλλοῦ τι ἐφεικυστικῶν πρός τὴν ὑπομονὴν τῶν οὐλιψεων. Τί τοῦτο; Τὸν, « Όν οὐκ εἰδότες ἀγαπᾶτε ἀρτε·» Εἰ γάρ « οὐκ εἰδότες·» αὐτὸν σαρκὸς ὀψιαλμοῖς, ἐκ μόνης ἀκοῆς « ἀγαπᾶτε·» φησι, σκοπεῖτε, διῃσην ἀγάπην ἐπιδείξεις, ἰδόντες αὐτὸν, καὶ ταῦτα ἐν δέξῃ ἀποκαλυπτόμενα [§. -νον]. Εἰ γάρ τὸ πάθος αὐτοῦ οὕτως ὑμᾶς ἐπεσπάσατο, τοι τῷρα διατείη ὑμᾶς ἢ μετὰ ἀνύπερθλίτου λαμπρότητος ἐμφάνεια αὐτοῦ, διετοῦ καὶ ὑμῖν παρέξει τὸ γέρας, σωτηρίαν ψυχῶν; Ό; οὖν τούτῳ ἐμφανίζεσθαι μέλκοντες, καὶ δέξῃς τοιαύτης ἀξιωθῆναι, ισδρόποιον τούτου νῦν ἐπιδειχγένεος ωρτερίων, τὸ πᾶν ἔξετε τοῦ προτεθέντος σκοποῦ.

« Περὶ δὲ σωτηρίας ἐξεζήτησαν καὶ ἐξηρεύνησαν προφῆται, οἱ περὶ τῆς εἰς ὑμᾶς χάριτος; προφητεύσαντες· » Ἐπειδὴ περὶ ψυχῆς σωτηρίας ἐμμήσθη, αὗτῇ δὲ ἀδηλος, καὶ ξενιζούσα τὴν ὄχοικην, τοὺς προφῆτας παράγει, καὶ ἐξητηκότας, καὶ ἡρευνηκότας περὶ αὐτῆς. Καὶ γάρ ἐξήτησαν, ὥσπερ Δανιήλ περὶ τῶν μελλόντων, δὲ καὶ διὰ τοῦτο « ἀνὴρ ἐπιούμιῶν» ἐκλήθη ὑπὸ τοῦ χρηματίζοντος αὐτῷ ἀγγέλου· καὶ τοι ἐξήτησαν, ἐπάγει· « Εἰς τίνα καὶ πόνον καιρὸν ἔδικτον τὸ ἐν αὐτοῖς Πνεῦμα. » — « Εἰς τίνα, μὲν, τὸν ἐπὶ συντελείᾳ· πτοῖον, δὲ, τὸν, διετέλεσθαι αἰγαλωτάταις; τὸν ίουδαίων πρὸς παντεῖην θεοῖς διετέλεσθαι ἀποκλινάντων, εὐποράδεσκοι κατατησαντεῖς; τὸ κατὰ Χριστὸν μυστήριον. Σκόπει δὲ, ὅτι « Ηὐτὸμα Χριστοῦ», εἰρηκώς, θεολογεῖ τὸν Χριστόν. Ἐδήκου δὲ τοῦτο τὸ Πνεῦμα τὰ πάθη τοῦ Χριστοῦ, διὰ μὲν Ἡσαΐου εἰπών· « Ό; πρόσαπον επὶ σφαγῆγι τὴν οὐρανού εἰ; τὸ δρόπον αὐτοῦ· τὴν δὲ ἀνάστασιν, διὰ τοῦτο· » Τῇ τριτῇ, φῆσαντος, τῇ τρίτῃ ἀναστησόμεσθα ἐναντίον αὐτοῦ, καὶ διώδημεν τοῦ γνῶναι τὸν Κύριον· ὡς ἐρθρὸν ἔτοιμον εύρισκομεν αὐτοῖς. » Ἀπεκτάλυφθη δὲ, φαστοί, τούτοις, οὐ δέ· ἐστούσες, ἀλλὰ δέ· ἡμᾶς; [§. ὑμ.]. Δύο δὲ ταῦτα διὰ τούτων ἐργάζεται τῶν λόγων, τὸ τε προμηθὲς τῶν προφητῶν ἐνδεικνύμενος, καὶ τὸ, διετοῦ προεγνωμένον ήσα Θεῷ καὶ πρὸ καταβολῆς κόσμου οἱ νῦν κληθέντες εἰ; τὴν κατὰ Χριστὸν πίστειν. Διὰ μὲν οὖν τοῦ τῶν προφητῶν προμηθίους ἐνδέξει αὐτοὺς, μή ἀπειθῶδεισθούσαι πρὸς τὰ ὑπὸ τῶν προφητῶν αὐτοῖς πε-

A VERS. 7-9. « In laudem et gloriam et honorem in revelatione Jesu Christi. Quem cum nesciatatis, diligitis: in quem nunc quoque non videntes creditis, credentes autem exultabitis latitia inenarrabili et glorificata, reportantes fidem fidei vestrae, salutem animarum. » Causam, ob quam justi in hac vita afflictiones patiuntur, hisce verbis declarat. Similiter etiam eos consolatur ea ratione, quod ex afflictione illustriores sunt. Præterea ut diligentiores reddat, « In revelatione Jesu Christi, » audiri: quoniam eo tempore manifestatione laborum maximam pro toleratis certaminibus gloriam retribuet. Verum et aliud quidquam, ut eosdem ad tolerantiam tribulationum allicit, proponit. Quodnam vero istud? Nempe « Quem, cum non videritis, B diligitis, » ac si diceret: Si cum, tametsi numquam oculis corporeis videritis **354**, e solo tamen auditu diligitis; reputate, quantam ipsum videntes dilectionem sitis habituri, idque cum in gloria reveletur. Si enim Passio ipsius adeo vos attraxit; quomodo vos afficiet illius cum incomparabili splendore revelatio, quando et verbis præmium erogabit « salutem animarum. » Quoniam igitur cum ipso apparui estis, et tanta gloria dantandi, parem tanto præmio fortitudinem exhibete: sicut propositum scopum omni ex parte assequemini.

C VERS. 10. « De qua salute exquisierent, atque scrutati sunt prophete, qui de futura in verbis gratia prophetaverunt. » Quoniam de salute anime mentionem fecit, eaque occulta et peregrina auditui est, in testimonium adducit prophetas, qui exquisierunt et scrutati de ea sunt. Scilicet exquisierunt, sicut Daniel de rebus futuris; quare ⁷⁻⁸ « Vir desideriorum » dictus est ab angelo, qui ipsi secreta futura pandebat. Et quid exquisierint subdit, nempe « in quod, vel quale tempus significaret in eis Spiritus. » — « In quod » quidem, nempe tempus consummationis mundi; « in quale » vero, nempe illud, quo Iudei ob varias captivitates ad perfidium Dei cultum declinantes aptiores ad Christi mysterium evaserunt. Observa vero, quomodo dicens, « Spiritus Christi, » Christi divinitatem indicat. Significavit autem hoc Spiritus, cum Christi passionem per Isaiam præmonitiavit dicens ⁹: « Sicut ovis ad occisionem ductas est: » et per Jeremiam: « Venite, mittamus lignum in panem ejus ¹⁰: » resurrectionem vero per Oseum, qui ait: « In die tertia resurgentis in conspectu ejus, sequemurque, ut cognoscamus Dominum: quasi diluculum præparatum inveniemus ipsum¹¹. » Revelatum est, inquit, istis, non propter ipsos, sed propter nos. Duo autem per haec verba conficit apostolus: nam et prophetarum prævidentiam ostendit; et quod ante mundi constitutionem præconiti erant Deo iि, qui nunc ad fidem Christi vocati sunt. Et quidem prophetarum prævidentie in-

⁷⁻⁸ Дан. x, 11. ⁹ Иса. lIII, 7. ¹⁰ Иерем. xi, 19.

¹¹ Осе. vi, 5.

sinuat illis, ne incredulos se præbeant ad ea, quæ sunt ab eisdem prophetis prænuntiata: nam neque illi, qui sapiunt, pateros labores unquam contemnunt. Si enim illi, qui nil emolumenti perceperunt erant, exquisierunt tamen et invenerunt; ac præterea quæ invenerant, scripto commiserunt, ut velut hæreditatem quamdam ad nos transmitterent, profecto nōs, inquit, injusti essemus, si hæc parvo in pretio haberemus. Quamobrem nolite nos, qui ista vobis evangelizamus, flocci facientes, inanum reddere prælicationem nostram. Et hæc quidem de providentia prophetarum. Ex eo vero quo l præcogniti sint a Deo, terret eos, ne indignos divina præscientia ac vocatione se exhibeant, sed potius invicem se excitent, quo Dei dono digni siant.

353 VERS. 11-12. « Scrutantes in quod vel quale tempus significaret in eis Spiritus Christi: prænuntians eas quæ in Christo sunt, passiones et posteriores glorias. Quibus revelatum est, quia non sibi meti ipsis, nobis autem ministrabant ea. » Si et apostoli et prophetæ Spiritu sancto afflante edidicrunt, hi quidem prophetiam, illi autem Evangelium, ii nil a prophetis discrepabant. Oportet igitur, inquit, eodem vos studio ferri, ac domestici prophetarum ferebantur, ne pœnae eorum, qui prophetis non crediderunt, subjaceatis. Adnotandum vero Petrum Trinitatis mysterium allatia in verbis patescere. Cum enim, inquit, « Spiritus Christi, » Filium et Spiritum sanctum exprimit; Patrem vero, cum ait, « De cœlo : » non enim per cœlum hic locus aliquis intelligendus est, sed per excellentiam Deus ipse.

« Quæ nunc nuntiata sunt vobis, per eos qui evangelizaverunt vobis, Spiritu sancto misso de cœlo, in quæ (1) desiderant angeli prospicere. » Exhortationem hic subnectit apostolus ex iis quæ ante in honore fuerunt. Cum præmisisset, quod prophetæ nobis salutis nostræ mysteria subministrant, et quod ista adeo sublimia essent, ut etiam angelis amabilia forent, quod ostendit ex lætitia, qua ipsi in Nativitate Domini cecinerunt: « Gloria in altissimis Deo¹¹ : » cum hæc, inquam, dixisset, subdit rationem, cur ea dixerit, hunc ferme in modum: Si nostra omnibus (nempe non solum hominibus, sed etiam angelis) amabilia sunt, igitur et vos haud segnes et incurii, sed servidi et fortes esse debetis. Hoc enim significat illud, « præcincti lumbos: » quod etiam Job in mandatis accepit a Deo. Quod autem lumbos præcincti esse debeamus, patescit addens: « mentis vestræ. » Ita igitur comparati, et « sobrii, perfecte sperate id quod vobis promittitur, gaudium; » quod est illud, de quo paulo ante mentionem facit, nempe habendum in secundo Christi adventu.

¹¹ Luc. II, 14.

Bonifacii Finetti notæ.

(1) Vulg. quem.

Α προφητεύμένα· διτι μηδὲ οὐσι σώφρονες; καταφρονῦνται πατρικῶν πόλων. Εἰ γάρ αύτοι, μηδὲν ὄντις συσθαι μέλλοντες, ἐζήτησαν καὶ εὔρον· ἀλλὰ καὶ εύρόντες βιδίοις ἐγκατίθεντο [β. ἐγκατέθ.], ὡσπερ τινα κλῆρον παραπέμποντες ἡμῖν· οὐκ ἂν τιμεῖς, φησί, δίκαιοι, περὶ ταῦτα καταφρονητικῶς διακείμενοι. Διτι τοις οὖν τούτοι μηδὲ ἡμᾶς τοὺς ταῦτα εὐαγγελιζομένους ὑμῖν, ταῦτα περὶ φαύλων [β. παρὶ φαύλον] τιθέτες, κενὸν ἀποφήνετε τὸ Εὐαγγέλιον ἡμῶν. Διτι μὲν οὖν τοὺς προμηθεῦσ τῶν προφητῶν ταῦτα· διτι δὲ τοὺς προεγνωσθεῖς ὑπὸ Θεοῦ φησεῖ, μὴ ἀναξίους ἔσαντος τῆς τοῦ Θεοῦ προγνώσεως ἀποφῆναι, μηδὲ τῆς ὑπὸ τούτου κλήσεως, ἀλλὰ κατεπέγεσθαι ἀλλήλων εἰς τὸ διέλους γενέσθαι τῆς δωρεᾶς τοῦ Θεοῦ.

B

« Ἐξερευνῶντες εἰς τίνα καὶ ποῖον καιρὸν ἐδήλου τὸ ἐν αὐτοῖς Πνεῦμα Χριστοῦ προμαρτυρούμενον τὰ εἰς Χριστὸν παθήματα καὶ τὰς μετὰ ταῦτα δόξας. Οἵ δικαιούσθησαν, οἱ μὲν τὴν προφητείαν, οἱ δὲ τὸ Εὐαγγέλιον· οὐδὲν τούτων τὸ διάφορον πέρις τῶν προφήτας. Δειτοίνυν τὴν αὐτὴν ὑμᾶς, φησί, σπουδὴν εἰσάγειν, ἢν καὶ οἱ κατήκοοι τῶν προφητῶν, ἵνα μὴ τῇ τῶν ἀπειθησάντων τοῖς προφήταις ὑποβληθῆτε τιμωρίᾳ. Ἐπιστηματέον δὲ, διτι διτούτων τὸ τῆς Τριάδος μυστήριον δέ Πέτρος ἀποκαλύπτει· διτι τοῦ εἰπεῖν μὲν, « Πνεῦμα Χριστοῦ, » τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα· τὸν δὲ Πατέρα, διτι τοῦ εἰπεῖν, « Ἀπὸ οὐρανοῦ. » Τὸ δὲ, « Ἄπ’ οὐρανοῦ, » μὴ τοπικῶς λάβῃς, ἀλλὰ καθ’ ὑπεροχὴν προηγουμένου Θεοῦ.

« Α νῦν ἀπηγγέλη ὑμῖν διὰ τῶν εὐχαριστικῶν ὑμᾶς ἐν Πνεύματι ἀγίῳ ἀποσταλέντι ἀπ’ οὐρανοῦ, εἰς δὲ ἐπιθυμούσιν ἀγγελοι παρακύψαι. » Αλτιολογικῶς ἀπὸ τῶν προτειμημένων ἡ παράκλησις. Εἰπὼν γάρ, διτι οἱ προφῆται διηκόνησαν ἡμῖν τὰ τῆς σωτηρίας ἡμῶν· ταῦτα δὲ οὐτω; ἢν θαυμαστὰ, ὡς καὶ ἀγγελοις ἐράσμια καταστῆναι (καὶ διτι ἐράσμια αὐτοῖς ταῦτα, ἐδειξεν ἀφ’ ὧν ἐκ περιχαρίας ἐν τῇ γεννήσει Χριστοῦ, τὸ, « Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, » ἐμελώδουν)· εἰπών οὖν ταῦτα, ἐπάγει τούτων τὸ αἴτιον, καὶ φησιν· « Επει οὖν ταῦτα τὰ διμέτερα πᾶσιν ἐράσμια, οὐ μόνον ἀνθρώποις, ἀλλὰ καὶ ἀγγελοις, μηδὲ ὑμεῖς ἀμελῶς πρὸς ταῦτα διατεθῆτε; (τοῦτο γάρ δηλοῖ διὰ τοῦ, « Αναζώσθε τὰς διψάς; » δὲ καὶ Ἰώβ προστάσσεται παρὰ τοῦ Θεοῦ· διψάς δὲ τίνας, ἐσήμανεν, διτι τὰς « τῆς διψούς; » λέγει)· οὐτως οὖν παρεσκευασμένοι καὶ « νήφοντες, τελείως ἐλπίσατε ἐπὶ τὴν φερομένην ὑμῖν χαράν. » Αὕτη δέ ἔστιν, ἢν καὶ πρὸ βραχέος φησι, κατὰ τὴν δευτέραν τοῦ Κυρίου παρουσίαν.

« Διὸς ἀναξωτάμενοι τὰς δσφύας τῆς διανοίας Α θμῶν, νήροντες, τελείως ἀλπίσατε ἐπὶ τὴν φερομένην ὑμὸν χάριν ἐν ἀποκαλύψει Ἱησοῦ Χριστοῦ· ὡς τέχνα ὑπακοῆς, μὴ συσχηματιζόμενοι ταῖς πρότερον ἐν τῇ ἀγνοίᾳ ὑμῶν ἐπιθυμίαις· ἀλλὰ κατὰ τὸν καλέσαντα δικῆς· Ἀγιον, καὶ αὐτὸς ἄγιοι ἐν πάσῃ ἀναστροφῇ γεννήθητε. Διότι γέγραπται· Ἀγιοι γίνεσθε, δις ἐγώ· ἄγιοι εἰμι... Συσχηματισμὸν, τὴν συμπεριφορὰν τὴν πρὸς τὰ πράγματα τὰ παρόντα λέγει· δ τενες τῶν ἀνοήτων [καὶ νῦν] φασιν, δις πρὸς τὰ πράγματα [δεῖ] διαγίνεσθαι. Τοῦτο οὖν ἔδοσαι, ὡς μάταιον, [κελεύει,] εἴτε ἐν γνώσει, εἴτε καὶ «ἐν ἀγνοΐᾳ» ταύτῃ πρὸ τούτου ἐνεσχέθησαν. «Ἄλλα, νῦν, [λέγει,] τῷ καλέσαντι «συσχηματιζόμενοι», Ἀγίῳ διτι, ἄγιοι καὶ αὐτοὶ γίνεσθε. »

« Καὶ εἰ Πατέρα ἐπικαλεῖσθε τὸν ἀπροσωπολήπτων χρίνοντα κατὰ τὸ ἔκαστον Ἐργον, ἐν φύσι τὸν τῆς παροιέας ὑμῶν χρόνον ἀναστράψητε· εἰδότες δὲ οὐ φθεροῖς, ἀργυρῷ δὲ χρυσῷ, ἐλυτρώθητε ἐκ τῆς ματαίας ὑμῶν πατροπαραδόσου ἀναστροφῆς, ἀλλὰ τιμῷ αἰματὶ ὡς ἀμνοῦ καὶ [νυulg. ονι. καὶ] ἀμώμου καὶ ἀπίλου Χριστοῦ. » Διττὸν δὲ Γραφὴ τὸν φόβον οἶδε· τὸν μὲν προκαταρκτικὸν, τὸν δὲ τελειωτικόν. Προκαταρκτικὸν μὲν, δις καὶ στοιχειωτικός ἔστι, τὸν διὰ φύσον τῶν πεπραγμένων τινὲς πρὸς τὸ σωφρονεῖν ἐκκαλούμενὸν· τελειωτικὸν δὲ, τὸν [ſ. τὸ], διὰ τὸ τελειώσθαι [ſ. — οὐσίας] ἐν τῇ ἀγέπῃ τοῦ πρὸς δὲν φύλα τοπεύσειν, φοβεῖσθαι, μὴ τι τούτων αὐτῷ ἐνδεῖ, δῶν τις [ſ. τοῖς] σφέρα ἀγαπῶσιν δρεῖται. « Υπόδειγμα τοῦ πρώτου, δις καὶ στοιχειωτικός ἔστι, τὸ ἐν Ψαλμοῖς εἰρημένον, τὸ, «Φοβήθητω εὖ Κύριον πάτα τῇ γῇ, τοῦτ' ἔστιν, οἷς οὐδὲν μελλεῖ [ſ. μέλει] οὐρανὸν φρονήματος, ἀλλὰ γῆνου ματαίτητος. Τί γάρ ἐν πάθοις, οἱ δταν ἀναστήθραυσαι τὴν γῆν; » Τοῦ δευτέρου δὲ, τοῦ τελειωτικοῦ, λέγω, δ καὶ αὐτὸς παρὰ τῷ Δασθίῳ ἔστιν εὑρεῖν ἐν οἷς λέγει· « Φοβήθητε τὸν Κύριον, πάντες οἱ ἄγιοι αὐτοῦ, έτι οὐκ ἔστιν ὑπέρηφα τοῖς φοδουμένοις αὐτῶν· καὶ πάλιν, « Ό φόβος Κυρίου, ἀγνός, διαμένων εἰς αἰῶνα αἰῶνος. » Κατὰ τούτον οὖν τὸν τελειωτικὸν φύσον καὶ Πέτρος παρακαλεῖ νῦν διατίθεσθαι τοὺς ὑπηρόδους αὐτῷ, φάσκων, ὡς Ἐπει τοὶς οἰκτηρύδον δρατον τοῦ πεποιηκότος Θεοῦ εἰς οὐλὺς αὐτοῦ ἀνελήφθητε, δ φόβος ὑμὸν οὗτος συμπάρεδρος ἔστιν, ὡς ἐξ ἀγάπης ὑμεῖς τοῦ πεποιηκότος γεννήμενοι, καὶ οὐκ ἐξ ἔργων. » Έκ πολλῶν δὲ ποιτράμενης τὴν παράκλησιν (πρῶτον διὰ τῶν ἐπιθυμητικῶν [ſ. — κιῶ] πρὸς αὐτὰ διακειμένων ἀγγέλων, εἴτα ἀπὸ τοῦ Γραφικοῦ, εἰτα ἀπὸ τοῦ ἀναγκαῖου· ἐπει γάρ τὸν Θεὸν ἐπικαλοῦνται Πατέρα, ἀνάγκη τὸν ἐπιθυμοῦντα υιοθεσίαν [ſ. — αῖ], δέξια τοῦ Πατρὸς ποιεῖν· καὶ τέταρτον, δις μυρια ἐλασθον ἀγαθὰ διὰ τοῦ καταβληθέντος ὑπὲρ αὐτῶν τιμήματος· τοῦτο δέ ἔστι τὸ τοῦ Χριστοῦ αἷμα, διπερ ἀντιλυτρον ἐδόθη τῶν ἀμαρτιῶν τῶν ἀνθρώπων)· κελεύει οὖν διὰ ταῦτα τὸν χρόνον πάντα τοῦ ἔχοντος σύνοικον ἔχειν τὸν φόβον τὸν τελειωτικόν. Φόβος γάρ ἀεὶ τοῖς τελειω-

B VERS. 15-16. « Propter quod succineti lumbos mentis vestræ, sobrii sperate in eam, quæ offertur vobis, gratiam, in revelationem Jesu Christi: quasi filii obedientia, non configurati prioribus ignorantia: vestra desideriis. Sed secundum eum qui vocavit vos, Sanctum, et ipsi in omni conversatione sancti sitis. Quoniam scriptum est: Sancti eritis, quoniam ego sanctus sum. » Configurari hic vocat rebus praesentibus circumferri; ut quidam insipientes et nunc dicunt, oportere sincere se praesentibus rebus ferri. Hoc itaque, tanquam vanum, cui hactenus sive scientes, sive ignorantes adhæserunt, ut relinquant, præcipit: « Sed nunc, » inquit, « configurati illi, qui vere Sanctus est, et ei vos sancti estote. »

356 C VERS. 17-19. « Et si Patrem invocatis eum, qui sine acceptione personarum judicat secundum uniuscuiusque opus, in timore incolatus vestri tempore conversamini, scientes quod non corruptibilibus auro vel argento redempti estis, de vana vestra conversatione paternæ traditionis, sed priore sanguine quasi agni immaculati Christi et incontaminati. » Duplicem timorem novit Scriptura: initiativum unum, alterum perfectivum. Initiativus, qui et elementaris, est quo quis ex improba ad honestam vitam revocatur: perfectivus, quo quis, propterea quod in ejus, cuius amicitia gaudet, amore perfectitur, timet ne illi aliquid eorum desit, quo quis in pente diligentibus debet. Exemplum primi, seu elementaris, est illud quod in Psalmis dicitur: « Timete Dominum omnis terra, » hoc est ii, qui nullam cœlestis sapientia, sed solius terrenæ vanitatis curam habent: quid enim his eveniet, « cum surrexerit Dominus percutere terram »? Alterius etiam exemplum apud David reperi: est, ubi ait: « Timete Dominum omnes sancti ejus, quoniam non est inopia timentibus eum »; et rursus: « Timor Domini, sanctus permanens in seculum sæculi ». Petrus itaque hortatur discipulos suos ut hunc perfectivum timorem in corde habeant, dicens: Quoniam per ineffabilem Dei creatoris misericordiam in filios ipsius assumpti estis, timor iste semper vobiscum assideat, utpote qui tales effecti estis ex Dei benignitate, non ex operibus vestris. Ex multis igitur adhortationem suam conflictus apostolus. Nempe, primo, ex desiderio, quo erga ea ipsimet angeli feruntur, secundo, ex Scriptura; tertio, ex necessitate: quandoquidem enim Deum Patrem appellant, necesse est ut qui affiliationem desiderant, digna tanto Patre operentur; quarto demum, quoniam innumera bona perceperunt ex pretio pro ipsis persoluto: quod est sanguis Christi, qui datus est in preium redemptionis pro peccatis hominum. Per haec igitur omnia præcipit, ut toto vite tempore perfectivum hunc timorem habeant: timor enim perpetuus est perfectis homi-

¹² Isa. ii, 19, 21. ¹³ Psal. xxxiii, 10. ¹⁴ Psal. xviii, 10.

nibus, ne illis aliquid ad veram perfectionem desit. Considera vero, qua ratione, dicente Christo : « Pater non judicat quemquam ; sed omne judicium dedit Filio¹⁸, » nunc Petrus dicit Patrem judicare. Ad hoc nos dicimus, quod etiam hoc Christus asserat : « Non potest Filius a se facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem¹⁹. » Hoc autem consubstantialitatem sanctæ Trinitatis ostendit, et quod in ea sit omnino-oda identitas, et pacifica, atque imperatibilis concordia. Ait autem indifferenter Patrem judicare, quia quidquid quis de una Persona dicit, id omnibus commune esse censendum est. Aliunde vero **357** cum Dominus apostolos filios vocaverit, ac etiam paralyticum dixerit : « Fili, remittuntur tibi peccata tua²⁰, » nihil incongrui apparet, quod ipse eorum, quos sanctitatis communicatione genuit, Pater appelletur.

VERS. 20-21. « Præcogniti quidem ante mundi constitutionem, manifestati autem novissimis temporibus propter vos. Qui per ipsum fideles estis in Deo, qui suscitavit illum a mortuis, et dedit ei gloriam. » Morti Christi, ejus resurrectionem adjunxit : timebat enim facilem neophytorum ad insidiam relapsum, si solius humilationis Christi per passiones meminisset, verum quoniam haud recens esse incarnationis mysterium, siquidem et hoc insipientes conturbat ; sed in supernis « ante constitutionem mundi », pro tempore opportuno reconditum, manifestatum etiam est prophetis quidebis exquisierunt, ut paulo antea dixit : nunc ait, id, quod « ante constitutionem mundi præcognitum est, » jam clare manifestatum, seu perfectum esse. Sed propter quos perfectum est ? « Propter vos : » — « Propter vos », enim, inquit, « excitavit eum a mortuis. » Quare autem « propter vos ? » Ut, inquit, « vosmetipsos purificantes in obedientia veritatis per Spiritum », fidem et spem vestram in Deum habeatis. Sed ad quid purificantes ? Nempe, ut ei, qui per resurrectionem ex mortuis incorruptibilis vita principium exstitit, credentes etiam juxta eundem, qui vos ad immortalitatem vocavit, « in novitate vite ambuleatis²¹. » Quod autem apostolus iste, sicut et Paulus, dicat Patrem « suscitasse Christum ex mortuis, » non te perturbet. Ita enim introductorya D utens docendi ratione, loquitur. Ceterum audi Christum dicentem, semetipsum se suscitasse, cum ait : « Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud²² ; » et rursus ipse Christus²³, « Potestatem, inquit, habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam. » Per economiam igitur quandoque referunt ad Patrem suscitionem Filii, ut innuant unam esse Patris et Filii operationem. « Ut fides vestra et spes esset in Deo. »

VERS. 22-25. « Animas vestras castificantes in obedientia charitatis, in fraternitatis amore sim-

A Θεοῖς ἀνθρώποις, μή ἐλλείπειν τι τῶν τελείων. Σκέψει δὲ, διτι εἰρημένου ὑπὸ Χριστοῦ, διτι « Ὁ Ιη-
τὴρ κρίνει οὐδένα, ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶσαν δίδωσε τῷ
Υἱῷ, » πῶς γάρ ὁ Πέτρος τὸν Πατέρα κρίνει λέγει.
Πρὸς δὲ ἐρύμεν, ώς καὶ τοῦτο εἰργάνει Χριστός.
Οὐδὲν δύναται γάρ ὁ Υἱὸς ποιεῖν οὐδέν, ἐὰν μή τι
βιάπη τὸν Πατέρα ποιεῦντα. » Τοῦτο δὲ τὸ συμφύεις
τῆς ἀγίας Τριάδος παρίστηται, καὶ διτι ταῦτα;
πᾶσα ἔχει καὶ σύμπτωσις εἰργναῖα καὶ ἀσταύτας.
Εἶπεν ἀδιαφόρως τὸν Πατέρα κρίνειν, ώς, διτι ἀν
ἔρῃ τις καθ' ἐνδῆ τῶν τριῶν Προσώπων, κοινοῦ
λογιζούμενου τοὺς πάσιν. « Άλλως τε, καὶ τοῦ Κυρίου
τέχνα καλοῦντος τοὺς ἀποστόλους, καὶ τῷ παραλύτῳ
εἰπήντος : « Τέκνον, ἀφέωνται σου αἱ ἀμαρτίεις »
οὐδὲν ἀπεμφανεῖ, καὶ αὐτὸν Πατέρα καλεῖσθαι τῶν
γεννητῶν, ὃν μεταδόσις ἔγενηνησεν ἀγιότητος.

B « Προεγνωμένου μὲν πρὸ καταβοῆς κύτου, φανερωθέντος δὲ ἐπ’ ἐσχάτων τῶν χρόνων, διτι ὄμας,
τοὺς διτι αὐτοῦ πιστεύοντας εἰς Θεὸν τὸν ἡγείραντα
αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, καὶ δέξαν αὐτῷ δόντα. » Τῷ τοῦ
Χριστοῦ θανάτῳ συνῆψε καὶ τὴν ἀνάστασιν « εὐλα-
βεῖται γάρ τὸ πρὸς ἀπίσταν τῶν νεοφύτων εὐμετά-
βολον, διτι τὸ τῶν παθῶν τοῦ Χριστοῦ ἀπονειδίστον.
Άλλος διτι καὶ οὐ νεαρὸν τὸ κατὰ Χριστὸν μυστήριον
(ἐπειδὴ καὶ τοῦτο τοὺς ἀνοήτους θορυβεῖ), ἀλλὰ δικαίω-
θειν « πρὸ καταβοῆς κόσμου » κατὰ τὸν εὐκαριόν
αὐτῷ χρόνον ταμιεύσμενον, ἐφανερώθη μὲν καὶ τοῖς
περὶ τούτων ζητήσασι προφήταις, ώς ὅλιγον κατ-
όπιν εἰρηκε « καὶ νῦν δέ φησιν, διτι τὸ πρὸ κατὰ
θολῆς κόσμου » ἐγνωμένον, δηλοντά νῦν ἐφανε-
ρώθη, ήτοι ἐτελέσθη. Καὶ διὰ τίνας ἐτελέσθη ; « Διτι
ὄμας ; » — « Διτι ὄμας » γάρ, φησίν, ήγειρεν « αὐτὸν
ἐκ νεκρῶν. » Διὰ τι δὲ « διτι ὄμας ; » Ιητα, φησίν.
« ήγνικότες ἔαντοις ἐν τῇ ὑπακοῇ τῆς ἀλτησίας ; διὰ
Πνεύματος, » τὴν πίστιν ὅμῶν καὶ ἐπίκιδα ἔχητε εἰς
Θεόν. Καὶ διὰ τι « ήγνικότες ; » « Ότι τῷ διὰ τῆς ἐκ
νεκρῶν ἀναστάσεως ἀφθάρτου ζωῆς ὑμῖν προκαταρ-
καμένῳ πιστεύειτε, διφειλέται ἐστὲ καὶ αὐτοὶ
κατὰ τὸν καλέσαντα ὄμας εἰς ἀφθαρσίαν, ἐν καινό-
τετρα ζωῆς περιπατήσαι. Εἰ δὲ τὸν Πατέρα καὶ οὐ-
τοῖς καὶ Παῦλος φησιν « ἔαναστησε τὸν Κύριον ἐκ
νεκρῶν, » μή θορυβηθῇ. Εἰσαγωγικώτερον γάρ
χρόμενος τῇ διδασκαλίᾳ νῦν ταῦτα φησιν. « Επειδὴ
δικούστον Χριστοῦ μὲν λέγοντος ἔαντον ἐγεῖρει, δι-
ῶν φησι. » Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν
τριέραις ἐγερὼν αὐτὸν : » καὶ πάλιν αὐτὸς ὁ Χρι-
στὸς, « Εἴσουσαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχὴν μου, καὶ
ἔισουσιν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτὴν. » Οἰκονομικώτε-
ρον οὖν τῷ Πατρὶ ἐστο διτι ἀνατιθέασι τὸν Υἱὸν ἀνα-
στῆσαι, Ιητα μίαν ἐμφήνωσι Πατρὸς ; καὶ Υἱοῦ τὴν
ἐνέργειαν. « Ωστε τὴν πίστιν ὅμῶν καὶ ἐλπίδα εἶναι
Θεόν. »

C « Τὰς ψυχὰς ὅμῶν ήγνικότες ἐν τῇ ὑπακοῇ τῆς
ἀλτησίας διὰ Πνεύματος, εἰς φιλαδέλφιαν ἀνυπόκρι-
τον. »

¹⁸ Joan. v, 22. ¹⁹ Ibid. 19. ²⁰ Matth. ix, 2. ²¹ Rom. vi, 4. ²² Joan. ii, 19. ²³ Joan. x, 18.

τον, ἐκ καθαρᾶς καρδίας ἀλλήλους ἀγαπήσατε ἔκτε-
νῶς· ἀναγεγεννημένοι, οὐκ ἐκ σπορᾶς φύσης,
ἀλλὰ ἀφθάρτου, διὰ λόγου ζῶντος Θεοῦ, καὶ μένον-
τος εἰς τὸν αἰώνα. Διότι πᾶσα σάρξ χόρτος, καὶ
πᾶσα δέξα αὐτῆς ὡς ἄνθισ χόρτου. Ἐξηράνθη ὁ
χόρτος, καὶ τὸ ζῆντος ἔξιπτε τὸ δὲ βῆμα τοῦ Θεοῦ
μένει εἰς τὸν αἰώνα· τοῦτο δέ ἐστι τὸ εὐαγγελισθὲν
εἰς ὑμᾶς. · Εἰπών, Ἀναγεγεννημένοι, οὐκ ἐκ σπο-
ρᾶς φύσης, ἀλλὰ ἀφθάρτου, διὰ λόγου ζῶντος
Θεοῦ, καὶ μένοντος εἰς τὸν αἰώνα. · παρατίθησιν
ἔξουδουνωτικῶς καὶ τὸ τῆς ἀνθρωπίνης δέξης εὐ-
φύσητον, ταύτῃ τὸν ἀκροατὴν ὑπολιχεύων τῶν
προσιεβλημάτων ὅπ' αὐτοῦ ἔχεσθαι· ὡς τῶν μὲν, τὸ
ἐστι τὸ ἔχοντων καὶ διαιωνίζοντων· τῶν δὲ, φθινόν-
των τῇ φυσικῇ τὴν ὑπόστασιν. · Χόρτος· ἐνταῦθα
καὶ ἀνθίσ χόρτου· τὸ καὶ πρὸς ὑπαρξίν χόρτου
ἀποθεντέρον εἰς πίστιν παράγεται, οἷς καὶ Δαυὶδ
τῇ φυσικῇ ἔχοντις ζῶσιν. Οὕτω δὲ τὴν δέξιαν
ἡμῶν εὔτελίσας, ἀναλαμβάνει πάλιν καὶ διδάσκει
επιθετορον, τί ἐστι τὸ ἀναγεννῆσαν αὐτοὺς· διὰ λό-
γου ζῶντος Θεοῦ, καὶ μένοντος εἰς τὸν αἰώνα· καὶ
φησι· «Τοῦτο δὲ ἐστι τὸ βῆμα τὸ εὐαγγελισθὲν εἰς
ὑμᾶς. » — «Εἰς τὸν αἰώνα μένειν» αὐτὸς διαβε-
βαιοῦται, καθὼς καὶ Κύριος φησιν· «Οὐράνος
καὶ ἡ γῆ παρελεύσονται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ
παρέλθωσι. » Δεῖ δὲ εἰδίναι, διτι τὸ, «Εἰς φιλαδέλ-
φιαν ἀνυπόχριτον, » οὕτω χρή προφέρειν. · Έχ
καθαρᾶς καρδίας ἀλλήλους ἀγαπήσατε ἔκτενῶς, εἰς
φιλαδελφιαν ἀνυπόχριτον. Αἱ γὰρ ἔκδοσεις τῶν
πραγμάτων ἐπακολουθεῖσιν εἰώθασι τοῖς δι' αὐτὰς
πραγματευομένοις. · Επειδήν τῇ «ἐκ καθαρᾶς καρ-
δίας» ἀλλήλων ἔκτενελ ἀγάπη ἡ ἀνυπόχριτος ἐπ-
ακολουθεῖ φιλαδελφία, καλῶς ἔχει, ἥγεισθαι μὲν τὸ,
«Ἐκ καθαρᾶς καρδίας», ἐπεισθαι δὲ τὸ, «Εἰς φι-
λαδέλφιαν. » · Ἐπισημαντέον μέντοι, διτι καὶ τὴν,
«Εἰς, » πρόθεσιν δὲ μεταλαμβάνειν εἰς τὴν, διά·
τια ἡ· Διτι φιλαδελφιαν.

ΚΕΦΑΛ. Β'.

· Ἀποθέμενοι οὖν πᾶσαν κακίαν, καὶ πάντα δό-
λιαν, καὶ ὑποκρίσεις, καὶ φύσους, καὶ πάσας κατα-
ληλίας, ὡς ἀρτιγέννητα βρέφη, τὸ λογικὸν ἀδόλον
γάλα ἐπιποθήσατε, ἵνα ἐν αὐτῷ αὐξήθητε εἰς σω-
τηρίαν[εἰς σωτ. ομ. rulg.]· εἶπερ ἔγεισασθε διτι Χρι-
στὸς [leg. χριστὸς] ὁ Κύριος. Ηρδὸν προτεργάμειο:
λίθον ζῶντα, ὑπὸ ἀνθρώπων μὲν ἀποδεσμούμασμένον,
παρὰ δὲ Θεῷ ἐκλεκτὸν, ἔντιμον, καὶ αὐτὸς ὡς λίθοι
ζῶντες; οἰκοδομεῖσθε, οίκος πνευματικὸς, ιεράτευμα
ἄγιον, ἀνενέγκατο πνευματικὸς θυσίας, εὐπροσέξ-
κοντο; τῷ Θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Διότι περιέχει ἐν
τῇ Γραφῇ· Ἰεοὺς τίθημι ἐν Σιών λίθον ἀκρογω-
νικίον, ἐκλεκτὸν, ἔντιμον· καὶ δι πιστεύων ἐπ' αὐτῷ,
οὐ μὴ καταισχυθῇ. · Τῆς πνευματικῆς ἀναγεννή-
σεως τὴν ὑπεροχὴν πρὸς τὴν κατὰ σάρκα γέννησιν

²¹ Matthi. xxiv, 35.

Bonifacii Finetii noīω.

(2) Textus Gr. habet ἐκ καθαρᾶς καρδίας, ex puro corde
(3) Vulg. attentius.

A plici, ex (2) corde invicem diligite impense (3). Renati non ex semine corruptibili, sed incorruptibili per verbum Dei vivi, et permanentis in aeternum. Quia omnis caro ut fenum: omnis gloria ejus tanquam flos feni: exaruit fenum, et flos ejus decidit; verbum autem Domini manet in aeternum. Hoc autem verbum illud est quod evangelizatum est in vobis. · Postquam dixit: « Renati non ex semine corruptibili, sed incorruptibili per verbum Dei vivi, et permanentis in aeternum, » ob oculos etiam ponit, contemptus gratia, humanæ gloriae facilem corruptionem, Auditorem sic alliciens, ut 358 iis, quæ ipse proponuit, arte adhæreret, quandoquidem ea et consistentiam habent et perpetuitatem. Ad summam vero B rerum corruptibilium ceducitatem declarandum, ait, ea esse « fenum » ac etiam « florem feni, » quod est feno ipso debilior atque fugacior: quibus etiam David comparat vitam nostram. Sic itaque gloriae nostræ exilitate explicata, rursus manifestius docet, quid sit illud, per quod sunt « renati per verbum Dei vivi, et permanentis in secula; » aitque « hoc esse verbum, quod evangelizatum est in vobis. » Ipsum autem « Manere in aeternum » affirmat: sicut et Dominus ait: « Cœlum et terra transibunt, » verba autem mea non preteribunt. · Oportet autem scire, quod illud: « in fraternitatis amore simplici, » etc., ita proferendum sit: « Ex puro corde invicem diligite impense, in fraternitatis amore simplici, seu non facto; » siquidem exilius rerum correspondere solent iis quæ propter ipsas sunt. Quoniam igitur intensæ ex puro corde mutuæ dilectioni correspondet fraternus amor non factus, hinc concinne præmititur illud « Ex puro corde, » subjicitur vero illud « in fraternitatis amore. » Animadvertisendum vero est, quod hic propositio « in » sumatur pro propter, ut perinde sit ac: Propter fraternitatis amorem.

CAPUT II.

VERS. 4-6. « Deponentes igitur omnem malitiam et omnem dolum et simulationes et invidias et omnes detractiones, sicut modo geniti infantes, rationabiles et sine dolo lac concupiscite, ut in eo crescatis in salutem, siquidem gustastis, quoniam dulcis est Dominus. Ad quem accidentes, lapidem vivum, ab hominibus quidem reprobatum, a Deo autem electum et honorificatum. Et ipsi tanquam lapides vivi superadiecamini, domus spirituales in sacerdotium sanctorum offerentes spirituales hostias, acceptabiles Deo per Jesum Christum. Propter quod continet Scriptura, Ecce pono in Sion lapidem summum angularem, probatum, electum, pretiosum: et qui crediderit in eo, non confundetur. » Postquam spiritualis regenerationis, supra carnalem, excelle-

veterem, ut Judæos a jurando per idola averteret, præcepisse, ut jurarent per Deum: quemadmodum et Deo sacrificia offerre jussit, ut ab idolorum sacrificiis abalienaret. Cum vero sufficienter de divino cultu instruxisset, tum etiam sacrificia velut inutilia rejicit: requirens non sacrificia ex animalibus oblatas, sed et cor contritum pro sacrificio. At quodnam est hujusmodi? Illud nempe quod igne charitatis ad instar holocausti integre consumitur: quale erat cor Pauli, cum propterea quod fidèles quidam scandalizati erant, supra modum urebatur³⁶. πυρι, οὐα καὶ τὸ Παύλου, ἡ [f. δ.] διὰ τὸ τινας σκανδαλίζεσθαι τῶν πιστῶν ὑπερβαλόντως ἦν πυρόμενος.

VERS. 13, 14. « Tristitatur aliquis vestrum? oret. Aequo animo est? psallat. Infirmitur quis in vobis? Inducat presbyteros Ecclesias, et orient super eum. » Tristitiam oratio comitetur, ut qui tentatur, tentationes levius ferat. Deinde postquam oratione, quæ nos perturbabant, sopita fuerint, et ad nativum suum statum animus redierit, tunc psallat, ut ipsi bona multiplicantur: hilarem enim et jucundum animæ statum, juxta magnum Basilium, hymnorum cantus conciliat. Et sane, qui ad hoc usque non pervenit, neque tam sibi comparaverit statum, (quem David sanctitatem appellat, cum ait: « Psallite Domino, sancti ejus³⁷») non aliud, nisi longas nugas persicet.

« Ungentes eum oleo in nomine Domini. »

VERS. 15, 16. « Et oratio fidei salvabit infirmum; et alleviabit eum Dominus: et si in peccatis sit, remittetur ei. Constitemini erga alterutrum peccata vestra, et orate pro invicem, ut salvemini. » Hoc, Christo adhuc cuin hominibus versante, faciebant apostoli, oleo ungentes infirmos.

« Multum enim valet deprecatio justi aësidua. »

VERS. 17, 18. « Elias homo erat similis nobis passibilis: et oratione oravit, ut non plueret super terram, et non pluit annos tres, menses sex. Et rursus oravit: et cœlum dedit pluviam, et terra dedit fructum suum. » Efficax est oratio justi, quando is, pro quo justus orat, spirituali coniunctione oranti cooperatur. Si namque, alii pro nobis orantibus, nos luxui et deliciis indulgeamus, et vitam dissolutam ducamus, robur orationis ejus, qui pro nobis laborat, dissolvimus: et contingit in nobis illud beati Petri: «³⁸ Unus aedificans, et alter destruens, quid prodest illis, nisi labor? »

349 VERS. 19, 20. « Fratres mei, si quis ex vobis erraverit a veritate, et converterit quis cuin, scire debet, quod qui converti fecerit peccatorem ab errore vitæ suæ, salvabit animam ejus a morte, et operiet multitudinem peccatorum. » Hoc et Je-

Aρριστεῖ δ' ἄν τις καὶ περὶ τοῦ παλαιοῦ νόμου· Εἰ τὸν κατὰ τὸν Κυρίου δμνύοντα τοῦ ὄντος; ἐπινοῦντος τοῦ παλαιοῦ νόμου, πῶς ἡ χάρις τοῦτο ποιεῖν διαστέλλεται; Ἐροῦμεν οὖν, ὃς ὁ παλαιὸς νόμος ἀπάγων Ἰουδαίους μὴ κατὰ τῶν εἰδώλων δμνύει, προσέταξε κατὰ Θεοῦ δμνύειν· ἀσπερ καὶ θύειν ἐκέλευσε τῷ Θεῷ, ἀποσπῶν αὐτοὺς τῆς τῶν εἰδώλων θυσίας· ὅτε ἐξ ἵκανως αὐτοὺς θεοῖς Ιηδίας ἔτεσθατο, τότε καὶ τὰς θυσίας ὡς ἀνιψελεῖς ἀπώτατο· θυσίαν ἐξ οὐ τὴν διὰ ζώων. ἀλλὰ τὴν συντετριμένην φυχὴν ἐπιζήτων εἰς θυσίαν. Τίς δὲ αὕτη; Ἡ διὰ ταπεινώσεως τῷ τῆς ἀγάπης διοκευτουμένη πούμενος.

VERS. 13, 14. « Tristitatur aliquis vestrum? oret. Aequo animo est? psallat. Infirmitur quis in vobis? Inducat presbyteros Ecclesias, et orient super eum. » Τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἐκκλησίας, καὶ προσευχάσθωσαν ἐπ' αὐτὸν. » Τῇ κακοπαθείᾳ ἡ προσευχὴ παρομαρτεῖται, ἵνα κουροτέρα τῷ πειραζεμένῳ ἡ διέξοδος τῶν πειρασμῶν γένηται. Εἴτα ἐπειδὴν διὰ τῆς προσευχῆς κατευνασθῇ τὰ διοχλοῦντα ἥμας, καὶ πρὸς τὴν οἰκείαν κατάστασιν ἀφίκηται ἡ φυχὴ, τηνικάυτη φαλλέτω, ἵνα τὰ χρηστὰ αὐτῷ ποιητλασιασθῇ. Τὸ γάρ ιλαρδὸν καὶ διλυπὼν κατάστημα τῆς φυχῆς, κατὰ τὸν μέγαν Βασιλεῖον, αἱ τῶν δμνων προστηρίξεις χαρίζονται. Ο γάρ τοι: μὴ οὕτω προσθάς, μηδὲ τὸ τειοῦτο κατάστημα προφύάσας (διὰ τοῦτο διαστήτε καλεῖ, « Ψάλατε, προτρεπήμενος, τῷ Κυρίῳ, τοὺς ὄστους αὐτοῦ»), ληρὸν μακρὸν ἔχοντες.

« Αλειφάντες αὐτὸν ἐλαίῳ ἐν τῷ δνόματι τοῦ Κυρίου. »

VERS. 15, 16. « Καὶ ἡ εὐχὴ τῆς πίστεως σώσει τὸν κάμνοντα, καὶ ἐγερεῖ αὐτὸν ὁ Κύριος· καὶ ἀμαρτίας ἡ πεποιητῶν, ἀφεθήσεται αὐτῷ. Ἐξομολογεῖσθε ἀλλήλοις τὰ παροπτώματα, καὶ εἰχεσθε ὑπὲρ ἀλλήλων, δπως λαθῆτε. » Τοῦτο καὶ τὸν Κυρίου τοῖς ἀνθρώποις ἔτι ἀναστρεφομένου, οἱ ἀπόστολοι ἐποίουν, ἀλειφούτες ἐλαίῳ τοὺς ἀτθεοῦντας.

« Πολὺς ἴσχυε δέησις δικαιου ἐνεργούμενη. »

VERS. 17, 18. « Ἡλίας ἀνθρωπὸς ἦν δμοιοπαθὴς ἡμῖν, καὶ προσευχῇ προστηρύξατο τὸν μὴ βρέξαι καὶ οὐκ Ἐβρεῖν ἐπὶ τῆς γῆς ἐνιαυτοὺς τρεῖς καὶ μῆνας Εξ. Καὶ πάλιν προστηρύξατο, καὶ ὁ οὐρανὸς ὑετὸν ἔδωκε, καὶ ἡ γῆ ἐδιάστησε τὸν καρπὸν αὐτῆς. » Ενεργεῖται ἡ τοῦ δικαιου εὐχὴ, δταν καὶ ὑπὲρ οὖν εὐχηται συμπράττει: διὰ κακώσεως πνευματικῆς τῷ εὐχομένῳ. Αν γάρ ἐτέρων ὑπὲρ τμῶν εὐχομένων, σπατάλαις τμεῖς σχολάζομεν, καὶ ἀνέσσει, καὶ ἐκδειητημένως βίω, ἐκλύομεν διὰ τούτου τὸ σύντονον τῆς εὐχῆς τοῦ ὑπὲρ τὴν ἀγωνιζομένου, καὶ γίνεται ἐφ' ἡμῖν τὸ τοῦ μακαρίου Πέτρου. « Εἰς οἰκοδομῶν, καὶ εἰς καθιέρων Ι/. — αἰρῶν οὐδὲν δλο, η πρὸς κόπους ἐκδύντες. »

« Αδελφοί μοι, έάν τις ἐν ὑμῖν πλανηθῇ ἀπὸ τῆς ἀληθείας, καὶ ἐπιστρέψῃ τις αὐτὸν, γινωσκέτω, ὅτι ὁ ἐπιστρέψας ἀμαρτωλὸν ἐκ πλάνης ὁδοῦ σώσει φυχὴν ἐκ θανάτου καὶ καλύψει πλῆθος ἀμαρτιῶν. » Τοῦτο καὶ Ισούας υποιν, ὅτι: « Καὶ ἐάν ἵκανηγγ

³⁶ II Cor. xi, 29. ³⁷ Psal. xxix, 5. ³⁸ Eccl. xxxiv, 28.

τιμον ἐξ ἀναξίου, ὡς στόμα μου ἐση. » Στόμα γάρ τιμον ἐξ αὐτοῦ πᾶς δούς λόγους αὐτοῦ ἀναγγέλλων. Τί γάρ φησιν; « Οὐ γάρ οὐμεῖς ἔστε οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρός μου τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν. » Διὸ καὶ τὸν ἀμαρτιῶλὸν ἀποκωλύει διὰ τοῦ Δασιδέχθησθαι τὸ δικαιώματα αὐτοῦ.

A remias ait ⁵⁹: « Si separaveris preciosum a vili, quasi os meum eris. » Os enim Dei sit omnis, qui verbum ipsius annuntiat. Quid enim inquit ⁶⁰? « Non enim vos estis, qui loquimini, sed Spiritus Patris mei, qui loquitur in vobis. » Et hinc est, quod per David prohibet peccatori, « enarrare iniquitatis suas ⁶¹. »

Ιακώβου Ἐπιστολὴ Καθολικὴ στίχωρ σημβ.

Explicit Epistola Catholica Jacobi vers. 242.

⁵⁹ Jerem. xv, 19. ⁶⁰ Matth. x, 20. ⁶¹ Psal. iv, 9, 16.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

ΤΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΕΤΡΟΥ ΠΡΩΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΕΞΗΓΗΣΙΣ.

THEOPHYLACTI

BULGARIÆ ARCHIEPISCOPI

EXPOSITIO IN EPISTOLAM PRIMAM S. PETRI.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΤΟΥ Β ARGUMENTUM EPISTOLÆ PRIMÆ S. PETRI
ΑΓΙΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΠΕΤΡΟΥ.
ΑΠΟΣΤΟΛΙ.

Ἐπειδὴ δὲ Πέτρος αὐτὸς τοῖς ἐν τῇ διασπορᾷ οὖσιν Ἰουδαίοις, καὶ γενομένοις Χριστιανοῖς, γράψει τὴν Ἐπιστολὴν διδασκαλικὴν. Ἐπειδὴ γάρ ἀπὸ Ἰουδαίων ἐπίστευσαν, ἐπιστηρίζει αὐτούς. Καὶ πρῶτον μὲν ἔχησεῖται καὶ ἀποδείχνυσιν, ὅτι ἡ εἰς Χριστὸν πίστις ἀπὸ τῶν προφητῶν κατηγέλη, καὶ δι’ αὐτῶν ἐμηνύθη ἡ διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ ἀπολύτρωσις· καὶ ὅτι αὐτοῖς καὶ τοῖς θενεσιν εὐηγγελισθή τὸ πάντα εἰς ἡπισθμούσιν ἄγγελοι παρακύψαι. Εἴτα συμβουλεῦσαι [Ισως συμβουλεύσα;] δέξιας τοῦ καλέσαντος, ἀναστρέψθωσι, προτρέπει καὶ βασιλέας τιμῆν. Γυναῖξι τοῖς καὶ ἀνδράσιν ὅμοφροσύνην παραγγέλλει· καὶ εἰς τὰ ἥμη παρατίνεσσας ὄλγα, σημαίνει ὅτι εἰς τὸν ἄδην τούτο γέγονε παρὰ τοῦ Κυρίου τὸ κήρυγμα τῆς σωτηρίας καὶ ἀναστάσεως, ἵνα οἱ προβανόντες ἀναστῶσι μὲν καὶ κριθῶσιν ἐν τῷ σώματι· τῇ δὲ χάριτι τῆς ἀναστάσεως διαμεινωσιν. Καὶ ὅτι τὸ τέλος πάντων λοιπὸν ἡγγίσει, καὶ ὄφελουσι πάντες ἔτοιμοι γίνεσθαι, ὡς λόγον ἀποδιδόντες τῷ Κριτῇ· καὶ οὕτω τελειοὶ τὴν Ἐπιστολὴν.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΗΣ ΑΥΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

α'. Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ἀγαγγελίσεως. Καὶ περὶ ὑπομονῆς πειρασμῶν· καὶ περὶ σωτηριώδους πίστεως προκατηγειμένης ὑπὸ τῶν προφητῶν.

Petrus hanc scribit Epistolam Judæis qui in dispersione erant, ac Christiani evaserant. Est vero Epistola ad instruendum destinata. Quoniam enim aliqui ex Judæis in Christum crediderant, confirmat eos. Et primo quidem explicat et demonstrat, quod fides in Christum prænuntiata fuerit a prophetis, quemadmodum etiam redemptio nostra per sanguinem ipsius: et quod ipsis, ac etiam gentilibus evangelizata sint omnia, in quæ desiderant angeli prospicere. Deindehortatur eos, ut convergentur digne eo, qui illos vocavit, suadetque ut etiam reges honorent. Uxoribus vero et maritis multuam concordiam præcipit: paucisque circa mores traditi monitis, significat, etiam apud inferos factam fuisse a Domino prædicationem salutis et resurrectionis; ut qui antea obierant, resurgent et judicentur in corpore ac in gratia resurrectionis permaneant. Subdit, omnium finem appropinquare: indeque omnes paratos esse debere ad rationem supremo Judicii reddendam, et sic absolvit Epistolam.

CAPITA EJUSDEM EPISTOLÆ.

1. De regeneratione in Christo. Et de patientia in tribulationibus: ac de fide salutari a prophetis annuntiata.

2. *De spe et sanctificatione et de firma conversione A 3'. Περὶ ἐπιδοσῶν καὶ αγιασμῶν, τῆς τε ὁψει-
λομέτης ἐπὶ τῇ νιοθεσίᾳ ἀσφαλοῦν ἀραστρο-
φῆς.*
3. *De ratione vivendi digna adoptione in Christo,
ad utilitatem etiam ex raneorum, in gloriam
Dei.*
- 350** 4. *De subjectione debita principibus, de fraterno
amore, et de Dei cultu. Ubi 1. de servorum sub-
jectione, et de tolerante patientia propter Chri-
stum. 2. De obedientia uxorum, et de concordia
cum maritis pro salute spirituali ad modum
Saræ. 3. De virorum officio erga uxores. 4. De
mansuetâ erga omnes tolerantia; cuius typus est
Dei clementia tempore Noe, ac Christi in nos per
baptismum condolentia.*
5. *De rejectione pravarum actionum, et de rece-
ptione fructuum spiritualium juxta donorum di-
versitatem.*
6. *Quod per communicationem cum Christo natura-
les passiones superare oporteat, et ferre nocumenta
ab aliis illata.*
7. *Adhortationes ad presbyteros de cura habenda
sui gregis.*
8. *De communi omnium erga omnes humilitate ad
habendam victoriam contra diabolum. Volum de
perfectione credentium.*
- γ'. *Περὶ τῶν ἀξιῶν τῆς νιοθεσίας ζῆν ἐν Χρι-
στῷ, πρὸς ὄχελειαν καὶ τῷ ἔξωθεν, εἰς δόξαν
Θεοῦ.*
- δ'. *Περὶ τῆς εἰς ἄρχοντας ὑποταγῆς, καὶ φιλ-
αδελφίας, καὶ θεοσεβείας. Ἐν ᾧ σ'. Περὶ δού-
λων ὑποταγῆς, καὶ ἀνεξικάκου ὑπομονῆς τῆς
διὰ Χριστὸν. β'. Περὶ ὑπακοῆς γνωτικῶν,
καὶ ἐμορθαῖς τῆς πρὸς τοὺς ἀνθραῖς, καὶ σω-
τηρίαις τῆς ἐν Πνεύματι εἰς τύπον Σάρφας.
γ'. Περὶ τῆς ἀνθρώπων πρὸς γνωτικὰ συμπερι-
φορᾶς. δ'. Περὶ τῆς πρὸς ἀπανταῖς ἐπιεικοῦς
ἀνεξικάκου, ἡς τύπος η ἐπὶ Νῶν τοῦ Θεοῦ
φιλανθρωπία· ἐψ' ἡμᾶς δὲ η διὰ τοῦ βαπτί-
σματος τοῦ Χριστοῦ συμπάθεια.*
- ε'. *Περὶ ἀποθέσεως φαύλων πράξεων, καὶ ἐπ-
αυτίζεως τῷ ἐν Πνεύματι κυρπῶν κατὰ τὴν
διαφορὰν τῷ χαρισμάτων.*
- ζ'. *"Οὐι κοινωνίᾳ τῇ πρὸς Χριστὸν κρατεῖν χρε-
ών τῷ φυσικῷ παθῶν, ἐλπίδε τε τῇ εἰς αὐτὸν
φέρει τὰς παρ' ἑτέρων βλίσεις.*
- η'. *Παραιτέσσεις πρεσβυτέροις περὶ ἐπισκοπῆς
τοῦ ποιμανοῦ.*
- τ'. *Περὶ κοινῆς πάντων πρὸς ἔκαστον ταπειο-
φροσύνης, εἰς τίκην τὴν κατὰ τοῦ δια-
βόλου· ἐν ᾧ σὺνχρη περὶ τελειώσεως των
πιστευόντων.*

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΩΤΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΠΕΤΡΟΥ.

EPISTOLA PRIMA SANCTI PETRI APOSTOLI.

351 CAPUT PRIMUM.

VERS. 1, 2. « Petrus apostolus Jesu Christi electis
advenis dispersionis Ponti, Galatiæ, Cappadociæ,
Asiae, et Bithynie. Secundum præscientiam Dei Pa-
tris, in sanctificationem Spiritus, in obedientiam
et aspersionem sanguinis Jesu Christi. » « Adve-
nas » dicit propter dispersionem : vel etiam quia
omnes, qui secundum Deum vivunt advene ac
peregrini in terra dicuntur : quemadmodum etiam
David ait¹ : « Advena ego sum et peregrinus, sic-
ut omnes patres mei. » Cæterum Graeca vox pare-

C

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

« Πέτρος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐκλεκτοῖς
παρεπιδήμοις, διασπορᾶς Πόντου, Γαλατίας, Καπ-
παδοκίας, Ασίας, καὶ Βιθυνίας. Κατὰ πρόγνω-
σιν Θεοῦ Πατρὸς ἐν ἀγιασμῷ Πνεύματος, εἰς ὑπ-
ακήν καὶ ῥαντισμὸν αἰματος Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Τό,
« παρεπιδήμοις, » διὸ τὴν διασπορὰν εἶπεν· η καὶ
ὅτι πάντες οἱ κατὰ Θεὸν ζῶντες, παρεπιδήμοι λέγον-
ται γῆς· ὡς καὶ Δαβὶδ φησιν, ὅτι « Πάροικοί ἐσμεν
καὶ παρεπιδήμοι, καθὼς πάντες οἱ πατέρες ἡμῶν. » Σημαίνει δὲ τὸ δυνομα, οὐ ταῦτα τῷ, προσήκυτος

¹ Psal. xxxviii, 14.

τοῦτο γάρ τὸν ἀλλαχθέν τὸν πάντας σημαίνει, ἀλλὰ καὶ πλέον τι καὶ εὐτελέστερον. Οὐστερός γάρ τοῦ ἔργου τὸ πάρεργον εὐτελέστερον, οὗτως καὶ τῷ ἐπιδημῷ τὸ παρεκτίθημος. Μεθ' ὑπερβατοῦ δὲ ἀκούστεον τὴν προκειμένην προγραφήν, οὕτως ἔχουσαν· « Πέτρος ἀποστόλος; Ἰησοῦς Χριστοῦ, κατὰ πρῶτων θεοῦ Πατρὸς, ἐν ἀγιασμῷ Πνεύματος, εἰς ὑπακοὴν καὶ φαντισμὸν αἴματος Ἰησοῦ Χριστοῦ», τὰ δὲ λοιπά, μεταξὺ τούτων κείσθω. διλοτέ γάρ τοὺς πρὸς οὓς ἡ Ἐπιστολή· Ἐχρήσατο δὲ τῷ, « Κατὰ πρόγνωσιν θεοῦ, » δηλῶν, οἵτινες ὑστερεῖ τῶν προφητῶν, οἱ καὶ αὐτοὶ ἀπεστάλησαν, εἰς μή τῷ χρόνῳ. Οὐτὶ δὲ ἀπεστάλησαν καὶ οἱ προφῆται, Ἡσαΐας φησίν· « Ἐν τῷ εὐσαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπεσταλέκε με. » Ἄλλος εἰ καὶ τῷ χρόνῳ ὑστερεῖ, οὐχὶ καὶ τῇ προγνώσει τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ κατὰ τοῦτο ἵσον ἑαυτὸν Ἱερεμίᾳ ἀποφανεῖ πρὸ τοῦ ἐν κοιλίᾳ πλασθῆναι ἁγνωσμένῳ τε καὶ ἡγιασμένῳ, καὶ προφήτῃ εἰς ἔληνη τεθειμένῳ. Καὶ ἐπειδὴ οἱ προφῆται μεθ' ἐτέρων καὶ τὴν τοῦ Χριστοῦ προκατήγειλαν παρουσίαν (ἀπεστάλησαν γάρ διὰ τοῦτο), οὗτος προστίθησι τὴν χρέαν τῆς ἀποστολῆς, καὶ φησιν, οἵτινι « Ἐν ἀγιασμῷ » ἀπεστάλην· « Πνεύματος, εἰς ὑπακοὴν καὶ φαντισμὸν αἴματος Ἰησοῦ Χριστοῦ » τοῦτο δηλῶν, οἵτινι « Ο τρόπος τῆς ἐμῆς ἀποστολῆς οὗτος, ἀγορίσαι. Τοῦτο γάρ διὰ τοῦ ἀγιασμοῦ παριστάθησε καὶ τὸ, « Εσεσθέ μοι λαδὸς περιουσίος ἡγιασμένος. » ἀντὶ γάρ τοῦ, ἀφωρισμένος ἐκ τῶν ἀλλῶν ἔθνων. Ο τρόπος οὖν τῆς αὐτοῦ ἀποστολῆς, ἀφορίσαι διὰ πνευματικῶν χαριτισμάτων ἔθνη ὑπήκοοι τῷ σταυρῷ, καὶ τῷ πάθει Χριστοῦ φαντιζόμενα, οὐ σποδῷ δικαίωσις, δικηγόρα δέοι, τὴν ἀπὸ τῆς ἔθνες ἀποστολῆς κοινότητος λόγην ἀποκαθήρασθαι, ἀλλὰ τῷ ἀπὸ τοῦ πάθους Ἰησοῦ Χριστοῦ αἴματι. « Αμα δὲ καὶ πραγματούεται διὰ τοῦ αἵματος τὸ διά Χριστὸν τῶν εἰς αὐτὸν πιστευόντων μαρτύριον. Ο γάρ τοῖς τοῦ διαθετάλου ἐν ὑπακοῇ ἐπόμενος Ἑγνεῖ, πάντως οὐδὲ αὐτὸς ἀπόσχητας· τὸ ίδιον αἷμα ἐχέας ὑπὲρ τοῦ ἐκκέντος τὸ ἔστοιν ὑπὲρ τοῦ κόσμου παντός. « Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη πλήθυνθείη. » — « Χάρις, » διὰ τὸ προίκα καὶ μηδὲν ἥμα; εἰσενεγκόντας σώμασθαι· « εἰρήνη, » διὰ τὸ προσκεκρουόντας τῷ Δεσπότῃ, καὶ εἰς πολεμίους τάπτεσθαι.

· Εύλογης δὲ Θεός καὶ Πατήρ τοῦ Κυρίου ημῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δὲ κατὰ τὸ πολὺν αὐτοῦ ἔλεον, ἀναγεννήσας ἡμᾶς εἰς ἐπιδιά ζώσαν δι' ἀναστάσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐκ νεκρῶν, εἰς κληρονομίαν ἀφθαρτού, καὶ ἀμάντον, καὶ ἀμάραντον. · Εύλογει τὸν Θεόν, ταύτην αὐτῷ τῶν ἀγαθῶν, ὃν διδώσιν, εὐχαριστίαν ἀντιδιδούς. Τίνα δὲ τὰ διδόμενα; Ἐλπίς, οὐχ οὐαὶ διὰ Μωϋσέως ἐν τῇ Χαναναίᾳ γῇ κατοικίᾳ, ήτις ἦν θυητή, ἀλλὰ ζῶσα. Καὶ πόθεν τὸ ζῆν ἔχουσα; Απὸ τῆς ἁὲν νεκρῶν ἀναστάσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ. · Ἐν οἷς [§. δὲ ξ] γάρ ἀνέστη, τῆς αὐτῆς ἀξιώσει καὶ τοὺς διὰ πίστεως τῆς εἰς αὐτὸν προτιθόντας αὐτῷ.

A **pidemus non simpliciter advenam, hoc est eum qui ex alia regione advenit; sed quid plus, et vilius significat: quemadmodum enim parergo est vilius ergo seu opere, ita epidemo, seu advena, parepidemus, seu peregrinus quid minus est.** Est vero figura hyperbaton in inscriptione: quæ proinde ita est ordinanda: « Petrus apostolus Iesu Christi secundum præscientiam Dei Patris, in sanctificationem Spiritus, et aspersionem sanguinis Iesu Christi: » reliqua post hæc apponenda sunt; exprimunt enim eos ad quos data est Epistola. Dicit vero: « secundum præscientiam Dei, » ut ostendat se in nullo inferiorem esse prophetis, qui etiam missi sunt, præterquam in tempore. Quod vero etiam prophetæ missi fuerint, Isaías asserit his verbis: « Ad annuntiandum manueulis misit me. » Attamen etsi tempore inferior est Petrus, non tamen « præscientia Dei; » verum secundum hoc se parem declarat Jeremias, qui « Prisquam formaretur in utero, cognitus et sanctificatus, et propheta in gentibus datus est. » Et quoniam prophetæ inter cætera, etiam Christi adventum prænuntiabant, ad hoc enim missi erant; iste proponit opus apostolatus, et inquit, « Missus sum in sanctificationem 352 Spiritus, in obedientiam, et aspersio- nem sanguinis Iesu Christi: » idem significans per hanc, ac si diceret: Modus apostolatus mei iste est, segregare (hoc enim per sanctificationem significat, juxta illud: « Eritis mihi populus sanctus, » hoc est segregatus ab aliis gentibus). C Modus igitur ejus apostolatus erat segregare mediabitibus spiritualibus donis gentes obediens fidei, et aspersas cruce et sanguine Christi: non scilicet cinere vitulæ maculas ex gentiliū communione contractas, cum opus fuerit expundare, sed sanguine ex passione Christi Domini. Simul etiam prænuntiat, per sanguinem, futurum pro Christo eorum, qui in ipsum creditur erant, martyrium: qui enim obediendo Magistri vestigia sequitur, haud profecto renuet proprium sanguinem effundere pro eo, qui suum pro toto mundo profudit. « Gratia vobis et pax multipliceatur. » « Gratia, » propterea quod gratis, et nihil a nobis, cum Dominum offendissemus, inter inimicos con-

Vers. 5-5. « Benedictus Deus et Pater Domini nostri Iesu Christi, qui secundum misericordiam suam magnam regeneravit nos in spem vivam per resurrectionem Iesu Christi ex mortuis. In hæreditatem incorruptibilem et incontaminatam et immarcescibilem. » Glorificat Deum, hanc illi pro beneficiis ab ipso collatis, gratiarum reddens actionem. Quænam vero sunt illa? Spes, non cuiusmodi facta est per Mqsem de inhabitanda terra Chanaan, quæ erat mortua, sed viva. Sed unde hæc vitam habet? « Ex resurrectione Iesu Christi ex mortuis. » Quia enim ille resurrexit, eadem etiam resurre-

² Isa. lxI, 4.   ³ Jerem. I, 5.   ⁴ Deut. iv, 2.

PATROL. GR. CXXV.

tione omnis ad ipsum per fidem accedentes dāna-bit. » S̄p̄es » igitur « viva » quæ confertur, est « Hæreditas incorruptibilis, » non in terra sicut priscis patribus reposita, sed in cœlis : unde incorruptibilitatem habet, qua cuiilibet hæreditati terrenæ quam maxime p̄st̄at. Et præterea est conservatio et custodia fidelium. Quandoquidem et hoc rogavit Dominus, cum dixit⁵ : « Pater sancte, serva eos. » Verum et « in virtute. » Sed quænam hæc virtus? Nempe usque ad Domini revelationem. Si enim custodia non esset in virtute, profecto non eo usque pretendi posset. Cum igitur tot et tanta collata sint beneficia, non mirum si qui acceperunt, gaudio et lætitia persundantur.

VERS. 5. « Conservata in cœlis in vobis. Qui in virtute Dei custodiūni per fidem in salutem, param revelari in tempore novissimo. » Si hæreditas nostra in cœlis est : » igitur commentitia est mil- lenaria in terris restitutio.

VERS. 6, 7. « In quo exultabitis, modicum nunc si oportet contristari in variis temptationibus, 353 ut probatio vestræ fidei multo pretiosior auro (quod per ignem probatur) inveniatur. » Horum verborum ordo est iste : Contristari modicum, si oportet, hoc est, si hoc necesse sit (neque enim omnes sancti tribulationem patiuntur), in novissimo tempore exultabitis : illud enim ἀγαλλέσθε pro futuro accipitur. Quanquam et ut præsens sumi potest, quemadmodum etiam inferius declarabitur. Quoniam vero Magistri promissio non gaudium, sed tristitiam annuntiat, inquiens⁶ : « In mundo qui-dem pressuram habebitis, » idcirco post illud addit, « modicum. » Et quia hoc molestum est, subdit, « nunc, » sicque paria docet magistro suo : ille enim ait : « In mundo pressuram habebitis; sed tristitia vestra vertetur in gaudium. » Vel igitur illud « nunc » respectu exultationis adjunxit, quatenus exultatio, quæ subsequetur, non ad breve tempus, sed ad diuturnum, imo infinitum, est du-ratura. Vel illud « modicum » contristationi, quæ subjungitur, est ascribendum, ut sic se habeat : Si necessarium, nunc est modicum contristari « in variis temptationibus. » Quoniam vero temptationum mentio perturbationem afferre poterat, idcirco sub-junxit earundem temptationum causam : nempe ut « probatio » seu probitas ipsorum manifestior fieri, et « pretiosior auro, » siquidem et hoc, cum est igni probatum, in majore est æstimatione. Addit vero, « Si oportet, » innuens, quod neque fidelis omnis afflictionibus tentetur, neque omnis peccator : et quod neuter eorum eisdem afflictionibus in perpetuum addicitur, sed justi quidem pâ-tiuntur ad coronæ augmentum, peccatores vero ut pñnam peccatis suis debitam lauant. Non omnes justi affliguntur, ne quis iniquitatem laudabilem putans, odio habeat virtutem. Neque omnes pec-catores affliguntur, ne resurrectio, seu futura re-tributio in dubium veniat, si omnes hic, quæ mer-eruntur, recipient.

⁵ Joan. xvii, 41. ⁶ Joan. xvi, 33.

A 'Ελπὶς οὖν ζῶσα τὸ διεδόμενον, κληρονομία ἀφθαρτοῦ, οὐκ ἐν γῇ, ὡς τοῖς πατράσιν, ἀποκειμένη, ἀλλὰ ἐν οὐρανοῖς, ἀφ' οὗ καὶ τὸ διαιωνίζον κέχτηται. Θαύμασιν τῆς ἐν γῇ κληρονομίας. Καὶ πρὸς τούτους συντέρησις καὶ φρουρά τῶν πιστευόντων. Ἐπειδὴ καὶ τοῦτο προσηγένετο οἱ Κύριοι, εἰπών : « Τήρησον αὐτοὺς, Πάτερ ἡγίε. » Ἀλλὰ καὶ « ἐν δυνάμει. » Καὶ τις ἡ δύναμις; Τὸ μέχρι τῆς τοῦ Κυρίου ἀπὸ καλύψεως. Εἰ γάρ μὴ δυνατή ἡ φρουρά, οὐκ ἂν μέχρι παρετείνετο τούτου. Ἐπειδὴ οὖν τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα τὰ διδόμενα, οὐδὲν ἀπεικόδει καὶ ἀγαλλίαμα ἐπακολουθεῖν τοῖς λαμβάνουσιν.

« Τετηρημένη ἐν οὐρανοῖς; εἰς ἡμᾶς, τοὺς ἐν δυνάμει θεού φρουρουμένους διὰ πίστεως, εἰς σωτηρίαν ἑτοίμην ἀποκαλυφθῆναι ἐν καιρῷ ἐσχάτῳ. » Εἴ « ἐν οὐρανοῖς; » ἡ κληρονομία, μυθώδη; ἡ χιλιετής ἐν γῇ ἀποκατάστασις.

« Εἳς ὁ ἀγαλλίασθε, ὅλιγον ἀρτεῖ, εἰ δέον ἔστι, λυπηθέντες ἐν παιχνίοις πειρασμοῖς. ἵνα τὸ δοκίμιον τῆς πίστεως ὑμῶν πολὺ τιμιώτερον χρυσού, τοῦ ἀπολυμένου, διὰ πυρὸς δὲ δοκιμαζομένου, εὑρεθῇ. » Τὸ ἔξῆς οὔτως· Λυπηθέντες ἀρτεῖ, εἰ δέον ἔστι, τοῦτο ἔστιν, εἰ καὶ τοῦτο δεῖ (οὗτε γάρ πάντες οἱ ἄγιοι θάλισσανται), « ἐν ἐσχάτῳ καιρῷ ἀγαλλίασθε· τὸ γάρ, « Ἄγαλλιάσθε, » ἀντὶ μέλλοντος εἰληπταί, ἢ καὶ κατὰ τὸ ἐνεστός, ὡς καὶ κάτω ὑπεμνημάτισται. Ἐπειδὴ δὲ ἡ τοῦ Διδασκάλου ἐπαγγελία, οὐχὶ χαρὰν, ἀλλὰ λύπην εἰσηγεῖται ἐν τῷ κόσμῳ, φάσκουσα, οἵτις « Θλιψίν ἔχετε, » προστιθησι τῷ ἀγαλλιάματι τὸ, « Οὐλίγον » καὶ ἐπειδὴ τοῦτο λυπηρὸν, προστιθησι τὸ, « Ἀρτεῖ, » σύμφωνα λέγων τῷ ἔστου καθηγεμόνιν. Κάκεινο; γάρ φησιν « Ἐν τῷ κόσμῳ θλιψίν ἔχετε, ἀλλὰ ἡ λύπη ὑμῶν εἰς χαρὰν γενήσεται. » Ή οὖν τὸ, « Ἀρτεῖ, » διὰ τὸ ἀγαλλίασμα προσετέθη, ὡς τοῦ μείλλοντος διαδέχεσθαι ἀγαλλιάματος, οὐχὶ ἐπ' ὅλιγον δέοντος, ἀλλ' ἐπὶ μακρὸν τε καὶ ἀπειρον. ἢ τὸ, « Οὐλίγον, » πρὸς τὸ ἐπιφρόμενον λυπηρὸν λογιστέον. Ἱναὶ ἡ οὔτως· « Εἰ δέον ἀρτεῖςτιν ὅλιγον, » λυπηθήναι « ἐν τοῖς ποικίλοις πειρασμοῖς. » Ἀλλὰ ἐπειδὴ τὸ τῶν πειρασμῶν θύρυσον ἐνεποίει, διὰ τοῦτο ἐπήγαγε τὴν τῶν πειρασμῶν αἰτίαν, οἵτις διὰ τούτων « τὸ δοκίμιον ὑμῶν, » φανερώτερον γίνεται καὶ « τιμιώτερον χρυσού, » ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς δοκιμαζομένον πυρὶ, μᾶλλον ἀνθρώποις σπουδάζεται· προστιθησι δὲ καὶ τὸ, « Εἰ δέον, » διδάσκων, ὡς οὗτε πᾶς πιστὸς πειράζεται διὰ θλιψίων, οὗτε πᾶς ἀμαρτωλός. « Ἀλλὰ οὐδὲ εὐθυνεῖται [τοιάντων ἔκατερος] εἰς ἀεί· ἀλλ' οἱ μέν θάλισσεις δικαιοι, εἰς προσθήκην στεφάνων πάσχουσιν· οἱ δὲ ἀμαρτωλοί, ἵνα τῶν ἀμαρτιῶν δικην ἔκτισιν. Οὐ πάντες δὲ δικαιοι θάλισσανται· ἵνα μὴ τὴν κακὴν ἐπαινετὴν νομίσας, μισθίσῃς τὴν αρετὴν. » Καὶ πάντες οἱ ἀμαρτωλοί θάλισσανται· ἵνα μὴ ἡ ἀνάστασις ἀπιστηθῇ, ὡς πάντων ἐνταῦθα τὰ ἔστων ἀπολαμβανόντων.

« Εἰς ἐπιτινον, καὶ τιμῆν, καὶ δόξαν, ἐν ἀποκάλυψει Ἰησοῦ Χριστοῦ· ὃν οὐκ εἰδότες ὄγαπάτε· εἰς ἦν δύτι μή δρῶντες, πιστεύοντες δὲ, ἀγαλλιέσθαι· χαρῇ ἀνεκαλλήτιαι καὶ δεδοξασμένη· κομιζόμενοι τὸ τέλος τῆς πίστεως ὑμῶν, σωτηρίαν ψυχῶν. » Τὴν αἰτίαν τῶν κακοποθεύσαντων ἐνταῦθι δικαίων διὰ τούτων δηλοῖ· ἀμα μὲν παραμυθούμενος αὐτούς, ὡς περιφανεστέρων αὐτῶν ὑπὸ τῶν Θεοφεων γνωμένων, ἀμα δὲ καὶ σπουδιοτέρους ποιῶν διὰ τοῦ αὐτούτουντος, «Ἐν ἀποκαλύψει Ἰησοῦ Χριστοῦ»· ὡς τοῦ τότε καιροῦ τῇ ἐπιδείξει τῶν πόλιν, πολλήν τὴν εὐηλείαν τῶν διηγωνισμένων παρεξομένου. Πέρστιγις δὲ καὶ ἄλλο τι ἔξελκυστικῶν πρᾶξ τὴν ὑπομονὴν τῶν Θεοφεων. Τὶ τοῦτο; Τὸ, «Οὐ οὐκ εἰδότες ὄγαπάτε δρτι·» Εἰ γάρ «οὐκ εἰδότες» αὐτὸν σαρκὸς δρθαλμοῖς, ἐκ μόνης ἀκοῆς «ἄγαπάτε», φησὶ, σκοπεῖτε, διῆτην ἀγάπην ἐπιδείξειν, ιδόντες αὐτὸν, καὶ ταῦτα ἐν δέῃ ἀποκαλυπτόμενα [ſ. -νον]. Εἰ γάρ τὸ πάθος αὐτούς οὔτες ὑμᾶς ἐπεστάσατο, τοί δρα διαθείη ὑμᾶς ἢ μετὰ ἀνύπερβολῆς του λαμπρότητος; ἐμφάνεια αὐτοῦ, ὅτε καὶ ὑμῖν παρέξει τὸ γέρας, σωτηρίαν ψυχῶν; Ως οὖν τούτῳ ἐμφανίζεσθαι μέλλοντες, καὶ δέῃς τοσαύτης ἀξιωθῆναι, ισθρόποιν τούτου νῦν ἐπιδείξχενοι καρτερίχν, τὸ πᾶν ἔστε τοῦ προτεθέντος σκοποῦ.

« Περὶ δὲ σωτηρίας ἐξεῖτησαν καὶ ἐξηρεύνησαν προφῆται, οἱ περὶ τῆς εἰς ὑμᾶς χάριτος; προφητεύσαντες. » Ἐπειδὴ περὶ ψυχῆς σωτηρίας ἐμνήσθη, αὐτὴ δὲ ἀδηλος, καὶ ξενίζουσα τὴν ἀκοήν, τοὺς προφήτας παράγει, καὶ ἐξητήσατο, καὶ ἡρευνηκότας περὶ αὐτῆς. Καὶ γάρ ἐξητησαν, ὥσπερ Δανιήλ περὶ τῶν μελλούτων, δὲ καὶ διὰ τοῦτο « ἀνὴρ ἐπιψυκιῶν» ἐκλήθη ὑπὸ τοῦ χορηγατίζοντος αὐτῷ ἀγγέλου· καὶ τοί ἐξήτησαν, ἐπάγει· « Εἰς τίνα καὶ ποίον καιρὸν ἐδίκλου τὸ ἐν αὐτοῖς Πνεῦμα. » — « Εἰς τίνα, μὲν, τὸν ἐπὶ συντελείᾳ· ποίον, δὲ, τὸν, ὅτε ταῖς ἀισθήσοις αἰγαλασίαις; τὸν ιουδαίων πρᾶς παντελῆ θεοσέσειν ἀπολινάντων, εὐπαράδεκτοι κατετησαντεις τὸ κατὰ Χριστὸν μαστήριον. Σκέψει δὲ, ὅτι « Πνεῦμα Χριστοῦ» εἰρηκώς, θεολογεῖ τὸν Χριστόν. Ἐδήλου δὲ τοῦτο τὸ Πνεῦμα τὰ πάθη τοῦ Χριστοῦ, διὰ μὲν Ἰησοῦ εἰπών· « Ως; πρότατον ἐπὶ σφαγῆς ἡρῷη· διὰ δὲ Ἰερεμίου, « Δεῦτε, καὶ ἐμβάλωμεν ἕουλον εἰ; τὸν ἄρτον αὐτούς» τὴν δὲ ἀνάστασιν, διὰ Οστρέης. « Τῇ ἡμέρᾳ, ἡ οἵτινος, τῇ τρίτῃ ἀναστησόμενα ἐναντίον αὐτοῦ, καὶ διέλογμεν τοῦ γνῶντος Κύριον· ὡς ἔρθρον ἔτοιμον εύρισκομεν αὐτὸν. » Ἀπεκαλύψθη δὲ, φαστι, τούτοις, οὐ δέ· ἐκεῖτον, ἀλλὰ δέ· ἡμᾶς; [ſ. ὑπ.]. Δύο δὲ ταῦτα διὰ τούτων ἐργάζεται τῶν λόγων, τό τε προμηθὲς τῶν προφητῶν ἐνδεικνύμενος, καὶ τό, διὰ προεγνωσμένοι ἡσα Θεῷ καὶ πρὸ καταβολῆς κάτιμον οἱ νῦν κληθέντες εἰ; τὴν κατὰ Χριστὸν πίστιν. Διὸ μὲν οὖν τὸν προφητῶν προμηθοῦς ἐνάγει αὐτοὺς, μή ἀποθέσῃς προφητούς τοὺς πρὸ τῶν προφητῶν αὐτοῖς πε-

VERS. 7-9. « In laudem et gloriam et honorem in revelatione Jesu Christi. Quem cum nesciatis, diligitis: in quem nunc quoque non videntes creditis, credentes autem exultabitis letitia inenarrabili et glorificata, reportantes fidem vestram, salutem animarum. » Causam, ob quam justi in hac vita afflictiones patiuntur, hisce verbis declarat. Similiter etiam eos consolatur ea ratione, quod ex afflictione illustiores sicut. Præterea ut diligentiores reddat, « In revelatione Jesu Christi, » addit: quoniam eo tempore manifestatione laborum maximam pro toleratis certaminibus gloria retrahet. Verum et aliud quidpiam, ut eosdem ad tolerantiam tribulationum allicit, proponit. Quodnam vero istud? Nempe « Quem, cum non videritis, B diligitis, » ac si diceret: Si cum, tametsi nunquam oculis corporeis videritis **354.**, e solo tamen auditu diligitis; reputate, quantam ipsum videntes dilectionem sitis habituri, idque cum in gloria reveletur. Si enim Passio ipsius adeo vos attraxit; quomodo vos afficiet illius cum incomparabili splendore revelatio, quando et vobis præmium erogabit et salutem animarum. » Quoniam igitur cum ipso apparituri estis, et tanta gloria dantandi, parem tanto præmio fortitudinem exhibete: sicque propositum scopum omni ex parte assequemini.

VERS. 10. « De qua salute exquisierent, atque scrutati sunt prophetæ, qui de futura in vobis gratia prophetaverunt. » Quoniam de salute animæ mentionem fecit, caue occulta et peregrina auditui est, in testimonium adducit prophetas, qui exquisierunt et scrutati de ea sunt. Scilicet exquisierunt, sicut Daniel de rebus futuris; quare ⁷⁻⁸. « Vir desideriorum » dictus est ab angelo, qui ipsi secreta futura pandebat. Et quid exquisierint subdit, nempe « in quod, vel quale tempus significaret in eis Spiritus. » — « In quod » quidem, nempe tempus consummationis mundi; « in quale » vero, nempe illud, quo Iudei ob varias captivitatis ad perfidium Dei cultum declinantes aptiores ad Christi mysterium evaserunt. Observa vero, quomodo dicens, « Spiritus Christi, » Christi divinitatem indicat. Significavit autem hoc Spiritus, cum Christi passionem per Isaïam prænuntiavit dicens ⁹: « Sicut ovis ad occisionem ductus est: » et per Jeremiam: « Venite, tristamus lignum in panem ejus ¹⁰; » resurrectionem vero per Oseam, qui ait: « In die tertia resurgentis in conspectu ejus, sequemurque, ut cognoscamus Dominum: quasi diluculum præparatum inveniemus ipsum¹¹. » Revelatum est, inquit, istis, non propter ipsos, sed propter nos. Duo autem per haec verba conficit apostolus: nam et prophetarum prævidentiam ostendit; et quod ante mundi constitutionem præconii erant Deo ii, qui nunc ad fidem Christi vocati sunt. Et quidem prophetarum prævidentia in-

⁷⁻⁸ Dan. v, 11. ⁹ Isa. lxxiii, 7. ¹⁰ Jerem. xi, 19.

¹¹ Ose. vi, 5.

sinuā illis, ne incredulos se præbeant ad ea, quæ sunt ab eisdem prophetis prænuntiata: nam neque illi, qui sapiunt, paternos labores unquam contemnunt. Si enim illi, qui nil emolumenti perceperunt erant, exquisierunt tamen et invenerunt; ac præterea quæ invenerant, scripto comiserunt, ut velut hæreditatem quamdam ad nos transmiserent, profecto nos, inquit, injusti essemus, si hæc parvo in pretio haberemus. Quamobrem nolite nos, qui ista vobis evangelizamus, flocci facientes, inanum reddere prælicationem nostram. Et hæc quidem de providentia prophetarum. Ex eo vero quo I præcogniti sint a Deo, terret eos, ne indignos divina præscientia ac vocatione se exhibeant, sed potius invicem se excitant, quo Dei dono dignificantur.

355 VERS. 11-12. « Scrutantes in quod vel quale tempus significaret in eis Spiritus Christi: prænuntians eas quæ in Christo sunt, passiones et posteriores glorias. Quibus revelatum est, quia non sibi meti ipsi, nobis autem ministrabant ea. » Si et apostoli et prophetæ Spiritu sancto afflante ediderunt, hi quidem prophetiam, illi autem Evangelium, ii nil a prophetis discrepabant. Oportet igitur, inquit, eodem vos studio ferri, ac domestici prophetarum cerebantur, ne pœnae corum, qui prophetis non crediderunt, subjaceatis. Adnotandum vero Petrum Trinitatis mysterium allatis in verbis patefacere. Cum enim, inquit, « Spiritus Christi, » Filium et Spiritum sanctum exprimit; Patrem vero, cum ait, « De cœlo: » non enim per cœlum hic locus aliquis intelligendus est, sed per excellentiam Deus ipse.

« Quæ nunc nuntiata sunt vobis, per eos qui evangelizaverunt vobis, Spiritu sancto misso de cœlo, in quæ (1) desiderant angeli prospicere. » Exhortationem hic subnectit apostolus ex iis quæ ante in honore fuerunt. Cum præmisisset, quod prophetæ nobis salutis nostræ mysteria subministrarint, et quod ista adeo sublimia essent, ut etiam angelis amabilia forent, quod ostendit ex lætitia, qua ipsi in Nativitate Domini cecinerunt: « Gloria in altissimis Deo »¹¹: cum hæc, inquam, dixisset, subdit rationem, cur ea dixerit, hunc serme in modum: Si nostra omnibus (nempe non solum hominibus, sed etiam angelis) amabilia sunt, igitur et vos haud segnes et incurii, sed servidi et fortes esse debetis. Hoc enim significat illud, « præcincti lumbos: » quod etiam Job in mandatis accepit a Deo. Quod autem lumbos præcincti esse debeamus, pacifacit addens: « mentis vestras. » Ita igitur comparati, et « sobrii, perfecte sperate id quod vobis promittitur, gaudium; » quod est illud, de quo paulo ante mentionem facit, nempe habendum in secundo Christi adventu.

¹¹ Luc. ii, 14.

Bonifacii Finetti notæ.

(1) Vulg. quem.

A προφητευμένα ὅτι μηδὲ οὐλοὶ σώφρονες καταφρονοῦνται πατρικῶν πόνων. Εἰ γάρ αὐτοί, μηδὲν ὄντες μέλλοντες, ἔξητησαν καὶ εὔροντες βιβλίοις ἐγκατίθεντο [f. ἐγκατέθ.], ὥσπερ τινα κλήρον παραπέμποντες ἡμῖν· οὐκ ἀν ἡμεῖς, φησί, δικαιοι, περὶ ταῦτα καταφρονητικῶν διακείμενοι. Διά τοι οὖν τοῦτο μηδὲ ἡμᾶς τοὺς ταῦτα εὐαγγελιζομένους ὑμῖν, ταῦτα περὶ φυσίλιων [f. παρὶ φαῦλον] τιθέντες, κενὸν ἀποφῆνητε τὸ Εὐαγγέλιον ἡμῶν. Διὰ μὲν οὖν τοῦ προμηθεοῦς τῶν προφητῶν ταῦτα διὰ δὲ τοῦ προεγνώσθαις ὑπὸ Θεοῦ φθεῖ, μὴ ἀναξίους ἔσαντος τῆς τοῦ Θεοῦ προγνωσεως ἀποφῆναι, μηδὲ τῆς ὑπὸ τούτου κλήσεως, ἀλλὰ κατεπιγεσθαις ἀλλήλων εἰς τὸ ἀξίους γενέσθαι τῆς δωρεᾶς τοῦ Θεοῦ.

B

« Ἐξερευνῶντες εἰς τίνα καὶ ποιὸν καἱρον ἐδήλου τὸ ἐν αὐτοῖς Πνεῦμα Χριστοῦ προμαρτυρούμενον τὸ εἰς Χριστὸν παθήματα καὶ τὰς μετὰ ταῦτα δόξας. Οἵς ἀπεκαλύψθη ὅτι οὐκ ἔσαντος, ἡμῖν δὲ δημάνουν αὐτά. » Εἰ καὶ αὐτοὶ καὶ οἱ προφῆται ἐν Πνεύματι ἀγίῳ ἐνήργησαν, οἱ μὲν τὴν προφητείαν, οἱ δὲ τὸ Εὐαγγέλιον· οὐδὲν τούτων τὸ διάφορον πρὸς τοὺς προφῆτας. Δεῖ τοίνυν τὴν αὐτὴν ὑμᾶς, φησι, σπουδὴν εἰσάγειν, ἢν καὶ οἱ κατήκοοι τῶν προφητῶν, ἵνα μὴ τῇ τῶν ἀπειθησάντων τοῖς προφῆταις ὑποδλήθητε τεμαρίζ. Ἐπιστηματέον δὲ, διὰ τούτων τὸ τῆς Τριάδος μυστήριον ὁ Πάτερος ἀποκαλύπτει· διὰ τοῦ εἰπεῖν μὲν, « Πνεῦμα Χριστοῦ, » τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα· τὸν δὲ Πατέρα, διὰ τοῦ εἰπεῖν, « Ἀπὸ οὐρανοῦ. » Τὸ δὲ, « Ἀπ’ οὐρανοῦ, » μὴ τοπικῶς λάθῃς, ἀλλὰ καθ’ ὑπεροχὴν προηγουμένου Θεοῦ.

« Αὐτὸν ἀπηγγέλη ὑμῖν διὰ τῶν εὐαγγελισαμένων ὑμᾶς ἐν Πνεύματι ἀγίῳ ἀποσταλέντι ἀπ’ οὐρανοῦ, εἰς ἀπειθυμοῦσιν ἄγγελοι παρακαλύψαι. » Αιτιολογικῶς ἀπὸ τῶν προτετιμημένων ἡ παράκλησις. Εἰπὼν γάρ, διὰ οἱ προφῆται διηκόνησαν ἡμῖν τὰ τῆς σωτηρίας ἡμῶν· ταῦτα δὲ οὐτω· ἢν θευματά, ὡς καὶ ἀγγέλοις ἐράσμια καταστήναι (καὶ διὰ τοῦ ἐράσμια αὐτοῖς ταῦτα, ἔδειξεν ἀφ’ ὧν ἐκ περιχαρείας ἐν τῇ γεννήσει Χριστοῦ, τὸ, « Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, » ἐμελέψουν)· εἰπὼν οὖν ταῦτα, ἐπάγει τούτων τὸ αἴτιον, καὶ φησιν· « Επει οὖν ταῦτα τὰ διημέτερα πάσιν ἐράσμια, οὐ μόνον ἀνθρώποις, ἀλλὰ καὶ ἀγγέλοις, μηδὲ ὑμεῖς ἀμελῶς πρὸς ταῦτα διατεθῆτε· (τοῦτο γάρ δηλοῖ διὰ τοῦ, « Αναζώσθε « τὰς δισφύας· » δὲ τοῦ Ιών προστάσσεται παρὰ τοῦ Θεοῦ· δισφύας δὲ τίνας, ἐσήμανεν, διὰ τὰς « τῆς δικαιοίας, » λέγει)· οὐτως οὖν παρεσκευασμένοι καὶ « νήφοντες, τελείως ἐλπίσατε ἐπὶ τὴν φερομένην ὑμῖν χαράν. » Αὕτη δέ ἐστιν, ἢν καὶ πρὸ βραχέος φησι, κατὰ τὴν δευτέραν τοῦ Κυρίου παρουσίαν.

« Διὸς ἀναζωσάμενοι τὰς δοφύας τῆς διανοίας Α θμῶν, νήροντες, τελείως ἀπίσατε ἐπὶ τὴν φερομένην ὑγίειν χάριν ἐν ἀποκαλύψει Ἰησοῦ Χριστοῦ· ὡς τέχνα ὑπακοῆς, μή συσχηματιζόμενοι ταῖς πρότερον ἐν τῇ ἀγνοίᾳ ὑμῶν ἐπιθυμίαις· ἀλλὰ κατὰ τὸν καλέσαντα δικῆς. Ἀγιον, καὶ αὐτοὶ ἄγιοι ἐν πάσῃ ἀναστροφῇ γεννήσοτε. Διότι γέγραπται· Ἀγιοι γίνεσθε, διτὶ ἔγω; Ἅγιοι εἰμι. » Συσχηματισμὸν, τὴν συμπεριφορὰν τὴν πρὸς τὰ πράγματα τὰ παρόντα λέγει· ὅτι τινες τῶν ἀνοήτων [καὶ νῦν] φασιν, διτὶ πρὸς τὰ πράγματα [δεῖ] διαγίνεσθαι. Τοῦτο οὖν ἔσσαι, ὡς μάταιον, [κελεύει,] εἴτε ἐν γνώσει, εἴτε καὶ ἐν ἀγνοίᾳ ταύτῃ πρὸ τούτου ἐνεσχέθησαν. « Ἀλλά, νῦν, [λέγει,] τῷ καλέσαντι « συσχηματιζόμενοι, » Ἀγίῳ δοτε, « ἄγιοι καὶ αὐτοὶ γίνεσθε. »

« Καὶ εἰ Πατέρα ἐπικαλεῖσθε τὸν ἀπροσωπολή-
πτως χρήσοντα κατὰ τὸ ἔκαστον Ἐργον, ἐν ὃδι τὸν
τῆς παροικίας ὑμῶν χρόνον ἀναστράψητε· εἰδότες;
ὅτι οὐ φθαρτοῖς, ἀργυρῷ ή χρυσῷ, ἐλυτρώθητε ἐκ
τῆς ματαίας; ὑμῶν πατροπαραδότου ἀναστροφῆς,
ἀλλὰ τιμῇ αἰματὶ ὡς ἀμνοῦ καὶ [vulg. om. καὶ]
ἀμώμου καὶ ἀσπίδου Χριστοῦ. » Διττὸν ἡ Γραφὴ τὸν
φόβον οἶδε· τὸν μὲν προκαταρκτικὸν, τὸν δὲ τελειω-
τικόν. Προκαταρκτικὸν μὲν, δις καὶ στοιχειωτικός
ἔστι, τὸν διὰ φόβον τῶν πεπραγμένων τινὲς πρὸς τὸ
σωφρονεῖν ἐκκαλούμενον· τελειωτικὸν δὲ, τὸν [ſ. τὸ],
διὰ τὸ τελειωθεῖν [ſ. — οὐσθαι] ἐν τῇ ἀγάπῃ τοῦ
πρὸς δὺν φιλίᾳ σπεύδειν, φοβεῖσθαι, μή τι τούτων
αὐτῷ ἐνδεῖ, ὃν τις [ſ. τοῖς] σφέδρα ἀγαπῶσιν ὁφε-
λεται. Υπόδειγμα τοῦ πρώτου, δις καὶ στοιχειωτι-
κός ἔστι, τὸ ἐν Φαλμοῖς εἰρημένον, τὸ, « Φοβήθητα
τὸν Κύριον πάτει τῇ γῇ, » τοῦτ' ἔστιν, οἵ; οὐδὲν μελ-
λει [ſ. μέλει] οὐρανίου φρονήματος, ἀλλὰ γῆνου
ματαίστητος. Τί γάρ ἀν πάθοιν, « διατί άναστῇ θραύ-
σαι τὴν γῆν; » Τοῦ δευτέρου δὲ, τοῦ τελειωτικού,
λέγω, δ καὶ αὐτὸς παρὰ τῷ Δασιδί έστιν εὑρεῖν ἐν οἷς
λέγει· « Φοβήθητε τὸν Κύριον, πάντες οἱ ἄγιοι αὐ-
τοῦ, οἵτινες οὐκέτι οὐτείρημι τοῖς φοβουμένοις αὐτῶν»
καὶ πάλιν, « Ό φόβος Κυρίου, ἀγνός διαμένων εἰς
αἰώνα αἰώνος. » Κατὰ τούτον οὖν τὸν τελειωτικὸν
φόβον καὶ Πέτρος παρακαλεῖ νῦν διατίθεσθαι τοὺς
ὑπηκόδους αὐτῷ, φάσκων, ὡς Ἐπει δι' οἰκτιρμὸν
ἀρχτον τοῦ πεποιηκότος Θεού εἰς οὐλὺς αὐτοῦ ἀν-
ελήφθητε, δ φόβος ὑμίν οὗτος συμπάρεδρος ἔστιν,
ως ἐξ ἀγάπης ὑμεῖς τοῦ πεποιηκότος γενέμενοι,
καὶ οὐκ ἐξ Ἑργῶν. Ἐκ πολλῶν δὲ ποιητάμενος τὴν
παράκλησιν (πρῶτον διὰ τῶν ἐπιθυμητικῶν [ſ. —
κῶς] πρὸς αὐτὰ διακειμένων ἀγγέλων, εἴτα
ἀπὸ τοῦ Γραφικοῦ, εἴτα ἀπὸ τοῦ ἀναγκειοῦ· ἐπει
γάρ τὸν Θεὸν ἐπικαλοῦνται Πατέρα, ἀνάγκη τὸν ἐπι-
θυμοῦντα υἱοθεστῶν [ſ. — ας], ἕξια τοῦ Πατρὸς
ποιεῖν· καὶ τέταρτον, διτὶ μυρία Ελασον ἀγαθὰ διὰ
τοῦ καταβήθεντος ὑπὲρ αὐτῶν τιμήματος· τοῦτο
δέ ἔστι τὸ τοῦ Χριστοῦ αἷμα, διπερ ἀντίλυτρον ἐδόθη
τῶν ἀμαρτιῶν τῶν ἀνθρώπων)· κελεύει οὖν διὰ
ταῦτα τὸν χρόνον πάντα τοῦ ἔχοντος σύνοικον ἔχειν τὸν
φόβον τὸν τελειωτικόν. Φόβος γάρ δει τοῖς τελειω-

B

D

mentis vestræ, sobrii sperate in eam, quæ offertur vobis, gratiam, in revelationem Jesu Christi: quasi filii obedientia, non configurati prioribus ignorantiae vestræ desideriis. Sed secundum eum qui vocavit vos, Sanctum, et ipsi in omni conversatione sancti sitis. Quoniam scriptum est: Sancti eritis, quoniam ego sanctus sum. » Configurari hic vocat rebus praesentibus circumferri; ut quidam insipientes et nunc dicunt, oportere sinere se praesentibus rebus ferri. Hoc itaque, tanquam vanum, cui haec tenus sive scientes, sive ignorantes adhaerent, ut relinquant, præcipit: « Sed nunc, » inquit, « configurati illi, qui vere Sanctus est, et vos sancti estote. »

356 VERS. 17-19. « Et si Patrem invocatis enim, qui sine exceptione personarum judicat secundum uniuscuiusque opus, in timore incolatus vestri tempore conversamini, scientes quod non corruptibilis auro vel argento redempti estis, de vana vestra conversatione paternæ traditionis, sed pretioso sanguine quasi agni immaculati Christi et incontaminati. » Duplicem timorem novit Scriptura: initiativum unum, alterum perfectivum. Initiativus, qui et elementaris, est quo quis ex impropria ad honestam vitam revocatur: perfectivus, quo quis, propterea quod in ejus, cuius amicitia sintet, amore perficitur, timet ne illi aliquid eorum desit, quo quis in pene diligentibus debet. Exemplum primi, seu elementaris, est illud quod in Psalmis dicitur: « Timeat Dominum omnis terra, » hoc est ii, qui nullam cœlestis sapientia, sed solis terrenæ vanitatis curam habent: quid enim his eveniet, « cum surrexerit Dominus percutere terram? » Alterius etiam exemplum apud David reperi: est, ubi ait: « Timete Dominum omnes sancti ejus, quoniam non est inopia timentibus eum¹²; » et rursus: « Timor Domini, sanctus permanens in sæculum sæculi¹³. » Petrus itaque hortatur discipulos suos ut hunc perfectivum timorem in corde habeant, dicens: Quoniam per ineffabilem Dei creatoris misericordiam in filios ipsius assumpti estis, timor iste semper vobiscum assideat, utpote qui tales effecti estis ex Dei benignitate, non ex operibus vestris. Ex multis igitur adhortationem suam conciluit apostolus. Nempe, primo, ex desiderio, quo erga ea ipsimet angeli seruntur, secundo, ex Scriptura; tertio, ex necessitate: quandoquidem enim Deum Patrem appellant, necesse est ut qui affiliationem desiderant, digna tanto Patre operentur; quarto denum, quoniam innumera bona perceperunt ex pretio pro ipsis persoluto: quod est sanguis Christi, qui datus est in pretium redemptionis pro peccatis hominum. Per hæc igitur omnia precipit, ut toto vite tempore perfectivum hunc timorem habeant: timor enim perpetuus est perfectis homi-

¹² Isa. ii, 19, 21. ¹³ Psal. xxxiii, 10. ¹⁴ Psal. xviii, 10.

nibus, ne illis aliquid ad veram perfectionem desit. **A** θεστον ἀνθρώποις, μή ἐλλείπειν τι τῶν τελείων. Considera vero, qua ratione, dicente Christo : « Pater non judicat quemquam ; sed omne judicium dedit Filio¹⁸, » nunc Petrus dicit Patrem judicare. Ad hoc nos dicimus, quod etiam hoc Christus asserat : « Non potest Filius a se facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem¹⁹. » Hoc autem consubstantialitatem sanctae Trinitatis ostendit, et quod in ea sit omnimoda identitas, et pacifica, atque imperturbabilis concordia. Ait autem indifferenter Patrem judicare, quia quidquid quis de una Persona dicit, id omnibus commune esse censendum est. Aliunde vero **357** cum Dominus apostolos filios vocaverit, ac etiam paralyticum dixerit : « Fili, remittuntur tibi peccata tua²⁰, » nihil incongrui appetet, quod ipse eorum, quos sanctitatis communicatione genuit, Pater appelletur.

VERS. 20-21. « Præcogniti quidem ante mundi constitutionem, manifestati autem novissimis temporibus propter vos. Qui per ipsum fideles estis in Deo, qui suscitavit illum a mortuis, et dedit ei gloriam. » Morti Christi, ejus resurrectionem adjunxit : timebat enim facilem neophytorum ad insidelitatem relapsum, si solius humiliationis Christi per passiones meminisset, verum quoniam haud recens esse incarnationis mysterium, siquidem et hoc insipientes conturbat; sed in supernis « ante constitutionem mundi », pro tempore opportuno reconditum, manifestatum etiam est prophetis qui de his exquisierunt, ut paulo antea dixit : nunc ait, id, quod « ante constitutionem mundi præcognitum est, » jam clare manifestatum, seu perfectum esse. Sed propter quos perfectum est? « Propter vos : — » Propter vos, enim, inquit, « excitavit eum e mortuis. » Quare autem « propter vos? » Ut, inquit, « vosmetipso purificantes in obedientia veritatis per Spiritum », fidem et spem vestram in Deum habeatis. Sed ad quid purificantes? Nempe, ut ei, qui per resurrectionem ex mortuis incorruptibilis vita principium exstitit, credentes etiam juxta eumdem, qui vos ad immortalitatem vocavit, « in novitate vite ambuleatis²¹. » Quod autem apostolus iste, sicut et Paulus, dicit Patrem « excitatasse Christum ex mortuis, » non te perturbet. Ita enim introductoryia D utens docendi ratione, loquitur. Cæterum audi Christum dicentem, semetipsum se suscitasse, cum ait : « Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud²²; » et rursus ipse Christus²³, « Potestatem, inquit, habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam. » Per econsumiam igitur quandoque referunt ad Patrem suscitionem Filii, ut innuant unam esse Patris et Filii operationem. « Ut fides vestra et spes esset in Deo. »

VERS. 22-23. « Animas vestras castificantes in obedientia charitatis, in fraternitatis amore sim-

εικόπει δὲ, ὅτι εἰρημένου ὑπὸ Χριστοῦ, ὅτι « Ο Πατὴρ κρίνει οὐδένα, ὅλὰ τὴν κρίσιν πᾶσαν δίδωσε τῷ Υἱῷ, » πῶς γὰρ ὁ Πάτερ τὸν Πατέρα κρίνειν λέγει. Ήδο; δὲ ἐροῦμεν, ὡς καὶ τοῦτο εἴρηκεν οὐχ Χριστός; Οὐ δύναται γάρ δὲ Υἱὸς ποιεῖν οὐδὲν, ἐὰν μή τι βιβλίον τὸν Πατέρα ποιοῦντα. Τοῦτο δὲ τὸ συμφυές τῆς ἀγίας Τριάδος παρίσταται, καὶ ὅτι ταῦτα τῆς πᾶσα ἔκει καὶ σύμπαντα εἰρηναῖα καὶ ἀστατίστατα. Εἶπεν ἀδιαφόρως τὸν Πατέρα κρίνειν, ὡς, δὲ τι ἐρῇ τις καὶ οὐκ ἔνδι τῶν τριῶν Προσώπων, κοινοῦ λογιζούμενον τοῖς πάτερι. « Άλλως τε, καὶ τοῦ Κυρίου τέκνα καλοῦντος τοὺς ἀποστόλους, καὶ τῷ παραλύτῳ εἰπόντος : « Τέκνον, ἀρέωντα! σου αἱ ἀμαρτίαι » οὐδὲν ἀπεμφανεῖ, καὶ αὐτὸν Πατέρα καλεῖσθαι τῶν γεννητῶν, ὃν μεταδοῖς ἐγένησαν ἀγίετος.

C « Προεγνωμένου μὲν πρὸ καταβοῆτος κόσμου, φανερωθέντος δὲ ἐπὶ ἐσχάτων τῶν χρόνων, δι' ὑμᾶς, τοὺς δὲ αὐτοῦ πιστεύοντας εἰς Θεὸν τὸν ἐγείραντα αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, καὶ δέξαν αὐτῷ δόντα. » Τῷ τοῦ Χριστοῦ θανάτῳ συνῆψε καὶ τὴν ἀνάστασιν « εὐλαβεῖται γάρ τὸ πρός ἀπίσταν τῶν νεοφύτων εὐμετάβολον, διὰ τὸ τῶν παθῶν τοῦ Χριστοῦ ἐπονεῖσθον. » Άλλ᾽ ὅτι καὶ οὐ νεαρὸν τὸ κατὰ Χριστὸν μυστήριον (ἐπειδὴ καὶ τοῦτο τοὺς ἀνοήτους θορυβεῖ), ἀλλὰ δικαίων « πρὸ καταβοῆτος κόσμου » κατὰ τὸν εὐκαίρον αὐτῷ χρόνον ταμιευθεμένον, ἐφανερώθη μὲν καὶ τοῖς περὶ τούτων ζητήσασι προφήταις, ὡς δίγονον κατόπιν εἰρηκε· καὶ γὰρ νῦν δέ φησιν, ὅτι τὸ « πρὸ καταβοῆτος κόσμου » ἐγνωστέμενον, δηλονότερον νῦν ἐφανερώθη, ήτοι ἐτελέσθη. Καὶ διὰ τίνας ἐτελέσθη; « Δι' ὑμᾶς. » — « Δι' ὑμᾶς » γάρ, φησίν, ηγείρευν « αὐτὸν ἐκ νεκρῶν. » Διὰ τί δὲ « δι' ὑμᾶς; » Ινα, φησίν, « ηγνικότες ἔστωντος ἐν τῇ ὑπακοῇ τῆς ἀληθείας; διὰ Πνεύματος, τὴν πίστιν ὑμῶν καὶ ἐλπίδα ἔχητε εἰς Θεόν. Καὶ διὰ τί « ηγνικότες; » Οὐ τῷ διὰ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως ἀφθάρτου ζωῆς ὑμίν προκαταρκταμένῳ πιστεύοντες, διειλέται ἐστὲ καὶ αὐτοὶ κατὰ τὸν καλέσαντα ὑμᾶς εἰς ἀφθάρτον, ἐν καινότητι ζωῆς περιπατήσαι. Εἰ δὲ τὸν Πατέρα καὶ οὐτοὺς καὶ Παύλος φησιν « ἔξαναστῆσαι τὸν Κύριον ἐκ νεκρῶν, » μή θορυβεῖ. Εἰσαγωγικώτερον γάρ χρόμενος τῇ διδασκαλίᾳ νῦν ταῦτα φησιν. « Επειδίκουστον Χριστοῦ μὲν λέγοντος ἔστων ἐγέρεται, δι' ὃν φησι· « Λύσατε τὸν ναὸν τούτον, καὶ ἐν τρισιν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτὸν· » καὶ πάλιν αὐτὸς ὁ Χριστός, « Ἐξουσιαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἔξουσιαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτὴν. » Οἰκονομικάτερον οὖν τῷ Πατρὶ Εἰσό! ὅτι ἀνατιθέσαι τὸν Υἱὸν ἀναστῆσαι, ίνα μίαν ἐμφήνωσι Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὴν ἐνέργειαν. « Ωστε τὴν πίστιν ὑμῶν καὶ ἐλπίδα είναι θεόν. »

« Τὰς ψυχὰς ὑμῶν ηγνικότες ἐν τῇ ὑπακοῇ τῆς ἀληθείας διὰ Πνεύματος, εἰς φιλαδελφίαν ἀνυπόκρι-

¹⁸ Joan. v, 22. ¹⁹ Ibid. 19. ²⁰ Matth. ix, 2. ²¹ Rom. vi, 4. ²² Joan. ii, 19. ²³ Joan. x, 18.

τον, ἐκ καθαρᾶς καρδίας ἀλλήλους ἀγαπήσατε ἕκτε-
νῶς· ἀναγεννημένοι, οὐχ ἐκ σπορᾶς φθαρτῆς,
ἀλλὰ ἀφθάρτου, διὰ λόγου ζῶντος Θεοῦ, καὶ μένον-
τος εἰς τὸν αἰώνα. Διότι πᾶσα οὐρᾶ χόρτος, καὶ
πᾶσα αὐτῆς ὡς ἀνθίσεις χόρτου. Ἐξηράνθη δὲ
χόρτος, καὶ τὸ θάντος ἔξιπτε· τὸ δὲ βῆμα τοῦ Θεοῦ
μένει εἰς τὸν αἰώνα· τούτο δέ ἐστι τὸ εὐαγγελισθέν-
εις ὑμᾶς. » Εἰπὼν, « Ἀναγεγεννημένοι, οὐχ ἐκ σπο-
ρᾶς φθαρτῆς, ἀλλὰ ἀφθάρτου, διὰ λόγου ζῶντος Θεοῦ,
καὶ μένοντος εἰς τὸν αἰώνα. » παρατίθοσιν
ἔξουδενωτικῶς καὶ τὸ τῆς ἀνθρωπίνης δέξιον εὐ-
φυχρτον, ταύτη τὸν ἀκροτάχην ὑπολιχεύων τῶν
προσθελημένων ὅπ' αὐτοῦ ἔχεσθαι· ὡς τῶν μὲν, τὸ
ἐστίς ἔχοντων καὶ διαιωνιζόντων· τῶν δὲ, φθαρνύ-
των τῇ φθορᾷ τὴν ὑπόστασιν. « Χόρτος; » ἐνταῦθα
καὶ « ἀνθίσεις χόρτου » τὸ καὶ πρὸς ὑπαρξίην χόρτου
ἀσθενέστερον εἰς πίστιν παράγεται, οἵς καὶ Δαυΐδ
τὴν καθ' ἡμᾶς ἀπεικάζει ζωῆς. Οὗτω δὲ τὴν δέξιαν
ἡμῶν εὐτελίσας, ἀναλαμβάνει πάλιν καὶ διδάσκει
αφέστερον, τί ἐστι τὸ ἀναγεννήσαν αὐτοὺς « διὰ λό-
γου ζῶντος Θεοῦ, καὶ μένοντος εἰς τὸν αἰώνα » καὶ
φέρει· « Τοῦτο δέ ἐστι τὸ βῆμα τὸ εὐαγγελισθέν εἰς
ὑμᾶς. » — « Εἰς τὸν αἰώνα μένειν » αὐτὸν διαθέ-
σαι οὐται, καθὼς καὶ ὁ Κύριός φησιν. « Ό οὐρανὸς
καὶ ἡ γῆ παρελεύσονται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ
παρέλθωσι. » Δεῖ δὲ εἰδίναι, διὰ τὸ, « Εἰς φιλαδελ-
φίαν ἀνυπόκριτον, » οὗτῳ χρή προφέρειν. « Ξε-
καθαρᾶς καρδίας ἀλλήλους ἀγαπήσατε ἔκτενῶς, εἰς
φιλαδελφίαν ἀνυπόκριτον. Αἱ γὰρ ἔκβάσεις τῶν
πραγμάτων ἐπεκοιλούνειν εἰώθασι τοῖς δι' αὐτὰς C
πραγματευμένοις. Ἐπει οὖν τῇ « ἐκ καθαρᾶς καρ-
δίας » ἀλλήλων ἔκτενει ἀγάπη ἡ ἀνυπόκριτος ἐπ-
ακολουθεῖ φιλαδελφία, καλῶς ἔχει, ἥγεισθαι μὲν τὸ,
« Ξεκαθαρᾶς καρδίας » ἐπεσθαι δὲ τὸ, « Εἰς φι-
λαδελφίαν. » Ἐπισημαντέον μέντοι, διὰ τὴν τὴν,
« Εἰς, » πρόθεσιν δεῖ μεταλαμβάνειν εἰς τὴν, διά-
τια δι. Διὰ φιλαδελφίαν.

ΚΕΦΑΛ. Β'.

« Ἀποθίμενοι οὖν πᾶσαν κακίαν, καὶ πάντα δύ-
λον, καὶ ὑπεκρίσεις, καὶ φθόνος, καὶ πάσας κατα-
ληλίας, ὡς ἀρτιγέννητα βρέφη, τὸ λογικὸν ἄδολον
γάλα ἐπειποθίσατε, ἵνα ἐν αὐτῷ αὐξήθητε εἰς συ-
ντρίψαντες σωτ. ομ. vulg. | • εἶπερ ἔγειστασθε διὰ Χρι-
στὸς [leg. χρηστὸς] ὁ Κύριος. Ηρόδης δὲν προτερχμένοι
λίθον ζῶντα, ὑπὸ ἀνθρώπων μὲν ἀποδέσκαμψαμένον,
παρὰ δὲ Θεῷ ἐκεινού, ἔντιμον, καὶ αὐτὸς ὡς λίθοι
ζῶντες οἰκοδομεῖσθε, οἵκος πνευματικός, λεπάτευμα
ἄγιον, ἀνενέγκαι πνευματικός θυσίας, εὐπροσδέ-
κειον; τῷ Θεῷ διει Ἰησοῦν Χριστοῦ. Διότι περιέχει ἐν
τῇ Γραφῇ· Ἰεοὺς τίθημι ἐν Σιών λίθον ἀκρογω-
νικόν, ἐκλεκτὸν, ἔντιμον· καὶ δὲ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ,
οὐ μὴ καταισχυνθῇ. » Τῆς πνευματικῆς ἀναγεννή-
σεως τὴν ὑπεροχὴν πρὸς τὴν κατὰ σάρκα γέννησιν

²¹ Matth. xxiv, 35.

Bonifacii Fitetii noīce.

(2) Textus Gr. habet ἐκ καθαρᾶς καρδίας, ex puro corde

(3) Vulg. attenius.

A plici, ex (2) corde invicem diligite impense (5). Renati non ex semine corruptibili, sed incorruptibili per verbum Dei vivi, et permanentis in aeternum. Quia omnis caro ut fenum: omnis gloria ejus tanquam flos feni: exaruit fenum, et flos ejus decidit; verbum autem Domini manet in aeternum. Hoc antem verbum illud est quod evangelizatum est in vobis. » Postquam dixit: « Renati non ex semine corruptibili, sed incorruptibili per verbum Dei vivi, et permanentis in aeternum, » ob oculos etiam ponit, contemptus gratia, humanæ gloriae facilem corruptionem, Auditorem sic alliciens, ut 358 iis, quæ ipse propo-
suit, arcte adhaereret, quandoquidem ea et consistentiam habent et perpetuitatem. Ad summum vero
B rerum corruptibilium evaditatem declarandum, ait, ea esse « fenum » ac etiam « florem feni, » quod est feno ipso debilior atque fugacior: quibus etiam David comparat vitam nostram. Sic itaque gloriae nostræ exilitate explicata, rursus manifestius doceat, quid sit illud, per quod sunt « renati per verbum Dei vivi, et permanentis in saecula; » aitque « hoc esse verbum, quod evangelizatum est in vobis. » Ipsum autem « Manere in aeternum » affirmat: sicut et Dominus ait: « Cœlum et terra transibunt²¹, verba autem mea non præteribunt. » Oportet autem scire, quod illud: « in frater-
nitatis amore simplici, » etc., ita proferendum sit: « Ex puro corde invicem diligite impense, in fraternitatis amore simplici, seu non ficto; » siquidem exitus rerum correspondere solent iis quæ propter ipsas fiunt. Quoniam igitur intensæ ex puro corde mutua dilectioni correspondet fraternus amor non fictus, hinc concinne præmititur illud « Ex puro corde, » subjicitur vero illud « in fraternitatis amore. » Animadvertendum vero est, quod hic propositio « in » sumatur pro propter, ut perinde sit ac: Propter fraternitatis amorem.

CAPUT II.

VERS. 4-6. « Deponentes igitur omnem malitiam et omnem dolum et simulationes et invidias et omnes detractiones, sicut modo geniti infantes, ratio-
nabiles et sine dolo lac concupiscite, ut in eo ere-
scatis in salutem, siquidem gustastis, quoniam dul-
cis est Dominus. Ad quem accedentes, lapidem vi-
vum, ab hominibus quidem reprobatum, a Deo autem
electum et honorificatum. Et ipsi tanquam lapi-
des vivi superædificamini, domus spirituales in sa-
cerdotium sanctum offerentes spirituales hostias, ac
ceptabiles Deo per Jesum Christum. Propter quod
continet Scriptura, Ecce pono in Sion lapidem sum-
mum angularem, probatum, electum, pretiosum: et
qui crediderit in eo, non confundetur. » Postquam
spiritualis regenerationis, supra carnalem, excelle-

tiā ostendit, ac humātē gloriae levitatem ob oculos posuit, quoniam quidem generatio corruptibilis est, et iūmunda, gloria vero nihil à vernis floribus (quod non accedit verbo Dei, omnis enim humana gloria cito desinit; sed quod manet in aeternum semper durat, hoc enim sibi vult illa aeditio, « quod evangelizatum est in vobis»), prosequitur: « Deponentes igitur omnem malitiam: » quod paucis declarat: quandoquidem injustum est, ut qui ad incorruptibilem vitam renati sunt, peccatorum laqueis iterato capiantur, ac quod non est, ei, quod vere est, præponant. Malum namque subsistens **359** non est; sed in vilo genite substantiae versatur. Magnum vero discrimen est inter vitam in se subsistentem, et id quod alteri tantummodo adhæret. Hi autem digni sunt, inquit, ut et doli, et simulationis, et invidiae, et omnis detractionis immunes ostendantur. Nam dolus et simulatio procul est a veritate et a verbo, « quod evangelizatum est vobis; » quandoquidem dolus tendit ad ruinam decepti; et simulatio ab eo quod est, recedit: quibus profecto contrarius esse dignoscitur salutari sermo, qui vos instruxit. Invidia vero et detracatio quem in vobis locum nancisci poterunt, qui solidissimo fraterni amoris vinculo constricti cum sitis, a nullo, qui vos sujungere querat, documentum recipere potestis? Quod vero invidia et detracatio causa sint sejunctionis seu dissidii et mutuodii, ille solus ignorare potest, qui Cainum, ejusque tragediam perspecta non habet: scilicet ille invidia percitus, et fraternalm disrupti conjunctiōnem, et dolum peperit, ac simulationem ei homicidium patravit ²¹. Sed neque a detractione purus censendus est, qui invidet, si modo ad hoc confirmandum, Idonei habeantur fratres Joseph, qui de innumeris illum apud patrem criminibus accusarunt ²². Quare ait: Ab his omnibus vosmetipsos purificantes, « sicut modo geniti infantes » accedite (Taliū enim esse regnum ecelorum ²³, Dominus pronuntiavit), et verbo sine dolo enutriti « crescat in mensuram aetatis plenitudinis Christi ²⁴: » quandoquidem enim « gustastis, » hoc est, per exercitium evangelicorum praceptorum experientia ipsa cognovisti doctrinæ hujuscemodi dulcedinem atque suavitatem. Experiencia enim quovis sermone efficacior est ad rei notitiam progignendam: quemadmodum et quod experientia percipitur, omni sermone jucundius est. Quia igitur « gustasti » Christi Domini dulcedinem, et vos benignitatem ad invicem exercentes, ac velut innixi lapidi vivo, ab hominibus quidem reprobato, a Deo autem electo, et honorificato, et a prophetis annuntiato, simul vosmetipsos astringite, ac complectamini, per charitatem uniti et invicem coaptati, ad spiritualis domus complementum, nihil de hominum contemptu laborantes, quemadmodum illum pro nibilo babuit qui reprobatus fuit ab ipsis, « angula-

A ἐνδειξάμενος, καὶ τῆς θυητῆς ὀδέξης τὸ εὐτελὲς παραστήσας, διτὶ ἡ μὲν γέννησις φθαρτικὴ καὶ ὑπαρὰ, ἡ δὲ δῆξα κατ' οὐδὲν τῶν ἕασινῶν βλαστημάτων διεφέρουσα (οὐ μέντος καὶ τὸν τοῦ Κυρίου λόγον πάσχειν ταυτό· πᾶσαν μὲν γάρ οὐδικήψιν ἀνθρωπίνην ταχέως παύεσθαι, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ· ἀλλὰ τὸ διαιωνίζον τούτον δεῖ ἔχειν. Τοῦτο γάρ αὐτῷ βούλεται ἡ προσθήκη τοῦ, « Εὐαγγελισθέντες εἰς υμᾶς »)· φησίν οὖν· « Ἀποθέμενοι πᾶσαν κακίαν. » Τοσαῦτα γάρ καὶ τοιαῦτα, διὸ τῶν δλίγον τούτων ὅγλῶν. Τοὺς γάρ τῇ ἀφθάρτῃ ἀναγεννθέντας ζωῆς, τοῖς τῆς κακίας ἀλλισθεοῖς βρόχοις, οὐδὲ δίκαιον· οὐδὲ τὸ μὴ δι τοῦ δυντος προτιμέν. [Οὐδὲ γάρ τὸ κακόν οὐσία, ἀλλὰ περὶ τὸ πληνμελές τῆς γεννητῆς οὐσίας στρεφθενον.] Πολὺ δὲ τὸ διαλλάττον ζωῆς ἐνυποστάτου, πρὸς τὸ μόνον παρυφιστάμενον. Οὐ δὲ αὐτοὶ, καὶ δόλοι [ἰλεύθεροι] ἀποφανθῆναι δέξιοι, [φησι], καὶ ὑποκρίσεως, καὶ φθόνου, καὶ πάσης καταλαΐδης. « Ο τα γάρ δόλος; καὶ ἡ ὑπόχρεισις, πόρφων ἀληθείας καὶ τοῦ εὐαγγελισθέντος υμῖν λόγου· ὡς τοῦ μὲν δόλου, ἐπ' ἀπώλειᾳ τοῦ ἀπατωμένου χωροῦντος· τῆς ὑποκρίσεως δὲ, ἐν ἐπεργτητοῦ δυντος προτιμέντος· τῶν ἀπεναντίας ὁ κατηχήσας υμᾶς σωτήριος λόγος δρᾶται προβαίνων. Φθόνος δὲ καὶ καταλαΐδης. διτὶ διαστάσεως αἵτια καὶ μισαθελγίας, ἐκείνος ἀγνοεῖ, ὃ καὶ τὸν Κάιν καὶ τὴν κατ' αὐτὸν τραγῳδίαν, δε διὰ φθόνον, καὶ τῆς ἀδελφικῆς ἀπερθάγη συναφείας, καὶ δόλον ἐνεκήστησε [/. ἐνεκύήσε], καὶ ὑπόχρεισιν, καὶ φόνον. 'Αλλ' οὐδὲ καταλαΐδης ὁ φθονῶν καθαρεύει, εἴπερ ικανοὶ οἱ σύγγονοι πιστώσασθαι τὸν λόγον τοῦ Ἰωσήφ, μυρία τούτου [πρὸς ἐν πατέρα] κατεπόντες. Διά τοι τούτο, φησι, τούτων ἀπάντων καθαρεύσαντες, « ὡς ἀρτιγέννητα βρέφη πρόστετε (τῶν γάρ τοι δύτων εἰναι τὴν βασιλείαν ὁ Κύριος ἀπεφήνατο), καὶ τῷ ἀδόλῳ λόγῳ τρεψόμενοι « αἰνεσθε εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ. — « Γευσάμενοι γάρ, » τοῦτ' ἔστι διὰ μεταχειρίσεως τῶν κατά τὸ Εὐαγγέλιον προβάντες ἱερῶν ἐνταλμάτων, αἰσθήσεις ἐγνώκατε τὸ τῆς διδασκαλίας χρηστόν. Αἰσθήσις γάρ παντὸς λόγου πρὸς γνῶσιν ἐναργεστέρα [/. ἐνεργητική]. διτὶ καὶ τὸ εἰς πέτραν ἥκον τοῦ διὰ λόγου παντὸς χαριέστερον. « Γευσάμενοι » τοίνυν τῆς τοῦ Κυρίου γρηστότητος, καὶ αὐτοὶ τὸ τῆς χρηστότητος ἀγαθὸν εἰς ἀλλήλους ἐπιδεικνύμενοι, καὶ ὡς « λίθῳ ζῶντι » ἐσυνοῦς ἀναθέμενοι « τῷ ἔχρογωνιακῷ, τῷ ἀποδοκιμασθέντι μὲν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, παρὰ δὲ Θεῷ ἐντέκμῳ καὶ ἐκλεκτῷ » καὶ ζῶντι καὶ ὑπὸ τῶν προφητῶν κατηγγελμένῳ, συσφίγγεσθε πρὸς ἐσυνοῦς, δι' ἀγάπης ἐνούμενοί τε καὶ συναρμολογούμενοι εἰς τὴν τοῦ πνευματικοῦ οἶκου συμπλήρωσιν, μηδὲν τῆς τῶν ἀνθρώπων φροντίζοντες ἔξουδενώσεως, διτὶ μηδὲ ὑπὸ τούτων « ἀποδοκιμασθεῖς ἔχρογωνιακοῖς » Χοιτόδες. Καὶ συναρμολο-

²¹ Gen. iv, 8. ²² Gen. xxxvii, 4. ²³ Luc. xviii, 46. ²⁴ Ephes. iv, 13.

γιεθέντες [ſ. γηθέντες] δὲ, καὶ εἰς « οἶκον πνευμα- τικὸν » ἑαυτοὺς καταρτίσαντες, καὶ εἰς « ἱεράτευμα ἄγιον » ἀποφήναντες, « ἀνενέγκατε θυσίας πνευ- ματικάς. » Μή γάρ οἰεσθε, τὸν πρὸς ἀλλήλους σύν- δεσμὸν τὸν διὰ τῆς ἀγάπης χριστινόμενον μὴ ἔσχη- κότες, ἀμάρμους θυσίας ἀναφέρειν Θεῷ. « Αἴροντες γάρ, φησὶν, δοσίους κείρας, χωρὶς ὁργῆς καὶ διαλογι- σμῶν. » Πῶς γάρ οὐδὲ προσευχῆς σπεύδων ἑαυτὸν ἐνοῦν τῷ Θεῷ τεῦξεται τούτου, αὐτὸς ἑαυτὸν δι' « ὁρ- γῆς καὶ διαλογισμῶν » πονηρῶν τοῦ ἀδελφοῦ ἑαυτὸν ἀποσπῶν;

« Ὅμην οὖν ἡ τιμὴ τοῖς πιστεύουσιν. » ἀπειθοῦσι δὲ, λίθος δν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γιωνίας, καὶ λίθος προσκόμμα- τος καὶ πέτρα σκανδάλου· οἱ προσκόπτουσι τῷ Λδ- γῷ, ἀπειθοῦντες, εἰς δν [νυulg. εἰς δ καὶ] ἐτέθησαν. — « Ὅμην οὖν ἡ τιμὴ, » προσπαταχουστέον τὸ, δέ- δοται. Τὸ δὲ ἔχη; οὕτως· « Ὅμην οὖν ἡ τιμὴ » πρὸς τοῦ εἰπόντος Θεοῦ τὸ, « Τίθημι. » ἡ τιμὴ δὲ δηλον- δεῖ ἀπονέμεται· τοῖς « ἀπειθοῦσι δὲ, » τοῦτο καὶ νῦν φησιν δ Θεός· « Τίθημι ὑμῖν ἐν Σιών λίθον προ- κόμματος, » δες καὶ « πέτρα σκανδάλου. » Άλλὰ καὶ λίθος μὲν προσκόμματος· ἔσται τοῖς « ἀπειθοῦ- σιν, οἱ καὶ προσκόπτουσιν » ἀπειθοῦντες « τῷ Λδγῷ, εἰς δ καὶ ἐτέθησαν. » « Εσταὶ οὖν τὸ δόλον νόη- μα, οὕτως· « Ίδον τίθημι ἐν Σιών λίθον ἀκρογω- νιαῖον, ἐντιμον, ἐκλεκτὸν· καὶ δ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ οὐ μή κατεισχυνθῇ. » — « Εὐτιμονος δικίν τοῖς πιστεύουσιν· » ἀπειθοῦσι δὲ, λίθον προσκόμματος· διλίθον ἀπεδο- κίμασαν μὲν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος δὲ ἐγε- νήθη εἰς κεφαλὴν γιωνίας, : συγάπτων μὲν τοὺς πι- στεύουτας εἰς αὐτὸν· τοῖς « ἀπειθοῦσι δὲ, λίθος προ- κόμματος· οἱ προσκόπτουσι τῷ λδγῷ, » δηλονότι τοῦ Εὔαγγελου, « εἰς δ καὶ ἐτέθησαν. » Τοῦτο δὲ, « Εἰς δ καὶ ἐτέθησαν, » οὐχ ὡς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ εἰρηται εἰς τοῦτο ἀφωρισμένοις (οὐδεμίᾳ γάρ ἀπωλεῖς αἰτίᾳ παρὰ τοῦ πάντας ἀνθρώπους· θέλοντος σωθῆναι βραβεύεται), [άλλα] τοῖς ἑαυτούς « σκεύη » κατηρτικόσιν « ὁργῆς, » καὶ ἡ ἀπειθεία ἐπικοινούθησε, καὶ εἰς ἦν παρεσκεύασαν ἑαυτούς τάξιν ἐτέθησαν.] Εἰ γάρ αὐτεξόύσιος δ ἀν- θρώπος γέγονεν, δέτε λογικῆς φύσεως, καὶ οὐκ ἔστι βιάζεσθαι τὸ αὐτεξόύσιον, οὐκ ἀν εἰκότι λόγῳ μέμ- φαι τοις τοιαύτης λήξεως ἀξιώσαντι τοῦτον, οὗδε διὰ τῶν αὐτοῦ ἔργων δ ταῦτα δράσας ἑαυτῷ ἐμνησεύ- σατο. « Ἀκρογωνιαῖος δὲ λίθος » εἰρηται δ Χρι- στὸς, ὡς τοὺς δύο τοίχους τοὺς τὸν « πνευματικὸν οἶκον » ἀποτελοῦντας, ήτοι τοὺς ἔξ έθνῶν καὶ Ιου- δαιῶν, διὰ τῆς ἑαυτοῦ συνάπτων ἐπαφῆς, καὶ εἰς μίαν συσφίγγων ἀρμολογίαν, τῶν μὲν τὰς ἀνιψιεῖς ἀφανίζων θυσίας, τῶν δὲ τὴν δαιμονιώδη δεισιδαι- μονίαν μετατίθεις εἰς εὐσέβειαν.

« Ὅμεις δὲ, γένος ἐκλεκτὸν, βασιλειον ἱεράτευμα, θύνος ἄγιον, λαδὸς εἰς περιποίησιν· δπως τὰς ἀρετὰς

A ris lapis » Christus Dominus : sed ad mutuam proportionem elaborati, et in spiritualem domum vosmetipsos aptantes, et « sanctum sacerdotium » pra: vobis referentes, « spirituales hostias Deo of- feratis ; » ne enim existimetis vos hostias immacu- latas offerre unquam posse, si mutuae charitatis vinculum firmum non habueritis : « Levantes enim, ait, puras manus sine ira, et discep- tatione ». Qui enim fieri potest, ut per orationem se conjungat cum Deo, qui per « iram, malasque disceptationes » a fratre separare non vere- tur ?

360 Vers. 7-8. « Vobis igitur honor credenti- bus : non credentibus autem lapis quem repro- baverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli, et lapis offensionis, et petra scandali his qui offendunt verbo, nec credunt in quo et positi sunt. » — « Vobis igitur honor, » subintelligendum, datur. Orationis ordo ita se habet: « Vobis igitur honor » ab eo qui dixit, « Pono, » distribuitur: « non credentibus autem etiam nunc ait Deus: « Pono in Sion lapidem offensionis, » qui et « petra scandali. » At « lapis offensionis » erit « non credentibus, qui et offendunt, non credentes » verbo, in quo et positi sunt ». Integer itaque sensus hujusmodi est: « Ecce pono in Sion lapidem summum angularem, electum, pretiosum : et qui crediderit in eo, non confundetur. » — « Pretiosum » seu honorabilem « vobis cre- dentibus; non credentibus autem lapidem offensi- C onis : « quem lapidem reprobaverunt quidem ædi- fiantes, hic autem factus est in caput anguli, » conjungens credentes in ipsum: « non credentibus autem lapis offensionis, qui et offendunt verbo, » nempe Evangelli, « in quo et positi sunt. » Hoc autem, « In quo et positi » seu constituti « sunt » non dictum est, quasi ii a Deo ad hoc essent segregati, seu determinati; Deus enim qui « omnes ho- mines vult salvos fieri », causa perditionis nullo modo esse potest: sed quia illi semetipsos « vasa iræ » constituerunt, atque infidelitas subsecuta est, in eo ordine, quem sibi ipsis paraverunt, positi sunt. Si enim libero arbitrio præditus, utpote rationalis naturæ, factus est homo, ad quod liberum est, ei violentia inferri non potest, profecto nullo jure quis eum culparet, qui tali illum sorte dona- vit, qualem is operibus sibimetipsi comparavit. « Summus » autem « angularis lapis » dictus est Christus, quippe qui duos parietes, qui « spiritualem domum » constituunt, nempe unum ex gentibus, ex Judæis alterum, suo copulavit contactu, et in eadem cultus ratione conjunxit, horum quidem iniutilia abrogans sacrificia, illorum vero dæmoni- aciam superstitionem in veram pietatem commu- nians.

Vers. 9 10. « Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis,

¹⁶ I Tim. ii, 8. ¹⁷ Rom. ix, 33. ¹⁸ I Tim. i, 15.

ut virtutes annuntietis ejus, qui de tenebris vos vocavit in admirabile lumen suum. Qui aliquando non populus, nunc autem populus Dei : qui non consecuti misericordiam, nunc autem misericordiam consecuti. Postquam non credentium nequitiam insectatus est, asserens eos sibimetipsis infidelitatis causam suisse : nunc ad eorum, qui recte gesserunt laudem sermonem convertit, aitque : « Vos, » qui recte gessistis, « genus » estis « electum, ac regale sacerdotium ; » quasi diceret : Illi quidem propter duritatem, et infidelitatem suam « impegerunt in lapidem angularem, » at non simul cum ipso in aedificium coauerunt : « Vos » autem propter **361** fidelitatem et obedientiam coedificati estis in « regale sacerdotium » velut « genus electum, » velut « gens sancta. » Attamen ne nimia laude segnes eos redderet, neve putarent, quod per hereditatem haberentesse « genus sanctum, » etc., et quod tanto donati essent honore propterea quod essent genus Abraham, et nunquam impegissent : ut elationem eorum reprimieret, subdit : Nolite propter genus magnifice de vobis sentire : non enim propter Abraham in « regale sacerdotium » electi estis : qui enim in ipso prognati sunt, sacerdotium a regia dignitate secretum habuere : non igitur propter Abraham vos estis « gens sancta, et genus electum et in regale sacerdotium » segregati ; sed propter Christum, qui et « Sacerdos secundum ordinem Melchisedech²⁹, dictus est, et « Rex mansuetus, justus et Salvator³⁰. » Ex ipso igitur qui utramque prerogativam habuit, « Vos » sancto regnum baptismate et « genus electum, et regale sacerdotium » convenienter appellamini. Hoc autem totum habetis misericordia illius, « qui de tenebris vos vocavit in admirabile lumen suum. » Quamobrem per opera lucis alii hominibus virtutes ejus notas facite. Hoc quidem, inquit, ex hujus benignitate habetis : quandoquidem illud in vos quadrat : « Populus » estis, qui aliquando « non populus » et modo « misericordiam consecuti, » qui olim « misericordiam non consecuti. » Ut autem minus illis nollestum sermonem suum redderet, exprobrationem verbis Osee prophetæ contexuit. Igitur per bona opera virtutes annuntiate. Qua vero ratione annuntiare eas possint, edocuit Dominus cum ait³¹ : « Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificant Patrem vestrum, qui in celis est. » — « Populus autem acquisitionis, » id est opus Dei, possessio autem proprie*ii* soli, qui per

VERS. 14-15. « Charissimi, obsecro vos tanquam advenas et peregrinos abstinere vos a carnalibus desideriis quæ militant adversus animam. Conversationem vestram inter gentes habentes bonam. » Quod sequitur ita se habet : « Charissimi, obsecro vos tanquam advenas et peregrinos » in hoc mundo, ut « abstineatis a carnalibus desideriis, quæ militant adversus animam » vestram. Obsecro autem

Α ἐξαγγείλητε τοῦ ἐκ σκότους ὑμᾶς καλέσαντος εἰς τὸ θαυμαστὸν αὐτοῦ φῶς. Οἱ ποτὲ οὐ λαδεῖ, νῦν δὲ λαδεῖ Θεοῦ· οἱ οὐκ τὴν τιμὴν, νῦν δὲ ἀλεθήντες· · Διαβάλλων τὴν τῶν ἀπειθώντων κακοτροπίαν, καὶ ἐπως αὐτοῖς ἕαυτοῖς κατέστησαν αἴτιοι ἀπειθεῖς, νῦν μεταβάντες πρὸς ἔπαινον τῶν κατωρθωκότων, καὶ φῆσιν, ἵτε « Ὅμελες » οἱ κατωρθωκότες, « γένος ἐκλεκτὸν, βασιλείον ἱεράτευμα » ὥσπερ εἰ ἐλέγειν· Ἐκεῖνοι μὲν διὰ σκληρότητα καὶ ἀπειθείαν « προσέκοψαν τῷ ἀκρογωνιαῖσι, » ἀλλ᾽ οὐ συνυκοδομήθησαν. « Ὅμελες δὲ » δι᾽ εὐπειθείαν συνυκοδομήθητε εἰς « βασιλείον ἱεράτευμα », ώς « γένος ἐκλεκτὸν, » ώς « ἔθνος ἄγιον. » Πλὴν ἵνα μὴ τῷ περιττῷ ἐπαίνιῳ ἐκλύσῃ αὐτοὺς, ἀλλὰς τε καὶ ἵνα μὴ ἀποκληρωτικῶς δέξωσιν ἔχειν τὸ « ἄγιον ἔθνος, » καὶ οἵσα ἐξῆς, καλέστι διὰ τὸ τοῦ Ἀβραὰμ γένος εἶναι καὶ μετέποτε προσκύψαι, ταύτης ἡξιώθησαν τῆς τιμῆς, ἐπάγει καταστέλλων αὐτῶν τὸ φρόνημα, καὶ φῆσιν, οἵτι Μῆ μέγις ἐπὶ τῷ γένει φρονεῖτε. Οὐ γάρ διὰ τὸν Ἀβραὰμ ἐξελέγητε εἰς « βασιλείον ἱεράτευμα » οἱ γάρ ἐξ αὐτοῦ προειλόντες διεσταλμένην εἰχον τὴν ἱερατείαν πρὸς τὴν βασιλείαν. Οὐ διὰ τὸν Ἀβραὰμ τοινυν « ἔθνος » ἐστὲ « ἄγιον » καὶ « γένος ἐκλεκτὸν, » καὶ εἰς « βασιλείον ἱεράτευμα » ἀφιωρισμένοι, ἀλλὰ διὰ Χριστὸν, οὓς καὶ « Ἱερεὺς κατὰ τὴν τάξιν Νεκροτεσδέκανος καθηρημάτικε, καὶ « Βασιλεὺς πραΐς, δικαίος, καὶ σώζων. » Ἐξ αὐτοῦ τοινύν τοῦ τὰ ἀμφιτερά ἐσχηκότος διὰ τοῦ ἀγίου ἀναγεννηθέντες βιττίσματος, εἰκότως καὶ « γένος ἐκλεκτὸν » γρηγορίζετε, καὶ « βασιλείον ἱεράτευμα. » Τοῦτο δὲ ἐλύτιστοῦ καὶ τοῦ καλέσαντος ὑμᾶς « ἔχετε » ἐκ σκότους εἰς τὸ θαυμαστὸν αὐτοῦ φῶς. · Διὸ διὰ τῶν τοῦ φιλοῦ θρησκευτῶν ἀλλοις ἀνθρώποις ἐξαγγέλλετε τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ. Τοῦτο μὲν, φῆσιν, ἐπὶ τῆς ἐκείνου ἔχετε φίλην θρηπίας · ἐπει, τὸ γε εἰς ὑμᾶς ἤκου, « λαδεῖς » ἐστε « οἱ ποτὲ οὐ λαδεῖ, καὶ τὴν τιμὴν, οἱ οὐκ τὴν τιμὴν. » Ανεπακαθέστερον δὲ τὸν λόγον τοιων, ἐξ Οὐτῆς πιστοῦται τὸν λόγον τοῦ ὄντεις μεσμοῦ. Ἐξαγγέλλετε τοῦ γαροῦν δὲ ἀγαθοεργίας τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ. Πῶς δὲ ἐξαγγέλλουσιν; Αὐτὸς δὲ Κύριος διδάσκει, δι᾽ ὑφῆσιν· « Οὗτω λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῖν ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴσωσι τὰ καλὰ ὑμῶν ἔργα, καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » — « Λαδεῖς δὲ εἰς περιποίησιν, » ἀντὶ τοῦ, εἰς ποτῆσιν, ήτοι εἰς κληρονομίαν. Πάντες μὲν γάρ κτίσμα Θεοῦ · κτῆμα δὲ, μόνοι οἱ διὰ τῆς ἕαυτῶν ἀγαθοεργίας τούτου τῇσιώμενοι.

« Ἀγαπητοί, παρακαλῶ ὑμᾶς ὡς παρόκους καὶ παρεπιδήμους ἀπέχεσθαι τῶν σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν, αἵτινες στρατεύονται κατὰ τῆς ψυχῆς, τὴν ἀναστροφὴν ὑμῶν ἐν τοῖς Ἐθνεσι καλήν ἔχοντες. » Τὸ δὲ ἄγαπητον, παρακαλῶ ὑμᾶς ὡς παρόκους διητας· « καὶ παρεπιδήμους » τοῦ καδσοῦ τούτου. « ἀπέχεσθαι τῶν σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν, αἵτινες στρατεύονται κατὰ τῆς ψυχῆς » ὑμῶν. « παρακαλῶ » διὰ

²⁹ Psal. cx, 4.   ³⁰ Zach ix, 9.   ³¹ Matth. v, 16.

καὶ τοῦτο, « τὴν ἐν τοῖς Εὐχαριστίαις ὑμῶν ἀναστροφὴν ἔχειν καλήν » μετεβληπται γάρ τὸ ἔχειν ἡνὶ τοῦ, « ἔχοντες. » « Ἐθος δέ ἐστι τοῖς διδυσκάλοις, μετὰ τὸν δογματικὸν λόγον, τὸν ἥθικὸν εἰσάγειν, ὃ καὶ νῦν δι μακάριος οὗτος ποιεῖ. » Ἀγαπητοὺς δὲ αὐτούς, οὓς ἀγαπωμένους καλεῖ διὰ πάντα γάρ εἰσιν ἐπιπλόητοι. Οἱ γάρ διά τι, ἀγαπώμενοι λέγονται, οὐκ « ἀγαπητοί. » — « Τὰς δὲ σαρκίκας ἐπιθυμίας ἐκστρατεύεσθαι, φησι « κατὰ τῆς ψυχῆς, » ἐπίτοι καὶ κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον, « Ἡ σάρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος. » Λι γάρ τῆς σαρκὸς ἐπιθυμίας περὶ τὴν ἀπόλαυσιν στρεφόμενας τῶν ἡδέων, συθολοῦσι τὸν λογισμὸν, [καὶ ἀνδροπλῆη [s. — ποδῶδη] τὴν ψυχὴν ἀποτελοῦσι.]

« Ἰνα, ἐν φι καταλαλοῦσιν ὑμῶν, ὡς κακοποιῶν, ἐκ τῶν κατλῶν ἔργων ἐποπτεύοντες, δοξάσωτι τὸν Θεὸν ἐν ἡμέρᾳ ἐπισκοπῆς. » Καταλαλοῦντας δὲ ἡμῶν εἰσάγει τοὺς ἔθνοις. « Ἡμέραν δὲ ἐπισκοπῆς, » τὴν κατὰ τὸν κόσμον ἔξετασιν καλεῖ. Ἐξετάσεως γάρ ὑπ' αὐτῶν τοῦ βίου ἡμῶν γνομένης, εἴτε πρὸς τὸ ἔναντιον τῆς ὑπολήψεως τῶν πραγμάτων εὐρισκομένων, αὐτοὶ τε πρὸς οἵς αἰσχύνονται ἐπανορθοῦνται, καὶ δὲ θεδ; δοξάζεται.

« Υποτάγητε οὖν πάσῃ ἀνθρώπινῇ κτίσει διὰ τὸν Κύριον, εἴτε βασιλεῖς ὡς ὑπερέχοντι, εἴτε ἡγεμόνιν ὡς δι' αὐτοῦ πεμπομένοις, εἰς ἐκδίκησιν μὲν κακοποιῶν, ἐπαινοῦν δὲ ὀρθοποιῶν. » Οτι οὔτως ἐστι τὸ Θέλημα τοῦ Θεοῦ, ἀγαθοποιοῦντας ὑμᾶς [vulg. om. ὑμ.] φιλοῦν τὴν τοῦ ἀφρίνων ἀνθρώπων ἀγνωσίαν. » Κτίσιν ἀνθρώπινην τὰς ἀρχὰς λέγει τὰς χειροτονητὰς ὑπὸ βασιλέων, ή καὶ αὐτοὺς τοὺς βασιλεῖς, καθότι καὶ αὐτοὶ [ὑπὸ] ἀνθρώπων ἐτάχθησαν, ήτοι ἐτέθησαν. Οἶδε γάρ ή Γραφή καὶ τὴν θέσιν κτίσιν καλεῖν, ὡς ἐν τῷ, « Ἰνα » κτίσῃ « τοὺς δύο εἰς ἓν καὶ νῦν ἀνθρώπουν. » Φησὶν οὖν. « Υποτάγητε τοῖς κοσμικοῖς ἀρχούσιν. » ὑποτάγητε δὲ διὰ τὸν Θεὸν, ὡς δὲ Κύριος προσέταξε. Τι δὲ δὲ Κύριος προσέταξεν; « Ἀπόδετε τὰ Καίσαρος Καίσαρι, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ. » Ωστε δὲ ἐξ ἡσα προστάττωσι περὶ τὴν διάταξιν δι τοῦ Θεοῦ, οὐχ ὑπακούστεν αὐτοῖς. Τοῦτο δὲ καὶ δὲ Χριστὸς, καὶ δὲ νῦν μαθητῆς αὐτοῦ προσέταττεν. Ἰνα μή ἔχωσι λέγειν « Εὐλογες, δι; ἀνατροπὴν φέρει τοῦ βίου δὲ Χριστιανισμός, καὶ διάταξις ἐστι καὶ συγχύσεως αἵτιος. Προστίθησι δὲ τὸ, « Διὰ τὸν Κύριον, » καὶ διὰ τοὺς πιστούς. Εἰκὸς γάρ τινας αὐτῶν ἔρειν, ὅτι Τῆς τῶν οὐρανῶν ἡμᾶς βιστιλεῖς ἀξιῶν, καὶ μέγα ἡμῖν ἀξιώμα διὰ τούτου περιτιθεῖς, τι πάλιν ἡμᾶς εὐτελίζει, κοσμικοῖς ἀρχούσιν ὑποτάσσων ἡμᾶς; Εἰ τις οὖν ταῦτα ἔρει, μαθέτω, φησὶν, ὡς οὐκ ἐμοὶ δὲ λόγος; τοῦ προστάγματος τούτου, ἀλλὰ τοῦ Κυρίου. « Εδειξε δὲ καὶ αὐτὸς δὲ Ηέτρος, τίσι καὶ ποιοὶς ἀρχούσιν ὑποτάσσεσθαι δεῖ, ὅτι τοῖς τὸ δίκαιοιον ἐκδικοῦσιν. » Ἐπιφέρει γάρ καὶ τὴν αἰτίαν, ὅτι καὶ τοῦ Θεοῦ τὸ Θέλημα, « καὶ ἡμῶν τὸ περὶ τῆς ὑποτάγης τῆς εἰς τοὺς ἀρχούτας, καλοκάγαθίας ἐστι δεῖγμα, καὶ τὸ πλέον, τοὺς ἀποτούς αἰσχύνει. » Εν φ γάρ ως ἀλαζόνων ἡμῶν κατα-

A et hoc, in « gentibus conversationem vestram habere bonam : » scilicet illud « habere » mutatum est hic in « habentes. » Mos est autem probis doctribus a dogmatico sermone ad moralem se transferre : quod et Beatus iste nunc facit. « Charissimos » autem eos vocat, et non simpliciter dilectos, quia secundum omnia chari illi erant : qui enim propter aliquid tantummodo diliguntur, si dilecti dicuntur, non « charissimi. » Ait vero « Carnalia desideria militare contra animam : » nam et 362 Pantio teste, « Caro concupiscit adversus spiritum » : carnis enim desideria, quae in delectabiliū frutionem feruntur, rationem perturbant, et animam in servitatem redigunt.

B « Ut in eo quod detrectant de vobis tanquam de malefactoribus, ex bonis operibus vos considerantes, glorificant Deum in die visitationis. » Obtrecentes nobis inducit gentiles. « Diem autem visitationis » vocat inquisitionem mundanorum. Fit enim non raro ab ipsis in vitam nostram inquisitio : at cum opera nostra aliter, ac illi suspicabantur, se habere compererint, pudencti corrigitur, ac Deus glorificatur.

VERS. 13-15. « Subjecti igitur estote omni humano creaturae propter Deum, sive regi quasi praecellentis, sive ducibus tanquam ab eo missis ad vindictam malefactorum, laudem vero honorum. Quia sic est voluntas Dei, ut bene facientes obmutescere facialis imprudentium hominum ignoratiā. » Creaturam humanam magistratus appellat, qui a regibus constituti sunt : vel etiam ipsos reges, quoniam et ipsi ab hominibus designati, seu positi sunt. Quandoque enim Scriptura positionem appellat creationem, ut in eo loco : « Ut duos creet, seu condat in semetipso in unum novum hominem ». Inquit igitur : Subjecti estote mundanis principibus. Subjiciamini vero propter Deum, qui tanquam Dominus praecepit. At quid praecepit? « Reddite quae sunt Cæsaris, Cæsari, et quae sunt Dei, Deo ». Quare, si quid præceperint contra Dei ordinacionem, nequaquam eis parendum. Hoc autem et Christus Dominus, et eius nunc discipulis mandavit, ne dicere possint gentiles, everti a Christianismo viam civilem, euīque esse perturbationis et confusio-

D nis causam. Addit vero, « Propter Deum, » fidelium gratia. Verosimile namque est, aliquos dicuros : Cum nos regno cœlorum dignos reputaverit, adeoque summae dignitatis nos esse censuerit, cur rursus nos deprimit, terrenis magistratibus nos subjiciens? Si quis igitur hæc dixerit, sciat, inquit, istud non meum esse præceptum, sed Domini. Cæterum declaravit ipse Petrus, cuiusmodi principibus subjectos nos esse oporteat, nempe iis, qui quod justum est, præcipiunt : subjicit enim causam, tenebro quod hæc sit voluntas Dei, et quod subjectio erga principes sit nostre probitatis argumentum, et præterea quod infideles exinde confundantur : cum

³³ Galat. v. 17. ³⁴ Ephes. ii. 15. ³⁵ Matth. xxii, 21.

namque de nolis quasi superbis et arrogantibus A λαλῶσιν, ὁρῶντες τὸν μάρτιον καὶ ταπεινοὺς καὶ πειθη-
οβολοῦσιν, εἰς τοὺς δὲ οὓς δεῖ, μᾶλλον καταισχύνονται.

VERS. 16. « Quasi liberi, et non quasi velamen
habentes malitiae libertatem. » Series orationis est
hujusmodi : « Subjecti estote quasi **363** liberi, et
non quasi velamen habentes malitiae libertatem,
sed sicut servi Dei. » Non solum principes, sed
etiam « omnes honorate, fraternitatem quidem di-
ligentes, Deum vero timentes, regem autem ho-
norificantes. » Porro illud, « Quasi liberi » ita
explicavit Jo. Chrysostomus : « Ne dicent, Libe-
rati sumus a mundo, cari cives facti sumus, et
tu principibus hujus mundi denuo nos subjicis, et
eisdem parere præcipis? hac de causa, Obedite,
inquit, tanquam liberi. hoc est, velut ei credentes,
qui vos liberavit, et hoc facere mandavit. Hac
enim ratione haudquaque videbimini in malitia,
seu inobedientia, et contumacia velamen, habere
libertatem; ut contingeret, si hujus prætextu obedire
renueretis. » Juxta aliam considerationem dici
potest, libernum esse iuxta Dominum, qui nulli rei
absurdæ obsequitur. Quoniam igitur simulate vi-
vere res non est liberi, sed ejus, qui pravis
affectibus subditus est, hoc autem est a Deo,
servisque ejus alienum; idcirco nunc præcipit,
ut bono ac sincero animo principibus subjecti si-
mus, ac non, male erga illos affecti, veluti coactam
obedientiam præstems; neve hujusmodi in nobis
latente malitia, velut sincerum, ac simplex morum
nostrorum velamen faciamus, apparentem quam-
dam, et non ex intimis affectu obedientiam exhibe-
ntes. Illud enim, « quasi velamen habentes
malitiae libertatem, » perinde est ac si breviter
diceret : Simplices quidem et sinceri extrinsecus
apparentes velut sub velamine libertatis, et expe-
rientialis improbi, et apparentiæ contrarii inventi.

VERS. 16-22. « Sed sicut servi Dei. Omnes hono-
rate: fraternitatem diligite: Deum timete: regem
honorificate. Servi subditi in omni timore dominis,
non tantum bonis et modestis, sed etiam dyscolis.
Hæc est enim gratia apud Deum, si propter bonam con-
scientiam sustinet quis tristitias, patiens injuste. Quæ
enim est gloria, si peccantes et colaphizati suffertis?
sed si bene facientes, patienter sustinetis, hæc
est gratia apud Deum. In hoc enim vocati estis: quia
et Christus passus est pro nobis, vobis relinquens
exemplum, ut sequamini vestigia ejus. Qui pecca-
tum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus. »
Observa accuratam distributionem: quomodo Deo
quidem timorem, regi vero honorem assignet.
Quare si Deus timendus est, « qui potest animam,
et corpus perdere », non utique morem geremus
regibus, cum quidpiam mali nobis præcepserit.
Tumor enim Dei etiam honorem regibus alias de-

• Ός ἐλεύθεροι, καὶ μὴ ὡς ἐπικάλυμμα ἔχοντες
τῆς κακίας τὴν ἐλευθερίαν. • Τὸ δέ τοις οὐτως·
• Ὑποτάγητε ὡς ἐλεύθεροι, καὶ μὴ ὡς ἐπικάλυμμα
ἔχοντες τῆς κακίας τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλὰ καὶ ὡς
δοῦλοι Θεοῦ. • Μή μόνον δροντας, ἀλλὰ καὶ « πάν-
τας τιμήσατε, τὴν ἀδελφότητα μὲν ἀγαπῶντες, τὸν
δὲ Θεὸν φοβούμενοι, τὸν βασιλέα τιμῶντες. » Τὸ δέ.
• Ός ἐλεύθεροι, » δὲ μὲν Χρυσόστομος Ἰωάννης οὗτω;
ἀνέπτυξεν εἰπών, δτε « Ινα μὴ λέγωσιν. Ἀλευθε-
ρώθημεν ἀπὸ τοῦ κόσμου, οὐρανοπολίται γεγόναμεν,
καὶ σὺ πάλιν ὑποτάσσεις ἡμᾶς τοῖς δροντας, καὶ
ὑπακούειν κελεύεις; τούτῳ οὖν χάριν φησιν. « Γη-
πακούετε ὡς ἐλεύθεροι, τοῦτον ἔστιν, ὡς πιστεύσαντες
τῷ ἐλευθερώσαντι καὶ προστάξαντι τοῦτο ποιεῖν. Οὐ-
τῷ γάρ οὐ διξετε τῆς κατὰ γνώμην κακίας, τοῦτο
ἔστι τοῦ ἀπειθοῦντος καὶ ἀνηκόου, ἔχειν προκάλυμμα
τὴν ἐλευθερίαν, δι' οἵ τις ἀναίνεσθε τὴν ὑπακοήν. »
• « Εστι δέ καὶ καθ' ἑτέραν ἐπιθολήν ἔρειν τι περὶ
αὐτοῦ. » Ἐλεύθερος ἔστι κατὰ Κύριον δὲ μηδενὶ τῶν
ἄτοπων ὑπείκων. Ἐπει τοινυν τὸ ἐν ὑποκρίσει δια-
βούν, οὐκ ἐλεύθεροι, ἀλλὰ πάθεσιν ὑποκειμένου,
ἥτοι ἀρεστεῖς, ή καὶ ἀλλοις αἰσχρας ἥδοντος. ξένον
δὲ τοῦτο, καὶ θαλλοὶ θεραπόντων ἀλλότριον προσ-
τάττειν νῦν τὴν ὑποταγὴν τοῖς δροντας ἐξ ἀγαθοῦ.
καὶ ἀδόλου ἐνδείκνυσθαι τρόπου. ἀλλὰ μὴ δυσμενῶς
ἔχοντας πρὸς αὐτούς, ὡς κατηγακασμένους ποιεῖν
τὴν ὑπακοήν, καὶ τῆς τοιαύτης ἐνδομυχοῦσης ξένον
ὑμῖν κακίας, τὸ δόδοιον δῆθεν τοῦ τρόπου καὶ ἀπλοῦν.
ποιεῖσθαι προκάλυμμα φαινομένην τὴν ὑπακοήν, ἀλλ'
οὐχὶ καὶ ἐν διαθέσις ταύτην ἐπιτελοῦντας. Τὸ γάρ,
• Μή ὡς ἐπικάλυμμα ἔχοντες τῆς κακίας τὴν ἐλευ-
θερίαν, » τοιούτον ἔστιν, ὡς ἐν συντρόφῳ ἔρειν.
• Απολοὶ μὲν καὶ δόδοιοι τὸ δρώμενον χρηματίζοντες,
ὡς ὑπὸ προκαλύμματι τῆς ἐλευθερίας, τῇ περὶ δὲ
δεινοὶ καὶ ἀπεναντίας τοῦ φαινομένου εὔρισκομενοι.

• « Άλλ’ ὡς δοῦλοι Θεοῦ. Πάντας τιμήσατε· τὴν
ἀδελφότητα ἀγαπᾶτε· τὸν Θεὸν φοβεῖσθε· τὸν βασι-
λέα τιμᾶτε. Οἱ οἰκέται, ὑποτάσσεμοι: ξένον παντὶ
φόβῳ τοῖς δεσπόταις, οὐ μόνον τοῖς ἀγαθοῖς καὶ
ἐπιεικεσιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς σκολιοῖς. Τοῦτο γάρ χάρις
παρὰ τῷ Θεῷ, εἰ διὰ συνελήσην ἀγαθήν ὑπορέει τις
λύπην πάσχων ἀδίκως. Ποιῶν γάρ κλέος, εἰ διαμα-
τάνοντες καὶ κολαφίζομενοι ὑπομενεῖτε; « Άλλ’ εἰ
ἀγαθοποιοῦντες καὶ πάσχοντες ὑπομενεῖτε, τοῦτο
χάρις παρὰ τῷ Θεῷ. Εἰς τοῦτο γάρ ἐκλήθητε,
ὅτι καὶ Χριστὸς ἐπαθεὶς ὑπὲρ ἡμῶν, ξένον ὑπολιμ-
πάνων ὑπογράψιδόν, ἵνα ἐπακολουθήσῃ τοῖς ἔχε-
σιν αὐτοῦ· δες ἀμαρτιῶν οὐκέτης, οὐδὲ εὐρέθη
δῆλος ἐν τῷ στήματι αὐτοῦ. » Σκόπει τὴν ἀκρίβειαν,
πῶς, τῷ μὲν Θεῷ τὸν φόβον φησιν ἀπονέμειν, τῷ
βασιλεῖ δὲ τὴν τιμὴν. « Ματε εἰ τῷ Θεῷ τὸν φόβον
ἀπονεμητέον, » τῷ δυναμένῳ καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα
ἀπολέσαι, » οὐκ ἀν ὑπείκωμεν βασιλεύσιν ἐπὶ τι τῶν

²² Matth. x. 28.

ἀπόπιν παρακαλοῦσιν ἡμᾶς. Ὁ γάρ εἰ; τὸν Θεὸν οὐδεὶς νικᾷν οἴδε καὶ τὴν εἰς τοὺς βασιλεῖς τιμήν. Μᾶλλον δὲ καὶ τῆς τιμῆς αὐτοὺς ἀποστερήσει ὁ ὑπ' αὐτῶν εἰς κακὰ βιαζόμενος, κατὰ τὸν εἰπόντα ἄγιον· «Ἐξουδένωται ἐνώπιον αὐτοῦ πονηρεύμενοι.» Τὸ [f. Τῷ] δὲ, «Οἱ οἰκέται, προσωπακουστέον τὸ, ἡτο· ἵν· ἢ οὐτως· Οἱ οἰκέται, ἡτε ὑποτεσσόμενοι. Ὁμοίως καὶ ἐν τῷ, «Ἄι γυναικες.» Τοῦ «φόδου» δὲ πολλαχῶς λεγομένου· λέγεται γάρ φόδος; ὁ καὶ οὖν ἐπιστήμη· διν σύνειδοσιν φησιν, δις καὶ εὐλάβεια καλεῖται· λέγεται φόδος; καὶ δι παθητικός, τοῦτο ἔστιν δι δικαίος πειραν ἐγγινόμενος, διν καὶ τὰ θηρία φοβεῖται· λεγομένου πάλιν φόδου καὶ τοῦ προκαταρκτικοῦ, δις τοῖς τῷ Κυρίῳ προσερχομένοις ἐπακόλουθοι, διὰ τὸ συνειδέναι ἐκυτοῖς πολλὰ ἐπὶ τιμωρίᾳ ἐκκαλούμενα, διν καὶ τῇ ἐν Εὐαγγελίοις πόρνη φοβηθείσα, προσῆλθε τῷ Κυρίῳ· ἀλλὰ καὶ τοῦ τελειωτικοῦ πάλιν φόδου λεγομένου, δι; καὶ πᾶς τοῖς ἀγίοις δει πάρεστι, δεδιόσι μήτι ἐλλείπωσι τῶν ὄντων εἰκός; ἐνυπάρχειν τοῖς εἰς τελείαν ἀγάπην ἀναληφθείσι· τοσαυταχῶς οὖν τοῦ φόδου λεγομένου, εἰ μὲν καὶ διὰ τούτων πάντων [δικαιοιον] καὶ τοὺς δούλους προσφέρεσθαι τοῖς ιδίοις δεσπόταις, οὐκ ἀν ἀπαγγερεύσειν δὲν παντὶ φόδῳ διπάτασσεθαι τοὺς δούλους τοῖς δεσπόταις παραιών νῦν. «Ο τε γάρ προκαταρκτικός καὶ δι τελειωτικός καλῶς, αὐτοὺς διωθῆται προσών· δι μὲν τοῦ μηδέποτε διὰ πλημμέλειαν διπολλέπεσθαι παθεῖν τι τῶν ἀνηκέστων· δι δὲ, τοῦ μηδὲν ἀηδές ἐνυοθῆναι τῷ ἐαυτῶν καταπράξισθαι δεσπότῃ. Νῦν γοῦν φόδον τὸν διὰ συνειδήσεως, τοῦτο ἔστι οὖν ἐπιστήμη τοῦ δρθοῦ λόγου γενόμενόν φησιν, δις ἐστιν δὲν τῷ μηδὲν ἀμαρτάνειν παρὰ τῶν σκολιῶν δεσποτῶν τοῖς ἐαυτῶν ἐπαγόμενος; οἰκέταις. Τούτον οὖν τὸν φόδον ἐπαίνων ἀξιῶν παρεγγυῖ καταδέχεσθαι μεθ' ὑπομονῆς. Ἐπει το· δις δι' ἀμαρτίας, ἥ ἐνεργηθείσας, ἥ καὶ μὴ πραχθῆναι φυλασσομένους, φόδον ἔχοντας ὑπομένειν εἰ τι δις αὐτᾶς πάσχοιεν, εὐγνωμόνων μὲν καὶ τούτῳ δούλων καὶ πρὸς διόρθωσιν ἀπονεύσοντων, ἀλλ' οὐπω τοσαύτης φιλοσοφίας δισης τὸ μηδὲν ἐχειών συνειδέται κακὸν ἐγκαρπερεῖν εὐχαρίστως. Τούτῳ μέγα, τούτῳ καὶ παρ' ὅλιγοις ἐπιτελούμενον, τούτῳ καὶ παρὰ Θεῷ τυγχάνον ἀποδοχῆς, ὡς τοῖς τοῦ Χριστοῦ πάθεσιν ἀμιλλώμενον. Ἐπει καὶ αὐτὸς οὐχ ὑπὲρ οἰκείων ἐπασχεν ἀμαρτιῶν («Ἀμαρτίαν γάρ οὐκ ἐποιήσεν»,), ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν καὶ τῶν ἡμετέρων ἐπασχεν. «Ἀπὸ τῶν ἀνομιῶν τοῦ λαοῦ μου, τοῦτο ἔστι διὰ τὰς ἀνομίας τοῦ λαοῦ, ἥ καὶ εἰς θάνατον, φησὶν δι προφήτης. Ἐπαινετὸν μὲν οὖν τὸν φόδον τούτον τίθεται. Ἀλλὰ μήτι καὶ τοῖς ἀλλοῖς φόδοις τοὺς δούλους βούλεται· περικρατεῖσθαι. Καὶ δῆλον ἀφ' ὄντων φησιν· «Ἐν παντὶ φόδῳ.» Ὅπερφως δὲ ἀντέθηκε τοῖς ἀλλοῖς φόδοις τὸν διὰ συνειδοσιν φόδον καὶ μόνω; τούτου εἶναι τὸ ἀξιέπαινον, ἀληθεστάτῳ ἀπεψήνετο λόγῳ· ὡς τῶν μὲν ἔχοντων τὸ παραίτιον τῆς τῶν δεσποτῶν εἰς αὐτοὺς ὀργῆς, τοῦ δὲ μηδὲν μηδέπομος.

res præviam habent justam causam indignationis dominorum in servos; iste autem nullam.

^{**} Psal. xiv, 4. ^{**} Isa. xxviii, 8.

A bitum superare potest ac debet. Quinimo honore ipsos privabit qui ab ipsis ad mala compellitur, juxta sancti illius dictum: «Ad nihilum deductus est in conspectu ejus malignus^{**}.» **364** Ad illud, «Servi, subaudiendum est, estote, sic: «Servi, estote subjecti.» Similiter inferius ad «Mulieres in omni timore.» Vox «timor» multiplici sensu usurpatur. Nam primo dicitur timor is, qui scientiæ conjunctus est; quem iste nunc conscientiam appellat, qui et reverentia, seu timor reverentialis vocatur. Dicitur etiam timor ille, qui est passio quædam: cujusmodi est, quem supplicii periculum incurrit; quo timore feræ quoque afficiuntur. Est etiam timor quidam, qui initialis appellatur: quo percelli solent, qui primo ad Deum accedunt, eo quod multorum, quæ poenam merentur, concisi sibi sunt. Ilujusmodi timore concussa evangelica illa peccatrix ad Dominum consurgit. At timor etiam perfectivus dicitur, qui omnibus sanctis semper adest, utpote qui jugiter timent, ne quid minus eorum habeant, quæ habere oportet eos, qui ad perfectam charitatem assumpti sunt. Jam vero cum iam multiplices, variisque sint timores, profecto justum esse, ut ob eos omnes dominis suis servi obsequiantur, non negaverit ille, qui eosdem nunc bortatur, ut et in omni timore subjecti sint dominis suis: «utique enim timor, initialis, et perfectivus, illis optime convenit: primus quidem ut caveant ne propter delicta in extremam perniciem incurvant; alter, ut ne quidem cogitent aliquod facere eorum, quæ dominis suis ingrata aut molesta esse norunt. Ceterum nunc de eo timore loquitur, qui per conscientiam seu cognitionem rectæ rationis ingeneratur; nempe qui servis, cum nihil mali perpetraverint, a dyscolis, seu inquis dominis incutitur: et hunc quidem timorem laude dignum reputans, patienter sustinendum edicit; siquidem illum propter admissa delicta perfserre esse quidem servorum, qui bona sunt mente, et in sui correctionem inclinant, at non tantæ virtutis, quanta prædicti sunt illi, qui cum nihil mali conscienti sibi sint, injuste tamē incussum timorem fortiter ferunt, et cum gratiarum actione. Hoc sane præclarum et magnum est: hoc est, quod a paucis exercetur: et hoc Deo cum primis acceptum, utpote quod Christi patientiam quadam tenet æmulator: nam et ipse non pro peccatis suis (peccatum enim non fecerat), sed pro nobis, nostrisque delictis passus est. «Ab iniuritatibus, id est propter iniurias et populi mei ductus est ad mortem», ait propheta. Dignum itaque laude timorem istum esse statuit. Attamen, ut aliis quoque timoribus servi teneantur, æquum et utile censet: ut patet ex eo, quod dicit, et in omni timore. Sed eum qui propter conscientiam est, aliis timoribus anteponit, et hunc solum esse proprie laude dignum verissima definit ratione: quandoquidem alii timores præviam habent justam causam indignationis dominorum in servos; iste autem nullam.

365 VERS. 23-24. «Qui cum malediceretur, non maledicebat; cum pateretur, non comminabatur, tradebat autem judicanti juste. Qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum: ut peccatis mortui, justitiae vivamus.» Fortasse hic dixerit quispiam: Quonodo nunc ait Petrus, Christum Dominum, «cum malediceretur, non maledixisse», et «cum pateretur, non comminatum esse», quando quidem compenitus, eum et quosdam Iudeos vocasse «canes», et Pharisaeos «caecos»; et quoad Judam, dixisse: «Bonum erat ei, si natus non fuisset homo ille⁴⁹»: et de civitate, que apostolos non receperisset: «Tolerabilius», inquit, «erit terrae Sodomorum et Gomorravorum in die iudicii, quam illi civitati⁵⁰?» Respondemus Petrum non dicere Dominum nunquam «maledixisse», aut «comminatum esse»; sed, «cum malediceretur, non remaledixisse, neque, cum pateretur, comminatum esse.» Nam si aliquando maledicta aliqua protulit, non ut vicem suis convitiatoribus redderet, id fecit; sed ut eos qui converti molebant, reprehenderet atque objurgaret. At vero convitiis hujusmodi appetitus: «Dæmonium habes; in principe dæmoniorum ejicit dæmonia⁵¹;» «Ecce homo vorax et potator vini⁵²:» anne coavita convitiis repedit? Non sane. Sed illis quidem dixit: «Si ego in Beelzebub ejicio dæmonia, filii vestri in quo ejiciunt⁵³?» Vocantibus autem ipsum «voracem, et potatorem vini», opusosit illud puerorum in foro iudentium dictum: «Cecinimus vobis, et non saltastis: lamentavimus, et non planxistis⁵⁴.» Crucifixus vero, et pessime habitus, pro affligenibus oravit potius, quam illis coramnatus sit. Et Iudee quidem minatus est, sed ut eum ad proditione revocaret. Et eos, qui discipulos suos non reciperent, gravius quam Sodomitias, puniendos esse declaravit, ut auditores cum ad hospitalitatem, tum ad ea, quæ salutis sunt, amplectenda, timore saltem, provocaret. Quare verissimus est sermo Petri, quo nos exemplo Christi Domini ad patientiam et mansuetudinem judicanti juste, per «judicantem juste», intelligi cum omnes in futuro iudicio juste, atque absque

VERS. 24-25. « Cujus livore sanati estis. Eritis sicut oves errantes; sed conversi estis nunc ad pastorem et episcopum animarum vestrarum. »
« Cujus livore. » Flagellatus enim a Pilato, etiam livorem, seu vibicas in suo corpore aliquandiu tulit.

CAPUT III.

VERS. 4-5. • Similiter et mulieres subditæ sint viris suis: ut et si qui non credant verbo, per mulierum conversationem **366** sine verbo lucifrant. Considerantes in timore castam conversationem vestram: Quarum non sit extrinsecus capitulo ora, aut circumdatio, aut indumenti vestimenta.

Α «Ος λοιδορούμενος οὐκ ἀντεῖσιθει, πάσχων οὐκ
ἡπείλει, παρεδίδους δὲ τῷ κρίνοντι δικαίως. Ος τέ;
ἀμαρτίας ἡμῶν αὐτὸς ἀνήγεγκεν ἐν τῷ σώμας αὐτοῦ
ἐπὶ τῷ ἔνδον· ἵνα ταῖς ἀμαρτίαις ἀπογενέσθει,
τῇ δικαιοσύνῃ διστημεν. » Ἰωάς ἐρεῖ τις· Πῶς φτισ-
νῦν τὸν Κύριον διόπτρος, «λοιδορούμενον μὲν, μὴ
ἀντιλιθορεῖν,» καὶ τὸ, «πάσχοντα, μὴ ἀπειλεῖν;»
κατοι δρῶμεν αὐτὸν «κύνας ἑνεόδυς» καλοῦντα τοὺς
Ἰουδαίους, καὶ «τυφλοὺς» τοὺς; Φιρισαΐους, καὶ τῷ
Ἰουδέᾳ· «Καλὸν ἦν αὐτῷ, εἰ οὐκ ἐγεννήθη ἁνθρα-
πος ἐκεῖνος.» καὶ, «Ἀνεκτήτερον ἔσται Σοδόμεις,
ἢ τῇ πόλει ἐξεῖνηρ.» Ἐροῦμεν οὖν, διτοι οὐ τοῦτο λέγει,
διτοι οὐκ ἐλοιδόρησεν διόπτρος, ή ἡ ἡπείλησεν,»
[ἀλλὰ, «Λοιδορούμενος, οὐκ ἀντεῖσιθει,» οὐδὲ ἐν
τῷ πάσχειν «ἡπείλει·】 ἀλλ' εἴ τι καὶ ἐλοιδόρησεν,
Β οὐκ ἀντεῖσαγθμενος τοῖς αὐτὸν λοιδοροῦσιν, ἀλλ' ἐπι-
τιμῶν καὶ διασύρων τοὺς ἀνεπιστρέψους. Λοιδόρη-
θεις δὲ ἐν τῷ ἀκούσαι, «Διαμόνιον ἔχεις,» ἢ ἀπὸ τῶν
λοιδόρων αὐτῷ προσενεγχέντων· καὶ πᾶσιν, διτοι· «Ἐν
τῷ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων ἐκβάλλεις τὰ δαιμόνια·»
καὶ, «Ἴδού δινθρωπος φάγος καὶ οἰνοπότης·» ἀστ
ἀντεῖσιθορησεν αὐτοῖς; Οὐδαίμων· ἀλλ' τοῖς μὲν
εἶπεν· «Εἰ ἐγὼ ἐν Βεζελεθεούλῃ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια,
οἱ υἱοί ὑμῶν ἐν τίνι ἐκβάλλουσι;» Τό [τι τῷ] οὐ,
«Φάγος καὶ οἰνοπότης,» ἀνατέθηκε [τι. ἐντέβεκε]
τῶν ἐν τῇ ἀγορᾷ παιζόντων παιδίων παιδιάν, λεγόν-
των· «Ηὐλήσαμεν ὑμῖν, καὶ οὐκ ὥρχησαθε· Ἐπρ-
νήσαμεν, καὶ οὐκ ἐκέψασθε.» Σταυρούμενος δὲ καὶ
πάσχων κακῶς, ὑπὲρ τῶν κακούντων προστρέχεται
μᾶλλον, ἀλλ' οὐκ ἡπείλει· τῷ δὲ Ιούδᾳ ἀπειλεῖ,
C ἀνατέλλων αὐτὸν τῆς προδοσίας. Μετατίτας καὶ τοῖς
μὴ δεξιούμενοις τοὺς μαθητάς, χειρόν τι Σοδομιτῶν
πεθεῖν ἀπεφήνατο, τὸ μὲν ἐπὶ ἑνοδοχίαν, τὸ δὲ διὰ
τοῦ φύσου παρακαλῶν ἐπὶ τὰ σωτήρια ἐστῶν τοὺς
ἄκροτας. «Ωστε ἀληθέστατος διόπτρος λόγος, δι-ὑποδειγμάτων τοῦ Κυρίου ἐπὶ ἀνεξικακίαν προτρέ-
πομένου. Τὸ μέντοι, «Παρεδίδους τῷ κρίνοντι δι-
καιώσω,» τῷ Θεῷ δηλουνότη φησίν, δις· «Αποδώσεις
ἐκάστη φατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ,» τῷ ἀπροτωποὶ πατέ-
κατὰ δικαλῶν κρίσιν ἐν τῷ μέλλοντι κριτήριῳ.

КЕФАЛ. Г.

ε Ὁμοίως; αἱ γυναικεῖς δύπτασσόμεναι τοῖς ίδιοις;
ἀνδράσιν. Ἰνα καὶ οἵτινες [υὐλγ. εἰ τινες] ἀπειθοῦσι;
τῷ λόγῳ, διὰ τῆς τῶν γυναικῶν ἀναστροφῆς, ἀγεύ-
λόγου κερδοθήσονται, ἐποπτεύσαντες τὴν ἐν φύσῃ
ἀγνήν ἀναστροφὴν ὑμῶν. Όμη Εστω οὐχ ὁ ἔξιωθεν
ἐμπλοκῆς τριγῶν καὶ περιβλέπεται γρυσίων, ἢ ἐνδύ-

³⁸ Matth. xiv, 21.   ³⁹ Matth. x, 15.   ⁴⁰ Joan. vii, 20.   ⁴¹ Matth. xi, 15.   ⁴² Ibid. 19.   ⁴³ Ibid. 17.   ⁴⁴ Rom. ii, 6.

σεως ἴματίων κόδιμος. » Διὰ πάντων τούτων τὸν ἥθη. Αὐτὸν ἀδέργου συμπεράνας, διὰ βασιλέων, δι' ἀρχόντων, διὲ δεσποτῶν. διὰ δούλων· καὶ τοῖς μὲν βασιλεῦσι· καὶ δρχούσιν ὑποτάσσεσθαι οἵτις δεῖ, καὶ ἐν οἷς δεῖ, τοὺς ἀρχομένους νομοθετήσας· καὶ δεῖξας διὰ τούτου, ὅτι καὶ αὐτὸι οἱ δρχοντες ἔναυσμά τι δικαιοσύνης ἔχοντες τοὺς νόμους, δισα μὲν κατ' αὐτοὺς ποιήσουσιν, οὐ καταχριθήσονται, δισα δὲ παρὰ τούτους ἀνόμιας καὶ ἀκρίτως καὶ τυραννικῶς, ἐν τούτοις καὶ ἀπολοῦνται· ἐπὶ συμφέροντι γάρ τῶν ἐθνῶν δύναμος ἐδόθη αὐτοῖς, ὡς καὶ Παύλος· βοσκόντες δὲ καὶ οἱ δρχοντες διμοίως τοῖς νόμοις· ἐπὶ συμφέροντι ἐδόθησαν, δὲν δὲν οὐκ ὡς ἐνιοι κακῶς βούλονται τοι διαβόλου εἶναι τὴν ἔξουσιαν τὴν ἐπὶ γῆς, τῷ διαβόλῳ κατὰ τοῦτο συναγορεύοντες, εἰπόντι· πρὸς τὸν Κύριον· «Ταῦτα πάντα ἐμοὶ δέδοται, καὶ ἡ ἄνθρωπαι δίδωμι αὐτά»· οὐ γάρ τῇ τούτου κελεύσεις βασιλεῖς καθίστανται, οἵτινες πρὸς ἐπανόρθωσιν τῶν κακῶν δέδονται, τοῦ διαβόλου μηδὲν τοιούτον ἐμπόλιτεύεσθαι τοῖς ἀνθρώποις ἐπειγομένου· ἐδόθησαν γάρ ἔξουσιας καὶ δρχοντες ὑπὸ Θεοῦ, οἱ μὲν, εἰς συντήρησιν τοῦ δικαίου καὶ ἐπανόρθωσιν καὶ ὡφέλειαν τῶν ἀρχομένων, οἱ δὲ διόρθωσιν πρὸς τιμωρίαν καὶ ἐπίπληξιν τῶν ἀμαρτανόντων, οἱ δὲ καὶ εἰς τὸ τοὺς ἔξυθρισαντας δίκην ἀποτίσαι· δεῖξας οὖν τοῦτο, καὶ διτὶ τὸ ὑποτάσσεσθαι τούτοις ἀγαθόν, τὸ δὲ ἀπειθεῖς εἶναι κακόν· διμοίως δὲ καὶ τοῖς δούλοις, ὡς ἐφημεν ὑπομήσαντες καὶ περὶ δούλων καὶ δεσποτῶν· μέτεισιν νῦν καὶ ἐπὶ τὴν γυναικωνίτιν. Φησίν οὖν περὶ γυναικῶν, ὡς δεῖ ταῦτα δύο ταῦτα σπουδάζειν, «Ὑποτάσσεσθαι τοῖς ἰδίοις ἀνδράσι», καὶ κάτιμον παντὸς καὶ καλλωπισμοῦ ἀλλοτρίας ἁειτάς ἀποφαίνειν, μιμουμένας τὰς ἀγίας γυναικας. «Ἐπει ταὶ αὐταὶ, φησι, κόσμον τοῦτον ἔδεσαν μόνον, τὸ πρὸς τοὺς αὐτῶν ἀνδράς πειθήγιον. Καὶ τι τὸ ἀπὸ τούτων κέρδος; Οἱ δὲ τῶν ἔξι τῆς πίστεως, ἕπος ἀγαθός, δις καὶ ὁπὲ τῆς τῶν ἀρχόντων παρ' ἡμῶν. ὑποταγῆς ἀποτίκεται, καὶ ἡ πρὸς Χριστὸν ὑπ' αὐτῶν δι' ἡμᾶς εὐχαριστία· δὲ καὶ μέγα καύχημα Χριστιανῶν, εἰλογουμένου δι' ἡμᾶς τοῦ δύναμος τοῦ Θεοῦ καὶ παρὰ τῶν ἐθνῶν διὰ τὴν καλὴν ἀναστροφὴν ἡμῶν. Τὸ δὲ εἰπεῖν, «Ἀνευ λόγου κερδοθήσονται,» ήτοι σχολάζοντος παντὸς λόγου καὶ πάσῃς ἀντιλογίας· ἢ ὡς τὸ [τῆς] διὰ τῶν Ἑργῶν ἐπιδειξεῖσας κυριωτέρας· οὐστις λόγου καὶ περιεργίας. «Ἄφωνον γάρ Ἑργον κρείσσον ἀπράκτου λόγου, δε εἰπὼν ἀνήρ ἄγιος.

«Αλλ᾽ δὲ κρυπτὸς τῆς καρδίας ἀνθρώπος ἐν τῷ ἀφύπάτεψ τοῦ πραέος καὶ ἡσυχίου πνεύματος, δὲ ἐστιν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ πολυτελές.» — «Πᾶσα γάρ ἡ δεῖξα τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως ἔσωθεν ἐν κροσσωτοῖς χρυσοῖς περιβελημένη πεποικιλμένη·» οἰοντες τῆς ἐν τῷ κρυπτῷ ἡμῶν διαθέσεως, καὶ τῆς ἔκτης καταστάσεως, τύμβοις ἀνεπιτίθεστα παρεχομένων. Τοιούτοις γάρ δὲ κροσσὸς περίττωμα ὡν τοῦ ὑφάσματος· τὴν ορχήν λεχών τῶν στημάτων, δὲ τῆς κρίκης ἀπῆλλαχται τῆς ἐμπλοκῆς, καὶ τῆς ἀρχής ὑποστάσεως μηνύει τὴν ἐργασίαν. «Χρυσοῦς» δέ φησι· καὶ

B torum cultus. » Cum per omnes hominum gradus nempe per reges, principes, dominos ac servos, morali sermone suo excurisset apostolus; atque subjectionem regibus et principibus, quibus oportet et in quibus oportet, praecepisset indeque demonstrasset, etiam principes, quibus leges incitamento ad justitiam esse debent, si quidquam contra ipsus inique, absque judicio, et tyranice egerint, aeternum perituros: quandoquidem ad populorum utilitatem data est illis lex, quemadmodum et Paulus clamat; et pari ratione ad utilitatem assignatis sunt principes legibus: unde pessime quidam pertendunt, potestatem quamque terrenam esse a diabolo. Quia in re ipsius diabolo patrocinantur, qui ausus est Dominio dicere: «Haec omnia mihi tradita sunt; et cui B volo, do illa». Non enim illius imperio reges constituantur, quippe qui ad malorum correctionem destinati sunt: quod Diabolus impedire co[natur]. A Deo itaque data est potestas, et constituti sunt principes, cum ad patrocinium justitiae, et directionem atque utilitatem subditorum, tum ad terrorem, punitionem et repressionem iniquorum; tum demum ad debita p[ro]pria plectendos illos qui injuriam inferre alii ausi fuerint. Cum ita hoc ostendisset, et quod subjici bonum nobis sit, non parere autem malum: similiter etiam servis quoad dominos suos, ut jam diximus: nunc ad mulieres sermonem convertit. Ait itaque, mulieres ad duo cum primis admitti debere: quorum unum est, C subjectas esse viris suis: alterum, a nimio ornatu, omnique suco, sanctarum mulierum exemplo abhorrente. Nam et illae, inquit, hoc solum ornamentum sibi conveniens reputabant, quod matris suis obsequentes essent. At quodnam ex hoc lucrum? Bona simulatio in infidelibus, quae etiam a nostra erga principes submissione producitur, quemadmodum et Christi propter nos laus: in quo magna Christianorum gloria posita est: cum scilicet propter nos, seu propter bonam conversationem nostram Dei nomen glorificatur. Illud autem: «Sine verbo lucrariantur, idem valet ac semoto omni serinone omnique contradictione; vel, veritatem firmius demonstrantibus factis quam verbis. Opus enim sine verbis, ut vir sanctus dixit, praestantius D inulto est verbis sine opere.

VERS. 4. « Sed qui absconditus est cordis homo, in incorruptibilitate quieti et modesti spiritus, qui est in conspectu Dei locuplex. » Nam « Omnis gloria filiae regis ab intus, in fimbriis aureis circumamicta varietatibus»: 367 scilicet interiore nostra affectione, et exteriori compositione amice conspirantibus. Fimbria enim est extremitas telae vel panni, ubi stamen cum subtigmine non est implexum: quare ab initio ostendit totius operis substantiam. « Aureas», autem dicit « fimbrias», quia id etiam, quod ex intus latente exteriori se

⁴⁵ Luc. vi, 6. ⁴⁶ Psal. xliv, 14.

prodit, haud vulgare est, sed pretiosum ac magni- Α τοὺς εχρισσωτούς, οἱδὲ τὸ καὶ τὸ παχέρησιαζόμενον ἀπὸ τοῦ λανθάνοντος, μή κατὰ τὸ ἐπιτυχόν, ἀλλὰ τιμαλφῶς ἐμφανίζεσθαι καὶ σεμνῶς.

Vers. 5-7. « Sic enim aliquando et sanctæ mulieres sperantes in Deo ornabant se, subjectæ propriis viris : sicut Sara obediebat Abrahā, Dominum eum vocans : cujus estis filia benefacientes, et non pertinentes ullam perturbationem. Viri similiter cohabitantes secundum scientiam, quasi infirmiori vasculo muliebri imparientem honorem, tanquam et cohæredibus gratiæ : ut non impedianter orationes vestræ. » Ornatum hic vocat obedientiam, cum dicat : « Ornabant se, subjectæ propriis viris. » Postquam autem, « sanctæ mulieres », indeinde dixit, etiam « filias Saræ », eas appellavit, seu quoad fidem, seu quoad genus earum respiceret. Oportet enim ut filiae matres suas Christiano ornatu imitentur. Hortatur etiam ut eleemosynis erogandis incumbant, non verentes rationem, quam propter hoc redditurae essent maritis suis. Hoc significare intendit verbis illis : « Et non pertinentes ullam perturbationem : » Decet enim ut, etiam expensarum rationem mariti ab uxoribus suis aliquando exigant. Igitur apostolus sublimiore sermone parcimoniam et pusillanimitatem seminarum excitat, ut rebus domesticis liberalius utantur. Cæterum et virorum erga illas austeritatē coercet, inquiens : « Viri similiter cohabitantes secundum scientiam, » hoc est, indulgentes imbecillitati sexus feminei in omnibus (quippe qui in pusillanimitatem proclivior est), vos magnanimi estote erga illas et generosi, hanc minutam et scrupulosam ab ipsis de rebus domesticis concreditis rationem exigentes. Scilicet, quemadmodum diximus, ut mulieres liberaliores in pauperes esse possent, maritos hortatur, ut a nimium accurata rerum domesticarum inquisitione abstineant : cæterum videtur mihi apostolus iste etiam his aliquid profundius indicare velle, et honestius, quam Paulus, conjugale opus innuere. Paulus enim aperte clamat : « Ne fraudetis invicem nisi forte ex consensu⁴⁷, » etc. At iste honestius, ut dixi, rem eamdem « scientiæ, » seu « cognitio- nis » vocabulo subindicans, admonet ne (quandoquidem etiam ad hoc propensior est femineus sexus) duris asperisque verbis secessionem ab ipsis faciant : sed primo quidem illis utpote imbecillioribus **368** indulgentius utantur, tum vero suadeant, ut parcitate, quadam in hujusmodi continentiam consentiant. Et sane hanc parcitatem indicare vult ille iis verbis quæ subdit, « Imparientes honorem : » nisi enim quis ad aliquid respi- ciat, neque parcitas locum habet. Erga uxores igitur sive quod « infirmiores, » sive quod « cohæredes gratiæ virtæ » sunt, ita se gerere oportet, in his quæ hanc consuetudinem spectant. Cæterum quod non tenere locum hinc explanaverimus, argumento est quod subditur : « Ut non impedianter orationes

« Οὐτε γάρ ποτε καὶ αἱ ἄγιαι γυναῖκες αἱ ἐπιζουσαι εἰς Θεὺν ἐκδύσουν ἔντες, ὑποτασσόμεναι τοῖς ιδίοις ἀνδράσιν ᾧ Σάρρα μπήκουσα τὸν [ναυ. τῷ] Ἀδράζμ, κύριον αὐτὸν καλοῦσα. » Η, ἐγεννήθητο [ναυ.] ἐγεννήθ.] τέκνα, ἀγαθοποιῆσαι, καὶ μὴ φοβούμεναι μηδεμίαν πτώσιν. Οἱ ἄνδρες, δομοίς συνοκοῦντες κατὰ γνῶσιν, ὡς ἀσθενεστέρω πικέει τῷ γυναικείῳ ἀπονέμοντες τιμὴν, ᾧ καὶ συγχληρονόμοις χάριτος ζωῆς, εἰ; τὸ μὴ ἐκκόπτεσθαι τὰς προσευχὰς ὑμῶν. » Κόσμον ἐνταῦθα τὴν ὑποταγὴν φησι, διὰ τοῦ εἰπεν· « Ἐκδύσουν ἔντες, ὑποτασσόμεναι τοῖς ιδίοις ἀνδράσιν. » Εἰπὼν δὲ ἀρπάσως « τὰς ἄγιας γυναῖκας, καὶ θυγατέρας αὐτάς φησι « τῆς Σάρρας, » ἡτοι κατὰ τὴν πίστιν, ή καὶ κατὰ τὸ γένος. Ἀνάγκη γάρ τές θυγατέρας μιμεῖσθαι τὰς μητέρας. Μετὰ δὲ τοῦ πρέποντος Χριστιανοὶ κόσμον καὶ ἐλέημονας αὐτάς εἶναι παραίνει, μηδὲν ὑποβλεπομένας τὸν ἀπὸ τῶν ἀνδρῶν αὐτῶν διάτοῦ ἐκλεογισμένον. Τοῦτο βούλεται τὸ, « Μή φοβούμεναι μηδεμίαν πτώσιν, » ἐμφανίνειν. Εἰκὼν γάρ τοὺς ἄνδρας ἐσθίοντες τὰς τῶν ἀνδρῶμάτων αὐτάς λόγον ἀπαιτεῖν. Οὐτω μετεωρίσας τὸν λόγον, καὶ τὸ φειδῶλον καὶ μικρόψυχον τοῦ θείος; ἐπὶ τὸ ἐλευθεριώτερον χρῆσθαι τοῖς κατὰ τὸν οἶκον παρακαλέσας, ἐπέχει λοιπὸν καὶ τὰς τῶν ἀνδρῶν πρὸς αὐτὰς αἰστηρότητας, καὶ φησιν « Οἱ ἄνδρες, κατὰ γνῶσιν συνοικοῦντες » τοῦτ' ἔστιν, Αἰσθησιν λαμβάνοντες τῆς τοῦ θείος κονφότητος καὶ τοῦ εἰς μικρόψυχαν εὐολίσθου, μακρόθυμοι γίνεσθε πρὸς αὐτάς, μή λόγον ἀπαιτοῦντες πικρῶς τὸν κατὰ τὴν οἰκίαν αὐτὰς εἰς ταμιεύαν παρακαταθίνων. τοῦτο δὲ, ᾧ εἰπομέν, διὰ τὸ ἐλευθερίας αὐτάς εἰ; τοὺς πάντας περὶ τὴν ἐπίδοσιν διαγνωμένας, μή ἀκριβεῖς εἰναι ἔξεταστάς τοὺς ἄνδρας παραίνει. Έμοὶ δὲ δοκεῖ καὶ βαθύτερον διὰ τούτων εἰοάγειν καὶ σεμνότερον Πάσιον αἰνίζεσθαι ἐπὶ τῆς γαμικῆς χρήσεως. [Παῦλος μὲν γάρ ἀναφανδὸν βοᾷ. » Μή ἀποστερεῖτε ἀλλήλων,] εἰ μήτε διὸ συμφώνου, καὶ ἔξη; [οὗτος δὲ σεμνότερον, ὡς ἔφημεν,] « γνῶσιν » εἰπὼν καὶ διὰ τούτου αἰνίζαμενος τὸ πρᾶγμα, παραίνει τῷ εὐκολωτέρῳ καὶ πρὸς τοῦτο τῷ γυναικείῳ φύλῳ, μή ἐπιτιμητικῶς μετὰ σφρόδροτητος ποιεῖσθαι τὴν ἀπόστων ἀπόστασιν, ἀλλὰ πρῶτον μὲν ὡς ἀσθενεστέραις συνγνωμονικῶς αὐτὰς χρῆσθαι, εἰτέ πειθεῖν μετὰ τινος φειδοῦς τὴν τοῦ τοιούτου καταδέχεσθαι ἀποχήν. Τοῦτο γάρ βούλεται δηλοῦν (τὴν φειδῶν φημι) διὰ τοῦ εἰπεν· « Απονέμοντες τιμὴν. » Τιμὴ γάρ εἰ μή τις περὶ τι ἐνορᾶται, οὐδὲ φειδῶς [f. φειδῶ] ἐπακολουθεῖ. Εἰτ' οὖν ὡς ἀσθενεστέρως [f. — φειδῶ], ή καὶ ὡς συγχληρονόμοις χάριτος ζωῆς. οὐτως αὐτὰς χρῆσθαι περὶ τὰ τοιαῦτα τῶν δημιλιῶν δεῖ. Καὶ δι τούτων τὰς τῶν ἀνδρῶν προχειμένου ἥτου ἐπιβάλλομεν, τὸ ἐπιφερόμενον δηλοῖ, « Εἰς τὸ μὴ ἐκκίπτεσθαι, φάσκων, τὰς προσευχὰς ὑμῶν. » Τίνα γάρ ἐκκωπήν φέρει προσευχῆς,

⁴⁷ 1 Cor. vii, 5.

άνδρες πρὸς γυναικαὶ αὐτοῦ αὔστηρα; Πολλὴν μὲν οὖν καὶ προσέχειν, καὶ σπουδὴν, ἡ πρὸς τὰῦτα ἐν περὶ τούτῳ.

« Τὸ δὲ τέλος, πάντες ὁμόφρονες, συμπαθεῖς, φίλοις ἀδελφοῖς, εὐεπλαγχνοὶ, φίλοις ἀδελφοῖς, ταπεινόφρονες· μή ἀποδιδόντες κακὸν ἀντί κακοῦ, ή λοιδορίαν ἀντί λοιδορίας· τούναντον δὲ εὐλογοῦντες, εἰδότες διεις τούτο ἔκλιθητε, ἵνα εὐλογίαν κληρονομήσητε. » Τὸ δέξης μετά τῆς προειρημένης κατασκευῆς, φύγως· « Τέλος, » ήτοι τὸ συνεκτικώτατον, « πάντες ὁμόφρονες· ἐστε, καὶ ἔξης, εἰδότες διεις τούτο ἔκλιθητε, » εἰς τὸ εὐλογεῖν· πάντας. « Εὐλογεῖτε γάρ, καὶ πλαύλες φησι, τοὺς διώκοντας ἡμᾶς. » Τοῦτο δὲ ποιοῦντες, « κληρονομήσετε» διομα παρὰ πάντων ἄκουειν τὸ, « οἱ εὐλογοῦντες. » Διὸς οὐδὲ δίκαιον, τὸν τῆς αἰώνου ζῶντας ἀντεχόμενον, διὰ τῆς γλώσσης τινὰ βλασφημίαν. Διὰ τοῦτο καὶ ἀσβετοῦται τὴν γλώσσαν καθαρὰν ἔχειν λοιδορίας· τοὺς θέλοντας ἐπεράτως διακείθατε πρὸς τὴν διντας ζωήν. Οὕτω γάρ παρεσκευασμένοι ἔχετε τὸν παντοδύναμον εὐήκουον καὶ ἡμερον. Εἰ δὲ τοῦτο, τις δινάμενος κακῶσιν ὑμᾶς; Εἰ δὲ καὶ θλίψις ὑμῖν ἐπενεχθεῖται τοῖς τοῦ ἀγαθοῦ ἔργαταις καὶ μιμηταῖς, μὴ διλγωρίζετε. Καλεῖτε δὲ πρῶτον μὲν, διεις οὐ κακὰ ταῦτα· ἐπειτα δὲ, διεις καὶ μακάριοις διὰ τοῦτο. Διὸ δὲ ταῖς καρδίαις ὑμῶν τὸν Θεὸν ἀγιάζοντες, τὸν ἀνθρώπιγον φόδον μὴ φοβεῖσθε, μηδὲ ταράσσεσθε. « Άλλως. Ἀποσχόμενος τῶν κατ' ἄνδρα νοοθετημάτων καὶ κατὰ γυναικαὶ, κοινοποιεῖται λοιπὸν τὴν παράκλησιν πρὸς ἀπαντας, ἀνδρας καὶ γυναικας, καὶ φησι· « τὸ δὲ τέλος, » ἀντὶ τοῦ, [Τί] χρὴ ιδιολογεῖσθαι; ἀπλῶς πᾶσι φημι. Τοῦτο γάρ εἴ τέλος, καὶ πρὸς τοῦτο πᾶσιν δι σκοπὸς ἀφορᾷ τῆς σωτηρίας, καὶ οὗτος νόμος πᾶσιν ἀγάπτης· ἐξ οὐ φύεται πᾶσα ἀρετὴ, ἡ ταπεινοφροσύνη, ἡ συμπάθεια, ἡ εὐεπλαγχνία, καὶ αἱ λοιπαὶ. « Όν μὲν « ὁμοφροσύνη » ἐστὶ σύννευσις περὶ τις μετὰ σπουδῆς· ἀδιάφορος· » ἡ « συμπάθεια » δὲ, δη πρὸς τοὺς κακῶς πάσχοντας ὡς καὶ ἔφει λοιμένη πρὸς τοὺς πέλας διάθεσις· « εὐεπλαγχνία » δὲ, ἡ ἀπὸ ψυχῆς, κ. τ. λ. ἡ ἀπὸ ψυχῆς ἐπ' ἀγαθοποιίᾳ πῶν ὅμογενῶν κίνησις· « φιλοφροσύνη » δὲ, ἡ πρὸς ταῦτας ἡμερότητας καὶ προσήνεια· « φίτις καὶ πρὸς διμοθεῖς ἀντί γένοιτο καὶ φίλους· « ταπεινωσίας » δὲ, ήτοι ταπεινοφροσύνη, τὸ ἐπέρου δινείδοντος φέρειν, τὸ ἐπιγνωσκειν τὸ ἀμέρτημα, τὸ φέρειν τὰς κατηγορίας, δι εὐγνωμοσύνη ἀντὶ εἰς· « λοιδορία » δὲ ἡ ἐκ πονηρᾶς συνηθείας ἀνάστος περὶ τὸ καταλαλεῖν φιλοτιμία. Ταῦτας οὖν ταῖς ἀρεταῖς κατακομούμενοι πρὸς οὓς οὐχ ἀλώσιμοι ἀποφανθεῖτε κακίᾳ, καὶ ζηλωτοὶ ἔσεσθε τῇ θείᾳ κατευθυνόμενοι βοτῇ. « Ο γάρ ὑπὸ πάντων εὐλογούμενος καὶ ζηλωτός ἔστιν.

insuper et zelatorē sitis, sanctam ac perfectam vitam ducentes: qui enim ab omnibus benedicitur, is etiam zelator es.

« Ο γάρ θέλων ζωὴν ἀγαπᾶν, καὶ ίδεν ἡμέρας

A vestrae et Marum enim rerum contemplatus magnam tempore orationis attentionem fervoremque concebat.

Vers. 8, 9. « In fine autem omnes unanimes, compatientes, fraternitatis amatores, misericordes, modesti, humiles. Non reddentes malum pro malo, nec maledictum pro maledicto; sed et contrario benedicentes: quia in hoc vocati estis, ut beneficione et hereditate possideatis. » Quid sequitur. ita cum praecedentibus cohæret: « In fine, » hoc est in summa, « omnes unanimes estote, » etc., scientes « quia in hoc vocati estis » ut benedicatis. « Venerabiles enim et Paulus ait¹⁸, « persequentibus vos. » Quod facientes et hereditate possidebitis et illud ab omnibus nonen audire, « Benedicentes et hereditabunt terram¹⁹. » Non enim fas est, eum qui vita eternae adhaeret, quemquam lingua sua execrari. Quapropter etiam David eos, qui vere vita desiderio tenentur, hortatur, ut « linguan suam a malo, » seu a concubis et contumeliis et proibebant: ita enim comparati Omnipotentem ad vos audiendum proimplum ac benignum habebitis. Quod posito, quis vobis nocere poterit? Quod si etiam vobis recte operantibus, afflictio aliqua acciderit, animo ne concidatis. Quin gaudete: primo quidem quia hac vera mala non sunt; deinde, quia haec ratione evaditis beati. Quare cordibus vestris Deum glorificantes, humanum omnem timorem abjecite; C quin, nec ullo pacto turbemini. Alter. Absolutus jam documentis, quae ad maritos uxoresque pecuniariter attinent, nunc communī adhortatione viros omnes ac mulieres alloquuntur aitque: « In fine autem, » hoc est, Quid opus est peculiariter monere? Absolute omnibus dico: hoc enim si sicut est, et ad hoc collineat scopus omnium qui salutem consequi volunt; et ista est lex charitatis, quae astrigunt omnes: quippe ex qua omnis virtus propaginatur, humilitas, compassio, misericordia, et reliqua; ex quibus quidem « uanijmitas » est studiosus consensus circa aliquid absque discrimine; « compassio » est miseratione erga afflictos perinde ac erga semetipsum; « fraternitas amor » est affectus erga propinquos tanquam erga fratres; « misericordia » est animi inclinatio ad benefacendum 369 iis qui ejusdem conditionis sunt; « affabilitas » est benignitas et clemens erga omnes, cuiusmodi exhiberi solet amicis, et illis qui moribus convenient; « humilitas » demum est conygitantes ferre, lapsus agnoscere, accusations tollerare; quo: etiam ad « aequanimitatem » spectat; dicacitas vero est ex prava consuetudine propter vituperandi seu convitandi libido. His igitur virtutibus, inquit, ornati estis; ac præterea nulla capiuntur nequit: Qui enim ab omnibus benedicitur,

vers. 10, 11. « Qui enim vult vitam diligere, et

¹⁸ Rom. xii, 14. ¹⁹ Psal. xxvi, 20. ²⁰ Psal. xxxiii, 14.

dies videre bonos, coerced linguam suam a malo, et labia ejus ne loquantur dolum. Declinet a malo, et faciat bonum : inquirat pacem, et sequatur eam. » Ut summum certitudinis gradum admonitioni suæ conciliet, eam Davidis auctoritate confirmat, et ait : « Qui enim vult vitam diligere : » hoc est, qui sese ad veram vitam reformat, eamque amabilem reddere studet (hoc enim innuit illud, « Qui vult diligere, » seu desiderabilem, et expetendam omnibus reddere), firmissime ista teneat, quæ mecum suggerit propheticus sermo.

VERS. 12-15. « Quia oculi Domini super justos, et aures ejus in preces eorum : vultus autem Domini super facientes mala. Et quis est, qui vobis noceat, si boni amulatores fueritis ? Sed et si quid patimini propter justitiam, beati. Timorem autem eorum ne timueritis, et non conturbemini. Dominum autem sanctificate in cordibus vestris. » Absoluto propheticō oraculo, cum in eo habeatur : « Oculi Domini super justos, » et « Vultus Domini super facientes mala, » subdit : Si hac ratione vitam duxeritis, Deum benevolum et precibus vestris obsequenter habebitis. Tum vero, quis malum vobis inferre poterit, cum in manu ejus sint mors et vita ? Præterea, cum nonnulli afflictiones, quas pro fide sustinebant, tanquam mala quædam reputarent, Petrus, ut hunc corrigeret errorem, Ne putetis, ait, haec mala esse; quin pro magna felicitate habenda sunt. Timor enim ab hominibus incensus nihil putandus est, utpote brevissimæ durationis. Si enim « Oculi Domini super justos, et aures ejus in preces eorum; super autem facientes mala vultus ejus » omnimodum quis interitum communans, protectio, si haec mala forent, summus ille bonorum dispensator, nequaquam nos qui ipsum diligimus, hisce retribueret : in solos enim malos mala immittit. Non igitur malæ censendæ sunt afflictiones, quæ pietatis causa perferuntur. « Sanctificate autem Deum in cordibus vestris »¹¹, inquit cum Isaia, hoc est: Ne iebus apparentibus **370** gloriemini, sed in secreto cordis vestri conclavi sanctificationem Domini, quæ in purgatione a maculis, seu a pravis moribus, consistit, elaborantes, ita ipsum « sanctificate : » scilicet, bona conversatione vestra efficite, ut, quiunque vos viderint, eum glorifcent: quod et dominus Magister præcipit, dum ait ¹² : « Luceat et lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, » etc.

VERS. 15, 16. « Parati semper ad satisfactionem omni poscenti vos rationem de ea quæ in vobis est spe. Sed cum modestia et timore conscientiam labentes bonam : ut in eo quod detrahunt vobis, confundantur, qui calumniantur vestram bonam in Christo conversationem. » Illud « Parati ad satisfactionem. » etc. cum eo, « et timore conscientiam

Λ ἀγαθὸς, παυσάτω τὴν γένεσιν αὐτοῦ ἀπὸ κακοῦ, καὶ χεῖλη αὐτοῦ τὸν μὴ λαῖτσαι έόλον. Ἐκκλινάτω ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποιησάτω ἀγαθὸν. ζητεσά:ω εἰρήνην, καὶ διωξάτω αὐτὴν. » Εἰς ἀπαραλόγιστον ἰκφέρων τὸν τῆς νοούσεσίας αὐτοῦ λόγον, καὶ ἀπὸ τοῦ δασιδὸ τὸ πιστὸν αὐτῷ προσπορίζει, καὶ φησαν : « Ο γάρ Θέλων ζωὴν ἀγαπᾶν, » τοῦτο ἔστιν, δὲ πρὸς τὴν ὅντας; ζωὴν μεταστοιχειῶν ἐστιν, καὶ ἐπέρρεστον αὐτὴν ἀποφῆναι (πρὸς τοῦτο γάρ ἀπονεύει τὸ, « Θέλων ἀγαπᾶν, » οἰονεὶ, ποθειὸν ἀποφαίνειν περιμάχητον ἀνθρώποις); ἔχεσθα τούτων ἀνεπιστρέψως, ὃν καὶ ὁ προφητικὸς λόγος συναρτεῖται μοι.

« Οτι ὄφθαλμοι Κυρίου ἐπὶ δικαιους, καὶ ὡτα αὐτοῦ εἰς δέσμων αὐτῶν. Πρόσωπον δὲ Κυρίου ἐπὶ ποιούντας κακά. Καὶ τις δὲ κακώσων ὑμᾶς, ἐξ τοῦ ἀγαθοῦ ἡγησαται γένεσις; ; 'Αλλ' εἰ καὶ πάσχοιτε διὰ δικαιούσην, μακάριοι. Τὸν δὲ φόβον αὐτῶν μὴ φοβηθῆτε μηδὲ ταραχθῆτε. Κύριον δὲ τὸν Θεὸν ἀγάπατε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν.» Συμπερχόμενος τὴν προφτικὴν χρῆσιν, ἐπεὶ ἐν αὐτῇ τῷ, « Όφθαλμοι Κυρίου ἐπὶ δικαιους, » ἔγκειται, καὶ τὸ, « πρόσωπον Κυρίου ἐπὶ ποιούντας κακά, » τούτοις ἐπιφέρει, διτι. Εἰ εὐτῶ διαδικύτε, εὐμενὴ ἔξετε τὸν Θεὸν καὶ εὐήκοον. Οὐ γεγονός, τις κακωτικῶς ὑμῖν ἐπενεχθεί; Πάντα γάρ ἐν χειρὶ αὐτοῦ, θάνατος, ζωὴ. Πλήν ἐπειδή τισιν αἱ περιστάσεις, αἱ διὰ τὴν πίστιν, κακὰ ἐδόκουν, ἐπανορθόμενος ταῦτα δὲ Πίτρος φησί. Μή λογίζεσθε ταῦτα κακά, εἰ μὴ καὶ μακαρισμοῦ δῖσι. Ο γάρ εἰς ἀνθρώπων φόβος οὐδενὸς λόγου δῖσι, ἀλλ' ἐφήμερος. Εἰ γάρ εἰς ὄφθαλμοι Κυρίου ἐπὶ δικαιους, καὶ ὡτα αὐτοῦ εἰς δέσμων αὐτῶν. δὲ τοὺς ποιούντας κακά τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, αἱ ἀπώλειαν ἐπαπειλοῦν τοῖς κακοῖς· πάντως εἰ κακά ταῦτα, οὐκ δὲ τῶν ἀγαθῶν ταμιαὶ ἡμᾶς τοὺς ἀγαπῶμένους αὐτῷ κακοῖς ἀντημείνετο. Τὰ γάρ κακά τοῖς κακοῖς καταπέμπει. Ωστε οὐ κακαὶ αἱ διὰ τὴν εὐσέβειαν Οὐλίψεις. « Αγιάσειν δὲ τὸν Κύριον ἐν ταῖς καρδίαις, » μετὰ Ἡσαΐου παρακελεύεται· τοῦτο ἔστι, Μή τοις φαινομένοις μεγαλουσχεισθε, ἀλλ' ἐν τῷ [χρυπτῷ] τῆς καρδίας ταμιεὺς ὑμῶν τὸν ἀγιασμὸν ἐνεργήσαντες τοῦ Κυρίου, δις ἐν τῷ ἀπὸ τῶν μισμάτων, ήτοι τῶν πονηρῶν δύων, ἀφορισμῷ τῶν δύων περιγίνεται, οὐτεις αὐτὸν ἐ ἀγιάσατε. » Αγιάσεται δὲ διὰ τῆς καλῆς ὑμῶν ἀναστροφῆς, δοξαζόντων αὐτὸν τῶν διλλοιν ἀνθρώπων, ὡς καὶ αὐτὸς δὲ Θεάνθρωπος παραγγέλλει. « Οὐτεις λαμψάτω τὸ φῶν ὑμῶν ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, δόπω; Γδωσι τὰ καλὰ ὑμῶν ἔργα.»

« Ετοιμοὶ δὲ ἀεὶ πρὸς ἀπολογίαν παντὶ τῷ εἰτοῦντι ὑμᾶς λόγον περὶ τῆς ἐν ὑμῖν ἐλπίδος, ἀλλὰ μετὰ πραῦτητος καὶ φέρου συνείδησιν ἔχοντες ἀγαθὴν· ἵνα ἐν φιλοτελῶσιν ὑμῶν ὡς κακοποιῶν, καταισχυνόσιν οἱ ἐπιφεάζοντες ὑμῶν τὴν ἀγαθὴν ἐν Χριστῷ ἀναστροφῆν. » Τὸ δὲ, « Ετοιμοὶ πρὸς ἀπολογίαν, » καὶ τὰ ἔησι, μετὰ καὶ τοῦ πρᾶξιν ἐπιδε-

¹¹ Isa. viii, 13. ¹² Matth. v, 46.

κνυσθαις ἀγαθήν· πράτως; γάρ καὶ μετ' ἐπιεικείᾳς τοῦτο ποιοῦντες, τότε ἔσυτοὺς συνειδέναι πιστώσεσθε ἀγαθὴν καὶ τοὺς τὰς πονηρὰς ὑπολήψεις ἔχοντας περὶ ὑμῶν, κατασχυνεῖτε. Τούτῳ δὲ τῷ ἡρῷ πρὸς τὸ [ſ. τῷ] ἀνωτέρω συνυπακούεται τῷ [ſ. τῷ]. Πάντες ὁμόφρονες ἔσεσθε· τὸ γάρ, ἔσεσθε, κατὰ κοινοῦ καὶ τοῦτο ἀποδίδοται· ἵνα δὲ, "Ἐσεσθε ἐποιοῦσι. » Βούλεται δὲ παρεσκευάσθαι ἀεὶ τὸν πίστον ἀνθρώπον περὶ τὸν τῆς πίστεως λόγον, ὃς ἀεὶ ἐν παντὶ καιρῷ ἀπατωμένους ἥμας, τὸν περὶ αὐτῆς λόγον εὐχερῶς ἀποκρίνεσθαι, ἀπὸ κοινοῦ δὲ καὶ τὸ « μετὰ πρᾶτητο; » τοῦτο ποιεῖν, ὃς καὶ εὗτοῦ τοῦ Θεοῦ παρδότος. Οὐδεὶς γάρ τοῦ κυρίου αὔτοῦ παρέντος εὐγνώμων διῆλος ἀπαυθαδεῖται. Καὶ τὸ ἀπὸ τούτου κέρδος ἐπάγει τὴν ἀπὸ τῶν ἀπίστων περὶ ἥματος ἐπιγνωμοσύνην τε καὶ εὐγνωμοσύνην. "Ἐπιστατὸν δὲ, ὃς οὐκ ἔναντια ταῦτα τῶν ἀπὸ τοῦ Κυρίου εἰρημένων εἰ ὑμὲν [μη] μεριμνῶν [ſ. μεριμνῶν], γῆσιν ἐπὶ τὰς ἀρχὰς ἐπαγομένους καὶ τὰς ἔξουσίας τῇ ἀπολογησθεῖται· » Πέτρος; δὲ « παρεσκευάσθαι, πρὸς τοῦτο νῦν παραγγέλλει. Τὰ μὲν γάρ ἀπὸ τοῦ Κυρίου περὶ μαρτυρίου εἰρηται· τὸ δὲ ἀπὸ τοῦ Πάτρου περὶ διδοχακαίσ. Τὸ γάρ ἄνευ συνέσεως καὶ ἔξετάσεως δοκεῖν τι εἰδέναι μέμψιν φέρει. Γνῶσις γάρ ἀσυντέτων ἀνέξτατοι λόγοι. "Ἄλλως τε, αἱ ἐπειδὴ πολλὰ κατηγράφουν ἥμῶν ἀθέμιτα, καὶ τὰς ἀπλίδας ἥμῶν κενάς ἀπεφαίνοντο, περὶ τούτων ἱερογισμένας φέρειν τὰς ἀποκρίσεις φῆσιν, ἔχοντας δὲ τὸν θέλον συνέπαινον δ καὶ συνστόησιγ καλεῖται.

« Κρείττον γάρ ἀγαθοποιοῦνται, εἰ θέλοι τὸ θελτικαῖ τοῦ Θεοῦ, πάζχειν, δὲ κακοποιοῦνται. "Οτι καὶ Χριστὸς ἀπαῖς περὶ ἀμαρτῶν ἀπέθανε, δίκαιος ὑπὲρ ὀδίκων, ἵνα ἥμας προσ[αγ]έγῃ τῷ Θεῷ. » Η αἰτιολογία αὕτη οὐ πρὸς τὰ προσεχῶς εἰργμένα, ἀλλὰ πρὸς τὰ μικρὰν ἀνωτέρω, ὅτι « Εἰ καὶ πάσχοιτε διὰ έικαιοισύνην, μακάριοι ἔστε, διότι· » κρείττον ἀγαθοποιοῦνται πάτσχειν κακῶς, δὲ κακοποιοῦνται. » Εἰ δέ τις τὴν αἰτίαν πρὸς τὸ προσεχῶς βούλοιτο ἀποδίδονται τὸ, « ἀγαθοποιοῦνταις, » οὐχὶ πρὸς ἔτερον χρῆ λαμβάνειν εὐεργετικῶς, ἀλλ᾽ ἀπολύτως [άντι τοῦ, ἀγαθῆ] ἐργαζομένους, φωταύτως καὶ τὸ, « κακοποιοῦνταις. » Προστίθηται δὲ καὶ τὸ, « Εἰ θέλοι τὸ θελήμα τοῦ Θεοῦ, » δεικνύει, δῆτι οὐδὲν ἄνευ τῆς τοῦ Θεοῦ ροπῆς εἰς ἥματα γίνεται, ἀλλ᾽ δι᾽ αἱμαρτῶν κουφισμὸν, δι᾽ διάφραγμαν καὶ δόξαν ἥμων, δὲ καὶ εἰς ἔτερων σωτηρίαν. Καὶ τοῦτο διττόν. "Η γάρ κακοῦται τις δίκαιος πρὸς σωφρονισμὸν ἐτέρων ἀμαρτωλῶν, καθὸ εἰρηται τὸ, « Εἰ δίκαιος μόδις σώζεται, δὲ ἀμαρτωλὸς ποῦ φανεῖται; » Καὶ τοῦτο δὲ διττὴν ἐμφανεῖ τὴν ὡφέλειαν· τῷ μὲν πάσχοντι δίκαιῳ, εἰς προσθήκην δικαιοσύνης διὰ τῆς ὑπομονῆς· τῷ δὲ ἀμαρτωλῷ, πρὸς ἐπιστροφὴν, καθὼς εἰρηται. "Η οὖν διὰ ταῦτα πάζχει δίκαιος, διοτι πρὸς δόξαν οἰκεῖται, δὲ πρὸς ἐπιστροφὴν ἐτέρων καὶ σωτη-

A habentes bonam, conjungendum. Modeste enim, et, ut decet, istud facientes, et vosmetipsos comonstrabitis nullius consciens esse criminis, et eos, qui pravam de vobis opinionem gerunt, confundetis. At vero hoc in dicto, quemadmodum et in illo anteriore: « Omnes unanimes, subauditur, estote, vel sitis. Ex communī itaque ratione ita se locus hic habet: « Parati estote, vel sitis. Vult vero apostolus nos paratos semper esse ad reddendam de fide nostra rationem; ut quotiescumque interrogati sumus, facile respondere possimus: id que (ut cetera quoque) « cum modestia, vel Deo ipso praesente, faciamus: nullus enim servus qui sapiat, coram hero suo arroganter loquiur. Lucrum vero, quod exinde comparatur, explicat in eo sicut, quod infideles, quales nos simus, cognoscant, siue benevoli in nos redditantur. Scendum vero, haec iis, quae a Christo Domino dicta sunt, nequaquam adversari. Si enim ille minime « praemeditandum, nobis esse dixit, cum « ad reges et praesides ducti fuerimus, quemadmodum responderemus? » Petrus vero, ut ad id « parati semper simus, nunc præcipit: Dominus quidem de martyrio loquebatur; Petrus autem de doctrina sermoni habet. Porro quod quis absque studio et prævia meditatione se aliquid scire existimet, vituperatione dignum est: insipientis enim est inexpertos proferre sermones. Sed aliter etiam. Quoniam infideles de infandis nos accusabant sceleribus, ac C spem nostram inanem esse jactabant, præcipit, ut de his bene expensas responsiones afficeremus.

Vers. 17, 18. « Melius est enim benefacientes (si voluntas Dei velit) pati quam malefacientes. Quia et Christus semel pro peccatis mortuus est, justus pro injustis, ut nos offerret Deo. » Hæc ratio non ea, quae proxime dicta sunt, spectat: sed quæ paulo ante præmisit, nempe ea verba: « Et si quid patimini propter justitiam, 371 beati: » idcirco ait, « melius esse pati benefacientes, quam malefacientes. » Quod si cui rationem istam ad id quod immediate præcedit, referre libeat, illud « benefacientes, » non perinde sumere oportet, ac « beneficium aliis impertientes, » sed absolute: ut idem D sit, ac « bona operantes: » parique ratione illud « calefacientes, » intelligendum. Addit autem, « Si voluntas Dei velit, ut ostenda, nihil, nisi Deo volente, nobis accidere, sive ad peccatorum purgationem, sive ad gloriae augmentum, vel etiam ad aliorum salutem: et hoc quidem altera ex his rationibus. Vel enim affligitur justus, ut exinde sapere discant peccatores, iuxta illud⁵²: « Si justus vix salvabitur, impius et peccator ubi parebit? » Et hoc quidem duplice affectu utilitatem: scilicet justo augmentum justitiae, et peccatori conversionem, ut diximus. Justus itaque alterutra ex his causis patitur, vel ad gloriam propriam, vel ad alio-

⁵² Luc. xii, 14. ⁵³ 1 Petr. iv, 18.

rum emendationem et salutem, quemadmodum et Christus Dominus. Hinc Petrus Christi exemplum ob oculos ponit, subdens : « Quia et Christus semel passus est, » non quidem pro peccatis suis, sed nostris : quare et addit : « Justus pro injustis » Ipse enim Christus peccatum non fecit. Utque ostendat summi patientis efficaciam, dixit « semel. » Quoniam igitur Christus, ut nos « offerret Deo, » seu ad Deum adduceret, passus est, hoc plane evinxit, non omnes qui affliguntur, pro peccatis suis affligi. Et quoniam duplice natura constat Christus (nam Deus ac homo est), duplex etiam nobis beneficium passione sua contulit. Ut homo enim moriens, a morte nos liberavit, resurrectione sua nos renovans, tribuensque exemplo suo, ut nemo absque spe resurrectionis mortem jam subeat. « Vivificatus autem, » hoc est ex mortuis divina virtute resurgens (siquidem hoc non qua homo, sed qua Deus praestitit), justos omnes qui in inferis defiebantur, « convivificavit, » seu una secum reduxit ad vitam. « Multa, » enim « corpora sanctorum, qui dormierant, » ut sacer ait evangelista³³, « surrexerunt, et apparuerunt multis. »

VERS. 18, 19. « Mortificatus quidem carne, vivificatus autem spiritu. In quo et his, qui in carcere erant spiritibus veniens prædicavit. » — « Carne mortificatus, » id est, qua homo. « Vivificatus autem spiritu, » hoc est, ut Deus : « Spiritus » enim nomine intelligit Deum ; per « carnem » vero hominem. Et quidem prior intelligentia adtestatur Evangelista, qui ait³⁴ : « Spiritus est Deus, » ubi Christum Dominum veram sapientiam cum muliere Samaritanam docentem inducit : posteriori vero, universz Scriptura. Illic manifestum sit duplum esse Christum, non quidem persona, sed natura. Illud « in quo » pro, idcirco, positum est. Cum enim dixisset eum pro injustis nobis obiisse, subdit, **372** iis etiam, qui in inferno conclusi erant, prædicasse. Illiciusque enim progresso apostolo explicandum remanebat, quomodo Christus iis, qui ante eum obierant, profuerit. Quæstio etiam erat : Si pro omnium salute facta est divini verbi incarnatione, qualemmam salutem, qui præmortui fuerant, consecuti sunt ? Dubitationem utramque unica responsione solvit, dicens, Domini mortem duo effecisse : speciem resurrectionis resurgendo, et salutem eorum, qui ante ipsum excesserant ex hac vita. Qui enim recte vixerant, ii tunc per Domini descensum ad inferos salutem obtinere : quæ divi Gregorii sententia est. Ita enim ait : « Non sine exceptione omnes salvos facit Christus adventu suo : (sed) vel illuc eos duxit, qui crediderunt (4). » Liberi enim cujusque arbitrii res erat,

³³ Matth. xxvii, 52, 53. ³⁴ Joan. iv, 24.

Bonifacii Finetti notæ.

(4) Locus iste S. Gregorii Nazianzeni exstat in oratione ejus xlii (quæ est secunda in Pascha), pag. 693 edit. Colon. an. 1690. Cæterum non asserendo, sed dubitando protulit dictum istud S. Pater.

A plav, καθὼς καὶ δὲ Χριστός. Τούτου χάριν Πέτρος τίθεται νῦν τὸ τοῦ Χριστοῦ ὑπόδειγμα. « Οὐ καὶ Χριστὸς; ἀπαξ ἔπαθεν, » οὐχ ὑπὲρ ἀμαρτιῶν οἰκεῖων, ἀλλὰ ὑπὲρ ὑμῶν. Διὸ καὶ ἐπάγει : « Δίκαιος ὑπὲρ ἀδίκων. » Λύττος γάρ δὲ Χριστὸς ἀμαρτιῶν οὐκ ἐποίησε. Δεικνύεται δὲ καὶ τὸ τοῦ παθόντος δυνατόν, ἐπιφέρει τὸ, « ἀπαξ. » Ἐπει τὸν ὑπὲρ τῆς ἡμῶν πρὸς θεὸν καὶ Πατέρα αὐτοῦ προσαγωγῆς ἐπαθεν, ἔδειξεν διτοὺς οἱ πάντες οἱ πάσχοντες ὑπὲρ ἀμαρτιῶν πάσχουσι. Καὶ ἐπειδὴ διπλοῦς δὲ Χριστὸς, θεὸς καὶ ἀνθρώπος, διπλῆν καὶ τὴν χάριν παρέσχε ἡμῖν παθών. Ἀποθανών γάρ ὡς δινθρώπος, ἀπήλαξεν ἡμᾶς; τοῦ θανάτου, τὴν ὄντας ἐγκαίνιας ἡμῖν, καὶ δίους διὰ τοῦ ἐκπομποῦ γεγονότος, ὡς οὐκ ἔτι [οἱ] ἀποθανόντες ἀνέλπιστον ἀναστάσεως ὑπέρχονται θάνατον. « Ζωοποιηθεὶς δὲ, τοῦτο ἔστιν, ἀναστάς ἐκ νεκρῶν τῇ ἡγεμονίᾳ θεότητος δυνάμει (ἀνέσσεται γάρ ἐκ νεκρῶν, οὐχ ὡς ἀνθρώπος, ἀλλὰ ὡς θεός), » συνεζωποίσθε τοὺς ἐξ ἄρδη πάντος συναναστήσας ἐσταθῆ. « Πολλὰ γάρ σώματα, κατὰ τὸν θεόν εὐαγγελιστήν, ἀνέστη τῶν κεκοιμημένων ἀγίων, καὶ ἐνεφανίσθησαν πολλάτες. »

« Θανατωθεὶς μὲν σαρκὶ, ζωοποιηθεὶς δὲ πνεύματι ἐν φυλακῇ τνεύμασι πορευθεὶς ἐκτρυγεν. » — « Σαρκὶ θανατωθεὶς, » ἀντὶ τοῦ, ὡς ἀνθρώπος : « πνεύματι δὲ ζωοποιηθεὶς, » ὡς θεός. Τὸ γάρ, « πνεύματι, » τὸ, θεός, βούλεται παριστᾶν, ὥσπερ καὶ τὸ, « σαρκὶ, » τὸ, ἀνθρώπος. Τοῦ μὲν πρώτου δὲ εὐαγγελιστῆς μάρτυς, « Πνεῦμα, λέγων, δὲ θεός, » ἐν οἷς πρὸς τὴν Σαμαρεῖτιν εἰσάγει διαλεγόμενον Χριστὸν τὴν ἀληθῆ σοφίαν. τὸ δεύτερον δὲ, πᾶσα τῇ θείᾳ Γραφή. « Έκ τούτου δὲ σαρκὸς δὲ διπλοῦς δὲ Χριστὸς, οὐ τῇ ὑποστάσει, ἀλλὰ τῇ φύσει. Τοῦτο τὸ, « ἐν φ., » ἀντὶ τοῦ, διδ, κείται. Εἰπών γάρ διτοὺς ὑπὲρ τῶν ἀδίκων ἡμῶν ἀπέθαντο, λέγει λοιπὸν, διτοὺς καὶ τοῖς ἐν τῷ ἄρδη κατεχομένοις ἐκήρυξε. Μέχρι γάρ τούτου προβάτου, καὶ δεῖξαι προκείμενον λοιπὸν τῶς ἀποθανών δὲ Χριστὸς. ὁ φέλτερος τοὺς προκειμημένους : ἀμά καὶ ζητεως; οὐσης. [Εἰ] ἐπὶ σωτηρίαν πάντων ἀνθρώπων ἡ ἐνανθρώπωσις τοῦ Κυρίου, ποιέις ἐτυχον σωτηρία; οἱ προθανόντες; λύει ἀμφότερα δι' ἐνδος, καὶ φησιν, διτοὺς δὲ τοῦ Κυρίου θάνατο; ἀμφότερα ταῦτα εἰργάσατο, ἐπίπιδα ἀναστάσεως διὰ τοῦ αὐτὸν ἀναστῆναι, καὶ σωτηρίαν πάντων προκειμημένων. Οἱ γάρ καλῶς βιώσαντες; τὸν τῆς ζωῆς αὐτῶν χρόνον, οὗτοι καὶ τότε διὰ τῆς ἐν ἄρδη τοῦ Κυρίου καθέδου τῆς σωτηρίας ἐτυχον, ὡς καὶ Γρηγορίῳ τῷ θειῷ δοκεῖ. Φησι γάρ αὐτοῖς : « Οὐχ ἀπλῶς σώζει Χριστὸς πάντας ἐπιφανεῖς τοῖς ἐν ἄρδη, η κάκει τοὺς πιστεύσαντας. » Τῆς ἐκάστου γάρ προσιρέσσως ἐργον ἦν τὸ, λογικὸν γενόμενον, μή ἀναισθήτως ἔχειν τῇ; τοῦ Πεποιηκότος ἀγαθοδότως

Locus integer ita se habet : « Λν εἰς ἄρδην κατίη συγκέτελθε. Γνῶθι καὶ τὰ ἔκειται τοῦ Χριστοῦ μυστήρια, τις ἡ οἰκουμένη τῆς διπλῆς καταβάσεως; τις ἡ λόγος; Λέιω; σώζεις πάντας ἐπιφανεῖς, η κάκει

[ſ. — τον] δωρεᾶς, ἀλλ᾽ ἐπάξιον ἔσυτὸν παρέχειν τῆς Α (cum ratione prædicti essent) donum a supremo Factore benigne concessum recte possidere, et scipios dantis bonitate dignos præstare.

« Ἀπειθήσασί ποτε οἵτε ἀπεξιδέχετο ἡ τοῦ Θεοῦ μακροθυμία ἐν ἡμέραις Νῷε κατασκευαζόμενης τῆς κιβωτοῦ, εἰς ἣν δὲ λίγας, τοῦτο ἔστιν ὅπτῶ ψυχὴ διεσώθησαν δι' ὑδάτος. » Τοῦτο ἔληκε λύων ἀντίθεσίν τινα· εἰκῇς γάρ ἐρεῖν τινα· Καὶ τίνος ἀλλού κηρύξαντος πρὸ τοῦ Χριστοῦ, εἴτε οἱ ἀπειθήσαντες κατεκρίθησαν; Καὶ ἔχων τοῦτο ἐποιῶνται, ὡς καὶ Παῦλος, ἀπὸ τῶν κατεπαρμένων [ſ. κατεπηρ.] ἐν τοῖς λογικῶν δυνάμεων ἀπελέγχαι, οὐ τοῦτο ποιεῖ. Κριτικοὶ γάρ τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ γεγονότες, εἴται μή τὸ ἄγαθόν ἐργασάμενοι, κατεκρίσεως ἔξι οἱ οἱ τοιοῦτοι. Οὐκ οὖτε δὲ πρέπει. Διὸ τοι; « Ότι ἀκρείτουνος λόγου τοῦτο καὶ φύλοσόφου ἐκδύμενον λογισμοῦ, η κατὰ Ἰουδαίων δένοντιν χαμαίπετη. » Άπλος δὲ τῆς Γραφῆς τὴν ἀπειθείαν πιστοῦται, καὶ οὐκ ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν προφητιῶν, ἀλλ᾽ ἀπὸ αὐτῆς σχεδὸν τῆς κατασκευαίας. « Αφ' οὐ παρέστησεν ὡς ἔξι ἀρχῆς ἐκτηρύσαστο ἀνθρώποις ἡ σωτηρία, παρεωράτο δὲ τῇ πρὸ τοῦ μάταια αὐτῶν ἀποκλίσει. » Λαναριθμῆτῶν γάρ δυτιῶν ἀνθρώπων κατ' ἐκεῖνον καίρου, μόνοι ὀκτὼ δύνθρωποι πεισθέντες τοὺς κηρυκούμενοις διὰ τῆς κατασκευῆς τῆς κιβωτοῦ ἐσώθησαν. Ἐπειδὴ δὲ ἐν δύσταις ἡ σωτηρία, εὐθέτως τοῦτο ἐπὶ τοῦ ἀγίου βαπτισμάτος λαμβάνει, καὶ φησιν, διὰ Τὸ δύνωρ ἐκείνος τὸ βάπτισμα ἡμῖν ὑπῆγεστο, ἐπεὶ καὶ τοῦτο ἐναποπνύγει τοὺς ἀπειθῶντας δακμονας, καὶ σώζει τοὺς πιστῶν προσιόντας τῇ κιβωτῷ, ἥτουν τῇ Ἐκκλησίᾳ· ἂμα δὲ καὶ διετοί, ὁσπερ τὸ δύνωρ ἀποκλύσει τὸν ρύπον, οὗτοι καὶ τὸ βάπτισμα· ἀλλ' οὐ σαρκὸς ρύπου ἀπόθεσιν ἐργάζεται τοῦτο, συμβολικῶς δὲ τὴν τῆς ψυχῆς κτηλίδος ἀπόκλυσιν. « Εστιν δὲ καὶ οἰονεὶ τις ἀρθρῶν καὶ ἐνέχειρον τῆς πρὸς Θεὸν ἄγαθῆς συνειδήσεως.

« Οἱ ἀντίτυπον νῦν σώζεις καὶ ἡμᾶς βάπτισμα. Οὐ γάρ σαρκὸς ἀπόθεσις ρύπου, ἀλλὰ συνειδήσεως ἀγαθῆς ἐπερώτημα εἰς Θεὸν δι' ἀναστάσεως Ἱεροῦ Χριστοῦ. » Οὓς ἔστιν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ πορευεῖς εἰς οὐρανόν. » Τὸ ἔξῆς, οὐτως· « Οἱ ἀντίτυπον καὶ ἡμᾶς σώζεις βάπτισμα νῦν, οὐ σαρκὸς ρύπου διὰ πάθεσις, ἀλλὰ συνειδήσεως ἀγαθῆς τῆς εἰς Θεὸν ἐπερώτημα, ήτοι ἐκκήτησις [ſ. ἐκέτασ. vel ἐκήτητ.]. Οἱ γάρ συνειδήσεις ἔστιν τοῦτον οἱ βίου ἀμώμου ἀντεχόμενοι, οὗτοι καὶ τῷ ἀγίῳ βαπτίσματι προστέχουσι. Καὶ τοι, φησι, τοῦτο παρέχει τὸ βάπτισμα; » Η ἀναστάσις τοῦ Χριστοῦ. Πρὸ μὲν γάρ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ καὶ τοῦ πάθους ἀποφαίνεται τὸ, « Αν μή τις γεννηθῇ ἐξ δύστος καὶ Πνεύματος. » Αναστάσης δὲ, « τὸ βαπτίζειν πάντα, τὰ προσιόντα, ἐθνη εἰς τὸ δυνατὸν τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Ιεοῦ καὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος. » — « Υποταγέντων αὐτῷ ἀγγέλων καὶ

¹⁷ Ιωαν. xxixii, 3. ¹⁸ Matth. xviii, 19.

Bonifacii Finetli notæ.

τοὺς πιστεύσαντας; Si in infernum descendat, simul descendit (alloquitur fidem meditabundum). Ea quoque mysteria cognosce, quæ Christus illuc designavit: uad duplicitis descensus consilium? quæ

ratio fuerit? Utrum omnes sine ulla exceptione adventu suo salvos fecerit, an illic quoque eos duxerit, qui crediderunt?

Vers. 20. « Qui increduli fuerant aliquando, quando exspectabant Dei patientiam in diebus Noe, cum fabricaretur arca: in qua pauci, id est, octo animæ salvæ factæ sunt per aquam. » Haec addit, ut tacitam objectionem elideret. Facile enim rogare quis poterat: Ecquis ante Christum prædicavit, ut qui ei non credidissent, condemnarentur? Cunque in promptu haberet eam, qua Paulus quoque usus est, responsionem, nempe, ad id insitum nobis rationis lumen sat's esse; quandoquidem qui bonum a malo secesserent, facultate donati sunt, ii profecto, si bonum non opererentur, in condemnatione sunt digni: ea tamen uti noluit. Cur vero? Quia sublimiorē et nimis philosophicam illam putabat, quam ut Judeorum ingenio, quod humi repebat, accommodata foret. Igitur ex Scriptura infidelitatem eam astrinxit, et non quidem a prophetarum temporibus, sed ab ipsa pene mundi conditione. Ex quo demonstrat, etiam a principio annuntiatam fuisse hominibus salutem, sed despectui habitam ob eorum ad vana oblectamenta inclinationem. Cum enim innumerabiles per id tempus forent, octo tamen soli, qui nempe predicationi crediderunt, salvi per arcem facti sunt. Quoniam vero hoc in aqua contigit, apposite ad baptismia refert aitque, istud ab illa aqua subindicatione fuisse: nam et hoc continuas daemones perimit; salvat autem eos, qui per fidem ad aream, hoc est, ad Ecclesiam accedunt: ac præterea, quemadmodum aqua sordes abluit, ita et baptismia. Quod tamen non carnis sordium depositio, efficit **373**, sed symbolice demonstrat macularum animæ ablutionem.

Vers. 21, 22. « Quod et vos similis formæ salvos facit baptismia; non carnis depositio sordium, sed conscientiæ bonæ interrogatio in Deum per resurrectionem Iesu Christi. Qui est in dextera Dei profectus in cœlum. » Textus iste ita se habet: Baptisma consimili forma nunc vos salvos facit, quod est non detractio sordium carnis, sed conscientiæ bonæ interrogatio, seu exploratio erga Deum. Qui enim bene sibi concili sunt, seu qui vitam criminis expertem ducent, ii etiam ad sanctum baptismum accurrunt. At quid vero, ait, istum tribuit baptismum? Resurrectione Christi. Is enim ante resurrectionem et passionem suam illud edidit¹⁷: « Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, » etc. Post resurrectionem vero, « omnes gentes baptizandas præcepit in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti¹⁸. » Sequitur: « Subjectis

ei Angelis, P. testatis et Virtutibus. » — « Ei, » A Ἐξουσῶν καὶ Δυνάμεων. » — « Λύτῳ, » τίνι; Τῷ
κοῦ? Sicilicet; homini ipsi unito.

CAPUT IV

Vers. 1. « Christo igitur passo in carne, et vos eamdem cogitationem armemini. » — Eamdem cogitationem, pro: juxta eamdem intentionem et sententiam. Deest enim per figuram ellipsoes præpositio, juxta. Postquam igitur quæ Dominus post mortem fecit, enarravit, nemp̄ ejus ad inferos descensum, et eius rei gratia illuc penetraverit, videlicet ob eorum, qui inibi tenentur inclusi, salutem; notwithstanding ex ipsa morte adhortandi ad virtutem arripit occasione. Ait itaque, quod si Christus pro nobis mortuus est « carne » (non enim immortali et divina natura sua mori poterat), omni jure et nos pro illo, ut aliquid ipsi rependamus gratiae, mori debemus peccato, seu non amplius humanis affectibus capi, sed ad Dei beneplacitum reliqua vita nostræ operations omnes exigere.

Vers. 1, 2. « Quia qui passus est in carne, debuit a peccatis. Ut jam non desideriis hominum, sed voluntati Dei, quod reliquum est in carne vivat temporis. » Illud: « Qui passus est, » idem est ac, qui mortuus est. Ita et Paulus³⁹: « Si commortui sumus Christo, « et convivemus, » et⁴⁰, « mortui quidem peccato, viventes autem Deo. »

Vers. 3. « Sufficit enim præteritum tempus ad voluntatem gentium consummandam, his qui ambulaverunt in luxuriis, desideriis, vinolentiis, comedationibus, potionibus, et illicitis idolorum cultibus. » Hoc perinde est, ac si diceret: Quid enim? nondum expleti estis voluptatibus, quibus tandem indusistis? annon incontinenter, gentilium more, vixistis? Et quidem incontinentiae genera aliquot recenset ac nominat.

374 Vers. 4. « In quo hospitantur, non concurrentibus vobis in eamdem luxuriæ confusionem, blasphemantes. » Illud « In quo » pro, idcirco, positum est, quemadmodum superius: « In quo et his qui in carcere erant, spiritibus, » etc. « Hospitantur » hic significat, « admirantur. (5) » Ita vero id, quod hoc loco ait, se habet: Oportet vos, abjectis omnino, quæ gentilium propria sunt, studiis, quibus aliquandiu vacastis, arreplam vita honestatem firmiter tenere. Sic enim et gentilibus ipsis admirationi eritis, quod non perinde ac ipsi ad impietatis confusionem curratis. Ac posteaquam ob mutationem vestram admirati fuerint et obstupuerint; non solum confundentur et erubescunt, sed etiam vos execrabantur et maledicunt proscindunt. « Abominatio enim impio est pietas. » At non impune id facient: sed rationem reddent ei, qui ad hoc ipsum firmiter et immutabiliter sedet, omnium Judici. Istud enim

τὴν αὐτὴν ἔννοιαν δηλισασθε. » — « Τὴν αὐτὴν ἔννοιαν, » ἀντὶ τοῦ, κατὰ τὴν αὐτὴν ἐρμήν, κατὰ τὸν αὐτὸν σκοπόν. Λείπει γάρ ἡ, κατὰ, πρόθετις, οὐτὶ ἐλειπτικῶς εἰρηται. Επειδὲ οὐ τὸν οἰκονομίας λόγον διῆλθε, λέγω δὲ τὴν εἰς ἅδου πορείαν τοῦ Κυρίου, καὶ τίνος χάριν κάκει πορεύεται: οὐτὶ ἐπὶ σωτηρίᾳ καὶ τῶν ἐν ἁδῷ· τάλιν ἐπέραν ἀρρομήν ἀπὸ τοῦ θανάτου λαμβάνεις τοῦ Κυρίου εἰς παρακλησιν ἀρετῆς, καὶ φησιν, οὐτὶ Εἰ ἀπέθανε εἰς σαρκὶ Χριστὸς « ὑπὲρ ἡμῶν [f. υμ.] » (οὐ γάρ τῇ ἀθανάτῃ αὐτοῦ καὶ θεῖος φύσει πάντως), καὶ ἡμεῖς [f. υμ.] ἀντιδιδόντες αὐτῷ, ἀποθανεῖν δι' αὐτὸν τῇ ἀμαρτίᾳ, οὐκέτι ἀνθρωπίναις ἐπιθυμίαις ἀλλαζεσθε, ἀλλὰ κατὰ τὸ θέλημα μόνον τοῦ Θεοῦ, τὸν ἐπίλοπον χρόνον ζῆσθε τὸν ἐν τῇ σαρκὶ.

« Οὐτὶ δὲ παθὼν σαρκὶ πέπαυται ἀμαρτίαις, εἰς τὸ μηχάνημα ἀνθρώπων ἐπιθυμίαις, ἀλλὰ θελήματι Θεοῦ, τὸν ἐπίλοπον ἐν σαρκὶ βιώσαι χρόνον. » — « Ο παθὼν, » ἀντὶ τοῦ, δὲ παθανάτῳ ὅμοιον Παύλῳ λέγων: « Εἰ ἀπεθάνομεν Χριστῷ, καὶ συζητούμενοι αὐτῷ, καὶ νεκροὶ μὲν ἐσθμεθ τῇ ἀμαρτίᾳ, ζῶντες δὲ τῷ Θεῷ. »

« Αρκετός γάρ ὑμῖν δὲ παρεληλυθὼς χρόνος τοῦ βίου, τὸ βούλημα τῶν ἐθνῶν κατειργάσασθε [vulg. κατεργάσασθαι], πεπορευμένους ἐν ἀσελγείαις, ἐπιθυμίαις, οἰνοφλυγίαις, κώμοις, πότοις, καὶ ἀθεμίοις εἰδιλλοκατρείαις. » Οὐσπερ εἰ Ελεγεῖ Τί δέ; οὐχ ἐκορίσθη τοσοῦτον χρόνον ταῖς τοῦ βίου συνεξεταζόμενοι τὴν παθείας; ή οὐχ ὅμοίως τοῖς Εθνεσιν ἀσελγῶς ἐθώσατε; Καὶ τίνα τὰ ἀσελγῆ; Κατ' εἰδος ἐπίγειον οὐμάζουν αὐτά.

« Εὐ φένειονται, μή συντρεχόντων ὑμῶν εἰς τὴν αὐτὴν τῆς ἀσωτίας ἀνάχυσιν, βλασφημοῦντες. » Τὸ δέ, « ἐν φ., » ἀντὶ τοῦ, διδ, κεῖται, ὥσπερ καὶ ἀνωντὶ ἐλεγεν: « ἐν φ. καὶ τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασι. » Τὸ δέ, « Ξενίζονται, » ἀντὶ τοῦ, θαυμάζουσι, κεῖται. « Οὐ δὲ λέγει, τοιοῦτον ἔστι· Δεῖ καθάπαξ διεπαμένους τῶν ἐθνικῶν ἐπιτηδευμάτων, ἐν οἷς ἐξήστατε ποτε, τοῦ ἐπανηρημένου ὑμῖν σεμνοῦ βίου ἔχεισθαι. Οὕτω γάρ δικαίωσι τοιοῦτον ἔστι· Δεῖ καθάπαξ διεπαμένους [f. υμ.], μή συντρέχοντες αὐτοῖς εἰς τὴν ὅμοιαν αὐτῶν τῆς ἀσεβείας ἀνάχυσιν, ἢτι σύγχυσιν. Διδ καὶ μετὰ τοῦ θαυμάζουν καὶ ἐξαπορεῖσθαι τῇ μεταδολῇ ὑμῶν, οὐ μόνον κατασχύσουνται, ἀλλὰ καὶ βλασφημοῦσι. » Βόδινγμα γάρ ἀμαρτωλῷ θεοτέξεια. » Οὔτοι δὲ [ὑπὸ δι]ατιμώρητον ξέουσι τὴν τοιωτὴν βλασφημίαν· ἀλλὰ « δώσουσι λόγον » τῷ [ἐπ'] αὐτῷ τούτῳ ἀμεταθέτως καὶ ἐδραίως καθεδουμένῳ, τῷ πάντων Κριτῇ. Τοῦτο γάρ τὸ, « ἐποιμόν, » στραβαῖνε ἐνταῦθα, ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ, « Ἔτοιμάσων δρη

³⁹ II Tim. ii, 11. ⁴⁰ Rom. vi, 11.

Bonifacii Finetii nolam.

(5) Vulgata recipsa habet, « admirantur. »

ἐν τῇ ισχύ̄ αὐτοῦ· καὶ ἐν τῷ· «Ἐτοιμος δὲ θρόνος σου.» Τῷ οὖν χρήνοντι ζῶντας καὶ νεκροὺς ἀμετάθετας καὶ βιβαίως· «δώσουσι λόγον» οἱ χλευάζοντες ὑμᾶς. Πῶς δὲ ζῶντων [χριτῆς] καὶ νεκρῶν, ἔτης δηλώσεις δὲ ταῦτα γράψων.
ac iudibrio habent, «rationem reddent.» Qua sit, deinceps declarat hæc scribens.

«Οἱ ἀποδόσουσι λόγον τῷ ἑτοῖμως ἔχοντες κρίνεις ζῶντας καὶ νεκρούς.» Τὸ δέξιον, οὗτως· Οὗτοι οἱ βλασφημοῦντες ὑμᾶς «δώσουσι λόγον τῷ πάντας χρινοῦντι ζῶντας καὶ νεκρούς.» Κρίνονται γάρ καὶ νεκροί, καὶ δῆλον ἀπὸ τοῦ Κυρίου τῆς εἰς ἅδην παρουσίας. Κάκε γάρ ἐπιδημήσας ἐν τῷ μετὰ τὸν σταυρὸν δηλονθεὶς θανάτῳ αὐτοῦ [Ἔκτηρυκεν,] ὕστερον καὶ ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐκτηρεῖς δὲ οὐ λόγῳ, ἀλλὰ πράγματι. Καὶ ὕστερον ἐν τῷ κόσμῳ παραγενόμενος τοῖς μὲν ἑτοιμώς ἔχουσιν ἐπεγνωκέναι αὐτὸν εἰς δικαίωμα παραγένοντες, τοῖς δὲ ἀγνοήσασιν εἰς κατάκριμα· οὕτω καὶ τοῖς ἐν δόῃ, τοῖς μὲν κατὰ σάρκα ζήσασιν εἰς κρίμα παραγέγονε, τοῖς δὲ κατὰ πνεῦμα, τοῦτ' ἔστι κατὰ τὸν πνευματικὸν καὶ ἐνάρετον βίον, εἰς δόξαν καὶ σωτηρίαν. «Ωστε καὶ ζῶντων καὶ νεκρῶν δικαίως ἐν Κριτῇς λέγοτο.» Άλλως. [ΚΥΡΙΑΛΟΥ.] Νεκροὺς ἐνταῦθα καλεῖ τοὺς ἐν τοῖς θύνεσιν ὑπὸ τῶν κατηριθμημένων ἀμαρτιῶν νινεκρωμένους, οὓς καὶ εὑχεταις δὲ ἀπόστολος ἐπιστρέψαντας «λόγον» ἀμερπίτον «ἀποδύναται τῷ ἑτοιμώς ἔχοντες κρίνεις ζῶντας καὶ νεκρούς.» — «Ζῶντας δὲ καὶ νεκρούς» πάλιν φησι τοὺς δικαιούσας καὶ ἀμαρτωλούς, οἵς δὲ θεῖος Λόγος ἐπιδημήσας εὐηγγελίσατο τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν. Οἵτινες ἀμαρτωλοὶ προσδεξάμενοι αὐτοῦ τὰς ἐντολὰς, χρινοῦσιν ἐστοῦντας κατὰ ἀνθρώπους σαρκὶ τοῦτ' ἔστιν, ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ τούτῳ βίῳ τὴν ζευτῶν σάρκα καταδικάζουσιν ἐν νηστείᾳς, καὶ χαρευνταίς, καὶ δάκρυσι, καὶ τῇ λοιπῇ κακοπαθείᾳ, ἵνα ζήσωσι κατὰ Θεὸν πνεύματι, τὸ ἀπόστολος ἀλλιούς ἐνθυμούμενοι τὸ φάσκον· «Εἰ καὶ δέξανται ήμῶν ἀνθρωπος φθείρεται, ἀλλ᾽ δέξανται ημᾶς ἀνακαινοῦται ημέρᾳ τῇ ημέρᾳ.»

«Εἰς τοῦτο γάρ καὶ νεκροῖς εὐηγγελίσθη.» Οἱ μὲν παλαιοὶ τῶν Ιατέρων τοῦτο τὸ, «Νεκροῦς εὐηγγελίζθη,» ὡς περικοπῆν ἐξηγήσαντο, οὐδὲν φροντίσαντες τῆς συνεχείας τῶν δινών, οὐδὲ διειπολογικῶν εἰρημάνων [— νον] δεῖ πρὸς τοὺς πρὸ αὐτοῦ ἀναφέρεσθαι. Τούτο γάρ διφέλει: τὸ κατ' αἰτίαν λεγόμενον ἔχειν ἀλλ' ὡς εἰρηται, ὡς περικοπῆν αὐτὴν ἐξηγήσαντο οὕτως. «Νεκροὺς» γάρ ἔφασαν διττῶς λέγειν τὴν θείαν Γραφήν, ἢ τοὺς ταῖς ἀμαρτίαις ἐναποθανόντας, οἱ οὐδὲ ζῶντες ποτε ίδοιεν· ἢ τοὺς τῷ θανάτῳ τοῦ Χριστοῦ συμμορφωθέντας, καὶ ἀποθανόντας μὲν τῷ κόσμῳ, τοῦτ' ἔστι ταῖς κοσμικαῖς ἐπιθυμίαις, ζῶντας δὲ μόνῳ Χριστῷ· ὡς καὶ Παῦλος φησιν· «Οὐ δένυν ζῶ ἐν σαρκὶ, ἐν πίστει· ζῶ τῇ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ.» Φασὶν οὖν· Οἱ οὗτως ἀποθανόντες Χριστῷ, τῇ σαρκὶ ἐστοῦντες κατακρίνουσιν ἐπὶ τῇ

A significat hoc loco «paratum» esse. Quemadmodum et cum dicitur ⁴¹: «Præparans montes in virtute sua.» Et ⁴²: «Parata sedes tua.» Ei igitur, qui firma et immutabili sententia vivos et mortuos judicaturus est, quicunque vos nunc irrident, vero ratione viventium et mortuorum judex

Vers. 5. «Qui reddent rationem ei, qui paratus est judicare vivos et mortuos.» Sensus est: li, qui vos conviciis insectantur «rationem reddent ei, qui vivos et mortuos judicabit.» Judicantur enim etiam mortui, ut ex Domini ad inferos descendens patet. Illuc enim post mortem suam profectus ipse, non secus ac supra terram secerat, prædicavit. Prædicavit autem non seruone, sed opere. Quemadmodum vero, eum in mundo versaretur, ejus prædicatio, iis quidem qui ad ipsum agnoscendū comparati erant, in justificationem, iis vero qui ipsum agnoscere noluerunt, in condemnationem cessit; sic et apud inferos detalis contingit: iis enim qui secundum carnem vixerant, iudicium, iis autem qui spiritualem, seu ornatam virtutibus, vitam duixerant, gloriam et salutem attulit. Quare Judge vivorum et mortuorum recte dicitur. Alter. Mortuos hic appellat eos inter gentiles, qui enumeratis supra criminibus occisi erant: de quibus optat apostolus, ut aliquando conversi reclam «rationem reddere» possint «ei, qui paratus est judicare vivos et mortuos.» «Vivos,» rursus justos, «mortuos» autem peccatores vocat: quibus divinum Verbum in suo in hunc mundum adventu evangelizavit regnum cœlorum. Et quidem peccatores qui ejus mandata amplexi sunt, judicant semetipsos velut homines «carne,» hoc est, hac in vita carnem suam condemnant, **375** et jejuniis, humisterniis, lacrymis, aliisque afflictionibus castigant, ut vivant secundum Deum spiritu, memores apostolicæ illius sententiae ⁴³: «Licet is, qui foris est, noster homo corromperatur, tamen is qui intus est, renovatur de die in dieni.»

Vers. 6. «Propter hoc enim et mortuis evangelizatum est.» Vetus quidam Patres hocce dicunt: «Mortuis evangelizatum est,» ita interpretationi sunt, ac si nullam cum aliis connexionem haberet; non considerantes, quod, cum causam continet, ad id, quod præcedit, referre ipsum oporteat. «Mortui» igitur, inquit, duo hominum genera in Scriptura dicuntur: vel si scilicet, qui peccatis immortui sunt, qui neque unquam vitam habere poterunt; vel qui Christi morti conformes affecti sunt, mundo quidem, seu mundanis affectibus mortui, viventes autem Christo solo; ut et Paulus ait ⁴⁴: «Quod nunc vivo, in carne, in sive vivo Filii Dei.» Sie itaque aiunt: li qui hac ratione Christo cōmōrtui sunt, in carne seipso ob anteriorem vitam desidiose et negligentēr

⁴¹ Psal. LXIV, 7. ⁴² Psal. XCII, 2. ⁴³ 1 Cor. iv, 16. ⁴⁴ Galat. II, 20.

āctū condēmant : adeoque virūt & spiritu. » **hoc est, vitā Christi Domini exemplū conformem ducunt : eorum namque, quae anteā gesserunt, improbatio eos erga præsentia, et quae p̄ se mānibus habent, alacriores facit. Ita illi quidem. Quæ, tametsi recte se habere quis putaverit, hoc tamen defectū laborant, quod cum toto contextū hād cohaberant. Cum enim de iis qui in inferis conclusi erant, p̄missum fuerit, et « his qui in carcere erant spiritibus prædicasse, » ad istud etiam referre oportet præsentem, qua causa assertur, propositionem ; et non eam velut si sola prolatā fore, considerare. Quare dicimus, quod cum proxime dixisset, « Ei, qui paratus est judicare vivos et mortuos, » contra quod illud opponi poterat, quod ignotum videretur, ubi cum viventes, tum mortui judicandi essent, rem hanc confirmat eo, quod dixerat, et « his qui in carcere erant, spiritibus prædicasse, » et prædicationem illam ad « judicium, » hoc est, ad condemnationem cessisse : iis namque, qui vitæ probe transactæ consciæ erant, confessim bonitati Hlii, qui inibi apparuit, adhærentibus; Hlii, qui pravam vitam se duxisse meminerant, summo inibi repleti sunt pudore, atque condemnationem suam receperunt. Hoc igitur est judicem esse mortuorum. « Vivorum » autem, cum Dominus ad mortalem hanc vitam venit, ejus præsentia ad condemnationem plerisque fuit ; nam, cum boni ad ipsum doctrinæ ipsius percipiendæ causa accurrerent, mali veritatem clause sponte oculis repulerunt. Quamobrem Dominus protulit illud⁴⁹ : « In iudicium ego in hunc mundum veni, » hoc est, in condemnationem. **376** « Ut judicentur quidem secundum homines in carne, vivant autem secundum Deum spiritu. » Integer hic textus hunc habet sensum: Domino ad inferos descendente, ii quidem qui in mundo carnaliter vixerant, condemnati sunt : qui autem spiritualem vitam egerant, aut cum Domino revixerunt (quandoquidem & multa corpora sanctorum, qui dormierant, surrexerunt⁵⁰ ;) aut certe optima spe recreati sunt. Cæterum in verbis iis « judicentur, » ac « vivant » futurum pro præterito usurpatum est (quæ temporum mutatio in Scriptura haud infrequens est), scilicet pro, judiciali sunt, vixerunt. « Omnia autem annis appropinquavit : » hoc est cum eorum qui in vita, tum eorum, qui apud inferos justificati sunt : quandoquidem in secundo Domini adventu quisque quod illi debetur, recipiet. Si vero quispianum sit, qui Domini in inferno prædicationem despiciat, quasi nihil mortalis in inferno detentis professe possit, juxta illud⁵¹ : « In inferno autem quis conflabitur tibi ? » ne ille cum prædicationem in inferno factam crasse nimis intelligit, tam & confessionem non laudem Dei, sed rerum occultarum præstationem esse putat ; non percipiens, quo sensu**

A προτέρᾳ ἀμελεῖ ζωῆ καὶ βαθύμῳ. Τοῦτο δὲ ζῆν αὐτοὺς ἔστι πνεύματι, τοῦτ' ἔστι, εἴ κατὰ Χριστὸν ζῶ. Ἡ γάρ τῶν προτέρων κατάγωσις εὐθυμοτέρους αὐτοὺς περὶ τὰ νῦν καὶ μετὰ χείρας ποιεῖ. Κάκενοι μὲν οὖτεώς. Εἰ δὲ καὶ καλῶς ἔχειν ταῦτα τις ἐρεῖ, ἀλλ' οὐπω ταῦτα παντὸς ἔξεχεται τὸ εἰρημένον. Εἰρημένου γάρ ἀνωτέρω περὶ τῶν ἐν τῷ φῦλῳ, διτοις καὶ τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασιν ἐκήρυξε, πρὸς τοῦτο δάσον καὶ ἀναφέρειν τὸν περόνα μετὰ αἰτίας εἰσαγόμενον λόγον, καὶ μὴ ὡς νῦν μόνον εἰρημένων ἐπισκοπεῖν. Οὐεντὸς δὲ τοῦ περόνου, ὡς ἐπειδὴ προσεχῶς εἶπε· « Τῷ ἑτοίμως ἔχοντι κρίνει ζῶντας καὶ νεκρούς, τὸ δὲ ἀνθυποφερόμενον ἦν τούτοις· Καὶ ποῦ ζῶντες; ποῦ δὲ νεκροὶ κρίνονται; Ἐπιφέρει τοῦ λόγου τὴν πίστιν ἀφ' ὃν ἀνωτέρω εἰρήκει, διτοις καὶ τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασιν ἐκήρυξε, καὶ τὸ κήρυγμα τοῦτο εἰς τοὺς τοῖς ζῶντας κατάκρισιν τούτων, τῶν μὲν ζωτοῖς συνειδότων κρηστὸν βίον, τῆς τοῦ φανέντος ἐκεῖσε, κ. τ. λ., χρηστότητος, συναπτομένων εὐθύς· τῶν δὲ πονηρῶν ἀνθεθεν αἰσχύνης πεπληρωμένων, καὶ τὴν ζωτῶν καταδίκην ἐκδεχομένων. Τοῦτο μὲν οὖν τὸ κριτήν εἶναι νεκρῶν. Τὸ δὲ, « ζῶντας, » ἐλθόντος τοῦ Κυρίου εἰς τὸν φωταρτὸν τοῦτον βίον, τὴν παρουσίαν ἐσχήκασιν ἀνθρώποις τούτους κατάκρισιν· τῶν μὲν ἀγαθῶν προσδραμόντων αὐτῷ εἰς μαθητείας [ſ. — αν]. τῶν δὲ κακῶν ἀποστειλμένων, καὶ ἐκοντὶ μυστήτων πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Διδοὶ καὶ εἰρηται τὸ δέ, « Εἰς κρίμα ἐγὼ ἐλήλυθα εἰς τὸν κόσμον, καὶ ήτούν εἰς κατάκρισι. Οὗτοι μὲν οὖν ζῶντων κριτῆς καὶ νεκρῶν δὲ Χριστός. « Ινα κριθῶσι μὲν κατὰ ἀνθρώπους ταρχή, ζῶσι δὲ κατὰ θεὸν πνεύματι. » Τὸ δέ, « κριθῶσι ταρχή, » τὸ δὲν νόημα οὖτως· Τοῦ Κυρίου τοῖς ἐν τῷ φῦλῳ φωτιστοῖς, οἱ μὲν ἐν τῷ κόσμῳ ταρχικῶς ζήσαντες κατεκρίθησαν· οἱ δὲ πνευματικῶς, ζῆσαν δὲ τῇ μετὰ τοῦ Κυρίου ἀναβώσει (πολλὰ γάρ σώματα τῶν κεκοιμημένων ἀγίων ἡγέρθη), δὲ τῇ εὐελπιστεί. Τὸ δέ, « κριθῶσι » καὶ « ζῶσι » κατὰ ἀντιγρονίεν εἰληπται ἀντὶ παρφρημένων, μέλλων, δὲ τῇ θείᾳ Γραψῇ σύνηθες. Αντὶ γάρ τοῦ, ζῆσαν καὶ ἐκριθησαν. « Πάντων δὲ τὸ τέλος ἡγγικε· » τοῦτ' ἔστι, καὶ τῶν κατὰ ζωὴν δικαιωθέντων, καὶ τῶν κατὰ σὸν φῦλον. « Εν γάρ τῇ δευτέρᾳ παρουσίᾳ τὸ ἀποκείμενον ἐκάστῳ τελεσθήσεται. Εἰ δέ τις τὸ δὲν τῷ φῦλῳ τοῦ Κυρίου κήρυγμα ἀλετεῖ, φάσκων μηδὲν τοῖς ἐν τῷ φῦλῳ τοῦτο λυστελεῖν τεθνεῶσιν, κατὰ τὸ δέ, « Τίς ἐν τῷ φῦλῳ ἐξομολογήσεται σοι· » οὗτοῦτο· Εξομολόγησίς ἔστιν εὐχαριστία πρὸς θεόν, ἀφ' οἵτις τις δυσχερῶν ἀπολλάγῃ. Επειδὲ οὖν ἐν τῷ παρόντι βίῳ πάντα τὰ πρακτὰ συντελεῖται ἐνεργούμενα (ἀποθανοῦσι γάρ πάντας [ἀργά]), εἰκότως ὡς μὴ τινος τούτων ἐνεργουμένους ὑπὲρ ἄν τις ἀπαλλαγεῖς ἐξομολογήσεται,

⁴⁹ Joan. ix, 39. ⁵⁰ Matth. xxvii, 52. ⁵¹ Psal. vi, 6.

είρηται το, « Ἐν τῷ ἥδη τις ἐξομολογήσεται σοι; » A dictum sit ⁴⁸: « Non mortui laudabunt te, Domine, Confessio itaque est gratiarum actio Nostri, cum quis ab aliqua molestia liberatus est. Propterea cum tempus operandi hac vita finiatur, (mortali enim ab omni vacante opere,) profecto cum nihil illuc continet, ob quod quis liberatus constitutus, merito dictum est: « In inferno quis constitutus tibi? »

« Πάντων δὲ τὸ τέλος ἡγγίκει. Σωφρονήσατε οὖν, καὶ νήψατε εἰς τὰς προσευχάς. Πρὸ πάντων δὲ τὴν εἰς ἔκποντας ἀγάπην ἔκτενη ἔχοντες, διτεῖς ἡ ἀγάπη καλύπτει πλήθος ἀμαρτιῶν. Φιλόξενος εἰς ἀλλήλους ἀνευ γογγισμοῦ. » — « Τέλος, » ἀντὶ τοῦ, συμπλήρωσις, συντέλεια. « Τέλος » φησὶν « ἡγγίκειν πάντων » τοῦτο δὲ ἀληθεῖ λόγῳ ἔστιν ὁ Χριστός. « Η πάντων γάρ τελείστης αὐτός ἔστιν ἀλλ' οὐχ ὡς Ἐλληνες ληροῦσιν, οἱ μὲν τὴν ἕδοντὴν φάσκοντες τέλος, ὡς Ἐπίκουρος. οἱ δὲ τὴν ἐπιστῆμην, ἡτοι θεωρίαν, ἢ ἀρετὴν. Ἐπὶ [§. ἑπτέ] τοίνυν ἡ πάντων τελείστης Χριστὸς παραγέγονε, καὶ αὐτοὶ ταῦτη τῇ πετεινήστηται, φησι, συμμορφούμενοι, ἀνελλιπεῖς ἔκποντος ἐν παντὶ διέξατο, ἐν σωφροσύνῃ, ἐν νήψει προσευχόμενοι. Νηφάντων γάρ ἡ προσευχὴ ἐν τῇ πρὸς ἀλλήλους ἀγάπῃ. Ταῦτην δὲ Παῦλος « πλήρωμα » εἶπε νόμου· οὗτος δὲ « ἀμαρτίας » δυναμένην « καλύπτειν. » Ό γάρ εἰς τὸν πλησίον ἔλεος τὸν Θεὸν ἡμῖν ἔλεων ποιεῖ. Εἴπων δὲ « ἀγάπην, » ἐπάγεις καὶ τὰ τῇ ἀγάπῃ συνακαλουθοῦντα, τὴν « φιλοξενίαν, » ἢν τὸν γογγισμοῦ « ἔκτελεν κελεύει. » Άλλα καὶ τοῖς εὐπορουμένοις ἔκδεστον χαρίσματι τῷ μὴ ἔχοντι ἀδελφῷ κοινωνεῖν, οἷον δὲ λόγον ἔχων διδασκαλικὸν (τοῦτο γάρ τὸ, « ὡς λόγια Θεοῦ, » δηλοῦ), τῷ χρήζοντι τούτου. « Ο χορηγίαν ἔχων τροφῶν τῷ μὴ ἔχοντι ἐπιδίδονται, μὴ μικροφύχως, ἀλλ' ὡς ἡ δύναμις « παρέχει τῆς ἀπὸ Θεοῦ χορηγίας. Ταῦτα δὲ παρατιῶν, φησιν, « Ινα ἐν πάσιν, εἰτε θυντεῖν, ἢ καὶ τοῖς ἔγγυς ὅμιλον, » δοξάζηται ὁ Θεός, » faciat; et non quidem parce, sed juxta facultatem, τοβις idcirco suadeo, « ut ab omnibus, » sive gentiles sint, sive propinquoi, « honorificetur Deus. »

« Ἔκαπτος καθὼς ἔλαθε χάρισμα ἀπὸ Θεοῦ, εἰς ἔκποντος αὐτὸν διακονοῦντες, ὡς καὶ οἱ οἰκονόμοι ποιεῖταις χάριτος Θεοῦ. Εἰ τις λαλεῖ, ὡς λόγια Θεοῦ· εἰ τις διακονεῖ, ὡς ἐξ Ισχύος ἡς χορηγεῖ ὁ Θεός· Ινα ἐν πάσιν ὁ Θεός δοξάζεται διὰ Ιησοῦ Χριστοῦ, τῷ ἔστιν ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, εἰς τοὺς αἰώνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. » Τῶν γάρ ἐφ' ἡμῖν κειμένων, καὶ ὃν ἔσμεν κύριοι, μὴ ποιεῖν, τοῦτο πάσης ἀδικίας ἔχει γραφήν. Οὐ γάρ ἐπὶ τῆς τῶν χρημάτων κτήσεως μόνης, ἀλλὰ καὶ τῶν ὅλων φυσικῶν πλεονεκτημάτων ἔχων, ὑπόχρεώς ἔστι παρέχειν τῷ μὴ ἔχοντι. « Οἱ καὶ αὐτὸς μὴ ἔχων παρὰ Θεοῦ ἔλαθεν, Ινα παρέχῃ τῷ μὴ ἔχοντι. »

« Ἀγαπητοί, μὴ ξενίζεσθε τῇ ἐν ὑμῖν πυρώσει, πήρες πειρασμὸν ὑμῖν γενναμένη [υἱογ. γιν.], ὡς ξένου ὑμῖν συμβαλοντος· ἀλλὰ καθὸδον [υἱογ. καθὼς] κοινωνεῖτε τοῖς τοῦ Κυρίου παθήμασι, χαίρετε· Ινα καὶ ἐν τῇ ἀποκαλύψει τῆς δόξης αὐτοῦ χαρήτε ἀγαλλιώμενοι. » Οὕτω διαταξάμενος περὶ τῶν προσεχῶς εἰρημένων, ἐπει τινας ἐώρα διὰ τὰς ἐπαγομένας αὐτοῖς θλιψεις σκανδαλιζομένους, ἀτε ἐν τῷ νόμῳ τοῖς

VERS. 7-9. « Omnia autem finis appropinquavit. Estote itaque prudentes, et vigilate in orationibus. Ante omnia autem mutuam in vobismetipsis charitatem continuam habentes: quia charitas operit multitudinem peccatorum. Hospitalis invicem sine murmuratione. » Ponitur « finis » pro complemento, seu consummatione. Porro « finis » pro omnium appropinquasse, ait, qui est Christus: ipse enim omnium perfectio est: et non ut gentiles efficiunt, quorum alii voluptatem, ut Epicurus, alii scientiam seu contemplationem, alii virtutem ultimum finem esse arbitrantur. Quoniam igitur omnium perfectio ac finis Christus advenit, inquit, et vos hinc conformati perfectioni, exhibete vosmetipso in omni virtute absque defectu, in sobrietate et vigilantia orantes (vigilantium enim est oratio) in mutua charitate. » Hanc Paulus quidem « plenitudinem legis » vocat; hic autem apostolus ait ⁴⁹, eam « peccata operire » posse: siquidem misericordia quae in proximum exercetur, Deum nobis propitium reddit. Ut vero de charitate mentionem fecit, subiungit ea, quae illam committari solent: ut est « hospitalitas» quam « sine murmuratione » exercendam præcipit; sicut etiam, ut ii, qui aliquo abundant dono, illud cum **377** fratre non habente libenter communiceant: ut si quis doctrinam possideat (hoc enim illud, « ut sermones Dei » significat), eum, qui indigens est, ipsa participet. Sic qui alimēntis abundat, ei qui caret, partem gentilium sint, sive propinquoi, « honorificetur Deus. »

VERS. 10, 11. « Unusquisque, sicut accepit gratiam, in alterutrum illam administrantes, sicut boni dispensatores multiformis gratiae Dei. Si quis loquitur, quasi sermones Dei: si quis ministrat, tanquam ex virtute, quam administrat Deus: ut in omnibus honorificetur Deus, per Iesum Christum: cui est gloria et imperium in saecula saeculorum. Amen. » Nam quae in nostra potestate omnino sunt, ea non facere summa injustitiae species est. Non enim si tantum qui pecunias possident, sed quicunque naturali aliquo dono precebellunt, illud eum non habente communicare debent: quia ὁ οὐρανος etiam ipse, cum non haberet, accepit utique ut indigentibus distribueret.

VERS. 12, 13. « Charissimi, nolite peregrinari in servore, qui ad tentationem vobis sit, quasi novi aliquid vobis contingat. Sed communicantes Christi passionibus, gaudete, ut et in revelatione gloria eius gaudieatis exultantes. » Cum ita circa præcedentia constituisse, quoniam perspiciebat, nonnullis offendiculo esse eas, quas patiebantur, afflictiones, eo præsentim quod in lege iis, qui Deo serviant,

⁴⁸ Psal. cxiii, 17. ⁴⁹ Rom. xiii, 10.

prospera ac imperturbata vita promittatur : licet superius, cum servis præcepta daret, ejusmodi homines breviter consolatus esset, nihilominus nunc ad eumdem finem fusiore utitur sermone, inquiens : « Charissimi » (qua compellatione statim significat, hæc illis non tanquam odio habitis, sed potius velut impense dilectis usu venire). « Nolite peregrinari, » hoc est, ne miremini. Deinde, quod « explorationem per ignem » appellat afflictiones, aperit indicat, eas ipsis nonnisi ad eorum probationem, seu periclitandi eos causa, a Deo immitti. Iujusmodi autem experimentum eum de quo capitur, non secus ac ignis aurum, vel argentum, probatissimum ac summe æstimabilem reddit. Subjungit vero, quod omnium beatissimum est, nempe, eos qui ista perpetuiuntur, conformes fieri Christo Dominino et Magistro : adeoque, si nunc cum ipso variis efficiuntur ignominiis, postea, in futuro sæculo, cum ipsis quoique glorificandos esse. Hæc summa verborum apostoli.

Vers. 14, 15. « Si exprobramini in nomine Christi, beati eritis : quoniam quod est honoris, gloria, et virtutis Dei, et qui est ejus Spiritus, super vos resquiescat. » Quoniau Christiani appellamini. « Per illos quidem blasphematur ; **378** per vos autem glorificatur. Nemo autem vestrum patiatur, ut homicida, aut fur, aut maledicus. » Subaudiendum qui, ante ea verba, « Per illos quidem blasphematur. » Nempe Spiritus sanctus per impios quidem maledictis afficitur, « per vos autem collaudatur. » Quomodo ? Quia, cum illi vos false accusent, eis quidem ignominia, vobis autem gloria assunditur.

Vers. 15, 16. « Velut alienorum appetitor. Si autem ut Christianus, non erubescat : glorificet autem Deum in isto nomine. » Alienorum appetitor hic dicitur, qui aliena curiosius indagat, ut calumniandi occasionem habeat : quod est scelesti, dolosi et ad omne malum comparati animi.

Vers. 17, 18. « Quoniam tempus est, ut incipiat judicium a domo Dei. Si autem primum a nobis, qui finis eorum, qui non credunt Dei Evangelio. Et si justus vix salvabitur, impius et peccator ubi parebunt ? » — « Judicium » hic non condemnatio nem, sed discussionem et indagationem vocat. Terret autem eos, ut a torpore, in quo vivebant, excitet. Idcirco subdit : « Si igitur primum a nobis, discussio incipiet eorum, quæ viventes egimus ; qualem putamus futurum eorum finem, qui non crediderunt ? » Incipit autem judicium a domo Dei : nam secundum magnum Basiliou, naturaliter eorum qui nobis familiarissimi sunt, offensas ægerrime ferimus. Omnium vero familiarissimi Deo sunt fidèles, qui dominum ejus, hoc est, Ecclesiam replent. Quamobrem dicebat Salvator⁷⁰ : Primum dicet his, qui a dextris ejus erunt. » Judicium vero hic, seu discussionem, vocat afflictiones, quæ fidelibus inferuntur ab impiis : quod eventui un-

Λ δουλεύουσι τῷ Κυρῷ ἐπιχγείλαν ἀνενοχλήτου βίου καιμένην· καὶ ἄνω μὲν διὰ βραχέων, τίκτα τοῖς δούλοις ἔνομοθέτει, τὴν περὶ τούτου παράκλησιν ἐποίησατο, νῦν δὲ διεξοδικώτερον τῷ λόγῳ πέχρηται, καὶ φῆσιν· « Ἀγαπητοί· » εὐθὺς διὰ τοῦ δύναματος σημαίνων, ὡς οὐ μισουμένοις, ἀλλ’ ὡς ἄγαν ἀγαπωμένοις ταῦτα συμβαίνειν. « Μή ἔντιεσθε δὲ, ἀντὶ τοῦ, μὴ θαυμάζετε. Εἴτα καὶ « πύρωσιν » τὰς Ολύψεις εἰπὼν, ἐνέφηνεν, ὡς διὰ δοκιμασίαν αὔταις αὔταις ἐπάγονται. « Ή δὲ δοκιμασία περισπούδαστον τὸ δοκιμαζόμενον ἀποτελεῖ, ὡς καὶ τὸν χρυσὸν καὶ ἀργυρὸν. Τούτοις δὲ τὸ μακαριώτερον ἀπάντων ἐπενέγκας, τὸ τοὺς ταῦτα πάσχοντας, ἐναμβίλους εἶναι Χριστῷ τῷ διδασκάλῳ, καὶ μετ’ αὐτοῦ τοὺς νῦν ἡτιμωμένους, ἵνα καὶ συνδιέασθαιν αὐτῷ Β κατὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα, τὸ πᾶν ἐν τούτοις καταπάνει τοῦ σκοποῦ. »

« Εἰ δυσιδέξεσθε ἐν δύνματι Χριστοῦ, μακρίοις δὲς τὸ τῆς δόξης καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ Πνεῦμα ἐφ’ ὑμᾶς ἀναπτύξεται. » Ἐν τῷ Χριστιανῷ καλείσθαι. « Κατὰ μὲν αὐτοὺς βλασφημεῖται, κατὰ δὲ ὑμᾶς δοξάζεται. Μή γάρ τις ὑμῶν πατσχέτω ὡς φονεὺς, ή λοιδόρος, ή κλέπτης, ή κινοποιός. » Προσυπακουστέον τὸ, ὅπερ, « Κατ’ αὐτοὺς, μὲν βλασφημεῖται, τὸ τοῦ Θεοῦ δηλοντί Πνεῦμα, κατὰ δὲ ὑμᾶς δοξάζεται. » Πώς; « Οτιψεύδως ὑμῶν κατηγορούμεντων αὐτῶν, ἐκείνους μὲν καταχεῖται αἰσχύνη, ὑμὲν δὲ δόξα. »

« Ή ὡς ἀλλοτριοεπίσκοπος. Εἰ δὲ ὡς Χριστιανὸς, μὴ αἰσχυνέσθω. δοξάζεται δὲ τὸν Θεὸν ἐν τῷ μέρει τούτῳ. » — « Ἀλλοτριοεπίσκοπος, » δ τὰ ἀλλότρια περιεργάζομενος, ἵνα ἀφορμὴν λοιδόριας ἔχῃ. Τοῦτο δὲ μιαρᾶς καὶ κακούργου ψυχῆς, καὶ πρὸς πᾶν ἐτοιμῆς κακὸν ἔστι.

« Οτι δὲ καὶ ρής τοῦ διρκασθαι τὸ κρήμα ἀπὸ τοῦ οἰκου τοῦ Θεοῦ. Εἰ δὲ πρώτον ἀφ’ ὑμῶν, τι τὸ τέλος τῶν ἀπειθούντων τῷ τοῦ Θεοῦ Εὐαγγελίῳ; Καὶ εἰ δικαιοί, μηδὲς σώζεται, δὲ ἀσεβῆς καὶ ἀμαρτωλὸς ποῦ φανεῖται ; » — « Κρίμα » νῦν οὐ τὸ κατάκριμα, ἀλλὰ τὴν ἔξιτσιν λέγει, τὴν ἔρευναν. « Εμρέθους δὲ αὐτοὺς ποιεῖ, τοῦ δρῦθύμου βίου αὐτοὺς ἀπαγγειτῶν. Διὸ καὶ ἐπιφέρει. Εἰ οὖν « πρώτη ἀφ’ ὑμῶν, ἐξέτασις τῶν βεβιωμένων, τι χρή τέλος νομίζειν [τῶν ἀπειθούντων] ; » Αρχεται δὲ πρώτον ἀπὸ τοῦ οἰκου τοῦ Θεοῦ. κατὰ γάρ τὸν μέγαν Βασιλείον, φυσικῶς τοῖς οἰκειοτάτοις ἥμην χαλεπαίνομεν, δταν εἰς ή:σ: διαμαρτάνωνται. Οἰκειότατοι δὲ Θεῷ, οὐκ ἀλλοι, ηι πιστοί, οἱ συμπληρωθῆντες αὐτοῦ τὸν οἰκον, ήτοι τὴν Ἐκκλησίαν. Διὸ καὶ δ Σωτὴρ ἐλεγε. Πρῶτον « ἔρει τοῖς ἐκ δεξιῶν. » — « Κρίμα » δὲ ἐνταῦθα, τὸν ἐτασθμὸν, τὰς Ολύψεις λέγει τὰς ἀπὸ τῶν ἀσεβῶν ἐπενεγθείσας τοῖς πιστοῖς. Να καὶ δ Κύριος προκατήγγειλε τὴν ἐπιχωριγήν, Ιρηκώς. « Παραδώ:

⁷⁰ Matth. xxv, 34.

σιν ὑμᾶς εἰς συνέδρια, καὶ τὰ ἔτης. Εἴτα ὡς περι-
μυθούμενος αὐτοὺς ἐπιφέρει. Εἰ οὖν ὑμῶν οὗτως
δυτῶν οἰκειστάτων αὐτῷ, οὐ φείδεται, ἐγνοῖστε
τὸ τέλος ἔσται τοῖς; ἀσεβέσι· καὶ [πιστοῦται τοῦτο
ἀπὸ τῆς ἡραρχῆς·] «Εἰ δὲ δίκαιος, μόλις οὐχεῖται, δὲ
ἀσεβῆς καὶ ἀμαρτωλὸς ποὺ φανεῖται;» Τοῦτον δὲ
ἔστιν, δέ λέγει· «Εἰ δὲ δίκαιος, κόπωρ καὶ μόχῳ τῆς
σωτηρίας τυγχάνει·» (Βιαστὴ γάρ ἔστιν ἡ βα-
σιλεία τῶν οὐρανῶν, καὶ διὰ πολλῶν θλίψεων αὐ-
τῆς τις τυγχάνει), οἱ δινετοί βίον καὶ ἀπολαυστικὸν
ζῶντες, τίνων τεύχονται; Κατὰ τὸν μέλλοντα δὲ
αἰώνα, τὸ περὶ τῶν ἀσεβῶν ἀκούστεσσον. Διὰ τοῦτο
καὶ ἡμεῖς· «πάσχοντες κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, καὶ
μή βραχυμῶμεν, ἀλλ᾽ ὡς πιστὸς Κτίστη παρ-
τιθύμεια τὰς ψυχὰς ἡμῶν ἐν ἀγαθοποίᾳ.»

«Ωστε καὶ διὰ πάσχοντες κατὰ τὸ θέλημα τοῦ
Θεοῦ ὡς πιστὸς Κτίστη παρατιθίσθωσαν τὰς ψυχὰς
αὐτῶν ἐν ἀγαθοποίᾳ.» — «Θέλημα τοῦ Θεοῦ» ἡ
[τι] οὐχ ἔξι τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας τὰ ἡγετερά
πάθη, δηλῶν, ἀλλ' οἶνον δοκίμιον ταῦτα ὑπὲρ ἐκείνου
ἡμῖν βραχεύμενα, ἡ διὰ τῆς ὑπὲρ τοῦ θελήματος
αὐτῶν πάσχοντες, αὐτῷ παραχωρῶμεν καὶ τὴν Ἑκδί-
σιν. Πιστὸς γάρ οὐτος, οἶοντες ἀψυδῆς, κατὰ τὰς
ἐπιγέγειλας αὐτοῦ, καὶ οὐκ «ἐάσει ἡμᾶς; διὰ
δυνάμεως πειρασθῆναι.» Πῶς δὲ δεῖ θεῷ παρατιθέ-
ναι ἔστον; «Ἐν ἀγαθοποίᾳ,» [φησι]. Τί δὲ τούτο;]
Τὸ ἐν ταπεινοφροτύῃ ἀνατιθέναι ἔστον, μή μέγα
ἴρηται οἷς πάσχει τις φρονῶν, ἀλλ' ὅσῳ μείζω δεκτε
πάσχειν, τοσούτῳ ἀχρεοῖν λογιζέσθω ἔστον, λέγων
πρὸς Κύρον· «Δίκαιος εἰ ποτὲ πάσιν, οἵτις ἐποίησε;
τιμῇ;» — «Ἀσεβῆς» δὲ καὶ ἀμαρτωλὸς; «
[ταύτῃ] διαφέρουσιν.» «Ἀσεβῆς» γάρ, δέ ἔξι πάντη
Θεοῦ· ἀμαρτωλὸς δὲ, δὲ τῆς εἰς Θεὸν πίστεως;
ἀντεχόμενος, καταφρονῶν δὲ τοὺς νόμους αὐτοῦ.
ἀνανταὶ δὲ διὰτοῦ; καὶ ἀσεβῆς; καὶ ἀμαρτωλὸς; εἶναι.
Οὐ γάρ τὴν ἀνομίαν ἀργαζόμενος πάντως καὶ ἀσε-
βεῖ, μή τὸν Θεὸν ἐν τῷ ἀμαρτάνειν εἰναι λογιζό-
μενος.

καὶ εἴλα� ἄποιε ἀγίτε: siquidem cum peccat, perinde se habet, ac si Deum nullum esse existimaret.

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

«Πρεσβυτέρους τοὺς ἐν ὑμῖν παρακαλῶ διὰ συμ-
πρεσβύτερος; καὶ μάρτυρες τῶν τοῦ Χριστοῦ παθημά-
των, δὲ τῆς μελλούσης ἀποκαλύπτεσσι δέξης κοι-
νωνίας. Ποιμάνατε τὸ ἐν ὑμῖν πομπεῖον τοῦ Χριστοῦ,
ἐπισκοπούντες μή ἀνγκαστῶς, ἀλλὰ ἐκουστῶς κατὰ
Θεόν· μηδὲ αἰσχροκερδῶς, ἀλλὰ προθύμως· μηδὲ
ὡς κατακυριεύοντες τῶν κλήρων, ἀλλὰ τύποι γενό-
μενοι [τυλγ. γιν.]. τοῦ ποιμένου. Καὶ φανερώθεντος
τοῦ Ἀρχιπομενος, κομιεῖσθε τὸν ἀμαρτάνειν τῆς
δέξης στέφανον. Ὁμοίως δὲ καὶ [τυλγ. ομ. δὲ καὶ]
νεώτεροι ὑποτάγητε πρεσβυτέροις.» Περὶ ταπει-
νοφροτύης προκειμένου αὐτῷ διαλαβεῖν, τὸν καὶ
προανεκρεύσατο, ἐν ἀγαθοποίᾳ, εἰπών. «Συμ-
πρεσβύτερον δὲ ἔστον καλεῖ, ηδὶ τὴν τλικίαν, η
διὰ τοῦ ἐπισκόπου τὴν τιμήν. Πρεσβυτέρους γάρ καὶ
τοὺς ἐπισκόπους καὶ ἡ τῶν Πράξεων βίβλος καλεῖ·

A predixit Dominus, cum discipulis suis ait: «Tran-
dident vos in conciliis⁷¹, etc. Deinde veluti eos
consolatorius subdit: Si vobis, quanquam adeo
familiares illi estis, non parcit; considerate, ecquis
impiorum futurus sit finis. «Et si justus vix sal-
vabitur, impius et peccator ubi parebunt?» Nempe,
si justus non nisi labore et angustiis salute suam
consequitur (⁷² «Regnum enim cœlorum vim pati-
tur, seu multis afflictionibus comparatur), qui
inertia et voluptuosam vitam ducunt, seu impii
qui, quid in futuro sœculo pro malefactis suis
recipient? Quapropter et nos, qui Dei voluntate
adversa patinur, inertiae nos atque desidiae non
tradamus, sed recte faciendo, Deo tanquam fideli
Conditori commendemus animas nostras.

B VERS. 19. «Itaque et hi qui patiuntur, secundum
voluntatem Dei, fideli Creatori commendent animas
suas in benefactis.» — «Secundum voluntatem
Dei,» ait, vel ut insinuet, aduersa quæ patimur,
non absqne Dei providentia nobis accidere, quin
ab ipso ad nostri explorationem et exercitium **379**
immitti; vel ut quemadmodum ejus voluntate nos
patimur, ita quoque ipsi afflictionum nostrarum
exitum permittamus. Fidelis enim est ille, utpote
veracissimus in promissionibus: adeoque non
«patietur nos tentari supra id quod possimus⁷³.»
Quonodo vero oportet senet ipsum commendare?
«In benefactis,» inquit. Quid autem est hoc? Cum
humilitate se Deo committere, ne quis propter ea
quæ patitur, alte de se sapiat: sed quo majora
pati videtur, eo se magis inutilem et ad quodecum-
que bonum ineptum reputet; dicaturque Domino⁷⁴:
«Justus es, Domine, in omnibus quæ fecisti no-
bis.» Differunt autem ab invicem impius ac
peccator. Inipius enim est, qui omnino Deum abne-
get. Peccator vero, qui retenta fide in Deum, man-
data ejus contemnit. Potest autem idem esse et
impius et peccator: qui enim iniqua operatur, uti-

CAPUT V.

VERS. 1-5. «Seniores ergo, qui in vobis sunt,
obsecro, consenior et testis Christi passionum:
qui et ejus, quæ in futuro revelanda est, gloria
communicator. Pascite qui in vobis est, gregem

D Dei, providentes non coacte, sed sponte secun-
dum Deum: neque turpis lucri gratia, sed volun-
tarie: neque ut dominantes in clericis, sed forma-
facti gregis ex animo. Et cum apparuerit Princeps
pastorum, percipietis immarcessibilem gloriae coro-
nam. Similiter adolescentes subditi estote senioribus.
» Cum propositum esset Petro de «humili-
tate,» quam antea tetigerat, dicens: «in benefac-
tis,» disserere; se «conseniorem» vocat, vel
propter ætatem, vel propter honorem episcopatus:
quandoquidem et in libro Actuum apostolorum
episcopi dicuntur presbyteri, hoc est seniores, seu

⁷¹ Matth. x, 17. ⁷² Matth. xi, 12. ⁷³ 1 Cor. x, 15. ⁷⁴ Dan. iii, 27

maiores natū. Deinde ut eminentiam suam, et humiliatis tantummodo gratia se *conseniorem*, vocasse, ostenderet, præcellentiam suam pandit in eo sitam, quod *testis Christi passionum* esset; perinde ac si dicere: Si ego, qui talium visionum vobis interpres sum, haud dedignor, memetipsum *conseniorem* vestrum appellare; profecto æquum non est, ut vos supra eos, qui sub vobis ministrant, efferasmini. Quare et Dominus de humiliatis cultu disserens ait⁷⁶: Si ego lavi pedes vestros Dominus et Magister, > e.c. Addit vero: Qui et ejus, quæ in futuro revelanda est, gloriæ communicator, seu consors, ut humiliatis excellētiam demonstraret: quemadmodum et Paulus ait⁷⁷: Cum Christus apparuerit, tunc et nos apparebimus in gloria. Porro non coacte gregem Dei, pascit ille, qui tanquam formam bene operandi subditis suis **380** seinetipsum proponens, discipulos habet se mutuo incitantes ad imitationem Magistri. Ac turpis lucri captiōnator non est ille, qui supra subjectos sese arroganter non effert, sed humiliiter cum ipsis versatur: seu qui nec pretiosa vestimenta, nec sumptuosam mensam, cuiusmodi arrogantia expedit, et turpe lucrum subministrat, requirit. Clerum vocat sacrum carūm. Addens autem: Forma faci gregis, non coacte pascendum docet. In eo autem: Et cum apparuerit Princeps pastorum, illud et particula causalis hic est, posita pro, ut; adeoque sensus hujusmodi est: Ut cum apparuerit Princeps pastorum, percipiatis incorruptibilitatis coronam. Omnes autem invicem subjecti, humiliatim innectite: quia Deus superbis resistit, humiliis autem dat gratiam. Illud, Innectite, (6) idem hic valet ac involvite, circumdate, assumite, complectamini.

Vers. 6,7. « Humiliamini igitur sub potenti manu Dei, ut vos exaltet in tempore suo (7). Omne sollicitudinem vestram projicientes in eum, quoniam ipsi cura est de vobis. — Tempus suum, hoc est opportunum hic dicit; quemadmodum et David, cum ait⁷⁸: Quod fructum suum dabit in tempore suo. Addit autem in tempore suo, quia de exaltatione loquitur in futuro sæculo habenda; quæ sola invariabilis ac perpetua est. Exaltatio namque, quæ in hoc sæculo oblinetur, nec secura, neque stabilis est; quippe quæ citius quam advenit, evanescit. At humiliat veram exaltationem comparari, et ipse Dominus discrete docet his verbis⁷⁹: Omnis qui se exaltat humiliabitur, et qui se humiliat exaltabitur. Et⁸⁰: Si quis vult primus esse, erit omnium novissimus. Inuit autem per illud, in tempore suo, ut diximus, etiam in futuro sæculo promitti humiliis exaltationem. Stabilitatem enim et immobilitatem res

α εἰτικού διερχόμενος τὸ ὑπερέχον ἐκυτοῦ παραστήσοι, καὶ ὅτι ταπεινοφροσύνης ἔνεκεν οὐ συμπρεσθέτερον, ἐκυτὸν λέγει ἐπάγει τὸ δέξιωμα ἐκυτοῦ, τὸ, « μάρτυς τῶν τοῦ Χριστοῦ παθημάτων » οὐκέτι λέγων, διτις Εἰ ἔγω δὲ τῶν τοιωτῶν ὑμίν θεαμάτων ὑψηλητῆς, οὐκ ἀπαξιῶ οὐ συμπρεσθέτερον, ἐκμαυτὸν καλεῖν, οὐδὲ ὑμεῖς δίκαιοις κατεπαρεσθε [τι. δίκαιοις κατεπαρεσθαί] τῶν ὑφ' ὑμᾶς τελούντων. Τοῦτο δὲ καὶ δόκιμος φησι περὶ ταπεινοφροσύνης λέγων. Εἰ δὲ τὸν ἔγινον δόκιμος καὶ Διδασκάλος, ἐνικψα ὑμῶν τοὺς πόδας, τὸ δέ, « κοινωνός τῆς [μελλούσῃς] ἀποκαλύπτεσθαι δόξης, προστιθησιν, ἵνα παραστῇσῃ τὸ τῆς ταπεινοφροσύνης ἔξαρτον, ὡς καὶ Παῦλος φησιν. Οταν δὲ Χριστὸς φανερωθῇ, τότε καὶ ἡμεῖς φανερωθόσμενα. — « Μή ἀναγκαστῶς, δὲ οὔτος [ποιμανεῖ], δέ: τύπον, ἐκυτὸν ἀγαθοεργίας τοῖς ὑφ' ἐκυτὸν προτιθεῖς, τοὺς μαθητευομένους [ἔχεις] πρὸς ζῆτον τοῦ Διδασκάλου κατεπειγομένους ἀλλήλων· μήτε αἰσχροκερδῶς, δέ, δὲ μή δι' ἀλλαζοντας προῶν καὶ κατεπιρύμενος τῶν ὑποκειμένων, ἀλλὰ δὲ εὐτελεῖς διαζῶν, εἰ τις ἴματων πολυτελών, καὶ τραπέζης διοίας, οὐκ ἐπιζητεῖ, δὲ τὴν ἀλλαζοντας καὶ τὴν ἀπὸ τῆς αἰσχροκερδείας χορηγίαν ποιεῖ. Κλήρον δὲ τὸ λερὸν σύστημα καλεῖ, προστιθεῖς δὲ τὸ, « τύποι γενόμενοι τοῦ ποιμανίου, τὸ ἀναγκαστῶς μή ποιμανεῖν φησιν. Έν δὲ τῷ, « [Κατ] φανερωθέντος τοῦ Ἀρχιποίμενος, δέ, καὶ, αἰτιολογικὸς σύνδεσμος κείται, διτις τοῦ, ἵνα γάρ, Εστι τὸ, « καὶ, » ἵνα φανερωθέντος τοῦ Ἀρχιποίμενος, κομιζεῖσθε τὸν, τῆς ἀρχαρσίας στέφανον. — Πάντες δὲ ἀλλήλοις ὑποτασσόμενοι, τὴν ταπεινοφροσύνην ἐγκομβώσασθε. διτις δὲ Θεὸς ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν. Τὸ δέ, « Ἐγκομβώσασθε, » διτις τοῦ, ἐνειλήσασθε, περιβάλλεσθε. Ηδὲ ἀναβάλλεσθε, ἀναστέλλεσθε.

Ταπεινώθητε οὖν ὑπὸ τὴν κραταιὰν χείρα τοῦ Θεοῦ, ἵνα ὑψώσῃ ὑμᾶς ἐν καιρῷ, πᾶσαν τὴν μέριμναν ὑμῶν ἐπιβήψαντες ἐπ' αὐτὸν, διτις αὐτῷ μέλει περὶ ὑμῶν. — Καρὸν τὸν ἐπιτίθειν φησιν, ὡς καὶ δόκιμος δόκιμος φησι. Πλέον δὲ ὑψώντων ἐκυτὸν, κατεπινθήσεται καὶ δόκιμος ἐκυτὸν, ὑψώθησεται καὶ, « Οἱ οἰλαντινοὶ ὑμῖν εἴναι κράτος, Εστε πάντων ἰσχατος. » Ἡνίκατο δὲ διάτοι, « ἐν καιρῷ, » ὡς ἐφημεν, καὶ τὸ εἰς τὸν μέλλοντα αἰῶνα ἐπαγγέλλεσθαι τὴν ἀπὸ τῆς ταπεινώσεως ὑψώσιν. Ο γάρ τῶν ἀναλοικώτων καιρὸς ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι. Εἰτε τὸ δέος ἀφαιρῶν τὸ τῆς ταπεινώσεως, φησι. Μή, δέ-

⁷⁶ Joan. xii, 14. ⁷⁷ Coloss. iii, 4. ⁷⁸ Psal. i, 3.

⁷⁹ Luc. xiv, 11, xviii, 14. ⁸⁰ Marc. ix, 34.

Bonifacii Finetti notæ.

(6) Vulg. habet, insinuate.

(7) Vulg., in tempore visitationis.

δύοι, πᾶσαν τὴν μέρημνάν σου ἐπὶ Κύριον δίψας. Γούτω γὰρ μέλει, ἵτοι φροντὶς ἀπόκειται τούτων ἀπαντῶν.

« Νῆψατε, γρηγορήσατε· ὁ ἀντίδικος ὑμῶν διάβολος ὡς ἀλέων ὠρυσμένος περιπατεῖ, ζητῶν τίνα κατατίη. Ὡς ἀντίστητε στερεοῖ τῇ πίστει. » Τοῖς νοητῶς ὑπονῦν εἰωθόσι (τοῦτο δέ ἔστι τὸ περὶ τὰ μάτια κεχηκέναι), καὶ ἀπὸ τούτων τὸ νηράλιον καταβαρύνουσι τῶν ψυχῶν, τὸ πονηρὸν τῆς ἀπογνώσεως ἐπιτεῖδός θηρέον. Τοῦτο οὖν ἀσφαλίζεται; ὁ Χριστὸν μαθητής, ἐγρηγορέναις δὲι παραίνει, καὶ φυλάττεσθαι τὸν τῶν ζιζανίων σπορέα, μήπως καθεῖδουσιν ἡμῖν [ἵτοι ἀμελῶς καὶ φρθύμως διαβούσι], λάθοι πονηροὺς ἐπισπείρα; λογισμοὺς, καὶ ἄτες δυντες ἀποδουκολῆς ταῖς ζωῆς. Οὐ γὰρ πάνεται, φησὶν, « ὡς λέων ὠρυσμένος » περιέρχεσθαι, « ζητῶν τίνα κατατίη. » Περὶ τῆς τοιωτῆς δὲ ἀνενδότου ἐπιβουλῆς καὶ Ιουστίνους διγιοις μάρτυρες, καὶ τῆς ἐπιμελούς αὐτοῦ πανουργίας τὴν αἰτίαν παρατίθεμενος, φησὶν, ὡς διάβολος πρὸ τῆς τοῦ Κυρίου παρουσίας, οὐκ δῆδε τρανῆς οὖτον τῇ; ἐαυτοῦ τιμωρίας τὴν δύναμιν, τῶν θείων προφητῶν αἰνιγματῶδῶς αὐτὴν διαγρευσάντων (ὡς Ἱεραίας, ὑπὸ προσώπῳ τοῦ Ἀσυρίου πάταν τὴν κατὰ τὸν διάβολον δραματουργίαν ἐκτραγῳδῶν ἐπεκάλυψεν). Ἐν οἷς δὲ τοῦ Κυρίου παραγενομένου, τῷ διαβόλῳ ταφῶς ἀποκεῖσθαι καὶ ἐτοιμασθῆναις τὸ αἰώνιον πῦρ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ διεθέτο, οὐ πάνεται τοῖς πιστοῖς ἐπιβουλεύειν, πολλούς ἔχειν βουλόμενος κοινωνίας τῆς ἐκυριοῦ ἀποστάσεως· ὡς ἂν μὴ μόνος αἰσχύνοιτο ἀνεχόμενος, Ψυχρῷ ταύτῃ καὶ βασκάνῳ συγχροτούμενος παραμυθίᾳ. « Εἰδότες, τὰ αὐτὰ τῶν παθημάτων τῇ ἐν κόσμῳ ἀδελφήτῃ τὸν ἀποτελεῖσθαις, » « μὲς ξοικεῖ, πολλαῖς ταῖς διὰ Χριστὸν θλίψεις κατεχούτῳ [οὗτοι] πρὸς οὓς δὲ Πέτρος ταῦτα γράψας, καὶ ἄλια καὶ κάτια τῆς Ἐπιστολῆς τοῦτο παραμυθεῖται· καὶ μὲν, διὰ τοῦ κατινωγούς αὐτοὺς γίνεσθαι τὸν τοῦ Κυρίου παθημάτων, καὶ τῆς ἀποκαλυπτομένης διξις κληρογόμους» ἐνταῦθα δὲ, δ.δ. τοῦ μὴ μόνους πάσχειν, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς κατὰ τὸν κόσμον πιστούς.

« Οἱ δὲ θεὸς πάσης χάριτος, δικαίεταις διμᾶς εἰς τὴν αἰώνιον αὐτοῦ δόξαν ἐν Χριστῷ Ἰησού, διλγον παθῶντας, αὐτὸς καταρτίσαι ὑμᾶς, στρεψάσαι, οθενώσαι, θεμελιώσαι. Αὐτῷ δὲ δόξα καὶ τὸ κρίτος εἰς τοὺς αἰώνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. » Καὶ ἀρχόμενος τῆς Ἐπιστολῆς, τὸν Πατέρα ἐλέγει δ.δ. τοῦ Υἱοῦ ἐλεήσαις ἡμῖς· καὶ νῦν τελειῶν, τὸν αὐτὸν Πατέρα καλέσαις δ.δ. τοῦ Υἱοῦ διδάσκει· τοῦτο νῦν αὐτοῖς σκοπός, τὸ

A quaerque nonnisi in futuro sacerdoto sortientur. Deinde ut trepidationem tolleret, quam humilitas excitate solet. Ne timeatis, inquit, sed omnem sollicititudinem vestram in eum projicite: quoniam ipsi cura est et sollicitudo de his omnibus.

Vers. 8, 9. « Sobrii estote, et vigilate: quia adversarius vester diabolus tanquam leo rugiens circuit querens quem devoret. Cui resistite fortes in fide. » Eos qui spiritualiter dormiunt, hoc est, rebus vanis dediti sunt (quo animæ solertia obtundentes, eam veluti sopitam reddunt), fera pessimæ desperationis aggredi solet. Ut igitur contra ejus insultus nos muniatis, hic Christi discipulus nos ad continuam vigilantiam adhortatur, et ut a zizaniorum seminatore sedulo cavamus monet: ne dormientibus, hoc est negligenter segniterque viventibus nobis, pravas cogitationes clam superseminet, 381 quibus a vera vita repellamur. Nunquam enim, inquit, cessat ille « tanquam leo rugiens circumire querens quem devoret. » De hisce irrequietis diaboli insidiis sanctus Justinus Martyr, solerter ideo ejusdem nequitiae causam explicans, ita sit: Diabolus ante Domini adventum non adeo clare ac manifeste supplicii sui vim ac conditionem noverat; quod prophetæ nonnisi enigmatically illud descripserunt (velut Isaías qui eam in persona regis Assyrii universam diaboli tragediam representans, quadanterus occutavit). At cum, Domino in terris peregrinante, diabolus sibi ac angelis suis æternum ignem decretum et paratum esse, perspicue intellexit, non cessat exinde silelibus insidias struere, multos defectionis suæ socios habere cupiens, ne solus damnationis ignoraminiam sustineat; sibi plaudens, si vel haec frigidam et invidam consolationem conciscere sibi possit (8). « Scientes eandem passionem ei, quæ in mundo est, vestre fraternali fieri. » Multi, ut videtur, ex illis, ad quos hæc scribit Petrus, afflictionibus propter Christum premebantur. Illis et in principio et in fine Epistolæ eos solatur; inhibi quidem ea ratione, quod si nunc consortes sunt passionum Christi, erunt etiam gloriæ, quæ revealanda est, cohæredes; hic vero, quod non illi soli paterentur, sed cuncti, qui per orbem dispersi sunt, fideles.

D Vers. 10, 11. « Deus autem omnis gratiæ qui vocavit nos in æternam suam gloriam in Christo Jesu, modicum passos i. se perficiet, confirmabit, solidabitque. Ipsi gloria et imperium, in sæcula sæculorum. Amen. » Et in exordio Epistolæ Patrem per Filium misereri dixit, et nunc eam absolvens, docet eundem Patrem per Filium ad « æternam gloriam vocare: » scopus enim

Bonifacii Finelli notæ.

(8) Integrum hoc Justini fragmentum refertur in Appendixe in ejusdem Operum edit. Paris. an. 1742, velut desumptum ex Joannis Antiocheni patriarchæ libro, cui titulus Ἐκλογὴ κεφαλαίων ἀθροισθέντων

ἐκ διαφόρων βιβλίων, *Delectus capitulum delectorum ex rariis libris*. Simile quid ex deperdito Justini libro *contra Marcionem* refert S. Irenæus lib. v. n. 26.

apostolorum erat hocce mysterium prædicare. A μυστήριον κηρύξτι, εἰ καὶ μετὰ παραγέσεως τοῦτο ποιοῦσται.

VERS. 42. « Per Silvanum fidem fratrem vobis, ut arbitror, breviter scripsi, obsecrus et contestans, hanc esse veram gratiam Dei, in qua statis. Salutat vos, quae est in Babylone Selecta, et Marcus filius meus. Salutate invicem in osculo sancto. Gratia vobis omnibus, qui estis in Christo Jesu. Amen. » Fidelis supra modum erat « Silvanus » iste, et in prædicatione Evangelii servidissimus. Quare et Paulus ipsius meminit, et eum adjutorem sibi assunxit in Epistolis simul cum Timotheo, scribens⁸⁰: « Paulus, et⁸¹ Silvanus, et Timotheus. » — « Babylonem » hic Reginam appellat ob splendorem, quo etiam Babylon multo tempore illustris fuit. « Selestatam » vocat Dei Ecclesiam, quae Romæ erat. De « Marco » evangelista hic loquitur; **382** quem « filium » nominat, utique secundum Spiritum, non secundum carnem: cui etiam Evangelii conscribendi munus imposuit. Cum vero Paulus scribat: « Salutate invicem in osculo sancto; » iste « in osculo, » ait, « charitatis, » idem significans: noverat enim etiam Paulus charitatem in Domino omnibus virtutibus, ac ipsi quoque propter Christum martyrio, præstare. Is igitur « osculum sanctum » illud intelligit, quod in Deo et propter Deum datur: hic autem illud vocat « osculum charitatis, » ejus scilicet quae vera dilectio est. Quocirca etiam subdit: « Pax vobis omnibus, qui estis in Christo Jesu. » Non autem communem seu humanam pacem hic intelligit, sed eam, quam Christus Dominus ad passionem perrecturus dedit, dicens⁸¹: « Pacem relinquo vobis: » statimque hujus a communi pace discrimen subjungens: « Non quomodo, » ait, « mundus dat: » non enim propter naturalem affectionem colenda pax vobis est, sed per conjunctionem in sancta charitate, sicutque inimicorum ictus excipiendi. Ceterum ubique discipuli in fine, velut quoddam sigillum, addunt orationem: quo sinceram ac genuinam sanctitatem suam patefaciunt. At vero fuerunt nonnulli ante nos, qui supradictum Marcum verum Petri filium suisse asserere non dubitarunt, non alio nisi fundamento, præterquam quod Lucas in Actis apostolorum narrat⁸², Petrum, e carcere, in quem ab Herode conjectus fuerat, ab angelo mirabiliter eductum, et ab eo dimissum, « venisse ad dominum Mariæ matris Joannis, qui cognominatus est Marcus: » venisse scilicet eum volunt, tanquam ad propriam domum, et ad legitimam uxorem suam.

Petri apostoli Epistola prima Catholica, quae scripta est ab urbe Roma, constat versiculis 256.

⁸⁰ I Thess. 1, 2. ⁸¹ Jean. xiv, 27. ⁸² Act. xi, 12.

« Διὰ Σλουανοῦ ὑμῖν τοῦ πιστοῦ ἀδελφοῦ, ὃς λογίζομαι, δι' ὀλίγων ἔγραψα, παρακαλῶν καὶ ἐπιμαρτυρῶν, ταῦτην εἶναι ἀληθῆ χάριν τοῦ Θεοῦ, εἰς τὴν ἑστήκατε. Ἀσπόδεται ὑμᾶς ἡ ἐν Βαβυλώνι [Ἐκκλησίᾳ] συνεκλεκτή, καὶ Μάρκος ὁ οὐρανὸς μου. Ἀσπάσσομεν ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἀγάπης. Εἰρήνη ὑμίν πᾶσι τοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Ἀλέην. » Πιστὸς ὑπερβαλλόντως; οὐ Σιλουανὸς οὐτος, καὶ περὶ τὸ κήρυγμα ποιηθόμενος ἀγωνιζόμενος, ὅπουγε καὶ Παῦλος αὐτοῦ μνημονεύει, καὶ συνεργὸν μετὰ Τιμοθέου ἐν ταῖς Ἐπιστολαῖς παραλαμβάνει, « Παῦλος, γράψων, καὶ Σιλουανὸς καὶ Τιμοθεος. » — « Βαβυλὼν » δὲ τὴν Ρώμην ὄντομάζει, διὰ τὸ περιφανές, διὰ τὸ Βαβυλώνιον πολλῷ γράφων ἐσχηκεν. « ἐκκλεκτήν » δὲ τὴν ἐν τῇ Ρώμῃ συστάσαν τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαν. « Μάρκον » τὸν εὐαγγελιστὸν λέγει, διὸ καὶ οὐδὲν, κατὰ Πνεῦμα, εὐαγγέλιον γράψαι ἐπέτρεψε. Τοῦ Παύλου δὲ, « Ἀσπάζεσθε· ἀλλήλους, γράφοντος, ἐν φιλήματι ἀγίῳ, » οὐτος, « ἐν φιλήματι, ἀφησὶν, ἀγάπης, » ταῦτα ἐκείνῳ λέγων. « Ἐπισταται γάρ καὶ Παῦλος τὴν κατὰ Κύριον ἀγάπην μείζω πασῶν τῶν ἀρετῶν, καὶ αὐτοῦ τοῦ κατὰ Χριστὸν μαρτυρίου. Ἐκεῖνος μὲν οὖν, « φιληματίῃσιν, » τὸ ἀφωρισμένον ἐν Θεῷ λέγει· οὗτος δὲ, « ἀγάπης φιληματίας, » τῆς διντιῶς ἀγάπης· διὸ καὶ ἐπάγει. « Εἰρήνη ὑμίν πᾶσι τοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· » οὐ τῆς κοινῆς εἰρήνης λέγων, τῆς κατὰ ἀνθρώπους, ἀλλὰ εἰρήνης αὐτοὺς τυχεῖν ενχεται, ήτοι αὐτοὺς καὶ ὁ Χριστὸς πρὸς πάλιος χωρῶν ἡδιωτε, λέγων. « Εἰρήνην ἀφίημε ὑμῖν· » καὶ ἐπειγάνων τὸ διάφορον, « Οὐ καθὼς δὲ κάσμος ἐλίσσωται. » Οὐ γάρ δι' ἐμπάθειαν εἰρηνευτέον, ἀλλὰ διὰ τὸ συνεδεμένους ὑμᾶς τῇ ἀγάπῃ, οὗτως τὰς ἀπὸ τῶν ἀντιπάλων ἐκδέχεσθαι βολάς. Παντεχοῦ δὲ, ὥσπερ σφραγίδα, ἐπιτιθέντες οἱ τοῦ Κυρίου μαθηταὶ [την] ἐπὶ τέλει εὐχήν, τὸ γῆστιον τῆς αὐτῶν ἐμφανωντες ἀγιότητος, τινὲς ἐπειληπταν τῶν πρὸ δύμῶν [Ι. ἡμ.], [καὶ σφραγίδαν] οὐδὲν ἀπορήγια τοῦτον τὸν Μάρκον τοῦ [Θεοῦ] Πέτρου, τεκμηρίων χρησάμενοι τῷ ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων εἰρημένῳ Λουκᾷ, οὗτοι οὗτος ἡ Πέτρος δι' ἀγγέλου θεοῦ τῆς φιλακῆς ἐκβληθεὶς παραδέξιος, ἐν ᾧ ἐβαλλεν αὐτὸν Ἡρώδης, τοῦ χρηματισμοῦ τοῦ ἀγγέλου ἀφθειεις, « εἰς τὴν οἰκίαν ὧραης [τῆς] μητρὸς Ἰωάννου τοῦ ἐπικληθέντος Μάρκου. » [ώς] εἰς τὴν ἐκκένην οἰκίαν ἐπικατέλιπν καὶ τὴν ομήρην σύζυγον.

Πέτρου ἀποστόλου Ἐπιστολὴ Α' Κοινολικὴ ἐγράψη ἀπὸ Ρώμης στιχωτος.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΠΕΤΡΟΥ

ΕΞΗΓΗΣΙΣ.

THEOPHYLACTI

BULGARIE ARCHIEPISCOPI

EXPOSITIO IN EPISTOLAM II S. PETRI.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ Λ 383 ARGUMENTUM SECUNDÆ EPISTOLÆ PETRI.

Ἐπειδὴ καὶ ταύτην πάλιν αὐτὸς ὁ Πέτρος επιστέλλει τοῖς ἡδη πιστεύσασιν. Ἐστι δὲ ἡ Ἐπιστολὴ ὑπόμνησις τῶν πρώτων. Εἰδὼς γὰρ, ταχεῖαν αὐτοῦ ἔσεσθαι τὴν ἀνάλυσιν τοῦ σώματος, ἐσπούδασε πάντας ὑπομνήσαι περὶ ὧν κατηγόρησαν τῇς διδασκαλίας. Καὶ πρῶτον μὲν περὶ τῆς πίστεως ἐξηγεῖται, δεικνὺς αὐτὴν ἀπὸ τῶν προφητῶν εὐηγγείλασσαν [ἱ. - λιθαῖ], καὶ ἐτι αἱ προφητεῖαι, αἱ περὶ τοῦ Σωτῆρος, οὐκ εἰσὶν ἀνθρώπιναι, ἀλλὰ παρὰ Θεοῦ ἐλατήθησαν. Ἐπειτα παραγγέλλει, μὴ προσέχειν τοῖς ἀπατῶσι, λέγων ἔσεσθαι αὐτῶν τὴν ἀκάλειαν, ἀντεπερ καὶ τῶν παραβάτων ἄγγελων γέγονε. Προμηνύει δὲ ἐν τῇ Ἑπιστολῇ, ἡμέρας ἔσεσθαι, ἐν αἷς ἐμπαίκται περιπατήσουσι, καὶ θελήσουσιν ἀπατᾶν τινας, λέγοντες, μάτην λέγεσθαι παρ' ἡμῶν τὴν παρουσίαν τοῦ Σωτῆρος, διὰ τὸ δεῖ λέγεσθαι, καὶ μῆπω παραγγέλσαι. Ἀπὸ τούτων οὖν καὶ μάλιστα ἀπέχεσθαι παραγγέλλει, διδάσκων μὴ διέγωρεν ἐν τοῖς χρόνοις. Πάντα γάρ τὸν χρόνον μηδὲν εἶναι ἐπώπιον Κυρίου, διὰ τὸ καὶ τὴν μίαν ἡμέραν ὡς χρίσια ἐτη εἶναι, καὶ τὰ χρίσια ἐτη ὡς ἡμέρα μία. ἔσεσθαι δὲ ταχέως τὴν ἡμέραν Κυρίου διαβεβαιοῦται, καὶ ἀποδείκνυσι, καὶ ἐντέλλεται ἐτοίμους τε εἶναι πάντας εἰς αὐτὴν ἐν ἐργοῖς ἀγαθοῖς, καὶ ἀγαπᾶν τὸ ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου Πτυχίου γραφέντα, καὶ μὴ προσέχειν τοῖς διαβάλλουσιν αὐτὰ, διὰ τὸ καὶ πάσας τὰς θείας Γραφάς διαβάλλειν αὐτούς. Ὅποιοι μήδης εἰνὶ καὶ διδάξας πάντας προειδέναι τὰ πράγματα, παραινεῖ μὴ ἐκπίπτειν τοῦ σκοποῦ τῆς πίστεως· καὶ οὕτω τελειοὶ τὴν Ἐπιστολήν.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΗΣ ΑΓΙΗΣ Β' ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.
α'. Περὶ κατήσεως τῆς ἐν πιστεὶ ἐργοὶς βεβαίου-
μένης τοῖς τῆς ἀρετῆς, καὶ ἐπίδος τῷ μελ-
ιόντων ἀγαθῶν.

β'. Παραγγελία εἰς ὑπόμνησιν τῆς διδυσκαλίας

Hanc etiam Epistolam Petrus ad eos, qui jam crediderant, scripsit. Est autem repetitio quædam illorum quæ antea dixerat. Sciens enim dissolutionem corporis sui jam imminere, satagit, ad memoriam omnibus revocare doctrinam, qua imbuti fuerant. Et primo quidem de fide disserit, ostendens, cum a prophetis prænuntiatam fuisse, atque prophetias quæ de Christo Salvatore sunt, non humano spiritu, sed Dei nutu et afflato editas esse. Deinde monet, ne deceptoribus fidem habeant, dicens, eos perituros, sicuti angeli prævaricatores perire. Prædicit etiam tempus futurum, in quo impostores circumneentes querant aliquos decipere, dicendo, in vanum prædicari Salvatoris adventum, quippe qui semper prædicatur, et nunquam advenit. Præcipitque, ut ab hujusmodi hominibus solertissime caveamus, neve animo propter temporis diuturnitatem concidamus: eo quod apud ipsum una dies est tanquam mille anni, et mille anni tanquam una dies. Cæterum, prope esse diem Domini affirmat ac demonstrat; mandatque, ut omnes ad illam per bona opera parati sint: ac ut acquiescant iis quæ Paulus apostolus scripsit: neque aurem præbeant iis qui illa calumniantur; cum ejusmodi homines etiam reliquas Scripturas similiter calumnientur. Denum, cum omnes commouisset, ac rebus suis providere docuisset, hortatur, ne a fidei scopo aberrent. Quo Epistolæ huic unem imponit.

CAPITA SECUNDÆ HUJUS EPISTOLÆ.

1. *De vocatione per fidem operibus virtutum, ac spe futurorum bonorum firmanda.*
2. *Adhortatio ad doctrinam receptam memoria*

- probe tenendam post suum ex hac vita diaccessum : A et quomodo in monte Thabor Dei vocem Christe Domino attestantem audierit.
3. Predictio de dolosa haereticorum insurrectione, eorum impietate, et futuro supplicio.

4. Repetitio de haereticorum hominum malitia. Ubi etiam 1° quod Christus Dominus in fine hujus saeculi repente venturus sit. 2° Quod idcirco omni virtute ornatos nos esse, opus erat.

μετὶ τὴν ἀράβινσιν αὐτοῦ. Καὶ ἐπως ἐν δρει Θαβὼρ τῆς τοῦ Θεοῦ περὶ τοῦ Χριστοῦ ἐπήκουνθε φωτῆς.

γ. Πρόδρόησις ἀπατηλῆς ἐπαραστάσεως αἱρετικῶν, ἀσθενίας δὲ αὐτῶν καὶ μελλούσης κολάσεως.

δ. Ἐπαράληψις περὶ κακίας ἀνθρώπων αἱρετικῶν. Ἐν φ' α' ὅτι αἰχριθίως ἥξει ὁ Χριστὸς ἐπὶ συντελεῖ τοῦδε τοῦ αἰώνος· β' ὡστε εἰς τὸν τρεπλέσθαι πᾶσῃ ἀρετῇ.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΔΕΥΤΕΡΑ

ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΠΕΤΡΟΥ

ΕΠΙΣΤΟΛΑ SECUNDA

SANCTI PETRI APOSTOLI.

384 CAPUT PRIMUM.

Vers. 1. « Simon Petrus servus et apostolus Iesu Christi iis, qui coæqualem nobiscum sortiti sunt idem in justitia Dei nostri et Salvatoris Iesu Christi. » Nomen « Simon » abbreviatio quædam est nominis Simeon : qua ratione ex Metrodorus fit Metras, ex Menadoro Menas, et ex Theodosius Theudas. In ipso vero initio Epistole excitat et provocat fidelium animos, ut apostolorum circa prædicationem studium æmulentur ac æquent. Fas enim non est eos qui æqualem sortiti sunt graziam, ulli eorum inferiores esse, quibus aequales declarati sunt. Ubique vero eos excipit pace, quam et Christus dedit postquam surrexit a mortuis, et cum abiaret ad Patrem, clamans : « Pax vobis. » Et in ecclesiis roganus, nobis dari et angelum pacis. » Et sacerdos hanc ab altari populo imperit : quoniam illa mater est omnium bonorum. Quapropter discipulis suis præcepit, ut hanc primum darent, quotiescumque domos ingredierentur.

Vers. 2. « Gratia vobis et pax adimplatur in cognitione Dei, et Christi Iesu Domini nostri, » Verba sic ordinanda sunt : « Vobis, qui in cognitione Dei, et Christi Iesu æqualem idem sortiti estis, per justitiam Dei nostri, gratia et pax adimplatur. »

Vers. 3. « Quomodo omnia nobis divinæ virtutis suæ, quæ ad vitam et pietatem donata sunt, per cognitionem ejus, qui vocavit nos propria glo-

B ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

« Συμεὼν Πέτρος καὶ ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῖς ἰσότιμον ἡμῖν λαχοῦστι πίστιν ἐν δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν καὶ Σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Τοῦ « Συμεὼν », τὸ Σίμων ὑποκορισμὸς ἐστιν, ὃς καὶ τοῦ Μητρόδωρος τὸ Μητρᾶς, καὶ τοῦ Μηνόδωρος ἢ Μηνᾶς, καὶ τοῦ Θεοδέσιος τὸ Θεοδές. « Έκ προσιμών δὲ ἀνίστησι τὰ φρονήματα τῶν πιστεύοντων, καὶ τὰς ψυχὰς, εἰς τὴν ἴσην αὐτοὺς ἀειγείρων πρὸς τὸ κτήρυγμα σπουδὴν τοῖς ἀποστόλοις. Οἱ γὰρ ἰσότιμον χάριν λαχόντες, οὐκ ἀν δίκαιον [;. δίκαιοι] ὑπερείν τινος τούτων, ὅντες πεφήναστ. Πανταχοῦ δὲ τῇ εἰρήνῃ αὐτοὺς περικροτεῖ, ἵν καὶ ὁ Χριστὸς παρέσχεν ἀναστάτης ἐκ νεκρῶν, καὶ ἀπώλυτην πρὸς τὸν Πατέρα, εἰρήνην ὑμῖν » βοῶν. Καὶ ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας ἡμεῖς τὸν εἴγγελον τῆς εἰρήνης εὐχόμεθα δοθῆναι. Καὶ δὲ λεπίδες ταῦτην παρέχει τῷ λαῷ ἀπὸ τοῦ ἀγίου θυσιαστήρου, ὅπει αὕτη μήτηρ πάντων τῶν ἀγαθῶν. Διὸ καὶ ὁ Κύριος τοῖς ἕαυτοῦ μαθηταῖς παρήγγειλε, ταῦτην πρώτην παρέχειν εἰς τὰς οἰκίας. »

« Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη πληθυνθείη ἐν ἐπιγνώσει τοῦ Θεοῦ καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. » Τὸ ἔπειτα οὖτεως. « Ὑμῖν τοῖς ἐν ἐπιγνώσει τοῦ Θεοῦ καὶ Χριστοῦ Ἰησοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν ἰσότιμον ἡμῖν πίστιν λαχοῦστι, διὸ τῆς δικαιωσύνης τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, χάρις καὶ εἰρήνη τὸ λαθυσθεῖται. »

« Ός πάντα ἡμῖν τῆς θείας δυνάμεως βάτου τὰ περδίζων καὶ εύσεβειαν δεδωρημένης, διὸ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ κτλέσαντος ἡμᾶς διὸ δόξης καὶ ἀρετῆς. »

Luc. xxiv, 56; Ioan. xii, 10 et 26.

δι' ὧν τὰ τίμια καὶ μέγιστα ἡμῖν ἐπαγγέλματα Α γὰρ εἰς τινες. Per quem maxima et præciosa δεδώρηται. Τὸ δὲ ἔκτος οὐτων· Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη, ὡς πάντα πρὸς ζωὴν καὶ εὐσέβειαν ἐν τῇ ἑταγώνωσι τοῦ Θεοῦ καὶ Ἰησοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, διὸ τῆς θείας αὐτοῦ δυνάμεως τῆς χάριτος ταῦτης ὑμῖν διωρησαμένης εἰς τὴν ἐπίγνωσιν τῆς δόξης καὶ ἀρετῆς, διὸ ὧν τὰ μέγιστα ἐπαγγέλματα ἐδωρήθητον ἀποφυγόντες τὴν κοσμικὴν φθοράν, τὴν διὸ ἐπιθυμίας ἐγγινομένην, γένησθε κοινωνοὶ θείας φύσεως. «Ἄλλως· Διὸ μακροῦ μὲν ἀποδέδοται· ἔστι δὲ τῇ διάνοιᾳ αὐτῇ οὐς μυρία λαβόντες ἀγαθὰ διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ Χριστοῦ, δυνάμεθα καὶ θείας φύσεως γένεσθαι κοινωνοὶ, καὶ πρὸς ζωὴν καὶ εὐσέβειαν ἀναχθῆναι, διφέλομεν πολιτεύεσθαι οὐτως, ὡς ἐπιχορηγεῖν τῇ πίστει τὴν ἀρετὴν, καὶ διὰ τῆς ἀρετῆς εἰς τὴν κατ' εὐσέβειαν προκοπήν, ἔως εἰς τὸ τέλειον τῶν ἀγαθῶν, διὰτοντας ἀγάπην, Ελθωμεν. Θείας δὲ κοινωνοὶ φύσεως γεγνάμεν διὰ τῆς τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ ἐπιδημίας, ἀπαρχὴν τῆς ἡμετέρας φύσεως ἐν ἐκυρῷ ὑποστήσαντός τε καὶ ἀγάπαντος τῇ προσήψει. Εἰ δὲ ἡ ἀπαρχὴ ἄγια, καὶ τὸ φύραμα. Φθοράν δὲ τὴν ἀπὸ τῆς κοσμικῆς ἐπιθυμίας φησιν, ὡς ἐκ φθαρτῶν τε καὶ περὶ φθαρτὰ συγκειμένης.

nobis promissa donavit. » Ordo hic est: Gratia vobis et pax sit; quemadmodum omnia ad vitam et pietatem, in cognitione Dei et Jesu Christi Domini nostri, per ipsius potentiam, quæ vos hac gratia donavit, 385 ad cognitionem gloriae et virtutis, per quæ maxima promissa donata sunt: ut evitantes mundanam corruptionem, quæ per concupiscentiam ingeneratur, efficiantur divinæ consortes naturæ. Aliter: sive eisdem ista in textu deducuntur sunt: autem sensus huc redit: Cum innumeræ per Christi virtutem bona receperimus; possumus etiam fieri divinæ consortes naturæ, et ad vitam et pietatem perduci. Verum ita conversari debemus, ut sive exercemus virtutem, ac per virutem in pietatem proficiamus: donec tandem ad perfectissimum bonorum, nemp: charitatem, perveniamus. Divinæ autem consortes naturæ efficiuntur sumus per Domini adventum: quo primicias naturæ nostræ in seipso assumptis, et assumptis sanctificavit. Si autem primordia sancta sunt, et ipsa massa sancta sit oportet. Corruptionem vero eam hic dicit, quæ ex mundana concupiscentia procedit. quippe quæ ex corruptilibus constat, et in corruptibili tendit.

« Ina διὰ τούτων γένησθε θείας φύσεως κοινωνοὶ ἀποφυγόντες τῆς ἐν κόσμῳ ἐν ἐπιθυμίᾳ φθορᾶς. » Τὸ δέκτης οὐτως. « Ina ἀπαλλαγέντες τῆς ἐν κόσμῳ φθορᾶς, τῆς ἐν ἐπιθυμίᾳ σαρκικῆ τελουμένης, γένοισθε θείας φύσεως κοινωνοὶ. Τὸ γάρ, « ἀποφυγόντες, » ἀντὶ τοῦ, ἀπαλλαγέντες, ἔστιν.

« Καὶ αὐτὴ δὲ τοῦτο, σπουδὴν παρεισενέγκαντες, ἐπιχορηγήσατε ἐν τῇ πίστει ὑμῶν τὴν ἀρετὴν, ἐν δὲ τῇ ἀρετῇ τὴν γνῶσιν, ἐν δὲ τῇ γνώσει τὴν ἐγκράτειαν, ἐν δὲ τῇ ἐγκρατείᾳ τὴν ὑπομονὴν, ἐν δὲ τῇ ὑπομονῇ τὴν εὐσέβειαν, ἐν δὲ τῇ εὐσέβειᾳ τὴν φιλαδελφίαν, ἐν δὲ τῇ φιλαδελφίᾳ τὴν ἀγάπην. » Βαθμοὺς τῆς προκοπῆς ἐπιστατας, πρώτην τὴν πίστιν, ήτις θεμέλις ἔστι τῶν ἀγαθῶν καὶ κρηπίς· είτε δευτέραν « τὴν ἀρετὴν, » ήτοι τὰ ἔργα· χωρὶς γάρ τούτων ἡ πίστις; « νεκρὸς, » ὡς δὲ ἡ ἀλκαλίδης φησιν. « Επὶ τούτοις « ἡ γνῶσις. » Τίς δὲ αὐτῇ; « Η τῶν τοῦ Θεοῦ ἀποκρύψων μαστηρίων εἰδῆσις, ήτις οὐ τῷ τυχόντι ἐμφιλοχωρεῖ, ἀλλὰ τῷ διὸ; Εἴργων χρειτόνων τὴν ἔξιγεγυμνασμένην. » Επὶ τούτοις « ἡ ἐγκράτεια. » Δεῖτον γάρ καὶ ταῦτης τῷ πρὸς μέτρου ἀφιομένῳ, ὡς ἂν μή ἴξενθρίζοι τῷ μεγέθει τῆς δωρᾶς. « Επειδὴ δὲ ὡς οὐκ ἔστιν ἐπὶ μικρῷ χρώμενον τῇ ἐγκρατείᾳ βεβιλαν κεκτῆσθαι [τῶν] τὴν δωρεὰν, φιλούντων δεῖ τῶν παθῶν, [f. add. τὰ] τῆς καταγούσης ἐλευθερίας ταῦτα ἐπὶ τῷ χείρον προλάγεσθαι. » ἡ ὑπομονὴ ἐπεισελθοῦσα, τὸ πάντα κατειργάσασθαι, καὶ τὴν εὐσέβειαν προεξήνησε, τελειοτέραν ἀπεργασμένη τὴν εἰς Θεὸν πεποίθησιν. Διὸ καὶ τῇ εὐσέβειᾳ ἡ φιλαδελφία προεπορθεῖ, καὶ ἐπὶ πᾶσι τῷ πάντων τῶν ἀγαθῶν πλήρωμα, ἡ ἀγάπη, ὡς Παύλῳ καὶ τῇ ἀληθείᾳ δοκεῖ. Λύτη γάρ καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ Σίδων καὶ τὸν τούτου Πατέρα ἔξειάσασθαι τὸν μὲν, τὸν ἀγα-

Paulum et veritatem, est bonorum omnium **386** Α πητὸν αὐτοῦ δουναῖς· τὸν δὲ Υἱὸν, τὸ αἷμα αὐτοῦ plenitudo, charitas⁴: hæc namque et Dei Filio, ac ὑπὲρ ἡμῶν ἐκχέαι.

eterno ejus Patri vini quodammodo intulit; Iuc quidem ut Filium suum dilectum nobis daret; illi vero, ut saquiniū suum pro nobis effundere.

VERS. 8. « Hæc enim si vobiscum adscint et superent, non vacuos nec sine fructu vos constituant, in Domini nostri Jesu Christi cognitione. » — « Hæc: nempe, fides, virtus, scientia, abstinentia, seu temperantia, patientia, pietas, amor fraternus, et charitas; quæ non solum adesse debent, sed et superare, seu abundare: si namque illarum presentia prodest, multo magis abundantia. Sed quænam est ipsarum utilitas? Quod si in eam et securitatem tribuant in secundo Domini adventu. Qui enim, veniente judice in gloria, et plusquam solis radii coruscante, his ornatus ac munitus non fuerit, execubabitur: aut si etiam visum incolument reiineat, non tanen vel sic absque læsione splendidissimum illum jubar intueri poterit: quandoquidem nimius fulgor debiles oculos facile perstringit, eisque tenebras etiam assundere solet.

VERS. 9, 10. « Cui enim non presto sunt hæc, cæcus est, et manu tentans, obliuionem accipiens purgationis veterum suorum delictorum. Quapropter, fratres, magis satagite, ut per bona opera certam vestram vocationem faciatis. » — « Manu tentare» (Græce μωναπέξειν) idem est ac cæcutire: ducitur enim ἀπὸ τῶν μυῶν seu a muribus vel talpis, quæ sub terra in omnimoda obscuritate versantur. Hæc autem sententia similis est illi beati Jacobi dicto: « Si quis auditor est verbi, et non factor, hic comparabatur viro consideranti vultum nativitatis suæ in speculo⁵. » Nam et hunc, cum cognosceret, se sancto baptismate multis exsolutum esse peccatis, scire oportebat, eo ipso quod purgatus ac sanctitatem adeptus sit, vigilandum et intendendum indesinenter sibi esse, ut dicto modo sanctita em, sine qua Deum nemo videt, sartam tectamque servaret: quod ille oblitus est. « Quapropter, ait, magis satagite: ut firmam ac permanentem faciatis vocationem et electionem vestram: hoc est, ut in i.s., de quibus in electione et vocatione vestra instructi estis, sitis irreprehensibiles; ne tanquam divini muneric obliti perseguuntur.

VERS. 10-12. « Hæc enim facientes non peccatis aliquando. Sic enim abundantiter ministrabitur vobis introitus in æternum regnum Jesu Christi. Propter quod incipiamus vos semper communicare de his. » — « Hæc facientes. » Quænam? Ea, quæ præfatus est; nempe, virtutem, scientiam, etc. Animadverte vero, quomodo, cum priuus interroresupremi judicis eos persuadere sategisset, hunc **387** proposito premio, videlicet introitu in æternum regnum Dei, adhortationem suam prosequitur.

VERS. 12-14. « Et quidem scientes, et confirmatos vos in præsenti veritate. Justum autem arbit-

« Ταῦτα γάρ οὐδὲν ὑπάρχοντα καὶ πλεονάζοντα, οὐκ ἀργοὺς, οὐδὲ ἀκάρπους καθίστησιν εἰς τὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπίγνωσιν. » — « Τρυπατα, » πεῖται; Ἡ πίστις, ἡ ἀρετὴ, ἡ γνῶσις, ἡ ἐγράπτεια, ἡ ὑπομονὴ, ἡ εὐτέλεια, ἡ φιλαδεικία, ἡ ἀγάπη· ἀτινα οὐ μόνον παριναι θεῖ, ἀλλὰ καὶ πλεονάζειν. Εἰ γάρ ἡ παρουσία ὠφείει, ποιλῷ μᾶλλον ἡ περιουσία. Τίς δὲ ἡ ἔξι αὐτῶν ὀφέλεια, ή τὸ παρεργάτειν εἰς; τὴν τοῦ Κυρίου δευτέραν παρουσίαν ἔχειν; Τῷ γάρ μή ἔχοντι ταῦτα, ἐνδέξῃ τοῦ Κριτοῦ παραγενομένου, καὶ ὡς τῇλοι ἀπαντράπτοντος, τύφλωσις ἐπικεκρουθεῖ, διουλη στηνετεί, οὐδὲ οὐτως ἐνην αὐτῷ ἀπαθῶς ἐνορέψῃ τὸ ὑπέρλαμπρον, πεφυκτὸς ἀεὶ τῷ ἄγαν τῷ φωτὶ ἀποστίλλοντος [ὑμαρούσι τῶν ἁσθενῶν πρὸς αὐτὸν τὸν ὅφελμαν ἐπιδέξια].

« Οὐ γάρ μή πάρεστι ταῦτα, τυφλός; ἔστι μνωπάζων, ἀγένην λαβὼν τοῦ καθαρισμοῦ τῶν πάλαι αὐτοῦ ἀκινητῶν. Ιδι μᾶλλον, ἀδελφοί, σπουδάζετε βεβαίαν ὑμῶν τὴν κλῆσιν καὶ ἐκλογὴν ποιεῖσθαι. » — « Μωπάζειν· τὸ τυφλώτειν εἰρηται, ἀπὸ τῶν ὑπὸ τὴν γῆν μαῶν τυφλῶν εἰς δπαν διατελεύτων. Τοῦτο δὲ ὅμοιόν ἔστι τῷ ὑπὸ τοῦ μακαρίου Ιακώβου εἰρημένῳ, διτε· « Εἴ τις ἀκροστής λόγου [ἰστι], καὶ οὐ ποιητής, οὗτος ξοικεν ἀνδρὶ κατανοοῦντι τὸ πρόσωπον τῆς γενέσεως αὐτοῦ ἐν ἑσύπτρῳ. » Καὶ γάρ καὶ οὗτος ἐπιγνοὺς ἔχων διὰ τοῦ καθαρισμοῦ τῷ ἀγίῳ βαπτίσματι, διτε πλήθους ἀμαρτιῶν ἐξεπλύθη, δέος εδέναι, διτε καθαρθεῖς, καὶ ἀγιότητα ἐλασε, νήφεια. Ινα διὰ τούτου τηρή τὸν ἀγιασμὸν, οὐ χωρὶς οὐδὲν δύεται τὸν Κύριον, δὲ ἐπελάθετο. « Διτε, φησι, μᾶλλον, ἀδελφοί μου, σπουδάζετε μάνυμον· δεικνύντες· τὴν κλῆσιν ὑμῶν καὶ ἐκλογὴν, τοῦτο ἔστε τὸν κατηχητικὸν λόγον, δι περὶ τὴν ἐκλογὴν ὑμῶν· ἱκούσατε, καὶ τὴν κλῆσιν· ἀνεπίληπτοι είναι, ίνα μή ὡς ἐπιλελησμένοι τῆς δωρεᾶς; τοῦ Θεοῦ κριθῆτε, ἀλλὰ μείνητε· βεβαίαν τὴν κλῆσιν ὑμῶν· ἔχοντες.

condemnemini, sed potius firmam ac certam vocationem vestram perseverantes habeatis.

« Ταῦτα γάρ ποιοῦντες, οὐ μή πτωίσητε ποτε. Οὐτω γάρ πλουσίως· ἐπιχρηγηθήσεται οὐδὲν δὲ εἰσοδος εἰς τὴν αἰώνιον βασιλείαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ Σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ. Διτε οὐκ ἀμελήσω, ἀλλέμδες ὑπομιγήσκειν περὶ τούτων. » — « Ταῦτα ποιοῦντες· ποιεῖται; Τὰ προειρημένα· οἶον, τὴν ἀρετὴν, τὴν γνῶσιν, καὶ τὰ ἔξης. Σκόπει δὲ, πῶς πρότερον ἀπὸ τῶν φοιβερωτέρων προτρεψάμενος τοῦ βηματος τοῦ Κριτοῦ, νῦν ἀπὸ τῶν ἀγαθῶν προτρέπεται τῆς εἰσόδου, τῆς εἰς τὴν αἰώνιον βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. »

« Καίπερ εἰδότας καὶ ἐστηριγμένους ἐν τῇ παρουσῃ ἀληθείᾳ. Δίκαιοι δὲ ηγοῦμαι, ἐφ' οἷσιν εἰμὶ ἐν

⁴ I Cor. xiii, 15. ⁵ Jac. 1, 23.

τούτῳ τῷ σκηνώματι, διεγείρειν ὑμᾶς ἐν ὑπομνήσει, εἰδὼς, ὅτι ταχινῇ ἐστιν ἡ ἀπόθεσις τοῦ σκηνώματος μου, καθὼς καὶ δό Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ἐδήλωτε μοι. » Ἱνα μὴ δέξωσι συνεχῶς ἀναμιμησάκομενοι περὶ τῶν αὐτῶν, ὡς εἰς ἀργίαν δυτες κατεγνωσμένοις ταῦτα ἀκούουσι, καὶ λυπηθῶσιν, ἐπῆγαγε τὸν, « Καίπερ εἰδότας καὶ ἐστηριγμένους ἐν τῇ παρούσῃ ἀληθεῖᾳ. » Άλιταν δὲ ἀποδιδοὺς τῆς συνεχούς ὑπομνήσεως, ἐπῆγαγε τὸν, « εἰδέναι ταχεῖαν ἔξεσθαι τὴν ἀπὸ τοῦ σώματος; αὐτοῦ τούτου ἀπολλαγήν. »

« Σπουδάσω δὲ καὶ ἐκάστοτε ἔχειν ὑμᾶς ταῦτα, καὶ μετὰ τὴν ἐμὴν ἔξοδον τὴν τούτων μνήμην ποιεῖσθαι. » Τοῦτο τινες ἐν ὑπερβατῷ ἀκούοντες, οἶον τὸν, « Σπουδάσω δὲ καὶ μετὰ τὴν ἐμὴν ἔξοδον ἔχειν ὑμᾶς ἐκάστοτε » (τοῦτο ἔστι, καθεκάστην καὶ διηγεῖσθαι) « τὴν τούτων μνήμην, » βούλονται πειρατὴν ἀπὸ τούτου, ὅτι καὶ μετὰ θάνατον οἱ ἄγιοι μέμνηνται τῶν ἀδεσ, καὶ πρεσβεύουσιν ὑπὲρ τῶν ζωντῶν, ὥσπερ οὐκ ἔξιν πίστεως ἐνχρησμὸς [§. -γ. -] διτεμέραι τοῦτο γινόμενον ὁρώντων, τῶν ἐπικαλουμένων τὴν θείαν αὐτῶν χάριν. Καὶ τοῦτο μὲν οὖτας ἔκεινος. « Άλιτος δὲ οὗτως ἔχειν περὶ τούτου ἀπίκας βούλονται τοῦ ἀγητοῦ καὶ νησίν, ὅτι τὸν, « Σπουδάσω μετὰ τὴν ἐμὴν ἔξοδον ἔχειν ὑμᾶς ἐκάστοτε τὴν τούτων μνήμην, » οἶονει διὰ τοῦτο ἐνδελεχῶς ὑμὴν ἐπιειμέθα [§. ἐπικείμ.], τὰ αὐτὰ ὑμεῖν ἐπάρδοντες, ὡς ἂν ἔξιν ὑμεῖν ἐμποιήσαντες περὶ τούτων, ἀλλ’ οὐ κατάγωνταν ἀνηκοῖας καὶ ἀμαθίας, ἔχετε τῷ ἐμμόρῳ καὶ ἀμετακινήτῳ τῆς τούτων ἀντικέψας καὶ μετὰ τὴν ἐμὴν ἀποθίασιν βέβητα καὶ ἀναζάλιπτα τὰ πρὸ τούτων διτάγματα.

« Οὐ γάρ σεισομένοις μύθοις ἐξακολουθήσαντες Ἑγνωρίσαμεν ὑμῖν τὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ δύναμιν καὶ παρουσίαν, ἀλλ’ ἐπόπτας γεννηθέντες [υπερ γενν.θ.] τῆς ἔκεινου μεγαλειτητος. » Εἰπὼν περιεποδάστας ἔχειν [αὐτούς] ὀφείλειν εἰ; τὰ ὑπὲρ αὐτοῖς εἰλαγχεισθέντα, καὶ περὶ τούτου πολὺν κατατείνας τὸν λόγον, καίπερ εἰδότας καὶ διαφέρως ἀκριβοτάτας, νῦν φτειν, ὅτι Οὐ μάτην τὸ περὶ αὐτὰ ἐπιμελὲς ἐπιδείκνυμι, ἀλλὰ τὸ κακίρον αὐτῶν ἐπιστάμενος, τούτου περιέχομαι. Καὶ τί τούτο; Τὸ μὴ σοφίᾳ ἀθρωπίᾳ γρήτασθαι εἰς ἡμᾶς [§. ὑμ.] καὶ κεκαλωπισμένοις; λόγοις καταγοητεύσαντας ὑμῶν τὴν ἀκοήν, « γνωρίσαι τὴν τοῦ Κυρίου δύναμιν ὑμῖν καὶ παρουσίαν, » ὥσπερ « Ἐλληνες καὶ αἰρετικοί. » Εἰληνες; μὲν, τῷ κάλλει καὶ τοῖς ποιήμασι προσέχοντες, ἐξαποτῶντες· αἰρετικοί δὲ, τοῖς πλάσμασιν. Εἰκὸς γάρ αὐτούς καὶ ἡδη ἀρχεσθαι ὑποφυμένους. Οὐδὲν οὖν τοιούτον κατανοεῖν ἔστιν ἐν ὑμῖν· λιτῷ γάρ λόγῳ πεποιήμεθα τὴν πρὸς ὑμᾶς διδασκαλίαν, δικαὶος πρὸς Κορινθίους φρεσί, καὶ ἀπερ ἐξ αὐτοφίας ἐσχημέν [§. ἐσχήκα.]. οἱ ἐν τῷ ὅρε τῷ ἀγίῳ συναναδάντες αὐτῷ. Λέγει δὲ τὴν ἐν τῇ μεταμορφώσει δειλοθεῖσαν αὐτοῖς; ὑπὸ τοῦ Μονογενοῦς δέξαν, καὶ τὴν φωνὴν ἣν ὑπὸ τοῦ Πατός; ἐξ

A tror, quandiu sum in hoc tabernaculo, suscitare vos in commonitione, certus, quod velox est dispositio tabernaculi mei, secundum quod et Dominus noster Jesus Christus significavit mihi. » Ne putarent, eo quod de iisdem rebus frequenter communerentur, ignaviae se condemnari, indeque hæc audientes contristarentur, subiungit: « Et quidem scientes, et confirmatos vos in presenti veritate. » Causam vero explicaturus, cur adeo frequenter eos commonefaceret, addit, se certum esse, velocem, seu prope, esse suam a corpore isto liberari aīem.

VERS. 15. « Dabo autem operam et semper et ubique habere vos post obitum meum, ut horum memoriam faciatis. » Quidam hic figuram hyperbaton inesse putantes, ut perinde sit ac si dixisset: « Dabo operam etiam post obitum meum ut habeatis vos semper (hoc est, quotidie et indesinenter) horum memoriam; » ex hoc demonstrare intuntur, sanctos etiam post mortem rerum mundi memoriam retinere, ac pro viventibus orare: quemadmodum non absque effici fide quotidie fieri hoc cernunt quicunque divinam ipsorum opem implorant. Sic quidem illi. Alii autem hoc Petri dictum simpliciter accipiunt et intelligunt; nempe ita: « Dabo operam, ut post obitum meum perpetuam habeatis horum memoriam. » Hoc est, idcirco assidue nos vobis eadem refricamus, non ut vos inobedientiae aut indocilitatis condemnemus, sed ut inducto assidua earumdem rerum repetitione habitu, quæ vobis viventes prescripsimus, etiam post obitum nostrum firmiter et indelebiliter retineatis.

VERS. 16. « Non enim doctas fabulas secuti notam fecimus vobis Domini Iesu Christi virtutem et præsentiam, sed speculatorum facti illius magnitudinis. » Cum illis dixisset, magno eos studio, quæ ipsis annuntiaverat, prosequi debere, fusiisque hac de re disscriuisset; nunc ait, se non sine causa adeo de his esse sollicitum, sed idcirco in eis diutius haberere, quod eorumdem firmitatem ac certitudinem perspectam omnino et exploratam haberet. Quia scilicet, inquit, non humana sapientia erga vos usi, neque compitis sermonibus vestrum demulcentes auditum, « notam fecimus vobis Domini Iesu Christi virtutem et præsentiam, » sicuti gentiles et heretici faciunt: illi quidem sermonis elegantia et poematum venustate auditores suos decipientes, hi vero etiam fictionibus (nam, ut verisimile est, jam vel tunc hujusmodi homines cœperant oriri): nihil, inquam, horum potest 388 in nobis quisquam deprehendere: siquidem humili ac simplici sermone vobis nostram proposimus doctrinam (idem Paulus ad Corinthios scribens de se testatur⁴): sed quæ visu nostro in monte sancto cum ipso existentes percepimus (loquitur de gloria Unigeniti ipsis ostensa in translat-

⁴ II Cor. II, 4.

guratione⁴, et de voce, quam a Patre de cœlis allata propter Dominum audierunt). Quoniam vero ea, quæ prophetæ annuntiarunt, experientia ipsa cognovimus, idcirco firmorem eorumdem prophetiam judicamus; siquidem res ipsæ verbis exacte responderunt. Quare et bene facitis vos attendentes propheticō sermoni, » hoc est iis, quæ a prophetis, quanquam paulo obscurius, prænuntiata sunt.

VERS. 17. « Accipiens enim a Deo Patre honorem et gloriam. » — « Accipiens » dixit, vel sumendo participium pro praeterito indicativi et accepit; » quandoquidem non correspondet verbum aliquod in modo indicativo, quod ad participium juxta syntaxeos regulam consequi deberet. Vel si pro vero participio illud « accipiens » habeatur, oratio necessario a syntaxeos regulis recedit. At si pro « accepit » sumatur, recte se habet sic: « Accipit enim a Deo Patre honorem et gloriam. »

VERS. 17-18. « Voce delapsa hujuscemodi a magnifica gloria: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui, ipsum audite. Et hanc vocem nos audivimus de cœlo allatam, cum essemus cum ipso in monte sancto. » Non quod de voce delapsa a Patre de cœlo aliqua extet propheta; sed quia ex voce Patris Filio suo desuper attestantis certius cognoscimus, omnia prophetarum vaticinia ad eum, cui Pater testimonium perhibuit, referri. Novimus vero, Dominum nostrum Jesum ter a Patre, quod Filius ejus sit, testimonium habuisse: nempe primo, in baptismate; secundo, imminentie passione, cum dixit: « Et glorificavi, et iterum clarificabo⁵; » et in monte.

VERS. 17. « Et habemus firmorem propheticum sermonem: cui bene facitis attēndentes, quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco, donec dies elucescat, et lucifer oriatur in cordibus vestris. » Attēndentes, inquit, iis quæ a prophetis dicta sunt, haud excidetis a spe vestra. Rebus enim ipsis suo tempore succedentibus (quas etiam « diem, » metaphoram videlicet prosecutus appellavit; dixerat enim « lucernam, » et locum caliginosum, ubi nos est): dies igitur cum advenerit, inquit, seu cum res ipsæ quæ prænuntiatae sunt, contingent; habebitis luciferum exortum in cordibus vestris: nempe Christum Dominum præsentem, olim prænuntiatum a prophetis, qui etiam tanquam « lux vera » cora vestra illuminabit.

389 VERS. 20, 21. « Iloc primum intelligentes, omnis prophetia Scripturæ propria interpretatione non sit. Non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia: sed Spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines. » Noverant equidem prophetæ ea quæ illis propheticō Spiritu indita erant, at non adeo clare et exacte ut postea contigerunt: quare etiam desiderabant exitum ipsarum rerum videre, ut Dominus ait⁶. Explicat vero, cur

A οὐρανοῦ ἐνεχθεῖσαν διὰ τὸ Κύριον ἡ καὶ υστεν. Ἐπειδὴ δὲ διὰ τῶν πραγμάτων ἔγνωμεν τὰ ὑπὸ τῶν προφητῶν προκατηγγελμένα, βεβιοτέρχη, φησί, διὰ τοιῶν τὴν προφητείαν αἰτῶν κρίνομεν. Τοῖς λόγοις γάρ ἐπικολούθησαν τὰ πράγματα. Διὸ καὶ ὑμεῖς εἰ καλῶς ποιεῖτε προσέχοντες τῇ προφητείᾳ, » ηγένετο τοῖς ὑπὸ τῶν προφητῶν προλελαμημένοις, καὶ εἰ ἀμυδρῶς ὑπὸ τῶν προφητῶν ἐλέχθη τότε.

« Λαβὼν γάρ παρὰ Θεοῦ Πάτρος; τιμήν καὶ δέξαν. » Τοῦτο, ή ἀντὶ δριστικοῦ βῆματος; Εταξεῖ, | « λαβὼν, » ἀντὶ τοῦ, Ἐλαβεν· ἐπεὶ μὴ τὸ ἀκόλουθον τῆς μετοχῆς κατὰ τὸν τῆς τοῦ λόγου συντάξεως κανόνα, εἰς δριστικὸν βῆμα ἡ ἀπόδοσις φέρει. Ήλις μὴ τοῦτο, οὐκ ἂν ὡς ἐκεῖνος ἐνταῦθα λαμβάνειν οὐ βούληται τὸ, « λαβὼν, » τῇ μετοχῇ ἀναγκαῖως, εἰς ἀσυντάξιαν δέ τοιούτοις ἀντὶ τῆς τοῦ λόγου ἐξοιτιζόμενοι, ἀντὶ δὲ δριστικοῦ τοῦ. Ελαβε, τὸ, « λαβὼν, » μετειλημμένον, ἀκολούθως τὸ ἐπιφερόμενον ἔσται· οἶον, « Ἐλαβε γάρ παρὰ Θεοῦ Πατρὸς; δέξαν. »

« Φωτῆς ἐνεγκέλαστης τοιάσθε αὐτῷ ὑπὸ τῇς μεγαλοπεποὺς δέξῃς· Οὐτός; ἔστιν δὲ Υἱός μου δὲ ἀγαπητός, ἐν φρήσκησα. Καὶ ταῦτην τὴν φωτήν ἡμεῖς τούσαμεν ἐξ οὐρανοῦ ἐνεγκέλασαν, σὺν αὐτῷ δύτες ἐν τῷ ἀγίῳ δρει· » Οὐχ ὅτι περὶ τῆς ἐνεγκέλαστης φωτῆς ὑπὸ τοῦ Πατρὸς; ἀνωθέν ἔστι τις προφητεία, ἀλλ' ὅτι ἀπὸ τῆς τοῦ Πατρὸς ἀνωθεν φωτῆς τὴν υλότητα μαρτυρεσσάσης, ἡδράσθημεν, πᾶσαν τὴν διὰ τῶν προφητῶν χρησμῷδίαν, ἀναντιμέτρητας ἐπὶ τὸν ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μαρτυρούμενον φέρεσθαι· Τρέξ δὲ ἔγνωμεν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ὑπὸ τοῦ Πατρὸς; Υἱὸν μαρτυρούμενον φέρεσθαι· ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος, ἐν τῷ πάθει, τὸ, « Ἐδέξασα, καὶ πάλιν δοξάσω· » καὶ ἐπὶ τοῦ ὄρους.

« Καὶ ἔχομεν βεβαιότερον τὸν προφητικὸν λόγον, φα καλῶς ποιεῖτε προσέχοντες ὡς λύχνῳ φαίνοντι ἐν αὐχμηρῷ τόπῳ, ἡώς οὖν ἡμέρᾳ διευγάσῃ, καὶ φωτερός ἀνατεθῇ ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν. » Προσέχοντες, φησί, τούτοις τοῖς ὑπὸ τῶν προφητῶν εἰρημένοις, οὓς ἀποχήστητε τῆς ἐλπίδος. Τῶν πραγμάτων γάρ κατὰ τὸν ἴδιον καρδίαν παραγινομένων (ἀ καὶ ἡμέραν) ἐκάλεσε τῇ τροπῇ ἐπιμείνας· εἰπε γάρ « λύχνον, » καὶ τόπον, ἥτοι σκοτεινὸν, διπερ καὶ νῦν ἔστιν· ἡμέρας οὖν, φησί, παραγενομένης, τῆς τῶν πραγμάτων, λέγω, παρουσίας, ἔξετε τὸν φωσφόρον ἀνατέλλοντα ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, τοῦτ’ ἔστι τὴν τοῦ Χριστού παρουσίαν, τὴν προκατηγγελμένην ὑπὸ τῶν προφητῶν, καὶ ὡς φῶς ἀλτηθεῖς τὰς καρδίας ὑμῶν λαμπρύοντα.

Τοῦτο πρῶτον γινώσκοντες, διτι πᾶσα προφητεία Γραφῆς ίδιας ἐπιλύσεως οὐ γίνεται. Οὐ γάρ θελήματι ἀληθώπου τινέθη προφητεία ποτὲ, ἀλλ' ὑπὸ Πνεύματος ἀγίου φερόμενοι ἐλάλησαν οἱ ἀγιοι ὑπὸ Θεοῦ ἀνθρώπωι. » Ἰδεσαν οἱ προφῆται καὶ ἐμπνέονται ὑπὸ τοῦ προφητικοῦ Πνεύματος, καὶ περὶ ὄντος μέντοι καὶ ἀκριβῶς οὗτως, καὶ ὡς καθέκαστα ἐπελεύσθη. Διὸ καὶ ἐπειδύμουν τὴν ἐκβασιν ἰδεῖν, ὡς δὲ Κύριο, ἔφη. Ἐπειδηγένται δὲ διὰ τοὺς προφῆτας τὰ

⁴ Matth. xvii, 5. ⁵ Matth. iii, 17; Joan. xii, 28. ⁶ Luc. x, 24.

ὑπ' αὐτῶν εἰρημένα οὐχ ἡρμήνευσαν· οἵμα δὲ καὶ διακρίνει τὴν ἀληθῆ προφητείαν τῆς δαιμονιώδους καὶ πλαστῆς, ἥτις καὶ ἐν τοῖς αἱρετικοῖς καταλαμβάνεται. « Ότι πᾶσα προφητεία Γραφῆς ἀδικεῖ ἐπιλύσεως οὐ γίνεται. » Τοῦτ' ἔστιν, διτι λαμβάνουσι μὲν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ οἱ προφῆται τὴν προφητείαν, ἀλλ' οὐχ ὡς ἔκεινοι βούλονται, ἀλλ' ὡς τὸ θεῖον ἐνεργεῖ Πνεῦμα· καὶ γίνεσσαν μὲν καὶ συνέσσαν τὸν καταπεμπόμενον λόγον αὐτοῖς προφητεῖαν, οὐ μέντοι καὶ τὴν ἐπίλυσιν αὐτοῦ ἐποιοῦντο· καὶ ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἐνεργούμενοι Πνεύματος οἱ προφῆται γίνεσσαν, ὡς ἀπὸ θείου Πνεύματος καταπέμπεται ὁ λόγος αὐτοῖς, δῆλον ἀφ' ὧν ἑκόντες ὑπούργουν, καὶ δὴν ἥθελον ἐλάλουν· δὲ δὲ μὴ ἥθελον, ἐσιώπων· οὐ μὴν καὶ οἱ ψευδοπροφῆται. Οὐ γάρ γίνεσσαν ἐν τῷ ἐνεργεῖσθαι, ἀλλὰ μανιᾳ γινόμενοι παράφοροι, ἡγνόντων δὲ ἐπισχον, ὡς οἱ μεθύοντες. Οἱ μέντοι ἄγιοι προφῆται, καί περ εἰδότες, οὐ χρείαν εἶχον ἐρμηνεύειν τὸν ὑπ' αὐτῶν, ἀλλ' ἐτέροις διηκένουν ταῦτα [(ἡμὲν γάρ], ὅμα δὲ καὶ] ἵνα λανθάνῃ ἡ τοῦ Κυρίου παρουσία, καὶ μὴ ἐπιδουλεύηται ὑπὸ τῶν ἀσεβῶν. 'Ἐπιβούλευσιμήν γάρ τὸ δύνατον καὶ διαδιδράσκειν διὰ τῆς τοῦ Κυρίου δυνάμεως. 'Αλλ' εἰκὸς, ἐνίστε διὰ παραδόξων τῆς ἀποφυγῆς γνομένης, τερατῶδες ἔδοξε τὸ τελούμενον τῆς Ἑγανθωραπήσεως. Καὶ ὅτι ἀληθὸς τούτο, δῆλον ἀπὸ τῶν ἐν τῇ Νέᾳ προφητῶν, οἱ καὶ ἡμήνευνοι ἑαυτοὺς προφητεύοντες, εἰ καὶ μὴ πάντες. Οὐ γάρ ἡν τινος τοιούτου ὑποψία ἐν τῇ Νέᾳ. 'Αλλὰ καὶ ὅτι οὐκ ἔξιστάμενοι οἱ προφῆται ἔχρησμάδουν, δῆλον καὶ τούτο. 'Εξ ἑνὸς γάρ Πνεύματος προφητεύοντων τῶν ἐν τῇ Παλαιᾷ καὶ τῇ Νέᾳ, φησὶν δὲ Παῦλος· « 'Ἐξ ὃς δὲ ἀποκαλυφθῆ ἀλλω καθημένω, σι; ἀτέω δὲ πρώτος. » Σαφὲς γάρ ἐκ τούτου, ὅτι ἐν τῷ κατὰ φύσιν ἰστάμενοι οἱ προφῆται, ἑκόντες προεφήτευον. Διὸ καὶ δῆλον ἀνισταμένου ἐμπνευσθέντος, δὲ πρώτος λαλῶν σιωπῆν ἐπετρέπετο, διπέρ οὐκ ἀνέπτισε δὲ μηδὲ δὲ δρᾶ ἐπιστάμενος; Πῶς γάρ σιωπήσει δὲ μηδὲ δὲ δρᾶ ἐπιστάμενος; Καὶ Πνεύματος δὲ εἴναι ἐνεργειαν ἀγίου ἐν τοῖς προφήταις, διάτοδος Παῦλος φησιν, « 'Ὄ μὲν, φάσκων, δίδοται λόγος σοφίας, ϕ δὲ προφητεία. »

quomodo enim obtemperaret, qui sui compos non est? Sed et operationem Spiritus sancti in prophetis suis, idem Paulus testatur, cum ait: « Alii quidem per Spiritum datur sermo sapientiae... alii prophetia ». »

ΚΕΦΑΛ. Β'.

« Ἐγένοντο δὲ καὶ ψευδοπροφῆται ἐν τῷ λαῷ ἐκείνῳ, ὡς καὶ ἐν ὑμῖν ἔσονται ψευδοδιδάσκαλοι, στινες παρεισάκιστιν [vulg. -ξουσιν] αἱρέσεις ἀπώλειας, καὶ τὸν ἀγοράσαντα αὐτούς Δεσπότην ἀρνούμενοι, ἐπάγοντες ἑαυτοῖς ταχινὴν ἀπώλειαν. Καὶ πάλιοι ἔξακολούθησαν [vulg. -σουσιν] αὐτῶν ταῖς ἀστλεῖαις, δι' οὓς ἡ ὀδὸς τῆς ἀληθείας βλασφημηθῆσται. Καὶ πλεονεξίᾳ πλαστοῖς λόγοις ὑμᾶς ἐμπορεύονται. » Ψευδοδιδάσκαλους μὲν, τοὺς ἀπὸ Νικολάου καὶ Κηρινθίου φησί. Τοῦ δὲ τῆς προφητείας ὀνόματος κοινῶς καὶ κατὰ τῶν προφητῶν καὶ κατὰ τῶν ψευδοπροφητῶν φερομένου, ἀσφαλίζεται μὲν

A ipsi prophetæ dicta sua non sint interpretati, et veram a ficta et daemona quorundam hæretorum prophetia discernit: quoniam, inquietus, « omnis prophetia Scripturæ propria interpretatione non sit. » Hoc est, accipiunt equidem prophetæ a Deo prophetiam; at non, ut ipsi volunt, sed ut divino Spiritui libet infundere: atque illi quidem immixtum illis propheticum sermonem cognoscebat et intelligebant, attamen ejus interpretationem seu explicationem non faciebat. Et sane, quod prophetæ a Deo acti sermonem sibi a Deo tunc fieri possent, perspicuum est ex eo, quod sponte Deo moventi inserviebant, et quod, quæ quidem volebant, loquebantur, quæ vero loqui nollebant, silentio occultabant. Non ita vero falsi prophetæ. Non enim illi, cum agitarentur, sui compotes erant; sed furore quadam extra se rapti, velut ebrii, id quod patiebantur, ignorabant. At sancti prophetæ, tametsi dicta sua intelligerent, non tamen e re esse censebant, eadem interpretari: cum quia aliis, id est nobis, ea ministrabant, tum ut Domini adventus usque ad præfinitum tempus occultaretur; ne clarius manifestatum impiorum insidiias subiret: non quod etiam insidiis appetitus Dei potentia executioni mandari non posset; sed quia incarnationis opus, si miro et insolito modo ejusmodi effugisset insidiias, monstro cuidam ac portento, seu etiam præstigio simile videri potuisse. Et quidem rem ita se habere perspicuum est ex prophetis novi Foederis, qui semetipso interpretati sunt, tametsi non omnes; quod jam tum bujusmodi di suspicio cessasset. Verum et quod non extra se rapti vaticinarentur prophetæ, manifestum est ex eo quod uno ac eodem Spiritu sancti Dei homines in Veteri atque in Novo Testamento prophetaverint; ait vero Paulus: « Si alii revelatum fuerit sedenti, prior taceat. » Ex quo patet, prophetas naturalem statum suum retinuisse, cum prophetabant: idcirco enim, alio surgente, qui Spiritu Dei afflatus esset, qui prius loquebatur, silere jubetur; quod in surrentibus locum habere non potest: C prophetis novi Foederis, qui semetipso interpretati sunt, tametsi non omnes; quod jam tum bujusmodi di suspicio cessasset. Verum et quod non extra se rapti vaticinarentur prophetæ, manifestum est ex eo quod uno ac eodem Spiritu sancti Dei homines in Veteri atque in Novo Testamento prophetaverint; ait vero Paulus: « Si alii revelatum fuerit sedenti, prior taceat. » Ex quo patet, prophetas naturalem statum suum retinuisse, cum prophetabant: idcirco enim, alio surgente, qui Spiritu Dei afflatus esset, qui prius loquebatur, silere jubetur; quod in surrentibus locum habere non potest:

390 CAPUT II.

VERS. 1-3. « Fuerunt vero et pseudoprophetæ in populo, sicut et in vobis erunt magistri mendaces, qui introducent sectas perditionis, et eum qui emit eos, Dominum negant, supurinducentes sibi celarem perditionem. Et multi sequentur eorum luxurias, per quos via veritatis blasphemabitur. Et in avaritia fictis verbis de vobis negotiabuntur. » Per pseudoprophetas hic Nicolai et Gerinthi asseclas intelligit. Cum vero prophetæ nomen cum vere, tum falsis prophetis communiter tribuatur; commonet eos, ne falsis prophetis attentionem præstarent. Discrimen vero, quod inter utrosque

• Cor. xiv, 50. • Cor. xii, 8.

interredit, Paulus exponit, dicens : « Nemo potest dicere, Dominus Jesus, nisi in Spiritu sancto. »¹⁰ Ille autem incipit adversus Nicolitarum heresim disserere, duplum dicens esse ipsorum malitiam : sunt enim quoad dogmata quidem impiissimi (quod ipsorum in Christum blasphemiae demonstrant), quoad vitæ vero genus, propudosissimi. Et hoc quidem nunc ex turpibus eorum operationibus ostendit, paulo post clarius rem explicaturus. Ac « avaritiam, nominans, turpem eorum lucrandi rationem ob oculos ponit. » Avaritia, enim quandoque injustitiam significat; quandoque vero turpe tantummodo lucrum : quare apposite addit illud « negotiari. » Ut vero a divina doctrina omnino alienos eos esse ostenderet, fictis ipsis verbis uti ait. Sed habebunt, sicut dicit, impietatis stipendia, mortem. Illud autem « olim » Dei præscientiam denotat. Deus enim præscientia sua, quemadmodum bonis præmia, ita etiam malis congruam ipsis pœnam preparavit : « judicium enim jam olim non cessat, » hoc est, « non tardat. »

« Quibus judicium jam olim non cessat, et perditio eorum non dormitat. » Non sine causa a præstantioribus initium facit, sed quia ostendere volebat, istos majoris supplicii reos peccando evasisse. Quoniam igitur hi ex præstantioribus erant (velut primi ad apostolatum vocati), cum a recta via desciverint, majorem habent condemnationem. Cum autem per modum hypotheseos rem istam exemplis confirmare aggressus esset, non tamen id quod ad hypothesis consequens erat, ut diceret, statim subjunxit, sed exempla alia ex justis hominibus de sumpta immiscerit : et cum deberet ex eo quod primo proposuit, nempe ex peccantium exemplis, consequiam elicere, dicendo : Si illis non pepercit, anne improbis istis parcat? vel per affirmationem sic : Igitur multo minus istis parcat : non tamen ita fecit. Cur vero? Quia cum duplicitis generis (bonorum **391** scilicet et malorum) proposta essent exempla, hujusmodi consequentia malos solos resipicit, non item et bonos complectitur : non enim bona malis compensantur. Quoniam igitur unica responsione seu consequentia ei, quod præmisserat integræ satisfacere non poterat, idecirco alia uitur phrasim, et per epiphonema orationem absolvit. Cur vero malorum exemplis alia bonorum item adjungat, opportuno loco dicetur. Ut igitur præfati sumus, non secundum orationis formam propositiorum etiam intelligentia sequitur. Non enim additur id quod in hujusmodi periodis, seu constructionibus subsequi solet; sed est nuda confirmatione exemplis, cum eorum, qui propter peccata supplicio, tum eorum qui propter virtutem honore affecti sunt. Perinde ac si diceret : Novit Deus eos, qui in peccatis nunc vivunt, citra spem veniam inevitabili supplicio plectere, quemadmodum

Δ νῦν, μὴ τοῖς ψευδοπροφήταις προσέχειν. Καὶ τὸ δ. αστελλόν, Παῦλος ἐδίδαξεν, διτοι « Οὐδεὶς λέγει Κύριον Ἰησοῦν, εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἀγίῳ. » Αρχεται δὲ ἐντεῦθεν τῆς κατὰ τῶν Νικολαϊτῶν αἱρέσεως τῆς καταδρομῆς, διττὴν λέγων τὴν κακίαν αὐτῶν. Εἰσὶ μὲν γάρ περ τὰ δύγματα ἀσεβέστατοι, διὰ τῆς εἰς τὸν Δεσπότην Χριστὸν βλασφημίας αὐτῶν ἀπέδειξεν· περὶ δὲ βίου ἀσεβέστατοι. Καὶ τοῦτο μὲν καὶ γῦν διὰ τῆς αἰσχρουργίας αὐτῶν παριστᾶ· μηχρὸν δὲ ὑπερον προδόξας τραντερὸν προενέγκοις « Πλεονεξίαν » γάρ εἰπὼν νῦν, τὴν αἰσχροκέρδειαν αὐτῶν ἐσῆμαν. « Η' πλεονεξία » γάρ ποτὲ μὲν τὴν ἀδικίαν σημαίνει, ποτὲ δὲ τὴν αἰσχροκέρδειαν ἀπλῶς. Οὐδεν οἰκεῖος τὸ « ἐμπορεύεσθαι » προσθήκην· ἀλλοτριῶν δὲ αὐτοὺς παντελῶς τῆς θείας δοσιτακαίας, πλαστοῖς εἰπε λόγοις χρῆσθαι αὐτούς. Αλλ' ἔξιστι, φησὶ, τῆς ἀσεβείας τὰ δύφωνα, θάνατον. Τὸ δὲ, « Ἐκπαλαι, » τῆς προγνώσεως τοῦ θεοῦ ἔστι σημαντικόν. Καὶ ὡσπερ τοῖς ἀγαθοῖς προγνωστικῶς τούτη σεβίμασε τὰ ἀγαθά, οὕτω καὶ τοῖς πονηροῖς τὸν κατάλληλον αὐτοῖς τόπον. « Τὸ γάρ κρίμα Ἐκπαλαι οὐκ ἀργεῖ. »

« Οἵ τοις κρίμα ἔκπαλαι οὐκ ἀργεῖ, καὶ ἡ ἀπώλεια αὐτῶν οὐ νυστάζει. » Οὐχ ἀπλῶς ἀπὸ τῶν προτιμότερων ἐπιχειρεῖ, [ἀλλὰ δεῖξαι] βουλδίμενος, ὡς μᾶλλον οὗτοι ὑποδικώτεροι ἀμαρτάνοντες. Ἔπει σύν καὶ οὗτοι τὸ προτιμότερον ἔχουσιν, ὡς πρῶτοι κληθύντες μὲν εἰς ἀποστολὴν, ἐκτραπέντες δὲ τῆς εὐθείας ἔδοι, μεῖζον καὶ τὸ κατάκριμα ἔχουσιν. « Εἴς ὑποθέσεως δὲ κινήσας τὴν παραδειγματικὴν πίστιν, οὐκ ἀπέδωκε τὸ ἀκόλουθον τοῦ σχῆματος, διὰλα συνέχεε τὸ παράδειγμα τῇ τῶν δικαίων προσήψει. Καὶ διφειλῶν ἐπὶ τοῦ ἔξι ἀρχῆς προτεθέντος τὴν [ἀπόδοσιν] ποιῆσαι, τούτην ἔστι τῶν ἡμαρτησάντων, δι' οὓς καὶ τὸ παράδειγμα, καὶ εἰπεῖν. Εἰ τούτων οὐκ ἐφείσατο, ἀρ' οὖν τῶν παρόντων ἀσελγῶν φείσεται; ή κατὰ ἀπόφασιν. Πολλῷ μᾶλλον οὐδὲ τούτων φείσεται· οὐ τοῦτο ποιεῖ· διὰ τοις; Εὑρίσκεται γάρ αὐτὴ ἡ ἀπόδοσις, δύο προκειμένων ὑποδειγμάτων, καλοῦ καὶ κακοῦ, πρὸς τὸ κακὸν μόνον γινομένη, οὐκ ἔτι καὶ πρὸς τὸ ἀγαθόν· οὐ γάρ καλοῖς κακὴ ἀντιδίδοται. Ἐν οἷς οὖν οὐκ ἡρκεστοῖ μηδ ἀπόδοσει τὸ προτεθέν ἀπαρτίσαι, ἐτέρως διεγένετο τῇ φράσει, καὶ δι' ἐπιφωνήματος τὸ διφειλόμενον ἀπετέλεσε. Διὰ τοις δὲ τοῖς κακοῖς προστίθησι τὰ τῶν ἀγαθῶν ὑποδειγματα; Εἰρήσεται κατὰ τὸν ἀρμόζοντα τόπον. Ός προλαβόντες οὖν εἰπομένην, οὐ κατὰ τὸ σχῆμα τοῦ φαινομένου λόγου καὶ ἡ ἔννοια ἐπικαλουθεῖ τῶν προκειμένων. Οὐ γάρ ὑπόκειται ἡ ἀπόδοσις ἡ εἰωθυῖα ταῖς τοιαύταις συντάξεις ἐπεσθαι· ἀλλ' ἔστιν ἀπλῆ παραδειγματικὴ πίστις, καὶ τῶν δι' ἀμαρτίας κοιλαζομένων, καὶ τῶν διὰ δικαιοσύνην τεμαχείνων. Ή; εἰ ἐλεγεῖν. Οὐδεν ὁ θεός καὶ τοὺς ἐν ἀμαρτίαις ζῶντας δινει φειδοῦς κολάζειν ἀπαρτήτως, οὓς τοὺς ἀμαρτήσαντας ἀγγέλους, ὡς ἐπὶ τοῦ κατακλυσμοῦ, οὓς τὰς Σοδόμων πόλεις· καὶ πάλιν τοὺς δικαιοσύνην ἐργαζομένους τιμῆν, οὓς τὸν

¹⁰ I Cor. xii, 3.

Νώς, ὡς τὸν Λότον καὶ έστιν ἡ σύνταξις τουκάτη· Αἱ Εἰπον, οἵτινες κολασθήσονται εἰς φυσιοδιάσταχτοις διὰ τὰς βλασφημίας αὐτῶν, διὰ τὸν ἀσελγῆ βίον αὐτῶν, ἐπιφέρει τὰ παραδείγματα· Οὐ γάρ Θεὸς ἀγγέλων, ἀμαρτησάντων οὐκέτεσσατο, οὐδὲ ἀρχαίου κόσμου. Καὶ πάλιν τοὺς δικαιοτάτους ἀσκήσαντας ἐπιζητεῖται, διτι καὶ τὸν Νώη καὶ τὸν Λότον διὰ σωφρούσην ἐφύλαξεν ἀπὸ τοῦ ὄλεθρου τῶν κατ' αὐτοὺς ἀνθρώπων. Οὐ γάρ Νώε οὐκέτε ἀπήχθη τῇ ἀσεβείᾳ τῶν πρὸ τοῦ κατακλυσμοῦ· καὶ δὴ Λότος οὐδὲν ζηλώσας τῆς ἀσελγείας τῶν ἐν Σοδόμοις, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐπιζενωμένους αὐτῷ ἀγγέλους ἐν σχήματι ἀνθρώπων, τοῖς διὰ ἀσθλείαν αὐτούς, ἔξαιτούσιν, οὐ παρέσχε· καίτοι μαρτίου ὑπὲ τῶν ἔξαιτούσιν ἐπηρεασθείς. Τούτο γάρ διὰ τοῦ, « καταπονούμενον, » ὑπέφηνε.

imprudicitiam est imitatus: nec angelos forma humana hospitio exceptos protervis illis potentibus, quanquam innumeris hac de causa lassitus injuriis (ut indicatur per vocem illam « oppressum ») contradidit.

« Εἰ γάρ δὲ θεὸς ἀγγέλων ἀμαρτησάντων οὐκέτε εἰσαγάγει, ἀλλὰ συρχίς ζόργου ταρταρώσεις, παρέδωκεν εἰς κρίτην τετρομένους [vulg. — ρημένην]. Καὶ ἀργαῖον κόσμου οὐκέτεσσατο, ἀλλὰ δύδον Νώε δικαιοσύνης κήρυκα ἐφύλαξε, κατακλυσμὸν κόσμῳ κατὰς ἀσεβῶν ἐπάρχει· καὶ πόλεις Σοδόμων καὶ Γομόρρας τεφρώσας καταστροφῇ κατέκρινεν, ὑπέδειγμα μελλόντων ἀσεβείν τεθεικός· καὶ δικαιοιον Λότος καταπονούμενον ὑπὲ τῆς τῶν ἀδέσμων ἐν ἀσελγίᾳ ἀναστροφῆς ἐφύλαξεν. Βλέψατε γάρ καὶ ἀκοῇ δὲ δικαιος ἐγκατοικῶν ἐν αὐτοῖς, ἡμέραν ἐξ ἡμέρας φύσην δικαίων ἀνδρῶν ἔργοις ἐδασάντες. Οἶδε Κύριος εὐσεβεῖς ἐκ πειρασμοῦ δύεσθαι, ἀδίκους δὲ εἰς ἡμέραν κρίσεως κολαζομένους τηρεῖν. » Καὶ τοῦτο δὲ περὶ τοῦ Λότον λέγει· « Οἶδε Κύριος εὐσεβεῖς ἐκ πειρασμοῦ δύεσθαι, » καὶ ἔξης. Οὐδὲν δὲ περὶ δικαιῶν προειπὼν, εἰ μὴ μόνον περὶ ἀσεβῶν, καὶ τῆς τούτων τιμωρίας, παρενέβαλε καὶ τὰ τούτων παραδείγματα· πρῶτον μὲν διὰ τὸ κατὰ τὴν Ἰστορίαν ἂμα μεμνησθεῖαι, καὶ τῆς τῶν ἀσεβῶν ἀπιωλεῖας, καὶ τῆς τῶν δικαιῶν σωτηρίας· ἐπειτα δὲ καὶ ἐπὶ παραχρέσεως τούτων, τῶν μὲν ἀμαρτησάντων ἔξαρπων τὸ κακόν, τῶν δὲ κατορθωσάντων [λαμπρύνων] τὸ κατορθωθέν· οὗτοι δὲ καὶ τοὺς ἀκροατὰς πειθῶν, τῶν μὲν μισθεῖσας διὰ τὰς τιμωρίας τὸ ἀσελγές, τῶν δὲ ἐπισπάσασθας διὰ τῆς σωτηρίας τὸ κατόρθωμα.

« Μάλιστα οὖτις δόπιστα σαρκὸς ἐν ἐπιθυμίαις μιασμοῦ πορευομένους, καὶ κυριότητος καταφρονοῦντας. » Ἐντεῦθεν εὐφωνῶς, ἀπὸ τῶν ὑποδειγμάτων τῶν προηγουμένων, εἰς τὴν παροῦσαν ἥλον τὸν διόθεσιν. Λέγει δὲ περὶ τῶν καταράτων Νικολαῖτῶν, καὶ Ναστηρῶν, καὶ Κερδωνιανῶν. Πολυώνυμος γάρ αὐτῶν έστιν ἡ κακία, καὶ ὡς [τοῖς μιαροῖς ἔργοις οὐτῷ καὶ δύμασι] συγκεχυμένη καταλαμβάνεται· Οὗτοι γάρ, ὡς φθάνομεν εἰρηκότες, Βυθὸν ὑποστροφόμενοι καὶ Σιγήν τὰ πρωτουργά τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως, καὶ τινας ἀπὸ τούτων μητέρας καὶ αἰλούς τερατολογήσαντες, ὡς καὶ Μαρκίων, ἀπὸ τούτων λαβόν πονηρὰ σπέρματα. Εἴτα Κυριότητας διὰ τούτων τῆς τοῦ κόσμου ὅμητουργίας παριωτάμενος καὶ

A fecit erga angelos prævaricatores, homines tempore diluvii, et Sodomorum urbes. Novit etiam eos qui justitiam operantur, honore affice, ut fecit erga Noe et Lot. Est vero constructio hujusmodi: Postquam dixit paniendos esse falsos magistros, cum propter ipsorum blasphemias, tum propter incontinentiam vitae, proponit in hanc rem exempla, nempe quod Deus angelis peccantibus non pepercit, sicut nec originali seu prisco mundo tempore diluvii. Et rursus memorat eos qui justitiam excollerunt; aitque, quod Noachum et Lotum, propter temperantiam et continentiam, a cæterorum, qui eo tempore vivebant, exitio liberaverit. Siquidem nec Nōe contemporaneorum suorum nequitia et impunitate se abduci passus est: nec Lot Sodomitarum imprudicitiam est imitatus: nec angelos forma humana hospitio exceptos protervis illis potentibus, quanquam innumeris hac de causa lassitus injuriis (ut indicatur per vocem illam « oppressum ») contradidit.

B VERS. 4 9. « Si enim Deus angelis peccantibus non pepercit, sed rudentibus inferni detractos in tartarum tradidit cruciandos, in judicium reservati. Et originali mundo non pepercit, sed octavum Noe justitiae præconem custodivit, diluvium mundo impiorum inducens. Et civitates Sodomorum et Gomorrhaeorum in cinerem redigens, eversione denuavit: exemplum eorum, qui impie acturi sunt, ponens. Et justum Lot oppressum a nefandorum injuryia et luxuriosa conversatione eripuit. Aspectu enim et auditu justus erat, habitans apud eos, qui de die in diem animam justam iniquis operibus cruciabant. Novit Dominus pios de temptatione eripere, iniquos vero in diem judicii reservare cruciandos. » Et hoc de Lot ait:

C « Novit Dominus pios ex temptatione eripere. » **392** Cum autem primū nihil de justis, sed tantum de impiis eorumque punitione divisset, quedam etiam de justis exempla attulit: primo quidem, quia sacra historia eodem loco tum de improborum perditione, tum de justorum salute mentionem facit; deinde autem, ut hujusmodi comparatione ei peccantium exaggeraret malitiam, et proborum virtutem redderet clariorem, ac praeterea auditoribus persuaderet suis, ut cum meū pœnæ odio haberent imprudicitiam, tum salutis desiderio virtutem amplectentur.

D VERS. 10. « Magis autem eos, qui post carnem in concupiscentia immunditiae ambulant, dominationemque contemnunt. » Ex supradictis exemplis in præsens argumentum admodum scite descendit. Loquitur autem de exacerbandis Nicolaitis, et Nasenensis, et Cerdonianis (varie enim eorum improbitas appellabatur: unde sicut sceleratis operibus, ita et multis nominibus ea confusa deprehenditur.) Illi enim, ut jam diximus, Bithumi, hoc est, profunditatem, et Sigen, id est, silentium primordia hujus mundi statuebant; et ex his quasdam matres, et æones, hoc est aeterna orta commenti sunt: quemadmodum et Marcion qui ab his prava hauxit semina. Deinde dominationem seu Deum, a mundi

apostolorum erat hocce mysterium prædicare. Α μυστήριον κηρύξει, εἰ καὶ μετὰ παρανέσεως τοῦτο quanquam hic simul cum exhortatione hoc facit.

VERS. 12. « Per Silvanum fidem fratrem vobis, ut arbitror, breviter scripsi, obsecrus et contestans, hanc esse veram gratiam Dei, in qua statis. Salutat vos, quae est in Babylone Selecta, et Marcus filius meus. Salutate invicem in osculo sancto. Gratia vobis omnibus, qui estis in Christo Iesu. Amen. » Fidelis supra modum erat « Silvanus » iste, et in predicatione Evangelii servidissimus. Quare et Paulus ipsius meminit, et eum adjutorem sibi assunxit in Epistolis simulcum Timotheo, scribens⁴⁰: « Paulus, et⁴¹ Silvanus, et Timotheus. » — « Babylonem » hic Roinam appellat ob splendorem, quo etiam Babylon multo tempore illustris fuit. « Selectam » vocat Dei Ecclesiam, quae Romæ erat, De « Marco » evangelista hic loquitur; **382** quem « filium » nominat, utique secundum Spiritum, non secundum carnem: cui etiam Evangelii conscribendi munus imposuit. Cum vero Paulus scribat: « Salute invicem in osculo sancto; » iste « in osculo, » ait, « charitatis, » idem significans: noverat enim etiam Paulus charitatem in Domino omnibus virtutibus, ac ipsi quoque propter Christum martyrio, præstare. Is igitur « osculum sanctum » illud intelligit, quod in Deo et propter Deum datur: hic autem illud vocat « osculum charitatis, » ejus scilicet quae vera dilectio est. Quocirca etiam subdit: « Pax vobis omnibus, qui estis in Christo Iesu. » Non autem communem seu humanam pacem hic intelligit, sed eam, quam Christus Dominus ad passionem perrecturus dedit, dicens⁴²: « Pacem tenequo vobis: » statimque hujus a communi pace discrimen subjungens: « Non quomodo, » ait, « mundus dat: » non enim propter naturalem affectionem colenda pax vobis est, sed per conjunctionem in sancta charitate, siveque inimicorum ictus excipiendi. Cæterum ubique discipuli in fine, velut quoddam sigillum, addunt orationem: quo sinceram ac genuinam sanctitatem suam patesciant. At vero fuerunt nonnulli ante nos, qui supradictum Marcum verum Petri signum suisse asserere non dubitarunt, non alio nisi fundamento, præterquam quod Lucas in Actis apostolorum narrat⁴³, Petrum, e carcere, in quem ab Herode conjectus fuerat, ab angelo mirabiliter eductum, et ab eo dimissum, « venisse ad domum Mariæ matris Joannis, qui cognominatus est Marcus: » venisse scilicet eum volunt, tanquam ad propriam domum, et ad legitimam uxorem suam.

Petri apostoli Epistola prima Catholica, quae scripta est ab urbe Roma, constat versiculis 230.

⁴⁰ I Thess. 1, 2. ⁴¹ Ioan. xiv, 27. ⁴² Act. xii, 12.

« Διὸς Σιλουανοῦ ὑμῖν τοῦ πιστοῦ ἀδελφοῦ, ὡς λογίομαι, δι’ ὅλιγων ἔγραψα, παρακαλῶν καὶ ἐπιμαρτυρῶν, ταῦτη εἶναι ἀληθῆ χάριν τοῦ Θεοῦ, εἰς τὴν ἑστήκατε. Ἀσπάζεται ὑμᾶς ἡ ἐν Βαβυλῶνι [Ἐκκλησίᾳ] συνεκλεκτῇ, καὶ Μάρκος δὲ οὗτος μου. Ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἀγάπης. Εἰρήνη ὑμῖν πᾶσι τοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Ἀμήν. » Πιστὸς ὑπερβαλλόντων; διὰ Σιλουανὸς οὗτος, καὶ περὶ τὸ ἀκρυγματικόν μονημονεύει, καὶ συνεργὸν μετὰ Τιμοθέου ἐν ταῖς Ἐπιστολαῖς παραλαμβάνει, « Παῦλος, γράφων, καὶ Σιλουανὸς καὶ Τιμόθεος. » — « Βαβυλῶνα » δὲ τὴν Ἀρμένην διομάζει, διὰ τὸ περιφερεῖται, διὰ τὸ Βαβυλῶν πολλῷ χρόνῳ ἐσχηκεν. « ἐκκλεκτὴν » δὲ τὴν ἐν τῇ Ἀρμένῃ συστᾶσαν τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαν. « Μάρκον » τὸν εὐαγγελιστὴν λέγει, διὸ καὶ οὗτον, κατὰ Πνεῦμα, εὐ [κατὰ] σάρκα ἔχει. Τούτῳ δὲ καὶ τὸ Εὐαγγελιον γράψαι ἐπέτρεψε. Τοῦ Παύλου δὲ, « Ἀσπάζεσθε ἀλλήλους, γράφοντος, ἐν φιλήματι ἀγάπη, οὗτος, ἐν φιλήματι, ἀγηστὶν, ἀγάπης, » ταῖς ἐκείνῃ λέγων. « Ἐπισταται γάρ καὶ Παῦλος τὴν εὐαγγελίαν μετὰ τῶν ἀρετῶν, καὶ αὐτοῦ τοῦ κατὰ Χριστὸν μαρτυρίου. Ἐκεῖνος μὲν οὖν, « φιληματικὸν, » τὸ ἀφωρισμένον ἐν Θεῷ λέγει· οὗτος δὲ, « ἀγάπης φιληματικός, » τῆς δυτικῆς ἀγάπης· διὸ καὶ ἐπάγει· « Εἰρήνη ὑμῖν πᾶσι τοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· » οὐ τῆς κοινῆς εἰρήνης λέγων, τῆς κατὰ ἀνθρώπους, ἀλλὰ εἰρήνης αὐτοὺς τυχεῖν εὐχετεῖ, ήτοι αὐτοῖς καὶ διὰ Χριστὸς πρὸς πάθος χωρῶν τῇσισε, λέγων· « Εἰρήνην ἀφῆμι ὑμῖν· » καὶ ἐπαγαγὼν τὸ διάφορον, « Οὐ καθὼς διὰ κόσμους εἴδωσιν. » Οὐ γάρ διὸ ἐμπάθειεν εἰρηνεύτεον, ἀλλὰ διὸ τὸ συνδεδεμένους ὑμᾶς τῇ ἀγάπῃ, οὕτω τὰς ἀπὸ τῶν ἀντιπάλων ἐκδέχεσθαι βολάς. Πανταχοῦ δὲ, ὡσπερ σφραγίδα, ἐπιτιθέντες οἱ τοῦ Κυρίου μαθηταὶ [τὴν] ἐπὶ τέλει εὐχήν, τὸ γνήσιον τῆς αὐτῶν ἐμφανεύντος ἀγίστητος, τινὲς ἐτέλμησαν τῶν πρὸς ὑμῶν [Ι. ἡμ.], [καὶ σαρκικὸν] οὐδὲν ἀπορῆγει τούτον τὸν Μάρκον τοῦ [θείου] Πέτρου, τεκμηρίων χρησάμενοι τῷ ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων εἰρημένῳ Λουκᾷ, διτοι οὗτος ἐπὶ Πέτρος δι’ ἀγγέλου Θεοῦ τῆς φυλακῆς ἐκβληθεὶς παραδόξους, ἐν ᾧ ἐβαλλεν αὐτὸν Ἡρώδης, τοῦ χρηματισμοῦ τοῦ ἀγγέλου ἀφεθεὶς, « εἰς τὴν οἰκίαν ὥρμησε [τῆς] μητρὸς Ἰωάννου τοῦ ἐπικληθέντος Μάρκου. » [ῶς] εἰς τὴν ἐκτενῆς οἰκίαν ἐπανελθὼν καὶ τὴν ομήρην σύζυγον.

Πέτρου ἀπεστόλου Ἐπιστολὴ Α' Καθολικὴ ἐγράψη ἀπὸ Ἀρμένης στίχων σ. 15.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΠΕΤΡΟΥ

ΕΞΗΓΗΣΙΣ.

THEOPHYLACTI

BULGARIÆ ARCHIEPISCOPI

EXPOSITIO IN EPISTOLAM II S. PETRI.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ Α 383 ARGUMENTUM SECUNDÆ EPISTOLÆ PETRI.

Ἐπειδὴ καὶ ταύτην πάλιν αὐτὸς ὁ Πέτρος; επιστέλλει τοῖς ἡδη πιστεύσασιν. Ἔστι δὲ ἡ Ἐπιστολὴ ἀπόμνησις τῶν πρώτων. Εἰδὼς γὰρ, ταχεῖαν αὐτοῦ ἔσεσθαι τὴν ἀνάλυσιν τοῦ σώματος, ἐσπούδασε πάντας ὑπομνῆσαι περὶ ὅν κατηχήθησαν τῆς διδασκαλίας. Καὶ πρῶτον μὲν περὶ τῆς πιστεως ἐξηγεῖται, δεικνύει τὴν ἀπὸ τῶν προφητῶν εὐνηγγείλασθαι [ἱ. - λίθιαι], καὶ ἐτις αἱ προφητεῖαι, αἱ περὶ τοῦ Σωτῆρος, οὐκ εἰσὶν ἀνθρώπιναι, ἀλλὰ παρὰ Θεοῦ ἐλαληθήσαν. Ἐπειτα παραγγέλλει, μὴ προσέχειν τοῖς ἀπατῶσι, λέγων ἔσεσθαι αὐτῶν τὴν ἀπώλειαν, ὥσπερ καὶ τῶν παραβάντων ἀγγέλων γέγονε. Προμηνύει δὲ ἐν τῇ Ἐπιστολῇ, ἡμέρας ἔσεσθαι, ἐν αἷς ἐμπαίχειται περιπατήσουσι, καὶ θελήσουσιν ἀπάτην τινας, λέγοντες, μάτην λέγεσθαι παρ' ἡμῶν τὴν παρουσίαν τοῦ Σωτῆρος, εἰذὴ τὸ δελ λέγεσθαι, καὶ μήπω παραγενέσθαι. Ἀπὸ τούτων οὖν καὶ μάλιστα ἀπέκειναι παραγγέλλει, διδάσκων μὴ διτιγωρεῖν ἐν τοῖς χρόνοις. Πάντα γὰρ τὸν χρόνον μηδὲν εἶναι ἐνώπιον Κυρίου, διὰ τὸ καὶ τὴν μίαν ἡμέραν ὡς χίλια ἑτη ελγαῖ, καὶ τὰ χίλια ἑτη ὡς ἡμέρα μία. ἔσεσθαι δὲ ταχέως τὴν ἡμέραν Κυρίου διαβεβαιούσαι, καὶ ἀποδείκνυσι, καὶ ἐντέλλεται ἑτοῖμος τε εἶναι πάντας εἰς αὐτὴν ἐν ἔργοις ἀγαθοῖς, καὶ ἀγαπᾶν τὰ ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου Παύλου γραφάντα, καὶ μὴ προσέγγισιν τοῖς διαβάλλουσιν αὐτά, διὰ τὸ καὶ πάσις τὰς θείας Γραφάς διαβάλλειν αὐτούς. Ὅποιοι δέ τις τοῖς πάντας προειδένει τὰ πράγματα, παραινεῖ μὴ ἐκπίπτειν τοῦ σχοποῦ τῆς πιστεως; καὶ οὗτω τελειοτάτην Ἐπιστολήν.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΗΣ ΑΥΤΗΣ Β' ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

α'. Περὶ κλήσεως τῆς ἐν πλοτει ἔργοις βεβαιουμένης τοῖς τῆς ἀρετῆς, καὶ ἐπίδος τῶν μελίσσων ἀγαθῶν.

β'. Παραγγελία εἰς ὑπόμνησιν τῆς διευσκαλίας

Hanc etiam Epistolam Petrus ad eos, qui iam crediderant, scripsit. Est autem repetitio quædam illorum quæ anteā dixerat. Sciens enim dissolutionem corporis sui jam imminere, satagit, ad memoriam omnibus revocare doctrinam, qua imbuit suerant. Et primo quidem de fide disserit, ostendens, quam a prophetis prænuntiataam fuisse, atque prophetias quæ de Christo Salvatore sunt, non humano spiritu, sed Dei nutu et afflato editas esse. Deinde monet, ne deceptoribus fidem habeant, dicens, eos perituros, sicuti angeli prævaricatores periere. Prædictis etiam tempus futurum, in quo impostores circumneentes querant aliquos decipere, dicendo, in vanum prædicari Salvatoris adventum, quippe qui semper prædicatur, et nunquam advenit. Præcipitque, ut ab hujusmodi hominibus solertissime caveamus, neve animo propter temporis diuturnitatem concidamus: eo quod apud ipsum una dies est tanquam mille anni, et mille anni tanquam una dies. Ceterum, prope esse diem Domini affirmat ac demonstrat; mandatque, ut omnes ad illam per bona opera parati sint: ac ut acquiescant iis quæ Paulus apostolus scripsit: neque aurem præbeant iis qui illa calumniantur; cum ejusmodi homines etiam reliquas Scripturas similiter calumnientur. Demum, cum omnes commouisset, ac rebus suis providere docuisset, hortatur, ne a fidei scopo aberrent. Quo Epistolæ huic finem imponit.

CAPITA SECUNDÆ HUJUS EPISTOLÆ.

1. *De vocatione per fidem operibus virtutum, ac spe futurorum bonorum firmanda.*

2. *Adhortatio ad doctrinam receptam memoria*

- probe tenendam post suum ex hac vita dicessum : et quomodo in monte Thabor Dei vocem Christe Domino attestantem audierit.
3. Predictio de dolosa haereticorum insurrectione, eorum impietate, et futuro supplicio.

4. Repetitio de haereticorum hominum malitia. Ubi etiam 1° quod Christus Dominus in fine hujus saeculi repente venturus sit. 2° Quod idcirco omni virtute ornatos nos esse, opurteat.

Α μετὰ τὴν ἀνάλυσιν αὐτοῦ. Καὶ οὐκέτι δρει Θαβὼρ τῆς τοῦ Θεοῦ περὶ τοῦ Χριστοῦ ἐπήκουος φωνῆς.

γ'. Πρόδρόησις ἀπατηλῆς ἐπαραστάσεως αἱρετικῶν, ἀσθετικῶν, δὲ αὐτῶν καὶ μελλούσης κολάσεως.

δ. Ἐπανάληψις περὶ πακίας ἀνθρώπων αἱρετικῶν. Ἐν φ' α' δὲι αἰχριθίως ηὔει: δι Χριστὸς ἐπὶ συνεδελητοῦ τοῦδε τοῦ αἰώνος. β' ὥστε οὐτε εἰνι σύντρεξιζεθαι πάσῃ ἀρετῇ.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΔΕΥΤΕΡΑ

ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΠΕΤΡΟΥ

ΕΠΙΣΤΟΛΑ SECUNDA

SANCTI PETRI APOSTOLI.

384 CAPUT PRIMUM.

Vers. 1. « Simon Petrus servus et apostolus Iesu Christi iis, qui coæqualem nobiscum sortiti sunt fidem in justitia Dei nostri et Salvatoris Iesu Christi. » Nomen « Simon » abbreviatio quædam est nominis Simeon : qua ratione ex Metrodorus fit Metras, ex Menadore Menas, et ex Theodosius Theudas. In ipso vero initio Epistolæ excitata et provocat fidelium animos, ut apostolorum circa prædicacionem studium æmulentur ac sequent. Fas enim non est eos qui æqualem sortiti sunt graziani, ulli eorum inferiores esse, quibus aequales declarati sunt. Ubique vero eos excepit pace, quam et Christus dedit postquam surrexit a mortuis, et cum abiaret ad Patrem, clamans : « Pax vobis. » Et in ecclesiis rogauimus, nobis dari « angelum pacis. » Et sacerdos hanc ab altari populo impertit : quoniam illa mater est omnium bonorum. Quapropter discipulis suis præcepit, ut hanc primum darent, quotiescumque domos ingredierentur.

Vers. 2. « Gratia vobis et pax adimpleteur in cognitione Dei, et Christi Iesu Domini nostri, » Verba sic ordinanda sunt : « Vobis, qui in cognitione Dei, et Christi Iesu æqualem fidem sortiti estis, per justitiam Dei nostri, gratia et pax adimplatur. »

Vers. 3. « Quomodo omnia nobis divinitæ virtutis suæ, quæ ad vitam et pietatem donata sunt, per cognitionem ejus, qui vocavit nos propria glo-

B ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

« Συμεὼν Πέτρος καὶ ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῖς ισότεμον ἡμῖν λαχοῦσι πίστιν ἐν δίκαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν καὶ Σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Τοῦ « Συμεὼν, » τὸ Σίμων ὑποκορισμὸς ἔστιν, ὡς καὶ τοῦ Μητρόδωρος τὸ Μητρᾶς, καὶ τοῦ Μηνόδωρος τὸ Μηνᾶς, καὶ τοῦ Θεοδόσιος τὸ Θεοδᾶς. « Έξ προσιμών δὲ δινίστησι τὰ φρονήματα τῶν πιστευόντων, καὶ τὰς ψυχάς, εἰς τὴν Ισηγήσαντούς διεγέρτειν πρὸς τὸ κήρυγμα σπουδὴν τοῖς ἀποστόλοις. Οἱ γάρ ισότεμον χάριν λαχόντες, οὐκ ἀν δίκαιον [ἴ. δίκαιοι] ὑπερελύτινος τούτων, ὃν ίσοι πεφήνασι. Πανταχοῦ δὲ τῇ εἰρήνῃ αὐτοὺς περικροτεῖ, ἢν καὶ δι Χριστὸς παρέσχεν ἀναστάτας ἐκ νεκρῶν, καὶ ἀπίστων πρὸς τὸν Πατέρα, εἰ εἰρήνην ὑμῖν » βοῶν. Καὶ ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας ἡμεῖς τὸν εἴγελον τῆς εἰρήνης εὐχόμεθα δοθῆναι. Καὶ δι Ιερεῖς ταύτην παρέχει τῷ λαῷ ἀπὸ τοῦ ἀγίου θυσιαστηρίου, στις αὐτῇ μήτηρ πάντων τῶν ἀγαθῶν. Διὸ καὶ δι Κύριος τοῖς ισάτου μαθηταῖς παρήγγειλε, ταύτην πρώτην παρέχειν εἰς τὰς οἰκίας. »

« Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη πληθυμεῖσθαι ἐν ἐπιγνώσει τοῦ Θεοῦ καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. » Τὸ ἔξτις οὖτεως. « Υμῖν τοῖς ἐν ἐπιγνώσει τοῦ Θεοῦ καὶ Χριστοῦ Ἰησοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν ισότεμον ἡμῖν πίστιν λαχοῦσι, διότι τῆς δικαιωσύνης τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, χάρις καὶ εἰρήνη πληθυμθεῖη. »

« Ως πάντα τὸν τῆς θείας δυνάμεως πόντον τὰ πρόδια, καὶ εύσεβειαν δεδωρημένης, διὸ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ καλέσαντος ἡμᾶς διὸ δόξης καὶ ὀρεξῆς. »

δι' ὧν τὰ τίμια καὶ μέγιστα ἡμῖν ἐπαγγέλματα δεδώρηται. » Τὸ ἔξῆς οὖτον Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη, ὡς πάντα πρὸς ζωὴν καὶ εὐσέβειαν ἐν τῇ ἐπιγνώσει τοῦ Θεοῦ καὶ Ἰησοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, διὸ τῆς θείας αὐτοῦ δυνάμεως τῆς χάριτος ταύτης ὑμῖν δωρησαμένης εἰς τὴν ἐπίγνωσιν τῆς δόξης καὶ ἀρετῆς, εἰς ὧν τὰ μέγιστα ἐπικράτηματα ἐδωρήθη. Εναὶ ἀποφυγόντες τὴν κοσμικὴν φθοράν, τὴν δὲ ἐπιθυμίας ἔγγινομένην, γένησθε κοινωνοὶ θείας φύσεως. « Αλλως. » Διὸ μαρτυροῦ μὲν ἀποδέδοται· ἔστι δὲ ἡ δάνοια αὕτη· Ός μυρία λαβόντες ἀγαθὸν διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ Χριστοῦ, δυνάμεθα καὶ θείας φύσεως γενέσθαι κοινωνοὶ, καὶ πρὸς ζωὴν καὶ εὐσέβειαν ἀναγράφηται, ὅφελομεν πολιτεύεσθαι οὖτας, ὡς ἐπιχορηγεῖν τῇ πίστει τὴν ἀρετὴν, καὶ διὰ τῆς ἀρετῆς εἰς τὴν κατ' εὐσέβειαν προκοπὴν, ἥντις εἰς τὸ τέλειον τῶν ἀγαθῶν, δὲ ἔστιν ἀγάπη, Ἐλθωμεν. Θείας δὲ κοινωνοὶ φύσεως γεγνάμεν διὰ τῆς τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ ἐπιδημίας, ἀπαρχὴν τῆς ἡμετέρας φύσεως ἐν ἐκατῷ ὑποστήσαντός τε καὶ ἀγίασαντος τῇ προσήγενται. Εἰ δὲ ἡ ἀπαρχὴ ἀγία, καὶ τὸ φύραμα. Φθοράν δὲ τὴν ἀπὸ τῆς κοσμικῆς ἀπιθυμίας φησιν, ὡς ἐκ φθαρτῶν τε καὶ περὶ φθαρτὰ συγκειμένης.

« Ινα διὰ τούτων γένησθε θείας φύσεως κοινωνοὶ ἀποφυγόντες τῆς ἐν κόσμῳ ἐπιθυμίᾳ φθορᾶς. » Τὸ δέξης οὖτας. « Ινα ἀπαλλαγέντες τῆς ἐν κόσμῳ φθορᾶς, τῆς διὰ ἐπιθυμίας σαρκικῆς τελουμένης, γένοισθε θείας φύσεως κοινωνοί. Τὸ γάρ, « ἀποφυγόντες, » ἀντὶ τοῦ, ἀπαλλαγέντες, ἔστεν.

« Καὶ αὐτὸς δὲ τούτο, σπουδὴν παρεισενέγκαντες, ἐπιχορηγήσατε ἐν τῇ πίστει ὑμῶν τὴν ἀρετὴν, ἐν δὲ τῇ ἀρετῇ τὴν γνώσιν, ἐν δὲ τῇ γνώσει τὴν ἐγκράτειαν, ἐν δὲ τῇ ἐγκράτειᾳ τὴν ὑπομονὴν, ἐν δὲ τῇ εὐσέβειᾳ, ἐν δὲ τῇ εὐσέβειᾳ τὴν φιλαδελφίαν, ἐν δὲ τῇ φιλαδελφίᾳ τὴν ἀγάπην. » Βαθμοὺς τῆς προκοπῆς ἐπίσταται, πρώτην τὴν πίστιν, ἥτις θεμέλιός ἔστι τῶν ἀγαθῶν καὶ κρηπῖς· εἶτα δευτέραν· « τὴν ἀρετὴν, » ἥτοι τὰ ἔργα· χωρὶς γάρ τούτων τί πίστις; « νεκρός, » ὡς δὲ Ἱάκωβος φησιν. « Επὶ τούτοις « τῇ γνώσει. » Τίς δὲ αὕτη; « Ή τῶν τοῦ Θεοῦ ἀποκρύψαν μυστηρίων εἰδῆσις, ἥτις οὐ τῷ τυχόντι ἐμφιλοχωρεῖ, ἀλλὰ τῷ δι' ἔργων κριτήσαντων τὴν ἔξιγγυμναστέμνην. » Επὶ τούτοις « τῇ ἐγκράτειᾳ. » Δεῖ γάρ καὶ ταύτη; τῷ πρὸς μέτρον ἀφικομένῳ, ὡς ἂν μή ἴευθρίζοι τῷ μεγεθεῖ τῆς δωρεᾶς. « Επειδὴ δὲ ὡς οὐκ ἔστιν ἐπὶ μικρῷ χρώμενον τῇ ἐγκράτειᾳ βεβαίαν κεκτῆσθαι [τῶν] τὴν δωρεὰν, φιλούντων δὲ τῶν παθῶν, [f. add. τὰ] τῆς κατεγχούσης ἐλευθερίας ταῦτα ἐπὶ τῷ χείρον προάγεσθαι· τῇ ὑπομονῇ ἐπεισελθεῖσα, τὸ πᾶν κατειργάσατο, καὶ τὴν εὐσέβειαν προεξένησε, τελειοτέραν ἀπεργασαμένη τὴν εἰς Θεὸν πεποιθησιν. Διὸ καὶ τῇ εὐσέβειᾳ ἡ φιλαδελφία προτεπορίσθη, καὶ ἐπὶ πᾶσι τὸ πάντων τῶν ἀγαθῶν πλήρωμα, ἡ ἀγάπη, ὡς Παύλος καὶ τῇ ἀληθεῖᾳ δοκεῖ. Λοւτὴ γάρ καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ Υἱὸν καὶ τὸν τούτου Πατέρα ἔξιάσατο· τὸν μὲν, τὸν ἀγα-

PATROL. GR. CXXV.

gia et virtute. Per quem maxima et pretiosa nobis promissa donavit. » Ordo hic est: Gratia vobis et pax sit; quemadmodum omnia ad vitam et pietatem, in cognitione Dei et Iesu Christi Domini nostri, per ipsius potentiam, quae vos haec gratia donavit, 385 ad cognitionem glorie et virtutis, per quae maxima promissa donata sunt: ut evitantes mundanam corruptionem, quae per concupiscentiam ingeneratur, efficiantur divinae consortes naturae. Alter: sive equidem ista in textu deducta sunt: altam sensus hinc reddit: Cum innumera per Christi virtutem bona receperimus; possimus etiam fieri divinae consortes naturae, et ad vitam et pietatem perduciri. Verum ita conversari debemus, ut fide exercemamus virtutem, ac per virtutem in pietatem proficiamus: donec tandem ad perfectissimum bonorum, nempe charitatem, perveniamus. Divinae autem consortes naturae effecti sumus per Domini adventum: quo primicias naturae nostrae in seipso assumpsit, et assumens hoc sanctificavit. Si autem primordia sancta sunt, et ipsa massa sancta sit oportet. Corruptionem vero eam hic dicit, quae ex mundana concupiscentia procedit. quippe quae ex corruptibiliibus constat, et in corruptibilia tendit.

« Ut per haec efficiantur divinae consortes naturae, fugientes ejus quae in mundo est, concupiscentiae corruptionem. » Id est: Ut a mundana corruptione, quae in concupiscentia carnali perficitur, liberati, efficiantur divinae consortes naturae. Illud enim « fugientes » idem est, ac liberati.

VERS. 5-7. « Vos autem curam omnem subinserentes ministrare in fide vestra virtutem, in virtute autem scientiam. In scientia autem abstinentiam, in abstinentia autem patientiam, in patientia autem pietatem. In pietate autem amorem fraternalitatis, in amore autem fraternalitatis charitatem. » Gradus, quibus proficiendum nobis est, hic ob oculos ponit. Et quidem primo loco statuit « fidem, » quae omnium bonorum operum fundamentum est et basis. Deinde « virtutem, » hoc est bona opera: nam sine istis fides et mortua est, ut sanctus Jacobus ait. Succedit « scientia. » Quænam autem illa? Nempe, secretorum Dei mysteriorum cognitione: quae non cuique patet, sed ei, qui se in præstantioribus operibus continenter exercet. Postea « abstinentia, » seu temperantia. Nam et hac opus habet, qui ad bonam mensuram pervenit, ne doni magnitudine insolentius efficeretur. Quoniam vero fieri non potest, ut qui ad breve tempus temperantiam servavit, firmum ac securum donum possideat (quandoquidem semper nituntur passiones ea, quae libertati contraria sunt, tollere, et in pejora convertere); superveniens « patientia, » rem omnem conficit: nam et pietatem conciliat, et perfectiorem in Deum fiduciam elargitur. Quare etiam pietati supperadditur « amor fraternalitatis, » seu « fraternalis: » et post omnia, ea quae secundum

40

Paulum et veritatem, est honorum omnium **386** Α πητὸν αὐτοῦ δοῦνας· τὸν δὲ γέννην, τὸ αἷμα αὐτοῦ plenitudo, charitas¹: haec namque et Dei Filio, ac ὑπὲρ ἡμῶν ἔχειται.
eterno ejus Patri vim quodammodo intulit; Iuc quidem ut Filium suum dilectum nobis daret; illi vero, ut sauginim suum pro nobis effunderet.

VERS. 8. « Haec enim si vobiscum adscint et superent, non vacuos nec sine fructu vos constituant, in Domini nostri Jesu Christi cognitione. » — « Haec: nempe, fides, virtus, scientia, abstinentia, seu temperantia, patientia, pietas, amor fraternus, et charitas; quae non solum alesse debent, sed et superare, seu abundare: si namque illarum presentia prodest, multo magis abundantia. Sed quoniam est ipsorum utilitas? Quod fiduciā et securitatem tribuant in secundo Domini adventu. Qui enim, veniente judge in gloria, et plusquam solis radii coruscante, his ornatus ac munitus non fuerit, exceccabitur: aut si etiam visum ineolumen retineat, non tamen vel sic absque laesione splendidissimum illum lobar intueri poterit: quandoquidem nimis fulgor debiles oculos facile perstringit, eisque tenebras etiam assundere soleat. »

VERS. 9, 10. « Cui enim non praesto sunt haec, cœcus est, et manu tentans, oblicationem accipiens purgationis veterum suorum delictorum. Quapropter, fratres, magis satagite, ut per bona opera certam vestram vocationem faciatis. » — « Manu tentare» (Greco μωράζειν) idem est ac cæcūtire: dicitur enim ἀπὸ τῶν μυῶν seu a muribus vel talpis, quae sub terra in omnimoda obsecritate versantur. Haec autem sententia similis est illi beati Jacobi dicto: « Si quis auditor est verbi, et non factor, hic comparabatur viro consideranti vultum nativitatis suae in speculo ». Nam et hunc, cum cognosceret, se sancto baptismate multis exsolutum esse peccatis, scire oportebat, eo ipso quod purgatus ac sanctitatem adeptus sit, vigilandum et intendendum indesinenter sibi esse, ut dicto modo sanctita em, sine qua Deum nemo videt, sartam tectamque servaret: quod ille oblitus est. « Quapropter, ait, magis satagite ut firmam ac permanentem faciatis vocationem et electionem vestram: hoc est, ut in iis, de quibus in electione et vocatione vestra instructi estis, sitis irreprehensibiles; ne tanquam divini munera obliiti perseverantes habeatis. »

VERS. 10-12. « Haec enim facientes non peccatis aliquando. Sic enim abundantiter ministrabitur vobis introitus in aeternum regnum Jesu Christi. Propter quod incipiamus vos semper comminore de his. » — « Haec facientes. » Quoniam? Ea, quae præfatus est; nempe, virtutem, scientiam, etc. Animadverte vero, quomodo, cum prius interrore super mihi judicis eos persuadere sategisset, nunc **387** proposito præmio, videlicet introitu in aeternum regnum Dei, adhortationem suam prosequitur.

VERS. 12-14. « Et quidem scientes, et confirmatos vos in præsenti veritate. Justum autem arbit-

« Ταῦτα γέροντες καὶ πλεονάζοντα, οὐκ ἀργοὺς, οὐδὲ ἀκάρπους καθίστησιν εἰς τὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπίγνωσιν. » — « Ταῦτα, » ποῖα; ή ἀρετὴ, ή γνῶσις, ή ἐγκράτεια, ή ὑπομονή, ή εὐτέλεια, ή φιλαδελφία, ή ἀγάπη· ἀτινα οὐ μόνον παρεῖναι δεῖ, ἀλλὰ καὶ πλεονάζειν. Εἰ γάρ η παρουσία ὠφέλει, πολλῷ μᾶλλον η περιουσία. Τίς δὲ η ἐξ αὐτῶν ὠφέλεια, η τὸ παρθῆσιν εἰς τὴν τοῦ Κυρίου δευτέραν παρουσίαν ἔχειν; Τῷ γάρ μη ἔχοντι ταῦτα, ἐν δεξιᾷ τοῦ Κριτοῦ παραγενομένου, καὶ ως ἥκιον ἀπαντράπτοντος, τύφλωσις; ἐπικολούθει, διουχει, καὶ εἰ ἔρβωτο τὴν δύναμιν, οὐδὲ οὐτεώς ἐνην αὐτῷ ἀπαθῶς ἐνορθών τὸ ὑπέρλαμπρον, πεψυχότος ἀεὶ τοῦ ἄγαν τῷ φωτὶ ἀποστίλλοντος [ὑμαρούν τῶν ἀσθενῶν πρὸς αὐτὸν τὸν δρθειλαμένην εἰπεῖν: δύναμιν]. »

« Ο γάρ μη πάρεστι ταῦτα, τυφλός; ἔστι μνωπάζων, ιγνών λαθὼν τοῦ καθαρισμοῦ τῶν πάλαι αὐτοῦ ἀκματιῶν. Διὸ μᾶλλον, ἀδελφοί, σπουδάζετε βεβαίαν ὑμῶν τὴν κλήσιν καὶ ἐκλογὴν ποιεῖσθαι. » — « Μνωπάζειν, » τὸ τυφλώτεται εἴρηται, ἀπὸ τῶν ὑπὸ τὴν γῆν μυῶν τυφλῶν εἰς ἅπαν διατελούντων. Τοῦτο δὲ ὅμοιόν ἔστι τῷ ὑπὸ τοῦ μακερίου Ιακώβου εἰρημένῳ, διτοι « Εἰ τις ἀκροστής λόγου [ἰστι], καὶ οὐ ποιητής, οὗτος ξοκενὸν ἀνδρὶ κατανοοῦντι τὸ πρόσωπον τῆς γενέσεως αὐτοῦ ἐν ἑσόπτρῳ. » Καὶ γάρ καὶ οὗτος ἐπιγνόντις ἐκεῖνον διὰ τοῦ καθαρίζοντος τῷ ἀγίῳ βαπτίσματι, διτοι πλήθους ἀμαρτιῶν ἐξεπλύθη, δέος εἰδέναι, διτοι καθαρούσις, καὶ ἀγιότητα ἐλασθε, νήφειν. Ινα διὰ τούτου τηρῇ τὸν ἀγιασμὸν, οὐ χωρὶς οὐδὲκ διέφεται τὸν Κύριον, δὲ ἐπελάθετο. « Διτοι, φησί, μᾶλλον, ἀδελφοί μου, σπουδάζατε μόνιμον τὸ δεικνύντες « τὴν κλήσιν ὑμῶν καὶ ἐκλογὴν, » τοῦτο ἔστι τὸν κατηχητικὸν λόγον, δι παρὰ τὴν ἐκλογὴν ὑμῶν τὴν κούστας, καὶ « τὴν κήπησιν » ἀνεπίληπτοι είναι, ίνα μηδὲ ὡς ἐπιλελησμένοι τῆς δωρεᾶς τοῦ Θεοῦ κρεθῆτε, ἀλλὰ μείνητε « βεβαίαν τὴν κλήσιν ὑμῶν τοῦ Χριστοῦ. »

condemnemini, sed potius firmam ac certainam vocationem vestram perseverantes habeatis.

« Ταῦτα γάρ ποιοῦντες, οὐ μη πταιζήτε ποτε. Οὕτω γάρ πιousτις ἐπιχρηγηθεταί ὑμῖν η εἰσοδος εἰς τὴν αἰώνιον βασιλείαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ Σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ. Διὸ οὐκ ἀμελήσεις ὑπομημήσειν περὶ τούτων. » — « Ταῦτα ποιοῦντες; » Ποια; Τὰ προειρημένα · οἶνον, τὴν ἀρετὴν, τὴν γνῶσιν, καὶ τὰ ἔξης. Σκόπει δὲ, πῶς πρότερον ἀπὸ τῶν φονερωτέρων προτρεψάμενος τοῦ βήματος τοῦ Κριτοῦ, νῦν ἀπὸ τῶν ἀγαθῶν προτρέπεται τῆς εἰσόδου, τῆς εἰς τὴν αἰώνιον βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. »

« Καίπερ εἰδότας καὶ ἐστηριγμένους ἐν τῷ παρουσῇ ἀληθείᾳ. Δίκαιον δὲ ἥγουμεναι, ἐφ' οὓς εἰμι ἐν

¹ Cor. xiii, 13. ² Jas. 1, 23.

τούτῳ τῷ σκηνώματι, διεγέρειν ὑμᾶς; ἐν ὑπομνήσει, εἰδὼς, ὅτι ταχινὴ ἔστιν ἡ ἀπόθεσις τοῦ σκηνώματος μου, καθὼς καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐδίλωσε μοι. » Ἱνα μὴ δῆξως: συνεχῶς ἀναμιμησόμενος περὶ τῶν αὐτῶν, ὡς εἰς ἄργιαν ὕντες κατεγνωσμένοις ταῦτα ἀκούουσι, καὶ λυπηθῶσιν, ἐπήγαγε τὸ, « Καίπερ εἰδότας καὶ ἐστηργμένος ἐν τῇ παρούσῃ ἀληθείᾳ. » Άλιταν δὲ ἀποδίδοντες τῆς συνεχοῦς ὑπομνήσεως, ἐπήγαγε τὸ, « εἰδέναι ταχεῖαν, ἔσεσθαι τὴν ἀπὸ τοῦ σώματος αὐτοῦ τούτου ἀπαλλαγὴν. »

« Σπουδάσω δὲ καὶ ἐκάστοτε ἔχειν ὑμᾶς; ταῦτα, καὶ μετὰ τὴν ἐμὴν ἔξιδου τὴν τούτων μνήμην ποιεῖσθαι. » Τούτο τινες ἐν ὑπερβατῷ ἀκούοντες, οἷον τὸ, « Σπουδάσω δὲ καὶ μετὰ τὴν ἐμὴν ἔξιδου ἔχειν ὑμᾶς; ἐκάστοτε » (τοῦτ' ἔστι, καθεκάστην καὶ διηγεῖσθαι) « τὴν τούτων μνήμην, » βούλονται πειριστὴν ἀπὸ τούτου, ὅτι καὶ μετὰ Θάνατον οἱ ἄγιοι μέμνηνται τῶν ἀδειῶν, καὶ πρεσβεύουσιν ὑπὲρ τῶν ζωτιῶν, ὃσπερ οὐκ ἔξι πίστεως ἐνχρυσοῦς [ſ. -γρ.] δορυφέραι τοῦτο γινόμενον ὄρθρων, τῶν ἐπικαλουμένων τὴν Θείαν αὐτῶν χάριν. Καὶ τοῦτο μὲν οὕτως ἐκεῖνοι. « Άλλοι δὲ οὕτως ἔχειν περὶ τούτου ἀπίκαιοις βούλονται τοὺς ἀγριῶν καὶ νοεῖν, ὅτι τὸ, « Σπουδίσω μετὰ τὴν ἐμὴν ἔξιδου ἔχειν ὑμᾶς; ἐκάστοτε τὴν τούτων μνήμην, » οἶνει δὲ τοῦτο ἐνδελεχῶς ὑμῖν ἐπιείμεθα [ſ. ἐπικείμ.], τὰ αὐτὰ ὑμῖν ἐπάρσοντες, ὡς ἂν ἔξιν ὑμῖν ἐμποιήσαντες περὶ τούτων, ἀλλ' οὐ κατάγνωσιν ἀνηκοῖας καὶ ἀμαθίας, ἔχητε τῷ ἐμμάρνῳ καὶ ἀμετακινήτῳ τῆς τούτων ἀντιλήψεως καὶ μετὰ τὴν ἐμὴν ἀποθίσασιν βέβαια καὶ ἀνέξαπτα τὰ περὶ τούτων διατάγματα.

« Οὐ γάρ σεισορισμένοις μύθοις ἐξακολουθήσαντες Ἑγνωρίσαμεν ὑμῖν τὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ δύναμιν καὶ παρουσίαν, ἀλλ' ἐπόπται γεννηθέντες [νυιλγ γεντι.ο.] τῆς ἐκείνου μεγαλειότητος. » Εἰπόντες πειρισθάσια; ἔχειν [αὐτοὺς] ὅφελειν εἰ; τὰ ὑπὲρ αὐτοῦ αὐτοῖς εἰλαγγεισμένα, καὶ περὶ τούτου πολὺν κατατείνας τὸν λόγον, καίπερ εἰδότας καὶ διαφέρων; ἀκριβότερας, νῦν φτέριν, ἔτι Οὐ μάτην τὸ περὶ αὐτὰ ἐπιμελές ἐπιδίκνυμι, ἀλλὰ τὸ κατέρον αὐτῶν ἐπιστάμενος, τούτου περιέχομαι. Καὶ τί τούτο; Τὸ μὴ σοφίᾳ ἢ θρηπίνῃ χρήσασθαί εἰς ἡμᾶς; [ſ. ὑμ.] καὶ κεκαλλωπισμένοις; ἱδούσις καταγοητεύσαντας ὑμῶν τὴν ἀκοήν, « γνωρίσαι τὴν τοῦ Κυρίου δύναμιν ὑμῖν καὶ παρουσίαν, » ὃσπερ Ἐλληνες καὶ αἰρετικοί. « Ελληνες μὲν, τῷ κάλλει καὶ τοῖς ποιήμασι προσέχοντες, ἔξαπτωντες· αἰρετικοί δὲ, τοῖς πλάσμασιν. Εἰςδέ γάρ αὐτοὺς καὶ ἡδη ἀρχεσθαι ὑποφυσομένους. Οὐδὲν οὖν τοιούτον κατανοεῖν ἔστιν ἐν ὑμῖν· λιτῷ γάρ λόγῳ πεποιημέθα τὴν πρὸς ὑμᾶς διδασκαλίαν, οὐ καὶ Παύλος πρὸς Κορινθίους φησι, καὶ ἀπερ ἔξ αὐτοῖς ἔσχημεν [ſ. ἐσχίκα.ι.], οἱ ἐν τῷ ἔρει τῷ ἀγίῳ συναναδόντες αὐτῷ. Λέγει δὲ τὴν ἐν τῷ μεταμορφώσει δεινοθέσαν αὐτοῖς ὑπὲρ τοῦ Μονογενοῦς δόξην, καὶ τὴν φωνὴν ἥν ὑπὲρ τοῦ Πατός, ἵν-

A tror, quandiu sum in hoc tabernaculo, suscitare vos in commonitione, certus, quod velox est depositio tabernaculi mei, secundum quod et Dominus noster Jesus Christus significavit mihi. » Ne putarent, eo quod de iisdem rebus frequenter communerentur, ignoravisse se condemnari, indeque haec audientes contristarentur, subjungit: « Et quidem scientes, et confirmatos vos in praesenti veritate. » Causam vero explicaturus, eur adeo frequenter eos commonefaceret, aldit, se certum esse, velocem, seu prope, esse suam a corpore isto liberari aen.

VERS. 15. « Dabo autem operam et semper et ubique habere vos post obitum meum, ut horum memoriam faciat. » Quidam hic figuram hyperbaton inesse putantes, ut perinde sit ac si dixisset: « Dabo operam etiam post obitum meum ut habeatis vos semper (hoc est, quotidie et indesinenter) horum memoriam; » ex hoc demonstrare intituntur, sanctos etiam post mortem rerum mundi memoriam retinere, ac pro viventibus orare: quemadmodum non absque efficaci fide quotidie fieri hoc cernunt quicunque divinam ipsorum opem implorant. Sic quidem illi. Alii autem hoc Petri dictum simpliciter accipiunt et intelligunt; nempe ita: « Dabo operam, ut post obitum meum perpetuam habeatis horum memoriam. » Hoc est, idcirco assidue nos vobis eadem refricamus, non ut vos inobedientiae aut indocilitatis condemnamus, sed ut inducto assidua erumdem rerum repetitione habitu, quæ vobis viventes prescripsimus, etiam post obitum nostrum firmiter et indelebiliter retineatis.

VERS. 16. « Non enim doctas fabulas secent notam fecimus vobis Domini Iesu Christi virtutem et præsentiam, sed speculatorum facti illius magnitudinis. » Cum illis dixisset, magno eos studio, quæ ipsis annuntiaverat, prosecuti debere, fusiusque hac de re disseruisse; nunc ait, se non sine causa adeo de his esse sollicitum, sed idcirco in eis diutius hærcere, quod corundem firmitatem ac certitudinem perspectam omnino et exploratam haberet. Quia scilicet, inquit, non humana sapientia erga vos usi, neque complis sermonibus vestrum demulcentes auditum, et notam fecimus vobis Domini Iesu Christi virtutem et præsentiam, sicuti gentiles et hæretici faciunt: illi quidem sermonis elegantia et poematum venustate auditores suos decipientes, hi vero etiam fictionibus (nam, ut verisimile est, jam vel tunc hujusmodi homines cœperant oriri): nihil, inquam, horum potest 388 in nobis quisquam deprehendere: siquidem humili ac simplici sermone vobis nostram proposuimus doctrinam (idem Paulus ad Corinthios scribens de se testatur⁴): sed quæ visu nostro in monte sancto cum ipso existentes percepimus (longitur de gloria Unigeniti ipsis ostensa in translat-

⁴ II Cor. II, 4.

guratione⁴, et de voce, quam a Patre de cœlis A allata propter Dominum audierunt). Quoniam vero ea, quæ prophetæ annuntiarunt, experientia ipsa cognovimus, idcirco firmiorem eorumdem propheticam judicamus; siquidem res ipsæ verbis exacte responderunt. Quare et bene facitis vos attendentes propheticō sermoni, hoc est iis, quæ a prophetis, quanquam paulo obscurius, prænuntiata sunt.

VERS. 17. « Accipiens enim a Deo Patre honorem et gloriam. » — « Accipiens » dixit, vel sumendo participium pro præterito indicativi et accipit; et quandoquidem non correspondet verbum aliquod in modo indicativo, quod ad participium juxta syntaxeos regulam consequi deberet. Vel si pro vero participio illud « accipiens » habeatur, oratio necessario a syntaxeos regulis recedit. At si pro « accipit » sumatur, recte se habet sic: « Accipit enim a Deo Patre honorem et gloriam. »

VERS. 17-18. « Voce delapsa hujuscemodi a maiestica gloria: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui, ipsum audite. Et hanc vocem nos audivimus de cœlo allatam, cum essemus cum ipso in monte sancto. » Non quod de voce delapsa a Patre de cœlo aliqua exstet propheta; sed quia ex voce Patris Filio suo desuper attestantis certius cognoscimus, omnia prophetarum vaticinia ad eum, cui Pater testimonium perhibuit, referri. Novimus vero, Dominum nostrum Jesum ter a Patre, quod Filius ejus sit, testimonium habuisse: nempe primo, in baptisme; secundo, imminentे passione, cum dixit: « Et glorificavi, et iterum clarificabo⁵; » et in monte.

VERS. 17. « Et habemus firmiorem propheticum sermonem: cui bene facitis attēndentes, quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco, donec dies clucescat, et lucifer oriatur in cordibus vestris. » Attēndentes, inquit, iis quæ a prophetis dicta sunt, hanc excidetis a spe vestra. Rebus enim ipsis suo tempore succedentibus (quas etiam « diem, » metaphoram videlicet prosecutus appellavit; dixerat enim « lucernam, » et locum caliginosum, ubi nō est): dies igitur cum advenerit, inquit, seu cuius res ipsæ quæ prænuntiatæ sunt, contingent; habebitis luciferum exortum in cordibus vestris: nempe Christum Dominum præsentem, olim prænuntiatum a prophetis, qui etiam tanquam « lux vera, » corda vestra illuminabit.

389 VERS. 20, 21. « Iloc primum intelligentes, omnis propheta Scripturæ propria interpretatione non sit. Non enim voluntate humana allata est aliquando propheta: sed Spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines. » Noverant equidem prophetæ ea quæ illis propheticō Spiritu indita erant, at non adeo clare et exacte ut postea contigerunt: quare etiam desiderabant exitum ipsarum rerum videre, ut Dominus ait⁶. Explicat vero, cur

A οὐρανοῦ ἐνεγκέιται διὰ τὸ Κύριον τῷ υπὲν. Ἐπεὶ δὲ διὰ τῶν πραγμάτων ἔγνωμεν τὰ ὑπὸ τῶν προφητῶν προκατηγελμένα, βεβιοτέραν, φῆσι, διὰ τούτων τῇ προφητείᾳ αὐτῶν κρίνομεν. Τοῖς λόγοις γάρ ἐπιχολούθησαν τὰ πράγματα. Διὸ καὶ ὑμεῖς εἰ καλῶς ποιεῖτε προσέχοντες τῇ προφητείᾳ, » ήτοι τοῖς ὑπὸ τῶν προφητῶν προλελαημένοις, καὶ εἰ ἀμυδρῶς ὑπὸ τῶν προφητῶν ἐλέχθη τότε.

« Λαβὼν γάρ περὶ Θεοῦ Πατρὸς; τιμὴν καὶ δέξαν. » Τοῦτο, ή ἀντὶ δριστικοῦ ῥήματος; ἔταξε, | εἰ λαβὼν, » ἀντὶ τοῦ, Ἐλαβεν· ἐπεὶ μὴ τὸ ἀκόλουθον τῆς μετοχῆς κατὰ τὸν τῆς τοῦ λόγου συντάξεως κανόνα, εἰς δριστικὸν ῥῆμα ή ἀπόδοσις φέρει. Ήλειτο, εἰ μὴ τοῦτο, οὐκ ἀν ὡς ἐκεῖνο; ἐνταῦθα λαμβάνειν οὐ βούληται τὸ, « λαβὼν, » τῇ μετοχῇ ἀναγκιώς, εἰς ἀσυνταξίαν δὲ λόγος ἐξολειτήσει, ἀντὶ δὲ δριστικοῦ τοῦ, Ἐλαβε, τὸ, « λαβὼν, » μετειλημμένον, ἀκόλουθα τὸ ἐπιφερόμενον ἔσται· οἶον, « Ἐλαβε γάρ παρὶ Θεοῦ Πατρὸς; δέξαν. »

C « Φωνῆς ἐνεγκέιτος τοιᾶςδε αὐτῷ ὑπὸ τῇς μεγαλοπρεποῦς δόξης· Οὗτος ἐστιν ὁ Γιός μου ὁ ἀγαπητὸς, ἐν ψήνδοκησα. Καὶ ταύτην τὴν φωνὴν ἡμεῖς τούτουσμεν ἐξ οὐρανοῦ ἐνεγκέιται, σὺν αὐτῷ δύτες ἐν τῷ ἀγίῳ δρει. » Ήλειτο περὶ τῇς ἐνεγκέιτος φωνῆς ὑπὸ τοῦ Πατρὸς; ἀνωθέν ἐστι τις προφητεία, ἀλλ᾽ ὅτι ἀπὸ τῆς τοῦ Πατρὸς ἀνωθεν φωνῆς τὴν υλότητα μαρτυρησάστης, ἡδράσθημεν, πᾶσαν τὴν διὰ τῶν προφητῶν χρησμῶδαν, ἀναντιφέρτας; ἐπὶ τὸν ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μαρτυρούμενον φέρεσθαι. Τρίτη δὲ ἔγνωμεν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ὑπὸ τοῦ Πατρὸς; Γίλον μαρτυρήθιντα· ἐπὶ τοῦ βαπτισματος, ἐν τῷ πάθει, τὸ, « Ἐδέξασα, καὶ πάλιν δοξάσω· » καὶ ἐπὶ τοῦ δρους.

« Καὶ ἔχομεν βεβαιότερον τὸν προφητεικὸν λόγον, ώ καλῶς ποιεῖτε προσέχοντες ὡς λύχνῳ φαίνοντι: εἰν αὐχμηρῷ τόπῳ, ἕως οὐ ἡμέρα διαυγάσῃ, καὶ φωφόρος ἀνατελῇ ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν. » Προσέχοντες, φῆσι, τούτοις τοῖς ὑπὸ τῶν προφητῶν εἰρημένοις, οὐκ ἀτοχήστε τῆς ἐλπίδος. Τῶν πραγμάτων γάρ κατὰ τὸν ἰδίον καιρὸν παραγινομένων (ἀ καὶ « ἡμέραν » ἐκάλεσε τῇ τροπῇ ἐπιμείνας· εἰπε γάρ « λύχνον, » καὶ τόπον, ήτοι σκοτεινὸν, διπερ καὶ νῦν ἐστιν)· ἡμέρας οὖν, φῆσι, παραγενομένης, τῆς τῶν πραγμάτων, λέγω, παρουσίας, ἔξετε τὸν φωσφόρον ἀνατέλλοντα ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, τοῦτ' ἐστι τὸν τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν, τὴν προκατηγελμένην ὑπὸ τῶν προφητῶν, καὶ ω; φῶς ἀληθὲς; τὰς καρδίας ὑμῶν λαμπρύνοντα.

Τοῦτο πρῶτον γινώσκοντες, διτι πᾶσα προφητεία Γραφῆς ίδιας ἐπιλύσεως οὐ γίνεται. Οὐ γάρ θελήματι ἀθρώπου τὴν θεοφητείαν ποτὲ, ἀλλ' ὑπὸ Ηνεύματος ἀγίου φερόμενοι ἐλάλησαν οἱ ἄγιοι ὑπὸ Θεοῦ δινθρώποι, « Ἡδεσαν οἱ προφῆται καὶ ἐμπνέονται ὑπὸ τοῦ προφητικοῦ Πνεύματος, καὶ περὶ ὧν, οὐ μέντοι καὶ ἀκριβῶς οὕτως, καὶ ω; καθέκαστα ἐπελέσθη. Διὸ καὶ ἐπειθύμουν τὴν ἔκδασιν ἰδεῖν, ως δέ Κύριο, Ἐφη. Ἐπεξηγεῖται δὲ διεὶς τοῖς προφῆταις τὰ

⁴ Matth. xvii, 5. ⁵ Matth. iii, 17; Joan. xii, 28. ⁶ Luc. x, 24.

δύπ' αὐτῶν εἰρημένα οὐχ ἡρμήνευσαν· ςμα δὲ καὶ τὴν ἀλτήθη προφητείαν τῆς δαιμονιώδους καὶ πλαστῆς, ἥτις καὶ ἐν τοῖς αἱρετικοῖς καταλαμβάνεται. « Οτι πᾶσα προφητεία Γραφῆς ἰδίας ἐπιλύσεως οὐ γίνεται. » Τοῦτ' ἔστιν, ὅτι λαμβάνουσι μὲν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ οἱ προφῆται τὴν προφητείαν, ἀλλ' οὐχ ὡς ἔχεινοι βούλονται, ἀλλ' ὡς τὸ θεῖον ἐνεργεῖ Πνεῦμα· καὶ ἔδεσαν μὲν καὶ συνίεσαν τὸν καταπεμπόμενον ἄλγον αὐτοῖς προφητείαν, οὐ μέντοι καὶ τὴν ἐπίλυσιν αὐτοῦ ἐποιούντο· καὶ ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἐνεργούμενοι Πνεύματος οἱ προφῆται ἔδεσαν, ὡς ἀπὸ Θεοῦ Πνεύματος καταπέμπεται ὁ λόγος αὐτοῖς, δῆλον ἀφ' ὧν ἐκόντες ὑπούργους, καὶ διὰ ήθελον ἐλάλουν· δὲ δὲ μὴ ήθελον, ἐσιώπων· οὐ μὴν καὶ οἱ ψευδοπροφῆται. Οὐ γάρ ἔδεσαν ἐν τῷ ἐνεργεῖσθαι, ἀλλὰ μαντί γινόμενοι παράφοροι, ἡγνουν δὲ ἐπισχόν, ὡς οἱ μεθύνοντες. Οἱ μέντοι ἄγιοι προφῆται, καί περ εἰδότες, οὐ χρείαν εἶχον ἐρμηνεύειν τὰ ὑπ' αὐτῶν, ἀλλ' ἐτέροις διηκένουν ταῦτα [(ἥμεν γάρ], ἄμα δὲ καὶ ἵνα λανθάνῃ ἡ τοῦ Κυρίου παρουσία, καὶ μὴ ἐπισουλεύηται ὑπὸ τῶν ἀσεβῶν. Ἐπιβούλευσιμήν γάρ ήδύνατο καὶ διαδιδράσκειν διὰ τῆς τοῦ Κυρίου δυνάμεως. Ἀλλ' εἰκῆς, ἐνίστε διὰ παραδόξων τῆς ἀποψυγῆς γνομένης, τερατῶδες ἔδοξε τὸ τελούμενον τῆς ἐνανθρωπήσεως. Καὶ ὅτι ἀληθὲς τοῦτο, δῆλον ἀπὸ τῶν ἐν τῇ Νέᾳ προφητῶν, οἱ καὶ ἡρμήνευον ἔστιοντος προφητεύοντες, εἰ καὶ μὴ πάντες. Οὐ γάρ ἦν τινος τοιούτου ὑποψία ἐν τῇ Νέᾳ. Ἀλλὰ καὶ ὅτι οὐχ ἔξιστάμενοι οἱ προφῆται ἔχρησμάδουν, δῆλον καὶ τοῦτο. Ἔνδι γάρ Πνεύματος προφητεύοντων τῶν ἐν τῇ Παλαιᾷ καὶ τῇ Νέᾳ, φησὶν δὲ Παῦλος· « Ἐὰν δὲ ἀποκαλυφθῇ ἀλλῷ καθημένῳ, σι; ἀτὰ δὲ πρώτος. » Σαφεῖς γάρ ἐκ τούτου, ὅτι ἐν τῷ κατὰ φύσιν ἴστάμενος οἱ προφῆται, ἐκόντες προεψήσουν. Διὸ καὶ δῆλον ἀνισταμένου ἐμπνευσθέντος, δὲ πρώτος λαλῶν σιωπήν ἐπετρέπετο, διπέρ οὐκ ἀν ἐπὶ ματινομένων εὗρος τις ἀνθρωπος. Πῶς γάρ σιωπήσει δὲ μῆδε διὰ δῆλης ἔπιστάμενος; Καὶ Πνεύματος δὲ εἴναι ἐνέργειαν ἀγίου ἐν τοῖς προφήταις, διάτοις Παῦλος φησὶν, « Ω μὲν, φάσκων, δίδοται λόγος σοφίας, ϕ δὲ προφητεία. »

quonodo enim obtemperaret, qui sui compos non est? Sed et operationem Spiritus sancti in prophetis suis, idem Paulus testatur, cum ait: « Alii quidem per Spiritum datur sermo sapientiae... alii prophetia ». »

ΚΕΦΑΛ. Β'.

« Ἐγένοντο δὲ καὶ ψευδοπροφῆται ἐν τῷ λαῷ ἐκείνῳ, ὡς καὶ ἐν ὑμῖν ἐσονται ψευδοδιάσκαλοι, οἵτινες παρεισάξωσιν [υπλ. -ξουσιν] αἱρέσεις ἀπωλεῖς, καὶ τὸν ἀγοράσαντα αὐτοὺς Δεσπότην ἀρνούμενοι, ἐπάγοντες ἔστιον ταχινῆς ἀπώλειαν. Καὶ πολλοὶ ἐξακολουθήσωσιν [υπλ. -σουσιν] αὐτῶν ταῖς ἀσελγείαις, δι' οὓς ἡ δῆλης τῆς ἀληθείας βλασφημηθήσεται. Καὶ πλεονέκια πλαστοῖς λόγοις ὑμᾶς ἐμπορεύσονται. » Ψευδοδιάσκαλους μὲν, τοὺς ἀπὸ Νικολάου καὶ Κηρινθίου φησί. Τοῦ δὲ τῆς προφητείας δύναματος κοινῶς καὶ κατὰ τῶν προφητῶν καὶ κατὰ τῶν ψευδοπροφητῶν φερομένου, ἀσφαλίζεται μὲν

* Cor. xiv, 50. † Cor. xii, 8.

A ipsi prophetæ dicta sua non sint interpretati, et veram a ficta et daemonicâ quorundam hæreticorum prophetia discernit: quoniam, inquietus, « omnis prophetia Scripturæ propria interpretatione non sit. » Hoc est, accipiunt equidem prophetæ a Deo prophetiam; at non, ut ipsi volunt, sed ut divino Spiritui libet insundere: atque illi quidem immissum illis propheticum sermonem cognoscebant et intelligebant, autamen ejus interpretationem seu explicationem non faciebant. Et sane, quod prophetæ a Deo acti sermonem sibi a Deo tunc fieri possent, perspicuum est ex eo, quod sponte Deo moventi inserviebant, et quod, quæ quidem volebant, loquebantur, quæ vero loqui nolebant, silentio occultabant. Non ita vero falsi prophetæ. Non enim illi, cum agitarentur, sui compotes erant; sed furore quadam extra se rapti, velut ebrii, id quod patiebantur, ignorabant. At sancti prophetæ, tametsi dicta sua intellegenter, non tamen e re esse censebant, eadem interpretari: cum quia aliis, id est nobis, ea ministrabant, tum ut Domini adventus usque ad præfinitum tempus occultaretur; ne clarius manifestatum impiorum insidias subiret: non quod etiam insidiis appetitus Dei potentia executioni mandari non posset; sed quia incarnationis opus, si miro et insolito modo ejusmodi effugisset insidias, monstru cuidam ac portento, seu etiam præstigio simile videri potuisset. Et quidem rem ita se habere perspicuum est ex prophetis novi Fœderis, qui semetipsos interpretationi sunt, tametsi non omnes; quod jam tum bujusmodi suspicio cessasset. Verum et quod non extra se rapti vaticinarentur prophetæ, manifestum est ex eo quod uno ac eodem Spiritu sancti Dei homines in Veteri atque in Novo Testamento prophetaverint; ait vero Paulus: « Si alii revelationi fuerit sedenti, prior taceat ». Ex quo patet, prophetas naturalem statum suum relinquisse, cum prophetabant: idcirco enim, alio surgente, qui Spiritu Dei afflatus esset, qui prius loquebatur, silere jubetur; quod in furentibus locum habere non potest:

C prophetis novi Fœderis, qui semetipsos interpretationi sunt, tametsi non omnes; quod jam tum bujusmodi suspicio cessasset. Verum et quod non extra se rapti vaticinarentur prophetæ, manifestum est ex eo quod uno ac eodem Spiritu sancti Dei homines in Veteri atque in Novo Testamento prophetaverint; ait vero Paulus: « Si alii revelationi fuerit sedenti, prior taceat ». Ex quo patet, prophetas naturalem statum suum relinquisse, cum prophetabant: idcirco enim, alio surgente, qui Spiritu Dei afflatus esset, qui prius loquebatur, silere jubetur; quod in furentibus locum habere non potest: per pseudopropetas hic Nicolai et Gerinthi asseclas intelligit. Cum vero prophetæ nomen cum vere, tum falsis prophetis communiter tribuatur; commonet eos, ne falsis prophetis attentionem præstarent. Disciriun vero, quod inter utrosque

390 CAPUT II.

VERS. 1-3. « Fuerunt vero et pseudoprophetæ in populo, sicut et in vobis erunt magistri mendaces, qui introducent sectas perditionis, et eum qui emit eos, Dominum negant, supurinduentes sibi celarem perditionem. Et multi sequentur corum luxurias, per quos via veritatis blasphemabitur. Et in avaritia fictis verbis de vobis negotiabuntur. » Per pseudopropetas hic Nicolai et Gerinthi asseclas intelligit. Cum vero prophetæ nomen cum vere, tum falsis prophetis communiter tribuatur; commonet eos, ne falsis prophetis attentionem præstarent. Disciriun vero, quod inter utrosque

intercedit, Paulus exponit, dicens : « Nemo potest dicere, Dominus Jesus, nisi in Spiritu sancto. »¹⁰ Hinc autem incipit adversus Nicolitarum haeresim disserere, duplum dicens esse ipsorum malitiam : sunt enim quoad dogmata quidem impiissimi (quod ipsorum in Christum blasphemiae demonstrant), quoad vitæ vero genus, propudosissimi. Et hoc quidem nunc ex turpibus eorum operationibus ostendit, paulo post clarius rem explicaturus. Ac « avaritiam » nominans, turpem eorum luerandi rationem ob oculos ponit. « Avaritia » enim quandoque injustitiam significat; quandoque vero turpe tantummodo lucrum : quare apposite addit illud « negotiari ». Ut vero a divina doctrina omnino alienos eos esse ostenderet, sicut ipsos vobis uti ait. Sed habebunt, si dicit, impietatis stipendia, mortem. Illud autem « olim » Dei præscientiam denotat. Deus enim præscientia sua, quemadmodum honis præmia, ita etiam malis congruam ipsis pœnam preparavit : « judicium enim jam olim non cessat, » hoc est, « non tardat. »

« Quibus judicium jam olim non cessat, et perditio eorum non dormitat. » Non sine causa a præstantioribus initium facit, sed quia ostendere volebat, istos majoris supplicii reos peccando evasisse. Quoniam igitur hi ex præstantioribus erant (velut primi ad apostolatum vocati), cum a recta via desciverint, majorem habent condemnationem. Cum autem per modum hypotheseos rem istam exemplis confirmare aggressus esset, non tamen id quod ad hypothesis consequens erat, ut diceret, statim subjunxit, sed exempla alia ex justis hominibus de sumpta immiscit : et cum deberet ex eo quod primo proposuit, nempe ex peccantium exemplis, consequentiam elicere, dicendo : Si illis non pepercit, anne improbis istis parcer? vel per affirmationem sic : Igitur multo minus istis parcer : non tamen ita fecit. Cur vero? Quia cum duplicitis generis (bonorum **391** scilicet et malorum) proposta essent exempla, hujusmodi consequentia malos solos resipicit, non item et bonos complectitur : non enim bona malis compensantur. Quoniam igitur unica responsione seu consequentia ei, quod præmisserat integre satisfacere non poterat, idcirco alia uititur phrasi, et per epiphonema orationem absolvit. Cur vero malorum exemplis alia bonorum item adjungat, opportuno loco dicetur. Ut igitur præfati sumus, non secundum orationis formam propositionum etiam intelligentia sequitur. Non enim additur id quod in hujusmodi periodis, seu constructionibus subsequi solet; sed est nuda confirmatio ex exemplis, cum eorum, qui propter peccata supplicio, tum eorum qui propter virtutem honore affecti sunt. Perinde ac si diceret : Novit Deus eos, qui in peccatis nunc vivunt, citra spem veniam inevitabili supplicio plectere, quemadmodum

δαστέλλον, Πεῦλος ἐδίδαξεν, διτὶ « Οὐδεὶς λέγει Κύριον Ἰησοῦν, εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἀγίῳ. » Ἀρχεται δὲ ἐντεῦθεν τῆς κατὰ τῶν Νικολαῖτῶν αἱρέσεως τῆς καταδρομῆς, διττὴν λέγων τὴν κακίαν αὐτῶν. Εἰσὶ μὲν γάρ περὶ τὰ δύγματα ἀσεβεστατοί, διὰ τῆς εἰς τὸν Δεσπότην Χριστὸν βλασφημίας αὐτῶν ἀπέδειξεν· περὶ δὲ βίου ἀσελγέστατοι. Καὶ τούτο μὲν καὶ νῦν διὰ τῆς αἰσχρουργίας αὐτῶν παριστᾶ· μικρὸν δὲ ὑπέροχον προβάτος τραυντερον προενέγκοις· « Πλεονεκτῖαν » γάρ εἰπών νῦν, τὴν αἰσχροκέρδειαν αὐτῶν ἔστημαν. « Η πλεονεκτῖα » γάρ ποτε μὲν τὴν ἀδικίαν σημαίνει, ποτὲ δὲ τὴν αἰσχροκέρδειαν ἀπλῶς. « Οὐδενὶ οἰκεῖας τὸ « ἐμπορεύεσθαι » προσέθηκεν· ἀλλοτριῶν δὲ αὐτοὺς παντελῶς τῆς θελας διατακαλαῖς, πλαστοῖς εἶπε λόγοις χρήσθαι αὐτούς. Ἀλλ᾽ ἔξουσι, φησι, τῆς ἀσεβείας τὰ δψώνια. Ήσαντον. Τὸ δὲ, « Ἐκπαλαι », τῆς προγιάτεως τοῦ θεοῦ ἔστι σημαντικόν. Καὶ ωσπερ τοῖς ἀγαθοῖς προγιάτεικας τὸ τιστίμασε τὰ ἀγαθά, οὕτω καὶ τοῖς πονηροῖς τὸν κατάλληλον αὐτοῖς τόπον. « Τὸ γάρ κρίμα Ἐκπλαισιού ἀργεῖ. »

« Οἵ τοις κρίμα Ἐκπλαισιού ὡν ἀργεῖ, καὶ ἡ ἀπώλεια αὐτῶν οὐ νυστάζει. » Οὐχ ἀπλῶς ἀπὸ τῶν προτειμότερων ἐπιχειρεῖ, [ἀλλὰ δεῖξι] βουλόμενος, ὡς μᾶλλον οὗτοι ὑποδικώτεροι ἀμαρτάνοντες. Ἐπει οὖν καὶ οὗτοι τὸ προτιμότερον ἔχουσιν, ὡς πρῶτοι κληθέντες μὲν εἰς ἀποστολὴν, ἐκτραπέντες δὲ τῆς εὐθείας ἐδού, μεῖζον καὶ τὸ κατάκριμα ἔχουσιν, Ἐξ ὑποθέσεως δὲ κεινῆσας τὴν παραδειγματικὴν πίστιν, οὐκ ἀπέδωκε τὸ ἀκόλουθον τοῦ σχῆματος, ἀλλὰ συνέχεε τὸ παράδειγμα τῇ τῶν δικαίων προσλήψει. Καὶ δψειλῶν ἐπὶ τοῦ ἔξι ἀρχῆς προτεθέντος τὴν [ἀπόδοσιν] ποιῆσαι, τούτῃ ἔστι τῶν ἡμαρτησάντων, δι’ οὓς καὶ τὸ παράδειγμα, καὶ εἰπεῖν· Εἰ τούτων οὐκ ἔφεστο, ἢρ’ οὖν τῶν παρόντων ἀσελγῶν φείσεται; ήκατὰ ἀπόφασιν· Πολλῷ μᾶλλον οὐδὲ τούτων φείσεται· οὐ τούτο ποιεῖ διὰ τί; Εδρίσκεται γάρ αὐτῇ ἡ ἀπόδοσις, δύο προκειμένων ὑποδειγμάτων, καλοῦ καὶ κακοῦ, πρὸς τὸ κακὸν μόνον γινομένη, οὐκ ἔτι καὶ πρὸς τὸ ἀρχόν· οὐ γάρ καλοῖς κακὸν ἀντιδίδοται. Ἐν οἷς οὖν οὐκ ἔρχεται μιαρός διότι τὸ προτεθέν ἀπαρτίσαι, ἐτέρως διεγένετο τῇ φράσει, καὶ δι’ ἐπικωνίματος τὸ δψειλόμενον ἀπετέλεσε. Διὰ τὸ δὲ τοῖς κακοῖς προστίθησι τὰ τῶν ἀγαθῶν ὑποδειγματα; Εἰρήσεται κατὰ τὸν ἀρμόζοντα τόπον. Ός προλαβόντες οὖν εἴπομεν, οὐ κατὰ τὸ σχῆμα τοῦ φαινομένου λόγου καὶ ἡ ἔννοια ἐπιχολουσίες τῶν προκειμένων. Οὐ γάρ ὑπόστειται ἡ ἀπόδοσις ἡ εἰώθαταις τοιαύταις συντάξεσιν ἐπειδή· ἀλλ’ ἔστιν ἀπλῆ παραδειγματικὴ πίστις, καὶ τῶν δι’ ἀμαρτίας κολαζομένων, καὶ τῶν διὰ ἀιχαίστους ταμαρένων. Ω; εἰ ἔλεγεν· Οὐδενὸς θεὸς καὶ τοὺς ἐν ἀμαρτίαις ζῶντας ἀνείδοις κολάζειν ἀπαρτήτης, ὡς τοὺς ἀμαρτήσαντας ἀγγέλους, ὡς ἐπὶ τοῦ κατακλυσμοῦ, ὡς τὰς Σοδόμων πάλεις· καὶ πάλιν τοὺς δικαιοσύνην ἐργαζομένους τιμῆν, ὡς τὸν

¹⁰ I Cor. xii, 3.

Νῦν, ὡς τὸν Λότον καὶ ἔστιν ἡ σύνταξις τοιωτη· Εἰπόνυ, ὅτι κολασθήσονται οἱ φυεδοῦθέστακαὶ διὰ τὰς βλασφημίας αὐτῶν, διὰ τὸν ἀσελγῆ βίου αὐτῶν, ἐπιφέρει τὰ παραδείγματα· Ὁ γάρ Θεὸς ἀγγέλων, ἀμαρτησάντων οὐκέτειστο, οὐδὲ ἀρχαῖον κάθησεν. Καὶ πάλιν τοὺς δικαιοισύνην ἀσκήσαντας ἐπεικεῖται, ὅτι καὶ τὸν Νῦν καὶ τὸν Λότον διὰ σωφροσύνην ἐφύλαξεν ἀπὸ τοῦ δλέέρου τῶν κατ' αὐτοὺς ἀνθρώπων. Ὁ γάρ Νῦν οὐκέτειστο ἡ τῇ ἀσεβείᾳ τῶν πρὸ τοῦ κατακλυσμοῦ· καὶ δὴ Λότος οὐδὲν ζηλώσας τῆς ἀσελγείας τῶν ἐν Σοδόμοις, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐπικενωμένους αὐτῷ ἀγγέλους ἐν σχήματι ἀνθρώπων, τοῖς διὰ ἀσελγείαν αὐτοὺς ἐξαιτοῦσιν, οὐ παρέσχε· κατοικούσια ύπο τῶν ἑκατούρων τούτων ἐπιηρεασθεῖς. Τοῦτο γάρ δὲ τοῦ, « καταπονούμενον, » ύπέφηνεν.

« Εἰ γάρ δὲ θεὸς ἀγγέλων ἀμαρτησάντων οὐκέτειστο, ἀλλὰ συρχεῖς ζῆσθυ ταρταρώσας, παρέβακεν εἰς κρίτιν τετηρουμένους [τυulg. — ρημέν.]. Καὶ ἀρχίσθη κάθησον οὐκέτειστο, ἀλλ' θυδόν Νῦν δικαιοσύνης κήρυκα τοῦτον κατακλυσμὸν κάθησμα κατὰ ἀσεβῶν ἐπάκτεις· καὶ πόλεις Σοδόμων καὶ Γομόρρας τεφρώσας καταστροφῇ, κατέκεινεν, διπόδειγμα μελλόντων ἀσεβείν τεθεικώς· καὶ δίκαιοις Λότος καταπονούμενον ὑπὸ τῆς τῶν ἀτέσμων ἐν ἀσελγείᾳ ἀναστροφῆς ἐκρύσσετο. Βλέψατε γάρ καὶ ἀκοή δικαιοίος ἐγκατοικῶν ἐν αὐτοῖς, ήμέρων ἐξ ήμέρας ψυχὴν δικαίων ἀνθροίς ἔργοις; ἔβασάνιζεν. Οἶδε Κύριος εὐσεβεῖς ἐκ πειρασμοῦ βίεσθαι, ἀδίκους δὲ εἰς ήμέραν κρίσεως κολαζομένους τηρεῖν. » Καὶ τοῦτο δὲ περὶ τοῦ Λότου λέγει· « Οἶδε Κύριος εὐσεβεῖς ἐκ πειρασμοῦ βίεσθαι, » καὶ ἔξης. Οὐδὲν δὲ περὶ δίκαιων προειπών, εἰ μή μάνον περὶ ἀσεβῶν, καὶ τῆς τούτων τιμωθείς, παρενέβαλε καὶ τὰ τούτων παραδείγματα· πρώτον μὲν διὰ τὸ καὶ τὴν Ἱστορίαν ἄμα μεμνηθεῖσαι, καὶ τῆς τῶν ἀσεβῶν ἀπομειλεῖς, καὶ τῆς τῶν δικαίων σωτηρίας· Ἐπειτα δὲ καὶ ἐκ παρούσεως τούτων, τῶν μὲν ἀμαρτησάντων ἐξαίρων τὸ κακόν, τῶν δὲ κατορθωσάντων [λαμπρύνων] τὸ κατορθωθέντες δὲ καὶ τοὺς ἀκροατὰς πειθῶν, τῶν μὲν μισῆσαι διὰ τὰς τιμωρίας τὸ ἀσελγές, τῶν δὲ ἐπισπάσασθαι· διὰ τῆς σωτηρίας τὸ κατόρθωμα.

« Μάλιστα οὖτος διέσω σαρκὸς ἐν ἐπιυμφάσις μιασμοῦ πορευομένους, καὶ κυριότητος καταφρονοῦντας. » Ἐντεῦθεν εὐφυώς, ἀπὸ τῶν ὑπόδειγμάτων τῶν προηγουμένων, εἰς τὴν παροῦσαν ἡλιον ὑπόθεσιν. Λέγει δὲ περὶ τῶν καταράτων Νικολαῖτῶν, καὶ Νασσηγῶν, καὶ Κερδωνιανῶν. Πολυώνυμος γάρ αὐτῶν ἔστιν ἡ κακία, καὶ ὡς [τοῖς μιαροῖς] ἔργοις οὐτω καὶ δινόματος] συγκεχυμένη καταλαμβάνεται. Οὗτοι γάρ, ὡς φθάνομεν εἰρηκότες, Βυθὸν ὑποστησάμενοι καὶ Σιγήν τὰ πρωτούργα τῆς τοῦ κάθησου γενέσεως, καὶ τινας ἀπὸ τούτων μητέρας καὶ αἰώνας τερατολογήσαντες, ὡς καὶ Μαρκίων, ἀπὸ τούτων λαβών πονηρὴ σπέρματα. Εἴτα Κυριότητας διὰ τούτων τῆς τοῦ κάθησου ἀηδιωργίας παριστάμενος καὶ

A fecit erga angelos prævaricatores, homines tempore diluvii, et Sodomorum urbes. Novit etiam eos qui justitiam operantur, honore affice, ut fecit erga Noe et Lot. Est vero constructio hujusmodi: Postquam dixit puniendos esse falsos magistros, cum propter ipsorum blasphemias, tum propter incontinentiam vitæ, proponit in hanc rem exempla, nempe quod Deus angelis peccantibus non pepercit, sicut nec originali seu prisco mundo tempore diluvii. Et rursus memorat eos qui justitiam excoruerunt; atque, quod Noachum et Lotum, propter temperantiam et continentiam, a cæterorum, qui eo tempore vivebant, exitio liberaverit. Siquidem nec Noe contemporaneorum suorum nequitia et impietate se abduci passus est: nec Lot Sodomitarum impudicitiam est imitatus: nec angelos forma humana hospitio exceptos protervis illis petentibus, quanquam innumeris hac de causa lassitus injuriis (ut indicatur per vocem illam « oppressum ») contradidit.

B VERS. 4 9. « Si enim Deus angelis peccantibus non pepercit, sed rudentibus interni detractos in tartarum tradidit cruciandos, in judicium reservari. Et originali mundo non pepercit, sed octavum Noe justitiae præconem custodivit, diluvium mundo impiorum inducens. Et civitates Sodomorum et Gomorrhæorum in cinerem redigens, eversione damnavit: exemplum eorum, qui impie acturi sunt, ponens. Et justum Lot oppressum a nefandorum injuryia et luxuriosa conversatione eripuit. Aspectu enim et auditu justus erat, habitans apud eos, qui de die in diem animam justam iniquis operibus cruciabant. Novit Dominus pios de tentatione eripere, iniquos vero in diem judicii reservare cruciandos. » Et hoc de Lot ait:

C « Novit Dominus pios ex temptatione eripere. » **392** Cum autem primum nihil de justis, sed tantum de impiis eorumque punitione dixisset, quedam etiam de justis exempla attulit: primo quidem, quia sacra historia eodem loco tum de improborum perditione, tum de justorum salute mentionem facit; deinde autem, ut hujusmodi comparatione et peccantium exaggeraret malitiam, et prohorum virtutem redderet clariorem, ac præterea auditoribus persuaderet suis, ut cum melius pœna odio haberent impudicitiam, tum salutis desiderio virtutem amplecterentur.

D VERS. 10. « Magis autem eos, qui post carnem in concupiscentia immunditiae ambulant, dominacionemque contemnunt. » Ex supradictis exemplis in presens argumentum admodum scite descendit. Loquitur autem de execrandis Nicolaitis, et Nasenensis, et Cerdonianis (varie enim eorum improbitas appellabatur: unde sicut sceleratis operibus, ita et multis nominibus ea confusa deprehenditur.) Illi enim, ut jam diximus, Bithum, hoc est, profunditatem, et Sigen, id est, silentium primordia hujus mundi statuebant; et ex his quasdam matres, et æones, hoc est aetulla orta commenti sunt: quemadmodum et Marcion qui ab his prava hausit semina. Deinde dominationem seu Deum, a mundi

opificio et providentia repellentes, in omnem carnalem incontinentiam perfecta fronte corruerunt. Et quidem, si quis horum exactam notitiam desiderat, librum ab Irenæo Gallo contra ipsos elaboratum, et « *Contra falsi nominis scientiam* » inscriptum in manus sumat, ac in eo horum impudicitias, ac præsertim quas obsceneissimus Marcus et corruptæ ab eo mulieres exercabant, tum alias nequitias quas cæteri ejus sectæ patrabant, enarratas utenique inveniet: nam eas nemo vel scripto sati exprimere potest, quippe quæ vel sola recordatione nocere possunt. Qui vero ex contemptu dominationem non timent, quid mirum, si et erga omnem dignitatem audacter se efferant? Clarius vero de his disserit beatus apostolus Judas, ubi de Moysis corpore mentionem facit. *Iste autem breviter, ac in fine sui hac de sermonis, hoc tantummodo insinuat. Ex illo itaque occasione sumpta, et de propositis hæc diximus: « Audaces, sibi placentes, glorias non metuant blasphemare, » Subaudiendum, qui sunt. Illud autem « Glorias non metuant, » idem est ac, contemptui habent omnem gloriam seu dignitatem et convitiis incessere non verentur.*

Vers. 11. « Ubi angeli fortitudine et virtute cum sint majores, non portant adversus se execrabile judicium. » Volens tantam prædictorum hæreticorum circa hujusmodi audaciam compescere: « Cum angeli, inquit, qui fortitudine et virtute majores **393** sunt, non ferant contra eos apud Dominum maledicam sententiam. » Quo idem ac beatus Judas dicit, ut jam præmoniuimus. Nam et ille nonnullorum linguae petulantiam castigans, eodem exemplo admonitionem suam instruit, sed aliquanto fusijs, ita dicens¹¹: « Michael archangelus non est ausus judicium inferrere blasphemias. » Simile quid etiam Petrus nunc dicere vult; nempe quod isti cacodæmones non vereantur dignitates conviciis incessere, cum tamen ne ipsi quidem angelii potestate et fortitudine scelestis istis multo superiores, ferant, seu non proferant adversus ipsas velut dignitates maledicam sententiam coram Domino. Sæcile, quia dignitatem aliquam participat diabolus, quippe qui est « principium creaturarum Domini », non tulit Michael archangelus adversus eum verba convitii. Quasi diceret: Si diabolus, qui omnipotum dignissimum est, ut proscindatur convitiis, id tamen non pertulit a Michaeli coram Domino; profecto sanæ mentis non sunt, qui dignitates maledictis incessunt, cum angelis multo sint ii dignitate inferiores. Dignitates vero vel supernas virtutes, vel ecclesiasticas potestates vocat: contra quas isti insurgentes, eas contumeliis insectari non desinunt.

Vers. 12-13. « Illi vero velut irrationalia pecora, naturaliter in captionem et perniciem in his quæ ignorant blasphemantes in corruptione sua peri-

A ἐποφίας, ἐπὶ πᾶσαν ἔχωρησαν ἀδεῶς σαρκικὴν ἀναταρσίαν. Καὶ εἰ τις περὶ τούτων ἔθελει μαθεῖν, τὴν Εἰρηναῖον τοῦ [ſ. τῷ] Κελτῷ βίθον περὶ αὐτῶν ἐκπεπονημένην λαβὼν ἐπὶ χειρας, τὴν ἐπιγεγραμμένην, « Κατὰ τῆς φευδωνύμου γνώσεως, » τὰς τούτων ἀμαρτίας εὑρήσει, διὰ [Μάρκου] μάλιστα τοῦ ἀστεγεστάτου, καὶ τῶν ὑπ’ αὐτοῦ διαφθαρεισῶν γυναικῶν, καὶ τὰς ἄλλας ἀθεμιτουργίας, τὰς παρὰ τῶν λοιπῶν γενομένας, ἃς οὐδὲ διὸ γραφῆς παραστήσατι τις δυνήσεται, ὡς λυμαίνοντων καὶ διὰ μνήμης. Οἱ γάρ ἐκ καταφρονήσεως οὐ δεδοικότες τὴν κυριότητα, τι ἂν πρᾶγμα, εἰ καὶ πέρι πᾶσαν δέξαν ἀδεῶς διεγένετο; Τρανότερον περὶ τούτων δ' ἀπίστολος Ἰούδας ἐρεῖ ὁ μαχάριος, διοῦ καὶ περὶ τοῦ Μωϋσέως σώματος μνημονεύει. Λύτης μὲν γάρ νῦν **B** [μόνον] υπέκρουτεν, ἀγάμενος; [όμοιον] καὶ καταπάυσας τὸν περὶ τούτου λόγον. Ἐξ ἐκείνου τοινύν καὶ περὶ τῶν προκειμένων [λαβόντες τὰς ἀφοριδάς] λέγομεν « Τολμηταὶ, αὐθάδεις, δόξας οὐ τρέμουσι βλασφημοῦντες. » Προτιμακούστερον, οἱ εἰσι. Τὸ δὲ, « Δέξας οὐ τρέμουσιν, » ἀντὶ τοῦ, καταφρονητειεῶς ἔχουσι πᾶσαν δέξαν βλασφημεῖν οὐ δεδίασιν.

« Οπου διγγελοι Ισχύν καὶ δυνάμει μείζονες δυτες, οὐ φέρουσι κατ' αὐτῶν παρὰ Κυρίψ βλάσφημον κρίσιν. » Βουλδέμενος αὐτοὺς ἐπισχεῖν τῆς περὶ ταῦτα τόλμης, φησίν. « Όπου διγγελοι Ισχύν καὶ δυνάμει μείζονες δυτες οὐ φέρουσι κατ' αὐτῶν παρὰ Κυρίψ βλάσφημον κρίσιν, » ταῦτα τῷ μαχαρίῳ Ἰούδᾳ, ὡς ἐφημεν, λέγων· ἐπει κάκείνος τὴν τινῶν γλωσσαλγίαν κολάξων, ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ παραδείγματος ποιεῖται τὴν νουθεσίαν. Πλατύτερον μέντοι δι' ὧν λέγει· « Ό δι Μιχαὴλ δ ῥράγγελος, » καὶ ἔξης, « οὐκ ἐτόλμησε κατέστιν ἔξενεγκεῖν βλασφημον. » Τοιῦτον οὖν καὶ Πέτρος βούλεται [λέγειν] νῦν, διτι Οὗτοι οι κακοδαίμονες οὐδὲν ἔχουσιν εἰς φειδῶ περὶ τὸ τὰς δόξας βλασφημεῖν, [καίτοι γε οὐδὲ] αὐτοὶ οἱ δυνάμει καὶ Ισχύν μείζονες δυτες, δηλούστι τῶν μιαρῶν τούτων, οὐ φέρουσιν, ἡτοι οὐ προκομίζουσι κατ' αὐτῶν, οἷον τῶν δοξῶν, βλάσφημον κρίσιν παρὰ Κυρίψ. « Επει γάρ δέξης τινὸς μετέχει καὶ διάβολος, διὸ τὸ δρῆχι εἶναι πλάσματος Κυρίου, οὐκ ἡνεγκειται βλασφημεῖν, τὸν διάβολον λέγων, δημοις διὰ τὸ δέξας μετέχειν, οὐκ ἔτυχε τούτου παρὰ τοῦ Μιχαὴλ ἐνώπιον Κυρίου· οὐκ ἀν σωρρονήσειν οἱ προχειρῶς τὰς δόξας βλασφημοῦντες, πολλῷ τῆς τῶν ἀγγέλων τιμιότητος κατέπιν φερόμενοι. » Δόξας· δὲ τὰς θεας δυνάμεις φησίν, ή καὶ τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἀρχὰς, ὡς ἀπεναντίας φερόμενοι οὕτοι οἱ βλασφημοῦντες αὐτὰς διατελοῦσιν.

« Οὗτοι δὲ ὡς ἄλογα ζῶα γεγενημένα φυσικὰ εἰς διλωσιν καὶ ιθοράκην, ἐν οἷς ἀγνοοῦσι βλασφημοῦντες ἐν τῇ φθορῇ αὐτῶν καταφθαρήσονται· κομιούμενοι

¹¹ *Judæ. 9. ¹² Job. xl, 19.*

μισθίν ἀδικίας, ἥδονήν ἥγούμενοι τὴν ἐν ἡμέρᾳ τρυφήν. » Τινὲς τοῦτο οὐτως ἔξηγήσαντο. Ὡς ἀλογαζῶα φυσικὰ γεγενημένα ἐν τῇ φύσει αὐτῶν καταφθαρήσονται, τοῦτ' ἔστιν οὐδὲν διενεγκόντες κτηνῶν, ἀπὸρδες μόνην φύσειν γέγονεν. Ὡς ἀλογα δὲ ζῶα φυσικά, » τοῦτ' ἔστιν, κατ' αἰσθήσιν μόνην ζῶντα, οὐ κατὰ νοῦν καὶ τὴν νοερὰν ζῶσιν. διὸ καὶ εὐάλωτος τῇ κατὰ τὴν φύσειν ζῶσιν περιαγωγῆ, θυμῷ καὶ ἐπιθυμίᾳ ἀγόμενοι καὶ περιφερόμενοι, « Ἐν οἷς ἀγνοοῦσιν, » ἥτοι τῇ καθηκούσῃ αὐτῶν ἀγνοίᾳ βλασφημοῦντες, τῇ ἐπαξιώταν αὐτῶν φύσει καταφθαρήσονται, « κομιούμενοι μασθίνην ἀδικίας, » διὸ ἐθελοντὶ ἕαυτοῖς προεξήγησαν. « Ήδονήν ἥγούμενοι τὴν ἐν ἡμέρᾳ τρυφήν. » Τὸ δυτικόν, φησῶ, ἐφετδν, καὶ τὴν ἀληθῆ καὶ ἐπίραστον εὑφροσύνην καὶ ἥδονήν, ἐν τῇ καθημέρᾳ τιθέμενοι τὸν λαμποῦ ἀπολαύσεις. Ἰστέον μέντοι, ὡς τῇ θελᾳ Γραφῇ τὰ φυσικῶς ἐνόντα τοῖς ἀνθρώποις, τοῦτ' ἔστι τὰ ὡς ζώοις αὐτοῖς ἐνυπάρχοντα, ἐπ' ἀν διαβάλῃ, πρὸς τὰ διογα ἀφομοιοῖ, « Ἀνθρωπος, φάσκουσα, ἐν τεμῇ ὅν οὐ συνῆκε. [παρασυνελήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνθρώποις, καὶ ὡμοιώθη αὐτοῖς.] καὶ, « Μή γνεσθε ὡς ἵππος καὶ ἡμίονος. » καὶ, « Ἰπποι θηλυμανεῖς [ἔγενοντο]. » καὶ, « Γίνεσθε φρύνιμοι ὡς οἱ δρεις, καὶ ἀκέραοι ὡς αἱ περιστερα! » οὐ μεταποιοῦσα τὰς φύσεις φάσκουσα ταῦτα, ἀλλὰ τούτων τὰς φυσικὰς ὄρμας μόνον ἐκκλίνειν παρακαλοῦσσα. « Οταν δὲ σωτήριον [το] παραγγέλῃ, πρὸς τὰ κρέττων τὴν δμοίστητα παραπέμπει. ὡς τὸ, « Γίνεσθε οἰκτήρμονες, ὡς ὁ Πατήρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος. » Οὐδὲ ἐνταῦθα τὰς φύσεις μεταποιεῖ, ἀλλ' ὅσον τῇ Ισχὺς ὑποθάλλεται, τοῦτο ποιεῖν παρακελευμένη.

« Σπῖλοι καὶ μῶμοι, ιντρυφῶντες ἐν ταῖς ἀπάταις αὐτῶν, συνευαχούμενοι: ἡμῖν, ὀφθαλμοὺς ἔχοντες μετοπούς μοιχαλίδος καὶ ἀκαταπαύστου ἀμαρτίας, δελεᾶζοντες ψυχὰς ἀστηρίκτους, καρδίαν γεγυμνασμένην πλεονεξίας ἔχοντες, κατάρας τέκνα, καταλιπόντες τὴν εὐθείαν ὄδον, ἐπλανθήσαν, ἔξαχολουθήσαντες τῇ ὄδῳ τοῦ Βα/αδίμ τοῦ Βοσδρ, δὲ μισθὸν ἀδικίας ἡγάπησεν. Ἐλεγχεῖν δὲ ἔσχεν ίδιας παρανομίας· ὑπόδγυιον δρωνον, ἐν ἀνθρώπου φωνῇ φθεγξάμενον, ἐκώλυσε τὴν τοῦ προφήτου παραφρονίαν. » Τὸ ἔξῆς οὐτως. « Σπῖλοι: καὶ μῶμοι· καρδίαν γεγυμνασμένην ἔχοντες πλεονεξίας; (τοῦτ' ἔστι διὰ πλεονεξίας γεγυμνασμένην), « κατάρας τέκνα, συνευαχούμενοι ἡμῖν· ὀφθαλμοὺς ἔχοντες πλήρεις μοιχαλίδος καὶ ἀκαταπαύστου ἀμαρτίας, δελεᾶζουσι ψυχὰς ἀστηρίκτους. » ἂς; καὶ Παῦλος ἐκάλεσε γυναικάρια σεσιωρευμένα ἀμαρτίας· οἱ δὲ αὐτοὶ οὗτοι « καταλιπόντες εὐθείαν ὄδον, ἐπορεύθησαν τῇ ὄδῷ τοῦ Βαλαδίμ τοῦ Βοσδρ, » καὶ ἔξῆς. Αἱ φωναὶ αὐτῶν « εἰσὶ πηγαὶ ἄνυδροι, νεφέλαι ὑπὸ λαζίαπος ἀφανίζομεναι, » καὶ ἔξῆς. Καὶ τίνος χάριν « δὲ ζόρος, » οὔτοις « ἀπόκειται » εἰς τὸν μέλλοντα αἰώνα; Διὸ τὴν ὑπέροχην αὐτῶν ματαιότητα, δι' ἡς δελεᾶζουσι τοὺς πρὸν ἐν πλάνῃ ἀνατραφέντας, καὶ δυτικά ταῦ-

A bunt. Percipientes mercedem injustitiae, voluptas tem existimantes diei delicias. » Quidam hoc ita exponunt: Velut bruta animantia naturalia, in corruptela ipsorum peribunt: hoc est, nihil differentes a jumentis, quae ad corruptelam tantummodo nascuntur. « Ut bruta autem animantia, hoc est, solo sensu, non mente et ratione viventes, et idecirco rebus corruptibilibus facile capti, atque ira et concupiscentia acti, « in his quæ ignorant, » seu in congrua ipsis ignorantia, maledicta fundentes, condigna corruptela interibunt, « percipientes mercedem injustitiae, » quam scilicet sibi sponte accersiverunt. « Voluptatem existimantes diei delicias, » hoc est, maxime desiderabilem, veram ac perquam amabilem latitudinem et voluptatem in quotidiana gutturis fruitione sitam esse reputantes. Animadvertisendum vero sacram Scripturam, ea quæ nobis velut animabilibus insunt, cum ea vituperat, brutis animalibus assimilare; ut cum ait: « Homo eum in honore esset, non intellexit, comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illicis¹³. » — « Nolite fieri sicut equus et mulus¹⁴. » — « Equi amatores, et emissarii facti sunt¹⁵. » Et: « Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbae¹⁶. » Quæ cum ait, non naturas communari vult, sed naturales eorum inclinations, ut declineamus, hortatur. Cum autem salutare quid 394 suadet, ex melioribus similitudinem aecersit. Sic ait: « Estote misericordes, sicut Pater vester qui in cœlis est¹⁷. » Neque hic naturas communandas censem, sed hortatur, ut ad id, quantum vires nostræ ferre possunt, enitan-

B nti. Vers. 13-16. « Coinquinationes et maculae deliciis afflentes, in conviviis suis luxuriantes vobisnum. Oculos habentes plenos adulterii, et incessabilis delicti. Pellicientes animas instabiles, cor exercitatum avaritia habentes, maledictionis filii. Derelinquentes rectam viam, erraverunt secuti viam Balaam ex Bosor, qui mercedem iniquitatis amavit. Correctionem vero habuit suæ vesaniae: subjugale mutum animal, hominis voce loquens, prohibuit prophetæ insipientiam. » Ordo verborum est: « Coinquinationes et maculae: cor exercitatum malitia habentes, maledictionis filii, convivantes, in suis conviviis luxuriantes, oculos habentes plenos adulterii, et incessabilis seu perpetui delicti, pelliciunt animas instabiles: (quas et Paulus mulierculas peccatis oneratas vocal¹⁸) et hi quidem, relecta via recta, abierunt via Balaam filii Bosor, etc. Voces eorum sunt fontes sine aqua, et nebulæ turbinibus agitatæ, seu disjectæ. Sed quam ob causam caligo tenebrarum illis in futurum sæculum reservatur? Scilicet ob tumidisimam eorum vanitatem: qua eos, qui errorem, in quo ante versati sunt, effugerant, pelliciunt, ac inescant impudicitias ac desideriis carnalibus, ut

¹³ Psal. XLVIII, 13. ¹⁴ Psal. XXXI, 9. ¹⁵ Jerem. V, 8. ¹⁶ Matth. X, 16. ¹⁷ Luc. VI, 33. ¹⁸ II Tim. III, 6.

velut canes ad vomitum suum reveriantur. Quæ vero hic interjecta sunt, eorum vanitatem enuntiant ac confirmant. Sensus autem est: Nihil, inquit, puri habentes, sed tanquam labes in candida veste, ita illi in pura Ecclesiæ conversatione subnati, cum aliquos obviam habent, si possint eos sive viros, sive mulieres conversatione sua impudicos reddere, id in deliciis habent, quod suam ipsorum lasciviam explendi sic copiam nanciscantur. Ii etiam vos convivio libenter excipiunt, non propter charitatem, ut alios bonorum suorum participes faciant, sed quia hujusmodi tempus ad seminarum deceptionem opportunum putant: nam oculos suos non in aliud quam in adulteras intendunt, ac desixos semper retinent: adeoque peccantes, ut maledictionis filii, instabiles debilesque animas pelli- ciunt atque inescant. Cor namque ipsorum in nullo alio, preterquam in impurorum voluptatum, vel dicitarum aviditate exercitatum est. Et ob etrem- que horum a via, quæ ad vitam dicit, procul aber- rant: quare idem, quod olim Balaam filio Bosor accidit, perpetiuntur. Nam et ille munera et mer- cedem iniquitatis amavit: sed reprehensionem sue iniquitatis sortitus **395** est a mortuimento, quod humana loquens voce, prophetæ dementiam inhibuit¹⁹. Ex quo discimus Balaamum, postquam semel a Deo prohibitus est ad Balacum ob tumidi- dam suam passionem quam insana impostura alebat, accedere, ad ipsum iterato pergere contendisse: sed Dei timore ac terroribus in via perterritum, verba benedictionis effundere compulsum fuisse. Prophetæ enim quæ loquuntur, scientes loquuntur; et idecirco is propheta appellatus est, quod sciebat quid diceret: neque ignorans, casu dicere meliora elegit. Igitur benedictio illa non insanæ eujusdam divinationis, sed divinæ virtutis opus fuit.

Vers. 17-19. • Hi sunt fontes sine aqua, et ne- bulæ turbine exagitatae, quibus, caligo tenebrarum reservatur. Superba enim vanitatis lequentes pelliciunt in desideriis carnis luxuriae eos qui pau- lulum effugiunt, qui in errore conversantur. Liber- tatem illis promittentes, cum ipsi servi sint corruptionis: a quo enim quis superatus est, hujus et servus est. • Cum multa per digressionem dixis- set (inter quæ et exemplum Balaami proposuit), de- nudo ad impurissimos Gnosticos sermonem conver- tit, eosque ex fontibus sine aqua assimilat, quippe qui puram ac salutarem evangelicæ prædicationis aquam amiserant: tum etiam nubibus eos compa- rat, quæ a contrario vento seruntur, quem idecirco ex turbinem seu procellam vocat, quandoquidem exagitat et perturbat quæ deserti. Non sunt itaque, inquit, nubes pellicide, eujusmodi sunt sancti, sed plenaæ caligine. At cur ita? Causam ipse afferit, quia, inquit, etiam ex superba ex vanitate lo- quuntur: pellicientes per carnalem concupiscen-

A τὴν ἡποργήντες, ἐν ἀσελγείαις καὶ ἐν ἀπειθμίαις σφράξεις. ὧς κύων ἐπὶ τὸ δέσμον ἐξηργμα ἐπιστρέψας. Τὰ δὲ μεταξὺ, τῆς ματαίτητος τούτων ἔξαγγελτικὰ καὶ πιστωτικά. Οὐ δὲ νῦν οὗτος· Οὐδέν, φησιν, ἔχοντες καθαριστήτης ἐχθρενον, ἀλλ' ὡς σπῆλαις ἐν ἵματιών καθαρῷ τῇ ἀκραιψεῖ πολιτείῃ ἐπιφύσμενοι, ἐπειδὴν ἀπατήσων τινας καὶ δυνηθῶσιν ἀσελγεῖς; Διηράστησιν τούτους συνόντας καὶ γυναικας παρατακεύασσαι, τρυφὴν ἡγούνται τὸ πρᾶγμα, ἀποπληρούντες τὴν ἔκυπτων ἀττῆλας· Ἀλλὰ καὶ συνευρυχύμενοι ὑπὲν, οὐ δι' ἄγαπην, φησι, καὶ τὸ μεταλαμβάνειν διῶν τοῦτο ποιούσιν, ἀλλὰ διὰ τὸ καιρὸν εὐρίσκειν τούτους ἐπιτήδειον τῆς πρὸς γυναικας ἀπάτης. Οὐτοις γάρ οὐφθαλμούς ἔχοντες, οὐδέν διλλο βλέπουσιν, ή μοιχ- λίδιας· καὶ ἐν τούτῳ ἀκταπαύστως βλέπουσις καὶ ἀμφιράνοντες, ὡς κατάρρας τέκνα, ψυχὴς διλέάζου- σιν ἀστηρίκτους. Ηγάρ καρδία αὐτῶν πρὸς οὐδέν διλλο, ή πρὸς πλεονεξίαν ἐξησκηταις [τοις ἀσελγείας, ή καὶ κτημάτων, δι' ἄπερ] ἀμφιτερα καταλιπόντες τὴν κατεύθυνσαν αὐτοὺς πρὸς σωτηρίαν ὕδων, ἐπιλανθάνοντας ταῦτας, ταῦτα πειθόντες [τῷ] «Βαλαὰμ τοῦ Βοσρό»· ἐπειδὲ κάκεινος διὰ δωροδοκίαν καὶ μι- σοῦν διδικίας ἥγαπτειν. «Ἐλεγχεῖν δὲ ἔσχε τῆς ἰδειας παρανόμιας ὑποζύγιον δικιώνον, δὲν ἀνθρώπουν φινῆς φιεγχάμενον, ἐκώλυσε τὴν τοῦ προφήτου παραφρο- σύνην. 'Ἄφ' οὖν μανιζόντων εἰς διὰ τὸ δικιώνος αὐτοῦ πάλος, διὰ Βαλαὰμ, ὅπερ διὰ τῆς μακιώδους; αὐτοῦ μαγγανείας ἔτρεψεν, ὅπαξ κωλυθεὶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, τὸ δεύτερον φιλογείκιον πρὸς τὸν Βαλάὰμ πορευθῆναι ἥπεγτε· καὶ τῷ φθῷ τοῦ Θεοῦ πεδηθεὶς, καὶ τοῖς κατὰ τὴν ὕδων δεικνασι, τὸ φῆμα τῆς εὐλογίας οὐ παρεποίησεν· ὅπερ οὐ τῆς μαντείας ἦν. Οἱ γάρ προ- φῆται ἐπιστάμενοι φιεγχάμονται ἢ φιεγχονται. "Οθει· καὶ προφῆτην αὐτὸν ἐκάλεσεν, ὡς ἐπιστάμενον ἢ λέγει. Οὐ γάρ ἀν ἐν ἐκλογῇ γέγονε τῶν κρειττόνων. ἀγνοῶν ἢ φιεγχεται. Οὐ τῆς μαντείας τοῖνυν ἢ εὐλο- γίας. Διλλὰ τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ.

B Οὗτοι εἰσὶ πηγαὶ ἀνύδροι, νεφέλαις ὑπὸ λακάπος ἐλαυνόμεναι, οἵ δι ζόφος τοῦ σκότους εἰς αἰώνα τε- τήρηται. Ἄπερογκα γάρ ματαίτητος φιεγχάμενοι, διλέάζουσιν εἰς [vulg. ἐν] ἐπιθυμίας σφράξεις, ἐν ἀσελγείαις, τούς διηράστησιν τῆς πλάνης ἀναστρεψομένους. Ἐλευθε- ρίαν αὐτοῖς ἐπαγγελλόμενοι, αὐτοῖς διοῦλοι· ὑπάρχον- τες τῆς φιορᾶς. Ω γάρ τις ἥττηται, τούτῳ καὶ δι- δούλωται. • Μεταξυλογήτας πολλάκις, ἐν οἷς τὸ τοῦ Βαλαὰμ προφῆτας ὑπόδειγμα, ἐπανέλαβε πάλιν τὸν περὶ τῶν ἀκαθάρτων Γνωστικῶν λόγον. Καὶ ἀπεικά- ζει αὐτοὺς εἰ πηγαὶς ἀνύδροις, εἰ ὡς ἀπολωλεκότες τὸ τοῦ κηρύγματος καθαρὸν καὶ πότιμον ὑδωρ τῆς ζωῆς· ἀλλὰ καὶ νεψέλαις αὐτοὺς παραβάλλεις ὑπὸ πνεύματος ἐλαυνομέναις, τοῦ ἐναντίου· διὸ καὶ εἰ λα- λατεῖ· αὐτὸς ἐκάλεσεν, ὡς συστρέψων [s. —φων] καὶ συνταράσσων [s. —σον] τὸ ἐλαυνόμενον. Οὐκ εἰσὶν οὖν, φησι, νεφέλαι διαυγεῖς, ὡς περ οἱ ἄγιοι, ἀλλ' ὄμιγκαι ζόφου μεταξι· καὶ διατί, ἐπήγαγε τὴν αἰτίαν, ὅτι καὶ εἰ πηγαὶς ἐν της ματαίτητος ε-

¹⁹ Num. xiii. 28 seqq.

φιέγγονται, δεισάζοντες διὰ τῆς σαρκὸς ἡπιθυμίας Α ἐν ταῖς ἀσελγείαις τοὺς ἀληθῶς ἀποφυγόντας καὶ καθάπαξ τοὺς πρὶν ἐν πλάνῃ ἀνατρεψομένους, εἴτα ὑπὸ Κυρίῳ πραττόμενοι. Ἀλλὰ καὶ δοῦλοι, φησίν, θυτεῖς αὐτοὶ τῆς προειρημένης ἀκαθαρτίας, ἦν « καὶ φθορὴν δικαίως καλεῖ, ἐλευθερίαν τοὺς ἀπατωμένους ἐπαγγέλλονται · δὸς καὶ λογισμὸν ἐπάγει θαυμάτιον, δὲ δοῦλοι θυτεῖς τῆς ἀμαρτίας. » Θ γάρ τις ἡττητας πάθει, « τούτῳ καὶ δεδούλωται. Αὐτοὶ ἐλευθερίαν ἀλλοις ἐπαγγέλλονται. Τοῦτο δὲ πλατύτερον διὰ τῶν ἔξης γνωσθήσεται.

« Εἰ γάρ ἀποφυγόντες τὰ μιάσματα τοῦ κόσμου ἐν ἐπιγνώσει τοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ Σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ, τούτοις δὲ πάλιν ἐμπλακέντες ἡττῶνται, γέγονεν αὐτοῖς τὰ ἔσχατα κείροντα τῶν πρώτων. Κρείττον γάρ ἦν αὐτοῖς, μηδὲ πεγνωκένται τὴν δόδυντης δικαιοισθῆντος, ἢ ἐπιγνοῦσιν, ἐπιστρέψαι εἰς τὰ ὄπιστα ἀπὸ τῆς παραδοθεῖσῆς αὐτοῖς ἀγίας ἐντολῆς. Συμβέβηκε δὲ αὐτοῖς τὸ τῆς ἀληθοῦς παροιμίαν. Κύων ἐπιστρέψας ἐπὶ τὸν λόιον ἐμετόν, καὶ οὐς λουτρόνην εἰς κύλισα ψερδόρου. » Δύο κατασκευάζει διὰ τῶν προειρημένων, δὲ τοῖς προτέροις, κείροσι τῶν προτέρων περιέπεσον κακοῖς. Τούτοις δὲ καὶ τὴν παροιμίαν ἐπάγει συνήγορον. « Εστι δὲ δὲ λόγος οὕτως. Εἰ γάρ ἐπιγνώσει τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀποφυγόντες τὰ μιάσματα τοῦ κόσμου, τούτοις πάλιν ἐμπλακέντες ἡττῶνται αὐτῶν, πάντως που καὶ δουλεύουσιν αὐτοῖς, καὶ κείροντα τῶν πρὸ τῆς ἐπιγνώσεως περὶ τὴν δουλείαν τούτων γεγόνασι, κατασπουδάζοντος αὐτοὺς τοῦ Σατανᾶ κείρος περιενεχθῆναι. Διὸ καὶ δὲ Ἀπόστολος; φρασιν, δὲτοι [ἐπειδὴ] τοῦτο ἀπόκειται τοῖς παλινηρθίαν τῶν κακῶν δῖουσι, κρείττον ἦν αὐτοῖς μηδὲ ἐπιγνῶναι, ἢ ἐπιγνόντες [β. -τες] κείροσιν ἀλώναι, ἐπειδὴ καὶ κύων ἐπὶ τὸ λόιον ἔξηραμα ἐπιστρέψων, βεβελυκτότερος, ὥσπερ ἀμέλει καὶ οὐς ἀποκυλισθῆναις ζητοῦσα, [β. adid. εἰ] ἐν ψερδόρῳ τοῦτο ποιεῖ, ρυπαρωτέρα τῶν προτέρων ρύπων φαίνεται.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

« Καὶ τούτην ἡδη, ἀγαπητοῖ, δευτέραν ὑμῖν γράψα όπιστολήν, ἐν αἷς διεγέρω ὑμῶν ἐν ὑπομνήσει τὴν εἰλικρινῆ διάνοιαν, μνησθῆναι τῶν προειρημένων ῥημάτων ὑπὸ τῶν ἀγίων προφητῶν, καὶ τῆς τῶν ἀποστόλων ὑμῖν ἐντολῆς τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος Ἰησοῦ. » Ἐξ τούτου μενθάνομεν δύο τὰς πάσας εἶναι τοῦ Πέτρου Ἐπιστολάς. Τὸ δὲ, « ἐν αἷς διεγέρω ὑμῖν, οινονεὶ δὲ τὸν ἐπιστολῶν διεγέρω τὴν ἐν ὑμῖν εἰλικρινῆ διάνοιαν. » Καθαρός γάρ διενοίας, τῶν ἡδη ἀκουσθέντων ἢ ἀποτεθέντων σωτηρίων μνησθῆναι, καὶ διεγερθῆναι πρὸς ἐπανάληψιν τῆς τούτων ἐργασίας πάση δυνάμει καὶ προθυμίᾳ. Ἀπετέθη δὲ διὰ προφητικῶν καὶ ἀποστολικῶν κηρυγμάτων. Διὸ καὶ Παῦλός φρασιν. « Ἐπεισκοδομούμενοι ἐπὶ τῷ θεμελίῳ

τιαν ad imputicitatem eos qui vere effugerant, sed i qui, cum olim in errore versarentur, ad Deum conversi erant. Verum et servi illi cum sint, inquit, prædictæ immunditiæ (quam et recte corruptionem vocat), libertatem tamen iis quos decipiunt, promittere audent. Rationem vero addit mirabilem cur servi ipsi sint, quia scilicet, « a quacunque quis » affectione « superatus est, ejus et servus est. » Sed hoc ex iis, quæ inferius dicentur, manifestius fiet.

VERS. 20-22. « Si enim refugientes cōinqūnationes mundi in cognitione Domini nostri et Salvatoris Jesu Christi, his rursum implicati superantur, facta sunt eis posteriora deteriora prioribus. Melius enim erat illis non cognoscere viam justitiae, quam post agnitionem retrorsum converti ab eo, quod illis traditum est, sancto mandato. Contigit enim eis illud veri 293 proverbii : Canis reversus ad suum vomitum, et sus lota in voluntabro luti. » Dic ex prædictis astruit. Nempe primum, necesse esse eum qui virtus est, victori servire suo : deinde in pejora mala prolabi eos, qui post agnitam veritatem prioribus rursus erroribus implicantur. Ad quorum confirmationem Salomonis proverbium adducit 294. Orationis autem series ita se habet : Illi, qui cognitione Domini et Salvatoris nostri Jesu Christi mundi inquinamenta aliquando effugerant, si denuo iis irretiti superantur, non solum eisdem omnimode serviant, sed etiam dremone admittente C ut prolabantur in pejora, deteriore quam antea servitute premuntur. Quare ait : Quandoquidem tanta perniciē manet eos, qui pessimam malorum cantilenam recantant, melius futurum fuisse illis si veram viam agnoverissent nunquam, quam ea semel agnita, pejoribus malis obnoxios fieri ; nam et canis ad vomitum suum rediens, fit abominabilior, et suis iterum revoluta cœno, sordidior quam prius fuerat, apparet.

CAPUT III.

VERS. 1, 2. « Hanc ecce vobis, charissimi, secundam scribo epistolam, in quibus vestram excito in commonitione sinceram mentem, ut memores sitis eorum, quæ prædixi, verborum a sanctis prophetis, et apostolorum vestrorum, præceptorum Domini et Salvatoris. » Ex his verbis discimus, duas tantum Epistolas Petrum scripsisse. « In quibus excito, » etc., hoc est, in quibus epistolis, vel per quas epistolas « vestram excito sinceram mentem. » Sinceræ enim mentis est, eorum quæ auditæ et deposita sunt meminisse, et ad ea iterum prompte et alacriter persicienda excitari. Depositæ vero ea sunt per propheticas et apostolicas prædications. Quare et Paulus ait : « Superadūcatis supra fundimentum apostolorum et prophetas

²⁹³ Prov. xxvi, 11.

rum²¹. » Omnes enim isti adventum Domini annuntiarunt : neque sane testibus hujusmodi fides negari jure potest. Sed cur, inquit, dico apostolos et prophetas ? Quoniam isti cum primum, tum secundum ipsius Domini et Salvatoris nostri adventum annuntiarunt. Orationis autem structura ita se habet : « Ut memores sitis verborum a sanctis prophetis predictorum, et praceptorum apostolorum vestrorum et mandatorum Domini et Salvatoris Iesu Christi. » Quam vero ob causam memoriam horum excitandam precipiat, subjungit, nempe, quoniam illi qui ad ductum concupiscentia suæ vivunt, cernentes nonnullos Domini adventum, quem ipse etiam Dominus prædictit, metuentes, et hac de causa dishonestam eorum vitam abominantes. **397** præsertim vero cum non statim post verba experientia sequeretur, sed haec ob salutem differatur eorum qui in electorum libro conscripti sunt, fideles impudenter invadunt, ut eos decipiant.

VERS. 35. « Hoc primum scientes, quod venient in novissimis diebus in deceptione illusores iuxta proprias concupiscentias ambulantes, dicentes : Ubi est promissio adventus ejus ? Ex quo enim patres dormierunt, omnia sic perseverant ab initio creaturæ. Latet enim eos, hoc volentes. » Quia secundus Domini adventus non statim ac promissus est, contigit (dissertur scilicet ob multorum salutem, quorum nomina scripta sunt in libro vitæ) ; hinc « illusores » homines verbis adoriantur eos qui si-deles sunt, ut decipient, dicentes : « Ubi est promissio adventus ejus ? » At propterea quod promissum unum nondum ob dictam rationem impletum est, velle omnibus ejus dictis diffidere, latusque ab ipso hominum improborum persuasione non parere mandatis, absonum plane et injustum est. Hæc vero illius temporis Gnostici, seu Naaseni, et Lampetiani, et Euchitæ effutiebant. Quos omnes « hoc latere volentes, » ait; sponte enim ad veritatem lumen oculos cludebant. At quid eos latet ? Quod scilicet, quemadmodum olim, cum cœli et terra, iuxta Mosaicam mundi conditionis historiam, ex aqua (ait enim, Deum imperasse, ut « fieret firmamentum in medio aquarum²² : » similiter ejus terra ex aquis « appareret, » in quibus ante demersa jacebat) repente ac præter opinionem diluvium supervenit : ita et nunc statutum est, ut per ignem fiat universi destructio, cum quo et impii peribunt. Cum enim duo sint præcipua mundi hujus elementa, aqua et ignis, e quibus duo alia, aer et terra, esse suum accipiunt : ille quidem ex aquis evaporatis, haec vero ex iisdem concretis, tam evaporationem quam concretionem causante igne (quod nullatenus incredibile est, quandoquidem hac a Deo conditore vi natura ignis donata est), cumque jam semel per aquas, tempore scilicet diluvii, impii exitium illatum fuerit, necesse plane est, inquit, ut alias etiam

A τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν. » Πάντες γὰρ οὐτε τὴν τοῦ Κυρίου παρουσίαν κατήγγειλαν· καὶ οὐκ ἔστιν ἀπιστεῖν τοσούτοις μάρτυσι. Καὶ τί, φησι, λέγω προφήτας καὶ ἀποστόλους; « Οὐτε κατήγγειλαν καὶ τὴν δευτέραν αὐτοῦ τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος τὸ μῆδον παρουσίαν. Καὶ ἔστιν [ἢ σύνταξις] οὗτος· Μνησθῆνας τῶν προειρημένων ἥματων ὑπὸ τῶν ἄγιων προφητῶν, ὑπὸ τῶν ἀποστόλων ὑμῶν ἐντολῆς, ὑπὸ τῆς ἐντολῆς τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος. » Κατὰ κοινοῦ γὰρ ἡ, « ὑπό. » Καὶ διὰ τὸ τὴν μνήμην ταύτην ἀναζωπυρῆσαι παραχελεύεται, ἐπάγει· διὸ οἱ ἐμπαθῶν ζῶντες κατὰ τὰς οἰκείας ἐπιθυμίας, [δρῶντές τινας] δεδιάτας τὴν τοῦ Κυρίου παρουσίαν, ἢν μετὰ δλλων θεοφόρων [καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος] προκατήγγειλε, καὶ διὰ ταύτην ἀθετοῦντας [τὴν θεμένον σύτῶν βιοτὴν,] καὶ μάλιστα, διὸ μὴ κατὰ πόδας τῶν λόγων ἡ πείρα φύλανε, ἀλλὰ παρατείνεται διὲ τὴν σωτῆραν τῶν ἐν τῇ βίβλῳ τῶν σωζομένων γραφέντων· ἐπιφύνονται ἀναιδῶς τοῖς πιστεύουσιν ἐπιτωθάζοντες.

C « Τοῦτο πρῶτον γινώσκοντες, διὰς ἐλεύσονται ἐπισχάτων τῶν ἡμερῶν ἐμπαῖκται, κατὰ τὰς ἰδίας ἐπιθυμίας αὐτῶν πορευόμενοι, καὶ λέγοντες· Ποῦ ἔστιν ἡ ἐπαγγείλα τῆς παρουσίας αὐτοῦ; Ἀφ' ἧς γὰρ οἱ πατέρες ἡμῶν ἔκοιμηθησν, πάντα οὕτως διαμένει ἀπ' ἀρχῆς κτίσεως. Λανθάνει γὰρ αὐτοὺς τοῦτο θέλοντας. » Τῷ μὴ κατὰ πόδας, φησι, τῶν λόγων τὴν πείραν τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου ἐπακολουθεῖν διὰ τὴν τῶν πολλῶν σωτηρίαν, τῶν ἀπεγραφέντων τῇ βίβλῳ τῶν ζῶντων, ἐπιφύνονται τοῖς πιστεύουσιν ἐμπαῖκται ἐπιτωθάζοντες καὶ λέγοντες· « Ποῦ ἔστιν ἡ ἐπαγγείλα τῆς παρουσίας αὐτοῦ; » Διὰ μιᾶς τοινού τῆς μήπω ἀφιγμένης διὲ δις προειπομεν αἰτίας, οὐ δίκαιον καὶ ταῖς δλλαις σωτηριώδεσι τοῦ Κυρίου ἐντολαῖς ἀπειθεῖν, κακούργων γνώμαις ἐκτραχτληζομένους. Ταῦτα δὲ οἱ κατ' ἔκεινους τοὺς καιροὺς Γνωστικοὶ, ήτοι Ναασηνοὶ, καὶ Λαμπετιανοὶ, καὶ Εὐχίται ἐληξέρδουν. Οὐ; πάντας « λανθάνειν φησιν ἔκδοτας » ἐθελοντι γὰρ μύουσι πρὸς τὴν ἀκροθειαν. Καὶ τὸ τὸ λανθάνον αὐτούς; « Οὐτε ὁσπερ ἐν τῷ κατακλυσμῷ ἦσαν οὐρανοί, κατὰ τὴν Μωϋσέως κοσμογένειαν, ἐξ ὑδατος (αὐτὸν γάρ φησι τὸν θεὸν ἐντελλασθεὶς « γενέσθαι στερέωμα ἐν μέσῳ τοῦ ὑδάτος »), καὶ ἡ γῆ δὲ ὡσαύτως ἐκ τῶν ὑδάτων « ἀνεψάνηται » τῷ ἐκείνου πρωταρχηματι, ὑποθρύχιος αὐτοῖς πρῶην οὖτα, καὶ ὡς ἐξ ὑδάτων συνεπτικωτάτων στοιχείων τοῦ παντὸς, ὑδατος; καὶ πυρὸς, ἀφ' ὧν καὶ τὰ δύο στοιχεῖα τὸ εἶναι λαμβάνουσιν, ἀήρ μὲν ὁράται ἐξατμεζομένων ὑδάτων, γῆ δὲ συγχρινομένων ὑδάτων, τῆς ἐξατμίσεως; ὡς ἐκ πυρὸς καὶ τῆς συγχρίσεως, οὐδενὸς τῶν νοῦν ἔχοντων ἀπιστοῦντος (ταῦτην γάρ δύναμιν ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ θεοῦ ἡ τοῦ πυρὸς ἐλαχε φύσις)· δύσο τοίνυν ὅντων, καὶ πρὸς εργα τῆς τῶν ἀτεθάνων φθο-

²¹ Ephes. ii, 20. ²² Gen. i, 6.

ρᾶς διὰ τῶν ὑδάτων γινομένης [ſ. γεν.], ἀνάγκη πᾶσα, φησί, τὴν τῶν ἀσεβῶν φθορὰν διὰ πυρὸς γενέσθαι.

« Οτις οὐρανοὶ ἡσαν ἔκπαλαι, καὶ ἡ γῆ ἐξ ὅδοτος καὶ δὲ ὄντας συνεστῶσα τῷ τοῦ Θεοῦ λόγῳ. » — « Ἐξ ὄντας » μὲν, ὡς ἐξ ὑλικοῦ αἰτίου· « δὲ » ὄντας » δὲ, ὡς διὰ τελικοῦ. « Υδωρ γάρ τὸ συνέχον τὴν γῆν, τὸν χοῦν δὲ τὸ κόλασι συσφίγγων [ſ.-γγον] αὐτῆς, καὶ ποντασιν παρέχων [ſ.-χον] αὐτῇ. Εἰ γάρ μή τούτο, ἀνάγκη πρὸς χοῦν διαλύεσθαι καὶ ἀερούσθαι. Ἐπιφυσεῖται δέ τις τὴν ἡμῖν ἰσως φλυαρῶν. Τί δῆποτε δὲ θεός τὸν κόσμον τὸν ὄρμαντον ὑποστήσας, οὐχὶ ἐξ ἀρχῆς ἐδραστὸν εἰργάσατο, ἐξ οὐ καὶ πρὸς τὸ εὐθές ἐπανάγεσθαι χρεῖται, τὸ μὲν ἐπὶ Νῶe διὰ τοῦ καταχλυσμοῦ, ἐν δὲ τῇ συντελεῖται διὰ πυρὸς, ὡς νῦν φησι. Πέτρος; Πρὸς δὲ ἐροῦμεν, ὡς τὸ μὲν ἀμετάβλητον, οὐχ οἶδον τε αὐτὸν σχεῖν. Πῶς γάρ, δὲ ἐκ μεταβλῆτος εἰληκητεῖν εἶναι; Ἐκ γάρ τοῦ μή εἶναι εἰς τὸ εἶναι προήκθη· ὅπερ οὐκ ἂν ἐμφρων τις μή ἀλλοιωσιν ἐρεῖ. Καὶ ἐπειδὴ τὸ ἀλλοιώσις ἐπὶ τὸ χείριστον προέδη τοῖς χειροῖς συμψυρεῖσι, ἀναγκαῖς ἐ τούτου δημιουργὸς ἐπὶ τὸ κριττὸν ἐπανάγων, ἐπὶ μὲν τοῦ Νῶe τὴν κάθαρσιν διὰ ὄντας ἐποιήσατο, ἐν δὲ τῇ συντελεῖται διὰ πυρὸς. Ἐπὶ [ſ. ἐπει] καὶ τὴν εἰώθαμεν τὰς ὄντας ἀναχωνεύειν πυρὶ, οὐχ ἵνα ἀνύπαρξίαν αὐταῖς δῶμεν, ἀλλ' ἵνα τὸ καθαρὸν καὶ εἰλικρινὲς χαρισμάτων· καὶ τούτο οὐκ ἀν τις ἀποτίθησθαι. Νεανίτως δὴ καὶ τὸν Θεόν διὰ πυρὸς ἐν τῇ συντελεῖται ἐπαγγειλάμενος ποιεῖν τὰ γάρ περιττὰ φθείρει, καὶ μηδὲν πρὸς ἀνθρώπινην σύστασιν συντελοῦντα· οἷον φυτὰ, κτήνη, χλόην. Ταῦτα οὖν φθαρεῖται τὰ περιττὰ πρὸς τὴν ἀφθάρτον ζωὴν. Ἐπειδὲ οὖν ὁντωταῖς ταῦται, ματαίως φλυαρούσιν οἱ τὸν ὄρμαντον τούτον κόσμον ζητοῦντες μή ἀφθάρτον ἐξ ἀρχῆς γενέσθαι. Εἰ τούτο, καὶ ἐπὶ τῆς νοερᾶς οὐσίωσεως λογισθῆναι οἰηθεῖται, ἐπειδὴ ἐξ οὐδὲν διῶτων προήκθη, ἀλλ' οὐπώ συνιεῖς ὡς ἡ ἀπλότητης ἐκείνη περιποιεῖ τὸ ἀνώλεθρον καὶ τὸ ἔγγυς τῆς μακαρίας τετάχθαι τῇ ὑπάρχει καὶ θείας φύσεως.

« Διέ ὄν δὲ τέτε κόσμος ὄνται καταχλυθεῖς [vulg. -σθεῖς] ἀπώλετο. » Διά τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς τῆς μὲν τὸν ὄντωρ ἐπεικλυσάσης, τοῦ οὐρανοῦ δὲ τοὺς καταρράκτας· ἐπαφέντο; τὸ ὄντωρ τῇ γῇ. Τὸ δὲ, « Ἀπώλετο, » μή πρὸς πάντα τὸν κόσμον νόει, ἀλλὰ πρὸς μόνα τὰ ζῶα, ἀ τὸν σύμπαντα κόσμον οἰοντες εἰδοποιεῖ. « Ερημός γάρ τούτων γενόμενος οὐδὲ κόσμος; διγενεῖ. »

« Οἱ δὲ νῦν οὐρανοί, καὶ ἡ γῆ, τῷ αὐτοῦ λόγῳ τεθησαρισμένοι εἰσὶ πυρὶ τηρούμενοι εἰς τὴν ἡμέραν κρίσεως καὶ ἀπωλείας τῶν ἀσεβῶν ἀνθρώπων. » Τὸ διὰ τοῦ πυρὸς γενέσθαι τὴν τοῦδε τοῦ παντὸς φθορὰν, οὐ μόνον Χριστιανοῖς, ἀλλὰ καὶ τοῖς τῶν Ἑλλήνων οιφοῖς δοκεῖ. « Αλλέρει τις· Καὶ τι; δὲ λόγος; τοῦ ὑποστῆναι, εἰ δεῖ πάλιν χωρῆσαι εἰς φθορὰν τὸν κόσμον; » Εροῦμεν οὖν, ὡς οὐ παντελῶς ὁ κόσμος εἰς φθορὰν χωρῆσει, ἀλλὰ πρὸς ἀνακαίνισμόν· Διὸ καὶ ὁ Προφῆτης φησί· « Καὶ ἀνακαίνεις;

²² Psal. ciii, 30.

A per ignem eorumdem impiorum interitus aliquando contingat.

« Quod cœli erant prius, et terra ex aqua et per aquam consistens Dei verbo. » Ex aqua quidem, tanquam ex materiali principio; « per aquam » vero, tanquam per aliquid perfectivum. Aqua enim, quæ continet terram, ejus pulvrem velut gluten colligans, eidem consistentiam tribuit. Quod si id non præstaretur ab aqua, necessario terra ipsa in 398 pulvrem resolveretur, ac in aera abiret. Verum fortasse nūgator aliquis interpellabit, dicens: Cur Deus, cum visibilem hunc mundum condidit, eum vel ab ipso initio firmum stabilemque non fecit, quin opus foret et olim tempore Noe per diluvium, B et in fine mundi per ignem ad meliorem statum revocari? Cui nos respondemus, mundum immutabilitatis dotem habere non potuisse, quod per mutationem habuerit initium, siquidem ex noui esse ad esse perductum est: quod nemo qui sapiat, mutationem quamdam esse negaverit. At quoniam hujusmodi mutatio ex malo in pejorem, ac denique in pessimum statum progressa est: necessario Deus volens ipsum ad meliorem gradum reducere, cum vivente Noe eum aqua purgavit, tum in consummatione saceruli igne purgaturus est. Nam et nos quodam reconstitutio solemus, non ut destruamus, sed ut puritatem illis pristinumque nitorem restituamus. Simile quid etiam Deus igne in fine mundi se facturum promisit, siquidem superflua et ad humanam felicitatem nihil conferentia destruet, ut plantas, jumenta, herbas et alia hujusmodi quæ immortaliter vivæ prorsus sunt inutilia. Insuper igitur garniunt, qui visibilem hunc mundum volunt ab initio incorruptioniblē fuisse. Si quis vero poterit idem de spiritali quoque substantia sentiendum, is profecto non intelligit, quomodo spiritus simplicitate sua immortalitatem sibi vindicet, adeoque ad divinam beatitudinem naturam proprius accedat.

VERS. 6. « Per quæ ille tunc mundus aqua inundatus periit. » — « Per quæ », scilicet per cœlos et terram; terra quidem aquam copiose emittente, cœlis autem per catarractas aquam terræ assundentibus. Illud autem « periit » nequaquam de toto D mundo intelligit, sed de animalibus tantum, quæ universum mundum veluti in sua specie constituant; iis enim expers mundus, nec mundus quidem dicendus foret.

VERS. 7. « Cœli autem, qui nunc sunt, et terra eodem verbo repositi sunt, igni reservati in die judicii, et perditionis impiorum hominum. » Universum hoc igne consumendum aliquando fore, non solum Christianorum, sed etiam gentilium sapientum sententia est. At dicit qui-spiam: Cur conditus est mundus, si destruendus est iterum? Respondeamus, mundum haud in nihilum redigendum, sed renovandum esse. Quare Propheta ait: « Et renovabis faciem terræ ». Quemadmodum enim initio,

creatura sensibilis facta est bona, et proprie hominis prævaricationem etiam ipsa et vanitati subjecta est²¹, ut firmum scilicet esse non haberet: deinde, cum in diluvio pauci remansissent et homines, Noe scilicet aliique in arca servati, ut novum mundo semen subministrarent: totum universum renovatum est, ac velut **399** alterum initium cepit. Sed neque tum humana natura in primo statu permanxit, sed sensim ad deteriora deflexit, a quibus eam non Mosaica lex, nec ipsius Domini præsentia satis avocavit. Quoniam igitur multiplex fuit ad salutem vocatio, ac multiplex ex inobedientia et infidelitate perditio; idcirco necessarius erit diluvium ignis et consuuptio: non tamen haec omnimoda et perfecta, non plane animarum, sed neque corporum: « Omnes enim nos astare oportet ante tribunal Christi », non utique corporibus exutos seu animabus solis, sed cum corporibus corruptiis expertibus. Quomodo enim anima absque corpore puniatur, referens propria corporis, seu prout per corpus gessit? Non enim justi judicis est, cum duo simul et idem peccaverint, unum absque poena dimittere, et in alterum totum delicti pondus transferre. Propterea, si nos immundas materias igne purgare solemus, et ad pristinum nitorem restituere; [cur non simile quid faciat et Deus (1) ?] illud autem, et reservati in diem judicii ac perditionis, communis sensu accipiendum, ac si esset: « in diem judicii, et » in diem « perditionis. » — « Judicium » autem idem valet hic ac condemnatio.

Vers. 8,9. « Unum vero hoc non latitat vos, charrissimi, quia unus dies apud Dominum sicut mille anni, et mille anni sicut unus dies. Non tardat Dominus promissionem suam, sicut quidam existimant; sed patienter agit propter nos, nolens aliquos perire, sed omnes ad penitentiam venire. » Absoluto de consummatione sæculi sermone, quo dixit, etiam et necessario et per ignem futuram (quæ omnia nos quoque fusius enarravimus), transit ad ejusdem consummationis dilationem, et ait: « Non tardat Dominus promissionem suam, sicut quidam existimant, sed patienter agit, et salutem vestram exspectans, et salvandorum numeri complementum; cumque Deus immensus sit, nulla est apud ipsum dilatio, seu diurnitas temporis; sed etiam et mille anni » ei sunt et sicut unus dies, et quin secundum David, sicut minima pars diei. Sic enim ait: « Quoniam mille anni ante oculos tuos, Domine, sicut dies hesternus quæ præteriit, et custodia in nocte ». Videlicet, ut tempus brevisimum indicet, et custodia noctis et illud comparat: siquidem nos in quatuor partes dividitur: et Dominus et quarta vigilia noctis venit²², ad apostolos, ut in Evangelio narratur.

²¹ Rom. viii, 20. ²² II Cor. v, 10. ²³ Psal. LXXXIX, 4.

Variæ lectiones.

(1) Haec verba ad explendum sensum ipse addo. Editus textus multa hic amplius habet; quæ exscripte non habuit.

A τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. Ήπειρ γάρ ὑπὸ θεοῦ ὑποστᾶσα ἡ αἰσθητὴ κτίσις, καὶ δὲ τὴν τοῦ ἀνθρώπου παράβασιν, καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις τῇ ματαιότητῃ ὑπετάγη, τοῦτ' ἔστι τῷ μή βέβαιον ἔχειν τὸ εἶναι εἰτα διὰ τοῦ κατακλυσμοῦ, μικρῶν ἐπὶ τῆς γῆς δυνατῶν τῶν θεοεσθῶν ἀνθρώπων, γαὶ οἰον δευτέρου ἄνακτινισμοῦ, ἀρχὴν τοῦ κόσμου λαβόντος, διὰ τοῦ Νῦν, καὶ τῶν ἐν τῇ κιβωτῷ ζώντων διαφυλαχθέντων εἰς τὸ πάλιν συστῆναι σπέρμα τῷ κόσμῳ, δύμας οὐδὲ τότε τῆς τῶν ἀνθρώπων προτερησάσης φύσεως, ἀλλ᾽ ἐπὶ γείροις τῶν προτέρων ἀποβευσάσης· | ὧν νόμος; διὰ δὲ Μωϋσέως ἀπέστρεψεν, οὐχὶ τὸ τοῦ Κυρίου παρουσίᾳ · ἐπειδὸν πολύτροπος μὲν ἡ πρὸς τὴν σωτηρίαν κακῆσις, πολυσχεδῆς δὲ ἡ ἀπειθεῖας ἀπώλεια, διὰ τοῦτο ἀναγκαῖος ἔσται ὁ τοῦ πυρὸς κατακλυσμός, φθορὴ μὲν, εἰ καὶ μή παντελής· φυγῶν γάρ οὐδὲν, ἀλλ᾽ οὐδὲ σωμάτων· | Πάντας γάρ δεῖ ήμας παραστῆναι τῷ βρήματι τοῦ Χριστοῦ, οὐδὲ γυμνοὶ σωμάτων, ψυχαὶ μόναι, ἀλλὰ μετὰ σωμάτων ἀφθάρτων. Πώς γάρ διὸ η φυγὴ κολασθεῖη γυμνὴ σώματος, καμιουμένη τὰ διὰ τοῦ σώματος αὐτῇ πεπργμένα; Οὐ γάρ δικαῖος κριτῶν, δύο πλημμυρῆσαντων κατὰ ταῦτα, τὸν ἔνα ἀφέναι, πρὸς δὲ τὸν ἔτερον τὸ πᾶν τοῦ ἔγκληματος ἐπιφέρειν. Άλλως τε δὲ, διὰ καὶ πυρὸς εἰώθαμεν τὰς μή καθαρὰς τῶν ὑλῶν καθαίρειν, καὶ πρὸς τὸ εἰλικρινὲς ἀποκαθιστᾶν. Τὸ δὲ, τηρούμενοι εἰς τῷ μέραν κρίσεως καὶ ἀπώλειας, οὕτω κατὰ κοινοῦ τὸ, « εἰς τῷ μέραν, » ληπτέον, τοῦτ' ἔστιν, εἰς τῷ μέραν κρίσεως, καὶ εἰς τῷ μέραν « ἀπώλειας. » — « Κρίσεως; » δὲ, ἀντὶ τοῦ, κατακρίσεως.

B « Εν δὲ τούτῳ μή λανθανέτω διάδει, ἀγαπητοί, ὅτι μία τῇ μέρᾳ παρὰ Κυρίῳ ὡς χίλια ἔτη, καὶ χίλια ἔτη ὡς τῇ μέρᾳ μία. Οὐ βραδύνει ὁ Κύριος τῆς ἐπαγγελίας, ὡς τινες βραδυτήταις ἥγονται, ἀλλὰ μακροθυμεῖτε τῇ μέρᾳ, μή βουλόμενός τινα ἀπόλεσθαι, ἀλλὰ πάντας εἰς μετάνοιαν κωρῆσαι. » Συμπεράνμενος τὸν περὶ τῆς συντελείας λόγον, ὅτι ἔσται, καὶ εἰς ἀνάγκης, καὶ ἐκ πυρὸς; (ἀ πάντας καὶ τῇ μέρῃ διεξιθομένην), μεταβένηκεν ἐπὶ τὴν παράτασιν τοῦ χρόνου τῆς τοῦ κόσμου συντελείας, καὶ φησιν, διὰ: « Οὐ βραδύνει ὁ Κύριος τῆς ἐπαγγελίας, ὡς τινες βραδυτήταις ἥγονται, ἀλλὰ μακροθυμεῖ, » τὴν σωτηρίαν ὑμῶν ἐκδεχόμενος, καὶ τὸ τῶν σωθησμένων πλήρωμα. « Ατε δὴ ἀπειρφ δυτὶ αὐτῷ, οὐδὲν αὐτῷ παρατεταμένον, ἀλλὰ καὶ τὰ « χίλια ἔτη ὡς; μία τῇ μέρᾳ παρ' αὐτῷ » μᾶλιστον δὲ, κατὰ τὸν Δασιδί, οὐδὲ τὸ πολλοστὸν τῇ μέρᾳ (φησὶ γάρ οὕτως: « Ότι χίλια ἔτη ἐν δύφαλμοῖς σου, Κύριε, ὡς τῇ μέρᾳ ἡ ἔκθετη, ήτις διῆλθε, καὶ φυλακῇ ἐν νυκτὶ ». διὰ τῆς φυλακῆς τὸ βραχύτατον δηλῶν),] φυλακῇ νυκτὸς ἀπεικάσαντα τὰ χίλια ἔτη. Η νῦν δὲ εἰς τέσσαρα μερίσεται διαστήματα, εἰ γε καὶ ὁ Κύριος « τετάρτη φυλακῇ τῆς νυκτὸς » τοὺς ἱεροὺς ἀποστόλους « παρίσταται, » ὡς φησὶ τὸ Εὐαγγέλιον.

« Ήσεις δὲ τῇ ἡμέρᾳ Κυρίου ὡς κλέπτης ἐν νυκτὶ, A ἐν δὲ οἱ οὐρανοὶ βεβήδην παρελέγονται, στοιχεῖα καυσούμενα λυθῆσονται, καὶ γῆ καὶ τὸ ἀντὶ ἔργα κατακαθίσεται. Τούτων οὖν πάντων λυσμένων, κόποις δεῖται ὑπάρχειν τῷ μὲν ἐν ἀγίαις ἀναστροφαῖς καὶ εὐσεβείαις, προσδοκῶντας καὶ σπεύσοντας τὴν παρουσίαν τῆς τοῦ Θεοῦ ἡμέρας, δέ τοι οὐρανοὶ πυρούμενοι λυθῆσον αἱ, καὶ στοιχεῖα καυσούμενα ταχησονται; » Τὸ δέλτον τῆς τοῦ Κυρίου παρουσίας καὶ τὸ ἀπροσδόκητον διὰ τῆς τοῦ « κλέπτου » ἐπειδέσσως καὶ τῆς « νυκτὸς » ἐδίγωσεν διὰ μὲν τῆς: « νυκτὸς », τὸ δὲ ἀδηλὸν διὰ δὲ τοῦ « κλέπτου » τὸ ἀπροσδόκητον οὐδὲ τὸ γέροντος προσδοκῶν κλαπήσεται. Διδ καὶ ὁ Κύριος φησιν, δὲτοι « Μηπερ ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Νῦ: ήσαν οἱ ἀνθρώποι, εἰθυμούμενοι πιτοις καὶ γάμοις, » ἔως δὲ κατακλυσμὸς αὐτοῖς ἐπέστη: « οἴτε καὶ τῇ τοῦ Κυρίου παρουσίᾳ, ἀπροσδοκήτως ἐπειδέσσεται τοῖς ὀσενέσι. » Τοιοῦτον δὲ τὸ μετ' ἡχου σημ. B ιδοιος δὲ ἐ τοιοῦτος ἡχος ἐπὶ τῶν ὑπὸ πυρὸς βιοκυμένων. Σκέψει δὲ δὲτοι « γῆν » εἰπεις καὶ τὸ πάντα ἔργα κατακαθίσεοισι, « ἀλλ' οὐχὶ ἀγοράποις, εἰ μὴ μόνην ἀπώλειαν ἐπὶ τῶν ἀσεβῶν εἰπεν, ήτοι τῶν ἀσεβημάτων αὐτῶν. « Οὐδὲς γέροντος ἀπολεῖται, » ἀλλ' οὐχὶ καὶ δὲ ἀσεβῆς.

« Καινοὺς δὲ οὐρανοὺς καὶ καινὴν γῆν κατὰ τὸ ἐπάγγελμα αὐτοῦ προσδοκῶμεν, ἐν οἷς δικαιοσύνη κατοικεῖ. Διδ, ἀγαπητοί, ταῦτα προσδοκῶντες, σπουδάσσοντες ἀσπιλοὶ καὶ ἀμώμητοις αὐτῷ εὑρεθῆναις ἐν εἰρήνῃ, καὶ τὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν μακροθυμίαν πιστεῖσθε. » — « Καινοὺς οὐρανοὺς ὁ Κύριος « καὶ καινὴν γῆν » ὑποστήσεται, οὐ τῇ ὑπάρξει καὶ ὅλῃ οὐ γέροντος προμηγνύσ: [νέαν] οἰκίαν, ήδη καὶ ἔκ μὴ προϋπαρξάσης ὅλην τοῦτο ποιει. Καὶ δὲ θεὸς οὐν ὅπαξ ὑποστήσει τὴν ὅλην καὶ διαμορφώσας παντοῖος εἰδῶς καὶ συγκρίμασι, τὸ μὲν οὖν πρὸς τὴν τότε χρείαν ἀναγκαῖον, πρὸς δὲ τὴν μετὰ ταῦτα ἀρχάρτον, ἀλιστελές τε καὶ περιττόν, ἀπομένεται εἰ τι δὲ λυσιτελοῦν, ἀναμορφώσας ἀρχάρτῳ καὶ ἀμηχάνῳ, τὸν δεύτερον καὶ διφθόρτον συμπληροῦν κάθισμον ἐξ.

« Κατὼν; καὶ ὁ ἀγαπητὸς ἡμῶν ἀδελφὸς Παῦλος κατὰ τὴν δοθεῖσαν αὐτῷ σοφίαν ἔγραψεν ὑμῖν, ὡς καὶ ἐν πασαῖς ταῖς ἐπιστολαῖς λαλῶν ἐν αὐταῖς; περὶ τούτων, ἐν αἷς [Vulg. ἐν οἷς;] ἔσται δυσνήτα τινα, & οἱ ἀμαθεῖς καὶ ἀστήρικτοι στρεβλούσιν, ω, καὶ τὰς λοιπὰς Γραφὰς, πρὸς τὴν ιδίαν αὐτῶν ἀπώλειαν. Ὅμεις οὖν, ἀγαπητοί, προγινώσκοντες φυλάσσεσθε. Ἰνα μὴ τῇ τῶν αὐτέσμων πλάνῃ συναπαχθέντες, ἐκπέσητε τοῦ ιδίου στηριγμοῦ. Αὔξανετε δὲ ἐν χάριτι καὶ γνώσει τοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ Σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ Πατρός. Ωη δέξηται νῦν καὶ εἰς τῷ μέρον αἰώνος. Ἀμήν. » Καὶ τοῦτο Παῦλος εἰπεῖκε, δέ τοι ἔφη. « Τὸ χρηστὸν τοῦ Θεοῦ εἰς μετάνοιάν σε ἄγει. » Εἰ δὲ

Vers. 10-12. « Adveniet autem dies Domini ut fur: in quo celi magno impetu transient, elementa vero calore solventur, terra autem et quae in ipsa sunt, opera exurentur. Cum igitur haec omnia dissolvenda sint, quales oportet nos esse insanis **460** conversationibus et pietatisbus, expectantes et properantes in adventum diei Domini, per quem celi ardentes solventur, et clementia ignis ardore tahescit? » Incertitudinem temporis adventus Domini, et quod is repente ac inopinato supervenientur sit, per « surem » et « noctem » declarat: primum quidem per « noctem », alterum per « surem »: nemo enim qui surem exspectat, expiatatur. Quare et Dominus ait: « Sicut in diebus Noe erant homines comedentes et bibentes et nubentes et nupti tradentes », quousque diluvium illis supervenit; « ita et adventus Filii hominis » impiis repente et inopinato superveniet. Vox Graeca **φοβητὸν** (οἰζέδον) (2) significat « cum sonitu », eo scilicet, qui a rebus, quae igni devorantur, editolet. Animadverte autem, quod dicat, « terram, et quae in ipsa sunt, opera exurenda fore », non vero homines. Quo « perditionem » seu interitum de impiis solis, seu eorum impietatis futurum enuntiavit. « Iter enim impiorum peribit ¹⁹, seu ad nihilum redigetur, non item impius.

Vers. 13-15. « Novos vero cœlos et novam terram secundum promissa ipsius exspectamus, in quibus justitia habitat. Propter quod, charissimi, haec exspectantes, satagit immaculati et inviolati ei inveniri in pace. Domini nostri longanimitatem salutem arbitremini. » — « Cœlos novos et terram novam » constituet Dominus, noua substantia et materia: nam neque qui novam domum construit, eam ex non praæexistente materia edificat. Sic Deus, cum iam semel materiam condiderit, eamque variis formis, ut ad ejus temporis usum necesse erat, ornaverit, id quod ad incorruptibilem, qui postea erit, statum inutile ac superfluum est, perdet ac rejectet: quidquid vero utile et opportunum fuerit, immortali pulchritudine reformatum pro altero incorruptibili mundo retinebit.

Vers. 15-18. Sicut et charissimus frater noster Paulus secundum datum sibi sapientiam scripsit D vobis. Sicut et in omnibus epistolis, loquens in eis de his: in quibus sunt quædam difficultia intellectu, quæ indocti et instabiles depravant, sicut et cæteras Scripturas, ad suam ipsorum perditionem. Vos igitur, fratres, præscientes custodite: ne insipientium errore traducti excidatis a propria firmitate. Crescite vero in gratia, et in cognitione Domini nostri et Salvatoris Iesu Christi. Ipsi gloria, et nunc, et in diem æternitatis. Amen. Etiam Paulus idem dixit, cum ait: « Benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit ²⁰. » Si autem ad pœnitent-

¹⁸ Matth. xxiv, 37. 39. ¹⁹ Psal. 1, 7. ²⁰ Röm. ii, 4.

Variæ lectiones.

(2) Eam vulg. int. transtulit, magno i. spet.

tiam nos Dei longanimitas invitat, et aliunde salutaris nobis est pœnitentia; profecto ad utilitatem et salutem nostram collineat ipsa Dei longanimitas.

« Difficilia vero intellectu » 401 asserit esse « quædam » Pauli dicta, caue etiam ab impiis hominibus perverte explicari: hoc enim illud « depravari » significat. Quemadmodum (ut uno exemplo rem hanc totam declarerem) cum sanctus Paulus dicat: « Ubi abundavit delictum, superabundavit gratia »²¹; impii hoc pervertentes, dicunt, Paulum ita asserere: « Peccamus magis ac magis, ut abundantius nobis ignoscatur. » Hoc autem « ad suum ipsorum perditionem » faciunt: quo enim sese obstrinxere criminè qui prophetas et apostolos occiderunt, eodem sese obstringunt, qui eorum verba pervertendo e medio tollunt. Nam et illi eos occiderunt, ne, qui ab ipsis salutari doctrina imbuebantur, juvari ab eis possent: et isti eorum verba similiter pervertunt, ne aliqui per illa salutem aeternam consequantur. Per propriam autem similitatem fidem in Dominum intelligit. Ac demum sicut aliam Epistolam preicatione absolvit, ita et in hac augmentum in fide Domini eis postremo loco apparet.

*Finis Epistolæ secundæ sancti apostoli Petri, vers.
154.*

²¹ Rom. v, 20.

A εἰς μετάνοιαν ἡ τοῦ Θεοῦ μακροθυμία ἀγεῖ, σωτήρος ἐδὲ ὑμῖν [Ι. ἡμ.] ἡ μετάνοια πάντως ἐπὶ συμφέροντι ἡμῶν, καὶ εἰς σωτηρίαν, ἡ τοῦ Θεοῦ μακροθυμία. « Δυσόρθητα » δὲ λέγει, δὲ καὶ ὑπὸ τῶν ἀσεβῶν φησιν ἐνδιαστρόφως ἔξαγγέλλεσθαι. Τοῦτο γάρ τὸ « στρεβλοῦσθαι » σημαίνει· καὶ ἵγα δὲ ἐνδεικούσθαι παραστήσωμεν τὸ πᾶν, οὕτω τοῦ θείου Παύλου εἰρηκότος· « Ὁπου ἐπλεόνασεν ἡ ἀμαρτία, ὑπερεπερίσσευσεν ἡ χάρις » αὐτοὶ διαστρέφοντες εἶπον, διτι τούτῳ φησιν ὁ Παῦλος· Ἀμαρτήσωμεν [Ι. -τήμωμ.] πλέον, ἵνα πλέον συγχωρηθῶμεν. Τοῦτο δὲ ποιοῦσιν ἐπ' ἀπωλείᾳ ἔστων. Ός γάρ οἱ τοὺς προφήτας ἀποκτείναντες καὶ τοὺς ἀποστόλους, οὕτω καὶ τοὺς λόγους αὐτῶν διὰ τῆς διαστροφῆς ἀναιροῦντες, τῷ αὐτῷ ὑπόκεινται κρίματι. Ἐπεὶ κάκεινος ἀπέκτειναν ἀποτάνοντες αὐτοὺς τοῦ μὴ [τοὺς] τὰ σωτηρία ὑπ' αὐτῶν [μαθητευομένους] ὥφελοισθαι, καὶ τοὺς λόγους δομοίως στρεβλοῦσι, τοῦ μὴ τίνας δι' αὐτῶν δράττεσθαι σωτηρίας. Ἰδιοὶ δὲ σημιγμόν φησι τὴν εἰς τὸν Κύριον πίστιν. « Ωσπερ δὲ ἐν τῇ ἀλλῃ Ἐπιστολῇ εἰς εὐχήν ἀποτελευτῇ, οὐνω καὶ ἐν ταύτῃ, τῇ ἐν τῇ πίστει τοῦ Κυρίου αὗξειν αὐτοῖς ἐπευχήμενος.

Tέλος τῆς δευτέρας Ἐπιστολῆς τοῦ ἀγίου ἀποστόλου Πέτρου · στίχωρ πρὸ.

ORDO RERUM QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

THEOPHYLACTUS BULGARIÆ ARCHIEPISCOPUS.	
Expositio in Epistolam I ad Timotheum.	9
Expositio in Epistolam II ad Timotheum.	90
Expositio in Epistolam ad Titum.	112
Expositio in Epistolam ad Hebreos.	188
<i>Præfatio Bonifacii Finetti in tomum tertium Theophylacti et al. Veneti.</i>	306
Sectio I. — De Commentario in Acta apostolorum editio a Sifano.	407
Sectio II. — De Commentario in Acta apostolorum eruto ex bibliotheca Vaticana.	410
Sectio III. — De Commentario in Epistolas catholicas.	413
Sectio IV. — De Oratione in adorationem S. Crucis.	423
Sectio V. — De Oratione in Præsentationem B. Mariæ Virginis in templo.	425
Sectio VI. — De martyrio quindecim martyrum Tibériopoli, imperante Juliano Apostata.	426
Sectio VII. — De Allocutione ad Familiarem circa ea quorum incensantur Latini.	442
Sectio VIII. — De Institutione regia, ad Constantinum Porphyrogenitum.	466
Sectio IX. — De Encomio in imperatorem Alexium Comnenum.	467

Sectio X. — De Epistolis viginti erutis ex bibliotheca Vaticana.	470
Sectio XI. — De postrema parte homilie undecimæ. In resurrectionem.	471
Sectio XII. — De Commentario in Acta apostolorum ex bibliotheca Florentino-Medicea.	473
<i>Nuncupatio Sifani.</i>	478
<i>Nuncupatio altera ejusdem.</i>	483
<i>Argumentum libri Actorum una cum capitulis eorum.</i>	485
Expositio in Acta apostolorum.	493
Expositionis ejusdem textus alter ex codice Vaticano.	830
Expositiois ejusdem textus terlius ex codice Florentino, sed mero Graecus.	1162
Argumentum Epistolæ catholicæ S. Jacobi, cum indice capitum.	1131
Expositio in Epistolam catholicam S. Jacobi.	1134
Argumentum Epistolæ I S. Petri, cum capitulis ejusdem.	1150
Expositio in Epistolam I S. Petri.	1191
Argumentum Epistolæ II S. Petri cum capitum indice.	1254
Expositio in Epistolam II S. Petri.	1255

FINIS TOMI CENTESIMI VICESIMI QUINTI.

21 / 20

Parisiis. — Ex Typis J.-P. MIGNE.

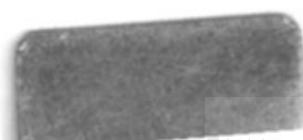

3 2044 073 502 429

THIS VOLUME
DOES NOT CIRCULATE
OUTSIDE THE LIBRARY

3 2044 073 502 429

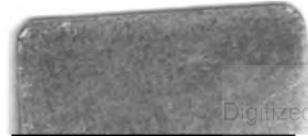
THIS VOLUME
DOES NOT CIRCULATE
OUTSIDE THE LIBRARY

3 2044 073 502 429

THIS VOLUME
DOES NOT CIRCULATE
OUTSIDE THE LIBRARY

Это цифровая копия книги, хранящейся для иотомков на библиотечных полках, ирежде чем ее отсканировали сотрудники комиании Google в рамках ироекта, цель которого - сделать книги со всего мира доступными через Интернет.

Прошло достаточно много времени для того, чтобы срок действия авторских ирав на эту книгу истек, и она иерешла в свободный достуи. Книга иереходит в свободный достуи, если на нее не были иоданы авторские ирава или срок действия авторских ирав истек. Переход книги в свободный достуи в разных странах осуществляется ио-разному. Книги, иерешедшие в свободный достуи, это наш ключ к ирошлому, к богатствам истории и культуры, а также к знаниям, которые часто трудно найти.

В этом файле сохраняются все иометки, иримечания и другие засиси, существующие в оригинальном издании, как наиминание о том долгом иути, который книга ирошла от издателя до библиотеки и в конечном итоге до Вас.

Правила использования

Комиания Google гордится тем, что сотрудничает с библиотеками, чтобы иеревести книги, иерешедшие в свободный достуи, в цифровой формат и сделать их широкодоступными. Книги, иерешедшие в свободный достуи, иринадлежат обществу, а мы лишь хранители этого достояния. Тем не менее, эти книги достаточно дорого стоят, иоэтому, чтобы и в дальнейшем иредоставлять этот ресурс, мы иредиринали некоторые действия, иредотвращающие коммерческое исиользование книг, в том числе установив технические ограничения на автоматические заирсы.

Мы также иросим Вас о следующем.

- Не исиользуйте файлы в коммерческих целях.

Мы разработали иrogramму Поиск книг Google для всех иользователей, иоэтому исиользуйте эти файлы только в личных, некоммерческих целях.

- Не отиравляйте автоматические заирсы.

Не отиравляйте в систему Google автоматические заирсы любого вида. Если Вы занимаетесь изучением систем машинного иеревода, оптического распознавания символов или других областей, где достуи к большому количеству текста может оказаться иолезным, свяжитесь с нами. Для этих целей мы рекомендуем исиользовать материалы, иерешедшие в свободный достуи.

- Не удаляйте атрибуты Google.

В каждом файле есть "водяной знак" Google. Он иозволяет иользователям узнать об этом ироекте и иомогает им найти доилнительные материалы ири иомощи иrogramмы Поиск книг Google. Не удаляйте его.

- Делайте это законно.

Независимо от того, что Вы исиользуйте, не забудьте ироверить законность своих действий, за которые Вы несете иолную ответственность. Не думайте, что если книга иерешла в свободный достуи в США, то ее на этом основании могут исиользовать читатели из других стран. Условия для иерехода книги в свободный достуи в разных странах различны, иоэтому нет единых иравил, иозволяющих определить, можно ли в определенном случае исиользовать определенную книгу. Не думайте, что если книга иоявилась в Поиске книг Google, то ее можно исиользовать как угодно и где угодно. Наказание за нарушение авторских ирав может быть очень серьезным.

О программе Поиск книг Google

Миссия Google состоит в том, чтобы организовать мировую информацию и сделать ее всесторонне доступной и иолезной. Программа Поиск книг Google иомогает иользователям найти книги со всего мира, а авторам и издателям - новых читателей. Полнотекстовый иоиск и этой книге можно выполнить на странице <http://books.google.com/>

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>